

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00575287 8

THE

MYVYRIAN

Archæology of Wales:

COLLECTED OUT OF

ANCIENT MANUSCRIPTS.

BY

OWEN JONES (MYVYR),
EDWARD WILLIAMS (IOLO MORGANWG),
WILLIAM OWEN PUGHE, D. C. L., F. A. S. (IDRISON).

TO WHICH HAS BEEN ADDED

ADDITIONAL NOTES UPON THE "GODODIN,"

AND

AN ENGLISH TRANSLATION OF THE LAWS OF HOWELL THE GOOD:

ALSO,

AN EXPLANATORY CHAPTER ON ANCIENT BRITISH MUSIC,

BY

JOHN THOMAS (PENCERDD GWALIA).

"AMMAU POB ANWYBOD."

"*Everything unknown is doubted.*"—ADAGE.

DENBIGH:

PRINTED AND PUBLISHED BY THOMAS GEE.

MDCCCLXX.

11112

629471
22.2.56

The Dedications of the three Volumes.¹

To PAUL PANTON, Esquire,

OF PLAS GWYN, IN ANGLESEY, THIS VOLUME OF WELSH ARCHAIOLOGY IS HUMBLY DEDICATED, AS A TRIBUTE OF RESPECT FOR HIS PATRIOTISM, AND OF GRATITUDE FOR HIS LIBERALITY, IN LENDING HIS VALUABLE COLLECTION OF BRITISH MANUSCRIPTS TOWARDS COMPLETING THIS WORK,

BY THE EDITORS.

To THOMAS JOHNES, Esquire,

OF HAVOD UCHTRYD, LORD LIEUTENANT CUSTOS ROTULORUM, AND MEMBER OF PARLIAMENT FOR THE COUNTY OF CARDIGAN, THIS VOLUME, CONTAINING ORIGINAL DOCUMENTS OF BRITISH HISTORY, IS RESPECTFULLY INSCRIBED; WITH THANKS FOR THE USE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF ANCIENT MANUSCRIPTS, TOWARDS SUPPLYING THE CONTENTS OF IT; AND AS AN ACKNOWLEDGMENT OF HIS PATRIOTISM,

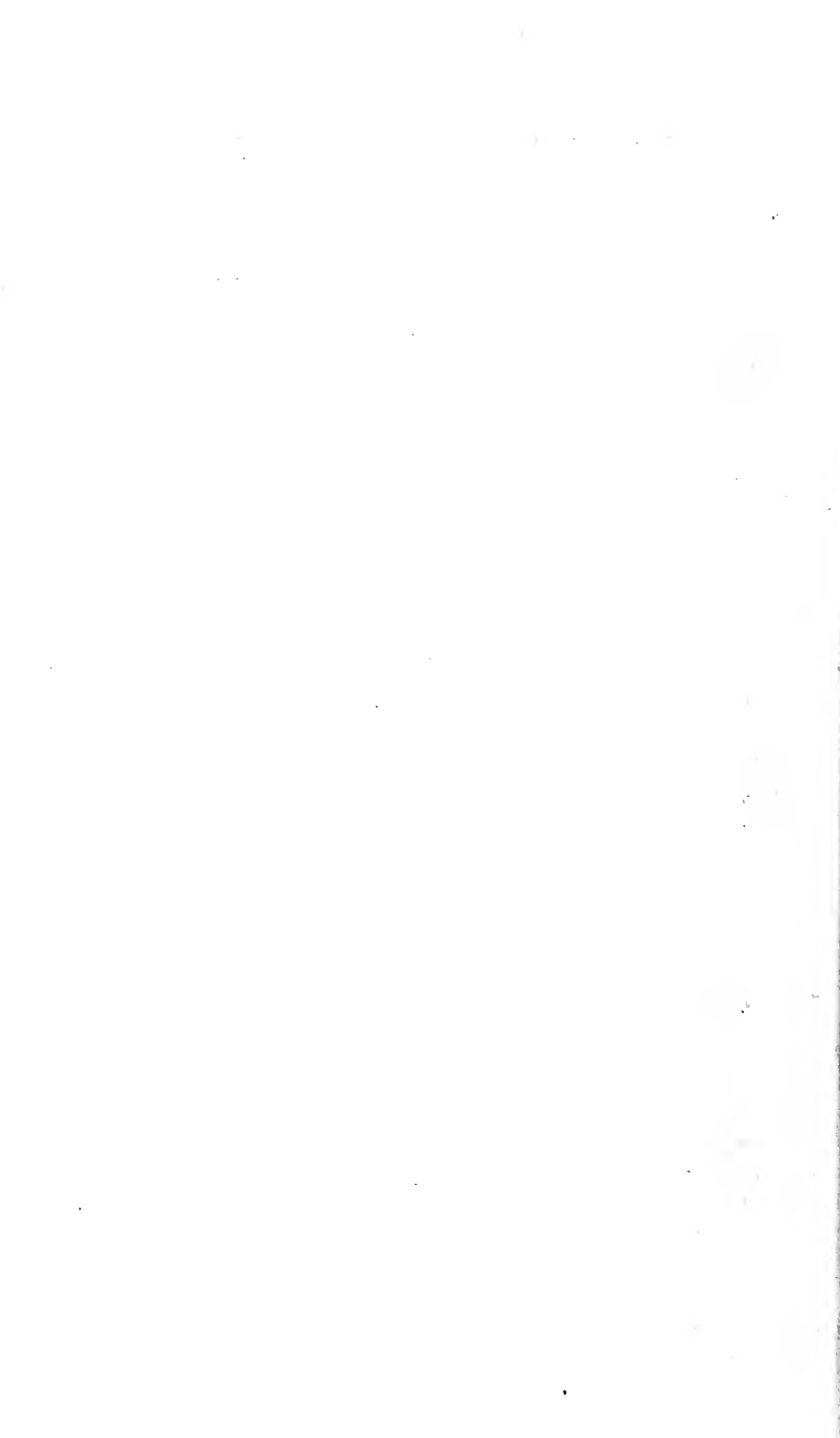
BY THE EDITORS.

To THE RIGHT HONOURABLE GEORGE PARKER,

EARL OF MACCLESFIELD, VISCOUNT PARKER OF EWELME, AND BARON PARKER, OF MACCLESFIELD, THE THIRD VOLUME OF ARCHAIOLOGY, CONTAINING THE MORAL PHILOSOPHY, LAWS, AND MUSIC, OF THE ANCIENT BRITONS, IS MOST HUMBLY DEDICATED, AS AN ACKNOWLEDGMENT OF THE OBLIGATION CONFERRED BY HIS LORDSHIP UPON US, IN THE LIBERAL USE HE PERMITTED TO BE MADE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF WELSH MANUSCRIPTS, TOWARDS FORWARDING OUR PLAN OF LAYING THOSE HIDDEN TREASURES BEFORE THE WORLD.

THE EDITORS.

¹ The Work was originally printed in three volumes: but each volume appears now as a separate division.

THE GENERAL ADVERTISEMENT.

THIS volume¹ of the Welsh Archaiology may possibly come into the possession of persons who are unacquainted with the language of the materials that are contained in it. With a view of preventing the Welsh Archaiology from being depreciated, the editors are anxious of giving a brief and a general account of the collection, which is now added in this form to the scanty store of archaiological literature.

There still happily remains a great number of ancient manuscripts in the Welsh tongue; some of them brought together into the valuable depositories of public-spirited gentlemen, who are liberally solicitous of preserving such treasures for posterity; and many manuscripts are fortunately saved by attentive individuals.

These books are venerable monuments of enlightened periods of literature amongst the Britons, while scenes of barbarity were acted over Europe, and darkened the light of our island: a literature whose origin was not borrowed, but matured at home, under that extraordinary system, the Bardic institution; concerning which, under the name of Druidism, much has been written, much misunderstood, and of which the world yet knows but very little.

From a consciousness that time was rapidly diminishing the number of our most curious manuscripts, the conduct-

ors of the present undertaking were induced to take the necessary measures for preserving the contents of those remaining, by printing a few copies to supply the demand of the collectors of British history and antiquities. Towards accomplishing such a design, they lately increased a collection, which they had been several years accumulating for themselves, by purchasing many manuscripts, and by procuring transcripts of others; and the editors made application also to gentlemen possessed of rich treasures of this kind, for the use of their writings.

The materials being arranged from the above-mentioned sources, it was found that the plan naturally divided itself into two parts: one having poetry for its object, the other prose; and that it was eligible to pursue the following order in the execution of it.

The first division is appropriated for so much of the ancient poetry of the Britons as fate has bequeathed to us; and comprehending all the remaining compositions, from the earliest times to the beginning of the fourteenth century. To those who are tolerably well versed in Welsh literature, this will appear a very proper point for the conclusion of the division, as it forms a remarkable epoch in the character of our poetical compositions in particular, resulting from the loss of patronage, occasioned by the great change in our political condition.

The second division of Poetry includes the most select performances of the fourteenth, fifteenth, and sixteenth

¹This work was originally published in three volumes; but as the whole is now contained in one volume, the wording of the preface is slightly changed, to adapt it to the work as it stands at present.—ED.

centuries. However charming all the effusions of the Cambrian muse, during those periods, may appear to the few, who are acquainted with them, the editors must content themselves with giving such pieces only as seem most deserving of notice, from their intrinsic merit; or as they may tend to elucidate our history, or to display our national manners and customs; for, by publishing the whole, which would extend to many volumes, there would be great expence incurred, without adequate gratification to the public.

This division will form a thesaurus of ancient British verse, through the space of about twelve hundred years; and it will display various characteristics, with respect to style and manner.

The first division of prose Archaeology is dedicated to history. It will embrace about the same extensive period as the first volume of poetry; that is, from the fifth to the beginning of the fourteenth century. Therein the reader may perceive that the Welsh have some records of their origin, and of ancient events, the preservation of which must obtain to them fair cause of exultation, in the presence of the nations of Europe.

The succeeding division of prose contains monuments of various parts of learning and science: amongst other matters, maxims of social economy and morality; a splendid collection of proverbs; institutes of grammar and of poetry. These, as they become known, will shine unexpectedly and with brilliant lustre before the world.

With respect to the nature and character of a collection of miscellaneous ancient writings, to such as do not understand the language in which they are conveyed, no satisfactory information can be given by an introductory discourse, however elaborate it may be; therefore, the editors will not make the attempt, trusting that the intention will be adequately answered by a reference to the table of contents, wherein any peculiar characteristics of the respective pieces are pointed out. But

however, there are some historical sketches of persons and things, appertaining to the object of this publication, which could not be well passed over. These the reader will find under the head of a Review of British Literature.

The editors beg leave to express their particular thanks to THOMAS JOHNES, Esq., of Havod, member of parliament for the county of Cardigan, for the liberality which he has shown by lending his very valuable collection.

To PAUL PANTON, Esq., of Plas gwyn, in Anglesey, the editors likewise return thanks for the generous promptitude with which he gave the free use of his very valuable manuscripts.

To GEORGE CHALMERS, Esq., the Rev. WILLIAM COXE, the Reverend JOHN WHITAKER, and SHARON TURNER, Esq.—those learned men, who have kindly imparted advice, and who have encouraged the appearance of the Welsh Archaeology before the world, the editors present their best respects.

To their respected friends and fellow-labourers in Welsh literature, they also return thanks, for the use of their curious manuscripts, and also for their advice and good offices respecting the conduct of the work; and whom they beg leave particularly to mention here by name:—

The Reverend EDWARD DAVIES, of Olveston, in Gloucestershire.

The Reverend RICHARD DAVIES, of Bangor.

The Reverend Mr. WILLIAMS, of Treffos, in Anglesey.

The Reverend WALTER DAVIES, of Meivod, in Montgomeryshire.

The Reverend PETER WILLIAMS, of Llan Rug, in Carnarvonshire.

The Reverend Mr. HERBERT, of Dolgellau.

The Reverend Mr. EVANS, of Brechva, Carmarthenshire.

Mr. EDWARD JONES, of Green street, Grosvenor square, London.

Dr. GRIFFITH ROBERTS, of Dolgellau.

Mr. RICE JONES, the aged bard of Blaenau.

Mr. HUGH MAURICE, of Tooley street, London.

DAVYDD THOMAS, *y Bardd.*

THOMAS EDWARDS, *y Bardd.*

From the liberality and patriotism of the possessors of the superb collections of WYNNSTAY, GLODDAITH, and HENGWET, the editors anticipate the pleasure of enriching the subsequent volumes out of those treasures of ancient British lore. And when their task is completed, the editors hope,

in having thus rendered a more easy access to the treasures of British manuscripts, that some individuals, who are properly qualified, will show a solicitude for their value, by publishing literal translations of them, as a means of attracting the attention of the literary world, which will repay to British literature what is due to it for the oblivion of centuries.

OWEN JONES,
EDWARD WILLIAMS,
WILLIAM OWEN.

*London, the first day of
January, 1801.*

CONTENTS.

	PAGE.		PAGE.		PAGE.
<i>Aneurin</i> , 510—560.		Historical fragment ...	44	The appeasing of Lludd the Little ...	63
GODODIN: a poem on the battle of Catteraeth, the moral of which is to show the evil of intemperance and want of discipline in war ...	1	Dialogue between Merddin and Taliesin ...	45	The first song of Taliesin ...	64
Odes of the Months, containing maxims and moral observations ...	21	The destiny of Britain ...	45	An ode—historical ...	64
<i>Taliesin</i> , 520—570.		Urien's gift—historical ...	46	The Graves of Warriors—historical ...	65
Some account of his birth...	22	Urien's reconciliation—historical allusions ...	47	Elphin's Consolation ...	69
An account of himself—mystical ...	24	The Battle of Gwennystad— —with a translation ...	47	Incantation of Maelderv— historical ...	69
Elphin's consolation ...	25	The Battle of Argoed Llwy- van—with a translation ...	48	The Day of Judgment ...	72
To Mead—invocation for Elphin's release ...	26	Ode to Urien—eulogy ...	49	The Oracle of varieties— mystical ...	74
To the Wind—the same subject ...	26	To Urien—eulogy ...	50	A view of past and future ages ...	76
The bard's juvenile accom- plishment ...	27	To Urien—eulogy ...	50	The confession of Taliesin...	79
The great world—mystical ...	28	Ode to Urien—historical ...	51	Satire on Cynan, son of Brochwel ...	80
The little world ...	29	The spoil of Taliesin—to Urien ...	51	Elegy on Corroi, son of Dairy ...	80
The gall of the Bards—saty- rical ...	29	To Gwallawg—historical ...	52	An ode—moral ...	81
The circle of the Bards— mystical ...	29	Urien's Reconciliation ...	52	Elegy on the thousand Saints ...	81
The beautiful things ...	30	Elegy on Owain, son of Urien ...	52	The miraculous Stone ...	81
Battle of the Trees—mys- tical ...	30	Godebon's Incantation ...	53		
The appeasing of Lludd— historical ...	33	Cynvelyn's Incantation— with historical allusions...	53	<i>Llywarch Hen</i> , 550—640.	
The primary Gratulation— historical ...	33	Maelderv's Incantation— historical ...	54	Elegy on Geraint, son of Erbin—historical ...	83
The inimical Confederacy— historical and mystical ...	35	The song of Daronwy—his- torical ...	55	Elegy on Urien Reged—his- torical ...	84
The Chair of Taliesin ...	37	To Gwallawg ab Lleenawg —historical ...	55	Elegy on Cynddylan—his- torical ...	84
Ode to the Wind—historical ...	38	Taliesin's Encomiastic ...	56	Llywarch to his old age, and on his sons ...	92
Ode to Ale—historical ...	38	The Royal Chair—mystical and historical ...	56	Ode to Maenwyn ...	96
The Plagues of Egypt ...	39	The Chair of Ceridwen— mystical ...	57	Elegy on Cadwallawn, king of Britain—historical ...	96
The Rod of Moses—religious ...	40	To the sons of Llyr ab Brychwel ...	57	Gorwynion—ethical triplets ...	97
The same subject ...	41	The prospect of Dinbych— historical ...	58	Triplets—moral ...	99
The war horses ...	42	Sketch of the World ...	59	Moral triplets ...	99
The Loricæ of Alexander ...	42	Elegy on Erewlf ...	59	To the Cuckoo in the vale of Cuawg ...	100
The wonders of Alexander...	43	Elegy on Madawc the Bold and Erov the Fierce ...	59	Moral verses ...	101
The Spoils of Hell—mys- tical, with historical allu- sions ...	43	Elegy on Aeddon of Môn— historical ...	60	Moral triplets ...	102
Eulogy on the men of Israel ...	43	Elegy on Cunedda ...	60		
Dialogue between Ugnach and Taliesin ...	44	The Oracle—historical ...	61	<i>Myrddin</i> , 530—600.	
		Elegy on Uthyr Pendragon ...	61	To Yscolan ...	104
		The Oracle—historical ...	62	Merddin's Oracles from his grave... ..	104
		The Contention of Gwynedd and Deheubarth ...	62	Invocation to Pigs—histo- rical allusions ...	106
		The Praise of Lludd—histo- rical ...	62	Dialogue between Merddin and his sister—historical ...	108
				The Apple Trees—historical allusions ...	115

The Impulses ... 351

Llevoed, 900—940.

The Journey of Life—moral 118

Golyddan, 560—630.

The destiny of Britain—historical ... 119

Meigant, 600—650.

Elegy on Cynddylan ... 121

An ode—moral, with historical allusions ... 122

Elaeth, 640—700.

Moral Triplets ... 123

Tysilio, 660—720.

A religious Dialogue ... 123

Cuhelyn, 770—800.

A religious Ode ... 124

A religious Ode ... 134

Gwyddno, 460—520.

An Ode—moral ... 125

On the inundation of Cantrev y Gwaelod ... 125

A contention between Gwyddno and Gwyn ab Nudd ... 126

Gwydion ab Don, 470—520.

Verses on the Battle of the Trees ... 127

Anonymous Pieces of the earliest Bards.

Dialogue between Arthur, Cai, and Gwlelwyd ... 127

The Oracles—moral ... 127

Dialogue between Arthur and Gwenhwyvar ... 130

Dialogue between Arthur and Eliwlod ... 130

Dialogue between Trystan and Gwalchmai ... 132

A fragment—historical ... 133

A fragment ... 134

An ode ... 134

Cybi's discourse with the Saints going to Enlli ... 134

An ode—religious ... 135

An ode ... 136

An ode ... 136

Religious triplets ... 136

A religious ode ... 138

A religious ode ... 138

THE BARDS OF THE MIDDLE AGES.

Meilyr, 1120—1160.

Elegy on Gruffydd ab Cynan. 1137. ... 140

Elegy on Trahaiarn and Meilyr ... 142

The death-bed of Meilyr ... 142

Gwalchmai, 1150—1190.

Gwalchmai's boasting—historical ... 142

To Owain Gwynedd—historical ... 144

Eulogy on Owain—historical ... 145

To Owain Gwynedd—historical ... 145

To Owain Gwynedd ... 145

To Owain Gwynedd ... 145

An ode to David, son of Owain ... 146

To Rodri, son of Owain ... 146

A panegyric on Madawg, prince of Powys ... 147

Elegy on the same ... 147

The dream of Gwalchmai ... 149

An ode to Eva, his wife ... 149

Cynddelw, 1150—1200.

A panegyric on O. Gwynedd—historical ... 149

Another on the same—historical ... 150

Another on the same—historical ... 151

Elegy on the same—historical allusions ... 151

A contention with Seisyll for the chair of Madawg ... 154

To Madawg, prince of Powys ... 154

Verses to the same ... 154

Other verses to the same ... 154

Elegy on the same ... 155

Address to his family on his death ... 156

Verses to Owain, son of Madawg ... 156

A verse to the same ... 156

A panegyric on the same ... 157

Elegy on the same ... 157

A virgin eulogy, to Eva, daughter of Madawg ... 157

To Llywelyn, son of Madawg ... 159

Elegy on Cadwallawn, son of Madawg—historical ... 159

An ode to O. Cyveiliawg—historical ... 161

Elegy on the family of Owain Gwynedd—historical ... 163

The reconciliation of the lord Rhys—historical ... 164

A panegyric on the same ... 166

Elegiac verses on Rhiryd ... 167

Verses to the same ... 167

Elegy on the same ... 167

Elegy on Einion ab Madawg ab Iddon—historical ... 169

Verses to O. Cyveiliawg ... 170

The reconciliation of Rhys, son of Grufudd ... 171

Elegy on Ithel, son of Cadivor, the Gwyddelian ... 174

Elegy on Iorwerth, son of Meredudd ... 174

The Circuit, or battles of Llywelyn—historical ... 175

To Gwenwynwyn ... 176

Verses of praise to the same ... 176

Verses to the same ... 176

An ode to Tysilio—historical ... 177

To God ... 179

A sonnet to a Damsel ... 183

Verses to Ednyved ... 183

Elegy on the sons of Dwywg ... 183

Verses to an alien of Llan-sadwrn ... 184

A verse ... 184

Verses to Hywel, son of Ieuav. ... 184

Elegy on Bleddynt, the bard ... 184

Verses to Dygynnelw, his son ... 185

The tribes of Powys—historical ... 185

The privileges of the Men of Powys—historical ... 186

An ode to Hywel, son of Owain ... 186

To Llywelyn ... 189

To the Monks of Ystrad, who refused him burial ... 190

The death-bed of Cynddelw ... 190

Owain Cyveiliawg, 1150—1197.

An ode to Hirlas, or the blue long horn ... 190

Verses on the circuit of Wales ... 192

Daniel ab Ll. Mew., 1150—1200.

Elegy on Owain Gwynedd 193

Gwynwardd Brycheiniawg, 1160—1220.

To the lord Rhys—historical ... 193

To Dewi, or St. David ... 194

Gwilym Ryel, 1160—1220.

Verses to David, son of Owain ... 196

Verses of reconciliation to the same ... 196

Hywel ab Owain Gwynedd, 1140—1172.

A love ode ... 197

Another ... 197

Another ... 197

A war ode ... 197

Another ... 197

A love ode ... 198

His boast ... 193

A love ode ... 199

Llywarch ab Llywelyn, 1160—1220.

An ode to David, son of Owain—historical ... 199

The threatening of David ... 200

The gratulation of David ... 201

An ode to Rodri, son of Owain ... 201

A panegyric on the same ... 202

A panegyric on Rodri ...	202	A divine ode ...	227	To Owain Vychan, ab Ma-	
An ode to the same ...	203	Another ...	228	dawg ...	246
Verses to Grufudd ab Lly-		Another ...	229	An ode to Llywelyn ab	
welyn ...	203	Another ...	229	Iorwerth ...	247
A verse to Bleddynt ...	203	Another ...	229	A panegyric on Owain—	
An ode to Grufudd ab Lly-		Another ...	229	historical ...	247
welyn ...	203	Another ...	230	To Cadvan—a British saint	248
The threatening of Grufudd				Signs preceding the day of	
ab Cynan ...	204			judgment ...	250
An ode to the same ...	204	<i>Einiawn ab Gwalchmai,</i>			
Elegy on the same ...	204	1170—1220.		<i>Bleddyn Vardd, 1250—1290.</i>	
An ode to the fiery ordeal—		Elegy on Nest, daughter of		Elegy on the three sons of	
on the loss of Madawg ab		Hywel ...	230	Grufudd ab Llywelyn ...	251
Owain ...	205	Ode to Llywelyn, son of		To Davydd ab Grufudd ab	
To Grufudd ab Hywel ab		Iorwerth ...	230	Llywelyn ...	251
Owain ...	205	A divine ode ...	231	Elegy on the same ...	251
Elegy on the same ...	206	The same subject ...	232	To Owain ab Grufudd ab	
An ode to Gwenlliant,		Another ...	232	Llywelyn ...	252
daughter of Hywel ...	206			Elegy on the same ...	252
An ode to Rhys Gryg—his-		<i>Einiawn Wan, 1200—1250.</i>		Elegy on Llywelyn ab Gruf-	
torical ...	207	Elegy on Madawg ab Gruf-		udd ab Llywelyn ...	253
Elegy on Hywel ab Grufudd		udd Maelawr ...	232	Ode to Rhys ab Maredudd	
ab Cynan. 1216 ...	208	To the same ...	233	ab Rhys ...	253
To Madawg ab Gruf. of		Elegy on Llywelyn, son of		Elegy on Davydd ab Gruf-	
Maelawr ...	209	Iorwerth ...	233	udd ab Owain ab Madawg	253
Elegy on Iorwerth ab Rot-		To the same ...	234	Elegy on Goronwy ab Ed-	
pert ...	209	The reconciliation of Dav-		nyved ...	254
Elegy on Maredudd ab Cy-		ydd, son of Llywelyn ...	234	Elegy on Hywel, son of	
nan ...	210	Ode to Grufudd, son of		Goronwy ...	254
An ode to Llywelyn ab Ior-		Llywelyn ...	235	To Grufudd ab Iorwerth ab	
werth—historical ...	210			Maredudd ...	255
To the same ...	212	<i>Gwgawn, 1190—1240.</i>		Elegy on Davydd Benfras,	
To the same ...	212	Verses to Llywelyn ab Ior-		the bard ...	255
To the same ...	213	werth ...	235	The death-bed of Bleddyn	255
To the same ...	213				
To the same ...	214	<i>Seisyll, 1160—1210.</i>		<i>Grufudd ab Gwrgeneu,</i>	
The minor ode to the same	214	Elegy on Iorwerth, son of		1210—1260.	
A panegyric on the same...	215	Owain ...	235	Elegy on Grufudd ab Cynan	
To God ...	215	Elegy on Owain Gwynedd	236	ab Owain Gwynedd ...	256
To Llywelyn ab Iorwerth	217	To the lord Rhys ...	236	Verses to his friends ...	256
<i>Davydd Benfras, 1190—1240.</i>		<i>Llygad gwr, 1220—1270.</i>		<i>Phylip Brydydd, 1200—1250.</i>	
An ode to Llywelyn ab		An ode to Grufudd Maelawr	237	An ode to Rhys Gryg ...	257
Iorwerth ...	217	To Llywelyn, his son ...	237	A conciliatory address ...	257
To the same ...	218	To Grufudd Maelawr ...	238	Verses to Rhys, the younger	257
To the same ...	218	To Llywelyn, prince of N.		An ode to the same, on a	
Elegy on the same ...	219	Wales ...	239	contention with poetasters	258
Elegy on Grufudd, son of		Elegy on Hywel, son of		The contention with the	
Llywelyn ...	220	Madawg ...	239	poetasters ...	258
A sonnet ...	221			Elegy on Rhys, the younger	259
Elegy on the three sons of		<i>Elidyr Sais, 1160—1220.</i>			
Llywelyn—historical ...	221	The reconciliation of Llyw-		<i>Prydydd Bychan, 1210—1260.</i>	
Elegy on Davydd ab Llyw-		elyn ab Iorwerth ...	240	Elegy on Rhys, the younger	259
elyn—historical ...	222	Elegy on Ednyfed Vychan,		Verses to Maredudd ab	
In praise of Llywelyn ab		and Tegward... ..	241	Owain ...	259
Grufudd ...	223	Elegy on Hywel ab Arthen	241	To the same ...	260
The progress of Llywelyn		Elegy on Rodri ab Owain...	241	To the same ...	260
—historical ..	223	A divine ode ...	242	To the same ...	260
Elegy on Grufudd, son of		The same subject ...	242	Verses to Maredudd ab	
Ednyved ...	225	Another ...	243	Owain ...	261
Moral verses ...	225	Another ...	243	Elegy on the same ...	261
		Another ...	244	To Owain ab Grufudd ab	
<i>Einiawn ab Gwgawn,</i>		An ode to Lent ...	245	Rhys... ..	261
1200—1260.		A divine ode ...	245	Elegy on the same ...	262
To Llywelyn ab Iorwerth		<i>Llywelyn Vardd, 1230—1280.</i>		Elegy on Rhys Gryg ...	262
—historical ...	225	Elegy on Cedivor ab Gen-		Elegy on Morgant ab Rhys	262
		ilyn ...	246	Elegy on Cynan ab Hywel	263
<i>Meilyr ab Gwalchmai,</i>		To Owain ab Gruf. ab		Elegy on Rhys, the bald,	
1170—1220.		Gwenwynwyn ...	246	and Samswn ab Meurig	263
A divine ode ...	226			Elegy on Rhys, ab Llywelyn	264

Elegy on Madawg Mon ... 234	<i>Llywelyn Ddu</i> , 1290—1340.	To Hopecyn ab Tho. ab Ein-iawn ... 321
Elegy on Bleddynt ab Dwywg ... 264	To Llywelyn ab Gwilym ab Hywel ... 280	To Morgan ab Llywelyn ... 322
Elegy on Gwên, son of Goronwy ... 264	<i>Llywarch Llaetj</i> , 1290—1340.	To the same ... 323
Elegy on Llywelyn ab Rhys ... 265	To Llywelyn ab Madawg ab Maredudd ... 280	A lampoon, for a present of a lean calf ... 323
Elegy on Blegywryd ... 265	<i>Cafnodyn</i> , 1290—1340.	To a loose Woman ... 324
Elegy on Goronwy ab Ednyved ... 265	To Gwenlliant, daughter of Cynan ... 283	A lampoon ... 325
Verses to Owain ab Gruffudd ab Llywelyn ... 266	To Ieuan, abbot of Aber Conwy ... 283	Another ... 326
<i>Einiaen ab Madawg Rhahard</i> , 1230—1270.	To Ieuan ab Gruffudd ... 284	Another ... 326
An ode to Gruffudd ab Llywelyn ... 266	Elegy on Madawg ... 285	<i>Prydydd Breuan</i> , 1290—1340.
<i>Guerneg ab Clydno</i> , 1270—1320.	An ode to the Trinity ... 287	To Maredudd ... 327
Moral verses ... 266	<i>Rhiferdyn</i> , 1290—1340.	<i>Y Proth</i> , 1300—1350.
<i>Hywel Voel ab Grifri</i> , 1240—1280.	To Hywel ab Gruffudd ... 290	To Tho. ab Hopecyn ... 327
To Owain ab Gruf. ab Llywelyn, in prison ... 266	<i>Gruffudd ab Maredudd</i> .	<i>Davydd y Coed</i> , 1300—1350.
To the same ... 267	To Tudur ab Goronwy ... 293	To Hopecyn ap Thomas ... 328
<i>Gruffudd ab yr Ynad Coch</i> , 1260—1300.	To the same ... 294	To Gruf. ab Llywelyn ab Ieuan ... 329
A divine ode ... 267	Elegy on Tudur ab Goronwy ... 295	A lampoon ... 330
The same subject ... 268	To the same ... 295	To Ieu. Ll. ab Ieu. ab Gruf. Voel ... 330
Elegy on Llywelyn ab Gruffudd, 1281 ... 268	To the same ... 296	To the fall of the Wye ... 331
A divine poem ... 269	To the same in his illness ... 296	A verse to the Author ... 331
The same subject ... 270	To the same ... 297	A pious ode ... 331
Another ... 271	To the same ... 297	<i>Trahaiarn</i> , 1300—1360.
Another ... 272	To Goronwy son of Tudur ... 298	To Hywel of Llandingad ... 331
Another ... 341	To the same in his illness ... 300	To Cadwgawn—a lampoon ... 332
<i>Madawg ab Gwallter</i> , 1250—1300.	Elegy on Goronwy Vychan who was drowned ... 301	<i>Goronwy Gyriawg</i> , 1310—1360.
A divine poem ... 273	Elegy on Hywel ab Gruffudd ... 301	To Gwenhwyvar daughter of Madawg ... 332
A divine poem ... 274	The same subject ... 302	To Madawg bishop of Bangor ... 347
Another ... 275	To Goronwy Vychan ab Tudur ... 303	<i>Sernyn</i> , 1320—1370.
<i>Gwilym Ddu</i> , 1280—1320.	Elegy on Gwenhwyvar ... 303	To Angharad ... 333
Ode to the Months—To Sir Gr. Llwyd ... 275	To a fair Woman ... 305	To Llywelyn ... 333
To the same in prison ... 276	The same subject ... 306	Elegy on Iorwerth Gyriawg ... 334
Elegy on Trahaiarn the Bard, son of Gronwy ... 277	The Sabbath ... 306	<i>Iorwerth ab y Cyriawg</i> , 1320—1360.
<i>Llywelyn Brydydd Hodnant</i> , 1280—1330.	To the Cross at Chester ... 307	To a fair Woman ... 335
Verses to Ieuan ab Gruffudd Voel ... 277	An ode to a fair Woman ... 309	A pious ode ... 353
To the same ... 278	An ode to Awdl ... 309	<i>Llywarch y Nam</i> , 1310—1360.
<i>Hillyn</i> , 1280—1330.	An ode to Angharad ... 310	To Llywelyn ab Mad. ab Maredudd ... 335
To Ieu. ab Ieu. ab Gruffudd Voel ... 278	To Mary ... 311	<i>Iorwerth Llwyd</i> , 1310—1360.
To the same ... 278	To God ... 314	To Hopecyn Thomas ... 335
<i>Iorwerth Vychan</i> , 1290—1340.	To the Virgin Mary ... 316	<i>Meurug ab Iorwerth</i> , 1310—1360.
An ode to a fair woman ... 279	To the Deity ... 316	To Hopecyn ap Thomas ... 336
The same subject ... 279	The same subject ... 317	<i>Goronwy Ddu</i> , 1320—1370.
<i>Llywelyn Ddu</i> , 1290—1340.	Moral Verses ... 317	Elegy on Goronwy Ddu ab Tudur ... 337
Elegy on Gruffudd ab Madawg ... 321	<i>Iorwerth Beli</i> .	To a fair Woman ... 337
The same subject ... 321	To the Bishop of Bangor ... 317	<i>Mab y Clochyddyn</i> , 1330—1370.
<i>Gruf. ab D. Tudyr</i> , 1290—1340.	<i>Gruf. ab D. Tudyr</i> .	To Gwenhwyvar daughter of Madawg ... 338
Ode to a fair Woman ... 318	Ode to a fair Woman ... 318	
To the well of St. Cedig ... 318	To the well of St. Cedig ... 318	
To thank Hywel for a Bow ... 319	To thank Hywel for a Bow ... 319	
To a fair Woman ... 319	To a fair Woman ... 319	
The same subject ... 320	The same subject ... 320	
<i>Madawg Drygraig</i> , 1290—1340.	<i>Madawg Drygraig</i> , 1290—1340.	
Elegy on Gruffudd ab Madawg ... 321	Elegy on Gruffudd ab Madawg ... 321	
The same subject ... 321	The same subject ... 321	

<i>Hywel ab Einiaen Llygliw</i> , 1330—1370.	Officium B. Mariæ, in Welsh verse ... 367	<i>Taliesin</i> .
An ode to Mevanwy of Dinas Bran ... 339	<i>Dewi Mynyw</i> , 1170—1210.	The incantation of the Pre- cious Stones ... 363
<i>Llywelyn Goch ab Meurig</i> , 1330—1370.	Elegy on Rhys Gryg. ... 357	<i>Bergam</i> .
To Hopcyn ab Thomas ... 340	<i>Heinyn</i> , 520—560.	A prediction ... 364
To Llywelyn and Rhydderch ... 340	A prediction to Maelgwn Gwynedd ... 364	<i>Ieuan Truch y Daran</i> .
To Llywelyn abbot of Ys- trad Flur ... 341	—	A prediction ... 365
To Goronwy ab Tudur ... 344	<i>Anonymous Authors of the middle ages</i> .	<i>Mab Cryg</i> .
To Rhys ab Grufudd ab Ednyved ... 345	An ode to Rhys ... 281	A satire ... 365
To God ... 352	An ode to Hywel ... 281	Another ... 365
<i>Hywel Ystornyn</i> , 1330—1370.	To a fair Woman ... 283	<i>Iustus Llwyd</i> .
A lampoon on Adam, the tinker ... 342	To Thomas ab Rotpert ... 283	A satire ... 366
<i>Tudur Ddall</i> , 1340—1380.	An epigram ... 353	Another ... 367
A verse to the hall of Hywel 344	A fragment ... 354	<i>Addenda</i> .
<i>Perys ab Cedivor</i> , 1160—1200.	A paraphrase on the Lord's Prayer ... 354	Twelve pieces, printed lite- rally, and line for line, out of the Llyvyr Du, one of the oldest Welsh Manu- scripts ... 378
To Hywel ab Owain Gwyn- edd ... 346	The works of the Six Days 356	Additional Readings of the Gododin (page 1), from a copy belonging to the Rev. Mr. Davies, of Ban- gor ... 383
<i>Grufudd Gryg</i> , 1330—1370.	Characteristics of parts of Wales ... 356	
A divine ode ... 346	Snowy Mountains—moral verses ... 359	
<i>Davydd Ddu o Hiraddug</i> .	Others ... 359	
A pious ode ... 347	<i>Mab Claf ab Llywarch</i> .	
	Snowy mountain—moral verses ... 359	
	The same subject ... 360	

DIVISION II.—PROSE.

A COLLECTION OF HISTORICAL DOCUMENTS.

The Preface ... 383	Amrywiaethau i'r Trioedd blaenorol, allan o Lyvyr Mr. Paul Panton ... 411	Nodiadau perthynol i Brut Tysilio a Brut G. ab Arthur 555
Trioedd Ynys Prydain: allan o Lyvyr Mr. R. Vaughan, o'r Hengwrt 388	Bonedd Saint Ynys Pryd- ain: allan o Lyvyr Havod Yehdryd ... 415	Brut y Tywysogion ... 602
Trioedd y Meirch ... 394	Bonedd y Saint: neu Ach- au Saint Ynys Prydain 417	Brut y Saeson ... 652
Trioedd Ynys Prydain: allan o'r Llyvyr Coch o Hergest ... 395	Brut Breninoedd Ynys Prydain: neu Brut y Bren- inoedd ... 432	Brut y Tywysogion, val y bu Ryfeloedd, &c. ... 685
Trioedd Ynys Prydain: allan o Lyvyr ysgrifen- edig y diweddar Barch- edig Mr. Richards o Lan- egwad yn Ystrad Tywi... 400	Brut Tysilio ... 434	Brut Ieuan Brechfa. O Lyfr Rhys Thomas, Ar- graphydd ... 716
	Brut G. ab Arthur ... 476	Buchedd neu Hanes Gruff- udd ab Cynan ... 721
		Parthau Cymru ... 735
		Henwau Plwyvau Cymru 740

DIVISION III.—PROSE.

A COLLECTION OF APHORISMS, PROVERBS, ETHICAL TRIADS,
LEGISLATIVE TRIADS, LAWS, AND MUSIC.

The Preface ... 751	Doethineb Catwg Ddoeth o Lancarvan, yr hwn hefyd a elwir Catwg Sant ... 754
Doethineb Cenedly y Cymry:	

Y Llyvyr a elwir y Gwydd- vaddd Cyvarwydd ... 756	Y Naw Helwriaeth ... 872	The Laws of Howel Dda, according to the Vene- dotian Code ... 1014
Athrwiaeth Geraint Vardd Glas ... 812	Llyvyr Triodd Beirdd Ynys Prydain, a gasglwyd o Amryveilion hen lyfrau ysgriven ... 874	Book the First:—The Laws of the Court ... 1014
Diarhebbion Cymraeg a gasgl- odd yr hen Gyrys o Ial ... 838	Triodd Cyvraith ... 938	Book the Second:—The Laws of the Country ... 1026
Triodd Moes, o Lyvyr a elwir "Y Casgliad Di- drevn," eiddo Iarll Mac- clesfield ... 867	Cyvreithiau Hywel Dda, yn ol hen Gyfysgrif o eiddo Ysgol y Cymry yn Llan- dain ... 964	Book the Third:—Proof Book ... 1047
Triodd Cerdd ... 870	The Editor's Preface to Mr. Aneurin Owen's Transla- tion of the Laws of Howel Dda ... 1011	Glossary to Welsh and other terms which occur in the English version of the Laws of Howel Dda ... 1063
Y Pedair camp ar Ugain, a'r Achos y gwnaethbwyd hwynt ... 871		

PERTHYNASAU CERDDORIAETH.

Cerdd Dannau ... 1071	Caniad Cadwgan ... 1134	Caniad y Weyl ... 1162
Hen Gerddoriaeth, o Lyvyr Rhys Jones, y Bardd ... 1079	Caniad bach ar y Gogywair ... 1136	Caniad Tro Tant ... 1164
Clymau Cydgerdd yn de- chreu ... 1089	Dechre Caniad Cynwrig Bencerdd ... 1140	Caniad Sant Silin ... 1167
Macmwn byr yn dechreu ... 1100	Dechre caniad Llewelyn ab Ivan ab y Gov ... 1145	Caniad Marwnad Ivan y Gov ... 1170
Dechre Gosteg Davydd Athraw ... 1115	Caniad Suwsana ... 1149	Y Caniad Crychar y Brag- awd Gywair ... 1176
Dechre Gosteg yr Halen ... 1119	Pwnc ar ol pob proviad ... 1151	Caniad Hun Gwenllian ... 1185
Dechre yr Osteg Vawr, neu Osteg Ioan Vab y Gov ... 1122	Erddigan y Droell ... 1152	Caniad Pibau Morvudd ... 1191
Dechre Gosteg Lwyteg ... 1127	Caine Davydd Brofwyd ... 1153	Caniad Llewelyn Delyn- ior ... 1199
Caniad y Gwyn Bibydd ... 1127	Proviad yr Eaws Brido ... 1153	Amryw Berthynasan i Gerddoriaeth. Cerdd Dannau o lyvyr eiddo Syr W. W. Wyl ... 1205
Caniad Ystavell ... 1130	Proviad chwith Ivan ab y Gov ... 1156	
	Proviad Forchawg ... 1158	
	Proviad y Botwm ... 1159	

THE MUSICAL NOTATION OF THE ANCIENT BRITONS. By JOHN THOMAS, (*Pencerdd Gwallia*) ... 1270

EXPLANATION OF ABBREVIATIONS

USED IN REFERRING TO VARIOUS COPIES.

- H. Y.....HAVOD YCHDRYD LIBRARY, belonging to Thomas Johnes, Esq.
E. P.....The MSS. of Paul Panton, Esq.
E. D.....The MSS. of the Rev. Ed. Davies, of Olveston, Gloucestershire.
R. D.....The MSS. of the Rev. Richard Davies, of Bangor.
L. M.....The MSS. of Mr. Lewis Morris, in the Welsh School, Gray's Inn Lane, London.
Ll. D....."LLYVR DU," or Black Book. A very ancient MS. in Hengwrt Library.
Ll. C....."LLYVR COCH," or Red Book. In the Library of Jesus' College, Oxford.
-

A SHORT REVIEW

OF THE

PRESENT STATE OF WELSH MANUSCRIPTS.

THE existence of very ancient Welsh Manuscripts, in prose and verse, has been announced considerably more than two centuries ago: many respectable English writers have expressed a degree of surprise, and even regret, that these valuable remains of antiquity have never been consigned to the press; and so long have their expectations been disappointed, that hints, and even assertions, have of late been thrown out, that we have none, or none that are authentic; we will however advise such as entertain this opinion to suspend their judgment until the completion of this publication.

Our old manuscripts have for ages been locked up in the libraries of some of the first families in Wales—first in rank, first in fortune, and what on the present occasion is worth notice, first of birth and descent. These libraries have not for several centuries been disturbed by change of proprietors. In every other nation of Europe, such venerable monuments of ancestral celebrity, in the possession of ancient and opulent families, would have been long ago produced to the world with a degree of exultation that would have been very laudable; but it has not been so in Wales; patriotism and nationality admit of modifications that are truly philosophical; and, where they thus appear, are productive of very beneficent consequences. They encourage learning, improvements, and, in general, whatever tends to advance the progress of genuine civilization; but these first-moving virtues, for such they certainly

are, have almost disappeared in Wales. The *Amor patriæ* has long ceased to actuate the souls of families, who for many ages were by the Welsh nation regarded as the descendants and representatives of their venerated princes; who were even as such obeyed by them, for a long time after the title of sovereign was no longer allowed them. These families found their accounts in the general and warm attachments of the natives of Wales, who now know not those that are descended from their ancient native sovereigns; or, if they do, regard them not as such.

About the time when Wales was incorporated with England, government seems to have entertained an idea that it was not safe or politic to suffer the Welsh language to live: the use of it was discouraged, and all that could decently, and with saving-appearances, be done, was attempted, to suppress and annihilate it.

On the Reformation, the Welsh expressed a wish to have the Bible in their own language; and in 1563, an act of parliament enacted that, before the first of March, 1566, (little more than two years) the Scriptures of the Old and New Testaments should be translated, printed, and be ready for use in the churches of Wales; but, towards effecting this, not a single farthing was ever allowed by parliament, or any otherwise by government. The Bible was translated—and well translated—was printed, and brought into use, but not at the expense of government, which had given profuse encouragements to the English translators of

it. They were a few pious and patriotic individuals who did the Welsh this great service. Their names are known, and will, with high veneration, be known, as long as the Welsh language lives; which will be, we presume, as long as the Island of Britain exists. Why Welsh Bibles were taken out of churches, and burnt, as we have it recorded, and English ones ordered to be used in the room of them, cannot now be well known: we trust that, however hostile the politics of this country were once towards our language, they have so far ceased to be so, as to become absolutely in different about the matter. That it has been once in contemplation to banish the Welsh language out of Wales, admits of no positive proofs; but such as are strongly presumptive forcibly obtrude themselves upon us: otherwise, how is it that our literature has never experienced that degree of patronage and encouragement that would have enabled some individuals to usher it into the world. We desire to be understood as speaking of past times, sincerely hoping that those of the present will make amends before the tribunal of the literary world.

The printing of our ancient manuscripts has long been anxiously, but despairingly, wished for, and many persons of learning and every other necessary qualification, have at various times appeared in Wales. Attempts were made by them to bring those manuscripts out of their long and deep seclusions, but without any success. How far the absurd politics that would (had it been known how) have laid violent hands on the Welsh language, had succeeded in engaging the first and leading families of the Principality to act on such an idea, admits of no proof now, beyond that of a strong presumption; and if a few exceptions existed, which we will not deny, they were not numerous or powerful enough to give energy and effect to such an undertaking.

Many collections of Welsh manuscripts were formed, since the reign of Elizabeth, by curious persons, with a view of their

preservation; among those, which still remain, the following are the principal.

IN NORTH WALES.

The collections of

SIR W. W. WYNNE, & Wynnestay.

SIR THOMAS MOSTYN, at Gloddath.

GRIFFITH HOWEL VAUGHAN, Esq., at Hengwrt.

PAUL PANTON, Esq., at Plas Gwyn.

—— LEO, Esq., at Llanerch.

GRIFFITH ROBERTS, M.D., at Dolgellau.

MR. RICE JONES, at Blaenau, near Dolgellau.

REV. RICHARD DAVIES, at Bangor.

DAFYDD THOMAS y Bardd.

THOMAS EDWARDS y Bardd.

SOUTH WALES.

The collections of

THOMAS JONES, Esq., at Hafod.

HERBERT HURST, Esq., at Ceubalva, near Llandaff.

DAVID THOMAS, Esq., at Trev Groes, near Cowbridge.

—— TURBERVILLE, Esq., at Llanaran.

MRS. BEVAN, at Tre'r Bryn, near Cowbridge.

REV. JOSIAH REES, at Gelli Gron.

HENRY WILLIAMS, Esq., at Cruc Hywel.

MR. EDWARD WILLIAMS, the bard, at Flimston.

LONDON.

The collections of the British Museum.

The Welsh School.

MR. OWEN JONES.

MR. EDWARD JONES.

OXFORD.

The collections of Jesus College.

The Rev. MR. PRICE, at the Bodleian Library.

The Earl of MACCLESFIELD, near Oxford.

One of the earliest and most assiduous collectors, was JOHN JONES, of Gelli Lyvdy, who continued making fair transcripts of choice materials from about 1590 to 1630, as appears by his excellent practice of affixing dates to all his labours. His volumes are folios and quartos, generally containing upwards of 1000 pages; and of these volumes the Editors are acquainted with upwards of 40, dispersed amongst various collections. The next were the contemporaries, ROBERT VAUGHAN and WILLIAM MAURICE:—the former of the *Hengwrt*, and the latter of the *Wynnestay* collections.

The learned EDWARD LLWYD, author of the *Archæologia Britannica*, spent the whole of his life and fortune in collecting manuscripts, and intended to print the most important of them. After he had struggled with almost insurmountable difficulties for many years, he brought together upwards of a hundred and eighty volumes of old writings—many of them of great value; he had been promised admittance to some of the first libraries for ancient manuscripts in Wales; but when it became known what services he intended to Welsh literature, his friends forsook him, and withdrew from him the patronage which they had promised him: books in or of use to the Welsh language were not to be encouraged. Of this he complains when speaking of one of those pseudo friends.¹ In short, he met with oppositions that disgrace the age in which it was his misfortune to be born. The most malignant artifices were practised to obstruct him, so that he was not able to accomplish his laudable design. He died, far advanced in years, and left his valuable and numerous collection to Sir JOHN SEABRIGHT; in whose library they remained for almost a whole century, inaccessible to any one that could make a proper use of them; and it was feared they were lost for ever: but, very fortunately, as many of the books as were not scattered about and lost lately, became the property of THOMAS JONES, Esq., of Havod, and are lodged in his superb and immensely valuable library. This very patriotic gentleman, with that generosity which actuates him on every other occasion, has put those manuscripts into the hands of the Editors of the present publication.

Not long after the death of Mr. E. Lloyd, another gentleman of learning and appropriate abilities, the REV. MOSES WILLIAMS, engaged in a similar enterprize,

and collected a number of valuable manuscripts. Owing to the prevalence of the same spirit, he also failed of success, and was disappointed by those who had promised him their patronage; he left his collection of manuscripts to Mr. WILLIAM JONES, originally of the parish of Bodavon, in Anglesea, and who was the father of the late celebrated Sir WILLIAM JONES. This gentleman, on his death-bed, consigned the books to the custody of the late Earl of MACCLESFIELD, under the singular injunction of not even showing them to any person whatever. But, as the present noble possessor of them is at liberty to act agreeable to his own sentiments, the Editors hope that he will deposit them in the British Museum.

The late indefatigable Mr. LEWIS MORRIS, superintendent of the royal mines in Cardiganshire, employed the best part of a pretty long life in collecting manuscripts, and was for a while very successful; he was fortunate enough to be admitted into Hengwrt Library, in Merionethshire, the property of the late HUGH VAUGHAN, Esquire, and he copied thence a great number of very valuable articles; amongst them the works of our oldest bards, from manuscripts, some of which are older than the 12th century, which he collated with others of nearly the same antiquity. Mr. MORRIS had a design of printing many, or most of those ancient poems, with many things besides; but he was all the days of his life so perplexingly engaged in business, that he was never enabled to accomplish any of his designs. At his death, the manuscripts came into the possession of his brother, the late Mr. RICHARD MORRIS of the Navy Office, who, by his last will, left them to the CYMMRODORION SOCIETY; and they are now deposited in the library of the WELSH SCHOOL, *Gray's Inn Lane, London*; accessible to all that are found qualified to make a proper use of them. The collection contains upwards of 80 volumes, and their contents are chiefly ancient poetry.

¹ *At postea a quibusdam magis pseudopoliticis opinor, quam literatis dissuasus promissum revocavit.*
Vide Arch. Brit. p. 261. col. 2.

The late Rev. EVAN EVANS devoted the whole of his life to the service of the Welsh language, and its literature; he also had been permitted by Mr. VAUGHAN to copy the works of our ancient bards, from Hengwrt Library. He had likewise access to the library of the late Sir WATKIN WILLIAMS WYNN, which contains a noble collection of ancient Welsh manuscripts.

The two last mentioned collections contain several of the oldest manuscripts that are in the Welsh language. From a careful examination of the hand writings, and a comparison with manuscripts whose dates are ascertained, some of them must be attributed to different periods, from as early as the ninth century downwards. Much of the contents of the Hengwrt books, being about 170 in number, has been detailed by Mr. LLWYD in his *Archæologia Britannica*.

Mr. EVANS was admitted to the collection of the late Sir ROGER MOSTYN, which also preserves a very great number of ancient manuscripts of great value; he likewise copied the works of the oldest bards, from a very large vellum manuscript, called the Red Book, in the library of Jesus College, Oxford, which contains, besides this valuable volume, some other ancient Welsh manuscripts. He thence also copied several valuable historical tracts of the 12th century, &c. He, besides what has been mentioned, explored every corner of Wales in quest of manuscripts, and met with considerable success; but the necessary encouragement, which was solicited towards putting a part of what he had thus collected to the press, was withheld from him; and he only was able, in 1764, to print a few specimens of ancient Welsh poetry, with an English translation in a volume, which at the time sold for six shillings, and for the copyright of which the late Mr. DODSLEY gave him twenty pounds. Poor EVANS! he spent the last years of his life in want; but a little before his death, the late PAUL PANTON, Esquire,

of Anglesea, settled on him an annuity, sufficient to secure to him the necessities of life; and Mr. EVANS, in return of Mr. PANTON'S beneficence, left him his collection of manuscripts. Some of those are ancient, but the greater number are transcripts from the Wynnstay and Hengwrt books, being upwards of 80 volumes in the whole. Mr. PANTON opened his library, as soon as it became the depositary of this valuable collection, to such as knew how to make proper uses of the books, with a liberality and politeness that will be gratefully acknowledged, not only by those who had immediate experience of it, but by all in Wales, to remotest futurity, who shall be informed, or amused, by what they thus derive from him. The same must be said of his worthy son, the present PAUL PANTON, Esquire; who has, with the most generous affability, favoured the Editors with the free use of his manuscripts; and has treated with uncommon politeness those who, for the purpose of this publication, visited his valuable library.

With a cheerfulness equally polite, has the Rev. RICHARD DAVIES, of Bangor, favoured the Editors with the loan of his valuable manuscripts, as well as with the most friendly hospitality to those who at his house were permitted to examine and copy whatever they wished for in his library.

From many other parts of Wales the Editors have received valuable communications; all of which will, in a proper place, be duly acknowledged and specified.

Those who thus favour the undertaking will be gratefully remembered by our latest posterity, and their names will remain conspicuous amongst those in whom a new and more and enlightened epocha of Welsh literature commences; for such we hope will be the present commencement of a new century. A taste for books in their own language is now reviving, and gains considerably amongst the Welsh; than which nothing can more effectually secure

their morals, and consequently their happiness: especially as there are not, and we hope never will be, in our language, any such immoral and otherwise pernicious publications, as in most other countries are the bane of morality, and of social happiness. From this circumstance we claim some honour—due, and justly so, to our humbler classes, in whose hands, and at whose mercy, our literature has for ages been: and yet never considerably abused, or perverted from its proper ends of genuinely civilizing our successive generations.

It is hoped that this publication of our ancient literary remains will in some degree reanimate the genius of our country, enrich and purify the language of our writers, afford them models of writing in verse, and even, in some instances, in prose, that are more natural and truly beautiful, than awkward imitations can ever be of what, though in Greece and Rome natural, are not so amongst the ANCIENT BRITONS, who have a species of poetry peculiarly their own; of indigenous growth, founded on principles, which, if they are not always those of *Aristotle*, *Bossu*, and other votaries of Art, are undoubtedly those of Nature, and of Nature as she exhibits herself in the climate of BRITAIN, and in the manners of the remnants that still exist of its *aboriginal* inhabitants.

Those who may take some pains to acquire a proper knowledge of our language will be convinced of its rich copiousness and powers; it retains within itself the primitive roots of every word it possesses, and those, for aught that we can discover to the contrary, in their primeval acceptations. These roots so aptly associate in easy and elegant compounds, that we are not under the necessity of borrowing a single term, in any art or science, from other languages, ancient or modern. The origin of our verb is obvious; our derivative are peculiarly neat; the names of persons and places, as *Caswallawn*, *Casivelaunus*; *Cynvelyn*, *Cunobelinus*;

Caratoc, *Caractacus*; *Prydain*, *Britain*; *Celyddon*, *Caledonia*; *Essyllwyr*, *Silures*, &c., &c., are compounds and derivatives, on precisely the same principles that still actuate the language, and are as familiar to us as if they were of recent formation; which proves to a demonstration that our language has altered but very little or nothing; and equally demonstrates that it was formed long before the Roman invasion. It appears to have at that time attained to a stability, which secured it against all the storms that, through almost two thousand years, have assailed it. This accounts for its having escaped with life, when all the languages of the ancient Roman Empire died in its fall—even the Latin itself. Through all the dark ages which succeeded the ruin of the empire, the Welsh, for every purpose of literature, used their own language, whilst every other neighbouring nation were generally obliged to have recourse to the Latin tongue.

The ancient Welsh literature has been viewed in very false lights. The Welsh nation and language, as we have just observed, had passed through half a thousand years of Roman learning and civilization before the period wherein the oldest extant of our bards lived; they had also become CHRISTIAN for so long a time before; of course a literary people. After having possessed the advantages of so long and luminous a period of knowledge, how unjustly are our ancient manuscripts viewed through the same medium with the fictions of modern times? We pretend to give nothing from oral tradition; we produce many hundreds of manuscripts of undoubted antiquity, marked with all the genuine characteristics of authenticity.

No one branch of literature ever exists amongst any people by itself, singly and alone; it is always accompanied by others: thus in Wales we have in our old manuscripts, besides poetry, history, geography, such as it is, astronomy, laws, ethics, devotional tracts, agriculture, grammar,

vocabularies, criticisms, lives of saints, medical tracts of various ages : and all these by very numerous authors. Such are the natural and unavoidable circumstances of literary knowledge ; before we can hope to establish a forgery, in any one single branch, it is absolutely necessary that we should forge in all, or most, of the others, that every thing may have its inseparable concomitants. To say that letters had been used in any country, and they had never been applied to, or ever had for their object more than one branch of learning, is as probable a tale as if one should say that he had seen a large and fertile country, where only one species of plant grew, but that in the greatest luxuriance. In all these various branches put together, the Welsh language affords upwards of a thousand, we will venture to say two thousand, manuscripts of very considerable antiquity.

Where a great number of copies of any work are found, that circumstance is a sufficient proof that it has been long extant ; and more particularly so, if such numerous copies are obviously of various antiquities ; clearly evinced to be so by the very various appearances of age, of colour, of decays of hand writing, &c.—appearances that art can never give ; at least, it has not hitherto succeeded in the attempt. Nothing but a great length of time can possibly give existence to such a number of copies, of characters and complexions so various, as we produce. This argument becomes still stronger, if those books appear to be of those ages when but few could write, and when inducements to write were also but very small : a still greater length of time is necessary, under such circumstances, to produce such a multitude of copies ; and hundreds of Welsh manuscripts are of such a description.

The copy of a negligent or unskilful transcriber gets into the hands of one who detects its errors, and in his own way corrects them ; in the hands of another person, such errors are corrected in a different

manner ; a third supplies the defect, on ideas of his own, very different, sometimes, from either of the others ; so does a fourth, a tenth, and possibly a hundredth. Thus will copies, in a long succession of years, differ greatly from each other ; and, perhaps, every one of them in some things from all the others ; and when time has left the original at a very remote distance, it becomes imperceptible, where no copy by the author, or of or near his age, can with any probability be discovered. The judicious critic can only prefer that copy which has the best readings ; that has the fewest inconsistencies in sense, purity of language, manners, versification, and the like. When a time arrives, wherein we find a great multiplicity of such copies, we may be well assured that their original is very ancient ; for such a multiplicity of copies, of variations in readings, of apparent but very various antiquities, evinced by the effects of time in different degrees upon them, can never be produced but by a long series of ages. These things are, as we may term them, the grey hairs and wrinkles of old age, which never deceive those who behold them. The many copies extant of the ancient Welsh bards have been thus acted upon, by time and by accident ; of course, they are authentic ; or there must have existed a very great number of forgers somewhere, and at some time, as remote at least as the appearances of the greatly decayed manuscripts indicate, who combined thus to impose on the world ; and in every age there must have been a succession of forgers, who, possessed of a secret, very similar to that of Free Masons, continued the fraud, and all to no purpose. If there are any who can possibly believe such a thing, we warmly congratulate them on the peculiar superiorities of their understandings ; who can stand under mountains of absurdities and improbabilities without failing.

Our bards were not barbarians. They were men of letters. We are informed in what seminaries they were educated ; we

talk not foolishly and incredibly of oral tradition, in such cases, but inform the world where their works are preserved, in very ancient and very numerous manuscripts; we name the libraries of the most opulent and respectable families of our country, the library of Jesus College, the Bodleian, the British Museum, and others. In these have our manuscripts been preserved for ages; in these they remain at present; and in these, we presume, they will be well preserved for ages to come, opened to all those who, possessed of proper qualifications, may, *rationaly incredulous*, wish to be informed. Ancient copies are also found in private hands, pretty numerous, in most parts of Wales; and that *stubborn audacity*, which either withholds or gives false evidence, is not chargeable on us; and we hope that we shall never have any occasion to bring a charge of *audacity equally stubborn* against those who, without examining the evidences which we point out to them, may presume to decide one way or the other, either for or against the authenticity of what we now give to the press.

These ancient poems have for ages been secluded from the eyes of the public; and some of the collections very difficult of access; and very mistaken ideas of them have for a long time circulated through every part of Wales; there are consequently preconceptions, from which many will too rashly criticise; but a long course of study is absolutely necessary to understand them properly: facts, of which no other records remain, are often alluded to; opinions that are forgotten; manners that no longer exist; idioms, and figurative modes of expression, that are obsolete, and obscured by various schemes of orthography, arising from the inadequacy of the Roman alphabet to represent the ancient British one, render many passages almost unintelligible novices. It is not from a supposed loss, or corruption of our language, that they are difficultly understood; they contain very few, if any words, either radicals

or derivatives, that are not at this day of common use, in one part or other of Wales; nor have any of those words materially changed their acceptation. Our language, as some have imagined, is not altered; it is therefore to be regretted that the Reverend EVAN EVANS did not, in his *Dissertatio de Bardis*, investigate and point out the various things which embarrassed him, instead of assigning all the difficulties to the language. In many of the allusions indeed they are dark, mutilations occasionally met with out of the question, which equally confuse in every age, the present as well as the past, and are matters, not of language, but of accident. Yet, with all these difficulties, which we have mentioned, a little close application to them will make pleasing discoveries; for, besides frequent instances of beautiful poetry, it will be found that from our old bards new and great lights on history are obtained. They exhibit lively pictures of primitive manners, afford curious anecdotes of our ancient knowledge, especially of the very beautiful ethics of our remote ancestors. who seem to have penetrated farther into The knowledge of human nature than the world can be easily brought to believe; and on these occasions we see the Welsh piercing into depths that are almost unfathomable to other languages. Some instances of this will be produced in a proper place from the works of our venerable bards, and also from our very ancient moral aphorisms, which are of nature so very singular in their structure, turn of thought, and mode of expression, that there has not yet been known a language in the world whence they could have been in any degree derived, or wherein strength, clearness, neatness, and facility of expression, can be equally found.¹

¹ Those who take a pleasure in the research of antiquity, would find their toil well required, were they to learn the Welsh language, in order to judge for themselves, after the example of SHARON TURNER, Esq., the elegant author of the History of the Anglo-Saxons.

We conceive it one of our greatest duties to give these ancient manuscripts with the most scrupulous fidelity, *as we find them*; even with all their real or supposed errors of orthography, omissions, interpolations; defective arrangements, of words, lines, stanzas, and the like, however obvious these may be; and to leave the work of purging them of such defects to the judicious and candid philologist. This we think the best way of obviating the charges of imposition and collusion, which may fairly be brought against those who send writings into the world through the medium of the press, in colours not originally their own; making them to appear what they will not in reality be found to be, by those who so far honour them as to explore the sources from whence they are derived.

Several of the ancient collectors of the works of our bards appear to have had more affection for, than knowledge of, what they copied; and perhaps the greatest number of the oldest manuscripts of every nation, language, and age, are in the same predicament of their authenticity; but, on the contrary, a very corroborative proof of it; especially where such defective copies are (as in our case) numerous, and those defects in the same passages numerous, varying from each other, as we have already more fully observed.

In some of our oldest bards, passages that are *Papistically superstitious* appear, though but seldom; and some half-informed critics wish to consider such pieces as spurious. The churches of Wales, they observe, submitted not to the Papal authority till long after the age of *TALIESIN*, and others. So far they are right; but though the *power* of the *Church of Rome* was not then, nor for two centuries at least afterwards, acknowledged in *Wales*, many of its superstitions had taken root amongst us. Of this, we have the unequivocal proofs from monumental inscriptions anterior to the age of our most ancient bards, of whose works we have any thing remaining; amongst others, those in the church-yard

of *Lantwit Major*, in *Glamorgan*, where the monastery of *ILTUTUS* stood, are striking instances. Two of these monumental pillars, or crosses, as their inscriptions inform us, were erected by *SAMSON*, archbishop of *Dole*, in *Britanny*, who was the disciple and successor of *ILTUTUS*, about the year 500, or rather earlier: for *ILTUTUS* was vested with the superintendency of this monastery of *St. Germanus* about the year 440. For these reasons, such passages of superstitious doctrines affect not the authenticity of the poems in question; imprudent sticklers for the imaginary honours of our ancient church, or any thing else, that wears the colours of unphilosophical nationality, would admit, or reject, as best suited their prejudices; and would consequently greatly mutilate, and otherwise corrupt, our old manuscripts, give the world a very fallacious idea of them, and bring the whole into discredit. But, on our plan, the authenticity of every piece has, besides other supports, a foundation of its own to rest upon; and if its own should be found unable to bear it up, that of another may not beso in the least.

The index of the contents of the first volume of poetry will give the reader a tolerably exact idea of the periods when the different poets flourished, as the years are put therein after the name of each.

It has been already observed, that in the conclusion, it is intended to give a dissertation on the ancient Welsh poetry; wherein we shall consider the nature and peculiar character of it; analyze the verse of our different periods, point out in what they differed, the progress of their improvement, and enlarge on the subject of alliteration. This will enable the reader, who meets, as he frequently may, with ancient anonymous poems in *Wales*, to form a tolerable judgment of the age wherein they were written. It is intended also to give a catalogue of all our ancient writers in prose and verse, with such anecdotes of their lives as are known, what remains of their works, in whose possession, and to give a

proper account and description of such manuscripts as we have used, and as many others as we can meet with, or be well informed of.

The second part of this volume, as is likewise observed before, contains the works of a great number of our most celebrated bards of the second period, commencing at the beginning, or nearly so, of the twelfth century, and continued into the fourteenth century. At the close of this period, our versification had attained such a degree of perfection, by regular and progressive improvements, that no language, ancient or modern, ever yet attained to. Our system includes not only all the varieties of verse that has yet been produced in all known languages, and in all known ages, but also a number equally great of such constructed verse as we have neither seen nor heard of, in any country, or in any tongue; and yet these latter ones are by far the most beautiful and musical that we have. This system comprehends twenty-four classes of verse, or twenty-four elementary principles; these classes, and their subdivisions, include every species of verse that has ever yet, in any age, or amongst any people, been produced; be-

sides, as just observed, a prodigious number of originals entirely and exclusively our own:—all which had been discovered and brought into general practice about the close of this our second period. But, with the whole being arranged and reduced to a regular system commence our third period, the object of the second volume of poetry, which must consist now of only a selection from a great number of bards, the whole of whose works could not be comprised in a very great number of volumes. This period will come down to the time of queen ELIZABETH; ever since which period our poetry has been lamentably on the decline, till within about forty years ago, when a considerable revival took place; and it is now slowly returning, by an advancing reformation, to its ancient purity, which will be where it should stop, a little short of the excessive refinements to which it once attained. A selection of a sufficient variety of the *best*, rather than the restoration of the *cumbersome whole*, of our *ancient metres*, is that which seems most desirable; and of attaining to this we are, seemingly, in a pretty fair way at the present conjuncture.

YR HEN GYFANSODDIADAU CYMRAEG

SYDD YN Y GWAITH HWN.

YSGRIFENWYD y cyfansoddiadau hynaf sydd yn y gwaith hwn yn y 12fed ganrif, llawer o'r rhai a geir yn "Y Llyvyr Dŷ o Gaer Vyrddyn." Hwn, yn ol barn Edward Llwyd [*Arch. Brit.* 225], a gynnwys y llawysgrifau hynaf a mwyaf awdurdodol a feddwn. Y mae y rhan gyntaf o hono, medd E. L., wedi ei ysgrifenu mewn llythyren fras eglur, ac yn ymddangos yn llawer hynach na'r rhan olaf. Cynnwys y rhan gyntaf Farwnad i Hywel, yn B. A. 1104, gorŵyr i Hywel Dda; a chynnwys y rhan olaf Farwnad Fadawg fab Maredyd (tu dal. 155 o'r gwaith hwn) Tywysog Powys yn 1158, gan Cynddelw Brydydd Mawr; a thybia E. L. y dichon mai y bardd hwnw a ysgrifennodd yr rhan olaf o'r Llyfr Du. Y mae lliaws o'r caniadau sydd yn y gwaith hwn yn y Llyfr Du; megys, "Ymddiddan rhwng Ugnach ab Mydno, o Gaer Seon â Thalïessin, o Gaer Dyganwy," tu dal. 44; "Ymddiddan rhwng Myrdin Wylt â Thalïessin," tu dal. 45; "Kerdd i Wallawg ap Lleenawg," tu dal. 55; "Englynion beddau milwyr Ynys Prydain," tu dal. 65; "Marwnad Geraint ab Erbin," tu dal. 83; "Marwnad Urien Reged," tu dal. 84; "Marwnad Cynddylan ab Cyndrwyn," tu dal. 87; "Canu Llywarch Hen, i'w henaïnt a'i Veibion," tu dal. 92; "Can Maenwyn," tu dal. 96; "I'r Gog, yn Aber Guawg," tu dal. 100; "I Yscolan," tu dal. 104; "Hoianau neu Borchellanaŵ Myrddin ap Morfryn, alias Myrddin Wylt," tu dal. 106; "Afallenau Myrddin," tu dal. 115; "Gossymdeith Llevoet Wyneb Glawr," tu dal. 118; "Cyngogion Elaeth," tu dal. 123; "Gwyddneu," tu dal. 125; "Gwyddneu pan ddaeth y môr tros Gantref y Gwaelawd," tu dal. 125; "Ymyrson Gwyddneu a Gwyn ab Nudd," tu dal. 126; "Marwnad Fadawg fab Maredud," tu dal. 155; "Dadolwch yr Arglwyd Rys," tu dal. 164.

Cymmerodd Golygwyr cyntefig y gwaith hwn (Iolo Morganwg, Owain Myvyr, ac Idrison=Dr. Pughe), amryw o'r caniadau crybwyllledig o lawysgrifau ereill, er

mewn eu heglurdeb, fe allai, gan gyfeirio yn achlysurol ar odre'r ddalen at y Llyfr Du, a llyfrau ereill; ond y mae'r deuddeg awdl dienw sydd yn yr Attodiad, tu dal. 378, wedi eu cymmeryd "allan o'r Llyvyr Du lythyr yn llythyr."

Y nesaf i'r Llyfr Du o ran oedran a phwysigrwydd yw "Llyvyr Koch o Hengest," yr hwn, yn ol E. L., a ysgrifennwyd tua diwedd y 14eg ganrif; ond gan fod rhai caniadau yn niwedd y llyfr o waith Lewis Glyn Cothi, yr hwn a fucheddai tua diwedd y 15fed ganrif, rhaid fod y rhan yma o hono, o leiaf, yn llawer diweddarach na'r 14eg ganrif. Y mae yn dra thebyg nad ydyw holl gynnwys y Llyfr Coch, mwy na'r Llyfr Du, ar yr un amser, na chan yr un person; a bod y rhan olaf o'r naill fel y llall yn hynach na'r rhan flaenaf. Y mae rhai wedi meddwl mai L. G. Cothi a ysgrifennodd yr holl lyfr, tra y tybia ereill mai rhyw ad-ysgrifenydd professedig a wnaeth hynny, allan o ddefnyddiau hynach fyth [*Cambro Brit.* ii. 107]. Yn y rhan olaf o'r llyfr y mae'r brydyddiaeth a gynnwys wedi ei hysgrifenu: dechreu tu dal. 513. Y mae lliaws o'r caniadau sydd yn y gwaith hwn yn y Llyfr Coch, o'r rhai a briodolir i Taliesin, Llywarch Hen, a Myrddin, hyd yr Iustus Llwyd; a chynnwys lawer o'r rhyddiaith a geir yma hefyd; megys Brut y Tywysogion, Brut y Saeson, ac amryw o'r Trioedd.

Nid yw hysbys, hyd y gwyddys, pa bryd yr ysgrifennwyd y Gododin gyntaf; ond ymddengys fod y gân yn hysbys yn y 12fed ganrif, gan fod Dafydd Benfras, (B. A. 1190—1240) yn crybwyll am dani ac am yr awdwr, fel hyn:—

"I ganu moliant mal *Aneirin* gynt
Dydd y cant *Ododin*."—tu dal. 217.

Dywed Edward Llwyd [*Arch. Brit.* 261], fod William Maurice, Cefn y Braich, yn dywedyd am "Lyvyr Aneyryn, ne Lyvyr y Gododhyne a'r Gwarchane," oedd yn yr Hengwrt, ei fod mewn "llaw hen dros ben." Dywed Ab Ithel [*Pref. to Gododin*,

tu dal. viii], fod ei gyfieithiad ef o'r God-odin wedi ei seilio ar lawysgrif ar fêmwrn, a ysgrifenydd, fel y tybir, tua 1200.

Dywedir fod y llawysgrifau hynaf o Gyfreithiau Hywel Dda, a gasglwyd yn y 10fed ganrif, wedi eu hysgrifenu yn y 12fed ganrif. Ysgrifenydd y copi o honynt sydd yn y gwaith hwn, gan y Dr. Pughe, mewn llythyræth o'i gynlluniad ef ei hun, yr hon y rhaid ei hegluro ar wahân i llythyræth yr hen gyfansoddiadau.

GWAHANOL DDEFNYDDIAD LLYTHYRENAU YR EGWYDDOR.

Prif nodwedd yr hen orgraphau (*orthographies*) ydyw eu hamddifadrwydd o dreigliad y llythyrenau; hyny yw, nid ydyw *c*, er esampl, braidd un amser yn troi yn *g*, *ngh*, ac *ch*. Gan hyny, yn lle *cefn*, dy *gefn*, fy *nghefn*, ei *chefn*, megys yn yr orgraph bresennol, *cefn*, dy *cefn*, fy *cefn*, ei *cefn*, a *geir* yn yr hen orgraphau; a chyffelyb ydyw yr holl llythyrenau cyfnewidiol. Hyn ydyw'r peth penaf sy'n gwahaniaethu yr hen orgraphau oddi wrth y rhai diweddar; a pho hynaf y byddo orgraph, lleiaf oll a fydd o dreigliadau ynddi. Nodwn rai o'r manylion dan y gwahanol llythyrenau.

A.

Heb law ei sain gyffredin, defnyddid *a* am *o* ac *y*: "*a* dan morduyt mygr was"—*o* dan forddwyd mygr was; "*a* chimrev an biv"—*a* Chymry yn byw.

Ae am *a'i*:—"ar saer *ae* gunel"—*a'r* saer *a'i* gwneil; "arbenygaul mon *ae* guledychuy"—arbenigawl Mon *a'i* gwledychwy.

Ai am *ae* ac *e*: "*kair*"—*caer*; "*caitoir*"—*cadawr*.

Au am *aw*, *af*, *o*: "*maur* y kynnit"—*maer* y cynnydd; "arduireaue Dev"—*arddwyræaf* fi Dduw; "rriugedaui"—*rhinweddol*.

Aw am *ab*, *af*: "*awraham* pen fit"—*Abraham* ben ffydd; "*guengert aganaub*"—*gwen-gerdd* a *ganaf*; "bet deheveint ar cleveint awon"—*bedd Deheueint* ar *gleueint afon*.

Ay am *a'i*, *ai*: "*dir* y paup or *ay* clywei"—*dir* i bawb *a'r* *a'i* clywei; "*ay* da kiliau rac y kornuyt"—*ai* da cilio rhag *y* cornwyd?

B.

B a saif yn fynych, heb law ei sain ei hun, am *f* ac *m*: "*gilbin*, morbran, ambodlaun"—*gylfin*, morfran, anfoddlawn; "*em-bedid*"—ym medydd; "*em bedin*"—ym myddin.

Saif *b* yn ddamweiniol am *ff*: "*amgibret*"—*amgyffred*.

C.

C, heb law ei sain ei hun, a saif am *ch*, *g*, *ngh*: "*nigurocosam*"—ni worchusaf; "*enelle cinicier ar alanas*"—yn *y* lle *y* cynygier ar alanas; "*gueleisse guir yg evinowant*"—*gwelais* i wyr yng *nghwynofant*.

Ck a ddefnyddir yn ddamweiniol am *ch*:—"a honno aderkewyr"—a hōno a ddyrchefir; "*meckid meibion Meigen*"—*Mechydd* meibion Meigen.

CH.

Ceir *ch* yn y cyfansoddiadau hynaf yn dynodi y sain a roddir iddi yn bresennol, ac nid ydys yn gwybod iddi gael ei defnyddio erioed yn y Gymraeg am un sain arall: "*Ef rhwygei a chethrei a chethrawr odduch lle lladdes a llafnawr*"; "*Due uch guit*, ac yn *uch* eluit"—*dwyr uch* (*uwch*) *gwŷdd*, ac un *uch* elfydd.

D.

D, heb law ei sain ei hun, a saif yn fynych am *dd*, ac weithiau am *n* ac *th* hefyd: "*gaur a doded*"—*gawr* a *ddoded*; "*na didau i barch*"—*na ddidawl* ei barch; "*medal*, *echuid*, *hvrld*, *heid*"—*meddwl*, *echwydd*, *hwrddl*, *haiddl*: "*vy Dewis kin-villaud*"—*fy newis* gynnulawd; "*bet Air-gwl in dyved*"—*bedd Aergwl* yn *Nyfed*; "*Ioruerd uab madauc*"—*Iorwerth* fab Madog.

Dd, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 227], tua'r flwyddyn 1400. Pa fodd bynag, ceir hi ddygwaith neu dair yn yr "Ymddidan rhwng Myrdin Wylt a Thaliessin," sydd yn y gwaith hwn (tu dal. 45), "*allan o'r Ll. Du o Gaerfyrddin*"; ac y mae'n fynych yn y copi sydd yma o'r "Gododin"; a cheir hi yn ddamweiniol yn yr holl gyfansoddiadau bron a elwir gwaith y *Cynfeirdd* a'r *Goggyfeirdd*, oddigerth "Beddau Milwyr Ynys Prydain," tu dal. 65, a'r Awdlaun diew sydd yn yr *Attodiau*.

Dh a ddygwyd i'r orgraph i gynnyrchuoli *dd*, medd E. L. [*Arch. Brit.* 227], yn amser y frenhines Elizabeth, gan y Dr. D. Powel [B.A. 1584], a'r Dr. J. D. Rhys [B.A. 1592]; ond yr ydym yn cael *dh* yn sefyll am *dd*, yn ddamweiniol yn y *Glossæ Oxoniensis* [Zeuss, ii. 1076], a ysgrifenydd yn y 9fed ganrif, yn y gair "*mergidhaham*"—*meryddaf*. Ceir hi yn ddamweiniol hefyd yn y gwaith hwn; megys, "*ebryddhav*"—*eburwyddaf*; "*echuidh*"—*echwydd*, &c. Tybir ei bod yn sefyll am *th* yn y gair "*laudhuer*"—*llaethfer*, yn y *Glossæ*. Adferodd y Dr. Davies yr *dd* yn ei lle, yr hon a arferir hyd heddyw.

Dl, a saif am *ll*, yn y *Glos. Ox.*: “*dlon-aid*”—*llonaid*.

E.

E, a saif weithiau am *a*, *i*, *y*, ac *ei*, heb law ei sain ei hun: “*guerin enuir*”—*gwerin anwir*; “*kynt e vud e vran nogyt e allawr*”—*cynt yn fwyd i fran nag (yr ä) ynghyd i allor*; “*chwerw en trin a llain en emdullyaw*”—*chwerw yn nhrin a llain yn ymddullio*; “*disgynnyeis em bedin*”—*disgynais ym myddin*; “*Devi ehun*”—*Dewi ei hun*.

Ei am *ai*: “*man edelhei*”—*man y delai*.

Eu am *au*, *yw*, *y*, ac *u*, heblaw ei sain ei hun: “*meu i voli*”—*mau i foli*; “*afreu afop amrifreu*”—*a ffrau, a phob amryffrau*; “*arall eu pan del deu vrenyn ar eu cyd-terfyn*”—*arall yw pan ddel dau frenin ar eu cyd-derfyn*; “*a chimreuan biv*”—*a Chymru yn byw*.

Ev am *au*, *eu*, *ew*, *uw*, heb law am *ef*:—“*Dev yssi vn a deu, yssi tri hep ew*, hep haut y amhev”—*Duw ys sy un a dau, ys sy dri heb au*, heb hawdd ei amheu; “*ni but ar lev trev direid*”—*ni lydd ar lew dref ddiraid*.

Ew am *ef*, heb law *ew*: “*ni ddodai lew ar ladron*”—*ni ddodai lef ar ladron*; “*Ri oet ew Riogan ae guant*”—*Rhi oedd ef, Rhiogan a'i gwant (gwanodd)*.

Ey am *ai* ac *ei*: “*o teyr forth egueneyr saraet yr brenyn*”—*o dair ffordd y gwneir sarhâd i'r brenin*.

F.

F, a saif am *ff* ac *ph*, heb law ei sain bresennol: “*fruith afreu afop anrifreu*”—*ffwyth a ffrau, a phob amryffrau*; “*ef a gief*”—*ef a gaiff*.

Ff.

Ff, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 227], mor foreu a'r 12fed ganrif, neu gynnarach. Yr unig lawysgrifau sy genym, yn hynach na'r 12fed ganrif yw y *Glos. Oxon.*: ond ni cheir *ff* yn y rhai hyn. Saif *ff*, weithiau, yn yr hen gyfansoddiadau, am *f*: “*ac im cow. val ioff. a diwaud wrth y gureic. y am dreic vffyl-dawd*”—*ac i'm cof fel Iof (Iob) a ddywawd wrth ei wraig ei amddraig ufylldawd*; “*canydoet hagen bigaff. y rotion*”—*can ydoedd hagen hyga f ei roddion*. Ond ei sain gyffredin ydoedd yr un ag yn bresennol; megys, “*offer y lwyth maddeu*.”

G.

G, heb law ei sain ei hun, a saif am *ng* ac *nhg*: “*athuendicco de egluis a chageil*”—*a'th fendigo di eglwys a changhell*; “*y rug*

Kaer Kenedir a glan”—*y rhwng Caer Cenedr a glan*; “*yg goed gorfynuy yg gordibet loegyr*”—*ynghoed Gorfynwy, yng ngorddibed Lloegr*.

Ge, neu *gh*, am *ng* (=ng—ngh): “*nyd oet aglodauwr llawr pan llatei*”—*nid oedd anghlodfawr llawr pan laddai*; “*arf agecynnull ageyman dul ageysgoet*”—*arf anghynnull anghyman ddull anghysgoged*; “*hiraethauc vyg kog ygkyueithas*”—*hir-aethog fy nghog yng nghymdeithas*.

Gg, a saif yn bur fynych am *ng*: “*naut eggylion*”—*nawdd angylion*; “*yggrut ygretyf carant*”—*yng yrrudd yng ngreddf carant*; “*meint uyd ygyguasgar*”—*maint fydd yng ngwasgar*.

Gh, a saif weithiau am *ch*, ond yn fynych am *ng* neu *ngh*: “*treghisant trydyd o vei tryghanlog yn llyghes vordei*”—*trechasant trydydd dydd o Fai dri chan llong yn llynges Mordai*; “*kyn aghen agheu athrugar*”—*cyn angen angen a thrugar*; “*nyt yngyghein*”—*nid yngynghein*; “*o gyt gyghor*”—*o gydgynghor*; “*aghyvyrdelit*”—*anghyfrdelid*; “*balch yghynted*”—*balch yng nghyntedd*.

Y mae *y* weithiau yn fud yn nechren ac yn nghanol geiriau: “*Ryv duted ed mic. ogyllestic guisc. Aguscvis im deni*”—*Rhyw duded edmyg o gyllestig wisg a a wisgwys am dani*; “*agueleiste gureic amab genti*”—*a welaist ti wraig a mab ganddi*; “*equin*”—*ewin*; “*ringuedaulyon*”—*rhinweddolion*; “*pedguar*”—*pedwar*; “*mergidhaham*”—*meryddaf*.

Ng.

Nid ydys yn cofio gweled *ng* mewn ysgrifau hynach na'r rhai a gymmerwyd o'r Llyfr Coch; megys, “*A diango*”; “*deu-ddeng guragedd*”; “*yn pump ran ryngthynt*”—*yn bum rhan rhyngthynt*.

H.

Defnyddid *h* o'r dechreuad yn yr orgraph: “*helgahti*”—*kela di*; “*hep amgnaubot*”—*heb ymnabod*; “*hacboi*”—*hacbwyt*==*yr wyt yn hacio*.

Arferid *h* yn fynych yn y llawysgrifau hynaf o flaen mân eiriau a ddechreuant â llafariad; yn wir, tybia rhai mai ynganiad cyntaf y llafariad o'i oedd *ha, he, hi, &c.*: “*ha crisp*”—*a chrib*; “*hac orachmonou*”—*ac o'r achfenau*; “*hin map diop*”—*un mab i Iob (Iof, Iau?)*; *hin* cetlinou i'r leill—*yn gyddlinau i'r lleill [Glos. Oxen.]*

Defnyddid *h* hefyd i hwyhau llafariad ac i rymuso rhai o'r cydseiniad; ac yn y fath amgylchiadau, wrth gwrs, byddai yn

fud: "*ehag* fin"—eang fin; "llenn lliu *ehauc*"—llen lliw eog; "*bahet*"—baedd; pan *roho* naud ydyn ay lād"—pan ro nawdd i ddyw a'i ladd; "*heitham*"—eithaf; "*bahell*"—bwyell; "*elhid* bendit"—elid bendith; "*man edelhei*"—man y de'hai; "*etncoelhaam*"—edngoelïaf (rhoddaf goel i ednod).

Saif *h* yn ddamweiniol am *ch*: "*suh*"—swch [*Glos. Oxen.*].

I.

I, a ddefnyddid weithiau, heb law ei sain ei hun, am *a*, *e*, *u*, *y*, ac *ei*: "Rev duted ed mic. ogyllestic guisc. Aguisce vis im deni"—rhyw dudded edmyg o gyllestig wisg a wisgwys am dani; "teilug pirfeith"—teilwng perffaith; "rotesew dirneid kin dirnaud"—rhoddas ef ddyrmaid cyn dyrnod; "angunel iechid iwy penid ae bimp dirnaud"—a'n gwnel iechyd er y penyd a'i bum dyrnawd; "maab ad dyco ivam"—mab a ddygo ei fam; "*i mae*"—*y mae*.

K.

K, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 228], o gylch 1200, gan y Normaniiaid; "ac nid ydyw byth i'w chael," eb efe, "yn y llawysgrifau hynaf." Pa fodd bynag, yr ydys yn ei chyfarfod yn fynych yn y caniadau o'r Llyfr Du, a ysgrifenyddwyd, yn ol pob tebyg, cyn 1158; megys, "Turr keissied y keissav keli"—twr ceisied i geisio Celi. Ceir "k kam," hefyd yn Egwyddor Nemnivus [*Zeuss. ii.* 1089], a ysgrifenyddwyd yn y 9fed ganrif.

K a saif yn y gwaith hwn am *c*, *g*, *ugh*, ac weithiau am *ch*: "Erbarch o kyuarch. o kyuaenad. vy kert ith kirpuill kanuill kangulad"—Erbarch o gyfarch o gyfaenad: fy ngherdd i'w gyrbwyll canwyll canwlad; "nat oed un gobeyth yda6 kaffae dyvot traykevyn oy kyvoeth"—nad oedd un gob-aith iddo caffai ddyfod drachefn o'i gyfoeth. *Gwel C.*

L.

L, yn y cyfansoddiadau hynaf, a ddefnyddid am *l* ac *ll* yn ddiwahaniaeth: "mi telun"—fy nhelyn; "med nouel"—medd nyfel; "an calaur"—a'n callor; "an patel"—a'n padell; "loinou"—llwynau; "budicaul"—buddugol; "gulan"—gwlan; "malgueretic"—mallwaredig.

Lh a ddefnyddid yn y cyfansoddiadau hynaf, yn fynych rhwng dwy lafariad, er mwyn grymusder, fe allai; megys, "etncoilhcam"—edngoelïaf; "men y delhei"—man y delai; "med a dalhei"—med a dalai; "elhid bendith"—elid bendith; "a yd alhaeth"—a rydd alaeth.

Tua chanol yr 16eg ganrif, defnyddiodd y Dr. J. D. Rhys, a'r Dr. T. Williams, *lh* am *ll* yn gysson, hyd oni fwrïodd y Dr. Morgan a'r Dr. Davies hi ymaith, gan ddefnyddio *ll* yn ei lle. Defnyddiodd E. Llwyd yr *lh* drachefn, yn ei *Archaiologia*, yn 1707; ond ni lwyddodd yntau i'w dwyn i arferiad yn lle *ll*.

LL.

Ll, a ddygwyd i arferiad, yn ol E. L. [*Arch. Brit.* 228], o gylch y 12fed ganrif; ond y gwir yw ei bod yn cael ei harfer yn achlysurol, o leiaf, er pan ysgrifenyddwyd yr iaith gyntaf, canys cyfarfyddir â hi amryw weithiau yn y *Glos. Oxen.*, yn gystal ag yn y *Llyfr Du*; megys, "*bahell*"—bwyell; "*epill*"—ebill; "*guilhim*"—gwellaif; "*gratell*"—gradell; "*cuntulled*"—cynnullled; "*cuntulletou*"—cynnullledau (cynnulliadau).

Defnyddid *ll* yn ddamweiniol am *l*: "o blein cingleis i allun guernenn"—o Flaen Cynlais i Allun Gwernen.

M.

M, heb law ei sain ei hun, a saif am *f* yn fynych yn y cyfansoddiadau hynaf: "irdigatma"—y ddygadfa; "guaroinmaou" gwareu'âu (chwareu'âu); "*cemmein*"—camfain; "iranamou"—yr anafau; "hac orachmonau"—ac o'r achfenuau; "emneitiam"—amneidiaf; "cymreith na breint ecluis Teliau"—cyfraith a braint eglwys Teilo.

Y cynniad yma o'r *m*, medd E. L., a barodd i'r Rhufeiniaid ysgrifenu Cadfan, Cuneddaf, Cynfarch, Brychael, yn Catamannus, Cunotamus, Conmarchus, Brochmaelus.

M, a saif yn ddamweiniol am *b*: "Bet Ebediv am Maelur"—bedd Ebedyw ab Maelur.

N.

Fe allai mai *n* ydyw y sain fwyaf sefydlog yn yr egwyddor, oddi gerth *s*; canys nid ydys yn gwybod iddi erioed gael ei seinio yn wahanol. Yr unig ddyryswech gyda golwg ar *n* oedd, fod ysgrifenyddwr y canol oesoedd yn defnyddio yr un llythyren i'w dynodi ag *u*; canys ysgrifenedid arenau, tyner, nerthu, y pryd hyn yn areuau, tyuer, wertu, a'r cyffelyb; hyn yw, arferent yr un llythyren am y ddwy sain *n* ac *u*.

O.

O, a saif yn yr hen gyfansoddiadau, heb law ei sain gyffredin, am *u*, *w*, neu *y*: "ni-

guorcosam"—ni worchusaf; "Ugnach yw vy heno"—Ugnach yw fy henw; "coorn"—cyorn (cyforn); "doguonismur"—dygymmesur; "doguohintiliat"—dyggyhyntiliad (dyggyhyntiad=myned ar hynt); "cenitolaidou"—cenedlyddau (cenedlaethau); "datolaham"—dadylaf (dadlaf, dadleuaf).

Oe, heb law ei sain bresennol, a saif am au, o'i, ac o'u: "ac angel a ddoeth att Padrig"—ac angel a ddaeth att Padrig; "neud meu oe aghen dagreu digraun"—neu mau o'i angau dagraun digrawn; "erbyn oet y dlt. y del paup oe bet"—erbyn oed y dydd y del paub o'u bedd.

Oi am aw, eu, oe, a'i sain bresennol oi: "caitoir"—cedaier; "guaroiou"—gwareuau; "loinou"—llwyau; "coilou"—coelau.

Oo, weithiau am o: "oolin"—olwyn.

Ou, yn fynych am y terfyniad au, ac weithiau am ew: "aperthou"—aberthau; "datlocou"—dadlogau; "eichetou"—cylchedau; "emetou"—efyddau; "diguolouchetic"—dyolewychedig.

Dywed E. L., mai terfyniad priodol y Gernywaeg a'r Llydawaeg ydyw ou, ac nad yw yn gwybod iddo gael ei arfer erioed yng Nghymru. Os felly, y Llyfr Du o Gaerfyrddin, lle y defnyddir y terfyniad eu, ydyw y peth cyntaf erioed a ysgrifenyddyd yng Nghymru; canys ou sydd yn yr holl lawysgrif sydd hynach na'r 12fed ganrif [*Zeuss*, ii. 1076, &c.]. Noda *Zeuss* dri chyfnod i'r iaith Frutanaeg. 1. Pan yn defnyddio ou. 2. Pan yn defnyddio eu. 3. Pan yn defnyddio au.

Oy, a ddefnyddid am oe ac o'i: "oyr"—oer; "oy gureic"—o'i wraig.

P.

P, a saif am b, mh, ac weithiau am ph, heb law ei sain ei hun: "Poriw new ap'is idi. imp'uet y chiwoeth y noethi"—Peryf nef a beris idli ym mherfedd ei chyfoeth ei noethi; "a perchen fit"—a pherchen ffydd. Arferid ph hefyd, ac f, am ph, yn y Llyfr Du: "apheleidir agaur ingyanhvy"—a phelydr a gawr yn Nyganwy; "a phedir pen pob ieith"—a Phedr pen pob iaith; "afop amriffreu"—a phob amryffrau.

P, a saif weithiau am f ac ff: "guparch"—cyfarch; "hanpych guell"—henffych well.

Ceir p weithiau yn fud: "pimp dirnaud"—pum dyrnud.

Q.

Q, a saif weithiau (ond anfynych) am c neu g: "Quenetav"—Cyneddaf; "guith"—gwyth.

R.

R, a saif am rh cystal ag r: "rac brennin arac paup namyn dy Teliau"—rhag brenin a rhag pawb namyn y Teilo.

Tua diwedd y 15fed ganrif, medd E. L. [*Arch. Brit.* 229], defnyddid rr weithiau yn nechreu geiriau lle y rhoddwn ni rh; r, bryd arall, ac rr weithiau, lle y defnyddiwn ni r: "rriallaun"—Rhiallon; "guae-uawr rrin Rei adarwant"—gwaewawr rin, rhai a darfant.

Yr oedd r yn cael ei hysgrifenu mor debyg i n yn y llawysgrifau hynaf, medd E. L., fel nas gellid eu gwahaniaethu ond wrth y synwyr yn unig. Ysgrifenedd guar-di yn guandi; corsen yn consen.

S.

S, fel n a geidw ei sain o'r dechreuad hyd yn awr, yn ddigyfnawid. Yr oedd yn cael ei dyblu weithiau yn nechreu geiriau, medd E. L., mor foreu a'r 12fed ganrif; a pharhawyd i wneuthur hyny, yn achlysurol, hyd amser W. Lley, neu ddiwedd-arach; megys, "ssyllu"—syllu; "Pedair llythren ar higain Kymraeg y ssydd."—W. Lley.

T.

T, heb law ei sain bresennol, a saif yn fynych am d ac dd, yn enwedig yng nghanol a diwedd geiriau:—

"Bet ymarch bet y guythur
Bet i gugavn Clefyrut
Anoeth byt bet y Arthur."

Sef,

Bedd i March, bedd i Gwythur
Bedd i Gwgawn Gledyfrudd;
Anoeth bydd bedd i Arthur;

"Pa fort yt awn o Fortun"—pa ffordd yd awn o Forddun? "anuton"—anudon; "datl"—dadl; "legit"—llygaid; "katnav"—cadno; "calet"—caled.

Dywed E. L. [*Arch. Brit.* 229], na wyddai ef ond am esampl o t yn troi i d yn nechreu geiriau; sef "Teurafti"—Dyrod. Pa fodd bynag, canfyddir hi nid yn anfynych yn nghyfansoddiadau y 12fed ganrif, os nad yn ddiweddarach, yn troi yn d yn nechreu geiriau; megis, "arduireaue tri trined in celi"—arddwyrcau fi dri, trined yng Ngheli; "vnguirth oe teithi"—ungwyrth o'i deithi; "yssi tri hep ev"—ys sy dri heb au. Y mae lliaws o esamplau o'r fath yn yr hen gyfansoddiadau sydd yn y gwaith hwn.

Th.

Y mae th yn ein llawysgrifau hynaf, a saif yn fynych am dd cystal ag am th: "in

llan heleth beth Owein"—yn Llan Heledd bedd Owain; "a rothei o nebawd"—a roddai o nebawd; "teyr forth"—tair ffordd.

Th, yn ddamweiniol a saif am d: "ethuinam"—edfynaf; ac ymddengys ei bod yn fud, neu yn newid i n, yn "hanther"—hanner.

U.

U, a saif am f, i, w, y, heblaw ei sain bresennol u: "athuolaf uaurri maur dy wrhidri"—a' th folaf fawr Ri, maur dy wrhydri; "arduireaue tri"—arddwyreauf i dri; "Duu y enu in vn"—Duu ei enw yn un; "Duu y hun. Aunaeth maurth a llun"—Duu ei hun a wnaeth Maurth a Llun; "dricun i mynit"—drycin y mynydd; "maab a ducco iuam"—mab a ddyco ei fam.

Uu, a safai weithiau yn ddamweiniol am w: "dau"—daw (mab yng nghyfraith).

V.

V, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [Arch. Brit. 229], tua 1200; ond yr ydym yn ei chael yn fynych yn y cyfansoddiadau o'r Llyfr Du; a saif am f, u, ac w: "ni lut ar lew. trev direid"—ni ludd ar lew dref ddiraid; "chuerr ruelin"—chwerw fuelin; "Der yssy en a deu. yssi tri hep ew hep haut y amher"—Duu ys sy un a dau, ys sy dri heb au, heb hawdd ei amheu.

Yn y 14eg ganrif, ysgrifnid v yn 6, yn enwedig pan yn sefyll am w, o'r hyn y ceir lliaws o esamplau yn y gwaith hwn, yn y caniadau a'r brutiau; megys, "G6yr yng-a6r g6erth6a6r g6rd ymdared"—gwyr yng ngawr gwerthfawr gwrth ymared.

W.

W, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [Arch. Brit. 229], o gylch 1200. Ceir y llythyren hon, pa fodd bynag, yn fynych yn y cyfansoddiadau a gymmerwyd o'r Llyfr Du; a saif am b, f, u, y, cystal ag am ei sain bresennol, w: "aueraham pen fit"—Abraham ben ffydd; "mi nid aw ina in awr"—mi nid af inneu yn awr; "bendith new a llawr"—bendith nef a llawr; "diwyguiff wympechawd"—diwygyf fy mhechod; "penllu wu tra wu y amser"—pen llu fu tra fu ei amser; "yewenetit"—ieuengetyd; "dateanw"—dadganu.

Ysgrifnid w yn 6 yn fynych yn y 14eg ganrif. Gwel V.

X.

X, a saif am ch, mewn dwy gân sydd yn y gwaith hwn, tu dal. 130, a gymmerwyd

o'r Llyfr Gwyrd; megys, "Pa xwardd pa edryx Eryr"—pa chwaddd pa edrych Eryr! Rhoddir h, mewn un esampl, ar ol yr x: "a xhelu medwl yn hir"—a chelu meddwl yn hir. Dengys orgraph gyffredinol y caniadau hyn, iddynt gael eu hysgrifenu tua diwedd y 15fed, neu ddechreu yr 16eg ganrif.

Ymddengys fod y sain yma i'r x (x Roeg) yn hysbys i'r Brutaniaid cyn foreued, o leiaf, a'r 9fed ganrif, gan fod Nemnivus yn ei defnyddio fel hyn yn ei Egwyddor ef; megys, "deu"—dechu, neu techu (enw'r llythyren d). [Zeuss. ii. 1089].

X, a ddefnyddid weithiau fel es, mewn geiriau estronol; megys, "Rex radau"—rees rhadau; "Rex regwm"; "Rex awyr," &c.

Y.

Y, a saif yn yr hen gyfansoddiadau am i, ei, ac i'w, heb law ei dwy sain bresennol yn hynny (hynu): "aduin yd rotir y paup ychuant"—addwyn y rhoddir i lawb ei chwant; "a phob un adoeth y le y cistedd fal y buasai"—a phob un a ddaeth i'w le i cistedd fal y buasai; "ae vam yn mynet yr eglwys y wrandaw"—a'i fam yn myned i'r eglwys i wrando.

Dywed E. L. [Arch. Brit. 236], na ddefnyddid y o gwbl, hyd yr oedd ef wedi sylwi, cyn y concwest Normanaidd (1066), os cyn foreued (nid oes genym ni lawysgrifau mor hen a hynny, oddigerth y geirnoddiadau yn y Glos. Owen, yn unig). Yr oedd yn cael ei defnyddio mor gyffredin, eb efe, o gylch diwedd y 12fed ganrif mewn rhai llawysgrifau, fel yr oedd yn llwyr gau allan yr arferiad o i. Ysgrifnid hi yn wastad y pryd hynny â dotyn uwch ei phen; a thua ehanol y 12fed ganrif, neu ychydig yn ddiweddarach, ysgrifnid y ac i yn yr un sefyllfaoedd bron yn ddiwahaniaeth.

Y mae y yn egwyddor Nemnivus; a'r enw a roddir iddi ydyw "oyr"—oer; ond nid yw yn cael ei defnyddio mewn un gair arall, hyd y canfyddasom ni, yn y Glossae.

Z.

Hysbysa E. L. na bu hon erioed yn cael ei harfer yn y Gymraeg, ond y defnyddid hi yn fynych yn y Gernywaeg am dd; megys, "Ezeuon"—Eddewon, a'r cyffelyb. Pa fodd bynag, cawn fod hon hefyd gan Nemnivus; ac ymddengys wrth yr enw a roddai efe iddi, sef seireh (seirch), yr ystyr iai hi yn gyfystyr âg s.

Ymdrechodd y Dr. Pughe yn egniol ddwyn z i arferiad yn y Gymraeg yn lle

dd yn yr argraphiad cyntaf o'i Eiriadur, cystal ag mewn rhai mân draethodau; ond "trech gwlad nac arglwydd;" a bu raid hyd yn oed i'r Dr. Pughe, blygu iddi hi, fel y prawf yr ail argraphiad o'i Eiriadur godidog, a gyhoeddwyd dan ei olygiad ef ei hun.

Dyma ni wedi myned trwy yr egwyddor oll; ac er y tybir ein bod wedi nodi llawer mwy o'r gwahanol ddulliau yr arferid y llythyrenau yn yr hen gyfansoddiadau nag y gwnaeth neb o'n blaen, nid ydym yn hŏni ddarfod i ni lwyddo i ganfod *pob* amrywiad o'r llythyrenau sydd yn yr hen ysgrifau Brutanaidd. Er hyny, credwn fod y nodiadau blaenorol ar yr y llythyrenau, a'r sylwadau canlynol ar yr hen ddull o gyfuno geiriau a'u gilydd, ac o ddefnyddio rhai amserau o'r berfau, yn ddigonol i gynnorthwyo pob myfyriwr manwl i ddarllen yr holl hen gyfansoddiadau sydd wedi eu hargraphu, o leiaf, yn rhwydd a bodddhaol.

Y DULL O GYSSYLLTU GEIRIAU A'U GILYDD YN YR HEN GYMRAEG.

Sylwa E. L. yn briodol, mai un o anhawd-deraau penaf yr hen ysgrifau Brutanaidd, oedd yr arfer mynych o gyssylltu arddodiaid, nid yn unig â geiriau ereill, ond weithiau a'u gilydd hefyd. Cyfarfyddir â rhai esamplau o eiriau ereill hefyd yn cael eu cyssylltu, ond nid ydynt ond anfynych mewn cymmhariaeth i'r arddodiadau.

Esamplau.

A = "gulib asich"—gwlyb *a* sych; "*a*-unaeth fruih afreu afop. amrifreu"—*a* wnaeth ffrwyth *a* ffrau, *a* phob amryffrau.

Cyssylltid *a* yn fynych wrth wahanol amserau'r berfau: "ef aunaeth"—ef *a* wnaeth; "disguil aoruc"—disgwyl *a* orug; "*asich* heil. Agulich edar"—*a* sych haul, *a* wlych *y* ddâr; "*agueleiste* gureic amab genti"—*a* welaist ti wraig *a* mab ganddi?

Ae = *a*i: "arbenycaul mon aeguledichvi"—arbenigol Mon *a*i gwledychwy; "detuit-ach no mi aeharhowui"—dedwyddach na mi *a*i harofwy; "mi aegowinneis y offer-eid bid"—mi *a*i gofynais i offeiriad byd.

Am = "amdeffin duv amdanav"—amddiffyn Duw *am* dana^f.

An = *a*n: "Duu anamuc. Duu angoruc. Duu anguraud"—Duw *a*n hamyg, Duw *a*n gorug, Duw *a*n gwarawd.

Ar = *a*r: "argueisson gleisson"—*a*r gweision gleision.

Ath = *a*th: *athuendicco* de egluis"—*a*th fendig o di eglwys.

Can: "*canydoet* hagen higaff"—*can* ydoedd hagen hygaf.

De neu *te* = *di* neu *ti*, rhagenw yn gysylltiedig â'r ferf flaenorol: "Ystarnde wineu"—ystarn *di* finnu; "ruitade vy neges"—rhwydda *di* fy neges; "athuendiguiste aron o moesen"—*a*th fendigwys *di* Aaron a Moesen; "*a* gueleiste dinion din. gewri"—*a* welaist *ti* ddynion yng ngofri?

Di = *dy*:—"pan deuthoste y basse *di*-wedid"—pan ddaethosi *ti* i base *dy* fedydd.

Druc = *dryg*: "*drucvact*"—*dryg*waed; "*drucveithret*"—*dryg*weithred.

E = *ei*: "sant yn kerdet ehun"—sant yn cerdded *ei* hun.

E = *y*: "mae elle etal estrawn"—mae *y* lle *y* tâl estron.

E = *i*: rhagenw mewn cyssylltiad â'r ferf o'i flaen: "gueleisse guir ygcoinowant"—gwelais *i* wyr yng ngwynofant.

Eg = *yng*: "ag eghwyt edeu vrenyn"—ag *yng* ngwydd *y* ddau frenin.

En = *yn*: "*enelle* cenicier aralanas"—*yn* *y* lle *y* cynnygier ar alanas.

E6 = *eu*; rhagenw mewn cyssylltiad â berfau ar ei ol: "pa tri ederin goillt nid-ele neb e6llad hep kaniat ardir arall"—pa dri aderyn gwyllt ni ddylai neb *eu* lladd heb ganiad (genad) ar dir arall?

Ev = *yw*; berf mewn cyssylltiad â rhagenw ar ei hol: "sev ewhene peterarugeint"—sef *yw* hyny, pedair ar hugaint.

Ew = *ef*; rhagenw mewn cyssylltiad â berf o'i flaen: "Rotesew dirneid. kin dir-naud"—rhoddes *ef* ddyrnaid cyn dyrnod.

Ig = *yng* (yn): "ruit igniw rigig atew"—rhwydd *yng* ngnif ry-gyngoddef.

Im = *ym*, yn: "*imparadiu*. *impir* kyn-nuis rac puis pechaud"—*ym* Mharadwys *ym* bur gynnwys rhag pwys pechod.

In = *yn*: "*y* duv *indin* digerit"—*i* Dduw *yn* ddyn digerydd; "*agaur idygan-hvy*"—*a* gawr *yn* Nyganwy; "*ameneich in* vynieh *invarelocion*"—*a* mynaich *yn* fynych *yn* farchegion.

In = *yng* (yn): "*y* geissau *inguesti*"—*i* geisio *yn* ngwesty.

Init = *onid*: "*initoet* aratur in eretic tir"—*onid* oedd aradr *yn* aredig tir.

Ir = *er*: "*aduch* ir gulet *iry* varet ae. werindaud"—henffych i'r wledd *er* ei war-edd *a*i werindod; "*an* gunel iechyd *iry* penid ae pimp dirnaud"—*a*n gwnel iechyd *er* *y* penyd *a*i bum dyrnod.

Ir = *yr*: "Ni chedwis eva *irawallen* per"—ni chedwis Efa *yr* afallen bwr.

It = *yd* (hyd oni?): "Dyv iev bv. ir. guarth *itatcorasant*"—dyw (dydd) Iau bu hir warth *yd* (hyd oni) adgorasant.

Na: “*nadigaun* dinyon—*na digon* dynion.

Nam=*na'm*: “*namditaui* oth. nit”—*na'm* didol o'th wydd.

Nas: “Duu a collei bei *nasprin*hei diuei devaud”—Duw a gollai pe *nas* prynai difai defod.

Ny=*ni*: “am y cham *nych*imv ahi”—am ei cham *ni* chymnu (chymmydd) â hi; “bv hyvit ac *nybu* doeth”—bu hywydd ac *ni* bu ddoeth.

Nith=*ni'th*: “*nythomet* ingueti”—*ni'th* omedd yng ngweddi.

O: “Ryv duted edmic *ogyllestic* guise”—rhyw dudded edmyg o gyllestig wisg; “omorceauve orieinve radev rvytheint”—o Forganwg, o Rheinwg raddau rwyddant.

Or=*o'r*: “*ev aetinaut ortan*”—cf a'i tynodd o'r tân.

Ue=*fi*: rhagenw mewn cyssylltiad â berf o'i flaen: “ny canliaufue”—ni chanlynaf *fi*; “arduireauve tri trined in celi”—arddwyreaf *fi* dri Trined yng Ngheli.

Uyg, *eyg*=*fy*: mewn cyssylltiad â geiriau yn dechreu âg g, c, neu k: “*uyg*guesti agaduant”—*fy* ngwesti a gadwant; “nyt cyuch *eyg*guat”—nid cywel (cyfuwel) *fy* ngwaed; “*uug*cerenhit”—*fy* ngharenydd; “nyt colletic *uyg*kyucillyon”—nid colledig *fy* nghyfeillion.

Uyn, *vyn*=*fy*: “ar *uyn*dvy coes”—ar *fy* nwy goes; “yedruch *vyntad* yssit guanclau”—i edrych *fy* uhaf ys sy wnglaf; “adyu *vyntroed* o gadwyn”—a dyn *fy* mhroed o gadwyn.

Wy=*fy*: “nid eisieu *wykert*. yg keinev”—nid eisieu *fy* ngherdd yng nghleinian.

Wym=*fy'm* (fy): “dywyceviiff *wympe* chawd am gweithred”—diwygiwyf *fy'm* pechod (*fy* mhechod) a'm gweithred.

Y a ragddodir at eiriau fel bannod, rhagferf, rhagenw, ac arddodiad: “ar *ydaear*”—ar *y* ddaear; “vrth *ygrw* aweli”—wrth *ygrw* a weli; “dit *ydeuthant*”—dydd *y* daethant; “ac yno *yllas* albanac”—ac yno *y* llas (laddwyd) Albanact; “ac hid vraud ny yn *yarvaeth*”—ac hyd frawd ni wn ei arfaeth; “pan wanpwyd *yessu yny* asseu”—pan wanwyd Iesu yn ei asau; “arch y plwyv all dyvot *ymywn*”—arch y plwyf all ddyfod i mewn.

Y; rhagenw mewn cyssylltiad â berf o'i flaen: “neu cholleisy argluyt ruyt yn roti, neu'm rotesy hil run rvt aphali”—neu (yn wir) collais i arglwydd, neu'm (oni) rhoddais i hil Rhun rydd a phali?

Yd=ydd (yr); fel rhagferf: “ac yn yr amser hwnw *ydoyd* daniel pphwyf yn gwledychu”—ac yn yr amser hwnw *ydd*,

(yr) oedd Daniel brophwyd yn gwledychu; “ac yna *yderchis* ef ydwyn hi rac yvron ef”—ac yna *ydd* (yr) erchis ef ei dwyn hi rhag ei ffon ef; “ac yna *ykyvyd* ygyur ac *ydd*aa yr lle ykivyd yr heul”—ac yna y cyfyd y gwyr ac *ydd* (yr) â i'r lle y cyfyd yr haul.

Yg=yng, o flaen c, k, ac g: “dywal *yg*cad”—dyfal *yng* nghad; “oer guely piscaud *yg*kiscaud iau”—oer gwely pysgod *yng* nghysgod iau; “guin ybid hi y veduen *yguarthaw* din vythvy”—gwyn ei byd hi y fedwen *yng* ngwartthaf Dinfythwy.

Ygan=gan: “*ygar*din”—gan ddyn.

Ygyt=gyd: “onyt edewy ditheu deuot *ygyd* aminnen yrsened vaur”—oni addewi dithau ddyfod *ygyd* â minnau i'r senedd fawr.

Ym=yn: “*ympen* ydeg bluynet”—*ym* mhen y deng mlynedd.

Yn: “*yny* deyrnas”—*yn* y deyrnas; “*ynyr* amser ydoet selew vab dauid *ynad*eilat temyl crist”—*yn* yr amser yr oedd Selyf fab Dafydd *yn* adeilad teml Crist; “gorbowys ageiff *yn*dilaul *ynym*achuelho ygeuyn arydas”—gorphowys a geiff *yn* ddilawl *oni* (hyd *oni*) yriachwelo ei gefn ar y das.

Yr: “*yreneitiau* hin”—*yr* eneidiau hyn.

Yr=i'r: “athalet tri buhin *yr*brenyn am gomet guis”—a thalel tri bryn (buch) i'r brenin am omedd gwys.

Ys: “Brenhin *guirthvia* guirth uchaw *yssit*. *yssi* pen plant adaw”—brenin gwyrtfyn, gwyrtth uchaf *ys* sydd, *ys* sy ben plant Addaf.

CYSSYLLTIAD GEIRIAU.

Cyssylltir geiriau yn yr hen ysgrifeniadau yn dra gwahanol i'n deul ni yn awr. Ni chaniatâ lle i ni roddi oad ychydig o esamplan byrion.

“Dendeckeinyauc”—deuddeg cainiog; “namethryad”—na'm eithriad: “namditaui”—na'm didol; “irbleuporthetic”—i'r blew-borthedig; “iargenyv”—oddi ar gefn; “morliaus”—mor liaws (mor liasog); “mortru”—mor dru (mor druenus); “ni ceinguodemisauch”—ni chain oddefasoch.

CYFREDIAD A DYLEDDEFIAD.

(Gerunds and Supines.)

Y mae y dulliau hyn yn gwbl allan o arfer yn bresennol; ond yr oedd beirdd y canoloesau yn eu defnyddio yn dra mynych. Rhoddwn ychydig esamplan.

Cyfrediad: “adeilator”—yn adeiladu (*in building*).

Dyleddiad: “adeilitor”—i’w adeiladu (*to be building*).

“Mwynawg am ran *cwyniator*”—mwynwr (yr uchelfryd) am ran *yn cwyno*.—ANEURIN.

“Gwelator aruydion”—yn *gweled* arwyddion.—TAL.

“Arwed Gwynedd *gweiniator*. Arwyrain Owain cain *ceinitor*”—Arwydd Gwynedd *yn gweini*: Arwyrain Owain gain *i’w ganu*.—CYNDELW.

“Cathl gwae *canator*”—cathl gwae *sydd yn canu*.—TAL.

“*Canator* cathl gwynfyd”—yn *canu* cathl gwynfyd.—MEIG.

“Llyvn môr *brithotor* tired”—llyfn môr, *brith y daw* tiredd.—LL. HEN.

“Gwae a eduis drysor ygglyn *llosgitor*”—gwae a adawes drysor mewn glyn *yn llosgi*.—TAL.

“Pob lluvyr *llemitor* arno”—pob llwfr *i gael llamu* arno.—LLEFOED.

GWAHANOL AMSEROEDD Y BERFAU.

Yr oedd rhai o’r hen ysgrifenyddwr yn arfer yr un terfyniad, yn enwedig *ynt*, yn amser gorphenol, presennol, a dyfodol y ferf: megys yn y gân a briodolir i Taliesin, a elwir “Gwaith Argoed Llwyfain,” tu dal. 48, dywedir,—

“Nid dodynt nid ydynt, nid ynt parod.”

Hyny yw, “Ni ddodasant, nid ydynt, ni byddant barod,” lle y defnyddir yr un terfyniad i dri amser y ferf.

Y mae yr un dull anosbarthus yn cael ei arfer yn fynych yn y caniadau a briodolir i Llywarch Hen; megys,

“Gwyr dewr cymmynynt â dur.”

Yn y llinell hon, defnyddir *ynt* yn yr amser gorphenol; ond yn y llinell ganlynol, ceir ef yn y presennol:—

“Eglwysau Basa *ynt* dirion heno.”

Dywedir mai yn y cerddi a briodolir i Taliesin a Llywarch Hen yn unig y ceir y cymmysgedd yma o’r amserau.

Yn y “Gododin” a briodolir i Aneurin, defnyddir *ent* yn y gorphenol, *ynt* yn y presennol, ac *ant* yn y dyfodol; megys, tu dal. 3,—

“Maon dychurant eu hoet bu hir.”

“Dyphorthynt gowyssawr gelorawr hir.”

“Cyt yven (*ent*) redd gloew wrth liw babir.”

Fe ferner mai yr achos fod y “Gododin” yn fanylach yn hyn, a phethau ereill, na’r caniadau a briodolir i Taliesin a Llywarch Hen, ydoedd, fod awdwr neu awdwyr y “Gododin” yn fwy dysgedig a chynnefin â’r iaith Lladin na’r lleill, gan y dywedir fod ol dylanwad Lladin ar lawer o bethau heb law amseran y ferf yn y “Gododin.” Y mae lle cryf i gasglu mai monachod dysgedig oedd awdwyr y rhan fwyaf o’r “Gododin,” tra y gellir casglu oddi wrth lawer o’r caniadau a briodolir i Taliesin, Llywarch Hen, ac ereill o’r Cynfeirdd, mai gwaith y clerwyr annysgedig ydynt.

DEFNYDDIO Y FANNOD O FLAEN ENWAU PRIOD.

Cyfarfyddir â hyn yn fynych yn y Brutiau, y caniadau, ac yn enwedig yn y Mab-inogion; megys, “Heb *y* bendigeidvran”—eb (medd) Bendigeidfran; “Heb *y* math-olwch”—eb Matholwch; “heb *y* guenhuyvar”—eb Gwenhwyfar; “heb *yr* Owain”—eb Owain; “heb *yr* Arthur”—eb Arthur, &c.

Y mae yn ddiammheu mai yr “heb yr” yma yw gwreiddyn yr arfer gyffredin sydd ar lafar gwlad hyd heddyw, o ddywedyd—“*ebra* fo,” “*ebra* hi,” “*ebra* nhw,” &c.; ac yr ydym yn cofio gweled y dull yma unwaith mewn orgraph:—

“O Ifan *ebr* hithe, pan orygsoc’h chwi fyned i bant, yr oeddwn i goledig o dri mis gan blentyn,” &c.—*Arch. Brit.* 253.

Y CYNVEIRDD.

GODODIN.

ANEURIN GWAUDRYDD A'I CANT.

Heb law testyn yr argraffiad cyntaf, yr hwn a roddir yma yn gwbl ddinewidiad, y mae deg o gopïan ereill o'r *Gododin*; ac un amrywiad, a elwir *Gorchan Maeldew*. Rhoddir gwahanol ddarlleniadau yr un ar ddeg hyn ar ordre'u y dalenau, ynghyd â nodiadau eglurhaol golygydd yr argraffiad blaenorol; a dynodir hwy fel y canlyn:—

Ab Ithel	a.	E. Evans (<i>Ieuan Brydydd Hir</i>) ..	e.	Sail copi y <i>Mygyrian Archaeology</i> i.
D. Ellis	b.	Paul Panton	f.	Gorchan Maeldew
Etto	c.	Dr. Meyer	g.	R. Davies
D. Thomas (<i>Dafydd Ddu Eryri</i>) ..	d.	E. Davies (sail copi Ab Ithel) ..	h.	Golygydd y <i>Mygyrian Archaeology</i> m.

GREDYF gwr oed gwas
Gwhyr un dias¹
Meirch² mwth myngyras
Y³ dan mordhuyt⁴ mygr was⁵
Ysguyt ysgafn llydan⁶
Ar bedrein mein buan⁷
Cledyvawr⁸ glas glan⁹
Ethy aur a phan¹⁰
Ny¹¹ bi¹² ef¹³ a vi
Cas y¹⁴ rhof¹⁵ a thi
Gwell gwneif a thi¹⁶
Ar wawt dy voli
Cynt i¹⁷ waet elawr¹⁸
No gyt¹⁹ i²⁰ neithiawr²¹
Cynt²² y²³ uwyd²⁴ i vreïn²⁵
Noc yr²⁶ argynrein²⁷
Cu cyveillt²⁸ Euein²⁹
Cwl³⁰ y³¹ vot³² y³³ dan vreïn³⁴
March³⁵ ym pa vro
Ladd un mab Marco³⁶

Caeawc³⁷ cynhaiawc³⁸ men y dehai³⁹
Diphun⁴⁰ ymlaen bun medd⁴¹ a⁴² dalhei
Twll⁴³ tal i⁴⁴ rodawr yn y⁴⁵ clywei
Aur⁴⁶ ni⁴⁷ roddei⁴⁸ naud⁴⁹ meint dilynei
Ny⁵⁰ chyliei⁵¹ o gamhawn yn y⁵² verei
Waet mal⁵³ brwyn gomynai⁵⁴ gwyr nyt
elhei⁵⁵
Nys⁵⁶ adrawdd Gododin⁵⁷ ar lawr mordei
Rac pebyll Madawc pan atcorei
Namyn un⁵⁸ o gant yn y⁵⁹ delei⁶⁰

Caeawc Cymnyviat cyvlat⁶¹ erwyth⁶²
Ruthyr Eryr yn y lyr⁶³ pan lithiwyth⁶⁴
Yamot⁶⁵ a vu not a garwyth⁶⁶
Gwell a wnaeth y arwaeth⁶⁷ ny⁶⁸ giliwyth⁶⁹
Rac bedin Ododin⁷⁰ o dechwyth⁷¹
Hyder⁷² gymmell⁷³ ar vreithell vanawyth
Ny⁷⁴ nodi nac ysgeth⁷⁵ nag⁷⁶ ysgwyth
Ny⁷⁷ ellir anet⁷⁸ rhy vaethuwyth⁷⁹
Rac ergit⁸⁰ cadfannau⁸¹ catwyth⁸²

¹ Gwrhyt am dias, — a; d, f, g.
² March, — c, e.
³ A, — a, d, f, g; O, — c.
⁴ Vordwyth, — a.
⁵ Megyrwas, — a, d, f, g; mygrwas, — b, c, e.
⁶ Ysgwyth ysgauyn lledan, — a.
⁷ Vuan, — a; unam, — b, e; dinam, — c; unam neu vuan, — f.
⁸ Kledyvawr, — a; cleddevawr, — c; cledvawr, — f.
⁹ Neu Glas, — m.
¹⁰ Ethy aur a than, — f; aphan, — a.
¹¹ Ni, — c.
¹² Bu, — b, c.
¹³ Efo, — c.
¹⁴ E, — a, d, f, g. *Nid yw y gair hwn yn c.*
¹⁵ Ref, — a, d, f, g.
¹⁶ *Nid yw y llinell hon yn b, c, e, i.*
¹⁷ Kynt y, — a, d, e, g.
¹⁸ E lawr, — d, f.
¹⁹ Nogyt, — a, d, e, f, g; Nag iti, — c.
²⁰ Y, — a, c, d, e, f, g.

²¹ Neithiawr, — a.
²² Kynth, — a.
²³ I, — b; o, — c.
²⁴ Vwyth, — a; wayd, — b; waet, — d. *Neu cynt y wyd (wyd, vwyd) i frein, — m.*
²⁵ Y vreïn, — a, e, g.
²⁶ Y, — a, d, f, g.
²⁷ Argyurein, — a, g; argyurein, — e; argyvrain.
²⁸ Ku knyueillt, — a. [— f.
²⁹ Ewein, — a, c, d, f, g; Owain, — b.
³⁰ Kwl, — a.
³¹ I, — c.
³² Uot, — a.
³³ A, — a, d, f, g; o, — c.
³⁴ *Nid yw y llinell yn c.*
³⁵ Marth, — a, d, g.
³⁶ Marro, — a, d, e, g. *Marth ym pa vro ladd un mab Marro, — f.*
³⁷ Kayawc, — a.
³⁸ Kynhorawc, — a, d, e, g. *caewc cynhorawcmen y delei, — f.*
³⁹ Delhei, — a.
⁴⁰ Diffyn, — a.
⁴¹ Med, — a.

⁴² Y, — c.
⁴³ Twyll, — e.
⁴⁴ Y, — a, d, e, f, g.
⁴⁵ Ene, — a, d, f, g.
⁴⁶ Awr, — a, d, f, g.
⁴⁷ Ny, — a, d, f, g.
⁴⁸ Rodei, — a.
⁴⁹ Neud, — b, c, f.
⁵⁰ Ni, — a, b, c, d, e, g.
⁵¹ Chilyei, — a.
⁵² Eny, — a, d, e, g; un o'i, — c.
⁵³ Mab, — c.
⁵⁴ Gomynai, — a.
⁵⁵ Ny chilliei o gamhawn yn i ferei waet *Mal brwyn gymynei gwyrnyd eche (elei), — f; elei, — c; echei,*
⁵⁶ Nis, — c. [— a.
⁵⁷ Gwawdodyn, — c.
⁵⁸ Namyn un gwr, — a, d, e, f, g, h.
⁵⁹ Env, — a, d, f, g; yno, — c.
⁶⁰ Delhei, — a. *Un yw y pennill hwn a'r nesaf yn f.*
⁶¹ Kaeawc kynnivyat (cy-unifiad, — l) kywlat, — a; cyflad, — c.
⁶² E rwyth, — d, f.
⁶³ En ebyr, — a, d, g; yn ebyr, — f.
⁶⁴ Lithiwyth, — a.
⁶⁵ E arnot, — a, f, g; y amot, — b, d, e; i ammod, — c.
⁶⁶ Gatwyth, — a, d, g; gatwyd, — f.
⁶⁷ E aruaeth, — a.
⁶⁸ Ni, — b, c, d.
⁶⁹ Gilywyth, — a.
⁷⁰ Wawdodyn, — c.
⁷¹ Odechwyth, — a, d, e, f, g.
⁷² Hydr, — g.
⁷³ Gymhell, — a.
⁷⁴ Ni, — c.
⁷⁵ *Neu, hysgeth, — m; yscell, — f; osgeth, — c, e.*
⁷⁶ Nac, — a.
⁷⁷ Ni, — c.
⁷⁸ Enet, — b; aned, — c.
⁷⁹ Vaethpwyth, — a, d, f; g; vaethvwyd, — e.
⁸⁰ Ergyt, — a.
⁸¹ Catvannan, — a, d, f, g.
⁸² *Un yw y pennill hwn a'r blaenorol yn h.*

Caeawc cynhorawc¹ bleide² maran
Gwefrawr³ godrwyawr⁴ torchawr am ran
Bu guefraur⁵ guerthvaur⁶ guerth gwin-
van⁷
Ef gwrthodes gwrys gwyr⁸ discrein⁹
Yt¹⁰ dyffeil Wyned a gogledd¹¹ ei¹² rann
O gysyll¹³ mab ysgyran¹⁴
Ysgwyd wr¹⁵ angyfan¹⁶

Caeawc cynhorawc¹⁷ arvawc¹⁸ yggawr¹⁹
Cyno diwygwr²⁰ gwrdd eggwyawr²¹
Cyvran²² yn²³ racwan rac²⁴ bydinawr
Cwydei²⁵ pym pymunt rac²⁶ y ta awr²⁷
O wyr Dewyr a Bryneich²⁸ dychrawr²⁹
Ugeincant³⁰ eu divant³¹ yn unawr³²
Cynt y³³ gig y³⁴ vleid³⁵ nog yt³⁶ e³⁷ neith-
iawr³⁸
Cynt e³⁹ vud⁴⁰ y⁴¹ vran noc yt y⁴² Elawr⁴³
Cyn⁴⁴ noe⁴⁵ argyurein⁴⁶ e waet e lawr⁴⁷
Gwerth med yngheyntedh⁴⁸ gan liwed awr⁴⁹
Kyneid⁵⁰ hir ermygir tra vo cerdawr⁵¹

Gwyr a aeth Ododin⁵² chwerthin ognaw
Chwerwyn⁵³ trin a llain yn ymdulaw⁵⁴
Byrr vlyned yn⁵⁵ hed udynt⁵⁶ yndaw⁵⁷
Mab Botgat gunaeth guynyeth⁵⁸ gunith⁵⁹
e⁶⁰ law

- ¹ Kaeawc cynhorawc, —a.
² Bleid e, —a, d, f, g, l;
bleiddie, —b, c; bled
e, —e.
³ Gwefrawr, —a.
⁴ Godrwyawr, —a, f, g;
godiawr, —d.

Gwefrawr godiawr gwerthawr gwinvan.

- ⁵ Gwyar, —a, d, f, g.
⁶ Discrein, —a.
⁷ Ket, —a, d, g; Kyt, —f.
⁸ Gogledd, —a.
⁹ E, —a, d, f, g; eu, —c.
¹⁰ Gussyl, —a.
¹¹ Ysgyran, —a. *Nid yw
y ban hwn yn e.*
¹² Ysgwydwr, —a, d, f,
g; ysgwydwr, —c.
¹³ Angkyuan, —a. [a.
¹⁴ Kaeawc cynhorawc, —
Artauc, —a.
¹⁵ Eg gawr, —a, d, e, f,
g; yngawr, —b; yn
gawr, —c.
¹⁶ Kyn no diwegwr, —a,
d, f, g; cynodiwr y
gwr, —b; cyn od i'w y
gwr, —c.
¹⁷ Eg gwyawr, —a, d, f, g.
¹⁸ Kynran, a, d, g; cyn-
ran, —f.
¹⁹ En, —a; ein, —d.
²⁰ Rai, —b.
²¹ Kueydei, —a; cwyd ei,
—b, c.
²² *Nid yw* rac yn b.
²³ Lafnawr, —a, d, e, g;
y la ... awr (lafnawr),
—f; it i awr, —c.
²⁴ Deivyr a brennych, —
a; Deifra a Bryneich, —f.

- ⁵ Gwefrawr, —a; gov-
rawr, —e.
⁶ Gwerthawr, —a.
⁷ Gwin vann, —a; gwin-
vain, —b, c; gwinvann,
—e. *Y mae y ban oll
yn f fel hyn:—*

- ²⁵ Dychiawr, —a, d, f, g.
²⁶ Ugein cant, —a.
²⁷ Diuant, —a, d, e, f, g.
²⁸ En un awr, —a, d, e, f, g.
²⁹ O, —c.
³⁰ Gic e, —a, b, d, e, f, g;
gig i, —c.
³¹ Flaidd, —c.
³² Nogyt, —a, d, e, f, g;
noc yt, —b; nog it, —c.
³³ I, —c.
³⁴ Neithyawr, —a; allawr;
—g.
³⁵ Kynt e, —a; kynt i, —c.
³⁶ Vydd, —c.
³⁷ E, —a; i, —e.
³⁸ Nogyt e, —a, d, e, g;
nag iti, —c; noc yty,
—f.
³⁹ Allawr, —d, f, g;
clawr, —c. *Nid yw'r
llinell hon yn h.*
⁴⁰ Kyn, —a.
⁴¹ Noc, —c.
⁴² Argywain, —d.
⁴³ *Nid yw y ban hwn yn
b, c, i.*
⁴⁴ Eg kynted, —a.
⁴⁵ Lliwedawr, —a, d, f;
lleisedawr, —g.
⁴⁶ Hyneid, —a, d, e, g;
hyfeidd (kyneid kyu-
e), —f.

Cyt⁶¹ elwynt y⁶² lanneu y⁶³ benytyaw⁶⁴
A hen a lueing⁶⁵ a hydwr⁶⁶ a⁶⁷ allaw⁶⁸
Dadyl diheu⁶⁹ angyu⁷⁰ yn⁷¹ eu treiddiaw⁷²

Gwyr a aeth Ododin⁷³ chwerthin⁷⁴ wanar
Dygnyny ei⁷⁵ emm⁷⁶ bydin⁷⁷ trin diachar⁷⁸
Wy ledi⁷⁹ a llawnawr eb⁸⁰ vawr drydar
Colown⁸¹ glyw reithvyw⁸² rodi arwar

Gwyr a aeth Gattræth oed ffraeth⁸³ y lu⁸⁴
Glasved eu hanewyn ae⁸⁵ gwenwyn vu
Trychant trwy beiriant yn cattâu
A gwedy elwch tawelwch vu
Cyt⁸⁶ elwynt y⁸⁷ lanneu y⁸⁸ benytu⁸⁹
Dadyl diheu⁹⁰ angyu⁹¹ y⁹² eu treudu⁹³

Gwyr a aeth Gattræth⁹⁴ vedvaeth⁹⁵ vedwn⁹⁶
Phyru⁹⁷ fruythlaun⁹⁸ oed cam nas cym-
huyllun⁹⁹
Eam¹⁰⁰ lavnawr coch gorravwr gwrnwn
Dwys dengyn yd¹⁰¹ ymledyn aergwn¹⁰²
Ar deulu Bryneich¹⁰³ be ich¹⁰⁴ barnasswn
Diliw¹⁰⁵ dyn yn¹⁰⁶ vvw nys gadawsswn¹⁰⁷
Cyfeillt¹⁰⁸ a golleis diphleis¹⁰⁹ odovn¹¹⁰
Rhugyl yn ymwerthryn rhynn rhiadwn¹¹¹
Ny mynws¹¹² gwrawl gwadawl chwegrwn
Maban y Gian o vaen Gwyngwn¹¹³

- ⁵¹ Kerdawr, —a. *Yr un
yw'r pennill hwn a'r
blaenorol yn h.*
⁵² Wawdodyn, —c.
⁵³ Chwerw en, —a, d, g;
chwerw yn, —f. [g.
⁵⁴ En endullyaw, —a, e, f.
⁵⁵ En, —a. *Dim yn b.*
⁵⁶ Yd ynt, —a, f.
⁵⁷ Endaw, —a.
⁵⁸ Gwnaeth gwynnyeth,
—a, d, e, f, g; gwyn-
yeth, —b; gwyniaeth,
—c.
⁵⁹ Gwreith, —a, b, c, e, f,
g, l; gwreth, —d.
⁶⁰ Ei, —b, c.
⁶¹ Ket, —a, d, e, f, g.
⁶² I, —c.
⁶³ I, —c.
⁶⁴ Benydyaw, —a.
⁶⁵ Yueing, —a.
⁶⁶ Hydr, —f.
⁶⁷ *Heb fod yn d, f.*
⁶⁸ A llaw, —a, c, e, g;
allaw (a llaw), —f.
⁶⁹ Dithau, —d.
⁷⁰ Angheu, —a.
⁷¹ Y, —a, e, f, g.
⁷² Treiddiaw, —a. *Un pen-
nill yw hwn a'r blaen-
orol yn d.*
⁷³ Wawdodyn, —c.
⁷⁴ Chwerth, —d.
⁷⁵ Disgynnyeis, —a, g;
dignyn uei (disgynneis),
—f; disgynas, —d;
disgynnei, —e.
⁷⁶ Em, —a, f; im, —d.
⁷⁷ Bedin, —a; byddin, —f.
⁷⁸ *Diuedd pennill yn d.*
⁷⁹ Lledi, —a, y, wyleidi, —b, c.

- ⁸⁰ Heb, —a, d, e, f, g.
⁸¹ Colovyn, —a.
⁸² Reithuyw, —a, e, f, g.
⁸³ Fraeth, —a.
⁸⁴ Eu llu, —a, e, f, g; o
lu, —b.
⁸⁵ A, —a, d, f, g.
⁸⁶ Ket, —a, d, e, f, g.
⁸⁷ E, —a; i, —c.
⁸⁸ E, —a; i, —c.
⁸⁹ Benydu, —a.
⁹⁰ Diheu, —b, c, d.
⁹¹ Angheu, —a.
⁹² O, —c; yn, —f.
⁹³ Treidu, —a; eudu, —b;
treuddu, —f.
⁹⁴ Gattræth, —a.
⁹⁵ Veduaeth, —a, c, e, f, g.
⁹⁶ Uedwn, —a, c, e, f, g.
⁹⁷ Fyrry, —a, d, e, f, g.
⁹⁸ Frwythlaun, —a, b, c,
d, e, f, g.
⁹⁹ Kynhwyllyn, —a.
¹⁰⁰ E am, —a, b, c, d, e, f,
g.
¹⁰¹ Ed, —a, d, e, f, g; ydd,
¹⁰² Oergwn, —b, c. [—c.
¹⁰³ Brenneych, —a.
¹⁰⁴ Belych, —a, d, e, f, g.
¹⁰⁵ Difyh, —a.
¹⁰⁶ En, —a.
¹⁰⁷ Adawsswn, —a, d, e, f;
adasswn, —g.
¹⁰⁸ Kyneillt, —a.
¹⁰⁹ Diffleis, —a.
¹¹⁰ Vedwn, —a, e, f; oed-
wn, —b, c, d, g, l.
¹¹¹ Rugyl en emwrthryn
rynn riadwn, —a.
¹¹² Mennws, —a.
¹¹³ Gwyngwn, —a. *Un
maban e gian o dra
bannawc, —k.*

Gwyr a aeth Gattræth gan wawr
Travodynt¹ yn² hed yn³ hownawr⁴
Milcant a thrychant a em daflawr⁵
Gwyarllyt a gwynodynt⁶ waeulawr⁷
Ef gorsaf eng gwriaf⁸ eng guriawr⁹
Rac Gosgordd Mynyddawr¹⁰ mwynvawr

Gwyr a aeth Gattræth¹¹ gan uawr¹²
Dygymyrrus¹³ eu hoet eu hangenawr¹⁴
Med yvynt¹⁵ melyn melyn¹⁶ maglawr
Blwydyn bu llewyn llawen¹⁷ cerdawr¹⁸
Coch eu cledyfaur¹⁹ na phlawn²⁰
Eu llain guyngalch a phedryolet²¹ benawr²²
Rac gosgordd mynydawe mwynvawr

Gwyr a aeth Gattræth²³ gan dyd
Neus goreu o gadeu gewilyd²⁴
Wy gwnaethant yn²⁵ geugant gelorwyd
A llafn aur²⁶ llawn anaawd²⁷ em²⁸ bedyd
Goreu yw hyn²⁹ cyn³⁰ cystlwn carennyd³¹
Enneint³² creu ac angeu oe hennydd³³
Rac beddin³⁴ Ododin pan vu ddydd³⁵
Neus goreu dan³⁶ buylliat neirthiad³⁷ guy-
chyd³⁸

Gwr a aeth Gattræth gan ddydd³⁹
Ne⁴⁰ lewes ef vedd gwyn⁴¹ vei noethydd⁴²
Bu truan gynatcan⁴³ gyvlydd⁴⁴

- ¹ Traodynt, —a.
² En, —a, b, c, e, g; eu, —d, f.
³ En, —a, d, f, g; en, —e; yn, —b, c.
⁴ Eofnawr, —c; hofnawr, —f.
⁵ Emdaflawr, —a, b, e, f, g; am daflawr, —b, c.
⁶ Gwynodynt, —a, d, e, f, g.
⁷ Waeulawr, —a, d, f, g; waeulawr, —c, e.
⁸ Yng gwriaf, —a, d, f, g; engwriaf, —b, c, e.
⁹ Eg gwriawr, —a, d, e, f, g; enguriawr, —c.
¹⁰ Rac gosgordd mynyddawr, —a.
¹¹ Gattræth, —a.
¹² Wawr, —a.
¹³ Dygymyrrus, —a.
¹⁴ Hanganawr, —a, d, e, g; haganawr (hanianawr), —f; hanganawr, —g.
¹⁵ Eyynt, —a. [—b.
¹⁶ Melyn, melyn, —c.
¹⁷ Llauer, —a, d, f, g.
¹⁸ Kerdawr, —a.
¹⁹ Cledyfaur, —a; cledyfaur, —c.
²⁰ Phlawn, —a, d, g; phlawn, —c, e; phlawn (phlawn), —f.
²¹ Phedryollet, —a, d, e, f, g.
²² Bennawr, —a. [g, l.
²³ Gattræth, —a.
²⁴ Gewilyd, —a.
²⁵ En, —a.
²⁶ Llawawr, —a, d, e, g; llawnawr, —f.
²⁷ Annawd, —a, l; annawdd, —c.
²⁸ Ym, —a.
²⁹ Hwn, —a, d, f, g.
³⁰ Kyn, —a. *Nid yw'r gair hwn yn b.*
³¹ Kystlwnkerennyd, —a.
³² Enneint, —d; e meint, —f; enweint, —l.
³³ Hennydd, —a.
³⁴ Bedin, —a.
³⁵ Wawdedyn pan fu ddydd, —c; Ododin pan vudyd, —a, e, f, g.
³⁶ Deu, —a, d, e, f, g.
³⁷ Bwyllyat neirthyat, —a.
³⁸ Gwythyd, —a; gwythyd, —d; gwythydd, —l. *Nid yw y ban hwn yn f.*
³⁹ Gattræth gan dyd, —a. *Nid yw y ban hwn yn f.*
⁴⁰ Ni, —c, e.
⁴¹ Veddgwyn, —a, d, e, f, g.
⁴² Veinoethyd, —a, d, g; veinoethydd, —f.
⁴³ Gyuatcan, —a, d, e, g; gyuatgan, —f.
⁴⁴ Gyvlydd, —a.
⁴⁵ E, —a; i, —c.
⁴⁶ Or, —a, d, e, f, g.
⁴⁷ Drenghidyd, —a, d, f, g; drenghidydd, —l.
⁴⁸ Ni, —b, c, d, g. [a.
⁴⁹ Chryssiws gatraeth, —a.
⁵⁰ O, —c.
⁵¹ Aruaeth, —a.
⁵² Arwyth, —a.
⁵³ Ni, —c.
⁵⁴ Gyvor, —b, c, e; gyffor, —a.

Y⁴⁵ neges ef o⁴⁶ drachwres dringhedydd⁴⁷
Ny⁴⁸ chryssiws Gattræth⁴⁹ mawr

Mor ehelaeth y⁵⁰ arwaeth⁵¹ uch arwydd⁵²
Ny⁵³ bu mor gyfor⁵⁴
O eidin yscor⁵⁵

O ysgar ei⁵⁶ Oswydd⁵⁷
Tutwllchir⁵⁸ ech y⁵⁹ dir ae drewydd⁶⁰ *
Ef lladd ei⁶¹ Saeson⁶² seithved dydd⁶³
Perheit⁶⁴ ei⁶⁵ wrhyt⁶⁶ yn wr rhydd⁶⁷
Ae govein gan ugein⁶⁸ gyweithydd⁶⁹
Pan dyvu Dudfwlch⁷⁰ dut⁷¹ nerthydd⁷²
Oet gwaetlan⁷³ gwyalvan⁷⁴ vab Eilydd⁷⁵

Gwyr⁷⁶ a aeth Gattræth⁷⁷ gan wawr
Wyneb udyn ysgorva ysgwydawr
Crei cyrchynt⁷⁸ cyn hynt⁷⁹ treiaur⁸⁰
Yn gynuan⁸¹ mal taran twrf aesarw⁸² +
Gwr gorvynt⁸³ gwr etwynt⁸⁴ gwr llawr⁸⁵
Ef rhwygei⁸⁶ a chethrei a chethrawr
O dduch⁸⁷ lle⁸⁸ laddes⁸⁹ a⁹⁰ llafnawr⁹¹
Yn gystudd heyrn⁹² dur arbennawr
Y⁹³ Mordei ystygei a ddyledawr⁹⁴
Rac erthei⁹⁵ erthrychei⁹⁶ viddinawr⁹⁷

O vreithell Gattræth⁹⁸ pan adroddir⁹⁹
Maon dychuran¹⁰⁰ eu hoet bu hir
Edyrn diedyrn a mygyn¹⁰¹ dir

- ⁵⁵ Ysgor, —a.
⁵⁶ A esgarei, —a, d, e, f, g.
⁵⁷ Oswydd, —a. *Fel hyn y mae'r pum llinell yma yn a:—*
Ny chryssiws gatraeth
Mawr mor ehelaeth
E aruaeth uch arwy
Ny bu mor gyfor
O eidin ysgor
A esgarei oswydd
⁵⁸ Tutwllch hir, —a, d, e, f, g; tutwllch hir, —l; tudfwllch ir, —c.
⁵⁹ O, —c.
⁶⁰ Dreuyd, a, d, e; trewydd, —c; dreuyd, —g; drefydd, —f.
⁶¹ Lladei, —a, d, e, g; a ladddei, —c; ladddei, —f.
⁶² Saesson, —a; saeson, —f.
⁶³ Seithuet dyd, —a.
⁶⁴ Parheid, —c.
⁶⁵ Y, —a, d, e, f, g.
⁶⁶ Wrhyt, —b, c.
⁶⁷ En wrwyd, —a, d, f; wr vyd, —l.
⁶⁸ E gein, —a, d, g; ei gein, —l.
⁶⁹ Gyweithyd, —a.
⁷⁰ Dutwllch, —a.
⁷¹ Drut, —b, c.
⁷² Nerthyd, —a.
⁷³ Gwaedlain, —c; gwaethan, —d.
⁷⁴ Gwyalfain, —c; gwyalvan, —a, d.
⁷⁵ Kilyd, —a, d, g; kilydd, —f.
⁷⁶ Gwr, —a, d, f, g.
⁷⁷ Gattræth, —a.
⁷⁸ Kyrchynt, —a; cynhynt, —d, f.
⁷⁹ Kynnullynt, —a, d, g; cynnullynt, —f.
⁸⁰ Reiaur, —a, d, f, g.
⁸¹ En gynuan, —a, b, c, d, f, g; (fortasse, —e); cynuan, —e; yn gynuan, —l.
⁸² Twrf aesarw, —a.
⁸³ Gorvynt, —g.
⁸⁴ Etwynt, —a, d, f; etwynt, —g.
⁸⁵ Llawr, —a.
⁸⁶ Rwygei, —a.
⁸⁷ Od uch, —a, d, f, e, g; odduch, —b; oeddych, —c.
⁸⁸ Llodei, —a, d, f, g. [—c.
⁸⁹ Llodei, —a, d, e, f, g.
⁹⁰ Y, —f.
⁹¹ Llawvawr, —a.
⁹² En gystud heyrn, —a.
⁹³ E, —a, d, e, f, g; a, —b, c.
⁹⁴ Dyledawr, —a.
⁹⁵ Erthgi, —a, d, f, g.
⁹⁶ Erthrychei, —a, d, f, g.
⁹⁷ Viddinawr, —a.
⁹⁸ Gatraeth, —a.
⁹⁹ Adrodir, —a.
¹⁰⁰ Dychiorant, —a, d, e, g; dycharant (dychiorant), —f.
¹⁰¹ Amygyn, —a, d, f, g.

* Tutwllch treissic aer caer o dileith
Tutwllch treissic hair caer godile't, —.
+ Mal tarannem tarhei scuitaur, —k.

A meibion Godebawe¹ gwerin enwir
 Dyphorthynt² gowyssawr³ gelorawr hir
 Bu truan⁴ dynghedven angen⁵ gywir
 A dyngut⁶ y Dulwlech⁷ a Chyvwlech hir
 Cyt⁸ yven vedd gloew⁹ wrth liw¹⁰ babir
 Cyt¹¹ vei da ei¹² vlas y¹³ gas bu hir

Blaen ych Echinig¹⁴ gaer¹⁵ y negei¹⁶
 Gwyr gweryd¹⁷ gwanar ac dilynai
 Blaen ar y¹⁸ bludue¹⁹ dy galonnit²⁰ vual²¹
 Blaen gwirawt vragaut ef dybyddei²²
 Blaen eur a phorphor cein²³ nas²⁴ mygei
 Blaen eddistlawr²⁵ pase ae gwaredei
 Gwarthlef²⁶ ag²⁷ eno²⁸ bryt ae²⁹ derllydei³⁰
 Blaen erwyre³¹ Gawr budvaur³² drei
 Arch³³ yn³⁴ llwrw byth hwyr y techai³⁵

A nawr³⁶ gynhornan³⁷
 Huan ar wyran³⁸
 Gwledig³⁹ gyd⁴⁰ gyfgein⁴¹
 Nef Ynys Brydain⁴²
 Garw rhyt⁴³ rae rhynn⁴⁴
 Aes elwrw⁴⁵ budyn⁴⁶
 Bual oedd⁴⁷ anvyn⁴⁸
 Ygecuned⁴⁹ eidyn
 Trihyd⁵⁰ ryodres eved⁵¹ meduau⁵²
 Yvei⁵³ win gwirawt
 Oet⁵⁴ ervid⁵⁵ vedel⁵⁶

¹ Meibyon godebawc,—a.

² Dyforthynt,—a.

³ Lynwyssawr,—a, d, f, g.

⁴ Tru a,—a, d, f, g.

⁵ Dynghetven anghen,—

⁶ Dyngwt,—a.

⁷ Dutwlech,—a, d, e, f, g.

⁸ Ket,—a, d, e, f, g.

⁹ Yvein ved gloyw,—a.

¹⁰ Leu,—a, d, f, g, l.

¹¹ Ket,—a, d, e, f, g.

¹² E,—a, d, e, f, g.

¹³ I,—c.

¹⁴ Echeching,—a, d, f, g;

ycheching,—b, c, e.

¹⁵ Gaer glaer,—a, d, f, g.

¹⁶ Nid ydyw y gair olaf

hwn yn y copiau ereill.

¹⁷ Ewgei,—a, d, f, g; yn-

eglei,—c.

¹⁸ Gweiryd,—a, d, f, g.

¹⁹ E,—a.

²⁰ Bluoelue,—b; vluolve

(corrupte),—e. Nid

yn yn c.

²¹ Dygollouit,—a; digal-

onnit,—c; dygollovid,

—d.

²² Ene wvynawr vordei,

—a; er ewynawr vor-

dey,—f; ene wvynawr

vordei,—d. Nid yw y

ban hwn yn i, b, c.

²³ Dybydei,—a.

²⁴ Kein,—a.

²⁵ As,—a, d, f, g.

²⁶ Edystrawr,—a, d, g;

eddystrawr,—f.

²⁶ Gwrthlef,—a, d, g;

gwarthlef,—e, f.

²⁷ Ac,—a, d, g.

²⁸ Euo,—a, d, g; enw,—

b, c; evo,—f.

²⁹ Bryd ai,—f.

³⁰ Y mae'r ban hwn ar ol

y cantlynol yn b.

³¹ Arwyre,—b, c.

³² Buduawr,—a, d, e, f, g.

³³ Arth,—a, d, f, g.

³⁴ En,—a.

³⁵ E techai,—a, c, e, f, g;

etechei,—d.

³⁶ Anawr,—a, d, e, g; yn

awr,—c; anawr (an-

awn,—f.

³⁷ Gynhoruan,—a, e, f,

g; gynghorvan,—d.

³⁸ Arwyran,—a; arwy-

ran,—f. Mae hwn a'r

ban blaenorol yn un

yn f.

³⁹ Gwledic,—a.

⁴⁰ Gwd,—a, d, f, g.

⁴¹ Gyfgein,—a.

⁴² Enys brydein,—a.

⁴³ Ryt,—a, b, d, f, g;

rhed,—c, e.

⁴⁴ Rynn,—a.

⁴⁵ O llwrw,—c; e llwrw,

—d.

⁴⁶ Byddyn,—c.

⁴⁷ Oed,—a.

⁴⁸ Arwynn,—a, d, g; ar-

wyn,—f.

⁴⁹ Eg kynt,—a; egcynt-

ed,—l.

⁵⁰ Erchyd,—a, d, f, g, l.

⁵¹ E ved,—a, d, e, f, g;

yfed,—c.

Ynei⁵⁷ win gowel⁵⁸

Aerveid⁵⁹ yn arvel⁶⁰

Aer gennin⁶¹ vedel

Aer adan⁶² glaer

Cenyn cenit⁶³ aer

Aer serchiawc⁶⁴

Aer Edenawc

Nid⁶⁵ oed diryf⁶⁶ ysgwyf⁶⁷

Gan vaeawr⁶⁸ plymnwyf

Cnydyn⁶⁹ gynvedyon⁷⁰

Ygeat⁷¹ blymnwyf

Di yssic⁷² ydias⁷³

Diveyl⁷⁴ as⁷⁵ talas

Huddl⁷⁶ ewyllas⁷⁷

Cyn by⁷⁸ clawr glas

Bed gwrveling⁷⁹ vreise⁸⁰

* * *

Teithi amgant⁸²

Tri llwyf novant⁸³

Pymwnt a phumcant⁸⁴

Trychwn⁸⁵ a thrychant⁸⁶

Tri⁶⁷ chat varchawc⁸⁸

Eidyn euruchawc⁸⁹

Tri llu llurhawc

Tri eurdeyrn⁹⁰ dorchawc

Tri marchawc dywal

Tri chant⁹¹ gylafal⁹²

Tri chyfueit⁹³ eysnar⁹⁴

⁵² Medwawt,—a; med-

wawd,—f. Mae yllin-

ell hon yn ddwy linell

yn a.

⁵³ Yuei,—a.

⁵⁴ Oed,—a.

⁵⁵ Eruit,—a, d, e, f, g.

⁵⁶ Uedel,—a, d, e, f,

g.

⁵⁷ I uei,—a, d, e, g; yvei,

—c, f.

⁵⁸ Gouel,—a, d, g.

⁵⁹ Aerveid,—a, g; a er-

ueid,—f; a arueid,—

d.

⁶⁰ En arued,—a, d, g; yn

arfed,—f. Mae y ddwy

linell flaenorol yn un

yn f.

⁶¹ Aer gennyn,—c; aer-

gennin,—e.

⁶² A dan,—f.

⁶³ Kenyn keuit,—a, d, e,

f, g; cevit,—l.

⁶⁴ Seirchiawc,—a, d, e,

g; seirchiawc,—f.

⁶⁵ Nyf,—a.

⁶⁶ Eiryf,—e.

⁶⁷ Y ysgwyf,—a, d, f,

g.

⁶⁸ Waywawr,—a, c, e, f,

g.

⁶⁹ Kwydyn,—a, d, e, g;

cnyd yn,—b; cuydyn,

—f.

⁷⁰ Gyuoedyon,—a, d, g;

gynfedyon,—b, c; gyv-

oedyon,—f; gynvoed-

yon,—e.

⁷¹ Eg cat,—a.

⁷² Diessic,—a, c, d, e, f,

g.

⁷³ E dias,—a, b, c, d, e,

f, g.

⁷⁴ Divevul,—a, d, e, f, g;

difael,—c.

⁷⁵ Ys,—e.

⁷⁶ Huddid,—c.

⁷⁷ E wyllas,—a, d, f, g;

ewyllas,—c.

⁷⁸ Kyn bu,—a, l.

⁷⁹ Gwruelling,—a, d, f,

g, l.

⁸⁰ Y mae'r llinell hon yn

terfynu'r pennill hwn

yn a, b, c, d, e.

⁸¹ Nid oes arwydd coll

yma mewn un o'r co-

piâu ereill.

⁸² Etmngant,—a, d, f,

g, l.

⁸³ Nout,—d.

⁸⁴ Phymcant,—a.

⁸⁵ Erchwn,—f; tri chwn,

—c.

⁸⁶ Thrichant,—c.

⁸⁷ Si,—a, d, g, l; chwech,

—b, c; chant,—f; dim

yn e.

⁸⁸ Chatvarchawc,—a, d,

e, g; chadvarchawg,—

f; cad farchawg,—b,

c.

⁸⁹ Eur uchawc,—d.

⁹⁰ Eur deyrn,—a; theyrn

eur,—l.

⁹¹ Chat,—a, d, f, g.

⁹² Gyhaual,—a.

⁹³ Chysneit,—a, d, f, g.

⁹⁴ Kysnar,—a; kysmar,

—d.

Chwerfysgynt¹ ysgar²
 Tri yn³ drin yn⁴ drwm
 Llew lledynt blwm
 Eur y gat⁵ gyngwrn
 Tri theyrn maon
 A ddyvu⁶ o⁷ vrython
 Cynric⁸ a Chenon⁹
 Cynrein¹⁰ o Aeron
 Gogyverth¹¹ yn honn
 Deivyr diverogion¹²
 A¹³ ddyvu¹⁴ o vrython
 Wr well no Chynon
 Sarph seri alon
 Yveis¹⁵ y¹⁶ win a med y¹⁷ Mordei
 Mawr meint y¹⁸ vehyr¹⁹
 Ygeyvarvot²⁰ gwyr
 Bwyt y²¹ Eryr erysmygei
 Pan gryssiei gydywal cyfdwyrëei²²
 Awr gan wyrd wawr cyn y²³ dodei
 Aessawr dellt am bellt²⁴ a adawei²⁵
 Pareu rynn rwygiat²⁶ dygymmynei
 Y gat²⁷ blaen bragat briwei
 Mab Syvno sywedydd²⁸ ai gwyddyei²⁹
 A werthws³⁰ y³¹ eneit
 Yr³² wyneb grybwieit³³
 A llafln llifeit lladdei³⁴
 Lleddessit³⁵ ag³⁶ a chrwys³⁷ a phrei³⁸

¹ Chwerw vysgynt,—a, d, g; chwervys gynt,—b; chwerw fysgynt, —f.
² Esgar,—a.
³ En,—a.
⁴ En,—a.
⁵ E gat,—a; o gad,—c; ynghat,—e.
⁶ A dyvu,—a.
⁷ Nid yw y gair hwn yn b.
⁸ Kynri,—a, d, f, g; cynfrig,—c, e.
⁹ Cherion,—d.
¹⁰ Kynrein,—a.
¹¹ Gogyuerchi,—a, f, g; gogyuerthi,—d.
¹² Duierogyon,—a.
¹³ Nid yw yn d.
¹⁴ Dyvu,—a.
¹⁵ Eweis,—a.
¹⁶ Nid yw yn b; o,—c; i o,—e.
¹⁷ E,—a.
¹⁸ E,—a; o,—c; dim yn b.
¹⁹ Ygyr, i.e. wewyr,—e, l.
²⁰ Yg kyuarvot,—a; yscyrvarvot,—b, c.
²¹ E,—a; i,—c, d.
²² Kyfdwyrëei,—a.
²³ Kyvi,—a, d, f, g.
²⁴ Ambellt,—a, d, e, f, g.
²⁵ A dawei,—g.
²⁶ Rwygyat,—a.
²⁷ E gat,—a; i gat,—d; ynghat,—c, e.
²⁸ Sywedyd,—a.
²⁹ Ae gwyddyei,—a.
³⁰ Wertho,—e.
³¹ E,—a; ei,—c.
³² Er,—a, c, d, e, f, g.
³³ Grybwylyeit,—a, d, e, f, g.

³⁴ A llavyn llifeit lladei,—a.
³⁵ Lladessit,—a.
³⁶ Ac,—a. Nid yw'r gair hwn yn f.
³⁷ A thrwys,—a, f, g; ac athrwys,—d.
³⁸ Ac affrei,—a, d, g; ar affrei (a phareii),—f.
³⁹ Amot,—a, d, e, f, g; y mod,—c; ammot,—l.
⁴⁰ Aruot aruaethei,—a.
⁴¹ Dirmygei,—b, c, f.
⁴² Galaned,—a, d, e, g; gelanedd,—f.
⁴³ Gwned,—a.
⁴⁴ Em,—a.
⁴⁵ Gwyned,—a.
⁴⁶ Mae'r llinell yn terfynu pennill yn a &c.
⁴⁷ Eweis y,—a, d, e, f, g.
⁴⁸ Med e,—a.
⁴⁹ Rann,—a, d, g, l; gan,—c.
⁵⁰ Fin fawd ut,—a, d, g; ffin ffawt ut,—f. [g.
⁵¹ Didrachywed,—a, d, f, g.
⁵² Colwed,—a, d, g; calwed, colned,—e; (colned, eolned),—f; counet,—l.
⁵³ Bawb,—a.
⁵⁴ Disgynnot,—a; disgynnat,—b, c.
⁵⁵ Gwaeanaet,—a; gwaeanaed,—e.
⁵⁶ Phechawd,—c.
⁵⁷ Present,—a.
⁵⁸ I drawd,—a, e, f, g; addrawd,—c.
⁵⁹ Vreichyawr,—a, d, f, g.
⁶⁰ Gatraeth,—a.

Er a mot³⁹ arvot arvaethei⁴⁰
 Ermygei⁴¹ genaledd⁴²
 O wyr gwychyrr gwnnedd⁴³
 Ym⁴⁴ blaen Gwynedd⁴⁵ gwanei⁴⁶
 Yveis o⁴⁷ win a medd⁴⁸ y Mordei
 Can yveis disgynnei can⁴⁹ fin fanlyt⁵⁰
 Nyd didrachyvet⁵¹ cobnet⁵² drut
 Pan disgynnei pawb⁵³ ti disgynnut⁵⁴
 Ys deupo gwaeanaet⁵⁵ gwerth na phechut⁵⁶
 Present⁵⁷ adrawt⁵⁸ oed vreichyawr⁵⁹ drut^{*}

Gwyr a aeth Gattræth⁶⁰ buant enwawc
 Gwin a med⁶¹ o⁶² eur vu eu gwirawd⁶³
 Blwyddyn yn⁶⁴ erbyn urdyn⁶⁵ deawd⁶⁶
 Triuir a thri ugeint a thrichant eurdorch-
 aut⁶⁷
 Or saul⁶⁸ yt grysiasiant⁶⁹ uch gormant uir-
 aut⁷⁰
 Ny diengei⁷¹ namyn tri o wrhydri flossawt⁷²
 Deu gatei⁷³ Aeron a Chenon dayarawt⁷⁴
 A minneu⁷⁵ om guaetfreu guerth vyguen-
 uaut⁷⁶†
 Vygear⁷⁷ yngwirwar⁷⁸ nyn gogyrhaut⁷⁹
 O heb⁸⁰ ony⁸¹ bei o gwyn dragon deucant⁸²
 Ny didolot ygyntedd⁸³ o ved gwirawt
 Es⁸⁴ gwnei⁸⁵ arceithing⁸⁶ perthin⁸⁷ arvod-
 iawc⁸⁸

⁶¹ Medd,—f.
⁶² Oc,—f; ag,—c.
⁶³ Gwirawt,—a.
⁶⁴ Blwyddyn en,—a.
⁶⁵ Tridyn,—b, c; wrdyn,—e; erbynwyr dyn,—l.
⁶⁶ Neu tridyn dewawd,—m.
⁶⁷ Trywyr a thri ugeint a thrichant eurdorch-
 awc,—a, b, c, d, e, f, g, l.
⁶⁸ Sawl,—a.
⁶⁹ Gryssyasiant,—a.
⁷⁰ Wirawt,—a.
⁷¹ Diengis,—a, d, e, f, g.
⁷² Flossawt,—a.
⁷³ Gatki,—a; gatei,—b, c.
⁷⁴ Dayrawt,—a, d, f, g; daearawt,—b, c; dae-
 arawd,—l.
⁷⁵ Minheu,—a.
⁷⁶ Fy gwennewawt,—a. Y
 mae'r llinell hon yn
 terfynu pennill yn y
 copïau ereill.
⁷⁷ Yyg car,—a, e, f, g;
 llyg car,—d.
⁷⁸ Yg wirwar,—a, d, e,
 f, g.
⁷⁹ Gogyffrawt,—a; go-
 gyrrhawd,—b; gogong-
 rawd,—c; gogyng-
 hrawd,—e; gogyrhawd
 (gogyffrawt),—f.
⁸⁰ O neb,—a, d, f, g.
⁸¹ O ny,—a, d, e, f, g.
⁸² Ducaut,—a, d, g;
 decant,—c; deucawt
 (ducaut),—f.
⁸³ Yng kynted,—a.
⁸⁴ Ef,—a, d, e, g; ys,—
 c; ev,—f.
⁸⁵ Gwnaei,—a, d, e, g.
⁸⁶ Ar beithing,—a, d, g;
 arceithin,—e; arbeith-
 ing,—f.
⁸⁷ Perthyng,—a, d, g;
 perthing,—f.
⁸⁸ Aruodyawc,—a.

* Pan esgynnei (estynnei,—i) bawb ti disgynnut
 (disgynnut,—i)

Ath uodi (uedi,—i) gwas nym gweith (gwerth,—i)
 na thechut
 Pressent kyquadrawd (cyn adrawd,—i) oed breich-
 yaul glut,—k.

† Trywyr a thrygeint a thrychant
 Y vreichly Gattræth ydaethant
 Or saul yt gryssiasant
 Uch ved venestri
 Namyn tri nyt atcorasant (atcorasant,—d)
 Cynon a chadraeth (chatreith,—d) a chathleu
 (chatlew,—d) a gatuant (o gatnant,—d)
 A minneu om creu * * *—k.

Es¹ discrein ygcath discrein yn aelawt²
 Neus adrawd Gododin³ gwedy ffosawt⁴
 Pan vei⁵ no llwyue⁶ llymmach⁷ nebawt⁸
 Arf ageynnull⁹ ageyman dul ageysgo-
 get¹⁰

Tra chiwet¹¹ vawr treiglyssyt¹²
 Llawer¹³ Lloegrwys giwet¹⁴
 Heissit¹⁵ eis ygeynur¹⁶ eis ygcath vereu¹⁷

Gorne¹⁸ wyr¹⁹ lludw

A gwragedd gwydu²⁰

Cyn noi²¹ anghau

Greit vab Hoewgi²²

Ac ysperi

Y²³ beri creu †

Arwr y²⁴ dwy ysgwyd²⁵ Adan

Y²⁶ dalfrith ac eltith²⁷ Prwydan²⁸

Bu trydar yn arvau²⁹ bu tan

Bu hut³⁰ y³¹ waawr³² bu huan³³

Bu bwyd brein bu bud y³⁴ vran

A chyn edewit yn rhydion³⁵

Gan wlith Eryr tith tirion³⁶

Ac o du gwasgar gwanec tu³⁷ bron³⁸

Beird byd³⁹ barnant wyr o galon⁴⁰

¹ Ef,—a, d, e, f, g; ys,—c.

² Disgrein eg cat disgrein en aelawt,—a.

³ Gwawdodyn,—c.

⁴ Fossawt,—a.

⁵ Fei,—f. *Nid yw y gair hwn yn e.*

⁶ Llwyue,—d: llivven (llivyeu),—f.

⁷ Llymmach,—a.

⁸ Mae y ban hwn yn terfynu pennill yn y copiau ereill.

⁹ Aryf angkynnyll,—a; agecun null,—b; ang-eu'n null,—c.

¹⁰ Agkyman dull agkysgoget,—a.

¹¹ Tra chywed,—a; trachywed,—d; trachiwet,—c.

¹² Treiglessyd,—a.

¹³ Llawr,—a, d, e, f, g.

¹⁴ Griwet (?),—g. *Mae'r ddau fan hyn yn un yn a.*

¹⁵ Heessit,—a.

¹⁶ Ygkynnor,—a, d, f, g; ynghynwr,—c; yg cynvor,—c.

¹⁷ Yg cat vereu,—a.

¹⁸ Goruc,—a, d, g, l; gorne,—f.

¹⁹ Gwyr,—f.

²⁰ Gwydw,—a; gwydn,—c.

²¹ Kynnoe,—a, d, e, g.

²² Hoewgir,—a, b, c, d, e, f, g.

²³ I,—c.

²⁴ A,—c.

²⁵ Ysgwytt,—a.

²⁶ E,—a.

²⁷ Eil tith,—a, d, g; eil-tith (eil tith),—f.

²⁸ Orwydan,—a, d, g; orwyden (orwydan),—f; prydan,—c.

²⁹ En aerure,—a, d, g; aervre,—f.

³⁰ Ehut,—a, d, e, f, g; hyt,—l.

³¹ E,—a.

³² Waewawr,—a, d, f, g; wawr,—b, c, e, l.

³³ Truan,—c.

³⁴ E,—a; i,—c.

³⁵ En rydon,—a, d, e, f, g.

³⁶ Tiryon,—a.

³⁷ Ty,—c.

³⁸ Bronn,—a.

³⁹ Byt,—a.

⁴⁰ Gallon,—a, d, e, f, g.

⁴¹ Di ebyrth,—c.

⁴² E gerth,—a, d, f, g.

⁴³ E,—a; o,—c.

⁴⁴ Dina,—a.

⁴⁵ E,—a; o—c.

⁴⁶ Gynrein,—a.

Diebyrth⁴¹ y geith⁴² y⁴³ gynghyr
 Diva⁴⁴ oed y⁴⁵ gyfrein⁴⁶ gan wyr
 A chyn i⁴⁷ olo o dan⁴⁸ eleirch
 Un⁴⁹ ytoed⁵⁰ wrhyt⁵¹ yn y⁵² eirch⁵³
 Gorgolches y⁵⁴ greu y seirch
 Budvan vab Bleidvan dihavarch⁵⁵
 Cam y adaw⁵⁶ heb gof camb ehelaeth
 Nyd⁵⁷ adawai adwy yr adwriaeth
 Nyt edewis y⁵⁸ lys les cerdorion⁵⁹ Prydein
 Duw⁶⁰ calan Ionawr⁶¹ yn y⁶² arvaeth⁶³
 Nyt erdit⁶⁴ y dir cyvei⁶⁵ diffeith
 Drachas anias dreig⁶⁶ ehelaeth
 Dragon yggwyar⁶⁷ gwedy gwinaeth⁶⁸
 Gwenabwy vab Gwenn gynhen Galltraeth⁶⁹

Bu gwir⁷⁰ mal y mead⁷¹ y⁷² gathleu⁷³

Ny⁷⁴ deliis meirch neb marchleu⁷⁵

Hëssit maeñor⁷⁶ y glyw⁷⁷

Yar⁷⁸ Llemenig⁷⁹ llwybr⁸⁰ dew

Ceny⁸¹ vacet⁸² am vum am borth⁸³

Dywal y⁸⁴ gledyval⁸⁵ ymborth⁸⁶

Hëssit⁸⁷ onn o bedryolet⁸⁸ y law

Yar⁸⁹ veingel⁹⁰ vygedorth⁹¹

Yt⁹² vannoi⁹³ rygu⁹⁴ rytu⁹⁵

Yt⁹⁶ ladei allauyn⁹⁷ vreich⁹⁸ o eithin

⁴⁷ E,—a, d, e, f, g.

⁴⁸ A dan,—a, d, f, g.

⁴⁹ Vre,—a, d, f, g.

⁵⁰ Ytwed,—b; yt wed,—e.

⁵¹ Wryt,—a.

⁵² Ene,—a, d, f, g; yn i,—c, e.

⁵³ Arch,—a, d, f, g.

⁵⁴ E,—a.

⁵⁵ Y mae'r llinell hon yn terfynu pennill yn yr holl gopiau ereill ond h.

⁵⁶ E adaw,—a, d, f, g; ydaw,—b, e; y ddau,—c.

⁵⁷ Nyt,—a.

⁵⁸ E,—a; i,—c.

⁵⁹ Kerdoryon,—a.

⁶⁰ Diw,—a.

⁶¹ Yonawr,—a.

⁶² Ene,—a, d, f, g; yn i,—c, e.

⁶³ Aruaeth,—a.

⁶⁴ Er dir,—b, c, e.

⁶⁵ E dir kevei,—a, l.

⁶⁶ Dreic,—a.

⁶⁷ Yg gwyar,—a.

⁶⁸ Gwinvaeth,—a.

⁶⁹ Gatraeth,—a, b, c, d, e, f, g; gatraeth,—l.

⁷⁰ Gwin,—c.

⁷¹ Meud,—a, b, d, f, g; modd,—c, e.

⁷² E,—a.

⁷³ Gatlew,—a, d, f, g.

⁷⁴ Ni,—c.

⁷⁵ Marchlew,—a, d, f, g.

⁷⁶ Waywawr,—a, d, f, g, l.

⁷⁷ *Nid yw y ban hwn a'r canlynol yn f.*

⁷⁸ Y ar,—a, d, e, f, g.

⁷⁹ Llemenig,—a.

⁸⁰ Llwybyr,—a.

⁸¹ Keny,—a; ceneu,—c, e.

⁸² Vaket,—a.

⁸³ Vyrn am borth,—a, d, g, l; vyrn amborth,—e; vyrn vy mam borth,—f.

⁸⁴ I,—c.

⁸⁵ Gledyual,—a.

⁸⁶ Emborth,—a. *Nid yw y ban hwn yn f.*

⁸⁷ Heessyt,—a.

⁸⁸ Bedryolt,—a, d, e, f, g, l.

⁸⁹ Y ar,—a, d, e, g.

⁹⁰ Veinnyell,—a, d, e, g; veinniell,—f.

⁹¹ Fygdorth,—c.

⁹² It,—c, e.

⁹³ Rannei,—a, g, l; fannei,—d; van oi,—d.

⁹⁴ Ryngu,—c, e; vygu,—f.

⁹⁵ Rywin,—d, f, g; rywin,—b, c, e; e rywin,—a. *Nid yw yr "e" yn y copiau ereill.*

⁹⁶ Ys,—b, c, e.

⁹⁷ A llauyn,—a, f, g; allauyn,—b, c; a llawyn,—d; a llawyn,—c.

⁹⁸ Vreich,—d, e, f, g.

* Ny sathraut gododin ar glawr fossaut
 Pan vei no llif llymach nebaut,—k.

† Ef gwneei gwyr llydw
 Y gwragedd gwydw
 Kynnu oe anghau
 Breint mab bleidgi
 Rac (ac,—i) ysbrei
 Y beri greu,—k.

* Geu ath diwedus tutles (tut leo,—i)
 Na deliis meirch neb marchlew (march lew,—i)
 Keny vacet am byrth ampoorth
 Oed cadarn e gledyual ynborth
 Ur rwy ysginnuei y onn o bedryholh (bryholh,—i)
 Llav (llaw,—i) yar vein erch mygedorth.—k.

Mal¹ pan del² medel ar vreithin³
 Y⁴ gwnei⁵ varchleu⁶ waetlin⁷
 Issac anvonawc⁸ o barth deheu
 Tebyc⁹ mor lliant y ddavedeu¹⁰
 O wyled a llyded
 O¹¹ chair¹² yved¹³ med¹⁴
 Meu¹⁵ yth glawdd¹⁶ offer¹⁷ y¹⁸ bwyth madd-
 eu¹⁹
 Ni²⁰ bu hil²¹ dihil²² na hen²³ dilheu
 Seinyessit²⁴ y²⁵ gleddyf²⁶ ym pen mam-
 meu²⁷
 Murgreit²⁸ oed molet²⁹ ef mab Gwydneu³⁰

Caredig³¹ caradwy y³² gлот
 Achubei gwarchatwei not
 Lletvegin is³³ tawel cyn³⁴ dyrot³⁵
 Dydd³⁶ gowychyd y³⁷ wybod
 Ys deupo car cyrd³⁸ cyfnod³⁹
 Y⁴⁰ wlat nef adef adnabot

Caredig⁴¹ caradwy⁴² gynran
 Ceinyat⁴³ y geat⁴⁴ gowan⁴⁵
 Ysgwyt aur⁴⁶ orwydr⁴⁷ cadlan
 Gwaeawr⁴⁸ uswyd agecwan⁴⁹
 Cleddyval⁵⁰ dywal diwan⁵¹
 Mal gwr catwei wyalvan⁵²
 Cyn cystudd⁵³ daear cyn⁵⁴ aphan⁵⁵
 O ddaphar diphynnei y⁵⁶ vann⁵⁷
 Ys deupo cynnwys ygeyman⁵⁷
 Can⁵⁸ drindawt yn⁵⁹ undawt gyvan⁶⁰

Pan gryssyei Garadawc y⁶¹ gat
 Mab⁶² baedd⁶³ coch⁶⁴ trychwn trychiat⁶⁵
 Tarw beddin⁶⁶ yn⁶⁷ trin gomynyat⁶⁸
 Ef lithyei⁶⁹ wyd gwn⁷⁰ oe anghat
 Ys yu nhyt⁷¹ Ewein⁷² vab Eulat
 A gwrien⁷³ a gwynn a gwriat⁷⁴
 O Galltraeth⁷⁵ o gomyniat⁷⁶
 O vryn hydwnn cyn⁷⁷ caffat
 Gwedy med gloew ar anghat
 Ny weles fron⁷⁸ y⁷⁹ dat⁸⁰

Gwyr⁸¹ gryssiasant⁸² buant gytneit⁸³
 Hoedlvyrrion⁸⁴ medduon⁸⁵ uch medd⁸⁶ hid-
 leit

Gosgordd vynyddawc⁸⁷ eurawc⁸⁸ yn rheit
 Gwerth eu gwledd⁸⁹ o⁹⁰ vedd⁹¹ vu eu heneit
 Caradawc a Madawc Pyll ag Ieuan⁹²
 Gwgawn a Gwiawn Gwyn a Chynvan
 Peredur arreu dur gwawr ddur⁹³ ac Aedan
 Achubiat eg gaur⁹⁴ ysgwydawl agecymman⁹⁵
 Achet⁹⁶ lledessynt⁹⁷ wy ladassant⁹⁸
 Neb y⁹⁹ eu tymhyr nyt atcorsant¹⁰⁰

Gwyr a gryssiassant¹⁰¹ buant gyhaeth¹⁰²
 Blwyddyn¹⁰³ o dduch¹⁰⁴ medd¹⁰⁵ mawr y¹⁰⁶
 harvaeth¹⁰⁷

Mor dru eu hadrawdd¹⁰⁸ wy anghawr¹⁰⁹
 hiraeth

Gwenwyn eu hadlam nyd¹¹⁰ mamae¹¹¹ maeth
 Yn¹¹² ol gwyr pybyr¹¹³ temyr gwinvaeth¹¹⁴
 Mor hir eu hedid¹¹⁵ ag¹¹⁶ eu hetgyllaeth¹¹⁷

¹ Val,—a.

² Vel,—a, d, f, g, l.

³ Vreiddin,—e, i.

⁴ E,—a.

⁵ Gwnaei,—a, d, e, f, g;

gwneu,—c.

⁶ Varchlew,—a, d, e, f,

g.

⁷ Y mae'r llinell yma yn

terfynu pennill yn a.

⁸ Anuonawc,—a.

⁹ Tebic,—a.

¹⁰ Deuodeu,—a, e, f, g;

y deuo deu,—b; ydd

efo deu,—c; y deuad-

eu,—d.

¹¹ A,—a, d, f, g.

¹² Chein,—a, d, f, g.

¹³ Yued,—a.

¹⁴ Y mae'r ban hun a'r

blenorol yn yn f.

¹⁵ Men,—a, d, f, g, l; mae,

¹⁶ Glawd,—a. [—c.

¹⁷ E offer,—a, d, f, g.

¹⁸ Nid yw yr "e" yn y

copiau ereill.

¹⁹ E,—a.

²⁰ Madeu,—a.

²¹ Ny,—a, d, f, g.

²² Hyll,—a, d, f, g; hal,

—l.

²³ Dihyll,—a, e, f, g.

²⁴ Heu,—a, d, f, g; hew,

²⁵ Seinnnyssyt,—a. [—l.

²⁶ E,—a; i,—c.

²⁷ Gledyf,—a.

²⁸ Mameu,—a.

²⁹ Mur greit,—d, l.

²⁹ Molet,—a.

³⁰ Cysylltir y pennill

hwn a'r canlynol yn d.

³¹ Karedig,—a, d, e, f, g.

³² I,—c.

³³ Ys,—c, e.

³⁴ Kyn,—a; hyn,—g.

³⁵ Dyuo,—a.

³⁶ E dyd,—a, d, f, g; o

³⁷ I,—c. [dyd,—l.

³⁸ Kyrd,—a; cyredd,—c.

³⁹ Kyvnot,—a.

⁴⁰ O,—c.

⁴¹ Keredic,—a, b, d, e, f, g.

⁴² Karadwy,—a.

⁴³ Keimyat,—a, d, f, g, l;

ceiniad,—c, e.

⁴⁴ Yg cat,—a, l.

⁴⁵ Gouaran,—a, d, f, g;

gowaran,—l.

⁴⁶ Eur,—a.

⁴⁷ Crwydyr,—a, d, e, f, g;

crwydr,—l.

⁴⁸ Gwaewawr,—a, d, e,

⁴⁹ Agkyuan,—a. [f, g.

⁵⁰ Kledyal,—a.

⁵¹ Divau,—e.

⁵² Wyaluan,—a.

⁵³ Kynn kysdyd,—a.

⁵⁴ Hynn,—a, e, f, g.

⁵⁵ Affan,—a.

⁵⁶ O daffar diffynnei e

vann,—a.

⁵⁷ Kynnwys yg kyman,—

a, d, f, g; ageyman,—

b, c; yg cyfan,—e.

⁵⁸ Gan,—c.

⁵⁹ En,—a.

⁶⁰ Gyuan,—a, e, f, g.

⁶¹ I,—c. l

⁶² Mal,—a, d, e, f, g.

⁶³ Baed,—a.

⁶⁴ Coet,—a, d, e, f, g.

⁶⁵ Trychyat,—a.

⁶⁶ Bedin,—a.

⁶⁷ En,—a.

⁶⁸ Gornynyat,—b, c.

⁶⁹ Ef lithyei,—a.

⁷⁰ Wydgwn,—a, c, d, e,

f, g.

⁷¹ Vyn tyst,—a, d, e, f, g.

⁷² Owain,—c.

⁷³ Gwryen,—a.

⁷⁴ Gwryat,—a.

⁷⁵ Gatraeth,—a, c, d, e,

f, g.

⁷⁶ Gymynat,—a, d, e, f,

g; gornynyat,—b, c.

⁷⁷ Kyn,—a.

⁷⁸ Vrun,—a, g; unun,—d;

vrn vel uryen,—e;

uron,—f.

⁷⁹ E,—a; i,—c.

⁸⁰ Mae'r llinell hon yn ter-

fynu pennill yn a, &c.

⁸¹ Gwyr a,—a, b, c, d, e,

f, g.

⁸² Gryssyassant,—a; grys-

siast,—c.

⁸³ Gynneit,—b, c.

⁸⁴ Hoedlvyrrion,—a, d,

e, f, g.

⁸⁵ Medwon,—a. Nid yw

y gair hun yn d.

⁸⁶ Med,—a. [a.

⁸⁷ Gosgordd mynydawc,—

⁸⁸ Enwawc,—a, d, f, g.

⁸⁹ Gwled,—a.

⁹⁰ E,—a, e, f, g.

⁹¹ Ved,—a.

⁹² Yean,—a.

⁹³ Gwawr-dur,—a, d, e, f.

⁹⁴ Achubiat eng gawr,

⁹⁵ Angkyman,—a. [—a.

⁹⁶ Achet,—a, b, c, d, e, f, g.

⁹⁷ Lle lesid,—e.

⁹⁸ Lladassan,—a.

⁹⁹ I,—c.

¹⁰⁰ Atcorsan,—a.

¹⁰¹ Gryssyassant,—a.

¹⁰² Gytvaeth,—a, d, f, g.

¹⁰³ Blwyddyn,—a.

¹⁰⁴ Od uch,—a, c, d, e, f,

g; oduch,—b.

¹⁰⁵ Med,—a.

¹⁰⁶ Eu,—a, d, e, f, g.

¹⁰⁷ Haruaeth,—a.

¹⁰⁸ Hadrawd,—a.

¹⁰⁹ Angawr,—a.

¹¹⁰ Nid mab,—a, b, c, d,

e, g; nid mam (mab

man,—f.

¹¹¹ Au,—f.

¹¹² En,—a.

¹¹³ Pebyr,—a.

¹¹⁴ Gwinaeth, arall,—m.

Y mae'r ban hun

ar ol y ban canlynol

yn a, d, e, g. Nid yw

yn f.

¹¹⁵ Hetlit,—a, d, e, f, g;

hediad,—c.

¹¹⁶ Ac,—a; c,—g.

¹¹⁷ Het gyllaeth,—b.

Gwlyget Gododin¹ yn² erbyn fraeth
Ancwyn³ Mynyddawc⁴ enwawg y⁵ gwnaeth
A phrit er prynnu⁶ Breithell⁷ Galltraeth⁸

Gwyr a aeth Galltraeth⁹ ygeat¹⁰ ygcawr¹¹
Nerth meirch a gurmseirch¹² ac ysguyd-
aur¹³

Pelydr¹⁴ ar gychwyn a llym wacawr¹⁵
A lluruceu¹⁶ claeir a chledydwyr¹⁷
Ragorei tyllei trwy vyddinawr¹⁸
Cwydei¹⁹ cym²⁰ pymwynt²¹ rac y llavn-
awr²²

Rhuwawn²³ hir ef eodei²⁴ eur y²⁵ allawr
A chet a choelwein gein²⁶ y²⁷ gerddawr²⁸

Ny wnaethpwyd neuadd²⁹ mor orchyman³⁰
Mor vawr³¹ mor o wawr³² y gyvlavan
Dyrlydut³³ meddud³⁴ Morien³⁵ tan
Ny thraethei na welei³⁶ Cenon eelain³⁷
Yn³⁸ seirchiawc saphwyawc³⁹ ton⁴⁰ llydhan⁴¹
Seinyessit⁴² y⁴³ gledyf ymhen⁴⁴ gorchan⁴⁵
Noe⁴⁶ ac Eseye⁴⁷ carrec⁴⁸ vawr⁴⁹ y chyhad-
van⁵⁰

Ni⁵¹ mwy ysgogit⁵² vit⁵³ vab Teithan⁵⁴
Ny wnaethpwyd neuadd⁵⁵ mor annovauc⁵⁶
Ony bei Vorien⁵⁷ ei Caradawc
Ny diengis yn⁵⁸ trwm y lwrw⁵⁹ mynawc
Dywal dywalach no mab Pheruwc⁶⁰

¹ Gwawdodyn,—c.

² En,—a.

³ Amewyn,—d.

⁴ Mynyddawc,—a.

⁵ Enwawc e,—a.

⁶ Prynu,—a.

⁷ Breithyll,—a.

⁸ Gaetraeth,—a, d, e, f, g.

⁹ Gaetraeth,—a, d, e, f, g.

¹⁰ Yg cat,—a.

¹¹ Yg gawr,—a, d, e, f, g;

anghawr,—c.

¹² Gwyrmsierch,—a; gwr-
wm seirch,—b.

¹³ Ysgwydwyr,—a.

¹⁴ Peleidydr,—a; helydr,
—e.

¹⁵ Waewawr,—a, d, e, f, g.

¹⁶ Llluruceu,—a.

¹⁷ Chledydwyr,—a.

¹⁸ Vyddinawr,—

Kwydei,—a, d, f, g; bum,
—f.

²¹ Pumwnt,—a, d, e, g;

pumwnt,—f; *arwydd*
coll yn c.

²² Lavnawr,—a.

²³ Rhuwawn,—a, d, e, f, g;

Rhufain,—c.

²⁵ Rodei,—a, b, c, d, e, f, g.

²⁵ E,—a; i,—c. [l.]

²⁶ Kein,—a.

²⁷ I,—c.

²⁸ Gerdawr,—a.

²⁹ Neud,—a.

³⁰ Orchynnan,—a, d, f, g.

³¹ Ofawr vel owawr,—e.

³² Ouwawr,—a, e, g;

wawr,—c; orwawr,—
d, f.

³³ Dyrlydut,—a, b, d, g;

derlyddwyd,—c.

³⁴ Medut,—a, d, f, g;

meddwyd,—c, e.

³⁵ Morven,—a.

³⁶ Wnelei,—a, d, f, g.

³⁷ Kenon kelein,—a, l.

³⁸ Un,—a, d, e, f, g.

³⁹ Saphwryawc,—g.

⁴⁰ Son,—a, d, e, f, g, l.

⁴¹ Edlydan,—a, d, g, l;

llydvan,—d; elydan
elydhan,—f.

⁴² Seinyessit,—a.

⁴³ E,—a; i,—c. [—d.]

⁴⁴ Empenn,—a; em penn,

⁴⁵ Garthan,—a, d, f, g.

⁴⁶ Noc,—a, d, e, f, g.

⁴⁷ Esgyc,—a; esaue,—c;

yscog,—e; escy,—d;

esyc,—f; esgysc,—g.

⁴⁸ Canec,—a, g.

⁴⁹ Vurwawr,—a, d, e;

vyr wawr,—f; vur
wawr,—g.

⁵⁰ Chahydvan,—f.

⁵¹ Ny,—a.

⁵² Ysgogit,—a, d, e, f, g.

⁵³ Wit,—a, d, g; fyd,—
c; fid,—e; uit,—f.

⁵⁴ Peithan,—a, d, e, f, g.

*Mae y ban hwn yn ter-
fynu pennill yn a, &c.*

⁵⁵ Neud,—a.

⁵⁶ Anvonauc,—a, d, i, g.

⁵⁷ Vorgen,—d; voryen,
—a.

⁵⁸ En,—a, b, c, g; un,—
c, d; yr eu,—f.

⁵⁹ Elwrw,—a, f, g; o
lwrw,—c, e.

Ffer⁶¹ i⁶² law ffagleu⁶³ Fowys⁶⁴ farchawc⁶⁵
Glew dias dinas⁶⁶ y⁶⁷ lu ownawc
Rac beddin⁶⁸ Ododin⁶⁹ bu wascarawc⁷⁰
Y gylehwy⁷¹ dan y⁷² gymwy bu a denawc⁷³
Yn dyd guch⁷⁴ bu ystuyth⁷⁵ neu buyth
atveiliauc⁷⁶

Dyrlyddei⁷⁷ veddgryn⁷⁸ eillt Mynyddawc⁷⁹

Ny wnaethpwyd neuadd⁸⁰ mor ddiysig⁸¹
Ny⁸² chynonlary vron⁸³ glinnyn⁸⁴ wledig⁸⁵
Nyt ef eisteddei⁸⁶ yn⁸⁷ tal lleithic

Y⁸⁸ neb a wanei nyt adweinit⁸⁹

Raelym y⁹⁰ waeawr⁹¹

Calchdei⁹² tyllei vyddinawr⁹³

Racvuan⁹⁴ y⁹⁵ veirch rac rygiawr⁹⁶

Yn dydd⁹⁷ gwyh⁹⁸ atwyth oedd⁹⁹ y¹⁰⁰ lavn-
awr

Pan gryssei¹⁰¹ Gynon gan wyrdd¹⁰² wawr

Disgynsit¹⁰³ yn trwn¹⁰⁴ ygcyssevin¹⁰⁵

Ef diodes gormes ef dodes¹⁰⁶ ffin¹⁰⁷

Hut ephyt¹⁰⁸ y¹⁰⁹ wrhyt¹¹⁰ y lwrw¹¹¹ Elphin¹¹²

Ergyr guaew¹¹³ rhieu¹¹⁴ rhyvel¹¹⁵ chwethrin

Eithin yn¹¹⁶ oleit¹¹⁷ mur greit tarw trin

Disgynsit yn¹¹⁸ trwm ygcyssevin¹¹⁹

Gwerth medd ygcyntedd¹²⁰ a gwirawt

gwin¹²¹ [in¹²⁴

Heyessit¹²² y lavnawr rhwng¹²³ dwy vydd-

⁶⁰ Ferawc,—a, d, e, f, g.

⁶¹ Fer,—a.

⁶² Y,—a, d, e, f, g.

⁶³ Faglei,—a.

⁶⁴ Towys,—b; tywys,—c.

⁶⁵ Varchawc,—a.

⁶⁶ O,—c.

⁶⁷ Bu,—b.

⁶⁸ Bedin,—a.

⁶⁹ Wawdodyn,—c.

⁷⁰ Gwasarawc,—a.

⁷¹ Yngylhwy,—e.

⁷² O,—c; i,—e.

⁷³ Adeuawg,—f.

⁷⁴ Gwyth,—a, d, e, f, g.

⁷⁵ Ystwyth,—a.

⁷⁶ Bwyth adveillyawc,—
a.

⁷⁷ Dyrlyddei,—a, b, d, e,
f; dyslyddei,—g; der-
lyddei,—c.

⁷⁸ Vedgryn,—a.

⁷⁹ Mynyddawc,—a.

⁸⁰ Neud,—a.

⁸¹ Diessic,—a.

⁸² No,—a, b, d, e, f, g;

na,—c.

⁸³ Vronn,—a.

⁸⁴ Geinnyn,—a, d, e, f, g.

⁸⁵ Wledic,—a.

⁸⁶ Eistedei,—a.

⁸⁷ En,—a.

⁸⁸ E,—a.

⁸⁹ Adwenit,—a, d, f, g.

⁹⁰ E,—a; i,—c.

⁹¹ Waewawr,—a, d, e, f, g.

⁹² Calch drei,—a, d, g;

calchdrei,—l; calch ei
vel calchdei,—e; calch
trei,—f.

⁹³ Vyddinawr,—a.

⁹⁴ Racvuan,—a, d, e, f, g.

⁹⁵ I,—c.

⁹⁶ Rhyngiawr,—c, e.

⁹⁷ En dyd,—a.

⁹⁸ Gwyth,—a, d, e, f, g.

⁹⁹ Oed,—a.

¹⁰⁰ E,—a; i,—c.

¹⁰¹ Gryssyei,—a.

¹⁰² Wyrdd,—a.

¹⁰³ En,—a. [g, l.]

¹⁰⁴ Trwm,—a, b, c, d, e, f,

¹⁰⁵ Yg kyssevin,—a.

¹⁰⁶ Rhoddes,—c.

¹⁰⁷ Fin,—a, d, e, f, g.

¹⁰⁸ Effyt,—a, d, e, f, g, l;

a phyt,—b, c.

¹⁰⁹ I,—c.

¹¹⁰ Wrthyt,—b.

¹¹¹ Elwrw,—a, g; olwrw,
—c; y lwrw,—e, f.

¹¹² Elfin,—a; elffin,—f.

*Mae y llinell hon ar ol
y nesaf yn a, b, d, e, g.*

¹¹³ Gwayw,—a.

¹¹⁴ Rieu,—a.

¹¹⁵ Ryvel,—a, f.

¹¹⁶ Eithynyn,—a, f, g;

eithynyn,—d.

¹¹⁷ Uoleit,—a, f, g; nol-
it,—l; noleit,—i; vol-
eit,—c, d. *Mae y llin-
ell hon yn terfynu
pennill yn a, &c.*

¹¹⁸ En,—a.

¹¹⁹ Yg kysseuin,—a.

¹²⁰ Med yg kynted,—a.

¹²¹ Win,—a.

¹²² A,—c.

¹²³ Rwg,—a.

¹²⁴ Vyddin,—a. *Nid yw y
ban canlynol yn i, b, c.*

Eithin yn¹ noleit² mur greit tarw trin³
Disgysit yn⁴ trwm rac alavvedd⁵ wyrein*

Wyre llu llaes⁶ ysgwydawl
Ysgwyt vriw rac biw Beli bloeddawl⁷
Nar odduch⁸ gwyar ffin⁹ ffeiniawl¹⁰
An delut¹¹ cynllwy¹² yar¹³ gynghorawr
Gorwyd gwarëufrith¹⁴ un ytheurdorch-
awr¹⁵
Twrch goruc amot ymlaen¹⁶ ystre ystryw-
awr

Teilyngdeith¹⁷ gwrthiat¹⁸ gawr
An gelwit y¹⁹ nef bit achledawl²⁰
Emyt²¹ ef crenny²² y²³ gat waewawr
Cat nannen²⁴ yra Elut²⁵ clotawl²⁶
Ny²⁷ chynhennit na bei llu iddaw²⁸ llawr

Am drynni drylaw drylenn
Am lwys am ddiffwys²⁹ dywarchen
A³⁰ gwyddaw³¹ gwallt y ar³² benn³³
Y³⁴ am awyr³⁵ eryr Gwydien³⁶
Gwydduc³⁷ neus amuc ae³⁸ waen³⁹
Arduliat⁴⁰ diwyllyat y⁴¹ berchen

- ¹ Eithiny, -a, d, f, g.
² Uoleit, -a, d, g; uolu, -l; oleit, -b, c, e.
³ Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.
⁴ En, -a.
⁵ Alauoed, -a, d, e, f, g; l; alaved, -b, c.
⁶ Lliaws, -f.
⁷ Bloeddawl, -a.
⁸ Nar od uch, -a, d, e, f, g; na rodduch, -c.
⁹ Fin, -a, d, e, f, g.
¹⁰ Ffestinyawl, -a.
¹¹ Delit, -a, b, d, f, g; delyd, -c; denlut vel delut, -e.
¹² Kynllwy, -a.
¹³ Y ar, -a, d, e, f, g.
¹⁴ Gwareufrith, -a, g; gwareusrith, -b, c; gwareus rith, -d, l; gware rith, -f; nid yw rith yn e.
¹⁵ Rin ych eurdorchawl, -a; yn yth eurdorchawl, -b, c; rin ych eurdorchawl, -d; unyth ych eurdorchawl, -e; rin eurdorchawl, -f; rin ych (unyth), -l. Nid yw y ban hon yn g.
¹⁶ Emlaen, -a.
¹⁷ Teilingdeith, -a; teiling deith, -d.
¹⁸ Gwrthyat, -a.
¹⁹ E, -a.
²⁰ Athledhawl, -a, d, f, g; athledawl, -l.
²¹ Y myt, -d.
²² Krennit, -a.
²³ E, -a.
²⁴ Catvannan, -a, d, g; cadvannau, -d; catvanneu (clotvannan), -a, d, g; calvannan (catvannar), -l.
²⁵ Er acut, -a, g; yr a elut, -b, c; er a dut, -d; yr a dut, -e; er a clat, -f.
²⁶ Clotawl, -d, f.
²⁷ No, -a, e, f, g; ni, -c.
²⁸ Idaw, -a.
²⁹ Diffwys, -a.
³⁰ Am, -a, d, e, f, g.
³¹ Gwyddaw, -a.
³² E ar, -a, d, g; y ar, -b; i ar, -c; y vel i ar, -e.
³³ Iar e benn, -f.
³⁴ I, -d, f.
³⁵ Wyr, -a, d, f, g.
³⁶ Gwydien, -a.
³⁷ Gwydduc, -a, d.
³⁸ Ac, -a, d, e, g.
³⁹ Wayw, -a, d, g, l; vaew, -f.
⁴⁰ Ardullyat, -a; arddwliad, -c.
⁴¹ I, -c. [-d.
⁴² Moryen, -a; morgen, -f.
⁴³ Gwenawt, -a, c, d, f.
⁴⁴ Nurdyn, -d, f. [g.
⁴⁵ Chyvrannu, -a.
⁴⁶ Eg weryd, -a, c, d, g; priv eg gweryd, -f.
⁴⁷ Annerth, -c; amnerth, -f.
⁴⁸ Amhen, -c.
⁴⁹ Trywyr, -a, b, d, e, f, g.
⁵⁰ Yr, -a, d, f, g.
⁵¹ Neudeheuc, -m.
⁵² Gwen, -a. Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.
⁵³ Am drynni, -a, b, c, d, e, f, g.
⁵⁴ Gweinydyawl, -a.
⁵⁵ Yg gweithyen, -a, d, e, f, g.
⁵⁶ En, -a.

Amuc Morien⁴² gwennawt⁴³
Murdyn⁴⁴ a chyvrannu⁴⁵ penn
Prif egweryd⁴⁶ ac an nerth⁴⁷ ac am hen⁴⁸
Trywyr⁴⁹ er⁵⁰ bod bun Bratwenn
Deudec⁵¹ Gwenabwy rab Gwenn⁵²
Amdrynni⁵³ drylaw drylenn
Gweinydiawl⁵⁴ ysgwydawl yngweithen⁵⁵
Yn⁵⁶ aryal cledyval⁵⁷ am benn
Yn Lloegr⁵⁸ drychion⁵⁹ raddrychant⁶⁰ unbenn⁶¹
A dalwy⁶² mwng bleidd⁶³ heb benn⁶⁴
Yn y⁶⁵ glaw⁶⁶ gnawt gwychnawt yn y⁶⁷
Gyvrang⁶⁸ gwyth⁶⁹ ag⁷⁰ asgen [Lenn
Tregis ni ddiengis⁷¹ Bratwenn⁷²
Eur ar⁷³ vur caer ysgwydiat⁷⁴
Aer cret ty na chaer⁷⁵ aevlodyat⁷⁶
Yn⁷⁷ ara ae⁷⁸ lyssur⁷⁹ ar gatwy⁸⁰
Adar crwydryar⁸¹
Syll o virein⁸² neus adrawd⁸³ a vo mwy⁸⁴
O ddanwynnyeit⁸⁵ llwy
Od amlweh llivanat⁸⁶
Yn awr⁸⁷ blygeint⁸⁸
Na bei cynhafal⁸⁹ cynheilw⁹⁰*

- ⁴² Cledyual, -a; cadval, -a.
⁴³ En lloegr, -a. [-b.
⁴⁴ Drychion, -a.
⁴⁵ Rac trychant, -a, d, f, g; raddrychant, -b; r oedd drychant, -c; rydrychant, -e.
⁴⁶ Unbenn, -a.
⁴⁷ Daly, -e.
⁴⁸ Bleidd, -a.
⁴⁹ Prenn, -a, c, d, g.
⁵⁰ En e, -a, b, c, e, f, g; eno, -d.
⁵¹ Law, -a, c, d, f, g; glaw, -c.
⁵² Eny, -a, d, e, f, g; yn i, -c.
⁵³ O gynrang, -g; o gyrrang, -a, d, e; o gyvrang, -f. Nid yw o yn y lleill.
⁵⁴ Gwyth, -d.
⁵⁵ Ac, -a, b, c, d, e, f, g.
⁵⁶ Diengis, -a.
⁵⁷ Y mae'r llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.
⁵⁸ Eurar, -a; ac ar, -f.
⁵⁹ Krysgwydiat, -a, d, f, g; kysgrwydiat, -l.
⁶⁰ Thaer, -a, d, f, g.
⁶¹ Aer vlodiat, -a, d, e, g; aevlodyat, -l; aevlodiat, -c; aer olodiat, -f.
⁶² Un, -a, d, e, g; un
Syll o virein neus adrawd a vo mwy.
⁶³ O damweinyeit llwy
Od amluch lliuanat
Neus adrawd a vo mwy
Enawr blygeint
⁶⁴ f, g; cynheilw, -l.
⁶⁵ Mae hon yn terfynu pennill yn a, &c.
⁶⁶ ara (unara), l.
⁶⁷ Ai, -f.
⁶⁸ Leissyr, -a, d, g; leissyr (lavurleissyr), -f.
⁶⁹ Argatwy, -a, c, d, e, f, g.
⁷⁰ Brwydryat, -a, f, g; crydryat, -b; crwydrad, -c; brwydryar, -d; crwydryar, al. crwydrad, -e.
⁷¹ Virein, -a.
⁷² Adrawd, -a.
⁷³ Mae y ban yma yn dechreu d Neus adrawd, ar ol y ddau ganlynol, yn f.
⁷⁴ Damweinyeit, -a, b, c, d, e, g; ddamweiniad, -l. Nid yw y ban hon na'r ddau a ganlyn yn i, b, c.
⁷⁵ Amluch lliuanat, -a; llwyad amluch lliuant, -l.
⁷⁶ Enawr, -a; yn llawr, -f; en awr, -g; nys adrawd a fo mwy yn awr, -l.
⁷⁷ Blygeint, -e, f, l. Cysleir y pedair llinell hyn, gyda chwanegiad o un alyn yn a, neu yn hytrach ailadroddiad o ran o'r flaenaf, fel hyn:—

* Eur ar mur caer crisguitat
Dair caret na hair air mldodyat
Un S sara secisiar argounduit
Adar bro uual pelloid

* Disgysit in trwm in alauoed dywrem, -k.

Pan vuost i¹ cynnyvin² clot
 Yn amwyn tyuyssen³ gortiro⁴
 O haedot diachor din drei⁵
 Oedd mynyt⁶ wrth olut⁷ ae cyrchei⁸
 Oedd diwas⁹ y vyddin¹⁰ ae i¹¹ cretei
 Ny elwit gwinwyt men na bei¹²
 Cyt¹³ bei cannaw¹⁴ yn un¹⁵ ty
 Atwen ovalon¹⁶ ceny¹⁷
 Pen y gwyr¹⁸ talbeing¹⁹ a dely
 Nyf wyf vynawc blin
 Ni ddialav²⁰ vy ordin²¹
 Ny chwaddaf²² y²³ chwerrthin
 Adan²⁴ draed²⁵ ronin
 Ystynnawc²⁶ vyg glin²⁷ a bundat y²⁸
 Yn y ty²⁹ deyrin³⁰
 Catuyn heyrnin³¹
 Am benn vy³² deulin
 O ved o vuelin³³
 O Gatraeth³⁴ wnin³⁵
 Mi a³⁶ na vi³⁷ Aneurin
 Ys gwyr Taliessin³⁸
 Oveg cyvrenhin³⁹
 Neu chenig⁴⁰ Ododin⁴¹
 Cyn⁴² gwawr dydd⁴³ dilin

Mirein uys adrawd a uo byv o dan guenneit
 Lai o dani lun luch liuanat
 Nys adraut a uo bin in dit plemieit
 Na bei cinaual cynleueit,—k.
 Nys adrawd gododin
 In dit pleigbeit
 Na bei cynhaua citeluat,—k.

¹Di,—a, d, f, g.

²Kynniwyr,—a, d, f, g;
 cynnypin,—b, c; kyn-
 nissyn,—e

³Tywyssen,—a.

⁴Gordiro,—a.

⁵Mae y llinell hon yn
 ddwy yn a, d, f, g:—

O haedot en gelwit redrych gwyr not
 Oed dor diachor diachor din drei,—a, l.
 O haeddot yn gelwir edrych (gelwid redrych) gwyr not
 Oedd drei dor (diachor oedd dor) din drei,—f.
 Haedot (haeddod,—c; haeddod,—e) diachor (ddiachor,—
 c) din dre (dre,—e) diachor diachor,—g.

⁶Mynut,—a.

⁷Wrtholut,—b.

⁸Kyrchei,—a.

⁹Dinas,—a, d, e, g; div-
 as (dinas),—f.

¹⁰E vedin,—a.

¹¹Ac i,—b, e.

¹²Mae y llinell hon yn
 terfynu pennill yn a,
 ac y mae'r tair llinell
 nesaf yn un pennill.

¹³Ket,—a, d, f, g.

¹⁴Cann wr,—a, d, e, f,
 g; cannw,—b, c.

¹⁵En yn,—a.

¹⁶O valon,—b.

¹⁷Keny,—a.

¹⁸Pen gwyr,—a, d, e, f,
 g, l.

¹⁹Tal being,—a, d, e, f, g.

²⁰Ny dialav,—a.

²¹Ban o f,—m. *Nid*
 yw yn i, b, c, d.

²²Chwardaf,—a.

²³I,—c.

²⁴A dan,—a, c, d, e, f,
 g.

²⁵Droet,—a, d, f, g, l.

²⁶Ystynnawc,—a.

²⁷Fy nglin,—c; vig glin,
 —l.

²⁸Bun ddad,—c. *Nid*
 yw a bundat y meun
 un ffurf yn d, f, g.

²⁹En ty,—a, d, e, f, g.

³⁰Deyryn,—a.

³¹Cadwyn heyrnyn,—a;
 catuyn heyrnin,—l.

³²Vyn,—a, d, e, f, g.

³³Ban o f,—m. *Nid*
 yw yn i, b, c, d.

³⁴Gatraeth,—a.

³⁵Neu werin,—m; werin,
 a, d, e, g. *Nid yw y*

llinell hon yn f.

³⁶Mi na,—a, d, f, g; a
 wna,—c, e.

³⁷I,—e.

³⁸Taliessin,—a.

³⁹Kywrenhin,—a, f, g;
 vyl cyfrennin,—e.

⁴⁰Chynig,—c; chenic,—
 l.

⁴¹E ododin,—a, d, f, g.
Nid yw e yn y lleill.

⁴²Kynna,—a.

Goroled⁴⁴ Gogledd⁴⁵ gwr ae gorug⁴⁶
 Lary vron⁴⁷ haeladon⁴⁸ ny yssyllut⁴⁹
 Nyf ymda⁵⁰ daear nyt yn duc mam⁵¹
 Mir⁵² eirian⁵³ gadarn haearn gaduc
 O nerth y cleddyf⁵⁴ clae⁵⁵ hamuc
 O garchar anwar⁵⁶ daear ym⁵⁷ duc
 O gyvle angheu o anghar dut
 Ceneu⁵⁸ vab Llywarch dihafarch drut⁵⁹
 Nyf of borth⁶⁰ gwarth gorsedd
 Senyllt ai⁶¹ Lestri lawn medd⁶²
 Goddolei⁶³ gleddyf⁶⁴ y⁶⁵ garedd
 Goddolei⁶⁶ lemeini⁶⁷ y⁶⁸ ryvel⁶⁹ dyphorth⁷⁰
 Seil yn muysaur⁷¹ o⁷² freych⁷³
 Rac byddin⁷⁴ Ododin⁷⁵ a Brennych⁷⁶
 Gnawt yn y⁷⁷ neuadd⁷⁸ fyth⁷⁹ meirch
 Gwyar a gwrwneirch
 Ceyng y el⁸⁰ hiryell oe law
 Ac yn⁸¹ elydd⁸² bryssiaw⁸³
 Gwen ac ymhyrddwen hyrddbleit⁸⁴
 Diserch⁸⁵ a serch ar tro⁸⁶
 Gwyr nyt oedyn drych draet⁸⁷ fo⁸⁸
 Heilin⁸⁹ achubyt pob bro
 Llech Leucu⁹⁰ tud leu⁹¹ leudvre
 Gododin⁹² ystre

⁴³Dyd,—a. *Mae y ban*
hwn yn terfynu pen-
nill yn a, &c.

⁴⁴Gwroled,—c, e.

⁴⁵Gogled,—a.

⁴⁶Goruc,—a.

⁴⁷Ilary vronn,—a.

⁴⁸Haelad,—b; haela
 don,—f.

⁴⁹Essyllut,—a; yssylluc,
 —f.

⁵⁰Emda,—a; am dda,
 —c.

⁵¹Nyf emduc,—a, d, e, g,
 l; nid ion ddug,—c;
 nid ymdug mam,—f.
Rhoddir mam yn ne-
chreu y ban nesaf
mewn amryw o'r copi-
au, ac felly cedwir y
brifodl.

⁵²Mor,—a, d, e, f, g.

⁵³Eirian,—a.

⁵⁴Cledyf,—a.

⁵⁵E,—a; ei,—c.

⁵⁶Amwar,—a, d, f, g.

⁵⁷Em,—a; ym vel im,
 —e.

⁵⁸Keneu,—a.

Goddolei lemeini e ryuel

Dyfforthsei llynwysawr oe vreych.

Yn f fel hyn:—

Goddolei lemeini (lemeini) o ryvel dyphorthsei Cynnwys-

awr oe freych.

⁷⁴Bedin,—a; bydin,—l.

⁷⁵Gwawdodyn,—c.

⁷⁶Breenych,—l.

⁷⁷Ene,—a, d, e, f, g; yn

⁷⁸Neud,—a, l. [e,—l.

⁷⁹Vyth,—a, l.

⁸⁰Keingvell,—a, b, c, d,
 e, f, g.

⁸¹Eu,—a.

⁸²Elyd,—a.

⁸³Bryssyaw,—a.

⁸⁴Ymhyrddwen hyrd-

⁵⁹Terfyna y ban hwn
 bennill yn y rhan fwy-
 af o'r copiau.

⁶⁰Borthi,—a, b, c, d, e,
 f, g, l.

⁶¹Ac,—a, d, e, f, g.

⁶²Llawn med,—a.

⁶³Godolei,—a, d, f, g, l.

⁶⁴I gleddy,—f; gledyf,
 —a, l.

⁶⁵I,—c, f.

⁶⁶Godolei,—a, d, f, g, l.

⁶⁷Lemeini,—a, d, g, l;
 lemeini (lemeini),—f.

⁶⁸E,—a, l; o,—c, e, f.

⁶⁹Ryvel,—a, l. *Mae'r*
gair hwn yn terfynu'r
llinell yn a, d, f, a'r
gair nesaf yn dechreu
y llinell ganlynol.

⁷⁰Dyfforthsei,—a, g; dy-
 phorthi,—d, f, l.

⁷¹Lynwysawr,—a, d, g,
 l; yn mwyssawc,—e;

cynnwysawr,—f.

⁷²Oe,—a, d, f, g, l.

⁷³Vreych,—a; vreich,—
 l. *Saif y ddwy llinell*
flaenorol yn a fel hyn:

⁷⁴bleit,—a.

⁷⁵Disserch,—a.

⁷⁶Artro,—d.

⁷⁷Drychdraet,—d.

⁷⁸Dro,—b, c; ffo,—d.

⁷⁹Heilyn,—a. *Mae y*
llinell hon yn terfynu
pennill yn a, &c.

⁸⁰Leutu,—a, d, f, g; leu-
 eu,—b, c; leuta,—l.

⁸¹Nid yw yn d, f, g.

⁸²Gwawdodyn,—c.

Ystre ragno ar y angat¹.
 Anghat gynghor i² leuwer³ cat
 Cangen⁴ Gaerwys Ceny⁵ duliwys⁶
 Tymor tymhestyl⁷ Tymhestyl dymmor
 Y⁸ beri rhestr rhac rhiallu⁹
 O dindovyt¹⁰ yn dyvu wyt yn dy uovu¹¹
 Dwys ut¹² uodyn¹³ Llym yt wenyn
 Llwyf genyn llu ysgwyt rygyn¹⁴
 Rac tarw trin y dal vriw¹⁵ vu^{*}
 Er cryn¹⁶ y¹⁷ alon ar af¹⁸
 Er¹⁹ y Brwydrin trin trachwar²⁰
 Cwr y van ceirw²¹
 Am gwr y van carw²²
 Byssed brych briuant²³ barr²⁴
 Am bwyll am Rhodri²⁵ am Rychwardd²⁶
 Ys broys²⁷ brys treulyaut Rhys²⁸
 Yn rhin drec²⁹ ny³⁰ hu³¹ ny gaffo y³²
 neges³³
 Nyf anghwy³⁴ o vanny³⁵ oddiwes³⁶
 Ny mat uanpuyt ysgnyf³⁷
 Ar grymal³⁸ carnuyt³⁹
 Ny mat ddodes⁴⁰ y⁴¹ vorddwyf⁴²

¹ Anghat,—a. *Ban o f, m. Nid ydyw y ban yn i, b, c.*

² E,—a, d, e, f, g.

³ Leuwer,—a.

⁴ Cangen,—b, c.

⁵ Keui,—a, d, g; ceui,—l; ceuy,—f.

⁶ Drillywys,—a, d, g; drillwys,—f; drilywys,—l.

⁷ Nid ydyw y ddau air hyn yn c.

⁸ I,—c; i et y,—e.

⁹ Restyr rac riallu,—a.

¹⁰ O dindwyf,—a, d, f, g; odin dowyf,—b, c, e.

¹¹ Dy wovu,—a, e, g; dy uosu,—b; dywo dyru,—d; dyuovu,—f. *Nid*

Ambwyll am,—a disteir am distar,—f.

Yn ol l fel hyn :—

Ambwyll am distoir am distard.

Nid ydyw yn i, b, c, d.

¹² Am rodic,—a, l; Rhodie,—f.

¹³ Rychward,—a; rychwedd,—b, c.

¹⁴ Ys bro ys,—a, d, f, g; ysbrys,—c.

¹⁵ Treullyawt rys,—a, l.

¹⁶ En rwdrec,—a, d, g;

Ys bro ys brys treyllawt rys en rwdrec
Ny hu wy ny gaffo e neges

¹⁷ Anghwy,—l.

¹⁸ A wanwy,—a, d, g, l;

o vanny vel o fan,—e; a wa mw,—f.

¹⁹ Odiwes,—a. *Mae y*

llinell hon yn terfyn u

pennill yn y lleill.

²⁰ Lech leud ud tut leu ure

Gododin stre stre

Ancat ancet cyngor cyngor

Temestyl trameryn lestyr trameryn

O dindwyf en dyvwn (dyowu,—i)

Scuylt grugyn irac taryf trun tal triv (briw,—i)

bu,—k.

yn'r pedwar gair olaf
o'r llinell hon yn c, ac
nid ydynt eglur yn b.

¹² Yd,—a.

¹³ Wodyn,—a, c, d, f, g;

foddyn,—e.

¹⁴ Rugyn,—a.

¹⁵ Dalfriw,—c, e.

¹⁶ Erkryn,—a; er kryn,

¹⁷ E,—a; o.—c. [—g.

¹⁸ Ar af (ar),—a; af ar,

¹⁹ Y,—c; ery,—d.

²⁰ Trachuar,—a.

²¹ Kwr e vankeirw,—a.

Nid yw y ban hwn yn

²² E vannearw,—a. [b, c.

²³ Briwant,—a, f.

²⁴ Ar ol y llinell yma yn

a, e, f, g, y mae hon :—

yn rhiwdrec,—f.

³⁰ Nid,—c.

³¹ Hu wy,—a, d, f, g.

Nid yw wy yn i, b, c, e.

³² E,—a; l,—c, e.

³³ Yn a, cyssylltir dechreu

y llinell hon á diwedd

y ffaenorol, a saif y

ddwyf fel hyn :—

³⁷ Wanpuyt ysgwyt,—a.

³⁸ Gynwal,—a, d, f, g;

grymal vel grymial,—e.

³⁹ Carnuwt,—a.

⁴⁰ Dodes,—a.

⁴¹ I,—c.

⁴² Vorddwyf,—a.

Ar vreichir mein llwyf⁴³

Gell y baladr⁴⁴ gell

Gellach⁴⁵ o bell⁴⁶

Y mae dy wr yn y⁴⁷ gell

Yn cnoi angell bwch⁴⁸

Budd⁴⁹ oe law⁵⁰ yddaw⁵¹ poet ymbell⁵²

Da y daeth⁵³ Adonwy atwen⁵⁴

Ym a dawssyt⁵⁵ wen⁵⁶ heli Bratwen

Gwnelut leadut⁵⁷ llosgut no Morien⁵⁸

Ny naeth⁵⁹ wnelut

Ny ddelyeist⁶⁰ nac eithaf na chynghor⁶¹

Ysgwn drein⁶² dibennor

Ny weleist⁶³ y morchuyd⁶⁴ mawr marchog-

ion⁶⁵

Ny leddin⁶⁶ my⁶⁷ roddin⁶⁸ nawdd⁶⁹ y Saeson^{*}

Gododin⁷⁰ gomynaf⁷¹ dy blegyt

Tyno⁷² eu dra thrinuiein⁷³ drinnessyt⁷⁴

Gwas chwant y⁷⁵ ariant heb⁷⁶ ymwyf⁷⁷

O gysul⁷⁸ mab dwyre⁷⁹ dy wrhyt

Nyd oedd⁸⁰ gynghor uann⁸¹

Uael⁸² rac lan⁸³ Veithin

⁴³ Mein-llwyf,—a. *Nid*
yno y pum llinell gan-
lunol yn c.

⁴⁴ E baladyr,—a.

⁴⁵ E,—a, c, d, e, f, g.

⁴⁶ Obell,—a, c, d, e, g; y

obell,—f.

⁴⁷ Ene,—a, c, d, f, g.

⁴⁸ Bwch aut hwch,—b;

hwch,—e.

Y mae dy wr ene gell
Yn cnoi anghell
Bwch bud oe law idaw
Poet ymbell angell

Ac y mae'r llinell hon
yn terfynu pennill.

⁵³ Doeth,—a, d, e, f, g.

Nid yw'r pennill yma

yn c.

⁵⁴ At wen,—a.

⁵⁵ Ym adawssut,—a, c, d,

f, g, l; ym adawssyt,

—e.

⁵⁶ Wenn,—a.

⁵⁷ Lladut,—a, b, c, d, e,

f, g, l.

⁵⁸ Moryen,—a.

⁵⁹ Waeth,—a, c, d, g;

vaeth,—e; waeth

(vaeth),—f.

⁶⁰ Delyeist,—a.

⁶¹ Chynhor,—a, c, d, e,

f, g.

⁶² Drem,—a, c, d, f, g.

⁶³ E,—a.

⁶⁴ Morchwyd,—a; ym-

orchwyd,—l.

⁶⁵ Marchogyon,—a.

⁶⁶ Wynedin,—a, c, g; wy

nedin,—d, f.

⁶⁷ Ny,—b, d; ni (na),—l.

⁶⁸ Rodin,—a.

⁴⁹ Bud,—a.

⁵⁰ Lawr,—b.

⁵¹ Idaw,—a.

⁵² Neu, Budd oe law ydd-

aw poet poet ymbell

angell,—m. Y mae'r

tair llinell yna yn

bedair yn a, fel hyn:—

⁶⁹ Nawd,—a.

⁷⁰ Gwawdodyn,—c.

⁷¹ Gofynaf,—e.

⁷² Tynoeu,—a; ty noeu,

—b.

⁷³ Thrumein,—a, d, f, g;

thrinyein,—b, c; thrin-

vein,—e.

⁷⁴ Drum essyth,—a, d, g.

Tynoeu tra thrumein

drem essyth,—f.

⁷⁵ I,—c.

⁷⁶ Hem,—g.

⁷⁷ Emwyf,—a, d, f, g, l.

⁷⁸ Gussyl,—a; gyssu,—

d.

⁷⁹ Dwywei,—a, d, g, l;

dwyrwe,—f.

⁸⁰ Nyt oed,—a; nid oed,

—f.

⁸¹ Gynghorwann,—a, d,

f, g; ynghoruan,—b;

gynghorwan,—c; gyng-

horfan,—e.

⁸² Wael e,—a; haeli,—e.

Nid yw e yn i, b, c,

e.

⁸³ Tan,—a, d, e, f, g.

^{*} Da dyvot adonwy adonwy am adawssut

A wnelel wratwen gwnelut lledut llosgut

Ny chetweist nac eithaf na chynnor (chynghor,—i)

Ysgwn tref dy beuwel (bennel,—i) ni weleis or

mor

Bwyr mor marchauc a vei waeth no odgur,—k.

O lychwr y¹ lychwr luthbin²
 Luchdor y³ borfor⁴ beryerin⁵
 Lladd gnaws⁶ gwan maws mur⁷ trin
 Anys garat⁸ vu⁹ ynat¹⁰ ac Aneurin¹¹
 Cywreïn cetwyr¹² cynrennin¹³
 Y¹⁴ Gattræth gwerin ffraeth¹⁵ fysgiolion¹⁶
 Gwerth medd¹⁷ ygeyntedd¹⁸ a gwirawt win
 Heessit y¹⁹ Lavnawr rhwng²⁰ dwy vyddin²¹
 Ardderchawc²² varchawc rac Gododin²³
 Eith iuy²⁴ voleit²⁵ mur greit²⁶ tarw trin²⁷
 Cywreïn cetwyr²⁸ cynrenhin²⁹
 Gwlat atvet³⁰ gochlywet³¹ eu³² dilin³³
 Dy goglawd³⁴ tonn beuyr³⁵ beryerin
 Men³⁶ ydynt³⁷ ciliassaf³⁸ elein
 O brei³⁹ vrych ny uelych⁴⁰ Ueyelin⁴¹
 Ny chemyd⁴² haedud⁴³ a Gorddin⁴⁴
 Ny phyrth meuy⁴⁵ moryal eu dilin
 Lavn⁴⁶ durawt⁴⁷ barawt y⁴⁸ uaeth lin⁴⁹
 Cywreïn cetwyr cywrenhin⁵⁰
 Gwlat atvel gochlyuer⁵¹ eu dilin⁵²
 Ef laddawdd⁵³ a chymawn⁵⁴ a llain
 A charneddawr⁵⁵ tra gogyhne⁵⁶ gwyr trin⁵⁷
 Cywreïn⁵⁸ cetwyr⁵⁹ cyvaruuant⁶⁰
 Ygyt⁶¹ yn unvryt⁶² yt gyrechassant
 Byr⁶³ eu hoedyl, hir eu hoet ar eu carant

Seith gymeint o Loegrwys a laddassant⁶⁴
 O gyurysed⁶⁵ Guraged⁶⁶ guych⁶⁷ a unaeth-
 ant⁶⁸
 Llawer mam ae deigyrr ar⁶⁹ ei⁷⁰ hamrant⁷¹
 Ny wnaethpwyd neuadd⁷² mor ddianaf⁷³
 Lew mor hael baran llew llwybr⁷⁴ muyaf⁷⁵
 A Chynon lary vronn⁷⁶ a don⁷⁷ deccaf
 Dinas y dias ar led⁷⁸ eithaf
 Dor anghor byddin⁷⁹ budd⁸⁰ eilyassaf
 Er⁸¹ sawl a welais ac a welaf⁸²
 Ymyt⁸³ yn ymdduyn⁸⁴ aryf gryt guryt
 Guryaf⁸⁵
 Ef laddei oswydd a llafn llymmaf⁸⁶
 Mal brwyn⁸⁷ yt gwyddynt⁸⁸ rac y⁸⁹ adaf
 Mab Clytno⁹⁰ clothir⁹¹ canaf y ty⁹²
 Or clot heb or heb⁹³ eithaf⁹⁴
 O winveith a meddveith⁹⁵ dygoddolyn⁹⁶
 Gwn leith⁹⁷ mam Hwrreith Eidol ynial⁹⁸
 Ermygei racvre⁹⁹
 Rac bron Buddugre¹⁰⁰
 Breein¹⁰¹ dwyre
 Wybr¹⁰² ysgynnyal
 Cynrein¹⁰³ yn cynydaw¹⁰⁴
 Val glas heid¹⁰⁵ arnaw
 Heb gylaw¹⁰⁶ gyhaval¹⁰⁷

¹ I, -c.

² Lluch bin, -a, d, g;
 luthvin, -b; lwthfin,
 -c; lwch bin, -f.

³ I, -c.

⁴ Borfor, -a; bor for, -g.

⁵ Beryenin, -d.

⁶ Gwaws, -a, d, f, g, l;
 graws, -e.

⁷ Gwyr, -d.

⁸ Anysgarat, -a.

⁹ Ac vu, -a, e, g; ac un,
 -d, f, l. *Nid yw ac*
yn i, b, c.

¹⁰ Y nat, -a, d, g; yn
 ad, -c; y nad, -f.

¹¹ *Nid yw ac yn g: mae y*
llinell hon yn terfynu
pennill yn y copiau
creill.

¹² Kywreïn Ketwyr, -a.

¹³ Kywrennin, -a, d, f, g.

¹⁴ I, -c.

¹⁵ Fraeth, -a.

¹⁶ Fysgyolin, -a; wysg-
 iolin, -c.

¹⁷ Med, -a.

¹⁸ Yg kynted, -a.

¹⁹ Heyessit e, -a.

²⁰ Rwnz, -a.

²¹ Vedin, -a.

²² Arderchawc, -a.

²³ Gwawdodin, -c.

²⁴ Eithiny, -a, d, e, g,
 l; eithiwn, -b; eith-
 yn, -c, f.

²⁵ Voleit, -d; noleit, -f.

²⁶ Murgreit, -a, d, e, g.

²⁷ *Mae'r llinell hon yn ter-*
fynu pennill yn y lleill.

²⁸ Kywreïn Ketwyr, -a.

²⁹ Kywrenhin, -a, d, f,
 g; cywrenbin, l.

³⁰ Atvel, -a, d, f, g, l;
 atuet, -b; adued, -c.

³¹ Gochlywer, -a, f.

³² Ei, -b.

³³ Dilyn, -d: *y mae ar-*
wydd coll rhwng y gair
hwn o'r nesaf yn g.

³⁴ Dygoglawd, -a, d, e, f,

³⁵ Ketwyr, -a. [g.

³⁶ Tonn beuyr, -a.

³⁷ Meir, -b, c.

³⁸ Yd ynt, -a, d, e, f, g.

³⁹ Eilyassaf, -a; helies-
 synt, -c; heliesynt
 ciliassaf, -d; eliasaf,
 -e.

⁴⁰ Bei, -c.

⁴¹ Welych, -a.

⁴² Wyelin, -a, d, f, g;
 lleuelin, -b, c, e; wey-
 elin, -l.

⁴³ Chenyt, -b, c, e.

⁴⁴ Haed ud, -a, d, f.

⁴⁵ Gorddin, -a.

⁴⁶ Mervyl, -a.

⁴⁷ Lavy, -a; dawn, -c.

⁴⁸ Durat, -d.

⁴⁹ I, -c.

⁵⁰ Waelin, -a, c, d, e, f,
 g, l. *Y mae'r llinell*
hon yn terfynu pennill
yn a, b, c, e, f, g: yn
d, y mae'r ddwy linell
olaf o'r pennill canlyn-
ol wedi eu chwangu
at y pennill hwn.

⁵¹ Kywreïn ketwyr ky-
 wrenhin, -a.

⁵² Gochlywer, -a.

⁵³ *Dau fan o f, -m.*
Nid yw'r ddwy linell
hyn yn i, b, c, d.

⁵⁴ Lladawd, -a; llad-
 awdd, -l.

⁵⁵ Chani mawn, -c, e.

⁵⁶ Charnedawr, -a.

⁵⁷ Gogyhwc, -a, d, g;

gogyhue, -e; gogyhwe
 (gogyhwc), -f.

⁵⁸ *Mae y ban hwn yn ter-*
fynu pennill yn y cop-
iau ereill, oddi gerth d.

⁵⁹ Kywreïn, -a, d, e, f,

⁶⁰ Ketwyr, -a. [g.

⁶¹ Hyaruuant, -a, e, f, g.

⁶² Y gyt, -a, d, f, g; yg-

cyt, -b; ynghyd, -c,

⁶³ e.

⁶⁴ Un vryt, -a, d, e, f, g.

⁶⁵ Byrr, -a.

⁶⁶ Ladassant, -a.

⁶⁷ Gyvryssed, -a, d, f,

⁶⁸ g; gywrysed, -b, c, e.

⁶⁹ Gwaged, -a.

⁷⁰ Gwyth, -a, d, f, g, l.

⁷¹ Wnaethant, -a.

⁷² *Nid yw'r ar yma yn d.*

⁷³ E, -a, e, f, g,

⁷⁴ *Mae y llinell hon yn*
terfynu pennill yn y
lleill.

⁷⁵ Neuad, -a.

⁷⁶ Dianaf, -a.

⁷⁷ Llwybyr, -a.

⁷⁸ Vwyhaf, -a, d, f;

⁷⁹ vwynaf, -g.

Mab klytno clot hir canaf

Yty or clot heb or heb eithaf.

⁸⁰ Medweith, -a, d, e, f, g.

⁸¹ Dygoddolyn, -a, b, d, f,

⁸² g; dygodd o lyn, -c.

⁸³ Gwnlleith, -a, d, f, g, l.

O winveith a medweith

Dygoddolyn gwnlleith

Mam hwrreith

Eidol enyal.

⁸⁴ Rac vre, -a, e, f, g.

⁸⁵ Bronn budugre, -a.

⁸⁶ Brein, -b, c.

⁸⁷ Wybyr, -a.

⁸⁸ Kynein, -a.

⁷⁶ Laryvrronn, -a.

⁷⁷ Adon, -a, d, f, g, l;

⁷⁸ ar don, -c.

⁷⁹ Lled, -a.

⁸⁰ Angor bedin, -a.

⁸¹ Bud, -a. *Nid ydyw'r*
gair hwn yn b.

⁸² Or, -a, d, f, g.

⁸³ Welav, -a.

⁸⁴ Ymmud, -c; y mut,

⁸⁵ -d.

⁸⁶ En emdwyn, -a; yn

⁸⁷ dwyn, -e.

⁸⁸ Gwryt gwryaf, -a.

⁸⁹ Ef laddei oswyd a llavyn

⁹⁰ llymaf, -a.

⁹¹ O brwyn, -b.

⁹² Gwydynt, -a.

⁹³ I, -c.

⁹⁴ Klytno, -a.

⁹⁵ Clot hir, -a, b, c, d, e,

⁹⁶ f, g, l.

⁹⁷ I ti, -e.

⁹⁸ Oreb, -e.

⁹⁹ Ertheiaf, -e. *Y mae'r*
ban hwn yn terfynu
pennill yn y lleill.

¹⁰⁰ *Trefnir y ddau fan*
olaf yn a fel hyn:—

¹⁰¹ Kwyaw, -a, d, f, g.

¹⁰² Glasheid, -c.

¹⁰³ Giliaw, -a.

¹⁰⁴ Gyhual, -a.

Synwyr¹ ystwyr ystemet²

Yar³ neilyon⁴ guebyl⁵

Ac arddemyl gleddval⁶

Blaen anewyn⁷ anhun⁸

Hedin⁹ ar¹⁰ dihun

Mam¹¹ Reiddyn¹² rwyf trydar¹³

O winveith a meddvaeth¹⁴ ydd¹⁵ aethant

Yr¹⁶ gynhen¹⁷ llurygogyn

Nis¹⁸ gwn leith lletcynt¹⁹

Cyn lwydd²⁰ eu leas dyddarvu²¹

Rac Cattraeth²² oedd²³ fraeth²⁴ eu llu

O osgordd²⁵ uynyddawr²⁶ vawr²⁷ dru

O drychant namyn²⁸ un gwr ny ddyvu²⁹

O winveith³⁰ a meddveith³¹ yt gryssiasant³²

Gwyr yn rheit³³ moleit eneit dichwant

Gloyw ddull³⁴ y³⁵ am drulyt³⁶ gytvaethant³⁷

Gwin a mel³⁸ a mal³⁹ a muesant⁴⁰

O osgordd⁴¹ vynyddawc⁴² am⁴³ duy⁴⁴ atvyl-
iawr⁴⁵

A rhwyf⁴⁶ a golleis am⁴⁷ gwir garant

O drychant rhiallu⁴⁸ yt gryssiasant⁴⁹ Gat-
traeth⁵⁰

¹ Synnwyr, —a.
² Ystemet, —a, d, e, f, g;
ystynmeid, —c.

³ Yar, —a, d, e, g; yr,
—c.

⁴ Weillyon, —a, d, f, g.
⁵ Gwebyl, —a; gwevyl,
—b, c.

⁶ Ardemyl gledyal, —a.
⁷ Ancwyn, —a, b, c, d, e,
f, g, l.

⁸ Nid yw'r gair hwn yn d.
⁹ Hediw, —a, f, g.

¹⁰ An, —a, d, f, g.
¹¹ Nam, —f.

¹² Reidun, —a, b, c, d, e,
f, g.

¹³ Y mae'r llinell hon yn
terfynu pennill yn y
lleill.

¹⁴ Medweith, —a, d, f, g.
¹⁵ Yd, —a, b, d, e, f, g.

¹⁶ E, —a, l; i, —c.

¹⁷ Genhyn, —a, b, d, f, g, l.
¹⁸ Nys, —a.

¹⁹ Lletkynt, —a.
²⁰ Llwydded, —a.

²¹ Llaes dyddarvu, —a.
²² Cattraeth, —a.

²³ Oed, —a.
²⁴ Fraeth, —a.

²⁵ Osgord, —a.
²⁶ Vynyddawc, —a, d, f, g.

²⁷ Wawr, —a, e, f, g.
²⁸ Namyn, —a.

²⁹ Ny dyvu, —a. Mae y
linell hon yn terfynu
pennill yn a, &c.

³⁰ Winveith, —e.
O drychant riallu yt gryssiasant
Gattraeth tru namyn vn gwr nyt atcorsant

³¹ Hv bydei, —a.
³² Yg kywyrain, —a, d, g;
yg kywyrain, —l; yng-
hywyrain, —f.

³³ Mal, —a, d, e, f, g.
³⁴ I, —a.

³⁵ E hu, —a, d, g; echu,
—b; echw, —c, f.

³¹ Medveith, —a; med-
weith, —e.

³² Gryssiasant, —a.
³³ En reit, —a.

³⁴ Dull, —a.
³⁵ I, —c.

³⁶ Drullyt, —a, d, e, f, g, l.
³⁷ Gyvaethant, —g; gyt-
vaethant, —l.

³⁸ Med, —a, d, f, g.
³⁹ Amall, —a, d, g, l; a
mal aral, —e.

⁴⁰ A amucant, —a, e, l;
amwesant, —b, c, f; a
amwesant, —d; a am-
usant, —g; neu Gwin
a medd a mal amwes-
ant, —m.

⁴¹ Osgord, —a.
⁴² Vynyddawc, —a, c, d, f,
g; vynyddawr, —b, c, e.

⁴³ Au (an), —f; an, —l.
⁴⁴ Dwyf, —a, d, f, g, l;
dwy, —b, c, e.

⁴⁵ Atveillyawc, —a, d, g;
atveillyawc, —f; ad-
veillyawc, —l.

⁴⁶ Rwyf, —a.
⁴⁷ Om, —a, d, e, f, g.

⁴⁸ Drychant riallu, —a.
⁴⁹ Gryssiasant, —e.

⁵⁰ Gattraeth, —a.
⁵¹ Namyn vn, —a.

⁵² Nid yw'r gair hwn yn d.
⁵³ Atcorsant, —d. Mae
y llinell hon yn terfynu
pennill yn y lleill. Fel
hyn y mae hon a'r
fiae'norol yn a:—

⁵⁴ Bydei, —a, b, c, d, e,
f, g.

⁵⁵ Ene, —a, d, e, f, g; oni,
—c.

⁵⁶ Uei, —a; mal pel ar y
e hu bydei yn y vei
atre, —l.

⁵⁷ A mug, —f.

Tru namyn un⁵¹ gwr⁵² nyt atcorsant⁵³

Hu byddei⁵⁴ ygeyvrein⁵⁵ present mab⁵⁶ pel

Ar y⁵⁷ eh⁵⁸ beddei⁵⁹ yn y⁶⁰ vei⁶¹ atre

Hut amuc⁶² Ododin⁶³ o win a medd⁶⁴

Yn⁶⁵ dieding⁶⁶ yn 'gystryng⁶⁷ ystre

Ac Adan cadvaannan⁶⁸ cochre

Veirch marchawc goddrud⁶⁹ y more⁷⁰

Angor deur⁷¹ daen

Sarph seri raen

Sengi urymgaen⁷² ymlaen byddin⁷³ *

Ayth⁷⁴ arunyawl⁷⁵ drussyat⁷⁶ dreissyawr⁷⁷

Sengi uaeawr⁷⁸

Yn dydd⁷⁹ cadwynawr⁸⁰

Ygelawdd⁸¹ gwernin

Eil nedie⁸² nar⁸³

Neus duc drwy var

Gwledd⁸⁴ y⁸⁵ adar

Drydar⁸⁶ drin

Cywir⁸⁷ yth elwir enwir⁸⁸ weithret⁸⁹

Rhagan⁹⁰ rhwyuyawdr⁹¹ mur catuileit⁹²

Merin a Madyen⁹³ mat yth anet⁹⁴ +

Ar dyledawr⁹⁴ canu cyman⁹⁵ caffat⁹⁶

⁶³ Wawdodyn, —c, e.

⁶⁴ Med, —a.

⁶⁵ En, —a.

⁶⁶ Diedin, —c; ddiedin, —
e.

Hut amuc ododin
O win a med en dieding
Yng ystryng ystre

⁶⁸ Gatvannan, —a; cat-
vannan, —e.

⁶⁹ Godrud, —a.
⁷⁰ E more, —a, b, f, g;
ym more, —c; emore,
—d; y more vel ym
more, —e. Mae'r ban
hwn yn terfynu pennill

⁷¹ Dewr, —a.
⁷² Wrymgaen, —a; uryin
gaem, —b, c.

⁷³ Emlaen bedin, —a. Y
mae y llinell yn ddrwy
yn a, er mae yn y brif-
odl:—

Sengi wrymgaen
Emlaen bedin

⁷⁴ Arth, —a, d, f, g; ath,
—c; aeth vel ath, —e.

⁷⁵ I arwynawl, —a.
⁷⁶ Drussyawr, —a, f, g;
drwsiad, —c, e.

⁷⁷ Dreissyawr, —a.
⁷⁸ Waewawr, —a, d, g;
vaenawr, —b, c, e;
waywawr, —f.

⁷⁹ En dyd, —a.
⁸⁰ Cadyawr, —a, d, g;
cadiawr, —f.

⁸¹ Yg clawd, —a.
⁸² Relic, —b, c, e.

⁸³ Na'r, —c; yn ar, —e.
⁸⁴ Gwled, —a.

⁸⁵ I, —c.
⁸⁶ O drydar, —a, d, f, g.
Nid yw o yn y lleill.

⁸⁷ Kywir, —a; gwir, —c.
⁸⁸ Oth enwir, —a, d, f, g.

* Angor deur dain
Sarff saffwy graen
Anysgoet (anysgoc, —i) vaen blaen bedin, —k.

+ Enwir yth elwir oth gywir (al. guir) weithret (al.
Enwir yth elwir guir, —i. [guirit])
Kewir yth elwir gywir (al. oth guir) weithret
Rector rwyuyadur (al. liuiadur, al. cindir) mur
pob kiwet (al. uivet, al. kyvyeith)
Meryn mab madyeith mat yth anet, —k.

⁶⁷ Yng ystryng, —a; yn
ystryng, —l. Trefuir
y ddrwy llinell uchod fel
hyn yn a:—

⁷¹ Dewr, —a.
⁷² Wrymgaen, —a; uryin
gaem, —b, c.

⁷³ Emlaen bedin, —a. Y
mae y llinell yn ddrwy
yn a, er mae yn y brif-
odl:—

⁷⁴ Arth, —a, d, f, g; ath,
—c; aeth vel ath, —e.

⁷⁵ I arwynawl, —a.
⁷⁶ Drussyawr, —a, f, g;
drwsiad, —c, e.

⁷⁷ Dreissyawr, —a.
⁷⁸ Waewawr, —a, d, g;
vaenawr, —b, c, e;
waywawr, —f.

⁷⁹ En dyd, —a.
⁸⁰ Cadyawr, —a, d, g;
cadiawr, —f.

⁸¹ Yg clawd, —a.
⁸² Relic, —b, c, e.

⁸³ Na'r, —c; yn ar, —e.
⁸⁴ Gwled, —a.

⁸⁵ I, —c.
⁸⁶ O drydar, —a, d, f, g.
Nid yw o yn y lleill.

⁸⁷ Kywir, —a; gwir, —c.
⁸⁸ Oth enwir, —a, d, f, g.

* Angor deur dain
Sarff saffwy graen
Anysgoet (anysgoc, —i) vaen blaen bedin, —k.

+ Enwir yth elwir oth gywir (al. guir) weithret (al.
Enwir yth elwir guir, —i. [guirit])
Kewir yth elwir gywir (al. oth guir) weithret
Rector rwyuyadur (al. liuiadur, al. cindir) mur
pob kiwet (al. uivet, al. kyvyeith)
Meryn mab madyeith mat yth anet, —k.

⁷¹ Dewr, —a.
⁷² Wrymgaen, —a; uryin
gaem, —b, c.

⁷³ Emlaen bedin, —a. Y
mae y llinell yn ddrwy
yn a, er mae yn y brif-
odl:—

⁷⁴ Arth, —a, d, f, g; ath,
—c; aeth vel ath, —e.

⁷⁵ I arwynawl, —a.
⁷⁶ Drussyawr, —a, f, g;
drwsiad, —c, e.

⁷⁷ Dreissyawr, —a.
⁷⁸ Waewawr, —a, d, g;
vaenawr, —b, c, e;
waywawr, —f.

⁷⁹ En dyd, —a.
⁸⁰ Cadyawr, —a, d, g;
cadiawr, —f.

⁸¹ Yg clawd, —a.
⁸² Relic, —b, c, e.

⁸³ Na'r, —c; yn ar, —e.
⁸⁴ Gwled, —a.

⁸⁵ I, —c.
⁸⁶ O drydar, —a, d, f, g.
Nid yw o yn y lleill.

⁸⁷ Kywir, —a; gwir, —c.
⁸⁸ Oth enwir, —a, d, f, g.

* Angor deur dain
Sarff saffwy graen
Anysgoet (anysgoc, —i) vaen blaen bedin, —k.

+ Enwir yth elwir oth gywir (al. guir) weithret (al.
Enwir yth elwir guir, —i. [guirit])
Kewir yth elwir gywir (al. oth guir) weithret
Rector rwyuyadur (al. liuiadur, al. cindir) mur
pob kiwet (al. uivet, al. kyvyeith)
Meryn mab madyeith mat yth anet, —k.

Cetwyr am Gattræth a wnaeth brythret¹
 Brith² a ywar³ sathar sanget
 Sengi uit⁴ Gwynedd⁵ bual am dalmedd⁶
 A chalanedd⁷ cyuringet⁸
 Nyf⁹ ardrawdd¹⁰ cibno cet¹¹
 Bei cymun¹² cein¹³ daeret¹⁴
 Wedy cyffro cat¹⁵ *

Ardyledawc canu cyman¹⁶ o vri¹⁷
 Twrf tan a tharan a rhyuerthi
 Gwrhyt ardderchawc marchawc¹⁸ mysgï
 Rudd vedel¹⁹ rhyvel a eidduni²⁰
 Gwr gwned²¹ diuvddiawc²² dimyngyei²³
 Y gat or²⁴ meint gwlat yt y clywi²⁵
 Ae²⁶ ysgwyf²⁷ ar y ysgwydd²⁸ hut a roli²⁹
 Llaen³⁰ mal gwin gloew o wydr lestri³¹
 Ariant³² am yvet³³ eur dylyi
 Gwinvaeth oedd³⁴ vaetnerth³⁵ Lyuri³⁶

Ardyledawc canu clær orchyrdon³⁷
 A gwedy dyrraith³⁸ dyleinw afon³⁹
 Dimcones⁴⁰ loflen ben⁴¹ eryron

¹ Ketwyr am gatraeth a wnaeth brithret,—a.

² Brithwy,—a, d, g, l.

³ Wyar,—a, b, c, d, e, f, g, l.

⁴ Sengi wit,—a; sengiwyd,—c, e.

⁵ Gwned,—a, d, f, g, l.

⁶ Dal med,—a, b, c, d, f, g.

⁷ Chalaned,—a.

⁸ Kyuringed,—a, d, f, g; cyuringet,—b; cyuringed,—c; kyuringed, al. cyfringed,—e; cyvyrnged,—l.

⁹ Ni,—b.

Sengi wit gwned bual am dal med

A chalanedd kyuringed

Nyf adrawd kibno wede kyffro

Ket bei kymun keul dayret.

¹⁶ Kyman,—a; cyfan,—e.

¹⁷ Ovri,—a, c, f, g.

¹⁸ Varchawc,—a.

¹⁹ Rudnedel,—a, b, d, e, f, g; rhudd fedd,—c.

²⁰ Ryuel a ciduni,—a.

²¹ Gwynedd,—c.

²² Divadyawc,—a.

²³ Dimyngyei,—g.

²⁴ Er,—c.

²⁵ Yd y klywi,—a; yt gylwei,—e; yt y clywei,—l.

²⁶ Ac,—b, c, e.

²⁷ Ysgwydd,—c.

²⁸ Ysgwyd,—a.

²⁹ Hut aroli,—a, c, d, f, g; aroli vel aroli,—e.

³⁰ Wayw,—a, d, f, g;

¹⁰ Adrawd,—a, b, c, d, e, f, g.

¹¹ Kibno wede kyffroket,—a, d, g; Ni adrawd kibno wedi cyffro cad ocd,—f; Wedi cyffro cat cyt bei cymun cein dayret,—l. [—c.

¹² Kymun,—a; cymain,

¹³ Keul,—a; ceul,—f.

¹⁴ Dayret,—a; daeret,—f. *Gyda'r gair yma y mae'r pennill yn terfynu yn a, d, g.*

¹⁵ Trefnir y pum llinell yma yn a yn bedair, fel hyn:—

Luyt⁴²— of goreu vuyt⁴³ y ysgyolion⁴⁴
 Or a aeth Gattræth⁴⁵ o aurdorchogion⁴⁶
 Ar neges mynyddawc⁴⁷ mynawc maon
 Ny ddoeth⁴⁸ yn ddiwarth⁴⁹ o barth⁵⁰ Vryth-
 Ododin⁵¹ wr bell well no Chynon⁵² * [on
 Ardyledawc canu cernann⁵³ cynreint⁵⁴
 Llawn llogell⁵⁵ byt⁵⁶
 Bu didichwant⁵⁷ hu mynnel eng kylch byt⁵⁷
 Eidol anant⁵⁸

Yr eur a meirch maur a medd⁵⁹ meddueint⁶⁰
 Namyn⁶¹ yn y⁶² delei⁶³ o vyt hoeffint
 Cyndilic Aeron⁶⁴ wyr en o uant⁶⁵
 Ardyledawc canu clær orchyrddon⁶⁶
 Ar neges Mynyddawc⁶⁷ mynawc Maon
 A merch Eudaf hir dieis⁶⁸ gwanau hon⁶⁹
 Oedd porphor guysgyadur dir amdrych-
 ion⁷⁰

Dyphorthes⁷¹ meinyr⁷² molut nyvet⁷³
 Baran tan terydd⁷⁴ ban gyneuet⁷⁵
 Duu maurth⁷⁶ guisgyasant⁷⁷ y⁷⁸ gwrym⁷⁹
 duddet⁸⁰
 Duw⁸¹ merchyr periddeint⁸² eu calchdoet⁸³

lynol yn i, b, c, hefyd.

⁴³ Gorevwyf,—a.

⁴⁴ Ysgylyon,—a, f, g; ysgolion,—c; ysglyf-
 yon,—d; ysgyllion,—
 e; ysglyfion (ysglyf-
 ion),—l.

⁴⁵ Gatraeth,—a.

⁴⁶ Eur dorchogyon,—a, e, f, g; eurdorchogyon,—
 e.

⁴⁷ Mynyddawc,—a. [d.

⁴⁸ Doeth,—a; ddaeth,—
 b, c, e.

⁴⁹ En diwarth,—a.

⁵⁰ Nid yw barth yn b, c.

⁵¹ Wawdodyn,—c.

⁵² Mae y llinell hon yn
 terfynu pennill yn y
 lleill.

⁵³ Kenian,—a, b, c, d, f, g; cernan, al. cyfan,—
 e; cymun,—l.

⁵⁴ Kywreint,—a, d, f, g; cywreint,—l.

⁵⁵ Llogell,—a.

⁵⁶ Bu,—e.

⁵⁷ Engkylch,—a. *Nid yw
 hu mynnel eng kylch
 byt yn b, c, d.*

⁵⁸ *Nid yw eidol anant yn d.
 Trefnir y tair llinell
 uchod yn a fel hyn:—*

Llawn llogell byt bu didichwant
 Hu mynnel engkylch byt eidol anant.

⁵⁹ Med,—a; meddw,—b, c, e.

⁶⁰ Medweint,—a.

⁶¹ Namen,—a.

⁶² Ene,—a, d, f, g.

⁶³ Dylai,—c.

⁶⁴ Kyndylic aeron,—a.

⁶⁵ Enouant,—a, d, f, g, l; en o gant,—b; u o gant,—c; en e novant,
 al. u o gant,—e. *Mae
 y llinell hon yn terfynu
 pennill yn a, &c.*

⁶⁶ Orcharddion,—a, b, f, g; orchorddion,—c, e.

⁶⁷ Mynyddawc,—a.

⁶⁸ Dreis,—a, d, g; dreit (dreis),—f.

⁶⁹ Gwananhon,—a, d, f, g.

⁷⁰ Oed porfor gwisgyad.

ur dir amdrychyon,—
 a. *Y mae hon yn ter-
 fynu pennill yn y lleill.*

⁷¹ Dyfforthes,—a; dyphorthyt,—b.

⁷² Meiwyr,—a, d, f, g, l.

⁷³ Nyuet,—a.

⁷⁴ Teryd,—a.

⁷⁵ Gynneuet,—a.

⁷⁶ Duw mawrth,—a.

⁷⁷ Gwisgyssant,—a; gryssyasant,—d.

⁷⁸ Eu,—a, d, e, f, g.

⁷⁹ Gwrm,—e.

⁸⁰ Dudet,—a.

⁸¹ Diw,—a.

⁸² Peri deint,—a; pridd-eint,—c.

⁸³ Calch doet,—a, d, f, g.

* Erdyledam canu i cinon cigueren
 In guarth ac cin bu diuant dileit aeron
 Rinesit i loflen ar pen erirhon
 Luit em rannuit guoreu buit i igliuon
 Ar les minidawc marchawc maon

Oed odit imit o barth vrythion
 Gododin o bell guell no chenen,—k.

† Er dyledaf canu ciman ciguerenit
 Llawn llogell bit budit dit di,—k.

* Erdyledaf canu ciman cafa

In cetwyr am gatraeth ri guanaid brit ret

Brltgue ad guiar sathar sanget

Segit guid ganet dial am dal med

O galanet cinei (cives,—i) riget

Nis adrawd (*nid yw hwn yn i*) cipno gwedi
 kyffro cat

Cuei cimun idau ciui daeret,—k.

Dyvyeu¹ bu diheu eu diuoet
 Duu Gwener² calanedd³ amdyget⁴
 Duu Sadwrn⁵ bu divurn⁶ eu cytneithret⁷
 Duu Sul⁸ eu llavneu rhudd⁹ amddyget¹⁰
 Duu Llun¹¹ hyt ben¹² clunguaetlun gwaet¹³
 Neus adrawdd¹⁴ Gododin¹⁵ gwedy lluddet¹⁶
 Rac pebyll madawc pan atcoryet¹⁷ *
 Namyn¹⁸ un gwr o gant yn y¹⁹ ddelhet²⁰
 Moch dwyreawc²¹ ym²² more
 Cynnif Aber²³ rac ystre
 Bu twlch bu twlch tandde²⁴
 Mal twrch y²⁵ tywysseist vre
 Bu golut mynut bu le²⁶
 Bu gwyar gweilch gwrwnde²⁷ +
 Moch dwyreawc ym eilin²⁸
 O gynnu Aber rac fin
 O dyuys²⁹ yn lyuys dylin³⁰
 Rac cant ef gwant gysseuin
 Oed garu³¹ y³² gwnewchui waetlin³³
 Mal yvet medd³⁴ drwy chwerthin
 Oed lew³⁵ y lladeuch³⁶ chwi dyvin³⁷
 Cledydval dywal ffysecolin³⁸
 Oedd mor ddiachor yt laddei³⁹

¹ Divyeu, —a.

² Diw gwener, —a.

³ Calaned, —a.

⁴ Amddygiel, —c.

⁵ Diw sadwrn, —a.

⁶ Divurn, —a.

⁷ Kytweithret, —a.

⁸ Diw sul, —a.

⁹ Rud, —a.

¹⁰ Amdyget, —a; amdyg-

¹¹ ied, —c.

¹² Diw llun, —a.

¹³ Benn, —a.

¹⁴ Gwaetlun gwaet, —a.

¹⁵ Adrawd, —a.

¹⁶ Gwawdodyn, —c.

¹⁷ Lludet, —a.

¹⁸ Atgored, —c; atcoret,

¹⁹ —l.

²⁰ Namen, —a.

²¹ Ene, —a, d, f, g.

²² Delhet, —a. *Y mae y*

llinell hon yn terfynu

pennill yn a, &c.

²³ Mochdwyreawc, —a.

²⁴ Y, —a, d, f, g.

²⁵ Kynnif aber, —a.

²⁶ Tande, —a.

²⁷ *Nid yw y yn e.*

²⁸ Lle, —a.

²⁹ Gwrymde, —a, d, f, g,

l; gwrwmdde, —c, e.

Mae y ban hun yn ter-

fynu pennill yn a, &c.

³⁰ Y meitin, —a, d, e, f,

g, l; y meitin, —f.

³¹ Dywys, —a.

³² Yn tywys yn dylin, —

a, d, f, g, l; yn lywys

yn dilyn, —e.

³³ Garw, —a.

³⁴ *Nid yw y yn b, c.*

³⁵ Gwnaechui chwi waet-

lin, —a, l.

³⁶ Mal yuet med, —a.

³⁷ Llew, —a, d, e, f, g.

³⁸ Lladewch, —a.

³⁹ Dynin, —a, d, f, g.

⁴⁰ Cledydval dywal fysg-

yolin, —a.

⁴¹ Oed mor diachor yt

ladei, —a.

⁴² Haul, —a; gyhavel

& gwr havel, —e.

* Ni forthint, neiri (*nid yw hun yn i*) molut muet

Rac trin riallu trin orthoret

Tebihic tan teryd drui cinneuet

Diu mawrth guisgassant eu cein duhet

Diu merchyr bu guero eu citunet

Diuyei cennadau amodet

Diu gwener calanet a ciuriuet

Diu sadurn bu didvyn eu cit guethret

Diu sul lauenau rud a at ranhet

Diu llun hyt benn clun gwaet lun gwaet

Nys adraud gododin guedy lludet

Hir rac pebyll madauc pan atcorhet, —k.

+ Moch arnreith i more

I cinin a pheryn rac stre

Bu ciuarch gueir guiat

Ig ein or or cat

Cieuilt ar garat

Init gene

Bu guolut minnt bu lle

Bu guanar gueilgng gwrymde, —k.

Esgar gwr haval⁴⁰ yn y⁴¹ bei⁴² *
 Disgynnwys yn⁴³ aphwys⁴⁴ dra phenn
 Ny deliit cynyt⁴⁵ cywrenhin ben⁴⁶
 Disgiawr breint vu⁴⁷ e ladd⁴⁸ ar gagen
 Cynneddyr⁴⁹ y Ewein⁵⁰ eseynnu⁵¹ as⁵² ystre
 Ystung cyn⁵³ gorot goreu gangen
 Dilyd⁵⁴ dyleyn rathleu⁵⁵ dilen
 Llywy llyvrodedd⁵⁶ ruych⁵⁷ ac asgen
 Anglas⁵⁸ asswydeu⁵⁹ lovlen
 Dyphorthes ac law luruc wehyn
 Dymualau⁶⁰ gwledic dal⁶¹ oe brid⁶² bren-
 nyal⁶³
 Eidol adoer⁶⁴ crei granuawr⁶⁵ gwyn⁶⁶
 Dysgiawr pan vei bun barn benn
 Perchen meirch a gwymseirch⁶⁷
 Ac ysgwydawr yaen⁶⁸
 Gyvoet a⁶⁹ gyvergyr eseyn discyn⁷⁰
 Aer dywys⁷¹ ry dywys ryvel
 Gwlat gordd⁷² garei⁷³ gwrdd⁷⁴ vedel
 Gwrdd ueryt⁷⁵ gwaet am iruedd⁷⁶
 Seingiat⁷⁷ am seirch,⁷⁸ seirch seingiat⁷⁹
 Seirchiawc⁸⁰ am grudd⁸¹ yt vedd⁸²
 Ar ddlew⁸³ lleith drygiawr⁸⁴ lludet

⁴¹ En y, —a; yn i, —c.

⁴² *Mae rllinell hon yn ter-*

fynu pennill yn a, &c.

⁴³ En, —a.

⁴⁴ Aifwys, —a.

⁴⁵ Kywyt, —a, d, g; cyuyd,

—f.

⁴⁶ Kywrennin benn, —a.

⁴⁷ Ou, —g.

⁴⁸ Iad, —a.

⁴⁹ Gangen, —a, d, e, f, g.

⁵⁰ Kynneddyr, —a.

⁵¹ Esgynn, —a, b, d, f, g;

esgynias, —c, e.

⁵² Ar, —a, l.

⁵³ Ystung kyn, —a.

⁵⁴ Dilud, —a.

Dymgwallaw gwledic dal

Oe brid brennyal;

ac d'r llinell hon y

terfyna'r pennill.

⁶⁴ Adrer, —g.

⁶⁵ Grannawr, —a, d, f, g,

l; graenawr, —c; grai-

anfawr, al. granfawr,

—e.

⁶⁶ Gwynn, —a.

⁶⁷ Gwymseirch, —a, b,

c, d, e, f, g.

⁶⁸ *Nid yw yaen yn e.*

⁶⁹ O, —l.

⁷⁰ Gyuoet a gyvergyr es-

eyn disgyn, —a: ac d'r

llinell hon y terfyna y

pennill.

⁷¹ Y, —b; i, —c.

⁷² Gord, —a.

⁵⁵ Cathleu, —a, d, e, f, g.

⁵⁶ Llyvroded, —a.

⁵⁷ Rwyth, —a; vraych,

b, c.

⁵⁸ Angas, —g.

⁵⁹ Asswyddeu, —c; a

swydeu, —e; as-

swyden, —g.

⁶⁰ Dymgwallaw, —a, g;

dymwalaw, —d; dy-

wallaw, —e; dymgu-

alau, —f.

⁶¹ *Nid yw dal yn c.*

⁶² Bridd, —c; brit, al.

bridd, —e.

⁶³ *Mae y llinell hon yn*

ddry yn a:—

⁷³ Gar ei, —e.

⁷⁴ Gwrd, —a.

⁷⁵ Gwrdweryt, —a, d, e,

f, g.

⁷⁶ Iroed, —a, c, f, g;

irved, —d.

⁷⁷ Seingyat, —a.

⁷⁸ Veirch, —f.

⁷⁹ Seingyat, —a.

⁸⁰ Seirchyawr, —a, d, f, g.

⁸¹ Am y rud, —a, d, g, l;

am y rudd, —f.

⁸² Ued, —a; ved, —l.

Hon ydyw y flaenaf o'r

ddry llinell yma yn y

lleill.

⁸³ Delw, —a.

⁸⁴ Dygiawr, —a, d, f, g.

* Moch arnreith i meitit pan crs

Cinerein i midin

O douis in towys milin

Rac cant em quant ceseuin

Oed mor guanauc idinin

Mal iuet med neu win

Oed mor diachar

Yt wanei esgar

Uid alt guanar gorthyn, —k.

Peleidyr yn¹ eis yn² dechreu cat
 Hynt am oleu bu godeu beleidryat³
 Seint⁴ amnant⁵ am diua⁶ dy gell
 Ac ystavell yt vydei⁷ dyrlyd ei⁸
 Medd⁹ melys maglawr
 Gwrys aer gynglys¹⁰ gan uawr¹¹
 Cet¹² luy¹³ Loegrwys liuedawr¹⁴
 Rhy¹⁵ benyt ar hyt y attawr¹⁶
 Eillt Wynedd¹⁷ clywer y¹⁸ ardderchedd¹⁹
 Guan an hon²⁰ byt vedd²¹
 Sauuy²² radanwy²³ Gwynedd²⁴
 Tarw byddiu²⁵ treis trin teyrnedd²⁶
 Cyn²⁷ cynnest²⁸ daear cyn goruedd²⁹
 Byt³⁰ orfin³¹ Gododin bedd³²
 Byddin orddyvnat yn agerw³³
 Mynauc luyddauc³⁴ law cheurw³⁵
 Bu ddoeth³⁶ a choeth a syberw
 Nyt oedd³⁷ ef wrth gyfedd³⁸ gochwerw
 Mudyn geinyon³⁹ ar eu⁴⁰ helw
 Nyt oedd⁴¹ ar les⁴² bro pob delw
 An gelwir mor a chynnwr ym plymnyut⁴³
 Yn tryvruyt⁴⁴ peleidyr, peleidyr gogymuyt⁴⁵
 Goglyssur heyrn lueyd⁴⁶ llaun⁴⁷ yn⁴⁸ assed
 Syrchyn⁴⁹ ygcorun⁵⁰ yn⁵¹ trydar
 Gwr ffrwythlawn fflamddur⁵² rac ysgar⁵³

¹ En,—a.² En,—a.³ Bleidryal,—a, d, f, g;
bleidrial,—l. *Mae y
ban hon yn terfynu
pennill yn a, &c.*⁴ Keint,—a, d, g; ceint,
—f.⁵ Annat,—a, d, g; am-
nad,—f; annant et
annawdd,—e.⁶ Dina,—a, d, g; diva,
—b, e; difei,—c; diva
(dina),—f.⁷ Ac ystavell yt uydei,
—a.⁸ Dyrlydei,—a, b, d, e,
f, g, l; (derllyddei),—
c.⁹ Med,—a.¹⁰ Aergynlys,—a, e, f, g;
aergnglwyys,—d.¹¹ Wawr,—a, c, d, e, f,
g; wawr,—b.¹² Ket,—a; cad,—c, e.¹³ Lwys,—a.¹⁴ Lloegrwys lliwedawr,
¹⁵ Ry,—a. [—a.¹⁶ Yd allawr,—a; i all-
awr,—c, e; hyd ydd
attawr,—f.¹⁷ Wyned,—a.¹⁸ Klywere,—a.¹⁹ Ardderched,—a, e, f, g;
i ardderchedd,—c.²⁰ Gwananhon,—a, d, f,
g; gwanan hon,—b, c,
e, l.²¹ Ved,—a.²² Sawvy,—a, l; et sawy,
—e.²³ Cadawwy,—a, d, g, l;
rodanwy,—e; radan-
wy (radenny, cadauwy)
—f.²⁴ Gwyned,—a.²⁵ Bedin,—a.²⁶ Teyrned,—a.²⁷ Kyn,—a.²⁸ Kywesc,—a, d, g; cy-
west (cywest),—f; cy-
wesc,—l.²⁹ Kyn gorwed,—a.³⁰ But,—a.³¹ Orfun,—a, g; et or-
fin,—e; oryn,—d;
orfun,—f.³² Bed,—a. *Mae y llinell
hon yn terfynu pennill
yn a, &c.*³³ Bedin orddyvnat en
agerw,—a.³⁴ Lluydawc,—a.³⁵ Llawn chwerw,—a; law
chwerw,—l.³⁶ Ddoeth,—a.³⁷ Oed,—a.³⁸ Gyued,—a.³⁹ Geinyon,—a.⁴⁰ Y,—a.⁴¹ Oed,—a.⁴² Lles,—a. *Terfynir y
pennill yma yn a, &c.*⁴³ Plymnyut,—a, e, f, g;
plynuyt,—b, c; plym-
lwy,—d.⁴⁴ Tryvruyt,—a; nhyr-
ourwyd,—e.⁴⁵ Gogymuyt,—a.⁴⁶ Lliveit,—a, l.⁴⁷ Llawn,—a, d, f, g;
llawn,—b, c; llawn et
llafn,—e; llawr,—l.⁴⁸ En,—a.⁴⁹ Syrchyn,—a, d, g; syrth-
yn,—e; iyrchyn (sych-
yn),—f.⁵⁰ Yg gorun,—a.⁵¹ En,—a. [—a.⁵² Ffrwythlawn fflamdyr,

Dyphorthais⁵⁴ catveirch⁵⁵ a chatseirch⁵⁶
 Greulet⁵⁷ ar Gatraeth cochre
 Mae⁵⁸ blaenuyd byddin⁵⁹ dinus⁶⁰
 Aergi, gwyth⁶¹ guarthvre⁶²
 An⁶³ gelwir ny⁶⁴ fan⁶⁵ glaer vwyr⁶⁶
 Echadaf heydyn⁶⁷ haearn de⁶⁸
 Mynawc Gododin traeth y annor⁶⁹
 Mynawc am rann cunhyator⁷⁰
 Rac eidynd arial⁷¹ phlam⁷² nyt atcor
 Ef dodes ef dily⁷³ y geynhor⁷⁴
 Ef dodes rac trusi⁷⁵ teudor⁷⁶
 Yn⁷⁷ aryal ar drywal⁷⁸ disgynnwys
 Can lleues⁷⁹ porthes mam bwys⁸⁰
 O osgordd vynyddawc ni ddiangwys⁸¹
 Namyn⁸² yn⁸³ aryf⁸⁴ amddiphryf⁸⁵ amddi-
 ffwys⁸⁶
 O Golet⁸⁷ moryet ny⁸⁸ bu aessawr
 Dyphorthyn⁸⁹ traeth y ennyn⁹⁰ llawr
 Rhy duc⁹¹ oe loven glas lavnawr
 Peleidyr pwys preiglyn⁹² ben⁹³ periglawr
 Y ar⁹⁴ orwydd⁹⁵ erchlas penifeddawr⁹⁶
 Trin digwydd⁹⁷ trwch⁹⁸ trach y⁹⁹ lavn-
 awr
 Par¹⁰⁰ orwydd¹⁰¹ oe cat¹⁰² ni¹⁰³ bu ffoawr¹⁰⁴
 An dyrlys¹⁰⁵ molet medd¹⁰⁶ melys maglawr

⁵³ Esgar,—a; al ynhry-
dar,—e. *Mae hon yn
terfynu pennill yn a,
&c.*⁵⁴ Dyphorthes,—a.⁵⁵ Cat veirch,—a, e, f, g.⁵⁶ Chadveirch,—c; chat
seirch,—d.⁵⁷ Greulyd,—c.⁵⁸ Mac,—d.⁵⁹ Blaenuyd bedin,—a.⁶⁰ Dinas,—b, c, e.⁶¹ Gwyth,—a, d, f, g.⁶² Gwarth vre,—a, d, f,
g.⁶³ An,—e.⁶⁴ Wy,—e; ni,—c.⁶⁵ Faw,—a, d, g, l; flaw,
—f.⁶⁶ Fwyre,—a; ffwyre,—f.⁶⁷ Treuddyn,—b, c, e.⁶⁸ Haearnde,—a, b, c, d, e,
f, g. *Mae'r ban hon yn
terfynu pennill yn a &c.*⁶⁹ Traeth e annor,—a, d,
g; traeth i annor,—c;
traethyannor veltraeth-
iannor,—c; traethean-
nor,—f; traeth y am-
nor (annor),—l.⁷⁰ Kwynhator,—a; cun-
hyator,—b.⁷¹ Aryal,—a.⁷² Ham,—a.⁷³ E dilis,—a, d, f, g, l.⁷⁴ Yg kynhor,—a, d, e, f,
g; i geinhor,—c; yg
cynhor,—l.⁷⁵ Trin,—a, d, g; ractrisi
(rhag trin),—f.⁷⁶ Tewdor,—a.⁷⁷ En,—a.⁷⁸ Dywal,—a, d, f, g; ar-
dywal,—e.⁷⁹ Llewes,—a.⁸⁰ Mawrbwys,—a, d, g;
mammwys,—c; mam-
bwys & mammwys,—
e; mawr bwys,—f.⁸¹ Oosgordd vynyddawg ny
diangwys,—a.⁸² Namen,—a.⁸³ Vn,—a, b, c, d, e, f, g.⁸⁴ Arf,—c.⁸⁵ Amddiffyf,—a, l; am-
ddiffyf,—c.⁸⁶ Amddiffwys,—a; am-
diffurf,—e. *Terfyna
y llinell hon bennill
yn a, &c.*⁸⁷ Gollet,—a, d, f, g; go-
ledd,—b, c.⁸⁸ Ni,—c.⁸⁹ Dyfforthyn,—a.⁹⁰ Treathienyn,—a.⁹¹ Ry duc,—a; rhyduc,
—b; rhyddug,—c.⁹² Periglyn,—c.⁹³ Benn,—a.⁹⁴ Yar,—f; i ar,—c.⁹⁵ Orwyd,—a.⁹⁶ Pen wedawr,—a, d, g;
penivudawr,—b; pen-
ufuddawr,—c; penue-
dawr,—e; penwedd-
awr,—f.⁹⁷ Trindygwyd,—a, d,
f, g.⁹⁸ Nid yw trwch yn d.⁹⁹ I,—c.¹⁰⁰ Pan,—a, d, e, f, g.¹⁰¹ Orvyd,—a, d, g; oruyd
—b; orvydd,—f.¹⁰² Gat,—a.¹⁰³ Ny,—a, b, d, e, f, g.¹⁰⁴ Foawr,—a.¹⁰⁵ Dyrlyys,—a.¹⁰⁶ Med,—a. *Mae y llin-
ell hon yn terfynu pen-
nill yn a, &c.*

Gweleis ¹ dwll² o benn tir Odren³
Aberth am goelcerth⁴ a disgynnyn
Gwelais oedd cynevin⁵ ar dref ffldeg-
ein⁶

A gwyr unythion⁷ ry golessyn⁸
Gweleis gwyr dullyawr gan aur⁹ add-
euy¹⁰

A phen Dyfnual¹¹ a¹² breich¹³ brein ae
cnoyn¹⁴

Mat mudic¹⁵ ysgafnuyn¹⁶ asgwrn¹⁷ advaon¹⁸
Ae lassawc¹⁹ tebedawc tra mordwy²⁰ alon

Gwrawl amddyvrwys²¹ goruawr y²² lu
Guryt vron²³ gurvan²⁴ gwanan aruau²⁵

Y²⁶ gynnedyd²⁷ disgynnyn rae naw rhiallu²⁸
Yguyd²⁹ gwae³⁰ a gulat³⁰ a gordiynau³¹

Caraf dy³² vuddic leithic³³ a vu anau³⁴
Cyndilic³⁵ Aron³⁶ cenhan³⁷ lew³⁸

Carassun³⁹ ddeigynnu⁴⁰ y⁴¹ Gattræth⁴² ges-
sevin

Gwerth⁴³ medd⁴⁴ ygcunedd⁴⁵ a gwirawd
gwin⁴⁶

Carasswn neu chablws ar lain⁴⁷
Cyn⁴⁸ bu y⁴⁹ leas ae⁵⁰ las⁵¹ uphin⁵²

Carasswn eil clot dyphorthes⁵³ gwaetlin
Ef dodes y⁵⁴ gledydy⁵⁵ yg goethin

Neus adrawdd⁵⁶ gwrhyt⁵⁷ rae Gododin⁵⁸
Na bei mab Ceidiaw⁵⁹ clot un gwr trin⁶⁰

Truan yw gennyf⁶¹ gwedy⁶² lluddet⁶³
Goddef⁶⁴ gloes angheu trwy agcyffret⁶⁵
Ac eil trwm trinau⁶⁶ gennyf vy gwelet
Dygyddai⁶⁷ an gwyr ny pen⁶⁸ o draet
Ac ucheneit hir ac eilyuet⁶⁹
Yn⁷⁰ ol gwyr pybyr⁷¹ temyr⁷² tutuet⁷³
Rhuvam⁷⁴ a Gwgawn Gwiauwn⁷⁵ a Gwyl-
yget⁷⁶

Gwyr gorsaf gwryaf gwidd⁷⁷ ygcalet⁷⁸
Ys deupo eu heneit wy wedy trin

Cynnwys ygwlat⁷⁹ Nef addef anneuet⁸⁰
Ef gwrthodes tres tra gwyar lyn⁸¹

Ef laddei⁸² val⁸³ deur dull⁸⁴ nyt⁸⁵ erchyn⁸⁶
Tavloyu⁸⁷ ac ysgeth tavlet wydrin⁸⁸

A medd⁸⁹ rac teyrnedd⁹⁰ tavlai⁹¹ vyddin⁹²
Meint⁹³ y gynghor⁹⁴

Men na lauarej⁹⁵ liaws⁹⁶
Ac vei annaws⁹⁷ nyd⁹⁸ edeint⁹⁹

Rac ruther bwyll yadden¹⁰⁰
A chleddyvawr¹⁰¹ lliveit handit

Gwelir lavar¹⁰² lein¹⁰³
Porthloedd vyddin¹⁰⁴

Porthloedd¹⁰⁵ lain
A llu ractedd¹⁰⁶

Yn ragyrwed¹⁰⁷
Yn dydd gunedd¹⁰⁸

Ygecyrrysedd¹⁰⁹

¹ I.-c.

² Dull, -a, b, d, f, g;
dwl, al. ei ddull, -e.

³ Adon, -a, d, g; adoen
(adoyn), -f.

⁴ Goelkerth, -a.

⁵ Oed kenevin, -a.

⁶ Redegein, -a, d, f, g.

⁷ Nwythyon, -a, g;
wnythyon, -c; mwyth-

yon, -d; unythyon al.
ufuddion, -e; nwyth-

yon (mwythyon), -f.

⁸ Gollessyn, -a, d, e, f, g.

⁹ Awr, -a, d, e, f, g.

¹⁰ Aedevyn, -a, d, f, g;
addewyn, -c; a ddeu-

yn, -e.

¹¹ A phenndyvnwal, -a.

¹² Nid yw a yn d, l.

¹³ Breych, -a, f, g; vrych,
-e, l.

¹⁴ Y mae'r llinell hon yn
terfynu pennill yn a,
&c.

¹⁵ Vydic, -a, d, f, g.

¹⁶ Ysgavynwyn, -a.

¹⁷ Asgwm, -d.

¹⁸ Advaon, -a; addfaon,
-e.

¹⁹ Aelussawc, -a, e, f, g.

²⁰ Tramordwy, -e.

²¹ Amdyvrwys, -a.

²² I, -b, c.

²³ Gwryt vronn, -a.

²⁴ Gwrvan, -a; gurvan,
-f.

²⁵ Arnaw, -a, d, e, g.
Nid yw y ban hwn yn
i, b, c.

²⁶ O, -b, c.

²⁷ Gynneddyf, -a.

²⁸ Riallu, -a.

²⁹ Yg gwyd, -a.

³⁰ Gwlat, -a.

³¹ Gordiynaw, -a, d, f, g;
gorddiynau, -i, b, c;
gordiynau, gorddineu,
et gorddyfnu, -e.

³² Vy, -a, d, e, f, g.

³³ Vudic lleithic, -a.

³⁴ Anaw, -a, d, e, f, g.

³⁵ Kyndilic, -a.

³⁶ Aeron, -a, b, c, d, e,
f, g, l.

³⁷ Kenhan, -a; cynon,
c, e.

³⁸ Mae y ban hwn yn
terfynu pennill yn a, &c.

³⁹ Carasswn, -a.

⁴⁰ Disgynnyn, -a, d, e, f,
g; ddisgynnyn, -l.

⁴¹ Yg, -a, d, f, g, l; o-
c; y vel i, -e.

⁴² Catraeth, -a; cat-
traeth, -l.

⁴³ Gwert, -a, d, f, g.

⁴⁴ Med, -a.

⁴⁵ Yg kynted, -a.

⁴⁶ Win, -a.

⁴⁷ Llain, -a.

⁴⁸ Kyn, -a.

⁴⁹ E, -a, d, e, f, g.

⁵⁰ Oe, -a, d, e, f, g.

⁵¹ Leas, -l.

⁵² Uffin, -a, l; wphin et
uphin, -e.

⁵³ Dyfforthes, -a.

⁵⁴ E, -a, e, f, g; 'i, -c. !

⁵⁵ Gledy, -a.

⁵⁶ Adrawd, -a.

⁵⁷ Gwrtwyd, -c.

⁵⁸ Gododyn, -a.

⁵⁹ Keidyaw, -a.

⁶⁰ Gwrtin, -b, g. Nid
ywr llinell hon yn f.

Y mae'n terfynu pen-
nill yn a, &c.

⁶¹ Gennyf vy, -a, d, e, f,
g. Nid yw vy yn i, b, b.

⁶² Nid yw gwedy yn e.

⁶³ Lludet, -a.

⁶⁴ Godef, -a.

⁶⁵ Angkyffret, -a; am-
kyffret, -d.

⁶⁶ Truan, -a, d, e, f, g.

⁶⁷ Dygyddaw, -a, d, e,
f, g; digwyddai, -c.

⁶⁸ Penn, -a.

⁶⁹ Eilywet, -a; a'i clyw-
ed, -c; eilyvet, -g.

⁷⁰ En, -a.

⁷¹ Pebyr, -a, d, f, g.

⁷² Tymyr, -c.

⁷³ Tudwet, -a.

⁷⁴ Ruwawn, -a.

⁷⁵ Nid yw gwiauwn yn e.

⁷⁶ Gwlyget, -a; gwylget,
-l.

⁷⁷ Gwrd, -a; gwrdd, -f.

⁷⁸ Yg calet, -a.

⁷⁹ Kynnwys yg wlat, -a.

⁸⁰ Arneuet, -a, d, f, l;
arneuet, -g. Y mae'r
ban hwn yn terfynu
pennill yn a, &c.

⁸¹ Llyn, -a.

⁸² Lladei, -a.

⁸³ Nid yw val yn f.

⁸⁴ Dewrdull, -a, e, g;
dewr dull, -b, c, d, f.

⁸⁵ Nad, -f.

⁸⁶ Echyn, -a, b, c, g;
ethyn, -d, l; echyn et
erchyn, -e.

⁸⁷ Tavloyw, -a.

⁸⁸ Vrwyrdrin, -e.

⁸⁹ Med, -a.

⁹⁰ Teyrned, -a.

⁹¹ Tavlei, -a.

⁹² Vedin, -a. Nid yw
hwn yn b, c.

⁹³ Menit, -a.

⁹⁴ Gynghor. Nid yw
meint y gynghor yn i,
b, c.

⁹⁵ Llever, -a, d, f, g.

⁹⁶ Lliaws, -a.

⁹⁷ Annaws, -a, d, f, g.

⁹⁸ Myt, -a.

⁹⁹ Odewyt, -a, g; ydyn',
-c, edewyt, -d, f;
edeint et ydyn, -e.

¹⁰⁰ Bwylladen, -a, c, e, f,
g; bwyll y adeu, -b;
bwys 'i aden, -d;
bwylliaden, -l.

¹⁰¹ Chledydwawr, -a.

¹⁰² Llavar, -a; lasar, -e.

¹⁰³ Lleir, -a, d, f, g.

¹⁰⁴ Trefnir y chwe ban
yn a yn a fel hyn, -

¹⁰⁵ Racwed, -a, d, e, f, g.

¹⁰⁶ Ragyrwed, -a, l.

¹⁰⁷ En dyd gwned, -a.

¹⁰⁸ Yg kyrrysedd, -a.

Buant gwyachawd¹
 Gwedy² medddawt³
 A medd yvet⁴
 Ny bu uaret⁵
 An gornylam⁶ ennyd phrwythlam⁷
 Pan adrodder⁸ torret ergyr⁹
 O ueirch¹⁰ a gwyr tyngyr¹¹ tyngyet¹²
 Pam¹³ ymddyvydd¹⁴ lliaws Pryder Pryd-
 eraf ffun¹⁵
 Ffun¹⁶ en ar dec¹⁷ aryal rodec¹⁸ ar hynt¹⁹
 wylaw
 Cy²⁰ cystyium²¹
 Cu²² carassun²³
 Celeic²⁴ fau²⁵
 Ac argoedwys
 Gwal²⁶ gordyvnwys
 Y²⁷ em dulyaw²⁸
 Ef dadodes²⁹ ar lwydd³⁰ pwys ar les³¹ rieu
 Ar dilyvnn³² goet
 Ar diliu³³ hoet yr³⁴ cyveddeu³⁵
 Cyueduogant³⁶
 Ef an dydduc³⁷ ar³⁸ dan advoyu³⁹
 Ac ar groen gwynn gosgroyw⁴⁰
 Gereint rac deheu⁴¹ gawr a ddodet⁴²
 Llwh⁴³ gwyn⁴⁴ dwll⁴⁵ ar ysgwyt
 Yor yspar lary⁴⁶ yor⁴⁷
 Molut mynyt⁴⁸ mor

¹ Gwyachawc,—a, d, f, g, l.

² Gwede,—a.

³ Meddawt,—a; medddawd,—c.

⁴ A med yuet,—a.

⁵ Waret,—a, c, d, e, f, g.

⁶ Gornylam,—a, g; gornylan,—b, c, e; gornylan,—d; gornylan,—f.

⁷ Ennyd frwythlam,—a.

⁸ Adroder,—a.

⁹ Nid yw ergyr yn e; ac nid yw'r llinell yn i, b, c.

¹⁰ Veirch,—a.

¹¹ Tyngir,—a.

¹² Nid yw tyngyr tyngyet yn e. Y llinell hon sydd yn terfynu pennill yn a, & c.

¹³ Pan,—a, e, f, g.

¹⁴ Ym ddyvydd,—a, d, e, f, g.

¹⁵ Ffun,—a, d, f, g.

¹⁶ Ffun,—a.

¹⁷ Ardec,—a, d, f, g; un ar deg,—b, c, e.

¹⁸ Redec,—a, b, c, d, e, f, g, l.

¹⁹ Kynt,—d.

²⁰ Ku,—a.

²¹ Kystudywn,—a, d, f, g; cystiwn,—b; gwestiwn,—c; cystwywn,—e.

²² Ku,—a.

²³ Carasswn,—a.

²⁴ Kelleic,—a, d, e, g.

²⁵ Faw,—a, d, g; ffaw,—e, f.

²⁶ Guae,—a, d, f, g; gwall,—e.

²⁷ I,—c.

²⁸ Emdullyaw,—a, d, f, g; ymdullaw,—c.

²⁹ Dyddodes,—c.

³⁰ Arlluyd,—a, f, g; ar lluyd,—d; ar luyd,—e.

³¹ Lles,—a.

³² Dilyvyn,—a; ardulywn,—e; ar dilion,—f.

³³ Diliw,—a.

³⁴ Or,—c.

³⁵ Kyvedu,—a.

³⁶ Kyvedwogant,—a.

³⁷ Dyduc,—a.

³⁸ At,—d.

³⁹ Adloyw,—a; adfoyw,—e.

⁴⁰ Gosgroyw,—a. Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn y cwbl ond i, d.

⁴¹ Achen,—g.

⁴² Dodet,—a.

⁴³ Lluch,—a, b, c, d, e, f, g.

⁴⁴ Gwynn gwynn,—a, d, f, g.

⁴⁵ Duill,—b, e.

⁴⁶ Llary,—a; larylw,—e.

⁴⁷ Y or,—d; nid yw yn b, c, e.

⁴⁸ Mynut,—a.

⁴⁹ Heissyllut,—a; heisslyd,—c.

⁵⁰ Gwgwynei,—a, d, g, l; gogwnei,—f.

⁵¹ Oedut,—a; edut,—d. Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, & c.

⁵² Di annot,—d.

Gogwneif heissyllut⁴⁹ gugyvei⁵⁰ Gereint

Hael mynawc oeddut⁵¹

Diannot⁵² y⁵³ glot y⁵⁴ glutvan⁵⁵

Diachor anghor⁵⁶ geyman⁵⁷

Diechyr eryr gwyr gouaran⁵⁸

Trin oddef eiddef oedd eirian⁵⁹

Ragorei veirch racvuan⁶⁰

Yn⁶¹ trin lledvegin⁶² gwim o bann

Cyn⁶³ glas vedd⁶⁴ a glassu yn⁶⁵ rhann⁶⁶

Bu gwr gwledd⁶⁷ uch⁶⁸ medd⁶⁹ mygr⁷⁰ o

bann

Dihenyt⁷¹ i⁷² bob llawr llannet⁷³

Y⁷⁴ hual amhau⁷⁵ afneuet

Tul⁷⁶ tal⁷⁷ e⁷⁸ rodawr cas o hir⁷⁹

Gwythawc rhyvonyauc⁸⁰ diphyrdeit⁸¹

Eil gweith gelwident⁸² a malet⁸³

Ygcatveirch⁸⁴ a seirch greulet

Byddin⁸⁵ agcusgoget⁸⁶ yt⁸⁷ vyt⁸⁸ cat

Vorion⁸⁹ cochro llan⁹⁰ pan⁹¹ rygoddet⁹²

Trum⁹³ yn⁹⁴ trin a llavyn⁹⁵ yt laddei⁹⁶

Garw rybydd⁹⁷ o gat dydygei

Can⁹⁸ Calan a ddarmerthei⁹⁹

Ef gweinit¹⁰⁰ Adan¹⁰¹ vab Erfei

Ef gweint¹⁰² Adan dwrch trahawc¹⁰³

Un Rliein¹⁰⁴ a morwyn a mynawc¹⁰⁵

A phan oedd¹⁰⁶ mab teyrn teithiauc¹⁰⁷

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwardawc

⁸² Gelwident,—a, d, f, g, l; gelwident,—b, c, e.

⁸³ Mallet,—a, f, g; amallet,—d.

⁸⁴ Yg catveirch,—a, c, e, f, g; yg cat veirch,—d.

⁸⁵ Bodin,—a.

⁸⁶ Agkysgoget,—a.

⁸⁷ It,—c.

⁸⁸ Vyd,—a.

⁸⁹ Voryon,—a.

⁹⁰ Llann,—a.

⁹¹ Bann,—a, e, f, g.

⁹² Ry godhet,—a, d, e, f, g.

⁹³ Trwm,—a, c, d, e, f, g.

⁹⁴ En,—c.

⁹⁵ Llavynt,—d.

⁹⁶ Lladei,—a.

⁹⁷ Rybud,—a.

⁹⁸ Cann,—a, e, f; canr,—g.

⁹⁹ Darmerthei,—a, e, f, g.

¹⁰⁰ Gwenit,—a, f, g; gweint,—e.

¹⁰¹ A dan,—d.

¹⁰² Gwenit,—a, d, f, g, l; gweinit,—b, c.

¹⁰³ Nid yw y ban hwn yn d.

¹⁰⁴ Rein,—a.

¹⁰⁵ Mynawc,—a.

¹⁰⁶ Oed,—a.

¹⁰⁷ Teithyawc,—a.

¹⁰⁸ Yng gwyndyt,—a.

¹⁰⁹ Gwaed glyt,—a; gwaetglut,—d; gwaedlyd,—f.

Cyn¹ golo gweryt at² rudd³ lary⁴
 Hael etvyn⁵ digythrudd
 O glod⁶ a chet echiawc⁷ neut bedd⁸
 Garthwys hir o dir Rhyvonyawc⁹
 Peis dinogat e vreith vreith
 O grwyn balaot ban¹⁰ ureith¹¹
 Chwit chwnt¹² chwidogeiht
 Gochanwn¹³ gochenyn wyth geith
 Pan elai dy dat ti¹⁴ i¹⁵ helya
 Llath ar¹⁶ ysgwy¹⁷ llury¹⁸ yn y law¹⁹
 Ef gelui²⁰ gwn gogyhuc²¹
 Giph gaph ddaly ddalc²² ddue ddue²³
 Ef ledli²⁴ bysc ygoruc²⁵
 Mal bar²⁶ ladd lew²⁷ llyuuc²⁸
 Pan elei dy dat ti²⁹ i³⁰ vynydd³¹
 Dydygei³² pen³³ y uarch³⁴
 Pen gwdd hwch³⁵ pen hydd³⁶
 Pen gruciar³⁷ vreith o³⁸ vynydd³⁹
 Pen pysc o Rayadyr deruenydd⁴⁰
 Or sawl a⁴¹ gyrrhaeddei⁴² dy dat
 Ty ar⁴³ gieuein⁴⁴
 O wyth wch⁴⁵ a leuyn⁴⁶ a luyvein⁴⁷
 Ny⁴⁸ anghei ol⁴⁹ ny vei⁵⁰ oradein⁵¹
 Pan⁵² dodyw agecyvung⁵³ o angecyvarch⁵⁴

Nym daw nym dofydd⁵⁵ a vo⁵⁶ trymmach⁵⁷
 Ny magwynt yn neuadd⁵⁸ a vei lewac
 Nog⁵⁹ ef nac yscat⁶⁰ a vei wasdadach⁶¹
 Ac aryt⁶² ben chyd⁶³ Pennant⁶⁴ oedd⁶⁵ e⁶⁶
 veirch
 Pellynnig⁶⁷ y⁶⁸ glot pellus⁶⁹ y⁷⁰ galch
 A chyn golo⁷¹ gueir⁷² hir adan⁷³ dywarch
 Dyr llydei⁷⁴ vedd gyrn⁷⁵ un mab Veruarch⁷⁶
 Gweloys⁷⁷ y ddull⁷⁸ o bentir adoen⁷⁹
 Aberthach goel certh⁸⁰ a ymddygyr⁸¹
 Gweleis y ddeu⁸² oc⁸³ eu tre⁸⁴ ry gwyddyn⁸⁵
 O eir nunythron⁸⁶ ry goddessyn⁸⁷
 Gweleis⁸⁸ y uyr⁸⁹ tyll vawr⁹⁰ gan uaur⁹¹
 adoen⁹²
 A phen dyvynaul⁹³ vrych brein ae cnoyn⁹⁴
 Gododin gomynaf⁹⁵ oth blegyt
 Yg uydd⁹⁶ cant yn⁹⁷ aryal yr⁹⁸ enuyt⁹⁹
 A gwarthan¹⁰⁰ mab Duyueu¹⁰¹ da wrhyt
 Poet yno yn¹⁰² un¹⁰³ tyno treysyt¹⁰⁴
 Er pan uant¹⁰⁵ maws mur trin¹⁰⁶
 Er pan aeth daear ar Aneurin
 Mi neit¹⁰⁷ ysgaras nat a Gododin¹⁰⁸
 Llech¹⁰⁹ llefdir aryf gardith tithragon¹¹⁰
 Tec uare¹¹¹ rac Gododin¹¹² ystre anhon

¹ Kyn,—a.
² Ar,—a, d, e, f, g.
³ Rud,—a.
⁴ Llary,—a.
⁵ Elwynt,—b, e, e.
⁶ Glot,—a.
⁷ Echiawc,—a; eich-
 iawc,—c; eichiawc,
 —e.
⁸ Bed,—a.
⁹ Rhyvonyawc,—a, d, f,
 g. *Mae'r llinell hon*
yn terfynu pennill yn
a, &c.
¹⁰ Pan,—d.
¹¹ Wreith,—a, d, e, f, g;
 vreith,—b, c.
¹² Chwit,—a, e, g;
 chwnt,—b, c; chwnt,
 —d; chwint (chwit,
 chwnt).—f.
¹³ Gochanun,—b, e.
¹⁴ Ty,—a.
¹⁵ E,—a, e, f, g; y,—d.
¹⁶ Or,—e.
¹⁷ Y ysgwyd,—a, d, e, f,
 g; *nid yw y yn i, b, c.*
¹⁸ Llory,—a, d, f, g; llw-
 ry,—c, e; llory (llwry),
 —e.
¹⁹ Eny llaw,—a. [—l.
²⁰ Gelwi,—a; gelwei,—d;
 geluei,—l.
²¹ Gogyhuc,—a, e, f, g;
 gogyhuc,—d.
²² Giff (l), gaff dhaly
 dhaly,—a.
²³ Dhwc dhwc,—a, d, e,
 f, g.
²⁴ Lledi,—a.
²⁵ Yng corwc,—a, d, e, f,
 g.
²⁶ Ban,—a, d, f, g.
²⁷ Lad llew,—a.
²⁸ Llyuuc,—a, d, f, g;
 llyuuc,—b, c; llyw-
 iog,—e.

²⁹ Ty,—a, b, d, e, f, g.
³⁰ E,—a, d, e, f, g.
³¹ Vynydd,—a.
³² *Nid yw ef yn d.*
³³ Penn,—a.
³⁴ Ywrc, —a, d, g; y
 varch,—b; i varch,—
 c, e; yurch (yarch),—
 f; Iwrth,—l.
³⁵ Gwythwch,—a, d, e,
 f, g; gwyd huch,—
 b; gwydd-hwch,—c;
 gwythwch (gwydd
 hwch),—l.
³⁶ Penn hyd,—a.
³⁷ Gruciar,—a.
³⁸ Ar,—c.
³⁹ Venyd,—a.
⁴⁰ Derwenydd,—a; der-
 fenydd,—c.
⁴¹ Yt,—a, d, e, f, g.
⁴² Gyrrhaeddei,—a, d, f, g;
 gyrrhaeddei,—e; gyrr-
 haeddei,—l.
⁴³ Ae,—a, d, e, f, g, l.
⁴⁴ Giewein,—a, d, e, f, g,
 l.
⁴⁵ Wythwch,—a, d, e, f,
 g.
⁴⁶ Llewyn,—a, l.
⁴⁷ Llwyuein,—a, l.
⁴⁸ Nyt,—a.
⁴⁹ Anghei oll,—a, d, f, g;
 angheiol,—b; angheuol,
 —c; anghei o,—e.
⁵⁰ Uei,—a.
⁵¹ *Mae y llinell hon yn*
terfynu pennill yn a,
&c.
⁵² Peum,—a, d, f, g.
⁵³ Angkyvrvng,—a, d, f,
 g; ang-cytrwng,—l.
⁵⁴ Angkyuarch,—a.
⁵⁵ Dydyd,—a, d, e, f, g;
 dydydd,—l.
⁵⁶ Uo,—a.

⁵⁷ Trymach,—a.
⁵⁸ Neuadd,—a.
⁵⁹ Noc,—a.
⁶⁰ Yng cat,—a.
⁶¹ Wastadach,—a.
⁶² Ar ryt,—a, d, f, g, l;
 ar hyd,—c, e.
⁶³ Benclywt,—a, d, f, g,
 l.
⁶⁴ Pennawt,—a, d, f, g.
⁶⁵ Oed,—a.
⁶⁶ O,—b, c, e.
⁶⁷ Pellynic,—a.
⁶⁸ E,—a, d, e, f, g; ei,—
 c.
⁶⁹ Pellws,—a, d, e, f, g.
⁷⁰ E,—a, d, e, f, g; i,—
 c.
⁷¹ Cholo,—g.
⁷² Gweir,—a.
⁷³ A dan,—a, b, d, e, f, g;
 o dan,—c.
⁷⁴ Dyrlydei,—a, b, c, d,
 e, f, g.
⁷⁵ Vedgyrn,—a, b, c, d,
 e, f, g.
⁷⁶ Feruarch,—a; fervearch
 et ferwarch,—e; ferw-
 arch,—c. *Mae'r llin-*
ell hon yn terfynu pen-
nill yn a, &c.
⁷⁷ Gweleys,—a; gweleis,
 —l.
⁷⁸ Dyll,—a, l. *Nid yw*
hwn yn e.
⁷⁹ A doyn,—a, d, f, g;
 addoen,—c; aden fort.
 adoyr,—e; adoyr,—l.
⁸⁰ Coelcerth,—a, c, e, f, g.
⁸¹ Emdygyr,—a.
⁸² Den,—a.
⁸³ Ac,—b, c.
⁸⁴ Tre re,—a, d, f, g, l.
Nid yw re yn y lleill.
⁸⁵ Gwydyn,—a; gwyuy-
 dyn,—b.

⁸⁶ Nwythron,—a, d, f, g,
 l; nynythen et van-
 ython,—e.
⁸⁷ Godessyn,—a.
⁸⁸ Gueleys,—a.
⁸⁹ Wyr,—a, d, e, f, g;
 myr,—b, c.
⁹⁰ Tyllauwr,—a, d, e, f,
 g.
⁹¹ Waur,—a.
⁹² A doyn,—a, d, f, g;
 addoen,—c; adoyr,—
 l.
⁹³ Dynynwal,—a; dyv-
 ynual,—f.
⁹⁴ Knoyn,—a; enovyn,—
 b, c. *Y mae'r llinell*
hon yn terfynu pennill
yn a, &c.
⁹⁵ Gofynnaf,—e.
⁹⁶ Yg gwyd,—a, c, d, f,
 yngwydd,—b; ygwyyd,
 —e; ys gwyd,—g.
⁹⁷ En,—a.
⁹⁸ En,—a, d, f, g, l.
⁹⁹ Enwynt,—a, d, f, g, l;
 enwyd,—c; enwynt,—
 e.
¹⁰⁰ Guarchan,—a, d, f, g;
 gwarchan,—l.
¹⁰¹ Dwywei,—a.
¹⁰² En,—a.
¹⁰³ Vn,—a.
¹⁰⁴ Treissyt,—a.
¹⁰⁵ Want,—a.
¹⁰⁶ Mor trin,—a, f, g;
 mur-trin,—e.
¹⁰⁷ Neut,—a, d, f, g.
¹⁰⁸ *Mae y llinell hon yn*
terfynu pennill yn a,
&c.
¹⁰⁹ Lleth,—d.
¹¹⁰ Tith ragon,—a, d, f, l;
 lith ragon,—g.
¹¹¹ Ware,—a.
¹¹² Gwawdodyn,—c.

Rhy¹ duc diuyll² o uin³ bebyll
 Ar les⁴ tymyr⁵ tymor tymestyl
 Tra merin lestyr⁶ tra merin lu⁷
 Llu meythlyon⁸ cein⁹ gatrwt¹⁰
 Ruyd¹¹ rac rhiallu¹²
 O dinguyt¹³ yn¹⁴ duynuyt¹⁵ yn dyonn¹⁶
 Ys gwyt¹⁷ rygyn rac doleu trin talorin¹⁸ vu
 Dihenydd¹⁹ y²⁰ bob²¹ llawr²² llanet²³
 Y haul²⁴ amhal²⁵ afneuet
 Tull²⁶ tal y²⁷ rodau Cas o hir²⁸ gwy-
 Rhyvynyauc²⁹ diffret [auc
 Eil nith³⁰ gwelydeint a malet³¹
 Y³² gatveirch³³ ae eirch³⁴ ac³⁵ greulet
 Bit yn³⁶ anyscoget³⁷ bid³⁸ get
 Uoron³⁹ guychyrolion⁴⁰ pan goddet⁴¹
 Trum⁴² yn⁴³ trin a llain y lladdei⁴⁴
 Gwaew⁴⁵ rybydd⁴⁶ o gat ddyddyges⁴⁷
 Gant can⁴⁸ ygcalan⁴⁹ darmerthei⁵⁰
 Ef gweint⁵¹ a dau⁵² vab Urvei⁵³
 Ef gweint⁵⁴ a dau⁵⁵ dwrch trahawe
 Un Urien⁵⁶ a Morwyn a menawc
 A chan oedd⁵⁷ mab brenhin teithiawc⁵⁸
 Udd⁵⁹ Gwyndytgwaet Cilydd⁶⁰ Gwaredawc⁶¹
 Cyn⁶² golo gueryt⁶³ ar grut⁶⁴ hael etuynt⁶⁵

¹ Ry, -a.
² Diwyll, -a.
³ Win, -a.
⁴ Lles, -a.
⁵ Llestymyr, -d.
⁶ Llestyr, -a.
⁷ Llu, -a.
⁸ Meithlyon, -a.
⁹ Kein, -a.
¹⁰ Gadrawt, -a.
¹¹ Rwyd, -a; rhwyd, -d.
¹² Riallu, -a.
¹³ Dinduyt, -a, d, f, g;
 drinuyt, -b; dring-
 wyd, -c; dringuyt &
 ddinguyt, -e.
¹⁴ En, -a.
¹⁵ Dyuuwynt, -a, d, g;
 dwynwyd dyvnuyt, -
 c, f.
¹⁶ Dyvu, -a, e, g; duou,
 -c; ddyoun, -d.
¹⁷ Ysgwynt, -a, b, c, d, e,
 f, g.
¹⁸ Tal vriw, -a, d, g; tal-
 vriw, -f. Mae y llin-
 ell hon yn terfynu pen-
 nill yn a, &c.
¹⁹ Dihenyd, -a.
²⁰ I, -c.
²¹ Bop, -a; bawb, -d.
²² Llaur, -a.
²³ Llanwet, -a, d, f, g, l.
²⁴ Haval, -b, c.
²⁵ Aml, -c; amhaval, -e.
²⁶ Twll, -a.
²⁷ I, -c.
²⁸ Ohir, -d.
²⁹ Ryvynyauc, -a; rhy-
 wynyauc, -l.
³⁰ With, -a, d, f, g, l.
³¹ Amallet, -a, d, f, g;
 am alet, -l.

³² I, -c.
³³ Gat veirch, -a, f, g;
 gatseirch, -e.
³⁴ Seirch, -a, d, f, g, l;
 serch, -e.
³⁵ Nid yw ac ym y lleill.
³⁶ En, -a.
³⁷ Anyscoget, -a.
³⁸ Bit, -a.
³⁹ Woron, -c; voron, -e.
⁴⁰ Gwychyrolion, -a.
⁴¹ Ry godet, -a, d, e, f,
 g. Nid yw ry yn i, b,
 c.
⁴² Trwm, -a, c, d, e, f, g.
⁴³ En, -a.
⁴⁴ Lladdei, -a, d, f, g.
⁴⁵ Gwaro, -a, d, f, g, l.
⁴⁶ Rybud, -a.
⁴⁷ Dydygei, -a; dyddyg-
 ei, -l.
⁴⁸ Nid yw can yn e.
⁴⁹ Yg calan, -a.
⁵⁰ Darmerthi, -b, c, e.
⁵¹ Gweuit, -a, d, e, f, g, l.
 guneint, -b.
⁵² Dan, -a, e, f, g, l.
⁵³ Urvei, -a, d, f, g; ur-
 fei, -c; wrfei eturvei,
 -e.
⁵⁴ Gwenit, -a, d, f, g.
⁵⁵ Dan, -a, e, f, g, l.
⁵⁶ Riein, -a, c, d, f, g, l.
⁵⁷ Oed, -a.
⁵⁸ Teithiawg, -a.
⁵⁹ Ud, -a, d, f, g; yd, -
 b.
⁶⁰ Kilyd, -a.
⁶¹ Gwaredawc, -e.
⁶² Kyn, -a.
⁶³ Gweryt, -a.
⁶⁴ Grud, -a; rudd, -c;
 grud & rudd, -e.

Doeth dygyrched⁶⁶ y⁶⁷ gat⁶⁸ ae glot ea
 eichiawc⁶⁹
 Not⁷⁰ bedd⁷¹ gorthyn hir O⁷² orthir Rhy-
 vynyawc⁷³
 Amdrynni⁷⁴ drilau⁷⁵ drylen
 Am lws am diphuys⁷⁶ dywarchen
 Tri chue⁷⁷ barnau⁷⁸ treis⁷⁹ dili plynin⁸⁰
 Atgune⁸¹ y Morien⁸² ae⁸³ gwian⁸⁴ hen⁸⁵
 Hanceu⁸⁶ vreuier⁸⁷ vraden⁸⁸
 At⁸⁹ gwyr a Gwyddyl⁹⁰ a Phrydein
 At gu celein⁹¹ veinrudd⁹² Gwen⁹³
 Deheuec gwenau ung⁹⁴ vab⁹⁵ Gwen
 Ar⁹⁶ gynyau⁹⁷ drylau⁹⁸ drylen
 Trym⁹⁹ dwys tra diphwys¹⁰⁰ dywarchen
 Cemp¹⁰¹ y¹⁰² lumen ar wr¹⁰³ Carwawt¹⁰⁴ as-
 get¹⁰⁵
 Arreith¹⁰⁶ edrych¹⁰⁷ eidyn a breithell
 Goruchyd¹⁰⁸ y¹⁰⁹ law¹¹⁰ loylen¹¹¹
 Ar Gynt a Gwyddyl¹¹² a Phrydein¹¹³
 A chyngo¹¹⁴ mwng bleidd¹¹⁵ heb brenn¹¹⁶
 Yn y¹¹⁷ law gnaut¹¹⁸ gwychlaut¹¹⁹ yn y¹²⁰
 lenn
 Prytwyf ny bei varw¹²¹ Moryen¹²²
 Deheuec Gwenabwy mab Gwen—

⁶⁶ Etynt, -a, d, f, g; ed-
 wynt, -c; etwynt, -e.
⁶⁷ Dygyrched, -a.
⁶⁸ I, -c.
⁶⁹ Get, -a.
⁷⁰ Eichiawc, -a, d, f, g.
⁷¹ Uot, -a, d, f, g; vot,
 -l.
⁷² Bed, -a.
⁷³ Nid yw O ym c.
⁷⁴ Rywynauc, -a, d, f, g.
⁷⁵ Mae y ban hwn yn ter-
 fynu pennill yn a, &c.
⁷⁶ Am drynuv, -a, b, c,
 d, e, f, g.
⁷⁷ Drylav, -a, b, c, d, e,
 f, g; drylaw, -l.
⁷⁸ Diffwys, -a.
⁷⁹ Trihuc, -a, f, g; tri
 chwe, -c; tri hwe, -d;
 tri hue, tri chwe, -e.
⁸⁰ Baruaut, -a, d, f; barn-
 wawd, -c; barraut &
 barrawd, -e; barent,
 -g.
⁸¹ Dreis, -a.
⁸² Plee hen, -a, d, g, l;
 pleein, -f.
⁸³ Atgune, -a, f, g, l; at-
 gwne, -c; atgune, -d;
 atgure, -e.
⁸⁴ Emorem, -a, d, f, g; i
 morien, -e; moryen,
 -l.
⁸⁵ A, -c.
⁸⁶ Guiau, -a, f, g; guian,
 c; gwiau, -l.
⁸⁷ Hem, -a, d, f, g.
⁸⁸ Hancal, -a, d, f, g, l;
 e anceu, -b; e' angeu,
 -c; eanceu, angeu, -e.
⁸⁹ Ureuier, -a.
⁹⁰ Uragdenn, -a, d, f, g.
⁹¹ A, -c.
⁹² Gwyddyl, -a.
⁹³ Kelein, -a.
⁹⁴ Rein rud, -a, d, f, g, l.
⁹⁵ Guen, -a.
⁹⁶ Gwenauwy, -a, d, e,
 f, g; gwenabwy, -c.
⁹⁷ Mab, -a. Mae'r llin-
 ell hon yn terfynu pen-
 nill yn a, &c.
⁹⁸ Am, -a, d, e, f, g, l.
⁹⁹ Giniav, -a; giniaw,
 -l.
¹⁰⁰ Drylaw, -a; drylawt,
 -b, e.
¹⁰¹ Trum, -b; trwm, -c.
¹⁰² Diffwys, -a.
¹⁰³ Kemp, -a.
¹⁰⁴ E, -a, d, f; o, -g.
¹⁰⁵ Arwr, -a, d, f, g.
¹⁰⁶ Baruawt, -a, d, f, g;
 barwawt, -l.
¹⁰⁷ Asgell, -a, d, f, g, l.
¹⁰⁸ Vreith, -a, d, f, g;
 freith, -l.
¹⁰⁹ Edrth, -d.
¹¹⁰ Gorchudd, -c, e.
¹¹¹ Ei, -c.
¹¹² Lav, -a.
¹¹³ Loften, -a, e, f, g; lof-
 len, -b, c, d.
¹¹⁴ Gwyddyl, -a.
¹¹⁵ Phryden, -a.
¹¹⁶ Chynhyo, -a, d, f,
 g, l.
¹¹⁷ Bleid, -a.
¹¹⁸ Pren, -a; ben, -e.
¹¹⁹ Eny, -a.
¹²⁰ Gnauv, -a.
¹²¹ Gwychlaut, -a.
¹²² Eny, -a.
¹²³ Marw, -a.
¹²⁴ Moren, -a, d, f, g.

ENGLYNION Y MISOEDD.

ANSEURIN GWAUDRYD a gant Englynion y Misoed
gyntaf ac rhag daed odynt hwy aethant mor
gyffredin, ag na cheisiod neb eu hysgrifenu, oni bu
agos idynt a cholli haichen fel na fedrid cael y
deuddeg Englyn yn gwbl ym Mhywys a Gwynedd
heb fod pedwar ar goll: a Guttyn Owain a wnaeth
y pedwar olaf yn lle y llall; ac wedi hynny y caed
yn Neheubaath y pedwar oed ar goll fel y maent i
gyd yma rhag llaw, Allan or Llyfr Gwyrdd.

Mis IONAWR myglyd Dyffryn,
Blin Trulliad, treiglad Clerddyn;¹
Cul Bran, anaml llais Gwenyn;²
Gwag³ Buches, diwres Odyn;
Gwael gwr anwi i ofyn⁴
Gwae a garo, ei dri gelyn!⁵
Gwir a ddywaid Cynfelyn
Gorau Canwyll Pwyll i ddyn.

Mis CHWEFROR anaml Ancwyn;⁶
Llafurus Pal, ag Olwyn;⁷
Cnawd gwarth, o fynych gysswyn;
Gwae heb raid a wnel achwyn;⁸
Tri pheth a dry drwg wenwyn
Cyngor Gwraig, Murn, a Chynllwyn;⁹
Penn Ci ar fore Gwanwyn;¹⁰
Gwae a laddodd ei Forwyn!

Mis MAWRTH, mawt ryfyg adar
Chwerw oerwynt, ar dalar:¹¹
Hwy fydd Hionn, na Heiniar¹²
Hwy peru Llid na Galar,
Pob rhyw Arynnaig¹³ a ysgar;
Pob edn a edwyn ei gymmar:¹⁴
Pob peth a ddaw trwy'r ddaear
Ond y Marw, mawr ei Garchar!

Mis EBRILL wybraidd gorthir;¹⁵
Lluddedig Ychen, llwm Tir;
Cnawd osb¹⁶ er nas gwahoddir;
Gwael Hudd chwareus Clust-hir;
Aml bai lle nis cerir;¹⁷
Gwyn ei fyd a fo cywir;¹⁸
Cnawd¹⁹ difrod, ar blant enwir:
Cnawd gwedi Traha, tranc hir.

¹ Meirwon coed aml clerddyn.—*Llyfr Hir.*

² Cul bran, distaw gwenyn.—*Ll. H.*

³ Gwael.—*Ll. H.*

⁴ Cynwy march distaw aderym.—*Ll. H.*

⁵ Hir i blygain byr brydnawyn.—*Ll. H.*

⁶ Llwm pob llwyn.—*Ll. H.*

⁷ Defry neidr i hel gwenwyn.—*Ll. H.*

⁸ Yr ych llog ni fedr achwyn.—*Ll. H.*

⁹ Cynghor gwraig mewn lld nachynllwyn.—*Ll. H.*

¹⁰ Pechod marwol paid oi derllwyn.—*Ll. H.*

¹¹ Ar ben talar (a dalar).—*Ll. H.*

¹² Y diwyd a drin ei heiniar.—*Ll. H.*

¹³ A reing (o aig a).—*Ll. H.*

¹⁴ Ac a dyn ar gwr i ysgar.—*Ll. H.*

¹⁵ Eglur.—*Ll. H.* ¹⁶ Gwest.—*Ll. H.*

¹⁷ Pawb a ymarddel ai lafur.—*Ll. H.*

¹⁸ Nid teilwng ir iach segur

Hyf yr ymddengys y cywir

¹⁹ Diwradwydd deurydd y cywir.—*Ll. H.*

²⁰ Mynych.—*Ll. H.*

Mis MAI difrodus Geilwad;¹
Clyd clawdd i bob di gariad:
Llawen hen di Archenad;
Llafar Cog, a Bytheiad:²
Hawdd cymmmod lle bo cariad³
Hyddail coed, hyfryd anllad:
Nid hwyrach⁴ daw i'r Farchnad,
Groen yr Oen, na chroen y Ddafad⁵

Mis MEHEFIN hardd Tired;⁶
Llyfn Mor, llawen Maranedd;⁷
Hirgain ddydd, heini Gwagedd;
Hilawn Praidd, hyffordd Mignedd:⁸
Duw a gar bob Tangnefedd;
Diawl a bar⁹ bob Cynddrygdedd;
Pawb a chwennych Anrhydedd;
Pob cadarn gwan ei ddiwedd.

Mis GORPHENAF hyglyd* Gwair;
Taer tes tawddedig Cyssair
Ni char Gwilliaid hir gyngair:
Ni lwydd hil corph anniwair;†
Llom Ydlan lledwag cronffair;
Llwyr dielid mef Mawrair;
Gwir a ddywaid Mab maeth Mair,
Duw a farn, Dyn a lefair.‡

Mis AWST molwynog Morfa;
Llon Gwenyn llawn Modryda;¹⁰
Gwell gwaith Crymman na Bwa
Amlach Das na chwareufa;
Ni lafur, ni weddia;¹¹
Nid teilwng iddo i Fara¹²
Gwir a ddywaid saint Breda,¹³
Nid llai cyrchir drwg na da.

Mis MENNI¹⁴ mynnawe planed,
Mwynieithus mor a threfred¹⁵
Gnawd Gwyr a meirch yn lludded
Gnawd pob firwyth yn adfed
Merch frenhinawl a aned

¹ Yafyd anllad.—*Ll. H.*

² Llafar cog ar lethr gwlad.

Uchel adlais bytheiad.—*Ll. H.*

³ Balch merch o aml gariad.—*Ll. H.*

⁴ Cyn ebrwydded.—*Ll. H.*

⁵ Gwae a vo ai fwriad

Ar anwiredd na lledrad.—*Ll. H.*

⁶ Claeur wedd.—*Ll. H.*

⁷ Llawn murianedd (llon rhianedd).—*Ll. H.*

⁸ Hylawn flair (llaid) hyffordd mignedd

Gwlithog llwybrau hyffordd mignedd.—*Ll. H.*

⁹ Gar.—*Ll. H.* ¹⁰ Diofal gwenyn yn ol haf.—*Ll. H.*

¹¹ A fo diog y mis yma.—*Ll. H.*

¹² A ddwg eisiau drymder gaiaf.—*Ll. H.*

¹³ Brenda.—*Ll. H.* ¹⁴ Medi.

¹⁵ Threfred.

* Myglyd gwair.

† Y llinell hon yw y 6 yn Ll. R. Jones.

‡ Mis gorphenaf teilwng chwy

Gweiriau ar dan pawb mewn brys

Chwimwth morgrug rhuiddion mefus

Segur milgwn ymhob llys

Llwin yw grudd dyn eiddugus

Gwyn ei fyd a fo cariadus

Ni bydd byth dihelbulus.—*Ll. H.*

An duc o'n dygn gaethiwed¹
Gwir a dywed saint Berned²
Ni chwsg Duw pan ro wared.*

Mis HYDREF hydraid Hydod
Melyn blaen bedw, gwedw Havod
Llawndras³ adar a physgod
Lleilai laeth Buwch a gafrod
Gwae a haed mefl er pechod
Gwell marw no mynych difrod
Tri pheth a dawd pob pechod⁴
Ymryd a gwedi a chardod†

Mis TACHWEDD moch mehinfaur
Aed Bugail delid cerdawr

¹ Hwnnw a'n duc o gaethiwed

² Sain Bened.—A.D. 496

³ Llymfras

⁴ Bychod

^{*} Mlwyd, neu gwyd.

* Mis Medi mydr ynghanon
Addfed coed yd ac aeron
Esgud teuleu teilwng ddynion
Gwae gan hiraeth fy nghanon
Golg Duw ar dylodion
Gwaetha gwir gwarthu dynion
Gwaetha da drwg anudon
Traha a threisio gwirion
A ddifa (ddifa sylwedd) etifeddiion.—*Gut. Owain.*

† Mis hydref hydraul echel
Chwareus hydd chwyrn awel
(Mynych drawiad o ryfel)
Gnawd ysbeilwyr (ysbeilynt, ysbeilwynt) yn
Gnawd lletrad yn ddiymgel [rhyfel]
(Eried a gynnygid yn ddiangel)
Gwae'r dyn ni ddawr pan el
(Pan feid bras y barysia'r Gwyddel)
Trychni nid hawdd (rhwydd) ei ochel
Angau a ddaw yn ddiogel
Ammaw fydd y dydd a del.—*Gut. Owain.*

Gwaedlyd llafn llawn Escubawr
Llon merllyd pob callawr
Hirnos heinus carcharawr
Parchus pawb a fed drysawr
Tri dyn nid aml a'u didawr
Trist, Blwng, a chybyd angawr*

Mis RHAGFYR tomlyd archan
Llwm gwyd llonyd Llywethan
Llon ceiliog a Thwylluan
Au deudeng⁵-nyd yn hoean⁶
Am eni yspeiliwr sattan
Trwm tir trymluoc huan
Gwir a ddywed Yscolan⁷
Gwell Duw no'i drwg darogan⁸†

⁵ Hoywan-Oi ddeuddegnydd yn hoyan ⁷ Ysgolan
⁶ Yr ab drogan, y mab darogan, no drwg ddarogan.

* Mis tachwedd tuchan merydd
Bras llydnod llednoeth coedydd
Awr addaw trwy lawenydd
Awr drist drosti a dderfydd
Y da nid eiddo'r cybydd
Yr hael ai rho pieufydd (rhoddo pian'r bydd)
Dyn a da'r byd a dderfydd
Da nefawl tragwyddawl fydd.—*Gut. Owain.*

Arall. Mis tachwedd diwedd dail
Llednoeth coed bras anifail
Llawen dedwydd hylwydd hael
Clyd nyth diwyd i ochel
Digid fydd ffau cybydd gwael
Ni erys nwyfus pan wiael
A dyro y dyn anhael
Cyffelypa ir casa eu cael.
† Mis Rhagfyr byrddydd hirnos
Brain yn egin brwyn ar ros
Tawel gwenyn ac eos
Trin ynghyffedd diweddinos
Adail dedwydd yn ddiiddos
Adwyth diriad heb achos
Yr hoedl er hyd (fo) ei haros
A dderfydd yn nydd (a ac yn) nos.—*Gut. Owain.*

GWAITH TALIESIN.

HANES TALIESIN.

O'R MANGOFION.

GWR bonheddig oedd gynt ym Mhenllyn a
elwid Tegid Voel ai drefdad oedd ynghanol
llyn Tegid ai wraig briod a elwid Caridwen,
ac or wraig honno y ganed mab a elwid
Morfran ap Tegid a merch a elwid Greirfyw
a thecca merch or byd oedd honno; a brawd
iddynt hwy oedd y dyn haceraf or byd
Afagddu. Ac yno Caridwen ei fam a fedd-
yliodd nad oedd ef debyg i gael ei gynnwys
ymhlith boneddigion rhag ei haccrod, oni
bei arno ryw gampeu neu wybodau urdd-
asol canys yn nechreuad Arthur ar ford
gron oedd hynny.

Ac yna yr ordeiniodd hi drwy gelfyddyd
Llyfrau Pheryllt i ferwi Pair o Awen a
Gwybodeu iw mab fal y bai urddasch ei

gymeriad am ei wybodau ai gelfyddyd am
y byd a ddelai rhag llaw. Yna y dechreu-
odd hi ferwi y pair yr hwn wedi dechreu-
ei ferwi nid allid torri y berw dan ben un-
dydd a Blwyddyn ac oni geffid tri defnyn
bendigedig o rad yr Yspryd. A Gwion
bach mab Gwreang o Lanfair yng nghaer
Einion ym Mowysa a roes hi i amodi y pair,
a dall a elwid Morda i gynneu y tan dan
y pair a gorchymmyn na adawai ir berw
dorri hyd pan ddelai undydd a Blwyddyn.
A hitha drwy Lyfrau Astronomyddion ac
wrth oriau y planedau yn llysieua beunydd
o bob amrafael llysieu rhinweddol. Ac fal
yr oedd Geridwen ddiwrnod yn llyseua ac
ac yn gorchfanu yn agos i ben y flwyddyn
y damweiniodd neittio a disgyn o dri defnyn
o'r dwr rhinweddol o'r pair ar fys Gwion

bach; a rhag ei fnytted ef ai trewis yn ei ben ac yn gytrym ac y trewis y defnynnau gwyrthfawr hynny yn ei ben efe a wyddai bob peth ar a ddalai rhag llaw ac efe a adnabu yn hysbys mai mwya gofal oedd iddaw ystryw Caridwen canys mawr oedd ei gwybodaau, a rhag dirfawr ofn efe a ffoes parth tua ei wlad. Ar pair a dorres yn ddau hanner, herwydd y dur i gyd oedd wenyng eithr y tri defnyn rhinweddol hynny fal y gwenwynodd Feirch Gwyddno Garanhir am yfed y dwfr or Aber y rhedodd y pair iddi, ac am hynny y gelwir yr Aber o hynny allan gwenwyn ferch Gwyddno. Ac ar hynny Caridwen yn dyfod i mewn ac yn gwled ei llafur er ys blwyddyn yn golledig ysglyfy Rhodyl a tharo y dall Morda ar ei ben oni aeth un oi lygaidd ar ei rudd. Sef y dywaid ynteu drwg im anffurfiest a minneu yn wirion, ni buost golledig om hachos i. Gwir a ddywedaist eb y Caridwen, Gwion bach am hyspeiliodd a chyrchu ar ei ol dan redeg, ai chanfod lithau a wnaeth yntau, ac ymrithio yn rhith ysgyfarnog a rhedeg. Sef y rhithiodd lithau yn Filast ai ystumio ai ymchoelyd tuag Afon. Ac ymrithio yn bysgodyn, a lithau yn rhith dyfrast, ac ymgeisio ag ef dan y dyfr, oni fu ddir iddo ymrithio yn Aderyn ir wybr a lithau yn Llymysten iw ymlid ac ni adodd iddo lonydd yn yr wybr; a phann oedd yn ei oddiwe ac ynteu ac ofn angyr arno, efe a arganfu dwr o wenith nithiedig ar lawr ysgubor ac efe a ddisgynodd i gwenith, ac a ymrithiodd yn rhith un or grawn; ac yno yr ymrithiodd lithau yn iar ddû goppog ac i gwenith yr aeth, ac ai thraed ei grafu ai adnabod ef ai lyngcu, ac fel y dywed yr ystori, Hi a fu nawmis yn feichiog arno ac wedi esgor o honi ni allei hi ar ei chalon ei ladd rhag mor deg oedd Namyn ei wisgaw mewn *boly o groen* ai fwrw ef yn ewyllys dyn yn y mor y 29 o Ebrill. Ac yn yr amser hwnnw yr oedd Gored Wyddno yn y traeth rhwng Dyfi ac Aberystwyth, garllaw ei gastell ei hun, ac yn y gored hwnnw y ceid cywerthydd can punt pob nos Galanmai; ac yn yr amser hwnnw yr oedd un mab i Wyddno a elwid Elphin yn un or rhai dyrssaf or ieuainge a mwyafo o eisiau arno, ac yn orthwrn gan ei dad hynny, gan dybiaw ei eni ar awr ddrwg; a thrwy annogiad ei gynghoriaid arno ef a roes ei Dad iddaw dynniad y gored y flwyddyn honno i edrych a ddamweiniad iddo ras byth ac i ddechreu gwaith iddo. A thrannoeth wrth edrych o Elphin ac nad oedd ynddi ddim ond wrth fyned i ffordd arganfod ar bawl y gored y *bol croen*

yna dywawd un or Goredwyr wrth Elphin ni buost ti anhappus erioed cyn henno Canys ti a dorraist Gyneddfau y gored yn yr hon y ceid ynddi werth can punt pob nos Galanmai. Beth yn awr, eb Elphin ef a allai fod yna Gywerthydd canpunt o dda? dattod y croen a wnaethpwyd ac arganfod or agorwr dâl mab ac a ddywawd wrth Elphin Llyma Taliessin! Taliesin bid eb Elphin a dyrchafel y mab rhwng ei ddwyllaw gan gwyno anhap iddo ac ai cymmerth yn brudd is ei gil; ar awr honno ef a berai i'r March rygyngu oedd yn tuthiaw or blaen ai arwain mor esmwyth a phettau yn eistedd mewn Cadair esmwytha or byd; ac yn fuan yn ol hynny y gwnaeth y mab ddehuddiant i Elphin a moliant ac a brophwydodd urddas iddo ar ddyhuddiant oedd fal y gwelwch yn T.D. yr 25d. o'r llyfr hwn. A hon (sef y Dehuddiant) oedd y gerdd gyntaf a ganodd Taliesin er dyhuddo Elphin am ei fod yn drist golli helfa y gored a gwaeth ganddo weled or byd mai arno ef yr oedd y bai ar anffortun. Ac yno y gofynnodd Gwyddno Garanhir iddo beth oedd efe ai dyn ai yspryd. Ac yno y canodd yntau yr hanes ac y dywawd "Prif Fardd Cyffredin, &c." Yno daeth Elphin a Taliessin ganddo i dy Wyddno ei dad, ac a ofynnodd Gwyddno iddaw ai da'r cassaeliad yn y gored? Yntau a ddywawd wrtho gaffael peth oedd well na physgod, beth oedd, eb Gwyddno? Bardd eb yr yntau Elphin; yna y dywawd Gwyddno.—Och druan beth a dal hwnw i ti! Yno yr atebawdd Taliessin ei hunan ac a ddywawd Efe â dâl hwn iddo ef fwy nag a dalodd y gored erioed iti. Yno y gofynnodd Gwyddno iddo a fedri di ddywedyd a chyn fychaned a wyt? Medraf i ddywedyd mwy nag y fedri di ofyn imi. Moes imi glywed beth a fedri eb yr Gwyddno.

Yno y canodd TALIESSIN—

Ar y dwr mae cyflwr cant bendigaw, &c.

Yn yr un M.S. lle y cefais yr hyn a aeth ymlaen o'r Māngofion, &c. Yr ydoedd y gerdd a ganlyn hebai LL. Ddû. Mae yn debyg i ryw grynodeb o fywyd Taliessin.

KYNTAF im lluniwyd ar lun dyn glwys
Yn llys Caridwen em penydiwys [nwys
Cyd bawn bach o'm gwilled gwyl fy nghyn-
Oeddw'n fawr uwch llawr llann am tywys
Prid fum parwyden per awen Parwys
Ag ynghyfraith heb iaith am rhydd ry-
Hen widdon ddulon pan lidiwys [liwys
Anghuriawl ei hawl pan hwyliwys
Ffoes yn gadarn
Ffoes yn llyffian } Braidd orphowys
Foes yn rhith bran }

Ffoes yn derwyn }
 Ffoes yn gadwyn } Mewnllynlychwys
 Ffoes yn llyrchwyn }
 Ffoes yn fleiddyn }
 Ffoes bleiddawr }
 Yn niffaeth } Cyfaiith Coelwys
 Ffoes yn fronfraith }
 Ffoes yn gadno }
 Cyd naid ystumau } Fal na thyecciwys
 Ffoes yn Felau }
 Ffoes yn wiwair ni chynnydd celwys
 Ffoes yn Gern Hudd rhydd im rhwyfwys
 Ffoes yn haearn mewn tan towys
 Ffoes yn ben gwayw gwae ai puchwys
 Ffoes yn Darw taer ymladdwys
 Ffoes yn faedd Gwrych mewn rhych rhith-
 Ffoes yn ronyn gwyn Gwenith lwys [iws
 Ar ael llen carthen im carfaglwyn
 Cymmaint oedd ei gweled a chyfeb rhewys
 A fai yn llenwi fal llong ar ddyfrwys
 Mewn boly tywyll im tywalldwys
 Mewn mor dylan im dychwelwys
 Bu goelfain im pan im cain fygwys
 Duw Arglwydd yn rhydd am rhyddhawys
 TAL. AE CANT.

HANES TALIESIN.

PRIFARD cyffredin
 Wy fi i Elffin
 Am gwlad gynhefin¹
 Iw bro Gerubin²

Ioannes Dewin
 Am gelwis i Merdin,
 Bellach pob Brenin
 Am geilw Taliesin

Mi a fum nawmis hayach
 Yn mol Gridwen wrach
 Mi a fum gynt Wion bach
 Taliesin ydwy bellach

Mi a fum gyda'm ner
 Yn y goruwchelder
 Pan gwypiod Lucifer
 I uffern dyfnder

My a fum yu dwyn banner
 O flaen Alecsander
 Mi a wn³ enwau'r ser
 Or gogledd hyd Awster

Mi a fum ynghaer Bedion⁴
 Tetragrammaton

¹ Gyssefin.—L. M.
² Sierubin.—R. I.

³ Rhif y ser.
⁴ Gwdion.

Mi a dygum Heon
 I lawr glyn Ebron

Mi a fum yn y Canon¹
 Pan las Absalon
 Mi fum yn y Llyd don²
 Cyn geni Gwdion

Mi a fum bedrenog³
 I Eli ag Enog
 Mi a fum⁴ ar fran crog
 Mab Duw Trugarog

Mi a fum ben ceidwod
 Ar wneuthur Twr Nimrod⁵
 Mi a fum dri chyferod
 Ynghaer Eirianrhod⁶

Mi a fum yn Area
 Gyda Noe ac Alpha
 Mi a welais difa
 Sodoma a Gomorra

Mi a fum yn Affrica
 Cyn adeilad Roma
 Mi a ddoethym yma
 At weddillion Troia

Mi fum gyda'm Rhên
 Yn mhreseb yr asen
 Mi a nerthais Foesen
 Trwy dwr Urdonen

Mi a fum ar yr Wybren
 Gyda Mair Fadlen
 Mi a gefais awen
 O bair Griduen

Mi a fum fardd telyn
 I Theon⁷ Llychlyn
 Mi a gefais newyn
 Am fab y Forwyn

Mi a fum yn y Gwynfryn
 Yn llys Cynfelyn
 Mewn cyff a gefyn
 Undydd a blwyddyn

Mi a fum am Logawd
 Yngwlad y Drindawd
 Ni wyddis beth yw y cnawd
 Ai cig ai pysgawd

Mi a fum dysgawd
 Ir holl fydsawd

¹ Mi a fum yng nghanon. ⁴ Farn crog.—R. I.
 —R. I. ⁵ Ar waith Twr Emrod.
² Mi fum yn Llys don.— ⁶ Arianrhod. [—R. I.
³ Baderog.—R. I. [R. I. ⁷ Leon.—R. I.

Mi a fyda hyd dyd brawd
Ar wyneb daiarawd

Mi a fum ynghadair flin
Uwch Caer Sidin¹
A honno yn troi fydd
Rhwing tri alfyd
Pand rhyfedd ir byd
Nas argenydd

DYHUDDIANT ELPHIN.

GOGNAWD gyrru
A gwawd dyfyrnu
A thraethawd gedu
Pa fyd a ddyfu
Pwy a wyr canu
Gar bron yr Iessu
Yngwydd y tri llu
Pan foe'r yn barnu
Pa gerddor a gan
Pan alwer Cynan
I ddyfyn gader
Ger bron Cadwaladr
Pan fo'r dranc enaiar
Ar Cynan ap Bran
Os ywch brif feirddion
Crwyf celfyddion
Treuthwch oruchuddion
Or Mundi Maon
Y mae pryf atcas
Oi Kaer Satanas
A oresgynas
Rhwing dwfn a bas
Cyflod yw ei enau
A mynydd Mynnau
Nys gorfydd angeu
Na llaw na llafneu
Mae llwyth naw can maen
Yn rhawn dwy bawen
Un llygad yn ei ben
Gwyrdd fâl glas iaen
Tair ffynnon y sydd
Yn ei wegorlydd
Mor fryched arnaw
A nofiant trwyddaw
Bu laith bualawn
Deifr ddonwy dyfr ddawn
Henwa'r tair ffynnawn
O ganawl Eigiawn
Un llwydd heli
Pan fo yn corini
I edryd lliant
Dros Moroedd difant
Yr ail yn ddinam

¹Sidydd.

A ddigwydd arnam
Pan fo'r glaw allan
Drwy awyr dylan
Y drydedd a ddawedd
Trwy wythi Mynyddedd
Fal callestig wledd
O waith Rex Rexedd
Ydywch bosfeirdd
Mewn rhwyf ofeiliant
Ny wyddoch ddychanu
Teyrnas y Brytannaec
Minneu yw Taliesin
Ben beirdd y Gorrlewin
A ollwng Elphin
Oi hual Lurin
Aryf ag cynnil¹
Ag cyman dull
Twryf yn agweud
Erac menwed
Erac maryed
Pan ysteyrn gwern
Eam gamgyrn eam gamled
Y voli rhi alar peithiu racued
Yd y gweles
Arhul tres Turdei galed
Dygochiuaur a chloi a phor
A pherth a pher
Arud morua
Ac ymorua
Ac Eivionyd
A Gwynheidyd
Cein edryssed
Trybedaut raut
Rac y Defaut
Eil dal rossed
Taryanneu ban amdal henfan²
Bu edryssed
Bleid y vyuyt
Oedd bleidyat rhyd
Yn y deuredd
Pubal Peleidy
Penyr pryd neidyr
O luch nadredd
Velyd yt wyd
Gwelydon rhuyt
Riein gared
Carut vreidun
Carun dyvuyn
Vur heyured
Cam hurauc daru
Cynaf dy varu
Carut dyhed
Baran mor y goryf guyt
Y am Gatpul yn man bran ygcynuyt
Tardei don gyu cynyon gouytawr byt
Ef gwrthodes
Ar lwyth peues

¹Cynnul.

²Heulan 9 W.M.

Ar les pedyt
 Petuar milet ar letauc byt
 Aesawr yn uellt a llavyn yguallt dri
 o betror
 Ur guylyas
 O gyrrn glas
 Med meitin
 Bre eych tutuulch baran ret tost ben
 guaed gwin
 Yr med a fauryf yd aethan aury dros
 eu haufin
 Guyar van vaith
 Er cadu cynrheith
 Bu cynyeuin
 Cynan cenon
 Teithugir o Von
 Ar vreint Goelin
 Tutuulch cyuulch
 A oreu vulch
 Ar van caereu
 Gan vynydauc
 Bu atveilyauc
 Eu gwirodeu
 Blwydyn hiraeth
 Er gwyr Gattraeht
 Am maeth yt meu
 Eu llafneu dur
 Eu med eu bur
 Eu hualau
 Aryf ag cynnul
 Ag cyman dul
 Turyf nis cigleu
 Ac vely tervyna

KANU Y MEDD

24 I ELPHIN MS. L. M.

GOLYCHAF¹ wledig pendefig pob wa
 Gwr a gynneil y Nef Arglwydd pob tra
 Gwr a wnaeth y dwfr i bawb yn dda
 Gwr a wnaeth pob llad ac ai llwydda
 Meddwer² Maelgwn Mon ag an meddwa
 Ai feddgorn ewyn gwerlyn gwynha
 As gynnul gwenyn ac nis mwynha
 Med hidleid moleid molud i bob tra
 Lleaws Creadur a fag terra
 A wnaeth Duw i ddyn er ei ddonha
 Rhai drud rhai mud ef ai mwynha
 Rhai gwyllt rhai dof Dofydd ai gwna
 Yn dillig iddynt yn dillad ydd a
 Yn fwyd yn ddiawd hyd frawd yd barha
 Golychaf i wledig pendefig gwlad hedd
 I ddillwng Elphin o alltudedd [medd
 Y gwr am rhoddes y gwin ar cwrwf ar
 Ar meirch mawr modur mirein eu gwedd

¹ FA—L. M.

² Med wet—E. D.

Am rothwy etwa mal diwedd
 Trwy fodd Duw y rhydd trwy enrhydedd
 Pump pemhwnt calan ynghaman hedd
 Elffinawg farchawg medd hwyr dy Ogledd*

I'R GWYNT.

DYCHYMIC di pwy yw
 Creadur cadarn cyn dilyw [waed
 Heb gig heb asgwrn heb wythen heb
 Heb pen a heb draet
 Ni bydd hyn ni bydd iau
 Nog yn y dechreu
 Er ofn nag ry ddfioes eisiau
 Gan greaduriau
 Mawr Dduw mor wynneu
 Ban ddaw o ddechreu
 Mawr ei fretheiriau
 Pan ddel or dehau
 Mawr ei ferthidau
 Y gur gan goreu
 Ef yn maes ef ynghoet
 Heb law ac heb droet
 Heb henaint heb hoet
 Ac ef yn gyfoed
 A phumoes pymhoed
 A hefyd y sydd hyn
 Pet pemwnt flwyddyn
 Ag ef yn gyflod
 Ag wyneb tudwed
 Ag ef ni anet
 Ac ef ni weled
 Ef a nona gythrudd
 Lle mynno Dofydd
 Ef ar for ef ar dir
 Ni wyl ni welir
 Ag ef yn anghywir
 Ni ddaw pan fynuir
 Ef ar dir ef ar for
 Ef yn anhepceor
 Ef yn diesor
 Ef yn beteior
 Ef yn ddi achor
 Ef yn ddieisor
 Ef o bedeiror
 Ni bydd wrth gyngor
 Ni fydd heb gyngor
 Ef cychwyn agor
 O dduch maen mynor
 Ef yn llafar ef yn fud

*This poem was written when his patron, Elphin ap Gwyddno, was imprisoned in the Castle of Deganwy by his uncle Maelgwn Gwynedd, Prince or King of Wales, son of Caswallon Lawhir, which Caswallon built the fortress of Caer Gybi, and the son built the Collegiate church of Holyhead and the priory of Penmon.

Mae'n Gorwedd yn Ynys Seirioel.

Ef yn fynud
 Ef yn wrdd ef yn ddrut
 Pan dremyn drosdud
 Ef myd ef llafar
 Ef yn orddear
 Mwyaf y amar¹
 Ar wyneb daear
 Ef yn dda ef yn ddrwg
 Ef yn orddwc²
 Ef yn anamlwc
 Cannis gwyl golwc
 Ef yn ddrwg ef yn dda
 Ef hwnt ef yma
 Ef a anrhefn
 Ni ddiwg a wna
 Ni ddwg a wnech
 Ec ef yn ddibech
 Ef yn wlyb ef yn sych
 Ef a ddaw'n fynych
 O wres haul ac oerfel
 Lloer yn hanhel³
 Lloer yn anlles
 Handid llai ei gwres
 Un gwr ai goreu
 Yr holl greadwrieu
 Drwy ddirfawr awel
 I wneuthur dialedd
 Ar Faelgwn Gwynedd
 Drwg y gwr goreu
 Greaduriau
 Ef biau dechreu
 A diwedd diheu
 Yr hwn a roddes
 Yr oerfel ar gwres
 Yr huan ar tes
 Ar Lloer llwyr achles
 Nyd cerddor celfydd
 Ny molwy Ddofydd
 Nyd cywir ceinad
 Ny molwy y Tad
 Ny nawd fydd arad
 Heb heyrn heb had
 Ny bu oleuad
 Cyn Celi cread
 Ny bydd offeiriad
 Na bendicco afrilad
 Ny wybydd anygnad
 Y saith lafanad
 Dengwlat darmarthad
 Yn yngylaw wlad
 Degvet digarad
 Digarwys eu tad
 Digaru cawat
 Yn rhwy rhewiniat
 Llucuffer Llygrad
 Eisor⁴ eisys wlad
 Saith seren y sydd

O seithnawn Dofydd
 Seon a Sywedydd
 A wyr eu defnydd
 Marca mercedus
 Ola olumis
 Luna lafurus
 Jupiter Venerus
 O Haul o hyd yrfer
 Hyd gylch lloer lleufer
 Nyf cof yn ofer
 Nyf crog ny chreter
 Ein Tad ein pater
 An car an cymer
 An tad an Rhen nin rhaner
 Gan hu Lucuffer *

MAB GYFREU TALIESSIN.

ELEMENTA TAL. E. L. LL.

KYVARCHAF im Rhen
 Ystyriaw Awen
 Py ddyddwg angen
 Cyn no cheridwen
 Cyssefin im byd
 A fu eissiwyd
 Myneich aleid
 Pyr nam dyweid
 Pyr nam eregyd
 Unawr nam herlynyd
 Py ddatwreith mwy
 Pyd echenis mwg
 Py ffynnawu a ddiwg
 Uch arget tywyllwg
 Pan yw calaf cann
 Pan yw nos Lloergan
 Arall ni chanwyd
 Dy ysgwyd allan
 Pan yw gofaran twrwf
 Tonnau wrth lann
 Yn dial¹ dylan
 Dydd a haedd attan
 Pan yw mor drwm maen
 Pan yw mor llym draen
 A wddosti pwy gwell
 Ai ei fon ai ei flaen
 Py peris parwyd
 Rhwng dyn ag anwyd
 Pwy gwell ei Addwyd
 Ai ieuanc au llwyd
 A wddosti beth wyd
 Pan fyth yn cysgwyd
 Ai corph ai enaid
 Ai argel canhwyd

¹ Yn nial.

*TALIESIN ai gwnaeth ymmhorth Castell Teganwy i
 weddio r Creawdr pennaf am gael gwynt i dorri'r
 Carchar yr oedd Elphin a Gwyddno ynddo.
 Un o'r Pedair Colofn Cerdd.

¹Ei Faniar.

²Angelwg.

³Hafydel.

⁴Eissyfwlad.

Eilewydd celfydd
 Pyr nam dyweyd
 A wddosti cwdd fydd
 Nos yn aros dydd
 A wddosti arwydd
 Pet deilen y sydd
 Py drychefis mynydd
 Cyn rhewiniaw elfydd
 Py gynheil magwyr
 Daear yn breswyl
 Enaid pwy Gwynawr
 Pwy gwelas ef pwy gwyr
 Rhyfeddaf yn Llyfreu
 Nas gwddant yn ddiau
 Eneid pwy ei hadneu
 Pwy bryd ei haelodeu
 Py Barth pan dineu
 Ry wynt a ryffreu
 Rhyvel anygnawd
 Pechadur periglawn
 Rhyveddaf ar wawd
 Pan vu y gwaddawd
 Py goreu medd-dawd
 O fedd a bragawd
 Py goryw eu ffawd
 Amwyn Duw trindawd
 Pyr i traethwn i draethawd
 Namyn o honawd
 Py beris ceinhawc
 O ariant rhoddawg
 Pan yw mor rhedegawg
 Car mor eithiawg
 Angeu seiliawg
 Ymhob gwlad ys rhannawg
 Angeu uch an pen
 Ys lledan ei lenn
 Uch nef noe nen
 Hynaf fydd dyn pan anher
 A Ieu Ieu pob amser
 Yssid a pryderer
 Or bressent haedd
 Gwedy anrheuffed
 Pyr i'n gwna ni byrhoedledd
 Digawn llawrydedd
 Cywestwch a bedd
 Ar gwr an gwnaeth o'r wlad gwerth-
 Boed ef an Duw an duwch
 Attaw or diwedd

TERFYN

CANU Y BYD MAWR

O WAITH TALIESIN. ALLAN O'R DELYN LEDR.

GWOLYCHAF fy nhad
 Fy Nuw fy neirthiad
 A ddodes trwy fy iad
 Enaid ym pwyllad¹
 Am gorug ym gwylad

¹Yr enaid yn y pen.

Fy saith llafanad
 O dan a daiar, a dwr ac awyr
 A niwl a Blodeu
 A gwynt a goddeheu
 Eil¹ synwyr pwyllad
 Im pwyllwys fy nhad
 Un yw a rynnias²
 A deu y tynnaf³
 A thi a waedaf⁴
 A phedwar a ffasaf
 A phump a welaf
 A chwech a glywaf
 A saith a arogleuaf
 A ragddywedaf
 Seith awyr ysydd
 Uwch ben sywedydd
 A thair rhan y myr
 Mor ynt amrygyr
 Mor fawr a rhyfedd
 Y byd nad unwedd
 Ry gorug Duw fry
 Ar y Planete
 Rygorug Sola
 Rygorug Luna
 Rygorug Marca
 Y Marcarucia
 Rygorug Venus
 Rygorug Venerus
 Rygorug Seuerus
 A seithfed Satwrnus
 Rygorug Duw dda
 Pump gwregys terra
 Pa hyd yd para
 Una y sydd oer
 A dau sydd oer
 Ar trydydd a sydd wres
 Ac an bludd afles
 A dyofec anlles
 Pedwerydd paradwys
 Gwerin a gynwys
 Pymhet artymherawd
 A' byrth y fedyssawd
 Yn dri yd rannad
 Yn amgan pwyllad
 Un yw'r Assia
 Deu yw'r Affrica
 Tri yw Europa
 Bedydd gyngwara
 Hyd frodic yt para⁵
 Pan farnar pob traha
 Rygorug fy Awen
 I foli fy Rhen
 Mydwyt Taliesin
 Areith lif Dewin
 Parahawd hyd fin⁶
 Yng hynnelw Elphin⁷

¹Seith.²Fynaf, Ewyllys.³Teimlaw. ⁴Llafar.⁵Hyd frawd y para.⁶Fin.⁷I ollwng Elphin.

CA NU YBYD BYCHAN

MOROEDD Q.

KEIN geneis canaf
Byd unddydd mwyaf
Lliaws a bwyllaf
Ac a Bryderaf
Cyfarchafi Feirdd byd
Pryd nam dyweid
Py gynheil y byd
Na syrth yn eissywyd
Neu'r byd pei syrthiei
Py ar yd gwyddei
Pwy ai gogynhaliai
Byd mor yw aduant
Pan syrth yn diuant
Etwa yn geugant
Byd mor yw rhyfedd
Na syrth yn unwedd
Byd mor yw odid
Mor fawr yd sethrid
Johannes Matheus
Lucas a Marcus
Wy a gynneil y Byd
Trwy rad yr Yspryd

TALIESIN A'I CANT.

DYMMA FUSTL Y BEIRDD,

A ganodd TALIESIN yn Llys MAELGWN GWYNEDD
yngwydd Beirdd Maelgwn i gyd
ALLAN O'R DELYN LEDR,

CLER o gam arfer a ymarferant
Cathlau aneddfol fydd eu moliant
Clod orwas ddiflas a ddatcanant
Celwydd bob amser a ymarferant
Gorchmynau deddfau Duw a dorant
Gwragedd priodol wrth ei moliant
Drwy feddwl drygbwyll a fawr dwyllant
Morwynion gwynion mair a lygrant
A goelio iddynt a gwilyddiant
A gwirion ddynion a ddyfaland
Ai hoes ai hamser yn ofer y treuliant
Y nos y meddwant y dydd y cysgant
Segur heb lafur yr ymborthiant
Yr Eglwys a gashântar Dafarn a gyrchant
A lladron feilsion y cydsyniant
Llysoedd a gwleddoedd a mofynant
Pob parabl dibwyll a grybwyllant
Pob pechod marwol a ganmolant
Pob pentre pob tre pob tir a dreiglant
Pob salwedd ofer a ymarferant
Gorchmynau y Drindod a ddfrodant
Gwiliau na suliau nis addolant
Am ddyddiau angau nis gofalant
A phob glothineb nis arbedant
Gormod o fwydydd i diodydd a fynant

Degwm ag Offrwm teulwng nis talant
Deddfolion ddynion a ddyfaland
Adar a hedant gwenyn a felant
Pysgod a nofiant pryfed a mlysgant
Pob beth a ymdaith i gynull i borthiant
Ond cler ag Oedion a lladron difwyniant
Ni chabla i'ch mysg dysg na cherdwriaeth
Can's Duw ai rhoes gloes ar gyllaeth
Ond sawl syn arfer o gam arfaeth
Am watwar Iesu ai wasanaeth*
Tewch chwira Bosfeirddion feilsion anhy-
lwydd|| [wydd
Ni wyddoch i farnu rhwng gwira chel-
Odych brifeirdd ffydd o waith Duw
ofydd¹
Dywedwch i'ch Brenin beth fydd ei
dramgwydd
Myfi sydd Dewin a phrif Fardd cyffredin
A wyr bob gorsin yngwlad eich Brenin†
Mi a ryddhaf Elphin o fol twr meinin²
Ag a ddyweda i'ch Brenin bethe i gyffrin³
Feddaw pryf rhyfedd iâr Forfa Rhianedd
I ddial anwiredd ar Faelgwn Gwynedd
Ai flew ai ddanedd ai lyged yn eurwedd⁴
A hwnnw wna ddial⁵ ar Faelgwn Gwyn-
edd‡

BUARTH BEIRDD.

EDD ympeibl oedd ymptylled
O feirdd Prydein Pryddest ofer
Ymryoreu ymryorsedd
Digaun gofal i gofan gordd
Wyf eissyc pren cyfyn an Gerdd
Buarth beirdd ar nis guypo
Pymthengmil drostaw
Yn ei gymhwyaw
Wyf cerddoliad wyf ceiniad clær
Wyf Dwr wyf Dryw
Wyf saer wyf syw
Wyf sarp wyf serch ydd ymgestaf
Nid wyf fardd syn yn yryfreidiau

¹ Ddofydd² O rhyddhaf fi Elpin, &c.³ Ag a ddyweda i'ch Brenin
gwbl o'i gyfrin.⁴ Ei flew fydd eurwedd ai

lygaid ai ddannedd.

⁵ Ddiweddar Faelgwn, §
&c.* Yma diwedd mewn rhai llyfreu, ond yr oedd y tra
dysgedig Mr. John Jones o'r Gelli Lyfdu yn tyb-
ied mai gorphenran o'r Bustl ydyw.||

† A edwyn bob orsin ynghyranu Gorrlewin.

‡ Yno (yn llys Maelgwn Gwynedd) i bu Taliesin onid
oedd 14 oedd yno i'r aeth Elphin ab Gwyddno
mewn gwahodd y Nadolig at Faelgwn Gwynedd ei
Ewyrth ac y canmoloes ef Taliesin yn llys Mael-
gwn ac i rhoed Elphin yn ngharchar oni ddaeth
Taliesin ai ollwng allan ei hun ai gerdd ac yno
i canodd Taliesin oesteg y Beirdd gar bron 33 Beirdd
Maelgwn ac o hynny allan y galwyd ef Taliesin
ben Beirdd. Gwel ddy huddiant Elphin a Hanes
Taliesin.

Pan gan ceinied canu yngof
 Nyf ef wnaft wy ryfedd uchon
 Handid a mi eu herbyniaw
 Mab arfoll dillad heb law
 Mal ymsawd yn llyn heb naw⁵
 Tyrfi aches eofn yngradd
 Uchel yngwaed morddwyd trefydded
 Craig am waneg wrth wawr trefnad
 Anghlut² ysgrut esgar noddiaid
 Craig pen perchen pen anygnad
 Yn gwna meddud medddawt meddydd
 Wyf Cell wyf dell wyf darw becriled
 Wyf llogell cerdd wyf lle ynydd
 Caraf y gorwydd a gorail clyd
 A bardd a bryd ni pryn yred
 Nyf ef caraf amryssoniad
 A geibl celfydd ny meuedd medd
 Madws myned ir ymddiod
 A chelfyddeid am Gelfyddyd
 A chancilmw cystwm cywlad
 Bugeil Broedd porthoedd neirhiad
 Mal ymdaith heb drevet i gad
 Ni fynnei ymdaith heb droet
 Ni fagei Crau Ha heb goed
 Mal ceisiaw byweid yngrug
 Mal peiriant anrhaith ynfud
 Mal gosgordd lluydd heb benn
 Mal porthi anelyd ar Kenn
 Mal grynniaw tynde i vro
 Mal haeddu awyr a bach
 Mal eirach a gwaed ysgall
 Mal gwneuthur goleu i ddall
 Mal dogni dillad i noeth
 Mal tannu engwyn ar draeth
 Mal porthi pysgawd ar laeth
 Mal toi neuadd a dail
 Mal lladd llyry a gwiel
 Mal toddi dyvet rhac gair
 (Mal)wyf bardd Neuoddwyf Kyv Kadeir
 Digonaf i feirdd llafar llestair
 Cyn ym argywein ym garw gyflog
 Ry prynom ni an llog yth dy di Vab Ma

TALIES

ADDFWYNEU³ TALIESIN.

Q. AN ADDFWYN W. M. Q. YR UN AC ADDRYNNE
 ORNANAMENTA E. LL.

ATUYN rin rypenyd i ryed
 Arall atwyn pan fydd Duw ddymgwared
 Adwyn cyfed nwy gomedd gogyffred
 Arall atwyn y am corn cyvyved
 Atwyn Nudd udd bleidd naf
 Arall atwyn hael gwyl golyscaf
 Atwyn aeron yn amser cynhaeaf
 Arall atwyn gwenith ar galaf

¹ A nawf. ² In vetusto an clut.—W. M.
³ An addwyn ubiq. legendum.—W. M.

Atuyn Heul yn Ehwybr yn nuyfre
 Arall atwyn rythalwyr aedde
 Atwyn march myngfras mangre
 Arall atwyn dilw yw he
 Atuynt chant ag ariant Amaerwy
 Arall atwyn dy vorwyn modrwy
 Atwyn Eryr ar lan llyr pan llanhwy
 Arall atwyn guylein yn guaruy
 Atwyn march ar Eurgalch gylchwy
 Arall atwyn addfwyn yn aduy
 Adduyn lyuawn meddit i liaws
 Arall atwyn cerddawr hael hygnaws
 Atwyn mai i gogeu ac Eaws
 Arall atwyn pan fydd hinhaws
 Atwyn reith a pherffeith Neithiawr
 Arall adduyn cyflwyn a Garhawr
 Atwyn bryd wrth benyd Periglaur
 Arall atwyn dyddwyn y allawr
 Addwyn medd ynghynteddi i Gerddawr
 Arall addwyn am derwyn torf fawr
 Atwyn cleiric catholic yn eglwys
 Arall addwyn enefydd yn neuaddwys
 Atwyn pluŷ cymrwydwy Atowys
 Arall atwyn ar amser paradwys
 Atwyn lloer llewyhawd yn elfydd
 Arall atwyn pan fydd da dymgofydd
 Atwyn Haf ac araf hirddydd
 Arall atwyn a threiddiaid o gerydd
 Atwyn blodeu ar warthas Perwydd
 Arall atwyn a chreawdr cerennydd
 Atwyn didrif Ewig ac Elain
 Arall addwyn ewynnawg am harchfain
 Atwyn lluarth pan llwydd y genhin
 Arall atwyn Kadawarth yn Egin
 Atwyn Eddystr yngebystr lledrin
 Arall atwyn cyweithas y Brenhin
 Atwyn glew nwy goleith gogyweg
 Arall atwyn ellein gymaeg
 Atwyn grug pan fydd choeg
 Arall atwyn Morfa i wartheg
 Atwyn tympan pan dyn lloe llaeth
 Arall atwyn Ewynawg marchogaeth
 Ac ys i mi atwyn nid gwaeth
 A thad bual wrth dal meddfaith
 Atwyn pysg yn ei lyn llywiawd
 Arall atwyn y oreilw gwaryhawd
 Atwyn gair a lefair y drindawd
 Arall atwyn rypenyd y pechawd
 Addfwyn Haf or addfwyndawd
 Cerennydd a Dofydd dyddbrawd

KAD GODDEU.

Bum yn lliaws rhith
 Cyn bum dysgyfrith
 Bum cleddyf culfrith
 Credaf pan urith

Bum deigr yn awyr
 Bum *serwaw* syr
 Bum geir yn llythyr
 Bum llyfr yn mhrifder
 Bum llugyrn lleufer
 Blwyddyn a hanner
 Bum pont ar trigar
 Ar drugain Haber
 Bum hynt am Eryr
 Bum corwg emyr
 Bum darwedd yn llad
 Bum das ynghawad
 Bum cleddyf yn angad
 Bum Ysgwyd ynghad
 Bum tant yn nhelyn
 Lledrithiawg blwyddyn
 Yn nwr yn Ewyn
 Bum yspwng yn nhan
 Bum gwydd ynguarthan
 Nid mi wyf ni gan
 Ceint er yn fychan
 Ceint ynghad godeu brig
 Rhag Prydein wledig
 Gweint feirch canholig
 Llynghessoed meuedig
 Gweint mil mawrem
 Arnaw ydd oedd canpenn
 A chad er ddy gnawd
 Dan fon y tafawd
 A chad arall y sydd
 Yn ei wegilydd
 Llyffian du gaflaw
 Cantewin arnaw
 Neidr fraith gribawg
 Cant enaid trwy bechawd¹
 Bum ynghaer Fefenydd
 Yt gryssynt wellt y gwydd
 Cenynt Gerddorion
 Eryssynt cad faon
 Dadwyrain i Frythron
 A oreu gwydion
 Gelwyssid ar Neifon
 Ar Grist o achwysson
 Hyd pan y gwarettai
 Y rhen rwy digonesai
 Os atebwy Dofydd
 Trwy ieith ag elfydd
 Rhithwch rhieddawg wydd
 Gantaw yn llwydd
 A rhwystraw peblig
 Cad ar llaw annesig
 Pan swynhwyd godeu
 Y gobeith an goddeu
 Dygottoroynt godeu
 O bedryddant danheu
 Cwyddynt an aereu
 Brychwn trym ddieu
 Dyar gardei bun

¹ Aboenir yn ei chnawd.—Ll. E. D.

Buddiant buch anhun
 Blaen llin blaen bun
 Tarddei am at gun
 Nim gwnei amellun
 Gwaed gwyr hyd an clun
 Mwyaf tair argyfyrd
 A chweris ymmyd
 Ac un a dderyw
 O ystyr dilyw
 A Christ y croccaw
 A ddydd brawd rhag llaw
 Gwern blaen llin
 A wnaent gyssevin
 Helyg a cherddin
 Buant hwy'r ir fyddin
 Eirinwydd ys prin
 Anchwant o *dynin*
 Keri cywrenhin
 Gurthrychiad gurthrin
 ffaonwydd eithyt
 Ertuyn llu o Gewryt
 Afanwydd gwneithyt
 Ni goreu emwyd
 Er amgelwech bywyd
 Rhyswydd a Gwydd-fyd
 Ac eiddo ar ei bryd
 Mor eithin ir gryd
 Sirian senyssid
 Bedw er ei fawr fryd
 Bu hwy'r gwisgyssid
 Nid er ei lyfrder
 Namyn er ei fawredd
 Auron delis bryd
 Allmyr uch allfryd
 Ffeinidwydd ynghyntedd
 Cadeir gyngwrysedd
 Omi goreu arddyrchedd
 Ger bron teyrnedd
 Llwyf ar ei farannedd
 Nid osgoes troedfedd
 Ef laddei a pherfedd
 Ac eithaf a diwedd
 Collwydd barnyssid
 Eiryf dy argyfyrd¹
 Gwyros gwyn ei fyd
 Tarw trin teyrn byd
 Morawg a moryd
 Ffawydd ffyniessyd
 Celyn glessysid
 Bu ef y gwrhyd
 Yspyddad amnad
 Heint *ech* i angad
 Gwiwydd gorthorrad
 Gorthorryssid ynghad
 Rhedyn anrheithad
 Banadl rhag bragad
 Eithin ni bu fad
 Er hynny gwerinad

¹ Arfgyrd.—Ll. E. D.

Grug bu ddydd amnad
 Dy werin swynad
 Hyd gwyr erlyniad
 Derw buanawr
 Rhagddaw cryneu nef a llawr
 Gelyn glew dryssiawr
 Ei enw ym peullawr
 Clafuswydd cyngres
 Cymnaw a roddes
 Gwrthodi gwrthodes
 Ereill o tylls
 Per goreu gornes
 Ym mhlymnwyd maes
 Gorwythawg Cywydd
 Aches feilon wydd
 Castan cywilydd
 Gwrthriad ffenwydd
 Handud du muchudd
 Handid crum mynydd
 Handid Kyl Koetlydd
 Handid cynt myr mawr
 Er pan gigleu 'r awr
 An deilas blaen bedw
 An datrith an datedw
 An maglas blaen derw
 O warchan mael derw
 Wherthiniawg tu creig
 Ner nid Ystereig
 Nid o Fam a Thad
 Pan ymddigonad
 Am creu am cread
 O nawrhith llafanad
 O ffirwyth o ffirwytheu
 O ffirwyth Duw dechreu
 O Friallu blodeu bre
 O Flawd gwydd a Goddeu
 O bridd o briddred
 Pan ym digoned
 O Flawd danet
 O ddwfr ton nawfed
 Am swynwysei Math
 Kyn bum diaered
 Am swynwys i Wydion
 Mawrnwr o Brython
 O Eurwys o Eurwn
 O Euron o Fedron
 O bump pum hwnt Celyddon
 Athrawon ail Math
 Pan ymdygaid
 Am swynwys i wledig
 Pan fu led losgedig
 Am swynwys sywydd
 Sywydon cyn byd
 Pan fei genyf fi *rot*
 Pan fei faint byd
 Hardd bardd budd an gnawd
 Ar wawd y tueddaf a draetho tafawd
 Gwaryeis yn Llychwr
 Cysgais ym mhorphor

Neu bum yn ysgor
 Gan ddylan ail mor
 Ynghylchedd ymherfedd
 Rhwng deulin teyrnedd
 Yn deu wayw anchwant
 O nef pan ddoethant
 Yn annwfn llifeiriant
 Wrth frwydin dybyddant
 Peduar ugein Kant
 A Gweint ar eu chuānt
 Nid ynt hyn nid ynt iau
 No mi yn eu banau
 Arial cannwr a geni pawb o naw cant
 Oedd gennyf inneu
 Ynghledyf brith gwaed
 Bri am darwedd
 O Ddofydd a *Golo* lle ydd oedd
 O dof hyd las baedd
 Ef gwrith ef datwrith
 Ef gwrith ieithoedd
 Llachar ei enw Llawffer
 Lluch llywei Nifer
 Ys gein ynt yn ufel
 O dof yn uchel
 Bum neidr fraith ym mryn
 Bum gwiber yn llynn
 Bum Ser gam gymbyn
 Bum bwysfer hyn
 Fy nghassul am Cawg
 Armaaf nid yn ddrwg
 Peduar ugeint mwg
 Ar bawb a ddyddwg
 Pum pemhwnt angell
 A ymdal am cylllell
 Whech March Melynell
 Canwaith y sydd well
 Fy March melyngan
 Cyfred a gwylan
 Mi hun nid Eban
 Cyfrwng mor a glan
 Neu gorwyf gwaed lan
 Arnaw cant cynrhan
 Rhudd em fy nghylechw
 Eur fy ysgwydrwy
 Ni ganed yn adwy
 A vu im gowy
 Namyn Goronwy
 O Ddoleu Edrywy
 Hirwyn fy myssawr
 Pell na bum heussawr
 Treiglais y mewn llawr
 Cyn bum lleñawr
 Treiglais cylchyeis
 Kysgeis Cant Ynys
 Cant Kaer a thrugys
 Derwyddon doethur
 Darogenwch i Arthur
 Yssid y sydd gynt
 Neu'r mi ergenhant

A Christ y Crocaw
A dydd brawd rhagllaw
Ac am un a dderyw
O ystyr dilyw
Eurem yn euryll
Mi hydwyf berthyll
Ac ydwyf drythyll
O ormes fferyll

TALIESIN.

YMARWAR LUDD MAWR.

YN wir dymbi Romani Ker
Odid o fab dyn arall y Par
Rhagddaw ygglyhawd maw gyfagar
A byddin a gwaedlin ar ei Esgar
A thruganedd cyrn a gwerin trygar
Ry thrychynt rygyrchynt ynghlleddyfar
Arllwybr gwrid Arth gwrys diarchar
Arddyrchedd Cadwaladr lluch a llachar
Ar wyneb biddinawr broöed ynial
Yn wir dymbi dyddranofeu
Gofuned dysgogen ynghynnechreu
Bluddynedd buddig rossedd rihidd reitheu
Gayaf gyd llyry llym llywid llongeu
Ceithiawn eiliassaf mynut ryffrenu
Prit myr ryferthwy ar war tonneu
Elyrch dydymgyrch tam o glawr balcheu
Arth a llew derllys oleu bylleu
Ef dibyn ei terfyn o ruydd fereu
Rwy ceissud cystudd rybudd rageu
Rag ei faranrhes oi fawr feddeu
Credeu cuydynt tyrch torynt torfoedd taleu
I gynnif Cadwaladr clod lathr leu
Dyddyrchafwy dreic o barth deheu
Gan was ryded las yn nydd dyfieu
Yy wir dymbi hael hywredd
Teyrnawad *molut* mawr edryssedd
Llwybr lle lluosawg llydan ei wedd
Hyd pan fwynt seith leith i ri Gwynedd
Hyd pan fwynt trangwy traghawr trydar
Rhi eiddun dyhun *duded*
Trais ar Eingl a hynt i alldudedd
Trwy for llithrant ei heissilledd
Yn wir dymbi teithiawg Mon
Pen lluydd perchydd llurygogion
Ffaw dreig diffrediad i bobl Frython
Dwfn darogan dewin Drywon
Pebylliant ar Tren a Tharanhon
Gorllechant gorddyfyt i geisiaw Mon
Pell debet by hyt o Iwerddon
Teg ffaw dillyngiaw Cessarogion
Dysgogan delwat o Agarat dyhedd
Gogwn pan perid Kad ar winfedd
Arth o ddeheubarth yn cyfarth Gwynedd
Yn amwyn rhihyd rhyfedd rossedd

D

Y cheirig altired y darmerthedd
Gayaf Kalennig yn lleu tiredd
Cyflewyn aessawr yngawr ynghledd
Y cynnif Cadwaladr ar Ior Gwynedd
Yn wir dyddheuawr dydderbi hyn
Lloegr oll ymellun eu meuoedd genhyn
Gwelet artebet y gwyr brychwyn
Rhwns saeth fereu a haiarn gwyn
Galw hawr ar bor gwaywawr aergryn
Nuchawnt yn eigiawn tra llydan lyn
Hallt ag ynysedd fydd eu buddyn
Yn wir dymbi dy dra Hafren
Wrthenedig prydain breuhin gordden
Llary Lywydd lluydd lliaws ei echen
Teyrnas cyfaddas cas o iaen
Gwerin byd yn wir byddawnt lawen
Meddhawnt ar peiron berthwyr echen
Flamychawd hirell tu uch Hafren
Byddhawt Cymry cynnyll yn ddisgawen
Y cynnif Cadwaladr bythid llawen
Peneri Cerddorion clod y gweithen

Yn wir dyddeuhawr
Ai lu ai longawr
A darf Ysgwydawr
Ai newidiaw gwaywaur
A gwedy gwychyrr awr
Ei fodd ef gwnelawr
Cylch Prydain bo
Flemyched yngo
Draig nid ymgelo
Eir meint y *do*
Nid ysgawn i oled
Goreseyn Dyfed
Dyddycawd ynwet
Tra merin Reged
Prif perchen ced
Gwledychaud yn elued
Hael hydr ei ddylif
Gorfawr ei gynnif
Wrth awirio hif
Cadwaladr gweith heinin

TALIESIN.

PRIF GYFARCH TALIESIN

Ragodeu.—E. Ll. a Gododdau.
Remore seu Impedimenta.—Ll.

PRIF gyfarch¹ gelvyd par ryleat²
Puy Kyntae tyuyl ae goleuat
Neu adaf pan vu pa dyd y great
Neu y dan tylwet py ry Seilyat
A vo Lleion nys myn pwyllat
Est qui peccator am niverit
Collant gulad Nef uy pluyf Offeiryet

¹Gyfan.—E. Ll.²Pan rylead.

Boreu neb ni del
 Or ganon teir pel
 Eingngyl gallwydel
 Gunaont eu ryvel
 Pan dau nos a dyd
 Pan vyd lluyd Eryr
 Pan yw tyuyl nos
 Pan iu guyrd llinos
 Mor pan dyverwyd
 Cud anys guelyd
 Yssit teir ffynnaun
 Y mynyd Fuaun¹
 Yssit² gaer Gwarthawn
 A dan don eigiawn
 Gorith gyvarchawr³
 Puy enw y Porthawr
 Pwy y periglawr
 Y vab Meir mwynvawr
 Pa vessur muynaf⁴
 A orug Adaf
 Puy vessur Uffern
 Puy tuet y llen
 Puy llet y geneu
 Puy meint eu mein heu⁵
 Neu vlaen gwydd ffalsum
 Py estung mor grum
 Neu pet anat llon
 Yssyd yn eu bon
 Neu leu a gwydion
 A vuant gelvydon
 Neu a *rodant* lyvyryon⁶
 Pan⁷ wnant
 Pan dau nos a lliaint
 Pan vyd y diviant
 Cud anos rac dyd⁸
 Pater Noster ambulo
 Gentis tonans in adjuvando⁹
 Sibilem Signum
 Ro gentes fortium
 Am gwiw gwiwam gwmyd
 Am geissyant deu Gelvydd
 Am Kaer Kerindan Kerindydd
 Rys tyneirch¹⁰ *pector* Dauyd
 Y mwyngant ys ewant
 Ym Kaffwynt yn dirdan
 Kymry yggridvan
 Provater eneit
 Rac Lluyth eissyffleit
 Kymry prif diryeit
 Rann ry goll buyeit
 Gwaedd hir ucheneit
 As guyar honneit
 Dydoent guarthvor
 Gwydveirch dyarvor
 Eingyl yghygvor

¹ Ffyawn.² Ys id.³ Pa.⁴ Go ith gyvarthawr.⁵ Cwdd a nos rhag dydd⁶ Lafur fwynaf.⁷ Pan daw nas welydd.⁸ Enneinieu.⁹ Ambulando.¹⁰ Wyddont lyvron.¹¹ Rhy dynnuieirch.

Guelattor aruyddion
 Guynyeith ar Saesson
 Claudus in Sion
 O ruyvannussion
 Bydaut penn Seiron
 Rac ffichit¹ lewon
 Marini² Brython
 Ryd a roganon³
 A medi heon
 Am Hafren Avon
 Lladyr ffadyr Ken a Massuy
 Fsis amala ffur ffir Sel
 Dyrnedi trinet tramoed
 Creaudyr o ro hai⁴—huai
 Gentil divlannai⁵ gyspell
 Codigni ceta gosgord mur
 Gan nath beu gan Govannon
 Corvu.....dur
 Neu bum gan uyr Kelydon
 Gan Vatheu gan Govannon
 Gan Emnyd⁶ gan Elestron
 Ry ganhymdeith achuysson
 Bluydyn yg Kaer Govannon
 Wyf hen, uyf neuud uyf guion
 Wyf lluyr uyf synwyr Keinyon
 Dy gy vi dyheu⁷ vrython
 Gudydyl Kyl diaerogyon⁸
 Meddud medduon
 Wyf bard uyf ny rivaf⁹ y eillyon
 Wyf llyu, uyf syu amrysson
 Sihei a rahei¹⁰ nys medry
 Si ffradyr yn y ffradri
 Pos Verdein bronrhein a dyvi
 A ddeuont uch medlestri
 A ganont gam vardoni
 A geissent gyvaruys nys deubi
 Heb gyvreith, heb reith, heb rodi
 A guedy hynny dyvysgi
 Brithvyt a byt dyoysei
 Nac eruyn dy hedduch nyth vi
 Reen nef rymavyr¹¹ dy wedi¹²
 Rac y gres¹³ rym guares dy voli
 Ri Rex gle¹⁴ am gogyvarech yn gelvyd
 A ueleisty Dominus ffortis
 Darogan dwfn Domini
 Budyant Uffern
 Hic nemor i por progenii
 Ef a dillyngys ei thuryf
 Dominus virtictum
 Kaeth naut Kynhulluys estis iste—est
 (Est) a chyn buasson a simsei¹⁵
 Ruyl deruin y duu diheu

¹ Ffichti.¹⁰ Sihai arabai.² Morini (Mariun).Arahei nys meddai,—
Deest in Ll. C.³ Ry daroganon.⁴ Oro hai.¹¹ Rym a wyr.⁵ Dichanai.¹² Dy weddi.⁶ Ieunydd—iewydd.¹³ Yngres.⁷ Dy gofi dy hen.¹⁴ Gloriae.⁸ Diferogion.¹⁵ Synsei arnaf.⁹ Ni rifai.

A chyn mynnuif dervyn ereu
 A chyn del ewyn friw ar uyggenau
 A chyn vyg Kyvalle ar y llatheu pren
 Poet ym heneit yd a Kyvadeu¹
 Abreid om dyweit llythyr llyvreu
 Kystud dygyn geudy guely agheu
 Ar saul a gigleu vy mardlyfreu²
 Ry bryn huynt wlat Nef adef goreu
 Ry prynwynt &c.

DIWEDD Y PRIF GYFARCH.

TALIESIN.

Myfi sydd Ddewin
 A Phrifardd cyffredin
 Mi adwaen bob corsin
 Yngogof gorthewin
 My a ryddhaf Elphin
 O fol y Twr Meinin
 Mi a fynagaf ich Brenin
 Ac hir bobl gyffredin
 E ddaw pryf rhyfedd
 O Forfa rhianedd
 I ddial enwiredd
 Ar Faelgwn Gwynedd
 Ai flew ai ddannedd
 Ai lygaid yn eured
 A hun a una ddiwedd
 Ar Faelgwn Gwynedd.

ANGAR CYVYNDAWD.

Inimica Confœderatio.—E. LL.

BARD yman y mae ni chaint aganho

Caned pan ddarffo
 Sywedydd yn yd fo
 Haelon am nacco
 Nis deubi a rotho
 Trwy Iaith Taliesin
 Bu ddydd ymellin
 Kian pan ddarfu
 Lliaws gyvolu
 By lleith bid araith afagddu
 Neus dwg yn gelfydd
 Cyfreu Argywydd
 Gwiawn a leferydd
 A ddwfn ddyfydd
 Gwnaei o farw fyw
 Ag anghyfoeth yw
 Gwneynt eu perion
 Af erwynt heb don
 Gwneynt eu delidau
 Yn oes Oesau
 Dydyth dyddyceawd
 O ddyfnwedydd gwawd
 Neut Angar Cyfyndawd
 Pwy ei chynefawd

¹Cyfeddeu.

Mard gyfreu.

Cymmeint cerdd ciwdawd
 A delis eich tafawd
 Pyr na threthwch draethawd
 Llad uch llyn llathrawd
 Penilliach pawb
 Dybyddaf yna gnawd
 Dwfn dyfu yngnawd
 Neu'r doddyw ysgygnawd
 Trydydd par ygnad
 Triugein mlynedd
 Yd porthes lawrwedd
 Yn nwfir Kaw a chiwed
 Yn elfydd tired
 Canweis am ddioedd
 Cant rihydd addynoedd
 Can yw ydd aethant
 Can yw y doethant
 Can eilewydd gant
 Ag ef ai darogant
 Lladdan fereh lliant
 Oedd bych ei chwant
 I aur ac Ariant
 Pwy byw ai diadas
 Gwaed i ar mynwas
 Odid traethator
 Mawl molhator
 Mi dwyf Daliesin
 Ryphrydaf i iawnllin
 Parawd hydffin
 Ynghynelw Elphin
 Neur Deyrnged
 O rif eur dylved
 Pan gassad ni charad
 Anudon a brad
 Mi ni chwennych vad
 Trwy gogyweg an gwawd
 A gogyfarchwy brawd
 Wrthyf ny gwybydd nebawd
 Doethwr prif gelfydd
 Dispyllawd sywedydd
 Am wyth am edrwyth
 Am ddoleu dynwedydd
 Am wyr gwawd gelfydd
 Cerddwn Dduw yssydd
 Trwy ieith Talhayarn
 Bedydd bu ddydd farn
 A farnwys teithi
 Angerdd Farddoni
 Ef ai rhin rhoddes
 Awen anghynnes¹
 Saith ugein Ogrfen
 Y sydd yn Awen
 Wyth ugein o bob ugein e fydd yn un
 Yn annwfn y diwyth
 Yn annwfn y gorwyth
 Yn annwfn is Elfydd
 Yn awyr uch Elfydd
 Y mae ei gwybydd

¹Anghymmes.

Pa dristyd y sydd
 Gwell na llawenydd
 Gogwn *ddeddf* rhadeu
 Awen pan ddyffreu
 Am gelfydd taleu
 Am ddedwydd Ddieu
 Am buchedd ara
 Am oeseu ysgorfa
 Ym hafal Deyrnedd pa hyd eu cyng-
 wara
 Am gyhaval ydynt trwy weryd

Awel uchel gyd
 Pan fydd gohoyw bryd
 Pan fydd mor hyfryd
 Pan yw gwrech echen
 Pan echrewyd uchel
 Neu haul pan ddodir
 Pan yw toi tir
 Toi tir pwy maint
 Pan dynid gwytheint
 Gwytheint pan tyunid
 Pan yw gwyrdd gweryd
 Gweryd pan yw gwyrdd
 Pwy echenis cyrdd
 Cyrdd pwy echenis
 Ys dir pwy ystyriwys
 Ystyriwyd yn Llyfreu
 Pet wynt pet ffreu
 Pet ffreu pet wynt
 Pet Afon ar hynt
 Pet Afon ydynt
 Daear pwy ei lled
 Neu pwy ei thewed
 Gogwn t. ws llaflawr
 Am rudd am lawr
 Gogwn atrefnawr
 Rhwng nef a llawr
 Pan atsain advant
 Par ergyr divant
 Pan llewyeh Ariant
 Pan fydd tywyll Nant
 Anadl pan yw du
 Pan yw oreu a fu
 Buch pan yw bannog
 Gwraig pan yw Serchawg
 Llaeth pan yw Gwynn
 Pan yw glas celyn
 Pan yw barfawg myn
 Yn lliaws mehynd
 Pan yw baraut }
 Pan yw creu efwr }
 Pan yw meddw rolwyn
 Pan yw lleddf orddwyn
 Pan yw brith Iyrehwyn
 Pan yw hallt halwyn wyn
 Cwrw pan yw Ystern
 Pan yw lledrudd gwern
 Pan yw gwyrdd Llinos

Pan yw rhudd Egroes
 Neu wreig ai dioes
 Pan ddygynnu nos
 Pan ddatwein y sydd yn eur Lliant
 Ni wyr neb pan ruddir ei bron huan
 Lliw yn erkynan newydd }
 Anahawr ei ddwyn }
 Tant telyn py gwyn
 Eog py gwyn ny Gan
 Py geidw ei diddan
 Py dyddwg Garthan
 Gereint ac Arman
 Py ddyddwg glain
 O erddygnawd fain
 Pan yw per Erwain
 Pan yw gwyrliw brain
 Talhayarn y sydd
 Mwyaf y Syweddydd
 Pwy amgyffrawd Gwydd
 O aches ammod dydd
 Gogwn da a drwg
 Cwdda cudd amewenir mwg
 Mawr maint gogyhwg
 Cawg pwy ae dylifas
 Pwy gwawr gorphenhas
 Pwy a bregethas
 Eli ag Eneas
 Gogun gogeu Haf
 A fyddant y gayaf
 Awen a ganaf
 O ddwfn ys dygaf
 fon cyd beryd
 Gogwn ei gwrhyd
 Gogwn pan ddyfeinw
 Gogwn pan ddyleinw
 Gogwn pan ddillydd
 Gogwn pan wegrydd
 Gogun py pegor
 Y sydd y dan For
 Gogun eu heissor
 Pawb yn ei Osgordd
 Pet gygloyd yn nydd
 Pet dydd ymlwyddyn
 Pet paladr ynghat
 Pet dos ynghawat¹
 Atwyn yd rannawd
 Gwawd mwy meff gogyffrawd
 Aches gwyd Gwydion
 Gogwn i nebawd
 Py lenwis Afon
 Ar bobl Pharaon
 Pwy dyddwg rwynnon
 Baran achwssyon
 Py ysgawl oddef
 Pan ddyrchafwyd Nef
 Pwy fu fforch Hwyl
 O ddaear hyd Awyr
 Pet byssedd am pair

¹Bum dos yngh awad.—Dr. Davies.

Am un am neddair
 Pwy enw y ddeuair
 Ni eing yn un pair
 Pan yw mor meddwtawd
 Pan yw du Pysgawd
 Morfydd fydd eu cnawd
 Hyd pan yw Meddysg
 Pan y gannawg Pysg
 Pan yw du troed alarch gwynn
 Pedryddawg gwaew Llymm
 Llwyth nef nid ystyng
 Py pedair tywarchen
 Ni wys eu gorphen
 Py voeh neu py grwydr hydd
 Ath gyfarchaf fargad fardd
 Gwr yth gynnydd esgryn Niwl
 Cwddynt dau raiadr gwynt
 Traethator fyngofeg
 Yn Efrai yn Efroeg
 Yn Efroeg yn Efrai
 Laudatum laudate Iessu
 Eilgweith yn rhithad
 Bum glas gleissiad
 Bum ei bum Hydd
 Bum Iwrech ym Mynydd
 Bum cyff mewn rhaw
 Bum bwall yn llaw
 Bum ebill yngefel
 Blwyddyn a hanner
 Bum Ceiliawg brithwyn
 Ar ieir yn eidin
 Bun Amws ar Re
 Bum tarw toste
 Bum bwch melinawr
 Mal y maethawr
 Bum gronyn erkennis
 Ef lyfwys ym Mryn
 A mettawr am ddottawr
 Yn sawell ym gyrrawr
 Ymrygiaw o Law
 Wrth fy ngoddeidiaw
 Am harfolles iar
 Grafrudd grib escar
 Gorffwysseis naw nos
 Yn ei chroth yn was
 Bum aeduedig feddedig
 Bum llad rhag gwledig
 Bum marw bum byw
 Keing ydd ym Eidduw
 Bum i arweddawd
 Rhag ddaw bum tlawd
 Am eil cynghores gres
 Grafrudd am rhoddes
 Odid traethator
 Mawr molhator
 Mi wyf Taliesin
 Ryphrydaf iawnllin
 Parahawd hyd ffin
 Ynghynelw Elphin

DIWEDD.

KADEIR TALLIESIN,

(24 ADAL) CATHEDRA.

MYDWYF Merwerydd
 Molawd Duw dofydd
 Llwrw cyfranc cywydd
 Cyfreu dyfynwedydd
 Bardd bron Sywedydd
 Pan atleferydd
 Awen cyd echwydd
 Ar feinoeth feinydd
 Beirdd llafar lluc de
 Eu gwawd nym gre
 Ar ystrawd ar ystre
 Ystryw mawr mire
 Ac mi wyf cerdd fud
 Gogyfarch feirdd tud
 Ryd ebrwyddaf drud
 Ry talmaf ehud
 Ryddy hynaf dremud
 Teyrn terwyn wold
 Nid mi wyf cerdd fas
 Gogyfarch feirdd tras
 Bath vadawl idas
 Dofn eigiawn addas
 Pwy am lenwis cas
 Camp ymhob noethas
 Pan yw dien gwlith
 A lladd gwenith
 A gwild Gwenyn
 A glud ac ystor
 Ac elyw tramor
 Ac aur bib lleu
 A llon ariant gwiw
 A rhudd em a grawn
 Ag ewyn eigiawn
 Py ddyfrys ffynnawn
 Berwr byrryddawn
 Py gysswilt gwerin
 Brecci bonedd llynn
 A llwyth lloer wehyn
 Lleddf lloned verbyn
 A syuion synhwyr
 A sewyd am loer
 A gofrwy gwedd gwyr
 Gwrth awel awyr
 A mall a merin
 A gwadawl tra merin
 A chorwg gwydrin
 Ar llaw pererin
 A phybyr a phyg
 Ag urddawl segyrffyg
 A llyseu Meddyg
 Lle allwyr Venffyg
 A Beirdd a blodeu
 A guddig bertheu
 A briallu a briwddail
 A blaen gwydd goddeu
 A mall ameuedd

A mynych adneuedd
 A gwin tal cibedd
 O Rufein hyd Rossedd
 A dwfn ddwfr echwydd
 Dawn ei lif Dofydd
 Neu pren purawr fydd
 Ffrwythlon ei gynnydd
 Rei ias berwidydd
 Oedd uch pair pumwydd
 A gwiawn afon
 A gofwy hinon
 A mel a meillion
 A meddgyrn meddwon
 Addwyn i Ddragon
 Ddawn y Derwyddon

CAN Y GWYNT.

CYCHWEDL am doddyw o Galchfynydd
 Gwarth yn Neheubarth anrhaith clodrydd
 Da a rydd i lew dywaledd i fedydd
 Llaw yw ei Ystrad llawen gynnydd
 Llara lluedd peblet llara arallfro
 Cad gormes tra trachwres bro
 Odid o Gymry ai llefaro
 Dyfed dygyrched biw mab Idno
 Ac ni llefessit neb nid *do*
 Er talu canmu erof un llo
 Golaith dy Ysgarant amgant dyvro
 Mal tan twym tARTH yn yd vo
 Pan gyrechassam ni drwydded ar dir
 Gwyddno
 Oedd celein feinwen rhwng graian a gro
 Pan ymchoelwys Echwydd o Gludyffro
 Nid Efrewws buch wrth ei llo
 Gogyfarch fabon o arall fro cad
 Pan amug Owein biw ei fro
 Cad yn rhyd Aclud Cad Yngwen
 Cad Yngossulwyd aban uddun
 Cad rhag rhodawys eirwyn drych
 Gwaywaw a lleullenyn
 Cad tu man llachar derlyw derlin
 Ysgwydawl yn llaw garthan yngryn
 A welei Vabon ar Ranwen Rheidawl
 Rhag biw Reged y cymysgyn
 Oni bai ac adanedd ydd ehettyn
 Rhag Mabon heb gelanedd hwy nid ëyn
 O gyfarfod disgyn a chychwyn cad
 Gwlad Vabon gwehenyd anoleithad
 Ban ddisgynnwys Owein rhag biw ei dad
 Tarddai Galch a chwyr ag yspyddad
 Nid ysgafael i neb ddwyn biw moel
 Cyd es glwch rhag gwyr rhain ruddion
 Rhag Pedrydan dandde
 Rhag cadarn gyfwyne
 Rhag gwyar ar gnawd

Rhag afar Ystaenwawd
 Cychwedl am doddyw o leutiredd deheu
 Traeth riau goleu haelon
 Nith ogyfeirch o chwynogion
 Am ryd or am gwern y Gadfaon
 Ban berid cad rhi rhwyf Dragon
 Billt na *owillt* biw rhag Mabon
 O gyfarfod Gwrgun
 Bu celanedd nedd rhai yn Rhun
 Bu llawenydd dy bydd i frain
 Ban ymadrawd gwyr gwed Muchien cad
 Nid ef diengis ysgwyd Owein
 Ysgwyd fal urthiad ynghad trabludd
 Ni reëi wartheg heb wyneb rhudd
 Rhuddion beuder biw a mawr ei rad
 Gwyar gorgolcher gwarthaf iad
 Ac ar wyneb gwyn ydd yr ymgaffad
 Euorbell greuled genem ddulliad
 Praid wenhwys iolin praid daresteinad
 Praidd rhag taerfrwydr taer gyffestrwn
 Praidd ben gyfylchi Keing oreig ar ys-
 gwydawl
 Mawr ddiscreinawr llafnawr am iad
 Cad y rhag Owein mawr mawr o irad
 Meinddynt cwyddynt hwy wyr yn amwyn
 gwlad
 Gor erefein bud oi tad

KANU Y KWRWF

(24).

TEITHI edmynt
 Gwr a gadwynt gwynt
 Pan del ei rihudd
 Gorfloeddawg Elfydd
 Menhyd yn dragwydd
 Ys tydi a fedydd
 Dylif deweint a dydd
 Oedd ym amogawr
 Nos yn Orphowyssawr
 Maswedd a folhawr
 Y wrth wledig mawr
 Mawr Dduw digones
 Heul haf ai rywres
 Ag ef digones
 Budd Coed a Maes
 Galwettawr Yraches
 Ar eilig anghymes
 Galwellawr pob neges
 Deus dymgwares
 Achyn dybyddyn
 Llwyth byd i'r unbryn
 Ni ellynt ronyn
 Heb gyfoeth Mechdeyrn
 Ef ai tawdd yn llyn
 Hyn y vo Eginyn

Ef ai tawdd waith arall
 Hyn y fo yn fall
 Drehawg dydderfydd
 Dysgofag yr Elfydd
 Golchettawr ei lestri
 Bid gloyw ei frecci
 A phan fo anawell
 Dyddyccawr o gell
 Dyddyccawr rhag rhieu
 Ynghein gyfeddeu
 Nis gwrthryn pob dau
 Y mel ai goreu
 Duw edwynt ynof
 Ydd fydd yn ei fodd
 Llaryaf yw trindawd
 Gorwyth meddw meddwhawd
 O fynud pysgawd meint y godrefi
 Grayan mor heli y dan dywawd
 Am cudd y ar teithiawg
 Mi hun am gwaraud
 Ni ddigonir nebawd
 Heb gyfoeth y Drindawd
 Teithi edygant¹
 Yn Nyffryn Garant
 Gallawg gallwyd anchwant
 Sybwl symudant
 Ban erdddefel tant
 Neu nos cwdd dyfydd
 Cwdd dirgel rhag dydd
 A wyr cerdd Gelfydd
 Py gel Kallofydd
 Am dyro amde
 Or porth pan ddwyre
 Py ddyddug llyw gayaf
 Py gyd ddechreu lle
 Yn dewis eichiawg
 Ffus ffons ffodiawg
 Ef dyhun hunawg
 Ef gobryn Carawg
 Cymry Caerneddawg
 Ytat Garadawg
 Dear meneiuon
 Dear Mynawg Mon
 Mawr erch anudon
 Gwenhwys gwallthirion
 Am Gaer Wyrangon
 Pwy a dal y Ceinon
 Ai Maelgwn o Von
 Ai dyfydd o Aeron
 Ai Coel ai Canawon
 Ai gwrwedd ai feibion
 Nid anchwardd ei Alon
 O Ynyr Wystlon
 Ef cyrch cerddorion
 Se Syberw Seon
 Neu'r dierfeis i rin
 Ymordei Uffin
 Ymhoroedd Gododin

¹Teithi edmygant. *Dechreu can arall, Qy?*

Ys geirfrith cyfrenhin
 Bran bore ddewin
 Wyf carddenhin hen
 Wyf cyfreu lawen
 Athaw y dygen
 Meu molawd Urien
 Eirian eirioes
 Llyminawg llumoes
 Rhuddfedel afwys
 Rhuddyn ai llynwys
 Cad yn Harddnenwys
 Ynyr ai briwys
 Cant calan cynnwys
 Can car amyuwys
 Gweleis wyr gorfawr
 A ddygyrchynt awr
 Gweleis waed ar llawr
 Rhag rhuthr cleddyfawr
 Glessynt esgyll gwawr
 Esgorynt yn waeywawr
 Trychant calan cyman clodfawr
 Ynyr ar dir yn wir Cochawr

TAL.

PLAEU YR AIPHT.

EFREI edwyl ar veib Israel,
 Uchel enfryd
 Cyd rif dilyn
 Ry dynessey
 Ry gadwys ddaw ddial
 Ar blwyf Pharaowys
 Deg pla poeni
 Cyn eu boddi
 Ym môr aphwys
 Cyssefinbla pyscawd ddife
 Dignawd annwyd
 Eilbla llyffeint lluoossawg
 Llewysynt Aronoed
 Tai a threfnau
 A thyleu
 A chelleu bwyd
 Trydedd gwyddbed
 Gwychr gonoged gwaladwyd
 Pedwar iccwr
 Cwr am ystyr edynogion
 Ail cygnoës
 Ffrwyth coed a Maes
 Cnwd cylion
 Pumed bwystnon
 Ar holl Vibnon
 Egyption
 Belsid miled
 O drum aeled
 Deritolion
 Chweched heb au

Chwyssig crugau
 Creithiau *morion*
 Seithfed tarian
 Cynllysg a than
 A glaw cynwyd
 Gwynt gorddiberth
 Ar ddeil a gwydd
 Wythfed Locust
 Llydan eu clust
 Blodeu cyfys
 Nawfed Aruthr
 Diwedlawg uthr
 Doniawg nofys
 Du dywyllwg
 Drem eneglgw Egiptuis
 Deg veinoeth
 Mwyaf gwyniaith
 Ar blwyf cynrain
 Christ Iesu christioni grein
 Hyd ynt clydwr
 Chwechant milwr
 Miled Efrei

LLATH MOESSEN.

O BOB adfer y dorf froder
 Dychyfaerwawd
 Budd addefig
 I Grist Wledig
 Dogyn volawd
 Dybwyth Duw cein
 Yn Arffed Mair ei heissorawd
 Hynt gwirionedd
 Cyflawn riedd
 Cynnelw o honawd
 Gwyeil Iese
 Dy bobl Iude
 Dychyfaerawd
 Hu gelwir lleu
 O luch a letro
 Er eu pechawd
 Dehau reen
 Mynydd addien
 Mwyn gyfundawd
 Yn rhan Elfydd
 Yn nheml Selyf
 Sail o gyffrawd
 Gofuned gwas
 Colofn dias
 Fest fflemychawd
 Paradwys ddrws
 Bugail Dews
 Dauun gwledychawd
 Neu rygigleu
 Gan broffwydeu lleenawe
 Gcni Iesu

A ryddarfu
 Hyd ei fuchedd
 A fai fuchedd
 I bob rhiedd bywyd parawd
 Cyn peryssid bai mi prydwyn periglawd
 Ryddug claeær
 Nid dayar a yspeiddawd
 Ar for diffwys
 Pan ddisgynnwys
 Dy amgyffrawd
 Gwlad priodawr
 Nis dug mwynfawr
 Bei im o honawd
 Maint dy goddedd
 Boed im dy rad
 Gwyeil Iesse
 A rhad Iessu
 Llathr eu blodeu
 Mawr gwyrrth yn ei fryd
 O Dduw donieu
 Ef oedd Ygnad
 Ygnad oedd ef
 Dewin diheu
 Gwr y cussyl
 I bob ufudd rhag geu
 Ef y sydd gafael
 Claeær nifer toeu
 Cynllaith i luydd Deheu
 Y mal bydewin dilid
 O lu lloneid
 Hubydd y gwrth mab mair
 Moli Reën
 Huarwas gwas
 O Dduar treiddas
 Pet wyr pet gwirion
 Dy rac afael cyfoed coed cyflawn
 Rhudd ni popon moch y dysged
 Lleddyssid gein o airffed Iessu
 A rhoddi rhad Rex Meibion
 Newydd anaw ni mawr glywant
 Dyniadon
 Gwir ei rad gwas porthiant heb wr
 adon
 Dygwerthydyd pob uches rhag
 Rhai Derwyddon
 Nudris ni widyn llarychwel
 gweled Mabon
 Dyddugant thus
 Ag aur dyls o Ethiopia
 O Dduw gordden
 O Duw Reën Rex meneifon
 Herod gystig
 Ni bu goddig Yn geleudon
 Dy boenedig gwallawd
 Peues perchen meibion
 Pan aeth Dofydd par pan ddilludd
 Nilus habedd
 Py ddug Herod
 Anwyd gayafawl

Cyflawn fonedd
Ynghaer Nazaredd
Nid aeth peues perchen anaw
Byd adebriad
Hubwydd ith irad
Tud gorchorddion
Geni Dofydd dyddug perchen
Lleng Englylon

LLATH VOESSEN.

A Duw meiddad
Duw dofyddad
Dewin trugar
Mawr enwerys
Pan ym noddeist
I drwy donniar
Torfoedd Moesen
Gwledig reën
Gwae ae hesgar
Ys arganfu Perif ai Lu
Reglyd ai bar
Ac i vorawg a orugost
Newydd ei bar
Neu'r denwy
Trwy ryferthwy
A fawdd Adar
A ddrychaif haul
Hyd gollewin y bu dayar
Ti a noddyd a rygeryd
O bob carchar
Namyn torfoedd terydd
Eu gwawr trwm eu dear
A nawdd ninnheu
Rhag anwydeu
Uffern anwar
Ad Dduw meiddad
Duw ddofyddad
Dewin trugar
Ys teu di wlad Nef
Ys gurth dangnef
Iti y Kery
Nid oes tudded
Nag eissiwed
Ith wlad Ddofydd
Ni pherir neb
Ni bydd esgar neb i'w gilydd
Mi a wyddwn
Beis deallwn
Rhag cywilydd
Caru o honawd
Y lan Drindawd
O neb celfydd
Beirdd ach gogan
Wynt acharan
Yn dragwydd

Ni bu angwael
Y rhoddaist Irael
Yn llaw Ddafydd
Alexander ceffei lawer
Nifer ei wyr
Nid ef nerthas
Oni chafas
Dy garenhydd
Pan ddoethant ir ddaear
Buant ddear
Eu dihenydd
Selyf ygnad
A gennis gwlad
Bu gwell nog Ydd
Mab teyrnon
Bu gnawd berthnon
Oi gyweithydd
Iago feibion
A fu ferthon
Ar eu helfydd
A ddygymuant
A rannysant
Trwy air Dofydd
Afel¹ wirion
A fu lwyddon
A gymyrth ffydd
Ei frawd Caën
Bu ddiwerin
Drwg ei gussyl
Asser a Soyw
Yn awyr loyw
Ei cyweithydd
Seren Angel
A ddwyn nifer
Rhag eu Milwyr
A llath Voessen
Ef ai ddofoedd
Ar eu helfydd
Rhuddech ddalen
Udd eilladen
Ydd ei genhym
Llafar a Mud
A doeth a drud
As diwygydd
Gwledig cwdd
Un cwdd dirperian ddihenydd
Molaf inheu preswyl
Torfoedd addef menhwyd
Molaf inheu
Addawd goreu
Goreilenw byd
Prif deyrnas
A ddug Ionas
O berfedd Kyd
Ciwdawd Niniven
Bu gwrllawen
Pregethyssid
Rhiein tra mor

¹ Abel.

Bu cysgod Ior
Ysgoryssid
Ac Auasia
Meir Merch Anna
Mawr ei phenyd
Er dy haeledd
A thrugaredd
Fechdeyrn byd
Bwym ninheu
Yn nef gaereu
Gynhwys genhyd

CAN Y MEIRCH.

TORRID Anuynudawl
Tuthiawl dan Yogawl
Ef iolen o dduch lawr
Tan tan hwstin gwawr
Uch awen uchel
Uch no pob nyfel
Mawr ei anyfel
Ni thrig yngofel no neithiawr Llyr
Llyr llwybyr y tebyr
Dy far ynghynebyr
Gwawr gwen gwrth uchyr
Wrth wawr wrth wrys
Wrth bob heuelis
Wrth heuelis nwython
Wrth Pedyr Afaon
Arddyreafi a farn gwrys
Cadarn trydar dwfn ei gas
Nid mi gwr llwfr llwyd
Crwybr wrth elwyd
Hud fy nau garant
Deu dich far dichwant
Om llaw ith law *dylt dup dim*
Trithri nodded
Ateor ar hened
A march mayawg
Cymrwy teithiawg
A march gwythur
A march gwarddur
A march Arthur
Ehofu rod-di cur
A march Taliessin
A march lleu lledfegin
A Phebyr llai llwynin
A Grei March Cunin
Cornan cynneifawg
Awydd awyddawg
Ar tri carn aflawg
Nid ant hynt hiliaw
Cethin March Ceidaw
Corn avarn arnaw
Ysgwyddfrith Ysgodig
Gorwydd llemenig
March Rydderch ryddig
Llwyd lliw elleig

A llamrai llawn elwig
A firoenfol gwyrennig
March Sadyrnin
A March Custennin
Ac eraill yn rhin
Rhag tir all gwin
Henwn Mad dyddug
Cychwedl o Hiraddug
Bwn swch bum bwch
Bwm Syw bum Swch
Bum ban bum banhweh
Bum gawr yn rhythweh
Bum llif yn eirth
Bum ton yn engweirth
Bum ysgof ysgeiniad dilyw
Bum cath benfrith ar driphren
Bum pell bum pen
Gafr ar ysgaw bren
Bum garan gwala gweled golwg
Tragwres miled morial
Cadwent cenedd dda
Or y sydd is awyr gwedi cassolwir
Nid byw ormodd maint am gwyr

"Deest folium integrum in vetusto membranaceo."
Verba "*Davissi* sunt, ex quo hæc transcripta sunt
per me."

IEUAN FARD.

LURYG ALEXANDER.

Ar glawr elfydd
Ei gystedlydd
Ni ryaned
Teir person Duw
Un mab addwyn
Terwyn trinded
Mab ir Dwydid¹
Mab ir dyndid
Un mab rhyfedd
Mab Duw dinas
Mab gwen Mairgwas
Mad gwas gwledig
Mawr ei ordden
Mawr Dduw Reën
Ran gogened
O Hil Adda
Ac Abraha yn ryaned
O hil Dofydd
Dogn ddyfnwedydd
Llu ryaned
Dyddug o eir
Deill a byddeir
O bob aeled
Rac pob anauus
Pob yn ddilis
Dinas diffred

¹Deilas.

ANRHYFEDDODAU ALEXANDER.

MENDOSUS TITULUS.—D.

RHYFEDDAF na chlawr
Addef nef i lawr
O ddyfod rhwyf gawr
Alexander mawr
Alexander Magidawr
Hewys hayarnddawn
Cleddyfal enwogawn
Aeth dan eigiawn
Dan eigiawn eithyd
I geisiau celfyddyd
O geisio celfyddyd
Bid o iewin ei fryd
Eithyd odduch gwynt
Rwng deu griff ar hynt
I weled dremynt
Dremynt ni weles
Present ni chymhes
Gweles ryfeddawd
Gorllin gan bysgawd
A eiddunwys yn ei fryd
A gafas or byd
A hefyd o'i ddiwedd
Gan Dduw drugaredd

PREIDDEU ANNWN.

GOLYCH wledig pendefig gwad ri
Pa ledas y pennaeth tros draeth Mundi
Bu cywair carchar Gwair ynghaer Sidi
Trwy ebostol Pwyll a Phryderi
Neb cyn nog ef nid aeth iddi
Yr gadwyn dromlas cywirwas ai cedwi
A rhag Preiddieu Annwn tost yt geni
Ac yd frawd parahawd yn barddwedi
Tri lloneid prydwen ydd aetham ni iddi
Nam saith ni dyrraith o Gaer Sidi
Neud wyf glod geymyn cerdd o chlywir
Ynghaer pedryfan pedyr y chwelyd
Ynghynueir or pair pan leferid
O anadl naw morwyn gochynnessid
Neu pair pen annwfn pwy *uynydd*¹
Gwrym am ei oror a Mererid
Ni beirw bydd llwrf ni rydyngid
Kledddyf lluch lleawc iddaw rhyddychid
Ac yn llaw Lleminawg ydd edewid
A rhag drws porth Uffern llugyrn lloscid
A phan aetham ni gan Arthur trafferth
llethrid
Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Vediuid
Neud wyf glod geimyn cerdd glywanawr
Ynghaer Pedryfan Ynys Pybyrddor

¹Munad mos. Pair Tyrnog.—D.

Echwydd a Muchydd cymysgettor
Gwin gloyw eu gwirawd rhag ei gosgordd
Tri lloneid Prydwen ydd aetham ni ar for
Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Rigor
Ni obrynaf lawyr llen llywiadur
Tra chaer wydr ni welsynt wrhyd Arthur
Tri ugeint canhwr a sefi ar y mur
Oedd anawdd ymadrawdd ai gwiliadur
Tri lloneid Prydwen ydd aeth gan Arthur
Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Goludd
Ni obrynnaf i lawyr laes eu cylchwy
Ni wddant hwy py ddydd peridydd pwy
Py awr ym meinddydd y ganed Cwy
Pwy gwnaeth ar nid aeth dolau Defwy
Ny wddant hwy yr ych brych bras ei ben-
rhwy

Seith ugein cygwn yn ei aerwy
A phan aetham ni gan Arthur afrddwl
gofwy

Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Vandwy
Ni obrynaf lawyr laes ei gehen
Ni wddant py ddydd peridydd pen
Py awr ym meinddydd y ganed perchen
Py fil a gatwant arian y pen
Pan aetham ni gan Arthur afrddwl gynhen
Namyn saith ni ddyrraith a Gaer Ochren
Mynaich dychnud fal cunin cor
O gyfranc uddydd ai Gwiddanhor
Ai un hynt gwynt ai un dwfr mor
Ai un ufel tan twrwr diachor
Myneich dychnud fab bleiddawr
O gyfranc uddydd ai gwyddyhanawr
Ni wddant pan ysgar deweint a gwawr
Neu wynt pwy hynt pwy ei rynnawdd
Py *ra* ddiifa py dir a plawdd
Bed Sant yn ddfiant o bet allawr
Golychaf i wledig pendefig mawr
Na bwyf trist Crist am gwaddawl

GWAUD GWYR ISRAEL.

TRINDAUD tragwydd
A oreu elfydd
A gwedy elfyd
Addaf yn gelfydd
A gwedy Addaf
Da y goreu Efa
Yr Israel bendigaid
A oreu Murgreid
Gwrdd ei grybwyllleid
Glan ei gywyddeid
Deuddeg tref yr Israel
Dwyrein gywyhel
Deuddeg veib Israel
A oreu Duw hael
Deuddeg tra dinam

Teir Mam ai maeth
 Un gwr ai crewys
 Creawdr ai gwnaeth
 Mal y gwna a fynho a fo Pennaeth
 Deuddeg Mab Israel a wnaeth cul-
 wydd
 Mal y gwna a fynho a fo Arglwydd
 Deuddeg meib Israel a wnaeth Dofydd
 Mal y y gwna a fynho a fo celfydd
 Deuddeg meib Israel dymgoffu
 O ganhad Iesu
 Ac untan ai bu a their Mam uddu
 O naddu y doeth rhad
 Ag eissydyd mad
 A mair mad gread
 A Christ fy nerthiad
 Arglwydd pob gwenwlad
 A alwaf a eilw pob rhydd
 Ha bo fynghynydd
 Genhyd gerennydd

YMDIDDAN

RHWNG UGNACH AB MYDNO, O GAER SEON A
 THALIESIN, O GAER DEGANWY.

ALLAN O'R LLYFR DU O GAERFYRDDIN.

TAL. 1.

MARCHAWC a girch y Dinas
 Ae con guinion ae cirn bras
 Nyth adwaen nu rithweles

UGN. 2.

Marchawc a circh ir Aber
 Y ar March cadarn cadfer
 Dabre genhiw nim gwatter,

TAL. 3.

Mi nid aw ina in awr
 Gollew gueith y godriccaur
 Elhid bendith new a llawr

UGN. 4.

Y gwr nim gwelas beunit
 Y tebic y gur deduit
 Ba hyd eidy a phanndeit

TAL. 5.

Ban deuaw o Caer Seon
 O imlat ac itewon
 I tau Caer leu a Guidion

UGN. 6.

Dabrede genhiw ir Dinas
 A thuit met ara phellas
 Ac eur coeth ar di wanas

TAL. 7.

Mi nyd aduen y gur hy
 A meteu tan a gveli
 Tec achuec y dywedi

UGN. 8.

Debre genhiw imtino
 A thuit guin gorysgelho
 Ugnach yw vy heno mab Mydno

TAL. 9.

Ugnach bendith ithorset
 Athro rad ac enrhydet
 Taliessin viw inheu talaw iti dy gulet

UGN. 10.

Taliessin penhaw or guir
 Beitad yng Kert Kyurgir
 Tric yma hyd dyv Merchir

TAL. 11.

Ugnach Moihav y alaw
 Ath ro rad y gulad penhaw
 Ny haetaw Kabit ny thrigiaw

"The following Poem, beginning GOGANWAWD TEYRN, &c., contains an odd sort of Philosophy about the origin of Salt Water, Rain, and Springs; but as the following part is historical, I insert it here."—L. MORRIS.

GOSGORDD Fardd uchod
 Gosgordd fardd isod
 Nid oes fan wybod
 Dan huan a rhod

Ni wyddoch chwithau
 Pa draetho'ch Tafodau
 Na dosparth diau
 Rhwng eich gwir ach gau

Beirddion bychain Brain bro
 Braidd nad ewch chwi ar ffo
 Y Bardd nim gostego
 Gosteg ni's caffo
 Oni el mewn gortho
 O ddaiar a Grô
 Ar sawl a'm gwrandawo
 Mab Duw ai Caro
 Elphin ap Gwyddno¹
 Sy'n Naear Arthro²

¹ Gwyddno Goronhir, the father of Elphin, was the lord of Cantref Gwaelod, which was swallowed up by the sea. It is said to extend from Sarn Badrig to Aberystwyth, for there is a place in the sea near, called Caer Wyddno. This must have happened *Circ. An.* 530 a 540.

² Arthro, now pronounced Artro, is a river in that neighbourhood, where Cantref Gwaelod is said to have been; and it seems Elphin was in prison at the Castle of Harlech (Diganwy says many others) by the command of Maelgwn, for differing with him about religion or politics.—*Vide* p. 25.

Dan dri ar ddeg clo
Am ganmol ei Athro

Myfi yw Taliesin
Ben beirdd y Gorllewin
Ac a adwaen bob Gorsin
Yngogeir Gorllewin
Ac a ollwng Elphin
O'i Hual Eurin

TALIESSIN.

YMDIDAN

BEWNG MYRDIN WYLLT A THALIESSIN.

ALLAN O'R LL. DU O GAERFYRDIN.

MYRD.

Mor truan genhyf mor truan a dery
Am Kedvy a chavan
Oed llachar Kyflavar cyflavan
Oed yscuid o Tryvvuyd¹ o truan

TAL.

Oed Maelgwn a welwn yn ymwan² y deulu
Rac ter y uulu ni thawant

MYRD.

Rhac deuwr yn nentur y tirran
Rhac Errith a Churriith yar welugan
Meinwineu yndihen a dygan
Moch gweler y nifer gan Elgan
Och oe leith mawr ateith y deuthan

TAL.

Rys undant oedd rychwant y tarian
Hyd attad y daeth rhad cyflawn
Llas Cyndur tra messur y cwynan
Llas haelon o ddynon tra fuan
Trywyr nod mawr eu clod gan Elgan

MYRD.

Trwy a thrwi vug a rug y daethan
Traw a thraw undoeth Bran a Melgan
Llad Dyuel³ oe diwed cyflafan
Ab Erbin ae werin a wnaethan

TAL.

Llu Maelgwn bu yscwn y daethan
Aerwyr cad trybelidiad gwaedlan
Neu gweith Aryfderydd pan fyd y deunydd
O hyd y wychyd y darparan

MYRD.

Lliaws peleidrad gwaedlad gwaedlan
Lliaws aerwyr bryw breuawl sidan
Lliaws ban briwher lliaws ban foher
Lliaws eu hymchwel yn eu hymwan

TAL.

Saith meib Eliffer, seith gwyr ban broffer
Seith gwaew ni ochel yn eu seithran

¹Owynruid. ²Inim wan. ³Dywal ab Erbin.

MYRD.

Seith tân ufelin, seith cad cyferbin
Seithfed Cynfelin y pop cinhvan

TAL.

Seith gwaew gowanon seith loneid afon
O gwaed Cinreinion y dylanwon

MYRD.

Seith ugein haelon a aethan yg willwn
Ynghoed Celiddon y darfuan
Canys mi Myrtin gwydi Taliessin
Bythawd¹ cyffredin fy darogan

LLYMA AWDL A ELWIR

ARMES BRYDAIN.

O DAIR ARMES CERD TALIESIN.

DAROGANA fi hyn
Cad ym hob meyn
Cymry ar gychwyn
Crwst ymrhydyn
Ag Enil ar gychwyn
Rhag llion Llychlyn
A llynges drom droch
A Brython ar Folech
A deudd och
A diwedd dydd croch
A chelain Foch
A gadun yngwadun
A llew llawer dafn
A llaw ar y llafn
A gwaed Iad ar rudd
A Brain ar golydd
A phelydr yn rhydd
a gosgerdd

Am gogawn pennardd
A llu digyfor o bell
A chroes Crist yw cymmell
A fflam o Feddlem
A chaerselem
A gorfod a fydd
I genedl Gwindodydd
Dwy flynedd yn hedd
A hanner y drydydd
Cynan Yngwynedd
Coel cyn celanedd
Cadwaladyr y sydd
Cymru llawenydd
Cymru fu Cymru fydd
Or mor bwygilydd
Cyn ein Gwindodydd
Oes cyn cudwydd
Tair blynedd di bêdd
Trigain Trichant i rai ai harwedd
Oer fydd ei difant

¹Bydded.—L. M.

Heil plant o honyn i ddant
 Nid ef ai diwedda
 Nid aflwydd alaf
 Hedid yngaya
 Hed mab modreda
 Nid coel cyfynles
 Cymru di fuches
 Mae cad cyfeinedd
 Cymry ddfuchedd
 Anrhydedd rhinwedd
 Drindod Trugaredd

TALIESIN.

ANREC URIEN.

LLYFR COCH.

GOGYFERCHEIS, gogyvarchaf,
 gogyverchyd
 Urien Reget
 Duallovyet
 Y Leuenyd
 Eur ac Aryant
 Mor eu divant
 Eu dihenyd
 Kyn noc y dau
 Rug y duylau
 Y guesceryd
 Ieuf a unaeth
 Coll ac alaeth
 Am feirch peunyd
 Keneu y vraut
 Kynnin daervaut
 Ni by geluyd
 Urien a wnaeth
 Dialynyaeth
 Y gewilyd
 Kynnin vynu
 Kyvarchuelu
 Eu dihenyd
 Deutu Aerven
 Diffuys dilen
 Dydaul lwyd
 Seleu delyit
 Enynnyessit
 Or a dybyd
 Dybi y vaeth
 A ryd alhaeth
 Oe eu herwyd
 Cochliu lavneu
 Truy valch eiryeu
 Am ffryth eu gydd
 Wy Kynnhalyant
 Lle peduar cant
 Y peduar guyr
 Dufyr dyvnav¹
 Bendigwyf clav

¹Dyvnavas.

Ac oe herwyd
 Yr ae Kaffo
 Kynvinaul vo
 Yn dragyuyd
 Dydeu collet
 Or ymdiret
 Yr ardelyd
 A llau heb vaut
 A llavyn ar gnaut
 A thlaut lûyd
 Oes feibionein
 Nyf ymgyghein
 Ymmerueryd
 Nyf ymnanret
 Nyf ymdiret
 Neb oe gylyd
 Dreic o Wyned
 Diffwys dired
 Dirion drefyd
 Lloegrwys yd a
 A lletaut yna
 Harchollyd
 Torrit meinueith
 Yn anoleith
 Ar gyfhergyd
 Muy a gollir
 Noc a geffir
 O Wyndodyd
 O gyt gyghor
 Kyvrung esgor
 Mor a Mynydd
 Gotrifit Brythyon
 Yn at poryon
 Ar antyrron gyueithyd
 Ef a dau byt
 Ny byd Kerdglyt
 Ni byd Kelvyd
 Alaf gar maer
 Arthauc vyd chuaer
 Wrth y gilyd
 Llad a bodi
 O Eleri
 Hyt chuil fynyd
 Un gorvydyauc
 Antrugarauc
 Ef a orvyd
 Bychan y lu
 Yn ymchuelu
 Or Mercherdyd
 Arth or deau
 Kyvyt ynteu
 Dycheffervyd
 Lloegrnys lledi
 Afrivedi
 O Bowysyd
 Gwaith cors Vochno
 O diango
 Bydaud deduyd
 Deudeng guraged

Ac nyt ryved
 Am un gur vyd
 Oes Ieunctid
 Aghyvyrdelit
 Y vaeth dybyd
 Beru ymdivant
 Barnauc or cant
 Nys ryuelyd

Uryen o Reget hael ef syd ac a vyd
 Ac a vu yr Adaf letaf y gled [gogled
 Balch yghynted or tri Theyrn ar duc or
 A un eu enu Aneuryn guautryd Auenyd
 A minneu Dalysesin o lann llyn geirionnydd
 Ny dalywyf yn hen
 Ym dygyn aghen
 Oni Moluyf Uryen. Amen.

TAL. AE DYAUT.

DADOLWCH URIEN REGED.

TALIESIN.

URIEN yr echwydd
 Haelaf dyn bedydd
 Lliaws roddydd
 I ddynion efydd
 Angaw a gawsant
 A mynych goddiant
 Mal y cynyllwyd
 Yd wesgerydd
 Llawn beirdd bedydd
 Tra fo dy wychydd
 Ys mwy llawenydd
 Gan glodfein glodrydd
 Ys mwy gogoniant
 Fod Urien ai blant
 Ac ef yn arbennic
 Yn oruchel wledic
 Bellenic yn ciniad
 Cyntair Lloegrwys ei gwyddiead
 Yn ninas pellenig
 Yn ceiniad cynteig
 Llee-grwys ai gwyddant
 Pan ymadroddant
 Llosgi y trefred
 A dwyn eu Tudedd
 Ac emmic¹ colhet
 A mawr anghyfred
 Heb gaffel gwaret
 Rhag Urien Rheget
 Rheget diffrydiad
 Clod ior angorwlad
 Fy modd y sydd arnat
 O bob herchlynad
 Dwys dy beleidrad
 Pan erglywad

¹Eimwng.

Cad pan i cyrchud
 Gwiniuith a wnud
 Tan yn nhai cyn dydd
 Udd yr echwydd
 Yr echwydd teccaf
 Ai dynion haelhaf
 Gnawd eingl heb waesaf
 Am deyrn glewaf
 Glewaf eissylllydd
 Tydi goreu y sydd
 Teccaf ai dynion
 Haelaf gwawd . .
 Pan dremir arnaw
 Es helaeth y braw
 Gnawd gwyledd am danaw
 Am deyrn gognaw
 Am danaw gwyledd
 A lliaws teyrnedd¹
 Eurdceyrn gogledd
 Arbennig Teyrnedd
 Ac yn falclawy fi hen
 Ymdygn angeu angen
 Ny byddwyf yn dirwen
 Na Molwyf Urien

GWAITH GWENYSTRAD.

ARWYRE gwyr Kattraeht gan dydd
 Am wledig gwaith fuddig gwartheyydd
 Urien hwn anawd eineuydd
 Cyfeddeily teyrnedd ai gofyn rhyfelgar
 Rwyg anwar rwyf bedydd
 Gwyr Prydain adwythein yn lluydd
 Gwen ystrad Ystadl cad cynnygydd
 Ni ddodes na maes na choedydd tud achles
 Diormes pan ddyfydd
 Mal tonnawr tost ei gawr tros elfydd
 Gwelais wyr gwyehr yn lluydd
 A gwedi boregat briwgig
 Gwelais i dwrf teirflin trancedig
 Gwaed gohoyw gofaran gowlychid
 Yn amwyn Gwenystrad y gwelid gofwr
 Hag angwyr llawr lluddedig
 Yn nrws rhyd gwelais i wyr lledruddion
 Eirf dillwng rhag blawr gofodion
 Unynt tanc gan aethant golluddion
 Llaw ynghroes gryd ygro granwynion
 Cyfeddwynt y gynrhein Kywyn don
 Gwaneicawr gollychynt rawn y caffon
 Gweleis i wyr gospeithig gospylad
 A gwyar a uaglei ar ddillad
 A dulliaw diaflym dwys wrth gad
 Cad gwortho ni buffo pan bwyllad
 Glyw Reged rhyfeddaf pan feiddad
 Gweles i ran roedig gan Urien

¹Maranhedd.

Pan amwyth ai Alon yn llech wen Galysten

Ei wythiant oedd llafn acesawr gwyr
Goberthid wrth Angen
Awydd cad a ddiffio Euronwy
Ac yn y fallwyfi hen
Ym dygyn Anghen angher
Ni bydif yn dirwen
Na molwyf fi Urien

TALIESIN AE KANT.

Y CYFIEITHAD

GAN IEUAN FARDD AC OFFEIRIAD.

Extol the Men of Cattræth, who, with the dawn went with their victorious leader Urien, a renowned elder, the pillar of Kings, of matchless valour, a chief of great power. The Men of Britain came in a body to Gwenystrad to offer battle; neither the fields nor the woods afforded protection to their enemies when they came in their fury, like the roaring wave rushing in its might to cover the beach. I have seen brave men in the army, and after the battle in the morning the mangled flesh. I saw the place where the shout was given, and where three ranks of men fell, and the crimson gore covered the ground: in Gwenystrad was seen a fort, assailed by the laborious toil of warriors. In the pass of the fort have I seen men dyed with red who have hurtled their arms * * * *
† * * * * they jointly fell to the ground when they lost the day; their hands were on the Crucifix, and horror was in the pale face of the dead warriors. I have seen men * * * * and the blood entangled on their clothes, quick and furious thrusts in battle. Men bore patiently the warlike toil, and where there was no flying when they grew outrageous. I am astonished at the courage of Reged's Chief! I have seen Urien's Brow covered with rage when he furiously attacked the enemy by Lech Wen Galysten; his anger was satisfied in dealing deadly blows amongst his foe, and his shield in time of need was heaved up to defend him. Euronwy mayest thou grow desirous of Conflict! And till I grow old, and must necessarily die, may I have no constant joy if I praise not Urien.

N.B....This battle was fought by Urien Reged, Prince of Cymbria, against the Saxons.

GWAITH ARGOED LLWYFEIN.

CANU URIEN.

Y BORE Dduw Sadwrn Cad fawr a fu
Or pan ddwyre Haul hyd pan gynnu
Dygrysowys fflamddwyn yn bedwarllu
Goddeu a Reged i ymddullu
Dyfwy o Argoed hyd Arfynydd
Ni cheffynt eiryoës hyd yr undydd
Atorelwis fflamddwyn fawr drybestawd
A ddodynt yngwystlon a ynt parawd
Yr atebwys Owain ddwyrain flossawd
Nid dodynt nid ydynt nid ynt parawd
A cheneu mab Coel byddai Cymwyawg
lew

Cyn attalai owystl nebawd
Atorelwis Urien Udd yr echwydd
O bydd ynghyfarfod am garennnydd
Dyrchafwn eidoed odduch mynydd
Ac ymorthwn wyneb odduch emyl
A drychafwn beleidr odduch ben Gwyr
A chyrchwn fflamddwyn yn ei luydd
A lladdwn ag ef ai gwyweithydd
A rhag Gwaith Argoed Llwyfain
Bu llawer Celain
Rhuddei frain rhag rhyfel Gwyr
A gwerin a grysswys gan einewydd
Arinaf y blwyddyn nad wyf Kynnydd
Ac yn y fallwyf hen
Ym dygn angeu angen
Ni byddif ym dyrwen¹
No molwyf Urien²

TALIESIN.

ENGLISHED THUS.

BY L. MORRIS, 1763.

ON Saturday Morning a great battle ensued, Which lasted from sun-rising to its descent;³ Fflamddwyn⁴ hastened in four legions Goddeu⁵ and Reged's⁶ forces to fight,⁷ They reached from Argoed⁸ to Arfynydd,⁹ but lived only one day. Flamddwyn loudly called in great hurry,

¹ "The two last lines were not in the Book of John Lewes of Llynwene."—*Daviesius*.

² This Urien is he whom the old Author in Nennius calls Urbgen, with his Sons. Deovix the Saxon fought stoutly. Vide Gale's Nenn.—*Ll. Ddd.*

³ See Cynnu, Esgyn, Desgyn, in Davies's Dict.

⁴ The Saxon General Flamddwyn mentioned in Triade, 56.

⁵ Goddeu, a country in North Britain, where the famous Battle of Gwaith Goddeu was fought, Triade 47; one of the three trifling battles.

⁶ The King of Cumbria Reged.

⁷ Ymddyllu in the original signifies to dispose an army.

⁸ Argoed, the country of Llywarch-hen, out of which he was driven by the Saxons.

Gwyr Argoed erioed am Porthant.—*Ll. H.*

⁹ Arfynydd, some place on the borders of Northumbria.

Will they (the Britains) give pledges, are they ready?
 He was answered by Owein,¹ brandishing² his spear,
 They will give no pledges, nor are they ready.
 And Cenau,³ son of Coel, would be an afflicted lion⁴
 Before he would give pledges to any one.
 In the forenoon Urien⁵ the Prince, with fresh men,
 Called aloud, We relations will unite our forces,
 And will erect our banner on the hills,
 And will assist, and turn our faces above the edges, [heads,
 And will raise our shafts above men's
 And will push Flamddwyn in his Army,
 And kill⁶ (fight) with him and his auxiliaries;
 And because of the Battle of Argoed Llwyfein⁷
 There happened many a dead carcase,
 And the ravens were coloured with the War of Men,
 And the common people ran about hastily with the news.
 I will foretell⁸ the year that is not prosperous; [die,
 And till I grow old, and necessarily must
 Let me never smile if I praise not Urien.

CANU I URIEN REGED.⁹

URIEN YR Echwydd
 Haelaf Dyn bedydd

¹Owein ap Urien Reged, the general of the Cumbrian or Reged men, under Urien his father, he and Flamddwyn had married two sisters, daughters of Culfynawyd Prydain, noted in Triad 56 for their incontinency.

²Or clashing his weapons.

³Cenau, son of Coel, must have been the general of Goddau's men, who were auxiliaries with Owein.

⁴Or would behave like an angry lion.

⁵Urien the Prince was King of Cumbria, and his dominion reached as far north as the river Clyde, to the northward of which the men of Goddau were, whom I take to be the Godini of Ptolomy. The trifling battle mentioned in p. 48, note 5, seems to be the same with that mentioned by John Major, Hist. of Scotland, occasioned by a mastiff bitch detained by the Picts; but as that battle has been celebrated by Taliesin in his Gwaith Godden, it is probable Major was out in his chronology about 300 years.

⁶The original word *lladd* is in the modern British *ymlladd*, to fight.

⁷The meaning of the word Argoed Llwyfein seems to be a Forest of Ems (Elms).

⁸Here the poet takes the character of a prophet, after his usual manner. Vide Armes, in D. D. *Llewelyn Dd.*

⁹*Gwel* Dadolwch, tu dal. 47.

Lliaws a roddydd
 I ddynion elfydd
 Mal y cynnullwyd
 Yd wesgerydd
 Llawn beirdd bedydd
 Tra fo du uchydd
 Ys mwy llawenydd
 Gan glodfan clodrydd
 Ys mwy Gogoniant
 Fod Urien ai blant
 Ac ef yn Arbennig
 Yn oruchel wledig
 Bellennig yn cyniad
 Cyntau Lloegrwys ai gwyddiad
 Yn Ninas Pellenig
 Yn ceiniad cynteig
 Lloegrwys ai gwyddant
 Pan ymadroddant
 Angeu a gawsant
 A mynych goddiant
 Losgi eu trefred
 Adwyn eu lludded
 Ac einwng colled
 A mawr amgyffred
 Heb gaffel gwared
 Rhag Urien Reged
 Rheged diffreidiad
 Clod Ior angor gwlad
 Fy modd y sydd arnad
 O bob erglywad
 Dwys dy beleidrat
 Pan erglywat cad
 Cad pan i cyrchud¹
 Gweniaith a wnaud
 Gweniaith a wneit
 Tan ynhai cyn dydd
 Rac Udd yr Echwydd
 Yr echwydd teccaf
 Ai dynion haelaf
 Gnawd Eingl heb waessaf
 Am deyrn glewaf
 Glewaf Eissyllydd
 Tydi goreu sydd
 Or a fu ac a fydd
 Nith oes cystedlydd
 Pan dremher arnaw
 Ys helaeth y braw
 Gwnawd gwledd am danaw
 Am deyrn gognawd
 Am danaw gwyledd
 A lliaws Maranhedd
 Eudeyrn gogledd
 Arbennig Teyrnedd
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygn angeu angen
 Ni byddiff im dirwen
 Na molwyf Urien

¹Cyrchynt.

I URIEN.

YNGORPHOWYS
 Gan rychedwys
 Parch a chymrwys
 A medd meueddwys
 Meueddwys medd
 Ei orfoledd
 A chain diredd
 Imi yn rhyfedd
 A chyfedd mawr
 Ag eur ag Awr
 Ac eur a ched
 A chyfrifed
 A chyfrifiant
 A choddi chwant
 A chwant oi roddi
 Er fy llochi
 Yd ladd yd gryg
 Yd fag yd fyg
 Yd fyg yd fag
 Yd ladd yn rhag
 Rhagwedd rhoddid
 I feirdd y Byd
 Byd yn geugant
 Itti yd weddant
 Wrth dy ewyllis
 Duw ryth beris
 Rhieu yngnis
 Rhag ofn dibris
 Annogiad cad
 Diffreiddiad gwlad
 Gnawd am danad
 Lwryf pystylad
 Pystylad lwrwf
 Ac yfed cwrwf
 Cwrwf oi yfed
 A chein drefred
 A chein dudedd
 Imi ryanllofed
 Llwyfenydd fan
 Ag eirch achlan
 Yn un trygan
 Mawr a bychan
 Taliessin gan
Tidi ai diddan
 Ys tidi goreu or gogleu
 Ei wrdd lidau
 Molaf inneu dy weithredau
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygn angeu angen
 Ni byddiff ym dirwen
 Na molwyf Urien

I URIEN.

AR un blynedd
 Un yn darwedd

Gwin a mall a medd
 A gwrhyd digassedd
 Ac ei lewydd gorod
 A haid am fereu
 Ai phen ffuneu
 Ai teg wyddfaeu
 Ei bawb oi wyd
 Dyfynt yn hlymnydd
 Ai farch y danaw
 Yngoddeu gwaith Mynaw
 A chwaneg anaw
 Budd am li am law
 Wyth ugein unlliw
 O loi a biw
 Biw blith ag Ychen
 A phob cein amgen
 Ni byddwn lawen
 Bei lleas Urien
 Ys cu cyn iethydd
 Iais cyngryn cyngryt
 A briger wen olched
 Ar elor ei dynged¹
 A gran gwyarllod
 Am waed gwyg gonodded
 A gwr hewr bythig
 A fei feddw ei wreig
 Am ys gwin ffelaig
 Am ysgwin mynych gyttwn
 Am Sorth am porth am pen
 Cyn na phar cyfwyrein
 Kymaran taraw
 Gwas y drws gwranda
 Py drwst ai dayar a gyn
 Ai mor a ddugyn
 Dy gwyawg ychyngar wrth y ped-
 ydd
 Ossid uch ym mhant
 Neud Urien ai gwant
 Ossid uch ym mynydd
 Neud Urien a orfydd
 Ossid uch yn rhiw
 Neud Urien ai briw
 Ossid uch ynghawdd
 Neut Urien a blawdd
 Uch hynt uch as
 Uch ymhob Kamas
 Nac un tew na dau
 Ni nawdd y rhag eu
 Ni byddei ar newyn
 A phreiddieu yn ei gylchyn
 Gygoriawg gorlassawc gorlassar
 Ail angeu oedd ei bar
 Yn lladd ei Esgar
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygyn Angeu Angen
 Ni byddiff ym Dyrwen
 Na molwyf Urien

¹ Y dyged.

CANU I URIEN.

ARDWYRE Reged rysedd Rieu
 Neu ti rygostais cyn bwyf teu
 Gnissynt cad lafnawr
 A chad fereu gnissynt wyr
 Y dan gylehwyawr
 Lleeu goleu gwyn gelein
 Ymathren ni mad frwydrwyd
 Rhi ni mad geu
 Ydd ymarmerth gwledig
 Wrth Cymryau
 Nis gyr neges y geissiaton
 Gochawn Marchawg mwth molud gwriion
 O ddreig ddylaw adnaw doethaw don
 Yn i ddoeth Wlph yn dreis ar ei Alon
 Hynny ddoeth Urien yn edydd yn Aeron
 Ni bu cyfergyriad ni bu gynnwys
 Talgynnawd Urien y rhac Powys
 Ni hyfrwd brwd echen gynnwys
 Hyfeidd a Gododin a lleu towys
 Dewr yn enmynedd a thaith gyduwys
 Difell dyddwyn yngwaed gwyden
 A weles llwyfenydd ufydd cyngryn
 Yn eiddoedd cyhoedd yn eil mehyn
 Cad yn rhyd Alclud Cad ym ynuer
 Cad gellawr brewyn Cad hireurur
 Cad ymhrys Cadleu, Cad yn Aber-ioed
 Y ddygyfrang a dur breuer mawr
 Cad gluduein Gwaith pen coed
 Llwyth llithiawg Cunar ormant gwaed
 Atweilaw gwyn goruchyr cyd mynan
 Eingl eddyl gwrthryd
 Lledrudd o gyfranc ag Wlph yn rhyd
 Gwell ganher gwledig pyr y ganed y Udd
 Prydain pen perchen broestlawn y Udd
 Nid ymddug ddillad na glas na gawr
 Na choch nag choëg uyg mawr llawr
 Nid arddodes y foddwyd dros Voel Mael-
 awr

Meirch o genedl vrych mor greidiawl
 Haf ydan ayaf ag araf yn llaw
 A Rhyd a Rhodwydd eu harwylaw
 A gwest y dan geirdd ag ymdwyrw
 Ac hyd orphen byd edrywyd Caw
 Gosityn¹ goyscub dyhaw! am delw
 Dilwfr am leufereu neu fi erthrycheis
 Rhag hwyd Peleidr ar ysgwydd
 Ysgwyd yn llaw Godeu a Rheged yn ym-
 ddulliaw
 Neu fi a weles wr yn buarthaw
 Saph sonedd firen Segidydd² lawr
 Neu fi gogwn Ryfel ydd argollawr
 Er maint a gollwyf y argollaw
 Neu fi neu ym gorwyth meddu meddlyn
 Gan hyfeidd hywr hywest ddilyn
 Neu fi neu ysgynhedais cysgawd gweithen
 Dithrychws fy rhieu radeu lawen

¹Gofyddin.—LL. E. D. ²Sengidydd.

Gwasga gwlad dda wrth wruyn
 Ac yn y vallwyf i hen
 Ym dygn Angeu Angen
 Na bydyf ym dirwen
 Na molwyf Urien

YSPEIL TALIESIN.

CANU URIEN.

YNGWRYD gogyfeirch yn nhrafferth gwaet-
 wyf
 A wellwyf yn Kerthwir
 Gweleis i rhag neb nim gweles pob annwyl
 Ef diwyl ei Neges
 Gweleis i basg am leu am lys
 Gweleis i ddail o ddyfyn o dowys
 Gweleis i geing gyhafal ei blodeu
 Neur'r weleis udd haelaf ei ddedfau
 Gweleis i lyw Catraeth tra maeau
 Bid fy nar nwy lachar Cymryau
 Gwerth fy nad mawr fydd ei fudd y radeu
 Pen Maon milwyr amde
 Preidd lydan Pren onhyt yw fy Awen
 gwen
 Ysgawr y rhag glyw gloyw glasgwen
 Glyw ryhawd glewaf un yw Urien
 Nim gorseif gwarthegydd
 Gorddear gorddyawg gorlassawg gorlassar
 , goraig a gorddwyre
 Pob rhai sang dilew du Merwydd y Mordei
 Udd tra blawdd yn ydd el oth fodd
 Vared Melynawr yn neuadd maran hed-
 dawg
 Diffreidiau yn Aeron
 Mawr ei wyn ei aniant ac eilon
 Mawr ddyfal ial am ei Alon
 Mawr gwrnerth ystlyned i Frythôn
 Mal rhod tanwhydin tros elfydd
 Mal ton teithiawg Llwyfenydd
 Mal cathl cysluw Gwen a Gweithen
 Val Mor Mwynfawr yw Urien
 Yn y egin ehangryd gwawr
 Un yw rhieu rhwyfiadwr a Dwyawr
 Un yw maon meirch mwth miledawr
 Dechreu mei ymhywys byddinawr
 Un yw yn deuwy pan ofwy ei werin
 Eryr tir tuhir tythremyn
 Addunwn i ar orwydd ffysgyolyn tud
 yniâl
 Gwerth Yspeil Taliessin
 Un yw gwrys gwr llawr a gorwydd
 Un yw breyr benffyg yr Arglwydd
 Un yw hyddgre bydd yn divant
 Un yw blaidd banhadlawr anchwant
 Un yw gwlad fab Eginyr

Ac unwedd ac unsw'n eadfa cedwyr
 Unsw'n y drwg iraven (iaeran)
 A Cheneu a Nudd hael a hirwlad y Danaw
 Ac os it *ytwydef* ym gwen
 Ef gwneif beirdd byd yn llawen
 Cyn mynhwyl meirw meib Gwyden
 Gwaladr gwaed gwenwlad Urien

I. WALLAWG.

YN enw Gweledig Nef Gorchorddion
 Ryganant ryghwynant y Dragon
 Gwrthodes gogyfres gwelydon
 Lliaws Rhun a Nudd a Nwython
 Ni golychaf an gnawt Beirdd o Vrython
 Ryfedd hael a sywyd Sywedydd
 Un lle rhygethlydd rygethllig
 Ryddysyaf rychanaf i wledig
 Yn y wlad ydd oedd ergrynnig
 Nim gwnel nis gwnaf ei newig
 Anawdd diollwng adwloedd ni diffyg
 I wledig ni omedd
 O edrych awdl trwm teyrnedd
 Yn ei fyw nis deubydd budd bedd
 Ni ddigonont hoffedd o'i buchynt
 Caletach yr artaith hael hynt
 Tarf pressenawl tra Phrydain
 Tra phryder ry gohoyw rylyceirawr
 Rylyceer rytharnawr rybarnawr
 Rybarn pawb y gwr banher
 Ac uinat yn yngnad ac elwet
 Nid y gwr dilaw ei ddaered
 Gwas greid a gwrhyd gottraed
 Eil eichawg Gwallawg yn llywet
 Hwyrweddawg gwallawg artebed
 Ni ofyn i neb a wnaeth udd
 Neud ym udd nac neud ych Darwerther
 Tewuedd yn niwedd Haf
 Nis cynnydd namyn chwech
 Chweccach it gynan o hyunydd
 Chedlawg trwyddedawg traeth dydd
 Teyrnedd yngwedd nwys medd mad¹
 Tebyg heul haf huenydd soned gan mwyaf
 Cenhaf gan ddoeth y gan llu eiliassaf
 Bint *bydi* derwy bryt haf pryt mab
 Lleenawg lliawg hamgwrwl gwmn
 Gwawl gwmn gwres tarth gwres tarth
 Trangyunis yd engis heb warth
 Cleda cledifa cledifarch nidd am tyrr
 Y lu y ledrad nid amescud i gaw ei gywlad
 Tyllant tal ysgwydawl rhac taleu ei feirch
 O march trwst Morial rith gar riallu
 Gwynawg ry gwyntlant gweiryd goludawg
 O gaer Glut hyd gaer Garadawg
 Ystadl tir penprys Gwallawg
 Teyrnedd tewrn tangweddawg

DADOLWCH URIEN.

Urien Regedenis Compensatio.

LEU uydd eelassaf
 Mi nyw dirmygaf
 Urien yd gyrchaf
 Iddaw yd ganaf
 Pan ddel fyngwaessaf
 Cynwys a gaffaf
 Or parth goreuhaf
 Y dan eilassaf
 Nid mawr nim dawr
 Byth gweheleith a welaf
 Nid af attaddynt ganthynt ni byddaf
 Ni chyfarehaf fi gogledd
 Ar mei teyrnedd
 Cyn pei am laweredd
 Y gwelwn gynghwystled
 Nid rhaid ym hoffedd
 Urien nim gommedd
 Llwyfenydd diredd
 Ys meu eu rheuffedd
 Ys meu y gwyledd
 Ys meu y llaredd
 Ys meu y deliedeu
 Ai goreffrasen
 Medd o fualen
 A da dieisien
 Gan deyrn golau
 Haelaf rygigleu
 Teyrnedd pob iaith
 It oll ydynt gaith
 Rhagot yt gwynir ys dir dy olaith
 Cydef mynuasswn
 Gwey helu henwn
 Nid oedd well a gerwn
 Hyd ys gwybyddwn
 Weithian y gwelaf
 Y meint a gaffaf
 Namyn y Duw uchaf
 Nis dioferaf
 Dy deyrn Veibon
 Haelaf dynedon
 Wy canan eu hysgyron
 Yn nhiredd eu galon
 Ae yn y vallwyf hen
 Ym dygyn angeu angen
 Ni byddaf im dirwen
 Na molwyf Urien

MARWNAD OWAIN AP URIEN REGED.

ENAIÐ Owain ap Urien
 Gobwyllid ei Ren
 Oi Raid
 Reged Udd ai cudd tromlas

Nid oed fas
 Ei gywyddeid
 Isgell cerddglyd clodfawr
 Esgyll gwaywawr
 Llifeid
 Cany cheffir cystedllydd
 I Udd llewenydd
 Llathreid
 Medel galon gefeailad
 Eissillud y tad
 Ai taïd
 Pan laddawdd Owein Fflamddwyn
 Nid oedd fwyn
 Og ef cysgeid
 Cysgid Lloegr llydan nifer
 A lleufer
 Yn eu llygaïd
 A rhai ni ffoynt hayach
 A oeddynt.....ach
 No chaid
 Owain ai cospas yn ddrud
 Mal cnud
 Yn ymlid defeid
 Gwr gwiw uch ei amlw seirch
 A roddei feirch
 I eirchiaïd
 Cyd as cronnai mal caled
 Ni ranned
 Rhag ei Enaid
 Enaid Owain ap Urien, &c.

GORCHAN ADEBON.

Incantatio Adeboni. — E. Ll.

Nŷ phel guyd aual o aual
 Ny chynnyd dyual a dyual
 Ny ehofn noeth yn esgal
 Paub pan rydyoger yt bal
 A garun y ef carei anreithgar
 Ny byd marw duyueith
 Nyt amsut y vut y areith
 Ny cheri y gyneuïn gyvieith
 Emis anwyhwas ancuyñ
 Am surn am gorn Cuhelyn
 Yn adef tangdef colit
 Adef let buost leu yn dyd mit
 Rhudvyt ceissiessit ceissiadon
 Mein uchel medel y alon
 Dyuen ar Uarchan Adebón

Ac vely teruuyña Goarchon Adebón.

GORCHAN CYNVELYN.

Pei mi brydun
 Pei mi ganun

Tardei Uarchan gorchegin
 Gwelgin torch trych truyt
 Cyrchessit yn Von
 Cyn noe geinyon
 Tyllei garn gaphan
 Rac carneu riu rhon
 Ryu elogown
 Esyn vyrr vyriach
 Varchogion
 Tyllei ylvach
 Gwrhyt Govurthyach
 Ruyt guyn rac Eingl iaun llad
 Iaun vrinyn vrynnnyal
 Rac canhuynaul cann
 Luc yr duc dyvel
 Disgynnnyal alel
 Y pob deur dysel
 Truy hoel truy hen. .n
 Truy gibelaür a gen
 Ac eur ar drein
 A galar duyn dyvyd
 Y uynassed velyn
 Y grei oe gylchyn
 Celecic euyñ
 Medd melyn
 Eil creu oe gylchyn
 Rac cadeu Cynvelyn
 Cynvelyn gasnar
 Ysgrun bryffun bar
 Goberthiat Adar
 Ar deuïn duyär
 Cyrreith grad voryon
 Adan vorduyt haelon
 Cyuret cerd uylon
 Ar weling dirion
 Teyrn tut anau
 Ys meu y guynau
 Yn y vuyt y dyd tau
 Gomyn dyat gelyñ
 Ehangseit eruyn
 Gorchaun cyrd ceinmyn
 Yw Guarchan Cynvelyn
 Gorchan Cynvelyn cyluy wylat
 Etuyn gwr guned Guyned y Ulat
 Dychiannawr deur dychiangat
 Eidyn gaer gleisïon glaer
 Cyuerchrynnait
 Cein dy en rud ynys guerth
 Rud volaut ued meirch
 Eithinyñ neut gut blennyd
 Guarchan Cynvelyn
 Ar ododin neus goruc odyn
 Dogyn gymhuyliet
 Y uaeu drum oreureit
 Am rodes poet er les yu eneit
 Etnygyr y vab Tecvan
 Wrth rif ac urth rann
 Wyr Calvin greit
 Pan Uyrnyuyt arveu

Tros ben cat o vleidiau
 Buan deuer dyd rheit
 Trywyr a thrygeint a thrychant
 Y vreithyel Gattræth ydaethant
 Or saul yt gryssiasant
 Uch ved venestri
 Namyn tri nyd atcorasant
 Cynon a Chatraeth a Chathleu a
 gatuant
 A minneu om Creu dychyorant
 Mab coelcerth uygwerth a unaethant
 O eur pur a dur ac ariant
 Evnyvet nyt nodet e caussant
 Guarchan cyrd Cynvelyn cyvnovant

Yma Tervyn Guarchan Cynvelyn

Canu un Canuauac a dal pob Awdyl o'r
 Gododin herwyd breint yngcerd amrysson.
 Tri chanu a thrygeint a thrychant a dal
 pob un or Gorchaneu.....Achaws yu am
 goffau yn y Gorchaneu rivedi Guyr a aeth-
 ant y Gatraeth nog y dyle gur vyned y
 ymlad heb arveu: Ny dyle Bard myned i
 amrysson heb y gerd honno.

GORCHAN MAELDERU.

TALIESIN AE CANT, ac a rodeis breint y dau Cym-
 meint ac odleu y Gododin oll ae dri Gwarchan
 yngcerd Amrysson.

DOLEU deu ebyr am gaer
 Guibde adoer a dyaer
 Clod rud ceissiedyd cysgut
 Brithue arue aruryt
 Ruthyr anorthur a wehit
 A duy a dodet nyt hebit
 Odef ynyas dof y urthyt
 Dygugei yn aryf yn escut
 Hutei yn ulyd eluit
 Gur a ret pan dych
 Cyuely crymdy crymduyn
 Cyveilu nac eilu etuuy
 Tervyn torret tec teithiaul
 Nyt aruedauc y uolaut
 Dyphryderas y uascant
 Molaut rin rymidin rymenon
 Dysylei trech tra manon
 Dysgleiriauc ac archauc talachon
 Ar rud dreig fud Pharaon
 Cyueilyawr yn auel adanann
 Trengsyd a gwydei neb ac eneu
 Y ar orthur maur mur onuyd
 Ar vor ny delis na chynguyd
 Na chynguyd na chyngor
 Gordibleu eneit talachor
 Nyt muy undyf y Esgor
 . . . sgor eidin rac dior
 . . . nan ceinmyg y rador

. . . ossodes y gledyf ar glawd
 nwyrr budic
 . . . en yn y annaud wledic
 . . . gynnuythic cynlas cynneis
 Duvyn dyvynneis
 Cychuech ny chuyt cychueru cych ven-
 yches
 Cychuenychuy Enlli weles
 A lenuis mican mar edles
 Ar ystre gan vore godemles
 Hute iduare yngorvynt
 Guyr govynnaf rhyannet
 Yn lluru ruyd heu ry golet
 Colluyt meduyt menuyt
 Gogled Run ren rydynit
 Gorcheu am dychuel dychuelyt
 Goruyd muy galuaut no meluit
 Am ruyd amry ysto flit lit lam
 Blin blaen blen blennyd
 Trybadauc y uledic y rhung
 Drem dremrud dremryd
 Ny wolet odef dogynfyd
 Mor eredig dar digeryd
 Cyntaf digonaf can elw
 Cynnuythic leithic tivyrdelu
 Cyn y olo goundelu
 Tal gwr mawr y vael Maelderu
 Deluat dieirydaf y erry
 Par ardelu ruyse uryf bre
 Rymun gulat rymun rymdere
 Ysgaul disgynnaud ulaud gymre
 Nac ysgaut y redece rygre
 Ni odiueid o vevyl veint gure
 Da dyuot Adonny am adassuyt
 A uneles vratuen ganelu
 Ladut llosgut ny chetueist
 Nac eithaf na chyngor
 Ysgun tref dy bennel
 Ny ueleis or mor buyr mor
 Marchauc a vei uaeth no od gur
 Trychant eurdorchauc
 Gyuedgar guaenauc
 Trychan trahauc
 Cyvun cyuarchauc
 Trychan mant godrut
 A gryssius ganthut
 Trychun a thrychant
 Try nyt atcorasant
 Dyual ygeat cyrunug ygeyni
 Yscevrang nyt oed bleidic mab Eli
 Eruyssit guin guydrr lestri lawn
 Ac yn dyd camaun
 Campa wneei
 Y ar awyl can cynn y drengghi
 Calaned cochued ae deni
 Puys blaen rydre ferei gadeu
 Dryl cadyr cat cein crysguydyat
 Bryt am gorleu
 Diechuith lain y oruylan

Nat ry gogleu
 Ef guneei guyr ludu a guraged
 Guedu cyn noe angheu
 Breint mab Bleidgi
 Rac ysperi
 Y beri greu
 Cein guodeo y celyo ery vyhyr
 O honaw aryf yscut
 As eiranghût
 Pan estynnei bawb ti disgymiot
 Ceneu guin guaet meirur meint a neint
 Teir blyned a phedair tudet en vaur
 Yt vaer asgyni myrr hut
 Ath uedi guas nym guerth na thechut
 Present cyn adrawd oed breichyaul glut
 Pan gyrchei ygywlat e glot
 Oed annodauc
 Edilydei Run gur eurderchauc
 Arduyei can ur arur mynauc
 Ef rodei gloyu dul glan y gwychauc
 Anvonauc eissyllut altut marchauc
 Un maban y Gian o dra bannauc
 Ny sathraut Gododin ar glaur phossawt
 Pan vei no lif lymmach nebaut
 Angor deor dain sarpf saffwy graen
 Anysgoget uen blaen bydin aral
 Arcluy treis trachyniuy
 Ruy gobruy gorduylam
 Enuir ith eluir oth gyuir ueithret
 Rector rhuyvyadur mur pob cyvyeith
 Tutvulch treissir aer caer o dileith
 Angor deor dain sarpf Saffwy graen
 Blaen bydin enuir yth eluir
 Guerit cyuir yth eluir oth gywir weithret
 Rector rhuyfyadur mur pob uivet
 Meruyn mab Madyeith mad yth anet

KERDD DARONWY.

DARON E. L.

Duw differ Nefwy
 Rhag llanw lled ofrwy
 Cyntaf attarwy
 Atreis tros fordw
 Py pren a fo mwy
 No get¹ Daronwy
 Nid wy am noddwy
 Am gylch balch nefwy
 Yssid rin y sydd fwy
 Gwawr gwyr Goronwy
 Odid ai gwypwy
 Hutlath Fathonwy
 Ynghoed pan dyfwy
 Ffrwytheu mwy cymrwy
 Ar lan Gwyllionwy
 Kynan ai kaffwy

¹ Nog ef (el).

Pryd pan wledychwy
 Dyddeuant et waeth
 Tros drei a thros draeth
 Pedair prif Bennaeth
 Ar pummed nid gwaeth
 Gwyr gwrdd ehelaeth
 Ar Brydain arfaeth
 Gwragedd a fu firaeth
 Eillon a fi caeth
 Ryferthwy hiraeth
 Medd a marchogaeth
 Dyddau dwy rain¹
 Gweddau a gwriog fain
 Heyrn eu hadain
 Ar wyr yu goriein
 Dyddau cynrain
 O am dir Rhufain
 Eu cerdd a gyeongin
 Eu gwawd a ysgain
 Anan derw a drain
 Ar Gerdd yd gyngain
 Ki i dynnu
 March i rynnaiw
 Eidion a wân
 Hwch i dyrvu -
 Pymhed llwyn gwyn a wnaeth Iesu
 O wig² Adaf i ymtrau
 Gwydded³ coed cain eu syllu
 Hyd yd fuant a hyd yd fu
 Pan wnel Cymry camfalhau
 Ceir arall fro pwy caro fu
 Llemais i lâm o lam eglwg
 Hewssit da nîr gaho drwg
 Mygedorth Run ys ef a ddiwg
 Rhwng Caer Rian a chaer Rywg
 Rhwng Dineiddyn a Dineiddwg
 Eglur dremynt a wyl golwg
 Rhag rhynnawd tan dychyffirwymwg
 An rhen Duw ann ry amwg

DE GALGACO, GWALLAWG AP LLEENAWG, SIC.

Camden in Descriptione Scotiae qui in Triadum
 Libro in tres Britanniae heroas, appellatur, vir
 animo magno fortique qui fusa nona Legione magno
 animi ardore cum Romanis concorrit acerimeque
 Patriam defendit donec fortuna cum potius quam
 virtus desereret.

TRI PHOST CAD YNYS PRYDAIN.

Dynawt ap Pabo Post Prydain, Gwallawg ap Lleen-
 awg, a Chynfelyn Drwsgl. Vid. Trioedd.

KERDD I WALLAWG AP LLEENAWG.

E. LL.

YN enw gwledig nef Goludawg
 Y drefynt biefydd Gyfeil foawg

¹ Riain.

² Wisg.—Ll. E. D.

³ Gwyddfed.—Ll. E. D.

Eirig ei rethren rieddawg
 Rhieu rhyfelgar gewheruawg
 Ef diffyrth addfwyn llan lleenawg
 Tord un trwch¹ ardyawc
 Hir ddychyferfyddain
 O Brydain gofain
 O berth Maw ac Eiddin
 Ni chymmeryn cyferbyn
 Cyweith cyweithydd clydwn
 Digonwyf digones i Lynges
 O beleidr o bleigheid prenwres
 Prenial yw i bawb i drachwres
 Anghyfreint o gadeu digones Gwallawg
 Gwell gwydd² fwyd nog Arthes³
 Cad yn Agathes o achles gwawd
 Gognaw⁴ ei brod⁵ digones
 Cad ymro Vretrwyn trwy wres mawr tan
 Meidrawl yw y trachwres
 Cad ir ai cymrwy Kanhon
 Cad cad crynai yn Aeron
 Cad yn Ardunon ag Aeron
 Eiddywed eilywed i feibion
 Cat ynghoed Beid boed ron ddydd
 Ni meddyliaisti dy Alon
 Cad yn rhac llydawawl⁶ a Mabon
 Nid adrawdd adfrawd Achubion
 Cad yn Gwensteri ag estygi Lloegr
 Safwawr un a⁷ wner
 Cad yn rhos terra gan wawr
 Oedd hywst gwragawn egurawn
 Yn nechreu ynheniad y geirawr
 O rieu o ryfel ry ddiffawd
 Gwyr a ddigawn goddai gwarthegawg
 Haearnddur a Hyfeidd a Gwallawg
 Ac Owein Mon Maelgynig ddefawd
 A wnaw peithwyr gorweiddiawg
 Ym mhen coed cledlyfein
 Atfydd calanedd gwain
 A brain ar ddisperawd
 Ym Mhrydain yn Eiddin yn addefawg
 Ynghafran yn adfan Brycheiawg
 Yyn ergyn yn ysgwn gaenawg
 Ni wyl gwr ni welas Gwallawg

GLASWAUD TALIESIN.

24 A DAL.—LL. E. D.

KENNADEU am ddodynt mor ynt anfon-
 awg
 Dygawn ymletcynt meint fy ngheudawd
 Gnawd rwyf yn heli Beli wirawd
 Gnawd ysgwyd ysgawn ar gefn Yscaud
 Gnawd gwyth ag adwyth o Ysnyddawd
 Gaer

¹ Unhwh.—LL. E. D.

² Gwydut.

³ Arthles.

⁴ Gognaaw.

⁵ Brawd.

⁶ Racwydawl.

⁷ Wy.—LL. E. D.

A nawcant Maer marwhawd
 A fydd mai ar Fennai crei gyflogawd
 Atfydd mwy ar Gonwy creith gwynieith
 gwnahawd
 Addoerlleith dyrreith anaw barawd
 O heyrn erchwyrn edyrn ddyrnawd
 Tri dilyn diachor droch drymlyhawg
 Tair llynges yn aches armes cyn brawd
 Tri diweddydd cad am dri phriawd gwlad
 Gwnahawd bad betrawd
 Tri o bob tri tri phechawd
 Ac Eryri fre farnhawd
 Llu o sais ail oynt trydydd dugnawd
 Ynghymry ydd erhy gwragedd gwedd-
 dawd
 Rac baran Kynan tan tarddawd
 Cadwaladr ai cwyn
 Briwhawd bro a brwyn
 Gwellt a tho Tai ty tyndawd
 Atfydd rhyfeddawd
 Gwr gan ferch ei frawd
 Dy fyn hyn dwrhawd
 O Lin Anarawd
 O honaw y tyfawd
 Coch call y bruddawd
 Nid arbed na nawd
 Na chefnderw na brawd
 Wrth lef Corn Cadwr
 Naw cant yn afreddwl
 O Bedryddant ddygnawd
 Dygorelwi lefni o laswawd efret
 Wrth a gawd y Geudawd

KADEIR TEYRNON CCC.

AREIT awdl eglur
 Awen tra messur
 Am gwr deu awdwr
 O echen aladwr
 Ai ffonsai ai ffwr
 Ai reon rechdur
 Ai ri rhwyfiadur
 A rif ysgrythwr¹
 Ai goch gochlesswr
 Ai ergyr dros fwr
 Ai Kadair gymmesswr
 Ymhlith gosgordd mur
 Neus dug o gawrmwr
 Meirch gwelw gostrodwr
 Teyrnnon henwr
 Heilyn pasgadwr
 Treded dofn doethur
 I fendigaw Arthur
 Arthur fendigad
 Ar gerdd gyfaenad
 Arwyneb ynghad

¹ Ai rif ysgrythrir.—LL. E. D.

Arnaw bystylad
 Pwy y try chynweissad
 A werchedwis gwlad
 Pwy y tri chytarwydd
 A gedwis Arwydd
 A ddaw wrth awydd
 Erbyn eu Harglwydd
 Ban rinwedd rotwydd
 Ban fydd hyn hoywedd
 Ban corn cerddetrwydd
 Ban biw wrth echwydd
 Ban guir pan ddisglair
 Bannach pan lefair
 Ban pan ddoeth o bair
 Ogyrwen Awen teir
 Bum Mynawg mynwair
 Ynghorn im neddair
 Ny ddyly cadeir
 Ni gatwo fy ngair
 Cadeir gennyf glaer
 Awen hyawll daer
 Pwy yw enw y teircaer
 Rhwng lliant a llaer
 Nis gwyr ni fo taer
 Eissillut eu Maer
 Pedair caer yssydd
 Ym Mrydain powyssedd
 Rhieu Merwerydd
 Am nid fo nid fydd
 Nid fydd am nid fo
 Llynghessawr a fo
 Tohid Gwaneg tra gro
 Tir dylyn dirbo
 Nag Aillt nag *ado*
 Na bryn na thyno
 Na rhynnawd godo
 Rhag gwynt pan sorho
 Cadeira Teyrnnon
 Celfydd rwy catwo
 Ceissitor yngno
 Ceissitor Cedig
 Cedwyr colledig
 Tebygaf ddull dig
 O ddifa Pendefig
 O ddull difynnig
 O Leon luryg
 Dyrchafwyd Gwledig
 Am derwyn hen enwig¹
 Breuhawd bragawd brig
 Breuawl eissorig
 Orig a Merin
 Am derfyn chwefrin
 Ieithoedd eddein
 Aches ffysgiolin
 Mordwyaid Merin
 O blan² Seraphin
 Dogyn-dwfn diwerin
 Dyllyngein Elphin

¹ Ewig.—Ll. E. D. ² Blant.—Ll. E. D.

KADEIR KERRIDWEN. CCC.

RHEN rym awyr titheu
 Cerreifant on¹ correddeu
 Yn Newaint ym mhlygeieu²
 Llewychawd yn lleufereu
 Mynawg hoedl Minawg ap Lleu
 A welais i yma gynneu
 Diwedd yn llechwedd Lleu
 Bu gurdd ei hurdd ynghadeu
 Afagddu fy mab inneu
 Dedwydd Dofydd rhwy goreu
 Ynghyfamryson Kerdeu
 Oedd gwell ei Synwyr no'r fau
 Celfyddaf gwr a gigleu
 Gwydion ap Don dygnferthau
 A hudwys gwraig o Flodeu
 A dyddwg Moch o Ddeheu
 Can ni bu iddaw disgoreu
 Drud ymyd a gwryd pletheu
 A rithwys gorwyddawd y ar plagawd lys
 Ac enwerys cyfrwyau
 Pan farner y Cadeiriau
 Arbennig uddun y fau
 Fynghadair am pair am deddfon
 Am Araith drwyadl gadair gysson
 Rym gelwir gyfrwys yn llys Don
 Mi ag Euronwy ag Euron
 Gweleis ymladd taer yn Nant francon
 Duw sul pryd pylgeint
 Rhwng wythaint a Gwydion
 Dyfieu yn geugant ydd aethan Von
 I geissaw yscut a hudolion
 Aran rhod drem clot a gwawr hinon
 Mwyaf gwarth y marth o barth Brython
 Dybrys am ei Lys Enfys³ Afon
 Afon ai hechrys guryr gwrth terra
 Gwenwyn ei chynbyd cylch byd eda
 Nid wydyaidd geu llyfrau Breda⁴
 Cadair gedwidedd yssydd yma
 A hyd frawd parawd yn Europa
 An rothwy y drindawt
 Trugaredd Dyddbrawd
 Cein gardawd gan wyrda

KERDD AM VEIB LLYR AB BRYCHWEL POWYS.

GOLYCHAF i gulwydd Arglwydd pob echen
 Arbennig torfoedd ynhyoedd am Ordden
 Ceint yn yspyddawd uch gwirawd aflawen
 Ceint rac meibon Llyr yn ebyr Henfelen
 Gweleis treis trydar ac afar ac anghen
 Yd lethrynt lafnawr ar bennawr disgywen
 Ceint rhag udd clodeu yn noleu Hafren⁵

¹ Om.—Ll. E. D. ² Enfys.—Ll. E. D.³ Mhylgeineu.—Ll. E. D. ⁴ Breda.⁵ Y pummed ban yn Ll. E. D.

Rhag Brochwel Powys a garwys fy Awen
Ceint yn addfwyn *rodle* ym more rhag
Urien

Yn ewydd am antraed gwaed ar ddien
Neud amug ynghadeir o beir Cerridwen
Handid rydd fy nhafawd
Yn addawd gwawd Ogyrwen
Gwawd Ogyrwen Uferen rwy ddigones
A llefrith a gwlith a mes [arnunt
Ystyriem yn llwyr cyn clwyr cyffes
Dyfed yn ddiheu angeu nes¹
Ac am diredd Enlli dyvi² dylles
Dyrchawr llongawr ar glawr aches
A galwn ar y gwr andigones
An nothwy rhag gwyth llwyth Anghes
Pan alwer Ynys Von tirion vaes
Gwyn eu byd hwy gwleiddon Saesson artres
Doddwyf Deganhwy i amrysson
Ellyngais fy Arglwydd yngwydd deon³
A Maelgwn fwyaf ei Achwysson
Elphin pendefig ry hodgion
Yssid imi deir Cadeir cyweir cysson
Ac yd vrawd parhawd gan Gerddorion
Bum ynghat Goddeu gan Llew a Gwydion
Wy a rithwys gwydd Elfydd ac Elestron
Bum i gan Vran yn Iwerddon
Gwleis⁴ pan laddwyd morddwyd tyllon
Cigleu gyfarfod am gerddorion⁵
A gwyddyl diefyl diferogion
O Benryn wleth hyd Luch Reon
Cymru yn unfryd gwrhyd Wrion
Gwret dy Gymry yghymelri
Teir cenedl gwythlawn o iawn deithi
Gwyddyl a Brython a Rhomani
A wahan⁶ dyhedd a Dyuysgi
Ac am derfyn Prydein cein ei threfi
Ceint rhag Teyrnedd uch medd lestri
Yngheinion Deon im ai dyroddi
An dwy ben sywed ... ced ryferthi
Ys cyweir fy nghadeir ynghaer Sidi
Nis plawdd haint a henaint a fo yndi
Ys gwr Manawyd a Phryderi
Tair Orian y am dan a gan rhegddi
Ac am ei bannau⁷ ffrydieu gweilgi
Ar ffynnawn ffirwythlawn yssydd odduchti
Ys whegach nor gwin gwyn y llyn yndi
Ac wedi ath iolaf Oruchaf cyn gweryd
Gorod cymmod a thi. DIWEDD.

Bid lawen Ynghalan eirian yri
Ac amser pan wna mor maw wrhydri
Ys gnawd gorun beirdd uch medd lestri
Dydddybydd gwaneg ar frys dybrys iddi
Addaw hwynt y werlas o Glas *Ffichti*
Ac am bwyf o Ddews dros fy ngweddi
Pan gattwyf ammod cymod a thi

Addfwyn Gaer y sydd ar lydan Lynn
Dinas diachor mor ai cylchyn
Gogyfarch ty Prydain cwwd gyngain hyn
Blaen Llyn ap Erbin boed teu voyn
Bu gosgordd a bu cerdd yn eil mehyn
Ac eryr uch wybr a llwybr granwyn
Rhag udd ffelyg nag esgar gychwyn
Clod wasgar a Gwanar ydd ymddullyn

Addfwyn Gaer y sydd ar don nawfed
Addfwyn ei gwerin yn ymwared
Ni wnant eu dwyn cyt trwy feflaëd
Nid ef eu defawd bod yn galed
Ni lefaraf au ar fy nhrwydded
Nog eillon deudraeth gwell caeth Dyfet
Cyweithydd o rydd wledd waredied
Cynmwys rhwng pob ddau goreu ciwed

Addfwyn Gaer y sydd ai gwna cyman
Meddut a Molut ac adar ban
Llyfn ei cherddau yn ei chalan
Am arglwydd hywydd hewr eiran
Cyn ei fyned yn ei adwyd yn derfyn llan
Es am rhoddes medd a gwin o wydrin ban

Addfwyn Gaer y sydd yn yr eglan
Addfwyn y rhoddor i bawb ei ran
Adwen yn Nimbych gorwen gwyllan
Cyweithydd wleiddydd udd erlyssan
Oedd ef fy nefawd i Nos Galan
Lleddfawd y gan ri ryfel eiran
A llen lliw choëg a meddu prain
Hyn y fwyaf¹ tafawd ar feirdd Prydain

Addfwyn Gaer y sydd ai cyffrwy cedau
Oedd meu ei rhydau a ddewiswn
Ni lyfaraf i daith rhaith rysgattwn
Ni ddoly celennig ni wpo² hwn
Ysgrifen Brydain bryder briffwn
Yn yd wna tonneu eu hymgyffryn³
Pereit hyd bell y Gell attreiddwn

Addfwyn Gaer y sydd yn arddwyrein
Gochawn y meddut y molut gyfrein
Addfwyn ar ei hor esgor gynrheir⁴
Godde gwrych dymbi hir ei hadain
Dychrech bar carreg creg ei hadnein
Llid ymywn⁵ tynged treidded troth mein

MIC DINBYCH.

ARCHAF y wen i Dduw plwyf esgori
Perchen nef a llawr pwyll fawr wofri
Addfwyn Gaer y sydd ar Glawr gweilgi

¹ Nesnes.—Ll. E. D.

² Dybi.—Ll. E. D.

³ Ar ol y ganlynol yn

Ll. E. D.

⁴ Gwllis(gweleis.—Ll.E.D.)

⁵ Gerddolion.—Ll. E. D.

⁶ Wnahon.—Ll. E. D.

⁷ Ei bennau.—Ll. E. D.

¹ Uwyf.—Ll. E. D.

² Wyppo.—Ll. E. D.

³ Hamgyffryn.—Ll. E. D.

⁴ Gynfrein.—Ll. E. D.

⁵ Mwyn.—Ll. E. D.

A bleiddud gorllwyd goreu affein
Dimpnyer o dduch pwy llad cofein
Bendith culwydd Nef gydllef afein
Aruyn¹ gunel yn frowyr gorwyr Owein

Addfwyn Gaer ysydd ar lan lliant
Addfwyn yd roddir i bawb i chwant
Gogfarch ti fyned boed teu fwyant
Gwaywawr *ryn rein* a dderllyssant
Duw Merchyr gweleis wyr ynghyfnofant
Dyfiu bu gwarthau a amugant
Ac ydd oedd friger côch ac och ardant
Oedd lludwed fyned dydd y doethant
Ac am gefn llech Vaelwy cychwy friwant
Cwyddyn y gan gefn llu o Garant

Y GOFEISWS BYD.

Bu deu teg ar wlad gwledychyssid
Bu haelaf berthaf or Rhianedd
Bu terwyn gwenyn gwae ei gywlad
Ef torres ar Ddar teirgwaith ynghad
Ac ef ni fydd corgwydd i wlad dar plufawr
Pebyr pell athrechwys coed gyrth y godi-
wawd

Alexander yn hual eurin gwae a garcharer
Ni phell garcharwyd angeu dybu ac lle
Ef casaf ergyr o lu neb cynnog ef ni
Ddarchawd myued bed berthrwydd or add-
wyndawd

Hael² Alexander ai cymmerth yna
Gwlad Syr a Siriol a gwlad Syria
A gwlad Dinifdra a gwlad Dinitra
Gwlad Pers a Mers a gwlad y Cana
Ag Ynyssedd Pleth a Phletheppa
A chiwdawd Babilon ag Agascia mawr
A gwlad Galldarus bychan y da
Hyd ydd ymddug y tir tywarch yna
Ac yd wnahon eu bryd wrth eu helya
Y weddont gwystlon i Europa
Ac anrheithio gwladoeidd gwissoedd terra
Gwythyr gwenynt gwagedd gorddynt yma
Bron losgedigion gwyledd gwastra
O gadeu afon pan adroddet
Digonynt brein gwneint pen brithed
Y milwyr mageidawr pan atrodded
Neu wlad ith weisson ti pan ddiffyded
Ni bydd ith esgor, esgor³ lludded
Rhag gofal yr hual ai Agaied
Milcant rhiallu a fu farw rhag syched
Eu geu gogwilleu ar eu miled
As gwenwynnwys ei was cyn noi drefred
Cyn no hyn bei gwell digoned
Inn harglwydd gwladlwydd gwlad gogoned

Un wlad Ior oror goreu ystlyned
Diwyecwyf digonwyf poed genyt dy gyffred
Ar sawl am clyw poed meu eu huned
Digonwynt wy fodd Duw cyn gwisg tudwed

MARWNAD ERCWLF.

Ymchoeles Elfydd
Fal nos yn ddydd
O ddyfod clodrydd
Ercwlf pen bedydd
Ercwlf a ddywedai
Angeu nas riuei
Ysgwydawr y Mordei
Arnaw y torrei
Ercwlf sywessyd
Ewnin¹ lloer egyd
Pedeir colofn cyhyd
Rhuddur ar ei hyd
Colofn Ercwlf
Nis arfeidd bygwl
Bygwl nis beiddie
Gres heul nis godei
Nith aeth nes i nef
Hyd ydd aeth ef
Ercwlf mur flosawd
As arnut tywawd
As rhoddwy Trindawd
Trugaredd ddydd brawd
Yn undawd heb eisau

MARWNAD MAD DDRUD AG EROF.

Madawg ddrud ag Erof Greulon.—E. Llwyd.

MADAWG mur menwyd
Madawg cyn bu bedd
Bu ddinas Edryssedd
O gamp a chymwedd
Mab Uthr cyn lleas
Oi law dy wystlad³
Dybu Erof greulawn
Llewenydd anwogawn
Tristyd anwogawn
A oryw Erof greulawn
Brattau Iesu
Ag ef yn credu
Dayar yn crynnu
Ag Elfydd yn gardu
A chyscoc ar y byd
A bedydd ar gryd

¹Arnyn.—LL. E. D. ²Haul.—LL. E. D.
³Esgar.—LL. E. D.

¹Ermin.—LL. E. D. ²Ban o L. E. D.
³O law dy wystlas.—LL. E. D.

Llam anwogawn
A oryw Erof greulawn
Myned yn y trefn
Ymmhlith oer gethern
Hyd yngwaelawd Uffern.

MARWNAD AEDDON O FON.

ECHRYN Yny¹ gwawd bu Ynys
gwrys gwobretor
Mon Mad gogei
Gwrhyd erfei
Menai ei dor
Lleweis wirawd
Gwin a bragawd
Gan frawd esgor
Teyrn wofrwy
Diwedd pob rhwy
Rhwyf rewintor²
Tristlawn ddeon
Yr Archæddon
Can rychior
Nid fu nid fi
Ynghemellrhi
Ei gyfeissor
Pan ddoeth Aeddon
O wlad Wydion
Seon tewdor
Gwenwyn pur ddoeth
Pedair peunoeth
Meinoeth tymhor
Cwyddynt gytoed
Ni bu clyd coed
Gwynt yngoror³
Math ag Eunydd
Hudwyd gelfydd
Rydd elfinor
Ym myw⁴ Gwydion
Ac Amaethon
Atoedd cynghor
Twll tal y rodawg
Ffyrff fodiawg
Ffyrff ddiachor
Cadarn gyffedd
Ymhob gorsedd
Gwnelid ei fodd⁵
Cu cynaethwy
Hyd tra fwy fyw
Crybwylletor
Cadarn gyngres
Ei faranres
Ni bu werthfor
Am bwyf gan Grist
Hyd na bwyf trist

Pan ebostol
Hael Archæddon
Gan Engylion
Cynwyssetter
Echrys ynys
Gwawd hwynys
Gwrys gochymma
Y rhag buddwas
Cymry ddinas
Aros ara
Draganawl ben
Priodawr perchen
Ym Mretonia
Difa gwledig
Or bendefig
Ae tu terra
Pedeir morwyn
Wedy eu cwyn
Dygnawd eu tra
Erddygnawd wir
Ar fſr¹ heb dir
Hir eu trefra
Oi wironyn
Na ddigonyn
Dim gofetra
Ceryddus wyf
Na chrybwyllwyf
Am rywnel da
I lwrw lywy
Pwy gwaharddwy
Pwy attrefna
I lwrw Aeddon
Pwy gynail Mon
Mwyn gywala
Am bwyf gan Grist
Hyd na bwyf trist
O ddrwg o dda
Rhan trugaredd
I wlad rhiedd
Buchedd gyfa

TALIESIN.

MARWNAD CUNEDDA.

MYDWYF Taliessin derydd
Gwawd goddolaf fedydd
Bedydd rhwyf rhifeddann eiddolydd
Cyfranc allt a gallt ac Echwydd
Ergrynaw Cuneddaf creisserydd
Ynghaer Weir a chaer Liwelydd
Ergrynawd cyfatwt cyfergyr
Cyfanwaneg tan tra myr ton
Llupawt glew i gilydd
Can casaf ei whel uch elfydd
Mal uchereid² gwynt wrth onwydd

¹Ynys.²Rewinctor.—LL. E. D.³Yngohor.—LL. E. D.⁴Mwy.—LL. E. D.⁵Y tair canlynol yn dechreu o'r olaf yn LL. E. D.¹Fôr?²Uchenaid.—LL. E. D.

Hefynderhryn y gwn ei gyfyl
 Kyfachedwyn a choelyn cerenydd
 Gwisgan feirdd cywrein canonhydd
 Marw cuneddaf a gwynaf a gwynid
 Cwynitor tewdor tavidun diarchar
 Dychyfai dychyfun dyfneis
 Dyfyngleis dychyfun
 Ymadrawd cddedawdd caledlwm
 Caletach wrth elyn nog asgwrn
 Ys cynyal Cuneddaf cyn cywys a thydwed
 Ei wyneb a gadwed
 Ganwaith cyn bu lleith dorglwyd
 Dychludent wys bryneich ymhmlymwyd
 Ef caned rhag ei ofn ai arswyd oergerdd
 Cyn bu dayr dogyn ei dwed
 Haid hafal am wydwal gwnebrwyd
 Gweineu gwaith llyfredd nog addwyd
 Addoed hun dimyaw a gwynaf
 Am lys am gryd Cuneddaf
 Am ryafllaw hallt am hydyrfer mor
 Am breidd aswrn a ballaf¹
 Gwawd feirdd a ogon a ogaf²
 Ac eraill a refon a rifaf
 Rhyfeddawl yn erflawdd a naw cant gor-
 Cyn cymun Cunedda [wydd
 Rym afei biw blith yr Haf
 Rym a fei eddystrawd y gayaf
 Rym a fei win gloyw ag olew
 Rym a fei toraf³ Keith rhag untrew
 Ef dyfal o gressur o gyflew gweladur
 Pennadur pryd llew lludwy uedes⁴ gywlad
 Rhag mab edern cyn edyrn anaelew
 Ef dywal diarchar dieding
 Am ryfreu angeu dychyfyng
 Ef goborthi aes yman ragorawl
 Gwir gwrawl oedd ei unbryn
 Dymhun a chyfateun a thal gwin Kamda
 Difa hun o Goeling

ARMES.

DYGOGAN awen dygobryssyn
 Maranredd a meuedd⁵ a hedd genhyn
 A phennaeth ehelaeth a ffræth unbryn
 A gwedy dyhedd anhedd ym mhob mehyn
 Seith meib o Feli dyrchafysyn
 Caswallon a Lludd a Chestuddyn
 Diwedd plo Coll Iago o dir Prydyn
 Gwlad Verw dydderfydd hyd Falaon
 Lluddedig eu hoelion ymdeithig eu hafwyn
 Gwlad wehyn fargodion
 Collawdd cynreg⁶ oll ei haelder
 Yn rygystlynedd o bennaeth weison

¹Am beirdd a swrn a ballaf.—Ll. E. D.

²Torof.—Ll. E. D.

³Uedei.—Ll. E. D.

⁴Cyn y rhagfaenot ym Ll. E. D.

⁵Meuued.—Ll. E. D.

⁶Cyury.—Ll. E. D.

Rydddybydd Lyminawg
 A fydd wr chwannawg
 I weresgyn Mon
 A rhewiniaw Gwynedd
 Oi heithaf ai pherfedd
 Oi dechreu ai diwedd
 A chymryd ei gwystron
 Ystig ei wyneb
 Nid estwng i neb
 Na chymry na Saesson
 Dyddaw gwr o gudd
 A wna gyfamrudd
 A chad y gynhyn¹
 Arall a ddyfydd
 Pellenawg ei Luydd
 Llewenydd i Frython

MARWNAD UTHYR
 PENDRAGON.

NEU fi liossawg yn trydar
 Ni pheidwn rhwng deu lu heb wyar
 Neu fi a elwir gorlassar
 Fy ngwregys bu enuys im hesgar
 Neu fi tywyssawg yn nhywyll
 Am rithwy am dwy pen Kawell²
 Neu fi rhwng³ Kawyl yn arddu
 Ni pheidwn heb wyar rhwng deulu
 Neu fi amug fy achlessur
 Yn difant a charant Casnur
 Neu'r ordefneis i waed am wythur
 Cleddyfal hydyr rhag meibon Cawrnur
 Neu fi a ranwys fy echlessur
 Nawetran yngwryd Arthyr
 Neu fi a dorreis cant caer
 Neu fi a lleddais cant maer
 Neu fi a roddeis cant llenn
 Neu fi a lledeis cant pen
 Neu fi a roddeis i herpen⁴
 Cleddyfawr gorfawr gynhallen
 Neu fi oreu terenhydd haearnor
 Edeithor Pen Mynydd⁵
 Ym gweduit im gofid hydyr oedd gyhir
 Nid oedd fyd na bei fy Eissillydd
 Midwyf bardd moladwy anghywraint
 Poed gan frain ag Eryr ac wytheint
 Afagddu ae deubu ei gymaint
 Pan ymbyrth peddrywyr rhwng dwy
 Dringaw i Nef oedd fy chwant [Geint
 Rhag Eryr rhag ofn amheicant⁶
 Wyf ag wyf belynawr⁷
 Wyf bardd wyf pibydd ag wyf Crythawr
 Seith ugein cerddawr dygorfawr gyng-
 Bu calch fri friniad [allen

¹A chad cy gynhon.—Ll. E. D.

²Henpen.—Ll. E. D.

³Pennynydd.—Ll. E. D.

⁴Cawell.—Ll. E. D.

⁵Amheirant.—Ll. E. D.

⁶Ail.—Ll. E. D.

⁷Telynyawr.—Ll. E. D.

Hu esgyll edeniad
Dy fab dy Feirddnad
Dy veir dewndad
Fy nhafawd i draethu fy Marwnad
Haudid o meinad gwrthgloddiaid byd
Pryd Prydain hu ysgein ymhwylld
Gwledig Nef ynghennadeu nam doad

ARMES.¹

KEIN gyfeddweh
Y am deulweh² lluch omplaid
Pleid am gaer
Caer yn chaer ry yserifiad
Virain fo rhagddaw
Ar llen³ caw mwyledig Vein
Dreig amgyffreu
Odd uch lleu llestreu llad
Llad yn eurgyrn
Eurgyrn yn llaw
Llaw yn ysci
Ysci ymodrydaf
Fur itti iolaf
Buddyg Veli
A Manhogan⁴
Rhi rhygeidwei deithi
Ynys fel Feli
Teithiawg oedd iddi
Pump pennaeth dimbi
O wyddyl fichti
O bechadur cadeithi
O genedl ysgi
Pump eraill dymbi⁵
O Norddmyn mandi
Wheched ryfeddri
O hen⁶ hyd fedd
Seithfed o heni
I weryd tros li⁷
Wythfed lin o Ddyfi
Nyd llwydded escori
Gynt gwaedd Venni
Galwawr Eryri
Anhawdd y deui⁸
Iolwn Elo
Pan yn bo gan Geli
Addef Nef dimbi

CYWRYSEDD GWYNEDD A
DEHEUBARTH.

RHYDDYRCHAFWY Dduw ar blwyf Brython
Arwydd llewenydd lluydd o Fon

¹ Mae hon yn un a'r gan rhagvlaenol yn rhai llyrrau.
² Dadolweh.—Ll. E. D.
³ Lleng.—Ll. E. D.
⁴ Mhanogan.—Ll. E. D.
⁵ Dymgos.
⁶ Heu.—Ll. E. D.
⁷ Tros ti.—Ll. E. D.
⁸ Dyvi.—Ll. E. D.

Cyfrysedd Gwynedd brys orgorddion¹
Ffaw clauer o bob aer caffael gwyntlon
Powys dybyddant dwys ynghyfleudon
Gwyr gorfynt gorynt ar eu deddfon
Deulu yd ant byddant gysson
Yn un reddf un eir cyweir Kymon
Cyfranant yn iawn Karedigiawn Vaon
Pan welych wyr ryn am lyn Aeron
Pan fo trwm Tywi a Theifi Afon
Wy gwnant Aer ar frys am Lys Lonion
A gennis adewis yn orllwythion
Ni nothwy dinassoedd rhag yr wylhon
Dyn clyd dyn maerud dyn daryfon
Nid oedd lwyg dengyn dyn Rhieddon
Pan ddyvu Gatwallawn
Dros eigiawn Iwerddon
Ydd athrefnwys nefwy yn ardnefon
Ceiniadon moch clywyf eu gofalon
Marchawg lu mor taer am Gaer Llion
A dial Idwal ar Aranwynion
A gware Pelre a phen Saesson
Ys trabluddir² y gath fraith ai hanghyf-
ieithon
O ryd ar Teradyr
Hyd ym mhorth Wygyr ym Mon
Ieuanc didwynas dinas Maon
Teyrn tud nerthad tad Alltudion³
Or pan⁴ amygir mel a meillion
Ban ddyfu Gadwallawn
Dros eigiawn Iwerddon⁵
Gadent eu hamrydar au hamrysson
Tru threfnwys neu nym Art nevon⁶
Nid diwystl⁷ godi dig wrth Alon
Ryddyrchafwy Duw ar blwyf Brython

GWAUD LUDD Y MAWR.

KATHL gereu gognant⁸
Wyth nifer nodant
Duw llun dybyddant
Peithiawg ydd ant
Duw mawrth yd rannant
Gwyth yn ysgarant
Duw merchyr medant
Ryodres rychwant
Duw Ieu escorant
Ei ddiolydd anchwant
Duw gwener dydd gormant
Yngwaed gwyr gonesant⁹
Duw sadwrn
Duw sul yn geugant
Dieu dybyddant

¹ Gorchorddion.—Ll. E. D.
² Trabluddia.—Ll. E. D.
³ Ban o L. E. D.
⁴ O ban.—Ll. E. D.
⁵ Ban o L. E. D.
⁶ Gogant.—Ll. E. D.
⁷ Deveff.
⁸ Ban o L. E. D.
⁹ Gonafant.—Ll. E. D.

Pum llong a phum cant
 Oranant oniant
 O brithi brithoi
 Nuoës nuedi
 Brithi brithanai¹
 Sychedi edi euroi
 Eil coed cogni
 Antaredd dymbi
 Pawb i adonai
 Ar weryd pwmpai
 Darofyn darogan
 Gwaed hir rhag gorman
 Hir cyhoedd cynhyn²
 Cadwaladr a chynan
 Byd buddydd bychan
 Difa gwres huan
 Dysgogan derfydd
 A un anudyd³
 Wybr geiryonydd
 Cerdd awn y genhyd
 Wylhawd eil echwydd
 Yn nhorroedd Llynnydd⁴
 Ban beu llawn hyd
 Brython ar gynglyr
 I Vrython dymbi
 Gwred⁵ gwneddri⁶
 Gwedy eur ag eurynni
 Diffaith Moni a Lleini⁷
 Ac ergri anhedd ynddi
 Dysgogan perffaith
 Anhedd ym⁸ diffaith
 Cymry pedeiriaith
 Symudant ei haraith
 Yd y vi y uch⁹ y vuch freith
 A wnaho gwynieith
 Meinddydd brefawd
 Meinhoeth berwhawd
 Ar dir berwhodawr
 Yn llonyd¹⁰ yssadawr
 Cathl gwaë canhator
 Cylch Prydain amgor¹¹
 Deddeuant un gyngor
 I wrthod gwarthmor
 Boet gwir venry¹²
 Dragwynawl byd
 Dolwys dolhwy kyd
 Dolaethwy eithyd
 Cynran llawn yt
 Gyvarch cynud
 Heb eppa
 Heb henfonfa heb ofur byd
 Byd a fydd diffeith dyraid cogeu
 tynghettor¹³

Hoywedd trwy groywedd
 Gwyr bychain bron otwylllyd
 Toruenawl tuth¹ iolydd
 Hweddydd ar fedydd
 Ni wan cylllellawr cledddyfawr meiwyr
 Nid oedd uddu y puchasswn²
 Maw³ angerddawl treffdyn
 Ac i wyr caredd creuddyn
 Cymry Eingyl Gwyddyl Prydyn
 Cymry cyfred ag asgen
 Dygedawr gwyddfeirch ar llynn
 Gogledd a wennwynwyd o hermyn
 O echlur caslur caslun
 O echen Addaf henyn
 Dygedawr trydw i gychwyn branes o
 gosgordd
 Gwyrein merydd miled seithin
 Ar far angor ar cristin
 Uch o for uch o fynydd
 Uch o for ynial erbyn⁴
 Coed maes tyno a bryn
 Pob arawd
 Heb erglywaw nebawd
 O vynhawg o bob mehyn
 Yd fi brithed
 A lliaws gynnired
 A gofud am wehyn
 Dialeu trwy hoywgredeu breswylo
 Goddi creawdr cyvoethawg Dduw
 Pell amser cyn dydd brawd [Urddin⁵
 Y daw diwarnawd
 A dwyreid darlleawd
 Terwyn tirion tir Iwerddon
 I Brydain yna y daw dadwyrain
 Brython o fonedd Rhufein
 Ambi barnodydd o anhyngres dieu
 Dysgogan sywedyddion
 Yngwlad y colledigion
 Dysgogan Derwyddon
 Tra mor tra Brython
 Haf ni bydd hinon
 Bythawd breu breyron
 Ai deubydd o gwanfed⁶
 Tra merin tra ced⁷
 Mil ym brawd Brydain Urddin
 Ac yam gyffwn Kyffin
 Na chwyaf yngolud⁸ gwern
 Gwerin gwaelodwedd Uffern
 Ergryhaf cyllestrig Caën
 Gan wledig gwlad anorphen

YMARWAR LLUDD BYCHAN.

YN enw Duw trindawd cardawd cyfrwys
 Llwyth lliaws anuaws eu henwerys

¹ Brithanhai.—Ll. E. D.
² Cynhan.—Ll. E. D.
³ A aa anudyd.—Ll. E. D.
⁴ Mynydd.—Ll. E. D.
⁵ Gwaed.—Ll. E. D.
⁶ Gwened ofri.—Ll. E. D.
⁷ Moni a lleeni.—Ll. E. D.
⁸ Yn.—Ll. E. D.
⁹ Ydyvi yn vch.—Davies.
¹⁰ Llongoed.—Ll. E. D.
¹¹ Angor.—Ll. E. D.
¹² Uenhyt.—Ll. E. D.
¹³ Cynhettor.—Ll. E. D.

¹ Tuch.—Ll. E. D.
² Puchyswn.—Ll. E. D.
³ Anaw.—Ll. E. D.
⁴ Ebryn.—Ll. E. D.
⁵ Urddig.—Ll. E. D.
⁶ Gwanfred.—Ll. E. D.
⁷ Tad ced.—Ll. E. D.
⁸ Yngolud.—Ll. E. D.

Dy gorescynnann Prydain prif fan Ynys
 Gwyr gwlad yr Asia a gwlad Gafis
 Pobl pwyllad enwir eu tir ni wys
 Famen gorwyreis herwydd Maris
 Amlaes eu peisseu pwy ei hefelis
 A phwyllad dyvynner ober efnis
 Europin arafin arafanis
 Cristiawn difryt¹ diryd dilis
 Cyn ymarwar Lludd a Lefelis
 Dysgogettawr perchen y wen ynys
 Rac pennaeth o Rufein cain ei echrys
 Nid rys nid cyfrwys ri rwyf ei araith
 A rywelei a ryweleis o anghyfiaith
 Dullator pedrygwern llugyrn ymdaith
 Rac Rhyuonig cynran baran goddeith
 Rytalas mab grat rwyf ei Areith
 Cymry yn danhyal rhyfel ar geith
 Pryderaf pwyllaf pwy y hymdeith
 Brythonig yniwis rydderehefis

CANU CYNTAF TALIESIN.²

Ar ddwr mae cyflwr can fendigaw
 Ar Dduw mae iawnaf iawn synwyrw
 Ar Dduw mae cyfiawn gweddiaw'n brudd
 Can ny ellir lludd cael budd iwrthaw

Teirgwaith i'm ganed gwn fyfyriaw
 Truan oedd i ddyn na ddoe geisiaw
 Holl gelfyddydau bydsy'u byddinaw i'm bru
 Canys gwn a fu ac a fydd rhagllaw

Cyfarch i'm naf nawdd i'm ganthaw
 Cyfarchwel i'm del dawn o'i eiddaw
 A'm crair yw Mab Mair mawr arnaw vy
 mryd
 Canys delir y byd bob awr iwrthaw

Bu Dduw i'm dyscu a'm disgwyliaw
 Gwir greawdyr nef nawd i'm gantaw
 Cywraint yw i'r saint weddiaw beunydd
 Canys Duw Dofydd a'u dwg attaw
 TALIESIN.

AWDL ETTO O EIDO TALIESIN,

E DYUR.

Mor yu gael guelet
 Kynnurf Kynniret

¹ Difrys.—LL. E. D.

² *Gwel y Mangorion yn 23. tu dal. Ar ol y gan hon, y canodd Taliesin ei Hanes, y sydd yn tu dal. 24; Tereyn pa gan, yn lle y pennill diweddar yno, sydd val hyn yn LL. P. P.*

Mi a fun naw mis haiach
 Yn mol Gerridwen wrach
 Mi a fun Wion Bach
 Taliesin wyf bellach

Brathen a brythver¹
 Brithuyr ar gerddert²
 Ac ordaut³ galet
 Ac arduy dyghet
 Ac yr Duv dyuet
 Y dyuan gollet
 Mab ny mat anet
 Mabineit dyghet
 Aghenau agkret
 Aghenri⁴ gywet
 Lloegrays ae dyuet
 Och rac anghyffret
 Hyt ym pen y seithvet
 Or Kalan Kalet
 Guir y dau guaret
 Druyr dyn damunet
 Guyn vryn guarthaet
 Guyned a drydet⁵
 Kymry un gyffret
 Eu llu eu lluchet
 Coelvein ei guaret
 Guirant Keudaut Ked
 Guaranruiy Reget
 Rann gann ogonet
 Gogonet am rann
 Am rodes ruy fuan⁶
 Am bu bard datkan
 At gigleu Gamlan
 Atuelir gridvan
 Ac anuyr Kuynvan
 A chynnen diuan⁷
 A chynnyd maban
 Katuer yn vychan
 Kadoed a uelan
 Kynnyd Kadarnvan
 Kur llauer llaman
 Lluangoch gun vot⁸
 Aruyd oe dyvot
 Aerwyr eryrot
 Aueryr⁹ eu Klot
 Eu Kled Kleu ragot
 Ragof rinuedeu
 Ran gan gyn agheu
 Dyt gueinyd gwaetneu¹⁰
 Dydd Keryd Kaereu
 Ef a dau val diheu¹¹
 Aches lyghesseu
 Artreth na thretheu
 Ny lluyd na suydeu
 Guan divlan dadleu
 Gan ruyfan ruyfueu
 Yeir bit greiryau
 O Von hyt Vynneu

¹ Brythied.—LL. E. D.

² Gerdded.—LL. E. D.

³ Arddawd.—LL. E. D.

⁴ Anghenri.—LL. E. D.

⁵ Edrydded.—LL. E. D.

⁶ Rhwyfan.—LL. E. D.

⁷ Druan.—LL. E. D.

⁸ Leithen (lleithen) orfod.

—LL. E. D.

⁹ A weryd.—LL. E. D.

¹⁰ Gwaed creu.—LL. E. D.

¹¹ Eddaw 'al diheu.—LL. E. D.

Cret y Duv byubudyeu¹
 Am byd ryd radeu
 Druy eiryaul Seinheu
 A synhuyr lluyr llyvreu
 An roder divieu²
 Guenuled gual oleu³

ENGLYNNION Y BEDEU.

Allan o Lyfr THOMAS WILLIAMS Physygyr a gy-
 mharwyd a Llyfr WILLIAM SALISBURY o
 Lanrwst gan IEUAN FARD.

1.

Y BED yn y Gorvynydd a lyuyaf ai luyossyd⁴
 Bed ffyrnall⁵ hael vab Hyulyd

2.

Bed Guaynuyn gurgoffri rhung lluvan⁶ a
 llyfni
 Gur oed ef guir y neb ni rodi

3.

Bed Guydion ap Donn ym Morva Dinllen
 Dan vain⁷ dyveillion
 Garanauc⁸ y geiffyl Meion⁹

4.

Neut am dinau cwm waithvudic anwaith
 Wr clot ior gwaith uudic
 Aruynaul gedaul gredic

5.

Guedy meirch a seirch crychraun
 A guaur a gueuyr uniawn
 Am dinon rythych dros odre on
 Pen hard Lonan¹⁰ llaw estron

6.

Guedy seirch a meirch melyn
 A gawr¹¹ a gwaewawr gurthryn
 Am dineu rhych bych dros odreon
 Pen hard Llovan llaw ysgyn¹²

7.

Bed Llovan llaw divo
 Yn ar ro¹³ Venai yn y gwna ton tolo
 Bed Dylan yn Llan Veuno
 Bed Llovan llaw divo
 Un ar ei¹⁴ o Venei odidauc ai guypo
 Namyn Duw a mi heno

¹ Cred dduw byw byddieu. ⁶ Llivoen.
 —Ll. E. D. ⁷ Van.
² Anrhodder rhen ddifieu. ⁸ Guaranawg.
 —Ll. E. D. ⁹ Meinyoon—Meionon.
³ Gwenwledd gwlad olen. ¹⁰ Llavan. Llovan.
 —Ll. E. D. ¹¹ Gwawr.
⁴ Lyviasai Luossyd; al. ¹² Ygyn.
 Liwasai. ¹³ Anairo.
⁵ Ffyrmail. ¹⁴ Arnai.

F

8.

Bed Panna vab yt¹
 Yg gorthir Arvon dan ei oer ueryt
 Bed Cynon yn Reon Ryt

9.

Bed llew llaw gyffes
 Dan achles mor cyn divot y Armes²
 Gur oed ef guahoddei Ormes

10.

Pan dyvu Benbych ae beuyl ar Afon³ oed
 ar wawci

Arvauc y unni⁴ llas⁵ Agen ap Yvrgi⁶
 O lias Ager yn Aber Brangoni⁷
 Car canhwyliaith hed-ar luoed y taith
 Bed Tedel Tydawen yng guarthaf brynn
 Arien⁸ gwna ton tolo
 Bed Dylan yn llau Veuno

11.

Eic len⁹ don drom dra thywayt
 Am vedd Dysgyrnin¹⁰ disgffeddawt¹¹
 Aches trwm Anghures pechawt

12.

Bed ylidyr muynvawr ynglan
 Mawr nwyedus¹² fawt brydus briodawr
 Guenefwr gwr gwrdd i gaur.

13.

Y Bed yngorthir Nanllau¹³
 Ny uyr neb y gynneddfeu
 Mabon vab Madron¹⁴ glau

14.

Bed An ap llian ynnnewais¹⁵
 Vynydd lluaogor¹⁶ llew Emreis
 Prif ddewin merdin Emreis

15.

Uwch law ryd y Garw vaen ryde
 Y mae bedd Hun ap Alun a Dyve

ENGLYNION BEDDAU MILWYR YNYS PRYDAIN.

ALLAN O'R LLYFR DU O GAERFYDDIN.

1.

E BETEU ae gulith y glaw
 Guir ni ortwynassint vy dignaw
 Kerwid a Chiurid a Chav

¹ Vab Pyt. ⁹ Ciglen.
² I amnes. ¹⁰ Dysgyrin.
³ Benyl ar Arfon. ¹¹ Dicyffeddawt.
⁴ Inni. ¹² Rinwedus.
⁵ Llaes. ¹³ Al. Cum, Llaw, Llau.
⁶ Ygri. ¹⁴ Modron—Mydron.
⁷ Bangori. ¹⁵ Yn newys.
⁸ Enni. ¹⁶ Lluwagor.

2.

E Beteu ae cut gwtwal
Ny llesseint heb ymtial
Gwrien Morien a Morial

3.

E beteu ae gulich Kauad
Guir ni llesseint in lledrad
Gwen ac Urien ac Uriad

4.

Bed Tedei tad awen
Yg godir Bron Aren
Yn y duna ton tolo
Bed Dilan Llan Beuno

5.

Bet Ceri cletif hir yg godir hen, Egluis,
Yn y diffuis graeande
Taru Torment y mynwent Corbre

6.

Bet Seithennin sinhuir vann
Y rug Kaer Kenedir a glan
Mor mawridic a Kinran

7.

Yn Abergenoli y mae Bet Pryderi
Yn y tereu tonneu tir
Yg Carrawc bet Guallauc hir

8.

Bet Gualchmai ym pyton
Ir dilif y dyneton
In llan Padarn bet Kinon

9.

Bet gur gwaud urtin
In uchel titin in isel gwelitin
Bet Cynon mab Clytno Idin

10.

Bet Run mab Pyd yn Ergrid, avon,
In oervel ig guerid
Bet Kinon in Reon Rid

11.

Piau y Bet y dann y brin
Bet gur gwrth yng Kyuiscin
Bet Kinon mab Clytno Idin

12.

Bet mab Ossvran y Camlan
Guedi llawer Kywlavan
Bet Beduir yn allt tryvan

13.

Bet Owein ap Urien ym Pedryal bid
Dan guerid llan Morvael
In Abererch Riderch hael

14.

Gwydy gurum a choch a chein

A goruytawr mawr minrein
In llan helet beth Owein

15.

Guedi gueli a gwaedlan
A guiscan seirch a meirch can
Neud ew hun bet Cintilan

16.

Pieu y bet da y cystlun
A wnai ar Loegir lukigrun
Beth Owein¹ ab Llywarch hen hun

17.

Pieu y bet in yr amgant
Ac tud² mor a goror Nant
Bet Meigein mab Run rwiw cant

18.

Piau y bet in ir iniss
Ac tud mor a goror gwriss
Bet meigen ap Run ruif llis

19.

Es cul y bet ac ys hir
Im lluru llyaus amhir
Bet Meigen ap Run rwyw gwir

20.

Tri bet tri bodauc in Ardorchauc brin
Ym pant gwinn guinionauc
Mer a Meilir a Madauc

21.

Bet Madauc mur egluc yg Kywluc
Kein hen
Vir Urien goreu mab y guyn o winllyuc

22.

Bet mor mawrhydic diessic Unben
Post Kinhen Kinteic
Mab Peredur Penwedie

23.

Bet meilir maluinauc salu vodauc, sin-
Fisscad fuir fodiauc [huir,
Mab y brwyn o Brecheinauc

24.

Piau y bet yn Rit vaen Ked, ae pen,
Gan Kiliei o Kaled
Mab Meigen mad pan aned

25.

Bet Alun dywed yn y drewred, draw,
Gan y ranvaeret
Bet Run mab Alun diwed

26.

Bet Llia gwtel in argel, ardudwy,
Dan y guellt ae guevel
Bet Epint in yffrint gewel

¹Gwen. ²Cud.

27.

Bet Dywel mab Erbin ig guesledin, Cae-
au,
Ni bitei gur y Breinhin
Divai ni ochelai trin

28.

Bet gwrgr guychit a Gwyndodit, ler,
A bet llaur llu ovit
Yg gwarthaw guanas guir yssit

29.

E Beteu hir yg guanas ny chavas ae
Puy vynt uy puy eu neges [dies

30.

Teulu oeth ac anoeth a dynn y noeth
Yeu gur yeu guas
Ae keissio uy calet guanas

31.

Bet Lluch Llauighin¹ ar Certenhin
Pen Saeson Suyt Erbin [Avon
Ni bitei drimis heb drin

32.

E Beteu yn nhir² uynytt yn lluyr
Y guir lluositt
Bet Gwryen guruhud engauat a Lluytawc
fab Liwelit

33.

Piaur bet yn y mynytt
A Liviassai Llostit
Bet Teyrnuael hael ab hyvlyt

34.

Piau y bet hwn bet Eilivlch hir
Ig gurth tir Pennant Twrch³
Mab Arthan gylavan gyulch

35.

Bet Llev Llavgyffes y dan achles, mor,
Yn y bu y gywnes
Gur oet hwnnu guir yneb ni rotes

36.

Bet Beitlauc⁴ rut yn amgant riv lyvnav
Bet Lluoscar yg Keri
Ac yn y ryd Britu bet omni

37.

Pell y vysci ac Argut
Gueryd machave ae cut
Hir gwynion bysset Beidauc rut

38.

Pell y vyski ac anaw
Gueryd machaue arnaw
Beidauc rut yu hunab Emer Llydau

¹ Llawengyn.³ Fwrch.—W. M.² Long Mountain.—Cefn ⁴ Beidiawg.

digoll.—W. M.

39.

Bet un pen o Prydein yn lleutir Gwyn-
assed
Yn y da lliw yn Llychun
Ig kelli Vriavael bet Gyrthmul

40.

E beth yn ystyvacheu
Y mae paub yn y amheu
Bet Gurtheyrn gurtheneu

41.

Kian a ud diffaith Cnud
Draw o tuch pen bet Alltud
Bet Cindilie mab Corknud

42.

Neum duc i Elphin
A Prowy uy Bartrin
Gessefin uch Kinran
Bet Ruvaun ruyvenit ran

43.

Neum duc i Elphin
I brovi vy Martin
Uch Kinran gessefin
Bet Rywawn ry ieuanc daerin

44.

Bet ymarch bet y guythur
Bet y gugavn Cletyfrut
Anoeth bit bet y Arthur

45.

Bet Elchuith ys gulich glaw
Maes Mevetauc y danaw
Dyliei Cynon yno y Cunaw

46.

Piau y bet hwn bet hun a hun
Gowin ymi mi ae gwnn
Bet ew bet Eiteu oet hun
A bet Eidal tal ysgun

47.

Eiteu ac Eidal diessic Alltudion
Kanawon cylchuydrei
Meckid meibion Meigen meirch mei

48.

Pieu y bet hun? bet Brwyno, hir,
Hydir i wyr yn y bro
Parth ydvei ni bilei vo

49.

Pieu y bet hwn nid, aral,
Guyth uch urth ervid
Trath latheu chuathwei vrthid

50.

Bet Silit dywal in Edrywuy, le,
Bet llemenic in llan Elwy
Yg guernin bre bet Eilinvy

51.

Bet milur mireingnaud Kelein, oelav,
Kin bytau y dan mein
Llachar mab Run yg clun Kein

52.

Bet Talan talyrth yg Kinhen teir Kad
Kyminad pen pob Nyrth
Hyget agoret y Pyrth.

53.

Bet Elinner ap ner in ywynder
Dayar diarchar di bryder
Penllu wu tra wu y amser

54.

Bet gur gurth y var llachar, llyvnnifer,
In Aber duwir dyar
Yn y guna tavne tonnair

55.

Pieu y bet yn y rideu
Bet ruyw yu hwnnw mab Rigeneu
Gur a digonei da ar y arfweu

56.

Pieu y bet hun? bet Breint
Y rug lleuin a lledneint
Bet gur guae y isscereint

57.

Pieu y bet in llithir y brin
Llauer nis guir ai gofin
Bet y Koel mab Kynvelin

58.

Bet deheveint ar cleveint, awon,
Yg gurthdir Mathauarn
Ystifful Keduir Kadarn

59.

Bet Aron mab Dewinvin in hir gueunle
Ni ddodai lew ar ladron
Ni roddi guir y alon

60.

Bet Tawwlogu mab Llut
In trewrut traw mal y mae in y Kystut
Ae clatheï Kaffei but

61.

Pieu y bet ar lann rydnant, Run,
Y enw radeu Keucant
Ri oet ew Riogan ae guant

62.

Oet ef Kyfnissen y holi galanas
Guawrut grut aten
A chen buir but bet Bradwen

63.

Pieu y bet Pedryval
Ae pedwar mein amytal
Bet Madauc Marchauc dywal

64.

En Eiwonit¹ elvit tir
Y mae gur hydud hir
Lleas paup pan rydighir

65.

Etri bet yg Kewin Kelvi
Awen ae divaud imi
Bet linon garw y duael bet Kinvael
Bet Kin veli

66.

Bet Lluid lledneis ig Kemeisdir
Kin boet hir tuw y eis
Dy girchei tarw trin in o treis

67.

Bet Siavn Syberv in hir erw, minit
Y rug y guerid ae derv
Chuerthinauc brauc² brid chverv

68.

Pieu y bet yn y Clidur
Tra uw ni bu eitulur
Bet Ebediv am Maelur

69.

Pieu y bet in yr Allt draw
Gelin y lauer y law
Tarw trin trugaredd itaw

70.

Y betu yn y morva ys bychan ae hael-
ewy
Y mae Sanant Syberv vun y mae Run
ryfel achwy
Y mae Carwen verch Kennin y mae
lledin a llywy

71.

Bet Kennin henben yn aelwyd, dinorben,
Bet Airgwl in dyved
Yn ryt Gynan gyhoret

72.

Gogyvarch pob diara
Pieu yr Vedgor yssy yma
Bet Einyann ap Cunedu
Cwl yn Prydein y diua

73.

Pieu y bet yn y maes mawr
Balch y law ar i lafnawr
Bet Beli vab Benili Gawr

LLYWARCH HEN Y DDAU HYN.

74.

Bet Gwell yn y rhiw felen
Bet Sawyl yn llan Gollen
Gwercheidw Llafur bwlech Llorien

¹Eivionydd. ²Brant.

75.

Bed Rut neus cut tywarch
Ni sai rydd gweryd ammach
Bedd Llygedwy vab Llywarch

ALLAN O LYFTR ARALL.

Piaur Bedd yn y Caerau¹
Gyferbyn a Bryn y Beddau²
Bedd Gwryd ap Gwryd glau

LLYMA DDYHUDDIANT ELPHIN³

ELPHIN deg taw a'th wyl
Na chabled neb yr eiddo
Ni wna les drwg obeithio⁴
Ni wyl dyn dim ai portho⁵
Ni bydd coeg gweddi Cynlio⁶
Ni thyr Duw a'r addawo
Ni chaed yn ngored Wyddno
Erioed cystal a heno⁷
Elphin deg sych dy ddeurudd
Ni weryd vod yn rhybrudd
Cyd tybiaist na chevaist vudd⁸
Ni wna les gormodd cystudd
Nag ammau wyrthiau Dovydd
Cyd bwyv bychan wyv gelvydd
O voroedd ac o vynydd⁹
Ac o eigiawn avonydd
Y daw Duw a da i ddedwydd¹⁰

Elphin gynneddvau diddan
Anwraidd¹¹ yw dy amcan
Nid rhaid it ddirwawr gwynvan¹²

¹ Hwn a gladdwyd mewn lle a elwid Maes y Caerau yn ymyl Dinas Emrys.

² Bryn y Beddau—According to this, is the old name for Stone-Henge, on Salisbury-Plain.—Medd Wm. Morris.

³ *Gwel gan arall tan yr enw yn tu dal. 25. Y gan honno, yn Ll. P. P. a elwir Gorchest y Beirdd; o vtaen pa un, yn y llyrwr hwnnw y mae y geiriau hyn:—“Ac yna (yn llys Elphin) i bu Daliesin onid oedd ef 13 blwydd oed, ac ydd aeth Elphin ab Gwyddno mewn gwahawdd nadolig at Faelgwn ei ewythr; ac yno canmole ef Daliesin yn llys Maelgwn; ac i rhoed ef y ngharchar, hyd pan ddaeth Taliesin ai ellwng allan a'i gerdd ehanan. Ac yno i canodd Taliesin Orchest y Beirdd, ger bron y tri bard ar ddeg; ac o hynny allan i gelwid ef Taliesin Ben Beirdd.” Terwyn y gan honno a ddyltai vod—“A ollwng Elphin, o'i hual eurin,” yn ol y rhan vwyav o lyrrau; a dechre can arall yw—“Aryf ag cynnil; fydd yn canlyn.*

⁴ It ddrwg obeithio.

⁵ Nid a wyl dyn ai portho.

⁶ Y 4edd ban yn Ll. S. D. R.; y 5ed mewn rhai

⁷ Unnos.

⁸ Y 3edd ban yn Ll. S. D. R.; y 4edd mewn rhai

⁹ lyrrau.

¹⁰ Y denfyn Duw dda i'r dedwydd.

¹¹ Cans o vor ac o vynydd.

¹² Anlŵraidd.

¹³ Y 3edd ban yn Ll. S. D. R.; y 5ed mewn rhai

¹⁴ lyrrau.

Gwell Duw na drwg ddarogan¹
Cyd bwyv eiddil a bychan²
Ar gorverw³ mor dylan⁴
Mi a wnav yn nydd cyfran⁵
It well no thrichan maran⁶

Elphin gynneddvau hynod
Na sor er⁷ dy gafaelod
Cyn bwyv wan ar lawr vy nghod
Mae rhinwedd ar vy nhavod
Tra bwyv vi i'th gyvragod
Nid rhaid it ddirwawr ovnod
Drwy gofa⁸ henwau'r Drindod
Ni ddichon neb dy orvod⁹

TALIESIN AI CANT.

EMAN WEITHYON E DECHREU

GWARCHAN MAELDERW,

Talyessin ac Cant ac a rodes breint idaw kemeint ac
o lleu egododin oll ae dri gwarchan yng kerd
Amrysso.¹⁰

DOLEU deu ebyr am gaer
Ym duhun am galch am glaer
Gwibde adoer a dwyaer

¹ Y 4edd ban yn Ll. S. D. R.; y 6ed mewn rhai

² Y 5ed ban yn Ll. S. D. R.; y 3edd mewn rhai

³ lyrrau.

⁴ Ar fodd garw verw: Ar nod garw verw.

⁵ Y 6ed ban yn Ll. S. D. R.; 4edd mewn rhai

⁶ lyrrau.

⁷ Mi a wnav it yn nydd cyfran (cyfrdan). S. D. R.

⁸ Well na thrichan maran.

⁹ Na sorr wrth. ¹⁰ Ond coffa. ¹¹ Dim dy orfod.

¹² O L. P. P. y mae y gan hon. *Gwel ddyrll o honi yn tu dal. 53. Gwel Gwarchan Adebon yn tu dal. 53. a darllain yr amrygiaethau hyn o L. P. P. Llinell. 3. Ni byd ehovyn noeth yn esgall.*

4. Pawb pan rydynger yt ball.

8. Ny cheri golofni gyvieith.

9. E mis e mwythwas amyn.

Hefyd Gwarchan Cynvelyn, tu dal. 53: yr amrygiaethau hyn:

4. Gwelgin torch tyrechtwyd trychethin.

5. Trychinfwrch cyrchessit en avon.

9. Ryvelododyon.

10. Escryn yyr vyrwalch.

13. Iauw vriwyn vriwyal.

16. Trwy hoel trwy hemm.

17. Trwy gibellaur a gemm

19. A galar dwfun dywyd.

22. 23. 24. allan.

29. Ar denin dwyar.

30. Dyraith grad vorion.

31. 32. allan.

37. Gomynat gelyn.

39. Gochaun cyrd ceinmyn.

41. Gorchan Cynvelyn cylchwy wylat.

43. Dychiannawr deur dychianat.

45. Cyverthrynneit.

48. Eithinynt neut ynt blennyd.

50. Ar Ododin neur goruc o dyn.

56. Wyr Catvan colovyn greit.

65. Cynon a Chadreith a Chethlew o Gatnant.

Klotryd Ceissidyd kysgut
 Brithwe arwe arwrut
 Ruthyr anorthure a webir
 Adwy a dodet ny debit
 Odef ynyas dof y wryt
 Dygwgei en aryf en escut
 Hu tes enwlyd elwit
 Gwr a ret pan dychwelit
 Kywely krymdy krymdwyn
 Kyveiliw noc eiliw etvrwyn
 Nac emmel dy dywal a therwyn
 Tervyn torret tee teithyawl
 Nit arvedauc e volawt
 Diffryderas y brasawt
 Molawt rin rymidhiu rymenon
 Dyssyllei trech tra Manon
 Disgleiryawr ac archawr tal achon
 Ar rud dhreic fud pharaon
 Kyveillyawr an awel adawawn
 Trengsyd a gwydes neb ai eneu
 Y ar orthur teith teth a thedyt
 Menit e osgord mawr mur onwyd
 Ar vor ny dheli na chyngywd
 Gil na chyngor gordibleu eneit
 Talachor escor eidin rac dor
 Kenan kein mur e agor
 Gossodes ef gledyf ar glawd meiwytr
 Budic e ren eny annaud wledic
 Y gynnwrthic Kynlas Kynweis
 Dwyn dyvynweis kychwech ny chwyd
 Kychwenythes Kychwenythes
 Kychwennych y enlli weles
 A lenwes miran mir edles
 Ar ystre gan vore godemles
 Hu tes idware yngorvynt
 Gwyr goruynaf ry annet
 En llwrw rwydheu ry gollet
 Colwydd medwyd menwyd
 Gogled run ren ry dynnit
 Gorthew am dychwel dychwelit
 Gorwyd mwy galwant no melwit
 Am rwyf am ry ystoffit
 Ystoffit lliw llain blin blaen blen blen-
 wyd
 Trybedawt y wledic e rwng drem drem-
 rud
 Dremryd ny welet y odeu dhogyn ryd
 Ny welet y odeu dhogyn fyd
 Noc eredic dar digeryd
 Kentaf digonir can welw
 Kynnwythic lleithic llwyrdelw
 Kyn y olo gouddelw
 Taf gwr mawr y wael Maelderw
 Delwat dieirydaf y erry par ar delw
 Rwyse rwy bre rynnun gwlat rymun rym-
 dyre
 Ysgaul dhisgynnyaud wlawd gymre
 Nac yscawt y reded ry gre
 Godiweud goddiwes gwlat vre

Ny oddiweud o vevyl veint gure
 Da dyvot adonwy adonwy am adawssut
 A wnelei vratwen gwnelet lladut llosgut
 Ny chedwaist nac eithaf na chynnor
 Ysgwn tref dy beuvel
 Ny weleis or mor bwytr mor
 Marchawe a vey waeth no od gur
 Try can eurdorch a gryssiassant
 En amwyn breithell bu edrywant
 Ket ry ladei hwy wj ladassant
 A hyt orfeu byt edmyc vydan
 Ac or sawl a aytham o gyt garant
 Tru namyn un gur nyt englyssant
 Try cant eurdorchawe
 Gwnedgar guanawc
 Trychan trahauc kyuun kyvarvawc
 Trychan meirch godrud
 A gryssyws ganthud
 Trychwn a thrychant tru nyt atcorsant
 Dywal ygeat kyniwnng yg keni
 Yg kyvrang nyt oed dang as gwnehei
 Yn dyd gwyth nyt ef weith gowheli
 Baran baed oed bleidic mab eli
 Ervessit gwin gwydyr lestri llawn
 Ac en dyd camawn camp a wnehei
 Y ar aruul cann kyn noe drengchi
 Calaned cochwed ae deui
 Pwys blaen rydre ferei y gadeu
 Dryll kedyr kat kein krysgwydyat
 Bryt am gorlew diechwith lam
 Y orwylam nat ry gigleu
 Et gwneei gwyr llydw a gwraged
 Gwydw kyn noe agheu
 Breint mab bleidgi ac ysberi y beri greu
 Kein guodeo e kelyo ery vyhyr
 O honaw ar fyscut as eiriangut
 Pan esgynnei bawb ty disgynnut
 Cenei gwin gwaet meirw meint a wanut
 Teir blyned a phedeir
 Tutet en vaur yt vaer
 Asgym myrr hut ath vodi gwas nym
 gwerth na thechut
 Present kyvadraud oed breichyaul glut
 Pan gyrchei yg kywlat e glot oed anvou-
 awc
 Ef dilydei win gwr eurdorchawe
 Ef rodei gloywduill glan y gwychiawe
 Ardweyi cann wr arwr mynawe
 Anvonawc eissyllut alltud marchawe
 Un maban e gian o dra bannawc
 Ny sathraut gododin ar glawr flossaut
 Pan vey no llif llymmach nebawt
 Angor deor daen sarph saphwy graen
 Anysgoget vaen
 Blaen bedin arall arlwy treis tra chyn-
 nivyn
 Rwy gwrwy gordwy lain
 Enwir yt elwir oth gywir weithret
 Rettor rwyfyadur mur pob kyvyeth

Tutwllch treissic aer caer o dileith
Angor deor dain saph saffwy grain
Blaen bedin enwir yt elwir oth gywir
gverit

Kywir yth elwir oth gywir weithred
Rettor rwyfyadur mur pob kiwet
Meryn mab madyeith mat yth anet
Aches guolouy glasleid duuyr dias dilin
Angor deor dain

Anyswguaen en blaen bedin
Ledrud levir a meirch a gwyr rac God-
odin

Re cw gyvarch kywyrein
Bard keinre tot tarth rac garth merin
Scwyt dan wodef ny ystyngei
Rac neb wyneb cared erythvaccei
Diryeit o eirch meirch yg kyndor

Awr gwryawr hein
Gwaewawr kelin creudei
Pan wanet yg kyveillt ef gwanei
Ereill nyt oed amevyl yt a dyceei
Dyvit en kadw ryt keiu asmyceei
Pan dyduc Kyhuran clotvan Mordei
Geu ath diwedus tut leo na delus
Meirch neb March lew ken y vaccet

Am byrth ampoth oed cadarn e gledyval
Yn yorth wr rwy ysgeinnyei
Y onn o bryholl llaw

Y ar vein erch mygedorth
Ardwy nef adef eidun gwalat
Gwae ni rac galar ai auar gwastat
Pan doethan deon o dineidin parth
Deetholwyd pob doeth wlat

Ynghyfrysed a Lloegyr lluyd amhad
Naw ugain am un a beithynad
Ardemyl meirch a seirch a seric dillad
Ardwyei waet nerth e gerth or gat
O osgord mynydawe pan gryssiassant
Gloywdull e am drull yt gynuoethant
O anwyn Vynyddawe handit trislawn
ymbryt

Rwy e ry golleis y om gwir garaut
O drychan eurdorchawe a gryssyws Gat-
raeth

Tru namen un gwr nyt anghassant
Gosgord Gododin e ar rawn rin
Meirch eiliw eleirch a seirch gwehin
Ac yg Kynnor llu lliwet disgyn
En amwyn called a med eidin
O gussyl Mynyddawe trossassei ysgwyd-
awr

Kwydassei lavnawr ar grannaur gwin
Wyceri gon gwylas disgyn
Ny phorthassan warth wyr ny thechyn
Neut ergveis y win ar yg herdet
Gwinvaeth rac Catraeth yn un gwaret
Pan ladei ae lavnawr ynysgoget
Yn dayr nyt oed wael men yt welet
Nyt oed hyll ydellyll en emwaret

Adwythic scyndawe Madawe elvet
Pan deg y cyvarchant nyt oed hoedyl
diane

Dialgar Arvon cyrchei eur ceinyo arur-
chyat

Urythlon browys meirch Cynon
Leech leud-ud tut leuvre

Gododin stre stre
Ancat ancet cyngor cyngor
Tymestyl trameryn lestyr trameryn lu
Heidilyawn lu meidlyawn let lin lu
O dindywt yn dyowu

Scwyt grugyn y ractaryf trun tal briw
bu

Eur ar mur caer crisgwitiat
Dair caret na hair air mldyat
Un S sara secisiar argoudui adar
Bro ual pelloid mirein nis adrawd
A uo byw odam gweimeit lui odam lan

Luch livanat nys adrawd
A vo biw en did pleimieit
Na bei cinaval cinelveit
Dim guoiu ediu o adam neinin
Un huc an guoloet guoreu fflinet

Em ladaut lu mawr i guert
I adrawd ladaud map Nuithon
O eurdorchogyon cant o deyrnet
Hyt pan grimbuillet

Bu guell prid pan aeth canwyr y Gat-
raeth

Oid eilth gur gwinvaeth callon ehelaeth
Oid gur luid einym oed luric ceinin
Oid girth oed cuall ar gevin e gavall
Ny ysguis i mil i mil luit heinin

I guaiw ae ysguit nae gledyf nae gyllell
No neim ab Nuithon gur a vei well
Tra merin sodeo trileo

Yg caat tri guaid franc fraidus leo
Bubon a guoreu bar deo
Guaut i ar fisiolin i amdiffin
Gododin im blain trin

Terhit rei gnawd
I llwrw Alan buan brithei gnawd
Rac teulu deor em discinhei
Gnawd mab golistan cennei bei

Guletic i tat indeuit a lauarei
Gnaut ar les Minidauc scuitaur trei
Guaurud rac ut eidin Urvei
Ni fllorhint molut muet

Rac trin riallu trin orthored
Tebihic tan teryd trui Cinneued
Diw mawrth gwisassant en cein duhet

Diw merchyr bu guero eu cit unet
Divyeu cennadeu amodet
Diu guener calaned a civrivet
Diu sadwrn bu didwrn eu cit gueithret

Diu sul laveneu rud a at ranhet
Diu llun hyt benn clun gwaed lun guelet
Nys adraud gododin gwedy lludet

Hir rac pebyll madauc pan ateorhet
 Disgynsit in trum in alavoed dwyrem
 Cintebeic e celeo eirit migam
 Gwanannon guirth med guryt muiham
 Ac guich fodyauc gwichawc inham
 Eithin uoleit mab bodu at am
 Guir gormant aethant ceinin
 Guinweith a medweith oedyn
 O ancwyn Mynydauc anthuim
 Cim mrwynawc o goll gur gwned rin
 Mal taran nem tarhei ysewytaur
 Rac rynnaudd eithinin
 Moch arvreit i meitit pan *crs*
 Cinerein i midin o douis
 In towys enilin
 Rac cant em gwant cesseuin
 Oed mor guanauc idinin
 Mal ivet med neu win
 Oed mor diachar
 Yt wanei escar
 Uid alt guanar gurthyn
 Moch aruireit i more i cinin
 A pherym ac stre
 Bu civeirch gueirguiat
 Ig cin or or cat
 Civeillt ar garat
 Init gene
 Bu guolut mynut bu le
 Bu guanar gueilgin gurymdo
 Guelet e lavanaur en liwet
 In Ciuamwin gal galet
 Rac godwryf y aessawr godechet
 Techin rai eidin vre uiriet
 Meint a gaffeilau nyt atkorei
 O honau cuir oed arnaw ac canet [vei
 Cindynnyauc calc drei pan griniec gri-
 Nit adwanei ri guanei riguanet
 Oed menyh gwedy cuin i escar i cimluin
 Oed guenwin hu carantet
 A chyn i olo a tan tut guet
 Daiar dirlishei efar med met
 Hurtrevit clair Cinteiluud
 Claer cleu na clair air uener sehic [rat
 Amsutseic sic sac adleo gogyuurd gogym-
 Edili edili ui puillyat
 Nys adrawd gododin in dit pleigheit
 Na bei cynhauall citeluat
 Llavnaur led rud laun ciuachlud
 Guron guorut y maran laun gur leidyat
 Laguen utat stadal vleidyat
 Bleid ciman lluarth teulu in ladu
 Cin oi dalu ni bu guan enwir ot guur
 Guereit rector Cindur mur pob kyvyeith
 Tutvwlch treissic haer caer godileit
 Kyvarvu ac ac crodu leidyat lu
 Hero ny bu ac cihoit ac i hero ni bu
 Hero ciued gueec guero
 Gnissint guevilon ar e helo
 Nit oed ar les bro hot ero ni cilius taro

Trin let un ero traws y achau liuidelo
 Ef guant tra trigant echassaf
 Et ladei auct ac eithaf
 Oid guin e mlaen llu llarahaf
 Godolei o heit meirch e gayaf
 Gochore brein du ar vur caer cein
 Ef Arthur rug ciuin uerthi ig disur
 Ig Kynnor guernor guaur
 Erdyledam canu i Cenon cig ueren
 In guarth ac cin bu diuant dileit
 Aeron riuessit i lofen ar pen erirhon luit
 E ranuit goreu buit i iglivon
 Ar les Minidawc marchawc maon
 Em dodes itu ar gwasu galon
 Ar Gatraeth oed fraeth eurdorchogyon
 Wy guenint lledint seivogyon
 Oed ech eu temyr treis canaon
 Oed odit i mit o barth Vrython
 Gododin o bell guell no Chenon
 Erdiledaf canu ciman caffia in cetwir
 Am Gatraeth ri guanaid brit rec
 Brit gue ad guar sathar sanget
 Sengit guit guened
 Dial am dal med o galanet
 Cives riget nis cibno guedi cyffro cat
 Cevei cimwyn idau civi daeret
 Llithyessit adar ada am edismyccaf
 Edeuuniat eithuau aruhicat
 Et guisgus awr ig kinnor gaur
 Ig cin varan edeuuineit ballauc
 Tal gellauc cat tridid engirawl
 Etlinaut gaur arth arwynawl
 Ar grugiat guor vlodyat erigiriat
 Hir lu cem bu gupno mab gwen gat
 Erdiledaf canu ciman ci
 Guernit llawen llogell bit budit did di.

YRYMES DYDDBRAWD.¹

O L. E. D.

DEUS duw delwad²
 Gwledig gwaed neirthiad³
 Crist Iesu gwyliad
 Rhwyg rhydd amnad⁴
 Adfelach caffad⁵
 Nim gwnel heb rannedd
 Moli dy drugaredd⁶
 Ni ddyfu yma
 Gwledig dy gynna⁷
 Ni ddyfu⁸ ni ddyfydd

¹ Armes dyd brawd (detbrawd.—Ll. C).² Dominus Deus deliad.—Ll. P. P.³ Gwlad nerthiad.—Ll. P. P.⁴ Rwyg rhydd an mad.—Ll. P. P.⁵ Neu yn doeth adail mad, yn pen ith gavad.—Ll. P. P.⁶ Ni bom heb rannedd, Oth vawr drugaredd.—Ll. P. P.⁷ Ni ddyfydd yma, Un gwledic mor dda.—Ll. P. P.⁸ Ni ddoeth.—Ll. P. P.

Neb cystal a dofydd
 Ni ganed yn nydd plwyw¹
 Neb cystal a Duw
 Ac nid addef
 Neb cystal ag ef
 Uch nef is nef
 Nid gwledig namyn ef²
 Uch mor is mor
 Ef a'n crewys
 Pan ddyffo dewys
 Ef an gwna mawr trws³
 Dydd brawd yn echwrys
 Cennadau o ddrws
 Gwynt a mor a than⁴
 Lluched a tharian
 Eiryf eb gwengan
 Llwyth byd yn griddfan
 Ergelawr dygedawr llawhethau
 Ergelhawr mor a syr
 Pan ddisgynno pater
 I ddial a'i nifer
 A chyrn gopetror
 Ac ennynnu mor
 Llwyth byd llosetawr
 Hynny fwynt marwawr
 Llosgawd ynial ran
 Rhac ei fawr faran
 Ef tynho aches⁵
 Rhac ei faranrhes
 Diffurn dydd reges
 Gwae ai harhoes
 Ef tarddo talawr
 Tarddid nef i lawr
 Gwynt rudd dygetawr
 Ech y gadwynawr
 Neu byt mor wastad
 Mal pan gread
 Saith pedyr ai dywawd⁶
 Daear ddiwarnawd
 Dywawd duw Sadwrn

¹Ni aned mewn plwyw.—Ll. P. P.

²Is nef ag uwch nef,
 Nid oes brenhin ond ef
 Ef a groedd pob dyn
 Uwchlaw pob terfyn
 Ef a roes pob rhan
 Dan law'r byd bychan
 Val y roes y gwir ior
 Y terfynau ir mor
 Velly daw diwedd,
 Ar lawr varannedd
 Pymthec diwrnawd
 Cyn dyvodd dydd brawd
 I tyr cadwynau
 Yr holl blanedau

Ll. P. P.

³Yna bydd mawrdrwst
 Ar y ddaear grynwrst
 Pan ddiscyno Deus,
 Ynganol mundus
 Dirfawr ofn a fydd,
 Ar y pedwar defnydd

Ll. P. P.

⁴Gwynt dwr a than,
 Daear awyr dylan
 Or wy vab gwiogan
 Llwyth byd yn griddfan
 Er golau yr huan
 Diseyt ur llywethan
 Pan ddol yn prior
 Ai gyrn pedeiror
 Ac ennynnu'r mor
 Ar main yn varwor
 Pan ddol y pumoes
 Ger bron Agios
 Llauer deigyr ar sarn
 Rhag y vawr farn

Ll. P. P.

⁵Dyd brawd diaches
 Gwae ae arhoes
 Pan gyno reges
 Rhag ei fawr farnes

Ll. P. P.

⁶Pedyr a ddywawd
 Am y ddaear farnawd

Ll. P. P.

Daear yn unfwrn
 Sadwrn fore rhwydd
 I'n gwnaho ni culwydd
 Tir bydawl tywydd
 Gwynt y toddo gwydd
 Ebryn bob dyhedd¹
 Pan losgo mynyddedd
 Atfydd triganedd
 A chyrn rhag rhiedd
 Cyfoethawg ai henfyn
 Mor a thir a llyn
 Atfydd cyrn dygryn
 A daear gychwyn
 Ac uch pob mehyn
 A marw mein fyddin
 Eryf argelweh
 Ac enynnu llweh
 Ton anghyolweh
 Tarian ymrythweh
 Teithiawg afar
 Ac eryf trwy alar
 Ac enynnu trwy far²
 Rhwng nef a daear
 Pan ddyffo trindawd
 Ymaes maestawd
 Llu nef ymdanaw
 Llwyth llydan attaw
 Cyrdd a cherddorion
 A chathleu engyllen
 Drychafant o feddau³
 Eirant o ddechrau
 Eirant cwu coed⁴
 Ar gymaint addoed
 A rewiniwys mor
 A wnant mawr gawr
 Pryd pan ddyffo
 Ef ai gwahano
 Y sawl a fo meu⁵
 Ymchoelant o ddeheu
 A ddigonwy camwedd
 Ymchoelent y pothgledd
 Ponid erlys dy gyfreu
 A lefeir dy eneu
 Dy fyned yn du hynt yn nanheu
 Yn nhywyll heb leufereu
 Ac ym oedd ei eirau
 Ac ym oedd ei ieithau
 Ac ym oedd ei ganwlad
 Ac ei cant lloneid

¹I daw tan pob tuedd
 I losci'r mynyddedd
 Ll. P. P.

²Llefain anghleear
 A fydd ar y ddaear
 Pan ddol Drindawd
 I faes Maestawd.

Ll. P. P.

³Kyvodant or beddau
 A oddefodd angan
 Ll. P. P.

⁴O gread Addaf
 Hyd y dydd diweddfaf

Yno i dywait ein ior
 Wrth fyw a marwor

⁵Y sawl y sydd van
 Elont im deau
 A wnaeth y camwedd
 Elont y barth cledd

I fyned yn glau
 Lle nid oes golau
 Mi a roes iwch hadau
 Ag a roes iwch ieithau

Ll. P. P.

Canfed gwlad present¹
 Ni bum heb gadwent
 Oedd mynych cyfar chwerv
 Y rhof a'm cefnderw
 Oedd mynych cyrys-gwyddad
 Y rhof a'm cywlad
 Oedd mynych cyflafan
 Y rhoi ar truan
 A'm goryw hwn fyth
 Ni'm gwnaei dyn byth
 Am gyrrwys ynghrog
 A wyddwn yn og
 Am gyrrwys ym mhren
 Dibynwys fy mhen
 Tafaw di fy neudroed²
 Mor tru eu haddoed
 Tauaw dyr boened
 Ef gym fy nhraed
 Tauaw dy fy nwy fraich
 Ni ddybydd eu baich
 Tawaw dy fy nwy ysgwydd
 Handid mor dyfedd
 Tauaw dyr cethron
 O fewn fy nghalon
 Tauaw dy gethrawd
 Yrhwnig fy neu lygad
 Tauaw yr da allad³
 Coron ddrain i'm iad
 Tauaw dy oestru
 A wanpwyd fy nhu
 Teu i chwithau
 Mal yr ywch llaw ddeheu
 Iwch ni bydd maddau⁴
 Fyngwan a bereu
 A wledig ni wyddiem
 Pan oedd ti a grogem
 Gwledig nef gwledig pob tud
 Ni wyddem ni grist tud vyhud
 Bei ath wybyddem
 Christ ath athechem
 Nid arfollir gwad
 Gan lwyth eis

¹ Mi roes iwch gadwent
 Ynganol eich present
 O bob cyffryw ryw
 Rhof am kefnderyw
 Mi a euthum ar bren
 I gymryd fy nien
 Er adwer mab dyn
 O garchar ei elyn

LL. P. P.

² Trawed y neudroed
 Mor ddrut ir haeddod
 Truan iawn im poenet
 Om pen im traet
 Trawed fy neuvaich
 Neu'r gawsant eu baich
 Kavas pob yscwydd
 Dolur didramgwydd
 Tewon yw kethrad
 Rhwnig fy neu lygad.

LL. P. P.

³ Tewion yw tylliad
 Koron ddrain im iad

Hyn oll a wnaethum
 Er cariad i ddyn
 Mae a wnaethoch chwith-
 au
 Om kariad inhau
 Ni roesoeh im fwyd
 Na thy rhag annwyd
 Arglwydd ner cawsud
 Pe is archesud
 Pan welsoch dlawd
 Ar ddellw'r Drindawd
 Er doluriaf fy nghnawd
 Yn govyn kardawd
 Pes trugarhessud
 Trugaredd a gawsud
 Am na thrugarheast
 Trugaredd a gollleist
 A wnaeth yn anfad
 Yn erbyn y tad - LL. P. P.
⁴ Ni chechw chwi fadden
 Eich camarferau
 LL. P. P.

Digon sawchi anfad
 Yn erbyn Dofyddiad
 Canmil engylion
 Y sydd i'm yn dyston
 A ddoeth im cyrchaw
 Gwedi fy nghrogaw
 Ynghrog yn greuled¹
 Myhun im gwared
 Yn nefoedd bu cryd
 Pan in crogysid
 Pan orelwis Eli²
 Dy culwydd uch celi
 A chenwch ddau Ieuan
 Rhagof y ddau gynran
 A dau lyfr yn eich llaw
 Yn eu darlleaw
 Nis deubi ryrys
 Rygoswy rygossys
 Ac awch bi wyniaith
 Gwerth awch ynyd araith
 Cayator y ddylaith
 A wnaech i uffern llaith
 Crist Iesu uchel ryseilas trycha mil
 blwyddynedd
 Er pan ytyw ym muchedd
 Ac ail mil cyn crog
 Yt lewychi Enog³
 Neu nid adwen ddrud
 Maint eu heissillut
 Gwlad press ith ermud
 A chyd awch beiodud
 Trychan mil blwyddynedd namyn un
 Origodid buchedd tragwydd
 TALIESIN AI KANT.

YR AWDYL VRAITH.

1. 1.³ Ev a wnaeth Panton Ar lawr glyn Ebron⁴

¹ Ynghrog iawn greuled
 I rhoesoch eich gwared
 Atteb ni wyddoch
 Pam im crogasoch
 Can mil o engylion
 Y sydd yn dystion
 A ddoethout im cyrchu
 Wedi fynghladdu
 Arglwydd ni wyddom
 Mai ti a grogasom
 Gwledig nef a phob tud,
 Ni wyddom pwy oeddut
 Ni arvollir gwad
 Gan lwyth issaf wlad
 Ni roer aur dalaith
 Ar rawd uffernfaith
 Yno gwae a wnaeth lys
 Ar fro annilys

Gwae a edewis drysor
 Ynglyn llosgitor. LL. P. P.
² Ef a ddywaid Eli
 Duw culwyd Celi
 Mae tri die cyn brawd
 I gwledycha Ennawc
 Ym i dywaid pob cnawd
 Dynion daearawd
 Gwae a roes ei fryd
 Ar lawr creulyd
 Val y traetha Ieuan
 Yn yr ysgrythyr lan
 Gwae a ymdirietto
 Yn yr hwn nid eiddo
 Nid oes or presen
 Or dechreu hyd orphen
 Un orig or dydd {wydd
 Wrth y fuchedd dragy-

³ Y ddau riviad a ddengys drevyn yr awdyl yn ol
 amryw lyfrau.

⁴ Ebron.

Ai ddwyllaw gwynion
Gwiwlun Adda¹

2. 2. A phum can mlynedd
Heb vawr ymgeledd²
Bu ev yn gorwedd
Cyn³ cael anima

3. 3. Ev a wnaeth Eilwys
Yn llys paradwys
A'i asen aswys
Iesin Eva⁴

4. 4. Seithawr i buan⁵
Yn cadw'r berllan
Cyn cyvrddan satan
Sitiwr tartara⁵

5. 5. Oddiyno gyrwyd
Drwy ryn ac anwyd
I gael⁶ eu bywyd
I'r byd yma

6. 6. I ddwyn trwy ludded
Meibion a merched
I gael ofuned⁷
Ar dir Asia⁸

7. 9. I Adda ai gymhar
Y rhoed⁹ rhaw balar
I dori daiar¹⁰
I gael bara

8. 11. Engylawl genad
Gan Dduw uchel-dad¹¹
A ddug had tyviad
Hyd at Eva

9. 10. A gwenith clauerwyn
I hau'r havaryn¹²
I borthi pob dyn
Hyd wyl Vagna¹³

10. 12. Hithau darguddiodd¹⁴
Degved ran o'r rhodd¹⁵
Hyd na chwbl hauodd¹⁶
Yr holl balva¹⁷

¹ Gyn' hwmania: guu hwmama.

² Heb vawr anrhydedd.

³ Heb.

⁴ Aswsiesu a femina: aswys iesin femina.

⁵ Sitiwr tartara: Kyfydd Tartara.

⁶ I ennill.

⁷ Rhag haeddu ddured (teyrnged dured).

⁸ Asca; yr Asia.

⁹ Deuth.

¹⁰ I bryforio'r ddaear: I lafurio daer.

¹¹ Goruwch dad. [dyffryn (orwyn).

¹² I hau'r rhyforyn: I gael'r hafaryn: I hau rhyd

¹³ Hyd ddydd Fagne: Yd wyl Fagna.

¹⁴ Hitha a ddarguddiodd: hithau a guddiodd.

¹⁵ Y ddegfed ran ir (y) rhodd.

¹⁶ Yd na chwplaoth. ¹⁷ Balfau.

11. 13. Yno lle'r hauwyd
Yr yd a gelwyd¹
Medd Daniel² brofwyd
A brofeta³

12. 14. Rhyg du a gavad⁴
Yn lle'r gwenithad⁵
Er dangaws avrad
Ar ladrata

13. 15. Am hyn o reswm⁶
Rhag ovyn dydd dwm⁷
Mae'n rhaid roi degwm⁸
I Dduw'n bena⁹

14. 17. O'r gwenith gwyn-vraint⁹
A'r gwin rhudd rhwydd vraint
Y gwnair corf cywraint
Crist vab Alpha¹⁰

15. 18. Yr avrllad yw'r cnawd
A'r gwin yw'r gwaedrawd¹¹
A geiriau'r drindawd
A'u cysegira

16. 19. Y llyvrau dirgel¹²
O ddwyllaw manwel¹³
A ddug yr angel
A'u rhoi Adda¹⁴

17. 20. Pan ydoedd yn rhen¹⁵
Hyd tros y ddwyen¹⁶
Yn nwvr Iorddonen¹⁷
Yn dirvesta

18. 7. Dau bump a deg wyth¹⁵
Y bu yn amwyth¹⁹
Yn arwain mysg-lwyth²⁰
Masgl femina²¹

19. 8. Ac unwaith heb gel
Pan ymddug Abel²²

¹ Yr had a gelkwyd: Yr yd a gelpwyd.

² Samuel.

³ Broffesia.

⁴ Rhyg du a gad.

⁵ Gwenith mad: gwenith had.

⁶ Am hyn o ffals-dwm.

⁷ Rhag ofn dydd hwn: Mae'n rhaid medd Satwrn.

⁸ I bawb roi degwm.

⁹ Gwirfaint.

¹⁰ Crist ap agla: Crist fab agla.

¹¹ Gwaedlawd: gwaedawd.

¹² Llyfr pob (rhyw) ddigel: Pob rhyw lyfr dirgel.

¹³ Emanuel.

¹⁴ A ddwg (y) Raphael iw roi i adda.

¹⁵ Pan ydoedd yn hen: Pan oedd ym mresen.

¹⁶ Yn nwvr Iorddonen.

¹⁷ Hyd tros i ddwyen yn i ddyfrwestra.

¹⁸ Dau bump deg (ag) wyth: Dau un deg ac wyth.

¹⁹ Y bu hi yn ymlwyth: Y bu yn ymdwyth.

²⁰ Yn arwain ymsclwyth.

²¹ Mascula femina: Masgl a femina.

²² Ir ymddug Abel.

- A Chain ddiymwel
Homicida¹
20. 21. Deuddeg gweryddon²
Pedwar angylion³
Anvones Leison⁴
I lys Eva.
21. 22. I ddangaws cannerth⁵
Rhag pob rhyw draferth
Pan vai anghlyvnerth⁶
Ar brygnata⁷
22. 23. Dirvawr ovalon
A vu ar ddynion
Cyn cael arwyddion
Misericordia
23. 16. Or gwin sinobl-rhudd⁸
A blanydd ar heul-ddydd
Ar nos loer gynnydd
A gwypm luna⁹
24. 24. E gavas¹⁰ Moesen
Rhag dirvawr angen¹¹
Y tair gwialen¹²
Ar ddominica¹³
25. 25. Ve gavas¹⁴ Salmon
Yn Nhwr Babilon
Holl gelvyddydon¹⁵
Arca foedera¹⁶
26. Mawr gevais innau¹⁷
Yn vy mardd-lyfrau¹⁸
Holl gelvyddyddau
Gwlad Europa
27. 27. Och Dduw, mor druan
Y daw'r ddarogan¹⁹
Drwy ddirvawr gwynvan²⁰
I lin Troea
28. Sarfes gadwynawg
Valch annhrugarawg

¹ Ddiymweledigca: Yr homicida: Ddymwaredoca: I Arasynia: I Amisidia.

² Pymtheg o wryddon: Pedwar o angylion.

³ A phedwar angylion: A deuddeg gweryddon.

⁴ Anvones Layson. ⁵ I ddangos nerth.

⁶ Pan ddel anghyfraith.

⁷ Ar bererindotta: Ar brinatra: Ar Brutania.

⁸ Gwin sinobl rhudd.

⁹ Y gwimaluna: Ar gwin alpha.

¹⁰ Ef a gafas. ¹¹ Y tair gwialen.

¹² Rhaw ddirfawr angen

¹³ Ar ddominia. ¹⁴ Ef (E) a gafas.

¹⁵ Yr holl gelfyddyd.

¹⁶ Arca a ffecia: Gwlad Europa.

¹⁷ Ag a gafas inneu.

¹⁸ Yn fy mardd-gyfrau: Yn fy mhrif-lyfrau.

¹⁹ Drwy ddirfawr gwynvan (gyfrdan).

²⁰ Ydyw'r ddarogan.

- A'i hesgyll arvawg¹
O Sermania²
29. 29. Hon³ a oresgyn
Holl Loegyrr a Phrydyn⁴
O lan mor Llychlyn
Hyd Sabrina⁵
30. 30. Yna bydd Brython
Yn garcharorion⁶
Yn mraint alltudion
O Saxonia⁷
31. 31. Eu ner a volant
A'u hiaith a gadwant
Eu tir a gollant
Ond gwyllt Walia
32. 32. Oni ddel rhyw vyd
Yn ol hir benyd
Pan vo gogyhyd⁸
Y ddau draha
33. 33. Yno caiff Brython⁹
Eu tir a'u coron
A'r bobl estronion
A ddivlana
34. 34. Geiriau yr angel¹⁰
Am hedda rhyvel
A vydd diogel
I Brytania¹¹
35. 26. Mi wn¹² eu cerdded
A'u twng a'u tynged¹³
A'u tro a'u trwydded¹⁴
Hyd ultima¹⁵
- O'r haul i'r ddaiair o ddwyn i orchudd
Ond mi Taliesin nid oes cyvarwydd.

DIVREGAWD TALIESIN.¹⁶

GORUCHEL Dduw golochir ym hob va¹⁷
Goruchel ei enwau yn hebrea¹⁸.

¹ Ai hesgyll sefydlog: Ai hesgyll yn ewrog (arfog).
² Sarmania.

³ Hono.

⁴ Loegr a Phrydyn.

⁵ Yd yn Sabrina.

⁶ Fal carcharonion.

⁷ Ir Saxonia: I Saxonia.

⁸ Gogyd.

⁹ Yno y caiff Brython.

¹⁰ Geiriau Emanuel: Geiriau Attanael.
¹¹ I frutania: I lin Troia.
¹² Mi a wn.
¹³ I tro ai trwydded.
¹⁴ I twng ai tynged.

¹⁵ Hyd ddydd ultima.
¹⁶ Neu Ymddivregawd: neu Bragawdgerdd Taliesin allan o Lyvyr y Dr. J. Davies; *seu adysgrifiennad allan o Lyvyr Darogan Bodhenlli; ac wedi ei chy-mharu gyda amrywiol lyfrau ereill.*

¹⁷ Golochir ym mhob wa: a weddia ym mhob fa.

¹⁸ Goruchel glod ymhob da.

Eli eloi ac adonai¹ ac o ac alpha²
 Peryv nev parhaus gwrrda
 Peris³ paradwys yn gynnwys i'r rhai da
 Ac ufern i'r rhai drwg a gwg i'w diva
 Peris ef nef parhaus wrda
 Parwydydd elvydd peris privdda⁴
 O dan ac awyr a llyr a therria⁵
 Can ni bwynt un unian tan a therria
 Cadwynau dyrys o dir hyd ethera
 Pwy namyn cyvrwys ai cyvrwyma⁶
 A chynnil a chelvydd yn holi materia⁷
 Achymmau helis o lemaria
 Canys nid un anwyd ser a therria
 Nid maen nid haearn ai cadarna
 Nid cors nid calav tudded ai cuddia⁸
 Nid plwm trwm ei risg a'i gorwisga
 Nid mettel o waith uvel ai cylchyna
 Neus gwisgwys celvydd gwr a dwvr a ia⁹
 Traethadur prophwyd pur ai traetha¹⁰
 Ond celvyddyd Pantou sempiterna
 Pan ddywed tad Selyv yn psalmodia
 Quis tegit aqua superiora
 Qui legis scriptura
 Neus gorwisgwys gwr celvydd nev oi nodd-
 A syr a sygnau a haul a lluna¹² [va¹¹
 Peunydd cylch elvydd haul ai hwyliu
 Yn uchel odduchom i lleuvera¹³
 Pum gwregys llinuys lluniedydd llawndda
 Sicut in coelo et in terra
 Llawn yw y ddau cithav o eiry ac ia¹⁴
 A rhag eu hoerfel neb nis nesaa
 Ail dau a osoded o'r tu isa¹⁵
 Yn llawn o yngres gwres ignisia
 Pumed yw y pervedd¹⁶ neb nis cyvannedda
 Rhac maint tragwres haul yn ei redegva¹⁷
 Oes na gwydd na dail na neb rhyw anivail
 Y ddau o boptu y dyvu tymer da¹⁸
 Gwres oddihwnt ac oerfel oddima¹⁹
 Peris Duw ddwy fynnawn cyflawn eu da²⁰
 Fynnawn gwres yn awyr a haul yw ei
 hwyliu²¹

¹ Omega.² Eli Eli Eloy ac Adoneia : Pater et homo O ac Alpha.³ Peir.⁴ Pa ryw dy elfydd a orug Agla.⁵ A syr a therria.⁶ Nid oes ond cyfrwys au cyfrifa.⁷ Yn holi matia; yn holi Maria.⁸ Nid cors nid calaf rhudd er au kuddia⁹ Nid calaf tudded au cuddia.¹⁰ Neus gwisgwys celvydd gwr dwfr ag ia.¹¹ Prophwyd traethad per ai traetha : *Ar ol y gan-**lynol mewn un llyer.*¹² Neus gorwisgwys gwr kelfydd nef ai noddfa.¹³ Sugnau a ser a haul a luna.¹⁴ Odduchom lloer lleuera. ¹⁵ O eira a ia.¹⁶ Ail a osoded o'r tu issa.¹⁷ Y pummedd yw'r perfedd.¹⁸ Bygotfa.—Ll. P. P.¹⁹ Ar deau y sydd ardymer da.—Ll. P. P.²⁰ Yr oerfel o'r tu hwnt a'r gwres o'r tu yma.—Ll. P. P.²¹ Gorug dwy fynnawn cyflawn eu da : Peris Duw dwy

fynnawn gyflawn o dda (o eli dda).

²² Fynnawn wres yn uchel haul yw ei hwyliu : a haul

yn i hwyliu (hadva, ladva).

A'r ail fynnawn a ddail yr eigiawn yn
 yma¹

Peryv nev a beris pob da²

A berys present i blant Adda³

A beris paradwys yn gynnwys i'r sawl a
 vo da

Ac fern i'r rhai drwg er eu diva

A beris blwyddynoedd ac oesoedd a secula⁶

Cyntav oes Addav⁴ ac oes Eva

Eiloes oes Noe⁵ a novies yn archa

Trydedd oes oes Abraham pen fydd⁷ pater
 patriarcha

Pedwaredd oes oes Moesen o Egyptica⁸

A gavas y deuddeg fordd drwy Vari Rubia

A gavas gan geli voddid Pharaona

A gavas⁹ dengair deddv yn y dirwestra

Mewn dau dawl vaen yn mynydd Sina

Pumed oes oes ddedwydd Davydd propheta

Chweched oes oes Iesu a hyd vrawd y para

Ac ynddi y proved¹⁰ y prophesia

Dyvod o heppil¹¹ enwir Eva

Mal y daw o'r drain¹² blodau rosa

Mair wryr a ddyvu yn mru Anna¹³

Ac Iesu a ddyvu o vru Maria

A'r nos y ganed Iesu gwr a'n iachaa¹⁴

Y clywid¹⁵ cor engylion nev yn canu gloria

In excelsis Deo et in terra

Dyynwys elvydd i lawer da

Ac i'r tri brenin seren lucerna¹⁶

Tra vu Emanuel yn dawel yma

Gwnaeth gwyrthiau lawer a gweithredoedd
 da¹⁷

Gwnaeth ar y noithiawr Ieuan yn Galilea¹⁸

O'r dwvr y gwin melys¹⁹ pan erehis Maria

Ev porthes pum-mil²⁰ ar y pumtorth bara

Mwy oedd o wargred nog a lewed²¹ wrth
 vwyta

Cyvodes y vorwyn o'r domo clausa

Cyvodes unmab mam²² extra porta

Y ar ei elorwydd o'i orwedddva²³

Cyvodes Lazar²⁴

Y dan y ddaiar

Brawd Mair a Martha

Ev treiddwys tonau

Heb geisio llongau

Hyd y borthva

¹ Ac o'r trydydd fynnawn y dyellir eigiawn attan
 yma.² Yr eil fynnawn yn deil eigiawn attom yma.³ Perus nef peris pob da.⁴ Efa.⁵ A beris oes ac oesoedd⁶ blwyddoedd a secula.⁷ Oes oes Addaf.⁸ Ar ail oes Noe.⁹ Abram benffydd.¹⁰ Pedwerydd oes Foesen¹¹ ym mynydd sina.¹² Pan gavas.¹³ Ac yna i proved.¹⁴ Y doeth o heppil.¹⁵ Ar y drain.¹⁶ Mair wryr a doeth o fry¹⁷ Gwr an nertha.¹⁸ I clywspwd.¹⁹ Ac i'r tri brenin serena.²⁰ Fo a wnaeth wyrthiau a²¹ llawer o dda.²² Neithiawr yn Galalia.²³ O'r dwfr yn win melus.²⁴ Porthes y pun mil.²⁵ Nog a weled.²⁶ Gwraig.²⁷ Y pedwerydd dydd o'i

wedddorweddfa.—Ll. P. P.

²⁸ Sef cyfodes Lazar.

Ev a vu veddig¹
 I'r parlysedig²
 Yn ymyl porthig piscina
 Ev a vu veddig³
 I'r clav nychedig
 A ddoeth attaw hyd y dyrva
 Ev gwarawd deillion⁴
 Ev diddan cleivion⁵
 A charcharorion
 O bob clevyd a'u gorthryma
 Nis cyvriv nebawd
 Na'r holl vedysawd
 Byth nis traetha
 A wnaeth ein rhiau
 O anryveddodau
 Hyd tra vu yma
 O'r diwedd y dyvu⁶
 Iachwyddawl Iesu⁷
 Hyd yn Ierosolyma⁸
 Y cymmerth crog a chethrau
 A frewyllau ac angau
 Y cymerth un mab Maria
 I obrynu llawer o law satana⁹
 Ev cyvodes y trydydd dydd o'i vedd or-
 weddva¹⁰
 Ac a ddoeth at ei ddisgyblon gwedi bwyta
 Gwedi yspaid dieuoedd¹¹ quadraginta
 Neud o mewn nev y daeth pan ddaeth
 yma¹² [etwa¹³
 Mewn nev bu mewn y bydd mewn y mae
 A dyddbrawd y daw ev attam ni yma¹⁴
 Ac a ddwg gantaw y sawl ai cofa
 Y caif Mihangel y sawl a vo da
 I obrynu gwlad nev ys ev y sydd dda
 Y gethern enwir a adewir yma [da
 Y gethern y sy waeth ni wnaethant ddim
 Y gethern a el i ufern gan Lucifer ydd a
 Pwy a wyr pwy ynt, pwy a'u cofa¹⁵
 Pwy onid cyvrwys a'u cyvriva
 Gwae a gymerth bedydd
 A chred a chreydd
 Ac ni sevis yn dda¹⁶
 Gwae berchenawg tir

¹ Fo fu feddyg.² I'r paralytig.³ Fo fu feddyg.⁴ Gwaredawdd ddeillion.⁵ Gwaredawdd gleigion.—Ll. P. P.⁶ Ac yn y diwedd dyfu.⁷ Iachaw Iesu : Iachusawl Iesu.—Ll. P. P.⁸ Serisolyma.⁹ Yny i cymerth cethreu

A dirfawr angau mab Maria

Er dadbrynu ei lu o law satana.—Ll. P. P.

¹⁰ O'i orweddfa.¹¹ Hir.¹² Neud aeth men pan ddoeth :

Neu'r aeth men pan ddoeth yn y nef i bu yn y nef i mae :

I nef ydd aeth mewn pan ddoeth yma.—Ll. P. P.

¹³ Mewn ydoedd mewn i bu mewn i mae etwa.¹⁴ Attam yma.¹⁵ *Nid ynt y 6 ban rhagvlaenawl yn Ll. P. P.*¹⁶ Ac nis ceidw yn dda.

Ni chynnatio ei wir¹
 Rhag un traha²
 Gwae er gwerth gweini
 A vo cyn trengi
 Oni thrugaraa
 Gwae hwynt penaethau
 O chwant alavau
 A dyr devodau
 Ac a'u diva
 Gwae ofeiriad byd
 Ni angreiftia gwyd
 Ni phregetha
 Ni warcheidw ei gail³
 Ac ev yn vugail
 Nis areilia
 Ni ddifer ei ddeivid⁴
 Rhag bleiddiau Rhuveiniaid⁵
 A'u fon glopa⁶
 Gwae ev a vo ci
 Cyn diwedd gweini
 Erbyn tervyn trengi
 Gwae ni thrugarha
 Gwae ni chred i'r drindawd⁷
 Gwae ni gynnnydd cardawd
 Ac ni thrugaraa⁸
 Gwae a yso bwyd
 Gwae ni char olochwyd
 Ni lavuria⁹
 Gwae hwynt gynnivaiad¹⁰
 Ni garant eu henaid
 Ni ddygymma¹¹
 Gwae a geisio ei vryd¹²
 Hyd tra vo mewn byd
 Trwy drais a thraha
 Gwae berchen da cybydd
 Gwae leidyr difydd
 O ledrata
 Gwae a laddo dynion
 Gwae a dyng anudon
 Onis dywyca
 Gwae berchen tafawd
 A farno camvrawd¹³
 Onis dilea
 Gwae wrth gymydwg
 A gynnatio gwg¹⁴

¹ Ni cheidw ei wir.—Ll. P. P.² Rhag y traha : Rhag i ddifa.—Ll. P. P.³ Gwae ni ddifer ei gail :

Gwae ni warcheidw ei gail.—Ll. P. P.

⁴ Gwae ni ddifer (cheidw) ei ddefaid.—Ll. P. P.⁵ Rhibynniaid : rubanniaid : rybynnaid.—Ll. P. P.⁶ A chyffes dda : Ai fion glwppa.⁷ Gwae ni weiniaid sawawd

Gwae ni chred i'r drindawd

Gwae ni chynnnydd kerdawd, Gwae ni thrugarha.

⁸ Gwae a ddwg treftad gweddaw gwan onis adfera.⁹ Gwae a ys bwyd, Ni chan golochwyd. [—Ll. P. P.

Gwae ni lafuria.—Ll. P. P.

¹⁰ Gwnniffaid : gweiniaid : gweinfafid.—Ll. P. P.¹¹ Ni ddegyrna.¹² Gwae a gasclo golud.¹³ Cyn yscar ai gnawd.—Ll. P. P.¹⁴ Gwae a gynhalio gwg wrth ei gymydwg.—Ll. P. P.

A wnel iddo ddrwg
 Ac a ddwg ei dda
 Gwae a ddyco tystiolaeth gam
 Ar vab no vam¹
 Onis penytia
 Gwae ddigasog saint
 Ni chynnal eu braint
 Nis addola²
 Gwae yn erbyn angau
 A wnel³ pechodau
 Nis cyfesa
 Gwae erbyn dyddbrawd
 Ni chospo ei gnawd
 Ac am ei briawd
 Ni phrydera
 Gwae ev a gynnydd
 Gogan a chelwydd
 Cyn ei elorwydd
 Onis gogela⁴
 Gwae a gynnal arnaw
 Ac a ddwg attaw
 Ar ni vo yn eiddaw
 Gwae a yspail tud⁵
 A gynnalio golud⁶
 Oni gyvnewid
 Gwae a ddyco trevtd
 Gwedd ac ymddivad
 Onis cyvrana⁷
 Gwae a orthrymo ar wan⁸
 Ai cawdd ac a ddwg ei ran
 Onis advera⁹
 Gwae ni garo Duw
 Gwae a gasao dyn¹⁰
 Gwae ai diva
 Gwae a gynnal bar
 Yn ei galon wrth ei gar¹¹
 Ac ai casaa
 Gwae berchenog bwyd
 Ac a gaeo ei glwyd
 Ac ni alwo bwyst
 Wrth ei vwyta
 Gwae a ladd bendevig
 Gwae a wel sychedig
 Nis disycha
 Gwae berchen cyvoeth
 A welo lednoeth
 Onis cuddia
 Gwae ni roddo letty
 A than a gwely
 I beregrina¹²
 Gwae a gawdd gwirion
 Gwae ni ddiddan cleivion

A charcharorion
 Nis govwy¹
 Gwae ev pan aned
 A ddwg ei weithred
 Yn inferna
 Gwae hwynt y gethern²
 A wladycha ufern³
 Byth wedy yma⁴
 Man y mae⁵ ubain
 Man y mae⁵ llevain
 A llawer pla
 Man y mae⁵ griddvan
 Man y mae⁵ poethvan
 Heb esgorva
 Man y mae⁵ deincryd
 Man y mae⁵ anwyd
 Ac eiry ac ia
 Ac nad oes⁶ dedolwch
 Nac edivarwch
 Vyth wedi yma
 Achav arch i'r Mab rhad ac i'r Tad da
 Trugaredd y Drindawd a drugarhaa
 Cyn myned yn medd i'm gorweddva⁷
 Llwyd edivarwch tud cyn elwyv oddiyma
 Ar a veddyliais
 Ar a ddigonais
 O drais a thraha
 Cael i'm drugaredd a diwedd da⁸
 TALIESIN.⁹

CYFFES TALIESIN.

BENEDICITE Dominus¹⁰ drwy nerth Iesu fab
 Alpha
 I'r wyf yn cydnabod¹¹ i Dduw a'r Drindod
 gorucha
 Fy mod yn wir pechadur i'r penadur¹² cad-
 arna
 O air meddwl a bryd a bywyd anmher-
 ffeithia
 Camdreulio fy mhum synwyr mewn cyfer-
 wyr¹³ a thraha
 Ac arfer¹⁴ or seith brifwyd heb boenyd na
 dirwestfa
 Esceuluso iawn fuchedd a saith rinwedd
 Ecclesia
 Miserere mei Deus iti f'arglwydd¹⁵ erfynia

¹ Nis llawenha.² Gwae 'nt hwy y gethern.³ Gwaenhw y gethern.⁴ A fynnant uffern.⁵ Yn y Rathydra.⁶ Yn i mae.⁷ Man nid oes.⁸ Benedicite Domine.—Ll. P. P.⁹ I'r wy'n cydnabod. Ll. P. P.¹⁰ Bechadur i'm pennadur.—Ll. P. P.¹¹ Seguryd.—Ll. P. P.¹² Ymarfer.—Ll. P. P.¹³ Itti Iesu yr.—Ll. P. P.¹⁴ Cyn myned i'm bedd ar (a'm) diwedd orweddfa.¹⁵ Ban o L. P. P.¹⁶ Ionas Athraw o Vynwy ai cant medd hen Lyvyr Darogan Bodhenlli.¹ Ar fab Abraham: Ar² fab I fam.³ Yn Sabbath. — Ll. P. P.⁴ A folo: a wnelo.⁵ Pennill o L. P. P.⁶ Gwae a gynnal tud.⁷ Gwae a gynnydd golud.⁸ Pennill o L. P. P.⁹ Gwae a orthrymo ar¹⁰ weddw a gwan.¹¹ Onis cyfrana.¹² Gwae ni gassa dyn.¹³ Wrth gar.¹⁴ I bererina.

Iesu er dy bum archoll am hyn oll¹ ir archa
 Maddeu fy holl gamwedd cyn myned i or-
 weddfa²
 Pan ddel angu im calon ac oer loesion a
 chrynfaf
 Dwyn poenyd tros fy mhechod a rhoddi³
 nis galla
 Efrydd mud byddar⁴ a dall ac anghall fydda
 Am cynghorau⁵ am trysor am anwylyd⁶
 adawaf
 Am gweithredoedd⁷ am canlyn am gelyn
 cyhudda
 Pan ddelwyf i borth y fonwent y bresent
 adawaf
 Ar a welais y gerais oll a ddigaraf⁸
 Fy ngwely a wnair mewn gro a rhwymo
 fy nwy adaf⁹
 A chlustog faen dan fy mhen a thudded
 pren amdanaf
 Am gado wna fy ngheraint ymmysg¹⁰ llyf-
 aint im bwyta [arnaf
 Am ysbeilio om da byd a bwrw gweryd
 Am gweithred am canlyn am gelyn am cy-
 hudda¹¹
 Pwy yna sydd oludog ond y tywysog penaf
 Arglwydd ar dy bum archoll am hyn ith
 weddiaf¹² [yma
 Am hyn Duw gogoned cyn fy myned oddi-
 Pen teyrn y deyrnedd dy drugaredd a
 archaf¹³

Cant armell im arffed
 A phympwnt cathed
 Cledddy gwein carreg
 Dyrngell no neb
 Cant cynan caffad
 Cas anweled
 Cadellig ystrad
 Cad ynysgoged
 Cad ar wy cyrched
 Gwaywawr ebrifed
 Gwenhwys a ladded
 A llafn gwyarlled
 Cad ym Mon mawr teg
 Eglyd moled¹
 Tra menei myned
 Gorwydd a gworgred
 Cad ynghrug Dymet
 Aercol ar gerdded
 Nac ni ryweled
 Ei biw rhag ffiw neb
 Mab Brochuael broled
 Ei ddywed eidduned
 Cernyw cyfarched
 Ni mawl ieu lynged²
 Dystwg angffired
 Ynyd³ am ioled
 Myngynnelw o Gynan
 Cadeu er gymman⁴
 Aeieu fflam lydan
 Cyfwyrein mawrdan
 Cad yngwlad Brachan
 Cadlan godoran⁵
 Tegyrned truan
 Crinyd rhag Cynan
 Llwyry yn ymwan
 Eissor llyw hoechan⁶
 Cyngen cymangan
 Nerthi ath wlad Lydan
 Cigleu ymddiddan
 Pawb yn y gochfan
 Cylch byd goch gochvan
 Ceithynt dy Gynan

TRAWSGANU¹⁴ CYNAN GARWYN.

M. BROCH.—CAN ETTO O WAITH TALIESIN.

KYNAN cad gyffred
 Am arlloses¹⁵ ced
 Cynyd gau gogyfed
 Gwrthelgwn trebred¹⁶
 Cant gorwydd cyffred
 Ariant eu tudedd
 Cant llen¹⁷ ehoeg
 O un oflaen¹⁸ gyffred

¹ Iti oll.—Ll. P. P.

² Cyn fy niwedd orweddfa.—Ll. P. P.

³ Am fy mhechod a rhoi cerddod.—Ll. P. P.

⁴ Efrydd byddar a dall.—*Arall*.

⁵ Am hanwylyd.—Ll. P. P.

⁶ Am cynghor a.—Ll. P. P.

⁷ Fy ngweithredoedd.—Ll. P. P.

⁸ O'r holl dda byd a welais ac a gerais nis caraf.—Ll. P. P.

⁹ Am gwely a wnair mewn gro am rhwymo a wnair yna.—Ll. P. P.

¹⁰ Yno i gedy fy ngheraint fi ymhlith.—Ll. P. P.

¹¹ *Nid yw hon yn Ll. P. P.*

¹² *Nid yw hon yn Ll. P. P.*

¹³ Trugaredd a archaf.—Ll. P. P.

¹⁴ *Satyr*.

¹⁵ *Arllofes*.—Ll. E. D.

¹⁶ *Trefbred*.—Ll. E. D.

¹⁷ *Lleu*.—Ll. E. D.

¹⁸ *Faen*.—Ll. E. D.

MARWNAD CORROI MAB DAIRY.⁷

CAN ETTO O WAITH TALIESIN.

Oy⁸ ffynhawn lydan dyleinw aches
 Dyddaw dyhepcyr dy bris dybrys
 Marwnad Corroy am cyffiroes
 Oer deni gwr⁹ garw ei anwydeu
 A oedd mwy ei ddrwg nis mawr cigleu
 Mab Dairy dalei lyw ar for deheu
 Dathl oedd ei glod cyn noi adneu

¹ *Erglyd amoled*.—Ll. E. D.

² *Tynged*.—Ll. E. D.

³ *Yn nydd, ynydd*.

⁴ *Gynnan*.—Ll. E. D.

⁵ *Godaran*.—Ll. E. D.

⁶ *Heuhan*.—Ll. E. D.

⁷ *Corre ab Dairn*.—E.

⁸ *LLWYD*.

⁹ *Dy*.—Ll. E. D.

¹⁰ *Ordwywr*.—Ll. E. D.

Dy ffynhawn lydan deleinw nonneu
 Dyddaw dyhepcyr dybrys dybreu
 Marwnad Corroy am cyffroes¹
 Dy ffynhawn lydan dyleinw dyllyr
 Dy saeth dychyrrh draeth diwg dybyr
 Gwr a werescyn mawr² ei faranrhes
 A wedy mynaw myned trefydd
 A...ant wy ffres ffra y wyonydd³
 Tra fu vuddugre vore ddugrawr
 Chwedleu am gwyddir o wir hyd lawr
 Cyfranc Corroy a chocholyn
 Lliaws eu terfysg am eu terfyn
 Tarddei pen amwern gwerin goddfwyn⁴
 Caer y sydd⁵ gulwydd ni gwydd ni gryn
 Gwyn ei fyd yr enaid ai harobryn

AUDYL

A GANT TALIESIN, E DYBIR.

MAL rot yn troi tramhuylyeu⁶
 Trallaut meith tra chymell⁷ tretheu
 Traus arofyn dreil⁸ mynwyn mynneu
 Trin engyrret⁹ am byrth am borthvaeu
 A guenuyn Kuyn¹⁰ rieiñ gan rieu
 Gnaut glut van Trein deuandureu¹¹
 Ac am guyn rieiñ ryueleu a vyd
 A diffeith eluyd heb eluydeu
 Ac alued Rufein gan ruyveu
 Ac a llinyn heb allel Kycheu
 A guyn vyt Guyndyt yn gaun¹² yr deheu
 A guander seis ag¹³ inseilyeu
 A llugyr meith am gyvreithyeu
 A lloegyr yn brydyon brat y rieu
 A guth ffreine a ffrad ar logheu
 A gueith dovyr yn dyvrys agheu
 Eryssi oesvaur yr ae Kigleu
 Cluyf am bluyf amddiffiar opleidyeu¹⁴
 Dreic diduyll tywyll a goleu
 Goludauc riedauc rieu
 An rodd trwy rydit adneu
 Y rann oe uled oesued heb eisseu

DIWEDD YR AUDYL.

MARUNAD Y MILVEIB.

TALIESIN AI CANT, E DDYWEDIR.

ARCHAF weddi ir Drindawt
 Rhen am Rhothwy yr dyvolawt

¹ Corroy genhyf inheu (oer deni).—Ll. E. D.
² M...r, M. wr.—M. S.
³ Wynonydd.—Ll. E. D.
⁴ Goaddfwyn.—Ll. E. D.
⁵ Caer y su.—Ll. E. D.
⁶ Trauchweillau.—Ll. E. D.
⁷ Trachyndell.—Ll. E. D.
⁸ Draig.—Ll. E. D.
⁹ Engyrth.—Ll. E. D.
¹⁰ Gwennwyn.—Ll. E. D.
¹¹ Ffraince deuan diffeu.—Ll. E. D.
¹² Gwan.—Ll. E. D.
¹³ Oi.—Ll. E. D.
¹⁴ Diffian pleidiau.—Ll. E. D.

O ryned present periglawd aw¹ gweith
 An rheith gwyth gogyffrawd
 Ydd edryssynt² saint sef Kiwdawd
 Rex Nef bwyf ffraeth o honawd
 Cyn ysgar uy enaid am Cnawd
 Ryn a wyr ym mba ym mhchawd³
 Fy eiriold rhag rhiedd
 Byddwyf or drindawt drugaredd
 Iolaf rybuchaf elfydd gwaedd
 Naw radd Nef mestie torfoedd
 A degfed saint saig seithoedd
 Gwrhydych ryvydd ieithoedd
 Morhaig mat gynydd cyhoedd
 Nifer awyl Duw trychoedd
 Yn nef yn naear yn niwedd
 Yn yng yn ehang yn y ngwedd
 Ynghorph yn enaid yn hagwedd
 Pell pwyll rhag rhiydd rhagwedd⁴
 Ath iolaf wledic wlad hedd
 Poed ym henaidd⁵ ym muchedd
 Yn dragwydd ynghyntedd
 Yngwas Nef nim gomedd
 Ebystyl a merthyri
 Gweryddon gweddwon gofri
 A Selyf Duw a servi
 Glan iaith glan daith dydeithi
 Ac yn dawn glas dyvydd imi
 Hyd pan rychadwyf fy nheithi
 Nifer a fuant glan lwys
 Gradden aur golofneu Eglwys
 Ar maint draethadur a draethwys
 Sywedydd Llyfreu llwyrlyws
 Rhag Gwein digarad deswys
 Boed im henaidd ei amddiffynnwys
 Nifer a fuant yn anghyffred
 Uffern oer gwerin gwaredred
 Hyd pumoes byd
 Hyd pan ddilyngwys Crist Gaethiwed
 O ddwfn fais affwys abred
 Maint dyddwg Duw trwy nodedd
 Dwy fil feib o blant llia
 A bimat et infra
 A leddaint er anistra
 Edris ertri Kila
 Decerawn Rachel gwelsid pl⁶
 Dybi Jerosolima
 Nifer Saint Armorica
 A Nifer y null Toronia
 A thorri trachaer Roma
 A noli⁶ ac Alexandria
 A Garanwys ac Iudea⁷
 Tre partes Divitia⁸
 Asia Affrica Europa
 Nifer saint Capharnawn Maritnen a Nain⁹

¹ An (ar).—Ll. E. D.
² Edryfyt.—Ll. E. D.
³ Im pechawd.
⁴ Ban o Ll. E. D.
⁵ Im buchedd.—Ll. E. D.
⁶ Apoli.—Ll. E. D.
⁷ India.—Ll. E. D.
⁸ Tres partes vivitia.—Ll. E. D.
⁹ Naim.—Ll. E. D.

A zebulon a cisen¹ a ninefen a Neptalim
 Yn Dubriactus a zorim
 Ynddi y prophwydwys Crist vab mair
 merch Ioachim
 O ardeml penechen pan ym
 Nifer saint Erechalde
 Clot pell castell marie
 Nat atorroedd silve²
 Ecclesiae rolundæ³
 Phelasiae⁴ caesariae
 Amaneon ambulatae⁵
 A dyffrynnoedd Bersabæ
 A chyn cred gwyr cartasine
 A rhaithvorion Rolwnde⁶
 Ieithoedd Groeg a Efrai a Lladin
 Gwyr llacharte
 Nifer saint enugyniaid
 Dewrwyr echeurin eu plaid
 Rhag Rhiydd rhwysg folaid
 Cedwyr neb eu cynerchaid
 Yn ing yn ehang ym mhob rhaid
 Bwynt ddinas in Corph ac in Henaid
 Nifer saint sicomoralis
 A dephrophani ynys
 Ar maint glan a vendigwys
 Dwfr gwin⁷ gwyr ai distrywys
 Ac eiriawl urddawl pwys
 Dan Syr saint ryseilwys
 Nifer saint a ddeil goror
 Effectus re inferior
 A superare superioræ
 Ac armonim a thysor
 A Dyffryn Enor a Segor
 A chartago mawr a minor
 Ac ynys gwyr terwyn mor
 Nifer saint ynys Prydain
 Ac Iwerddon addwyn raun
 Torfoedd gweithredoedd mirain
 A gredis a gweinis y Genhyn
 Nifer - - -⁸ senedd anchwant
 O Duw ddewin Darogant
 Ymhob ieith im prydant
 Ynghylch elfydd i buant
 Ar maint doethur a ddarogan Crist
 A chyn dybei dybuant
 Nifer saint oriento⁹
 A chyfyndawd ciwdawd Iudæ
 Ieithoedd Groeg ag Efrei
 A lladin gwyr llacharte
 7 Ugaint 700 o saint
 A 7000, a saith degugeint
 November nifer addunant
 Trwy verthyri mad doethant
 15 Ugeint saint a vuant
 A 3000, morialis plant

Hijs Decembris uch carant
 Tra phen Iesu dichiorrant
 12,000, yn y gyman
 A gredwys drwy lef Ieuan
 Golychan gobrynnant rann
 Yn nefoedd nis digofant
 9 mil saint a arvolles
 Bedydd a chrefydd a chyffes
 Er golaith poen pobloedd gwres
 Uffern oer ei hachles
 Os Dofydd ryndigones
 Trwy ben Pedr perid anles
 Qui venerunt Angeli
 In Natali Domini
 Media nocte in laudem
 Cum pastoribus in Bethlehem
 Nieuu¹ Angeli de Cælo
 Cum Michaelo Archangelo
 Qui præcedunt præcelio
 Erga animas in mundo
 Am nieuu Angeli
 Præcedunt confirmati
 Unisorati² baptizati
 Usque in diem Judicei³
 Quando fuit Christus crucifixus ut sibi
 Ipse placuisset venissent ibi in auxilium
 Plusquam duodecim legiones angelorum
 Toto orbe terrarum
 Jesus Christus videntem in agonia in
 muordo
 Ut sint nostri auxilium
 Duodecim millia millium
 Anti tribunal stantium
 Qui laudantie laudantium
 Tues mores Rex regum
 Nifer a fu ac a fydd
 Uch nef is nef maint y sydd
 Ar maint a gredwys ynghywydd
 A gredis trwy ewyllys Dofydd
 Maint ar lid trwy y rhodydd
 Trugar Dduw dy gerennydd
 Am bwyr gwar anwar gweledig⁴
 Nis goddwyl cyn bwyf diemig
 Tost yd gwyn pob colledig
 Ffest yd hawl eissiwedig
 Ni phecha⁵ bryd rhyoddig
 O ryred present pan wyf dig
 Traethaf pan fyddaf yngro
 O osymdaith osepio
 A rhyfyr a Merthyr elo
 Yn edryfant St. Segerno
 O air pechawd pan ym bo
 Dim uch dim maint am clyho

YMA Y TERFYNA BARDDONI TALIESIN.⁶

¹ Cisen. — Ll. E. D.

⁶ Rotunde. — Ll. E. D.

¹ Nieuu. — Ll. E. D.

⁴ Gwledig. — Ll. E. D.

² Siloe. — Ll. E. D.

⁷ Gwin. — Ll. E. D.

² Unistrati. — Ll. E. D.

⁵ Reha. — Ll. E. D.

³ Rotunde. — Ll. E. D.

⁸ Saint. — Ll. E. D.

³ Judicii. — Ll. E. D.

⁴ Phalaifè. — Ll. E. D.

⁹ Oriente. — Ll. E. D.

⁵ Ambulate. — Ll. E. D.

⁶ [Cawsom y dernyn canlynol, o waith TALIESIN, yn y *Cambro-Briton*, a gopiwyd gan y Gol., lythyr

CANIADAU LLYWARCH HEN.

MARWNAD GERAINT AB ERBIN.

TYWISAWG DYFNAIN.¹

Pan ed Geraint oedd agored pyrth new
Rhoddai² Grist a arched
Pryd mirain Prydain ogoned³

Moled pawb y rudd Eraint
Arglwydd molav innau Eraint
Gelyn i Sais car i saint

Rhag Geraint gelyn dyhad⁴
Gwelais i veirch cymmrudd o gad⁵
A gwedy gawr garw bwylliad

Rhag Geraint gelyn cythrudd⁶
Gwelais i veirch tan gymmrudd⁷
A gwedy gawr⁸ garw achludd

Rhag Geraint gelyn ormes⁹
Gwelais meirch can eu crees
A gwedy gawr garw achles¹⁰

Yn Llongborth gwelais drydar
Ac elorawr yn ngwyar
A gwyr rhudd rhag rhuthr esgar

Yn Llongborth gwelais i wythaint
Ac elorawr mwy no maint
A gwyr rhudd rhag ruthr Geraint

Yn Llongborth gwelais waedfrau
Ac elorawr rhag arvau
A gwyr rhudd rhag ruthr angau

Yn Llongborth gwelais i ottoew¹¹
Gwyr ni gilynt rhag ovn gwaew¹²
Ac yved gwin o wydr gloew

yn llythyr, o *Llyr Taliesin*, yng *Nghasgliad Hen-gurt*, yr hwn ddernyn a adawyd allan yn ddamwein-
iol o'r argraffiad cyntaf o'r gwaith hwn.—GOL.]

MARWNAD DYLAN AIL TON.

An duw uchaf dewin doethaf mwyhaf aned
pydelismaes pwy ae swynas yn llaw trahael
neu gynt noc ef. pwy uu tagnef arredyfel gefel.
Gorthrif gwastrawt gwenwyn awnaeth gweith
gwythloned. Gwanu dylan. adwythic lan.
treis ynhytyrver. Ton iwerd. . athon vanaw.
Athon ogled. Athon prydein torwoed virein
yn petwired. Gwolychaf tat duw dovydat
gwlat heb omed. Creawdyr celi an cynnwys ni
yn trugared.

¹ *Ll. arall*: Marwnad Geraint ab Erbin: Canu o
Eraint ab Erbin. Tri llyngesawg Ynys Prydain:
Geraint ab Erbin; Gwenwynwyn ab Nav; a March
Rhoddi.—*Ll. P. P.* [ab Meirchiawn.

² Wogoned (fagoned).—*Ll. P. P.*

³ Glyn dihat: Glyn dihat.—*Arall*.

⁴ Gwelys y veirch kymrut o gat; neu, crumeud.

⁵ Gelyn cystudd.

⁶ Gynryd, neu gymryud, neu grymrud.

⁷ Gwelys i meirch can crymrud.—*Ll. P. P.*

⁸ Gwawr, gwa. ⁹ Geleirnes. ¹⁰ Achles (aches).—

¹¹ Otteu, otteu, godde, goddoew. [*Ll. P. P.*

¹² A gwyr ni chilynt (gilynt, gilyn) rac gwaew.

Yn Llongborth gwelais i vygedorth
A gwyr yn godde amhorth
A gorvod gwedi gorborth

Yn Llongborth gwelais i arvau
Gwyr a gwyar yn dineu
A gwedi gawr garw adneu

Yn Llongborth gwelais gymminad¹
Gwyr yn ngryd a gwaed ar iad
Rhag Geraint mawr mab ei dad

Yn Llongborth gwelais drabludd
Ar fain brain ar goludd²
Ac ar gran cynran man-rudd³

Yn Llongborth gwelais i brithred
Gwyr ynghyd a gwaed ar draed⁴
“A vo gwyr i Eraith bryfied!”

Yn Llongborth gwelais vrwyrdrin⁵
Gwyr ynghyd⁶ a gwaed hyd ddeulin
Rhag rhuthr mawr mab Erbin⁷

Yn Llongborth y llas Geraint
Gwr dewr o goettir Dyfnaint⁸
Wyntwy yn lladd gyd a's lleddaint⁹

Yn Llongborth llas i Arthur¹⁰
Gwyr dewr cymmynant a dur¹¹
Ammherawdyr llywawdyr llavur

Oedd re redaint dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn hydd
Rhuthr goddaith¹² ar ddifaith vynydd

Oedd re redaint dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn odew¹³
Rhuddion ruthyr eryron glew

Oedd re redaint dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn wehyn¹⁴
Rhuddion ruthyr eryron gwyn

¹ Gymynad, gymmanat (i gwelis gymynad). *Nid
yw y pennill hwn yn y Ll. C. Onid yw yr hwn
a gan ym, yn tyr o vraich yr un un, yr hwn sydd
hefyd yn y Ll. Du.*

Yn Llongborth gwelais gymmynad

Porthid gniw pob cynniaviad.

² Eruein brein ar golud.—*Ll. P. P.*

³ Ac ar grawn Cynran madrudd.

⁴ Gwyr yggrit a gwaet am draet.—*Ll. P. P.*

⁵ Ryw drin.

⁶ Gwyr ruthr, gwyr ysgryt.

⁷ Onawr mab Erbin.—*Ll. P. P.*

⁸ Gwyr dewr, o Godir (o Odir) Dyfnaint.—*Ll. P. P.*

⁹ A chyn ry lleddid hwy (we) lladdysseint.

¹⁰ Yn Llongborth gwelais i Arthur.—*Ll. P. P.*

¹¹ Cymynt o dur.

¹² Twir goddaith.

¹³ Grawn oden; neu, Grawn o dew.

¹⁴ Vehyn.

Oedd re redaint¹ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn voloch²
Rhuddion ruthr eryron coch

Oedd re redaint³ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn eu bwyd⁴
Ruddion ruthr eryron llwyd

Oedd re redaint⁵ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn addas
Rhuddion rhuthyr eryron glas.

Oedd re redaint⁶ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn vagu⁷
Ruddion rhuthr eryron du

Oedd re redaint⁸ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn gwenith⁹
Ruddion ruthr eryron brith¹⁰

Oedd re redaint¹¹ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn anchwant¹²
Blawr blaen eu rhawn yn ariant¹³

MARWNAD URIEN REGED.

DYMCYFARWYDDIAD ynhwch dywal¹⁴
Baran yn nghyvlwch¹⁵
Gwell yd lladd nog yd ydolwch

Dymcyfarwyddiad yn hwch¹⁶ dywal
Dywedydd yn nrws Llech
“Dunawd vab Pabo ni thech”

Dymcyfarwyddiad ynhwch dywal chw-
erw¹⁷

Blwng chwerthin mor ryvel dorvloeddiad
Urien Reged greidiawl gravel

¹ Oedd re rereint. — Ll. P. ⁹ Grawn wenith.
P.

² Boloch. — Ll. P. P.

³ Oedd re rereint. — Ll. P. ¹⁰ Eryron blith. — Ll. P. P.

⁴ Grawn eubwyd. [P. ¹¹ Oedd re rereint. — Ll. P. P.

⁵ Oedd re rereint. — Ll. P. ¹² Gran awchwant. — Ll. P.

⁶ Oedd re rereint. — Ll. P. ¹³ Elair blaen eirion yn ar-
P. iant

⁷ Grawn ae bu. — Ll. P. P. ¹⁴ Glaur blaen i rawn yn
P. ariant.

⁸ Oedd re rereint. — Ll. P. P.

⁹ Dym kywarwydyat unhuch dywal — Ll. Ddu.

¹⁰ Dim cyfarwyddiad yn Hwch dywal. — Ll. C.

¹¹ Barau ynghyfolch; neu, Baran ygkyouluch.

¹² Dymkywarwydyat unhuch. — Ll. P. P.

¹³ Dymkywardyat unhuch dywal

Chwerthin mor ryvel dorvloeddyat

Urien Reged greidiawl gravel (gael). — Ll. Ddu.

¹⁴ Dim cyfarwyddiad yn Hwch ddywal, chwerw

Blwng chwerthin mor rhyfel

Darfleoeddiad Urien Reged graiddiol. — Ll. C.

Eryr gal ynhwch glew hael¹
Ryvel goddig buddig vael
Urien greidiawl gravel²

Gravael Eryr Gal ynhwch³
Berchen enawr
Cell llyr cain ebyr gwyrr glawr

Pen a borthav o vy nhu⁴
Bu cyrchyniad rhwng deu-lu⁵
Mab Cynvarch balch bieuu

Pen a borthav ar vy nu Pen Urien
Llary llyw ei lu⁶
Ac ar ei vron wen vran ddu

Pen a borthav mywn vy nhrys pen Ur-
Llary llywai lys⁷ [ien
Ac ar ei vron wen bran ai hys

Pen a borthav i'm neddair⁸
Eryr echwydd oedd ni gair⁹
Teyrn-vron treuliad gynnaiwair¹⁰

Pen a borthav tu morddwyd
Oedd ysgwydd ar ei wlad oedd olwyn yn
nghad
Oedd cledyr cywlad¹¹ rhwydd¹²

Pen a borthav ar vy nghledd
Gwell ei vyw nog yn ei vedd
Oedd dinas i henwredd¹³

Pen a borthav o Godir Penawg¹⁴
Pellyniawg ei luydd¹⁵
Urien geiriawg glodrydd

Pen a borthav ar vy ysgwydd
Ni'm arvollai waradwydd¹⁶
Gwae vy llaw lladd vy arglwydd

¹ Graiddiol eryr gal yn Hwch gleu haul rhyfel
Goddig buddig fael

Urien greiddiol gafael. — Ll. C.

² Urien grudyawl gavael. — Ll. Du.

³ Eryr gal unhuch berchen enaur

Kell llyr ebyr guyl (glwyrr) glaur.

⁴ Pen a borthav a untu; neu, a bu tu. — Ll. Du.

Pen a borthav a yntu. — Ll. C.

⁵ By kyrrh yn at rug deutu. — Ll. Du.

⁶ Pen a borthav ar vyntu

Pen Urien llary llyu eilu. — Ll. Du.

⁷ Llary llyw eu llys. — Ll. C.

⁸ Fedeir. — Ll. C.

⁹ Yrr echwydd aed vugail; neu yrrechwyd, yr ech-
wyd oed uugail, &c.

Yr erechwydd aed nu geil. — Ll. C.

¹⁰ Genweir. — Ll. C.

¹¹ Oedd cledyr cad cywlad; neu, Oed cledyr cad cyw-
lad. — Ll. Du.

¹² Oedd ysgwydd ar ei wlad, [lad. — Ll. Du.

Oedd owyn ynghad cywlad rwydd. — Ll. C.

¹³ Gwell y vru noc yt y vedd

Oedd dinas y henured. — Ll. Du.

¹⁴ Godir pennauc; neu, Gorddir pennog.

¹⁵ Penynllawch y luyd. — Ll. Du.

¹⁶ Ny marfyllai war at wydd. — Ll. C.

Pen a borthau ar vy mraich
Neus gorug o dir Brynaich¹
Gwedy gwawr elorawr veirch

Pen o borthav yn angad vy llaw
Llary udd llywiau wlad²
Pen post Prydain ryallad

Pen a borthav o du pawl
Pen Urien udd dragonawl
A chyd del dydd brawd ni'm tawr

Pen a borthav a'm porthes
Neud adwen nad arwylls³
Gwae vy llaw lle'm digones

Pen a borthav o du Rhiw⁵
Ac ei eneu ewyn vriw gwaed⁶
Gwae Reged o heddiw

Ni thyrrvis vy mraich rhygarddwys vy
Vy nghalon neu'r dores⁵ [ais⁷
Pen a borthav a'm porthes

Y gelain veinwen a oloir heddiw⁹
A dan bridd a main
Gwae vy llaw lladd tad Ow ain

Y gelain veinwen a oloir heddiw
Ynmhlith pridd a derw
Gwae vy llaw lladd vy nghevynderw

Y gelain veinwen a oloir heno
A dan vain ai dewid¹⁰
Gwae vy llaw llam rym tyngid¹¹

Y gelain veinwen a oloir heno
Ynmhlith pridd a thywarch
Gwae vy llaw lladd mab Cynvarch

Y gelain veinwen a oloir heddiw
Dan weryd ac arwydd
Gwae vy llaw lladd vy arglwydd

Y gelain veinwen a oloir heddiw
A dan bridd a thywawd
Gwae vy llaw llam rym daerawd

¹ Nys gorug o dir Bryneich (Odir Bryneich).—Ll. C.

² Llaryud (llaryaid) llywyel wlat.—Ll. C.

³ Llarywydd llyw ei wlad.—Ll. C.

⁴ Neut atuen nat ar vylls.—Ll. C.

⁵ Neud adwen nad yrfylles (ar y lles).—Ll. C.

⁶ Llym digones.—Ll. P. P.

⁷ O dy Riw.—Ll. Du. O ddu Riw.—Ll. C.

⁸ Ac y eneuirw gwaet.—Ll. Du.

⁹ Ac y eneo ewynrhiw gwaid.—Ll. C.

¹⁰ Ny thyr vis ymbreich rygarduys vy eis.—Ll. Du.

¹¹ Ny thyrwys fy mreich rygarduys fy ais.—Ll. C.

¹² Neut dorres; neu, Neur dorreis.

¹³ A oleuir heddyw.

¹⁴ Aedeuit; neu, a dewyd (a edewit).

¹⁵ Lladd rym tyghit; neu Llamryn tynged.

Y gelain veinwen a oloir heddiw
A dan bridd a main glas
Gwae vy llaw llam rym gallas¹

Y gelain veinwen a oloir heddiw
A dan bridd a dynad
Gwae vy llaw llam rym gallad

Anoeth byd brawd bu yn cynnull²
Am gyrr buelin am drull³
Rhebydd viled Reged dull⁴

Anoeth byd brawd bu yn cynnwys⁵
Am gyrr buelyn amwys⁶
Rhebydd viled Regedwys⁷

Handid Eurddyl avlawen henoeth⁸
A lluosydd amgen
Yn Aber Lleu lladd Urien⁹

Ys trist Eurddyl o'r drallawd heno
Ac o'r llam a'm daerawd¹⁰
Yn Aber Lleu lladd ei brawd

Dyw Gwener gwelais i ddiwyd mawr¹¹
Ar vyddinawr bedydd¹²
Haid heb vodrydav hy bydd¹³

Neu'm rhoddes i Run ryvelawr¹⁴
Cant haid a chant ysgwydawr
Ac un haid oedd well pell mawr¹⁵

Neu'm rhoddes i Run rwyv iolydd cant-
A chant eidionydd¹⁷ [rev¹⁶
Ac un rodd oedd well nag ydd¹⁸

Yn myw Rhun reawdyr dihedd¹⁹
Dyrain enwir enbydedd²⁰
Heiyrn ar veirch enwiredd

¹ Llam rym gallas.—Ll. Du.

² Annoeth byd braut buyn kynnull.—Ll. Du.

³ Annoeth byd brawd yn cynnydd.—Ll. C.

⁴ Amgyrr buelyn am drull (amdrull).—Ll. C.

⁵ Rebyd vilet (*neu*, wyled) Reget dull.

⁶ Annoeth bydd (*neu*, byd) brawd bu yn (*bwyn*) cynwys.—Ll. C.

⁷ Amgyrr buelyn a mwys.—Ll. C.

⁸ Rhebydd filed Rhegethwys.—Ll. C.

⁹ Rhebyd vilet regeduis (*neu*, redegwys).—Ll. Du.

¹⁰ Handit euyrdyl (*neu*, eyrddyl) avlauen.—Ll. Du.

¹¹ Yn Abner Lley lladd Urien.—Ll. C.

¹² Ac o'r llam amdaerawt.

¹³ Gweleis y ddiwyd mawr; *neu*, difydd; *neu* ddinydd

Gweleis i ddiwyd mawr.—Ll. C. [mawr.—Ll. Du.

¹⁴ Betit, bedit, *neu* bedydd.

¹⁵ Hubydd.—Ll. Du.

¹⁶ Heid heb vodrydav hubyd.—Ll. Du.

¹⁷ Heid heb fodrydau hy byd.—Ll. C.

¹⁸ Neu rivedliawr; *neu* ryfeddfawr; *neu* rhyfeddliawr.

¹⁹ Ac un oedd well pell mawr.—Ll. C.

²⁰ Rhwyfyddyd cantref.—Ll. C.

²¹ A chant eudyonydd.—Ll. Du.

²² Ac un (rodd) oedd nell nogyd.—Ll. Du.

²³ Rheawdyr dyhedd; *neu*, creaudyr dyhed.

²⁴ Dyrein enwir eu bydedd (*neu*, enbydded).—Ll. Du.

²⁵ Direin enwir eu bydedd.—Ll. C.

Mor yw gogwn vy anaf¹
Arglyw pob un yn mhob hav
Ni wyr neb nebawd arhav²

Pwyllai Dunawd³ marchawg gwain
Er echwydd⁴ gwneuthur celain
Yn erbyn crysайд Owain⁵

Pwyllai Dunawd ydd presen⁶
Er echwydd⁷ gwneuthur cadwen,
Yn erbyn cyfrysedd Pascen.

Pwyllai Wallawg marchawg trin
Erechwydd⁸ gwneuthur dyvin
Yn erbyn cyfrysedd Elphin.

Pwyllai Vran vab y Mellyrn⁷
Vu'n diol i losgi vy ffyrn¹⁰
Blaid a vygai wrth ebyrn¹¹

Pwyllai Vorgant ev a'i wyr
Vu'n diol i losgi vy nhymmyr¹²
Llug a gravai wrth glegyr¹³

Pwyllais i pan las Elgno
Frowyllai lavyn a reiddio Pyll¹⁴
A phebyll o'i vro.

Eilwaith gwelais gwedy gweithien¹⁵
Aur ysgwyd ar ysgwydd Urien¹⁶
Bu ail yno Elgno hen

Ar erechwydd ethyw gwallt¹⁷
O vraw marchawg ysguall¹⁸
A vydd wrth Urien arall¹⁹

Ys moel vy arglwydd er evras gwrth²⁰
Ni's car cedwyr ei gas²¹
Lliaws gwledig rhydreulias

¹ Mor vi gogun vy anaf.—Ll. Du.

Mor yw gogwn fy arnaf (*neu*, arwaf).—Ll. C.

² Arnaf.

³ Pwyllie Dunawd; *neu*, Pyllei Dunawd.

⁴ Erechwydd.

⁵ Crysoedd Owain; cryssed, *neu*, cyfrysedd Owain.

⁶ Pwyllie Dunawd, ud presen.

⁷ Erechwyd.

⁸ Erechwyd.

⁹ Melsyrn; *neu*, melhyrn.—Ll. Du.

¹⁰ Yyn Dihol llosgi uy ffyrn.—Ll. Du.

¹¹ Bleid ulgei (fu gai; vu gel; milgi) wrth Ebyrn.—Ll. Du.

¹² Uyn dihol llosgi uyn tymyr.—Ll. Du.

¹³ Llye a gravei wrth Glegyr.—Ll. Du.

¹⁴ Ffrowylle lavyn o reidyo Pyll.—Ll. Du.

¹⁵ Ffrowylle lafyn ar eiddo (ereidyo) Pyll.—Ll. C.

¹⁶ Gweleis i gwedy gweithiau.—Ll. Du.

¹⁷ Uryein.—Ll. Du.

¹⁸ Ar erethuyd (erechuud) ethyw guallt (guallt).—Ll. Du.

¹⁹ Ysgueill; ys gweill, ysgweill.

²⁰ A fydd fyth Urien arall.—Ll. C.

²¹ Ys moel yn fy arglwydd yr (ys) euras gwrth.—Ll. C.

Nys car cadwyr y gas.—Ll. Du.

[C.]

Angerdd Urien is agro genyv¹
Cyrcyniad yn mhob bro
Yn wysc Llovan Llawddifro²

Tawel awel ti hirglyw³
Odid a vo moledyw
Nam Urien cen nid yw

Llawer ei geilie a hebawc wyrenic
A lithiwyd ar y llawr
Cyn bu Erlleon llawedrawr⁴

Yr aelwyd hon a'i goglod gawr,⁵
Mwy gorddyvnasai ar ei llawr
Medd a meddwon eiriawr⁶

Yr aelwyd hon neu's cudd dynad
Tra vu vyw ei gwarcheidwad
Mwy gorddyvnasai eirchiad

Yr aelwyd hon neu's cudd glesin
Yn myw Owain ac Elphin
Breuasai ei phair breiddin⁷

Ar aelwyd hon neu's cudd callawdyr
Mwy gorddyvnasai am ei bwyd [llwyd
Cleddyval dywal diarswyd

Yr aelwyd hon neu's cudd caen vieri⁸
Coed cynneuawg oedd iddi⁹
Gorddyvnasai Reged rodidi

Yr aelwyd hon neu's cudd drain¹⁰
Mwy gorddyvnasai ei chyngrain
Cwmwynas cyweithas Owain¹¹

Yr aelwyd hon neu's cudd myr¹²
Mwy gorddyvnasai babir gloyw
A chyveddau cywir

Yr aelwyd hon neu's cudd tavawl¹
Mwy y gorddyvnasai ar ei llawr
Medd a meddwon eiriawl

Yr aelwyd hon neu's cladd hwch
Mwy gorddyvnasai elwch gwyr
Ac am gynr cyveddweh¹⁴

¹ Ys a gro (agro) gennvy.

² Yn uisc lovan law diffro.—Ll. Du.

Yngwise Louan law diffro.—Ll. P. P.

³ Tawel auel ty (fu) hirglyu.—Ll. Du.

⁴ Cyn by Erlleon llawedrawr.—Ll. Du.

Cyn y bu Erlleon llyweddriawr.—Ll. C.

⁵ Ae goglod gawr: *neu*, ai goglod gawr.—Ll. C.

⁶ Eiriawl.—Ll. C.

⁷ Berwassei ei phair breiddin.—Ll. Du.

Berwassei ei pheir breid din.—Ll. P. P.

⁸ Neus cud cein vieri coed.—Ll. Du.

⁹ Cynneuawg oed idi.—Ll. D.

¹⁰ Yr aelwyd hon sai ddrein.

¹¹ Cwmwynas, cymdeithas Owain.—Ll. C.

¹² Neus cyd myr. ¹³ Neus cud tafawl.—Ll. C.

¹⁴ Ac amgryn cyfeddweh.—Ll. C.

Yr aelwyd hon neu's cladd cywen
Ni's eiddiganai angen¹
Yn myw Owain ac Urien

Yr ystfwl hwn a'r hwn draw
Mwy gorddyvnasai amdanaw
Elwch llu a llwybyr anaw²

MARWNAD CYNDDYLAN AB CYNDRWYN.

SEVWCH allan vorwynion a syllwch
Werydre Cynddylan
Llys Pengwern neud tandde
Gwae ieuainc à eiddynt brodre³

Un pren â gwyddvid arno⁴
O dianc ys odid⁵
A vyno Duw dervid⁶

Cynddylan calon iaen gauav
A wânt Twrch trwy ei ben⁷
Ti a roddest cwrwv Tren⁸

Cynddylan calon goddaith wanwyn
O gyvlwyn am gyviaith⁹
Yn amwyn Tren, trev ddifaith

Cynddylan bevyrbost cywlad¹⁰
Cadwynawg cyndyniawg câd¹¹
Amysgai Tren¹² trev ei dâd

Cynddylan vyvyrbwyll o vri¹³
Cadwynawg, cyndyniawg llu
A mysgai¹⁴ Tren hyd tra vu

Cynddylan calon milgi
Pan ddisgynai yn nghymhelri câd
Celanedd a laddai

Cynddylan calon hebawg
Buddai'r enwir cynddeiriawg¹⁵
Cenau Cyndrwyn cyndyniawg

Cynddylan calon gwyth-hwch¹
Pan ddisgynai yn mhriv-lwch câd²
Celanedd yn ddeu-drwch

Cynddylan gullwch gynniviad llew
Blaiddd ddylyn ddisgyniad³
Ni adver Twrch trev ei dâd

Cynddylan hyd tra attad
Ydd adai ei galon mor wylad
Gantaw mal y twrww i gâd⁴

Cynddylan Powys borfor wych yt
Cell esbyd bywyd ior⁵
Cenau Cyndrwyn cwynitor

Cynddylan wyn vab Cyndrwyn
Ni mād wisg baryv am ei drwyn⁶
Gwr ni bu gwell no morwyn⁷

Cynddylan cymmwyad wyt⁸
Ar meithyd na veddylwyd⁹
Am drebull tull dy ysgwyd¹⁰

Cynddylan cae di y rhiw
Er yddaw Lloegyrwys heddiw¹¹
Amgeledd am un nid gwiw¹²

Cynddylan cae di y nen¹³
Yn i ddaw¹⁴ Lloegyrwys drwy Dren
Ni elwir coed o un-pren¹⁵

Gan vy nghalon i mor dru
Cyssylltu ystyllod du
Gwyn-gnawd Cynddylau cynran canllu¹⁶

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno
Heb dân heb wely
Wylav dro¹⁷ tawav wedy

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno
Heb dân heb ganwyll
Namyn Duw pwy a'm dytry pwyll

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno,
Heb dân heb oleuad
Elid amdaw am danad

¹ Ni eiddiganeî angen.—Ll. C.

² A Llwybyr arnaw.—Ll. C. & Ll. Du.

³ Gwae ieuanc a eiddyn brodyrde (*neu*, brodyrde).

⁴ Unpren a govit arnau.

[—Ll. Du.]

⁵ O diemc yr odit.

⁶ Ac a fynno Duw derfid.

⁷ A unant tureh trwy y benn.

⁸ Cu (tw) a rodeist curuf (yr kwrwf, twrwf) Tren.

⁹ O gyfly yn amgyfieith.

¹⁰ Bwyrbost kyulat.

¹¹ Cildynnauc cat.

¹² A myscei (mysce, amygsei) tren; *neu*, A muscei Tren.

¹³ Cynddylan vyvyrbwyll (bevyrbwyll) off ri (ry).—Ll. Du.

¹⁴ A muscei; a myscei; *neu*, amugsei.

¹⁵ Buddair, (*neu*, Bu tair) enwir cynddeiriawg.

¹ Cyndylan calon guythhuch.

² Priffwch cad.

³ Llei (blai) dilyn dis gynnant.

⁴ Mal y guruf y gat (y gwrf a gat).

⁵ Cell a byt bywt ior.

⁶ Fy mad-wise baraf am ei drwyn.

⁷ Gwr ny les gwell no morwyn.

⁸ Cymoyt (cynwuyt) wyt.

⁹ Ar meithyd na veddyluyt (bydylwyt)

Armeityd na bydy lwyd.—Ll. P. P.

¹⁰ Yr ydau (yny daw) Lloegrwys hediw

¹¹ Nid yw gwiw; *neu*, nid iw; *neu*, nydin.

¹² Cae di dy nenn. ¹³ Yng ddaw; *neu*, yn y dau.

¹⁴ Ny elvir coel o unpren.—Ll. Du.

¹⁵ Cyngran canllu. ¹⁶ Wylaf wers.—Ll. P. P.

Ystavell Cynddylan ys tywyll ei nen
Gwedy gwen gyweithydd
Gwae ni wna da a'i dywydd¹

Ystavell Cynddylan neud aethwyd heb
wedd²
Mae yn medd dy ysgwyd³
Hyd tra vu ni bu doll glwyd

Ystavell Cynddylan ys digarad heno
Gwedy 'r neb pieuvad⁴
Wi o angau byr a'm gad⁶

Ystavell Cynddylan nid esmwyth heno⁷
Ar ben Careg Hydwyth⁸
Heb nêr heb niver heb amwyth

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno⁹
Heb dân heb gerddau
Dygystudd deurudd dagrau

Ystavell Cynddylan ys tywyll hen,
Heb dân heb deulu
Hidyl mau yd gynu¹⁰

Ystavell Cynddylan a'm gwân ei gweled¹¹
Heb döed heb dân¹²
Marw vy nglyw byw my hunan¹²

Ystavell Cynddylan ys peithiawg heno¹³
Gwedy cedwyr-voddawg
Elvan Cynddylan Caeawg.¹⁴

Ystavell Cynddylan ys oergrai heno
Gwedy y parch a'm buai
Heb wyr heb wragedd a'i cadwai

Ystavell Cynddylan ys arav heno
Gwedy colli ei hynav
Y mawr drugarawg Dduw pa wnav¹⁵

Ystafell Cynddylan ys tywyll ei nen
Gwedy diva o Loegyryws¹⁶
Cynddylan ac Elvan Powys

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno
O blant Cyndrwyn
Cynon a Gwion a Gwyn

Ystavell Cynddylan a'm erwan pob awr
Gwedy mawr amgynnyrdan¹
A welais ar dy bentan

Eyrer Eli ban ei lev
Llewsai gwyr llyn²
Crau calon Cynddylan wyn³

Eyrer Eli gorelwi heno⁴
Yn ngwaed gwyr gwynnobi
Ev yn nghoed trwm hoed i mi⁵

Eyrer Eli a glywav heno
Creulyd yw ni's beiddiaf
Ev yn nghoed trwm hoed arnav

Eyrer Eli gorthrymed heno
Dyfrynt Meisir mygedawg
Dir Brochvael hir rhygodded

Eyrer Eli echeidw myr
Ni thraidd pysgod yn ebyr
Gelwid gweled o waed gwyr⁶

Eyrer Eli gorymda coed
Cyvore ciniawva⁷
A'i llawch llwyddid ei draha⁸

Eyrer Pengwern pen-garn llwyd
Aruchel ei adlais⁹
Eiddig am gîg à gerais¹⁰

Eyrer Pengwern pen-garn llwyd
Aruchel ei ieuau¹¹
Eiddig am gîg Cynddylan

Eyrer Pengwern pen-garn llwyd
Aruchel ei adav
Eiddig am gîg a garav¹²

Eyrer Pengwern pell galwawd heno¹³
Ar waed gwyr gwyldawd
Rhy gelwir¹⁴ Tren trev ddifawd

¹ Ystafell Gyndylan amorwan pob awr
Gwedy mawr anghyvrn (anghyvyrdan, ymgynnyrdan).—Ll. Du.

² Lleisieu gwyr llyn.—Ll. C. Gwyr llyn.—Ll. Du.

³ Creu callon Kyndylan roynn.—Ll. Du.

⁴ Eyrer Eli gorelwi heno eu gwaed gwyr gwynnobi.
Ei goet trwm hoet arnaf ymi.—Ll. Du.

⁵ Oet y mi; neu, Arnaf fi.

⁶ Geluit gueleit (gwelit) o waet gwyr.—Ll. D.

⁷ Cyvore ciniawa.—Ll. C.

⁸ Ae llauch lluydit y draha.

⁹ Aruchel y atlas (neu, addes).

¹⁰ Eiddig am gîg a gares.—Ll. C.

¹¹ Aruchel y ewan.—Ll. P. P. ¹² Gîg Cynddylan.

¹³ Pell galwant heno. ¹⁴ Ys gelwir.—Ll. P. P.

¹ Ae dyvyd; neu, Ae dywydd.

² Aethuyt heb ued.

³ Mae ym bed dy yscuyt (ascwynt).

⁴ Guedy'r neb pieu vat.

⁵ Owi a angau byr im gad; neu, Wi a aghau byr am

⁶ Neud eisinwydd heno. [gat.]

⁷ Carreg hydwydd (bytuwyth).

⁸ Stavell Gyndylan ystywyll heno.

⁹ Hidyl ineu ytgynnu. Hidyl men yt gynnu.—Ll. P. P.

¹⁰ Ystafell Cynddylan amgen ei gweled.

¹¹ Heb doeth heb dan.—Ll. C. Heb doet heb dan.—Ll. Du.

¹² Maru vyglyu byu mu hunan.—Ll. Du.

¹³ Ys peithwae heno; Ys peithwg (peithwae) heno.—Ll. C.

¹⁴ Cueawo.

¹⁵ Y mawr-drigawc Dduw pa wanaf.

¹⁶ Gwedy dyva o Loegyryws.

Eryr Pengwern pell gelwid heno
Ar waed gwyr gwelid
Rhy gelwir Tren trev lethrid

Eglwysau Bassa y orphowys¹
Y diwedd ymgynnwys²
Cledyr cād calon Argoedwys.

Eglwysau Bassa ynt faeth heno³
Vy nhawd a'u gwnaeth
Rhudd ynt wy rhwy vy hiraeth⁴,

Eglwysau Bassa ynt wng heno⁵
I etivedd Cyndrwyn
Tir mablan Cynddylan wyn⁶

Eglwysau Bassa ynt dirion heno
Ys gwaedlyd eu meillion⁷
Rhudd ynt wy rhwy vy nghalon⁸

Eglwysau Bassa collasant eu braint
Gwedy diva o Loegyrrwys
Cynddylan ac Elvan Powys⁹

Eglwysau Bassa ynt ddiva heno
Eu cedwyr ni phara¹⁰
Gwyr a wyr a mi yma

Eglwysau Bassa ynt barwar heno¹¹
A minnau wyv dyar¹²
Rhudd wy rhwy vy ngalar¹³

Y drev wen yn mron y coed
Ys ev yw ei hevras eirioed
Ar wyneb ei gwellt y gwaed¹⁴

Y drev wen yn y tymmyr
Ei hevras ei glas vyvyr
Ei gwaed a dan draed ei gwyr¹⁵

Y drev wen yn y dyfrynt
Llawen y byddair wrth gyvamug cād¹⁶
Ei gwerin neu'r derynt¹⁷

¹ Eglwysau Bassa ynt faeth heno.

² Y dined ymgynnuys.

³ Ynt dirion heno.—Ll. Du.

⁴ Bud ynthyw a hwy fyhiraeth.—Ll. Du.

⁵ Ynt yng heno y etivedd Cyndrwyn.

⁶ Mablan Cynddylan wyn.

⁷ Y gwaeth eu meillion: y gwnaeth eu meillion.—
Ll. P. P. Yn gwaedlyd (gwaedlef) ei meillion.—
Ll. Du.

⁸ Rhudd yn hwy rhwy fy nghalon.—H. Du. Neu,
Rud ynt vy rwy vy gacallon.

⁹ Kyndyl ac Elvam Powys.

¹⁰ Y chetwyr ny phara.

¹¹ Ynt barwar (farwar) heno.

¹² A minneu wye ordyar.—Ll. P. P.

¹³ Rud vy rwy vyggalar: rud ynt wy rwy vyggalar.

¹⁴ Br wyneb y guellt y gnaet.

¹⁵ Y drev nen ynt (yn yd) hymyr.

¹⁶ Y hevras y glass vyvyr. Y gnaet a dan draet y guyr.

¹⁷ Llawen y bydeir wrth gyvamud (gyuanrud) kat.

¹⁸ Y gueryn neur derynt.

Y drev wen rhwng Tren a Throdwydd
Oedd gnodach ysgwyd tōn
Yn dyvod o gād nog yt ych yn ech-
wydd¹

Y drev wen rhwng Tren a Thraval
Oedd gnodach y gwaed ar²
Wyneb gwellt nog eredig braenar

Gwyn ei vyd Freuer³ mor yw di haint
Heno gwedy colli cevnaint⁴
O anawd vy nhawd yd lesaint

Gwyn ei vyd Freuer mor yw van
heno⁵
Gwedy angau Elvan
Ac eryr Cyndrwyn Cynddylan

Nid angau Freuer a'm de heno
Am damorth brodyrdde
Dihunav wylav vore⁶

Nid angeu Freuer a'm gwna haint
O ddechreu nos hyd ddewaint
Dihunav wylav bylgaint

Nid angau Freuer⁷ a'm tremyn heno
A'm gwna gryd iau melyn⁸
A chochau dagrau dros erchwyn

Nid angau Freuer a ernywav heno⁹
Namyn my hun mi wan-glav¹⁰
Vy mrodyr a'm tymmyr a gwynav

Freuer wen brodyr a'th vaeth
Ni hanoeddynt o'r difaeth
Gwyr ni vegynt vygyliaeth¹¹

Freuer wen brodyr a'th vu
Pan glywynt gyvrenin llu
Ni echwydd sydd ganthu¹²

Mi a Freuer a Medlan
Cyd yd vo cād yn mhob man
Ni'n tawr ni laddawr ein rhan¹³

¹ Noc yt ych y echuyd.

² Oed gnodach y gavat (ganet, gauet) neu, Gnoch y
gnaet (gnaet yn ar).

³ Guyn y vyt Freuer; neu, Guyn y vyt Treiry.
Gwyn ei vyd Freuer mor yw haint.

⁴ Ceuneint, ceuneint.

⁵ Gwyn byd Freuer mor yw wann. Ll. P. P.

⁶ Du hunav uylav vore.

⁷ Ny agheu freuer.

⁸ At am gwna gryd iau melyn.

⁹ Ny aghen freuer a ernuaf heno.

¹⁰ Ny wanglaf.

¹¹ Wyr ny fegynt uygylyaeth.

¹² Ny echuydei sydd ganthu.

¹³ Ni echuyddai sydd ganthu.—Ll. Du.

Ni echuydei fydd ganthu.—Ll. P. P.

¹⁴ Nyn taur ny ladaur an ran.

Y mynydd cyd ad vo uwch¹
Nid eiddigadav dwyn vy muwch
Er ysgawn gan rai vy rhuwch

Amhaval ar Avaerwy
Ydd aa Tren yn y Trydonwy
Ac ydd aa Twrch yn Marchawy²

Amhaval ar Elwydden³
Ydd aa Trydonwy yn Nhren
Ac ydd aa Geirw yn Alwen⁴

Cyn bu vy nghylched groenyn gavyr⁵
Galed chwannawg i gelin⁶
Rym goruc yn veddw vedd bryvyn⁷

Cyn bu vy nghylched
Croen gavyr galed
Celyngar y llillen
Rymgoruc yn vedw ved Tren.

Gwedy vy mrodyr o dymmyr Havren
I am dwylan Dwyrw
Gwae vi Dduw vy mod yn vyw

Gwedy meirch hywedd a chochwedd
ddillad

A phluawr melyn
Main vy nghoes nid oes ym dremyn⁸

Gwartheg Edeyrniawn ni buant gerdd-
enin

A chan neb nid aethant yn myw⁹
Gorwyniawn gwr o Uwchnant¹⁰

Gwartheg Edeyrniawn ni buant gerdd-
enin

A chan neb ni cherddynt
Yn myw Gorwyniawn gwr edvynt¹¹

Edwyn warth gwartheygydd¹²
Gwerth gwyl a negydd¹³
Ar a ddyvo dragwarth a'i deubydd

¹ Y mynydd kyt at vo uch
Nyt eiddigafaf y duyn vym buch
Yr ysgaun (ys ys cawn) gan rei vy ruch.

² Amhaval ar avaeury
Yd y Tren yn y Trydonwy
Ac yd aa Turch ym marchauy (marchnwy).

³ Am haul ar Eluyden (Elfydden).

⁴ Geirw am Alwen — Ll. Du.

⁵ Cyn bu vyghylehet croenen (groen) gawyr.

⁶ Galed chwannawc i gelen (geleim).

⁷ Rum gorug y wodu ved Tren bryuynn. — Ll. P. P.

⁸ Rym gorug yn feddw fedd bryun. — Ll. Du.

⁹ Mein vyngoes nym oes dudedyn. — Ll. P. P.

¹⁰ A chant (cherdd) neb nyd aethant ym buw
(byw).

¹¹ Gwyr a uchuunt (uchnant). Gorwynnion wyr a uch
nant. — Ll. P. P.

¹² Ym buyf Gorwynnyaun gwr Eduyn.

¹³ Warth gwartheygyd. — Ll. P. P.

¹⁴ Gwerth gwyla negydd.

Mi a wyddwn à oedd da,
Gwaed am eu gilydd gwrda

Rhag¹ gwraig Gwrthmwl byddai gwân
Heddyw byddai ban ei dysgyr
Hi gyn na diva ei gwyr²

Tywarchen Ercal ar âr dywal
Wyr o edwedd Morial
A gwedy Rhys mae rhysonial³

Heledd hwyedig ym gelwir
O Dduw padyw yth roddir⁴
Meirch vy mro ac eu tir

Heledd hwyedig a'm cyveirch
O Dduw padyw yth roddir gwrwm seirch
Cynddylan ar bedwar-deg meirch

Neu'r syllais olygon ar dirion dir
O orsedd Orwynion
Hir hwyl haul hwy vy nghovion

Neu'r syllais o Ddinlle Vrecon⁵
Freuer werydre
Hiraeth am damorth brodyrdd⁶

Llâs vy mrodyr ar unwaith
Cynan Cynddylan Cynwraith⁷
Yn amwyn Tren trev ddifaith

Ni sangai wehelyth ar nyth Cynddylan
Ni thechai droedfedd fyth
Ni vagas ei vam vab llyth

Brodyr ambwyad ni vall
A dyvynt val gawyail coll⁸
O un i un edynt oll

Brodyr ambwyad a ddug Duw rhagov
Vy anfawd ai gorug
Ni obrynynt faw ei fug⁹

Teneu awel tew ledecynt
Peraidd y rychau ni pharad a'u goreu¹⁰
Ar a vu nad ydynt¹¹

¹ Bei. — Ll. P. P.

² Rhei gureu gythmul hydeiguan hedwi.
Bydai ban y disgyr hi gyva (Ll. D. gyn na) diva
y guyr. [wyr.]

³ Tyuarchen ercal ar er (ar) dyual wyr (er erdywal
O etwed (etued) Morial a guedy Rys maer y sonal.

⁴ O Duw pad y yth rodur.

⁵ Vreiddun. — Ll. P. P.

⁶ Yma canlyn y darn pennill hwn:
Marchawg o Gaer Adnau
Nid oedd hwy'r a gwynion
Gwr o Sannair.

⁷ Cynvreith (Kynwreith).

⁸ A dyuynt val guyall coll.

⁹ Ny o brynynt ffaw er fug.

¹⁰ Ny pharat (pharæ) æ goreu.

¹¹ Ara vu nat ydynt.

As clywo a Duw a dyn
As clywo ieuanc a hyn
Mevyl barvau maddeu hedyn¹

Yn myw ehedyn ehediai²
Dillad yn araws gwaed vai
Ar glas verau nav nwyvai

Rhyveddav dinclae'r nad yw²
Yn ol eilydd celwydd clyw⁴
Yn ngwall Twrch tōri cnau cnyw

Ni vu niwl ai mwg⁵
Ai cedwyr yn cyvamwg
Yn ngweirglawdd aer yssydd ddrwg

Endewais o weirglawdd aer ysgwyd⁶
Digvyng dinas i gedyrn⁷
Goreu gwr Garanmael

Caranmael cymwy arnad
Atwen dy ystle o gād
Gnawd mân ar rān cynniviad

Cynniv oedd ognaw llaw hael⁸
Mab Cynddylan clod avel
Dyweddw'r Cyndrwynin Caranmael

Caranmael oedd dihaidd
Ac oedd deholedig trev tād
A geiswys Caranmael yn ynad⁹

Caranmael cymmwyedd ognaw¹⁰
Mab Cynddylan clod arllaw
Nid ynad cymmynad o honaw¹¹

Pan wisgai Garanmael gadbais Cynddyl-
an
A pheryrddiaw ei ōnen¹²
Ni chafai Franc tanc o'i ben¹³

Amser y bum i vras vwyd
Ni ddychavwn vy morddwyd
Er gwr à gwynai clav gornwyd¹⁴

Brodyr ambwyad innau
Ni's cwynai glevyd cornwydau
Un Elvan Cynddylan dau

Ni mād wisc briger nyw dirper¹
O wr yn nirvawr gywrysedd
Nid oedd levawr vy mroder²

Onid rhag angau a'i aelau mawr
A gloes glās verau
Ni byddav levawr innau³

Maes Maoddyn neu's cudd rhew
O ddiva da ei oddew⁴
Ar vedd Eirinwedd eiry tew

Tom Elwyddan neu's gwlych gwlaw⁵
Mae⁶ Maoddyn y danaw
Dyn vai Gynon i'w gwynaw⁷

Pedwar pwn broder a'm bu
Ac i bob un penteulu
Ni wyr Tren berchen iddi⁸

Pedwar pwn broder a'm buant
Ac i bob un gorwyv nwyviant
Ni wyr Tren perchen cyngant⁹

Pedwar pwn terwyn¹⁰ o addwyn vrodyr
A'm buant o Gyndrwyn
Nid oes i Dren berchen mwyn

Gosgo yngod addoed arnad¹¹
Nid wyv bylgaint gyvod
Neu'm gwānt ysgwr o gwr dyvod¹²

Gosgo di yngod a thech
Nid wyd ymadrawdd dibech¹³
Nid gwiw clain yth grain y grech

Amser i buant addwryn,
I cerid merched Cyndrwyn
Heledd Gwladus a Gwenddwyn

Chwioridd a'm bu diddan¹⁴
Mi a'u collais oll achlan
Freuer Medwyl a Medlan

¹ Maden hed yn.

² Ym byw ehedyn ehediei.

³ Rywedaf dinclae'r nadir.

⁴ Yn ol kilyd kelyd klyw.—Ll. P. P.

⁵ Ni vu niwl ae mwg: Nywy ae nywl ae mwg.—Ll. P. P.

⁶ Edeneis y veirglawdd aer ysguyt.

⁷ Edeweis i weirglawdd ae ysgwyd.—Ll. Du.

⁸ Digvynd dinas y Gedyrn.

⁹ Kynnivoed o gnaf llaw hael: Kymwed ognaw llaw

hael.—Ll. P. P.

¹⁰ Oed diheid ac oed diholedig

Trev tat a geissyuys

Karanmael yn gat.

¹¹ Cymwed ognaw.

¹² Ny't ynat kyt mynat ohonau-

¹³ A phyrtyrdiau y onnen.

¹⁴ Tranc oe ben.

¹⁵ Yr gur a guyneu klav gomuyt.

¹ Nyw dirper awr.

² Ny mat tisc briger nyu dirper awr.

Our yn dirvaur gyurysedd.

Nyt oed leuaur vymbroder.

³ Ny bydaf leuaur inneu.

⁴ O diva da y oden.

⁵ Tom Eluithan neus gulych glau.

⁶ Mae.—Ll. P. P.

⁷ Dyn yei (dyliei) Gynon y guynaw.

⁸ Ny uyr Tren berchen y du.

⁹ Kygant.—Ll. P. P.

¹⁰ Peduar pun tervyn.

¹¹ Gosgo yngod adot (adof) arnat.

¹² Neum gunant ysgur o gurr dyvot (o gwr dy got).

¹³ Nid ymadrawdd dibech.—Ll. Du.

¹⁴ Chwioridd am byddidan.

Chworiydd a'm bu hevyd
Mi a'u collais oll i gyd
Gwledyr Meisyr a Cheinvryd

Llâs Cynddylan llâs Cynwraith
Yn amwyn Tren trev ddifaith
Gwae vi vawr awrs eu llaith

Gwelais ar lawr Maes Togwy
Byddinawr a gawr gymwy
Cynddylan oedd cynnorchwy

Celein a sych a du tân¹
Pan glywyw godwryw godaran
Llu Llemenig mab Mahawen

Arbèinig lleithig llurig
Yn nghyhoedd aer gwythgwaith-vuddig²
Flam daphar llachar Llemenig

CANU LLYWARCH HEN, I'W HENAINT A'I VEIBION.

Cyn bum cain vaglawg bum cyfes eir-
Ceinvygir ni eres [iawg³
Gwyr Argoed eirioed a'm porthes

Cyn bum cain vaglawg bum hy
A'm cynnwysid yn nghyvyrdy
Powys paradwys Cymry

Cyn bum cain vaglawg bum eirian
Oedd cynwayw vy mhar⁴
Oedd cynuwyv cevyn-grwm wyv trwm
[wyv truan

Baglan bren neud cynhauv⁵
Rhudd rhedyn melyn calav
Neu'r digerais a garav

Baglan bren neud gauv hyn
Yd vydd llavar gwyr ar lyn⁶
Neud diannerch vy erchwyn⁷

Baglan bren neud gwanwyn
Rhydd côgau goleu ewyn⁸
Wyv digariad gan vorwyn

Baglan bren neud cyntevin
Neud rhudd rhych neud crych egin

¹ Celein a sych o dy tân.

² Ynghyhoedd airgwyth gwaith fuddig.

³ Bun (bwn) cyffes eiryauc.

⁴ Oed kymueu vym par.

⁵ Neut kyn trayaf.

⁶ Ytuyd (ydwyt) llavar guyr ar lyn.

⁷ Neut diannerch vy euryrn.

⁸ Rud cogeu goleu euyrn.

Edlid ym edrych yth ylvyn¹

Baglan bren gangen voddawg
Cynnelych hên hiraethawg²
Llywarch leverydd nodawg³

Baglan ben gangen galed
A'm cynnwysi Duw difred⁴
Elwir pren cywir cynnired

Baglan bren bydd ystywell
A'm cynnelych a vo gwell
Neud wyv Llywarch lawer pell⁵

Yn cymmwedd y mae henaint â mi⁶
O'm gwallt i'm daint
A'r cloyn â gerynt yr ieuaint⁷

Y mae henaint yn kymued
A mi om gwallt im danned
Ar cloyn a gerynt y gwraged

Dyrgweny gwynt⁸ gwyn gne godre
Dewr hydd diwlydd bre⁹ ?gwydd
Eiddil hên hwyr yd re¹⁰

Y ddeilen hon neu's cynnired gwynt
Gwae hi o'i thynged
Hi hên eleni y ganed

A gerais er yn wâs yssy gâs gènyv
Merch estrawn a march glâs
Neud nad mi eu cyvaddas¹¹

Vy mhedwar priv-gâs erymoed¹²
Ynggyvarvyddynt yn unoed¹³
Pâs a henaint haint a hoed

Wyv hên wyv unig wyv anelwig oer
Gweddy gwely ceinmyg
Wyv truan wyv tridyblyg

¹ Etryt ym edrych yth linin.—Ll. C.

Neu, Edryd i'm edrych ith ylfyn.

Edlid yn edryd ith ylfyn.—Ll. Du.

² Cynhellych hên hiraethauc.

³ Lleveryd vadauc.

⁴ Am cynhellych Duw difred.

⁵ Neut uyt Llyuarch lawer gwell.—Ll. C.

Neu, Neut uyd hyttrach lawer pell.

Neud wyt Llywarch llawer pell.—Ll. Du.

⁶ Y mae henaint yn cymued a mi.—Ll. P. P.

⁷ Ar cloyn a gerynt yr ieuainc.—Ll. Du.

Ar cloyn a gar yr ieuaint (ieueinc).—Ll. C.

⁸ Dyr guenn (dyr gweny) guynt.

⁹ Deurhyd diwlyd bre (Dewr hyd ddiwlydd bre).

¹⁰ Neu, Huwr ydyre (hwys y dyre).

¹¹ Y sy (ysydd) gennyf yn gâs.

A gereis er yn was.—Ll. Du.

Neu, Deubeth a gereis er yn was

Merch i estron a march glas

A heddyw nid ynt gyfaddas.

¹² Fy (ym) pedwar prifgas erioed (eirmoed).—Ll. Du.

¹³ Neu, Yn gyfarvydynt yn unoed.

Neu, Pan gyfarfyddynt yn unoed.

Ynghyuerudynt yn unoed.—Ll. P. P.

Wyr tridyblyg hên wyr anwadal drud
Wyr ehud wyr anwar
Y sawl a'm carodd ni'm câr

Ni'm câr ni'm cynnired neb
Ni allav ddarymred
Wi o angau na'm dygred

Ni'm dygred na hun na hoen
Gwedy y lleas Llaur a Gwên¹
Wyr anwar abar wyr hên

Truan o dynged a dyngwyd²
I Llywarch ar y nos y ganed³
Hir gniv heb esgor lludded

Na wisg wedy cwyn na vid vrwyn dy
vryd⁴
Llem awel a chwerw gwanwyn⁵
Na'm cyhudd vy mam⁶ mab yt wyr

Neud adwen ar vy ngwên⁷
Yn hanvod cun achen⁸
Tri gwyddorig elwig awen⁹

Llym vy mhâr llachar yngryd¹⁰
Armaav i wyliaw rhyd¹¹
Cynnydd anghwyr Duw gennyd¹²

O diengyd a'th wylwyr¹³
O'th ryleddir a'th gwynwyr
Na choll wyneb gwyr argnwyr¹⁴

Ni chollav dy wyneb trin woseb er¹⁵
Pan wisg glew yr ystre¹⁶
Porthav gniv cyn mudav lle¹⁷

Rhedegawc tòn ar hyd traeth
Echadav tòrid arvaeth càd acdo¹⁸
Gnawd fo ar fraeth

Ysid ym a leva wyr
Briwaw pelydyr parth y bwyv¹
Ni levarav na fowyr²

Meddal mignedd caled rhiw³
Rhag carn cawn tàl glan a vriw⁴
Eddewid ni wneler nid gwiw⁵

Gwasgarawd naint am glawdd caer⁶
A minnau a rinaav⁷
Ysgwyd bryd briw cyn techav

Y corn a'th roddes di Urien
A'r arwest aur am ei ên
Chwyth ynddo o'th daw angen

Er ergryd angau rhag angwyr Lloegyr⁸
Ni lygrav vy mawredd
Ni ddychanav rianedd⁹

Tra vum i yn oed y gwâs draw
A wisg o aur ei ottoew¹⁰
Byddai re y rhuthrwn y waew

Diheu diwair dy waes¹¹
Ti yn vvw a'th dyst rylâs
Ni bu eiddil hen yn wâs

Gwên wrth Lawen y ddwylwys neith-
wyr¹²
Arthur ni thechas¹³
Aer a drawdd ar glawdd gorlas¹⁴

Gwên wrth Lawen yd wylwys neithwyr
A'r ysgwyt ar ei ysgwyd¹⁵
A chan bu mab yn bu hywyd

Gwên wrth Lawen yd wylliis¹⁶
Neithwyr a'r ysgwyd ar ygnis¹⁷
Can bu mab i mi ni ddiengys¹⁸

¹ Gwedy lleas (gwedy y llas) Llaur a Gwen.

² Truan o dyngwy a ddygeydd.

³ Truan o dynged a ddygwydd i Llywarch.—Ll. Du.

⁴ I Llywarch er (yr) y nos y ganed.

⁵ Orwyn dy uryt.—L. P. P.

⁶ Llem awel a chwerw gwenebyn (gwenwyn).—Ll. P. P.

⁷ Amgwydd (am gyhydd) am gyhud) fy mam.

⁸ Neud atuen ar uy auen. ⁹ Yngnanfod cun a chen.

⁹ Tri gwydd orig elwig awen (wen)

¹⁰ Trigwyddorig elwid wen (awen).—Ll. Du.

¹¹ Llachar y gryd.

¹² Arnaif (armaif) i uylaw (wylaw) ryt.

¹³ Rhydd cynnydd anghyf Duw gennyd.—Ll. C.

¹⁴ Neu, Kynnydd cyn nid anghwyf Duw gennyt.

¹⁵ Neu, Ynnyt anghyf; neu, cyn ni ddiangwyf.

¹⁶ Neu, Cyn nid anghwyf; neu, Cynni ddiangwyf.

¹⁷ Cynnydd anghyf Duw geneyd.—Ll. Du.

¹⁸ O diegdy ath ueluyf.

¹⁹ Gwyr argnif; neu, gwyr ar gnif.

²⁰ Ni chollafdy trin woseb er (wr: wose ber)—Ll. Du.

²¹ Penwisg glew yr ystre.

²² Porthaf gnif kyn mudef (mydif) lle (le).

²³ Echadef torrit arvaeth (kat ac ado) cad (acdo).

¹ Briau pelydyr parth y bwyf.

² Ny lafaraf na phowf.

³ Medal mi ened (maged) calet rhiw.

⁴ Rac carn caun (cann) tal glan avriw.

⁵ Edewit ny weether (ny nyel) nytiw (nid yw).

⁶ Neu, Eddewid ny wellaer nid iw.

⁷ Guas karant (gwasgarawst) neint am glawd caer.

⁸ A minnen armaif (armaaf) ys gwyd (ysgwyd).

⁹ Yr ergryt aghen rac aghwyr Lloegr.—Ll. C.

¹⁰ Neu, Er ergryt angen rhag anghenwyr (anhepcur) Lloegr.

¹¹ Ni ddychanaf (dihunaf) rianedd.

¹² A wisg o eur y ottoew.

¹³ Diheu diwair dy was (waes) di yn fyw.

¹⁴ Diau dywir dy was.—Ll. Du.

¹⁵ Gwen, wrth lawen yd welas.

¹⁶ A thuc ny techas (thechas); Athuc ny techas.—Ll. P. P.

¹⁷ Aer (oer) adraud (a drawd) ar glawd (arglawdd) Gorlas.

¹⁸ Ar ysgwyd ar y ysgwyd.

¹⁹ Arysg ar ygnis (ysgwydd).—Ll. Du.

²⁰ Gwen wrth lawen yd wylwys.

²¹ Ar ysgwyd ar y gwys (ar y gnis).

²² A chan bu mab im (imi) ny ddiengys (ddiengis),

Gwên gygydd gochawr vy mryd¹
Dy lās ys mawr casnar
Neud câr a'th levawr²

Gwên vorddwyd tyllvra³ a wylas neith-
Yn ngoror ryd Vorlas [wyr
A chan bu mab ym ni thechas

Gwên gwyddwn dy eissillyd⁴
Rhythr eryr yn ebyr oeddyd—
Betwn dedwydd diangyd⁵

Tôn tyrvid toid ervid⁶
Pan ânt cynrain yn ngovid⁷
Gwên gwae ry hên o'th edlid

Ton tyrvid toid aches⁸
Pan ânt cyvrain yn ngnes⁹
Gwên gwae ry hên ryth-golles

Oedd gwr vy mab oedd dysgywen hawl¹⁰
Ac oedd nai i Urien
Ar ryd Vorlas y llās Gwên

Prenial dywal gâl ysgwn¹¹
Gorug ar Loegyr lu cyngwrn¹²
Bedd Gwên vab Llywarch Hên hwn¹³

Teg yd gân yr aderyn ar berwydd bren
Uch ben Gwên cyn ei olo dan dywarch
Briwai galch Llywarch Hên

Pedwar-meib arugaint a'm bu
Eurdorchawc tywysawc llu
Oedd Gwên goreu o naddu

Pedwar-meib arugaint a'm bwyad
Eurdorchawc tywysawc câd
Oedd Gwên goreu mab o'i dād

Pedwar-meib arugaint a'm buyn¹⁴
Eurdorchawc tywysawc unbyn
Wrth Wên gweisionain oeddyn¹⁵

Pedwar-meib arugaint yn nghenvaint
Llywarch¹⁶

¹ Gwen gygyd (gwgyd) gochawn (gochawd) vy mryt.

² Nyt car ath lavawr (ladawr).

³ Gwen vordwyd tyllvras.

⁴ Gwen gwydun (gwydn) dy eissillut (eissillydd).

⁵ Belun (Pi tawn) dedwydd dianghut.

⁶ Ton tyrsid coed ersid.

⁷ Pan aut (nawd) cyvrein ygovid (y gofid, neu, yn [ofid]).

⁸ Pan aut (nawd) kyvrin ygnēs (y gnes).

⁹ Pan aut kyfyrn ygnēs.—Ll. P. P.

¹⁰ Oed gwr vy mab oedisgwen haul (oedd is gwen haul).

¹¹ Prenial dywal gal yscyn.

¹² Goruc ar Loegr lu (llu) Kyndrwyn.

¹³ Yw hwn.

¹⁴ Pedwar mab ar hugaint am bwyn.

¹⁵ Y wrth Wên gweisyon ein oedyn. [Ll. P. P.]

¹⁶ Yn cemieint Llywarch: ynghenucin Llywarch.—

O wyr glew galwythaint
Rhull eu dyvod clad tramaint¹

Pedwar-meib arugaint o veithaint vy
nghnawd²
Drwy vy nhavawd lledysaint³
Da dyvod vy nghod colledaint⁴

Pan lās Pyll oedd tevyll briw⁵
A gwaed ar wallt hyll
Ac i am ddwyllan Fraw frowyll⁶

Dychonad ystavell o esgyll ysgwydawl⁷
Tra vydded yn sevyll⁸
A vriedd ar angad Pyll⁹

Dyn dewis ar vy meibion¹⁰
Pan gyrchai bawb ei alon
Pyll wyn pwyll tân trwy livon¹¹

Mad ddodes ei vorddwyd dros obell¹²
Ei orwydd o wng ac o bell
Pyll pwyll tân trwy sawell

Oedd llary llaw aergre oedd aeleu eil-
Oedd dinas ar ystre [wydd¹³
Pyll wyn doed erehyll eudde¹⁴

Pan savai yn nrws pebyll
I ar orwydd erewyll
Arddelwai o wr wraic Pyll

Briwyd rhag Pyll penglog fêr¹⁵
Ys odid llwvyr yd lever¹⁶
Yn daw eiddil heb ddim digoner¹⁷

Pyll wyn pellynig ei glôd¹⁸
Handwyv nwyv erod o'th dyvod¹⁹
Yn vab o'th arab adnabod²⁰

¹ Twll eu dyvot clot trameint.

² Tulieu dyfod clod tra meint.—Ll. Du.

³ A veithiant; neu, a weithieynt. (A neitheint.—Ll. Du.)

⁴ Pedwar meib ar hugaint a veithiant vygknawd lledesseint.—Ll. P. P.

⁵ Lledosseint; neu, lledesseint.

⁶ Da dyvot ysgot colledaint (colledeint).

⁷ Oed teuyll briw.

⁸ Ac am dwylann fraw ffrowyll.

⁹ Dichonaf ystavell (ystevyll) o esgyll (oesgyll).

¹⁰ Tra yddaf yn sefyll.

¹¹ Afrifed ar angad Byll.

¹² Dyn deuis arwy meibion.

¹³ Trwy linon; neu, liwon.

¹⁴ Dros o bell.

¹⁵ Aeleu eilvyd (aelaf eilwyd).

¹⁶ Pyll wyn doet perchyll eurdde (eude).

¹⁷ Pyll wyn oedd perchyll eurdde.—Ll. Du.

¹⁸ Beriwyd rac P'yll pengloc fier.

¹⁹ Ys odid (oeddyt) llytr (llwtr, llwyr, llyfyr) yd lleuer.

²⁰ Neu, Ys odid llwyr yd llecher (techer).

¹ Yndaw (yn dan) eiddil heb ddim (daw) digoner.

² Pell cunic (cynnig) ei glod.

³ Handdwyf nyf yrot oth dyvod.

⁴ Unfab a tharan (atharan, a tharaw) adnabod.

Goreu tridyn y dan nev
A warchedwis eu haddev
Pyll a Selyv a Sanddev¹

Ysgwyd a roddais i Byll
Cyn noi gysgu neu bu doll
Deiniaw i haddav ar wall²

Cyd delai Gymru ac elyflu o Loegyr³
A llawer o bobtu⁴
Eangosai Byll bwyll uddu⁵

Na Phyll na Madawg ni byddynt hir-
O'r devawd y gelwynt⁷ oedlawg⁶
Rhoddyn na roddyn cyngrair byth nis
erchyt⁸

Llyma y mab oedd divai tringar
I veirdd ys ei glod lle nid elai
Byll pei bellach parhaai⁹

Maen¹⁰ a Madawg a Medel dewrwyrr
Dyysig vroder
Selyv Heilyn Llawr Lliver¹¹

Bedd Gwell yn y Rhiw Velen
Bedd Sawyl¹² yn Llan Gollen
Gwarcheidw Llavyr¹³ Bwlch Llorien

Bedd rudd neu's cudd tywarch
Ni's evrydd gweryd ammach¹⁴
Bedd Llyngedwy vab Llywarch

Goreu triwyr yn eu gwlad
I amddifyn eu trevad¹⁵
Eithyr ac Erthyr¹⁶ ac Argad

Tri meib Llywarch tri anghymmen cād
Tri cheimiad avlawen¹⁷
Llev ac Arau ac Urien¹⁸

- ¹ Y amddiffin eu hadden
Pill a Selw a Sanden.
² Deiniaw y hadau, arvoll (ar wall : y hadaw arwall).
Nev, Dimheu eu haddef ar wall.
³ Ac elyflu Lloegr (elydlu o Loegr).
⁴ Llawer o bell tu. — Ll. P. P.
⁵ Danghoseis Byll bwyll ydu.
⁶ Na phwyll na Madawc ni bydynt hiraethauc.
⁷ Or dewawt y (a) gelwynt (gehwynt, gefwynt).
⁸ Bodyn Uarodyn llygreir vyt nys erchynt
Veird (ei eneid) ys y glod (Ni serthynt ni sei eu clod :
Veirdd y sei y glot lle nid elei).
Lle nid elei Byll pei bellach parei (parhaai).
⁹ Maeir. — Ll. P. P.
¹⁰ Lliwer.
¹¹ Sawyll.
¹² Llamyr.
¹³ Ni seirudd (seiryd) Gweryd Amarch.
Nev, Nysevyrd gwerit ammach.
Nis eiryd gweryd Cammach. — Ll. Du.
¹⁴ Y an diffyn eu treuad.
¹⁵ Ergir. — Ll. P. P.
¹⁶ Tri chennad awlawen. — Ll. P. P.
¹⁷ Llew ac Arau ac Urien. — Ll. P. P.

Handid haws i amchwyson¹
O'i adaw ar lan awon
Y gyd â llu o wyr llwydion²

Tarw trin rhyvel adwn
Cledyr cād canwyll ysgwn³
Reen nev rhwy a endewid hwn⁴

Y bore gan las y dydd
Pan gyrchwyd Mwg-mawr-Drevydd
Nid oedd vagawd meirch Mechydd⁵

Cyvarvan a'm cavall⁶
Celain ar wyar ar wall
Cyvranc Rhun a'r drud arall

Diasbad a ddodir yn ngwarthav Llug
Odduch ben bedd Cynllug [Vynydd
Mau gerydd mi a'i gorug⁷

Otid eiry toid ystrad
Dyvrsyint cedwyr i gād
Mi nid av anav ni'm gad

Nid wyd ti ysgolhaig nid wyd elai
Unben ni'th elwir yn nydd rhaid
Och Cynddilig na buest wraig⁸

Pell oddyman Aber Llyw
Pellach ein dwy gyvedlyw
Talan telais dy deigyrr i mi heddyw⁹

Er yvais i win o gawg
Ev a ragwan rai rheiniawg¹⁰
Esgyll gwawr oedd waywawr Duawg¹¹

Oedd edivar gènyv pan ymerchis¹²
Nad gantu i ddewis¹³
Cynnydd y vai hael hoedyl mis¹⁴

Adwen leverydd cyni vrân
Pan disgynai yn nghyvyrdy
Pen gwr pan gwin a ddly¹⁵

- ¹ Handid haws i amchuisseon (im achuisseon).
² Y gyd a llu ewyr llwydon.
³ Canwyll o o ginun. — Ll. P. P.
⁴ Tarw trin ryvel adun.
Cledir cad canvill o guin
Ren new ruy a endeid hun.
⁵ Y bore gan lav ydit. — Ll. Du.
Ban gircuid Mwg mawr brewit (*brenin y Season.*)
Nid oedd vagaud (wagawd, dagawd) meirch mechit.
⁶ Kyvarvan (kyvarvuan, kyvarvuam) ain cafall.
⁷ Meugerit mi ae goruc.
⁸ Nyddid ti ysgolhaic nid vid eleic
Unben nith eluir in dit reit.
Och Kindilic na buest gureic.
⁹ Talan teleis dy (te) deigyrr heddy.
¹⁰ Rac Beinyawc. — Ll. P. P. ¹¹ Diwg ; neu, Dwg.
¹² Edifar gennyf pan ymerchais. — Ll. P. P.
¹³ Nat gantu y dewis, (edewis).
¹⁴ Cynny dyvei hael hoedl mis. — Ll. P. P.
¹⁵ Atuen leveryd kyni Fran (pan disgynnei ygkyvyrdy
Pan (paen) gur pan guin a dily.

Meyrygawg marchawg maes
Tra vynws Dovydd vy lles
Nid yswn vegis môch mês

Llywarch Hên na vydd di wyl
Trwydded a gesi di anwyl
Tarn dy lygad taw nag wyl

Hen wyv vi ni'th oddiweddav
Rhodd am gyssul¹ cwdd archav
Marw Urien angen arnav

A'i dy gyssul cyrchu brân²
Can ddiwg ac argynan
Marw meibion Urien achlan

Na chred vrân na chred Dunawd
Na chai ganthudd yn fosawd
Bugail lloi Llanvor llwybrawd³

Yssydd Lanvor dra gweilgi
Y gwna mor molud wrthi
Llallogan ni wn a'i hi

Yssydd Llanvor tra bânawg⁴
Ydd aa Clwyd yn Nghlywedawg
Ac ni wn ai hi llallawg

Heis Dyvyrdwy yn ei thervyn
O Veloch hyd Traweryn
Bugail lloi Llanvor llwybryn⁵

Truan o dynged a dynged
A dyngwyd i Lywarch y nos i ganed
Hir gniv heb esgor lludded

Teneu vy ysgwyd ar asswy vy nhu
Cw bwyv hen a's gallav
Ar Rodwydd Vorlas gwyliav

CANU MAENWYN.

MAENWYN tra vum i'th oed
Ni sethrid vy llen i â throed
Nid erddid vy nhir heb waed

Maenwyn tra vum i'th erbyn
A'm ieuenctid i'm dilyn
Ni thorai gosail vy nhervyn⁶

¹ Rot am gyssut.

² Ai dy gyssut cyrchu bran.

³ Llafnawg llwyprawd.

⁴ Yssydd llafnawr tra bannawg.

⁵ Llafnawr llwybryn.

⁶ Ni thorrei gaseil (gesseil) syn terfyn.—L. O.

Maenwyn tra vum i'th erlid
Yn dylyn vy ieuenctid
Ni charai gosail vy ngwythlid¹

Meanwyn tra vum i evras
O ddylyn dywal galanas²
Gwnawn weithred gwr cyd byddwn
gwas³

Meanwyn meidyr di yn gall⁴
Angen cassail ar wall⁵
Ceisied Maelgwn vaer arall

Vy'm dewis i gyvran⁶ a'i gaen arnaw
Yn llym megis draen
Nid over gniv i'm hogi maen

Anreg rym gallad o Ddyfryn Mewyr-
niawn⁷
Yn nghudd yn nghelwrn
Haearn llym laes o ddwrn

Boed bendigaid yr anghysbell wrach
A ddywed o ddrws ei chell⁸
Meanwyn nag addaw dy gyllell

MARWNAD CADWALLAWN VAB CADVAN, BRENIN PRYDAIN.

CADWALLAWN cyn noi ddyvod
A'i gorug a'n digonod⁹
Pedair prividag ar ddeg
Am briv-deg Prydain
A thri-ugain cyvarvod

Lluest Cadwallawn ar Gaint
Lloegyr adres ormes arnaint¹⁰
Llaw ddillwng ellwng oed vrait¹¹

Lluest Cadwallawn ar Yddon¹²
Avar anwar ei alon¹³
Llew lluyddawg ar Saeson¹⁴

¹ Ni charej gesseil fy ngwythlid.—Ll. C.

Ni charej gossail uy ngwrthlit.—Ll. Du.

² Oedvli (oedwli) dywal galanas.—Ll. Du.

³ Tra byddwn gwas.—Ll. C.

⁴ Meddir, medr, meidr, medhyr di yn gall.

⁵ Anghen cyssweid (kyssyeil) ar wall.—Ll. Du.

Angen cysseil ar wall.—Ll. C.

⁶ Vyn deuis i gyvran.—Ll. Du.

Vym dewis gyvran.—Ll. C.

⁷ Anrheg rym gall o Ddyffryn Meirmiawn.—Ll. C.

Anrhegyn rym gallad o Ddyffryn.—Ll. Du.

⁸ A dynaut o drus y chell.—Ll. Du.

⁹ Ae goruc an divragot (andigonot).

¹⁰ Lloegyr ar dres ormes ednaint

neu, Lloegr adres arneint.

¹¹ Oed yreint; neu, Oed ureint; neu, Oed baint.

¹² Arydon; neu, Ar ydon; neu, Ar y don; neu, Ar

¹³ Yn alon.

¹⁴ Lleu lluydauc ar Saeson.

Neu, Llew lluyddawg o'r Saeson.

[yd don.

Lluest Cadwallawn glodrydd
Yn ngwarthav Digoll Vynydd
Seith-mis a seith-gad beunydd

Lluest Cadwallawn ar Havren
Ac o'r tu draw i Ddygen
A breiaid yn llosgi Meigen¹

Lluest Cadwallawn ar Wy
Maranedd wedi mordwy
A ddylynad câd cylchwy²

Lluest Cadwallawn ar Fynnawn Vedwyr
Rhag milwyr magai dawn
Dangosai Gynon yno haeru iawn³

Lluest Cadwallawn ar Dâv
Ys lluosawg y gwelav
Cyvrenin vraiseg nâv⁴

Lluest Cadwallawn ar Dawy⁵
Lleiddiad adav yn adwy⁶
Clodrydd ceisydydd cystwy

Lluest Cadwallawn tra chaer
Caew byddin a chynnwrw taer⁷
Can câd a thôri can caer

Lluest Cadwallawn ar Gowyn⁸
Llaw lluddedig ar awyn⁹
Gwyr Lloegyr lluosawc eu cwyn

Lluest Cadwallawn heno
Trathir yn nhynmyr Penvro¹⁰
Am nawdd vawr anhawdd i fo

Lluest Cadwallawn ar Deivi
Cymmysgai waed â heli¹¹
Angerdd Gwynedd gwynyngai¹²

Lluest Cadwallawn ar Dyfyrdd Avon¹³
Gwnaeth eryron yn llawn¹⁴
Gwedy trin dywyneu dawn¹⁵

Lluest Cadwallawn vy mrawd
Yn ngwerthevin Bro Dunawd
Ei vâr anwar yn fosawd¹⁶

¹ Afriedd yn llosgi Meigen.

² A delinat (diliuniad) kat kylchny.

³ Haery dawn; neu, Haearn daun.

⁴ Cywrennin vro is nav.

⁵ Ar Dafwy; neu, Ar Dauy.

⁶ Lleiddiad addaf yn adwy.

⁷ (Caen) Byddin a chynnwrw caer (taer.)

⁸ Ar gowyn (gywyn).

⁹ Llaw lludedic ar awyn (arawyn).

¹⁰ Trathir yn tymyn (tymyr) Penvro.

¹¹ Cymmysgai naet a heli.

¹² Angerdd Gwynedd Gwy ny gei (guyngei).

¹³ Ar Dyfyrdd (dyfyrd, dufyrd) Avon.

¹⁴ Gwnaeth erfion yn llawn.

¹⁵ Guedi trin dyuineu (dyfineu, dyuin eu) daun

¹⁶ Y vâr anwar yn flossaut.

Lluest Cadwallawn ar Veinin¹
Llew lluosawg ei werin
Twrwy mawr trachas i orddin²

O gyssul estrawn, ac anghyviawn ven-
Dillydd dwyry o fynnawn [aich
Tru trym-ddydd am Gadwallawn³

Gwisgwys coed cain dudded hâv
Dybrysid gwyth wrth dynged⁴
Cyvarwyddom ni am Elved⁵

Y GORWYNION.

Gorwyn blaen ôn hir-wynion vyddant
Pan dyvant yn mlaen naint
Bron gwla hiraeth ei haint⁶

Gorwyn blaen naint dewaint hir
Ceinmygir pob cywraint
Dyly bun pwyth hun i haint⁷

Gorwyn blaen helic eilic pysg yn llyn
Gochwiban gwynt uwch blaen gwrysc
Trech anian nog addysg [mân

Gorwyn blaen eithin a chyvryn a doeth
Ac annoeth dysgethrin
Namyn Duw nid oes dewin

Gorwyn blaen meillion digalon llwyr
Lluddedig eiddigion⁸
Gnawd ar eiddil ovalon

Gorwyn blaen cawen gwythlawen eiddig
Ys odid a'i digawn⁹
Gweithred call yw caru yn iawn¹⁰

Gorwyn blaen mynyded rhag anhuned
gaeav
Llawn crul cawn trwm yw trawsed
Rac newyn nid oes wyled.

Gorwyn blaen mynyded hydyr oerfel
Crin cawn crwybyr ar ved [gaeav
Chwevris gwall yn alltuded

¹ Ar Feirin (veirin).

² Twrwy mawr trachas Forddin.

³ Neu, Turuf maur trochas y ordin.

⁴ Tri (trych, trig) thrymddydd (trwm dyd) am Gad-

⁵ Dy bryssit gwyth wrth dynged. [wallawn

⁶ Neu, Dybrys o fysid gwyth wrth dynged.

⁷ Cyfarfyddom ni a Melfed.

⁸ Brongwala hiraeth y haint.—Ll. P. P.

⁹ Diellon llyfur; neu, digallon llyfur.

¹⁰ Lludedic eigyawn; neu, Lludedic eidyawn; neu,

lludedic edigyon.

¹¹ Ys odid ae digawn.

¹² Guithred call yn caru yn iawn.—Ll. P. P.

Gorwyn blaen derw chwerw brig on
Rac hwyaid gweseraid ton
Pybyr twyll pell oval i'm calon¹

Gorwyn blaen derw chwerw brie on
Chweg ewr² chwerthiniad ton
Ni chël grudd gystudd callon

Gorwyn blaen egroes nid moes caledi
Cadwed bawb ei eirioes³
Gwaethav anav yw anvoes

Gorwyn blaen banadyl cynnadyli serch-
Gorvelyn cangau bacwyawc [awc
Bàs ryd gnawd hyvryd yn hunawc

Gorwyn blaen avall amgall pob dedwyd
Hirdyd meryd mall
Crwybyr ar wawr carcharawr dall⁴

Gorwyn blaen coll ger Digoll bre⁵
Diaeie vydd pob foll⁶
Gweithred cadarn cadw arvoll

Gorwyn blaen corsyd gnawd meryd yn
A ienanc dysgedyd [drwm
Ni thyr⁷ namyn fol y fyd

Gorwyn blaen elestyr bid venestyr pob
Gair teulu yn ysgwn [drud
Gnawd gan anghywir air twn

Gorwyn blaen gruc gnawd seuthue ar
Hydyr vyd dwvyr ar dâl glân [lwvyr⁸
Gnawd gan gywir air cyvan

Gorwyn blaen brwyn cymwyn biw
Redegawc vy neigr hediw
Amgeledd a dyn nid ydiw

Gorwyn blaen redyn melyn cadawarth
Mor vydd buarth deillion⁹
Redegawc manawc meibion¹⁰

Gorwyn blaen eyrawal gnawd goval ar
A gwenyn yn yniâl [hen
Namyn Duw nid oes dial

Gorwin pisc tuth eleirch ton
Trybelid areith
Duv i din a denvin kedimdeith¹¹

¹ Ein callon.

² Chuec Eyr Chuerthinat ton.

³ Katuet bawb y eiryoës.

⁴ Cruybyr aruaur carcharaur dall.

⁵ Geyr digyll bre.

⁶ Diaell vyd pob foll. ⁷ Na thyr.

⁸ Gnaut seuthu ar lyfur.

⁹ Morfyd duarth deillion; neu, Mor vyd diwarth

¹⁰ Manau meibon. [deillon.—Ll. P. P.

¹¹ Pennill o L. P. P.

Gorwyn blaen dâr didor drychin
Gwenyn yn uchel geuvel crin
Gnawd gan rewydd rychwerthin

Gorwyn blaen celli gogyhyt yswydd¹
A dail deri dygwyddyt²
A wyl à gâr gwyn ei vyt

Gorwyn blaen derw oer-verw dwvyr
Cyrcyhd bwy blaen beduerw³
Gwnelid aeth saeth y syberw

Gorwyn blaen celyn caled ac ereill aur
agored
Pan gysco pawb ar gylched
Ni chwse Duw pan rydd gwared

Gorwyn blaen helyg hydyr elwig
Gorwydd hirddydd delyëdig
A garo eu gilydd ni's dig

Gorwyn blaen brwyn brigawg wydd⁴
Pan daner dan obenydd
Meddwl serchawc syberw vydd

Gorwyn blaen ysbyddad hydyr wyliad
gorwydd⁵
Gnawd serchawc erlyniad
Gwnelid da diwyd gênad

Gorwyn blaen berwrbyddinawr gorwydd
Ceingyvreu coed i lawr
Chweryd⁶ bryd wrth a garawr

Gorwyn blaen perth hywerth gorwydd
Ys da pwyll gyda nerth
Gwnelid agkelvyd annerth

Gorwyn blaen pertheu ceingyvreu adar
Hir dydd dawn goleu⁷
Trugar daphar Duw goreu

Gorwyn blaen erwain ac elain yn llwyn
Gwydyr gwynt gwydd ni gywain⁸
Eiriawl ni garawl⁹ ni gyngain

Gorwyn blaen ysgaw hydr anaw unic
Gnawd taer i dresiaw¹⁰
Gwall a ddwg daphar o law¹¹

¹ Gogyhyt ysuyd; neu, gogyhyt y gwydd.—Ll. P. P.

² A deil deri dygaydyt.

³ Kyrcid biw blaen betuerw.—Ll. P. P.

⁴ Brigawg vyd.

⁵ Hydr gorwyd.—Ll. P. P.

⁶ Chwerdyt.—Ll. P. P.

⁷ Bann cogen.—Ll. P. P.

⁸ Guydyr guynt guydd nigein: gwyd migyein.—Ll. P. P.

⁹ Eiriawl ny garawl.—Ll. P. P.

¹⁰ Gnaut y dreissiau; Gnawt y dreissic dreissiaw.—

¹¹ Gual (gwae) a duc daffar o lau. [Ll. P. P.]

TRIBANAU.

Calangauav caled grawn
Dail ar gychwyn llynwyn llawn
Y bore cyn noi vnyed
Gwae a ymddiried i estrawn

Calangauav cain gyvrin
Cyvred awel a drychin
Gwaith celwydd¹ yw celu rhin

Calangauav cul hyddod
Melyn blaen bedw gweddw havod
Gwae a haedd mefyl er bychod

Calangauav crwm blaen gwrysc
Gnawd o ben diried dervyse
Lle ni bo dawn ni bydd dysc

Calan gaeaf kein gyureu adar
Byr dyd ban cogau
Trugar daffar Duw goreu

Calangauav garw hin
Annhebyg i gyntevin
Namwyn Duw nid oes dewin

Calangauav caled cras
Purddu bran buan o vras
Am gwymp hen chwerddid gwên gwâs

Calan gaeaf cul cerwyt
Gwae wan pan syr yr vyd byt
Gwir gwell hegarwech no phryd

Calangauav llwm goddaith
Aradyr yn rhyeh ych yn ngwaith
O'r cant odid cydymmaith²

ENGLYNION DUAD.

NEU, Y BIDIAU.

Bid coch crib ceiliawg bid anianawl
Ei lev o wely buddugawl
Llawenydd dyn Duw ai mawl³

Bid lawen meichiad⁴ wrth uchenaid
Bid tawel yn delaid⁵ [gwynt
Bid gnawd avlwydd ar ddiriaid

Bid gyhuddawg ceisiad bid gniviad gwyd⁶
A bid gynnwys dillad
A garo bardd bid hardd roddiad

¹ Gweith kelyd.—Ll. P. P.² Cedymdeith.—Ll. P. P.³ Llawenydd dyn ai mawl.—Ll. P. P.⁴ Meichieu.⁵ Bit tawel yndilett.⁶ Bit gnifgat gwyd; neu, Gnifyat gwyd (gwydd).

Bid lew unben a bid awy vryd¹
A bid vlaidd ar vlaidd ar adwy²
Ni cheidw wyneb ar na roddwy³

Bid vuan relaint yn ardal mynydd
Bid yn ngheudawd oval
Bid anniwair anwadal

Bid amlwg marchawg bid logelawg lleidyrr
Twyllid gwraig oludawg⁴
Cyvailt blaidd bugail diawg

Bid gwir baglawl bid ryngyngawd gel
Bid vab lleu yn chwannawg⁵ [wydd⁵
Bid anniwair dauceriawg

Bid grwm biw⁷ a bid llwyd blaidd
Esgud gorwydd i ar haidd
Gwesgyd gwawn-grawn yn ei wraidd⁸

Bid grwm byddar bid trwm cau
Esgud gorwydd yn nghadaw
Gwesgyd gwawn-grawn yn ei adneu⁹

Bid aha byddar bid anwadal ehud
Diriaid bid yngeingar¹⁰
Dedwydd or a'i gwyl a'i câr

Bid dwyn llyn bid llym gwaewawr
Bid gran claf glew wrth awr¹¹
Bid doeth dedwydd Duw a'i mawr¹²

Bid llym eithin bid dysgethrin drud
A bid eddain alltud
Bid chwannawg ynydd i chwerthin¹³

Bid wlyb rhyeh bid vynyeh mach
Bid gwyn claf bid lawen iach
Bid chwyrn colwyn bid wenwyn gwrach¹⁴

Bid diasbad aeleu bid ae byddin
Bid besgitor dyre
Bid drud glew a bid rew bre

¹ Bit awy unben a bit leu. Ll. C.² A bit lleinid yr ardwy.³ Ni cheidw ei wyneb ni roddwy.⁴ Goludawg.—Ll. P. P.⁵ Bid gwir baglawl bid ryngyngawd gorwydd.⁶ Bid amlwg marchawc bid redegawc gorwydd.—
Ll. P. P.⁷ Bid val llen yn chwannawg.⁸ Bid amlwg marchawg, bid redegawg gorwydd.⁹ Bid grwm biw.—Ll. P. P.¹⁰ Gwesgyt guangraun yn y ureid.¹¹ Yn adneu.¹² Bid val llen yn chwannawg.¹³ Bid gran clef gleu wrth awr.—Ll. C.¹⁴ Bid gwanau glau wrth awr.—Ll. Arall.¹⁵ Bid doeth dedwydd, Duw ai nawdd.¹⁶ Bid euen alltud, bit dysgethrin drud.¹⁷ Bid chuannauc ynydd y chuerthin.—Ll. C.¹⁸ Ll. arall. Bid chwyrmiad colwyn, bid wenwyn
gwrach.¹⁹ Bid cwynfan claf, bid lawan iach.

Bid wen gwyllan a bid van ton
 Bid hyvaygl gwyar ar on¹
 Bid lwyd rew bid lew calon

Bid las lluarth bid diwarth eiriad²
 Bid reiniad yn nghyvarth
 Bid wraig ddrwg â mynych warth³

Bid gogor gan iar bid trydar gan lew⁴
 Bid ynvyd ymladdgar⁵
 Bid ton calon gan alar

Bid hofder llawer a'i heirch
 Bid wyn twr bid orun seirch
 Bid lwth chwannawg bid ryngawg
 cleirch⁶

Bid anhygar diriaid bid fêr pob ewaint
 Bid henaint i dylodedd
 Bid addwyn yn anewyn medd

Bid chwyrnïad colwyn bid wenwyn neidyrr
 Bid noviaw rhyd wrth beleidyrr
 Nid gwell yr otwr no'r lleidyrr

Bid gwyrd d gweilgi bid gorwaen ton
 Bid cwyn pob galarus
 Bid avlawen hen heinrus

I'R GOG, YN ABER CUAWG.

GOREISTE ar vryn aerwyn vy mryd⁷
 A hevyd ni'm cychwyn
 Byr vy nhaith difaith vy nhyddyn

Llem awel llwm benyd er byw⁸
 Pan orwisg coed telyw hav⁹
 Terydd glaw wyv heddyw¹⁰

Nid wyv enhued miled ni chadwaw¹¹
 Ni allav ddarymred
 Tra bo da gan Gôg caned

Côg lavar a gân gan ddydd
 Cyvreu eichiawg yn nolyd Cuawg¹²
 "Gwell côrawg na chybydd"

¹ Ar ffon.—Ll. P. P.

² Eirchiad.—Ll. P. P.

³ O'i mynych warth.

⁴ Bit gravangauc iar (gan iar) bit trydar leu.—Ll. C.

⁵ Bid oval ar ei car.

⁶ Bid wyn twr bid orwyn seirch

Bid hofder llawer ai heirch,

Bid rwith (lyth) chwannawc bid ryngawc cleirch.

—Ll. P. P.

[bryt.

⁷ Goreisle (goreisti) ar vryn, aerwyn (aerwyn) vryn

⁸ Llem auel llum benedyr byn.

⁹ Par oruisg coed telyu haf: coglyw haf.—Ll. P. P.

¹⁰ Ceryd glaw uyf heddyw.

¹¹ Neud wyf anhyed miled ny chadua.

¹² Cyfra eichiawg yn molydd tuawg.—Ll. Du.

Yn Aber Cuawg yd ganant Gogau
 Ar gangau blodeuawg
 Gwae glaw a'u clyw yn voddawg¹

Yn Aber Cuawc yt ganant cogau
 Ar gangau blodeuawc
 Gwae glaf ae clyw yn vodawc

Yn Aber Cuawg Côgau a ganant
 Ys advant gan vy mryd²
 A'u cygleu na's clwyv hevyd

Neu's endewais i Gôg³ ar eiddiorwg bren
 Neu'r laeswys vy nghylchwy
 Edlid a gerai a gerai neud mwyr⁴

Yn y van odduwch llon dâr
 Ydd endewais i lais adar⁵
 Còg vâv còv gan bawb â gâr

Cethlydd cathyl-voddawg hiraethawg ei
 Taith oddev tuth hebawg [llev
 Cog vreuer⁶ yn Aber Cuawg

Gorddyar adar gwlydd naint⁷
 Llewychyd lloer o'er dewaint
 Crau vy mryd rhac govyd haint

Gwyn gwarthav naint dewaint hir
 Ceinmygir pob cywraint
 Dylwyn pwyth hun i henaint⁸

Gorddyar adar gwlyb gro
 Dail cwyddid divryd divro
 Ni wadav wyv claw heno

Gorddyar adar gwlyb traeth
 Eglur nwyvre ehelaeth tòn
 Gwyw calon rhag hiraeth

Gorddyar adar gwlyb traeth.
 Eglur tòn taith ehelaeth⁹
 A grëad yn mabolaeth¹⁰
 Carwn pei cafwv etwaeth¹¹

Gorddyar adar ar edrywedd¹²
 Bân llev cwn yn nifaith
 Gorddyar adar eilwaith

¹ Coc lauar canet y rawc.—Ll. P. P.

² Ys advant (advant) gan fy mryd.

³ Neus edeuais i Gog

⁴ Edlit a gereis neut muy.

⁵ Yr edeuais (edeuais) y leis adar.

⁶ Cog vrevr (ureuer.)

⁷ Gulyt veint; gwld neint; gwlyb neint.

⁸ Dulwyn (dylwyn) puyth hun i heint.

⁹ Tuth ehelaeth.

¹⁰ A gret ymabolaeth.—Ll. P. P.

¹¹ Mae y braich hwn yn gyntaf o'r pennill canlyn-
 avel, yn y Ll. Du. [P. P.]

¹² Gorddyar adar orredryuad; ar edrywy ard.—Ll.
 Neu, Gorddyar adar ar edrywiardd ban.

Cynteivin cain pob amhad¹
Pan vrysiant cedwyr i gâd
Mi nid av anav ni'm gad

Cynteivin cain ar ystre
Pan vrys cedwyr i gadle²
Mi nid ae anav am de³

Llwyd gwarthav mynydd brau blaen ôn
O ebyr dyhepgyr tôn
Pevyr pell chwerthin o'm calon

Assymi heddyw pen y mis
Yn y westva ydd edewis
Crau vy mryd⁴ cryd a'm dewis

Amlwg golwg gwyliadur
Gwnelyd syberwyd segur
Crau vy mryd⁵ clevyd a'm cùr

Alav yn ail mail am vedd
Nid eiddun dedwydd dyhedd⁶
Amaerwy adnabod amynedd

Alav yn ail mail am lād
Llithredawr llyry llon cawd
A dwvyn ryd berwyd bryd brād

Berwyd brād anvad ober⁷
Byddant dolur pan burer
Gwerthu bychod er llawer

Berwitor brād yr anwir⁸
Pan varno Dovydd dydd hir
Tywyll vydd gau golau gwir

Perygl yn burthiad cyrchyniad cewig⁹
Llawen gwyr odduwch llād
Crin calav alav yn eiliad¹⁰

Cygileu don drom ei tholo vān¹¹
Yrhwing graian a gro¹²
Crai vy mryd rhac lledvryd heno

Osglawcblaen derw chwerw chwaith on¹³
Chweg evwr chwerthiniad ton
Ni chel grudd gystudd calon

¹ Cein pob amat. ² Pan vryt ketuyr y gadle.

³ Nidaaf anaf am edy.

Ni nad af anaf amdde

⁴ Crei vymbyr. — Ll. Du.

⁵ Ceri vymbyr. — Ll. Du.

⁶ Nyt eiddun detuyd dyhed. — Ll. D.

⁷ Berwyd brad anfad o ber.

⁸ Preator pteenuir (pre enwir). — Ll. P. P.

⁹ Perygl yn dirthivat (dirthinat) kyrcyuyat

Kewic. — Ll. Du.

¹⁰ Cerygl yn dirthinat Cyrcyuyat Cewig. — Ll. Coch

¹¹ Llawen guyr o dy net llāt

¹² Crin calav alav yn deilyat. — Ll. Du.

¹³ Cigileu don drom ith olo fau. — Ll. C.

¹⁴ Rhwing gran o gro. — Ll. C.

¹⁵ Osglod blaen derw chwerw chwerw chweith onn.

Ymwng uchenaid a ddywaid arnav¹
Yn ol vy ngorddyvnaid
Ni ād Duw da i ddiriaid²

Da i ddiriaid ni ater³
Namyn tristyd a phryder⁴
Ni adwna Duw ar ā wnel

Oedd macwy mabclav oedd goelin⁵
Gyvrān yn llys brenin
Poed gwyl Duw wrth y dewin⁶

O'r a wneler deryw⁷
Yttryied ar a'i derlly⁸
Cār dyn yman yw cās Duw vry

YNGLYNION Y GNODAU.

GNAWD gwynt o'r deheu gnawd adneu yn
llan

Gnawd gwr gwan godeneu
Gnawd i ddyn ovyn chwedlau
Gnawd i fab ar faeth foethau⁹

Gnawd gwynt o'r Dwyrain gnawd dyn bron-
rain balch

Gnawd mwyalch ynmhlith drain
Gnawd rhag traha tra llevain
Gnawd yn ngwig gael cig o vrain¹⁰

Gnawd gwynt o'r Gogledd gnawd rhianedd
chweg

Gnawd gwr teg yn Ngwynedd
Gnawd i deyrn arlwy gwledd
Gnawd gwedy llyn lledvrydedd

Gnawd gwynt o'r Môr gnawd dygyvor
Gnawd i vanw vagu hōr [llanw
Gnawd i voeh turiaw cylor

Gnawd gwynt o'r Mynydd gnawd merydd
yn mro

Gnawd gael tō yn ngweunydd
Gnawd arlaeth maeth dyn crefydd¹¹
Gnawd dail a gwyail a gwydd

¹ A d; vet arnav; neu, A dfeiad heno.

² Da y diryet; neu, Y da i diried.

³ Da y diryet nyatter. — Ll. Du.

⁴ Dau ddiried ny atter. — Ll. C.

⁵ Namyn tristyd a phruder. — Ll. C.

⁶ Oedd macwy Mabclav (mab claf) oedd goein gyf-

ran. — Ll. C.

⁷ Oed gein gyfion; neu, oed goewin gyvion. — Ll. Du.

⁸ Oed guyl Dyu urth edein. — Ll. Du.

⁹ Or a uneler yn derut. — Ll. Du. Derwly. — Ll. P.

¹⁰ Ysttryeit yr ae derlly. — Ll. Du.

¹¹ Ban o L. P. P.

¹² Nid yw y ban yn Ll. P. P.

¹³ Ban o L. P. P.

Gnawd nyth Eryr yn mlaen dâr
Ac yn nghyvyrdd gwyr llafar¹
Golwg vynud ar a gâr

Gnawd dydd a thanllwyth² yn nghynllaith
gauav
Cynreinion cynrwyddiaith
Gnawd aelwyd ddifydd yn ddifaith

TRIBANAU.

CRIN calav a lliv yn nant
Cynnewid Sais a'i ariant
Digu enaid mam geu-blant

Y ddeilen à drevyd gwynt³
Gwae hi o'i thynged⁴
Hen hi eleni gonod⁵

Cyd boed bychan ys cêlvydd
Ydd adail adar yn ngorwydd coed
Cyvoed vydd da â dedwydd

Oer-wlyb mynydd oer-las iâ
Ymddiried i Dduw ni' th dwylla
Nid edry⁶ hir-bwyll hir-bla

Baglawg byddin bagwy ón
Hwyaid yn llyn graenwyn tón
Trech na chant cystudd calon⁷

Hir nôs gorddyar morva
Gnawd tervysg yn nghymmanva
Ni chyvyd diriad â da⁸

Hir nôs gorddyar mynydd
Gochwiban gwynt uwch blaen gwydd
Ni thwyll drycanian dedwydd

Marchwial bedw briclas
A dyn vyn troed a wanas
Nac addef dy rin y was

Marchwial derw mwyn llwyn
A dyn vyntroet o gadwyn
Nac addef rin y vorwyn

Marchwial derw deilyar
A dyn vyntroet o garchar
Nac addef rin y lauar

Marchwyail drysi a mwyr arni¹
A mwyalch ar ei nyth
A chelwyddawg ni theu byth

Gwlaw allan gwlychyd rhedyn
Gwyn gro mor goron ewyn²
Tecav canwyll pwyll i ddyn.

Gwlaw allan yngan glydwr³
Melyn eithin crin ewr
Duw Reen py beraist lyvwr

Gwlaw allan gwlychyd vy ngwallt
Cwynvâus gwan diffwys allt
Gwelwgan gweilgi heli hallt

Gwlaw allan gwlychyd eigiawn
Gochwiban gwynt uch blaen cawn
Gwedy pob camp heb y dawn

Llym awel llum brin
Anhaut caffael elit llitred ritreuhid lin
Ryseiw gur ar un conin

Ton trathon toid tu tir goruch gwaeteu
Rac bron baneu bre breit allan or sevir

Oer lle llwch rac brythweh gaeaw
Crin cawn alaf trwch⁴
Kedic a wel⁵ coed in i blwch

Oer gwely piscawd ykisscaud iaen
Cul hyd cawn baryw haud
Birr diwedit gwit gwyrrhaud

Ottid eiry gwin y cnes ni ryfelir y gaeaf
Nid a kedwir oe neges
Oer llinneu eu lliw heb tes

Ottid eiry gwin aren
Segur yscuid ar iscuit hen
Rywawr gwint reuhid dien

Ottid eiry ar warthav rew
Gosgubit gwint blaen gwit tew
Kadir yscuid ar yscuit glew

Ottid eiry tohid ystrad
Divrissint wy keduir y cad
Mi nid aw anaw nim gad

Ottid eiry o du riw
Carchaur gorvit cul biv
Nid annvyd hawdit hetiv

¹ Llachar.

² Ag anllwyth.—Ll. P. P.

³ Gynnired gwynt.—Ll. P. P.

⁴ Gwae hi ae thyghet.

⁵ Hen hi elein y ganet: hi hen eleni y ganed.

⁶ Nid edden.

⁷ Trech na ehan cystyt calon: cyssul callon.—Ll. P. P.

⁸ Ni chytuyd diryeit a da.—Ll. P. P.

¹ Marchuyeil dryssi a muhydr (mwgan) arni; Marchwial amwyar crin.—Ll. P. P.

² Guyn gro mor goron euy (goror ewyn).

³ Glaw allan y gar glydwr.—Ll. P. P.

⁴ Calaf trwch. ⁵ Kedic awel.

Ottid eiry gwin goror mynit
Llum gwit llog ar mor
Meecid lluwyr llawer kyghor

Eurtirn am cirn cyn am elwir
Oer lluric lluchedic awir
Bir diwedit blaen guit gwir

Guenin i gogaur gvan gaur adar
Dit diolith kyssulvin kevin brin coch
gwyar¹

Gwenin i godo aer acdo rit
Rreuid rev pen vo
Ir neb goleith lleith dypno

Gwenin igkeithiu gwirt iv mor
Crim calaw caled riv
Oer divlit yr elvit hetiv

Gwenin igklidur rrac gulybur gaeaw
Glas cunlleit ceu ewur
Dric weret llyvrder ar ur²

Hir nos llwm ros lluid riv
Glas glau guilan in emriv
Garv mir glau a vit hetiv

Sich gwint guliffynt kinvetlauc diffvrith
Oer callet cul hic
Llywin avon hinon vit

Driccin i mynit avonit igniu
Gulichid lliw llaur trewit
Neut gueilgi gveled ir elvit

Nid vid isgolhaic nid vid eleic unben
Nith eluir in dit reid
Och Gintilic na buost gwreic

Kirchit caru crwm tal cwm clit
Briwhit ia brooet llum
Rydyeine glew a lavur trwm

Bronvreith breith bron breith bron
Bronvreith briuhit tal glann
Gan garn caru culgrwm cam

Goruchel auel guaetvann
Breit gvir or sevir allan

Calan gaeav gurim gordugor blaen gruc
Goreuynauc ton mor
Birdit dervhit ych kighor

O kiscaut yscuit ac arial gorvit
A guir deur diarchar¹
Tec nos i ffyscau¹ escar

Kinteic quint creilivn koet
Crim coed carw ercwn²
Pelis enwir pa dir hwn

Kin ottei eiry hit yn arvul melin
Nim gynaei artu awirtul
Towisun e lu y brin Tytul

Kan medrit morrvit y rodwit
Arid ariv a diguit
Pelis pan vit kyvarvit

Nim gwna pryder im Prydein heno
Kyrchu tro priw uchein
Y ar kan kanlin Owein

Kim imtvin ariweu ac yscuid arnad
Diffreidiat cad cynvit
Pelis pa tir yth vaguid

Y gur a rithao Duv o rygaeth karchar
Rut y par o pennaeth
Owein Reged am ryvaeth

Kan ethiu ruiw in rodwytt i werit
A teula na ffouch
Gwydi met mevil na vynnuch

Y bore gan las y dit
Ban kirchuit Mug maur drevit
Nig oet dagawd meirch Mechit

Nim guna lleuenit llad
Or chuetlev am diallad
Mechyt golo gvit arnad

Kyvarvuam am cavall
Kelein ar viar ar wall
Kyvranc Ryn ar drud arall

Kanis ffonogion Muge a lataut Mechit
Druduas nid amgiffredit
Peruv new pereiste imi a dyvit

Gwir igrid rid reuittor
Oervelauc ton brith bron mor
Ren rothid Duv in kighor

Mechit mab Llywarch dihavarch unben
Glystec llen lliw alarch
Kyntaw a ffruin cluymus march

¹ Coch gwawr, guaur.

² Dric weuet llyvrder ar gur.

¹ Ffyscau. ² Crin caun caru escun.

CANIADAU MYRDDIN.

I YSCOLAN

MYRDDIN WYLLT AI CANT.

Du dy Farch du dy gappan
Du dy benn du dy hunan
Iad du a'i ti Yscolan

Mi Yscolan Ysgollhëic
Ysgafn ei bwyll Ysgodic
Gwae ni bawt a gawt gwledic

O Losci Eglwys a lludd buch yscol
A llyfr rod i foddi
Fy mhenyd ys trwm genni

Creadir y creadureu
Porthidon mwyaf
Cyrraw¹ di imi fy ngheu

Blwyddyn llawn im Rhyddoded
Ym Mangor ar bawl cored
Edrych di poen imi gan morbryfed

Bei ysgwypwn ar wn [wn
Moramluc gwynt y flaenbric gwydd ffal-
Ar a wneuthum byth nis gwnawn

GWASGARGERD VYRDIN
YN Y VED.

1. GWR a lefeir yn y Bed
A dysgwyd cyn seith mlyned
March marw eurdein gogle²
2. Er gyveis o win o wydryn gwyn³
Gan rieu⁴ ryfel degynn
Myrdin yw vy enu Mab Morvrynn
3. Er yveis i o win⁵ o gauc⁶
Gan rieu ryvel eglauc⁶
Myrdin yw fy enu amheiduc⁷
4. Pan del gurthryn⁸ yar olwyn du
Y lad Lloegyr llwybyr wehyn
Chuerw uenuyn yn amuyn
5. Gwynbryn wynvrynn ei swyn ery⁹
Hir neuet giuet Gymry
Nibydd diogellawr ygellawr Ardudwy

¹ Madden.² Eurdeyrn gogle.³ Er yfeis i o win o wydr gwyn.—Ll. E. D.⁴ Ran rieu.—Ll. E. D.⁵ Gavg.⁶ Eglwy.—Ll. E. D.⁷ Am heiddwg.—Ll. E. D.⁸ Pan del gwr gwrthryn.—Ll. E. D. [E. D.⁹ Gwynbryn gwynfryn cisiwyn (ei syddyn) ery.—Ll.

6. Ar ardaluy Kymry
Rac arderchawe Twrch toryf hy
Pau dyvo coch Normandi
7. Y holi Lloegrwys treul diffwys
Tuth am bob darogan¹
Castell yn Aber Hodni
8. Pan dyvo y bruch cadarn
Hyt yn Rhyt Pengarn
Lliwaut gwytr treuliaut Karn
Pendevic Prydein yno pen Barn
9. Pan dyvo Henri y holi
Mur castell y dervyn Eryri
Gallvat² gormes dra gweilgi
10. Pan dyvo gwyngann y holi Llundem
Yar veirch nyt Kein
Rygeilu³ ev Dinas Kaergein
11. Teneu y mes teu y hyt⁴
Pan dyvo yn deisyvvt
Brenhin gwas gwae ac cryt
12. Mab a vyd mawr y urdas
A orescyn mil dinas
Hoedl egin Brenhin o was
13. Kadarn wrth uann advot
Guann wrth gadarn gurdrot⁵
Pennaeth handes guaeth ae dyvot
14. Byt a vyd Byt⁶ urth vaurdes
Yd bydant gurag edeint laes vuches⁷
Bydant llu Meibylenein eu cyffes⁸
15. Byt a vyd bryt wrth y daes⁹
Ych wnaho taeauc y leas¹⁰
Disgiuen bun gurth buyth guas
16. Byt a vyd a gorphen byt¹¹
Pallant ieuainc rac aduyt¹²
Mei marw cogeu rhag annuyt
17. Byt a vyd byt¹³ wrth erchuys
Y adeilaur yn dyrys
Heb werth maur ni chaffaur crys

¹ Treth am bob darogan dydderbi.—Ll. E. D.² Galwawd (galwawr).—Ll. E. D.³ Ni cheidw.—Ll. E. D. ⁴ Yr hyd.—Ll. E. D.⁵ Gorddirod.—Ll. E. D.⁶ Byd a ydd bryd.—Ll. E. D.⁷ Ys byddant gwageddaint (haint) laeth vuches.—⁸ Bydant llu meibylenein. Ll. E. D. [Ll. E. D.⁹ Des.—Ll. E. D. ¹⁰ Ei les.—Ll. E. D.¹¹ Gorphen oed.—Ll. E. D.¹² Addeod.—Ll. E. D.¹³ Byd a ydd bryd.—Ll. E. D.

18. Byt a vyd bryt urth lyeu
Byu mall a guall ar lamreu¹
Torredaud geir a chreirieu
19. Eu divanuaut gwir lledaut geu²
Guann ffyd bob eildyd datleu³
Byt a vyd bryt wrth dillad
20. Kyghaus argluyd Maer chuiviat
Guacclau Bard hard offeiryat
Difannawr e wir lledawr gwad⁴
21. Byt a vyd heb wynt heblau
Heb ormod eredic heb drathreul-
yau
Tir digaun vid un erw y nau
22. Pan dyvo yr gwyr heb wryt
Ac yn lle coet cael yr yt
Ymhob hedd guled a gyvyt
23. Pan fo cyfelin gymyrredd⁵
Y gwr ai gweryd ni ommedd
Gwrthfyd yd ym mynyddedd
24. Pan fo sych gwydd gwanwyn
A fydd gweddi pennaeth gwenwyn
Byddawd gwaeth buddelw no chrwyn
25. Dyw Merchyr dyd Kyghorphen
Y treulyaur llavnaur ar benn
Cydy ant deu ygkreu Kyghenn⁶
26. Yn Aber Sor yt uyd Kyghor⁷
Ar uyr guedy trin treulitor
Glynn⁸ guynn llyu yn ysgor
27. Yn Aber Avon y byd llu Mon
Fingl guedy hinuedon⁹
Hir veryt arwynt Voryon¹⁰
28. Yn Aber Duvyr nuy deil duc
Yt vi agnaho gwidig¹¹
A guedy Cat Kyvarlluc
29. Cat a vi ar hyrri Avon¹²
A Brython dyworpi
Graut¹³ guyr guhyr gurihydi
30. Yn *Aber y Don* pavor cat¹
A phelydr anghyvyon²
A gwaed rud ar rud Saeson
31. Wassauc dy waed dy Wendyd³
Am dywaut wylyon mynydd⁴
Yn Aber Crafnant crefydd⁵
32. Mi a ddisgoganaf eraill
Cyrn a llef cwn pan eill
Ffrur dy phla ynghoed peill
33. Gwenddydd gwrandaw yn ddiau
Yn y daw Teifi o lynnuau
Addoer lllithawr llen uwch llyfrau
34. Gwenddydd addoer yw dy erddyrn
Mi ddisgoganaf melyn
Ar deywy a llef cloer wedi cynn
35. Pan ddyffo Gwynedd yn o iaen eu
bryd
Yn ysgwn ysgithrawg
Chwerw gyfnod clod i garrawg
36. Carrawg Ynyr comynhed
Comyn lli cymyn lleoedd
Llithiant cwn ar galanedd
37. Carrawg Ynyr garw anwyd y bryd
Garw esgyll yn ynni
Llithiant brain ar ysperi
38. Dysgogan Tydoch terydd dy
Rhag Carrawg Cynan dydd
Gwynfyd am rhydd sawy llan
39. Dysgogan Tydoch terydd dy
Yn Aber Mulchwch
Byddant Teifi a fo trwch
40. Dysgogan Teifi llestri lli ar llyry
A Brithwyr oi thorri
Llan Dudoch cloch menechi
41. Disgogan Dyfed arglwydd Iawdi
Brithwyr du o Fanaw
Tydoch llan trwm ddydd a ddaw
42. Disgoganaf y llan Dydoch
Na bydd na chledr na chloch
Namyn gwarw y fa gwyddfoch

¹ Llannau.—Ll. E. D. ² Llechant gen.—Ll. E. D.³ Clotieu. *Ac heb arwydd eisiau llinell ar cl.*⁴ Llechant gwad.—*Ban o.* Ll. E. D.⁵ Pan vo Kynvelin gymyred guyd guannuyn

Guedy pennaeth guenuyn

Bydaut gwaeth bu delu no chryuyn.

⁶ Cuddiant den ynghreu cyngen.—Ll. E. D.⁷ Yd fydd garw ynghor ar wyr.—Ll. E. D.⁸ Glyw.—Ll. E. D.⁹ Hinweddion (hynfyddion).—Ll. E. D.¹⁰ Ar wryd forion (fordon).—Ll. E. D.¹¹ Yd fi a gnaho (yd fi a guoho gwidig).—Ll. E. D.¹² Byrri Avon.—Ll. E. D.¹³ Gnawd (gnwant).—Ll. E. D.¹ Yn Aber Peryddon peritor cat.—Ll. E. D.² Anghymmon.—Ll. E. D.³ Gwassawg dy waed ti i Wendydd.—Ll. E. D.⁴ Am dywawd y gwyllyon.—Ll. E. D. ; Ll. L. M.⁵ Mynydd yn Aber Karaf.—Ll. L. M.

A gwedy cynn cloer a fydd

*Dyma y diwedd yn Ll. L. M.**Banau o Ll. E. D. yw y lleill.*

43. Pan treulio Prydain
Teyrnedd bychain
Gwlad feibionein
Gwerin ormes
44. Ni wyr namyn dawn a rymesynt
Yny ddel gwynt ar ches

DIWEDD.

HOIANAU

Neu BORCHELLANAU MYRDDIN AP MORFRYN, ALIAS
MYRDDIN WYLLT, yr hwn a ganodd o ddentu y
ffwyddyn 570, ac a ysgrifenyddwyd allan o'r
LLYFTR DU O GAERFYRDDIN.

1.

OIAN a Phorchellan a pharchell dedwydd
Na chladd dy red kyr ym mhen mynydd
Cladd yn lle argel yn argoeddydd
Nac erwys Rydderch hael rwyfadwr ffydd
Ami ddisgoganaf fi a gwir fydd
Hyd yn Abertaradr rhag traws eu Prydein
Cymru oll yn eu cyflwydd
Llywelyn ei enw o eissillydd
Gwynedd gwr dygorbydd

2.

Oian a phorchellan oedd raid myned
Rhag cynyddion Mordai pei llafased
Rhag dyfod erlid arnam ni an gweled
Ac or diagwn i ni chwynn i ein lludded
A mi ddisgoganaf rhag ton nawfed
Rhag unig bariffwyn gwehyn dyfed
Dyrchafawd llogawd nid ir lleticed
Yn ty yn hir gwrthdir a gwystriled
Yn y ddel Cynan iti oe chyn gweled
Ni bydd ateor byth ar ei threfred

3.

Oian a pharchellan ni hawdd cysgaf
Rhag godwrdd y galar yssydd arnaf
Deng mlynedd a deugain yd borthais i
Ys drwg o orhoen yssydd arnaf [boen
Oes imi gan Iessu gaffu gwaesaf
Brenhinoedd nefoedd achoedd uchaf
Ni mad rhianedd o blant Addaf
Ar ni chredo i ddofydd y dydd diwedddaf
Yd weleis Wenddoleu ym merthic rhiau
Yn cynnull preiddiau o bob eithaf
Y dan fy ngweryd rhudd nu neud araf
Pen teyrnedd Gogledd llaredd muyhaf

4.

Oian a pharchellan oedd raid gweddi
Rhag ofn pump pennaeth o Normandi
Ar pumed yn myned dros for heli
I oresgyn Iwerddon dirion drefi
Ef gnawhawdd rhyfel a dyfysgi
O ymladd mab a thad gwlad ai gwybi

A myned i Loegrwys diffwys drefi
Ac na bo gwared byth i Norddmandi

5.

Oian a pharchellan na uyt hunauc ryd
Dybyt attam ny chwedyl dyvrydauc
Pennaethu bychein anudonauc
Meiri mangaed am pen keiniauc
Pan dyffon dros for gwyr eneirchawc
Cad veirch y danunt deu wynebawc
Deu ulaen ar eu gwaew anothleithyawc
Erddi heb uedi y myd diheddawc
Gwell bet no buchet pob uchenauc
Kyrn ar y gwr a get pedrifannau
A phan uon goforyon meibyion eidawc
Y byt bore taer rac caer sallawc

6.

Oian a pharchellan a pharchell dyhed
Rym dyweid chwimb leian chwedel anrhyf-
A mi disgoganaf haf gwythloned [ed
Kyfrwg brodoryon brad o Wyned
Ban diholer tagwystyl yn hir o tir Gwynedd
Dybyt seith ganllug o hynt gan wynt go-
gled

Ac yn Aber deu gledes deu Kynadlet

7.

Oian a pharchellan a parchell gwynn
Rym dywot chwionblein chwedyl am dech-
Pan bebyllo Lloegyr yn tir ethlyn [ryn
A gwneuthur Dyganwy Dinas dehyn
O gyfranc Lloegyr a Llywelyn
Ad uyd mab ar war a char a chychwyn
Pan sorro Deinoel Mab Dunawd Deinwyn
Aduyd franc ar fo fort ny Ouyn
Yn Aberdulas gwanas gwehyn
Cochwet yn eu cychwet yn eu cychwyn

8.

Oian a pharchellan hoian hoiau
Bei ychenawg Duw gwnai ymchwelau
Y llyssy wyf byddawd mau
Yr hwn yssy ceised yntau

9.

Oian a parchellan neu dyt goleu
Andaw di lleis adar deuiyr¹ leisseu
An byt ny blwynydet a hir dieu
Arien enwir edwir ffrwythieu
Ac escyp llawch lladron diffaeth llanneu
A myneich a obrum² beich o pechodau

10.

Oian a parchellan llym i Wynedd
Cywely a fynnut pan elutti i orwedd
Bychan a wyr Rydderch hael heno y ar ei
A borthaisi neithwyr o anhunedd [wledd
Eiry hyd ym hen clun gan ran caled
Pibonwy yn niblau blin fy rhyseidd [edd
Rhyddybedd dydd Mawrth dydd gwythlon-
Cyfrwng glyw Powys a chlas Gwynedd

¹ Ddwn, ddyan. ² Obyrn.

A chyfod hiriell o'i hir orwedd
I amwyn ei Elyn¹ derfyn Gwynedd
Ac oni i'm cudd gan fy rhi rhan trugaredd
Gwae fi ban ym buy tra fy niwedd

11.

Oian a parchellan ny byt cyuin
Ban¹ glyw yn llauar o Gaervyrdin
Y ardwyaw deu geneu yn cywrhenin
A hil Rys aerllut aerllit byddin
Pan later y saesson ynghymer trin
Gwyn eu byt hwy gymryw werin²

12.

Oian a pharchellan a pharchell gwyn gwys
Na chysgi hun fore
Na chladd ym mhrysg rhag dyfod
Rhydderch hael ai gwn cyfrwys
Gan gaffael o honatti y coed
Rhedawdd dy chwys

13.

Oian a parchellan a parchell gwyn
Bei gwelud a welais o dreis deugyn
Ni chas cutti hun fore ni chlyddut ar fryn
Ni chyrchud ddiffaith o ddiffwys lynn
Ban eisteddo saeson yn eu sarfiren
A chyrchu o bell gastell gollwyn
Atfydd dillad hoyw a gloyw dullin

14.

Oian a parchellan andaw de yn awr
Pan dodynt wyr gwynet eu gweith ynwyr
Llafneu y uerd drin³ Kyrn a ganawr
Briwawd Llurugeu rac llym waewawr
Ban dyffo Nortmyn yar lydan lyn vad
Ad uydd ym urthryn yna gan vid dinawr
A goresgyn Prydein y wyron yswein
Ar wall o Lundein a diatawr
Ann disgoganaf deu priodawr
A luniont tagneuet o nef hyd lawr
Kynan Kadwaladr Kymry benbaladyr
Bydawd eu cynnadyl a edmycawr
A chyweiriaw gwlad⁴ a chystudyaw gwad
A llu a lledrad a ddewalawr⁵
An bi nv ynaeth gwared gwedi gwaeth
Neb o haelonaeth ni di dolawr

15.

Oian a parchellan neud glas mynydd
Teneu fy llen i mi nid llonydd [ddydd]
Llwyd yw fy mlaidd n'im traidd Gwen-
Bandyffont guyr Bryneich ingwarthluydd
Cymry a orfydd cain bydd eu dydd

16.

Oian a parchellan a parchell garwy
Na chladd dy retkyr nag iste⁶ fynwy
Nac a char waes na char warwy

¹Ban gychwyn lluaer o Gaer vyrdin.

²Gymryw werin.

³Yn erddyn, &c.

⁴A freithiaw gwlad, &c.

⁵Ddiwalawr.

⁶Ysdi.

Na chussyl a roddafi i wenabwy
Na fid ieuange serchawg syberw wawrwy
A mi ddisgoganaf gwaith Machadwy
Adfydd gelorawr rhudd yn rhiw dydmwy
O gyfranc y Kynfrain bronrheino cyfrwy
Adfydd bore coch ac och ofwy
Arth o ddeheubarth a dderchafwy
Ry lletawdd ei wir ef tra thir Mynwy
Gwyn ei byd hi Gwenddydd a arhowy
Pan fo pendefig Dyfed ai gwledychwy

17.

Oian a parchellan neud blodeu drain
Gorlas can fynydd elfydd neud cain
A mi ddisgoganaf cad Coed Llwyfain
A gelorawr rhuddion rhac rhuthr Owain
Pan gwnelont meiriau dadleu bychain
Anudon a brad gwlad feibionain
A phan ddel Cadwaladr i oresgyn Mon
Dileawr saeson¹ o dirion Brydain

18.

Oian a parchellan mawr eryssi
A fydd ym Mhrydain ac nim dorbi
Ban dyffon brodorion o amdredd Mon
I holi Brython brithfyd dybi
Dyrchafawd draig fflawd fflaw u peri
Gwrdd Cynan faran o lan Teifi
Gwnahawd am Ddyfed dygyuysgi
Bid iddaw yn aelau eilon ynddi

19.

Oian a parchellan mor enrhuffedd
Na budd un ennyd y Byd yn unwedd
Pelled son saeson sail cywryssedd
Ar brithwn² haelon hil cymwyedd
A mi ddisgoganaf cyn fy niwedd³
Brython dros saeson brithwyr ai medd
Ac yna in dawns ddawn gorfoledd
Gwedi bod yn hir yn hwyry fryddedd

20.

Oian a parchellan andaw di yr eilon
A gread adar kyr Kaer Reon
Un yssyn a rown mynydd Maon
I edrych drychynnawg drych serhogion
A mi ddisgoganaf fi cad ar y don
A chad machawy a chad afon
A chad cors Fochno a chad ym Mon
A chad cyminaud a chad caerlleon
A chad Abergwaith a chad Iaethon
A phan fo diwedd tir teryn i eilon
Maban dyrchafawd mad i frython

21.

Oian a parchellan bydan a fydd
Mor druan ei ddyfod ac ef ddyfydd
Morwynion moelion gwagedd rhewydd
Carant ni pharchant eu carrennydd

¹Dileant saeson.

²Brython.

³Nygnedd.

Rhwydd ni bydd digyfrwydd wrth i gilydd
Esgyb anghyfaith diffaith diffydd

22.

Oian a parchellan bychan brychni
Andaw di lais adar myr mawr eu hynni
Cerdorion allan heb ran teithi
Cyn safont yn y drws tlws nis deupi
Rym dywod wylan o bell ynni
Teyrnedd enrhyfedd eu cynyfeddi
Gwyddyl a Brython a Rhomani
A wnahont dyhedd a dyvysgi
Ac ynghyfenw diwiau dyfod iddi
Ac ymladd yn daer am ddwyllan tywi

23.

Oian a parchellan bychan breichfras
Andaw di lais adar mor mawr eu dias
Kerddorion allan heb ran urddas
Gwrthunawd esspyd a bryd gan was
Heb godwyd wyneb heb ran urddas
Pan vo dau froder dau Iddas am dir
Megittor oi gwir hwy hir alanas

24.

Oian a parchellan nym daw y cyngyd
O glybod llais adar mor ddiergryd
Teneu gwallt fy mhen fyllen nyd clyd
Dolydd fy esgubawr nid mawr ei hyd²
Fyngrawn haf a mi nid ymweryd
Cyn ysgar a Duw didawl cywyd
A mi ddisgoganaf cyn diwedd byd³
Gwagedd heb wyledd a gwyr heb wrhyd

25.

Oian a pharchellan a phorchell ryni
Teneu yw fy llen nyd llonydd imi
Er gwaith Arderydd mi nym dorbi
Cyn syrthiai awyr i lawr a llyr yn lli⁴
A mi ddisgoganaf gwedi Henri
Breenhin na frenhin brith fyd dybi
Pan fo pont ar Daf ag arall ar Dywi
Y daw diwedd thyfel iddi⁵

KYVOESI MYRDIN A GWENDYD Y CHUAER.⁶

1.

M. DEUTHUM i attat y adraut
Yngnadaeth⁷ y gogled y gennyf

¹ Dwfr dyar eu gryd⁵ Pan fo pont ar Daf ac² Fy yd.

arall ar Dyw

³ Gorphen byd.

Er gwaith Arderydd mi

⁴ Enlli.

drym dorbi.

⁶Nota — Geirian E. Evans, *neu* I. Brydydd Hir,
yn Ll. P. P., — “Brudiau o’r Cwta Cyfarwydd juxta
exemplar J. Jones, correct ad cod. Davies: qui
examinat ad L. Coch.”

⁷ Ygnadedd. — Ll. P. P.

Syu pob tyt traethuyt urthyf
Yr gueith Arderyd ac Erydon

2.

G. Guendyd er meint a dybyd arnaf
Eneichyad kyvod kud af¹
Cyfarchaf i'm llallogan
Merddin y chwedlau dysgogan²
Ple edewaist dyfynan
Dymgoeu gorober
Dydd llawenydd yn ehangder³

3.

Kyvarchav ym llallogan Vyrdin
Gur doeth darogenyd
Kan hepkoryd o honau
Pan au bun ganthau⁴

4.

M. Y gerd gadavael avi Hoel⁵
Kymyr⁶ yu bi Kyvarch awel ruyd
Ryderch hael yn aruyd⁷

5.

Kanys Ryderch bieu ffau
A chymry oll i danau
Neu gwedy ynteu Kudau⁸
Ryderch Kael gymynat gelyn
Guan teu y wan⁹ ac uy

6.

Dyd gwynuyd¹⁰ yn Ryt Tawy
Ryderch Hael dan ysbeit gelyn

7.

Didas Beirdd bro glyt¹¹
Kud aaef et a yr ryt¹²
Mi ae dyweit y Wendyd

8.

Kan am kyveirch yn gelvyd
Na bydd Ryderch Hael drennyd

9.

G. Cyvarchaf ym Klotau lallauc¹³
Anuynauc yn lluyd
Neu wedi Ryderch puy vyd¹⁴

¹ On (eu) eichiad cyfedd cwdd af. — Ll. P. P.² Py chwedleu darogan. — Ll. P. P.³ Y 5 *ban rhyaglaenol* o L. P. P.⁴ Pa rian bi ni (Pari au bun) ganthaw. — Ll. E. D.⁵ En gerth Cadafael a bi (vi) cael. — Ll. P. P.⁶ Cyn ri. — Ll. E. D.⁷ Rwydd yw arwydd Rydderch Hael. — Ll. E. D.
Tu bi cyfarchafael.⁸ Rhwydd i arwydd Rhydderch Hael. — Ll. P. P.⁹ Neu gwedi Gweithen cwdd ddaw. — Ll. P. P.¹⁰ Gwan trwy. — Ll. E. D.¹¹ Gwan trywan ac (teu ei wan ar) wy.¹² Gwynnydd. — Ll. E. D.¹³ Gwyn Maydd. — Ll. P. P.¹⁴ Glo glyd. — Ll. P. P.¹⁵ A wna (adwna, o daw) yr ryd. — Ll. E. D.¹⁶ Cwdd aa ef a wna (a ddaw) i'r rhyd. — Ll. P. P.¹⁷ Clodlew lallawg. — Ll. P. P.¹⁸ Pieufydd. — Ll. P. P.

10.

M. O leas Gwendoleu y gwaetffreu Ar-
deryd¹
Handuf o eithin²
Morgant vaur vab Sadurnin

11.

G. Kyvarchaf ym Klotleu llallauc
Kerdglyt Kyt lliant³
Puy wledych uedy Morgant

12.

M. O leas Guendoleu y gwaetffreu Ar-
derydd
A synnu paham ym ken gualadyr⁴
Gwaet gwlat y Uryen⁵

13.

G. Kyvliu dy ben ac aryen gaeat
Gwares Dyv dy anghen
Puy wledych wedy Uryen

14.

M. Digones Dofyd diened arnaf
Klaf wyf o'r diued
Maelgwn Hir ar dir Gwyned⁶

15.

G. Oys gayr ym braut yt vych uynghal-
on⁷
Druc vyhoen am ryd drych⁸
Neu uedy Maelgwn puy wledych

16.

M. Run y enu rugyl y flossaut
Ygkrynnir bydin brudraut⁹
Guae Brydein o diuynaut¹⁰

17.

G. Kan vyd Kedymeith¹¹ a Chanon
Kynlleith¹²
A thal waur¹³ a borthun
Kwda¹⁴ Gwyned guedy Run

18.

M. Run y enu ryvel o vri
A oganaf y dyderbi
Guendyn gwlat yn angat veli¹⁵

19.

G. Kyvarchaf ym klotleu llallauc
Anvynnauc ygkyni
Puy wledych uedi Beli

20.

M. Can ethyw vym pwyll gan wyllyon
mynydd
A myhun yn agro
Wedi Beli y vab ev Iago

21.

G. Can ethyu dy buyll gan uylylon
mynydd
A thy hun yn agro
Puy wledych guedy Iago

22.

M. Amgurth gyvarch¹ ym brutuan
Y gyvedeu neut eban²
Guedy Iago y vab ef Katvan

23.

G. Y Kerdeu rydraethassam
O dyvot clot Botrydan
Puy wledych uedy Katvan

24.

M. Gulat Katuallaun vryt maur³
Pedryael byt orygelaure⁴
Dyguydit pen Eigyl y laur⁵
A hyt y byt y hetinycaur⁶

25.

G. O ueled dy rud mor greulaun
Y dau ym bryt⁷ neu annogaun
Puy wledych uedy Katuallaun

26.

M. Gwr hir yn cadu Kynnadyl
A Phrydein yn un Paladyr⁸
Goreu mab Kymro Katwalatyr

27.

G. Nag yscar yn antrwyadyl
A mi o an gwarth yr gynnadyl
Pwy wledych wedi cadwaladyr⁹

28.

M. Am gwrthgyfarch yn glaeare
Y gynnedveu¹⁰ neut Abar
Wedi Kadwaladyr Idwal¹¹

¹Yngwaetffreu Arderydd.—Ll. P. P.

²Handwyf o eithur (eithun).—Ll. P. P.

³Clyd lliant.—Ll. P. P.

⁴Ysid i mi paham im len :

Ysid imi pam im cen.—Ll. P. P.

⁵Neu, Gwaladr gwaed gwlad Urien.—Ll. P. P.

⁶Neu, O dir Gwynedd.—Ll. P. P.

⁷O ysgar am brawd yd nych vynghalon.—Ll. E. D.
a Ll. P. P.

⁸Drwg fy lliw (drut i honn am rhyd drych).—Ll. P. P.

⁹Ynghynnor tyddin brwydrawd.—Ll. E. D.

¹⁰Neu, O i ddiwrnod.—Ll. P. P.

¹¹Can wyd cedyndeith.—Ll. E. D.

¹²A chanaon cynllaith.—Ll. P. P.

¹³A'th alawr.—Ll. P. P.

¹⁴Cwdd a.—Ll. P. P.

¹⁵Gwendyn gwlad yn angad Beli.—Ll. P. P.

¹Am gwrthgyfarch.—Ll. P. P.

²Ynghyfedden (y genedyl) neud eban.—Ll. P. P.

³Wrhyd mawr.—Ll. E. D.

⁴Pedryfal byd (pedryael bit) ryglyawr.

⁵Digwyddit penn i llawr.—Ll. P. P.

⁶Neu, A hyd byd i hennycawr.—Ll. P. P.

⁷Neu, Iddaw fy ra vyd.—Ll. P. P.

⁸Neu, Dan un paladyr.—Ll. P. P.

⁹Pennill o Ll. P. P.

¹⁰Y cyfedden.—Ll. P. P.

¹¹Pwy wledych wedi Kadwaladyr Idwal.—Ll. E. D.

29.

G. Ath gyvarchaf yn glaeaf
Clotleu goreu dyn dayar
Puy wledych wedi Idwal

30.

M. Gwledychaut uedy Idual
Yn lluru Dyvynyn diarchar
Ysguyduyn Howel vab Katual

31.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc
Anvynauc yn ryvel
Puy wledych uedy Howel

32.

M. Mi a diwedaf y glot vri¹
Guendyd kyn esgar a thi
Guedy Howel Rodri

33.

G. Cyfarchaf im clod ouri frawd
Anofnawg ynghyni
Pwy wledych wedi Rodri²

34.

M. Kynan ym Mon a vi³
Nyt achatuo y deithi⁴
A chyn⁵ galuer Mab Rodri
Mab Kaledigian vi⁶

35.

G. Kyvarchaf o echlyssur byt⁷
Am dauet ychwaryan⁸
Puy wledych uedy Kynnan

36.

M. O leas Guendoleu ygguaetffreu Ar-
derydd
Digoni o vrau⁹
Mervin vrych o dir Manau

37.

G. Kyvarchaf ym clot ovri¹⁰
Vraut Kerdoleu oreudyn¹¹
Puy wledych uedi Mervin

38.

M. Dyuedaf nyt o drygaur¹²
Ormes Prydein¹³ pryderaur
Wedi Mervin Rodri Maur

¹ Ynglod ofri (owri).—Ll. E. D.

² Pennill o L. P. P.

³ Oes Cynan ym Mon a fi.—Ll. P. P.

⁴ Nid a gatto y deithi.—Ll. P. P.

⁵ A chyd.—Ll. P. P.

⁶ Maban (mab) caledigan fi.—Ll. P. P.

⁷ Neu, Bydan.—Ll. P. P.

⁸ Am dywaid y chwarian.—Ll. P. P.

⁹ Dygyng (dygyni) o vraw.—Ll. P. P.

¹⁰ Clodfri frawd.—Ll. E. D.

¹¹ Ceith elen (cerdd oleu) oreuddyn.—Ll. P. P.

¹² Dywedwyf nid o trigawr (ddrygaw, periglaur).—

Ll. P. P.

¹³ Armes Prydein.—Ll. P. P.

39.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc¹
Anmynauc yn dyd gaur
Puy wledych wedi mab Rodri Maur²

40.

M. Ar lan Konwy Kymuy Duw Merchyr
Etmyceaur y davant³
Arveu ni arien anaraut⁴

41.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc⁵
Annynduc yn dyd guaut⁶
Pwy wledych wedi Anaraut

42.

M. Nessaf yn nes y amser Kennadeu an-
sel⁷
Y bennaeth yn llau Howel⁸

43.

G. A'th ogyfarchaf Llallogan Ferddin
Anfynawg yn rhyfel
Pwy wledych wedi Hywel⁹

44.

M. Ys Bargodyein ni bissuys¹⁰
Ny byd nes y Baradwys
Nyt guaeth urth o dyn nocurd Egluys¹¹

45.

G. Kyvarchaf ym ychein vraut¹²
A uelais ygklot gein
Puy wledych uedy Bargotyein

46.

M. Bluydyn a hanner y ueruer Vrehyr-
yeit¹³
Eu hoes a difyrrer¹⁴
Divenwir pob dibryder¹⁵

47.

G. Can uyt Kedymeith a Chanon Kun-
lleith¹⁶
Trugared Duu ith eneit
Puy wledych uedy Brehyryeit

¹ Clod cleu llallawg.—Ll. P. P.

² Wedi Rodri Mawr.—Ll. P. P.

³ Edmygawd i addawd.—Ll. P. P.

⁴ Arbenig arien Anarawd.—Ll. E. D.

⁵ Arbenig eirian (arien) Anarawd.—Ll. P. P.

⁶ Clod cleu anfyynnawg.—Ll. P. P.

⁷ Anmyynnawg yn dydd gwawd.—Ll. E. D.

⁸ Yn nydd gwawd yn ffosawd.—Ll. P. P.

⁹ Nessaf yw nes yn (nef i an) amser.—Ll. P. P.

¹⁰ Kennadeu anghen (an hel) ynsel

¹¹ Y bennaeth yn llau Howel.—Ll. P. P.

¹² Pennill o L. P. P.

¹³ Oes Bargodiein ni bi swys.—Ll. P. P.

¹⁴ Nid gwaeth fydd (urd)¹⁵odyn nog eglwys.—Ll. P. P.

¹⁵ Ymychiain (yn vuchein, im mirein) vrawd.—Ll.

¹⁶ Y vreuer (uerner) urebryryet.—Ll. P. P. [P. P.]

¹⁷ Eu hoes a differer; neu.

¹⁸ Fryyried eylies a ddryfer.—Ll. P. P.

¹⁹ Dibwyder.—Ll. E. D.

²⁰ Cedymdeith a chanaon cynlleith.—Ll. P. P.

48.

M. Dyrchavat muc o gud¹
Nyt archatuo² y deuryd
Kynan y Cwn Kymry beievyd³

49.

G. Kyvarchaf o echlyssur byt
Ym dywed yn chwerian
Pwy wledych wedi Cynan

50.

M. Gwr pellenig o dramyr
Torant gaerau dierthyr⁴
Dywedant⁵ frenin o freyr

51.

G. Cyfarchaf o echlyssur byd⁶
Kan guydost y ystyr⁷
Puy wledych uedy Brehyr

52.

M. Disgoganaf Seruen Wynn⁸
Kennat⁹ guastat ysguyduyn
Gleu gadarn garchar gylehuyn

53.

Treiglau¹⁰ bro bradauc unbyn [dyn
Ef grynent¹¹ hunt raddau hyt ympty-

54.

G. Kyvarchaf ym braut y guyn
Canys mi ae hamovyn
Puy wledych uedy Seruen Wynn¹²

55.

M. Deu ysguyduyn Beli
A dyvi y vaeth a unant dyvysgi
Nac eurin heduch vi¹³

56.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc¹⁴
Annuynauc yg Cymry [Beli
Puy wledych wedy¹⁵ deu ysguyduyn

57.

M. Unic aruynauc¹⁶ ar uyneb Kedaui¹⁷
Kynghoraut Kat differ¹⁸
A wledych kyn nor gowuner¹⁹

¹ Dyrchafawdd unig o gudd.—Ll. P. P.

² Achatuo.—Ll. P. P.

³ Cynan y cwn bieufydd; neu,

Cynan cwn cymru dirudd.—Ll. P. P.

⁴ Torynt gaereu dierchyr (diechyr).—Ll. P. P.

⁵ Dywetynt (diweddynt).—Ll. P. P.

⁶ Y 6 ban rhaglaenol o L. E. D. a Ll. P. P.

⁷ Gwyddaf (gwyddost) gystyr.—Ll. P. P.

⁸ Serfynwyn (serfen wyn).—Ll. P. P.

⁹ Ceimiad.—Ll. P. P. ¹⁰ Treiglawd.—Ll. P. P.

¹¹ Ef (er) grynaud.—Ll. E. D.

¹² Serfyn (serfen) wyn.—Ll. P. P.

¹³ Nag erfyn heddwch nith fi.—Ll. P. P.

¹⁴ Clod cleu llallawg.—Ll. P. P.

¹⁵ Pwy wedi.—Ll. P. P. ¹⁶ Unic arwynawl.—Ll. E. D.

¹⁷ Cadiawl.—Ll. P. P.

¹⁸ Diffred (dilyffred).—Ll. E. D.

¹⁹ Goryaned.—Ll. E. D.

Cynor goruned (gofuned).—Ll. P. P.

58.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc¹
Annuynauc yn llyud
Puy yr unic aruynauc²
A darogeni di y vaeth
Puy y enu padu pan vyd

59.

M. Gruffud y enu greidaui Mirein
Gnaut ef gan argan Kyngrein³
A uledych ar dir Prydein

60.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc⁴
Annuynauc yghadeu
Neu guedy Gruffud pieu

61.

M. Dyueduyf nit odrŷker⁵
Ormeis⁶ Prydein pryder
Gwedy Gruffud Guyn Guarther

62.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc⁷
Annuynauc yn ryvel
Puy uledych uedy Guyn Guarther

63.

M. Wi a Wendyd uenn maur adrastil
gogan⁸
A chuedleu Chuibleian⁹
Atkas gueheleith avyd deu adas¹⁰

64.

Ni phorthynt gwylledd na mawr addas
Dyfi deu froder deu iddas am dir¹¹
Edmyckaur oe guir hir alanas

65.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc
Annuynauc ygkateu
Puy uledych uedy uynteu

66.

M. Disgoganaf nat guas beid
Brenhin¹² lleu llau Dirvreid
Gylvin gevel gavel Bleid¹³

¹ Clod lleu llallauc.—Ll. P. P.

² Pwy unig arwynawl a ddarogeni di ei faeth.—Ll. P. P.

³ Gnawd ef man ar ran cynnrain.—Ll. P. P.

⁴ Clod cleu llallawg.—Ll. P. P.

⁵ Diwedaf nyd hedriccer.—Ll. P. P.

⁶ Armes.—Ll. P. P.

⁷ Clod lleu llallawg.—Ll. P. P.

⁸ Mawr adias.—Ll. P. P.

⁹ Chwibleian chwedleu atcas.—Ll. P. P.

¹⁰ Disgogan chwibleian chwedleu atcas.—Ll. P. P.

¹¹ Gwehlydd a fydd ar y deyrnas, neu,
Gweheleith a fydd dau iddas.—Ll. P. P.

¹² Dau ran o L. P. P.

¹³ Breyenhin.—Ll. E. D.

¹⁴ Gylfin gofeil gafael bleidd; neu,
Gilmin goruol gahel Bleidd.—Ll. P. P.

67.
G. Kyvarchaf ym ehelaeth vraut
A ueleis yn uedvaeth
Od yna puy a vyd pennaeth
68.
M. Kynniveruch o rif ser¹
Kynhebyker y niver
Ef yu y Mackuy dau hanner
69.
G. Kyvarchaf ym divuner vraut
Allwed bydin bud ner
Puy uledych wedy Deu hanner
70.
M. Cymysc Guydelyeith yn aer
A Chymro a chymrud daer
Ef yu Argluyd uyth prifgaer²
71.
G. Kyvarchaf ym diagro vraut
A darlleuys Lyvyr Cado³
Puy uledych uedy efo
72.
M. Mi ai dyueit o Reget
Kan am Kyveirch yn ogonet
Keneu Henri⁴ ryvyget
Byth yn yoes nyt oes waret
73.
G. Kyvarchaf ym clot o vri⁵
Vraut anuynauc yg Kymru⁶
Puy wledych wedi mab Henri
74.
M. Pan vo pont ar dav ac arall ar dywi
Y daw ar Loegyr dyvyysi⁷
A mi disgoganaf guedi Mab Henri
Brenin na vrenin brithuyt a vi
75.
G. Kyvarchaf ym braut y guyn
Kans mi ae hamovyn [hin
Puy wledych uedy Brenhin na Vren-
76.
M. Lledynuyt vrenhin a dau
A guyr Lloegyr yn y duyllau
Ny byd gulatluyd y danau
77.
G. Myrdin dec daunglot gywyth⁸ [ynvyd
Llidiawc y myt⁹ beth a uyd yn oes

¹ A rhif y ser.—Ll. E. D.² Cyfniverwch a rhif ser.—Ll. P. P.³ Myth prifgaer.—Ll. E. D.⁴ A lewys lyfyr Cado.—Ll. P. P.⁵ Henrhi.—Ll. E. D.⁶ Ofri frawd.—Ll. P. P. ⁷ Ynghyni.—Ll. P. P.⁸ I daw ar Loegyr lwyrr ddryfysci.—Ll. P. P.⁹ Glywyth.—Ll. P. P.¹⁰ Llidiawg llwythfawr ym bryd

Beth a fydd yn oes ynydd.—Ll. P. P.

78.
M. Pan vo Lloegyr yn gridvan
A chynir yn drycanyan¹
Y byd y lluyd bwhumman
79.
G. Myrdin dec daun leueryd²
Na dyuet wrthyv geluyd
Beth a vyd uedy lluyd
80.
M. Ef a gyvyt un o chuech
Ar y vu yn hir yn llech³
Ar Loegyr a vyd gortrech
81.
G. Myrdin dec daunglot uely
Troyt y guynt⁴ o vyun ty
Puy wledych uedy hyany
82.
M. Devawt yu dyvot Owein
A gorescyn hyt Lundein
Y roid y Gymry goelvein
83.
G. Myrdin dec daunglot bennaf
Kans yth eir y kredaf
Owein pa hyt y paraf
84.
M. Guendyd gurandaw letkynt
Troit y guynt yr diffrynt
Pump mlyned a duy val kynt
85.
G. Kyvarchaf ym ehelaeth v raut
A uelais yn ved vaeth
O dyna puy a vyd pennaeth
86.
M. Pan vo Owein ym Manau
A chat ym Prydyn gerllau⁶
Biaut gur ef a guyr idau⁷
87.
G. Kyvarchaf ym ehelaeth vraut
A uelais yn vedvaeth
O dyna pwy a vyd pennaeth⁸
88.
M. Penaeth da ei faeth a da fydd
A orescyn yr elfydd
Gwlat wynvyd drwy lawenydd⁹

¹ A Chymru yn ddryganian.—Ll. P. P.² Dawn glot gywydd.—Ll. P. P.³ A ryfyn hir dan lech.—Ll. P. P.⁴ Tooid y gwynt.—Ll. P. P.⁵ Nota: nid oedd y 14 pennill nesaf uchod yn llyfyr
D Jones o Lanfair.⁶ A chad yn Mhrydein ger llaw.—Ll. P. P.⁷ Neu, Brawd Gwynedd gwyr iddaw.—Ll. P. P.⁸ Neu, Pwy wledych oddi ynaeth.—Ll. P. P.⁹ Pennaeth y vaeth a orescyn (elvydd) eluyd [P.
Gulat wynuyt (wynnydd) druy lawenydd.—Ll. P.

89.

G. Kyvarchaf ym ehelaeth vraut
A weleis yn vedvaeth
O dyna puy a vyd pennaeth

90.

M. Elit llevein yn dyffrynt¹
Beli hir ae uyr goruynt
Guyn eu byt Gymry a gwaegynt²

91.

G. Kyfarchaf ym clotleu llallauc³
Annwynnauc ygkadeu
Neu⁴ uedy Beli bieu

92.

M. Elit llevein yn Aber⁵
Beli hir ae uyr llauer⁶
Guyn eu byt Gymru guae Wydyl⁷

93.

G. Kyfarchaf ym clotleu llallauc
Anwynnauc yn ryvel
Pa y uae y Wydyl⁸

94.

M. Disgoganaf un Dyssauc⁹
Gwyned guedy auch trallaut
Gorvod iuch ar bob Kiudaut

95.

G. Canon Morvryn Morunet oedyn¹⁰
Mervryn¹¹ vrych vreise liwet
Pa daw yn y deu ovunet

96.

M. Pan ddisgynno Kadwaladyr
A llu llydan gantau Kymwed¹²
Duw Merchyr y muyn¹³ guyr Guyned
As deubyd guyr Kaer Gamwed¹⁴

97.

G. Nac ysgar yn antruyadyl
A mi o anguarth yn gynnadyl¹⁵
Pa du i disceyn Cadwaladyr

98.

M. Pan ddescynnó Cadwaladyr
Yn nyffryn Tywi

¹Elid lleuyn yn dyffrynt.—Ll. P. P.

²Neu, Or helynt.—Ll. P. P.

³Clot cleu llallawg.—Ll. P. P.

⁴Neu pw y (Neu, Pwy).—Ll. E. D.

⁵Elit lleuyn yn ei haber: neu,
Elid llefeint yn Aber.—Ll. P. P.

⁶Yn llawer.—Ll. P. P.

⁷Gwyn ei fyd Gymro gwae Wyddel.—Ll. P. P.

⁸Pa y wae i Wyddel.—Ll. P. P.

⁹Disgoganaf fedysawd Gwynedd.—Ll. P. P.

¹⁰Canon Morvryn mor uned oeddyn.—Ll. P. P.

¹¹Oeddyn Merddin.—Ll. E. D.

¹²A llu llydan gantau cymwl duw merchyr.—Ll. P. P.

¹³Yn amwyn.—Ll. P. P.

¹⁴I amwyn.—Ll. E. D.

¹⁵Canwedd.—Ll. P. P.

¹⁶Neu, I'r gynnadyl.—Ll. P. P.

Biaut tra thrwm ebyr
Gwascarawdd ai brythawd Brython
brithwyr¹

99.

G. Kyvarchaf ym ehalaeth vraut
A ueleis yn vedvaeth
Puy a wledych odynaeth²

100.

M. Pan vo teir-ieithyauc taeauc ym
Mon
Ae vab yn gunuachauc³
Rygeluawr⁴ Gwyned goludauc

101.

G. Puy gwasgar Lloegyr yar diued mor
Puy y guyn ar deued
Neu Gymry puy vyd eu gared⁶

102.

M. Taryf rhywyr a thoryf Ryderch⁷
A bydinoed Katualadyr
Yar Dardennin⁸ avon
Torrynt oll ued guyr⁹

103.

G. Nac ysgar yn awr antruyadyl¹⁰ a mi
O anguarth yr gynnadyl¹¹
Pa leas a duc Katualadyr

104.

M. As guan guayu o ergryuyd llog¹²
A llau kyn y diuedyd¹³
Dybydd Gymry¹⁴ guarth o'r dyd

105.

G. Nac ysgar yn antruyadyl a mi
O anguarth yr gynnadyl
Pa hyt y guledych Kadualadyr

106.

M. Tri mis teir blyned teithyon¹⁵
A thrychant mlyned Kyflawn¹⁶
Kaden gneithau guledychaut¹⁷

¹Pan ddisgynno Cadwaladyr yn dyffryn Tywi
Pa du y disgyn Kadwaladyr yn dyffryn Tywi
Braut trathum ebyr.

Gwascarant brythot Brithwyr.—Ll. E. D.

²Pa frithfyd a fydd ynaeth.—Ll. P. P.

³Neu, gyfoethawg.—Ll. P. P.

⁴Ryglywawr (rhygalwawr).—Ll. E. D.

⁵Pwy wascar Lloegyr i ar dudwedd mor.—Ll. P. P.

⁶Gwaredd.—Ll. E. D.

⁷Taryf rywyr a thwryf Rhydderch (ryfeirth) hael.—
Ll. P. P.

⁸Tarddennin.

⁹Allwedd gwyr.—Ll. P. P.

¹⁰Yn antruyadyl.—Ll. P. P.

¹¹Can gwarth i'r gynnadyl.—Ll. P. P.

¹²As gwant gwaew o ergrywydd llog:

As gwaew gwaew elai e gen sywydd.—Ll. P. P.

¹³A llaw gynt (tynt) difedydd (diweddydd).—Ll. P. P.

¹⁴Dybydd i Gymry.—Ll. P. P.

¹⁵Neu, Teithiawn.—Ll. P. P.

¹⁶Trugein a thrychant cyflawn.—Ll. P. P.

¹⁷Neu, Ysgafn gweithau gwledychan (gwledych-
ant.—Ll. P. P.

107.

G. Nac yscar yn antruyadyl a mi
O anguarth yr gynniadyl
Puy wledych uedy Kadualadyr

108.

M. Y Wendyd y dyuedaf
Oes tragoes disgoganaf
Wedy Kadualadyr Cyndaf¹

109.

G. I Ferddin i gofynnaf
Ag ni wn ai llyfassaf
Pwy trefnawr yn oes Cynddaf²

110.

M. Llau ar gled arall ar groes
Gogeled paub y Einyoes
Gan Gyndaf cymot nyt oes

111.

Neut a gannaut vyd yssyauc³
Gwyned gwedy auch trallaut
Goruot iwch ar bob kiudaut

112.

G. A chiudaut plant Adaf
A henynt ae guaut⁴
A dioes guaret hyt vraut⁵

113.

M. Or pan el Kymry heb gannorthuy
Kat heb gataut⁶ eu deurud oll
Mal y gallo'r goludd⁷

114.

G. Cyfarchaf i'm ehelaeth frawd
A welais i feddfaeth
Pwy a wledych oddiynaeth⁸

115.

M. Gwendydd Meueneduc⁹ virein
Kyntaf Katraf ym Prydein
Aryluch Kymry druein¹⁰

116.

G. Cyfarchaf i'm ehelaeth frawd
A welais i feddfaeth
Pwy a wledych oddiynaeth¹¹

¹ Cyneddaf.—Ll. P. P.² Pennill o L. P. P.³ Neu, A ganawd fedyssawd:

Neu, Neur anol anant fedyssawd a chiwdawd.—Ll. P. P.

⁴ Plant Adaf a henwyn oc eu cnawd.—Ll. P. P.⁵ A dyfes gwared hyd frawd.—Ll. P. P.⁶ Gadwad.—Ll. E. D.⁷ Geidwd.—Ll. P. P.⁸ Mall gallo'r (gallawr na) goludd.—Ll. P. P.⁹ Mal a gallor na puy a vyd pennaeth.—Ll. L. M.¹⁰ Pennill o L. P. P.¹¹ Mefonneddus.—Ll. E. D.¹² Meweddus.—Ll. P. P.¹³ Arufiwch Gynry druein.—Ll. P. P.¹⁴ Pennill o L. P. P.

117.

M. Pan dyvo dylat dylyet uchaf
O vor hyt ueryt dylat¹
Diued rein orffen byt²

118.

G. Neu uedy dylat dylyat uchaf³
Puy a vyd drevnau'r a vi⁴
Llann a rann periglaur

119.

M. Na rann periglaur na cherdaur
Ny byd nac adreidyau'r allaur⁵
Yn y diguydo nef ar laur⁶

120.

G. Llallauc kan am hatebyd
Myrdin mab Morvryn gelvyd
Truan a chuedyl a dyuedydd⁷

121.

M. As dyuedaf y Wendyd
Kany's duys ym kyverchyd
Dylat diued rein vyd

122.

G. Cyfarchaf i'm ehelaeth frawd
A welais i feddfaeth
Pwy wledych oddiynaeth⁸

123.

M. A rydywedais i hyt hyn
Y Wendyd waessaf unbryn
Diderbyd kymmeint timmyn

124.

G. Llallauc kan am diderbyd.
Neu yr eneit dy vrodyr
Pa bennaeth ynaeth a vyd⁹

125.

M. Gwendydd wenn ben mynogi
As dyweduyf yn divri
Na byd pennaeth byth uedy

126.

Och anuyf or oer escar
Guedi dyvot yn trydar
Gan unben dewr diarchar
Dy olo di dan dayar¹⁰

127.

Guascaraut auel awyr¹¹
Puylf drut o duylf ot gerdir¹²

¹ O wawr hyd werydd dylaf.—Ll. P. P.² Orphennwyd.—Ll. E. D.³ Neu, Wedi (enwedig) dylyet fwyaf.—Ll. P. P.⁴ Pwy fydd a drefnawr.—Ll. P. P.⁵ Neu, Nag a dreigliaw'r allawr.—Ll. P. P.⁶ Yn i ddigwydd nef i lawr.—Ll. P. P.⁷ Tru a chwedyl a ddywedydd.—Ll. P. P.⁸ Pennill o L. P. P.⁹ Y vaeth a vyd.—Ll. L. M.¹⁰ Neu, Ynaeth fydd.—Ll. E. D.¹¹ Dy ylod i dan dayar.—Ll. L. M.¹² Neu, Am wyr.—Ll. P. P.¹³ Gredir (gedir).—Ll. E. D. A dwyll yd gedir.—Ll. P. P.

Guenussaut¹ hyt vraut ys dir

128.

Och leas dy vedvaeth
Neut ym diammaeth²
Hoet pa adoet pan dygir clot urno³
Puy draetho guir⁴

129.

O olochuyt kyvot a thravot llyvreu
Awen heb arsuyt⁴
A chuedyl Bun a hun breuduyt

130.

Maru Morgeneu marw Kyvrennin⁵
Maru Moryen mur trin
Trymmaf oed am dy adoed di Vyrdin

131.

Digones Dovydd dicued arnaf⁶
Maru Morgeneu maru Mordaf
Maru Moryen maru a garau⁷

132.

Vy un braut⁸ na cheryt arnaf
Yr gueith Arderyd uyf klaf
Kyvaruydyt a geissyf
Y Duw yth orchmynnaf

133.

Ath orchmynnaf ditheu
Y ben y creaduryeu
Guendyd wen atlam Kerdau

134.

Y Kerdau rydrigassant
O dyvot clot Bodrydant⁹
Och Duw huynet a advant¹⁰

135.

Guendyd na vydd anhylar¹¹
Neu roet y llyuht ar dayar¹²
Diofryt o baub a gar

136.

Ym byu nyth diovrydaf¹³
A hyt vraut yth goiiaaf
Dy flossant trallaut trymmaf

¹ Gwennffawd.—Ll. E. D.

² Gwein ffawd.—Ll. P. P.

³ Diammaeth.—Ll. E. D.

⁴ Hoed da adoet pan dygir (dyngir) clot erno (yma).
—Ll. E. D.

⁵ Pob arsuyt.

⁶ Morial.—Ll. E. D.

⁷ Cynrennin Morial.—Ll. P. P.

⁸ Dygnedd.—Ll. E. D.

⁹ A garaf.—Ll. E. D.

¹⁰ Ni fu brawd.—Ll. E. D.

¹¹ Fedrydant.—Ll. E. D.

¹² Fodryddant (bedrydant).—Ll. P. P.

¹³ A dduant.—Ll. E. D.

¹⁴ Mor yw advant.—Ll. P. P.

¹⁵ Neu, Anhafar.—Ll. P. P.

¹⁶ Pr daiar.—Ll. E. D.

¹⁷ Yth ddiiofrydaf.—Ll. P. P.

137.

Eseyt goruyd ruyd gwynt¹
Amlum ar du afddwl gynt
Yt a fyn ol a aethynt²

138.

G. Amcuyrynaf³ vy eiryoës vraut
Y ren⁴ ryw goreu
Kymër gymun kyn angeu

139.

M. Ny chymmeraf gymun
Gan ysgymun veneich
Ac eu tuygeu ar eu clun
Am cymuno Duw e hun

140.

G. Gorchymynnaf vy eiryoës vraut⁵
Yn y Gaer Werthevin
Gogelit⁶ Duw o Vyrdin

141.

M. Gorchymynnaf inheu vy eiryoës
chwaer
Yn y Gaer ni wesgrydd⁷
Gogelet Duw o Wendyd

Nota.—Geiriau yn Ll. P. P.—“Dafydd Jones o Lan-fair Dyffryn Clwyd a ysgrifenasai un o'r copiau i diwygiwyd hwn wrthaw, allan o hen lyfyr dihenydd o femrwn, anno 1588.” “Sic R. V. ad exemplar Davies.”

AWDYL.

PAN fo cwyn cynllwyn bro Gwstennin
Pan isger gwialen y Gilbert Werin
Gwyn ei fyd y geneu yn frwydd gyfeistrin
A lefaru trigeir o'r heniath gyssefin
GWENDDYDD CHWAER MERDDIN WYLLT.

AFALLENAU MYRDDIN

Y rhai a gawsai gan ei Arglwydd Gwenddoleu ap Ceidio.—Allan o'r Delyn Ledyr.⁸

1

A rodded i neb⁹ yn un plygeint
A roed¹⁰ i Ferddin cyn no henaint
Saith Afallen bereint¹¹ a saith ugaint

¹ Neu, Herwydd gwynt.—Ll. P. P.

² Y'2 o'r blaen o Ll. P. P.

³ A'm cymynnaf.—Ll. E. D.

⁴ Gorchymynnaf.—Ll. P. P.

⁵ Pr rheen.—Ll. E. D.

⁶ Gwagelet.—Ll. E. D.

⁷ Gorchymynnaf inheu.—Ll. P. P.

⁸ Gaer werthevin.—Ll. L. M.

⁹ Mal hyn yn Ll. P. P.—“Talesin i'r Afallen. Nid oedd yn llyfur B y Dr. Davies ond cymmaint ac i mae D yn eu hymyl.” Sef y rhai sydd yma heb eu nodi o vod o Ll. P. P.

¹⁰ Ni ddangosed i neb.—Ll. P. P.

¹¹ I ddangosed.—Ll. P. P.

¹² Neu, Ber.—Ll. P. P.

Yn gyfoed gyfuch gyhyd gymmait
Trwy fron trugaredd y tyfeddaint¹
Un ddoled uched ai gorthoaint²
Un forwyn bengrech au gorchedwaint³
Olwedd ei henw oleuwedd ei daint⁴

2.

Afallen beren burwen o flodeu
Ir ai hys melyn ei hafalau
A dyfant erioed a choed
A dyf ar wahan ys llydan ei changau
Disgogan Chwibleian cyfan chwedlau
Dyddiau arwyddion brithfyd ddiau
A llynges dros for ag angorau
Seithlong a ddeuant a seithgant dros donau
Descynnant ar draeth y dan saethau
Ar sawl a ddeuant ni atter yn neu
Namyn saith eilwaith og eu hen adneu⁵

3.

Afallen beren a dyf dra run⁶
Cymeythuleis yn ei bon yr bodd yr wun⁷
Am yscwyd ar fy yscwydd am cledd ar fy-
nghlun
Ac ynghoed Celyddon i cysgais i fy hun
Hoian Borchellan pwyllud dy hun
Andaw di adar difyr yn eu hymeutun⁸
Teyrnedd dros for a ddaw dduwllun
Gwyn eu byd Cymru or arofun⁹

4.

Afallen burwen ei brig a dyf ygymes yn
Gnodach im onnwy gyfrwy gwledig [fessig
No gwyrr bro Bran lliw ar riw ei brig
Agweddi gan riain ran parhedig
Nid wyf diddawn a dieiddig¹⁰

5.

Afallen a dyf ynglan nant
Ei hafalau melyn ai deil yn chwant
Am gwnem am kutum am carassant
Ni ethyw fy hoen o hir lifant
Neut wyf ddigariat gan fyngharant
A minneu gan wyllyon nim adwaenant¹¹

6.

Afallen beren bren ysydd fad
Nid bychan dy lwyth sydd ffrwyth arnad¹²
A minnau wyf ofnawg angelawg am danad
Rhag dyfod y coedwyr coed gymmynnad
I gladdu dy wraidd a llygru dy had

¹Drwy eu dwyfroneu teyrnaidd i tyfeint (tyfedd-
aint).—Ll. P. P.

Y ddeileu ber a'u gorcheddient:

²Neu, Un ddoled uchded ai gorthoaint.—Ll. P. P.

³Ban o L. P. P.—Gorchwydddeint.

⁴Gloywedd ei henw loywyn ei deint.—Ll. L. M.

⁵Pennill L. P. P.

⁶Neu, Drum.

⁷Neu, Cymaethlessune bon yr bodd bun.—Ll. P. P.

⁸Neu, Hy medun.—Ll. P. P.

⁹Pennill o L. P. P.

¹⁰Pennill o L. P. P.

¹¹Pennill o L. P. P.

¹²Ni bychan dy ffrwyth dy lliw sydd arnad.—Ll. P. P.

Fal na thyfo byth afal arnad
A minnau wyf gwyllt gorthryfiad¹
Im cathrudd cythrudd² nim cudd dillad
Neum rhoddes Gwenddoleu tlyseu yn rhad
Ac yntau heddyw fal na buad³

7.

Afallen beren bren addfeinus⁴
Gwasgadfad glodfawr⁵ buddfawr brydus
Yd wnant bennaethu gam gyfegys⁶
A myneich geuawg bwydiawg gwydius
A gweisionein firaeth bid arfaethus
Yd fyddant wyr rammant rit rwyuanus⁷

8.

Afallen beren bren diletcyn
A dyf yn Haber heb ardyfu cylchyn⁸
A mi disgoganaf cad ym Mbrydyn
Yn amwyn eu terfyn a gwyrr Dulyd
Seithlong i deuant dros lydan lyn
A seithgant dros for i orescyn
Or sawl a ddenant nid ant y genhyn
Namyn seith letwag wedi lletcynn⁹

9.

Afallen beren biborig
Melyn ei haeron nid maon ei messig
Cymathyleis yn ei bon a dynion dewissig
A phan alwer Dyfnant dinas cerrig
I talawr gerddawr ei galennig¹⁰

10.

Afallen beren bren ni grino
Pedwareant mlynedd yn heddi bo
A dyf ar wahan ys llydan ei gortho
Gnodoch yn ei gwraidd bleidd a treissio
Na maban mynych a mwynhao
A mi ddisgoganaf maban a fo
O flodau Cadfan pan gynnyddo
Gruffudd ei henw o hil Iago
Ni wna annoes pan pseudo¹¹

11.

Afallen beren bren a honneit
Neus gorwlych dwfyr rynn pluyn hwyet
A mi a ddisgoganaf ei bod yn nessaf
Ag i mae arnaf ei harynneig
Pan fo Duw Dewin ym diffryt i rhag trin
Hyd na bwyf gyfrin ag eissileit¹²

¹A minneu am danad wyf gwyllt gwrthdychiad.
—Ll. P. P.

²Neu, Im Cathrid cythrudd.

Nim cyrchiat gythrudd.—Ll. P. P.

³Bwyad.—Ll. P. P.

⁴Neu, Addfeindus.—Ll. P. P.

⁵Neu, Gwascatfawr coedfawr.—Ll. P. P.

⁶Geu gyfegys.—Ll. P. P.

⁷Ridrofanus, neu rwyfanus.—Ll. P. P.

⁸Neu, Afallen beren a pren melyn

⁹A tyf yn nhal art heb art yn ei chylchyn.—Ll. Du.

¹⁰Pennill o L. P. P.

¹¹Pennill o L. P. P.

¹²Pennill o L. P. P.

12.

Afallen beren¹ hydwr glas
Plu fawr² ei changan ai chain wanas
A mi ddisgoganaf cad am dias
Pngewern³ cyfeddgrud medd eu hadlas
Ag amgylch cymminawd cymyn leas
Gan pendefig Eryri eri atgas⁴

13.

Afallen beren a dyf yn Llannerch
Angerdd ei hargel rhag rhieu Rhydderch⁵
Amsathyr yn ei bon Maon yn ei chylch
Oedd aeleu uddudd dulloedd dihefeirch⁶
Mi nim car Gwenddydd ac nim hennyrch⁷
Wyf cas gan wasawg gwaesaf ryddyrrch⁸
Ry rewinais⁹ i ei fab ef ai fereh
Angeu a ddwg pawb pa rag nam cyveirch
Agwedi Gwenddolen neb rhian nim peirch¹⁰
Nimgogawngwarwy' nim gofwy gordderch¹¹
Ac yngwaith Arderydd oedd aur fy ngorth-
orx¹²
Cyn i bwy aelaw heddiw gan eiliw eleirch¹³

14.

Afallen beren blodau esplydd¹⁴
A dyf yn argel yn argoedydd
Chwedleu a gigleu yn nechreuddydd¹⁵
Rysorri gwassawg gwaesaf manwydd¹⁶
Dwywaith a theirgwaith pedeirgwaith yn
Och Iesu na ddyfu fy nihenydd [undydd
Cyn dyfod arfy llaw llaith mab Gwenddydd

15.

Afallen beren a dyf ar lan afon
Yn llwry ny llydd maer ar ei chlaer aeron
Tra fu om pwyll¹⁷ wastat am bwyat yn ei
A bun werwarwys feinwys fanon¹⁸ [bon
Deg mlynedd a deugein my gein anetwon
Ydd wyf yn ymdeith gan wylleith a gwyll-
on
Gwedi da ddigawn a diddan cerddorion
Mi feum nam gwiw gwall gan wyllion¹⁹

¹ Afallen beren bren.—LL. P. P.² Pu fawr.—LL. P. P.³ Cyfeddgwnt (cyfedd grudd, cyweddyrn) medd eu haddas.—LL. P. P.⁴ Y 2 van o'r blaen o L. P. P.⁵ Yr 2nd. pennill yw hwn yn LL. P. P.⁶ I hangerdd ai hargel ageiriau Rhydderch.—LL. P. P.⁷ Oedd aylaw (allaw) yddynt dylloedd y dehebeyrch.⁸ Yn ym car Gwenddydd ac nym kyveirch.⁹ Rhydderch.—LL. P. P.¹⁰ Rewinies.¹¹ A gwedi Gwenddoleu neb rhiau nim peirch.¹² Gorthrych.¹³ O eddayr fy nghorthorch.¹⁴ Bwyf aelaw heddiw gan liw (eiliaw) Eleirch.¹⁵ Neu, Eslydd.—LL. P. P.¹⁶ Yr 22. Pennill yw hwn yn LL. P. P.¹⁷ Neu, Yr dechreuddydd.—LL. P. P.¹⁸ Meuwydd (maessydd).—LL. P. P.¹⁹ Neu, Tra fum pwyll.—LL. P. P.²⁰ Neu, Feinus fanon.—LL. P. P.²¹ Neu, Gwall gwyllleith a gwyllon.—LL. P. P.

A gwyllleith rhwyfeu na chrynaf y dragon¹
Fy arglwydd Gwenddoleu am browy fro-
dorion² [on
Gwedi porthi heint a hoet amgylch Celydd-
Bwyf was gwynfydig gan wledig orchordd-
ion³

16.

Afallen beren blodau esplydd
A dyf y gweryd a hyt y gwit⁴
Disgogan Chwimleian chwedleu o ddyfyd
Yd cychennawr gan fryd gwyrydd erfit⁵
Rhag rhiein ar ddechreu origieu tewydd⁶
Gorwyt grat wehyn deyn digrefydd
Rhag maban huan heolydd arfeidd
Saeson ar ddiwreidd beirdd ar gynnydd⁷

17.

Afallen beren a prenffion
A dyf dan gel ynghoed Celyddon
Cyt ceissier ofer fydd herwydd y haton⁸
Yuny ddel Cadwaladr y gynnadyl cad-
waon
Eryr Tywi a Theifi Afon
A dyfod grande o aranwynion
A gwneuthur gwar a gwyllt a gwallhir-
ion⁹

18.

Afallen beren burwen o flodeu
Melus ei haeron carcharorion geireu
Yr assen a gyfyd i symmud swydeu
Y fineu au gwyr ny synwyr goreu
Eryr or wybyr ay wyr whareu
Wherw bydd sein Ywein ameu¹⁰
Amyl i wyr ni wyr ddadleu
Cynnedloedd dros foroedd a fordwyau¹¹

19.

Afallen beren llen ar bren briglas
Bradawg teyrnedd medd yn ninas
Pyn ddaw Byrgwyn a gwyr Aras
A mi ddisgoganaf cynhaef cneifir yr yd
glas

Pan ddel yr eryr ar eryres
O Ffreinc odyt a dieinc yn ddiles¹²

20.

Afallen beren bren eil wyddfa
Cwn coed cylch ei gwraidd digwascotwa
A mi ddysgoganaf dyddaw etwa

¹ Neu, Nu neu na chyscasi ergrynnaf fy nragon.—LL. P. P.² Neu, brorryw frodorion.—LL. P. P.³ Pennill o L. P. P.⁴ Neu, A dyf i gwreidd a chyt fydd.—LL. P. P.⁵ Neu, Yd lathennaur gan brid gwrhyd.—LL. P. P.⁶ Neu, Rhag dreigien arddercheu rien rybydd.—LL. P. P.⁷ Pennill o L. P. P.⁸ Neu, hafon, hamon.—LL. P. P.⁹ Pennill o L. P. P.¹⁰ Neu, Arneu, arneu.¹¹ Pennill o L. P. P.¹² Pennill o L. P. P.

Medrawd ac Arthur¹ modur tyrfa
 Camlann danner than difeiu yna²
 Namyn saith ni ddryraith or cymmanfa
 Edryched Wenhwyfar wedi ei thraha
 Eglwysig beudefig ai tywysa
 Gwaeth ini a dderfydd heb ysgorfa
 Lleas mab Gwenddydd fy llaw ai gwna

21.

Afallen peren per ei changeu
 Puwawr mawr weiriawg enwawg inwev
 A mi ddisgoganaf rhag perchen Machreu
 Yn nyffryn Machawg Mercherdydd creu
 Gorfoledd i Loegyrr gorgoch lafneu
 Oian a parchellau dyddaw dywieu
 Gorfoledd i Gymru gorfawr godeu
 Yn amwyn Cymminawd cleddyfawd cleu
 Aer a saeson ar onn fereu
 A gwarwyawr pelre ar eu peneu
 A mi ddisgoganaf gwir heb geu
 Dyrchafawd Maban madfan y Deheu³

22.

Afallen beren beraf ei haeron
 A dyf yn argel yn Argoed Celyddon⁴
 Cyt ceisior ofer fydd herwydd ei hafon⁵
 Yn y ddel Kadwaladr i gynadl rhyd
 Rheon⁶
 Kynan yn erbyn⁷ cychwyn ar saeson
 Kymry a oruydd kain vydde dragon⁸
 Kaffant pawb ei deithi llawen fi brython⁹
 Kaintor cyrn elwch¹⁰ cathl heddwch a
 hionon¹¹

TERFYN CANUAU MYRDDIN.

GOSSYMDEITH LLEVOET WYNEB GLAWR.

1. GOLUT byt eyt dydau¹²
 Ket ymgymysur¹³ o honau
 Dychyslyd¹⁴ anghen dychyfyau
 Dybyd hionon guedy glau
2. Ny naut kyhaval kyvaeth lau
 A gleu chuerit creu oe dinau

¹ Medrawd ar Arthur.—Ll. P. P.

² Darnmerthan difeiu yna.—Ll. P. P.

³ Yr awdyl hon yw y 23, neu yr olaf yn Ll. P. P.—
 Ac yno ddycedir mai y gntaf oedd yn y Ll. Du.

⁴ A dyf y dan gel ynghoed Celyddon.—Ll. P. P.

⁵ Neu, Hanfon.—Ban o Ll. P. P. yw hwn.

⁶ O gynnyddyl Rhytreon.—Ll. P. P.

⁷ Yn ei erbyn ef.—Ll. P. P.

⁸ Cymry a orfydd cein fydd eu dragon.—Ll. P. P.

⁹ Llawn fydd y (fi bri) Brython.—Ll. P. P.

¹⁰ Cenitor corn elwch.—Ll. P. P.

¹¹ Y 12d Awdyl yw hon yn Ll. P. P.

¹² Cyd dyddaw.—Ll. E. D.

¹³ Gemmyner.—Ll. E. D.

¹⁴ Dychystudd.—Ll. E. D.

Pob llyfur llemitior arnau
 Pob ffer dyatter heibiau
 Dychymmyd detwyd ac anau
 Kuyd¹ ac ef Duw dyuallau

3. GOLUT byt eyt dydo²
 Digaun Dovydd darparo
 Hydyr guaed guanee urthuro
 Pan eluir chuelit aedo³
4. Dioryvic dyn ny uelo
 Ni didaur ny daur cut vo
 Ny wneyt guir ny ein ymro
 Ny chenyr⁴ mwyeit ar ffo
 Bit vleid beidyat a duyyl⁵
 Chuannauc vyd llen lluydau llandino⁶
5. GOLUT byt eyt dybyd
 Atuaed chuant atvant riuud⁷
 Dychynneit ieuaine dychynnyd
 Nyt echuenit clot Keluyd
 Nyt un arvaeth caeth a ryd
 Ys guae⁸ vro ny bo Kreydyd
 Atvant a dau ny unehyd⁹
 Lluyt ac anuyt ny gynnyd¹⁰
 No buyll¹¹ o Duv diffyd
 Ny eluir vn gyureint ny gynnyd
 Keinyathun gobrynnwn grevyd
 Hyd pan in bo gan Grist gerennyd¹²
6. Aghyvaelyur aghyvrdeleit llan¹³
 Dychystud bru bro lit¹⁴
 Guell na vo geu Edeuit¹⁵
 Yn gweithret gwastra gueilit
 Chuec yn anuaus yn odit
 Chuery druc cor uedy treghit
 Nyt gnaut esgussaut esgguir
 Ny cheffir da heb prit
 Pedryvan duvyn pedrychuelit
 Areith guell goleith no govit
 Druc pechaut oe bell erlit
 Da yggnif porthi menechdit¹⁶
 Duv o nef guae drut ny chretit
 Mab meir diueir a venhit
 Da uerth yn gobeith¹⁷ urthit
 Ath grybuyllir yn bron bit

¹ Rhihydd.—Ll. E. D.

² Cyd dyddo.—Ll. E. D.

³ Ac do.—Ll. E. D.

⁴ Chofid.—Ll. E. D. Cheffir.—Ll. C.

⁵ Bid bleid beiddid a dwyllo.—Ll. E. D.

⁶ Llwyddawg llawddino.—Ll. E. D.

⁷ Rhihydd.—Ll. E. D.

⁸ Gwag.—Ll. E. D.

⁹ Atnant a dau ny wnebydd.—Ll. E. D.

¹⁰ Llwyd ac ynyd ni ddigymydd.—Ll. Du.

¹¹ Ni obwyll.—Ll. E. D.

¹² Ban o Ll. E. D.

¹³ Aghyvrdeleid llam.—Ll. E. D.

¹⁴ Brolid.—Ll. E. D.

¹⁵ Gwell na (nag) no geu edewit.—Ll. P. P.

¹⁶ Menaichdid.

¹⁷ Fy.—Ll. E. D.

7. Difrys guanec diffustit traeth
Gosgymmon guyth gordin
Gyylvein hanes goyeuin
Puyll llu a thuyl tray chuerthin
Bit gynavidyd gyw rennhin
Bit lesc eidyl bit varu crin
8. Kerennyd fall gall gynnin
Gan reuyd ny phell vydrin¹
Dychyffire gaeu gwaetlin
Dychyvervyd truch a thrin
Enghit a vo llyveithin²
Enuir ef Ryll³ y uerin
Namyn Duw nyt oes dewin
Argluyd gulat luyd guertheuin
9. Dyfrys guanec drygyrthryn gro
Gust eidyl moch deluyn⁴
Ruyfuant⁵ maon medlyn
A ordyvyn paub oe dervyn
Trenghyt torrit pob denghyt⁶
Ry brynnu⁷ nef nyt ef syn
10. Mor vyt gywreinin gyrbuyl o nebaut
Guiscaut Kaet Kein goruyll⁸
Nyt eglur edrych yn tyuyl
Rac annuyt ny ueryt Kannuyll
Nyt eduyd nuy divo puyll⁹
Kerennyd a Dovydyd ny duyll
11. Nuy¹⁰ dyvo puyll prif egua
A gynneu edyn uy una
Oer gaeafraut tlaut morfa
Guell ruyd¹¹ no ryssedha
Rac druc di diuc atneir
Llauer maureir a vethla¹²
Keudaut Kyt worrymdaa
O vrys ny uys Kuc a¹³
Arythal wy drindaut traha
Maur Duw morwyd urda
12. Redeint goruyd ruyd pob traeth
Kymie mynauc marchogaeth
Nyt neb a ved oe arfaeth
Nyt efenir paub yn doeth
Nyt ehofyn bryt yn llong dreith
Ny thangnef guynnaun a godeith
Byt byu gur heb druc wryaeth
Mynauc Kerd Ketuyf eillyaeth

¹Fydd rhin.—Ll. E. D.²Llyferthin.—Ll. E. D.³Cyll.—Ll. E. D.⁴Detwyn.—Ll. E. D.⁵Ry yfant win.—Ll. E. D.⁶Dengyn.—Ll. E. D.⁷Brynwy.—Ll. E. D.⁸Gowyll.—Ll. E. D.⁹Nyd dedwydd ny ddyfo pwyll.—Ll. E. D.¹⁰Niw.—Ll. E. D.¹¹Rhydd.—Ll. E. D.¹²Fetha.—Ll. E. D.¹³O ofrys ni wys cwdd a.—Ll. E. D.

Ny by Kyvysgur¹ heb noeth
Nyt oes reith nat vo pennaeth
Breyenhin veidyaut² anreith
Dyual dir vyd y Oeith³
Ny naut eing llyvyrdder rac lleith
Enghit gleu oe gyvarueith
Medu mut drut pob anghyvyaeith
Dinas a diffyd diffaeth
Eiryaul a garaur haudueith
Ef molir paub wrth y ueith
Ny char Dovydyd diobeith
Goreu cyfluyt yn gyueith

13. Guaeanyvyn goafum tir
Od ynt tonnaur gaur enuir
Dy nestyl olaf dirmygir
Guall arny mynych uelir
Ar a vo diffyd divenuir y draa
Kyva rann rybuchir
Bit uastat gureic ny erchir
Mevyl ysgnaut o ueddaut⁴ hir
Ny rydecho rydygir
O hir dinau dychuynir
A vo maru ny moch uelir
A vo da gan Duv ys dir
A vo gleu gochlyuir y gлот
O uychot godolir
Guyn y vyt pidu y rodur
Karennyd Duv a hoedyl hir

DIWEDD.

ARYMES PRYDEIN FAWR.

GOLYDDAN AI CANT.⁵

DYSGOGAN awen dygobryssyn
Marannedd a meuedd a hedd genhyn
A phennaeth ehelaeth a ffraeth unbyn
A gwedy dyhedd anhedd ymhob mehyn
Gwyr gwyehr yn trydar casnar dengyn
Esgud yngnofud⁶ ryhyd diffyn
Gwaethl gwyrr hyt Gaer Wair gwascar-
awdd Allmyn
Gwnahawn⁷ gorfoledd gwedy gwehyn
A chymod Cymry a gwyr Dulyd
Gwyddyl Iwerddon a Mon a Phrydyn
Cernyw achludwys eu cynnwys genhyn
At porion fydd Brython pan ddyorphyd
Pell dygoganer amser dybyddyn
Teyrnedd a bonedd eu gorescyn
Gwyr gogledd ynghyntedd yn eu cylchyn

¹Ni bydd huysgwr.—Ll. E. D.²Beiddawd.—Ll. E. D.³Ei olaith.—Ll. E. D.⁴Weddwad.—Ll. E. D.⁵Evelly y maa yn debyg ; a hyny yw tyb.—E. D.⁶Yngofud.—Ll. E. D.⁷Gwnahawnt.—Ll. E. D.

Ymherfedd eu rhagwedd y disgynnyn
 Dysgogan Merddin cyferfydd hyn
 Yn Aber Peryddon Meirion Mechdeyrn
 A chyn ni bai un rhaith llaith a Gwynyn
 O un ewyllys bryd ydd ymurth fynyn
 Meirion eu treutheu¹ dychynnullyn
 Ynghedoedd Cymry nad oedd a delyn
 Y sydd wr dyledawg a lefeir hyn
 Ni ddyfiai a dalai ynghethiwd
 Mab mair mawr ei air pryd na thardded
 Rac pennaeth saes² ac eu hoffedd
 Ple bwynt Kychwyn³ i Wrtheyrn Gwyn-
 edd

Ef gyrhaut Allmyn i alltudedd
 Nis arhaeddwyr neb nis dioes daear
 Ny wyddynt py dreiglynt ymhob Aber
 Pan brynnasant Danet drwy ffiled called
 Gan Horfa Hengys oedd yn ei rhyssedd
 Eu cynnydd bu ywrthym yn anfonhed
 Gwedi rhin dilein Keith ym ymver
 Dychymmydd medd-dawd mawr wirawd o
 Dychymmydd angeu angen llawer [fedd
 Dechymmydd anaelew dagreuw gwragedd
 Dychymmydd edgyllaeth pennaeth lledfer
 Dychymmydd tristyd byd a ryher
 Pan fydd Kechmyn Danet an teyrnedd
 Gwrthotted trindawd dyrnawd a broyller⁴
 I ddilein gwlad Frython a Saesson yn an-
 hedd

Poet cynt eu rheges yn alltudedd
 Na myned Kymry yn ddiroedd
 Mab Mair mawr ei air pryd nas terddyn
 Cymry rhag goeir breyr ag unbun
 Cyneirheid cyneilweid unrhaith Cwynyn
 Un gor un gyngor yn eisson ynt
 Nid oedd er maured nas lleferynt
 Namyn er hep cor goeir nas cymmodynt
 I Dduw a Dewi ydd ymorchmynnynt
 Taled gwrthodedd ffiled i Allmyn
 Gwnaut wy aneireu eisseu trefiddyn
 Cymry y saesson cyferfyddyn
 Y amlan⁵ ymdreulaw ag ymwrthryn
 O ddirfawr fyddinawr pan ymbrofynt
 Ag am allt lafnawr a Gawr a gryn
 Ag am gwy gair cyfrgeir y am peurllyn
 A lluman addaw a garw ddisgynn
 A mal Balaon Saesson syrthyn
 Cymry cynyrcheid cyfun ddullyn
 Blaen wrth fon granwynion cyfyng oeddyn
 Meirion yngwerth eu gau yn eu creinhyn
 Eu Byddin yngwaedlin yn eu cylchyn
 Eraill ar eu traed trwy goed Kilhyn
 Trwy vwreh y ddinas fforas ffohyn
 Rhyfel heb ddychwel i dir Prydyn

Attor trwy law gyngor mal mor llithryn
 Meirion caer geri difri cwynant
 Rhai i ddyffryn a bryn nis dinvodant¹
 I Aber Peryddon ni mad ddoethant
 Aneuleu dretheu dychynnullant
 Naw ugein canhwr y ddisgynnant²
 Mawr watwar namyn pedwar nid atcorant
 Dyhedd i eu gwragedd a ddywedant
 Eu crysseu yn llawn creu a orochlant
 Cymry cyneirchaid enaid dichwant
 Gwyr deheu eu tretheu a amygant
 Llym llifeid llafnawr llwyr i laddant
 Ni bydd i feddyg mwyn ar a wnaant
 Byddinoedd Cadwaladr cadr i deuant
 Ryddrychafwynt Cymry cad a unant
 Rhaith anolaith ryddysgyrchasant³
 Yngorphen eu treutheu angeu a wyu lant⁴
 Eraill ar osgeill ryphlanhassant
 Oes oeseu eu tretheu nid esgorant
 Ynghoed ym Maes ym Mryn
 Canhwyll yn nhywyll a gerdd genhyn
 Cynan yn rhagwau ymhob disgyn
 Saeson rhag Brython gwae a genyn
 Cadwaladr yn baladr gan ei Unbun
 Trwy synwyr yn llwyr yn eu dychlyn
 Pan syrthwynt eu clas⁵ dros eu herchwyn
 Ynghystudd a chreu rhudd ar rudd Allmyn
 Yngorphen pob angrheith anrheith deng-
 nyn⁶

Sais ar hynt hyd Gaerwynt cynt pwy cynt
 techyn

Gwyn eu byd hwy Gymry pan adroddynt
 Rym gwarawd y drindawd or trallawd
 gynt

Na chrynned Dyfed ua Glywyssyg
 Nis gwnaho molawd meirion Mechdeyrn
 Na chynhorion saesson ceffyn ebryn
 Nis gwnaw meddud meddawt genhyn
 Heb daled o ddynged maint a geffyn
 O ymddifaidd feibion ac eraill rynn⁷
 Trwy eiriawl Dewi a saint Prydyn
 Hyd ffrwd argelo⁸ ffahawr allan
 Dysgogan aweu dyddaw y dydd
 Pan ddyffio i wys i un gysul
 Un cor un gyngor a lloegr llosgid
 Yr gobaith Arreiraw ar yn phrydaw luydd
 A cherdd arallfro a ffo beunydd
 Mi wyr cudd ym dda cwwd⁹ cwwd fydd
 Dycheirchwynt gyfarth mal arth o uynydd
 I dalu gwyniaith gwaed eu henydd
 Atoi peleidral dyval dillydd
 Nid arbettwy car corph eu gilydd

¹Dirwadant.—Ll. E. D.

²Ban o Ll. E. D.

³Llaith anolaith ryddrychasant.—Ll. E. D.

⁴Awant.—Ll. E. D.

⁵Clus.—Ll. E. D.

⁶Dengyn.—Ll. E. D.

⁷Rhynnawd.

⁸Argelo.—Ll. E. D.

⁹Cwdda.—Ll. E. D.

¹Meirion eu trethau.—Ll. E. D.

²Saefon.—Ll. E. D.

³Pell bwynt kychmyn.—Ll. E. D.

⁴Bwyller.—Ll. E. D.

⁵Camlan.—Ll. E. D.

Atoi pen gafaw heb emennydd
 Atoi gwagedd gwedd w meirch gwielydd¹
 Atoi o bein uthr rhac uthur cedwyr
 A lliaws llaw amhar cyn gwasgar lluydd
 Cennadau angau dychyferfydd
 Pan safwynt galanedd wrth eu hennydd
 Ef dialawr ar werth ei dreth beunydd
 Ar mynych gennadau ar gan luydd²
 Dygorfu Cymry trwy gyfergyr
 Yn gyair gadair gydson gydfydd
 Dygorfu Cymry i beri cad
 A llwyth lliaws gwlad a Gynhullant
 A lluman glan Dewi a ddyrchafant
 I dywysaw Gwyddyl drwy leiengant
 A gynheu³ Dilyn genhyn a safant
 Pan ddyffont ir gad nid ymwadant
 Gofynnant ir saesson py geissiyssant
 Pwy maint i dyled or wlad a ddaliant
 Cw mae eu herw pan seiliasant
 Cw mae eu cenhedloedd py fro pan ddaeth-
 ant
 Er amser Gwrtheyrn genhyn a sathrant
 Ni cheffir o wir randir angharant
 Neu fraint un saint pyr y sangysant
 Neu wrthieu Dewi pyr y toryassant
 Ymgedwynt Cymry pan ymwelant
 Nyt ahont Allmyn or ven y safant
 Hyd pan dalont 7 waith gwerth a ddigon-
 sant
 Ac anghau diu yngwerth eu cam
 Ef talawr o anawr Garmawn garant
 Y pedair blynedd ar pedwar cant
 Gwyr gwychyrr gwallt hirion ergyr Dofydd
 A deol Saesson o Iwerddon dybydd
 Dybi o Lengo lynges rewydd
 Rewiniawd i gad rwygawd lluydd
 Dybi o Alclwd gwyr drud diwair
 I ddiol⁴ o Brydain flrain luydp
 Dybi o Lydaw prydaw gyweithydd
 Cedwyr ar Gadfeirch ni pheirch eu henydd
 Saesson o bob parth y gwarth a'i deubydd
 Ry trengis eu hoes nys⁵
 Dyderpi anghu ir du gyweithydd
 Clefyd a dyllid ac an gweryd
 Gwedi aur ac ariant a char.....⁶
 Boed perth eu differth yngwerth eu dryg-
 ffydd
 Boed mor boed angor eu cyssulwyr
 Boed creu boed anghu eu cyweithydd
 Cynan a Chadwaladr cadr yn lluydd
 Edmyccawr hyd frawd ffawd ai deubydd
 Deu unben dengyn dwys eu cyssul
 Dau oresgyn⁷ saesson o blaid Dofydd

¹ Ban o L. E. D.² Y pedwar ban rhagulaenol o L. E. D.³ Gyhen.—Ll. E. D.⁴ Ddihol, neu ddehol.⁵ Oes elfydd.⁶ A chan uwyn edd (fwynedd).—Ll. E. D.⁷ Orsengyn.—Ll. E. D.

Deu hael dau gedawl gwlad warthegydd
 Deu diarchar barawd un ffawd un ffydd
 Deu orchwy nawd¹ Prydain mirain luydd
 Deu arth nis gwna gwarth cyfarth bennydd
 Dysgogan Derwyddon maint a dderfydd
 O Fynaw hyd Lydaw yn ei llaw a fydd
 O Ddyfed hyd Ddanet² hwy bieufydd
 O wawl hyd weryd hyd eu hebyr
 Llettalawt³ eu pennaeth tros yr echwydd
 Attor ar Gynon saeson ni bydd
 Atchwelwynt Wyddyl at eu hennydd
 Ryddyrchwynt⁴ Cymry cadr Gyweithydd
 Byddinoedd am gwrth orthrwyf Milwyr⁵
 A theyrnedd Dewys ry gedwys eu ffydd
 I wis i bob Llynges tres a dderfydd
 A chymod Cynhon gan ei gilydd
 Ni alwawr Gynhon yn gynniwyr
 Namyn Kechmyn Cadwaladr ai gyfnewid-
 wyr

Eil Cymro llawen llafar a fydd
 Am ynys gymwyeid heid a dderfydd
 Pan syrthwynt galanedd wrth eu hennydd
 Hyt yn Aber Santwic swynedig fydd
 Allmyn ar gychwyn i alltudydd
 Ol wrthol attor ar eu hennydd
 Saesson wrth angor ar fordd beunydd
 Cymry Gwenerawl hyd frawd gorfydd
 Na cheisswynt lyfawr nag angawr bydydd⁶
 Arrymes yr ynys honn namyn ni bydd⁷
 Iolwn ni a grewys⁸ nef ac elfydd
 Poed Tywyssawg Dewi i'r cynnifwyr
 Yn yr yng Gelli Kaer am Duw y sydd
 Ni threinc ni deieinc ni Arddispydd
 Ni wiw ny wellyg ny phlyg ni chryd

DIWEDD.

MARWNAD CYNDDYLAN.

MEIGANT AI CANT.

DYHEDD deon die hir by⁹
 Rhiau a Rhirid a Rhiossedd¹⁰
 A rhygyfarch¹¹ lary lyw eirassedd
 Ef cun iw mi wyf im derwyn fedd
 O leas Cynddylan yn ei famed¹²

Manred gymined a feddyliais
 Myned i Fenai cyn nim bai fais

¹ Erchwynawd.—Ll. E. D.² Thanet.—W. M.³ Llettatawt.—Ll. E. D.⁴ Ryddrychafwynt.—Ll. E. D.⁵ Am gwrth a thwrth milwyr.—Ll. E. D.⁶ Brydydd.—Ll. E. D.⁷ Namyn hyd ni bydd.—Ll. E. D.⁸ Iolwn ni ri a grewys.—Ll. E. D.⁹ Dyhedd dean diechir by (eledd).—Ll. E. D.¹⁰ Rhiasedd.—Ll. E. D.¹¹ Rhygyfwrch.—Ll. E. D.¹² Famed.—Ll. E. D.

Carafi am eneirch o dir Kemais
Gwerling Dogfeiling codelling trais
Ef cynnif mi wyf im derw llednais
O leas Cynddylan coled a nofeis

Manred gymined ei feddyliaw
Myned i Fennai cyn nim bai naw
Caraf ameneirch o Aberffraw
Gwerlin Dogfeling cadelling ffraw
Ef cynnif mi wyf im Derwin taw¹
O leas Cynddylan ai luyddaw

Manred gyminned gwin waretawg
Wyf colledig² wen hen hiraethawg
Colleis pan amwth afaf pennawg
Gwr dwr diarchar diarbedawg
Cyrchai drais tra Thren tir trahawg
Ef cynnif mi wyf yn naear foddawg
O leas Cynddylan clod ceiriadawg

Manred gymmined mor fu dafawd
A gafas Cynddylan cynrhan cyffrawd
Saith gant rhiallu ni yspeidawd
Pan fyynnwys mab pyd mor fu parawd
Hy darfu yn neithiawr ni bu priawd
Gan Dduw py amgen plwyf pydu daearawd
Ef cynnif mi wyf ni³ wrth wawd
O leas Cynddylan clod addwyndawd

Manred gymmined mor wyf gnodaw
Pob pyse a milyn yd fydd tecessaw
I drais a gollais gwir achassaw
Rhiau a Rhirid a Rhiadaw
A rhygyfarch lary pob eithaw
Dyrrynt eu Keiddeu a tolen taw⁴
Caith cwynynt briwynt grydynt alaw
Ef cynnif mi wyf in eru penylaw
O leas Cynddylan clod pob eithaw

Manred gymined a weli di llyn
Yd lysc fy nghalon fal etewyn
Hoffeis mewredd⁵ eu gwyr ai gwragedd
Ni ellynt fy nwyn brodir ambuiad geuell
ban vythlin
Canawon artir wras dinas degyn
Rhag caer Luydd coed nis digonsyn
Crau y dan frai a chrai gychwyn
Briwynt calch ar drwyn⁶ feibion Cyn-
drwynyn
Ef cynnif mi wyf in nhir Gwelyddyn
O leas Cynddylan clodlawn Unbyn

Manred gymmined mawr ysgafael
Y rhag caer Luyd coed neu⁷ dug moriael

¹ Ffaw.—*Davies*.

² Coddedig.—*Ll. E. D.*

³ Ar.—*Ll. E. D.*

⁴ Priddau a doleu.—*Ll. E. D.*

⁵ Meuedd.—*Ll. E. D.*

⁶ Gwyn.—*Ll. E. D.*

Pymtheccant muhyn a phenn gwriael
Pedwar ugein meirch a seirch cyhawael
Pob esgob hunop ym mhedeirael
Nis noddos myneich llyfr afael
A gwyddws yn lu creulan o gynrhan clael
Ni ddiengis or flossawd brawd ar y chwaer
Diengynt ai herchyll trewyll yn taer
Ef cynnif mi wyf in ers¹ trafwael
O leas Cynddylan clodrydd pob hael

Manred gymmined morrvedd errim²
Gan fy myrd pan athreiddwn pwll ag Alun
Irwrn y dan fy nhraed hyd bryd cyntun
Plwde y danaf hyd ymhen fy nghlun
A chyn ethniwe yno im bro fy hun
Nid oes un car nend adar iw warafun
A chyn im dyceer i Dduw ir digfryn
Ni ddigones neb o bechawd cyhawael i mi
hun

CANU ETTO O WAITH MEIGANT.

Dyt dyuit trenghit deweint
Dyv a rit ar an³ breeint
Y sonet y suin y seint
Y pluiv y bobil pilgeint
Y llyfreu in llythir in lleecint⁴
Y pwill y prider im pereint
Rym a vu ir culuit cyrreisiaint⁵
I volaud rebitt rycaint⁶
Eilunnid Dunawd⁷ Dehewaint
Aer ei enwyet arvau o firaine
Nis plaud neb nes no heneint
Llu cludir lluybir y peireint
Rac Prydain Priodawr hoffieint
Eigil i wrys Lloegrwys Caint
Dyheid Dyvet in diwant
Ar aches a ganaf
Ni bit truein trihaf
Yngoror gwarthaf saint
Llesteiriawe awir dwfn naint⁸
Bre brawdau i gwin am fynaint⁹
Am Emreis adraut edryfant
Gnawd rycheidw cuniad cenvaint
Cred i Dduw nad Derwyddon darogant
Ban torrer Din Breon braint¹⁰

Gollechaf perif peridydd
A beris deigir mab Dauit
A Selif suinedic syuedit

¹ Eru.—*Ll. E. D.*

² Moreodd ercun.—*Ll. E. D.*

³ Aren.—*Ll. E. D.*

⁴ Lleaint (in llyant).—*Ll. P. P.*

⁵ Rymofyn (Rymat uir) culuit kyrreifeint.

⁶ Ei folawd ry bydd ry caint.

⁷ Duawd.—*Ll. E. D.*

⁸ Neu, llesteirawr i wir Dyfneint.

⁹ Neu, Bre baradwys y gwin am fy neint.

¹⁰ Neu, Din bre breint.

Mab gwledig gorfawr gwarthegit
Arbedav e o Glydawc mynit uit
Rac Prydain poen Owein ai deubit
Dewr in rheit dyre pawb oe gilit
Bluidindaud parahaud brwidir beunit
Taer bore bradawc Caduain broit
Ar canhawf ai nwyf ai newit
Arllechwet Arvon Eittonit
O fined eu hanet ir mynit

Dybi myse Deri fise y miun llan
Gogwn tri cyn i bo mi Meugan
Dychyffrwy genhyf ygkyman
Peleidir guir goieithin unbaran
Rhuy rhean ryvel army van
Kymry ve Cunreit ygkiman
A gwydi gorthin gwaetlan
Vytin in galhuawr dit dogin gyman
Penvrith o vuarth Cadvan
Teithi Cerddorion Cynnelwi o haelon
Am¹ rhen rhad gorten gweith heiniw
Dylaith o bob gwyniaith
A chadwyd kyvreith
Cysgawd gwyniaith gemyw
Dyddwyn ag atwyn kedeirn ynghadwyn
A gwedi cwyn kynniw
Cochwet calanet kyvig breon
Cochwet calanet ar enaint
Am noetheint yg gwarthaf nant
Saith angerdd eu segyf
Dwfyn dwfyn gwattyn guattyn awallu
Tri geir am tri pheir tri theulu
Tri—m—tri nis deupi Metygon
Tair aer aer am kaer o gauhon
Kad cad cyffylad² ar saeson
Gwall gwall un arvoll ar Cynhon
Graid greic goffeileic dragon
O Eryri vreith vreon
Eryri o orvi ban welhych
Dyragon o nyuant a lewych
Grid im bro greid igro gro ig gwrych³
Ar ysei asceini ascellwrych
Llestri llu ar heli tuth eleirch
Gwae wrth mor nad gwrthtir wrthrych

Nota:—Meugant ai Cant o'm tyb i, sic J. Jones
Allan o lyfr Thomas Gruffudd Arglwydd Llan
Bedr. sic Dr. Davies.—Nid oedd yn dangos i hwy
na chan bwy i canwyd.

CYNGOGION.

1. CANTRENGIS fy ngwist amhoen
O amryues neus adwaen
Num gwnaho Dofydd dwyboen

¹ Rhan.—Ll. E. D.

² Cyffylad.—Ll. E. D.

³ Greid un bro greid greid gro yngwrych

2. Ni gwnaho Dofydd dwy boen ar ddyn
Am ydig ae afar
Direid Nef direid daear
3. Daerawl pechodawl im goel a Duw
A deweint duhuned
A gothwy Crist na chysced
4. Na chysced mab dyn or dioddefeint
mab Duw
A duhuned pilgeint
Ef ceiff nef a chyrreifeint
5. Cyrreifeint a gaiff a gaffaho Duw
Ac nis dirmycco
A nef y nos y trango
6. O Treinc mab dyn heb ymddiwin a
Duw
Am a wnel o bechawd
Ny mad aeth eneid yn ei gnawd.
7. Ny naud y direid imyoli a Duw
Yn erbyn dydd cynhi
Ni thebic drud y trengi
ELAETH A GANT.

YMATREG LLYWELYN A
GWRNERTH.

Llywelyn a Gwrnert a oedylt deusant Dyuau yn
y Trallung yn Powys a dyvot yghyt a unaethant
y teiraur Diaethaf or nos, ar teiraur cyntaf or dyd
y dyuedid eu plygeint ac oryen y dyd y am hynny
ac y sef y gwlai Lyuelyn Hudugyl Gwrnert yn
gaent. A chan ny vydyat pa ham oed hynny, sef
a wnaeth ynteu canu Englyn.
Tyssiliau vab Brochuel Yscithrauc agant yr Englyn-
yon hyn y gan Urnert yn dy voty gyffurau y gret-
urth Lyuelyn sant y getymeith ac a eluir Ymatreg
Llywelyn a Gwrnert.

1. EIRY mynyd guynt am berth
Canys creaudyr nef am nerth
Ae kysgu a wna Gwrnert?
2. Eiry mynyd Duw yn bennav
Kans attau guediav
Nac ef kysgu ny allav
3. Eiry mynyd guynt am ty
Kans llevery velly
Beth Urnert a wna hynny
4. Eiry mynyd guynt deheu
Kans traethaf prif eiryeu
Tebekaf yu mae agheu
5. Eiry mynyd goruyn bro
Deduyd baub urth ae llocho
Creaudyr nef ath diangho

6. Eiry mynyd goruyn pren
Kans llefaraſ amgen
Nyt oes naut rag lyghet nen
7. Eiry mynyd pob deuaſ
Ra gormeil goval dydbraut
A gaſſaf y gymun ynghardaut
8. Eiry mynyd guynt am ty
Kans llefefry felly
Och vy mraut ae reit hynny?
9. Auendrut mi ath garaſ
Hyt ar Duw y guediaſ
Lyuelyn ryuyr y Kaſſaf
10. Eiry mynyd guynt am vryn
Kans creadyr nef ae myn
Ae kyſgu y mae Lyuelyn
11. Eiry mynyd guyn deheu
Kans traethaſ prif eiryu
Nac ef canu oryeu
12. Eiry mynyd godysgeit
Pan droho ygkylch pleit
A uydost puy a dyueit
13. Eiry mynyd llafaſ hy
Kans kyrbuyly felly
Na unn onys dyvedy
14. Eiry mynyd Kanherth
A geiff y voli yn prydverth
Mae yma dy vraut Gurnerth
15. Blaengerd gymhelri a duu pob drut
Ac auen ym peri
Beth Urnerth oreu itti
16. Blaeneat pob deuaſ a llafaſ o neaut
Am uched kyt dyd braut [drut
Goreu y cefeis gardaut
17. Auen drut teg dy gampeu
Y mae'r ganon yth eneu
Dyuet pa gardaut oreu
18. Blaengar auen guynt urth lynn
Pam ymlado am vryn
Goreu yw buyd rac neuyn
19. Onyt buyt ny kyrhaedaf
Ac am duylau nas kaſſaf
Dyuet beth yna aunaf
20. Blaengar gymelri ac ynni dob drut
Ac auen ymperi
Dyro ddillad rac noethi
21. Vyndillat mi ae rodaf
Y Duw y gorchymynnav
Py dal yna a gaſſaf
22. A rodych o da ym pob atrec
Drut ym breint cady dy uyneb
Sev y key neb ar y ganvet
23. Kyvliw dyd kan yth garaſ
Ardelu kerd kans keiſſyaf
Gan Duw py unpeth gaſſaf
24. Bud ac auen a chyffret
Pan retto dufyr ar anuaret
Guaethav tuyll truy ymdiret
25. Tuyll truy ymdiret os gunav
Ac y Duw Naf kyffesaſ
Pa dial a vyd arnav
26. Os gunei duyll truy ymdiret
Heb ffyd heb grevyd heb gret
Key benyt ar dy seithvet
27. Kyfliu dyd mi ath gredaf
Ac ar Duw y govynnaf
Nef py ved yd henillaf
28. Nyt cyffelyb da a druc
Pan ymlado gwynt a muc
Guna da yr Duw ſef y diuc
29. Blaengar auen pob achles
Retuaur goruydaur ar tes
Diued pob peth yu cyffes
30. A nuelych o bob dirdra
O duyll a threis a thraha
Yr Duw kyffesa yna da

CUHELYN AI CANT.

GREID bleid byghawd
Gretyw detyf durawd
Gnavd brawdriaeth

Gwr oet eiteol
Gorwy reol
Gordethol doeth

Gwyth vill dragon
Gosparth Brython
Gosgyman weith

Gnawd tryganet
Gnawd kyhidet
Gorset metveith

Metwin kyvran
Marchavc midlan
Man meidrolaeth

Medrit mur ior
Mavs Pedir pedror
Mawr Cor kyvoeth

Moes breisc vreyr
Moes wirth vehir
Milwr orvith

Maer claer kywid
Mad cathyl kyvid
Moidit ieith

Mas cas nognav
Maer antedawg
Maredavg doeth

Medel visci
Mal vartoni
Mynogi gwyth

Myn vinad vron
Medv ton
Tros draeth

Mer kerteu kein
Mywir corein
Mirein anoeth

Menestir vytud
Meued vedud
Molud esmwyth

Music a gan
Mâl eur orian
Man Vyhanieth

Gweith reith rysset
Gwich ruich rywet
Rinwet Reen

Rec rysyolaw
Rec a archaw
Rvymav virchen

Rhuthr uthr awel
Rynaut vvel
Ryfel febin

Ruteur dyrlyt
Rhychlud clodryt
Rihit aden

Reuwet parawd
Rin vynn wascawd
Tra gwawd wobrin

Ry hait i tavy
Ry cheidv ynavw
Racc kawt gelyn

Rychetwis detyf
Ry chwynis gretyw
Rac lletyw Ogyrven

Rac dac drossot
Reghit brid bod
Rot Cuhelin

GWYDDNEU AI CANT.

KYD karui vi Morva, kassaa vi mor pur
Doe waneg karrec kamhur
Glew diwael hygar hael hwyskur
Yscinvaen beirt bid bydic clydur
Goruc klod Heilin benffie awirdwl
Hyd braud parahawd y ertivul
Hyd karui vi Morfa cassa vi don
Digoneis don dreis oer kleis y ron
Ef kwyniw yn i wiw herwyd hon
Gwaith heiniw golchiw or winuiuron
Kyd illeiniw keudaud nis beirw kalon
Ac ni lluru cyheic kymod y ron
Y vun edivar oi negessau
Ban vryssyus pebrur pell y agheu
Glew diwal kywerthyd yd vain in deu
Menic it arwet duwir dalenneu
Fechit diriscian oth divot
Mi nith erwill fuched¹ diot
Om parth gwerthais y march irot
Dial kyheic amoed blis
Am y kyvreu y melis
Oth korr dy sorr di ymi bu ewnis

GWYDDNEU AI CANT

PAN DDAETH Y MOR TROS GANTREF Y GWALLAWD

SEITHENIN saw di allan ag edrych
Uirde varanres mor maes Gwitneu rhyt-
oes

Boed emendiceit y morwin
A hellyngaut gwydi e wyn²
Ffynnaun Wenestyr mor terrwyn

Boed emendigeit y vachdeith
Ai golligaut guydi gweith
Ffynnaun Wenestyr mor diffeith

¹ Unchod, neu imchod.

² Gwyddi ewin, neu gwydi cwin.

Diasbad wererit yar van kaer
Hyd ar Duw i dodir
Gnawd gwedi traha tranc hir

Diaspad mererit y ar van kaer
Hetiu hyt ar Duv y dadoluch
Gnawd gwedi traha attregwch

Diaspad mererit am gorchwyt heno¹
Ac nim haut gorluyt²
Gnawd gwedi traha tramcwyd

Diaspad mererit y ar gwineu
Kadir Kedaul Duw ae goreu
Gnawd gwedi gwedi gormod eisseu

Diaspad mererit am kymhell
Heno wrth vy ystavell
Gnawd gwedi traha tranc pell

Bet seithenin synwyr van
Rhwng kaer Kenedir a glan
Mor, maurhydic a kinran

YMRYSON GWYDDNEU A GWYN AB NUDD.

KANIS koegawc sy mor eurawc
A hin yn ymyl llys Gwallawc
Minneu byddaf goludawc

Boed emendigeit ir gwydd
A dynnwys y lygad yn y wydd
Gwallawc ap Lleinawc arglwydd

Boet emendigeit ir gwydd du
A dynnwys i lygad oed ddu
Gwallawc ap Lleinawc penn llu

Boet emendigeit ir gwydd gwenn
A dynnwys i lygad oi benn
Gwallawc ap Lleiniawc unben

Boet emendigeit ir gwydd glas
A dynnwys y lygad yngwas
Gwallawc ap Lleinawc urddas

Tarw trin an vyddin blawdd
Arbennic llu llid anhawdd
Dinam eiroes am oes nawdd

Ygan gwr gwrdd i kynnyad
Arbennic llu llid Owydd
Ath wrdd nawdd kanys erchydd

¹ Gorvydd. ² Gorewydd.

Kanys nawdd ym a roddyt
Mor verth y thogyvethyd
Gwawr lu py du pan ddoyd

Ban ddeuaf ogat a chymynad
Mawr ag aessawr in anghad
Briwint pennavr peleidrad

Ath gyvarchaf huyscwn
Gwr ai yscwid yn anghen
Nebir gwr pan yw dychen

Karngrwn vy march kat trabludd
Hud im gelwir i Gwin Mab Nudd
Gordderch kreurddillad merch Lludd

Kanys ti Gwin gwr kywir
Rhagot ni ry ymgelir
Minnew Gwidnau Garanhir

Nim gad i gan gyvlafaredd
A thi wrth i frywn yd wedd
Diwris im trwm Tawy annedd

Niu Tawve i nessaf a lafaraf
Wrthyt namvin Tawve i eithaf
Erir mor teruin treiaf

Yscithreid fy modrwy eur gywrwy
Kanu y gan vy Afarwy
Gweles aer rac Kaer Fandwy

Rhag Mandwy llu a weleis
Aessawr briwhed torrhid eis
Mygedawl kein a ddygei dreis

Gwin ap Nudd budd bytinawr
Cynt i syrthiei cadoedd rhag Carnedd-
Dy vreich no brwyn briw i lawr [awr

Ystee fy ki as ystrwn
Ag ys ev oreu or kwn
Dormarchedd hwnnw a vu y Maelgwn

Dormarth drwynrhydd ba syllydd
Arnaw can yssamgyffredydd
Dy grwidir ar Wiber wynydd

My wn yn y lle y llas Gwenddoleu
Mab Ceidiaw Colowyn kerdeu
Ban ryerchint brein ar kreu

Mi a wnn yn y lle y llas Bran
Mab y Werydd glod lydan
Ban ryerhint Brein garthan

Mi a wnn lle y llas llacheu
Mab Arthur uthr yngherteu
Ban ryerhint brein ar kreu

Mi a wn lle i llas Meiric
Mab Kerreian clad etmic
Ban ryreint brein aa kie

Mi a wn lle¹ i llas Gwallawe
Mab Goholeth teithiawe
Addwod Lloegyr mab Lley nawe

Mi a wn lle² i llas milwyr Prydein
Or dwyrein ir gogledd
Mi wi wiw vinteu y bedd

Mi a vun lle llas milwyr Prydein
Or dwyrein ir deheu
Mi wi wiw vinteu y hagheu

YMDYDDAN ARTHUR A CHAI A GLEWLWYD.

PA gwr yw y Porthavr
Glevlwd Gafaelfawr
Pa wr ai govin Arthur a Chei gwin
Pa imdda genhit gwin goreu im bid
Ym ty ny ddoi onis gwaredy³
Mi ai gwardi a thi ai gwely
Vithneint elei Assivion ell tri
Mab a Mydrion gvas Uthir Pendragon
Kyscaint mab Banon a gwin godybrion
Oet rinn vy gweission in amwin eu detvon
Manawydan ap Llyr oet dvis i kusil⁴
Neus duc Manavid eis tull o Trywrid
A Mabon am Mellt
Maglei gwaed ar gwellt
Ag angvas edeinawe a llwch llawynnawe
Oetin diffreidiawe ar i din cymynave
Arglvit ai llochei mynnei ymtwygei
Kei vi heirolei tra llathei pob tri
Pan gollet Kelli kaffad cuelli
A seirolei Kei hid trae kymynei
Arthur oed hvarey y gvaed govorei
In Neuat Awarnach in imlat ef a gvrach
Ew a gwant penn Palach
In atodev dissethach
Ym minit Eidin amve a Chinbin
Pob cant id gwrтин pob cant

Rhac Bedwir bedrydant
Artraethu trywrid in un in a garwlwid
Oet gwyhychr y anwyd o cletyf ac yskwid
Oet gwaget bragad vrth Cei ynghad
Oet cletyf i ghad oe law digwystlad
Oet hyneiw gvastad ar lleng as lles gwlad
Betwir a Bridlav naw Cant gwarandaw
Chwechant y eirhaw a talei y ortinav
Gveission am buyat oet gvell ban vitint
Rhag rhiau Emreis gveleis e Kei ar vrys
Preiteu gorthowys oet gwrhir in ewnys
Oet trum i dial oet tost y cynnal
Pan yvei owval yvei wrth pedwar
Yg kad pan delei wrth gant it lathei
Ny bei Duw ae digonhei
Oet diheit agheu Kei
Kei gwin a lathei digonynt wy kadeu [un
Kyn gloes glas vereu ygvarthlaw ystawing-
Kei a gwant nav gniton Kei win aeth Fon
Y dilein Llevon
Y ysevid oet mynud erbin Cath Paluc
Pan gogyveirch tud
Pwy gwant Cath Paluc
Naw ugein kinlluc ae vitei in y byyd
Naw ugein kiwrann

ENGLYNION CAD GODDAU.

Val dyma yr Englynion a ganwyd pan cad goddau,
ereill a'i geilw cad Achren, ac o achos iwrch gwyn
a chenen y bu, ac o anwn yr hanoedd hwynt, ac
Amathaon ap Don ai dalioidd. Ac am hynny yr
ymladdodd Amathaon ap Don ac Arawn vrenin
anwn, a gwr oedd yn y gad oni wyped i henw ni
orfyddit arno; a gwreic oedd yn y tu arall a elwid
Achren, ac oni wyped i henw ni orfyddit arnunt.
A Gwilion ap Don a ddychymygawdd henw y gwr
ac a ganodd y ddau Englyn sy yn canlyn.

CARNGRAF vy march rhagotoyw
Benn Olgen gwera ar yasfowy
Bran ith elwir briger loyw

AC FAL HYN.

Carngraff dy farch yn y dydd cad
Bann blaen gwern ar dy angad
Bran lorgric ai vrig arnad
Y gorfu Amathaon mad

GWYDION AP DON AI CANT.

AMRYW GANUAU, NIS GWYDDIS PWY A'U CANT.

ENGLYNION Y KLYWEIT.

A GLYWEISTI a gant Kynvyt⁵
Ac a glyv y dvedut⁶
Goreu Kamwri Katbyd⁷

A glyweisti a gant Kynrein¹
Pen Kyssul Ynys Prydein
Ys gwell cadw noc olrein
A glywaisti a gant Idloes
Gwr guar hygar y einyoes
Goreu kynnyd Kadu moes

¹Cynrhain.

¹Ni bum lle.

²Mi a vun.

³Gwarchodei.

⁴Cyssir.

⁵Kynwyd.

⁶Dywedwyd.

⁷Cedwid.—Dr. Davies.

A glyweisti a gant Kynlluc¹
Gur lluyt llydan y oluc
Kavas da ni chavas druc

A glyweisti a gant Meugant
Yn ysgar a ysgarant
Pob enuir dienwir y blant²

A glyweisti a gant Karku
Gwedy gorrnot ar y llu
Nid guaraduyd guellahau

A glyweisti a gant y vronvreith
Pan dramuyich dros diffeith
Na vid elyn dy gedymeith

A glyweisti a gant y vran
Kymmer Kynnudan
Gvell ry draws uo ry druan

A glyweisti a a gant Kadgyffro
Hen yn darllen llyvyr Cauo
Nyt mad vu ny bu Gymro

A glyweisti a gant y gegin
Byd leu na vyd dia ... thrin
Na vit dy wreic dy gyvrin

A glyweisti a gant Uryen
Gyt ac a ganeï amgen
Digaun Crist Trist yn llauen

A glyweisti a gant Kynvarch
Bit dy ysguyt ar dy varch
Ar nat parcho na pharch

A glyweisti a gant Deui
Gur lluyt llydan y deithi
Goreu denaut daioni

A glyweisti a gant Teilau
Gur a vu'n penydyau
A duv nyt da ymdarau

A glyweisti a gant Padarn
Pregethwr kywir kadarn
A wnel dyn duv ae barn

A glyweisti a gant Andras
A diodevod croes leas
Duv a rannuys nef a gavas

A glyweist ti a gant Anaraut
Milur donyauc ditlaut
Reit urth amhuyll puyl paraut

A glyweisti a gant Gurhir
Gwalstaut pob yeith gywir

¹Cynllwg. ²Difenwir.

A wnel duyll ef a duyllir

A glyweisti a gant Marthin
Breinyaul sant y gyffredin
Namyn Duw nyt oes deuin

A glyweisti a gant Gereint
Mab Erbyn kywir kywreint
Byr hoetlauc digassauc saint

A glyweisti a gant Ryderch
Tridyd hael¹ serchauc serch
Gnaud rygas guedy ryserch

A glyweisti a gant Hugbuyd
A vuassei gynt yn fuyd
Gnaud guedy traha tramcuyd

A glyweisti a gant Ffoluch
O gymryd edifeirweh
Gnaut guedy redech yrthuch

A glyweist ti a gant Cormoc
Breinyaul gyvreith annoc
Pob bur ledrat y groc

A glyweisti a gant Eileru
Marchauc serchauc syberu
Hir y cnoir tameit chueru

A glyweisti a gant Esperir
Ymdidan a Meni hir
Kar kywir yn yng y guelir

A glyweisti a gant Heled
Verch Cyndruyn vaur y rhyved
Nyt rodi da a wna dloded

A glyweisti a gant y Bareut
Y dyn ysglyvyat gleu drut
Moch vyd Barn pob Ehut

A glyweisti a gant Haernued
Vradauc vilur teyrned
Trech nerth no guir urth digassed

A glyweisti a gant y Pysc
Wrth ymdrafful ymplith y guryse
Trech anyan nac adysc

A glyweisti a gant Huêil
Mab Caw Kymmuyll ariel
Mynych y syrth mefyl o gesseil

A glyweisti a gant Llywarch
Oed henwr drut dihavarch
Onyd kyvaruyd kyvarch

¹ Rhydd hael.

A glyweisti a gant Beduini
Oed escaub donyauc diffri
Racreitha dy eir kyn noi dodî

A glyweisti a gant Avaon
Vab Talyessin gerd govyon
Ni chel grud gystud calon

A glyweisti a gant Ysgafnell
Vab Dysgyvndaut Katgymell
Nyt anregit tlaüt o bell

A glyweisti a gant Rioget¹
Guedy caffel teyrngt
Ny chuse Duv pan rywaret

A glyweisti a gant y Gorres
Wrth y gelein pan sorres
Ny charaud Crist ae croges

A glyweisti a gant Angar
Mab Caw milwr clotgar
Bid tonn kalonn gan alar

A glyweisti a gant llu crun
Wrth y gydenü Huatrum
Pan lado Duv llad yn drum

A glyweisti a gant Goliffer
Gosgordvaur guych y niver
Kas uiryoned ny charer

A glyweisti a gant Beuno
Kan dy bader ath credo
Rac agheu dy thyeya ffo

A glyweisti a gant y Beleu
Gyt ar adar yn guareu
Pob hir nychdaut y agheu

A glyweisti a gant Duinnic
Milur doeth detholedic
Digaun Duv da y unic²

A glyweisti a gant Kymluch
Yn y henaint ae heduch
Deduyd a gar datoluch

A glyweisti a gan Gwiau
Dremynur goluc unyaun
Duv cadarn a varn pob yaun

A glyweisti a gant Llenllyauc
Guydel urdawl eurdochauc
Guell Bed no buchedd heghenauc

A glyweisti a gant Kynon

Yn ymoglut rac meduon
Curw yw alluyd Calon

A glyweisti a gant y gurhy
Bit lauen paub yn y dy
Wyneb Trist druc ae hery

A glyweisti a gant Hylwyd
Oed henur kall kyvaruyd
Nyt treftat enryded argluyd

A glyweisti a gant Gurgi
Yn kyssul mewn Kunsli
Nyt reit y detuyd namyn y eni

A glyweisti a gant gur kall
Yn kyghori guas aghall
A unel druc arhoet y llall

A glyweisti a gant Rioget
Oed ffydlau kyvian y gret
A unel druc ymogelet

A glyweisti a gant Kyghellaür
Yn ymdidan a lliu guaur
Chuerdit bryt wrth agharaür

A glyweisti a gant Kynan
Guledic sant y anyan
Drykai pob amuyll y rann

A glyweisti a gant
Gur a un y lla ...
Druc drycuas guaeth bod hebdo

A glyweisti a gant Huaraur¹
Yn ymdidan ae gymhar
Ded or ae gwel ae kar

A glyweisti a gant Gildas
Mab Caw Milwr atkas
Dynaut guas hir y gar

A glyweisti a gant Gurselid
Guydel diogel y ymlit
Drwg pechaut oe hir erlit

A glyweisti a gant Lliaus
Mab Nuyvre milur hynavs
Dadleuad ar bob achau

A glyweisti a gant Kyndelu²

A glyweisti a gant Credeiliad
Verch Ludd riain wastad
Digaun da diwyd gennad

¹ Huarwar.

² Mae arwydd yn yr hen lyfrau vod pennill ar goll ar ol hwn.

¹ Rhigedd. [Cyghanedd.
² Mae Giralduſ wedi rhoi hwn er dangaws ansawdd

A glyweisti a gant Kyndrwyn
Tangnefeddwr mad mwyn
Nid gwarae hengi a cholwyn

A glyweisti a gant Hen Gyrys
Gwna dy neges yn ddi ddefrys
Gwell car yn Llys nag aur ar Fys

A glyweisti a gant Calcaw
Ni mynnei i neb ei dwyllaw
Gwell un hwde no dau addaw

A glyweisti a gant Europa
Mab custeon caswestfa
Gnawd o ben drythyll draha

A glyweisti a gant Ehebryd
Mab Cyfwlch cyfiawn yspryd
Goval Dyn Duw ai gweryd

A glyweisti a gant Drystan
Gobeithiwr prudd ei anian
Gossymdeith dyn Duw ai rhan

A glyweisti a gant Dremhidydd
Hen ddisgwylliwr ar geurydd
Gwell nag nac addaw ni wneydd

A glyweisti a gant Cywryd Ceint
A oddefawdd lawer heint
Gwae ieuangc a eiddun heneint

A glyweisti a gan Eilassaf
Odid un Dyn dianaf
Nid un awen iach a chlaf

A glyweisti a gant y Pi
Geilwad argoeliad gwesti
Nid menichdid maerioni

A glyweisti a gant Cadreith
Fab Porthawr filwr arcith
Ni char Dofydd diobeith

A glyweisti a gant Gwenddoleu
Wrth dramwyaw dyffrynau
Pren ynghoed arall bieu

YMDDIDDAN

RHWNG ARTHUR FRENHIN AI AIL WRAIG
GWENHWYFAR.

Hon oedd y ferch a ddygodd MELWAS Tywysog o'r
Alban.—O'r Ll. Gwyrdd.

A. Du yw fy march a da dana
Ac er dwr nid arswyda
A rhag ungwr ni chilia

G. Glas yw fy march o liw dail
Llwyr ddirmygid mefl mawrair
Nid gwr ond a gywiro ei air

G.
.....ymlaen y drin
Nid deil gwr ond Cai hir ab Sefin

A. Myfi a ferxyg ac a sai
Ac a gerdda yn drwm gaulan trai
Myfi yw'r gwr a ddaliai Gai

G. Dyd wâs rhyfedd yw dy glywed
Onid wyd amgen no'th weled
Ni ddalid di Gai ar dy ganfed

A. Gwenhwyfar olwg eirian
Na ddifrawd fi cyd bwy byxan
Mi a ddaliwn gant fy hunan

G. Dud wâs o ddu a melyn
Wrth hir edryx dy dremyn
Tybiais dy weled cyn hyn

A. Gwenhwyfar olwg wrthox
Doedwx imi os gwyddox
Ymhâ le cyn hyn im gwelsox

G. Mi a welais wr graddol o faint
Ar fwrdd hir Arthur¹ yn Dyfnaint
Yn rhannu gwin iw geraint

A. Gwenhwyfar barabl digri
Gnawd o ben gwraig air gwegi
Yno y gwelaist di fi

ENGLYNION YMDDIDDAN

Rhwng ARTHUR AB UTHUR A'I NAI 'LIWLLOD AB
MADOG AB UTHUR OED FARW, ac wedi ymrithio
yn rhith ERYR.—Allan o'r Llyfr Gwyrdd.

A. Y sy ryfedda gan wy fardd²
Ar flaen dâr a'i brig yn hardd
Pa edrych Eryr pa xwardd

E. Arthur bell glod oddiwes
A'th lu llawenydd a'th les
Yr Eryr gynth ath weles

A. Y sydd ryfedda o du mur
Ath ofynaf yn fesur
Pa xwardd pa edryx Eryr

E. Arthur bell glod yn hynt

¹ Celliwig. ² Ys rhyfeddaf cyd bwyf bardd.—L. M.

Ath llu llawenyx dremynt
Yr Eryr ato weles gynt

A. Yr Eryr a sai ar flaen dâr
Pei hanffit o rew adar
Ni byddit ti na do na gwâr

E. Arthur gleddyddawg uthur
Ni sai dim gan dy ruthur
Mi yw mab madog ab uthur

A. Yr eryr ni wn ei ruw
A dreigla glyneu Cernyw
Mab Madog ab uthur nid byw

E. Arthur iaith gyfrwyslid
Ath lu nis gwradwylid
Eliwlod gynt im gelwid

A. Yr Eryr olwg difai
Ar dy'madrodd nid oes fai
Ai di yw Liwlod fy nai

E. Arthur dihafarx osod
Os mi ydyw Liwlod
Ai gwiw ymgystlwg o honod?

A. Yr Eryr barablau difrad
Os di ydyw Liwlod
Ai gwiw ymladd am danod

E. Arthur dihafarx atdeb
Ni sai gelyn ith wyneb
Rhag angau ni ddianc neb.

A. Yr Eryr iaith di ymgel
Allai neb drwy ryfel
Yn fyw eilwaith dy gaffel

E. Arthur bendefig haelion
O xredir geiriau y ganou
A Duw nid gwiw ymryson

A. Yr Eryr barabl eglur
A ddywedi di wrth Arthur
Pa beth sydd drwg iw wneuthur?

E. Meddylio drwg drwy irdwl¹
A thrigo yn hir yn y meddwl
A elwir pexod a xwl

A. Yr Eryr barabl doethaf
It dy hun y gofynaf
Bodd Duw pa ddelfw ir harddaf?

E. Caru Duw o fryd iniawn
Ac erxi arxau cyfiawn
A bair nef a bydawl ddawn

¹ Afrdwl.—L. M.

A. Yr eryr gwir fynegi
Os llwyr ofynaf iti
Ai da gan Grist ei foli?

E. Arthur ydwyd gadarnaf
Ar dwr gwr gwiw obeithiaf
Pob yspryd moled ei Naf

A. Yr Eryr radlon fywyd
Ith ofynaf eb ergyd
Pwy sy nesa eb yspryd

E. Arthur disegur lafnau
...ydaist o gur gan waydau
Crist yw ef cred nag amau

A. Yr Eryr barabl adef
A ofynaf o hyd ilef
Beth ore i geisio Nef

E. Edifeirwx am drawsed
A Gobeithio y drugared
Hyn a bair y danguefed

A. Yr Eryr barabl diwg
A fynegi di yn amlwg
I wneuthud be sy drwg

E. Meddylio brad anghywir
A xhelu medwl yu hir
Cwbwl bexod i gelwir

A. Yr Eryr barabl tawel
A dywedi di heb ymgel
Beth a bair ym i oxel

E. Gwedio Duw bob plygaint
A dymuno cael madeuaint
Ac erxi cynnorthwy'r saint

A. Yr Eryr barabl didlawd
Ith ofynaf ar draethawd
Pa fath waetha ar bexawd

E. Arthur oderxog doethiaith
Gwedi profer pob cyfraith
Gwaetha bernir anobeith

A. Yr Eryr barabl Osyd
A fynegi yn gelfyd
O anobaith beth a fyd

E. Heudu hir boen uffernol
A xaffel cwymp anesgorol
A xolli Duw'n dragwydol

A. Yr Eryr iaith ymadaw
Ath ofynaf rhag llaw
Ai gore dim gobeithiaf

E. Arthur arderxawg Cynan
O mynni o fyd gafel rhan
Wrth gadarn gobaith gwan

A. Yr Eryr barabl cywir
It dy hun y gofynir
Pan nad cadarn perxen tir

E. Arthur arderxawg wydfa
Na xoll Dofud or alfa
Y cadernid yw'r pennaf

A. Yr Eryr barabl diau
Ath ofynaf ar eiriau
Ond yw cadarn finnau

E. Arthur ben cadoed Cernyw
Arderxog finiog o liw
Nid cadarn neb ond Duw

A. Yr Eryr iaith diarfford
Ath ofynaf heb foeldord¹
Beth a wna Duw a gosgord

E. Gosgord os gwir i foli
Os cyfiawn cyferxi
Ni ryd Duw uffern arni

A. Yr Eryr iaith drym garn
Ath ofynaf yn gadarn
Pwy dyd brawd a ryd barn

E. Arthur arderxawg wydfa
Gorxest gwir a defa
Duw ei hun a farna

A. Yr Eryr nefol dynged
Ar na xafas i weled
Beth a wna Crist i'r rhai cred

E. Arthur wydfa llawenyd
Ath lu buost lwyr gynyd
Dy hun dyd brawd a'i gwybyd

A. Yr Eryr barabl syxoad
Ath ofynaf berxen torfoed
Dyd brawd beth a wna i bobloed

E. Arthur arderxawg *Lampre*
Ath wir gwiriondeb hagdle
Yna i gwybod pawb ei le

A. Yr Eryr barabl difustul
Ath ofynaf heb gynfyl
Ai da cael gwasanaeth sul

E. Gwasanaeth sul o xeffi
A gras gan duw gwedi
Gwynfydedig wyt o honi

A. Yr Eryr barabl difri
Ath ofynaf dros geli
Beth yn o byda hebdi

E. O bydi heb eiriau llén
Die sul eb raid eb angen
Hyd yr ail sul na xward wên

A. Yr Eryr barabl hynod
Ath ofynaf yn hynaid
Beth ore rhag enaid

E. Pader a gwediau
A dirwest a xardodau
A diodef enaid hyd angau

LLYMA ENGLYNION

A fu rhwng TRYSTAN FAB TALLWCH A GWALCHMAI FAB GWYAR, gwedi bod TRYSTAN dair blynedd allan o Lys Arthur ar sorriant, a gyttu o ARTHUR wyth ar hugain o'i Filwyr i geisio ei ddal a'i ddwyn at ARTHUR ac e fwttriodd TRYSTAN hwynt i lawr bob un yn ol eu gilydd, ac ni ddaeth er neb ond er GWALCHMAI a'r Tafod aar.

G. PRWYSTYL sydd tan¹ anianawl
Pan fo'r mor yn ei chanawl
Pwy wyl filwr anfeidrawl

T. Prwystyl fydd tonn a tharan
Cyd bont brwystul eu gwahan
Yn nydd trin mi yw Trystan

G. Trystan barabl difai
Yn nydd trin nid ymgiliai
Cydynaith yt oedd Gwalchmai

T. Mi a wnawn er Gwalchmai yn nydd
O bai waith cochwydd yn rhydd
Nas gwnae'r brawd er eu gilydd

G. Trystan gynneddfau eglur
Huddellt baladr oth lafur
Mi yw Gwalchmai nai Arthur

T. Yno gynt Gwalchmai nog *mydrin*
O bae arnat ti orthrin
Mi a wnawn waed hyd ddeulin

G. Trystan o honot ti y pwyllon
Oni'm gommeddai'r arddwrn
Minneu a wnawn goreu ag allwn

T. Mi ai gofyn er a fen
Ac nis gofynaf ar grauen
Pwy yw'r milwyr sydd om blaen

¹Ton.

¹Faldord.—L. M.

- G. Trystan gynneddffau hynod
Nid ydynt ith adnabod
Teulu Arthur sy'n dyfod
- T. Arthur nim bogelaf
Naw cant cad ai tyngeddaf
Om lleddir minneu a laddaf
- G. Trystan gyfaill rhianedd
Cyn mynd yngwaith gorffedd
Goreu dim yw tangnefedd
- T. O caf fy ngledd ar fy nglun
Am llaw ddeau i'm ddiffyn
Ai gwaeth finneu nag undyn
- G. Trystan gynneddffau eglur
Cyn cynnaws lliaws llafur
Na wrthod yn gar Arthur
- T. Gwalchmai o honot y pwyllaf
Ag om pen y llafuriaf
Fal i'm carer y caraf
- G. Trystan gynneddffau blaengar
Gorwlychyd cafod cann dâr
Tyred i ymweled ath gâr
- T. Gwalchmai atebion¹ cymmen
Gerwlychyd cafod cann rhych
Minneu af ir lle mynnych

*Ac yno daeth Trystan gyda Gwalchmai at
Arthur.*

- G. Arthur atebion cymmen
Gorwlychyd cafod cann penn
Llyma Drystan bydd lawen
- A. Gwalchmai atebion difai
Gorwlychyd cafod cann tai
Croesaw wrth Drystan fy Nai
- Trystan wynn bendefyg llu
Car dy genedl cred a fu
A minneu yn ben Teulu
- Trystan bendefig cadau
Cymmer gystal ar goreu
Ag yn gywir gad finnau
- Trystan bendefig mawr call
Câr dy genedl nith ddwg gwall
Nid oera rhwng câr ar llall
- T. Arthur o honot y pwyllaf
Ac ith ben y cyfarchaf
Ac a fynnach mi ai gwnaf

¹Nage, Gwrthgrych.

ALLAN O DDRYLL O HEN LYFR YSGRIFEN

A gafed yn Ngogorthan yn y fl. 1759, mewn
llaw odiaethol, meddai Llywelyn Ddu.

ACHES ym leinist affei tyrwy ym byddin
Twrwf Catwallawn hael edhwyl a ydin
Esgar hyd haua a rhan chwefrin
Rhabawd y adveirch ai radlann medud?
Y uolud ar llyr llaun
Nauit glust deheu a mor eigiaun
Hevelys y llon nas arllu estraun
Hyd esgyr y wyr a daly yaun
Madganet mab brith¹ cyth mor radlawn
Kynneved echel aeth Kywryd Kamawn
Tewynt rieu Krawn rac proystlaun
Gardei ir panaued dyn dywyndaun Kymry
Pan rygreas Crist Catuallaun

As amoduy Duw y deur orchordon
Nys arlludion gwynt a thonawr
Nychluedyl am doddyw o wynedd glawr
Lladd y gwyr yn aer anoleith awr
Diau trafodynt lladd llafnawr
Rived o dud agynhennawr
Yd wnaed Cadwallawn pan gymhwyllo y
myd?
Tra barhao Nef ucheluit lawr

Ossidd arf y Mon ryphebyllas
Malgwn hevelyit haylon o guas
Ny ar arch Briniach ny ry dadlas
Ac eduin arnaddynt yn dad ruytuylluras
Ny buglait ywarthec nys arlleueir nep
Hymanaf Gweithen i dan adas
Ar wyneb Cymry Catuallaun uas

Dybit ymdouit y luydauc Prydain
Y digones guychyr gwallauc
Eilywod Gattræth fawr vygedauc
Allmyr a maen a gwiynawc²
Biw rewyt y rann rad Luossauc yu aer?
Yg cattreu gwyn gwesti varchawc
Esgor lluded llong llann gled yfawc
Yspyddawd Catwallawn Gaer Garadauc
vre

Wrth y gyfwyre gynne Efrawc

Kyweir dennmeir yc oneir Prydein
Pryder ior udic aduer
Kedwesid grut Kymry can differ y ysgwyd
Y ysberi pell yd glower
Cawawc cynhorawc cawgawc fer
Peuyr porth ysgewin Kyffin Aber
Canotor cathyl gwynnwyd gwenleuver
Golluchaf gleu hayl hilic naf ner
Aded gynt ethynt yn hyd irver hallt

¹Pict or Briton.

²Gwionawc.

Rac gawr pallt gorthrycher
A uouch nothi hael dimyn oer arglwydd?¹
Onid gordeil awyr a ser
Calwallawn ei miawn a ral ymher
Pydret.....

O LYFR GOGERTHAN, 1759.

RHAN rhen rhad gordden gwaith heinyw
Dylaith i bob gwyni aith
A chadwyd cyfraith
Cysgawd gwiniath geinyw
Dyddwyn ac addwyn cedeirn ynghadwyn
A gwedi cwyn cynnif
Cochwedd calanedd cyfyng freon
Cochwedd calanedd ev seggyf a renaint
Amnoethaint yngwarthaf nant
Seith angerdd au segyf, dwfyn, dwfyn,
gwaddyn, gwaddyn awallu
Tri gair am dri phair tri theulu
Tri M. tri nis deupi meddygon
Tair aer, aer am gaer o ganlon
Kadcad cyffylud ar saeson
Gwall gwall ou arfall ar gynhon
Graid greic goffelaig ddragon
A eryri fraith freon
Eryri a orfi ban welych
Daragon o nyuant a lewyth
Greid un bro greid agro gro yngwrych
Ar ysci asceini asgellwrych
Llestri llu ar helituth eleirch
Gwae wrth for nad gwrthdir a wrthrych

Drull yw hon o'r Gan. Tu dal. 160.

AUDYL.

Moch dau byt yggryt yggredyf carant²
Moch dau mynych dorr o³ *turneimant*
Moch dau rung saeson ryssyant ymdrychu⁴
A dibarch gladu a guassant
Moch day guyr Mannau er mynny molyant
A gogled dyhed diheu a gunant
Moch vyd ym prydein pryder achuant
Ac am deutu lloegyr llavar yt guynant
Am lithrau mab Henri enryvedant
Meint uyd ygguasgar yr ysgrydyant
Ysgeindorf⁵ voroed rif torfoed tarvant
Turf am y teruyn traha ny barchant
Ami disgoganaf escut levant
Guiryon val geuauc a gymmunant
Maur trachures llyghes lloegyr o fyrcuant⁶

¹ Qu. na vo uch, &c.

² Ymdrech. — Ll. E. D.

³ Korant.

⁴ Ysgain dros. — Ll. E. D.

⁵ Ar — Ll. E. D.

⁶ A gyrcant. — Ll. E. D.

Lluoed avledneis treis a geisiant
Am gyhoed ty roed¹ taer ostygant
Y tyreu kadarn yn uann y gunant
Am dal tyrra y turneimant
Am gyghaus undyd rif myrd a syrthiant
Am voroed kyhoed y kymynant
O honau disgoganaf na hilia plant
Ac nyt mi ae kel nys treulant
Oesvot adyvyt Dovyd ae divant
Brythlon ae treula penna urdant
Brith vyd a dybyd o dieter Karant
A Seis byd lauen pan y guelant
Dygogan tyvyrru erymes tra bydant

YMDDIDDAN Y SAINT A CHYBI.

WRTH FYNED I YNYS ENLLI.²

PAN oedd seint senedd Brevi
Yn ol gwiw pregeth Dewi
Drwy arch y Prophwydi
Yn myned i ynys Enlli
Yno i gofynnent i Gybi³
Bwy borthiant sydd ar weilgi⁴
Duw a ro cyngor ini⁵
Ar dir a mor yleni⁶
Cann haws⁷ gan Dduw roddi
Na chan ddyn diddim erchi
Mae medd y Prophwydi
Ddau parthiant byd or heli⁸

Gweddiwn Dduw o ddifri⁹
A goddefwn galedi¹⁰
Ni chair lles o ddiogi
Trech llafur no direidi

Yno i dywawd Eleri
O chredir llyfr Genesi
Ni rodd Duw ddyn geni¹¹
Heb lafur iddo iw borthi¹²

Wellwell fydd Duw oi addoli¹³
Waethwaeth¹⁴ Diawl oi berchi
Dirwest ffydd¹⁵ a gweddi
A orfydd bob caledi¹⁶

¹ Tyroed. — Ll. E. D.

² Aneurin ai cant medd rhai llyfrau.

³ I dywedasant (dyfod hon) wrth gybi

⁴ Pa (ryw) vwyd a geir yngweilgi.

⁵ Gyngor i chwi.

⁶ Ar dir a mor a drysni.

⁷ Mil can haws.

⁸ Deuparth da (y) byd yn heli.

⁹ Gweddiwch ddau yn ddifri.

¹⁰ A goddefwch (fawr) galedi.

¹¹ Ni roes duw ddyn iw eni.

¹² Heb ryw luniaeth iw borthi.

¹³ Foli.

¹⁴ Waethwaeth fydd.

¹⁵ Dirwest a chred.

¹⁶ Clefyri.

Y mwyaf yn nydd cyfri¹
Y mwyaf ei amherchi²
Yr hacraf ei ferthyri³
Teccaf a fydd ger bron Celi⁴

Nag ofnweh for heli⁵
Mwy nor fwyalch ynghelli
Nidd ardd nid erddir iddi
Nid llawenach neb no hi

Archwn i Dduw un a thri
Arglwydd yr holl arglwyddi
Iesu ar ei bum gweli
Yn dwyn o bob cyfelrhi⁶

AWDYL.

KYVAENAD kelvit
Kynelv o Dovit
Kyvaenad kyanan
O Crist kein didan
Ac vei gyverkinan
Am y gylchin huan
Ar gynniver pegor
Yssit dan y mor⁷
Ar gynnifer edeiniavg
A orug kyvoethavg
Ac vei vei paub
Tri trychant tavaud
Ny ellynt wy traethaud
Kywoetheu y trindaud
Din dyval y vawd⁸
Ni erfyll cospavd⁹
Cymmun bid paraud
In erbyn trindaud¹⁰
Bit glaf glevychaud
Ban wanha ei gnaud
I ddiovryd yssictaud¹¹
Gvae ti din hewid
Pir dodvid im bid
Onit imwaredit
Or drug digonit
Neud uit yth rehit
Yt vrit a kerit
Drud dy tihenit
Dy imtuin ar logelvit
Truach dy divet
Dy lafurav o uet
A segi a thraet
Ymplith prit a thudwet

Diavael¹ dy imteith
Dy iscar ath cedimteith
Corph diffit direit
Gobvill oth eneit
Corph ni gliuit
Pe lleveir y gilit
Pa roteiste oth revet
Kyn kywes arget
Pa roteiste oth olud
Kin pwll mwill mut
Ac i harvetud
Ac i diadaud
Ac ni rywelsud
Y meit a garyssud
Ac itoet owud
Y luru tenit dud²
Ad aon³ itaethant
Y kymmeint no ffinniant
Prid prin udechant
Othrud a geugant
Ag ysmortmant
Mal gosod amrant
A veleiste ogarant
A vu treis tra geissant⁴
Ny phecheiste guener
Oth vaur etyllter
Ni cheuntoste pader
Na philgeint na gosper
Pader priw traethawd
Gobvill o nebawd
Namyn y trindawt
Rhytalud istedlid
Tri seith pader beunit
A wu ag nid oes
Ac ni threghis eu hoes⁵
Moe y dinwassute merwerit, no phre-
geth efigil
An deid i glethvir gverth⁶ na buost
ussil
Ni phercheiste creireu
Na lloc na llanneu
Nid endewiste kiwreu
Beirt goveg hygleu
Ni phercheiste kivreith
Kreavdir new kin lleith
Llyaus anghivieith
A dodute ar di areith
Gwae fi pir imteith
Genhide in kyveith
Gwae fi pir wuu⁷
Ar dikivolu
Pan daethume attad
Oet bichan vi mad⁸
Neu rimartuad
Oth lavr kiveithad

¹ Y mwyaf ei glwyf ai dlodi.

² Rhydd a fydd yn nydd cyfrif.

³ Ar llaw a gar ferthyri.

⁴ Hagraf a fydd garn bron Celi.

⁵ Nac ofnweh ormod bwystri (prwystri).

⁶ Cyddfedhorni (klyvyri).

⁷ Yscid y dan mor

Ffawd.

⁸ Ni eruyn cospaud.

⁹ Trallaud.

¹⁰ Y diodrut yscant.

¹¹ Dihafal.

¹² Teint dud.

¹³ A duon, daon, ad bona.

¹⁴ Tragissant.

¹⁵ In hoes.

¹⁶ Gurth.

¹⁷ Wavf, wuu.

¹⁸ Vi anvad.

Arnun nin cred
Ni neb oth tremynt trvyted

AWDYL.

ENEID kit im gyneit
In agheu digerit
Gwir yw gvae vinneu
Pir daethoste im goteu
Nag irove nag agheu
Na divet na dechreu
O seith lawanad
Bann im se suinad
O seith creadur
Pan in roded¹ ar pur
Oet un tan llachar
Pan im roted par
Oet un prit daear
Nim dyhaetei alar
Oetun gwint gouchaf
Llei vyn drwg nom da
Oetun nyvl ar mynit
Yn keissav kedonit
Oetun blodeu y gut
Ar wyneb elvit
Am suinase dovrit
Im dodath ar devnit

AWDYL.

NAG un adneir un²
Neu runwared un³
Keugant kyuranghawn
Wide kywascaran⁴
A chiwnod senet
A cheugant kinadlet
A dadvirein o vet
Gvedi hir gorvet
Kyvaethawc Duu a wet
Y din in y deheu wuchet
A dyadu tan
Ar pobloet anylan
A lluch a tharian
A llyaws llydan
Ny lletraut lle dinag
Na didrif na diag
A wide tagde
Teernas arvereu
Dygettaur y trillu
Rac drech drem Iesu
Llu guirin guirion
Eiliu egilion

¹ Dodaeth.

² Neu unadneirun.

³ Neu runwaredun.

⁴ Kywiscarn.

Llu arall brithion
Eiluu brodorion
Trydet llu divetit
Syth leith gyweithit
Huiliant i glithuir im parthred dievil
In un in daon
Gan dull aghivion
Myn i mae meillion
A gvlith ar tirion
Myn i mae kertorion
In kyveir kyffon
Kein bit eu govalon
Gan gwlédig gorchortion
Myn i mae ebestil
Am teernas uwil

Myn i mae periw hael in i claer kyveistet
Rotiat bid beddrael nid gvael y gerennit
A chin deginnull enne eilivert vedit
Or saul dymguytat ar lleith dim gorbit
Ac ew gweith dvnvg nelemne dunbrodic dit
Nis rydraeth ryveteu kyvoeth rvyteu dovrit

AWDYL.

KYNTAW geir a dywedaw
Y bore ban gyvodaw
Croes Crist en wisc am danaf

Ar helv fy rhen i gôescaw
Hetyw untrev a glôaw
Nid ew wy Du6 nis credaw

Gwisaw am danaf in berth
Ny credaf coel canyd kerth
Y gwr am creuys e am nerth

I mae vi mrid ar debed
Arowun ar mor wyned
Etyl butig bithawl ket

I mae vi mrid ar kighor
Arowun myned ar mor
Etyl budig bytawd ior

Dyrehid bran y hasgell
Ar ovun myned im pell
Etyl budig bydawl gwell

Dyrchefid bran y hadein
Arowun myned Ruvein
Etil butig byta6d kein

Ystarnde wineu ffrvin gvin
Rhedeg hiraethawc rhawn rhin
Rhen new oet reid Duw genhin

Ystarn de wineu byrr y blew

Ruid ygniw rygig otew
Myn yt fyt trôyn yt fyt trev

Ystarn de wineu hir i neid
Ruid igniw rygig woteid
Ni lut ar lew trev direid

Trwm kytvot daear tev deil dris
Chwerv vuelin met melis
Rhen new rhôita de neges

O eissillit gwledig a gweith
Wdig wosprît, a Phedir penn pob ieith
Sanffreid fwyna de in imdeith

Heul eirioled arowned
Argluit Crist Celi Colovin Cred
Dwec viif wyn pechod am gweithred

Terwyn pisc tuth eleirch tonn
Trybelid areith
Duw i din a denvin kedimdeith

Gorôyn blaen pertheu kei gyvreu
Adar hir din bann cogeu
Trugar daffar Duw oreu

Mi ai gowynneis y Offeiriet bid
Ac hescib ac higneid
Ba beth oreu rhag eneid

Pader a bôyeit a bendigeit creto
Ae canho rhag eneit
Hid wrawd goreu gortywneit

Yskithrich fort a delhech ti
A llunhych tagnevet
Nyth vi tranc ar tragaret

Rho v6yd i newynawc a dillad
I noeth, a cheinc olychwyd
O Cyfyl dievil dothvid

Syberw a segur dolur
Ar eu cnawt guerth vynet tros vessur
Ystyr nithieu ni bo pur

Rhy hun a rhyvetudawd a rhywirawt o vet
A rhy etylldea o ynaud
Llyna chwech chwerw erbin brawt

Anudon am tir a brat Arglvit
A divan6 llawgar
Dit brawt bitawd ediwar

O kyvoti pilgeint a deweint
Dyhnaw a ymeitunaw seint
It keiff pob Cristia6n Maddeuant¹

¹Cyrreisiant.

AWDYL,

CUHELIN A'I CANT.

DEUS Ren
Ry mauy Awen
Amen fiat

Fynedig wa6d
Ffrwythlawn draethawd
Rhy bestawt

Herwit urten
Awdyl Keridwen
Ogyrwen amhad

Amhad anav
Areith awyr llaw
Y kau keiniaid

Cuhelin Bart
Cymraeg hart
Kit wrthodiad

Cert cymwynas
Ket kyweithas
Ni faintimeit

Gathyr kywystrawd
Kyvan volawd
Cluttawd attad

Kyvrguin genhid
Cor a chiwit
Cyhyd cydneid

Kywrgryn kywfle
Kywlan flamde
Kywvire vad

Kenedyl worord
Kywrisc woscort
Kyg hygneid

Kywolu wa6r
Kywaus mawr
Kir llavreucheid

Kerit vychod
Kerenit not
Clod achubiad

Clo celwit
Kant kalan kit
Kynnullyd greid

Cuhelin doeth
Kymraec coeth
Cyvoeth awyr llaw

Kelvit it gan

Clyvir vir Aeddau
Kywlaflan lev

Kert kyvlawnder
Kadeir dirper
Cadir wobr yw

Kan halogicion
Caffod eilon
Keinon wrthaw

Can tyirnet
Cathyl gyhidet
Kywrys wyn

Campus veirch
Canhyn au peirch
Kywreneirch glyw

Cor Garadred
Kenedyl noted
Ket kyvetliw

Lliwet a h6n
Llysseit eiton
Llun 'venediv

Llyd am kywor
Llog defessor
Llog porth anaw

Llygrin kydrun
Lledvegin grim
Llim yd grin glew

Lleuver synhvir
Llawer a vyr
Llwir id worriw

Gor pegwr gwlet
Drwy tangnefet
Het o hediw

AWDYL.

GOGONEDAWC Argluit hanpich gvell
Ath vendicco de eglvis a chagell
A kangell ac eglvis a vastad a diffwis
A teir finhaun yssit due uch gvit
Ac un vch elvit a y riscawd ar dit
A firig a pervit
Ath vendiviste Awraham penfit
A vuchet tragivit
Adar a gwen a attpavr a dien
Ath vendigaiste Aron a Moessen
A Vascal a femem

A seithnieu a ser a awir ag ether
A llyvreu a llyther
A physcawd yn hydir ver
A kywit a gweithret a thyvot a thudwet
A sawl da digonet ath vendigaf de Ar-
glwit
Gogoned gogonetawc Arglwyt

AWDYL.

BENDITH y wenwas ir dec diyrnas
Breisc don bron ehelaeth
Duw i enw yn nufin ymhob ieith
Dyllit en6ir Meir rymaeth
Mad daethost di ynghorpolaeth
Llyna mab gwyri gobeith
A dylivas Idas y leith
Bu drwy vevyl a thwyllvriaeth
Yn hudawl gwar gwassanaeth
Y Arglwydd bu hewit ac ni bu ddoeth
Ac hyd vrawd ni vu i arvaeth
Kyffei Bart Prydit
Ar y syt yn elfit
Ar hallt ar echwit
Ar graian ar mir ar syr syweddiaeth
Beirniad rhodiad llaru llaw fraeth
Mwi i dynwasswn i ganawn i edwaeth
Kyvoethen rhi nysyrdraeth
Mawr Duw heddiw moli dywr daeth

Bendith naw toryf nef ir kelvydd
Crawdur Cyfoetha6c Duw Ddofydd
A beris lleufer llewenydd
Hael vyhver heul yn dydd
Ail canwyll Cristiawn a lewychydd
Uch eigiawn lloet vilwedd vilenydd
A thrydydd rhyfedd yw merwerydd
Mor kv threia evd echwydd
Digones perew pedwerydd
Rhyvedd rhedeg dve dwfr ech6ydd
Kv da kvd ymda kw treigil kv threfna
Pa hyd anev evd vydd
Ympen y seith mlynedd
I duc ren y Rhyssedd
Y dat wedy nyd wyt
Iolune arabeir Cyfoetha6c Dduw Mab
Meir, a beris new ag elvit
O uffern a vu ran iti bu rydd
Rhen nef ry ffrynom ni dy gerennydd

Brenin gwrthwin gwyrrh uchaf
Y sydd y sy penn plant Addaf
Yssi per gadeir gadarnaf
Yssi hael diwael diwerhraf a diwir
Yssi o wir yd pridaw
I Duw mawr i Dduw llawr llariaf [fyw
I Duw gwinw g6engerdd a ganaw yn i

I Duw yn ddyd digeryd or defnydd i
dellaf
O bechu a bechwys Addaf
O bechawd cyn brawd pryderaf erbyn oed
Y dydd y del pawb oe bedd yn y deuredd
yn deuraf
Mal i bu pan vu oreuhaf
Yn un llu yn un lle teccaf
Hyt ymhen un bryn erbyn eu barnu or
teulu teilyngaf
Teilyngdawd wascawd osgordd naw gradd
nef
Vy Dews kynnu llawdd
Vy Deus Dominus menawd
Vy barddeir y beirdd y vedyssa6d
Fy maurhydic non fy mherchen
Fy mharch cyn tywarch cyn tywa6d
Am gadu i draethu traethawd
Yth voli cyn tewi tafawd
Am im cof mal Iob a ddywawd
Wrth y wreic y am dreic uffyldawd
Ban dywu gwas Duw diwarnawd
Attaw ir ymbrav ai briawd
Rhoddes ef ddirneid cyn dyrnawd
A bilwis o bilion i gnawd
Kan ydoedd hagen hygaf i roddion
A roddei o nebawd
G6naeth trugar y gardawd
Yn evr koeth kyvoeth y drindawd
Y mas maeistawd y mae mol
Duw adwin yn codi
A diwad pechawd wid wedi
A diwin kelu brad Keli
Kulwid Arglwydd nef naw canma6l
Attad gwenwlad vâd veidroli
Gwenwlit rhydd rhieiddun voli
Gwyn gar kar gwar gwirionedd kedwi
Ni ched6is Eva yr avallen pen barwys
Duw wrthi

Am i cham ni chymv a hi
Gwyth goleu a oreu erni
Rhyw dudedd edmic o gyllestic wisc a
gwisc6ys am deni
Perif nef a beris iddi
Ymhervedd ei chywaeth y noethi
Ag ail gwyrth a wnaeth ehelaeth
Arglwydd a erglyw ei voli
Ban vynnwys gochel y deli
Sef flordd y ffoes iddi
Yn yd oed aradwr yn eredig tir
Herwydd gwir y gweini
Y dywawd y Drinda6d Geli
Ew ai mam dinam dawn owri
A gwr gwyn twrr gwyr gwedi
Ni addaw y geissyaw yn gwesti
Or owris y win yddi
A gwelest gureic a ma6 genthi
A dy6ed tithau crolav gwironedd
Nith omedd yngweddi
Yn gweled y myned hebddi
Y randir a rhad Duw arni
Ar hynny y doeth digyfoeth gwerin
Llin Kain kadverthi
Toryf anwar enwir y hynni
Twr keisseid yn keissaw koeli
Y dywad un gwrthwn gwrtharab
Wrth y gwr a weli
A gweleisti ddynion dyn gowri
Yn myned hebod heb-drossi
G6elais pan llyvnais y lleudir degwch
A welwch i medi
Sef a wnaethant plant Kæi
Y wrth y medel ymchweli
Drwy eirioled Mair Mari oe gwybod
G6ybu Duw o heni
Ydd oedd y diffryd gyda hi
Yspryd glan a glendyd ynddi

Y GOGYNVEIRDD.

CANUAU MEILYR.

Meilyr Brydyt a gant yr Awdyl Varwnat hon i'w vreinawl uchelrat Gruffut ap Kynan Tywysawc Gwynet diffynwr a tharyan Kymru oll. A un uarw yn niwet y ulwyty'n 1137 wedi itaw deyrnasu yn uilwreit 50 mlynnet.¹

RHEEN nef mor rhyfet i ryfetawd
Riau rwyf elfyt rwyf i folawd
Rex radau vruo ryn fynghardawd
Rec rydeirinam ynn² rhan drindawd
Pann dyfo dofyf yn nyt pennawd
Peryf par urthfynn yn erbyn brawd
Pann gaffwyf i y gan glain glan gyflogawd
Can dyddaw angeu angen drallawd
Ac eu³ dra drymhaf trengi metwawd
Llys lleufer ynys gurus gorfyndawd⁴
Py dawant anant na phrydant wawd
Y Edwyn⁵ terwyn torf y forawd
Nid adfarn certau nid gau daerawd⁶
Ni duc neb ceiniad nag o honawd
Yn awen gyfrif kenif draethawd
Y ri a roai heb esgusawd
Gruffut glew dywal ar ofetawd⁷
Gwir gwae i werin gwin eu gwirawd
Gwr a lywai lu cyn bu breuawd
Blait bytin orthew yn derw blynghawd⁸
Yr perylg preitwyr peri flossawd
Pascadur cynrain⁹ Prydain briawd
Handoet gadgyfro¹⁰ o Anarawd
Ac ail o Run Hir ryfel durawd¹¹
Gwanai ynghyngchor eissor Medrawd
Mal Urien Urdden ai amgyffrawd
Gweled i ben llu ni bu defawd
Mur cadeu neuaddeu o ystyllawd
Cyn myned mab Cynan y dan dywawd
Ceffid yn i gyntet met a bragawd
O olo Gruffut yn rut fedrawd¹²
Cwynym¹³ dragon dwfn dygn diwrnawd
Ergyr waew brwydrin cyn rhewin rhawd¹⁴

¹ *Neu val hym*—Marwnad Gruffudd ap Kynan ap Iago ap Idwal ap Meurig ap Idwal Foel ap Anarawd ap Rhodri mawr brenhin holl Gymru.

² Rec rydeiri namyn

³ Ac yn.

⁴ Gorfywdawd.

⁵ I Edwyn, Etwyn.

⁶ Gan daerawd. [fetaut.¹² Fedrawd.

⁷ Orwetawd, oruetaut, or-

⁸ Deno blygawt.

⁹ Pasgawdur cywrain.

¹⁰ Handoed gan gyfro.

¹¹ Ddurawd, dinawt.

¹² Fedrawd.

¹³ Cwynyn.

¹⁴ Ruawd rywawt

Rynn¹ ruthrai dorfeit oet² rybarawd
Ry gadet³ Rufain reg atwyndawd
Ni fynnai gamhur garu nebawd
I gymeriait⁴ lyw dotyw dyrnawd⁵
Difa draig wron weinïon⁶ wascawd
Gogwyppo i Dduw oi diwetawd
Nad el⁷ yn rygoll oi holl bechawd
O gyfranc brenhinet brain fotawc⁸
Pan fai gyfluyt⁹ o wyr gwyhawc
Atcoryn deyrnet yn weinytawc¹⁰
Pob pump pob pedwar yn war weiniawc
Gwylynt golithrynt yn ogelawc
Rhaug un mab Cynan y cyndyniawc
Yr arynaic lew llaw diferiawc¹¹
Ni lut i erlid yn odidawc
Ceiniad cas agarw¹² syberw serchawc
Ced galwed unic¹³ nid oet ofnawc
Ar boh rai reitai yn aur rotawc¹⁴
Rag bytin Emrais drais drahawc
Cadau didudyt¹⁵ cletyf durawc
Cwl clywed cystut¹⁶ ar grut mynawc
Can gertau cyhoet oet arterchawc
O Ysgewin barth hyd borth Efrawc¹⁷
Dybu brenhin Lloegr yn lluytawc
Cyd doeth ef nid aeth¹⁸ yn warthegawc
Ni yn Eryri yn reiawc
Ni thorres i baur a fu breitiawc
Gruffut grym cyhoet nid oet gutiawc
A diffyrth i wyr yn Orwythawc¹⁹
Cyfamuc i wyr²⁰ a mil farchawc
Clywed i gyma ut tra bannawc²¹
Brenin brwydr efns gwrys gwellyniawc
Penn riau parau anoleithiawc
Perchen pefr ystre o re fyngawc²²
Modrydaf Cymry erchi farchawc²³
Ar wyneb neuat yn amniferawc

¹ Fryn.

² Oeth

³ Ry gaded

⁴ I gymeried

⁵ Dyrnawd.

⁶ Fron-weinïon.

⁷ Pan el.

⁸ Ffotawc.

⁹ Gyfluyt.

¹⁰ Rentyawg, reenydawc,

reuetawc.

¹¹ Differiawg, diferiawc.

¹² Cennad (kenyad) cas a

garw.

¹³ Kyd bei unyc.

¹⁴ Reidyei yn eurodawc,

anrhodawc.

¹⁵ Llatau (ladeu) didudyt.

¹⁶ Cwl clywynt, clywyd.

¹⁷ Eurawg.

¹⁸ Cyd daeth nid aeth.

¹⁹ A dyphyrth y wyr yn

orwetawg, orwythawc.

²⁰ Cyfamug ei wir. [awg.

²¹ Clywed a gyna yd traban-

²² Perchen peufer (peuur)

ystre or re vygawc.

²³ Ei rhi (erhi) varchawc.

Nerth Rodri rei rywascarawc
 Cyn myned mur ced yn dawedawc
 Dym guc neum goruc yn oludawc
 Yfais gan deyrn o gyrn eurawc
 Arfod faet feitiad¹ anghad weiniawc
 Yn llys Aberffraw yr ffaw ffodiawc
 Bum o du gwledig yn lleithiawc
 Eilweith yt aethum yn negessawc
 O leufer llyw camawn iawn dywyssawc
 Bu fedd aegylchwy² yn fodrwyawc
 Torressid gormes yn llynghessawc
 Gwedi tonnau gwyrth gorewynawc
 Dyphorthynt i seirch meirch rygngawc
 A fu³ neud gweryd yn war weiddiawc⁴
 Gwae a yntiried wrth fyf bradawc
 Ni wyl⁵ cychwil feirt cyhusseitiawc
 Tymp pan dreing terwyn torf diffreidiawc⁶
 Cwyniff ni bytif⁷ diebreidiawc
 Delw yt am gyrrwyf bwyf cynheiliawc⁸
 Crist cyflawn anwyd boed trugarawc
 Wrth Ruffut Gwynet gwylet fotawc
 Yngwlad nef boed ef yn draftadawc
 Nad i enaid hael yn waeletawc
 Hael a ri a renni ynny rhyhyt⁹
 Ni chronnai na seirch na meirch gweilyt
 Gwladoet ofynaic draig Gwyndodyt
 Gwr a roddei gad kyn dybu i dyt
 Gruffut grym angor eissor merhyt
 Marchogai escar ar elorwyd
 Arbennic cenfaint ceraint weinyt
 Cynrheinion¹¹ ysgwyd ysgororyt
 Yn i fu weryd i obennyt
 Ni bytai diwyth i lwyth oswyd
 Amugei dragon udd Mon meindynt
 Men yd las Trahaiarn yn Gharn fynyt
 Y dau dywyssawc deifniawc dedwyd
 Brenhiniet Powys au Gwenhwyssyt
 Gorau gwaith gwynniaeth ai gyweithyt
 Pan gedwis i wyneb heb gywilyt
 Cautynt cyfnofant cant cyfoedyt¹²
 Cyngen gymmynd gwytfdid wryt
 Taer tertyn assau talau trefyt
 Torri calchdoet turet trenyt
 Am drefan dryffwn rac eiroltyt
 Tyrfae rac llafnau pennau peithwyd
 Caith cwynynt certynt gan elfyt
 Cnoynt frein friwgic o lid llawryt
 Llenwyd dwreawr¹³ i fawr faessyt
 Delid meirch amlw a biw elfyt
 Gwern Gwygyd gwanai bawb yn i gilyt
 Gwaed gwyr goferai gwyrar onwyd
 Or maint a dyfu ar eu edryt

A duc oe gadau chwedlau newyt
 Cad rag Castell march maur ewedyt¹
 A Chadau Cynwric wyrenic wlyt
 Y gad gynghywair² ym Meirionnyd
 Arglwyd glew gadarn haiarn dytyt
 Ni fotes mawret en merweryt³
 Yngwaith y Waederw chwerw chwelidydt⁴
 Cad Geredigiawn gyfiawn gywyd
 Crefynt⁵ gwraget gwetw gotiwedyt
 Cad yn Iwerton dirion drefyt
 Gan ai canfu ni bu feryt⁶
 Cad rag tal Prydain prennial fethyt⁷
 Gruffut a orfu rag llu gwythryt
 Cad rag castell Mon mor digeryt
 Dybu oi gyffired gwared bedyt
 Dewissais in hau nid gau defnyt
 Ar emys i lys ai luossyt
 As rotwy fy ren rann dragwyd
 Yngwerth a rotes ar lles Prydyt
 Ni wtant fanfeirt ni faur gynnyd⁸
 Pwy a ennillo or do y syt
 Edewis eurwas clas Cymreyt
 Canawon mordai mynogi ryt
 Dytwyreo Owain Eingl didudyd
 Ennilot llyw ystrad lle i gilyt
 Gwelant glyw Powys i bell oessyt
 A hawt i ergryd hyd lew diwyt
 Cadwallawn gedawl o gynfedyt
 Cyntaic ar gann calan weinyt
 Gnaud gwarchan a gan eu haweinyt
 Yr arfod⁹ adwy hwy a orfyd
 Gruffut grym wriawr oe fawr verryt
 Nim didoles nu ny bu gelwyd¹¹
 Yn i fwyf gynnefin a derwin wyd
 Ni thorraf am car fy ngharennyt
 Carennyt y syt herwyd trined
 I Gristiawn ys iaun i gyrrhaeted
 Crefyt y Creawdr i cyfrifed
 I Ruffut gloyw ut ae cut tudwed
 Hyd nas gwnel pechawd pell eiliwed
 Pedrydawe deyrn uch cyrn Coned
 Cenis nis dygiff yn diabred¹²
 Marwnad mur tewdor mor dylyed¹³
 Cadernid rhewid¹⁴ cynn noe fynyed
 Ergynnai fy mhwyll o bell gerted
 A dyto mab Cynan maur amgyffred
 Can Grist cain forawd¹⁵ gwlad ogoned
 Pan gaffo penn gwyr peuer ymtired¹⁶
 Gan engylion foes nym oes neued
 Un undawd Drindawd drwy rybuedd¹⁷
 Gan glain gloyw addef yn nef drefred.

¹ Arnot naet ueithyat.

cynheilwawg.

² Eurgylchwy.⁹ Yny ryhyt³ Ant, a ni.¹⁰ Guladoet (ef) ouynneic⁴ Weidiawg, feitiawg.

dreic gwyndodyt.

⁵ Ni wyr.¹¹ Kyureinion.⁶ Dreifreityawc.¹² Kutynt kyfnouant cant⁷ Cwynis ni byddis.

kyuoedyt.

⁸ Delw yt amgyrws bwys ¹³ Lledawd dwy reawr.¹ Edwdyt.² Goglyweir.³ Y merweryt.⁴ Gwelidydt.⁵ Creynynt, creuynynt.⁶ Bo feryt.⁷ Prenuyal ueithyt.⁸ Genfyt, gynfyt.⁹ Yn arfod.¹⁰ Feuyt, ueuyt¹¹ Ni wybu (wy bu) geluyt.¹² Diabred.¹³ Nor dylyed.¹⁴ Rewyt.¹⁵ Ceinfolawd.¹⁶ Pefr ymtired.¹⁷ Yn undawd.

I DRAHAERN A MEILYR.

Meilyr Brydyt a gant yr Awdyl hon yn y lluyt y llas
Trahaearn vab Caradawg, a Meilyr mab
Riwallawn vab Cynvyn.

GWOLYCHAF ym Ren rex awyr
Arglwyd a wyr uym pryder
Pryder pryderaf yn fawr
Am uy arglwyd llawr llyw niuer
Ny dotynt dros uor etwaeth
Pobyl anhyuaeth Nanhyuer
Gwytyl dieuyl duon
Ysgodogion dynion lletfer
Cad a uyt ym mynyt carn
A Thrahaearn a later
A mab Rywallawn rwyf myr
O'r gyfergyr nyd aduer
Difeu ym pen y teir wythnos
Tru a nos¹ yd ith later

DIWEDD.

MARW YSGAFYN VEILYR
BRYDYT.

REX regwm rybyt rwyd ei voli
Ym arglwyd uchaf archaf weti
Gwledig gwlad oruod
Goruchel wenrod
Gwrda gwna gymmod
Yryngod² a mi
Addref adfant cof dy rygodi³
Erof ac ediuar y digoni
Digonais geryt
Yg gwyd duw douyd
Vy iawn greuyt
Heb y weini
Gweini fi⁴ hagen ym Reen ri
Cyn bwyf deierin diuenynni⁵
Diheu darogant
I Adaf ae blant
Y ry draethysant
Y prophwydi
Bod Iesu ym mru merthyri
Mair mad ymborthes y beichogi
Baich rygynnulleis
O bechawd annoueis⁶
Ry dy ergryneis
Oe gymhelri
Rwyf pob fa⁷ mor wyt da wrth dy ioli
Ath iolwyf ry purwyf cyn o'm⁸ poeni
Brenhin holl riet
Am gwyr nam gomet

¹ Tu a nos, trayan nos. ⁵ Diuenynhy.—MS.
² Gryghod, yryghod, MS. ⁶ Annofais.—MS.
³ Adureu aduant cof dy ⁷ Ua & wa.—MS.
rygoti.—MS. ⁸ Nom.—MS.
⁴ Gweiniui.—MS.

Am y drugaret

Om drygioni

Ceuais i liaws awr eur a phali
Gan vreuawl rieu er¹ eu hoffi
Ac wedy dawn awen amgen ynni
Amdlawd fy nhafawd ar fy nhewi²
Mi Veilyr Brydyt bererin i Bedyr
Porthawr a gymmedyr gymhes deithi
Pryd y bo cyfnod yn cyuodi
Y sawl y sy³ met armäa fi³
As bwyf yn adef
Yn aros y llef
Y lloc a achef
Aches wrthi
Ac ysi didrif⁴ dideul ebri
Ac am y mynwent mynwes heli
Ynys veir uirain
Ynys glau yn glain
Gwrthrych dadwyrain
Ys cain yndi
Crist croes darogan
Am gwyr am gwarthan
Rag Ufern afan
Waban westi

Creaödyr a'm creöys am cynnöys ym plith
Plwyf gwirin gwerin Enlli

Tervyn bardoniaeth Meilyr Brydyt.

GORHOFET GWALCHMAI.

E HUN AI CANT.

MOCHDWYREAWG huan haf dyfestin
Maws llafar adar mygyr hyar hin⁵
Mi ydwyf eurdedf diofn yn nhrin⁶
Mi ydwyf llew rag llo lluch fy ngordin
Gorwylais nos yn achadw fin
Gorloes rydau⁷ dyfyr dygen freidin
Gorlas gwellt didrif dwfyr neud iesin
Gordyar eaws awdyl gynnefin
Gwylain yn gware ar wely lliant
Lleithrion eu pluawr pleidiau edrin⁸
Pellynig fy nghof y' nghynteifin
Yn ethryb caru caerwyd febin⁹
Pell o Fon fain ydwyti dwythwal werin
Esmwyth ysyd¹⁰ yn aserw gyfrin
Yd¹¹ endewis enau yn achlysur gwir
Ar lleferyd gwar gwery ei lain
Ac er¹² lles Owain hael hual dilyn
Dychysgogan Lloegyr rag fy llain

¹ Yr.—MS.² Amdlawd uyn tavawd
ar uyn tewi.—MS.³ Arma a ui.—MS.⁴ Ac yssi ditrif.—MS.⁵ Mygy hear hin.—MS.⁶ My ytwyf eur detyf di.

ofyn yn rin.—MS.

⁷ Lleithryrou eu pluawr⁸ Rydau.—MS.

pleidyau etrin.—D.D.

⁹ Ethrip caru caerwys

vebin.—D.D.

¹⁰ Yssyt.—MS.¹¹ Yt.—MS.¹² Acar lles.—MS.

Llachar fy nghledau lluch yd ardwyl—glew
Llewychedig aur ar fy nghylchwy
Cyfun westlawg dyfyr dyd neud gafy¹
Cathl o ar adar awdl osymwy
Gorfunig² fy mhwyll ymhell amgant
Hedyw wrth athreidiaw tir tu efyrrwy
Gorwyn blaen afall blodau fagwy
Balch caen coed bryd pawb parth yd
garwy

Caraf Gaerwys fun fenediw deithi
Cas genyf genthi ni gynhelwy³
Gennilles a'm llif ced a'm lladwy—ar air
Fy muner nid mawr imi fy ngofwy
Gwyn ei fyd padiw Duw yd ragwy
Rieinged rwyh wryr wared Lywy
Llachar fy nghledyf lluch ei anwyd
Y' nghanid llewychedig aur ar fy ysgwyd
Lliaws a'm golwch nym gwelsant er moed
O rianed gwent gwyllt ym crybwyllid
Gwelsis rag Owain Eingyl a'u hadoed⁴
Ac o du ribyll rebyd y' ngreid
Gwalchmai ym gelwir gelyn y saeson
Er⁵ lles Gwledig Mon gweint ym mhlym-
nwyd

Ac er bod Llywy lliw eiry ar goed
Pan fu aer rag caer cyforiais waed

Gwaedreid fy nghledyf a godrud y'
nghad

Y' nghyfranc a Lloegr llawr nid ymgud
Gwelais o arfod aerfab Gruffud
Rialluoed trwch tebed ossud

Gwaith Aberteifi terwyngad Owain
Gwyndeyrn Prydain priodawr ud
Gorisymed⁶ glyw o'i glywed yno
Rag gorwyr Iago⁷ gwyar drablud [Eingl
Gwalchmai ym gelwir gal Edwin ac
Ac i gynnwrf llw hud⁸ wyf llofrud
Ac ys imi dystion a'm testyn ganthud⁹
O essillyd cynan coeling dad hanud¹⁰
Ac er bod a'm deu feirch¹¹ o du balch fre
Freidyn

Nid athethaf drin drwy ym gythrud
Carafi eos fai forehun lud
A golygon hwy'r hirwyn ei grud¹²
Caraf eilon mygr maith arnadud
Eiliwed asserw a seirch cystud
Ni charyf llawyr fy llawr gy¹³
Chan gynif cynnor gywth gwned
Hut—ny hwynt¹⁴ a mi mor wyf dirr

¹Cyfun westlawc dyuwr ²Ac ysymy Dyston am
dyt neud gawy.—MS. testun ganthut gan-
& cawfy.—MS. thud & ganthunt, MS.

³Gorisyntic fym pwyll.—¹⁰Dad hanut.—MS.
&c.—MS. ¹¹Deuneirch.—MS.

⁴Cynhalio ¹²Y grut.—MS.

⁵Ea hadoed.—MS. ¹³Geiriau yn y banau ar ol
⁶Ar.—MS. wedi eu dileu yn yr
⁷Gorisymet.—MS. hen lyvyr.

⁸Iago tywysawg gwyned ¹⁴Huynt.—MS.

⁹Ac y gynnhwryf, &c.
—MS.

Er gwyf: gweilging¹ porffor pwyll
Ni dirmygaf gof² cyfyrdelid y
Nym rodwy rwyd eirioes v.
Ach llywy o gynllewyth hua.
Air yd gyfachlud

Achubais rag llu lliwed
Llwyprynt llenwynt
Gynnwys Owain yn argl
Lyais or gyfergyr er

yn ehegyr
Cymynid ar dres droch lynges lyr
Lluch fy nghledyf fy ngheiniaw ni llwyd³
Ni lludias ym llaw llad ni gwyr
Gwelais angerd ri rag craig Gwydyr
Pan amwyth ud Mon maws o'i dymyr
Gwelais yn Rudlan ruthr flam rag
Owain a chelaned rain a rud fehyr⁴
Gwelais yn ymo⁵ yn amrygyr
Tewi ganllw awyr o anystyr
Tored Caerfyrdin y' ngwrthrin gwyr⁶
Gordyar ei dreis⁷ Emreis eryr
Dychluded teyrned teyrnged idaw
Gwledig Aberfraw a gwlad Ynyr
Endewais i eaws a'm ryhiraeth er gwyf⁸
Gweilging porffor pwyllad fyfyr⁹
Pell nad hunawg gwen gogwn pa hyr
Pan dyfrigtrawd blawd blaen afallgyr¹⁰
Bid ewynawg ton tu porth wygyr
Bid swysawg serchawg banawg breuyr
Breudwydiaw er bun balchliw arien dos
Ys odidawg nos neu ym hepcyr, hawd
wyr di er gwendir goleithychir honaf
eu gorfelyn eu ongyr¹¹

gerdawf fymarch mawr ys profais
wng penwae'd barth a phorth Gemaïs
an haelion hywyd hawd y treidiais¹²
charedig bobl ba hyd dulliais

Owain a unis fy mryd¹³
ew hyder hud ys cefais
ryg mygr y gwelais y
gwr gwr d i euraïs, Gwaith
y ystofysid cynnif cyn
llad o Loegr llew Din Emraïs

Carafy yr ednan a'i llarian llaïs
Cathl fodawg coed cadr ei ethais¹⁴
Cyfum goluth bun ban ym dyneirch¹⁵ o
bell

Pwyllid erof ar ni lefaïs
A minnau o'm cof cefais defnaïs
Defawd oi adawd oeth ystyflaïs

¹Gweilgig.—MS.

⁹Uyuyr.—MS.

²Ny dumygaf, &c.—MS. ¹⁰Pan deurictrawd blawd

³Nyllwyf.—MS. blaen enellgyr.—MS.

⁴A chalanet rein a rut ¹¹Y ongyr.—MS.

⁵uehyr.—MS. ¹²Hywyf hawt y treit.—

⁶Ymo & ymro, MS. [MS. MS.

⁷Yg gwrthin & gwrthrin. ¹³Unis ym mryd.—MS.

⁸Gortary dreis.—MS. ¹⁴Cathyl uodawg coed ca-

⁹Am ryhiraeth yr gwyf. dyd y etheis.—MS.

—MS. ¹⁵Denneirch.—MS.

Dymhunis tòn wyrdd wrth Aberfraw
Dychyrch tir tremud dychlud anaw
Dyysig¹ yd gân ednan arnaw
Argoed nwy asswe² aserw yndaw
Ail wydle didrif didwrf gyfiaw³
Adawd⁴ ym gwrthrawd gwrthred hod-
iaw⁵

Angerdawl fy march ym maes caew
Er⁶ lles ner Cynan cynwediawn faw⁷
Arglodig gwendyd gwyn assyned pawb⁸
Prydain allwedawr oll yn eidiaw⁹

Endeweisi eryr ar ei gidiaw, dyfyn
Dyraith Gwyned gwyar idaw
Pan amwyth Owain aur a threfi Dinbych
Dyd yn ystrad aesawr dreuliaw

Dybrysiais innau yn aroloed i Eingl¹⁰
Dyfydded yn Lloegr rag llwybr fy llaw
Derllydid fy nedf fy newisaw¹¹
Y' nghanellling fro dy siliaw¹²

Dymhunis tòn wyrdd wrth aber Dau
Dychyrch glan glaswyn glwys y frydau
Diessig yd gân ednan enau
Addawd¹³ ym gwrthrawd gwrthred gerau
Adwen gwellt didrif pan dyf diau
Adwen balch caen coed cadr ei flodau

Adwen yfeisi fed a'i fenestri o aur
Yn llys Owain hir hwyr dilidau¹⁴
Dymgwallofed ei win¹⁵ o'i wen adaf ud
Yn Arfonig Gaer ger hiriell bau¹⁶

Derllesid i'm llaw llad ym godau
Y'ngwaith Maesgarned gan freyrau
Dyhepeyr alaf¹⁷ elyf doniau
Dychlud clod Brydain bedrydanau
Dygwystlir idaw o Din Alelud¹⁸ gogled
Draig yw yn dyhed drawen yn dehaw

A Duw yn cyntefin cain hindyd
Araf criw haf hyfryd dedwyd
Adfwyn dydaw dyfyr dychward gwyr
wrth echwyd

Ogfanw a chegin a chlavedawg drydyd
Dymhunis tòn mor y merweryd
O Abermenai mynych dyllyd
Dy goglad gwenyg gwyn gyngreawdyr
fynyd

Morfa Rianed Maelgwn nebyd
Neu dreidysi¹⁹ tra lliw Lleudiniawn dre-
fyd

Neu dremyrth eurawg caer Aderyd
Ac wrthyf cyferchyd o deyrned Prydain

¹Diessig.
²Aswy.
³Eil wytle didrif didwrf gyfiaw.—MS.

⁴Adawd.—MS.
⁵Hotyaw.—MS.
⁶Ar.—MS.
⁷Faw.—MS.

⁸Assy met pawb.—MS.
⁹Eityaw.—MS.
¹⁰Arloed i Eingl.

¹¹Derllytid uyn detyf uyn dewissaw.—MS.

¹²Yg gadellig uro dysiliaw
¹³Adawd.—MS.

¹⁴Hwyr dilideu.—MS.
¹⁵Dym gwallowed.—MS.
¹⁶Yn arvonig caer ger hir-
iel beu.—MS.

¹⁷Dy hepkry alaf.—MS.
¹⁸Dunbarton.
¹⁹Neu dreitysy.—MS.

Pa fron heilin haelaf y syd
A minnau ym cyhud heb gywilyd
Ef ydoed Owain hir hywystl bedyd
Ac andawd o fun nenwawl defnyd¹
A dyfnwys a mi maith garennyd
Ac ym daerawd y draul o dra newyd
Ac amrant hirwrwn a grud hirwlyd
Ac yn llys afneud² ym eidunir
Hynoeth oeth dybydaf o dybwyd ryd
Ac os Duw o nef neu yn cynnyd
Ceinfod gan Llywy oni lawr ymhuny³

DIWEDD.

GWALCHMAI AI CANT I OWAIN.

ARDWYREAF hael o hil Eneas
Adwyreaf glew llew lluch efras
Ardwyreaf dechaf o deyrned Prydain
A theyrnas cain Owain eur-was

Ardwyrews fy nhad⁴

Ei fraisg⁵ frenhindad

Ar awen am nad

Ei rad ragfras⁶

Ardwyreaf innau fan cyhorawr fosp⁷
Ar barabl perwawd ar draethawd dras
Am cyhud am ud iawn eissillyd Idwal
Nid el heb dial mal galanas⁸

Ac yn llys Cadwallawn gan gedwellin
Lliwed ai cofaed ced gyfadas
Cynhelweis o draig dragon wanas
Cynhlwylleis Gemais Gymry dinas

Neum carws Owain cerdawd yn was⁹

Gnawd wedi ryserch ryseiliaw cas

Neum rodes o'i fud heb oludias

Gorwydawd fyrf gnawd faw gymwynas
A mi neud adwen ar naid ym laen¹⁰ y
gas

Gawr aml¹¹ a llafnawr ar flawr flaid

A braid ym arwar ar bar golias

Abrwysgyl ei faran¹² ar gân y glas

Gloes eisioes esgar

A'm cur mal carchar

Ac angerd anwar

Gnaws dar dan ias

Ac yn orau dyn Duw rygrees¹³

Cyn ei far arnaf neuaf na'm llas

Ac o'r maint y syd

Arnaf o geryd

¹Defnyt.—MS.

²Llys afneued.—D. D.

³Ceinuod gan lywe ymy

lawr ymhunyt.—MS.

⁴Yn tar.—MS.

⁵Y vraise.—MS.

⁶Y rad racuras.—MS.

⁷Cytorawr fosp.—MS.

⁸Dial mal galanas.—MS.

⁹Certawd yn was.

¹⁰Neid ym laen, amlaen.

¹¹Amyl.—MS. [—MS.

¹²Y varan.—MS.

¹³Ry kreas.

Cymyd a'th brydyd¹
Ni byd yn fas²
Mab Grufud greid am dias
Maith dy dreisiau drag Ewas
Ath lawdaf ith lawn urdas
Ath lawd³ pawb pen teyrnas

DIWEDD.

ARWYRAIN OWAIN.

GWALCHMAI AI CANT.

ARDWYREAF hael o hil Grufud
O adian Cynan ceinwydiawn ud
Owain yd elwir
Arglwyd hywyd hir
Ef am dir yn wir
Yn wyth gyhud
Ef y'ngraid y'ngrew yn llew llofrud
Ef y'ngryd y'ngryn yn ryn rybud
Ef gwr gwelitor
Goleith y dewdor
Rag ofn yn angor
Hyd oror morrud⁴
Ef gwnaeth yn ungad dwy gad digud
Yn undyd herwyd herwyd
Cad fawr Faes Garned
Cad ystrad Astyrwed
Cadarn gywrysed
Cedeirn ossud
Cant a dau y'ngrau⁵ y'ngghrair achlud
Cnud a chnud a fud ymdanadud
Cad ar grad arall
Cad gawad guall
Cad mal bad a ball
A phellt ar grud
Cad a chedwyr Lloegr a llwgyr y fud
A gorfod i fod i fab Grufud

DIWEDD.

GWALCHMAI AI CANT I OWAIN GWYNED.

ARDWYREAF hael o hil Rodri
Arwyad gorwlad gwerlin teithi
Teithiawg Prydain
Twyth afyrdwyth Owain
Teyrnain ni grain
Ni grawn rei

Teir lleng y daethant liant lestri
Teir praf prif lynges wy bres brofi

¹Cymyath brydyt.—MS. ²Ath lawt.—MS. Ath
³Ny bryd yn uas.—MS. lawd.
⁴Rac ofyn an angor hyd oror mor rut.—MS.
⁵Deu yg kreu, &c. MS.

Un o Iwerdon
Arall arfogion
O'r Llychlynigion
Llwrw hirion lli

A'r dryded dros for o Nordmandi
Ar drapherth anferth anaf idi
A draig Mon mor drud ei eissillud yn aer
A bu terfysg taer i haer holi
A ragdaw rewys dwys dyfysgi
A rewin a thrin a thranc cymri
Ar gad gad greude
Ar gryd gryd graende
Ac am dal Moelfre
Mil fanieri

Ar lad lad lachar ar bar beri
A fwyf fwyf fyrfgawd ar fawd fodi
A menai heb drai o drallanw gwaedryar
A lliw gwyar gwyr yn heli
A llurygawr glas a gloes trychni
A thrychion yn dud rag reidrud ri
A dygyfor Lloegr a dygyfrang a hi
Ac eu dygyfwrw yn astrussi
A dygyfod clod cledyf difri
Yn seith ugein ieith wy feith foli

DIWEDD.

GWALCHMAI AI CANT I OWAIN GWYNED.

ARDWYREAF hael o hil Iago
A gennys dra chas dra Chors Fochno
A gychws glyw Flandrys a flemychws i
eu bro
A bar yndaw yn diolo
A lithws llwydgun ar fun fo
A borthes branhes Brynaich gyfro
A gymhellws treth o Dwr Penfro
A elwir o wir orau Cymro

DIWEDD.

ARWYRAIN OWAIN GWYNED.

GWALCHMAI AI CANT.

ARDWYREAF hael o hil balch run
O Faelgwn Gwyned gwinaeth reidun
O Gadwallawn Law hir llawrfab Ein-
iawn Yrth
O arth orben aerbost catgun

DIWEDD.

AWDL

A GANT GWALCHMAI I DAFYD MAB OWAIN.

ARAF haf hear gweilgi
 Eirioes coed oergled celli
 Allwynin ossid o symud arglwyd
 Erglyw Duw fy ngwedi
 Anwyd prophwyd prud ioli
 Ud nefoed reg oed rodi
 Amser ym ceri ef carwn dafyd
 Y defawd am llochi
 Ni llwyd fy llechfod hebdi
 Carenyd Dafyd dyfn fri
 Nym rwyd geidw rodri nid reidus
 wrthyf
 Nid gwerthfawr ganthaw fi
 Nym gwna o neb tra trosi
 Trðsof ir gof arglwydi
 Mor yw gwael eu goloi
 A gwlad Cymru mor gymri
 Nyd mod mau dewi heb honni pw
 oedylnt
 Prynesynt eu moli
 Owain angerdawl anaw anfeidrawl
 Aer wrawl wrlydri
 Cadwallawn cyn ei golli
 Nid oed a lludw y llawdai fi
 Cadwaladr cerdgar cerdau cyfarwar
 Cyfarfu a'm perchi
 Madawg madioed godoli
 Mwy gwnaeth uy mod no'm codi
 Un mab Maredudd a thri meib grufnd
 Biau bud beird weini
 Irdud urdas gymhelri
 Callon clywaf yn llosgi
 Lleaws teyrned lliaws dyfryded
 A'm dyfrys eu trengi
 Trangaf truafr trueni
 Tranc am cennis cyn no mi
 Medyg a iolaf
 Medyg plant Adaf
 Y Duw uchaf erchi
 Archaf arch i Grist celi
 Wy gaffael caffaf rei
 Cynhysgaeth dofyd
 I gynnif dafyd
 I gynnal ei deithi
 Can glod a gorfod gofri
 Gwyr a thir a hir hoedli

DIWEDD.

CANU A GANT GWALCHMAI I
 RODRI FAB OWAIN.

DYMGWADOLES Duw dyfyn bwylladoed
 Dymgwallofies bod bud ar gyhoed

Dymgoluch gogled gweglyd luoed
 Dymgodau dehau dyhynt breidioded
 Dychrymynt fy nghlod y' nglud fandoed
 Dymceyreirch pawb ym mhob lleoed
 Pwy gorau gwledig yn y gwladodod
 Dysgwrtheb gwrthrawd gwrthrod i honni
 Hwnnw yw Rodri rwyd ar oloed
 Ar wehelyth byth brys wy anloed
 Adaw wy wallaw o well gadoed
 Arlludiaw Rodri i rodwyd y del
 Nyd gochel ryfel rialluoed
 Nyd gwr gwyr i amug aml gnudd gynyfedyd
 Ai chantrefyd ai chantrefoed
 Nyd ef Rodri mawr mur ciwdodoed
 Nwy pen cynmadled pob cenedloed
 Ys ef Rodri hir huysgwr deyrn
 Huysgwrthyr cedeyrn y cadwennood
 Ac o Rodriawg rwyf lliwydoed
 Rodri rad gymryd y byd fydoed

Bid ged gynnefawd gynnefin cyfrein
 Cyn twrf dwyreid dwyre brwydrin
 Bid wych y gogled uch gwled uch gwin
 Bid lew yn deheu yn ehang fin
 Bid gymry ny gnaws yg gnawd feithrin bar
 Ac ym cyfeillt car corf fysgiolin
 Ac os mi ai haed herwyd twyllrin
 Nym bo un cyfieith namyn Cain
 Caraf Rodri draws dreis gyfredin ei enw
 Yn Efrai ac yn Lladin
 Ac ym mhob cyfieith yn gyfiawin
 Hyd yd breswyl hwyl haul Fehefin
 Gollewin wledig wlad teithiawg hael
 Gwyr ail gyfael gwrawl gofawg
 Gorsaf teyrned gwersyll wychawg
 Gorsed i lluoed gorsaf nerthawg
 Gorsefyll yn ryd rodawg annibellt
 Nid heb waed ar wellt ar wallt peithiaog
 Ac o Rodri oed y Rodriawg
 Mae yntau orau un tormennawg
 Tormennoed anloed an llyw tiriawg
 Torfoed eurdorch oed am eurdorchawg
 Teyrnfab Owain tremynniad trais hir
 Treth treulir a'i dir yn digasawg
 Traethaf o honaw honnaid farchawg
 Tra ym donwy Duw dawn arderchawg

Ban yd ran ei rad i rodolion byd
 Balch ei fenwin beilch ei faon
 Ban bref biw yn riw rag edeon
 Pan orch eol cad cedawl wron
 Ban beisg berion a bwystgunion—coed
 Cadr bonhed bud a berthion
 Cyffafan taerdan rag teyrnon
 Cain felaig pen draig a phendragon

Dragonawl feidriawl fadiain yn elfyd
 Alaf geinryd elw dy ganrain
 Dy ganred dy ged dy gyfwyrain

Dy gynnif dylif dedlid gymain

Dy gymari gymryd

Dywyn dy wynfyd

Dy gangau genyd

A'm pryd a'm prain

Dy wasgar cynnygyn rag dyrain

Dy gwesgryn drudwyn drudwyr Llundain

Dymgorillwyd arglwyd argrain wyr Grufud

Dadanhud anghyd angerd Owain

Dychyrcaws fy llyw llew mawr mirain

Dechennis dewis deurud goelfain

Dy warae orau dy orwyrain

Dy orofyn ar bawb hyd bell Rufain

Dysgwedwn gwelsant ar gan celain

Am draeth Edrywy adrywed brain

Erbyned erfai

Eur falchwawd walchmai

Yn awr difai

Yn urdedig

Yn synwyr yn llwyr yn llunedig

Yn faith ferth yn gerth yn goethedig

Yn enw un orig, yn emeinig emyd

Ediebrid ny diodrig

Nys muner na fer na fynedig

Nys difeirn cedeirn cad arglodig

Nyd yn wryr yn war

Yd wesgryn esgar

Yn wythtar yn weithfudig

Yn hywyd yn rwyd rag hwyedig

Yn ried Gwyned gwynfydig

Yn gar gan Dofyd yn ei garennyd

Yn dragwyd annhranghedig

DIWEDD.

ARWYRAIN MADAWG MAB MAREUD.

GWALCHMAI AI CANT.

ARDWYREAF deyrn eurgyrn adawd

Eisor cor cwblawd estrawn drallawd

Ystryw dra-mesur

Ysgawl pybl pobldur

Present penadur

Prysur durawd

Prydain â danad

Prydydion borthiad

Boed cyfoed dy rad

A'th wlad a'th wawd

Ethiw dy ergryd

Yn eithafoed byd

Arthur gadernyd

Menwyd medrawd

Madawg maws odrud

Mygrfab maredud

Meiriau drablud

Drablawd fosawd

Ac yssid arnad ar neb uwy gnawd

Na mwy gronni eur nog erwaint flawd

Ni ryd rwyssg eryr

Hyd troed o'i dymhyr

Yr ofyn herwyr

Yn herw ystawd

Nyd haws yth esgar esgor dy gosbawd

Na chaffael tywyn ni bo tywawd

Nid oes gystedlyd

I hael hefelyd

Or a pyrth bedyd

A fyd a fawd

Nyd ydyw yn fyw

Ni daw ni dodyw

Ni chynan ni chlyw

Ni chlud molawd

Hyd pan del Cynan cain adfwyndawd

A Chadwaladr mawr mur pob ciwdawd

DIWEDD.

MARWNAD MADAWG MAB MEREDUD.

GWALCHMAI AI CANT.

CARU Duw diwellig ymdired

Cyrchaf car cerennyd afneued

Car am oedd nym oes

Corawg fynawg foes

Corf eirioes, aur fy nghed

Caru dyn nyd dilys ogoned

Can dyddaw i fraw frwyn dynged

Cerais ud Powys

Cerifi fordwys

Cosb lloegrwys llaw hyged

A hedyw ni hawdd wyf oy fyned

Nym byd bun nym beidd dyn dyhuded

Dyhed dym goryw

Diwed arwyd yw

Diliw ryw, rin golled

Rewin mawr am wyr wawr waredred

Rwysg heb warth

Rwyd o'i barth ymborthed

Rydost fy mhenyd

Rydrwm fy nhristyd

Rym ergyd oer goded

Rag galar garw afar efrifed

Ryfei farw cyn Madawg mad aned

Cynawon cadud

Cadrfeib Maredud

Cad gyhud gynnired

Cyn arfod yn oes fod fy nghed

Mor gresin frenhin gwyn gogoned

Gruffud gredf uwel

A grym hy hywel

A hywyd oloed

A hwyaf arnaf ernywed

Ar deurud Fadawg fod tudwed

Tudwed to yd edrith fyth fyd cymry
 A chymri a chymrwyn
 A chymradw a hirgawd hirgwyn
 A hirgur o dolur ei dwyn
 Ac i duw o'i dawn
 Yd archaf i arch iawn
 Awdl frwythlawn
 Frwyth gymmwyn
 Cyfedmig geilig gal wenwyn
 Cyfeisor êchdor ach drylwyn
 Trilliw ei lafnawr
 Treulyn ysgwydawr
 Trylew fawr falch derwyn
 Tyrfa torf terfysg heb difwyn
 Heb diwad yn orwlad orllwyn
 Gorllecheisi eisiau
 O'i oesfriw aefriau
 O'i angau anghlaear
 O freidin freenhin freidgar
 O Fadawg o'i fod yn daear
 O nenbren Powys
 O draig dragonwys
 O diphwys ei dafar
 O difeithiad Lloegr llafn dyar wrth ud
 Nyd wrth fedr ei alar
 Galwaf Duw gan deifniawg adfar
 Gal ofyd huenyd huarwar
 Hywir draws draglew
 Hywerth feirch orthew
 Eurllew llech ysgar
 Lluch ysgwn pan esgen ufeliar
 Llawch eirchiad llaw borthiad adat
 Llerw falch farchawg
 Llafr fawr fam Fadawg
 Llary llysaug llyosgar
 Llywelyn llyw diarchar
 A llawen cyn y bo llafar
 Llawfryded frydau
 Yr Madawg ys mau
 Marth gofiau gyfsgar
 Aes gychwyn ysgwyd wyn wanar
 Ysgor corf ysglyf torf taerfar
 Esgud ei angad
 I esglywu gwlad
 Gwleidiadon gyngwasgar
 Gwae gymry gymri gyfagar
 Goloed grud hyged hygar
 Hygar glew hael ud
 Hael fab Mareud
 Hawl odrud gwaedreid cad
 Ced eglur cedeyrn gur gyrtiad
 Cad analwg crai cyflwg cywlad
 Cywleidiadon cyhoed nerth oed nawd
 Cun gynnewd gynniad
 Cenytesid llawr llwyr drefad
 Llesgen deg llysoed cyfarad
 O ben Pumlumon
 Hyd borth Caerlleon
 Pair dragon draig furthiad

O Fangor fangeibr oleuad
 Hyd orwyd Meirionyd meidriad
 Medresid mawr ri
 Mawr ran gan deithi
 Arwystli arwyste rad
 Aur hwysgynt wyr Bledynt bleiniad
 Aergorf torf terfyn achubiad
 Och Duw na dodyw
 Dydbrawd can deryw
 Derwydon weini nad¹
 Diwreidiws Powys peleidriad, ryfel
 Ry farw ud gwlyb ystrad
 Astrus chwedl ry chweiris i Gymry
 Ystryw chwerw nid chweriau i ryle
 Ail marth mawr mor de
 Ail yrth ail syrth fe
 Ail gawd gne gnawd gyfre
 Ail diliw dilain draig erhy
 Ail dyd brawd braw ystawd ystle
 Ail llam am edfyn
 Yw llad llywelyn
 Ail dechryn am dechre
 Ail dewr ud ai tryngud trynde
 Ail drais wael am hael am hynny
 Am orwyr Bledynt
 Ym gorflawd lledeynt
 Aml edfynt am dyle
 Am adfod arth arfod arf he
 Heb edfryd y' ngweryd wely
 Gwelais dorf am dwr
 Gwelais wyr am wr
 Am wledig Edeyrniawn
 Gwelais frad a chad a chamawn
 Cyfrwng llew a llyw Meryniawn
 Gwelais Loegr y' ngrwn
 Gwelais ais yn dwn
 A thonwaed ar estrawn
 Gwelais haul yn heiliaw ban llawn
 Yn medu medged i oru eirchiawn
 Gwelais wehelyth
 Ac eu trefnau tryth
 Ac y treth ni ogawn
 Gwelais gynt wy cenynt cw dawn
 Rag Madawg mechdeyrn Lleifiawn
 Lliaws twr twnfriw
 A gwaed freu am friw
 A Ffranc trweh trathawys
 Lliaws torf o derwyn Argoedwys
 Am ud glew a glywid a Lloegrwys
 Lliaws bard a borthid ar ei wys
 Ar ei fed o felged gwlad achrwys
 Lliaws eurfeil fawr
 Yn llys llary a llawr
 Heb hyd fawr orffowys
 Lliaws aes esmwyth falch Gaerwys
 Ar ei helw a hwylynt trallynwys
 Lliaws cledyf clae
 A glaif rud raid aer

¹ Neu, veinin ad. —D. D.

A gawr daer drag i wys
 Lliaws teth rag treth tra brimwys
 A bydin a bedrawd tu eglwys
 Lliaws gorwyd gwelw gwalch frowys
 Frwysg ffer fiaeth fraisg grawn faeth gre-
 Lliaws gwinau fadw frawd tywys [wys
 Tu hir tref tremuniad amdyfrwys
 Lliaws llwyd a llai
 Lliaws erch eriai
 Lliaws grai grym diffwys
 Lliaw coch ceinwiw
 Cynfyn ford fawliw
 Felaig riw redecdwys
 Lliaws du a dwn a mygdwn melyn
 A milwyr dragonwys
 Can ry gallas Duw draig Powys
 Crei dechryn dechreu garawys
 As rodwy fy ren reidun drugarawg
 I Fadawg fad gynwys
 Gan lain y' nglan Baradwys
 Gan engylion gloywon glwys DIWEDD.

BREUDWYD GWALCHMAI.

Boed ym dysgwy Duw dwywawl annwyd
 Mal y dysgws Duw Dafyd brophwyd
 Boed ym dysgwy Duw dwys ym gadwyd
 Rag cadeir enweir yn weitheu rwyd
 Kym llywy Duw yn diarswyd
 A dyly arglwyd a erglywyd
 Ry llofies yntef
 Undawd gyfedef
 Gan engylion nef
 Neu ry-urdwyd [nwyd
 Er mawr gwmp Madawg modur plym-
 Am bost cad ced goeth oeth ym uthrwyd
 Ni'm ethrefig Duw a digfryd osseb
 Ny lludiwn i neb newid breudwyd
 Nyd breidgof genyf een bwyf llwyd
 Lleas goronwy gwr yn ysgwyd
 Nyd gau o'i angau ym hangenwyd
 Yn agal gofal dyual dyfrwyd
 Dyfryded fonhed fennig yd wyd
 Dechryd hun a hoen hon pan dodwyd
 Dychrych cyfarwyd dychyfarwyd, a mi

O drechryni y tri yd ym treulwyd
 Genilles gnaws aur awr a ducpwyd
 Cwl oed fy ngadu cany adwyd
 A adwy creawdyr mad y crewyd
 Ei wadawl er Duw diawd a bwyd
 A dillad i noeth nawd rag anwyd
 A gwely a thy a thes aelwyd
 Eli freienhin elwch cyd wyd
 Nyd el yth blegyd neu ryblygwyd
 Ac am bo o'm bud ym niwedwyd¹
 Bod Duw ym diheu cadwyd
 A chadw dy gyfraith
 Hyd ym cyfranc a'm llaith
 A'm llwydaw golochwyd

DIWEDD.

AWDYL

A GANT GWALCHMAI I EFA EI WBAIG.

CALAN hydfre cain cynwrye
 Cyfarwyd dwfyr yn y dyfyrille
 Cyfarwar ac wyf ar gywir garu
 Ac afar gynwrye
 Cennyn can ein Duw neud de
 Cyfryw atreg cof atre
 Cyfdaerant y ron a rin a cheryd
 A chur gnodyd ar ne
 Gnaws edyn adnabod bore
 Gnaws am ban benial ystre
 Gnawd o'm gwawd gwychran i falchlann²
 Gnawd o drin dres aele [febin
 Gnawd gwedi rysereb ryse
 Sylwed gwyth gwrth y dwyre
 Gnawd erof hiraeth a dygyllaeth echen³
 Ac uchenaid fore
 Gnawd march o feirch rabire
 Yn farch dewr yn farch dyre
 Gnawd gwraig gwell genthi
 A fo gwaeth idi
 Fy adas ni debre
 Dilyw a dyfu dydbrawd a dyfi
 I dygyfor i gynne
 Yd y gyfwrw enwir yn enwerys goll
 Y' nghyllestrig dande

¹Ymuwetwyd.—LL. D. D. ²Hiraeth edgyllaeth echen.³Neu Valchlaun, falchlaun.

CANUAU CYNDELW BRYDYD MAWR.

ARWYRAIN I OWAIN GWYNED.

CYNDELW AI CANT.

ARDWYREAF hael hwyf gyfrgain yg cad
 Hwrd gleisiau feidiad flaid cyfyrain
 Yn ail arwar mawr myn yd gngain

Yn ail awduriaeth medfaeth madiain
 Yn falch awyd gwalch goradain
 Yn ail awen dofn o dwfn gofiain
 Yn ail arwraid fy huadain
 Yn ail arwyre ail arwyrain

Yn ail gerd i'm rwyf yn rwyd yd fain
 Yn ail gair moliant moli Owain
 Cyfarw ag Eingl am Dageingl dired
 Gwaedllaw ar darwed gwaed ar darwain
 Cyfarfu dreigiau riau Rufain
 Ac essilyd ran fud y gwigain
 Dragon o dwyrwg draig o dwyrain
 Draig wen ollewin well y dichwain
 Oed cleudaer oed claer cledyf uch gwain
 A llinon yg gnif a llafnae llain
 Llafn yn llaw a llaw yn llad pennain
 Llaw ar llafn a'r llafn ar llu nordmain
 Ac eryfoed trwm rag tremid angau
 Wyned creu ac eryfain
 A gnaud y cigleu adneud ednain
 Ar edrywan gwan gwayw yw yn adain
 Ar edrywed gwaed gwaedai gigrain
 Marchogynt feirw ar fil frain
 Marchogion Brynaich branhes Owain
 Celyrfed dachwed celaned crain
 Calenig udud coelud celain
 Cynt yd awn am dawn am dadwyrain
 Cerdorion amryw am rod Owain
 Ar ha cadr cadell hiriell hiriain
 Ar berging coeling am eu coelfain
 Ergyrwayw cludlain clod huysgain
 Eryr huysgwr ysgwyd arwain
 Erchwyniawg trylew trylwyn uch prain
 Tryliw ei ongyr angyr rysgain
 Gwaith Aberteifi torrynt grain waywawr
 Fal gwaith Fadon fawr wriawr oriain
 Gwelais gadau geirw a rud feirw rain
 Oed ryd i fleidiau eu hargyfrain
 Gwelais eu hadaw heb eu hadain
 Y dan draed adar gwyr gwanar gwain
 Gwelais eu trychni trichant celain
 Gwelais wedi cad colud ar drain
 Gwelais rag terfysg twrf adfrain
 Torfoed ymosgryn tarf ymysgrain
 Gwelais trydar crain y ar drumain mor
 Gwelais ei hesgor ysgar dilain
 Gwelais beleidr gwyr am fagwyr fain
 Gwelais parau rud rag ruthr Owain
 Gwelais ar saeson trychion truain
 Cyn dyd difedyd fedel cyngrain
 Gwaith fudig gwledig gwlad feibionain
 Gwaith bryn dyganwy au dyganrain
 Gwelais yn Rudlan yn rudlanw cain
 Torf arwr am wr am orwyrain
 Gwelais rag Penfro penadur digard
 Gwelais rag Penard pen ar digrain
 Gwelais eu berthl wrthlu yg crain
 Yn yd byrth berthdud golud gwylain
 Gwelais dyrff dygyn gwelais dyrain
 Gwelais dyrarwr awr arwyd dadfain
 Gwelais darf ar gyfarf ar gyfaniain
 Gwelais aer uch caer uch coed Llwyfain
 Nyd oedynt wyned wryd fychain
 Nyd oedud fygwyl fugail Prydain.

DIWEDD.

ARWYRAIN I OWAIN GWYNED.

CYNDELW A'I CAST.

ARDWYREAF hael hawl diachor
 Aerdarf arynaig aerdorf angor
 Aer fawr fud fawr far aer bar bedror
 Aerfawr fud fawr falch gwalch gweilch
 Aer gyngwrwn ysgwn aedwn eisdor [oror
 Aer gyngredf annedf anniolor
 Aer a wnaeth ar draeth a dreithitor
 Rwg Arfon peues a mynwes mor
 Aer rag dinas caer cadr dyodor
 Cadarn gyfarfod gwrthod gwarthfor
 Oed dygyngwed Eingl oed digyngor Lloegr
 Llu Prydain yn ymatgor
 Oed anystwyth gwyth gwaith anesgor
 Am Deifi am dwr am dwrf angor
 Oed am troch llynges aches achor
 Oed angen gwaith Fon a gwaith Fangor
 Oed amgoch ystrad am ystryw por
 Oed amlwg ysgwyd am weun ysgor
 Oed amlw gelau oed aml gelor
 Oed am dinaw crau clau clywitor
 Oed gwrd am alaf am Alun drefred
 Oed gyr ban brofed cyfred cyfor
 Greid goluch dyluch dilochitor
 Grym afdrwl Erewl ar grynitor
 Teyrnas fy rwyf rwyysg Edifor
 Teyrnfoes eirioes eiriachador
 Teyrned ai gwyl a gwelthor
 Teyrnged yth law taw telitor
 Teyrnaig arwar arfollitor gwen
 Teyrngerd awen amgen am gor
 Arwed Gwyned gweinidator
 Arwyrain Owain cain cenitor
 Arglwyd a'm cynfaeth cyn fy hepcor
 Ar feirch pasg yg gwasg yg gwisg porfor
 Arglwyd am porthes porthle teudor
 Porthloed ysgwydawr pyrth mawr marmor
 Arglwyd far gwrdfar gwrd faes oror
 Arglwyd af gwraf gwryd echdor
 Arglwyd Duw hedyw boed hawd amor llary
 Llid esbyd ysbar ysbydawd ior
 Nyd amdldawd nam gwawd nam gweditior
 Yth fyw Faelgwn ryw ran gyfeisor
 Nyd af y genyd mynyd mawrior
 Nyd athwyf drais wr dros dy gyngor
 Nyd adwyd hebof heb gof heb gor
 Nyd ediw hebod raelod rador
 Nym golo Gymro gwr diohor
 Nym golud golud golythator
 Nym gomed oi barth borthfeirch efrised
 Beirnaid am regyd beird am rador
 Ath folant feirdion derwydon dor
 O bedeiraiath dyfyn o bedeir or
 Ath gyfarwyre bard bre breudor
 Cyndelw cynhelw yno cynnor
 A'th gyfeirch ce wr cyfurdator
 A'th gyfarchaf well pell itor
 Hanpwyf well o honawd gawd gweditior
 Hanpych well o honaf

ARWYRAIN I OWAIN GWYNED.

ARDWYREAF hael o hil Einiawn yrth
 Ni cheuir ei byrth erbyn berthnawn
 gwalchlid gweilchlawn
 A oru gwythlawn
 A orfu ar llu rawn
 A oreu cadau Caredigiawn
 cynnygir coelfain cyflawn
 A budlaw bodlawn
 A dylud cy frwythlawn
 A dy cynnif canys dichawn
 A dyl Cymry ai cymer drwy barch
 Fal y cymerth march gwedi meirchiawn
 A dyryd ei fud i feird proestlawn
 A dyran atan ataw yd awn
 A fo balch dulliaw o dull cyfiawn
 A fo traethadur traethed ei dawn
 A fo bard digard o myn digawn
 Cer bron bro lydan gochaan gochaawn
 Y dangos nad byw llary llyw Lleisiawn
 I geisiaw mynawg myned a wnawn
 Ni cheisiaf drostaw medylaw myned
 Nid ceisiaw caled ced Caswallawn
 Nis llud llu cyngredf dedf Dyfnwallawn
 Dyfnwallaw anaw anewig dawn
 Nis card cyrd amnad anghad anghrawn
 Nis car llid fyged lledfegin grawn
 Nid lle...gan lluchfar lluchfeirch erchrawn
 Nid lle...an helder crynoder crawn
 Crynai Faes Carned rag carnial ei feirch
 Rag tarf dihefeirch tyweirch tir dawn
 Crynai flaen bra...d brad gad greulawn
 Rag bar braisg wledigfal brig briw gawn
 Crynai elorfeirch bre bryd nawn
 Crynai elen rud rag ei we.....
 Crynai gylch cadllan cadle estrawn
alch llafar llas eithiniawn
 Crynai a chwyr ysgwydawlwr
 Pan dorres wr Mebwyiniawn
 Crynai ys is gwyn fynnawn
 Mau fad gwaywdawn
 Trydar ffawd awn
 Trylew
 Tryliw eu peleidr pan fo
am fedgwyn am fedgyrn llawn
 Tyrrant am eu rwyf rwyg anogawn
 Torfoed amnifer am ner am nawn
 Am eryr cedwyr a'm ceidw yn iawn
 Cedwid.....nef nerth Merfyniawn

MARWNAD I OWAIN GWYNED.

CYNDELW B. M. AI CANT.

CADWEDIG ym cof codiant om arglwyd
 Cor dygwyd caer dygant
 Aros marw mawrgoel darogant

Armes draig dragon pedrydant
 Llid ergryd esbyd esborthiant
 Llydw amnawd oesgawd ysgarant
 Llwrw branes ll ormes ormant
 Llyw llafnawr llew llawr dichwant
 Llwybr llanwed llenwis y ant
 Om prydest ym prydain amgant
 Amgre bryd o bryder adfant
 Am drist beird am if diyrdant
 Amgen fyrd o'e gyrd yd gerdant
 Am Owain Gwyned yd gwynant
 Mur moreb deu wyneb dyfnant
 Dyfnais rod o'i fod o'i fediant
 Medgwyn maith a'n maeth o'i ariant
 Medgyrn dyrn dyrniad fant
 Medel cyfriau cyrifant
 Ffwyr ffyrfler ffer ffyniant
 Yn gwrhyd ardduniant
 Gwrd eifor eisillyd Morgant
 Nid aeth trais tros Eurais a ant
 Oi amrawd gwarthflawd gorthoriant
 A saint saith mil dybuant
 Saith angerd seg yn difant
 Glas ferau heiyryn heasant
 Glas lasar gwasgar gwisgant
 Am dwyll marchogion marchogasant wyr
 Am du a lliant
 Am ardal Caer Dathal doethant
 w amdrai amdrwech yd aethant
 Am aid fleiniad flaid anant
 Am drychioed am drychu naw cant
 Amdrychion berion buant
 Amgoch bryn a pheurnyn a phant
 Aml celain y'ngahrain y' nghreunant
 Y g.....creulanw ewyngant
 Dor ysgor ysgwyd eliphant
 Elyf nawd adrawd eldrywant
 Edewyd arneu ernywiant
 Er nad byw rywr ryw runblant
 Card anghard anghen a'm peidiant
 Car cerdau cerdorian ramant
 Cadarn farn feirniad gwestifiant
 Cyrd Forach cyfedach carant
 Kerdgar cyfarwar cyfarwyd yw Duw
 Diwedwr cyn trychwyd
 A'm rodes nid rod gwaradwyd
 Trech wyned haeloned hylwyd
 Traul gordrud golud goleurdwyd
 Coel calan cyman cymhenrwyd
 Glew gloywrad gloyw gyngad gynghwyd
 Cyn canfeirch o duch ceirch cynnwyd
 Cynwan torf terfysg ymorchwyd
 Cynwayw gwyth gweith fudig arglwyd
 Gwedi gwalch gwladllawch gwladlwyd
 teyrnas
 Teyrned gkwyd
 Gwedi gwawr gwriawr gwreidrwyd
 Gwraid ri gwesti gwastadrwyd

Gwedi gwr arwr ar orwyd
 er orug orau bei canmlwyd
 Ni thwyll pwyll pellnod heb arglwyd
 Ni thyf cof rag codiant ebrwyd
 Ryd euras riau ryd afwrwyd
 Ryd euraïs Emraïs amrygwyd
 Neud efryd cerdawr neud afwrwyd cerded
 Cerd am ged am gerthrwyl
 Can ethyw llawr llyw llawn awyd
 Llawch Gwyndyd gwendud ehangrwyd
 Beird borthiad braint neirthiad nerthrwyd
 Braw Brynaich ysgwyf faich ysgwyd
 Balch edlid yssid ys arwyd
 Ys ernyw ys arnaf yd gwyd
 Ys wyf wedi rwyf rodrwyd
 Bard difro dyfryd heb arglwyd

Arglwyd glew aerllew ydan eurllein gled
 Gledyfai gynwyrain
 Arglwyd rwyd rud fu ei gigwain
 Arglwyd hael hirglod dadwyrain
 Arglodig arglwydi orchrain
 Argledr llawr arglwyd mawr madiain
 Aryf eryf eryr Nanhoeunain
 Araf yw arwyd y diehwain
 Ardrud walch gwrfalch goradain
 Ar hil Run rud weryd a main
 A dragon coeling nid coelfain, ei dwyn
 Ys coel brwyn braw dilain
 I gerdawr a'm preidiawr a'm prain
 I eilwyon am eirchion archfain
 I flaid rud i frau fud i frain
 I feird dwfn dyf yd a gofain
 I gyndelw oed ardelw urdain
 Urd wledig llurig llu aergrain
 Urdws Daw diwyrnawd Owain
 Urdawl ben priawdnen Prydain
 Mal gwaith Arderyd gwyth ar dyrfaïn cad
 Yn argrad yn aergrain
 Uch myrd wyr uch myrdin oed cain
 Uch gwalchlan uch gwalchlad pennain
 Uch gwayw ryn yn rudaw adain
 Uch gwaed gwynt golau hynt gwylain
 Uch gwaed lryr gwaedlanw gwaedai gig-
 Uch gwaed frau uch adnau ednain [frain
 Yg gawr huysgwr huysgain yn wybr
 Yn ebrwyd gyfarwain
 Y gwrfoes yg orfaes cyfgain
 I gornawr gwriawr goradain
 Ygwrial ygwryd Owain
 Ygorun aergun aergyfrain
 Yn aergad yn Argoed Llwyfain
 Ym pen draig dremynt oed celain

Calenig beird byd buched redusion
 Bugail Mon mall dired
 O'i fawrwlad morad maraned
 Ym roded rised anryfed
 Ym aelwyd yd barthwyd berthedd

Berth wartheg anreg anryded
 As dygaf ys dygyn atchwedled
 Ei fawr glod hyd fawr glwyd rossed
 As duch Duw yny dangnefed
 A dug trais tros Erch a Heled
 A wnaeth anfadran anfedred ar wyr
 Ar weryd maes Carned
 Pan amug Tegeingl teg rysed
 Rysfa cad cadellig foned
 Oed tramawr trameirw yn dyhed
 Oed trymle gweithle gwythloned
 Oed tromwan coelwan calfed
 Oed tramawr tremynai tachwed
 Oed tremid cyfnewid cochwed
 Cledyfai clau dywal diwed
 Clwyf efyns dyfrys dyfryded ys mau
 Braw gofiau brau gyfed
 Porthi hoed argoed argywed
 Porthloed gwawr porthes llawr llaried
 A'm rodes rud aur gymmyred
 As rodwy Trindawd trugared
 Gwrawl hawl haelonaeth gorfed
 Gwrfalch balch bwlech y difæd
 Gwr efrais yn trais yn trofed
 Gwr afraid ei farwnaid i fed
 Gwr gwaedrwyf aerglwyf eurgled oed ei arf
 Eurgorf tarf torf hywled
 Gwlyd wrth wlyd wrth wlad gyfanned
 Garw wrth arw wrth awr gymined
 Chweg wrth chweg wrth chwedl ei fawred
 Chwerw wrth chwerw wrth chwant cyw-
 Gwrd wrth wrd wrth ordrud gwned [rysed
 Glew wrth lew wrth lyw teyrned
 Gwyl wrth wyl wrth ellwng refed
 Gwn oed hwn oed hiriell Gwyned
 Gwyned ar gynnan aer gynnygn reblyd
 Gwystyl bedyd byd eilig
 Ym buched haeloned hilig
 Hil haelion heilyn dychymig
 Hawl greulawn hael hwyrgrawn hirgryg
 Hard i fard ei fwrdd nadolig
 Oed aelaw caer aelwyd Beblig
 Pobl ar wled yn hed yn hirdrig
 Mygr dragon gwron gwyrenig
 Medw medlys melus eumestig
 Meiriau angau angheinmyg ei farw
 Ei farwnad ni difyg
 Aerllew tarf torfoed friwenig
 Arllaw lles arlleg tres treisig
 Cyrd cerdynt mal cynt Celliwig
 Ar wyr wawr ar feirch mawr mawrthig
 Fraeth leision leisiaid cynnhebig
 Ffriw eurdo ffrwyngno ffoen dyfrig
 Ffrawd wallaw anaw anewig
 I fynu i fyned am dirmyg
 Baran llaw ger llynges gerrig
 Blaid aerflawd amnawd ammythyg
 Berth nerth der haelder huenyg
 Burthiad cad cedeirn ar drysug

Bud am bu am bo i edmyg
 Bod am rod am rwyd galenig
 Buelyn am win am wenyg o fed
 Feird orsed wersyllig

Gwersyll torfoed tew llew lladai
 Gorsaf tarf taerfalach fal Gwalchmai
 Gorfaran gwrfan gorfydai
 Gwr yn aer yn aros gwaed fai
 Bryd Erof gryd arf grau a dodai
 Brwydr aergrwydr eurgrawn ni gudai
 Bradawg waith gwyniaith gwynygai
 Brys briwgad brig bragad briwai
 Brwysg lafnau yg crau yg crai celaned

Cymined cymynai
 Gwyrd heli Teifi tewychai
 Gwaedlan gwyr a llyr ai llanwai
 Gwyach rud gorfud goralwai
 Ar doniar gwyar gonofiai
 Gwydfeirch ton torrynt yn ertrai
 Gwythur naws fal traws ai treisiai
 Gwydfid Eingl yg clad ai trychmai
 Gwydgwn coed colled au porthai
 Gwydwal dyfneual dyfnasai...fy mod

Fy mediant a gafai
 Collais arglwyd call nym collai
 Corf eurdorf eurdal am rodai
 Cof cadflawd a'm cawd a'm carai
 Car cerdawr cerdau a'i cyrchai
 Gryd wasgar lluchfar a'm llochai
 Grym dillud dullus fab eurai
 Gredf greidwyr a chyfyr a chai
 Glew defawd glyw oestrawd aestrai
 Ystre hynt wastad gwestai—gwyndigyf

Gwyn eu fyf bieufai
 Gwyth ysgor tra mor tra menai
 Gwlyd eltyd elwais o honai
 Tra fu Owain mawr ai medai
 Med a gwin an gwirawd fydai
 Gwyned wen Gwyndyd len ledpai
 Gwedi gwawr cad fawr ai cadwai
 Pa wladwr arwr ar wyndai
 Pa wledig a wledych arnai
 Gwledychws ar wlad ar wledolion med

A mediant ar dirion
 Gwledychawd molawd mil feirdion
 I foli telthi teyrnon
 Gwladoed pair cadair cadfaon
 Yn nherfysg yn nherfyn Saeson
 Yn nhorfoed cyhoed cyngreinion
 Yn nharf enwerys gwrys gwron
 Yn nhwrf llu a llef ysglyfion
 Cyrn cenynt cerdynt carn-weilwion ar dir

Ar derfyn Caerlleon
 Eurllew byd esbyd esborthion
 Aur llyw llwyth lleithig prydydion
 Aur golofn aur diofn deon
 Aur anreg redeg rodolion
 Eurgor dor dinas cerdorian
 Eurgorf torf teyrnas nwython

Eurdraig Eryri eryron—fyhyr
 Eryr gwyr golluchon
 Dangosed gweithred gwaith Fadon
 Yn nyd gwyth gweithfudig dragon
 Ar llwrw ysgwydfwrw ysgyrion
 Arllwybyr llad a llafnau rudion
 Ar greulif ar greulyd feirwon
 Ar greulan baran berion
 Ar greulan ar greuled Arfon
 Creulanw gwaed am draed amdrychion
 Amdrychid erfid arfogion—i lawr
 Am eurglawr mwynfawr Mon
 Nid gair gau ef gorau gwron
 O For Ud hyd for Iwerdon
 Hyd Elfed trefred trag Idon
 Hyd Elfael eilfa Gwenhwyson
 Hyd weryd wryd orchordion
 Hyd warawd reidgnawd reidusion
 Hyd Gaer Gaint i gadw braint Brython
 Hyd Gaer Llyr a hyd Gaer Lleon
 Hyd Ystreigl hyd Eingl hyd Aeron yd aeth
 I bennaeth o Benmon

Pennaf gwr nid gorwag hoflder
 Pen riau riallu ymher
 Tres trachwres trochiad ei wrymder
 Prain Prydain preidwyr ehofnder
 Pair enwair enwawg y glewder
 Par anwar anwas yn raeter
 Pobl wasgawd ysbydawd oesber
 Post esbyd oesbarth elifer
 Asbarn mwy dadfarn ai dadfer—yn iawn
 Na wnaeth crawn crynoder
 As molaf mal yd adroder
 Mal ym cant o bob cant cymer
 Am hirwnaeth hiraeth hiramser
 Hil Maelgwn Maelgynig ener
 Marw mawdrraig mawdrwag y dadfer
 Mab Grufud cledyfrud clod fer
 Maws medgryn teyrn tyner—a'm rodai

Nid rodion ni daler
 Nid a gwad a rad ym roder
 Am rodes rwydles rwyf nifer
 O'i alaf anliw biw breufer
 O'i breidiawr o'i fwynfawr funer
 O'i winllyn o'i winllad ucher
 O'i wenllen o'i wenllys
 O'i wenllaw anaw anober—nym doeth
 Can doeth ym a llawer

O gynnif o gynnal iawnder
 O gyngredf o dedf o dyfnder
 O difryd Gwyndyd rag gwander
 O warthrud gwrthryn gwyn gwarther
 O dyrru ar llew llu llwydrer
 Llyw llwydrdrais llwydrdraws y nifer
 O dorri o derwyn ober
 O gadau rifedau rif ser
 O gadwyd Prydain rag pryder—gorwlad
 Gorfloidiad gorflyngder
 Boed llawenyd boed lleufer
 Boed cyfaded nef ym Ner

AMRYSON

CYNDELW A SEISYLL BRYFWRCH, AM BENCEIRD-
LAETH FADAWG MAB MAREDUD. A CHYNDELW
A DECHREUWYS.

Ym hyfryd yn cymryd cylch
Gan llyw cyfedd llew cyfwlch
Marchogwni marchogaeth falch
Marchogion meirch gweilwon gweilch

SEISYLL.

Gweilch cadau yn cadwyd maes
Gwyr gwanar gwawr trydar trais
Gwynfyd beird bod yn eu hoes
Gwendorf gwyn deyrn Powys

CYNDELW.

Cyd bei tau wledig hyd wlad bor—eur-
Aer farchawg deifniawg dor [awg
Rybydei fau faith ragor
Rybydwn bencerd ben cor

SEISYLL.

Am faes tref galw lys twrf emys—a glyw
A glywir yn hysbys
Twrff gawr gorwydawl gochhws
Fal twrf torredwynt am brys

CYNDELW.

Cyd bei tau wledig wlad Run—am Mael-
Maelgynig a borthun [gwn
Kyd bydei fau fed anhun
Rybydwn bencerd ben cun

SEISYLL.

Mi biau bod yn bencerd
O iawn llin iawn-llwyth Culfard
A hyn Cyndelw fawr cawr cyrd
O hon ni henyw beird

CYNDELW.

Rym gelwir yn fyrf yn fysg—arab hwyl
Yn arabhawl derfysg
Yn fyrd cyrd cerd dafawdlysg
Yn brydyd yn brifard dysg

DIWEDD.

ARWYRAIN MADAWG FAB
MAREDUD.

CYNDELW BRYDYD AI CANT.

ARDWY/LEAF naf o naw ran—fy ngherd
O naw rif angerd o naw ryw fan
I foli gwron gwryd Ogyrfan
Goron mo:gymlawd ai goglawd glan
Par-goch glyw glewdraws maws mab Cad-
fan
Pell yd wledych wyr wledig Arran
Perging cyniwair pair Pedrydan

Pedrydawg Fadawg farchawg midlan
Fy mard lef is nef nid anghylan
Fy mardair ith barth nid gwarth nid gwan
Taer am aer am gaer am gain walch-lan
Tew am lew trylew traul arian gan
Tarf am galenig torf am galon
Twrff ton fraeth am draeth am draed gwylan
Perierin y' ngofur y' ngofan—fy ngwawd

Pergnawd parch folawd fal nas diflan
Erechwyniawg esgar ysgwyd trywan
Yr yfais i'th lys leisiawn gyman
Eurmydedawg lyn erbyn eurban
Eurgyrn buelin bueligyrn bân
Eirioes y perthaist parth ac atan
Emys llaw llamhir a dan lluman
Erechlyfn archlyn ceirw uch cain ebran
Eiliw pysgawd glas gleisiad dylan
Ernid ei greulaw ar ei greulan
Eryr argyfrain er yn gyngran
Ergyrwayw cyncad ar ferch cyncan
Erlyniad fleiniad flaid cynfaran
Arwar fy ngwrddar ar fy ngwrddfan—rwyf
Canwyf py ganwyf cad clwyf cludfan
Canaf can caraf can wyf gwaethylfan
Canu cerd am borth am byrth cloduan
Cyfodwch cenwch cenyf o'm bân
A mi feird imewn a chwi allan DIWEDD.

TRI ENGLYN

A GANT CYNDELW FAWR I FADAWG FAB
MAREDUD.

MADAWG ai ceidw can urdas
Bryn diormail diormes
Bre uchel braint ardangos
Lle trydar Llech ysgar llys

Yssid yth llys liaws dyn
A chedyrn a chyrn amgen
A gwawd gwedi gwirawd gwin
Ac aur llathr yn llaw deon

Deon unged yn ungoel
Ys berth yd borthir y' ngwyl
A glew ynial yn ynnial
Y glyw ym myw Madawg hael
DIWEDD.

LLYMA ENGLYNION

A GANT CYNDELW FAWR I FADAWG FAB
MAREDUD.

Ym maes bryn actun canhun neu rifais
Am rhudlaffn ar fy nghlun
Ar untrai trychan catcun
Ys elont nef ar nun

Ym maes didlystun oed duhun ein glyw
Nid oed glod gwarafun
Pob llary ar llynfarch diffun
Pob llew a llafn ar glun

Ym maes y croessau croessassam deon
Marchogion meirch gwinau
Hawlwyr hwylynt am breidiau
Haelon cledyfau rhudion clau

Ym maes tref galw lys torf emys ein glyw
A glywir yn hyspys
Twrf marchogion meirch gochwys
Mal turf torredwynt am brys

Ym maes mathrafal mathredig tyweirch
Gan draed meirch mawrydig
Ar dadl cynnadd ced fudig
Arwyd iawn wladlwyd wledig

Nis gwyr namyn duw a dewinion byd
A diwyd Derwydon
O eurdorf eurdorchogion
Ein rif yn riweirth afon

Llawer gorwyd blawr yn llanfawr llog-
Llemenyc yn ionawr [awd
A llawer gwr gwrdd yngawr
Gan Llywelyn lles kerdawr

Llawer gwr a march ym maessing hedyw
Hedychdir digyfing
A llawer gwr gwrdd yn ing
Gan hael o hil gadelling

Yn ystrad langwm ystyriais ein glyw
Ystyrient a genais
Torf fadawg fynawg fur trais
Torf lywelyn rywelaais

Rhan Llywelyn llyw aere
Or rug hyd ym mudug wre
Llawer marchog march dyre
Lliaws gwas ar hyd glasfre

Ban in dyfynnwyd i gynwyd gadfor
Ein cyngor cynnigiwyd
Cedwyr balch bwlech eu hysgwyd
Hyd y pasg in gwascarwyd

Nid adawo duw dyn yn fyw bellach
Den byllawg er deryw
Marw madawg mawr ym eilyw
Llad llywelyn llwyr dilyw

Hawdamor waelest edwy
Ar llys gan ystlys dyfrdwy
A lle teg tebyg i draeth
A wnaeth fy hiraeth fwyfwy

Hawd ammaur i gwm brwynawg
Ar tai ar terfynau enwawg
A lle ni llyssir cynnrrann
Ar llan od uch llys fadawg

Er pan yw marw madawg wyn
Nid llawen llawer unbenn
Gwae yw y byd hyd i gwenn
A braint diffaith y weithion

Canys bu marw tarw trydar
Ac nid byw fy llyw llawhir
O thyr calonn rag galar
Y fau a fyd dau hanner

Pei byw llary lleissawn
Ni luestai wyned ym mherfed edeirniawn
Heb wyr llad gan llyw camawn
Llith berion lluydion llawn

Ym mywyd madawc ni feidiai undyn
Dwyn terfyu tra hyfryd
Nid medwl medu hefyd
Namyn o duw dim o'r byd

MARWNAD FADAWG FAB MAREDUD.

CYNDELW AI CANT.

CYFARCHAF ym ri rad obaith
Cyfarchaf cyferchais ganwaith
I brofi prydu o'm priffaith—eurgerd
Ym arglwyd gydymdaith
I gwynaw Madawg medfaith ei alar
Ai alon ym mhob iaith
Dor ysgor ysgwyd ganhymdaith
Tarian yn aerwan yn eurwaith
Twrf grug yg godug yg godaith
Tarf esgar ysgwyd yn nylaith
Rwyf myrd cyrd cerdion wobait
Rud dilud diledf gydymdaith
Ry-gelwid Madawg cyn noe laith
Rwyd galon difogion diffaith
Rwyd attaf atdeb fy ngobaith
Ryd wisgoed wesgwyn ganhymdaith
Rud ongyr Bran fab Llyr Llediaith
Rwyd ei glod o gludaw anraith
Rudfoawg faon ny olaith
Rad wastad wystlon ganhymdaith
Llafn argrad y' nghad y' Nghynllaith
Llafn gwyar a gar o gydwaith
Llaw escud dan ysgwyd galchfraith
Llyw Powys peues diobaith
Hawl ofyn gwr ny myn mabwaith
Hwyl ysgwn ysgwyd pedeir-iaith
Hil teyrn yn heiyren henwaith
Hael Fadawg ueuder anhywaith

Can deryw darfuam o'i laith
 Can daerawd darfu gydymdaith
 Oed beirdgar bardglwm dilediaith
 Oed cadarn angor dyfn for diffaith
 Oed hir ei drwyded oed hyged hygar
 Oed llafar gwyar o'i gyfarwaith
 Oed buelin blas gwanas gwaedraith
 Oed eurllew o aerllin gadiaith
 Oed difarn gadarn gydymdaith—unbyn
 Oed dyn yn heiyryn haearn dalaith
 Ai diwed ys bo can bu ei laith
 Y difwyn y cam gymaint ei afaith
 Y' ngoleuder saint y' ngoleudaith
 Y' ngoleuad rad ryddid perfaith

DIWEDD.

EGLYNYON

A GANT KYNDELW Y DEULU MADAWC. M. MAR-
 EDUT, PAN UU UARU MADAWC. AM
 GLYBOD EU GODWRYF.

GODWRYF a glywaf am glawr maelenyf
 Mur eluit eiluann¹ gawr
 Teulu madawc mad anawr²
 Mal teulu bann benlli gawr
 Godwrf a glywaf am glawr yeithyon hir
 Hydyr y wir ar saesson
 Teulu madawc mur dragon³
 Mal twryf tormennoet kynon
 Godwryf a glywaf godor drein waewawr
 Gwae wyr lloegyr⁴ yn dyt kein
 Teulu madawc mur prydein
 Yn llwythawc yn llithyaw brein
 Godwryf a glywaf am glawr llafur rei
 Ryuelglod disegur
 Teulu madawc⁵ mawrglod mur
 Mal gawr toryf teulu Arthur
 Godwryf a glywaf⁶ am glawr uagu glyw
 Glew⁷ vadawc bieufu
 Trinua cyua kynytu
 Trydyt tri diweir deulu
 Tyll eu hysgwydaur teruyse vawr vaon

DIWEDD.

EGLYNYON A GANT KYNDELW Y YWEIN.

M. MADAWC.

YWEIN aer dilein a dylif yg gawr
 A llafnawr llat heb rif

¹Elfán.—Ll. du.²Anhawr.—Ll. du.³Galon.—Ll. du.⁴Gwae lloegr.—Ll. du.⁵Eglur mur.—Ll. du.⁶Ar.—Ll. du.⁷Gloew.—Ll. du.

Ac o du gwaedlafyn gwaedlif
 Ac ar dir kynnygyn kynnif
 Kynnytwys aeruleit aerulawt teyrnet
 Teyrnas gyuadrawt
 Ny bu trwy hunaw tra hawt
 Ny bu trwy gyscu gasgawt
 Gosgortuawr keduwawr cadw amuod
 wrthyf
 Y wrthyd nam gwrthod
 Om bot ny bytwn hebod
 Nyd ef oet uy mot uy mod
 Gan vod yn unvrent yn unvryd am llyw
 Llaw urydet nym ergyd
 Dragonawl wrawl wrhyd
 Dreic wynua dragon wynuyd
 Gwynuydic y ueirt oe uawrdawn rebyt
 Gwr am ryt rut eurdawn
 Arleg toryf rac twryf kamawn
 Ual twryf ebyr yn llyr llawn
 Llawn am lyw estrawn am lyw ystrad
 mawr
 Gwyr am lawr gwyr amlad
 Ac yn dyt rebyt rotyad
 Rotyon o ueirch rutyon rad
 Rad wallaw anaw yn oed awyt kyrt
 Cawt arnaw ny gyflwyf
 Pryder dragon rotyon rwyf
 Prydein glawr eurglawr arglwyf
 Arglywti gyntwryf gyntorawr yn toryf
 Yn teruyse bytinawr
 Marchawc balch bwlech y aesawr
 Meirch anvonawe mynawe mawr
 Mawr ged agkalef ygkalan yonawr
 Mawr llyw llawr llaw gyfran
 Pan dygyrch cludveirch cloduan
 Pan vyt kyd kedwyr am pann
 Am pennaeth yt ym am pennaf terrwyn
 Tyrrant veirt am alaf
 Teyrneit hael teyrnaf
 Teyrnet orset orsaf
 Nyth orseif esgar esgynvaen mawruro
 Mawrwydic yth adwaen
 Gwawr glyw glew diuwg blwg blaen
 Gwalch yn eurgalech yn eurgaen
 Eurgolofyn arwr yn arwein eurgrwydyr
 Yn eurgreir gywyrein
 Yn aergreu mawr yn aergrein
 Ergryd byd bid rac ewein. Ewein

AWDYL I EWEIN.

EWEIN arwyrein yr oroet ar bawb
 O bybyr gennedloet
 Mygyr varechawg deifnyawg da oet
 Mygedvys y magadoet

ARWYRAIN EWEIN VAB
MADAWC.

CYNDELW AE CANT.

ARDWYREAF dreic o drud veith awen
 Llew llawen llawr osbeith
 Llewentyt llu bedyt bydreith
 Llyw anaw llauyn eurlaw aerlleith
 Llary ywein lloegyr dilein dileith
 Llud ysgwn ysgwyd pedeiryeth
 Pergyg glyw glewdraws maws metueith
 Par greulyd peir gwrhyd gwr reith
 Pedrydawc pwyllawc pwyll goeith
 Pell y glod o gludaw anreith
 Preit wasgar dreisuar driseith gyuarpar
 Yg gwear yg gwynyeith
 Ry gelwir gelyn agkyfyeith
 Celeu rut geloreu dyreith
 Grefyf diletyf dilut gyuarweith
 Glew difraw glyw ganllaw gunlleith
 Brys yg gwrys yn efys ouyn wreith
 Bryd yg gryd yg greidyawl afeith
 Breisc abrywsc abrywsgyl anorreith
 Bleit a blwg a blaengar gyweith
 Bro amnawt oesgawt oesgeith y gynnygin
 Y gynhal nyd hawt weith
 Dremhynt hynt hirualch walch osgeith
 Dremrut prut preityawr rwy canwreith
 Dor dewdor deon arwyreith
 Doeth dewrgoeth dewrglod ganhymdeith
 Drud aelrud aelrew yn aerlleith
 Dryd aergwys aergun gedyndeith
 Dwrn dradwrn dradegyn yd peith
 Dyrnheyrn haearn y daleith
 Bre drydar arwar anoleith
 ...raw bronndor bar dyfynuor dyuynueith
 Blawt esgar ysgor yn diffeith
 Balch eryr baran llyr lledyeith
 Brad eurgwydyr gynurwydyr gynureith y
 daryan
 Yn aerwan yn eurweith
 Byrt kyrt cadw agkadw agkyureith
 Breint ongyr angert agkyuleith
 Brein borthiad gweiniuyad gwinueith
 Gwin a met a metgyrn rwy meith
 Ry talaf ym rwyf om rwyllweith molawd
 Nyd molyant o urwyreith
 Delw ym peirch a meirch mygyr hydeith
 Mynw eilon mal gwyllon gwellueith
 Delw ym daw oe law lawer geith
 Prif ragor plu porfor perfeith
 Delw yt wytt pen rieu pen reith
 Yt wyf pen prifueirt om prifyeith
 Delw yt wytt wawr toryf coryf kyureith
 Yt wyf dann deduryd wyd oleith
 Nyd wyf uart dylaw wyf dyleith ar gert
 Wyf dilut ym pob yeith
 Dym keinuyc om kuinualch areith
 Aros gwarth yr gwrthod auyeith

Nyd wyf dlawd om gwawd om gweiryeth
 Gweiryd bryd bryssyaw y ymdeith
 Heirt veirt rut ar ueirch rut rawngeith
 Hael hebod ny hefab nosweith
 O honawd handid uy goeith
 O honaf hanbych well ganweith

MARWNAD YWEIN UAB
MADAWC.

CYNDELW AE CANT.

LLEITH ywein llith brein breit urys y uar-
 Auarwy aet uab klys [an
 Llafur llafyn dolur dilys
 Llud carant cad wrygyant wrys
 Gwrys aerureu dechreu un dechryn a hwnn
 Honneid uyt y deruyn
 Lloegyr al am eur mal melyn
 Er lleas duw ny llas dyn
 Dynyadon oesgawt as gwtant oe uarw
 Gwr oe uar am peidyant
 Coll arglwyd call argledyr cant
 Eurglet y mучet mochnant
 Mochnant diheuchwant erchwynawc gwl-
 Gwlad vrochual ysgithrawc [edic
 Dyfynuet a orchut deifnyawc
 Detyf hael mad anael Madawc
 Madawc essillyt oes ellwg aergawt
 Eurged beirt neud echwg
 Kedernyd bleit aergryd blwg
 Ked wallaw kadoet ollwg
 Neud kygkollod ym colli rwyf mechein
 Rwym achaws oe gygkwlwyf
 Ar goreu yt ym gyrywff
 Am gar neid auar neud wyf
 Nyd wyf diletkynt am diletcawt hael
 O hil yoruerth hirulawt
 Colled gwr eurged aergawt
 Oe golli tewi nyd hawt
 Nyd hawt ym wybod neud anobeith kyrt
 Kertoryon neud ynt geith
 Och nad byw keinllyw kynlleith
 Achaws uu liaws oe leith. Leith ywein

RIEINGERT EUQ VERCH VAD-
AWC, M. MAREDUT.

CYNDELW AI CANT.

GORVYNAWC drythyll goruynt a dygaf
 Wrth ar a volaf a voleisy gynt
 Kymrawd ewyn dwfyr ae dyuriw gwynt
 Kymraec laesdec o lys dyfrynt
 Kyfleuer gwawr dyt pan dwyre hynt

Kyfiw eiry gorwynn gorwyt epynt
 Rin woleith woletyf woleu dremynt
 Riein nym rifei y ked am riuynt
 Rienet iti a dywedynt
 Rieingert eua a vawrheynt
 Tremyn y treitwny treuyn a gedwynt
 Treitle glyw powys pei am getynt
 Pan dreiteisy yno ynyt oetynt
 Trwy fenestri gwydyr yt ym gwelynt
 Trybelid wylein a wylynt arnaf
 Treul atdeb attaf a danuonynt
 Llawen y carwn y kenym kerynt
 Llawuorynyon gwery gwiryon oetynt
 Amgall a bwyllad a bell bwylynt
 Am gyndelw brydyt yd bryderynt
 Gorwynawc drythyll golwyth yolwyf
 Gordawc pall eurauc pell nas gwelwyf
 Goruelyn called colledic wyf
 Colleis gall attep y nep am nwyf
 Ym pwyllad newid neud adwyf am vun
 Yn anhun anhed kyd rys porthwyf
 Gorthewisi wrthyfy gwerth uy hirglwyf
 Nyd gorthaw a wnaif wrth a garwyf
 Keladwy lwyw liw tonn am rwyf
 Rwy gennyf gennyd yr nad ydwyf
 Cadyr amneid ganneid ged ath yolwyf
 Cany wney dy erofi yr a ganwyf
 Na wna ui veinwen val na hunwyf
 Nyth wnaif emywed yr nath gaffwyf
 Nyd yr chwetyl amgen yt amgyrwyf
 Namyn amgaru ny gerytwyf
 Nym dawr verch pennyaeth pryd nath
 welwyf
 Nyd yr keisyaw tal tros a ganwyf

Gorwynawc drythyll gortyuyn dy uyned
 Gwrthdrych lys leissyawn y ystlyned
 Llys y daw deon yw darymred
 Llys eua y veirt y digoned
 Llysseit y hirdwf oe heur duted
 Llaes wenn gall wenngann wengaeu decked
 Llif dragon vanon valch y thyged
 Lliw ewynvriw tec rac tonn nawued
 Nawued rann ym poen yr pan aned
 Nys ryborthes nep na thebyked
 Ni riuaŷy ar vun vod yn galed
 Nyd clod uyg gwrthod wrth uyndaed
 A dywed yno eniwed o honaf
 A dywan attaf ac attep ked
 Ac yrofi na chel vy ryweled
 Ac yrti yt wyf o nwyf nym kred
 Ac yrod titheu nam ambeued
 Ac er peryf nef nam diuanwed
 Diuanw am goreu kyn nom gwared
 Y gwaret oet reid pei rybued
 Gwarvart wyf iti o dyled
 Gwar eir ym kyueir nym kyuaered
 A chenym karo nam keryted uyth
 Om kerytawd nawd nam dited

Pell ym treit treitgof oe rygollod
 Preit preitwyr preitiwr yg kynired
 Pargoch gad gadarn rac calchdoed
 Pergig kynverchin kyn noe vyned
 Gwedy hael ywein hawl ordiued
 Hwyl dihwyl diofyn am y drefred
 Neud wy ae gofwy nyd gouyged
 Goualon eilon aelwyd reged

Gorwynawc drythyll gortyfyn dy gyweith
 Gortawn ked kyrtuawr kertawr kyureith
 Gortyfnyad bual buarth metueith
 Goreu ar veinwen vyned eilweith
 Na chymyt a hi o hir obeith
 Na chymwr wrthep a dan wrthyeith
 Nyd af y ar hir dwf ny dal hirdeith
 Y ar draed awel y drydeweith
 Ny theweis er moed oe moli mal drud
 Ny phair gossymud ym gossymdeith
 Ac nym rify gwenn rieu ryuet a weith
 Ac ym oet y llaw uy llawen reith
 Ac nyd oes uart dwfyn dunus gyfieith
 A garwy yn hwy o hir obeith
 Nym athreity meingann meingadyr y hyst-
 Nym hu vrys oe llys y llaes ymdeith [lys
 Gwiryon dec dawl y chyuaryeith
 Gwann detyf dof ym cof ym canhymdeith
 Gwery uanon vanwl gwar uetwl veith
 Gorme gwawr vore ar vor diffeith

Gorwynawc drythyll gortyuyn dy arlwy
 Arlwyaw erlid gobrid gobrwy
 Gorwynawc drythyll syll na (fy) saffwy
 Y saffwn yt wyf o nwyf neud rwy
 Neum rydraeth hiraeth uetuaeth uakwy
 Am a rygarafy kenym karwy
 Neud llutedic glaun rac glas vordwy
 Neud llawen awen awel neud mwy
 Neud llawer ym llify lliw amaerwy tonn
 Ban llewych y bron ger y breichrwy
 Golwc dof dewis gan ae syllyw
 Goleuliw golwc yr ae gwelwy (caffwy)
 Gweleisy ystlys glwys gloyw y gylchwy
 Ny ry weleis tec nwy ry gwelwy
 Ac adan rut em ruteur vodrwy
 Ac uch wynef gwyn gwineu vagwy
 Deuawd a gatwaf can ae catwy
 A berthyn rac dyn nwy dilynwy
 Uy rin a rieu nys rybuchwy
 Nys gwybyt rewyt nys ry gelwy
 Keledic uy hun yn hir ofwy lle
 Y lledrad vore gan auarwy

Gorwynawc drythyll gortyuyn dy gywir
 Eil gwynn gorwynawc gorpwy enwir
 Manyled meinwenn mal yt yolir
 Mal yd ardunaf ym ardunir
 Ardunedic dyn a dwe y ffynant
 Ardunant molyant mal yd glywir

A glywch chwi deon a dywedir
 A dyweid rlein uy ry gebfir
 Yg golud amlw amyl ym rotir
 Nyd angen ym ryt nym rybuchir
 Handid om kyuoeth om kyuarch pan wyf¹

Om rieu om rwyf² ry gystlynir
 Bart llywelyn hael hud ym gelwir
 Geleurut gelyn y bob enwir
 Enwawc ym keinyoes ym keinmygir
 Anwar vy lluchvar onym llochir
 Pall gwylluann gwylein gwyualch wrth
 gertawr

O ruteur gwerthvawr y gorthoir
 Pellynnic ygw cof yg caerwys dir
 Pell yt wyf ym nwyf ony thelir
 Petestres wedeit yn hydreit hir
 Petestric yolic³ pa hyd yth yolir

DAU ENGLYN

A gant CYNDELW i Gynyddion Llywelyn am Madawc,
 Am Maredud ac iw gyrrn o achos rodi ido y carw a
 ladassant yn ymyl ei dy. A llyma yr Englynion.

BALCH ei fugunawr ban nefawr ei lef
 Pan ganer cyn cydawr
 Corn Llywelyn llyw lluydfawr
 Bon ehang blaen hang bloed fawr

Corn wedi llad corn llawen
 Corn llugynor llywelyn
 Corn gwyd gwydr ai can
 Corn rueinell yn ol gellgwn

MARWNAD CADWALLAWN M. MADAWC.

CYNDELW A'I CANT.

DYMGWALLOUWY duw diheudawn awen
 Awdyl urten amgen amgall digawn
 Yn ardunyaw gwr gwrthuar eigyawn
 Yn awdur llavur lleueryt yawn
 Y ganu marwnad y gadwallawn
 Mal pan gant moruran marwnad einyawn
 Neum bu om caru can ut carawn
 Cymyrret a met a meirch crychrawn
 Neud men oe agheu dagreu digrawn
 Digrifwch dragon dreig yoruerthyawn
 Neum dotyw defnyt dyt dyuytlawn
 Dyud y gyfnod y gadwallawn
 Edmygaf radeu rieu radlawn
 Rad wehynn grannwyn greid anogawn
 Adref adraut veirt heirt hiraethlawn
 Adrawt gan hiraeth a wnaeth a wnawn
 Am eryr mawrwyr meruyniawn yt wyf

¹Kyreirch panyw. ²Om ryw. ³Petestric yolyd.

O diua uy rwyf yn ry dristlawn
 Gwedy gwawr cymry cymreise gwrth nawn
 Kymrwyse rwyse rwyf gawr

Fraeth lawr frwyth lawr
 Pwy keidw o haelon hil cadwgawn
 Teudor am ysgor am iscell grawn
 Py urys cydauan yn gwan gwaewdawn
 Py uriw lliw llassar o lin lleissyawn
 Py uyt glew a llew a llaun greulawn
 Py uyt glyw aerllyw ar llwrw camawn
 Py uyt llyar llysseit llysoet hylawn
 Hylawch prydytyon prydein ogawn
 Py uyt cart oleith olud angkrawn
 Py uyt cert olwch oestrwch estrawn
 Py uyt cad wryaf rac cadwryawn
 Py uyt ced wallaw ual cadwallawn
 Cadwallawn radlawn rodri essilyt

Cadeu ysgymyt ysgymodi
 Cad asgen ysgwn ysgwyd veli
 Ced ysgein gwynyein gwn y golli
 Neu cholleisy arglwyf rwyf yn roti
 Neum rotesy hil run rut a phali
 Neu chyuyd ynof cof ym koti
 Cotedic yt wyf o diglloni
 Neum bu oe aghad rad ragori
 Ragor vut heb gut heb gyntoli
 Rec ouyt oetwn oe daeoni
 Gan gyueisor por pawb ae gweli
 Gweleis am eurllew am eurllestri
 Yn llysoet llisseit ymgegenni
 Ymsag toryf am goryf am gert westi
 Amsathyr kyrt a byrt a bartoni
 Amser am kerid gan lyw kerid
 Caradwy wledig wladoet noti
 Carasswn aestwn as dirperi
 Carassei am bot am bod yndi
 Gwedy gwalch kedwyr am kedwis gan yawn

Ny gadwei na chrawn na chrynoi
 Ryhir y tawaf tawel wyfi
 Ny bytaf dawel nyd meu tewi
 Am gadwallawn mawr gwawr gwrthydri
 Gwryd gwyr deheu bareu beri
 Am gadwaladyr hael hawt y uoli
 Pan vloed haelon haelach nor tri
 Am vorgant gormant gormes uenlli
 Gormeissyad bleinyad blaen dyuysgi
 Am dreic argoedwys bowys berchi
 Un perchen parchus ar y deithi
 Am cadawc mynawc mynw haeloni
 Medel glyw glewdraws maws mynogi
 Am ywein prydein pryderi haua

Prennyal ymdial ymdiodi
 Gwr ny orseuyd a orseui
 Gwr gorsaf gwrhaf gwrth yg kyni
 Gwr a wnaeth argel ar galedi
 Argae kedernyd kadarnualch ri
 Gwr a wnaeth kymry mal nad kymri
 Gwr a wnaeth kymryd gwrthyd gwrthi
 Gwr a wnaeth gwrthod gwrthuot dewi

Gwrthwyneb lloegyr heb eu llochi
 Gwr a wnaeth gwaedlif gwaedlauyn gochi
 Gwr a wnaeth gwaedlan gwaed kann deiui
 Kymysgei greu gwyr a gwyrt heli mor
 Mawr diwyrnawd wrth y hoffi
 Hoffi digoni a digones llew

Ar Hu tew trylew trwy varanres
 Hofder nyd ouer val y doues
 Ygkefyn yr aelwyd oet aelaw tres
 Eruyd a drychid rac y drachwres
 Arueu pendrychyon cochyon coches
 Aruawe tormenawe tofy agkynnhes
 Agkymessur cart kerteu achles
 Agheu cad ortwy rwy rym rotes
 Aghen am lut gwen gwae rwy golles
 Neus gwarchae mynwent y mynwes daear

Neud gwar gwawr trydar trin orllawes
 Er pan llas llyw ked neud neued nes
 Neuaf nas gwelaf ual ym gweles
 Eissyau am dygyrch, ym dygyn afles
 Nyd afiwyd ym gwyr ym gotiwes
 Oet brwyse breisce lafnawr ban breityawr
 bres

Oet bwlech y ysgwyd nyd ysgoges
 Oet balch y ragor kyn noe reges
 Clod itaw racdaw y ragores
 Ugein punt oe uot eam rotes yn rot

Oe varannet nym ditoles
 Nys ditolwy duw oe deyrnles
 Teyrneit ormeil teyrn ormes
 Yttwyf am danaw val ym donyes
 Yn goleith adneir mal yd adnes
 Rys molaf om kert om kein aches
 A beidyad bleinyad a bleit neges
 Beirt ganhelw ganherth berth ry borthes
 Yn amwyn ednob edneint ar gnes
 Yn llat esgarant pan esgores
 Ny bu esgorueich bryneich branhes
 Branes ymborthiad nyd amborthei gabyl
 Nyd oed gablawd a obrynei

Nyd oet ef am grawn a grynoei
 Nyd oet ef gronnyad ual a gronnei
 Nyd oet amdlawd fyrt kyrt ae kyrchei
 Nyd oet ny geffyn or a gaffei
 Nyd oet agloduwawr llawr pan llatei
 Nyd oet agloduan y uann yd uei
 Nyd oet e dressie yt odrossei
 Namyn y dreissyaw dros a welei
 Nyd oet am galan yt ymgelei hael

Nyd hauturyd yr ae kotei
 Gwalch hyder glewder glewdraws diuei
 Gwaew hydwn ysgwn ysgwyd andrei
 Gwartheruab madawc aruawc eruei
 Gwawr mawr milwryaeth metuaeth mordei
 Mordaf heuelyt ryt ym rotei
 Rotyon gwelw gwyllion dym gwallouyei
 Gwallouyad anaw anoeth aduei
 O blegyd beirt byd bieuuyltei
 Amgylch kymynawc kymynei saesson

Ar swyt wynnogyon yd wynnygei
 Ac oet mal gwr ae gorsauei
 Gorsaf teyrnet het ny haetei
 Ac oet mal trochyad yt y trychyei
 Trychwys eigyl trychyon y hadawe
 Y loegyrrws hwygynt lledcynt nyd llei
 Can llas llied aerlew llew nwy llochei
 Neud etiw milwr mal na ryuei
 Neud ydiw hetiw hetwch arnei
 Arnaf ernywaf ernywed am clwyf

Am gletyfrut rwyf ym rygoted
 Cotyant a llywyant rac eilywed
 Eilyw am dotyw duw ym gwared
 Aeale om dygnet yt ym dogned
 Ry dogneis uawr gert am y vawrged
 Mawrgor gar llachar llacheu gyfred
 Gan vawrdraws arglwyd rwyf ym roted
 Gan vawrdreis emreis amryw duted
 Kyuym doeth kyuoeth kyuym daered
 Kyfliwyon gweilwyon gweilch ogyfred
 Kyustawd eurgalch mygyrualch myged
 Mygedawc uarchawc veirch yn ehed
 A hetiw ym daw dywrthred oe dwyn

Handwyf dirrwyn urwyn oe vraw golled
 Yn amwyn eluael pan wnaeth elued
 Eluyten greulawn elvyt greuled
 Nyd oet ym erbarch ked kyuarched
 Yt oet ymerbyn heb ymarbed
 Yd gilyei pob llwyfyr yny llated
 Yd gyrchei pob glew yn yd glywed
 Yd kwytyn pennawr penn o draed
 Yd gystlynei pawb oe gystlyned
 Yd oleithid gwr gwrty ry weled
 Rac ked ellwg blwg bleit kynired
 Rac kadwallawn llary llaw egored
 Agored y lys y les eilwyon byd

Eithid y espyd y esporthyon
 Ymyw mynw aches buches beirtyon
 Ym bucheth gwledic gwlad orchorton
 Gortyfnws udut but a berthton
 Gorwytawr tuthuawr tu hir gleisson
 Gwr eil uleith gwreit gwrhyd nwython
 Gwrawl gletyual gwryal gwron
 Prif arglwyf bro lwyf bro din eithon
 Priodowr cloduawr clud ac aeron
 Pan brofer traethawd traethaduryon call
 Nyd kolledic uyg kyueillyon
 Cyndelw wyf hyd tra uwyf traethawd gys-
 son

Treithitor yg kert yg kein osson
 Gnawd om gwawd gorvod yn amrysson
 Mal pan oruyt llen yn llyuyr canon
 Canaf yn esgud yd gwn pa hon
 As gwtant yn dysc yn discyblon
 Gweddy cadwallawn rwyf yawn rotyon
 Rotuawr gwaur gwendyd gwynuyd gwein-
 A eircheyd prydein a phrydyton [yon
 Nyd gwaclaw adaw adaf rutyon
 Edewis y ron gan gofyon galar

A geleu rut yg gwelydon
 Edewis terrwyn teyrn veibyon
 A edeu geleu yn y galon
 Tri ergyrwaew glyw glew ganaon
 Tri eryr ongyr angertolyn
 Tri chyurin a thrin ac a thrychyon
 Tri chyfred a ched a chertoryon
 Tri ehorth am borth am byrth saeson
 Tri ehoun diouyn dialuoryon
 Tri chyfaryf rac taryf rac toryf haelon
 Tri chlodian gwalehlan gweilch urodoryon
 Golchynt eu deurut dewr weissyon o gad

Gwastad gymynad gymynogyn
 Can etyw an llyw llew teyrnon
 Teyrnet ohen dreic nenn dragon
 Canys dir hepcor dewrdor deon
 Deus Dominus duw boed gwiryon
 As deupo casnar kar kyngreinyon
 Colofyn cadellig cadell brython
 Yg goleuad gwlad gwledic veinyon
 Yg kein adef nef nawt eggylon

CANU Y YWEIN KYUEILYAWC.

KYNDELW BRYDIT AI CANT.

DYSGOGAN derwyton dewrwlad y esgar
 Y wysgwyd weiniuyad
 Dysgweinid kyrt kydneid kydnad
 Kyd uolyant gwr gormant gormeissyad
 Dysgweyd keinyeid kyua enad eu rwyf
 Eu rwytuot yn amhad
 Dy brydeich brwydyr daer aer aerurad
 Dybriw dreic dragon beleidryad
 Dybrys alaf deifyr y drefad Bowys
 Y beues y hendad
 Dygwtwg arthan dy gwystyl.....
 Waew dy gwan dywyunyc oe aghad
 Dygwisc amgenwise amgeinyad
 Dy gwasgar trychyeid mal trochyad
 Dychanaf ym naf ym neirthyad ywein
 Peir prydein preit gyryhad
 Breisc y doryf am goryf am geinrad
 Beirt gynnull am drull am dri llad
 Botawc y rodawc y rodyaw toruoet
 Twryf kyhoet kyhutyad
 Bot rot rann gyman gymynad
 Bolch launyn goch heb guchyed o gad
 Brondor wrt ortrud ordyuynyad knudoet
 Uch knawd meirw ar ystrad
 Bron hyged hygawt y gywlad
 Bro hygadw a diuradw a diurad
 Diurad dygymrad dygymrwyn ognaw
 Digymrut wrth eirchyad
 Dilwfyf ut dilut vut veityad
 Dilyw glyw glewdraws gynniuyad
 Difwys beith odwys beithynyad glud glwys

M

Argoedwys argleidradd
 Diachris cartwys cert vorad
 Diechrys llwry llwyrwys llwyprad
 Diechig wellig wallouyad
 Diachor wosgort wosgrynyad
 Diachar llachar lluchyad y laspar
 Llacheu uar llaw weinyad
 Llewenyt preitwyr preitwr yawn
 Lleithiawc ywein llwyth ogawn
 Lleithyar llym grym gryd
 Lleityad kad kert glyd
 Kedernyd katwallawn
 Pasgen wrys pascueirch uryse vreiscedawn
 Pascadyr toruoet twryf eigyawn
 Pasle kun kyflawn kyflafan goteith
 Gwyth gwynnyeith wrth wynnawn
 Par odrut parawd vut votlawn
 Paladyrgoch paladur estrawn
 Gwnaeth gwrf gwrhyd vann
 Gwrualech yg gwalehlan
 Gwawr creulan mal creulawn
 Gwaew drwy benn drwy beri camawn
 Gwaed ar wallt rac allt gadwallawn
 Yn llannerch yn lleudir meruynyawn
 Yn llew glew yn llyw rac lleissyawn
 Llatei llauyn gasnar llathrei galch llassar
 Mal llachar llaw digrawn
 Digrawn rwyf rwyf vann rwyuan rwy dig-
 rifwech
 Digrifwech dragon dreic ofrwy
 Dinas gwestiuyaint gostygws mal gwr
 Gwestun dwr dorrady
 Gwesti gwlet gwledic aruordwy
 Gwesti gwyr yn gwastad gwarwy
 Gwesti gwastador
 Gwastad rad ragor
 Gwawr tewdor toryf arlwy
 Gwesti ked kedernyd uwyuw
 Gwesti kyrt keiryadawc ouwy
 Gwesti gwystyl greu
 A gwystyl degeu
 Gwesti creu a chymwv
 Rutbres kad beityad beirt wantwy
 Rutbeir bar llachar ban latwy
 Rutbraf y saffwy ny syll ae olwe
 O olud ny rotwy
 Rut bareu a beir yn adwy
 Ryt bebyll rynn gestyll gystwy
 Rut uyt gryd grym aer
 Ysgor glyw glewdaer
 Ysgwyd glaer glod arlwy
 Rut ongyr angert alasswy
 Rut lwybyr gwaed gwae lwuyr ae gwelwy
 Run auael auwy rugyl ordwy ortrud
 Ar erdrych auarwy
 Rut uedel ryuel ryuerthwy
 Ruthyr uthyr ualech eurgalech y gylchwy
 Kylchwy kyuryuel kyureith orden rwyf
 Kynnygyn glwyf glod urten

Kyuaruod oruod orawen
 Kyuaryf taryf twryf llu yn dyrwen
 Kyfle niueruot kyflaun y eiryoës
 Kywlad loes moes maxen
 Mawrdraws dreis dra llyr henuelen
 Mawr bar beir o bedeir echen
 Marchawc meirch canwelw
 Meu genhyd gynnhelw
 Mi gyndelw gert ogyruen
 Brwyse rwyse rwyf tewdor dor dygen
 Brwyd rwyd rad rannawc om awen
 Brwydyr gygrwn gygres
 Bryssyws bwyd branhes
 Uch kawres kaer amgen
 Balch ongyr angert uruoën
 Ball ar lyw am lanneu hafren
 Braw rac y wryawr gwrthawr a gwrthwan
 A gwrthaww yn aghen
 Blaengar glew gletyual uryen
 Bangor toryf taerlew llew llawen
 Blaengar y volawd yn hartawd hytestyl
 Yn hywestyl yn hywen
 Baranres aeruleit aeruen y waedlafyn
 Ae waedlan disgywen
 Disgywen gorten gordawn fraeth gordwy
 Hydyr goryw uilwryaeth
 Gorpo teyrnuar tywyssogaeth brut
 Ar brydein dirogyaeth
 Goruawr glyw glewyd dialaeth
 Gorulwg aryf aeruetawc bennaeth
 Gorchynnann gosgort gwasgawd calchdoed
 Gwasgargert gwisgogaeth
 Gorwyttawd pen keirw pennhilluaeth an ryt
 Anrydet uarchogaeth
 Gorun toryf twryf aches ar draeth
 Gormes draws gwenwynuaws gwinaueth
 Gortyfuyad bual butugolyaeth ualch
 Ny uwelch dyn y aruaeth
 Aryf toruoet teruyse eigyl yg kydoch
 O vangor hyd vangeibyr dydoch
 Amyl ywch veirt yw vut
 Emys llys nyw llut
 Emys rut ruthyr gwytuoch
 Y ordawn a ordyfynd drosodh
 Y ueirch kann kyfran kyfryngoch
 Y ysgwnn gynnif y ysgwyd yg gnif
 Y ysewyteu vochuoch
 Y dreiswawc y dreiswan mor groch
 Y drosset ny dreissir nemoch
 Y drylew yn riw
 Y doryf drylwyn wiw
 Y daryan dryliw droch
 Y bareu y arueu aruloch
 Y bebyll y byll y ball coch
 Kochiwiw y osgort am byrth marmor mawr
 Mab gruffut greid oror
 Coch y lauyn o lat yn rager
 Yn raclan yn raclym eissor
 Koch arueu aeruan kochliw luman

Rac baran beirt vangor
 Koch rodawc pedrydawc pedror
 Y ar orwyd pedrogyl pedreindor
 Koch bwelch y lein o drin o drydar
 Koch y bar o borfor
 Porthes gwr gwrualeh ygkyntor
 Gwyth vore yn racre rac yor
 Treis ar ysgwyd rac ysgor dinteirw
 A gwyr meirw rac mur cor
 Tres rac llew rac llyw pedeir or
 Treis ar lloegyr a llu wrth agor
 Taryf rac twryf glasuor a thewdor a ther-
 uysc
 A thrylew a thrylwyn vrontor
 A thrychyon a thrychan elor
 Gelyn traws ryuel tros ruuein yd wys
 Tros y llys yn llundein
 Mynw ehofyn colofyn kyfwyrein
 Mur metgyrn mechdeyrn mechein
 Mwyn ouyt y veirt y veith goelwein raun
 Meirch mygyruann kynkan kein
 Yn rith rynn ysgwyd
 Rac ysgwnn blynnhywd
 Ar ysgwyt yn arwein
 Yn rith llew rac llyw goradein
 Yn rith llanynd anwar llachar llein
 Yn rith cletyf claeir clod ysgein yn aer
 Yn aroloet kyngrein
 Yn rith dreic rac dragon prydein
 Yn rith bleit blaengar vu ywein
 Ewein awytnuawr argledyr toryf twryf gawr
 Angert llawr llu gyngwrn
 Ny hirgeidw ar geirch meirch mygdwn
 Ny hwyrgyreh cludlann clod adwn
 Ny fy rac teruyse rac taryf yg gosgort
 Tarw tewdor dor dyrwn
 Ny phlyc y brafaw ym pryfwn
 Ny phyrth gwarth gorthrum y gystlwn
 Nys ergryd goruryd
 Na gorthrwm glewyd
 Nys treuyd nys traethwn
 Nys crawn ked escud rac ysgwn
 Na thaeawc mygawc na mygdwn
 Ny dodaf uyg kert yg kynhelw camdull
 Om kynnull canys gwnn
 Nys llut llew llauynuriw kanmiw krwnn
 Ny dotwyf archavael hyd ar hwnn
 Horitor y glod o gyflawnder kyrt
 Kertoryon ae daduer
 Dychyuyd glewyd glew hyder
 Dychyfry fossawd fywr gnawd fer
 Dychnyne flamdreis y dan flamdei lloegyr
 A phlant eigyl yg gwander
 Dyglud glod mal y clyw llawer
 Dychyreh cad dy rann rad rif ser
 Dyhymmell prydein or pryder yd vu
 Prif deyrn ae differ
 Drud ysgwnn ysgwyd dau hanner
 Drud auyrdrwyth amnwyth amniver

Drudyon a veirtyon
 A vawl neb dragon
 Namwyn dreic ae dirper
 Drud wr gwrth gortrud y lasuer
 Drud rwyf toryf twryf llanw yn aber
 Druduleit gawr drud vwynauwr vuner
 Drud lachar drudlauyn a gymer
 Drud lawn y eurdryn
 O lad y eurgryn
 Am luyrn am leuuer
 Drud urwyse ri drudureise y haelder
 Drud uannyar drudnar drudualch ner
 Drudlwyrr y drafwyr y ar drafun veirch
 Oe draferth rac fordun
 Saeson sag dyllest yg gwestun
 Bu creu eu callon eu kymun
 Gwrtlann dihauech
 Gwrtneenn perchen parch
 Y ar erchuarch veinllun
 Gwruawr glyw a glewyd arnun
 Gwr osgeth o wisc borforun
 Scodic rac cart kert orun deyrn
 Kledyr kedeyrn cad eitun
 Ysgryd gryd rac greid eborthun
 Ysgrud wlyt ar wlet y mellun
 Ys gnawd rac ywein
 Ys gauael y uerein
 Ysgauaeth y veit kun
 Ar ysgwyd rwyd rodwyd ual run
 Ysgawl toryf rac trefred alun
 Ysgordor dyrwn
 Ysgwn oet ysgwn
 Ysgwyd twnn tal rugun
 Taer peir par llachar lloegyrr diwael
 Taryf lutyaw toryf gyuyaw gyuael
 Kynwalch valch uyygyrdor
 Kyuachauael cor
 Kyuechei ueint kafael
 Eryr cad gwrthodyad gwarthwael
 Erchwyn greid eirchyeid archauael
 Erchwynyawc pedrydawc pedryael y lenn
 Powys wenn wlad urochuael
 Eurdryn wal gletyual glywael
 Ettiuett kynuyn kert auael
 Gauael glew yg cad gauaeled y wlad
 Gauaelant ueirt y ged
 Gal dywal dyual diarbied
 Gwawr ofrwy kylchwy calchdoed
 Granwynnyon trychyon trachywet eitun
 Trachwytynt benn o draed
 Yn lliedwm yn llydan drefred
 Yd wanei wanar yd waned
 Baryf ar uaryf ac aryf yn greuled
 Tal tra thal trannyal tra chaled
 Yn llys ywein hael hu anred y wir
 Hydyr y dir ae daered
 Yny mae gwaret a gwared
 Yny mae gwarae gwaradred
 Yny mae yued heb neued heb nac

Heb nebawd eissywel
 Gorpo teyrn twryf llanwed
 Yn teyrnas nef noted

MARWNAD TEILU YWEIN GWYNET.

CYNDELW AI CANT.

EWEIN arwyrein aur wron kymry
 Kymroeyd orchordyon
 Mur metgryn mechdeyrn mon
 Meu hoed am hoetyl y dragon
 Dragonawl kedawl cad uarchawc melyn
 Llywelyn llaw deauc
 Aerdaryf glyw glew dywyssawc
 Aer goryf aer doryf eur dorchawc
 Eurdorchawc deifnyauc o dyfnant ragor
 Rac ysgor esgarant
 Ny bu uethyl ny bu vethyant
 Ny bu uagawd meirch morgant
 Mor gynneuin trin tra latei ysgwyd
 Ac ysgwyd a danei
 Gortiuann annwaws traws trei
 Goronwy ualch uab gwalchmei
 Gwalch gwaedrwyl hynwyf vnica gereis
 A garaf y edmyc
 Blaen blawt bleinyad gwerennyc
 Bleit gawr bletynt uab kynwryc
 Cyrchyd kynniuyeid kert aryal drudyon
 Clwyd ehofyn cletyfal
 Nyd kyrt nyd cart anwadal
 Kein awen canawon yal
 Canawon keidryon cadyr yd uolir glyw
 Glew dragon a gwynir
 Deu vadawc enwawc enwir
 Deu gyuet gyuoed hoed hir
 Hir y kedwir kof ked vawr oronwy
 Cad ortwy ortauw vawr
 Gwrt y law ar y lafnawr
 Gwyl hael gwrth auael gwryawr
 Gwruan gynuaran gynuelyn angert
 Angut gert gart elyn
 Aer deruyse am y deruyn
 Aruaeth haelonaeth heilyn
 Hael hygleu urdyd eryr yn aer
 Yn aros kyuergyr
 Hirgwyn brwyn brwydyr diechyr
 Hiruraw amdaw am dudyr
 Tud achles butles botlawn kertoryon
 Kertessynt am y nawn
 Breinrut brwydyr breisc ualch y dawn
 Bryd ar llwrw ar llary einyawn
 Llary einnyawn lluchdawn llochessid
 Veirtyon vab kynon clod venwyd
 Llaw rotad llew yg glewyd
 Llaflletheir yfo fort byd

Byd trist wyf o glwyf am glaer dechryn
 Can treghis llid erwyn [treul
 Lloegyrolawt gadyrgawt gyngelyn
 Llyw mawr llew llawr llywelyn
 Llywelyn llachar lluch uaran gyuet
 Ny gyuyd oe vablan
 Bu llw cloduawr bu cloduan
 Y law y liaws kynran
 Kynran rann gyfran gyuradw wellyg bart
 Balch digart digyuyg
 Mor dec moli mor deilyg
 Milwr mawr mal maelogyg
 Maelogyg mwynnuawr mynw gyuod y gad
 Mygyr uleinyad uleit ossod
 Angut vrt ortwy hynod
 Angert ulawt anglawt anglod
 Clod wasgar aesar eisgur gyuaruod
 Gyuaruawe bennadur
 Bleit blaengawr bar dyrawr dur
 Beirt anael hart acardur
 Haetassei wawr glyw glod dengyn gyuet
 Gwirawd uet gwir oet ynn
 Gwae am vab gennillyn
 Gwae veirt kymry gwedy gwynn
 Gwyn gwaednawt aerulawt aeruleit anael
 Aryf trylew treis allael [lew
 Llawrotyad llaw rot gaffael
 Nyd llaw vytac vytei hael
 Haelon eiuyonyt hil merwynt marw ynn
 Hil kedwyn cad ouyt
 Eissyeu glyw ynn byw an byt
 Eissor balch bwlech eissillyt
 Essillyt merwynt mawr a letkynt yw
 Nad ynt yw vegys gynt
 Llas llary vrodyr gwyr goruynt
 A chyd lletyd llatesynt
 Llas asser aerllew aerllid unelyar
 Aerbeir bar baet eruid
 Llyw glyw glewdraws yg goud
 Llew toryf taryan eur gymid
 Llas goronwy hael hwyl ueidyauc yn yg
 Hil kyuyg kaduarchawc
 Gwrolwalch balch bwlech y rodawc
 Gwrueint gwrteint garanawc
 Llas morgant mur gawr llassar wawr wanar
 Llary llachar llawch kertawr
 Mab y ewein prein preityawr
 Wyr y ewein madyein mawr
 Llas rys ruthyr efrys afneud y dawn
 Aer greulawn arf greuled
 Rwyse vrwyse vreise vreawl dyghed
 Rwyd vrwyd vrwydrglwyf rwyf rwygged
 Llas deu gymynawc am gymynad eigyl
 Am degingyl dec ystrad
 Einyawn wyl olud rotyad
 Einnyawn diwyl diofyn cad
 Llas mab gwyrengyn gwyruirw y baladyr
 Gwr oet gadyr y gadw riw
 Rwytuut ueityad gad geithiaw

Rut y waedlafyn o waedliw
 Llas rys fynhonwys fynedic hygar
 Gwar y gar y gynwys
 Gwr yn gware a lloegyrrwys
 Gwalch balch oet bwlech ar bowys
 Llas arglwyf grwytrun gwyrturiw y baladyr
 Gwaladyr cadyr yn cadw riw
 Gwan garthan gyrrh yn ymliw
 Gwan wrth wan gwaed luman liw
 Pan llas gwas sanfreud frawtged y gymry
 Oet kymraw y glywed
 Oet gwr gwrawl y weithred
 Oet gwalch balch bwlech y golled
 Eny llas arterch yn ardiffryd llu
 Y llas ku can vy mryd
 Coryf toryf teruyse fyse flamgryd
 Cor eissor eissyeu yr byd
 Eny llas madawc mur dygyuorth uar
 Meu auar car kynnorth
 Oet anwas cas cad ehort
 Oet anwar par yn y porth
 Tra rwy ym gouwy goual gogywec
 Am vab tec tudawal
 Baran lew llew lloegyrr oual
 Lleduegin gwin gwyrt uual
 Gwae ui gletyf glan gloewdrud yth arwein
 Oth arwet ossymnd
 Medel draws a dreis latud
 Meuryc beuyr bieuoetud
 Gwae ui gletyf glan gloewdrud ym llaw
 Or llachar diwyrnawd
 Llas trauswalch treis y deuawd
 Ual yd las ureichuras y vrawd
 Kut vedrawd ae ceidw wedy kein wotew
 Arllwybyr llew lloegyrr dylein
 Ar win ar breitin ar brein
 Ar uet o uetgyrn ywein

DADOLWCH YR ARGLWYT RYS.

CYNDELW AI CANT.

AM rotwy rwyf nef rwyse awdurtawd kert
 Nym gwnel cart o nebawd
 Y uoli mab duw dibechawd
 Dibechoeth kyuoeth kyuundawd
 Eil digabyl parabyl parawd
 Per awen parhaus hyd urawd
 Ar lles llawr llyw llafnawr llwyprawd
 Ar llwybyr ywan or dawn ym daerawd
 Delw ym bo yr bot y drindawd
 Trugaret tros waret tros wawd
 Y adrawt aerulawt eurulawd y ysgwyd
 Mal ysgwyd rwyd rahawd
 Mur mawrgor treithitor traethawd
 Traeth om bronn tra thonn tra thywawd
 Mur mawrdir mawrdoryf amgyffrawd

Mur mawrdut uch medut metwawd
 Mur mawr daryf mawr dwryf gorwytawd
 Mur mawrdreis mawrdraws gynnefawd
 Yth gueir vn kwbleir cablawd
 Nys keneis kenif dy uolawd
 Molafwr klydwr klutawd y eirchyon
 Y eirchyeid ar blanhawd
 Y eryr eiryoës moes medrawd
 Ny welaf ny welir kydurawd
 Gweleisy vt nym gwarthrut gwrthrawd
 Gwrthurwydyr crwydyr creulawndybytwad
 Gweleisy wledic die diofnawd
 Ofny y ofyn y efnyis giwdawd
 Gweleisy gleis a threis a thrallawd
 Cletyual dywal dywyrnawd
 Gweleisy glod a rod a rawd o beleidr
 A reeydr rut o gnawd
 Gweleisy hael o hil anarawd
 Ae gweles gwelei ryuetawd
 Mal cadarn yn cadw y briawd
 Mal cadwr cadwei a dyawd
 Kedweis kyghaws maws mae ystawd deheu
 Duw o nef ae gwarawd
 Gwr gwrthaw gwrthrych ys defawd
 Gwrth uchyr gwrthrychyeid ys gnawd
 Gwrth eurdro eurdruill gno gynhawd
 Gwrth eurdal bual bugnawd
 Buelin oreurin wirawd
 Buarth llat llonyt o uragawd
 Buches kyrt kertornon wasgawd
 Buchet glyw gloyw ystryw aestrawd
 Burthyad cad kyrcnyad kyrcynawd
 But beiryon barteir om tauawd
 Briwgoch bric ongyr brythawd
 Breithgad gwyr brydyeu llyr lloegyr dif-
 Bri byrthon breit saesson saghawd [rawd
 Bre bronndor bronn dewrdur durawd
 Bryd gryd grynn graunwynn greid wor-
 grawd
 Brisc risc reu rieu rad barawd
 Brwyse rwyse rann gyman gymendawd
 Brwydyr eurgwydyr eurgreir bydyssyawd
 Breisc rebyt yn ryt yn rwynt nawd
 Y gwna rys rietawc o dlawd
 Braw bryneich branar eu bedrawd
 Bro kreugyl braugeol ysypawd
 Bolch y lauyn o lavur fossawd
 Bwlch y glet balch y gletyuawd
 Cletyfrut gwrut gwr a deffry clod
 Gwrawl rod rodawe hy
 Gwr kyrcnyad kyrcwn yw uawrdy
 Mawr dal kert nyd cawt y uelly
 Gwr gwaedrwyf gwlad vn rwyf vn ry
 Gwr gwaedlann nyd gwr gwann gwecry
 Gwr golud gwaetkaud gwaedkny calanet
 Kelennic a dyry
 Gwr creulawn creulan ae kyffry
 Kyffro cad cadellig wely
 Gwr a wyr yn dyt fwy na ffy

Gwr a wnn y a hwnn yw hynny
 Gwr yn twryf yn toryf ar hyly
 Gwr yn taryf yn teruyse wedy
 Gwr yg gryd gwyr gwrhyd gwr hy
 Gwr greidyawl ual greiduab ery
 Treis dreon trinheion nyw try
 Traws trydar trydyt haearnlly
 Grefyf eigyawn ny grawn ny gryny gormot
 Alaf rot elifry
 Gryn ertrym aerdreic ae dyly
 Glyw uyged glew vugeil kymry
 Kymry difreidyad
 Kymrwn y gwlad
 Kymwy cad cas venwyn
 Kyrd wadawl cerd gamawl ganwyn
 Ked gyfred gyfrieu gadwyn
 Kadeir cor cadau dor dirrwn
 Kar kerteu kertoryon wo rllwyn
 Gwrllwy glyw glewdraws maws metgwyn
 Gwr llwrw llu lloegrwys digyflwyn
 Gwr gwrutuann am aduan atwyn
 Gwrt uann gawr gwrtnar vawr venwyn
 Efgoreu val gwr yn adwyn
 Yn ceint cler cletyual ar drwyn
 Llatheir lafyn uch auyn vch auwyn
 A llif creu a lliw freu ar frwyn
 Llatei dreic ar dragon drylwyn
 Tryliw goch trylew droch drachwyn
 Am euruwydyr am eurgwydyr eurgwyn
 Am eуро am euronon terrwyn
 Toryf anwar trydar trydolwyn
 Twryf taerueith goteith gwaeanhwn
 Teulu a thewlu a thewlwyn waewawr
 A gwyr mawr ymasswyn
 Fyryf deruyse fyse dydyse dydwyn
 Fwyr fysgyad fal fleimyad flamdwyn
 Frwyth wellig welluaeth fraeth frawdwyn
 Frawt wallaw anaw aniuwyn
 Llwrw milueirt milueirch dygyflwyn
 Llwybyr molyant metyant met ankwyn
 Llyw kemeis oth goteis yth gwyn
 Llew camawn kymer y difwyn
 Llawvrydet am dwc om dwyn y wrthyd
 Lloegyr eruid braw lid brwyn
 Brwydyr asgen brwyse nenn breise adef
 Brein borthyad achryuyad achref
 Bradw ysgwyd bryd ysgein wrth lef
 Brydeu tan treulwan trin wotef
 Ys arglwyf ys arwyf ys ef
 Ys cad fyrt ys car kyrt kyfef
 Gwledic dec cantoryf a dec cantref rif
 A rugeint kyuadef
 But barawd baran gwynt hydref
 Bugeil byd biw gymryd gymref
 Coryf keindoryf can dothwyfy adref
 Yth edryt yth adrawt is nef
 Par eurglawr erglyw uy martlef
 Peir prydein profwn yn tagnef
 Tagneuet am nawt amniuerchw rif

Riallu diheidwch
 Nyd achar llachar llauarwch
 Nyd achles afles arafwch
 Nyd achlut eurgut argelwch
 Argel kart kertoryon wolwch
 Dor yscor yscwydeu amdrwch
 Doeth a drud am dud am degwch
 Taryf aergawt aergwl gadarnwch
 Toryf eurgoryf eurgwyn gyuedwch
 Kyuetach uorach uireinwch
 Kyuetwalch kyuetweilch elwch
 Elyf dreic dragon digrifwch
 Alaf lyw lluoet angelwch
 Angelet brython brythwch teyrnon
 Teyrnas ynyalwch
 Teilu rys teilwg gwrys gwryssywch
 Gwrys arloes eiryoes eiryolwch
 Chwi gennyf gynnifyeid sefwch
 Mi gyndelw a gynnwlw gennwch
 Beirt wogawn bart vrtawn vrtwch
 Vrtawl kert kan edifarwch
 Angut but beirneyd gyuradwch
 Ongyr vrt angert uatholwch
 Angertawl gretfawl grefyt vnhwch dywal

Am dywed llonytwch
 Can dotwyf a digerytwch
 Na dala uar casuar cas hetwch
 Nam gwrthvrawd om gwawd om gwarwch
 Nam gwrthrynn grannwynn greid wolwch
 Nam gwrthod eiryf draud aryfdrwch
 Ny wrthyd mab duw dadolwch

Dadolwch llachar
 Llacheu gyuarpar
 Yn aeruar yn arueu
 Llydw ysgor ysgwyd bytineu
 Llid ysgwn asgwnn ys goreu
 Y gymryd an kyd kyn bareu
 Y gymmod an dyuod an deu
 Dy uoli uilwr hyd anghau
 Dy uolawd ystanwawd ys teu
 Dy uart da dothyw yth oteu
 Dy uar gwrth gortyfyn y vateu
 Ti hebof nyd hebu oet teu
 Mi hebod ny hebafe uinheu
 Hir yth ardrethir ar dretheu o bell

Hil cadell kell kerteu
 Hil coelig pergig pennaetheu
 Hydyr am datyl kynnatyl kennadeu
 Hil rodri gwesti gwystylureu
 Gwastad gryd gwystlon byd boed teu
 Hil gruffut rwyf rwytuut radeu
 Rwyse rynnawt morgynlawt mawrgleu
 Hil maelgwn*milcant adodeu
 Hil tewdwr diwetwr deheu
 Brwydyr orchwyf ny orchut tlysseu
 Nac ariant nac eur yn adneu
 Brwyse rwyse rwyf brolywt bro seithbeu
 Breise am ged am gadeu [dyued
 Preit preitwyr preitwalch gyureieu

Priodawr prydein prein preityeu
 Pressennwr pryswr pres oleu
 Preswilyawc uarchawc ueirch gwineu
 Gwynnuydic wrthurydic urydeu
 Gwynfyd cyrd ceinfyrd cyfedeu
 Gwynnuyd gwyr gwrawl deuodeu
 Gwynnuyd beirt beirnyad wyf uinheu
 Gwr glewyd yn ergryd aergreu
 Gwr gwledic ar wladoet nyd geu
 Gwr g...wy gwrtrych ysgwydeu
 Gwr gortrin golud geloreu
 Gwrt uaran kyfran kyureidyau
 Gwr uannyar gwrt uar gwynn doleu
 Gwr a dengys llat a llafneu rutyon
 Llew dragon llyw dreigyeu
 Dreic ehofyn ehag y deruyn
 Dragon rwyf rwyf walch gygelyn
 Dragonuart dragon ualch uytyn
 Dragonawl dra ganwyf o dyn
 Canaf wawd yr priawd ae pryn
 Prif arglwyf brolywt bron heilyn
 Breisc anloet beirt borthloet berthyn
 Brwyse brydeu brwydyr dechreu dechryn
 Brad bryneich branes ae canlyn
 Braw dachwet gyminet gymyn
 Gwrys efrys dechrys dechryn y ongyr
 Y angert nyd eduyd

Gnawd vch knawd knudoet ar gylchyn
 Arllwybyr llawr neud llawer blwytyd
 Llew llysoet llysseit y deruyn
 Llys ehorth llu adorth llewyn
 Gwyf wossut llofrut lloegyr dilyn
 Gwyr wosgo wosgort diergryn
 Gwrd wasgar o wiscoet keinwyn
 Gwyr ossed gwr goruod goruyn
 Gwedy mydw a met gorewyn
 Am hirwet am hirwlad y lyn
 Am gedawl am gadeu dilyn
 Am gyrt wawr an gyrt mawr melyn
 Gorpo hael haelonath wobryn
 Hawl modrut hil mawrvnt mervyn
 Gwawr gwendoryf gwendud oe gylchyn
 Gwennvrad nef gwir adef gwiryn

ARWYREIN YR ARGLWYT RYS.

CYNDELW AI CANT.

Yn llyfyr arall hon yw wythfed Awdyl y.
 Dadolwch.

ARDWYREAF dreic fwyf seilec ser
 Ardwy kedernyd menwyd muner
 Arderyl ehagdoryf am ehanger
 Am eurdal bual buarth hydruer
 Hydyr yd gert uyg gert ygkyflawnder
 Yg gyflawn voli ri rwy dirper
 Yn urtyant molyan mal yd glywer
 Yn awen barawd awdyl burawd ber

Yn anwfyd yn dwfyd yn dyfynder yd uarn
 Nyd bart ae daduarn beirt ae daduer
 Yn taryf yn teruysc yn fysc fyryfder
 Yn twryf yn toruoet hudoet hyder
 Ynghyfragor glyw am eu glewder
 Clos y clyw llawer
 Yn agkyfwyth gwyth gweith nanhyfer
 Yn agkyfle llwfwf llafur ouer
 Yg kemeis yn treis yn traws ober
 Peunyt oet newyt newid ruteur
 Peunoeth oet pennaf gwedy pynner cad
 Can llary llawrotyad llad a llwyrd
 Llowsyt yw ganthaw heilyaw haelder
 Hil gruffut hael ut hawl diaber
 Kart wahan kadwan kadwalch nifer
 Kert wetawl gedawl gadell ener
 Kadarn vleit uleinyad cadyr ueirthiad ner
 Kadyr yt ym dengys rys yn racter
 Rac twll y gylchwy pan am gylcher brwyd-
 Nyd bradawc arglwyd yn yd wneler [yr
 Kynifwr kynnyf nid diouer
 Kynnyfyd kynnytyf Alexander
 Teyrnas dinas dyn a gymer
 Ymerawdyr llywyawdyr llyw amniuer
 Teyrnuro a geidw o gadarneder
 Teyrnuron heilyn haelon daduer
 Teyrnet osgryn mal gwynn gwarther
 Teyrneit gwreit gwr yn ygder
 Teyrnweilch prydein gwedy pryder
 Teyrnged kymry ef ae kymer
 Kymeraf ut naf na uid ofer
 Ym na uid ouid yggwenwynder
 Pan gychwynws gwr gwr yn trymder
 Ny bu a gwalltan y gwrth gwallter
 Oet fyscyad fleimyad flam gan ucher
 Yn seith neid awyr yn seithwyr ser
 Pan aeth sarf cadlan seint cloduan cler
 Cletyfeu cochyon cochyn vriger
 Ysgor ymdiffyn pan ym differ gwlad
 Nyd ef gwledic a orsauer
 Pan amuc teyrn teifi aber
 Nyd abar y gwnaeth nyd saeth salwder
 Yn ran orfowys yd gynnwyser
 Yg kynnwys rydid gleindid gloewder
 Yg goleuad rad ry damuner
 Yg goleu ureisc ure yn lle lleuuer
 Yggoleuureint seint yt asswyner
 Yg goleu adef nef yt noter

EGLYNYON MARWNAD Y RIRID VLEIT.

CYNDELW BRYDIT AE CANT.

RIRID rwyf gwrhyd gwrhaf o gyfet
 A gefeis y alaf
 A duw ae duc y arnaf
 A dwc pawb a vo pennaf

Pennhaf y treitem trwy ryuyc gwron
 Ffroen wynyon friw dyfryc
 Lles beirt heirt oe hart wenyc
 Lles kelynyn kelynnyc

Kelennic ruteur am rotei riryd
 Nym rotes a vei lei
 Nyd aruanwl vut vytei
 Nyd ar vanarch yn parchei

Nyd ar an perchis an peirch y weithon
 Or deon diheueirch
 Yny kyrchem karcharueirch
 Karcharoryon kecoron keirch

Gwnaeth goronw gwr anlew
 Gyflauan anhelediw
 Adlat ririd rwyf anaw
 A byth nys beitei bei byw

KYNDELW AE CANT Y RIRID VLEIT.

MAE ym vleit am car om caffael wrthaw
 Yn wrthep archauael
 Nyd bleit coed coll y auael
 Namwyn bleit maes moesawc hael

Cledyf clod wasgar a wisgaf ar glun
 Rwg uy llun am llassar
 Cledyf cloynneu hygar
 Cledyf ririd uleit vlaengar

Priodawr pennant pennaf uchelwr
 Uchelwyr uodrydaf
 Nyd y uleit preit y prydaf
 Namyn y vleit glyw y glewhaf

MARWNAD RIRID ULEIT.

CYNDELW BRYDIT AE CANT.

Ym peryf digart bwyf dygen geinyad
 Yr mab yr mawrdad rotyad uy reen
 Yr yspryd vchel or vu echen
 Yr arglwyd gwlad lwyd gwledic moysen
 Mor wyf gert geinrwyf hyglwyf hagen
 Mor wyf hygleu uart o ueirt ogryuen
 Mor wyf gwyn gyfrwyf nyd wyf gyfyrwen
 Mor oet gyfrin fyrt kyrt kyrriduen
 Mor eissyeu eu dwyn yn eu dyrwen
 Aessawr andianc oes anien [doden
 Mor wyf dirrwyn urwy nam urwydyr a
 Breisc uab gorgeneu bryden braduen
 Mor debic uy mod megys gwydyen
 Gogwyttaw peb llawr ker llaw y benn
 Mor nawd pob rahawd na byt ryhen

Gwytailed gyfred gratyuyged grawn
 Ymuchet mur treis traws y gamawn
 Creshwyr fwyf faglawr fraethlawr frwyth-
 lawn
 Can riryd rwyf cad kunyad creulawn
 Callon oet agraff kedoet agrawn
 O rotyon gwron gorun eigyawn mor
 Madawc mur tewdor cor caswallawn
 Gogyma cluduan cludeurt wogawn
 Cludeisy alauoet llysoet lleissyawn
 Gwedy pargoch grym parllym peirllawn
 Kyrchwn hael dinmael dinmawr nyd awn
 Duw damnaut eiryoed einyoes einyawn
 Mawruab ytnyued mawrged gyflawn
 Nym golut mawrvut mal riwallawn
 Llyw llafnawr llew llawr llystynwallawn
 Ririd nym gochel am gochawn oe breit
 Wedy riryd uleit vlawt haearnawn
 Tofryd aergoryf argoed hoed hiraethlawn
 Twryf taerdreul taerdan yn gwan gwynawn
 Aer daer deruyse daryf aryf aradryawn
 Arth warth wrthodyad am nad am nawn
 Tra vu vyg kyuet yg kyuoeth yawn
 Nym llauarei y nep nam bei digawn
 Nym ditolei y lary o lawer dawn
 Nym goruc dewr wr deurut warthlawn
 Ny bu warthlef kert kynverching werin
 O benn talyessin bartrin beirtrig
 Barteir om kyueir ny byt kyuiig
 Ym kyuteu breu brwydyr diedig
 Handoet eu hachuet kyn eu hechig
 Y merw derw duruet vuchet vethig
 Or kedeyrn kedawl hawl hirdiuiig
 O gadell ener o gadelling
 Or glan essillit gloew essillig
 Or glyw glew dywal ny dal ny dig
 O vonet koelig coelvt kertoryon
 O arvon o uon o vaelgynig
 Wedy cad wosut mawr nygyrvut mig
 Wedy ced wosep neb nym deiring
 Llew llawr lliid enweir llydw beir bergig
 Llwrw trylew llawr llew llurig deilig
 Ym buchet arthen arthuar yn ig
 Y mywyd riryd ruteur wellig
 Rotynt rut a gwyrt rwyf kyrt kunig
 nyRoted arduant ar dinodig

MARWNAD EINYAWN,
 M. MADAWC, M. ITON.

CYNDELW AE CANT.

KYWRYSSET brydein ysy bryder ynn
 Y sy brid i lawer
 Armes gwr gwythlawn y ober
 Argleidryad vleinyad uleit niuer
 Aervur uar aerbeir bar bynyner

Aruod uygyr a vagei haelder
 Digones pen glyw pan glywer hyd urawd
 Peir fossawd fwyrnawd fer
 Kymyrrws y hoedyl y hyder
 Kg gorwynt glasure rac glasuer
 Yn trymgleis yn treis yn trymder
 Yn tromgad yn tramgwynt wener
 Yg kyflaundal kyrt yg kyflaunder but
 Ny bwyad diaber
 Yny vvw ny vytei ouer
 Yny varw y vart ae daduer
 Teilwg ym talu a roter
 Treth volawd traethawd nawd nawsber
 Teruyse yn racyfsc yn racter a wnaeth
 Twryf tonn fraeth fraw aber
 Ysgryd glud glewyd uyd valchder
 Ysgryd gryd greidyawl hawl hydryuer
 Ysgor gadw ny gedwis llyuyrder
 Ysgwn walch ysgwyd deu han ner
 Ysgawl gwyth gwaethaf nad anuer y
 hoetyl
 Neud y hoed a gwyner
 Kwyn kyrt kyuaenad na water
 Kwytaw llary ar llau vart bquder
 Kwyn kyndneid keinyeid ae kymer
 Cof colli a roti rif ser
 Gwaethyl edlid om bron pan brouer kyu-
 Yr kyran y doter [rein
 Gwasgaud gwaud gwisgoet diouer
 Gwasgareid gweiscueirch mei muner
 Gwaedlann vlawt amnaut amniuer
 Gwaedllyry vyry varau elifer
 Gwae ni ueirt uyned yn dyuynder daear
 Gwaur trydar traus lewder
 Gwarth wrthrynn gwaewrut gwynn
 gwarther
 Gwas a las o leissyawn ener
 Llary einnyaun llyu llyyrdaun lluru ner
 Llew doethlyw dothyw y amser
 Amser ym perchis parch dillut berchen
 Aerbeir benn preitnenn prut
 Rwyse aches am rotes rwyvtut
 Rwyf cadeu yr cadw y deurut
 Ny tholyes uy lles llyw rybut
 Ny tholyaf a ganaf heb gut
 Nym gwnaeth golut glyw golud am anaw
 Nam gorthaw nam gwarthrut
 Kertoryon kertassant rac dut
 Ar llary uroon ar uryneich gystut
 Kerteu dwfyn deifnyawc y sy utut
 Kwyn kynran kyfran kyfryngthut
 Oet eityaw eu kert oet eitueu kadw
 Or kadyrwalch nwy dihut
 Diurad hael oet haelach no nut
 Diuraw dreic dragon dadanhut
 Dyuryd uyt uytaf drwy gythrut
 Am ben cun kenetyl varedut
 Dyurydet y veirt varw achlut einyawn
 Dor breisclawn brwyse lofrut

Llofrut glyw glewdor gor gadwyd
 Lloegyrr dachwet gyminet gymwyd
 Neum hirdeul hirdreit na atwyd
 Hael kedawl hoedyl ureuawl ureutwyd
 Pan ym daw anaw o annwyd uyg cert
 Uyg kyeuillt neud adwyd
 Neud adwyf o nwyf nad ydwyd
 Ruthyr aruthyr eryr dihywyd
 Ruthyr kynwan kynan ab kynwyd
 Ruthyr kynon vab kul uanawyd
 Ruthyr torredwynt gwrtd gordyfnwyd ar
 Ar breitin y magwyd [brein
 Ef oe barth neud gwarth gwaredwyd
 Gwaud volaud val y derllytwyd
 Ef gunyad a gad ni gilwyd
 Ef latei ef wanei wanwyd
 Ef gwnaeth a gwaedwaew gwaed abwyd
 y urein
 O uryneich tra adwyd
 Gwaew kynllew kynllat y annwyd
 Gwaew kynulawt kynvleit kyn ulaen
 rwyd
 Gwaew ysgwn esgud ym plymnrwyd
 Gwaew gweinnyad gwenwyn y dysgwyd
 Gwaew gwanar gwawr aeruar aer uwyd
 Gwaew gwaedrwyl gwawr dirglwyf dor-
 glwyd
 waew yg koryf yn toryf yn tryfrwyd
 wryaf
 Y orssaf oet arswyd
 Gwaew trwy vlwg trwy vwg trwy uortuyd
 Gwaew y dreis yn eis yn ysgwyd
 Gwaew einnyawn creulawn creulanw
 wyd o lid
 A lithyei ganaw llywd
 Llwytestid y uut y veirtyon llwybyr an-
 Anaw prydytyon [ant
 Llwyrr ym treit tremid goualon
 Treulgawt hoen¹ hoetyl uyr gyeuillyon
 Treulyws ryg grutyau
 Cofyon kyueissyau
 Kyueteu kyuoedyon
 Un am clwyf ar cletyf rutyon
 Un a vu a dyvu deon
 Un catgaut cadulaut uleit galon
 Un kadkun val cadki aeron
 Un a vu haelaf o haelon kymry
 Un kymreise y rotyon
 Un mawr llary mawrllwrw kynreion
 Un mawllew mawrllw kertoryon
 Un mawrwaleh mawrwaleh mur dragon
 Un mab mawr madawc ab idon
 Un llofrut prydein pryderwn y gert
 Pryderus y kanwn
 Bleit blaengar bar dyar dyrwn
 Beirt ganllaw bart itaw oetwn
 Ym pwyllad am brafegad bryffwn
 Praff edlid ysid y saffwn

¹ Treulgadw hoed.

Dyfnasswn vreiscdawn o vreiscrot ein
 yawn
 Da digawn a dygwn
 Nyd oet nep a gynhebykwn
 A llew treis pan y treityasswn
 Nyd oet llary mor llary lludawn hynt
 Handid kynt y kwynwn
 Nyd oet drwc ar dreic valch gystlwn
 Ad oet da y deduryd a wnn
 Nyd oet nawd nebawd na bytwn
 Yny bei am veirch mei meindwnn
 Nyd oet ny gaffwn or a gaffai hael
 Ydoet hael tra vu hwnn
 Hunn oet digrif hael hun oet digraun
 Hwnn oet lew o leissyawn [glew
 Aerdaryf taryf teruyse yg camawn
 Aerdoryf toryf twryf goteith wrth gawn
 Ar uyg grut am veirt uut valchdawn
 Neud diwv¹ deigyr dillwg digllawn
 Neud men hoed am hoetyl anwogawn
 Neud wyf gwyn gotedic digawn
 Neur gyreheis ar oestreis estrawn
 Emys pasc pyscawdliw eigyawn
 Dihauarch gyran² a duc y gadlan
 Ar gaduarch kann krychrawn
 Dinac dreic a dragon kreulawn
 Dinas gawr garwlym y waewdawn
 Diwethaf y canaf³ can yawn
 Diwetgof Diwetgoll einyawn

ENGLYNON

A GANT KYNDELW, Y EWEIN KYUEILYAWC.

GWIRAWD ywein draw dra digoll uynyt
 Mor vynyeh y haruoll
 O win kyuyrgein nyd kyuyrgoll
 O vet o vuelin oll

Gwirawd am daerawd am daw gan rebut
 Am rybuch oe wenllaw
 Pennyadyr cad ked wallaw
 Penn cor penkert wyf itaw

Gwirawd a dygyr a digawn atan
 Gwin a bann rann radlawn
 Yn llys lles glyw llyw lleissyawn
 Yn llaw llew cad kymr llad llawn

Gwirawd ywein llary llawen yd rotir
 Yny tir tu hafren
 A threul hygar yw hagen
 A thraw y daw a dygen

Gwirawd ywein llary llachar y deruyse
 Ar deruyn y esgar

¹ Neu, dwyng.—Ll. D. D.² Neu gynran.—Ll. D. D. ³ Neu, Cadwaf.—Ll. D. D.

Balch y daw yn llaw lluchuar
Metw y thoryf met y thonnyar

Gwirawd an gwrthuyn gwrth syr a lleuad
Gan rwyf rad rut vyhyr
Am hirurn hirvreise eryr
Am hauren hyuryd gwen gwyr

Ar llaw ywein hael hawl dilin gwrualach
Y mae gorvlwch eurin
Anrydet gwyp arwet gwin
Anrec brifdec breyenhin

Vt yssym etiw ar geir
Nys arueit llew a dau lloer
Gwaew crwm yn dyt trwm trwy fwyr
Gwan fysc yn eurwryse yn aer

DADOLWCH RHYS FAB RUFFUDD.

CYNDELW AI CANT.

Asswynaf nawdd duw diamheu dy ddawn
Ath ddoniawg wyf finneu
Ar dy wyr eryr aereu
Ar dy wlad wledig deheu

Asswynaf archaf arch vawr y beryf
A beris nef a llawr
Nawdd rac dy var car cerddawr
Ar dy byrth ar dy borthawr

Asswynaf archaf eirchiad ym gelwir
Nawdd cywir cyngwastad
Ar dy ddryseu aur drwsiad
Ar dy ddrysawr gwawr gwenwlad

Asswynaf awch nawdd na chelwch awch
porth
Can perthyn attregwch
Gostegwyr llys gostegwch
Gosteg beirdd bardd a glywch

Asswynaf nawd hawd haelon deheubarth
Diheuborth cerddorion
Ath dwrf oth darianogion
Ath dorf ath deyrnfeibion

Asswynaf nawd hawd haeloned worsaf
Nith orseif teyrnedd
Ar dy dorf corf cywrysedd
Ar dy deulu teilwng medd

Ieddgwyn eu gwirawd meddgryn au gw
Au gwarcheidw yn eurdryn
A gloyw y fed yn edryn
A glyw dewr a glew deyrn

Teyrnweilch prydein prydaf awch prifgerdd
Awch prifglod a ddygaf
Awch bardd awch beirniad fyddaf
Awch porth perthyn yw attaf

Atteb a ganaf a ganwyf arglwydd
Erglyw fi can dothwyf
Lleisiawn llyw y llew glew glewrwyf
Llaesa dy far dy fardd wyf

Wyr cerddawr ym rhwyf rhwysg morgym-
mlawdd gwyrdd
Rhwysg ffyrdd cyrdd cerdd wahawdd
Aswyn aserw herw hirflawdd
Aswynaf ar udd naf nawdd

Am rhoddwy rhwyf nef rhwysg awdurdawd
cerdd
Nim gwnel cardd o nebawd
I foli mab duw dibechawd
Dibechddoeth cyfoeth cyfundawd

Eil digabl parabl parawd per awen
Parhaus hyd frawd
Ar lles llawr llyw llafnawr llwybrawd
Arllwybr iawn or ddawn ym daeraud

Delu ym bo er bodd y drindaud trugared
Tros waredd tros wawd
I adrawdd aerflawdd eurflawd
Ei ysgwyd mal ysgwyd rhwyd rhahawd
Mur mawrgor treithitior traethawd
Traeth om bronn tra thonn tra thyuau
Mur mawrdir mawrdorf amgyfrawd
Mur mawrdud uch meddud medddawd
Mur mawrdarf mawrdwrf gorwyddawd
Mur mawdreis mawdraus gynnefau
Ith gyfeir un cwbleir cablawd
Nis cynneil cennyf dy folawd
Molaf wr clydwr cludawd
I eirchion i eirchiad ar blanhawd
I eryr eirioes moes medrawd
Ni welaf ni welir cydfrawd
Gweleis iudd nimgwarthrudd gwrthrawd
Gwrthfruydr crydrcreulaunddybyddawd
Gweleis i wledig dig diofnawd
Ofn i ofn i efnyis giwdawd
Gweleis i gleis a threis a thrallawd
Gleddyfal hywal hwyrnawd
Gweleis i glod a rhod a rhawd
O beleidr a rheidr rhudd o gnawd
Gweleis i hael o hil anarawd
Ai gweles gwelei ryfeddawd
Mal cadarn yn cadw ei briawd
Mal cadwr cadwei a ddywawd
Cedwis cyngwas maws maiestawd
Deheu duw o nef ai gwarawd
Gwr gwrthaw gwrthrych ys defawd
Gwrth uchyr gwrthrychieid ys gnawd

Gwrth eurdro eurdruill gno gnythawd
 Gwrth eurdal bual bugunawd
 Buelin oreurin wirawd
 Buarth llad llonydd o fragawd
 Buches cyrdd cerddorion wasgawd
 Buchedd glyw gloew ystryw aestrawd
 Burthiad cad cyrchiad cyrchnewd
 Bud beirddion barddeir om tafawd
 Briwgoch brig ongyr brythawd
 Breithgad gwyr brydeuller lloegr difrawd
 Bri brython breint saeson sangawd
 Bre brondor bron ddewrdor ddurawd
 Bryd gryd grynyn granwyn greid wor-
 grawd
 Brisg risg reu rieu rad barawd
 Brwysg rwygrann gyman gymmendawd
 Brwydr eurgwyrdr eurgreir bedyssawd
 Breisg rebydd yn rhydd yn rhyuddnaud
 Y gwna rhys rhieddawg odlawd
 Braw Bryneich branar eu beddrawd
 Bro Brengyl brangoel yspyddawd
 Bolch ei lafn o lafur ffosawd
 Bwlch ei gledd balch ei gleddyfawd

Cledddyfrudd gwrffudd gwr a ddeffry
 Clod gwrawl rod rodawg hy
 Gwr cyrchiad cyrchwn ei fawrdr
 Mawrdal cerdd nid cardd y felly
 Gwr gwaedrwyl gwlad un rwyf un rhy
 Gwr gwaedllan nid gwr gwan gweccry
 Gwr golud gwaedenud gwaedeny
 Calanedd calenig a ddryr
 Gwr creulawn creulan ai cyffry
 Cyffro cad cadellig wely
 Gwr a wyr yn nydd ffyr na ffy
 Gwr a wnn i a hwnn yw hynny
 Gwr yn twrf yn torf arhily
 Gwr yn tarf yn terfysg wedy
 Gwr yngryd gwyr gwrhlyd gwr hy
 Gwr greidiawl fal greid fab ery
 Treis dreon trinheion nwy try
 Traws trydar trydydd haiarnlly
 Gredff eigiawn ni grawn ni gryny
 Gormodd alaf rodd elyfy
 Grym erddrym aerddreig ai dily
 Glyw fyged glew fugeil cymry

Cymry diffreidiad
 Cymmrwyn i gwlad
 Cymmwy cad cas wenwyn
 Cyrdd waddawl cerdd ganmawl ganmwyn
 Ced gyfred gyfrieu gadwyn
 Cadeir cor cadeu dor dirwryn
 Car cerddeu cerddorion worllwyn
 Gwrllwy glyw glewdraws maws medd-
 gwyn
 Gwr llwrw llu lloegrwys dygyfiwyn
 Gwr gwrddfan am adfan addfiwyn
 Gwrddfan gawr gwrddfar wawr wenwyn

Ef goreu fal gwr yn addwyn
 Yn seint cler cledddyfal ar drwyn
 Llathrei lafn uch afn uch afwyn
 A llif creu a lliw ffreu ar ffirwyn
 Lladdei dreig ar dragon drylwyn
 Tryliw goch trylew droch drachwyn
 Am eurfiwyrdr am eurgwyrdr eurgwyn
 Am eur fro am eurfon terwyn
 Torf anwar trydar trydolwyn
 Twrf taerfeith goddeith gwaeanhwyn
 Teulu a thewlu a thewlwyn waewawr
 A gwyr mawr ymasswyn
 Ffyrf derfysg ffysg hyddydg hyddwyn
 Ffwyr ffysgiad fal ffeimiad fflamddwyn
 Ffrwyth welling wellfaeth ffraeth ffrawd-
 wyn
 Ffrawdd wallaw anaw anifiwyn
 Llwrw milfeirdd milfeirch dygyfiwyn
 Llwybr moliant meddiant medd anwyn
 Llyw cemeis oth goddeis ith gwyn
 Llew cammawn cymmer y difwyn
 Llawfrydedd am dwg om dwyn i wrthyt
 Lloegr erfid brawlid brwyn
 Brwydr asgen brwysg nen breisg addef
 Brein borthiad achryfiad achref
 Bradw ysgwyd bryd ysgein wrthlef
 Bradeu tan treulwan trin oddef
 Ys arglwydd ys arwydd ys ef
 Ys cad ffyrdd ys car cyrdd cyflef
 Gwledig deg cantorf a deg cantref rhif
 Ar hugeint cyfaddef
 Budd barawd baran gwynt hydref
 Bugail byd biw gymryd gymref
 Corf ceindorf can dothwyf i adref
 Ith edryd ith adrawdd is nef
 Par eurglawr erglyw fy marddlef
 Peir prydein profwn ein tangnef
 Tangedd am naud anniferch rhif
 Rhiallu diheidwch
 Nid achar llachar llafarwch
 Nid achles afles arafwch
 Nid achludd eurgudd argelwch
 Argel cardd cerddorion wolwch
 Dor ysgor ysgwyddau amdrwch
 Doeth a drud am dud am degwch
 Tarf aergawdd aergwl gadarnwch
 Torf eurgorf eurgwyn gyfeddach
 Cyfeddach forach fireinwch
 Cyfeddach cyfeddach elwch
 Elyf dreig dragon digrifwch
 Alaf lyw luoedd amgelwch
 Amgeledd brython brythwch
 Teyrnnon teyrnas ynialwch
 Teulu rys teilwng gwrys gwrysiwch
 Gwrys arloes eiriolwch
 Chwi gennyf gynnifiad sefwch
 Mi gynddelw a gynnelw gennwch
 Beirdd wogawn bardd urddawn urddwch
 Urddawl cerdd can edifarwch

Angudd bndd beirniaid gyfradwch
Ongyr urdd angerdd fatholwch
Angerddawl greddfawl greddf unhwch
dywal

Am dywed lonyddwch
Can doddwyf a digeryddwch
Na ddaly far casnar cas heddwch
Nam gwrthfraud om gnaud om guaruch
Nam gwrthryn granwyn greid wolwch
Nam gwrthod eirif drafof arfdrwch
Ni wrthyd mab duw ddadolwch

Dadolwch llachar llacheu
Gyfarpar yn aerfar yn arfeu
Llydw ysgor ysgwyd byddineu
Llid ysgwn asgwn ysgoreu
I gymryd ein cyd cyn bareu
I gymmod an dyfod ein dau
Dy foli filwr hyd aneu
Dy folawd ys canwawd ys teu
Dy fardd da dothwyf ith oddeu
Dy far gwrdd gorddyfn ei faddeu
Ti hebaſ nid hebu oedd teu
Mi hebot ni hebaſ finneu
Hir ith ardrethir ar drethen
O bell hil cadell cell cerddeu
Hil coeling perging pennaetheu
Hydr am ddadl cynnaddl cennadeu
Hil rhodri gwesti gwyſtlfereu
Gwastad gryd gwyſtlon byd boed teu
Hil gruffudd rwyf rwyddfudd radeu
Rhwyſg rhynnawdd morgymmlawdd
mawrgleu

Hil maelgwn milcant addodeu
Ail tewdwr diweddwyr deheu
Brwydr orchwydd ni orchudd tlyſſeu
Nag ariant nag eur yn adneu
Brwyſg rwyſg rwydd brolwydd bro
Seith beu dyfed

Breisg am ged am gadeu
Preidd preiddwyr preiddwalch gyfreieu
Priodawr prydein prein preiddieu
Presen wr pryswr pres oleu
Preswyliawg farchawg seirch gwynnieu
Gwynfydig wr frydig frydeu
Gwynfyd cyrdd cennyd ceinfyrdd cyf-
edden

Gwynfyd gwyr gwrawl ddefodeu
Gwynfyd beirdd beirniad wyf inneu
Gwr glewyd yn ergryd eurgreu
Gwr gwledig ar wladoedd nid geu
Gwrddfaran cyfran cyfreidieu
Gwrdd fanniar gwrddfar gwenddoleu
Gwr a ddengys llad a llafneu rhuiddion

Llew dragon llyw dreigieu
Dreig ehofn ehang ei derfyn
Dragon rwyf rwyddwalch gyngelyn
Dragonfardd dragon falch fyddyn
Dragonawl dra ganwyf ei odyndyn
Canaf wawd ir priawd ai pryn

Prif arglwydd brolwydd bronheilyn
Breisg anlloedd beirdd borthloedd berth-
yn

Brwyſg brydeu brwydr dechreu dechryn
Brad bryneich branas ei canlyn
Braw dachwedd gyminedd gymmyn
Gwrys efnys dechrys dechryn
Ei ongyr ei angerdd nid etfyn!
Gnaud uch enaud enudoedd ar gylchyn
Ar llwybr llawr neud llawer blwyddyn
Llew llysoedd llyseidd ei derfyn
Llys eorth llu adorth llywelyn
Gwyd wosudd llofrudd lloegr ddilyn
Gwir wosgo wosgordd diergryn
Gwyrdd wasgar o wisgoedd ceinmyn
Gwrdd wosod gwr gorſod gorſyn
Gwedy myddw a medd gorewyn
Am hirwledd am htrwlad i hyun
Amgedawl am gadeu dybyn
Am gyrrd wawr am gym mawr melyn
Gorpo hael haelonaeth wobryn
Hawl wodrudd hil mawrfudd Merfyn
Gwawr gwendordf gwendyd oi gylchyn
Gwenwlad nef gair addeſ gwir yn

Arddwyreaf i ddreig ffwyr ffeleig ffer
Arddwy cedernyd fenwyd funer
Ardeſl ehangdorſ am ehangder
Am en dal bual buarth hydrſer
Yr gerdd fy ngherdd ynghyflawnder
Ei gyflawn foli ri rhwyddirper
Yn urddiant foliant fal yt glywer
Yn awen barawd awdl burawd ber
Yn annwfn yn nwfyn yn nyfnder—yt farn
Nid beirdd ai dadfarn bardd ai dadſer
Yn tarſ yn terfysg yn ffysg yn ffyrſder
Yn twrf yn torſoedd hudoedd hyder
Ynghyfragor glyw am eu glewder
Ynghyfragod clod y clyw llawer
Yn anghyflwyth gwyth geith nanhyfer
Yn anghyfle llwfr llafur ofer
Ynghemeis yn treis yn traws ober peu-
nyd

Oedd neuſd neuſd y rudver
Penoeth oedd o penaf gwedy pynier cad
Gan llary llaw rodiad llad a llwyder
Kenſd yw ganthau heilyau haelder
Hil gruffud hael ud haul diaber
Kardwahan catwan catwalch nifer
Cerdd weddawl cedawl cadell ener
Carn fleidd fleiniad cad neirthiad ner
Cadr ydd ymddengys rhys yn rhacter
Rhagtwll ei gylchwy pan amgylcher
brwydr

Nid bradawg arglwyd yn yt glywer
Cynnifyw cynnif nid diofer
Cynnifiad cynneddſ Alexander
Teyrneidd gwyr theidd rhag gwynn
gwarther

Teyrnfro a geidw o gadarnder
Teyrnfron heilyn haelou dadfer
Teyrnwalch prydwalech wedy pryder
Teyrnged cymry ef ai cymmer
Pan gylchynnwys gwr gwrdd yn nhrym-
der

Ni bu a gwalltan i gwrdd gwallter
Oedd ffysgiad ffeimiad fflam gan ucher
Yn seithfed awyr yn seithwyr ser
Pan aeth sarff cadlan saint clodfan cler
Cleddyfeu cochion cochyn onger
Ysgor amddifyn pan ymddiffer gwlad

Nad ef gwledig a orsafer
Pan amwg teyrn teifi aber
Nid abar y gwnaeth nid saeth salwder
Yn rhan orffwys yt gynhwys
Yg kynnuys rhyddid glendid gloeuder
Yngolenad rhad rhy ddamuner
Yng ngoleu freisg fre yn lle lleufer
Yn ngolefeint saint ydd asswyner
Yng ngoleu addef nef yt nodder

D. S. *Mae hon yn dri chanu yn y LL. COCH: "As-
swynaf ar udd naf nawdd," yn diveddu y gyntaf;
"Gwenwlad nef gair addef giwr yn," yn diveddu
yr ail.*

MARWNAD ITHEL AP CADIFOR WYDDEL.

CYNDELW AI CANT.

MAB cadifor kat wormeil
Maug ot adas mygrwas mael
Ysgwn bryffwn braff diwyl
Ysgwyt llathreit hyneit hael
Hael anuar guenuynuar guyn
Hnyluleid¹ vleiniad ygkatlan
Perchiennauc parchus luman
Peir glyv periglus unben
Unben daun angen ni div
Unbenn balch bulch yn hediv
Rudei pan llatei rac lleu
Rud onnen oe lovlen lau
Llau hylat ar llafyn hylurch
Llunyei glot lleu² dihavarch
Mynu tonn tremit y dygyreh
Maengann wedy meingann veirch
Marchauc llauri lleith unbenn
Maugof argychedyl yu yn³
Kyt ragor a duc ragon
Catvab gruffud am rudlan
Yn rudlan rug deu niver
Pan gyfreing gwavaur a guyr
Lladaud a hi llith adar
Llavyngeu keneu kedivor
Mab cadifor, &c.

¹ Ysgwn.—LL. D. D.

² Mynneu glod glew.—LL. D. D.

³ Ae glod ar gychwetyl gychwyn.—LL. D. D.

MARWNAD IORWERTH GOCH AP MAREDUDD.

CYNDELW AI CANT.

IORWERTH aer gannerth eur ganhorthuy
Nyt kerdaur nyu moluy [kyrd
Nyt cablout ys molaut muy
Moli hael mal y haeduy
Haeduys deifnauc ri devnyd vymbardaur
Lluru llavnaur llaur llauryd
Llary llit aerleu lleu lluyd
Lleissyaun llas y hynevyd
Hynevyd argluyd ar eurglaur powys
Porthes glwys gloes waewaur
Glyw lovrud geleurud gaur
Glewdrut golut gelorauc
Bu gelyn bryneich branes gyvuyrein
Bard goelvein beird gyyles
Bleidgruydyr bruydyr brydeu aches
Bryt yn arvot a dodes
Ny dodes vygkerd ygyvvreith eryoet
Dreic argoet hoed hydyvreith
Hirwaur toryf coryf kyvarweith
Hirwalch gwalech gwae ui oe leith
Lleithicluyth hyduyth wasgar o gat
Brwyse luchiath breisc lachar
Ef oed leu oed lyw trydar
Ef oed lary o lin gasnar
Kaswallaun eissyor eisseu y dyvot
Balch arvot bwlech arveu
O beleidyr reeidyr rudgreu
O beleidryat kat kigleu
Kigleu beleidyr briu brith o gyvergyr
O gwaet gwyr y ar wlith
A gwyach hylef hylith
A guydva bleid yn y blith
O blith guyrd a chyrd a chein amser guin
A guiraut wrth leuuer
Berth yt borthynt amniver
Am iorwerth amnwyth nerth nêr
Aervlaud kyvadrand kyvadref kerdeu
Cledyr cadeu kat wodef
Ny tholys bud beird achref
Ny tholyir gaut guedi ef
Ef oed gatvarchauc get verchyr am cluyf
Cledyvrud nyt etkyr
Gueilchlyu glyu gleudraus eryr
Gwalchlann gannerth gualchnerth guyr
Gur ygaur dyraur deryu ygreulan
Hael am rann am ruythvyu
Bu truy lewyd voes gloes glyu
Nyt o lyvyrdy y deryu
Kan deryu dor glyu glot diogan hael
Kann bu gual an guahan
Ny chel vygkerd vygkuyvnan
Ny chud vyggrud vyggridvan
Gridvan darogan drycyruerth am cluyf
Clotvan ruyf ruydget nerth
Aerualch balch bulch y darmerth

Aryf taryf toryf agor¹ yorueth
Iorwerth aer gannerth, &c.

CYLCH LLYWELYN,

SEF BEWYDREU LLYWELYN AB IORVERTH.
CYNDELW AL CANT.

CRIST celi poet mi om meithveint synuŷr
Ae synnyuŷ kyn heueint
Crist kreaudyr llyuŷaudyr lluru seint
Cret kreyd celvyd kyureint

Nyt kywreint y neb kywryssed am ruyt
Yn ryvyc guythloned
Tut glyu tir mynyu neus med
Tir torvoed tervyn guyned

Guyned ny ryssed yn rysswryaeth gluy
A glywant men yd aeth
Mai toryf nyw tervyse alaeth
Mal tonn treis trytlon tros traeth

Traethaf canmolaf kan mil gwyr ysgun
Haud esgyn eu heryr
Calchdoet seith rivet syr
Cylch vy ruyf yn y rechtyr

Rhechdyr croesoswallt cryssyassant onn
Amyl dragon pedrydant [dreic]
Guŷr gortho bro bryn a phant
Guŷr cymry cymhellasant

Pebellyuŷ rywr rywodie llooedd
Llywelyn weithvydic
Ym bro loegrays diffuŷ dig
Ym bryn gwyth yn amwythie

Amwythie wledie wlat om hydyr y breint
Am ud breisc ny chyhydyr
Uch uch y dydd herwydd hydr
Yssic dyd osuyd oeswydyr

Iodreis a ladaud o lu trycheit lloegyr
Llywelyn arhonneit
Ae bobloed cyhoed kytneit
Ae byll ae bebyll ny beit

Pebyll llywelyn llew cat a welet
Yn oleu arthanat
Yn llutwau llidum yn rat
Yn llu gorseddu gorwlat

Pebyllywys fy llyw yn llu hyvryt praff
Ar pryffwn o wyndyt
Gorthoei drei draws a hyt
Gorthir y gelwir gerwryt

¹ Aerdoryf. — LL. D. D.

4. **Pebyllywys** vy rwyf yn uyt gurd gyn-
Gwyr gynnif ym plymnuyt [nygyn
Yggwendut glut yt glywyt
Yngwenweun bevyr bell o gluyt

5. **Pebyllywys** teyrn teu arnat y henu
Ef henyu o gancat
Llyw gwyned gwynvydic wlat
Llwyth llewdir ystwyth ystrad

6. **Yn** ystrat meuruc anystywell lu
Y am lyw bro hiriell
Ni savei raddun ruych pell
Nac aer na chaer na chastell

Petuar castell poeth peith ryuyc ystnyth
Y am ystrat meurye
Lluyt usuyd nyt plyd nyt plyc
Clot gyhoed caeroed cerryg

Kerrynt a dugam ny dygerd ereill
Ar alltmor ae agerd
Pebyllva peir cyva cerd
7. Pennal dir engir angerd

Engiryawl rubeth am rybyd angerd
Ar gerd gerd geiryonnyd
Dybuant dybydant vyd
8. Dy walwern drywern drevyd

Tremynuŷ ryssur rossed diabret
Am diebryt gwyned
Lloegyr gylehwyn ae mynn ae med
Llywelyn llyw teyrned

Teyrndut leissawn accalassuy dir
Y deyrn deganwy
Kam yr Kymro nyu hoffuy
Kynnif kadwallawn nyt muŷ

9. **Pebyllywys** fy llyw yn llyssyn drevat
Am drevret wenwynwyn
Claur powys peues unbyn
Canmil canmoles duŷ hyn

Pebyll llywelyn pawb etwa ae gwyl
Val y gwelsawch chuy yma
Ygkaer ygkarrec hōva
Ygkaer vyrdin vyrdyoed bla

Pla oed ar gyhoed ar gytcam cynnygyn
Eu cynnif rywnaetham
Arthur gynt ffuyr luchynt fflam
Ae keissei val y kawssam

Kawssam ar bowys beues goeth gestyll
Eu gostung oed annoeth
12. Tri tryuan kyanan kyvoeth
13. Pedwar enwauc peithyauc poeth

Peth ae dyllet gan dilyn breint
 Bro beli ae medu
 Kavas kyn lleas kan-llu
 Keissyet pen tytwet pob tu

Tued a thired a thi neut haval
 Neut hyvaul dy westi
 Eang yw yt rydit ri
 Ehovyn a golovyn geli

CYNDELW I WENWYNWYN.

YSYM argluyd gurd gordivung y var
 Gorduy neb nyu hystung
 Glyu diwreid gurdvleid gorvlung
 Glew dyual ny dal ny dung

Yssit ym argluyd aergluyf ner nerthvaur
 Aerlleu llaur llauch niver
 Ny oleith lleith yr llyvyrder
 Ny odef kam nyu kymmer

Yssit ym argluyd eurgledyfrud gaur
 Breisc lavnaur bruyse lovrud
 Ny daul wrth ae maul maurvud
 Ny graun golut ny golud

Yssit ym argluyd argledyr anau beird
 Am bardeir yn eidyau
 Am karyat kadarn arnau
 Am kerd am kynhelu o honau

Yssit ym argluyd argledyr cat a tharyf
 A thervyn ar gylad
 Klotvaur llaur llau angkaeat
 Korf torf tervysc oe aghat

Yssit ym uledic ulad ymdiffyn llary
 Llauer dyn ae govyn
 Gualchlan¹ wosparth warth wrthryn
 Gwalpar² gwanar gwenwynwyn

ENGLYNION MOLYANT Y WENWYNWYN.

CYNDELW AE CANT.

DETHOLEIS o les o leissyawyn uy rwyf
 Yn rwytualch am y dawn
 Yn hawl wrt ortyfyng camawn
 Yn hael digraff yn digrawn

Detholeis uy rwyf yn rwyse aerllew toryf
 Yn teruyse a thrylew
 Yn anreith odeith odew
 Yn wrt ortrud yn lud lew

¹Gwaedlan.—Ll. D. D. ²Gwychuar.—Ll. D. D.

Detholeis uy rwyf yn rwyf rad wasgar
 Yn llachar yn lluchyad
 Yn llary llawr yn llaw rotyad
 Yn llew glew glyw difreidyad

Detholeis uy rwyf yn rwyd gelynyon
 Gal ynal ym plymnwyd
 Yn wawr glyw glew diarswyd
 Yn walch balch bolch y ysgwyd

Detholeis uy rwyf yn rwyf am olud
 Rwyf wan rut yn rodwyf
 Yn rotawc wriw vreise arwyf
 Yn argledyr ym yn arglwyf

Detholeis uy rwyf yn rad wellig mawr
 Llwythauwr llawr llaw derehwyng
 Yn eurllyw glyw glew degyn
 Yn eryr gwyr gwenwynwyn

Detholeis rwyf llu lluryglas deyrn
 Llurgyrn gyrn gyuaas
 Yn doethgar kertgar cartgas
 Yn dor cor coelig dinas

Dinas teyrnas teyrnweis ohen
 Teyrnwalch din Enreis
 Bu da dethol a geneis
 Bu doeth mal y detholeis. Detholeis, &c.

ENGLYNION

A GANT CYNDELW I WENWYNWYN.

GWENWYNWYN erchuyng eirchyeit yrmolyant
 Mur milcant maelgun greit
 Haul waul wastat reinyat reit
 Hael wael waret get gytneit

Kytneit kynnivyeit kynniviat argluyd
 Didramgwyd o dromgat
 Cas draus drablaud caud kywlat
 Cadeu dôr car cor kyryhyat

Kyrcheis eryr treis tres oheb heb gud
 Kat wossud ket wosseb
 Ar wr ar wir y wyneb
 Ar wyr waur wrach no neb

Gwrhyt diogel diogan fysgyat
 Yn fysgyau biu garthan
 Aerva waur aerwawr eurwan
 Eurwalch balch bolch y daryan

Taryannauc enwauc enweir anghynnuys
 Aergoeduyss bowys beir
 A dyrr ongyr angerd weir
 Ac ny dyrr y deyrneir

Teyrned orduy ordyvnyat gorllin
Yn gorlluyn duy gawat
Ynghyvaryf taryf toryw amnat
Ynghyvarvot kyvnot kat

Katuyn kyvreieu kyvruyd yn rodi
Ket westi wastadruyd
Gryt worllwyn a greit worllwyd
Glyw argledyr a gleu argluyd

Argluyd teithyauc tuythvaur yn arveu
Yn arvruydyr bydinaur
Argae toryw rhac twryf aessawr
Argleitrtyat vleinyat vleid gaur

Gaur beird¹ huysgun huysgein a vyd
Am vedul mab owein
Gaur valch rac preidualch prydein
Gaur vaur am breidyaur am brein

reid wasgar anwar anwas y gelwir
Enwir hir hydyr y gas
Enwauc dreic dragon wanas
Glyu dinac a gleu dinas

Dinas teyrnas teyrn orun toryw
Twryf aches anodun
Ruyf dragon rodyon reidun
Reidrud rodyat ruydrat run

Run gyggredyff gynneddyf gynnevaut oreu
Rud bareu rod baraut
A dal eur mal yr molaut
Ac ni beirch peisceirch pascnaut

Gnaut gredyff ae ysguyt ac² ysgun teruyn
Ym prafduyn ym pryffun
Llit odrud llud llu gyngrun
Lluoed orthau lleu llavyndun

Y lavyn ynghreulif ygreulyn guyar
Ygreulaun ymwrthryn
Gwychyrr y gwylch gweilch amdifyn
Gwalch gwenwynvalch gwenwynwyn

CAN TYSSILYAW.

CYNDELW AI CANT.

Duw dinac dinas tangneved
Duu dy naud nam caud ym camued
Duu doeth i deithi teyrned
Teyrnes uerin³ uas uirioned
Duu am⁴ dug im dogn⁵ anryded
Yw wenulat yw rat⁶ yw ried

¹ Gaurveirt, neu gaurveit. — Ll. D. D.

² Neu, ar ysguyd ar. — Ll. D.

³ Teyrnes wen. — Ll. E. D. ⁴ In. — Ll. E. D.

⁵ An. — Ll. E. D. ⁶ Wlad. — Ll. E. D.

Yn eluch yn heduch yn hed
Yn hodyat¹ yn haud varannhed
Ac eilrod² eilrot gyhyded
Areildec³ eildec dryganed
A ganuyf ym ruyf om racued
Ragor nam rat ram rygyrwd⁴
Tyssilyaw teruyn gyurysed
Parth am naud a draud a dryssed⁵
Peris nêr o'r niver nadred
Praff uiber uibyat amryssed
Mab gardun arduic naured⁶
Mabolyaeth arvolyaeth wared
Mab Brochuael bron Hael haul orned
Gorpu nef yn eivyonyd duded⁷
Mat gyrcnaud garchar allduded
Kyrch cyvlaun cyfle diwroed
Mat gymerth arnau prau pruded
Prif obruy obryn trugared
Mat ganet o genetyl voned
Mauruledic maurulat tyllued
Mat goreu madeu marthoed
Ac yr duu diovryt guraged
Gureic ennauc anuar y throssed
Ac treidyys bu truy enured
Llanvechan vychot y byrthed
Llan⁸ ymron y challed
Dynyaul⁹ bobyl ny borthant iaumed
Iaui i duu divanu eu reued¹⁰
Ar eu bryt ae bratauc vuched
Ae gueryt ac ef ae gommed
Cedawl ud cadell etived
Cadeir cor yn cadu haeloned
Ceduis dreic dragon gynnaded
Kassau caru creuloned
Karet baub ceraduy diued
Kerennyd cyn ceryd cared
Keritor vy ngherd ygkynted
Yn yt gar guyr guaner guinwled
Caraf y lan ar llen dan gadred¹¹
Ger y mae gwydvarch uch guyned
Guitvile gluyde gleu deachued¹²
Guyd vynuient guydva brenhined¹³
Beird neuet niverauc orsed
Vreisc adorth eorth ehovned
Breiniauc loc leudir cyvanned
Meivod wenn nyt meuvyr¹⁴ ae med

II.

Nys med treis nys treid ysgereint
Nys daeret trevret y triseint
Mwy yndi gwesti gwesteivyeint y balch-
naud

¹ Hoddiauw. — Ll. E. D.

² Neu, eilrod.

³ Llam. — Ll. E.

⁴ Aceil rheg. — Ll. E. D.

⁵ Daiarawl. — Ll. E. D.

⁶ Rhagor fan rhag rhan

⁷ Rheufedd. — Ll. E. D.

⁸ Rhagyrwedd. — Ll. E. D.

⁹ Caraf y lan ar llen gan-

¹⁰ Adrawd adrysedd. —

¹¹ gadredd. — Ll. E. D.

¹² Ll. E. D.

¹³ Gwiddiddeglywddeglew

¹⁴ Mab gardyn arddunig

¹⁵ ddeachwedd. — Ll. E. D.

¹⁶ fawredd. — Ll. E. D.

¹⁷ Brenhed. — Ll. E. D.

¹⁸ Dudwedd. — Ll. E. D.

¹⁹ Meiwyr. — Ll. E. D.

Noc amrawt amraint
 Ae balchlaun rug y balchneint
 Ae balchvur ae balchuyr testeint¹
 Ae balchuys egluys eglureint²
 Ae balchrad ae balchrot trameint
 Ae balchwawr yn awr yn deueint
 Ae balchgor heb achor echureint
 Ae balch offeiryt ae hofferiyeint
 A pharaud³ offeren hofferint
 Balch y bagyl baguy eur y hemyeint
 Balch y lloc rac y llifeiryeint
 Anhebie ir bleit a blyc heint⁴
 Affleu ffreu a phryvet llyffeint
 A than poeth porthoed digofyeint⁵
 Uffern carn⁶ ffurf y hennaint
 Kyn arnaf ernied uytheint
 Uyth p't wythprif cymmeint⁷
 Kyn ergryt penyt poenofaint
 Porthuyr duu poet huynt vygkereiint
 Pan vo paub pan vuuf heb heneint
 Yn oed deur dengluhyd ar hugeint
 Pan dau⁸ braut rac bron uchelseint
 Am roduy creaudyr kyrreiveint
 Kyn minneu kyn y buyf gyureint
 Kyndelu uyf kynheluaf⁹ o vreint
 Kerd neuyd ym rebyd rygeint
 Kein awen gan auel bylgeint

III.

Pylgeineu radeu am rodri
 Rod ruydgall ruyd gatyr yt geuir¹⁰
 Cann dreic prydein a brydir
 O bryder berthvaleh yt berchir
 Berth y mae meivod ae rbandir¹¹
 Berth eluyd rac elved enuir¹
 Berth y lloc urth lleu¹³ babir
 Berth y chlas ae chyrn glas gloyuhir
 Berth radeu rieu rygredir
 Ae creduy creduch na thuyllir
 Tranc ar duu traethaf na ellir
 Traut ar dyn ae tremyn truy dir
 Truy dir¹⁴ periglus pellus pell dygir
 Pall arnau puylaf y dognir
 Pressuylgoll truydold egir
 Pressent vradu vradauc y geluir
 Pobyl byd yn an guyd yn geluir¹⁵
 Paub o honam yn cam¹⁶ yn cospir
 A unel iaun ratlaun ry molir
 A vyd ryd y dyd yt vernir
 A fo gwyl goleu yd nodir¹⁷
 Goluc duw arnau a dodir

¹ Ai balchwyr ai balchwir ⁹ Cynhelwyf.—Ll. E. D.
 tessaint.—Ll. E. D. ¹⁰ Genir.—Ll. E. D.
² Eglufraint.—Ll. E. D. ¹¹ Hamdir.—Ll. E. D.
³ Ai pharawd.—Ll. E. D. ¹² Berth elfyddelfed enwir.
⁴ Blyghaint.—Ll. E. D. —Ll. E. D.
⁵ A than poen porthloed ¹³ Llen.—Ll. E. D.
 digofaint.—Ll. E. D. ¹⁴ Nid ynt.—Truy dir yn
⁶ Wern.—Ll. E. D. —Ll. E. D.
⁷ Wythbrif wythbrifwyd ¹⁵ Neu, guyd yn guelir.
 cymmmain.—Ll. E. D. ¹⁶ Am ein cam.—Ll. E. D.
⁸ Pan ddel.—Ll. E. D. ¹⁷ Ban o Ll. E. D.

A va guan urth uan urth iaunuir
 Yn lluru puyl pell yt adrodir
 A vo llary llauen rygyrchir
 e a vo llachar ry llochir
 A vo guar guell yt nodeir
 Nac a vo anuar ac enuir

IV.

Enuir dyn a el yth erbyn
 Enuauc vyd vegys y hervyn
 Enu dreic dragon amdeffyn
 Anuar var vedgyrn eissydyn
 Tissiliau teyrned gylchuyn
 Treis uenuyn teruyn toryf erchuyn
 Pan aeth gur gormes uelyyn
 Gweith goguy guythlyat ymostryn¹
 Pan gychuyt ymlynuyt ruyt ryn
 Yn pluuf plynineist ymorthryn²
 Yn reidun orun oresgyn
 Yndyd reit arodauc yggryn
 Yn rotuyd ebruyd yn erbyn
 Yn *rodle guych guyarllyn*
 Ygkyvrgein cyvuyrein cyverbyn
 Ygkyvrgell tewdor dor dychlyn
 Ygkyvranc Powys pobyl degyn
 Ac Oswallt fab Oswi a eluyn³
 Yn aele oval amovyn⁴
 Oed aelau coel cunau canvryn
 Yn ryvel yn ryvaur disgyn
 Wrth disgyr ketuyr kadyr uehyn⁵
 Ygkynnif sarff unbyn
 Sevis ef seint⁶ duu gennhyn

V.

Kan vot duu yt vun y dilenn⁷
 Tut uledic eluic Eluydenn⁸
 Tir gureid goruyf rac unbenn
 Tirion mon meillon y morbenn⁹
 Tissiliau teyrned nenbrenn
 Teyrnas dinas diasgenn
 Teyrn¹⁰ ae kan kadyr eurbenn
 Teyrnaut teyrnuyr kyngenn
 Kynnyduys¹¹ kynnif kygorffenn
 Kynuys glein kynglas¹² dyuarchenn
 Kynadyl kerd kerennyd gymenn
 Gein¹³ uenuas heb gas heb gynhenn
 Llann a wnaeth ae lauwaeth loven
 Llann llugyrn llogaut offerenn
 Llan Trallyr tra lliant uydrlenn¹⁴
 Llan drallanu drallys Dinorbenn
 Llan llydaw gan llytuod uohenn
 Llan benguern bennaf daarenn

¹ Gwythgad ymosgryn.—Ll. E. D.
² Ymhlymnaid ymwrthfyn.—Ll. E. D.
³ Oswi aelwyn.—Ll. E. D.
⁴ Am ofyn.—Ll. E. D.
⁵ Wrth deidre cadwyr cad ⁷ Yd fueid ddilen.—Ll. E. D.
 cadrwehyn.—Ll. E. D. ⁸ Tadwledig elwig elfydd—Ll. E. D.
⁶ Sefut.—Ll. E. D. ⁹ Meillon y merbyn.—Ll. E. D.
¹⁰ Teyrnafardd.—Ll. E. D.
¹¹ Cynnyddwyr.—Ll. E. D.
¹² Cyn glas.—Ll. E. D.
¹³ Geni.—Ll. E. D.
¹⁴ Wyrdllen.—Ll. E. D.

Llan bywys baraduys buruen
Llan gamarch llau barch y berchen

VI.

Perchen cor keid¹ wosgor wasgaut
Ketuasgar cas llachar lluchnaut
Lluchvaran lluch van y volaut
Arvolyant urddiant² urdd enuaut
Keid³ veivot o virein logaut
Lloc vaurveith am vedveith vedraut
Tervyn tec ym terwyn beidaut
A ueles ny uelir hyt vraut
Caer ruvein ryved olygaut
Caer uchaf uchel⁴ y devaut
Caer ehang ehofyn y chiudaut
Ny chyvret y phobyl⁵ ae phechaut⁶
Caer ar heul caer didreul didraut
Caer bellglær o bellglot adaunt
Caer barchus barhaus baraut
A beryt y bererindaut

VII.

Pennyadury kergyl keressyt
Ket a chret a chrevyd y gyt
Periglaur periglus wyndyt
Gwyndaut⁷ gwynn guiryon ormodbryt
Pereit naut pernaut perheyt
Per volyant esborthant esbyt
Peir kyvreith kyvruid yn kyuyt
Cyuoeth duu an dug yggwynuyt
Kyva vyd yr prydyd ae pryt
Prydest loyw pryder diheuyt
Diuhard y vard y venuyt
Diffleistor teutor tor dirvyt⁸
Diffyrth hael hir brochuael broglyt
Gradunel⁹ greidyaul y urlyt
Guyrth a unaeth ny uneir hyt ennyt
Ny unaethpuyt eiryoet yr yn oes byt¹⁰
Oe ataf etuyn canllyt¹¹
Y dyvu a deil ar y hyt
Guyrth arall guerthvaur y detvryt
Granyggre dybu dybryt
Gre yggredyt¹² yn lledyt yn llucvryt
Ygkarchar yn daear yn yt
Post Powys pergig kedernyt
Pob¹³ argledyr argluyd diergryt
Porthloed bud porthloes oe vebyt
Yn eluyd Penn mynyd penyt

VIII.

Pennydur pennaf y grevyd
A greduys y duu deus dovyd
Cretet baup y peir lluosdyd
Lluossauc y daun y detuyd

Credaf da ny diva ny divyd
Ny diffye onyt y diffyd
Credaf vi vy ri vy rybyd¹
Vy Llyuyaudyr creaudyr credovyd
Credaf y auen² am reen am ryd
Mat gynnull maur weryd³
Credaf y post pressent pressuylulyd
Am peris or peduar defuyd
Credaf y peryf nef yn eluyd
Am gunaeth o burau yn brydyd

IX.

Prydyd uyf rac Prydein dragon
Piaut kerd kadeir prydydyon
Glyu am ryd ragorveirch gleisson
Gleissieit liu glas ganoligyon
Meu detvryt meint guryt guyon
Mal y gunaeth mechdeyrn haelon
Meirch ar geirch yn garcharoryon
Meith gerdet mygyr gydret geitryon
Y meivot y maent aruydon
Arureid y wreid vrythyon
Ymauruled ymed ymaon
Y threthau yn traethaduryon⁴
Y deugreir gyueir⁵ gyweithon
Y gyvyt yn gyvoethogyon
Y hynaf henau henyu oë thiryon⁶
Handit ryd rung y duy avon
Y sygynnau⁷ gleu gloeu rodyon
A volaf, a volant beirdyon
Caraf i barch y harchdiagon
Caradauc vreinauc vreise rodyon
Card oleith olud esborthyon
Periglaur perthauur pebyllyon⁸
Delu yd ym yn diamrylon⁹
Am luyr am gyrn am geinyon
Yn untref yn untref wledolyon
Yn undaut undat vrodoryon
Can trugar can war werydon
Can terwyn can toryf egllynnyon¹⁰
Can dorvoed niveroed neivion
Can vot duu can vot uiryon
Am rod vygguledic guleityadon
Drefret gulat waret worthordyon
Kyndelu ae kant
Terfyn cân Dyssiliaw

CANU I DDUW.

DEUDENGRAD beu berchen brad briodaur
Deudengrad dyweirwlat mor vat mor vaur

¹ Cerdd. — Ll. E. D. ⁷ Diffryt. — Ll. E. D.
² Arfoliant urddant. — Ll. E. D. ⁸ Gradiael. — Ll. E. D.
³ Berth. — Ll. E. D. [E. D.] ⁹ Cyn oes byd. — Ll. E. D.
⁴ Cael uchel uchaf. Ll. E. D. ¹⁰ Oe ataf etuyn tanllyd.
⁵ A phechawd. — Ll. E. D. ¹¹ Gre yn neddf. — Ll. E. D.
⁶ Gwyndyd. — Ll. E. D. ¹² Pobyl. — Ll. E. D.

¹ Rhebydd. — Ll. E. D. ⁶ Ei hynaf henyw oi thirion. — Ll. E. D.
² Credaf nen. — Ll. E. D. ⁷ Ei sugn fab; neu, y sy gynfab. — Ll. E. D.
³ Wawr ddull werydd. — Ll. E. D. ⁸ Berthfawr (porthfawr) powysion. — Ll. E. D.
⁴ Ei threthau i'w thraethadurion. — Ll. E. D. ⁹ Diamryson. — Ll. E. D.
⁵ Ynwir. — Ll. E. D. ¹⁰ Englyon. — Ll. E. D.

Duu deuruir pellir pwyllaur on kynnhenn
 Dilenn o bressen ban yn bryssaaur
 Deu edryd y syd a synhwyrour
 Deu erbyn agkeu anghychwiau
 Doethlwlat ny adefadaf wychuaur seil

Uffern yu'r eil dureil dyraur
 Over divuner llyther lleaur
 Ofyd a chrevyd yt achrettaur
 O ffyrfyoli tri o draethaut berffaith
 Oe gwyded ieith oe gwydaur
 Berthidau riau ryuasgaraur
 Ny mat borthes mam mab nuy didaur
 Pe rothit donyeu byt dynyaul o gaur nenn
 Dynyadon betheu benn bob euaur
 Parchus ruyf ratlaun daun deburaur
 Porth yn guaut tavaut digarcharaur
 Berth gyvoeth lluyrdoeth lleuychuaur
 beunydd

Am elyt vedyd am elvyd glaur.
 Gwedy golodyd o dyuyllaur
 Guedy goluc vrat goleuat gnaur
 Gurth keli yoli kynn neithyaur daear
 Guyl drugar dy gar vo dy gerdaur
 Kyt uypuyf hediw haud vot uch llaur
 Ny uyf yn hynny a uyf heuaur
 Guyr reen ymreit ryd iolaur
 Rac yn periglen heb periglaur
 Gudam yn gorlluc gwr lluyduc llaur
 Gur hydyr veu gheu yggygellaur

II.

Rygolli maur duu mor dybryt y neb
 Kyghall nuy goheb oe gynvebyt
 Kyntoraaur yssyd ys ef aneryd
 Kyghallen dilenn orffen orffryt
 Kygeudon adau o diovryd Crist
 Kygavauc kyvrdrisr kyvrdest benyt
 Kanyu y dyn divanu y vryt
 Kygreif diaul kygul kyuyd
 Kygaus a yd traus a yd tristyt meith
 Kyvreith dioleith cyn lleith lletryt
 Kywyrdroeth ryu gogel brat annel bryt
 Kyvyrduyth kyvavyrduyth prifuyth prifuyd
 Kyvarvaeth amaeht am arvedyt tuyll
 Kyvranc geu gymuyll am pwyll ym pyt
 Kyvrgraut ymweudaut devaut hevyt
 Kyvredec a chuec chuera hir ennhyt
 Kyvreit oed ym pleit oed ym plegyt vot
 Kyvragnet dyvot tu vyggueryt
 Yn lluru lluyth eluyd dovyd an dyt
 Yn llaur lliwettaud anglaud anglyt
 Yn llur yt yd guyd hyd yggueryt llaur
 Yn lluru im kyvaur yd yn kyvyt.
 O areu agheu areu eigyt
 O oerued poenued paub y vyuyt
 O aruar daear dofn y gyt
 O aruen pechaut lletraut lletvryt
 Ny rygar trugar tra syberuyd
 Ny rydau anau oe anwylyd
 Ny rygoduyf ruyf rymgueryt o dygyn

Nyt ruyd ny gynnygyn gyndiebryt
 Ny rygolluyf duw o deured byt
 Ny rygolles nef ny bo yuvyt

III.

Anfydryd auyd euyc lauur duun
 An uedy y karun punn penyadur
 Heb synyeit yn reit ruyd echlysur
 A heb wybot bot byt mor ampur
 Rybu *Erthyst* ynn rybu *Arthur* [sur
 Gynt rybu auyvraut guynt guan tra mes-
 Rybu *Ulassar* keissassei *fflur*,
 Y gan *Ud Prydein* prit y hesgur
 Rybu *Vran vab Llŷr* llu ruym adur mat
 Ygkamp ygkyulat ygkat ygkur,
 Rybu *Erculf* maur rwyse didaur dur
 Ryvye agredvaul greidyaul greidur
 Rybu gamuedauc *Madauc* modur ffau
 Rybud vu idau dilau dolur
 Bu *Alexander* byt lywiadur
 Hyt sygnoed nefoed ny bu segur

Pam na uyl pobloed paub yn dostur pla
 Pob traha yn diva ac yn divur
 Pob naf pob niver pob ner pob nur
 Pob nenn ym pressen yn ampryssur
 Gurthot ruyf hollawl holl ysgrythur eith

Gurthuyneb a ueith yu y wneuthur
 Gurth auyd tragyuyd tra guyladur
 Guarchedid eluyd dyspyd dispur
 Gurthefin vrenhin vreise pennnyadur byt

Gurthladet om bryt pryt pechadur
 Gorthywys nef oed nyued eglur
 Gurthuylf ny bo trist Crist creadur

IV.

Creaduryeu nef naud dialaeth seint
 Cyrreiveint gymmeint gymmedrolaeth
 Cared ym ynni neut mi ae maeth
 Caru a mynnu vy mabolaeth
 Caraf yolaef tri truy drudannaeth ket
 Carret om guaret yr auch guyrdaeth
 Can ryd duu dovyd daun ehalaeth
 Can ran goleudeur ffriythen ffiraeth
 Can clyw am cenyw kymhuyluriaeth
 Cein llyuyandyr creadury credun rywnaeth
 Caud cauent pressent pressuylyaeth an-
 hydyr

Canys breu mal guydyr hydyr hudolyaeth,
 Y teir person byt bit yth arvaeth
 Yr tri yn iaunuir iaun wrogaeth
 Yr unduw undyn na vit hydraeth brat
 Yr mab rat yr tat tec henavyaeth
 Kan duc pumwhan Crist pumoes o gaeth
 O yg o gyvyg gymmydogaeth
 O angor teudor tut alaeth
 Gymuyll otuyll ottuyll dyuyssogaeth
 Yn dyn dit ympryt ymru pan aeth
 Yn dolur ygkur ygkorforaeth
 Kynnyduys maur ur maur vreuolaeth gnif
 Yngkynnif y brif briodoryaeth.

Kyvyt vu vinheu heb suyseu saeth
Gan an duu vry vrenhinyaeth.

V.

Brenhined benn ban yth anet hael
Bro oed ysgavael ys govunet
Brenhin Pob flin pob fiau dyghet
Brau kuydam ygyt yngkryt agkret
Yn uffern gethern goeth dreslet eruan
Yn affian poethvan peithauc druydet
Yn daffar taervar tan amgyffret
Yn arffaruyd¹ lle ny lluyd kerdet
Yn y daeth Kayn can y weithret
Cam ygkyueithas nam uym bo vynet
Gudam bob anuar daear dyret
Godef grun ysgun anysogoet
Godesun guydun-guaelaet arvau
Guyth gymnan yn llan yn lluyr gywet
A mi am a vyd yngehevet
Yn avrinau Duu yn effrifet
Archaf danc cyn tranc truy eiryolet Meir
Hyt nam gunel kellueir koll agkyffret
Cyn dylau gychwyn tydyn tytwt²
Cen dalu y Duu y dyltet
Can lleng engylyon kein lliuet obeith
Cyn lleith rhac kyvreith kyvreithaeth³
Caffuyf o yoli Crist Keli ket
Kaffel yn adef naud nef nodet Amen

KYNDELU AE CANT

VI.⁴

Un Argluyd kyvruyd kyvreithgar Uledi⁵
A uledych heb avar
Un mab Duu diffuys y daffar⁶
Un Dovydd traguydd trugar
Un rieu ruyf nef a daear
Un goron⁷ guraul y daffar
Un af uen⁸ o uedi glaear
Ym peryf kyn perigl buyf car
Om cared caravuy edifar
Ny bu dull vadeu dalv vydar
O dyn Duw a bryn yn brifgar
Ryverthir enwir yn anwar
Yn Argluyd Uffern wern wanar
Rygrychant unpeir¹⁰ teir trydar
Kynnadledd kenedloed ampar¹¹
Llu Brithyon¹² brodorion bruytyrgar
Eil gurthlu¹³ gordu gordyar
Trydydd llu ynu llud kyvarchuar¹⁴
Llu guynnyon guynvydie a gar
Yn huenyd naud yn huanaw nef
Buyf adef aduyngar

¹ Arffuruyd.² Tytuat.³ Neu, kyveilhaet.⁴ Yr awdyl hon yw dechreu y canu yn Ll. E. D.⁵ Wledig.—Ll. E. D.⁶ Yn canlyn y mae y ban hwn yn Ll. E. D.—Un mab Mair meidrawl di-archar.⁷ Gwron.—Ll. E. D.⁸ Afwen.—Ll. Coch: Addwyn.—Ll. E. D.⁹ Ni fo dull fadden dall¹⁰ fyddar o ddyn. Ll. E. D.¹¹ Rhychyrcant un pair.—Ll. E. D.¹² Am par.—Ll. E. D.¹³ Neu Brython.—Ll. E. D.¹⁴ Gwythlu.—Ll. E. D.¹⁵ Cyfarwar.—Ll. E. D.

Kyn buyf guan esgus guyn esgar
Buyf guas Duw gwesti dialar
Kyn buyf anghenauc anghenwar
Hoedyl hoedran hoen eban abar
Kyn aghen aghen athruglar
Arglywet gloes glasswed glar
Kyn dirvaur gyvauur gyvysgar
Kyn nom duyn ym diued garehar
Kyn oergaud agland aglaear
Ygguasc ygguisc deru a guyar
Urden ren reithvaur guaur guar¹
Iudex Rex rei² ovyd hygar
Yhedaul³ kedaul ket wascar
O irchiat⁴ llaw rodyat llachar
Iaun om daun doeth arllawar
Yaul heb daul heb doli arwar⁵
Yolyd uyf o nuyf yn avar
Yolaf y Duw y disuyn y var.

VII.⁶

Rac bar an peryt⁷ pen haelonaeth
Dyfun deifuauc vyd y alaeth
Yn anoes y mae moes mauruaeth
Maur drygeu brydeu brauduryaeth
O agkret agkristonogaeth
Agkrevyd⁸ yssyd yssyuath
Guell gobrit gobruyon eduaeth⁹
Heb heneint heb heint heb hiraeth
Kyn gortho guarther varehogaeth
Kyn guarthrud kythrud kythreulaeth
Nyt guallauc vradauc vraduryaeth
Mab Duu yr mab dyn dirparaeth
Pan gymmerth maur ur maruolaeth
Ym prenn crog an creaudyr ni a aeth
Ef an car an kyvarthaus ynaeth¹⁰
O uffern craunuern creulonaeth
Ef bieu radeu ratlonaeth
Uch nau torf¹¹ nau tynnyssogaeth
Ef is nef uch nef uch nautraeth yssyd
Ny symmut y bennaeth

Ef an ruyf yn ruyd¹² veidrolaeth
Guellivyat¹³ guallovyat guellvaeth
Ef a ved¹⁴ a vedyr oe arvaeth
Aryf haf naf nestic hynafyaeth
Ef yn vreise yn vron ehelaeth
Ef a dau i dangos a wnaeth
Guaun¹⁵ yrdau kyn brau breuolaeth
Dioheb wosseb wasanaeth
Erbyn braut bran vyd braduryaeth
Dovydd barnant ryd ar y gaeth¹⁶
Yr amser y ffruyner pob ffraeth

¹ Goar.—Ll. E. D.² Rheg.—Ll. E. D.³ Iachw ddawl, neu iach-⁴ wyddwl.—Ll. E. D.⁵ Eirchiad.—Ll. E. D.⁶ Iawn (iawl) heb ioli ar-⁷ war.—Ll. E. D.⁸ Yr ail awdyl yn Ll. E. D.⁹ Perys.—Ll. E. D.¹⁰ Angredidd.—Ll. E. D.¹¹ Etwaeth.—Ll. E. D.¹² An cyrchaws yn aeth.—¹³ Ll. E. D.¹⁴ Terf.—Ll. E. D.¹⁵ Rhwyf.—Ll. E. D.¹⁶ Gwelligrad.—Ll. E. D.¹⁷ vel guelligiat.—E. E.¹⁸ Ef a fydd.—Ll. E. D.¹⁹ Gwnawn.—Ll. E. D.²⁰ Dofydd barned rhydd a²¹ rhygaeth.—Ll. E. D.

Ni ueryt meuyt miluryaeth¹
 Guran guyl ni a gueleidigaeth
 Guelat vy guelitor yn aeth²
 Muy yt gar guaur guyr gurdlaaeth
 Noc yt gar car cerd kebydyath
 Llei yt gar llavar no llauvaeth
 Muy yt gar llauryd no llaugaeth

VIII.³

Lleuenyd llu nef llawena vy mryt
 Yth vynet⁴ yth wynva
 Mab Duw byu vy llyu am lleha
 Om lle drwc am dyduc ym da
 Daioni vy ni⁵ am rydha
 Ryd rybuyf gan vy ruyf⁶ ruy gwna
 Reen reithleu rieu rat gyva⁷
 Ratlaun doethruyf kyvaeth koffa
 O gan treigyl attreguch yma
 Ac an cam an cymmer etua
 Trugarauc Argluyt trugarha
 Urthyf⁸ y urthyf nym⁹ pella
 Pell yduyf o nuyf yn eehua
 Ar ny vo puyllauc nys puylla
 Eithr oric ny thric ny threfna
 Hoedyl etvyn hoen dyn dibarha
 Hoetran hydyr hydreid ae treidia
 Treul trydar am car am cassa¹⁰
 Nam golud ym golychwyda
 O gatwent pressent y bryssya
 Dial blas aval blys Eva
 O amrant amreint diara
 O amryu amryvus vuyta
 O bu chuant chuennychu traha
 O bu chuec bu chueru odyne
 Chuerdit byt bradauc an diva
 Yn divanu divant¹¹ y dā
 Yn chuetyl atveilyau¹² yt atveilya paup

O'r poblod ny bara¹³

Peris ef peryf nef nodfa
 Per adaut Paraduys Wydva
 Pereit loc y enu yna
 Y Adaf adef ny vuyna
 Ffruyth luythlen wastadwen westva
 Yn fruythlaun o fruytheu terra¹⁴
 Terwynaul iechedaul iacha
 Bard a'th yaul a'th vaul a'th vaurhā

IX.¹⁵

Maur defnyd beddyg bendigeit rieu¹⁶
 Ruyf eneityeu¹⁷ rat voleyit
 Molaut Duw molaf ae dyweith
 Ae moluy nys molaf ofeit¹⁸

¹ *Neu*, mawrwrfaeth. — Ll. ⁹ Nam. — Ll. E. D.
² E. D. ¹⁰ Nam cassa. — Ll. E. D.
³ Gwelant hwy (vig E. E.) ¹¹ Yn ddisant. — Ll. E. D.
⁴ Gwelitor yn aeth. — Ll. ¹² Adfeiliawg. — Ll. E. D.
⁵ E. D. [E. D.] ¹³ Oi bara. — Ll. E. D.
⁶ *Y dryddedd awdyl yn Ll.* ¹⁴ Ban o L. E. D.
⁷ Ith wynfyd. — Ll. E. D. ¹⁵ *Y bedwaredl awdyl yn*
⁸ Fy rh. — Ll. E. D. Ll. E. D.
⁹ Gan rwyf. — Ll. E. D. ¹⁶ Piau. — Ll. E. D.
¹⁰ Gynna. — Ll. E. D. ¹⁷ Rheidiau. — Ll. E. D.
¹¹ Wrthyd. — Ll. E. D. ¹⁸ O phaid. — Ll. E. D.

Am obruy am ebrit vy reit
 Am Iessu caru cyrbuyllyeit
 Caraf y dreth a draethant genyeit¹
 Traethaut ber i burau eneit
 Rac oerveru uffern wern woneit²
 Rac oervel uchel ucheneit³
 Rac koryf agkyscot agkysceit kuynvan
 Rac turyf tan taer yneith.

Rac auyd avruyd nyt avreit
 Rac avrduyth avrdul guydeith
 Rac buched gan bechaduryeit
 Rac treul hoen yn hir boen yn huyl beith
 Yn hiruyn guennyn gueinveyeit
 Rac gorthrud kythrud kythreulleyit
 Kythreul-glas⁴ gorthgas gorthgrivyeit
 Rac gormeil yspeil yn yspeit pechu
 Rac pechaut ordyvneith.

Gordyvyn vi goreu ri ruyf greit
 Yn ruydvreint yn rann seint seinyeit
 Yn ruylluyr⁵ yn synuyl synyeit
 Yn ruydhaul huylraul hir dodeit
 Ym pridull cynnull kynheilweith
 Ym pri doeth kathyl kyvoeth koethyeit⁶
 Ym prysur llavur llyvyr doneit
 Ym pressent ym pressuyl eneit
 Yn adorth ehort hohvneith kyvrgein

Kyvuyrein glein gloewheit
 Duw am rod ruyd vod vedlyeit
 Rann didann gorehlan gorcheithleith
 Turyf⁷ eurin uerthevin urth reit
 Yth gerdaur guerthvaur gorthfynnyeit
 Rac braut rann baran⁸ barn beirnyeit
 Pan varner tri niver truy neit
 Bernit⁹ Duw an duyn i uenbleith nevol
 Y nefoedd yn yneith. Amen.

X.¹⁰

Nyt ynat neb drut ny drevnuyl
 Guascaut cynn guiscaw avaruy
 Avar maur ym bron¹¹ llaua bann lluythuy
 Mor vyd lluyd llonyd llau daduy¹²
 Mor attrec pob chuec pan chueruy
 Mor advuyn¹³ divuyn digonuy
 Crist kuluyd poet ruyd ymranghuy¹⁴
 Om rang¹⁵ lles neges nam naguy
 Duu am duc om druuy dramuy
 Y tremyn y dremith o vruy¹⁶
 Mor deduyd a dreid a draguy
 A huyl¹⁷ ar haelvron tra gyrchuy
 Kan kyrchuy¹⁸ Dewys diarduy

¹ *Neu*, dreith a draethant ⁹ Barded. — Ll. E. D.
² geinad. — Ll. E. D. ¹⁰ *Y bummed awdyl a'r*
³ Wenaid. — Ll. E. D. ¹¹ *olaf yn Ll. E. D.*
⁴ *Mae y ragvlaenawl ar ol* ¹² Cymron. — Ll. E. D.
⁵ *hon yn Ll. E. D.* ¹³ Llawddadwy. — Ll. E. D.
⁶ Cythraul glas. — Ll. E. D. ¹⁴ Addfwyn. — Ll. E. D.
⁷ *Neu*, ynnanguy — Im
⁸ E. D. ¹⁵ rhagwy. — Ll. E. D.
⁹ *Neu*, koelhyeit. ¹⁶ Rhag. — Ll. E. D.
¹⁰ Torf. — Ll. E. D. ¹⁷ *Neu*, ovruy, ovnuyl.
¹¹ Rhag brawd rhag barnu. ¹⁸ Ar huyl. — Ll. E. D.
¹² — Ll. E. D. ¹⁹ Cyrchwys. — Ll. E. D.

Kyrch clotvaur am dirvaur diruy
 Pumhoet pobyl¹ rhac pobyant orduy
 Pumhoes byt a hevyt yn huy
 Guae vab dyn dilyt y gamduy
 Ygkamlit² eithr gobrit gobruy
 Ysgeryd ysgared vuyvuy
 Caru guyt yn ryhyt yn ruy
 Yn ruy yd amuc ac amunuy³ bryt
 Ry benyt ny bechuy.
 Pechadur pechodeu dirpruy
 A dirper pryder pryt arluy⁴
 Ar luyn cyn kystlun kestuy
 Keissau nef guar adef guaruy
 Kan goreu an Duu an datpruy⁵
 Truy gethreu a chreu a chrymuy⁶
 Can gueryt creaudyr ae crettuy
 Kan gwaraut gueriniwalch nevuy
 Kan diffyrth Trindaut tri Maccuy o dan
 Tri meib⁷ glan glein ovuy
 Kanys ef a ved a vynnuy
 Kanys myn mynnaf a garuy
 Keritor car cor caraduy
 Kanret cret crevyd am roduy
 Kan guledych guledic eur gylehuy
 Kylch huan Kynnan nyu kannuy
 Kynheilwat kynheilwet vuyvuy
 Gan Gyndelu kynhelu kannorthuy. Amen.

CYNDELU AI GANT.

CYNDELW A GANT YR AWDYL HON.

GWELEIS ar vorwyn vwyn vawr rydic
 Golwc diserchawc syberw keinmic
 Lliw goleu tonneu taenverw gwenic
 Llanw ebyr ar llyr lle ny mawrdic
 Mynych ymanuon dygyn gofyon die yrof
 Arienn gannwyll ryuic
 Mal ydwyf yn kelu kalon yssic
 Ny mat gyrchawd gwenn gwely eidic.

LLYMA ELYNYON

A GANT KYNDELW Y YTNUED BRYF CROGEN
 VAB MADAWC AB GWALLAUC.

ETNYUED aerllew a dan eurlliw clael
 Ar daryan daer daluriw
 Am danaw ny daw ny diw
 Nym gad adoed hoed hetiw

¹ Neu, pibyl. ² Prif arllwy. — Ll. E. D.
³ Ynghamlaid. — Ll. E. D. ⁴ Dirprwy. — Ll. E. D.
⁵ Neu, a camunuy. — Ll. E. D. ⁶ A chymwy. — Ll. E. D.
⁷ P. P. — a damunwy. — Trineis. — Ll. E. D.

Hetiwi ym kyfliw yt ym kyflut gwen
 Gwynn y kawt ar vygrut
 Hoen am amdreï am draus lofrut
 Hoed hydyr am hoedyl wydyr wodrut

Godrut uar anwar anwas ysgwytwyrt
 Arwar kyrt kyn lleas
 Gwisgeis glwyf am glod wanas
 Gwisgws llid llew lliw glew glas

Glasuet y ortho y orthaw ym byw
 Am ernyw yr na daw
 Trwm ynof cof ced wallaw
 Tristuart uytaf am na daw

Trist yw ynof cof kawt erbyn ymbryd
 Yr brawdaueth llywelyn
 Trwm a barthred yd berthyn
 Y duc duw dewis ar dyn

Dewissws uyg kert dewis y enw
 Y auaw rym kedwis
 Bu wrth wruyrt kyrt keinis
 Bu wrth uryd gwyf y gweinis

Gwenidawc rodawc rad wellig keinyad
 Kyrchyad cad ken echyg
 Kyrchws glyw bar glew bergyg
 Kyrch ehofyn yn ofyn yn yg

Oet digyuyg mewn mynwent uyged hael
 Beirt auael wael wared
 Milyoet am gyhoet am ged
 Mil uyr molyant ydnyued
 Ednyued, &c.

MARWNAD MEIBYON DWYWC UAB IORUERTH.

KYNDELW AE CANT.

KERTGAR kyuarwar kyuaruoloet brwydyr
 Bryd vchel yg kyhoet
 Glewdraws kyghaws kenetloet
 Glyw dinac ual dinas oet

Nyd oet amrylaw nac amrylon wr
 Amryliw oet y onn
 Ny threfyt brwynuryt om bronn
 Nac om cof nac om callon

Callonvleit wreit wrt elyn yg gawr
 Gwrtlew llawr llaw gymyn
 Beirt ouynac dinac dyn
 Breint archauael hael heilyn

Heilyu haul dechryn o dechreu y hoetyl
 Y hoedran yssy veu

Haetad vleinyad vleit çaden
Haelwalch balch bwlech y eissyen

Eissyen yssy ven yssy vawrdruc ym
Nym dawr dim nym diwc
Dygyn gofyon deou am dwe
Diua dewrblant da dwywe

Diuefylwyr frodyr urwydyr efuys yn trin
Yn trydar anuelys
Cad enwired enwerys
Keidweid greid grugunan lys

Grugunawc eryr grugunan gynnetyf
Ny gymysc am ogan
Glew lew lachar taeruar tan
Grym gyflym am gyflauan

Kyflauan trathan tratherwyn y haul
Traws gedaull gad orllwyn
Gwr goreuras gwas gwenwyn
Gwawr gwanar hygar hygwyn

Hwynwyf o dyrwyf o dyraur annyan
Am erwan am eurwaur
Ach gwynaf er ych gwynaur
Er ych gwynant kant kertawr
Certgar kyuarwar, &c.

KYNDELW

A GANT Y TRI ENGLYN HYN, Y VAB EILLT O
LANSADWEN.

TRA fu uyw glyw bu glewgadyr trydar
Bu trydyt gwaed raeadyr
Peryng par gweilgyng gwaladyr
Pum dryll gunei pyll oe paladyr

Bed pyll pwyll enwir enwauc yn trydar
But wasgar beirt wisgawc
Dan llen dirgel oeruelawc
Yn llan diuradw gadw gadauc

Guaedlyd y lein gwanar seuyll lwrw
Gwaew aerfwrw gwan aerwyll
Guaedfreu gwaew diheu deudryll
Gwaedryd gwaec veirt byd am byll

ENGLYN, A GANT CYNDELW ?

EURWAS kyn lleas yn llysoet enwawc
Mygedawc magadoet
O bob da defnytdaoet
O bob defnyt deifnyawc oet

LLYMA EGLYNYON

A GANT KYNDELW Y HYWEL VAB YEUAU.

REITUN am rotes hywel
Reitiawc veiniawc vannawc vil
Keueis gan dreth ortethol
Tarw tec talgarth yg gwarthal

Llef a glywaf gloew eilyrth
Llef eilon yn eilwyt uerth
Llef bon corn blaen cad ehort
Lleis garw a llef tarw talgarth

MARWNAD ULETYNT VART.

KYNDELW AE CANT.

YN aerdwryf yn aerdoryf yn aerdoryf
aerdew¹

Yn ardwy rac trylew
Y dan llafnawr lleith wotew
Y dan llassar glas llas llew

Llas gwas gwawd digart digabyl y gwynaw
O dis llas llys bennart
Bleit glyw glewyd diwahart
Blaengar bleituar bletynt vart

Bart hart ehelaeth bart ae meithuaeth met
A meuet marchogaeth
Y aruod oet y aruaeth
Y enw y anaw ry gwnaeth

Ban wnaeth y angert engy hynt yw glod
A glyw deifyr ae gwelsynt
A vnbyn powys pwy gynt
Ae flam ae bleitlam bletynt

Bletynt bleitadwy yn adwy yd las
Y dessid a vei hwy
Mabolaeth uetuaeth uaccwy
Mab o oed ae hoed yn hwy

Hwyaf ym athreit a threisuar y dwyn
Hawl wenwyn hwyl gwanar
Yny redei rut wyar
Raeadyr ar paladyr ar par

Oet parawd cletyf cleudaer ym bartrin
Yn dyt trin ger traeth caer
Llid ysgwn ysgwyd kanhaer
Llew keinllew kyn llofrut aer

Yn aerdwryf yn aerdoryf, &c.

¹Mal hyn hwy rach—aerdaryf yn eurdoryf aerdew.

LLYMA EGLYNYON

A GANT KYNDELW. Y DYGYNNELW Y UAB.

Yg kynnossod clod clae dyleith bytin
 Ny bytud wrth gyureith
 Oet anawt llauyn adrawt lleith
 Dygynnelw dy ganhymdeith

Tric yn hartureint seint senet gyd eurglawr
 Arglwyd nef ath weryd
 Dygyn yw hebod bod byd
 Dygynnelw a duw gennyd

Gwr ae gwnaeth yn dyn yn delw boenedig
 Pan aduc dygynnelw
 Kan duw ny bo kwyn dielw
 Cutuet keindiwet kyndelw

GWELYGORTEU POWYS,

KYNDELW AE GANT.

Auch rotaf arawd orawen gyffes
 Auch rotes auch reen
 Wrth awch bot awch bod yn llawen
 Wrth awch bryd awch breint o ueigen

Auch rotaf arawd arovun a wnafl
 Aruogyon gydyhun
 Ygwythlid yggwythlawn orun
 Yg gwaedlann yg gwaedle gwytgyn

Auch rotaf arawd auch rotyon am keidw
 Ked wallaw kaduaoen
 Bendith duw gennwch gynureinyon
 Gnawd y vart vendigaw haelon

Auch rotaf arawd aerwosgryn bowys
 Argoedwys dwys dengyn
 Uy mawret uy mawreir ae mynn
 Uym bareu uym bar an kychwyn

Auch rotaf arawd aerdihauch wyr
 Nym gwehyr gwahan arch
 Neum kymwys dreic bowys trwy barch
 Neum arwar neum car neum cyuarch

Cyuarchaf y duw cyfarchdawn volyant
 Y vilyoet enwogawn
 Eurdorchawc uarchawc ueirch agkrawn
 Eryr gwyr gwelygort lleissyawn

Eil welygort vawr veirt wellig am peirch
 Ar uygyrueirch ar uygyr uyg
 Bleityeu toryf teruyse diechyg
 Bleinnyeid kunyeid kadellig

Trydet welygort trydar ordiawg
 Treis wollwg vhwg vlaengar
 Lloegyr lleityeid llofrutyeid llachar
 Yorueirthyawn y vurthyaw esgar

Pedwaret welygort pedweryt molawd
 Molafy ly ae dyrllyt
 Mawr doryf daryf gyuaryf gyweithyt
 Madogyon madawc essillyt

Pymhed welygort pymhedran om kert
 Keritor yn eu bann
 Aerwyr gawr arud vawr varan
 Arotyawn creulawn rac creulann

Chweched athrugar athraon cadwallawn
 Eil llutyawn llafyn rutyon
 Kynewid eruid aruogyon
 Kynnifyeid kunyeid caer eillyon

Seithued welygort oleugor tros wawd
 Ae traethawd traethitor
 Gwrt uytin veityeid yn tewdor
 Gwyr weirnyawn gwrhyd diachor

Wythued iwyth gynnwyth gynwan eudetyf
 Eu dewis gyflauan¹
 Llawen doryf am goryf am gyuyrdan
 Llaurotyon llofrutyeid garthan

Nawued eu riued rut wet yg kyfranc
 Kynn bu tranc eu trosset
 Tygyryawn tyghed oruolet
 Ny charws tyngyr tagneuet

Decued yw am klyw om clud eurdaun kert
 Kenitor canys yawn
 Toryf ysgwn ys gnawd yg camaun
 Taryf rac cad rac kwewll uyrnyaun

Undec uad awen undeuced awyt
 A weinyt vyn tyghed
 Om gwawd rann om bann om bartged
 O walch ualeh o weilchyaun² giwed

Deudeuced amgen am geinwiw garthan
 Gyrrh yn gwan rac gwaeduriw
 Hydry eu gwir or gwr ny diw
 Hil gwryaeth ysgoew ysgwyduriw

Trydet yw ar dec a digawn raclod
 Yn ragod ragor dawn
 Flam luchlam y luchlat estraun
 Faw gynghyr fwyf wyr fynudyawn

Pedwaret ar dec arduniant a geiff
 Ardunawd diatrec

¹Eu dewis gyflan. — *Ll. D. D. o'r Ll. Coch.*
²Neu, feilchyaun. — *Ll. D. D.*

Kynnifyeid cynnygyn ogywec
Cyndrwyn kyndelw ae hanrec

Auch rotaf arawd orawen gyffes
Auch rotes auch reen
Wrth auch bot auch bod yn llawen
Wrth auch bryd auch breint o ueigen.

BREINYEU GWYR POWYS.

CYNDELW AE CANT.

KERTAWR huenyt huanaw auch mawl
Kert hep dawl heb dwyllaw
Kert uchel antawel antaw
Nyd kasgert kosgort dyssilyaw
O dawn mawr mab duw dylyaf ardelw
Dull kynhelw kynhalyaf
O gerteu bleityeu blaen gwryaf
O ganon kertoryon kanaf
Canaon selyf seirff cadu meigyen
Nyd meigoll y kiglen
Kynniuyeid kynneurawd oren
Kynnytwys brenhiniet breinhyeu
Cynnytwys powys per uolyant yr pell
Nyd pall yr digonssant
Dragon dwfyn denawd a gadwant
Dreigyeu dewr deu prid ny dalyant
Ny thelir o wir o wreitrwyf breise
A brwysgaw yn rodwyf
Ebediw gwr briw braw dygwyt
Yn dyt brwydyr rac bron y arglwyf
Ny thal gwyr powys penn reith ar gymry
Gan gymryd ag kyureith
Wedy treul trylew dioleith
Wedi trin traean o anreith
O anreith y dyvu dional anrec
Anrydet kyuartal
Ermydet terrwyn teyrnual
Eur hybarch hebauc a bual
Buant kyd yg gryd yg gretyf kyuaruod
Kyuaruogyon diletyf
Y wrthod annod ae annetyf
O greulan o greulawn gynnetyf
Cynnetyf gwyr metueith metgyrn ortyfnied
Metgwyn greid gretyf heyrn
Gwyllyoet gynt ny gedwynt gedeyrn
Gwyl bentan am dan am deyrn
Cynnetyf y aergun argoedwys werin
A warawd rac lloegrwys
Rann y vrawd y vreint ae towys
Rann y chwaer ny cheir o bowys
Cynnetyf y bowys benn ymadrawt gwyr
Vch gwiraud eur gynlawt
Yn nep llys yn nep lle anhawt
Nad ef daw ar eu llaw lledcawt
Cynnetyf y bowys kynnosod yn aer

Yn aros eu raelod
Ym blaen cadu cadw aruod
Ac yn ol diwetwyr dyuod
Cynnetyf y bowys ban el ar dremyn
Y deruyn diogel
Na bo tro trainwy gyuarhwel
Na bo caeth na bo carr dichwel [ssaf
Cynnetyf ywch bowys ban wnaethauch gor-
Auch gorset na bei gaeth [waeth
Glyw gwyrthauwr gwyrthodweh chwi et-
Gwrthodes rywyr righyllaeth
Cynnetyf yr dreigyeu uegys dragon berth
Ny borthynt anetuon
Yn eu byw ar eu ryw rotyon
Na rennid ranneu kynnyon
Cynnetyf a warawd y werin argoed
Nyd argel om bartrin
Nas gouwy gordwy na gortin
Goual tal teledic brenhin
Cynnetyf yr cedwyr ced ysgein y veirt
Cedweilch heirt hart yd uein
Eil gwerth gwarth gwrthodes kynrein
Eil gormeil gormesgylich riein
Gwrthodweh auch cam cenedloet—powys
Peues cyrt a chyhoet
Glyw kyrcuawr kylchynueirch nyd oet
Gwyl hebauc heboch neud adoet
Nyd adoet uyn dawn yn ouer—om gwlad
Am gwledic ae dirper
Nym gwna tro treigylueirt un amser
Nym twyll pwyll pain ym kyuarcher
Gwyr powys pobyl disgywen
Cad orllawes orllawen
Pedeir kynnellyf cadw cadyr vrten
Ar dec yr dugant o ueigen

CANU A GANT KYNDELW Y
HYWEL M. EWEIN.

CADEIR beir beryf
Kanniad duw gennyf
Cadur deissyf heb dissut
Dawn kyflawn digawn digyflut
Digart gert y ged diorchut
Diheueirch gystut diruawr vut gwrutulgw
Trin trablwg trablaut ut
Treis ormeil ormant ormes lofrut gawr
Gortwy llawr gorten ut
Rygallas rec dinas rac dut
Oe hygder ehagdud varedut
Pan wnaeth balch odrut bylchu flemissyaid
Fleiniuyeid greid gryd lofrut
Brwyse auad o gad oet ganthut
Brwydyr a chrwydyr a chryd arnadut
Brwyngwyn gyuanwyn gyuanrut asyr-
dwyth

Gwyth beich bwyth bu eidut
 Gwyth yt aeth traws bennaeth trostut
 Gwrt eissor eissillit gruffut
 Gwybu bawb heb gel
 Gwyth gwrt hwrt hywel
 Yn ryuel kyn rybut
 Gwyt briw gleu a llafneu lledrut
 Gwyttuid gwyr yg weryd achlut
 Gwyr y glyw trychyon rac tra chythrut
 gwaew
 A gwedlin ar eu grut.
 Grut vutic wledic wlad ohen
 Grugunan rwyuan rut onnen
 Nyd o nerth llaesgad yd geif llesgen—dir
 Hy molir meint y lenn
 Hud uriw calch am ualch eluyten
 Hud wyf uart y ueirt kyghallen
 Hud af yg kyntoryf yg kynhen—am kert
 Am kynhelw om perchen
 Hud aruoll archoll yn archlen
 Hud arwet arueu ae loffen
 Hud arueit tra chron
 Treityaw y alon
 Treul dragon saesson ssen
 Hud ysgithyr y esgar yn dilen
 Hud ymbyrth y ysgwyd asgen
 Hud ymbraw am breityaw breisg uenn
 Hud ymbeirch diheueirch a dihebenn
 —glyw
 Deheubarch o gollen
 Hud amnawt hirulawt hir wenn—y ysgor
 Hir gor dor doeth gymen
 Huan wrys hawl echrys ochren
 Hual gryd kedernyd kyngen
 Kyngen gywrysset am gywrys—deheu
 Llary llacheu heuelys
 Llathrei lafyn oe law ar gyuys
 Llachar glaer yn aer yn dyrys
 Ac ysgwyd yn rwyd
 Rac ysgwn plynnwyd
 Ac ysgwyd ar y ystlys
 A phareu yn phyrif hyd enuys
 Yn eis meirw a meirch yn cochwys
 Ac ar gastell gwis gogwys yd orvu
 Godwryf llu lluchyd gwrys
 Arwr ualch ar uolyant ysbs
 Ar uoloch dragon dreic efns [yawr
 Pan arurwydyr arurys arlwy blys—bleit-
 A gwaewawr uch gwregys
 Pan dineu gwyar greu ar grys
 Arueu gwr gwron ae dengys
 Aruod anwared enwerys—yg gawr
 Angert llawr lloegyr echrys
 Anlloet kynr teyrn teir ynys
 Anhawel hywel hawl gyfrwys
 Antywalt y lys o liaws eirchyeid
 Pan archant y emys
 Emys fraeth yn frwynuawr am daw
 O frawt vot ut heb lutyaw

Caffwn y radeu
 Caffad an gwawdeu
 Cathleu cleu kerteu caw
 Karwedros cauas y ganthaw
 Kadarn dan gwan trywan trywtaw
 Camp ragod aruod arueityaw—ac aryf
 Ac arhos heb gilyaw
 Cas trymdras trymdreis ardwyaw
 Kar kedyrn caen heyrn heidyaw
 Kaereu divuryaw cad arllaw—aerllew
 Arlleng glyw glew difraw
 Cart wrthryn y wrth aberfraw
 Canys tec teyrnas idaw
 Teyrnet yntaw ynteu dayarglas
 Ry allas rwyf anaw
 Taryf taeruar trydar vawr yndaw
 Tarw bytin dylin dyludaw
 Taryf ar ysgwydau terrwynyaw a dysc
 Teruyse fyse festinyaw
 Terrwyn ri yn torri arnaw
 Teyrn dreic a dragon wrthaw
 Twrwf tonn torchawc hael trwm oet y
 glywel
 Tur kynuael yn kwytaw
 A flameu odrum yn edrinaw
 Ac angert ac ongyr yn llaw
 A gwyr gyrrh am byrth yn burthyaw—
 gorwlad
 A bragad yn briwaw
 A brwydyr a breis rwyse yn brwyseyaw
 A breuolyn ewyn yn cwympyaw
 Yn aber ystwyth yn ystrywyaw—gwyth
 Gweith uadon ym dullyaw
 Gosgort llawr kyn llat o honaw
 Gwisgwys llary lluryc amdanaw
 Gwasgawd gwawd gwaet nenn
 Gwr yn gwisgaw penn
 Gwasgarei bawb raelaw
 Gosgort wrt a ordfyn preityaw
 Gosgrynwent kadwent ked wallaw
 Gwallofyd alaf gollewin eryr
 Aryf dewrwyr y dwyrein
 Rutuoawc uarchawc uarch ysgein
 Riallu ry allas yg erein
 Pan ruthrws hil run ar rut grein—gwaew-
 awr
 Gwawr gwryawr goradein
 Raelydawt ae gletyf uch gwein
 Raelym vu yn pannu penueein
 Rac pareu rien rut giewein
 Rac teiui yn torri twr mein
 Teyrn glyw terrwyn tyrrynt prein—yn
 drud
 Y gwn knud uch knouein
 Rygnassant ryf naw cant kelein
 Kalanmei kelennic y urein
 Kred a ched a chert ry chygein yth bleid
 Yth blegyd y dichwein
 Echel dor echdor gor godeluein

Vcheluwr vcheluab ywein
 Echrys par llachar lluch gyfwyrein—gawr
 Lluoet gwawr mawr madyein
 Gryd ortwy grym uwyuwy uirein
 Glyw llywyaw llewenyt kyngrein
 Glew otef gloes lef a glas lein—ar glun
 A glywir ym prydein
 Prydein par praf drydar dranhyl
 Prydytyon gadeir gadyr nyal
 Pryduerthle kyhoet kyhaual—meruyn
 Hawl edwyn hil Idwal
 Pryssur dewr dragon dreic goul
 Pryffwn gawr priodawr preitwal
 Prydesteu kymry kymrodyal—kynhelw
 Neud kyndelw ae kynnhâl
 Can andaw anaw anwadal
 Anhyet kyfred kyuartal
 Eurdorchawc a ryt eurdal—ym yr kert
 Am keinyon o vual
 Frawt ystryw estronyon hual
 Fysec dyfysec diffwysgad ardal
 Fyryf deyrn rac kynr carnial—emys
 Fwyr dyfynurys dyfnueal
 Kyssynhyws kyssenin dial
 Ar dir caer yr cadw y aryal
 Cletyfeu goruthur cletyual—ar wyr
 A oruc yn difal
 Hywel hael heuelyt eidal
 Hywr glew gwledic diofal
 Hwysgynt huysgwr—ysgwyduwrw ysgwn
 Ys gwrthualch ymprennyal
 Hwyl taerdan tra wan trwy wyal
 Hwrt aflwyr mal hirdwyr hoewal
 Hoewal hawl gadarn hart gedawl—y eir
 Mal yd greir yd gredir
 Greid gyfred gyfrawt nawt gywir
 Gryd gyffryd gyffro ny foir
 Grym gyffuryf gyfor a geffir—y vut
 Ae vetgryn wrth pabir
 Gwryd hwylurys haeluron a honnir
 Gwyr gwasgawd devawd divoir
 Pan wesgir ar lloegyr pan gosgor teudor
 Pan osgort wasgerir
 Pan wasgar heyrn pan heir
 Pan wesgrynn camawn camp enir
 Pan llat yn lluchyd pan llochir—yn llym
 Yn llachar yd vernir
 Pan gymrwy ryuel ry hoffir
 Pan gymer glewder yd glywir
 Pan gymyn yg kad pan gymyse lluoet
 Pan gyhoet gyhutir
 Pan gychwyn arueu pan gochir
 Pan arueit pan breuit pan brouir
 Pan wnel butugawl beteu ir—noch uoch
 Bytyn droch a drychir
 Nyd arllutyaw ri ry ellir
 Nyd yr lles nyd erlleuessir
 Traws trochyd kyrychyd pell kyrychir—y
 ueirch

Ae y ueirt yd rotir
 Taryf ar dres oe dreis a welir
 Twryf yn toryf yn teruysc am dir
 Trwm yt ergryner crynoder y uar
 Y uannyar a uolir
 Tryfirwyd wawd ym priawd pryur
 Treffed uawr treul gawr y gelwir
 Tryliw y ysgwyd ysgydwir—yn torment
 Y gadwent yd gedwir
 Trylwyn yw am glyw am glewhir
 Trydar bar berchen a berchir
 Trydyt hualawc huelir—yn dygyn
 Y gynnygyn gan y dir
 Trwst trathrwst tretheu a dygir
 Trwy ortwy yd wrt gymellir
 Ar digart gyngnan
 Kyn gorun gwaedlan
 Y gloduan yd gludir
 Cluduan clod yn cledrwy ysgwyd
 Cleis o dreis o draws y annwyd
 Creulawr gawr gyrychyd
 Garw gymwyd gwyld
 Yu-kyflat ym plymnyd
 Kein uyged am drefred dryfirwyd
 Kert gan gyrt amgylch y aelwyd
 Keffid eu keiullith kwn kunllwyd
 Keffynt veryon voreuwyd
 Keffitor ymdwr am drwyd—heuelyt
 Twrch teryt y ar vwyd
 Caffawd beirt eu but yn yt wyd
 Keffid noeth noted rac anwyd
 Keffitor ym prafnad ym proffwyd—areith
 Ym prysfwn waedwyd
 Kenir ytt kenetloet gadwyd
 Keinwalch gyrych reid y dotwyd
 Keinnyad gryd grym llew
 Keinnhyeid glew dew doryf
 Am dy goryf dysgorwyd
 Kedwyr dor am gor am gyrwyd
 Kadarn prein yn pen yt adwyd
 Ked ebrwyd kyn arwyd kyuarwyd
 A llat a llafneu trwy vortwyd
 Mor gyfran gyfred y donyon
 Mur mawrgor morgant arwytyon
 Mor gadarn y fwyr ar faraon—freine
 Ae ar frawt o wystlon
 Am deu ystlys dwfyr dofyn auon
 Ymdibustlynt gynt gyngreinion
 Ymdibustlei lew ar lan aeron—berth
 Pan borthes eryron
 Ry dirwy dyrawr y hollyon
 Ry dylawch eirchyd ac eirchyon
 Ry dylat yn drud ran canaon—knud
 Ry dylud alltudyon
 Ry dily dilein gwleidyadon
 Ry dylif kynnyf cadnaon
 Ryd erwyll rwyf dreic rodolyon eirchyeid
 Ry dalant eu rotyon

Ry dysgaf disgywen veirtyon
 Rym gedir y gadeir amrysson
 Ry dirllid uyg cert yg keinyon—o uet
 Yg kyntet teyrnon
 Yg kyghawr gwrawr a gwron
 Yg kyghast gorcheist gorchordyon
 Yg cantref emreis yn ymryuel gwr
 Yn ymhwrt am haelon
 Yn aber muner meneiuyon
 Yn anweir yn diweir deon
 Yn enwoc yn anwar
 Yn aerbeir yd aerbar
 Yn erbyn ywerton
 Yn tewdor yn aruor aruon
 Yn aruod ac arueu rutyon
 Pan wnaeth penn dragon pen drychyon o
 wyr

Pan drychws y alon
 Gal ysgwn ysgwyd agkyuan
 Garw esgar yn ysgor gaduan
 Gnawd gan draws lyw maws luman—
 archauad
 Yn aergad y ar gann
 Gnawd rodawc rac marchawc midlan
 Gnawd kynteiryf kyntwryf yn arnan
 Gnawd yn gyman gymyrrret am heirt
 A glwysueirt vch glas pann
 Gnawd ataw itaw a ruteur oe law
 A rutueirch y danan
 Gnawd ym ri rutueirt o uaran
 A roti rut wise am danan
 Gnawd y gwna rut lanw amgylch rutlan
 —gaer

A rut liw ar dylan
 Gnawd gosgo gosgort yn diflan
 Ual ymosgryn mawr gawr gamlan
 Gnawd canaf y volyant ual auan vertic
 Neu uartwawd arouan¹
 A no kert ny uo cart yny rann
 Ny uo gwaeth no gweith y berllan
 Am byrth caer uyrtn
 Porthes gwyr gwaedlin
 A gwawr trin bu trechaf
 Gwal teilu tal ym a ganaf
 Gnawd yw honn om bronn y brwydaf
 Brydeu anaraf brythwch gaeaf—garw
 Bytin darw deyrnaf
 Brwydyr edrin breenhin breise naf
 Bryssws glew bresswyl a honnaf
 Brwyse rwyse rwyf trydar
 Bwrw lwrw lid anwar
 Bywd adar oe adaf
 O voli peir deon pyr dawaf
 O dor cor coelic kynnelwaf
 O golofyn prydein y prydaf—yn geluyt
 Or defnyf y dyfnaf
 O prydest o dyllest a dullyaf
 O dawn duw can dotyw ataf

¹ Neu, arouan.

Or mor pwy gilyt py gelaf—uy geir
 Y gadeir a gadwaf
 O gadwent o gadwyd eithaf
 Athwyd uyth ath enw yn uwylhaf
 Ath dir ath degwch
 Ath elyf ath elweh
 Ath wolweh ath alaf
 Ath urondor ath vro gadarnaf
 Ath uolchlafyn ath ualeh ymorsaf
 Ath volir ath welir ath welaf—yn uynud
 Ath olud ym danaf
 Ath uolant veirt byd ath volaf
 Ath uo hael lil run a unaf
 Ath orchymyunaf gan y mawr drugar
 Pleid a gar plant adaf

CYNDELW I LYWELYN.¹

LLYWELYN heilyn haelaf—o undyn
 O undawd plant Addaf
 Nis gwna pawb na bo pennaf
 Ni wnaeth Duw fwch ar falehnaf
 Naf ym mhressent yw ner wennwlad—
 rhwyf
 Yn rhodd Duw ai garhiad
 Trosti nid traws twyll na brad
 Trois nyw llefaïs na lladradd
 Ni bu ledrad cad cadr Aber—Conwy
 Cyn nechrau fy udd ner
 Cynnygn fy llyw oedd llawer
 Cwyddynt yngnuif seithrif ser
 Rhif ser rwy cigleu cigwledd rad—i frain
 O freisgwyr ardwyad
 Cerhynt fy llyw nid lledrad
 Cwrr gogof cyrrheidd coscad
 Cadwent pan gyrchaist gyrch union—senig
 Sangei bawb ei alon
 Parthred gwyth mal gwaith fadon
 Porth athwy myrdd ofwy mon
 Ym Mon bendragon ban dreigiau—Prydain
 Wyt prydfawr ith arfau
 Cefeist a donaist yn dau
 Cad anhawdd y coed aneu
 Cedwaist cad orfod caen orferw—gwaedlin
 A gwaedlaif yn ymherw
 Cyd tan trwy wan trwy agerw
 Ced hy cad fry fron yn erw
 Erwan teyrnedd teyrn udd—Prydain
 Pryder Lloegr ai cythrudd
 Ai law braw bryneiech gystudd
 Alun rac hil run bu rudd
 Rhuddgreu ei arfeu arfeidd erlyn—Lloegr
 Lliaws bardd o'i gylchyn
 Dawn fu pan ddyfu yn ddyn
 Dydd llawenydd Llywelyn

¹ Allan o L. E. D.

LLYMA ENGLYN

A gant CYNDELW gwedi anfon Mynach o Fyneich
Yschad Marchell iw wrthod ac i ddywedyd nas
cleddynt yn eu Monachlog.

CEN ni bai ammod dyfod—i'm herbyn

A Duw gwyn yn gwybod

Oedd iawnach¹ i fynach fod

Im gwrthfyn² nag im gwrthod.

MARWYSGAFN CYNDELW

Y GELWIR Y PUM-AWDL HYN. I DDUW.

CYFARCHAF i Dduw cyfarchwel iawn

I foli fy rhi rhwydd rhadlawn

Un mab Mair a bair pynhawn—a bore

Ac aberoed firwythlawn

A wnaeth coed a maes a mesur iawn

A firwythau a doniau Duw ry ddigawn

A wnaeth gwellt a gwydd

A grug ym mynydd

A wnaeth dedwydd—yr dedfryd iawn

Ac arall ar wall ar wellic ddawn

Yn eissiwedig ac yn ddigllawn

Archaf i fab Duw canys digawn

Commod o'n pechod pechu nid iawn

A chynnwys yu naf yn arnoddod

Ir wlad eidduned myned a wnawn

Cyfarchaf i Dduw cyfarchaf

Ceinfolawd ardraethawd i ti a draethaf

Neud milioedd ath fawl fodrydaf

O'th dorfoedd ith derfyn uchaf

Neud mi a fynwn fy naf—o'th ganiad

O'th gariad i'th gredaf

Neud cennyd cerdd glyd cynnelwaf

Ced wallaw na ad wall arnaf

Neud oedd fwy no rhaid rhad mwyaf

Rhwyf cedyrn yn cadw ar eithaf

Neum dychryn meddwl a feddyliaf

O bechu a bechws Addaf

Neud wyf alltud drud o dreigl dy wendud

Ath wendorf am danaf

Neud beirdd yr eglwys egluraf

Neud eu porth a barthwyd attaf

Neud hyfryd ny llwrw y lle a gyrchaf

Neud gobaith wrth benrhaith rhin a geisiaf

Brenin pob gwerin gwared arnaf

Gwedi treiglaw byd budd arnaf

O ganiad y tad teyrneiddiaf

Ar mab ar yspryd glendyd gloywaf

Yngoleuder deddf dedwydd fyddaf

Yngwarf engylion gwirion gwaraf

Yngwenwlad wledig nef a archaf

Gwledig arbenig pan ith aned

Dyfu waredd ynn dyfu wared

Dyfu Addaf blant o blaid angred

O anghyfraith faith o gaithiwed

Dyfu yn gofwy un gofuned

¹Iawn.—LL. P. P. ²Derbyn.— LL. P. P.

Ry ddyfu wrhydri hydr afneued

Dyfu Grist ynghnawd priawd prifaed

Dyfu ym mru mair mab dymuned

Dyfu bumod byd o boen galled

O dwyll o dywyll trydwyll trefred

O anghyffred gadwo gadarn—alar

O garchar esgar pan ysgared

Ac ef yw ein llyw an llwyr noddod

O farn wrth ein gwaith ar ein gweithred

Ac ef Arglwydd nef tangnef tynged

An dug o gyfrgoll pan archolled

Ac ef dwyre ynn ac ef daered—ei fudd

Ac ef Udd nin lluddan llessaed

Ac ef yn osseb yr ossoded

Yn hollowl meidrawl hawl huanred

A roddo i Dduw ei ddegfed—oi law

Heb luddiaw iddaw ei ddyled

Nid wyf fardd digardd ymdigoned

Ar helw fy nghreawdr llywiawdr lliwed

Mi Gynddelw geiniad rhad am rhoddod

Mihangel am gwyr am gwrthfynned

Gwledig arbennig pan genais—honawd

Nid ofer draethawd a rydreuthais

Nid eissiwed ced man y cefais

Nid ef ym crews dews diffleis

I wneuthur amhwyll na thwyll na thrais

Nid ef digrefydd

A gretto Ddofydd

Nid ef ai cedfydd—clwyf defnydd clais

Nid ef ddilunaw ar handdenais

Nid ef rhoddir nef ir neb nyw cais

Nid rhwydd yr arwydd a weinyddais

Nid rhwy o obrwy ry obrynais

Nid perthyn ryfyg ryfegais—im bryd

Nid porthi penyd ryfeddyliais

Yn adawd rheu ry deiddunais

Rhyd im enaid rhaid rheolais

Gwledig arbennig erbyn attad

Er barch gogyfarch o gyfaened

Yn ddigabl ar barabl ar ei bariad

Fy ngerdd ith grybwyll canwyll canwlad

Can wyt priodawr can wyd meidriad —
mawr

Can wyd cynhorawr—gwawr goleuad

Can wyd bronn broffwyd can wyd ynad

Can wyd rieu hael can wyd roddiad

Can wyd athro ym nam eithriad—oth fanu

Oth faran oth irein wlad

Nam diddawl oth fudd udd echeiniad

Nam gwellyg ym mhlyg ym mhlaidd irad

Nam gwallaw oth law gwallus dreffrad

Nam gollwng gan llu du digarad. TERFYN.

HIRLAS EUEIN.

EUEIN KYVEILIAUC E HUN AI CANT.

GUAUR pen ddyre gaor a doded

Galon yn anvon anvut dynged

Geleurut ein gŷyr gŷedi lluted trŷm
Tremid govŷy mur Maelaŷr Drevred

Deon a yrreis dyggyhysed
Diarŷŷyd ar vrŷdydr arvau goched
A rygotŷy gleŷ gogeled ragtaŷ
Gnaŷd yŷ oi dygnaŷ devnyt coted

Dŷyallaŷ di venestyr gan vothaed
Y Korn yn llaŷ Rhys yn llys llyŷ ced
Llys Eŷein ar brait yt ryborthed eirioed
Porth mil a glyŷi pyrth egored

Menestyr am gorthaŷ nam adaŷed
Estyn y Korn er cyd vved
Hiraethlaŷn am llyŷ lliŷ ton naŷved
Hirlas i arŷt aur i duted

A dytŷe o vragaŷd ŷiraŷd orgred
Ar llaŷ Wgan draŷs dros i ŷeithred
Kenaŷon Goronŷy gŷrt gynnired gŷyth
Kenaŷon hydŷyth hydyr ei gŷeithred
Gŷyr a obryn tal ympob caled
Gŷyr ynŷaŷr gŷerthvaŷr gŷrt ymŷared
Bugelyt Havren balch eu clyŷed
Bugunat cyrn met maŷr a ŷna neued

Dyŷallaŷ di y corn argynvelyn
Anrydetus vetŷ o vet goreŷyn
Ac o'r mynni hoedyl hyd un blŷytyn
Na didaŷl i barch can nid perthyn
A dytŷe i Rufut ŷayŷrutelyn
Gŷin a gŷydyr goleu yn ei gylchyn
Dragon Arŷystli arŷystyl tervyn
Dragon Oŷein hael o hil Kynvyn
Dragon iŷ dechreu ac niŷ dechryn cat
Cyvlavan argrat cymyŷ erlyn
Ketŷyr yt aethant er clod obryn
Kyveton arvaŷe arvau Edŷyn
Talassant i met mal gŷyr Belyn gynt
Teg i hydrevynt tra vo undyn

Dyŷallaŷ di y corn canys amcan cen-
nyv

Yt ymgyrryŷ glyŷ gloŷe ymtitan
Ar llaŷ deheu ein llyŷ gyvlavan
Lluch y dan ysgŷyd yŷgaŷn lydan
Ar llaŷ Ednyvet llaŷr diogan leŷ
Ergyrŷayŷ tryleŷ trei i darian
Tervyŷe dyfyŷe deu diovn anian
Torrynt torredŷynt uch teg advan
Teleirŷ ynghyngrein ynghyvrان brŷydr
Tal ysgŷyd eurgŷydyr torrynt yn vuan
Tryliŷ eu pelydr gŷedi penŷan
Trylŷyn yn amŷyn amŷiŷ Garthan
Kigleu ym Maelaŷr gaŷr vaŷr vuan
A garŷ diŷgyrr gŷyr a gŷyth erŷan
Ac ymgynnull am drull am dramŷyan
Fal i bu ym Mangor am ongyr dan

Pan ŷnaeth dau deyrn heb cyrn cyvrđan
Pan vu gyvetach Vŷorach Vorvran

Dyŷallaŷ di'r corn canys myvyr gennyv
Men yt amygant met a'n tymmyr
Selyv diarsŷyt Orsav Gŷygyr
Gogelet ai caŷt calon eryr
Ac unnab Madaŷe enŷaŷe Dudur hael
Haŷl bleitiad lleitiad lluch ar ysgyr
Deu arŷreit deu leŷ yn eu kyngyr
Deu arial dyŷal deu vab Ynyr
Deu ryt yn nyt cat eu kyvergryr
Kyvargor diachor camp diachyr
Arvod lleŷod gŷrt gŷrtŷan cedŷyr
Aer gunieid lunieid coch eu hongyr
Treiserŷyr yn ŷŷyr faŷ ehelgyr
Trei eu dŷy aesaŷr dan un ystyr
Gorvu gŷynt gŷaetvan uch glan glasvyr
Gortŷy clau tonnau Talgarth ystyr

Dyŷallaŷ di venestr na vun angau
Korn can anrydet ynghyvetau
Hirlas buelin breint uchel hen ariant
Ai gortho nid gortheneu
A dytŷg i Dudur eryr aereu
Gŷiraŷd gyŷsevin o'r gŷin gŷineu
Oni daŷ i meŷn o'r met gorau oll
Gŷiraŷd o ban dy ben vateu
A llaŷ Voreitig llochiat certau
Kertyn hyn i glod cyn oer adnau
Dieithr vrodyr vryd ucheldeu
Diarchar arial a dan daleu
Cedŷyr am gorug gŷasanaetheu
Nid ym hyn dihyll nam hen deheu
Kynnivieid gyrrhieid vleinieid vleitau
Kynvaran creulaŷn creulyd vereu
Gleŷ glyŷ Mochmannŷys o Boŷys beu
O gleŷ gŷnet arnatunt deu
Achubieit pob rheit rhut eu harveu
Echedŷynt rag tervyŷe eu tervynau
Moliant yŷ eu rann y rei gŷynnau
Marŷnad vu neud mi neŷid y dau
O chan Grist mor drist gyv o'r anaeleu
O goll Moreitig mawr ei eissieu

Dyŷallaŷ di'r corn can nim puchant
Hirlas yn llaŷen yn llaŷ Vorgant
Gŷr a dyly gŷaŷd gŷahan voliant
Gŷenŷyn y atŷyn gŷan edryŷant
Areglyt devnyt dioteviant llavn
Llyvn i deutu llym ei hamgant

Dyŷallaŷ di venestr o lestr ariant
Kelennyg edmyg can urtuniant
Ar llaŷr Gŷestun vaŷr gŷeleis irdant
Ardŷy Goronŷy oet gŷeith i gant
Cedŷyr cyvarvaeth yt ymŷnaethant
Cad ymerbynieid eneid dichŷant
Cyvarvu ysgŷn ac ysgarant aer

Llas aer llosget maer ger mor lliant
Môynvaôr o garcharaôr a gyrlhassant
Meurig vab Gruffyd grym darogant
Neud oet gochôys paôb pan atcorsant
Neud oet laôn o heul hirvryn a phant

Dyâlla6 di y corn ir cynnivieid
Cenaôon Euein cyngrein cydneid
Wynt a dyrlytant yn lle honneid
Glud men yt ant gloy6 heyrn ar neid
Mada6c a Meilir gôyr gortyvneid treis
Tros gyverôyr gyverbynieid
Tariannogion torv terfysc dysgeid
Trinheion vaon tra6s ardôyeid
Kigleuam dal metmyned dreig Kattræth
Kyôir eu harvaeth arveu lli6eid
Gosgort Vynyta6c am eu cysgeid
Ka6ssant y hadra6t cas vla6t vleinieid
Ni ônaeth a ônaeth vynghedôyr ynghalet
Vaelor
Dillông karcharor dullest voleid

Dyâlla6 di venestr vet hidlaid melus
Eirgyrôay6 gôrys gochôys yn rheid
O gy n buelin balch oreureid
Yr gobryn gobrôeyi heneid
O'r gynniver anhun a borth cynnieid
Nis gôyr namyn Du6 ac ai dyôaid

Gôr ni dal ni dông ni byt ôrth ôir
Daniel dreig cannerth mor verth heôir
Menestr maôr a gôeith yd ioleithir
Gôyr ni oleith lleith oni llochir
Menestr met ancôyn a'n cydrotir
Gôrtdan gloy6 goleu gôrtdloy6 babir
Menestr gôelud dy gôyth yn Llidôm dir
Y gôyr a barchav ôynt a berchir
Menestr gôelud dy galchdoed kyngrein
Ynghylchyn E6ein gylchôy enôir
Pan breitôyd Kaôres taerôres trôy dir
Preit ostông orvlông a orvolir
Menestyr nam dida6l nim didolir
Boed ym mharadôys in cynhôysir
Kan pen teyrnet poed hir eu trôyted
Yn i mae gôeled gôaranred gôir Amen.
EUEIN KYVEILYAUC EHUN AE CANT.

*Tynnyssau Powys yttod: Ovein Gwyned a Rys o
Deheubarth au hynlithpassyntjoe ulat Aano 1167
ynteu ai henilland hi yn ol drwy gynhorth y
Norddmyn ar Saeson dan Harri yr 2ed.*

EGLYNYON

A GANT TEULU YWEIN KYVEILYAUC'I
GYLCHYAU KYMRY.

TEULU ywein llary lluoet anhun—treis
Yn eu traws arovyn

Fyrt kyrt kyuteu duhun
Pa fort yt awn o vortun
Dos was yn ebrwyf heb roti—geirda
Yr gwrd a y sy yndi
Dywan wan trywan trwydi
Dywed an dyuod y geri
Dos was o geri ac archwn wrthid
Rac an lliad an llochi
Diwet y doetham i ti
Dywed y down arwystli
Dygychwyn gennad gan vawrrydic—doryf
Y deruyn keredic
Dywan ar wyllt ar wallt pic
Dywed y down benwedie
Dos o benwedie boen ouyt—gennad
Gan yth wna kewilyt
Dywan ar gynan gynyt
Dywed y down veiryonnyf
Dygychwyn gennad gyuyf mordwy—gwyrf
Gordyar y gylchwy
Dywan yr traean tramwy
Dywed y down Ardudwy
Dygychwyn gennad gein deruyn—y wlad
A wletychwys meruyn
Dos y west ar nest neuyn
Dywed an dyuod leyn
Dygychwyn gennad o gylch dragon—llary
Lluossawe y galon
Dos varchawe aruawe aruon
A dywed an dyuod von
Teulu ywein hael hawl dioleith—lloegyrr
Lluossawe am anreith
A ennir wedy hirdeith
A annwn yn ros nosweith
Dos was y gennyf ac nac annerch—nep
Ony byt uyg gortersch
Dywan ar vuan veinerch
Dywed an dyuod lannerch
Dygychwyn gennad gadyr ardal—teulu
Teilwg met o vual
A dywan dyno Bydwal
A dywed an dyuod yal
Kychwyn yw theruyn pathawr—eu hoewet
Hirvelyn eu gwaewawr
Dywan diw calan yanawr
Dywed an dyuod uelawr
Dos was na olut na oleith—dy lwrw
Dy lutyaw nyd hawtweith
Dywan o vaelawr vawrdeith
Dywed an dyuod gynlleith
Dos was a chyghor na chygein—an toryf
Ual teiluoet bychein
Dywan dwe rybut hytwein
Dywed an dynod uechein
Teulu ywein rwyf rwystrassam—wladoet
Poed gwlad nef a welam¹
Kyrch kyfwrwt kyflwyt adlam²
Kylch kymry kymerassam

¹ Ein adlam. — Ll. Coch. ² Cyflam. — Ll. Coch.

MARWNAD YWEIN GWYNET.

DANYEL AB LLOSGWEN MEW AE K.

OCHAFY duw o dyuod y leith
 Llyw gwynet ac gwyndyd obeith
 Ochaf duw na daw ef eilweith
 Ymyd ymydawl ossymdeith
 Diouryd ewein dygyn a weith
 Y vnbyn gwynet ac metueith
 Nyd oet wr dwy awr dwy areith
 Wrth neb ny thorrid gyfreith
 Gwr a wnaei ar lloegyr llwyr anreith
 A dwyn y dynyon yn geith
 A chwytau raddaw rif seith—riallu
 Ny ellid y oleith
 Oet gwr hael rac gwael rac gwynyeith
 Oet kymreisc oet kymry dyleith
 Oet ysgwnn oet twnn taleith—y daryan
 Oet cadarn kyuarweith
 Drwc y lliw y llaw oet benreith y luoet
 Kyhoet kanhymdeith
 Nym arwar na char na chyweith — nym
 arha
 Aros agkyuyeith
 Am retyf angor dyuynuor diffeith
 Yd lyse vy ghallon yg cof meith
 Mal y llyse gwynnawn gan oteith
 Ny thawn pei bytwn keluyt
 O uoli mab duw diwenyt
 Kyn yn dwyn yn herw yn herwyd—
 daear
 Yn herwr ar douyt
 Moch gwnelwyf mal y gwna dedwyd
 My a duw diheu gerennhyt
 A welei Ewein yn lluyt—yn lloegyr
 Yn llosci y threuyt
 Gwelei doryf ar doryf y gilyt
 Gwelei daryf ar dyrrua osswyd
 Ny weled o gred a betyt—etwa
 Y gynna gystetlyt
 Ny wnaeth duw neb dyn dwywawl fyt
 Ny maeth mam mab y heuelyt
 Mi nyd wyf lawen o lewenyt—bryd
 Am bryder yr vndyt
 Am ewein am dwyrein dyrllt
 Am deyrn am gedyrn gyduyt
 Am rotes meirch re rewyd a danaf
 Neud nad ef ae dyryt
 Mi nym dawr ken del dros eluyt
 Llanw o uor a llif o uynyt
 A mi bei gallwn ymgeryt—a duw
 Yt oet ym y deinyt
 Dwyn uy rwyf a dwyn uy rihyt
 Dwyn uy ner uy nenn kyweithyt
 Yny uwyf hyuwyf hyneuyt—galar
 Yn auar yn ouyt
 Cof Ewein ym callon yd uyt
 Diunner vcher ac echwyd

GWYNNUART BRYCHEINYAWC

A GANT YR AWDYL HONN YR ARLWYT RYS.

Vyn duw vyn neirthiad uad rad rannu
 Vyn nerth am cannherth ym kynytu
 kynneir om cadeir cadarn ganu rys
 Kymry wrys ysbyys ysbyd wetu
 Kynwan coryf rac toryf twryf elyflu
 Kynrabad kynead wlad wletychu
 Kymhendraws kyghaws kygretyf morgym-
 lawt
 Kymhentawt canlawt uar ulawt ulaen
 Kymhendreic penn eic yn pennaethu
 Kymhenaf pennaeth yr wnaeth yessu
 Kymhendroeth a choethachaeth yr molyant
 Pebyrdor pedrydant pebror gylehu
 Kymhenrwyd gyfrwyd gyfrwys tra haetu
 Kymhenreith gyfreith gobeth pob tu
 Kymhenvrwydyr am vinwydyr pan eur-
 grwydyr wasgar
 Seri gyuarpar sathar sathru
 Seith wyr ser gyfuifer am ner a vu
 Seith cad a seith cant seith riallu
 Wyth cad ac wyth cant ac wyth teulu taer
 Cannhaer am cancaer kyn hetychu
 Naw cad a nawcant gormant gorff
 Dec cad a dec cant deccaf a fv
 Yscafy niuer rys yn llys dinfwr fyrt
 Myrt gyrrh glydwr glod chwennychu
 Fort wosgord diwosgort diwasgaru
 Fort aergun odorun wadwryf teulu
 Fyrt kerteu a threthau a thraethu molawd
 Milyoet wawr wasgawd wennawd
 wetu
 Fwyr dra fwyr dra llwyr dra lloegyr vethlv
 Frawt dra frawt dra chwawt drachynhennv
 Frwst dra frwst dra thrwst tretheu o lun-
 dein
 Traethadur prydein wyf yn prydu
 Treis tra threis tra thraws tra threun
 gyrechu
 Twryf tra thwryf tra thoryf tra tharyf
 raedu
 Tew tra thew dra thro o dra thrychu trin
 A gwaedlin am deulin yn yn gwanecu
 Taer tra thaer am drom aer drwm gymynu
 Am deruyse am deruyn am deruynu
 Am biw deifyr dewr escor yt ysgymu hael
 Ac am dreth dinmael trauael tri llu
 Am deyrn am gedeyrn heyrn heu
 Am degeigyl am dir eingyl yn ymdyrru
 Am gydurawd medrawd myrdin darogan
 Am orwry kynan kert echlyssu
 Am dysfyrdwy am ordwy wrt disgynnu
 Am hafren am orten am wrt luestu
 Am hyfryd kymryd kymry ben baladyr
 Am aber taradyr yn tremynv
 Am byrrh ysgewin yn goresgynnv
 Am borth wygyr y mou yn menestr

CANU Y DEWI.

GWYNSUART BRITCHEINYAWC AE CANT.

Am roto dyuot dedwyt deweint
 Awen gan awel pan del pylgeint
 Awyt boet kyfrwyt kyfreith bartoni
 Kynnelw a dewi y deukymeint
 Ny dily corn met keionon metweint
 Bart ny wypo hwn llynny dy geint
 Nyd ef y canaf can digyfoeint—uymmryd
 Namwyn mi ae pryd kywyd kywreint
 Ys mw y canaf kyn no beneint
 Canu dewi mawr a moli seint
 Mabsant syw gormant gormes heint—ny ad
 Na lledrad yn rad rwyd ysgereint
 Yssid rad yny wlad a mad a meint
 Yg gyfoeth dewi difefyl gereint
 A ryddid heb ofud heb ofyn amgen
 Heb ofal kynhen kylych y beneint
 Onyd bleit a dreit drwy y wythneint
 Neu lht goruynyt rewynt redeint
 Ef kymrth yr duw dioteifyeint—yn dec
 Ar donn a charrec a chadw y vreint
 A chychu ruuein ran gryeifyeint
 A gwest yn efrei gwst dïamreint
 A gotef paluawd dynrawd trameint
 Y gan vorwyn difwyn diwyl y deint
 Dialwys peirglwys pergig dyfneint
 Ar ny las llosged lluoet llesseint [vreint
 Dyrchafwys brynn gwyun breinyawl y
 Yg gwyt seith mil mawr a seith vgeint
 Archafael kaffael gan westeifeint
 Dyrchafwys dewi breui ae breint
 Y freint wrth y vryd yn vreinyawc y ssyt
 Ae eluyt yn ryt yn rietawc
 Ar iwerton wlad ys rad rannawc
 Ar deheu ef bieu a phebidyawc
 A phobloet kymry a gymer attaw
 Ae a ryt yn llaw llwyr deithyawc
 Tra el yn erbyn yrparch nodawc
 Padric ae luoet yn lluosawc
 Ae ef an gwrthuyn wrth nad ofnawc
 Ar drugaret Duw ar drugarawc
 A garo dewi da diffreidyawc
 A gaho ae caro ual caradawc
 A garo ual Dewi deu eiryawc na vid
 Na chared na lliid na lleidyr difyawc
 A garo dewi diofredawc
 Cared efferen len lawerawc
 A garo dewi da gymydawc
 Cared ymwared ae yghenawc
 A garo dewi ual difutyawc doeth
 Ry gelwir ef yn goeth yn gyuoethawc
 Deu ychen dewi deu odidawc
 Dodyssant lhw eu gwarr dan garr kynawc
 Deu ychen dewi vrterchawc oetynt
 Deu gar a gertynt yn gyd preinyawc
 Y hebrwg anrec yn redegawc
 Y lasgwm nyd oet trwm tri vrtassawc

Edewid bangu gu gadwynawc
 Ar deu ereill ureise y orycheinyawc
 Ban del gotyn arnam ny rybytwn ofnawc
 Rac gormes kedeirn cad dybrunawc
 Ar duw a dewi deu niuerawc
 Yd gallwn bressen bresswyluodawc
 Amen.

Breinhawl nyth uydaf ban delwyf yno
 Ny byt yn eu bro a bryderwyf
 Gwelafy offeiryeid coetheid canhwyl
 Canaf eu molyant men y delwyf
 Gwelafy wir yn llwyr a llewenyt mawr
 A llen vch allawr heb allu clwyf
 Gweleisy am vcher vchel eu rwyf
 A gwragnet rianet rei a garwyf
 Gweleisy glas ac vrtas vrtdie haelon
 Ym plith dedwytyon doethyon dothwyf
 Ym plwyf llan dewi lle a volwyf
 Yd gaffwyf y barch kyn nys archwyf
 Ac o bleid douyt diheuuart wyf
 Ac ar nawt dewi y diaghwyf
 A digoneisy o gam o gyglwyf difri
 Y duw a dewi y diwykwyl
 Canys dichawn dewi nys dichonwyf
 Gwnaed eiryoled ym am a archwyf
 Archaf rec yn dec a digeryt wyf
 Y erehi yn rwyf rwyf gerenhyt
 Y duw gessefin dewin dofyt
 Ae y dewi wynn wedi douyt
 Dewi mawr maynw syw sywedyt
 A dewi breui ger y broyt
 A dewi bieu balchlan gyfelach
 Lle mae morach a mawr greuyt
 A dewi bieu bangeibyr yssyt
 Meidrym le ae mynwent y luossyt
 A bangor esgor a bangeibyr henllann
 Yssyt yr cloduan yr clyd ywyt
 A maenawr deifi dioruynyt
 Ae aber gwyli bieu gwyllwylt
 A hennyniwr dec o du glennyt aeron
 Hyfaes y meillyon hyfes goedyt
 Llann arth llan adneu llanneu llywyt
 Llann gadawc lle breinyawc rannawc rihyt
 Nys arueit ryuel llann uaes lle vchel
 Nar llann yn llywel gan nep lluyt
 Garth bryngi bryn dewi digewilyt
 A thrallwg kynuyn ker y dolyt
 A llann dewi y erwys llogawd newyt
 A glascwm ae eglwys gyr glas uynyt
 Gwyteluod aruchel nawd ny achwyt
 Kreic vuruna dec yma tec ymynyt
 Ae ystrad uynhid ae rydd ryt
 Rotes duw dofyt defnynt oe voli
 Dewi ar ureui uryr llewenyt
 Ragor mawr vch llawr rac lluosyt
 Penn argynan coned cred a bedyt
 A bod oe gylchyn kylych y veyssyt
 Haelon a thiryon a thec drefyt
 A gwerin a gwin a gwirodyt

A goruod gwared lliwed llonyt
 Llwyth daniel oruchel eu hefelyt
 Nyd oes yn cadw oes a moes a mynudyt
 Llwyth maryed mawretus eu merweryt
 Gwell pob vn duun dewr noe gilyt
 A dewi an differ an diffyn uyt
 Ae wyrth an diffyrth rac pob diffyt
 A dewi an gweryd rac kryd keryt pechawd

Y maes maestawd dytbrawd dybyt
 A dewi ae goruc gwr bieifyt
 Magna uab yn uyw ae uarw deudyt
 A dewi ryweled yny rihyt
 Ual kyfliw a heul hwyl ysplenhyt
 Yssid a dewi da gyweithyt
 Wrth wann a chadarn a chadw y prydyt
 Ac itaw y mae mal y dedwyt
 Dedwytyon breui yny broyt
 O vedru canu coeth anrec y hael

Kefeisy archafael kaffafy ostec
 O gyrechu breui breint ehedec
 Dym gorden yn llawen llawer gosteg
 Y voli dewi da gymraec ehofyn
 O vot bryd a bronn o brydest chwee
 O brydest dyllest dull ychwanec
 Y vreui a dewi doeth gymraec
 Diogel y nawt yr neb ae kyrecho

Diogan y uro diogywee
 Rac creiryeu dewi yd gryn groec
 Ac iwerton tiryon tir gwytelec
 O garawn gan yawn gan choec
 Hyd ar dywi auon uirein a thec
 Or llyndu lled vu llid gyhydrec
 Hyd ar wrthc teruyn tir a charrec
 Dothyw y dewi deheuparthec beir

Y dial ual diweir dwyn y warthec
 Dothyw y dewi yn deheuec
 Gan borth duw porth dyn yn diatrec
 Dothyw y dewi diffreidiad tec
 Rys mawr mon wledic reodic rec
 Ry metylieisy hynn y honni vrtawl

Y vrtas anvedrawl a vedyr roti
 Rwyth radeu bieu beirt iw voli
 A llen a llyureu a llenn bali
 Pan deuth o freinc franc o erchi
 Yechyd rac clefyd rac clwyf delli
 Wynepclawr ditawr dim ni weli
 Pefychwys tremwys drwy uot dewi
 Merch brenhin dwyreid doeth y vreui
 A phryd a gweryd y gyd a hi
 Wrth glywed dahed tyghed dewi
 Ae vuchet wiryonet wirion ynni
 A el ym medrawd mynwent dewi
 Nyd a yn vffern bengwern boeni
 A pheulin a pheunyt yggorelwi
 Y geisyaw diffryd yd eerwi
 Ny allwys gwerin gwared iti
 Hyd ban y gwarawd gwirion dewi
 Ac adar ae haroy nyd arhoynyt wy neb
 namwyn dewi

Ar ef ae dytuc oll heb eu colli
 Yn vn ysgubawr vawr ar llawr llenwi
 Pan del ryuel a rwys fichti
 Ros eluyt pob kelwyt geilw dewi
 A gwrtheu a oruc gwerthuawr dewi
 Bu obeith canhweth kyn noe eni
 Danvoned itaw ditan perchi
 O nef dec adef adwyn westi
 Allawr dec ny eill dyn disgwyl arnei
 Ychwanec kyuoeth kreuyt peri
 Kredweh a glyweh kedweh dewi
 Yn ych llaw a llu y byd gyd a chwi
 Ar uagyl eur y phenn flowch reedi
 Val rac tan tost yd wan tyst duw iti [peri
 Ae vreich ureisc ae vryn gwyn vchaf vehel
 Arlech dec dros wanec a thros weilgi
 Ae dytuc dybu duw wrth y throssi
 Ac nad bo yny uro lreint a theithi
 Eithyr tri mwc yn amlwc oe amlenwi
 A uynn duw dybyt byth wy voli
 A uynno noted kyrched dewi
 Duw a volaf yr eiryoled ym

Kany allafy dim heb duw trined
 Dewi yn elag yn rann rwygted
 Ac yn yg dietig dewi wared
 Dewi mawr ar y mor mynych noted
 Ry gelwir ar y tir rac dy wrthred
 A gwestua y dewi gwestei roted
 Ar pob sant gormant geugant gonod
 A dewi ae treitywys tros tydwed eluyt

Ar seint sywedyt dedwyt dyghed
 Ac y uynyw ethwyf eithaf dyued
 A theyrnet ethynt a theyrned
 Ar uab nonn haeluronh hawt ogoned
 A dewi uab sant syndal duted
 Dewi mawr myniw mad y gweled
 Penn ar gynnan bedyt crefyt a chred
 Ny chronnes rotes radeu wallofyad
 Ruteur a dillad uad uerthideu
 Ny cheffid gan naf nac oe eneu
 Ny chaffad gwrthep namwyn gwyrtheu
 Gwrthebed hyged y hyglew gertawr

Gwyrthuawr briodawr briawd detfeu
 Or daw llyghes drom drwm y geiryeu
 Y geissyaw kymraw kymryd preityeu
 Rwg mynyw ar mor mawr a droeu
 A uyt ar eu llu wy lliw dyt goleu
 Collant ar llygeid ar eneidyeu
 Ny welant na liant nac eu llogeu
 A chyghor a wnant a chennadeu
 Y hebrwg itaw ebrwyth dretheu
 Trydy pla wytyl afwyty diheu
 Try dybut mynyw mynawc bieu
 Peufydwyys trefnwys diffwys trefneu
 Yn amgant hotnant ormant oreu
 O anuot boia¹ bu diambeu
 Y doeth ef y uynyw syw synhwyreu [eu
 Keisswyd kythreulaeth gwaeth gweithred-

¹ Bora. — Ll. Coch.

Ny allwyd a unnywyd methlwyd wynteu
 Ellygwys gwraget eu gwrecysseu
 Rei gweinyon noethon aethan vaten
 Y gwerth eu gwrth warae gwrth a oreu
 Kertassant gan wynt ar hynt agheu
 Edewis padric drwy dic dagreu
 Lloneid llech llauar hygar hygleu
 Pan aeth y werton y wyrth ynteu
 Ac eigyl racdaw draw dra thonneu
 A duw ae myunwys myniw y dewi

Kyn geni yn ri y enryueteu
 Pan pregethwys hael pregeth oreu
 Ual corn yd glywid gloyw y eirien
 Kyn syrthei urwyuen ar urynneu o nef
 Neuoet y gadeu oe hanoten

Ny syrthei yr llawr uawr uilltiren
 Namyn ar dyn vrtawl vrthynt seinhyeu
 A dewi oet bennaf or pennaetheu
 A duw yn gwybod y deuodeu
 Ac ef oet vchaf yr yn dechreu byd

A hefyd kertynt ygyd a ninheu
 Dewi differwys y eglwysseu
 Dichones rac gormes gormant greiryen
 A phynnawn dewi ae phynnhonneu llawn
 Llawer vn radlawn frwythlawn frydeu
 Ac ol y uarch ae ol ynteu

Ys adwaen y maen y maent ell dev
 Yssid hynn ar vrynn gwynn goleu vchel
 Gan oehel drygoet drygweithredeu

Mynogi a pherehi a pharch beinken
 Yn eglwys a chynnwys a channwyllen
 Yssid gyfetach gan gyfeteu
 A charu duw yn drech no phennaetheu
 Yssid gan vnbynn vnbareh dynolaeth
 Yssid vnbennaeth vnbennesseu

Yssid escob llary uch alloreu dewi
 Pym allawr breui breint yr seinhyeu

Ac y uoli dewi dothwyf yr deheu
 Boed doeth uon am clyw am gwerendeu
 Y gwr a volaf gwir ogonet

Ny wnaeth na gwaeth na gwythlonet
 Namyn o bell dygymhell gwell gwiryonet
 A dygynnnull seint yny senet

Seint angaw a llydaw llu edrysset
 Seint lloegyrwys ac iwsy a seint y goelet
 Saint manaw ar anaw ac ynysed

A seinhyeu powys pobyl enryuet
 Seint iwerton a mon a seint gwynet
 Seint dyfneint a cheint a chynmatled

A seint brycheinyawc bro hywret
 A seinhyeu maelenyf eluyt uannet
 A seinhyeu present worment turet

Dy buant y gyd yn vn orsset
 Y ureui ar dewi da y vuchet

Y gymryd dewi dy gymrodet
 Yn bennaf yn deccaf or teyrnet
 Or digonsam ny gam o gymaret

Kyudown archwn arch diomet
 Drwy eiryoled dewi a duw a uet

Gwae anad gwennwlad gwedy masswet
 Drwy eiryolet meir mam radlonet
 A mihagel mawr ym pob aruet
 Dycheferuytwn ny lu am y laryet
 Dycheferuytwn ninheu am drugaret

EGLYNYON

A GANT GWILYM RYUEL E DAUYY UAB YWEIN.

HANPYCH well dauyt dawn gaffael fal turn
 Teyrnged or israel

O duw deon archauael

Ae o dyn hawl erwyn hael

Hael vt cletyfrut clod ueith nam gwrthod

Mawr wrthyd vyg gobeith

Anaw dreullyaw drin wosbeith

Enw bell hanpych gwell ganlweith

Cannhweith mal vn weith enw bell o hanawd

Heneuyt bro hiryell

Hanbwylleis gemeis gymell

Hanbwyll o hanaf hanbych gwell

Hanbych gwell dauyt &c.

EGLYNYON DADOLWCH

A GANT GWILYM RYUEL E DAUYY VAB EWEIN.

DAUYY uab ywein bwyf vn uryd a thi

Yth dewrnuawr anwylyd

Cas cart kertoryon venwyd

On trydar trydyt hael byd

Dy yd wrth dy vryd vranhes oborthyant

Wyd berthlud oddiwes

Dawn kyflawn kywlad ormes

Dauyt duw ytyt ae rotes

Rotes duw dri dawn y drin wychyd naf

Nerth erewliff ywr trydyt

Doethineb sselyf yssyt

A phryd adaf ar dauyt

Nyd gnawd yt dauyt nad ei bryd am vut

Yn votlawn y gennhyd

Gnawd ytt dreic dragon wynnuyd

Dygant rutaw am gant ryd

Ryuet eithyr gwynet gwenwyngawt kywlad

Kyn kyfleeuwyf rynnawt

Uym myw am uy llyw nym llawt

Uymryd nyd hyuryd hyd hawt

Hawt y bawb a thi yth wyneb am vut

Ymueitiaw am attep

Yth aruod ossod ossep

Yth arueu nyth arueit nep

Neb ny oruc duw wrhyd benlli gawr

Bannllef beirt yth uoli

Trin elyn tranc arglwyti

Treul metgryn teyrn val ti

Tidi o mynny ym einyoes arglwyti

Erglyw vi yth gynnoes

Hebawc bryn brenhin eiryoed
 Hebu ym hebod nid oes
 Nyd oes ym dauyt dawn oruod ar bawb
 Arbennigyawl hebod
 Cadyr rwyf cadarn glwyf glybod
 Can llonyt byw yn dyt bod
 Can uod yn wirion wrhyd hywlyt hir
 Y archaf ytt dauyt
 Dygen vt llaweu llawryt
 Dygant dreic py gerennhyt
 Kerennhyt herwyd or ua (er na) heteis val
 Ar vreyenhin kemeis
 Y harchaf llary naf lledneis
 Llyw gwryaf trin eithaf treis
 Treis dwyn glyw asswyn glew essayng oual
 Ofyneic maelgynig
 Mab ywein coeluein coeling
 Mawrad gwallouyad gwellyg
 Gwell genuhyf arnaf ernyw elyn lloegyr
 Walloyad eur melyn
 Noth uar uawret gar ganlyn
 Bar y ssy ar y daear o dyn
 Dyn wyt galon rwyd goleu y deruyn
 Nyd arueit nep y teu
 Duw ath wnaeth or pennaethen
 Yn orofyn pawb yn oreu
 Goreu vn goreu gerennyt y dyn
 Yr honn duw tragywyt
 A goreu eil gerennyt
 Wedyn ronh duw ronh dauyt

HYWEL VAB YWEIN A GANT YR AWDYL HONN.

KARAFY gaer wennlaer o du gwenylan
 Mynydd gar gwylded gweled gwyllan
 Ydgarwny vyned kenym kared yn rwy
 Ry eitun ouwy y ar veiugann
 Y edrych uy chwaer chwerthin egwan
 Y adrawt caru can doeth ym ran
 Y edryt uy lleduryd ae llet ourwy
 Y edryt liwy lliw tonn dylann
 Llifiant oe chyfoeth a doeth atann
 Lliw eiry llathyr oeruel ar vchel uann
 Rac ual ym cotidy yn llys ogryuann
 Chweris oe hadaw hi adoed kynrann
 Ethyw am eneid y athwyf yn wann
 Neud athwyf o nwyf yn eil garwy hir
 Y wenn am llutir yn llys ogryuann

HYWEL AB YWEIN AE CANT YR AWDWL HON.

CARAFY gaer ualchweith or gyylchi
 Yny bylch a balchlun vy hun yndi

Enwawe drafferthawc a dreit iddi
 Anwar don lauar leuawr wrthi
 Dewisle lywy loyw gydteithi
 Glaer gloew y dwyre o du gweilgi
 Ar wreic a lewyd ar eleni
 Ulwyddyn yn ynval aruon yn eryri
 Ny dirper pebyll ny ssyll pali
 Nep a rwy garwy yn uwy noti
 Pei chwaerei y but yr barddoni
 Nebawd nossweith y byddwn nessaf iddi

HYWEL AB YWEIN AE CANT.

ASSWSISWNY heddiw uarch gloywliw glas
 A threiddyaw arnat geinwlat gynlas
 Y haeddu daddyl ucith kyn lleith lleas
 Gan hwn arlludyaw hoen arlludyas
 Ae ym bei arwyd yr yn was etmyc
 E lliw oed debyc gwenyc gwynlas
 Hiraythawc vvg kof yg kyweithas
 Hoet yrddi a ni genti yn gas
 Kyt gwnelwyf ar ddyd vrdd o uolyant
 Nym gwna poen rwydyant bodyant
 ba dras
 Tonn a gallonn honn oet a gavas
 Yr twf mein rein rwdeur wanas
 Nyd ydyw heddyw nyd hu adas ym porth
 Yn ymyn yd oed ym perthynas
 Or a vn mab duw o deyrnas nef
 Kyn addef goddef gwae ui nam llas

HYWEL AB YWEIN AE CANT.

PAX vei lawen vrein pan vrysyei waed
 Pan wyar waryei
 Pan ryuel pan rudit e thei
 Pan rudlan pan rudlys losgei
 Pan rudam rudflam flemychei hyt nef
 Yn addef ny noddei
 Hawd gwelet goleulose arnei
 O gaer wenn geir emyl menei
 Treghissant trydydyd o uei trychanlog
 Yn llyghes vordei
 A deckant kyman ae kilyei
 Kyuaryf heb vn varyf ar venei

HYWEL AB YWEIN AE CANT.

PYM vcher vchet pan achubet freinc
 Pann faraon foet
 Pan vu yryf am gryyf am galet

Pan vei aryf am varyf a wryyet
 Yng goet gorynwy yng gordibet lloegyr
 A llygru y threfet
 Llaw ar groes llu a dygrysset
 A llad a lliwet a gwaetlet y lauyn
 A gwaetliw ar giwet
 A gwaetlenn am venn a vannet
 A gwaetlan a graunn yn greulet

HYWEL VAB YWEIN AE CANT.

VYN dewisy riein virein veindec
 Hirwen nny llenn lliw ehoe
 Am dewis synhwyr synhyaw ar wreicyeit
 Bau dyweid o ureit weteit wouec
 Am dewis gydran gyhyd rec a bun
 A bod yn gyurin am rin am rec
 Dewis yw gennyfy hartliw gwanec
 Y doeth yth gyuoeth dy goeth gymraec
 Dewis gennyfy di beth yw gennyty ty ui
 Beth a dewi di dec y gostec
 Dewisseisy vun ual nad attrec gennyf
 Yawn yw dewissaw dewistyn dec

GORHOFET

HYWEL VAB YWEIN E HUN AE CANT.

Tonn wenn orewyn a orwlych bet
 Gwytua ruuawn bebyr benn teyrnet
 Caraf trachas lloegyr lleudir goglet hetiw
 Ac yn amgant y lliw lliaws callet
 Caraf am rotes rybuced met
 Myn y dyhaet myr meith gywrysset
 Caraf y theilu ae thew anhet yndi
 Ac wrth uot y ri rmysaw dyhet
 Caraf y morfa ae mynytet
 Ae chaer ger y choed ae chein diret
 Ae dolyt ae dwuyr ae dyffrynnet
 Ae gwylein gwynnyon ae gwypm wraget
 Caraf y milwyr ae meirch hywet
 Ae choed ae chedyrn ae chyannet
 Caraf y meusyt ae man veillyon arnaw
 Myn yd ganas faw fyryf oruolet
 Caraf y brooet breint hywret
 Ae diffeith mawrueith ae marannet
 Wy a un mab duw mawr a ryuet
 Mor yw eilon mygyr meint y reuet
 Gwneuthum a gwth gwaew gweith ar
 derchet
 Y rwg glyw powys a glwys wynet
 Ac y ar welw gann gynnif rysset
 Gorpwyf ollygdawd o alltudet
 Ny dalyaf diheu nny del ymplaid

Brentwyd ae dyweid a duw ae met
 Tonn wenn orewyn a orwlych bet
 Tonn wenn orewyn wychyr wrth dreuyt
 Gyfliw ac arien awr yd gynnny
 Caraf y morua y meiryonny
 Men ym bu vreich wenn yn obenny
 Caraf yr eaws ar wryyaws wyt
 Yg kymer deu dyfyr dyffrynt iolyt
 Arglwyd nef a llawr gwawr gwyndodyt
 Mor bell o geri gaer lliwelyt
 Esgynneis ar velyn o vaelyeny
 Hyd ynhir reged rwg nos yny a dyt
 Gorpwyf kyn bywf bet butei newyt
 Tir tegygyl teccaf yny eluyt
 Ked bywyf karyadawc kered ouyt
 Gobwylled uy nuwy uy nihenyt
 Tonn wenn orewyn wychyr wrth dreuyt
 Cyuarchaf yr dewin gwertheuin
 Gwerthuawr wrth y uod yn vrenhin
 Kyssylltu canu kysseuin
 Kert uolyant ual y cant mertin
 Yr gwraget ae met uy martrin mor hir
 Hwyr wetawc ynt am rin
 Pennaf oll yn y gollewin
 O byrth caer hyd borth ysgewin
 Vn ywr vun a uyt kysseuin uolyant
 Gwenlliant lliw hafin
 Eil ywr llall or pall pell uy min y wrthi
 Y am orthorch eurin
 Gweiruyt dec uy rec uy rin ny geueis
 Ny gauas neb om llin
 Yr uy llat y a llafneu deuin
 Rym gwalaeth y gwreic brawdaueth bren-
 hin
 A gwladus wetus wyl uebin vab wreic
 Gouyneic y gwerin
 A chenaf ucheneid gyfrin
 Mi ae mawl a melyn eithin
 Moch gwelwyf am nwyf yn etein y wrthaw
 Ac ym llaw uy llain
 Lleucu glaer uy chwaer yn chwerthin
 Ac ny chwart y gwr hi rac gortin
 Gortin mawr am dawr am daerhawd
 A hiraeth y ssywaeth yssy nawd
 Am nest dec am debic afallulawd
 Am berweur beruet uymhechawd
 Am enerys wryr ny warawd ym hoen
 Ny orpo hi diweirdawd
 Am hunyt defnyt hyd dytbrawd
 Am hawis uy newis deuawd
 Keueisy vun duun diwrymawd
 Keueis dwy handid mwy eu molawd
 Keueis deir a phedeir a ffawd
 Keueis bymp o rei gwypm eu gwyngnawd
 Keueis chwech heb odech pechawd
 Gwenglaer vch gwengaer yt ym daerhawd
 Keueisy seith ac ef gweith gordygnawd
 Keueisy wyth yn hal pwyth peth or wawd
 Ys da deint rac tauawd [yr geint

AWDYL

A GANT HYWEL VAB EWEIN.

KARAFY amsser haf amssathyr gorwyt
 Gorawenus glyw rac glew Arglwyt
 Gorewynawc tonn tynhegyl ebrwyt
 Gorwisgwys auall arall arwyt
 Gorwenn uy ysgwyd ar uy ysgwyt y dreis
 Kereis ny gefeis gefeiauwy
 Keciwen hirwen hwyrwann ogwyt
 Kyfeiliw gwenn wawr yn awr echwyt
 Klaer wanllun wennlletyf wynlliw kywyt

Wrth gamu brwynen breit na dygwyt
 Bechannigen wenn wann y gogwyt
 Bychan y mae hyn no dyn degmlwyt
 Mabineit lunyeit lawn gweteitwyt
 Mabdyse oet iti roti yn rwyt
 Mabwreic mwy yd feic fennedic rwyt ar
 wen
 No pharabyl oe phennaghynhenrwyt
 Petestric iolyt am byt y eilwyt
 Pa hyd yth yolaf saf rac dy swyt
 Adwfy yn anuedret o ynydrwyt caru
 Nym ceryt yessu y cyfarwyt

CANUAU LLYWARCH AB LLYWELYN, SEV PRYDYDD Y MOCH.

CANU

A GANT PRYDIT Y MOCH Y DAUTY M. YWEIN.

KYUARCHAF duw naf neuawl dad keli
 Keluytyd heb afrad
 Y uilwr arwr arwein vad
 Y voli ked westi wastad
 Y uilwyr eryr aryf gweunwlad a gwaed
 A gwytgwn ysborthiad
 A dauyt lawryd lawr gyrchyd
 Y deuawd eirthyaw detyf neirthyad
 Priodawr pennwaet pan gaffad ut ner
 O nerth duw ae cread
 Prif deyrn kedyrn kydwet rad
 Preityei bawb y bob digarad
 Pendeuic fraw aber frawt cad
 Prydein hydyr hudoet ymdiuad
 Heb reith heb gyfreith heb gyfrad a gwan
 Na gweini keleurd
 Heb ysgor hygor hygarad
 Heb ysgar ysgwyd ac aghad
 Heb ysgarant blant yd blygyad kynry
 Oet kymrwyn y delwad
 Pan doues peir trachwres trochyd
 Par trwy var trwy uyr ysgwytyad
 Por eissor aessawr weiniuyad
 Pan radaw bu faw bu fysgyad
 Penn brynn keredic nyd karyad ae duc
 Yn deyrn pynthegwlad
 Namyn gwaew yn gwan oe aghad
 A llafyn coch yn llaw gynniyad
 A brwysaw a briwaw bragad
 A brwysglet a breise lat trwm yad
 A bytinawr gwr gortyfyad kynyngyn
 Yn kynnif ar ysdrad
 Kedwitt duw an kedwis heb wad
 Kadyr hetwch hytyn am winllad
 Kad wyllyon dauyt da gyrchyd
 Ked wallaw cad wallawn amhad

Ked orllwyt arglwyt argleidrad kymru

Kymreiselod dyrchauad
 Y anaw a daw a dyfnad
 Y anant y eni bu mad
 Y eur rut yn rot oe geinyad
 Ae emys ae amryw dillad
 Y bali porffor parth nad a wyrthya
 Ae werthuawr ysgarlad
 Ef oreu rieu ry gread
 Vt edmyc traws ryuye treissiad
 Ef yn wyl yn olud rotyad
 Ef yn daer yn aer yn anllad
 Ef vlaut kyfrieu ef vleityad yn dygyn
 Ef kynyngyn kymynad
 Ef ysgrud ef drud ef drussiad
 Ef doethaf ef doethuawr ygnad
 Ef goreu a vu o vab tad
 A mab gwreic gwrygwys y pwyllad
 Pwyllaf a ganaf a genwch veirtyon
 Y vawrdawn a geffwch
 Kert dauyt kein rebyt kenwch
 Kor eissor hyfor kyfetwch
 Kart wahart a wahan volwch
 Ar dreicyeu dragon amdistrwch
 Kabyl arnaw ut fraw a frouwch nyd oes
 Nyd assw y gwelwch
 Ef digawn dyhet a hetwch
 Ef dwyre dewrueirt uireinwch
 Ef dyrran dyt kalan cadrwch
 Ked eirchyon yr kedawl erchwch
 Ef dyryt heityt a heitwch anaw
 Ef anant kyuolwch
 Ef goreu aereu arafwch
 Ef gorfu goruawr y clywch
 Ef goruc am gerrye mor llwch
 Am vuarth caduan cad arrwch [anet
 Ef gwnaeth tu pentraeth penn trwch cal.
 Gal ac ef na cherwch

Gwyr yn digyn yn dygyrrydweh
 Gwerin ner yn aerdawelweh
 Gwar hywel hoewal kyuetweh
 Gwrt yn llat a llafyn deu awweh
 Gwyr hoetylwydyr gwr hydwr yn y hwch
 Kyn noe vawr attregweh [ae var

Teyrmet prydein pryderweh
 Rac teyrn gwynet yd gwynweh
 Teyrnllaw uy llyw ryddygweh
 Teyrnllw teyrnllid gennweh
 Teyrnged heb rif hebyrgweh oe lys

Ywch llessaf os gwnewch
 Rac talu y agheu telweh
 Rac talarw cadeu cwt uytweh
 Rac diuei deyrn diuennweh
 Rac dauyt awch kilyt kilyweh
 Ef uawrlllyw mawrllid mallolweh
 Chwi vawr wyr y vawr wr gwystlweh
 Ef a daw y dwyn yr einweh
 Ef ae dwe ac nyw diolweh
 Chwi raelaw y gyd ny gedweh yn rwyd

Na rydewr ynialweh
 Ef y uaes y uaws gadarnweh
 Chwi y goed y gad nwy beitweh
 Ef y vrynn y vreinyawe kyfrweh
 Chwi y bant diuant dyuridweh
 Ef aer dyrch awch kyrc hys kyrcweh hyd
 Chwi oe fawd yd fowch [urawd

Gnawd oe law lawrfeirt gyuradweh
 Gwan o aer a gwin o evrwlweh
 Gwaew a llafn yn llat yn deutrcweh
 Gwaee ae cawt nyw dyhut dadolweh
 Dadolweh teyrn tarw catve pryduawr

Gwyr prydein rwy goruc
 O vro echeifyeint vhelgruc
 Hyd wynn urynn llundein lle clod luc
 O Pennwaet dyfneint dim nyd fuc
 Hyd pentir gafran yd gysyrduc
 Alaeth y pennaeth ar bob engiryawl
 O hir wawl hir aduc

Ef wrawl oe orofyn rwy duc
 Hyn nyd feith yn faeth pob sarruc
 Gwr goruawr gorflwg pan amuc
 Gwyr gystwy gwr gastell y ruc
 Ef gwnaeth yn erthyst byst bochgluc
 A glyw briw branes dy orlluc
 Ef ae gwna nym gwnel gorchyfluc
 Y wytgwn eu bod or wytgruc
 Ef goreu rien hyd y rudyc heul

Hwyl diruawr diffeithuc
 Meith y ry yr hynn nym aduc
 Meirch breischir vch brasgeirch hafluc
 Mwth myggann hir llam haerlluc
 Na bwynt gynt na rywynt vch ryd nuc
 Mab ywein gyfwyrein gaduc
 Mad ganed mad uam ae hymduc
 Dauyt hael y haual nyd fuc
 Dyn nys gwyr a duw nys goruc
 Mam wyr ae colles kylestricyawl wise

Ae osget gorphlorawl
 O chwanta eua efyns hawl
 Y assen bu assw kytlrawl o uryr
 Amryuys amryuawl
 An hendad handym agheuawl
 Dybu yr gwared gwr detuawl
 Grist yg knawd an brawd bu breinyawl
 Mab an tad an tud rwyf hollawl
 Ae an teid ac an tad dwywawl
 Y gwr a oruc wrawl deyrnllin
 Breyenhin bron gedawl
 Breise dauyt o deuawd yth yawl
 Brenhinet vrt vonhet vrtawl
 Bre ganre geinrad ganhwynawl
 Bro gynnyd ar gynnygyn breuawl
 Meith oth rad heb reid eu heiryawl
 Mythyon ueirch fwyr tyweirch fortawl
 Mur gwerin goreu bedytyawl
 Milueirt hynt mwyn mawrwynt meiryawl
 Meu ofyneic dreic dragonawl prydein
 Prif deyrn canhwynawl
 Wrth uyn duw na vyn uy nitawl
 Ae wrthyd orthywys greidyawl
 Uy reen am rotes heb dawl
 Rwyf myrtoet mawrdawn ysprydawl
 Nam dod ut mandoet ym mantawl ac eur

Ac emys hyganawl
 Ti deyrn derrwyn butugawl
 Mi brydyt brydest annyanawl
 Ti wron oreu eneidyawl
 Mi digart dy vawrvart ath uawl
 Ti aerwr arwr arwynyawl fossawd
 Mi ath wawd ath watawl
 Ti eryr ongyr augertawl
 Teu yth lys lestri eurinawl
 Teu vyg kert angert engiryawl
 Meu dud ior ath cor ath canmawl
 Boed teu ben rieu bot neuawl donyt

Balch dauyt da uydawl
 Boed agored pyrth pedyr a phawl
 Yth erbyn arbennic dynyawl
 Bych gwr het yn hawturyd ar sawl
 A geif tud an tad ysprydawl

BYGWTH DAUYT.

PRYDYT Y MOCH AE CANT.

KALAN hyturef tymp dyt yn edwi
 Calaf gan lloer uann llwrw uenegi
 Kyntwryf yn ebyr llyr yn llenwi
 Kyngyd gaeafawr hwyluawr heli
 Keluytodeu reen rannwyd a mi
 Megs na rannwyd am rieni
 Kychwetel am dothyw am dwythualch ri
 Kywythyawn am dawn om dielwi
 A gwrtyt adwyn agwedi uyg kert

Agarw y angert engyr a hi
 Annynetus vum vyr kadeithi
 Enwawc orthywys om gorthewi
 Nyd adawaf hael o hil beli
 Na bwyf bwyll sarruc o bell sorri
 Gwn yny ganwyf gwenwynic ui
 Gwyth wastaawd tavawd nas tyf eli
 Gwythlawn yw vyn dawn yn diuysgi
 Gwaethyluann yg kyman yg kymelri
 Gollycha dy uar ueirtyon westi
 Gollachar y uar o vartoni
 Gwyl dauyt lawryt lawr orthorri cad
 Cedawlar ogel uy ysperei
 Gwyllon teyrnon tud amnoti
 Golluthon dragon dreic eryri
 Gollewin deyrn gwella ui
 Gwellygyaw uyg kert yw uyg koti
 Gwell ytt wyf hael rwyf no riuedi meirch
 Marchogwyr hyd bell ar dy deithi
 Gwell wytt vn edmyc treissye nor tri
 Mordaf nut ryderch yn detyf roti
 Gwellynyawc deyrn gedeyrn gospi
 Gwallaw ym anaw enw dy uoli
 Gwallouyad eur rad rodri essillyt
 A syll dy uy mod ym euelli
 Nam gyrr y wrthyd nam gwrthod ui
 Nam gad ar gychwyn dytyn dewi
 Gwyn deyrn prydein prawf vy llochi
 Ath eur rut ath vut ath uynogi
 Gwynnygawd dy glod hynod honni
 O angert am kert am kymelri
 Gweleis ueirt yn gryc nyd egrygi
 Gal vlawt yn adrawt dy wrhydri
 Keneis dy volyant val nas ry ganant
 Milwr pedrydant pedrydawc ri
 Gogwyr doethyon dwfyn nad ofyn tlodi
 Doethgert lawr werthuawr yt wyf wrthi
 Gogwn duw pryffwn y proffwydi
 Nad adve oe dawn y daeoni
 Gogwybyt dauyt detyf elifri
 Na ryweilyt ny rwyoli
 O chygein hael vt hwyl ym yuni
 A chygor angor ym agori
 Ny byt keladwy uod kaledi
 Y men ym chwrwr yr chwant kronni
 Teyrnuab ywein teyrnet aergrein
 Teyrnas uirein varan benlli
 Na gwna eryr gwyr gordiog
 Am dadyl ut trwyhatyl yn detyf troi
 Na orsag dy lenn dy les wyf i
 Na orssaf ar naf yr neb yuni
 Nam arwerth yr eur y arglwyti ereill
 Nym arwar arall yr uym perchi
 Dym gweta vrtas dym gwadawl hi
 Megys y dewrwr y dywedi
 Dydotyw y dyt dauyt dyuynfri
 Detyf hael ym kaffael neu ym colli
 Dydel kyn ryuel y rott a mi
 Engyl tagneuet tanc heb drengi

Am bo vt kedawl kyduod a thi
 Ath uo hwyr hatlet a hir hoetli

KYUARCH GWELL DAUYT.

PRYDYT Y MOCH AE CAST.

HANBYCH well dauyt handid o deuawd
 Gogyuarch teyrn gogwyr teyrnuart
 Gogyfurt torment gogyfiaw toruoet
 Gogawn teyrnueirt gogawn teyrnuro
 Termud torment terrwyn deyrn
 Eryres ormes eryron dyrrua
 Eryr teyrnou yr yn deyrngein
 Eryr dreic ormant arduyant prif ueirt
 Eurdwn prydytyon arwynawl pryduar
 Ar wyneb prydein
 Hud wytt yth edryt hud wyf yth eduryd
 Hydryueirt oth edrych hud ynt yth adrawt
 Eiryoed dy ang car aerawl dyt angkeu
 Eurawc dy aghad eirynt ym anghen
 Teyrnllu teyrnet teyrnllaw teyrnllin
 Teyrnllw teyrnas teruyse torment
 Teruyn tir gadw terrwyn
 Teyrn ar gedryn eur gedawl dauyt
 O deuawd angertawl
 Rwym kynnygyn kynnogyn ditawl
 Rwyf prydein prydyt ath vawl

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y RODEI VAB YWEIN.

ANTYYRON daear antytton
 Ampryflen'donyeu dynyadon
 Amryw uyd lle beynt urodoryon
 Vu cain ac afael wirion
 Ny bu bryd eisyau absalon
 Nac alexander na iason
 Bu kedryn or tri trinheion
 Treul efrei afyrdwl groegyion
 Ercwlff a samswn seirff galon
 Ac echdor gadarn gad wyllon
 Doeth vu or trioeth teir canon
 Teir colofyn y keluetydion
 Marewlff a chadw gadyr swysson
 A selyl benn sywedtyon
 Rannws duw dewis donyon angkymwys
 Angkymhes veibyion
 Ran y bawb o bobyl yadon
 Rei yn drud eraill yn doethyon
 Kei tra llwfytr tra llauar eu son
 Ac ereill taerlew termudyon
 Rei digart yn hart yn haelon
 Mwy no rwy o rei kybytyon

Ym omi dawn om daw kyflawdon
 Am olud termud teyrnon
 Vyn tauawd yn vrawd ar vrython
 O vor ut hyd vor iwerton
 Mi ym detyf wyf diamrysson
 Or prif ueirt ym prif gyfeillyon
 Neum roted gweled golygon
 Tro orid trwy wyr a gweissyon
 Gweleis uyr't o ueirt yn osson
 Yn moli rodri rwyf dragon
 Wynt kenynt nas kelynt pa hon
 Keblynt or kwbyl an defon
 Ef yn vawr yn llawr yn llyryon angert
 Yn angut y rotyon
 Ef yn wyl yn olud anuon
 Ef diwyl diwyll gweidyaton
 Ef oreu rieu nyd ron y gynna
 Ef kynnif tud noyron
 Ef bu ryt or rwy't gorchordod
 O amgant llys dygant uab don
 Ef a vo gan vot eglylon
 Yn naw grat yn dewret gwiryon
 Ef ym myd ym mawruyd ym mon
 Yg kemeis yg kymaws deon
 Hil ywein prydein praf wron
 Hil rodri yn helw rodoloyon
 Yn eryr prifwyr priodoryon clod
 Yn cludaw anoethlyon
 Yn eurdud terrwyndrud tirion
 Yn eurdwr yn eurdorchogyon
 Yn eurdoryf kyntoryf kynreinon
 Yn eurgoryf yn toryf antyrron
 Antyrron daear antyrron

ARWYREIN RODRI VAB YWEIN

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

ARDWYREAF hael o hwyl aches kyrt
 Nyd kartwawd agkyfres
 Yrdang nad plygyad plymnyd bres
 Ardwyad gorwlad a gormes
 Aryfle ysgwyd eur yn armes kynnygyn
 Yn kynnif ry dodes
 Ar ysgwy't didrangwy't didres
 Aryal hy ny fy ny foes
 Ny chwsg y gywlad ny chyscoges glew
 Glyw prydein rwy proues
 Nyd kynna itaw eidol nes
 Noc Arthur eirth dragon walhes
 Nyd kynnwys y lu nyd kynghes y lid
 Y lochi nyd afles
 Nyd ef rif kynnif kyunnys
 Ny wtant cwt ant rwy cotes
 Yn dyrlid molyant mal yt es
 Yn moli milwr uararnes
 Ef yn ateb ny dywaes nac

Nac vchel na hanes
 Ef milwr ar vilwyr didres
 Ae uilyoet kyhoet kyuaeres
 Ker aber congwy kynnognes dwy dreic
 Deu dragon yn ygres
 Deu dremud am dud ae dodes
 Dwy uytin orllin orllawes
 Deu deyrn deriwyn didorres yn lliid
 Llu daear ae hoffes
 Vn ar dir ar doruoet ry dres
 Yn aruon yn arwar trachwres
 Ae arall mynawe y mynwes mawrvor
 Ymawr uar agkymhes
 Yn esguraw hawl hawt adnes
 Yn esgar y bawb am beues
 Yn ysgwthy'r trydar yn ysgwn darpar
 Yn llachar nyn lloches
 Ar draethell ny draethwyd neges
 Mor orlwg gyulwg gyuaeres
 Ar honn rodri mon mywn claeawres
 Heul—hael dauyt ae rotes
 Duc eil ruthyr troch aruthyr trachwres
 Tir lley'n yr llithyaw branhes
 Tu goror halluor holles ysgwy'tawr
 Ar ysgwydeu gwyngnes
 Dy gyuarth pob parth ef porthes
 Dec am vn ef dygyuoyes
 Deu can waew terrwyn torres bar dygrwn
 Pan ysgwn esgores
 Kyn ysgar llew llachar lluchwres
 Ae alon ae al angkymhes
 Kynnifyeid bleidyed bleidyed armes cad
 Bleityeu coed ae llewes
 Kynna hwn neus gwn nas gweles
 Dyn y myw or meint ry ganhes
 Cart arnaw vt' fraw frawt odiwes clod
 Bei clywed oet eres
 Mor wrawl y hawl pan holes
 Mor gadarn yd geidw hyd reges
 Mab ywein prydein priodes gwendud
 Gwyn deyrn eryres
 Mad gogant molyant rwy moles
 Mal mertin ym marteir kyffes
 Milueirt mawruydic ryd anuones duw
 Dyn ym myd ae gwares
 Rodri mawr rwym llawr rym lloues
 A ryt but y bawb y gymhes
 Cafaf cor mawrnaf mawrneth aches llydw
 Handid lled uym muches
 Cafant uyr't o veirtyon eu lles
 O voli rodri ryodes

ARWYREIN RODRI VAB YWEIN.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

ARDWYREAF naf vt neirthyeid prydein
 Prif deyrn kynnifyeid

Aerdoryf goryf gwr t derrwyn y neid
Y gynnif ar gynnynyn trechyeid
Ardwy cad argrad eurgreid teyrneit
Teyrngert ordyfneid
Llew trylew trylef y geineyid
Llwrw beirt byd esbyd espothyeid
Llaw rodri gwr ri gwrth amyeid gwlad
A gwr gwlyt wrth eirchyeid
Llary ysbar ysbenyt y neid
Llew wrth aer a llwyr wrth eirchyeid
Llaw didawl gwrawl gwr ny dyweid nac
Uy neges yw synnhyeid
Yn eryr ar llawr wyr lleityeid
Yn adon medwon met kynteid
Yn ardwy beirt dwfyn dyfneid y alaf
Y elyff ueirch canneid
Yn erchlyfyn yn erchliw gleissyeid
Yn eruawr froenuawr friw eureid
Ym pob lliw keinwiw can ryuygeid dyn
Yn velyn yn voleid
Ef ae ryt yn rwyd eruynnyeid
Ef rywr ryweryd digreid
Ef gogel gogan gymhwyllyeid
Ef gogawn glyw kamawn keimhyeid
Ef gogwyt galon geleurutyeid aer
Y oruod y yspeid
Ef dreissye ny blyc y blygneid
Ef dreissiad ac wynteu dreissyeid
Ef gyrchyad rador wy gyrchyeid rac kwys
Wy loegrwys lofrutyeid
Ef ysgydw am ysgor y deid
Ysgwydawl llethriduawr llathreid
Ef eryr prydein priawd wy gwrthau gwrth-
Pan oruc keili kelutyeid daear [rychyeid
Dynyadon edeifnyeid
Ef goreu vn gwron yn pleid
Kymry vawr kymrwy gynnyrcheid
Ef mwyhaf y met adrotyeid
Ef haelaf ef teccaf teleid
Ef medrws modur henuryeid
Mal medru modrydaf ar heid
Yn wyaf balchaf bwlch liueid lafynawr
Yn wryawr ordyfneid
Yn gymynher ner nerth pob reid
Yn gymhen yn gymhan ygneid
Y gwnaeth duw deifnyawc ar honneid
Rodri hael ae hafal ny gwneid
O dwfyr ac awyr ac eneid a phrit
A frawtus tan ny pheid

AWDYL

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RODRI.

HAEL rodri ryodres edneit
Hawl gretuawl tra gwawl tra gwyneit
Hanbych well o duw diechwreint deyrn
Teyrnet westiuyeit

O wynet yn het yn hartureint
O Bowys o beues dyfneint
O ynys brydein briawd ureint
Ae their rac ynys rec hofneit
Teyrnas yth law lid gereint nyd chwith
Yr chwydad esgereint
Nyd bath llath yn llaw ysgereint
Ny byt byth bydawl y gyneint
A thrugar kertgar cad wytheint
Ath roto creawdyr kyrreiuyeint
Ath lwyto mawruo a mawrureint
Athro ked bych kydurawd a seint

EGLYNYON

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RUFFUT M.
LLYWELYN.

GRAESSAW anaw angut ym prydein
Ym prydauwr dadanhut
Engiryawl arwynyawl ut
Angertawl gretuawl gruffut
Gruffut gryd lofrut a lawurydet dygyn
Y dugost bobyl wynet
Bar gwanar y gwin ae met
Ae gwyr goruch or diwet
Diwet wyr eryr ar gymry hu bych
Hu byt bawb ae dyle
Wrth duw yt yolaf hynny
Wertheuin vreyenhin vry
Breisc deyrn kedeyrn cad ognaw llawhir
Gan llewenyt wrthaw
Metwl pawb porth uyt itaw
Metyant y grissyant graessaw

EGLYN.

NYD yr da y hwfa hen
Namyn yr maws ym y hun
Y molafy vletyn vleit trin
Haelwas hwywys yg garthan

AWDYL

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RUFFUT M.
LLYWELYN.

ARDWYREAF dreic dragon nenn prydein
Llawer bart prydauwr yny oben
Ardwyad cancad kyn ked oe benn
Ys kynt no rywynt uch rut wybren
Yr kertgar ysgar ysgarlad lenn
Ys gwyr vwrw yn uierien
Ys gwybuam gam am ganhunben
Gwrth herw dyt osswyd oes o yaen

Dillyngws keli ual kwlwm dolen
 Eu carchar anwar amhar am penn
 Ny bu haws udut ual trablut trenn
 Noc anhawt gwahawt gwynt yg gwden
 Neu wtam nad cam kymryd yn benn
 Mab llywelyn hael hylwyt berchen
 Ar wyneb prydein prif eluyten
 Eryr huysgwr hyd ysgoen
 Aer orun ual run rut y onnen
 Eryr teyrnet y wynet weun

BYGWTH GRUFFUT VAB KYNAN.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

ARDALY nef ardunya fyn dlid
 Arglwyt duw yn dyn yth enid
 Erglyw ui am vuner ossid
 Yg canyad oth rad oth ry did
 Na dos hael yn helw dy dwydid
 Y wrthif na mi y wrthid
 Am parabyll oth dawn ym perid
 Parhauw o nebawd y nid y hael glew
 Y gloduawr hu bid
 Y gybyt y gabyl ae ouid
 Rac beieu rieu yny rennid but
 Dy rybut ruffut a rybuchid
 A thitheu aryf kadeu kydlid
 A thrugar kertgar kyuyrdelid
 Ytt heu vvg cert nac ef uid
 Mal heu rac moch meryerid
 Ac ystyr brif vnenn mor brid
 Eur auya os ef ny erchid
 Ny ystyr llythwyr uy llethrid ym kert
 Gyrr di yr cart y wrthid
 Ac onys gyrry di gyrraf wrid
 Yth deurut ath dewrwarth ganlid
 A glywo dy wyr wy erlid
 Ath orwyr ym llamwyr ym llid
 A hwde dewis or rydid
 Cabyl neu glod om dyuod dybid
 Dym dotyw edliw ac edlid
 Am haelon haelder kynhenid
 Llas ioruerth aernerth eur newid a char
 Och yrdaw nyd odid
 Mab madawc llaw deawc lleudid
 Y uawr uyw y wawrueirt pob hid
 Marw einyawn mawr anaw dibrid
 Myrt ry wneith yn gyureith gymid
 Mab Tegwared hael hawl dremid galon
 Gal ac ef ny borthid
 Ny llat bleit vch blaenwel gwituid
 Nys dwe lleidyr uy llawrgert o did
 Neud llei dy ouod neud dy ouid ked
 Cadwgawn ry delid
 Mab llywarch dihaubarth dyndid
 Mab duw nef boed nerth wy rydid

Ny mag nac neges amollid
 Ny myc rot yn rann edewid
 A minheu magator om dilid
 Bot y duw a bod yg gleindid

AWDYL

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RUFFUT AP KYNAN.

RAC rwy dygannwy dygynwre glyw
 O uon hyd uynw llyw llu agde
 Dy ryd y doryf dy re orwydauw
 Hyd y llewych llawr gwawr gwymv
 vore

Dychymysc airffysc yn aryfle aedur
 Ae gledyf flamdur ay glot dyre
 Mab medel vtkym heyyrn dy he
 Gruffut teyrnud tut elisse
 Mab cor dor dewyre ef dwyre prifgat
 Megys y hendat oe rat rodre
 Molawt yw ygnif mal ym danure
 Edeineuirc a seirch serygyl kynnw
 Moladwy y ryd rod y bore
 Moidyd essillyd ny syll eurde
 Moleis y rwyf kemeis hamre ysgaylan
 Yn anwyn garthan gyrc y dande
 Moli haelder ner nyt aghyfle
 Aghyflm uuner ueirch fer fyryfne
 Pan diwng trawsulwng tros vre y dreiss-
 Ysgyluyon ysgylue [yon
 Rac colouyn lliaws maws mab nwyfne
 Rac gelyn bryneich branhes dychre
 Ny byd arodryd ar odre prydein
 Prydydyon arwyre
 Ef yw fenn fyynyant dibelre
 Ef ae dwe oy dec werydre
 Ef kymer hyder hyt nudugre lys
 Ef dengys emys amyl eu gorne
 Ef yn freu tereu tarole saysson
 Mur eryglon mon mynestyr greude
 Poet ef y orffen orffywysle
 Arfedawc eirchyeit arch oe vnle
 Ygkyuaruot clot cludueird dyle
 Ygkyurwys gynnwys gan wawr y le

MARWNAD RUFFUT VAB KYNAN.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.¹

HAEL gruffut dilut dilawch teyrnet
 Teyrnveirt neus gwtawch

¹ Llyfr arall a ddywaid mai Daniel ai gwnaeth ar pen-
 nill diweddaf yma sy gyntaf yno. Gruffudd ap
 Cynan ap Ywein Gwynedd ydoedd hwn. Bu farw
 Anno 1200 ac a gladded yng Nghonwy mewn cwfl
 abad neu fynach, Caradoc. 233.

Periglew glew a glywssaweh
 Peir prydein pryd nad oet raweh
 Rychwynant anant anhawtgoll teyrn
 Teyrnueirt kymry oll
 Can y hoed hyd ynt aruoll
 Cant callonn yn donn yn doll
 Tyllon y alon y al a gedwis
 O gadwent ac ynyal
 Hoetyl ureu hydyr gleu gletyual
 Hyd gaer ae aer ae eur mal
 Molaf milyoet naf niuer eurdeyrn
 Mor kedeyrn cadarn ser
 Caeth faeth y feirt maeth mwth ner
 Coeth doeth drud ternaud tyner
 Tyner wrth lawer wrth lu byd yn llwyr
 Yn llwry ysp a menwyd
 Echel var vu an car kyd
 Vchel goryf gwendoryf gwyndyd
 Gwynet gwawr drosset gwr drud am der-
 uyn
 Am dyrua beirt akhnud¹
 Cwtant oll teyrngoll tud
 Gruffut mynawe vt mynud
 Mynud wrth uolud wrth uilwyr bu gwrth
 Bu gordwy ar allmyr
 Cadyr wrhyd bryd bran vab llyr
 Cedawl arwynawl eryr
 Eryr teyrnet teyrnwawr prydein
 Pryder beirt neud ryuawr
 Myned vt but bytinawr
 Mynawe llary y mynwes llawr
 Llawr gruffut llary yt llawen gymwyn ysb
 Llawer osb nad ydwyd
 Ethynt veirt er pan athwyd
 Heb eur seirch heb ueirch heb uwyd
 Bwyd y gnuad a drud a dreic vu ruffut
 Vt angut angert ueic
 Agor cor cad o feleic
 Ac or pennaetheu penn eic
 Eigyawn mwyn terrwyn tyrua man a bras
 Bu brys beirt kylch huan
 Mawr llawr llaw² prydein a chlan
 Mab mad kynnyfawd kynan
 Kynan darogan derwyton dy daw
 Ef dy diw o urython
 Anaw kwynaw kertoryon
 Vn oet well vt mwynbell mon
 Mynawe arderchawe ardyrchauael beirt
 Llawer bart llawn auael
 Aerawd gwawd gwedy allael
 Aer dalmithyr eur hylithyr hael
 Hael Arthur modur myd angyt am rot
 Hael ryderch am eur vut
 Hael mordaf hael mawrdec nut
 Haelach gretuolach gruffut

 Hael gruffut dilut &c.

¹ Neu, achlud.

² Neu, Llyw.

AWDYL YR HAEARN TWYMYN.

PRYDYT Y MOCH AE CANT.

CREAWDYR nef crededun y was
 Credwn y hwn val y credwn yonas
 Dur ynad detyf rad ry sswynas douyt
 Dof wyf yt yn wanas
 Dywynnyc dy wir dy wynnyas
 Dy wynnuyd ym kywyd nyd kas
 Edrych pan vernych ueint uyn tras
 Creadur poethgur path greas
 Archaf arch y bedyr o berthynas crist
 A duc erog yn vrtas
 Trwy eiryawl tee ynyawl tomas a phylip
 A phawl ae Andras
 O afieu uy llaw a llauyn wyn las
 O afieith goleith galanas
 Da haearn diheura pan llas
 Lleith madawe nad om llaw y cauas
 Noc ae ceif cain ae glas
 Rann o nef ae naw ternas
 A minlieu mynnaf gyweithas
 Bot duw ym a dianc oe gas

PRYDYT Y MOCH AE CANT

Y RUFFUT AB HYWEL AP YWEIN GWYNET.

Duw douyt dym ryt reitun awen ber
 Ual o beir kyrridwen
 Arwar ut gwetwar gorten
 Eryr gwycheyr gweith ueigen
 Meu gynnelw yr elwyr alaf gan dreic
 O dragon modrydaf
 Heb pant molyant milyoet naf
 Heb pannu gan y pennaf
 Pennaf vt gruffut greid eryr prydein
 Priodawr tud allmyr
 Hydyr yt a clod rod rywyr
 Hyd yt aeth hwyl heul a ssyr
 Rif ser yn haelder yn helw kertoryon
 Yn kered oth artelw
 Rwnge dwyn y gwelwn a a gwelw
 Rwyf byd rwyf gennyd gynnelw
 Kynheilwad prydein wyd priodawr clod
 Ac wyd clo byddinawr
 Wyd ysgryd gryd greid gwryawr
 Ac wyd ysgwyd rwyd rwyf llawr
 Llawr deyrn kedyrn kedwis mawtryt ner
 Nerth kymry ae gwrhyd
 Pan dellid rac lloegyr lluevryd
 Dellis dreic bowys bwys byd
 Pan doeth byd y gyd goed engir keiryawc
 Kyrch Gruffut ry honnir
 Heynt loegyr liwed enwir
 Heyrn am deyrn am dir

¹ Neu, di wir yn wynias.

Tir uy naf traethaf treth wynet dy doeth
 O deithi teyrnet
 A threth gaer genuyn ar het
 A dwy o dir yr helet
 Hawl adwn ysgwn ysgwyd yn lleis dreic
 O dragon rut Emreis
 O pob tir treth ath weleis
 Ac o bei ameth treth treis
 Treissyeu ardalen ardwy trin ry duc
 Ry digywys y gwerin
 Y racwys o loegyryws lin
 Y rac bron y breenhin
 Breenhin powys pobyl dost yn engir
 Yn ongyr goruust
 Twr keurein twr brydein bost
 Tad ced cadoet ry wnaethost
 Gwneuthost gestyll twinn tud gynnadyl
 Kynnygyn—kynnygeist ny bu hadyl
 Ny wneuthost di nam y neb dadyl
 Ny oruc duw dy gystadyl
 Castell mathraual mwytth werin wythawc
 Du peithyawc poeth ethrin
 Oth gynnygyn gynnogyn bytin
 Nyd veh wyneb neb noe lin
 Glyned duw trined ym trugardawn ui
 O vawr nen mervynyawn
 Arf myrt aradyr kyrt kan yawn
 Eryr gwyr llewyr lleissyawn
 Lleissyawn berchen benn ban fv ystwn
 Dreic—a dragon yn echwng
 Hydyr wneuthost wr ar vwr vlwng
 Dyt trawd trallawd or trallwng
 Trallwng llywelyn llen brid yw berchen
 Ae barchwyr yg gofid
 Oeh ar ny llas yn lliid
 Yth garchar dolur deliud
 Deliis gruffut mawr a maon prydein
 Nyd pryduerth yw alon
 Lle tee teyrnweith vt mon
 Llys yr lles y veddygon
 Metwynt llyw am vyw am valeh wythury
 Twr—bu tyno wrth an gwynn
 Pan doeth oes aessawr yg grynn
 Pan dyfu penn llu pennllin
 Penn llysoet kyhoet keiryawc amgant
 Glaer—a glywir dra lliant
 Hud aeth eu naf yn diuant
 Hud el rac gruffut cut cant
 Can ced ryt peunyt prif eurglaer yn rwyth
 Am roteist ut didaer
 Can cad tee torreist dreic aer
 A gwedy cancad cancaer
 Carws duw dy uod uyd ohen gymro
 Ar gymry yt wyd nenn
 Ar bob dreic dragon berchen
 Ar pob hydyr hud wyd yn benn
 Pan ym gwnaeth vulet nath uolwn uy
 Rwyf—nyd ryuet na thawn
 Peryf nef pyr dywettwn

Parabyl prif hyuryd hyd hwn
 Hwnn a duc rador ragoch wyr kymry
 Kymriwei dur vochuoch
 Pan vu lew loegrywys voloch
 Pan oet llif ceiryawc lliw coch

Cochurynn keredic kyrcheist rysset gwrth
 Yn gorddwy teyrnet
 Ongyr gwyr gwyrnt yg gwet
 Onn ger bron breenhin
 Breenhin mawr llin mab gwlad a gwyr
 Wyf gorwar am danad
 Ath garaf wyf digarad
 Ath garo duw dwer duw dy dad
 Duw douyt dym ryt &c.

LLYMA EGLYNYON MARWNAT.

A GANT PRYDID Y MOCH Y RUFFUT AB HOWEL
 AP OWAIN GWYNET.

CHWEFRAWR mis chweiris chweddyd
 Diargel mawr—marw gruffut vap hywel
 Nym aele gne gnaws echel
 Nym eilyw dilyw ken del
 Dotyw ynn dilyw am dilen preitwalch
 Prid uyt pawb or gorffen
 Gwander coll aerner eurnen
 Gwendud barch gwyndyd berchen
 Perchen vo gruffut parch westi ar nef
 Ar neillaw grist keli
 Am lyw mawr gwawr gwrhydri
 Am luhuar gwanar gwae ui
 Gwae ui uod llawryt llawen vt gwendoryf
 Gwyndeyrn heb datcut
 Lloegyr ormes rotes eur rut
 Rotiad gra dillad gruffut
 Gruffut grym enruut adwyn llew
 Yn lle bei gyuamwyn
 Vnbyn detyf vn boen oe dwyn
 Enbyd ym ergydy mawrgwyn
 Cwynaf vleit gwryaf ulawt gwryawr
 Kyfnod—kyfnodid glas waewawr
 Einyoes drang llew gfrang llawr
 Anyan chwefrin dan chwefrawr
 Chwefrawr mis chweiris &c.

AWDYL

A GANT PRYDID Y MOCH Y WESLLIANT DEC
 VERCH HYWEL.

Duw sul gwyn yw hyn hynt gynwyre
 Glyw—hynt a dycco glew gloew dydwyre
 Dygychwyn olwyn elwa' vanngre
 Dygymer hwyl fer heul neud foure
 Dos heb argyswrr ar llwrw yr lle

¹Neu, elwawd.

Dossawc hytolawc hawt y belre
 Heb dymyr Tudyr tud elisse
 Ennwawc kyueilyawc ys kof ae
 Heb uerch gynuelyn gelyn gae unbynn
 Ked boed vnennes ys anebre
 Nest a dywawd im dim gy dwyre
 Gnawd y dyn dylaw dylif ny gwe
 Llywarch ym gelwir llu dy ganre
 Lloegyr dystryw distrawch dilawch dile
 Dyfnwyd uy ysgwyd yn ysgarte
 Dyfnant ysgarant gwaew oe hasgre
 Y fort yd gertwyf gwert yd gre branhes
 Gwr yssy o varanhwc yny haryfle
 Llauer vcheneid ym reid dy re
 Llwybrant om nwyfiant vch nor nwyure
 Neur arwet dyuret yn eu dyfyrle
 Gwisc gwyndeil gweil gwet a darre
 Neud adneu cogeu coed neud attre
 Neud adwen ar dyn ry dwyn uygne
 Neur duc wyse cantwyse gan y godre
 Dolyt caer lliion deil lliaws bre
 Neum duc meirch mygyruawr dyrawr
 Dyre—ar hwyf ganmawl hawl ar heul
 orne
 Caeroet gwynlliant gwynllywc se
 Caradwy lywy lewych ystre
 Can y daw ym bot om bod yn de
 Am hyn gwar uorwyn liw gwawr uore
 Klywaf uyg callon tonn val tande
 Yn llosgi yrdi ar detyf kynne
 Diameth osgeth o wisc eurde
 Diamheu anuon grann wynyon gre
 A chludaw y hawl y chlod a he
 Hyd y daerahawd heul hyd y dwyre

CANV

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RYS GRYC.

CRIST creawdyr ymerawdyr an met
 Crist keli kolofyn tangnheu
 Crist mab meir am peir pur uonhet
 Synhwy—kyn synhyaw enwret
 Caranhawc yessu car ym wet
 Keiryonnyt kyrcheis uym buchet
 Kyrchaf yn gynttaf kyntet deheubarth
 Diheubenn teyrnet
 Kyrchaf rys uab rys om rysset
 Kyrchyad cad cadell ediu
 Kyrchynueirt kyrchant wy orset
 Kyrchuawr llawr ys kyrchu llaryet
 Kyrcheist ros ditos diuaet
 A phenuro a phen goruolet
 Torreist gaer uyrin toruoet ar freine
 Llauer franc ar adwet
 Ac aber taw y tref dyhet
 Tyryoet briw a hetiw neud het

A saint cler ar clae wyndiret
 Nyd saesson y maon ac met
 Yn Abertawy terrwyn allwet lloegyr
 Neud llwyr wetw y gwraet
 Ny char eryr gwyr gorwet na chysgu
 Na chosgort heb wnet
 Gnawd ysgyn ac ysgwyd ar glet
 Yn ysgor brondor brenhinet
 Gnawd gwaewawr gwryawr gwythlonet
 Gwan trwywan trwydun gythrymet
 Gnawd oe law y lavur cochwet
 Y gychwyn allmyn alltudet
 Gnawd y lu y lat eu tachwet
 Y lwydion canaon callet
 Gnawd eryr ebyr abar gwet bangaw
 Y bencud wy gyuet
 A chicurein kyuwyrin kiewlet
 Kicytyon coelyon kalanet
 Trydyt gnawd canrawd kynrawet o neirt
 Am y vwr kyuannhet
 Ae breitin ae wlytwin ae wlet
 Ae breityawr goruawr gorhoffet
 Ae eur rut ae uut ae ueuet
 Ae emys hyweturyys hywet
 A minheu om donyeu dym het
 Gnawd ym daw anaw anuedret
 Or deheu yrdanc haelonet
 Ardall hart y uart am uerthet
 Por eissor yn eissyeu nym gwet
 Penn elyf pan elwyf wynet
 Vn llyssenw a run nyd ryuet uy mod
 Yn mudaw am reuet
 Reuet teyrnet ti bieu y dreis
 Ar draws ualch gyfriue
 Rysva dygyn dugost wy goteu
 Rusgleth gwert nyd ymhwrt amheu
 Riuet syr syrthyassant yg oreu
 Oth gynnygyn oth gynneuoden
 Ros diuro penuro penn uateu pybly
 Pobyl uedyt rwy kigleu
 Llys hawrfort y berw fyrt neud teu
 Llwyf llosged y thudwed hithen
 Llutwyd kymynwyd kwbyl yn eu pobed
 Pob keneunt yn ychreu
 Kastell gwis kystyngest yn gleu
 Ac arberth gosymerth goleu
 Anghen yn aghen yn agheu oth gas
 Ath osgort rwy goreu
 Rys uychan y galwant ys geu
 Rys uawr ualch yg calch yg cadeu
 Rys gryc y galwant golofyn peu
 Nyd Rys gryc yn kynnyc kameu
 Rys nys kil na deg mil na deu
 Pan el rys yn rwyse y arueu
 Arwawc kymynawc kymened osswy
 Oes vduet nyd tyghed
 Aerwr syr syrthyws eu riued
 Ar y law ae lafyn wyarlled
 Arwr dinefwr dinamhed adaf

Neud athwyf ath weled
 Yn bennaf yn bennaeth or gred
 O gymro o gymry giwed
 O bob teyrnas teyrnged yn rwyf
 Nwy rotwy gogeled
 Y eirchyon y eirchyeid ar lled
 Ae eur rut ae vut ae vynwed
 A minheu ked myuhwyf vyned
 Am radeu ryeu ryn daered
 Yssym eur ac aryant nyd fled
 Ac emys grawthurys grawnvyged
 Yssym wyr a thir a threfred ehang
 Ac ehofyn ystlyned
 Yssym vt digut digaled
 Digryno digawn y doethed
 Am rotes ryodres riued
 A drych eur ar drychant tuted
 Ef goreu rieu ry aned
 Er Arthur llary modur lliwed
 Ef dilihtyl y eur yn arfed frawt veirt

Ual frwyth coed llawn adued
 Llywelyn llyw bedyt a chred
 Uab Ioruerth uy nerth uy noted
 Y titheu vt deheu dyred
 Clod wr llary om llwry yth drwyted
 Ny bytud wrthut vut vyged
 Yth eissor yth oes o haelled
 Wrth uordaf a nut pan roted ruteur
 A rydderch afneued
 Yth wrhyd yth wrt gadarnhed
 Mal gwrhyd ercwllf ergrynghed
 A Samswn gwytgwn gogoned achaws
 Ac echdor pan broued
 Ae or pryd y prouaf nad fled
 Nath adws yessu eissywed
 Yn hygant y tri yn tecced adaf
 Neud adwyf yth ganred
 Run gymrawt gymry ouyged
 Rynn wrthyd llyw ryd llaw roted
 Rys uab rys dilys dyled prydein
 Prydytyon eituned
 Rys derllys dyrlytwn y ged
 Rys rebyt ef dyrlyt dyued
 Dyued rwyf dy glwyf dy glod dy gyn-
 ygyn

Dy gynnif ys hynod
 Dy gletyf ry glywssam arrod
 Ath waew rut yn rynn ym wossod
 Dy arwyd ech awyt vchod
 Ys ar grad y gad y ganuod
 Canhorthwy gordwy gordirod
 Can wyr lloegyr ys llwyr adnabod
 Dy ysgwyd rwygwyd ragod trychanweith
 Trychangwyth gyuarod
 Ath eur ryt dilut diuyth od yth lys
 Ath emys amgyruod
 Ath breityawr yn dyrawr dyuod
 Ath preitn ath braf dy ofod
 Mal yt wytt yt wyf yth ganuod

Yth ganmawl ny ganmwyf goruod
 Mor huysgwr gwr yn gornod ar bawb
 Or bobloet agkyduod
 Cannhyad duw ys diheu y uod
 Yth gannerth kyn darmerth daruod
 Canyd oes yma amnod y drigyaw
 Dreic prydein syll ragod
 Pan vuttych oth uyd hart gyduod
 Or bythwn ny hebwn hebod
 Boed yn nef ath hendref ath hauod teyrn
 Teyrnas duw vchod

MARWNAD HYWEL UAB GRUFFUT M. KYNAN.¹

PRYD Y MOCH AE CANT.

Hywel ddiogel diogan deyrn
 Duw or nef nyth wyl han
 Ae senet laryet lydan
 Ae seint gloew ardonyeint glan
 Gloewdid a ryddid gan y rad boed teu
 A bid duw yn ganhyad
 Hywel hoewal pob eirchyd
 Hil kynan hwyd kynwan cad
 Cedawl arwynawl ar wyneb prydein
 Prydytyon dioheb
 Ny uagei uygwl atdeb
 Ne uaeth uegyuaeth y neb
 Naf eryr teyrn rac tympestyl kedeyrn
 Cadwei dud y dan destyl
 Ner trymder tromgad diwestyl
 Neun gwneir vegys gweir vab gwesty
 Gwystlid rac llethrid lathreidrutlafnawr
 O lofleu mab gruffut
 Treis gymryd lewgryd lofrut
 Tros gymry traws gymreisc vt
 Ut adfen hywen hywel neud adneu
 Nyd adwna duw a wnel
 Gwr hydyr yn hoedran a del
 Gwawr echen gwrhyd echel
 Echig ynof cof neum casaf edlid
 Am edlig teyrnas
 Hydyr vt cletyfrut cloduras
 Huysgwr gwr yn oed gwas
 Gwastad yg cancad yg kyngwyd galon
 Gal ouid yn rodwyd
 Gosseb rotyad eur rad rwyd
 Gwys eissyau aergleu arglwyd
 Ar deheu rieu rwyf goruchel nef
 Yn adawd mihangel
 Arbennic aer bynnac gwne
 Arglwyd boed hywyd hywel
 Hywel ddiogel diogan deyrn &c.

¹N.B. Hywel Fab Gruffudd ap Cynan a fu farw An.
 1216. ac a gladded yn Nghonwy meddai y Powel.

PRYDYD Y MOCH Y VADAWC
AP GRUFFUT O VAELAWR.

AM vnic treissic y traws yolaſ duw
 A ddigawn yach o glaf
 Milwr milwyr uodrydaf
 Madawc law ddeawc lary naf
 Naf ner rac trynder trist gythrud dolur
 Dilys ym y eur rud
 Mab duw nef noda vy vd
 Gredeuawl greidyawl gruffud
 Greit eryr milwyr maylawr a archaf
 Y erchwyn nef a llawr
 Vd dinac dinas gwryawr
 Vn dinam vn mab mam mawr
 Vn mab duw ehun oe heneint na lud
 Gwr ny lwyd beird oe heint
 Rwym galon nyt gelyn seint
 Rwyf powys peues hoffeynt
 Powysed anghau powyssuc ae gwyr
 Or goreu y hamwe
 A edeu rieu ryddrwc
 Ac a uo da ef ae dwc
 Dvc ywein wynnuen ny wnn han ae hoet
 Neut y hoedyl am erwan
 Hil gruffud taer rybud tan
 Teu anghau anghyflauan
 Kyflauan vuan vu ar dreigyeu byt
 A bedyd kyn bwyn teu
 Kadyr grist rac cadwen anghau
 Kadw vadawc uyuawc yn veu
 Meu bryder llawer llwrw klwyf ym
 Deuryd—ym dewred nyt ydwyf
 Am—

[*Englynion ar goll.*]

LLYW gwrawl breinyawl brenhineitaf
 Llywyawdyr gwenndref nef nerth a archaf
 Llwydyant pob carant caraf dy uoli
 Llewychuawr geli ri rywoccaf
 Llwyf ym kytyd bryd brys ny gelaf
 Llaur veith a weith aweinydaf
 Llyryeid uawl trethawl traethaf o naw
 Uan—llwydran ellylw gan a genydaf
 Llawen eidun vun uyd diorssaf
 Lleueir ry gwbl eir ny rygablaf
 Lletyf dihol dethol doethaf or gwraged
 Llaryed gluduawred a gloduoraf
 Llaur mawr mebwynyawn dawn diwarthaf
 Llewychdud meinhir ywr tir teccaf
 Llu diurawd hyffawd hoffaf ker meuryc
 Lliw gwynnblyc gweny gwen y hadaf
 Leuuer eiry didreul neu heul yn haf
 Lliaws ae canmawl or mawl mwyaf
 Llin gwinuath pennaeth pennaf o gymry
 Llun hy ae dily ieith atalaf
 Llwrw gwr nyw cenir ual y canaf
 Llaur car kerdrod o uod uydaf
 Lloer hynot ar glot yr gloewaf deurud
 p

Llaesuerch uaredud a brud brydaf
 Lleduryd yw gounyn dyn diweiraf
 Llit cant o volyant gwarant gwiraf
 Llawer geir — neir a wnaſ ker aeron
 Llif dragon vanon vonhediccaf
 Lleblw ardal gwiw gwydyrblas yd af
 Lle uym llwyd eilwyd arwyd araf
 Lles uymoot eres evraf am tavawt
 Llathreit wawt hyd urawt hut nawt hoet
 naf
 Lliw cer enwyse riw rin dawl om tafawd
 Neut diuethl anueidrawl
 Llin arglwyd llary hylwyd hawl
 Llun diweiruun dy wiruawl
 Mawl ran ellylw gan gynyd gwyd hydec
 Y gwawd hydyr ny deruyd
 Milyoed dreul ne heul hafyd
 Molyant prywl uedyant pell uyd
 Ny byd amdawd gwawd gwawr hynod
 Ellylw—allwed-dawn a gwybod
 Nawd yw rac ran o dannod
 Nwyf rieu glwyf rwy o glod
 Cloduawr dwn kythwn kyth dilud
 Ueinuareh—ar fwynuerch varedud
 Claer orne dwyre deurud
 Clwyf cant uyd uedyant veird uud
 Buduawr yawn hydawn hediw hawl
 Dylyn—yw heul dolyd heblw
 Bod rod rin diurawd wawd wiw
 Bun laes waullun lwys wynllw

LLYMA VARWNAT

A GANT PRYDIT Y MOCH Y IORWERTH AB
ROTPERT.

FYSCYOLIN byddin bud achref kerddeu
 Kerddwys hael yn tangnef
 Carno vro vreinawd addeſ
 A gwedy carno caer nef
 Nef yr gwr arwr eur ossep cerddeu
 Ny duc card e wynep
 Ny wn o wawt e wohep
 Ny wybu nakau nep
 Nep ny wyr yn llwyf uy lletvryt am lary
 Am lury nul oespyt
 Trydar wasgar wisg ermyt
 Trydyd hael beird anael byt
 Bydoed ygkyhoed ygkwyn a ethyw
 Oe athaw yn amwyn
 Post cadeu kedawldut wrwyn
 Powys dir peues derwyn
 Terwyn yn amwyn am nerth teyrned
 Teyrnas oed y werth
 Ysgwyf eudrnt balchdrut berth
 Ysgmyt tewdor Ioruerth
 Ioruerth gat gannerth gvt gynnor kynran

Kynreul eur a phorffor
 Ef oed llew llew lu agkor
 Dyhed teyrned tut yor
 Yor drydar aerllary oerllawr ae gortho
 Ny wrthit yndyd gawr
 Mab rotpert rwyf byddinawr
 Wyr aryfrud maredud mawr
 Mawr a gwyn kymrwyn yr dwyn
 Kymrawt dreic drwy ganhyat y drindawt
 Car anwar llachar llwch gwawt
 Llary llawfer fyryfer fossawt
 Fyseyolin &c.

MARWNAD MARED. M. KYNAN.

PRYDYD Y MOCH AE CANT.

MAREDET llofiut lloegyrrwys diarchar
 Diorchrawn orthywys
 Y mer nef nota vt glwys
 Ym parawd ym paradwys

Parawd ysbytawd y eshyd prydein
 Vt pryduawr y wrlyd
 Maredut marw yw henyd
 Mal modur arthur arthgryd

Greidyawl arwynyawl arwynebet glyw
 Gloew eryr teyrnet
 Clwyf dygyn deheu a goglet
 Clywed y uyned y uet

Betrawd an daerawd pob deurut prydu
 Pryderwn yn achlut
 Daear vn kyuar an cut
 Deon derw maredu maredut

Maredut gruffut grym aduan teyrn
 Teyrnet ar gwynuan
 Meibyon dewr derynt ychlan
 Mur greid kynniuyeid kyanan

Dwyn meibyon kyanan cyn bu llwyd yrun
 Arwynawl ym plynnwyd
 Engyrt gyrt wrthlys annwyd
 Anghen agkyuartal wyd

Angheu an goreu gormeil kenetloet
 Can edlid yn adueil
 Nyd hawt ny nawt neb ynyeil
 Nyd hyn hoes dyn noc oes deil

Deilyadon dyfrynt am defry hiraeth
 O hirud dreic kymry
 Yth weryd hydwr wrlyd hy
 Yth achles wales wely

Gwelytyn teyrn tud gynuan ae ceidw
 Ae cedwis pob calan
 Bro heirt y ueirt y ueirch can
 Bronn gedawl uch bro gaduan

Caduan ner ener anaw kertoryon
 Kertassant ar eityaw
 Arwar trydar trin ognaw
 Eyrw gwyf frawt dymhyr fraw

Fraw gyrchyd eant ead kyn bu llawr y
 Ae deyrn vytinawr [dy
 Ny elwid rwyd ysgwydawr
 Ry gelwir raun varw rann vawr

Mawr deyrn kedeyrn kyd gyurannu eur
 Ae aryant ym pob tu
 Milwr milwyr gynytu
 Maredut mawr adwyn vu
 Maredut llofrut &c.

CANU

A GANT PRYDYD Y MOCH Y LLYWELYN
M. IORUERTH.

CRIST creawdyr llywyawdyr llu daear
 A nef—am notwy rac auar
 Crist keli bwyf keluyt a gwar
 Kyn dywet gyuygwet gyuar
 Crist mab meir am peir om pedwar def-
 Dofyn awen diarchar [nyt

Crist uab duw dym ryt ar llauar
 Y uoli uy ri rwyse o dyar
 Llywelyn llyw prydein ae phar
 Llew a glew a glyw gyfarwar
 Uab ioruerth yn cannerth an ear
 Uab ywein frawtyein frwyth kynnhar
 Ef dyfu dreic llu yn llassar dillad

Yn dillin kyuarpar
 Yn eruid yn aruod abar
 Yn arueu bu keneu kynnhyar
 Yn dengmlwyt hylwyt hylauar
 Yn didranc y gyfranc ae gar
 Yn aber conwy cein dafar uy llyw

Llywelyn a thrugar
 A dauyt deuaud ul kessar
 Diuei dreic dragon adwyar
 Diuwlech ut diualch y esgar
 Diuwg blwng blaen uuel drwy uar
 Dybryd ynn veirt byd bod daear arnaw
 Ae arnan y alar

Ef an llyw kyn llid gyuysgar
 Ysglyuyon ysglynynt llurw bar
 Oet rynn rut ebyr or gwyf gwar
 Oet rann veirw uwyhaf or drydar
 Oet amliw tonneu twnn amhar eu neid
 Nyd oetynt dilauar

Tonn heli ehelaeth trwy uar
 Tonn arall gwall goch gwyr
 Pann orvu penn llu llachar llywelyn
 Llyw alun athauar
 Myrt bu llat liith brein gortyar
 Or milwyr a mil ygkarchar
 Porth athwy pan aetham y ar
 Meirch mordwy vch mawrdwryf tonnyar
 Oet ongyr oet engir eu bar
 Oet angut gwaedrut gwaedryar
 Oet engyrth yn hynt oet agkar
 Oet yg oet agheu an kynihar
 Oet amheu yr byd bod abar
 O honam o heneint lleithyar
 Mawr gadeu angheu angklaear
 Meirw sengi mal seri sathar
 Kyn plygu rodri rwyd esgar y mon
 Mynwenhoet bu branar
 Llywelyn kyd llatwy trwy uar
 Ked lloeswy nyd llese uelyar
 Llary deyrn vch kyn kyuarwar
 Llwrw cyduod yr clod ys claear
 Ry lloues rwyf tres tros uannyar y ueirt
 Oet vawrllwyth yr daear
 Gwisci eur ac aryant nys car
 Gwascwynueirch goseirch gossathar
 Ysginawr goruawr goruynt par
 Ysgarlad lliw fleimyd flamyar
 Meirch mawrthic frwythyc fraeth anwar
 Frawtus—a phreityen cwiar
 Mwth y ryt arwyty ygwascar
 Mal arthur kein modur kybdar
 Cann a chann a chein wyllt a gwar
 Cant a chant a chynt noc adar
 Adar weinidawc caeawc kynran drud
 Dreic prydein pedryuan
 Adod lloegyr lloussawc am pann
 Adaf hir yn herwyty calan
 Adwet teyrnet tir nys rann
 A dan ser yssef y amcan
 Adnes y uranhes y vrein bann dychre
 Y dychrein gwyr ygkreulan
 Gwrt y gwnaeth am deu draeth dryuan
 Gwr hydwf gwrhydri ogyruan
 Dygwyt gwyr heb leuyr heb lann
 Dygoch llawr dwygad uawr varan
 Vn am vro alun eluyt cann a freinc
 Yn frawtus val camlan
 Ar eil yn aruon aruor uann
 Yn vndyt an vnduw ynn a rann
 A dwy dreic feleic faw gyman
 Ual deulew nyn dylochassan
 Ac vn traws gadgun treis uaran ual gwr
 Yn goruod ym pob uann
 Llywelyn llafnawr agkyuan
 Lloegyr diwreit llu rutuleit rutglann
 Llu racdaw a llaw ar lluman
 Llwybyr yn wybyr yn ebrwyty allan
 Llwrw dawn cadwallawn uab caduan

Y mae am brydein yn gynuan
 Llary ny del y law attaw attan
 Llyryed tremyned tea mor dylan
 Rac lleith anoleith anolo llann
 A llafnawr lledrut uch grut a grann
 Ninheu ueirt prydein pryduis eiryban berth
 Gwyr a byrth uy rwyf ym pob calan
 Yr digabyll barabyll gan bawb oe uann
 Digrifwech elwech elyf egwan
 Oe aryant gormant gorym drudran
 Ae alaf ae eur ae aryan cann
 Can edwyn dechryn o dechreuho bleit
 Vch blaenwel yn oed llo
 Gnaws achaws yn ych kyn aduo
 Gnawd y lat ny lwyty y abo
 Caer lleon llyw mon mwyn pabo ath due
 Ef ath dwe yg godo
 Llywelyn ef llosges dy uro
 Llas dy wyr tra llyr tra llwyuo
 Llwyrdue y wytgruc nyd fuc fo
 Lloegrwys yn lluevryd ys ymino
 Lleu dir teyrn llutywyd yn agro
 Llas y glas y glwysdei neud glo
 Llys elysmer bu fer bu fywr gno
 Llwyrd llosged y thudwed ae tho
 Llwrw gwelwech neud hetwech heno
 Can vy rwyf nyd ryued ked bo
 Hyd yt el y doryf ar dyno a brynn
 Vt breinhyawc bieuo
 Llew ae duc ae dwe pan uynno
 Yr trallwng trillu angosgo
 Llys efyns afneued tra uo
 Lles y uyrty o ueirt ae kyrcho
 A duc y wytgruc ae dycco gwylywech
 Gwelhator pwy llutyo
 Llwrw uochnant edrywant a dro
 Llwydeun llwyd lithwyd am honno
 Lledkynt argoedwys gwys greudo
 Llys a dwy neud einym yno
 Edryched powys pwy uo
 Breynhin breisc wein brwyse ado (acdo)
 Ae gwellygyaw pwyll ry twyllo
 Ae gwell franc na frawtus gymro
 Llyw yssyn synhywech ked tawo
 Lloegyr gychwyn a uynn a uynho
 Llwyrd y dyd y uyrty ar uro gadwallawn
 Uab caduan uab yago
 Llary ysbar ysbenyt y plo
 Llwrw esbyd yspeid anolo
 Llew pryduawr llyw prydein ae chlo
 Llywelyn lliaws y vranuro
 Llary deyrn kedeyrn cad wosgo ygcur
 Ys fyg car a oruo
 Gorwyrt vt dremrut dra mor lliant y mon
 Mam gymry y metant (bedrytant)
 Gorllwybyr llu llenwis ewyngant
 Gwarthaf brynn a phenrhyn a phant
 Gorlleinw gwaed am draed a ymdrychant
 Amdrychyon pan ymdrechassant

Cad y coed aneu cadyr anant borthi

Burthyeist wyr yn diuant
Eilgad trom yn tremynassant
Vt adyen vch dygen dyfuant
Eil milwyr milwyr dybuant
Eil yrth gyrth yn gwrthuynassant
Eil agwrt ymhwrt am hart amgant bre

Bronn yr erw y galwant
Kynwan llu mal llew yth welsant
Kadyr eryr yth wyr yn warant
Kan hynny kynheinu ny gwnant
Kan wyllon kelydon kertant
Dugost y wytgruc a dygant y dreis

A dryssei kyfnouant
A rutglann yn rutlaw amgant
Run gannclawt adrawt edrywant
A dinbych wrthrych orthorryant ar uil

Ar voelas a gronant
A dinas Emreis amrygant
Amrygyr hewenhyr naw nant
A chaer vn arnon acharant yg gnif

Yg gnaws coll am peityant
Neur orwyt dy orofyn nad ant
Yth erbyn yth erbarch vetyant
Neur ortwytt yg gorhenw morgant
Ar vilwyr prydein pedrydant
Mad yt ymdugost waew mad yth want

Arall—yn aruoll ysgarant
A chletyf a chlotuawr yth wnant
Ac ysgwyd ar ysgwyd an chwant
Mad tywyisseist lu loegyrr yrdant
Ar deruyn mechein a mochnant
Dy gynnygyn ny genlynt cwt ant
Ny cheif hoen na hun ar amrant
Mad yth ymduc mam wytt doeth wytt
Dinam—wytt ditawl o bob chwant
O borfor o bryffwn uliant
O bali ac eur ac aryant
Afy wrys¹ gochwys goch anant y veirt

Yn vyrtoet y caffant
A minheu om raden rym anant
Yn rut eur yn rwyd arduyuant
O bob rif ym rwyf ym donyant
O bob ryw ym roted yn gant
Ked archwyf yn llyw y lloergant yn rot

Ef am ryt yn geugant
Lliwelyt llettrawd dy uolyant
Llywelyn a llywarch ae cant
Munerawd y marw ny mwynyant
Mal ym byw lleissyawn ryw run blant
Nyd gormot uyggeirwytt² gormant teyrn

Wyf tebic eliffant
Can oruod pob rod yn ramant
Can volawd a thauawd a thant
Kein deyrn kyn bych digreiuant
Can difwyn oesgwyn ysgarant
Can duw ren yn rann westiuant
Can diwet pob buchet bych sant

¹Neu, O emys.

²Neu, ytt.

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y LYWELYN
M. IORWERTH.

Duw ren dym ryt kymwynas
Detyf dyfyndawn kyuyawn kyweithas
Deduryd dyt gwynuryd gwyn wanas
Dragon—dreic prydein ae hurtas
Detyf uy rwyf rynn wrthyd o lias
Dewr egin dwyreawd yn das
Llywelyn llary dyn llwyr dias galon
Gwyl hydwf ual pallas
Buost mab arab arueu dras
Drud cadeu dreic keneu kynlas
A gwedy hynny buost gwas
Clet eurin clo bytin cloduras
Neud wytt wr aerdwr ardwy euras cad

Kedernyd eneas
Dy gwlad nyd lledrad y llas
Dy gynnogyn ny gynheil y tywas
Dy gludawr waewawr goch leas kyn-
Yn kynnwyn galanas [nygyn
Dy gludueirt ynt heirt yth hartglas
Dy gletyf dy glod ry seas
Dy arueu anghen angkywas galon

Gal ouyt rwy dyfnas
Dy orwyt dy oruawr adas
Dyweddi teithi teyrnas
Ar ynys brydein briodas yn hir
Yn herwyt bod achas
Dy ystwnk kedryn kadamdras
Detyf gwystlaw yth law heb lutyas
Dygymer pob ner pob nwythas deyrn

Duw o nef yth swynas
Wytt priawd tir prydein ae thlas
Wytt prifwyr eryr arddymuras
Wytt chwyryn wytt teyrn wyt eiryas
Cadeu—wytt cadarn ual dinas
Wytt goreu vn gwron or uas
A wnaeth duw y dyt yn creas
Llym anyan tra than trwy gras a choed

A cheyrn oreuras
Llyw bydoet lled byd dwfyn a bas
Llywelyn llywarch ryth gauas

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y LYWELYN
M. IORWERTH.

ATH uendicwy duw deyrn werlin hael

Hil uletynt uab kynuyn
Aryf eryr gwyr llewyr llewyn
Aer gymid kyndlid kynuelyn
Aryal gortywal gwrduiyn pennawr
Penn prydain ogyrthyn
Yth ysgwyd tebygyd tofyr wyn
Ysgwyd ball guall guhelyn

Geir uyg eir or penneir yn perthyn
 Ar bawb—o bobloet dyfestin
 Meu eur rut ym rotyon glyn
 Mi lywarch titheu lywelyn
 Mechdeyrn kedeyrn cad o mynn aryfrut
 Eur dilut aer dilyn
 Amhyl yth gylch galchdoed gymyn
 Am dymyr gwaed gwyr gorewyn
 Peithyawc dy alon dy elyn gwae ef
 Gwaet a gwlad neuth ganlyn
 Peth oth oed athwyd wy deruyn
 Pymthengweith pymthengmlwyt bych
 Hyn—mabddysc ytt dreuliyaw treth en-
 Y veirt—yn yrtyoet yth gylchyn [uyn
 Dy law hir neu chredir na chryn
 Yn roti eur rut a melyn
 Dewr yth wnaeth vn duw yn vn dyn
 Haelaf—hyd aeth heul oe gylchyn
 Detyf dy dad daeoni ath glyn
 Dadeni haeloni heilyn
 Wyr ywein prydein praf dechryn galon
 Gal ouyt hil meruyn
 Wyr madawc vreiniyawc enwawc hyn
 Mab Ioruert mad ganed urtyn
 Ath ogyuarchaf naf ny eduyd beirt
 Megis bart ar dremhyn
 Hawl gretuawl kedawl cad edwyn
 Hael hywlyt lawryt lywelyn
 Hanbywyf well o honawd wawd obryn
 Hanbych well o duw ac o dyn

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y LYWELYN I UAB IORUERTH

NEUM bu dyt ker eluyt elwy
 Eilywn wawd a deuawd a dwy
 Neum bu aralldyt ym rydyd rwy
 Ker moreb kein wyneb konwy
 Neum bu tremyn tramwy rwng lleyn
 Llewychedic eur ar uy kyfryw
 Ac eurauc aruon ac arddwy
 Ardal dwfyn hoewal dimilwy
 Eissytn gwylein rlein yn rwy
 Kalcheid y kaeroet kylchwy maelgynig
 Milgieit eu gwyr ym pob tramwy
 Nyd treid tra dilyn pell ouyn pwy
 Py geidw yr gorddwfyr rac pob gorddw
 Llywelyn ae keidw llew yn adwy
 Llyw gwynet ae met hyd y mawddwy
 Llaw orthrech wrth rwyfan mordwy
 Lloegyr wrthryn tra llynn llwmynnwy
 Wyr madawc ermidet uwyuw
 Wyr ywein uirein y auarwy
 Pryffwn y digreit praff y ddirwy.
 Ger eluyt mechyt a machawy

O lydaw o draw o drwy mor hafren
 Hyfriw y peleidyr ym porthaethwy
 O ddyfneint o neint o Nanheudwy
 Or tir a uernir wrth efyrrwy
 Gwychyrualch lywelyn erlyn arlwy
 Nid kywiw a llwfyw dwfyr dyfyrdouwy
 Kereist oth uebyd gwryd garwy
 Karu bun weddeit lunyeit lywy
 Eur didawl meidrawl y modrwy ae phall
 Ny phell tynn rlein rac a garwy
 Yn ganmlwyt yn rwyd yn rwy ar gymry
 Ath gymryd yn uwyfwy
 Doeth attep duw ath attwy
 Teir oes byd a heuyd yn hwy

PRYDYT Y MOCH AE CANT Y LYWELYN VAB IORUERTH.

AELE nadolyc yr ae dyly lloegyr
 Dellis llew o gymry
 Yn gert gytuod rod ryly
 Yn ged gyhydyr gad hydyr hy

Hy bytei arthur eirthyaw hyn ae lu
 Eilywoet oe gylchyn
 Milwr gwlyt milwyr gryd gryn
 Mal yt wytt hetiw hytyn

Hytyn lywelyn hytolawc y veirt
 Ae vytoet lloossawc
 Rwyf bedyt ny beit y rawc
 Rwym lloegyr lliwed trahawc

Traha yw y neb na bo kaeth ym rwyf
 Gwr ny rif kybytyaeth
 Duw mal ef nef ner bennaeth
 Dyn kynna nys gwna nys gwnaeth

Gwnaethost gad aerbost ged eurbar
 Prydein—nyd pryduerth yth esgar
 Y gymry gymryd gotyar
 Lloegyr wales yn woras war

Gwrhydri benlli ban llocher ys gwlyt
 Ys gwledic kymynner
 Ys gwrn yny gordiner
 Ys gordrud fwyr dylud fer

Fwyr fyse aer deruyse ar deruyn lleon
 Llyw prydein lywelyn
 Dygen rwyf ry duc dy hyn
 Ducost vt dremrut dremyn

Tremyn llywelyn llyw rydyrch prydein
 Prid y loegyr y dissyrch

Miluyrt glydwr glod neinteirch
Moes terrwyn maes twr a gych

Cyrchjad tremynyad tra mor ut dy gas
Dy gosgort yn breinrut
Meu dy ged gad wychawe nut
Teu uyg gert angert angut

Angut uu dy gych angert lyr a bran
A briw goch dy ongyr
Traw y tremynaist benn gwyr
Trwy dym deyrneit eryr

Er pan y llyweist lloegyr diwreit gymry
Gynniweir milcanpreit
Elyf dreic feleic fwyrdreit
Elysmr vt fer nyd furueit

Nyd fac orwyt gruc wytgun ysgorua
Oes goruod y hil run
Tyreu poeth peithyawc pob vn
Tande fyryf foes alun

PRYDYD Y MOCH AECANT Y LYWELYN.

TREISUAWR lywelyn trossof nys rotei
Ef rotes wyllt a dof
Y winllynnu dengyn da gof
Oe wennllaw heibyaw hebaf

Hebof nyd anghof anghad glydwr llew
Llewelyn huysgwr
Hebawc teyrn vachawc twr
Heb ameu ef goreu gwr

Gwr gwrthod gwarthrut gwrt yn gwrth-
rynn lloegyr
Llywelyn ar gychwynn
Ym blaen caen cawad vnbynn
Ymbliant gwyr ac vn gwynn

Arwynn yw gennyf arwein y vetwl
Ae veddyant hyd lundein
Aerwalch balch bolch y laslein
Eryr araf prif wyr prydein

Prydein anghyngain am gyngas galon
Ef golofyn teyrnas
Anaw pedyr ae nawt pa dras
Y gallwn val y gallas

Gallas arglwyd was aer gleis lywelyn
Lewenyd dwfyn a beis
Gwendud amryw dud emreis
Gwynet adrysset y dreis
Treisuawr lywelyn trossof &c.

Y CANU BYCHAN

A GANT PRYDYD Y MOCH Y LYWELYN VAB
YORUERTH.

CYUARCHAF ym ren cyuarchuawr awen
Cyureu kyrridwen rwyf bartoni
Yn dull talyesin yn dillwg elfin
Yn dyllest bartrin beirt uannyeri
Kymhwylaf uy naf kymry uodrydaf
Kymro keluaf ry wnaeth keli
Kymreise lywelyn nys kymrawt neb dyn
Kymry y deruyn ae doryf drosti
Eryr teyrnet yr yueis y vet
Ar het ar dyhet ar deheu ri
Yr yueis y win o ualch uuelin
Ae wisgoet eurin ae uynogi
Yn llys aberfraw yn llochi bartrin
Yg kaer uawr vyrtn vyrtyoet beri
Yg kaer dygannhwy yn abertawy
Yn agwrt dramwy dref Gedweli
Yg kaer yn aruon ygkert gyflawdon
Ac ygkaer llion uy lliw dybi
Yg caer Amwythic yg cein dreui ner
Yg caroet aber tyner teiui
Yn llys fer elysmer yn seint cloduan cler
Yn llysseit aber hydruer hodni
Yg castell baldwin ygkeri osgort
Yn hawrfort dref gort dref diuysgi
Yn rutlann deguann deiui drachas eingyl
Yn rutlan degeingyl tec a threui
Yn llys y wytgruc a lloegyr yc catue
Llawer an goduc yn ymgoti
Yn llysoet deheu yn lloegyr adodeu
Lliaws twr goleu yn golosgi
Ym pryffwn rywrys yn rwyoli gwrys
Ym prydein ynys gwys an gwesti
Ny chwawn droeduet heb wan heb wnet
O deruyn gwynet nny gweini
Anoethach powys ae thir amddyfrwys
Ae thoruoet diffwys nyw differi
Neu loegyr lu derrywn ae llyw llid wen-
wyn
Ae lloet trylwyn hyd tra gweilgi
Ny chwawn genhyn kymod kymeint hyn
Eithyrgwarthagwrthrynn wrth ymbroui
Darogan merrin dyuod breynhin
O gymry werin o gamhwri
Dywawd derwyton dadeni haelon
O hil eryron o eryri
O wyron ywein ar wyneb prydein
Vn vrytein llundein o lan deithi
Yn lew loegyr gymyn yn yoruerth y hyn
Yn lary lywelyn o lin rodri
Nys kelaf honnaf hon yw beli hir
Ny chelir nae wir nae wrhydri
Am bob treis ryduc ar bob tarw caduc
Ac ar bob ssaruc yr eu sorri
Argyannifer gwaed amdrychyon amdraed
Ac am pob paraed parawd losgi

Ae gwbyl weithredoet ar gel ar gyhoet
 Ar gadarn gadoet dryroet dorri
 Can kymery duw difwyn ynni dyn
 Kemer lywelyn lyw kydeithi
 Archaf ytt arglwyf yr arglwyti
 Y eryr keinwyr kymod a thi

ARWYREIN

A GANT LLYWARCH VAB LLEWELYN Y LEWELYN
 VAB YORCERTH.

Mi ath arwyre vt bre breinnyawe
 Breisclew anael hael o hil madawe
 Arwr yn arueu aeruetauwe deyrn
 Eryr ar gedyrn eurged uarchawe
 Llywelyn llary rwyf rwym kyuryawe
 Lluyteu beri ri rutuoawg
 Llyw kymry deruyn diryawe y harglwyf
 Llwyrr diruawr dygwyt y digassawe
 Ry darueit aeruleit eurulaen rodawe
 Aruogyon dragon dreic llys euraue
 Ry arueityaf naf nerthawe dygyrehu
 Yn rwyuan teulu rwyf teuluawe
 Am prydest dyllest ar dull donnyawe
 Prydu nyd anoeth y gyuoethawe
 Prydyt wyf ym rwyf rywawe lywelyn
 Hil meruyn hytyu hytueirch gwisawe
 Teyrnuab ioruerth berth byddinawe
 Uab Owein uur prein preitryw enwawe
 Goreu wyd gorwyd am geiryawe dyffrynt
 Gwrawl hawl hwysgynt pellynt pwyllawe
 Mynneist gyfaruod yn gyuaruawe
 A gwenwynwyn rryn rwyf lluosawe
 Gyueillyeist ual drud gyueillyawe ythlaw
 Gauaellus dreic fraw freic kymynawe
 Y deheu neud teu ual teithawe
 Urehenin gwrn drin gwyr dreul uodawe
 Keueist eluyden alaawe ynyal
 Oth gleu gledyual goed gleuyuawe
 Dy uart wyf dy uut ys anghutyawe
 Dy ueirt ynt heirtyon vt mon mynawe
 Dy uyrtoet kyhoet kyhoetauwe bennuoth
 Dy gertawr byt goeth doeth dauodyawe
 Dy gert dy ganaf naf niuraue
 Dy gynny gyn dygwyt arwyf euraue
 Dy gy——ny bu bolchawe dy daryan
 Dy gynnif nyd man nyd mal diawe
 Dy gynnetyf dyuod yn oruodawe
 Am benn gy gynnygyn kynuwryf gwyth-
 awe
 A gwasgaru clwyf a gwascarawt clod
 A gwisgoet arot yn uyd uodawe
 Ac eur ac aryant wrth chwant chwan-
 nawe
 A meirch mei meingrwn dwnn a dossawe
 A lluoet ygnif a lluoetawe uaes

A lliaws dilaes aes asgethrawe
 A ragod penn clod claeu ysgwydawe
 Escudwan garthan is garthynnawe
 Gwaed am draed o drin a gwaedlid lain
 A gwaedlauyn aduutyawe
 A gwaedllwrw gwyr aerfwrw aruawe
 A gwaedlenn am penn ym peithawe
 A gwaed a bwyd brein
 A bran ar gelein
 A galon aduutyawe
 A golo ker man ro meinnyawe
 Gelynyon saeson sidanawe
 A geloreu creu
 A gwan a gwaedfreu
 A gwaedffrwd redecawe
 Am uochmant kein amgant coedawe
 Am uechein yn uochdwyreawe
 Am eiluann urychan urecheinyawe heuyd
 Bu hiruryn berchennawe
 Rac uy llyw yn llu diofnawe
 Amherawdyr llywyawdyr llurygawe
 Llywelyn llary rwyf rywonyawe
 Berchen—barch wledic hiraethawe
 Ath uolaf uilwr pedrydawe
 Ath uolant pymtheccant caderyawe
 Ryth uawl ar yssyt estronyawe
 Nath orsseif na moel na myghawe
 Boed dy wir ar dir tormennawe dyet
 Can mlynnet yn het yn hytolawe
 Can dewis uuchet rinwet rannawe
 Yn rann yth barthred rwyf ced cadrawe
 Caffael trugaret trugarawe arglwyf
 Trugar duw hylwyf rwyf rinwetawe

CANU

A GANT LLYWARCH BRIDYT Y MOCH Y DUW.¹

Deng grat benn berchen barth briodawr
 Deng grat dy wennwlad mor uad mor vawr
 Duw dewrwir pellir pwyllawr on kynnen
 Dilen o bressen ban yn bryssyawr
 Deu edryt yssyt a synhwyryawr
 Deu erbyn agheu agychwawr
 Doethwlad nef adaf adaf wychawr seil
 Vffern yw yr eil dur eil dyrawr
 Ofer difuner llyther lleawr
 O fyt achrefyt yt achrettawr
 O fyryf yoli tri o draethawd berffeith
 O egwydet yeith o egwydawr
 Berthideu rieu ry wasgarawr
 Ny mad borthes mam mab nyw ditawr
 Porthid donnyeu byd dynyawl ogawr
 Nenn: dynyatton berchen benn bob euawr
 Parthwys rwyf radlawn dawn diburawr
 Porth ym gwawd tauawd dy garcharawr

¹ Cynddelw ai k. ait — Ll. C.

Berth gyuoeth llwyrddoeth llewychawt
beunytt
Am elyf vedyt am eluyt glawr
Gwedy golo dyt o dywyllawr
Gwedy golwc vrad golenad gwawr
Gwrth yoli keli kyn neithyawr daear
Gwyl drugar dy gar uo dy gertawr
Kyd gwyppwyf hetiw hawtuod vch llawr
Ny wnn yr hynny a wyf henawr
Gwyr ren an reid ryt yolawr heb daw
Rac yn periglaw heb periglawr
Gwytam yn gorllwc gwr llwyrddrwc llawr
Gwr hydryueu agheu yg ghyghellawr
Kygholli mawr duw mor ddybryd y neb
Kyghall nwy goheb oe gynuebyd
Kyntorawr yssyt ys ef an cryd
Kyghallen ddilenn orfen orfryd
Kygenddon a daw o diofryd crist
Kygafawc kyfydryst kyfyrdost benyd
Cam yw y dyn difanw y uryd
Kygreif diawl kygwyl kywyd
Kyghaws a uyt traws a uet tristyd meith
Kyfreith dioleith kyn lleith lleduryd
Kywirdoeth rwy gwel brad annel bryd
Kyfyrdwyth kyfarfyrdwyth prifwyth prif-
wyd
Kyuaruaeth amaeth am aruetyd twyll
Kyurancgen gymhwyll an pwyll ym pyd
Kyuyrgnawd ym keudawd denawd heuyd
Kyfredec a chwec chwercw hir ennyd
Kyfreid oet ym pleid oet ym plegyd uod
Kyfragod dyuod tu ny gweryd
Yn llwrw llwyth eluyt donyt an dyd
Yn llawr lliwed kawt anglawt anglyd
Yn llwyr yt yd gwyf hyd yg gweryd llawr
Yn llwrw vn kyfawr yt yn kyuyd
O areu anghew aeren ergryd
O oeruct poenwet pawb y uywyd
O arwar daear down y gyd dytbrawd
O arwein pechawt lleitawd lleduryd
Ny rygar trugar tra syberwyd
Ny ry daw anaw oe anwylyd
Ny rygotwyf rwyf rym gweryd o dygyn
Nyd rwyf wy gynnygyn gyndiebryd
Ny rygollwyf duw o dewret byd
Ny ry golles nef ny uo nyuyd
Ennydrwyf awyt ewyc lafur twnn
Auvedyr y carwn pwnn pennyadur
Heb synnyeid yn reid rwyf achlyssur
A heb wybod bod byd mor ampur
Ry bu erthlyst yn rybu arthur gynt
Rybu amgyfrawd gwynt gwan tra messur
Rybu ull kessar keissyassei flur
Y gan vt prydein prid y hesgur
Rybu vran ab llyr llu rwyam adur mad
Yg kamp yg kywlad yg cad yg cur
Rybu ercwllf mawr rwyse dyrawr dvr
Ryuye angertawl gretfawl greitur
Rybu gamwetawc madawc modur faw

Rybut un itaw dylaw dolur
Bu alexander byd lywadur
Hyd sygnoet neuoet ny bu segur
Pan ny wyl pobloet pawb yn tostur pla
Pob tra yn diua ac yn difur
Pob naf oe niuer pob ner pob nur
Pob nenn ym pressen yn am pryssur
Gwrthod rwyf hollaul holl ysgrythur neith
Gwrthwyneb a weith yw y wneuthur
Gwrth awyt dragwyf dra gwylyadur
Gwarchedit eluyt dy byt disbur
Gwertheuin vrenhin vreisc bennyadur byd
Gwrthlated om bryd pyd pechadur
Gorthywys nefoet ny uet eglur
Gwrthyf ny bo trist crist creadur
Creaduryeu nef nawt dialaeth seint
Kyrreiueint gyneint gymedrolaeth
Caret ym ynni nyd mi ae maeth
Caru a mynnu vym mabolaeth
Caraf y olaf dri drwy drudanaeth ked
Canred omgwared yr awch gwrdaaeth
Can ryt duw donyt dawn ehelaeth
Can ran rad geleu dewr frwythav fraeth
Can klyw can kennhyw kymhwyllwryaeth
Kein llywyawdyr creawdyr credwn ry
wnaeth
Kant kadwent pressent presswylyaeth an
hydyr
Canys breu mal gwydyr hydyr hudolyaeth
Yr teir person byd bid ych aruaeth
Yr tri yn yawnwir yawn wrogaeth
Yr vn duw vn dyn na uid hydraeth brad
Yr mab rad yr tad tec hynafyaeth
Can duc pymwan Crist pym oes o gaeth
O yg o gyuyg gymodogaeth
O angor tewdor tud alaeth gymhwyll
O dwyll o dywyll dywyssogaeth
Yndyndid ym pryd ym bru ban aeth
Yn dolvr yg cur yg corffolaeth
Kynytwys mawr wr mawr vreulaeth
Gnif—yn kynnyf y brif briodoryaeth
Kynytnw vinheu heb sswysseu saeth
Kan an duw ury urenhinyaeth
Breenhinhet benn ban yth aned hael
Bro oet ysgael ys gofumed
Breenhin pob fin pob faw dyghed
Braw cwydam ygyd yg cryd agred
Yn vffern gethern gaeth drefred erwan
Yn affan poethuann peithyawc drwyted
Yn daffar taeruar tan amgyffred
Yn arfuruyt lle ny llwyf kered
Yny yt aeth cain can y weithred cam
Yg gyweithas nam nym bo vynyed
Gwtam pob anwar daear dyred
Gotef grwn ysgwn anysgoged
Gotefwn gwylln gwalaed arnan
Gwyth gyman yn llann yn llwyr gywed
A mi am awyt yn geheued
Yn afrifaw duw yn efrifed

Archaf danc kyn tranc trwy eiryoled meir
 Hyd nam gwnel kellweir coll aghyffred
 Kyn dylaw gychwyn tytyn tytwed
 Kan dalu y duw y dyled
 Kan lleng egylyon kein lliwed obeith
 Kyn lleith rac kyfeith kyweithaed
 Kaffwyf o yoli crist keli ked
 Kaffael yn adef nau nef noted

Amen.

ENGLYNION

A GANT PRYDIT Y MOCH I LYWELYN MAB
 IORWERTH.

CYFARCHAF i Dduw oi ddawn hunaidd
 Hunaw ym gogawn
 Arwr arwrwas cas crown
 Eryr mawrwyr merfyniawn
 Merfyniawn lleisiawn lles arwar cerddau
 Cyhyrddws am un car
 Pendragon berion bar
 Pum wregys dewrfrys daiar
 Dy orwyf hael rwyf hwyl reuedd prydain
 Hil pryd fawr teyrnedd
 Llew torf llyw terfyn Gwynedd
 Llywarch Llywelyn ai medd
 Meddfaeth dialaeth diwyl hydd ab cad
 Cadr ddragon gyfundab
 Gwr fab Madawg gwrddfeirch arab
 Gwrhyd pyrr byrr y bu fab

Mabolaeth fy rhwyf yw rhywoli cad
 Cedwyr tud Feli
 Ar bob terwyn torf am ri
 Ac ar bob terfyn torri
 Mab ddysg yw i'm llyw llu rif ser i'w
 Oe galchdoed nifer [gylch
 Tarf cynnygn can yd weler
 Torri heb nodd i heb ner
 Mamynogi draig drud yw ei gymmwyll
 I gymmell y wendud
 Lleith breisgwyr llith brain a chud
 Lladd Ryfu a channu golud
 Mebyd rwyf gwrhyd rhwydd fu ei gynnif
 Ny' gynnyn bu tramgwydd
 Pen dragon draig yn ddengmlwydd
 Pobl dwr neud gwr yn eu gwydd
 Gwrhyd ri Addaf gwrhyd ferth bieu
 Buddugawl fab forferth
 Draig Brydain ei bryd ai nerth
 Ai ddyall guall gannerth
 Cynnorthwy dragon draig hirlwys filwr
 Ath filwyr na phowys
 Car cyrdd cerdda pob diffwys
 Cant cynnygn yn ddygn ddwys
 Dessyf llu elyf llew teyrnas wyd
 Ny odyn neb dy gas
 Bar llychwr gwr yn oed gwas
 Beirdd byd yth gyd ry gafas
 Cefaist Lywelyn olywiaw gwendorf
 Gwynu deyrn Aberffraw
 Cadarn gad drwsiad dreisiaw
 Ced byd yth lewyd oth law
 Llwyddid yt gymry llywarch
 'Neu, Yw.

CANUAU DAVYDD BENVRAS.

AWDL

A GANT DAFYDD BENVRAS I LEWELYN FAB
 IORWERTH.

GWR a wnaeth llewyth o'r gorllewin
 Haul a lloer addoer addef iessin
 Am gwnel radd uchel rwyf cyfychwin
 Cyflawn awen awydd fyrdin
 I ganu moliant mal Aneirin gynt
 Dydd y cant Ododin
 I foli gwyndawd gwyndyd werin
 Gwynedd bendefig ffynnedig ffin
 Gwanas deyrnas deg cywrenhin
 Gwreidd teyrneidd taer ym mrwydrin
 Gwrawl ei fflamdo am fro freiddin
 Er pan oreu Duw dyn gyssefin
 Ni wnaeth ei gystal traws arial trin
 Gorug Llywelyn orllin—teyrnedd

Ar y brenhinedd braw a gorddin
 Pan fu'n ymbrofi a brenhin Lloegr
 Yn llygru swydd erbin
 Oedd breisg weisg ei fyddin
 Oedd brwysg rwyg rhac y godorin
 Oedd balch gwalch golchiad ei lain
 Oedd beilch gweilch gweled ei werin
 Oedd clywed cleddyfau finfin
 Oedd clybod clwyf ym mhob elin
 Oedd briw rhiw yn nhrabludd oi drin
 Oedd braw saw saeson clawdd y Cnwckin
 Oedd bwlch llafn yn llaw gynnefin
 Oedd gwaedldyd pennau gwedy gwaedlin
 Rhyw—yn rhedeg am ddeulin
 Llywelyn ein llyw cyffredin
 Llywiawdr berth hyd borth ysgewin
 Ny ryfu gystal Gwstennin ac ef

I gyfeir pob gorllin
 Mi i'm byw be byddwn dewin
 Ym marddair mawrddawn gyssefin
 Adrawd ei ddaed aerdrin ni allwn
 Ni allai Daliessin
 Cyn adaw y byd gyd gyfrin
 Gan hoedl hir ar dir daierin
 Cyn dyfyndfedd ysgyrnwedd ysgrin
 Yn daer dyfnlas ar lessin
 Gwr a wnaeth or dwfr y gwin
 Gan fodd Duw a diwedd gwirin
 Nog a wnaethbwyd treis anwyd trin
 Ym mhresent ym mhryssur orllin
 Ni warthaer hael am werthefin nos
 A nawdd saint boed cyfrin

TERFYN.

I LYWELYN.

HANBYCH well o Dduw eddewy
 Eddewid ddilid a ddeley
 Hanbwyf o honawd am wawd wedy
 Hanbwyll dygymmwyll a gymery
 Llyw Frydain prydydd ath ddeffry
 Llywelyn llwyddid yt hyuny
 Mawr ith orug Duw dad Arglwydd fry
 Myfyr yw mac mwyfwy fyddy
 Dy faint herwydd braint ti a brofy
 Dy fantawl nid hawl nid hawdd hyuny
 Dy far ys anwar y gossody
 Dy ner a gwyner fal y gweny
 Dy fudd ni oludd er a wely
 Dy fedd ath refedd a ddoeth renny
 Difuddiawg farchawg feirch ystry
 Dy faddeu nid teu teg y rhoddi
 Dy feddiant nid chwant a chwennychy
 Dy feddwl nid cwl canys cely
 Dy fod falch y rod ry feddlyly
 Dy fod herwydd clod mal y clywy
 Dy fyddedd cyhoedd ti ai cely¹
 Dy fryd wrth dy fryd frenhin Cymry
 Erwan yw ynni o mynny
 Aerwalch balch balchu fyngwely
 Arwar udd Kessar a'm ceissy am bwyth

Ys da beth ym ceffy
 Traul caeroedd ciriega ymy
 Trefad fy hendad ai hundy
 Trais arnaf fy naf ni edy
 Tros y gerdd a gannwyf cytty
 Y mawr udd rhwyddfiawr om rhoddy
 Nid mwy no deg erw os a ddygy
 Cymer a fynnych Cymry bendefig
 Arbennig wledig i wladychy
 Difaw son saeson sef a gery
 Difwyniant fyddaf o'm difenwy

¹ Neu, coely.

Na dilyssa fi y felly fy naf
 Nid ef yt lessaf o'm dilyssy
 A ganwyf dy geiniaid ai eny
 A genais a genir wedy
 Aerddryd tud or tu pan geffy
 Erddrwg ys teilwg os tely
 Ystyria wrthyf wrth om colly
 Ystawd fy nullawd nam hennilly
 Ystyriws dewys dawn ytty er gaint
 Ystyr saint dy fraint frenhin Cymry
 Can gwnaf dy foliant fal y heddy
 O gwnai iawn om dawn nim diawy
 O wythlonder ner nerth a gedwy
 O eithaf pob caer taer y torry
 Neu ry orwyd hael ydd hwyly
 Ni ryorug Duw dyn fal tydy
 A ddaroganer a gymmery
 O bob darogan dawn a geffy
 A ddarogenaïs a gynnyddy
 A ddaroganwyf a gynhely
 Wyt ddaroganawr gan a wely

TERFYN.

AWDL I DDUW AC I LYWELYN FAB IORWERTH.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

MAB Duw dylaf dy bwyllaw
 Mawr gwerthfawr gwerthlyf gwranda
 Mor iawn yw ydawn am daw ygenyny
 Mwynair o'm plegyd heb plyg arnaw
 Mur modur llywiawdr rhag llaw ymae
 I'm meddwl dy geisiaw
 Mor ddiriaid i ddyn eiddunaw oi gnawd
 Er dygnawd bechawd na'i rybychaw
 Mor deg y gelly di gall arwyddaw
 Merwerydd echwydd ac ucherddaw
 Mawrfryd gan ddyn byd er bod iddaw
 Dda—na mawrair draha nid rhaid wrthaw
 Mab Duw ai dryydd yn eiddaw
 A mab Duw ai dwg y ganthaw
 A mab Duw ddyddbrawd a ddaw iw brofi
 Beth fo ei ynni am ei anaw
 Ni bydd a mab Duw diamadaw
 Afo mynws byd yn ei bydiaw
 Mab Duw dewiseis dewissaw a wna
 Ef dewisaf naf nawdd y ganthaw
 Diddestl oedd eu lle llu wrth sylliaw
 Dydd y eymmerth Crist grog yn eiddaw
 Yngwaclawd uffern affleu fraw einioes
 Ydd oedd bedeiros yn ymdaraw
 A llu o bryfed yn eu briaw
 A llid llid boethfan dân yn eu deifiaw
 A llys afraid gwrys na gwyfiaw oi plaid
 A lliaws enaid yn direidiaw
 A llwyr dywyllwg wrth odrigaw

A lleng gythreuliaid yn ei threiliaw
 A llawer bwysti heb ystyriaw ced
 A llawer syched trwydded trwyddaw
 A lluoedd pobloedd pawb yn athaw
 A llewod a rhod yn eu rhwydaw
 A lle ydd oedd druau drwy adaw Cain
 I werin wirin ei warandaw
 Pan ddyfu y mab rhad oedd raid wrthaw
 Er porth yn dannorth a dawn arnaw
 I Uffern bydwern heb adaw ychwaith

Yn un boregwaith i'w hanrheithiaw
 Achos pumoes byd ybu iddaw
 Uchelwr mirain bér drain drwyddaw
 Uheldad fab rhad rhac rhwydaw ei hawl
 Gwae ni fo deddfawl y dydd a ddaw
 Mihangel pan dèl i dalu drostaw
 Yn erbyn cythraul cythrudd syniaw
 Ac ymliw ac ef am ryluniaw gau
 Ac angen dieu dyfod iddaw
 Pam na char mab dyn Duw ai geisiaw
 Pam na chynnyc ef nef yn eiddaw
 O dda ni wyrtha wrthaw ny aned

Y gwr gogoned gweled gwyliaw
 Gwr ni gaffad namyn dim arnaw
 Gwr ni cheffir ffordd i ffo rhagddaw
 Gwedi y gwr uchod uchaf llaw diau
 Ar eil gwr goreu meu ymadaw
 Llywelyn urddyn urddas iddaw
 Llew gwaywdwn ysgwn ysgwyd gydiaw¹
 Gnawd fod cyfranc rhwydd rhagddaw pan
 brofed

Ai glywed ar lled hyd yn llydaw
 Gnawd fod ongar gwyr wedy gwyrav²
 A chledd gwawr Gwynedd a gwaed arnaw
 Gnawd utr fod rhuthr yrhynghaw ai
 Esgar—a gnawd fod gwyr o'r ymdaraw
 Gnawd yw o'i elyn hylithr wylaw
 A gnawd fod tafawd diwyd iddaw
 Gnawd ysgafael hael yn hwyliaw oi du
 Rhac ei llu i Loegr andaw
 Gnawd Ffrangc rhag ffyrdrange a ffo
 Arnaw—a pheleidr rheieidr wedi rhudaw
 Gnawd Sais nis cwynais yn cwynaw oi beu
 A gnawd o dduch Tren trin ymwriaw
 Gnawd cleddyf gilyd yn ymgiliaw
 Cuall ac arall yn ymguraw
 Ac ar llwyth oswydd gnawd lleithiaw
 Cigfrain—a chaer dew firain yn difuriaw
 Gnawd gwayw ae arwydd gwedy gwyrav
 A gwr yn gorfod a chlod iddaw
 Gnawd seithgad o einkl yn syrthiaw ergyr

Ac eryr rhyswyr heb eu rhusiaw
 Gnawd fod ysgwyd frwyd friwdoll arnaw
 Ac unbryn dengyn denglad iddaw
 A digawn o ddawn i eiddunaw rhen
 A dygen llawen yn eu llywiaw
 Llywelyn neud llew cywaethlaw
 Llyw anaw llawenydd dreuliaw

¹Geidiaw.—Ll. C.²Gwywaw.—Ll. C.

Ystyriawl ei hawl i hwyliaw yngryd
 Ys digrif i'r bod y danaw
 Ystyriws dewys y dawn iddaw
 Ystyried tad llwyraged rhaglław
 Dyn yn fyw ni fedd i dreisiaw Duw fry
 Am frenhin Aberffraw

MARWNAD I LYWELYN FAB IORWERTH.

DAFYD BENFRAS AI CANT.

MEU foli Crist celi culwydd
 Mawr foliant didrawd didramgwydd
 Maith i'm gwnaeth alaeth ac arwydd
 Arnaf—ni rydynnaf dan ei aflwydd
 Mor draws fu Iesu am aes digwydd
 Mor dreisiwr hagen am ren rhadlwydd
 Mor drist yw ein byw bod glaflwydd derfyn
 Ar rudd Llywelyn llaw gyfaurwydd
 Mawrbeir cynniweir cynnif hylwydd
 Mawr benn Cymru wenn ai chymunhen-
 rhwydd

Mawr barch gogyfarch gogyfrwydd or hyd
 Mae ysbyd y byd yn enbydrwydd
 Cam y gorug Duw o dybygrwydd
 Cyn bu drweh na bu drwehannlwydd
 Cymyrrs augen an ingrwydd attaw
 A dygynt o'i law liawsogrwydd
 Llywelyn haelddyn hwylddawn awydd
 Llywiawdr gwynfydig gwledig gwladlwydd
 Lladdawdd Duw arnam am ddwyn lleur-
 wydd frwyd

Llawn rywydd ysgwyd ar ei ysgwydd
 Llywelyn aer llyw taer am y teirswydd
 Llywyddai a llithrai o'i helaethrwydd
 Lleigiad fryd yn rhyd yn rhodwydd ongyr
 Och awyr am wyr diwaradwydd

Och fawr a fwir o ddirfyngrwydd
 Och faith heb ychwaith o'i obeithrwydd
 Och am naf am nêr diwydrwydd
 Och am nêr muner mynogrwydd
 Och ddygyn a ddognes goleurwydd
 Och de am ddewrddrud changrwydd
 Och nos o arhos yr arwydd
 Och ddydd a ddoddyw o'i dramgwydd
 Och Ddofydd ddifa gwreiddrwydd
 Och Dduw o ddyfod i'n arglwydd
 Wedi achadw cad fragad friwgwydd
 Wedi echwng teg heb attregrwydd
 Wedi addaf teg ar gartrefrwydd
 Wedi tynnu Lloegr iw llawn archwydd
 Wedi na wnaeth Duw diddanrwydd ym
 Wyd—ni gaffei llew gryd greidiaw awyd
 Gwedi llawer gwr a gorwydd iddaw

A ddeuynt attaw wrth ei awydd
 Ni ri cedwesti cad wastadrwydd

Ni raid a warawd wyr yn hywydd
 Rhydd fydd a ganwyf i'm rhwyf boed
 rhwydd
 Rhan o deg addef nef yn ebrwydd
 Ebrwyddws dewys dawn ym plegyd gwr
 Gorehang ei wrhyd
 Ebrwyddynt ebrwyddweilch o'i gyd
 Ebrwyddwalch ceinfalch cymryd
 Braw yw ynn deon diofryd ein llyw
 Braidd yw yn ein byw ynghynnen byd
 Wedi brys haelder muner menwyd
 Mwyniant llu tra fu yn ei fywyd
 Mai yw am doddyw yn anhyfryd wyf
 Am fyned fy rhwyf yn rhwym gweryd
 Golo hael galar yw y dedfryd
 Goludd ei achludd gwayw rhudd yn rhyd
 Goleu y dug Duw ein diebryd fry
 Am freenhen Cymry cymrwyn ergyd
 Gwir yw marw gwr garw am gaer eluglyd
 Goreu oedd ynn ein marw i gyd
 Gorofn y sy arnaf hyd nam gweryd dyn
 Wedi Llywelyn llywiawdr gwyndyd
 Gwarafun ni wnaif yn nydd creulyd
 Gwrawl oedd ei hawl wrth ei hwylyfryd
 Gwaredid keli celfyddyd oleu
 I wrth ei afflew poenau penyd
 Cenais wawd ufydd-dawd yn ei fywyd
 I'm arglwydd gwladlwydd gwladodedd
 ogyd
 Canaf im arglwydd cof enbyd ys man
 Rym gorug angeu dristyd
 Am dreisddwyn terwyn tyrfa espyd
 Am drosedd gwynedd a'i harfeddyd
 Am drawsgar gwanar gwenwynfryd Pryd-
 ain
 Am drawswyr Owain drais syberwyd
 Am drueni mawr dwyn gwawr gwyndyd
 Ymdro rhiallu fu o'i febyd
 Am dreugi fy rhi rhwy ledfryd am bydd
 Ni edych Dofydd ef y gennyd
 Am drais Duw nid oes dinu gyhyd
 Am drais dyn dinam gedernyd
 Am dreiaw anaw anwylyd llawer
 Am dramawr bryder ac ni weryd
 Am drwm feddwl cest eurbost aer byd
 Am drin wychydd rydd ruddlawn creulyd
 Am dylwyth hydwyth yr hyd y buant
 Amgylch gwawr dygant yn deg hyfryd
 Ei deulu a delynt yngryd
 Delweu aur ar cyfeuryd
 Ei wyrda oedd dda oedd ddiwid pob un
 Oedd anhawdd iddun ei ddiofryd
 Ei weision o'i wasanaeth gyd
 Ei feirdd byddyn heirdd byddyn harddglyd
 Ei fyddoedd cyhoedd cawsynt edgyllaeth
 Am ei freuolaeth hiraeth hyd
 I'm rhei y harchaf arch o'm plegyd
 I'm rhiau gorau gwr i'm eunydd
 I'm rhwyf y rodded rhan fawr o'r byd

Ef rhodda i Ddaw ei ddihefyd
 Ys rhoddo fy rhen rhan yspryd addef
 Ei ran o wlad nef iddaw hefyd

TERFYN.

MARWNAD RUFFUDD FAB LLYWELYN.

DAFYDD BENFRAS A'I CANT.

GWAE ni hael mor wael mor woleu
 Weled yn nesad ein eisiau
 Gwelsam ni gynt ai wynt yn oreu
 Gweilch Cymru yn cymryd arfeu
 Yn Lloeger yn llosgi ei thyrau
 Ai gwelai eilhai yn oleu
 Ai gwesle gwelynt ryfeddau
 Gwelsam ni wawr maelawr megys ynteu
 Mygr fadawe wayw roddawc ruddgreu
 Gwelsam ni faelgwn fawr fur cadeu
 Cadr fab Rhys yn rhos ai fflagleu
 Gwelsam ni Ōwein prain prudd ei ddoniau
 Doniawg fab Gruffudd beirfudd bareu
 Gwelsam ni fab Hywel yn rhyfelau
 Cynan y gelwid cwyn a'n goddau
 Gwelsam Rys falchgryg ryfyg reithleu
 Yn rhuthr aruthr ar y dehau
 Gwelsam Rys fychan darian daerglau
 Ym mhyrth Caerfyrddin ai fyddinau
 Gwelsam wyr dinam yn ddiamheu
 Gwael yw nad ynt fyw neud ynt feddeu
 Gwaent hwy ar a wnaeth eu pennaethau
 Am Ruffudd gwewrudd gwae finnau
 Am riff ner lluch hyder llachau
 Am rym llym y lleinn fy nagrau
 Am nwyf y darwyf ai neud areu
 Amlwg yw custudd ar fy ngruddiau
 Aml i'm gwnaeth hiraeth hir anadleu
 Am leith gwr dewr dur ei lafnau
 Am lew glew o'm glud feddyliau
 Am lyw glyw glod hyd Fynnau
 Bu gelyn dychryn o'r dechrau
 Byth yn ladd Llundain ai thyrau
 Bu erwan yr awr y cigleu
 Bu oer ym aros y chwedlau
 Na bum farw o fawr bryderau
 Ac yn farw fy arglwydd diheu
 Na dyn oni'm dug anghofiau
 Am Ruffudd ni'm dyhudd nau dau
 Gwael yw colli hael o hil eneu
 Gwag yw byd bod yn ei faddeu
 Gwirfab Duw gan dug ben rhiau
 Gwae fi i'm poeni rhac pum edau
 Ucher rhac pryder pryd i'm goddeu
 Achaws gwalch mawrfalch mur cynnedfau
 Uchel y dodaf am naf nid mau
 Wych ragor och rhagod ti angau

Cyn y gwedd ini oedd goreu
 Gwedi gwawr Cymru cymryd croesau
 Cymmerwn iolwn o iawl seiniau
 A syniwn ar beth o'r pregethau
 Am ei ddwyn terwyn torf aurrhyffieu
 Ymddifaid y'm rai genau nid gau
 Rhy draws fuam gynt hynt hir ddiau
 Rhy drist i'n gwnaeth Crist creaduriau
 Gwr a wnaeth yn llawn llenwi cibau
 O'r dwfr deierin yn win gwineu
 A wnel gorphowys rhag pwys poenau
 I Ruffudd rwyddfudd yn ei raddau
 Gwr an pryn prynhawn ddifiau
 Gwir iddal o ddylaw affieu
 Gorug dduw gwener rhyydd-der rhadau
 Goddef pum harcholl o archollau
 Gwedi llarydad Duw deg cyfreithiau
 Llofrudd fab Gruffudd draul budd dreigiau
 Llwrw y gwn gwenwawd bryddestau
 Llary rwyf a ganwyf a'm geneu
 Llew buwyf Llywelyn biau
 Llyw Gwynedd diwedd a dechreu
 Dechreuws dewys hyd na'm dyludd dim

Damwyniaw ym gythrudd

Dychryn mawr bod llawr ar llofrudd
 Llyw meidrawl llew greddfawl Gruffudd
 Mab meithyn Llywelyn llafnrudd
 Mawr gwriawr gorwyr Maredudd
 Traws gyngaws gyngor diachludd
 Trais gymmell tri nawwell no Nudd
 Gwna arnaf hiraeth hir gystudd
 Gwaith Saeson llid ruddion lledrudd
 Gweryd ni'm ergyd ai mawrgudd
 Gwae gwelsyn cer mawrfryn morudd
 Gwr oedd wr oedd orfawr ei fudd
 Gwyr oedd wyr oedd orddyfn ganthudd
 Gwyth oedd lwyth oi laith ni atgudd
 Gwaith oedd saith ymy y oludd
 Gwawr oedd fawr ei far yn ddyfn brudd
 Gwas oedd gas ei geisiaw dan gudd
 Gwalch oedd falch ei falchlafn uch grudd
 Gweilch oedd feilch am ei falch ddeurudd
 Gwn o ddwyn terrwyn torf angludd
 Gwan anrheg anrhaith heb rybudd
 Gwanar gar trimudfar trymrudd
 Gwenwyn gwyn gennyf nid ymgudd
 Gwyn eurdir ardwy dadanhudd
 Gwr eurdwr ardwyad trabludd
 Gwawr gwyndyd gwander ei orchudd
 Gwyn Gwynedd gwae ni am Ruffudd
 Gruffudd aur digudd ef dygnaf i gwyn

O genedl plant Addaf

Griff ner o'm pryder y prydaf
 Prif farwnad i'r mab tad teecaf
 Greddf Echdor gwawr eurdorf gwraf
 Graid synniaid synniais ei alaf
 Grymus can gweled ei dy gwelaf
 Gradd berchen ei barch am danaf
 Hiraith y sy i'm dwyn am a gwynaf

Hir yd goffeir a goffaaf
 Mor lle ym alar am a garaf
 Mor llwyr y laddawdd Llundain arnaf
 Mor llwyr car am a garaf
 Cyd a dragon byd o byddaf
 Trugar hael pa hwyl a ddygaf
 Am ddwyn draig dragor nas gwelaf
 Drwg fab Duw y daethost attaf
 Crist a wyr yn llwrw a gunaf
 Na wn am fy rhwyf ewddwyf cuddaf
 O mynnwch chwerrddwch mi ni chwarrddaf
 Can mynnwn fy marw ni mawr wdaaf
 Cud ymguddioch chwi oll mi ni allaf
 Ymguddiaw dan llaw ban fo lleiaf
 Cyd ymguddio pwb beth a gelaf
 Am farwnad Ruffudd nid ymguddiaf
 Nid a eill cadarn yu cadw eithaf
 A all gwan truan trist a allaf
 O orchrawn deigr llawn a ollyngaf
 O orchudd Gruffudd ail Nudd fy naf
 O erehll golled gall marw fyddaf
 Ai Orchymryn ei ar nef a wnaaf TERFYN.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

Ys gorwyn ewyn rhyu yn rhedeg
 Ys gwrdd yn Ionawr mawr morgroeg
 Ys gwae fi am iaith gwawdd faith gofeg
 Yr goddau chweddllau imi a fai chweg
 Ni wybum erioed medru Saesneg
 Pan geisiais i eful o ennilleg
 Cam oedd neud ydoedd yn wyndodeg
 An rhoddwy fab Duw dawn arwaneg
 Yn dwyn oc ei plith yn olithreg
 Ei wladoedd cyhoedd cyfun hardd deg
 Ar wledig lleithig llwythfawr urddreg
 I wlad Dafydd rydd rwydd gymraeg

MARWNAD IR TRYWYR YNGHYD.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

NEUD mai neud lleilai llif yn afon
 Neud maith i'm dyrraith dir ofalon
 Neud mwyfwy galar gwanar gweinion
 Neud mau feddyliaw hwyliaw haelion
 Hwyl hwyliesynt gynt hyd gaer llion
 Owein prydain priodorian
 Lleiddiaid gad fleiniaid o flaen arfon
 Llywelyn glodfawr fawr ai feibion
 Lluna wr arwr i argosbion
 Llwyddedig gwledig gwlad orchorddion
 Llawch ardawch ardwy rheidusion

Llaith arfaith arfod blathaon
 Llywelyn llywiawdwr gwleiddadon
 Llary gynglaws drwy gyngor doethion
 O fynyw hyd faen gaer lleon
 Ail colli colled annhyrion
 Ef cynnif canwyll marchogion
 Hy ddyfryd ddyfrys gynfreinon
 Hoeddyl Dafydd megis dydd dyddon
 Naf ieuange cyn trange treulreichion
 Ni ballai i bellennigion
 Ner muner mynych ei roddion
 Neud ei hoed ar ei gyfoedion
 Doeth esgryn gwr chwyrn ei ymchwelion
 Ymchweiliad tromgad trwm ei gofion
 Dawn yr abad gwirdad gwirion
 Ai dug oi olo i fro frython
 Duw am gwnaeth hiraeth hir ofalon
 Dyfod corf Gruffudd mwynfudd maon
 Diafriddwl feddwl fyddwn ym mon
 Pei yn fyw y delai i dal y bolion
 Chwegwyr cynnifwyr cynnebigion
 Eu cheddlaen goreu gwir er Iason
 Llywelyn ai blant pla gelynion
 Dafydd a Selyf ac Absalon
 Herwydd trymfryd byd bod tan Saeson
 Wedi treisynth gynt ar y goron
 Trydeydd rhyfedd llyfr llesesigion
 Nid a gwr Gwynedd gan y gwyllion
 Am far trwm tramawr goffion
 Am fod yn eu tud hwy alltudion
 Am fawrweilch aerweilch arfogion
 Am fawredd Gwynedd ganaon
 Llywelyn hyddyn terwyn tirion
 Gruffydd a Dafydd dywysogion
 Rhai difai yn difa galon
 Rhan berthfan a borthyn greon
 Pei yn fyw fyddynt o mmon
 Perynt hynt hendref Wyrangon
 Parawd gwawd gwedi eryron
 Peris Duw eu dyngudd rhagon
 Eny cyfred plyg gwenyg gwenion
 Yny cyfrange mor a mawr afon
 I abar feddau rheiddiau rhuddion
 I aber Conwy ceneddl frion
 Tri goreu dreigiau sy or dragon
 Tri a ddug Duw or dyniaddon
 Tri eres armes trachwres trychion
 Tri eraill ni eill oll eu deddfon
 Tri araf pennaf pennadurion
 Tri arwydd hyrwydd ar eu holion
 Tri arwr eurdwr eurdorchogion
 Tri eyr yn wyr ac yn weision
 Tri chlwyf nad ydynt fal gynt Cynon
 Tri chleu eu pareu fal peryddon
 Tri chlo ar eu bro rhag bradogion
 Trwy eirioledd Pedr pen porthorion
 A mair oi gwyr y air ai gweryddon
 I'm tri Arglwydd byd boent cyfeillion
 Mihangel angel ar angylion TERFYX.

MARWNAD DAFYDD FAB LLYWELYN.

DAFADD BENFRAS AI CANT.

DYGN i'n symmud Duw ein tad
 Ysprydol ysprydoedd oleuad
 Dydd ym gwna yn drist drais dyfnaid
 Ar llall yn llawen o'i ganiad
 Rhyfedd eu rhiau rym swynad
 Rhyfeddaf o'm naf o'm neirthiad
 Nid rhyfedd cyd bwyf o'm rhiniad
 Gynnefin ar ganu marwnad
 Ceniddum hon dra bron braidd ni mywad
 Urddyn Lywelyn lyw y berfeddwlad
 Ceniddum hon Ruffydd rudd ei ruad
 Ac ni rygant dyn dim mor irad
 Canaf hon Ddafydd cynnifiad ryfu
 Ni wnaethbwyd gwar llu yn llaw gaeaf
 Ni ddodai eirif ar ra ddillad
 Na gwin grysgelo nac ysgarlard
 Ni ddotto fy rheen fab rhad ei bechawd
 Yn erbyn fy mrawd ddefawd ddifrad
 O amlder o dir llawhir lleiddiad
 Ac emys golchhws goachubiad
 Na bu gystal dyn y danad Dofydd
 Ac y bu Ddafydd gan ei ddiad
 Mor rhyfedd rhac mor fu roddiad
 Na roddes fy llyw y lleuad
 Mor eawch ym ardawch ardwyad
 Cyn ni fwy o Ddafydd yn ymddifad
 Tra fu wr arwr gerldeidiad
 No'r trithael haelach yd gaffad
 Truan y gwnaeth Duw dwyn cariad
 Cymru—ym mhlith prudd wely heb oleuad
 Etifedd Gwynedd gwanar gyrciad
 Neud Duw a'i rhannws yr hael reiniad
 Ysy fyw a fo heuriad
 Y sy farw gaffas farwnad
 Deu fab Lywelyn lew gymynad
 Diofelynt fi o fearch ffysciad
 Diofelyd Duw hwy ac eu tad
 Yn y wenwledd fry yn y wenwlad
 Gwlad fal cynheilid y cynhelis
 Gwledig ben perchen gwr am perchis
 Gwyn esgar neud gwar ai gwerchedwis
 Gwae ni oi drengi fal yr drengis
 Llauer iawn oi ddawn a ddefnis attaf
 Llwyf y coffaaf am coffes
 Cyn angu Dafydd cynnydd cannus
 Cawsant or bobloedd pawb erchis
 Nid dodi bareu a beris arnaf
 Alaf a enwaf ym a enwis
 Nid hebof ei alar car a'm cedwis
 Nid heb meirch meithdew i'm hedewis
 O eiseu Dafydd neud is yw meddwl
 Ac neud afyrdawl oi ord dewis
 Nyd llew o dyrred yny dedlis
 Nid llawrydd Dafydd a ddiengis
 Gwael yw colli hael diwael dewis

Gwae ef a gyll nef er annily
 Dilys briodawr gwynglawr Gwynedd
 Dolur yw nad byw llyw arllechwedd
 Dygn yw i Gymru dygnedd ei dygued

Clywed ei fyned yn ei faenfedd
 Dafydd hael ei hawl gywryssedd
 Deheu a gigleu a gogledd
 Dyfod hyd attaw dyhedd Iwerddon

I farchogaeth Mon dirion diredd
 A llu o Brydain a llwrw hybrydedd
 A llu o Ffreinge ffyr ffrawdd galledd
 I goron Lundain er garwedd heiyryn

Ni roddes teyrn ty o wynedd
 Duw ai dug rhagon deon diwedd
 Dafydd fuddugawl gedawl gyfedd
 Digawn o bregeth yw difaedd hael

Heb fryd i'w gael hyd frawd gyhedd
 Ystruan ei ran rwyf marianedd
 Ysdrwg heddiw lliw wedi llaryedd
 Y llaw a gedwis erllynnedd

Adwy yn Aber conwy cyn eu gorwedd
 Wyr Brenhin Lloegr llu teyrnedd
 Mab Brenhin Cymru cymraig fonedd
 Gwr oedd a hauoedd gorfoledd gwerin

O iawn deyrnllin y brenhinedd
 Callaf yw imi beth ammynnedd
 Colleis gwalch mawrfalch mirain orsedd
 Ni rygolleis dyn dyguedd ei awydd

Ni rygollo Arglwydd rwydd anrhydedd
 Ef a'm talai aur ar fy myssedd
 Nid ef a delid drwy dalwarwedd
 A Dafydd dreisrydd drosedd cyn golo

Ni bu o Gymro ei gymrodedd
 Bum y gyd a hael hwyglod ryssedd
 Buarth eryr gwyr uch gwin a medd
 Bum y gyd ag ef yd gefais ei wledd
 Boed y gyd a'i Dduw fo ei ddiwedd

TERFYN.

CANU MOLIAN T I LYWELYN AB GRUFFUDD.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

COLOFN nef dy nerth a archaf
 Celi hael ir hwyl a ddygaf
 Celfyddyd ym myd rymedraf
 Cyflawn dawn danfonedd attaf
 Ar ddull llawnoed y dywedaf
 Arglwydd fal Cynddelw a gynhaliaf
 Llowarch a berchis mal ydd barchaf
 Llywelyn urddyn urddas hynaf
 Llawenydd Cymru cymrodeddaf
 Llywelyn gwall arall uraf
 Gwedi y tri trydydd a enwaf
 Nid oes is dayar od ystyriaf
 Nac odduch daiar dyn o mynnaf
 Heno a allo hyn a allaf

Dedfryd gwr goreu y barnaf
 Dadfrawd gwedi a ganaf
 Neud adwen i'm prifnenn prydaf
 Neud i Dduw mal y dadferaf
 Doethineb Selyf selwyd i'm naf
 A theccedd eidduned Adaf
 A dewred yr undyn dewraf

[*Englynion ar goll.*]

CYNNYDD LLYWELYN MAB GRUFFUDD.

D. BENFRAS AI CANT.

TRAETHWS fy nhafawd
 Trwy nerth y drindawd
 Traethawd om barddwawd mor ddibarha
 Treisswr ai cymmer
 Troseidd Elifir
 Trawswalch ner muner ai mwynhaa
 Llyw glyw a glywir
 Llyw doeth coeth cywir
 Llawhir ni welir ei gywalha
 Llym yngrym yngryd
 Llawr gorfawr gwrhyd
 Llwyf y dyd ei fryd ar fryn buga
 Lloegrwys i gysgu
 Lluddiwyd oi ddeutu
 Lluoedd ai dyfu er ei difa
 Canawon Cymry
 Cuniad ai deffry
 Ceneddl ai dyly nid ymdolia
 Ceinweilleh cyffredin
 Cynnifiad werin
 Llawer i breiddin llu ai breinia
 Breiniwys gwr ai medd
 Braint y teyrnedd
 Breenhin Gwynedd canys gwedda
 Breiniawc Lywelyn
 Brenhinedd ei hyn
 Brynaich a dreissyn dros glawdd offa
 Brooedd ysgafael
 Bryd arddyrchafael
 I brifdeg caiffael hael ydd hwyliu
 Braisg waig wosgorddion
 Bryd gryd grym lleon
 Branar bar beirddion yn Saxonia
 Llawnaeth gaeth giwed
 Lleith waith waredred
 Llosged eu trefred am eu traha
 Tyrau twn eu mur
 Terfysg eu llafur
 Torfoedd disegur ai hyssiga
 Teyrnfab Gruffudd
 Teyrn dadannhudd

Ex y.—LL. C.

Teyrnas ddatgudd prudd y preiddia
 Eurglawr Cymru fawr
 Arglwyddi clodfawr
 Arglwyddwas ceinfawr ai cynninia
 Argledr gwarthfuddig
 Arglwydd gwynfydig
 Arbennig wledig a wleddycha
 Cedwid unmab Mair
 Ceneu cyniweir
 Ceidwad y gadair gyd a gwenna
 Y gwr gwrdd uchel
 Ar gwaew gwaed awel
 Pan el yn rhyfel nid ymgela
 Lleiddiad gad gyrcu
 Llafur gwr gynnu
 A llu ni rhwymu yn rhyd chwima
 Ar erlyd fal cynt
 Ar ael y dyffrynt
 Ar ail hynt gerrynt garreghofa
 Trydydd hynt yddaeth
 Drud fu ei arfaeth
 Gwnaeth tyrau trefdraeth nad ynt trada
 Pedwaredd i fro
 Pennaf a gymro
 Penfro oddyno rhos oddyna
 Pummed Forgannwg
 Parhaus gilwg
 Er a wnel o ddrwg nis diwedda
 Chweched i dramwy
 Chwechad yn adwy
 Yn aber Tawy teg esgorfa
 Seithfed Gedweli
 Saithgad iw llosgi
 O ystrad Tywi tew ei haerfa
 Wythfed hynt greulawn
 O Garnewilliawn
 O Geredigiawn y dug yna
 Nawfed Frycheiniawg
 Naw cad cyndynniawg
 Fal Rhun rhuddfoawg fu ei drofa
 Degfed digyssellt
 Dug attaw Fualt
 Dibellt ai fflamwellt y fflammycha
 Unarddeg diwraidd
 Elfael fro hyfaidd
 Arwraidd o flaidd ai harfeiddia
 Deuddegfed yn iawn
 Y dug Werthryniawn
 Maclienydd oi ddawn a ddug etwa
 Trydeddeg hodni (dogni)
 Taerwalch Eryri
 Arwistli ker ker caer ena
 Pedwaredd ar ddeg
 Pan ddug ychwaneg
 Dwyn Cedewing deg Duw ai nertha
 Pymthegfed Powys
 Pan y cynnyddwys
 Pennaeth ni wystlws ef a wystla
 Unfed ar bymtheg

I faelor Saesneg
 Pan aeth ar osteg i dir penna
 Dwy ar byntheig drwg
 A wnaeth yn amlwg
 Pan gerddwys ei fwg am allt fuga
 Deunaw dawn oedd fwy
 Dug eu harfordwy
 Gwynedd uch Conwy lle y cynnydda
 Un eisiau o ugeint
 Ar wynawl eu maint
 A chwanegu breint ger bro Assa
 Ugeinfed gan rad
 Hendref ei hendad
 Dug y berfeddwlad ac nis gwatta
 Tros yr ugeinfed
 O Alun drefred
 Hyd waelawd Dyfed ydd ehetta
 Mi yw ei bencerdd
 Mawr yw ei angerdd
 Mynegeis ei gerdd ffordd yd gerdda
 Mwyfwy ei gythrudd
 Mireinfab Gruffudd
 Mae yn ei ddeurudd ddawn ni chilia
 Cymmen Lywelyn
 Cymyrth ei derfyn
 Cymru o gylchyn a gylchyna
 Gwystlws y dragan
 Hyd ynghaer llion
 Gwysloni rwyf mon rymynycha
 Yr ungwr an pair
 An gweithred an gair
 Can eiariwl diwair fair ferch Anna

Can cafas eurwas air a lwydda
 Can gaffed hir hynt byd bod yma
 Can Duw nef yn ei fawr noddfa
 Ys caffo drugaredd a diwedd da Amen.

EGLYNYON A GANT DAUYD BENURAS.

PAWB a ddaw yr ddaear long
 Pobyl vychein druhein a dreing
 A vacco treul gywro trang
 Yn vnawr y llawr ae llwng

Llynguawr daearawr deruyn a garaf
 A gereis ych hanlyn
 Neut eddwyf yn oer dyddyn
 Nyd oes dim einoes yddyn

Pob dyn oer dyddyn neut eiddaw agheu
 Aghyueillwr iddaw
 Y veddu dayar arnaw
 Y uedd or diwed y daw
 Pawb a ddaw &c.

MARWNAD RUFFUDD FAB
EDNYFED.

D. BENFRAS AI CANT.

GWYN ei fyd am gyd a geidw ei wir
Gwae ef Arglwydd nef ni fo cywir
Ar y fynno dyn rydarwir
Ond¹ a fynno Duw dim ni ellir
Rhyfawr o bechawd a rybuchir
Rhy afnam² o gam a gymmerir
Rhy anynawd o beth y pregethir
Gweleis i wr a gwr a gwynir yn feith
Fyth bellach ni welir
Gwelais i ddau a dau beth a dewir
Gwelais i dri a thri ni thremygir
Ni ryweles dyn dim mor engir
A gweled y byd nyfyd enwir
Y gwr ai meddai oll y meddir
Cyngor llyw mal aergwl llawhir
Mor ddiheid hynny mor ddihir druain

Dra fo byd ni cheffir
Gruffudd arfen rhudd rydebygir
Greid barch i Lywarch fab Elidr
Ys dinam o was ys dir ei hepcor

Ym mynwent fangor a hepcorir
Kalan Mai calon a dorir
Cof anwar galar pa gelir
Pan ddangoser gwyr eryr eudir
Nad y gwr o Ros a ddangossir
Ar a fo goreu gwir y dygir
Ac a fo da nid edewir

Nog a adws Duw nny doguir ced
Hael fab Ednyfed neb ni edir
Neud rygwyn terrwyn tyrfâ pabir
Neud rai am Ruffudd a ddyhuddir
Neud rhawch ei arlawch neud rhywir ei
Ei farwnad a glywir [farw]

A orug o ddrwg ni ddrugfernir
I Ruffudd oi fudd a faddeuir
A orug o dda oni ddywedir gau
Nid ai maddeu iddaw y meddir
Enaid hardd digardd dygyn yd gwynir
Cedwis fi ei fardd im gelwir
Cedawl Dduw ei ddawn a iolir
Ceidwad nef ei nawdd ni thorrir
Ai catwo cydymddaith cywir
Cyfarwydd roglwydd red³ Rigid
Cywirdad fab rhad rhifed ei wyrthiau

Ni wyrthia ryaned
Cof ynghar neud gwar neud gwaredred
Cyferyw⁴ a mi mawr eisiwed
Cyfar a daear dygued ei achludd
Am Ruffudd digudd deigr hyd arffed
Am ddwyn gweilch terrwyn gwedi tyrred
Am ddifa rhai da ry ddigoned
Ys llawer blwyddyn yn lliwed or gwyr
Pob goreu a golled

Cefais a fynnaid cyn ei fyned
Can Ruffudd o'i fudd ai foddhaed
Caffael iddaw nef iw noddod rhac drwg
Dragwydd ddymuned
Gwehenais ag ef nid gofyged
Gwahan hir a hwyr ymweled
Byddei praff heddyw y pryned oi fedd
Pei yn fyw y caffed
Enwog wr arwr aur ei dudded
Anwar ei alar a oloed
Enwir iw angen angen drwydded
Anwas rygallas pan rygolled
Enaid hir cywir cyuwch weithred
Anant ai cwynant mwyniant mwyngeled
Anaw oi wallaw ry wallofed
Anlawdd yw ei ddyn ei ddiofred
Y gwr a'n prynws ni prydwerth galed
O Uffern gethern o geithiwd
A wnel iw enaid gwirnaid gwared

Amen.

CANU Y LYWELYN FAB
IORUERTH.

EINYAWN VAB GWGAWN AE CANT.

KYUARCH om naf om neuawl Arglwyd
Krist keli kulwyd kwl y ditawl
Keluyt leueryt o le gwetawl
Keluytoden meu ny uo marwawl
Y broui pob peth o bregeth bawl
Y uoli uy ri rwyf angertawl
Ryuel diochel diochwyth hawl
Llywelyn heilyn hwylueirt wadawl
Llewenyt y dyt y detyf ae mawl
Llewychedic llafn yn llaw retuawl
Yn llat dy wrthlat y wrth lys reidyawl
Gweleis a gereis ny gar mantawl
Gwelygort lleissyawn llysoet gwetawl
Lluoet arwoloet ar weilw didawl
Llawrwyrr am eryr yn ym eiryawl
Llywelyn lleyn llyw arderchawl
Lluryglas gwanas gwanan a hawl
Gwenwyn yn amwyn am dir breinyawl
powys
Ae diffwys ae glwys a glyw y hawl
Ef dynnyad yg cad eingyl urad ureuawl
Ef dande rutle rutlan is gwawl
Gweleis lywelyn eurdyn urtawl
Yn vrtas dreic was dragwyrtawl
Eil gweleis y dreis dros ganawl dyfyrdwy
Eny trei tramwy llanw rwy rwyd hawl
Gweleis aer am gaer oet engiryawl
Taly pwyth dyt gwyth gweith canyseawl
Ny ryweleis neb na bo canmawl
Or dev y goreu a uo gwrawl
Mi ath arwyre ath arwyrein myuyr

¹ Neu, wrth.
² Reed.—Ll. C.

³ Velly.—Ll. C.
⁴ Neu, cyfarfu.

Eryr yn ryuyr prifwyr prydein
 Pryduawr lywelyn pryd dyn dadyein
 Prydus diesgus esgar dilein
 Esgynnu ar llu ar lle ewein
 Ysgymod goruod gornaleh am brein
 Ysgymyn gwerylyn gwerlid gofyein
 Ysgymyt kłodryt kvlwyd a llwynein
 Llutedic edmic meireh mawrthie mein
 A lluoet yg gwisgoet yn ymosgrein
 Ar llinyn ar dynn ar dv kelein
 A llinon rac bron rac bro eurgrein
 Tyrrua klawt offa clod yn hoffyein
 A thoruoet gwynet a gwyr llundein
 Kyfrann tonn a glann glasdir gwylein
 Golud mor yskrud ysgryd nortnein
 Llywelyn terwyn toryf agkyngrein
 Bieu'r gwyr ae goreu bacheu bychein
 Priodawr mwynglawr mon glod ysgein
 Areul golut pentud pentir gwychein
 Gwawr deheu goreu gwyr yn dyrein
 Gwenwyn a gwanar y deu gar gein
 Ae lyw kyuaryw kyfwyrein a thrin

A thrychyaed gverin caer uyrtyu uein
 Ny seuis na thwr na bwr bu krein
 Nac argoed na choed na chadlys drein
 A rac pyrth bu syrth saesson ygrein
 Oet trist maer oet clae cletyf heb wein
 A chan llv pannu pen ar digrein
 A chan llaw lludwaw llann huadein
 Kilgerann achlan a chlod goeluein
 A chlwyd ar dyhet mawret mirein
 Yn aberteiuy tew oet urein vch benn

Yny doet perchen parchus gyurein
 Oet tew peleidydr creu creynt kicurein
 Calanet gorwet gortyfnessein
 Llywelyn boed hyn boed hwy dichwein
 No llywarch hybarch hybar gicwein
 Nyd keladwy dreic dragon gyngein
 Nyd kalan kyman gwr y gymein
 Hydwyf yg gnif ae llif o lein
 Hud el yn ryuel hyd yn runein
 Ae raelod ae rod o riw netgein
 Hyd y dwyre heul hyd y dwyrein
 Ysy my rwyd arglwyd argleidradd
 Argleidydr tir a gwir a gwenwlad
 Ysymy or kynghor kygwastad
 Kywesti peri peleidradd
 Ysymy ri ryuel diffreidadd
 Diffryd gwyr eryr ardwyd
 Ysymy rwyd arglwyd erglwyd
 A glywir or tir ger tanad
 Y symy glew a llew a lleityad
 Yn ryuel aron orddyfynyad
 Ysymy wr a weryd y rad
 Y reidus galarus geilwad
 Ysymy ner yn arwynn dillad
 Yn arwein ysgin ysgarladd
 Ysymy nut haelvut huelueityad
 Ar lloegydr rwy llygrwys hep diwad

Ysymy ryterch rotyad eur melyn
 Molitor ym pob gwlad
 A mawrdud olud olygad
 A mordaf am alaf eillyad
 Ysymy run gadkun gydkam rad
 Kydgaffael a hael a hwylyad
 Efy ymy y metwl diurad
 Mi itaw yn llaw yn llygad
 Ny henyw o afryw afrad
 Mi henwyf o henwyr y dad
 Llachar uar aeruar eruynyad
 Llachar uron o urydeu gwryad
 Lluchyeint gweilch am walch gynniuyad
 Ual lluchynt estrawn wynt ystrad
 Hunyt nenn perchen parchus uad
 Parch aryfawr aruon angoryad
 Llywelyn dreis erlyn drussyad
 Dros deheu agheu oth angad
 Angor mor y mawr gymynad
 Angawr llawr lluryc duw am danad
 Ry chyngein prydein yn dibryder
 Y briodawr llawr yn llawn niuer
 Llywelyn gelyn yny galwer
 Y gelwir am dir am dud tymer
 Llewentyd lluoet llew yn bryder
 Llywyawdyr amerawdyr mor a lleuver
 Y dylif kynniif kynebyker
 Y dylan am lann am leissyeid fer
 Teruyse tonn dilyse dyleinw aber
 Dylad anwastad ny osterker
 Teruynt twrwr rywynt yn ryw amser
 A rialluoed lluoed llawer
 Toruoet yg kyhoet yg kyflawnder
 Taryaneu goleu ual y gweler
 Ry molant anant anaw kymer
 Ry molir y wir y rober
 Y vryd yn ryd yn reid niuer
 Y orofyn gwraf yny deler
 Y oruod goruod glod a glywer
 Y wyr am eryr ny am parer
 Y warae oreu pan waraer
 Y waew a oreu yn deuhanner
 Dinydyr yn dyt brwydyr yn yd brouor
 Dinodyng perging pargoeh hydruer
 Dinas dreic vrtas eurdawn haelder
 Dinac o yuac pan ouynner
 Dyn yw llywelyn llywyawdyr tyner
 Doeth koeth kywrennin gwin a gwener
 Ar gwr ae rotes ny rann or pater
 Ae roto ef gwenwuro gwynn uryu vch ser

AWDYL.

EIDDUNYANT i dyn y duyn ar voes
 Y gymryd crefyd Cristyonic groes
 Anuogaun woglyd o anneirioes
 Kan ny nyr ae puyl pellet anvoes

Anreit ystyryeit ysbeit eissoes
O gadarn gadwent camp present poes
A vu oedauc doe henu nyt oes
Yn hir nynnuy Duw dynnyaul einioes

Einyoes enryded rac llu anniuieir
Yn lle ernewit a wna cadeir
A geiff a gaffer yn diatneir
O gywyt a gueith a guych gellueir
Kan yttoed agheu yn agkyueir
Paub presennaul luyth leith agkyueir
Namyn y dyuettuy o Duu a mab Meir
Nyt oed iaun i dyn dyuedyt geir

Geir garuffraeth gwaeth gweith guyth-
Guae yt vuynt adref ac ef y gyt [gyuyt
Guae a goduy Duu druy syberuyt
Traha ae syrth ym poen yn pell deincryd
Guae ny llavur lles yn y yspryt
Yspeit vyrr vydaul vot ym penyt
Guae a el ygkam ygkymlegyt Kayn
Kynryveloc lygryat enbyt
Guae a vo yno diffro diffryt
Distaaed dolur dygyneur cymryt
Kymmeraud an Duu an diheuyd
Kanyes ef an goruc ac an gueryt
Goruchel reen reol diffryt
Goludanc Argluyd goleuat byt
Gorpuyf greaudyr nef nerth y gennyt
Gobryt guelet guled yn hed ynhyt

Yn hyd yn heduch hawd buyf oe glas
Glan Mechdeyrn glein gloyw deyrnas
Guledic nef a llaur a lluyr dinas
Llary Argluyd llauer lleuyn gwanas
Gwaen ni wna kynnil kyn noe leas
Kymmot ar creaudyr ae rygreas
Credun i'n Reen rybendigas
Dwfn dyfn y hunu honneit y gas
Galwaf ymeiryaul ar y wenwas
A holl gradeu nef yn eu hadas
Am eiryolo Pedyr per y euras
Ar pobloed guerin guanهد tras
Am eiryoluy saint Ezechias
Ar Veir vam i that y thec urdas
Am eiryoluy Meir ar y mab kuas
Nat eluyf yn llugyr yn lloc Idas
Nam gatto reen cyn deg pynnas
An reuin Kayn can Sathanas
Rac pobloed poen eu kyueithyas
Poet ef vyn Duu nef vo vyn Dinas

MEILIR AP GUALCHMAI AI CANT.

AWDL I DDUW

A GANT MEILIR AP GUALCHMAI.

KYVARCHAF i Dduu duyuaul ueini
Kyvarchuel a del y daeoni

Kyveiru cyvruyd cyvret am auyd
Kyvaruyd ym lluyd ym lluyr deithi
Traethaf arnaf ormeint ynni¹
Arveid ym kyvreid ym kyffroi
Kyffret a lluted a llaud yoli Creaudyr

A lluyr grevyd i grynnoi
A llafur a chur a chorf torri
A chyfyau hoedyau hylau² heli
A chymryt y gan Duu diuyn vi³
A Chymro divro divrat wedi
Diureit a newid ni vei chwant a llit
Divanu pressent⁴ presuyl gynhi
A chymrif⁵ oed guell no gwallrei
Rybuchet trinet tra vu velli⁶

Pwyll am kyveiryd
Or creaudyr or cyd
Or mab or yspryd

O'r iaunvryd vri
O'r drindaud undaund undras a mi

Un tra trugared unued ovri

Undec teir person

Uch Archegylyon

Un donyon neuuyon

Nerth heb drengli

Undanc uynt urthyf urth eu moli

Un duu ynt uynteu a diheu tri⁷

Truan o annyan ynni o ampyll

Tracharu pressent pres ganhyuyl

Tramoet om daun duu y gymhuyl

Tremynid uy myrd ym mrad a thuyll

Trugarauc douyt

Treilha uyg keryt

Hyd na buyf heruyt

Kreuyt kertdwyll

Credaf Crist neuoet neuct gannuyll

Cein vedyt uyn duu yn diu ystuyl

Ystwyll ystyryus deus defnyf

Dirnad digymrad gymryd bedyt

Delyessid yeuan yeuange deduyt

Diheu uab Duu nef yn dufyr echuyt

Achaus y dyfu

Vchel vri ym mru

Meir yr maurhav

Llu llyuenyt

Llaun uyt reen yny rihyt

Ry cherir yn hir yny heruyt

Hi yn vam uy thad

Hi yn uyry heb uad

Hi yn hollaul rad

Yn rec ouyt

Hi yn uerch uy mab y mot yssyt

Hi yn chuauer y duu o duyuaul fyt

Hi a haut borthes lles llin yenhyt

Rac lluyth uyth bechaud priaud prifuyt

Prynessid mab Duw mad gerennhyt

¹Traethaf ar mafor meint ²A chynnif. — Ll. D. D.
y ynni. — Ll. D. D.

³Ny belli. — Ll. D. D.

⁴Hwylyaw. — Ll. D. D.

⁵Diwynhi. — Ll. D. D.

⁶Pressent diled. — Ll. D. D.

⁷Dyma y diwedd meyn
rhai llyfrau.

Ernuy goyguy gobruy gobryt
 Pryderun gyfnod dyuod douyt
 A dafneu oe greu ar y groguyt
 Kredassant oe daun yn diuenyt
 Deudec ebostol dethol doethulyt
 Credun eu hydnod¹ ac nyd aduyt
 Yn vndaud drindaud yn draguyt
 Traguytaul Duu tra gyuanuyf
 Traethaud o honand a handenuyf
 Or drun ry loueist ry lauaruyf
 Yn affleu y geu a gyuytuyf
 Ac yu rynnaut fraut fraeth yt aduyf
 Yn vrdas heb dias dros a bryduyf
 Am bryd ar gymryd gymraut am nuyf
 Kyuarus mynnus men y kaffuyf
 Ac yssy mi Dyu a diuykuyf om druc
 Oe drugaret kyn mi traghuyf
 Ac am gunel peryf pan beriglyuf
 Perfeith ueith ouec a dec daluyf
 Teilygdaud адауд adef guirin
 Treithitor tra mor tra maur deruyn
 Tirrygmyrth Crist o groes edwyn kethri
 Truy am rygolli daeonin dyn
 Duu am duc yno anau dremhyn
 Tramuy caradny kaerua urtyu
 Deuissach gennhyf canys perthyn
 Dyfnu diuroet no met melyn
 Melus yu pechaud pan y herlyn digreid
 Mor drum yr eneid yn yt edwyn
 Ediuet masuet moes am kanlyn
 Ediuar auar ef nys dechryu
 Edieueryauc da Duu ae keinmyn
 Ef keif kerennhyt oe fyt feclyn
 Erythyolaf ren rebyt enuyn ar hynit
 Haut haetuy y fuysgynt huyl guynt gor-
 uyn
 Gorfyn oe dremyn dra myr drefred
 Y dreiau caret caru myned
 Myn yt ymdaeth Crist ar gein dyduet
 Daeac—kyn buyf abar am bo lluted
 Lluytid uyg kyuyd yg cyuir gred
 Yg kreuyt yn fyt yn fau ganred
 Yn dytuyn om duu ym dylyed
 O gaduent pressent pres euriued
 Efryt uyt dechreu
 Dyn deuret dyureu
 Ae diuet ef diheu
 Aghen ygged
 Ac nys oes gochel gochuerau druyted
 Guely agklaear daear duted
 A guae ni or neid yn rydoded
 Yn rygnaud pechaud pall gynired
 Rac an tuyllau byth o beth hebred
 Y golli teithi tanc afneued
 Ac yssy yn vetyc a vet guared an geu
 A dodun yneu yn ymdired
 Yssef argluyt nef a nerthaed
 Y diouryd guyd guedy ryred

¹ Cyfod.—Li. Coch.

Ac ym reen guynn guann ystlynet uyf
 Ac ys meu erchi arch geimnyged
 Kyrreuyf int or meint meith gyhussed
 Ry uneuthym o dym o dryc ueithred
 Am trugarauc argluyt trugarhaed
 urthyf

A mi y urthau nam gurthoded
 Am duu am diuyd arbed
 Erbyn braud trindaud trined

AWDYL WEDDI.

AM bo gan Duu am bo trugared
 Ny bo druc neued om gorvedho
 Bod ar iaun am ddaun ymdiheino
 Byt aun i gyt gryt gret a wellho
 Bod Duu a haeduyf ruyf am rivo
 Boed yn adef nef ym godefo
 Bydawt nef dichleis yr ae keisso ryd
 Brenhineid gynnyd crevyd credo
 Brenhin myr a syr am synhwyrro
 Breinyawl yw y haul ar a holo
 Breint gwlat baradwys am kynhuysu
 Brenhinyaethl gyuiu gyuir honno
 O brifluyr synhuwr y synnio vymryt
 Brud gyt gelvydyt am kelydyd
 Keluyd ny dygret a ddywetto
 Nyt celuyd coelyd ar nythoelo
 Koeluyf a synnuyf a synno kywraint
 Koelaf Duw ar seint a breint eu bro
 Cristyawn uyf gan iaun dawn digyffro
 Cristus bwyf dawnus yn y donio
 Cristnogaeth vaeth am digaetho
 Crist Geli vy ri am rydhao
 Ac ef Vrenhin nef am nodho rac guall
 Y ddaun ae ddeall am diwallo
 Diuallus Deus nym dyuanuo
 Diduyll y buyll ae krybuyllo
 Divrat y garyat yn yt garo
 Dinam ogonet y ae cretto
 Duu llyuyaudyr creaudyr am diduylllo
 Dedveu digamued am diuedo hyd
 vraut
 Devaut dibechaut ym a bucho
 O buchiant maurvot ef am rodo
 Rodyon ordywyll am diduylllo
 Dedveu digamwedd am diwedo
 Donyeu kyghoreu am cyghoro
 Kynghorur ar ur yr ae mynno gwar
 Kynghorvynt ny gar wrth ae karo
 Karu ymyd ym am digaplo
 Karyat ae buyllyat ym ny ballo
 Car an dadyl dilym am deuiso
 Kerennnyd Dovydd beunydd am bo

AWDYL I DDUU.

OEDAF oed ymi reithaf ym bywyf
 Caru kymklegyt ygryt grymhaf
 Caryat diduyl a grybwyllaf
 Cared breint camued camhaf o gywyf
 Om bryt cyn gueryt y guaredaf
 Caru Duu i bawp oed bybyraf
 Mal y car seint breint breinholaf
 Canys caru Duu diatveiriaf gueith
 Eilueith rac cyfreith y kyvrivaf
 Ef yn diwael hael haul gymhennaf
 Ef yn ddigard hard y vard vydaf
 Ef divradu a chadu y dangnef uchaf
 Ef a oruc nef adef Adaf
 Ef yn un Duw guiu yn gyuiraf
 Undeb down digraun digreulonaf
 Ef yn dri a vu ni mynnaf ei var
 Ef yn drugar guâr yn hegaraf
 Ef yu'r Tat ef yu'r Mat muyaf
 Ef yu'r mab ef yu'r pap pennaf
 Ef yn yspryd glan gloywaf y defnyd
 Ef rihyd ryd ni ryvedaf
 Ef a gred y gret gret aduynaf
 Cret argel dirgel a dirganaf
 Credet baub i Duu deur naf gogonet
 Cret yn eidunet a eidunaf
 Cret vyvyr ystyr a ystyriaf
 Cret yn heb ymgel diogelaf
 Credadun yu ef yu eithaf drausgluyd
 Crist Argluyd culuyd ac nys celaf
 Credu camgyvreith ys dichweithaf
 Cret dysget reit gan yneit anaf
 Cret grevyd beunyed bennaf ysgogaun
 Credu y Dduu ae ddaun ys cyfaunhaf
 Cretttych' di vi y Keli kelvydaf
 Crettuyf di vy ri pan vo reittaf

MEILIR AP GUALCHMAI.

AWDYL MOLIANIANT I DDUU.

Duw Arglwyd erglyu dy volyant
 Duu a roddyat a rydd kyngueinyant
 Duw terwyn torvoed gogonyant
 Duu nesoedd dy nodva yn geugant
 Duu breinyauc a brynuys y gerant
 O'r poeneu ar pechaut a wnaethant
 Plant Adaf plenhigyon fuant
 Yn y pressen y pressuylasant
 Gan Dduu yn lleuver lleuychant
 Llu bedydd lleuenydd a gaffant
 Rac bron Meir muyaf y medyant
 Guerydon guiryon vyd an guarant
 A mihangel deg dygant yn ganllau
 Yn canll—divant

¹ Neu, creffych.

Crevyduyr credu ryunaethant
 Yr creaudyr ae creuys i credant
 Ygkein flaut y drindaut y trigvant
 Yn prydiverth guerth priigerd a ganant
 Reit i minneu le luru medyant
 Parhaus baraduys yu vy chuant
 O eiryol miloed a milcant o'r teulu
 Parth adu ym parthant
 Gabriel Raphael am rivant yn gymmen
 Vygymmodi a wnaethant
 Yn y dydd ym priaut ym provant
 Yr Unduu nyr undaut ymgaduant
 Yn rhinwedd rhadau ymrodant
 Yn uastat vygguesti a gatuant
 Ygguynvyt rac lledvryt yn lluydyant
 Teyrned teyrnulacl ymdygant
 Yn lleithic Duu guledic y guledychant
 Un parch vy perehi a vynnant
 MEILIR AP GUALCHMAI.

AWDYL:

REEN riedauc ruysc kyverthi
 Rex ryngaf oth rob ruydvot voli
 Riain eiryau araut traethaut teithi
 Ym trugar Argluyd kulhyd Keli
 Canys ef an da an doeth gweini
 Duu guyl goludauc golychun di
 Nat elom yn lloc yn lle kyni
 Yn lluyr llu Malaen maledicti
 Mat mynycha dyn duyauul uedi
 Neges yn kymmell kymrodedri
 Yssym arsuylt maur mynet iddi
 Mechdeyrn caeroedd na cheryd di fi
 Kany unn vy fford nam ffurf erni
 Eruvyant y dyn y digoni
 Ar Dduu yn gollug guall vynechi
 Ae dyckuy yn gam ygkymbeltri uffern
 Affleu dihedd dihuu grynu
 Cymrodauc auyl cymradu y vri
 Cymrodet vynet pan vo pont Deui
 Duy reit tristyt wed treghi
 Ir a vo divro yn y divri

MEILIR AP GUALCHMAI.

AWDYL.

DIVRI divroed dyhed diheu
 Disgenyt diffyt diffaut gynreu¹
 Diphara y dda y defodeu
 Cam gymmydauc cas kessenydyl vreu
 Kyntaf ae gestung gystud agheu

¹ Neu, gymeu.

Aghnoeth aghen eghif rageu
 Rex rysgollychuyf ruyf ryvedeu
 Cyn digones Duu oe defuydyeu
 Duu a digones lles a llysseneu
 Llyuyd lleveryd a llavuryeu
 Llary a oruc lluyr enguyr angeu
 Nym gattuy Reen yn ran vadeu
 Rhodyssyt y Duu yn an dechreu
 Rod per paraduys parha goleu
 Ryn parassai Duu heb dim eisseu
 Yn y unaeth an gunaeth an gueithreden
 Gwae a goduy Duu dogyn berthoden
 Duu a una denvryt phryt a ffrytheu
 Diffrythuyt daear druy garedeu dyn
 Dinam vuyat a vu ae goreu

MEILIR AP GWALCHMAI.

AWDYL.

GOREU guaredret goreduyn ffau
 Gobrynnu gobruy gobuyll o honau
 Guerth ym rodeist dyn dynyawl andau
 Ath rodaf gyssul heb gas yndau
 Pan vynno Duu dy divuryan
 O dyllest present a phresuyl vrau
 Ket ath vo di golut goleu anau
 Nath dynnit eldit er i adau
 Na muy veru avar rhacdau
 Na cheryd i Duu duyn yi eiddau

MEILIR AP GWALCHMAI.

AWDYL UARWNAD

A GANT EINYAWN VAB GWALCHMEI Y NEST
 VERCH HIWEL.

AMSER mei meith dyt neud ryt roti
 Neud coed nad keithiw keinlliw kelli
 Neud llauar adar neud gwar gweilgi
 Neud gwaethree gwanec gwynt yn edwi
 Neud arueu donyeu goteu gwedi
 Neud argel dawel nyd meu dewi
 Endewisy weny o wynnou dir

Y an deruyn mawr meibyon Beli
 Oet hydreif wychyr llyr yn llenwi
 Oet hydyr am dylan gwynuan genthi
 Hyll nyd oet y detyf hi hwyretyf holi
 Hallt oet y dagreu digrawn heli
 Ar helw bun araf vch bannyeri tonn

Tynhegyl a gerteisy gortwfyrr deiui
 Keintum gert y nest kyn noe tregi
 Cant cant y molyant mal eliuiri
 Canaf can uetwl afyrdwl erdi
 Canyad y marwnad mawr drueni
 Cannwyll Caduan lann o lenn bali

Canneid y synnhyeid ger dissynnh
 Gwann wargann wryr gall dyall dogni
 Gwreic nyd oet un urad garyad genthi
 Gweryd rut ae cut wedi tewi
 Gwael neuet maenwet mynwent iti
 Golo nest goleu direidi
 Golwc gwalch dwythualch o brif deithi
 Gwenned gwawn ae dawn oe daeoni
 Gwynet anrydet oet reid wrthi
 Nyd oet fawd ry gnawd rin y genthi
 Gnawd oet dal eur mal yr y moli
 Ny ryvu doenach yr y docni poen
 Penyd a uo mwy nor meu hebdi
 Neum goreu agheu agkyfnerthi
 Nyd ynglyw dyn byw or byd ual mi
 Ny chyueirch aghennet yawlwen yoli
 Yr neb ry barther y ryborthi
 Nest yny hadawd wennawd weini
 Yt wyf pryderus ual pryderi
 Pryderwawd keudawd kyfnerthi ny wnn

Nyd parabyl yw hwn ny uo peri
 Llenn argel issel ysym poeni
 Llut gwen lliw aryen ar eryri
 Archaf ym arglwyf culwyf keli
 Nyd ef a archaf arch egregi
 Arch yt wyf yn arch yn y erchi
 Am archuein riein reid ymeni
 Trwy diwyd eiryawl detuawl dewi
 A dec kymeint seint senet ureui
 Am vun a vudyd¹ y hamnodi
 Ar gystlwn pryyfwn y proffwydi
 Ar gyuoeth duw doeth y detholi
 Ar aghyueir meir ar merthyri
 Ac yny goteu gweti a dodaf

Am dodes uwyf ym adoedi
 Ny bu dyn mor gu gennhyf a hi
 Ny bo poen otef peder wy noti
 Ny byt da gan duw y ditoli
 Ny bo ditawl Nest nef boed eiti

AWDYL

A GANT EINYAWN M. GWALCHMEI Y LLN.
 M. IORUERTH.

YSSYM ut aryfrut kystut kedeyrn
 Estygyad kywlad kyflawn deyrn
 Esgor difreidyad mad mychdeyrn
 Ysgar ysgenetyl gychwetyl gychwyrn
 Ysgwyd drud esgud esgyrn eliphant

Ys gnawd yn yrdant ar y erdyrn
 Llywelyn llew glwys loegrwys lugyrn
 Llary gryc ieitheuyc llosc y theuyn
 Twrwf torredwynt mawr mis chwef rawr
 chwyrn

Tud ammwyn terrwyn tir eurdeyrn

¹ Neu, vndynt.

A llafnawr dyrawr diruawr y dyn
 Arwynawl gwrawl nyd gwr anchwyrn
 Nyd emyth nyd llyth yn llwyth heyrn
 Nyd ef yn ardwy adwy edeyrn
 Cochwet calanet kelern yg kynnhor
 Kyueissor echdor aerdor eurdyn
 Eiryf drablut angut angert dinbyrn
 Arbennic bennaeth mab maeth metgyrn

AWDYL

A GANT EINYAWN VAB GWALCHMEI Y DUW.

Duw dewin gwertheuin gwyrtheu
 Dywallaw atan rann oth radeu
 Dynyaton defnytyeist yth oteu
 Dynyawl dyn donyawc wyf uinnheu
 Dawn yssym yn yawn yn dyn ethrylith

A thrylwyn bwylladeu

Dyn wyf glan affan offerenneu

Duw douyt rec ouyt reithleu

Dryc uab wyf yd rwyf rym goreu

Bytwn da bytwn diamheu

Kyn mablan wythran weithreden

Kyd bwyf drwc byt drugar ditheu

Herwyf da greuyt dagreu dadolweh

Dydelwynt yn hydyr hyd vvg grutyau

Kan oruod kymmod om kamweteu

Kyn bwyf rawd bedrawd ym plith beteu

Kyn duod chwerw gyfnod chwetleu

Kyn aduant puchyant pechodeu

Duw am gad caryad y mywn caereu nef

Duw a glyw uy llef ymluc urydeu

Duw am gwnel gochel frawt oeruel freu

Ffrwd vfern astrus frawtus frydeu

Duwam gwnel om gweith goleith gweliu

Duw am gwnel gogleid selwyd sulyeu

Duw am difero om dafareu

Duw dwe ui atad y mawrdad meu

Duw nym kerytych om keryteu

Dyt y keryter y careteu

Diwet ny byt yt na dechreu ny bu

Ny bwyf trist yth datleu

Boed ef y talwyf hael rwyf rieu

Ar lann eurdonen yr y donyeu

Can gur a dolur ar dal glinyeu

Can gymryd penyd penn elineu

Ym muchet gorwac yr geiryeu masswet

A doeth eithyr messur ar vvg geneu

Porthleist yr pumoes gloses glas uereu

Pym weli keli keluotodeu

Porthwyfy boen edryt mynyt mynnheu

Parthred a myned myn yth gogleu

Penn cred vu weled dy welieu

Pan yth archyllwyd oth arholleu

Can borth egylyon gwrylyon goleu

Nyd perthyn yth tad mad vy madeu

Can pereist douyt dyt yn veu
 Nam gad y gythreuil yr dy gethren
 Dy groc croes wytin vrenhin vreinhyeu
 Difyrth chwechoes byd rac pyd poeneu
 Ymerawdyr greawdyr oth greu bu
 gwaedlyd

Godlawd ny bytaf oth gyureitheu
 Gwyn eu hyd vyneich vywn eglwysseu
 Eglwysgar hygar hygadw glosesseu
 Diwetyn werin wiryon gathleu
 Dynyaton dynyon diamheu¹

Gwae ef ae peris perygyl vradeu²

Pan wanpwyd yessy yny asseu

Gwedy doeth ef yr dioteu

Duc anreith vfern yny affleu

Ae wedy hynny hynn a oreu

Gwir y pregethir y pregetheu

Gweled yn myned mynwawl detfeu

Gwyl gyuarchauael na chof amheu

Goresgynnws mab duw difyeu nef vchod

Gormot yw byelod o bechodeu

Yn vrten reen yn rann deheu

Yn wrawl kedawl kyda seinhyeu

Boed ef yn diben boed yn dibleu

Heli yn enlli hyd yn healleu

Gwedy dywedwyd gan anwyd geu

A gwedy heuyd gwyl gortereu

Gwedy kyssynhyaw kydyaw kadeu

Gwedy dwyn goruynt with y goreu

Gwedy gwydeu garu llu a lleu

A lliaws achaws vcheneidieu

Gwedy cardu rwy gwedy certeu byd

Gwedy gwyl plegyd y plygeinyeu

Gwedy am daeru barnu brodyeu

Gwedy gwyth³ omet senet swyneu

Gwedy gwasanaeth y pennaethen

Gwedy kygauawc keigyeu y dyndid

Gwedy llid ymlid yn ymlateu

Gorpywf y gan duw vry gwedy gwedyeu

Goruod gorffowys baradwys beu

Myn na byt dyn na hyn na yeu

Men nas trawt trallawd trallwybyr eiss-
 yeu

Archaf arch y duw ar doreu nef

Na dotto pedyr gloeu

Ym llutyas ym adas yr meu

Ym tref tad ym caryad kereu

Mihagel am del ym dwyn adneu

Mal y duc kwyuyen llen a llyureu

Mal dyuod Eluod eluyt geleu

Mal creuyt hywyt kynnyt keneu

Meir a Seinsilin Marthin Mattheu

Marcus a lucas yonas eneu

Ar duw uy eneid kyureid kyureu

Eiryolwch seuwch yn ych swyteu [heu

Medyr uy eiryawl Bawl pan del ym ag-

¹ Diamreu.—Il. C. ² Angeu.—Il. C.

³ Neu, gwynet.

Hael meidryawl nym dehawl om vn di-
Mi kyn bwyf araf nym bo areu [heu
Mywn creuyt a fyt a fawd raden
Mynnid ymeiryawl gretuawl grateu
Men yd uet duw doeth yth gyuoethen
Myned ym gwared gwar vetylyeu
Molawd yr drindawd mal gwetieu
Menhid ym gyrruiyeint mwyntant
creiryu Duw

A dionryd arueu

Aruod perfeith gweith goreu

Kyn gorwet y met poed meu

AWDYL

A GANT EINYAWN VAB GWALCHMEI Y DUW.

PERYF nef pura uyg keudawd
Par ym duw parablu o honawd
Parabyl gwir pan dreithir draethawd
Per uegys pur velys volawd
Perygyl yw y dyn y diwynawd
Pan uo yg caret buchet bechawd
Pan del rac yessy tri llu trallawd
Pawb a daw ataw pobyl uraw yr vrawd
Pobyl byd hyfryd eu difrawd a wneir

Ar ny wnel y gardawd

Ediueiryawe da duw ae kymerawd
A dynyon gwiryon yn eu gwyrdawd
Gwerin diwerin ny dyorgrawd
Gwae ef arglwyd nef ny uo parawd
Nyd oes darogan dyn truan trawd
Or gwr an goreu mateu metdawd
Cretti y daw rac llaw yn llwrw anfadw
Vn dyt a douyt ynni ae dywawd
Y cosbir enwir y cosbawd aer gyd

Ar genedyl uedysyrawd

Ac eissyoes kyn gloes glasuet tywawd
Penydywn gwetwn yn ynn gwetdawd
Crist eli keli can uveltawd¹

Na chysbytwn uod heb ysbytawd
Gwennwlad nef yn aduwyndawd
Gwypm edryt douyt denawd y raden

Ny rydraeth nep tavawd

Ragorwn greuyt a fyt a fawd
Rac aghen lledrad brad bredychawd
Gwetiwn gwylwn bytwn barawd
Parth ar gwr arwr an ry varawd
Pan doeth yessu vry oe vrenhindawd
Yt oet pym hoes byd yn gyd gaethnawd
Yg gauael yg gwael yg gwaelawd uffern

Yn affleu oerwern yn erdygnawd
Ardunedic duw ardelw o honawd
A wnaef arglwyd naf nerth pob kiwdawd
Cadwn vrent deweint canys deuawd
Duw ner ny gymer gam esgussawd
Na chysgwn canwn canon arawd

¹ Neu, ufullawd.

Can nyd o gygsu y daw gwasgawd
Ar daw adef y nef uy llef llwyprawd
Yny edrinaw ury rac y drindawd
Y erchi ym ri rwyf vawrawd gwerthuawr
Gwrthuyn uy eneid pan ol om knawd
Boed ef y bytwyf gwedy bedrawd
Kyd ar vnduw mawr yn y vndawd

AWDYL

A GANT EINYAWN. M. GWALCHMEI Y DUW.

ADEF nef neirthiad oth rad boed rwyd
Erglyw om gweti keli kulwyd
Argledyr o honaf naf nawt hywyd
Argleidryad meidryad medyr om awyt
Ar eu pechoden puchswn arwyd crog

Ym dwyn croes yr crist ar uy ysgwyd
Aghen yr eneid aureid aurwyd
A daw am buchyaw ambechrwyd
Bychod gougyed trwyted tramgwyd
Buchtet anvedret o ynvydrwyd
Beich o bechoden nyd bychodrwyd
Bychdid¹ dall aghall aghyuarwyd
Kyn glassu vvg gwet kyn glasuet gwyd
Glessin deyerin werin wogwyd
Kyn dyuod kyunod ny kyfnerthrwyd
Kennadeu aghen yn gyuarwyd
Kyn boed ym oerglat boed ym arglwyd
Ry dalwyf yawn yn radlawn rwyd
Kan edivarwel kyfrwyd ym yessu

Wedy kymynnv ym kymhenrwyd
Kyn del ar grutyen dagreu dygwyd
Kyn gwerydre lann nyd gwaradwyd
Edwyn uyt treul dyn trugeinmlwyd
Aduyt hoetyl hitlaw rac llaw ny llwyd
Aduwyn² pob gorllwyn pan dy orllwyd
Aduwyn arall pall pwyllaw eilwyd
Aduwyn met a gwlet gwledic hylwyd
Aduwyn haf hirwyn kein llwyn canllwyd
Aduwyn march penhill ebrill ebrwyd
Aduwyn ym gware gwaew ac arwyd
Aduwyn uyt ysgwyd ar deur ysgwyd
Aduwyn huysgrw gwr a gorwyd
Aduwyn gwrw terwyn taer gyuanrwyd
Cad—pan uyt kedeyrn yn ymorthwyd
Aduwynach kynach kennyf boed rwyd
Keinuoli keli kalonnogrwyd

MARWNAD FADAWG AP GRUFFUDD MAELOR.

EINION WANN AI CANT.

NEUD rhaid am Fadawg trengi ciwdodoedd
Gwalch cadoedd cadrfaleh ri

¹ Bychydig.—LL. C.

² Addwyn.—LL. C.

Neud trai calon donn dug fi
 Ac neud trwydoll oi golli
 O golli Madawg edgyllaeth cofion
 Gwyw calon gan hiraeth
 Gwawr llawr llwyddedig bennaeth
 Gwae ei fro ai frodyr maeth
 Maeth Madawg mynawg mynudurwydd
 wyrth lyw
 Ac wrth lew ymorchwydd
 Arf tarf terfyn ehangrwydd
 Aerwr oreu pei canmlwydd
 Canmlwydd ydd oedd raid ruddelwch i
 fod

I fad gynnal heddweh
 Gwaleh brynn brenin ynialwch
 Gwael nad byw byd neud amdrweh
 Trwch yw'r gwr arwr ardwyad gwerin
 A goreu o fab tad
 Ef oedd aerllew arllwybr cad
 Ef oedd arlleng pynthengwlad
 Gwladoedd ni debyg glud oeddlw¹
 Ymmyd—Madawg oedd cyn heddiw
 Esgor oi dud nad ydiw
 Ysgor gadw ysgwyd fradw friw
 Briw galch ei rodawg o ryw tymhestyl
 cad

Cynnoer wely diddestl
 Gwr a wnair fal gwair fab gwestl
 Gwyr wawr yn llawr llynn Egwestl
 Diwestl² ei ysgor yscwynais nad byw
 Hael or rhwy rygollais
 Blaidd blaengar blawdd trydar trais
 Trei hoeddyl ei hoed yr borthais
 Porthais alar trwm tramawr odrig gwyth
 Am wawr llwyth a lleithig
 Am eryr gwyr gwaith fuddig
 Am ior aerddor urddedig
 Arddas teyrnas teyrn arirudd cad
 Tringyrehiad tra fu fudd
 Trymfryd byd bod yn achludd
 Traws maws Madawg mab Gruffudd
 Am fab Gruffudd lary lawch ynaid i'm
 ken

Nid mau wen wedd honnaid
 I bob rhwyf rhwysg orddyfnaid
 Diwedd nod rhuddfedd neud rhaid

EINGION WANN I FADAWG AP GRUFFUDD.

SEF yw teyrnllw teyrnllaw Fadawg
 Par enwawg pair anaw
 Teyrnedd teyrn ganllaw
 Teyrnas addas iddaw
 Iddaw lu ganllaw geinllw hyfag cyrdd
¹Neu, edliw. ²Neu, Diddestl.

Cerddorion ofynag
 Rhwyf ner by archer bynnag
 Nid rhyw i'm ner rhoddi nag
 Dinag Loegr arac eryres amwyn
 Bardd gyflwyn beirdd gyfes
 Dyn a'i mawl llwyr ganmawl lles
 Dawn i'm rhwyf Duw ai rhoddes
 Rhoddes Duw ym llyw y llafn waedlif
 A'i ysgyr—ysgyrion yngnif
 Rhwyd Brynaieb branes wrthgrif
 Rhad o'i geunniad y gennyf
 Ynghynnif Madawg anghynnwys ei dorf
 Ai daerfar ar Loegrwys
 Rhwydd y ceidw cad am ddiwys
 Rhwydd glyw tra fo byw Bowys
 Powys nen perchen parch woddef espyd
 Ys bo Duw gydag ef
 Rhwym cad yn cadw ei addef
 Rhwyf byd ys hyfryd os ef

MARWNAD Y LEWELYN AB IORUERTH.

EINIYAWN WANN AE CANT.

Mawr dilyw detyw am dirion vrtyn
 Llywelyn llyw dragon
 Gosgymon gywth drwyth drudyon
 Gorparth pybyl pobyl dynyadon

Dynyadon deon dily am y dwyn
 Dolor kwyn ae kyffry
 Gwr gwrnt blant hydry uolyant hy
 Gwyr vraw gwir vrenhin kymry

Kymry wawr warant yr werin nyd hawt
 Nid heddwch tragoillin
 Aer uyrnt aryf kyrt kettennin
 Aruoll brwyngoll breenhin

Brenin tir rywir ryuet yt etiw
 Nad eitlaw uo wynet
 Namyn sarn drumein vein vet
 Namyn seith drudueith droeduet

Ny met llywelyn llyw mawrgoeth wynet
 Adrysset dreis anoeth
 Mab duw ae duc yw gyuoeth
 Mab mam meir dinam mawr doeth

Doethon lleygyon lluduryd oes anawt
 Ys einym oll y gyd
 Treis duw dwyn hael o an byd
 Ac wedy treis duw tristyd

Tristyd am ergyd mawrgerth na bu hyn
 Llywelyn llyw arberth

Mab diuei difefyl y north
Mab diwan eiryau iorwerth

Ioruertth essillyd aruogyon y hil
Hael gynnil gynreinyon
Gwae ni wynet orchordon
Gweled llawr ar llyw mawr mon

Monwyssyon maon mawr kynnetyf awch
llyw
Awch llywyawdyr rac annetyf
Modur vur parhaus ddetyf
— heid mur greid gretyf

Gretuawl lywelyn grym g—r ber toryf
Teruynwyd y amser
Ysgrud uud dreic feleic fer
Ysgwn ysgwyd rwyd racter

Racter y niuer naf lledneis y hil
Hael urenhin kemeis
Gwaew dur yn yt treul — is
Gwan — gwyl ual y gweleis

Gweleis yn lawen lyw meith y deruyn
Gan lywelyn ganweith
———— kanhymdeith
Ae lu o led y anreith

Anreithwyd mab duw dewin holl wybod
Llwybyr ehang y myddin
Am eryr gwyr goreuwin
Canllaw branhes trachwres trin

Trinhei on gwron goruawr vur drallawt
O drilliw ysgwydauwr
Pan gwyddawd cad vlawd vleidgawr
Pan golles gwyr mon gwr mawr
Mawr dilyw detyw &c.

EINYAWN WANN AE CANT Y LYWELYN AP IORUERTH.

LLYWELYN gelyn golofyn plymawyt
Lew—ar les beird e magwyt
Roi e wann yw e annwyd
A rac pob cadarn catwyt

Cadw dduw lywelyn lyw ongyr aelaw
E alon nwy hesgyr
Cedyrn llu cadarnllaw gwyr
Cadarnloes eiryoecs eryr

Eryr mawr dewrwyd mae y delw y gall-
Na byddwn a dy helw [wn
Hard e vard vod yth arddelw
Hawd yr byt gennyt gynnwlw

Hawd kynnwlw uy rwyf rwyd ouec
Mordaf—rwyse mawrdon wrth garrec
Gweilch beilch balchdawn rwydlawn rec
Gwalch gwreid teyrneid tec

Tec goryw uy llyw llauyn greulawn
ualch gwr
Ar y gar ae estrawn
Peryf hael o lin meruynyaw
Prud yny ddeurud y ddawn

Yth dawn gyrc h gynnrych gynnedyf
Emreis wrd
O orddwy franc a seis
Llyw glyw glewdrut yth weleis
Lloegyrr goelkerth llwybyr draferth dreis

Treissyaw a oruc tros deruyn ual gwr
Ar y gar ae elyn¹
Llawch kerd mawr angerd meruyn
Llyw kat leidyat lywelyn
Llywelyn gelyn golofyn, &c.

LLYMA DADOLWCH

A GANT EINNIAWN WANN Y DAUDD VAP
LLYWELYN.

BRENNIN kywrenhin kywir yny dyt
Hael dauyt hawl i tir
Bolehlauyn lut am dut am tir
Beilch ae geilw balch y gelwir

Ry gelwir ar tir ar teiror prydein
Gwr vrtein gwrhyd por
Yn hawl chwyrn deyrn tut ior
Yn hael ehelaeth gyghor

Kyghor a rotaf y rwyf mon llawryt
Hael dauyt hil doethon
Bid lary bid lawch kertoryon
Bid lew a bid lyw dragon

Dragon vt dremrut dreic emreis val
Prif gynnyd keuyn yr eis [prut
O neirhyad ner nenn lledneis
Ac o nerthoet kadoet keis

Na cheis vy ystwg om estygyt vr
Yn wiryon ym plygyt
Na chassa vi vawr dauyt
Ny chassa mab duw dedwyd

Dedwyd rwyf aerglwyf eurglet arderch-
awc
Archaf yt yth laryet
Breinyawl hawl hylwyd orsset
Breenhin trin trugaret
¹ Neu, ef goreu o vab dyn.

Trugarawc dauyt tricyawt om mawr-
dawn

Uy mardeir om tauawd
Cadeu dor cor kymhendawd
Cedawl kadw vi yth gysgawd

O gysgawd dauawd da yr awr y med-
reis

Ymadrawt a duw mawr
Diwen dy uar lachar lawr
Diuenyl vt prut priodawr

Priodawr pryduawr prydein adlam gwr

Wyt goreu o uab mam
Na char a mi meith gytkam
Ac na chred guhuted gam

Nyd cam canmawl hawl hwyl gynnyd
eirchyad

Y erchi kerennhyt
Tormennawc deifnyawc dauyt
Teu glod om dyuod ym dyt

Y dyt rwyd arglwyd argledyr gorllin
llu

Y llochir pob edein
Kedawl budugawl bytin
Kadyr ryd kadw yth uryd urenhin
Brenhin kywrenhin &c.

AWDYL Y RUFFUT M. LLYWELYN.

E. WAN AE CANT.

KET del y ruffud vud gynnan o dda
A ddyglut mor y lan
Peunoeth doeth dethol gynran
Peunydy y ryd ac y ran

Ym ran llit ogyruan llawer a archaf
A gaffaf ym naf ner
Dyn kymhen wyf ae kymher
Den kymeint rif seithrif ser

A dan ser ny byd ac ny bu vn well
Vawr glot bell diballv
Oes ellwng bud rud rannu
Eissillyd wrth y ssyllv

Syller e hyder hydyr raen y ongyr
Vn angert a serlymaen
A braw gwayw gwisc haearngaen
A dreid val bleid yn y blaen

Blainyat gat hwylgat haelonaeth a geidw
Heb gytuot bygylaeth

Ardwy llu llaw ehelaeth
Eurdeyrn medgyrn ae maeth

Ny maeth bygylaeth bu gelyn y freinc
Boet frawdus y deruyn
O haelon haelaf mab dyn
Hawl llu haeluab llywelyn

Mab llywelyn hael hawl gyua eirchyeit
Erchiwyn greit grym tyrrua
Wyt rwyf cat cetwyr ddiua
Wyt rodyat rudeur afya

A gaffo fy llyw llaw fodyawc o vud
Ef a uyd gwasgarawc
Ar lles beird bwrdd digudyawc
Ar llet byt boet hirhoedlawc

Hirhoedlawc vor gwas gwisc eurduddet
Hard—gnawt yw vard ouyget
Ny lleueir geir gorchalet
Ac ny llud cat wossud ket
Ket del y ruffud &c.

ENGLYNION

A GANT GWGAWN BRYDYDD I LYWELYN
FAB IORWERTH.

RHUTHR a ddug fy llyw llew diarswyd
Traws—tros Gynary y clywyd
Fal rhuthr ereyr aur ysgwyd
Cynon fab Cul fanawyd [glod
Rhuthr a ddug fy llyw aeth tra llyr ei
Ei glybod bu myfyr
Rhuthr gwydd glyw gwythlawn ongyr
Llyna ruthr aruthr eryr
Rhuthr a ddug fy naf nawell yw or gwyr
Nor goreu or dilyw
Rhuthr cadarn cedeirn ddistryw
Cad gyfamrudd lledrudd llyw
Rhuthr a ddug nid ffug er ffossawd fy
Llangollen ddiwarnawd [ll yw
Rhuthr didange aerdrange aerdrawd
Arf glyw a glywir hyd frawd
Rhuthr a ddug nid ffug ffwyd ddylyn
Bryneich—braw uddudd a ddychryn
Angau goleu pob gelyn
Angad leiddiad Lywelyn

AWDL FARWNAD IORWERTH FAB OWAIN.

SEISSYLL BRYFFWRCH AI CANT.

CHWEDL am daw dolur ei gofain
Chweddl dirfawr dirfarch gyfrwynein

Chwedd! rhyhir rhyhydr ei ysgain
 Chwedd! agarw marw mawrfab Owain
 O newydd yn neheu a dwyrain
 Yn ormodd yn armes Prydain
 Llaw-wag cyrdd gwedi car dilain
 Llawer cof canthudd a ddichwain
 Ar ol erbylu cyrdd nid coelfain ei ddwyn
 Oddyma hyd Rufain
 Canys marw Ior cor cywrain
 Chwedd! mwyfwy garw dramwy drumain
 I Faig ni bu ddadwyrain
 Bychan hudd ei fedydd a fain
 Oer gywasg gywisg pridd a main
 Llan dutchyd¹ am glod orwyrain
 Rhwyfiadur dygenrad digain
 Rhwyf Arfon Iorwerth fab Ewain

MARWNAD OWEIN GWYNEDD.

SEISSYLL BRYFFWRCH AI CANT.

Duw gennyf Duw peryf perffiaith
 Duw dofydd Duw parchrydd parchraith
 Duw gwerthfawr gwerthefin gwniaith
 Duw drindawd bwyf priawd prifaith
 I edmyg dinag dinas mawrfaith clod
 Cleddyfrudd yn anrhaith
 Cerdd farwnad i'm rhwyf om rhwylwaith
 Cwbl ddigable barable ber araith
 Mur gwyndyd mad gwynfyd gwyniaith
 Mab Gruffudd ced fawrfrudd fawrfaith
 Gwae eirchiaid erchi gossymddaith
 Gwae feirdd byd a bedydd oi laith
 Am borthloedd miloedd mil canwaith
 Am borthi galar nwy golaith
 Gwedi Owein mon mor ddiobaith cyrdd
 Cerddorion mor ynt gaith
 Twr dygyn diganwn oi angrhaith
 Tranc or ddraig ar ddragon oddaith
 Gwedi bod fy naf yn nef ym mhressent
 Nid oes prysur afaith
 Gwyr Prydain ym mhryder hirfaith
 Eu gweled nend gwala diffaith
 Neum gorchudd gorchoddion
 Neud gormail gormodd o ymdaith
 Neud afriwydd neud efrydd gobaith
 Neud Cymru cymriw ei chyfaith
 Cymreith gar llachar lluchryfig Arthur
 Gosgordd dor am gor am gynnig
 Gwasgarei gweisgfeirch mai mawrchig
 Ced hyrwydd friwlwydd frwyn dyfig
 Colofn clwyf nid oedd clod fentfig
 Rhac traeth caer yn aer yn arfod gweilgi
 Cil gwri cil wellig

¹ Neu, dutchyd.

Bu y gwyr cyleh llyr yn llewig
 Gan ei lladd or llew gosgeiddig
 Rhif trychan celain o drychion camawn
 Oedd cymmaint un mestig
 Bar anwar wanan wenwynig
 Bu estrawn i ystrad Meurig
 Gwae werin Addaf addoed mab Gruffudd
 Geleurudd galar dig
 Dwyn Owain fwy coelfain ceinmig
 Dygant graig aerddraig ar ddrussig
 Oedd casnar post trydar treisblyg
 Oedd castell hiriell bwyf wellig
 Oedd meidrawl meddwl oedd myddig
 I wan—I warad ei ddiffig
 Oedd rwyf eli feirdd heirdd hirdrig
 Oedd rebydd coel rydd celennig
 Oedd ewyn trange pob tra a diffig
 Oedd colofn yn ofn an dyfnig
 Oedd terfyn cardd oedd car ddeuddyblig
 Oedd calon calan Nadolig

CAN I'R ARGLWYDD RYS.

SEISSYLL BRYFFWRCH AI CANT.

Duw rym roddwy
 Rheiddun arlwy erlid cyngor
 Rhodd fodd fedru
 Rhif brif brydu bryddest ragor
 Rhwych wych wenwawd
 Rheg deg draethawd a draethitor
 Rhod glod gleudaer
 Ym mhedeiraer ym mhedeiror
 Rhudd brudd breon
 Rhos dros drychon alon elor
 Rhygn dygn disgyn
 Rhwysg wrysg wrysgryn wosgryn wos-
 gor
 Rhys wrys wrysiad
 Rhyw lyw lychiad gad gywangor
 Graid haid hygar
 Grym lym lachar gwrddfar gynor
 Clod gyfragod
 Corf gyfarfod rhod glod gludaw
 Cardd gyfarwar
 Car gyfarbar gyferbyniaw
 Gwanai drwy wrys
 Gwanai drwy frys Rys rwyf anaw
 Gwanai drwy gorf
 Ynghyfaerdorf ynghyfaerdaw
 Gwenydd gwrthlawr
 Gwenydd aessawr osswydd gwyddaw
 Gwân yn aer rain
 Gwyr yn aergrain yn ergrydiaw
 Gweilch yn aergrwydr
 Gweilch yn aerfrwydr gweilch yn aer-
 fraw

Coelcwydd celain
 Coelfain i frain ni faith adaw
 Yn llawn llunwerth
 Yn lle coelferth Lloegr ddyludaw
 A glyw tra glyw
 A llyw tra llyw trillu rhagddaw
 A thref tra thref
 A llef tra llef trallan llywiaw
 A barf ar farf
 Ac einkl ar darf godwrf giliaw
 A llyry tra llyry
 A llwrw tra llwrw aerfwrw urthiaw
 A llafn tra llafn
 A llid tra llid tremid treiddiaw
 A gwr tra gwr
 A thwr tra thwr yn trachwynaw
 A gwyth tra gwyth
 A gwaith tra gwaith daith derfyniaw
 Rhyn wyn wenwyn
 Rhad tad terwyn torf ymandaw
 Rhod fod falchrydd
 Rhad fad fedydd—heidydd heidiaw
 Rhys rhos gyffro
 Rhag pyrth Penfro yn pebylliaw
 Ni lelais neb
 Amgylch moreb mor anhuniawg
 Na thwyll na thrais
 Rhag rhwyf Kemeis camp ardderchawg
 Cawsant warthrudd
 Gan fab Gruffudd prudd prifaerawg
 Rhag twr Gwallter
 Blaidd traidd trymder tra niferawg
 Rhac pumieirl taer
 Oedd ef yn caer yn gadfarchawg
 Un iarll Cernyw
 Rhac ein aerllyw eurlaw roddawg
 Ail iarll Brysteu
 Rhac post cadeu oedd cadwynawg
 Trydydd iarll gwent
 Trydydd torment torf gymrwynawg
 Pedwerydd dig
 Oedd iarll padrig rhac pedryddawg
 Pumed iarll Clar
 Rhag gwalch gwanar oedd gwareddawg
 Lliwgoch tref Ual
 Llud brid brenial braid wasgarawg
 Llan Ystyphan
 Llyry byry boethfan llwrw bwrw beith-
 iawg
 Teulu ryn rys
 Teulu taer wrys llys lliosawg
 Teulu talfriw
 Aessawr flamlw rhiw rhuddfoawg
 Gweli gwyar
 Gwely dayar gwar gorweiddiawg
 Gwerin aerlyw
 Gwaith gyfeilyw gwaith gyweliawg
 Gwen wlad Ewain
 A bro brydain a Brycheiniawg

AWDL Y RUFFUT MAELOR. M. MADAWC.

LLYGAD GWR AE CANT.

Y SYT yn argluyt eurglet ganllau
 Yssaut y gynnelu ardelu vrthau
 Ys da y gampeu heb guympau yn afyr-
 Ysyaun difygul oe ugythyau [dul
 Grymus vthyr yn ruthyr yn anreithiau
 Gredidyr ddiletyr ddilesc urth gymrau
 Gruffut eur dilut duyiau egorod
 Guaur maelaur drefred ged gyfluytau
 Goreu kyrechlam ym kyrechu attau
 Kanyd hart y uart uod y urthau
 Guraul yu y haul yn huylau y gryd
 Gur hyfryd yr bvd bod y danau
 Nyd auanyl y vut heb orchutyau
 Nyd etin heb da dyn y urthau
 Nyd anheirt yn ueirt uyrtoet uallau
 Nyd annaud tafaud diuyd itau
 Araf toruoet teruyn achubau
 Aruyt coeluein brein bryneich dreissyau
 Ar oleu ys mev myuyryau y gert
 Arureit angert ongyr uriuau
 Ruyf kyuir ker tir Tyssilyau
 Ruythaus deus diofyn raeddau
 Ruyse aerlleu tryleu yn treulyau arueu
 A guyr dros uyleheu yn ualch arnau
 Ruyll carrec oua cauas yndau
 Raud saesson lladron yn eu lludnau
 Ys dir oe uareu ddifuryau pob tur
 Ys anant i ur y arueityau
 Drud a glud guladoet ymandau
 Doeth a choeth kyuoeth kyfunau
 Duys aerguys pouys poed eityau
 Detfeu teg tygu oe eurliau
 Dinam ddreig dragon eitunau
 Diryad cad kedeirn ordduyau
 Daun yssyt yn seuyll ganthau
 Duu o nef a uo nerth itau

LLYGAD GWR AE CANT

Y LYWELYN M. GRUFFUT. M. MA. AP GR.
MAELOR.

HANBYCH well o bell bwyll ardderchawc
 O duw yn gyntaf naf niuerawc
 Heneuyt dedwynt odidawc dy bar
 Anescor dy uar uur tormenawc
 Ys byt yt arglwyf rwyf rutuoawc
 Llywelyn lluyt ueirch arnawc
 A chlod a goruod am geiryawc ddyffrynt
 Gwrawl hawl hwysgynt hynt lirlid-
 yawc
 A rechdyr ae wyr bynt warelawc
 Yt ddreic y weun wayw kyndynnyawc

Ar drewen yn boeth genhyd beithyawc
rwyf

Ac ar elsmwr glwyf glud uygedawc
Rugyl eryr ongyr angert vreinyawc
Rac ulaen cad cadarn dywyssawc
Ragod gynhossod kyhoetawc colofyn

Ef a dyf gorofyn hyd gaer efrawc
Mab gruffut gleifrut glod wasgarawc
Mawrddrud afael hael o hil madawc
Mawr beir kyghyweir kynuarchawc yg-
had

Mawretus dy wlad rad redegawc
A mi mal athro ethrylithawc
Myfyr yw ynof cof cadeiryawc
Prydaf yn ddynaf ytt ddeifnyawc powys
Pryduerth dy gynnwys gennhyf nerth-
Ys keffych ys kyffuryf enwawc [awc
Wrth dy uot nod yn gyuoethawc
Ac yn y gorffen gorffawc anrydet
Trugaret gan duw trugarawc

LLYMA DEIRAWDL

A GANT LLYGAT GWR Y RUFFUT UAB
MADAWC.

I.

HANBYCH well ruffut ueirt uut uydked
Hael cloduawr eurwawr arwymp gerted
Hyneuyt powys peues uyged hir

Perchen gwir a thir a theyrnged
Post prydein vrtein wrt gyhussed
Pennnyadur llafyndur llaw egored
Pendeuic gwledic gwlad amgyfred naf

Kawssam ny ut pennaf pan yth aned
Pan uei urwydyr eurgwydyr aergun
dyged

Yrhod ath alon pan yth holed
A thitheu yn gwyhaw pan goched dy
par

Ny chaei dy esgar escor lluted
Kiliaw ny uynny yr nep caled
Colofyn cad cadarnuleit lliwed
Kellennic frwythlic frwythlawn gored
Kyrt—kertoryon eiduned
Ti goreu rieu rut wise ar lled
O gywan amws ar y ganued
Ti ureiscaf mab dyn o dir cred a wn

Ym prifgyrch pryffwn praff dylyed
Gnawd yt dreic dragon ymddired
Grym ysgwn ysgwyd wyarled
Dyuod a goruod a gwarded ath doryf

Ath deruyn yn lledled
Gnawd yth lys lysseit gynnired
Gorulycheu gan valch gyfyued
A metgryn teyrn tee haelged yn llawn
A lliaws galdh doed
Llwyry y gwyr gwrawl dy weithred

Dy nod yn arglwyd eurglawr treured
Y nep ath welo wrth weled dy dawn
Y gan duw gogoned

II.

Gogonyant frwythyant fraethlew gwaew-
rut

Gogyflawn o dawn yw dy deurut
Gorwymp heirt dy ueirt dy uut neud
adwen

Nad ydyw y dan gut
Gorawenus dreic ar dragon prut
Gwreitrys emreis dros dreis drablut
Gwrawl hael kedawl cad lofrut ar-
glwyd

Vn eurglod wyd a nut
Eryr teyrnet teyrneit vt
Ar fyrt kyrt kertoryon duhut
Aer yrdang kyfrang kyfrannut
Gwryaf gorofyn lloegyr ae chythrut
Aryf toruoet teruyn heb warthrut
Aruthyr goeluein brein bryneich gystut
O vertun gwawr gwychuawr dy gochrut
uylchlafyn

Dy ualchlys nyd ymgut
Anwer lyw luoet dryrbut
Enwawc wyr madawc uap maredut
O honawd henyw dadannut
O honaf hanpych well ruffut

III.

Dewissaf arglwyd didramgwyd dro
Dywyssawc breinyawc brynn a thyno
Da gwyr dewissaw ae dewisso ef

Gwr a gynneil nef ae nerthao
Grym erdrym aerdreic yn deffro
Gretuawl hawl hwyf gynnyt pabo
Gruffut ged ddilut a dalyo powys

Gwrtuar a gynnwys vrowys vranvro
Gornolet y uyr kyrt ae kyrho
Goruynt chwetyl kenetyl ae canlyno
Gwr a obryn faw heb fo vn troeduet
Nyd mawr oe drosset neb ny dreissyo
Rwysc goteith pan lwyrweith losco
Rwyf diuefyl douyt ae gatto
Ry byt urtedic a vrto uy ner

Ny chymer hyder ae adawo
Bolchlafyn lud am dud a derllyto
Balch eryr dewrwyd doryf anosco
Beilch yw y gadweilch gadarnnglo mael-
awr

Breisclym orwytaur rotyon ymo
Cloduoraf fy naf naws a gryno
Ny byt angloduan y bann y bo
Gwiw yw clod hynod a honno tauawd

Yr aerllew parawd ae dirpero
Diffisc wise wascawdueirt ymdro
Detueu hael wrth pawb ae holo
Dilesc eurgwydyr brwydyr bryd ar
gyffro cad

Dioual wlad a wledychu
 Dinac loegyr a rac wrawl flando
 Dewrwalch teyrneit urenhineit uro
 Donnyawc yw uy llyw llafyngoch gymro
 Ny dwe duw y dawn a roto

LLEMMMA BYMHAWDL

A GANT LLYGAD GWR Y LTYWELYN VAB
 GRUFFUD.¹

I.

KYUARCHAF y dduw dawn oruolet
 Kynnechreu donyeu dinam vawret
 Kynytu canu canyd ryved dreth
 O draethawd gyuanuet
 Y uoli uy ri rwyf arllechwet
 Rutuoawc vreinyawc o urenhinet
 Ryuyg ut kessar treisuar trosset
 Ruthyrlym grym gruffut etiuet
 Rwyse urwyse ureise o ureint a dewret
 Rut bareu o beri cochwet
 Ryw itaw diryaw ereill diret
 Rwyrt galon golofyn teyrnet
 Nyd wyf wr gwaclaw wrth y goelet
 O arglwyrt gwladlwyrt glod edrysset
 Nyd newidaf naf vn awruet a nep
 Aneprwyrt dagneuet
 Llyw yssy ym ys amyl anrydet
 Lloegyr diua o diuefyl uonhet
 Llywelyn gelyn galon dachwet
 Llary wledic gwynuydic gwynet
 Llofrut brwydyr brydein gywrysset
 Llawhir ualch gwreituallch gorsset
 Llwry hylwyt hael arglwyrt eurglet
 Llew kemeis llym dreis drachywet
 Lle bo cad uragad uriwgoch rysset
 Llwyrt orborth hyborth hep gymwet
 Gnaws mawr draws am ardal dyhet
 Gnawd itaw treityaw trwyddi bernet
 Am y wir byt dir or diwet
 Amgylch dyganwy mwyfwy y met
 A chilyaw racddaw a chalanet creu
 Ac o duch gwatneu gwaed ar darwet
 Dreic aruon aruod wythlonet
 Dragon diheueirch heirtveirch hartet
 Ny cheif seis y dreis y droeduet oe vro
 Nys oes o gymro y gymrodet

II.

Kymrodet uy llyw lluoet beri
 Nyd oes rwyf eryoes aer dyuysgi
 Kymro yw haehryw o hil Beli hir
 Yn herwyt y broui
 Eurunt ny olut olud roti

¹I Llywelyn ab Iorwerth, medd Ll. P. P.

Aeruleit arwreit o eryri
 Eryr ar geinwyr gamwri dinam
 Neud einym y uoli
 Eurgoryf toryf tyryoet o loski
 Argae gryd greidyawl wrhydri
 Arwr bar taeruar yn torri cadeu
 Cadarnurwydyr ystoui
 Aer dalmithyr hylithyr haeloni
 Aryf lluoet eur wiscoet wisci
 Arwomp ner hyder hyd teini uetyant
 Ny vet nep y gopsi
 Llywelyn lloegrwys ueistrol
 Llew breinnyawl brenhinet teithi
 Llary deyrn kedyrn yn cadw gwesti kyrt
 Kertoryon gyflochi
 Koelwein brein bryneich gyuogi
 Kelennic branes berthles borthi
 Kilyaw ny oruc yr caledi gawr
 Gwr ehofyn y gyui
 Parawd uyt metyant met beirt ym ri
 Pob kymar darogan derui
 O bwllfort osgort ysgwyd gochi hydwr
 Hyd eithaf kedweli
 Kan gaffael yn da dra heb dregi
 Gan uab duw didwyll gymodi
 Ys bo y diwet dawn berichi ar nef
 Ar neillaw krist keli

III.

Llyw yssyn synnwyrwaur rihyt
 Lliwgoch y lafnawr aesaury uswyrt
 Llyw deifuyawe lliwyawe lledled uyt y
 blas
 Llwyrt waeth yw y gas noe gerennyrt
 Llywelyn gelyn gal ouyt
 Llwyrgyrch darogan kymar keluyrt
 Ny thykya rybut hael rebuyt racdaw
 Llaw drallaw driu wychyt
 Y gwr ae rotes yn rwyf dedwyt
 Ar wynet arwynawl dreuyt
 Ae cadarnhao ked hywlyt yn hir
 Y amdiffyn tir rac toryf osswyrt
 Nyd anwiw nyd anhof gynnyrt
 Neud enwawe varchawe ueirch gore-
 wyt
 Y uod yn hynod hyneuyt gymro
 Ae gymry ae heluyt
 Ef diueiaf naf ry wnaeth douyt
 Yn y byd o bedwar defnyrt
 Ef goreu rieu rec ouyt a wn
 Eryr suawtyn aer gyfludwyrt
 Cad a wnaeth cadarn ymgeryrt
 Am gyuoeth am gefyn gelorwyrt
 Ny bu gad hwylyad heuelyrt gyfred
 Er pan vu weithred weith ar deryrt
 Breisclew mon mwynauwr wyndodyrt
 Brynn derwin clo byddin clodryt
 Ny bu ediuar y dyt y kyrcyawt
 Kyrc hofyn essillyrt

Gwelei wawr ar wyr lluosyt
 Ual gwr yn gwrthlat kewilyt
 A welei lywelyn lewenyt dragon
 Yg gynysc aruon ac eityonyt
 Nyd oet hawt llew aerulawt lluyt
 Y dreissyaw ger drws deuvyny
 Nys plygawt mab dyn bu donyawe fyt
 Nys plyko mab duw yn dragywyd

IV.

Teruysc taerllew glew glod ganynddeith
 Twryf torredwynt mawr uch mor ddiff-
 eith

Taleithawe deifnawc dyfynyeith aber-
 fraw

Terwyn anreithyaw ruthyr anoleith
 Tylwyth frwyth fraethlym eu mawr-
 weith

Teilwng blwng blaengar ual goteith
 Talheithawe aruawc aerbeith diufwyr

Teilw huysgwr ysgyuyl anreith
 Telediw gad gywiw gyfyeith
 Teleto balch a bylchlafyn eurweith
 Talheithawe mathraual meith yw dy
 deruyn

Arglwyd lywelyn lyw pedeiryeyth
 Seuis yn ryuel diymgel deith
 Rac estrawn geneddyl gwyn anghyf-
 yeith

Seuit brein nef breinyawl gyureith
 Gan eurwawr aerbeir y teir taleith

V.

Kyuarchaf y duw o dechreu molyant
 Mal y gallwyf oreu
 Kloduori or gwyr a geiryau
 Ym penn y pennaf a gicleu
 Kynnwryf tan lluch uaran llecheu
 Kyfnewid newyt las uereu
 Kyuaryf wyf o rwyf rut lafneu yg gnif
 Kyuoethawc kynnif kynulaen caden
 Llywelyn nyd llese devodeu
 Llwybyr ehang ehofyn uydd meu
 Llyw yw hyd gernyw aed garnet y
 ueirch

Lliaws ac kyueirch kefei nyd geu
 Llew gwynet gwynueith ardaleu
 Llywydr pobyl powys ar deheu
 Llwyrywys caer yn aer yn arueu
 Lloegyr breityaw am brut anreithieu
 Yn ryuel frwythlawn dawn diameu
 Yn llat yn llosgi yn torri tyreu
 Yn ros a phenuro yn rusauae freinge

Llwytedic y einge yn llyuetu
 Hil gruffut grymus gynnetueu
 Hael gyghor wrth wrth gerteu
 Hylathyr y ysgwyd esud bareu gwrth
 Hylym yn kyhwrt kyhoed waedfreu
 Hylwyr vwyr uar gymell trethieu
 Hawlwr gwlad arall gwledic rieu

Hartet o uonet uaeu gaereu dreisdwyn
 Hirbel ual flamddwyn y flamgyrcheu
 Hwyluawr dreic dragon gyuetu
 Heirt y ueirt yg gylch y uyrteu
 Hylithyr y gweleis dyt goleu y uut
 Ae uetgryn wiodeu
 Iddaw y gynnal kletyual cleu
 Mal arthur waew dur y deruynueu
 Gwir urenin kymry kymreisc donyeu
 Gwrawl hawl boed hwyl o deheu

DADOLWCH I LYWELYN FAB IORWERTH.

ELIDIR SAIS AI CANT. O L. E. D.

GNAWD yr yfawdd glyw gloyw win—o
 fual

O fuarth buelin

Gnawd cathleu cogeu cyntefin
 Gnawd y tyf tywys o egin
 Gnawd y doeth cyfoeth cyfyewin
 Ni nawd nid llonydd a llwyfin¹
 Hiraeth am ry wnaeth rewin
 Braint brodyr gwellwyr gollewin
 Broder de braw aele elin
 Duw a mair a chwair yn chwerthin
 Chwerthid bryd o bryder chweurin
 Dothyw llew a lluchyg gorddin
 Detholwalch buddugfaleh byddin
 Llywelyn llyerw freyenhin
 Llary ddefawd llyw gwyrdrawd gwydrin
 Nid wyf gynnefawd gynnefin amchwyf

Ni rybum gerddennin
 Edrych cyrdd cerddau Taliessin
 Edrych ni mor wyf eddein
 Ry ddarfod brau gyfnod Breiddin
 Ry ddywawd oi farddwawd Ferddin
 Cysul ath roddaf oth rin wyd goreu

Gorofn tra nierin
 Ystyrych pan dreisych dros ffin
 Ystwnge pawb hyd ben ei ddeulin
 Bydd wrth wann gyfran gywrenin
 Bydd iawn llary² wrth gorddau iownllin
 Bydd wrddrud aer ddylud ddilin
 Dilein Loegr a llwgr oi gwerin
 Trugaredd ath fo oth feiun gaerwedd
 O garu Duw ddewin

KYNOGION OR DADOLWCH.

Llywelyn hyddyn haedd am par cywlad
 Cyfluddion Udd kessar
 Om rhoddud rwysg ufeliar
 Da rodd dy fodd heb dy far
 Dy far Llywelyn a fu fawr i drwm
 Ei drymed am diddawr

¹Neu, allwynin.

²Neu, iownllary.

Eurdreth o drymyn pob llawr
 Aerdrangc gwr ieuangc gwriawr
 Gwr gwraf gorsaf gwersyll Afarwy
 Ei fareu am erchyll
 Aerflawdd Lloegr lloedd erfyll
 Arfrudd er cyhudd nim cyll
 No cholled alaf elw freunier om tal
 Tebygach ym lawer
 Heb eisieu neb neuom¹ ner
 Oes wogawn² hwyklawn haelder
 Haelaf oedd Fordaf ath fawrdad am ged
 Nym gedynt arallwlad
 Eryf llu arwr lleiddiad
 Eryr ar gedwyr nam gad
 Nam gad i wybraw eb obryn dy far
 Oth fawr ehang derfyn
 Glew llawr cenedl fawr Eerfyn
 Glyw liwelydd Lywelyn

ENGLYNION MARWNAD

EDNYFED FYCHAN A THEGWARED AP IARDDUR.
 ELIDIR SAIS AI CANT. O L. E. D.

UWCH ben bedd newydd Ednyfed y bum
 Ym bu deigr hyd arfed
 Cymraw Lloegr cymrwyn lliwed
 Cyman ced wychran weithred
 Gweithred Tegwared gynt y gweryd
 llawr

Llawen beird oi wynfyd
 Gnawd oedd ei wayw yn waeddyd
 O waedlan rhuddai wan rhyd
 Rhodwyt ar gymryd oedd ar gyman llu
 Llary Ednyfed fychan
 Oedd Bann Gawr am ben garthan
 Pan gafas aerwas eurwan
 Erwan ym galar galan hyddfref ddwyn
 Meu ei ddwys ddioddef
 Tygiant eidduniant addef
 Tegwared Ednyfed nef
 Nodded nim rhodded rhag rhysgyt arfeu
 Arfod Cai a Bedwyr
 Yngorofn trai trais fynyr³
 Y gwriawr cadwawr cedwyr
 Om cedwyr lary ni lawag daer
 Duw a wyr eu manag
 Gwresaic⁴ pybyl pobyl ofynag
 Gwers y mal arall y mag
 Or a fag daear hi ai dwg ai phlant
 Ai phlaodded am gorllwg
 Bu ron ym am dragon drwg
 Dreigioedd amlaen oedd amlwg
 Oedd amlwg aerlladd cyn orllen gwydd-
 fedd

¹Neu, neuo. ²Neu, gwogaw. ³Neu, nynyrr.

⁴Neu, gwresain.

Fal gwyddfid cylch gwrysgen
 Glyw parchfawr ameu perchen
 Ai peirch Duw dofydd uch ben
 Uch ben ys—

AOWL MARWNAD HYWEL AB ARTHEN.

ELIDIR SAIS AI CANT. O L. E. D.

HOED an cyferyw cyfarwydd
 Yw duw am ein diheurwydd
 Hoeddl dewrwr can deryw yngwydd
 Hydr ei wir am ei waradwydd
 Neud oerfiedd haulonedd hylwydd
 Hylawch cerdd oedd ef yngherthwydd
 Neud araf hywyl peri parodwydd
 Pur wohen diben dibechrwydd
 Cyn tewi rwyu tywarch glaswydd
 Gloes angeu nid anghyfarwydd
 Yspaid hir haelon yn ei orllwydd
 Yspyddawd oes barawd barthlwydd
 Ys bwyf yn oed dyn dengmlwydd ar
 hugain
 Rhag deulin fy Arglwydd

MARWNAD

A GANT ELIDIR SAIS¹ I RODRI AP OWEIN.
 O L. E. D.

DA ym goreu Mair fal yn maeth cul-
 wydd
 Celfyddyd wasanaeth
 Colofn nef nestig meidraeth
 Meidradur liafur pob llawnaeth
 Lleha fi fy rhi yn rhvolaeth nef
 Ith nodded frenhiniaeth
 Bendigws Dews dialaeth
 Diwolo ei weledigaeth
 Y pum torth ar pysg pysgaduriaeth
 gwyr
 Gorober ehelaeth
 Cyfran deg ei dygiaw a wnaeth
 Cyfri llu llydan o bennaeth
 Cyfraithgar ni gar neginiaeth¹ cyfren
 Cyfryw seint yn lyweddyddiaeth
 Cyfoethau fy rheu nis rhydraeth tafawd
 Tan awyr ny hiraeth
 Hir ydd wyf oddnwyr yn alaeth
 Gwae brydain am briodoriaeth
 O golli rhodri neud rhygaeth eirchiaid
 Am parchai llu meddfaeth
 O golled ym galled mawrwaeth

¹Neu, negyfaeth, neu uginiaeth.

Gallas drais diredd catraeth
 Rhoddiad mad ym prydoedd pan aeth
 Rhoddi seirch a meirch marchogaeth
 Echwng Lloegr lledgynt farwolaeth
 Och Dduw a ddaw ef etwaeth
 I ystwng treiswyr treiswriaeth cynnygn
 Ynghynif prysuriaeth
 Dyn yn fyw ni fedd oi arfaeth
 Duw a fedd oi fuddugoliaeth
 Erywaf gallaf edgyllaeth i'r gwr
 Am gorug hynafiaeth
 Arglwydd nef noddod ddarparaeth
 Argleidr hwn ith arglwyddiaeth

ELIDR SAIS I DDUW.

O L. E. D.

RHAID yw ym dillwng tylluedd present
 Canys prysyr ei hoferedd
 Rhedais o bechawd nid bychodedd
 O buchiant trigiant i'm trugaredd
 Trindod am dycco o'm dyguedd¹
 I'm dogn eidduned wared wiredd
 Teirffordd y deuant etifedd ar Dduw
 Yn y ddyfydd pawb i'r frawd gyhedd
 Uchaf gwyr y achaws gwirionedd
 Llwyry gwyrdawd cyboedrawd² rhinwedd
 Ac ail yw priawd enw pruddedd
 Tros fwyniant trigiant trugaredd
 Tri da an goreu trydydd iw adaw
 Edifeiriawg da Dwy nyw gommedd
 Gomeddws Efa afal ddiwedd
 Afar fu iw char ei chywrysedd
 O Ddofydd y traethaf trwy gyhydedd
 O Iessu y traethws iossedd
 Am doethdwy³ Dafydd am dudwedd yr
 Israel
 Oesran y delwy i dangnhefedd
 Dydd y parcher rhai yn rhagyrwedd
 Y perchir eraill y parch argledd
 Cynadl a wna Crist wedi crogwedd
 Cynnadloedd pobloedd pawb i'w orsedd
 Cymhennaf yw i ddyn cyn ei ddiwedd
 Cymmodi a Duw cyn mud ym medd
 Cymryd oedd einym cymodlonedd cwbl
 Cyn cablu o Ddw ar ein buchedd
 Pechu yr digonsam o gam garedd
 Am gyrwyf drindawd dy drugaredd
 Messur a ddodir ar bob maswedd
 Moesen ai dywawd a Duw ai medd
 Goreu yw i ddyn diw nydd peri
 Periglawr ei gymryd
 Canys goreu Duw diwyd
 Gwared plant rhag pla a thristyd

¹Neu, diguedd. ²Brawd. — Ll. C.

³Neu, dothyw, doethyw.

Gwr darpar y dirprwy lu byd
 Garawys cymmerth pwys penyd
 Dirfawr fu o feddwl ympryd
 Dirwest Duw bu deugain pryd
 Am Ddiw merchyr y brad dybu bryd
 iudas
 Bredychu ein yspryd
 A difian ynn dyfu ledfryd
 Daly Iessu managu mwynglyd
 Duw gwener bu crau bu creulyd
 Crog ein tad an creis i gyd
 Gwnawn erddaw arddewl¹ enenyd
 Gwnaeth bob rhyw yn fyw oi febyd
 Duw Sadwrn ys aeth ys eithyd ym
 medd
 Maddeuaint anhyfryd
 Trannoeth y goreu ail gwryd
 Gwirfab Duw dangos ei fywyd
 Duw Sul dwysaf cof awr y cyfyd haul
 Cyfodes oi weryd
 Chweddwl mawr an deffry nid ef dyff-
 ryd
 Deffro Crist celi ein celfyddyd
 Culwydd an goreu ni ac an gweryd
 Argleidraid fab rhad ryhyd o garchar
 Bu ef a gyrchws ei arfeddyd
 Dug mab Duw o dân ac ergryd
 O oerwern Uffern wern wechlyd²
 O gyffro daear o gyffryd
 O garchar anghlaear anghlyd
 Aml syrthiasant blant oi blegyd
 Am greawdr ai grog yn waedlyd
 Wyth brifwyd y sydd ys enbyd
 Or wyth gwyth gwaethaf syberwyd
 Rygelwir fy naf can gan naf gennyd
 Galwaf difro pob dyfryd
 Ni bydd dadwoddeu dedwyddyd mab dyn
 Gan fab Duw oi wynfyd
 Yn oleu ys bo bu fy anwylyd³
 Ar nef ar nawdd Duw⁴ ai ddfryd

ELIDR SAIS A GANT YR AWDL HON I DDUW.

O L. E. D.

DIR fydd ym brofi cyd coed breuawl byd
 An bedydd anianawl
 Duw Iewin breyenhin breiniawl
 Breiniawg wyd bro gadwyd gedawl
 Llehaa fi gan llu bedyddiawl
 Nam llea yn lle engiriawl
 Nam gossod om gosseb fydwyl
 Yn gosson dyniaddon dyniawl

¹Neu, arddelw.

²Neu, gwecklyd.

³Ys bo yn anwylyd. — Ll. ⁴Ar nad oedd duw. — Ll.

P. P.

P. P.

Crist a ddaw yn war yn wrawl dydd-
brawd

Ir dirprwy presennawl

A fo da ef gelwir dwywawl

A fo drwg a drig yn ddidawl¹

Yn nhaerdan affan uffernawl

Uffern dywyn² ddyfnas ei chanawl

Llawer un a ddaw eneidawl yn gwasg

Yn gwisgoedd corphorawl

Mau ddyddwyn morwyn ymeiriawl

Mair a phedr Maria a Phawl

Meu adrawdd ymadrawdd meidrawl

Udd meidriad medrwyd o waddawl

Y gwr a oreu awyrawl ednaint

Ac adneu daearawl

Erglyw fi arglwydd canhwynawl

Erglywed gwawr nyned³ nefawl

Tu y bwyf y bo dy ganmawl

Tud yspryd an tad ysprydawl

Ir tad cyfarchaf rhwydd af fy rhen

Ac ir mab ar yspryd gloywbryd glân

Nid trawdd im cofiau can ym cyfun

Nid rhaid yn amau llyfrau llen

I Crist y canaf ar fraint canon

Ceinwawd om tafawd ar draethawd
drwn

Llathraid fy marddair wedi merddin

Llethrid a berid o beir awen

Bar ochel uchel uch engylion

Bardd fyddaf i Dduw hyd tra fwyf ddyd

Archaf nawdd mab mair crair crededun

Creawdr ymerawdr llywiawdr llawen

Rhac oerwern gethern Uffern affan

Affleu a nodeu lle annoddun

Lleha fi Dofydd huenydd hyn

Llawer a wna Duw ir dyniadon

Rhwyf nef a daear rhac taerfar tan

Y rhwng dy ddwyllaw rhac dy ddeulin

Gorugost wormes nith warafun

Gorfawr Dduw gorfod o Iuddewon

Am fedd Crist creawdr cred ysangen

Ys angraiff angred yn ei gylchyn

Tros elfydd yn byd bid yn erwan

Trais Ierusalem gan sy ladin

Ac ail dirglais drais draw a ddygen

I'm ddigawn galar om car cadcun

Dwyn Dofydd oi du ac oi dirion

Dyfrydded dyrawr hil mawr maelgwn

Hyd ymdeu gwynedd am ei gwynfan

Neud amddwll awyr néud hwyer hinon

Gallaf ith garaf ith gaer urdden

Gellid pob defnydd froydd frenhin

Can wyd tri nid rhaid yt amgen

Can wyt Dau pell goddeu ac un

DIWEDD.

[*Mae yr awdyl yn dechreu yn tu dal. 244 yn ddarn
o hon, neu y gwrthwyneb.*]

¹Ddhwyl.—Ll. C. ²Neu, ddofn.

³Neu, nyfed, fyned.

ELIDR SAIS A GANT YR AWDL HON I DDUW.

O L. E. D.

Mawr o wr ei ddawn a ddyfu ym rhyd

I fryd mab kwas Mair o Iesu

Mad ganed ei fronged oi fru

Oi freiniawl ganmawl gynnyddu

Ef yn llwyr an gwyf ef an gorwu

Ef goreu gorwyrain a fu

Ef wnaeth daear cyn dywu i fron

Fry o nef i'n canwu

Ef gwnaeth haul hwylfawr lewyachu

Ef gwnaeth lloer a llewydch or du

Ef gwnaeth trai a llanw a llwyr feddu byd

A bydoedd wledychu

Mor gyfiawn ei ddawn ddarparu

Mor ddigwl i feddwl fynnu

Mynnesynt fradwyr freddychu Crist

Creulonedd heb allu

Rygellynt galleu anghredu

Yngryd byd rhyd ryfeddu

Gwnaetham nam arygam rywau

Rhyfeddoed rhyfedd ei adu

Ceisiaw rhag culwydd celu

Plant Addaf rhag addef i bechu

Ac Efa ac ef ai gwybu

Gwybid Duw gwybod a ddarfu

Goreu ym o'm rheen rhagfeddu

Rhwydd araith o brifiath brydu

Pryddestawd wawd or trindawd traethu

Cymmhennaf yw ynn cymmhennu a Duw

Diwydwr ym nerthu

Nerthoedd gwyth gweithredoedd am bu

Gwaith dedwydd yw dadolychu

Cyn cystwng clwyf cyfrwng claddu

Cyn gweryd gorober digu

Cyna nnaws tywaws tywarchu fynghnawd

Tywarchen o bobtu

Bwyf gwas Duw cyn nom gostegu

Gwst angen angeu riallu

Bwyf unfod wossod wassau

Oe weision iw wasanaethu

Am dyfynno Duw ym dyfynnu nef

Ar ei nawdd ai deulu

AWDYL DDUYVAUL.

ELIDR SAIS AI CANT. O L. P. P.

BRENHIN gogonhet breinyaul y ueithret

Ny cheit oe barthret na phlet na phla

Pei ua unel — hei vegs y harchei

— rei ryvaur draha

Torri ygguahardon a chynnal lladron

A threissau gueionon gun nath dykya

Druc vyd or diued dirper y gamued

Druy valch oer reued ryvic nyt da

Ystyr di enuir heruyd a treithir

Gan dduu ny cheffir dim cynirha
 Eithr guiryoned a guâr tangneved
 A guir drugared val y gueda
 Edrych dy vuched kyn myned ith ved
 O gunaethost gamued na ryveda
 Bot yn dir talu ger bron yr Iessu
 Lle y guelo trillu y trallaut a una
 Guae i'r saul a gredan os camued a unan
 Yr tuyll nyt truan a diwlanna
 Ac ny medyllo a ruy dirpero
 Y ruyf a gaffo nyt ymgoffhâ
 Cyt boet gyvanned bydau! gymmyrred
 Guledd guneir enrhyded uned a una
 Gueleis Lyuelyn luoed eil Mervyn
 A chymry tervyn yn y tyrva
 Gueleis bennaethu guyned a deheu
 Colofynnan cadeu cyd orsedfa
 Gueleis uyr yn trin a meirch mysterin
 A guin a guerin a guaruyva
 Gueleis liossyd a chyved beunydd
 A byt ar gynnyd gynnif guyrda
 Hynny aeth heibiau mal ymchoel dylau
 Mae paub yn adau oet dibarha
 Ny cheiff cyvoethauc vot yn hir hoedlauc
 Vuy no chynwinauc na chynhenna
 Ystyryeit pan vo rac poeneu a gro
 Ba beth a geisso beth a gassa
 Keisset pob detuyd y uled ny dervyd
 Lleuenyd llonyd ffyd a ffynna
 Na cheisset hocket truy gam gyhudet
 Nef yn y thecket kan nythyckya
 Pan luyr vedylier penyt pryt pryder
 Pan gam edylllder over Eva
 Nat o gammoed ef yd aeth Argluyd nef
 Y pren diodef edyl traha
 Guae nyt mat anet bechodaul ueithret
 Tosted yd guelet goluc luydrâ
 Dangos ffroulleu ae holl archolleu
 Ae gethreu ae greu ae groc a una
 Hynn a unaethum i beth a unaethost di
 Med Crist Celi rhi reid oed yna
 Bod gleindyt paraut yn erbyn Dwydaut
 Rac trallaut pechaut devaut diva
 Guae uynt y kebydyon ar hocket dynyon
 Ac camvedylyon nyt adola
 Guelet eu madeu dros eu camuedeu
 Yn uffern boeneu benyt gudva
 A guelet mynet i nef ogonet
 Y saul a gaffet ar gyffurf da
 Y gan leuenyd y uled ni dervyd
 Yn dragyuyd ryd rat gymanva Amen.

AWDL I DUW.¹

ELIDIR SAIS AT CANT. O L. P. P.

Er mab cyfarchaf ruydaf yr reen
 Ac yr tat ar yspryt gloyubryt glan

¹Ac i gofio Angau Dafydd ap Owain Gwynedd
 dybygwn: ebai E. Evans.

Nyt haud yn kofyau kan ym kyvun
 Nyt reit ym ammeu llyvren llen

Y Grist i kanaf arureint kanon
 Keinuaat om tavaut ar draethaut drun
 Llathreit vy mardeir uedy Myrdin
 Llethrit a berit o beir awen

Barochel uchel uuch Engylyon
 Bard a vydaf i Duw tra vuyf dyn
 Archaf un mab meir creir credadun
 Creaudyr amheraudyr llyuyaudyr llauen

Rhac oeruern gethern Uffern aphan
 Aflen anodeu lle anodun
 Lleha vi Dofydd huenydd hyn
 Llaur a una duu yr dynyadon

Rhuyf nev a dayar rhac taerfar tân
 Y rug dy deulau rac dy deulin
 Gorugost ornes nych waraw
 Gorvaur Duu goryvod o Idewon

Am ved Krist creaudyr nef ys aghen
 Yr agkreiff agkret yn y gylchyn
 Tros chuyt ynvyt yn erwan
 Treis sersin pan Sylatin

Ac eil dirgleis treis trau a Dygen
 Ym digawn galar am kar katgun
 Duyn Davydd oe dud ac oe diryon
 Dyvryded dirvaur hil maur Maelgun

Nyt ynteu Guyned am guynfan
 Neut amdull auyr neut huyrmon
 Gallaf yth garaf yth Gaer urden
 Gellit bop devnyd vroyd vrenin

Kan wyt tri nyt reit itt amgen
 Kan wyt deu pell godeu ac un

II.

Reit yw ymddillung tyllwedd
 Pressent canys prysur y hoveredd
 Redeis o bechaut nyt bychodedd
 O vuchant trigyant ym trugared

Trindaut am dyeko om digued
 Yn dogyn eiddunet waret wired
 Teirfford y deuaut etived an Duw
 Yn y dyvyt pawb yr vraut gyhedd

Uchaf guiry ahaus guiryonedd
 Llury guyrdaunt kyt boet braut rinuedd
 Ar eil yu priaut enu pryded
 Tros vuynyant trigyant trugared

Tri da angoren tryded yw¹ adaw
 Ediveiryawc da Duy² nuy gommed

¹Neu, ir. ²Neu, Duw.

Gomeduys Eua aval diwed
A warvu wychar y chywyssed

O Davyd y traeth truy gyhyded
O Iessu y traethwys Iossed¹
Am doduy Dofydd amdudued
Yr Israel oresan y deluyf y dangnefed²

Vyd y parch rhei yn rbagyrrwed
Y perchir ereill y parch Argled
Kynnadyl a wna Krist wedy crocwed
Kynnadloed pobloed paub yw orsed

Kymhennaf yu i ddyd y diued
Kymmodi a Duw kymmut ymed
Kymryt oed einym kymotloned
Kwbyl cyn o cablu Duw ar aubuched

Pechu yr digonasam o gam gared
Am gyruyf drindaut drugared
Mesur o dodir ar bob maswed
Moesen ae dywawt a Duu ae med

*Awdyl ar ei phen ei hun yw o rir II. o hon yn. Ll. E.
D. ac yn dechreu val hyn—Rhaid yw ynnadiltieng
tylluedd present—Canid dim (ym) pryssur ei hof-
eredd.*

AWDYL I'R GARAWYS.³

O L. P. P.

GOEUEU yw y dyn div ynyt peri
Periglaur y gymryt
Canys goreu Duw diuyd
Gwared plant rhac pla a thristyt

Gwr darpar y dirpruy llu byt
Garawys cymmerth pwys penyt
Dirfaur vu o vedul impryt
Diruest Duu bu deugeinpryt

Am Duw Merchyr brat dybu bryt Idas
Bredychu yn yspryd
A difieu yn dyvu leduryt
Daly Iessu managu muynnglyt

Duu guener bu creu bu creulyt
Croc an tat an treis y gyt
Gunaun yrddau ardelu enenyt
Gwnaeth bob rhyw yn yvw oe vywyt

Duu Sadwrn ys aeth ys eithyt ymedd
Maddueint anhyvryt
Trannoeth y goreu eil guryt
Guiriaw Duu daugos y vyuyt

¹Neu, i ossedd.

²Am doethdwy Dafydd am duedd yr Israel—Oesran
y delwy i dangnefedd.

Duw Sul duyssaf kof aur i kyvyt heul
Kyvodes oe ueryt
Chuedyl maur an deffry nyt ef deffryt
Deffro Krist Keli ankelvydyt

Kuluyd an goreu ni ae an gueryt
Argleitrivat vab rat ryhyt
O garchar bu ef a gyrchuys y arvedyt
Duc mab Duu o dan ae ergryt

O oerwern uffern wern weglyd
O gyffro daear o gyffryt
O garchar angklaear agklyt
Aml syrthiassant blant oe blegyt

An greaudyr ae groc yn waetlyt
Wyth brifuyt y syd ys enbyt
Orwyth guyth guaethaf syberwyth
Galwaf vy Naf can gannaf gennyth

Ni byd daduodeu deduydyd mab dyn
Gan vab Duw oe wynfyth
Yn oleu ys bo yn anuylyt
Ar nef ar nad oed Duu ae diffryt

E. SAIS.

AWDL I DDUW.¹

O L. P. P.

GOGONAU Arglyud gogonaul
Gogonet vrenin Deuin duyaul
Differ vi vy ri ruyf ysprydau
Deui Arglyud bu drigaul²
Divei dat rac brat breuau gymlegyt
Dygn enbyt benyt boen uffernawl
Donfauc didrist grist groes rinuedaul
Didlawt ynguaraut dyd gueneraul
Diuyt luyd aruyd eiryaul ydyttuyf
Na buyf arnaf³ ruyf ruyrn engiryaul
Arbennic lyuyaudyr brynyaudyrr brein-
yaul
Erbynieist llyuieist llu bedydyaul
Erbyn vi vy llyu yn lle dedvaul
Guyrtheu yr dy dost gethreu ath dyst
gythraul

Arglyud Nef a llaur guaur guerinaul
Ardeluaf o'th nawd rac taud tanaul
Eiryf gynnuy⁴ gorduy angerdaul Uffern
Oerhagryuerngethern gaethraut varuau
Yr dy gur dolur modur meidraul
Argledyr gogonyant guarant gwraul
Erglyu dic tlaud⁵ yn gnodaul erchi
Trugared itti fy rhi reuvaul⁶ E. SAIS.

¹ Gualchmei a'i cant, medd rhai.

² Dewr arglyud hylwyd⁴ Gymwy.—Ll. D. D.
hael budugawl.—Ll. D. ³ Tlawt gnawt.—Ll. D. D.

⁴ Arnad.—Ll. D. D. ⁵ Roduawl.—Ll. D. D.

MARWNAD CEDIFOR AP
GENNILLIN.

LLYWELYN FARDD AI CANT. O L. E. D.

CEDIFOR eurgorf o Argoed pan oedd
 Arf cyhoedd cyn addoed
 Ynghydwedd gyfedd gyfoed
 Ynghydfoes eirioes erioed
 Erioed i'm dyfu dyfal dreth angau
 Un dian diameth
 Hoedl breyr breuawl o beth
 Bron wala ei wabalieth
 Gwahalieth wosgedd wasgawd prydyddion
 Pryderus ywn defawd
 Fy ngherdd yn ôl fy ngheudawd
 Ynghaniad marwnad mor nawd
 Mor nawd i'm dyfu diofaeth gofion
 Y tirion oed hiraeth
 Yn cwynaw braw breuolaeth
 Breyr breenhin a faeth
 Magyssai erfai ar ruddion trydar
 Trydy ran fy nghofion
 Edlid hil gwythlid gwaethlon
 Edlaes maes wedi maon
 Maon Meirionnydd mor ddihaidd eich
 bod

Heb arfod heb aerflaidd
 Ac eich byd byth ar ddiwraidd
 Mal y bydd beinaw wedi baidd
 Wedi Cedifor cad farchawg a saif
 Sefid Duw gan Fadawg
 Hirwalch balch bwlech ei rodawg
 Hil hoedliw boed hir hoedlawg
 Hoedlfyrion haelion hil Bleddynt
 Trwm arnaf eu lletcynt
 Fal y deryw y derynt
 Fal y derfydd gwydd rhag gwynt
 Gwen ysgor Feirion Feirionydd hygar
 Ai hygor gyweithydd
 Hoed a'ch dwg fêch digerydd
 Haid heb fodrydaf hu fydd
 Ni hu wyf lawen o lawer achaws
 O achwyson pryder
 Am ynghof ynghwyn ofer
 Am ynghymmwyd ynghymer
 Cymmerais i aur a'i ariant attaf
 A'i atdeb ardduniant

Ni'm oes nawdd rhag cawdd coddiant
 Nid oes neb yn y bu gant
 Ni bu digyflu digyffludd am rodd
 Am rwydd fodd am rwyddffudd
 Tad mad magawd gawd gwaywrudd
 Tad maeth myged Maredudd
 Maredudd gardd gudd gerdd gor gynnifiad
 A fu dād y dād ior
 Neud gwydd-fedd gwedi gwydd fod
 Neud gweryd cyd Cedifor
 Cedifor eurgorf &c.

LLYWELYN FARDD A GANT YR
AWDL HONI YWAIN AP GRUFFUDD AP GWENWYNWYN.
O L. E. D.

CLOD ysgain Ywain clod ysgain
 Ysgwyd ddrud dylud dyliffain
 Clwyf iddaw ni ddaw ni ddamwain gorofn
 Cleu cofn golofn aur ei goelfain
 Clud gamlan cynran ofil cynrain
 Mal cludno eiddin prif gyfrin prain
 Cler ysgwn llafndwn orofn Llundain lawr
 Arwr mawr¹ prydfawr warant Prydain
 Aer bybyr eryr dewrwyr dwyrain
 Aer-gyfrwy gyfrwydd orwydd arwain
 Arwydd na elwir yn eain feddiant
 Arddelwawg hydd gant cwbl foliant cain
 Erddrym ced wychrym cadoedd achwain
 Urddud ni blygud yn awr blygain
 Wrth ofwy arlwy eurlain teyrnedd
 Eurgledd gwr gywedd gwyar gywain
 Mab Gruffudd didyb Udd dadiain
 Myfyr nad didraul molawd didrain
 Wyr Gwenwynwyn wyn a wna rhain
 gorphen²

Bleiddau y gogen³ ain ei gigwain
 Ef Nudd ced ddiludd cedyrn ddilain
 Eur-frenhin cywrennin cywrain
 Ef ddeddfau gorau goradain cenedl
 Pan ddoeth cychwedl am lwyth Cichwain
 Rhysswr parch perchen march archfain
 Rhyfedd balch cyflymwalch celain
 Rhwyg eurgor cyngor yn y cyngain ddawn
 Rhydd alaf ddigrawn alon ddigrain
 Rhi rhuddbar cyfar cyfwyrain
 Ryn ddiorddin Brynaich ran orddawn brain
 Rhifir i ddewrllwrw rhyfel ddarlain gledd
 Rheufedd nid rhyfedd hyd yn Rhufain
 Rhif pybyr eryr arwyrain
 Rhwyf ddfiradw rhwym achadw mechain
 Rhybudd drud ardud golud gwylain blaid
 Mal y daid i'n rhaid yn rhyd angain
 Rybo Duw rebydd ddadwyrain
 Rhy garawr daerwawr darywain
 Rhwydd ynni roddi main ei anwyd
 Clwyd ysgwyd clod ysgain
 Clodysgain ywain &c.

LLYMA ENGLYN

A GANT LLYWELYN VARDD CYWRID I OWAIN
VYCHAN AP MAD. AP MAREDD AM DYBLAW
ARNAW ORDDERCHU EI WRAIG.
O L. E. D.

Os hŷn fyddaf naf neirthiad
 No thi Fechain ri roddiad

¹Neu, wawr. ²Neu, gorphen. ³Neu, gogen.

Arfaeth yw gennyf arfau gyrciad deuryd
 Dodi dwfr ith farwnad
*Yna dodes Ywain ei anfodd ar Lyncelyn
 fardd ac y cant yntau yr englynion
 Dadolwch hyn.*
 Ni hepgoraf fy rhwyf hyd Rufain ygwys
 Goreu gwas ym Mhrydain
 Na dal nad elwyf Fecchain
 Er delw aur deulu Ywain
 Teulu Ywain lain lonyddwch i'm cerdd
 I'm cynnelw yd fyddwch
 Diriaid ni hawdd baid heddwch
 Dedwydd a gar dadolwch
 Caraf neirhiad naf a nertho fy null
 I'm dillwng arallfro
 Ni wna draig dragon wyllo
 Ni wnaeth drwg ai diwycco
 O dywedais drwg o dramgwydd synwyr
 Oawyr ymawydd
 Dywedaf o'm diwydrwydd
 Difwyn ei far i'm harglwydd
 Galwaf Dduw arglwydd am arglais Ywain
 Llyw coelfain Coblingdrais
 Heddwch ym am a genais
 Heidding Fair fal y haeddais
 O haeddais ai clais ai clwyfiant rhyfedd
 Ai rhyfel am peiriant
 Haeddaf o'm cerdd cyrreifiant
 Gnawd i hael haeddu moliant
 Moliant a ddily aur ddilydd roddiawg
 Hil Madawg medel glyw
 Hael Merfyniawn leisiawn lyw
 Had heb ladrad heb ledryw
 Ni bu yn lledrad ar lledryddion wyr
 Yr orwydd ar Saeson
 Yngharnial meirch marchogion
 Yngharneddau tau teon
 Neud tau or barau a berydd ymplaid
 I'm plygu heb ddefnydd
 Ai Cardd ai Cerdd o newydd
 Ai cabl ai cwbl garennnydd
 Cerennnydd ydydd y daeth Mair yn wryd
 A wared a'm an pair
 Archaf ytt atdeb diwair
 Eryr ongyr er ungair
 Eryr arbennig ar ben aneirw wyd
 Neur orwyd neu wyr meirw
 Bydd lary wrth lys Demteirw¹
 Na littia wrthyf wrth adrodd dy glod
 Dy gledddyf o drithawdd
 Na'm gwrthfyn wrtheb anhawdd
 Nawdd Duw yn eich cych calchdoed
 Ywain—eirchion Cain eich Canred
 Erchwch ym pair can air ced
 Archafi udd naf noddod
 Archaf i'r goreu ungwr nid ofer
 Cyfrwng nef ac elfydd

¹Neu, deinteirw.

Caranfael¹ hael hefelydd
 Caranawg walch carennnydd
 Cerennnydd fy Rhwy nid rhawch ei erchi
 Gnawd gan rhi rhwydd ardawch
 Gwaed gan lu ar lasfn dwynwch
 Gwae a gawdd llew ac nyw llawch
 Llochiad gwlad hygad bydd hygar wrthyf
 Nai'n gwrtheb yn anwar
 Am rhodd fedd feiddiad trydar
 Am rhodd fawr fawr fodd na'm rhodd far
 Os bar hir esgar hwytr esgor a fyn
 Hebawg brynn a bronddor
 Ni hebaſ gan ei hebgor
 Ni hepgyr gleisiad glas for
 Ni hepgoraf &c.

AWDWL

A GANT LLYWELYN VARD Y LYWELYN VAB
 IORCERTH. O L. D. D.

HANDID uyg gystlwn nas gwn nas gwys
 O veirt yspydeid yspaid yspys
 Handwyf huawdyl was a wys yn llys
 Val ymarwar llut a lleuelys
 Handid uy arglwyf kyfrwyf kyfrwys
 O ryw diamryw diamryuys
 Handwyf mor ehofyn diofyn dilys
 Or nennbren a deily y deu ystlys
 Handoet dy achoet o vchelwrys
 O echen lawen wrth lef a gwys
 Handoetud or llin ar llyfyn emys
 Kyuarwyf uy llaw yn eu llewys
 Handoet im om kert nyd cart vegys
 Nyd dawn angyflawn nac angyflys
 Handuyt eryr clwyd clod enwerys
 Rieu diamheu diamebys
 Handythuagwyd peuyr yn penn erchwys
 Yn oreu keneu kynon vegys
 Handym veirt heirtyon haelon hwylurys
 Am hil ywein mawr mae ae dengys
 Handwyd lywelyn lwrw ddiechrys
 O lary uab casnar llachar lluchvrys

ARWYREIN OWEIN.

LLEWELYN VARD AE CANT. O L. D. D.

ARDEMYL gwir ar tir ardwyreaf
 Ardymyl gwyr eryr yt yth uarnaf
 Ardwyad cadeir cadyr yth welaf heno
 Arwreit gymro gymradw mordaſ
 Arwred a wed aweinydaf
 Arwyrein ywein a gein ganaf

¹Caranfael oedd fab i Gynddylan mab Cyndrwyn o
 Lys-tynwennan yn Mhowys.

Arwmp yn trasserth
 Ar uy ner uy nerth
 Ar orwydawl berth yd ymborthaf
 Ar porthloed toruoed achoed vchaf
 Ar pyrth agoret trwydet treidaf
 Treideis a gereis aet garaf heuyd
 Hawd y vyt y pryt a bryderaf
 Hawd y bo balch gymro a gymrofa
 Hawd bwyf heb uy rwyf ny rybydaf
 Yssit im eniwet aeiniwaf wrthaw
 Y liwaw rac llaw rys llauassaf
 A heno hynny ny gyffroaf
 Nys kerydo duw nys kerydaf
 N. keryd a ryuyd ny ryuedaf y uot
 O gyfanot clot yr clut alaf
 O gouynnir pwy py ryd vwyhaf
 O ssaffun as gun nas guacedaf
 Saffet attaf ys daw attaf y dawn
 Ot wyf anuodlawn bodlawn vydaf
 Bydinawc varchawc ueirch anaraf
 Bod duw a gaffwy a goffaaf
 Twryf torof traeth llychwr milwr molaf
 Mal yth rygeiseis yd yth geisaf
 Na chredet pen ket kadarn gyhudet
 Credet y tecket y dlywedaf
 Credadun gatkun orun wraf
 Cret ve geir om peir perit attaf
 Parawt yn traethawt nys gnawt traethaf
 hebot
 Trethtunot trosglot trawsglwyd vwyhaf
 Dothwyf eithyr gwyned a ryued a ham
 Heb digoni cam heb nam arnaf
 Dygyrheis i powys pennes teckaf
 Ar uadawc mynawc mynyt caraf
 A mi neud ethyw llyw glyw glewhaf
 Yn rin hael uron urenhin or llin llaryaf
 Esgor dor durdor diar
 Ysgwn cwdedyw ny uu cwda
 Dothwyf attat uat a gatwaf
 Y gyrchu kyghor goror gwraf
 Py arglwyd gwlatlwyd y gwedychaf idaw
 Pa le dros anaw yd asswynaf
 O chaffaf dewis hyt y guassaaf
 A dewiseis gynt a dewissaf
 Y gwr a dewisir os teir geir taf
 Hyt yn y gartref yn trin penhaf
 As dewisso duw y diweiraf or gwyr
 Eryr porth wygyr wychyr uchaf
 Eryri getwi gat olyscaf
 Eryres ormes trachwres trechaf
 Eryueis dy win oth wen adaf diwed
 Eryuaf dy ved dy uod a wna
 Eryuant anant
 O eur o ariant
 Yth lys les milcant
 Yd ant yd af
 Dragon dreic wyned

¹ Neu, ac; ac a?

Dragon o uonhed
 Ar hed ar dyhed
 Nyth gomedaf
 Mi a uum genhwch can awch barnaf
 Ar tir deheubarth diheubyrth naf
 Mi a uum genhwch
 Ny haedeth i hedwch
 Ynyt uydei trwch
 Ny bei trechaf
 Pan uu gyfaruot ymodrydaf
 A lluoed lleogrwyys pwys diffwyssaf
 Or sawl y doethant
 Seithmil a seith cant
 Syrthasant enwssant
 Anant anaf
 Hanpych guell anaw pell guellwell yth
 wna
 Hanpwyf gwell inheu nyth amheuaf
 Ny bo gwaeth en ran y rei eithaf oth lyw
 Nor rei ar deryw or toryf nessaf
 Ath wyr yth orchymynaf
 Yr haeluron vchot vchaf

CANU Y GADUAN.

LLEWELYN VART AE CANT. O L. D. D.

GWERTHEUIN dewin duw ym gwared
 Gwerthuawr briodawr gwawr gwaredred
 Wrth y uot ym rwyf am roted awen
 Awdyl dec dygheduen amgen ym gred
 Am gyrwyf caru canu kanred
 Can am rotes uy reen rec eituned
 Kan am ryt douyt dogyn nothaed ym ran
 Y uoli caduan kedwyr noted
 Kedwis gwir y dir ae deyrnged
 Kedwis gwr arwr arwmp drefred
 Kedwis duw vrtas
 Yn wr ac yn was
 Y uab Eneas
 Eurwas uyged
 Kedwir nenn vab gwenn a vad weled
 Kadwent nerthnawd nerth¹ am kanherthed
 Poed kanhorthwy duw ym dyhuted an-
 yann
 Envyse dyse ditan wahan weithred
 Y wneuthur llafur bo lluted
 Myn na lleueis treis trasglwy uyned
 Myn na lleueir dyn dwyn eishywed or
 llann
 Ger glann glas dylann oe dylwed
 Myn na lleuessir dir oe daered
 Men y llauassaf oes darymred
 Teir allawr gwyrthuawr gwyrtheu glywed
 Yssy rwg mor a gorwyd a gwr lanwed

¹ Neu, nerthnawd nerth.

Allawr veir or peir hygreir hygred
 Allawr bedyr yw vedyr ydyrvolhed
 Ar drydet allawr a anlloedd o nef
 Gwynn y uyd y thref gan y thrwyted
 Gwynn y uyd a uyt o nothaed
 Men y tric gwledic gwlad ednywed
 Gwyn y uyd y uryd a vawrhaed yndi
 Ual eglwys dewi y digoned
 Eglwys gadyr gaduan gan gynweled
 Eglwys wenn wyngalech wynhaed
 Eglwys fyt a chreuyt a chred a chymun
 Ual wrth duw eu hun y dyrlunhyed
 Llunyws y deus dewisedryd itaw
 Pan doeth o lydaw ar lydu bedyt
 Bendigedic uab ny uaeth keryt
 Ys bendico duw dwywawl weinyt
 Bendith nawrat nef yny drefyt
 Bendigedic uro ureint gynnhewyt
 Bendigeid a deith oe gyweithyt
 Pan doeth yr kyuoeth beunoeth beunyt
 Pan dyfu chwant syllu ar essillyt
 Ymher aber menwenver vcher echwyt
 Vchel wawd yw honn y veiryonnyt
 Vcheluart ae pryd uegys prydty
 Vchelwlad gaduan myn yd gyduyt
 Bresswyl vchel euegyl nwy¹ ouyt
 Ar vagyl uerth werthuawr wyrtheu
 newyt
 A llut yr gelyn lat y gilyt
 Ae harglwyd gwladlwyd gwlad lewenyt
 A wna y notua yn da diwenyt
 Eil osuran gyfan aewan oswyt
 Aessawr hael orwawr ar hawl oruyt
 Ae habad rotyad rad ry dyryt
 Attann rydyrrann oe lann lluosyrt
 Ry dylf kynnyf kan uot douyt
 Rod gynuan voruran rywse dydaudyt²
 Ry goruc duw dev heuentyt oe fleid
 Effieiried hyneid hynaws yssyt
 Ny deffryd y uot a dan glodryt
 Dyffrynt diledkynt di ledkreuyt
 A chadw croc ached a choydyt
 Achor mor ae aruor a goruynt
 Mor elw uy ghynnelw yghyur lliaws
 Yn llwybyr maws achaws vchel dymhor
 Vchelloe yw honn rac bron breis yor
 Vchellann gaduan ger glann glasuor
 Ny cholir oe thir nac oe thewdor
 Annhet: troeduet yr dyhet dihawt hepcor
 Ny lleueis nap treis tros y ysgor
 Ny chymwyll nep twyll tyllu y dor
 Ny chymu rwyf llu allaw gyghor ygawr
 Ny chymyrth aessawr vn eisgyor
 Na cham leueryt ar lid echdor
 Ny chablwyd ysgwyd ar ysgwyt yor
 Ny chablaif uy naf yny achor uaran
 Bangeibyrt gadw gaduan uegys bangor
 Y chreiryen ban-gleu bann glyhwitor

¹ Neu, uwyl.² Neu, dydan dyt.

Y chert y chynrein y mein marmor
 Y gwyrthyeu goleu gwellhator beunyt
 Y gwerthuawr edryt edrychator
 Y gorthir y gwir yny goror
 Y chlod y haruod yny haruor
 Mor yawn yw om dawn ac om dirnad
 Dedwyt gofflau douyt om newyt nad
 Can rotes ym rann ueirch can kynwad
 Can am coffawys pan rannws rad
 Kofflav yessu yssy bwyllad ym bann
 A moli caduan gan y ganniad
 Molawd a dyrllyt kedwidyt cad
 Yawn yw moli ri a uo rotyad
 Moladwy vn duw vn diffynyad yssyt
 Y meiryonnyt ryt rot gygwastad
 Molidor y chor ae chelyfrad
 Ae chert ae chedwyr aellyr ae llad
 Ae llann ger dylan ger glan dylad heuyd
 Llwytyd y gweryd ae hyd ae had
 Llwytyd gwir a thir yn y threfad
 Llwytyd gwlet a met a menet¹ mad
 Llwytid pob amhyd a phob amad yndi
 Llwytid ym uoli uilwyr neirthyad
 Llutedic cyghert yghynrabad
 Lluyydol a berthion parth ae attad
 Llawen duw douyt dyt yd gaffad caduann
 Agored y wann y wenn aghad
 Ef goreu gwyrtheu wrth y gennad
 Dillwg tan yman y mewn dillad
 Ef warawd ball a gwall a gwad
 Bendigaw gwynnyr ae wyr ae wlad
 Ef a wnaeth y uaeth ual ygnad adef
 Ef gymerth nef dros dref y dad
 Deu wr a volaf ual ym kennyad douyt
 Deu dec deu dedwyt deu ryt rotyad
 Deu doeth yghyuoeth yghyuaenad
 Deu gu deu gyueith deu wyn ueithad²
 Deu a wna gwyrtheu yr goleuad racted
 Deu dilut y but yr bot eirchyd
 Deu gefynderw oetynt ny verwynt urad
 Caduan y gadw llan ef a lleudad
 Kadyr y keidw kaduan glann glas weilgi
 Kadyruab eneas gwanas gweti
 Kadyruryn yw tywyn nyd yawn tewi
 ae ef
 Kadyr adef nef eil y athreui
 Kadyr ydy kedwis ger dissynny
 Kadret a llaryet a llary rot
 Kadyr hwygynt oruynt oruyrthi tewdor
 Kadyr ysgor aruor arnot³ yndi
 Aruetyd yw ym bryd prydu iti
 Aruaethwn dyffinn dyffrynt dyui
 Ar a yynnwy duw nyd egrgyt itaw
 Arueitaw treitaw trac eryri
 Aruaeth ehelaeth wrth y holi
 Arueu o deheu bareu beri
 Arwyn oe drwyted kyn noe dregi ydoet

¹ Neu, meuet.² Neu, neithad.³ Neu, aruot.

Yn cadw rac kyhoet anloet enlli
 Vnlogawd yssyt herwyt heli
 Lleudad a chaduan yny chedwi
 Llyre werhydre wrhydri lliaws
 Hydraws hydreit maws a mynogi
 Yssyt lann landec y menegi
 Y meiryonnyt wlad mad y moli
 Molaf duw vchaf archaf weti itaw
 A threitaw kyn taw a chyn tewi
 A threitlan gaduan gadyr a threui
 A threitle haelon haelach no thri
 A threuyt herwyt herwyr wrthi nyd
 moes

Ac nyd oes eissyoës eissyeu yndi
 Namyn heirt a beirt a bartoni
 Namyn het a met y mewn llestri
 Namyn hawt amrawt yn ymroti a bart

A gwyr hart heb gart heb galedi
 Ac eurgrawn a dawn a daeoni
 Ac eurgreir kyweir kywiw a hi
 Ac angert a chert a cheinyedi llawen

Ac amgen yw yn llenn a llann dewi
 Ac am gylch y chlawt y chlas gofri
 Ac amgyrn o dyrn adurn westi
 Ac amgant lliant yn llenwi aber

Ac amser goser gosbarth weini
 Gwenifyad ny¹ nad am rad am rann
 Gwennieuïd oe bleid keinyeid kaduan
 Kedwyr o du myr o du morlann
 Vehel yn cadw eu ryuel nyd ymgelan
 Deon meiryonnyt eluyt eiluann
 Daw gantut eu but parth ac attann
 Dewisseis uyghert yghynuaran kynnif

O dv llanw a llif a llef dylann
 Dewrwr a uolaf a uolant veirt byd
 Dewrwyr a weryd penyð pob gwann
 Donnyawc bedrydawc o bedrydan
 Donnyeu damheu detneu ieuann
 Ytra uo ef yn nef yny wengan gadeir

Yn ben ban lleueur yn beir eiryann
 Cadwedec uygwawd yw logawd lann
 Cedwid duw dewrdoeth cyuoeth caduan

ARWYDDION CYN DYDD- BRAWD.

LLEWELYN FARDD AI CANT. O L. E. D.

GWYN gwarandaw di ar synhwy'r
 A draetha y llyfrau mor llwyr
 Gwyrthau golau gwelhatôr dyrchafael mor
 hyd awyr
 Morudd meidrawl ei ddefawd
 Oblegid Duw ai dywawd

¹Ncu, ry.

Maint yr arwyddion a fydd pumthegfed
 dydd cyn dydd brawd
 Y pedwerydd dydd ar ddeg
 Yd gyreh mor mawr attreg
 Yn nyfnder daiar dremynt
 Fal nas cyrraedd gwynt gwaneg
 Trydydd ar ddeg trwy deithi
 Mawr uthredd gweled gweilgi
 Pryd pan eler i'w sylli
 Nad ym men yd fu yd fi
 Deuddegfed dydd Duw digawn
 Anifeiliaid mor mawr ddawn
 Y daw pob pysg o'i odeb
 Hyd ar wyneb yr eigawn
 Undegfed dydd certh ceugant
 Creaduriau yd grynant
 Rhac ofn diliw diarchar
 Adar daiar dirwestant
 Degfed dydd herwydd anian
 Ni aill dyniaddon diddan
 Mor diffaith ni's ryddiffawdd rhag maint
 ffrawdd ffrydiau tân
 Nawfed wedi degfed daw
 Duw ei hun yn ei luniaw
 Ufelar tân drwy ysgyr ergyr or sŷr yn
 syrthiaw
 Wythfed dydd dybydd dyar
 Deddfau diau diarchar
 Dygn ddangos aros erfyn
 Fal yd gryn dyn a daear
 Seithfed dydd dydd darogan
 Main mwyaf oll a holldan
 Gwyrthau Duw a ddangosan
 Rhag arynaig brawd briwan
 Arwyddon chwercw chweched dydd
 Y daw gwaed or gwellt ar gwydd
 A'n Arglwydd ein argledrydd
 An rhoddes ni cred a bedydd
 Pumhed dydd elfydd aflwydd
 Rhyfel nid argel arglwydd
 Pan fo briwa brwynan¹
 Eglwysau diau digwydd
 Pedwerydd dydd drwy dristyd
 Arnaid anifeiliaid byd
 Yngwylltoedd cyhoedd cerddant
 Can gwddant nad ant i gyd
 Trydydd dydd drueni
 Rhag arynaig brawd braw fi
 A rygollo pawb o gar
 Ar wyneb daear Dyfi
 Eildydd cyn no dydd dilyw
 Pobloedd drist Crist a'i cennyw
 Yngwylltoedd cyhoedd cerddant
 Can gwddant na byddant byw
 Undydd Dofydd dybydd oll
 Pobloedd plant Addaf o bell
 A mud a drud a drythyll
 Yn llwyr yn eu llawn ddeall

¹Ncu, brwynau.

CANUAU BLEDDYN VARDD.

MARWNAD Y TRI MEIB
GRUFFUT UAB LLYWELYN.

BLEDDYN UART AE CANT. O L. D. D.

NEUD amser gaeaf gwelwaf gweilgi
Gweilgig moradar hwyliar heli
Neud arllen aryen eryri weithyon
Neud vchel gwenndonn gwyndir enlli
Neud wyf hoed fwyfwy drwy dreueni
Neud wyf hoen hyboen heb arglwyti
Trywyr a golleis tri dyledogyon
Brodorion haelon o hil rodri
Ry draws fuan oll kyn eu kolli
Rydryst yn gwnaeth crist croes oleuni
Ry drwm fu eu bar am beri lluoet
Y gynhal toruoet teruyn hotni
Gwyr hoedlwydyr gwyr hydyr eu gwrhydri
Gwyr hydreit gwreit am uro geri
Gwyr kyrcnyad yg kad yg galedi blwng
Ny edynt ystwg ystrad Tywi
Ywein uab gruffut uut uynogi
Awytawc uarchawc ueirch ddigronni
Eryr fraw ny ddaw yw ddaeni neb
Am glod ac wyneb gwynet lochi
Llas gwr ge—nt hynt haelyoni
Llywyawdyr llv kymry hy y henwi
Llywelyn teruyn toryf gymelri ualch
Llafyngoch yg galch yg caer fili
Dauyt glod gynnyd gyn y dreghi
Deodeu drystan daryan dorri
Dyurydet gwynet gwae ni ry allad
Gwalch flyseyad rotyad rut a phali
Gwaed racadyr baladyr o lin Beli
Gwaewddur ual arthur wrth gaer uenlli
Gwawr aruthyr gwychruthyr am gochi
eurglet
Pan oet gwyr gwynet tuet teiui
Dreigyeu rwyc arueu yn ragori
Dragon ddieitil uil uanyeri
Drwc yn gwnaeth hiraeth hir dewi trywyr
Uegys meibyon llyr llwyr glod ynni
Y ddw yt archaf naf eu noti
Eir egored rotuyged ri
Y gwyl or seinhyeu y gybi ureinyawl
Y hael ysprydawl dedduawl dewi
Y ueir uawr gadeir gadyr y gweddi
Yr gwyr a wnaethbyd yn broffwydi
Ym plwyf mad gwastad gwesti kynr—rfeint
Ym plith hartureint saint senet ureui

EGLYNYON

A GANT BLEDDYN VARD Y DAUD AP GRUFFUT
AP LLEWEL. O L. D. D.

VY arglwyd cludlwyd clod adas vchel
Och uab duw dy leas

Am eurdawn mawrdygyn y llas
Am arddelw tec am vrddas

Am vrddas adas eiddunvryd kymry
Doeth kymraw a thristyd
Am ddauyt dyt dihyfryd
Ap Gruffut grym gythrut gryd

Och am ryd esbyd oesboen dagreu rwy
Ry duc lliw vvg gruddyen
Och veith och vyth hyd anghau
Och veir am y mawreir meu

Meu rac dolur cur kyr vy mron rac die
Dygy adnabod¹ weithyon
Yt hyll gual vvg callon
Val yt hyll tec erchyll tonn

Oer donn yg allon angheluyt oet ym
Eryr llym llvossyt
Aros clybod dyuod dyt
Eur golofyn diofyn dauyt

Kyn no llat dauyt deuawd einawn yrth
Nerthawclyn mervynnyawn
Oe vreise ueirch maeth fraeth frwythlawn
Ae wiscoet ym dotoet dawn

Arwypm dawn kyfyawn oeraf kofyon vyt
Llat dauyt llyw deon
Eur disserch rydderch roddyon
Aruaeth llyr aryf mawrwyr mon

Gwae von ac aruon goruod kolli rwyf
Rwyse angert eliuiri
Gwayw gwaed fyseyad gad gyni
Gwawr deifnyawc rutuoac ri

Llat y ri ymi mawr o dramgwyt hwnn
Hynn am dwc yn ebrwyd
Llyw dragon llym roddyon rwyd
Lleityad argleidrad² arglwyd
Vy arglwyd cludlwyd &c.

MARWNAD DD AP G. AP LL.

BLEDDYN VARD AE CANT. O L. D. D.

Duw dy nawd rac tlawd tan llachar vffern
Yny may kethern kaeth ywr karchar
Yny may trallawt berw barawt bar
Yny may perued dygued dayar
Yny may mawrway marwar kylestrie
Yny may godric die dilauar

¹Neu, dygyn atnabod. ²Neu, argleitradd.

Colleis a gereis o gar ac arglwyd
 Erglyw ew trangwyd trymgwyn anwar
 Colleis chwech tyyrn kedyrn kytvar
 Chwech eryr ketwyr kadyr eu darpar
 Llewelyn ay blant blayngar vrodoryon
 Ay haylyon wryron oer eu galar
 Diwethaf ym bu buduawr wasgar
 Dd. glot derllyd arllwybyr casnar
 Dewr o was pau llas yn llassar arueu
 Val e llas llecheu is llechysgar
 Esgutuab Gruffud barawt rud bar
 Ysgwn y dryllywyt ysgwyt esgar
 Ysgor digyuor dic auar obeith
 Oysgawd e orrllleith gweith gwythlongar
 Gwr heird e uilueird uolyant kynnar
 Gwr harddeddyf ddileddf ar dal branar
 Gwr a wnayth a gwayw gwyar yn cochi
 Vch aberteiui ri ryuelgar
 Gwr gwrđ yn ymhwrđ emys lluchuar
 Gwr gorddin nas byw llyw lluosgar
 Gwr bolch y daryan dayr var yg kyni
 Gwr balch yn holi seri sathar
 Gwr beilch e ayrweilch arwyp drydar
 Gwr bwelch nat ydiw gwayw briw brwyd-
 yrgar
 Gwr a wnayth adaw adar ar gynrein
 Val kievrein ywein awyd ddafiār
 Gwr val kadwallawn dawn diarchar
 Llawhir oed ddauyd lluoed auar
 Gwr oed anysgavyn ysgar ae gaulit
 Gwr am gwnayth edlit gouit gouar
 Gwr a gynnheil nef gwir oddef¹ gwar
 Gwawr gwerthuawr gwrthaw boet trugar

EGLYNNYON

A GANT BLEDYN HEUTY Y OWEIN VAB GRUFFUT
 O L. D. D.

DOTHYW am Oweyn doethawr oe gollet
 Gnawt gollwng deigyr hyd² lawr
 Aer gymrud vud vyddinawr
 Oer gymraw ar gymry vawr

Mawr a dristyd byd⁴ bot hir orchud oer
 Ar ywein vap gruffut
 Nef neud ethyw llyw llafynrud
 Ner niver naw haelder nud

Gwell no nud am vud vu'r llyw a gollet
 Ergyllaeth am dothyw
 Gwawr gwayw dur dolur dilyw
 Gwael neut bed gwae vi nat byw

¹ Neu, addef.

² Ys ef Ywain goch ap Gr ap Lln.

³ Neu, hyt.

⁴ Neu, o dristyt byt.

Nyt byw gwalch trawsualch treis anodde-
 rwy

Ry duc duw oe gartref
 Arddelw keyn fyrd kyrd kyflef
 Vrddedic wledic wlat nef

Gwlat nef oe addefedyw frwythlawnddreic
 O dragon mervynyawnd
 Glew lew o lin Gadwallawn
 Glyw lyw ganyt byw ba wnawn

Noc a wnaeth agheu aghyffret avael
 Am ddwyn hael wael weithret
 Ny weles uolud am get
 Ny weleis dreis gyn drymet

Trwm golli arglwyd oerglad weryt yw
 Trangwyd llyw llawch espyt
 Trimut aerwalch valch vawrvryt
 Trymaf treis vwyaf tros vyt

Yr byd¹ ys tristyt treisddwyn damwein
 dreic

Drwc a chwedyl y arwein
 Eryr cat breise borthyat brein
 Aerwalch awydvallch ywein
 Dothyw &c.

LLYMA AWDYL UARWNAD

A GANT BLETYNT UART Y EWEIN GOCH. M.
 GRUFFUT. M. LLYWELYN. O L. D. D.

AGHALL o dyall yt ym yndaw
 Aghwbyl vu yn pwyll am yn twyllaw
 Yg draa eua a vu vraw y dyn

Aual bu dechryn dechreu arnaw
 Agheu pob rieu diheu y daw

Egyrth ry gymyrth y gam racdaw
 Aghof gwr hebaf heibyaw nyd etiw

Aghadyr yw uy myw uy mod hebdaw
 Am ywein gyfyrgain gyuyrglod itaw

Am aerwalch haelualch hawt yw wylaw
 Am eryr kedwyr kyduraw meruynyawnd

Mor digllawn digrawn deigyr yn syrth-
 yaw

Am deyrn eurgyrn aergwn lithyaw
 Am deyrnwawr llawr llu vytinaw

Am dihiruut prut yn preityaw gormes
 Teyrnllles branhes bryneich syrthyaw

Hil gruffut waew rut rotuawr eurlaw
 Haeluab llywelyn llyw Aberfraw

Hil yorueth cannerth kein wallaw reuuet
 Hil ywein gwynet haelon gwynaw

Hil gwrawl breinhyawl brenhin manaw

¹ Neu, byt.

Hil madawc uodawc nyd¹ eitunaw
 Hil maredut draws hawt drostaw ledkynt
 Hil eduynt bletynt bleit ymwryaw
 Hirgwyn yssym dwyn urwyn vreutwydaw
 Hirgawt nyd anhawt im ym danaw
 Hir dewrllaw traglew yn treiglaw ysgwyd
 Hirwaew vn annwyd ar hwn nynhyaw
 Hiraeth am gwalaeth gweled arnaw flwng
 Hirhebrwg echwg och or cutyaw
 Hir darpar galar heb gilyaw yssyt
 Hir defnyd a uyt oe uetylyaw
 Hirdetyf gynnetyf gynn noe orthaw
 Heirt oet y ulueirt uolyant itaw
 Hart ywein virein var lluchyaw yg cad
 Haeluab rad y tad ae duc attaw

LLYMA AWDYL UARWNAD

A GANT BLEDDYN VART Y LYWELYN VAR
 GRUFFUT. M. LLYWELYN. O L. D. D.

CRIST vawr arglwyd rwyd tad a archaf
 Crist uab duw didwyll hanbwyll honaf
 Crist ddetuawl cedawl cadarnaf arddelw
 A porthes y ddelw ddolur ddyknaf
 A perthyn am ddyn a ddywedaf
 A bortho gould bid bwylllokaf
 A uo gnaws achaws vchaf y vetyant
 Y vetwl bid leihaf
 Crist a ddoeth yr byd rac bod adaf
 Ae bobyl yn vffern gethern gaethaf
 Y amlenwi nef amgylch naf vehel
 A golles angel angheluytaf
 Kolles kymry vawr gwawr gwreitaf
 Gwreitlafyn esgud gloewddrud glewaf
 Gwreitlyw nyd byw ba wnaaf oe golled
 Gwreitlew hyged rotged rwytaf
 Gwr a las drosom gwr oet drossaf
 Gwr oet dros gymry hy y henwaf
 Gwrawl lywelyn gwraf o gymro
 Gwr ny garei ffo yr fort nessaf
 Gwr gwr yn kyrcu llu lleideithaf
 Gwr gwyrtilw bebyll gwerssyll gorssaf
 Gwreituab gruffut ddigraffaf am rec
 Yn deddyfeu mawrdec nut a mordaf
 Gwr gwaewrut gwr prut negys priaf
 Gwr gwiw yn vrenhin vyddin valchaf
 Gwr hylwyd y glod gwr haelaf am dreul
 Hyd yd gertei yr heul yr hwl bellaf
 Gwr dic y ddistryw llyw llysseitaf
 Gwr dygyn y alar kar kywiraf
 Gwr kywirgoeth doeth detholaf o uon
 Hyd yg caer lllion y lle teccaf
 Gwr vu lywelyn ger teruyn taf
 Gwawr kyhoet wisgoet wa garoccaf
 Gwr oet arbennic bennaf o uilwyr

¹Neu, uyd.

Hyd ym porth wegyr eryr araf
 Y gwr a gymyrth eghyrth yghaf
 Agheu dros bymhoes drymloes dromhaf
 A gymero uy rwyf rywoccaf vonhet
 Yn rann trugaret vawret vwyhaf

LLYMA AWDYL

A GANT BLEDDYN VARD Y RYS AM MAREDUD
 AP RYS. O L. D. D.

ARDWYREAF naf neirthyat tyrrnet
 Tyrrnvud llaw rodyat
 Tyrrnas addas iddaw boed mat
 Tyrrndrut ordrut wrd beleidrat
 Tyrrnwawr trawsuawr tros ystrat tywy
 Tyrrnwyr lochi gwesti gwastat
 Tyrrnwyr uilwr ual eliwlat
 Tyrrneid luchynt hynt e hendat
 Teyrn yn heyrn yn hard wisgat balch
 Teyrnwalch ygkaleh ygkylech gorwlat
 Ar wymp emys rys ros achubyat
 Ayrwab maredud rud e ruat
 Aruaeth ehelaeth hwyl gyrclyat brwydrin
 Eryr caer vyrdin vyddin veiddyat
 Aruot peredur dryngur dromgat
 Aruawc ab eurawc¹ cadyr uarchawc cat
 Aryf prydein ysgein ysgarlat wasgar
 Ysgwyd tan llachar car kynnyfyat
 Esgut waew weith i wir² ovyunnyat
 Ysgwn baladyr cadyr cadarn leidyat
 Ysgauyn oed gennyf ysgarat pob dyn
 Wrth hwn llewelyn llyw beruedwlat
 Ysgor kor kymry diffreityat
 Aesgur val Arthur ethryst ladyat
 Ysbydd gnawt berthwawt barth ac atat rys
 Om tavawt ysbys oesbell garyat
 Ys bo dy orffen gymhen geimhyat
 Ys bych neuawl hawl hwyl oleuat
 Yn ran drugared yn rat y drindawt
 Yn ryd oth bechawt ddeuawt ddiurawt
 Dewrddreic deheubarth warth wrthotyat
 Dawn adlam dinam duw am danat

MARWNAD DD AP GRUFFUD AP O. AP MADAWG AP MAREDUD.

BLEDYN VARD AE CANT. O L. D. D.

Duw a ddwc ataw bud waelaw byt
 Deduawl vreyenhin dewin diwyt
 Dewrddreic edeirnyawn gadernyt frwyth-
 lawn
 Doethwalch o leissyawyn dawn dileturyt

¹Neu, efrawc.

²Neu, ron.

Dd ab gruffud grym gythrud gryt
 Vab ywein¹ virein vawr syberwyd
 Vab madawc vynawc venwyd diorchud
 Vab maredud vud valch e ddetryt
 Gwr rybu dd diveuyl blegyt
 Gwrawl y verroes einyoes ennhyt
 Gwr hyvriw e wayw gwr hyuryt e vyw
 Gwreid eurllyw glyw glew oe velyt
 Gwr goleu e arveu airgreu ergryt
 Gwr gelyn e ddyn e ddiovryt
 Gwr golut esgut oysgyt byddinawr
 Ysgwn ysgwydawl buduawr beddyt
 Gwr balch yn eurgalch ayrgwn waytlyt
 Gwr bwlech y eurgled yn arueddyt
 Gwr bolch y daryan dewr wryt bedwyr
 Gwr beilch e uilwyr eryr ayrvryt
 Gwr hygrych e lys esbys ysbyt
 Gwr hyget hygar car card oglyt
 Gwr am gwnayth hirayth hirhyt ys rynnawd
 Gwr hawd e adrawd kawd am kyuyt
 Y dduw yd archaf naf nym enhyt
 Llehav dd yn lle diwyt
 Lle may'r vn ar tri twy anwylyt mat
 Lle may'r mab ar tat ar tec ysbryt

MARWNAD ORONWY AB EDNYUET.

BLEDYN VARD AE CANT. O L. D. D.

KOLLI goronwy gwr diemyth vu
 Gorofyn llu llafyn dilyth
 Llew hael or llin wehelyth
 Llawir uyd dorvdyr vyth¹

Byth am walch rwydvalch ryndoeth
 Treis galar—bu traws golofyn kyuoeth
 Arwr dwr eryr ddewrdoeth
 Eurwawr karueddvawr koeth

Dewrgoeth lluyduawr yn llu arallwlad
 Dinydyr gad gynydv
 Dinas esbyd gyd gyrcu
 Dinac——uain vanac vu

Bu aruthyr gwythruthyr yn nyd gweithret
 Traws haeluab ednyued [trin
 Byd wir bud gywir am get
 Bu gwawr hygrych lawr hyget

Kedawl oronwy kat uorgymlawd hard
 Kard wahard kerd wahawd
 Kas kabyl kwbyldoeth ymadrawd
 Keissyaw bot hebawd nyt hawd

¹ Ywein Brogeintum ydoedd hwn

² Neu, Llawir ni orfyddir vyth.

Nyt hawd am yn kawd kan aeth oe dymyr
 Non damwein yssywaeth
 Hyt vrawt herw ddevawt hiraeth
 Hoet vraw damweiniaw dim waeth

Gwaethwaeth yn tragwnaeth treghi mur
 kiwdawd
 Traws uar gwenwynwar gwae ni
 Treis pobl trist pawb oe golli
 Kolli Goronw &c.

MARWNAD HOWEL AP GORONW.

BLEDYN VART AE CANT. O L. D. D.

Rym goreu agheu anghen ordwy dreis
 Am draws uab goronwy
 Rym dirwaen duw rym dirwy
 Rym dirwnaeth rann hiraeth rwy

Pwy y roddei vor a orwu e glod
 Ym pob gwlad yrywu
 Rinveirch rytveith eu kyrchu
 Rut val nut rotvawr vut vu

Hylithyr vu y lu lawer rec dy uyw
 Hwylva glyw glod redec
 Hylwyd wawr llawr llary osted
 Hil doethyon hael tiryon tec

Tec yd gauas gwas gwayw hynod amlaen
 Dec amlwe y ganuod
 Llyw glyw gleif anesgymod
 Llew llavyngroch kledyfgoch clod

Arwyp glod oruod aryf kyhoet hywerth
 Vu hywel oe pobloet
 Eryr triuawr aryf toruoet
 Aer ysgwn eur ysgwyd oet

Oet gleifruthyr aruthyr aryf ryuel oet hael
 Oet hwyluawr glod vchel
 Oet glew oet llew kyn llenn gel
 Oet glwys digart hart hywel

Gwar hywel vchel och or grwnn y mae
 Nyd vy mot nas gwelwn
 Gwawr gwreitalch gwalch gwaewdwnn
 Gwae wynet hir orwet hwnn

Hwn oet draws gyghaws ac angeu ae dvc
 Dic am gwnaeth ac eisseu
 Hwyl cad cletyf gyrcyad cleu
 Hael gwrawl or hil goreu
 Rym goreu agheu &c.

EGLYNYON

A GANT BLEDDYN VARD Y RUFFUT AP IOR-
UERTH AP MAREDUD O VON. O L. D. D.

GRO a gut deurut dewrwas gwael y varw
Yn y vawrglod gaffael
Grym erddrym aerddreic auael
Gruffut hil maredut hael

Ar hael gruffut cut can drauod anghau
Yng achweddyl y glybod
Gwayw gwrtragor yn goruod
Gwawr dragon gwae uon y uod

Bod heb walch keinvaleh kynhebyc drys-
Ayr gynnwann eur gynnyc [tan
Detholew glew glod edunyc
Doeth y lwyth hwva pla plyc

Oet plyc dwyn terrwyn nny tyrrei bobyl
O bob man ay kyrchei
Oet dilyuyn eur a dalei
Oet dilut but myn y bei

Myn y bei ayr uab ioruerth yn ryuel
Kyn ryuawr drygyruerth
Oet kadarn dreic benn eic berth
Oet ked gynnyk kad gannerth

Cad gannerth mawr werth mor wae ym
Nym gad deigyrr y warae [digiwyd
Gryd esbyd oesbell warchae
Gruffut y maengut y mae

Lle y mae argae ar gymro dinam
Detyf dunawd ap pabo
Llavyn llidyawgddur kur kyffro
Llew prut neud llawn prit a gro
Gro a gut deurut &c.

MARWNAD

A GANT BLETTINT VART Y DAUTY BENCRAE.
O L. D. D.

MAE gwyrda gwynet gwae ni yr eissywed
Yssywaeth yn treghi
Pob deu pobyl dygyn eu colli
Pob awr poen dramawr pob dri

Oet tringar an car oof newyt an peir
Perygyl hiraeth peunyt
Oet cwyn dwyn difefyl dauyt
Oet coeth gwr a doeth y dyt

Tra vu ddyt davyt difefyl ddylyf cad
Oet cadarn y gynrif
Oet kedawl oet cadyr yg gnif
Oet koeth digrawn doeth digrif

Tros nad digrif ym am was hael difei
Hwyl ddifefyl gyweithas
Trist wyf treis Duw ry gallas
Traws dauyt lawryt ry las

Llas vnmab llywarch llew afael yn reid
Llary deleid honneid hael
Car coeth doeth dygyn y allael
Cywir nas gwelir ys gwael

Mor wael myned hael hwyl gyffro galar
Yn rwym gwely manro
Llawr gwerthvawr llan ae gortho
Gadawc gadarn vreinyawc vro

Em bro dewddwr gwr gwrtr ym argae trin
Trist achwetyl heb warae
Vthyr gwynuan chwerrw herw hirwae
Eithyr gwynet ymet y mae
Mae gwyrda gwynet &c.

MARWYSGAWN

BLEDDYN VARD E HUN AE CANT. O L. D. D.

ERBYN vi vy ri rwyf beddyawl
Erbarch vchelseint breint brenhinyawl
Erbynneist keueist kyuawl eneideu
Yr agheu gethreu y gan gythrawl
Erbynyat pym oes o groes greuawl
Arbennic wledic wlad gynveithyawl
Arglwyd dat nam gat gyllestrigawl dan
Yny may poethuan peth uffernawl
Yny may mawrway heb ymeiryawl
Yny may mawrwall eneit marrawl
Yny may kynigyn yn kanmawl kelwyd
Yny may peunyd poen auerddawl
Kyn mynet o'r byd bryd breuddwydawl
Kein vynnwent brouent bro gorfforawl
Kyn maynved diwed bwyf dwydwawl gyffes
Kyn nom goddiwes bwyf gweddiawl
Kan gwneusthost veithrin brenhin brein-
yawl
Kan gwneir yr dy eir veir vuddugawl
Gwna dan gof yrof eiryawl ym dangnef
Yn teyrnas nef naf ysprydawl

 MARWNAD HYWEL. M.
MADAWC.

LLYGAD GWR AE CANT.¹ O L. D. D.

GWAE ui duw or diruawr golled
Ry golleisy² nym gellir gwared
Gwannder y lawer eilywed tramgwyt
Ry doeth am arglwyd eurglawr trefred

¹ Dylasai yr awdyl hon fod gyda chanau ereill y
bardd, yn dechreu tu dal. 237.

² Yr golleis. - Ll. P. P.

Gwalch gwrawl gwrhyd gwallhafed¹
 Gweilch oet veilch yny valch gerdded
 Gwyr golofyn ehofyn pan ehaget fot
 Am drefgort drwy galed
 Gwac yr byd bod heb y hawtged
 Gwael dwyn hael hwylvawr y weithred
 Galar yw gennyfŷ gweled ar lachar
 Golwe agklaear daear duted
 Hywel am² nadawe ny mad doded
 Y mywn mynwes llawr mygyr wawr myged
 Hir yw byth bellach belled bod hebdaw
 Hiraethlawn gymraw gymrwyn goted
 Hydoryf kylch y goryf gwyrnseirch ar lled
 Hydyr glodryt gynnytt gynulaen lliwed
 Hygyrch oet y lys les trwyted oy fut
 Ae uetgryn kyfyved
 Arwyteg am rec ban riued gant seint
 Breint brenhin gogoned
 Ar deheu mab duw bo y dyghed ef
 Drwy gaffael porth nef yn agored
 Aghall yw y dyn ny del y gred
 Ar y gwr goreu a aned
 Agheu yn³ edev yn noted raddaw
 Trwy benn an treissyaw yw an tristed
 Trist yn gorug Crist kred nyd ymchwel
 Treis dirgwyn ac nyd treis dirgel
 Am draws walch aerualch oruel y golli
 Nyd ryuet ochi yn yawn vehel
 Neud etiw⁴ ynofy cof kyuarchwel
 Am lyw cletyfrut heb gut heb gel
 Neud meu y eisseu neud issel uy mryd
 Yw ueiryon oet clyd clod diargel
 Neud aelaw kwynaw neud kynhawel
 O uerrwyn hyd uawr hirddywel
 Am yr dwyn terrwyn twryf uuel am riw
 Ae bar oet gwaedliw ual gwaed awel
 Och am rwyf aer glwyf eurglet echel
 Och am diliw mawr nym dawr ken del
 Och am arglwyf rwyf rutuedel vtkeyn
 Och am wawr kedyrn cad diogel
 Och yr uyned gwr gwrtelew ryuel
 Och ueith byth bellach ny dychwel
 Och pa wneir och ueir och uihagel
 Och hyd attad duw yr dwyn hywel
 Eryr gwyr gwarant heb ochel
 Ar wiryonet yawn dawn ytyndel
 Erbynnyed arbennig agel
 Yn barchussaf naf ar nef yt el

MARWNAD RUFFUT FAB KYNAN.

GRUFFUT AP GWRGENEU AE CANT. O L. D. D.

GWR a gynneil y lloer yny llawnwet
 A genniwb pob tra trwydi beruet

¹Gwahaved.—Ll. P. P. ³Ni'n gedy, neu nynyndeu.
²Vab.—Ll. P. P. ⁴Ytyv.—Ll. P. P.

Oe gannayd oe rad oe rinwet yn llawch
 Llewychedic heul yny gynted
 Ac ynteu an dwe on diwet
 Oe dyg ————— trigyant yn drugaret
 Edry ant trachwant trachywet an knwad
 Yt yn knyny daear yn y diwet
 Drwg yw ynn dryked an buchet
 Eil drwc yn kyfiwe an kyfiyet
 Trydyt twyll herwytt kynawyll camwet
 Pedweryt rewyt pymhed ryuet
 Clwewched am galed amgelet an eur
 A mireinweh byd ae annydet
 Seithued bwrw gwythlwrw gweithlonet
 Geir syberw a berw yny beruet
 Wythued yw llat a llafneu cochwet
 Kelein a chathyl brein ar y brounwet
 Nawued yn ryred nyd yn annyuet
 Lleidyrr na all edrych crist yn y grocwet
 Decued anwaraed yw anwaret anwar
 Dall uydar kynm tylluett
 Dreic anhuenyt herwytt haeret
 Hiruod heb gymod yny gamwet
 Duw a uynn dyuod yw orset
 Hydyr a llaw nyd llai yw omet
 Dadwyrein o uein o uet an dyltt
 Y an diburyaw o an camwet
 Treisswr yw agheu ar bob trosset
 Traimeint nyd kywreint an kywrysset
 O Ruffut gwaewrut goruolet ym ken
 Am kynnygyws eur a meirch hywet
 Hil kyanan erwan erwydet
 Hael y wan hil ywein gwynet
 Hil madawe hydyr uynawe vonhet
 Mwynnyant kert nyd cart y diwet
 Kyuetach uorach uawret oruchel
 Or achiwet oreu o deyrnet
 Neum bu oe agad mwynydyd met
 Ny bu oesdlwad beirt oe ystlynet
 Ysgereis a gwr nyd yw goruolet
 Ysgar byw a marw garw argywet
 Am arglwytt diwyd am diwet ysgar
 An ysgafyn a wr y vreuolet
 Ny byt kyuoed pawb pymcan mlynet
 Noc y bu kyuyg gwlyd teilyg gwlet
 Ny bo kyuyg duw ym kyuet yg kyuaawr
 Synnliwyrr vawr Senet

GRUFFUT VAB GWRGENEU

A GANT YR EGLYNYON HYN OE GEDYMEITHON.
 O L. D. D.

MARW merwyd hirwlyd am hirwlych
 Dagreu—digrawn ynt a mynych
 Nytt heneint gwr ae gwrthrych
 Nytt hyn oes dyn noc oes drych

Ystyryw kwynwn ketwyr aruoll naf
Ny ad duw yghyuyrgoll
Marw myrd mawred kyrd kardgoll
Marw merwyd meirw uydw noll

Pell yw o Bowys pwyll argel y dyn
Y ddial gwaet auel
Gwaelawt ty tywawt tawel
Gwely rud gwilim ryuel

Gweleis le am de am danaw heddiw
Hawd y gallaf wylaw
Rudued werthuawr wed wrthaw
Ac edenawc y danaw

Kanys marw mawred a grym
Griffri y tregghi oed trwm
Marw vyd einawn dawn dinam
O dyna ny byd da dim

PHYLIP PRYDID

A GANT TB AWDWL HON Y RYS GRYC.
O L. D. D.

GWELEIS Rys yn llys cissidlo
Gelurud gelyn yn alluro
Hyuoluawc hael mynawc hawd bo
Glot edmyc kymhengryc kymro
Dragonllyw lluoed anwosgo
Dreic vnbyn a vynn a vynho
Hir y wir y wr dra sau
Hydyr y dreis y dreth o benuro
Gwalch gwylwalch golut anghryno
Gwawd uyuyr gwawr gwhyr gortho
Enw y uard y uarn a welho
Kediur kadeiryawc artho
Baran llew yn lluryc eurdo
Brenhin beird breinyawl a ganho
Gorwenn tonn tued porth gwydno
Garw y llenn a grann wenn y gro
Gnawt rygwyd rygeis ny allo
Gnaws gaeaf alaf yng godo
Teleis y ueirch y uarchawc mwydno
Teilwng yng talv an rodho
Ys ymi vd lwysrud kas a gro
Fyddyawc fodyawc y ymdro
Hael hir lew hir llew hir llwydho
Hil catuan kynan vab iago

LLYMA KYGORYON DADOLWCH

A GANT PHYLIP PRYDID Y RYS GRYC GWEDY
SOBRI WRTHAW AM BRYDU Y NEB NAMYN
ITAW EF. O L. D. D.

PA gessidy ui uodrydaf kreugar
Kroewgoch gwaew oth adaf
Pa ham veirt adlam vleit naf
Pa gam a gefeisty arnaf

Arnaf kymeraf kymhennrys attec
Hyd attaw yng lys
Myned dyleded dilys
A mawrglod ym arglwyd rys

Rys uyg loegyr westyng lary westi toru-
Taryan ystrad tywi [oet
Rac dy uar kar kert lochi
Mal gwiryon gwared dduw ui

Mi ath fum borthwr borthiad riallu
Ny ellir y ddiwad
Pan oet lyw kyhoet lew cad
Ym pob riw ryuel arnad

Ar dy uawhwar par pymllyg nam gwartha
Nam gwrthod yn dduruyg
Eryr llewyr llaw bergyng
Erreiteisty ehang o yng

Ys yng yn ystwny ystic vara rys
Rutuawc cadurua
Ys anilys im ddim da
Os am carwys am cassa

Nam cassa pwylla pyllawc eduynt rys
Y rwny ros ac eppynt
Bart vun itt trimud tremynt
A chedynddeith kanweith kynt

Kyntaf achubaf echel ureint rac bar
Hil casnar cas wytheint
Nawt duw mawr dengwawr deweint
Gyda nawt naw mil o seint

Synnya di roti rwyf gwawr carannawc
Kerennhyt yth gertawr
Rysua kyrt kalan yonawr
Rys rut bar rwyse moruar mawr

Mawr fwy y credaf no chreir ked
Neirthyad—echel kad ked adneir
Gwr yssy ym kadw ym kadeir
Gwn itaw goreuraw geir

O dywedeisy eir ar wekrei heb porth
Parth eurgolofyn kymry
Diwygaf bonnaf hynny
Difwyn a gymer duw ury
Pa gessee dy &c.

EGLYNYON Y RYS IEUANGC.

PHYLIP PRYDID AE CANT. O L. D. D.

RYS rwyse chuel ryuel rwyf naf deyrn
Rwym kedryn cat worssaf
Eithryat brat bron eilyassaf
Eithyr kenyt kynelw ny wnafe

Ys gwneuthum ytt glot glut rwyf gawr
 ygwrys
 Gwawt vrys rys rwyse ddiryawr
 Llyw ior llew tewder tutwawr
 Llauer echaws tat maws mawr

Mawr yw ym dreic wawr fawr faw fwyf
 Fysclew cat ket wallaw [fyseyat
 Bot addef nef yn eiddiaw
 Ar byt achlan y danaw

Dan Rys vab greifwrys grufut ysgwyt-
 wyrd
 Oes ket kyrd kard wosgud
 Llwrw llwyrglot wawt rot wotrud
 Llry drauyn llawer llauyn lletrud

Lletrud parvrys rys rwyse hiryll yn aer
 Yn arueu agkysbell
 Hawl toryf teyrnvro gadell
 Hydyr auael hael hanbych gwell

Hanbych gwell hyd bell bellawc lluch-
 uryr cat
 Kedernyt enwerys
 Aryfrud prud prydein ynys
 Eryr aer glwyf arglwyd Rys
 Rys rwyse &c.

AWDWL

A gant PHYLIP PRYDYD yn Llys yr Arglwyd Rys
 ieuanc yn Llan Padarn Vawr pan vu amrysson
 yrygthaw a Beird ysbydeit pwy gyntaf o honynt
 a delei a cherd Dduw Nadolyc. O L. D. D.

Bu dioual ny bu diofit
 Gan golofyn kymry camp ddiodit
 Pan wu yn ryuel gat chwel chwerwlit
 Myny adeigei neb ar y newit
 Peunyd yn rwyddryt ym rodit anoeth
 Peunoeth a rygoeth ym anregit
 Ac yn llys hil tewdwr tec ym hurdit yn-
 aeth¹

Ac attoeth etwaeth nam gwnaeth wneit
 Pei achwir volawt
 Y dylwet fossawt
 Dyrlydwn i wirawt
 Kyn bydwn i ermit

Moladwy uleidiw nym rodey brit
 Mawr y afael hael hawd y erlit
 Ny thraethaf i gelwyd nyd ef gelwit
 Hwn cledyf ysgwnn twun twyll y gwndit
 Disseirch meirch a seirch osseddrit borfor
 Diachor ysgor ysgwyt turnit
 Kadyr wychawc vachawc mynawc mwyntlit
 Kat elling ener wener wenit

¹Neu, y uaeth.

Kadeir vaelgwn hir a huberit y veird
 Ac nyt yr goueird yt gyuerchit
 Ac am y gadeir honno heddiw bei heiddit
 Bod se ynt herwyd gwir a breynt yd ym-
 brouit

Bydynt derwyddyon prydyon prydein
 Nes gwaew yn adein nyt attygit
 A bei gwnawn or dawn a dadenit
 Penkerd o digerd ny ddigonit
 A bei ef gennyfy yd gennelwit
 Atvyddaf naf arnaf y dorvyddit
 Eudusswny uot rys rwyse ddiednit
 Tra vei dywawl duw yny dwyodit
 Ar y llenn valchwen ny vylchit y breint
 Yd ysgarawd heneint ac yeuegit
 Rwnge y prenn frwydlawn
 Ar tair prif ffynawn
 Nyt oed ar hirgrawn
 Yd ymborthit

Yn hyrgan vann vawr y rydit
 Yn hyngaer glaer yn yt glywit
 Yn heyrn adef yn nheyrnas nef
 Gwr ys yn godef y goreilit
 Kywot dy was assaf essill ervit vawr lawr
 Gnawt o synwyr vawr varn drybelit
 Ae kymraw treidaw tra mynyd gwidawl
 Myny ret redyawl o elenit
 Ae gwallus yghof yghyuyrdelit
 Ae gwaeth mynac nac noc eddewit
 Kigleu y doroff ath toroff a thwryf ysgwyd-
 awr

Nos galan ionor mwynwawr medwit
 Ac ambyrth clot wasgar llyry daear divrise
 Llauer march a gwise wesgerit
 Wedy cat dramawr agawr d—mit
 A hyuaruot pybyl penn yn eruit
 Rac me vei kyued kyuedach hedyrn
 Rac bronn eurdeyrn kyrn a genit
 Bann ket ban rodet pan rodit eur coeth
 Pan vei parabyl doeth a dywettit
 Pan rei ankwyn med yn medwit yn llys
 Ym hadawssei rys nam diddolit

AMRYSSON PH PRYDYD AR GOVEIRD YSPYDEIT.

O L. D. D.

ARGLWYD nef a llaer maer a ryued
 Val y keissyr cam o bop kamged
 Andaot ud gdayrnod gdayrnod teyrned
 Y goueird ar beird yn kybryssed
 Yr pan vu elfin yghybyrased vaelg6n
 Neus porthes peppron pell dyfryded
 Llaur merinnyeu g6ynnyeu g6raged
 Llaer ch6edel anoeth a doeth 6yned
 Kyny deley h6nn o achened

Geuveird aghyfröys y beryf ae henryded
 O gónaeth golydan gyflauan diryeit
 Bit ar y eneit yr eníored
 Tara6 kad6aladyr colofyn elyflu
 G6r oed yn gallu y dyualied
 Ac eissoes eissoes yny dygned
 Divreinya6 da6n du6 nyd dyn ae med
 Mor dyga6n y mae digymroded
 Wedy penkeyrdeth kynry yghamryssed
 O byd argl6yd g6ir g6yned dy6yssa6c
 Essillyd mada6c ry6ya6c reuved
 Lle6elyn lle6 g6a6r clotva6r cleddyfir
 Pell yd etmygir y atch6edled
 G6r ny uarn karnvarn kadarn yt ved
 G6r a vyd y en6 yn edryssed
 G6r biheu trethieu trathued llundein
 Diffeithdir prydein ae chyvanhed
 G6r yn ll6yr a 6yr synn6yr sened seint
 G6r a 6ys y vreint o vrenhined
 Goroew y6 gennyfy gor6ed neuada6r
 Lly6 ll6yth Te6d6r ma6r g6a6r g6aradret
 Kynnedyf y6 kennyf y k—derganed
 Kanu kerd am borth am byrth neufed
 Hengerd talyessin y teyrned elvyd
 Hi a vu ne6yd na6 seith mlyned
 Ac onym agheu y aghenved daear
 Kyn an6ar kyfar kyflauared

Ny dervyd a6en y ar dar6ed treul
 Tra vo lloer a heul ar y rod6ed
 Ac onyt trech kel6yd na g6iryoned
 Neu darvot da6n du6 yn y di6ed
 Ys my a vella6r or gygheussed
 G6eryt yr g6agveird y g6aghoffed

AWDWL VARWNAD Y RYS IEUANC.

PHYLIP PRYDYD AE CANT. O L. D. D.
 GORUCHEL arglwyd goreythoylaf
 Goruedawt ynn tauawt gawt a ganaf
 Goroyr vying rallon goruch atdaf llys
 Goruc anghew rys anghen arnaf [ych
 Gorwlychawt vyingrwydeu om dracgeu myn-
 Neud val drych gwrthrych gwrth a welaf
 Neud ethyw glyw gloew orsaf byddin
 Hoedyl egin vrenhin hoet a borthaf
 Gwenwynvar gwanar kerdgar kyrd vyget
 Gwae ui oe vynet ynn nas gwelaf
 Gwedy mab gruffud gwaewrud gurhaf
 Ysgwunn vying hystlwnn ny wnn py wnafe
 Och hyt attat ti duw a dotaf ynn dde
 O welet vy lle ar llet eithyaf

CANUAU Y PRYDYDD BYCHAN.

MARWNAD RYS IEUANC

Y PRYDIT B. AE CANT.¹ O L. D. D.

COLLED GWR ARWT ARUAWC CHWYRN YG CAD
 Yg cadarnwisc heyrn
 Mur toryf aerdoryf eurdeyrn
 Mygyr bennaeth mab maeth metgyrn
 Mab metgyrn teyrn tawel ut mwyneuawr
 Kyn maenuet y orchut
 Mab mad mygyr lleityad llauynrut
 Brwyse breinyawl gretuawl gruffut

Mab gruffut llauynrut lluoet ros gyrcheid
 Rys gyrchyad tra moroet
 Gwrt am deruyn amhyl doruoet
 Gwr bytin gwawr bytinoet

Bytinoet hartoet dyt y hyrtei rys
 Kiwdawd ros o hanei
 Lleith kynnygyn kynnetyf gwalchmei
 Llew gawr ysgwyduawr ys gwnei

¹Rhys Ieuanc a 1 farw yn y Flwyddyn 1222 ac a gladdod yn Ystradffur.

Ys gwnai Rys ar urys arlwy gwlet branhes
 Kyn prynu tangnhefet
 Par tridryll gwerssyll gorset
 Penn clod kyn noe vod yw vet

Y met argyuet nyd gouyged teith
 Doeth y ueirt oe vyned
 Am ysgwyt gawr vawr vur ked
 Am ysgwyd vriwdoll golled
 Colled gwr arwr &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDIT BYCHAN Y VABEDYT VAB
 YWEIN. O L. D. D.

MAREDET aestromrut troch
 Par awchlym wych lith gwyach
 Eurwawr llew yg gawr llauyndrwh
 Aerwalch eiryf ny theiryf ny theich

Ny thechei ner fer frawtus
 Mab ywein bro goluain brys
 Gwychyrlwm dreic eil meic myguras
 Gwychwlad o gad a gedwis

Cadw varedut cadyr eurdoryf
Cadoet gyman cad gynnwryf
Bolch glet yn dewret yn eiryf
Balch glod ac aruod ac aryf

Aryfrut balch teyrnwalech tec
Eurvro gadw gadarn dinac
Armes ros bla ddangos blyc
Aeruleit gwreit ae goruc

Goruc fy llyw llew amgoed
Gwyar am aer drydar draed
Oesawc varchawc veirch gydneid
Aes valchliw rut eurvriw rwyd

Rwyd ysgwyd ysgwn eurwlet
Ruthyr rynn ny geis rann o vot
Rugyl yawn y dawn yny dyt
Rutbar vavruar varedut
Maredut aestromrut &c.

EGLYNYON

A GANT Y P. B. Y VAREDUT VAB YWEIN.
O L. D. D.

MAREDUT ut prut prafu
Kefeis nyd kyfyg dy vro
Gwledic doeth kyuoeth kyfa
Gwlad roc diofyn colofyn kymry

Kymry varedut kymer
Kymreisc walech balch bennadur
Dreic vnbynu aervyn arwr
Drud llaw esgud lluosgar

Car gymhell treitbell trethoet
Mab ywein mawrdwryf arraet
Llyw glyw glew yn ymorehwyt
Llwytdud llew gwrtrud gwreit

Gwr yw uy llyw gorllawen
Gwyr a gar gwawr trydar trin
Gwrt yn ryuel ae elyn
Gwrth gas wrth y gassogyon

Digassawc franc frawt anvot
Dugost vawrdost uaredut
Diffeith pob gwlad gad gynnyd
Dewr gyuran ae chyfannuet

Kynannet walech dy ualchgorn
Ar tir ynyal dywalwern
Eurhost cad aerbyst kedryn
Eryr cadyr dewrwyd kadarn

Kadarn kedeirn gywrysset
Y kedeir glew gwlad yr anuot

Bolchlauyn yn aer daer deryt
Balchgoeth uawrdoeth varedut
Maredut vt prut &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN Y VAREDUT ;
M. YWEIN. O L. D. D.

OESUYRR dy alon aesuriw varedut
Trawsualch ut treiswlad wiw
Pwyll mab vthyr rwyf aruthr riw
Pwyllawc par dryllyawc drilliw

Yn lliw gwyar bar beir vetu prydein
Hil ywein hawl fynnu
Pob gwlad barawd gad gyrchu
A diuarn ae gadarnllu

Yn llu yth weled yn llithyaw branhes
A bryneich yn cwytau
Llyw dragon llafneu dreiclyaw
Llew ehwybyr o lwybyr dy law

Llaw ar bar anwar enwawc varedut
Dreic rwytuut rutuoawc
Kynnyd blas dy digassawc
Kynnwalch muner ner nerthawc

Ym neirthyawc breinhyawc brenhin
gwyr toruoet
Teruyse lloegyr y gelwir
Kymreisc wystlon a wystlir
Kymry ae dyry roc dir

Roc dir y rotir rwyf gofyneic prut
Maredut mawrvut meic
Ardwy llu lloegyr eryneic
Eurdrethau dreithyeu ym dreic

Dreic agkynnwys dwys nyd oes ath veito
Yth uytyn diarllues
Ath gynnhwan gad veityad voes
Ath gynnhar wlad yth gynnhoes
Oesuyrr dy alon &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN Y UAREDUT. M.
YWEIN. O L. D. D.

Gwalch yssym amyl y niuer
Gwalch eurgalech aergun gyuor
Gwalch dewrualch o lin dewdwr
Ac am walech dewrualch dewrwyd

Gwyr rif syr yssyt yn y gad
 Gwrthrut varedut vur gryd
 Twn y bar dreic anwar drud
 Didwn y eir ual creir cred

Cred pan aeth dreic hydyrfraeth hy
 Yr goteu goteith bennuro
 Oet amhyl am amlaen deulu
 Heyrn traws teyrn trosti

Trosti yr treisdwyn gwendud
 Aeth mab ywein prein prifglod
 Ny bu le ar lawr dyued
 Ny bei sathyr gan y seithgad

Cadyr uab ywein cadyrualch gwlet
 Kedeyrn wostwg rygylwlwg ryt
 Dyfrys brwydyr bryd ar ymlat
 Difraw y law ar lafyn rut

Llafynrut uaredut llyw drinc
 Llew ny ad lloegyr yny wnc
 Nys arueit aerulawt frawt freinc
 Nys geill seis na threis na thranc

Tranc ar bob franc frawtus gylch
 Gwnaeth uy llyw llew ysgwydwlch
 Meic kyhauall aryal aerweilch
 Mut mwynfut mygyr gwaerut gwalch
 Gwalch yssym &c.

EGLYNYON

A GAN Y PRYDYT BYCHAN Y VAREDUT VAB
 YWEIN. O L. D. D.

KYRCH a duc uy llyw llew gwyth
 Kad vt uaredut valch deith
 Oet aerdreic penn eic pann aeth
 Oet agro pennuro pan doeth

Doeth brut varedut
 [*Englynion ar goll.*]

MARWNAD UAREDUT. M. YWEIN.

Y PRYDYT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

AM varedut vut vawrged
 Gwae y genetyl gwawr gogoned
 Doeth oe gyuoethcoeth kerted gwenyn-
 dro
 Gwenwyndrwm a golled

Colled llyw llew huysgwr
 Maredut mur dineswr
 Dunawd gynnefawd gynnifwr ar ros
 O lin rys ab Tewdwr

O dewdwr aeth gwr gwrllaw hir bolch-
 laun
 Balchwlad dreic bu kywir
 Maredut men na welir
 Mygyrdud gwae y dud ae dir

Tiriawc rywawc ros wrthrych uu uy
 rwyf
 Rwyse ywein urych
 Vn oe deruyn doryf lewych
 Yspys yspadaden ddinbych

Dinbych y kyrechws kyrch diatrec prut
 Gwalch gwawdvut rwytvut rec
 Hwyl diwyl dyfyndref saesnech
 Hael awyt hil ywein dec

Oet tec rwyf rwyse oliffer
 Oet cleu darpar clod dirper
 Oet glew maredut oet gloewner esgud
 Yn ysgwyd deu hanner

Oet deu hanner ber bar gwythrut yn
 Gwr ual llew digythrut [llaw
 Oet erwan gwaew preitwan prut
 Aruoll mawrgoll maredut
 Am varedut vut &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN Y YWEIN UAB
 GRUFFUT UAB RTS. O L. D. D.

YWEIN rutlein rot edmyc
 Ged ysgein gad ddiysgoc
 Teyrnet leith dudueith dec
 Teyrnas dinas dinac

Dinac ywein rutlein lafyn
 Doeth id yth wlad leityad leifyn
 Trethoet tros uoroet uar dwfyn
 Treul ked rwyf dyfed rac dy ofyn

Diofnawc uarchawc neirch fraeth
 Yw hwn ut gwaedwn gwawdueith
 Lloegyr distryw cadarnllyw coeth
 Llid anwar llew gwrllaw gwyth

Angwyth lew arglwyth gwythawr
 Ywein borthyad brein brondor
 Dragon a volafy naf ner
 Dreic ddiogel y gelwir

Gelwir hwn llu gystlwn llyw
Lloegyr gyrehyad cad ced aelaw
Teruyse eingyl eghyrth pob glew
Terwyn gadw taryan vradw vriw

Briw ragod ragor anvedyr
Bradw yscwyd hud blynnwyd hydyr
Aergleis glwyf rwyf rut beleidyr
Arglwyf gwawd rwyf gwaed raeadyr

Raeadyr gwaed am draed am drwyn
Ryw rac uy llyw llew aryein
Rwym bryneich branhes terrwyn
Rwyf gawr awytuawr ywein

MARWNAD Y EWEIN. M. GRUFFUT.

Y P. BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

GWR kymrwyn y dwyn gwawr kymry
neud marw

Ywein prein neud prit wely
Aruod ugyr aerwalch hydyr hy¹

Vy hy arglwyf rwyf rut glet ry golleis
Rym gellir lledurydet
Vy llyw oet vur glyw a gwlet
Vy naf poed nef y diwet

Oe diwet vaenuet uwynuawr aruaeth
hydyr

Hidyl uyt deigr o hiraeth
Ardelw dyued ged gyduaeth
Aerdreic oet benn eic ban aeth

Ban aeth gwawr gwinuaeth gwenwyn a
golled

A golleis oe adwyn
Doeth y ueirt byd y gyd gwyn
Diaa gwalch tyrua terrwyn

Oet terrwyn ywein tyrua rec eurvut
Kyn oervet gyhydrec
Oet amhyl oet amlwe gostec
Metgyrn am gylch teyrn tec

Oet tec eurbost rec rwyf adas prydein
Traws ywein treis leas
Oet aergwyn oet oergwyn was
Oet eurgoryf toryf teyrnas

Teyrnllv y law teyrned alar
Gwawr gwanar gwin a med
Teyrnllw glew gloew voned
Teyrnllwyd nyd byw neud bed

¹Neu, hydwr vab hy.

Neud bed dewrwaleh gwlet daear dyw-
archen

Nem¹ gorchwy rwy trugar
Nyd am llud am uod y var
Nym llwyd goleuwyd galar

Meu alar llachar mur traeth llychwyr
gwychyrr

Llew gwycheddrud dineuwr
Mwyth doryf dervyn ehachdwr
Meith blas yn was ac yn wr
Gwr kymrwyn y dwyn &c.

MARWNAD Y RYS GRYC.

Y PRYDIT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

LLAWER deigr hydyruer ar hynt
Hityl am rys ryssua mynwent
Llyw dinefwr gwr gwycheblant
Llew trin ae brenhin ae breint

Breinyawc rys brenhin kyuoeth
Brein borthiad cad kanhynrdeith
Neud ethol walch weilch hydwyth
Neud ethym am dreic neud aeth

Athwyf ym brwyn gwyn geithyw
Ethym heb vt llauynrut llew
Aeth rys uab rys ros breityaw
Yw diwet uanuet vyniw

Ger myniw llyw llew hawrfort
Y gweleisy rys ros ynhwrt
Teyrnwawr yg gad uawr uyr
Teyrn yn heyrn yn hart

Hart llys rys ros geithiwed
Rwyf llu tra vu y vywyd
Balchgyrc barabyl bolchglet drud
Bar dwys aghynuwys yg gad

Cad gyrehyad llauyndrochyd llew
Vu rys rugylvar rutbar riw
Eryr deyrn loew eurgyrn lyw
Creir oet y luoet y law

MARWNAD Y VORGANT. M. RYS.

Y PRYDIT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MORGANT achvte cant mor echrys myned
Llyw llwytyd llwrw na wys

¹Neu, neur.

Oet argledyr gwir dir dilys
Ar eurglawr yr arglwyd rys

Mab rys eurbost llys aerbeir yn arueu
Duc angheu dygyn o eir
Ae law oet lw ym pob kyfeir
Fal kyuun grededun greir

Creir nyd amharehei creulawn y volch-
lauyn
Ae valchlys yg carawn
Rwyf blwng rwyf ystwg estrawn
Rot digraff rotyon digrawn

Digrawn ar uyg grut dagreu am vorgant
Neum kynwant clwyfiant cleu
Hael enwawc hoetyl uradawc vreu
Hydyr nenn kyn aghen agheu

Duc agheu rieu rwyf ehagdw'r llu
Llurycwalch dinefwr
Llew tir teyrnuro dewdwr
Llaw esgud llwybyr gwrtrud gwr

Gwr glew oet vorgant gwr't glet gogoned
O genetyl teyrnet
Gwawr llaw'r lluosawc vonhet
Gwalch kein aerualch kyn oeruet

Oer ym daw treisuraw tros diuant dragon
Ar pob dreic ys ramant
Erwan dolur mur milcant
Aruoll mawrgwyf goll morgant
Morgant achvre cant &c.

MARWNAD KYNAN VAB HYWEL.

Y P. BYCHAN AE CANT. O L. D. D.
DYFED llwyr y gwyr gwrhyd frawt kyf-
yrdan
Marw kynan kynhwan cawt
Dawn degwlad cad vleinyad vlawt
Dwyn yn llyw duw ryn llatawt
Llwyr yn llatawt cawt kwyn uetu galar
Gelyn lloegyr a darvu
Bod gwr arall yn gallu
Ym adolwyn ae deulu
Teuluoet kyhoet kwynyant eu heurglawr
Eu harglwyf collasant
Dwys ym bryd beirt byd ba wnant
Disgyr gwyr am eu gwarant

Gwarant gymry blant bla diochel mawr
Marw kynan vab hywel

Kein wlad nef boed ef yt el
Cannos gwnaeth yn ros ryuel

Ryuelnaf trossaf wyf treisidic oe goll
Gallwys beleidr yssic
Brein lithyaw breinyawl leithic
Mur gwladoet marw an gwledic

Gwledic mwyn uawr kwyn kynan kych
breityau
Preityad lloegyr ae phoethuan
An llyw aer aryl taer ual tan
Llew gretuawl llawer grituan

Grituan uawr kynan kynny't seithuc bla
Plygu lloegyr a oruc
Dragon gyrcnyad gad gaduc
Vu duw an dreic ny a duc

Duc agheu yr goreu goruc coted bron
Peir rotyon par ruted
Pennyal beirt llaw'r keinwaw'r ked
Pennnyadur dewrvur dyued
Dyfed llwyr y gwyr &c.

MARWNAD RYS VOEL A SAMSUN M. MEURYC.

Y P. B. AE CANT. O L. D. D.

E AM rys uab rys ryuyc ny dalywn
Aeth samswn blyngwrn blyc
Mur llauyndur lluoet edmyc
Mwyndud llaw'r mab maw'r meuryc

Kyn plyc vab meuryc maw'r anosbarth
llys
Kolli rys rwystud barth
Colled rwy ym rwyf diwarth
Coll maw'r ar waw'r llaw'r llannarth

Gwalch o barth llannarth llaw agor ys-
gwn
Oet samswn kystlwn cor
A gwalch rwyf eurvalch ragor
Hydwyth cadarnllwyth caduor

Cadarn an diuarn kyd a mateu rys
Cadwalch llys lles kerteu
Cwyn dwyn deifnyawc oe dechreu
Cof meith anghyfreith anghheu

Agheu ry diheu egy— seithuc pla
Plant adaf ry amuc
Hityl deigyr diuryd am goruc
Hoetyl ureu hydyr a deu a duc

Oe dwyn kynnetyf brwyn kwynassam
Samswn—llyw llauyndwn llew dinam
Collyssant oll coll kyflam
Cenetloet eu kein adlam

Adlam gweilch dinam gwychllys
Kyn ystwyll—can ystyn meirch dilys
Anwar yn aer urwydyrdaer urys
Enwawc rutbar votawc rys
E am rys &c.

MARWNAD RYS UAB LLYWELYN.

Y P. B. AE CANT. O L. D. D.

Ducost rys ar urys oe uro
Dic ym oe dwyn gwyn gyfle
Da y dewisseisty hwnnw
Yth uytin grist urenhin vry

Wrth dduw vry vreyenhin coeth
Rys —yl urys ureisauwr dylwyth
Llawer kertawr gwawr gwawdueith
Ar uar am dy uarwolaeth

Marw rys dreic enwerys drud
Am gwnaeth drwy hiraeth dristyd
Rwg gedymddeith cludueith clod
Am arglwyf mawrglwyf golled

Colleisy rys colled nym peisc
Vab llywelyn llew aerffysc
Gwr am parchei parch dilesc
Ac am rotei rut eurwise

Gwiscawc varchawc veirch hywet
Oet rys rwyse llew yn ymlat
A drud geir dreic gwynnyonyt
A distein gwawr prydein prut

Prut alar am rys nym roesy hoen
Prifwalch cadarn haearngaen
Chwetyl oer y euwab ywein
Ae gyfoeth a doeth oe dwyn
Ducost rys ar urys &c.

MARWNAD MADAWC MON.

Y PRYDIT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MADAWC mon mal kynnifywr
Bu gwletawc oe nerthawc ner
Ae daeran ae daerlew bar
Bu briw ger bron y eryr

Oe eryr bu oer golled
Dwyn madawc dreic vodawc drud

Oe dy digart hart hyuryd
Oe wayw nyd oet waeth y glod

Oet cloduawr clutueirt otef
Madawg mon kein rotyon cof
Oet tauawd coeth doeth digrif
Ar lles pob neges oe naf

Kyd ae naf cadarn yg grym
Madawc leif aerduryawc lem
Oet pargoch yn aes droch drom
Oet glew lew o lwyth y cam

Llwyth y cam keimyeid dinydyr
Ae colles colled anvedyr
Llary vadawc brif enwawc brwydyr
Llew gwrthgloch burgoch baladyr

Oet briw baladyr cadyr cadcun
Oet brwyse y rwyse rwyd gelyn
Oet gwrtr yg cad treifyad trin
Oet llew gawr madawc mawr mon
Madawc mon mal &c.

MARWNAD VLETYNT. M. DWYWC.

Y P. BYCH. AE C. O L. D. D.

O DWYN bletynt o duw nef
O goll kywir aruoll cof
Glud yw herw hiraeth arnaf
Glyw deigyrr am wr glew digrif

Digrif a gar gwaewbar gwaed
Vletyn vleit trin tra adwyd
Oet kywir y eir erioed
Oet hael talym ddiwael teleid

Teleid yn reid yn rin gwrys
Vu vletyn vlygddrud neges
Ragor glod rugyl y kedwis
Rac bron balch naf y kafas

Can kauas kyuet dichwant
Gan vab dyn dawn ym pressent
Mab duw naf drwy nerth seint
Boed gwar wrth vlaengar vletynt
O dwyn bletynt &c.

MARWNAD WEN VAB GORONWY.

Y PRYDIT B. AE CANT. O L. D. D.

MARW am wên lawen lawch kyrt
O hiraeth oi uaeth i ueirt

Marwnad heb plyn hirddryc hart
Bellach a ballaf o gert

Kertoryon kerteu diuwlech
Gwen lawen lyw ysgwyduolch
Oet tec am rec am rwyf gweilch
Oet tew amlew glew gwlet valch

Balch yn yscwy — loew galch laes
Vu wen wenwynic wrth seis
Vnbenn — vyunei nyvoes
Vnben o vnbyn powys

O bowys be — dihagyr
O dwyn gwen dilawen deigyr
Gof am daw — llaw am llwgyr
Am goll gawr am wawr mawr mygyr

Mygyrddrud wen hydyrlawen hy
Mygyrveirt magwyd oе voli
Gwawr destyluawr distein tr —
Gwalch kenneytylualch kynnatylua

Kynnatyl — bei beilch ddoethon
Yn ymaruoll mawrweilch n—
Y lw ny lithid ar wen
Y eir oet creir crededun

A grettei wen walch syberw
Creded y vnyed y ———
Erwan y ddwyn gwyn gannhwryf
Eryr mur mawrwyr neud marw
Marw am wen lawen &c.

MARWNAD LYWELYN VAB RYS. M. IORUERTH.

Y P. B. AE C. O L. D. D.

COLLI llywelyn llew argae mwynvawr
Maenvet trwm ae gwarchae
Oe genetyl nyd chwetyl chwarae
Ae blant os gwyntant ys gwaе

Gwaе ui oе golli drwy edgyllaeth hydyr
Hityl uyt deigyr o hiraeth
Aerwalch aruod ualch aruaeth
Eur — dwylann frydmaw — fraeth

Oet fraeth y aruaeth aerulaen gynghor llu
Llywelyn anhepcor
Tawedawc breinyawc brondor
Tauarn llwyth cadarn cediuror

Caduarchawc pyllawc pwyll agglaeар
Gwrt—gortwy y esgar
Llawch kyrt kertwys y alar
Llew traws ny wneid treis ae gar

Oet carannawc walch weilch gylchyn yn
Yn llyw coch a melyn [llu
H—— gludhawd glod obryn
Haelrwy lawryt lywelyn

Llywelyn llyw ———

——— colles
Colli llywelyn &c.

MARWNAD BLEGYWRYT.

Y PRYDID BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MARW blegywryt bla wrthot galon
Wylf galar auoruot
Aerwalch balch bolchgled aruot
Eurwawr hoeddyl ddiruawr ddaruot

Deryw Bleg. deurud arwyd hoew
Neum doeth hoet oе tramgwyd
Drutwalch hylwybyr ualch hylwyd
Dewr argletyr da wr arglwyd

Arglwyd neit mawrgud neud mawrgwyn
Dwyn gwrda penadur [gwyрda
Blewgy. llew gryt llafynddur
Llew oestrawt llan ystrat flur

Ger flur yr dolur dilen saeth detwyd
Oe dytwed olo ydaeth
Dwyn gwawr trylwyn trwy hiraeth
Duw ury dewr urehin ae gwnaeth

Gwnaeth — law aeruraw aurcol bryneich
Briwlan riw a heol
Gwawr cadarn yn cadwyt ol
Gwr coeth gweryt doeth dethol

Neut dethol gwalch nef neut aeth ble-
Oe gywreint wassanaeth [gywryt
Llyw gwled gwin a med ae maeth
Llef gawr oе vawr varwolaeth
Marw Bleg &c.

MARWNAT GORONW AP EIDNYUET.

PRYDID BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MARW goronw mur gwyndyt
Gwychyр — uab ednyuet
Arueu — cleu — clot
——— wlat

[Englynion ar goll.]

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN O DENEUBARTH Y
OWEIN GOCH VAB GRUFFUT, M. LLYWELYN.
O L. D. D.

Gwynet kein reuet kann rad nyth arllut
Mab gruffut mawrvut mad
Gorvlwg walch yg calch yg cad
Goruolet y beruetwlad

Gwledic gwydyr hydric gwychnaws yw
ywein
Clet lith brein clod liaws
O lyw glyw glewddrud gynghaws
O lin breymmin trin traws

Trawsuar yn trydar yn tro dygythrut
Mab gruffut breisaut bro
Caer daer terwynwalch gymro
Dygant yth uetyant ath vo

Bo gwalch bro breint teyrnas
Drwy rad y rwyf cad nyd cas
Yn ddiofyn ehofyn changblas arglwyf
Oe eurglet ry cafas

Kawssawch goruwawch gwrhydri angut
Angert ueibyon beli
Mwynvawr weilch beileh westi
Mon eryron eryri

Eryr eurdreth myr aerdrane yw ywein
Gweilch goeluein gwalch gyfranc
Drud yn aruen yn yenane
Dreic llys fraw drwc ar lles franc

Ffranc uyth ueit kyfranc kyfrwysgar
gwersyll
Rwym pebyll buunddryll bar
Cad aerulawt uorgynlawt uar
Cadarn ddilesc wrth esgar

Hyddysc y esgar escuduryd ywein
Gwawr llundein llew yg gryd
Hydoryf walch hydyr or mebyd
Hyder gwendud ner gwendyd

AWDYL

A GANT EINYAWN VAB MADAWC AB RAHAWD
Y RUFFUT AB LLYWELYN. O L. D. D.

ARDDWYREAFY hael hwyglod ellwg
Ardduniant toruoet tyrria eitwg
Arnod ysgymod goruod gorflwg
Arneu briw trilliw trillu gyhwg
Eryr gwyr gwynet gwn nad echwg
Ked ef ddigoner ny chymmer vvlwg

Yr yn uab ym rwyfy ry gwnaeth ystwg
Ar y estronyon ys drud echwg
Pendefic crukeith meith mygyr ddifwg
Penniadur prydein prydest deilwg
Pennaf yw gruffut peunaeth rwg deu uor
Penn eurdor brondor breint a hebrwg
Pannu a nyt dir rac dewr gorflwg
Pan uo dyt gorwlad a chad yn wg
Pennyal pob aryal crev allwg branes
Amgylch llyw didres dwydrul gyfrwg
Gnawd yd gyreh kynnygyn oe gynnif pwg
Mal pan gyreh fflandan flando yspwg
Gnawd yd goch a glew gleif gan vwg gor-
Gnawd goches rodwyf ruat ostwg [wyf
Gnawd taw treissyaw tros bob ethwg
Nyd gnawd oe ardal na thal na thwg
Gwnaeth drwy einc ar freine frawt anheil-
Ac ergryd a chryd a chreu ddillwg [wg
Gwnaeth drallif gwyar vch trallwg Eluael
Pan fu ymdrafael drud ac erdrwg
Gwnaed dduw y ddiwet ef ddifefyl hebrwg
Yny uo y orffen ar flort deilwg
Yn dygant trigyant dreic diystwg
Yn tec adef nef nawt orddillwg

EGLYNYON

A GANT GWERNEC VAB CLYDDNO. O L. D. D.

KWDDDYNT lletkynt llit anoeth goval
Gnawt gouyn chwedel y ddoeth
Mawr dduw a ddyekych beunoeth
Mor wael na welir dranoeth

Tranoeth or pan el trwm ddylyn ys gwael
Nas gwyl neb yr gouyn
Dolur adrawd gawd ganlyn
Diuancoll dygyn hirgoll dyn

Y dyn a ddyekych o ddygyn trona poen
Or pan el o ddyma
Hawl ddidawl ddidwyll wrda
Hael iessu kwd cv kwdda
Kwddenyut &c.

HOWEL VOEL VAP GRIFFRI AP
PWYLL GWYDDEL

A gant yr AWDYL hon. i OWEIN GOCH AP GR. AP
LL. yr hwn oedd yngharchar gan ei frawd Llywelyn
ac a olyngwyd yn rhydd 1277.¹ O L. D. D.

Duw mawr amerawdyr dynyadon
Dillwg dy walch terwynualeh tirion
Dewr ewein deurutliw fion

¹ Ef a garcharwyd yn 1254. bu yn garcharor
23 blynedd.

Dur goch bar llachar llawch deon
Dinegyf neges rodolyon
Digaled am ged am geinnyon
Diffwrwythws daear oe uod ygharchar
Aed ae car gan wyllon
Dilwfyr gwyech gweithfutig dragon
Digrawn eur digrifwech dynyon
Diafyrdwl yn aer yn aruon diwet
Rwyf gwynet rwyse lleon
Difro wyf hep rwyf hep rotyon
Hep ewein hebawc kynureinon
Diarswyd ysgwyd ysgyryon ygnif
Ysgwthyr llif llid dryon
Digart hart y uart ae vaon
Ae uyrteu ae uyr aruogyon
Digabyl wawr gwryawr ual gwron
Gwreit bleit blant arwyton
Dilut but ual nut y netuon mordaf
Pryd Adaf prif haelon
Diofyn cad kedeyrn doruogyon
Difefyl ner fyryfder faraon
Dinam hael o hil eryron
Dinac dreic dinas kertoryon

HOWEL VOEL AP GRIFFRI AP PWYLL GWYDEL

A GANT YR AWDYL HON I YR CX GWR.
O L. D. D.

Gwr yssyt yn twr yn hir westi
Gwreit teyrneit teyrnwalech ri
Gwr am dotyw gwall oe golli o uyw
Gwreitlyw a glyw y gloduori
Gwr teleid teiluoet loeli
Gwr teilu teilwg y uoli
Gwr y gryd yn ryd gwr ual rodri mawr
Gwr eurglawr aessawr vsswyt holli
Gwr yn rwym gan rwyf eryri
Gwr pei ryt ual run uab beli
Gwr ny adei loegyr y losgi y deruyn
Gwr o hil meruyn mawruryd beulli
Gwr toruoet gwr gwisgoet gwisgi
Gwr gwasgawd kiwdawd kad weini
Gwr cadarn cadoet reoli
Gwr cadwent kedwis haelyoni
Gwr eurfut dilut heb doli
Gwr diletyf prifddeddyf pryderi
Gwr oet ewein hael ny wnei holi mach
Gwr nyd oet lyfrach noc elifri
Gwr a beris lloer llwry goleuni
Gwr a beris heol nyd treul tregi
Yr gwir dduw yt wyf yn erchi
Yr gwyr nef om neuawl weti
Ar oed byrr os tyrr torri glas euynd
Gan uot llywelyn llyw kedwli
Gan uod hir gymod heb gam ynni
Gan ddiwdyll gymwyll gymodi

Gan uadeu o dduw y dodi yg croewet
Gan uyned yr bet bu bot keli
Gan gredv penn llu llwry kyuodi
Gan holl ddityrd byd oe bym weli
Pam na vadeu brawd y brovi arall
A uyt wrth ddyall guall gopsi
Ny uet namyn duw digyuoethi dyn
Digart lywelyn lew tra gweilgi
Dewr dragon berywon borthi
Dreic arucu pebylleu pali

GRUFFUDD YN. COCH I DDUW.

O L. E. D.

MOLI Duw yn nechreu a diwedd
Ai cynnif ni wellyg¹ ni ommedd
Un mab Mair modrydaf teyrnedd
Mair mam Grist ergynnan² rhianedd
Dyddaw yr haul or dwyrain
Dy eiriawl er dy fawr drugaredd
Ar dy fab iolydd di yn nhrugaredd³
Duw uch omne⁴
Duw rhag omne⁵
Duw a fedd

Rheen nef an rhoddo ni rann trugaredd
Teyrnfron tange erom heb ynommedd
Diwycco fi digono fi⁶ o gamwedd
Cyn myned im gweryd i'm hirwedd
Yn nhywyll heb ganwyll i'm gorfedd
Ym gwein fod ym gored im gorwedd
Gwedi meirch ac ymddwyn glafwedd
A chyfedd a chyd ynni⁷ a gwragedd
Ni chysgaf gobwyllaf om diwedd
Gwlad yddym ys agro ei maswedd
Mal dail o flaen gwydd dadwedd
Gwae angawr a grawn mawrferthedd
Ac onis gwadawl y riedd
Cyn gatter ef yn rhyfedd⁸ present
Perygl yw⁹ yn y diwedd
Ni wyr drud nid ysgryd yn ei dymmer
Ni chyfyd fore ni chyfeirch nid eistedd
Ni chan wen nid eirch drugaredd
Bydd chwerv ei dalawr yn y diwedd
Sybyrwyd a mawrfryd a mawredd¹⁰
Meithrin corph i lyffaint a nadredd
A llewod¹¹ ac ymddwyn anwiredd
Ac angy dyddaw wrth glwydedd
Ef yn llwch dychynnull dychyfedd
Dynessa henaint ar lled arfedd
Dy glust dy ddrem dy ddaint neud adwedd

¹ Welli neu felly. — Ll. D. ² Ym ni. — Ll. D.
³ Ergynnan. — Ll. D. ⁴ Rhyred. — Ll. D.
⁵ Yngharedd. — Ll. D. ⁶ Fydd. — Ll. D.
⁷ Neu, uchom, uch omni. ⁸ Maredd. — Ll. D.
⁹ Rhagomni. — Ll. D. ¹⁰ Lleufod. — Ll. D.
¹¹ Diwyccom ni a ddigonom
ni. — Ll. D.

Dychrycha croen dy fysedd
 Ath wna henaint a llwydedd
 Afeirolony¹ Mihangel
 Ar reen nef ran trugaredd
 Cyntefin ceinaf amser
 Daear aclar² glas calledd
 Ereidr yn rhych³ ych yngwedd
 Gwyrdd mor brithottor tiredd
 Pan ganont cogeu ar flaen gwyddgwiw
 Handid mwy fy llawfrydedd
 Tost mwg amlwg amhunedd
 Can ethynt wy cereint yn adwedd
 Ymbrynu⁴ yn tyno yn ynyseidd
 Mor ym mhob ffordd ydd eler
 Rag Grist gwyn nid oes ynialedd
 Oedd ein chwant yn car yn trossedd
 Treiddiaw ty tir i alltudedd
 Saith crist a saith ugaint a seithgant
 A fuannt yn un orsedd⁵
 Y gyda Christ gwynn ni phorthynt fy
 Arch a archaf nym naccaer [gwedd]
 Y rhof⁶ a duw tangnefedd
 Am bo ffordd i borth rhiedd Crist
 Ni bwyf trist yn dy ersedd

ARALL

O L. E. D.

YN enw Domini
 Meu y moli
 Mawr ei folawd
 Molaf Ddofydd
 Mawr ei gynnydd
 Ar ei gardawd
 Duw an hamug
 Duw an gorug
 Duw an gwarawd
 Duw ein gobaith
 Teilwng berffaith
 Teg ei burflawd
 Duw an dylly
 Duw ysy fry
 Frenin trindawd
 Duw a brofed
 Ynn yn drwydded
 Drwv ei diallawd
 Duw a ddyfu
 I'w garcharu
 Can uffultawd
 Gwledig dedwydd
 An gwneid ni'n rhyd
 Erbyn dyddbrawc
 An dwg i'r wled
 Er ei waredd

¹ Neu, an eirolwy ni.
² Dyar adar.—Ll. D.
³ Rhith.—Ll. C.

⁴ Ym mrynn.—Ll. C.
⁵ Y giledd.—Ll. D.
⁶ Rhee.—Ll. D.

Ai werindawd
 Ym mharadwys
 Ymhur gynnwys
 Rhag pwys pechawd
 A'n gwneid iechyd
 Er ei benyd
 Ai bum dynrawd
 Dolur engyrth
 Duw a'n diffyrth
 Pan gymyrth gnawd
 Dyn a gollai
 Pei nas prynai
 Ddifai ddefawd
 Or grog greuled
 Y daeth gwared
 Ir fedysawd
 Cadarn fugal
 Crist nid adfail
 Ei deilyngdawd

MARWNAD ARGLWYDD
LYWELYN

A LAS YM MUELLT YN Y FLWYDDYN 1281.
 GRUFFUDD AP YR YNAD COCH AI CANT.
 O L. E. D.

OER galon dan fron o fraw allwynin
 Am frenin dewin dor Aberffraw
 Aur dilyfn a delid oi law
 Aur dalaeth oedd deilwng iddaw
 Eurgyrn aur deyrn ni'm daw llawenydd
 Llywyrn nid rhydd i'm rhwydd wisgaw
 Gwae fi am Arglwydd gwalch diwradowydd
 Gwae fi o'r aflwydd ei drangwyddaw
 Gwae fi or golled gwae fi or dynged
 Gwae fi or clydd fod clwyf arnaw
 Gwersyll Cadwaladr gwae saf llif daradr
 Gwas rhudd ei baladr balawg eurlaw
 Gwasgaroedd alaf gwisgoedd¹ bob gauaf
 Gwisgoedd am danaf oddi am danaw
 Bucheslawn arglwydd ni'n llwydd yn llaw
 Buchedd dragwydd a drig iddaw
 Ys mau bid wrth Sais am fy nhreisiaw
 Ys mau rhag angau angen gwynaw
 Ys mau gan ddefnydd ymddifanw a Duw
 Am edewis hebddaw
 Ys mau ei ganmawl deb dawl heb daw
 Ys mau fyth bellach ei faith bwyllaw
 Ys mau i'm dyn hoedl am danaw afar
 Can ys mau alar ys mau wylaw
 Arglwydd a gollais gallaf hirfraw
 Arglwydd teyrnblas a las o law
 Arglwydd cywir gwir gwarandaw arnaf
 Uched y cwynaf och or cwynaw
 Arglwydd llwydd cyn lladd y deunaw
 Arglwydd llary neud llawr ei ystaw eiddaw

¹ Neu, gwisgawdd.

Arglwydd glew fal llew yn llywiau elfydd
 Arglwydd aflonydd ei afluniau
 Arglwydd cannadlwydd cyn adaw Emrair
 Ni lyfasai Sais ei ogleisaw
 Arglwydd neud maendo ymandaw Cymry
 Or llin a ddylly ddâl Aberffraw
 Arglwydd Crist mor wyf drist drostaw
 Arglwydd gwir gwared y ganthaw
 O gleddyfawd trwm tramgwydd arnaw
 O gleddyfau hir yn ei ddiriau
 O glwyf am fy rhwyf y sy' mhrwyfaw
 O glywed lludded llu bod faeaw
 Cwbl o was a las o law ysgeraint
 Cwbl braint ei henaint oedd o honaw
 Canwyll teyrnedd cadarn llew Gwynedd
 Cadair anrhydedd rhaid oedd wrthaw
 O laith Prydain faith cwynllaith canllaw
 O ladd llew o an coel lluryg na'ncau
 Llauer deigr hylithr yn hwyllaw ar rudd
 Llauer ystlys rhudd a rhwyg arnaw
 Llauer gwaed am draed wedi ymdreiddiau
 Llauer gwedd w a gwaedd y amdanaw
 Llauer meddwl trwm yn tomrwyaw
 Llauer mab heb dad gwedi ei adaw
 Llauer hendref fraith gwedi llwybrgodaith
 A llauer diffaith drwy anrhaith draw
 Llauer llef druan fal ban fu'r Gamlan
 Llauer deigr dros ran wedi'r greiniau
 O leas gwanas gwanar eurlaw
 O laith Llywelyn cof dyn ni'm daw
 Oerfelawg calon dan fron o fraw
 Rewydd fal crinwydd y sy'n crinaw
 Pam na welchwî hynt y gwynt ar glaw
 Pam na welchwî'r deri yn yndaraw
 Pam na welchwî'r mor yn merwinaw'r tir
 Pam na welchwî'r gwi'r yn ymgyweiriauw
 Pam na welchwî'r haul yn hwyllaw'r
 awyr

Pam na welchwî'r syr wedi syrthiau
 Pam na chredchwî Dduw dyniadon ynfyd
 Pam na¹ welchwî chwi'r byd wedi byd-
 iaw

Och hyd attad Dduw na ddaw mor dros
 Pa beth i'n gedir i ohiriau [dir
 Nid oes le y cyrcher rhag carchar braw
 Nid oes le y trigwr och or trigaw
 Nid oes na chyngor—na chlo nag egor
 Unffordd i esgor brwyngyngor braw
 Pob teulu teilwng oedd iddaw
 Pob cedwyr cedwynt y danaw
 Pob dengyn a dyngynt oi law
 Pob gwledig pob gwlad oedd iddaw
 Pob cantref pob tref ynt yn treiddiau
 Pob tylwyth pob llwyth y sy'n llithraw
 Pob gwann pob cadarn cadwedd o'i law
 Pob mab yn ei grŷd y sy'n udaw
 Bychan lles oedd ym am fy nhwyllaw

¹ Poni, yw dechreu yr 8 ban rhagstlaenawl, mewn rhai llyfrau.

Gadael pen arnaf heb pen arnaw
 Pen pan las ni bu gas gymraw
 Pen pan las oed lesach peidiaw
 Pen milwr pen moliant rhagllaw
 Pen dragon pen draig oedd arnaw
 Pen lln. deg dygn o fraw—ir byd
 Bod pawl haiarn drwyddaw
 Pen arglwydd poen dynggwydd amdaw
 Pen fenaidd heb fanag arnaw
 Pen a fu berchen ar barch naw Canwlad
 A naw canwledd iddaw
 Pen teyrn heyrn heid oi law
 Penteyrnwalch balch bwlech ei ddeifniau
 Pen teyrnaidd flaid flaengar ganthaw
 Pen teyrnef nef ei nawdd arnaw
 Gwyndeyrn ortheyrn wrthaw
 Gwendorf gorf gorfynt hynt hyd Lydaw
 Gwir freiniol frenin Aberffraw
 Gwenwlad nef boed addef iddaw

DIWEDD.

GRUFFUDD AP YR YNAD COCH.

O L. E. D.

Och hyd ar frenin freint ucheldaw
 Haelddad goleuad llygad a llaw
 Na chred pechadur ei ddfuriau¹
 Yny el i bwl i bell drigaw
 Na phoeni gau galon dreuliau
 Na myned o Ghrisr i'r grog erddaw
 Ac na wyr yn llwyr llabyddiau —'n
 harglwydd
 A thrwy waradwydd ei wir adaw
 Bei meddyliai ddyn ei feddyliau
 A fu o ddolur ar ei ddwyllaw
 Gan gethri parawd yn cythruddaw cnawd
 Ef ni wnai bechawd nai rybuchaw
 Bei na bai undydd dofydd an daw
 Dyddbrawd yn barawd i'n diburaw
 Ar gwaed gyn ired²
 Ar dydd y croged
 Ai ddwyllaw ar lled
 Wedi'r³ lldiau
 Ar gwaed yn ffrydiau ynghylch ei fronau
 Ai holl weliau heb eliau
 Ai goron yn ddrain ac yntau'n gelain
 Ai ben yn anghrain wedi'r greiniau
 Ac ol ffreyllau ar ei ystlysau
 Er gwneuthur angu a phoen idlaw
 Er prynu mab dyn or tan ufelyn
 Y gan ei elyn oedd yn aelaw
 Er dangos i'r byd ei boen ai benyd
 Er ein⁴ dwyn i gyd o gidwn law
 Ac yna y dywaid y dydd uchenaid
 Mae ef y diriaid oi eneidiau

¹ Diuryau. — Ll. P. P.² Uedy. — Ll. P. P.³ Yn gret. — Ll. P. P.⁴ Er y. Ll. P. P.

A cham gyhuddwr
 A cham usurwr
 A thwyllwr bradwr
 Bradawg ddwyllaw
 A lleidr annoniawg a dyn dau eiriawg
 A glwth a diawg dial cymraw
 A gott' a chelwydd a geuawg grefydd
 Can nad eiddynt ffydd ffloynt rhagddaw
 I blith y gethern i waelawd uffern
 Yn lle mae mygn wern wedi' mygnaw²
 A chynnau o dan a defni brwmstan
 A phob marchdaran yn ymdaraw
 Rhag tragwres y tan a gormodd poethfan
 A wnaeth Barabban³ i benydiaw
 Er cythruddaw cnawd er dial pechawd
 Perchen drwgddedawd a ddel attaw
 Archwn i'r yspryd Celi oth blegyd
 Cyn pridd a gweryd ein gwarantaw
 A chaffael angen a goleu⁴ a llen
 A chymmod a'n rheen cyn no'n rheiniaw
 A nefol orsedd a rhan drugaredd
 A Christ o'r diwedd i'n dwyn attaw
 Amen.

CERDD GRUFFUDD AP YR YNAD COCH 1280.

O L. E. D.

PONID gwan truan trymder pechadur
 Pechodeull annifer
 Na wyl dyn dyfod ei amser
 Na welydd cywilydd callder
 Na chryn llaw yn llyniaw salwder
 Na chred i Dduw ddewin ffyddlonder
 Na chrynai bob pryd rhad pryder cwyp-
 Y mewn cwyp Lucifer [aw
 Yn ddiledfryd byd bod yn ofer
 Nid da na thraha na thra-balehder
 Nid digywilyd pan weler ddyddbrawd
 Diarlain pob pechawd fal y pecher
 A Christ ymrhen crog er creulonder
 Yn y boen y bu dduw Gwener
 Ar pumffrwd pumffrwyth nid ofer
 Ai bannai am ben y nifer
 Ac anheilwng lu gan Lucifer
 Ac yn nhal pob sant ei galander
 Ac angylion nef niser eirannaid
 Yn crynu rhag pryder
 Deallwn syniwn trwy synwyr ber⁵
 Dielwed fydd dyn y dydd y ganer
 Ef yn fab yn febyd ofer
 Ef yn was anwastad gallder
 Ef yn oed yn edrym llymder

Ef yn wr yn arial pryder¹
 Ef yn grwm yn grymman gwillmer
 Ef yn rhwth yn rhuthraw gwener
 Ef a rhwng yrhwng ei ddwyfer
 Ef heb gof ynghyf brif aeredd
 Ef yn wan truan law tryfer heb nerth
 Ef heb gannerth heb gynifer
 Llwyd ei benn ban henyw ei falcder
 Llygad briw heb liw heb leufer
 Ller dannedd yn dwn pan geisier
 Lledr y grudd yn grin pan deimler
 Llwm ei groen crinfrych ysgeler
 Lle rhyfedd rhyfyg a balehder
 Na fid un llysenw a Lucifer
 Ni bydd brychwen llen llawanycher
 Ni bydd brychwyn dyn dydd cladder
 Nis canlyn oi dda oi ddifer ymdro
 Eithr ei amdo amdawl biner

Nawdd y tad ar mab rhad rhof am galon
 Nawdd y glan yspryd cywyd cofion
 Nawdd y Iesu caru coron tangnefedd
 Caredd disgybledd ai ddisgyblon
 Nawdd y grog ddolau ddoniau ddanfon
 A gynmuraist Dduw er dy ddynion
 Rhag Uffern gethern geithaw anffyddlaw
 Ai chreulawn ddigawn ddigasogion
 Nawdd y cariad rhad rhof am galon
 Nawdd myr a mair ai morwynion
 A nawdd a archaf archengylion mawr
 Arglwydd nef a llawr fal y llwyddon
 Nawdd pedr arbennig lleithig lliethion
 Oreu porthorian or porthorion
 Nawdd y pedwar gwar gwyrddon wyr-
 yaid
 Angelystor plaid cywaid Canon
 Nawdd Ieuan liw bann ben diwydion
 A fendigawdd Christ croes arwyddion
 Nawdd addfwyn cysswyn cysson eu gweddi
 Prophwydi celi cylvyddogion
 Nawdd undawd Trindawn y tri pherson¹
 Nawdd yr holl seiniau senedd wirion
 Nawdd canmawl hollowl holl angylion
 nef
 A gwir addef y gweryddon
 Nawdd arnaf dodaf y dedwyddion
 Nodded oi parthed am perthynon
 Nawdd merthyri Duw Deon tragwydd²
 Nawdd y sydd uffudd afael wirion
 Cyn goddef angen enyrtholion
 Am bowf gan denhael cael cyfeillion
 Mihangel Gabriel gobrwyon ganmawl
 Ysrydawl gedawl gydymdeithion
 I reol deholl y gwyr doethion
 I rydd-did addef nef i'm noddon
 Yn rhydd i'm henaid rhoddion goleuder
 Yn rhwydd-der lleufer i'm llehaon
 Amen.

¹ Ac ot.— Ll. P. P. ² Bar aban.— Ll. P. P.
³ Y lle y mae miguern ⁴ Ac oleu.— Ll. P. P.
 guedy'r vignau. Ll. P. P. ⁵ Ver.— Ll. C.

AWDYL I DDUW.

GR. AB YR YNAD COCH AE CANT.¹ O L. E. D.

Y GWR an rhoddes² rhiniau ar dafawd

Ac arawd a geiriau

Am troses i gyffes nid gau

Am troho i'r trohedd³ goreu

I guriaw gorwisg⁴ y gruddiau

I garu mab Duw yn ddiamhen

I gymryd penyd rhag poenau Uffern

Ac affeith pechodau

Gwae ddyn a ddilyn camlyau

Gwae leidr ai ladrad ynghloddiau

Gwae dwyllwr ai dwyll nis maddau

Gwae gyfrydd⁵ oi gabl amryffrau

Gwae ott oi drafod yn y dyddiau

Gwae syberw ar subed angau

Gwae lwth oi lithiaw⁶ yngwenerau

Gwae fradwr oi frydion feddyliau

Gwae ni chyreho ffair offerennau Christ

Croes dolur archolheu

Gwae a goddo nam o gam nid gau

Gwae a goddo tad nid rhad rhiau

Gwae ef oi eni ener cynghorwr

Cynghorfynt ai geingiau

Saith brifwyd pechawd yw pechodau'r bobl

Mae yn y Bibl eu henwau

Am saith briwyd nid gwyd gau

Saith weddi y pader arfer oreu

Seithrad mad medrwyf eu dechreu

Saith lleufer enwer eu henwau

Saith wers cymman glan cyn gloes angen

A gant Christ ai enau

[crog

Ystyrieint pumoes byd eu bod ym madden

Pan aeth unmab Duw y dydd goreu

I ddrws porth Uffern gethern gaethau

I wân heb annog ai grog oi grau

Y sarph aflawen yn ei enau

Ydd oedd yn berwi wb or barau

Saith canmil peiriad o eneidiau

A glaweir ac ot⁷

A seirph a llewod

A phawb heb annod⁸ yn ei boenau

Ar cethri osglawg

Ar cythrawl cerniawg

Ar cyrn llym sodlawg

Ar ei sodlau

Ar llygod pengarn

Ar gylfinau carn

Ar llech las haiarn

Ar sarn saethau

Ar ffair yn hirddrwg

Ar ffwrn dywyllwg

A phawb ai olwg

Ar ei balfau

A phob rhyw hirddrwg

A phob cyfriwg¹

A phob eiddiorwg

Ar hen doreu

A phob rhyw ddefawd er doluriau cnawd

A phob cigweinau ar cigweinau

A phawb yn ubain

A phawb yn germain

A phawb yn llefain

Nas lladd angeu

Nis adrodd tafawd

Nis traetha ceudawd

Onid y Drindawd

Undawd oreu

Poenedig gethern

Pobl² mewn mygwern

Poenofaint Uffern

Gethern gaethau

Archaf arch i'm naf

Y dewin doethaf

Nid ymarwerthaf

Heb ei wyrthiau

Or llethri arhaul³

Or lle cyfyd haul⁴

Na'm rhoddo i gythraul

Er ei gethreu

Er ei gyd arfoll

Er ei bum harcholl

Yn ei arch friwdoll

Ai archollau

Er car Absalon

Er cur ei ddwyfryn

Er gwaed ei galon

Ai fron friwgreu

Ydd archaf im tad

Ei yspryd a rhad⁵

Ran o wir gariad

Fal i'm goreu

Cyn ysgell beddrawd

Ysgar am pechawd

Modawd nid mau

Penedy cynnes

Caffael gorddiwes

Cymmun a chyffes

A lles llyfrau

O lew ac angen

A chymwyll amen

A chymmod am rhên

Yr hyn goreu

Ni bwyf lwth diawg

Ni bwyf lesg ofnawg

Ni bwyf weithredawg

Camweithredau

Ni bwyf gyhuddgar

Ni bwyf ymladdgar

A phob ryn kyrruc.

⁶ Pobloed. - Ll. P. P.

⁷ Er lethri araul.

¹ Ar cyvyt gwenhenl. - Ll.

P. P. [P. P.]

² Yspryd a mab rhat. - Ll.

¹ O L. E. D. eithyr o L. ⁴ Goruest. - Ll. P. P.

P. P. y mae yr enwad ⁵ Gebydd. - Ll. P. P.

hwn. ⁶ Tuth oe tithiau. - Ll. P. P.

⁷ A glau eira ac ot. - Ll. P.

⁸ Am trossod yr trossod. - P.

Ll. P. P. ⁹ Ammot. - Ll. P. P.

Ni bwyf anhygar
 Yn hogi gau
 Ni bwyf hoedyl gywall
 O weithred arall
 Ni bwyf wr angall erbyn angu Amen.¹

AWDYL I DDUW.

GRUFF AP YR YNAD COCH AE CANT.
 O L. P. P.

Duu yn gyntaf
 Y kyvarchaf
 Bennaf bieu
 Nef a daear
 A gwyllt a gŕar
 Gŕaŕ yspriedeu
 Mor a dyfredd
 Mur teyrnedd
 Reitued raden
 Ar ffurvaven
 Ar holl bressen
 Bryssur donieu
 A Pharadŕys
 Ef ae prynŕys
 Pryn godeheu
 Ar holl bobled
 Ac nyt ryved
 Rŕyf synhŕyreu
 Iessu Iessu
 A vyd a vu
 Trŕy vud gethreu
 Mae yn vedyant
 Maŕr ogonyant
 Gŕarant goreu
 Y mae'n canvot
 Ac yn gŕybot
 Holl ŕybodeu
 Nyt oes Vrenin
 Deus Domin
 Ynn yn eisseu
 Pam nat ystyr
 Y parch sŕydŕyr
 Percheu sŕydeu
 Nad an dros gof
 Y ŕyllt a dof
 I daŕ agheu
 Ac na ŕydant
 Rac a glyussant
 O glevytieu
 Bryder diryaŕ
 Pa bryt y daŕ
 Eu dŕyn hŕynteu
 Ac nyt gŕell barn
 Eurgledd cadarn
 Arglŕyd kadeu

¹Yn Ll. E. D. yn canlyn yma, heb yr un enwad, y mae yr awdyll nesav; ac hevyd un o eiddo *Elidyr Sais*, yn dechreu yn tu dal. 351, yn ol Ll. P. P. ac yn ddiwahaniad.

Nor dyn gŕannaf
 A distadlaf
 Yn y datleu
 Prudyon¹ vydant
 Duŕ² y barnant
 Am eu barneu
 Heb dim nevaŕl
 O rŕyf bydaŕl
 Byt gyfreithieu
 Kyvreith hocket
 A chlyhudet
 Baned beieu
 Ac enŕired
 Heb drugared
 A dryc eirieu
 A gŕylltineb
 Haŕl ac atleb
 Gattel poeneu
 A dŕyn reidus
 Yn gamlyrus
 Lŕyr ovityeu
 Y dyd a daŕ
 Ni byd divraŕ
 Gŕyraŕ geiryeu
 Ar ŕan gristiaŕn
 Yn anghyvyaŕn
 Digraŕn dagreu
 Yr neb ae gŕnel
 Gŕmot ryvel
 Ryvaŕr gammeu
 Ny byd un vreich
 Heb vŕy no beich
 O bechodeu
 Gŕae hockedŕr
 Gŕae gyhudŕr
 O'r gohodeu
 Ar balch gyved
 Herŕyd tressed
 Tryssor obreu
 Pan ŕir varner
 Yngoleuder
 Ser a sygneu
 Geyr bron Dovyd
 A syŕedyd
 Nyt oes ŕadeu
 Nyt oes allu
 'N erbyn Iessu
 Na syn droeu
 Nac esgussaŕ
 Na chydyaŕ braŕ
 Brat vedylyau
 Yna y telir
 Agheu ystyr
 Enŕir eneu
 Y bob tuyllŕr
 Ac athrodŕr
 Eu gueithredeu
 Pan ŕrthotter

¹Drudion.—Ll. E. D.

²Drwg.—Ll. E. D.

O 6rth y niver
 Nef obrôyeu
 Y dygôydant
 Eisseu gôarant
 Gôae'r enciteyu
 Ym pôll uffern
 Gyt a'r gethern
 Uern belyeu
 Lle mae tristôch
 A thyôyllôch
 A llôch a lleu
 Ar kythreulyeit
 Eu herbynyeit
 Oeron boeneu
 Pob camôedaôc
 Paôb ys ofnaôc
 Rac eu sasneu
 Yn disgyrnu
 Danned arnu
 Orn ymlyôeu
 Llidiaôc vydan
 Llym i gôanant
 A'r cigueinyeu
 Gôenôyn atneir
 Gôed agkyôeir
 Meôn peir poeneu
 Ac eu cronni
 Y hir goethi
 Gôaeth noc agheu
 Ac odyno
 Uel dyna tro
 Dryc damôeineu
 Eiry a rheô
 A rhuthrôynt gleô
 A glaô dineu
 A gôaeth hevyt
 Oed odef kryt
 Myôn craônbylleu
 Y neb ny chret
 Eu kyvryntet
 Bryvet broveu
 Wel dy yna
 Perchen traha
 Tra hir gammeu
 Yn hardymer
 Gan Luciffer
 Bryder bradeu
 Oed gôell mynet
 Yn lle caffet
 Gôelet goleu
 Gôylvaôr vrein
 Y gorlleôin
 Lleôych drefyneu
 I gymrye gôled
 Vaôr enryded
 Rydit gerdeu
 Geyr bron Dovydd
 Yn dragyôyd
 Gyôir donyeu

T

Amen.

Y BRAWD FADAWG AI CANT I DDUW.

A. D. 1250. O L. E. D.

GWARED arnaf naf nawdd am rhoddych
 Gwan wyf im nerthwyf fy neirhiad fych
 Gwareder llawer lle gwaredych raid
 Gwaredwr gweiniad gwaë ni gerych
 Sef yw gwander ner nid nas gwypych
 Salw ym gelu pan y gwelych
 Gwander gwir pryder brad fynych cywyd
 Anghadernyd bryd wrth a bredych
 Bradychwr yw'r byd ai gyd gywrych
 Ar Satan truan hyd tra ettych
 A wyl cnawd chwannawg a chwennych
 ynhawdd
 Mawr gawdd diadrawdd daw iw edrych
 Rhac tri gelyn dyn Duw am noddych
 Rhugl gyd eu cyngyd a'i cemwrych
 Rhac eu llu cad-ddu i'm cedwrych Arglwydd
 Rhag ebrwydd cyfrwydd am cyfrennych
 Ffalster byd ai wyd a weherddych
 Ffoaf os gallaf ei asgellwrych
 Ffoawdyr yw ei ryw rewiudrych fyned
 Un fyged gerdded a gardd fressych
 Ceisiaid gythreuliaid a gythruddych
 Cas wybraid erwydraid rhwystraid
 rhwystrych
 Cawsant gennyd faru nid adfernych fyth
 Na thrange eu hoermyth nac eu hirwrych
 Caer fras eu dorau fal daear sych
 Corph ai bum synwyr llwyr y llywrych
 Caedau parau perych yn eu bronn
 Gwirion borthorion a berthynych
 Tithau yr enaid paid nam pedych
 Tro o ffyrdd didro yd tra gettych
 Tyn droed dy feddwl tra feddych dy bwyll
 O blith maglau twyll tywyll eu rych
 Dyfodiad gwastad gwir ystyrych
 Dy fonedd ar wedd y harweddych
 Dybydd aeddfed faddeuych¹ yn gall
 Dy anian ddeall a ddyellich
 Gloyw degach no'r aur yngwaith² eurych
 Ath luniawdd creawdd hawdd y crettelych
 Ei eilun ei hun honnych ei arddelw
 Ac oi deg wirddelw yr arddelwrych
 Arfollaist yno'f cof y cedwrych
 Anffawd a phechawd cyn ni phechych
 Achaws reidwlych yn oedydd fowrych
 Angheu Dofydd Duw a folych
 Ryssyniaist wedi cais nas gwedych
 Ar cnawd wall ddefawd a well ddofych
 Nid unwaith na dwy dolurych bob awr
 Namyn yn rhyfawr a ryfynnych
 A wneych o ddrwg a ddiwygych³
 Gwedi cant cymmod cymyddyddych unwaith!
 Herwydd cariad maith hyd na methlych.

¹Neu, maddeuych, fettrych.²Ith wnaeth.—Ll. C.³Neu, o ddiwg na ddiogych.

Disgwyliaw yr awr elych o'r cuawd
 Na fydd amharawd pan ammherych
 Gwaed Iessu a fu gwaed eu cwynych
 Gwirdda ystoria pan ystyrych
 Griddfana ocha fal uch yn beichiaw
 Pan fo yn ewynaw gwaed ei gydych
 Iessu deg Iessu im dangosych
 Dy wyneb ni heb a ohebych
 Na rhudd dy ddeurudd diddorych oth was
 Gwaed'r neb a gas a gassych
 Tro fi fy rhwyf celi am calonnych
 Attad y troaf attaf troych
 Nad fi iwrthyd i wrthrych maswedd
 Gwagedd breuoled ddiweddych
 Amherawdr creawdr cryf i'm gwnelych
 Ym ffydd ym crefydd i'm crytheych
 Daly fy llaw ith law a lywyh yn iawn
 Ar hyd ffyrdd uniawn im harweddych
 Ath'folaf Duw naf nefoedd lewyh
 Pwy nith fawl or sawl a ry seilych
 Ith foliant soniant son elych a llyfrau
 Cerdau telynau cras dannau crych
 Nef dacear uffern pan y bernych
 Dod nod im hwyneb am hadneppych
 Parth clet i minnau ni mynnych fy mod
 Parth yr oen gorfod im gossodych
 Pan ddol y trillu trallawd berych
 I leaws yn draws a drais boenych
 Ith lu di difri difrych gwynoleu
 Ar y llaw ddehau i'm lleheych Amen.

I GRIST.

Y BRAWD FADAWG AP GWALLTER AI CANT
 FL. A. D. 1250. O L. E. D.

Mab an rhodded
 Mab mad aned dan ei freiniau
 Mab gogoned
 Mab i'n gwared mab goreu
 Mab fam forwyn
 Grefydd aeddfwyn aeddfed eiriau
 Heb gnawdol Dad
 Hwn yw'r mab rhad rhoddiad rhadau
 Doeth ystyriwn
 A rhyfeddwn rhyfeddodau
 Dim rhyfeddach
 Ni bydd bellach ni bwyll enau
 Duw i'n dyfu
 Dyn yn creu creaduriau
 Yn Dduw yn ddyn
 Ar Duw yn ddyd yn un ddoniau
 Cawr mawr bychan
 Cryf cadarn gwan gwynion ruddiau
 Cyfoethawg tlawd
 An tad an brawd awdur brodiau
 Iesu yw hwn
 A erbyniwn yn ben r'iau

Uchel issel
 Emmanuel mel meddyliau
 Uch ac assen
 Arglwydd pressen preseb pian
 A soppen wair
 Yn lle cadair yu¹ llwycadau
 Pali ni wyn
 Nid urael gwyn ei gynhiniau
 Yn lle syndal
 Ynghylch ei wal gwelid carpiaw
 Eissoes mai ef
 Dangos o nef a wnaeth gwyrtne
 Oedd fab Duw ren
 Or hwn y Cen llen a llyfrau
 A dewinion
 Synhwyr ddoethion ddethol gampau
 A darogan
 Prophwydi glân glaer barablau
 Ei leferydd
 Wrth fugelydd gwylwyr ffaldau
 Engyl yd fydd
 A nos fal dydd dyfu'n oleu
 Yna y traethwyd
 Ac y coeliwyd coelfain chwedlau
 Geni Dofydd
 Yngaer Ddafydd yn ddiamman
 Son angylion
 A glyw dynion a diolehan
 Llawnydd mawr
 A llawer gawr o ganeuau
 I Dduw gloria
 Pax in terra i'n terfynau
 Heddwch i'r byd
 Iechyd i gyd gwedi angeu
 Gwilynt er cynt²
 O gof hir hynt herwydd tadau
 Gwilywyr cywrair
 Gwyr y dwyrain ar Dal bryniau
 Pawb ol yn ol
 Gwnaent trwy reol rann wylfaau
 O nos i nos
 Fal chwant aros cyfarossau
 Gwelsan seren
 O liw amgen ac amgylehen
 Ac amgen nôd
 Nôr ser uchod uch eu pennau
 Geni yna
 Y brenhin da arwydd dihan
 Un gyssefin
 Gan dri brenhin fawr eu breiniau
 Yna y credant
 Yna y cyrchant cyrch goddehan
 Ac eu manag
 Seren oi rhag yn rhoi goleu
 Caerusalem
 A chaer Vethlem nid yr methlau
 Daethant yn chiwydd
 Ar feirch ebrwydd wiw ebrannau

¹Neu, i'm. ²Myc gynt. - Ll. C.

Disgyn yn ffysg
 Seren ai dysg wir¹ ei dysgau
 Ir ty iddant
 Heb ddor heb gant gwynnawg ddrysau
 Y mab ydoedd
 A anydoedd dan ei nodau
 Ai fam ar llawr
 Ai bron werthfawr wrth ei enau
 Dyn a welant
 Duw y credant da eu credau
 Ef addolant
 Ni ohiriant ar heirdd liniau
 Swllt agorant
 Aur anrhegant a rhagorau
 Myrr ac ystor
 Ardduniant cor certh rinweddau
 Trwy ffordd arall
 Troant yn gall heb golledau
 Rhyddun ai gwlad
 Rhag twyll a brad y brenhin gau
 Rhwystrwyd Erod
 Greulod arfod ar ei arfa
 Lladdwyd meibion
 Gwiron gweinion gwae eu mamau
 A nid gwae nhwy
 Gwyn eu byd hwy bod yn seiniau
 A merthyri
 Achaws ei rhi yn eu rhwymau
 Cyn bod etwa
 Ewyllys da dial eisiau
 Na gwneuthur da
 Na thraethu da ar dafodau
 Hynny a wnaeth
 Ganedigaeth deg fy nerthau
 Un mab Duw gwir
 Od edrychir ar y dechrau
 Nos nadolig
 Nos annhebig i ddrygnosau
 Nos lawenydd
 I lu bedydd byddwn minnau
 Bendigaid fyg
 Yw'r nadolig deilwng wleddau
 Pan aned mab
 Arglwydd pob pab pob peth piau
 O arglwyddes
 A wna ynn lles an lludd penau
 Ac an gwna lle
 Yn nhecca bre yngobrwiau Amen.

YR ENGLYNION HYN

A GANT Y BRAWD FADAWG AP GWALLTER.
 O L. E. D.

MIHANGEL uchel och rhag gelyn mawr
 Mae y sarph i'm dilyn

¹Neu, wiw.

Dyd ym nerth canys perthyn
 Balch dywysawg doniawg dyn
 Dyn can wyf oth blwyf ni oblygant
 Fihangel fy mabsant
 A thi yn drech no chwechant
 O gethern blin Uffern blant
 Plant Mihangel sant y sarph
 Yw drygwedd lliwen Cen Cyrph
 Hagr a llawn yw llun ei gorph
 A hwy a mwy no mân seirph
 Y sarph pan¹ sethrych seithuchig ei gaen
 Gain angel urddedig
 Gwan drwy ei safn ai sefnig
 Dynawd uthr bigawd ath big
 Ath big fawr yn awr yn y rhyfel taer
 Torr danhedd rhwyf Babel
 Ni bu awr rhag twyll cawr cel
 Fwy ei hangen Fihangel

LLYMA ODLAU Y MISOEDD

A GANT GWILYM DDU O ARFON I SYR GRUFF-
 UDD LLWYD O DREF-GARNEDD A L INORWEG
 YN ARFON. O. L. COCH HENGLIST.

NEUD cynnechrau Mai mau anrhyddedd
 Neud aeth ysgwaeth a maeth a medd
 Neud cynhebyg ddig ddygn adrossedd drist
 Er pan ddelid Crist weddw athrist wedd
 Neud cur a lafur im wylofedd
 Neud cerydd Dofydd nad rhydd rhuddgled
 Neud cof sy ynnof ys anwedd ei saint
 Neud cywala haint hynt diryfedd
 Neud caeth im dilyd lliid llaweredd
 Neud caith Beirdd cyfiaith am eu cyfedd
 Neud caethiwed ced nad rhydd cydwedd
 Nudd
 Cadrwaleh Ruffudd brudd breiddin tach-
 wedd
 Neud cynw Beirdd trylwyn meddw ancwyn
 medd
 Neud cawdd im anawdd menestr canwledd
 Neud carchar anwar enwired
 Eingl-dud
 Aerddraig Llan Rhystud fynud fonedd
 Neud nim dyhudd budd bum arygled
 Neud nam dilyd lliid lliaws blynedd [glyw
 Neud nam dawr Duw mawr maranedd nef
 Neud nad rhydd fy llyw llew trefgarnedd
 Neud trwm oi eisiau dau digyfedd
 Neu'r wyr Beirdd canwlad nad rhad rheu-
 fedd
 Neud ef arwydd gwir neud oferedd gwyr
 Wrth weled fy eryr yn ei fawredd
 Neud truan im gwân gwayw lledfrydedd
 Neud trwydded galed im angeledd
 Neud trymfryd Gwynedd gwander dyedd
 braw
 Neud hwy eu treisiaw am eu trossedd

¹Ban. J. J. P. 2.

Neud trahir gohir gloyw babir gledd
 Oed trablwngechwngech Echeledd
 Neud tra cwbl or Mai mawredd allwynin
 Neud Mis Mehefin weddw orllin wedd
 Neud Mis Mehefin mau hefyd gystudd
 Neud nam rhydd Gruffudd wayw rhudd
 yn rhyd
 Neum rhywan im gwân gwayw cryd engir-
 iawl
 Neud am Ddraig urddawl didawl im dyd
 Neum erwyf om gwyr im gweryd Crist
 Ner
 Neud arfer ofer Beirdd nifer byd
 Neud arwydd nam llwydd lledfryd im calon
 Neud eres nad tonn honn ar ei hyd
 Mau ynnof mawrgof am ergyd gofal
 Am attal ariel Urien yngryd
 Mal cofain cywrain Cywryd fardd Dunawd
 Meu im Dreig priawd gwawd ni bo gwyd
 Mau gwawdgan Afan ufuddfryd ffirwyth-
 lawn
 O gof Gadwallawn brenhinddawn bryd
 Ni wn waith gwaywdwn gwawd ddihefyd
 clod
 A thi heb ddyfod pa dda bod byd
 Neud wyr pawb yn llwyr llefryd gynnal
 Nad hylithr aur mâl mal oddiwrthyd
 Nid oes nerth madferth ym myd oth eisiau
 Gwleddau na byrddau na Beirdd ynghlyd
 Nid oes lys ysbyr esbyd neud diberech
 Nad oes meirch na seirch na serch hyfryd
 Nad oes wedd na moes massw ynyd yw'n
 gwlad
 Nad oes mad eithr gwad a gwyd
 Neud gwagedd trossedd traws gadernyd
 Môn
 Neud gweigion Arfon is Reon ryd
 Neud gwann Wynedd fann fenn ydd ergyd
 cur
 Neud gwael am fodyr eglur oglyd
 Neud blwyddyn i ddyd ddiolfryd a gar
 Neud blaengar carchar grym aerbar gryd

GWILYM DDU O ARFON

I SYR GRUFFUDD LLWYD PAN OEDD YNGHARCHAR
 YNGHAISTELL RUDDLAN. O L. E. D.

RHEX trindawd a rawd eirf ynghystudd
 Rywnaethost am bost neddeirgost Nudd
 Rhiau rhad barau beri gorchudd llew
 Caer galchdew glew glyw ddadannudd
 Rhy flin yw attal llwydd arial lludd
 Rhy flwng yw echwngech echeledd
 Rhy flaengar aerddar urddawl roddfudd
 hael
 Rheflac wael rwyng Mael er cael cyhudd

Rhyfedd yw yn fyw feirdd ni'n dyhudd
 Ei fod reiniad clod cledren flaen rhudd
 Rhi Diuorweg deg dygn ryfudd Gwynedd
 Gan Saeson gogledd mawredd Morudd
 Lle ym am walch grym gryd oleurudd
 Lledfryddedd mynych greddfhirnych grudd
 Llwrw gohir llawhir llawer cudd gan Eingl
 Ar lawr caer Degaingl dygn o gystudd
 Lluoedd a wyddiad llaw roddiad rudd
 Llwybr drud aer ddyld aur ddioludd
 Lle delid llid prid prifudd eidduned
 Y rydelid ced cyd a Gruffudd
 Llwyf ynn feirdd anheirdd anhoyw drab-
 ludd
 Lliaws eisiwed am noddod Nudd
 Llwyddid ei ryddid o rad ufudd
 Lawenydd nawcant prif foliant prudd
 Llithiwyd o'i wenllaw bodd wallaw budd
 Llafn Flannddwyn fal brwyn brain argoludd
 Llwybrgedd llawfroddedd llofrudd gelynyon
 Llew di ymryson o fon forudd
 Neud digerydd Duw neud digarad cyrdd
 Neud llai gwydd i fydd o feirdd yn rhad
 Neud lliaws frwyn cwyn canwlad ynghys-
 tudd
 O'th attal Ryfudd waywrudd roddiad
 Neud llid fy llethrid llatrad o'th adaf
 Llatrwydd am danaf oddi am danaf
 Neud lledfryd fymryd fy mrad o ddyfu
 Pan ddarfu ri llu roi llaw arnad
 Neum laddawdd trymgawdd llew tromgad
 py wna
 Pam na ddoi di attaf neu fi attad
 Neum llwydd tristyd prid prif wrthrychiad
 wyf
 A thirgwy fy rhwyf mewn rhwyf gaeaf
 Neum llwyrgur llafur llifiad fyngorhoen
 Neum lludd dygnboen hoen hun ar lygad
 Nam llestair fab Mair mawr arnad fy mar
 Ellwng ym fy aerddar cadarnbar câd
 Mowrglwyf a orwyf eryr gyrechiad glew
 Mor oedd ryw ym llew llywiawdr dengwlad
 Am eurglod hynod hyn a ddiwad Eingl
 Ym mowrglawr Tegaingl Tegyr bwyllad
 Am argledd trosedd treisiad ynghyni
 Am erglyw Dewi gwesti gwastad
 Am arglwydd hylwydd hwyliad yn aesawr
 Ar fraint carcharawr cyrch oer irad
 Pei mau pibl ddiau ddyad Talyesin
 Pan gychawdd a ffin' par trin trychiad
 Pwyll udd Ruffudd bydd beiddiad yn
 heyrn
 Pen teyrn cedyrn ced wallofiad
 Pybyr eryr gwyr Gwriad yn yngorsedd
 Pobl orfoledd medd wledd wledychiad
 Post catgun eiddun ef a wyddiad byd
 Parch esbyd pair gryd greidiawl ffysgyad
 Na'th oedid ryddid rad ymadroddau

Na'th edau ddoniau ddinam bwyllad
 Na'th arfail buail bwad gwyn ddofydd
 Na chadwyd ith ddydd cynnydd cennad
 Na'th adwn od gwnn guniad pennadur
 O fewn caear falchfur fy modur mad
 Mad amddiffynniawg ceidwad ciwdawd
 Modur gwayw ddur mur Merfyn ddefawd
 Mydr eirian rhiau rhaawd ail Morgant
 Mygr foliant Rolant ffyniant ffawd
 Mirain Ruffudd budd byddin wasgawd
 Morien ddysg rodd ffysg reidd-ffyrf yng-
 nhawd
 Myfyr giried ced Cedrawd calchfynydd
 Mwyfof gynnydd rhydd rhoddion didlawd
 Meddw ymgwnaeth hiraeth herwr ceudawd
 Maddau fy rhiau ddau ddiwarnawd
 Meddwl lledfryd bryd modd brawd edifar
 Meglyd draig llachar lachynt medrawd
 Muner clyw clod ryw llyw llewychawd
 Maig un arynnaig prif ddraig priawd
 Medd wledau doniau Dynawd ai gyfarch
 Myfyr barch Llywarch llywydd ciwdawd
 Mi a wyr fy rhi rhwyf o ddifrawd
 Maith fôd mis hebod ehebawg ffawd
 Mygr naf ddifwysaf dy flossawd yn aer
 Menestr gledd-glaer taer tarw gaeafrawd
 Mor wael attal hael hwyf Anarawd
 Mor wann byd trymfryd wedi tromfrawd
 Mor wae ym y mae medrawd gyflafan
 Ynghastell Rhuddlan rhieddlwy walstawd
 Archaf i Grist naf araf arawd
 Er ei galon donn o'i fron friwgnawd
 Allwedd nef senedd son undawd Trefi
 Ellwng ym fy rhi Dduw tri trindawd
 Rhen trindawd arawd &c.

MARWNAD TRAHAIARN BRYD- YDD AP GRONWY.

GWILYM DDU AI CANT. O L. E. D.

FFRWYTHLAWN a chyfiawn a chyfoeth y
 gerdd
 Gwrdd Drahaian eirgoeth
 Ffawd gwyr oed nawd gwared noeth
 Ffraeth dafawd detholwawd doeth
 Doeth ynn gwyn o'i ddwyn o'i ddawn
 gynnydd
 Detholrydd brydydd brawd ffydd ffydd-
 lawn
 Doethfab rwy Goronwy gair uniawn syberw
 Doeth dichwerw ei ferw hyd wlad Feiriawn
 Dyhir na welir waladr nawn cerddau
 Dihau iw anghau dagrau digrawn
 Da fu ffawd y wawd i Wiawn ddewin
 Da Fryddin a'i lin o lwyth Meirchiawn
 Da Lefoed erioed da radlawn arddelw

Da arddelw cynnelw Cynddelw ceinddawn
 Da Elidir gwir gwarant iawn ganon
 Gwr o ddoethion Môn mynweseigiawn
 Da Lywarch cyfarch cyfenw iawn urddas
 Da Ddafydd Benfras digas digawn
 Da o Ddyfed ced Cadwgawn Ruffudd
 Da or iaith ddigudd araith Wgawn
 Da oedd rhwng caeroedd Ceredigiawn rym
 Phylip a Gwilym aethlym wythlawn
 Da gyfnun un Einiawn ap Gwalchmai
 A ganai ffynnai fal berw ffynnawn
 Da Gneppyn warthryn o Werthryniawn
 dud

Oedd gerdd esgud lud Ladin gyfiawn
 Llygad gwr oedd dŵr Edeyrniawn artal
 Odid ei gystal ynial uniawn
 O dudwed fawr lled hyd fôr llawn yngwy
 Hyd Gawrwy fudd rhwy ar fedd Rhuawn
 Trahaiarn o'm barn em beirniawn cerddraidd
 Oedd blaidd pencerddiaid ceimiad cammawn
 Trindawd tros folawd fal y gwnawn i'th
 fraint

Trwy eiriold Saint ceraint carawn
 Tro raid iw enaid i uniawn gymwys
 Trefred Baradwys ffraethlwys firwythlawn
 Ffrwythlawn a chyfiawn &c.

GWILYM DDU ARVON AI CANT.

LLEWELYN BRYDYD HODNANT AE KANT Y IEUAN AP GR. VOEL.

O L. P. P.

KYUEILLT grym yssym nys amheuir
 Kyueillt beirdyon yw uy llyw llauynhir
 Kyueillt hynot glot a gludir vwyvwy
 Kyueillt arlwy rwy ny ry gebdir

Kynheilyat diurat gwaredat gwir
 Kyhoed dewr llysssoed nyd arllwysir
 Kerd—awt ud hyffawt yd hoffir ieuau
 Kyhaual anyan Drystan dreistir

Kyn uab gruffud ud a odeuir
 Kynnyd yawn oy dawn ny diuenwir
 Kyuoethawc toruawc nyw teruir y gled
 Kyuet edryssed ef ny dreissir

Karaf ny wadaf vd ny wedir
 Koron glan aeron glyn a eurir
 Kynnetyf gwen lawen lwybyrdir nae oed
 Kanoed oludod wyr elidir

Kadarn uyt peunyt pan gyuerchir
 Kedawl arwyrein a gein genir

Kyfyawn gwalch karawn keryr y gyngyd
Kyvyd oe blegyd dedyf ny blygir

Keinyon am rotes lles nym llyssir
Kyuedaech uorach uur dienwir
Kar dawnus parehus perehir orwyron
Kanon atebyon ef nyw tybyir

Kyueillt wyf ym rwyf nyd arwydir
Kyueillt ym uy rwyf rac herwnwyf hir
Kyueillon dragon dreic tir a ffedyt
Kyueillaech diwyd kywyd kywir

I IEUAN AP GR. VOEL.

O L. D. D.

KYUEILLT grym yssym assawd y alon
Ay aelaw ny chronnawd
Kedawl wirawt wawt wahawd
Kadyr fyse rwyd hydyse rod hawd

Kyueillt grym yssym ysyd ker aeron
Kor beirdyon rodyon ryd
Kyrd uolyant cadyr ffynnyant ffyd
Kar ket gynnar kat gynnyd

Kyueillt grym yssym seil glyw glut gyfranc
Kadyr yeuane ieuau yw
Grymus uab lafyn arab lyw
Gruffud griff gwaywrudd gwiwryw

Kyueillt grym yssym ny ssomir ri ffyrd
Yn ryw fford pan brouir
Kad gyfles yw llyw llafyn hir
Ked gyflwyd gwaranrwyd gwir

Kyueillt grym yssym nyd som gaffael walch
O welch hydyr gofael
Koryf melwynyawn dawn diwael
Kyfrwyd mawl hylwyd moel hael

HILLYN AE CANT

I IEUAN LLWYT AP IEUAN AP GRUFFUT VOEL.
O L. D. D.

KLOT vuan ieuau ieuang dirion hael
Walch ehelaeth rodyon
Kludais o uat vawrwlat von
Klot ys yrot is Aeron

Percis glot yrot eur gofyon ieuau
Vriw darian vro dirion

Parableu a donyeu don
Peir tes eureir is aeron

Hytlit hael greir meir mur beirdyon dinac
Donyawc ieuau dirion
Hydyr geirdoeth synhwyrdoeth son
Hyder gloyw ner glyn aeron

Haelaf ac euraif dan y goron yw
Ieuau llwyd am rodyon
Ys wyr y ruffud rud ron
Ys irioel ieith is aeron

Lle bo y hoywuro hyuryt y winwlet
O wenwlad y gwyndyt
Llwyttec ieuau brifdee bryt
Llawered llu a weryt

Llys hyspys y gwys nit gwyd ker aeron
Karwreid gymlegyt
Lloegyryws dachwed aruedyt
Llaunyn awchlym ygrym ygryt

Llwyrr attaw y daw diwyd y genyf
Gynedyf nud or mebyt
Llawen eir llew vn wryt
Llyw kynnyd yw kan hawd vyt

AWDL

I IEUAN LLWYT AP IEUAN AP GR. VOEL.
O L. D. D.

MAE yn gyueillt grym grymus val kei
Molyant ymadrawd hawd y haedei
Milwr hu ysgwr ysgwyt dryllyei ygnif
Mawl ddyrrif kynnif kynnnyd gwalehmei

Milwreid aerueid aryf a bylei
Mal arall deall diofyn y gwnei
Meidrawl llew didawl lle dodei y vryt
Mireinbryt ygryt ygrym hwylei

Medwl dewr, frwythlawn oe dawn yd ei
Mywn kyfrang ieuang ieuau diuei
Mab ieuau daryan a dorrei yntrin
Mab gruffud heilwin uydin uydei

Gwawr llauyn esent klut klot a uynuei
Gwalch or adwynryw llew llyw lle bei
Gwarant kyndwrwf twrwf taruei estrouyon
Gwiw ron llit alon yn lle delei

Ger bydin brenin y gobrynei
Gorhoffar a ffarch ar llynynuarth llei
Gwr didramgydd llwyd lladei eingyl gawat
Goreu ergyrehgat veidyat vydei

Gorwyd a hylwyd hwyl uarchogei
Gorhoffyon neidieu vch klodieu klei
Gwaew onnen rethren gwae ruthrei rac
ouyn

Gwir eofyn golofyn gwyr a giliei

Llywiauwyd yr daseid deyrneid dei
Llym ron isaron ys aer gyrchei
Llawen uyd a ryd a rodei daeod
Lluoed ar bunnoed a erbynni

Lloegyr vryneich ae vreich a vrein borthoi
Llaw gadarn diehwith dros nith dros nei
Lliwgoch gadyr baladyr llew ny bylei yghat
Lleidiat gwir giliat gwyr y galei

Llywr ym gwnaeth aruaeth aruer hep uei
Llewenyd beunyd ban ym gwelei
Llew tadawl nefawl naf pob rei or byt
Llwydo iechyt byt hoedel didrei

Costes kun bardles beirdlith
Ieuan ran rwyd dy diueth
Naduein a gwyngalch valch uath
Neb ny cyst y ryw byst byth

AWDYL

A GANT IORWTH VYCHAN AP IORWTH AP
ROTPERT. O L. D. D.

MEDWL a dodeis medwid vy kofein
Am twf mirein mein kein kyfyrdelid
Medyant pob nwyfiant naw gofid am treul
Nym llut lliw gwenheul gwan edewid
Medweis prydeis pryd tonn eruid
Maden dyn goreu nym goruygid
Mwyuwy ym tramwy tramawr edlid
A meinoeth ym doeth o detholiad nep
Lliw ar uy wynep ny llwyr edid
Mynawc dawedawe dec kyfnewid
Meingaw wedeidwan huan hownid
Mynygyllwen yn llen yn lle rhennid gwyrd
Mynychsathyr miluyrd milueird ganlid
Morwyn a weleis mor drytelid
Mireingall o ball a bell glywid
Mawredus reinus ven yd vernid kreir
Mor wen y hesgeir vch y hesgid
Yn arllwyd arwyd ar a boenid
Yn eurlenn yn wenn yn wann obrid
Yn orlliw eiry riw rettidd ym pwyllad
Yn orllat kariad men y kerid
Yn arllauar war wawr diodid
Yn orllawen wen aweinydid
Yn orllut boen grut gredydf dodid rac poen
Yn orllifyant boen hwn ny geisid

Yn arllawt hiegawt a hwyr geblid
Yn arllaw anaw yn e rennid
Yn erllyt kynnynt kynnyenid riein
Yn arllwybyr arwein mein mererid
Pan vu gymry lu o gymrwynlid
Yn kymryd kydkof am eu gofid
Am brydu kanu kerd a trethid
Y pryduawr gwenuawr llawr llewychid
Am bryd ewyn gwyn ym gweindid am
gwyl
Am brydest weiruyl yd bryderid

IORWTH VYCH. AE CANT.

O L. D. D.

NEUT wyf digeryd neut wyf digeryd
O garu nwyf llu neut lliaws dyd
Hawl hyuawl ganmawl ganmwy beunyd
Hawd vu y charv oe chaer newyd
Hwyl orne heul ure ar vrohyd glasuor
Pan vyd gloyw goror gorwypm lethryd
Llifawd vyg keudawd uyghyd hoet dyd
Llofrud uy neurud yn awr echwyd
Lleuver ebyr myr morveyd dylan
Pan llewych huan ar vann vynyd
Llywy vun wy hyn aeth oe hedryd
Llywyawe law euraue liw eiry bronnyd
Lleueris wrthyf lleueryd didaer
Llawenglaer uy chwaer chwedyl am
deubyd
A addawssei hoet a hut beunyd
Om hoen drwy hirboen hirbell gynnyd
A ddygei kyn mei merweryd gyfliw
Gne gwynn gyllestyr riw rin dieduyd
A chyn meheniu hywyn glotryd
Hi dygawd yn hawd hediw oe fyd
Hoew wannuein riein na wenyd hawd wen.
Yny wnel orffen vynyhenyd
Kalan gorffennaf gorffwyll am byd
Gorffwyf gwedynwyf rwyf gan ryhyd
Gorffenneis kereis ker elvyd ffydyon
Ar gefyn rutheon ruthreis y drefyd
Gorffynnyant llivyant llu gwyndodyd
Gorffarant y phriwawd gan y phrydyd
Gorfferygyl ym cof nam kein vygyd hon.
Gorffurvyd gwenndonn gwyndir mechyd
Gorffurwyd wedeid lunnyeid lonyd
Gorffurwawr glotuawr wawr wir hafdyd
Gorffleigyawd tryngawd tragwydym dwyn
Nym gorffeirch morwyn mor wyf vuyd
Gorffamlw kywiw kyheuelyd
Gorffle rawn wenyd ryt derwennyd
Gorfflenych llewyh llenn avallwyd kann.
Gorffowys am gran ae bann nym byd
Gorffwyllaf molaf mal awenyd
Gorffwyllawe enwawe deifnyawe defnyd
Gorffell ym kymhell kamre iolyd kein

Gorffysc dadwyrein gwawr ddwyrein dyd
 Gwynnulliw arien briw brie huenyd
 Gwynnulluch eiry vchuch aches dolyd
 Gwynnullat wat vagyat vegidyd pobloed
 Gwenn gannwyll llysoed a lloosydd
 Gwanlledyf dedyf didawl y hieythyd
 Gwenlloer vawrth adoer adwyr weseryd
 Gwanllun wawr anhun veiryonnyd y daeth
 Gwenlliant am gwnaeth rygaeth o ryd
 Escor y hepcor nyd mi dorvyd
 Yscauael valch-hael vylchawe keiryd
 Escut am olut am dilyewyd rwyd
 Yscwn am cylwyd molyant derllyd
 Yskennyf y mae mawr hiraethyd
 Ysgwn na aned ych cysteddyd
 Yskenyey ys kmuoet ar yskwydyd kyrd
 Ys gelwir yn wyrd rif miluyrd ryd
 Ys mwy gan y beird heird bob hirddyd
 Na fan gant myrddin mawrddyse gwenddyd
 Meith arwyrein kein kynedyd forwyn
 Mein wyf yn gorllwyn gorllewenyd
 Ys mawr uy angof na bum ouyd
 Ys mi ysy yn merwi mor angheluyd
 Ys blwyddyn am ne ysblennyd gawat
 Kyt bwyf digarat wyf digeryd
 Neut wyf digeryd &c.

LL. DDU AP Y PASTARD

AE CANT Y LYWELYN AP GWILIM AP HOWEL.
 O L. D. D.

GWAE vi arglwyd rwyd rwyf goleuat
 Gwelet mawr giwet val nor gawat
 Gwirodau gwledeu a gwlat ar hwntan
 Kwhwuan truan yw eu troat
 Gwyr hediw yn wiw yn welch fyseyat
 Gwawt gny a vory yn varw heb wat
 Gwenwyn rent present brysydat yw aruaeth.
 Waethwaeth hudolyaeth oe hadeilyat
 Gwar amkar am ken uy ren reinyat
 Gwir hir mordehir eu marw deat
 Gordyfnais mygeis nagyat llwyth katuor
 Goror y glasuor a gar gleissyat
 Gwedy llywelyn hyn hy neirthyat
 Gwedy Gwilym lym lys kynheilyat
 Gwedy chwedyl kenedyl kunyat diogel
 Gwedy pensel hywel digel dygyat
 Gwae a gar na gwar na gwyllt ffirystyat
 Gwawr tref dieithyr nef tagnef yn tat
 Gwatwar cwbyl gynnar cabyl gennat dy-
 bryt
 Gwyf yw carv yr byt hyt ehedyat
 Gweleis wennllys valch gweleis winllat
 Goror trefynor geir gor garyat
 Gweleis wled a med a mat wrhydri
 Gweilch ac enrllestri gwesti gwastat
 Gwelei ae gwelas kedawblas kat

Gwelwon arwydon rydyon rodyat
 Gruffud cledyf rud ruhat kyflauan
 Vychan daryandan ae diryondat
 Gwedy eu gwelet gwawt a gwiw wlat
 Gwedy eu colli rieni rat
 Gwae ui aros dros dref nat kydecket
 Gwelet llaes kiwet a llys kayat
 Gwedy hyn duw gwynn gwenwyn borthyat
 Gwedy byt breuawl ae hudawl hat
 Gwedy ruthyr goruthyr girat pob kerdawr
 Gwedy nat oes awr heb vawr varwnat
 Goreu yn geissyaw heb vraw heb vrat
 Gwr a gyneil seil seithrad prelad
 Goruoled gwinwled gwenwlat tragwyd
 Lle byd hael llywyd-heul a lleuat

ENGLYNNYON

A GANT LLYWARCH LLAETH Y LLN. AP MADAWC
 AP MAREDUD. O L. D. D.

GOUYNNWYS nebun ny bu raen gan rei
 Kyn rudaw hacarngaen
 Pa was a wisg e lasgaen
 Pa walch yw y balch or blaen

Lleissyawn werennic o ranned dyall
 Nyd arall ae harwed
 Llyw glyw glew anhangnyued
 Llywelyn gelyn gwyned

Pieu yr ysgwt egutwal¹ kynwan
 Ar kanwaew am y thal
 Pwy'r glew llew llit aer ddywal
 Ae deily kyfrwg dwy brennyal

Ysgwyt lywelyn lyw kadeithi bro
 Eu honno yw honni
 Ysgwyt ac ysgwyd yndi
 Ysgwyt ac ysgryt reedi

Pieu y cledyf cleu a drauodir
 Klwyf hir diamheu
 Klotuawr klywitor nat geu
 Kauas llad ar llaw deheu

Yssek ae treuyt treuat amdiffyn
 Am diffwys gymynat
 Gweilch argae yn dyd aergat
 Gwalch mechein gorwyrein gwlat

Pieu y rodawc rud naran aerule
 Ae haervleid gyr y ban
 Pwy briw vch browysnarch can
 Pwy y henw hynot gyurann

Yssek y gelwir llawhir llywelyn
 Llyw teruyn teruysc dir

¹ *Huyrach mai* - Ysgwyd esgudwal.

Llawr gawr goruchel y wir
Lloegyrr ddiua ddiueuyl gywir

Pieu yr arueu aruot heb gilyaw
Ny gilyant hyt agheu
Pwy wr pennaethid geneu
Rac pawb pieu y dechreu

Yssef yw hwnnw honneit nud or glyw
Ef yw glew a llofrud
Mygyr gawr uar trablaur trablud
Mab madawc vab maredud

Pieu y katuarch catulaen ae gorueid
Ar goruot dihuuarch
Ar gwr ar gwyr am y barch
Ar gwaew ar gwan anghyuarch

Yssef yw hwnnw honneit ganllaw draws
Dra sauo duw ganthaw
Gwyr oruod gwrdd glot gludaw
Gwr rac gwerin dyssilyaw

Yssef ae herly arlwy garthan dyn
Llywelyn gwawtwyn gwan
Gwyr eryr aer darogan
Gwr yn gware llawessan

Dygychwyn gennat ar vreint keinyat kall
Ath dyall ath dyat
Kyrch uarch yr llywarch llew cat
Ar llywelyn llaw rodyat

Dos a duw gennyt yn hyuirt yn hawd
Ar gatulawd gatulaen gryt
Poet hwyl y holi diwyt
Poet ef enw dy rod bod byt

O dyuydyd nyth o ueith dremyn hwyr
Ar fwyr lwyrr loegyrr gymyn
Annerch ——— ac yr dyn
Y gan lywarch lywelyn

Tremtyat mynyd manot tew nyth lud
Nyth losgo eiry na rew
Annerch was hirlas hirlew
Annwyl dyn llywelyn llew

Llwydit mat a rat'———

AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. D. D.

CADARN uyd ysgwyd esgudvrys brwydyrd-
Gwalch ymhwrdd gweilch emys [wrd

¹Y *diwedd* ar goll.

Carw mawrdrafyn rudlafyn rwydlys
Cadyr helmuriw keinrodwiw Rys

Clo dodwyd beirdlwyd bwrddlys y wrdurvyg
Diruawr brydein ynys
Cart waywgrwydyr trawsfwrwydyr treisfrys
Cud taryan rud tirion Rys

Gwneuthost aerurys rys ros gyurein
Gwawdlwyd a gwaedlafyn ym prydein
Oth ysgwyd rod glod gloywgein
Ath ureich leith bryneich lith brein

Cadarn rys cad urys ced uryd wrwydyr
dreis drafyn
Gwayw eurlauyn gwyarllyd
Carw rodlym cadyr wayw grym gryd
Coryf llew gwendoryf llyw gwynndd

AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. D. D.

TRA vuam yn seith triseith nyn beitei
Nyn kilyei kyn an lleith
Nyd oes yssywaeth or seith
Namyn tri trin dioleith

Seithwyr y buam dinam digythrut
Digyflut eu kyflam
Seithwyr ffyryf ffo diadlam
Seith gynt ny gymmerynt ganu

Can etiw hywel hwyl diotef kad
Kyd vuam gyd ac ef
Handym oll goll gyuadef
Handid tegach teulu nef

Meibyon kediuor kyd ehelaeth blant
Yn y pant vch pentraeth
Buant brwysgyon breisc aruaeth
Buant briw ger eu brawd uaeth

Yny berwid brad brython ag cristyawn
O cristin ae meibyon
Ny bo dyn y myw y mon
Or brychuaelyeid brychuoelyon

Yr a del o da o dala tir pressent
Presswylluod aghywir
A gwaew gwae dauyt enwir
Gwan gwalch ryuel hywel hir

Caradawc vab kediuor
Gwalch bydin gwerin goror
Hebawc teulu ku keinmynn
Anhawd genhym dy hepcor

AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. D. D.

LLYW gwrawl breinyawl brenhineitaf
 Llywyawdyr gwendref nef nerth a archaf
 Llwydyant pob carant caraf dy uoli
 Llewychuawr geli ri rywoccaf

Llwyr ym kyfyd bryd brys ny gelaf
 Llauur veith a weith aweinydaf
 Llyryeid uawl trethawl traethaf o naw uan
 Llwydran ellylw gan a genydaf¹

Llawen eidun vun uyd diorssaf
 Lleueir ry gwbl eir ny ry gablaf
 Lletyf dihol dethol doethaf or gwaged
 Llaryed gluduawred a gloduoraf

Llawr mawr mebw, nyawn dawn di-
 warthaf
 Llewychdud meinbir ywr tir teccaf
 Llu dinrawd hyffawd hoffaf ker meuryc
 Lliw gwynnblyc gwenye gwen y hadaf

Lleuuer eiry didreul neu heul yn haf
 Lliaws ae canmawl or mawl mwyaf
 Llin gwinuath pennaeth pennaf o gymry
 Llun hy ae dyly ieith atalf

Llwrw gwir nyw cenir ual y canaf
 Llaur car kerdrod o uod uydaf
 Lloer hynot ar glot yr gloewaf deurud
 Llaesuerch naredud a brud brydaf

Lleduryd yw gouyn dyn diweinaf
 Llit cant o volyant gwarant gwiraf
 Llawer geir — neir a wnaf ker aeron
 Llif dragon vanon vonhediccaf

Lleqliw² ardal gwiw gwydyrblas yd af
 Lle uym llwyd eilwyd arwyd araf
 Lles nymoet eres evraf am tavawt
 Llathreit wawt hyd urawt hut nawt
 hoet naf

Lliw cer — enwyse riw rin dawl om taf-
 awd

Neut dinethl anueidrawl
 Llin arglwyd llary hylwyd hawl
 Llun diweiruun dy wiruawl

Mawl ran ellylw gan gynydd gwyd hydec
 Y gwawd hydwr ny deruyd
 Milyoed dreul ne heul haflyd
 Molyant pwyll vedyant pell uyd

Ny byd amdawd gwawd gwawr hynod
 Allwed dawn a gwybod [ellylw

¹Neu, canaf.²Neu, Lleqliw.

Nawd yw rac ran o dannod
 Nwyf rieu glwyf rwy o glod

Cloduawr dwn kyrcwn kyrc dilud uein-
 uarch

Ar fwynuerch varedud
 Claer orne dwyre deurud
 Clwyf cant uyrd uedyant veird uud

Buduawr yawn hydawn hediw hawl dylyn
 Yw heul dolyd lleblaw
 Bod rod rin diurawd wawd wiw
 Bun laes wanllun lwys wynlliw

AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. D. D.

THOMAS vab rotpert rwyf par gwersyllc
 Rwyf ryuyc ryuelgar

Ruthur aruthur areithran¹ esgar
 Reithon gawr reithawr llawr llachar
 Rot kynnygyn kynnif diwatwar
 Rwyn kedern kadarn y ouar
 Rwyse tan a gwynawn ual twryf gwynnyar
 drud

Molut klut klot wasgar
 Moli ri rybuch yn arpar
 Molawdyr maws nyd moes y gytpar
 Molyant llew lletawt om baunyar
 Milwr coeth traws doeth tros dayar
 Mal molawt dunawt gan rif tonnyar
 veird

Tynuegyl heird hir dear
 Tadawc gwent torment termyd gwar
 Tadmaeth myrd mawr dawn y daffar
 Tud menwyd mynud wrth wanger
 Tu brwydyr glyw ef glew anhygar
 Tuod wyse yn wyse yn yscar torvoed
 Ac eu teiryf mal adar

Adwyn llew yn llat yn anwar
 Adwen llyw yn llawch yn hygar
 Ac edif gynnif gnawd llychu amar
 Edern lit pan llud y arwar
 Edyrn trin vedgryn trydar erchwynyawc
 Trawd varchawc veirch amar

Emyrd kyrd kerdoryon llauar
 Amlyc seif y safwy ual dar
 Amwlech gled gloywdrut yg wyar
 Amorth cart nyd kerdawr nyw kar
 Amyl y rod oe uod y uar ys rydrwn
 Ys rydraws kein wanar

¹Neu, areithran.

Kynheilyant anant auar anelyf
Aer gledyf glew digar
Glud a drut ar drawt a thrugar
Glyw y ryw ef rwyf unelyar
Glew ual rew rudgrys brys brwydyrgar
Gleif hywan ac nyd gleif hywar

Ae glod gueir ae eir y ar y trihael
Neb traha nyd achar
Lleawr gwawr gwedy bo abar
Lle mae seint yn sant diauar
Y dechreu oed wychuryd casnar
Y diwet boed y duw trugar

CANUAU CASNODYN.

CLOD I WENLLIANT VERCH GYNAN.¹

O L. P. P.

MOLAF iaön y daön² gne g6aön gwawthwee
Eiliw ewynriw gwynwiw gwanece
Eilieis hynot³ glot gloywdec Wenlliant
Eiliaöd y molyant⁴ mil ych6anece
Eilw⁵ dreidyaw nym daö traö truy gystec
Elvyd twf glodryd dyd na deudec
Eil kein galet ret ym reitreec okeith
Oleuveith hoew dreith⁶ breint ehedec
Aryal bugethal⁷ brif dial brec
Ar hoyövn lu⁸ hun loen gynwanee maen
Pan wisc tonn vröysevlaen gaen am garec
Eirgall diwall gall bwyll ogywee
Eiryoet yr difoet⁹ hoet gyhydrec
Eur mal am bu dal dolur attree vraö
Yn llaö 6yl andaö gan eil Inlee
Eiryan verch Gynan kynran kanree
Eryr tymyr gwy'r gweilch disaesnee
Arglöyd culöyd röyd röyf groee rugylehöym
A ellwng heyrn¹⁰ y teyrn tec
Meu geiryen goleu göyl wyndodec
Mi a wyr moli hil ri haöl rec
Meithir y cludir clot anree tavaöt
Mor ddidlawt yggöaut¹¹ yggwenhöyssee
Meuaöt¹² molaöt gnaöt gne tonn waedgree
Manar¹³ wisc lassar avar 6osec
Mil¹⁴ ae maöl heb daöl diledyf chöee löys-
ieith
Maör daön ganhymdeith oesdeith ostec
Mein vorein riein gein Gymraec
Möyn voröyn hundöyn hoendygyn gystec
Mynych lle lle6öych lliö ehoece ym

Meu y duc gwenlym¹ ar rym redece
Mynet yr gwelet gwennet gwanece
Manon wawr Arvon govyon govece
Maengaer glot belldaer glut ballddec mygyr-
van
Meingan dyn eurwan² y Dinorwee
CASNODYN AE CANT.

AWDL I IEUAN ABAD ABERCONWY.

O L. P. P.

Vy rnyf geyr Konöy goreu kanyat mydyr
Vy un eneit hydyr vy iaön ynat
Vygket vynkiriety vynkaryat perfflaith
Vy meith vaör obeith vy Ior abat
Vy arglöyd modlöyd medlat wallaögyrn
Vyggö6 rodöyn chöym vygwaredyat
Vy mraöt ffyd gynnyd med keinyat gerdaör
Vynkynorthöy maör vynkein neirthyat
Vyghartrevröyd ruöd rodöyn diffael
Vyngö6ir gymorth hael vyggö6aör geimyat
Vygholovyn diovyndac dyat lletpei
Vynghynnöys a wnei gan vyghennat
Gwaör llaör Maenan vaör mewnd iaön vyr-
yat haöl
Gwedy heityaö maöl g6aöt ehetyat
Gweilging klot arvot g6aöl eurvat heird-dai
Gwylpei vud g6östei gan vod g6astat
Bedaf y barnaf wyf beirnyat kyvyawn
Barn ae trossa daön Bernet drwssyat
Beuno bwyll didwyll dodyat enryded
Balched berö vudwled y bervedölat
Rydd ffyd ffaöt traethaöt nyt truthyat
gogan
Röyd iaönllhythyr gan gauryd dianllat
Rec dec dal aryal röyf vryat ieithrym
Ry diengis ym rod oe anghat
Ieuan ör divan ar dyvyat kanllaö
Ion a barchei draö wyneb eirchyat
¹ Man ynduce gwelwlym. — Ll. D. D.
² Erwan. — Ll. D. D.

¹ Awyl a gant kasnodyn y Wenlliant m. gynan, yw yr Enwad yn Ll. D. D. *Gwenlliant verch Gynan ap Maredudd ap Rys ap Gruffudd ap yr Arglwydd Rys oed honn, Gwaerig yr Gruffudd Llwyd ap Rys ap Gruffudd ap Ednyfeth Vychan. — Yng-harchar yr oedd yr Gruffudd.*

² Aelw iau yw dawn. — ⁹ Yn dioed. — Ll. D. D.
Ll. D. D. ¹⁰ Ellwng o heyrn. — Ll.

³ Eriöt.

⁴ Dy voliant.

⁵ Elw.

⁶ Hoeweideith. — Ll. D. D. ¹¹ Mawr didlawt uyg

⁷ Bu gethal. — Ll. D. D. ¹² Menhawt. — Ll. D. D.

⁸ Lud. — Ll. D. D. ¹³ Neu, Manaw.

¹⁴ Myrd. Ll. D. D.

Ener yu'n hydyr yn hoy6dat crevyd
 Ar d6ys ganneit ffyd eur disgynnyat
 Llaryeidd6yn dillyn lla6n dullyat Moesen
 Llwyddei gyhoed llen lla6 ddigaead
 Lly6 by6 berth ma6rnerth nyt murnyat
 yg6neir
 Llathyrgreir lles bartheir lla6s borthiat
 Maured enryded un redyat Machreith
 Meith¹ mynych obeith mwyn achubyat
 Myrdd gyrd gael ryael med ruat beirddoryf
 Ma6rgoryf mygyr wenlloryf mag6yr winllat
 Kelvydgoel Giryael egorynt deall
 Kovyon Dyvric kall kyvya6n divrat
 Kampeu kein h6ylyeu kynheilyat ki6da6t
 Kymorth y drinda6t fo ym keimyat
 Kat keimyat divrat dyvrys eirchycit
 Eur eneit yr ynys
 R6yd weullan rydd y winllys
 R6yf pab rywyau doeth vab Rys
 Ysbys hil Rys heily6r rod
 Ys boet yvw barch esbyt vyd
 Aml6c yw hoy6ly6 hy6led
 Oe ganneit beis y gynnyd
 Kynnyd ae dyvyd kein dava6t Bedaf
 Aml wybodus geuda6t
 Kynnwys wyr kynnes wira6t
 Kynnull ffyd kann6yll y ffaut
 Kyvl6yd ffa6t salym dalym dyl6yth
 Karyatva6r byrdrva6r beirdvaeth
 Kedyrn dut kadarn a doeth
 Kar purffa6t kywir perffeith

CASNODYN AE CANT.

AWDL I IEUAN AB GRUFFUD. 2.

O L. P. P.

LLYU yw'r meu goreu g6reid kanlla6
 Lly6 lla6er haelder ffer ffuryveidyaa6
 Lleuchvab arab y eura6 clot prud
 Ieuan vab Gruffud vud vedylyaa6
 Lly6 nym gwneit teleit talyam damuna6
 Lllewenyd a neb tra ve6n³ hebda6 [eith
 Lly6 am dysga6d ha6d hodyaa6 gerd berff-
 Nyt val sothachieith beird keith Caeaw
 Ll6yd ragores les luossyd vra6
 Ll6ydggar rac ieueine veine vydina6
 Llym gyngor ragor yn r6yga6 darpur
 Lladgar rac escar der6 rac ysaa6
 Llathyrwa6r nyt⁴ oed va6r eiryf g6a6r⁵
 Ll6r6 vri⁶ daeoni dieu ana6 [guryaa6
 Lly6ybr digaeth y yarllaeth y eurlla6 Ieuan
 Ll6yt llydan daryan llyt yn⁷ duryaa6

¹ Neu, Meich.³ Fawn.—Ll. E. D.

⁴ I Ieuan Llwyd ab Ieuan ⁵ Llathrawr uyd.—Ll. E. D.
 ab Gruffudd o Ogerdd—⁶ Gawr.—Ll. E. D.
 an.—Ll. E. D. ⁷ Bri.—Ll. E. D.

² Ei.—Ll. E. D.

Ll6ybra6d eha6nffysc adysc ida6
 Ll6ybra oe¹ nerth vreich i Vryneich vra6
 Llit erdynr kedyrn Keidya6 neu Wrleis
 Lleis ll6gyr dinas treis lloegyr dinistrya6
 Llam lloegyrrfflam ll6gyrrfflwech drysswech
 dreissyaa6
 Llit dura6t dur hua6dur² Hueil vab Caw
 Llwybrd6rif Morgynn6rf ma6r gannait³
 nerthwir
 Llan6 enyw am dir yn ymdara6
 Llia6s gystl6n h6n honneit gyvya6
 Lla6chblas a gavas adas eiddya⁴
 Llys hysbys dyvrys divra6 gasanaeth
 Llys uchel6ryaeth llary ffraeth ffr6ythya6
 Llavur6n⁵ kan6n keinyeit hebda6⁶
 Lllavarveird digeird dyg6n attaa6
 Lle mae me6n kur lla6rker lla6 llys haclnat
 Llann ran rymussaf goethaf Geithyaw
 Kyrcheis 6r klyd6r klot tavarn a thref
 A thravot med o garn
 Kar kaeth y var koeth y varn
 Katvalek kadyr eurwalch kadarn
 Kadarn y eirvarn ae ervit ae ha6l
 Hael Ieuan eil Pebit
 Keitvat rhac brat br6ydyr ymlit
 Katol⁷ eidyol i lit
 Llit vr6yse tan chueivvr6yse ch6evrin y6
 Ieuan
 Llavyn Garthan gyrthy6r trin
 Llydan ryd⁸ y g6einyd g6in
 Llat lle6 beidyat lly6 bydin
 Bydinlet hirget h6yrgard y6 Ieuan
 Baed r6ydggar rudgoch dard
 Bodlyv cry6 heilhoy6 haelhard
 Bodla6n oe va6rda6n y vard
 Bard 6yf i im Ri rif ll6yr ar va6rgerd⁹
 Aryf aergat estra6nff6yr
 Bard ynteu goreu ae g6yr
 Beird loe6gerd b6rd oleug6yr
 G6yr Ieuan divan deva6t ffr6st br6yscdreth¹⁰
 G6r breisc-dreul med am6st¹¹
 Erddeint¹² Gereint a Gor6st
 G6rdvri eur gosti er g6st
 G6st gynnal heidal haelder g6yr Ieuan
 Gar ieuanc Nud arver
 Gosgedic Nur eilie Ner
 Gosgord loy6fford Eliffer
 Erc6lff¹³ gryf¹⁴ Selyf seil wledic Ryderch
 R6yd Ieuan wayw yssic
 Aryf aer didaryf urdedic

¹ Ei.—Ll. E. D.⁶ Heb daw.—Ll. E. D.² Ddurawdr huawdr.—Ll.⁷ Cad 6l.—Ll. E. D.³ E. D.⁸ Llydawrydd.—Ll. E. D.⁴ Neu, gamraw.⁹ Brwyscdrech.—Ll. E. D.⁵ Iddaw.—Ll. E. D.¹⁰ Am wst.—Ll. E. D.⁶ Llafuriwn.—Ll. E. D.¹¹ Erddraint.—Ll. E. D.

¹² Mae y Cyrchgymeriad yn hynod yma, ac yn dangaws yr achaws o vod y sill gynyaf o bennillion Tawdgyrch Cadwynawg yn govyn bod yn dechreu val y maent.—*Iolo Morganwg.*

¹³ Gryf.—Ll. E. D.

Ar glot y tri glut y tri
 Trigys maol haedôys mal haedu o iaôn
 I Ieuan gan veirdlu
 Adysc glot ffysc heb vysc vu
 Ud kard gorchud kerd gyrchu
 CASNODYN AE CANT.

AWDYL MARWNAD MADAWC.

CASNODYN AE CANT. O L. P. P.

Bu oerchweidl cenedl cwyn enwaôc¹ tristlaôn
 Kamp Meirchyaôn kwymp Marchaôc
 Bud a vyd rygud y raôc
 Bit heb vyd bot heb Vadaôc
 Madaôc oed marchaôc meirch sarruc kein
 Ail Kynvaôr katgaduc [wr²
 Dyôan garô Duô an goruc
 Dan sygn poen dygn pan y duc
 Duc Duô dat bost kat kytvaeth heird eirch-
 yeit
 Oe orchud neb ni chôeirdd
 Dygei yngôylyeu digeird
 Digaôn oe vaôrdaôn y Veird
 Beird wiscaôc Vadaôc o vot aôr hebot
 Y hybarch Grist nyn daôr
 Derô herô hirvaeth maeth meithvaôr
 Bôrô naf o lôrô nef i laôr
 I laôr Vadaôc vaôr vur ervit Trystan
 Ban draôstaer ordinit³
 Trallaôf Eingl giwdaôf gedit
 Dryllyeu aelodeu oe lit
 Llidyôc oed Vadaôc Veddôyr naôs garthan
 Gyrthyei Eingl yggyghaôs
 Llet kadoed lluoed llaôs
 Llit Kedic llaô dreisic draôs
 Traôs Vadaôc arvaôs eiryf sathrsarn aerllu
 Tra vu tu to hayarn
 Trech oed y nerth truy verth vain
 Trôch adôy no'r tri chadarn
 Kadarnbleit eirchyeit y orchud bu trist
 Traôsdec Vadaôc eil Nudd
 Kadarnvalch⁴ llu tra vu y vud
 Ket yn eurllet anarllud
 Arllud yô yn bud bed anglad madaôc
 Modur Beirdd a neuad
 Arllôysyat hylat⁵ rat rad
 Eurllyô⁶ helym aerlleô hylad
 Hylad Beird digeird digu⁷ oe dôyn
 Hylôyd côyn cyn darvu
 Haôl vaôl vilôr tôr tyryflu⁸
 Hylaô rod heil vod hael vu
 Bu oerchgedyl &c.

Dreic llu kan darvu deurvur
 Drut Vadaôc arvaôc arver
 Drôc na doeth maôr anlloeth mor
 Dreigyl brys dreis dyrys dros dir
 Dirôyn kôyn keinyeit lôyrôys
 Deryô llyô lliôet aros
 Dur brôydrdôr kerdgôr kardgas
 Deôr nenbren perchen parchus

Parchus Vadauc deivnaôc doeth
 Pob kynhalyaôdr llyôyaôdr llôyth
 Pibyl yr llaôr llu maôr lle meith
 Paôb gynt y dethynt y daeth¹

Aeth madaôc enôaôc anwat
 Uthr gyvlam Vargam vaôrget
 Athraw brôydyr draw gyfhaô drut²
 Uthr escutruthr yscôytrot

Rodaôc Vadaôc vodur lleng
 Rat winllat wenllys ehang
 Rudgled kyn derôved durvyng
 Reid yrth acrvleid Arthur vlông

Blông eingl estông eisdông³ oed
 Blodeu kampeu kôymp Lloegrôaed
 Blaôd galar am gar gôreid
 Blingur eirf blaengar arôyd

Arôyd ffôyr naffôyr neflyô⁴
 Ar ônaethost hoedyllost hedyô
 Aer gattras yr llaôs llaô
 O'r Goettref dan llef dôyn lleô

Lleô gleô gloywlan gan Gynwyf
 Llaur naf aôdur nef act
 Llaô anaô yr llyô⁵ eneit
 Lleôenyd llyô bedyd boet

Boet llaôen reen rôyf llen llôyr
 Wrth Vadaôc bur enôaôc beir
 Byt am walch gryt bryt brôytrdaer
 Bei tes nyt eres neut oer

Oer vu y gyrd vyrd veirdroec
 Aros dyd ketryd katryc⁶
 Arf aergled afnved evnvaec⁷
 Etryt tut murdrut maôrdreic
 Dreic llu kan daru &c.

Amdrist wyf gorphôyf ym gorphen
 Ymdro call cyn dirwall derwen
 Ymdreigl brat ymbryssyat⁸ bressen

¹ Cenedl enawc. — Ll. E. ² Cywlad. — Ll. E. D.
³ Ceinfwr. — Ll. E. D. [D. ⁴ Eurliw. — Ll. E. D.
⁵ Ordmid. — Ll. E. D. ⁶ Wyf digu. — Ll. E. D.
⁷ Cadwralch. — Ll. E. D. ⁸ Torflu. — Ll. E. D.

¹ Ydd ethynt ydd aeth. — ² Neu, na fflywr neu fflyw.
 Ll. E. D. — Ll. E. D.
³ Athro brwydr gyffro dro ⁴ I'r llew. — Ll. E. D.
 drud. — Ll. E. D. ⁵ Katryc. — Ll. E. D. [D.
⁶ Eiddwng. — Ll. E. D. ⁷ Arweddeurwaeg. — Ll. E.
⁸ Yw brysiad. — Ll. E. D.

Ymdraët flaët ny pheit vyggoheu
 Am dylan¹ am dōylan Havren
 Am dōyn kōyn kynhebic Maxen
 Am vedru canu kyu aghenn
 Am Vadaëc deivnaëc dōvyn aëen
 Am Nur pur val peir Keritwen
 Am ner per paroded Pascen
 Am nerth berth a barthei ychen
 A meirch eirch y archōyr aren
 O'm kyvoeth amcandoeth² ym ken
 Am cyveillt ceveis wrth angen³
 Am kōvyaëdr am llyb̄yaëdr llaëen
 Am kyvareh am parch am perchen
 Am kyved ymaenved y men
 Nym kyuyt tristyt treis diwen
 Am kōryf toryf tyrvalhoed⁴ ohen
 Am kar rac escar rac ascen
 Am gystal eirfaryal Uryen
 Am gwst⁵ Gystennin vab Elen
 Am vydroed mesuroed moesen
 Am veidraël kymunaël⁶ kymmen
 Am vodur val mab mur Moryen
 Am Vadaëc bryt vodaëc Bratōen
 Amyl naëd Duë y deëin adyen
 Amled hed o rinëd y ren⁷
 Ren llen a llyvreu goleu galar
 Rōyf gl̄yf o glevyt lleu bryt brōydrbar
 Rōym didōym dodi ri rōng daear
 Rebyd ryd rōydein a deëin dār
 Redaëd eaëd ym eof dof divevylgar
 Rōy a mōy y mae no ḡgae hyt ḡgar
 Rydrane ieuane iaën daën diwatōar
 Reit ryë llyë lleas oescas escar
 Rōyt yscōyt eseut drut wrth drydar
 Rot arvot arveu keneu kynuar
 Redyat kat kedyrn deyrn diuar
 Ryt byt bōyt vyroed wiscoed wascar
 Ryngwellyng wallaë heilyaë hōlylar
 Rif llif llu vuëil eil Ulkassar
 Reid arveid arvot bedy clot clar
 Redet vet veidraël dreigyaël drugar
 Trugar ḡgar ḡoir trioet hoet hir kōynir
 keinud
 Trist Grist groyë vraët ym uyr b̄ylnaët am
 waër eil Nud
 Trōmgoll oll yë tramgōyd yn llyë trymgaëd
 n̄yn llud
 Treid-fraeth maeth med treis y deëred
 traës y deurud
 Trossed Mervyn treissiōr gelyn gerdbyn
 gōrdrud
 Tryssaër oed ym tra vu walch llym gwiō-
 rym gwaywrud
 Trossed y glo manar amdo mynor ymdud
 Traethu oe dōyn tretheu aūgyn hirgōyn
 hwyrud

¹ Amddylyn.—Ll. E. D.² Gost.—Ll. E. D.³ Am can ddoeth.—Ll. E. D.⁴ Cynmawl.—Ll. E. D.⁵ B n o.—Ll. E. D.⁶ Dyma deryn yr awdyl⁷ Torfaedd.—Ll. E. D.

yn Ll. E. D.

Traethaët enbaëc trathec Vadaëc a vedyr
 Gruffudd
 Tra reit ymi rac tra phrovi costu cystud
 Trōy arōyrein treidyaë oëein dihein duhud
 Trōy hir bara y Duë donya y datannud

Datannudaël haël yw bywled Owein
 Digōyllgein ysgein dōyrein deëred
 Dedveu traës geneu treis gōned gyrchyat
 Daën y tat rodyat borthyat berthed
 Duë ḡgae vi dōyn Ri dyn ryved y vyë
 Am rōyf rōydlyë nyt byë neut bed
 Dyvrwledie eilic y wyled anget
 Dyvet y drosset oed et ryssed
 Divei val Ḡgalehmoi gwelchmaeth med a
 gōin
 Divlin sarff bydin yn rin ried
 Deër dyvyant Rolant rul daered plymlōyt
 Diarsōyt yscōyt eurglōyt aergled
 Dur eil Arthur mur maër alued ar lu
 Darvu lle ryvu llaëer reuved
 Dor ior dygyvor da gyved enwaëc
 Deh̄yaëc oed vadaëc vynaëc voned
 Dar doethyon ganon Gwyned a Deheu
 Y llugōyr a gigleu Lloegyr a gogledd
 Dir yë ar gyōir argyëd Derwin
 Daearawl yscin Dewin diwed
 Dyrys dōyn oe lys lōys gyvanned llynn
 Dyraër ḡgaër ḡgayōryn kyn kannmlyned
 Dyro Dat yn rat enryded divraë
 Deurud Ud idaë a hodyaë hed

Hed wled sened y seint
 Hael diëael Vael veint
 Hy dlyl vry vreint
 Gyt ar Vraham
 Hynōyf gl̄yf ðyf oll
 Houn galon donn d̄oll
 Hōyr ḡgyr f̄fōyr f̄foll
 Getkoll gytkam
 Hiraeth ffraeth maeth meu
 Hut drut lut lityeu
 Herë verë ch̄herë ch̄betleu
 Godeu gōdam
 Hōrd dōrd bōrd beirdōin
 Hoedōyse vrōyn rōyse iin
 Her wisener f̄fer fin
 Goffin gyflam
 Hydër mur eur caer
 Hydyse fyse myse maer
 Hoet adoet oet aer
 Ffloyw diglaer fflam
 Hyder f̄fer ver va
 Heit greit bleit blygu
 Het halet llet llu
 Trychu tracham
 Hydir ôir hir haf
 Heb ateb neb naf
 Hynt gōynt kynt kōynaf

Mab mwynaf mam
 Aeth ffraeth vaeth Vangor
 Uthrlaon daon iaon ior
 Oeth doeth goeth gyngor
 Maörgor Margam
 Avar bar kar Ca6
 Uyf r6yf gl6yf gluta6
 Ef nef dref dreidya6
 Rodla6 r6yddlam
 Amdrist 6yf &c.

CASNODYN AE CANT I'R DRINDAWD.

O L. P. P.

I.

TRINDAUT dibecha6t Du6 bych diwahan
 Am ri r6yddlan am kan kentfych
 Mab diatneir nieir mor vynyeh ym byd
 Aeth saeth seith brivwyd¹ ffyd am ffurvyeh
 Ymd6yn om gwenwyn nym gwenyeh uffern
 Affeith geith gethern surwern n6d sych
 Lle mae llawer gwae waethwryeh anescor
 Llu du diyscor ffylor ffoldryeh
 Differ vi vy ner rhac nyeh uffern gnut
 Ar tan br6mstan brut rut rydunnych
 Ar pydew llenrew llawn ryeh kyilestrie
 Ar peir geir gar6dic peithvrie poethvryeh
 Ar pryvet kalet kolya66ryeh synya6e
 Afr6yd s6yd salla6e treisgla6e treisglyeh
 A phob ry6 distry6 tr6y distryeh flamdac6d
 A ffwyrr l6yr loesga6d adra6d edryeh
 Diryeit nyt teleit talgryeh wythlonder
 Dur aervur arver ar ny geryeh
 Direidyon dynyon ny rydoniyeh dat
 Dirryd ffyd float brat ae bredyeh
 Tyro ran i'th wan wynvyt wrthryeh ha6l
 O'th wlat vat vreidrya6l yr ma6l mynyeh
 Yth wled lly6 buched lle y bych dragywyd
 Lla6r ma6r mireinddydd llywydd llewyeh
 Llys didos a nos da6n wledyeh raclla6
 Llen ot not neidya6 na gla6 nym g6lyeh

II.

Trinda6t dibecha6t nyt da bychan
 Troi bryt attat tro gloywrat glan
 Tri ac un cyvun mor yw cyvan
 Trugar gerennyd Dovydd divan
 Trugared ried reuved r6yvan
 Tragy6yd y byd nyt dyd diflan
 Traha ni phara ni pheir didan
 Trahir dielir dir darogan
 Treis dyn a obryn ennyn anyan
 Trist gosp gost ffurndost g6st uffernndan
 Trinheion dynyon danyal ogan

Briwyd.

Traffalst cyn amdo gro a graean
 Tru mo'r angall dall dull aneiryan
 Trossed tr6y gymwed a gymeran
 Trannoeth heb gyfoeth heb gyvr6ynan
 Tra6t angen veru veden vydan
 Tra hy y6 pob sy6 na syn66yran
 Trymder Luciffer ae loes aifan
 Tros y gam arvaeth kynvaeth k6ynvan
 Trymg6yda6d heb ne6d y gla6d nyt glan
 Travael nam oe gam gwaellam ae gwan
 Trachywed llech6ed lluch a tharyan
 T evyna6dyr ll6yr hua6dyr lloer a huan
 Trevneist a ffurveist o ffyri amkan
 Trevneu ampryleu geneu a gan
 Treul gyvadeff nef naf pob atvan
 Trengit ae collo ll6r6 tro truan
 Traetha6t o'th vola6t vilyoed gyman
 Trenneist syr a myr mora6l dylan
 Trevneist dayar va6r ae chila6r achlan
 Trefneist wern uffern affeith Sathan
 Trevret i bryvet lle yd ymbrovan
 Troch heol ysgol esgar boethvan
 Tralla6t yr gi6da6t nyt ymgad6an
 Tra6s y vu Iessu pen llu llydan
 Tra6 yr ymdara6 ar doryf Sudan
 Treul gyvor tros vor kyngor kyngan
 Treidle yd ethy6 ffraethlly6 ffir6ythla6n
 Traetloes yn y groes Grist e human
 Treit ym erehi mal am orehan
 Tra:6yd yd kul6yd am bob kalan
 Trugaredd a hedd haedd6yt amkan
 Tr6y eiryola6r ma6r Meir a Ieuan

III.

Trinda6t dibecha6t Du6 ni becha6d
 Treidwyf i nef yn adef y na6d
 Trist vyd tragwyd truy ga6d ae collo
 Tristyd vryd vradvro vr6ydyr gyyvanna6d
 Treis6yr nyt ystyr am dost ansa6d
 Trossir pob enwir yn hir yn ha6d
 Lle i trosset kiwet kawatsa6d niver
 Tru Lu Luciffer aergler oergla6d
 Gwae a dyt y vryt mewn byt ae ba6d
 Gwae duc rae gwan y ran ryuna6d
 Gwae dic gwir dreissic dryssa6d dy amcan
 Gwael dravael dryvan g6ayw tau ae ta6d
 Gwae a vo crettfflo tro tr6ydevla6d
 G6ae div6yn g6en6yn carg6yn curga6d
 Gwae a divreint seint a seilya6d temlen
 Gwawr mawr mur gradeu gredyff ymadra6d
 Gwae a vyn gobryn goyr uffernda6d
 Gwae divia6c lliadia6c lleidyr tra alla6d
 Am berchen o brenn a bryna6d pumoes
 Per ffer ffurveidvoes ffrowyll-loes ffrfa6d
 Er penyt bywyd hoedyl vergyt ha6d
 Wr glan diwahan yn y waha6d
 Yr wlat vat veidrya6l a vedra6d Andras
 I'r wled hed haedblas heb gas heb ga6d

¹Neu, ffirwythlan.

Antury6n h6yl6yn heli a thonneu
 A thynn6n ved yn rhi
 Ynat pob g6lat rat roddi
 Un ion athra6on a thri

IV.

Trinda6t yn gwara6t an gwaraut
 Tri unya6n unnerth gogonyant
 Tevy y tat a rat yn reityant
 Tr6y y mab gwnaet bawb bob grymyant
 Tr6y'r yspryt y gyt y gadant
 Trinda6t yn unda6t undu6 gwediant
 Trist vu Grist yn y groes dygyant
 Travael hael h6yla6d ar volyant
 Tra6t g6ener bu ffer y ffynnyant
 Trydyd dyd dody6 o divant
 Tros dyd deugeinvet ket katwant
 Trev nev afniver ef gwelsant
 Treidyom ni a mi a Morgant
 Treu deuvor kyngor kyngharant
 Treith ymdeith yn veith anvethyant
 Traeth a brynn a phenryn a phant
 Treu ny ludd tryleu eil Rolant
 Tra6 yr bra6 ar bryvet gormant
 Treth6yf Du6 a diwedd vy maut
 Tra v6yf travot6r un amrant
 Tramynut tr6m ynnof y ch6ant
 Tremynu treislu tros liant

V.

Trinda6t ffa6t ffer tref nef nifer gwarder
 gwirdat
 Trech wyt no neb tr6y da6n atdeb treidiwn
 attat
 Tra v6yf vy myt y troych heb 6yt ym bryt
 rac brat
 Treul benydy6 ard6y gurya6 yr dy garyat
 Travel a chur gyta dolur g6edy dalyat
 Tr6m gymmereist tra6s yn pryneist or pren
 crociat
 Tr6y dy hoelya6 draet a d6yla6 drut adeil-
 yat
 A gwayw dan vronn a g6aet g6irion g6erin
 bryniat
 Ar byt paladyr yn diangadyr am d6y angat
 Ar dall a'th want o'th vadeuant nyth vu
 diwat
 Creest Deus dilywygus y deulygat
 Creda6d ynteu yr g6yrthva6r greu goleu
 gwylyat
 Ae gwnaeth gol6c o dywyll6c a diwallat
 Ae ae g6naeth vyd o divedyd y dyvodyat
 Cryt y gymmyrth rac ovyn mawr6yrth mur
 g6ynniceithyat
 Cret ae g6ara6t oe va6wr becha6t beich oed
 anvat
 Ceir pob tervyn cred6n dyscyn credo dysgat
 Credadun eir Crist ym bru Meir ma6r ol-
 euat

Brenin ar gret oed pan anet yn pen ynat
 Breinya6l escor breint seint seil cor dor
 deggradwlat
 Kenevinglot mab kyn bot na phab na ffyr-
 yf avrllat
 Kant egypton gein egluryon gloria ganyat
 Doeth trywyr tec a their anrec anrydedyat
 Eur Tus a murr yr gwr nyt byrr yn y per-
 ffeithrat
 Seren bu r6yd bu kyvar6yd bu kyveiryat
 O vlaen y tri y vynegi yn ri rodyat
 Era6t greula6n ny bu gvyvawn ny bu gov-
 yat
 Ar addoli y Grist Keli kolovyn lleuat
 Arch6n yr hael a lud travael ymhob troyat
 A beris llen ac offeren ac offeiryat
 Ar d6vyr yn win a phob ry6 hin a phob
 ryw hat
 A nos a dyd a gwellt a g6yd a vyd¹ ffuryf-
 rat
 A gwyllt a g6ar mor a dayar ma6r ard6yat
 A deudegrad nef a diodef da a wydyat
 Yr y haelder yr y niver vy ner neirthyat
 Bot yn diwed yr trugared yn tro garyat
 Amen.

VI.

Trinda6t dibecha6t buched wiryon
 Trugar tr6m y var kar gwar gweddwon
 Tri yw Duw Keli kolovyn Deon
 Truy rat ac un mat keinyat kanon
 Trech yw ef tat nef naf gleinyon radeu
 Nor creaduryeu goreu gwron
 Gwr dinam digam dygyn y alon
 Gwr dawnveith gobeith reith reidussion
 Gwr didic gwledic gwlat englyon
 Gwr dedva6l gwra6l bieu'r goron
 Gwr a gynnyd dyd dydon ymdangos
 Gwr a gynnu nos dros dreissogyon
 Gwr a gynneil seil seith urdolyon
 Gwr a gennyw yw awyd dynyon
 Gwr kymmen penn llen y llenodron
 Gwr kymwys kynnwys kanwyll deillyon
 Gwr kyvunot a chlot a chleivyon ov6y
 Gwr kymorth gov6y dr6y dravaelyon
 Gwr ny chud y vad y vedygon
 Gwr ny chel a wnel o dichwelyon
 Gwr ny char murnvrat lletrat lladron
 Gwr ny cheinmyc treis cleis cledogyon
 Gwr ny chymmyll twyll tyllod hoelyon
 bra6
 Y draet a d6yla6 dolur calon
 Gwr a aeth yn y gna6t gaethra6t gethron
 Gwrddal g6yn ddial gan Ideon
 Doeth oe greu purgoeth perging drudyon
 Yr pumoes pumloes pumlif cochyon
 Duw mab meir yw kreir Cristnogyon
 Da y g6gylt mebyt meibyon²
 Rhac cffa6l travael tri anwirion

¹Neu, flydd.²Neu, meibon.

Kaiffas Sudas Sudan Babilon
 Kyfless6n keiss6n o rat kysson
 Kyffes dr6g benyt a ia6nbryt I6n
 Kaffom lwys gynn6ys gan orchestyon
 nef
 Kartref gwir adef y Gweryddon
 Selyf ynat tat tec
 Seilyeith nyt g6ryeith gorwac
 Seith drwy obeith veith vedic
 Salyrn wraul seilyrn a oruc

VII.

Gorugam ryrret puret peryf
 Gormod o becha6t ar llyvyrgna6d llyf
 Goreu oed vadeu orneu oernyf
 Gorwakter y gler over a yf
 Gorwac bechadur gleudur gledyf
 G6thrus y eir a chweir ny chwyf
 Gyrrir y benyt detryt didryf
 Gared sa6d garthga6d yr gwerth g6dyf
 Gorwed hir ysdir ystor hybryf
 Gorwisc graean poen da6n pan dyf
 Gormeil pridladd nyt nad nedyf
 Gormes yw cluda6 aela6 elyf
 Gwr hybwyll kymwyll i wryf
 Goreu da wyrtheu yw Duw wrthyf
 Gorff6yf deith didrist neut Crist ud
 cryf
 Gorffen digynnen da yw gennyf
 Gymm6yll dysc flysc ffer nyt ker Kaer-
 dyf
 Gem Garusalem geiryeu Selyf

VIII.

Trinda6t para6t pur
 Traus ma6s moes eglur
 Tr6y rat mat modur
 Mur mereinweh
 Tro vi Ri ratla6n
 Trafnidr dinidr da6n
 Tref nef naf kyfya6n
 Diga6n deg6ch
 Treidiwyf rwyf rwydwynt
 Tros vor kor kerrynt
 Groec dec derynt¹
 Haedynt hed6ch
 Tir gwir gweringret
 Tymyr gwyr gwaret
 Tat rat reit nodet
 Get gadarnweh
 Tnt lut lud dram6y
 Tec rec ren o6y
 Tcith veith vaeth gobr6y
 Tr6y attreg6ch
 Am gynnal gwal gwyd
 Seith braweith bri6yd
 Peth braweith briv6yd
 Kyn trechdyd tr6ch

¹ Derwynt, neu, dewynt.

Llunyas naf neges
 Llunya ym lym les
 Llydan lan loches
 Gwares gwarweh
 Llogeil seil Selyf
 Lle nyt prifde pryf
 Llawn nerth berth beryf
 Gryf digrifweh
 Llyw gwlat vat vedyd
 Ll6ythbeir ereir crevyd
 Lleithic Gwledic gwlyd
 Dyddidandweh
 Lleuat rat rinwed
 Lluna da diwed
 Lle yd aeth ffraeth ffrwythwled
 Y med medyrweh
 Llaryed hed hodya6
 Lle g6yl h6yl heilya6
 Llaur nef dref dreidyda6
 Aelaw elweh
 Llys vry hy hoywblwyf
 Lles gne de digl6yf
 Ll6yd r6yd r6yf del6yf
 Dr6y dadolweh

IX.

Can digones Du6 an divlan verroes
 Yn eiryoed yn eiryau
 Gwr a'n gwnaeth ae gwnel am danan
 Trugared kyn meued mablan
 Gwr a'n peir an peryf glotvan
 Gwr gwychoed gwyh gyvoeth gyvan
 Gwr an gwyr an gwara6t oe ran pumoes
 byt
 Yr bedyd y Ieuan
 Gwr ygkret ygkrevyd nyt gwan
 Gwr ygkroc ygkroes bedryvan
 Gwr a wys a vrys y vra6tlan
 Ef a da6 nyt atta6 ef attan
 Pan wnel Duw dangos y varan
 Dydd6yre dy daeret arnan
 Dychryn t6ryf torvoed yn eban
 Dychyreh hynt dychre g6ynt gwaet-
 van
 Dychymri6 tonn aml6 am lan
 Dychymer uvelar bar bann
 Dychrys gwrys gwres tande allan
 Gwedy kelennic g6edy kalan berth
 Pan borther gly6 am ban
 Gwedy serch a seirch meirch meingan
 Emys llys llyssed uch ebran
 Gwedy treth mal tretha6t Ieuan
 Kyn glasved kyn glassu vyggran
 Duw am ryd om reidun ovan
 R6yd obeith o weith y winllan
 Ac yna daw bra6t braw gyman
 Ar deheu vy rieu vy rann

RISSERDYN AE CANT RACLLAU.

I HYWEL AP GRUFFUD. O L. P. P.

RYGUD llew aryfrud llyw eurvro gwingost

Ynghongl gwyngor Beuno
Rôyf clotnerth ryvic Clytno
Rydewr greir rud derw a gro

Cud gro teilwng Gynro tec
Kyt denôr brôyd¹ ket dinac
Kael annôn yô'n kelennic
Calonnus is Kelynoc

Llaôr Kelynoc vaôr a ved gorchud
Gwae eirchyeit o'r diwed
Llif greu aer gôaôtglaer gôaetgled
Llôybyr Par² travyn bar is trevyn bed

Kaened a gud Nud nedair
Kynvyn eil neut kwynvan aer
Kytgam prit trillit trallwyr
Katkun oed lith katcun aer

Aer daradyr cadyr delltôr coedyd on
Annwyldoeth fab Gruffud
Adôyn kyn noi dôyn iw dyd
Oed eneit Pobyl Eiddionyd

Eidyonyd loryf koryf karyat oed Hywel
Grym Echel gry——
Aneird yn ei veird oe vot
Yggraen ved yggro yn vut

Os mut lleô aerdрут llyô urdrec llithyr-
waet
Llathyr walch pobyl Wyndodec
Wysc rôysc raôô ôaôô wiwdec
Ys uôch y gôyn no dôyn dec

Pob dec ae kôyn adôyn oed
Par durvlaen paraôô aervleid
Prif ruthyr yng durvyng deôrvaed
Pridôr serch Paredur swyd

Sôyd rôyd rodyat vat sudei vedel gyryf
Ni duc aryf na phensel
Ar ysgwthyr brat kat nyt kel
Saer hoyôach no syr Hywel

Uchel o dôyn Hywel doe
A chôyn gôyllt ochein a gwae
A chadarn oed dyroed dei
A chydôr brôydyr uch adôy

Garôy ar adôy gôraôl redyat ffuryf
Taer brîôgyryf tarô bragat
Gôys gôae oe varô arô irat
Gôyssiôr kerd gôae assaôr kat

¹Neu, brwydr. ²Dar.

Llithyr am ud kat rat redec
Llaôn ôylaô lleuon ôlôc
Llyô ar dadl lleô urdedic
Llôryf chôalu trin lloryf chôiloc

Chwiloc benn ae nenn y ninneu y roet
Lle y redant oe eisseu
Chôylgarô clot vydindarô cleu
Chwyrn digruthyr chwerwon dagreu

Dagreu tros vadeu llyw traôs vydin
draô

Daô enô dreig eurllaô yn dra gorllin
Drut lut lavyn hard dravyn dor hirdrin
torvoed

Deôr bor gnaôôtlôyd oed durbar gôaetlin
Dedyf redyf rein o vlaen dyd arwvlin
gymmysc

Deôrffysc duc daerdysc dôygat ordin
Dyed yn diued deôin ymladdgryf
Drutlyryf dal traffuryf deulit Tryphin
O glywet mynet ymeinín argae
Anneit gorôyllt gôae ym neut gerôin
Arglôyd yr arôyd oreurin leôyeh
Ardôys gythrud gwyeh oer dyscethrin
Aryf lithaereu brôytreu bratrin kerdarô
Yn llaôr rhoi haelôaôr a Ri heilôin
Och cômypaô kanllaô aôch keinllin Gôel-
ydyr

Echel deôrweisc hydyr uôch ael derôin
Traôs darô brôydr agarô bradôr egin
Ffreine

Taer vedylffyrf einc torvoed Elphin
Travyn llavyn llôybyr vryt gryt digrin
baladyr

Taradyr tôr eurgadyr hyt tir Ergin
Treulôed cost anned Cwstennin gynut
Tyrveu myvyrdрут toryf ymevin
Tavaôô un araôô Aneurin gôaôôtglaer
Tec kyffrityôr aer têi kyffredin
Hyôel gaen uvel aryf gynnevin blaôd
Haôd y glut delflaôd ôyr gôladoed Olphin
Hael heilgost eurbost Erbin ysgôyt¹
Hard arveu vôelhvr hyrdeiryf vylchvin
Hydyr aervathyru hoeôder veithrin cle
oed

Hyder llaôer oed hyt orlleôin
Hynt rôym byd llonyd heb allgynin ôed
Hepcor dor deôred hyôled hoyôlin
Hut kur rôyf Arthur ry vaôrthrin deigyr-
dôysc

Kaf am urddaôl rôysc koyeu Myrdin
Kud prud pridlaôr gôaôr gôerin beundevic
Klut i aros dic clo daërin
Clôyf dyed atôed Etôin digonyant
Clôy cant maôr russyant am iôr iesin
Kein llôyr garyat rat yn rin yuchelbraw
Kanllaô nef idaô eil naf eidin

¹Mae yma vai yn y cyrch.

II.

Unyawn bill hirda6n o ball harded
 En6a6c valch vyna6c o veilch voned
 An6ylgein virein o va6red did6yll
 Un ny v6r6 y bwyll yn overed
 Ma6l y hir6en doeth mil ae har6ed
 Manon eur hoy6dal mynn anryded
 Myvan6y ly6y oleu6ed priff6ys
 Mygyr hoy6lamp Bo6ys mag6yr hy6led
 Govynnei va6lgerd yn gyvanned
 G6enl6ys eurs6llt bobyl g6inlys orsed
 G6asca6t inseil6a6t ansal6ed arver
 Gymmar hy Ener gem rianed
 Llythyr ae dysga6d vun llathraid osged
 Llunyat diorneir llun teyrned
 Lli6 divrise lluch6-6isc eiry llech6ed maen-
 a6l

Ll6ydei ammot ma6l llaw diommed
 Kerir y ma6rd6f nyt er kared
 Kadeir y va6leir ket orvoled
 Kymenda6t tava6t etived l6ydyant
 Kwbyl iawn waret kant keibyl enwired
 Ku vynaucwyp wawr kyvya6n ag6ed
 Kluda6d ewybr da6n clot o diwed
 Koeth y gwnaeth y maeth a med bueil-
 sathyr

Klaer eurvreisc gorff llathr cler ar vr6ys-
 ged

Bit ar hyffa6d hoedyl byt orhuffed
 Bu vlaen nodet beird byw vlynnyded
 B6ryat geir divrat geir6 dyvred glut
 Bylchem y golut balch angeled
 Digloff i molyant hyt 6lat ogled
 Dec morof M6n digymared
 Dyat dyvyr dr6ssyat divar drossed coeth
 Deall aela6 doeth diell wyled
 Goluta6c kymar haelwar heulwed
 Goron6y vychan g6ron vuched
 G6ymp clot da6n hynot dianhuned deigyr
 G6iwr6y groy6 eigyr g6a6r y g6raged

Clytno Eidin
 Glot ar6yd drin
 Gleudur detryt
 Cynlluc durdoryf
 Ceinlly6-g6indoryf
 Canlla6 G6yndyt

K6ynen kepkor
 Ar un Elor
 Yr An6ylt
 Kolovyn Gwyned
 Eur varanned

Ar vyrr enhyt
 Koeth oet Hywel
 Kyn noi dirgel
 Kynnyd ergyt
 Kadyr vab Gruffudd
 G6awr Eiddyonydd
 G6eiryd unyt
 Kymro ad6yn

Kaf oe dreisd6yn
 Kof o dristyt
 Kyn6yl Garthan
 Rod wiw g6a6tlan
 Rud6ay6 g6aetlyt
 Kyvr6yd galon
 Ochein tromvron
 Ach6yn trymvryt
 Klot urdolyon
 Am y govyon
 Ym a gyvyt
 Kolli kyrchva
 Honneit utva
 Hynn neut atvyt
 Kantref digeird
 Doeth y wanveird
 Deith diwynvyt
 Keir oe dramewyd
 Eureit ar6yd
 Yr ae deiryt
 Kynnwryf Bryneich
 Kynon hoy6vreich
 K6yn anhyvryt
 Kalon uchel
 Oed i Hywel
 Ud dihe6yd
 Keith gyvlymliw
 Dur ysg6ytriv
 Dar escutvryt
 Krist un mab Meir
 Radeu wertheir
 Reit yw wrthyt
 Kynn6ys Hywel
 Eurnaf uchel
 Ar nef iechyt

Iachaet Meir creir croywrad
 Eneit g6alch b6rdvalch beirdvod
 Och vynet uchaf voned
 Ion ym min cor yme6n cud

III.

Lly6 gly6 gle6na6s tra6s tr6ssyat kerdor-
 yon
 Leon ar6ydyon lla6 ia6n rodyat
 Lloryf koryf ket kiryt karyat G6yndodyd
 Lly6yd meu hyl6yd ym Mon hoy6lat
 Llym rym redyf gynnedyf gan gennad
 Iessu

Lles veird a6enllu llys v6rd winllat
 Ll6ybyr r6y Oron6y eir ynat leithvydyr
 Lle6 yn haelvab hydyr lla6en heilyat
 Tudyr yn ongyr ennyngat Eingylgr6ydyr
 Tryle6 g6r 6ydyr br6ydyr treul egoryat
 Trydar aer lavar erliviat g6aettfreu
 Trevneu clot oleu cleu adeilyat
 Teyrn g6alla6gyrn a llygat G6yned
 Taervur bri6dur¹ gled tyrv6r bragat

¹Neu, briwgar?

Torretôynt luchynt tôrff dilechyat ffrâd
 Trostan yghyreh blaôd Trystan anghat
 Peleidyr gôactreidyr nyt gôyt ruat serth
 Prudust angôy nerth preid ostyngyat
 Par trydar banyar erbynyat pob rei
 Parcher bell gesteri oe bôyll gâstat
 Pennaf a'r trechaf trychyat Elivlu
 Prit ac leô leif vu pryt Eliwlat
 Por kyngor ragor parhau rôgyyat trin
 Paun gôirotyon win penn gôuretyat
 Kadyr golovyn diovyn yn kadô dyad balch
 Kein diwacieith walch kun diwygyat
 Kyvyaôn gadarn varn divurnyat gyngor
 Kadeir glotryd ryd ket argleitryat
 Keidô garant llôdyant lleidyat ygghytrud
 Karaôd ellông bud keir y dillat
 Kynnedveu Llacheu lluchyat gôyarlavyn
 Keindeôr weise dravyn kaendur wisgeat
 Rec dec dal ardal ryô eurdât perffeith
 Rethren aros keith ruthyr iaoôn irat¹
 Rewin y vydin gan veidyat yggaôr
 Rydaer ar aessaôr ri dirussyat
 Rôyse brôyse breisc lut drut neut rat y
 vragaôd
 Reid a grennya raôd rod digronnyat
 Rôyd Ion kerdoryon kaerdiriât didaryf
 Rud aer gamaôn aryf rydeur geimyat

Dar ymleidyat uthyr dor ymladen
 Deôreir y giwdaôd dar ar gateu
 Diagyr Ôronôy geyr deau aessaôr
 Dyry rodyon maôr dur y reidyeu
 Da vreise gedaôl goryf difrôys oedeu
 Dyvyrys² adôyth llu dyvyr ossodeu
 Daret angerdruthyr ôrth dyren gorllin
 Da ôrthholyôr trin diôarth heilyeu
 Llew a charyat myrd llyw iach oryeu
 Llaô a chiriet mon lleôych eiryeu
 Lluchynt creulaôn vrôyd Llacheu gyhaval
 Llydan ôraôl dal llit yn aereu
 Llathyrber eur groyô ieith llithyrbar irgreu
 Llunyôn vardeir naf llawnyon vyrdau
 Lleveiryant gôyar yô llavuryeu keink
 Llawn orvot Ffreine Llew yn arven
 Kat ôiô sudaer hydyr kadô y sôyden
 Kymen varôn doeth kamaôn veren
 Kanon kywirdeb yw keneu Tudyr
 Kadarn gôympyôr gwyr kedryn gameu
 Karaôd valched treis kaeroed vylcheu
 Karyat tewglot aml kiryet hygleu
 Kyvarôyd y gônaeth kyveiryau dragon
 Koetkun olôythyon katkaen lathen
 Egyr didlaôd laô nyt garô datleu
 Agôrât atlam vaôl am gerd otleu
 Anyan Eidyaoôl gynt un anwyden mael
 A racôydog gael eur a gôledau
 O vôrô karchar gôyt Evraôe kyreheu
 Y vaôr geryd gryt ef yw'r goreu

¹Neu, iscat. ²Dyvrys.

I ar vratruthyr y gônaeth eirif vrôydreu
 ymgnith
 Aer veryon lith ar vorôeu
 Ron ar derysc greit Run aer dyrveu
 Rydglet aelaô lys rôydglet oleu
 Ryvel rudôr drut ryô vaôl radeu Nud
 Rydeur waetffraôd Ud reid ar waetffreu
 Reit y bydoed yô rat wybodeu
 Rydec emaôe loryf ri digammeu
 Rygaraôd ôisgaô ragoreu eglur
 Rise oddiaôe dur rôyse y deidyeu
 Murel dilôryf vu mawr elô daleu
 Mirein leôbraff vreich Môryen lôybrenu
 Mordôyaôd yn eirif maerdyeu gôinllat
 Mur ar agôrât gat mor yr eigyeu
 Mae'n aruyd y vot rug manereu
 Maôlôr da advôyn gorff milôr dedveu
 Mynnoed dra gervot hyt ym manneu byt
 Maôred ragor bryt muroed dreigyeu

Arvot uthyr dreie
 Wrth gastell greic
 Aer arynneic
 Eur Ôronôy
 Arveu kylochôryn
 Ervei Deyrn
 Eryl Gedyrn
 Aryal Gadôy
 Eryr Gôyued
 A ryf gyved
 Eirgras hoffed
 Irgreu saffôy
 Eneu digabyl
 Anant vôrât-dabyl
 Ynyal barabyl
 Yn ael Berôy
 Amôe drôdydet
 Amlyn¹ weithret
 Ym y yvet
 Am y ovôy
 Wythrif drossedd
 Uthraf lymgled
 Aeth y vaôred
 Ieith Avarôy
 Anôyl Dudyr
 Einyoes ysgyr
 Eirget Eryr
 Aergat aerôy
 Ion kenhetloed
 Ynyal ôlatoed
 Anaô lyssoed
 Enw lassôy
 Hydyr galondit
 Hydaer deôrllit
 Heilyeu dibrit
 Hylut obrôy
 Heird y esbyt
 Hirdaôn gôyudyd

¹Neu, amlyu.

Hyder diwyt
 Hyd ar Dawy
 Helym di esgur
 Hylyon natur
 Hael brif a6dur
 H6yl brovad6y
 Hyr6yd varcha6c
 Hardlevyn durya6c
 Hir6ay6 truma6c
 H6yrnyd dram6y
 Korff trybelit
 Kaeroed gliffit
 Karyat erlit
 Kiriet arl6y
 Kamp Oliver
 K6ympei ygg6er
 Kant oe le6der
 Kun talad6y
 Keimyat G6yned
 Kymorth Gorsed
 Kyman de6red
 Kama6n dir6y
 Kroewles vedrus
 Kreulif dirus
 Ket eur gostus

Kat argyst6y
 Lliwrad llavyndur
 Llawrod eglur
 Llawen A6dur
 Lly6 yn ad6y
 Lluchynt Mel6as
 Lla6chveird winblas
 Llydan solas
 Lly6 Dinsil6y
 Ll6r6 i gorvud
 Llyr Penmynydd
 Lle b6r6 geryd
 Ll6ybreu Gar6y
 Llym dan heyrn
 Llevei utkyrn
 Lludet erdym
 Lleidyat Ord6y
 Llonu Bendeic
 Llinon yssic
 Llun ffenedic
 Llin ffynad6y
 Ll6ybyr kat odeith
 Llaur drutleith
 Llwyf da6n doethieith
 Lloryf Dindaeth6y

RHISSERDYN A GANT Y TEIR AUDYL UCHOT Y RONUY VAB TUDYR.

CANUAU G. AB M. AB DAVYDD.

I DUDUR VAB GRONWY.

O L. P. P.

TROSSES ym Grym Grist
 Oe deith veith vaengist
 Trwm eidilgorff trist
 Tra meddylgar
 Treigla6d ka6d kyffro
 Tr6y'r vron hon heno
 O vot clot Clytno
 Dan do daear
 Trist 6yf murngl6yf ma6r
 Trin erwin aerwa6r
 Roi gle6 lle6 dan lla6r
 Ga6r gorddwyar
 Tost gost gystudya6
 O boen hoen hebda6
 Ym da6 ffr6t wyla6
 A phrit alar
 Treissynytt¹ Von unweith
 Tros ruthyr uthyr anreith
 Treisieï bum triseith
 Mewn gweith gwyar
 Tr6m wnaeth maeth meithi6

¹Neu, treisiwyd.

Yggryt ryt a ri6
 Trom aergr6ydyr vr6ydyr vri6
 A lli6 llachar
 To gro maendo mur
 A gud Nud natur
 Tudur wayw aergur
 Wiw a eurgar
 Ter6yn g6yn br6yn bron
 Nys kel na6s kalon
 Treigyl y ov6y hon
 Tragleu avar
 Tra6s Ud Nud na6ell
 Treul mil hil Hiriell
 Travyn Tref y Castell
 Vedgell vudgar
 Trystan gleudan gled
 Oe geith deith dyt6ed
 Trist ia6n y6 G6yned
 Treistwyn Gwanar
 Tervyn dioer oer oed
 Toryf lloryf coryf cadoed
 Toryvoed aer viload
 Awr uvelyar
 Twryf lletvryt bryt br6yn
 Teirieith g6eith g6en6yn

Tervysc mysc ma6rg6yn
 Dioerd6yn de6rdar
 Lle6 lly6 llu orllin
 Llavy'n eurdra'yn aerdrin
 A lly6y6r bydin
 Kyn llawr bydar
 Llawer blyngder bloed
 Oe d6yn k6yn kyhoed
 Lle6 oed Llyr getoed
 Lluric odar¹
 Ll6r6 alaeth g6aeth gud
 Lla6greir nedeir nud
 Digra6n hywlych gud
 Deigyr anhalar
 Lloryf oed Llyr veidyat
 Kyn maen caen ka6at
 Llu blanc dranc dromgat
 Lluchyat llachar
 Lluny6yt breud6yt bryt
 Am doeth koeth kerdglyt
 Lla6 dreis dasg6yr gryt
 Ll6yr drist ysar
 Llen gel da6el do
 A gud grud a gro
 Ll6ybyr kyffro Ffrollo²
 Me6n tro trydar
 Lla6r llyt6ed ved veich
 Llein llithvrein ll6ythvreich
 A llithr6r Bryneich
 U6ch llethyr branar
 Lla6ir 6eise vreise vreint
 Lle6 doeth coeth cywreint
 Llit Gweir geir gereint
 Oed veint y var
 Neut tost gost gym6yll
 Am goeth doeth did6yll
 Divrat gat gannwyll
 Eurbwyll aerbar
 Neut cor mynor maen
 Glas g6as g6ise durgaen
 Ir grud glo gro graen
 Ger taen tonyar
 Neut ma6r a6r ochein
 Am loryf kynnoryf kein
 Neut af i levein
 Nyt 6yf lavar
 Neut diledyf gredyf grann
 D6yn g6a6r dann lla6r llann
 Nyt adavel g6an
 Neut edivar
 Neut ch6er6 her6 hynt
 Oe vard hard helynt
 Neut lletkynt llechynt
 Llacheu darpar
 Nym da6 dydd lla6en
 Na geir gora6en
 Na g6en na g6yngen
 Am ior gwingar

¹Neu, o dar.²Neu, Ffrollo.

Ner ffer gle6der gly6
 Nertha6c lytwa6c ly6
 Ny 6elaf ym by6
 Y gyvry6 gar
 Naf nef na6d na6kant
 Ae ryd ffyd ffynnyant
 Gytac Edeyrn sant
 Trigiant trugar

G. M. AP. DAVYD AE CANT.

G. M. D. I DUDUR AP GORONWY O BENMYNYDD.

O L. E. D.

AWDUR hael eglur haul ogledd a lloer
 Oer yw cwympo dioer campau dewredd
 Eryr cyrchiad cad cydwedd Peredur
 Arf Eingl Dudur dadl diomedd
 Arwydd yw tramgwydd tryngof gyfedd
 bronn
 Oer fydd calon donn dan lledfrydedd
 Aruthr gynnygn dygn dognedd o hiraeth
 Aros marwolaeth eurfab maeth medd
 I6r ciwdawd hoywffawd orhoffedd dangnef
 Oedd ef wendref nef naf brenhinedd
 Ai frawd ffydd fyth a fydd yn agwedd drist
 Y drwy giried Crist i drugaredd
 Annhebig mewn dig dygnedd uchenaid
 Nid heb ladd enaid fu'r blwyddynedd
 Un da iawn hirddawn harddedd llawenydd
 Diarw a llonydd oedd erllynedd
 Ai law pan fu draw edrywedd eurdorf
 Y gwnaeth llor catgorf coetgwn dach-
 wedd
 Eleni gwae fi gwiw feuedd blygu
 Drwg fu dwyn draig llu llyr gymrodedd
 Nid adwen roddi y dan dudwedd llawr
 Llew glew mor glodfawr gwawr gywrysedd
 Neud Edyrn teyrn hyd lan tuedd draw
 Ac mal hwn gwynaw braw breuoled
 Neud ydyw heddiw hawdd gymyredd cad
 Dan ddor cor caead rhad anrhydedd
 Neud adfoes einioes annedd a masarn
 Neud adfarn cadarn cedawl serthedd
 Neud udwaedd i fardd neud adwedd cerdd-
 awr
 A hoyw eryrwawr yn hir orwedd
 Neud adfai buail buangledd yngryd
 Neud adfyd Gwyndyd gwindai sylwedd
 Neud odfa trofa traf canwledd beirdion
 Neud atborton Môn mau gyfannedd
 Neud adwyth balchlwyth bylchlafr drosedd
 llyr
 A Thudyr ben gwyr is gwerydd fed
 Ner ffer ffyrf eurgyrf aergyrrh rysedd glyw
 Ta fu fyw fy llyw llew gyfluedd

Nid oedd raid oi blaid blodau Gwynedd
dud
Nac ammau golud nac amgeledd
Neur aeth trwm hirfaeth trwy gymmher-
fedd bron
Y boen ir galon hon anhunedd
Neud mynny Duw fry o ddiŵedd mawr
Gwyn dwyn dor gawr gwawr gwirionedd
Ni'm dorai syrthiaw amserthedd galar
Nef ar y ddacwr nifer ddyedd
Neu ddyfod trafod trefn alludedd hir
Y mor dros y tir enwir anwedd
Neu frenin dewin diwedd gorthrymmaf
Tros fradawg auaf traws frawd gyhedd
Neu ddifa traha terfyn chwerwedd garw
Am eurgarw ei farw yn ei fawredd
Trwm oi ddwyn yw cwyn cyn hywedd
farwddydd
Yn llys Benmynydd. oedd rhydd rheufedd
Trylew gwarant cant uch cyntedd beirddlu
Gwledig eurswllt fu gwlad a gorsedd
Traws iawn ail Meiriawn mawreid un ofeg
Trafn mawrdeg difreg dyfr gymyredd
Trefnau aml frodiau am lawfrydedd heirdd
Diryfig yw beirdd a diryfedd
Tirion hil beilchion hwyl balchedd cadwr
Tarian lwyth Tewdwr gwr gorfoledd
Torf plymlwyd ysgwyd osgedd ardderchawg
Tarf eurwawg lydwawg fynawg fonedd
Trwy wyrthiau gorau digaredd Dudno
Beuno y tyfo ei etifedd
Tref Ner deng nifer dangnefedd gadair
Ai pair pefrlwys grair mab Mair ai medd

G. M. D. I DUDUR. MARWNAD.

O L. E. D.

ARGLWYDD Didrist Grist gwirdrist gwarder
Eurglawr nef a llawr a lloer loywyder
Oeraf maith fawrdaith fu ar fyrder
Arwydd yw na'n llwydd llwyr eddyllder
Aerdrange llew cadau parablau per
Eur drafn erfaif lafn arf Olifer
Aruthr ar un rhuthr a maith drymder
Aros adfail ail Alexander
Och a barus wyf drwy glwf glewder
Fod hyn o ddychryn ail gwynn gwarther
Och elawraidd bryd gryd grymmusder
Elcel arwyn farw fawreir doethder
Ucheneidiau mau Mab Mair uch ser
A chyn daw glaw gloywdeigr lleufer
A chan llewyg trist a chwyn llawer
A chaws traws treisglud heildud haelder
Echwng ior Gwen llys ffyrf emys ffer
A charu gwindai och or gwander
Gwnaeth Tudur aerfur arfod lymder

Cyn rhuddglawr llawr llan ei ran ratter
Gwyarllaith trisaith traws ehofnder
Gwayw irllwydd adwydd Edyrn gryfder
A chad fragad fraisg am waig wychder
A chammau yn llawn lliid a blyngder
A chau heyrn chwyrn chwerw naws digter
A chorff dorf dirfawr mewn gawr gyrdd-der
A chryd gryd ar grwydr a brwydr bryder
A chrau deifr gan frain crain creulonder
A chrair Gwynedd wenn yn ben balchder
A chriau iddaw eiddun ddewrder
A chynnefin drin am dri amser
A chynafon glew a chain nifer
A chlod a gorfod i'm gwir falch-ner
A chlybod ei waith uchlaw aber
Dar o fonedd aml dewr ofuner
Daered fraisg waig walch eurfalch arfer
Diwraidd ei faendy dor addfwynder
Dirwy rybudd tost dur orober
Deryw Ector nerth diorwagter
Darfu am ddraig llu llwyr orthrymder
Dogn gur poen ddolur pan feddylier
Dogn gawdd am hudawdd am fy hyder
Dihagr oedd glybod ei glod pan gler
Deheu ceimiai brwydr Duw ai cymmer

YR UN GWR I DUDUR. MARWNAD.

O L. E. D.

AER¹ fy nghwyn och ar gyhoedd Fair
Farw blodeu cenedloedd
Deryw clod y ciwdodoedd
Dor o hil iôr dewr hael oedd
Aml wylaw glaslaw glwyslen ai mawrgudd
Am eurgorf rhudd² onnen
Emrais barch am ras berchen
Aml ddeigr a llef iôr nef nen
Gwiwdwf iôr gwae fi dy fod
Gwawr gweilch Gwynedd ym medd mud
Durdorf cai ar daerdorf cad
Dewrder grym dordor a gryd
Galar calon a golwg
Am gwna yn drist Grist ym grog
O'th roi ddoe mae wythryw ddog
Dan gaen maen mur Dudur deg
Gwainyddoedd fy mron gwayw anoddau
trist

Treistwyn ior bryn byrddau
Gwae ei gened! o'r chwedlau
Gwaith tra galar maith yw'r mau
Trafu traul ongyr gwyr trefn gwawr doeth-
wlad

Trin gyrchiad gwriad gawr
Treigl i'r fron hon hoed tramawr

¹Neu A ar. ²Neu, rhyd.

Traglew rym llew dan rwynd llawr
Rhoed dan fien glasgaen glwysgorf heirdd
gedoedd

Hardd o giwdawd digeffeirdd
Ynghôr llên gwên am gweheirdd
Ynghudd llysty bâdd a beirdd
Gwann fry yw Cymry cymawredd dyfr
Gwenwyn Deifr ei fflangled
Gwan llŷs a llan gwan Gwynedd
Gwan Môn am iôr gwin a mêdd
Rhwydr didarf brwydr rhoed ar Dudyr
hael

Hil Ywain neu Fedwyr
Goreu eurddraig a geryr
Gweryd n'n gweryd nen gwyr
Ponid rost dogngost dyngudd
Pefr drafn par eurlafn aerlladd
Pann Môn am ddraig Penmynydd
Pen cenedl pen aig Gwynedd

YR UN GWR. I DUDUR.¹

O L. E. D.

DOETH i blaid eirchiaid erchyll
Hir annereh a hwyr ynnill
Brwydr gwirlafn trev Castell
Brwyn a dogn gwyn oi dygn goll
Rhagorawl pob rhyw giried
Oedd fy Arglwydd Udd fawrglod
Traws ofyn tir treisysiad
Tra sefis cyn trais ofid
Gwae fi lorf eurgorff gwawr aergur cyfarf
Gwayw didarf gwiw Dudur
Gwasgu llew gwas glew gleifddur
Gwaig haeurngaen ym maen mur
Aml uch grann o'i hynt Fangor
I'm didyr deigr am Dudur
Aelaw ynof ei alar
Elyn gryd Alun gryfder

YR UN I DUDUR PAN OEDD GLAF.

O L. E. D.

CLAF yw nêr nifer nefawl aur anaw
O Ronwy rwyg Greidiawl
Caer ar aer car arwrawl
Cedryn ostwng deilwng dawl
Cadw hyfryd iechyd Echel greddfawl câd
Ucheldad mād meidrawl
Er dy donn fron frenhinawl
A'th boen gulwydd hylwydd hawl

¹ *Canlyniad yr awdyt ragvlaenol yw hon yn Ll. L. M.*

A'th greuloes ath groes ath grog freiniawl
Ystyr raid ath ganmawl [râd
Canhorthwy Fair fy eiriawl
Canwyll hardd ath farth ath fawl
Cadarn uchaf naf cêd nefawl arglwydd
Erglyw llef negesawl
Am lorf corf ciwdawd gwawd gwawl
Am lew gawr am le gwrawl

Oth hireint¹ eurfraint aerfrad arynaig
O Ronwy frwydr gyrciad
Nid oes na berth nerth neirthiad
Na hydr fudd na rhudd yn rhâd
Na nen na pherchen na pharchiad ar fardd
Rhoist i feirdd dy ddillad
Na chyingaws bwyll echyngiad
Na chyingor mydr ragor mād
Tra sych naf yn glaf gloyw guniad hoyw-
lorf

Hywlych grudd a llygad
Traws ein gawr gwynllawr gwinllad
Trosedd gwledig orsedd gwlad
Och fi eryr gwyr gwriad pennadur
Fod poen Edyrn arnad
Iechyd a hyd hoedl gariad
Athraw nefawl goeth doeth dad
Och wael drynglwyf rhwyf rhodiad budd
fawredd

Byddaf farw am danad
Och wisgoedd gwymyp ath wisgad
Oth wasgawd ni fu wawd wād
Dyfod dewr arfod aerfawr ffysgiad trin
Mewn trist ofal gwaffad
Mur dur dewr darpar car cad
Mair a wyr mawr a irad
Oth hirhaint hoyw fraint nid hyfryd yr un
Oronwy lasn creulyd
Oth air ath arf gedernyd
Ath glod faith nith ddaw gwaith gwyd
Oth wengred giried gwryd annirgel
Yn aergad ddiheowyd
Ath ddawu ath ddinam lendyd
Ath ofeg ath brifdeg bryd
Och ner fod gwander Echel Gwyndyd traws
Ni'm gwnêl treis diofryd
Erglyw Grist fy mawr dristyd
Arglwydd grym am eurgledd gryd
Rhen rhwy folaf naf nefawl wryd gwir
Gwared boen a chlefyd
Rhad ysbys budd rhaid espyd
Rhudd baladr ger rhaiadr rhyd
Rhyfedd yw fy myw fy myd am harglwydd
A mawrglwyf i'th blegyd
Rhaith rhuthr brwydr aergwrydr ergryd
Rhywiawg difradawg dy fryd
Rhyhael eurgair Mair mawredd lendyd
hydr
Ath ro hoedl ac iechyd

¹ *Hirbaint.*

Rhi rheufedd rhuddgledd rhoddglyd
 Rhi rhwysg heirdd rheufedd beirdd byd,
 Os claf Modur mur mawredd garannawg
 Goronwy grair gorsedd
 Gwiw enaid beirdd gwae wynedd
 Gwawr gwindai ni haeddai hedd
 Na wna ddig tremmyg trwm ledfrydedd
 Fair
 Er dy fawr drugaredd
 Am gar am giried rheufedd
 Am gain edmig wledig wledd
 Ucheneidiau mau och na medd fy mryd
 Haint fy mrawd cyfannedd
 Uchel ddar Echel ddewredd
 Iechyd i'w weddeiddbryd wedd
 Anhyfryd ir byd bod anhunedd clwyf
 Ar fy rhwyf nid rhyfedd
 Arf golofn eirf ymgeledd
 Eryr teyrn meddw-gyrn medd
 Oer yw hrfod clod clo rhyseidd Gwendorff
 Mewn gwander yn gorwedd
 Eurllyw o haelion fonedd
 Aerllew balch glew bolch ei gledd
 Och fi Arglwydd rhwydd rhwysg natur
 ywain
 Awydd dewrder Arthur
 Nad ystyr Mair dy dostur
 Ath glefyd frwydr fawrfryd fur
 Iechyd wrth fy mryd fy mrawd eglur
 Y gan Dduw bennadur [ddawn
 Ath ddél oth haint ath delolur
 Ath ddileddff anawdd gawdd gur
 Arwyrain madiain modur aur anaw
 Oronwy fab Tudur
 Arfod air pair paredur
 Arf yn ing aer ddirfing ddur

TERFYN.

Yna canlyn Awdl i Dduw gan yr un
 gwr—yself—Lleddff ddeddff ddoeth eurgoeith
 &c.

GRUFFUDD AP MAREDUDD I DUDUR FAB GORONWY.

O L. E. D.

LLEW glew gleiflym grym gryd flemmychu
 Llorf corf cad ceimiad camon¹ dasgu
 Llaryeiddwalch geirfalch gorfu abrwysgl-
 dyrf
 Llyry byrffyrf briwgyrf bragad fylechu
 Llíd prid prif yngnif yngnaws cyrchu
 Llyw glyw glwyd ysgwyd esgar bylu
 Llyr ofn aer frwysgddofn ar freisgddu
 fronndor
 Llawch feirdd iôrangor Eingl dachweddu

¹Neu, cammawn.

Llwyr ddarogan bran i'm brawd y cu
 Fab Dyfnwal arial gal ddigelu
 Llwyddiant rhuthr llin uthr aeth lle bu
 ffrolo
 Llafn gelyngno clo clod enynnu
 Llun Rhun gun Gwynedd fedd fenestru
 Llyr gedwisg eryr gad wasgaru
 Llunias wawd tafawd er tyfu ym byd
 Lluniaeth diheuyd bryd o brydu
 Luch fflamddur Dudur dadl ddiblygu
 Llachar dar bar berth fawnerth farnu
 Llachau glod oleu yn glew dalu gwaith
 Pan fai wyarllaith pum saith sathru
 Lleiddiad digiliad galon grynu
 Llaw rodded noddod Nudd gystadlu
 Lliwrudd wayw diludd wiw deulu ffyrn-
 fael
 Llawrudd hael diwael Duw iw adu
 Lladwin wrawl grair borthair barthu
 Llyd wawt wawr byrddwawr¹ beirdd gar-
 trefu
 Llawn gyflawn hoywddawn llwrw haeddu
 om brawd
 Ni wnaeth trindawd ffawd ffordd iw
 gablu
 Tarian lwyth Tewdwr gwr iw garu
 Tremyniad saeth gad seithgant alltu
 Twr gwr gwrdd blaid greid grym car cu
 yn gadoedd
 Tarw ar arw aeroedd dorfoedd darfu
 Trystan hir am dir yn ymdaeru
 Traws maws mawrddrud clud clod ennynnu
 Terfysg llew dewrddydg llied arddu gatgun
 Tarf cun rhwyf Alun yn rhyfelu
 Trachwerw ferw fawrdorf lorf corf coethlu
 Trychiad bryd gryd gwydr frwydrfredychu
 Troches goelfain brain uch bru gwyarllif
 Trech yngnif no rhif y rhiallu
 Tryfer cad neirthiad nerthawg allu
 Trefn heilrwydg huailrigr heiyrbllu
 Treiglawdd clud ddatawdd clod hyd
 ddeutu afn
 Trafn llu egr ai liflaffu Lloegr elyflu
 Treigl om bronn annerch serch disyrchu
 Traglew llew lleiddiad gad gymmynu
 Taerlaif gwyargnaif gwayw irgnu gwaelin
 Twrf tarf tan chweffin drin dremynu
 Trwy frys oi lys lwys ddwys ddeisyfu
 Trwy frawd y gendawd trwy ffawd fynnu
 Trwy lithiaw branes trwy lethu North-
 mein
 Trwy lathr arwyrain gain ganbiadu
 Trwy rad mawr gwawr gwaig i'n braisg
 brynu
 Trwy rodd trwy fodd foes trwy oes Iesu
 Trwy ar borthair Mair maethlu Mihang-
 el
 Pawl Pedr Gradifel y del oi du

¹Neu, byrthwawr.

YR UNGWR I DUDUR NEU
RONWYMEDD Y DR. DAVIES F'ALLAI MAI I YWAIN
GLANDWERDWY. O L. E. D.

LLACHAU Gwynedd llyw dwyorsedd llew
diarswyd
Llucheden bar wrth aer ysgar Arthur ys-
gwyd
Llafn trafrn treigliad deo cynheiliad deucan
haelwyd
Llwybr gryd bryd brwysg lliaws gedrwysg
lleas gadrwyd
Llyr osgorddion wythlaith galon nithlyth
gilywyd
Lluryg frwydr-chwant o'th ddewrfeddiant
nith orfeiddiwyd
Lliosawg drafn ergryd lym lafn aergreu
blymlwyd
Lluniaist orfod o lewder clod hyd loywyder
clwyd
Lloegr ddeifr goddi arawn ynni Urien an-
wyd
Llorf corf canwledd eislath ddurgledd aes-
lwyth ddorglwyd
Llyw llym grym gryd o'th ddewr blegyd
nith hir blygwyd
Llew llyw orllin milwr dorch trin mal aer-
dwrch trwyd
Gwnaethost yn aer catgun eurfaer coetgwn
irfwyd
Llithiaist ath ron aer feryfon ar fore fwyd
Gwnawn glod yntau oth draws gampau
nith drais gwmpwyd
Gwas yngarthan a thrwm ogan ni threm-
ygyd
Gwayw gwaith liwed hyloyw giried hael
yw gorwyd
Gweilging ongyr yt teg eryr etto geiriwyd
Gwaywawr trymffysg mal o'th eurddysg
mal i'th urddwyd
Gwersyll porthfrain o'th arwyrain i'th or-
eurwyd
Gorsafwr trin dewrdwrf Cunin durdarf
Cunwyd
Fy ngwalch balch berth da oth fawrnerth
doe ith farnwyd
Fy ngwelygordd coed-dur osgordd cad taer
ysgwyd
Fy mhôr llawged tirion drefred tarian
dryfiwyd
Fy nghydymaith aesawr eurfraith oeswr
aerfiwyd
Fy nghariad gwrdd cymmen agwrdd cain
a wnegwyd
Fy nghyffyrain fy nghâr durllain fy
ngharw dewrllwyd
Fy nghorf torf taer fy nraig yn aer fy
nragon wyd

TERFYN.

GRUFFUDD FAB MAREDUDD I
ORONWY FAB TUDUR.

O L. E. D.

CYFARCHAF i'm naf nefawl rinwedd
Cyfarch parch parawd ffawd ffyddlawn-
wedd
Canmawl fy rhiau modd-wleddau mēdd
Ceinmug rhoddfudd rhudd Rhun gymrod-
edd
Cyfnaf Oronwy rhwy rhwysg mawredd
Coflawdr ffrwythlawn ddawn ddinam falch-
edd
Cyfars arf eurgrair gair gorfoledd
Cyfiawn frawd tafawd deifr gyfrysedd
Cyfiawn frawd tafawd deifr gyfrysedd
Cadarn farn feirniad gwenwlad gwinwledd
Cadernid Gwrlais aerglais eurgledd
Cedym wysg gyrdffrwyg gwrddfrwydr
dachwedd
Cadarnfab Tudur mur marannedd
Cystal Nudd am fudd fedd gorhoffedd
Cystegwr byddin drin drachywedd
Castell gawr clodfawr cludfaleh fonedd
Cystwg brwydr aergrwydr eurgrain gor-
sedd
Canwyll pwyll ddiidwyll am ddadl gwyled
Canllaw lliosydd mewn dydd dygnedd
Canurwysg tonn erfid lliid llawfrodded
Cynrhain brain breiddfawr gawr goruth-
redd
Cedawl yw fy llyw llaw ddiommedd
Cad wryd Gwyndyd gwendorf gyfedd
Cyd fryd frwydrglwyf rhwyf Rhuon ddewr-
edd
Ciwdawl ffawd ffyniant farant fawredd
Ciriad ced cadrbas gwanas gwnedd
Car dor ior eurwyrd ddydd cynnadledd
Car dar dewrfryd gryd greidiawl ddewr-
edd
Corf torf llofr lliaws o draws drosedd
Cynnadlfa anant borthiant berthedd
Cenedlfawr eryr gwyg gwirionedd
Colofn llwyth Cynwrig ryfig reufedd
Coelfain byd esbyd ysb gynnadledd
Cyddles plaid cynbaid rhaid anrhydedd
Coeth lwybr cad fragad friwgar gochwedd
Cynnydd aur rosyydd cain ei rysedd
Cannwyll cerddorion clod Fôn a fedd
Parch meddfawr aerwawr eurwalch cenedl-
oedd
Cain adlam caer wengaleh
Parawd lorf torf tarianaleh
Pair gwaed ddafrn par bylchlafrn balch
Rhwyddwalch arf cyfars cofau beirdd Pryd-
ain
Rydd arwyrain cain Cai ddefodau
Rhodd ehofn ddirofn ddehau ciwdodoedd
Rogoedd cenedloedd au cynnadlau

Rhydderch ganmawl hawl i wyliau ymgy-
 hwrdd
 Rhun agwrdd ymwrdd aml laddfaau
 Rhyfig urddedig ar ddadlau milcant
 Rholant un ffiniant barant beiriau
 Rhyfawr giried ced cadau ystyngiad
 Rhyfig cariad mad modur gwleddau
 Rhyfalch aerwawr gawr goreu ith fenir
 Rhi cywir llawhir llyw brynn byrddau
 Rhuawn hynt lluchynt rwyg llachau
 Rhyfwr rwyg Tewdwr tydi biau
 Rhysfa clod orfod arfau dân llachar
 Rhysedd Ul Cesar par peryglon
 Rhagoraist Ronwy ragorau amlder
 Rhag balchder nifer fy naf hyglaui
 Rhagor rhugl aerfor eirf ddoniau llathr-
 frwysg
 Rhag llif llafur dwysg uch rhwysg rhydiau
 Rhywydd wawr cynnyddfawr cynneddau
 diwag
 Rhywyf cyrdd fyrdd feirdddag ddinag ddon-
 iau
 Rhyhael aerllew glew gleisiau kann weli
 Rhuthr ynni Beli beleidr gwaed ffrau
 Rhyhydr ffyrdder ner nerth gwydneu yn
 gawr
 Rhwol gosgordd fawr gwawr gwirodau
 Rhywl giwdawd parawd parau Llychlyn
 ddur
 Rhywyf natur aerfur erfid brwydrau
 Rhyfelgad neirthiad nerthau Cadwaladr
 Rhudd baladr oesgadr ysgwyd ddrylliau
 Rhugl flossawd wawd riau ardderchawg
 Rhywiawg ddigwmpawg dda ei gamrau
 Rhuthr ddychryn gelyn golau gyhydreg
 Rhysgwr môr-waneg ior teg yw'r tau
 Tau ——— fonedd o faint cenedloedd
 Twr cadoedd cadr ith wnaint
 Cymryd gwr cymrawd geraint
 Cymro-braig Cymry ai braint

 Breiniawl Oronwy bryd cyd cad ardwyl
 Brys lys les ofwy rhwy rhwyf Eudaf
 Brawd eurwawd aerwawr bryd gryd gwr-
 hyd gawr
 Brad cad ced waywawr dramawr drommaf
 Brwydr lorf corf cadfyrdd braisg gwaiss-
 gawd wyrdd
 Brwysg rwyg rwyf myrdd eyrdd cerdd
 waesaf
 Beirdd heirdd hardd ddatcan budd rudd
 ruth osbran
 Bodd rodd rod fflamdan darian daeraf
 Dadiain gain gyngor didarf arf Ector
 Difreg reg ragor dor derwynnaf
 Didawl fawl foliant dadl frwysg rwyg
 Rolant
 Dedwydd cynnydd cant gwarant gwraf
 Dawn llawn llawch meddgryn doethbost
 cost cedyrn

Deddf chweg deg deyrn gwiwchwynn
 gwyachaf
 Dewrwr twr torfoedd dar car cenedloedd
 Dor cor ciwdodoedd achoedd uchaf
 Aelud ddrud ddragon erfid llid Llion
 Eryr mwynwyr Môn roddion rwyddaf
 Eilnerth gerth gedawl eurddraig Maig
 meidrawl
 Erddrym grym greddfawl hawl hael adaf
 Eur air pair penrhaith arwyp tymp pob-
 taith
 Aergorf lorf Loegrilaith gwaith gwythlonaf
 Eurgledd rhyfedd rhad arglwydd rhywydd
 rhoddiad
 Aerglais trais trom gâd mad modrydaf
 Crair gair gorwyrain creuddafn llafln llith-
 frain
 Cedlorf corf cynrain cain cyfiawnaf
 Cyfarch parch parthryw cyfarf gloywarf
 glyw
 Colofn eofu yw llyw llawenaf
 Cedawi hawl heiliau costwin drin dreidd-
 iaw
 Cant anant anaw aelaw alaf
 Ciried oesged wysg corf torf llorf llifdwysg
 Car par parawdwysg rwyg rywioccaf
 Nod clod cleddyfal naws naws moes Dyfn-
 wal
 Ner ffer ffyrf arial mawrdal mordaf
 Nawddfawd ffyddlonrwydd Nudd budd
 boed canmlwydd
 Nerth berth certh cedrwydd hylwydd
 haelaf
 Neud mael hael hynod a nudd prudd prif-
 A nen pen pob clod orfod arfaf [nod
 Nis arwedd gwedd gwawd angerdd cerdd
 ceudawd
 Nis traeth maeth meithfrawd safawd hyd
 Taf
 Gwr tŵr tormennawg unrhwysg brwysg
 breiniawg
 Am llyw rhyw rhywiawg niferawg naf
 Naf a ŵir folaf orfoledd ceudawd
 Ni char cadw na gommedd
 Ner nerth clod ffaeth modd faith mêdd
 Nen urddas gwanas Gwynedd
 Gwynedd amgeledd fédd fenestri
 Gwanas ciwdodoedd rwydd wisgoedd ri
 Gwr addwyn terrwyn yn torri aergad
 Gawr fleiniad feiddiad wastad westi
 Goreu yw fy llyw llafln rhuddweli
 Gwarant hawl anant o haelioni
 Goruthr fyrd ennyd ynni llawrodded
 Gwawr clodred llawged Lloegr folochi
 Gwâr wrth wâr hygar hoyw gerdd hoffi
 Gwrdd wrth wrdd ymwrdd aml ddaioni
 Gwr wrth wr milwr mal Elifiri lewgorf
 Helmdew glew ——— gleisiau gochi
 Gwir fydd iddaw glod hynod henwi

Gwrdd digrawn oi ddawn ai ddaioni
 Gorwyn ffawd tafawd ger Teifi gylehwy
 Goronwy ardwy aerdorf sengi
 Gwryd bryd gryd greddf dileddf doli
 Gwrawl hawl hwyl Nudd budd rudd
 roddi

Gwrdd ffyniant Rolant yn rheoli cad
 Gwrdd ffysgiad rhoddiad rhudd a phali
 Gwayw ddur bar aesbar espyd lochi
 Gwiwddoeth farn cadarn cedeyrn ddofi
 Gwaed raiadr baladr gwiwder Beli hir
 Gwalch cywir llawir llawer borthi
 Grymmus diwael hael hwyl didrossi
 Greir torf corf ciwdawd gwasgawd gwisgi
 Gwr greddfawl gwrawl yn egori gryd
 Fal rhyfelfryd gwyd gwynt ar dderi
 Gwaith fy naf balchaf rywioccaf ri
 Gwneuthur brwydr dostur bradwyr dosti
 Gwychr ddysg fel terfysg taerfor gweilgi
 gann

Gwenyg fann am lann yn ymlenwi
 Gwasgarawdd alaf braint uchaf bri
 Gwasgawd cyrdd i fyrdd o farddoni
 Gwasgawd braisg cydwaig cydwedd Benlli
 gawr

Gwr clodfawr yngawr yngwrhydri
 Gosgordd falch eurwalch aerwyr gopi
 Gosgorddion Cynon yngreddf cyni
 Gwaig arglwydd culwydd celi cyn addef
 Gwaesaf aur dangnef nef iw noddi
 Nawdd Crist arglwydd rhwydd rhwysg
 gwyr hael addfwyn
 Ar hylwydd fab Tudyr
 Neirthiad ffawd llwyr cymrawd Llyr
 Nerthawl arwawl eryr

TERFYN.

G. M. D. I ORONWY PAN OEDD GLAF.

O L. E. D.

Gwae fi fod arfod arfaeth goddi par
 Mewn haint perygl borthi
 Gwae fyrdd gwae gyrdd gerdd lochi
 Gwae anheirdd gwae feirdd gwae fi
 Dod wared lyw cred crair pumweli nef

I naf clod haelioni
 Aur golau orau geli
 Ardderchawg drugarawg dri
 Armes fu rodres Rhodri ar wynedd
 Oronwy gad gopi
 Arwymp ei fudd rudd roddi
 Eryr gwaig aruthr fraisg fri
 Aros trymglwyf rwyf rytig Benlli gawr
 Eurwawr mawr mur cyni

Aer baladr arfau Beli
 Arf gwinwledd Gwynedd gwae ni
 Os gwan glew anian gloyw ynni Rhydd-
 erch

Roddiad gwyrdd a phali
 Mur dur dar dewfrwysg rwysg ri
 Mirain Nudd Mair iw noddi
 Boed hir hoedl fraisg vaisg gwasgawd cen-
 edloedd

Cain adlam noeth a thlawd
 Arf ddeufin araf ddefawd
 Ail Rolant uthr ffyniant ffawd
 Os claf ner dewrder awdurdawd mordaf
 Mawrdeg bwyll gymmendawd
 Och rhag gofal mal molawd
 Am eryr mawrfudd Nudd nawd
 Uchaf geli tri wyd trindawd arglwydd
 Erglyw feirdd bydyssawd

Am achub clwyf nwyf nychdawd
 Am iechyd i'm bryd a'm brawd
 Eurwawr cywir gwir gwarawd Oronwy
 Aur enaid ei giwdawd
 Argae gawr ergyd gwawr gwawd
 Aergad bair eurged barawd

Hoyw-gyfarch erbarch aer bar Goronwy
 Garannawg glew digar
 Hylithr ei wyrdd cyrdd cerddgar
 Hawl fynawg ddwyreawg ddar
 Hoedl hawsder i'm ner yn oer esgar
 drom

Un dremyn Ul Cessar
 Hydr neidiad gwengad gwingar
 Hoywdeg wawr hygost fawr far
 Hir ym cyfyd bryd brwydrarg echwyn-
 wr

Uchenaid anghlauar
 Herwydd gofal anhalar
 Hiraint hwyl Geraint hael gâr
 Hoyw Oronwy rwy rywawg farddair
 beilch

Bwlch greuylid wyar bair
 O'i gedawl fudd a'i gadair
 A'i ged oi giried a gais
 Haint a'th glwyf fy rhwyf ail rwysg Gwair
 fab Gwestl

Gwastad drin digyngrair
 Gwared gwir lawgred loywgreir
 Gwryr eurwawr gwirion fawr Fair
 Dod ym mrwydrwawr gawr gwraf Or-
 onwy

Aeradwy aur adaf
 Gwir iechyd Grist goruchaf
 Gwâr ysprydawl nefawl nâf
 Mael hael hail fuail oi fwyaf dostur
 Ai ddolur ydd wylaf
 Meddgryn mawr deyrn Mordaf
 Maith fod mur y gled mor glaf

TERFYN.

MARWNAD ORONWY FYCHAN A FODDODD.

G. M. D. AI CANT. O L. E. D.

Ni chlyw na chalon na chlust
Ni thraeth tafawd tromfrawd trist
Murn dig a mab Mair yn dyst
Mawr far no marw da mor dost
Llawer o nifer anafu Gwynedd
O'i ddirfedd a ddarfau
Ai arfau ymrwydr a orfu
A wyr ddrwg llwyr am ddraig llu
Bu dygn bid ogylech dolur
Am fleiniad gwengad gwingar
Boddi draig bleiddiad ragor
Baedd yn aer byddin eryr
Llawer och ior llawhir oedd
Llwrw galar am flaengar flaid
A gwae a thrymgwyn a gwaedd
A hidl ddeigr oi hoedl ddigwydd
Rhyfedd ym fyw llyw llawged
Gan gyfar o gwyn gofid
Aros chwedl iawn irad
Yn ôl ior yniâl wryd
Echaws bod clod clo marmor
Ochl brwydr-waith ail Bredur
Echwng dan ais trais trahir
Ochrog helm och rhag galar
Chwedl maith gaith gyfrange trange trai
Chwerw trist ym maengist y mae
Ior torf corf coeth a ddoeth ddoe
Ar Wynedd am Oronwy
Tristawyd beirdd tros daear
O sarw ffrwythlonaf eryr
Tromgad fugail ail Ector
Tramgwydd brwydr trymgawdd bryder
Trefnodd ynof cof cofi dra girad dig
A beir deigr ar lygad
Trafn aer dorf trefn ei eurdad
Trahiraeth farw cydfaeth câd
Cawdd am gorthrymmawdd no thramwy
galar

Am golofn Dindaethwy
Mau gofion am Oronwy
Mab Mair ni wnaeth hiraeth hwy
Penyd oer poenau a dig
Plaid genedl Gymry fu'r plyg
Pell Grist farn drist a furn drwg
Pallu o'r pwll du pwyll deg
Pan ddoeth poen ddethol ofid
Tramgwydd am arglwydd mawrglod
Ys aml ar bobl a sommed
Yn Lloegr am ei hun llygad
Doeth am ddraig nil hil hiriell
Dygn dramgwydd deugwyn drymgoll
Dibwl y gorug dubwill
Am orchudd llew ymcer' yll
Nim try hoen rhag poen pennydd
Marw eryr Penmynydd

Nim treigl gwên o lawenydd
Neu'm trig nawd dig nôs a dydd
Caiff ef yn nef naf osgorodd
Llawenydd eglur mur myrdd
A hiraeth gwr medd-faeth gwrdd
A fydd a'i farw-ddydd iw fardd
Gwelais yn gwyngor gwiwlethr
Erfai helm arfau hoywlathr
Gronwy ddirarf arf aruthr
Gryd gyrciad oesgad ysgwthr
Aerllafn dau finiwg eur llythr
Irlawn fy neigr o'i oerllithr
Rhoed yn ael rhodiwn alar
Menai mewn rhwym bedd mynor
Gwas glwysdewr mewn gwisg lafur
Gwaith uwch gorwydd braisg breichir
Gwiw ei lasu gwayw Olifer
Gwawd hydr o lin gwaed Tewdwr
Dygn oedd roi post cost canrodd
Diriai Ffraince mewn derw a phridd
Car glyw llyw llôs Benmynydd
Cor brodyr troednoeth a'i cudd
Corf ced eurllof câd aerlladd
Cwyn trais wenwyn tros Wynedd
Dod fab Mair lle ni wna'r nag
O blas ni ddol arnaw blyg
Hwyl oth wlad hoywlwlyth wledig
Heliwr gryd hael ior ygrôg
Hwyl ddoeth a roi hail a ddug
Helm ddur hil i Dudur deg
Drud fu dawl rhuthr mawl maelgwn
Neddair dyfr yr anoddyn
Aruthr gederuyd Aron
Ariâl milwr gorph Urien
Ar llwybr rhyfel frwydr orllin
Ar llew dewr eurlliw darian
Dioer bu o'r iawn a llawn llid
Diwraidd draig mewn dewredd drud
Dieidd graig da oedd ei gred
Dewr a grym yn diriaw gryd
Duriol gledd dirwol glod
Dar ymlaengar ymlingad

TERFYN.

G. M. D. I SR. HOWEL AP GRUFFUDD. MARWNAD.

O L. E. D.

GWELAIS lewddoeth hael gwiwlys wledau
Ai loywfeirdd yn cael ei alafau
Yn rhefnant winllys yn'rhefnau clodfawr
Tra ydoedd ein gwawr cyn trai oedau
A chynadlu beirdd a chain odlau
A cheuedloedd ysp oi chynadlau
A chwyn udlef wyf och yn nadleu lid
A chael a fynnid a choelfeiniau
A gwy'r ieuang beilch a gwaryau

A gwir awdur beirdd a gwirodau
A gwar gwmpas, clod mewn gwir gampau
Nudd

Ar ail eurfudd eiriol arfau
A rhoddi yn ymwing rhuddion emmau
A rhwydd orchwylion Rhydderch heiliau
A rheieidr o win ynghylch rhiau hydr
Mewn aur a gwydr muner gwawdau
A chyrdd adeiniawg a cherdd dannau
Uch y neuadd deg a chynneddfau
A chain addwyn-walch a chynneddfau
heirdd

A chyfeddach beirdd och oi faddau
Echwyn yw a dyf a chwyn a dau
Ochain Edyrn bron ucheneidiau
Achos galar iôr ni chwsg goleu gnif
Llefaïn annigrif llif yn nagrau
Uchel roddaf wyf achul ruddiau
Och ar ddayar naf uch eurddyau
Achwyn girad fu och un goreu Iôn
Echwng hoywrym Môn a chynghorau
Echyingawdd deigr bardd uch uch ei enau
Och anawdd yn ddig gyd a chwynau
Echyngawdd ym boen a cheingiau hiraeth
Och yngod a wnaeth anwyth angau
Iawn alarus wyf ynial oriau
Un oleurwydd trist yn noluriau
Am oleufryd cadw aml lyfrau da
Am eiriau Beda mawrwybodau
Am giried a mawl am gar nid mau
Am gariad Gwynedd am ragorau
Am guddiau Howel i'm goddau tram-
gwydd

Am gwyddaw f' arglwydd rhoi gwaedd
fawr glau
Trafaeliawdd fy mryd trwy ofalau
Treiauw buarth clod un tri biau
Trwm o ddolur fydd tra meddyliau car
Am lyw ac eurdar amlwg urddau
Tri mwy yw'r goglais tra mawr giglau
Tri phenyd galar rhac tra phoenau
No chwerw alaeth bron gan chwarelau dur
Trymfryd ar lasur tromfrydr lifiau
Trech y lliidiawdd hon tra chollledau
Trwy hanner y fron er traheiniaw
No dryganian fflam y drwy gynnu derw
O gymmell hirerw gain alloriau
Trist y gorug Duw trawsdeg eiriau
Tros lawr daear Môn treislywyr diau
Trefn hyglood y doeth trafñ hyglau nid byw
Trwm cryssedd yw tri mwy'r eisiau
Can aeth amlwg iôr cain ei themlau
Lwys gyfoeth mab Mair liaws gofau
Gwae ddaear Wynedd gweddiau gydfod
Gwiw fynnai pob clod a gwae finnu
Er gwyar grog Leyn ar gwayw irgrau
An rhaid brynawdd yn rhad a breiniau
Ath ddiwarthaf daith a'th hoyw wyrthiau
grair

O rager pwyll Mair iôr yr eigiau
Dwg heb lyfiant Duw deg ei blasau
Wyr i Dewdwr mawr aur ei deidiau
Uniawn ryddid nef anian radau llwyr
O glod a synwyr gwlad y seiniau

G. M. D. I HYWEL AP GRUFF. AP TUDUR. MARWNAD.

O L. E. D.

GWISGAWDD bedd eurgledd aerglo lluryglas
Yn llawr eglwys Feuno
Gwr duriawl rod clod Clydno
Gwae ei ryw na bai fyw efo
Irlawn oedd farw trwy oerllid
Orllwyn deigr orllin dwygad
Aerdawl glew eurdor y glod
Urddawl ail Greidiawl ael gryd
Mab am gwnaeth alaeth ddolur
Mair fawrgoeth os marw f'eurgar
Mau lefaïn am Olifer
Yn rhwygaw brwydr yn rhagor
Llywiwr hyfrydwch llawen
Pei byw llyw llid mab Alun
Drud y dial ar alon
Draig brwydr rhag drwg o Brydin
Aml am eryr gŵyr gwaywrudd ar dromgad
O dramgwydd Mab Gruffudd
Uchel gost achul gystudd
Och a llef groch a llif grudd
Cad arnam oerwall cedernyd Cymry
Farw Cymro hael cerdd glyd
Treisdwyn ior Trystan ŵryd
Traws yngawr trais fawr tros fydd
Achaws dwyn llof corf canmil
Er ddaear gynt ar ddëol
Echwng is fy mron achul
Och hywyllt am wych Hywel
Gwae fi farw rhi Rhun osgordd
Gwerin garw Gwair o angerdd
Gwawr trin a roes gwin a gwyrrdd
Gwalch urddawl balch arddelw bardd
Neud hiraeth oergaeth argel mynor
Mynedd balch-ddrud Hywel
Nattur un galon ottiel
Naf oedd ddewr i nef ydd ël
Ni bu falch haelwalch heilwin awdurdawd
No marw dewdrd Elfyn
Na thrais na gwaedd baedd byddin
Na thrangc aerddraig brwydr a thrin
Gwae fi Howel na'th welaf
Yn fyw llyw llew cadarngryf
Gwnaed Crist trist treisdwyn cwyn cof
Gwawr nerth ymhlith gwerin nef
Clwyf trymgwyn treisdwyn tristed f'uch-
enaïd

Och wynedd o'r golled
 Trin cynnefin cynyfed
 Clodfawr yn nydd gawr Nudd ged
 Och farw rhyw fawl garw rhyfelgar aesawr
 Echeidw llawr gwawr gwaywdaer
 Eurddwrn rif myrdd cyrdd cerdd glaer
 Urddawl Arthuriawl wrth aer
 Cwbl fu cain deulu cyn diloyw ddaear
 Prudd ysgar pridd osgoyw
 Clo cadau aer-gran ir-groyw
 Clo clod rhyfel Hywel hoyw
 Corf Gwynedd cyn bedd cain bainge orch-
 aead
 Ennyngad uniawngainge
 Brwysg-lym lasu eurdrafn aerdrainge
 Brwydr drom a wnaeth ar firaeth Ffrainge
 Llorf didwyll Llyr bwyll llawr bedd a'i
 cynnwys
 Canwyll gwlad a gorsedd
 Llyw yn rhaid llaw anrhydedd
 Llew oedd ddewr glew a'i ddur glêdd

TERFYN.

GRUFF. AP MARED. I RONWY FYCHAN AP TUDUR.

O L. E. D.

NEUD trist im gwnaeth Crist croes dang-
 nhefedd
 Neud tros ofid llid a lledfrydedd
 Neud rhyfawr golled nid rhyfedd am elwyf
 Neum try yn hynwyf tra anhunedd
 Neud trymfryd penyd poen ddiäedd
 O gyfrang trange trafñ llañ llawfrodedd
 Neud tromfrawd tafawd am etifedd llew
 Ersai cychwyrñ glew arfau cochwedd
 Neud truan i'm gwân gwayw irlonedd
 Neud trahir maddeu glew lachau gledd
 Neud amlwg i'm dwg dygñedd galarfrwyn
 A feirw orwyllt gwyn oi farw orwedd
 Neud trwm hepgor ior dor y dewredd
 Neud trom anrhaith faith gwaith gwyth-
 lonedd
 Neud trais trawslorf o ael tiredd Meig
 Myned eurfalch ddraig mewn daearfedd
 Neud braidd yw ym fyw o'i farw dudwedd
 Neud braw ein treisiaw am ein trosedd
 Neud bron don yw hon o'i hannedd a dry
 Am golofñ Gymry a'i hamgeledd
 Neud breuawl chwedl tost farw cost can-
 wledd
 Neud brwyn cwyn can-myrdd am gyrdd
 Gwynedd
 Neud breuddwyd arswyd orsedd gynheill-
 iad
 Am lawhir ynad loyw wirionedd
 Ni'm daeth na gwyngen na gwên na gwêdd

O'i ddyfrys angau dan liffdyfredd
 Ni'm daw eithr wylaw uthr ddialedd
 chwedl
 Dros firan genedd am draws fawredd
 Neud hiraeth am gwnaeth gaeth gynnryg-
 edd
 Neud herwydd traingwydd tromgad gyd-
 wedd
 Neud tra Edyrñ chlwyñ chwerwedd gwen-
 wynig
 Afreolus ddiğ o'i farwoledd
 Neud bu am nad byw llyw llaweredd
 Colled fu dostur mur maranedd
 Er pan las gwanas Gwynedd berfeddnod
 Hydr deyrñ a'i glod hyd ar duedd
 Cynhebyg fyddai ni haeddai hêdd
 Trwr torredwynt graen am gaen gogledd
 Cymrwd mawrair glod cymrawd mured
 daer

Ynghymynad aer ynghyminedd
 Cwyn golau yw'r mau mi ai harwedd
 Treiaw Goronwy trafñ mordwy medd
 Cof garw o'i lwyñ farw ei alarfedd oedd
 A bair filoedd heb orfoledd
 Cynnydd cwybr oedd cyn noi ddyedd
 Colofñ osgorddfawr llawr arllechwedd
 Cadflaidd teyrnaidd teyrnedd ener
 Eurlliw ei faner o ierlñ fonedd
 Compod clôd cludfeirdd o heirdd harddedd
 Cwynpai grau angau Eingl galanedd
 Cein dduriawl ei bar uch cynddaredd gryd
 Yngwyth gerwin fryd yngwaith garwedd
 Corf ior dor durgrwydr frwydr ddfirodedd
 Corf torf llorf lleiddiad o'r wlâd i'r wlêdd
 Cun Reged unllid mewn cynrygdedd blin
 Cariad rhyfel trin eiried rheufedd
 Cwyraint oedd ei fraint fraisg aumnyedd
 Cywair oedd ei air aur gymyrredd
 Cywir oedd ei wir o wiw rysedd beilch
 O genedlawg welch oi gynnadlledd
 Cefais alaeth hir enwir anwedd
 A galar dar doeth coeth cyfannedd
 Ac udwaedd dan fron ac adwedd tristyd
 A bylchu fy mryd o farw balchedd
 Cefas räs urddas eurdawn fuchedd
 Cennyw ddewin nef cyn noi ddiwedd
 Caffo gariad rhâd anrhydedd allu
 Un rhagorawl fy yn nrhugaredd Amen.

G. M. D. I WENHWYFAR O FON. MARWNAD.

O L. E. D.

HAUL Wynedd neud bedd nid byw unben-
 nes
 Heb ynnill ei chyfryw

Henw gorhoffder a dderyw
Hoen lloer hun oer heno yw
Dygn ymyrraedd gwaedd bu gwael ym-
ylchlawr

Tros mwyaehliw ddwyael
Dyn aur a fu'n dwyn urael
Deune haulwedd heil-fedd hael
Gwisgawdd llun cain main maendo
Gwasgrwym llawr ar ol gweisgra
Gwâr ddeurudd hoen gwawr ddwyre
Gwydn oedd ym hir fyw gwedy
Adeilwyd bedd gwedd gwiwder
F'enaidd i'th gylch o fynor
Adeilawdd cof dy alar
I'm calon ddilon ddolur
Treigl i'r galon hon hoen geirw creignaint
glwys

Gloes alar ofeiliaint
Tros orwyr deg traws Eraint
Tristyd bryd brwyn mwy no maint
Gwaith blwng oedd echwng och Wenhwy-
far deg

Dygn ynof dy alar
Glwysaf corph dan bridd glasar
Gloes fawr llawr llann dwf gwann gwâr
Gwn feinwas a las o loes hiraeth mawr

Marw eur-ganwyll Bentraeth
Gwan yn ol gwenwyn alaeth
Gwawn wedd gwin a medd a'i maeth
Ni roed ymryd bryd bronllech
Oerllawr dygn eurllor degweh
Ar ail ewyn ar ôl can-och
Eddrym deigr ar ddrem degach
Tristyd a'm cyfyd cofion llef a deigr

Am degweh try chantref
Can aeth i wlad tad tanguef
A'm curiawdd ar nawdd iôr nef
Echwng gwenlloer oedd oer ddoe
Ymaengist fawrdrist farwdrail
Aml gwedd yn ymylau gwae
Am ddyn doeth Ddindaethwy
Llawer dyn hydr elyn hoed
Lliw bas ewinblas wenblaid
Am fun dawel uchelwaed
O drais a dristawyd
Lle bu ra a gwydd lle bu rudd a glas
Neud gloes angau gystudd
Lle bu aur am ei deurudd
Lle bu borphor cor ai cudd
Gwisgwyd haul gwindraul ger gwyndraeth
Cyrehell

Mewn carchar glasfedd caeth
Gwae ef i gain nef gan aeth
Ai carawdd rhac dig hiraeth
Gwae fi lwysgrair Mair mawr i'm cyffry
deigr

Am eurdegweh Cymry
Myned mewn argel wely
Meinir dwf is mynor dy

Un a thri cyfyn utrh y cyfyd
Gwayw trwy'r alarfron hon ar ei hyd
Ymachludd hoen grudd hun gryd a'm dy-
chryn

Am falchliw ewyn glasddwfr rhyn rhyd
Och hir dir diffwys rhac pwys penyd
O'i dyfrys ferhoedd ai diofryd
Och aros un-nos ennysd ai maddau
Angau bun olau bu anwylyd
Och ffer ner nawradd neum llaidd lledfryd
Galar Gwenhwyfar gwn gwyn hefyd
Achos goglais trais tristyd o farwddydd
Fy Chwaer glaer glodrydd ni'm bydd byw-
yd

Pau aeth mau hiraeth herwydd trymfryd
I glaer gaer Gybi fro rhi rhoddglyd
Llun difreg prifdeg yn ôl pryd gwenmwawr
Llawer llef a gawr uch llawr lleuryd
Llawer och ym och aml ddilheuyd
Llawer deigr uch grann ger glann glafryd
Llawer arraedd gwaedd mid gwyd ei
chwynaw

A llafar wylaw llif oreilyd
Ni'm dawr o hoen gwawr yn hun gweryd
Is glasgor mynor manon ei phryd
Cwyn yw can deryw ni'm deiryd gortho
Canlliw aur gwenfro can ni bo byd
Porthwyd fy nyn llwyd mewn llawr anglyd
Porth iddi fo Mair ddiwair ddiwyd
Poen dof pefr eurgof ergyd galar chwerw
Rhoi yn rhwym irdderw lliw berw basryd
Pallawdd i'm ddisgwyl am hwyd hyfryd
Pwyll nid mau oi dwyn gwyn gymhleegydd
Pall arael ydoedd cyn pell wryd gro
Dan ruddglo maendo meindwif cerddglyd
Gwedi lloer Gynry lliw eiry gymryd
Bod bun yn hun hir gwir na'm gweryd
Rhyfel diargel a ergyd ym yw
Rhyfedd gau a'm clyw fy myw fy myd
Er dy goron ddrain gain gedernyd
Ath ddolur fab Mair uch crair creulyd
Erbyn gymmen wenn wynfyd enrhydded
I'r wledd a'r fuchedd ddiafiechyd
Neud afiechyd bryd a bryderir
Neud wyf achul hoen poen am perchir
Neud afar galar ni rygelir
Neud ofer hyder am hoedl drahir
Ni'm doeth llewenydd eithr dydd dyhir
Am fun deg ei llun lliw nif gorthir
Neud trwm farw rhaiain gain a gwynir
Neud trom anrhaith faith fyth nas gwelir
Teg oedd cyn diwedd daearfedd dir
Y tal dan awr mal am ael meinir
Lluniaidd a gweddaidd gwiwddyn llawhir
Oedd hoen blaen gwelwgaen gweilging
saphir

Diwair oedd a doeth deddf goeth gywir
Hael o fewn urael yn euraw gwir
Trefnawdd hon arnawdd cawdd nyw cuddir

Troi'r iyrhell ymhell a gymhwyllir
 Trafynidr tost gwingost gwengaer bapir
 Trefnad oedd irad a ddirorir
 Truan yw gweled trwydded trahir
 Trefnadau angau angen ys dir
 Lle bu cyn pallu pwyll a hoffir
 Sirig a syndal mal y molir
 Lle bu fflwch degwech deigr a wylir
 A phorphor a rhudd neud grudd grodir
 Rhyfedd yw o'm byw mewn byd enwir
 Rhyfel dygn ar gam pam ym poenir
 Ar ôl dirwyl ym dirwyr
 A ddirfawr gerais gwenwyndrais gwir
 Gwae ddig boenedig a benydir
 Gwae angall fal dall a rydwyllir
 Gwenhwyfar wylwar a elwir
 I drugaredd Duw draw a gerir
 A minnau hyd tra fwyf clwyf a'm clywir
 Yn rhyfaddaw hon ni ryfeddir
 Hithau hoen gwendon lon don am dir
 Ei gloywdwf euraid a glodforir

Uchenaid fan
 Gelain deir-ran
 Galon dorri
 Am wenhwyfar
 Gwn drais galar
 Gan draws guli

Am deg ei gwedd a haul wynedd a haelioni
 Am ddiweirdeb am loerwyneb aml rieni
 Bardd hardd hirddysg eurglyd addysg ar
 glod iddi
 Bum i'w chanmawl fy nedwydd hawl
 f'enaid oedd hi
 Gwae ef ym myd o fewn penyd a fai'n poeni
 Yn ôl bun deg hoen morwaneg henw mawr
 weini
 Mygr win-defeirn miloedd a feirn mal ydd
 wyf fi
 Oedd grudd gwrel cain a thawel cyn n'oi
 thewi
 Oedd ddrem deccaf cannaid adaf cyn noi
 doddi
 Ym mhell ddyfn fedd i dreiaw gwedd o
 dra gweiddi
 Nid oedd bwyllfas i ddihunwas ddoe ei
 henwi
 Nid oedd anwiw fath em eiliw fyth ei
 moli [fori
 Nid oedd ryfedd a chlud fawredd ei chlod-
 Och o'r gyfrange gweled oerdrange gwiliaw
 derdri
 Och o'r golled am ail Luned em oleuni
 Och o'r trymfryd a llwyr dristyd fod llawr
 drosti
 Gwnaethost ath was fawr alanas Fair oleuni
 Gwisgo rein is glaswe fain ys gloeswae fi
 Gorchudd hoen blaen gorlliw gwelwgaen
 garllaw gweilgi

Gwaueg loywerd gwynfrig aber gwenfro
 Gybi
 Gwae a roddes ac ai colles bryd eiry celli
 Arnai gariad o dro girad mau dra gewri
 Mawr Dduw dwyfawl Mair ith eiriawl a'r
 merthyri
 Er dy gystudd ath hir gythrudd ath ddur
 gethri
 Arail bryd nyf aur eir-gleddyf ior ar-
 glwyddi
 Dwg hon ith wlad ettonn oth rad wyt un a
 thri

TEBFYN MARWNAD GWENHWYFAR.

GRUFFUDD AP MAREDUDD I FERCH.

O L. E. D.

MAU ddogn gur Arthur o orthir Prydain
 I'r dyn prifdeg llawhir
 Arwydd ei chlôd a eurir
 Eiry hoen am fereh Arwy hir
 Eiliat o'm iaith gwaith gwenglod
 I liw Geirw o loyw gariad
 Oleune dyfr neu Luned
 Elynes gwedd ail Enid
 Rhoddais gariad gwad gwydn ym doeth
 hirglwyf
 Ar ddyn hwyr glaer bwyll ddoeth
 Olew boen alaw beunoeth
 Ail fflur a dyf cur-dwf coeth
 Cernais ddrem gwalch falch fanwyl
 Myn saerym sant a Seirioel
 Ynghaer deg Angharad ail
 Liw eiry caen law eurawg hael
 Rhyfeddawd ceudawd cadarn yw llifant
 I'm nwyfiant glwyfiant glyw
 Gloyddrem riain arglwyddryw
 Glud hud hun am fun ym fyw
 O gariad eigr deg eirian
 A chariad glwysferch Urien
 Echwynawdd bardd ar harddlun
 Uchenaid Uthr a Chynon
 Hylithr nwyfiant i'w hawlwr
 Haul y geiliw hael ei gwyl war
 O Bowys gyfoeth bowyr
 A Gwynedd ni ogeuir
 Nid oes liw heddiw haeddaist gampau dyfr
 Difai bwyll ddefodau
 Cymryd a'r tawelbryd tau
 Cymawd eigr came degau
 Eigr eurfoes einioes anwyd diheurwydd
 Dihareb a draethwyd
 Na roddir ferch llawir lwyd
 Gwlad i fud gloywdwf ydwyd

Megeist boen i'm hoen henw merch a'm dihun

Ieirll anhun eiry llannerch
Mau drennydd medru annerch
Madws oedd bum mud o serch
Lliw geirw rhyd o bryd a wnaeth brâd i'm gue

Gnawd serchawg ymlyniad
Lladd gŵr ydyw lleddf gariad
Lloer y glôd haul llawr ei gwlad
Ni chwsg drem hoen gem gyfwlech
Am wawr gain tŵr main mynfyloch
Ni chaf hun am fun em falch
Ni chair y fun oi chaer folch
Trawsdaer serchawl fryd Trystan
Ar Esyllt-wedd a roeswn
Priawd olwg pryd Elen
Luddawg fereh loyw eiddun
Magawdd i'm hwyrnawdd himwyf dy gar-
iad

Teg orhoen tonn am rwyf
Megaist ym boen hoen hunglwyf
Megais gwayw dan ais gwydn wyf
Hael ddidaer wenglaer haul winglawr Môn
Hoywliw manod Ionawr
Hun am lludd dewrnudd¹ dyrawr
Hoen ton ogledd wynedd wawr

TERFYN.

G. M. D. I FERCH.

O L. E. D.

MOLAF gain riain o ryw arglwyddi
Arglwyddes fy hoedl yw
Mawr hirlod mil ai herglyw
Mau hoen a nwyf tra fywf fyw
Ith foli fraisg waosg wandwf
A thywyn haul ni thawaf
Tra fo hoen ewyn llyn llif
Fy enaid yn fyw ynof
Ni wnaf cyd bwyf nwyf nawtal
Tewi a chlud dyn tawel
Ni maddau bryd na meddwl
Ganmawl gwawr wyth ugein mil
Molaf fereh falch ddoeth goeth gain
Tra fwynt i gyd traul bryd brwyn
Yr enaid uchenaid chwaen
I'r corph oer mewn cur a phoen
Aelaw anhun hun hir yw i'w gwanfardd
Aros gwenfun lawhir
O logawd serch serch feinir
Ail eigr dwf o Loegr dir
Teg om pwyll ofeg im pall afael hun
Oedd wenfun hoywlun hael
A gerais dan frig urael

¹Neu, dewrnudd, neu, deurudd.

Ac aur mal uwch ei gwrmael
Gwelais a gerais yn rhagori pryd
O fewn prifdeg sentri
A phall syndal a phali
A phwyll oedd ei hirdwyll hi
Gwelais symud sud sidan ac awmael
Ac urael ac arian
Ac asur drwg a gusan
Ac aur mal am hoen geirw man
Gorhewg am dwg deg orfeddfa Gaw
Gywirferch ni phalla
Ail y cethin ni flina
Cyflym i'r llun grym llawn gra
Bryn Caw brwyn-hunaw brenhinaidd
froydd
Ail rhuddfreon duthflaidd
Bryd aurwryd arwraidd
Bron dorf farch tref Llywarch tiaidd
Cyrcher bun wanllun wenllaw anrhyd-
Un rhediad carn aflaw [edd
Brysg wyl er hoen braisg alaw
Brwysg rwyseg rydain bryn cain Caw
Ceirch orddyfn archlyfa cyrch erchlas
dossawg
Deisyf neidiaw fferlas
Car farwain carw main myngfras
Caer feinir glaer fynor glas
Mau drynglwyf am Wenhwyfar
Morwyn loyw mirain leufer
Mawrair am erddrym oror
Mwrog ddyledog loywdir
Wyr Iarddur wr gwayw-ddur gwyech
Am gwnaeth gaeth gwyn frwyn fron-
llech
Ac wyr Ithel uchel ach
Gam o Degaingl gam degweh

Yna canlyn yn y Ll. C. Awdl i Dduw
—i'r pedwar angelystor—i Dduw. Awdl
gyffes G. M. D. neu Iolo Goch—a Dy-
chanau G. M. D. TERFYN.

ENGLYNION Y SUL.

GRUFFUDD AP MAREDUDD AT CANT.
O L. E. D.

Duw sul eurllyw byw bywiaid arwyrain
Oriain¹ gain gannaid
Uthr wedd² anrhydedd i'n rhaid
Yth aned benrhaith enaid

Duw sul rhad iaith fad ith fedyddiwyd
Mawliaith ior mal ith eurwyd [uaf
Mab y wryr fair o air wyd
Nef a daear broffwyd

¹O riain.—Ll. P. P. ²Neu, Uthrawedd.

Deu sul eur grair Mair mawredd y
Y daethost lyw Nasredd [doethion
Gwerthefin ddar trugaredd
Gwyrth fawr ior buddfawr o'r bedd

Disalw ner duwsul i nef
Deg eiddun y dug Addaf
O drais gwyn o draws gynnif
O drangwydd Ufferu drymgof

Duw sul un eiddun addef y creawdd
Creawdr rhad a thangnef
Ynglain¹ hydr ynglyn hoywdref
Ynglân² air engylion nef

Duw sul deg anrheg unrhin o gariad
Y gorug nef ddewin
Dwywawl wawl waig fraisg frenin
Difurn waith y dwfr yn win

Duw sul arglwydd rhwydd rhoddiad dug
O deg fesur cariad [Voesen
O leas³ raid o lwys rediad
A'i lu o'r Aifft o'i lwyr rad

Daeth manna Alpha eilffawd rhen o nef
Yn rhaid nifer Moesen
Duw sul duw gwir gorawen
Saint baint bryniawdr llywiawdr llen

Or pumtorth hawddborth heiddbal
O'r⁴ ddeubysg ior oedd dibwl
Ryborthes meus deus duwsul
Rhadau heb ammau bummil

Duwsul goeth y doeth⁵ daith wir adeilad
Gwedi dilyw dyhir
Fudd rhad gan gawad gywir
Fodd rheg falch noe deg i dir

Sar⁶ nef a daear diagr briawd⁷ ddawn
Dor eigiawn ffynawn ffawd
Dwys olwg ri tri trindawd
Duwsul y bydd brwydr ddyddbrawd

GRUFFUDD AP MAREDUDD AP DAFYDD.

I'R GROG O GAER. O L. E. D.

CARAF benrhaith cor arianwaith carai rin-
wedd

Crair gair a gad y drwy gariad y drugaredd
Crog calfaria faerdy gratia fawrdeg rysedd

¹Ynglann. — Ll. P. P. ²Ar. — Ll. P. P.
³Ylan. — Ll. P. P. ⁴Goeth doeth. — Ll. P. P.
⁵O laes. — Ll. P. P. ⁶Dar. — Ll. P. P.
⁷Brawd — Ll. P. P.

Creded unben hael forwyn wen hawl firain
wedd

Cred benedfig lys wyrennig lwys wawr an-
nedd

Cannaid wyrthiau canon radau cain an-
rhydedd

Cadair ffair ffydd cedawl ufydd ced alafedd
Cyflawn ddawn ddar i rwyu galar ar ym-
geledd

Coelfain Elen eurai Foesen ar ei fysedd
Celennig rad cadarn wenwlad cedyrn win-
wledd

Corf ardderchawg caer deg eurawg cor di-
garedd

Coron euraid cariad nwyaid cried neuedd
Ceinllun teccaf brenin hynaf y brenhinedd
Coed berfeddnod cain ei fawrglod cun nef
eurgledd

Cael ym grym grair rhad oi borthair rheid-
iau berthedd

Culwydd ener a dyng nifer oi dangnefedd
Colofn llu cred a ran wared or enwiredd
Coel engylion o lin fanon o lân fonedd
Dylan natur fawrdeg eglur fordwy gogledd
Delis arwain o ddwfr dwyrain i ddeifr dir-
edd

Dyddug mordon ar ei ddwyfron arwy dyfr-
edd

Dyfrdwy waedd greg arial gwaneg ar ael
Gwynedd

Delw werthforaf a glodforaf a glud fawredd
Dadl ysprydawl or geiriau mawl i'r gwr an-
medd

Dor cor ceinmyg Duw yw'n rhyfyg dewin
rheufedd

Dar eneidiau dilyd frodiau diledfrydedd
Dawn tlawd anoeth daear wiwgoeth dior-
wagedd

Dinam loywdwr diwair ener Duw'r wirion
edd

Da yw ei borth a diamorth a diommedd
Delw fyw f'arglwydd eurlliw arwydd ior
llaweredd

Dysg ffysg ffynniant a gwir foliant y gor-
foledd

Deddf leddf loywddoeth euraid gyfoeth arod
gyffedd

Doeth Gaerlleon deg anrhegion digynrygedd
Didrai foliant Duw da farant dioferedd
Didrist Grist groes organ hoedl-loes eur
gynhadledd

Delw firein ryw er prynu'r byw or pren ar
Dug morwaneg deg o du gauaf [bedd

Llys llawr lleon gawr llun gwawr gwynpaf
Difai Ion erfaif arfaf ei ganmawl

Delw fyw fab dwyfawl Duw nefawl naf
Diwarth drysor cor por perffethiaf

Diwyd grair i Fair fawredd hoffaf
Dewin cain Iessin cyn isaf fedrawd

A Nudd ddiwyrnawd ei nawdd arnaf
Doeth dros frig tonniar car cadarnaf
Detholwalch balch byw llyw llawenaf
Dogn fedydd grefydd digrifaf dramwy

Drwy fordwy Dyfrdwy deifdir eithaf
Dwywawl hawl haelwawr a fawr folaf
Defawd wawd wiwder ffer ffurfeiddiaf
Dofydd lun ei lun henw goruchaf nen

Fab Mair wen ar bren brenlinciddiaf
Didwyll bwyll bellwawd ffawd ffyddlonaf
Dadiain cain cynnydd dydd diwaethaf
Didawl faith ei daith doethaf bendefig

Wyrennig feddig fudd iach a chlaf
Doddwyr nod eurglod Ior gwlad bellaf
Lloegr llwyr i'n gweryd fyd fodrydaf
Duw Iesu arglwydd dewisaf gynagr

Dihagr eirw llinagr ar llun gwypaf
I ddelfw ummab Mair ydd addolaf

O ddilys araith gwaith gwerthforaf
I ddal ynof cof cyfiawnaf dremyn
I ddylyn tyddyn llwyth plant Addaf
Eryr engyldorf hoywlorf haelaf

Ior didwyll o nef euraid adaf
Arddelw Moesen hen gynaf ei gynnydd

Urddas llin Dafydd gwyydd gweddeiddiaf

Anfones canlles caen llanw breisgaf

Anrheg Lloegr fawrdeg fordwy gloywaf

Anrhaith a gobaith gwbl firwythlonaf Ior

Ys briw dylan mor ysprydolaf

Enwi ei farddlef Ion nef a wnaf

Enwant llythr deccant llathrediccaf

Enwawg ardderchawg archaf ei nodded

Rhodded trwy giried tri a garaf

Arwr arwydd mab Mair o air araf

Arwrawl cedawl cadair deccaf

Eryrod eurglod arglwydd pennaf yw

A llyw marw a byw rhyw rhadlonaf

Arwyrain croes Crist a oreuraf

Elen ai casaf alaf ysprydawl

Trydydd dydd deddfawl awr hawl or haf

Doeth delw fyw fy llyw llyryon prifobaith

Praff adeilad iaith proffwydoliau

Dawn a phlaid gweiniaid uch gwynion for-
oedd

A ffriwdeg' lysoedd ffrydau gleision

Darogan dylan deil geirw gwelwon mor

I fyddinfawr gor fu ei ddaufon

Dug o gaeth alaeth faeth alon ofid

I bobl eu rhyddid beibl a rhoddion

Dehau rybudd mab dilarebion mawl

A naf arwrawl nef eryron

Dor cor coeth cyfoeth dar cofion arllwybr

Gwawr yngoleu wybr gwir engylion

Gwerthfawr eurllof torf tiron ei bleidiau

Da i eneidiau dianudon

Gwared a roddai gwirion goludawg

A gwawr dyledawg ir gwir dlodion

Phrifdeg.—LL. C.

Cruplaid didwyllaid deillion cynhwynawl

Budd awr ammodawl byddair mudion

Clefyd anianawl cleifion difrawbwyll

Neu anfedydd bwyll o yufydion

Gwyr berffeithiaw draw dragon gogoned

O eurau gwared i rai gwirion

Gwareddawg fynawg fanon brenhinbryd

Gwaig urddas y byd ai gosgorddion

Gwynfyd oi febyd i feibion Addaf

Ai ddifai alaf i ddwyfolion

Gwyp arwyrain cain Canon berfeddnod

Ac awr araith glod y gorwyrion

Llyna anrheg dda ddeon ei gwyrtiau

O fyw allorau eflyl aeron

O ryfawr goelfain ger afon Dyfrdwy

O lawen obrwy o lynn Ebron

O luchynt helynt holion dwyreinfar

Ac o lynn Tabor lan attebion

O awr geudawd firwyth o ergydion mad

I ddwyn addurn rhad i ddyniaddon

Llithraw'r waneg deg dogn arwyddion
ffydd

Llywydd merwerydd llin mair wirion

Llathraid blaidd enaid Ion y gogoniant

A dheu foliant diofalon

Llwybr berffeiddrwydd rhwydd rhoddion
goludawg

Llydwawg gwaiddawg llydw gweryddon

Llun llawrad cariad ceirydd côr dangnef

Ar fôr lluoedd nef o Gaerlleon

Dug mor cor cywir delw fyw llyw Llawhir

A neun ni phlygir nawn na phlygain

I lys lwys farddlef i Leon wendref

Llyn ameraidr nêf gan llanw mirain

Eryr pum weli traws hael tros heli

Eur fawredd geli ar fwrdd gwylain

Aurheg brifdeg brîd i roi budd ir bîd

I Fair y deiryd o fôr dwyrain

Credadun un yw creir Mair marw a byw

Croesdeg euraug lyw Crist a garain

Ceidw rad ysgrythur cadarn bennadur

Creadur modur creawdr madiain

Cor iôr aurdrefnad cywraint wneuthuriad

Mawr uchel fab rad Mair ai choelfain

Cof gwaneg deg dist cofion diathrist

Cyfarawdd a Christ mewn cyfwyrain

Llathr grôg o fanaig llythr arawd ffawd
fflaig

Lluryg arian ddraig lliw'r goron ddrain

Llyw byw buddygawl llawhir ysprydawl

Llawen arwrawl lleir arwyrain [[hyfryd

Llwyddiant nerth berth byd llw gwir hir

Yn trosi iechyd rhac traws ochein

Lloer cor ior arab llwyr gyfarch parch pab

Llun ei oreu mab llawn aur a main

Doethineb Elen a'm gwnaeth gorawen

A hirwaith Moesen fu ei arwain

Dwywawl wawl walawdd Dafydd a'i
hurddawdd

Duw a'i goreurawdd deg arwyrain
Delw ysprydolaf dogn rad tad teccaf
Da wia!l Addaf diwael oeddain
Dor cor por pefrlwys a doeth goeth gyn-
nwys
O lys Baradwys i lws Brydain
Rywnaeth saer glaer glod delw loyw hoyw
hynod

Er didwyll orfod o ior dadiein
Rhadllawn ddawn a ddaeth ri tri trichyf-
oeth

I loywgaer gaer goeth o fro Loegr gain
Rhywogaeth cedrws rhwydd swydd Sipres-
sws

O geingiau pinws ar ei gyngain
Rhinweddawl fawl fudd ni faeth gaeth
gythrudd

Rhoed Duw oi deurudd rhad dadwyrain
Bonedd medd moliant bydd ysudd o sant
A naws gogoniant nis goganain
Balch ddelw elw eiliad a naf nef wenwlad
A ner oedd wurdad naw radd wardein
Braisc diwair grair grym baint y saint
ni'm sym

Bid ei arddelw ym byd ai hurddain
Amen.

Doeth delw ner Aber wybr uchelfaer nef
Naf gwerthfawr mireinglaer

Dwfr dir cor eglur wir caer
Dyfrdwy or mordwy mawrdaer
Mor a ddyg mab Enair a ddug
Mawredd daith gwaith gwynfydig
Olygawd grair loywgdeg
O Loegr dir oleugaer deg
Llyna gain goelfain fu gael yn Lloegr
Llawged grair ar Israel

Llanw ai dug oi deg afael
Llun Crist ei hun Croes Duw hael
Llanw llwybr glud llwybr dud y dug
Llun llyw pumoes ar groes grog
Mawr chwedl llawen gan wenyg
Marchog bronn mordonn mawrdeg
Doeth delw wenn ar brenn breiniawl nef
Yn ei gwbl ddiodef [ac wybr

Ni ddoeth rhag o deg dangnef

Duw byw gaer ei debyg ef

Daeth croes o wial Moesen

A delw ar frig mor dylan

Ner o Dduw nawradd ddewin

Naf ger llaw nef Gaerlleon

Creaudr llun eiddun Addaf lyw o nef

Ni wyl neb ei gyfryw

Crair Caer mawrglaer am erglyw

Croes deg dan eurdeldw Crist yw

Teg fu dro to tonn welwgaen

A thu i fro gaer ith ddwyn

Torr grair gwerthfawr fy mawrboen

Terra Calfaria firain

Lles hynod llin clod llun clae'r llyw nefawl

Llawn afael llwybrwaith saer
Llethr Dyfrdwy mordwy mawrdaer
Llithrawdd mor llathrgrair cor Caer

Yma canlyn yn Llyfr Mr. Walter, i Fair
i Dduw, ac i'r tri doethion. Cerddi o waith
yr un G. M. D.

AWDYL.

O L. P. P.

KYN b6yf g6as grudlaf gredyf anvon b6ll-
vra6

O bellvro Gaerllion

Da6n obeith kyvyeith coyyon

Dyn g6yl y6 van6yl o V6n

G6ae bieu madeu medu govyon dogyngud

Meu dygynga6d ovalon

G6angein¹ riei'n rud f6ion

G6edus hael Veinus haul von

Tec dygaf ar haf ar hoe6 vanon d6f

Y dyvu ym govyon

Ta6l ha6l hyl6yth ovalon

Teith hydor meith hoe6dir mon

Gweleis pan gerdeis gord6fyr avon rin

G6yl riei'n dianvon

Gwir diseml a gwar dison

G6a6r hirdyd ma6r harded mon

Ryd hydneit ym reit by ron vy nigyaa

Car h6yla6 cur hoelyon

Ran oval lann rin avon

R6yl y mae meinwyl a mon

Mygyr6enyce a blyc am oblygyon mein

Meu ymaen vynkovyon

Myrd yn wyrd o Iwerdon

Mor a'u g6lych mew'n² amgylch mon

Gwiw a 6eith g6a6tieith g6yt vanon riei'n

Y riei'n a doethyon

Gwir voli g6yr ovalon

G6ar drem walch g6a6r v6ynwalch von

AWDYL I AWD.

O L. P. P.

SYNHUYRUS Deus Duw goruchaf

Sywedyd Dofyd divei haelnaf

Sef 6yf yt vy r6yf r6yd araf geinyat

Sef 6yt ucheldat mat modrydaf

Synh6yrya da donyeneu attaf

S6yd ditla6t o wa6t a weinydaf

Syrcha6d gly6 vy lly6 r6ng Taf a Thawy

Serehir yach Kon6y val y kanaf

¹Neu, gwengein.

²Neu, maur.

Saethvareh kein dravnidyr dinydyr danaf
 Seri eglurvryn kyn kynhayaf
 Sy6 dynma6r r6yva6r yr haf arbennic
 Torredic eidic elwic alaf
 Am verch Ruffudd ud addysc Mordaf
 Fab Ior6erth kannerth kynnr6f gorsaf
 Neut ad6yf o gl6yf yn glaf huyr diane
 Neut adoet gyvranc or tranc trymmaf
 Poen rya6t deva6t ot a adevaf
 Pan vu berigyl wann am gann gynaf
 Peunyd p6yll berthyd pell borthaf yt hon
 Penyt bronn dilonn delw y nychaf¹
 Hybarch dyno vro vreint talheithnaf
 Hyboen y6 vy hoen ny hunaf o bleit
 Hebogeid lygeid eureid araf
 Heb vy chwaer wenglaer mor 6yf wanglaf
 Hebu gre nyt lle nyt ll6r6 arnaf
 Hyb6yll glot did6yll dodaf ar esyt
 Heb wyt y loer bryt a l6yr brytaf
 Hir y keinmygir kerd wir wacssaf
 Her6yd da6n diga6n val y dygaf
 Hwyrda6 oe heilya6 hwylaf ar veidvyrd
 Y vyrd dros gainwyrd a drawsganaf
 Hoen eglurvan kann kyn eiry gaef
 Hi a wnaeth keli ac ny6 kelaf
 Hylwyd wa6t deva6t yn diveiaf bun
 Hoy6lun hael eidun o lun adaf

Wythgant annerch da6nserch dyn

Uthyr vrys vro Henrys vrenhin

A aeth dros ved 6ed 6ahan

A Thawy ar lywy lun

Llywya6d ll6yd ranga6d llud rin
 Llathyrvun geingann vann valchlun
 Trossof cof pob cyvry6 dyn eithyr aut

Aeth am gwa6t am gw6n

Pereis ffyse glutdyse glotdull

Perigyl hun yr bun o bell

Peris g6en yghyvyrgoll

Para6t y a6t geinwa6t gall

Ot ergyt bryt bratvoll

Y bob rein vein vyndull

Ran a6t om gwa6t a vyd gall

Ne ryn eir6 no ran arall

Ym dyd ef a vyd ovedda6t traserch

Treisic y6 vy nivr6t

Ym dic katwetic keuda6t

A mi kyvoedi kof a6t

Ry h6yr ym ll6yr kael ll6r6 ffa6t om serch

Os archaf yn bria6t

Rya6d y bum eil rya6t

R6 hir ym oedir am a6t

Ys breinva6r liw g6a6r ale g6a6t hirdric

A h6yr dry om keuda6t

Ys breid ym vy6 gly6 gl6yvna6t

Ys bra6 pell ada6 pall a6t

Llyna Lys nyt a diwyrna6t om bryt

Am bryder vyn divra6t

Lle lloer wiwne ll6yr wa66na6t

¹Ban ar goll yma. — IOLO MOR.

Llifg6yn llas ad6yn llys a6t
 Kigleu kynn divien deva6t gyntevin

Kant avar vyvyrda6t

Kyrd etneint gl6ysneint glasna6t

Kerdgar kat adar koet a6t

Y kof ys ynof ys anyna6t y try

Tragywyd om keuda6t

Anghenwyd her6yd hir6a6t

Angen ym edeu am a6t

Dan gyngor ragor rac vyn divra6t ym

Am nas kaf yn bria6t

D6yn h6yl dyn g6yl goleuwa6t

Dyn vric y goetwic ac a6t

Erci merch vy ri rodn6t ys gwneuthum

Ys g6naeth gwyd tros vola6t

Ar6yd nat ratl6yd rytla6t

Eres ymoedes am a6t

Travgyf ry hirgl6yf rya6t y wrthi

Hoet beri hut bara6t

Nym dywan didanded yvna6t¹

Nam da6 kyvada6 kof a6t

Llawer Annerch verch Leilya6t brat aele

Dro Deilaw ae loga6t

O Wlat veith glutweith glotwa6t

Vorgant a redant ar a6r.

AWDYL.

O L. P. P.

BRYT ar olut byt o byd ma6rdodaf
 Bryssyaf lle y g6laf brys llu g6eilyd
 Breint nef hun adref vat² ryd y keit
 Breinya6l ha6l henbleit ganneit gynnyd
 Gwyved breiscadurn divurn neut uvydarber
 Brenhines haelder gloywder gwledyd
 Br6yse vydaf od af y dyd ym gwelo
 Bro yu amyl yno am lawenyd
 Bydaf a llunaf oe llonyd valchdut
 Parau ala6 olut or sut y syd
 Per dattien koelwein kelvyd lavarwa6t
 Para6t berth dava6t gan borth Dovyd
 Prif deg6ch dil6ch eiry dolyd kynn glaw
 Pra6 n6yf gyryf ana6 nyt gorvynyd
 Pria6t oleuwa6t eilewyd hyvryt
 Pryt gein ar deuyt gynnar Davyd
 G6awr gerdgar h6yrwar her6yd adnabot
 Gorvot ar hoywglot g6iw i reglyd
 Gorhoffder lla6er med llywyd kerdeu
 Geiryu amyl wryeu³ ynleveryd
 Gwir gymm6yll y ph6yll y ffyd ae champeu
 Goreu ffuryf brudyen gan ffuryf brydyd
 Gwaret y6 r6ydet y ryd oe g6ytriu
 Gwin orlla6 iessin yr lluosydd
 Ragores kares keryd ny haedei
 Rei ae ryvolei lla6r huvelyd

¹Neu, Didan dedyfnawt, neu diddan deddfnawd?

²Neu, rat. ³Neu, vuryeu.

Rac breint merch wyndeint llen dyd gyb-odeu

Or mor bu goleu ma6r bwygilyd
Rodyat Angharat ynghaeryd g6yngalch
Rieda6c dremwalch wylvalch elvyd
Riein loy6 virein leveryd g6astat
Rat hyluys blannat heul ysblennyd

Mae peth ar goll o'r awdl uchod: nid oes enw ai cant wrth yr awdlau, o'r un yn dechreu.—Kyn bwf gwas grudlas gredyff anvon hyd yma—ond y mae ach-os i veddwl mai G. M. D. a'i cant: os natf, rhyw fardd o Forganwg; tebygid.—IOLO MORGANWG.

I FAIR.

O L. P. P.

MEU ymoral6
O b6yll disal6
O bell d6ysa6l
A meir geirgoeth
Eiryan wiwdoeth
Eur rin6eda6l
Goreu y6 Meir
Glandat bortheir
Gleindyt berthae6l
O berffeithr6yd
Ar bob ar6yd
Awr bybyra6l
Seren y6 hi
Not goleuni
'Nyt gelyna6l
Lloer eglyon
A g6erydon
Eic wareda6l
Mam tagneved
A thrugared
Yeith ragora6l
Temyl yr mab rat
Neuad garyat
Na6d ac eirya6l
Hyna6s vor6yn
Hynot adv6yn
O hen6 dedva6l
Hoyvvam Iessu
Ha6d y charu
Hed6ch eirya6l
Hil gweilch Gröec
Hoy6l6ys brifdec
H6yl ysbryda6l
Heul y d6yrein
Honn oed riein
Hoen d6yrea6l
Gabriel Geuda6t
Ac eur dava6t
Ac eir d6yva6l
A vu gennyat
Ymell dodyat

Ym6yll dida6l
Pan gat mab meir
Henu o vardeir
Hynaf urda6l
O deilyngda6t
G6ir vor6ynda6t
G6ryf vireinda6l
Goreu ave
Doeth ar6yre
Deith oreura6l
Gweith g6ynvydic
D6yn o flurnic
Dan ufferna6l
Adaf ae blant
Oe div6ynyant
O d6y vaena6l
Dayar a nef
Kyu peen odef
Kun penyda6l
Aeth gwawr y glot
Ar brenn hynot
Ior brenhina6l
Yr llawenyd
Rat a bedyd
Reidyeu byda6l
Yeithyd fyd fyrd
Wyth ugeinmyrd
Aeth ae ganma6l
Am y greivyent
Diodeveint
Du6 adeva6l
Kyrcha6d Crist naf
Tros veich Adaf
Treis vucheda6l
Pumoes o ffwrn
Y bau gymwrn
Ny bu gama6l
Isgynna6d la6r
Llathyr niver6a6r
Llethyr nef eurwa6l
Ar deheu'r tat
Un tri meidryat
Yon tra medra6l
Brenin didla6t
Ar bob kiwda6t
Eurbab keda6l
Bit ef nef na6d
Byt a bryna6d
Bu Du6 breinya6l
Da vu yr Annerch
Y Anna verch
O ynni va6l
Ar les pobyl gret
Yr ll6yrwaret
Or lloer wyrta6l
Gorffowys rat
Deon garyat
Diengurya6l
Ym mru'r weryd

Gar llewenyd
 Gorllewinaol
 Ior seint breint breisc
 Yn Du6 va6rweise
 Yon divar6aol
 Yn vab ff6ythla6n
 Yn vy6 diga6n
 Yn vudugaol
 Yn Ysbryt bud
 Deheu rybud
 Diharebyaol
 Yn un a thri
 Tric y 6edi
 Trag6ydaol
 Yn vrenhin wybyr
 Hael doeth ewybyr
 H6yl deithiaol
 Yn vra6t ffawt ffyl
 G6iryon ufud
 G6erin nevaol

II.

Merch mam Meir o di6eir6aet
 Ch6aer yth dat o rat eiryoet
 Eva 6yr y ave wyt
 Regina a roes eneit

Mammaeth bron vaeth brenhin vu
 Mor wybyr hir nef tir terra
 Meir an geil6 Mor6yn Geli
 Meu amovyn mam ave

Tist ar6yrein y gleindyt
 Ti veir vu'r diweir waret
 Tec o'th gaer glaer y6 dy glot
 Temyl y Grist teu aml6c rat

Rat mat Meir geir ragori
 An d6c on dygyn an ymdro
 Gras oessoed ar groes Iessu
 Ar Annerch tec wyr Anna

Meir vam y Argl6yd y Mor
 A Naf a that nef a thir
 Ym kad6 rac r6ym brad6 bryder
 Oe brat tr6y garyat trugar
 Tec rec rat t6f mat mam g6ir broff6yt nef
 G6ell no neb yth varn6yt
 Temyl yth vab maeth yth wnaethp6yt
 A neuad ys vy na6d 6yt

III.

Ar l6yr waret
 Grist yth anet
 Naf nef drefret
 Na6s gogonet
 Nys goganein
 Ar dyse ar da
 Y l6yth terra
 Rac murn ma6rblla
 O ben Eva

Y boenovein
 Ar volyant greir
 Ar vilyoed greir
 Ar vaol i veir
 Ar va6r na6deir
 Ar varn adiein
 Ar berffeithvryt
 Hoy6vreich hyvryt
 Ar deheu byt
 Ar Du6 deiryt
 Ar dad6yrein
 Ar da6n k6plaf
 De6in doethaf
 Pan gyrcheist naf
 Lluroed Adaf
 Lle yd oedein
 Ar drevyn ord6y
 Ar dres dram6y
 Oerleith arl6y
 Yggloes dir6y
 Ygglas dyrein
 Ar groes irwyd
 Ar gadeir ffyd
 Ar gedyrn groc6yd
 Ar get gelvyd
 Ergyt goelwein
 Argynhyrchaol
 Radeu d6yaol
 Ar goeth gamaol
 Ar gof euraol
 Ar gvy6yrein
 Ar daol maol mat
 Ar demyl garyat
 Ar deil6ng rat
 Ar dut y kat
 Eur dadoc kein
 Ar glot gyhoed
 Ergly6'r pobloed
 Argl6yd ym oed
 Ar glaer diroed
 Ar gla6r d6yrein
 Ar gatholic
 Dyd nadolic
 Eir ma6rhydic
 Aur wynvydic
 Ir wen vadye
 Ar b6yll leindyt
 Ar bevyr ysbryt
 Ar borth yr byt
 Ar les blegyt
 Ar l6ys blygein
 Ar dangneved
 Rat anryded
 Ar drugared
 Ar wir va6red
 Ar wryr virein

IV.

Archaf Gul6yd
 Di6arad6yd

Dy 6i6 radeu
 Ae i Veir dec
 Hael o Röec
 Hil o rieu
 Ach6byl a ll6yr
 Ynnof synwyr
 O nef seinheu
 Ae eggylyon
 A g6erydon
 A g6i6radeu
 Yt v'Argl6yd dat
 Yr dy garyat
 Eurdec eiryen
 Roi na6d yth 6as
 Rac bra6t ogas
 Rac brat a geu
 Rac barn kedyrn
 A baich edyrn
 O bechodeu
 Rac kebydyaeth
 Rac tra6s arvaeth
 Rac treis arveu
 Rac kynghorvyn
 A vyd elyn
 I vedylyeu
 Rac kreulonder
 Yn y dener
 Anudoneu
 Rac murn a th6yll
 A dogyn gymmwyll
 A dygyn gammeu
 Rac g6ae6 dan vronn
 Rac g6yth galon
 Rac g6eith g6yleu
 Rac d6fyn lesged
 A digassed
 A dic eisseu
 Rac treis arll6ybyr
 Och amyl e6ybyr
 A chamlyeu
 Rac tralla6t byt
 Rac trapheny
 Rac triphoeneu
 Rac tan uffern
 Ae dryc gethern
 Ae dr6c hitheu
 Ae chassoveint
 Ae goveilyeint
 Ae geveleu
 Ae chaeth6en6yn
 Ae choec6an6yn
 Ae chicweinyeu
 Ae chynydyon
 Ae ch6n duon
 Ae ch6yn dieu
 Ae phyrth h6yrn
 Ae thanllyt gyn
 Ae thin ll6yt geu
 Ae tharth ae ll6ch

Ae thiryonn6chl
 Ae tharynnueu
 Ae rhost brynnic
 Ae restr ffyrnic
 Ae r6ystr ffyrneu
 Ae breveryat
 Ae bront baryat
 Ae brwnt beiryen
 Ae kot¹ genllysc
 Ae hin dervysc
 Ae hoer dyrveu
 Ae g6ythlonder
 Ae g6anniver
 Ae g6anaveu
 Ae dygyn gymm6rn
 Ae duoerff6rn
 Ae dacarffeu
 Ior degradwlat
 Ya6n a brynyat
 Ion y breinyau
 Yno kyrcheist
 Ar a gereist
 O rei goreu
 O'th heneivyaeth
 Enydigaeth
 Eneit eigyeu
 O'th vod yth ved
 O'th enryded
 Aeth yn reidyen
 O'th vaeth a'th va6l
 O'th del6 d6ya6l
 O'th ddal divieu
 O'th vynedyat
 Eur dy dylat
 Ar dy deheu
 Pevyr Vihagel
 Kun gl6ys aghel
 Kyn gloss agheu
 Pen kymhenda6t
 Y6r penn didla6t
 Pan vo dadleu
 Por kor karyat
 Per y vredyat
 Pur y vrodyeu
 Par ef nef naf
 A diwarthaf
 Y6 d6 6yrtheu
 Y d6yn v'yspryt
 Rac hoedyl deugryt
 Rac hidyl dagreu
 Yth 6lat rat rec
 Yth windei tec
 Yth wyndut teu
 I'th le aml6c
 Yth l6ys ol6c
 Yth lys oleu
 Amen.

¹ Neu, hir.

V.

Baltassar gynnar gennat duc anrec
O dec ia6nry6 garyat
O ar6yd ia6n gyvla6nrat
O eur ta6d i eir y tât

Digystud anrec am dec yst6yll rat
Duc yr hydylr eur gann6yll
Iessus vab koeth doeth did6yll
Iaspart or Myrr nyt byrr b6yll

Gwnaeth Melchior eurior ar6yd govec
vod
Unia6urod yn anrec
Y Ioseb dat rat redec
Y Iessus d6yn tus da6n tec

Baltazar durbar de6rbor a wnaethant
Oe ma6lsant a Melsyor
En6a6c Iaspart eurwar Ior
Anvon anrhegyon rhagor

Doeth o'r d6yrein kein ceiff bob a6r eur-
glot
Y Argl6yd Nef a lla6r
Ar6yd y vot yn glotva6r
Eur myrr a thus wedus wa6r

Y tri a roes yt tr6y rat
Teir anrec Veir yr kreir kret
Seren heb la6 lys Erot
A rodes gyvar6ydyt¹

I DDUW.

O L. P. P.

ARGLUYD Du6 ergly6 eurglaer vannyeu
Argl6yd llan6 a threi rei on reidyau
Argl6yd lluchynt gwynt a gwynt ffrydyau
mor

Mawr dy rat a'th wyrtheu
Argl6yd eglurder ser a sygneu
Argl6yd g6yllt a g6ar daear diheu
Argl6yd Gwendref nefnaf dervyneu wybyr
Obeith rat vedylyeu
Argl6yd mor a thir gwir gwaredau
Argl6yd nos a dyd kynnyd kanneu

¹Nid yw enw G. ab M. ab Davydd wrth yr awdyl
uchod yn bumran i Vair. ond nis gallaf lai na chredu,
mai eve ai cant. Ac onid wyf yn camsynied, y mae
ei enw wrthi yn Adysgrif y Dr. Davies o Vallwyd;
etto y mae efe dan y gair Gwyrth yn ei eirlyfr yn
rhoddi yr Awdyl hon i G. ap yr Ynad Coch; ac yr
wyf yn rhyreddu yn wawr iddo ve wneuthur hyny,
ae eve yn deall rheolau, ac yn drallwyr debygol,
hanes y gynghanedd y sydd ar yr awdyl; sef ei bod
o'r rhyw ni welwyd erioed yn y Gymraeg cyn yng-
hytch y vtwyddyn 1330, neu ychydig, a hyny yn ych-
ydig iawn, yn ebrwyddach. — IOLO MORGANWG.

Arglwyd tervyn dyn donyeu goruchaf
Goruchel nodvæu
Tydi a anet get gret greiryen
O Veir wir eureir va6r wry oreu
Tydi a ved vry vreinyeu ysprya6l
Ysprydoed gwedyeu
Ti a da6 dyd bra6t ditla6t datleu
Yr barnu trillu trall6yr bynken
Ti vab Meir wyt kreir kreaduryeu Du6
Heb di6ed heb dechreu
Tydi Reen llawen llen a llyvreu
A dygyn werthwynt gynt dr6y dogyn
wyrtheu
Yr dec y byt tec bu teu ar ugein
O datyein a dotyeu
Tydi Argl6yd r6yd rinwedeu bob a6r
A rodet dan lla6r va6r v6ryadeu
Tydi Du6 g6edy g6a6deu cof ydy6
Kyvodeist y'th radau
Am hyn wawr pob lla6r lloryf eneidyeu
Wrth veibyon dynyon dragon dreigyeu
Dilitya Argl6yd dy aeloteu ym
Amyl rütla6n vedyanneu
O gwnaeth am eurlly6 byw bechoden
A cherydus dr6c a charedeu
Breisc dewin brenhin breinya6l senyeu
Nat dy var arnam am gam gwympen
Yr dy gythrud loes yr dy gethreu
Yr dy goron drein 6r da goreu
Oeda vi vy ri rinyeu tystolyaeth
Rac tost dolur agheu

Lloryf brenhina6l
Doeth de6ina6l
Gorlle6ina6l
Garlly6 unyon
Lly6yd ranneu
Hyt vedyanneu
Ilew hydylr canneu
Lly6ydor keinyon
Llym lavurya
Nam dolurya
Na thosturya
Teith d6ys diryon
Lle digared
Gyvlavared
Yn rugared
Yn ri gwiryon
Lle didöstryd
Llys lluoassyd
Lle dangossyd
Lladin gysson
Lle rieda6c
Digamwada6c
Lle gwareda6c
Llu Gwerydon
Lle cyvanned
Llu Rhianed¹
G6a6r varanned

Gwryy vorynyon

Lle nevolaf

A dedvolaf

Duw a volaf

Diovalon¹

Lle canmolut

Lla6r ma6r olut

Eang olut

I englyon

Llit a chasseu

Ym pop plasseeu

Y vaflassau²

Eva vlyssyon

Lliaws gurya6

Llym dolurya6

Llu divurya6

Lladva wiryon

Llawr wa6r warant

Lluoed barant

Llethyr 6a6t garant

Llithyrwaet gwiryon

Cor eurdor urdas diwyllic

Car kyvar kyv6lch barnedic

Coryf gwendoryf Gwyndyt arbennic

Kaer eurglaer Argl6yd bonhedic

Krea6dyr Amera6dyr mor g6enic a thir

A thervyn wybyr llithric

Kyn mynet ir maenved hirdric

Kyn gwelu gwaela6t prynyedic

Kyn gwelet gwales nychyedic

Kaff6yf Crist vy r6yf vy ryvic

O'th wlat ac o'th wled ny diffie

Kyn pallu pump synwyr p6yllic

Kyn pwll d6fyn pall divalech etmic

Kyn provi o'r pryvet ffyrnic

Pechodeu tremygeu tremic

Kyriedus Argl6yd b6yf karedic vry

Yn y vro dewissic

Yr dy groes ar loes livyedic

Ar kethreu bu kythruddiedic

Ar g6ayw ar gwyar llithredic

Ar³ galon glaervron eglurvrice

Ar bedla6r wyt g6awr gwyrennic

A'th eni aeth yno lle y tric

O'th anet ny bu deith unic

A'th deith Argl6yd r6yd rod brovyedic

A nef damunedic [ner

Ar wara6t o fla6t ffynedic

Ar warant Eva blant blennic

Ar waret y werin boenedic

Ar wryy eur wiryon llithryedic

Ar weryt yr byt bendigedic rat

A roet du6 nadolic

Kyn gwnaethost nyt kost kystudyedic

Vi Geli yn golovnyedic

Eur dec rec ragor deudyblic

Ard6y r6y r6yse canma6lyedic

Ardal mal molyant sein Syric

Ar dy del6 ard6l6 urdedic

Keli Naf pobloed yn kelennic dec

Duc vi wlat ni diffie

Molaf ar6yraf ar eiryen pria6t

Ma6r dat y mab rat mat amodeu

Molaf hefyt bryt brotyeu diatueir

Un mab Meir diweir o'r geir goreu

Molaf yn ffræthaf yr ffr6ytheu'r hollvyt

Y glan yspryt pryt pria6t wyrtheu

Mor un Du6 a dyn donyeu credadun

Un a thri d6un a thri dieu

Mor undat un rat reityeu purffa6t

Mor un vra6t un gna6t in g6neit ninneu

Ma6r grea6dyr brynya6dyr ar brenneu

gloewgroes

Pumhoes o bum loes o lys angeu

Myvi vy ri tri tr6y nertheu vy naf

A tynghet bennaf bob anaveu

O awyr diwyr a deheu dayar

Ae uffern varwar bar berw bylleu

Ae chas ae chwmpas ae champeu meddaut

A phecha6t y cna6t cnut anaeu

Ae brat ae retyat ar r6ydeu duon

Ae hir eissyngyon ae harsangeu

Kyt na allont ym am vyn kammeu wed¹

Neb ry6 argy6ed dyed dieu

Tr6y gyffes tr6y les tr6y leissyeu hed6ch

Tr6y ediveir6ch rac ll6ch llycheu

Tr6y'r tat ar mab rat yn reityeu hyvryt

Tr6y'r glau yspryt pryt pria6t wyrtheu

Tr6y d6eir loy6 Veir alaveu eglur

A vu em antur y vam ynteu

Tr6y eggylyon llonn llunyeu eur na6ta6d

Ny syrthya6d yr claf6d yr claf dyeu

Tr6y ebystyl r6y r6yd bregetheu llon

Tr6y'r archeggylion diryon dyreu

Tr6y'r proff6ydi ri riedeu dysgeit

Tr6y y henaveit bleit y blodeu

Tr6y y pet6ar g6ar gwiroteu ragor

Angelystor cor kaer y sygneu

Tr6y Ieuan galan goleu y gyvl6r

Vedydy6r y g6r an gwyr ninneu

Tr6y ar6yd gloesswyd tr6y egl6yssen'r

ffyd

Tr6y vedyd kynnyd kyn no bedeu

Tr6y ffyd tr6y las6yd tr6y leisseu rin6ed

Tr6y wed ffeir anned efferenneu

Tr6y hinda va6rda vyrdeu diletrith

Tr6y wenith tr6y wlith rith anreithyeu

Tr6y wyn tr6y wenyn tr6y wineu win-

Tr6y barad6ys l6ys leis organeu [b6ys

Tr6y vreint y loy6vreint ae lyvren kyva

A 6na y bara yn bur gorffeu

A una y bara yn bur gorffei

Tr6y gret tr6y giryet tr6y geiryen Lladin

A wna'r gwaet o'r gwin rin yn rieu

¹Neu, kam meu wed.

¹Ardl foethus, ar y ban yma a bai ydyw. — I. M.

²Neu, va flasscu. ³Neu, O'r.

Tr6y dy varn gadarn a' th gadeu dydbra6t
 Tr6y dy bria6t ffa6t na6t eneyten
 Tr6y vy r6yf y b6yf heb evynneu dia6l
 Tr6y eirya6l y sa6l a seil gynneu
 Cartrefaf trewnaf travneu goleuni
 Tr6y voli vy ri tra v6yf inneu

Nid oes hael Iesu ny bu ny byd
 Digus¹ dudlew yw dy gystedlyd
 Neirthyat g6i6 retyat g6aredyd pumoes
 O drymloes eurgroes irgreu ar6yd
 Agen dervyn y dyn y dyd²
 A gward vyd galar 6rth y gilyd
 Agenn dy vr6yn g6yn yn y gynnyd balch
 Mal hoedel huda6c walch y ehedyd
 Ergly6 vi vy ner uch ser yssyd
 Eur glo ni c6elo med seilym Davyd
 Argledyat trewnat travyn br6yd G6ynvvyt
 Am try o gywyt ym tragywyd
 Yn kreir wyt vab meir morach gynnyd
 An llawen awdur a'n llunyedyd
 Yn nen an perchen parch llonyd para6t
 An deau deva6t an Du6 dovyd
 Yn ner reit hyder an rat ded6yd
 Yon gwira6l ewybyr an gwir ly6yd
 Yn tat unya6n rat an ryd didrist
 Eurloy6 Iessu Grist ar luossyd
 Nat na th6yll na brat ar dy brydyd
 Nat vrec uyt wiwdec ar dy wewdyd
 Nat anghallder ner yn dyd ym kreifyeint
 Na digya6 y seint yn dec yssyd
 Ayssyoes nyt oes na nos na didos dyd
 Alpha hebot clot clo llu oedyd
 Un a thri a ri a rybud a rat
 A that digronnyat dy gerennyd

GRUFF. AP MERED. AP DAVYD AE CANT.

GRUFFUD FAB MAREDUD AE CANT I VEIR VORUYN.

O L. P. P.

I.

LLUNYED Veir gyweir digywyt riein
 Y naf o dd6yrein nef a deiryt
 Llawen oet eryoet rat vebyt ovec
 O b6yll gyhydrec o brifdec bryt
 Llunyet ma6r a get meir y gyt ar seint
 Lle6enyd grivieint borthvreint berthvryt
 Ll6dyant eur vedyant yn ll6r6 arvedyd
 Yn lla6r Barad6ys rhac p6ys penyt [gl6ys
 Llaryeid Veir o'r geir heb gyt y ganet
 Y mab gogonet get gedernyt
 Lludya6d dervyn dyn y da myglt hir
 Llewenyd pob tir gwir y gweryt

¹Neu, digas.

²Gair cyrch yn eissieu.

Llwr6 rec oes brifdec yspryt radla6n drem
 Lla6r wa6r va6r Vethlem lliw gem gymryt
 Lliw ll6ybyr g6anec dec am dyt llewenyd
 Lloer lla6r ll6yr gynnyd llu bedyd byt

II.

Meir ma6r dristyt byt bryt a bryderaf
 Meir ma6r da 6yrtheu oleu alaf
 Meir a mam a chwaer glaer egluraf
 Wyt i Grist didrist didranc waesaf
 Mireindec ovec uvyd c6plaf
 Mor6ynda6t ffa6t ffyd dyd dedvolaf
 Meir dr6y haulder ner nerthoed hyttraf
 Ath radeu ditheu doeth yth varnaf
 Meir vat ervei _____ af
 Meir neut tew va6leir tir a volaf
 Meir hoen haul hirdyd hevelyd haf
 Meir nym gat heyrwat hir6ayw tostaf
 Dan vron liviedic me6n die dycnaf
 Meir o ved6l rat Meir uvydaf
 Meir o vedyant nef os mar6 vydaf
 Meir windei gadeir wendec adaf
 Meir dyro borthair barth ac attaf
 Meir gein kyn yd6yf o gl6yf yn glaf
 Meir loer wendref nef nerth a geissyaf
 Meir o'r Israel hael heul oruchaf
 Ma6red vyrd voned a Meir ad6ynaf
 Meir werthva6r glotvaur Meir wawr
 Meir a lonyda6d Meir lin Adaf [gwympaf
 Myna6c uvuda6l mam neva6l naf
 Manon d6f gwiryon g6aret arnaf

GRUFF. AP MARED. AP DAVYDD AE CANT.

I DDUW.

O L. P. P.

ARGLUYD r6yd an ryd tangneved
 Eur glo bro breinyawl gymmroded
 Ergly6 vi wyt ri pob rhin6ed
 Argledyr Pedyr peidyaf am masswed
 Arglyt vyr vodur teyrned
 Arglein¹ kein rac keithyaled
 O cheweist orchyvic amved
 A chur o lavur eilawed
 Yn prynu o'r pren a'r dyvnyved
 Na vyd na ved6l vyggomed
 Na vit lit gan ly6 brenhined
 Na vadeu vedyant gorhoffed
 Dy brit6erth arnaf Naf Nazared
 O chereis becha6t a chared
 A cheryd a charat wraged
 A threissaw gweinyeit a thryssed
 A thrysor athreissic salwed
 A bylchu vyggeir a balched
 Heb olchi balch ved6l symled

¹Neu, Ar glein.

O gamlu ac amyl digassed
 Ac ymlan6 o gymlith¹ ryved
 Ac amlaf gaml6ybyr divroded
 Ac ymlwgwr o gaml6r6 gwaged
 Am aml6c gamlas enwired
 Ac ymlit morgymmla6d chwerwed
 Kyn g6isca6 mewn g6asca6t maened
 Kyn g6isc risc r6ysc gaen dytwed
 Kyn g6as wher6 irder6 oer dyed
 Kyn gloessyon kyn glassu'r danned
 Kyn glassar diwedard diwed
 Kyn gweithla6r kyn g6ythla6n gynted
 Kyn g6ythleith seith drutveith draetved
 G6ir lawhir ly6 mor a thired
 G6a6r daear dehau a gogled
 G6ediaf g6iw diagyr verthed
 Ymot ymatyein drugared
 Yth winlla6r yth winllat orsed
 Yth winllan yth wenllys anned
 Teith wledic y medic an med
 I'th wenwlat argl6yd yth winwled

GRUFF. AP MARED. AP DAFYDD AE CANT.

I DDUW.

O L. P. P.

ARDUYREAF naf a ner egylyon
 Clot Ion gwerydon gwareda6c ffer
 Ar6yrein matyein medr ia6nder keuda6t
 Ard6yrea6r wa6t ffa6t ffydlonder
 Eura6ca myna6c muner deggradwlat
 Argl6yd r6yd rodyat gwirdat gwarder
 Ef an g6naeth o gaeth gerth vlinder weinyd
 Yn ryd bu uvyd dr6y ffyd ffyryfder
 Ef a roes ar groes grysseu gollet brec
 Y waet y redec bu chwee chwewder
 Ef a divan6 lla6n llinagyr dyvynder ffaeth
 Ei a wnaeth uch traethi trei ac aber
 Ef a wnaeth arvaeth pob arver diveth
 A phob ry6 unpeth treth lle traether
 Dyn dil6fyr o d6fyr d6vyn loe6der glan
 A than un anyan pan ennyner
 A ry6 a6yr ll6yr ll6r6 ad6ynder ffyd
 A oruc Dovydd ac nyt over
 A Du6 y6 vy lly6 lle mae doethder mawr
 A dayarila6r g6a6r g6a6t a dirper
 Adar gwyllt a gwar gwir doethder vrodyeu
 Wybyr eiga6n ffrydyeu sygneu a s6r
 Yn lle y bu yn medu bud howder achles
 Ac yn y lle y colles y lles lla6er
 Ystyryet d6ysgret nat oes gryvder
 Na nerth dida6l berth dadyl a borthier
 Nat oes hebda6 pra6 lle prover
 Diwed na dechreu parableu per

¹Neu, gymlit.

Nat oes rat na mat Metrum amser ffa6t
 Dieithyr ri tri Trinda6t uthyr wa6t wiwder
 Gwae a gretto bro breuolder vuched
 Gwae a wnel trossed yn lle y treissyer
 G6ae ef Argl6yd r6yd yn lle roder nac
 G6ae ef dyn gor6ac a vac valchder
 Un6ed ha6l dida6l huda6l vylder dervyn
 Yn hoedel dyn tremyn tr6m orober
 Ac adeilat brat bryt sal6der dryd6
 A deil o d6r bed6 nyt arbeder
 Neu hyd a6r ech6yd yn ochor creicver
 levyn¹

Neu leissyat ac gwyn mewn trwyn tryver
 Rac hirdilyt prit pra6 uvullder bryt
 Ri y byt am dyt dysc a chaldre
 R6y gaff6yf vy r6yc l6ysc didrymder hed
 Kyn bed seith droetved a g6ed gwander
 Ragor r6ym kyngor keingheu bader Grist
 Regeu di athrist trist lle tyster
 Ryd ym g6nel Dovydd rac diver drame6yd
 R6yd Argl6yd hyl6yd ha6l gyvr6ydder
 Reen lleen llathyr dref nef naf d6yolder
 ch6ec

Rex D6. na6sdec a Deus noster

AWDL FOLIANT I ESCOB
BANGOR.AC I YMLIW AC EF AM ESCUTLUSSO BEIRDD A
MAWRHAU CERDDORION.

ARGLWYDD Crist culwydd calon gyflawnrad
 Argleidriad neirhiad nerth engylion
 Erglyw fi fy llyw penn llywodron cred
 Eurgrair gogoned gwared gwirion
 Erwan fu gennyf Arfon fu seithue
 Athrist in gorue Athro Canon
 Ban wisgawdd urddawdd arddwelwon dan-
 nau

Dwrdd clustiau cerddau cerdd ymryson
 A gadael gafael gofion diannoeth
 Y gwyr digrifddoeth yn rhynoethion
 Rhyfedd gennyf gan arwyddion plaid
 Yn Rhen rhy danbaid aniweidion
 Lle rhoed ar ddifrawd barddwawd Beirdd-
 ion

Tra fu Llywarch parch perchennogion elw
 A Chynddelw arddelw urddedogion
 Gwilym Ryfel ryfig anfon urddas
 A Dafydd Benfras ym mawrblas Mon
 Ni wnai Arglwydd rhwydd rhoddion ddi-
 gronniad
 Neb rhyw gonglad brad ar brydyddion
 Tra fu'r prifeirdd heirdd hardd weision
 cuddawn
 Cyflawn o driddawn ymadroddion

¹Twyllodl yn y Gair Cyrch : - llwyn !

Nid ef a berchid berchyllson debic
 Grwth Helic terric torr goluddion
 Wrth glywed tecced ton englynion
 O waith prif Deifriaith y prydyddion
 A garw oedd glybod eigion telynau
 O gau gwise fleiddiau tannau tynnion
 Pan aeth Maelgwn Hir o dir mab Don
 duedd
 O wledd Gwalch Gorsed i Gaer Seion
 A dwyn gydac ef gofion dan orchest
 Oedd o gerdd arwest ar gerddorion
 A pheri uddunt ffyrfeiddion lawer
 I bawb or nifer nofio'r afon
 Pan ddaethant i dir terfyn mor ar drei
 Dimeis nis talei'r telynorion
 Tyst yw Duw ar hyn tystion ai gwybydd
 Herwydd hardd gynnydd gynneddf doeth-
 ion
 Cystal i pryda'r Prydyddion a chynt
 Er a nofiesynt helynt haelion
 Gan rwyf Bangor goron urddedic

Pendefig gwledig gwlad y Brython
 Gwiscoedd a gafodd gosgorddion diffwrwyth
 Gosgryn dylwyth llwyth llethedigion
 Tudur Wiawn lon lun eidion myngus
 Reidus ys digus i ostegion
 Am wybod saesneg seisnic don drygwas
 Gwise a gafas las laes odrëon
 Cafas costog cas nid cysson damwein
 Ysctymun filam cog brain breision
 Yn dwyllawr cornawr Ceirnion drwg
 araith
 Yn dryllio breithiaith dillad brithion
 Gwehelyth nis car gwehilion cerddau
 Tabyrddau swyddau iangwyr saeson
 Truan oedd gweled gwaelddynion
 Rhoi dillaid iddyn nis bai'n dyllion
 Pan na wyddiad pennrhad Cennad Canon
 Mal nad cerdd Duteyn sain erfyn son
 Ydd ai nod anglod englynion digudd
 Gwr prudd o for Udd i for Iwerddon
 IERWERTH BELI AI CANT.

CANUAU G. AB D. AB TUDYR.

G. D. T. I FERCH.

O L. E. D.

Aur a main coelfain cael y cae melyn
 Dau efyn dwy afael
 Arwyddion mad i adael
 O rodd dawn hoyw fodd dyn hael
 Rhodd hael rheg afael rygafas am
 wawd
 Ei dafawd y difas
 Unllythr llath waith cyweithas
 Un lliw ac aur gwiw gae'r gwas
 Y gwas ai kafas cofain rhodd argais
 Rhudd eurgae teg riain
 Gwaethaf na wyr arwyrain
 Gwaith eirian maith aur a main
 Budd difeth mwynbleth manblaid main
 sidan
 Mewn arian maen euraid
 Bun ai rhoes rhan einioes rhaid
 Bu yn cychynu cylch enaid
 Gwae rhag ofn Duw dyn o'r fann y bo
 A geisio gwregysan
 Gwaneg deg gofeg reg ran
 Gwead gosodiad sidan
 Nid meu reg adnan rhac adneir dyls
 Roi gwregys gwreig ddiwair
 Doe ym doeth cyfoeth cywair
 Da o fewn gra a fu yn grair

G. D. T. I FYNON CEDIG.

O L. E. D.

Dug gwledig Cedig o du coedydd Rhos
 Nid nawd rhus ar ddedwydd
 O rwym garw o'r ymgerydd
 O'r anoddun Rhun yn rhydd
 Doeth Rhun hir i dir dewrair a bell drig
 Gan Gedig gain gadair
 Lle y gwnaeth Rhun gyfun gyfair
 Aberth o fawr werth i Fair
 Trwy nerth gair mab Mair eiddun cad-
 oedd
 Gwnaeth Cedig credadun
 Amlwg fodd o'r annoddun
 Ymddangos i Ros o Run
 Run goeth fal y doeth o daith geintach
 gyrc
 O garchar ddieiriach
 O ras rwyll i Rôs bellach
 Y delwyf o nwyf yn iach
 Yn iach eryr gwyr gwawr bendefig rhin
 Y doeth Rhun fonheddig
 I Rôs nid er dangos dig
 O rwym cadr o rym Cedig
 I'm naf a garaf a fedr gwyrwaw glaif
 Ac a saif heb syrthiaw
 Aer gledd radd eurgledd ruddaw
 Arglwydd boed rhwydd y byd draw

GRUFFUDD AP DD. AP TUDUR
I HOWEL AM FWA.

O L. E. D.

ERFID newid nwyf arfer cler a'm clwyf
 Erfyniaid i'm rhwyf ydd wyf ei dda
 A rhwyddawd erfyn ar oed un flwyddyn
 A warawd toppyn felyn fwla
 Arwyddion rhoddi a wna haelion
 Caledi cronni crynu a wna
 Eraill a roddai arwydd rhwydd fydd rhai
 Ped fai ai dyrrai mor i derra
 Eryr gwyr gwarant arwyrain moliant
 Ardduniant ffyniant ytt y ffynna
 Edrydd gweinydd gwawd adneu cerdd daf-
 awd

Arawd o'm meithwawd ytt ni metha
 Er mwyn mirein son morwynawl ddynion
 A sôn llatheion ai llettya
 Er mwyn llif ddwyn llaith gwawr geinllawr
 gyllaith
 Gwawd obeith gweniaith a'm gweinydda
 Er lliw lluch lanawr er nef llef a llawr
 Er mwyn gwawr Faelawr na'm gofala
 Er cof dof dyfrwys bun loywlun liw lwys
 Canwyll Bowys lwys a'm dilyssa
 Fy rhwyf a'm rheufedd o roi'r gair gom-
 medd

Rhianedd Gwynedd a'th ogana
 Celi a droses wrthyd fy neges
 Culwydd ath roddes lles nyw llaesa
 Colofn Prystattun coelfeiniau Awrtun
 Catgun cain eiddun ail Cunedda
 Calan ddydd dan ddel celennig ddigel
 Howel aer drafel ni wyr drofa
 Cydwedd buelin cadwedig Ladin
 Cyfrin car iessin mewn cor Assa
 Ciried nawdd ged Nudd car prudd far
 preidd fudd
 Can nid eirch Gruffudd na'th rudd na'th ra
 Cadair air eurbost cadarn lawfarn lost
 Cadr ffrost da fuost eithr dy fwa
 Cynnal gywirdeb ac enw ac wyneb
 Er neb rhyw atdeb na'm rhy oetta
 Dos genad teithfad tuthfa poen dethol
 Poni ddoethosti twfa
 Duw a rydd i ddedydd dda
 Diau mi biau'r bwa

G. D. T. I FERCH.

O L. E. D.

GWYL fun a dry hun drwy hud cur ortho
 Car wrthyf ddywedud
 Nid diboen na'm attebud
 Nid hawdd ymadrawdd a mûd

Mûd a balch hil gwalch gweilch nwyf ith
 welaf

Oth farnaf iaith fawrnwyf
 Mônoedd henw men ydd henwyf
 Minnau llacs gofau llesg wyf
 Gwanllesg wyf hud rwyf hoed drwg am un-
 O du maengaer amlwg [gair
 Gwannach a digiach i'm dwg
 Gwenllys hil gwan-llaes olwg
 Dy olwg treiswg trosaf wyf alltud
 A a filldir hebof
 Dyn a rydd gefyn ar gof
 Dywed air diwyd erof
 Dywed air cywair yn ôl cawad nwyf
 Can gorwyf cwyn girad
 Ai er gwerth cannerth cennad
 Ai o'th fodd enw rhodd yn rhad
 Ym ni chad yn rhad rhaid atdeb eilwyd
 Eiliw gweudon moreb
 Nac er gwerth nac er nerth neb
 Y gan hon etton atdeb
 Atdeb dihareb hir orchwyl enaid
 A ddywaid hawl-blaid hwyl
 Ys addef feingan anwyf
 A deu brâd goleu bryd gwyl
 Ni'm bydd dydd llonydd a llun llary gwan-
 llaes

Ar llawr gwen llys Eittun
 A minnau hydr yn anhun
 Mau nwyf eur rwyf uch caer Run
 Cymmered haelled hoyw-lun o'm dolur
 Am dalu pwyth fy hun
 Ar blaid glas glwys lawr Eittun
 Ar blaid ei henaid ei hun
 Ni'm gwnaeth gwayw alaeth gwiw eilun
 hyd hyn
 Onid hon yw Eittun
 Na chof na chawn arofun
 Na chawdd uthr anawdd eithr un
 Gwyddwn na haedddwn haddun hygerais
 Hoyw gares yn Eittun
 Gwyddai agwyddor anhun
 Gweddaidd elynaid wyl lun
 Wythnos ymaunos o'm anhun gyffro
 Aeth etto wyth Eittun
 Wyth atdeb a aeth attun
 Aethant dan gudd heb fudd fun
 Aml drwy hiraeth ydd aethan
 Ammod rwydd awydd awen
 O'm genau eiriau eirian
 Erddylad attad Eittun
 Yt oedd cam llwrw cytgam llif
 Nad anfonud hud hoyw-dwf
 O Eittun gennad attaf
 Hyd tra gaid enaid ynof
 Diau y cymmer nêr nêf
 Y ddau enaid ddianaf
 Enaid yw hirwen gennyf
 Ar enaid a wyr ynof

Hoffder fydd doethder deithdud a ddys-
ger

I ddysgawdr ddywedyd
Ar goreu geirioel fynud
Y gein pwyll hydwyll a hud
Trwy hud bwyll astud a bell ystyr
gwenn

Tu a'i gwan a'i hepgyr
Tro mwyfwy traha myfyr
Trech o dwyll no gwirbwyll gwyr
Gwyr nwyf gwir gannwyf gwawr gannwyll
llethrid

A'm llithrawdd i'm gorphwyll
Deith wyl-boen dyn dethol-bwyll
Doethion mal deillion a dwyll
Twyll a symud pwyll pell ddefnydd medd-
wl

Mal dyn meddw diawdrydd
Hoen gwaedd grêg gwaneg gweunydd
Hun am neb un ym ni bydd
Cyntaf fu Addaf o ddyn
A morwyn wyl am aeron
A dau gymmar trydar trin
Y gelwid gofid gyfun
Un fu Addaf am afal
Ac Efa cyd bai goful
A roes oi merched fedel
F'w meibion doethion dethol
Yn ôl Addaf naf nwyf radd
Cyn cyfraith Pâb mai drabludd
Y gorug pawb ei garedd
A'i gares yn ddigerydd
Digerydd fydd rhydd rhwydd gael
Da y gwnaeth mai dai o'r dail
Deu-oed dan goed y dan goel
I minnau mi a'm anwyl
Gwylia bwyll hir-dwyll hwyr dwf
Golwg cyd modd dioddef
Ac ynnill dysg ac ynnif
Ac antur bedd yn gyntaf

DIWEDD.

G. D. T. ETTO I FERCH.

O L. E. D.

Nid lle ym geisiaw llasur brwyngur
braw
Rhof a phryd alaw fal grwd wylais
Lluniaw tangnefedd llifran gwahan
gwedd
Braint cyflafaredd cyflafuriais
Llidiawg fu genti llidiant rwyddiant ri
Beiddiaw ei henwi pan y henwais
Llithged breinged brwyn llaes firain for-
wyn

Llyma fy mawr gwyn nid am eurgais
Rhag lliw tonn ertrai mae fy llaw arnai
Rhai ai rhyfeddai na's rhwyfeddais
Lliffaw fy ngruddiau am ladd heb arfau
Minnau ei maddau ni's meddyliais
Yn y llun cyntaf o ddechrau gaeaf
Pan fydd anaraf tonn safaf sais
Yr unfed fwyddyn o oed a therfyn
Iawnder yw gofyn hynn a honnais
Ar ddeg rwyndeg rin trwy lid a gorddin
O oed y brenin breiniawg Cemmais
Yn llygrat i'm grann yn lle y gelwir
llann

Yn llogawd fodfan hoedran hydrais
Yngheindref Aber angau draul lawer
Lle bu nêr nifer naf y gollais
Ynghymmwd pennaf Arllechwedd uchaf
Y dyn a garaf nis digerais
Yn seryddiaeth don yn Sir Gaernarfon
Lle bu ron dragon dreigiau Emreis
O mynnwn fy nghlwyf gan liw tonn wrth
rwyf

Rwyf nid esgorwyf can dwys gerais
Er deugein swllt nôd o ysterlingod
Fynn anaes amydd¹ ai sommais
Ys gwyr fy nifa ys gwan ym adwna
Os gwenn ai gwada gwydn ydd holais
Mae ym fraw glywed gwybod a gweled
Carwed Ednyfed Ednowein Sais
Gwenn a hoyw yw hon gyfiw ertrai
tonn

Pan fydd eglur fronn a llonn ei llais
A'i gwahodd yn faith i'r llys dyfrys
daith
Cam ac anghyfraith gwaith gwythlawn
drais

Fy nghwyn fu gynnu dy ladd heb arfau
A llaflau geiriau gwyrion llednais
Am llw be ith lleddid o gair llesmair lliid
Yn fyw na'th welid edlid adlais
A byw ith welaf i bawb ytystaf
A brawd a archaf ac a erchais
Na ddilynwch dlawd ni ddilynwy wawd
Ar ec eur dafawd lliw eiry difais
Deddis bed² yn haf didlawd ith welaf
Dadleu ni allaf ac ni ellais
A diallu wyf a deallwr clwyf
A diellfyd fyf³ can diellais
Dealled doethon dyfod dialon
O gwnaeth Pendragon drwg i Wrlais
Nid eilhaws dignaws dygnais ddawn dad-
lau

Ar ddyn didlawd cwrtais
No myned hwyrgerd hirgais
I Werddon o Fôn o fais

¹Neu, mi.²Neu, bod.³Neu, nwyf.

CANU AU MADAWG DWYGRAIG.

LLYMA GERDD MADAWG
DWYGRAIG.MARWNAD RUFFUDD AP MADAWG O LECHWEDD
YSTRAD. O L. E. D.GWLAD i'm trig trawsdig treisdwyn Gruff-
udd

Dogn arlludd dygn orllwyn
Gwr o ddeddf gŵraidd addwyn
Gwyr o dir Cynyr a'i cwyn
Cwynwn fydd i gyd am gydwed Mordaf
Cun ddewredd araf ar ddeuryw fawredd
Cynnefin fydd min a medd ar ancwyn
Cyn dwyn bwrdd amwyn beirdd ddiomedd
Cadr Ruffudd drawsudd drosedd diofnawg
Cadarn fab Madawg rifiawg reufedd
Cad ddileddf gynneddf ac annedd didrange
Cynnif infodd frange cyn noi faen-fedd
Yn nheir llys y gwys gwaig ddygnedd nad
byw

Llun teyrnaidd lyw llin teyrnedd
Balch y beirdd bobl heirdd harddedd Hu
ysgwr

Bryn hynafwalch gwr brenhineidd wedd
Yn nhrefgoed i'n rhoed anrhydedd digeirdd
Ym ai firein feirdd am oferedd
Yn gynt no'r lluchwynt dir llechwedd
ystrad

Dofai ugeinwlad difai ganwledd
Taleithlys emys diomedd teulu
Tylwythlu a fu o fewn berthedd
Taladwy arlwy eur wledd gan eryr
I bellennigwyr bwyll un agwedd
Telid gwawd tafawd etifedd deddfawl
Can ei gorff oes-fawl cyn gorphwys-fedd
Tafal i'm eurnaf marwnawd gwynwedd
trais

Am bwyth a gefais byth oi gyfedd
Ni bu llaw dreisiaw llew drosedd ymlaen
Ni ragorai chwaen o ryw garedd
Ni bu dlawd ym mrawd drwy ymrodedd
wir

Nac enwir dihir hyd dydd dyhedd
Nid anghyfunai dangnefedd ffrwythlawn
Ni rusai gammawn hirdawn harddedd
Ni bu wann anian annedd o'th olo
Hyd tra fu yno hyttraf fonnedd
Oi gyngor tros for traws fawredd cyrchid
Y cawn ein rhyddid can anrhydedd
O'i gynrain mirain aml mawredd yn llaw
O gystal a naw o'i gystlynedd
O'i lynn cawn ferfyn fawrfalch cledd
Gwyndyd

O'i ddillad bum clyd hyd hydr ddiwedd
O'i law bu i anaw buanedd lifnant
O'i blant fu i gant yn ei gyntedd
Cymmen ail Morien elw mawredd atdeb

Y

Nid ai ddoethineb ni ddoeth Wynedd
Cymmanfawr curwawr arwedd i'r dangnef
Eur-lyw werin nef ar laweredd
Cymmer di Duw tri trugaredd attad
Llyw Llechwedd ystrad i'th wlad a'th wledd
Amen.

MADAWG DWYGRAIG ETTO.

O L. E. D.

GWEDI Gruffudd Nudd yn nydd gwrth-
groch trin

Gwnae o Eingl gwaedlin pergin purgoch
Py gadarn hoyw farn hyfoch o Benllyn
A gystwy Ellmydd hyd Gastell moch
Byth weithian hoedran ehudroch erom
Beth o daw attom llynges drom droch
Pwy a glaif a saif o lan Soch yn gadr
A geidw a'i baladr hyd goed Beloch
Gwedi yngllynn Egwestl gwydd och gyfar-
wydd

A llif am arglwydd a llef mawr gloch
Gwelygyrdd tri myrdd trem och o'r golled
Gweled ei ddarged a'i llafr ddur-goch
Pob hynaif pencerdd pawb honoch am ged
Cwyned ei golled cynta'g alloch
Bed fai fyw fy llyw llafr oer foloch Sais
Byddai anniflais byddin offloch
A mach ar gammawn a moch wrth gastell
A fflammygau pell a fflam ogoch
A gwas gwin agwrdd gwas gwineugoch
coeth

Llawreg arwydd goeth llurig ruddgoch
Chwithau y seiniau synioch am dangnef
Dy aur bennaeth nef y derbynioch
Er rhengi bodd Duw y rhyngoch y bydd
Rhydd cyn nawfettydd i nef attoch

MADAWG DWYGRAIG I HOPCYN
AP THOMAS AP EINIAWN.

O L. E. D.

HAWDD ammor trysor trwsiad uchelfraint
Hardd feint hwyll Geraint hawl egoriad
Heddyw o Wynedd i wahoddiad beirdd
Hyn heirdd glew ddigeirdd gloyw ddiwyg-
iad

Hopcyn wirawd-lyn reid-wlad hardd golofn
Llywiaidd ac eoff llaw ddigaead
Fab Thomas ddigas ymddygiad cyfiawn
Fyrdd-lawn fab Einiawn feirdd erbyniad

Twr gwiw mwyn ydyw mynudiad i ryd
 Tau aes grom yn grydd Tywi ystrad
 Coeth wybod ceisgldd casglad doethineb
 Cyflawn ei wyneb cof-lan ynad
 Cynneddfau Selyf ceinfodd seiliad dawn
 Cyfiawn ac uniawn ei ddigoniad
 Corf Deheubarth dir a'i cariad barngoeth
 Cyfoeth hir wiwddoeth a'i harweddiad
 Cystal cof Eidal cyfodiad cerddau
 Campau y Deau a'i hardwyad
 Cefais iôr rhagor rhwygiad aer dramwy
 Cadarn Afarwy cedyrn fwriad
 Cain allawr yngherdd cynnulliad clodfaith
 Cyfraith mydr rwyddiaith ymadroddiad
 Coeth hustyng wrth ieirll caith ostyngiad
 gryd
 Celfyddyd y byd a'i wybodiad
 Cynhelydd clodrydd clud-rad gynnyddu
 Ceinddu dai borthlu dehenbarth-wlad
 Carw fflam-ddur a mur maer ffysgiad gwin-
 faeth
 Cynnydd ehelaeth cain Nudd heiliad
 Cymry ben a'i nen a'i neirhiad a'i porth
 Cywiwblaid hyborth cwbl attebiad
 Cledldym ail edlym lidlafi cad ymwrdd
 Caledfin agwrdd clôd fynegiad
 Ni bu gan deulu gain dahad y gwyr
 Glywed mawr ystyr glod mor wastad
 Na Nudd o galon nawdd ddigaeac llwyr
 Neu gadw o synwyr iawn gydsynniad
 Nag Ifor lwydd-iôr leiddiad gwayw ergryn
 Na neb a Hopeyn iôr meddlyn mād
 Ni welais erioed yn ei wiw-wlad ef
 Newydd aur addef neddair roddiad
 Nid llai da a haeddai dyhuddiad pellgerdd
 Y gwnaf i fawrgerdd gynnif aergād
 No'r beirdd a wna'n heirdd hyrddiad caer
 eofn
 Esgeir-loyw golofn o'i ysgarlād
 Neud wyf pan allwyf paun ennilliad mawl
 Eryr iw faenawr arofuniad
 Iw lys Hopeyn wynn wynniad a'i galchfur
 Iôr anian Arthur uniawn neirhiad

MADAWG DWYGRAIG

I FORGAN DD. AP LLYWELYN O YSTRAD TYWI.
 RHYDODYN. O L. E. D.

I FWYTTY pobloedd af attad Forgan
 Fawrgar osp ac eirchiad
 Dewisdrefn Dywi ystrad
 Drennydd drwy nerth dofydd dad
 Tadmaeth prifeirdd heirdd o hirddawn
 Forgan
 Fawrgar cadarn cyfiawn
 Gwypm o'r borth cymmorth cammawn

Gwych bôr o hîl Iôr hael iawn
 Iawn y rhoddes yr Iesu
 Anaw caredig yno
 Anawdd rhag ei haelioni
 Ynnill ei gyfryw ynny
 Ynn y mae tyddyn oed dydd lles fawrgost
 Llys Forgan fâb Dafydd
 Dyn agos nid a negydd
 Dyn o bell i feddgell fydd
 Rydd yn fy mryd gwynfyd gwir
 Budd teg bu o'i reg ragor
 Myned wlad fy mhennadur
 Manwl pawb wrth fy muner
 Muner y sydd mewn aur sud
 Morgan bennadur mawrged
 Menestr cler mewn ystyr clod
 Meistr fawr o ddwyfawr Ddyfed
 O Ddyfed pan addefer
 Hyd ym Môn lle ydd hed mor
 Ni weled ac ni welir
 Ferthawg er pan fu Arthur
 Castell ni ad cymmell car
 Cof dal gwyl cystal y gwr
 Gwr clodrydd y sydd i'n ansoddi
 Gorfuddiawg farchawg pan fai erchi
 Gwr cadr rhudd baladr mal rhodd Beli
 mawr
 Gwawr dandew aesawr Duw i'w oesi
 Gorddwy uch Tawy ni chyrch Tywi
 Gwrdd Forgan Drystan a'i law drosti
 Gwarant i anant daioni cyfrin
 Gwerin fyrdd fyddin o feirdd feddwi
 Goreu y barnant o wlad Geri
 Gorou yr awron i Eryri
 Gwnai man y delai na myn doli gwin
 Mwy no dwir melin ymen Deifi
 Gwnaf i'm brawd araf ail Bryderi
 Gwiw a diflailn gwawd i'w foli
 Gwnaeth yntau finnau f'ynni'n llawenach
 O'i lifrei'n falchach nog Elifri
 Hir y gatto Duw mewn daioni
 Hwyr y dyceer ner rhag yn oeri
 Herwydd gwyech edrych edryd eriarglwydd
 Ar ei ehudrwydd ai wrhydri
 Hylwydd a chadarn lle bai holi
 Hyglau ar ddwyfoes hoyw-gler ddofi
 Hardd afael fur hael fy rhi'n Neheubarth
 Hwyliau dewr diwarth haelder Dewi
 Hael am fudd fu Nudd o fewn noddi
 Dianhaef Fordaf mewn daioni
 Di serch fu Rhydderch i rodidi trysor
 Porphor a phylor aur a phali
 Deu well yw Morgan ni wn dewi
 Dwywawl llyw gwrawl llaw egori [ledd
 Deddf Pawl yn awr traul no'r tri o'r Gog-
 Ym Duw i Wynedd da ei eni
 Llafariad ei fawl ger gwawl gweilgi
 Llamsach Deheubarth yn wr llymsi
 'Neu, Dianhael!

Llwybr hardd i bri'fardd brofi o Benllyn
 Gofyn Rhyd-odyn a'i rhad oedi
 Hwn yw'r arfeddyd ergryd eur-gri
 Heb fynegiad ffyrdd heb fynegi
 Mewn ystryw y ddaf menestri clodrydd
 Morgan ap Dafydd rydd rieni
 Mal Seth ap Addaf ydd af ddyfi
 Pan aeth i Baradwys wiwddwys weddi
 A dylun ôl cler ni wnaeth doli rhag
 I'w fireinllys deg o fôr Enlli
 Llew glew glaif gwyar llwybr bar beri
 Lle llawn dawn digardd bri'fardd brofi
 Lluddiai ennynnai yn ynni galon
 Lladron ddeifr coethion drwy ddwfr Cothi
 Lle gwna rhiaid gain gynnefodi
 Llaryeiddiaf merch mam a'i llaw rodidi
 Lleucu lle prydu pryd arieni ryw
 Lliw arien ydyw eiry i'w nodi
 Lluniau a malaf glod i'w moli
 Llerwddoeth aur gloyw-ddoeth o arglwyddi
 Llwybr da a wedda dyweddi Forgan
 Llathraid lliw huan ar wynllethri
 Rhad da a wedda rhoed Duw iddi fun
 O fewn gwyrd a phali
 Llun tawel uch llanw Tywi
 Llaw-hir fyw hir ef a hi

MADAWG DWYGRAIG IR UN GWR.

O L. E. D.

MAIN a gudd deu rudd trom fu'n dirwy
 Muner fab Madawg rieddawg rwy
 Mewn arfau gorau oedd ail Garwy
 Mewn oerfa bu dda i ddwyn saffwy
 Manerfawr eurlawr aml ei arlwy
 Mynorfedd diwedd cwyn bro Dawy
 Mewn erfid ei lid oedd daladwy
 Mae'n oerfar i gâr mawr alar mwy
 Llefir i'r deifdir amgylch Dyfrdwy
 Llafuredig fydd llef ar adwy
 Llwy'r i'n gwnaeth Dofydd hir ddefnydd
 hwy
 Lladd y gennym ail llyw Ddyganwy
 Lley'n ddwyn ai cwyn am dy Conwy
 Lawr Môn ac Arfon gorfawr gyfrwy
 Llin haelion doethion gwlad Dindaethwy
 Llefant hyd Brydyn llynn llinnonwy
 Lley'n a'i cwynyn dros dwfr Cawnwy
 Lluoedd a'i gogylch hyd am gylch Gwy
 Rhy anniben wyf ail Ronabwy
 Rhyw freuddwydydd moel coel celadwy
 Rywelais Ruffudd ryffyrf ardwyr
 Ri llwyr ym meddwi i's llawr Mawddwy
 Rywelais cyn cwyn yrdd-ddwyn erddwy
 Rhyw haelion hoewon hywel Gronwy

Dewr gadarn Ruffudd ar dir Gadwy
 Dogn o freuddwyd yw llyw llaw fodrwy
 Naf a'i rho culwydd ebrwydd obrwy
 Naw alar ym yw na welir mwy
 Mwy rhan difa'r gran a dwfr grudd drost-
 Gan dristyd ai cystudd [aw
 No dwfr dros draeth yn faeth fudd
 Nawd am oreuffawd Ruffudd
 Gruffudd cyn maengudd o fewn mein gyr
 llann

Dan rwym llenn crefyddwyr
 Oedd enw mawr a gwawr y gwyr
 Ac wyneb dros wlad Gynyr
 Gwlad i'n trig treisidig llwrw trawsdwyn
 Gruffudd

Dogn arlludd dyga orllwyn
 Gwr o ddeddf gwraidd addwyn
 Gwyr o dir Ynyr a'i cwyn

M. DWYGRAIG I LO RHODD.

O L. E. D.

TPRUE loe lo leuawg ei gynffon
 Assen i gylion ys sy'n goliawg
 Pryf cloff-droed ym rhoed rhad llwysawg
 Mirain

Teneu-goeg elain tin gagalawg
 Eidion y gelwynt oediawg marw ddwyen
 Nid mwy no'r chwannen ar erchwynniawg
 Ni weled gan wr ni ywlawg galon
 Anfon rhyw eidion uch Rhiwedawg
 Moel grafangmyr byrr bareuawg tindwll
 Maint cwecwll trydwl ni thyr troedawg
 Mal athrist yrhoes meleithrawg eiddil
 Mil tarw i gynnil torogennawg
 Yn attethol plant unteithiawg henfon
 Yn well no'r edion calon ceiliawg
 Yn lleiaf unrhodd yn lleuog¹ ommach
 Yn llun cod owrach grach grafangawg
 Cynnyg ym fudredd riniawg drewedig
 Gwell oedd ym Padrig cynnig ceiniawg
 Rhawn gwrcath mwrchath nid marchawg
 tromwedd

Rhyfedd i'r bawedd na bydd bywiawg
 Ganed yn gydoes Gynawg a Deinioel
 O hicc henfon foel Goel Godebawg
 Am gynnyg ym bryf em giniawg lawes
 Ar des a golles gan daid gellawg
 Ymelldith mab Duw diawg y dyry
 I'w dy a'i feudy o dai Fadawg

Tprue loe lo lom ei gynffon
 Pen bryd hyd hydr pil a hil henfon
 Pam y gwnaeth ath faeth fethion buweh
 ddiffaith

¹Neu, lleuawg.

Pa waith ddiwydiaith addaw eidion
 Deuthum i'm cyngor a gwyr doethion
 Detholais ceisiais nifer cysson
 Doeth un ysgymmun osgymmon pobloedd
 Llygru'r addaw oedd llygrai roddion
 Eddewis yn rhodd unfodd anfon
 Ych dwnn a yrrwn dau euorion
 Rhoi pryf lwy'r carnwyr ceirnon pry'r
 berth
 Anferth nid cywerth un o'r cywion
 Syllais a gwyliais ar draws gwyllion
 I geisiau'r addaw gan gas arwyddion
 Cael cymmar dyfriar dwyfron anghym-
 man
 Gwan ei ffurf allan ni phawr feillion
 Eres yn sommes myn Sain Seimon
 Oer oedd gynnig dioer darw eddnogion
 I Fadawg oediawg eidion gwaradwydd
 Dwy ysgwydd henwydd ar ddydd hinon

Tprue loe lo leiaf o wartheg
 Ei werthu ni medraf
 Prid i ddyn ei ddwyn hyd attaf
 Prin o rodd o fodd a feddaf
 Pryf a'n rhoed anrhydedd leiaf
 Pryf horllyd hwyr-ilo Gorphenaf
 Piblyd ni chyfyd ni chaf ddim erddaw
 Ym myrddydd cynhauaf
 Mantach bach bychan y gwelaf
 Maint ffured ni phawr wellt calaf
 Mil eiddil iddaw ni phrydaf
 Mael fwlbert ar guert gauaf
 Mwy corph gwadd iw lladd nis lluddiaf i'r
 cog

Os llwdn eig a geisiaf
 Mae rhuad i'r rhai a dystiaf
 Mae braeor gyda hôr haf
 Mae cloffi o'r cliffid bawaf
 Mae'r bendro ar y llo lleiaf
 Mae'r dafawd wst gwst gest achlaf oediog
 Ar fy eidion dybygaf
 Gwr a'i rhoes gwyddiad foes fawaf
 Gorfynydd geir fanon pringaf
 Gogeilwas gogul wan llesgaf
 Gogaled gelyn cyfnasaf
 Gwerth isel eidion gwarthusaf unrhodd
 Yn anrheg nis mynnaf
 Pan golles llawes lliwion gwyw gimmweh
 Gogymmaint corn sebon
 Nid ai ar drai drwy afon
 Adwedd adref dinref don
 Ni cheisiwyd erddaw na chysson ffeiriau
 Na pheri dal lladron
 Na thra annog swyddogion
 Na thresi na si na sôn
 Digiaw am danaw dynion a chwilcais
 Mal am chwaleys yngwimmon
 Dimmai ni cheid er f'eidion
 Delai i'r ffair wyl Fair fôn

MADAWG DWYGRAIG. DYCHAN I FERCH.

O L. E. D.

AFALLÈN beren beth ath bores
 A impais a'm llaw mewn lle cynnes
 Merch dlawd rwydd waelawd ryweles yman
 Gael cyn gwyl Ieuan guwd mân mal mès
 Maltt ferch Ddafydd rydd oedd eres
 Mawr a ddug neithwyr llwyr y llewes
 Poeth fursen finwen o fynwes cae drain
 Puttain din angerain nid a yn angeres
 Pan oedd flysig hon hyn a'm sommes
 Pwynt darogan fu pan dorroges
 Pond da bod deincod dincau gwres gyfedd
 Ynghylch ei dannedd ai diennes
 Rhai yn amrwd mewn cwd cad yn ei myn-
 wes
 A llawer ynghudd ymhob¹ llawes
 Rhai a hawdd fernawdd ferw trigwres tân
 Rhaib abo perllan rhai a bobes
 Afallen beren a bored i'm plas
 Ei chnwd clas o flas o flys merched
 Ffrwythan rhyw gangan² rhag ynged
 arnai
 Ffraeth y dug blottai gallai golled
 Tair afallen per pored o anfodd
 Ni roddid o fodd ai ni roddid
 Un ym Mbaradwys a aned yngwydd
 Rhwng hên a newydd yn eniwed
 Ail yn dwyn rhyddail rhodded i Fyrddin
 Buchedd gyffredin werin wared
 Trydedd hardd i'm gardd am gerdded gor-
 mes
 Mul y dibobles Maltt bibled
 Rhai'n amrwd mewn cwd cad yn myned
 draw
 Rhai gwedi guddiaw gwyd o godded
 Rhai a hawdd ferawdd ferwed ystletban
 Rhaib abo perllan rhai a bobed
 Afallen beren beraf dan ddaint
 Gwelwyf a'th ddiwynawdd mewn gwal
 trym haint
 Am gyhwrd gormail a gofeiliaint
 A chrwydr a chlafri a hi a haint
 Maallt ferch Dafydd hir fynydd faint
 Merch dingrach dryswrach o drowsraig
 naint
 A rodded i neb rodd gogymaint
 A hwn Maallt wael gwyl ffael gelfaint
 Saith gastr aeth yndi a saith ugaint
 O lodrau rhiau rhy anghywraint
 Prif fuchedd merch weddw oedd wyr
 meddwaint
 Plygai eu caliau amgylch plygaint
 A deng-niawl a dynn cwbl o'i dengnaint
 Dyn ni wŷr ffrwythau sallwyrâu saint
 Afallen beren mae ffrwyth y gangen

¹Neu, ym mhob. ²Neu, gangau.

Gwae nid o gymen cyn dy gwynaw
 Cyd gostwng dy frig ar coed-sach helig
 O Faallt frynnig lyniedig law
 Ofer fu gywain y polion a'r drain
 Rhag Maallt buttain gethr-fain gwthrfaw
 Hyd pryd pren llath pont hell ddaingoll
 ddwngont

Hydreidd drawsgont' front hy y doeth
 drostaw

Cyd ryd rid canwas cefn weinlefu wanlas
 Cas oedd ei chwmpas wedi ei chwympaw
 Tynnu afalau torri canghennau
 Oerfel i'w dyrnau am ei darniaiw
 Yr afallen a fu beren cyn dy bori
 Mae ffrwyth dy frig oedd ddiunig o ddaioni
 Hâd afalau Adda bynnau oedd heb enni
 Pan ddoeth gennel traws goed ressel tros
 gae dryssi

Mallt y buttain llyna gelain llawn o guli
 Ar ddwy gangen o'r afallen y gwnaeth felli
 Cael tromlathau a chryslennau echrys lonni
 Tynnu ysgawlwyth dogn i ddeulwyth dygn
 addoli

Mawr a ddysgaïs can ogenaïs cyn noi geni
 Myrddin ym gwnair dydd y bo ffair yn ei
 pheri

Medd bugeilydd o Feirionnydd ofer ynni
 Mawr a sonnieu am genghenneu o'i gang-
 henni

Oer y cweiriwyd can ehangwyd cyn no'i
 hengi

Araith annheg aeth yn falleg o'i thin felli
 O'r gwydd oedd fau tynnu tyrrau ac eu
 torri

Cylch ei harffed rhag ei ddofned oedd yn
 ddefni

Ar ddail gwyddfid aele y gwelid ol ei gweli
 Afallen beren a berais

Ei gosod yn gall a geisiais

A'm cylllell y dydd ai collais ac ordd

O fewn gardd y himpais

Cyn clybod Dyfod difais faw haelder

Feheldyn anghwrtais

A gostwng gystal gwlattrais

Brigawglwyn oedd braw a goglais

Am ir-lwyn y daeth i'm oer-lais

A mawrlwyth parth a glan Marlais

Meheldyn gylyn gelain henbais ledr

A ledai dan a'i cais

Gast-feddal gwan-wal ugein-wais

Gefel gel gulion ei hir-ais

Gofid prid er pryd a welais

Gofyn hyn ar hon ni pherais

Gafr hyfram sawtgam fwytgais fon llom-
 mach

No llumman llanferrais

Mae yn eiddi wryf main eiddil

Moel derchwain mahalt oerchwyl

¹Neu, hydreich drostan.

Achub drygbarabl uchel
 A meddw weithred a meddwl
 A llwydfoll olwg lledfoll
 Ac ystlom-gwthr gast lem-gul

MADAWG DWYGRAIG ETTO. DYCHAN.

. O L. E. D.

YSTYRIED bobloedd ystoria Deicyn

Ni med acr o dir da

Helm drasur hylam drwsa

Hil gwrach nid o ddwyach dda

Wedi cael gafaal ar gyfa Wenllys

Lle ydd oedd winllad gwyrda

A'i seigiaw Deicyn swga

A'i barch gan glei oedd a'i ba

O'i gydfod isod ar fro Assa sant

Lle ydd oedd saint a chyrchfa

Eithinog refr aeth yna

Fal ei ddwyn yn falch o'i dda

Lucifer y gler gloria faw ddeicwst

Fu Ddeicyn o'i draha

Ceiliawg yw penfrith cwla

Ceifu bran ydyw'r cefn heb ra

Trwywarth trafir hirwarth tra fu'n her-
 wa byd

Ar ôl bod yn wrda

Bwyd fy nghar oedd fwyccra

A phys a phipenau a ffa

Truan i groesan egroesa perthi

Nas porthai gardotta

Trist fu ei hyder o glera

Trigwaeth nac y daeth y da

Profes arfer cler cloria ireidlyd

Ar dyle meddw gwassa

Profes a'i fratt farchnatta

Profi rhai'n y tai nid da

Profes fan drottian lledratta 'sgubau

O'r esgobawd yma

Profes yn ogloff loffa

Prif baw baint chwifaw brwnt chwa

Gwerthawdd oedd anawdd oddi yna 'r
 gwrthban

Gwrthben ugain cachfa

Gwerthu'r tabar ar bara

A gwerthu'r baltog du da

A cholli rheibog aeth ei chylla 'n lludw

Llwydwan with ongl rongca

A'i thymyr tlawd a'i thama

A'i chaws drwg yw gnaws ai gwna

Sef a fynnai lleidr sef a wna gwibiau

A cheisiaw a chawsa

Sothach o'i refr a saetha

Saith fryd sathr plegyd pla

Difiawg leidr cipiawg corppa

Rhech chwyd fa
 A'i nod' yw amod yma
 Nis gwnaetha'r cyfryw nis gwna
 Syniweh ar Ddeieyn a senna pobloedd
 Piblyd llyfiant gorerwa durn yn
 lladratta
 Deurudd oen deryw ei dda

TERFYN.

MADAWG DWYGRAIG ETTO. DYCHAN.

O L. E. D.

MAB y gof glawr dof difiau ni'm perchud
 Perchen clap a chodau
 F'anwyl ni pharchaf finnau
 Wrthyd y twyll glefyd tau
 Carn gossawg gorawg gorau ytt dewi
 A dewis claf-dyau
 Cas fegr cest egr costogau
 Clyr ath ffust a dust oedd dau
 Cais gnaf a gwna glap glippiwr rannau
 casgl
 Cwsg o fewn odynau
 Ffrwyna adail dy ffiroenau
 Ffor a o'th garnor yn ffrau
 Coliawg yw gweled ciliau y llygaid
 Mawr fydd llwgr crammynnau
 Colles rhan oth amrannau
 Call glawr cellwair fawr yw'r fau
 Cyfod ddrygwas cas cais laeth bronau
 moch
 Ymachub a'th glwyfau
 Ac ir dy hun dy gluniau
 Ac oer yw celwydd a gau
 Cais glafres gynnes dan dy giniau r'nos
 Yn nesaf ith arrau
 Cymmer rhag gwres glafesau
 Cimmweh brynnig forhweh brau
 Bydd gywair ar ffair cais offerau caf
 Clwyfus drwyn a gweffau
 Eistedd leidr ffrom ar dommau
 Y mysg moch cais fail goch gau
 Arch flawd arch waddawd arch weddian
 'r byd
 Herwydd bod ytt angau
 Arch er y grôg waedogau
 Arch i wr gwan ran o'r au
 Arch esgryn a chyrn a charnau defaid
 Ac iraid o'r gorau
 Ymbil am wêr ith fferau
 Ymddiosg rhag llosg y llau
 Cais draw gyfeiriaw goferau peras
 Poera d'olofynnau
 Mae rhwngc pell ith bibellau

¹Neu, uod.

Mawr fydd cossi clafri clau
 Rhai a ddel gochel dal guchiau wrthyn
 Mae erthweh i'th lefau
 Rhyfedd ben llechwedd lluchau
 Horyn tin gan yr haint tau

YR UN MADAWG. DYCHAN.

O L. E. D.

CRISTARGLWYDD didrist edrydd gyfiawnder
 Traws a glander tros ei gleindydd
 Crair llywiawdr cofiawdr a'n cyfyd ddydd
 brawd
 Cwddawd oedd iawnfrawd cedoedd unfryd
 Cymmen gadeirnen gedernyd difreg
 Cain o ferthyr reg gwynaf wrthyd
 Difa os dilwn dulwyd areglydd
 Defnydd gwe newydd gwae anniwyd
 Gwnaeth waeth hiraeth wyth wrthyd
 brethyn
 Gwynn i gael y glynn yn gwl a glyd
 Gwilym gwiden goelbren gulbryd hebereidr
 Gwrneidr gormesleidr garw amuslyd
 Tineyr greffiddyn brethyn brithyd a chwen-
 nych
 Dwyen a deurych Duw ni deiryd
 Dihaedd-wlan dilan delw chwydfryd letpai
 Difdai gwaddottai gwe a ddettyd
 Casgl gogleu chwedlau chwydlyd gornettwr
 Crwydrwr goganwr am gig gnyd
 Cas bryf oddiwrthyf a wrthyd cyngrair
 Crwydrffair coprys dwyfflair ceipr ystiflyd
 Cribin dlanheddgrin anhuddgryd gyntedd
 Crychwedd cryw nadredd crawn a edryd
 Crybwyll hwn a wn ennyd y croceer
 Croen ellyll gwillmer drigrer drygfyd
 Canaf dyfalaf du fawlyd gidwm
 Cerdd i ystilwm hirllwm horllyd
 Ci aeth a'r olbrain cythreulbryd Sattan
 Cwthr bran gal garan a gel gwrhyd
 Creinogawg myssawg masw gerbyd diflas
 Cuynwas cyreh lliwlas crach a lleulyd
 Cringrys traed efillys tra dyfrillyd tinbleth
 Creth gwarne cyfeth gwyr a'i cyfyd
 Creawdr amerauwr am wryd amen
 Crog fagl y ddwyen a gwyden gyd
 Gwys arnaw gwiw ei seirniai
 Gwall mawr oedd gwillmer eiddil
 Gwell gennyf gwilliawg annel
 Gwahodd ci no'r gwehydd cul
 Annedd goled-oer annheg nadolig
 Deliais ringeyn hyfreg
 Ar barth rhwng dwy o'i wartheg
 Ddyad chwain heb ddiawd chweg
 Heb gyhydrwydd medd heb gyhydreg lles
 Na modd llys Dinorweg

Heb rost nac erchi gosteg
 Heb rannau llettyau teg
 Eithr yn achrwm lwm wilammeg lygaid
 Ai lewgerdd ffloreg
 Ai wart ar bentan carteg
 Ai din ar Hunydd grin grêg

Anant mwyn ardduniant mawr
 Fewn ynys Derllys derllawr
 LLAWR YNYS DERLLYS &c.

PRYDYDD BREUAN AI CANT I FAREDUDD.

O L. E. D.

ARDWYAF profas prifawd nis cyll
 Eured rhaith yfed nid rhwyth efyll
 Aerddrud aeth es gud wrth esgyll ongyr
 Eryr rhodd bybyr mewn rhwydd bebyll
 Gwr gwrawl fydd ef pan fo'n sefyll
 Gwr gwawd llwydd gyllid gwaedliw gyllill
 Gwr a ddaw oi law lath estyll awch grai
 O'i wanas difai win ystefyll
 Nid gair anghyfan di fan defyll
 Nid gwr cyfagos gair cyfegyll
 Nid gwerthfudd pwyst udd pistyll gwin andawl
 Nid gwarthfar fantawl gwerthfawr fentyll
 Glew llew llad merfyn is bryn bryd cyll
 Gloyw deyrn cedyrn cado edd a hyll
 Glaif trabludd cystudd ces tyll rhos helcud
 Gludrwyddbair tradrud ruddbar tri-dryll
 Un gynnyd beunydd gwinwydd gwyn wyll
 Un profiad angad Eingl wyr a dyll
 Un ddeddfau arfau o erfyll p rydain
 Yn rhyfed Mechain a Rhys mechyll
 Maredudd cydfudd cydfod a syll
 Mawr adail cynnail cynnydd fi'eryll
 Marannedd bonedd bennial ffyl gystlwn
 Mur gwaywdwnn ysgwn ysgwyd weyll
 Rhag pob drwg amlwg amlaen d rhythyll
 Rhwyg aerflawdd llwgrgawdd Lleogr-gadddistyll
 I noddi fy rhi rhwyf gwersyll pen iaf
 I'm naf a archaf er ei erchyll
 Llaur ynys Derllys nid arlludd i'r lwyd
 Bod yno ddadannudd
 Llaw egored Faredudd
 Llary ffysg un addysg a nudd
 Nudd unfryd yngryd yngraid rhyfel tawis
 Traws ddeddfau mab Echel
 Niferllwydd rhywydd rhodd nis cel
 Naf cerdd uchel cardd ochel
 Ni ochel rhyfel rhwyf argae moliant
 Bwrdd warrant beirdd warae
 Torfoedd barch nid clod warchae
 Tyrwyn llyw mlyn y lle mae
 Lle mae cadair gair gwrawr maeth ardwy
 Maith eurdeml pob cerddawr

I TOMAS AP HOPCYN.

Y PROTH AI CANT. O L. E. D.

HOYWLWY ryw ras rysedd edlym
 Edlau cyflym coflyhr hylwydd
 Coeth doeth Domas dymyr erddrym
 Urddrad grym llym llaw Duw ai llwydd
 Cyflwr gwr gwyh gwledd medd mynych
 Gwin hoyw edrych gwynn ehudrwydd
 Cannawdd cennych arnaw llaw llych
 Noddiau tlaw clych eurwyh arwydd
 Arwyddion ion iawn ener diball
 Dwbl cwbl cuall cyhoedd bensei
 Abl digabl dawn doniawg ddeall
 Deongl arall erry digel
 Yw ar bobloedd ac ar luoedd
 A niferoedd wiwnwyf uriel
 Ior cenedloedd a golu doedd
 Iawnrad torfoedd unrdd derfel
 Derfel sel sant saint ogyfarch
 Gafael mawrbarch alarch eiliw
 Gwawl mawl moliant mal dihafarch
 Hoywfodd ar farch wedd llywarch wiw
 Hil madfil mawr Hopeyn wyn wawr
 Hael wrth gerddawr ffaeth ffaglawr ffrw
 Wyr beirdd eurawr dros briafawr
 Yssig aesawr frwydr gatgawr friw
 Briwgad rad rwyg rwyg mordaf
 Mawrdeg adaf ydyw Thomas
 Beirddfyd bryd brwyg braisg rodd alaf
 Eilun Addaf addysg melwas
 Gorwyr geirwir Einiawn dawn dir
 Mawr a gerrir mur gywiwas
 Clau y clywir clod hynod hir
 Cludnawd wawd wir cenir nid cas
 Nid cas fas fodd fudd ardduniant
 Ddaniel rymiant rwyriad cyfraith
 Nudd ffydd rydd rodd rwydd ogoniant
 I gynnal cant cyntedd llys faith
 Erglyw Arglwydd nef tref trawsglwydd
 Ymyr madrwydd am yr mydriaith
 Ehud syud swydd euraidd arwydd
 A hael hylwydd paun rhydd pennrhaith
 Penrhaith gwaith gwrrd gwydd ei roddion
 Bwyddaf calon celi a'i nawdd
 Penllad fad fydd feirdd whoddion
 Hoywdda ddynion ddoniawg ansawdd
 Lliw-lath trafr traws lluoedd lliaws
 Llyfr hoff unnaws llwyn y ffynawdd
 Bo hoywdro haws bellnod glod glaws
 Lle ni bydd annaws llynn byddinawdd
 Byddin drin draul drylwyn cadau

Cedyrn bleiddiau blodeu yn ryw
 Dyn hy dan haul hylwydd gerddau
 Gyrddaf gampau gwympaf gwr yw
 Molawd flawd ffydd mewn rhwyl mae'n
 rhydd
 Mawl a'i cynnydd mal y cennyw
 Irloes foes fydd ion awenydd
 Hirawdl mal hydd helydd hoywlyw

DAFYDD Y COED I HOPCYN AP THOMAS.

O L. E. D.

ARGLWYDDIAIDD traidd trôydded gŷyr
 Cymru
 Bôrdd cymrôysg gŷin yfed
 Yŷ Hopcyn hoyŷ loyŷ laŷged
 Mab Thomas erair urddas crêd
 Cred a ŷyr yn llôŷyr ym'hob llun o'r dawn
 Aur dinag lorŷ cyfun
 Gôŷr yng Hymru lŷr hoyŷgun
 Gof naôd aur ac ef nad un
 Nid un lleôd modd gleôd medd glas a hepcyr
 A Hopeyn fab Thomas
 Daôn eur ddull nid un urddas
 Nid un rym ac nid un ras
 Grâf yŷ mab Thomas meôn tymmyr ei
 ddaôn
 Ys o ddyn yngŷhyr
 A'i harŷ ym mŷrôŷdr a'i heryr
 A'i henô a'i pharch ai hôn pyrr
 Hôn pyrr gôŷyr gôhyr gôŷyŷ blaenaf ynghad
 Ynhyôidôrn deôraf
 Lyr nerth loyŷ oreu naf
 Lary gôrol a lôŷyr garaf
 Llôŷyr garaf naf naô can-punt
 Lleô cyrchiad ar Eingl gadbon
 Llyw Gwhyŷr gwell no gwyŷr Gwent
 Llaôn orflôch flôch flôŷyŷ aur brint
 Llathŷr ben cun y dymuniant
 A lath blaôdd holl lôŷyth Bleddynt
 Llôŷyth Bleddyn ôinllyn ôynllyô iôn eill-
 gad
 Ynnill gerdd Hopeyn yŷ
 Llyŷr harddrym ail llyŷr heirdd-ryŷ
 Llary Gymro hir y bo byŷ
 Nid byŷ llyŷ beilehryŷ llych-rondi-hepcor
 Mal da Hopeyn ddragon
 Ef yŷ ystor cerddorion
 O for Morganôg hyd Fôn
 Ef yŷr naf môŷaf a fag mâon byd
 Bid aôdyŷr y Brython
 Eurfeistr mynaôg ŷerchaôg ŷon
 Ior dethol ar y doethion
 Anôŷyd Nudd pryd Udd prydyddion a
 faeth

Ar faith heiliau trymion
 Un adlam a Thalamon
 Eneid-lyô teg difreg dôn
 Ar aôduriaid blaidd blodau cofion mydr
 Meidraôl Gymry gysson
 O farn byd iaôn leindyd ion
 Fur gôŷyŷrudd ef yŷr goron
 Coron yŷ Hopeyn cyôid ŷryd Cai
 Caô fab Erbin unbryd
 Rheol gôindai rhôŷyl Gôyndyd
 Rhylaôn barch ar haelion byd
 Byd doethder arfer eurfad maôŷr eôŷyr
 Mi a roôn fy llygad
 Maôl aur enô mal yr ynad
 Os dyôaid un is Duô dad
 Is duô dad yn rhad ion rhôŷy aml gylchlyn
 Iô galchlys ger Taôŷ
 O ôin ac aur enô Garôŷ
 Ni roes neb fael ôynel fôŷy
 Môŷy a rydd cynnyôd cynneddf gôaôŷr
 trôŷyadl
 No'r tri-hael i gerddaôŷr
 Walch trahydr clud-fydr clodfaôŷr
 Wayô ennyn aer yn aôŷr
 Yn un aôŷr hyfaôŷr ddihafarch hoyôbost
 Deheubarth ben cyfarch
 Ynad lleôŷych por gôŷych parch
 Nid llaôŷag un naôd Llyôŷarch
 Naôd Llyôŷarch cludbarch clodbell cledd
 naôddgâd
 Coeth geiniad caith gymmell
 Nen cedyrn auiau Cadell
 Naf balch ni ônn ôalch ei ôell
 Gôell ymmhell diell deyrn llaôch-bobl
 rôŷydd
 Hyd yn nrhef Gonstinobl
 Ail Ellŷin ôayô lliô synobl
 Yô na neb am ôin a nobl
 Ei noblau yn fau fyô ddiŷfri faceôŷy
 Ai fôg ôôrn a'i ŷendri
 Ai gariaôd oreu gôidri
 O'i ras mawr a roes imi
 Mi a glodforaf feistr llys môŷeilch hael
 Gônai helmau yn friôeilch
 Dros barch rhagoraôl gôaôl gôeilch
 Harddŷfur a'i wiŷgoedd heirddfeilch
 Ei heirddfeilch ôisgoedd harddfoes yŷr
 gôaladr
 Gôelôŷf iddaô hiroes
 Ffyŷr iaôn yŷ meôn ffurf einioes
 A phob da ai ra a roes
 Rhoes ym lyô hylŷm leô helmaôg ruthrdarô
 Llary rygarô llurygaôg
 Ei fedd a'i ôin ffyll drin ffaôg
 Ai ôônai Hopeyn fynaôg
 Mynaôg Hopeyn lynn loyôglos
 Mur heil-ddôbl ced-gôbl cad-gis
 Mônai laô mae yn ei lys
 Eur ddar y Lucidarius

A'r greal ar yniales
 A grym pob cyfraith a'i grās
 Y gras a gafas y gŵr
 A chlod teilyng-brif Ifor
 G6yndodig fonheddig fur
 G6inau did6yll feistr p6yll p6r
 G6i6 ail G6alchmai ap G6yar
 A g6ay6 a tharian G6yr
 G6yr 6arant ffyniant ffîn
 Y gerdd tra f6yf fy6 y g6nn
 G6a6r ma6r mad bedeircad ben
 G6aladr cadr coeth y doethion
 G6alch a gar argl6ydd a g6ann
 G6yrdd a hepeyr g6rdd Hopeyn
 G6rdd Hopeyn loy6-gynn le6aidd lary glein-
 dyd

G6r arfa6g yngryd 'n y byd n6y baidd
 Fab Thomas falchras fylchraidd yngham-
 ma6n

Fab Einia6n fyrddla6n drin greula6n
 draidd

T6r tir Ta6y rh6y rhiaidd rhugl ddiadarf
 Taer y6 aî ddurarf tyrau ddi6raidd
 Tarian i'r hollwyr mewn anturiaidd grwydr
 Wrth aros ym mry6yr 6r Arthuraidd
 Ceing hiraer orfod cynghoraidd nen gŵyr
 Cy6iriaidd eryr mygr car6raidd
 Ca6r aesa6r g6a6r ma6r mireinaidd beilch-
 ry6

Car6 h6yrfar6 hir fy6 eurlli6 iarllaidd
 Helmfeltl lorf g6ay6ddelltt g6rddaidd an6yd
 Ga6

Ha6l caerau ddiria6 hael cerdd6raidd
 H6yl deil6ng brisgfl6ng breisgflaidd yn aer-
 gr6ybr

Hyl6ybr Uthr e6ybr ac athr6aidd
 G6ir 6yneb Cymry g6erinaidd fyrddau

A g6a6r y d6au a g6rd6aidd

Da lyfr y gyfraith dilyfraidd ynghad

A d6yfil ynad difleinaidd

Di6edd6 olud ma6r di6yddelaidd ia6n

Da wedd aelaw ddawn dieddilaidd

Doniawg calon hael dienciliaidd blaid

Digrinarf yn rhaid digryn6raidd

Di6y6 aesa6r hydr 6r de6isaidd d6rdd

D6ys oesen6 ag6rdd disaesnigaidd

Difreg Hopeyn d6g didaioaidd dwr

Da 6i6 uchel6r diachulaidd

A dlyeda6g ia6n a di6ladaidd ly6

A dy6ynnig y6 a de6iniaidd

Brî6 aerau a'i ron breyraidd ei radd

Byrdd-6in eu neuadd barddoniaidd

Bronn hynaif beilch-lin brenhinaidd erfaî

Buan dd6ygamp Cai boneddigaidd

Por ior g6ineuddor G6yneddaidd eglur

Pur fur praff a6dur fer6 proff6ydaidd

Par br6ydr daer mael ael mil6riaidd 6aladr

Paun difygwl cadr pendefigaidd

Pryd berth certh taerneth teyrnaidd digabl

P6yntus6alch doethbabl parabl peraidd
 Parottaf lle6naf lluniaidd helm ddurgaen
 Peryf ragorflaen g6a6lech6aen g6alchaidd
 En6a6g naf ffyrfaf ffurfaidd ll6yth Bleddyn
 Yn ei lys 6inllyn ef ni fynn faidd
 Eurgadr fu ng6aladr engylaidd difrad6
 Ion m6yn eiddun cad6 eumyneddaidd
 Eryra6l Hopeyn ar6raidd diofn
 Ior gloy6ddu eofn argl6yddiaidd
 Argl6yddiaidd traidd &c.

DAFYDD Y COED I RUFFUDD AP LLEWELYN AP IEUAN O UCH-AERON.

O L E D.

CEREDIGIAWN walch balch bylchron
 Cryfdrafn clodgar rhwysg barwn
 Yw llathr Ruffudd law Nudd lan
 Llew olwg fab Llywelyn
 Llawch-lu eryr llewych lin
 Llwyddiant holl wyrion Llowdden
 Wyrion Llowdden ben beunydd y dyry
 Yn dirion ail Mechydd
 Aur i'r gler ger merwerydd
 A medd gwledd gloyw fy hoyw hŷdd
 Teyrnaidd lluniaidd llonydd a gloyw-deg
 Yw Gwledig Mefenydd

Trech no'i gas fawr ei ras fydd
 Trychdrin diawdwin dedwydd
 Dedwydd dieiddil dilaes
 Dynion gynydd dawn gynnwys
 Dewr cain gwell no thrugein sais
 Diwg yw fydd deg ei foes
 Ei foes yw rhoi 'bawb ei fudd
 Ei feirdd cânt ei win a'i fedd
 Ei fawl yng Hymry a fydd
 Ei fyd a gaiff wrth ei fodd
 Modd pablaſ medd y bobloedd
 Mil a'i gwyf mawl a gyrraedd
 Mur iawn rym mewn mireinrwydd
 Mynawg llaw eurawg llaryaidd
 Llaryeiddfab arab eirian llaw olud

Llywelyn ap Ieuan
 Llurygawg calonnawg glan
 Llew trawsdeg unllid Trystan
 Llîd Trystan dewrder ner nerth
 Yw Gruffudd Nudd naf di-swrth
 Dihyball myn Duw hoywborth
 Deheubarth feddbarth fuddbarch gyfoeth
 beirdd

Byrddan brwysglawn beunoeth
 Dïoer yw Gruffudd lyw loywoeth
 Drafn diddîg di Seisnig doeth
 Doeth ail Uthr gwayw-ruthr yn gywrain
 iawnfalch

O anfodd Eingl Llundain
 I'r morfa coeth wrda cain
 Eryrawl walch arwyrain
 Arwyrain mirain morudd un urddas
 Wŷn arddwrn plymlwyd-ludd
 Eurgarw clodbell naw'ell Nudd
 Aergyrf oreuffyrf Ruffudd
 Gruffudd Nudd uddair grym llym llafu
 disglair
 Gwynngrair hael myn Mair am y gwin-
 grawn
 Gyrfa mawrdda maith gyrrbrwydr dewr-
 grwydr daith
 Gwyr distryw Einglgaith garw diestravn
 Gwawl hawl mawl mil-cant gwyech llych
 llawch anant
 Gwarant glud ffynniant eurglod ffynnawn
 Hardd ffrwst wst wayw aestalch hydrdaer
 ar gaer galch
 Hyn Llywelyn walch iôr coethfalch iawn
 O werin lin lwys glod byw gwlad Bowys
 Hael ynad gleifddwys o hil Einiawn
 Emyr ail hail heirdd aml-ba da digeirdd
 Emyrn Cirig beirdd yw myn Carawn
 A chel ferth nerth naid uch Aeron ron raid
 Un cymmurth Lloegr-blaid yw iôn cam-
 mawn
 Elw sal ail Selyf arf mael darf mawldyf
 Eryraidd aergryf a rydd eur grawn
 Ei fardd ryhardd ryw wyf tra fythwyf fyw
 Fy llyw cymmen yw nid cam a wnawn
 Arfaeth maith maith ner aerfaidd rhaidd
 rhuddfer
 Aur oleuged clêr ar ael eigiawn
 Draig trin lynwin law dragon calon Caw
 Drylliwr caer aelaw dreill-aer creulawn
 Bugail cad mad mawr baedd gwnedd
 gwedd gwawr
 Bryd uthr cadruthr cawr byrdd-lawr
 beirdd-lawn [sedd
 Breyr gwyr myr medd brenhin gwin gwên
 Bryd byd hyd hydrgledd mawredd Meir-
 iawn
 Balch gwalch gweilch loywnen barchus
 glod berchen
 Budd firwyth llwyth Llawdden doeth ben
 y dawn
 Braisg waisg wysg brwydr-dwrdd brys em-
 ys ymwrdd
 Bwrdd ciried agwrdd Ceredigiawn
 Ceredigiawn walch &c.

DAFYDD Y COED ETTO.

O L. E. D.

CYSTUDDFULL bawddull baddwm y pechod
 Yw'r mab bychan iad-lwm

Cest gawl garl fol tombarlwm
 Gystegawr clawr amner clwm
 Caeth arial-sur dwrch cythreul swm soegfa
 Ci hir-bla cehyr-blwm
 Collais o'i werngoffr offirwm
 Cylla diawl mewn cenawl cwm
 Calonfaen cyff graen caiff grwm ni hyrth-
 gwypm
 Mal hurthgen Siace fâb Twm
 Corph pydew trwm Iddew trwm
 Ci wŷr cedi yw'r cidwm

Lle ni's gwneath o faeth fethiant ryff er-
 ioed

O rodiauw gwledydd hyff
 Harddged oesgred heb ysgryff
 Heirdd brydyddion prifion pryff
 Llyma wneuthur pur pefr ysglyff ryged

O ragor geiriau cryff
 Englyn o farn gwyr anghlyff
 O ddau gwys nad gau ei gyff

Cafas Cadwgawn llawn llef
 Llauer nos dig annigrif
 Wrth din ci wrth dan calaf
 Yn tynnu drwy wrysg o brysg bryf

Ffo a wna'r Bedo oer badell ddrewson
 Ffed gweision ffad gysselld
 Ffugiol ei waith fal ffagl o wellt
 Ffiloreg ffeiryn
 Ffosydd fydd fawddyn
 Ffod anglod englyn bawyn Buellt

DAFYDD Y COED AI CANT.

I IEUAN LLWYD AP IEUAN AP GRUFFUDD FOEL
 O OGERDDAN. O L. E. D.

IEUAN Llwyd eirian llew dewredd
 Yng'winllys o'i emys ni ommedd
 Bryd uthr ddud em golud amgeledd
 Baedd brywdrechwant falch fwyniant feilch
 fonedd
 Braisg hir-laif bron hynaif brenhinedd
 Rhull Garwy rhaid gofwy rhâd gyfedd
 Rhwyll Arthur rhwydd lwysfudd rhodd
 lās-fedd
 Hail fyrddged hawl gwared hwyl gwired
 Hardd gariad Cai oesgad Caw osgedd
 Hil Einiawn glud uniawn glêd annedd
 Fab Gwallter ni fylcher ei falchedd
 Croyw Rydderch Pâb geirferch pob gor-
 sedd
 Cryf Selyf gwiw hoyw-dyf gyhydedd

Crair geirgall dda ddyall ddi-ddyedd
 Credigiawn ail Meiriawn elw mawredd
 Enw clodfawr un aesawr ynysedd
 Dilaesdof da lwygof dilesgedd
 Drud ddurnawd mael ddignawd mawl
 ddognedd
 Drafn aml-blaidd mawr-enaidd marannedd
 Draws gyngrair anghabl-air ynghwbledd
 Dur friw fron annhirion yn nhaeredd
 Dull Bedwyr deg eryr digaredd
 Dwf Rolant enw mwyniant annymnedd
 Dewr gynnwrf cad ynyl-wrdd ced
 amledd
 Diruthr darf mur durarf mawr dired
 Udd gampau iôn rhadau anrhydedd
 Anwyd clyr anghysr ynghasedd
 Gwawr faelewr gwir filwr gorfoledd
 Glan eryr eur-clerwyr wr clawredd
 Glynn Aeron da ddragon diddrygedd
 Gwyr Rydderch enaid-serch anwysedd
 Ein heuraw a'n hurddaw enw harddedd
 A'n dysgu nid ysgyg o'i drosedd
 A'n puraw a'n breisgaw i'n brwysgedd
 Aig eur-barch ac arbed pob salwedd
 O'i giried ac euraw trychan-wledd
 Ac eiriach rygaru dim serthedd
 O'i gyrbwyll ac erbyn clér wynedd
 Ac arail y geiriau cymrodedd
 Ac aros mal Geraint yngwnedd
 A gorfod ac aerfin fflam ddurgledd

ENGLYN I DD. Y COED.

O L. E. D.

DAFYDD y coed hoed hydr sant
 Dyn wyt cerddlawn radlawn rent
 Ffo'r bore o'r brithle brwnt
 Ffi 'Lanymddyfri ddu front

ENGLYNION YN Y MABIN-
OGION.

O L. E. D.

CLYWAIS aran a lefai ym mhlwl
 Ym mhell oddiwrth dai
 Ar na wrandawer tawai
 Ys id yn y boly hwn blawd
 Ceiniaid cynnifiad disgynnaid yn nhrin
 Rhag cadwyr cad barawd

Pan aeth Bendigeidran ap Llyr i Iwerddon i ddial
 sarhaed ei chwaer Branwen yr heddychodd a'r
 Gwyddelod a rhan o'r heddwch oedd iddynt wneuth-
 ur iddaw dy y gannai ynddo can nas gannasai mewn
 ty erioed. A'r ty a a deilwyd ar gant colofn ac ys-
 tryw a wnaeth y Gwyddyl dodi gwanas o bob parth i
 bob colofn a dodi boly croen ar bob gwanas a gwr
 arfog ynto. Yna y daeth Efnysien brawd unfam i
 Fendigeidran i edrych y ty o flaen ei frawd a'i lu a
 gofyn i'r Gwyddyl beth oedd yn y boly. Blawd eb
 hwythau. Yna y gwasgai Efnysion a'i law ben pob
 un o'r gwŷr trwy'r boly nes eu lladd ac yna y canai
 yr Englyn uchod.

DAFYDD Y COED I RAYADR
GWY.

O L. E. D.

RHAEDR oergri cadr a'r crwcedau bach
 Bychain geiniawg werthau
 Rhugl ffugl fflagl magl mwygl refrau
 Rheglwern i gwm Uffern gau
 Cau gosostig dig dygn gyrbwyll asgen
 Du gynnyn diganwyll
 Caeth Raeadr ddiwaladr-bwyll
 Clafres bres taeoges twyll
 Twyll dwng rwng duslwg diflas lle ceu-
 soeg
 Lle ceisiwyd fy llëas
 Trist chwedl blin doed i'r dinas
 Tanfflam drwy Raeadr Gwy gas
 Cas yw anghadr Raiadr
 Casaf unhwch trwch lwch lun
 Cas drachus-ffrom sawr tom tin
 Cas cas cas cas cas cwn
 Cas digarw i'm cystegyn
 Cwys dewgur i'r costogion

TRAHAIARN BRYDYDD MAWR
AI CANT.I HYWEL O LANDDINGAD YN YSTRAD TYWI
1350. O L. E. D.

DIOFRYD dor gryd grym arwyrtaith
 Dewr Howel ddigel ddygn o dreiswaith
 Draig balchlyw canllyw cunllaith Gelynyon
 Dragon gan gofion gwn gwyn gyfaith
 Gweled ar giwed eur argywaith
 Gwedi gwalch rhoddiad gad gedymdaith
 Gwaed reieidr beleidr heb olaith yngryd
 Gwae fy mryd ym myd fy mod noswaith
 Lletawd greddr bythawd gruddfan hyd
 beith
 Lastr gwyn gwenwyn dirrwyd dyrraith
 Llafar lly daffar lle diffaith heb ri
 Llaur Tywi tewi llwrw nad hywaith
 Llinon ysgyrion llew aes gwyriaith
 Llefain ac ubain am ddwyn gobaith
 Llugyrn braisg deyrn brwysg daith mor-
 gymlawdd
 Llwybr sawdd Lloegr-dorf gawdd llwgr
 dwrf goddaith

Lleon ddewrder ffer ffwyr annorraith
Llam drin breenhin Brynaich angraith¹
Llwyth Tewdwr tresiwr trisaith brenhin-
iaith

Llary llawffraeth bennaeth feirddfaeth
fwrddfaith

Llid anian dylan tarian teiriaith

Llaw rudd-lein ysgain ar wain eur waith

Llew prudd ced ddiludd cad ddylaith Cae-
aw

Llawr llwyrhau lludwaw llid llyr llediaith
Pwyll Cai pyll Myddfai par pall meddfaith
Pyrrh pybl-fag ddinag ddawn ganhymdaith
Por gryd lles esbyd llys oesbaith nad byw
Par glyw digabl ryw deheu gwbl raith
Parhawd molawd mil ossymdaith
Paun gwyr mawr eryr o'm aur araith
Prudd budd udd diludd oedd dalaith trydar
Par galon esgar gelyn oesgaith
Bid iddaw anaw ynad cyfraith
Baradwys tadwys tud pob gwyniaith
Parawd rodd unrhodd anrhaith ni dderfydd
Cerenydd perydd purfydd perffaith
Duw ddewin brenhin breiniawl neirthiad
Doethfab Mair a bair oi bur gennad
Dawn hysbys dyfrys difnad gerennydd
Ei brif awenydd herwydd hirwad
Gan wyrion haelion hwyd ddigranniad
Arf creulwan cammawn Einiawn ynad
Ardal aur bennal erbyniad anant
Ardeml blant moliant miloedd borthiad
Ni wadaf barnaf can wyf beirniad
Na waisg ar glod braisg brwysg ddychaniad
Ac ymhlith ynrhith anrheithiad ni'm ceir
Heb grair dilesgair² ac offeiriad
Cywyr wyf haeddwyl heddwch arad
Cyffredinrodd bodd byddin gyrehiad
O bwyll mur didwyll mawr dad didram-
gydd

Arglwydd culwydd rhwydd rhwyf goleuad
Anfonaf traethaf treth o gariad

Eur chwedl i'm cenedl canon brydiad

Awen yn llawen rhac lliwiad celwydd

Nis bwyf goll gynnydd gan gall gennad

Eisiau synhwyrau mydr eiriau mad

Oedd imi golli gwesti gwastad

Peiriau ffirwyth wledau fraeth wlad pêr
heilgyrn

Pyr larnau erddyryn pyst cedyrn câd

Gwae biau maddau medd a gwinllad

Gwerinoedd llysoedd llës pob eirchiad

Gwahoddion rhwyddion a roddiad dreigiau

Gwiw gawadau tau Tywi ystrad

Da gyfoeth peunoeth poen ymbwyad

A golleis i drais drosedd ffysgiad

A gallu ceinllu canllaw had Merfyn

Ac ysgeir-loyw lynn ac ysgarlad

Gwir folir yn hir gywir gawad

¹Neu, annraith.

²Neu, diles'ai.

Gweilch hirfryn terfyn torf gymmynad
Gwaed werin o lin lleiddiad am eryr
Gwyr bleiniad ongyr o blwyf Dingad

TERFYN.

TRAHAEARN BRYDYDD MAWR A'I CANT.

I GADWGAWN¹ A'I DDAA AC Y LLOSGES EI DY Y
CALAN NESAF WEDI EI DDYCHANU NOS NADOLIG
AC Y LLAS EI DAW. O L. E. D.

TRALLAWN Gadwgawn gyd ogan a'i fereh

A'i farch ddaw grabidan

Angall a nifer mawl man

Ar grownledd fuchedd fechan

A gwilio fawdro ef oedd fwrdran llynn

Llan Gynawg fab Brychan

Mudfa oedd dda ddaw Calan

Lle y bai llanw ei dai o dan

Ulldach ewingrach ei wan a rhudd-gledd

Oedd rwydd glod gyflafan

Alltud secreteulyd succan

Ail breiniad albrwn gwlad gwlan

A chynnheig-nest gest gwst ogan celfi

A'i rhagci'n ei rhoecian

Gwys arnai nid bai bychan

Gweision a chleision achlan

Ar offeiriad brad braint llawchwethan
brwnt

Maint² cadfarch lefhrchan³

Nid gweddaiidd blaidid bloedd cigfran

Nid iaith o geiniaith a gan

ENGLYNION

A GANT GORONWY GYRRIOG. I WENHWYFAR
FERCH MADAWG GWRAIG HOWEL AP
TUDUR. O L. E. D.

RHOED llen gudd uwch grudd greddf drais

Rhiain barabl groyw loyw lwys

Rhyfyr ir byd hyd ei hoes

Rhwym caen llynn faen yn Llan-faes

Llanfaes fann uch marian môr

A gudd Gwen hoywfudd hwyfar

Lletty saint a braint brodyr

Llawr-gudd-fun llwyr-gawdd hun hir

Hir yw ynof cof cyffro

Herwydd trais Dofydd trosti

Hawdd ym urddawdd a mawr-dda

Hael hoendeg liw haul hundy

Dy hir hun-dy gwedi gwedd

¹Neu, Cadwgan Ficar.

²Neu, maint.

³Neu, lewchrchan.

A phryd a guddiwyd a phridd
 Dygn gofion rianon rodd
 Digofaint bun deg ufydd
 Ei llu fydddawd ceudawd cof
 I hardd Wenhwyfar araf
 Bun deg o bwyll didwyll dwf
 A'i haelder a dal ner nef
 Rhen nef rhan ofid ddyngoll
 Ei hun bun byd ni's ynnill
 Rhod llawr ar lloer hardded hyll
 Ni rodded llawr ar wawr well
 Gwell fu bwyll ganwyll gwenwyn
 Gwenhwyfar haul daear hoen
 Gorchudd gwawr yw llenn fawr faen
 Garw chwedl iw chenedl ei chwyn
 Mawr o gwyn dwyn dinag rodd
 Merch Fadawg rieddawg radd
 Gro heddiw maenwiw a'i medd
 A gra a wisgawdd ei grudd
 Rhod lenn gudd &c.

SEFNYN A'I CANT I ANGHARAD.

O L. E. D.

Bryd olud byd o bydd mawr dodaf
 Brysiau lle ygwelaf brys llu gweilydd
 Braint nef hun adref hoyw fad rydd y caid
 Breiniawl hawl henblaid gannaidd gynnydd
 Braisg addurn difurn neud ufydd arber
 Brenhines haelder gloywder gwledydd
 Brwysg fyddaf od af y dydd i'm gwelo
 Bro aml yw yno ym lawenydd
 Prydiaf a lluniau o'i llonydd-falchdud
 Paraw aelaw olud or sud y sydd
 Perddadsain coelfain celydd lafarwawd
 Parawd berth dafawd gan borth Dofydd
 Prif degwech dilwch eiry dolydd cynglaw
 Praw nwyf gyrf anaw nid gorfynydd
 Priawd oleu wawd eilewydd hyfryd
 Pryd gem ar ddeufyd gynnar Ddafydd
 Gwawr gerddgar hwyrwar herwydd add-
 nabod
 Gorfod ar hoywglod gwiw ei rheglydd
 Gorhoffder llawer medd llywydd cerddau
 Geiriau aml fwriau ymlsferydd
 Gwir gymmyll ei phwyll ai fydd
 Gorau ffurf brodiau gan ffyrf brydydd
 Gwared yw rwydded y rhydd o'i gwydrin
 Gwin o'r llaw iessin i'r lliosydd
 Rhagores cares cerydd ni haeddaï
 Rhai a'i rhyfolai llawr hufelydd
 Rhag braint merch wynddaït wenddydd
 wybodau
 O'r môr bu golau mawr bwygilydd

Rhoddiad Angharad yngheirydd gwyn-
 galch
 Rhieddawg dremwalch wyl falch elfydd
 Rhiaïn loyw firain leferydd gwastad
 Rhad hylwys blaniad haul ysblennydd

DIWEDD.

SEFNYN AI CANT I LYWELYN.

O L. E. D.

CRIST celi poed ni o'm meithfaint synwyr
 Ai synniwy cyn henaint
 Crist creawdr llywiawdr llwrw saint
 Cred crefydd celfydd cywraint
 Nid cywraint i neb cywrysedd a'm rhwyf
 Yn rhyfyg gwythlonedd
 Tud glyw tir Mynw neus medd
 Twr torfoedd terfyn Gwynedd
 Gwynedd yn rhyfedd yn rhyswriaeth glyw
 A glywant mien ydd aeth
 Mal torf nyw terfysg alaeth
 Mal tonn trais trodlonn tros traeth
 Traethaf canmolaf cannil gwyr ysgwn
 Hawdd esgyn eu heryr
 Calchdoed saith rifed sŷr
 Cylch fy rhwyf yn ei rechdyr
 Rhechdyr croes Oswallt crysiasant am
 ddraig
 Aml ddragon pedryddant
 Gwyr gortho bro bryn a phant
 Gwir Cymry cymmellasant
 Pebylliwys rhywr rhywodig lluoedd
 Llywelyn waith undig¹
 Ym mro Lloegrwys diffwys dig
 Ym mryn gwyth yn Amwythig
 Amwythig wledig wlad anhydr ei baint
 Am Udd braisg ni chyhydr
 Uch uch y dydd herwydd hydr
 Yssig ddydd oswydd oeswydr
 Godrais a laddawdd o lu trychiad Lloegr
 Llywelyn ar honnaid
 A'i bobloedd cyhoedd cydnaid
 A'i byll a'i bebyll ni baid
 Pebyll Llywelyn lle cad a weled
 Yn oleu arthawad
 Yn lludwaw lliw ym rhad
 Yn llu gorfeddu gorwlad
 Pebylliwys fy llyw yn llu hyfryd praff
 Ar pryffwn o Wynedd
 Gorthôai drai draws a hyd
 Gorthir y gelwir gerwryd
 Pebylliwys fy rhwyf yn rhwyd gwrdd gyn-
 nych
 Gwyr gynnif ym mhlymnydd
 Yngwendud glud yd glywyd
 Yngwenwen befr bell o Glwyd

Pebylliwyd teyrn tew arnab ei henw
 Ef henyw o gan-câd
 Llyw Gwynedd gwynfydig wlad
 Llwyth lleudir ystwyth ystrad
 Yn ystrad Meurig anystywell lu
 Oddi am lyw bro hiriell

[*Diwedd yr Awdyl, mewn hen lyfyr, y sydd yn canlyn megys y darn olaf o Awdyl gan GYNDELW, yn dechreu—"Ym maes brynn Actun."*]

Ni safai rhag dim rhwydych pell
 Nac aer na chaer na chastell
 Pedwar castell poeth paith ryfig ystwyth
 Oddi am ystrad Meurig
 Clwyf uswydd nid plydd neud plyg
 Clod gyhoedd caeroedd cerryg
 Cerrynt a ddugam ni ddygerdd eraill
 Ar allt mor a'i ogerdd
 Pebyllfa pair cyfa cerdd
 Pennal dir eugir angerdd
 Engiriawl rubeth am rybydd angerdd
 Ar gerdd gerdd Geirionnydd
 Dybuant dybyddawd fydd
 Dywalwern drywern drefydd
 Tremynws rhyswr rhosedd ddiabred
 Am ddiebryd Gwynedd
 Lloegr gychwyn a'i mynn a'i mëdd
 Llywelyn llyw teyrnedd
 Teyrnudud Leisiawn ac Alaswy dir
 I deyrn Deganwy
 Cam i'r Cymro ni hoffwy
 Cynnif Cadwallawn nid mwy
 Pebylliwyd fy llyw yn Llyssyn drefad
 Am drefred Wenwynwyn
 Clawr Powys peues Unbyn
 Canmil canmoles Duw hyn
 Pebyll Llywelyn pawb etwa a'i gwyl
 Fal y gwelsawchwi yma
 Ynghaer yngharreg Hofa
 Ynghaerfyddin fyrddoedd bla
 Pla oedd ar gyhoedd ar gytgam cynnygn
 Eu cynnif ry wnaetham
 Arthur gynt ffwyr luchynt fflam
 A'i ceisiai fal y cawsam
 Cawsam ar Bowys beues goeth gestyll
 Eu gostwng oedd anoeth
 Tri tryfan cyfan cyfoeth
 Pedwar enwawg peithiawg poeth
 Peth o'i ddylyd gan ddylyu braint
 Bro Feli ai meddu
 Cafas cyn lleas canllu
 Ceisied pen tudwed pob tu
 Tuedd a thiredd a thi neud hafal
 Neud hyfawl dy westi
 Ehang yw ytt rydid ri
 Ehofn a golofn geli
 Crist celi &c.

SEFNYN ETTO. MARWNAD IORWERTH GYRRIAWG.

O L. E. D.

MYGR-DDUW hardd mae bardd balchffawd
 cyfannedd
 Mewn bedd modd buchedd maddau ei bech-
 awd
 Moes rās molt pariad parawd ddigrifaith
 Maith mawrddwyn gwindaith Myrddin
 geudawd
 Maccwy mau fordwy myfyrdawd garw-
 floedd
 Mad oedd mau wisgoedd mwrai wasgawd
 Medd cyhoedd miloedd molawd Aneurin
 Maer gwin mur gwerin Mair a'i gwarawd
 Dysgais gur dwysgur nid ysgawd terfysg
 Dysg dyrrwyf addysg diryfeddawd
 Dyrnaf Duw eurnaf diwarnawd dygnddu
 Fu ddoe gan dri llu ddogn o drallawd
 Dwyn eurwas difas defawd diweccry
 I dy dirwely daear waelawd
 Diainge tros fawrgaingc fargawd grudd
 prydidd
 Deigr rhydd diefrydd dau auafrawd
 Gwiw fydd ger broydd i briawd deigr gost
 Garw ffrost gan gwaedd-dost gwynaw
 gweddwdawd
 Gwneyn draw gwarandaw gwr undawd
 feddgryn
 Gar chwyn ger tefyrn goreu tafawd
 Gwae nifer glewder gloywddefawd pobloedd
 Draws fywyd oesoedd dros fedyssawd
 Cafas cwbl urddas rhag cabl orddawd hawdd
 Cawdd cain ymadrawd cyn no medrawd
 Cyfiawn cathl fawrddawn farddawd diletpai
 Cof rhai ced ddfai cadw addefawd
 Ceingau coeth ddadleu caith ddidlawd
 ddarmerth
 Cyngerth cwyn Iorwerth canon eurwawd
 Cuddawd llawr cwyp mawr am arawd
 gwyrain
 Corsaint corff haeddfaint cywyrfffyddfrawd
 Brawd ffydd pob prydidd pab priodawr
 gwawd
 Gwydn yn fyw bedeirawr
 Bod ar Iorwerth gerth gerddawr
 Byddar gudd bedd lliwrudd llawr
 Llaur du oer yw llai'r deall
 Lletty Iorwerth ddawnferth ddull
 A garwbwys cwynfain geirwbell
 Ac irbywynt derw ac oerbwll
 Pwll a gudd ei rudd o rif pencerddiaid
 Gwlad gannaid glod gynnif
 Pawb a'i gwyl llyd dyn fyl llif
 Pelled deigr pyllaidd digrif
 Digrifwch diau grefydd
 Dwy grefft bardd urddedig-rodd

Doded yn gaeth doe dan gudd
Dogn trafael dig nid rhyfedd
Nid rhyfedd trosedd traserch trais galar
Tros golofn cerdd brydferth
A marw ein bardd mawr enw berth
Ym arwain deigr am Iorwerth
Eurawdd Iorwerth geinferth gân
Erlynnedd gwir gyfedd gwin
Arawd tég o orau tôn
O rodd Duw a eurawdd dyn
Dyn doethbwyll didwyll dodais floedd
gyngerth
Dwyn Iorwerth lwysferth lais
Araf i dref oer fu drais
I waelawd llawr a welais
Gwelais am fardd hardd hylithr
Gwedi darllain gwawd eurllythr
Baradwyswaith berw disathr
Bridd a derw breuddwyd aruthr
Aruthr alaeth ruthr o lithraw prophwydi¹

Meddylwyd modd wylaw
Dinidr dagrau am danaw
Defni glud deufwy no glaw
Glaw bryd wylaw brad alar
Gloywon ddagrau a glywir
Nychwyd anafwyd nifer
Na chawn ragorddawn gerddor
Da gerddwr hawlwr haelion a guddiwyd
Gwyddiad ffyrf amryson
Dafodiawg beirdd difudion
Didlawd traws fwynawd tros Fôn
Gwae ger Môn o feirddion fyrd
Gwisgaw o gorph gwisgi gerdd
Gwead diffest gwawd hyffordd
Gwasg llawr gwaig gerddawr gwisg hardd
TERFYN.

IORWERTH AP Y KYRRIAWG I FERCH. O L. E. D.

Mi a baraf i ddyn araf
Or a garaf ryw ogerydd
Am foniwaw wyf fron friwaw
A'm diliwaw ym duw lywydd
Mae dy warant mawr dy farant
Mewynfeilch garant maenfylech geurydd
I lyfasu fy lliw lasu
A'm lliasu em lliosydd
Gwant fi'n druan gwayw nwyf buan
Gwynder huan gwindai rhydd
Gwen addwynaf gwyd ddirwynaf
Gwedd gain gwynaf gwedd gwawn
gweunydd
Gwn na'm cery gwan y'm pery

¹ Neu, proffwyd.

Gwas a'th ery gwys ith ddyrydd
Gwawd foliannus gwaith lwyddianus
Gwae dygianus gwiw dy gynnydd
Heais eiriau haul cadeiriau
Hafal creiriau hyfawl croywrydd
Hyn a wneddyw yt y deddyw
Gair yt eddyw gorwyt hoywddydd
Yt feidduned wyt ddamuned
Eilwedd luned wylwedd w lonydd
Uthr ddoluriais oth serch curiais
A llafuriais fy lleferydd¹
Llywiau awen llwybr per awen
Efa lawen yw feilewydd
Lleddf eaglynion llyw rhos gwynion
Lloer morynion llawr Meirionydd
Gwawr ddydd Meirionydd mawr anawdd
I'm nwyf gwyn bryd nyf cyn dattawdd
Gwyd a gofal am telawdd
Gwawn lliw och heddiw o'i chawdd

ENGLYNION

A GANT LLYWARCH Y NAM. I LLYWELYN FAB
MADAWG MAB MAREDDUDD. O L. E. D.

NEUD mau melynddwn
Orchfain cyngwrn
Ceirw cyd bai ef ni roddwn
Bodd bryd ar ei hyd yw hwn
Fal y cefais y ceisiwn
Goddeu budd gwyddiad fy lles
Gwyddant negyf gant neges
Ni aill gwaedd awel goddiwes
Llyfn gwn Llywelyn ai rhoddes
Or dyfyddi syth ar faith dremyn hwyr
Lwyr Loegr gymmyn
Annerch er Du ac er dŷn
Y gan Lywarch Lywelyn

I HOPCYN THOMAS.

IORWERTH LLWYD AP Y GARGAM AI CANT.
O L. E. D.

HAWDD fyd im por parawd foliant
Filwr dyfiant difeth frwydrgledd
Hylwydd Hopcyn hylwybr ganlyn
Heirdd a'i gofyn hirdda gyfedd
Hael fab Thomas teml gwynedd seirdd
Fyrddau digeirdd degan o wedd
Hyder Rolant heirddgler fabsant
Hael ogoniant hoywlew gwnedd
Hil i Einiawn ener Cymry
Cymro trahy trwyadl fonedd
Hyawdl doethfin hofion Myrddin

¹ Neu. llyferydd.

Heiliai rawnwin hael o rinwedd
 Hopcyn glaerwyn glerwyr frenin
 Freiniau Elffin wylfawdd gloywedd
 Hoedl hir iddaw hwylddawr fâb Caw
 Hydr yn llywiau llin teyrnedd
 Heafi fawl filwr aerau
 Yr ein rheidiau ar anrhydedd
 Hwyl Peredur hebawg gleis ddur
 Høywdeg eglur hyd y gogledd
 Hopeyn arglwydd eurglod warant
 Wiwri anant wawr rhianedd
 Hydr arglwyddlyw hir y bo byw
 Hael o wiwryw hyloyw wiredd
 Llewpart y gwyr gwyarliw lafn
 Liaws hoyw drafn hydru osgedd
 Llafn ymmrwydrad llyr undrwsiad
 Llywiwr gwenwlad llawhir gwinwledd
 Llorf deheubarth hylbarch freyr
 Freiniau bedwyr byd orfoledd
 Lluniau glod gwalech llyw llys gaergalech
 Llew dewr hoywfalech lle diryfedd
 Lleyg yw pawb pybyrlew gwyn
 Gwir wrth Hopeyn hepeyr ganwedd
 Llwyrr wybodau llen a llyfrau
 Llaur y deheu ai llwyrr duedd
 Llidiawg wrth frwydr friwdorf aergad
 Eurgarw gwenrad gwynrwydd elifedd
 Llorf cleddyf hir lleon falehedd
 Llathr y cynnail cannyn beunydd
 Bennaeth dedwydd didwyll wyledd
 Lliaws barlmant llonydd anant
 Llyr ddigoniant llwyrr ddigonedd
 Dyly foliant filwr unfraint
 Iawn fryd Geraint gwrawl ryssedd
 Dihagr drwsiad doctor cerddfad
 Deheu fwriad dioferedd
 Dydd da iddaw addas gariad
 Wawr ei hoyw-wlad wiwri hywledd
 Darian gwyr degan clerwyr
 Doethlder eryr ar gymrodedd
 Dysgawdd lyfrau loywfraint dowuus
 Lucidarws lwys ei daerwedd
 Cor holl Gymry diwaell haelhy
 Da yw ymy a diomedd
 Dygaf ei glod gloywdwr hyder
 Hoywder ener hyd ar wynedd
 Dyly amlwawd dewin dafawd
 Dewr da hyffawd dewr dihoffed
 Difell bennaeth bumodd roddi
 Rwyg mab Beli baladr dewredd
 Dor tariandalch digrif dremwalech
 Dewr a haelfalech dryy heilfedd
 Duw a'i rhoddo rhwydd hyawdlfryd
 Hoedl ac iechvd gwyachaf orsedd
 Da y hadwaen deyrn chwyrn chwaen
 Drech enw ynlaen drychan mlynedd

TERFYN.

MEURUG AP IORWERTH AI
CANT I HOPCYN AP THOMAS.

O L. E. D.

DIGABL wr y dwg ei blaid
 Dor dursaf dewr diarswyd
 Difai rad da fu erioed
 Diornwalch o deyrnwae
 Teyrn hil cedyrn cydwiw faedd gwawr
 brwydr

Briwdon wayw ar aesawr
 Teml beirdd byd bryd briodawr
 Tad y gerddwriaeth fad fawr
 Mawr Hopeyn aer-gryn enugrair pwyllig
 teml

Fab Tomas wyndodig
 Braint gwyr yw llyw llyssig
 Baredur ddysg mewn brwydr ddog
 Eryr uchelwyr diochelwig hael
 Hylathr farn gadwedig
 Breiniawl hawl hoywlys diddig
 Braisg fyfyrdawd fragawd frig
 Dragywydd y bydd barnedig mawl sail

Mal Selyf wynfydig
 Ei drwydded bendigedig
 A'i dra myfyrdawd a drig
 Myfyrdawd ceudawd cerdd blethedig
 Mawrfawl swllt didawl cyssylltedig
 Modur maith awdur nid methedig
 Mal gwasgarfudd Nudd nyw roi'n oddig
 Mur gwayw-ddur gwiwddoeth coeth
 catholig fryd

A — mawrwell no dyn byd hyd ym
 Merwig

Synwyr a orug alwyssennig
 Sef ydyw naid syw yn safedig
 Syth wrth syth trasyth ac arf treisig
 Serth lorf doeth loywdorf detholedig
 Selyf un-nawd wawd Wyndodig brofiant
 Sant swydd a alwant y sydd elwig
 Hopeyn iôr gwinllyn gwenllys foesig
 Hopeyn wynw wanan trawstar treisidig
 Hopeyn ail Merfyn mawrfar pwyllig
 Hopeyn harddwyn hyd deufryd Dyfrig
 Hopeyn yn dilyn Nadolig beunoeth
 Hopeyn eirgoeth doeth wrth ymdeithig
 Hylm arf yngryd fal hwyl amig
 Hoyw olud addef hwyawl diddig
 Heliwr aer friwdwr arferedig
 Hael o wir anian hawl wyrennig
 Heilwin da wydrin diodrig cadarn
 A heiliau masarn wr helm ysig
 A gair yn ei lys ym delw Gwrig
 A gwraidd ydyw ac urddedig
 Y gler a a nifer nefol leithig
 A glân a difan yw'r peudedig
 A gloywdeg synwyr dirgeledig iawn
 A gwinfwrdd yn llawn i bellenig
 I Arthur loyw denil wrth aur wledig

A'i lwysgall awen lys Gelliwig
Ein Udd o fwy fudd a fu feddig
I dldion ddynion a ddywynnig
I Feda a Chadw gynnefodig iôn
Am ei atebion y mae tebig
Caeth awdur mesur moesew Ffrengig
Caith ostyngiad mad yn rhwymedig
Cystal ac Eidal yw neud cedig
Costiad ddyfodiad addefedig
Cymmaint yw ei fraint iro ni ddiffig
nawdd

Ar mwyaf yn hawdd o fonheddig
Clau aergarw trafel cler gartrefig
Clywed ein awdur clod enwedig
Cedlym cleulafu grym greddf flynnedig
Clwyf rhôn a'r dynion a'r diennig
Calander masw ener a miwsig beirdion
Coron y doethion tra dwythedig
Cymro ydyw ef cymmeredig
Cyfraith erbyniaith wr arbennig
Camber rymuster o ryw ystig
Calon ein brudion yn buredig
Cwyn a mil adar canmoledig hail
Cai ail a gynnaill ac a gynnuig
Cwrseriaid euraidd eirf bedestrig
A chadoedd emys nyd ychydig
Cyfoethawg lludwawg nid colledig
Cadr-lyw yw uniawn dawn diunig
Cerdau mwy radau mawredig a fedd
Cwbl awdur mawredd nid cabledig
Digabl wr &c.

O du'r elor i dir mynor mad yr myned
Och nad ystyr y dialwyr eu dielwed
Doe'n cyhuddaw heddiw'n treisiaw hawdd
i'n trosed
Heddiw'n ddidraink heddiw'n ieuainge
heddiw'n neued
Heddiw'n feilehion a doe gysson nidangosed
Ac afory pridd yw'n gwely prudd yw'n
gweled
Duwdwywawl uaf diga ganaf Duw gogoned
Rhag diawl elyn Duw an herbyn Duw an
harbed
Duw gwir arglwydd diau gulwydd diogeled
Doniawg fab Mair dawn yw ei grair i
ddwyn ei gred
Dug Pharaon y dyniaden y dan noded
Dug nefawl ddraig gair gofanaig gwr gof-
uned
Holl bobl yr Aiplt o sawr angraiſt o fer-
angred
Felly Duw ren da offeren ni ddiffered
O ball heiniau o daw angau i'n dianged
Un Duw doniawg tri trugarawg i'n trugared
Trugaredd fab Mair ytt.roi gwared coeth
Rhag caeth bobl geithiued
I'n rhoes ar loes groes greuled
Ar grog er dwyn pobl or gred
Credaf y dodaf ein dwyn cyddyn¹ prudd
I'n pridd wely ————— Dyn
Mor wir y daw dir derfyn
Mor ddielw dy myn delw dyn
GRONW DDU AI CANT.

MARWNAD GRONWY DDU AP TUDUR AP HEILYN.

O L. E. D.

Da lafurfa dawn ni dychia dyn o'i deched
Nac oi gynnydd nac oi grefydd nac oi
gryfed
Nac oi fawredd nac oi fonedd nac o'i fwyned
Nac oi gadair oi gydarnair ei gadarned
Ac nad arfaidd neb ei ddiwraidd rhag ei
ddewred
Cyd cawn ddynion ymadroddion ymad-
rwydded
Henym o dwyll daear orffwyll dioer arffed
Hen a ofal prudd y dial pridd ein duel
Penid rhyfedd rhag dialedd ein dielwed
Nad ystyriwn oni faglwn o haid¹ fygled
Nad oes o ddyn daear dyddyn duoer dudedd
Ond tywarchen dymig bruddlem domog
briddled
O weddiaw a modd wylaw pawb meddylid
Ydaw angau dan gau beddau dyn gwyb-
ydded

¹Neu, hain.

GORONWY DDU I FERCH.

O L. E. D.

GOROR maendôr gôir benydiôr gôael fy
'nghyflôr
Gôae ryfelôr gôyr ofalu
Gôaôn 6edd neud tau gôynbryd Tegau
gôan a'th faddau
Gôenn a golau gônn ei gelu
Gôen laes chôerthin gôeheniaôdr gôin gôeil-
ging eurin
Gôaôr loyô iessin gôyr leassu
Arien decced eirian drefred arôydd coddod
Aur dy giried er dy garu
Gôaôn bôyll enid gôen drybelid gôyr faôr
edlid
A dogn lôyth llid gôyr dygnllaith llu
Na ôna feinôar ne berô tonniar gôenôen
hôyfar
Nid gôyd oth far neud gôaôd ath fu
Berigl a ddel baraôd ryfel budd ni'm ymgel
Bôrdd iaôn uchel bardd i nychlu

¹Neu, tyddyn.

ENGLYNION AC ODLEU

A GANT MAB CLOCHYDDYN I WENHWYFAR ECH
MADAWG GWRAIG HOWEL AP TUDUR AP
GRUFFUDD. O L. E. D.

HUNUDD mar6gudd neud ma6r gur
Enid umrh6yf Wenh6yfar
Anrhaith eil6aith a el6ir
Yn droednoeth 6yngoeth 6ingor
G6asg6yd c6r o fynor faen
G6asgarai 6yrdd cyrdd ai c6yn
G6asga6d g6a6d g6indraul haul hoen
G6isg ryoer uch g6aisg riain
Rhieim gain gynneddff ddeddff ddoeth
Rhyhoy6 falchloy6 o feilchl6yth
Rh6ol en6ir o hiraeth
Rhoi mein6ar me6n rh6ym maen6aith
G6aith anhyfryd bryd a bronu
G6ythla6n dypm am d6f g6ymp g6ynn
Gradd fein faes gredffa6l laes Lann
Grudd g6a6r a gro lla6r ei llessn
Llen a gudd d6yrudd d6yre
Llun haelaf ger lla6l heli
Lloga6d gyfunda6d faendy
Lle ceid6 saint ei braint a'i bro
De6id ger bro tonn gro grêg
Dan lla6r ael dyn llary ol6g
Dinam o aur oedd dinag
Deune haul dyno helyg
Ael bro helig tremmig tr6m
Adeu o nad-lais drais drom
Hyloy6 dra6s hoy6li6 drem
Haul a garai draul ger drum
Lloer drym llary dremyn gwalcheidd
Llawr wisg ai cudd neud llwyodd
Llun balch hael llin beileh hylwydd
Lliw _____ oedd
Oedd g6a6r ger lla6r llary fechyll
Oedd g6ael ei d6yn g6yn gymnull
Oedd g6angain lledff ddeddff ddiell
Oedd g6ingar 6enn oedd g6enn gall
Call o'i phyll ei ph6yll oedd ddoe
Cyn colled ddaered ddir6y
Can6yll gaen hoend6yll hundai
Can aeth neud anrhaith g6eith g6ae
G6ae fi ddodi ddadl anfodd
G6aisg l6ysfun me6n g6isg lasfedd
G6a6r fa6r fireinddysg ffysg ffydd
G6yd am ergyd oi maurgudd
Hunudd mawrgudd &c.

Lliaws ofalon i F6n a fydd
Lleufer haul ucher hyloy6 ech6ydd
Llafuriau poenau peunydd o ddarfod
Lli6 g6i6 g6ymp o gyfuod m6n6d mynydd
Llafar mor h6yr6ar o'i mar6 her6ydd
Lla6er deigr is grann oedran edrydd
Lly6 nefa6l d6yfa6l dofydd oi dygiad
Lle yw ynn arnad girad gerydd

Llathr-6edd g6enn 6a6r fa6r fore haf-
ddydd
Llithraw merch Fadawg ddeifnia6g
ddefnydd
Llaw roddfrys o'i l6s lliosydd edlid
Llym ddygu ofid prid pob prydydd
Lly6y gymmenb6yll ddi6y6ll dded6ydd
Lla6en ei g6yngen g6ingar ufydd
Ll6r6 eisi6ed c6d i'm cydfydd galar
Ll6yr dd6yn G6enh6yfar llun g6ar g6a6d-
rydd
Llefa6s llafuriais fy lleferydd
Llafurus groy6 mal g6aith G6enddydd
Ll6yr hiraeth arfaeth ni orfydd cerdda6r
Am 6a6r drem 6yl6a6r o drym elfydd
Llun a roed dan llen orphen eurfydd
Yn lle6ychgor saint creifaaint crefydd
Llary enaid llathraid ger llethrydd mor-
frig
Lla6r tyno helig trig tragy6ydd
Lledfryd can dery6 i'm by6 am bydd
Lli6 loer pan dd6yre bre a broydd
Llaryaidd a llunaidd er llonydd riain
Lluniais ar6yrain coelfain celfydd
Lly6ia6dr amera6dr m6r a gr6ydd
Lly6ied ail Elen i le6enydd
Lle mae didla6d ffa6d a ffydd ymgaru
Rh6ng llu ni ddarfu ac ni dderfydd
Un ni dderfydd iawn digerydd ion di-
garedd
Ener g6yrthau a thri gorau a thrugaredd
En6 gogoniant a gar foliant a gorfoledd
Araf riain enaid firain enid fa6redd
Eirian gangu a ddug Iesu o ddigasedd
Oedd arddercha6g a hael en6a6g a haul
Wynedd
Oedd urddedig a hoen g6enig a hen6
g6ynnedd
Oedd urddas blaid a ry enaid i rianedd
A'm rhoes gan6aith g6in-ne gl6ys faith
g6in a glasfedd
A'm rhoes edmyg a phob rhyfyg a phob
rheufedd
A roes i fyrdd ac aur a g6yrdd ac eiry ei
g6edd
A wnaeth boddiant aela6 ariant i la6er-
edd
O fe6n ysgrin a main ger6in y mae'n
gor6edd
Llathrferch Fada6g llun balch fyna6g
llin beileh fonedd
Ll6yr oleu-ne llary drem d6yr6 loer drym
dired
Llithr o'i darford llefaui hynod llif an-
hunedd
Aeth G6enh6yfar i gaen daear o g6yn
dyedd
Eigr fun anian o ga6dd gruddfan a gudd
graddfedd

Ynghor crefydd ei llun deddydd neud
Llandudgedd
O gyfyngd6r angau dreis6r yng adrossedd
Y mae rhai yn ei har6ain yn ei heur-
gedd
Yn en6 cyfa6n yn ei hirdda6n yn ei
harddedd
Yn rheinia6l yn rhagora6l yn nhrugar-
edd
Yn rh6y gariad ein naf 6en6lad yn nef
6in6lled
Gwledig urddedig air ddiwyll glaerdwf
Eglurder eiry yst6yll
Cymman y gellir cymm6yll
Cymmhenda6d ei ffa6d a'i ph6yll
Myrr b6ylla6g fyna6g fanon 6ann hoy6-
fun
Wenh6yfar rudd fflon
Ma6r doeth dial gofalon
Mar6 g6raig ofynaig o F6n

Corwydd cyrch ebrwydd ceirch ebran addas
Dwg dristwas dig drystan
Llwrw buost farch llary buan
Lle arlloes fre curll6s Frân

Gwnn beunydd herwydd herw amcan ddilyd
Ddelw berw Caswennan
Golwg deddf amlwg diddan
Gwelw freichfras brenhinblas Brân

Gyrrais a lldiais farch bron llydan hoyw
Er hoen blodau firian
Gyrrawdd¹ ofal i'r Alban
Garhir braisg ucheldir Brân

Lluniais wawd ddefawd ddifan traul ofer
Nid trwy lafur bychan
Lliw eiry cymmar² pen Aran
Lloer bryd lwys fryd o l6s Frân

Mirein wawr drefawr drofa³ brad i'm dwyn
Gwarandaw fy nghwyn frwyn freuddwyd-
iad

Mau glwyf a mawr-nwyf murniad hun oheb⁴
Gwrtheb teg ateb tu ag attad
Mi dy fardd digardd dygn gystuddiad Rhun
Gyfun laes wanllun wrth⁵ lys winllad
Mynnudd wyf draethu heb druthiad na
gwyd

Wrthyd haul gymryd gamre wastad
Mynud hoyw fun loyw oleuad gwledydd
Glodrydd gain gynnydd nid gan gennad
Maint anhun hael-fun hwyll-fad em cyfoeth
Ddoeth fain oleugoeth fy nau lygad
Medron hoen goroen wyf⁶ digarad was
Heb ras mau drachas o'm edrychiad
Magwyr myr wydr hydr hydreiddiad lwysle
Myrr wedd haul fore eurne arnad
Megais llwyr gludais llawer gwlad yn ddwys
Dy glod lwys cynnwys pob atceiniad⁷
Mal hy oedd ymy am wyl gariad graen
Myfanwy hoen blaen eiry gaen gawad
Meddwl serchawl hawl liw tonn hwyliad
welw

Arddelw dygn elw⁸ heb dy gynheilid
Modd trist ni wnaeth Crist croesdeg⁹
nerthiad llwyr

Wanwyr o'i synwyr drwy lud synniad¹⁰
Marn boeni a mi o'm anynad hawl
Serchawl enidiaawl un fynediad
Mwl y bwriais trais tros ddirnad Duw
gwyn

Tremmyn ar ddilyn porphor ddillad
Megis ti ferch rhi rhoddiad gymyrredd

¹ Gyrrawd.—Ll. E. E.

⁶ Nid.—Ll. E. E.

² Cynnar.—Ll. E. E.

⁷ Daceiniad.—Ll. E. E.

³ Dra fo.—Ll. E. E.

⁸ Dygynnelw.—Ll. E. E.

⁴ Huno heb.—Ll. E. E.

⁹ Im gwnaeth Crist croes-

⁵ P'rh.—Ll. E. E.

dog.—Ll. E. E.

¹⁰ Senniad.—Ll. E. E.

AWDL I FEFANWY FECHAN O GASTELL DINAS BRAN.

O L. E. D.

NEUD wyf ddihynwyf hoen Creirwy hoyw-
A'm hudodd fal Garwy [ged
O fan o'r byd rhwymgydd rhwy
O fynor gaer Fefanwy

Trymmaf yw cariad tramwy hoen eur-nef
Hwn arnaf dy facewy
Dy far feinwar Fyfanwy
Ar a'th gar ni bu far fwy

Gofyn ni allaf namyn gotwy cûr
Dug¹ mewn cariad fwy fwy
Fynawg eirian Fefanwy
Fuchudd ael tûn hael fyw'n hwy

Eurais wawdd ddiawl ddadl rhwy eglur-
llwybr
I glaerllun Myfanwy
Euraf i haul amaerwy
Er ei mwyn o eiriau mwy

Nid hawdd ardeml cawdd ardwyl adneuboen
Adnabod Myfanwy
Hoen a'th gar afar ofwy
Hoed brwyn i'r ddwyn yr ai'r ddwy²

¹ Dyn.—Ll. E. E.

² Darnau y ddwy englyn raglaenawel a wnant un yn
Ll. E. E. fal hyu:—

Eurais wawd ddiawl ddadl rwy adneuboen
Adnabod Myfanwy
Poen ath gar afar ofwy
Poen brwyn ei ryddwyn i ddwy.

Bychan yw fy rhan o'r rhad a'r echwyn

A'r uchel ysgarlad

Hyd pan ddycco cyffro cad

Duw o Loegr ein dau lygad

Llygad ei hael wlad yw hwn

Llaryaidd Rydderch luniaidd lonn

Ail llygad y winwlad weun

Yw fy llawlyw Llywelyn

Llywelyn uwch y glynn glwys

Rydderch gwrferch hygarfoes

Deuwr yn arwain dwyaes

Dau gyfaillt deg a gefais

Cefais iawn redais yn wiroadau gwin

Yn gaened yn dlysau

Yn rhuddion feirch yn rheiddiau

Yn ra ran o dda y ddau

Dau o gennadau gwynnion ydynt dir
caeth

Lloegr a aeth boed ffraeth firwythynt

Diwasaid yngherdd ym dewissynt

Dewisaw gwiw ddynd dwys y gwyddynt

Rhieddawg farchawg a gyferchynt

Rhuthr milwraidd fraisg mawr-waisg mor-
wynt

Rhydderch wrth hir-ferch ddigynghor-
fynt

Rhi deutu Aeron ein rhaid yttynt

Rhwydd rhag Llywelyn fo hyn o hynt

Fychan ddiymgel echel uchynt

Rhai o drumydd Lloegr bob rhyw drem-
ynt

Rhoed y ffawd i hwn rhydiau a phynt

Gosyml y barnai er a geisynt

Rhai a'i gommeddai gemmau oeddynt

Gwerin gynnefin gwin a yffynt

Gwŷr drythyll eu byd gwir a draethynt

Braisg eu cyrph a gwaig gwedi y gwisg-
ynt

Brenhinedd y serch byrr iawn hunynt

Breiniau negesau a ddangosynt

A gwin y brenhin a obrynynt

Y nifer o glêr a eglurint

Awen yn llawen iawn y llywynt

I dlodion ddynion a eiddunynt

Gael eu lles gan hael ilaes gynhelynt

Deallu barddlyfr da a ellynt

Dillynion cysson nîm atCESSynt

Dechreu a chanawl hawl a holynt

Na diwedd cyfraith nid edewynt

Rhwydd bererinion rhudd a brynynt

Meirch ar ol dwysgeirch wedi dysgynt

Arfau o'r gorau aer a gurynt

Gwyrrdd a rhudd-aur coeth gwrdd y rhodd-
ynt

Pybyr Lywelyn hyn a honynt

Pabl Rydderch loyw serch nîn dilyssynt

Par Iessu fab Mair rhag pyr ryssynt

Pob un o honun i'r lle yr henynt

Henynt o le ni hunir &c.

I LLYWELYN FYCHAN AP LL'N. ABAD YSTRADFFLUR.

LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN AI CANT.
O L. E. D.

CREDAF ytt Iesu fab y croy6-dad

Crea6dr hael lly6ia6dr haul a lleuad

Credadun nef gun naf ac ynad

Crair o ddilys Fair ddeules f6riad

Cau6aith ragoriaith pob rhyw gariad

Cynnorth6yaist fi geli gwyliad

A'r a6r hon etton Du6 ren attad

Rhed6n o'r di6edd ith 6l6dd ath 6lad

Y nerthaist fyfy megis neirthiad

Am argl6ydd-ly6 ym a mur g6ledd6lad

Am 6r eresdrefn a'm 6a6r Ystrad

Fflur ai phennadur a'i modir mad

Lly6elyn 6i6barch lluniaidd Abad

Fychan g6r difan gar6y dyfiad

Llin lly6 cynnefin lle6 cynnifiad

Lly6elyn arall ded6yddgall dad

Heiliaist ddofydd g6ynn h6yl bryn a brad

Haint a'i arwyddion hynt da roddiad

Anobaith fuam am ia6n Abad

A'th nerth a'n diffyrth a'th 6yrth 6yrthiad

Cly6ed a 6naethost dost destuniad

Fy llef ydd y nef ehud nofiad

Ac estyn hoedl heb gus dyniad

Ym llyayidd obaith lla6-rodd Abad

AWDL I DDUW.

GRUFFUDD AP YR YNAD COCH AI CANT.

Duw sul un hyder gwn y ganed

Mab Duw—ag i doeth i'n gwared

Braint y saint ar y seithfed

„Bedydd a chrefydd a chred

Duw Llun naf gwiwlun aber gleu lles

Llys Uffern a orfu

O'r dydd y codes Iessu

O farw yn fyw da farn fu

Duw mawrth coeth¹ ydoedd wr diwael
yngaillt

Yngwydd pobl yr Israel

Yn un Duw Tad iw adael

Yn dri Cun drugarog hael

Duw Mercher archer arch adreg o'r nef

Pan ddaeth nâf aur anreg

Gwnaeth Duw bob dwyfol oddeg

I gwnaethpwyd brad y tad teg

Duw Iau mab da rad diwradwydd da lw

I dylawd yn ebrwydd

Gwir wared Ior reged rwydd

Gwawr eurglod yn gwir Arglwydd

Duw Gwener pryder pryd egwan Sawd
wyr

¹ Neu, coedd.

Gwnaeth Suddas a chusan
 Diau gwnaid gloyw enaid glan
 Dihenydd Duw ei hunau
 Duw Sadwrn wiw dwrn o ddihenydd hael
 I helaeth drugaredd
 A dywed yn y diwedd
 At yn tad iw wlad ai wledd

 I wledd annherfynawl Ior
 Y sydd uwchlaw haul a ser
 A ddarparawdd rhag cawdd eur
 Duw i holl ddynion daear
 A byt deg a bywyd hir
 A gawn o charwn y gwr

Y gwr a rannodd ini i reiniau
 Ar dafawd gwarawd a phob geiriau
 A'n crëodd o bridd a phrif Sugnau
 A'n prynodd ar waed ei draed ai fronnau
 A'n troes ni i gyffes heb air gau
 A'n troeso ni i bob trossedd gorau
 I foli 'r Drindod drwy gardodau
 I garu mab Duw er ei fyw ddoniau
 Ifoli braint y Saint ar Santessau
 I erfyn gweddi Mair er i mawr radau
 I gymmeryd penyd rhag y poenau Uffern
 Ag affaith pechodau
 Gwae ddyn a dyngo oergam leau
 Gwae a ddiflas glas yr eglwysau
 Gwae ni chred mewn llen ag mewn llyfrau
 Gwae ni chretto bob peth o'r pregethau
 Gwae ni ddyld rif prif weddiau
 Gwae a wnel balehder o gam arferau
 Gwae gynfigennus rhag petrusau
 Gwae lidiog creulon ai ddrwg ddoniau
 Gwae ddiog ni ddywaid weddiau
 Gwae gybydd ni rydd rann o'r gorau
 Gwae lwth a lithir ar Wenerau
 Gwae ef wybod ddyfod ei ddyddiau
 Gwae dwyllwr ai dwyllwaith ai gamau
 Gwae leidr ai ladrad yn y cloddiau
 Gwae a gâr y ddaear yn ry ddiau
 Gwae a dreulio'n ofer ei amserau
 Gwae a frawdwr a frawdio gam farnau
 Gwae raglaw ai ruglon ddirwyau
 Gwae ringyll hir sefyll yn ei swyddau
 Gwae ef oni saif yn y swydd orau
 Gwae a gollo i dad ni rad riau
 Gwae a gotto i fam ai gam gwynau
 Gwae ni chyreho flair offerenau
 Dros y saith bechod anglod anglau
 Saith weddi'r pader arfer orau
 Pan ddoeth un mab Duw ar ol dioddau
 I ddrws porth uffern gethern gethrau
 Ar gwaed drwg annog ar y grog ai grau
 A'r Sarff aflawen a'r tan o'i enau
 Yr oedd yno yn berwi o bob perirau¹
 Saith ganmil beraid o enaidiau

¹Neu, pe'riau.

A berw hyddrwg a phob yddwrwg
 A phawb ai golwg ar ei boliau
 A chwerwyn boeth dan ag ennaint brwmstan
 A lle gwelw Sattan suttuwr ffynau
 A llyffaint lliodiog a'r tir oerfelog
 Ar nadroedd cribog oer i cribau
 A Chythrau corniog a chethrydd osclog
 A chymr gogyllog ar i sodlau
 A phob dychymig i druau cig
 A phob cog ffyrnig o'r coeg ffynau
 A phob ryw ddefawd i ddolurio enawd
 A phob cigweiniawd ai cigweiniau²
 A phawb mewn deimeryd a phawb mewn
 penyd
 A phawb mewn clefyd a phob clwyfau
 A phawd yn druain a phawb yn germain
 A phawb yn llefain nas lladd angau
 Adolwg a wnaif im dewin doethaf
 Nam gyrru i'r eithaf er i wrthiau
 Er myfyr degmain Er i wylofain
 Er i goron ddrain ai wiw gadeir
 Er a orue Mair oi mawr wrthiau
 Er lle i cyfyd haul hyd y lle i machlud haul
 Nam gatto i Gythraul er i gethrau
 Er cur i galon er Caer Apsalon
 Er gwaed i ddwyfron ai fronn freiniau
 Er i wiw arfoll er gwaed i fronn oll
 Er i bum archoll ai archollau
 Na bom gythruddgar na bom athroddgar
 Na bom anhygar erbyn angau
 Mihangel im raid a mair wen gannaid
 A fo erbyniad ir eneidiau
 Archwn i'r Drindod drwy wir ufuddod
 Roi ini lwyr gymmod on pechodau
 A pherfflaith fuchedd a phurlan ddiwedd
 A chwbl drugaredd o'n camweddau
 A chael goddiwes cyffredin hanes
 Cymmun a chyffes a lles llyfrau

Llyfrau llaswyr au yn n sâl
 Llwy'r obaith heb araith bôl
 Credu a charu pob chwyl
 Crist creawdr ymerawdr mil
 Mab mair o bumgair heb gel
 Y Sant a aned Duw Sul

HYWEL YSTORYN AI CANT I ADDAF EURYCH.

O L. E. D.

CYFARCHAF i'm naf nefaol oesdrig hwy!
 Hael frenin gŷyrennig
 Cyfran ran rincedd gotholig
 Cyfarf arf eurfaer arbennig [gardd
 Cyfiaon arglŷydd rhŷydd rhŷymedig breidd-
 O bruddgerdd engedig

²Neu, cigwenau.

I Addaf addail gôygedig
 Adda6d na6d ne6yn heb ddiffig
 Addysg mysg ymysg6fl ffyrnig
 Addurn murn ym marn crogedig
 Addoed gynfyl ch6yl ch6aledig
 Y bydd buddel6 tân cyllestrig
 Eurych brych breich-gul llosgedig
 Afrôydd sôydd y sydd anel6ig
 Afraid naid nidyr gerdd rôystredig
 Afr-f6ch tr6ch trach6ybl rhostiedig
 Efrydd dall cybydd ceibr prynig
 Rh6yll grin rull gry6 cleidr ysgyrnig
 Car an6ar en6ir tridyblig
 Ca6r trilla6r trall6ng rheibiedig
 Corf breith-lorf brith-leidr g6en6ynig
 Cyrff anffyrf anfla6d cad6edig
 Cyrffyll hyll ch6edryll ch6ydfrefr pennig
 meirch

March glerm6nt bremienig
 Ch6er6lys flys heb flas de6isig
 Ch6yrn esgryn esgryll lli6iedig
 Ch6efris mis mysseing diennig
 Ch6er6 draber6 o'i drabudr sefnig
 Ch6are nid dyre teir6 p6yedig pla
 Plant Addaf gryniedig
 Llys dyfrys difra6d heiriedig
 Lles armes ermain anodrig
 Ll6s myn6s menestr annheilig
 Llestrau llau ch6aennau ch6ein-wig
 Lleisgla6r yn nhyhma6r annhymnig frys-
 6lydd

Heb fras6ledd Nadolig
 Ll6ybr cyfl6ybr cyfle dif6ydg
 Ll6r6 pasgiad nid pesgych seisnig
 Lloriaid rhaid rheidusion debig
 Llyngeler ser sarphod b6ypteig
 Llyngaid rheidysiaid rh6d yssig rheithgun
 Rhythg6n cynnefodig
 Lle diflan calan calennig
 Lle diflith difl6ng godroig
 Lle difloedd difla6dd enderig
 Lle diflas teulu6as talmig
 Lle direufedd g6edd goddedig h6ngyr na6s

Heb henga6s heb hengig
 Lle llafar glas adar gloesig
 Llefaïn brain branes fediedig
 Lle rhy6an garan wyl gurig
 Lle rhe6ydd haul ma6rth ddydd marthig
 Lle rhe6ydd cethlydd cathl-ddig herythlom
 Hiraethla6n ddi6fydig
 Lle y g6nair dadlau i'r dryd6 llud6 lletto-
 llig

Lle bydd uchelydd ar yehydig
 Lle mae tylleuan g6rach fegr-6an fig
 Ll6ytben anlla6en yn y lle6ig
 Lle ar di6an6e ar dy6ynnig bod
 Bed myn tla6d sychedig
 Lle anhardd lle anaml selsig
 Lle anhoy6 lle anosgeiddig

Lle aela6 eil6ydd pellennig
 Lle dile dila6ch adfydig
 Lle dioluda6g dioledig noeth
 Nyth h6nggyrdla6d rynniedig
 Lle dine dyna6l flotteig
 Lle dena6l dynion hirbrydig
 Lle dire dir6ydd adreisig
 Lle dirodd dir6ydd g6rthnysig
 Lle difenwant plant plennig Lusiffer
 Llys uffern 6en6ynig
 Lle y brysir bresych wyl Badrig
 Lle y ber6ir barf y b6ch cyrnig
 Lle difudd i dafa6d blysig
 Lle diffaith lle diffoddedig
 Lle difra6d rh6ys6a6d rhyfig nis daliant

Noes dyl6yth trangedig
 Lle di6en pob unben p6yllig
 Lle di6e lle di6estl mennig
 Lle diheirdd prifeirdd profedig
 Lle dyhir poenir pendefig clyttwyr¹
 Clytti6r pedyll benffig
 Lle heb foes llom arloes lleithig
 Na mynud na menestr rhestrig
 Lle heb win cynnefin ceiumig
 Na medd ymmadull gwaeddedig
 Lle heb g6rf na th6rf na thorf diyssig rygul
 Rhac ne6in bob orig

Lleas oersar6yl g6einiedig
 Er cyfle nid cyfl6yddiedig
 Ar marygyl² merydd llygredig
 A'i i fodd g6edd g6aeddau gynnhebig
 Medd6 gr6ban lloppan lleipr-frigt6ll fyrcei
 T6yll farent ystyfnig

Lle anghryf pob pryf pryd anel6ig
 Lle anghredadun bun bengyrnig
 Lle y mae dryg eurych brych bri6edig
 Drygof dryg cynnyrch lleffryrch llymffig
 Llif daradr paladr plygeidig creifion

Llifion bri6ysson nid bro6yssidig
 Addaf grin gribin g6rbach dig
 Addaf glaf gleiriach troedig
 Addaf dincyr danc6d ch6yddedig
 O ddôf ddefna6d nid Afan fyrddig
 Addaf g6ynn anaf gwenwynig ei b6rs

Bors-lynga6l ad6ything
 Addaf leidr l6rdded pren gellig
 Addaf gr6m grymman ffugiedig
 Addaf cnâf cnifddelph pysgodig
 Addaf ddrych dallgrych ddulliedig
 Addaf rasgl t6yll-gasgl tyllgorn prynig
 ledr

Lleidr arian clippiedig
 Addaf dd6l6 ddil6r plygiedig
 Addaf bryf erinr6yf croen-ch6ysig
 Addaf hyll pebyll pobiedig
 Addaf gul galon 6asgedig
 Addaf gau ni thau iaith enid frith-gyrdd
 A'i freithgerdd ddre6edig

¹Neu, clottwyr. ²Neu, marugyl.

Can ni thau garrau goriedig
 Can ni phaid tarô diriaid terrig
 Can ni myn emennydd yssig
 Ymadaô a'i ffrost ffennugl-fost ffig
 Bore oer ceilioer clo caedig cyff
 Am ben Addaf ddyff ryff rôgyiedig
 Goganaf Addaf wddf gieu lledr
 Lieidr arian careglau
 Gogul arch gogr cywarch cau
 Gagaôg craff daeaôg crefftau

ENGLYN.

O L. E. D.

TRIPHETH¹ dirgel ni welir
 Tramwy maent hwy mewn tir
 Tyrfaeu ac angau terfyn
 Angau dwrting ei derfyn
 A gwynt oer ac enaid dyn

ENGLYN.

O L. E. D.

NEUADD hywel hygel hegl
 Newydd drwg neud mwg ai meigl
 Ys dor gaead nid rhad rhugl
 Os derw ys diriaid na sigl
 Ys oerffyrch anhygyrch hogl
 Ys del drwy nen ei phen fflagl

TUDUR DDALL AI CANT.

LLYWELYN GOCH FAB MEURIG
HENI ORONWY AP TUDUR O BENMYNYDD.
O L. E. D.

LLARY wynedd llawer ynod
 Llef uchel llifaw iechyd
 Llethrawdd oth wyndir llwythrad
 Llew a gwawr llaw egored
 Egored frys lys ni laeso ei hil
 Hael foneddffawr Gymro
 Gronwy gymheniaith gryno
 Gwiwrwydd fu gwr oedd efo
 Efo hepgorus ei fudd
 I feirdd ymbiliaid o'i fodd
 Ei fod ynghyssegr-galech fêdd
 I Fon anghylyrus fydd
 Bydd gwae a cherydd ac och irad fawr

¹Neu, pedwar.

Farwbaglur pymthengwlad
 Bu dewr nef bïau ei dâd
 Bydding arno baedd eiddun-gad
 Cad arynaig ced Ronwy
 Cefais o'i law draw heb drai
 Cyhafal brwyn o'i ddwyn ddoe
 Cyfluddiwyd gwen men y mae
 Y mae heb chwarae na chweiriaw ei wyr
 Och wir Dduw am danaw
 Gwae fi gan drueni draw
 Gwawr Penmynydd-lawr Nudd-law
 Llaw Ronwy llyw ar Wynedd
 Llaw'n amlaen llu yn ymladd
 Llaw yn cynnal llin canuodd
 Llafn awchrym llaw fynychrodd
 Mynychrodd o'i fodd a feddais o'i aur
 Awr neithwyr ni chysgais
 Mal chwedl gofal a gefais
 Marw fy iôr drud mawr fu'r drais
 Treiswyd ni am ein trysor
 Trwsiad trais ei dad Dudur
 Taer ddysgawdd terydd esgar
 Teyn bryd twrn Beredur
 Peredur gystal parawd och gyngerth
 Rhac angen ai foloch
 Ym mol twr calch gol cylch goch
 Ym mryn aer am Ronwy och
 Och heno nawoch yn niwedd berthfyd
 Anhyfryd i'm bryd am barodedd
 Aeth gwawr a phennaeth gorhoff annedd
 myrdd
 Ym a fwriawdd gwyrd am oferedd
 Iôn trychantref Môn amynedd ni chawn
 Iawn arial Wgawn uriel agwedd
 Arfaeth ehalaeth hwyledd bennadur
 Eryr fab Tudur goleuddur gledd
 Gwae fyth gwr geir-syth gwyr gorsedd ei
 wlad
 Gronwy o'i ddygiad gwae rianedd
 Gwae bybyr aerwyr oerwedd eu chwarae
 Gwae a bod lle mae eu llyw ym medd
 Cymmyrth Duw i'w byrth berthedd gogon-
 Cymro dirusiant cymry drosedd [iant
 Tâd o'r cymeriad er cymmaredd iôr
 Ni bydd yn esgor baedd an osgedd
 Achwyn gwn fal brwyn brenhinedd foloch
 Och Loegr wineugoch wenwyn agwedd
 Yth ddifrawd arnam ath ddyffredd ath
 ddwg
 Ath ddihunaw drwg ath ddihibedd
 Pan ym cen am lann naw mlynedd drosodf
 Ynof ydaw cof ar deg cyfedd
 Ytty wyf anhy o fonedd a phlaid
 Hwyl Gronwy f'enaid hawl gwirionedd
 Gwr oedd hwn wrth dwr arth o daeredd
 glew
 Lle ym mron caer dew cyn cur diwedd
 Gwr gwrdd hydr hoed-lwybr huawdledd
 Garwy

Gronwy loyw saffwy liaws huffedd
 A phen ei rethren aruthredd a wnaeth
 Draw a gelyniaeth drwy galanedd
 Yngheirydd Ffrengig yngharedd brwydr-
 lwybr
 Ynghammawn ewybr ynghymminedd
 Peris ym Mharis ammhuredd riddfan
 Gwaedd yn narogan gweddwon wragedd
 Pwy ŵr ar adwy mewn parodedd dwyn
 Par cynnydd-gar cwyn gwenwyn gwnedd
 Diengis rhag cis na rhwyf casedd caith
 A phob anghyfiaith gwaith gwythlonedd
 Doeth i Fôn win doeth o fynyddedd
 Ffrainge
 Dewis ar ieuainge hoyw gainc agwedd
 Mynediad rhifiad nid rhyfedd hyd Went
 Fy ngosymmeith-rent i Gent gyntedd
 Bu alar i'w feirdd heb wyledd a'i wyr
 A llid iw frodyr a lledfrydedd
 Parchuswaith bumwaith heb ommedd a
 mwy
 Ymrhoddos Gronwy gorddwy gyrddedd
 Pennadurwawr mawr marannedd gynnal
 Penmynydd ardal aur mál a'r mêdd
 Mab tād yspryd rhad anrhydedd rhag poen
 O'i wyl loyw orhoen i laweredd
 Mawr wnaeth i'n hiraeth yn nlaeredd
 Gollmyn
 Pan las Llywelyn ni bu hyn hedd
 Gwedi gwae fyfi am feu fedd a gwin
 Ac ymgoeliaw rhin ac angeledd
 Mau uniawn heiniau amhunedd orddwy
 Mwy mwy dug Ronwy da ger Wynedd
 Llary Wynedd &c.

LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN AI CANT.

I RYS AP GRUFFUDD AP EDNYFED.
 O L. E. D.

HENPYCH well haelwych yn hwyl-wawd
 prydydd
 Hardd dy fedd-fardd fydd wiwrydd wir-
 awd
 Hyawdd grair purair parawd wrhydri
 Hoyw-dwr daioni hyder Dunawd
 Hael hoyw Rys diwael dywawd peir awen
 Y rhwy fyddut ben nid rhyfeddawd
 Hil coeth Rhys dur-noeth rhoes dyrnawd
 yngrhai
 Hil Ruffudd erfai windai Wyndawd
 Hyder brywysgler briw asglawd belydr
 Ael gwyar reiydr ail gwiw ryawd
 Hyrdawd tre bergawd bargawd peithynben
 A wnaeth dy gigwain cynrhain canrhawd
 Gwyn ei fyd i gyd dy giwdawd telaid

Gwyn yn Frutaniaid gweiniaid gwiwnawd
 Gwyn ei fyd feirdd byd bedw-wawd a gan-
 ant
 Gwyn ei fyd anant gwyllt ffyniant ffawd
 Gwyn ei fyd uwch rhyd ach rhawd ni
 chyrchych
 Gwyn ei fyd lle y bych Owain frych
 frawd
 Gwyn deyrn erddyrn gwenwyn orddawd
 caith
 Gwnaf i'th wiwaf waith muliaith molawd
 Gwrdd-ior llawegor llogawd ferneis-win
 Gwawr trywanawr trin Elfin eilffawd
 Gwisgaist am danad gwasgawd llurygdeu
 Gwraidd afael lleu Gweirydd ddefawd
 Teyrn hil cedyrn cendawd gwyrennig
 Trum difethedig safedi sawd
 Teflaist oddiwrthyd taflawd ymwangais
 Trafn Abermarlais trillais trallawd
 Tyfir yt foliant o'm tafawd y ceir
 Nid o anghywair druthair draethawd
 Terwyn fydd dy rynn fudd drawd gelyn-
 gawd
 Ynghymmwy anawdd ynghymminawd
 Tyrfal tiriondal trindawd i'th adu
 Tri ac Iesu tu teilyngdawd
 Tegyw dy hynt lyw hyn nid tlawd gyn-
 nydd
 Trugaredd ath fydd fraisg dydd y frawd
 Iawn frawd Rolant ffawd ffydd yw ar-
 glwydd Rys
 Eryr gloyddrem dedwydd
 Ergydwayw aer daer derydd
 Ior du gwynn aur ynn a rydd
 Rhydd i glér bedydd glawr byd
 Rydderch ail rwyddarch olud
 Rhi yu ein angen y rhêd
 Rhys dewr mal y rhoes ei dād
 Y tad o nef wlad oleudwng llwyddiant
 Lluddied Rys dy ostwng
 Aruthr yw dy fleidd ruthr flwng
 Arddelw talm urddawl teilwng
 Teilwng di freudwng dy fryd
 Tewbar glas ti bian'r glod
 Taer yn aegalech twrn esgud
 Teyrn diwallgyrn dullgod
 Cad oresgyniad a roes gwiwnaf hael
 I heli Ffrainge ar eithaf
 Carw trin gwr o lin lanaf
 Ceinfyged Ednyfed naf
 Naf yw Rhys gwinllys a gwyrdd
 Nerthawg erddyrn farchawg urdd
 Nid dielw lun neud hael urdd
 Nid taeawg hên neud teg hardd
 Hardd berit hoywfardd bert efaill Ger-
 aint
 Gurwr Ffrengig castell
 Hurieist glôd y frô hiriell
 Henpych wych ympw wiw-dymp well

PERYF FAB CADIFOR AI CANT I HYWEL AP YWAIN.

O L. E. D.

Es blwyddyn ydd wyf neu ddwy ith
Nith besgaf a fo mwy [besgi]

Dug ym y dygn ofwy
Nim dygy — a fo hwy
Difiau i'n diau leas
Yn y penrhyn uch penrhos
Ym Mon y mew'n ei hynys
Ydd ym lleddir a llafn glas
Dielid mab Duw dygn alaeth Hywel

Haul echel och arfaeth
Am ledrad frad freuolaeth
Ef ai frodyr mawr wyr anaeth
Llas arch yn y gyfarchfa¹
Llas nerth awyr eryr aerfa
Llas Hywel wyn fab Ywain
Llas gwr mirain uch morfa
Llas gyda Hywel hawl anddyfrwys
Lew llew trylew traul diffwys
Pla ple do dial dywal dwys
Plant Kedifor wyn wenwys
Lladd Brochfael wyn a gwynaf
Lladd Aearddur² an cur cof
A lladd Rhirid am lliid lliif
A lladd Iddon ac Addaf
Brochfael ac Iddon brodorion Hywel

A holynt gerddorion
Ry llas a llafneu rhuddion
Ar lles draig yn llys dragon
Can eddyw aerddur yn arddyfrwys far
Yn trydar dar diffwys
Ciliai rhag ei lu Loegrwys
Cadr fab Cedifor wenhwys
Am fyned Hywel hawl diachor traws
Doeth tristyd i'm cyngor
Yn naear franar fangor
Doe a dau fab Cedifor
Fy nghalon a gryn rhac erchlais y fran

Dechreu gwan dychrynais
Gwae fi pan ei harhais
Gwayw yn Hywel a welais
Bran a gre yn y gyfarthfa
Ni ddarogan ym ddim da
Bod mab brenhin gwyn Gwynedd
Yn gorwedd yn yr aerfa

AWDL A GANT GRUFFUD GRYC.

O L. E. D.

Yor nef ae chreir
Ac eury'n meir
Y gwr an med
A throet a llaw

¹ Llas arth yn y gyfarthfa.² Neu, Aearnddur.

Ac aryf aelaw
A gorvoled
Gwarandaw heit
Bechaduryeit
Beich o daered
A maddeu ynn
Yn llusc dremyn
An llese drymed
An llet lyeu
An llet vroden
An llet vryded
An kasgyl olut
An kam ehvt
An kamwed
An gogan weith
An kyfrwysweith
An kyfryssed
An gwac valchet
Yn anwaeret
An enwired
Ti ywn llywyawdyr
An amerawdyr
Yn y mawred
Ti yw yn yor
Ti yw n tryssor
Ti aw n trossed
Ti an pryneist
Ti an ffuryfeist
Ti yw'n ffyrfed
Ti ymhob pwnek
Yn ry ymwnek
Ni wyr omed
Tostyon erchyll
Ti yn nhywyll
Ti yw yn hoewed
Ti yw r goreu
Ti yngoleu
Ti yngwyled
Ti yw yn tat
An gwar ynat
An gwirioned
Ti an bendic
Ti yw n ryfic
Ti yw'n revued
Ti mab meir wenn
O Iorddonen
A vrdd wyned
Ti yw'r gwr kael
Ti yn Israel
Ti o Nasred
Yr dy gethyrdraet
Er dy raenwaet
Yr dy rinwed
Yr dy uawr drank
Yr dy diank
Wr di ddyed
Yr dy hoelion
Yr dy goron
Wr digared

Yr dy veddyant
Yr dy uwynyant
Yr dy uoned
Yr dy garyat
Ath enw redeat
Oth enrydel
Yr dy lendyt
Eurdwf iechyt
Yr dy vuched
Yr dy ddechrev
Yr dy ddwywew
Yr dy ddiwed
Yr dy grychlam¹
Yr dy lwysvam
Yr dy loesved
Erbyn arglwyd
Yrom gwlwyd
Yr amgeled
Y ddaearblant
Yrdang nwyfyant
Yr dangneved
Rheyt gael gan Bedyr
Rydit hyfedyr
Rat etiued
Yn rwy an coryf
Yn wyd gantoryf
Yn rwyd gynted
Yn rod nawoed
Yn rif milioed
Yn rwyf moled
Ynghor yspryt
Ynghof ennyt
Ynghyvanned
Yn raed Serubin
Yn rhol farthin
Yn chwyf ferthed
Ynghaer addas
Ynghae mawr ras
Ynghymyrred
Ymber gwiwfreint
Ymber eurseint
Ymhur orsed
Ymberffeithgwys
Ymharadwys
Ymharoded

AWDL

FADAWG AP IERWERTH AP RITHID AP IERWERTH
AP MADAWG ESGOB BANGOR BRAWD I ROTBERT
AP IERWERTH AP RITHID O GOED Y MYNYDD.
O L. P. P.

I.

Duw byw an rhoes llyw llen bendefig
Dwyfawl yw'r urddawl canmawl ceinmyg
Diafyddwl feddwl feddig perchodau
A lles Eneidiau llys enwedig

¹ Gythrlam.—Ll. C.

II.

Dor ag Ior Bangor cor catholig
Dar i lu daiar car caredig
Dogyn gymaint deufraint Dyfrig Beneur-
awg
Yw heulwin Fadawg hawl wynfydig

III.

Dyn dan Nef ag ef ni chaf debig
O gwbl bwyll didwyll dadl brofedig
O haelder Ener¹ unig ynghyfraith
I gyfryw benrhaith Bibl-iaith Beblig

IV.

Duw gan roes einioes'n ei fenthig
Ai gad oi ganiad gan Nadolig
Wrth raid y Gweinaiad i gynig Alaf
A da rhwydd adaf dy rhoddedig

V.

Gwarant gaer trefnant traw diddiffig
Gwin eurin lwryf chwryf a chig
A gwisgoedd miloedd moledig wledau
I feirdd galonau fyrdd galenig

VI.

Gwynedd anrhydedd rhadau Curig
Gwanas pob urddas eurddull Padrig
Gwyn i fyd bod gwledig clodbwyll
Mewn cnif didwyll cynnwfodedig

VII.

Gwan oedd Lys allan man a mennig
O'n gwlad hyd trefad tref y Mwythig
Pan ddoeth rhwyf cyfoeth cofedig Eur
nerth
Hil Ierwerth gannerth hael win gynig

VIII.

Gwypm heddiw Gaer rhiw rhwyll eur-
ddedig
Gwin drefnblas addas addurnedig
Gwir glod ni chelir uwch helig dyno
Gwenfro wyr Pabo bybr Leithig

IX.

Llunias gant moliant mawl haiedig
I Fangor rhagor rhag Celliwig
Llys llu ai dengys dawn gaeledig gwyrd
Lle diwallwyd myrdd llu diwellig

X.

Lle mae Arglwydd rhwydd yn rhodd-
edig
Heb fynnu pallu pwyll Teoderig
Lle deheuaf budd lle dehenig glwys
Lle a gwin da dwys llu gwyndodig

XI.

Llyna dir an pair parabl a doig
Hwn Madawg ddoniawg ddawn boforig

¹ Neu, yner.

Llaw Dduw am danaw ddoniawg frig¹
frongwyr
Eryr ar Glaswyr aer eglwysig

XII.

Lle mae rhaid Ceiniaid Canon fendigedig
Am Arglwydd hylwydd hael caredig
I hiroedl yw llyw Llys deithymig fawl
Mal banda gedawl bendigedig

GRONW GYRRIOG AI CANT.

GORDDODAU MERDDIN AB MORFRYN.

O L. R. D.

I.

Gorddod bron gorvod nid hawdd gysgaf
Pan ddel maban o hil Bryton brithvyd a
wna

Gwr o vewn awr
O Loegrwys nim dawr

A llwyr ddiva

Kyfyd Bryton

Braisc gowyddon

Brys di draha

Kyfyd Bryneich mawredd ynys

Y fo addaw y Saeson

Lliaws pob bron

Lees ni wedda

Kaman i boodd

Y Tir a waeddodd

Y terfyn gwaethaf

Kyfyd Prydyn y menyh henaf

A rhuddion lsfneu yn rhywyllt

O'n Caerau gan nis traethaf

Ac ar ervin brain pla a welir

Bryisia iw diva

Y maban o gudd

Kyffreddiwr y budd

I'r blaid issa

Yn rhwydd y rhydd ef y rhai esgud

Mewn cnaif cymwys

Gwr ni wna ymwys

Yn y gyfraith ddwys

Ni ddysg draha

Maban o dad

Er a veiont wy ai mad

Mawr yr hoffaf

Glendid Bonedd

Gwlad holl Wynedd

A dynn ef oll ou halltued

Aillt ai casa ef ni chyd ganan

Ni chyd archan gorchwil nis gwnan

Cydfod Saesson

Gwaith anhyron

¹Neu, am danaw frig?

A derfyna

Diolchaf archaf arch ddi drahaf

Cadwr haelaf

O'r hil penna

Gwyn eu byd Bryton

Braisc yw'r goron

O Dduw nefol

Cadwr cedol

Mwyn ei ganmol

Llew llaw rhuddwaith

Milwr ei waitth

Maith y molaf

II.

Gorddod bron gorfod yn derfyn

Aurfinioc fydd¹ llen llwyr amofun

Maban a gad mad ail gychwyn

A gwageled

Pan gychwynned

O gylch Mwyf y Gwynvryn

Rhag twyll y gann y Saeson

Arwyddion bradoch

I Ddyn neu ddau

Y gwnant wenwynan

Ar Ansoddau

Mewn rhyw wledau

Gwedi'r moddion

Llawen fyddon

Pan ddigonont

Dysc ir Vervyn²

Weithred rhyw ddyn

Gorchwyl divraw

Gochelid rhagddaw

Rhior dervyn

Y Rhioedd er hynu

Y Llew llafr rhudd

Gwiw vudd gwerin

Lluossawe cidiawe bid ef ar gychwyn

Mymn ef ystyr y Gaer

Ac anifer nis mynein

Ac arhōant wy Ddofydd yn gydwr

Oessawl ef fo a gychwyn

Ac oddiar dowysenau yr oen

Y Llew lliaws³ mawr a fyynn

III.

Gorddod bron gorfod gwyr arfogion
adynn

Y gad pan ryddyfo y dydd diarbed

A llafneu rhuddion

Y llu Alltudion

A meirch amlw amryw anrhech

A marchoc pwyllloc

Pell fydd ei orfod

O hil Brython

Braise ei hatebion

Llywiawd llawer oes am oeswr lluoedd

Ac yna ymladd arweddawr cad

¹Neu, vudd.²Neu, Veroyen.³Neu, lliaws.

Difrad¹ divrec
 Pwylloc eidioe irwaith dynged
 I'r hwn ai gwnaeth
 Drwy fawr arfaeth
 Ef y gweithred
 Er nerthu a rhwyddhau i'r rhwyf godded

IV.

Gorddod bron gorfod gwynnoc er trai
 Llanw a thwrw a llawen fydd rhai
 A lluosydd a â yn rhydd
 Drwy rwyfau y Bi
 Maban cadyr medrawl holi
 Holion Brython
 Llawen fython
 Rhoddion a gaiff rhyw wr o'n iaith
 Myfi ai molianwn pei gwelwn ygwaith
 Yfo a ddaw ar awr
 I ni glodfawr Gawr
 Ac a gychwyn ar awr
 Yn rhydd i dramwy
 Gwaed dan draed arfaeth fwy fwy.
 Gwnn if ei foli
 Yn llywiadur² an rhi
 Pennad y llafneu rhuddwisc
 Rheidawl genedyl
 Cadarn ei dadyl
 Llawer ai derbyn
 A liaws iw herbyn
 Ar tiroedd ini heवाद yn ofwynion
 Yn ofni hil Dewdwr mwr³
 Llawr llwyth Teifi
 Lluossog enwog anodd fydd ei goddi
 A llawen fydd⁴ a rhydd vydd i rwydd
 roddi
 Cedwid ef Creawdyr nef
 Nawdd am ein pechodeu ni
 Rhag angherdded
 Rhag ariwared
 Oessawl fo'r Bi

V.

Gorddod bron gorfod heb rwyf ddegynod
 Heb luoedd a Sais draha tiriogaeth fy
 gawr
 Rhoddion cyfon
 Cyfyd Brython
 Eulun cyfraith
 A lygra yn iaith
 Drwy erlyn yn faith
 Baath a Baath yn oes oesau
 A vydd esgud y mud mynnawr
 Cyfyd eilwaith
 Yn llyw an Penrhaith
 Taith gyinwywaw
 Y tiroedd a ddychryn
 A'r tiroedd a vynn
 Gwaith y cynheiliwr maith

¹Neu, divrad.²Neu, llywiadwr.³Neu, mawr.⁴Neu, oydd.

Ai gydymaith
 Blaidd rhun rhydaith gwaith gymwyawr
 Mynnu Colann
 Gwlad dderogan
 Yno y trigian
 Yn unawr
 Yn y wenwlad fawr
 Yn y lle y gwnaethpwyd brad
 Yn cynheiliad
 Cynal di yn oesswr
 Yn enwoc wr
 Creawdyr Seli
 Gair o divri
 Gwn ei foli
 Ar mawl gorau

VI.

Gorddod bronn gorfod gweddill Brython
 Eidioe rhywioc hil Rhioedd Moon
 Cyfion o Gynan mwyn waith dragon
 Rhywioc pwylloc pill marchogion
 Ar varfaeth iddaw a llaw eilon
 Deued gwared poed gwir vython
 Drwy hir dynged ced cidtalon
 Dyvedd gyrechant
 Cyfarfod a wnant
 Ceraint vyddant
 Lliaws fal brain
 Braise feddyliain
 Meddan gadau
 Gwlad ai gwybydd yn glau
 Gwledd fawr gyson
 Ywain ei henw hael y rhoddir
 Y gwin ym Mhenfro
 Pennaeth fydd y fo
 Ac Ion ar Ddeheubarth
 Ac o amgylch val traeth
 Ar llywodraeth
 Drwy'r tair talaith twyll ni ddelo in Ión

VII.

Gorddod bronn gorfod gorchwyl am ei
 ddyvodied
 Fal ac y traethwydam Grist cynn ei weled
 Darogan y daw
 Brython alaw
 Hylwydd dynged
 Daroganwyd
 Mab y Medrod
 Ai fawr weithred
 Credwn Iesu
 Creawdyr pob llu
 Yn llwyr im puched
 Pan fo drutta bid trista Brython
 Glutta calon golud golled
 Y fo an rhydd Dofydd
 Bawb ohonom yn rhydd
 Ar y dydd ior da i wared
 Drwy eiriol saint

Gweithred gowraint
 Coro buchedd
 Gwelir symud
 Yn oes alltud
 Ailld o'r gogledd
 Y fo addaw rhydid
 Brython gwelid
 Gwedi ei diled
 Gofyn tehyrnedd
 Yn ddiamau
 Drwy nerth blodau
 O'r Dwyrain y daw yn ddiamau
 Ddifri weithred
 Pan gyfodant
 Tir a fynnant
 Tervyn caled
 Alaw y gwelir
 Elain ar dir
 Brenhinwys gwir
 A folianned
 Pan fo y difiau¹
 Y daw ef in barn
 Prudd fydd y dydd hwan i honni
 Ar brif galan
 Cyfodwch a gwisgwch gwisgoeddd diddan
 Y fo a welir y llynges ar llongau
 A rhwyfir y rhyfel ar tan
 O gylfyddydd ai hergyrd ar ai gwelon
 Yntwy ai harohan au pyrynnau
 Ceid yr lliidiawc yn afrowiawc
 Y gwnant pan rwyf sathraith
 Ryw niver gwn y cwympiant
 Distrowio dyall
 Estdud a chall
 Hwytnt a giliant
 Archaf iddo pennadun yn bro
 Brys yw yr amcan
 Cyfran o wlad cyffredinwyr yn rhad
 Nyni ai meddwn

VIII.

Gorddod bronn gorfod gorvinnioc myn-
 ydd mynnau
 Gorfydd rhod — gawr gan gadau
 Pendevig — yn y Dehau heb
 Wahoddion i dir Brython brith vyddiau
 Rhyfel a vydd
 Ag ymwan g—
 A gorvod a wnan dau
 O blant alldud
 Drwy gymry glud
 Drud feddyliau
 Collir trydydd waith nim dorpydd
 Diriaid fydd Beirdd caith alldudydd
 Heb dynggefedd drwy waith cochwedd
 Caswaith y llu
 Ar y pydwerydd a lywia'r elfydd
 Byrr yw'r cynnydd

¹Neu, difian.

Baar o bobtu
 Heb fawr alaeth
 Oi frodyr maeth
 Maith gychwynud
 Rhyddid caffan
 Gwlad a gadwan
 Drwy weithred llannu
 Lluedd grynnu
 Caffont wynvyd
 Drwy union fryd
 A phawb i gyd
 A a yn gyfion
 Addnef meel a gwenith
 A gwlith a dyfredd
 A rydd Dofydd
 Creawdr elvydd
 Ai law i'n bro gyda rhydit
 Cyfraith cyfartal ddylit
 Cyfion eiste am airtangnef a thangnefedd
 A rhyddid a gwared gwedd moliannu

IX.

Gorddod bronn gorvod galed a vydd
 Ac am Loegrwys rhyd rhywin galled
 A gorddwy tynged
 A Saeson mewn gloes heb nos wared
 A chyfion ar y Brython a chysondeb
 Ac o eisiau 'r Ganon cannoch glywed
 Heb leen heb lyfrau
 Heb lwyrfawr weithredoedd
 Heb fenyech mewn llann
 Gorchywyl gwul im barn gwnn nam
 puched
 Heb ydeiladan
 Nac anneddan
 Annoeth olwe drwy fawr — —
 Y bobloedd heb wynvyd¹ — —
 Ffyse gynired
 Heb na rhoddion na — —
 Mawr yw'r galled
 Gwagedd a merched — —
 Ddim ac na ddadtodwch
 Canys chwydchi a welwch — —
 Yw'r dynged
 Anrhyfeddod traethaf rhagod
 Rhag eich² gweith
 Pan ddelo yr tan
 Rhwng y teir ban
 Pethau enbyd
 Arwyddion Celi
 Gwn o ddvri
 A dangossir
 Yn oes maban
 Y mynnuir cyfran
 O'r cyfarwyddydd
 Ac y fo a ddengys yn neer
 Ei arwydd yn y seer
 Gwener goched

¹Neu, myr. ²Neu, eyah.

Ymswrn am draul
 Amlwioc vydd yr haul
 A rhyvel mawr luoedd
 A mawr ludded
 Ffrwythlon daiar
 Marfol adar
 Ymhob cyfor
 Cyfion rhodded
 Pyseod mewn llif a leinw
 Pawb a wna arilwyf
 I lwyr weled
 Archwn in tad nefawl ei rad
 O rodd deilwng gadw Brython
 Rhag afrwyddon a brad Saeson
 Yn oes y iaith oi gwaith nim dawr

MYRDDIN AP MORFRYN AI CANT.
 DIWEDD Y GORDDODEU.

ENGLYNION.

O L. P. P.

GWYNT tan awyr llwyr llawr daearfa
 mwyn
 Gwnaeth un Mab Maria
 Lleuad dwfr heul ni threula
 Gwyllt gwar gwell gwydd nos dydd da
 Rhybychan Grist loywlan lyw
 Dros gur hoelion loesion liw
 A brath bronngnaif a glaif glew
 Ner eurddoeth a wneir erddaw
 Erddaw y dylem ddrem ddrud
 Oddef Mab Duw a Wyddiad
 Efe an prynawdd nawdd nod
 O uffern rew fignwern rwd
 Ac an gwnaeth ffraeth ffrwythlawnged
 O gaith yn rhyddion i gyd
 I gyd bobl y byd anwybodus ym
 Am na charwn Iesus
 A theg urddas y Grassus
 A Thad aur Myrr a Thus

GRUFFUDD AP MAREDUDD AI CANT.

DAFYDD Y COET A GANT YR ODLAU HYNN.

O L. P. P.

MYNAWG gwareddawg y gwiw raddeu
 Mwynawl hawl nefawl cefir mawl mau
 Modd rhodd rhen awen awydd gwyrthau
 Maint braint gwyrth y saint seilm y
 graddeu [lau
 Mawr gwawr fab gwry Fair Grair Careg-
 Yt ydd addolaf ti Udd delwau
 Aur fyingloywner wyt ar fyingliniau

Om pedeiriaith ddyse am paderau
 Am Cuwrdd seilmawl am cerdd salmau
 Am fy rhi geli golofn rheidiau
 Ath fawl heb ddim tawl talm gerdd odleu
 Yt i cyfarchaf deuaf diheu
 Ddihagr f'Arglwydd Grist o ddehau
 Ti a wnaeth fy Nhad bob had iw hau
 Ti a wnaeth yn ffraeth yr holl ffrwythau
 A môr a daear mwyr ardwyeu
 Hofflawn hoywdeg wyrth a phlanedau
 Gadr Iesu wiwgnawd gyda'r sygnau
 Arglwydd pendefig rhyfyg rhifeu
 Arglwydd cyfiawn iawn ddawn dynionau
 Arglwydd Dduw culwydd rwydd ei reidd-
 ieu
 Arglwydd a Dofydd cynnydd cannu
 Arglwydd nef a llawr gwawr y gwyrthau
 Arglwydd dad mad rhad cariad corau
 Arglwydd llawen ren llen a llyfrau
 Dyro im Arglwydd rhag arwydd gau
 Cynnar yugyrth loes cynn yr Angau
 Cyffes a chymmun gyfun gosieu
 Oth nawdd rhag uffern billwern bylleu
 Er dy goron ddrain wr da gorau
 Wirdeg Athro nef er dy gethrau
 Mawr diwael eddyl er dy wleddeu
 Er deiliadaeth nef er dy lydwau
 Eurdal ydwynt haul er dy aelodau
 Er dy fyssedd heirdd er dy foeseu
 Er dy enwinedd llatir wr diwinau
 Er dy olwg Crist er dy aeliau
 Er dy aelaw saint er dy wylieu
 Er dy eiliw teg er dy oleu
 Er dy wyneb gloyw er dy enau
 Er dy hoelion dur er dy heiliau
 Er dy ddigrif nef er dy ddagreu
 Er dy ing alar er dy engylau
 A gwaed dy galon hygron donn dau
 Fyngwyth rydaer gam fyngweithredau
 Am gwyll aruthr lid am gwall eirian
 Am eiddilwch oll am meddyliu
 Trwy iawndud meddiant Trindawt maddeu
 Cadarnenn syr em gwyr am gylch om
 drygeu
 Draig rhag aml bechawdfylch
 Cerdd gennyfi ai diylch
 Cof nawdd y Drindawd im Cylch
 Ith wenwlad widad eurdo gras disglair
 Grist oesglod lathr loywfro
 Ener gyda thi yno
 Fynad henn fy enaid bo
 By gyfyngaf Naf nefawl fryd gain Dduw
 Fo gan ddyn anhyfryd
 Ehangangaf sydd benffydd byd
 O gynnull Iesu gennyd
 Gennyd ri Celi eulwydd cywir mawr
 Amerawdr mor a thir
 Caffwyf nef lle tangnefir
 Drwy nerth gair y wryf air wir

Wir...glod cred wared dy arwydd arnaf
 Awyrnenn rhag tramewydd
 Erglyw fi Rhen Geli rhwydd
 Eurgledd nef a byd Arglwydd
 Arglwydd Iesu Grist Arglwydd Asia mawr
 Arglwydd mur Affrica
 Arglwydd rhwydd rhodd Europa
 Arglwydd buddwedd hylwydd ba
 Arglwydd eglur Dduw Arglwydd Agla
 naf
 Arglwydd nef a therra
 Arglwydd Ri fab Maria
 Trugaredd a diwedd da

Trindawd gwawd gwaleh fyngharw tra-
 faleh fynghartrefiawdr
 Tro im rad mad trwy hoyw gariad gair
 rybuddiawdr
 Trafn gwyrrth hoywryw tra bwyf yn fyw
 fy llyw llywiawdr
 Teg wyt Geli traws haelioni rhi rhagor-
 iawdr
 Tysor moliant trasyw ffynniant ffawd ar-
 weddiawdr
 Trossaist wyrth nyrth trasyth eurbyrth
 borth oleuawdr
 Trai bai bumoes ath wnaeth garwloes ar
 gros grogiawdr
 Er ein prynu eurwyrth feddu fudd wared-
 iawdr
 O wart Uffern ddubagr figuwrn gethern
 8 gaethawdr
 Wyt un a thri ein Harglwydd ni nef gyn-
 haliawdr
 Car Brydydd rhwydd ai hael arwydd o hil
 arawdr
 Gwnaethost for Taweh a thir ffirwythlaweh
 awch uchelyawdr
 A gwellt a gwydd a chred a ffydd ffyrf
 gynghoriawdr
 A gwyllt a dof a gwir hoywgof hygadr
 ddyseawdr
 Ar holl ffirwytheu ar holl raden raid war-
 ediawdr
 Er dy gethrau ath aml wyrthau wyrth ed-
 rychiawdr
 Naad fi yn drist mewn uffern gist hael
 Grist Greawdr

Crist Greawdr llywiawdr llawer
 Creulyd geli gwiwri gwyr
 Crair nef ddigae a daear
 Craff yth folaf teecaf twr
 Cryf Arglwydd gwaranrwydd gwir
 Hoyw gloyw hynod fawrglod fur
 Credaf yd iawn hyfryd Ior
 Hyfryd Ior wyd Bor balch
 Hoyw fraise babl di barabl fwleh
 Eu eur mawr dy fronn fawr folch

Rho dy nawdd nid cawdd im cyleh
 Dy nerth Iesu eu yw'n coel
 Dy nawdd gwn nad cawdd y cael
 Naf nef eurwlad ddiadfai
 Na wrthod fi Geli gwyl
 Celi gwyl annwyl ennyd
 Cael im rym rann oth gariad
 Cwlm cwbl synwyr heb lwyrl lid
 Coel da glwys nid cul dy glod
 Calongur fuost cost cedd
 Er prynu pumoes loes lud

I DDUW LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN AI CANT.

O L. P. P.

ACHUBAF Du6 naf diamnogydd
 Dy na6dd oth gyfarch rybareh rebydd
 Uchel yn a6yr dy fag6yrydd
 Iechyd meir6 a by6 lly6 lla6enydd
 Brenhin a de6in pob rhy6 dy6ydd
 Crea6dr ymmera6dr crair ma6r ded6ydd
 Ysbyrd gloy6fryd glan darian derydd
 Tad da6n annogiad mab dinegydd
 Pan lithrddel rhyfel rh6yf mer6erydd
 Or tra lla6s bobl ar tri lluydd
 Ar lethr Olifer funer fynydd
 Engylion 6erin dy fyddin fydd
 G6naethan ddadl cynnel6 gydar cel6ydd
 G6naethost for reydr hoen g6ydr a g6ydd
 G6naethum ddifflais drais dros dygerydd
 G6naethost nef a lla6r drama6r drumydd
 G6naethum ddifra6d nef a g6yr Crefydd
 G6naethost gelyddydd byd a bedydd
 G6naethum latteiaeth barn fedd6gaeth
 fydd
 G6naethost dd6fr a than glan a glennydd
 G6naethum i gy6ir 6ir 6arad6ydd
 G6naethost hagr a theg ofeg ufudd
 G6naethum ar draetha6d geu6a6d gy6ydd
 Llencu yn eilfar lli6 caen elfydd
 G6naethum odineb nag ednebydd
 G6naethost lynn Ebron ai afonydd
 Cyffessaf 6rthydd byd 6ybedydd
 Camau a 6naethum cymmen ieithydd
 G6rolgadr 6aladr digy6ilydd
 Goruchel bylgain ag a6r ech6ydd
 Torrais ogradeu bannau beunydd
 Taerdd a ddyseais hydrau hoedrydd
 Torrais y dengair ffurfaidd grair fydd
 Deddf eurior dileddf ei ardelydd
 Torraist g6eryaist hil g6i6 rihydd
 Truma6gfedd daear loy6ar ly6ydd
 T6r dior6agiaith perffaith parffydd
 Torraist byrth uffern g6lyb fign6ern
 g6lydd

Er dy goron ddrain er dy gerydd
 Er dy gariad cly6 ly6 fy eile6ydd
 Er dy gethra6l draed ar rhudd6aed rhydd
 Er dy gl6yf ofal ar glaif efydd
 Er dy l6yr6ir far6 ar dy elor6ydd
 Ar tradoeth gyfod y pryd trydydd
 Erbyn fy mar6a6l ddi6edda6l ddydd
 Eurdad digronniad dy gerennydd

Am rhoddes hoy6les haul a luna
 Am rhodd6y obr6y Ebrea fa6redd
 Am rho trugaredd a di6edd da Amen
 Diwedd glan a ede6is
 Dibenn rh6ydd da bann rhoddes
 Ynnof Du6 o nef Deus

AWDL SANTAIDD AM DDIWEDD DYN AI GORPH.

O L. P. P.

I DDUW IORWERTH AP Y CYRRIOG AI CANT.

O L. P. P.

BRENIN gorlle6in g6r a'n lly6ia
 Broydd a gorthir brig tir terra
 Breinia6l nen d6yfa6l na'n difa erom
 Oni benytion ia6nboen et6a
 Breisgior dor d6yrain cein amcana
 Br6ysgedd ala6edd ynnu na li6ia
 Brycheu eneidiau Ion oeda cy6yd
 Bryd pa6b ai g6rthyd ai g6arthaa
 Beirniad byd ein Tad cofiad cyfa
 Barnia6dr ammera6dr meir6 obeithfa
 Bernych pan rennych wyr Anna aruan
 Y cam ry6naetham na rynoetha
 Barn drugar ein car cor le6ychfa
 Oedd raid i 6einiad ar ddi6annfa
 Berny y ceffy cofia er gallu
 I ddial Iesu na ddiysa
 Br6ysc ofalon dall ein g6allygfa
 B6r6 dysc in mysc yr6yd crynfa
 B6r6 fendith in plith plethia dd6yolder
 Ner na rysonmer rhai sy yma
 Buriaf i 6eddi ym a 6edda
 Buriaf y gennyt gennyt ydd a
 Ban fo amser ner nertha 6rth angau
 Y synh6yrau mau ma6r 6ellhaa
 Un 6yf a han6yf o hen Efa
 Ynof na6d pecha6d pechais ddirra
 Un 6yd a han6yt dihuna im pleid
 O Fair ras enaid fa6r Reisina
 Yn y farn gadarn gyd gymanfa
 Yn y fra6d bara6d buredigfa
 Yn y fro i bo pob traha yngorphen
 Yn y fen fy Rhen mae'n rhaid noddfa
 Adra6dd dioer dir yma a 6nair
 Ger bron Crair Crog Calfaria
 Edrych na lyssych O ag Alpha
 Er dy bum 6eli Geli g6ylia
 Fy Argl6ydd cyfl6ydd am cyflea
 Fy ergly6 nghyfyng yn ing a 6na
 Fy eurgledd ma6redd Maria ai g6naeth
 Am hoes hoedl digaeth ffraeth im
 ff6rytha
 Am rhydd fy Nofydd nef orph6ysfa

RHYFEDD na phwyllwn
 Rhyfyg na ddaliwn
 Peidiwn na rwyfwn
 Er ei fawr rinwedd
 Gwae ddyn nad ystyr
 Ydd a yn ehegyr
 Cynn rhythyr tymyr
 Tomod Vaenvedd
 Yr un dyn decaf
 O holl blant Addaf
 Aro vory y g6naf
 Nefol rin6edd
 A phob dyn felly
 Rh6ng yr a6yr fry
 Ar ddaear obry
 Wely waeledd
 Pa wnaer yn unig
 Na thrais na thremyg
 Na wnaed neb ddig
 Nag eiddigedd
 Miloedd anghyod
 Fal ir oedd erioed
 Pawb a gych yr oed
 Ir saith droedfedd
 Milwr twr taerfor
 Val i bu Ector
 Nid eiddo ragor
 Yn ei orwedd
 Rhywnaeth caeth cynnadi
 Rhyfyg annhrwyadl
 Rhag rheidus disdadyl
 Dostur fuchedd
 Eurfab y Brenin
 Ag Iarles Erbin
 A fagawd ar win
 Flin flynyddedd
 Neu'r fun lun laesra
 Fal i bu Efa
 Wel dyma fal ir a
 Yn y diwedd
 Mewn pwll i dodir
 Mewn pridd i cuddir
 A byth ni welir
 Dihir dihedd
 Y corph aifred

Mewn budr garreg
 Yn fwyd i bryfed
 Heb ged geidwedd
 Llyffaint baint brydnod
 A chynrhawn diglot
 A phryfed hynod
 Nod a nadredd
 Yn sach drewedig
 Yn sur dodeddig
 Yn swydd annelwig
 Dig dign agwedd
 Y Penn a weled
 Yn hoff ei dynged
 Yn benglog briddled
 Ar bruddlawr bedd
 Ar pryd gweddeiddliw
 A oedd weddus wiw
 Cyt boet deg heddiw
 A hyddysc valchedd
 Ef a fydd annelwic
 Dan bridd a cherrig
 Heb na chroen na chig
 Dremyg drymwedd
 Y llygaid glwysion
 Yn dyllau crynion
 Yn llawn o gynrol.
 Myn y gwirionedd
 Y geneu gweddus
 A fu chwareus
 A fu ryfygus
 Yn oer ei agwedd
 Yn dwll mingamddu
 Yn anybell ei garu
 Yn dwllgorn digddu
 Dygyn difroedd
 Ar dannedd gwynnion
 Fal hen ebillion
 Yn escyrn llwydion
 Budron budredd
 Yr hirion freichiau
 Ar heirdd esceiriau
 Yn flustiau giau
 Gohygar budredd
 Nid estyn erddo
 Na thraed na dwylo
 Can gorfu arno
 Braw breuvoled
 Ni flassa'r geneu
 Ni chlyw y elustiau
 Ni wyl llygaid bran
 Mewn cau Cadfedd
 Na dysc ffysc ffynniant
 Na gwy'r a garant
 Nag aur nag ariant
 Na meddiant Medd
 Yna i diflann
 Y lwy swedd eirian
 Mewn pwll truan
 Anghyfannedd

Archwn yt Geli
 Er dy bum weli
 Er dy ddaioni
 Rhif rhwydd gymyrredd
 Er dy ddrain goron
 Er dy ddud loesion
 Er gwaed dy galon
 Kymodlonedd
 Drwy ddiwair eiriawl
 Mair wyrff gannmawl¹
 Ysrydawl hil hawl
 Brenhinawl wedd
 Drwy eiriawl sawl saint
 O honun cymmaint
 Yn ei bro ai baint
 Am ein Canwedd
 Cyn cyrchu'r ddalfa
 Cwbl fawr cymmanfa
 Ni thyyceia yna
 Un gyfrwysedd
 Ond herwydd i gwaethant
 Ag i gorugant
 Ag ir haeddassant
 Anfad chwant chwerwedd
 Ior yr uchelder
 Mynydd Olifer
 Nid drwy na symlder
 Nag oferedd
 Yna i diolchir
 Ymadrodd Cywir
 Yna i dielir
 Pob enwired

DAFYDD DDU O HIRADDUC AI CANT.

DARN O AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. P. P.

Gossymmwy tramwy trom ddygnedd byd
 Gossymmittid bryd brad ammynedd
 Gorsach arllasach lles marannedd
 Gossymmeith eilweith annielwedd
 Gossummudawd gwawd gwedi maswedd
 Gossymmud gofud gofwy Nasredd
 Gofynnwn treulwn traed a byssedd
 Tref ydd aeth Duw nef i'w dangnefedd
 Ymru morwyn fwyn o fonedd Anna
 Diw gwyl Faria fawr Gyhydedd
 Pan fu ym mhreseb ym mhrysur wedd
 Yr ych yr Assen gyda Iosredd
 Y gorau rhiau rhinwedd pan aned
 A ddoeth yn wared i laweredd
 Cyn bei Mab ein tad rhwy danwedd
 Yr hoen ar ysbryd gyd amgeled
 Drwg a daethaw wrthwynebedd iawn
 I Erod greulawn ei greulonedd

¹Nen, gannwawl.

Gwerthu yr Iesu y sy ryfedd
 A orug Iddas o ddigassedd
 Gwaith vernid gwythlid gwythlonedd im
 byd
 Gwrthfyd fu gywyd ei argywedd
 Cann ryfu ir werin o anwired
 A fredychwys Crist Creawdr buchedd
 Cyfiawn a edeu Cyfannedd ar dir
 Enwir difenwir ei etifedd
 Archaf arch im naf yn anwyled
 Er archollion doll gan dylluedd
 Ei ddwyfron a fu ar fedd ei Arglwydd
 Na fy rho awydd yn oferedd
 Ei gorph a eddyw eiddun ryssedd
 Y mewn Eurddonen hyd y dannedd
 Cann ni mynnwys er Duw difroedd arnaw
 Na fynned ai law ladd calanedd
 O mynn o ammwyl cymmwyl camedd
 Myned ym wared o iawn wared
 Na ddalied yn ddiau ddwy vlynedd y gyd
 Ei fod yn y byd hyd hir hoedledd
 Paham nad edrych tlawd yn ei dlodedd
 Mor fydd hoedl egin y brenhinedd
 Nad hwyrach i dwg Duw teyrnedd rhagon
 Na meibion eillion ni eill trossedd
 Ym cen im ceinwawdd ddyfrydedd
 Ym cwyn brwyn dwyn brenin Gwynedd
 Gwae fi Arglwydd Dduw am eurgledd di-
 deich
 Gwynn eu byd hwy Fryneich oi freuoled
 Mal i dug oi deg anrhydedd
 I dwg Duw braw yn y diwedd
 Digarad a fydd digaredd rhaglław
 Heb allell hunaw gan anhunedd
 Ef a nef a llawr gwr mawr ai medd
 Ef yn ddihun ddianhyedd
 Ef gareu rhiau rhadlonedd ryfu
 Gwrawl Iessu pen llu llaryedd
 Ef yn dri yn rhi ag uid rhyfedd

*Cais y gorphen : fel hyn y mae y gorphen yn Ll. C. :
 Bwyf gwas Duw cyn gwesti daear.*

O SAITH WEDDI Y PADER.

O L. P. P.

TRWM yw tremygu
 Hael Ddofydd ym rhydd om rhwydd brynu
 Llyma medd Beda byd i feddu
 Fy rhi ail weddi Celi ef ym celu
 Ai synwyr yw'r llwyr llwrw traethu gofeg
 Herwydd ei fadreg gymraegu
 Del dy deyrnas blas blaid barthu rhadau
 Diau na'n maddeu Duw in meddu
 Fal i bydder Ner nef allu ddyddbrawd

Rhag rhwyf o bechawd ryfawr bechu
 Un hanes un lles un llu un awydd
 Ag un Arglwydd rhwydd in rhyddhau
Fiat voluntas addas oddeu
 Tua rhag traha trwm feddyliu
Sicut in Caelo salw eiriau ai gwna
Et in terra pla plyg eneidiau
 Wel dyna drydedd rheufedd rhiau
 Weddi ar Geli drwy lén goleu
 Ai synwyr yn llwyr llorf graddeu dwy-
 wawl
 Dothyw in eiriol doethion eiriau
 Bid dy ewyllys heb frys frodiau
 Ar y ddaear car ceryddeu bennadur
 I bob pechadur rhag pechodeu
Panem nostrum trwm yw trem o lid
Quotidianum dy enw gleindid
Do nobis bodie dyn rsodid
 A wyr dy foli fel i gellid
 Llyma bedwaredd medd menechdid
 Weddi or Pader wedd na'n pydid
 Llyma lwyr synnwyr llwrw o synnid
 Ein rhaid Duw telaid taln a'n rhoddid
 Baraw beunyddiawl hawl a holid
 Dod Dduw gwiw heddiw ni haeddwn lid
 Hynny yw buchedd hon ni bechid
 Hanes pob cyfies caffom rydid
 Eth reufedd riau gwyd i gyd a gau
 Maddau imminau om anian ffaith
Dimitte nobis fab rhad Tad dewis
 Dyls in cedwis cadarn obeith
Debita nostra dybydd dydd bo da
 Duw ai gwna'n gyfa dinam gyfaith
Sicut et nos eurgrair air aros
 Ufudd-dawd aros dros ein drygwaith
 Dim oed *dimittimus* dyb *debitoribus*
Nostris iawn astrus chwyl mwythus maith
 Haelfab Mair Crair Cred honn yw llyw
 llwybrged
 Y weddi bummed gyfred gyfraith
 Llywiwn y geiriau llyma eu synhwyrâu
 Twy'r einym ninnau orau araith
 A maddeu weithion mawrdad rhad rhoddi-
 ion
 Ein gwir ddyledion gwar ddilediaith
 Mal erod tithau bob cyfryw bynciau
 Gwnawn innau faddeu feddwl canllaith
 Eth rhag cyfedd cas a llid sid siudas
Ne nos inducas in temptatione
Sed libera nos swydd rwydd rad ddangos
 A malo mal dros dryrswch aele
 Llyma weddiau gydar pump gynnau
 Gorau rhag barau berw anaele
 Hael Dad rhad rhifiant naf gyntaf ai cant
 Maddeuant gwarant meddwl gware
 Hynny yw amllder saith weddi y Pader
 Ym er honner Ner nefoedd gyfle
 Lle ini foli fal i praw Prophwydi
 NIS GWYDDIS PWY AI CANT.

O WAITH Y CHWE DIWRNOD.

O L. P. P.

PAN gyhyrddawdd nawdd neddair hyged
 Duw mor nef a llawr llorf eidduned
 I doeth brenin coeth rhag caethiwed
 O uchelder nef nef amgyffred
 Ir ddaer fal car i ymwared
 A dyn oedd mewn glyn o glwyf hybred
 Gwiscawdd gwise anawdd enw sarhaed
 Gwascawd dynawl gnawd brawd o brofed
 Gwiscad herwydd rhad a rybued
 Gwnaeth i rhai caeth gael ymwared
 Yn nydd i bu rydd ei rad ddegfed
 Nadolig Gwledig gwlad ddamuned
 Dewin gorllewin llyw a aned
 Dewin deorwin diareb ged
 Dechrau eu dechreu Crair orau Cred
 Diwedd eu diwedd Duw gogoned
 Pan syrthiodd Lucifer or goruchelder
 Mewn amlder bryder bradawg diffydd
 Duw ollgyvoethawg pan oedd drugarawg
 Yu nechrau ——— ddeifniawg ddefnydd
 Ef a wnaeth darpar ni bu edifar
 Y nef ar ddaear ffurfeiddgar fydd
 Ef a wnaeth rhoddi dirfawr oleuni
 Da fu Geli rhi fy rhwyf elodrydd
 Llyna'r gwaith pennaf a wnaeth Duw haelaf
 Duwllun yn gyntaf ddeddf blaenaf ddydd
 Ef a wnaeth dyvredd ag mewn eu perfedd
 Y ffarfafen wedd rhinwedd an rhydd
 Ag ai gwahanawdd trwy wir ymadrawdd
 Mal hawdd luniawdd yn iawn lonydd
 Dyvredd anniben goruwch ffurfafen
 A ddodes fy Rhen men i maent rydd
 A dyfredd llafar ar wyneb daear
 A'n rhoes car trugar treigl afonydd
 A mor i gelwir a mawr i gwelir
 A mwy na chwbl wir dir daerydd
 Llyma ddwywawlweith a wnaeth wir ben-
 nafiaith yn eilfedyd¹
 Pan weles llyw ered llawhir gogoned
 Däed ei weithred i lu bedydd
 Yna digysseilt gwr a feddu melt
 A wnaeth amlder gwellt a gwiwddellt
 gwydd
 Ag amryw brennau amrafael ffirwythen
 A blodeu llyisiau les tragwydd
 A bychan a mawr fal i tyf trwy'r llawr
 Y medd wawr tymawr gwawrgwarant fydd
 Heiliau ynn Geli hael oedd in porthi
 Holer in foli rhi ai rheglydd
 Hwylwaith y dwywawl hoywdad ysprydawl
 Neud mad rad didawl y trydedydd
 Duw gorucheldad a wnaeth un cariad
 Yr haul a lleuad pob rhad an rhydd
 A sygnau a syr un anian yw myr
 Ag awyr hybyr pobl a edrydd
¹Nen, Eilfed dydd.

Didraul haul ehun a ddyd gyd gyfun
 Ethun o glaerlun eglurliw dydd
 A lloer oer aros mewn wybr liw diddos
 Ag ymddangos nos i lloosydd
 Felly terfynawdd y gwaith a luniawdd
 Hawdd byd waredawdd bedwaredydd
 Ni thraethai dafawd yr anryw giwdawl
 A wnaeth o byscawd rhyfeddawd rhydd
 A hoywdeg adar ar wyneb daear
 Haid gerddgar lafar ar leferydd
 Diddanwech bylaint a ganant ir saint
 Diddeneint edneint adneu goedydd
 Llyma waith amlder o brim hyd ucher
 Duw gwener fy Ner yn oriau a rydd
 Ef a wnaeth weithred Cyfenwir chweched
 Oedd wir eidduned ir rhei dedwydd
 Pob rhyw anifail gymmarawl arail
 Diadfail rhwng dail dol a mynydd
 A phob cenedl bryf Cyfrwng gwan a chryf
 Or a ddeilyf chwyf chwyf a dderllydd
 Wrth eu bryd esbyd ysbaidd Dofydd
 Llyma atebion llywiauwdr dyniadon
 Wrth i Angylion rhoddion an rhydd
 Ni a wawn nebun o ddyn credadun
 Ar ein llun ein hun a honnau fydd
 A hwnnw yn bennaf Creadur a wna
 Addaf fu'r hynaf or henw bedydd
 A chymmar hir hen a roed oi assen
 Anghymmen medd llen y lle or dydd
 Wrthyt i traethawdd y gwr au creawdd
 Erthyst ymadrawdd gannawdd gynnydd
 Tyfu a gerwech tyfid yr einweh
 Tyfwch amlleweh ym blant benmydd
 Gorng gwaith didlawd defawd Dofydd
 Gorphowys dyged o bob rhyw weithred
 A wnaeth y seithfed teyrnged dydd
 Am hynny i dedryd y sul seguryd
 Hirfyd trwy gywyd bid dragywydd
 Dangos nos i hiosydd
 Ae wedi nos dangos dydd

NIS GWYDDIS PWY AI CANT.

LLYMA ENGLYNION

YN DANGOS CYNNEDDFAU AMRYW O BARTHAU
CYMRY. O L. W. M.

I.

CXAWD¹ yngwynedd foesedd² einiau
 A llyrfion gwyr am aur³ mawr fwriadau
 A Phen bonedd tir⁴ Mon a doethion a
 Chreiriau

II.

Cnawd ynhegeingl anghowrain ynghuras

¹Gnawd.²Fogsedd.³A myr a.

Gwyn thrä.

Beunydd a bonedd mewn Dinas
A Ial yn ddisâl¹ heb sylwedd² yn ddiras

III.

Cnawd yn hwnrdwr ysgafn³ gelwydd
A gwarth ar ddieithr a pherth a ffrwyth
coedydd⁴ [ydd
A min gamwaith⁵ maith a methiant Beun-

IV.

Cnawd ym Mhowys gwys⁶ ac arfer⁷
A gwyr dewrn gwchion i gychwin l'r
rhyfel [fwynter
A chroeso i⁸ gerddor a chyngor a chān gan⁹

V.

Cnawd ym Maelor mor draws wydd
O daerwch ar tiredd ar Rybydd [ydd
Dyffryn clwyd a Bwyd a Byd da ar ffrwyth-

VI.

Cnawd ym Mochdref chwedleu chwyrn
A churas a cheri ai¹⁰ Meddgyrn
A chydewain gowrain gwbario¹¹ yn gedyrn

VII.

Cnawd ynghefelioc rwioec Rianedd
A chymdeithion gwchion ac achau Ieirll
fonedd¹²
Ac ymhob plwyf mwy mawl¹³ anrhydedd

VIII.

Cnawd yngheredigion roddion mewn dyrfa¹⁴
Ac aml das Ceirch Môch¹⁵ Meirch a Mod-
ryda
A garw llais dyn a llawn bai¹⁶ yngorseddfa

IX.

Cnawd ynghemais drais a di resyni¹⁷
Ac Emlyn yn dyn ai dynnion yn rhoddi
A phebidiog yn daeog a dieithr¹⁸ heb berchi

X.

Cnawd ynghaio gaeau crinion¹⁹
A chri a chowain ac achwyn ar ladron²⁰
A 'geifr yw gwerthu ar oed²¹ a choed a
Chadache²² brithion

XI.

Cnawd ym Muelld gwellt a Gwydd²³
Ac ymhob plwyf llwdu hydd [ilienydd
A morwyn yn dirwyn coel a gwr moel ym-

¹ Ddyfal.
² Salwedd.
³ Coed i cawn.
⁴ Neu, ar goedydd.
⁵ Gan waith.
⁶ Gwrs.
⁷ Ar gychwyn bauer.
⁸ Ar.
⁹ Chyngan.
¹⁰ Yn rheoli.
¹¹ Yn ymgweirio.
¹² Each i'rlonedd.
¹³ A nwyf a mawr.
¹⁴ Yngheredigiaw garedig-
wydd rhwydd a rhodd
mewn tyfa.
¹⁵ Ceirch Meirch, &c.
¹⁶ Allyn llawn.
¹⁷ A dryni.
¹⁸ Phibidiawg daeawg.
¹⁹ Gae draenon.
²⁰ A chwain a chwāen o lad-
ron.
²¹ A Gwerthu geifr ar oed.
²² Chadw.
²³ Gweunydd.

XII.

Cnawd yn elfel haelioni
A march a merch a mynyeh roddi
A Brecheiniog yn llawn brad a chad yn
ystrad towri

XIII.

Cnawd Rheudus ni yngwyr¹ hyd ymro
A Gwyr ac arfau yn ymdaro
Rhyngthyn' i hunain bydd gwyth a chost-
owglwyth ymheno

XIV.

Cnawd ym Morganwg ddiwg ddyinion
A gwragedd mewn mawredd a muriau
gwnion
A gwyr mewn marchnad o garliad a gol-
udog ddyinion

XV.

Cnawd yngwent rent aroglau
Ac ymborth a thorth a thir or goreu
Bost am wragedd a maswedd a moesawl
wybodau

XVI.

Cnawd yn euas gas ac oerfel
Ynglyn bwch trwch trychu chwedl
A lledrad ynhalgarth a gwarth a gwerth a
Chwnsel

AWDL FAR. RHYS GRUG.

DEWI MYNYW.²

LLAWER deigr hydr aer ar hynt
Hidl am Rys rysfa monwent
Llyw diuefwr gwr gwygchblant
Llew trin ai brenin ai braint

Breiniawg Rhys brenin cyfoeth
Brain borthiad cad canhymddaith
Nevd ethol walch weilch hydwyth
Nevd evthym am draig nid aethwyth

Aethwy ym brwyn gwyn geithwy
Eithym heb fed llafvrd llew
Aeth Rys fab Rys rhos preiddiaw
I ddiwedd fannedd Fyniw

Geir Myniw llyw llew howrffordd
I gwelais Rys ros ymwrdd
Teyrn wawr yn gad fawr fvrdd
Teyrn yn heyrn yn hardd

Hardd llys Rys rhos gaethiweid
Rhwyf llv tra fv i fowyd
Balchgrvg barabl balchgledd drvd
Bar dwys anghymwys ynghad

¹ Rheidussi yn Gwyr. ² Neu, Llywarch Brydydd
y Moch.

Cad gyrehiad llafn dorchriad llew
Fv Rys ryglfar rhyddbar liw
Crwg deyrn loyw evrgyrn lew
Crair oedd i lvoedd i law

ENGLYNION EIRY MYNYDD.

ALLAN O AMRYW LYVRAU.

I.

Eiry mynydd blin y6'r byd
Ni 6yr neb ddam6ain golud
Nid a traha i 6eryd
Ni phery dim ond enyd
Gna6d gorfod yn ol adfyd
T6yllo g6irion sy ddybryd
Byth ni l6ydd un dyn a g6ydd
Ar ddu6'n unig rhown oglud

II.

Eir mynydd g6yn corn m6g
Hoff gan leidr dy6yll6g
G6yn ei fyd a fo diddr6g
Ha6dd cymhell diriaid i ddr6g
Nid da i dig6ydd trythyll6g
Gna6d galanas o hir gil6g
Ar bennaeth bai sydd aml6g
Coelia'n llai'r glust na'r ol6g

III.

Eira mynydd ma6r ar Ros
Gofal Her6r y6 hirnos
Anaml lles o rodio'r nos
Cyn credu myn yr achos
Cam ffordd i ddieth na ddangos
Na 6reicca ond yn agos
Nag anifeilicid¹ ar gefn Rhos
Lly6odraeth g6yr fydd annos

IV.

Eira mynydd ceir g6eled
Nad da mynych nag am ged²
Nid cybydd yw pob caled
Na l6ia i neb moi dynged
Heb fai nid heb ar aned
O fynych antur ceir colled
Ni l6ydd a 6neir dr6y hocced
G6aetha stor oll or merched

V.

Eira mynydd mae'n ysbys
Gna6d y difyrr6ch o frys
Dr6g fydd llyferydd beus
Anodd cydfodd eiddigus
Ni fa6r g6sg un gofalus
Ma6r g6en6yn y g6enieithus
Pell amcan y deallus
Ffola dyn y cynfigenus

¹ Enfiliaid. ² Nad da mynych nag amged.

VI.

Eira mynydd da y6'r hedd
Cyn dechreu g6el y di6edd
Ma6r gofal dyn me6n blinedd
Gna6d adfyd ynol tra6sedd
G6edd6a un peth y6 bonedd
Oni chanlyn rhy6 rin6edd
I 6rthnebu¹ aruthredd
Ystry6 dyn y sydd ryfedd

VII.

Eira mynydd dail ar onn
Tryma dim d6yn gofalon
Caletta cl6y clefyd calon
M6ya cam a dyn g6irion²
Nid g6r i'r byd y6'r cyfion
M6y ir ofnir y tra6sion
Dr6y filoedd o beryglon
Du6 a 6eryd y G6irion

VIII.

Eira mynydd melus g6in
P6y a 6yr dranc mab 6rth feithrin
Ni chair parch ar rygynnefin
Nid parhaus lly6ia6dr g6erin
Am bechod y cyffredin
I rydd Du6 annoeth Frenin
G6ir a ddy6a6d Taliessin
Namyn Du6 nyd oes De6in³

IX.

Eira mynydd ll6m ych llog
Bychan Teyrnas i chwannog
Gna6d dyn ifanc yn ddifog
Aml tro ar fedd6l serchog
Na thyn ch6are ar daeg
Na fydd ry hy ar ry6iog
G6ae'r neb a fo dyledog
Lle bo annoeth dy6ysog

X.

Eira mynydd hoff y6 clod
Ni waeth digon na gormod
Yn ol traha gna6d gorfod
Ma6r y6 cariad aur dafod
Ar ddim na 6na mor difrod
Na⁴ ludd i gael y parod
Nid llai'r heiniar er cardod
Cy6ira cydymaith priod

XI.

Eira mynydd Du6 sydd ner
Gnotta c6ymp o'r uchelder
Anhardd ar Bennaeth balchder
Y 6isg oreu i ferch y6 g6ylder
Hardd ia6n ar 6r y6 hyder
G6ell nag Athro y6 arfer

¹ Wrthnifiaw.

² Mwa cam cam a'r gwir-
ion.

³ Nid yw'r ddwy linell yma

yn Llyfr Dewi Fardd.
⁴ Ni.

Gŵedi profi ffyrdd llaŵer
Maer byd i gyd yn ofer

XII.

Eira mynydd llydan mor
Gorau ar hen ei gyngor¹
Dyrol i'rh bell ei rador
Gŵell celfyddyd na thrysor
Ffol mŵythus haŵdd ei hepcor
Un fodd a llong ar gefnfor
Heb raff heb hŵyl nag angor
Ydyŵ'r ieuanc digyngor
MERFYN GWAUD RYDD AI CANT.²

2. ENGLYNION ERAILL I'R EIRA O WAITH
Y MAB CLAF NEU Y MAER GLAS
VAB LLYWARCH HEN.

I.

Eiry mynydd Gŵyn tir pant
Hy fydd paŵb ar ei fabſant³
Ni char gŵraig chŵegr na llysblant
Nid gnaŵd gŵeidd gan Anant
I ōrthladd drŵg i roi ffyniant
Ond i Dduŵ nid oes feddiant

II.

Eira mynydd gŵyn llaŵer bro
Hygar paŵb wrth a garo
Na chabled neb yr eiddo
Dyled ar baŵb ei addo
Ni char ffol ai cynghoro
Ar bob da Duw sydd Athro

III.

Eira mynydd gŵyn gaeaf
Paŵb a garant eu gŵalaf
Pei gŵelef paŵb ei ystoriaf
Odidd un dyn dianaf
Cydd boed balch perchen alaf
Nid Ner ond Duŵ goruchaf

IV.

Eir mynydd gŵyn Ionor
Uchel brig tonn ar gefnfor
Gŵae hen a gollo i mogor
Gŵae ieuanc ni ōnel gyngor
Gŵir a ddyŵed saint Grygor
Namyn Duŵ nid oes Bennor

V.

Eira mynydd gŵyn tir maith
Braŵd i Fud pob anghyfiaith⁴
Ni ddaŵ da o ddrŵg araith⁵
Olŵyn yn rhych ych yn y gaith⁶
A wnel Duŵ nid a'n adŵaith
Odidd o'r cant cydymaith

¹ Gynor. ⁴ Arwydd drwg uwg yn
² Llyfr Mr. Davies Bangor, niffaith.
³ felly ai cair mewn copi ⁵ Neu, obeith.
arall hen. ⁶ Gwan a gwyn ac ni
⁷ Golwg pawbar ei adfant. chwyn d—.

VI.

Eira mynydd gŵyn traethell
Ni faŵr ddiolchir rhodd gymmell
Nid anrhegir tlaŵd o bell
Goreu un tudedd mantell
O For a thir a Chastell
Duŵ a edŵyn bob dichell

3. ENGLYNION ERAILL I'R EIRA.

I.

EIRA mynydd gŵyn bronn mur
Ni chair gŵlad nef heb lafur
Odidd cael elŵ heb antur
Gŵell goddef cam na'i wneuthur
Ysdir¹ nithio yd yn y bo pur
Ond Duŵ nid oes Bennadur

II.

Eira mynydd gŵyn blaen drain
Gnaŵd mab taeg yn filain
Ni choelir neb ar ddirgrain
Ni ŵyr neb beth yŵ ei ddamŵain
Os gŵir geirieu r Eurgelein
Trythyllŵg drŵg ei ddichŵain

III.

Eira mynydd gŵyn llaŵer tre²
Llaŵ paŵb ar ei anaele
Nid gŵiŵ gŵylder rhag eisieu
Ymhob rhith y daŵ anŵeu
O bob creff a phob campeu
Gŵeddio Duŵ sydd oreu

IV.

Eira mynydd gwyn tal bronn
Brodyr pob cydgerddorion
Gnaŵd ar Eiddig ofalon
Gŵyn ei fŵd a fo union
Mal i'r a i'r mor bob afon
I'r a i'r nef bob gŵirion

V.

Eiry mynydd gŵyn maen³ sarn
Gogŵydd march oddiar ei bedŵarcarn
Ni ōna les llyn⁴ heb wasarn
Gnaŵd yŵ caru meŵn perllan⁵
Ni bydd gŵan heb iddo⁶ gadarn
Dyn a ddyŵaid Duŵ a farn⁷

VI.

Eira Mynydd gŵyn bronn dar
Y mud a ocar llafar⁸
Nid haŵdd hardd heb iddaŵ gymmar⁹
Ni llŵydd hil rhy ddichellgar¹⁰
Tri thir a chŵd a heiniar
Cesail bryn gŵar pant a thalar

¹ Neu, ystyr.

² Bre.

³ Neu, tal.

⁴ Neu, olyn.

⁵ Lle g— caredig tafarn.

⁶ Neu, ei.

⁷ Gwaer neb a roddo gam-

⁸ Y myd a ran eg i lafar.

⁹ Nid hawdd ardd ych heb

gymmar.

¹⁰ Tri thiri a chwanega'r

heiniar

Cesail bryn gwaela talar.

VII.

Eira mynydd gŷn Gardden¹
 Lla6 lan diogel ei pherchen
 Nid oes gŷl rhag rhoddi elusen
 Nid oes undydd² rhag tynghedfen
 Nef a daiar a ffurfafen³
 I Ddu6 ni allan⁴ absen

VIII.

Eiry mynydd gŷn bron gŷal
 Dr6g fydd penaeth an6adal
 Lle bo g6raig serchog anial
 Rhaid i'r g6r fod me6n gofal
 G6eniaith a chel6ydd anial
 Sy'n g6en6yno pob ardal
 I'r holl fyd Duw sydd r6nd6al
 Ymgroesed pa6b yn ddyfal

IX.

Eiry mynydd hydd ar des
 Dr6g fydd gormod o r6dres
 Ni wna balchder ddim o'r lles
 Parabl difalch sydd gynhes
 G6ae'r ieuanc diried diles
 Ni 6nel cynghor synwyr-les
 G6r dysgedig o'i fon6es

X.

Eiry mynydd ma6r y6'r g6la6
 Hardd ar ferch fod yn ddista6
 Hardd ar 6r ymgell6eiria6
 Ni chais neges yn 6agla6
 Rhag it gael nag am dana6
 G6ell y6 crothell bach yn lla6
 Na gleisiad a fo'n nofia6
 Ni 6yr neb pa fyd a dda6

XI.

Eiry mynydd gŷn caen ffos
 G6g o bell g6raig o agos
 Melina i dlla6d ei gŷynos
 ——— a charchar hirnös
 G6ir a ddy6ed pob llios
 Ni 6naeth Du6 ddim heb achos

XII.

Eiry mynydd gŷn tra red
 Eli ci cell agored
 Rhediad d6r ar i 6ared
 Nid cadarn ond dini6ed
 Rhag pob dolur a dr6g dynged
 Du6 a ddichon roi g6ared

XIII.

Eiry mynydd gŷn lla6 myg
 G6yn ei fyd a fo diddig⁵
 I'r m6yaf ei r6ysg a'i ryfyg

¹ Gaden. ² Neu, nawdd.
³ Yn nef ae uffern a ffurfafen.
⁴ Neu, ellir. ⁵ Neu, diddryg.

Nid oes o'r byd ond benthyg
 Rhag pob dolur a dr6g ddifffyg
 Du6 a ddichon roi meddyg
 MAER GLAS AI CANT.¹

4. ENGLYNION ERAILL I'R EIRA.

I.

EIRA mynydd ll6m brig² ca6n
 Ni chydfydd ded6ydd a didda6u
 Lle ni bo dysg ni bydd da6n³

II.

Eira mynydd pysg yn rryd
 Cyrched gar6 culgr6m g6m clyd
 Gofal Dyn Du6 ai g6eryd⁴

III.

Eira mynydd miniog rhi6
 Ch6annog annoeth i ymli6
 Ni 6yr neb p6y pieu heddi6

IV.

Eira mynydd cell⁵ hafod6r
 Hydd yngarth i6 i barth
 Di6edd lleidr caffael g6arth⁶

5. ERAILL O LYFR ARALL.

I.

EIRA mynydd brith bryniau
 Cyrchid hyddod i'r glynnau⁷
 Ni ch6sg Ded6ydd y borau⁸

II.

Eira mynydd gŷn brig ll6yn
 Cna6d yugaiaf pilio br6yn
 Na chad6 stor o For6yn

III.

Eira mynydd G6yn to Tai
 Gol6g pa6b ar a garai
 Ni 6yl y diriaid arno Fai

IV.

Tira mynydd G6ydd⁹ Tafa6l
 G6yn ei fyd a fo ddedd6a6l
 Ni bydd dyn diriaid heb ha6l

V.

Eira mynydd rhydd rhydan
 Ta6ed doeth anoeth ni thau
 Wrth¹⁰ ammh6yll p6yll sy orau

VI.

Eira mynydd dos hediaid
 Ond geni ded6ydd nid rhaid
 Ni all Du6 dda i ddiriaid

¹ Felly mewn copi arall. ² Llon blaen.
³ Gwyn brig gwrysg pysg yn eigiawn.
 Crwm blaen gwrysg pysg yn eigiawn. ⁴ Hiraeth am farw ni weryd. ⁵ Neu, gell.
⁶ Eiry mynydd Hydd yngarth
 Cell Hafodwr yw ei barth
 Diwedd Lleidr caffael gwarth.
⁷ I gymmau. ⁸ Hun forau. ⁹ Gwyn. ¹⁰ Wrth bob.

VII.

Eira mynydd gŷyn bronn¹ cla6dd
Cnawd yn eglwys caffael nawdd
Cynghori diriaid nid hawdd

VIII.

Eira mynydd llwm afall
Ni bydd cyfoethog rhygall
Cnawd am air serth un arall²

IX.

Eira mynydd llawn beudy
Clydwr dafad yw ei chnu
Ni haedd diriaid ei garu

X.

Eira mynydd cwn yn cyfarth³
Glas fydd adladd hen fuarth⁴
Bid drwg gwraig o fynych warth

XI.

Eira mynydd cryn dail gardd
Heb ei gymmer ni cheir hardd
Bid drwg gwraig a fynych chwadd

XII.

Eiry mynydd rhewyd rhos
Gwynfyd herwr yw hirnoss
Gnawd uwch ben dedwydd diddos

XIII.

Eira mynydd march cadarn
Ar ei siwrne sathred Sarn
Dyn a lefair Duw a farn

XIV.

Eira mynydd hydd ym mro
Cyched bryn ai disgwyllo
Cas fydd gweled⁵ a geisio

XV.

Eira mynydd hydd ar dwyn⁶
Purddu bran pryd i gychwyn⁷
Iach rhydd rhyfedd pa gwyn

XVI.

Eira mynydd brith fy nghi⁸
Gochwiban gwynt uwch⁹ gweilgi
Nid esmwyth ymgwyflogi

XVII.

Eira mynydd trwm i troes
Cnawd gorphwys y lle bo croes
Gwaetha anaf yw drygfoes¹⁰

XVIII.

Eira mynydd loyw lyb ia
Trwm ei tyd a brydera
Cnawd o benn trythyll traha

XIX.

Eira mynydd gwlyb glan naint
Nid lafurus llaw gywraint¹
Ni bydd cyttun hun a haint

XX.

Eira mynydd rhudd rhedyn
Gorchwiban gwynt uwch ewyn
Goreu canwyll pwyll i Ddyn

XXI.

Eira mynydd gwynt yn tanu²
Gnawd³ i farn fynych ganu
Ni ddaw da o hir⁴ gysgu

XXII.

Eira mynydd Llawn goddaith
Olwyn⁵ yn rhych ych yngwaith
Odid o'r cant cydymaith

XXIII.

Eira mynydd llawn aber
Hawd eiriol ar a garer
Hyd tra fych na fydd ofer

XXIV.

Eira mynydd cwn ar graig
Rhewid rhew rhyd yr enaig
Gwae'r gwr a gaffo ddrygwraig⁶

XXV.

Eira mynydd llwm ar ddwr
Rhewid rhew tri argysswr
Gwae wraig a gaffo ddrygwr⁷

TERFYN.

EREILL.

Eiry Mynydd caled grawn
Dail a'r gychwyn llynwyn llawn⁸
Nag ymddiried i estrawn

Eiry Mynydd gwangeus Iâr
Gochwiban gwynt ar daiar
Yn yr ing gorau yw'r câr⁹

Eiry Mynydd glâs morfa

¹ Anhunog pawb yn hen-² Nid gnawd.
aint. [ty]. ³ Ni chair da o dra.

⁴ Gwyn ei gnu (gwyn pob⁵ Aradyr.

⁶ Eiry Mynydd gwynn bronn craig

Cysgod Gwenyn eu Saig.

Gwae'r gwr a gaffo drygwraig

Eira mynydd brith bron craig

Crin calaf alaf dichlaig

Gwae wr a gaffo ddrygwraig

⁷ Eiry Mynydd gwynn bron Twr

Rhewid Rhew hyd argysswr

Gwae'r wraig a gaffo drygwr

Eira mynydd brith bron twr

Cyrchid anifail glydwr

Gwae wraig a gaffo ddrygwr

⁸ Dail yn syrthio llyn yn llawn.

⁹ Eira mynydd gwagol iar

Gochwiban gwynt gan flaen ar.

Yn yr ing goreu yw car.

¹ Pob. [arall. ² Yn llwyn. {wyn).]

³ Gnawd o air serth gael. ⁴ Buan iychwyn (gyrch-

⁵ Cwn ar barth.

⁶ Mynai.

⁷ Diflas odlau heb gyfarth. ⁸ Wrth.

⁹ Y neb. ¹⁰ Anfoes.

Gnawd Rhyfel y Cynhaua
Ni cheidw diriaid ei dda

Eiry Mynydd gwynn brig gwrŷsg
Gochwiban gwynt yn nherfysg
Trêch sydd¹ anian nag addysg

Eiry Mynydd gwangeus Hŷdd
Odid dŷn atcas dedwydd
Nid ystyr serch ciwilydd

Eira Mynydd llwm yw ŷd
Gnawd dyn atcas heb olud
Pawb a gnith Cedor ynydd

Eiry mynydd gwynn gorwydd
Gnawd gelanedd yn fforestydd
Gwaetha gwir yw gwaradwydd

Eiry Mynydd Hydd ar dês
Hwyad ar llynn cynn achles²
Hwyr hen hawdd ei orddiwes

Eiry Mynydd llwm brig Onn³
Go chwiban gwynt gan flaen Tonn⁴
Trydydd Troed i hên ei ffonn

Eiry Mynydd gwynn bronn rhyel
Gafael gan ŵr grym gan ŷeh
Gwell dynoliaeth da na drych

Eiry Mynydd glas gwyddfyd
Naturiaeth pawb a'i dilyd
Ni bydd doeth yn hir mewn llid

Eiry Mynydd gwyn to tai
Bei traethai dafod⁵ a wypai
Ni byddai gymmydawg neb rhai

Eiry Mynydd rhewid Rhos
Gwynfyd Herwr yw hirmos
Gnawd pob dedwydd yn niddos

Eiry Mynydd yn gofrenydd
Gnawd bod dâ dan law dedwydd
Yn mhob dirgelweh Duw a fydd

Eiry Mynydd glâs Egin
Gnawd gofal wrth gaffael trin
Lle ni fydd Duw ni bydd dim

Eiry Mynydd Brain yn nhraeth
Celfydd caled ei arfaeth
Ni thyrr Duw ar a wnaeth

Eira mynydd gwyn ceunant

Llawer dan a ymgarant¹
A phyth ni cyfarfyddant

Eira mynydd hydd esgud
Gnawd ymhrydain gynrheid drud
Rhaid oedd deall rhyalldud

Eira mynydd hydd ar dro²
Chwerddid bryd wrth a garo
Cyd dyweter wrthyf chwedl mi a adwen
feff lle y bo

Eiry mynydd hydd esgud
Odid am didawr o'r byd
Rhybydd i drweh ni weryd

EREILL.

EIRY Mynydd Hydd ar ffô
Go chwiban gwynt ym mlaen to
Nid ymgel Cariad lle bo

Eiry Mynydd tywyll Celli
Purddu Brân buan Milgi
Nawdd Duw rhagod ddireidi

Eiry Mynydd caled grawn
Go chwiban gwynt ymlaen cawn
Lle ni bo Dysg ni bydd Dawn

EREILL O'R LLYVYR COCH.

EIRA mynydd graenwyn gro
Pysg yn rhyd elyd i ogo
Cas fydd a oreilyto

Eira mynydd hydd ar darf
Gnawd gan gynrhan eirian arf
A disgyn bar ar farf³

Eira mynydd hydd cyngryn
Llawer a ddywedais os gwn
Annhebyg i hafdydd hwn

Eira mynydd hydd hellawd
Gochwiban gwynt i uch bargawd
Twr trwm aur yw pechawd

Eiry mynydd hydd ar naid
Gochwiban gwynt uwch gwenblaid uche
Gnawd tawel yn delaid

Eiry mynydd hydd ym mro
Gochwiban gwynt ymlaen to
Nid ymgel drwg y lle y bo

Eiry mynydd hydd ar draeth
Collid hen ei fabolaeth
Dan corem a wna dyn yn gaeth

¹ Rhag rhuthr gwynt ² Eira mynydd ffel cadno.
gwydd gwyrrant. ³ Ac escynnu o du corf.

¹ Drwg. ² Hydd ym mron.
³ Hyfaidd yn llyn gwyn ⁴ Uwch blaen on.
aches. ⁵ Ceudawd.

Eiry mynydd hydd mewn brwyn
Oer mignedd medd yngherwyn
Gnawd gan bob anafus gwyn

Eiry mynydd hydd yn ffos
Cyvyd lleidr a hirnôs
Cysgid gwenyn yn ddiddos

Eira mynydd cynglenydd afon
Hwyrweddawg ynghynydd
Ni moch dial mef merydd

Eira mynydd pysg yn llyn
Balch hebawg vacwyawg unbyn
Nid ef a geiff pawb a ofyn

Eiry mynydd coch blaen pyr
Llidiawg lliosawg ongyr
Och rhag hiraeth fy mrodyr

Eira mynydd buan blaidd
Ystlys diffeithwch a draidd
Gnawd neb anaf ag diaidd

Eiry mynydd hydd nid hwyr
Digwyddid gwlaw o awyr
Megyd tristyd lledfryd llwyr

Eira mynydd eilon ffraeth
Gowlychyd tonau blaen traeth
Kelfydd celed ei arfaeth

Eira mynydd hydd mewn glyn
Gwasdad vydd haf araf llyn
Barflwyd rhew glew i erchwyn

Eiry mynydd brith bron gwydd
Cadarn fy mraich am ysgwydd
Eiddunaf na wryf ganmlwydd

Eira mynydd hydd yn nghoed
Na cherdda dedwydd ar droed
Mecyd llwfr llawer addoed

Eira mynydd hydd arnaw
Hwyad yn llyn gwyn alaw
Diriaid ni myn gwrandaw

Eira mynydd coch traed ieir
Bas dwfr men yd lefeir
Auchwanecyd mef mawreir

Eira mynydd gwyn ei gnu
Ys odidawg wy ——— ku
O gar gyda mynych athreiddu

Eiry mynydd dydd ai droeth
Bid glaf bob trwm llwm llednoeth
Gnawd pob anaf ar anoeth DIWEDD.

GORCHAN Y MAIN GWYRTH.

TALIESIN AI CANT. O L. H. Y.

PAN gyfyd gorsedd o'i gorweddfa
A chyrch maen Gwyrth gan gymanfa
Ag elgan edwain ar lawr Gwyddfa
A phawb yn cyfarch parch i'r penna
Yna bydd creulon balchder a thraha
A'r cam ar gadfarch a'r gwir yn isa
A'r cywir dan garn yn y sangfa
Ag ymladd ym mhob Gwlad gan luedda
A laddo lle'r el a fydd penna
A ddywetto 'n groch a fernir yn ddoetha
Yna i rhifer y gwŷr draw ag yma
A phrin yr ymborth ag eisiau bara
A meirw gan ddrud ymud yma
Yna syrth yn ein plith chwith gymanfa
A'r Gormes an cymmhell i'r ffordd bella
Pan daw ewig lwyd i fynydd Asa
A'r Eryr at wŷr i ben Garth-Ganna
Gwae frodir Essyllt gan ai treisia
Gwyn fyd ym Mhowys y cyfrwysa
Gwibioliion ddynion heb Aneddfa
Gobaith a dderfydd gan hir draha
Gwystlon yn drychion a gyrechir i drennfa
Y Paun o'r Llwyfenni au cymmell i'r
Gwyddyl ar y tir a welir yna [ddalfa
Ag i Faelawr fawr yr ymgyfeiria
Yna y bydd dedwydd Bryn yn Wyddfa
Ag o hynny allan Sais a ddiflanna

TALIESIN BEN BEIRDD ai cant o Flaen
Arthur yn Nghaerlleon ar Wysg.

LLYMA DDAROGAN

A GANT HEININ FARDD I FAELGWN GWYNEDD.
O L. H. Y.

I.

CYNTAF daroganaf o'm daroganair
Cwynfan Brynn Melarth cad gyfleair
A'r Gwanwyn dunoeth a'r dygn Gyngrair
A sul y Pasg gwyl gyhydedd Gwen Fair

II.

Daroganaf arnaw yr Haf hir felyn
A phob Dyffryn yn llawn o'r grawn di-
newyn
A gorescyn llydan y Rhydain llwydwynn
Lle daw ai arfau ai blaid i'r gorllewyn
Llew goruchel Rhyfel yn goresgyn
Lle bynnag y del y bydd derwyn

III.

Gobaith rhagllaw y daw i lywenydd
Yn ymgyweiriaw a phob deunydd
Gwyr a Meirch Llydaw llydan eu lluydd
Yn rhoi'r alanas ar elorwydd

IV.

A llynges draw yn hwyliaw i'r Wenn Yn-
ys
Addaw Llydaw llwydion eu hemys
A dig ymarwar moroedd dyrys
Yman a ddaw gan ddewr ymgyfrys
Prifion milwyr arfog yn eu hystlys
Am Frynn Dinewyr dydd a'u dengys

V.

Pan ddel llu dihafarch o barth gogledd
I Aberdaugleddau heb ymyr omedd
Ag i Aberhodni deuant diau y diwedd
Gwae wynt y Beilehion gwyn eu byd lle
bont yn hedd
Pan ddyffo Dofydd yn Nialedd
Ys dangel a fo da ei fuchedd

VI.

Llu tramawr yn helau tonnau Teifi
Uchel eu rhwysg rhwyf rhyddyfysgi
Tair breuddwyd a brofir
Eu bod yn wir a gwir
Tair Rhandir yn ymrysoni

VII.

Tair Blynedd o'u blaen wynt a glywir
Tair naw a ddwg firwyth wedi'r wyth y
gwisgir
Tair Asgell ar well a gynhelir
Tair buwch mewn buarth ui welir
Tair anesgor a wasgar bob rhandir
Tair gwraig anniwair ar lawr mae'n
gywir
Un yn lle y ddwy a gynhelir
Cynnullawg yw'r anser gwelir
A Lloegr i'r Llew a orestyngir

VIII.

Mi a ddanfonaf faen a thri mor ynddaw
Ag a wna'f gafod a main brwd i'th ddys-
trywiaw
Mi a wna'f baladr yn gadr o Lydaw
Mi a ddanfonaf dy aelodau cyn peidiaw
A'th eppil a'th had gad gynhulliaw
At y cwn ar bleiddiaid a'r brain iw bwyt-
taw
Mi a ddanfonaf anwiredd i'r lle y daw
Mi anfonaf wledd o'r sygnedd i'r neb ai
haeddaw
Mi anfonaf ddiwedd i'r anghywirion
Mi anfonaf rad yn y mor a'r donn
Mi anfonaf wiail Beirddion i flodeuaw

IX.

Mi osodaf ffynon yn yr uchelion
Mi osodaf rhyfel rhwng hen elynion
Mi osodaf lanw mewn saith afon
A llid llif Tonu
Yn saith Aberon
Mi anfonaf nifer yn berchennogion

Mi osodaf blu ar y rhai noethion
Ag a rof iechyd i'r rhai cleifion
Fal y bo'r byd am hyun yn ymryson
Mi osodaf y cyfoeth rhwng annoethion
Fal y bont gurawg gan ymryson
Mi osodaf hedd a choledd i bob cyfrad-
lon

Pum naw a ddeholant Estronion
Pum tri yn ymryson
Yn bleidiau blinion

Gracia Tempora terra

Tarw maen mawr i'r llawr a ollynga
Llynges o foroedd a dramwya
Hyd andiroedd Ammyr mein a'u harweinia

HEININ BARDD MAELGWN GWYNEDD
AI CANT.

PROPHWYDOLIAETH Y BERGAM O FAELOR.

O L. H. Y.

I.

TRAETHAF yt fardd daf
Cyd cyfanned o gof a'th gaf
Diyngyd a byd bydaf
Bryd ar hunaw
Traethasom awenydd
Y dydd y daw cynnydd
Ar fro ag am foydd
Heb orddwyn cwyn cilydd
Caled ddifiaw

II.

Pan firwytho coedfryn
A chad ar y Brynn gwynn
A choelfain byd cynglyn
Conglan dreiddiaw
Pan chwaddo Ofydd
Lle'dd ymgyferfydd
Yn niffaith maith mynydd
Ag yn y sylf o dan y gwydd
Dydd ymdeithiaw

III.

Arth o Feli a rydd
Ryddyd a chynnydd
I Bowys dwys drefydd
Ag i bob Cymro y bydd
Pawb cyfun ai gilydd
Un cyfar cyfannnydd
Ar y byd a ddyfydd
A heddwch hir ysblennnydd
A fynno Duw diau y bydd

BERGAM O FAELOR AI CANT.

PROPHWYDOLIAETH IEUAN
TRWCH Y DARAN.

O L. H. Y.

PENNAU'R Byd i'r llawr a ddigwyddan
Mab y Dyn a'r Eryr o hynny allan
Y Byd ai holl wledydd a feddianan
Yna bydd Tangnefedd a llafar y Gan
Hyd wyneb y byd a phob diddan
Ag ar y ddaiar daioni cymman
Ag ymchwel gwynfyd i bawb yn gydgyf-
ran
Ag i Dduw'r gogoniant yn yr uchelfan

Y MAB CRYG A'I CANT.

O L. C. H.

Duw diadnair a mair mae'r cynghorion
A wnaf rhag lladron dynion dannod
Aethpwyd am teiraiar taeriaith ffyrnig-
rwydd
Trangwydd naws arwydd y nos arall
Ni fu' ryw lefain damwain dymnestl
Ac a fu echos i'm diddos dy
Er pan laddawdd cawdd y cath losgryn-
grin
Y ci lledfegin llwyd a fegais
Dyfod y carnulleidr gwrmeidr garmal
Ac yspeilio'r ty hyd nos tywyll
Arfaethu mynnu cawell mynaedd teg
A dwyn fy nhadeg murchweg mawr-
chwedd
Edrych a orug ffug uffern drum
Ar hyd y ty clyd bryd bredychfoes
Ac arganod rhidyll y tringod
A drylliau fy ffon drwy'r un ffenestr
Cufas y lleidr was gyda'm llawdr wael
Cyfaillt anniwyd bryd i brydydd
Crib ffyrting nidling neddwallt gymman-
fa
A llwy droed gwtta drud a gattel
Hirgrog i'r diriaid oer daid od ai
Am gwal poen gofal hyd pan gafas
Hengod fyngwhegr rhwng hengist at-hil
A thyllau gwiril yn y gwarag
Nid edewis ym diu grym grymiant
O'r trysor trawsfyg lawdr byg bagan
Dieithr clwyd nawieir bywion hwngyrdl-
awd melt
Wrth dda reffyn wellt gyssellt gasaf
Cigfrain a weler uwch y wilers
Yn dial f'anrhaith gwaith gwythlonder
Ar ddinas maelawr lle mae molest sôn
Ysgwyd pren lladron am eu lledrad

Neu, bu.

Y MAB CRYG AI CANT.

O L. C. H.

CRIST Crair unnab mair mawr ryfeddod
Am gri bilain sais trais wtreswr
Nad a hëyrn chwyrn chwyrdwrech gwadd-
awd blas
Y doeth y lleas cyn glas gloesliff
Can oedd celwyddawg rhochgawg rhech-
gawr
A flast ac anghlaer murdaer mawrdwyll
A flugiawll trethawl truthain amrhydfferth
A serth ac anferth swrth ac ynfyd
Am fy ngharcharu tru tra digter
Trwy weithred Griffri cablgi cwblgas
Prif afonydd rhydd rhwng Gwy a hafren
Modrybedd cymmen mi ai cymmerth
Un oedd defediad ddifrad ddyfrys
Enwog brif afon tros Fôn traws fodd
Eurgaddug can dug y dogi gwaddawd saig
I'r oreu carrwraig yn dwyn corwrysg
Ar ail dwir gymail deifr ar gynnwri
Oer yw i ddedydd cerydd cares
Dig oedd Ieithon son seingul racawdo
Deffro rhwyd ortho be rhaid wrthi
Trydedd mawr gochweidd er marw gy-
chwedd
Bei cefid trwy lid adled bu erw
Ofer gleiriach sach sarrug ei wagffon
Afon cymmaron ai cymmerai
Ceisiau Griffri ddeifrig ddwfrgwymp
Gwnaeth ar ei thrawsryd pyd pedwardyn
Glawedawg feinawg fwynaf cynmithderw
Clwyflif dros ganerw glwysterw glasfor
Porth Duw i'r pontpren llethr asgen llithr
Ar saer ai dodes yn odidawg
Amddyhelu enu cnece bwch gynhorthwy
Gan felyn fordyw falaen fawrdwysg
O gwylchawdd Griffri cri erin foelfors
Uchlaw Trefyceclawdd sawdd faethgennau
Syched ei filcas bengau fflewd wyll
Dibwyll arth ffwrndwyll wrth ufferndan

Y MAB CRYG AI CANT.

O L. C. H.

Duw am rho deall call rhag cellwair
Dyn wyf yn gwarthwyf oddigarthref
I brydu canu ceinwawd gyfiawni
I walch balch bylehwyn fyddin faddau
Coethrydd hael Ddafydd cynnydd cannyn
Caith a ddioddef rhag llef a llog
Carcu cil eiddil eiddun hedd ddiehlais
Cerenydd a Sais rhag trais traethawd
Ni bu ddigon rhydd greddf onnwydd grym
Balchwyr clod ddadweir mawreir meurig

Pan fu glau 'r hyntau yn Norhamtwn dref
 Pan oedd ddiodeff ynglef Englis
 Cyffelyb a'r son y digones
 Dafydd yn nhrefydd seisnig ryfedd
 Ac y digones deg anwych dereyn
 Mareddydd ar llynn yn Llann Rhystyd
 Pan welas Dafydd hwylddydd haelddeddf
 Y gwyr yn ymgur tyst ddolur tost
 Myfyr oedd gantaw rhac antur ymladd
 Brwydr nadd gwyr mawrradd gwers y
 meirw
 Can ni ddel yngawr llawr llwyddgyrch
 Maith yw ei wirawd a'i wasgawd wisg
 Llyw rhwysg Beirdd hyfrwysg rhwng
 hafren a Gwy
 Lle ynu i ofwy drwy dref Raiadr
 Can ni bon undad mad ymodwrdd
 Maredudd gyfiawn dawn a Dafydd
 Brodyr ungalon wrth ymgiliaw ynt
 I goed gad luchynt i gydlechu

YR IUSTUS LLWYD A'I CANT.

O L. C. H.

I Dduw y diolchaf
 Dewin plant Addaf
 A'i Ddoniau cwplaf
 Euraf eryr
 Caethed ym faerdy
 Coeth iawn yw hynny
 Fal cwthr iar anhy
 Yn eirina
 Gruffudd iarll Mawddwy
 Groth hanner aerwy
 Grwth brau mewn burwy
 Wrth hen bared
 Grem llem llo truan
 Groen hoen hen weinian
 Gyrrawd ff allan
 Garran ellyll
 Gwyr nid gwiw i fro
 Gwarrog aseth dro
 Gwyredd llo yn ffo
 Rhag dwy ffiol
 Gwaeg budrgengl rawn
 Gwywedd henraw fawn
 Gweddaidd yw ei ddawn
 Dilawn deulu
 Gwarant ef ni eill
 Er gwarae eraill
 Gwyrawd ei ddwygaill
 O eiddigedd
 Gwe he hen ddyfrchwil
 Gwain fain faw rombil
 Gwae a gais ymbil

A'i gas henbeth
 Gwyd fryd frys godech
 Gwadd glaf glun ffallech
 Gwedd elech feinsech
 Drwg fu f'ansawdd
 Gydag ef echnos
 Heb gudeb agos
 Gedor bran wythnos
 Wrth bren aethnen
 Bum yn dirwestu
 Bawa dyn a fu
 Bwa gwrych tradu
 Gwrâch mewn troedog
 Yn Llys Ruffyddyn
 Llef cath mewn ody
 I'm llas o newyn
 Ar llawr ei neuadd
 Ynghroth loth ledpai
 Ynghred na's llanwai
 Nid mawr i'm dygai
 Y mae'r digelo
 Na bwyd na diawd
 Na medd na bragawd
 Dam mawd yn wassawd
 Tan ei weision
 Gruffudd ysgeler
 Groth efnys tryfer
 Gwddf amner maelier
 Wrth glun miliast
 Breiddfyw yw Gruffudd
 Ebrwyddfudr drabludd
 Bryd ffrwyn o goludd
 Y bengaled
 Brys bran yn corddi
 Braich adain eli
 Brwyd o grwyn dyfrgi
 Gan adargwn
 Brenin cwm llygod
 Braidd fu ymddyfod
 A'r lle anorfod
 Uwch Llanurful
 Pennaeth moel Benddin
 Heb gael pynnau gwin
 Pin wrth din yswin
 Heb hossanau
 Gwedi mod noswaith
 Gwell myned ymaith
 Yn y llys diffaith
 Gerllaw ystyffwl
 Gwag oeddwn dranoeth
 Yn gadu'r cyfoeth
 Fel bran esgeirnoeth
 Brin ysgornach
 Yscornach codowrach¹ ci
 Ys gwyr newyn hoenyn hwch
 Ysgwydd cylionyn isgell
 Ysgawd o fewn bargawd bwth

¹ Neu, cod owrach.

YR IUSTUS LLWYD AI CANT.

O L. C. H.

MADAWG gorynnawg gwr anelw ei fyw
Gwas drygyw ceillsyw collswydd Rhydd-
 erch

Medrawdd ni gedawdd ei hen gadach ym
 Nid modur gwiwrym minllym manllaes
Madws i'r bawdlws bodlon ni byddaf
 Ni chaf y gauaf dim o'i gyfoeth
Medr goelgant raminant ramiwr¹ puteiniaid
Moelsaid nid callnaid yn oed collnef
Mair a'i mab gwir grair gwawr Grist gym-
 myrredd

Yssydd anrhydedd marannedd mad
A ddifao y llo lleithgabl o wanas
A gan denebras ar din ebrwydd
Ar wair mul-gont gul gant gwas faidd for-
 dwy

A'i mwn mal aerwy march Maelorig
Hawdd ganthaw addystr pe i herchid
A phyth ni cheffid odid eden
Eddewis er's² mis a mwy no blwyddyn
 Ym ei gedechyn cefnudedyn cul
Sorrais na's cefais cyfyng offeiriad
A'i dad oedd reiniad taergad dyfrigwn
Swrcodan druan adrywedd noethi
A fu am Fenlli yn hen fonllawdr
Hi a fu yngwydd llu fab Llyr llediaith
Hi a fu ganwaith yn hen gonach
Hi a fu am wyneu³ wenu cabl rheidusion
Hi a fu am Wýdion ac am Endaf
Hi a fu yn rhyinu⁴ n oes rhan duran
Hi a fu yn lluman cregyn llenmeirch
Hi a fu yn babwyr i'r aurbibau
Hi a fu yn llymu rhag llymed ei charn
Ar ol pais Badarn rhac pas bydawl
Hi a fu yn nychu yn achos ei haint
Hi a fu am Éraint ac am Arwy
Hi a fu yn gwasgu gweisgion ar fara
Hi a fu'n Sacsonia y mewn Senedd
Hi a fu'n gresawu Sæwel benuchel
Hi a fu'n gawdel i hen Gadell
Hi a fu'n mygu ynghylch megin ledr
Hi a fu am fam Bedr yn cael bedydd
Hi a fu'n cyrchu cyrch ebawl cattus
Hi a fu am Fruttus yn hen frettyn
Hi a fu yn malu ym melin Reinallt
Ar hyd cae llugallt yn rhwyd llygod
Hi a fu yn tyllu nid dillyn clerwr
Hi a fu yn Neuddwr ac yn neiddef
Hi a fu yn llechu lluwch Eiry mynydd
Bellach am gybydd ymae'n hen gebystri
Hi a fu'n crynu rhac crined ei llain
Hi a fu'n llefain am hên llafais⁴
Hi a fu'n tarnu turnen wraig fab Pyll
Hi a fu yn bebyll i hen Babo

¹Neu, rimiwr.²Neu, es.³Neu, wynu.⁴Neu, llawes.

Hi a dynnwyd yn rhwyd ar hyd cwm sas-
 nast

I geisiaw dyfrast yn ei dwyfron
Hi ni chad trwy frad mae'n fradw ei llun
Gan berchen corun byth ni'n curied
Madawg yw hwnnw meudaf llwy haiarn
Calon cul faen sarn carn corn iyrhell
Gwisgawdd am danaw uch Dinerth yn
 Rhos

Swrcod anniddos cylch cylch ei neddair
Byth yn rhodd o'i fodd nid Rhydderech
 gampau

Noeth yw fy ysgwyddau anosgeiddig
Ni welir am ddyn eddewid ganthaw
Ni ddaw o'i ddurllaw Fadawg ddyfrllyd
Madyn gi gelyn gogaled wyneu
Yn y ddel esgob du o din dyfrgi
Hi a ddoeth yn noeth o neithiawr Franwen
Hyd yn Llys Faesen nid llaes focsach

OFFICIUM B. MARIE.

Gwasanaeth Mair wedi ei dynnu o'r Lladin Ynghym-
 raeg y gan Dlafydd Ddu o Hiraddug hyd mae
 pawb yn tybiad ac a gopiwyd yma er mwyn cael
 gweled y dull oedd gan yr oes honno ar gyfieithu.

O L. E. D.

HYN a ddywedir o flaen pob awr—
Henpych gwell Fair cyflawn o rad Duw
 gyda thi bendigaid wyt ym mhlith y gwrag-
 edd a bendigedig yw firwyth dy groth di
 Iesu. Amen—**Arglwydd** agor fy ngwef-
 usau. Am genau a fanaig dy foliant. Duw
 ystyria yn gynhorthwy ym. **Arglwydd**
 brysia i'm cymmorth Gogoniant i'r tad a'r
 mab a'r yspryd glan. Megis ydd oedd yn
 y dechrau ac y mae yr awr hon ac yn
 wastad ac yn oes oesoedd. Amen.

SALM 95.

DEUWCH ymddrychafwn wrth yr Arg-
 lwydd canwn i Dduw ein iachawdur ni.
 Rhagachubwn ei wyneb ef ynghyffes a
 chanwn Sailm iddaw. Canys **Arglwydd**
 mawr yw Duw a brenin mawr ar yr holl
 dduwiau can ni wrthladd yr arglwydd ei
 blwyf canys yn ei law ef y mae holl der-
 fynau y dddear ac ef a edrych uchelder y
 mynyddoedd. Canys of a biau y mor ac
 a'i gwnaeth ai ddwylaw a seiliaidd y dy-
 warchen. **Deuwch**, addolwn a syrthiwn
 rhac bron Duw wylwn yngwydd yr Arg-
 lwydd a'n gwnaeth. Canys ef yw ein
 Harglwydd ni a ninnau yw ei bobl ef a
 defaid ei borth ef. O chlywch heddyw ei
 lef ef na chybydded eich calonau megis
 ynghellwair herwydd dydd prawf yn y di-

ffaith yn y lle ydd ym brofasant eich tadau
chwi—hwynt am profasant ac a welsant fy
ngweithredoedd. Deugain mlynedd y bum
gyfnesaif ir genhedlaeth hon a mi a ddywed
ais y mae eu calonnau yn wastad ynghyff-
ailorn ac nid adnabuant hwy fy ffyrdd i.
Wrth y rhai y tyngais yn fy llid na ddeu-
ynt i mewn i'm gorphlwsia. Gogoniant
i'r tad &c.

EMYN. QUEM TERRA PONTUS &c.

MAIR addwyn forwyn fawredd a ymddug
Y gwr a'i gorug o'i drugaredd
Mawr foliant mab sant saint orsedd nef-
awl
Mair ddeddfawl ddwyawl ddiwael bensedd
Môr llafar daear duedd ac awyr
Hael a lloer yn llwyr llwrw teyrnedd
Mair greawdr llywiawdr llyw hedd tŵr
doniau
Tair ffyrf defnyddiau gwiw radau gwedd
Mirain wryr ysgain osgedd gwynfydig
Wyt Fair fawrhydig fawr anrhydedd
Morwyn yn ymddwyn em ddawn feuedd¹
byd
O ysbryd gleindyd glan etifedd
Moliant gogoniant gwuedd i'r Drindawd
Tair person undawd undeml fonedd
Amen.

SALM 8.

ARGLWYDD ein harglwydd wyt a gwyllt a
gwâr
Mor-rhyfedd dy henw yn yr holl ddaear
Canys drychafedig yw dy fawredd
A'r uchaf nefoedd Dduw ben teyrnedd
O enau maibion yn dyfnu gwnaethost fol-
iant
I ladd dy clyn a dialwr chwant [edd
Can gwela' nefoedd gwaithredoedd dy fys-
Lloer a ser y rhai a seiliaist i'th anrhydedd
Beth yw dyn canys coffei ef
Neu fab dyn a dramwy o nef
Lleiheist ef noc engylion gwisgaist o goron
enrhydedd
A gosodaist ef ar weithredoedd dy ddwy-
law o'th drugaredd
Pob peth a ddarestyngaist dan ei draed ef
yn rhydd
Defaid ac ychen ac anifeiliaid y maesydd
Ehedaiid nef a physgod y wailgi
Y rhai a hwyliant lwybrau môr heli
Arglwydd ein harglwydd wyt a gwyllt a
gwar
Mor rhyfedd dy enw yn yr holl ddaear
Gogoniant i'r tad &c.

¹ Neu, reufedd.

SALM 19.

GOGONANT yr arglwydd a ddatgan y nef-
oedd
A'r ffurfafen a ddengys ei ddwyllaw weith-
redoedd
Dydd i ddydd a ddiguddia gair diwyd
A'r nôs a ddengys i'r nos gelfyddyd
Nid oes baraball nac ymadroddion
Ar ni chlywo llefoedd y gwyr doethion
I bob tir ydd aeth eu sain ac eu llafar
I ymylau cylech y ddaear
Yn yr haul y gosodes ei annedd a'i gell
Ac yntau mal gwr priod yn dyfod o'i ys-
tafell
Ymddrychafawdd fal cawr i ffordd ryediad
Bu o nef uchaf ei hynt fynediad
Ai gyferbyniad hyd uchelder
Nid oes a ymguddio rhag gwres ei gallder
Difagl gyfraith yr arglwydd a ymchwel en-
eidiau y rhai truain
A'i gwir dystiolaeth a ddery ddoethineb i'r
rhai bychain
Cyfiawnder Duw a lawenhaa calonnau ar
naid
A'i eglur orchymyn a oleuhaa llygaid
Sanctaid offn Duw a drig yn oes oesoedd
A'i farnau a gytiawnheir ar gyhoedd
Eiddyn ynt yn fwy nag aur nac emman
A pherach ynt no mel a'i ddilyfau
Ath was a'i cedwis yn ddianwadal
Ac am eu cadw dirfawr iawn fydd ei dal
Pwy a ddyaill ei feiau glanhaa fi o'm dir-
geloedd
Arbed ith was am ei arallion gamweithred-
oedd
Onid arglwyddasant arnaf difagl fyddaf
Ac ef am glanheir o'r gweithredoedd mwyaf
Ac ef a ranga ei fodd ymadroddion fy
ngenuau
A meddwl fy holl galon ger dy fron dithau
Arglwydd fy nghynnorthwyawdr
Tydi yw fy mhryniawdr
Gogoniant i'r tad.

SALM 24.

Duw biau y ddaear a'i chyflawnder
Byd y daierydd a'i breswyl nifer
Canys ar y moroedd ef a'i seiliawdd
Ac ar yr afonydd ef a'i cyweiriawdd
Pwy a esgyn ar fynydd yr Arglwydd
Neu pwy a saif yn ei santeiddrwydd
Diargywedd o ddwyllaw a glan o galon
A diorwag ei enaid a difrad i'w gymmyd-
ogion
Hwn a gaiff fendith gan y creawdr
A thrugaredd gan Dduw ei Iachawdr
Hon ydyw'r genhedlaeth a'i cais efo

Ac a wyl wyneb Duw Arglwydd pobl Iago
Agorwch eich pyrth dwysogion a chenweh
foliant

Ymddrychefwch dragywydd byrth i frenin
y gogoniant

Pwy'r brenhin gogoniant hwn a ddaw at-
tam yn ddirgel

Arglwydd cadarn cyfoethawg a gallus yn
rhyfel

Agorwch eich pyrth dwysogion a chenweh
foliant

Ymddrychefwch dragywydd byrth i frenin
y gogoniant

Pwy'r brenin gogoniant hwn wrth gael
moliant

Arglwydd y nerthoedd yw brenin y gogon-
Gogoniant i'r tad &c. [iant

LLITH LUC 1, 26.

GABRIEL a anfoned yn gennad y gan
Dduw i ddinas yn Galilea yr hwn a elwir
Nasraeth i briodi morwyn a gwr a elwid
Ioseph o lwyth Dafydd. Ac enw y forwyn
oedd Mair. A phan ddaeth yr angel i
mewn attai y dywawd ef hanpoch gwell
Fair gyflawn o rad Duw gyd a thi bendig-
aid wyt ynghyfrwng y gwagedd. A phan
gagleu Fair hynny cynhyrfu a wnaeth a
meddyliaw pa ryw gyfarch oedd honno.

A Dywedyd a orug yr angel wrthi nac
ofnhaa Fair canys ti a gefaist rad y gan
Dduw i a ymddygu feichiogi ith groth ac
a esgry ar fab a elwy ei enw Iesu a hwnnw
a fydd gwr mawr a mab y gelwir i'r Goruch-
af ac ef a rydd yr Arglwydd Dduw iddaw
eisteddfa Dafydd ei dad ac ni bydd diwedd
ar ei deyrnas ef. A dywedyd a orug Mair
wrth yr angel pa fodd fydd hyn can nid
adwaen i wr! A dywedyd a orug yr angel
gan ateb iddi yr yspryt glan a ddaw ynot
ti a nerth y Goruchaf a th wasgoda wrth
hyn y peth santaid a aner o honat ti mab
Duw y gelwir. A llyma Elsbeth dy gef-
nithderw gwedi ymddwyn mab yn ei hen-
aint a hwn yw y chweched mis iddi yr hon
a elwir yn anfab can nid oes un gair diallu
herwydd Duw. Ac yna y dywawd Mair
llyma fi yn llawforwyn i'r Arglwydd bid i
minnau herwydd dy eiriau di.

Tithau Arglwydd trugarhaa wrthym.
Diolchwn i Dduw. Dedwydd yn ddiheu
wyt gyssegredig wyry Fair a theilwng wyt
o bob rhyw foliant canys o hanot y ganed
Haul cyfiawnder Christ ein Duw ni.
Gweddia dros y bobl cyfrwng dyred dros
yr ysgolheigion cyfrwng ddarestwng dros
ofunedawl wreigawl ysglen¹ synnient bawb

¹Neu, ystlen.

dy gynhorthwy or a anrhydeddo dy goffad-
uriaeth canys o hanot ti y ganed Haul cyf-
iawnder Christ ein Duw ni.

EMYN AMRROSA AC AWSTIN. *Te Deum.*

Ti dduw addolwn ti a weddiwn

A thi addefwn eiddun Ddofydd

Ti Arglwydd nefawl tad dragywyddawl

To daiar ath fawl y sawl y sydd

Eugylion gerddau nef a'i feddiannau

Oll ath fawl dithau rhiau rhiydd

Serubin gymwys Seraphin frowys

A ganant yn lws leisawd newydd

Sant sant sant Arglwydd Sabaoth culwydd

Santaidd fawr hylwydd hwyl haul loyw-
ddydd

Llawn yw nefawl chrvento'th fawr ogoniant

A hylldo ariant holl daierydd

Gogoneddus gor ebystl nefawl bôr

Ath fawl falch gyngor gangau dedwydd

Molliannus i'n rhi rhif y proffwydi

Ath fawl Grist celi colofn bedydd

Canheid-lu creudwysg a gerddant ith wysg

Yn llu aur dur-frwysg yn llwyr dorfydd

Santes eglwyswawd drwy'r holl fedysawd

Dyro hael ddefawd o'th lin Ddafydd

Ein tad trugaredd anfeidrawl fawredd

A haddef pob gwedd gwiwddawn elfydd

Dy aurhydeddus unmab moliannus

A fawl crefyddus ffyrf gampus ffydd

Dy gyd ddiddanweh sant ysbryd elweh

A folir yn fllweh ffloyw leferydd

Crist beunadur cred brenin gogoned

Ti yw'n eidduned ydiweddydd

Tragywyddawl blant dragywydd dad sant

Ti bian moliant miloedd beunydd

Ti a gymmerth cnawd o fru morwyndawd

A dynawl giwdawd o nawd newydd

I ryddhau dyn y gan ei elyn

O uffern dertyn dwrf uselydd

Ti a egoraist i ddyn a geraist

Nef pan i'n prynaist ar bren palmwydd

Y mae d'eisteddiad ar deheu dy dad

Ath breswyl gwastad mad mydr sillydd

Ti Arglwydd Iesu a ddaw i farnu

A fo ac a fu llu llewenydd

Nertha dy weision gwerth dy waed gwirion

Gwyrthfawr dy goron gorawl grefydd

Par en gobrwyaw gyd a'th Saint adlaw¹

A'r fuchedd rhagllaw llyw lliosydd

Gwared dy bobloedd gwerin dy wladoedd

Gweryd ar nefoedd naf rhysfaydd

Llywia hwynt nef nef llywiawdr uchelder

Drychaf uch no'r ser muner mynydd

Ti a fendigwn ti a addolwn

Gwastad i'th garwn i'th gerennydd

Molwn dy gampus enw anrhydeddus

¹Neu, ac a'w.

Byth yn barhäus yborëydd
 Teilynga heddiw ein cadw yn gywiw
 Rhag pechod ymliw ymlaen lluydd
 Trugarhaa naf nef trugaroccaf
 Wrth bobl plant Addaf addurn gynnydd
 Gobaith ein gorsedd bid yn ddiommedd
 In dy drugaredd heb dro gerydd
 Archwnein gobaith er erchyll dy laith
 Na'n llygrer yn faith fyth tragywydd
 Amen.

MOLIANNAU. AD LAUDES.

Duw ystyria yn gynhorthwy ym
 Arglwydd brysia i'm cymmorth
 Gogoniant i'r tad &c.

SALM 93.

Duw a wledychawdd tegwch a wisgawdd
 Gwisgawdd gadernyd ac ymwregysawdd
 Ef a gadarnhaawdd cylch y ddaiar
 Hyd na's cydgyffroi'r fyth o'i darpar
 Er hynny parawd yw dy eisteddfod
 Duw er yn oes oesoedd gwir yw dy fod
 Drychafasant arglwydd yr afonydd
 Drychafasant lefoedd eu lleferydd
 Drychafawdd afonydd donnau mawredd
 Gan liaws lefoedd llawer o ddyfredd
 Rhyfedd yw dirnadau'r môr a'i sôn
 Rhyfedd yw yr arglwydd yn yr uchelion
 Credadyn yn ddirfawr yw dy dystiolaethau
 Santeiddrwydd a weddai ith dy yn hyd
 ddyddiau

Gogoniant i'r Tâd &c.

SALM 100.

POB tir cenwech foliant i Dduw dofydd
 Gwas'naethwch iddaw trwy lawenydd
 Deuwch i mewn yn ei wydd ger ei fron
 Yn hu lawen o lawenydd calon
 A gwybyddwch mai'r Arglwydd yw Duw
 ein rhi
 Nid hwynt'wy namyn efo an gwnaeth ni
 Ei bobl a defaid ei borfa agorwch ei byrth
 trwy gyffes
 Agorwch ei lysoedd cyffeswch iddaw ar
 emynau llës
 Molwch ei enw hynaws yw yr Arglwydd
 tragywydd ei drugaredd
 Hyd enedigaeth a genedigaeth byd y bydd
 ei wirionedd

Gogoniant i'r tad &c.

SALM 63.

Duw fy nuw i ti a folaf
 Attad o leufer y gwiliaf
 Ynot y sychawdd fy enaid i

Mor liosawg Duw yw ein gwawd itti
 Mewn tir diffaith diffordd diddwfr yn sant
 yt ydd ymddangosais
 Yn y welwn dy nerth ath ogoniant yn
 garuaidd lednais
 Canys gwell yw dy drugaredd no bucheddau
 Wrth hynny dy foliant a wna fy ngwefusau
 Felly yn fy mywyd i'th fendigaf
 Ac ith enw fy nwyllaw a ddrychafaf
 Fal y llanwer fy enaid i o floneg a brasder
 I'th fawl fy ngenau a'm gwefusau nef
 muner
 Felly ar fy ngwely ith goffais ti a'm ceraist
 Y bore i'th feddyliaf canys ti a'm nerthaist
 Dan wasgawd dy adenydd ydd ymddrych-
 afaf innau
 Glynodd fy enaid wrthyt fe a'm cymmerth
 dy ddehau
 Ofer y ceisiasant fy enaid i eithafion y
 ddaiar ydd ant
 Mewn dwylaw cleddyfau y rhoddir a
 rhannau cadnoaid fyddant
 Ef a lawenheir y brenhin yn nuw a molir
 a dyngo i'r gwirionedd
 Canys distrywedig fydd y genau a ddywetto
 enwiredd

SALM 67.

Duw a drugarhâo wrthym ac ef a'n ben-
 dicco
 Eglurder ei wyneb arnam ac ef a drugarhâo
 Yn y adnappom ar y ddaiar dy ffyrdd di
 Ac yn yr holl genhedloedd dy iechyd Geli
 Cyffesed y bobl yt Dduw Arglwydd
 Cyffesed y bobloedd oll yt yn dy wydd
 Llawenhaed y cenhedloedd canys cyfiawn
 arnynt y berny
 Ymddrychafent y bobloedd canys y cen-
 hedloedd a gyweiry
 Cyffesed y bobl yt Dduw Arglwydd
 Cyffesent y bobloedd oll y+ yn dy wydd
 Can rhoddes y ddaiar ei ffrwyth beunydd
 Bendiged ni ein Duw ni bendiged ni Ddof-
 ydd
 Ac ofnhaed ef gan ei foli yr holl ddaieriyyd
 Gog. i'r Tad &c.

LLYMA GANIAD Y TRIMAIB YN Y GYNNEU
 DAN: ANANIAS AZARIAS A MISAEAL.

BENDIGWCH Dduw ei ddinam weithredoedd
 Drychefwch molwch mil o oesoedd
 Bendigwch englyon Dduw Iôn Ddofydd
 Bendigwch y nefoedd naf nôs a dydd
 Bendigwch Dduw ddyfredd uch y nefoedd
 Bendigwch Dduw ddawn nerth yr holl
 nerthoedd
 Bendigwch yr hael Dduw haul a lleuad
 Bendigwch sŷr nef serenawd wlad

Bendigwch Dduw cywir cawad y gwlith
 Bendigwch Dduw pob yspryd bendith
 Bendigwch Duw ddiidan a thân a thês
 Bendigwch oerfel y gauaf a haf hywres
 Bendigwch Dduw ddurrew a rhew crimp-
 iawg

Oerfel a glasrew a glwyswlith deifniawg
 Bendigwch Dduw eirian ac eiry a ia
 Nosau a dyddiau deddf a wedda
 Bendigwch Dduw eich llyw y lluchedennau
 Tywyllwch lleufer wybr ac wybrennau
 Bendiged y ddaiar Dduw gwâr gwiraf
 Druchafed moled moliannusaf
 Pob mairnydd bronnydd brynniau bendigwch
 Naf daiarolion a phellennigion flwch
 Bendigwch ffinhonnau Dduw rhiau rhydd
 Moroedd mordon hysson ac afonydd
 Bendigwch Dduw y morfeirch a morbysg-
 awd

Molwch ehediaid nef naf gwiraf gwawd
 Bendigwch Dduw y bwystfil a'r gwyddfilod
 Holl feibion dynion a dof lydnod
 Bendiged Israel Dduw hael chalaeth
 Arddrychafed moled a moliant ffrïaeth
 Bendigwch Dduw ddiwair offeiriad
 Ai ufuddion weision nefolion haid
 Bendigwch Dduw telaid saint o galonnauw

ANANIA AZARIA A MISAEL

BENDIGWCH molwch Dduw moliannus hael
 Bendigwn drychafwn drychafiawdr bŷd
 Duw dad a mab mad meidrawl yspryd
 Bendigaid wyt naf nef yn y flurfaen
 Moliannus amherawdr greawdr graen

SALM 148.

MOLWCH yr Arglwydd o'r nefoedd
 Molwch ef uchelion leoedd
 Molwch ef ei holl engylion
 Molwch ef ei nerthoedd gleinion
 Molwch ef yr haul a'r lleuad
 Molwch ef ser a goleuad
 Molwch ef nefoedd y nefoedd
 Molwch ef ddyfredd i ar y nefoedd
 Canys ef a ddywawd ac hwynt a wnaeth-
 pwyd
 Gorchmynnawdd ef ac hwynt a grewyd
 Ef a'i hansoddes yn dragwydd rhag llaw
 Gosodes ef orchymyn ac nid a dostaw
 Molwch Dduw Arglwydd y nef a'r ddaiar
 Sairph a holl eigiawn mor afafar¹
 Tan cenllysg eiry ia tymhestlau
 Y rhai a wnant ei air a'i orchymynnu
 Mynyddedd brynniau a gwydd ffrwythlaw
 ddwyn

A holl gedriwydd pob coed pob llwyn
 Bwystfilod ysgrybl dof anifeiliaid

¹ Neu, arllasar.

Ac adar edynogion ehediaid
 Brenhinedd y ddaiar a'i holl bobloedd
 Tywysogion a brawdwyd y gwladodd
 Iefaing henion gwyryfon molant Dduw
 ben cûn

Canys drychafedig yw ei enw ef ei hûn
 Ei gyffes ef ar nef a daiar
 Ef a ddrychafawdd corn y bobl hygar
 Emyn i bawb o'i saint sant geisiau
 Maibion yr Israel pobl agos attaw

SALM 149.

CENWCH i'r Arglwydd ganiad newydd
 Yn Eglwys y saint ei foliant fydd
 Llawenhaed yr Israel yn yr hwn a'i
 gwnaeth
 Ymgfyfoded merched Sion wrth ei frenhin-
 iaeth
 Molent ei enw gan grwth drwy synwyr
 Canent iddaw dimpan a Sallwyr
 Can ranghawdd bodd yr Arglwydd ei bobl
 dda ddiwyd
 Ef a ddrychafawdd ei ledneision ar iechyd
 Saint a ymgfyfodant ar ogoniant
 Yn eu gwelyau y llawenhiant
 Llawenydd Duw yn eu mwnwgl ffodiawg
 Ac yn eu dwylaw cleddyfau miniawg
 I wneuthur dial ar y cenhedloedd
 A chosbaduriaeth ar y bobloedd
 I rywmau eu brenhinedd mewn caledion
 efynau
 Ai boneddigion mewn haiarnolion gadwyn-
 au
 Wrth wneuthur ac hwynt yr ysgrifenedig
 farn
 Hyn yw gogoniant holl Saint Duw cadarn

SALM 150.

MOLWCH yr Aglwydd yn ei wirdda saint
 Molwch ef ar gedernid ei nerth a'i fraint
 Molwch ef yn ei nerthoedd y gwir Arg-
 lwydd a'n medd
 Molwch ef herwydd lliosogrwydd ei fawr-
 edd
 Molwch ef ar sain trwmp holl genedl dyn
 Molwch ar Sallwyr a cherdd delyn
 Molwch ef ar grwth a thimpan
 Molwch ef ar dannau ac organ
 Molwch ef ar sainodron glych clych llawen-
 ydd
 Pob yspryd moled ei naf tragwydd
 Gogon. i'r Tad. &c.

CABIDWL ECC. xxiv. 23.

MEGIS Gwinllan y ffrwythaisi arafwch
 aroglau a'm blodau i ffrwythau anryfedd
 ac addwynder ynt.

EMYN.

GOGONEDDUS Fair war weddus feinus fanon
Gam drychafiad gan y gwirad geiniad
ganon

Ac uch no'r ser o'r uchelder muner mwyn-
ion

Ti a fegaist ac a borthaist a byrth dynion
Ar laeth gorau cyssegr fionnau frenin
doethion

Gwr ath fagawdd ac ath greawdd greawdr
hinon

Drygwaith Efa Mair Faria morwyn wirion
A'i gwrageddawdd pan wir greawdd gred-
adunion

Y drwy fenestr nefawl ffenestr ffin engyl-
ion

Y caiff Cristiawn a phob ffyddlawn iolad
ffyddlonion

Drws drawst eurin uchel frenin freiniawl
ddeen

Porth eglurder eglur leufer lafar tirion
A egored Fair oth weithred heb hocedion
Caned pob llais Cristiawn difflais Christ
elëison

Mawr ogoniant i'r tad a'r plant sant saint
goron

Mab a aned i'n digodded yd y gwyddon

O Fair forwyn yn fawr orllwyn yn ar-
llwynion

Moliant hefyd i'r glan yspryd gweryd
gwaron

Mawr anrhydedd mirain fawredd mur nef-
olion

I Dduw trindawdd ddwywawl undawd un
tair person Amen.

CANIAD ZACHARIAS OFFEIRIAD PAN ANED
IEUAN FEDYDDIWR. LUC. i. 68.

BENDIGAID fo Duw arglwydd pobl yr Is-
rael

Gan gofrywawdd a phrynowdd ei blwyf yn
ddiawael

Drychafawdd ini gorn yr iechyd

Yn nhŷ Dafydd ei was diwyd

Megis y dywawd trwy enau y proffwydi

Y rhai a fuant er yn oes oesoedd yn ddifri
Efa a barawdd ini iechyd o'n gelynyon

Ac o ddwyllaw pawb o'n digasogion

Wrth wneuthur tragaredd gyd an teidiau
A choffau yn wastad ei sanctaidd orch'myn-
nau

Llw a dyngodd wrth ein tad ni Abram
Y rhoddai ei hun drosom ni a'n cam

Yn y wasanaethom ni Dduw beunydd
Oddiwrth ein gelynyon yn ddiofn rydd

Drwy gyfiawnder a santeiddrwydd

Ger ei fron ef beunydd ac yn ei wydd

Tithau fab yn broffwyd ith elwir i'r Gor-
uchaf

Ti a'i rhagflaeni ef i arlwyaw ffyrdd Dduw
dy naf

I roddi celfyddyd o iechyd i'w blwyf

Yn faddeuant iddynt o'u pechodau tra-
gywydd

Drwy ymysgaroedd Dduw ddwywawl nêr
Yn y rhai i'n gofrywawdd ddwyreawr o
uchelder

Wrth egluraw i'r eisteddiaid yn y tywyll-
Yn y tywyllwch a gwasgawd angau [wch

Ac i gyweiriaw ffyrdd ein traed ninnau

Gogon. i'r Tad &c.

OMITTUNTUR ORATIONES AD B. MARIAM.
DROS HEDDWCH.

DYRO heddwch Arglwydd yn ein dyddiau ni
Can nid oes neb arall a ymladdo drosom
eithr tydi ein Duw ni

Duw bid heddwch yn dy nerthoedd

A bid amllder yn dy dyrau di

GWEDDI.

Duw gan yr hwn y mae saint euddun-
eddau iawnion gynghoran a chyfiawnion
weithredoedd dyro ith weision yr heddwch
yr hwn nis dichon y byd ei roddi yn y
rodder ein calonnau ni ith orchymynion
di drwy wrthladd ar feiau ein gelynyon a
bod ein amseroedd ni trwy dy amddiffyn di
yn heddechlon wastad drwy ein Harglwydd
ni Iesu Grist dy fab di yr hwn a fuchedd-
occa ac a wledycha gyda thi a'r yspryd glan
yn dragrywyddawl ac yn oes oesoedd.
Amen.

LLYMA DDIWEDD Y PYLGAIN A DECHREU
YR AWR BRIM.

Duw ystyria yn gynhorthwy ym—Ar-
glwydd bryisia i'm cymmorth. Gogoniant
i'r Tad &c.

EMYN.

COFFA Dofydd Duw tragywydd

Dy gerennydd bydd bodd warant¹

Wrth bobl efrydd bŷd aflonydd

Ath blwyf bedydd bydawl orsedd

Yt ry-gymrud ein cnawd ehud

Rheg diolud rhag dialedd

A fu greulud fal i'n carud

A'n prynu'n ddrud o alltudedd

Er anrhydedd dy etifedd

Maddeu garedd modd ein geiriau

Mab cyflawn rad mab Dofydd dad

¹ Neu, waredd.

Rhag Uffern gad rhwyg y fwrn gau
 Differ dy wlad dwg fi attad
 Yn aur angad yn Awr Angau
 Mawl caredig i'r pendefig
 Yw arbennig bennaeth tri-byd
 Mab genedig o'r wryr ddiddig
 Mair fawrydig radau gleindyd
 Miloedd a wnant mawl a ganant
 Ar fryn a phant a phynt esbyd
 Mawl ogoniant miloedd foliant
 A'r tad a'r plant a'r sant yspryd

Amen.

SALM 110.

AR Dduw y llefaï pan ym trallodid
 Ac ef a'm gwrandawawdd i'm gofid
 Arglwydd rhyddhaa fy enaid pan el o'm
 cnawd

Rhag enwion wefusau a bradychus defawd
 Beth a rodder i tithau beth a chwanegcaer
 Ar fredychus dafawd wrth ei ddrwg ai
 ddifer

Saethau y cyfoethogion blaenllymion
 Ynt i gyd a marwar diffaethion
 Gwae fi belled fy nghiwddadaeth
 Cyd breswyliaï a phreswylwyr Cedar
 Dirfawr dir ddiwylliawr fu fy enaid
 Ymhlith y giwdawd anhygar
 Tangnefus oeddwn gyd-a digasogion y
 dangnefedd pan ymddiddanwn ag hwynt
 ym gwrthleddynt mal trwy gywrysedd.
 Gogoniant i'r Tad &c.

SALM 121.

DRYCHEFAIS fy llygaïd hyd ar y mynydd-
 edd

O baham ym daw cynhorthwy yn y diwedd
 Fy nghynorthwy i y gan Dduw Arglwydd
 A greawdd nef a daiar yn hylwydd
 Ni roddo dy droed ar gyffro
 Ac ni hepia a'th geidw o'i fro
 Ni chwsg ac ni hepia yn wael
 Y gwr a geidw wlad yr Israel
 Duw ath geidw a Duw d'amddiffyn
 Ar dy law ddehau ar bant a bryn
 Ni'th lysg yr haul un awr o'r dydd
 Na'r loer yn nôs nac yn elfydd
 Rhag pob drwg ith geidw yr Arglwydd
 A Duw a geidw dy enaid yn rhwydd
 Duw a geidw dy ddyfodiad
 Yn dragywydd a'th fynediad
 Gogon. i'r Tad &c.

SALM 122.

LLAWEN wyf am yr hyn a ddywetpwyd ym
 Ni awn i dy yr Arglwydd yn gyflym

Safedigion oeddynt ein traed ni
 Gaerusalem ith lysoedd di
 Caerusalem a adeilwyd megis dinas
 A'i chyfranniad ynddi ei hun yn gyfaddas
 Canys yno ydd esgynnawdd llwyth yr
 Arglwydd
 Tystiolaeth Israel yn cyfessu yn gylwydd
 Erchwech hyn a fo yng Haerusalem heddwch
 Ac i'r a'th garo o gariad fllwch
 Duw bid heddwch yn dy gampau
 A bid amllder yn dy dyrau
 O achaws fy mrodyr i a'm cyfneseifaïd
 Y traethwn dangnefedd am danat yn hon-
 naid
 O achaws tŷ Dduw ein gwir arglwydd ni
 Y ceisiaï dangnefedd a da itti
 Gogon. i'r Tad &c.

Arglwydd gwrandaw fy ngweddi
 A deued fy llef hyd attad ti

GWEDDI.

ARGLWYDD ni a adolygwn iti ddineu dy
 rad i'n meddyliau ni ac megis adnabuam
 gnawdoliaeth dy fab di Iesu Grist drwy
 gennadwri yr Angel yn berflaith ein dwyn
 ninnau felly drwy ei grog ai ddioddef i
 ogoniant cyfodedigaeth ein cnawd trwy ein
 Harglwydd ni Iesu Grist. Amen.

LLYMA AWR ANTERTH.

Duw ystyria yn gynhorthwy ym Ar-
 glwydd brysia ym cymmorth. Gogoniant
 i'r tad &c.
 Coffa Dafydd &c. Cais yn yr awr Brim.

DRYCHEFAIS fy llygaïd Arglwydd attad
 Y gwr a breswyliaï nefoedd Duw dad
 Llyma fegys llygaïd gweision
 Y mewn dwylaw eu harglwydd tirion
 Mal llygaïd llawforwynion yn llaw eu har-
 glwyddes
 Felly fy llygaïd ar drugaredd Duw drwy
 gyffes
 Trugarhaa wrthym, Arglwydd, trugarhaa
 Canys cyflawn yw ein henaid o dremmyg
 Gwarth i'r llawn a thremmyg i'r trahausion
 Gog. i'r tad &c.

SALM 124.

Pan ni bai yr Arglwydd ynom dyweded
 Israel
 Pan ni bai yr Arglwydd ynom ni byddem
 ddiwael
 Pan gyfottai ddynion yn aflonydd
 Hwynt a'n llyngeynt oll yn fyw agatfydd

Pan littiai i'n herby neu cynddaredd
Dwfr a'n llyngeai agatfydd o'r diwedd
Ein henaidd a drywanawdd drwy garrawg
soniawr ei llif

A drywanawdd agatfydd drwy ddwfr an-
oddef

Bendigaid fo yr Arglwydd ni'n rhodes
Ynghaethiwed eu dannedd er afles
Ein henaidd ni a dynnwyd mal aderyn y to
O hoenyn yr helwyr ac o'u twyll ymdro
Yr hoenyn a dorred ac a ddrylliwyd
A ninnau o honaw a ryddhawyd
Bid ein canhorthwy yn enw yr Arglwydd
Gwnaeth nef a daiar Duw mawr culwydd
Gogon. i'r tad &c.

SALM 125.

A ymddirietto yn yr Arglwydd mal myn-
ydd Sion heb gyffro

Ni chyffroir yn dragywydd Gaerusalem
a'th breswyllo

Mynyddedd yn ei gylch, Duw oedd yng-
hylch ei bobloedd

O hyn yn dragywydd fyth ac yn oes oes-
oedd

Can ni ad Duw wialen y pechaduriaid ar y
wirionedd

Ac na estynnont eu dwylaw ar anwiredd
Gwna dda, Arglwydd, i dda ddynion

Ac o'u calonnau yn gyfiawnion
Ymchweliad a ddwg Duw mewn trafael

A gweithredwyr anwiredd heddwch ar
Israel

Gogon. i'r tad &c.

CAPITWL.

As felly ym drychafwyd i yn Sion, ac yn
gyffelyb i hynny y gorphwysais yn y fant-
awl ddinas, am gallu i Gaerusalem. Diolch-
wn i Dduw.

Arglwydd gwrandaw fy ngweddi;

A dened fy llef hyd attat ti

OMITTUNTUR ORATIONES AD MARIAM.

Gweddi—Arglwydd, ni a attolygwn iti
ddineu, &c. *Cais o'r blaen.*

AWR HANNER DYDD.

Duw ystyria, &c. Gogon. i'r Tad, &c.
Eryn. Coffa Dofydd, &c. *Cais yn awr
Brim.*

SALM 126.

Ymchwelw yr Arglwydd ni o gaethiwed
Sion

Ef a'ngwnaethbwyd ni megis diddanedigion
Yna y llenwid ein genau ni o lawenydd

A'n tafod o orfoledd Duw a'i gerennydd
Yna y dywedir y rhwng y cenedloedd
Ef a fawrhaodd Duw eu gwneuthur ar gy-
hoedd

Mawrhaodd yr Arglwydd ein gwneuthur
Yn llawenion i'n gwnaeth heb ddim awdur

Ymchwel, Arglwydd ein caethiwedig

Megis carreg yn nehau craig

Y rhai a hëont eu hâd mewn dagrau

Yn llawenydd y medant eu ffrwythau

Y mynediaid a aent ac wylaint

Gan anfon eu hadau yn nagreuaidd

Dyfodiad yn wir y deuant mewn gorfoledd

Yn dynw eu dyrneidiau drwy dangnefedd

Gogon. i'r Tad. &c.

SALM 127.

Onid yr Arglwydd a adeilia y tŷ

Ofer fydd llafur yr adeilwyr a gwecery

Onid yr Arglwydd a gaidw y dinas

Ofer i'r ceidwaid yw gwyliaw y plâs

Ofer ywch gyfodi cyn lleufer eglur

Cyfodwch o'ch eistedd bwyttëaid bwyd
dolur

Pan roddo hun i'w garedigion efyrllid

Llyma drestad Duw ffrwyth crôth meibion
cyfnawid

Megys saethau yn llaw meddiannusion

Felly meibion ysgydwedigion

Gwyn ei fyd y gwr a gyflenwis o honynt
ei eidduned

Ni lygrir pan ymddiddano a'i elynion wrth
borth gwared.

Gogoniant i'r tad. &c.

SALM 128.

Gwyn ei fyd pawb a ofnhäo yr Arglwydd

Ac a gerddo yn ei ffyrdd cyfarwydd

Hwn a fwyttei lafur dy ddwyllaw

Gwynfydig wyt a da fydd yt rhag llaw

Dy wraig a geffi mal aml winllan

Yn ystlysau dy dŷ fal pren perllan

Dy feibion ytt mal oliwydd

Ynghylch dy ford a phawb yn ddedwydd

Llyma fal y bendigyr y dyn

A ofnhäo yr Arglwydd rhag ei elyn

Bendicced yt Arglwydd o Sion eflydd

Yn y welych ddäoedd Caerusalem beun-
ydd

Ac yn y welych feibion dy feibion

A heddwch ar Israel a'i holl ddynion

Gogon, i'r Tad.

CABIDWL.

Mi a wreiddiais yn yr anrhydeddus bobl
ai drestad ef yn rhannau fy Nuw i, a'm
eynhaliad i ynghyflawnder y Saint.

GWEDDIAU.

Llyma. Duw ystyria, &c. G. i. t. &c.
Emyn. Coffa Dofydd, &c. *Cais ar Brim.*

SALM 129.

Mynych ydd ymladdasant a mi o'm ieu-
engtid
Dyweded Israel yr awr hon yn eu hefyrllid
Mynych ydd ymladdasant o'm iengtid a mi
Ac ni allasant ddim i'm herbryn o ddifri
Pechaduriaid gwnaethant ar fy ngefn ofail¹
Gwnaethanthwyllau eu henwiredd ym harail
Yr Arglwydd cyfiawn dyrr gwarrau y
pechaduriaid [plaidd
Llyngcer digasogion Sion gwradwydder eu
Bydd mal gwair tai heb ei gynhullaw
Yr hwn a wiawdd er cyn ei ddiwreiddiaw
Ni lenwis ei law o honaw ei fedelwr
Na'i arffed o dra dyrneidiau ei gynhullwr
Ac ni ddywedasant y cerddediaid heibiau
cyfarwydd
Bendith Dduw arnawch, bendithiwn chwi
yn enw yr Arglwydd
Gogon. i'r tad, &c.

SALM 130.

O'r eigiawn y llefais arnad, Arglwydd
Arglwydd gwrndaw fyngweddi yn rhwydd
Bint dy glystiau yn ystyredigion
Wrth lef fy ngweddi a gwawdd fy nghalon
Od edrychi ar enwiredd
Arglwydd pwy a'i dioddef rhag dialedd
Canys gennyd ymae Trugaredd rwydd
Am dy gyfraith i'th oddefais, Arglwydd
Ymgynhaliawdd fy enaid yngair culwydd
Gobeithiodd fy enaid yn yr Arglwydd
O'r bore bylgain yn y fo nôs
Gobeithied Israel yn yr Arglwydd agios
Canys gan yr Arglwydd ymae trugaredd
A dirfawr brynedigaeth heb gynddaredd
Gobaith yr Israel yn yr Arglwydd nefoedd
O hynn yr awrhon ac yn oes oesoedd
Gogon. i'r tad.

CABIDWL ECC. xxiv. 17.

Megis Cedrwydden y'm drychafwydi yn
Libano, ac megis Sipriswydden ym myn-
ydd Sion. Megis Palmidwydden y'm
drychafwyd i yng' Hades, ac megis plan-
nedigaeth rhôs yn Sierico.

Diolchwn i Dduw, &c.

GWEDDI.

Arglwydd maddau bechodau y waision,
ac megis na allwn ni mewn grym roddi
bodd iti o'n gweithredoedd &c.

¹Neu, efail.

LLYMA DDECHRAU Y GOSPER BELLACH.

Duw, ystyria &c. Gogoniant i'r Tad.
&c.

SALM 110.

Dywawd yr Arglwydd wrth fy Arglwydd i
Eistedd ar fy nehau gyda mi
Yn y ddottwyf dy elynion
Yn fainge y dan dy draed ti santeiddion
Gwialen dy nerth di a enfyn Duw o Sion
Gwledychawdd yr Arglwydd ym mherfedd
dy elynion
Gennyd y mae dechrau eglurder y saint
Mi ath fegais o'r groth cyn Lusifer ai fraint
Tyngawdd yr Arglwydd ac ni's penytia
yn deg
Offeriad wyt yn dragywydd wrth urddas
Melchiseg
Yr Arglwydd oddiar dy ddeheu dy ddawn
delid
A yssigawdd y brenbinedd ar ddydd ei lid
Ef a farn y Cenhedloedd ac a leinw gwymp-
au
Ar dir lawerion ef a waghaa y pennau
Ar y ffyrdd cyfreithlon o garrawg ydd yf
ddiawd
Wrth hynny y drychaif ei ben ar ffawd.
Gogon. i'r Tad &c.

SALM 113.

Canmolwch faibion fy Arglwydd
Molwch ef hyd yn henaint enw culwydd
Bendigaid fo enw Arglwydd nefoedd
O hyn yr awrhon ac yn oes oesoedd
O'r lle y cyfyd haul hyd lle y dygwydd
Bendigaid folianus fo enw'r Arglwydd
Aruchel yw'r Arglwydd yn yr holl gen-
hedloedd
A'i fawr ogoniant fydd uwch no'r nefoedd
Pwy mal ein Harglwydd ni a breswyl yn
uchelion
Ef a edrych i'r ddaiar ar ei ufuddolion
Deffry ef eisiwedig o'r ddaiar
A ddrychaif o'r fudredd dlawd¹ anhygar
Wrth eu llechau gyd a thywysogion²
Yr hwn a wna preswyliau diffwrth yn y
tŷ
Mam meibion yn gorfoledd yn ei gwely.
G. I. T. &c.

SALM 147.

CANMAWL, Gaerusalem, dy Arglwydd Iôn
Canmawl dy Arglwydd dithau Sion
Canys cadarnhaawdd gloiau dy byrth
Bendigawdd dy faibion ytt yn yngyrth
Dodes heddwch ith derfynau a da

¹Neu, wlad.

²Ban ar goll yma.

O frasder y gwenith efath gyflawnhaa
 Ef a enbyn i'r ddaiair ei barabl
 Ebrwydd y rhydd ei ymadrawdd digabl
 Y gwr a rydd yr eiry megis y gwlan
 Niwl a'i gwasgara megis lludw man
 Ef a enbyn y crisiallt megis tammeidian
 Pwy oddef rhag wyneb ei oerus loesau
 Enbyn ei air ac ef a ddaw i werthnebedd
 Dywawd ei yspryd hwy a lithrant i ddyfr-
 edd

Yr hwn a fenyg i Iacob ei air diwael
 Ei gyflawnder ai farnau i bobl yr Israel
 Ni wnaeth efe felly i bob cenedl yn hawdd
 A'i farnau iddynt ni's damlewychawdd.
 G. I. T. &c.

CABIDWL ECCLES XXIV. 20.

MEGIS safwyrusion neiddau Sinam a
 Bâm y rhoddais aroglau; ac megis Myrr
 etholedig y rhoddais hygar safwyr. Diolch-
 wn i Dduw.

EMYN. AVE MARIS STELLA.

Mair wyrr ddisglair ddiwair wawr fore-
 ddydd

Môrseren lwysswen laeswann leferydd
 Hanpych gwell ddiell ddiên fam Ddofydd
 Hampom hwyl ddiffrom ddiffrost ddigel-
 wydd

Hanpo heb un-bro trefydd—dy ganmawl
 Bucheddawl borth nefawl ddydwawl
 dded-wydd

Cymmeraiſt cefaist cymmeriad ufydd
 Cyfarch ytt er parch perchen llawenydd
 Engylawl annerch ferch Anna glodrydd
 Par i'n dangnef nef naf rhydd y maeth

Fam pennaeth ehalaeth o hil Ddafydd
 Gellwng rywng echwng achwyn llu bedydd
 Gwrthladd Fair oi gradd greddfawl aflon-
 Cynnull olau dull y deillion efrydd [ydd

Cynnal ith ardal ardeml gyfluydd
 Cannerth di drafferth drwy ffydd a geisiwn
 Credwn y caffwn coffau cerennydd

Dangos glod o'th fod ith fadien gynnydd
 Yn hael fam ddinam Dduw nef tragwydd
 O'n gweddiau geirian boenau beunydd
 Dy fab diârab daierydd ffurfawdr [nydd

Nef-greawdr nyf-hwylawdr haul ysplen-
 Odidawg wryr ddoniawg ddawn gynhellydd
 Didawl wawr ddwywawl ddiwael geren-
 nydd

Gwna fi, fam Geli, o gyliau yn rhydd.

Yn ddi weirioes gerennydd.

Mammaeth beunydd nefawl

Ath fawl foliant aregrydd

Tro wedd ein buchedd o bechawd merydd

Trwy hynt ddiogel rhag trwm ufelydd

Heb gwl na meddwl na modd anghelfydd
 I gael gorfoledd gair foliant newydd
 A gweled myned mynydd mawr allu
 Iesu ffrwyth dy fru frenin holl wledydd
 Moliant mawr i'r Tad tadawg pob defnydd
 A'r plant a'r yspryd sant saint ardemlydd
 Holl nerthoedd nefoedd y naf o'n bröydd
 Gorfoledd rhysedd eu rhysfëydd
 Gogoniant meddiant meddydd cywrawd
 I'r drindawd undawd undud preswlydd.
 Amen.

CANIAD MAIR WRTH YR ANGEL.

LUC i. 46.

Ef a fawrhaa fy enaid i Dduw fy Arglwydd
 Ymdrychafawdd fy yspryd yn fy Iachawdr
 Can drychdawd ufuddeawd ei forwyn Ar-
 glwydd nefoedd

O hyn allan gwynfydig y'm dywaid holl
 genhedloedd

Canys mawredd a'm gwnaeth Arglwydd o
 nef

Gallus yw a sanctaidd ei enw ef
 Pery i ofnusion ei drugaredd o etifedd
 dynawl

Gallu a meddiant o feddwl a wasgarawd

Tynnawdd o'n heisteddfa feddianusion

Drychafawdd Duw o nef ei ufuddion

Cyflewnis ef o dda yr eisiwedigion

A gorwag ydd edewis y cyfoethogion

Cymmerth Israel ei was i nawdd

A'i drugaredd ef a goffawdd

Mal y dywawd wrth ein tadau ni ar gy-
 hoedd

I Efreman a'i etifedd yn oes oesoedd

G. I. T. &c.

Gweddi.¹

Gweddia dros y bobl

Ora pro populo.

Cyfrwng dyred tros yr ysgolheigion

Interveni pro clero.

Cyfrwng ddarestwng tros ofunedawl wreig-
 iawl ystlen² &c.

Intercede pro devoto femineo sexu &c.

Llyma weithion ddechre Cwmplyn.

Ymchwyl Dduw ein Iachawdr ni

A thro dy lid oddiwrthym, Geli.

Duw ystyria &c. G. I. T. &c.

SALM 132.

Duw iawnfedr argledr erglyw fi, Arglwydd

Coffa Dafydd a chwbl o'i ledneisrwydd

Megis y tyngawdd i'r Arglwydd yn ddi-
 gyffro

¹ Ond na weddia dy fel hyn.

² Dduw yn unig, ac yma edrychar yr iaith yn unig.
 *Neu, ysglen.

Gofuned a ofunedawdd i Dduw Iago
 Od af i mewn i ardeml fy nghartref
 Od esgynnaf i'm gwely o hun oddef
 O rhoddaf hun i'm llygaid anolau
 Ac ychydig heppian i'm hamrannau
 Na gorphywys i'm heneidrwydd yn y fro
 Lle i'r Arglwydd ardeml i Dduw Iago
 Ni a'i clywsam yn Ephrata erioed
 Ni a'i cawsam hi ym maesydd y coed
 Ni a awn attei i mewn hyd yn ei hardeml
 Ni a weddiwn lle safawdd traed y dysym
 Cyfod i'th orphwysfa, Arglwydd
 Ti ag ysgrin dy sancteiddrwydd
 Gwisged dy offeiriad y cyfiawnder
 Ymddrychafed dy saint ar ffyddlonder
 Arglwydd, o achos Dafydd dy was di
 Na thro dy deg wyneb oddiwrthym ni
 Tyngawdd Duw i Dafydd y wirionedd, ni
 bydd ofer

Dodaf ar dy eisteddfa firwyth dy groth
 yngwydd llawer
 O chaidw dy feibion fy neddf yn gyfun
 A'r tystiolaethau a ddysgwyf iddun
 Ei meibion hwythau a eisteddant yn rhydd
 Ar dy eisteddfa di yn dragrwydd
 Canys etholes yr Arglwydd Sion
 Etholes Duw hi yn breswyl gysson
 Hon yw fy ngorphwysfa i yn oes oesoedd
 difflais
 Yman y preswyliaf canys hi a etholes
 Bendigaf ei weddw a llanwaf o dda
 Cyflawnaf ei dlodion oll o fara
 Ei offeiriad a wisgaf o iechyd buchedd
 Ei saint a ymddrychafant o gwbl orfoledd
 Yno ydd hebryngaf goron i Dafydd
 Parattoais lugorn i'm Cristiawn cilydd
 Gwisgaf ei elynion o lwgr a diraidi
 Arno ef y blodeua fy sancteiddrwydd i.
 Gogon. i'r Tad &c.

SALM 133.

Llyma mor dda mor ddigrif mor eiddun
 Yw cydbreswyliaw o frodyr yn gyfun
 Megis iraid gwrthfawr ym mhen dynion
 A ddisgynnawdd ym marf, barf Aaron
 A ddisgynnawdd ym ymlau ei wisg mal
 gwlith yn Hermon
 Yr hwn a ddisgynnawdd o'r nef hyd ym
 mynydd Sion
 Canys yno y gorchymynnawdd Duw ei
 fendith

A buchedd barhaus yn oes oesoedd wastad
 ddichwith G. I. T. &c.

SALM 134.

LLYMA bendigwch yr Arglwydd
 Yr awr hon ei holl weision rhwydd
 Y rhai sydd yn sefyll yn nhŷ Ddofydd
 Ym mhlassoedd ein Duw ni naf tragrwydd
 Drychefwch ar y nosydd ar y Sant eich
 dwylaw
 Bendigwch yr Arglwydd ac adlygwch
 iddaw
 Bendiged yr Arglwydd o Sion di
 Yr hwn a wnaeth nef a daiar, Geli.
 Gogon. i'r Tad &c.

CABIDWL ECCLES xxiv. 18.

MEGIS mam lwys gariad ac ofn, ac ad-
 nabod, a santawl obaith.

CAN SIMEON SANT pan gymmerth Iesu
 yn fâb rhwng ei ddwyllaw yn y Deml.
 Yr awrhon, Arglwydd y gellyngi dy was
 Herwydd dy air ith heddwch a'th dŷrnas
 Canys gwelsant fy llygaid i
 Yr awrhon dy iachwyawl di
 Yr hwn a barattoaist ar gyhoedd
 Ger bron wyneb yr holl Genhedloedd
 Goleuad arddamlewychiad y Cenhedloedd
 A gogoniant dy blwyf Israel yn oes oes-
 oedd

G. I. T. &c.

GWEDDI.

HOLL gyfoethawg dragrwyddawll Dduw
 yr hwn a arlwyfaist yn iawn rhyfedd corph
 ac enaid yr ogoneddus fam Grist, wry Fair
 wrth haeddu ei gwneuthur yn deilwng
 Deml a phreswylfod ith un mab di dyro i
 ni gael ein rhyddhau oddiwrth bob rhyw
 gyndrychawl ddrwg a pherygl ac oddiwrth
 dragrwyddawg Angau, drwy Iesu Grist
 ein Harglwydd. Amen.

Bendigwn yr Arglwydd. Diolchwn.

Gwareddawg gyfrwng
 Pia intercessio.

*Y Copi yr ysgrifenydd hwn allan o honau a ys-
 grifenydd yn Llanharri ym Morgannwg, ynghylch y
 30 o Harri 8 ynghylch y flwyddyn 1557. Ac a ysgrif-
 enwyd yma (medd Dr. Davies, h. y. ym Mallwyd) yn
 Y flwyddyn 1631.*

ATTODIA D

o

AMRYW A WDLAU DIENW.

ALLAN O'R LLYVYR DU LYTHYR YN LLYTHYR.

AWDYL.

GOGONEDAUC argluit
hanpich guell. Athue
dicco de egluis. achagell. A.
kagell. ac egluis. A. vast-
ad. a diffuis. A. Teir fin-
haun yssit. Due uch guit.
ac vn uch eluit. A. yrif-
gaud ar dit. A. Siric ap'
wit. Athuendiguiste aw-
raham pen fit. A. Vuchet
tragiuit. A. adar aguen-
en. A. attpaur.¹ a dien.
Athuendiguste aron a mo-
esen. A. vascul a femen. A.
Seithnien a ser. A. awir.
ac ether. A. llevreu a lly-
ther. A. piscaud in hydir-
uer. A. kywid. a gweith-
red. A. tyuvod a thydued.
A. ysaul da digoned. Ath-
uendigaf de argluid gogo-
ned. Gogonedauc. a. h. g.

AWDYL.

ARDUIREAUE tri trined in
celi. yssi un a thri. un-
ed un ynni. Vnguirth oe
teithi. un duu diuoli. ath-
uolaf uaurri maur dy ur-

¹Neu, atepaur.

hidri. Dy uolaur. ysguir.
Dy uolaudir ys mi. ysbud
bartoni ar hely eloy. han-
pich guell cristi. pater. &
fili. & spu. domni. ou. ad-
onay. Arduireaue Dev.
yssi vn a deu. yssi tri hep
ev. hep haut y amhev. aw-
naeth fruith afreu afop.
amriffreu. Duu y env. in deu.
Duyuuau. y kyffreu. Duu y env.
in tri Duyuuau y inni. Duu
y enu in vn. Duu paul ac an-
nhun. Arduyreaue. vn. is-
y Deu ac un. issi tri arnun. is-
si Duu y hun. Aunaeth maur-
th a llun. Amascul abun. ac
nat kyuorun has ac anot-
un. Aunaeth tuim ac oer. a.
heul a lloer. allythir. ig-
cui afflam im pabuir. a.
serch in sinbuir. abun hyg-
ar huir. allosci. pimp kaer
oty ueti. wir.

AWDYL.

YNENU domni meu y voli
maur y uolaud. Molawe
douit maur y kynnit ar y
cardaud. Duu anamuc.
Duu angoruc. Duu angu-
arud. Duu angobeith.

teilug pirfeith. tec y pur
faud. Duu andyli. Duu is-
si vry. vrenhin trindaud.
Duu abroued ini truyted i
y trallaud. Duu a dyfu. oe
garcharu gan vuilaud.
Guedic deduit angunel in
rit erbin dit braud. Andu-
ch ir gulet iry varet. ae.
werindaud. ym paradui.
impur kynnuis rac puis
pechaud. An gunel iechid
iry penid ae pimp dirna-
ud. Dolur eghirith. Duu
andiffirth ban kymirth
cnaud. Duu a collei bei nasprin-
hei diuei devaud. Or croc crevled y
deuth guared ir vedissyaud. kad
arn bugeil crist nid adweil. y teily
gdaud.

AWDYL.

ADWIN caer yssit ar lan llyant. Adwin yd
rotir
y pawb y chwant. Gogywarch de gwinet
boed tev wy-
ant. Gwaewaur rrin. Rei adarwant.
Dyv merch
ir. gueleisse guir yg evinowant. Dyv iev
bv. ir.
guarth. itadcorssant. Ad oet bryger coch
ac och
ar dant. Oet llutedic guir guinet. Dit
ydeuthant.
Ac am kewin llech vaelwy kylchuy wriw-
ran
Cuytin y can keiwin llv ocarant.

AWDYL.

YSTARND wineu fruini guin. redec
hiraethauc raun rin. ren new. oet
reit duu genhin. Ystarnde winev
birr y blev. ruit igniw rygig. ot-
ew. mynyd vo truin. yt uit trev.
Ystarnde winev hir y neid. ruit yg
nyw rygig. Woteid. ni lut ar lev.
trev direid. Trum kyduod daear.
tev deil dris. chuerv vuelin met
melis. ren new ruitade vy neges.
O eissillit guledic. A gueith wtic. wos
prid. a phedir pen pob ieith. Sanf-

freid suynade in imdeith. Heul eir
ioled around argluit. crist kely.
colowin ked. Dywyccviff wympe
chawd am gueithred.

AWDYL.

BRENHIN guirthvin
guirth uchaw yssit. yssi pen
plant adaw. Yssi per gadeir
gad arnaw. Yssi hael diwael diweir
haw. Yssi haul uraul gurbaw. Acli
wir. issi owir id pridaw. y Duv
maur. y duv llaur llariaw. y duv
guin guengert agarnaw. Yu y wuy
w. y duv indin digerit. or devnit
y challaw. O pechu a pechuis ada
w. O pechaud kin braud pryder
aw. Erbin oed y dit. y del paup oe
Bet. iny devret in devraw. Mal y
bv ban fu oreuhaw. in vnlly ir un
lle teccaw. Hid impen vn brin er
bin ev barnv. or teulv teilyghaw.
Teilygdaud wascaud. osgort nav
grad new. Vy Dewis kinvllaud.
Vy Devs domenys menaud. Vy
bardeir. y Beirt y ueudissiaud. Vy
maurhidic nen. Vy perchen. Vy par-
ch. kin tywarch. kin tywaud. Am
gadu y traethu traethaud. yth vol-
li kin tewi tawaud. Ac im cow. val
ioff. a diwaud wrth y gureic. y am
dreic vffylaud. Ban dywu guas
duv diwarnaud attav. ir imbrav.
ae briaud. Rotesew dirneid. kin
dirnaud. a bilwis obilion. y gnaud.
Canydoet hagen higaff. y rotion. a.
rothci o nebaud. Gónaeth duó tru
gar gardaud. In evr coeth kyvo
eth. y trindaud. Y mas maeistaud
y mae moli duv. adwii y coti. a.
diwad pechaud. wid. weti. achw.
in kelv brad keli. Culuit argluit
new nav kanmaul attad. guen-
glad vad veidrolí. Gwenvlit rit
rieitun voli. Gwingar kar. gvar
guironet kedwi. Ní chedwis eva
irawallen per. barauys duv. vr
thi. Am y cham nychimv ahi. guy-
th golev a orev erni. Ryv duted ed
mic. ogyllestic guise. Aguisewis im
deni. Periw new ap'is idi. imp'uet
y chiwoeth y noethi. Ac eil guirth
awnaeth ehalaeth argluit a ergliw
y voli. Ban winnvis gochel y deli.
Sew fort y ffoes iti. Inytoet arad-

ur in eredic tir. herwit guir igu-
eini. y diwaud y trindaud keli. ew
ae mam dinam daun owri. Agur
guin. Turr guir gwydi ny. adav
y geissav inguesti. ar owris y win
iti: Agueleiste gureic amab genti.
Adiwed tithev irolew guironet. ny
thomet ingweti. In gueled imy
ned hebti. y randir a rad duv er-
ni. Ar hinn y doeth digiwoeth
gwerin. llin kain kadeithi
Toriw anwar enwir ev hinni. Turr
keisseid y keissav keli. Y diwod vn
gurthwn gurtharab. Vrrh ygvr
aweli. A gueleiste dinion din.
gowri. In myned hebod heb dros-
si. Gueleis ban llyuneis y lleu-
tir deguch aweluch y medi. Sew
awnaethant plant kai y vrth
y medel ymchueli. Druy eirol-
ed meir mari oe gvybod gvybv
duv o heni. Yt oet iny diffrid. y.
gid ahi. ysprit glan a gleindid.
indi.

AWDYL.

DINAS maon duv daffar. Pendevic adwin
adviar. asich heul. Agulich edar
Dinas maon cas vnbin teernet. kymynad
kad degin. asich heul agulich mervin.
Dinas maon gulad adav. amdiffyn duv am-
danav. asich heul. agulich. nynhav.
Mad dodes ymortuit armerchin march lluid.
kadeir deur am diwurn. asich heul aglich
maelgun.

AWDYL.¹

Gwin y bid hi y vedwen in diffirin in guy
Asirth
ychegev pop vn. pop dvy. Ac auit pan vo. y
gad in ardudvy. A chimrevan biv am rid
vochnvy
Apheleidr agaur ingyanhvy. Ac edwin
imon
ban giuedichuy. Argueisson gleisson ys-
ca.....t
vodi. Ar dillad rution in ev roli

Gwin y bid hi y vedwen. ym pimlumon. a
wil ban vit ban baran eilon. Ac awil. y.

¹Merddin ai cant medd rhai.

freige in lluricogion. ac am gewin iraeluid
bv-

id balawon. a mineich in vynich invareh-
ogion.

Gwin ybid hi y veduen yguarthaw din
vythuy. Avibid ban vo ygad in ardud-
wy. Arpeleidir kychuin amedrywuy. A.
phont ar taw. ac arall ar tawuy. Ac arall.
amwall am dwylan gwy. Ar saer ae gunel
wy. bid y env garvy. Arbenygaul mon ae.
guledychuy. Guraget dan ygint. Guir yg
kystvy.

Dedwytach no mi aeharhowe. Amser
kadwaladir kert a ganhwi.

AWDYL.

Duv in kymhorth in nerth in porth in
canhorthuy.

Y valch deirin dinas unbun degin
adwi. Hywel welmor. kimry oror kyghor
arvy

Terruin trochiad. torwoet ueitad vab gor-
onvy

Godrut y var. gurt in trydar g6ae rycoth6y.
Pe-

dridauc heul. Muyhaw y treul. uchel
kylchwy.

Tir brycheinauc. dy iaun piaud. paup ae
gwelh6y. Nev rydadlas am luitu eur-
gvas euas lyvuy. Ergig anchvant. guent.
gulad morgant. Dyffrin mynvy. Gv-
hir penrin ystradvi brin. Tywin. wa-
rvy. Dyued duycaun. Kerediciaun. kif-
laun owuy. Ameirionit. ac ewionit. ac
ardud6y. A llein drav. ac aberffra6. a.
dygan6y. Ros rowynnianc. ran arder-
chauc. rugil yg gortuy. Tegigil artal.
Edeirnaun ial. arial arl6y. Ryuel eb-
ruit. a diffirin cluit. A nant con6y.
Powis ewnauc. A chyueilanc ac avo
mwy. Dyffrin hawren. keru dygen. ky-
ven venvy. Elwael buellt. Maelenit
guell. pell y treithuy. Teir rac ynis. ar
Teir inis. Ar tramordvy. Hyuel gul-
edic. vt gweithvutic. id y guystlvuy.
Y tharkiveir arpennic penn. o.
plant nevuy. Goruir edwin. gur-
aul breenhin. dilywin denvy. Dreic
angerdau turvf moroet maur. Meuit
achupvy. Rywiscais llaur am y vyss-
aur eur amaervy. Bei na chaned. y.
tyernet anhvyet rvy. Or saul penn
aeth ageis inaeth. arvaeth camrvy.
Hydir y kymhell. hywel env o pell.
Guell yv noc vy. Dipryderant di

yscarant. rac. y dibvy. Dihev utunt. tralland kystut. a chur kystvy. Gwerin werid. gwedy clevid crid a chymvy. Na dav metie hid orphen bid-hid ynottvy. Hyuel haelaf. Vaur eillassaw gorescynhvy. Caf-faud hyuel urth y hoewet. wy rybuchvy. Vy rypuched y colowin. ked. clod pedrydant. Ryuel dywal Vrien haval. arial vytheint. Gurisc gueilgi dowyn. ky6id hehowin colofyn milcant. llugirn deudor. lleuoet agor gur. bangor breint. Prydus p'chen p'odaur ben.

pen
pop kinweint. Gorev breenhin or gorllewin.

hid in llundein. Haelaw lariau. levaf teccaf.

o adaw plant. Gwerlig haeton vant veitaton vaton vetveint. Goruir meiric mur gwerenic

guruhid gormant. Terruin am tir. ri reithkyw-

ir. o hil morgant. Omorccanhvc o rieinvradev

rvytheint. Oteernon kywrid leon. galon reibeint.

vn vid veneid y ellyspp bid. gelleist porthant. Ho-

ethil hir ac ew. A chein y atew trvi artuniant.

Vrten arnav. rad ac anaw. affav aphant.

AWDYL.

Mr aegowinneis y offereid bid. ae hesgip ae higneid ba beth orev rac eneid. Pader a buyeid a bendic eid creto. ae canho rac eneid. hid wraud goreu gortynweid. Yscythrich fort a delhich ti. a llunbich tagneuet. nythvi trane artrugaret. Ro vyd. y. newynauc. a dillad y noeth a chenich golychuid. o kyuil dieuil dothuid. Syberu asegur dolur ar eu knaud. guerth myned dros uessur. ystir nith iau ny bo pur. Ryhun a ryuetudaud. a riwiraud o vet. a rietillter. o. gynaud. llyna chuec chuerv erbin braud. Anudon am tir. a brad ar gluid. a diuanv llaugar. dit brand bitaud ediwar. O kyuodi pilgeint adeueint duhunau. ac ymeitunav ar seint. id keiff. pop cristaun. kyr reieuint.

AWDYL.

GVLEDIC arbennic erbin at tad. Erbarch o kyuarach. o. kyuaenad. Ynigabil barabil ar y parad. Vy kert ith kirpui. ll. kanuill kaugulad. Can vid priodaur. canuid meidrad maur. Cauid highoraur guaur goleuad. Canuid bron proffuid. Canuid inad. Canuid riev hael. canuid. rotiad. Canuid athro im. namethryad. oth. vann. oth varan. oth virein gulad. Namditaun oth. wt. vt echeiad. nam gwellic ymple impled dirad. Nam gollug oth lav. guallus

trewad. Nam ellug gan llu du digarad. Gwledic arbennic. Ban geneise. o. honaud. nid ower traethaud imi. ac a tretheis. Nid eissev. wykerd. yg keinev. reis nid eissywed ked men y keweis. Nid ew

ym crevis dewis diffleis. yr guneuthur. amhuill na thuill. na threis. Nid ew duhunaur ahandeneis. Nid ew rotir new. ir neb nvy keis. Nid ruy o awit. awenyt eis. nid rvy o obruy a obryneis. Nid por thi ryuic ryuegeis im bron. Nid porthi penid. ry vetyleis. In adaud wy ren damvneis. Rydid imeneid. reid ryioles.

AWDYL.

BENDITH y wenwas. ir dec diyrnas. breisc ton. bron ehalaeth. Duv y env in nvin impop ieith. Dyllit enweir meir rymaeth. Mad devthoste yg corffolaeth. llyna mab gowri gobeith. Adylivas idas y leith. Bu diviweil. athuyllvriaeth. in hudaul gvar guassanaeth yargluit. Bu hywit. ac nybu doeth. Ac hid vraud. ny vn yarvaeth. Kyffei bart pridit. Ar yssit in eluit. Ar hallt ar echuit. Ar graean. ar mir. ar sir sywedtiaeth. Beirnad rodiaid llara llau fraeth. Mui y dinwas sune gunaune eddwaeth. Kyuoethev. ri nisrdrath. Maur duv hetiv. moli dyvrdaaeth

Bendith nautoryw new ir keluit creaudir. kyuoethauc duu douit. Ap'is lleuver lleuenit. hael. vynver heul indit. Eil kanuill cristaun. a leuich uch eigaun. Lloer vilioet vilenhit. Athrydit ryuet. yv merwerit mor. Cv

threia. cud echwit.¹ Cuda. evdymda. Cv.
treigil. Cvthrewna. Pa hid. a. nev cud vit.
Y pen yseith mlinet. y duc ren y risset.
ydad

¹ Digones per. w. pedwerit yvet. Redec. uc duwyr.
chwit.

wet. ynyduit. Iolune ara beir. kyv-
thauc
duu vab meir. ap'is new uc eluit. Pan
deuth
oste y passe diwedit. ovffern. awu ran iti.
bv rit. Ren new ryphrinomne digerenhit.

DIWEDD Y FARDDONIAETH.

A COLLECTION OF HISTORICAL DOCUMENTS.

DIVISION II.—PROSE.

"Nid doeth ni leo." "He is not informed who doth not examine."

ADAGE.

DEDICATED TO

THOMAS JOHNES, ESQUIRE, OF HAFOD UCHTRYD, LORD LIEUTENANT, CUSTOS ROTULORUM AND MEMBER OF PARLIAMENT FOR THE COUNTY OF CARDIGAN, THIS VOLUME, CONTAINING ORIGINAL DOCUMENTS OF BRITISH HISTORY, IS RESPECTFULLY INSCRIBED; WITH THANKS FOR THE USE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF ANCIENT MANUSCRIPTS TOWARDS SUPPLYING THE CONTENTS OF IT; AND AS AN ACKNOWLEDGMENT OF HIS PATRIOTISM,

FROM THE EDITORS.

THE PREFACE.

THE contents of this volume,¹ the second of the *Archaiology of Wales*, is composed of such materials as were deemed by the editors most important towards the elucidation of British history; and these are comprised under the heads of Triads, Genealogy of Saints, Chronicles, and Ancient Topography.

The Triads may be considered amongst the most valuable and curious productions preserved in the Welsh language, and they contain a great number of the memorials of the remarkable events which took place among the Ancient Britons. Unfortunately, however, they are entirely deficient with respect to dates; and, considered singly, they are not well adapted to preserve the connection of history. Yet, a collection of Triads, combined together as these are, condense more information into a small compass than is to be accomplished perhaps by any other method; and consequently, such a mode

of composition is superior to all others for the formation of a system of tradition—a system which was matured to the highest state of perfection under the bardic institution, and which was applied to the purpose of preserving every kind of knowledge and science. These historical Triads are not to be considered as the productions of any one individual, or of any one period of time; but an accumulation, formed successively, by national concurrence, as the various events appeared and became recognized in public observation. Therefore, some of them are extremely ancient; others record many things which happened within the scope of the ordinary track of history, and some even reach to as late a period as the twelfth century. Copies of these, generally varying in the extent of the collections, abound in a great number of our old manuscripts; and the result of such a circumstance the reader will perceive in the variety of the readings which are given of them.

After the Triads, the Genealogies of

¹ This division forms the second volume in the original work.

the British Saints are to be considered as next in antiquity, and worthy of attention, on account of the use they may be susceptible of towards the elucidation of history. Amongst other things, they show that most of the churches of Wales were founded by those British chiefs who had lost their possessions in consequence of the growing power of the Saxons, or by their immediate descendants; who, to soothe their misfortunes, had embraced a religious life in the solitary recesses of the mountains.

Then follows a connected history to the death of Cadwaladyr, being the last who had any pretension to the appellation of king of Britain. This comprises two different chronicles, for the sake of distinction, called "The Chronicle of Tysilio," and the "Chronicle of G. Ab Arthur,"¹ collated with two others, under the signature of *A* and *B*. The first of these four Chronicles should have been called after the name of Walter Mapes, archdeacon of Oxford; for there is no authority for asserting that Tysilio wrote anything besides some poetry, and because that, at the conclusion of the Chronicle, are added the following words:—" *Myvi Gwallter, Archiagon Rhydycaïn, a droes y Llyfyr hwn o Gymraeg yn Lladin; ac, yn fy henaint, y troes i ev yr ailwaith o Ladin yn Gymraeg.*"—"I Walter, Archdeacon of Oxford, did turn this book out of Welsh into Latin; and, in my old age, I turned it the second time out of Latin into Welsh." This passage is involved in a difficulty, which, probably, must be thus explained. Walter translated the meagre and unadorned Chronicle above-mentioned into Latin; then Jeffrey takes it in hand, and produces a more elegant Latin version, which makes the other to be soon forgotten. It is the original work, thus rendered more popular by the poetical talents of Jeffrey, which is translated by Walter, in his old age, and is probably the one printed second in order, under the name

of G. ab Arthur. In order to consider this point more fully, it may be proper to adduce also the concluding words added to the version of Jeffrey, which are these:—"The kings of the Saxons, who followed in succession, I have commended to William of Malmsbury, and to Henry of Huntingdon; and to those I have thus commended to write of the kings of the Saxons, and to desist with regard to the Welsh, since they are not possessed of that book which Walter, archdeacon of Oxford, turned into Latin; and he treated faithfully and completely of the before-mentioned British princes, and all that I also have again translated from the Welsh into Latin." The Chronicle marked *A* agrees in many parts, word for word, with the one under the name of G. ab Arthur; therefore, only such passages of it are given as disagree with the other. The Chronicle under the signature *B* is a different composition altogether from either of the others; but agreeing nevertheless, in general, as to the subject. It is worthy of observation that several of the fabulous parts are inserted in some, and omitted in others, according to the credulity or incredulity of the different writers. But the principal fable—the story of the Trojan Origin, is adopted by them all, notwithstanding that it runs contrary to the pure stream of British History, as developed by the Triads. At what period the fiction of the coming of Brutus to this island was invented may be doubtful, after all the investigation that can be made; but the editors are certain that it must have been anterior to the chroniclers of the twelfth century¹—and that, most probably, it originated amongst the Romanized Britons—who, learning the manners and imbibing the notions of their conquerors, had the vanity to adopt such

¹ There is a copy of *Nennius* in the Vatican Library—the oldest that is known—undoubtedly written in the beginning of the tenth century, which contains the story of Brutus. An edition of this valuable copy is now preparing for publication, by the Reverend Mr. Gunn.

¹ The Welsh name of Jeffrey of Monmouth.

an invention, in order to claim a common descent with them; and, by their assumption of sovereignty over the other tribes of Britain, their history, decorated with the tale of Brutus, consequently obtained also a general reception. Copies of these chronicles are pretty common, apparently written in the twelfth century, and from a collation of a variety of those, the present edition is made.

Where the history of the kings of Britain concludes, begins another series of Chronicles, wherein are recorded the events which happened amongst those Britons, who were still independent; but the supreme authority of whose government was divided, and vested in the hands of chiefs, who bore the less assuming titles of princes in the different regions of Wales. These are known under the common appellation of *Brut y Tywysogion*, or the Chronicle of the Princes; and they were written by Caradog of Llangarvan, who flourished in the middle of the twelfth century. Two copies of them are printed entirely, because they have not the least identity with respect to composition or course of narration. The second copy is printed on the lower half of the page, with the text of another valuable Chronicle, entitled *Brut y Saeson*, or Chronicle of the Saxons; a name which it bears, not because that it is peculiarly a history of the Saxons, but from its connecting with the affairs of Wales a general review of the transactions of all Britain. To accompany the two last mentioned Chronicles, at the bottom of the page is also given another, which appears to be a short summary of the history of Wales, and which was thought might possibly be of use towards illustrating some of the transactions recorded in the others.

The next article following the general Chronicles of Wales is a particular history of Gruffudd ab Cynnan; one of the princes who died, after a long reign, in the year 1137. This valuable piece of ancient biography is still preserved in several

transcripts; and the edition of it, printed in this volume, is made from collating two copies, agreeing together very closely, excepting the curious circumstance that the one given as a text is in the dialect of North Wales, and the notes are the prevailing characteristics of the language of South Wales, which pervade the other copy.

As a necessary appendage for illustrating the before-mentioned historical documents, the volume concludes with some typographical pieces. One contains the divisions and subdivisions of the three principalities of Wales into *cantrefi*, or cantons; and *cymydau*, or communes. The other is a list of all the towns and parishes in those districts.

It has been already noticed, according to the order of arrangement, that the different copies of the Chronicles—but more particularly that by Caradoc—are not alike, with respect to their phraseology—a circumstance which may induce persons to suspect the authenticity of one copy, and to give to another the preference. But such variations, however, in ancient manuscripts, may be accounted for, on the idea of the very great possibility, and even probability, that each of the very various copies attributed to the same author may be equally authentic. Many, perhaps most of the copies of *Caradoc of Llangarvan* differ from each other in mode of expression, and in length, or brevity of narration. We may thus, conjecturally, account for it. Caradoc very possibly, and even most probably, was, like most of his age who furnished the literary part of the community with books—a copyist, or compiler of history, by profession; preparing for sale copies of different prices, ample or brief, in various proportions, according to a variety of prices, for purchasers of various descriptions: again, copies intended for one part of Wales might contain what might not have been equally interesting in another part, and there of course omitted: again,

some copies might have been written in an early part of life—from which others written at a more advanced period would very naturally differ, from an accession of additional or more correct knowledge of facts; to which an adaption of copies, subsequently written, would be no violation of the truths of history; but on the contrary, a more faithful display of them, and an incumbent duty on the writer. After a long practice in this profession, the writer's memory would naturally become charged with most of the facts and dates; he would then have no real occasion to consult his originals for every line, or for every particular, or otherwise than occasionally to keep himself and his narrations under the general control of an original copy. Words and modes of expression would thus unavoidably vary, be more contracted or diffused, and still be perfectly adherent to truth. Thus keeping facts and dates, in unison with the original, he might easily, as he wrote on, use words and modes of expression that spontaneously occurred at the moment. Truth requires not a severe formality of language, and modes never to be deviated from, any more than that several persons, witnessing the same incident, should be under the necessity of each using precisely the very words used by the other; or that the same person should, in relating any circumstance, be tied down to the very words and arrangement of them, which he expressed himself in on a former occasion. Where differences not very material occur in the chronology of different manuscripts, it may be, because, in one copy, the writer—as naturally led by causes and impulses, only known to his own experience—might enter on the scene of action just at its commencement; in another, at its height, or any other stage of its progress; in a third, about, or after the close of it. An annalist, who had no room for ample details, would be often under the necessity of doing so; having been unavoidably, or at least naturally, led thereunto by con-

nections and dependencies, which might have arisen from the manner wherein he handled the subject, from his mode of conducting the narration. There is no violation of historical truth in all this.

Admitting that we have thus justly accounted for the variations of manuscripts, on the same subject, by the same author, and under the same title, it may be asked, By what criterion are we to know which of such copies is the best? which the first? which the subsequently improved? To such questions, it must be confessed, no satisfactory answer can be given; nor do the editors know of any conduct more proper to be pursued than that of publishing the obviously authentic copies that are known; and where each of such copies agree sufficiently in facts and dates, it would be rather difficult to show good reasons why the authenticity of one should be supposed greater than that of another: hence again the propriety of preserving the whole. Considerable differences of this nature appear in the various copies of *Brut y Breninodd*, or History of the British Kings. The Saxon Chronicle is in the same predicament, its various copies considerably differing from each other. Books seldom become fixed and permanently unalterable in language, and other circumstances, till they become properly *minted* from the press, if we may use the metaphor. How far ancient manuscripts may have been affected by the interpolations of subsequent copyists, cannot with ease, and satisfactorily, be ascertained. In order to come at some knowledge of this, and also of determining which of various ancient copies should be preferred, we must compare them with as many contemporary writers on the same subject as can be met with; we must well consider the complexion of the times, wherein anything worthy of criticism occurred. There are some analogies that will assist us: the works of the British bards will throw much light on the subject—even from the language much

may be inferred. An impartial critic may do himself some credit, and be of some use, on such an occasion, and such it is hoped may be found.

The copy of Caradoc, which is collated with the Saxon Chronicle, comes down to the year 1196; whereas that which was translated by Humphrey Llwyd, and published by Dr. Powell, comes down to the year 1157. One of Caradoc's first copies might have been written about 1157, he being then about from 25 to 30 years of age; another, written when he might be from 65 to 70 years old, would come down to the year 1196. It is known that a modern marginal note, in one copy of *Brut y Breninodd*, says that Caradoc died about 1157. It doth not appear on what authority this has been said: perhaps it was only inferred from the circumstance of the translated and published copies coming down no lower than that date. But this, after all, is of no great importance: Caradoc's history might have been continued, by a later copyist, down to the year 1196. Perhaps a critic of sagacity might detect some interpolations in this copy: it is the opinion of the editors that he may; and amongst them, perhaps, two or three mistakes—and one in particular, in the account of the time when Robert Duke of Normandy was confined in Cardiff Castle. At the same time, they are not sure that their conjecture is well founded: a passage omitted in one copy may be deemed an interpolation in another; but that it is so is not a necessary consequence, when no better reason appears, than the not being able to find in one copy what is found in another. We must however confess, that to abridge, to simplify, to interpolate, and to alter, were practices that were frequent before the art of printing was known; and that these were suggested by a more perfect knowledge of the subject which the copyist possessed, is not only possible, but highly probable. If so, it is very possible that,

in rejecting what may appear to be interpolations, we may reject many of the most important and interesting truths of history. Old manuscripts should always be published as we find them, even with all their supposed errors and imperfections. To discriminate between truth and error, to detect mistakes—in short, to sift truth from the chaff which may be seen amongst it—is the business of the learned critic, the philosophical historian, and not that of the publishers of ancient documents. They should be severely true to the manuscripts; and there are cases (perhaps it is so in every case) where they cannot be allowed to alter even the orthography of a single word, however erroneous; and the foolishly fastidious critic who thinks otherwise has not well acquainted himself with such subjects. All that the editors of ancient manuscripts have to do, or ought to do, is to publish them as they find them, to inform the public whence they had them, and where the originals may be seen by those who may wish, or think it necessary to consult them. To vouch for the truth or correctness of everything in ancient manuscripts is not walking the legal, the honest, the open highway of truth: there are local, national, political, and other prepossessions and prejudices; nor are those of pedantry and hypercriticism less virulent, but rather more so. Yet, what has the philosophical searcher after truth to do with all such things, or with those who indulge in them? The editors are prepared for persons of such dispositions: they are on their guard, not indeed against them—from them there is nothing to fear; but against any deviation from that path of rectitude which should always be pursued by all who, from sources such as are now explored, endeavour to bring long hidden truths to light, long neglected remains of genius into a renewed celebrity, which they so justly merit.

THE EDITORS.

TRIOEDD YNYS PRYDAIN:

ALLAN O

LLYVYR MR. R. VAUGHAN, O'R HENGWRT,

A GYM HARID GANDDO A'R AMRYW HEN LLYVRAU HYN.

CYFRES I.

LLYVYR JOHN BALMER.
 LLYVYR ROBERT VAUGHAN.
 LLYVYR MAREDUDD LLWYD.
 Y LLYVYR CWTA.¹
 A LLYVYR O LAW JOHN JONES O'R GELLI LYPDY.
 Mae'n canlyn y trioedd ym mhob un o'r llyvrau uchod;
 sev, pa un sydd gyntav, ail, a thrydydd, &c.

	Trioedd.
LLYVYR JOHN BALMER, A GYNNWYS YNDDO	- 70
LLYVYR ROBERT VAUGHAN	- 34
Y LLYVYR CWTA	- 56
LLYVYR MAREDUDD LLWYD	- 56
LLYVYR JOHN JONES	- 53
ANGWHANEG O'R 24 MARCHOG LLYS ARTHUR	- 8

1. TRI henw yr ynys hon.
 Y Cyntaf cyn ei chyfanneddu y gelwit hi Clas Merdin.² Wedi ei chyfanneddu y gelwit hi y vel ynys, ag wedy ei gorescyn O Vryt y dodes arni Ynys Bryt, mewn rhai llyfrau fal hyn, ag wedy ei gorescyn o Prydain mab Aedd mawr y dodes arni ynys Prydain.³

2. TEIR prif rann ynys Prydain.
 Lloegr, Cymru ar Alban, sef yw hyt yr Ynys honn o Benrhyn Blathaon ym Mhrydyn hyd ym Mhenbryn Penwaeth yg Hernyw naw cant milldir. ai llet o Griccyll ym Mon hyt ym Soram, pump cant milldir yw hynny.

A hi a gynhelir tan un goron a thair talaith, ag yn Llundain gwisgo y goron, ag ym Mhenryn yn y gogledd un or talaethau, arall yn Aberfraw ar 3dd yngher-nyw.

3. TEIR prif rag ynys y sydd iddi.

Orc, Manaw, ag Ynys Weith. a seith rag ynys a thrugaint ereill y sy iddi, a phedwar prif anrhyfedd ar ddeg sydd ynddi.

4. TEIR prif afon ynys Prydain.

Temys, Hafren a Hymyr. a their prif Aber a deugaint a chant y sydd ynddi: a phedwar porthfa ar ddeg a deugaint, ag wyth ar ugaint o brif gaerydd. nid amgen, 1. Caer Alelut. 2. C. Efracw. 3. C. Geint. 4. C. Wyrangon. 5. C. Lundein. 6. C. Lirion. 7. C. Golum. 8. C. Loyw. 9. C. Seri. 10. C. Wynt. 11. C. Went. 12. C. Grant. 13. C. Dawri.¹ 14. C. Lwytoet. 15. C. Urnach. 16. C. Fuddei. 17. C. Gorgyrn. 18. C. Lleon. 19. C. Selemion. 20. C. Gorgorn. 21. C. Mygit. 22. C. Lysidit. 23. C. Beris. 24. C. Lion. 25. C. Weir. 26. C. Caradoc. 27. C. Widawlwir. 28. C. Esc.²

5. TEIR prif borthfa ynys Brydein.

¹ Y 4 hyn ar femrwn.

² Clas Meitin medd llyfr arall R. V.

³ Gwedi gwladogi o Brydain ab Aedd mawr arni y galwyd hi ynys Prydain; a chyn ei chyvanneddu llawn coedydd, a bleiddiaid, ac eirth, ac eveinc, ac ychain banawg ydoedd.—LL. IOR. GWILYM.

¹ C. Dawn.—Nennius.

² Rhai llyfrau sydd yn cyfrif saith Gaer angwhaneg: viz. 29. Caer Lyn. 30. C. Ffawydd. 31. Caer Gei. 32. Caer Fyrdain. 33. C. Arfon. 34. C. Ennarawd. 35. C. Faddon. Rhai o honynt sydd wedi eu diwreiddio yn wallus, ereill yn gyfanedd etto.

Porth ysgewin yngwent. porth wygyr ym Mou a porth wyddno yn y Gogledd.

6. TEIR Archesgobot yn Prydein.

Un o Lundein, yr eil o Gaer Efrawg, ar drydedd o Gaer Lleon ar wysg. Llyfrau eraill fal hyn Un o gaer Geint, yr ail o Gaer Efrawc, ar drydedd o Fynyw.

Ac nyt oes dylhet y neb ar yr ynys hon namyn y genedl Gymry ei hun, gweddill-yon y Brutannyeit a ddaethant gynt o Gaer Dro.

7. TRI lleithic llwyth ynys Prydain.

Arthur ym Penteyrnedd Ynghaerlleon ar Wysg, a Dewi yn pen escub; a Maelgwn Gwynedd yn pen Heneif.

Arthur yn Penteyrnedd Ynghelliwig Ynghernyw, a Betwini¹ yn pen escub, a Charadawc Vreichvras yn pen hyneif.

Arthur yn pen teyrnedd yn Penryn Rhionydd yn y gogledd, a Chyndeyrn Garthwys yn pen escub, a Gwerthmwl wledig yn pen heneif.

8. TRI hael ynys Prydein. Rhydderch-hael ap Tutwal Tutelut. Mordaf hael mab Servan. A Nudd hael fab Senyllt.

9. TRI gwyn Teyrn ynys Prydain; Rhun mab Maelgwn, Ywein mab Urien, a Rhufawn befr mab Deorath² wledig.

10. TRI deifniawg ynys Prydain; Gwalchmai mab Gwyar; Llecheu mab Arthur, a Rhiwallon wallt Banhadlen.

11. TRI phost cad ynys Prydein. Dunawt³ Fur Mab Pabo Post Prydein, Gwallawc mab Lleenawg. A Chynfelyn yn drwsygl.

12. TRI tharw cad ynys Prydein, Cynfawr Cad Cadwc mab Cynwyd Cynwydyon. Gwendoleu mab Ceidiaw, ag Urien mab Cynfarch.

13. TRI tharw unben ynys Prydein Elmur mab Cadeir.⁴ Cynhafal mab Argat, Afaon mab Taliesin (Tri meib beirdd oeddynt ell tri.)

14. TRI lleddf unben Y. P. Manawyd-an⁵ mab Llyr lledieith, Llywarch hen mab Elidir Lydanwyn, a Gwgawn gwrawn mab Peredur, mab Elifer Gosgorddfawr, ac ys sef achaws y gelwyd hwy lleddf unben, wrth na cheissynt gyfoeth ac na allai neb ei luddias iddynt.

15. TRI unben Llys Arthur. Goronwy mab Echel Vorddwytll, a Chadreith mab

Porthfawr gadw, a ffeidwr fflam mab Godo.¹

16. TRI unben Deifr a Brynych. Gall mab Dysgyfedawc,² a Difedel mab Dysgyfedawg,³ a Tri meib beirdd oeddynt ell tri.⁴

17. TRI Gwaewrudd⁵ Beirdd Y. P. Tristfardd Bardd Uryen: Dygynnelw bardd Owein a mian⁶ Ferdic Bardd Catwallawn mab Catfan.

18. TRI ofer feirdd Y. P. Arthur, Catwallawn mab Catfan, Rhyhawt eil Morgant.

19. TRI chynweissiat Y. P. Caradawc mab Bran, a Chawrdaf mab Caradawc Freichvras ac Ywein mab Maxen wledig.

20. TRI llynghessawg Y. P. Gereint mab Erbin Gwenwynwyn mab Naf, a March mab Meirchiawn.

21. TRI gwrdd faglawg, Y. P. Rineri mab Tangwn a Thinwaed Faglawg, a Ffryder mab Dolor Deifr a Bryneich.

22. TRI eur hualog Y. P. Rhiwallon wallt banhadlen a Rhun mab Maelgwn, a Chatwaladyr Fendigait, a sef y gelwit y gwyr hynny yn hualogyon, wrth na cheffit meirch a berthyrnei⁷ iddynt rhag eu⁸ Meint, namyn dodi hualau eur am y hegwyddled ar bedrenneu eu Meirch tra eu cefneu, a dwy badell eur a dan eu glinieu, ag wrth hyny y gellir padellec y glin.

23. TRI Chadfarchawc Y. P. Caradawc Freichfras, Menwaed o Arllechwedd, a Llyr llwyddawc.⁹

24. TRI Galofydd¹⁰ Y. P. Greidiawl,¹¹ Galofydd mab Eufael Adran, a Drystan mab Tallwch.

25. TRI rhuddfoawg Y. P. Arthur, Rhun mab Beli a Morgant mwynfawr.

26. TRI thaleithiawc cad Y. P. Drystan mab Tallwch Hueil mab Caw, a Chei mab Cynyr¹² Ceinfarfawg,¹³ ag un oedd daleithiawc arnaddunt wynteu ell tri, Bedwyr mab Pedrawc oedd hwnnw.

27. TRI glew¹⁴ Y. P. Grudneu, Henpen ac Aedenaw¹⁵ eu cynneddfau oedd nad cynt o gad namym ar eu heloreu.

28. TRI Thrhawc Y. P. Sawyl ben

¹ Ffeidur.—LL. Argraf.

² The 3d omitted in the printed edition.

³ Dyssfyndod.—LL. Argraf.

⁴ Mr. Llwyd Arch. Brit. Lett. A. makes Arovan Bardd Selys ap Cynan to be one of these, p. 254. 3. col.

⁵ Gwawdrwy.—LL. Argraf.

⁶ Avanneddig.—E. Llwyd. Avan Ferdig.—LL.

⁷ A digon uchel iddynt.—LL. Argraf.

⁸ Hyd an.—LL. Argraf.

⁹ Lluyddauc.—LL. Argraf.

¹⁰ Glewfyrd.—LL. Argraf.

¹¹ Gwgon Gwron.—LL. Argraf.

¹² Cenyr.

¹³ Uwarchawg.—LL. Argraf.

¹⁴ Unben.—LL. Argraf.

¹⁵ Aedenawc [Meibion. LL. Argraf. & Caifor Aedenaw] Mab Gleisar o Gogledd a Haiarnwedd ei fam.

¹ Betwini Escop Pennaf Kernyw.—R. V.

² Dewarth.—LL. Argraf.

³ Dunawd fwr ap Pabo Index. But in Brut y Brenhinoedd it is Dunawd Fyrr: in Davies' MS. of Bonedd y Saint, Dunawt uwrr.

⁴ Cadegyrr.

⁵ Meddian.

uchel, Pascen mab Uryen a Rhun mab Einawn.

29. Tri Ysgymmydd aereu. Gilbert mab Cadgyffro, Morfran eil Tegit, a Gwgan Cleddyfrudd.

30. Tri gwrddfeichiad Y. P. Drystan mab Tallwch a getwis moch March mab Meirchiawn tra aeth y meichiad y erchi y Essyllt dyfot y gynnadl ac ef, ag Arthur yn ceissiau Un hwch, ae y twyll, ae y treis ac nys cafas. a Phryderi mab Pwyll aawyn a getwis moch Pen daran Dyfet yn Glyn Cuwch yn Emlyn, a Choll mab Collfrewy a getwis Henwen Hwch Dallweir Dalben, a aeth yg gorddodo hyt y Mhenryn Awstin yg Cernyw, ac yna daeth yn y Mor, ag yn Aber Torrogi yg Gwent is Coet i doeth ir tir, a Choll mab Collfrewy ac law yn y gwrych pa ffordd bynnag i cerddai, nac ar for nag ar dir. Ac ym Maes Gwenith yg Gwent i dodwes gwenithen a gwenhynen, ag er hynny y mae goreu lle y Wenith y lle hwnnw.—Ac oddyna ydd aeth hyt y llonwen ym Penfro ac yno dotwes ar heidden a gwenhynen, ag er hynny y mae goreu lle heid Llonwen.¹ Ac oddyna y cerddes hyt Riw gyferthwch yn Eryri, ac yna dotwes ar geneu bleidd ac ar cyw eryr. ar Eryr a roddes Collfrewy i Frynach Wyddel o Gogledd, ar Bleidd a ddodes i Fenwaed o Arllechwedd, ar rhei hynny fu fleidd Menwaed ag Eryr Brynach. Ac oddyna ydd aeth hyt y maen du yn Llanfair yn Arfon ac yno y dodwes ar ceneu cath A ceneu hwnnw a fyryws Coll mab Collfrewy y Menai, a honno wedi hyny fu cath Paluc.

31. TRYWYR Hut a Lledrith Y. Prydain. Menyw mab Teirgwaed, Eiddilic Corr, a Math ap Mathonwy.

32. Tri prif hut Y. P. Hut Math mab Mathonwy a ddysgodd y Wdyon mab Dôn, a hut² Uthr Bendragon, a ddysgodd y Fenyw mab Teirgwaet, ar trydydd hut Rhudlwm Gawr³ a ddysgodd i Coll mab Collfrewi.

33. Tri phrif lledrithiawc⁴ Y. P. Coll mab Collfrewi Menyw mab Teirgwaet,⁵ a Drych eil Cibddar.

34. Tri diwair teulu Y. P. Teulu Catwallawn mab Catfan a fuont seith mlynedd yn Iwerddon gyt ag ef, ag yn hynny o yspeit ni ofynuasant ddim iawn iddaw rac gorfot arnaddunt y adaw. A Theulu

Gafran mab Aeddan pan fu y difancoll¹ a aethant yr môr dros eu harglwydd. A Trydydd teulu Gwenddoleu mab Ceidiaw yn Arderydd a gynnalasant y vrwydr pythefnos a mis wedi lladd eu Harglwydd, sef oedd rifedi teuluoedd pob un or gwyr hynny un kann wr ar ugaint.

35. Tri anniweir teulu Y. P. Teulu Goronwy Pesyr o Benllyn² a ommeddasant eu harglwydd o erbynieit y gwenwynwaw gan Lew Llaw gyffes³ yn Llech Oronwy ym blaen Cynfael yn Ardudwy. A theulu Gwrgi a Pheredur a adawsant eu harglwydd Ynghaer Greu⁴ ag a oedd⁵ ymladd trannoeth uddynt ag Eda⁶ Glinmawr ac yna y llas ell⁷ deu. Ar trydydd teulu Alan Fyrgan a ymchoelasant y wrth eu harglwydd yn lledrat⁸ ar y ffordd, ae ollwng ynteu ai weision y Gamlan, ac yna y llas.

36. TEIR gosgordd adwy⁹ Y. P. Gosgordd Mynyddawc Eiddyn yn Cattraeth, a Gosgordd Melyn mab Cynfelyn, a gosgordd Drywon mab Nudd yn Rodwyd Arderyt.

37. TRYWYR a wnaeth y teir mat gyflafan Y. P. Gall mab Dysgyfedawc a laddawdd deu ederyn Gwenddoleu, a ieu o eur oedd arnynt, a dwy celein or Cymry a yssynt ar eu ciniaw, a dwy ar eu cwynos. Ac Yscafell mab Dysgyfedawc a laddawt Edelfflet¹⁰ frenhin Lloegyr, a Diffeddell mab Dysgyfedawc a laddawt Gwrgi Garwlwyd, a Gwrgi hwnw a laddei celein beunydd or Cymry, a dwy bob sadwrn, rhag lladd y sul yr un.

38. TAIR anfad gyflafan Y. P. Eidyn mab Einryan a laddawt Aneurin Gwawtrydd medeyrn¹¹ beirdd. A llawgat trwm bargawt. Eidyn¹² a laddawd Afaon mab Taliesin, a Llofan Llawddino a laddawdd Uryen mab Cynfarch.

39. TEIR anfad fwyellawt Y. Pr. Bwyellawt Eidyn ym pen Aneurin, ar fwyellawt¹³ ym pen Iago mab Beli, ar fwyellawt ym pen Goliden Fardd.¹⁴

40. Tri chyfor a aeth o ynys hon ac ni ddoeth yr un drachefyn o naddynt. Un

¹ Vid. Bede, lib. 1. c. 34. He fought this battle under his father, A. D. 603.

² Bowys.—Ll. Argraf.

³ Llen (q. Llywelyn).—Ll. Argraf.

⁴ Gren.—Ll. Argraf.

⁵ Chyfnod.

⁶ Adda.—Ll. Argraf.

⁷ A. D. D. 584.—R. V.

⁸ Wrthaw o hyd nos.—Ll. Argraf.

⁹ Addwyn. q.

¹⁰ Edelfflet flesoc.—E. Llwyd.

¹¹ Mechdeyrn, q.

¹² Neu Llowgat Trwm Bargot neu Lwm bargot Eiddyn.

¹³ Fwyellawt.

¹⁴ Golyddan Fardd.—Ed. Llwyd.

¹ Neu Llovion neu Llonion neu Llonwen.

² Sev Myrddin.

³ Gwythelin Gorr.—Ll. Argraf.

⁴ Lledurithiauc.

⁵ Teirgwaedd.—Ll. Argraf.

aeth gan Yrp Lluyddawc hyt yn Llychlyn a ddoeth yma yn oes Cadyal¹ mab Eryn y erchi cymhorth yr ynys hon. Ag nyt archodd o bob prifgaer namym cymmeint ag a ddelei gantho iddi; ac ny ddoeth gantaw ir gaer gyntaf namym ef a Mathutafwr² ei was, ac ardustru fu gan wyr yr ynys honn roddi hynny iddaw. A hwnnw eissoes llwyra lluydd a fu a aeth or ynys honn, ac ni ddoeth drachefyn neb o naddynt nae llinys: sef lle trigwys y gwyr hynny yn dwy ynys yn ymyl Mor Groec. Sef ynt y ddwy ynys Gals ac Afena. Eil cyfor a aeth gan Gaswallawn mab Beli a Gwenwynwyn a Gwanar meibion Lliaws mab Nwyfre ac Arianrhodd Merch Beli eu mam, ac o Arllechwedd³ y hanoedd y gwyr hynny Ac ydd aethant y gyt a Chaswallawn eu hewythr yn ol y Cessaryeit trwy for, sef lle y maent yn Gwasgwyn. Y trydydd a aeth gan Helen luyddawc a Chynan ei brawt, sef eiryf a aeth ym mhob un or lluoedd hynny 61,000, ar rhei hynny oedd y tri arianllu sef achaws y gelwit felly, wrth fynet eur ag arianr yr ynys ganthynt, ae hethol o oreu i oreu.

41. TRI gormedd a ddoeth yr ynys honn ac nyt aeth yr un drachefyn. Cywdawt y Coranyeit a ddoethant yma yn oes Lludd mab Beli, ac nid aeth yr un o naddynt drachefyn. Eil gormes y Gwyddyl Ffichdi ag nid aeth yr un drachefyn. Trydydd gormes y Saesson, ac nid aethant drachefyn.

42. TRI Sanctaidd Linus Y. P. Llinus Bran ab Llyr,⁴ a llinus Cunedda Wledig, a Llinus Brychan Brycheiniawc.

43. TRI gwestai gwynfydedig Y. Pr. Dewi, Padern a Theiliaw.

44. TRI chorff a wnaeth Duw er Teilaw, un sydd yn Llandaf y Morgannwc, yr eil yn Llan Deilo fawr, y trydydd ymhen Alun yn Dyfet. mal y dyweit yr ystoria.⁵

45. TRI chudd a thri datcudd⁶ Y. Pr. Un o naddynt pen Bendigeit Fran fab Llyr a gladdwynt yn y Gwynfryn yn Llundain, a hyt tra fa yn yr ansawdd honno, ni ddoe ormes ir ynys honn fyth. Eil, esgyrn Gwrthefyr Vendigeit a gladdwyd ym mhrif byrth y ddinas y drydydd cudd y dreigiau yn ninas Pharan yg creigiau Eryri ar tri chudd hynny anpoyt⁷ gwaeth

oi datcuddiaw. Arthur a ddatguddiodd benn Bendigeit Fran or Gwynfryn yn Llundain. Can ny oedd ofer ganthaw cadw yr ynys o Gadernid neb namyu yr eiddaw e hun. Gwrtheyrn Gwrtheneu a ddatguddiodd esgyrn Gwrthefyr fendigeit ei fab o serch ar Ronwen ei wreig, ag hefyd a ddatguddiodd y dreigiau o ddinas ffaran, yr hon a elwit wedi hynny dinas Emrys.

46. TEIR drut aerfa Y. P. un o naddynt pan ddeuth Medrawt y Gelliwig yng Hernyw, nyt edewis yn ylls na bwynt na diawt nys treuliei a thynnu Gwenhwyfar oi rhieingadair. Yr eil pan ddaeth Arthur i lys Medrawt, na bwynt na diawt nys treuliei, na dyn na llwdn yn fyw yn y Cantref: ar trydydd aerfa pan ddaeth Aeddan Vradog hyt yn Alclut i lys Rhydderch hael nyt edewis na bwynt na llynn, na llwdn yn fyw.

47. TEIR ofergat Y. P. un fu gat Goddeu Sef y gwnaethpwynt o achaws gast ar iwrech fochyll¹ a Chornigill, yr eil fu gwaith Arderydd a wnaethpwynt o achaws nyth yr ehedydd, ar drydydd oedd waethaf Sef oedd honno Camlan, a honno a wnaethpwynt o gyfryssedd Gwenhwyfar a Gwenhwyach Sef achaws y gelwit hwynt yn ofergateu wrth eu gwneuthur o achaws mor ddiffwrth y hwnnw.

48. TRI anaf gyngor Y. P. rhoddi i Vleassar a gwyr Rhufein le i garneu blaen eu meirch ar y tir ym Pwyth meinlas. yr eil gadel Hors a Heugys a Rhonwen yr ynys honn. ar trydydd rhannu o Arthur y wyr teirgweith a Medrawt yng Camlan.

49. TRI hualogion² teulu Y. P. Teulu Catwallawn³ Llawhir a ddodasant hualau eu meirch ar eu traed pob deu o naddynt wrth ymladd a serrigi wyddel yng Cerrig y Gwyddyl y Mon, a theulu Rhiwallon mab Uryen yn ymladd ar saeson, a Theulu Belyn⁴ o Leyn yn ymladd ag Etwyn ym mryn Ceneu⁵ yn Rhôs.

50. TRI goruchel garcharawr Y. P. Llyr Lledieith yng Carchar Oeurowsydd wledig, ar eil Madog mab Medron, ar trydydd Geyr mab Geyrybet.⁶ ac un oedd Oruchelach na'r tri, sef oedd hwnnw Arthur a fu deirnos yng Caer Oeth ac annoeth A theirnos y gen Wen Bendragon a theirnos yg garchar kudd dan y llech a chymmreint⁷ ag un gwas ae dillyngwys or tri charchar

¹ Ve allai Cadell, mab Gereint, y 43 brenin wedi Brutus, ogyrch 300 mlywydd cyn Crist.

² Mathuta fawr, q.

³ Erch a Heledd.—E. Llwyd.

⁴ Joseph o Arimathea, mewn rhai llyfrau; ond yn debyg mai y mynaich ai dodes yn lle yr enw arall.

⁵ Legend.

⁶ Tri Matgudd a thri annfatgudd.

⁷ Hanpwynt.

¹ Fochwys.

² Hualoc.—Ll. Argraf.

³ Casswallon.—Ll. Argraf.

⁴ Beleu.—Ll. Argraf.

⁵ Edwin.—Ll. Argraf.

⁶ Geyrybet.

⁷ Echmeint.—Ll. Argraf.

hynny, Sef oedd y gwas Goreu fab Cus-tennin y gefnderw.

51. TRI anaf palfawt Y. P. Palfawt Matholwch Wyddel, ar Vranwen merch Llyr, a phalfawt Arthur ar Fedrawt, a phalfawt Gwenhwyfar ar Wenhwyfach.¹

52. TRI gwyn dorllwyth Y. P. Uryen ac Eurddyl plant Cynfarch hen a fuant yn un torrllwyth ynghalon Nefyn merch Frychan eu Mam. yr eil Owain ap Urien a Merwydd² ei chwaer a fuant yn un torrllwyth ynghalon Modron merch Afallach. y trydydd Gwrgi a Pheredur a Cheindrech pen ascell plant Elifer gosgorddfawr a fuant ynghalon Eurddyl ferch Cynfarch eu mam.

53. TRI Serchawg Y. P. Caswallawn mab Beli am Flur merch Fugnach Gorr, a Thyrstan Mab Tallwch am Epyllt gwreig March Meirchiawn ei ewythr, a Chynon ab Clydno Eiddun am Forwydd ferch Urien.

54. TRI diweirferch Ynys Pryd. Treul difefyl ferch llynghesawl llawhael, Gwenfaden ferch Tutwal Tutclud, a Thegeu Eurfron.

55. TEIR diweirwreig Y. P. Ardun³ gwraig Cadcor⁴ ap Colwyn,⁵ Eflieu gwraig wydyr drwm,⁶ ag Emerchred⁷ gwraig Fabon⁸ ap Dewen hen.⁹

56. TEIR anniweirwreig Y. P. Teirferched Culfynawyt Prydein. Essyllt Fyngwen gordder¹⁰ Trystan, a phen arwen gwreig Owain mab Urien, a Bun gwreig Fflamddwyn.

57. TRI priflys Arthur, Caer Llion ar wysc Ynghymry, a Chelliwig yg kernyw, a Phenryn rhionedd yn y gogledd.

58. TAIR pryfwyl yn y teirllys hyn. Pasc, Nadolic a Sulwyn.

59. TEIR prif riain Arthur. Gwenhwyfar merch Gwythyr mab Greidiawl, a Gwenhwyfar Gawryd Ceint, a Gwenfwyfar ferch Ogyrfan gawr.

60. TEIR prif gariadwreig Arthur, Garwen ferch Henyn A Gwyl ferch Eudawd, ac Indeg ferch Afarwy hir.

61. TRI Marchawg llys Arthur a gawsant y greal. Galath fab Lawnselot dy Lak, a Pheredur mab Efracw Iarll, a Bort mab brenin Bort. Y ddeu gyntaf

oeddynt wery o gorph a'r trydydd oedd ddiweir am na wnaeth pechawd cnawdol ond unweith a hynny drwy brofedigaeth yn yr amser yr ennillawdd ef.....¹ o ferch Brangor yr hon a fu ymerodres yn Constantinobl, or honn y doeth y genhedlaeth fwyaf o'r byd, ag o genhedlaeth Joseph o Arimathea y hanoeddyn ell tri, ac o lin Dafydd brophwyd mal y tystolaetha ystoria y Greal.

62. TRI anheol llys Arthur, Etheu mab Gwrgon, a Choleddawg mab Gwynn, A Gereint hir mab Gemeirnon hen.

63. TEIR neges a gaffad o Bowys, un o honynt yw Cyrchu Myngan o Veigen hyt yn Llan Silin erbyn anterth drannoeth y gymryt y cynneddfeu y gan Gadwallawn Fendigeit, wedi lladd Ieufaf a Griffri hyt ym Mryn Griffri erbyn y bore drannoeth wrth ymchwelyt di ar Edwin y 3.....

64. TEIR gwrofryn Y. Pr. un oedd Llew-ei ferch Seithwedd, a Rore ferch Usber, a Mederei badellfawr.

65. TRI Arfeddawg ynys Pryd. Selyf mab Cynan Garwyn, ac Afaon mab Taliessin a Gwallawc mab Lleenawc. Sef achaws y gelwit hwynt yn Arfedogion wrth ddial eu cam oc oe bed.

66. TRI phorthor gweith Perllan Fangor, Gwgon gleddyfrudd, a Madawc ap Rhun,² a Gwiawn ap Cyndrwyn.³

67. TRI ereill o bleit Lloegyr. Hawystl⁴ Drahawg, a Gwaetym⁵ Herwnden⁶ a Gwiner.⁷

68. TRI eurglein Y. P. Madoc mab Brwyn A Cheugan⁸ Peilliawt, a Ruawn Pefyr ap Gwyddno.⁹

69. TRI tharw ellyll Y. P. Ellyll Gwidawl a ellyll Llyr merini, ag ellyll Gyrrhmwl wledig.

70. TRI gwydd Ellyll Y. P. Ellyll Banawc, ac Ellyll ednefedawc drythyll ac Ellyll Melen.¹⁰

71. TRI thrwyddedawc ag anffoddawc Llys Arthur. Llywarch hen, Llemenig, a Heledd.¹¹

72. TEIR llynges gynweir ynys Prydain llynges Llawr mab Eirif, a llynges Difwg mab Alban, a llynges Doler mab Mwrcath.

73. TEIR gwenriain Y. P. Creirwy

¹ Gwenhwy fach.

² Morfudd.

³ Ardun.—Ll. Argraf.

⁴ Cadrot.—Ll. Argraf.

⁵ Gorolwyn.—Ll. Argraf.

⁶ Drwn.—Ll. Argraf.

⁷ Emythryd.—Ll. Argraf.

⁸ Ll. Argraf, Mabon ap Dowengan.

⁹ Dewyngen.—Ll. Argraf.

¹⁰ Gordderch.

¹ Yr enw ar goll.—Ll. P. P.

² Y Cynneddfau.—Ll. Argraf.

³ Gwgon Gyndrwyn.—Ll. Argraf.

⁴ Hastyl.

⁵ Gwentym.

⁶ Herwm.

⁷ Gwymor.—Ll. Argraf.

⁸ Cyngain.

⁹ Aaron ap Gwyddno Befyr.—Ll. Argraf.

¹⁰ Melu.—Ll. Argraf.

¹¹ Llwmhunic ap Mauon a Heledd ferch Gyndrwyn.

merch Ceritwen¹ ac Arianrhod ferch Don, a Gwenn ferch Cywryd ap Crydon.

74. TEIR gohoyw riein Y. P. Angharat ton felen merch Rhydderch haél, ac Anan merch Meic² mygotwas, a Phenvyr. ferch Run ryfeddfawr.

75. TRI budr Hafren. Catwallawn pan aeth y weith Digoll a llu Cymry ganthaw ac Etwin or parth arall a llu Lloegr ganthaw ac yna y budrawdd Hafren oi blaen tua ai haber: ar eil cyfarws Golydan y gan Einiawn fab Bed Brenhin Cernyw, ar drydedd³ Calan faerh Idon ap Nery gan Faelgwn.

76. TRI brenhin a fuant o feibion eillion, Gwryat vab Gwryan yn y Gogledd, a Chadafael vab Cynfedw yng Gwynedd, a Hyfeidd fab Bleiddig, yn Deheu-barth.

77. TRI Eurgyrd Y. P. Casswallawn mab Beli pan aeth y geisiau Flur⁴ hyt yn Rhufein, a Manawydan mab Llyr. pan fu hyt ar Ddyfet A Llew llaw gyffes pan fu ef a Gwryon yn ceissaw henw ac arfeu y gan Riarot y Fam.⁴

78. TAIR rhiaid ardderchawg llys Arthur, Dyfyr wallt euredig, Enit Verch Iniwl iarll a Thegeu Eurfron.

79. TRI pheth a orchfygodd Loegyrr. Cynnwys dieithraid, ryddhau Carcharorion, ac anrheg y gwr moel.

80. TRI dyfal gyfangán ynys Prydein, un oedd yn ynys Afallach, yr ail ynghaer Garadawc, ar trydydd y Mangor; ymhob un or tri lle hyny yr oedd 2400 o wyr crefyddol ac or rheini 100 cyfnewidiol bob awr or 24 yn y dydd ar nos yn parhau mewn gweddieu a gwasanaeth i Dduw yn ddidrange ddiorthwys.

81. TEIR prif ormes Mon a fagwyd ynddi, Cath Paluc, yr eil oedd Daronwy, ar trydydd Edwin frenhin Lloegr.

82. TRI marchog aurdafodiawc llys Arthur, Gwalchmai mab Gwyar, Drudwas mab Tryphin ac Eliwlod mab Madawc ap Uthur. Gwyr doethion oeddynt, ac mor deg a llaryeidd ac mor hyawdl a hynaws yn eu hymadroddion ac i byddei anodd i neb ballu iddynt or negesseu a geisynt.

83. TRI brenhinol farchog oedd yn llys Arthur Nasiens brenhin Denmarc, Medrod mab Llew ap Cynfarch, a Hywel mab Emyr Llydaw. Gwyr mor llaryeidd hynaws a theg eu hymadroddion oeddynt ac i byddei anodd gan neb ballu iddynt ar a geisynt.

84. TRI chyfiawn farchawg oedd yn llys

Arthur. Un oedd Blas mab tywyssog Llychlyn yr eil Cadawc mab Gwynlliw filwr ar trydydd oedd Padrogl paladr ddellt, eu cynneddfeu oedd amddiffynn amddifaid gweddwon a gwryfon rhag trais, cam a gorddwy, Blas trwy gyfraith fyd, Cadawc trwy eglwys, a Phedrogl trwy gyfraith Arfeu.

85. TRYWYR a ddianchasont o Gamlan, Morfran Mab Tegit, Sanddef bryd Angel, a Glewlwyd gafaelawr: Morfran rhag ei haccered canys pawb yn tybyed mai cythreul oedd, ai gochelent Sandde gan ei lanned ai deuced ni chododd neb law yn ei erbyn gan dybied mai Angel oedd a Glewlwyd rhag ei faint ai gryfed pawb a ffoent rhagddaw.

86. TRI chynghoriad farchog Llys Arthur, Cynan ap Clydno Eiddun, Aron ap Cynfarch, a Llywarch hen ap Elidir Lydanwyn.

N. B. Nesaf yn llyvyr Mr. Vychan y canlyn trioedd y meirch, y rhai a adawaf heibio tan y diweddfaf.

87. TEIR gwydd balfawt ynys Prydein. Palfawt Matholwch Wyddel ar Franwen merch Llyr yr eil palfawt a drewis Gwenhwyfach ar Wenhwysfar, ag o achaws honno y bu waith Camlan wedi hynny, ar trydydd a drewis Golyddan Fardd ar Gadwaladr Fendiceit.¹

88. TRI chyndynniawc Y. P. Eiddilic Corr. a Gweir gurhyt fawr, a Drystan.

89. TRI gogyfurdd Llys Arthur. Ryhawt eil Morgant, a Dalldaf eil Cunyn Cof, a Drystan eil March.

90. TRI dyn goreu wrth osp a phellenigion² Gwalchmai fab Gwyar Gadwy fab Gereint, a Chadryeith Saidi.³

91. TRYWYR gwarth Yn. Pr. y cyntaf o naddunt Afarwy vab Lludd ap Beli mawr: ef a ddyfynawdd Iul Cesar a gwyr Rhufein yr ynys honn ac a beris talu 3,000l. o arian bob blwyddyn yn teyrnget o'r ynys hon i wyr Rhufein yr eil fu Gwrtheyrn M. Gwrtheneu, a roddes tîr gyntaf i'r saeson yn yr ynys honn, ac a ymddyweddiodd gyntaf ac wynt, ac a beris lladd Custennin Vyn. mab Custennin Fendigeit oed dwyll, a dehol ei frodyr Emrys ac Uthur Bendragon or ynys honn hyt yn Llydaw, ac yn y diwedd dychwelsant ac ai llosgosant ynteu Ynghastell Gwerthrynniawn ar lann Gwy er dial eu brawd. Trydydd gwaethaf oll fu Medrawd ap Llew ap Cynfarch pan edewis Arthur lyw-

¹ Caridwen wrach Gwraig Tegit.

² Mogotwas Aneirin.

³ Merch Iddon mab Ynyr Gwent.

⁴ Fram, mewn rhai llyfrau.

¹ Gwel Tri. 51 a 47.

² Neu fal hyn, Trywyr goreu yn llys Arthur wrth osp a phellenig.

³ Mewn lle arall, a chadeiryeth Sadi.

odraeth Ynys Prydein ganthaw, a chwedi ei fyned ynteu trwy for yn erbyn yr ymerawdwr tu hwnt y fynnydd Mynneu lle i llas goreugwyr Arthur Pan glybu Medrawd gwahanu nifer Arthur.

92. TRI phrif fardd ynys Prydein Merddin Emrys, Merddin mab Morfryn a Thaliesin benn Beirdd.

TRIOEDD Y MEIRCH.

1. TRI meirch a ddugynt y tri Marchlwyth Du moroedd, march Elidir Mwynfawr a ddug arnaw Seithnyn a hanner o Benllech Elidir yn y Gogledd hyt ym Mhen llech Elidir y Môn. Sef y Seithnyn oeddynt Elidir ag Eurgain ei wraig, merch Maelgwn Gwynedd, a Gwynda gyoe¹, a Gwynda Reinyat² A mynach Nowmon³ y gynghorwr, a phrydelw mnestyr gwallofyad, ac arianfagl ei was a Gelbenefin ei gog a nofes ai ddwyllaw ar bedrain y march a hwnnw fu hanner y dyn. Yr eil Marchlwyth a dduc Cornan⁴ march meibion Elifer Gosgorddfawr,⁵ a ddwg Gwrgi a Pheredur arnaw a Dunawt uwr⁶ a Chynfelyn Drwsyl y edrych ar fygedorth⁷ Gwenddoleu yn Arderydd. Ar trydydd marchlwyth a ddug⁸ Gweir a gleis ac Arthanat yn erbyn Allt Faelwc⁹ yng Heredigaywn yn dial eu tat.

2. TRI rhoddedig farch ynys Prydein Meinlas march Caswallawn ap Beli a Melnyngan mangre march llew¹⁰ llaw gyffes, a Lluagor march Caradawc freichfras.

3. TRI phrif eddystr ynys Prydein; Du hir tynnedig march Cynan Garwyn, ac Awyddawr¹¹ breichir march Cyhoret eil

Cynan.¹ Rhuddfreon Tuthfleidd march Gilbert mab² Cadgyffro.

4. TRI anrheithfarch Y. P.³ Carn Af-lawg march Ywein mab Uryen, Tafawt hir march Catwallon mab Cadfan, a Bucheslan march Gwgawn Gleddeyfrudd.⁴

5. TRI gordderch farch Y. P. Fferlas march Dalldaf eil Cunin cof. a Rhuddfrych march Rahawt eil Morgant, a Gwelwgan gohoywgein march Morfran eil Tegit.

6. TRI gohoew eddystr Y. P. Llwyth march Alser mab Maelgwn, a Gwineu gwddwf hir march Cei. a Chethin carn aflawg march Iddon mab Ynyr Gwent.

7. TRI thom eddystr Y. P. Du march Brwyn Mab Cunadaf ac Arfwl felyn march Pascen mab Uryen a rhuddlwyd, march Rhydderch hael.⁵

8. TRI rhedegfarch ynys Prydein y torrlydan a gloyn deufarch Collawn mab Berchi, ar Cethin cyflym march Dinogan mab Cynan Garwyn.

9. TRI ymladdfarch ynys Prydein Lluagor march Caradawc Vreichfras, a Melnyngan mangre march Llew Llaw gyffes ag awyddawc freichir march Cynhored eil Cynon.

10. TRI prif ychen ynys Pryd. Melyn gwanwyn⁶ a gwinau ych Gwllwlwyd ar ych brych bras o benrhew.⁷

11. TEIR prif fuwch ynys Pryd. Brech fuwch Faelgwn Gwynedd a thonllwyd buwch meibion Olifer Gosgorddfawr a Chornillo buwch Llawfrodedd farfawc.⁸

Felly terfynes troedd y meirch herwydd Sion Balmer.

¹ Ruthr reon, ruddfrom, rathr reon, Rudd fron Tuthbleid a ruthrfrom.

² Tair.—Ll. Argraf.

³ Carnafaw Gr. ap Maredudd.

⁴ Bucheslom seri march Gwgon Gleifrudd.

⁵ Ellemenic. Medd Sion Balmer yn lle'r olaf, ac Ysgwydrith march Llemenic mab Mawan. Mr. Vychan ydoedd wedi chwanegu at Trioedd y Meirch wrth Tri 7 val hyn; Tri thom eddystr ynys Prydain Gwineu gwddwf hir march Cai, a Gwei march Edwin a llwyd March Alser ap Maelgwn.

⁶ Gwaynhwyn.

⁷ Bras y benren.

⁸ Farchawc.

¹ Gywet.—Ll. Argraf.

² Gwyn Dareiniat.—Ll. Argraf.

³ Namon, Nawmod.—Ll. Argraf.

⁴ Corman.—Ll. Argraf.

⁵ Olifer.—Ll. Argraf.

⁶ q. Dunawt fyr. Vid.—Tri 11.

⁷ Rygdorth.—Ll. Argraf.

⁸ Llwyn Gweir Pengelis Rhiw Arthen ac Allt Faelawr yn Ngharedigion.

⁹ Allt Faelwr.

¹⁰ Lies.—Ll. Argraf.

¹¹ Trwyddawc.—Ll. Argraf.

TRIOEDD YNYS PRYDAIN:

ALLAN O'R

LLYVYR COCH O HERGEST.

CYFRES II.—TRI DYNION A GAVSANT GAMPEU ADAF.

1. TRI dyn a gauas kedernit Adaf. Erculf gadarn ac Ector gadarn. a Sampson gadarn. Kyn gadarnet oedynt yll tri ac Adaf ehun.

2. TRI dyn a gauas pryt Adaf. Absalon ab Dauyd. A Jason vab Eson. a Pharis vab Priaf. Kyn decked oedynt yll tri ac Adaf ehun.

3. TRI dyn a gauas doethineb Adaf. Cado hen. a Beda. a Sibli ddoeth. Kyn doethynt oedynt yll tri ac Adaf ehun.

4. TEIR gwragedd a gauas pryt Eua yn trithraean. Diodema gorderch Eneas ysgwydwynt. ac Elen uannawc y wreic y bu distriwedigaeth Tro druy y phen. A Pholixena verch Priaf hen vrennhu Tro.

5. PAN aeth llu y Lychlyn. porth a aeth gan Yrp Lluydawc hyd yn Llychlyn. a'r gwr hwnnw a daeth yma yn oes Gadyal ybyry y erchi dygyuor o'r ynys hon. Ac ny doeth gantau namyn ef a Mathutauar y was. ac ys ef a erchai o dec prif gaer ar hugeint yssyd yn yr ynys hon. a den kymmeint a elei gantau i bob un o nadunt y dyuot gantau o honynt ymeith. Ac ny doei gantaw yr gaer gyntaf namyn ef ae was. Ac y bu ardustur gan wyr yr ynys hynny ac y rodassant idaw a hwnnw vu lwyraf llu or a aeth or ynys hon. Ac ef a orescynnaud ar gwyr hynny y fford y kerdaud. Ac ys ef lle y trigayaud y gwyr hynny yn y duy ynys yn ymyl Môr Groec. nyt amgen Clas ac Avena. Ar eil a aeth gan Elen luydawc. a Maxen wledic hyt yn Llydaw. ac ny ddoethant byth yr ynys honn. a'r trydyd a aeth gan Gaswallon ap Beli. a Gwenwynwyn. a Gwanar. veibion Lliav vab Nuyfre. Ac Aryanrot verch Veli eu mam. Ar gwyr hynny o Erch a Heled, pnanhoedynt. ac a aethant gyt a Chaswallawn eu hewythr ar vyse y Kessaryeit

or ynys honn. Sef lle y mae y gwyr hynny yg Gwasgwynt. sef riuedi a aeth gan bob un o nadunt un uil ar hugeint. arhei hynny uu tri arianllu ynys Brydein.

6. TRYWYR gwarth a uu yn ynys Brydain. un o nadunt Afaruy vab Llud vab Beli. Ef a dyuynnaud Julius Cesar a guyr Ruvein yr ynys honn yn gyntaf. ac a beris talu teirmil o bunnoed ariant bob bluydyn yn deyrnget or ynys honn y wyr Rufein. o gyfryssed Caswallawn y ewythr. Ar eil uu Gwrtheyrn Gwrtheneu a rodes tir gyntaf y Saesson yn yr ynys hon. ac a ymwywediaud yn gyntaf ac uynt. ac a beris lladd Custennin Vychan vab Cystennin Vendigeit oe vrat a dehol y deu uroder. Emrys Wledic ac Uthur Pendragon or ynys hon hyd yn Llydaw. a chymryd y goron ar vrenhiniaeth o dwyll yn y eidiau ehun. ac yn y diuod Uthur ac Emrys a losgasant Wrtheyrn ygcastell Guerthrynyawn ar lann Gwy yn unfflam y dial eu brawt. Trydyd guaethaf vu Vedrawt pan edewis Arthur lywodraeth ynys Prydein ganthaw pan aeth ynteudrwy vor yn erbyn Lles amherawdyr Ruvein a anvonassei gennadeu at Arthur hyd yg Caer Llion y erchi teyrnget idaw or ynys honn. ac y wyr Ruvein ar y messur y talpuyt y Gatwallawn vab Beli hyt yn oes Gustennin vendigeit teit Arthur. Sef ateb a rodes Arthur y gennadeu yr amherawdyr. nat oet well y dyliei wyr Ruuein deyrnget y wyr ynys Prydein. noc y dyliei wyr ynys Prydein udunt hwynteu. Canys Brân vab Dyunwal a Chwstennin vab Elen a uuassynt amherodron yn Ruvein. a deu wr o'r ynys hon oedynt. ac yna y lluydawd Arthur gordetholwyr y gyvoeth drwy vor yn erbyn yr amherawdyr. Ac y kyuaruuant y tu hwnt y vynydd Mynneu. ac aneirif o nadunt o bob parth

a las y dyd hwnnw. Ac yn y diwed y kyuaruu Arthur ar amherawdyr. ac Arthur ai lladawd. ac yno y llas goreugwyr Arthur. a phan gogleu Vedraut gwahanu nifer Arthur. y dymchwelawd ynteu yn erbyn Arthur ac y dyunaud Saesson a Ffichteit. ac Yscotteit ac ef y gadw yr ynys honn rac Arthur. A phan gogleu Arthur hynny yd ymochelawd dracheuyn. ac a dihengis gantaw oe niuer ac y dreis y ar Vedrawt y kauas dyuot y dir yr ynys honn. ac yna y bu weith Camlan y rwgg Arthur a Medrawt. ac y lladawd Arthur Vedrawd. ac y brathwyd Arthur yn anghehaul ac o hynny y bu varw. ac y myun plas yn ynys Afallach y claduyt.

DECHREU Y TRIOED YW Y REI HYN.

7. TRI goruchel garchawr ynys Prydein. Llyr llediaith. a Mabon mab Modron. a Geir vab Geiryoed. ac un oed oruchelawr no'r tri. Ef a vu deirnos yg garchar Hut adan Lech echymmeint. Sef oed hwnnw Arthur. ac un gwas ac gellygawd o'r tri carchar hynny. nyt amgen Goreu vab Custennin y geuynderw.

TRI GWYNNDYRN YNYS PRYDEIN.

8. OWEIN vab Uryen. a Run vab Maelgwn. a Ruvawn Beuyr vab Dorarth Wledic.

9. TRI oueruad ynys Prydein, Arthur a Raawt eil Morgant. a Chadwallawn vab Caduann.

10. TRI matkud ynys Prydein. Pen Bendigeit Uran vab Llyr a gudywyt yn y Gwynuryn yn Llundain. ac wyneb ar Freinc. A hyt tra vu yn yr ansawd y dodet yno. ny doi ei ormes Saesson byth yr ynys hon. yr eil amatkud. y dreigian yn ninas Emrys a gudyawd Llud vab Beli. ar trydyd esgyrn Gwrtheyr vendigeit. ymprif pyrth yr ynys honn. A hyt tra vydynt yn y kud hwnnw, ny doi ei ormes o Saesson byth ir ynys honn. A llyna y tri anuatkud pan datkudywyt. A Gwrtheyrn Gwrtheneu a datkudyawd esgyrn Gwrthefyr Vendigeit yr Serch gwreic. Sef oed honno Ronuen baganes. Ac ef ddatgudyawd y dreigieu. ac Arthur a ddatgudyawd pen Bendigeit Uran or Gwynnvrynn. Kan nyt oed dec gantau kadu yr ynys o gedernit neb. namyn or eidau e hun.

11. TRI marchlwyth Ynys Prydein. Du y moroed march Elidyr Mwynfawr. a duc Seithnyn a hanner arnaw o benn Llech Elidyr yn y Gogled hyt ym pen Llech Elidyr ym Mon. Sef Seithnyn oedynt. Elidyr Mwynfawr. ac Eurgein verch Vaelgwn y wreic a Gwyn da gyued, a Gwynda Reimat. a Mynach Nawnon y gyghorwr a

Phetryleu Venestyr y walloyat. ac Aran-uagyl gwas. ac Albeinnyn y goc. a noofes ac duyrlaw ar bedrein y varch. a hwnnw vu hanner y dyn. ar eil Marchlwyth aduc Cornann March meibon Eliffer gösgortuawr, a duc Gwrgi a Pheredur arnaw. ac nys gordiuedawd neb namyn Dinogat vab Kynan Garwyn yar y Kethin kyflym ac aruidiawt. ac aglot a gauas yr hynny hyd hediw. a Dunawd wr vab Pabo, a Chynvelyn drwseyl y edrych ar vygedorth llu Guendo'eu yn Arderydd. Yr trydyd Marchlwyth a duc Erch march meibon Grythmwl Wledic. a duc arnaw Achlen. ac Arthanat yn erbyn riu Vaelaur Yg Keredigyawn y dial eu tat.

12. TEIR llynges gynniweir ynys Prydein. Llynges Llary vab Yryf. a llynges Dignif vab Alan, A llynges solor vab Urnach.

13. TEIR gwith balvawt ynys Prydein. Un o nadunt a trewis Matholwch Wydel ar Vranwen Verch Llyr. Ar eil a drewis Guenhwyfach ar Wenhwyuar. ac o achaws hynny bu weith Cad Gamlan wedi hynny. Ar dryded a drewis Golydan Vard ar ar Gadwaladyr Vendigeit.

14. TEIR drut heirva ynys Prydein. Un o nadunt pan doeth Medrawt y lys Arthur yg Kelli wic yg Kernyw. nyt edewis na bwynt na diawt yn y llys nas treul-yei. a thynnu Guenhwyuar heuyt oe chadair Vrenhinyaeth. ac yna y trewis balvawt erni. yr eil drut heirua pan doeth Arthur y lys Medrawt. nyt edewis nac yn y llys nac yn y Cantref na bwynt na diawt.

15. TEIR neges a gahat a Bowys. un o nadunt yu kyrcu Myngan o Veigen hyt yn Llansilin erbyn Anterth drannoeth. y gymryt kynnedueu gan Gadwallawn Vendigeit. wedi llad Ieuaf a Griffri. Yr eil yu kyrcu Griffri hyd ym bryn Griffri erbyn y bore drannoeth wrth ymchwelyt at Etwin y drydet un kyrcu Hywel vab Ieuaf hyt yg Keredigyawn. Owein Gwynedd y ymlad a Ieuaf ac a Iago yn yr aerva honno.

TRIOED YW Y REI HYN.

16. TEIR prif riei'n Arthur Gwenhwyfar uerch Guryt Gwent. a Gwenhwyuar Uerch Vab Gredyawl, a Gwenhwyuar uerch Ocurvan gawr.

17. Ae deir karedigwreic oed y rei hyn. Indec verch Aruy hir. a Garwen verch Heuinbrén A gwyl uerch Eudaf.

18. TEIR gwrvorwyn ynys Prydain. Un o nadunt Lllewi verch Seitwed. a Rore verch Usber. a Mederei Badelluawr.

19. TEIR gosgord aduyn ynys Prydain.

Gosgord Mynyddawc yg Kattraeth. a Gosgord Dreon Lew yn Rotwyd arderys. ar drydedd Gosgord Velyn o Leyn erythlyn yn Ros.

20. TEIR prif hut ynys Prydein. Hut Math mab Mathonwy a dysgawd y Wydyon vab Dôn. a Hut Uthur Bendragon a dysgawd y Venw vab Teirgwaed. ar drydedd Hut Rudlwm Gorr a dysgawd y Goll vab Collureuy ynei.

21. Tri chynweissyeit ynys Prydein. Gwydar vab Run vab Beli. ac Owein vab Maxen wledic. a Chaurdaf vab Cradauc. Tri deifnyawc ynys Prydein. Riwallaun Wallt Banhadlen, a Gwall vab Gwyar a Llacheu vab Arthur.

22. Tri anuat gyghor ynys Prydein. rodi y Ulkessar a gwyr Ruvein lle y karneu blaen y eu meirch ar Ytir ym Pwyth Meinlas, ar eil gadel Hors a Heingyst a Ronuen yr ynys honn. ar trydyd rannu o Arthur y wyr deirgweith a Medrawt yg Kamlan.

23. Tri thaleithawc ynys Prydein. Gweir vab Gwystyl a Chei vab Cynyr a Drystan vab Tallwch.

24. Tri ruduoawc ynys Prydein. Run vab Beli. a Llew llaw Gyffes. a Morgan Mwynvawr ac un o nadunt oed rudvogach nor tri Arthur oed y enu. blydyn ny doei na gwellt na llyseu y fford y cerdei Arthur.

25. Tri llynghessur ynys Prydein. Geraint vab Erbin a March vab Meirchion. a Gwenwynyn vab Nav.

26. Tri unben llys Arthur. Gronw uab Echel. a Ffleudur filam uab Godo. a Chae dyrleith 4 uab Seidi.

27. Tri tharw unben ynys Prydein. Adaon vab Taliessin. a Chynhauall vab Argat ac Elinwy vab Kardegyr.

28. Tri unben Deifr a Bryneich a thri beird oedynt. a thri meib Disgyuindawt a wnaethant y teir madgyulauan. Diffeidell vab Disgyuindawt a ladawd Gwrgi Garwlwyd. ar gwr hwnnw a ladei gelein beunydyd or Kymry a duy bob sadwr rac llad yn y Sal Ysgafnuell vab Disgyuindawt a ladawt Edelffiet Ffleissawc Vrenhin Lloegyr. Gwall uab Disgyuindawt a ladawd deu ederyn Gwendoleu y rhai oedynt yn cadw y eur ae ariant. a deu ddyn a yssynt beunydyd yr eukinyaw. ar gymmeint arall yn eu kwynos.

29. Tri Gwythur ynys Prydein a wnaethant y teir anuat gyulafan. Lloan Llawddiffo a ladawt Uryen vab Kynvarch. Llougat grum uargot Eidin a ladawd Avon vab Talyessin. a Heiden vab Euengat a ladawd Aneurin Gautryd Vechteyrn beird. y gur a rodei gan myw bob sadwrn yng-

hervyn ennaint yn Talhaearn. ae trewis a bwyell gynnut yn y phen. a honno oed y drydedd vwyellawt. ar eil kynminte i o Aberffraw a drewis Golydan a bwyall yn y ben. Ar drydedd uab Beli a drewis y wr e hun a bwyall yn y benn.

30. Tri aerredawc ynys Prydein. Selyf uab Kynan Garwyn. ac Anaon vab Talyessin a Gwallawc uab Lleimawc.¹ Sef achau y gelwit hwy yn aerwedogyon wrth dial eu cam oc eu bed.

31. Tri phost cad ynys Prydein. Dunawt vab Pabo A Chynvelyn drwscyl. ac Uryen Vab Kynvarch.

32. Tri hael ynys Prydein a Rhyderch hael vab Tutual Tutclyt. a Nud hael vab Senyllt a Mordaf hael uab Serwan.

33. Tri glew ynys Prydein. Gruduei a henbrien ac Aedenawe. ny ddoynt o gat namyn ar eu geloreu. ac yssef a oedynt y rei hynny tri meib Gleissiar Gogled o Haernwed Vradawc eu mam.

34. Tri trahawc ynys Prydein. Gwibeid drahawc a Sawyl ben uchel a Ruuawn Peuyr drahauc.

35. Tri lledyf unben ynys Prydein. Manauydan uab Llyr, a Llywarch hên, a Gwgon gwron vab Peredur vab Eliffer, ac yssef achaws y gelwit hwy lledyf unben. wrth na cheissynt gyuoeth ac ny allai neb y ludyas uddunt.

36. Tri galouyd ynys Prydain. Greidawl galofyd, a Drystan vab Tallwch, a Gwgon Gwron.

37. Tri esgemyd aereu ynys Prydein Moruran eil Tegit. a Gwgon gledyfryd. a Gilbert Kadgyffro.

38. Tri phorthawr gweith Perllan uangor. Gwgon gledyfrud. a Madawc vab Run. a Gwiawn vab Cyndrwn.

A thri ereill o bleit Lloegyr Hawystyl Drahawc. a Gwaetrym Herwnden. a Guiner.

39. Tri eur gelein ynys Prydein. Madawc uab Brwyn. a Cheugan Peillyawc. a Ruuawn Penyr ab Gwyddno.

40. Tri hualhogyn deulu ynys Prydein. Teulu Gatwallawn Lawhir a dodassant hualau eu meirch ar draet pob un o nadunt yn ymlad a Serygei Wydel ygkerrig y Gwydyl y Mon. ar eil Teulu Riwallon vab Uryen yn ymlad a saesson. a Theulu Belen o Leyn yn ymladd ag Etwin ym Mryn Etwin yn Ros.

41. Tri diweir deulu ynys Prydein. Teulu Katwallawn yn y buant hualogion, a theulu Gauran vab Aedan pan uu y diuankoll. a Theulu Gwendoleu ab Kei-

¹ Lleenawc.

dyau yn Arderyd. a dalyassant yr ymlad pythewnos a mis gwedi llad eu harglwyd. Sef oet eiryf pob un o'r teuluoed un kan wr ar ugeint.

42. TRI anniweir deulu ynys Prydein. Teulu Gronw peuyr o Benilyn a ommedassant eu Harglwyd o erbyn y gvenuynuaew y gan lew Llaw Gyffes. a theulu Gwrgi a Pheredur. a adawssant eu Harglwyd yg Caer Greu a Chynoeth ac ymlad udynt drannoeth. ac Eda Glin Gawr ac yn y llas ell deu. ar trydyd teulu ar Lan Ffergan. a ymadawssant ac eu harglwyd yn lledrat y ar y fford yn myned Gamlan. Riuedi pob un o'r teuluoed un can wr ar hugeint.

43. TRI hualoc eur ynys Prydein. Riwallon Wallt Banhadlen. Run a Maelgwn a Chadwaladwyr Vendigeit, ac yssef achaws y gelwit y gwyr hynny yn hualogion wrth na cheffid meirch a berthynnei uduent, rac eu meint. namyn dodi hualen eur am eu hegwytledd ar bedreineu eu Meirch dra e kefyn. a dwy badell eur a dan eu glinin. Ac y wrth hynny gelwir padellec y glin.

44. Tri charw ellyll ynys Prydein. Ellyll Gwidawl. ac Ellyll Llyr Marini. ac Ellyll Gwrthmwl Wledic.

45. Tri gwyd Ellyll ynys Prydein. Ellyll Manawc ac Ellyll Ednyuedawc drythyll. ac Ellyll Melen.

46. TRI thrwydedawc llys Arthur. a thri anvodawc Llywarch hên a Llemenic a Heled.

47. TRI diweir ynys Prydein. Ardun wreic Gatcor vab Gorolwyn. ac Eneilyan wreic Wydyr drwm ac Emerchret wreic Uabon uab Dewengan.

48. TRI gwaywrudd ynys Prydein. Dygynnelw vard Owein. ac Arouan vard seleu uab Kynan. Ac Avannedic uard Katwallawn vab Katvan.

49. TRI goruchel garcharawr ynys Prydein. Llyr Lletieith a vu gan euroswyd ygkarchar. ar eil Mabon mab Modron. ar trydyd Gweir uab Gweiryoed. ac un oed goruchelach no'r tri a uu deirnos ygkarchar ygkaer Oeth ac Annoeth. ac a vu deirnos ygkarchar gan Wenn Bendragon. ac a vu deirnos ygkarchar Hut y dan lech Echymmeint. ac ysef oed y goruchel garcharawr hwnnw Arthur. ag un gwas ae gollyngawd o'r tri charchar. ac y sef oed y gwas hwnnw Goreu uab Custennin y geuynderw.

TRIOED Y MEIRCH YW Y REI HYN.

50. TRI rodedicuarch ynys Prydein. Meinlas march Casswallawn vab Beli. a

Melyngan Gamre march Llew llaw gyffes, a lluaor march Karadawc vreichuras.

51. TRI phrifurach ynys Prydein. Du hir tywedie march Kynan garwyn. ac Awydawc Vreich hîr march Kishoret eil Kynan. a Rud broen tuth bleid march Gilbert uab Kadgyffro.

52. TRI anreithvarch ynys Prydein. Karnavlawc march Ywein uab Uryen. a thavawt hir march Cadwallawn vab Katvan. a Bucheslom march Gwgawn gledyfrud.

53. TRI thom edystyr ynys Prydein. Gwineu Guduc hir march Kei. a Grei march Edwin. a Llwyd march Alser mab Maelgwn.

54. TRI gorderchuarch ynys Prydein. Fferlas march Dalldaf eil Kynin. a gwelugan gohoegin march Caredic vab gwallawc. A Gurbrieth march Raawt.

55. TRI phrifuarch ynys Prydein a dugant y tri marchlwyth. y mae eu henweu dracleuyn.

56. TRI gwrveichyat ynys Prydein. Pryderi mab Pwyll pen Annwn wrth voch Pendaran Dyuet y datmaeth ac ysef y katuei y glyn Cuch yn Emlyn. ac ys ef achaws y gelwit hwnnw yn wrueichyat. Kany allei neb na thwyll na threis arnau. Ar eil Drystan vab Tallwech wrth voch march fab Meirchyaw. Tra aeth y meichyat yn gennat ar Esyllt. Arthur a March. a Chei. a Bedwyr a uuant oll petuar ac ny chawssant cymmeint ac un banw, nac o dreis nac o dwyll nac o ledrat y gantau. ar drydyd Coll vab Collvreuy wrth voch Dallwyr Dallben ygglyn Dallwyr yg Cernyw. ac un or moch oed dorrawc Henwen oed y henw. a darogan oed yr hanei waeth ynys Prydein or torrllwyth. Ac yna y kynnullawd Arthur llu ynys Prydein ac yd aeth y geissyaw y diva. Ac yna y daeth hychen yngordodu. ac ym Penryn Austin yg Kernyw yd aeth yn y mor. ar gwrduchiat yn y hol. ac ym Maes Gwenith yg Gwent y dotwes ar wenithen a Gwenynen. ac yr hynny hyd heddyw y mae goreu lle gwenith yg Gwent. ac yn Llouyon ym Penuro y dotwes ar heiden a gwenithen. ac am hyny i diarhebir o heid Llouyon. ac yn rîw gyvnerthwech yn Arvon y dodwes ar geneu Cath a Chyw Eryr. Ac y rhoed yr eryr y Vreat tywyssawc o'r gogledd ac wynt a hanfuant waeth o nadunt. Ac yn Llanueir yn Aruon a dan y maen du y dodwes ar geneu Cath, ac y ar y maen y byryawd. y gwrveichyat yn y mor. a Meibon Paluc y Mon ae Magassant yr drwe udunt. a

honno uu gath Paluc. ac a vu un o deir
prif ormes Môn a vagwyd yndi. ar eil oed
Daronwy. ar drydet Etwin frenhin
Lloegr.

57. TRI anuyl llys Arthur, a thri chat-
varchawc, ac ny mynnasant penteulu
arnynt eiryoet. ac y Cant Arthur eglyn.

Sef yu vyn tri Chaduarchawc
Mened a Llud llurugawc
A cholouyn Kymry Karadawc.

58. TRI eurgryd ynys Prydein. Cas-
wallawn vab Beli. pan aeth y geissyaw
Flur hyd yn Rufein. a Manauydan uab
Llyr pan uu hyt ar Dyuet. A Llew llaw

gyffes pan uu ef a Gwydyawn yn ceissaw
enw ac arveu y gan aranrot y uam.

59. TRI brenhin a vuant veibon eillon.
Gwryat vab Gwryan yn y Gogled. a
Chadauael vab Kynuedw yg Gwyned. a
Hyseid vab Bleidic yn Deheubarth.

60. TRI budr Hafren Katwallawn pan
aeth y weith Digoll. a llu Kymru gantaw.
ac Etwin o'r parth arall. a llu Lloegyr
gantaw. ac yna y butrawd Havren oe blaen
hyt y Haber. Ar eil kyuarws Golydan y
Gan Einyawn vab Bled brenhin Kernyw.
ar drydet calain uerch Idon vab Ner y gan
Vaelgwn.

LLYMA

DRIOEDD YNYS PRYDAIN:¹

SEF YDYNT TRIOEDD COF A CHADW A GWYBODAETH AM HYNODION O DDYNION AC O
BETHAU A FUANT YN YNYS PRYDAIN AC AR DDAMWAIN A DAMCWYDD
I GENEDL Y CYMRY ER YN OES OESOEDD.

CYFRES III.

1. TRI enw a ddoded ar Ynys Prydain o'r dechreuad: Cyn ei chyfauneddu y doded arni Clas Merddin, a gwedi ei chyfauneddu y doded arni y Fel Ynys, a gwedi gyrru Gwledigaeth arni y gan Prydain ab Aedd Mawr y doded arni Ynys Prydain. Ac nid oes dylwed i neb arni namyn i Genedl y Cymry, can ys hwy ai goresgynasant gyntaf, a chynn no hynny nid oedd neb o ddynion yn byw ynddi, eithr llawn Eirth, a Bleiddiau ac Efeinc, ac Ychain bannog ydoedd.

2. TAIR Prif Ardal Ynys Prydain: Cymru, Lloegr, a'r Alban, a Braint Teyrnedd a ddylid i bob un o'r Tair. A than Unbennaeth a Rhaith Gwlad ai gwladoler herwydd Dosparth Prydain Ab Aedd Mawr, ac ar Genedl y Cymry y mae dodi yr Unbennaeth wrth Raith Gwlad a Chenedl, herwydd Braint a Dyled gyssefin: ac yu nawdd hynn o ddosparth y dylid Teyrnedd ymhob Gwlad yn Ynys Prydain, ac yu nawdd Rhaith Gwlad pob Teyrnedd: sef achaws hynny y dywedir ar ddihareb, Trech Gwlad nag Arglwydd.

3. TAIR Colofn Gwladoldeb Ynys Prydain: Rhaith Gwlad, Teyrnedd, ac Yngneidiaeth, herwydd Dosparth Prydain Ab Aedd Mawr.

4. TRIPHOS Cenedl Ynys Prydain: Cyntaf, Hu Gadarn a ddaeth a Chenedl y Cymry gyntaf i Ynys Prydain, ac o Wlad yr Haf a elwir Defirobani y daethant: sef y lle mae Constinoblys: a thrwy For

Tawch y daethant hyd yn yuys Prydain a Llydaw lle ydd arhosasant. Ail, Prydain Ab Aedd Mawr, a wnaeth Wladoliaeth a Theyrnedd gyntaf ar ynys Prydain, a chynn no hynny nid oedd o Iawn namyn a wnelid o Addwynder, na Deddf namyn y trecha treisied. Trydydd, Dyfnwal Moelmud, ac efe a wnaeth Ddosparth gyntaf ar Gyfreithiau, a Deddfau, a Defodau, a Breiniau Gwlad a Chenedl: ac achaws y pethau hynny eu gelwid hwynt yn Dri phost Cenedl y Cymry.

5. TAIR Ciwdawd Addwyn ynys Prydain: Cyntaf oeddynt Genedl y Cymry a ddaethant gyda Hu Gadarn i ynys Prydain, sef ni fynnai efe wlad a thiroedd o ymladd ac ymlid, eithr o gyfiawnder ac yn nhangnef; Ail oeddynt Al y Lloegrwys a ddaethant o Dir Gwasgwyn ac a hanoeddynt o brif Genedl y Cymry; Trydydd oeddynt y Brython, ac o Dir Llydaw y doethant a'u hanas o gyssefin Al y Cymry, a'r Tair Hedd-Giwdawd a'u gelwir, am ddyfod o honynt y naill wrth fodd y llall yn heddwch a thangnef; a'r Tair Ciwdawd hynny a hanoeddynt o gyssefin Genedl y Cymry, a chyfaith cyflafar y Tair Ciwdawd.

6. TAIR Ciwdawd Nawdd a ddaethant i ynys Prydain, ac yn Nhanc a Chennad Cenedl Cymry y doethant, heb arf heb osawd: Cyntaf oeddynt Ciwdawd Celyddon yn y Gogledd; Ail oedd yr Al Wyddyl, ac yn yr Alban y maent; Trydydd Gwyr Galedin a ddaethant yn y llongau moelion hyd yn ynys Wyth ban foddus eu Gwlad, a chael o honynt Le Tir gan Genedl y Cymry; ac nid oedd iddynt Faint o Hawl yn ynys Prydain, namyn y Tir a'r Nawdd a rodded iddynt dan derfynau, a dodi

¹ Y Trioedd canlynol a gymmerwyd allan o Lyfr ysgrifenedig y diweddar Barchedig Mr. Richards o Lanegwad yn Ystrad Tywi, a fu ym menthyg gyda'r Parchedig Mr. T. Walters o Landocha ym Morganwg, gennyf fi Iolo Morganwg.

arnynt nas gellid Braint Cymry cynhenid iddynt hyd ym mhen y nawfed Ach.

7. TAIR Ciwdawd Ormes a ddaethant i ynys Prydain, ac nid aethant fyth ohoni: Cyntaf, oeddynt y Corraniaid, a ddaethant o Wlad y Pwyl; Ail, y Gwyddyl Ffichti, addaethant i'r Alban drwy For Llychlyn; Trydydd, y Saeson; sef lle y mae y Corraniaid am Afon Hymyr a Glann Mor Tawch; ac yn yr Alban y mae y Gwyddyl Ffichti, yng Nglann Môr Llychlyn: a myned yn un a wnaethant y Corraniaid a'r Saeson, a dwyn, Rhéal y Lloegrwys yn ogyfun â hwynt, o drais a gorfod arnynt, a chweddi hynny dwyn Coron yr Unbennaeth oddiar Genedl y Cymry. Ac nid oes o'r Lloegrwys nad aethant yn Saeson namyn a geir yng Ngherniw, ac yng Nhwmwd Carnoban yn Neifr a Bryneich. A Chiwdawd gyssefin y Cymry a gadwasant eu Gwlad a'u Hiaith colli Teyrnedd ynys Prydain a wnaethant achos Brâd y Ciwdodeu nawdd, ac anraith y Tair Ciwdawd Ormes.

8. TAIR Ciwdawd Ormes a ddaethant i ynys Prydain ac a aethant o honi: Cyntaf y Llychlynwys, a gwedi dwyn o Urb Llyuddawg y goreuon o Genedl y Cymry o'r ynys honn: sef oeddynt eu rhif tairmil a thrugaint ac un mil o wyr cyfallawg meirch a rhyfel, a gyrru y Llychlynogion drwy For hyd yng Ngwlad yr Almaen a wnaethant y Cymry ymhenn y drydedd oes; Ail y bu Lluedd Ganfal Wyddel a ddaethant i Wynedd, ac a fuant yno nawmlynedd a'r hugain, hyd yn a'u gyrrwyd hwynt i'r Môr y gan Gaswallawn ab Beli ab Mynogan; Trydydd y bu'r Caisariaid a fuant o drais yn yr ynys honn angen na phedwar canmlynedd yn ydd aethant i wlad Rufain i wrthosod Cadgyffrwd yr Ormes ddu, ac ni ddaethant fyth yn ol i ynys Prydain; ac o hynny nid arhoses yn yr ynys honn namyn Gwagedd a Phlant bychain y dan nawmlwydd oedran, a myned yn Gymry a wnaethant y rhai hynny.

9. TAIR Bradormes ynys Prydain: Cyntaf y Gwyddyl Coch o'r Werddon, a ddaethant i'r Alban; Ail y Llychlynwys; a Thrydydd y Saeson, sef y daethant i'r ynys honn yn Nhanc a Chennad Cenedl y Cymry, ac yn nawdd Duwa'i wirionedd, ac yn nawdd Gwlad a Chenedl, ac a wnaethant ossawd o frâd a diriedi ar Genedl y Cymry a dwyn i arnynt a ellynt o gyfoeth Teyrnedd ynys Prydain, a chydymwerinaw a'u gilydd a wnaethant yn Lloegr a'r Alban, lle yr arhosasant hyd yr

awr honn, ac yn oes Gwrtheyrn Gwrthenau y buad hynny.

10. TRI Difancoll ynys Prydain: Cyntaf Gafran ab Aeddan a'i wŷr a aethant i'r mor ynghyreh y Gwerdonau Llïon, ac ni chlywyd mwyach am danynt; Ail Merddyn Bardd Emrys Wledig a'i naw Beirdd Cylfeirdd a aethant i'r mor yn y Ty Gwydrin, ac ni bu son i ba le ydd aethant; y Trydydd Madawg ab Owain Gwynedd, a aeth i'r mor a thrichannyn gydag ef mewn deg llong, ac ni wyddys i ba le ydd aethant.

11. TAIR Gormes a ddaethant ar ynys Prydain ac a ddarfu am danynt: Cyntaf Gormes March Malaen, a elwir Gormes Galaumai; a Gormes Draig Prydain; a Gormes y Gwr Lledrithawg: sef y cyntaf tramor, yr ail o Wynofaint Gwlad a Chenedd dan wasg aurhaith ac amrawd Teyrnedd; Dyfnwal Moel Mud ai diffoddos drwy wneuthur dosparth gyfiawn ar Frawd a Chymmrrawd, ac ar Deyrn a Chytteyrn, ac ar Wlad a Gorwlad; y Drydedd a fu yn amser Beli ab Manogan, a Bradgyffarod ydoedd, ac efe ai diffoddos.

12. TAIR Haint Echrys ynys Prydain: Cyntaf, Haint o Gelanedd y Gwyddyl a laddwyd ym Manuba gwedi gormesu ohonynt ugain mlynedd a naw a'r wlad Wynedd; Ail, Haint y Fad felen o Rôs, ac achos celaneddau lladeddigion y bu honno, ac od elai neb o fewn eu gwynt cwympo'n farw yn ddioed a wnelai; a'r drydydd Haint y Chwŷs drewlyd achos llygru yr yd gan wlybaniaeth yn amser Gormes y Normeinwyr, y gan Wiliam y Bastardd.

13. TAIR Engir Ddichwain ynys Prydain: Cyntaf Torriad Llynn Llïon a myned bawdd hyd wyneb yr holl diroedd yny foddos yr holl ddynion namyn Dwyfan a Dwyfach, a ddianghasant mewn llong foel, ac o honynt hwy ydd adeplwyd ynys Prydain; Ail fu Dychryn y Tân rhyferthwy bann holltes y ddaear hyd annwn, ac y difaëd y rhan fwyaf o bob byw; Trydydd, yr Haf Tesog, pan aethant y coedydd a'r llysiau ar dan gan angerdd gwres yr haul, a cholli llawer o ddynion ac anifeiliaid a rhywiau adar, a phryfed, a choedydd, a llysiau yn anesgorawl.

14. TAIR Cyforddwy a aethant o ynys Prydain: Cyntaf, yr un a aeth y gan Ur ab Erin Luyddawg o Llychlyn, ac efe a ddaeth i'r ynys honn yn amser Gadial ab Erin i erchi cymmorth yr ynys honn dan adduned na chaisiai o bob Prifgaer namyn y rhif a ddelai ganthaw iddi; ac ni ddelai

ganthaw amgen nag un i'r Gaer gyntaf, namyn ei hûn a'i was Mathatta fawr, ac o honno cael dau, ac o'r eilgaer pedwar, ac o'r drydygaer myned yn wyth, ac o'r nesaf unarbuntheg, a herwydd hynny o gyfedryd o bob Caer arall, hyd onid oedd o'r Gaer ddiweddaf nis gellid eu rhif yn yr holl ynys. A chydag ef y ddaeth teirmil a thrugaint, ac un mil, ac nis gellid iddaw fwy no hynny yn yr holl ynys o wyr cyfalleu gan nad oedd namyn plant a henaugwyr ar ei ôl. A llywra llydd a fu erioedd oedd Ur ab Erin Luyddawg: ac ar ddiystyrdyd y bu gan Genedl y Cymry roddi hynny iddaw dan adduned anesgorawl, canys o hynny y cafas y Corraiaid le i ddwyn cyrch Gornes i'r ynys honn. Ac o'r Gwyr hynny ni ddaethant drachefu yr un onaddynt, nag o lin nag o epil iddynt. Sef ydd aethant ar gyrch Gorddwy hyd ym Mor Groeg, ac aros yno yn Nhir Galas ac Afena hyd heddyw, a myned yn Roegiait.

Ail Cyforddwy a ddyweiniwyd y gan Gaswallawn ab Beli ab Manogan a Gwenwynwyn a Gwanar meibion Lliaws ab Nwyfre, ac Arianrod ferch Beli eu Man. Ac o Arllechwedd Galedin, ac Essyllwg, ac o Gydwelyddon y Bylwennwys ydd hanoeddynt; a rhify Gwyr hynny oeddynt driugaint ac un mil: a myned a wnaethant y gyda Chaswallawn eu hewythr ar ol y Caisariaid drwy Fôr hyd yn Nhir Geli Llydaw, a hanoeddyn o Rîal y Cymry: ac ni ddaeth un o honynt na'u heppil yn eu hól i'r ynys honn, eithr aros a wnaethant yng Ngwlad Gwasgwyn ym mysg y Caisariaid, lle maent hyd yn awr; ac ynghyrch dial yr Orddwy honno y daeth y Caisariaid gyntaf i'r ynys honn.

Trydydd Cyforddwy a ddyweiniwyd o'r ynys honn y gan Elen Llyddawg a Chynan ei brawd, arglwydd Meiriadawc, hyd yn Llydaw, lle y cawsant Diroedd a Chyfoeth a Theyrnedd y gan yr ammherawdwr Macsen Wledig, am ei ganllori yn erbyn Gwyr Rhufain. A'r Gwyr hynny a hanoeddynt o Dir Meiriadawc, ac o Dir Seisyllwg, ac o Dir Gŵyr a Gorwennydd: ac ni ddaeth yn eu hol yr un o honynt, eithr aros yn Llydaw, ac yn Ystre Gyfaelwg a wnaethant hwy gan wladychu yno. Ac achos honn o Gyforddwy y bu wanhâd a diffyg Gwŷr arfawc ar Genedl y Cymry onid aethant y Gwyddyl Ffichti yn ormes arnynt; ac o hynny y gorfu ar Wrtheyrn Gwrthenau gyrcu Saeson i ladd yr ormes honno, a'r Saeson yn gweled Gwendid y Cymry, a droesant yn Fradormes drwy Gystlyniad y Gwyddyl Ffichti a'r Gwyr

difrawd a hwynt, a dwyn eu tiroedd oddiar y Cymry, a dwyn hefyd oddiarnynt eu baint a'u coron. A Thair Traha gadarn Cenedl y Cymry y gelwir y Tair Cyforddwy yma; a hefyd y Tri Arianllu, achos dwyn o honynt o'r ynys honn yr aur a'r ariant hyd y gellid eu cael o dwyll a dichell a difrawd, yn gystal ac o iawn a bodd; a'r Tair annoeth Luyddawd a'u gelwir, am wanhâu drwyddynt yr ynys honn gymmaint ag y rhoed lle drwy hynny i'r Tair Gornes Gadarn, sef y Corraiaid, a'r Caisariaid, a'r Saeson.

15. Tair Gornes Gadarn Ynys Prydain a gystlynasant yn un, ac o hynny ydd aethant yn un Ormes a ddug oddiar y Cymry eu baint a'u coron a'u tiroedd: sef cyntaf y Coraniaid, ac ymgystlynnu a wnaethant a'r Caisariaid onid aethant yn un; ac ail o'r Tair y bu'r Caisariaid: Trydydd oeddent y Saeson, ac ymgystlynnu a'r ddwy eraill a wnaethant yn erbyn y Cymry: ac o Dduw y bu hynn er dial y Tair Traha Gadarn Cenedl y Cymry, can nas gellid o gyfiawnder eu cynghyd.

16. Tri phrif Welyddon Cenedl y Cymry: y Gwenhwyson, sef Gwyr Essyllwg; y Gwyndydiaid, sef Gwyr Gwynedd a Phowys; a Gwely Pendaran Dyfed; sef ydynt Gŵyr Dyfed, a Gŵyr, a Cheredig-iawn, ac arbenniceter ar y Gymraeg i bob un o naddynt.

17. Tri Unbenn Rhaith Ynys Prydain; Un, Caswallawn ab Lludd ab Beli ab Mynogan; Ail, Caradawc ap Bran ap Llyr Llediaith; Trydydd Owain ab Macsen Wledig: sef o Raith Gwlad a Chenedl y doded arnynt yr Unbennaeth, lle nad oeddent Hyneifiad.

18. Tair Gwelygordd Santaidd Ynys Prydain: Gwelygordd Bran Fendigaid ap Llyr Llediaith, sef y Bran hwnnw a ddug y Ffydd yng Nghrist gyntaf i'r ynys honn o Rufain, lle y bu ef yngharchar drwy Frad Aregwedd Föeddawg merch Afarwy ab Lludd; Ail Gwelygordd Cynnedda Wledig, a rodde Dir a Braint gyntaf i Dduw a'r Saint yn Ynys Prydain; Trydydd ydoedd Brychan Brycheiniawg, a ddug ei blant a'i wyrion ar ddyg a bonedd, fal y gallent ddangos y Ffydd yng Nghrist i Genedl y Cymry, lle ydd oeddent yn ddiffydd.

19. Tri Gwesteion Gwynwyddedig Ynys Prydain: Dewi, Padarn, a Theilaw; sef au gelwid felly am ydd elynt yn Westeion i Dai Bonedd, a Gwreng, a Brodor, ac Aillt, heb gymmeryd na rhodd na gofr, na bwyd na llynn, eithr dysgu'r ffydd Ynghrist a wnaent i bawb heb na thal na

diolch, eithr i dlawd ac anghenus y rhodd-
fnt roddion o'u haur a'u harian, a'u gwisg-
oedd, a'u bwydydd.

20. TAIR Bradgyarfod Ynys Prydain :
Cyfarfod Afarwy ab Lludd a'r Gwyr Di-
frawd a roddasant le ar dir i Wŷr Rhufein
yn Ynys Prydain ym Mhwyth Mein a
Glas, ac nid mwy; a'r diwedd o hynny fu
ynnill o wyr Rhufain Ynys Prydain; Ail,
Cyfarfod Goreugwŷr y Cymry ac Arddel-
wyddiaid y Saeson ar Fynydd Caer Carad-
awc, lle bu Frad y Cyllyll hirion, o frad
Gwrtheyrn Gwrthenau, sef o'i gynghor ef
yn gyfrin a'r Saeson y llas Dyledogion y
Cymry agos oll yno; Trydydd, Cyfarfod
Medrawd ac Iddawc Corn Prydain a'u
Gwŷr yn Nanhwynain, lle y gwnaethant
Frad Arthur, ac o hynny Cadernyd i'r
Saeson yn Ynys Prydain.

21. TRI Charnfradwr Ynys Prydain :
Afarwy ab Lludd ab Beli Mawr a wahodd-
es Iwl Caisar a Gwŷr Rhufain i'r ynys
honn, ac a beris ormes y Rhufeiniaid;
sef yr ymroddes efe a'i wŷr yn gyfarwedd-
iaid i wŷr Rhufain, a derbyn y ganddynt
ged o aur ac ariant bob blwyddyn, ac
o hynny y daeth gorfod ar wŷr yr ynys honn
dalw tair mil o ariant bob blwyddyn yn
Deyrnged i wŷr Rhufain hyd yn amser
Owain ab Macsen Wledig, ac efe a om-
meddes y Deyrnged honno, a than rith
boddlondeb i hynny o beth y tynnasant
Wyr Rhufain oreuon Gwŷr ynys Prydain,
a ellid Gwŷr Rhyfel o honynt i Wlad
Arafia a phell o Wledydd eraill, ac ni
ddychwelasant yn eu hól; a Gwyr Rhufain
a oeddent yn ynys Prydain a aethant hyd
yr Eidal, hyd nad oedd o honynt namyn
Gwragedd a Phlant bychain ar eu hól; ac
fal hynny y gwanhëid y Bruttaniaid fal
nas gellynt wrthosod Gormes a Gormedd
eisiau Gwŷr a Nerth. Ailydoedd Gwrth-
eyrn Gwrthenau, ac efe wedi lladd Cys-
tenyn Fendigaid a dwyn Coron yr ynys o
drais ac anraith, a wahoddes y Saeson
gyntaf i'r ynys honn yn amddiffynyddion
iddaw ac a briodes Alis Rouwen merch
Hengist, ac a roddes Goron yr ynys i'r
mab a fu iddaw o honi, a'i enw ef oedd
Gotta, ac o achos hynny y gelwyr Brenhiu-
oedd Llundain yn Blant Alis: sef achaws
Gwrtheyrn y collasant y Cymry eu Tiroedd
a'u Braint a'u Coron yn Lloegr. Trydydd
y bu Medrawd ap Llew ap Cynfarch, pan
edewis Arthur Lywodraeth ynys Prydain
yn adneu y gydag ef, tra fu'n myned yn
erbyn yr Ammherawdr yn Rhufein, ac
yna y dug Fedrawd y Goron oddi ar Ar-
thur o drais a llathlud, ac fal y cadwai efe

hi ymgynghreiriau a'r Saeson a orng, ac o
achaws hynny y collasant y Cymry Goron
Lloegr a Theyrnedd ynys Prydain.

22. TAIR Brad ddirgel ynys Prydain :
Cyntaf, bradychu Caradawc ap Bran y gan
Aregwedd Föeddawg, ferch Afarwy ab
Lludd, a'i roddi yn Gaethglud i'r Rhuf-
einiaid; a bradychu Arthur gan Iddawc
Corn Prydain a ddatrinwys ei Rin ef; a
bradychu Tywysawg Llywelyn fab Gruff-
udd gan Fadawg Min, ac o'r tair Brad
hynny y bu lwyr ortrech a'r Genedl y
Cymry, ac nis gallasai namyn Brad eu
gortrech.

23. TRI glewion Unbennaid ynys Pryd-
ain : Cynfelyn Wledig, a Charadawc ab
Bran, ac Arthur : sef y gortrechaint ar eu
galon hyd nas gellid, namyn o frad a
chynllwyn, eu gorfod.

24. TRI phrif Gatteyrn ynys Prydain :
Caswallawn ab Beli, Gweirydd fab Cyn-
felyn Wledig, a Charadawc ab Bran fab
Llyr Llediaith.

25. TRI Gwŷndeyrn ynys Prydain :
Rhun ab Maelgwn, Owain ab Urien, a
Rhuawn Beir ab Dewrath Wledig.

26. TRI Eilldëyrn ynys Prydain : Gwrgai
fab Gwrein yn y Gogledd, a Chadafael fab
Cynfedw yng Ngwynedd, a Hyfaidd Hir
fab Bleiddan Sant ym Morganwg: sef y
rhoddod Teyrnedd iddynt am eu campeu
a'u cynnedfen clodforion a rhadforior.

27. TRI Hueilogion Teulu ynys Prydain :
Teulu Caswallawn Lawhir, a Theulu
Rhiwallon ab Urien, a Theulu Belyn o
Lëyn: sef eu gelwid felly am nad oedd na
phenn na theyrnedd arnynt hyd y cerddei
braint eu Teuluoedd a'u Cyfoeth, cyt bei
a holid o fewn y terfynau hynny, namyn
Rhaith Gwlad a Chenedl.

28. TRI Aurhualogion ynys Prydain :
Rhiwallon wallt Banhadlen, a Rhun mab
Maelgwn, a Chadwaladr Fendigaid: sef y
rhoddod iddynt wisgaw hualau euraid am
eu breichen, ac am eu glinieu, ac am eu
gyddfeu, ac ar hynny y rhoddod braint
Teyrnedd ymhob Gwlad a Chyfoeth yn
ynys Prydain.

29. TRI Chadfarchawg Teyrn ynys Pryd-
ain : Caradawc Freichfras, a Llyr Llu-
yddawg, a Mael ab Menwaed o Arllech-
wedd; ac Arthur a gant iddynt hynn o
Englyn,

Sef ynt fy Nhri Chadfarchawg,
Mael hir a Llyr Llyuddawg,
A Cholofn Cymru Caradawg.

Sef goreugwyr oeddynt o bawb ar feirch
cad a gossawd, ac yn hynny rhoddod idd-
ynt Teyrnedd er gallu a fynnynt; a'u

cynneddfau oeddynt ni wnelynt onid a fai dosparthus a chyfiawn, ba wlad a chyfoeth bynnag ydd elynt.

30. TRI Haelion Teyrnedd ynys Prydain : Rhydderch Hael ab Tudwal Tudclud ; a Mordaf Hael ab Serfan ; a Nudd Hael ab Senyllt ; a'u cynneddfau oeddynt ni phellynt o un peth bynnag o'r byd ac o ryw i'r neb ai ceisiai hyd y bai ganddynt, nag a gaent yn rodd, neu yn echwyn, neu o gyfarch ; na char na chas na thras nag estron, ai ceisiau.

31. TRI Rhuddfannogion ynys Prydain : Arthur, Morgan Mwynfawr, a Rhun fab Beli : sef pan ydd elynt i ryfel ni fynnai neb aros gartref rhag maint ai cerid, ac nid oedd na rhyfel na maes nas ynnillynt lle ni bai frad a chynllwyn, ac am hynny diarheb yw, Tri gwr a wnaith ŵyr lle 'dd elynt : Arthur, Morgan Mwynfawr, a Rhun fab Beli : Triwyr a wnaith wyr lle i byddynt, Gwyr Arthur, Gwyr Morgan Mwynfawr, a Gwyr Rhun fab Beli.

32. TRI Gal Ofydd ynys Prydain : Gal Ofydd Greidiawl, ac Enfael mab Adran, a Thyrstan ab Tallwch ; a braint iddynt nis gellid a elei yneu herbyn lle bynnag y mynynt yn ynys Prydain hyd nad elynt yn amrawd.

33. TRI Escemmydd Aerau ynys Prydain : Grudnew, Henpen, ac Eidnew ; a'u cynneddfau nad elynt o gad a rhyfel onid ar eu heloreu, gwedi nas gellynt symmud na bys na thafawd.

34. TRI Unbenn Dygynnnull ynys Prydain : Cyntaf, Prydain fab Aedd Mawr pan rodded Teyrnedd ddosparthus ar ynys Prydain a'i rhagynysodd ; Ail, Caradawc ap Bran pan ddoded arnaw ef Gattēyrnedd holl ynys Prydain er attal Cyrch Gwyr Rhufain ; ac Owain ab Macsen Wledig pan gawsant y Cymry 'r Dēyrnedd ym mraint eu cenedl eu hunain y gan yr ymherawdr Rhufein : sef a'u gelwir y rhain y TRI Unbenn Dygynnnull am eu breiniaw felly y gan ddygynnnull gwlad a gorwlad dan holl derfynau Cenedl y Cymry, a chynnal dygynnnull ymhob Cyfoeth, a Chwmmwd, a Chantref yn ynys Prydain a'i rhagynysodd.

35. TRI Menwedigion Teyrnedd ynys Prydain : Bran fendigaid ab Llyr Llediaith a ddygwys gyntaf ffydd yng Nghrist i Genedl y Cymry o Rufain, lle y bu efe saith mlynedd yngwystl ei fab Caradawc a ddug Gwyr Rhufain yng ngharchar gwedi ei fradychu drwy hud a thwyll a chynllwyn Aregwedd Ffœddawg ; Ail, Lleirwg ab Coel ab Cyllin Sant, a elwir Llleuwer Mawr,

a wnaeth yr Eglwys gyntaf yn Llandaf, a honno fu'r gyntaf yn ynys Prydain, ac a ddodes fraint Gwlad a Chenedl a brawd a briduw ar a fyddaint o'r ffydd yng Nghrist ; Trydydd, Cadwaladr Fendigaid a roddes nawdd o'i diroedd a'i holl ddäoedd ei hun i'r ffyddloniaid a floynt rag y Saeson di grëd a'r Ammrodorion a fynnaith eu lladd.

36. TRI Bancewyddion Teyrnedd ynys Prydain : Prydain ab Aedd Mawr ; Dyfnwal Moel Mud ; a Bran ab Llyr Llediaith : sef goreu Trefn eu Trefn hwy ar Deyrnedd ynys Prydain hyd onis beirnid hwy 'n bennorawl ar bob Trefneu eraill a wnaed yn holl ynys Prydain.

37. TRI Charnfeddwon ynys Prydain : Ceraint, feddw brenin Essyllwg, a losges yn ei feddwod yr holl yd ym mhell ac yn agos hyd glawr gwlad, ac o hynny dyfod newyn bara ; Ail, Gwrtheyrn Gwrthenau, a roddes ynys Daned yn ei ddiawd i Hors, am gael ymodinebu a Rhonwen ei ferch ef ; a rhoddi hawl hefyd a wnaeth efe i'r mab a enid o hynny ar Goron Loegr : ac yn un a hynny Brad a Chynllwyn yn erbyn Cenedl y Cymry ; Trydydd, Seithinyn feddw ab Seithyn Saidi, brenin Dyfed, a ollyngwys yn ei ddiawd y môr dros Gantre'r Gwaelod, oni chollwyd o dai a daer y maint ag oedd yna, lle cyn hyny y caid un dinasdref ar bymtheg yn oreuon ar holl drefydd a dinasoedd Cymru, a gadu yn amgen Caerllion ar Wysg : a chyfoeth Gwydnaw Garanhir, brenhin Ceredigiawn ydoedd Cantre'r Gwaelawd ; ac yn amser Emrys Wledig y bu hynny ; a'r Gwŷr a ddianghasant y rag y bawdd hynny a diriasant yn Ardudwy, a Gwlad Arfon, a mynyddoedd yr Eryri, a lleoedd ereill nad oeddynt gyfannedd cyn no hyny.

38. TRI lleddf Unben ynys Prydain : Manawydan ab Llyr Llediaith, gwedi dwyn yngharchar teulu Bran ab Llyr ei frawd ; a Llywarch Hen ab Elidir Lydanwyn ; a Gwgawn Gwron ab Eleufer Gogorddfawr ; a meib o feirdd oeddynt y tri ; ac ni cheisyt gyfoeth a theyrnedd gwedi eu myned wrth gerdd, cyd nas gellid ei lluddias iddynt ; sef achaws hynny eu gelwid yn Dri Lleddf Unben ynys Prydain.

39. TRI Unben Deifr a Bryneich ; Gall ab Dysgyfedawg, a Diffedel ab Dysgyfedawg ; a meib beirdd oeddynt y tri ; a gwedi eu myned wrth gerdd y rhoddwyd arnynt Unbenaeth Deifr a Brynaich.

40. TRI Gwaywruddion Beirdd ynys Prydain : Tristfardd, bardd Urien Rheged ;

Dygynnelw, bardd Owain ab Urien; ac Afan Ferddig, bardd Cadwallawn ab Cadfan; a meib o feirdd y tri hynn, ac nis gellid ai dehorai.

41. TRI Chynweisiad ynys Prydain: Caradawc ab Bran, ab Llyr Llediaith; a Chawrdaf mab Caradawg Freichfras; ac Owain fab Macsen Wledig; sef a'u gelwid felly am fyned, o'u gwir fodd, holl wyr ynys Prydain o deyrn i aillt yn wyr iddynt, wrth raid gwlad, rag rhuthr gal a diffrawd; a phan elynt y triwyr hyn i rhyfel nid oedd nebun o wyr ynys Prydain nad elai yn eu gosgorddau; ac ni fynid aros ynghartref: A thri meib beirdd oeddynt.

42. TRI Hualogion Teyrnedd ynys Prydain: Morgan Mwynfawr o Forganwg; Elystan Glodrydd rhwng Gwy a Hafren; a Gwaithfoed brenin Ceredigion; sef eu gelwid felly achaws y gwisgynnt hualau yn holl y gwneleint brif deyrnedd ynys Prydain, ac nid taleithiau, sef coronau.

43. TRI Theyrn Taleithiawg ynys Prydain: Cadell brenyn Dinefwr; Anarawd brenin Aberffraw; a Merfyn brenin Mathrafal; sef a'u gelwid y Tri thywysog Taleithiog.

44. TRI Estron Deyrn ynys Prydain: Gwrddyled Gawr, a Morien Farfawc, a Chystenyn Fendigaid.

45. TRI Charnfradwr a fuant achaws i'r Saeson ddwyn Coron ynys Prydain oddiar y Cymry: Un oedd Gwrgi Garwlwyd, ac efe wedi cael blas ar gig dynion, yn llys Edelffled, brenin y Saeson, ai carai gymmaint ag nis bwytëai amgen na chig dyn fyth gwedi hyny; ac am hynny ymgynfunaw a orug efe a'i wŷr ag Edelffled brenin y Saeson: ac efe a wnaï ossawd lladrud ar Genedl y Cymry, ac ai dygai yn wryw ac yn fenyw y rhai ieuanc y maint ag a fwytëai beunydd; a phawb o'r gwyr difrawd o Genedl y Cymry a gyrchynnt atto efe a'r Saeson, lle caent braidd ac yspail eu gwala, a ddygid oddi ar frodorion yr ynys honn; Ail ydoedd Medrawt, a roddes ei hun a'i wŷr yn un a'r Saeson er cadarnhau iddaw a Deyrnedd yn erbyn Arthur; ac achaws hynny o frad ydd aethant laweroedd iawn y'r Lloegrwys yn Saeson; Trydydd ydoedd Aeddan Fradwr o'r Gogledd, a ymrddes, efe a'i wŷr, dan derfynau ei Gyfoeth yn Saeson, fel y ceffynt ymgynnal ar Annosparth ac Anraith, yn nawdd y Saeson: ac o achaws y tri charnfradwyr hynny y colles y Cymry eu tir a'u coron yn Lloegr; a pheï na buasseï y bradeu hynny, ni allasent y Saeson ynnill yr ynys oddiar y Cymry.

46. TRIWYR o Feirdd a wnaethant y tair madgyflafan ynys Prydain: Cyntaf, Gall mab Dysgyfedawg a laddwys ddau Ederyn Llychwin Gwenddoleu ap Ceidiaw: sef ydoedd iau o aur amddynt a dwy gelein o'r Cymry a yssynt beunydd ar eu ciniaw, a dwy ar eu cwynos; Ail, Ysgafnell mab Dysgyfedawg a laddwys Edelffled brenin Lloegr; ac efe a fynnai bob nos dwy riain ddyledawg o Genedl y Cymry, ac a wnelei anfodd arnadynt, a thrannoeth y lladdei efe wynt ac a'u hyssai; Trydydd ydoedd Diffedel mab Dysgyfedawg, a laddwys Gwrgi Garwlwyd ytoedd briod a chwaer Edelffled, ac a wnaeth frad a chyflafan yn ungrych ag Edelffled ar Genedl y Cymry; a'r Gwrgi hwnw a leddei gelein o Gymro a Chymraes bob dydd, ac ai hyssai, a dydd sadwrn efe a laddei dwy gelein o fab a dwy o ferch, rhag ladd ar y sul: A thri meib o feirdd oeddynt y triwyr hynn a wneylnt y tair madgyflafan.

47. TAIR Anfad Gyflafan ynys Prydain: Eiddyn mab Einryan, a laddwys Aneurin Gwawdrydd mydeyrn beirdd; a Llawgad Trwm Bargawd, a laddwys Afalon mab Taliesin; a Llofan llaw dino, a laddwys Urien mab Cynfarch; sef trimeib o feirdd oeddynt a las, gan y triwyr hynny.

48. TAIR Anfad Fwyellawd ynys Prydain: bwyellawd Eiddyn ab Einryan ym mhen Aneurin Gwawdrydd; a bwyellawd a roddes Cadafael Wyllt yn mhen Iago ap Beli; a'r fwyellawd a rodded yn mhenn Golyddan Fardd, achaws y balfawd a roddes efe a'r Gadwaladr Fendigaid.

49. TAIR Engir balfawd ynys Prydain: palfawd Matholwch Wyddel ar Fronwen ferch Llyr; a phalfawd a roddes Wenhwysfach i Wenhwysfar, a honno a beris y Gad Gamlan; a phalfawd Golyddan fardd ar Gadwaladr Fendigaid.

50. TAIR Ofergad ynys Prydain: Cyntaf oedd y Gad Goddeu, a honno achaws gast a iwrech a chorniceyll; ac yn y Gad honno y llas trugain mil o wyr ac unarddeg o filoedd; ail y bu waith Arderydd, a nyth ehedydd a fu achaws honno, lle lladdwyd pedwar ugain mil o wyr o Genedl y Cymry; Trydydd fu'r Gad Gamlan y rwng Arthur a Medrawd, lle y llas Arthur a chydag ef canmilo wyr yn oreuon Cenedl y Cymry: ac achaws y tair ofergad y bu i'r Saeson ynnill Gwlad Loegr i ar Genedl y Cymry; sef achaws nad oedd o wyr rhyfel a allai wrthosod y Saeson, a Brad Gwrgi Garwlwyd, a Hud Eiddilic Gorr.

51. TRI Anfad Gynghor ynys Prydain: Can hiadhau lle i Ul Caisar a Gwyr

Rhufein i flaen carneu eu meirch yn Mhwyth Min y Glas yn ynys Daned ; sef o hyny y cafas y Caisariaid le i oresgyn ynys Prydain, ac i ymgystlynu a Brad Afarwy ab Lludd ; sef y rhodded hyny o ganniadhad i'r Caisariaid am fod yn ofer gan Genedl y Cymry amddiffyn eu gwlad namyn drwy nerth arfau a gwroldeb a chalondid gwlad, lle nas gwyddid yn y byd am fradgyfarfod Afarwy ab Lludd a Gwyr Rhufain ; Ail anfad gynghor oedd gadael Hors a Hengist a Rhonwen i ynys Prydain, gwedi eu gyru drwy for i'r Wlad lle ydd hanoeddynt ; a'r Trydydd, gadu i Arthur rannu ei wŷr a Medrawd deirgwaith yn y Gad Gamlan, ac o hynny y colles Arthur y maes a'i fywyd ; lle ydd oedd Medrawd yn un a'r Saeson.

52. TAIR Aerfa Ddrud ynys Prydain : Cyntaf, pan aeth Medrawd i Gelliwig, ni edewis ef yn y llys na bwyd na diawd a borthai wybedyn, eithr ei yssu a'i dreulïaw i gyd, ac a dynnes Wenhwylar o'i rhiein-gadair, ac a wnaeth anniweirdeb a hi ; Ail ydoedd pan aeth Arthur i lys Medrawd, ac yno ni edewis na bwyd na diawd nas difethai, ac a leddis bob byw yn y cantref, yn ddyn ac yn ysgrubl ; Trydydd, pan aeth Aeddan Fradawg i lys Rhydderch Hael, ef a ddifethis y bwyd a'r diawd oll yn y llys, heb adu a borthai ednogyn, ac nas gadai yn fyw na dyn na llwdd, eithr difa'r cyfan ; a'r tair Aerfa ddrud y gelwir y rhai hynny, am orfod ar Genedl y Cymry, herwydd Deddf a Defrawd, ateb a dodi iawn am a wnaed yn hynny o fodd annosparthus, ac annefodawl ac anneddawl.

53. TAIR Cudd a Datgudd ynys Prydain : Cyntaf, Pen Bendigeidfran ab Llyr, a guddiaudd Owain ab Maesen Wledig yn y Gwynfryn yn Llundain ; a thra bai yn hyuny o ansawdd ni ddelai Ormes i'r ynys honn ; Ail ydoedd Esgyrn Gwrthefyr Fendigaid, a gladdwyd ym mhrif borth-laddoedd yr ynys ; a thra baint yn eu cudd analledig gormes i'r ynys honn ; Trydydd oedd y dreigiau a guddiwyd gan Ludd ab Beli yn ninas Pharäon yng Nghreigiau'r Eryri : a'r tri chudd hynny a ddoded yn nawdd Duw a'i riniau, ac anpoed Gwaeth o'r awr a'r un a'u datguddiai. Gwerthefyrn Gwrtheneu a ddatguddiaudd y dreigiau er dial anfodd y Cymry parth ag ef, ac a wahoddes y Saeson dan rith gwŷr porth i ymladd a'r Gwyddyl Ffichti ; a gwedi hyny y datguddiaudd efe Esgyrn Gwrthefyr Fendigaid, o serch ar Ronwen ferch Hengist Sais ; ac Arthur a ddatguddiaudd

Ben Bendigeidfran fab Llyr, can mai bach oedd ganthaw gadw yr ynys namyn oi Gadernyd ei hûn ; a gwedi'r tri datgudd y cafas Gormes y goreu ar Genedl y Cymry.

54. TAIR Gwrthrym Ardwy ynys Prydain : Hu Gadarn yn dwyn Cenedl y Cymry o Wlad yr Haf, a elwir Deffrobani, hyd yn ynys Prydain ; a Phrydain ab Aedd Mawr yn gyrru Gwlad a Rhaith ar ynys Prydain ; a Rhitta Gawr a wnaeth iddaw ei hun ysgin o farfau brenhinoedd a wnaeth efe yn eillion am eu gormes a'u difrawd.

55. TRI Madoreilittiwr ynys Prydain : Prydain ab Aedd Mawr yn goreilid y ddraig Ormes, sef oedd honno gormes anrhaith a difrawd a faged yn ynys Prydain ; a Charadawg ab Bran ab Llyr, yn goreilid Gormes y Caisariaid ; a Rhitta Gawr yn goreilid Gormes ac Anraith y Brenhinoedd annosparthus.

56. TRI Chyfarwysawg Cenedl y Cymry : Cyntaf Hu Gadarn, a ddangoses y ffordd i aru tir gyntaf i genedl y Cymry, pan oeddynt yng Ngwlad yr Haf, sef y lle y mae Constinoblis yn awr, cyn no'u dyfod i ynys Prydain ; a Choll ap Coll Frewi, a ddaeth gyntaf a Gwenith a Haidd i ynys Prydain, lle nid oedd namyn Ceirch a Rhyg cyn no hynny ; ac Elldud farchawg Sant o Gor Dewdws, a welläes y modd a erid Tir ac a ddysges well nag a wyddid o'r blaen i Genedl y Cymry, ac a roddes iddynt y drefn a'r gelfyddyd ar aru tir ysydd yn awr, canys cyn nog amser Elldud ni chyferid tir eithr a chaib ac arad arsang yn unrhyw a ffordd y Gwyddelod.

57. TRI Chynofydd Cenedl y Cymry : Hu Gadarn, a wnaeth Glud a Gosgordd gyntaf ar Genedl y Cymru ; a Dyfawal Moel Mud, a wnaeth ddosparth gyntaf ar gyfreithiau, a breiniau, a defodau Gwlad a Chenedl ; a Thydain Tad Awen, a wnaeth drefn a dosbarth gyntaf ar Gof a chadw Cerdd Dafawd a'i pherthynasau ; ac o'r drefn honno y dychymygwyd Breiniau, a Defodau dosparthus ar Feirdd a Barddoniaeth ynys Prydain gyntaf.

58. TRI Chynteigion Beirdd ynys Prydain : Plennydd, Alawn, a Gwron ; sef oeddynt y rhai hynny a ddychymygasant y Breiniau a'r Defodau y sydd ar Feirdd a Barddoniaeth ; ac am hynny eu gelwir y tri chynteigion ; hagen ydd oedd cyn nohynny Beirdd a Barddoniaeth, ac nid oedd arnynt ddosparth drwyddedawg, ac nid oedd iddynt na Breiniau na Defodau, namyn a gaid o addwynder a syberwyd, yn nawdd Gwlad a Chenedleyn nog amser y tri hynn : a rhai a ddywedant mai yn amser Prydain

ab Aedd Mawr y buant; ac eraill y ddywedant mai yn amser Dyfnwal Moel Mud ei fab ef y buant; ac yn rhai o'r hen lyfrau y gelwir ef Dyfnfarth ab Prydain.

59. TRI Mattëyrn ynys Prydain: Prydain ab Aedd Mawr, a wnaeth ddosparth Brodoriaeth gwlad a chenedl, a dosparth ar wlad a gorwlad gyntaf yn ynys Prydain; a Dyfnwal Moel Mud a wnaeth wellhad a mwyhad ar Ddeddfau, a Chyfreithiau, a Breiniau, a Defodau Cenedl y Cymry, mal y bai iawn a chyfiawn i bawb yn ynys Prydain a faent yn nawdd Duw a'i dangnef; ac yn nawdd Gwlad a Chenedl; a Hywel Dda fab Cadell ab Rhodri Mawr, brenin Cymru oll a wnaeth wellhad ar Gyfreithiau ynys Prydain, mal y gofynnei y troion a'r trafodeu a fuant ar Genedl y Cymry, rhag myned ar goll a fai daionus, a rhag na chaffai a fai daionus eile, a'i ansawdd, a'i waith yn nosparth Gwlad a Chenedl, a goreuon ar bob Deddfwyr y buant y Triwyr hynny.

60. TRI Gyrddion ynys Prydain: Gwrnerth Ergydlym, a laddes yr arth mwyaf ac a welwyd erioed a saeth wellten; a Gwgawn Lawgadarn, a dreiglis Maen Maenarch o'r glynn i benn y mynydd, ac nid oedd llai na thrugain ych ai tynnai; ac Eidiol Gadarn, a laddes o'r Saeson yn mrad Caersallawg chwechant a thrigain a chogail gerdin o fachlud haul yd yn nhywyll.

61. TRI Theulu Teyrnedd a ddyged yng ngharchar o'r gorhendaid i'r gorwyron, heb adu yn nianc un o honynt: Cyntaf, Teulu Llyr Llediaith a ddyged yng ngharchar hyd yn Rhufein y gan y Caisariaid; Ail, Teulu Madawg ab Medron, a fuant yngharchar y gan y Gwyddyl Ffichti yn yr Alban; Trydydd, Teulu Gair ap Geirion arglwydd Geirionydd, y gan Raith Gwlad a Chenedl yng ngharchar Oeth ac Anoeth; ac o'r rhai hynny nag un nag arall o honynt yn nianc; a llwyraf carcharu a wybwyd erioed a fu ar y Teuluoedd hynny.

62. TRI Archescobawt ynys Prydain: Cyntaf, Llan Daf, o ddawn Lleurwg ab Coel ab Cyllin, yr hwn a roddes diroedd a brait Gwlad gyntaf i'r rhai a gystlynasant gyntaf a'r ffydd yng Nghrist; Ail, Caerefrawc, o ddawn Cystynin amherawdr; sef oedd efe y cyntaf o'r amherodron yn Rhufain a ymgystlynwys a'r ffydd yng Nghrist; Trydydd, Llundain o ddawn yr amherawdr Macsen Wledig; a gwedi hynny y buant Gaerllion ar Wysg, a'r Gelliwig yng Ngherniw, a Chaer Rianedd

yn y Gogledd; ac ynaur y mae Mynyw, a Chaerefrawc, a Chaer Gaint.

63. TAIR prif Orsedd ynys Prydain: Cyntaf, Llundain; ail, Caerllion ar Wysg; a Thrydedd, Caer Efrawg.

64. TRI Lleithig Llwyth ynys Prydain: Un, Caerllion ar Wysg, ac yno Arthur yn Benrhaith, a Dewi Sant ab Cunedda Wledig yn Benescob, a Maelgwn Gwynedd yn Bennhynaif; ail, Celliwig yng Ngherniw, ac yno Arthur yn Benrhaith, a Bedwini yn Benescob, a Charadawg Freichfras yn Benn Hynaif; a'r Trydydd, Penrhyn Rhionydd yn y Gogledd, ac yno Arthur yn Benn Rhaith, a Chyndeyrn Garthwys yn Benn Escob, a Gwrthmwl Wledig yn Bennhynaif.

65. TAIR Porthladd Freiniawl ynys Prydain: Porth Ysgewin yng Ngwent, Porth Wygyr yn Môn, a Phorth Wyddnaw yng Ngheredigiawn.

66. TAIR prif Afon ynys Prydain: Hafren yng Nghymru, Tain yn Lloegr, a Hymyr yn Nyfr a Bryneich.

67. TAIR Rhagynys Gyssefin ynys Prydain: Orc, Manaw, a Gwyth; a gwedi hynny y torres y môr y tir onid aeth Môn yn ynys; ac yn unwedd ynys Iorc a dorred onid aeth yno liaws o ynysoedd, a myned yn ynysoedd a wnaeth mannau eraill o'r Alban a Thir Cymru.

68. TRI Llynghesawg ynys Prydain: Geraint mab Erbin; Gwenwynwyn mab Naf; a March mab Meirchion: a chweugain llong gan bob un o'r Llynghesogion, a chweugain llongwyr ymhob llong.

69. TRI Thaleithiog Cad ynys Prydain: Trystan mab Tallweh; Huail mab Caw o Brydyn, arglwydd Cwm Cawlwyd; a Chai mab Cynyr Cainfarfawc; ac un gwr yn Daleithiawc y arnynt eill Tri, sef oedd hwnnw Bedwyr mab Pedrawc.

70. TRI Deifnogion ynys Prydain: Gwalchmai ab Gwyar; a Llecheu ab Arthur; a Rhiwallawn Walit Banhadlen: ac nid oedd nas gwynn ei ddefnydd a'iddeifnogaeth, ai o ryw ai o rann, ai o ansawdd, ai o gyfanfawdd, ai o ddychymmod, ai o ddychymmyg, ai o anian ai o aniad y byddei.

71. TRI phost Cad ynys Prydain: Dunawd Ffur fab Pabo Post Prydain; Gwallawc fab Lleenawg; a Chynfelyn Drwsgl: sef y medrynt Dosparth ar Gad a Chatteyrnedd yn oreuon o bawb oll ar a fuant erioed.

72. TRI Tharw Cad ynys Prydain: Cynfar Cadgadwg ab Cynwyd Cynwydion: a Gwenddoleu ab Ceidiau; ac Urien mab Cynfarch: sef y rhuthrynt ar eu galon yn ail i darw, ac ni ellid ai dehorationt.

73. TRI Tharw Unbenn ynys Prydain : Elmur eil Cibddar ; a Chynhafal fab Ar-gad ; ac Afäon mab Taliesin Ben Beirdd : a Beirdd oeddynt y tri hynn, ac nid oedd a ofnynt yng nghad a brwydr ; eithr rhuthraw ynddynt a wnaent, ac nid ofnynt gyflafan.

74. TRI Thrahäawg ynys Prydain : Sawyl Bennuchel ; Pasgen mab Urien ; a Rhun mab Einiawn : a thrahäusaf ar bob trahäus y traha wynt, ac achaws hynny dwyn difrawd ar ynys Prydain ; a'r ddi-frawd honno a ddamgystlynes a'r Saeson, ac o'r diwedd myned yn Saeson.

75. TRI Gwrddflaglawg ynys Prydain ; Rhineri mab Tangwn ; a Thinwaed Fagl-awg ; a Phryderi mab Doler Deifr a Bryn-eich.

76. TRI Aerfeddawg ynys Prydain : Selyf ab Cynan Garwyn ; ac Afäon mab Taliesin ; a Gwallawg mab Lleenawg : sef achaws yu gelwyd lwynt yu Aerfeddog-ion, am ddarfod dial eu cam oc eu beddau.

77. TRI Eurgelein ynys Prydein : Mad-awc mab Brwyn ; Ceugant Beilliawc ; a Rhuawn Befr ab Gwyddnaw Garanhir : sef yu gelwid felly achaws rhoddi eu pwys yu aur am danynt o ddwyllaw au lladdes.

78. TRI Chyndynnawc ynys Prydain : Eiddilic Gorr, a Thrystan ab Tallweh, a Gweirwerydd Fawr ; ac nid oedd au trothai o iwrth eu harfaethu.

79. TAIR Gosgordd Addwyn ynys Prydain : Gosgordd Belyn fab Cynfelyn yng nghadfel Caradawc ab Brân ; a Gosgordd Mynyddawg Eiddin yng nghattræth ; a Gosgordd Drywon ab Nudd Hael yn Rhodwydd Arderydd yn y Gogledd : sef ydd elei bawb yn y rhai hyny ar eu treul eu hunein heb aros gofyn, ac heb erchi na thâl nag anreg y gan Wlad na chan Deyrn ; ac achaws hynny au gelwid hwy y tair Gosgordd Addwyn.

80. TRI Theulu Diwair ynys Prydain : Teulu Cadwallawn eil Cadfan, a fuant gydag ef saith mlynedd yn y Werddon, ac yn hynny o amser ni ofynasant na thal nag iawn yn y byd, rhag gorfod arnadynt ei adaw, ac nis gallai efe 'r iawn a ddylesynt ; Ail, Teulu Gafran ab Aeddan, pan fu 'r difancoll, a aethant y'r mor dros eu harglwydd. Trydydd, Teulu Gwenddoleu mab Ceidiaw, sef cynnal y frwydr a wnaethant chwenydd a deugaint gwedi llâdd eu harglwydd ; ac nid elynt o gad a brwydr, yny dielynt ei alanas ef ; a rhif pob un o'r Teuluoedd hynny uncant ar hugain o wyr glewion, a chymmeint eu gwrol-oldeb ag nis gallesid eu gormedd.

81. TRI Anniweir Teulu ynys Prydain : Teulu Goronwy Befr o Benllynn, a om-meddasant eu harglwydd o erbynnaiad y Gwenwynwaywau y gan Llew Llaw Gyffes yn Llech Oronwy ym Mlaen Cynfel yn Ardudwy ; a Theulu Gwrgi a Phered-ur, a adawsant eu harglwydd yng Nghaer Greu, a chyfnod ymladd a oedd drannoeth iddynt ag Edaf Glin Mawr, ac au llas wynt ill dau ; Trydydd, oedd Teulu Alan Forgan, a ymchwelasant oddi wrth eu harglwydd yn lledrad ar y ffordd, a'i ollwng yntau a'i weision i Gamlan mann ai lladdwyd.

82. TRIPHETH a fu achaws gorchfygu Lloegr, a'i dwyn oddiar y Cymry : cynnwys Dieithraid, rhyddhau Carcharorion, ac anreg y Gŵr Moel.

83. TRIWYR DIANC o'r Gad Gamlan a fu : Morfran ab Tegid rhag ei haccred, sef y tybiei bawb mai cythraul o Uffern ydoedd, ac a ffoynt rhagddaw ; Sandde Bryd Angel gan ei hardded, a'i laned a'i decced ; ni chodai neb law yn ei erbyn, gan dybied mai angel o'r nef ydoedd ; a Glewlwyd Gafaelfawr rhag ei faint a'i gryfder, nid oedd a safai o'i flaen, a phawb a ffoynt rhagddaw : sef namyn y Triwyr hynny ni ddiengis neb o'r Gâd Gamlan.

84. TAIR prif Gyfangor ynys Prydain : Bangor Illtud Farchawg yng Nghaer Worgorn ; Cor Emrys yng Nghaer Caradawg ; a Bangor Wydrin yn ynys Afalleu ; ac ym mhob un o'r tair Bangor hyny ydd oedd pedwar cant ar hugain o saint, sef oedd cant ar bob awr o'r dydd a'r nos yn eu cylch yn cynnal mawl a gwasanaeth Duw heb orphwys heb yspaid.

85. TRI Buelydd Gosgordd ynys Prydain : Bennren Fuelydd yng Ngorwennydd, a gedwis Fuel Caradawc ab Brân o'i Gosgordd ; ac yn y Fuel honno ugain mil ac un yn Wartheg blithion ; Ail, Gwydion fab Don a gedwis Wartheg Gosgordd Gwynedd Uch Conwy, ac yn y Fuel honno ugain mil ac ün ; Trydydd, Llawfrodedd Farfawc a fuelis Wartheg Nudd Hael fab Senyllt, ac yn y Fuel honno ugain mil ac un yn Wartheg blithion.

86. TAIR Llynges Gynniweir ynys Prydain : Llynges Llawr mab Eidrif ; a Llynges Difwg mab Alban ; a Llynges Dolor mab Mwrcath brenin Manaw.

87. TAIR prif Ddinas ynys Prydain : Caerllion ar Wysg yng Nghymru, Caer Lundain yn Lloegr, a Chaerefrawc yn Neifr a Bryneich.

88. TAIR Gorchwyl Gadarn ynys Prydain : codi Maen Cetti, adeiliaw Gwaith Emrys, a thyrru Cludair Gyfrangon.

89. TRI Gwyn Seronyddion ynys Prydain : Idris Gawr, a Gwydion mab Don, a Gwyn ab Nudd ; a chan faint eu gwybodau am y ser a'u hanianau a'i hansoddau y darogenynt a chwennychid ei wybod hyd yn nydd brawd.

90. TRIWYR Hûd a lledrith ynys Prydain : Math ab Mathonwy, ac efe ai dangoses ei hud i Wydion mab Dôn ; a Menyw fab Teirgwaedd, a ddysges ei hud i Uthyr Bendragon ; a Rhuddlwm Gawr, ac efe a ddysges ei hud y gan Eiddie Gorr a Choll mab Collfrewi.

91. TRI Mad-Gyrfnydd ynys Prydain : Corfiawr bardd Ceri Hir Lyngwyn, a wnaeth Long, Hwyl, a Llyw gyntaf i Genedl y Cymry ; Morddal Gwr Gweilgi, saer Ceraint ab Greidiawl a ddysges waith Maen a Chalch gyntaf i Genedl y Cymry yn yr amser y bu Alecsander ammherodr yn dwyn y byd y danaw ; a Choel ab Cyllin ab Caradawg ab Brân a wnaeth Melin, Rhod, ac Olwyn gyntaf i Genedl y Cymry : a thri meib beirdd oeddynt.

92. TRI Deifnogion Cerdd a Cheudawd Cenedl y Cymry : Gwyddon Ganhebon, a wnaeth Gerdd Dafawd gyntaf o'r byd ; a Hu Gadarn a ddodes gyntaf ar Gerdd Dafawd gynnal Cof a Cheudawd ; a Thydain Tad Awen, a ddodes gelfyddyd gyntaf ar Gerdd Dafawd, a dosparth ar Geudawd ; ac o'r a wnaethant y triwyr hynny y cafad Beirdd a Barddoniaeth, a dodi yn nosparth Braint a Defawd y pethau hynny y gan y tri beirdd cyntefigion, nid amgen, Plennydd, ac Alawn, a Gwron.

93. TRI Chynfebydd ynys Prydain : Tydain Tad Awen, Menyw Hen, a Gwrhir bardd Teilaw yn Llan Dâf : a thri meib beirdd oeddynt.

94. TRI Tharw Ellyll ynys Prydain : Ellyll Gwidawl, ac Ellyll Llŷr Merini, ac Ellyll Gwrthmwl Wledig.

95. TRI Gwydd Ellyll ynys Prydain : Ellyll Bannawc, ac Ellyll Melan, ac Ellyll Ednyfedawc Drythyll.

96. TRI Gwrforwyn ynys Prydain : Llewei ferch Seithwedd Saidi, a Mederaï Badellfawr, a Rhorei Fawr ferch Usber Galed.

97. TRI phrif Orchestwaith ynys Prydain : Llong Nefydd Naf Neifion, a ddug ynddi wryw a benyw o bob byw bann dorres Llwyn Llïon ; ac Ychain Bannog Hu Gadarn, a lusgasant Afanc y llynn i dir ac ni thorres y llynn mwyach ; a Main Gwyddon Ganhebon, lle y darllenid arnynt holl gelfyddydau a gwybodau Bŷd.

98. TRI Gwynfebydd ynys Prydain :

Cadawg ap Gwynlliw yn Llangarfan ; Madawg Morfryn yng Nghor Ildud ; a Deiniol Wynn yng Ngwynedd : Tri meib beirdd oeddynt.

99. TRI Defeidydd Gosgordd ynys Prydain : Colwynn defeidydd Gosgordd Brân ap Llyr Llediaith yn Morganwg ; Pybydd Moel defeidydd gosgordd Tegerin Llwyth Llwydiarth ym Môn ; a gwesyn defeidydd Gosgordd Goronwy ab Ednywain brenin Tegeingl yn Rhyfoniog ; ac o'i enw ef y gelwir Gwesyn ar fugail defaid : sef oedd rhif a gadwai bob un o'r triwyr hynny, chweugain mil, ac y danynt bob un dri chant o feibion eillion yn nawdd Cenedl y Cymry.

100. TRIWYR y rhodded hwy a'u heppil hyd y byddei byd dan warth ac ammraint, ac nis gellir arnynt amgen na braint meibion Eillion ; Cyntaf, Afarwy ab Lludd, a wahoddes y Rhufeiniaid gyntaf i'r ynys honn yng ngosgordd Iwl Caisar eu hemmherawdr, ac a roddes daiar iddynt yn ynys Daned ; Ail oedd Gwrtheyrn Gwrthenu, a wahoddes y Saeson gyntaf i'r ynys honn yn gannllawiaid iddaw yn ei drawsdeyrnedd, ac a roddes dir iddynt yn ynys Daned, ac hanfydded gwaeth i'r neb a rothai dir a daiar i estron yn yr ynys honno ; ac efe a ymddyweddi a Rhonwen ferch Hors ; ac i'r mab a gafas efe o honno a'i enw Gotta fab Gwrtheyrn, y rhoddes efe o drawsfraint Unbennaeth ynys Prydain ; ac achaws hynny y collasant y Cymry Unbennaeth ynys Prydain ; Trydydd ydoedd Medrawd ap Llew ap Cynfarch, a gafas deyrnedd ynys Prydain yn Adneufraint, tra fai Arthur yn gwrthladd Gwyr Rhufain y draw i Fynydd Mynnan, pan fynnynt attychwel yn Ormes i'r ynys honn, ac yno y llas goreuon Gwyr Arthur, a phan glybu Medrawd, ymgystlynu a'r Saeson a orug, a pheri ymladd y Gad Gamlan, lle y llas Arthur a'i wyr namyn tri, ac o hynny ydd aethant y Saeson yn ormesgyrch ar deyrnedd ynys Prydain, a lladd a deol o Genedl y Cymry y neb nad elai gauthynt, ac ni chaid namyn Ciwdodeu Gwlad Gsrmu a fynnynt Wrthladd Gormes y Saeson : a Gwŷr Rhufain yn cadarnhau braint a thiroedd i'r Saeson yn ynys Prydain, mal pei y naill Genedl ormes yn ymddyweddiaw ar llall, onid aeth iddynt wyr Rhufain mal y modd y llosges genfigen ei pherchen o ddyfod yr Ormes Ddu arnynt.

101. TRI Gwrddfeichiad ynys Prydain : Cyntaf fu Pryderi fab Pwyll Pendaran Dyfed, a getwis foch ei dâd tra yttodded yn

Annwn; ac yng Nglyn Cwch yn Emlyn y cetwis efe wynt. Ail, Coll ab Collfrewi a getwis Hwch Dallwaran Dalben, a ddaeth yng ngorddodwy hyd ym Mlenrhyn Penwedie yng Ngherniwr; ac yna myned yn y mor, a'r lle y dathoedd i dir Abertarogi yng Ngwent Iscoed; a Choll mab Collfrewi a'i law yn y gwrych ffordd bynnag ydd elei, ai ar for ai ar dir; ac ym maes Gwenith yng Ngwent y dodwes dri Gwenhithyn a thair Gwenhynen; ac er hynny y mae goreu Gwenith a mêl yng Ngwent: ac o Went y cerddei hyd yn Nyfed, ac y dodwes ar Heiddyn a Phorchellan; ac er hynny goreu Haidd a Moch yn Nyfed; ac yn Llonnio Llonnwen y dodwes y rhain. Gwedi hynny y cerddwys hyd yn Arfon, ac yn Lleyl y dodwes ar y Gronyn Rhyg; ac er hynny goreu Rhyg yn Lleyl ac Eifionydd; ac er ystlys Rhiwgyferthwch y dodwes ar Genau Blaidd a Chyw'r Eryr; a rhoddi'r eryr a wnaeth efe i Frynach Wyddel o Ddinas Affaraon, a'r blaidd y rhoddes efe i Fenwaed arglwydd Arllechwedd: a llawer o son y sydd am Flaidd Brynach ac Eryr Menwaed: ac oddiyna myned yd y Maen Du yn Arfon, lle dodwes ar geneu Cath; a Choll mab Collfrewi ai teflis ym Menai; a honno oedd y Gath Balwg, a fu'n Ormes ynys Mon wedi hynny. Trydydd, Trystan ab Tallwch, a getwis foch March fab Meirchion, tra aethai y meichiad yn genad at Essyllt i erchi oed a hi; ac Arthur, a Marchell, a Chai, a Bedwyr, a fuannt eill pedwar ar ymgaïs a chyrch, ac nis gallasant gael cymmaint ac un banw, nag o rôdd, nag o brŷn, nag o dwyll, nag o drais, nag o ledrad. Sef achaws au gelwid y Gwrddfeichiad am nas gellid nag ynnill na gortrech arnynt am un o'r moch a gedwynt, eithr eu dadfer a wnaent ar eu llawn gynnydd i'r rhai au pieuffynt.

102. TRI Serchogion ynys Prydain: Cyntaf, Caswallawn ab Beli am Fflur ferch Mygnach Gorr, a myned yn ei chyrch hyd yn Nhir Gasgwyn, yn erbyn gwŷr Rhufain, a'i dwyn ymaith, a lladd chwemil o'r Caisariad; ac yn nial hynny o alanas y daethant wyr Rhufain i ynys Prydain; Ail fu Trystan fab Tallwch am Essyllt ferch March ab Meirchion ei Ewythr; Trydydd, Cynon am Forfydd ferch Urien Reged.

103. TAIR diweirferch ynys Prydain: Trywyl ferch Llynghesawl Llaw hael; Gwenfronn ferch Tudwal Tudelud; a Thegau Eurfronn, yr honn oedd un o dair Gwenriain Llys Arthur.

104. TAIR diweirwraig ynys Prydain: Arddun gwraig Catgor ap Collwyn; Efiliau gwraig Gwydyr Drwm; ac Emerchred gwraig Mabon ab Dewein Hên.

105. TAIR Anniweirwraig ynys Prydain, sef oeddynt tair merched Culfynawyd Prydain: un, Essyllt Fyngwen gordderch Trystan ab Tallwch; Ail, Penarwen gwraig Owain ab Urien; Trydydd, Bun gwraig Fflamddwyn.

106. TAIR Gohoyw Riain ynys Prydain: Angharad Tonnfelen, merch Rhydderch Hael; Annan ferch Maig Mygedwas; a Pherwyr ferch Rhun Rysseddfawr.

107. TAIR Gwenriain ynys Prydain: Gwenn ferch Cywryd ab Crydon; Creirwy merch Ceridwen; ac Arianrod ferch Dôn.

108. TAIR Gwenriain Llys Arthur: Dyfir wallt euraidd; Enid ferch Yniwl Iarll; a Thegau Eurfronn: sef oeddent Tair Rhiain Ardderchawg Llys Arthur.

109. TAIR Gwragedd Arthur, sef oeddent ei Dair Prif Riain; nid amgen, Gwenhwyfar ferch Gwythyr fab Greidiawl; a Gwenhwyfar ferch Gawrwyd Ceint; a Gwenhwyfar ferch Ogyrfan Gawr.

110. TAIR Prif Gariadwraig Arthur: un, Garwen ferch Henyn Tegyrn Gwyr ac Ystrad Tywy; a Gwyl ferch Eutaw y Gaerworgorn; ac Indeg ferch Afarwy Hir o Faelienydd.

111. TAIR Priflys Arthur: Caerllion ar Wysg yng Nghymru; Celliwig yng Ngherniwr; a Phenrynn Rhionydd yn y Gogledd, ac yn y tair hynny cynnal y tair Prifwyl Arbennig, nid amgen, y Nadolic, y Pasg, a'r Sulgwyn.

112. TRI Thrwyddedawg Hanfodawg Llys Arthur: Llywarch Hên ab Elidir Lydanwyn, a Llemenig, a Heiddyn Hir: sef meib beirdd oeddynt.

113. TRI Gogyfurddion Llys Arthur: Dalldaf mab Cynin Côf; a Thyrstan mab March ab Meirchion, a Rhyhawd mab Morgant ab Adras.

114. TRI Unben Llys Arthur: Goronwy ab Echel Forddwydthll, a Chadraith ab Porthor Godo; a Fleidur Fflam mab Godo: sef oeddent yn Dywysogion yn Berchennogion Gwlad a Chyfoeth, a gwell oedd genddynt no hynny aros yn Farchogion yn Llys Arthur, gan y bernid hynny yn bennaf ar bob anrhydedd a bonheddigeiddrwydd, a ellid wrth a gair y Tri Chyfiawn Farchawg.

115. TRI Marchogion Aurdafodogion Llys Arthur: Gwalchmai ab Gwyar, a Drudwas fab Tryphin ab Madawc fab Uthur, a doethaf ar bob doethion o'u hamser oeddynt, ac mor deg a llaryeidd eu

hyddwyn, ac mor hyawdl a hynaws eu holl ymadroddion, fel nas gallai neb ball iddynt ar a geisiynt.

116. TRI Marchog Cynghorddoeth Llys Arthur: Cynon mab Clydno Eiddin; ac Arawn fab Cynfarch; a Llywarch Hên mab Elidir Lydanwyn: ac ni chaid amgen na llwydd i bob Cynghor o'u heiddaw a wnaed, ac aflwydd a gaid lle bynnag nas gwneid yn oll eu cynghoreu.

117. TRI Marchawg Cyfiawnbwyll Llys Arthur: Blas mab Tywysawg Llychlyn, a Chadawg fab Gwynlliw Filwr, a Phadrogl Paladrddellt mab Brenin yr India: Cynneddfeu y rhai hynny oedd amddiffyn pob gweinion ac amddifaid, a gweddwon, a gwryfon, a phawb a roddent eu hunain yn nawdd Duw a'i dangnef; a phob tlawd, a gwann, a dieithr, a'u gwared rhag trais, a cham, a gorddwy: Blas drwy Gyfraith fydwyl; a Phadrogl drwy Gyfraith Arfau; a Chadawg drwy Gyfraith Eglwys a Deddf-eu Duw: ac ni wnaent nac o barch nac o ofn, nac o serch nac o gas, nag o bwyll, nag o ddarwedd, nag o ddig, nag o drugaredd yn y byd, namyn a fyddai iawn a chyfiawn herwydd deddf Duw, ac ansawdd daioni, a gofynnion cyfiawnder.

118. TRI Marchawg Brenhinawl Llys Arthur: Morgan Mwynfawr ab Adras; a Medrawd ap Llew ap Cynfarch; a Hywel mab Emyr Llydaw: cynneddf iddynt, oedd, eu bod mor hynaws, a llaryaidd, ac addwyn eu hymadroddion, ag y byddei anhawdd gan undyn o'r byd ommedd a nacau iddynt a geisiynt.

119. TRI Marchog Serchogion Llys Arthur, a goreu wrth osb a phellennig, a haelaf o'u roddion a'u cymmwynas: Gwalchmai ab Gwyar, a Garwy mab Geraint ab Erbin, a Chadeir eil Seithin Saidi; ac nis gallei neb nacau a geisiynt rhag eu serchocced, a chymmaint eu serch hwy tuag at bob dyn fal nas ceisiynt amgen nog a geisiai gâr y gan a garai yn gywir.

120. TRI Anhüol Farchogion Llys Arthur: Eithew mab Gwrgawn, a Choleddawg mab Gwynn, a Geraint hir fab Cymannon Hên: sef gwyr gwreng oeddynt o feibion eillion; ond cystal eu gair a'u cynnheddau am addwynder, a hynawsder, a llaryeidd-der, a doethineb, a gwrolder, a chyfiawnder, a thrugaredd, a phob campau a gwybodau molianuss, yn heddwch ac yn rhyfel, fal nas gweddai amgen na Llys Arthur, ai breiniau, ai thrwydded iddynt.

121. TRI Marchawg Llys Arthur a gadwasant y Gréal: Cadawc fab Gwynlliw,

ac Ildud Farchawg a saut, a Pheredur fab Efrawe.

122. TRI Diweir Farchogion Llys Arthur: Cadawc ap Gwynlliw, ac Ildud Farchawg, a Bwrt mab Bwrt brenin Llychlyn: sef ni wnaeth un o honynt bechawd enawdol erioed, ac ni fynnynt gyfathrach, na chyd a gwragedd, namyn bucheddu yu weryddon, a bod wrth ddeddf Duw a'r Ffydd yng Nghrist.

123. TRI Oferfeirdd ynys Prydain: Un, Arthur; Ail, Cadwallawn ab Cadfan; Trydydd, Rhyhawd eil Morgant Morganwg.

124. TRI Eurgryd ynys Prydain: Caswallawn ab Beli; pan aeth hyd yng Ngwasgwyn i gyrchu Fflur merch Mygnach Gor, a ddyged o Lathlud yno i Gaisar amherodr y gan a elwid Mwrehan Leidr, brenin y Wlad honno, o châr Iwl Caisar; a Chaswallawn ai dyges yu ol i ynys Prydain; ail, Manawydan ab Llyr Llediaith, pan fu hyd ar Ddyfed yn dodi Gorddodau; a Llew Llaw Gyffes, pan fu ef gyda Gwydion mab Dôn yn ceisio Enw ac Arfaeth y gan Riannon ei fam ef.

125. TRI Phrifardd Bedydd ynys Prydain: Merddin Emrys, Taliesin Ben Beirdd, a Merddin ap Madawg Morfryn.

126. TAIR Talaiith Teyrnedd a ddodes Rodri Mawr yng Nghymru: un, Dinefwr; ail, Aberffraw; Trydydd, Mathrafal; a Thywysawg Taleithiawg ym mhob un o'r Tair Talaiith; a'r hynaf ei oed o'r tri thywysawc, bynnag y byddai o honynt, yn Benn Teyrnedd; sef hynny brenin Cymru oll; a'r ddau eraill wrth ei air ef, a gair ei air ef ar bob un o naddynt, a phenraith a phenhynaf hwnnw ym mhob Gorsedd Ddygynnnull, ac ym mhob Cyffro Gwlad a Chenhedl.

Ac felly terfyna chwech ugain a chwech o Drioedd Ynys Prydain.

A'r Trioedd hynn a dynnwyd o Lyfyr Caradawc Nant Garfan, ac o Lyfyr Ieuan Brechfa, gannof fi Thomas Jones o Dre-garon; a hynn a ellais i gael o'r trichant. —1601.

AMRYWIAETHAU I'R TRIOEDD BLAENOROL,

(Yn dechreu ym tudalen 338).

ALLAN o LYFyr MR. PAUL PANTON.

3. TEIR rhag ynys: Mon a Manaw ac Ynys Weith; a seith ragynys arugeint; a phedwar anrhyfedd ar ddeg.

4. TEIR prif Aber a seith ugeint y sydd ydanei; a phedwar porthfa ar ddeg a deugeint; a their prif gaer ar ddeg ar

hugeint, &c.—Yn lle *Caer Seri*, *C. Grant*, *C. Urnach*, *C. Selemion*, *C. Llifidit*, *C. Es*, darllen *Caer Siri*, *C. Grawnt*, *C. Urnaws*, *C. Selymon*, *C. Ligidit*, *C. Exson*.

7. Yn lle *Caerlleon ar Wysg*, darllen *Mynyw*: Yn lle *Betwini yn pen escub*, darllen *Betwini escob*: Yn lle *Penryn Rhionydd* darllen *Penryn Rhionedd*.

11. TRI chyfor a aeth or ynys hon ac ni ddaeth yr un onaddunt drachefn: un a aeth gan *Elen Lluddyawc* a *Chynan* i brawt, a hwnnw ni ddaeth drachefyn; yr eil aeth gan *Irp Luydawc* a ddaeth yman yn amser *Cadyal* mab *Erin* i erchi cym-morth ir ynys hon; ac ni ddoeth ganthaw ir gaer gyntaf, namyn ef ai was. Sef a archei o bob prif gaer yr ynys deu cym-meint ac a ddelei ganthaw iddi; ac ni ddoeth ganthaw ef i mywn namyn ef ai was. Ac i bu mor arddustru gan wyr yr ynys hon hynny, ac i rhoddasant iddaw ef y cymmorth; a hwnnw eissioes llwyraf llu a aeth or ynys hon: ac ni ddeuth drachefyn na hwy nau llinys; sef i trigasant wy yn y ddwy ynys yn ymyl mor Groec; sef oedd y gwyr hynny eu henwau *Gals* ac *Afena*.¹ Y trydydd llu aeth gan *Gaswallawn* mab *Beli*, a *Gwenwyn* a *Gwanar* meibion *Lliaws* mab *Nwyfre* ac *Arauron*² ferch *Beli* eu mam y fynet trwy for a rhwyse y *Kesseryeit* or ynys hon.³ Sef i mae y gwyr hynny yn *Ghasewyn*. Sef oedd y rhif a aeth gan bob un o naddunt un fil a thrigeint.⁴ A rhei hynny a oedd *Tri Arianllu*. Sef oedd yr achaws i gelwit felly, achaws mynet eur ac ariant yr ynys ganthunt, a dethol gwyr o oreu i oreu. Ac un llu haecach fu gym-maint ar tri llu hynny a aeth gyda *Maxen Wledic* i *Lydaw*, a phlan ddanfonawdd *Cynan Meiriadawc* at *Dunawt* tywysawc *Cernyw* i *gaffael Ursula* ei ferch ydd aeth or dyledogion un fil ar ddeg o forwynion merthyri y sydd yng *Coloyn*: ac hefyd deugein mil o wragedd ereill, ac ni ddoeth yr yn drachefyn.

12. Yn lle *Tri tharw cad*, darllen *Tri tharw kaddug*: yn lle *Cynfawr Cad Cardwc*, darllen *kynfawr katgadduc*.

¹ Arall—Yrp *Lluyddawg* yn oes *Cadyal* mab *Eryn*, a ddaeth yman i erchi cymmorth, ac nid archei o bob prif gaer namyn deu cymmeint ac a ddelei ganthaw iddi; ac ni ddoeth ganthaw ir gaer gyntaf, namyn ef ai was; ac arddustru fu rhoddi hynny iddaw. A hwnnw eissioes llwyraf llu a aeth or ynys hon, ac ni ddoeth drachefyn neb o naddunt. Sef y lle y trigws y gwyr hynny yn ddwy ynys yn ymyl mor Groec; sef yw y ddwy ynys hynny *Gals* ac *Afena*.

² Arall, *Arianrhod*.

³ Arall, trwy for yn ol y *Cessarieit*.

⁴ Arall, sef eirif a aeth ym pob un o lluoedd hynny un fil ar ugeint.

13. Yn lle *Elmur mab Cadeir*, darllen *Elinwy* ap *Cadegyrr*.

14. TRI lleddf unben ynys *Prydein*: *Llowarch* hen mab *Elidir Lydanwyn* a *Manawydan* mab *Llyr* *Lledieith* a *Gwgon* *Gwron* mab *Peredur* mab *Eliffer* *Gosgordd-fawr*.

15. TRI unben llys *Arthur*: *Gowronwy* mab *Echel* *forddwytwll*, a *Chadeeit* mab *Porthawr* gadw a *Ffleudur* *fflam*.

16. TRI unben *Deifyr* a *Brenych Gal* (*Kall*) mab *Dysgyfdawd*, ac *Ysgafnell* (*Ysgwfnell*) mab *dysgyfdawt*, a *Diffyddell* mab *Dysgyfdawd*: a thri meib beirdd oeddynt ell tri.

17. Yn lle *Gwaewrudd*, darllen *Gwarthrudd*, *Gwaurudd*: neu *Gwawdrudd*: Un lle a mian *Ferdic*, darllen *Afan Ferddig*.

21. Yn lle *Rineri*, *Tinwaed* a *Ffryder*, darllen *Rhiferi*, *Dinawc* a *Phryder*.

24. Yn lle *Enfael*, darllen *Enwael*; a *chwanega*—a *Gweir* *Gwrhyd* *fawr*.

27. TRI glew *Y. P.* Tri meib *Haiarnfedd* *Fradawg*: *Grudner*, a *Henpen*, ac *Edenawc*.

30. Yn lle *Pwyll amwyn*, darllen *Pwyll* *pen Annwyn*: yn lle *Dallweir Dalben*, *Dallwyr Dallben*: yn lle *Gorddodo*, *Gorddody*: yn lle *Llonwen*, *Llonion*: yn lle *Eryr* a *roddeis Collfrewy* i *Frynach*, *Eryr* a *roddeis Coll* mab *Collfrewy* i *Vrerynach*: yn lle *Eryr Brynach*, *Eryr Breunach*.

32. Tri phrif *Hut Y. P.* *Hut Math* ap *Mathonwy*, a *hut Uthur* *Bendragon*, a *hut Gwyddelyn* *gorr*.

33. Yn lle *lledrithiawc*, darllen *lledurithawg*: yn lle *Menyw*, *Menw*: yn lle *Cibddar*, *Kilidar*.

34. Yn lle ni ofynnasant ddim iawn iddaw rac gorfot arnaddunt y adaw, darllen ni ofynnasant ddim iddaw:¹ yn lle pan fu y ddifancoll a aethant yr mor, darllen a aethant ir mor.

35. Yn lle *Eda Glinmawr*, darllen *Oda Glinvawr* (a *Damglymor*); darllen y trydydd fal hyn, a theulu *Alan Ffyrgan* a ymchweilasant i wrthaw hyt nos ae ellwng ae weision i *Gamlan* ac yno i *llas*.

36. TEIR *Gosgordd* adwy *Y. P.* *Gosgordd* *Mynyddawg* *Eiddyn*, a *gosgordd* *Melyn* ap *Cynfelyn*, a *gosgordd* *Dryon* mab *Nudd*.

37. Yn lle *Trywyr a wnaeth y teir mat gyflafan Y. P.* darllen *Trywyr* a *wnaeth* teir mat *gyflafan* *Tri* meib *Deisyfdawt*;² yn lle *dwyr celein*, *deuddyn*; yn lle *Yscafell*, *Yscafnell*; yn lle *Diffeddell*, *Diffet dell*.³

¹ Arall, *Teulu Caswallawn* ap *Beli* pan fuant hualogion.

² Arall, *Dysgyfdawd*.

³ Arall, *Diffydell*.

38. Yn lle *Eidyn mab Einynan* darllen Eiddyn mab Einiawn;¹ yn lle a *Llofan Llawddino a laddawdd Uryen mab Cynfarch*, darllen a Chynon mab Clydno Eiddin a Dyfynawl mab Mynedawc Eiddin a laddodd Urien mab Cynfarch.²

41. Yn lle *gormedd*, darllen gormes; yn lle *Lludd mab Beli*, Caswallawn m. Beli; a chwanega ar ol *drachefyn*, ac or Afia pann hanoeddynt: y drydedd fal hyn, Gormes y Saeson a Hors a Hengist yn bennaduriait arnaddunt.

45. Yn lle *tri chudd a thri dalcudd Y. P.* darllen Tri matcudd pan guddiwyd, a thri anfad dalcudd ynys Prydain pan dalcuddiwyd; mal hyn yr ail cudd, Esgyrn Gwrthefyr fendigeid a gladdwyd ym mhri-fydd (mhriif pyrrh) yr ynys hon, a hyt tra fei yno ni ddoei ormes ir ynys: mal hyn y trydydd, cudd y dreigieu a gudd-iawdd Lludd mab Beli yn ninas ffaran yng Cerrig Eryri.³

51. Yn lle *Matholwch Wyddel*, darllen Mathonawc; yn lle *Branwen*, Bronwen.

53. Yn lle *March Meirchiawn*, darllen Marach.

59. Yn lle *prif riain*, darllen prifwagedd; darllen yn olaf Gwenhwyfar ferch Gawrydd Keint.

61. Yn lle *Tri marchawg yn llys Arthur o gawsant y Greal*,⁴ darllen y tri marchawg gwry oedd yn llys Arthur, nid amgen. Galath ap Lawnselot dy Lac; Peredur ap Efrog iarll; Burt ap Burt brenin Gasgwyn, pa le bynnac i delei y rhai hyn, lle na bei na chawr na neb rhyw beth an-ysbrydol er kadarned vei eu harfeu a daed vae eu kallonneu ni ellynt ddim oe haros. Yn lle *Galath*, Galaad; yn lle *Brangor*, brenin Brangor.

65. Tri aerfeddawc Y. P. Selyf mab Cynan Garwyn, ac Urien mab Cynfarch, ac Afaon m. Taliessin.

72. Yn lle *Difwg mab Alban*, darllen Difwng mab Alan: yn lle *Doler mab Murchath*, Golor mab Murthach.

82. Tri marchawg eur dafodiawc oedd yn llys Arthur; nid amgen Gwalchmai ap Gwyar, Drudwas ap Tryffin, Eliwlod ap Madog ap Uthur; canys nid oedd na

brenin na iarll, nag arglwydd ag i del-ei y rhai hyn attunt nas gwrandewynt; a pha neges bynnac a geissent hwy yntwy ai mynnynt naill ai o fodd ai o anfodd.

83. Tri brenhinol farchawg oedd yn llys Arthur, nid amgen Nasiew, brenin Denmare; Medrod ap Llew ap Cynfarch; Howel ap Emyr Llydaw; ac nid oedd nag ammerawdyr na brenin a ballei ou neges ir rhei hynny o achos eu tecced au doethed, pan ddelynt mewn heddwch; a hefyd nid oedd na milwr na rhysswr a allei eu haros pan ddelynt mewn rhyfel er daed vae eu harfeu; ac am hynny y gelwid hwynt yn farchogion brenhinawl.

84. Yn lle *tywyssog Llychlyn*, darllen iarll Llychlyn: yn lle *eu cynneddfeue oedd*, &c. darllen cynneddfeue y rhei hynny, pwy bynnac a wnelei gam a dyn gwan, pwy bynnac vei, hwynt a hymleddynt yng kweryl y kyfiawnder ag er kadarned vae hwynt ae gorfyddynt canys ymroddi a wnaethaeddyynt i gadw kyfiawnder ar dyn gwann hwy au helpynt ymhob un or teir kyfreith: nid amgen Blas yn y gyfraith vydol; Kadawc o gyfreith eglwys; Pedrogl o gyfreith arfeu: am hynny i gelwit hwynt Tri Chyfiawn Farchawg.

85. Yn lle *Trywyr a ddiangasant o Gamlan*, &c. darllen Tri Gwrthwyneb farchawg oedd yn llys Arthur, nid amgen, Morfran ap Tegit, Sanddef bryd Angel, a Gwlewlwyd Gafaelfawr: kymeddffau y rhai hyn oedd, gwrthwyneb oedd gan neb ballu uddunt pa neges bynnag ac y geissynt: Sanddef rhag ei decced, Morfran rhag ei hacred, a Gwlewlwyd Gafaelfawr rhag ei faint ai gryfed; ac am hynny ni wyddiad neb beth oedd oreu ai rhoi ai pallu uddunt y neges a geissynt; ag am hynny i gelwid hwynt gwrthwyneb farchogion.

86. Tri chynghoriad farchawg oedd yn llys Arthur, nid amgen Kynan ap Clydno Eiddun; ac Aron ap Kynfarch ap Meirch-ion gul; a Llywarch hen ap Elidir Lydanwyn: ar tri marchawg hynny a oeddynt gynghorwyr i Arthur, pa ryw ryfel bynnag na bygth a vae arno, hwynt ae kynghor-ynt hyd na chae neb y gorvod ar Arthur, ac am hynny i gorfu ef ar bob kenedloedd drwy dri pheth a oedd yn ei ganlyn, nid amgen gobeith da ac arfeu kyssegredig y rhai a ddanfonos Iesu Grist iddaw, a rhinwedd ei filwyr: ac am hynny i gwisgodd ef ddeuddeg coron am ei ben, ac i bu ef amherawdyr yn Rhufain.

90. Yn lle *tri dyn goreu wrth osp*, darllen Trywyr goreu yn llys Arthur wrth

¹ Arall, Heiddyn mab Einynan.

² Arall, a Llofan Llawddifo a ladaudd Urien mab Cynfarch.

³ Arall, Tri chudd a thri dalcudd ynys Prydein; Bendigeituran m. Llyr a gladdwynt yn y Gwynfryn yn Llundein, a hyt tra vei y pen yn yr ansawdd ydd oedd yno ny ddoei ormes byth ir ynys hon. Eil esgyrn Gwrthefyr vendigeit a gladdwynt ym prif byrth yr ynys hon. Trydydd y dreigieu a gladdwys Lludd m. Beli yn Dinas Emrys yn Eryri.

⁴ Arall, a ennillodd y Greal ac eu dug i nef.

osp : yn lle a *Chadyrieith Saidi*, a Chadyr-yeit m. Saidi.

TRIOEDD Y MEIRCH, td. 20.

1. Yn lle o *Benllech Elidir*, darllen o Benllech : yn lle *Gwynda gyoet*, a *Gwynda Reinyat*, Gwyn da gyfed, a Gwyn da remat : yn lle *Prydelw*, Prydelaw : yn lle *Gelbenefin*, Gilbenefyn : ar ol *pedrain y March*, darllen ai draet yn y dwfyr : ar ol y *trydydd marchlwyth a ddug*, darllen Heid march Gwrthmwl wledig a ddug ; yn lle *Gweir a Gleis ac Arthanat*, darllen Gneir a Gleis ac Arthynad.¹

3. Yn lle *tymnedig*, darllen rhynedig ; yn lle ac *Awyddawr breichir march Cyhoret eil Cynan*, a Rhuddfron Tuthvleidd march Gilb ap Cadgyffro : yn lle *Rhuddfreon Tuthfleidd march Gilbert mab Cadgyffro*, ac Awyddawc vreich hir, march Kyhoret eil Cynan.

4. Yn lle *Bucheslan*, darllen Bucheslom, neu Buchesdom.

5. Yn lle *Cunin*, darllen Cwfin : yn lle *Rhuddfrych*, Arwlvrith ; yn lle *Gwelwgan Gohoywgein*, Cronach Arwch.

6. Yn lle *carn aflawg*, darllen cyflym.²

¹ *Arall o lyvyr gorhynol*.—TRI marchlwyth ynys Prydein ; Du moroedd, march Elidir mwynfawr, a ddug seithyn a hanner arnaw o ben Llech Elidir yn y Gogledd hyd ym mhen Llech Elidir ym Mon ; sef rhei oeddynt Elidir ac Eurgein terch Faelgwn ei wreig, a Gwynda Gynydd, a Gwynda Rhieiniad, a Manach Nawmon yn gynghorwr, a Phedrillaw fenestyr, ac Arian fagyl ei was, a Gellfeinesin, a nofies ai ddwylaw ar bedrain y march a hwnnw fu hanner y dyn. Ar eil marchlwyth fu Goron march meibion. Oliifer Gosgorddfawr, a ddug Gwrgi a Pheredur a Dunod vurr a Chynfelyn Drwscl, i edrych mygedorth Gwynddole. Ar trydydd, march meibion Gwrthmwl wledig, a ddug arnaw Gwair a Chlais ac Arthenad yn erbyn yr Allt Faelwr yng Ceredigiawn i ddial eu tad. Cynneddf oedd ar Faelwr, na chaye i borth er un marchlwyth, ac yna i lladdassant.

² *Arall*, Cethin Carnafaw march Iddon mab Enyr Gwent.

7. Yn lle *Cynadaf*, darllen Cuneddaf ; yn lle *Arful*, Arwl ; yn lle *Rhuddlwyd*, Dulwyd.

10. Yn lle *Gwlhwylwd* ; darllen Gwylwlydd.

11. Yn lle *Olifer*, darllen Eliffer ; yn lle *Cornillo*, Carnillo.

CHWANEGIAD O L. P. P.

TRI chat farchawc oedd yn llys Arthur : nid amgen Cadwr iarll Kernyw, a Llawnslot dy Lac, ac Ywain, ap Urien Rheget. Kynneddfau y rhai hyn oedd, ni chilynt nag er gwaew nag er saeth nag er kleddyf, ac ni chafas Arthur gywilydd mewn brwydyr y dydd i caffai ef weled eu hwyn-ebeu ac am hynny i gelwit hwynt katvarchogion.

TRI lledrithiog farchawg oedd yn llys Arthur : nid amgen Menw ap Teirgwaed, Trystan ap Tallwch, Kai hir ap Cynyr farfog, canys ymrithio a wneynt yn y rhith i mynnant, pan vae galed arnynt, ac am hynny ni attai neb eu gorfod rhwng eu kryfder au dewrder au hud au lledrith.

Wrth y Trioedd, o ba rai y tyned yr amrywiaethau uchod, y mae y geiriau hyn :—"Y Trioedd uchod a gefais i yn ysgrifennedig mewn llaw ewingron a ysgrifennesid uwchlau chwechan mlynedd cyn no hyn, ac a gollasei eu dechreuad hwynt, ond cymmeint ac a gefais mi au hyscrifennais yn y modd i cefais.

Sic Jones."

Wrth y Trioedd, o ba rai y tyned y chwanegiadau uchod, y mae y geiriau hyn :—"Ac fal hyn a escrifennais i o law Simwnt Fychan y terfyna y 2. dydd o fis Chwefror 1640.

Jo. Jones."

BONEDD SAINT YNYS PRYDAIN:

ALLAN O

LYVYR HAVOD YCHDRYD.¹

DEWI mab Sant. mab keredic. mab kuneda wledic. a nonn verch gynyr o gaer gauch ym mynyu y vam.

Docuael mab ithael mab keredic mab kuneda wledic.

Tyssul mab corun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Carannauc. m. corun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Pedyr mab corun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Teilyau. m. enoc. m. hedun dun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Gwynlleu m. kyngar. m. garthauc. m. keredic. m. kuneda wledic.

Auan buellt m. kedic. m. keredic. m. kuneda wledic.

Kyngar m. garthauc. m. keredic. m. kuneda wledic.

Kyndeyrn m. kyngar. m. garthauc. m. keredic. m. kuneda wledic.

Kynuelyn m. bleiddut. m. meiryaun. m. tybiaun. m. kuneda wledic.

Edern m. beli. m. run. m. maelgun. m. katwallaun llauhir. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Einyaun vrenhin yn llynn. a seiryoel. ympenn mon. a meiryaun ymmerthyr.

Meiryaun yngkantref ineibyon owein danwyn. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Katwalaudyr vendigeit. m. katwallaun. m. katuan. m. iago. m. beli. m. run. m. maelgun. m. katwallaun llauhir. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Deinyoel mab dunaut vyr. m. pabo post prydein. a dewei verch leennauc y uam.

Assa m. sawyl ben uchel. m. pabo post prydein. a guenassed verch rein o rieiunc y vam.

Kyndeyrn. m. garthwys. m. owein. m.

uryen. a denu verch leudyn luydauc odinas eidin yny gogled y vam.

Gorust mab gueith hengaer. m. elphin. m. uryen. ac eiryoruy merch glydno eidin y vam.

Kadell. m. Uryen.

Buan m. ysgun. m. llywarch hen.

Lleudat yn henlli. a baglan yngkoet..... ac eleri ym penn nant guitherin yn rywynnyauc. atheguy. athevrydauc iscoet. meibyon dingat m. nud hael m. senillt. m. kedic. m. dyfynwal. m. edynyuet. m. maxen wledic. a thenoi verch leudun luydauc. odinas eidin yny gogled eu mam.

Katuan sant yn henlli. m. eneas ledewic o lydau. a guenteirbronn merch emyr llydau y uam.

Hennen¹ m. guyndaf hen o lydau periglaur y gatuan. ac yr seint a unant ynghyt oes ac ef yn henlli.

Kynan. a dochduy. a mael. a sulyen. a thanuc. ac eithras. a llewen. a llenab. a theguy. adoethant gyt achatuan yr ynys honn.

Padarn m. petrun. m. emyr llydau. kevynderu y gatuan.

Tedecho. m. annun du. m. emyr llydau. kevynderu y gatuan.

Truniau m. diuuc. m. emyr llydau. kevynderu y gatuan.

Maelrys. m. guydno. m. emyr llydau. kevynderu y gatuan.

Tegei ym maes llann glassauc yn arllechwed. atherillo yndineirth yn ros. meibyon ithael hael olydau. allechit yn arllechwed. chwaer udunt uynten.

Kybi mab selyf. m. gereint. m. erbin. m. cystennin gorneu.

Padric. m. alvryt. m. goronuy o waredauc yn aruon.

Katuarch sant yn aberryrch ynlllynn. athangun yn llann goet ym mon. a maethlu

¹ Henwyn.—*Llyvyr Brook o Varddry.*

¹ Corf y llyvyr hwn ydoedd Meddyginiaeth Meddygon Myddvai; a Bonedd y Saint yn ei ddiwedd.

yngekarnedaur ym mon. meibyon caradauc vreichvras mab llyr marini.

Beuno. m. bugi. m. guynlliu. m. gliwys. m. tegit. m. kadell. apheren verch leudun luydauc odinas eidin yny gogleid y vam.

Cannen sant¹ m. guydilleu. m. guynlleu. m. gliwys. m. tegit. m. kadell. olann gaduc yngguent.

Tussilliau. m. brochuael ysgithrauc. m. kyngen. m. kadell dyrnlluc ac arduon verch pabo post prydein or gogleid y vam.

Llywelyn ortrallung. m. tegonuy. m. teon. m. guineu deu vreuodyt. a gurnerth sant. m. yr llywelyn oed hunnu.

Elhaearn ymmaes kegitua ympowys. a lluchhaearn ynghetewein. a chynhaearn o ynys gynhayrn yneidyonyd. meibyon hyrgaruael mab kyndruyn oles tinwynan ynngaereinyaun ympowys.

Guyduarch m. amalarus tywyssauc y puyl.

Ystyphan m. mawan. m. kyngen. m. kadell dyrnlluc.

Pedrauc m. clemens tyuyssauc o gernyu.

Tutclut. aguennoedyl. a merin. a thutno ynghyngreadur. a seneuyr. meibyon y seithennin vrenhin o vaes guydno aores-gynnaud ymor ydir.

Peris sant kardinal o ruuein.

Bodo. a guynnin. a brothen sant. meibyon Glanauc. m. helyc voel otyno helyc.

Tyvredauc ymmon. adwenyr ymotyfaru yntegeingyl. a theyrnauc yndyffryn cluyt. a thudyr yndarywein ynkeueilyauc. brodoryon. meibyon haustyl gloff. a diuaned merch amlaud wledic eu mam.

Keidau m. ynyr guent.

Madrud verch wertheuyr brenhin yr ynys honn. ac annun llauvoruyn idi.

Tecuan sant ym mon. m. carcludwys. m. kyngu. m. yspuys. m. kadrut calch uynydd. a chenaef verch tewdyr maur y vam.

Elaeth vrenhin. m. meuric. m. idno. ac

¹ Cadwg Cutt, q.—*Llyvyr Brook o Vawddwy.*

onnen greec verch wallauc vab lleennauc y uam.

Mechyll m. echwys. m. guynn gohoeu.

Kowy m. y mirvnen hen. a chainell gureic ovot angharat. yngholemaun y vam.

Deunauc sant. m. kaurdaf. m. kradauc vreichvras.

Collen mab petrun. m. coledauc. m. guynn mel angell. merch kyuelch. m. tut dawal tutclut. o ethni wydeles y vam.

Idloes m. guidnabi. m. llawrodet varuauc.

Nidan ym mon. m. goruyn. m. pasgen. m. uryen.

Dwyvael m. pryder. m. dolor dyfyr dieifyr a byrneich yny gogleid.

Eurgein merch uaelgun guyned. m. katwallaun llawhir. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Llonyan llau vur.¹ m. alan ffergan. m. emyr llydau.

Guenan a noethon. meibyon gildas m. kadu.²

Gwrhei m. kadu³ o penn ysteryueit yn aruistli.

Garmon m. ridicus. ac yn oes gurtheryn gwrtheneu ydoeth i'r ynys honn. ac o freins yr hanoed.

Dona ymmon. m. selyf. m. kyanan garuyn. m. brochuael yscithrauc.

Peblic sant yn y gaer yn aruon. m. maxen wledic. amperaudyru ruuein. ac elen verch eudaf y vam.

Elien keimyad m. alltu redegauc m. carcluduys. m. cyngu. m. yspuys. m. cadrud calchvynydd. athecvan⁴ verch teudur maur y vam.

Yma y tervyna boned seint cymry.

¹ Lloniaw llawhir.—*Llyvyr Brook o Vawddwy.*

² Gwynyawg a Noethon meibion Gildas ab Caw.—*Ibid.*

³ Gwr mab Caw.—*Ibid.*

⁴ Gwel Tegvan yn y blaen, lle y dywedir Cenaf verch tewdyr maur. Mae camgymeriad yma; ac o llyvyr Brook o Vawddwy y tynwyd ach Elien uchod, gan vod peth o'r diwedd ar goll yn Llyvyr Havod Ychdryd.

BONEDD Y SAINT:

NEU

ACHAU SAINT YNYS PRYDAIN.

Y CASGLIAD hwn a wnaed gan *Lewis Morris*, yn y vlwyddyn 1760, allan o amryw ysgrivlyfrau hen iawn, dan enw *Bonedd y Saint*, ac *Achau y Saint*, drwy eu cymharu gyd a'u gilydd; ac hevyd drwy eu cyweirio, o gynnorthwy llyfrau ereill.

Un o'r llyfrau, o ba rai y crynôwyd hyn, ydoedd o waith *Thomas Wyn* ab Edmwnd ab Rhys ab Robert ab Ieuan Vychan, B. A. 1577. Hwn yn gyfredin a elwid *Llyvyr Watkin Owain*, gan ei vod eiddo y gwr hwnw, a oedd byw yn Ngwydyr wrth Lanrwst.

Thomas Wyn a wnaethai y llyvyr hwnw allan o'r Ysgrivlyfrau canlynol.

Llyvyr o eiddo *W. Salesbury*, o'r Plas Isav wrth Lanrwst; ac wedi hyny o eiddo *Mr. Wyn* o Vodysgallen. Arwydd am y llyvyr hwn yw S.

Llyvyr John Brook o Vawddwy. Hwn sydd dan arwydd B.

Llyvyr Robert Davies o'r Llanerch; yr hwn ydoedd o groen, ac yn hen iawn; a Brut y Breninodd yn rhan vwyaf o hono. Hwn sydd dan arwydd D.

Heblaw *llyvyr Watkin Owain*, a'i amryw awduron, bu y llyfrau canlynol yn gynnorthwy i *Lewis Morris*.

Llyvyr Bodeuhcyn, yn Mon, o eiddo Ieuan ab Sion Wyn; wedi ei ysgrivenu yn 1579. Hwn sydd dan arwydd C.

Llyvyr Henry Rowland, dan arwydd R.

Llyvyr Llywelyn Offeiriad.

Llyvyr Coch o *Hergest*.

Llyvyr Achau Robert Vychan, o'r Hen-

gwr.

Llyvyr Llywelyn ab Meredudd, neu Llelo Gwta.

Dau Llyvyr y Dr. Thomas Williams, o Achau y Saint, a ysgrivenid rhwng 1578 a 1609. Un o honynt a dynded allan o llyvyr *Thomas ab Llywelyn* ab Ithel o

swydd Flint; yr hwn ydoedd adysgriviad o *Llyvyr* y Llanerch, gyda chwanegiadau, o lyfrau ereill. Y llall ydoedd gasgliad o waith y *Dr. Thomas Williams* ei hun, allan o amryw lyfrau; ac yn cynnwys llawer o nodau cywrain, nad ydynt yn y llyvyr arall, o waith y gwr dysgedig hwnw. Nid ynt y ddau uchod yn ol trevn yr egwyddor, eithyr, mal yn llyvyr Llanerch, Dewi Sant sydd yn y dechreuad.

A.

ARIANWEN Vch Brychan, gwraig Iorwerth hirflawdd a mam Caenawc mawr. T. W. 2. Hwyrach mai Gwenlliw. yn Ll. S. Gwel T. W. 2.—CLOC CAENOG.

Arthen ap Brychan, ym Manaw y mae ef yn gorwedd. C. a T. W. 2. Mae lle a elwid Rhiw Arthen wrth Aberystwyth.—RHIW ARTHEN.

Ane ap Caw Cowllwg. C. Mae Capel a elwid Coed Ane yn Mon.—COEDANE Mox,

Arddun benasgell verch Pabo post Prydain mam Tyssilio ap Brochwel Ycythrog. Y Cyth roc. S Gwel Tyssiliaw—DOL ARDDUN.

Arddun Benasgell uerch Pabo post Pridevn, mam Tissiliaw m. Brochvael esgithrauc. D. LM.

Asaph ap Sawl ap Pabo P. P. a Gwenassad ach Reun hael o Ryfoniog i Vam. C. vely T. W. 2.

Asaph, Assa ap sawel benuchel ap Pabo post prydain, a Gwensaeth ch Rhein o Remwg i fam. B.

Assa mab sawyl benuchel mab Pabo post Prydein a Gwenassad uerch Rein o Rieinwic e Fam. D.—LLANHASSA.

Mae plwyv yn Nyfryn Clwyd, a elwir Llanassa; ac esgobaeth Llanelwy a ddug yr enw hwn hevyd.—ST. ASAPH.

Assa ap sawl benuchel ap Pabo post

Prydain ei fam oedd Gwenaseth verch Run hael o Ryfoniawg. Th. W. 1. Assaph, &c. I. Reyn hael o Ryfoniog ei fam. T. W. 2.

Avan Buellt, m. Cedic m. Ceredic m. Cunedda Wledic o Decued vch Degit voel o Benllyn e vam. D. L.M.—LLANAVAN VAWR. LLANAVAN VACH. LLANAVAN Y Trawsgoed.

Avan Buellt m. Cedic m. Ceredic m. Cunedda a Thegvedd vch Degid voel o Benllyn i vam. C. Cefnder Dewi. Th. W. 1.

Avan Buellt ap Caredic ap Cunedda Wledic a Thegvedi vch Tegyd Voel o Benllyn i vam. B. Eglwysi yn dwyn enw Avan yw, Llanavan vawr, Llanavan vechan yn Muallt; a Llanavan y Trawsgoed yn Ngharedigion; ac yn Llanavan vawr y mae ei vedd hyd heddyw a'r geiriau hyn arni—

HIC JACET SANCTUS

SAWOSIDAE SANAV

Mae Lewis Glyn Cothi yn son am dano vel hyn, Prydaf i Afan Buallt.

Aelhaiarn St. Gwel Elhaiarn.—LLAN-AELHAIARN.

Llanaelhaiarn yn Arvon; ac arall yn Meirionydd.

Arthne. Llanarthne, eglwys yn Nghyd-weli, swydd Gaerfyrddin.—LLANARTHNE.

Amo. Llanamo, eglwys yn swydd Vaeshyved.—LLANAMO.

Rhosyr yn Mon a elwir Llanamo, yn hen lywy i R. Vychan o'r Hengwrt; ond Llannano yw yr enw yn y gymmydogaeth.

Anhun, llawforwyn i madrun verch Werthevyr frenhin ynys brideyn. D. L.M.

Aidan neu Aedan ap Gwruyw wyr Urien Reged, ni wyddys pa un ai Aidan frenhin ai Aiden Voyddog ydoedd yr hwn a rydd enw i Laniden ym Mon. Rowland. Ond gwel Nidan.

Amaethlu eg Carnedavr e Mon mab Caradauc¹ Ureichuras m. Llyr Marini. D. L.M. Gwel Amaethlu.

Aelgyfarch ap Heli ap Glannog. T. W. 2. Gwel Boda.

Ailfyw fab dirdan a danadlwen verch Ynyr o Gaergawch ei fam. Th. W. 1.

B.

BEUNO, ap Hywgi ap Gwynllyw ap Glywis ap Tegyd ap Cadell osser ufferen vch. S.

Beuno ap Bugi ap Gwynlls ap Tegid ap Cadell deyrnllwg.—B.

Beuno m. hywgy m. Guyn llyu m. Gliwis m. tegit m. Cadell a Pherferen verch Lewdwn lluydauc o dinas Eidin en e Gogledd e vam. D. L.M.

Beuno ap Ingi ap Gwynlliw ap Prisc a Thenen verch Leuddyn Layddog o ddinas Edwin yn y gogledd i fam. T. W. 1.

Beuno ap Binsi¹ &c. ap Cadell deyrnllugPeren verch lawden luyddoc o ddinas Edwin, &c. T. W. 2.

Baglan ynghoed Alun, ap Nudd hael ap seuyllt ap Cedig ap Dyfnwal hen ap Ednyvet ap Macsen wledig, a Thebri vch Lewdwn lueddawe o Ddin Eiddin yn y Gogledd i vam. B.—LLANVAGLAN. Gwel Lleuddad ei frawd. C.

Llanvagan, ei eglwys, sydd yn agos i Gaerynarvon.

Baglan ynghoed Alun ap Dingat ap Nudd, &c. megys Lleuddad. D. L.M. Gwel Lleuddad, Eleri, Tygwy, Tyvriawg, Gwytherin.

2. Baglan a Thanwg a Thwrog meib Ithel hael. Th. W. 1.

Boda a Gwynnyn Sant, &c. D. L.M. meibion Helic ap Glanauc. Gwel Brothen.

Boda a Gwynnyn, a Brothen a Chelynin a Rhychwyn ac Aelgyfarch meibion Heli ap Glanawc. T. W. 2.

Neu Bodfan ap Heli ap Glannog o ddyno Heli i goresgynnodd mor eu tir. T. W. 2.

Brothen, St. mab Helic m. Glannawc o Dyno.....a oresgynnws mor ei dir. D. Ei frodyr oedd Boda a Gwynnyn. D. L.M. Gwel Bodfan.

Buan ap Pascan ap Llywarch. S.

Buan ap Llywarch hen. Nage ap Yscwn ap Llyw. hen. Ysgwyn. C. Gwel Cadell a Catyel.

Buan m. esgun m. Llywarch hen. D. L.M.

Buan ap Ysgwn ap Llywarch hen. T. W. 1.

Brychan Brycheiniog² ap Anllech gornawc³ Brenhin Ewerddon, a Marchell 'ch Tendric⁴ ap Tithffalt ap Teithrin ap Tathal ap Amun⁵ ddu Brenin Groec, i Fam. C. Velly T. W. 2.

Tair Gwreig a fu i Frychan, nid amgen no 1. Eurbrawst. 2. Rhybrawst. 3. a Pheresgri, a'i blant ef sydd yn un o'r tair Gwelygordd Saint Ynys Prydain, a'r ail yw Plant Kunedda Wledic, y drydedd yw plant Caw o Brydein. C.

¹ Pessi.

² Brycheiniog.

³ Gornawc.—T. W. 2.

⁴ Teudric.—T. W.

⁵ Annun.—T. W.

Mewn lle arall o'r un llyvyr dywedir mai mam Kynawc vab Brychan oedd Banhadlwedd 'ch Banhadle o Fanhadla Ymhowys.

ENWAU PLANT VRYCHAN.

(O *Llyvyr Bodeulwyrn*).

MEIBION VRYCHAN.

1. KYNAWC. 2. Cledwyn. 3. Dingad. 4. Arthen. 5. Kyvlevyr. 6. Rhain. 7. Dyfnan. 8. Gerwyn. 9. Kadawc. 10. Mathayarn. 11. Pascen. 12. Neffei. 13. Pabiali. 14. Llecheu. 15. Kynbryd. 16. Kynfran. 17. Hychan. 18. Dyfric. 19. Kynin. 20. Docvan. 21. Rhawin. 22. Rhun. 23. A Chledawc.¹ C.

MERCHED VRYCHAN.

1. GWLADUS. 2. Arianwen. 3. Tanglwst. 4. Mechell. 5. Nevyn. 6. Gwawr. 7. Gwrgon. 8. Eleri. 9. Lleian. 10. Nefydd. 11. Rhiengar. 12. Goleuddydd. 13. Gwenddydd neu Wawrddydd. 14. Tydieu. 15. Elined. 16. Keindrych. 17. Gwen. 18. Kenedlon. 19. Kymorth.² 20. Dwynwen. 21. Keinwen. 22. Tydvyl. 23. Envail. 24. Hawystl. ac yn 25. Tybie.—C.

Bigel, hwyrach Vigilius. — Llanvigel, Eglwys ym Môn.—LLANVIGEL.

Maen y Bigel, careg yn y mor yn ymyl Mon; arall wrth Enlli.

Bach ap Karwed, a adeiloedd yr Eglwys Vach yn swydd Ddinbych, os gwir y chwedyl.—EGLWYS VACH.

Berrys.—Llanverrys. Eglwys yn Ial Dinbych.—LLANVERRYS.

Brynach.—Llanvrynach, Eglwys ym Mrecheiniog.—LLANVRYNACH.

Brynach Wyddel a enwir yn y Triodd.

Y Brid, [Saint y Bride], h. y. St. Brides yn Saesoneg: Eglwysi o'r enw yn Morganwg, Penfro, a swydd Vynwy.—SAINT Y BRID.

Y Wyddales St. Brigid. yw hon, yn Gymraeg a elwir San Ffraid Leian.—Gwel Llan Saint Ffied.

Mae 2 eglwys iddi yn Maeshysed, 1 yn Brych. 2 yn Morganwg, a 2 yn Mynwy, i gyd 12 eglwys.

Bodfan,

Bodfan, Ernin, Brothen a Brenda meibion Helic ap Gwannauc³ y rhain a oresgynnodd mor eu tir. Th. W. 1.

Bodfan Sant yn Abergwyngregin yn

Arllechwedd uchaf mab Helig ap Glannog. T. W. 1.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn, Boda Gwynnau a Brothen, meibion Helig ap Glannauc. L.M.

Brenda St.

Gwir a ddywaid saint Brenda Nid llai cyrchir y drwg na'r da.

Bliglyd a Gwynhoydyl a merini a Thyneio ynghyngreawdr, meibion i seithiun frenhin a oresgynnodd mor eu tir o faes gwyddno. T. W. 2.

Camgymeriad yw yr enw yma, mae yn debyg, am y darlleniad hwn yn llyvyr Llanerch, Tutglyt, Gwynhoedyl, merin a Thudno.....vender a Sennevyr meibion Seithinin frenhin.

C. neu K.

KADWC, neu Kadauc neu Kadawc neu Kadwc Sant ap Gwynlliw ap Glywis ap Tegid ap Kadell, S.—Cadwc Sant m. Gwynlliw m. Gliwis m. Tegid m. Cadell. D. —LLANGADOG VAWR, swydd Gaervyrddin.

Cadwg ap Gwynlliw ap Glwys ap Tegid, ap Cadell o Langadog yn Gwent. B. Gwel Cattwg.—LLANGATWG DYFR. Wysg Ll. Gattwg meib. Afel Ll. Gattwg Clennig. i gyd yn Mynyw.

Kadawc ap Brychan yn ffrainc y Gorwedd. C. velly T. W. 2.

Kadell ap Urien. B.

Catyl m. Uryen. D. L.M.

Kadell ap Urien ap Buan ap Ysgwyn ap Llywarch hen &c. C. Gwel Buan.

Camddarlllead yw hwn hevyd o lyvyr Llanerch, yn mha un nid oes dim perthynas rhwng Buan a Chatvel.

Kadvan St. yn Enlli ap Elieas ledwyr o Lydaw, a Gwen teirbron 'ch Emyr Llydaw i vam. C. velly T. W. 2. Elias Letwyr.—LLANGADVAN, Cd. Caereinion.

Catvan. Sant en Enlli m. Eneas Ledewic o Lydav a Gwenteirbron, merch Emhyr llydav e uam.—D. L.M. Eneas Ledwig. Th. W. 1.

Kadvan St. yn Enlli ap Eneas Ledewig o Lydaw a Gwen Teir e fon¹ 'ch Emyr

¹ Yn ll. Llanerch Gwen Teirbron merch emhyr llydav e vam.

It is surprising how these MSS. agree in this blunder Teirfon!

This Cadvan being a nobleman and son-in-law of the king of Armorica, came over with Uthur Bendragon, or his son King Arthur, and a great number of pious and learned men in his retinue, and chose for his residence Ynys Enlli (that is the Monastery in the Isle of Bardsey), where he was an Abbot, and many of his followers had churches dedicated to them. See Cynon and Kynan, Padarn, Tydecho, Trunnyaw, Hewyn, Dochtyw, Mael, Sulyen, Tanwc, Eithras, Llywan Llyuab, Tecwyn Maelrys.

¹ Cayan sydd eisia yma.

² Cymorth sydd yma yn lle Clydai.

³ Glannauc.

Llydaw i vam. B. S. I Gadvan y perthyn Eglwys Towyn Meirionnydd.

Kaffo St. mab Caw o Frydain, H. Rowland. Ei eglwys yw Llangaffo yn Mon.—LLANGAFFO MON.

Mae Fynnon Gaffo yn y plwyf hwnw, lle yr aberthid ceiliogod ieuainc, i'r sant i rwystro i blant grio.—Yr oedd y rhai hyn yn dda eu blas i'r eglwyswr. L.M.

Cadvareh St. yn Abererch yn Llŷn ap Carawdawe Vreichfras, &c. B.

Kadarch St. yn Abererch yn Lleyl S. ap Cowrda ap Car. I. Freichfras, &c. S.

Kadvareh St. yn Abererch yn Lleyl ap Cowrda ap Cariadawe Freichfras. C. Gwel Tangwyn a Maethlu ei frodyr. C.

Catvareh Sant yn abererch yn lleyl a Thangyn yn llangoed ac amaethlu yngherneddawr ymmon meibion Caradauc freichfras ap Llyrmerini. D. L.M. o degau eurfon eu mam. T. W. 2.

Kayan neu Caian.—TREGAYAN.

Tregayan eglwys yn Mon, a hwyrach Llangian yn lleyl. h. y. Llangaian.

Cayan ap Brychan yn Llangayan. T. W. 2.

Karanawe ap Corun, megys Tyrnoc. C. Gwel Padran. — LLANGRANOG yn Ngheredigion.

Kathan ap Cowrda. B.—LLANGATHAN, swydd Gaervyrddin.

Cathan ap Cowrda ap Caradog freichfras ap Glywys ap Tegid ap Cadell a Fferyfferen fereh Lewddyn, Luyddog i fam. T. W.

Kattw.

Kattwg. Llangattwg. Gwel Kadanc a Cadwc.—LLANGATTWG; Mynyw. LLANGATTWG. Brych. LLANGATTWG Glyn Nedd. Morg.

Kedwyn, ap Gwgon Megwron ap Predur ap Oliver, a Madrun 'ch Gwerthevyr Vrenhin e vam.—LLANGEDWYN, S. Ddinbych.

Camgymeriad yw hyn oll. Gwel Keidiaw, Madrun ac Anhun.

Kedwyn ap Gwgon me Gwron ap Predur ap Oliver Gosgorddfawr a Madren vch Gwrtheyrn i Vam. C.

Velly yn T. W. 2. eithyr Madryn. Bai etto yw hwn. Gwel Madrun.

Nid oes perthynas rhwng Kedwyn, Keidiaw, Madrun ac Anhun.

Caw Arglwydd Cwm Cawlwyd. C.

Keinydr St. Gwel Rhiengar. C.

Keindrych vch. Brychan, ynghaer Godolaur. C.

Keindrych neu Ceindreg 'ch Brychan ynghaer Godolaur. T. W. 2.

Keinwen 'vch Brychan ym Mon. C. velly T. W. 2.—LLANGEINWEN, Mon.

Kenedlon 'vch Brychan y sydd yn y Mynydd. C. yn Mynydd Cymorth. T. W. 2.

Kledawe ap Brychan y sydd ynghaer Gledawe yn Lloegr. C. velly T. W. 2.—CLITAUCUS. Lib. Landav. donat.

Mewn llyvyr arall, Ynghaer Llydaur yn Lloegr. Qu. ai y Dre hir' yn Euia.

Kledwyn ap Brychan a oresgynawdd Ddeheubarth. C. a T. W. 2.

Klydai 'ch Brychan yn Emlyn. C. velly T. W. 2.—EGLWYS CLYDAI, yn S. Benvro.

Kollen,² ap Gwynawc ap Clydawe ap Cowrda ap Caradawe freichfras, &c. ac Ethni Wydddeles ei fam. C. velly Tho. W. 2. Ethni wydddeles T. W. 2. & Gwyniawg.—LLANGOLLEN, swydd Ddinb.

Keidiaw, Ane ac Aeddian Voeddog ap Caw Cowllog, a oeddynt a'u heglwys yn y Coedane a Rhodwydd Geidio. H. Rd. —EGL RHODWYDD GEIDIO yn Mon. LLANGOIDIO yn Arvon.]

Keydyau m. Enyr Gwent. D. L.M.

Kristiolus yn Lledwigan ym Mon, a Rysted yngheredigion Meib. Howel Vychan ap Howel ap Emyr Llydaw. C. velly T. W. 2. Rhystut.—LLANGRISTIOLUS yn Mon.

Onid yn llyvyr H. Rowland.

Kristiolus ap Owen ap Yner o Frydain fach.

Cristiolus fab Hywel ap Ymyr Llydaw. Th. W. 1.

Kwyfen. Kwyns, Ll. Watkin Owain.—LLANGWYVAN ym Mon. Llangwyven. Dyffir. Clwyd.

Kwyfen ap Brwyneu hen ap Corthi o Gwyn dyfnoc ap Medrod ap Cowrda ap Caradoc Freichfras, &c. C.

Kwyfen ap Brwynew hen. Th. W. 1. Cwyfen ap Brwyneu hen ap Corthi o Leyn. T. W. 2.

Kwyuyeu m. Hwrrwineu hen a Chamell gureic o Uot angharet eg Coleiaun e vam. D.

Kybi. ap Seleft ap Gereint ap Cwstenin ap Gornu. S.—CAERGYBI, Mon. LLANGYBI, Arvon. LLANGYBI, Caredigion, LLANGYBI, S. Vynwy.

¹ Perhaps Langtown, in Herefordshire, near the river Munnaw, or Mynyw.

² The transcriber of which says, or Mr. Ed. Llwyd,

"In Msto quodam recentiore in quo Buchedd Collen. Sic legimus,

Collen St. ap Gwynawc ap Cadellawg ap Cowrdaf ap Cariadawg Vreichfras, &c."

The words of the Davies MS. are these:—"Collen m. Petrun m. Coledauc m. Gwynn.—D L. M. And the sentence following is another Saint, Melangell merch Ricwlff, m. Tudawal tudelyt ac Ethni wydddeles e mam. Gwel Melangell.

Cybi ap Selyf ap Geraint ap Erbin ap Cwstennin Corneu. B.

Kebi m. Selyf m. Gereint m. Erbin m. Cwstennin Gorneu. D. L.M.

Kybi ap Selyf ap Geraint ap Erbin ap Custenin Korneu a Gwen 'ch Gyngyr o Gaer gawch yn Myniw i Fam. C.

Eraill mai Tonwen 'ch Gynyr y gelwid hi. C. velly T. W. 2.

Nai Gyngar ac Iestin ydoedd, ac Esgob Môn, medd rhai. H. Rowland.

Cybi fab Selyf fab Geraint fab Erbin fab Custennin goronog a Gwen ferch Ynyr o Gaergawch i fam. T. W. 1.

Mewn man arall,—ap Custennin Gorn-eu. T. W. 1.

Cybi, &c.—Custennin Gornveu a Gwen verch Gyngar o Gaergawch yn Mynyw ei fam. T. W. 2.

Kadwaladr Vendigeid ap Cadwallon ap Cadvan ap Iago ap Beli ap Rhun. C.—LLANGADWALADR, Mon.—LLANGADWALADR, Swydd y Waun.

Ond yn veius vel hyn mewn llyfrau ereill,

Kadwaladr Vendigeit ap Kyswall.

Kadwaladr¹ Vendigt. ap Cadvan ap Iago ap Beli ap Rhun ap Maelgwn. &c.—B.

Y naill yn canlyn bai y llall.
Mal hyn yn llyvyr Llanerch.

Cadwalader Vendigeit m. Catwallawn m. Catvan m. Yago m. Beli m. Run m. Maelgun m. Catwallawn llauhir m. Einn-yawn yrth m. Cunedu Wledic. D. L.M.

Kynan, a ddoeth gyda Chadvan i'r Ynys hon. B.

Kenon a ddaeth o Lydaw ygyta Chatvan er enys hon. D. Gwel Kynon.

Kynawc, ap Brychan Merthyr. ac ym Merthyr Kynawc ym Mrecheinog y mae'n Gorwedd a Bannadlwedd 'ch Bannadde o Fannadla ym Mhowys i vam. C. a T. W. LLANGYNOC ym Mechain Mochnant. LLANGYNOC yn Derllysg, S. Gaervyrddin.

Tebyg mai cariadwraig oedd hon : Gwel Brychan a'i dair gwraig.

¹Llangadwaladr, in Anglesey, is a church dedicated to this royal saint. He was the last king of the Ancient Britains, and was be-monkt and sainted by the Pope of Rome, Sergius. A.D. 665. R. V. but 688. Gafr. and Caradoc.

His grandfather, Cadvar, had been buried at this church, whose ancient name was Eglwysael, but afterwards was dedicated to St. Cadwaladr.

The inscription on Cadvan's tomb is on a stone, put as a lintel over the south door of that church; part of it hid in the wall by the incurious mason.

CATAMANUS REX SAPIENTISIMUS
OPINATISIMUS OMNIUM REGUM.

This I copied from Rowland's Mona, but I would have the stone again more narrowly examined.—L.M.

Kyndeyrn Garthwys ap Ywein ap Urien a dengw'ch Lewdwn Luydauc, &c. i vam. B. K. &c.—LLANGYNDEYRN, swydd Gaervyrddin.

Kyndeyrn Garthwys ap Y. ap U Reged ap Cynfarch ap Meirchiawn gul ap Grwst ledlwm ap Cenau ap Coel, a Dwynwen 'ch Ladden lueddog o ddinas Edwin (Eidyn) yn y Gogledd i vam. C.

Yr oedd Cyndeyrn arall.

Kyndeirn ap Arthawc ap Keredic ap Cunedda. C.

St. Kentigern yn Llanelwy. MS.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn—

Kyndeyrn garthwys m. Ewein m. Uryen a Diuw verch Lewdwn luydauc e vam. D.

Yn llyvyr Th. W. vel hyn a Deuei verch Lewddun Luyddawg i fam o ddinas Eiddin yn y Gogledd. Th. W. 1.

Kyngar. ap Arthawc ap Keredic, &c. C.

Cyngar ap Arthawg ap Ceredig ap Cunedda Wledig. T. W. 2.

Yr oedd Kyngar arall.

Kyngar ap Geraint. Gwel Iestyn. C.

Kyngar, Iestyn a Caw Cowllog (tad Keidio Ane ac Aiddan Voeddawg) oeddynt blant Geraint. Gwel Geraint ac Iestyn. H. Rowland.

Cyngar yn Llangefni. H. R.

Llangyngar yn swydd Fflint.

Cyngar ac Iestin a Cataw a Selyf, meibion Gereint ab Erbin ap Custennin Corueu ap Cynfor ap tutwal ap Eurmwr (neu morfawr) ap Caden ap Cynan ap Eudaf ap Caradoc ap Bran ap Llyr lled-iaith. T. W. 2.

Kynhaval St. ap Elgud ap Cadfarch o Lun ap Carad. freichfras Tub tabrawst neu Tuthlwyniaid i vam. C.—LLANGYNHVAL, Dyffryn Clwyd.

Cannavel Sant ap Elgud ap Cadfarch ap Caradoc freichfras. Tubrawst a hanoedd o'r.....T. W. 1.

Cynhafal sant ap Elgud ap Cadvarch o Leyn ap Caradoc freichfras. Tubrawst ferch Tuthlwyniaid ei fam. T. W. 2.

Kynhaearn St. yn Eflonydd ap Cynwel ap Cyndrwn olys Tudwynnan yn Kered. S.—LLANGYNHAEARN. Arvon.

Kynhaearn yn Eiddionydd a Hugarval ap Cyndryoyn o lystin Wennan Ynghaer Einiawn. B.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn—

Cynhaearn en eidyonyd m. kervael m. kendrwn o lystiu wynnan en Kereinnyn-aun. D. L.M. Gwel ei frodyr Elhaearn a Llwhaearn.

Cynhaearn yn Ynys yn Eflonydd mab i

Garanvael ap Cyndrwyn o Lystenwynnen yngheredigiawn. T. W. 1. yn veius o D. Ei frawd alhaearn ynghegidva ymhowys. T. W. 1.

Kynbryd ap Brychan y sydd St. yn Llanddulas. C. velly T. W. 2.

Kymryd neu Kyvryd. Ed. Llwyd.

Kynvyw a Kyniw, Kynvyw St. ap Gwynlliw ap Gliwys ap Tegid ap Cadell. S.—LLANGYNIW, Powys, Cwmd. Caereinion.

Kynvyw sant m. Gwynllyw m. Gliwis m. tegit. m. Cadell. D. LM.

Kynon, addaeth i'r ynys gyda Chadvan. C. Gwel Kenon. Gwel Cadvan.

Kynvareh. Sanctus Kynvareh yn ffenestr Eglwys Llanvair Dyffryn Clwyd.

Kynvareh a ddyveisiauadd yr Ysgrifen ar y garreg wrth Langollen.

Commareh pinxit hoc Chirographum Rege suo Poscente Concen, &c.

Kymorth'ch Brychan yn Emlyn ai chwaer Clydai gyda hi. C.

Clydai yn Emlyn. T. W. 2.¹

Kynvarwy ap Awy ap Llehenog Arglwydd Kerynw.—LLECHCYNVARWY.

Ei Eglwys yn Llechgynvarwy Mon. H. R.

Kynin ap Brychan sydd sant yngwlad ddyfed, yn y lle a elwir Llangynin a'i Weision, neu a'i Veibion. C. velly T. W. 2. neu Kynyn.—LLANGYNIN, S. Gaervyrddin. Yn anghywir Llangynan.

Kynvran ab Brychan y sydd Sant yn Llysvaen yn Ros. C. velly T. W. 2.

Rhad duw a Chynfran lwyd ar y da, Meddynt wrth offrmw dros wartheg yn ffynon Gynfran yn Llysvaen, medd Ed. Llwyd yn ei Itinerary.

Kynydyn ap Bleiddid ap Meiriawn ap Tibiawn ap Cunedda Wledic. B.

Ai onid yr un a Canotinn, yn yr argraf ar gareg yn mynwent Llanwnnws yn S. Garedigion? L. M.

Kysfelyr ap Brychan Merthyr, ac a sydd yn Gorwedd yn Sant Yngheredigion yn Neheubarth. C. velly Th. W. 2.

Kwylog Stes. chwaer i Gildas ap Caw, medd H. R. a gwraig Medrawd.—LLANGWYLOG. Mon.

Kedol.—LLANGEDOL ARVON.

Llangedol yn mhlwyv Pentir wrth Bangor Vawr.

Klynin ap Heli ap Glannog. T. W. 2. Gwel Boda.—LLANGLYNIN.

Llanglynin yn Arvon; arall yn Meirion.

Kelert.—BEDD KELERT. LLANGELER.

Bedd Kelert, yn Arvon; hevyd Llangeler yn S. Gaervyrddin.

Kedryn.—LLANGEDYRN.

Llangedyrn yn Lleyn.

Kurig¹ St. Eglwys yn Arwystli a elwir Llangurig.—Un a ddwg—Gurig lwyd dan gwrr ei glog.—LLANGURIG. Arwystli. Eglwys Ild a Churig. Morganwg. Egl. Porth Gurig. Morg. Capel Curig a'i fam Iulita, yn Arvon.

Kynllo St. yn Rhaiaidrgwy fab Mar fab Cenau fab Coel. T. W. 1.—LLANGYNLLO. Ceredig. LLANGYNLLO. Maesyved.

Kwnllo.—LLANGWNLLO. Cered. wrth Kilkenin.

Kynvelyn St.—LLANGYNVELYN. Ceredigion. Geneu'r Glyn.

Kenvelyn m. Bleidud m. Meiriawn m. Tibyawn m. Cunedda Wledig. D. LM.

Karawn neu Caron yn Neheubarth. T. W. 1.—TREGARON. Ceredig.

Kolmon neu Kolman St.—LLANGOLMON. S. Benvro.

Katrin neu St. y Catrin.—EGLWYS SAINT Y CATRIN. Tir Dewi. LLANIESTIN yn Mon.

Sain Cler neu St. Clares.²—ST. CLARE. S. Gaervyrddin.

* Caio.—CYNWYL GAIO.

Kynheidion neu Kynhaiddion. Gwe Tegiw.—LLANGYNHEIDION. Cydweli.

Cyneiddian³ ap Ynyr gwent a Thegiwg ei chwaer, eu mam oedd Fadrun verch Gorthefyr frenhin. T. W. 2. Gwel Ceidiau.

Kwnnw. — LLANGWNNWR. S. Gaervyrddin.

Kenych neu Kynych.—L. G. Gothi.—LLANGENYCH. S. Gaervyrddin.

Kammarch St.—LLANGAMARCH. Brychein.

Kanten.—LLAGENTEN. Brychein.

Kynydyr St.—EGLWYS MAIR A CHYN-
YDYR. Brych.

Kenau St.—LLANGENAU Brych.

Krallo St.—LLANGRALLO. Morg.

Kynwyd St. — LLANGYNWYD FAWR. Morg.

Karvan.—LLANGARVAN. Morg.

Kiwg St.—LLANGIWG. Morg. LLANGIWG. Mynwy.

Kyfelach St.—LLANGYFELACH. Tir Gwyr Morg.

Kynydd St.—LLANGYNYDD. Tir Gwyr.

Koven.—LLANGOVEN. Mynwy.

¹ See his Legend in Giraldus Cambrensis.—Itin. Cambr.

² This is a Norman Saint.

³ Over Cyneiddian is interlined Ceidiau.

¹ But with him there is no daughter of Brychan called Cymmorth. One of them called Cenetlon lies in Mynydd Cymorth.—L.M.

Kyvyw St. neu Kiviw. — LLANGYVIW neu LLANGIVIW. Mynwy.

Kiwa St.—LLANGIWA. Mynwy.

Keydyav m. enyr guent. D. LM.

Gwel Keidiaw ap Caw.—CAPPEL CEIDIO.

Ceidiaw ap Ymyr gwent. T. W. 1.

Cowrda yn Llangoed ym Mon. Th. W. 1.

Cammab Sant (brawd Cadog) ap Gwynllyw. T. W. 1.

Cwyfyn fab Arthalun o Lyn achlach. T. W. 1.

Cataw ap Geraint ap Erbin. Gwel Cyngar. T. W. 2.

Cedol Sant ymhlwy Pentir, wrth Fanger fawr yngwynedd. T. W. 1. Gwel Kedol.

D.

DEINIOEL ap Dynot ap Pabo Post Prydain.—LLANDEINIOEL.

Deiniol ap dynot Va ap Pabo P. Prydain a dwywai'ch Leenawg i vam. B.—DEINIOEL mabsant Bangor vawr. LLANDEINIOEL. S. Garedigion.

Deiniol ap dunawd ap P. P. P. ap Arthwys ap Arar ap Cenau ap Coel, &c. a dwynwe'ch Gwellawc Llienawc i vam. C.

Deinyoel m. Dunaut Uwrr m. Pabo post prydein o Dwywei uerch Lennauc e vam. D. LM.

Deinioel ap dunawd Wr ap Pabo post Prydain a dwywei ferch Lennawc i fam. Th. W. 1.

Mewn lle arall, dwywy ferch Banallic i fam. Th. W. 1.

A Dwywe ferch Gwallawg ap lleenauc ei fam. T. W. 2.

Deinioel neu Deiniel fab. mab y Deinioel uchod.—LLANDEINIEL FAB. yn Mon.

Dewi¹ ap Sant² ap Cedic ap Caredic ap Cunedda wledic a Nort (neu Nonn)'ch Gynyr o (neu Ynyr o) Gaergawch i vam. B.

Dewi m. Sant. m. Keredic m. Cuneda wledic a Nonn uerch Kenir o Gaer Gauch e Menyv e vam. D. LM.

Dewi ap Sant ap Ceredic ap Cunedda wledic ap Edyrn ap Padran beisrudd. C. Mam Dewi oedd Non'ch Gynyr o Gaergawch y Myniw. C.

Mam Cynyr o Gaergawch oedd Anna verch Uthur Bendragon. Sim. Vychan apud Tho. W. 2.

Y saith Gefnder sant
Dewi a Chybi achubant beunydd
Dwyn Beuno yn Warant
Dingad Cynfarch a barchant
A Deinioel a Seirioel sant.

Dyna'r saith eurfaith arfer gan Feudwy
Gwynfydu bob anser
A fu'n y Maen graen grynder
A'r saith a' rifodd y ser.

Dier, (Chwaer Tyfrydog) merch Arwystl Gloff. B. Gwel Diheynyr.

Dier ymodffarri ynhegeingl. C.

Dier ymhot varu ynhegeingl. C. m. Arwystl Gloff, &c. Gwel Tyfrydog.

Digan.

Digain yn Llangerniw ap Custenin Gorveu. C.

Digain yn Llangernyw ap Custennin Gorneu. T. W. 2. Gwel Ysgin.

Dingad ap Brychan, yn sant yn Ngwent is Coed y mae'n Gorwedd. C. a T. W. 2.

Dingatt ap Nudd hael oedd Tad Lleuddat. Gwel Lleuddat.

Dochdwy, Dochary a ddoeth gyda Chadvan i'r Ynys hon. C.

Dochdwy a ddaeth i'r Ynys hon gyda Chadvan. C. velly Th. W. 1.

Dothdwy, a mael a sulyen, &c. a doethant o Llydau ygyt a Chatvan e'r enys hon. D. LM.

Dogfael (Dochvael) ap Ithael ap Ceredic ap Cunedda Wledic. B. a C.—Sr. DOGMAEL. S. Benvro.

Dochvael ap Ithael hael.

Docvael. C.

Dogfael ap Ithael hael ap Cedic ap Ceredic ap Cunedda wledic cefnder Dewi.—T. W. 1.

Docuael m. Ithael hael m. Keredic m. Kuneda wledic. D. L.M.

Dogfel yn Nhaleboliion. T. W. 1.—LLANDDOCWEL Mon.

Dogvan.

Docvan a Rawin a Run meib Brychan ni wn i ple i maent yn gorphowys. C. velly T. W. 2.

Dona ynghathgoed ym Mon ap Selyf ap Cynan Garwyn ap Brochwel Ysgithrog, &c. C. velly T. W. 2. ac, Ynghrafgoed uwch ynghathgoed ym Mon.—LLANDDONA.

Dona ap Brochwel Ysgythrog. S.

Don m. Non ap Selyf ap Cynan garwyn ap Brochwel Ycithrog.—B.

Dwynwen² ch Vrychan a Cheinwen ei chwaer, sydd Santesau yn Llanddwyn ym Mon. C. velly T. W. 2.—LLANDDWYN, ym Mon.

¹ Welles.

² Dewi ddyfwr—i.e. David the waterman; because he lived on water before he accepted of a bishopric.

³ Xanthus.

² This Saint, among the Welsh, was, like Venus among the Romans, the protectress of all love affairs. David ap Gwilym's Petition to her is a master-piece.

Dwyvael ap Pryderi neu Pryder ap Dolor deini o Ddeifr a Brynach yn y gogledd. C. velly Th. W. 2. yn veius yn lle, Dwyuael m. Pryderi m. dolor deiuwr o deiuwr a breunych en e gogledd. D. L.M.

Dwyfel yn Llanvair yn Lleyn. T. W. 1.
Dyfnan ap Brychan ym Mon; y Llanddyfnen y mae yg Gorwedd. B.

Dyfnan ap Brychan yn llanddyfnan. T. W. 2.

Dyfnog, Dynawc sant ap Medrawd ap Sawdaf ap Caradawc freichfras. B.

Camddarllead o—

Dyfnau Sant m. Medraut m. Courdaf m. Caradawc ureichuras. D. L.M.

Camddarllead o—

Dyfnog ap Madredd ap Cowrda ap Caradawc freichfras. Th. W. 1.

Dyvrig ap Brychan sydd sant yngheredion. C. velly T. W. 2.

Dubricius archesgob Llandaf. Gwel Lib. Landav.

Dwywe.—LLANDDWYWE yn Arddudwy. Ar y sul Cyntaf ar ol dygwyl Ddywa y cedwir gwymlabsant Dimmeirchion. Ed. Llwyd.

Diheyuwr e mot y Uarru en tegeingl m. Hawstael gloff o Lywanned uerch Amelav wledyg ei fam. D. L.M. Gwel Dier.

Dolor ap deifr o ddeifr a bryneich yn y Gogledd. T. W. 1.

Dannwc a Samarws y Saint ym Mhenial ym Meirionydd. Th. W. 1. Gwel Tanwc.

Doget. T. W. 1.—LLANDDOGED.

Doged ap Cedig ap Cunedda wledig frenhin. T. W. 1.

Dolgar merch Gildas ap Caw arglwydd Cwm Cawlwyd. T. W. 2. Gwel Gwynnawg.

Derfel gadarn Sant a Dwywei, meibion Hywel ap Emyr llydaw. T. W. 2. Gwel Herbert's Life of H. 8.—LLANDDERFEL.

E.

EDWEN, Santes o Lin Saeson, naill ai Merch ai nith i Edwin frenhin Northumberlant yr hwn addygpwyd i fynu yn llys Gadvan ynghaersegaint; ym Mon mae ei heglwys. R.—LLANEDWEN. Mon.

Eduyn, neu Edeyrn ap Beli ap Rhun ap Maelgwn ap Cadwallawn law hir ap Einiawn Yrth ap Cunedda wledic. B.—EGLWYS EDERN. Lleyn.

Eduyn ap Lludd ap Beli, &c. ap Cyswallon. C.

Edern m. Nudd m. Beli m. Run. m. Maelgun Gwyned m. Catwallawn llavhir m. einnyaun yrth m. Cunedda wledic. D. L.M.—BODEDERN. Mon.

Edern ap Beli ap Run, &c. mal yn D. Th. W. 1.

Egryn ap Gwrydr drwm ap Gwedrawc ap Geraint ap Garanawc ap Glewddigar ap Cynwae Rychwain o fod Rychwain yn Ros. C. velly Tho. W. 2. eithyr Cynwag Rychwain.—LLANEGRYN.

Egryn ap Gwydrdrwm ap Gwedrawg ap Geraint ap Caranog ap Glewdigar ap Cynwal ap Rychwin o vod Rychwin yn Rhos. T. W. 1.

Einion Frenin ap Einion Yrth ap Cunedda wledic. S.—LLANNGEN neu LLAN-EIGNION. yn Lleyn.

Einion frenin yn Llŷn ap Ywain danwyn ap Einiawn Yrth ap Cunedda wledic. B.

Einnyaun frenhin en Lleyn m. Ewein danwyn m. Einnyaun Yrth m. Cunedda wledic. D. L.M.

Einion frenin yn Llun, a Seiriol ym Mhenmon a Meirion yn y Cantref, Meibion Ywain Danwyn ap Einion Yrth, &c. C.

Elldyd.—LLANELTYD yn Meirion.

Am dano nis crybwyllir amgen nag Elldyd farchog ydoedd.—Ed. Llwyd's Itinerary.

Eurgain, 'ch Maelgwn Gwynedd. S. B. C.—LLANEURGAIN.

Eurgein uerch Vaelgwn Gwynedd m. Catwallawn llauhir m. Einyaun yrth m. Cunedda wledic. D. L.M.

Eithrias a ddaeth gyda Chadvan i'r Ynys hon. B. D.

Eithras a ddaeth, &c. C.

Eithras a doeth o Lydav ygyt a Chatvan er Enys hon. D. L.M.

Elaeth frenin ap Meuruc ap Idno, ac Omen Grog¹ verch Wallawc ap Lleenawc ei Fam. B.—CAPEL ELAETH. Mon.

Elaeth frenin ap Meuruc ap Idno ac Elen wallawc luyddawc ei fam. C. Elen vch Gwallawc ap Lleenawc.

Elaeth vrenhin m. Mauryc m. Idno ac Onnen uerch wallawc m. lleennawc e vam. D. L.M.

Elaeth, &c. ap Meirchiawn ap Grwst ap Cenau ap Cael Godhebog o Elen walldawc luyddawc ei fam. T. W. 2.

Bai o'r un achos a'r un yn C.

Elen 'ch Goel godeboc, a honno a gavas y groes vendigaid wedi ei chuddio o'r Iddewon² yn y ddaiair. C. velly T. W. 2.

Enghenel wyr Frychwal yscithroc ym Mon. y mae ei Lann.—LLANENGHENEL.

Elhaearn ynghedigfa ym Mhowys ap Hugarvael ap Kyndrwynd o Lystiuwennan ynghaereiniawn. B.—LLANAEHAYARN.

¹ Darllen Onien Greg.

² Iudeon.—T. W.

Aelhayarn yn Cegidva yn Powys ap Kyrrael ap Kyndrwyn o Lys Tydwynnan yngheredigion. S.

Elhaearn eg kegitva em Powys m. Kernaél m. Kendrwyn o Lystinwynnan en Kereinyaun. D. L.M.

Morfael ap Cyndrwyn o Lyswynnan. T. W. 2.

Elian Keimiad ap Kallgu redegoc ap Carcludwys ap Cyngan ap Yspwys a Chenaf'ch Dewdwr mawr i fam, Chwaer i Rys ap Tewdwr mawr. C.

Bai garw.

Elien keimied ap alltu redegawc ap Carcludwys ap Cyngu ap Yspwys ap Cadrawd Calchvynydd a Thegvan verch Tewdwr mawr ei fam. B.

Dyma y darllead iawn—

Elyen keimyat m. Alltu redegawc m. Carcludwys m. Kyngu m. Yspwys m. Cadravt calchuenyd nav uerch teudwr mawr e vam. D. L.M.

Elien ap Alltu redegawc ap Carcludwys ap yspwys ap Cadrawd Calchvynydd o Gyna verch tewdwr mawr ap Emyr llydaw ei fam. Th. W. 1.

Elen Ceimiad ap Callgu redegawg ap Carcludwys ap Cyngen, &c. a chena ferch Tewdwr mawr ap Madawc ap Emhyr llydaw ei fam. Th. W. 2. Uwch Cena yr oedd Gyna wedi ei ysgrifenu. L.M.

Gwel ystori Elien Ceimiad gan Gwilym Gwyn.

Elined verch Vrychan ynghorsebawl neu Cruc gorseddawl. T. W. 2.

Eleri vch Vrychan gwraig Keredig ap Cunedda wledig a mam Sant ap Keredic Tad Dewi archesgob Mynyw. C. velly T. W. 2.

Eleri neu Eleri ymhenant, &c. hyd Maxen wledig.

Gwel Baglan a Tlevoc'ch Lewdwn Rediawc o ddinas Eiddyn yn y gogledd i vam. B.

Eleri ymhenant Gwytherin yn Rhyfon-iawg, a Theon ei fam. Buchedd Gwenfrewi. Th. W. 1.

Eleri em Pennant. D. L.M. Gwel Llendat.—AVON ELERI, yn Caredigion.

Erbin ap Custennin brawd oedd i Ddigan. C.

Eugrad ap Caw y Frydain. Gwel Peirio ei frawd.

Elnog.

Elnoc Sant o Gaergybi.

Yn debyg mai Eluot yw hwn. h. y.

Elvodugus neu Elbotus.

Elwad¹ fab Gowlwyd, a fu Esgob

¹ This is certainly Nennius's Elbotus.

ynghaergybi pan vu oedran Crist. 773. Th. W. 1.

Eluoc Sant o Gaergybi. T. W. 2. camddarllead am Eluot.

Envael.

Envail'ch Vrychan sydd santes ym Merthyr Envail. C. velly T. W. 2.

Erwyn.

Enddwyn.—LLANENDDWYN. yn Ardudwy.

Euddog.—LLANEUDDOG, wrth DULAS, yn Mon.

F.

FABIAT. Camddarllead o Fabiali, mae yn debyg.

Fred Leian. Gwel Sanffraid leian. C. Ffinan oedd ddiscybl i Aidan. R. Mon. Ant. p. 153. Gwel Flaherty's Ogygia.

Ffewyn St. mab Ithael hael. Gwel Gredivael.

Fabiali ap Brychan. Gwel Neffeï a Pascen. C.

G.

Gallgo ap Caw o Frudain. Gwel Peirio. Rowland.—LLANALLGO, Mon.

Gurhei m. Caw o ben ystrywyeyt en Arwystli. D. L.M.

Garmon ap Redgitus o Ffrainc i'r henyw ac yn amser Gwrtheyrn Gwrthenau i doeth i'r ynys hon. T. W. 2.—LLANARMON. CAPEL GARMON. ST. ARMON. ST. HARMON.

Garmon ap Ridicus ac en oes Gortheyrn gortheneu y doeth er enys. D.

Ond yn yr hen lyvyr—

Garmavn m. Ridicus, &c. L.M.

Goleuddydd'ch Frychan sydd santes yn Llanhesgin yngwent. C. velly Th. W. 2.

Grwst neu Gorwst ap Gwaith Hengar ap Urien ac Eironwy'ch Clydno Eiddyn i vam. B.—LLANRWST.

Gorwst m. Gweith hengaer m. Elphin m. Urien, &c.

O lyvyr Llanerch, mae yn debyg.

Gorwst m. gueith hengaer m. elfin. m. uryen ac euronwy uerch glytno eiddin e vam. D.

Grwst ap Gwaith Hengar ap Elfin ap Urien ac felly i Goel godeboc, a Chreirwy'ch Cludno Eiddun ap Cynwyd Cynwydion ap Cynfelyn i vam. C. velly Tho. Wm. 1 a 2.

Gerwyn ap Brychan sydd sant ynghernwy. C. velly T. W. 2.

Gwenteirbron'vch Emyr llydaw oedd vam St. Cadvan. C.

Gwenddydd'vch Brychan sydd santes yn y lle a elwir y Towyn y meirionydd. C. velly T. W. 2. Eraill ai geilw hi

Gwawrddydd gwraig i Gadell Deyrnlluc, a mam Cyngen tad Frochwel Ysgithrog. C. velly T. W. 2. Gwel Tangwystl.

Gwery.

Gwladis. Gwladus'ch Brychan a fu wraig i Wynlliw ap Gliwys ap Tegid ap Cadell deyrn lluc a mam i Gadawc sant, a mam i Gliwys Keirnyw, ei frawd sant. C. velly T. W. 2.

Gwawr 'ch Brychan gwraig Elidir Lydanwyn mam Llywarch hen. T. W. 2.

Gwrnerth neu Gurnerth Sant ap Llywelyn sant o'r Trallwng. S. a B.

Gurnerth Sant m. Llywelyn sant o'r Trallwng. D. L.M.

Gwyddfarch Erienot ap Amalars tywys sawc o'r Pwyl. S.

Gwyddvarch ym Meivot ap Malarys tywysawc y pwyl. B.

Gwydduarch e Meiuot m. Amalarus, tywysauc o'r Pwyl. D. L.M.

Gwynnau a Boda a Brothen Sant meibion Helic ap Glannauc o Dyno Helic a oresgynws mor eu Tir. D.

Gwynlliw.

Gwynlleu ap Cyngar ap Garthauc ap Cunedda wledig. B.

Guynlleu m. Cyngar m. garthauc m. Keredic m. Cunedda wledic. D. L.M.

Gwenlliw ap Kyngar ap arthawg ap Keredig ap Cunedda wledic. C.

Gwynlliw ap Cyngar ap Caradawg ap Cunedda wledig. Th. W. 1.

Cefnder i Gyngar oedd Cynfelyn ap Bleuddd. Gwel Kynvelyn. T. W. 1.

Gwynog.

Gwynawc.

Guynnauc m. Gildas m. Caw. D. L.M. Gwel Noethon.

Gwynnoc a thnotha meib Gildas ap...C.

Gwnnog a Noethan meibion Gildas ap Caw. Th. W. 1.

Gwynnawg ap Gildas ap Caw arglwydd Cwm Cawlwyd a Dolgar ei chwaer. T. W. 2.

Gwyngawr ap Gildas ap Caw. B.

Gwynodl neu Gwynoedyl m. seithennin vrenhin o vaes Gwydno a oresgynnis mor ei dir. D.—LLANGWNODL, yn Lleyn.

Gwen verch Vrychan yn Nhalgarth eraill mai Clotfaith sydd yno. T. W. 2.

Dyma Gwennan, yn llyvyr S. mae yn debyg.

Gwytherin en Rywyniawc m. Dingat, &c. D. Gwel Lleuddad, Baglan, Eleri, Tygwy, Tyfriawc. Yn eglwys a monwent Gwytheriu y mae Cerrig beddau Hynodol ac arch Gwenfrewi, a'i llun gan Ed. Llwyd. —3d Itinerary.

Gredifael a Fflewyn meib. Ithel hael o Frydain ymhennmynydd a Llanfflewyn ym Mon. Rowland.

Gredevel m. Ithael hael o Lydaw. S.

Gredifel ymhennmynydd. Th. W. 1.

Gwrgon 'veh Brychan gwraig Cadrod Calchfynydd a dreissiodd Tynwedd Vagloc yn rhydeu Tynwedd. C. velly T. W. 2. Eithyr Gwgon yn lle Gwrgon.

Gwrtheli neu Gartheli.

Capel Gwrtheli ymhlwy Llandewi brefi.

Gwrthiau alarch Gwrtheli.

Gwenvaen Santes, chwaer Peulan. R. —CAPPEL GWENFAEN, yn Rhoscolum, a Ffynnon Wenvaen.

Gwel hevyd Gwyngenaau brawd arall.

Gwenvaen chwaer Peulan, ac Angad Coleion eu mam. Th. W. 1.

Gwenllwyfo neu llwyddog. Mon.—LLANWENLLWYFO.

Gwyngenaau fab Pawl hen o'r Gogledd. Th. W. 1.—CAPEL GWYNGENAU, wrth Gaergybi.

Gwel Peulan a Gwenvaen.

Gwynllwg. Th. W. 1.

Gredfiw yn Llanllyfni. T. W. 1.

Gorfyw Sant.—CAPEL GORFYW, ym Mangor uwch Conwy. T. W. 1.

H.

HAWYSTL 'ch Brychan sydd santes ynghaerhawystl. C. velly T. W. 2.

Helic ap Glannauc. Tad Brothen, Gwynnau a Boda, o dyno helic, a oresgynws mor eu tir. D. L.M.

Hychan ap Brychan sydd Sant yn Nyffryn Clwyd. C. velly T. W. 2.

Honwyn neu Hywyn ap Gwyndaf hen o Lydaw periglawr Cadvan a'r Saint a vu yn Enlli yn unoed a hwynt. B.

Hywyn ap Gwyndaf hen o Lydaw periglawr i Gadvan ac i'r saint a fu yn unoed ac ef yn Enlli. C. velly Th W. 1.

Hewyn m. Gwyndaf hen o Lydaw, periglawr e Catvan ac er seint a vu en un oes ac wynt en Enlli. D. L.M.

Howyn yn Aberdaron. T. W. 1.

Hilary.¹ Gwel Elian.

I.

IDDEW Corn Brydain ap Cowrda ap Kriadog freichfras ap Llyr Merini. S.

Idlos ap Gwyddnabi ap llawfrodded Varvog coch. C.—LLANIDLOES.

Idloes m. Gwydnabi m. llau uroded uaruawc. D. L.M.

Idloes ap Gwyddnabi ap Llawfrodded farchog Coch. T. W. 2.

¹ In Llanilar, Cardiganshire, the wakes are kept on dyddgwyl Ilar (neu Ilar bysgodwr).

Iestin ap Geraint ap Cwstennin ap Gorreu. S.—LLANIESTIN.

Iestin ap Geraint ap Erbin ap Custennin gorneu ap Cynfar ap Tudwal Kurmwr neu Morvawr. C. velly T. W. 2.

Yestin m. Gereint m. Erbin m. Custennin gorneu. D. L.M.

Iestin ap Caden ap Cynan ap Eudaf ap Caradoc ap Bran ap Llyr Llediaith. C.

Iestin ap Geraint ap Erbin.¹

L.

LLECHID yn Arllechwedd 'ch Ithel hael o Lydaw. B.—LLANLLECHID.—Chwaer i Degai a Thrillo. C. velly Tho. W. 1. a 2. Ac i Rychwyn. T. W. 1.

Lleian 'ch Vrychan Gwraig Gawran mam Ayddan viadoc. C. velly T. W. 2.

Gafran ap Aeddan ap Gafran ap Dyfnwal hen a briodoedd Lleian vch Brychan, medd R. Vychan.

Lleiddad neu Lleudat Sant en Enlli m. dingatt m. nudd hael m. senyllt m. Kedie m. Dyfymwal hen m. Ednevet m. Maxen wledig a Thynoy ver... Lewdwn lluydauc o dinas eidin en e gogled e vam. D. L.M.

Ei frodyr oeddynt Baglan Gwytherin Tygwy a Thivriawc, ai chwaer Eleri. D. L.M.

Lleiddat yn Enlli ap Dingat, &c. mal o'r blaen. B.

Lleuddad a ddaeth gyda Chadvan. C. Gwel Sulien.

Lleuddad² yn Enlli a Maelgan neu Baglan yn Nghoed alun, Eleri ym Mhenant, Gwytherin yn Rhyfonioc a Theccwy yn Ardudwy a Thyfrydoc yngheredigion iscoed, meibion i ddingad ap Neddhael ap Seysyll ap Kedie, &c. a Thonwy 'ch Lawdden lueddawc o ddinas Edwin i mam. C. velly Tho. W. 2. a Thonwy ferch Lawdden.

Llonio neu Lloniaw lawhir ap Alan Vyrgran ap Emyr Llydaw. B.

Llonyav llawnwr m. alan Vyrgran m. emhyr Llydav. D. L.M.

Llonio ap Alan Ffrigan ap Ynyr llydaw. C.

Llwchaearn yn Kedewein ap Cynfael ap Cyndrwyn. S.—LLANLLWCHAEARN.

Llwchaearn ynghyd dewein ap Kygarvael Cyndrwyn o Lystin wennan. B.

Llwch haern en Kedewyng m. Kervael m. Cyndrwyn. o Lystinwynnan yn Kerenyaun. D. L.M.

Lluuab a ddoeth gyda Chadvan i'r ynys hon. B.

Llyuab a ddoeth o Lydau ygyt a chatvan er Enys hon. D. L.M.

Llywelyn Sant ap Bleiddyt ap Tegonwy ap Teon ap Gwinau dau freuddwyd. S.

Llywelyn o'r Trallwng ap Tegonwy ap Teon ap Gwinau dau freuddwyd. B.

Llywelyn m. Bleidud m. Tegonwy m. Teon m. guineu deu Ureudvyt. D. L.M. Gwel Gurnerth.

Llywyn neu Llywen a ddaeth gyda Chadfan i'r ynys hon. B.

Llywen a doeth o Lydau ygyt a Chatvan er enys hon. D. L.M.

Llecheu ap Brychan yn Llangan¹ ym Mon neu Tregeyan ym Monwg. C.

M.

MARCHELL 'ch Arwystl gloff a Thywanwedd 'ch amlawd wledic ei mam.—CAPEL MARCHELL yn Llanrwst. T. W. 1.—YSTRAD MARCHELL.

Marchell 'ch arwystl gloff o dwywannedd vch amlawd, &c. C.

Gwel Tyfrydog ei brawd.

Marchell verch Hawystel gloff o Lywannedd 'ch amalawd wledyc e mam. D. L.M.

Mathaern ap Brychan yngheredigion y gorwedd. C. velly T. W. 2.

Mechell 'ch Vrychan gwraig Gynyr varfdrwch. C. velly T. W. 2.

Mechyll neu Mechyl m. Cochwyl m. Gwyn gohoew. D.

Velly y darlleoedd rhai, ond val hyn y dylai vod—

Mechyl ap Arthwys, &c. h. y. Mechyll.

Mechell ap Echwydd fab Gwyn, &c.

Rowland, p. 156.—LLANVECHELL.

Mechyll ap Mochwys ap Gwyn gohoew ap Cynfarwy o Gerniw. Th. W. 1.

Meigent neu Meugant ap Cyndaf gwr o'r Israel. C. velly T. W. 2.

Meirion neu Meiriawn ap Ywein danwyn. S.

Meiriawn yn y Cantref ap Ywein danwyn ap Einiawn Yrth, &c. B.

Meiryaun yn y Cantref mab Ewein danwyn m. Einnyaun yrth m. Cunedda wledic. D. L.M.

Yn Llanveirion ym Mon. Rowland.

¹ Llecheu ap Brychan yn Nhal-y-llecheu.—T. W. 2. That is certainly a blunder; for that is Tal y Llychan, from the two Lakes.

¹ He was buried at Llaniestin, near Beaumaris, in Anglesey, whose tombstone I have seen there, with an inscription upon it; which is falsely copied by Mr. Rowland in his *Mona Antiqua*, p. 156.

² Leuddad's legend is in L. Gl. Cothi's works, p. 276, where he calls Dingad Brenin Bryn Buga ap Nudd hael. He also calls him Llowddog.

Llowddog fy llw a oddef.

Lleuddad ap Dingad yw ef.—L. G. Co.

H. Dafydd ap Ieuan ap Rhys in Cywydd Enlli calls him Lleuddad.

Cennad at Lewdad Lwydwy.—H. D. I. Rh.

Gwel Seirioel ac Einion frenin.

Maelog ap Caw o Frydain.—LLANVAEL-OG. Mon.

Meryn neu Meiryn ap Seithennin o vaes gwyddno a oresgynnodd mor eu dir. S. neu B.

Merin a Thutelyt a Gwynoedyl a Thudno a vennder a senneuwr, meibion seithennin vrenhin o Vaes Gwyddno a oresgynnws mor eu tir. D. L.M.

Merini. Th. W. 1. Gwel Bliglyd.

Melangell 'ch Tudwal ap Credic¹ ap dyfnwal hen ap Ednyved ap Maxen Wledic. C.—PENNANT MELANGELL.

Melangell ferch Tutwal ap Ceredic ap Dyfnwal hen ap Edn ap Maxen wledig ac Ethin wyddes ei mam. T. W. 2.

Melangell merch Ricwlff m. Tudawal tutelyt ac Ethni wyddes e mam. D. L.M.

Melangell merch Cwuleh m. Tydwal tudclyd. Th. W. 1.

Mael² a doeth o Lydan ygyta chatvan e'r enys hon. D. L.M. Gwel Sulien.

Mael ap Sulien ynghorfaen. T. W. 2.

Yn debyg mai Mael a Sulien.

Maelrys.—LLANVAELRYS.

Maelrys ap Gwyddno ap Emyr llydaw Cefnder i Gadvan. C.

Maelrys m. Gwyddno m. Emhyr llydaw kenudv e Catvan. D. L.M.

Maethlu ynghaerneddac ym Mon ap Caradoc freichfras hyd Cunedda Wledic, o Degau Eurfon i vam. Gwel Cadvarch a Tangl.—LLANVAETHLU. Mon.

Gwel Amaethlu.

Madrn uerch Wertheuwr urenhin enys brideyn. D. L.M.

Madrn verch i wrthefyrn brenin o'r ynys hon. T. W. 1. Ac anhun llawforwyn. T. W. 1.

Mwrog, ym Mon.—LLANVWROG. Mon.

Gwel ei Ystori.

Mordeyrn St.—CAPEL MORDEYRN, St. ym Nantglyn i'r oedd. T. W. 1.

Mae Cywydd o'i Ystori.

Mwynen verch Vrychan, hevyd ei dwy chwaer Gwennan a Gwenlliw, yn ol llyvyr S. Ond ni welais mo eu henwau mewn llyvrau ereill. L.M.

N.

NEFFEL, ap Brychan ai frodyr Pasgen a Ffabiali o'r Ysbaenes a rei hynny aethant

¹ Cedie.

² Ar wyl Mael a Sulien y ceidw gwyr y Cwm yn Nhegengl u Gwylmabsant. 13 o Fai.

Ysul gwedi y dydd y cadwent nid yn unig yma ond yn agos drwy Gymru oll eu Gwylmabsannau.—*Ed. Llwyd's Itinerary.*

yn saint ac yn benrheithiau yn yr Ysbaen. C. velly T. W. 2. Gwel Pasgen a Ffabiali.

Nefydd 'ch Vrychan gwraig Tudwal bevyr sydd Santes yn y lle a elwir llech gelyddon ym Mhrydyn. C. velly T. W. 2.—LLANNEFYDD, S. Ddinbych.

Nevyn 'ch Vrychan gwraig Cynvarch oer ap Meirchion gul ap Grwst ledlwm ap Cenau ap Coel godebog a mam Urien ap Cynvarch yr hwn a elwid Urien Reged ne urien reget, e Mam Eurddul y wraig a fu i Olifer gosgorddfawr. C. velly T. W. 2.

Nidan ym Mon ap Gwyrnyw ap Pasgen ap Uryen. B.—LLAN NIDAN, Mon.

Nidan ym Mon ap Gwrtyw ap Pasgen ap Cynfarch ap Meirchion ap Grwst ap Cenau ap Coel godheboc. C.

Nidan e mon m. Guruyw m. Pasken m. Uryen. D. L.M.

Noethan neu Noethen ap Gildas ap Caw. B.

Noethon¹ m. Gildas ap Caw. D. L.M. Gwel Gwynnave.

Non mam Dewi.—LLAN NONN.

O.

OLERI ap Brychan.²

Oswald yn Northumberland ap Oswi Aelwyn. Th. W. 1.

P.

PABO post prydain ap Arthrwys ap Mar ap Ceneu ap Coel godheboc. yr hynaf o seiniau mon. Rowland.—LLANBABO.

Padarn ap Petrwn ap Emyr llydaw, Kefnderw i Gadvan. B.—LLANBADARN.

Padern m. Petrwn m. Emhyr llydaw kuendu e Gatuan. D. L.M.

Padarn ap Pedrwn ap Emyr llydaw Cefnder i Gadvan. Th. W. 1.

Padric ap Alvryt ap Gronoy o Waredog. S.—LLANBADRIG.

Padric ap Gronwy o Waredog. B.

Padric m. Aluryt m. Goronwy o Waredauc en Arvon. D. L.M. Velly yn un man yn llyvyr Tho. W. 1.

Padric Sant ap Alfryd ap Gronwy o waredawc yn arfon. C. yn llyvyr Tho. W. o Wrydog yn arfon.

Padrig, Brython o Ystrad clwyd yn y gogledd a bioedd Lanbadrig ym Mon fo yrrasid gan y Pab Celestine i droi'r gwyddyl. Rowland.

Padric Sant ap Alfryd ap Gronwy ap

¹ Near Eglwys Llangwm Dinmael, the chapels of Gwynnog and Noethon are now converted to a mill and a kiln.

An old house there called Llys dinmael. A mistake for Eleri verch Brychan.

Gwdion ap don o waredawg yn arfon.
T. W. 2.

Pascen ap Brychan. Gwel Neffei.

Peblic Sant yn y Gaer yn Arfon ap
Maxen wledig amherawdyr Rhufain ac
Elen'vch Eudaf ei fam. B. a C.—LLAN-
BEBLIG. Arvon.

Peblic yn y gaer yn Arfon ap Maxen
wledic brenhin y Brutaniaid ac Imerawtr
yn Rhufain, ac Elen verch Eudaf ei fam.
T. W. 2.

Pedrog.

Pledrauc m. Clemens tywyssauc o Gern-
yw. D. L.M.

Hwyrach y dylasai vod yn Pedrauc.

L.M.

Pedrog ap Clemens tywyssawg Cerniw.
T. W. 1.—LLANBEDROG.

Pedyr m. Corun m. Keredic m. Kuneda
wledig. D.—LLANBEDR.

Padern ap Corun ap Keredic ap Cunedda
wledig. T. W. 1.

Peris Sant Cardinal o Rvuein. D. L.
M.—LLANBERIS.

Peris Sant Cardinal o ruvain a Gwynnin
a Brothen meibion i Lannawc ap Helig, o
ddyno Helig yn y gogledd. T. W. 1.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn—Boda a
Gwynnin a Brothen, meibion Helig ap
Glannawc, &c.

Peulan ap Palcen o Fanaw, chwaer iddo
oedd Gwenfaen o Roscolyn. Rowland.—
LLANBEULAN.

Peulan a Gwrgenau meibion Pawl hen
o Fanaw. Th. W. 1.

Camddarllead yw Gwrgeneu yn lle
Gwyngeneu. Gwel hwnw.

Peugan yn Nyffryn Clwyd. Th. W. 1.
Padran ap Corun. Gwel Caranauc,
Tyrnog, Pedyr.

Padran ap Hedd ap Emyr Llydaw. C.

Eraill a ddywaid mai—

Padran mab Peitwn mab Emyr llydaw.
C.

Hwyrach mai—

Padern m. Petrwn. Gwel Padern.

Peirio mab Caw o Frydyn ym mon y
mae. H. Rowland.—RHOSBEIRIO.

Gwel ei vrodyr—Gallgo, Eugrad, Mael-
og, Caffo, a'i chwaer Cwyllog. H. Row-
land.

R.

RHAIN ap Brychan sydd sant yn Swydd
Lincol ac mae iddo deml ym Manaw. C.
velly T. W. 2.

Rhawyn ap Brychan Gwel Docvan.
C.

Rhun ap Brychen. Gwel Docvan. C.
Rheingar neu Rhieingar sydd santes yn

Llech Maelienydd, a mam Geinydr sant o
Faellenydd.

Nid yw hyn yn llyvyr D; ond i mae
yn llyvyr. T. W. 2.

Rhystud mab Howel vchan ap Howel
ap Emyr llydaw. C. velly T. W. 2.

Rhystut. T. W. 2. Gwel Cristiolus.
—LLANRHYSTUD, Caredigion.

Rhystud Sant rhyw astud ferch

A roe' lin ar ryw lannerch. D. G.

Rhediw St. yn llanlyfni. Ffynnon
Rediw, Cadeir rediw, ol troed march red-
iw. ol bawd rediw, Yddgwyl Rediw a
gedwir yno yn y gauav.

Rhwydrys ap Rhwydrim neu Rodrem
brenin Conacht. S.

Yn y werddon. R.

Rhwydrys vab Rhwydrhieni brenin
Conach o Iwerddon. Th. W. 1.

Rhychwyn Sant ap Ithael hael o Lydaw.
Th. W. 1.—LLANRHYCHWYN.

Gwel Tegai, Trillo a Llechid.

Rhychwyn ap Heli ap Glannog. T. W.
2. Gwel Boda.

S.

SANFFRAID leian verch Cadwrthai wydd-
el. C.

Sanffraid leian verch Dwypwys ap Cef-
yth o rieni Yscotiaid. T. W. 1.

Sanffred leian verch Cadwthlac wyddel.
T. W. 2.—LLANSANFFRAID.

Saeran ap Geraint Saer o Iwerddon.
C. a T. W. 2. Yn Llanynys mae Eglwys
Saeran yn nghantref dyffryn elwyd medd
Llelo Gwtta lle dangosir ei vedd medd Ed.
Llwyd, ogyrch 3 neu 400 mlwydd oed.

Saiarn.

Seirioel em Penmon m. Ewein danwyn
mab Einyaun yrth m. Cunedda wledic.
D. L.M.—CAPEL SEIRIOEL.

Gwel Einyaun a Meiryaun. Velly

B. a S.

Selyf ap Geraint ap Erbin. T. W. 2.
Gwel Cyngan Iestin a Cataw.

Seneuyr ap Seithennin frenhin o faes
gwyddno. B.

Senneuyr, ap Seithennin vrenhin o Vaes
gwyddno a oresgynnws mor eu tir. D. L.
M. Gwel Tutglyt, Gwynoedyl, Merin,
Tudno a vender.

St. Siad yn yr Holt. T. W. 1.—St.
CHADDS Lat. Cedda.

Siat Rhadyfre ap Cadfan llwycoed.
T. W. 2. a C.

Hwyrach mai Cadvan abad Enlli.

Sylien neu Sulien a ddoeth gyda Chad-
van i'r ynys hon. B. a D.

Sulien, Kynon, Dochdwy, Mael, Tanwc,

Eithras, Lleuddad, Llywyn a ddaethant o Lydaw gyda Chadvan. C.—LLANSILIN : CAPEL SILIN, yn Ngwresam. T. W. 1.

Yn amser Arthur yr oedd hyn, mae yn debyg.

Styphan m. Mawon. m. Kyngan m. Cadell dyrnlluc. D. L.M.—LLANSTYPHAN.

Styffan neu Ystyffan ap Mawan ap Cyngen ap Cadell dehyrn llyc. C.—ap Cadell deyrnllwch. B.

Sadwrn, Sant.—LLANSADWRN, yn Mon ac yn Emlyn, S. Gaervyrddin.

Sadrynyn¹ Lat. Saturninus.—LLANSADRYNN, S. Gaervyrddin.

T.

TANAWG a ddoeth gyda Chadvan. B.—LLANDANWG.

Tannu a ddoeth o Lydaw ygyt a Chatuan e'r Enys hon. D. L.M.

Tanwg. mab Ithael hael. Th. W. 1. Gwel Twrog a Baglan.

Tangwn yn llangoed ym Mon. S.

Tangwn yn Llangoed ym Mon ap Caradawc freichfras ap Llyr, &c. B.

Tangwn en Llangoet e mon mab Caradawc ureichuras m. Llyr Marini. D. L.M.

Gwel ei vrodyr Catvarch ac Amaethlu.

Tangwyn yn llangoed ym Mon. C.

Tangwystl neu Tanglwst.

Tangwystl verch Brychan, gwraig Cyngen ap Cadell deyrnllwg mam Brochwel ysgithrog a Maig a Ieuaf. T. W. 2.

Tecwy neu Tegwy yngheredigion is coed ap Dingat, &c. i Faxen wledig. B.—LLANDEGWY.

Gwel Baglan.

Tecwyn neu Tegwyn a ddoeth o Lydaw ygyta Chatvan. D.—LLANDEGWYN, Meirion.

Teccai neu Tegai ym Maes Llanglassawg mab Ithel hael o Lydaw. S.—LLANDYGAI, Arvon.

Tegai Glassawc yn Maes ythan ap Ithel o Lydaw. B.

Tegai ym Maes llanglassawg mab Ithel hael o Lydaw. C. Gwel Llechid ei chwaer. C. a Thrillo. C.

Tygei em Maes Llanglassawc m. Ithael hael o Lydaw. D. L.M.

Gwel ei vrawd Terillo.

Tegai ym Maes Englysawg a Thrillo yn Ninerth yn rhos a Rhychwyn Meibion Ithel hael o Lydaw, a Llechid chwaer iddynt.

Tegiwc.

Tegiawc 'ch Ynyr Gwent, ei Mam oedd

¹ Morgaŋ ap Sadrynin is mentioned in Mr. R. V.'s papers of the Northern wars.

Vadrun 'ch Gorthefyr frenhin. Gwel Kynaidion. T. W. 1.

Tecvan neu Tegvan Sant.

Tecuan Sant e Mon. m. Carcludwys m. Kyngu m. Yspwys m. Cadraut Caluenyd. D. L.M.—LLANDEGVAN, Mon.

Tegfan Sant ym Mon ap Carcludwys ap Cyngen ap Yspwys ap Cadrawd Calchfynydd ac i goel godhebog frenin wyr i Gadrod. Rowland.

Tegfan ap Carcludwys ap Cyngen ap Ysbwys ap Cadrawt Calchfynydd a Thena verch Dewdwr mawr ei fam. T. W. 1.

Teilaw¹ ap Enlleu ap Hwdwn bwn ap Keredic ap Kuneda Wledic. B.—LLANDEILO, eglwys Llandaf. LLANDEILO FAWR.

Teilav m. eusych m. hydwn dwyn m. Keredic m. Kuneda wledic. D. L.M.

Teilaw ap Cursith ap Hydwn dwn, C. eraill a ddywaid mai—

Teilaw ap Enoc ap Hydwn dwn ap Keredic ap Kunedda wledic. C. velly T. W. 2. Nai fab Cefuder i Ddewi. C.

Teilaw ap Enos ap Hyddun dwyn ap Keredic ap Cunedda wledig nai fab Cefuder i ddewi a Thegfedd verch Tegid foel o Benllyn ei fam. Th. W. 1.

Teilaw ap Cussith ap Hydwn. T. W. 2. neu Enoc.

Tibie 'ch Brychan, sydd Santes yn Llandybie yn Ystraddewi. C. Darllain—Ystrad Tywi.

Trillo yn dinerth yn Rhos, Gredevel m. Ithael hael o Lydaw. S.—LLANDRILLO.

Trillo yn rhos ap Ithel o Lydaw. B.

Terillo en Dineirth en ros mab Ithael hael o Lydaw. D. L.M.

Trillo yn yddinerth yn rhos mab Ithel hael o Lydaw. C.

Gwel Llechid ei chwaer. Gwel hevyd Gredevel.

Triniaw ap Diwng ap Emyr llydaw Cevender i Gadvan. B.—LLANDRINNIO.

Trunnyav m. Diuwn m. Emhyr llydaw Keuendv e Gatuan. D. L.M.

Triniaw fab dufwng fab ymyr llydaw Cefnder i gadvan. Th. W. 1.

Tudno ap Seithennin. B. neu Seitherin.—LLANDUDNO, Arvon.

Tudno m. Seithennin frenhin o Vaes gwyndno a oresgynvs mor eu dir. D. L.M. Gwel Gwynoedyl, merin, Tutglyt, senneuyr vender ei frodyr.

Tudfyl 'ch Brychan sydd Santes ym Merthyr Tudfyl ym Morganwc. C. velly T. W. 2.—MERTHYR TUDFYL.

¹ This was St. Teliaus of Llandaf. In the Welsh Charter, in the Liber Landavensis, he is written Teliaw, being the Patron Saint of Llandaf.

Tri chorph a wnaeth Duw i Deilaw.—Triades.

Tudyr yn Narwain Ynghyveiliawg ap Arwystl gloff ap Seithenin vrenhin o Vaes gwyddno. B.

Tuder en Darewein eg Keveilliauc m. hawystel gloff o Lywanned uerch amalaud wledyc e Vam. D. L.M.

Tudur Sant yn Arwain ynghefeiliog mab arwystl gloff, &c. o Dwywannedd verch amlawd wledig ei fam. C.

Tudur yn Narywain ynghyfeiliog, Tyfrydog ym Mon, dier yn nhegengl ym Mot fari a marchell ei ferch Meibion i Arwystl gloff o ddfanwledd ferch amwlad wledig i fam. T. W. 1.

Tutglyt m. Seithenin. Gwel Merin.

Tutglyt ap Sochmyn (Seithennin) frenin. T. W. 2.

Tydie 'ch Brychan, yn y 't'ri gabelogwar. C. velly T. W. 2.

Tydecho ap Anwn ddu ap Ynyr llyda Cefnderw i Gadvan. S.—CAPEL TYDECHO.

Tedecho m. Annun du m. Emhyr llydav Keuend'v e Gatvan. D. L.M.

Tedecho ap Anun ddu ap Emyr, &c. C. He had his Clister at Llandegvan in Anglesey. Rowland.

Tydecho ap Gildas ap Caw. S.

Twrnoc ap Arwystl Gloff yn Nyffryn clwyd o Dwywannedd verch amlawd wledig ei vam. C.—LLANDYRNOG.

Tyrnawc yn Nyffryn clwyd ap Arwystl gloff a Thynwannedd verch amlawdd wledic ei vam. B.

Teyrnauc en deffrynt Clwyd m. Hawystel gloff. D. L.M.

Tyrnoc ap Corun ap Keredic ap Kuneda Wledic. C. velly T. W. 1. gan chwanegu —Cefnder Dewi.

Tyssul m. Corun m. Keredic m. Kuneda Wledic. D. L.M.—LLANDYSSUL.

Velly C. velly T. W. 1.

Tyssilio.—LLANDYSSILIO.

Tyssiliau ap Brochvel Ysgithrog, &c. o Arddun 'ch Pabo post prydain ei vam. C.

Tyssilyav m. Brochuael esgithrauc m. Kyngen m. Cadell dyrnalluc ac Arddu ben

ascell uerch Pabo post prydeyn e vam. D. L.M.

Tyssiliau ap Brochwel ysgithrawc ap Cyngen ap Cadell dehyrnfluc ac Addun ferch Pabo post Prydein. T. W. 1.

Tyvriawc yngheredigion is coet ap Dingat, &c. ; Faxen wledig. Gwel Baglan. B.—LLANDYFRIOG, Ceredigion.

Tiuriauc eg Keredigyaun iscoet m. Dingat. m. Nudd hael m. Senyllt m. Kedic m. Dyumwal hen m. ednevet m. Maxen wledic a Thyuoer ver Lewd'n lluydyawc o Dinas Eidin en e Gogled e vam. D. L.M.

Gwel ei vrodyr, Lleuddat, Baglan, Gwytherin, Tygwy, a'i chwaer Eler¹

Tyfrydawc ym Mon ap Arwystl gloff a Thyswanwedd ei vam. B.—LLANDYFRYD-OG, Mon.

Tyfrydog ym Mon mab Arwystl gloff, &c. o Dwywannedd verch amlawd wledig ei vam. C. velly Th. W. 2.

Gwel Dier, Twrnog, Tudur, a marchell eu chwaer. C.

Tyurydave em Mon m. Hawystel gloff, D. L.M. o lywanned uerch amalaud wledig ei fam. D.

Gwel ei vrodyr, Diheyuyr, Teyrnauc a Thuder a marchell eu chwaer. D.

Twrog Sant.—LLANDWROG, ARVON.

Twrog, Tanwg a Baglan meibion i Ithel hael. Th. W. 1.

Tyneio. Gwel Bliglyd.—EGLWYS DYN- EIO, Ymhwllheli.¹

U.

Ust a Dyfnig y Saint yn Llanwrin ynghyfeiliog a ddoethant i'r ynys hon gyda Chadvan. Th. W. 1.

Y.

YSTYPHAN. Gwel Styphan a Stephen.

Ysgia ab Erbin ap Custennin Gorneu. T. W. 2.

Gwel Digain.

¹ From Heli ap Glannog.

BRUT BRENINODD YNYS PRYDAIN:

NEU

'BRUT Y BRENINODD.

HYSBYSIAD.

YMA y canlyn dau ddarlenniad o *Hanes Breninodd Ynys Prydain*, o waith Tyŷilio; ac a helaethed gan Gwallter o Rydychain; a chan Grufudd ab Arthur, yr hwn a elwir yn gyfredin Geofrey o Vynwy.

Y darllead cyntaf, tan enw *Brut Tyŷilio*, sydd yn ol y *Llyvyr Coch* o Hergest, yn Rhydychain.

Yr ail ddarllead, tan enw *Brut G. ab Arthur*, ydyw yn ol adysgrifiad y parchedig Evan Evans o hen llyvyr croen, o eiddo *Paul Panton* yswain, o'r Plas Gwyn, yn Mon.

Yn canlyn cynnwysiad y ddau llyvyr uchod gwelir amrywiaethau tan arwydd *A. a B.*, at ba rai y cyfeirir drwy y ffugrau.

Yr amrywlaethau tan y llythyren *A.* a ydynt yn q¹ llyvyr yn perthyn i *Ysgol y Cymry*, yn Llundain, wedi ei ysgrivenu yn y vlwyddyn 1613; ac amdano mae yr ysgrivenydd yn dywedyd—"Hyn a gasglais allan o amryveilion lyvrau, o achaws nad oedd yr un llyvyr heb lawer ar goll ynddo; etto, myvi a gevais y cwbyl ymewn pump o lyvrau hen, dau ohonynt o groen, wedi eu hysgrivenu er agaws i 5th mlynedd wrth dyst; heblaw tri ereil o hen lyvrau."

Yr amrywlaethau tan y llythyren *B.* a ydynt yn ol hen lyvyr croen, o gyfch 500 mlwydd oed, eiddo *Thomas Jones* yswain, o Havod Yehdryd, marchog dros Swydd Ceredigion.

Y RAGARAWD.

PRYDAIN¹ oreu o ynyssod yr hon a elôyt gynt y wen ynys ygorlleŷinaôl² eigawn rôg freing ac iŷerdon y mae³ gosodedic wythcant milltir ysyd nny hyt⁴ adeu cant ynylled apheth bynnac avo raid ydynaôl arver oanifygedic⁵ frwythlonder hi ae gwasanaetha ygyt⁶ hynny cyflaôn yô obob kenedyl môyn a metael hevyt frwythlawu yô o maesdired llydan⁷ amyl aŷryneu arderchaoc adas ydir diwyllodraeth trôg yrei ydeuant amryualon genedloed froythieu yndi. Hevyt ymaent coedyd allwyneu kyflawn oamgen genedloed aniuellit ab-wystuileit. Ac ygyt ahyny amlaf kenu-einoed or gwenyn oplith yblodeuoed yn kynnullaô mel. Ac ygyt ahyny gweir-glodeu amyl ydan awyrylyon vynydd yny rei ymaent ffynhonen gloyô eglur or rei ykerddant ffrydyeu. Ac alithrant gan glaer seint amurmur ar wystyl kerdd ahun

yôyreï hyny yrneb agysco ar eu glaneu. Ac ygyt ahynny llynneu ac auonoedd kyflawn o amryual genedloedd byscawd ysydd ynddy. Ac eithyr yperuedduor ydeir drostaw yffreinc teir auon boneddic-eydd ysydd ynddy. Temus ahumur ahafren.¹ Ar rhai hyny megys deu vreich² ymaent yn rannu yr ynys, ac ar hyd y rei hyny y deuant amryual gyfngwidyeu or gôladoedd tramoroedd. Ac ygyt ahyny ydoedd ynddi gynt wyth prif ddinas ar-hugeint nythecau. A rei oneddunt hyd-iw ysydd diffieith gwedy diwreiddaw yn wallus. Ac ereill etwa yn feyl yn iach³ a themleu Seint yndynt ynmoli duw A

¹ Addas a hafnau lle daw amrafaelion frwythau tramor iddi. A hefyt y mae yndi goedyd a llwynau cyflawn o amrafaelion genhedloed o anifailiaid a bwystvilait. Hefyt amyl genvainoed o weny yn llyth y blodau yn cynyll mel. A chida hynny llynnoed ac afonyd cyflawn o amrafaelion genedloed bysedd. Ac velly tair afon vonheddic y syd yndi nit amgen temys a hymer a hafren.

² Tair braich.

³ Daw amrafaelion gyfnewidian o wledydd tramor a hefyt ydoedd yndi hi gynt dair prif dinas arddere ar hygain nythecau hi; rhai o honynt y sydd heddiw y difaith wedi diwraiddio y myroed; ac eraill ysyd gyf-annedd.

¹ Brytaen.

² Y gorllewyn.

³ Fraing ar lwerddon megis y mae.

⁴ Yn y hyd.

⁵ Y dynion arver o honaw o aniffigedic.

⁶ Gwasanaetha hwynt a chid.

⁷ Cyflawn yw hi o'r maesdir llydan.

muroedd achaeroedd arddyrchawc yn eu teccau. Ac ynnny temleu teuluhoedd achyfenhoedd o wyr agwragedd yntalu gwasanaeth dylyedyc yn amseroedd keugant yeu cryawdyr yn herwydd kristonogawl ffyd. Ac or diwedd¹ pypm cenedlaeth y sydd yny chyfaneddu hi, nyd amgen normanneit brytanyeit asaesson affichdeit²

ac Yscotiaid. Ac or rei hynny hagen cyntaf ygwledychwys¹ y Bryttanyeid o uor rudd² hyd vor Iwerddon, hyd pan daeth ygan Duw dial arnaddunt ameu syberwyt ygan yffichteit ar saeson; a megys ydeuthant ygormessoed hyny ni ae damlle6ych6n rae lla6. Yma yteruyna y prolog.³

¹ Rhei hynny oll cynta y gwledhoedd.

² Hi o vorrydd.

³ Arnynt am y pechodau yr hwn a dangosswn ni rac llaw. Ac yna y tervyna prolog.

¹ Y voli duw. Ac velly.

² Bryttaniait, normaniaid Saesson fichtiaid.

BRUT TYSILIO.

ENEAS YSCWYDWYN. G6edi cael y gaer y foes Eneas ac Esgannys¹ y vab gydac ef ac y doethant me6n llongau hyd yng6lad yr Aidal² yr hon a el6ir g6lad Ryfain. Ac yn amser h6n6 yr oed Latinus yn vrenin yn yr Eidal a h6n6 arvolles Eneas yn anrydeddus. Ac yna g6edi ymlad o Eneas a Thyrru Vrenin yr Yt tyl ai lad ef o Eneas. ac yna cael o Escannys Lavinia merch Lattinys yn wraic iddau. Ac 6edy Eneas Yscannys a 6naethbwyt yn 6r ma6r.³ ac 6edy drychafel o Esgainus ar vrenhinawl gyfoeth ef adailiod dinas ar lan avon Daiberys. Ac yna mab a anet idda6 a el6ll Sylhys amrode y ledrada6l odineb. ac velly gorderchy a oruc ev ar nith ai baichogi. Ac 6edy g6yb od o Esannys y dad ev hyny. erchi a oruc ev oe dewinion dy6edyd idda6 p6y a vaichogassai y vor6yn.⁴ ac de6inia6 o honynt a chael dehayr6yd am y p6nc h6nnw h6y a dywedassant vod y vorwyn yn vaichoc ar vab a ladai yvam aedad, ac 6edy darfai ido draiglo lla6er o 6ladoed y da6ai ev y orychelder anryded. ac ni th6yll6ys y de6inion h6ynt.⁵ Ac yna 6edy dyvod 6ed y vor6yn esgor yn y g6elyvod y by hi var6, ac yno y lladod ev y vam. Ar mab a enfid yn Vryttys⁶ ac a roed ar vaeth ac 6edy y vaithrin yny oed ev bymtheng mluyd ydoed ev diwarnot yn canlyn y dat yn hela ac val yr oedynt velly nachav gar6 ma6r yn dyfod haibio sef aoruc Bryttys anely y v6a a saethu y car6 ac ar yr ergit hyny y treuis ev y dat a saeth dan benn y vron ac y by var6 ev. Ac velly y lladoed ev y dat hefyd.⁷ Ac yna g6edy mar6 Sylhys y deholes g6yr yr Eidual Vryttys ymaes oi 6lad canit oed daylung ydynt y gymryt yn vrenin arnynt y neb a 6aelai gymaint o gyflafn a lad y vam ai dat.⁸ Ac wedy y deol o dyno y daeth ev hyd yngroec. Ac y g6eles ev yno o welygord Elenys ap priav o etivedion troyav me6n caethi6et dan Bendrassys vrenin groec. cans Pyrr ap Achilar6y y dyc y genedlaeth hono ganto g6edy distr6y troyav y dial y dat arnynt ac ai g6archayod h6ynt me6n caethi6ed yn hir o amser.⁹

Ac yna wedy adnabot o Vryttys y genedl y hun trigio a oruc ev yno gydac h6ynt. Ac yn y lle wedy cenefina6 o bryttys ac ymgynabot o ba6b o honynt ac ev cymaint vy y dawn ev yny plith h6ynt ac y by ev gymeredic gan y brenhinoed ar ty6ysogion a hyny oll o achor y bryt ai deg6ch ai de6rder ai haelioni ai viluriaeth ai glot sev oed hyny doethav oed ev ymhlith y doethion a dewrav ymhlith y rhai ymladgar. A hefyd pa beth bynac a damhwainiai nac aur nac ariant na mairch na dillad hyny oll a rannai ev rung y gyt varchogion ac y ba6b ac ai cymerau ganto. ac velly g6edy hedec y glod ev dros 6ladoed groec ac ymgynyll atto o ba6b ac oed o genedlaeth droyav yno o bob lle hyd ydoed dervynau groec ac erchi idaw ev vod yn dy6yssa6c arnynt ai rydhau hwynt o'r caethiwed hyny! Ac h6ynt adwyedynt y gallai ev hyny yn hawd cans cymaint o niver oedynt g6edy ymgynnyll ynghyd ac ydoedynt saith mil o 6yr ymlad heb ychwanec. a hevyd y mae y gwas boneddicav yngroec o bart y dat ai vani ev a hanoed o genedl droyav ac y mae ev yn ymdired y ni ac yn gobaitho cael nerth mawr genym sev achos y6 hyny g6yr y 6lad hon y syd yn ryvely arno gida bra6t undat y syd ido o achos mam h6nn6 ai dat a henia6 o roec. a ryvel ma6r y syd ryngtynt o achos tri chasteil ade6id y dat yr mab hyny ar y varwolaeth yn ragor noc y vra6d. Ar haini y mae g6yr groec yn caissio y d6yn arno ev am hanvot y vam o droyav. Ac am hyny y mae g6yr groec y daly gyda y vra6t yn y erbyn ev. Ac yna g6edy g6elet o Vryttys amllder a rivedi y g6yr a g6elet y cestyll yn gedyrn ac yn barod ida6, ha6d vy ganto yvydhau ydynt a chymryd y dy6issogaeth arnaw.

Ac yna wedy drychav Bryttys yn dy6yssa6c ar aniver troyav ac yna cadarnhau cestyll Assaracys a oruc ai llen6i o 6yr ac arvau a b6yd, ac 6edi darvod hyny cych6yn a oruc ynte ev ac Assaracys ai holl aniver-oed ai da gantynt hyd yn anial6ch y difaith goedyd lle y ffoassant, ac yna y danvones

Bryttys lythyr at Bendrassys vrenin groec yn y mod hwnn.

Bryttys tyôysaâc gôedillion cenedl droyav yn anvon llythyr at Bendrassys vrenin groec gan vanegi nad oed dailông idaw gadô nac attal meôn caethiôed eglyr vrenhinawl genedl o lin dardan nai caethiôâc yn amgenach noc y dlynt o herôyd y boned. Am hyny y mae Bryttys yn manegi idaw ev vod yn ôell gantynt hôy bresswylo yn y difaith ac ymborthi val anifailiait ar gie amrôd a llyssau gan ryddit. noc meôn gwledau a melyster dan gaethiôed. ac velly os codi goryôchelder dy vediant di ath gyvoeth a ôna hyny ac na dot yn y herbyn namyn madau ydynt. cans anian a dlyed yô y bob caeth lavyriaô y gaisiaw dyfot y hen daillyngdaôd ai ryddit. ac ôrth hyny y harchôn ni dy drygared di yn y genettayeh ydynt bressôlylo yn y coedyd rai foassant gan ryddit ac oni edy ydynt ryddit yth deyrnas nai gellông hôynt y ôlaoed eraill y gaisio lle y bressôlylo heb gaethiôed.

A fan ôyby Bendrassys ystyr y llythyr ryved yn vaôr a oruc anvon atto y rhyô genadôri hono. ac yn y lle galô y gynghoriaid atto sev oed y cyngor cynyll lly maôr a myned ar y hol yr difaith, ac velly pan oedynt yn myned haibio heb laô y castell a elôir Ysbaradinys ai cyrchu a oruc Bryttys a thair mil o ôyr arvoc ganto yn dirybyd ai cael yn diarvod a oruc a gônaythyr aerva vawr arnynt. Ac yn y lle fo a wnaethant yn gywilydys ai brenin yn y blaen a chyrchu yr avon a elôir Ystalôn a rac maint y brys ai hovn rac Bryttys ran o nadynt a vodes a ran a las ar lan yr avon. ar dryded ran a foes. ac velly y cavas ev y vydigoliaeth arnynt. Ac yna gôedy gôeled o Antigônys. dolyriaô yn vaur a oruc a galô y gydmaithion atto ai bydinaw a chyrchu gôyr trojav a bod yn ôell ganto y lad trôy glot noc diane trôy anglod. ac anoc y lu a oruc y ymlad yn ôrawl a bôrô dyrmodyn maôr a oruc ev y hun ac ychydie a ryngaôys idaw hyny cans Bryttys ai ôyr oed yn gyôair o arvau. A hôynte yn amharot heb gael ennyd y wisgo y harvau. Ac velly yn y lle y cafas Bryttys y gorau arnynt. A daly Antigônys braôd y brenin a oruc. Ac yna Bryttys a gadarnhawys castell Assaracys a rodî chwechant marchawc yndaw. A myned a oruc ynte yr coet ai lu gydac ev yr lle ydoed y hanedan. Sev a oruc Pendrassys cyd bai ofalys am y fo a daly y vrawt hefyd. Cynnull a oruc y maint a diangysai oi lu a fan oed hi dyd drannoeth y dayth ev am ben y castell.

Cans yna y tybiod ev dybot Bryttys ai vrawt ev yngharchar ar carcharorion eraill hefyd. ac wedy y dyfot yno rannu y lu a oruc ynghylch y castell ac yn vnôedic y ran vôyav y gadw y pyrth rac dyfot neb allan a roi arall y droy y dôr odiôrth y castell. Ar dryded ran y ônaythyr pairiannau y ymlad ac ev ac y gaisio y vôrô yr llaôr a faôb o nadynt ar ethrylithr gorau ac a vedrai gan yfydhau y orchymyn y brenin ac velly pan dayth y nos arnynt ethol y gôyr deôraf a oruc y ymlad ar castell a gadu yr hai blin y gysgu rac difot Bryttys am y pen ai lu ganto yr ailwaith. Ac yr oed y castellôyr yn gôrthôynebu ydynt yn ôrol ac yn y saethu ac yn bôrô tangôyllt arnynt ac yn y cymell odiôrth y myroed a fob amrafael gelvydyt.

Ac yna wedy gossot pairianau ôrtho a dechrau y glady orty dano sev a oruc y castellôyr bôrô tan gôyllt a dôr berôedic ar y pennau ai cymell odiôrth y walh.³² Ac yna ôedy blinaô o nadynt gan benydiaôl lafyr ac anhyned y nos a newyn a syched arnynt. Ac yna anvon cenadau a orugant at Vryttys y gaisio nerth ganto rac gorôot arnynt roi y castell y fynyô.³³ A fan gogle Vryttys hyny govalys vy ganto am na ôydiat pa delô y gallai y hamddiffin cans nid oet ganto allu y roi cad ar vaes ydynt hôy. Sev a oruc ynte arvaethu dôyn cyrch nos am y pennau a medyllo llad y gôylôyr a oruc ai caissio hôynte yn y côsc a meddôl na allai ev hynny heb nerth o ôyr groec. Sev yna y gelôis ev Anacletys cydymaeth oed hônô y Antigônys a thynny cledyv a oruc Bryttys gan y brico ev yn fest a dyôedyt ôrtho val hyn. ti di was ieuanc etholedic llyma dy angau di ath dervyn oni ônay y peth a gaisswyv genyt yn fydlawn cans heno y rov i gyrch nos am ben gôyr groec. ac val hyn y mynav i ti y tôyllo hôynt val y gallôyv i gael y ford yn ruyd am y pennau hôynt. Dos di at y gôylôyr a dyôaid dy diane di ac Antigônys om carehar i ac y ti y adaw ev meôn glyn coedaôc ai vod ev yno heb ally dyvot ymhellach rac trymet yr hayrn y syd arno ac arch ydynt dyvot y gyrchu ev gyda thi. Ac o gônau di velly mi a gav ôy ôllys arnynt. ac yna pan ôelas Anacletty's Vryttys yn gogyvadaô y angau iddo roi llô a oruc ev ar vot yn gyôir y Vryttys trôy idaô gael Antigônys gydac ef. Ac velly cychwyn a orugant parth a gôyr groec ac velly pan dayth ev att y gôylôyr y gylchyny a ônaethant a gofyn ido ai gônaythyr y brat hôynt ydoed ev yno. Nage yn ôir ond ar vynghefn y dygym i Andigônys o

garchar Bryttys yn lledrat a mi ai gadewais ev yn llechu ymyse y drain ar dryssi yn y glynn issod ac yn gyflym dowch gida mi y gyrcu ev. Ac velly ydoedyt yn ofni mynet gydac ev rac ofn tŷyll. Ac ydybat un oi gydnabot ev y bot yn dybedyt gŷir. Ac yna ymgynhillŷs y gŷylŷr y gyt a mynet gidac ev hyt y lle y dybedasai vot Antigony's ac yno y rythrwy's Bryttys ydynt ai llad heb adaŷ un ac yna cerdet yn reolys a ŷnaethant yn y doethant ymyse y llu ac ni levassod neb dywedyt un gair yn y dayth. Bryttys ai vydin ynghylch pebyll y brenin ac yna canu y gorn a oruc Bryttys ar drŷs y pebyll a dechrau y llad hŷynt yn y cŷsc. Ac yna gan gŷynvan y rhai lladedic y defroys y llail heb ŷybot y pa le y foynt nes y llad y gyt. A phan ŷyby y castellwyr hyny dyfot y maes y ŷnaethant a phan dayth Bryttys o fewn pebyll y brenin y daly a oruc ai rŷymo gan dybiaid y cae vŷy o daioni o hynny noi lad ev. Ac velly ŷedy troilyo y nos. ai mynet yn dyd y gelwys Bryttys y ŷyr y gyt atto ac y rannod yr ysbail rynglynt yr hŷn oed eidaŷ y rhai lladedic megis y mynnynt y hun ac velly yr castell y dayth Bryttys ar brenin ganto yn garŷharŷr a chadarnhau y castell a oruc ev o ŷyr ac arvau. A phan darvy ydynt gael y vydigoliaeth. Galŷ y gynghor atto a oruc Bryttys y gael gwybod beth a gynghorynt iddaw y erchi yr brenin cans yn mediant ni y mae y gorff ef a pha beth bynnac a gaisser ganto ef a ryd er y rydhau. Ac y dybat y gynghor ŷrtho mae gwell oed gymryt da ganto ev no thrigio ymplith y gelynyon. Ac wedy hir ymrys-son y safoed gŷr doeth y vynynt a elwit Membyr ac erchi gostec a oruc a dywedyt val hyn Arglwydy vrodyr pa hyt y petrysŷŷch chui am yr hŷn y tebygav i y vot yn iechyt i chŷi rac llaw. Nid amgen no chenat y vynet ymayth val y caffoch chŷi lonyd yn dragŷdawl y chŷi ac ych etifedion. cans os gellŷng Pendrassys vrenin a ŷneŷch a chymryd ran o roec y bressŷlyio yndi ni cheŷch chŷi dilis hedwch vythtra bo byŷ dyn o roec hŷynt a goffant y nos naithŷyr hyd pan y dialont naill ai arnoch chŷi ai ar ych etifedion chŷi y chwyll honn. Am hynny vy nghynghor i y chŷi gymryt y verch hunaf idaw ev yr hon a elŷir Enogen yn ŷraic briod y chŷi a chyda hi aur ac arian a llongau a gŷin a gŷenith a phob peth ac a fo rait ai genat ynte y vynet y ŷledyd eraill yr lle y danvono Duŷ ni y gynnal yn ryddit rac caethiŷet gŷyr groec arnom ni an etifedion. Ac velly ai ym-

adrawd ev y cyttunŷs paŷb. Ac yna y parŷyt dŷyn Pendrassys vrenin yr cenol a Bryttys a dywat oni ŷnai ev bob peth ar y gassyd ganto y caffai ev y angau a ffan dayth ev gar bron y gosodet aistedva ido uchlaŷ paŷb ac yna y attebod ynte val hyn⁴⁸ y cythroylion duwau am rodes i yma mi ac Antigony's vy mraŷt ych dŷylaŷ chŷi rac colli vy myŷyt rait yŷ ymi yfydhau y chŷi yr hŷn adaf i y brynny genŷch chŷi mi am braŷt Antigony's. Ac nid ryfed y mi yfydhau y chŷi o herŷyd mae difai yŷ genyfi roi vy anŷyl verch yr gwas ievane raco cans mi a ŷn y vot ev yn hanvot o lin Briaf ac Enssisses ai glot ev ai deurder y syd yn dangos hynny yr aŷr hon. Pŷy ond evo allai rydhau allddyidion troyaŷ ŷedy y bot meŷn caethiŷet cyt ac y byont a than y saŷl dyŷysogion mewn caethiŷed? Pŷy allai heŷyt gydac anifer mor vychan ac oed ganto ŷrthŷyneybry brenin groec a roi cat ar vaes ido ai yrry ar ffo ont evo. ac ny diwed y daly ai rŷymo. ac am hynny mi a rof vy merch idaŷ ev ac a rov gyda hi aur ac arian a thlyssau maŷrŷerthiŷoc a gŷin ac oel a gŷenith a maingŷerthvaŷr a llongau digon ar maint a vo raid y chui o bethau eraill ac Enogen vy merch.⁵¹ Ac or mynnŷch chwi drayan vy mrenhiniaeth a mi a drigav gyda chŷi yn garcharor nes y chŷi gael cŷbl oech addewid. ac yna y gellyngŷyt cenadau y bob porthva yngroec y gynyll y llongau oll yr un borthva. Sef oed y rifedi y gyt pedair llong ar hygain a thrychant ac yn y lle y llenŷ a ŷnaethbŷyd or gyffelyb daoded a dyŷetbŷyd vry a fob cyvryŷ frŷythau ac yna y gellyngŷyt y brenin yn ryd. Ac ŷedy y mynet yr llongau i roed Enogen y sevyll yn y llaŷr issav yr llong rŷng dŷylo Bryttys ac yr oed hi yn llefain ac yn ŷylo o hiraeth am y gŷlat a Bryttys oed yn y didanu hi ac yn dyŷedyt yn dec ŷrthi yn y dygŷydoed cysgu arni ŷedi blino yn ŷylo. Ac velly y byant yn hŷylaŷ dau dyd a nosŷaith ar gŷynt yn y hol yny doethant y ynys a elŷit legetta a difaith oed hono heb neb yn y chyvanedy wedy yr genedl a elŷit y Pyrattas y distrywyo. ac yno gellyngŷys Bryttys drychant marchog yr tir y edrych oed neb yno. ac ŷedy na ŷelsant yno neb hely a ŷnaethant o amrafaelion vŷystvilaid.⁵³ a phan dayth nos arnynt y doethant y hen dinas maur difaeth ac yno ydoed delŷ y diana yr hon a roe ŷrtheb yr saŷl a caissai ar neb heŷyt a gaisse esbysrŷyd genti ev ai cae. A thrannoeth yr llongau y doethant ai llŷythau o gic hely gantynt o amrafaelion anifailliat a mynegi y Vryttys

megis y gŵelsynt yn yr ynys hono. ac annoc ido ynte vynet yr demyl y aberthu yr Duŵes honno ac y ovyn idi pa le y cafai ev le y bresswyllo ac o gynghor y gŵyr hynny y cymerth Bryttys Gerion y dewin gydac ev a daydengŵyr o henaŵgŵyr a mynet yr Demyl a dŵyn gantynt yr hŵn a vai rait 6rtho a phan dayth ev yno y gŵisgod Bryttys dŵf o dail y gŵin 6yd am y ben a dyfot a oruc ev y drŵs yr hen demyl honno.⁵⁷ Ac yn yr hen deddf yr aberthit yr tri duŵ nit amgen Iubiter a Mercyŵri a Diana. Ac yna Bryttys y hun a dayth gair bron allor y duŵes ac yn y llaŵ assau ydoed llester yn llawn o ōin ac yn y llaŵ dehau ido corn yn llaŵn o 6aed eŵic 6en. A drychav y ŵyneb a 6naeth yn erbyn y delŵ a dyŵedyt val hyn. Ai ty di y ssyd Arglŵydes gŵioethaŵc ar hela ti y ssyd gaidŵat ar y baed coed y ti y mae cennat y ymdaith trŵy lŵybrau yr aŵyr a thrŵy dai uffern dyŵait ym pa dir a gaiss-wyv y bressŵyliaŵ yndaŵ ac yth anrydedy dithau trŵy oessoed a blynedyd a mi a 6nav demyl yth anrydedy ti. Ac 6edy dyŵedyt o honaŵ ev hynny naŵaith cylchyny yr allor a oruc bedaigrŵaith a roi y gŵin yngenau y dyŵes a gorŵed a oruc ev ar 6arthav croen eŵic 6en. Ac val ydoed ev y dryded aŵr or nos yr amser ydoed velys-sav y hun ev a dybyai welet y dyŵes gair y vron ac yn dyŵedyt 6rtho val hyn.⁶⁰ Bryttys heb hi dan dygŵydedigaeth yr haul y parth draŵ y deyrnassoed frainc y mae ynys meŵn eigion yngŵarchau ar mor o bob parth idi yr hon y by geŵri yn y chyfanedy ar aŵr hon diffaith yŵ. dos di y honno cans hi yssyd adas y ti ac yth etifedion a honno a vyd ail droyav yth vaibion di ac yno y genir brenhinoed oth lin di yr hai y byd darostyngedic yr holl daiar ydynt. Ac 6edy gŵelet y weledigaeth hono y deffroes Bryttys ac na 6ydiat ev pa beth a 6elsai ac y doethant yn llaŵen yr llongau a drychav hŵylau a holldi y cefn vor ac o veŵn y naŵfet dyd y doethant yr Affric ac odyo y doethant y allorau y felystynion. ac yno y caŵsant berigl maŵr yn ymlad ar pyraniaid yr hai oed genedl groylon. Ac eissios y vydygoliaeth a gafas Bryttys ac ymgyfoethogi ar ysbail hyny a oruc ev. Ac odyo y hŵylasant oni doethant y dir Mauritania. Ac yna rac eissiau bŵyd a diot y by rait ydynt vynet yr lan ac anraithio yr ynys oll. Ac odyo y daethant hyt yngogofau Ercŵlf gadarn. ac yno ymgyngyllŵys yn y cylch laŵer or morvaillet yr hai a elŵir y morvorŵynion ac y bu agos yr haini a sodi y llongau hŵynt. ac odyo

y daethant hyt y mor tyren ac ar emyl y traeth hŵnŵ y cyfarŵy ac hŵynt bedair cenedl o allddyion trojav yr hai a foassant odyo gwydad Antenor ac yr oed gŵr maŵr yn dyŵssaŵc arnynt yr hŵn oed gryfach a deŵrach no neb yr hŵn a elŵit Coronegys ac nid oed anos ganto ev ymlad a chaŵr noc a mab blŵyd. Ac 6edy ymgydnabot o nadynt a gŵybot ydnabot or un genedl ymgydyndaithiaŵ a orugant a gŵrhau a oruc Corinays y bryttys. Ac ymhob brŵydr ac ymladau nerthu Bryttys a 6nat ev yn 6ell no neb. Ac yna y doethant hyt yn Accŵitania ac y borth Lingyrŵs y meŵn a bŵrŵ angorau yna sayth diŵarnot y edrych ansaŵd y 6lat. Ac ydoed yn vrenin yno 6r a elŵit Coffarfichdi. A phan glyŵas hŵnŵ disgin y llynges yn y 6lat ev anvon cenadau a oruc attynt y 6ybot beth a vynnunt y gael ai hedŵch ai ryfel. Ac velly val ydoed y cenadau yn mynet ty ar llongau y cyfarŵy gorinays a hŵynt ac ev yn hely a gofyn or cenadau pŵy a roesai gennat idaŵ ev hely yn forest y brenin ac y dyŵat ynte na chaisysai ev genat gan neb y hely lle mynnai ev. Sev a oruc un or cenadau yr hŵn a elŵit Mynbert anely y vŵa a bŵrŵ Corinays a saeth sev a oruc ynte gochel y saeth ac yn gyflym cael gafel meŵn Mynbert a thynny y vŵa yn arŵ oi laŵ ac ar bŵa y daro ar y ben nes bot yr holl ymhenedy ynghylch y bŵa ac o vraid o nerth y bedestric y diengys y llall.⁹ A manegi a oruc hŵnŵ y Goffarfichdi val y llas Mynbert. Ac yna cynyll llu maŵr a oruc Goffarfichdi ar vŵriat dial ar Gorineys lad y genat. A phan glyby Vryttys hyny cadarnhau y llongau a oruc a roi y gŵraged ar plant ar llailldy a mynet ar holl ymladŵyr yr tir yn erbyn Goffarfichdi ac ymlad yn groylon a wnaethant. a chŵilyd maŵr a gymerth Corineys welet y gŵas gŵniat yn gŵrthneby ydynt ac na 6elai ev 6yr trojav yr gorvot arnynt. Ac yna galŵ y 6yr y hun a oruc Corineys a gŵnathyr bydin o ba rth y dehau yr llu a llaŵ y bobl hyny heb orffŵys ai gyrry ar ffo heb ado un ar ni las o hanynt cans pan gafas ef y vŵyall dau vinioc yn y laŵ ev a lade y saŵl a gyfarffai ac ev cans ev ai holldai o warthav y ben hyt y llaŵr a ryfedy yn vaŵr a oruc y elynion oi 6elet ev velly Ar gairiau hyn a dywedai ev 6rthynt pa le y fflowch chui 6yr ofnoc llese ymledŵch a Choryneys gŵae chui rac cyŵilyd ffo rac ofn un gŵr a bit diogel gennŵch gael ffo cans mi a yrrŵn ffo ar y ceŵri. Ac 6edy dyŵedyt o honaw ev hyny amhoelyd a oruc iarll Siart a chant marchog gidac ev.

Ai cyrchu h6ynt a oruc Corineys a drychav y v6yall ai daro ev ar 6arthav y benffesting ai holl di hyt y lla6r ac 6edy hyny troy y v6yall yn y gylch a oruc ev heb orff6ys a chymyny y elynion ar neb y gyfarffai ac ev y lad neu ynafu a 6nai ar un dyrnot. Ac yna g6elas Bryttys ev yn y gofyt h6nn6 ac atto y dayth ai vydin yn borth ida6. Ac yna y by aerva va6r ryingtynt ar amrafaelion genedloed. Ac yn y lle wedy hynny y cymhell6yd Coffarfichdi ar ffo ai lu ganto. Ac yr aeth ev y ffrainc at y genedl y gaissio nerth y dial y lit ar 6yr troyav cans yr amser h6n6 or un dailyngdawt ar un argl6ydiaeth ar un lly6odraeth y cynhelynt y g6lat. Eithr brenin Car6et oed y6ch y dailyngda6t noc h6ynt cans ydoed daudec brenin ar ffrainc ar haini ai herbynna6d ev yn hygar la6en ac ado nerth ido y 6rthlad estron genedl i6rth y 6lat ev ai thervynau. Ac yna g6edy cael o Vryttys y vydigoliaeth cyfoethogi y 6yr a oruc ev ac ysbail yr lai llaedic. Ac 6edy hyny ail6aith bydina6 y 6yr a oruc ev a mynet yr 6lat a d6yn pob ry6 da ac oed yndi gantynt yr llongau a llosgi y dinessyd a chymryt y haur ai hariant ac a ellit y gych6yn o daoed eraill a llad c6bl or bobl ac 6edy darvot ida6 losgi dros 6yneb gasg6in ac odyno yr lle a el6ir yr a6r hon dinas tyrri. Ac yno g6edy g6elet o hona6 le adas o gadernit messuro a oruc ev le adas y bebyllau a g6naythur cadernit yn y cylch megis y gellynt gynnal br6ydr o bai rait cans ofni doedynt dyfot Coffarfichdi a brenhinoed eraill ac amlder o luoed gydac ev ac ynte oed yn y haros h6ynt yno. Ac yna pan gigne Coffarfichdi y bot h6ynt yno ni orffwysod ev na dyd na nos nes dyfot lle y g6elas ev yr holl gadernit ac y dy6at ev och och rac cy6ilyd trist o dyngedven y6 hon 6elet estron genedl 6edy gossod pebyllau yn teyrnas goisg6ch 6yrda amdanoch a del6ch h6ynt megis daly defait me6n ffalt a rann6n h6ynt yn garcharorion ac yn gaethion ymhob mann yn g6lat ni y dial yn llitan digofaint arnynt. A bydina6 y g6yr yn daydec bydin a dyfot yn erbyn g6yr troyav. Sev a oruc Bryttys pan 6yby hyny goisga6 y arvau ev ai 6yr a dyfot yn erbyn Caffarfichdi ai cyrchu yn diofn a chyngchori y ly y gyrcu pan vai amser ac y aros pan vai rait. Ac velly y gorvot a oruc g6yr troyav ar yr rythyr cyntav a chymell Coffarfichdi y ffo ev ai 6yr ac ar y ffo. hyny y llas d6yfil o nadynt. Ac velly dec cymaint oed anifer Coffarfichdi ar ffrainc noc anifer Bryttys cans bob a6r ydoed rai yn dyfot attynt.⁹⁰ Ac

yna ail6aith y doethant am ben g6yr troyav a g6naythyr aerva va6r arnynt ai cymell yr cestyll drychefn. Ac velly 6edy cael or ffrainc y vydigoliaeth hono eisted a orugant yn y cylch a med6l y g6archau yn y vaynt var6 o ne6yn neu y gellit y roi y angeu a vai hagrach no hyny. Ar nos hono cynghor a gymerth Bryttys ev a Chorineys fev oed y cynghor mynet o Gorineys yn da6el o'r lluestau ac ymgydiat mewn ll6wyn o goet oed yn agos yno. A thrannoeth pan elai Vryttys y ymlad ac h6ynt. Codi o hona6 ynte o'r ty arall a roi cri arnynt a roi aerva va6r ar y ffrainc. A hyny a oruc Corineys mynet allan ar hyt nos a thair mil o 6yr arvoc gydac ev ac ymgydia6 yn y coed. Ar borau drannoeth bydina6 y 6yr o Vryttys yn reolys ac yn gy6air a roi cat ar vaes yr ffrainc ai cyrchu h6ynte or ffrainc yn llidioc ac yna y llas lla6er o viloed o bob part. Ac yno ydoed was ievanc a hanoed o droyav a nai oed ev y Vryttys ai hen6 ev oed Dyrric cans ond Corineys de6rav oed ev cans ai gledyv y hun ev a ladoed ch6echaun6r ac yna y ffrainc ai lladoed ynte ac yno y cladwyd ev. Ac o hen6 ev etto y gel6ir y lle h6n6 dinas Tyrri am y glady ev yno. Ac yny nachav Gorineys yn dyfot heb 6ybot ydynt or tu cefn ai cyrchu yn diannot a phan 6elas Bryttys hyny ymgadarnhau me6n de6rder a oruc ev ai 6yr a rac maint y cri a roddes Corineys digalonni a oruc y ffrainc gan dybiet vot yno v6y anifer nog oed a dechrau gado'r maes a oruc y ffrainc a fo ai hemlit h6ynte a oruc g6yr troyav yny ga6ffant y vydigoliaeth arnynt ac velly hyt bai la6en Bryttys o gael y vydigoliaeth trist oed ev am lad Tyrri y nai. Ac velly llaihan ydoed anifer Bryttys beynyd a m6yhau ydoed anifer y ffrainc. sev yna y casas Bryttys yn y gynghor mynet y longau a ran v6yav o'i 6yr yn iach ganto a chlot y vydigoliaeth hefyd. Ac yna mynet parth ar ynys a vanagassai y du6es ida6 ac yn diannot tr6y gynghor y 6yrda mynet yr llongau a orugant a d6yn gantynt a vanasson o bob cyfryw da ar a oed yn y 6lat hono.

A DRYCHAV h6ylau a chael y ma6n6ynt ac yr tir y doethant y draeth talnas. Sev oed y lle h6n6 yr Alban yr hon a el6ir yn gymraec y 6en ynys ac nid oed neb yn y chyfanedu namyn ychydic o ge6ri ac ansa6d dec oed yndi nit amgen lla6er oafonyd tec a fysgot yn amyl yndynt a choedyd tec oed yndi. Ac velly bodlon vy gan Vryttys ai gyfaillion ossodiat yr ynys ar ce6ri oed yn fo yr mynydoed ac yna gan genat

y tybysogion rannu yr ynys a bnaethont
 ryngtynt a dechrau aredic ac adailiady tai
 arni ai chyfanhedy mefn encyt bychan
 megis y tybygit vot cyfand yndi er ys
 llafer o amseroed. Ac yna y mynnod
 Bryttys al6 yr ynys ar hen6 ev y hun ac
 en6 y genedl oed yn y chyfanedy y brytan-
 nait sev oed hyny achos y hen6 ev y hun
 o her6yd y mynnai ev gafel ido yn dra-
 g6da6l hyt dyd bra6t ac o hyny allan y
 gel6it iaith y genedl hono bryttanec. Ac
 y roes Corineys ar yr rann a dayth ido
 ynte cerni6 cans ev a gafas y dewis ymlaen
 pa6b. Ac ynte a de6issod y ran hono or
 ynys o achos amlav oed y ce6ri yno cans
 digrifach oed ganto ev ymlad ar haini. Ac
 yn y myfe h6ynt yr oed ry6 anghynvil yr
 h6n a el6it Gogmagog a daydec cyfyd oed
 yn y hyt a hefyd cymaint y dy6edynt vot
 y nerth ev ai gryfder ac y tynnai ev y der-
 wen v6yav yn y coet yr lla6r dan y draet oi
 g6raid cyn ha6ded a thynny g6ialen goll
 vechan. Ac velly val ydoed Vryttys yn
 ryfely ar dyd g6ylva yn y lle y dathoed ev
 y dir gyntav yr ynys hon nachav Gogmagog
 yn dyfot ar y daydegvnt ga6r ac yn
 g6naythyr croylon aerva ar y Bryttaniait.
 Ac yna ymgynyll a oruc lla6er o nadynt
 ynghyt ac ymlad ac 6ynt yn 6ra6l ai lad
 loi eithr Gogmagog cans Bryttys a beris y
 ada6 ev yn vy6 cans digrif oed ganto 6elet
 Corineys yn ymlad ac ev achos hyny ydoed
 ev yn y damyna6. Ac yna pan 6elas
 Corineys yr anghynvil h6n6 yn dyfot en-
 nyi o la6enyd a oruc a b6r6 y arvau
 odi6rtho ac erchi yr ca6r dyfot i ymdrech
 ac ev. A dyfot y gyt a rugant a sefyll
 6yneb yn 6yneb a chymryt o bob un afel
 ar y gilyd a mynych ymdafodi a bnaethant
 yny oed y sa6l oed yn y hemyl.....gana
 y hanadl h6ynt. Ac yn y lle g6asgu or
 ca6r Gorinays atto oi holl nerth yny dorres
 tair assen ida6 d6y or ty assa6 ac un or ty
 dehau ac yna lliadia6 a oruc Corineys a
 chymryt yn erth atto a drychav y ca6r ar
 y ysg6yd a rydec ac ev ty a chraic y mor
 a dyfot ac ev y ben tarren ychel ai v6r6
 dros y graic yr mor yny aeth ev yn vil o
 dryllau yn y li6is y don oi 6aet ev yn hir
 o amser ar lle h6n6 o hyny hyt hedi6 a
 el6ir llam y ca6r neu naid Gogmagog. Ac
 yna g6edy rannu yr ynys ch6nychu a oruc
 Bryttys 6naythyr dinas. A cherdet ar hyt
 yr ynys a oruc y gaisia6 lle a vai adas y
 6naythyr y darpar ac oi di6ed ev a dayth
 hyt ynglan avon Demys a gorymdayth
 hono a oruc ar hyt y traethau. Ac 6edy
 cael o hona6 le adv6yn a ryngau y vod ev
 adail6ys dinas yno ac ai gel6is hi trojav

ne6yd ac velly y gel6it hi yn hir o amser
 ac yna tr6y lygredigaeth y hen6 ef y gel-
 6it hi Trynovant ac 6edy y chael hi lyd
 ap Peli ma6r bra6t Casswalla6n y g6r am-
 ladaed oc Ilcassar. Ac 6edy cael y vren-
 hiniaeth or Llyd h6nn6 y cadarnba6ys ev
 y dinas o diroed a miroed o anairiv gel-
 vydyt a chy6raindeb ac y herchis ev y
 gal6 hi o hynny allau caer Lyd oi hen6 ev
 ar Saisson ai gelwis hi L6nd6n ac am hyny
 y by r6ng Lyd a Nynia6 y vra6t amrysson
 ma6r am difa hen6 trojav. Ac yna g6edy
 darvot o Vryttys adailiat y dinas ai chad-
 arnhau o vyroed a chestyll ai chyssegru
 a oruc a gossot cyfraithiau cad6edic yndiyr
 neb ai press6yllai yn dangnefedys a gossot
 na6l ar y dinas ac ystynny braint idi. Ar
 amser h6n6 ydoed heli effairiat yn g6led-
 ychu yn yr Iudea ac yno yr oed yr arch-
 ysteven yngharchar gan yr Pliste6ission.
 Ac yn trojav yr oed mab y Ector gadarn
 yn g6ledychu 6edy y 6rthlad o ettifedion
 Antenor o heni. Ac yn yr Eidial yr oed
 Syllys ap Ysgannys ap Encas yn g6ledychu
 66yrth Bryttys o oed h6n6 yn drydyd
 brenin yn o Latinys.

Ac yna y by y Vryttys o Enogen y wraic
 dri maib nid amgen Loeriny's Camber ac
 Albanactys ar tri maib hyny g6edy mar6
 y tat y bed6red vl6dydn ar hygain 6edy
 dyfot yr ynys hon. Ac yna h6ynt a ran-
 assant yr ynys yn dair ran. Loeriny's
 caus hynav oed a gymwerth canol yr ynys
 ar ran hyny oi hen6 ev a el6ir Lloegr.
 Camber a gafas y ran arall ty yna y hafren
 ar ran hono a el6ir Cymbr6 ac Albanactys
 a gafas o avon hymyr hyt ymbenrynn
 bladon a hono a el6ir Ysgotlond ac oi hen6
 ynte Alban. Ac velly y byant yll tri yn
 cid6ledychu. Ac yna y dayth hymyr
 vrenin hunast a llynges va6r ganto ir
 Alban y dir ac ymlad a oruc Albanactys
 a chymell pobl y 6lat hono y ffo hyt att
 Loeriny's. Ac anvon a oruc ynte att Gam-
 ber y vra6t a chynyll a bnaethant holl
 ientit y dau gvyoeth a mynet yn erbyn
 hymyr ai yrry ar ffo yny vodes ev yn yr
 avon hono ac o hynny hyt hedi6 y gel6ir yr
 avon hono hymyr. Ac yna 6edi cael o
 Loeriny's y vydygoliaeth ev a rannod ysbail
 yr hai lladedic ar maint a gafat o aur ac
 arian yn y llongau. Ac yna tair mor6yn
 6ych y pryt ai teg6ch a dali6s ev ac un o
 nadynt oed verch y vrenin Germania a dyg-
 assai hymyr ganto o dyno pan anraithassai
 ev y 6lat a d6y vor6yn eraill gida hi ai
 hen6 hi oed Essyllt. a g6nnach oed y
 chna6d hi nor aira g6nnav neu ala6 neu
 asg6rn morvil. A fan y gwelas Loeriny's

hi ennynu oi chariat a oruc ai chymryt hi ar y bely megis gôraic briot ida6. A phan 6yby Gorineys hyny lldia6 yn va6r a oruc cans ado a 6naethoed Locrinys gymryt y verch ev yn briot ida6. Ac yna cyrchu'r brenin o oruc Corineys gan ysgydia6 y v6yall arno a dy6edyt val hyn. Ai val hyn 6as y tely di i mi y gynifer brath a g6eli a gefas i gydath dat ti tra vyom ni yn ymlad ac estron genedl drosta6 ev ai velly w6s y tely di y mi pan ettyt ti 6all ar vy merch i a chymryt mor6yn achyfiaith yn y blaen hi nit a hyn yn rat gennyt ti tra vo nerth ym d6yfraich i cans tr6y y v6yall honn y colles lla6er ca6r y by6yt a hyny gan ysgy6ait y u6yall dau vinioc arno megis be bai yn mynny y daro ev. Ac yna yr aeth cydmaithion rynto ev ar brenin. Ac yna 6edy tangnofedy ryngtynt y cymhell6yt ar Locrineys gymryt merch Gorineys yn briot. Ac er hynny nit ym-6rthodes ev a chariat Essyllt namyn g6n-aythyr seler yn llyndain idi dau y daiar a gorchymyn i an6ylaid y chadw. a phan elai etti y dy6edai y vot yn mynet y 6naethyr aberth dirgeledic y du6 cans ni lefassai ev rac ofn Corineys y chad6 hi ar goed ar y 6ely ac velly y bu ev yn tram6y etti hi saith mlyned. Ac 6edy mar6 Corineys gadau G6endolau y verch ev a oruc Locrinys a chymryt Essyllt ar goed ar 6ely y vrenhines. Ac yna dolyrio a oruc G6endolau a mynet hyt yngherni6 a chynyll holl ienctit y chyfoeth etti a dechrau ryfely ar Locrinys. Ac yna y cyfar6y y dau lu ar lann yr avon a el6it Vyrram a br6ydr groylon a vy yno. Ac yna y tre6is Locrinys a saeth yn y dalken ac yllas ev. Ac yna y cymwerth G6endolau ly6odraeth yr ynys yn y lla6 y hun. A feri a oruc hi gymryt Essyllt a Hafren y merch ai bodi ylld6y yn yr avon ac o hynny allan y g6l6ir yr avon Havren dros g6bl o ynys Brydain ac velly y g6l6ir hi hyt dyd bra6t o achos y vorwyn a vodet yndi megis y delai gov yn drag6yda6l amverch Locrinys. Ac 6edy Locrinys y lly6ia6d y vrenhines y dyrnas daydeng mlyned a daydec eraill bysai Locrinys yn yly6ia6. A phan dayth Madoc y mab hi me6n oed dedvol yr hyrd6yt ev yn vrenin a ly6ia6 cerni6 a oruc hi y hun tra vy vy6. Ac yna g6raica a oruc Madoc a dau vab a y ida6 o honi nit amgen Membyr a Mael ac yna lly6ia6 y dyrnas a oruc Madoc yn dangnofedys deng mlyned ac yna y by ev var6. Ac yna y by anundeb r6ng y deu va6 ev am y dyrnas cans pob un o nadynt a vynnai y chael hi ido y hun. a roi ceunat a oruc Membyr

y Vael y vra6t y dyfot ymdidan ac ev ar vessyr tangnedf ac yna tr6y vrat y peris Membyr lad y vra6d. Ac 6edy cael o hona6 ev yr ynys yn holla6l cymaint o groylonder a gymerth ev yndo y hun hyt pan ladoed ev gymaint o 6yrda ac oed yn yr ynys megis na beynt h6y yn g6ledychu yn y ol ev a hefyt gado y 6raic a oruc yr hon oed vam y Efrog cadarn. ac ymroi a oruc y bechot Sottma a Gomorra ac ymhoelyt yr anian pryfaith ni 6rth6yneb ar y ganvet vl6ydyn oi dyrnas di6arnot ydoet ev yn hela a mynet a oruc ev ychydic odi-6rth y g6yr me6n glyn coeda6c ac yna y dayth blaidau ac ai ladassant ev ac ai lla6ssant.

Ac vedy mar6 Membyr y dayth Efrog y val yn vrenin cadarn y gynnal y dyrnas ac ai cynhelis hi deng mlyned ar hygain. a chyntav brenin aeth 6edy Bryttys a llynges y frainc vy ev. A llat a llogsi a oruc ev yno a d6yn y hanraithiau ai haur ai harian a dyfot y drev a chlot y vydigoliaeth ganto vedy llogsi y dinessyd a dysty6 y cayryd ar cestyll yn ll6yr. Ac ev yn gyntaf adaili6ys y parth dra6 y Hymyr y diuas a el6ir oi hen6 ev y hun dinas Efrog. Ar amser h6n6 Dafyd oed vrenin Carissalem. A hefytev adaili6ys Caer Efrog gyferbyn ac Alban. Ac ev adaili6ys castell mynyd Angnet a h6n a elwir hedi6 castell y morynion neu vynydd dolyr ac velly ygain maib a vy y Efrog o ygain g6raged a dec merchet ar hygain. Ar dyrnas hon a ly6iod ev daygain mlyned. hunav or maibion oed Vryttys darian las Gilins Run Moryd Bleidyn Iago Calan Cynar Ysbladen Gwryl Dardan Eidiol Ivor G6ychyr Gron6y Ector Cyhelyn Rat Assaracys Howel. Ar maibion ar merchet a danvones y tat yr Eidial att Silmins Alban y g6r a vy vrenin 6edy Siliys Lattinys ac yna rodet h6ynt y 6yr bonedigion o genedl trovay. Ar maibion oll hefyt ac Asaracys yn dw6foc arnynt aethant a llynges gantyt hyt yn Sermania ac o ganhorth6y Silmins Alban y goresgynasant Sermania ac y ca6sant y vrenhiniaeth hono.

Bryttys darian las a drigid gyda y dat ac ev a 6ledychod 6edy y dat deng mlyned. Ac ar y ol y bu Leon ga6r y vab ynte a g6r da vy h6n6 yn vrenin yn cynnal g6irioned a chyfia6nder.

Ar Lleon h6n6 a r6yda6ys ly6odraet y dyrnas ac adaili6ys yn y part dra6 yr gogled o ynys Brydain dinas a elwir Caer Lleon. ar amser h6n6 ydoed Selyv ap Dafyd yn adailiat temyl Iessu Grist yngharissalym. Ac yna y dayth Brenhines

y dehau y 6rando doethineb Selyv. ac velly pymlyned ar hygaint y by Leon yn g6ledychu yn vrenin. Ac yni6ed y oes llese vy ev ac am hyny y codes tervsey yn y dyrnas a ryfel ryngtynt y hun.

Ac yni ol ynte y g6ledych6ys Run baladr br6s y vab onit un vl6ydynd daygain. A h6n6 a duc y bobl oi ryfel y dangnedef. Ar Run h6n6 adaili6ys Caer Caint aint a Chaer Wynt a Chaer vynynd y paladr ac yno yr oed yr Eryr yn proff6ydo daroganau ir ynys honn ac v gorffenn6ys Selyv ap Dafyd y demyl yn Gaersalem.

Ac yn y ol ynte y dayth Blaidyt y vab ac ygain mlyned y g6ledychod ynte. Ac ev adaili6ys Gaervadon ac a 6naeth yr ennain t6ym parlays byth y vedignaethu y neb y bai rait ida6 6rtho. Ac ev aberth6ys yr dec6ines a el6ir Minerva osot tan heb diffodi byth yny losgi y dym hoelai yr... 6aith yn bellenui t6n ac ams r h6n6 y g6edi6ys y proff6ydi hyt nar rodai du6 dim gla6. ac yna ni by un dafu gla6 dair blyned a saith mis. A g6r ethrylithys oed Vlaidyt ac ev gyntav a duc nigromans ar hyt ynys brydain. ac ni orff6yss6ys ev yn g6n-aythyr celvyd yny 6naeth escyll ac adenyd ida6 ac ehedod y orychelder a6yr ac odynd y syrthiod ev ar ben temyl Apolo yn Llyndainyny aeth ev yn gant o drylleu. Ac yn ol Blaidyt y dayth Llyr y vab ynte yn vrenin yr h6n a vy daygain mlyned yn lly6ia6 y dyrnas yn 6ra6l dangnofedys. Ac ev adaili6ys Caer ar lan avon Soram yr hon a el6ir Caerlur o Gymraec ac o Saesneec Lessedr. Ac yr Llyr h6n6 ni by un mab namyn tair merchet sev oed y hen6au Coronilla a Raga6 a Chordalia. Ai tat ai carai h6y yn vwy no mesyr. a mwy y carai ev Gordalia y verch ioyav ida6 nor d6y verchet eraill. Ac yna 6edy y henaidio ev ai drymhau meddylia6 a oruc ev rannu y gyfoeth yn dair ran ai roi h6ynte y 6yr a thrayan y gyfoeth gida f6b un o nadynt ac hefyd 6edy g6ypai pa un v6yav oi verchet ai carai ev a rodai y hono y ran v6yav oi gyfoeth. ac yna gofyn a oruc ev yr verch hynav pa gymaint y carai hi y that. ac y tyng6ys hithau mae m6y y carai hi y that nor enait oedyn y chorff. Ac y dy6at ynte 6rthie er m6yn dy vot ti ym carv i yn v6y nor holl vyt vynggharedicav verch mi ath rodav di yr g6r m6yav a garych a thrayan vy nghyfoeth gyt a thi. Ac yn y lle gofyn a oruc ev yr ail verch hynav pa gymaint y carai hi y that. Ac y dy6at hithe na vedrai hi draythy ar y thafot vaint y carai hi y that a thyngu y carai hi y that yn

v6y nor holl greadyriait y dayar. Sev a oruc ynte y charu hi yn va6r a rodi idi yr ail ran oi gyfoeth. Ac yna y dywat Cordaila 6edy g6elet y d6y ch6ioryd yn y d6yllo ev tr6y gariat falst t6yllodrys profi a oruc hi daly atdeb ressyma6l ida6 ev. Ac yna gofyn a oruc ev y6 verch ieyav pa gymaint y carai hi y that. Argl6yd dat ev alle vot rai yn cymryt arnynt garu y tat yn v6y nog y carant. eithr Argl6yd mi ath garav di megis y dyly merch garu y that. cans megis y bo defayd y cariat y carav i dy di vy Arglwyd dat. Sev a oruc y that yna lldia6 yn va6r 6rthi gan dybiait mae o l6yr e6ylls y chalon y dy6ed assai hi hynny 6rtho ev. Ac yna y dy6at ynte val hynn. yn y mod yd6yt ti ym caru i yn vy henaint y carav inau dithau rac lla6 cans mi ath anhaillyngav di oth ran o ynys brydain byth ac ai rodav yth6y ch6ioryd di. Ac ni dy6edav i na rod6yr i di y 6r os tyngghedven ai d6c cans vy merch i 6yt ti. Ac er hynny ni rodav i gyda thi na da nac anryded megis dy chwioryd di cans mi ath geraist di yn v6y no h6y ylld6y a thithau heb vy nghary i. Ac velly o gynghor y 6yrda y rodev ev y d6y verchet hynav y dau d6yssoc nit amgen noc y d6yssoc cerni6 a th6yssog y gogled ar cyfoeth yn dau hanner ryngtynt. Ac 6edy hyny y dam6haiu6ys y Ganipys vrenin ffraine glybot clot ma6r y Gordalia a dy6edyt mae dyn g6ych oed hi. ac anvon cenadau a oruc y herchi hi y that yn 6raic briot ida6. ac yna dy6edyt 6rth y that or genad6ri. Ac ynte a dy6at y rodai hi y 6r heb ardemyll or byt gida hi candaroed ida6 rodi y gyfoeth ai aur ai arian yr d6y verchet eraill. ac er hynny pan 6yby vrenin fraine decet oed y vor6yn cyfia6n vy ev oi serch hi a dy6edyt vot ganto ev digon o aur ac arian a chyfoeth ac nat oed rait ida6 ev 6rth dim namyn g6raica g6ych y caffai blant o heni yn ettifedion ar y gyfoeth. ac yn diannot y g6naithb6yd cyfrathach ryngtynt. Ac yna y cymerth y ty6ssogion eraill oresgyn or cyfoeth yr h6n a gynhalassai ev yn 6ra6l yn hir o amser ac y rannassant y dau haner ac y cymerth Magla6n ty6ssoc yr Alban Lur atta6 a daygain marchoc gidac ev rac bot yn g6ilyd ganto vot heb varchogion yn y ganlyn. Ac 6edy bot Lur gidac ev g6arter bl6ydynd blyngchau a oruc Coronilla gan vaint oed o varchogion gida y that hi a rac y g6asn-aeth6yr h6ynte yn tervysgu y llys. A dy6edyt a oruc hi 6rth y g6r mae digon oed dec marchoc ar hygaint gidac ev a gell6n yr hai eraill ymaith. ac 6edy dy6edyt

hynny y Lur y dyôat ynte trôy lit ymad-
aâai ev a Maglaôn ac ydai ev att Iarl
Cerniô. ai erbynnaith a oruc y Larll yn
anrydedys ac velly ymhen y flôydyn y
codes ryfel a thervyse rông gôsnaethôyr.
Ac yna y sorres Ragaô ôrth y that ac a
erchiô idaô ellông y varehogion odiôrtho
oll onit pypm marchoc ai gôsnaethai ev.
Ac yna tristau yn vaôr a oruc llur a chodi
odyno ty ac att y verch hynav yr ailôaith
gan dybiait y bot hi ôedy dat digiaô ôrtho
am gynnal y varehogion gidac ev. sev y
ônaeth hitheu tyngu trôy lit maôr na chai
ev drigio yno oni ellyngai y holl varehogion
odiôrtho onit un marchoc ai gôsnaithai a
dyôedyt nat oed rait y ôr hen dim or lyos-
ogrôyd hynny. Ac yna gôedy na chai ev
dim ar a gaisiai gan y verch. gellông a
oruc y holl varehogion odiôrthaô onit un.
Ac yna medyliaô a oruc am y dailyngdaô
ai anryded a thristau yn vaôr a oruc a
medyliet mynet y ymôelet ar verch athoed
y fraine ac ofni hynny a ônaeth rac mor
digariat y gellyngasai ev hi yno. ac eisioes
ni alloed ev dioded y merchet eraill yn
hôy ac yna codi ty a fraine a oruc. ac yna
pan oed ev yn mynet yr llong ac na ôelai
gidac ev neb namyn tri marchoc a than
ôylo y dyôat ev val hyn. O dynchledven-
noed pa le y cerdôch ehôî cans môy o boen
yô coffai cyfoeth gôedy y coller no godev
tlodi heb ordyfnaith cyfoeth cans yr amser
yr oed y saôl gannôr gida mi yn canlyn
pan vym yn ymlad ar cestyll ar dinesyd ac
yn anraithio cyfoethau vy ngelynion a
godev ôedy hynny angenocit a thlodi y
ônaeth y gôyr hyn y mi yr hai a vydai yr
amser hônô dan vynraet i. och duô pa bryt
y daô amser y gallôyv i dial arnynt hôy
hynny. Och vi Gordaila mor ôyr vy
dymadrod di pan dyôedaist di mae val y
bai vyngally i am cyfoeth y caryt ti vy
vi. Ac velly tra vy vynghyfoeth ym llaô
ac yn gally rodi rodion maôr paôb am
carai. Ac velly pan gillôys y rodion y
foes y cariat. Ac ôrth hyn y pa delô y
gallav i rac cyôilyd gaisio nerth gennyt ti
o achos ym sorri ôrthyt am dy doethineb
di yn doethach noth ehôîoryd cans ôedy i
mi roi vynghyfoeth ydynt hôy hôynt am
gônaethant i yn alldyt om gôlat am cyfoeth.
a chan gôyno y drafel velly ev a dayth hyt
ymharis y dinas ydoed y verch ev yn trigio.
Ac yna anvon annerch at y verch a oruc
ac y vanegi idi y riô anghyfuernth a gyfar-
fysai ac ev. Ac ôedy dyôedyt or gennat
nat oed yno onit ev y hunan ac un marchoc
gidac ev. Sev a oruc hithau anvon amlder
o aur ac arian idaô ac erchi y that vynet

yr dinas oed gair llaô yno a dyôedyt y vot
yn glav a gônaythyr ennaint idaô ai ôisgaô
ev meôn gôisc neôyd oed daylông y vrenin
y gôisgaô. A dôyn attaô daygain march-
aôc ai ôisgaô yn hard o veirch ac arvau a
dillat. ac yna anvon llythr a oruc ev at y
vab ynghyfraith ac at y verch. A phan
glyôas y brenin hynny y dayth ev ai ôyrda
yn y erbyn ai arvoll ev yn anrydedys
megis dlyai vrenin. Ac yna cynyll llur
maôr a oruc Acanipys dros holl fraine ac
yn unôedic yr holl varehogion arvoc a dyfot
yllldau a orugant y Loegr. Llor a Chor-
daila y verch ar llur hônô y ymlad ai dau
vab ynghyfraith a chael y gorrôv arnynt
ac ôedy goresgyn o lur y gyfoeth yr ailôaith
ni by ev byô namyn tair blyned. Ar un
amser y by varô Acanapys vrenin fraine.
Ac yna y cas Cordaila y vrenhiniaeth yny
llaô y hun ac yna hi a beris clady y that
meôn gogov a ônaethodit dan yr avon a
elôit soram ynghaer Lur ar daerdy hônô
a daroed y ônaythyr yn anrydedys yr duô
a elôit biffrons ac yno ymgynyllai holl
sairi a chrefftwyr y dyrnas y waithio pob
gwaith ac y vedylynt y wnaythyr hyt
mhen y flôydyn y dyd hynny y dechroynt
y ônaythyr. ac velly by Gordaila yn llyôiaô
y dyrnas yn hedychlon dangnofedys. Ac
yna y codes yn y herbyn hi y dau nai
maibion y ehôîoryd mab Maglaôn tyôsaôc
y gogled a mab Einion tywsaôc cerniô. A
henôay y maibion oed Morgan ap Maglaôn.
A chyneda ap Einion gan dyôedyt vot yn
anhailông vot gôraic yn llyôiaô y dyrnas.
Ac velly lliidiaô a oruc pob un o nadynt a
dechrau anraithiaô y gôlaoed. Ac yno
brôydro a hithau ai dala ai roi yngharchar
ac yn y carchar o digofaint a lliit ydym-
gollas hi y hun. Ac yna y rannod y gôyr
hynny yr ynys rynttynt yn dau hanner ac
y rodet y vorgan y ran val y dycai hymyr
yr hon a elôir Ysgottlont. Ac y Gyneda
y ran yute or parth arall ty ar gorlleôyn.
ac ymhen y dôy vlyned ôedy hyn y dayth
at Vorgan y neb a garai dervyse a ryfel ac
a dyôat vot yn gôilid idaô o achos ev a
dylai o henafiaeth lyôiaô y dyrnas o gôbl
ai vot ynte yn daly dan arall a bot day-
parth y cyfoeth gan Gyneda. Ac yna
dechrau anraithaô a llosgi a oruc Morgan.
Ac yna y cynyllod Gyneda lu maôr yn y
erbyn ynte ai yrry ar fo ai ymlit o ôlat y
ôlat ac o le y le yny doethant yr maes
maôr ynghymry ac yno y byr vrôydr ac y
llas Morgan y Morganôc yn y lle y mae
Monach loc Vargan yn sefyll ac yna y
cladwyf ef. Ac yna ôedy caffel o Gyneda
y vydigoliaeth y by ef vrenin ar gôbl or.

dyrnas dair blyned ar dec ar hygain yn llaëen ac yn dangnofedys ac unved dyd ar dec cyn calau mai nesaf att hyny y dechray gyd adailiat Ryfain gan dau vrodyr a elbit Romilys a Raimes. Ac bedy marô Cyneda y dayth Riallon y vab ynte yn vrenin yn y ol ef. A gôas ievane oed hônô a hedychôr tangnofedys. Efa lyôïod y dyrnas yn hedychlon ac yn y amser ef y dayth glaô gôaed âri diârnnot a thairnos a marvolaeth ar y dynion.¹⁵¹

Ac bedy Riallon y dayth Gorôst y vab yntau yn vrenin. Gbedy ynte y dayth Saifyllt yn vrenin gbedy ynte y dayth Iago nai Gorôst yn vrenin. Gbedy Iago y dayth Cynvareh ap Saifyllt yn vrenin. Gbedy Cynvareh y dayth Gôrvyô yn vrenin ac y hônô y by dau vab yr ai a elbit ffer vex a fforex.¹⁵² Ac bedy dygôydaô y tat meôn henaïnt a chlefyf y codes tervyse rôn y dau vrodyr am y vrenhiniaeth. ac y gybot pôy ai caffai. Sev a oruc Porex ennyny o lit a digofaint ôrth y vraôt a darparu y lad ev. A phan giglau ffer vex hyny yr aeth ev y ffraine y gaissio porth a nerth gan Siôart vrenin ffraine a dyfot ailôaith a oruc y ymlad ai vraôt. Ac yna fforex ai llas ev ar ran vôyav oi lu. sev a oruc mam y day vab daly llit wrth fforex y mab oed yn vyô a dyfot hi ai morynion pan i casaf hi ev yn cysgu a hi ai llas ev yn y gôsc ac ai torres yn darnau mân. Ac bedy hyny y by dervyse rông y bobloed yn hir o amser a ryfel ryngtynt y hunaiut am y dyrnas hyt pan y rônnassant hi yn bym ran rông pym brenin o myldynt ar hain bob ailôers yn ymlad baôb ai gilyd. Ac yna ynhen llaôer o amser bedy hyny y codes clot y ôas ievane a elbit Dyfnôal Moel Myt cans mab oed hônô y Glydno Iarl Cerniô a ragor oed idaô o degôch a deôrder rac holl vrenhinoed ynys Brydain. ar gôas hônô bedy marô y dat a gymerth y cyfoeth yn y laô y hun. Ac yn y lle bedy hyny ymlad a oruc ev ar pymet brenhin Lloegr a llad hônô. Ac yna pan glyôas Nydaôs Vrenin Cymbyr hyny a Theôdôr vrenin Ysgotlant y daythant hýnte ai lluoed y gyfoeth Dyfnôal a dechrau anraithiaô a llosgi. A fflau glyôas dyfnôal hyny dyfot a oruc a deng mil ar hygain o gyr arroc gidac ev ac ymlad ac hýnt a throylaô llaôer or dyd hônô heb arvot o un ar y gilyd. Ac yna pana ôelai Dyfnôal y vot yn cael y vydygoliaeth galô a oruc atto chôaggainôyr or gôyr gorau a roi arvau y gôyr llaedlic yn y cych ac ynte y hun a roes arvau un or gôyr mairô andanaô a thynny ymmayth y arvau y hun

ac yn gyflym dyfot yr lle ydoed Nydaôe vrenin ai lad a mynet ai chôaggainôyr yr lle ydoed. Deôdôr ac erthi ydynt rythraô idaô ac yn gyflym y lad ynte a ônaithant heb aïm ont chôaggainôyr gidac ev. Ac yna rac ofn y lad oi ôyr y hun y gôisôys y arvau y human am danaô. Ac yna annoc y ôyr o neôyd y lad y gelynion ac ni by hir o eanyt yn y chafas ev y vydygoliaeth ar gôbl. Ac yna cerded a oruc ev ar hyt y cyfoethau a goresgyn a distryô y cavyrd ar cestyll ac bedy goresgyn côbl o ynys Brydain or mor y gilyd yn y eido y hun. ef a beris ônaythyr coron o aur iddo ai gôisgaô a oruc ar y ben a dôyn yr ynys ar y hen dailyngdaô a gossot cyfraithiau yr hai a elôir etto cyfraithiau Dyfnôal Moel Myd. Ac y maer Saesson etto yn y cynal hýnt ac ev a fôdes y braint yr temlau ar dinessyd ac yr fyrd cyfraeth val y caffai bob dyn naôd ac a foe attynt en a ônelai o gam a mynet heb genat y elynion ford y mynnai a hefyt llaôer o bethau eraill a oruc ev yr hôn a vyd yn ry vlin y draythu val ysgrifennôys Gildas hýnt cans braint nodva a rôdes ef yr fyrd a gyrechai y priv dinessyd. A roi y priffyrd yr bobl gyffredin y vynet yr dinessyd ar temlau. ac yn y oes ev ni by na llaïdr na thraissôr ac velly bedy llyôiaô y cyfoeth yn y ôed hono daygan mlyned bedy gônaithyr Coron ai gôisgo marô vy ev. Ac yn llyn-dain meôn temyl a ônaethoed y hun y cladôyd. A bedy y varô y codes tervyse ac anundeb rông y dau vab ev Beli a Bran am y vrenhiniaeth ar goron cans pob un a vynai y chael hi ido y hun. Ac yna y gônaeth gôyr da doethion dangnufed ryngtynt a rannu y cyfoeth yn dôy ran nit amgen no gady y vely Loegr a choron y dyrnas a chôbl o gymry a cherniô hefyt o achos mae hunav oed ev cans o herôyd hen dedyv gôyr trovav y mab hunav a gai y dailyngdaôd y gyt. Ac y vran y parth draô y hynyrr gam y vot yn darostyngedic y vraôt sev oed hyny y gogled oll. a chadarnhau hyny a ônaethbôyt ryngtynt ac velly mynet pymlyned haibio yn dagnofedys. Ac yna rai a garai dervyse a dayth at Vran a dyôedyt vot yn llesc idaô ac yn gôilydys ellông y dlyet y vyny y vraôt ac ynte yn un vam undat ac ev ac yn un vrait a dlyet. a hefyt môy y byost di meôn ymladau a chynnhennion nôc y by ev. pan dayth Edôetro tyôssoc morien yth ôlat ti a thi ai gyrraist ev unôaith ar fy mayth ac am hyny torr di y gyngrain ôradôydys yssyd rot ti ath vraôt. a dos di at vrenin Llychlyn a chymer di y verch

ev yn 6raic briot itti a thrôy nerth hôn6 y gelly di ynyll dy dlyet. Ac yna lldia6 o Vran drôy y gairiau hyny ac yr aethi hyt yn llychlyn y briodi merch brenin llychlyn. Ac 6edy manegi hyny y Veli drôc vy ganto ac anhailông a lldia6 a oruc yn va6r am vynet y vra6t heb gynghor y gaissio ford hyny nerth yn y erbyn ev. A chynyll lu ma6r a oruc Beli a mynet trôy hymyr a chymryt y caeryd ar dinessyd a roi y 6yr y hun yndynt. A phan gogle Vran hyny cynyll llu ma6r a oruc ynte o Lychlyn ac velly val yr oed ev yn dyfot ar llynges hono parth ai 6lat yn lla6en ar gôynt gidac ev nachav yn cyfarvot ac h6ynt Wychlan Vrenin dassia yr h6n oed yn emlit ev o gariat ar y vorôyn a dygassai ev o Lychlyn a fan 6yby h6n6 mae Bran oed yn parattoi y Lynges a oruc ac ymlad ac ev yn galet yny gafas ev v6r6 bachau am y llong ydoed 6raic Bran yndi a thynny ganto yny daith ev a hi yn ganol y Lynges y hun. Ac yna nachav ystorm o 6ynt yn dyfot ac yn g6asgaru y llongau y bob traeth trôy anffortyn ac velly dicarnot y byant yn h6yia6. Ac yna pan glyby 6yr y lat hyny y daly a 6naethant ai d6yn at Veli oed yno yn aros y vra6t o Lychlyn. A chida llongau brenin Dassia ydoed dair llong eraill ac un o nadynt a hanoed o longau Bran y vra6t ev. A da vy gan Veli gael honno y dechrau dial ar y vra6t. Ac ar ben ychydic o dydiau g6edy hyny nachav Vran yn dyfot g6edy casglu y llongau ynghyt yr lan yr gogle. Ac 6edi manegi ida6 y Veli oresgyn y gyfoeth ev a daly y 6raic anvon cenat a oruc ev at Veli y erchi idda6 adveryt y 6raic ai gyfoeth ida6 ev drachefn. a dy6edyt onys cae y hanraithiai ev yr holl ynys or mor y gilyd ac y lladau ynte hefyt o chaffai g6rd ac ev. A phan gogle Veli hyny y naccau a oruc or dau b6nc hyny oi 6raic ai gyfoeth. Ac yna Beli a gynyll6ys llu o holl varchogion ynys Brydain a dyfot yn erbyn brân ac arl6ya6 ymladacev. Ac yn y lle par 6yby Vran hyny dyfot a oruc yn erbyn Beli hyt y lle a el6ir ll6yn caladyr.¹⁷ ac yna ymgyrchu a orugant yn groylon cans gôyr canmoledic ymrôydr oed bob un o nadynt ac o bob part y syrthiau'r gôyr megis y syrthiau y cayrch y cynhauav gan y medel-6yr. Ac yn y diled y gorvy y Bryttaniait ac y ffoes gôyr Llychlyn yn vrïedec parth ai llongau ac yn y vrôydr hono y llas o 6yr Llychlyn bymthengmil ac ni diengis neb o nadynt yn iach. Ac yna o vraid y cafas Bran un oi longau ac yr aeth hyt yn ffraine ar anifer eraill y daethoed gidac ev

a ffoes yr lle cyntav y ca6ssant 6asgot. Ac yna 6edy cael o Veli y vydygoliaeth gal6 a oruc atto holl 6yrda y dynnas hyt ynghaer. Efrog y gymryt y cynghor am vrenin Dassia. A gell6ng cenadau a oruc h6n6 attae ev y gynnig y 6rogaeth ida6 ev a darostyngedigaeith o her6yd y da o dyrnget bob blôydyn er y ell6ng ev yn ryd ev ai orderch. A hyny a oruc Beli o gynghor y wyrda a chymryt caternit a gôystlon gan vrenin Dassia ai ell6ng ev yn ryd gida y orderch. Sef a oruc Beli yna 6edy goresgyn yr ynys or mor y gilyd ac nat oed neb ai g6rafynau. Ac yna cadarnhan y cyfraithau a 6naethod a oruc a chrio hed6ch trôy yr holl ynys ac yn gadarnav yn y temlau ar dinessyd a roi y braint pennav ar a vyssai ydynt er ioed. Ar amser hyny ymyrsson oed am y ffyrd ni 6ydid y tervyn yn hysbys. Ac yna y gel6is ev atto holl Sairi main ynys Brydain a gorchymyn ydynt wnaythyr y fyrd yn gyfreithlon o vain a chalch. Sef y g6naithb6yt un o nadynt or lle ida penryn cerni6 yr mor hyt ymhenryn bladon yn y gogle a hyny y6 hyt ynys Brydain trôy briv dinessyd a vai yn unia6n ar y fford. ac un arall a beris ev y g6naythyr ar dra6s yr ynys nit amgen noc o gaer yny6 ar lan y mor hyt ym horth hamon sev y6 h6n6 Northampton. A d6y ford eraill a erchis ev y g6naythyr yn resgôy ydynt ar vessyr conglau yr ynys drôy dinessyd hefyt val y llail. A fan darvy y g6naythyr ev a beris y cyssegru a rodi ydynt vrait nodva. cans p6y bynnac a gaffai un or ffyrd hyny er maint o gamai a 6nelai na lefassai neb y lestar²⁰ ac yna y by Veli yn dangnodedys yn g6ledychu. A Bran y vra6t g6edy mynet y ffraine yn ofalys achos tr6m oed ganto y deol oi 6lat ai gyfoeth ac nat oed fford ida6 y chaffel hi drychefn ac ni 6ydiait beth a 6nai. Ac yna ve aeth ar y daydecved march at d6yssoc fraine a dangos y dam6ain tryan ida6. Ac 6edy naccau y nerthu o h6n6 yr aeth ev yn union att dywssoc Byrg6in. A h6n6 a vy la6en 6rtho ac a rodes y gydmaithias ai gariat arno hyt nat oed yn y llys un cymaint y hanryded ac ev sev achos oed hyny ymhob peth ac a 6nelai nac yn ryfel nac yn hed6ch y bai y dangossai ev voliant ac anryded hyt pan y caroed y ty6ssa6c ev yn gymmaint a fai bai mab ida6. cans g6r tec oed Vran o edrych arno. Ac aelodau hirvainion oed ida6 a bonedigaid oed a chy6rain a doeth val y g6edai ida6 vot. Ac 6edy rodi or ty6ssa6c y gariat arno ev velly ac unverch oed ido ac yn ettifed ida6

ac ev a rodes hono yn vraic briot y Vran ac oni bai ida6 ettifed arall ado Byrg6in ida6 yn y ol ev ac o bai vab ida6 ada6 porth a nerth ida6 ev y oresgyn y gyfoeth y hun. A hefyd ydoed un o dy6ssogion frainc 6edy ada6 porth a nerth ida6 megis yntau. Ac yna y priodes Bran y vor6ynac velly ty6ssogion y6lat a darestyng-a6l ida6. A lly6odri y cyfoeth a roes-b6yt ida6 6rth y la6 y hun.²⁰² Ac ni by vl6ydy6 6edy hynny yn y vy var6 y ty-6ssa6c. Ac yna ranna6l Bran yr ty6ssogion oed yn y garu ev yr hynn daoed a dy-gassai y ty6ssoc ar y taidiau h6ynt orblaen. Ac velly y r6ymoed ev y cariat h6ynt atto o achos y haelder ev. A chida hyny g6naythyr yr h6n gorau gan 6yr Byrg6in roi b6yt a diot y ba6b ac a delai ac ni chayit un porth ragdynt. Ac yna 6edy bot yr anifer hynny yn gitun ac ev medyl-ia6 a oruc ev pa vod y gallai ev gael ym-dial a Beli y vra6t am a 6naethoed ida6. Ac velly ada6 o ba6b borth a nerth ida6 y vynet y oresgyn y lle a vynn6; or byt. Ac yna yn diochir cynyll llu ma6r a oruc a dy-fot y ffrainc a g6naythyr cyngrair ar g6yr hyny a gael mynet ai lu tr6y y g6lat h6ynt ty ac ynys brydain. Ac yna pan vy barot y llongau ar draeth fflandrys yr aethant yr m6r ar g6ynt yn y hol yny doethant y ynys Brydain. A fan gogleu Veli vot y vra6t yn dyfot a llynges va6r ganto cynyll llu ma6r a oruc ynte a dyfot yn y erbyn y ymlad ac ev. Ac yna val yr oedynt yn mynet y brygyrchu y dayth Tonwen y mam attynt a brysia6 a oruc hi tr6y y bydinoed y gaiffio g6elet Bran y mab o achos nas g6elsai er ystalym o amser ac velly yn ar-grynedic ofnoc y cerd6ys hyt y lle ydoed Vran yn sefyll a rodi y d6yla6 am y v6n-6gl ev a rodi mynych gysanau a oruc hi a dy6edyt val hynn tr6y igvan ac 6yla6 vy an6yl vab coffa di y d6yfron hyn a signaist di arnynt. coffa di galon dy vam yr hon a thyc di na6mis dan y g6regis coffa di y trafel a gefais i yth ymd6yn di. Med6l di hyny hedi6 er m6yn y crea6dyr or nev ath 6naeth di dyro vadeyant yth vra6t a fait ar llit a gymeraist 6rtho cans ni 6naeth ev y ti dim defnyd llit ac nit evo atheoles di oth 6lat ath gyfoeth. Ac ni 6naeth ev dim cam y ti ac ni etholes ev di er gest-yingat arnat namyn er dy drychafu cans g6r darostyngedic oedyt ti ida6 ev o ran vechan or dyrnas a phan gollaist di hono yd6yt ti yn gynebic ida6 ynte. Ac velly ev a vy ach6ysa6l ar dy drychafiat ti me6n yrdas ma6r. cans m6y yrdas y6 bod yn duc o Byrg6in noc ar gyfran o ynys Brydain.

Edrych di nat oi achas ev y tyfod y ter-vysc cyntav ryngoch namyn ty di a dech-ray6ys pan aethost di y vyny merch brenin Llychlyn yn 6raica ytt ac o nerth h6n6 cassio y digyfoethi ynteu²⁰⁵ ac velly 6edy dy6edyt o ben i hi hynny 6rtho tr6y 6ylo troi a oruc ynteu ar lonyd6ch a hed6ch tr6y y l6yr vryt ai ved6l a g6naythyr cynghor y vam a diot y helym ai benifest-ing iam y ben a dyfot hyt y lle ydoed Veli y vra6t. A fan 6elas ynte y vra6t yndyfot ty ac atto b6r6 y arvau odi6rtho a oruc ynte a mynet d6ylo ym6n6gl ai vra6t. A chym-odi yndiannot a orugant. Ac yna b6r6 or lluoed y harvau odi6rthyt a chammol yr hed6ch a mynet o dyno hyt yn Llyndain. ac yna cymryt y cynghor h6y ai g6yrda. Sev oed y cynghor mynet y frainc a gores-gyn yr holl 6ledyd 6rth y mediant y hun. ac 6edy ybot yn Llyndain vl6ydy6 y codass-ant ty a frainc a dechrau anraithio y g6lad-oed a orugant. A fan gogle 6yr frainc hyny ymgynyll a 6naethant holl frainc y gyt yr unlle ac ymlad ac h6ynt ac y cafas Beli a Bran y vydygoliaeth a fo a oruc g6yr frainc ai hemlit a oruc y Bryttaniait yny dalasant y brenin ai gymell y darost6ng ydynt. ac yna desty6io y cayryd cedyrn oll a wnaeth-ant ac erbyn pen y vl6ydy6 y darostyngas-ant g6bl or dyrnas. Ac 6edy hyny y daeth-ant ai lluoed ty a Rufain a dechrau g6as-garu y cayryd a orugant ar hyt yr Eidial ac yna goresgyn yr holl 6ladoed a orugant hyt yn Rufain.²⁰⁷ ar anser h6n6 ydoed yn Ruf-ain dau dy6sa6c ai henw oed Gabius a sor-cena ac yr haini y daroed gorchymyn lly6-odraeth y 6lat. Ac 6edy g6elet or haini na allai un genedl 6rthne6 y groylonder Beli a Bran ac o gyt cynghor sened Ryfain y g6naethant dangnefed ac h6ynt a rodi rod-ion ma6r ydynt o arian ac aur ac ada6 tyrn-get ydynt bob bl6ydynt er cady y cyfoeth yn llonydydynt. Ac y cymmerth Beli a Bran wystlon gantynt ar hyny. Ac o dyno y daeth Beli a Bran ai llyoed ty a sermania. Ac yna 6edy dechrau o nadynt ryfely ar y bobloed edifar vy gantynt yr amot a 6naeth-oedynt ar Bryttaniait a thorri a orugant a mynet yn borth y 6yrsermania.²⁰⁹ A phan gogle Veli a Bran hyny lliid a 6naethant yn va6r a chymryt y cynghor pa vot ym-ledynt ar dau lu cans nit oed ha6d 6mro y llu a dathoed o Ryfain ar cynghor vy ada6 Beli ar Bryttaniait oll gydac ev y ymlad a g6yr sermania a mynet o Vran ai llyoed ynte ty a Ryfain.²¹⁰ A fan gogle wyr Ryfain hyny ymado a wnaethant a g6yr sermania achaisia6 y blaen ar Vran ai lu cyn y dyfot y Ryfain.²¹¹ a ffan gly6as Beli hyny dyfot a

wnaeth ev ai lu ar hyt nos yn y herbyn hōynt hyt o veōn glyn coedaōc oed ar y fford a llechu a oruc Beli ac lu yno ai ragot hōynt. A thrannoeth nachav 6yr Ryfain yn dyfot yr lle hōnō ac yno y gōelynt hōy arvau y gelynyon yn disglairio ar hyt y glyn ac yna ofni yn vaōr a ōnaethant gan dybiait mae Bran oed yno a gōyr Byrgōin gydac ev.²¹³ Ac yna y cyrchu yn gyflym a oruc Beli ac yn y lle fo a oruc gōyr Ryfain a gado y maes cans ni chlaōssynt na gōisgaō y harfau na bydinaō. ai herlit a oruc Beli yn y dyc y nos yr aerva ragdo.²¹⁴ ac yna gwedy cael y vyd-ygoliaeth o Veli yr aeth ev hyt att Vran y vraōt y trydyd dyd wedy idaō cisted wrth gaer Ryfain. Ac yna wedy dyfot y dau lu 6rth y gaer ymlad yn dirving a wnaethant a chyn bai vaōr ydrygiau a wnelynt y wyr Ryfain ac hwynt a ōnaethant gorogōyd wrth borth y gaer y grogi y gwystlon oni rodynt y gaer y vynyd ai chynnal hi a orugant er hyny.²¹⁵ Ac ōaithiau ymledynt ai peiriannau ac ōaith eraill yn ymsaethu ac hōynt ac ymlad a orugant o bob ford ac y gellynt. Ac yna gōedy gōeled o Veli a Bran hyny ennyny o lit a wnaethant ac erchi crogi y pedcār gōystl ar hygain or hai bonedicav yn y gōyd gair bron y gaer.²¹⁶ Sev yna a oruc gōyr Ryfain llyniaethu y llu yn vydinoed a dyfot allan or gaer a roi catar vaes ydynt cans cenadau a dathoed at 6yr Ryfain odiōrth y dau dy-ōssaōc 6edy cynyll y gwasgaredic lu a dywedyt y bot yn dyfot yn borth ydynt ac erchi ydynt na rodynt y gaer y vynyd er dim ac yna y dayth y bydinoed yn dau lu am benn y Bryttanait a gwyr Byrgwin yn dirrybyd ac y gwnaethant aerva vaōr.²¹⁷ Ac yna pan ōelas Beli a Bran llad y cidvarchogion tristau a wnaethant a bydinaō y gōyr ai hannoc y ymlad ai gelynyon ai gyrru ymhell yn y hol a wnaethant ac yn y diōed 6edy lad milioed o bob ty Beli a Bran a gawssant y vyd-ygoliaeth a lad Galins a daly forena ar gaer a gaōssant. A rannu y sōllt a oruc Beli a Bran rōng y cidvarchogion.²¹⁸ Ac yna 6edy cāfaiel y vyd-ygoliaeth y trigiōys Bran yn amheraōdr yn Ryfain a darostōng y bobl a oruc o anvaidraōl groylonder val y dy-6edyr yn ystoria gōyr Ryfain ni thraythais i yma mōy o nadynt cans gormod o vlinder vydai y tiaeθu y gyt.²¹⁹ Ac yna ymhoeles Beli yn y ol tyac ynys Brydain ac a llyōiod ev y dyrnas yn hedychlon y ran arall oi oes. Ac adneōdy y cayryd a oruc ymhob lle ac y beynt yn advaillo a gōnaythyr eraill o neōyd. Ac ymyse yr hain yr adailioed ev

gaer ar lan avon 6yse ac yno ydoed arch-esgopty Dyfed. Ac 6edy dyfot gōyr Ryfain yr ynys hon y gelōit hi caerllion cans yno y bydynt hōy yn trigio y gayaf. A hefyd yn Llyndain y gōnayth Beli borth anryfedis ar lan temys yr hōn a elōir Bilingsgat ac ar 6arthav hōnō y gōnaeth ev dōr anvaidraōl y vaint a forthva adas daño yn disgynva yr llongau. A hefyd cyfraithau y dat adneōdod ev ym hob lle. Ac ymrodi y ōirioned a oruc ac yn y amser ev y by amlder o aur ac ariant ymyse y ōbboled hyt na by y gyffelyb na chynt na chōedy. Ac nydiōed pan dayth y dyd tervynedic y vynet or hyt hōn y llosged y gorff ev ac y rodet y llydō hyny meōn llester aurait ac y cladōyt yn Llyndain o amrafael gelvydyt ymhyn y tōr a dyōetbōyd vry.²²¹ Ac 6edy marō Beli y dayth Gōrgant Varf-drōch y vab ynte yn vrenin a gōr hynaōs pryd oed hōnō a dilin gōaithredoed y dat a oruc a hedōch a gōirioned a garai ev. A phan gaisiau neb ryfely arno gleōder y gad a gymerai ac ymlad yn groylon ai elyūon ai cymell y 6edy idaō ac yna brenin Dassia a gaisiod adtal y dyrnged ev yr hōn yr oed yn y daly y dat ev ac ni fynnai y daly idaō ev.²²² Sev a oruc ynte mynet a llynges ganto am ben brenin Dassia ac ymlad yn groylon ar bobl hyny a llas y brenin a gossot y ōlat yn gaeth idaō ev y hun vel y byssai y dat or blaen.²²³ Ac velly val ydoed yn dyfot y drev trōy ynyss-oed Ore y cyfarvy ac ev dec llong ar hugain o 6yr a gōraged ac 6edy gwybot o honaō y dyfodedigaeth hwynt ymafael a oruc y brenin yn y tywssoc yr hōn a elwit Barthlome ac erchi naōd idaō a oruc hōnnō a dywedyt y deol or Ysbaen ai vot yn trailo y moroed yn caissio lle y bressōyliaō yndo ac erchi a oruc ev y Wrgant ran or ynys hon y bresswylio rac diodev mordōy gwailgi a vai hōy cans blōydyn a hanner y byssai ar y wailgi er pan dathoed oi ōlat.²²⁴ Ac velly pan wyby Wrgant y dyfodiāt a pha genedlaeth ydoed ev a dai zōnes genat gydac hwynt hyt yn Iwerdon yr hon oed diffaiθ yna a rodi hono ydynt o hyny hyt hediō. Ac yna amhlau a orugant a chyfanhedy y lle hōnō ac er hyny hyt hediō y mae ettifedion yr haini yn Iwerdon. Ac yna wedy tervyny byched Gōrgant ai varō ynghaerllion ar wysc ac yno y cladōyt ev yn y lle y gwnathoed ev laōer o gadernit wedy marō y dat ev.²²⁵

Ac wedy marō Gōrgant y cymerth Cyhylyn y vab ynte goron y dyrnas ac ev ai llywiod hi yn hedōch dangnofedys tra vy-
vyō ai wraic ynte a elwit Marssia a dysg-

edyc oed hi ymhob celydyt a hono a gafas pob peth o anrhyfododau hi ai gwr priod o athrylithr y gyfraith yr hon a elwis y Bryttaniait cyfraith Marssia a hono a droes Alvrýd vrenin or Gymraec yn Saes-nec ac ai gelwis hi Maicheneange o iaith y Saesnec.²²⁶ Ac wedy marw Cyhylyn y trigiwys llywodraeth y dyrnas yn llaf y wraic ev ac yn llaw Saessyllt y mab hi cans nit oed oet ar y mab hi pan vy varw y dat saith mlwyd ac ni allai ev herwyd oet llywiaf y dyrnas ac am hyny y gadóyt y vam gidac ev o achos y doethineb hi ac wedy marf y vam y cymerth Sayssyllt goron y deyrnas. Ac wedy ynte Cynvarch y vab a vy vrenin. Ac wedy ynte Daned y vraf a vy vrenin. Ac wedy Daned y dayth Moryd y vab ynte yn vrenin cans mab oed hónaf ida6 ev o gariadwraic a hónaf gwr clodva6r canmoledic vy nadymrodassai yn ormod mewn croylonder cans pan lidiai nit arbedai ev neb ac nas lade os galle a thec oed ev a hael am rodion ac nit oed yn y deyrnas un gwr dewrach noc ev me6n ymlad.²²⁷ Ac yn y amser ev y dayth Morien a llu ma6r ganto hyt y gogled a dechrau anraithia6 y wlat. Ac yna y dayth Moryd yn y erbyn ai lu ynte. A mwy a ladaed Moryd o nadynt noc a ladaed yr holl lu. Ac wedy gorfot o honaf a chael y vydygoliaeth ni dewis ev un dyn byw or llu ac y erchis ev dwyn pob un atto ar ol y gilyd y gael y llad ac wedy y llad y blingo a gorffwys ychydic a oruc ac erchi blingo yr hai eraill yn vyw ac wedy hyny y llosgi. Ac yna ev a damhwaïnodd dyfot ryw groylonder y difa y diraidi ev ai enwired, cans ev a dayth odiwrth vor Iwerdon ryw anifeil ni allóyt erioed gyflewni y groylonder a hónaf heb orphwys a lyngai dynion a nifailiaid fford y cerdai. A fan giglau Voryd hyny ef aeth atto y hun y ymlad ac ef ac ni thygiwys ida6 cans pan darvy ida6 droyla6 y y cwbl oi arvau y neffa6d y bwystvil atto ai lyngau yn vy6 megis y llyngau bysgodyn mawr un bychan.²²⁸ A thraima6 a vy ida6 ac un o nadynt a elwit Gwrvinia6. A hónaf a gymerth goron y dyrnas a gwr da oed hónaf cans nit oed neb a garai gyfiawnder yn vwy noc ev. Ac velly trwy holl dinessyd ynys Prydain adnewdyd temlan a oruc ev ac adail eraill o newyd. Ac yn y oes ev amyl oed aur ac arian ac anoc a wnai ev yr cyffredin lafyrio y dayar ac ynte ai cadwai hwynt rac y neb wnaythur cam ydynt oi arglwyddi ev ai swyddogion. ar gwaission ievaine a gyfoethogai ev o aur ac arian val na bai rait y neb

draissio y gilyd. Ac yna marf vy Wrvinia6 ac yn Llyndain y clad6yd. we yn y ol ynte y dayth Arthal yn vrenin y vraf ynte ac nit oed debic y defodau ev y vraf arall cans y bonedigion dlyeda6c a darostyngau ev ac anvonedigion a drychafai ar anryded ac anraithia6 y cyfoethogion ar cyfiawnion ai cymell y roi teyrngot ida6 ev. ac yna y codes gwyr da y deyrnas yn y erbyn ai wrthlad ev ymaeth oi vrenhiniaeth. A gwnaythyr Eleidir y vraf yn vrenin ai alw a wnaethant Eleidir va6r o achos y drygared a oruc ev ai vra6d cans wedy myned pym mlyned haibio velly ydoed Eleidir yn hely yn forest llwyn y cladyr ac yna y cyfarvy Arthal y vraf ac ef yn diarwybot ida6 yr hón a daroed y deol or deyrnas wedy y vot mewn swrn o wledyd yn caissio porth y oresgyn y cyfoeth ac ni chawssai ev dim. Ac am na allai diodev angenoetid yn hwy ymhoelod ev yr ailwaith y ynys Brydain a dauddec marchog gidac ev y gaisio gwelet cydmathion. A phan y gwelas Eleidir ev yno rydec a oruc atto a mynet dwylo ym6n6gl ac ef yn garedic gan y gyssanu ac wylo a oruc Eleidr o achos y vraf oi vrenhiniaeth a maint vyssai y anghyfneth. Ac yna y duc Eleidr y vrawt gydac ev y dinas Alelyt ai gy6io yno mewn ystavell.²²⁹ a chymryt a oruc Eleidir arno vot yn glav ac anvon cenadau a oruc y bob lle dros wyneb ynys Brydain y erchi y ba6b or tywssogion dyfot y ymwelet ac ev. Ac wedy dyfot pa6b hyt ynghaer Alelyd erchi a oruc yr porthor na ellyngai atto onit un ar unwaith a dyfot yn dista6 rac bot yn vlin ar les y ben ev glywet gormot son a chredy o ba6b hyny. Ac yna gorchmynai Eleidir y wsnaethwyr y daly ev a thorry y ben oni wrhai y Arthal ailwaeth megis y byassai gynt ac velly wedy cadarnhau o nadynt trwy amodau ai b6g6th y tangnofedawd ev ba6b yn hedychlun ai vraf.²³⁰ Ac yna y dayth Eleidir at y vraf y gaer Efrawe ac a gymerth y goron iam y ben y hun ac ai roes am ben Arthal y vraf ac o hyny allan y gel6it ev Eleidir va6r.²³¹ Ac wedy hyny y by Arthal yn vrenin deng mlyned gan wellhau y dryc defodau anathoed or blaen. Ac o hyny allan perchi bonedigion a oruc a gostwn anvoned a gado y ba6b y eido y hun a chynnal gwirioned ym hob lleacynghaerly clad6yd.²³² Ac yna ailwaith y dyrchafwyt Eleidir yn vrenin. Ac yna y dayth y dau vrodyr ieyav y ymlad ac ev Owain a ffredyr a llu ma6r gantynt a chael y vydygoliaeth a wnaethan a daly Eleidir a mynet ac ev y Lundain yngharchar a

ranny y gyfoeth ryngtynt sev y dayth yn ran Owain o hymyr hyt y gorllewyn nit angen Lloegr a chymry a cherniw. a ran Bredyr oed o hymyr hyt y gogled ar gogled oll. Ac ymhen y saith mlyned y by var6 Owain ac y dayth y vrenhiniaeth oll yn lla6 Bredyr ac y llywiodd ev y deyrnas yn dangnosedys megis na chofait am un oi vrodryr ac y by var6 Predyr.²³⁵ Ac yna y cyrch6yd Eleidir oi garchar ac y gwnaethbwyt yn vrenin y drydyd waith. Ac wedy trolyo y amser yn hedychlon y by var6 ev.²³⁶ Ac yn y ol ynte y gwnaythb6yt Gorvinia6 y vab ynte yn vrenin a chyffelyby dat vy ev o unia6nder a chy6irder.²³⁷

Ac yn y ol ynte y dayth Morganap Arthal yn vrenin ac y cynhal6ys y dyrnas yn hed6ch dangnosedys.²³⁸ Ac yn y ol ynte y dayth Einion y vra6t yn vrenin ac anhebie vy y defodau ev y vra6t yn lly6ia6 pobyl ar chweched vl6ydyn y b6ri6yt ev oi vrenhiniaeth am y groylonder ac na yvnnaï wirioned a hyny ai digyfoethei ev.²³⁹ Ac yn y ol ynte y dayth Eid6al ap Owain yn vrenin y gar ynte a rac ofn y damwain a datloed y Einion unia6nder a gynhelis ymyse y Bobloed.²⁴⁰

Ac yn y ol ynte y dayth Runap Predyr yn vrenin. Ac yn y ol ynte y dayth Geraint ap Eleidir yn vrenin. Ac yn y ol ynte y dayth Cadell ap Geraint yn vrenin. Yn ol Cadell y dayth Coel yn vrenin. Yn ol Coel y dayth Porex yn vrenin. Yn ol Porex y dayth Cheryn yn vrenin ac y h6n6 y by drimaib nit angen fylgniws ac Eidal ac Andras ar haini bob un yn ol y gilyd a vyant vrenhinioed. Yn y ol hwynte y dayth Urien ap Andras yn vrenin. Yn y ol ynte y dayth Elvryd yn vrenin. Yn y ol ynte y dayth Clydoc ac yn ol Clydoc y dayth Clydno. Yn ol Clydno y dayth Gerwst. Yn y ol ynte y dayth Mairia6n. Yn y ol ynte y dayth Blaidyt yn vrenhin. Yn y ol ynte y dayth Caff. Yn y ol ynte y dayth Owain gwedy Owain y dayth Sayssyllt gwedy ynte Ble-gwyrw.²⁴¹ gwedy ynte Arthmael y vra6t. Gwedy ynte Eidol. gwedy ynte Rydion gwedy ynte Rydderch gwedy ynte Sawlben-ychel. Gwedy ynte y dayth Pirr. gwedy ynte Capeir gwedy ynte Manogan y vab a gwr hyna6s oed h6n6 ac unia6nder a gwirioned a garai.²⁴² Gwedy ynte y dayth Beli Ma6r y vab ac ynte a wledycha6d yn vrenin ynys Brydain daygain mlyned. ac y h6n6 y by bedwar maib Llyd a Llefelys a Chasswalla6n a Mynia6. a Llyd oed y mab hunav. Ac wedy mar6 y dat ev a gymerth lywodraeth yr ynys. A

chwairia6 myroed llyndain a oruc a dam-gylchyny y gaer o anairiv diroed a thriglo yno y ran vwyav or vl6ydyn a feri adailat tai ma6rwaithioc o vewn y gaer megis na baiychyffelybyn yr holl wnedyd an wledyd ac ev ai gelwis hi Caer Lud ac nydiwed y gel6it hi Caer Lyndain. Ac wedy dyfot estron genedl iddi hi y gelwit hi Caer L6nd6n. A llefelys a garai ev y v6yav oi vrodryr cans doeth a cymhen oed ev. Ac wedy clybot o Lefelys var6 brenin frainc yn diettifed namyn un verch ar cyfoeth yn lla6 hono ymgynghori ai vra6t a oruc ev am vyned att dywssogion frainc y erchi y verch. ac yna yn diannot y vorwyn a rodet idav. a choron y dyrnas gyda hi ac ynte ai llywia6d hi tra vy vyw yn hyna6s garedic. Ac yna wedy talym o amser tair gormes a dygwyd6ys yn ynys Brydain ni welssid erioed y cyfry6 cans un o nadynt oed genedl a el6it y Coraniait a chymaint oed y gwybodau ac nat oed un ymadrod ac y cyfarffuai y gwynt ac ev nas gwyppunt hwy ac 6rth hyny ni ellit drwe ydynt. Ar ail oed diasspat a roit bob nos glammai ywch benn pob aelwyd drwy holl ynys brydain a hono ai trwy galonnau dynion ac anifailait yn gymaint ac y collai y gwyr y lliw ai nerth ar gwraged y baichogi ar maibion ar merchet a gollai y synwyr ar anifailait a dawai ev yn diffry6th ar coedyd. Y drydyd oed er maint vai yr ordainiaeth a vai yn holl llyssod ynys Brydain ni chait byth dim o hona6 ont y troylit y nos gyntaf. Ac velly amlwe oed yr ormes gyntav ar d6y eraill nit oed neb a wypai y hystyr ac yna pryder y gofaly yn va6r a oruc Llyd am vot y ryw ormessod hyny yn ynys Brydain. Ac yna cwairia6 llongau a oruc ev y vynet ymwelet a Llefelys y vra6t. Ac wedy gwybot o Llefelys hyny dyfot yn y erbryn ynte a oruc a mynet dwylo ym6n6gl ac ev. Ac wedy gwybot o Llefelys ystyr y neges ev yno peri a oruc ev wnaythyr corn hir megis y gellit ymdidan drwydo megis na chai y Coraniait dim or gwynt oi ymadroed h6ynt rac gwybot o nadynt y cyfrinach ac velly yn y corn ymdidanassant. Ac nachai un o nadynt glywet gan y gilyd namyn ymdian chwer6 din dros ben ac adnabot o Llefelys vynet cythrayl yn y corn a feri golchi y corn a gwin a oruc ev. Ac yna y rodes Llefelys y vra6t ryw bryfet ac erchi ido pan delai y drev y briwo h6ynt ai b6r6 me6u dwr oer. A dyfynnu pawb yn gyffredin atto y Bryttaniait ar Coraniait or holl dyrnas a b6r6 y dwr h6n6 ar ba6b o nadynt yn gyffredin. ac a lad yr holl Gor-

nïait y gyt ac nit argyweda ev dim ar y Bryttaniait. Yr ail ormes y syd yth dyrnas di yw draic yr ynys a draic arall o estron genedl y ssyd yn caissiað a goresgyn hi ac y dyrru ych draic chwi rac llit a digofaint a diasbot hynny a glyôch chi. A llyma heb ev val y gellôch chwi wybot hynny. messur di yr ynys y hyt ai llet pan delych y drev ac yn y lle y ceffych di ganol yr ynys par di glad pwll yn y dayar a ffar di roi cerôynait o ved or gorau ar a geffych meôn cerwyn yn y pwll hôn a ro di lenn o bali ar wyneb y gerwyn. A byd dithau dy hun yn y gwiliat hwy yno a thi a glyôy y draigau yn ymlad yn arythryn yr awyr. Ac wedy darffo ydynt vlino yn ymlad hōynt a fyrthiant yn rith dau barchell ar warthav y llen ac a yfant y med ac a dynnant y llen gantyt hyt yngâaelot y gerwyn ac yno y cysgant. Ac yno lapia di y llenn yn y cylch hwynt ac yn y lle cadarnav a geffych yth dyrnas clad di hwynt yn dyfôn yn y dayar a thra vont hwy yno ni dað un gormes yr ynys Brydain o un lle arall. Y drydyd ormes yw gwr cadarn lledrithioc y ssyd yn dōyn dy vōyt ti a thiot trwy hyt a lledrith ac a bair y baðb gysgu. Ac am hyny rait yô i ti dy hun wiliad dy amser a chadð dy armerth a rac gorvot arnat gysgu gat gerwyniat o dwr oer gair dy lað a fan vo y cysgu yth orvot dos yr gerwiniat dwr. Ac yna ymhoeles Llyd y drev. Ac y dyfynōys holl wyr y dyrnas ger y vron a bōrōy dwr yn gyffredin arnynt. Ac yn diannot y by varð y Coraniait ac heb argyweddy dim ar y Brittanïait ac yn y lle wedy hyny Llyd a barōys messyr yr ynys y hyt hi ai llet ac yn Rydychen y cafat y canol. Ac yno y herchis ev wnaythyr pwll val y dyðedassai Lefelys ôrthað. Ac yn y lle ev a gafas pob peth yn wir val y dywedassai y vraðt idað. Ac wedy cysgu or perchyll Llyd a lapiōys y llenn yn y cylch hwynt ac yn ninas Emrys meôn cist vaen y cydiōys ev hōynt yn dyfn yn y dayar. Ac o hyny allan y paðiōys y diasbat dymhestlys hono. Ac yna y peris y brenin arlwyāð gwled vaðr ac ðedy y bot yn barot gossot a oruc gerwyniat o dwr oer gair y law ac wedy y gwiliōys ev y wled. Ac val yr oed ev velly am laðer or nos ev a glyðai y cerdau tecav yn y byt yn y cymeryt ev y gysgu sev a oruc ynte mynet yn dwr yn fynych ac yna y gwelai ev wr maðr yn dyfot yn harnaisys y meôn a chaðell maðr ganto a roi yr holl armerth o vwyd a llynn yn y cawell yny olwe ev ac yn cychwyn ac ev ymaith. Ac yna erchi a oruc Llyd ido

ev aros a dyðedyt wrtho er y ti wnaythyr collet y mi cyn hynn nis gōnau di bellach oni bydy di trech no mi. Ar gwr dy arhoes ac ymlad yn groylon a wnaythant yn y oed y tan yn goleyo oi cleyfdau hwynt ac ny diðed y gorvy Lyd yr ormes. Ac yna erchi naðd a oruc y gwr dy yr brenin gan dyðedyt y gwnai iaðn idað am yr holl golledau a wnathod ev idað hyt hyny ac y byðai ev wr cyðyr yr brenin o hyny allan. a hyny a gymerth y brenin ganto. Ac velly y gwrthnebaðd Llyd y tair gormes. ac wedy y varw y cladōyt y gorf ev ynghaer Lyndain gair llaw y porth o elðir yn gymraec porth llyd ac o saesne lwyd-gad a dau vab a vy idað Afarwy a Thenefan. ac am nat oedynt meôn oedran y lywiað y dyrnas y hyrdōyt Casswallaðn ap Peli ewyrth y breain. Ac wedy yrdað Casswallaðn yn vrenin ev amrodes y garu gwirioned a chyfaðnder. Ac er y vot ev yn vrenin ni vynnai ev didymy y nïaint namyn roi rann vaðr or cyfoeth ydyntsev y rodes y Afarwy Lyndain a iarllaeth gentac y rodes y Denefan iarllaeth Ger-ni-w ac ev y hun yn vrenin argōbl. Aramser hōnð y doeth Ilcassar amherawðr Ryfain yn goresgyn ynyssod ac wedy goresgyn frainc ac odyno ev a gafas gwelet ynys brydain a gofyn a oruc pa dir oed gyfair-wyneb ac ev a rai a dyðat wrtho mae ynys Brydain oed hono. Ac wedy gwybot o Ilcassar ystyr yr ynys ar bobl oed yn y chyfanheddy a dywedyt a oruc cyma yn cenedl ni gwyr Ryfain cans gwyr Ryfain ar Bryttaniait o genedl Droyav y doethom cans Eneas wedy ymlad troyav vryn hendait ni ac ydynt hwynte cans Brytts ap sylhys ap Ysgannys ap Eneas. a Brytts a ores-gynōys yr ynys racco yn gyntav a thybyw gennyv na byd anod i mi y darostōng yr ynys racco dan Sened Ryfain cans yn y mor y maent hwy ac heb wybot ryfely na dwyn arvau nac ymlad. Ac hefyt iawn yw anvon cenadau attynt yn gyntav y erchi ydynt na fellhaynt iwrth wyr Ryfain a thaly tyrngtet ydynt megys paðb or cenedloed yny cylch. a hyny heb ymlad rac gorfot arnom ni estōng y gwaet hwynt ac hwynte yn geraint y ni a chodi boned yn hendait ni Priav. Ac yna wedy y Ilcassar danvon y llythr hyny ar gorchmynion y Gaswallon wnaythyr velly. Eithr ni by dailōng gan Gaswallawn hyny ac anvon a oruc ynte lythr att Ilcassar ar ymadrod hynn yndo. Caswallaðn brenin y Bryttaniait yn anvon anera at Ilcassar amher-aðdr Ryfain y vanegi vot yn ryfed gennyv i chwant gōyr Ryfain a maint yw arnynt syched aur ac ariant ac na fynant hwy yn

bot ni yn diodev perigl yn y wailgi yn preswylia6 me6n ynys yn y mor o diaithr tervyn y byt heb gaissio cymell swllt arnom orlle y byom ni hyt llyn yn y gael y ryd a chwidil ma6r y ti lllcasar yw yr hwn a orchmynnaist cans or un voned y disgyn-assom ni a ch6ithau o Eneas ysgwyd6yn. Ac am hyny na chais di yn dwyn ni y gaethiwed tragwda6l am hyny gwybyd di lllcasar ymladwn ni dros yn ryddit a thros yn gwlat ac or de6y di dros y mor megis yd6yt yn ada6 dyfot yn gynt noc y sengych ar dir ynys Brydain. Ac velly wedy gwelet o lllcasar lythr Caswalla6n ai attebion cwairia6 llynges a oruc ev a dyfot hyt yn aber Temys ac yn y erbyn y dayth Nynnia6 y vra6t ac Afarwy y nai twysa6c Llyndain a thrabayant iarll Cerni-w a Chrada6c vrenin yr Alban a Gwerth-aet vrenin Gwent a Brithael vrenin Dyfet. Sef y doethant yn diannot hyt ynghastell Doral ac yn diannot cyrchu y traeth a orugant ac ymlad yn wychyr o bob parth. ac yna y cyfarwy Nynia6 ac lllcasar a drychav y gledyv a oruc lllcasar y gaisia6 pen Nynnia6 ac erbynait a oruc ynte ar y darian yny lynna6d y cledyv yndi. ac ni alla6d ev dynnu odyo rac tewed y bydinoed nymgymysgu ac hwynt. Ac wedy cael y cledyv o Nynia6 ni safod neb dan y dyrnot ev ac yna y cyfarwy Alibiens iarll nynia6 ac yn diannot y llas ev h6n6. Ac velly llu lllcasar a las gan v6yav a gyrru fo arno ynte yn wrad6ydys hyt yn fraine. Ac ymgyferbyn ac ev a oruc gwyr fraine ac y ymlad ac ev y gaissio b6r6 y arglwydiaeth iarnynt yr lla6r cans tybiait y daydaynt faely y gyreh ev ar y Bryttaniait ai gymell ar fo odyo am glybot vot llongau Casswalla6n ar y mor yn y ymlit ev. Sev a oruc ynte roi swmp anvaidra6l o da y dywsogion fraine a ryddit y ba6b ar a oed dan y gaethiwed ev. Ac velly y tangnofedod ev y bobl. Ac wedy y vyd-ygoliaeth hono y dayth Caswalla6n y Llyndain ai gydvarchogion gydae ev y anrydedy y duwau. Ar pymthegvet dyt wedy hyny y by var6 Nynnia6 o dyrnot pen hyny ac y clad6yt gair llaw porth y gogled ar cledyv gidac ev cans yr angau coch y gelwit. y cledyv cans pwy bynnac a hanwaydid ac ev mar6 fyddai yn diannot.²⁵³ Ar amser h6n6 y g6naeth lllcasar gastell odinae rac damhwainio yr ailwayth y wrthlad o wyr fraine. Ac velly ymhen y dwy vlyned y dayth lllcasar yr ailwaith y gaissio dial y syrhaedau. ar y Bryttaniait. A phan gogle Gaswalla6n hyny peri a oruc ev blannu polon hayrn cyn braffed a

mord6yt gwr ar hyt canol Temys ar ford llongeu lllcasar. ac yn dirybyd y dayth y llongau ar ben y polon yny vri6od y llongau a bodi milioed or gwyr. Ar sawl a dayth yr tir Caswalla6n ai herbyni6ys hwynt a holl gadernit lloegr ac y casas ev y vydygoliaeth ac y foes lllcasar hyt yn raeth Moran ac odyo y daeth ev y gastell odinae ac y dayth Caswalla6n hyt yn Llyndain ac yna y gwnaeth ev y wled va6r y dywsogion ev ai wsnaethwyr. Ac yna aberthu a oruc ev daydengmil ar hygain o amrafaelion anifailait ar haini a droyl-assant nos dr6y amrafaelion ch6aryau. Ac yna ydaeth yn ystriv rwng dau was iev-ainc ardercha6c wrth chwaraeu paled. ac enw y naill oed Hirilas nai yr brenin ar llall oed Gyhylyn nai Afarwy ac yny darvot hyny y llas Cyhytyn Hirilas nai y brenin. Ac o hyny ydaeth cynwrf ma6r yn y llys ac y lliidi6ys y brenin yn va6r gan vynnu cael nai Afarwy wrth varn y llys. A fettrys oed gan Afarwy hyny gan dy-6edyt mae pob cam a wnelit o vewn y dyrnas mae yn Llyndain y dlit g6naythyr ia6n am dano. Ac ynte parot oed y hyny. Ac ni vynnai y brenin namyn cael Cyhylyn wrth y 6yllys ev. Ac ni fynnai Afarwy hyny cany wydiat beth oedd e6ylllys y brenin ac am hyny y gade6ys Afarwy y llys a mynet y gyfoeth y hun. Agwelet or brenin hyny a dyfot yn y ol ev a llu ma6r ganto a difa y gyfoeth ev yn ll6yr o dan a hayarn ac yna danvon o Afarwy att y brenin y gaissio tangneded ac heb y gael. Ac yna y medylid Afarwy pa fod y gallai ev 6rthnebu y brenin. ac y casas yn y gynghor anvon at lllcasar y erchi ida6 dyfot y ynys Brydain ac y byddai ev ganhorth6y ida6 ac y cadarnhae ev o dyfot ac y darostyngynt hwy ynys Brydain y lllcasar. Ac yn gadernit ar hyny y danvones Afarwy Gynan y vab a daydec gwystyl arhygain o vonhedigion ynys Brydain yn wystlon ar hyny.²⁵⁷ Ac yna cwairia6 llynges a oruc lllcasar a dyfot y borth Rwydon yr tir. Ac Afarwy ai herbryna6d yn anrydedys. Ac yna yr oed y brenin yn ymlad a chaer Lyndain. ac wedy clybot o Gaswalla6n dyfot lllcasar y ynys Brydain ymg6airio a oruc y dyfot yn y erbyn a fan dayth yr glyn coeda6c yn agos y gaer gaint fev y gwelas bebyllau g6yr Ryfain.²⁶⁰ ac yna brwydro a orugant ac yna y bu aerva va6r o bob parth. ac yn y diwed y gyrr6yd y Bryttaniait y mynyd ychel.²⁶² a chad6 yno yn wra6l a orugant a llad lla6er o wyr Ryfain.²⁶³ a fan welas y Ryfain6yr hyny damgylchynu y mynyd a orugant y gaissio

negnu y Bryttaniait. ac yna y danvones Caswalla6n at Afar6y y ervynnait ida6 wnaythyr tangnefed ryngto ev ac Ilcasar.²⁶¹ a ryfedd a oruc Afar6y a dy6edyt panit lle6 me6n hed66h gaissio hedychu. Ac yna ef a dayth Afar6y at Ilcasar. ac a dy6at 6rtho fal hynn. Argl6yd heb ev mi ade6ais y ti darostyngedig-aeth ynys Brydain a llyma y ti hyny trwy y ti adel Caswalla6n yn vrenin danat ti trwy rodi o hona6 ynte dyrnget y Sened Ryfain. A gwrth6yneb vy gan Ilcasar yr ateb h6n6. Ac wedy g6elet o Afar6y hyny. dy6edyt a oruc ef. Argl6yd er i mi ada6 y ti darostyngedig-aeth ynys Brydain nit ade6ais i y ti distry6io y nghenedl vy hun cany wnaethont dr6c y mi hyt na allont 6naythyr iawn am dano. ac ni chyttuav i difa vynghenedl.²⁶⁸ Ac yna rodes Ilcasar dangnefed y Gaswalla6n tr6y rodi tair mil o bynuoed bob bl6ydyn y Sened Ryfain o ynys Brydain. Ac wedy cadarnhau hyny y daethant y gyt hyt yn Llyndain ac yno y trigasant y gayaf h6n6.²⁶⁹ ar gwan6yn rac wyneb yr aeth Ilcasar ty a Ryfain ac yr aeth Afar6y gydac ev y daro wrth y Pontenis yr h6n oed yn cynnal yr amerodraeth yr amser h6n6.²⁷⁰ ac y trigiod Caswalla6n yn ynys Brydain yn gwledychu saith mlyned ac wedy y var6 y clad6yt ynghaer Efiroc. Ac yn ol Caswalla6n y dayth Teneffau ap llyd iarll cerni6 yn vrenin.²⁷³ Ac yn y ol ynte y dayth Cynvelyn y vab yn vrenin yr h6n a vagasai Ilcasar a rac maint y carai Cynvelyn wyr Ryfain nichassiod ev d6yn y tyrnget arnynt.²⁷³ Ac yn y amser ev y ganet Iesu Grist 4. Ac 6edy gwledychu o gynvelyn deyding mlyned y ganet dau vab ida6 G6ydey a G6airyd. Ac wedy mar6 cynvelyn y gwnaethb6yd G6ydr yn vrenin ac wedy ymgadarnhau o hona6 yn y gyfoeth y attala6d ev dyrnget gwyr Ryfain. Ac wedy g6ybot o wyr Ryfain hyny anvon Eloy6casar a wnaethant a llu ma6r ganta6 y ynys Brydain. A fan dayth yr Amhera6dr y tir cyrchu Caerberis a oruc ac ymlad ar gaer. ac wedy nathygioys ida6 hynny cau pyrth y drev a orugant a myr maen y warchau yr anifer oed y mewn yn y vaynt vair6 o newyn.²⁷⁵ Ac wedy clybot o Wydr hyny cwairia6 llu ma6r a oruc a dyfot wrth Gaerberis ac yn diannot cyrchu gwyr Ryfain a m6y a ladaï wydr y hun o honynt noc a ladaï gan m6yav yr holl lu. Ac yna y dayth Hamon dwyll6r yr h6n a dysgasai yr iaith gan y gwyystlon or Bryttaniait yn Ryfain. a b6r6 haibio y arvau y hun a chynaryt arvau un

or Bryttaniait a las am danaw a chyrchue ymlith y bydinoed.²⁷⁶ a fan gafas ev gvfla llad y brenin a oruc. Ac odyo llithro tr6y un a thr6y arall a oruc oni dayth at y vydin y hun. Ac yna b6r6 yr arvau hynny ymaith a chymryt y arvau y hun.²⁷⁷ Ac wedy g6ybot o wairyd lad y vra6t diosc y arvau y hun a oruc a chymryt arvau y brenin ac anoc y wyr y ymlad yn wra6l a a oruc agyrry fo ar wyr Ryfain.²⁷⁸ Ac yna y foes Hamon arraun v6yaf or llugydacev hyt yllea el6irporth Hamon neu borth Ham6nt y gel6ir ev hyt yr a6r hon ac yno y llas Hamon.²⁷⁹ Ac y dayth Gwairyd hyt y lle ydoed Glywcesar yn ymlad a chaerberis. A fan welas yr aniferoed yn y gaer y Bryttaniait yn dyfot yn borth ydynt. hwy ymdoethant y maes i ymlad a g6yr Ryfain. a llad lla6r o bob parth ac eissioes rac amled gwyr Ryfain h6nt a enillasant y gaer a a gyrru fo ar wairyd hyt ynghaer wynt. ac yno y dayth Gloyw-casar ai lu a mynnu gwarchau y Bryttaniait yny vaint vair6 o o newyn.²⁸⁰ a fan wybu wairyd hyny cywairiav y lu a oruc a dyfot allan. a fan welas Gloyw Casar hyny anvon a wnaeth y gaissio tangnefed at y Brittanait. ac yn diannot y gwnaethb6yt tangnefed ryng tynt. ac y rodes Cloywcesar y verch yn wraica y wairyd y gadarnhay y dangnefed. ac wedy hyny o nerth y Bryttaniait y gor esgynnod gwyr Ryfain ynyssod Orc ar cyt ynyssod eraill yny cyrch.²⁸² ac wedy llithro y gayav haibio y dayth y vor6yn o Ryfain a diayret oed y ffryd ai theg6ch ac y priodes Gwayryd hono. Ac y gwnaeth Gloywcesar dinas yr hon a elwis ev Caerloyw ar lan Hafren yn y tervyn rung Cymry a Lloegr.²⁸⁴ Ar amser h6n6 y diodefod Crist yngharisalem.²⁸³ ac y gosodes pedr Ebostol gadair yn anossia ac o dyo y dayth ev hyt yn Ryfain y drigio ac y gynnal y Esgoba6d ac y danvones ev Varc Athro ac Evengyl6r hyt yr Eifft y bregethu yr Efengil a scrifenassai y hun.²⁸⁶ Ac velly pan vy amser gan Gloyw-casar ef aeth y Ryfain a gadel ynys lly6odraeth ynys Brydain y Wairyd. Ac wedy y vynet ev or ynys hon. y cymerth Gwairyd yndo ryfic a balchder. ac attal tyrnget gwyr Ryfain a oruc. ac wedy clybot o gloywcesar hyny ev a danvones Vassassian a llu mawr ganto y gymryt tyrnget o ynys Brydain. ac wedy parattoi y llynges yn barot hwynt a doethant yr tir y borth rydipi. Ac yn y herbyn y dayth Gwairyd ai lu. ai llydias y dir a oruc sef y gwnaethont hwynte troi y hwylau a disgyn ymhorth totnais.²⁸⁸ ac wedy y dyfot yr tir cyrchu caer benh6yl.

goet a orugant ac ymlad a hi.²⁸⁹ Ac wedy gôybot or brenin hyny. ymgfairio a oruc ynte ai lu ac ar ben y saithlved dyd y dayth ev yno a chyrchu gwyr Ryfain ac ymlad ac hōynt. a llad llawer o bob part y dyd hōn6. A thranoeth gan amlet oed wyr Ryfain anod oed y gorvot. Ac yna y dayth y vrenhines y dangnofedy ryingtynt ac y gyt y doethant hyt yn Llyndain. Ac yna anvon a wnaethant y cidvarchogion hyt yn Iwerdon a goresgyn hi. Ac wedy darvot y gayav ydaeth Vaspasian y Ryfain ac y tyngōys ev Wairyd yn ynys Brydain hyt yniōed y oes. Ac wedy y varō ev y cladōyt ev ymanachlog Caerloyw yr hon a wnaethoed Glow-casar. Ac y nol Gōairyd y dayth Mayric y vab ynte yn vrenin ac yn oes hōn6 y dayth Rodric vreniny flichdiait o seithia a llu mawr ganto yr Alban ai goresgyn a oruc. Ac wedy gwybot or brenin hyny ev a dayth yn y erbyn ac ymlad ac hōynt a oruc a gyrru fo arnynt ac yn y fo hyny y llas Rodric. ac yna y roes Meiric or Alban yr bobl hyny y breswylio yndi ac wedy cyfanedy y lle hōn6 nit oed cymariait yr flichdiait. ac y daethant hwy at y Bryttaniait y erchi y merchet hōynt yn wraged ydynt. ac ni by dailōng gan y bryttaniait y roi ydynt. Ac yna yr aeth y flichdiait hyt yniwerdon a chymryt y Gwydelessau yn wraged ydynt ac or haini y heniw Ysgottiait. Ac wedy y Vairic lonydu yr ynys hon. ev a rodes dangnedf y wyr Ryfain trōy y vod ai gariat. a gosot cyfraithian neōyd ym hob lle yn y gyfoeth ac yn hedōch dangnofedys y gwledychoed tra vy vyw. Ac wedy marō Mayric y dayth Coel y vab ynte yn vrenin yr hōn a vagasyd yn Ryfain. A rac maint y carai ev wyr Ryfain cyt gallai attal y tyrngtet nis attalioed tra vy vyō.²⁹⁰ Ac wedy Coel y dayth Lles y vab ynte yn vrenin ac un amnwyt ai dat oed ef. Ac wedy ymgadarnhau o honaō yn y gyfoeth. ev a danvones att Eleuteriws esgob Ryfain y ervynnait idaw danvon y ynys Brydain dysgaōdyr o Gristnogaōl fyd megys y gallai ev gredy y Grist trōy dysc a fregethan.²⁹¹ Ac ynte a danvones idaō dau dysgaōdyr Dyfan a Fagan ar haini a bregethawd idaō o dyfodiāt Crist yn gnaōd. Ar haini ai golches ev o lan fydlāōn Vedyd a holl bobl y dyrnas wedy ynte.²⁹² ac yna y roes Lles y temlau oed ossodedic yr gau Duōau. ev a beris y cyssegru yn enō holl gyfoethaōc Duw ar saint a gossot ydynt amrafaelhion yrdolion y cyfanhedy ac y daly duōaōl wssanaeth y duō.²⁹³ ar amfer hōn6 yr oed wyth Esgobdy a thrygain yn ynys Brydain

a tri arch esgobdy yn benadyr ar y llaill. ar tri hyny yn y tri dinas pennav yn yr ynys. Llyndain a chaerefroc. a chaer-llion ar wysc. A fan ranōyt rōng yr arch esgobdai. wrth Esgobdy Caer Efrog y perthynōys deifyr a brynaich ar gogled oll val y gwahanai hymyr. Ac wrth Arch Esgobdy Llyndain Lloegr a Cherniw val y caidō hafren. Ac wrth Arch Esgobdy Caer llion Cymry o hafren y vynyō cans Caer llion oed benadyr ar y dwy eraill.²⁹⁴ Ac wedy y roes y brenin ydynt rodion maōr o dir a dayar. Ac yn nghaerloyw y tervynōys y vyched ac ny vanachloc hono y cladōyt yr unvet vlwyddyn ar hymtheg ar hygain a chant gōedy dyfot Crist yngnaōt. Ar amser hōn6 y oed yn ynys Brydain wyth demyl ar hygain. A thair temyl hefyt oed odiar yr haini. Ac yr oed yr wyth demyl ar hygain hyny dan vediant y tair eraill ai harglōyddiaethau oll y vot wrth orchymyn yr haini ac ymhōb un or temlau hyny y gossodwy Esgob cyssegredic ac ymhob un or tair pennav y gossodet Arch Esgob yn y tri dinas pennav a ennwid or blaen. Ac velly am nat oed ettifed y Les y codes tervysc rōng y Bryttaniait a gwyr Ryfain. Ac wedi manegi hyny y sened Ryfain hōynt a danvonassant severys senedōr o Ryfain a lleng o wyr ymlad ganto nit amgen ygain mil. ac ev a oresgynōys yr ran vōyav ar y Brittaniait a rai o nadynt a foes dros daifyr a brynaich a silien yn dyōssoc arnynt. a mynych ymgyrchu a vy ryingtynt. a gorthrōm vy gan yr amheraōdr hyny. Ac yna y peris ev ōnaythyr claōd rōng daifr ar Alban o gyffredin dreth or mor y gilyd val y bai haōs gwrthneby y Bryttaniait. a phan welas Silien na thyciai idaō ymlad ve ar Bryttaniait a gōyr Ryfain. ef aeth hyt yn Seithia y gaissio nerth. Ac wedy cael o honaō holl iengtīt y wlad hono y gyt ev y dayth y ynys Brydain ac yna cyrchu Caer Efraōc a oruc ac ymlas a hi. Ac wedy mynet y chlōedl dros y dyrnas. yna y ran vōyav or Bryttaniait amadeōis ar amheraōdr ac a dayth at Silien. Ac yna yn diannot y dayth severys ai lu ganto y ymlad a silien. A silien ai brathōys ynte yn angeuaōl ac o hōn6 y by varō severys ac y cladwy y nghaer Efraōc A dau vab oed y severys Bassian ac Etta a mam Getta a hanoed o Ryfain. a mam Bassian o ynys Brydain. ac wedy marō y dat y cymerth gwyr Ryfain Getta yn dyōssoc arnynt o achos hanvot y vam o Ryfain. Ac y cymerth y Bryttaniait Bassian yn vrenin arnynt hwynte am hanvot y vam o ynys Brydain. ac yna y

codes tervysc rŏngy brodyr a diŕarnot y gŕrd ac yn y cŕrd hyny y llas Getta ac y cafas Rastian y vrenhiniaeth yn y eido y hun.²⁹⁹ Ar amser hŏnŕ ydoed gwas ievanc yn ynys Brydain. Caran oed y henw ac o genedl issel y hanoed a chlodaŕr oed ev o deŕrder wedy y brofi meŕn llaŕer o vrŕydrau a chyrchu a orvc hŏnŕ ty a Ryfain ac erchi wnat a oruc y Senedŕr Ryfain y warchadŕ ynys Brydain ai longau rac estron genedl a cadaŕ da maŕra oruc ev am hyny.³⁰⁰ Ac yna y dayth ev yr ailŕaith i ynys Brydain a chynyll cadernit yr ynys a oruc a mynet yr mor y vynyeh amrafaelion borthayd a gwnaythyr cynŕrv maŕr ar yr ynyssoed o gylch ido gan y hanraithiaŕ ei llad ai llosgi. a phaŕb ac a garai druia lledrat a daŕai atto ev yn y oed gymaint y anifer ev ac nat oed arno ofn neb.³⁰¹ Ac wedy gwelet o honaŕ bob peth yn gynnydganto. Anvon a oruc at y Bryttaniait a gofyn ydynt a gai ev vot yn vrenin arnynt ac ynte a distryŕai wyr Ryfain ac ai helhai or ynys hon ac ai rydhai hŕynt odiŕrth estron genedl.³⁰² Ac wedy idaŕ gael y vydygoliaeth. ev a dayth a llu maŕr ganto yn erbyn Bassian a gwyr Ryfain ar y fŕichdiaid ac yn y vrŕydr gyntaf y troes y fŕichdiait yn erbyn gwyr Ryfain ac yn y vrŕydr hono y llas Bassian a gyrru fo ar wyr Ryfain canu wydunt pŕy oed yn y herbyn pŕy nit oed. Ac wedy cael o Garan y vydygoliaeth trŕy vrat y fŕichdiait ev a rodes Esgottlont ydynt hwy ac yno y maent etto yn y lle a elwir Prydyn.³⁰³ A phan wyby Senedŕr Ryfain hyny hwy a danvonassant Alectys Senedŕr o Ryfain a thair lleng o wyr ymlad ganto hyt ynys Brydain ac yn y erbyn y dayth Caran ai lu ac ymlad ac hŕynt ac yn y vrŕydr hono y llas Caran. A gwnaythyr dirvaŕr dymestl o Electys ar y Bryttaniait. a thrŕm vy gantant hyny a dethol Alysglapitŕlŕs yn dyŕssaŕc arnynt sev oed hŏnŕ iarll Cerniw a mynet a wnaethant am ben Alectys hyt yn Llyndain lle ydoed ev yn cynnal gwylyva yr tadolion duŕau a fan adnaby Alectys ystyr y neges parattoi y lu a oruc a chyrchu y Bryttaniait ac yna y by aerva vawr ac nydiŕed y fŕes y Ryfainŕr ai hemlit a oruc y Bryttaniait a llad milioed o nadynt ac yna y llas Alectys.³⁰⁵ A chayet pyrth Llyndain a oruc gwyr Ryfain. Sef a oruc Beisysgalys cydymaeth y Alectys oed hŏnŕ cymryt arno vot yn dyŕssoc gwyr Ryfain sev a oruc Alisglapitŕlŕs cylchyny y gaer ac anvon at holl dyŕsogion ynys Brydain y vanegi y vot ev yn eisted wrth gaer Lyndain ac

erchi y baŕb dyfot yn diohir yn borth idav.³⁰⁴ Ar dyfyn a dayth at y dehaywŕr ar gwyn-dit a gwyr daifr a brynnaich a gwyr yr Alban. ac wedy y dyfot oll ymronn y gaer a briŕo y myroed a orugant a thrŕydynt a throstynt myned y meŕn a dechrau llad y Ryfainŕr a fan welsant hwynte hyny dyfot gair bronn y brenin a wnaethant ac erchi naŕd idaŕ ai gellŕng yn fyw y gwlat.³⁰⁷ Ac velly val ydoed y brenin yn cynmyt y codes gwyr Gwyned a ragot ar wyr Ryfain ai llad o gwbl. Ac yna y cymerth Alysglapitŕlŕs goron y dyrnas ai llywio hi a oruc daydeng mlyned.³⁰⁹ Ac yn y amser ev y dechrayŕs y dymestl a wnaeth Diaclessian amherawdr Ryfain ar y Cristnogion hyt pan difaoed ev gan mwyav yr holl Gristnogaeth. Ac yna y dayth Maxen ac Ereŕlff yn dau dyŕsaŕc o arch y Croylaŕn hŏnŕ a distryŕ yr Eglwysau a llosgi llyfrau ysgrythr lan ac yna y lais y gwyr llen ar Cristnogon.³¹⁰ ac yna y llas Saint Alban o Virolan ac Aron o gaer llion y gydymaith ynte.³¹¹ Ac yna y codes Coel iarll Caerloyw a ryfely yn erbyn Alysglapytŕlŕs ac yn diannot y lladod Coel ev. Ac yna y dayth Constans Senedwr o Ryfain hyt yn ynys Brydain wedy y vot yn darestŕng Ysbaen a ryfely ar Goel a oruc a gosot dyd y daro a mynnu ymgyrchu.³¹² ac yn diannot y tangnŕfedwynt hwynt ac ymhen wythnos a mis wedy hyny y by varŕ Coel a deng mlyned y gwledychaŕd.³¹³ ac yna y cymerth Constans Elen un verch Coel yn wraic briaŕd idaŕ yr hon a elwit Elen lydaŕc yr ni welssit y chyffelyb hi o bryt a gwed.³¹⁴ Ac ydynt y by vab a elwit Cystennin ap Constant a hŕnnŕ a oresgynnot Ryfain ar Vaxen groylaŕn ev ai dri Ewyrth vrodyr y vam nit amgen Llywelyn a Thrahaern a Mayric. ar Trahaern hŏnŕ a dayth a thair llen o wyr arvoc i oresgyn ynys Brydain odiaŕ Eidaf iarll Erging ac Eyas ac y caŕssent gaerberis.³²⁰ Ac erbyn pen yr ail dyd y dayth Eidav hyt yn emyl Caerwynt y vaes vrien ac yna y cafas y vydygoliaeth gyntav. Ac y gorvy ar Drahaern fo yŕ longau ac yr Alban y dayth ev y dir i ryfely.³²¹ Ac yna y gorfy drahayrn ar Eidav ai emlit o le y le yno fŕes hyt yn Llychlyn y gaisio nerth gan Gytbert vrenin Prydyn ac ervyn idiŕ dion wnaethyr angau Trahayrn. Sev a oruc iarll y castell cadarn dyfot o fewn glyn yr ford y doe Drayahayrn ac yna llechu ar y ganvet marchoc. a phan dayth Trahayarn yno yn diannot y llas ev.³²² Ac yna y goresgynnod Eidav ynys Brydain ac y cymerth ew

goron y dyrnas ac yn y lle ymgyfoethogi a oruc a chynnal gwyr a maireh ac arvau a da hyt nat oed haod i un brenin ymryson ac ef. Ac velly y cynhelis Eidav y dyrnas hon yny dayth dau Amheraodr o Ryfain. nit amgen Grassiant ac Afalaont a gwledychu ynys Brydain a oruc o eissiau iaon ettifed hyt y diwed hayach cans nit oed ida6 ettifed namyn un verch. Ac yna peri a oruc ev dyfynnu atta6 holl wyrda ynys Brydain i ymgyngchori ac hwynt am lywodraeth yr ynys ac am gyfle y rodi Elen y verch a rai a gynghores ida6 roi cyfoeth y Gynan Mairiada6c y nai ap y vra6d.³²⁵ A roi Elen y verch y Bryns o ynys arall a digon o da or ynys hon gyda hi. Eraill a gynghorau y roi hi y dywsa6c yr ynys honn arcyfoeth genthi. Ac yna y dywat Crada6c iarl Cerniw dan darostyngedigaeath Sened Ryfain ydymni.³²⁶ Cynghorywgenyv e danvon hyt yn Ryfain a dethol Maxen wledic cansmab y6 h6n6 y Lywelyn ewyrth Elen Lyda6c. a merch oed y vam ynte y dy6ssoc Sened Ryfain a rodi dy verch y h6n6 ar cyfoeth gida hi ac o hyny y cawn ni nerth sened Ryfain y ymdiffin yn gwlat rac estron genedl. ac ar hyny y trig6yt. Ac yna y danvones Crada6c iarl Vairyc y vab hyt yn Ryfain.³²⁷ Ac anvnych vyd vot cytundeb r6ng gwyr Ryfain a fa6b or ynyssed. Ac gwedy gwelet o Vayric y terfysc h6n6.³²⁸ dy6edyt a oruc ev wrth Vaxen ryfed yw geniv dy vot yn diodev gan y gwyr raco. beth a wnaif heb y Maxen. dyfot heb ef gyda mi hyt yn ynys Brydain a friodi Elen verch Eidav brenin y Bryttaniait a chymryt y cyfoeth gyda hi a hefyrt val y gellych o nerth y Bryttaniait darest6ng pob ynys ac a wrthnepo ytt ac ar hyny y trig6ys Maxen.³²⁹ Ac yna cy6airio llynges a oruc ev a dyfot hyt yn frainc ai cymell y wnaythyr y ewllys ev a rodi ida6 aur ac arian.³³⁰ Ac yna y dayth rybyd y vrenin y Bryttaniait vot llynges ar y mor ac na wydir pa le y disgynnai ac yna y erchais Eidav y Gynan Mairiadaoc dyfynnu gidac ev holl iengtitt ynys Brydain y warchad6 y tir rac estron genedl. Ac yna y dayth a llu ma6r ganto hyt ymynd Cent.³³¹ Ac wedy gwelet o Vaxen vaint oed y llu rythra6 a oruc ev y Vayruc a dy6edyt wrtho vot yn rait cynghor da a f6wair wrth lu a vai gymaint a h6nn6 ac ar6yd ymlad arnynt.³³² ac yna y detholet daydeng6yr or hai hynav a doethav a gafat ai hanvon mewn bad y dir ac yn lla6 bob un o naddynt gwialen o olif6yd glas yn ar6yd tangnefed. a dyfot a wnaethant att

Gynan Mayriada6c.³³⁴ a chyfarch gwll ido a manegi y bot yn genadau gan Vaxen Wledic att vrenin y Bryttaniait.³³⁵ sef y6gofynnod Cynan pam y dathoed ev a llu cymaint a h6n6 ganto ar hed6ch.³³⁶ ynte a dy6at mae rac y orthrymu ar y ford.³³⁷ Ac wedy gwybot o Gynan y neges ev y mynassai y wrthlad rac colli o hona6 y vrenhiniaeth ac yna dy6at Crada6c iarl Cerniw gellyng6n ni hwy at y brenin ac a vynno ev gwnaet ydynt ac yna y doethant y gyt ar gaer yn arvonn lle ydoed Eydav ac Elen y verch yn cynal y llys.³³⁹ Ac yn diannot y cymerth Maxen Elen yn wraic briot ida6 a lly6odraeth y dyrnas gida hi. A phan wyby Gynan hyny mynet a oruc hyt yr Alban a chynnyll llu ma6r ganto.³⁴¹ a dyfot trwy hymyr ac amraithia6 y cyfoeth hyny doeth Maxen a gyrry fo arnynt ar ailwaith y dayth Cynan ai lu ac y tangnefed6yt ryngtynt y git gael ac y git golli.³⁴² Ac ymhen y bymet vlwydyn wedy hyny ydaeth Maxen a Chynan y frainc yr lle ydoed Hymblat yn dy6ssa6c yno.³⁴³ a llad h6n6 a wnaethant ac yna y dy6at Maxen wrth Gynan Mairiada6c cyn dygym mi arnat ti ynys Brydain mi a rodaf y uthau Mida6.³⁴⁴ A llyna yr amser cyntav ydaeth y Bryttaniait y lyda6 ac o hyny allan y gel6it hi Bryttaen vechan. Ac odynd y cerddod Maxen ty a dinas Roam y Normandi ac y foes y frainc rac y ofn a gado y cestyll ar dinessyd yn wac. Ac odynd ydaeth Maxen ty a Ryfain a ryfely yn erbyn Grassian Navala6nt amherodron Ryfain ac yn diannot y llada6d ev y naill a deol y llall a oruc ymaes o Ryfain.³⁴⁵ ar amser h6n6 yr oed mynych gyfrangau r6ng y Bryttaniait. o lyda6 ar frainc. Ac wedy y bot velly yn hir o amser medylia6 a oruc gwyr Llyda6 am gael gwracae da ydynt.³⁵⁰ ac anvonn cenadau y ynys Brydain att iarl Cerniw yr hwn ade6it yn gaid6at ar y dyrnas ac ervynnait ida6 danvon un-vil-ar dec o verchet gwyr anlyda6c ir ynys yn wraicae ydynt hyt att Gynan. A thrygain o verchet maibiot aillion a gwenedigion.³⁵¹ Ac wedy cynyll hyny o Vorynion cych6yn ai llynges a orugant. ac ar y mor y dayth g6ynt gwrth6yneb a g6asgaru y llongau y amrafaelion draethau a bodi rai o nadynt. Ar amser h6n6 ydoed Gwn6as a Mel6as yn ryfely ar y mor ar wyr sermania o blegit Grassian amherodr Ryfain.³⁵³ sev y cyfarvy ar gwyr hyny d6y long or merchet hyny a 6asgarassit ar vor frainc ac 6edy cael manec or gwyr a dywethb6yt vry gan y morynion ada6 ynys Brydain yn 6ac. troi

y hwyiau a orugant a dyfot y ynys Brydain. Cans Gwnâs oed vrenin hynot a Melâs oed vrenin Paitto. Ac wedy y dyfot yr gogledd yr lan llad y bobloed a gnaethant ford y cerdasant.³⁵⁴ Ac wedy clybed o Vaxen hyny yn Ryfain anvon a oruc dōy leng o wyr arvoc a Grassian yn llywiaâdr arnynt y amdiffin ynys Brydain. Ac velly brōydr a vy ryngtynt ar ryfelwyr a llad laêr o bob parth a gyrry fo ar Wnâs a Melâs hyt yn Igerdon. Ar amser hōnō y llas Maxen yn Ryfain ar holl aniferoed o hanodynt o ynys Brydain ont adiangis hyt yn llydaê herōyd y pedestric.³⁵⁵ Ac yn gōedy clybed o Grassian lad Maxen ai oreygwyr ev a gymerth Grassian lyôdraeth ynys Brydain yn y eidaê y hun ac a wisgod goron y dyrnas am y ben ac a wledychod yn hir o amser trōy groylonder yn erbyn y brittaniait ac yny dîed y lladod y wyr y hun ev. Ac gedy clywet o Wnâs a Melâs lad grassian oi wyr y hun cynyll a gnaethant hōynte wyr llychlyn a Denmarc ar Ysgottiait ar ffichdiait a dyfot y ynys Brydain ai hanraithio o dau a hayarn or mor y gilyd a lad y cenvainoed. Ac gedy gwelet or Bryttaniait nathyciai ydynt ymgyferbynait ac hōynt. Anvon a gnaethant hyt yn Ryfain y gaisio. nerth gantyt.³⁵⁶ Ac y caêsant leng o wyr arvoc a Severys yn dyôsoc arnynt. ac gedy y dyfot y ynys Brydain cyôrd ai gelynion a gnaethant ai gōrthlad y maes oi tervynau. ac o gyt gynghor y gōnaethant myr maen o gyffredin drayl rōng daifyr ar gogledd val y bai anos y estron genedl y gorthrymu racllaê.³⁵⁷ Ac gedy y dyfot odyo hyt yn Llyndain y herchis gwyr Ryfain y Gyhylyn vanegi golli or Bryttaniait y gwyr ai swllt ac ydynt hwy gosti y haur ai harian mwy noc y gaêsant yr ioed o ynys Brydain yn caissio amdiffin y Bryttaniait ac na lafyriynt hōy o hynny allan i hamdiffin.³⁵⁸ A llew tryan a rodes y bobl boenedic am bally oi holl nerthoed ydynt ac yna cyrchu o wyr Ryfain ty ai llongau a mynet ty ai gōlat. Ac wedy adnabot o Wynâs a Melâs hynny cynyll a gnaethant hōynte y llu mōav ac ellynt a dyfot yr Alban yr tir a ryfely ar y Bryttaniait ai llad. a goresgyn yr Alban hyt yn hymyr a gōnaythyr mynych gyrchau arnynt. Ac yna gwelet or Bryttaniait na ellynt ymgyferbyniait ai gelynion ac anvon a gnaethant y gofydys gōyn at Gittiôs amherodr Ryfain. y adolwyn y nerth ev ymgyferbynait ai gelynion. Ac gedy gōybot o Sened Ryfain y hadolwyn hōynt y nacau o gōbl a orugant ac ymōrthot ac ynys Brydain ai thyrngot o hyny allan. ac gedy adnabot or Bryttaniait

y gomed o wyr Ryfain. Anvon a orugant Gyhylyn Archesgob Llyndain y Lydaê y y gaisio nerth gan Aldōr vrenin llydaê cans y pedōydr brenin oed hōnō gōedy Cynan Mairiadaê. ac gedy y Gyhylyn vanegi yr brenin ofyt yr Bryttaniait gan estron genedl.³⁵⁹ dolyrio a oruc y brenin a rhodi ydynt dōy vil o varchogion arvoc a Chystennin y vraôt yn dyôssaêc arnynt.³⁷⁰ ac wedy ydynt gaffel y llongau yn barot hōyiaê a orugant parth ac ynys Brydain. ac y borth Totnais y doethant y dir lloegr. Ac gedy clybot o Wnâs a Melâs hyny. ymbarattoi a orugant hōynte a chyfarvot ynghyt a brōydrō yn groylon a lad llyossogrōyd o bob parth. Ac nydiôed Cystenin ar Bryttaniait a gafas y vydygoliaeth drōy lad y gelynion. Ac gedy hyny y doethant y gaer Vydau.³⁷² ac yna y gōisgod Cystennin goron y dyrnas ac y roded yn wraic idaw verch un o dywssogion Ryfain a vagassai Gyhylyn Archesgob.³⁷³ Ac o hono y by idaê drimaib nit amgen Constant ac Emrys ac Ythyr ben dragōn. Ar Constant hwnw a vagwyd ymanachlog Amffibals ynghaer wynt ar maibion eraill a roesbōyd at Gyhylyn ar Vaeth.³⁷⁴ Ac wedy gwledychu o Gystennin daydeng mlyned mewn hedôch tangnofedys. ev a dayth un or ffichtiait yn rith ymdidan ac ev odiaithr niver ai vrathu a chylllell dan ben y vron ac or brath hyny y by ev varw.³⁷⁵ Ac yna wedy marô Cystennin y by anundeb rōng gwyrda yr ynys am ônaythyr brenin rai a vynnai ônaythyr Ythyr yn vrenin. eraill a vynnai ônaythyr rai oi ceraint yn vrenin. Ac yn y dîed gedy na by undeb rydynt y dayth Gōrtheyrn Gōrthenau o achos y vot yn un o Anhawgwyr ynys Brydain a mōyav a ônait oi gynghor. Ac gedy medyliaê o honaê nadoed wir dlyedys ar yr ynys hon ont un o Vaibion Gystennin.³⁷⁶ A gofyn pa ryô anryded a ônai idaê ev o farai y ônaythyr ev yn Vrenin.³⁷⁷ Sev y adeôis y mynach ido bob peth ac a fynnai er hyny. Ac yna y cymerth Gōrthayrn y mab ymaith oi vanachloc o anvod yr Abat ai gōfaint ai yrdaê yn Vrenin.³⁷⁸ Ac ynte a wnaeth Gōrtheyrn yn orychel ystiwert dros ynys Brydain. Ac gedy y vot ev velly dalym o auser medyliaê a oruc Gōrtheyrn drōy vrat pa vod y gallai ev vot yn vrenin y hunan. Ac yna y managōys ev yr Brenin vot llynghes ar y mor ac naôydiat pa le y disgynai a bot yn orau cadarnhau cestyll o wyr ac arvau a bōyt a llynn. Ac y herchis y brenin idaê ônaythyr megis y mynnai y hun. cans ev a rodassai ido lyôdraeth yr ynys.³⁷⁹ Ac gedy cael o

Wrthayrn ateb y brenin mynet a oruc ev y hun o gastell y gastell ac yno dethol a oruc ev beddar-ygainwyr o Vaibion y dlyedogion gorau ar y lannoed o genedlaeth y fichtiait y Gaettan 6rth ben march y brenin. Ac 6edy y bot velly dalym o amser. a Gwrtheyrn oed ryngy bod yr haini o barch a rodion ac ysmwythder.³⁵⁰ Sev ydoedynt nos6aith yneyad y brenin yn yfet g6in 6edy mynet y brenin y gysgu. c6yno a oruc Gwrthayrn 6rth y fichtdiait. nat oed gyfoeth ganto ev megis y gallai 6naythyr cydmaithias a neb onit bychan. a ffaigall6n 6naythyr anrydedy y neb mi ai gwna6n y ch6ch6i palam heb h6ynt ponit ty di y ffyd vrenhin. nagev yn wir nit oed y mi o gyfoeth ont Erging ac Eyas.³⁵¹ Ac velly wedy mynt G6rtheyrn y gysgu. myned a 6naethant y stavell y brenin a llad y ben ev a dyfot att Wrththeyrn a b6r6 y pen yn y arffet ev gan dygedy cymmmer di h6nn a byd vrenin os mynnu. A phan 6elas G6rthayrn hyny 6ylo a oruc o d6yll ac nit o alar a fferi a 6naeth ev daly y gwyr hyny ai carcharu. Ac yno pan adnaby dlyedogion ynys Brydain lad y brenin ymgynylla6 a orugant hyt yn Llyndain a fferi crogi y ped6ar ygainwyr a vyssai yn llad y brenin a gorchymyn y cyfoeth y Wrtheyrn yn y geffit brenin dlyeda6c arno. Ac yna 6edy g6ybot o Gyhylyn lad y brenin. codi a oruc ev heb 6ybot y Wrgant iarll Cent. ac heb 6ybot y neb o wyrda yr yuys a phan adnaby wyrda'r yuys ai thy6ssogion hyny hefyt hagr vy gantynt a hefyt gan y vaibion ynte or wraic arall sev oed y hen6au Cyndayrn a G6erthevyr a Ffagen.³⁵³ ar amser h6n6 ydoed Simiaun EsgobaLippys y gydymaeth yute yn pregethu yn yr ynys honn ac yn dysgu y ffyd yr Cristnogon cans er pan dathoed y peganiait attynt ydoed gangret yn y plith trwy falst bregethau angrist yr h6n a eloit Pelagian cans h6n6 a lygrassai fyd y Bryttaniait. A thr6y bregethau y gwyr sanctaid hyny y troes y Bryttaniait yr fyd gatholic Ac yna y dayth Hainssiestr att y brenin ac ai gwahodes ev y s6pper. Ac yr oed merch y Hainster yn un o bobl lana yn y byd. ac y chwenych6ys y brenin gael cysgu gida hi y nos hono ac ae cafas trwy amot y friodi. Ac yna dygedy o Hainssiestr 6rth y brenin dranoeth ty di waitthion ysyd vab y mi a minau yn dat y titheu ac am hyny ia6n y6 i ti 6naythyr vynyngyor i o hyn allan. a mi ath gynghorav di yn da rac dy godi o estron genedl. Anvon di hyt yn Sermania yn ol Octa vy mab i ac Assaf y e6yrth ynte yfyd varchoc da clodva6r a ro di Ys-

gottlant yr haini y lle yssyd yth ortrechu di o vynyeh ryfelod ac h6ynt a gad6ant yno rac pellenigion.⁴⁰⁰ A hyny a oruc y brenin anvon hyt yn sermania y gyrchu y gwyr hyny. ac yna y dayth o sermania drychan llong o wyr arvoc ac Octav ac Assav a Chledric yn dy6ssogion arnynt hyt yn ynys Brydain.⁴⁰¹ Ac 6edy g6ybot o dy6ssogion yr ynys hyny tristau a 6naethant rac maint yr anifer a gl6ssynt y dyfot y dyr. Ac anvon a orugant att y brenin y erchi ido y g6rthlad ymaeth or ynys ai hely ymaith.⁴⁰² Ac 6edy adnabot hyny o Wrtheyrn ni wnai ev ynamyn cyn6ys gwyr sermania tr6y rodi tiroed a chyfoethau ydynt. a phan 6yby y Bryttaniait hyny dethol a orugant Werthevyr ap G6rthayrn yn vrenin arnynt a dechrau ryfely ar y Saeson.⁴⁰³ ac yna G6erthevyr a enill6ys bedwar maes arnynt. y maes cyntav a vy ar dervyn Avon. ar ail maes yn ryt y pysgot ac yno y cyfarwy Gyndayrn a Hors ac y llas pob un y gilyd o nadynt. Ar trydyd maes a vy ynglan y mor ac y ffoes y saesson hyt yn Ynys Danet a G6erthevyr yn y hemlit h6ynt ac yn y llad. A phan welas y saesson nat oed le y dianc gado y plant ai gwraged a 6naethant o ffio y hunain y gwlat.⁴⁰⁴ Ac 6edy gorvot o Werthevyr arnynt ev a dayth ty ac ynys Brydain.⁴⁰⁵ A phan gigne Rawn6en hyny gwraic G6rthayrn lad y Saeson yn ll6yr rodi aur ac ariant a oruc hi y 6snaethwr ev y hun er gwen6yno y brenin. Ac yna pan wyby ev darfot y wen6yno dyfynnu a oruc ev y holl dy6ssogion atto a chynghori pa6b o nadynt y amdiffyn y g6lat ai gwir dlyed rac estron genedl a rannu y swllt a oruc y ba6b oi dy6ssogion. a gorchymyn llosgi y gorf ev a roi y llyd6 h6n6 mewn del6 o evyd ar lun gwr a roi y del6 hono yn y borthloed y bai estron genedl yn mynnu dyfot yr tir a diau oed na delynt tra g6el-ynt y lun ev yno. Ac 6edy mar6 G6rthevyr ni 6naeth y tywsogion megis y harchasai ev ydynt namyn y glady ev yn Llyndain.⁴⁰⁷ a g6naythyr G6rtheyrn yn vrenin yr ail6aith o eissiau gwr dlyeda6c. Ac 6edy cael o hona6 ev ly6odraeth yr ynys ail6aith. anvon a oruc Rawn6en hyt yn sermania at Hainssiestr y that y erchi ido dyfot a chyfot a chyfartalr6yd o bobl gydag ev hyt yn ynys Brydain a manegi ida6 mar6 G6rthevyr.⁴⁰⁸ A phan wyby Hainssiestr hyny ev a dayth a thrygain llong o wyr arvoc gydac ev y ynys Brydain. A phan 6yby y bryttaniait dyfot y ry6 anifer hyny yr tir. ervyn a wnaethant yr brenin y g6rthlad. A phan 6yby y sermaniait hyny

manegi a orugant yr brenin ai dybsogion na doethant h6y yr ynys er molest or byt at y bryttaniait namyn tybiaw na bysai var6 G6rthevyr vendigait eithr rac yn cyfarsangu o hona6 ev y daythom ni ar anifer hyn gennym. ac velly gan y var6 ev ervynnait yw gennym yr brenin wnaythyr oetyd mewn lle tervynedic y wybod pa vaint o enifer a vai e6llys ganto ydynt drigio yma ar sawl ni bo amhoelant ail6aith y g6lad. Ar oedtyd h6n6 a dodet du6 calan mai yn y maes ma6r ynghymry. a g6rafyn na dygai neb dim arvau gantynt yr oedtyd rac tyvy amryson r6ng y plaidiau. Ac 6edy medylia6 o Hainssiast oi hen vrat gorchymyn a 6naeth y bob un oi wyr ev d6yn cyllaill hirion yn y sanau erbyn yr oed tervynedic. A phan archai ev draw owd iwr Sax tynnwch y cyllaill a lled6ch y bryttaniait yn diar6ybot ydynt.⁴¹⁰ a phan daythy dyd dyfot or brenin ai dy6sogion yr oet ar Saxoniait or parth arall. Ac velly pan oed y ty6sogion yn sefyll yn un pent6r y gymryt y cynglor Hainssiestr a dy6at draw out iwr Saxs ac yno y tynnod y saeson y cyllaill ac y lladasant drygain a phedwar cant iairll a a bar6niait a ffenaethiait or Bryttaniait a daly y brenin o Heinssiestr.⁴¹¹ ac ni diengis neb o holl dy6sogion ynys Brydain namyn Eidiol iarl caer loy6 a diengis o nerth trosol a gafas ev dan y droet ac ar trosol h6n6 ev a las deng6r a thrygainwyr. Ac velly y diengis ev yn iach ac yr aeth y gyfoeth y hun. Ac yna y dykb6yt rac y brenin Gaer Lyndain. a Chaer Efrog a Chaer Lincol.⁴¹² ac yna y gellyng6yt y brenin ac y gwrthlad6yt o holl dervynau Lloegr ac y foes ynte y gymry. Ac 6edy y vot ev velly dalym o amser medylia6 a oruc am adailiat castell rac y gyfarsangu o estron genedl val y g6nathoedynt gynt. Ac 6edy edrych c6bl o dir cymry ev a gafas le g6edys y gastell yn y lle a el6ir yr a6r hon dinas Emrys yn yr Yrri.⁴¹⁴ ac wedy dyvynnu yno la6er o sairi main a dechrau y g6ayth ymyr. Ac yna cymaint ac a 6aithit y dyd ev a syrthiau y nos. Ac 6edy bot velly yn hir o amser heb fynnu y g6aith ryfedy a oruc G6rthayrn a gofyn y daydec Prifard beth a 6nai na safai y g6aith.⁴¹⁵ Ac yr aethant h6y yn y cynglor pa atteb a rodynt ida6 ac yna dy6edyt o un y peth ni allo bot o far6n ni gaisio yr h6n ni chair byth ac velly y byd6n ni diadnair. Ac y dy6edassant 6rth y brenin ba ceffit g6aet mab heb dat ido a chymysgu h6n6 ar morter y safai y g6aith. ac 6edy manegi hyny yr brenin anvon a oruc ynte ar hyt

y gyfoeth y gaisio mab heb dat ida6 ac 6edy cerdet pob lle y dayth y cenadau hyt ynghaer Vyrddin. sev achos y gel6ir hi velly am y sailia6 o vyrd o wyr. Ac yna y gwelsant vaibion yn ch6arau pel a thyfu amryson r6ng dau o nadynt. ta6 heber un 6rth y llall athgyfraitha a mi cans bou-nedic wyv i o dat a mam a thithau nit oes ytt un tat.⁴¹⁷ A fan gly6as y cenadau hyny yma6el ar mab a wnaethant.⁴¹⁷ ai d6yn ev gair bron y mayr a gorchymyn ida6 o blegit y brenin danvon y mab ai vam gair bron y brenin a hyny a oruc ynte.⁴¹⁸ Ac yna y gofynnod y brenin yr wraic p6y oed dat y mab. na6n ymcyffes heb hi namyn un verch oed6n i y vrenin dyfet ac yn ievanc ym roded i yn vanaches y gaer Vyrddin ac val yr oed6n ni yn cysgu r6ng vych6ioryd mi a 6el6n trwy vy hun was iefanc yn cydia6 a mi a fan defroais nit oed yno neb namyn mi am ch6ioryd ac yna y baichogais i ac y ganet y mab hyn y mi ac ym cyffes y du6 ni by achos rofi a gwr er ioed namyn hyny.⁴²⁰ ac yna y gofynod y brenin y Vaygan Esgob allai hyny vot yn wir. gallai heb ev cans pan syrthiod Lysyfer ai engylion dr6c a bechasant gydac ev yn y lleoed ar mod ydoedynt pan erchis Du6 ydynt baidio yn y leoed hyny y maent hyt hedi6 ac y mae rai or haini yn gally ymrithio yn rith gwraged eraill yn rith gwyr ac velly agatvyd y cofat y mab h6n.⁴²¹ Ac yna y dy6at y brenin 6rth y mab vot yn rait ida6 gael y 6aet ev y beri yr g6ayth sefyll y gymysgu ar morter. paham heb y mab beth a 6na vying6aet i o les m6y na g6aet arall. am dy6edyt om daydec prifard y mi hyny heb y brenin. Gel6ch yma y daydec prifard heb y mab.⁴²² A phan doethant y gofynnod y mab ydynt. paham y dy6edasoch ch6i y g6nai vy ng6aet i yr gwaith sefyll. pa beth heb y mab y syd dan y br6ynf6rn raco.⁴²³ Na 6dom ni ymcyffes heb h6ynt. Ac yna y peris y mab glady dan y br6yns6rn ac ydoed yno lynn va6r o d6r. pa beth waithion y syd yn y llyn heb y mab. na 6dom ni heb y baird. disbyd6ch y llyn a ch6i a ge6ch yndi gist vaen ac yn y gist hono y mae d6y draic 'yn cysgu a phan defront ymlad a 6nant a chan y cyffro h6n6 y syrth y g6aith. ac 6edy na ellynt h6y disbydy y llyn Merddin oi gelvydyt ai gellyngod hi ym bymffr6t yn rydec. Annvab y llaian y gel6it ev cynno hyny ac yn Vyrddin gwedy hyny am y gael ev ynghaer Vyrddin.⁴²⁵ Ac wedy g6ybot o Wrthevyr vot g6ybodau ma6r gan y mab gofyn a oruc ida6 pa beth a dervyd y mi. dy lad ath losgi heb y merdin cans

hedió y mae meibion Gystennin yn dechrau hólíad ar y mor ac y foru y daŋant y borth Totnais y dir Lloegr. a pha le bynnac yr elych góagel dau meibion Gystennin.⁴²⁶ Ac yna peris Górtheyrn agori y gist vaen ac odyño y codes y dōy draic un wen ac un goch a dechran ymlad yn groylon a orugant ac yn y lle y gyrod yr un wen y draic coch y ganol y llynn ac bedy dolyrio or un goch y gyrod hithau yr un ōen drachefn y ganol y llyn. Ac yna y gofynnod Górtheyrn y Vyrđin beth aróydoae hyny. Ac y dyŋat ynte góai hi y draic coch cans y haŋŋyd ysŋd yn bryssio a gogofau a achyb y draic ōenn yr hon aróydoae y saeson ar draic coch aróydoae y Bryttaniait yr hon a orchfygir gan y ōen. Am hyny y mynydoed a ŋastattair val y glynnau ac avonyd y glynnoed a lithrant o waed. Ac yna y gofynnod Górtheyrn y Vyrđin pa ryŋ angau ai dygai ev. ac y dyŋat ynte gochiel di dan maibion Gystennin cans ynaŋr y maent yn lledy hólíau ar draeth y mor Llydaŋ y dyfot ty ac ynys Brydain y oresgyn y cyfoeth y gan y Saxoniait ac yn gytav y lloŋcant hwy dy meŋ twr cerrie cans ty di oth dōyll ath ystryŋ a vradychaist y tat hōynt ai braŋt ac a wahodaist y saesson yr ynys hon er caissio nerth gantyt ac y mae hyny yn annerth y ti hediw cans dau angau ysŋd yth dilyn di. Un yw y ssaesson ysŋd yn goresgyn arnad ti. Ac y voru y daw Emrys ac Ythr maibion Gystennin a daydeŋmil o varchogion arvoc gantyt ac hwynt a gochant wynebau y ssaeson oi gwaed y hun ac wedy llad Hainssiestr y coronir Emrys ac y gwledycha y gwladod ac adnewda yr eglwyssi ac nydiwed a gwenwyn y lledir ef. Ac ni ol ynte y coronir Ythyr y vrawd ynte ac a gwenwyn hefyd y lledir ef o ystry y saeson a baed Cerniw a dial hyny oll.⁴²⁷ Ac ni by hōy na thiranoeth yny dayth maibion Gystennin y dir lloegr a fan vy honnait y dyfot y dir ymgynyllod yr holl Vryttaniait a dyfot y ŋrhau y Emrys ac ynte a ŋisgod y goron ac a gys-egrōyt yn vrenin.⁴³⁰ Ac yna ymgynghores Emrys ai wyr pa un gytav a gyrthai ai Górtheyrn air saeson. Sev y cafas yn y gyghor dyfot y Gymry a chyrchu castell Gronŋy cans yno y ffoassai Wrtheyrn. Sev oed hyny yn Ergin ar lan Gwy. a dyfot yno a oruc Emrys a lly maŋr ganto a dōyn ar gov a wnathod Wrtheyrn idau ev o gamau a dyŋedyt ŋrth y wyrda. ha wyrda y gwr hōn a beris lad vynuhat i am braŋt a dōyn y saeson peganiait bradwyr yr ynys hon am hyny ymladŋ yn wraŋl ar castell

raco ac heb oedi roi tan a orugant o gylch yr castell a lloŋgi y maint oed ynto o dynion a da gida Górtheyrn. ac yna ofni a oruc Hainssiestr. cans ev a glyŋssai nad oed yn frainc neb ailai diodev Emrys heb angau a hefyt doeth a hael a thrygaroc oed ev. sev a oruc y saeson fo hyt y ty arall y hymyr ac yno ymgadarnhae y drigio. A phan gigne Emrys hyny mynet a oruc. ynte ai lu yn y hol hōynt a thlŋm vy ganto ŋeled yr eglŋyssai bedy distryŋ o saesson ac adaŋ a a oruc o delai yn vyŋ val ailŋaith y parai y gŋnaythyr o neŋyd val a byssynt orau er ioed. A phan glyŋas Hainssiestr vot Emrys yn ymŋais am danaŋ annoc y wyr a oruc i ymlad yn wraŋl a dyŋedyt ydynt nat oed vaŋr gally Emrys o varchogion Llydaŋ ac nit oed arnynt hōynt ofn y Bryttaniait cans ydoedynt daygain mil o wyr arvoc. Ac yna mynet a ŋnaethant y lle a elŋir maes Beli ar vedŋl dōyn cyrch daisyvyt bradychys am ben Emrys ai lu. ac ny ymngelod Emrys hyny a bydinaŋ y wyr a oruc a roi gwyr Llydaŋ ai wyr y hun blith draffliith ac hōynt a gosot a oruc ev wyr Dyfet ar y brynnau ychel gan y hystlys. a gwyr gōyned meŋ coet gair y llaŋ megis y gellynt erbynait y saeson pa ford bynnac y delynt. ac or ty arall ydoed Hainssiestr yn annoc y wyr ynte ac yny dysgu. ac wedy llad llaŋer o bob ty y foes Hainssiestr ai lu yr lle a elŋir Caer Cynan ac Emrys ai lu yn y hemlit gan y llad val y gordiŋedit. A ran vaŋr o nadynt a diengis y gastell oed gair llaŋ yno ac yna ailŋaith ymvydinaŋ a orugant o bob part ac ymlad yn groylon ac nydiŋed bydinoed Emrys a dylloed bydinoed y saeson ai gŋsgaru trŋy dysc y gwyr pennav. Ac yna ydoed Eidiol iarll Caer Loyŋ yn ymŋais am Hainssiestr.⁴³⁵ ac ymŋŋrd ac ev or diŋed ac ymlad yn groylon a ŋnaethant yny ŋelit y tan oi harvau megis mellt ymlaen taran. ac val ydoedynt velly nachav Gŋrlais iarll ai vydin yn dyfot attynt ac ar hynt y gŋsgaru y saeson. Sev a Eidiol o hyder hyny namyn cymryt Hainssiestr erbyn y varv ai benfesting ai arŋain hyt ynghanol y vydin y hun gan dyŋedyt o hyt y benn. gorthrymŋch y saeson bellach achos ev a orvyŋt arnynt llyma Hainssiestr an aŋr.⁴³⁶ ac o hyny allan y foes y saeson ac y foes Octaf ap Hainssiestr ar ran vyŋav or llu hyt ynghaer Efrog. Ac Ofav y eŋrth ynte a foes a ran arall or llu hyt ynghaer Alelyt.⁴³⁷ Ac bedy cael y vydygoliaeth y dayth Emrys hyt ynghaer Cynan a dyŋetbŋyt ychod ac ev a gafas y gaer ac yno y trigŋys ev dridiau yn beri clady y calaned a ladasit yn y rait

ac y vedignaethu yr hai brathedic ac yn bôr6 y lluded odiôrthynt.⁴³⁷ Ac yna yr aeth Emrys y gymryt y gynghor am Hainssiestr. Sev oed yn y cynghor esgob Caer-loŷ6 ac Eidiol iarll y vra6t. A phan 6elas yr esgob Hainssiestr yn sefyll gair y vron. y dy6at ha wyrda pa mynuechwi oll rydhau Hainssiestr mi vy hun ai llad6n ev. val y g6naeth Samuel brof6yt pan 6alas ev Agafvrenin Amlech yngharchar ev a beris y dorri ev yn dryllau man a dy6edyt ôrtho val y g6naethost di vamau heb vaibion y g6nav innau dy vam dithau heb vab. Ac yna y dayth Eidiol a Hainssiestr y ben bryn ychel yn emyl castell ac yno y llas y ben ev a g6naythyr cri ma6r y6eh y ben megis ydoed arver o glady sawden.⁴³⁹ Ac ody na ydaeth Emrys hyt ynghaer Efroc y gaissio Octav. Sev y cafas Octav yn y gynhor ev ai holl bobl cymryt cad6ynau yn y d6yla6 a thamet o brid ym pen pob un. ac velly mynet yn e6ylls Emrys. gan dy6edyt ôrtho Arglwyd vrenin gorehyfedie ydi6 yn du6au ni ac ni fetrys6n ni vot dy du6 di yn g6ledychu yr h6n ysyd yn cymell y sawl vonedigion hyn yn dy e6ylls di ny mod h6n a llyma ni Argl6yd a chad6yn yn lla6 bob un o hanom ac yn gymynol ac os mynnu par yn roi ni y angau. Ac yna yr aeth Emrys yn gynghor. ac yna y dy6at yr esgob ac Eidiol ch6ch6i bobl dr6e a dayth och bod y erchi trygared megis y dayth pobl yr Israel ac ai cawsant. Ac ni byd g6aeth yn trygared ninnau noe y by yr lled6eon. Ac velly y dayth Osav ai bobl y drygared Emrys. Ac yna cymryt tir a orugant gan Emrys tr6y drag6yda6l gaethi6et sev oed h6n6 Ysgotlont.⁴⁴⁰ Ac velly y tangnofed6yt ryngtynt ac 6edy hyny y dayth Emrys y gaer Efroc ac y dyfynnod atto yr holl iarll ai var6niait ai archesgyb. A chyntav dim a ga6sant yn y cynghor vy g6airio yr egl6yssau a distry6assai y saeson ar gost Emrys oll dros 6yneb ydyrnas. Ar pymthegved dyd 6edy hyny ydayth ev y Lundain. ac yna hefyt y peris ev adne6dy yr egl6yssau a g6ellau y cyfraithiau dr6e a rodi y ba6b y tiroed a dygassyt yngham arnynt a chynnal g6irioned a fa6b a vynnai ev.⁴⁴¹ A o dyna ydaeth ev hyt ynghaer Wynt y 6naythyr yr un ry6. Ac 6edy darvot ido lonydy pob lle ydaeth ev hyt yn salstbri y edrych bedau y sa6l a barasai Hainssiestr y llad o iarll a bar6niait a marchegion yrdolion. A thrychant o vyn-aich oed yn g6fent ymanachloc mynyd Ambri cans velly y gel6it hi am y sailia6o ôr a el6it Ambri. A thr6m vy gan Emrys 6elet y lle h6n6 mor diardyn a hyny. A

dyfynny a oruc atto holl sairi main a rai o sairi pren o ynys Brydain y 6naythyr adyrn ethrylithys trag6da6l ynghyleh y vedra6t hono.⁴⁴² Ac 6edy dyfot y gynyll-aidva ynghyt a fall y dynt a ethrylithr nessau attynt a oruc Tramor archesgob Caer-lleon. a dy6edyt ôrth Emrys. Argl6yd heb ev. dyfynn6eli attoch Vyrdin bard Gôrtheyrn. cans h6n6 a 6yr dechmygu g6aith ryfed dr6y aniffic ethrylithr dragy6-yd.⁴⁴³ Sev y cafat Merdyn at Emrys a lla6en vy y brenin ôrtho. Ac y erehis Emrys ida6 dy6edyt y daroganau a delynt rae lla6 nyr ynys hon.⁴⁴⁴ sev yr attebod Merdin. nit ia6n traethu or ry6 bechau hyny ont pan vo angenrait a faist dy6ett6n i heb amgen yr ysbryt vsyd ym dysgu ai odiôrthiv pan vai rait ym i ôrtho.⁴⁴⁵ Ac yna ni fynna6d y brenin y diria6 ev ymhell-aeh ont gofyn ido pa vod y dechmygai ev 6aith tec parhais y6eh ben y lle h6n6. Sev y cynghores Merdin mynet hyt yn I6erdon yr lle yr oed gor y ce6ri ar vynydd Cilara. cans yno y mae main anrwyd y hansawd heb wybot o neb dim odiôrthynt. ac ni cheffir h6ynt. Argl6yd. nac o gadernit nac o gryfder ont tr6y gelvydyt. a fai beynt h6ynt yma val y maent yno h6ynt a safent yn drag6da6l.⁴⁴⁶ Ac yna y dy6at Emrys dan ch6erthin. pa fyrv y gellit y d6yn ody no. ac y dy6at Myrdin. na chyffro di Argl6yd ar ch6erthyn. cans ni dy6edav i namyn prydder a g6irioned cans main rin6ed6al y6r haini ac ymrafaelion vdyg-naethu arnynt. a chewri gynt ai dyc h6ynt yno o eithafoedd Ysbaen ac ai roes val y maent yno. Sev achos y dygassant pan delai glefyt ar un o nadynt g6naethyr ennaint a 6naynt ynghanol y main ac y golchynt y maen a d6r a h6n6 a rodynt yn yr ennaint. a thr6y h6n6 y ceffynt g6bl o iechyt ac or g6eliau a vai arnynt. cans llyssau a roynt yn yr ennaint ar haini a iachaynt y g6eliau.⁴⁴⁷ A phan gl6as y brenin rin6ed y main yn diannot y daeth y cyrchu ac yn bennav arnynt y daeth Ythr-ben-dragon a fymthengmil o wyr arvoc ganto. A Merdin hefyt am y vot yn orau o ethrylithr y gydoesi ac ev.⁴⁴⁸ sev ydoed Gilam6ri yn vrenin I6erdon. a fan gogle ynte hyny dyfot a oruc a llu ma6r ganto yn y herbyn. a gofyn ydynt ystyr y neges. A phan 6yby y brenin ystyr y neges chwerthin a oruc a dy6edyt nit ryfed gelyv i ally o bobl lese anraithia6 ynys Brydain. canydynt mor unvyt a feri y bobl I6erdon ymlad ac h6ynt o blegit cerrie. ac yna ymgrychu a orugant ac ymlad yn groylon a llad lla6er o bob parth yn y foes Gilam6ri ac a diengis

oi wyr.⁴⁴⁹ Ac yna y dy6at Merdin arver-
 6ch ch6i o'r dechymic gorau ar a 6ypoch y
 d6yn y main ymaith. ac ni thyciai ydynt.
 Sev y naeth Merdin yna ch6erthin. ac heb
 dim llafyr namyn ethrylithr d6yn y main
 hyt y llongau yn r6yd. Ac velly y doeth-
 ant ac h6ynt hyt y mynyd Ambri. Ac yna
 y dyfynnod Emrys atto holl iairl a bar6n-
 iait ac ysgolhaigion yrdassol y dyrnas a
 ardyrnia6 y lle h6n6 trwy y cynghor h6ynt
 o odida6c adyrn. Ac yna y g6isgod Emrys
 goron y dyrnas am y ben ac y g6naeth
 g6ylva y Sulg6yn yn yrdassiad dri diau
 ynty. ac y rodes y ba6b or ynys g6bl oi
 gwir dlyed. a rengi bod pa6b oi wyr megis
 y g6edai ida6 o aur ac arian a maich ac
 arrau. ac wedy darvot lluniaethu pob peth
 y herchis Emrys y Verdin drychafel y
 main val yr oedynt ynghilara. ac velly y
 g6naeth ev. Ac yna adnaby ba6b vot yn
 6ell cy6raindeb na chryfder. Ar amser
 h6n6 ydoed Pasgen ap G6rtheyrn 6edy fo y
 sermania a chynyll yno y llu m6yaf a gafas
 ev y oresgyn ynys brydain odiaf Emrys ap
 Cystennin. a chredy y Basgen a orugant.
 a dyfot gidac ev ac anairif o wyr arvoc. A
 phan dayth y llynges yr ynys hon dechrau
 anraithia6 y g6ledyd a orugant. A phan
 gly6as Emrys hyny dyfot a llu ma6r a
 oruc yn y herbryn a gyrru fo arnynt y
 gy6ilydys hyt yn I6erdon lle doed Gilam-
 6ri yn vrenin. A lla6en vy h6n6 6rth
 Basgen. ac ach6yn a oruc pob un 6rth y
 gilyd rac maibion Gystennin. Ac yna y
 daythant oi cyttundeb yllau a llynges
 gantynt y dir Myni6. a fan gly6as Ythyr
 hyny argys6r ma6r a vy ganto. cans ydoed
 emrys yn glav ynghaer wynt. ac nat oed
 ganto ynte bo6er y roi cat ar vaes y Basgen
 a Chilam6ri.⁴⁵¹ a phan giple y dau wr hyny
 lla6en vy gantynt vot Emrys yn glav gan
 dubiaid na allai Ythyr y hun ymygerbyn
 ac 6y yllau. Ac yna y dayth un or saeson.
 Eppa oed y hen6 a dyfot at Basgen a gofyn
 ida6 beth a roi o da yr neb a ladaf Emrys.
 Mi a rodav heb e Basgen fil o bynnoed am
 cydmaithias innau tra v6y by6. ac o bydav
 i brenin mi ai hanrydedav ev o dir a dayar
 a chyfoeth val y bo ev bodlon.⁴⁵² Ac yna
 y dy6at Eppa mi a 6n vedeginiaeth heb ev
 6rth Basgen a moes y Bryttaniait. dyro ym
 gadernit am ady6edaist ym mi a 6nav
 angau Emrys.⁴⁵³ Ac yna ymgadarnhau a
 orugant. Ac y peris Eppa eillio y benn
 ai varv ar fyrv mynach. ac yna yr aeth
 ev ty a llys Emrys ac offer medic ganto.
 a manegi a oruc ev y rai or plas a dy6edyt
 y vot yn vedic da.⁴⁵⁴ Ac ni chaissynt h6ynte
 dim well no hyny a manegi hyny y Emrys.

ac ar hynt darparu diot o wen6yn yr brenin a
 oruc. ai hyfet a 6naeth. a chynghori or
 t6yllwr ida6 lechu a gorf6ys yn oi y diot.
 megis y tr6ble y gwen6yn ev yn gynt.
 Ac yn y lle diffannu a oruc Eppa er
 llys. Ac yna ymdangoses seren anvaidra6l
 y maint i Ythyr ac un paladr idi ac ar ben y
 paladr pellen o dan ar lun draic. ac o enau
 y draic ydoed dau baladr yn codi ar naill
 baladr yn ymystyn dros aithafoed Frainc.
 ar paladr arall dros I6erdon ac yn rannu
 yn saith baladr bychain.⁴⁵⁶ Ac ofni a oruc
 Ythyr a fa6b ar a 6elas y 6eledigaeth hono.
 a gofyn a orugant yr doethion pa beth ar-
 6ydocae hyny.⁴⁵⁷ ac yna 6ylo a oruc Merdin
 a dy6edyt O genedl y Bryttaniait. yn a6r
 yd6ych ch6i 6ed6 o Emrys Wledic. y collet ni
 ellir y ennill. ac er hynny nit ydych ch6i
 amdifat o vrenin. a bryssia y ymlad ath
 elynion. cans ti a vydi vedianys ar yr ynys
 hon o gwbl. a thydi ar6ydoca y seren a
 velaist di ar draic dana6l deni. ar paladr a
 estynnod dros Frainc mab a vyd y ti a
 chyfoetha6c vyd h6n6. a lla6er or byt a
 vedianna ev. Ar paladr arall merch a vyd
 y ti. a maibion hono ai h6yrn a vedianant
 oll oi yno. Sev a oruc Ythyr yna cyt bai
 bettrys ganto a dy6edasai Vyrdin cyrchu y
 elynion a oruc.⁴⁵⁸ ac ymlad ac h6ynt a llad
 lla6er o bob ty ac nydi6ed y gorvy Ythyr.
 a gyrru fo ar Basgen a Chilam6ri ty ai
 llongau gan y lled val y gordi6edit.⁴⁵⁹ ac
 6edi y vydgyoliaeth y dayth Ythyr hyt
 ynghaer Wynt wrth glady Emrys y vra6d
 ac yno y dayth holl archesgyb ac abadau
 yr ynys ac y clad6yt Emrys gair lla6 man-
 achloc Ambri o ve6n cor y ce6ri.⁴⁶¹ Ac y
 g6ahodes ythyr yr holl aniferod hyny. ac
 oi cyt cynghor oll y cyssegrwyt yn vrenin.
 Ac y roded coron y dyrnas am y ben ev ac
 yna y dayth cov y Ythyr am a dy6edassai
 Verdin 6rtha6. ac y peris Ythyr 6naythyr
 d6y draic o aur yn y fyrf y g6elsai ev ar ben
 y paladr o anific gy6rainr6yd. ac un or
 del6av hyny a rodes Ythyr yr eglwys ben-
 nav ynghaer Wynt ar llall a barai ev y
 d6yn oi vlaen pan elai y vr6ydr. ac o hyny
 allan y gel6it ev Ythyr ben drag6n.⁴⁶² Sev
 a oruc Octav ap Hainssiestr ac Asav gwa6d
 y saesson attynt. ac 6edy mar6 Emrys dy-
 6edyt y bot yn ryd or ll6 a roesynt ida6.
 Anvon a 6naethant hyt yn sermania y
 gaissio nerth a hefytt att Basgen.⁴⁶³ Ac
 6edi cynyll anairiv o bobloed o nadynt a
 goresgyn holl Loegr hyt ynghaer Efra6c, a
 phan oedynt yn dechrau ymlad ar dinas y
 dayth Ythyr ai lu ac y by ymlad croylon ac
 or di6ed y gyrr6yt fo ar y saesson. ai hem-
 lit hyt y lle a el6ir mynyd dannet. cans lle

ychel cadarn oed hōnō o graige a cherrie. ar nos hono y byant yno ac y gelōis Ythr y gynghor atto. Ac y codes Gōrlais iarll Cerniō y vynyd a dybedyt. llai ynt yn anifer ni noc hōynt. a fan vo y nos yn dygyll. Arglōyd. aōn am y pennau ac ni ai caōn hōynt.⁴⁶⁵ ac velly y gōnaethant goresgyn y mynyd arnyt a llad llaēn a daly Octav ac Assav a gōasgaru y llaill oll.⁴⁶⁷ Ac 6edy y vydygoliaeth hono y dayth Ythr hyt ynghaer Alcelyt. a damgylchyny yr holl gyfoeth a chadarnhau cyfraithiau hyt na lefassai neb 6naythyr cam ai gilyd.⁴⁶⁸ Ac 6edy gōastatau pob peth y daeth y brenin y Lundain. ac yno y peris carcharu Octav ac Asav. ac y gwnaethi ev 6led y pasc a gwaōd iarll a baruniat ai gwraged gidac hōynt o gōbl o ynys Brydain a llaēn vy Ythr 6rth baōb o nadynt a throylā y 6led a 6naethant trōy esmōythder a digrif6ch.⁴⁶⁹ Ac yna y dayth Gōrlais iarll Cerniō. ai 6raic ynte oed Eigr verch Amlaōd 6ledic. ac nidoed yn ynys Brydain na gōraic na morwyn cyn deced a hono.⁴⁷⁰ A phan edychod Ythr erni y chary yn vawr a oruc megis na allai y gely. ac ni vynnai ev vot hebdi eithr anvon mynych anredion etti a diodyd meōn fiolau aur. a gairiau amōys hefyt. hyt pan adnaby Wrlais iarll hyny.⁴⁷¹ Ac yna lliidiā a oruc ynte a gado y llys heb gennat y brenin. a phan 6yby Ythr hyny y lliodioed ynte. ac anvon cenadau yn y ol y erchi y Wrlais dyfot drychefin. cans syrhaet vaōr oed adaō llys y brenin heb gennat. Ac anvon ail gennat ar dryded. ac ni dayth ev dim. Ag y dyōat y brenin y digyfoethai ev o dan a hayarn onit ymhoelai. Ac nit ymhoelod Gōrlais er bōg6th.⁴⁷² Ac yn diannot cynyll llū a oruc y brenin a llad a llogsi trōy holl gyfoeth Gōrlais. Sev a oruc Gōrlais am nat oed boōer gando y roi cat ar vaes yr brenin cadarnhau dau gastell oed idaw a oruc a roi y wraic yn y castell cadarnav ac enō y castell oed Dindagol ac ar lan y mor ydoed. Ac ynte y hun aeth yr castell a elōit Dinblot rac y gotydiaō y gyt.⁴⁷³ Sev y dayth Ythr ai lu am ben y castell ydoed Wrlais a gwasgaru y 6yr ac ai las hayach. Ac yn y lle y daeth cennat y vanegi y Eigr hyny. Ac yna y gelōis Ythr attāō Wlffin o gaer Gradaōc cans marchaōc idaō oed hōnō. a manegi a oruc idaō y holl vedōl ai gariat ty ac at Eigr. a gofyn cynghor idaō.⁴⁷⁴ Sev y dyōat Wlffin. Arglōyd vrenin heb ev ni thycia o gadernit gaissio y castell y mae Eigr yndo ac ar ben craic y mor y mae ac nit oes ford y vnyed idaw yn amyn un. ar ford hono tri marchoc ai

cadōai rac yr holl vyt. Eithr llyma vyngynghor i y ti yō dyfynnu Myrdin attat a manegi idaō dy gyfrinach. ac o gōna neb y ti dim help. hōnō ai gōna.⁴⁷⁵ ar brenin a 6naeth hyny.⁴⁷⁶ Ac y dyōat Merdin os hyny a vynnu di rait roi fyrv Gōrlais arnat ti a minnau av yn fyrv Brithael angyōas y Wrlais. a mi a rov ar Wlffin fyrv Medav o Dindagol anwylōas y Wrlais. ac yna ni 6yr neb na bo Gōrlais ai dau 6as ydym ni.⁴⁷⁷ a phan darvy ydynt ymrithio yn y fyrv hyny.⁴⁷⁸ mynet a 6naethant hyt ymhorth castell Dindagol dechraynos a manegi yr porthor vot Gōrlais yno. ac azori or porthor ac y meōn y doethant ac yr aeth Ythr y gysgu at Eigr a dechrau ymdidau caredic tōyllodrus a oruc ev a dyōedyt mae yn lledrat y dathoed or castell arall ymōelet a hi ac na allai ev er dim na delai. A chredy hyny a oruc hithau ar nos hono y enillwyt Arthyr ap Ythr.⁴⁷⁹ Ac velly pan 6yby lu Ythr nad ydoed ev gydae hōynt ymlad yn leō ar castell a orugant yny vy rait y Wrlais dyfot allan y roi brōydr ydynt. ac yna y llas Gōrlais a gōasgaru y wyr.⁴⁸⁰ Ac yn y lle y dayth cennat y vanegi hyny y Eigr. Ac ydoed Ythr gida hi yn y gōely. Ac y dyōat ev dan chōerthlin yn rith Gōrlais arglōydes nim llas i etto. mi av y edrych pa vaint a gollais i om gōyr.⁴⁸¹ Ac yna yr aeth Ythr at y lu y hun yn y fyrv y llynan. A drōc vy gan Ythr lad Gōrlais am un peth. a da iaōn am beth arall. Ac o hyny allan y cymerth Ythr Eigr yn wraic dirgel idaō ac y casas vab a merch o heni nit amgen Arthyr ac Anna y chōaer. Ac 6edy hyny clefychōys Ythr o orthrōm haint ac y by ev yn nychy yn hir o amser yn y digiod y gwyr oed yn cadō Octav ac Asav. ac o digofaint 6rtho y gellyngassant y tyōysogion yn ryd y gōlat ac yr aethant hwynte gidac hōynt y sermania. Ac yna ofni a oruc y Bryttaniait ac glybot vot gōyr sermania yn dyfot i oresgyn yr ynys a gōir vy hynt. hōynt a doethant yr Alban a dechrau anraithio y 6lat ai llogsi.⁴⁸³ Sev ydoed Leō ap Cynvareh yn dyōssoc llū ar y Bryttaniait cans ev a briodassai Anna verch Ythr ben dragōn a gwr maōr hael oed ev a charu gwirioned a 6nai ev. a chynal llaēn o vrōydre yn erbyn y saeson a oruc. a mynychy y gorvydai y saeson arnaō ev. Ac felly y byant yn hir o amser yn y vy agos a cholli yr holl ynys a manegi hyny a wnadthbōyt y Ythr na alle y iarll darostōng y saeson.⁴⁸⁴ A lliidiā yn vaōr a oruc Ythr. ac y peris dyfynnu holl wyr yr ynys gair y vron y ymliō ac hōynt

am y llesged yn erbyn y saeson. Sev y cafas Ythr yn y gynghor peri y dōyn ar elor o vlaen y llu hyt ynnas Verolan cans yno ydoed y peganiait saeson yn llad ac yn llosgi.⁴⁵⁵ A phan gogle Octav ac Assav vot Ythr yn glav ac ni dōyn ar elor o vlaen y llu ty ac yno. llaēn vy gantynt hyny tynt hyny ai gellgairio ev yn dirmygys ai alō yn hanner gwr marō. a mynet a oruc y saeson yr dinas a gado'r pyrth yn agoret o watōar am ben Ythr ai lu. A phan 6yby Ythr hyny peri damgylchynu y gaer a oruc a mynet a 6naeth llaēry meōn a llad llaēer o bob ty yny vy nos. ar bore dran-noethy dayth yaesson y maes or gaer ac ymlad yn groylon ar Bryttaniait. Ac yna y llas Octav ac Osaf ac eraill a foes or ty6sogion saesson yn wradōydys.⁴⁵⁷ yna y codes Ythr o lawenyd yn y eisted ar y 6ely. A chyn hyny ni throe ont o nerth dau wr gryfion. a dy6edyt a 6nai y bradōyr tōyllwyr am galō i yn hanner gwr marō. gōell y6 hanner gwr marw a orffo. no hanner gwr by6 a a orfer arno. a hefyt yw marō yn glodva6r no by6 yn gyōilydys.⁴⁵⁸ Ac 6edy y vydygoliaeth honno y gōedillion a diengis or saeson amgasglasant hyt yr Alban y Ryfely val cynt sev y mynasai Ythr y hemlit ac nisgai y gynghor ida6 rac mor glav oed ev y dōyn ar elor.⁴⁵⁹ Ac am hyny gle6ach vy'r saeson a medōl a 6naethant vradychu angau Ythr ac anvon rei yn rith rydyssion ymdidan ac ev. Ac y ca6sant vance nat yfai Ythr namyn dōr fyynnion yr hon oed yn agos y dinas Verolan.⁴⁶⁰ Sev y 6naethant hōynte peri gēnōyno'r fyynnion ac oed o dōr yny hamgylch ac yna pan yfōys Ythr or dōr y by ev varō ar sa6 ai hyfōys ar y ol nes ydynt gael gōybot ac yna llanō y fyynnion o brid a oruc y Bryttaniait.⁴⁶¹ Ac 6edy hyny y cladōyt Ythr ynghor y Cē6ri.⁴⁶² Ac yna anvon a 6naeth y saeson hyt yn sermania y gaissio nerth y ennill ynys Brydain. Ac y danvonet ydynt Lynges dirva6r y maint a Cholgrin yn dy6soc arnynt a goresgyn a 6naethant o hymyr hyt ymhen ryn bladon.⁴⁶³ Ac 6edy gōybot hyny o wyrda ynys Brydain o aflonydōch y saeson ymgynyll a 6naethant hyt ynghaer Vydaū y maynt oed o sgolhaigion a llygion yn ynys Brydain ac y ca6sant yn y cynghor yrdaū Arthyr yn vrenin. ac nat oed oedran arno y 6isgo'r goron yn bymthengmlōyd ac nit oed neb hyt y clōyit yn un gampau ac ev. ac velly nit oed Arthyr yn gordiwes o da agos y gymaint ac a rodai. Ac 6edy peri o dy6ysogion yr ynys y Dyfric arch esgob Caerllion gysegry Arthyr yn frenin a

gōisgo'r goron am y ben ofn y saeson peganiait.

Ac yna y diannot y cynylloed Arthyr lu ma6r ac yr aeth hyt ynghaer Efra6c.⁴⁶⁵ A fan gogle Golgrin hyny cynyll llu mawr a oruc ynte or saeson ac ysgottiait ar fiediait a rodi cat ar vaes y Arthyr ar lan avon Dylas ac ymlad yn 6ychyra llad llawer o bob parth ac o'r dīcōd y cafas Arthyr y vydygoliaeth a gyrru fo ar Golgrin ac a diengis oi lu hyt ynghaer Efra6c ac yna y crones Arthyr hōynt heb na bōyt na diot.⁴⁶⁶ Affan gogle Baldōlf bra6t Golgrin hyny ev a dayth a chōemil o wyr arvoc ganto hyt ar dengmildir o gaer Efrog. Ev a vysai yn aros Cledric ty6soc o sermania ai nerth ynte yr saeson. Ac yna y mynasynt dōyn cyrch nos am ben Arthyr ai lu.⁴⁶⁷ a fan 6yby Arthyr hyny anvon a oruc ev gattōr iarll Cerniō a chōechant marchoc ganto. a thair mil o bettit y ragot ev or y ford.⁴⁶⁸ Ac 6edy cy6rd ac hōynt ymlad o Gattōr yn groylon lidioc ai gōasgaru a llad llyosogrōyd o nadynt ai cymmell ar fo. Ac yna tristau a oruc Baldōlf am na allod rydhau y vra6d. a medyllo a oruc pa delō y gōnai. Ac y peris ev bolio y ben a thori y gallt ai garv a mynet yn rith arestdyn a thelyn yn y la6 trōy llyestau y bryttaniait yn y dayth ev dan ystlys y gaer.⁴⁶⁹ a chanu a oruc a chrio yny attebōyd ev or gaer ac y tynōyt ev y mewn a raffau dros y gaer. Ac yna ystyrio a oruc ev ve ai vra6t pa delō y gellynt hōy ymrydhau odyo. Ac val yr oedynt velly nachav genadau yn dyfot o sermania a chōechant llong gantynt yn lla6n o 6yr arvoc a Chledic yn dy6soc arnynt ac yn disgyn yn yr Alban.⁵⁰⁰ A phan gogle Arthyr hyny gado caer Efrog a oruc a mynet y Lyndain. ac yna dyfynnu y 6yrda atto ymgynghori ac hōynt. Sev oed y cynghor anvon at Howel ap Emyr Llyda6 y nai ap y chōaer yr hōn oed vrenin llyda6 y ervynnait nerth ganto.⁵⁰¹ Sev y dayth Howel a fymtheng mil o 6yr arvoc gidac ev y Northamptwn y dir Lloegr. A lla6en vy Arthur 6rtha6. ac odyo y gyt ydaethant hyt ynghaer Lōyttgoet. eraill ai gailw hi Caer Lincol cans yno ydoed y saeson. ac ymlad croylon a vy yno a rōng y llad ai bodi y collet yno chwemil or saeson. ac a diengis o nadynt aethant hyt ynghoet Celydon ac Arthyr yn y hemlit.⁵⁰³ ac yna y by vrōydr galet a llad lla6er o bob ty cans o 6asgot y deri y brethunt y bryttaniait ac yna y peris Arthyr dorri y deri ai roi ar gyffion ychel ynghylch y saeson. ac yna y gōarchōyt hōynt dri di-

garnot a thair nos heb na bôyt na diot. Ac yna rac y mair o nebyn y rodes y saeson y Arthyr yr holl sôllt a thyrnget o sermania hefyt ar y gellông y gôlat a roi gôystlon ar hyny⁵⁰⁵ Ac bedy y mynet hyt ynghewn gôailgi edifar vy gantyt y hamot ac Arthyr a throi y hôylau a gnaethant ac y borth Totnais yr lan y dir Lloegr ac anraithia o y gôlat hyt yn hafren ac odyo hyt ynghaer Vyddau a damgylchynnu y gaer ac ymlad a hi.⁵⁰⁶ A phan gyby Arthyr hyny y peris ynte grogi'r gôystlon heb o hir. Ac ymado a oruc ev ar Ysgottiait ar ffichdiait a gado Howel y nai yn glavy no o orthrôm haint ynghaer Alelyd ymlith y elynion.⁵⁰⁷ A dyfot am ben y saeson hyt ynghaer Vyddau. A dygedyt ôrthynt chôchôl dôyllwyr lladron ni chadôsoch amot a mi nis cadôav innau a chôithau. Ac yna ydaeth Dyfric arch esgob Caer Llion y ben bryn ychel a dygedyt o hyt llev. ha wydda heb ev y saôl ysdy a hanoch o gristnogaôl fyd coffeôch hediô dial gôaet ych rieni ar y peganiait Saeson a thrôy nerth Duô y llaifyr a gymeroch ar angau a ylch ych pechodau chôl yn lan.⁵⁰⁸ Ac yna y gôisgod Arthyr amdano llyrg a oed dailông y vrenin ac am y ben helym aurait a llun draic o dan erni a delô arall a elôit prydôenn ac yndi hithe ydoed delô vair yn ysgythredic a hyny a dygai Arthyr gydac ev pan elai meôn perigl brôydrâu a chledyv a gymerth ev a elôit caledvôlch cans gorau oed ev yn holl ynys Brydain yr hôn a naethbôyt yn ynys Afallach. a gôayô a gymerth ev yn y laô yr hôn elôit Rongymyniat.⁵⁰⁹ ac wedy y baôb wisgo am dano. trôy vendith yr archesgob. cyrchu y gelynyon yn groylon a orugant ai llad nny vy nos. ac erbyn nos y cyrchod y Saeson ben bryn ychel gan dybiait y gellynt ymgado yno. A fan vy dyd drannoeth y dyc Arthyr y mynyd arnynt ac er hyny ymlad yn groylon a orugant. Ac yna llidio a oruc Arthyr a thynuu Caledvôlch gan goffau enô Mair a thyro y elynion yn wraôl ar neb a gyfarfiai ac ev ar un dyrnot y lladai ac ni orffôyssod Arthyr nny ladaôd ev or Saeson dec a thrygain a fedôar cant. A fan ôelas y Bryttaniait y brenin yn digoni trwy vilôriaeth ac eôllys cymryt llaôenyd a gnaethant ai nerthoed attynt a chydgerdet ac ev ac nydiôed y llas Côlgrin a Baldôl y wraôl a llaôer o vilioed gidac hôynt acy foes Cledric a a dengis oi lu.⁵¹⁰ Ac yna y herchis Arthyr y Gattôr iarl Cerniô a dengmil o wyr arvoc y hemlit hôynt ac Arthyr a gym-erth y ford ty a Chaer Alelyt cans ev a

glôisai vot Ysgottiait ar ffichdiait yn caissiaô Howel allan or gaer.⁵¹¹ Sev y gônaeth Cattôr ai lu cyrchu llongau y Saeson ai llenwi oi gwyr y hun ac ynte aeth ar ran arall gydac ev y hemlit hôynt megis lleô coedaôl ac yna y llas Cledric y tyôsaôch hôynt a chymell y llaill yn gaeth tragôyd.⁵¹² Ac bedy gorrôvot o Gattôr ar y Saeson y dayth ev ty a Chaer Alelyt lle ydoed Arthyr ac ynte oed bedy cymell y ffichdiait hyt y mor. cans hônô oed y trytyd ffo a wnathoed Arthyr a Howel arnynt ac yna y foasant wy hyt yn llyn Llumônôy cans y mae yn dyfod yr llyn hono o afonyd drygain a thrychant yr hai ysdy yn llithro o vynydoed Prydain ac odyo yn un avon yn mynet yr mor a Lleven y gelôir yr avon hono. Ac ymhob ynys or haini y mae craic vaôr a nyth Eryr ar ben pob craic a fan elai yr haini y ben un craic y waidi. gôybydynt hwy y daô ryw ormes o allôlat yr ynys hono. Sev a oruc Arthyr peri dôyn llongau. ac ysgraffau yno a damgylchynnu y llyn a chronni y bobloed hyny yno nny vy vairô milioed o nadynt o neôyn.⁵¹³ ac val yr oedynt velly nachav Gilamôri vrenin Iôerdon yn dyfot a llynges vaôr ganto yn borth yr Ysgottiait. cans or un iaith y hanoedynt ac or un genedl. A ffan ôelas Arthyr hyny ymadaô a oruc ar Ysgottiait ac yna y dayth yr esgobiait ar abadoed cysegredic yn y gôisgoed a gôstông ar y gliniau gair bron Arthyr y ervynnait tangnefed yr bobloed hyny. trôy gymryt y saôl a diangasai yn gaeth tragôydaôl idaô ev ai ettifedion a hyny a gymerth Arthyr. Ac bedy hedychu ev aeth y edrych ansaôd y llynn ai hamgylch. Ac yna y dyôat Arthyr ôrth Hoôel. mae yma yn agos llyn y syd ryfedach no honn ac ygain troedfed yn y hyt ac ygain yn y lled a ffymp troedved yn y dyfnder a fedôar ryô bysgot yndi. yn ymhob cornel yr llyn ac nit ymgymysc un o nadynt ai gilyd byth. Ac y mae llyn arall gair llaô hafren yr hên a elôir llyn llaôna a ffan lanô y mor y traia hithau ac ni chyfyt yr glannau er maint o dôr crovô el idi. A fan draio y mor y llainô hithau megis mynyd maôr gan dawly tonnau o heni a ffwy bynnac y cyfarffo y tonnau hyny ac ef o byd y wyneb attynt o vraid y diainc yn vyw. os y gefn a vyd at y llynn ef a dianc er nesses y savo idi.⁵¹⁴ Ac o dyna ydaeth Arthyr hyt ynghaer Efrog y gynnal y lys erbyn nadollic. Ac yna tost vy gan Arthyr weled yr eglwyssau wedy distryw or Saeson a lad y maibion llen.⁵¹⁵ Ac y roes Arthyr y Aron ap Cynvarch Ysgottlont ac y Elw ap

Cynvarch iarllaeth Lindessi cans ef oed vrawd yngyfraith y Arthyr ac y Wyar mam Walchmai amherawdr. Ac y Yrien ap Cynvarch y roded Reged. Ac wedy darvot y Arthyr wastattau ynys Brydain yn y mod gorau ac y byssai er ioed. Ac yna y gôraicaod Arthyr ar Wenhwysfar verch Gogvrn gawr a mam hono a hanoed o dledogion Ryfain a Chattwr iarll Cerniw a'i magasai hi cans un or hai tecav yn ynys Brydain oed hi.⁵¹⁶ Ac yna y parattoes Arthyr lynges erbyn yr hav nesav y vynet y Iwerdon. a phan y dayth Arthyr yno y doed Gilamwri ai lu ganto yn barot y ymlat ac ef. Ac ni thygivys idaw ynamyn ffo. ac ar y ffo hyny y dalwyd Gilamwriac y by raid idaw ev wrhau y Arthyr ev ai lu.⁵¹⁷ Ac odyo ydayth Arthyr y Islont ac y goresgynnot y glat hono ar hynt. a phan glybas anifer or ynysloed eraill hyny a bot Arthyr yn goresgyn ford y'cerdai ac nas allai neb y lydias. sev a oruc Doldav vrenin Ysgottlont a Gôynôas vrenin Orc dyfot yno oi bod y hun y ôrhau y Arthyr ac y roi tyrnget ida6 bob blwydyn ac wedy myned y gayaf haibio y dayth Arthyr y ynys Brydain. Ac yna y by Arthyr daydeng mlyned ynty yn gorfôys.⁵¹⁸ ac y peris ev dyfynnu atta6 wyr profadôy clodva6r o bob gôlat y amllan y niferoed. Ac yna y heda6d y glot ev ai vilôriaeth ev ai vilôyr o dewrder a haelder o voes ac arver yn y oed hannait yr ynys hon megis nat oed un brenin a ellit y gefflyby y Arthyr yny oed ar bob brenin y ofn ev rac ida6 oresgyn y cyfoethau.⁵¹⁹ a phan gogle Arthyr hyny medylla6 a oruc vynet y gôplae ai baithret y clot a roet ida6 ar eiriau. Ac nit oed lai y arvaeth no goresgyn holl Europa. sev oed hyny trayan yr holl vyt. Ac nit oed na brenin nac arglôyd gallys na bai yn caissio dysgyblo 6rth voes ac arver gwyr Arthyr ac yna y parattoes Arthyr lynges y vynet y Lychlyn cans mar6 vyssai Assychlym vrenin Prydain. a hôn6 a gymynassai y vrenhiniaeth y Le6 ap Cynvarch y nai ev. ac ni mynnai wyr llychlyn hyny. namyn gônaythyr Ricôlff yn vrenin arnynt ac ymgadarnhau yn y cestyll y gaisio cad6 y glat arnynt.⁵²⁰ ac yno ydoed Walchmai ap Lle6 ap Cynvarch yn trigio ar ôssanaeth esgob Ryfain lle danvonassai Arthyr y eôyrth ev yno y dysgu moes ac arver a marchogaeth mairch gan wyr Ryfain. Ar esgob hôn6 a roes arvau gyntav y Walchmai.⁵²¹ Ac yna pan dayth Arthyr y Lychlyn ydoed Ricôlff yno a llu ma6r ganto yn erbyn Arthyr. Ac ymgyrchu a ônaethant a llad lla6er o bob ty ac or di6ed Arthyr a

ladoed Ricôlff a goresgyn y glat oll ida6 y hun a Denmarc hefyt a chymell y bobl y wrhau ida6 ev. a gado Lle6 ap Cynvarch yn vrenin yn y day le hyny. Ac odyo y hôyliod Arthyr ai lynges parth a fraine. a dechrau goresgyn fraine ac yn y erbyn ynte y dayth Frolo y gwr oed yn mediannu fraine dan Leo amhera6dr Ryfain. ac ymlad ac Arthyr a oruc ac ni thygioys ida6 cans amlach oed varchogion Arthyr a gwell hefyt. ac y foes frolo hyt Ymharis a gal6 atto y llu m6yav ac allôys.⁵²² Sev y ônaeth Arthyr ai lu damgylchyny y dynas vis o ynty yny vy vair6 lla6er o nadynt o ne6yn. a dolyrio a oruc frolo yn va6r a chynnic mynet ev ac Arthyr ylldau y ynys oed yn yr avon yr hon a el6ir Sain yssyd yn lllithro trôy dinas Paris. ar un a orffai cymeret gyfoeth y llall a gado y lluoed yn llonyd.⁵²³ ac nit oed dim 6ell gan Arthyr no hyny. ac yr ynys yr aethant ylldau yn gy6air o vairch ac arvau. ar dau lu yn edrych arnynt.⁵²⁴ Ac yn diannot cyrchu Arthyr a oruc frolo a g6ay6. sev a oruc Arthyr gochel y gofyt hyny ac ar hynt gossot o Arthyr ar frolo yn y aeth ev dan dorr y varch a thynny y gledyv yna y gaisio y lad. yna y codes frolo yn ôychyr y vynydd a llad march Arthyr yny aeth Arthyr ai varch yr lla6r. a fan welas y Bryttaniait hyny annod vy gantynt gad6 cyngrair ar fraine. Ac yna yn lliidioc y codes Arthyr a throï y darian ryngto a frolo ac ymarvot ac ev. Ac yna ne6idio dyrnodau yn groylon fyrv o bob un ai gilyd. Ac yna frolo a v6ra6d dyrnot y Arthyr ac ai tre6is ar y dalken yn y oed y 6aed ev yn frydio yr lla6r ac ar hyt y 6yneb ai d6yvron. Ac yno y lliidioc Arthyr a drychav Caledvôlch a tharo frolo ar 6arthav y ben hyt pan holddes y gorf ai arvau hyt y 6regis. ac yno y syrthi6d frolo yr lla6r a maedy y lla6r ai sodlau yny vy var6. Ac yna y gwrha6ys c6bl o fraine y Arthyr.⁵²⁵ Ac yna ev a rannod Arthyr y lu yn dau hanner. ar llail hanner a ellyngod gida Ho6el y nai y oresgyn Peitio. A chidac ynte y hun y ran arall y oresgyn Gasgôin ac Einssio. ac yna y cymhell6yt G6idrat ty6ssawc Peitio y ôrhau y Arthyr. a na6 mlyned y by Arthyr yn goresgyn y gôlad oed hyny. Ac yn ol hyny ydaeth ev y gynnal y lys y Baris. ac yna y g6ahodes atto holl dy6ogion yr ynysloed ar penaethiait ar ysgolhaigion ar llygion. ac o gittundeb yr holl aniferoed y g6naethb6yt cyfraithiau da dros 6yneby tyrnasod oll. Ac yna y rodes Arthyr y Vedwyr y ben trylliat iarllaeth Normandi ac y Gei y ben swydr

iarllaeth Angiw. ac y bawb oi wyrda val y ryglydiai ydynt. Ai rômyd hwynt a oruc ef ai haelder ai gariad yn gytun. A phan darvy idaw wastattau y gwladod hyny y gwanwyn rac wyneb y dayth Arthyr i ynys Brydain drycheffn.⁵²⁶ ac y cafas yn y gynghor daly y lys ynghaer lllion ar wysc. cans tecaf lle oed hwnw achyfoethocaf ac adassaf y vrenin gadw y wylva yndi. cans or llaill dy yr dinas y mae avon vawr val y gallai longau o aithafod byt dyfot idi. ac or ty arall yr dinas gwair-glodyd tec gwastat sychion. ac amgylch yr haini y mae brynnau tec ychel ac yn agos ydoed fforest dec eang y hely bwystvilait. ac o vewn yr gaer ydoed tai tec brenhin-aél ac am hyny y cefillybwyd y dinas hynys y Ryfain. a hefyd yn y dinas ydoed dwy eglwys arbennic ac un o nad ynta gyssegr-wyt yn enw Siliws verthyr. Ac yno ydoed manachloc manachessau. ac eglwys arall y Aron verthyr a manachloc canhou-wyr oed hono. A hefyd yno ydoed y trydyd archesgobdy pennav yn ynys Brydain a hefyd daycant maner ossgolars oed yn y dinas o amrafaelion gelyddodau ac yn bennav y saith gelydyd cans penaf lle nyr ynys oed Gaer Lllion ar Wsc.⁵³¹ Ac yno y peris Arthyr ordainiaw gwled anvaiddawl y maint a anvon cenadau y bob gôlat ar y oresgynassai. y waéd holl vrenhinoed. a fflenadyriaid a llygion megis na ellid rifedi arnynt yn dyfod y wled Gaer Lllion y rodi brainiau y bawb megis y dirperynt o herwydd y braint ai boned.⁵³³ Ac velly or Alban y dayth Aron ap Cynvarch brenin Prydyn. ac Yrien ap Cynvarch arglwyd Reged. a Chasswallawn Lawhîr arglwyd Gwyned. a Meyric vrenin Dyfed. a Chhattôr iarll Cerniô. a thri archesgob ynys Brydain. a fennaf o nadynt oed archesgob Gaer Lllawn. cans braint Legat oed idaw a gwr santaid oed hônô. Ac yno y dayth Moryd iarll Caer loyw. a Mor iarll Caerrangon ac Anaraéd arglwyd Amwythic a Madoc o gaer Wair. ac Owain o gaer Vallowc ac o henô arall Salstbrl a Gwrssalen o gaer Gynvarch ac Yrien o gaer Vaddon a Bosso iarll Rydychen. A chyda hyny llawer o wyrda a vydai ryvlin y henô. Ac o ynyssoed eraill y daeth Gilamwri vrenin Iwerdon. a Gilamwri arall vrenin Alawnt a Doldaf vrenin Ysgottlont a Gwynwas vrenin Orc. a Lleô ap Cynvarch vrenin Llychlyn. ac Achel vrenin Denmarc. Ac o ynyssoed Frainc. Olydyn tywssoc Rwyttton. a Bwttel tywssoc Cenonia Leodegar o Volwyn. a Bedwyr tyôssoc Normandi Cei tywssoc Angyw. a

Gwidard tywsawc Paittio a daydec gogyfurd a Geraint Garwys yn Ysbaen a Ho. ap Emyr Llydaw a llawer a vydai ryhir y manigi. namyn ar vyrr ni dayth y un ôled er ioet gymaint o wyrda a gwrageda a mairch da ac adar a chôn a thlyssau maôr werthiôc ac eur lestri a gwisgoed odidaêc o baly a forfor ac ydayth yna. cans ni by dyn or ty hōynt Ysbaen ar a vynnai da na dayth yno y gymryt amrafaelion rodion o bob ryô rodion ar a vynnai baôb. A hefyd llaêr y dayth yno y edrych y ôled heb y gwaéd.⁵³⁴ Ac ôled y dyfot y y gyt y gelôit y tri Archesgob y ôisgo y ôisc vrenhinaél am dan y brenin ai goron am y ben. a Dyfric a gannoed yr efferen a phan aethant yr eglôys ydoed day archesgob yn arôain Arthyr oed yn y vrenhinôisc. ac yn y vlaen ev ydoed bedôar gwyr yn dōyn pedôar cledyv noethion cans hyny oed vraint amheraôdr. Nit amgen Aron ap Cynvarch brenin yr Alban. Casôallaôn Laôhir brenin Gôyned. a Mayryc vrenin Dyfet. a Chhattôr iarll Cerniô. Ac ydoed y cōfainoed yn canu amrafaelion ganyau ac organ o bob ty ydynt or hai tecav a gorau er a brydoed mysic ac or ty arall yr oed y vrenhines yn mynet yr eglôys ac adyrn brenhines am deni ai choron am y fen ac esgyb a manachessau gyda hi a phedair gwraged y pedôar tayrn gynau a cholomen wen yn llaê bob un o nadynt. Ac ôled y mynet hi yr eglwys y dechroyôyt y gôssanaethl drôyr ysgolhaigion gorau ar pyngciau tecav ac a brydoed dyn er ioed. Ac yna y gôelit reget vae amyl o eglôys y gilyd y grando amrafaelion ganyau.⁵³⁵ Ac velly ôled y feren dyfot yr llys a ônaethant a diosc y gôisgoed parch a gôisgo eraill am danynt a mynet yr neyad y vōytta ac or parth arall yr oed Wenhôyfar ai harglôydessau gida hi megis ydoed arver y brenhines vot.⁵³⁶ ac velly wedy rodi paôb y eistet megis y dlynt y codes Cai a mil o ôyr gidac ev y ôsnaethu or gegin. a gôisc o ermin melyn am dano. ac velly ydoed am bob un o nadynt ac y codes Bedôyr pen trylliât Arthyr a mil o wyr gidac ynte yn ardynaid or un dillat y ôssnaethu'r ved gell a digoned o lestri aur ac ariant. ac nit oed lai o anifer ardynaid yn ôssnaethu y vrenhines noc ar yr amheraôdr Arthyr ai wyr ynte. Ac velly nit oed un dynas yngret allai ymgellyby ac ynys Brydain o bob da a moessau a defodau. cans un arver oed hollwyr llys Arthyr a gwraged y gwyr hyny un arver oedynt o voessau a dillat ac ni vynnai na gwraic na morôyn na gwr na gorderch onit

milwr campys profedic. Ac am hyny deórach vydai a góyr a dígairach y gwraged.⁵³⁷ Ac wedy darvot cinio y daeth paóh allan odióρθ y dinas y edrych amrafaelion chóaryau. Ac y bennav ar ymóan a hefyt nit oed dechymic ar chóaryau na beynt yno ar gwraged ar vylchau y gaer yn edrych ar hyny a faóh or gwraged yn dangos y gwyr móyav a gerynt. Ac am hyny ydoed y gwyr yn gónaythyr y górh-ydri móyav ac a ellynt. Ar neb a vai vydygaóh ar y chóare ev a gae yn da dros y lafyr a hyny ar gost yr amheraódr ai dressor. Ac óedy darvot ydynt droilo y óled hono meón tri diau a thair nos ar pedóryd dyd y óeilit yr hai a vyssai yn gwssnaethu yn cael dros y llafyr cans y rai o nadynt y roded dinessyd ydynt ac y ereill gestyll ac y eraill esgobaethau lle bai rai yn wac.⁵³⁹ Ac yna y dayth Dyfric archesgob Caerllion yn vaidóy ac a órthodes yr archesgobaeth am óelet maint vy'r armerth yr óled hono ar gynyllaidva ai darvot meón tri diau. Ac yna ystyriaó a oruc ev mae darvodedic vyd poth peth yn y byt hónn. ac yna y caissiod ev beth parhays ty ac at dyrnas gólat nev. Ac yn y le ynte y roet Deóh ap Sant yn archesgob cans gwr dóyfol bychedol oed ev ac ewyrth y Arthyr. Ac yn lle Samson archesgob Caer Efrog y roet Tailo esgob Llandav. A hyny o eiriol Howel ap Emyr Llydaó cans gwr bychedol oed Dailo.⁵⁴⁰ Ac yna megis ydoed óedy llyniaethu pob peth. nachav y góelynt daydec marchoc yrdol a chaing o olíóy yn llaó bob un o nadynt yn aróyt y bot yn genada. Ac yna cyf-arch góell y Arthyr ai annerch y gan Les amherodr Ryfain ac yn roi llythyr yn y laó a gairau hynn yndaó.

LLES amheraódr Ryfain yn anvon annerch y Arthyr brenin y Bryttaniait val y haedóys cans ryfed yó genyv i dy groylonder di Arthyr ath ynvyróyð ath dra o anian ynvyt y syrhaist di amheraóð Ryfain a ryhóyr ydóyt ti yn gónaythyr iaón y Ryfain a brenhinoed yr holl vyt yn darostóng idi namyn ty di. cans ty di yssyd yn attal tyrnget a dlyet Ryfain y gael o ynys Brydain yr hónn a gafas llassar ac amherodron eraill óedy ev. cans yr holl ynyssod ereill yssyd yn ardrethu i Ryfain. eithr ynys Brydain a darestygaist di ytt dy hun a dóyn baint gwyr Ryfain. Ac am hyny sened Ryfain ath varnod di erbyn Aóst nesav y dyfot y Ryfain y diodev y varn a varner arnat. ac yth dyfynnu di yno y doethom ni yma ac oni deóy di yno erbyn yr oet góybyd di y don hóy yma y

ofyn iaón y ti am syrhaedau Ryfain val y barno y cledyv rot ti a hi.⁵⁴² Ac óedy góybot o Arthyr dyall y llythyr ev aeth yn y gynghor am daly atdeb y wyr Ryfain. a chyntav y rodes Cattóh iarll Cerniό atdeb y Arthyr. Arglóyð vrenin heb ev y mae arnav i ofn llesged a diogi y gael y gorvot arnom ni y Bryttaniait gan hyt y byom ni yn segyr gan ymroi y óledau ac ymdid-anau a gwraged a hyny es pym mlyned óaithian a hyny a dyc yn deórdor ni an fyntyant odióρθym. a ni a dlyem dioleh y wyr Ryfain yn cyffroi ni.⁵⁴³ Ac yna y dyóat Arthyr ha wyrda heb ev vynghyd-varchogion chóh a roessoch ymi hyt hynn gynghorau da frwythlaón. ar aóh hon y mae yn rait y mi órthynt. Ac am hyny medyliwn ni baóh gynghor grymys. ac o byd da y cynghor ni a orvydón ar wyr Ryfain cans er cael o hanynt hóy dyrnget or ynys hon er dyfot ai llyoed yn hamdiffin ni rac estron genedloed. ar aóh hon ni dlyant hóy yni dim. Ac velly y maent hóy yn holi y ni beth anlydys ac am hyny ni a holwn ydynt hóynte beth dlyedys ar cadarnav o hanom cymeret dyrnget gan y llall. cans yn rieni ni a oresgynnod arnynt hóy nit amgen Beli a Bran maibion Dyfn-óal moel myt cans hwynt a dygassant ygain o vonedigion Ryfain yn óystlon gantynt odyno y ynys Brydain. Ac óedy hyny y by Gastennin ap Elen a Maxen Wledic gwyr dlyedogion o ynys Brydain ar haini a oresgynnod hyt yn Ryfain hefyt ac a vyon amherodron bob un ar ol y gilyd ac or achos hónn nit atdebón ni ydynt hóy dim. namyn holón ni yn dlyed ydynt hóy.⁵⁴⁴ Ac yna y dyóat Howel ap Emyr Llydaó rofi a duó bai dyóettem ni bob un ar llailldy ni bydai gystal ac y dyóat yr amheraódr. ac am hyny arglwyd aón ni y amdifin baint y dyrnas cans gwyr Ryfain a dechreyóys holi peth anlyedys yni. a ferthynol yw y ti arglwyd ofyn peth dlyedys ydynt hóynte cans Sibli doeth a droganoð y bydai dri amheraódr o Gymry yn Rufain sev y by dau hyt hynn a thithau vyd y trydyd. Ac am hyny bryssión ni yr hynt hono cans citun yó paóh oth wyr a thi a mi a rodav y ti o gymorth dengmil o varchogion arvoc.⁵⁴⁵ Ac y dyóat Aron ap Cynvareh rofi a duó arglóyð ni allav i draethu maint yó vy llaóenyd i am yr amadrod a dyóedaist di am Ryfain ac am hyny hyfryt yó gennym gymryt dyrnodau gan wyr Ryfain am yr hai a rodod minau ydynt hóynte y dial y taidiau an hen rieni arnynt ac er drychav dy vraint dithau arglóyð vrenin a mi a rodav y ti y vynet

yno d6y vil o varchogion arvoc a fettit hefyd.⁵⁴⁶ A fan darvy y ba6b dervyny ymadrod a main a rodai bob un o wyr arvoc y vynet y Ryfain. ac Arthyr a diolches y ba6b o nadynt ar llailldy am y rodion. Ac yna y cyfrif6yt y Arthyr y maint rifedi a roessit ida6. sev amcan a gafas o ynys Brydain heb law y rodes Ho. ida6. trygain mil o varchogion arvoc profedic ymr6ydrau ac ni ellynt riv ar y pettit sev y cyfrif6yt ida6 gael or ch6ech ynys o bettit ch6aigain mil sev oed en6au yr ynyssoed hyny I6erdon. Islont. Ysgotlont. Orc. Llychlyn. Denmare. Ac o holl Fraine y cafas ev bed6ar ygain mil o varchogion arvoc. A chan y daydec go-gyfwrd a chida Geraint Caer6ys y dayth mil a daycant o varchogion arvoc. Sev amcan oll a gafat o varchogion arvoc. daycant marchoc a daydeng mil a fed6ar ygain mil. ac ni 6idiat neb riv y pettit.⁵⁴⁷ ac velly 6edy g6elet o Arthyr e6llys pa6b y ceniady a oruc y drev ymbarattoi erbyn A6st. Ac y manag6ys ev hyny y genadau gwyr Ryfain ac nit y daly tyrnget ydyn. Ac yna y daeth y cenadau ymaith.⁵⁴⁸ A phan gigne Les amhera6dr Ryfain hyny ydaeth ev yn y gynghor vo a sened Ryfain. sev oed y cynghor anvon at vrenlinoed y d6yrain y erchi nerth ydynt yn erbyn Arthyr. Sev y rifedi o wyr ymlad a gafas Lles amhera6dyr Ryfain daygainwyr a chant a fed6ar can mil o vilioed. Ac 6edy darvot ydynt lynyaythu pob peth erbyn A6st y codassant ty ac ynys Brydain. A phan glyby Arthyr hyny cynyll y lu a oruc ynte a gorchymyn y Vedrot y nai ap y ch6aer ly6odraeth y dynas ev a Gwen-h6yfar yn da ac yn di6all yn y delai ev y drev. Ac yna y cyrchod Arthyr anifer oed borthva Northamptwn. a fan gafas ynia6n6ynt h6ylian a oruc ev ty a Fraine.⁵⁵¹ ac 6edy y vynet y ganol y 6ailgi ev a syrthiod mar6 hun arno am dalym or nos ac y g6elai ev vraid6yt. ev a 6elai yn hedec odi6rth y dehau ry6 anghynvil a gar6 lais ganto ac yn disgyn ar vordir Fraine. ac a 6elai draic yn dyfot or gorlle6in a chan oleyfer y llygait hi y golehae y mor. ac ev a 6elai y draic ar arth yn ymgrychu. ac 6edy hir ymlad ev a 6elai y draic yn b6r6 tanllachar o dan ar yr arth yn y losges ev yn yl6 oll. a ryfed vy gan Arthyr y vraid6yt. Ac yna y deffroes ev ac y manegis yr cydmaithion y 6eledigaeth ev. ai deongl a 6naethant val hynn. ty di. argl6yd amledy a ry6 anghynvil o ga6r ac ai gorvydy ev. cans ty di ar6ydoca y draic ac ni chredoed Arthyr dim o hyny namyn

tybiait mae ryngto ev ar amhera6dr vydai. Ac erbyn dyd drannoeth ydoed Arthyr ai lynges ymhorthloed Barilio y Normandi. ac ymaros a oruc ev g6bl o wyr yr ynyssoed eraill ada6sai borth ido.⁵⁵² Ac 6edy manegi y Arthyr vot Lles amhera6dr Ryfain 6edy pebylla6 or ty arall yr avon a el6ir G6enn. ac anvaidrol lu ganto. Ar nos hono y llystod Arthyr or parth arall yr avon. Ac anvon cenadau a oruc Arthyr hyt att yr amhera6dr y erchi ida6 ada6 Fraine ai thervynau neu rodi cat ar vaes y Arthyr drannoeth. Sev oed y cenadau aeth yno G6alchmai ap G6yar a Bosso iarll Rhydychen a Geraint Caer6ys ty6ssoc o Fraine. A lla6en vy gan lu Arthyr vynet G6alchmai yno gan dybiait y g6nai ev ry6 sire6ed a gwyr Ryfain i cymell y vr6ydr ac 6ynt. Ac 6edy manegi y Les dyfot y cenadau ac ystyriait ymadrod h6ynt. Ac ynte a dy6at mae ia6nach oed ida6 ev lywia6 Fraine no mynet ymaith. Ac yna y dy6at Gei6s nai yr amhera6dr h6y o lawer y6ch tafodau ch6i y Bryttaniait noch cledydau. Sev a oruc G6alchmai yno yn chwim6th tynnu y gledyv a llad Gei6s. ac yn esgyt esgynnu ylltri ar y mairch a gwyr Ryfain yn y hemlit y gaissio dial y gwr arnynt. Sev yna a oruc Geraint cans olav oed ev brathu y blaenav or ymlidwyr ai lad. Ac yna y nesa6d Marcinigys y gaissio dial Gei6s ai aros a oruc G6alchmai ai daro a chledyv ar y ben yny holletes hyt y dwyfron ac erchi ida6 vanegi y gytmaitheon ev yn Uffern vot yn h6y cledydau y Bryttaniait noi tafodau. ac o gynghor G6alchmai aros yn gyttun a orugant a llad pob yn wr or ymlidwyr. Ac val yr oedynt velly yn gyfagos y goet. nachav ch6emil or Bryttaniait yn roi cri ar yr Ryfainwyr ac yn y llad yn groylon ac yn daly eraill ac or di6ed yn y cymell y ffo.⁵⁵⁴ A phan gly6as Pentaraine hyny sened6r o Ryfain y dayth ynte ar hynt a dengmil o wyr arvoc gidac ev y amddiffn gwyr Ryfain ac ar y rythyr cyntav gyrru fo ar y Bryttaniait yr coet y byassynt or blaen ac yna y llas lla6er o bob part. Ac ar hyny nachav Edyrn ap Nyd afymilo wyr arvocyddac ev yn borth yr Bryttaniait ac o ne6yd y g6rthneby a orugant yn wra6l a chynnal y clot a syber6yt. A Fedrainc yn anoc y wyr y gyrru yn groylon.⁵⁵⁶ a fan 6elas Bosso iarll Rhydychen hyny. gal6 a oruc anifer da atto a mynet ar y cyferbyn a gal6 a G6alchmai atto a dy6edyt 6rtho ymwagel6n ni rac yn syrthio yn y ran 6aethav rac cael o honam ni geryd gan y brenin. ac am hyny moess6ch y ni y gyt gaissio

gorvot ar Bettraine trôy y lad neu daly.⁵⁶⁷ Ac yn diannot y daethant trôy vydinoed y Ryfainwyr a thynnu Pettraine odia'r varch ai rôymo yn fest. ac yna y by vrôydr galet o bob part. ac nydiôed y gorvy y Bryttaniait a dôyn Pettraine gantunt y bydin y hun ac o nebyd mynet y ymlad a gwyr Ryfain. ac y nydiôed y gyrru ar fo. ac ar na by wiô y daly. y llad ai sbailio. Ac yna y daith y Bryttaniait ar carcharorion gantunt hyt y lle ydoed Arthyr. a manegi idaô ev gôbl or damôain. A llaô-en vy gan Arthyr mor rôyd vysai ragdynt yn y apsen ev. Ac yna y gorchymynnaôd Arthyr y Vedwyr a Chattôr iarl' Cerniô a dau dyôssoc eraill hebrông y carcharorion hyt ymharis. Ac yna pan glywas gwyr Ryfain hyny y detholed pymthengmil o wyr arvoc ai hanvon hyt nos y ragot y carcharorion y gaissio y rydhau. ac o vlaen yr anifer hyny ydoed senedôr o Ryfain a elôit Achôintys. ac Ofander vrenin Siria. a Sertorys Lybia. Ac velly aros a ônaethant meôn lle dirgel. A thrannoeth y dayth gwyr Arthyr ar carcharorion hyt y pant coedaôc lle ydoed y Ryfainwyr yn aros a chodi ydynt ai gôasgaru yn drôc. Sev a oruc y Bryttaniait ranu yn dôy ran. nit amgen Bedôyr a Rissiat o Baldôn y gadô y carcharorion. Ac o vlaen y vydin ydoed Gattôr iarl' Cerniô yn ymlad. a Borel tyôssoc. Ai cyrchu a oruc y Ryfainwyr. Ac yna y dayth Gwidart tyôssoc Païttio a thair mil o wyr yn borth yr Bryttaniait. ac yna y gôrthneby yn wraôl a orugant a dial arnynt y tôyll ai brat. Ac yna y llas Borel tyôssoc achos Ofander vrenin Siria ai brathwys a gwayô nny vy varô a fedôar eraill o wyrda a las y Arthyr. Hirias o Eliaô a Mayric ap Cattôr. a Halidyc o Dindagol. a Chei ap Ithel. Ac er colli hyny nidaôd y Bryttaniait un or carcharorion y golli namyn gyrru fo ar y Ryfainwyr ac ar y fo hyny y llas Ofander vrenin Siria a Vyltany senedwr o Ryfain. Ac yna bedy gorvot or Bryttaniait y daethant ar carcharorion y Baris a rai a dalwythefyt y dyd hônô. Ac yna yn llaôen dyfot y drev at Arthyr a manegi idaô y damôain. Ac yna tristau yn vaôr a oruc Lles drycet vyssai damôain y wyr ynte a mynet nny gynghor a oruc y gybod beth a ônelai ai mynet y drev yn ol porth idaô gan Leo amheraôdr Ryfain ai mynet y hun i ymlad ac Arthyr. Sev y cafas yn y gynghor mynet hyt y Nafarn yr lle a elwir Leigrys ac yna y byant y nos hono. A phan gogle Arthyr hyny myned a oruc

hyd y lle a elwir glyn Asnessia cans yno y daôai Les amheraôdr drannoeth, ac yno y arhoes Arthyr hôynt a roi y varchogion ar llailldy a Moryd tyôssoc Caer Loyô oi blaen a bydinaô y lu a oruc ynte yn ôyth bydin. Ac ymhob bydin ydoed bymcant a thair mil o wyr profaôdôy. Ac velly bedy y parattoi hôynt yn gynhedrol. y dysgu a oruc Arthyr y gyrchu ac y aros y cyfle. ac ymlaen pob bydin ydoed dau varchoc clodvaôr profedic. cans o vlaen y gyntav ydoed Aron ap Cynvarch. a Chattôr Cerniô. Ac y vydin hono oed or ty dehau. Ac ar y llall or ty asô ydoed Bosso o Ryd-ychen. a Geraint Caerôys. O vlaen y drydyd vydin ydoed Achle vrenin Denmarc. a Lleô ap Cynvarch vrenin Prydain. ymlaen y bedôred ydoed Hoôel ap Emyr Llydaô. a Gôalehmai ap Gôyar. Ac yn ol y pedair hyny ydoed pedair eraill a dau reolr ar bob un o nadynt. Ymlaen y gyntav ydoed Gei hir a Bedôyr ap Pedrot. Ymlaen yr ail ydoed Holdins tyôsaôc Rytain. a Gôidart tyôssoc Peittio. Ymlaen y dryded vydin ydoed Owain o Gaer Llion a Gôynnôas o Gaer Gaint. Ymlaen y bedôred vydin ydoed Yrien o Gaer Vadon. a Gôrsalem o Dorsiestr. Ac yn ol hyny ydoed Arthyr a lleng o wyrda gidac ev. ac oi vlaen ydoed delô draic eurait yn arôyd nodva y baôb or gwyr brathedic. Sev oed amcan bydin Arthyr y hun chôegwyr a thrychant a chôe mil. Ac yna y pregeth-oed Arthyr y lu val hynn. O wyrda hysbys yô. heb ev mae o achos ych nerth chôai ach cynghor y cafas ynys Brydain vot yn bennav ar dec tyrnas ar hygain. ac etto trôy ych nerth chôai ni a orvydôn ar Ryfain ac a dialôn arnynt gaissio yn caethiwo ni am y rydit. Coffeôch yr aôr hon am segryt a gaôssom estalym o amser trwy ymdidan a gwraged. Coffeôch bellach y chôai ynnynnu yn ychglêdêr ach milôriaeth. a bydôn ni gyttn pan gyfarfom ni a gwyr Ryfain a chymynôn hôynt megis anifailait cans ni thwygant lefassu o honom ni roi cat ar vaes ydynt hôy. Ac os chôychôai wyrda a ôna vynghyngor i minau ach anrydedav chôche ôrth ych bod o bob peth ar y vo ar vy mediant i. a faôb o nadynt a deôis gônaethyr gorchymyn Arthyr. A phan gogle Les vot Arthyr yn pregethu y lu sêf a oruc ynte pregethu y lu a manegi y dlyai yr holl vyt vot yn yfyd y Ryfain. a choffeôch mae ych tadau chôai a deôis Ryfain yn bennav lle or holl vyt o deôrder a milôriaeth a ffynniant ac am hyny na wrthodôch chôithau angau er cynal braint Ryfain. ac ymledôch yn

gadarn megis y gallom ni ofyn tyrnget o ynysoed eraill. ac am hyny wyrda coffe6ch na doethom ni yma er ffo nanym er ymlad yn gyttun an gelynon a chyn bont h6y gle6 ar y dechrau sas6n ni ynghyt a ni ai gorvdyd6n h6ynt. A fflan darvy ida6 hynny bydina6 y lu a oruc ev yn daydec bydin. ac ymhob bydin o hyny lleng o varchogion ac ymlaen pob bydin y roded dau varchoc glodva6r yn reol6yr. A chida hyny ydoed Lles yn dysgu y wyr lle y g6elai raittav ac ynghanol y vydin y herchis ev roi eryr aur me6n ystondart yn ar6yd nodva yr neb y bai berigl arno. ac yna ymgrychu a orugant ac yn gyntav y cyfarvy vydin brenin Ysbaen. a bydin Aron ap Cynvarch a Chatt6r iarll Cerni6 a dechrau ymlad yn fflast. Ac yna nachav Geraint Caer6ys a Bosso o Rydychen yn dyfot ac yn tyll bydinoed gwyr Ryfain ac o hyny allan ymfysto yn groylon a 6naethant blith draflith yn y gly6yt y t6r6 yn cyffro y dayar ar a6yr dan dr6st sodlau y milwyr yn ffysto'r lla6r. ac yna y by aerva va6r o bob ty val y roed vlin y draethu. Ac yna y brath6ys Boeys vrenin Med Ved6yr a g6a6 dr6da6 yn vy var6. Ac y brath6yt Cei yn anghewa6l. ac er hyny y vydin a duc y gorff ev yny gyfarvy a bydin Libia. a hono ai g6asgarod h6ynt. ac erhyny h6ynt a dygassant y gorff ev hyl lle ydoed y draic aurait. Sev a oruc Hirilas nai Ved6yr cymryt gydagev drychant marchoc grymys profedic ac megis baed coet ymlith lla6er o g6n rythro yni mysc yny gafas ev g6rd a Boeys ai dynnu gydac h6ynt ar gefn y varch het yn emyl corff Bed6yr ac yno y drylli6yt ev. Ac yna y dayth Hirilas at y vydin y hun ai hannoc y ymlad yn wra6l. ac yna y collet o bob ty.⁵⁷⁶ ac y llas o Ryfainwyr. Alifantys a Milinys senedwyr o Ryfain.⁵⁷⁶ Ac y llas o wyr Arthyr Holdins dy Rytain. a Leodegar o Vol6n a thri thy6ssoc o ynys Brydain. nit amgen Grissalem o Gaer Gaint a G6alhoc o Am6ythic. ac Yrien o Gaer Vadon. Ac yno Cai a vy var6 o brath a ga6sai ev or blaen.⁵⁷⁷ Ac yna y g6ahanod y bydinoed blaen ac encyl hyt att Vydin Ho6el ap Emyr Llyda6 a G6alchmai. Ac yna ymgryfau a orugant ac yn 6ychyr cyrchu y gelynon o ne6yd. ar neb a gyfarffai a G6alchmai ar un dyrnot y lladai. ac velly ni off6ysod G6alchmai yny dayth y vydin amhera6dr Ryfain. Ac yna g6anha6yt y Bryttaniait am am lad Cynvarch ty6ssoc Teiger a d6y vil gydac ev. Ac yno y llas try6yr da nit oed 6aeth y gwrhydri no thy6ysogion.⁵⁷⁹

Sev a oruc Ho6el a G6alchmai ymgad6 y gyt a chynnal y hanryded a llad a gyfarffai ac h6ynt a rodi dyrnodau ai cymryt.⁵⁸⁰ ac yn y di6ed y cafas G6alchmai yr h6n yd. oed yny damyna6. nit amgen cy6rd a Lles amhera6dr Ryfain. Ac nit oed dim 6ell gan yr amhera6dr ny chy6rd a G6alchmai a newidia6 dyrnodau a orugant a fflan oed-ynt lidiocav yn ymfyst y dayth anairiv o wyr Ryfain am ben Ho6el a G6alchmai yny vy rait ydynt encil hyt att Arthyr ai vydin.⁵⁸¹ A fflan 6elas Arthyr hynny lldia6 yn va6r a oruc a rythro y wyr Ryfain ai cymyny a Chaledv6lech a dy6edyt yn ychel 6rth y wyr nac oed6ch wyrda dial cam ych taidiau ar y gwyr g6aigion. hynn ro6ch ydynt dyrnodau lldioc ffyrv a gel6ch ych ffyniant attoch val y g6naethoch er ioed ac ni byd6n 6rthynt un cam. Ac yna o vlaen y wyr cyrchu y elynion a oruc Arthyr val l'6c croylon ar sa6l a gyfarffai ac ev ar un dyrnot y lladai. ac am hyny y foes pa6b ragdo val y foe anifail g6an rac lle6 ne6noc cans nithygai y neb y arvau rac y dyrnodau ev. Ac yna y cyfarvy Arthyr ai dau vrenin Sertorius vrenin Libia. a Foltetes vrenin Bettania ac y lladod yr haini ar dau dyrnot.⁵⁸² Ac yna pan 6elas pa6b y argl6yd yn digoni velly enynnu o lit a digofaint ac ymlad yn wra6l o hyny allan trwy dyse y hargl6yd. Ac velly g6naeth g6yr Ryfain aunoc y gwyr h6ynte ai cymfordi. a hefyt ni ellyt rifedi yno ar a las o bob ty.⁵⁸³ yna nachav Voryd iarll Caer-loyw a lleng o wyrda ganto ac o ne6yd cymyny g6yr Ryfain. Ac yna y dayth un or Bryttaniait a g6an Lles amhera6dr Ryfain a g6ay6 yny dygwydod ev yn var6 yr lla6r. ac ni 6is p6y ai llas. Ac yna y gorvy y Bryttaniait a chymell gwyr Ryfain ar fo gan y llad ai nafu gaissio caethi6o dlyvedogion ryd y daly tyrnget ydynt.⁵⁸⁴ Ac yna y peris Arthyr 6ahanu cyriff y wyr ev odi6rth gyrrf y Ryfainwyr ai clady yn anrydedys yn y manachlogvdrnesav attynt. Ac yna y herchis Arthyr danvon cyriff gwyr bonedigion o Ryfainwyr gida y han6ylait y clady ac y dyg6yt corff Bed6yr hyt y Normandi y dinas a 6naethod y hun. ac yno y clad6yt ev. A chorff Cei a dy6b6yt y Beittio ac yno me6n egl6ys ermidwr y clad6yt. A Holdin ty6ssa6c Rytain a dyg6yt y Fla6ndyrs ar holl wyrda eraill a dy6b6yt yr egl6ysau nessav attynt. Ac yna y herchis Arthyr d6yn corff amhera6dr Ryfain gair y bron essened Ryfain a gorchymyn ydynt na delynt ail6aith y ynys brydain y gaissio tyrnget.⁵⁸⁵ Ac yno y

trigiod Arthyr y gayav hōnō yn darostōng Byrgōin. Ac velly pan oed Arthyr yr 6ythnos gyntav or hav yn mynet ty a Ryfain dros vynydd Mynnau y gordiēdōys cenadau o ynys Brydain ev. a manegi idāō darvot y Vedrot y nai ap y chōaer 6isgo coron Lyndain. a chymryt Gēnhōyfar yn wraic gōely idāō ar cyfoeth oll. Ac yna ymhoeles Arthyr ty ac yny Brydain a gellōng Hoel ap Emyr Llydāō y ostōng gōlādoed y Ryfainwyr.⁵⁸⁷ Ac yna y gorvy ar Vedrot anvon Selix y 6ahod y Sermaniait y dyfot y ynys Brydain ar rifedi mōyav a geffynt yn borth idāō ev ac ev a rodai ydynt gymaint ac y roesse Wrtheyrn ydynt nit amgen noc o Hymyr hōnt a swyd Gaint hefyd. Ac yna ydaeth Selix y Sermania ac a dayth yr ail 6aith a saith gaillon ganto yn llāōn o beganiait arvoc. ac erbyn y dyfot ev a daroed y Vedrot gael undeb y Fichdiait ar Ysgottiait ar Gwydil a fob ryō genedl oed gas gantynt Arthyr. yny gafas gydac ev bedōar ygain mil o wyr ymlad.⁵⁸⁸ a dyfot a 6naeth Medrot ar anifer hyny ganto hyt y Northampton y gaissio llydias Arthyr yr tir. ac Arthyr ai lynges ar y mor a Medrot ar y lan. ac yna y llas llāōer o bob ty ac yn bennav Aron ap Cynvarch a Gōalehmai ap Gōyar. ac yn lle Aron y roet Yrien ap Cynvarch a thrwy lafyr maōr a cholli gwyrdā y dayth Arthyr yr tir a chymell Medrot y ffo a gōasgaru y wyr. Ac 6edy nos galō a oruc Medrot y wyr ynghyt a mynet y gaer Wynt a chadarnhau y dinas arnynt.⁵⁸⁹ A fan 6yby Wenhōyfar hyny mynet a oruc hi y Gaerllion a chymryt abit crefyd am deni gidar manachessau eraill yneglōys Sil-iws verthyr.⁵⁹⁰ Ac ymhen y trydydd 6edy ido beri clady y wyr y dayth Arthyr hyt ynghaer Wynt ai lu. Ac yno y dayth Medrot ai lu y maes or gaer a roi cat ar vaes y Arthyr Ac yna y by aerva vaōr ac y llas llāōer o bob ty ac nydiōed y foes Medrot ac y diengis hyt yngherniwr. Ac nit ambōyllōys Arthyr yna am beri clady y wyr namym emlit Medrot dōyllwr ac yn drist am y diane dōy6aith arnaō. Ac yna ar avon Gamlan y arhoes Medrot Arthyr. Sev oed rifedi llu Medrot chōegwyr a chōechant a thrygain mil ac am hyny gōell vy ganto ev aros Arthyr no fo o le a bydinaō y wyr a oruc Medrot yn naō bydin sev amcan a rodes ymhob bydin lleng o wyr. Ac yna yr adeōis Medrot y baō os ev a orflai 6naythyr y bod hōynt oll o dyr a dayar a da rodion eraill.⁵⁹¹ Ac yny erbyn ynte y bydinoed Arthyr. ac y dy6at ha wyrda nit ymlad y bobl racō

byth yn gittun cans pob casgal anghyfaith ynt ysgymynedic nit ynt un galhon a christnogion da a ninau y syd hefyd ar y iaōn a hōynte ar y cam. Ac velly gan dysgu y wyr y cyrchod Arthyr y elynion ac ymlad o oruc ev ve ai lu yn chōerdost yny oed y rai byō yn mynet y maes oi pōyll gan grio a llefain yr hai llet vairō.⁵⁹² Ac yna 6edy troylāō llāōer or dyd y cyrchod Arthyr y vydin ydoed Vedrot yndriac yn y lle gōasgaru y vydin ai thylly a oruc Arthyr val llēō ymlith anifailiait dov. ac ar y rhythyr hōnō y llādoed ev Vedrot a milioed gydac ev. Ac er llad Medrot brōydrō a oruc paōb or hai byō y vrōydyr vōyav ar a vy er ioed. A hynn a las o dyōssogion Medrot Eiaes. Brytt. Bōfynt or Saeson. O Iōerdon Gilamōri a Gilafradric a Gilasgōrōm. ac llarch. Ar Fichdiait ar Ysgottiait a las oll. Ac o barth Arthyr y llas Ebras vrenin Llychlyn a Choel vrenin denmarc a Chattōr Lemennic. a Chaswallaōn a llāōer o vilioed gida hyny. Ac yna y brathōyt Arthyr yn anghewaōl. ac odyno ydaeth ev y ynys Avallach y vedignaethu. ac ni dy6edyr yma am angau Arthyr mōy no hyny. Ac y Gystennin ap Cattōr y gorchymynnōd Arthyr goron y dyrnas. Oed Crist yno oed dōy vlyned a daygain a fymcant. Llyma diōed Ystoria Arthyr a Medrot.⁵⁹³ Ac 6edy coroni Cystennin yn vrenin y codes dau vab Vedrot ar Saeson yn y erbyn ac ni thygiōys ydynt.⁵⁹⁴ Ac yna y by varō Deōi archesgob Caer Llion. ac y peris Maelgōn Gōyned y glady ev yn anrydedys. ac velly 6edy llāōer o ymladau rōng Cystennin ar Saeson y foes y Saeson ac un o vaibion Vedrot hyt yn Llyndain ac yno y llas ev ymanachloc y brodyr. Ar maōr arall a foes hyt ygaer Wynt. ac yno y llas ynte yn eglōys Amfidalys rac bron yr allor vaōr. Ac yn y dryded vlyōdyn oi dyrnas y llas Cystennin y gan Gynan Wledic ac y cladōyt gair llāō Ythr benn dragōn ynghor y Ceōri yn Salsbri.⁵⁹⁵ Ac y nol Cystennin y gōledychaōd Cynan Wledic. gwr ievanc clodvaōr oed hōnō ac adas oed idāō 6isgaō coron. a chōannoc oed ev y dervysc ac ymladau. ac 6ōyrth a oed idāō ev a dlyai y goron ac ev a daliod y gōr hyny ac a lādoed y dau vab. ar ail vlyōdyn oi dyrnas y by varō ev.⁵⁹⁷ Ac yn y ol ynte y dayth Maelgōn Gōyned a gwr maōr oed hōnnō a goresgynnwr ar laōer o vrenhinoed a deōr a chadarn a chroylon oed ev. A chōbl o gampau da pai namrodasai y bechot Sottmia ac Amorra. Ac am hyny ev a vy gas gan duō. A chyntav brenin ar ol Arthyr

a enilloed chŏech ynys 6rth ynys Brydain vy ev. Sev oedyn I6erdon. Islont. Orc. Llychlyn. Denmarch. Ac ai duc h6ynt yn drethol dan ynys Brydain. ac yn egl6ys y brodyr y by var6 pan 6elas ev y vall velenn drwy d6ll ar dr6s yr egl6ys.⁵⁹⁸

Ac yny ol ynte y dayth Caredic yn vrenin a h6n6 a gare dervysec r6ng cenedl-oed ac am hyny y by ev gas gan du6 a chan y Bryttaniait a fan 6yby y Saeson hyny anvon cenadau a oruc ev hyt yn I6erdon at Orm6nt vrenin yr Affric oed yno yr h6n a dathoed a llynges va6r ganto i 6resgyn I6erdon.⁶⁰⁰ Ac 6rth daisiv y Saeson y dayth y Gorm6nt h6n6 yma a thrygain llong ganto yn lla6n o wyr arvoc hyt yn ynys Brydain. ar Bryttaniait ar ran arall ar y gwir dlyed ac yn gristnogion da ac yn dr6c ryngtynt ar Saeson. Ac 6edy dyfot y Gorm6nt h6n yn borth yr Saeson. ymlad a 6naethant a Charedic a chael y vydygoliaeth arno ai yrru ar ffo hyt yn Sysedr.⁶⁰¹ Ac 6edy gorvot or Gorm6nt h6n ar y Bryttaniait Inbert vrenin Frainc a doeth y wrhae yr Gorm6nt h6n er cael y borth y oresgyn Frainc i gan y 6byrth ai gyrrassai ev odiair y wir dlyet y hun. A mynet a origant y gyt hyt ynghaer Vydau i ymlad ar dinas ac y gaissio Caredic a g6archau y dynesswyr y me6n heb ennill dim eithr colli y gwyr. Ac yna y ca6sant yny gynghor daly adar y to anifer ma6r o nadynt. a llen6i plisg enau o dan a hr6msdan a fyc ac yn agos yr nos r6ymo y plisc wrth y daned h6ynt ai gell6ng i hedec y do y tai yr dinas ac yr dassau yt a g6air. Ac y cynnod y tan yn y plisc gan 6ynt adaner y adar yny oed y dinas yn boeth erbyn trannoeth. Ac yna y dayth Caredic allan y roi cat ar vaes y elyunion ac ni thygi6ys ida6 namyn fo a oruc tr6y Hafren hyt ar dervynau Cymry. Ac yn diannot llad a llogsi a oruc y Gorm6nt h6n ar Saesson y dinessyd ar cestyll ac heb airiach neb nac ysgolhaic na llyc or Bryttaniait megis na didorai neb y pa le y foai cans ni thyciai ydynt dim o achos hen dra y rieni yn erbyn llyosogr6dy ormesoed genedl yr hai a danvonassai du6 yn dial ar y Bryttaniait.⁶⁰² Ac nit ryfed genedl dryain ynys Brydain ych darest6ng ch6i velly cans cyn hyn ych hen daidiau ch6i a darostyngassai bobloed eraill yn oessoed. ac yn a6r ydychwi yn ymhoelyt yn ch6er6 hyt na ell6ch amddiffin ych g6lat ych hun o la6 estron genedl. dryain ynys Brydain cymer6ch ch6i benyt megis y haedassoch a chydabyd6ch air du6 nyr efengil. pob tyrnas a rennir ac a 6ahenir yndi y hun

yny syrthio y tai ar y gilyd. Ac velly anundeb y Bryttaniait ai cynghorvynt a distry6is yr ynys hon. ac am hyny y mae y peganait croylon yn darest6ng ettifedion yr ynys hon. Ac velly 6edy darffo yr peganiait y hanraithia6 hi a llogsi or mor y gilyd. cans ev a roes Caredic holl Loegr yr Saeson. Ac yna y by dir y 6edillion y genedl dryain drigia6 yn ymylay yr ynys ty a Cherni6 ac yr lle a el6ir Cymry a godev mynych gyrcchau gan y gelyunion. A fan 6elas Teon archesgob Llyndain. ac archesgob Caerefroc yr egl6yssau 6edy y distry6o. yna y cymerth yr esgob hyny yr holl grairiau ac esgryn ysaint a fo ac h6ynt hyt y lle anialav yn yr Yrri rac ofn yr ysgymyn bobl hyny cael h6ynt. a lla6er o nadynt aeth hyt yn Llyda6. canyt oed yn un or d6y esgobaeth un egl6ys heb distry6o o peganait Saeson a llad y maibion llen yn ll6yr. Ac velly dros serten ma6r o amser y colles y Bryttaniait goron y dyrnas ai harglwydiaeth. a chida hyny y ran a vyssai yn y lla6 or wlat hono. ac nit dan un brenin yd oedynt yn daly eithyr dan dri a mynych ryfel arnynt. ac er hyny ni chafas y Saesson goron y dyrnas a mynych ryfel a vydai ryngtynt y hun ac ar Bryttaniait hefyt. Ac yna y dayth esgob o Ryfain bregethu yr Saesson hyt yr ynys hon cans daillion oedynt o fyd Grist. cans ev a daroed ydynt distry6 fyd Grist yn ll6yr oi plith. Ac er hyny ydoed y Bryttaniait yn cynal fyd Grist yn g6bl yny myse er yn oes Eleuteriws esgob Ryfain y gwr cyntav a danvones fyd Grist yr ynys hon.⁶⁰⁷ Pregethu yr Saesson a oruc a m6y o la6er ai gwat6arai noc a gredai ida6. ac y dayth ev ty a mynyd y Saint ac anifer ma6r yn y ganlyn. Ac yna me6n pant ma6r y by eissiau dwr arnynt. ac yno y gwediod ev ar yr argl6yd am d6r. Ac a dayth angel atta6 a herchis ido na fetryse dim oi arvaeth cans du6 a roessai ida6 bob peth cyfia6n ac yno y tardod fynnon or dayar megis y cai ba6b digon o d6r ac y by hoff gan Awstin hyny. A dyfot a oruc ragdo ty a Chaint. ac yno y pregethod yny dayth y brenin y gredy y Grist ai holl aniferoed. Ac odyo ydaeth ev hyt yn rer riw a thra vy ev yn pregethu no vo daroed g6nio amrafaelion o losgyrnau anifailiait 6rth y esgob6isc ev er gwaht6ar arno. Ac yna y g6ediod ynte p6y bynnac a delai ymaes or drev y vot yn lloggyrnoc. Ac odyo ydaeth hyt yn Llyndain. ac ymofyn a oruc ev yno am yr archescoptai. ar maibion llen a daroed y Saesson y difa. Ac y cly6as ev vot archesgopty Caerllion a saith

esgob dana6 yn g6ssnaethu yn grefydys a manachlogyd hefyt a ch6efent d6yfol yndynt yn g6snaethu du6 ar saint. Ac ymlith yr hai hyny ydoed vanachlog Vangor vawr y Maelor Saesneac ac yndi heb rifo na friorait na s6ydogion un cant ar hygaint o vynaich ar haini oll yn ymborthi ar lafyr y dwyla6. Ac abat y vanachloc hono a elwit Dyna6t a h6n6 a 6ydiat m6y o gelydyd no neb yn y oes ev. A fan 6yby A6stin hyny lla6en vy ganto. ac anvon a oruc ev att Dyna6t ac erchi ido dyfot y bregethu yr Saeson y gaissio y d6yn y gret sev y danvones Dyna6t att A6stin y vanegi ida6 nat oed dayl6ng ganto ev bregethu yr bobl groylon hyn a dathoed o all6lat tr6y y t6yll ai brat a llad o nadynt yn rieni ni ai traissio oi g6ir dlyed. ac ni ferthyn y ni na fregethu nac yfydhau ydynt ac y neb or ynys onit y archesgob Caerllion cans h6n6 ysyd brimas a fennav yn ynys Brydain.⁶⁰⁹ Ac yna pan wyby Edelflet vrenin Caint hyn anvon a oruc ynte att Edelflet arall vrenin y gogleid ac att y genifer penadyr ac oed or Saeson y erchi ydynt yn diannot lydia6 am ben Dyna6t ai vanachloc y dial arno y anfyda6t ac yna ymgynullod y Saeson gymaint ac oed yn ynys Brydain a dyfot hyt ynghaer Llion sev ydoed yn Vroch6el Esgithroc yn bennadyr ar y Cymry a chida hynny ydoed yno anifer ma6r o grefydwyr o bob manachloc o ran y Brytaniait ac yn bennav o Vangor vawr a brwydro ar Saeson a orugant ac yna fo o Vroch6ael hyt y Mangor a dyfynnu atto g6bl or Bryttaniait. a fan 6elas Edelflet yno y sa6l grefydwyr ac adnabot y bydai ladva va6r oi plegit y peris ev lad y Mangor dau cant a mil o grefydwyr.⁶¹¹ Sev y dayth o dy6sogion Cymry yn borth y Vroch6el hyt y Mangor nit amgen Bledric ty6ssoc Cerni6. a Mredyd vrenin Dyfet. a Chanvan vrenin G6yned. Ac yna y by ymlad croylon ryngtynt ar Saeson a llad lla6er o bob ty. ac nydi6ed y gorvy y Bryttaniait. a brathu Edelflet ai gymell y fo ac a diengis ar Saeson gidac ev. Sev rifedi a las or Saeson yna ch6egwyr a thrygain a dengmil.⁶¹² Ac o barth y Cymry y collet Cledric ty6soc Cerni6 a lla6er gydac ev cans gorau un gwr a ged6is yr ymlad vy ev. Ac ymgynylloed y Cymry y gyt ac aethant y gaer Lleon.

Ac yna y ca6sant nny cynghor 6naythyr Cadvan ap Iago yn benav arnynt ac emlitt Edelflet ar Saeson a oruc ev yny foassant tr6y hymyr. Ac yna cynyll llu a oruc Edelflet ac ymlad a Chadvan.⁶¹³ Ac 6edy dyfot y lluoed yn gyfagos ynghyt y tang-

nofed6yt ryngtynt. nit amgen no gado Edelflet yn vrenin ty dra6 y hymyr ac y Gadvan ty yma y hymyr a choron Lyndain y Gadvan.⁶¹⁴ ac 6edy ymr6ymo o nadynt ar hyny tr6y 6ystlon. sev y darvy y r6ng Edelflet ai 6raic briot o achos gorderch oed ida6. Ac y deholes Edelflet y wraic briot oi dynnas ev a hi yn vaichiog. sev y dayth hithau hyt yn llys Cadvan y ervyn-nait ida6 beri cymot idi. Ac ni wnai Edelffled dim er ervyn Cadvan. Sev y trigiod y wraic yn llys Gadvan nes geni y mab idi. Ar un pryt y ganet mab y wraic Gadvan. Ac en6 mab Gadvan oed Gadgallon. ac en6 mab Edelfflet oed Edwin ai cydvathrin a wnaethbwyt yn y vyant vaibion ma6r. Ac y hanvonet h6ynt yll-dau at Selyv vrenin Llyda6 y dysgu moessau ydynt. a defodau llys ac arver o vairch ac arvau.⁶¹⁶ A lla6en vy Selyv 6rthyt. A chynydy a 6naethant yna ar gampau da hyt nat oed 6ell neb ymrwydra ac ymladau noc h6ynt.⁶¹⁷ Ac 6edy mar6 Cadvan ac Edelfflet y dayth pob un or maibion yn lle y dat ac ymr6ymo ar gyd-maithias a orugant megis y byssai r6ng y tadau. Ac ymhen y d6y vlyned erchi a 6naeth Ed6in genat y Gadgallon y 6naythyr coron ido val y gallai y g6isgo pan 6nelai anrydet yng6ylau y saint ty dra6 y hymyr megis y g6nai defot brenhinoed cyn noc h6ynt. a gossot oetyd a 6naethant ar lan yr avon a el6ir Dylas y dodi gwy doethion y dosparth am y neges. Ac y rodes Cadgallon y ben ar lin Braint ap Nefyn y nai. Sev a oruc Braint hir yna 6ylo nny syrthiod y d6r ar 6yneb Cadgallon nny deffroes ev gan dybiait vot gla6. Ac yna gofyn or brenin y Vraint paham ydoed ev yn 6ylo.⁶¹⁹ heb ynte defnyd 6ylo a dayth yr bryttaniait o hedi6 allan. can rodaist yr h6nn oed o ragor dailyngdot ytti ac yth genedd yr h6n oed yrdas y6ch er yn oes Maelg6n G6yned hyt hedi6 yn y roi yr Saeson t6yllwyr bradwyr peganiait anfydla6n 6naythyr brenin o hanyn y hun. ac yna h6ynt amgynyllant ynghyt ac a oresgynant g6bl o ynys Brydain oi t6yll ai hystry6. Ac am hyny ia6nach oed y ti y gest6ng h6ynt noi cynydy. paham na da6 cov y ti argl6yd am a 6naethant h6y a G6rthayrn y gwr ai cynlhwysod h6ynt gyntav gydac ev yn lle gwyr cy6ir. Ac h6ynt a dalassant ida6 dr6c dros da. Ac 6edy hyny y g6naethant h6y vrat Emrys Wledic ai 6en6yno ev ac Ythr ben dragwn hefyt. Ac 6edy hyny y torassant y cret a g6rhau y Vedrot yn erbyn Arthyr. ac yn di6ethav y dyfynassant Gorm6nt vrenin y

oresgyn cyfoeth Caredic ai deol oi vrenhin-
iaeth y 6r d6yds.⁶²⁰ ac 6edy tervyny o
Vraint ymadrod y danvones Cad6allon
genadau at Ed6in y vanegi ida6 nat ydoed
y gynghor yn cenady ido vot un goron yn
ynys Brydain namyn coron Lyndain. Sev
a oruc Ed6in dy6edyt y g6nai ev goron er
drycet vai gan Gad6allon. A Chad6allon
a dy6at os g6nai y parai lad y ben ev dan
y goron.⁶²¹ ac o hyny allan y by dervyn
ryngtynt ac y cynyllod pob un y llu m6yav
ac allai a br6ydr va6r a vy ryngtynt.
Ac Edwin a orvry a gyrru Cadwallon ar fo
hyt yn I6erdon. ac y goresgynod Ed6in
dr6y lad a llosgi gwbl o gyfoeth Gad6allon.
Ac ynte yn caisio dyfot yr tir a pha
le bynnac y caissai. ev a vyddai Ed6in ai
lu yny lestair tr6y dysc de6in oed ganto
yr h6n a el6it Pelidys. Ac ar esgyll adar
ar ser y de6iniai ev bob peth yr brenin
Sais. A fan 6elas Cad6allon hyny annob-
aithio yn va6r a oruc. gan dybiait nat en-
illai byth y gyfoeth drycheffn. Sev y
dayth y g6yna6 att Seliv vrenin Llyda6 ac
ervyn ida6 nerth a chyngor y gaissia6 y
gyfoeth. Ac val ydoed ev ai lynges yn
h6yia6 ty a Llyda6 y dayth g6ynt g6rth-
gynb ida6 a g6asgaru pob llong odi6rth
y gilyd. ac yna y clefychod Cas6allon o
orthr6m haint hyt na allai gymryt na b6yt
na diot dri di6arnot a thair nos un ty ar
pedwryd dyd y codes Cas6allon yn iach y
vynydd.⁶²² a phan ga6sant y g6ynt gyntav
h6yia6 a 6naethant ty a Llyda6. A lla6-
en vy Selyv 6rthynt. ac addo porth y
Gadwallon a oruc yn dirion a thost vy
ganto ally o estron genedl y gorthrymu
mor wrad6ydys a hyny a ryfedy a oruc
lesget gwyr ynys Brydain yn erbyn y
Saeson a fob ynys yny gwrthlad namyn yn
twy. cans er pan dayth Maxen Wledic a
Chynan Mairiadoc a dlyedogion ynys
Brydain gyntav y Lydaw ac ni by neb yno
o hyny hyt hediw a allai gynal baint ynys
Brydain. ac am hyny drwc y6 genyfi na
allav i ymdial ar Saeson. A phan darvy y
Selyv dervyny ymadrod cywilydio yn va6r
a oruc Cadwallon a diolch y Selyv y dir-
ionwch wrtho a dy6edyt val hyn Arglwyd
naft ryfed genyt vot yn llese y bobloed a
dewit yn ynys Brydain. ac ni adewit yno
un gwr bonhedic na dayth yma gida Chyn-
an Mairiadoc. A fan aeth mediant yr ynys
yn lla6 anlyedogion llese diwybot ni fedr-
assant nai chad6 hi nai chynnal. namym
ymrodi y ormod bwynt a diot a godineb a
balched megis y dywat Gildas mae arver o
bechodau a darest6ng y bobloed yny wneler
ia6n am danynt ac nafynnant hwy diin gan

vedic yr holl wirioned ac am hyny Argl6yd
nit ryfed vot yn gas gan duw y rai hyny.
ac am hyny y, mae duw yn roi estron genedl
yn bennav arnynt ac yn y gost6ng y dial y
pechodau. Ac am hyny Arglwyd y
daythym i yma ymgystl6ng carenyd a thi
cans Maelgwn Gwyned a vy y ped6ryd
brenin wedy Arthyr ar g6bl o ynys Bryd-
ain. a dau vab a vy ida6 Einiona Run. A
mab y Run oed Veli. a mab y Veli oed
Iago. a mab y Iago oed Gadvan vynhat
inau. Run 6edy mar6 Einion y vravt ai
deol or Saeson a roes y verch yn briot y
Howel Vychan ap Ho. ap Emyr Llyda6 y
g6r a vy gidac Arthyr yn goresgyn lla6er
o 6ladoed. Ac y Ho Vychan or verch
hon y by vab a el6it Alan a mab yr Alan
h6n6 oed dy dat tithan a g6r cadarn grym-
ys oed h6n6. Ac yn Llyda6 y trigiod
Cadwallon y gayav hyny ac y cafas yn y
gynghor ell6ng Braint hir i ynys Brydain
ac y ch6edleya am Belitys de6in y brenin
Sais. Ac yna y dayth Braint y ynys
Brydain yn rith cerded6r a bagl hayarn
yny la6 ac y dayth ev hyt ynghaer Efrog
lle doed llys Edwin. Ac val ydoed Braint
yno ymlith yr hai tlodion. Sev y g6elai
ev y ch6aer a llester yn y llaw yn mynet
y gyrcu d6r y vrenhines ymolchi ac y
manag6ys y vor6yn y Vraint ansa6d y llys
a dangos y de6in ida6 a fan dayth y de6in
y rannu cardodau ymlith y bobl tlodion
y brathod Braint ev ar vagl hayarn tr6ydo
yny dyg6ydod ev yn var6 yr lla6r a ni
6yby6yt p6y ai llas ev. Ac 6edy hyny
ydaeth ev hyt ynghaer Exon a dyfyntu
atto la6er or Bryttaniait a chadarnhae y
dinas ar gaer a oruc a manegi y ba66 dar-
vot ido lad y de6in. Ac anvon y ch6edl
hyny a oruc ev y Gad6allon a erchi ido
dyfot i ynys Brydain yn gyntav a gallai
ac ynte barai dyfyntu c6bl or Bryttaniait
yn y erbyn. a fan gogle Bainta ty6ssoc y
Saesson hyny dyfot a llu ma6r a oruc ev y
ymlad a chaer Exon. A fan gogle Gad-
6allon hyny dyfot a oruc i ynys Brydain a
dengmil o varchogion yn borth ida6 y gan
Selyv vrenin Llyda6 ac ni orf6yssod yny
dayth hyt ynghaer Exon. Ac yno bydin-
a6 y lu a oruc yn bedair bydin a chyrcu
y Saesson a llad lla6er o nadynt a daly
Painda a rac y lad y g6rhaod Painda y
Gad6allon a mynet gydac ev i ymlad ar
Saeson a roi g6ystlon a oruc ar vot yn
gy6yr yr brenin. Ac yna ydaeth Cad6all-
on tr6y hymyr am ben Ed6in vrenin. A
dyfot a oruc ynte a llu or Saeson yn erbyn
Cad6allon ac yn y lle y llas Ed6in a Gor-
blot vrenin Orc ai holl lloed. Ac wedy

gorvot o Gadgallon dechrau a oruc dileu y Saeson ai distry6 dr6y lad a llosgi a llad y Saessnesau a thynny y baichogi oi crothau y gaisio difa y Saeson o ynys Brydain. Ac yna y llas Offric vrenin ai dau nai a Baynda vrenin Ysgottlont a dathod yn borth i Offric ai bobl oll a las. Ac yny le ynte y dayth Oswall yn vrenin a Chadgallon ai hamlidiod ev o le i le. ac y foes Oswall o ve6n myr maen a 6nathod Seferys amhera6dr Ryfain r6ng Daifra Brynaich. Ac y dauvones Cadgallon Baynda ar ran v6yav or llu y emlit ef. ai gylchyny a oruc Paynda ny lle a el6ir maes nefa6l. Sev a oruc Oswall drychav del6 y groc a dy6edyt wrth y gydmaithion dygywyd6n ar yn gliniau on ll6yr e6llys a gwedi6n du6 holl gyfoetha6c yn rydhau ni y gan y ty6s-soc croylon Paynda. cans du6 a 6yr mae caissio rydhau yn cenedl ydym ni. a thrannoeth y cyrehod Os6allt y elynion gan ymdiret y du6 a gorvot a oruc ai ordi6es yn Vyrnwy ac yna y lladod Paynda Os6allt vrenin. Ac 6edy llad Os6allt y dayth Os6yt Ael6ynn y vra6t ynte yn vrenin yn y le. A chynyll s6llt a oruc ai hanvon y Gadgallon achos ev oed oruchel vrenin ar g6bl or ynys a g6rhau a oruc Os6yt ida6ev. Ac yna y codes y dau nai vaibion y vra6t y ryfely yn erbyn Os6yt. Ac 6edy na thyciod ydynt cymodi ac ef a 6naethant. ac at Baynda brenin y mars ydaeth Os6yt y ervynait nerth ganto y ryfely ar Gadgallon. Ac y dy6at Paynda na lefassai ev dorri ar brenin tra vai vy6 oi 6rogaeth heb y genat. Ar sulgwyn rac 6yneb daly y lys a oruc Cadgallon yn Llyndain a ch6bl o dywssogion Cymry a Saesson a doethant yno 6rth goron Cadgallon namyn Os6yt Ael6ynn. Ac y gofyn Paynda paham na dathod Os6yt yno. Am y vot yn glav heb y brenin. nagev 6s gwir heb y Paynda ev a dauvones attai y gaisio gennyv gyttuno ac ev y dial y vra6t arnat ti. Ac am na chittunais ac ev anvon cendau a oruc y Sermania y 6ahod y Saeson atto y dial y vra6t arnat ti ac arnav innau ac yn ar6yd ar hyny ev a deholes y dau nai y maes or ynys ac ev a gaisiod vy nghittundeb i yn dervyn di ac am hyny y mae ev yn torri hed6ch ynys Brydain. A dyrro di argl6yd genat y mi y lad ev neu ydeol ymaes or ynys. Ac yna ydaeth Cadgallon yny gynghor. Ac y dy6at Mredyd vrenin Dyfet wrth y brenin. nidlit ti baidio ar darpar cyntav nit amgen no dehol e6bl or Saeson or ynys hon. Ac am hyny dyro genat y Baynda vynet i ymlad ac Os6yt megis y llado pob un o

nadynt y gilyd. achos na dyly anfydla6n gad6 fyd 6rtho. ac velly y distry6ir h6ynt o g6bl.⁶⁴² Ac yna y rodes Cadgallon genat y Baynda ryfely ar Os6yt. Ac y hela6d Paynda ev tr6y hymyr a dechrau llad a llosgi y gyfoeth ev. Ac y cynigiod Os6yt rawnswm ma6r o da y Baynda er cael y hed6ch. Ac nis cymerai ynte namyn ryfely arno. Ac y rodes ar Du6 dervynu ryingynt. Ac yn y vruydr gyntav y llas Paynda. Ac yna y rodes Cadgallon y vrenhiniaeth ev y Wlvryt ap Paynda. Ac yr aeth h6n6 y ryfely ar Edhart ty6soc y Mars. Ac ny di6et y cymodi a oruc Cadgallon.⁶⁴⁵ Ac velly y by Gadgallon yn g6ledychu ynys Brydain ac yn benadyr Cymry a Lloegr 6yth mlyned a daygain yn y syrthiod ev me6n haint a chlevyt ar pymthegvet dyd o vis ragvyr y by var6 ev ac y hira6d y Cymry y gorf ev ac iraidiau gwrthva6r ac ai roesant ev mewn del6 o lattwn a 6naethb6yt trwy gy6reinwaith anifigedic ac a roesant y del6 hono ar varch o latt6n y6ch ben porth Llyndain i rythro ar y Saeson. Ac yn y porth h6n6 y g6naethb6yt egl6ys ai chysegry hi yn en6 Du6 a Marthin ac yno y cenit yfferenau rac enait Cadgallon y g6r a droganod Merdin yn vareha6c efya6l.⁶⁴¹

Ac ni ol ynte y dayth Cyd6aladr vendigait y vab yn vrenin. Oet Crist yna.⁶⁴⁷ Ac yna y by Gyd6aladr yn dangnefedys yn cynal coron y dyrnas ai lly6odraeth un vl6ydin ar dec ac yna y clefyechod Cyd6aladr o hir nychdot. Ac i tyfod tervysc r6ng y Cymry y hunain. cans mam Gyd6aladr oed ch6aer un dat a faynda ai mam hithau oed 6raic vonhedic o dlyedogion Erging ac Eyas cans pau gymodes Cadgallon a Faynda y cymer ef y 6raic hono yn briot yr hon oed vam Gyd6aladr.⁶⁴⁸ Ac yn y tervys hyny y dayth mall a ne6yn ar y Bryttaniait yn dial gan du6 am y pechodau megis na chefit dros 6yneb ynys Brydain un tamait bara namyn cic hely ac ni allai yr hai by6 gladdy yr hai mair6 rac ne6yn ar hai a ellynt vyned i ynyssoedd eraill h6y aynt gan ddy6edyd g6ir ddu6 ti an roddaist ni yma yn v6yd blaiddau megis defaid ac yna y y peris Cad6aladr barattoi llynges idda6 y hun y vyned ty a Llyda6 gan ddy6edyd g6ai ni y pechadyriad rac amled yn pechodau dr6y yr hai y codassam ni ddu6 cans ni a ga6ssam oed y baidia6 ac ym 6naythyr a du6 ac nis gwnaethom ac am hyny y mae Duw yn dehol ninnau on g6ir ddyled canu all6ys na gwyr Ryfain na neb yn g6asgaru ni val hynn namyn dn6 y hun.⁶⁴⁹ Ac yna yddaeth Cyd6aladr dan 6ylo ty ac

att Alan vrenin Llyda6 a lla6en vyr brenin 6rtho.⁶⁵⁰ ac ni adewid yn ynys Brydain r6ng ne6yn a ball ond yr hai athoedd yr yr diffaith y gaissio by6 ar gie hely ac un vl6yddyn ar dec y parha6ys y vall hono yn ynys Brydain. Ac yna g6eddillion y Saesson a danvones hyd yn Sermania y vanegi vod ynys Brydain yn 6ac ac erchi yddynt y chymryt hi yn rad ydynt y hun.⁶⁵¹ Sev a oruc y bobl hyny cynyll anvad rifedi o wyr a gwaged a dyfot yr gogled yr tir a chyfaneddy y g6ladoed o Lychlyn hyd yngherni6 achos nat oed o Vryttaniait ai llyddiai ac o hyny allan y colles y Bryttaniait y llywodraeth ar ynys Brydain.⁶⁵² Ac ymhen ysbaid g6edy hyny y herchis Cyd6aladr nerth y Alan vrenin Llyda6 y dyfod y oresgyn ynys Brydain ar y peganiaid Saeson oed 6edy y goresgyn. Ac yna y dayth angel att Gyda6aladr ac a erchis ido nad elai y ynys Brydain canu mynnai Du6 vod y Bryttaniaid yno yny delai yr amsser a droganod Merdin Emrys gair bron G6rtheyrn ac y herchis yr angel y Gyda6aladr vnyed y Ryfain y benydio y gorf ac ev a gyfrif6yd yno ymlith yr hai g6ynvydedic ac y dy6ad yr angel 6rtho mae dr6y y obr6yu ev ai 6aithredoed da y caif y Cymry ly6odraeth ynys Brydain yr ail6aith pan vai gyfla6n yr amser tynghevanna6l gan du6 ac ni byd hyny heb yr angel yny del dy esgryn di o Ryfain i ynys Brydain a hyny a geffir pan dangoser esgryn y saint oll a gydi6yd gynt yn Ryfain rac ofn y Sarssiniait a fan gafer hyny y cayf y Cymry y mediant ai hargl6ydiaeth o g6blar ynys Brydain.⁶⁵³ Ac yna y dayth Cyd6aladr at Alan vrenin Llyda6 a manegi

ida6 pob peth. ac yna y cymerth Alan holl lyvrau Merddin Emrys a chanyau Sibli y edrych oeddynt y gairiau yr angel. a fan gafas yn cy6rd da vy ganto ac annoc y y Gyda6aladr vnyed y Ryfain a oruc ev. Ac yna Cyda6aladr a danvones Ivor y vab ac Ynyr y nai y gaissio cad6 ynys Brydain o ia6n a dlyed cyfla6n rac diflannu cenedl Gymry.⁶⁵⁴ Ac yna y g6rthodes Cyda6aladr bob ry6 beth byda6l o gariad du6 ac yr aeth yr Ryfain ac y cymerth y benyd. Ar dayddegved dyd o vis Ragvyr y by var6 ac yr aeth yn enait yr nefoed yr 6ythved vl6yddyn a ffed6ar ygain a ch6echant 6edy geni Crist. Ac yna cynyll lluma6r a oruc Ifor ap Cyda6aladr ac Ynyr y nai a dyfod i ynys Brydain a ryfely ar y Saesson 6yth mlyned ar lugain ac ni thyciod ydynt cans y dymestl hono oed 6edy llad y Cymry tryain hyd na ellynt 6rthladd yr estron genedl oddi6rthynt. Ac o hyny allan ni el6id hwynt yn Vryttaniait namyn yn Gymry. Ac o hyny allan y g6naeth y Saesson yn gall cad6 cittundeb ryingtynt y hun ac adailiad diuessyd a chestyll ac velly y b6rassant argl6ydiaeth y Bryttaniait odi6rthynt ac 6ynt y hun yn medy ar holl Loegr dan Edelstan y gwr cyntav or Saesson a 6isgod goron y dynas. Ac o hyny allan y colles pria6d genedl yr ynys y hen6 ac ni allasant y gael o hyny allan ond yn 6astad diodev caethi6ed y Saesson arnynt aithr y ty6yssogion a vy ar Gymry bob ailwers.

Myfi Gwallter Archiagon Rydychen a droes y llyfr h6nn o Gymraec yn Lladin. Ac yn vy henaint y troes i ef yr ailwaith o ladin ynghymraec.

BRUT G. AB ARTHUR.

ENEAS YSGWYDWYN gôedy ymlad Tro a dystrywedigaeth y gaer y gyt ac Ascanius y vab ev. yr hôn a anet ydaw o Creusa merch Pryav brenin Tro a deuthant ar longheu¹ † hyt yngŵlat yr Eydal : ac ys sev llongeu a kavas yr a athoed kan Alexander Parys y Roec o eyryv dwy ar ugaint. Ag ys ev eyryv o dynion a doeth gyt agev 6ythmyl ar ugaint yr rông gôyr a gôraged a hen a ieuanc. A gôedy eu dyvot hyt yg gwlat yr Eydal. Latinus brenin yr Eydal ae harvolles wynt yn anrydedus.² Ac wedy hynny Twrn brenyn Kwytyl a kyghorvynnws urthau ac a ymladus ag ef. Ac wedy ymlat o nadunt a llat Twrn. Eneas a kavas brenhynyaeth yr Eydal a Lavynya merch Latynus. ag o enô honno y gelwys ev y Kastell Lavynyum. ac Eneas a gôledychus ar ôlat yr Eydal pedayr blyned. Ac gôedy marô Eneas. ev a kymmerth Ascanius y vap ev y Vrenhynyaeth yr hwn a anadoet ydaô yn Tro o Creusa merch Pryav. Ac a dugassey Eneas kanthau hyt yr Eydal. Ac gôedy hynny Ascanyus a edeôys Lavynyum y dinas rywnathoed Eneas y tat oy lysvam. Ac a edeilôs ynteu y dinas gôyn ar Avon Tyberym yr hon a elôyr Ruvein yr auron. Ac a duc dôyôeu y tat kanthau hyt y dinas newyd ryônthoed ynteu. Ac gôedy hynny y geu dôyôeu hynny eu huneyn a ymchêlassant trachevyn hyt yn Lavynyum. Ar eylweyth Ascanius a duc y geu dwyweu hyt y dinas gwynn. Ac wynteu yr eylweyth ac ymchwelassant hyt yn Lavynyum. Ascanyus agen a vagaud Sylvyus y vrat vraut ynteu y gyt a holl gwared ac Amgeled. Ar Sylvyus hunnu mab oet y Eneas o Lavynya merch Latynus brenyn yr Eydal. Ac gwedy gwledychu o Ascanyus teyr blynet ar dec ar ugeynt. ev a edewys Sylvyus y vrawt yn trevtadauc yn y ol gwedy ev. Ar Sylvyus hunnu a ymrodes y letrat serch godinep. ac a vechyoges nyth y Lavynya.³ Ac gwedy Klybot o Ascanyus hynny ev a orchymynus oy dewynyon ev gwybot pwy a vechogassey y vorwyn honno a pha ryw etyved a vydey

o honey.⁴ Ac gwedy gwybot dyheurwyd o nadunt. wynt a dywedassant y bot yn veychyauc hy o vap a ladey y vam ae tat. A gwedy darfei ydau cruydrau llawer o wladoet yn alldudet. or dywed ev a deuey ar vlaenwet gorwchaf Anrydet. Ac ny thwyllus eu dewyndabaeth wynt.⁵ Kany pan doeth oet escor oy vam y bu varw hy ar y thevytle ac gwedy hynny y map a rodet arvaeth ac a elwy Brutus.⁶ Ac or diwet gwedy bot y gwas yn pymthec mlwyd ac y gyt ae tat yn hely ev a ladawt y tat o ergyt anodeu. Kany pan ydoedynt y gweysson yn trossy y Keyrw yn eu herbyn Brutus a ellyngus Saeth or odeu un or keirw ac o honno y gwant y tat a dan y vron.⁷ Ac gwedy marw y tat gwyr y kyvoeth a dyhollasant Brutus kanyt oet teilwng kanthunt gwledychu arnadunt gwr ar rywneley kyvlavaneu mor dybryt ar rey rywnaethoet ynteu.⁸ Ac gwed alltudokau Brutus oe wlat ef a kerdws racdau hyt yg gwlat Roec. Ac yno y kavas gwelygort Helen vap Pryaf yn arweyn keythywet adan Arglwydyaeth Pandrassus brenyn Groec. Ar kenetyl honno Pyrr vab Achel gwedy dystryw Tro ae dugassey kanthau ygkeythywed wrth dial agheu y tat arnadunt.⁹ Ac gwedy atnabot o Vrutus y kytkenetyl ev a trygwys y gyt ag wynt. A chynydu a oruc ar voliant a chlot a deured a mylwriaeth. hyt pan oed kymeredyc a charedyc y gan y brenhyned ar towyssogion ym blaen holl iewenctyt yt hanoet o honey. Kany doeth oet ym plyth o doethyon. Dewr a glew ym plyth yr ymladwyr. A pha beth bynnac nac eur nag ariant ae da arall a gasey neu a damwenyey ydau. hynny yn hollaul a wascarey ac ar rodey oy kytemdeythyon yn hael.¹⁰ Ac gwedy mynet y klot wrth hynny tros y gwladoet. dechreu a gwnaethant gwyr Tro ymkynnullau attau ac erchy ydau ynteu bot yn tywyssawc arnadunt. ac eu rydhau o keythywet gwyr Groec.¹¹ Ac wynt a kedernheynt y gallon ef hoey yn yscavyn hynny. kany kyn amlet oed eu heyrif ac yd oedynt seyth myl o wyr ymlad. heb eu

† Y mae y nodiadau at ba rai y mae'r ffgyrau yn y Brut hwn yn cyfeirio i'w cael yn ei ddiwedd.

gwraged ac eu meybyon. Ac y gyt a hynny hevyt yd oed gwas yeuanc bonedyc o Roec yr hwn a elwyt Assaracus a hunnu a oed yn kannwrthwyau eu pleyt hwynt hevyt. kany's mam y gwas hwnnw a hanoed o kenetyl Tro. Ac wrth hynny ymdyryat yn vawr a wnaey yndynt hyt pan bey trwy eu nerth ynteu y galley ynteu gwrthwynebu y Wyr Groec. Kany's brawt ydau a oed yn gwaravun ydau try chastell a rodasse y tat ydau pan vuassey varw.¹² Ae vrawt ynteu oed yn keissiau dwyn yr rey hynny y kanthau kany's o karat wreyc yd hanoed ef. Ac gwelet o Brutus amyllder o nyver a chestyll Assaracus yn agoret ydau haus vu kanthau ef darestwng y eu harch wynteu.¹³

Ac gwedy y ardyrchavael ef yn tywys sawc galw a oruc attau y Trovanwyssyon pobloed o pob lle a chadarnhan cestyll Assaracus a wnaeth o wyr ac arveu a bwyt. Ac ynteu ac Assaracus y gyt ac eu holl nyver y am hynny o wyr a gwraged a kyrchassant y koedyd ar dyffeythwech ac o dyna yd anvones ef llythyr at Pandrasus brenyn Groec ar amadrawd hwn yndunt.¹⁴

BRUTUS teğysaach gōedyllon¹⁵ kenedyl Tro yn anvon annorch y Pandrasus brenyn Groec. Kany's antheilōng ac anōedus oed yglur ettyved Dardan eu traethu yth kyv-oeth di yn amgen¹⁶ noc y dyley eglurder eu boned ðynt.¹⁷ Ōrth hynny yr aeth ðynt-eu yr koedydd ac yr dyflaethōch. Kany's dewissach kanthunt o bwystylaol devaōt ymborth ar cyc ac ar lyssyeuod kan kynhal eu rydyt¹⁸ pellach. noget ymarveru o bob melynster a digrivōch a fo hwy adan keythyōet.¹⁹ ac os peth hōnō a goda dy deylctaōt dy ny dyleyr y etmygu idunt uy hynny.²⁰ Kany's anian pob kaeth yō uch-eneidiaō ar y rydyt ac ymchōelyt ar y hen deylctaōt.²¹ Ac ōrth hynny gwna trugar-ed ac ðynt a chanhyattaa eu rydyt udunt ar dyffeythōch ar achubassant gad udunt y presswilyaō neu ynteu kannhyatta ðynt y wladod ereyll y gyt ath garyat y keyssyaō dayar a kyvanhedont ac a presswilyont.²²

GWEDY gwelet ac atnabot o Pandrasus grym a synōyr y llythyr hōnnō ryvedu a oruc yn wuy no meynt llavassu or nep ar ry sey yn y keythyōet ef yn kyhyt ac y buessynt wy llavassu anvon yr ryō orchymyn hōnnō attaō ynteu.²³ Ac yn dvannot o kyghor y wyrda kynnullaō llu a oruc a mynet yn eu hol. Ac gwedy mynet yr dyffeyth y tebygasse y ef eu mynet ydaō ac yn kerdet hep y kastell a elwyt Esp ar Tanum. Brutus a theyr myl o wyr ymlad y gyt ac ef yn dyssyvyt ac eu kyrchōs.

Kany's pan kygleu ef eu bot yn dyvot hyt nos y dothoed ynteu a hynny o nyver y gyt ac ef yr Castell hōnnō. Ac eu kyrchu a oruc gwyr Tro ac emrodi y wneuthur aerva or Groegwyssion.²⁴ Ac yn y lle kylyaō a gwnaethant gwyr Groec a gwas-karu a ffo pawb megys y kaffey kyntaf ac eu brenyn yn eu blaen. A chyrchu a orugant yr avon a elwyt Akalon ag yn bryssyaō tros honno llaōer o nadunt a vodassont. kany's Brutus ae nyver oed yn eu kymell. ac wrth hynny ran o nadunt a ledyt ar y tyr sych. ar ran arall kymellyt y eu bōdy. Ac y velly deudyblyc agheu a ymdangosse yndunt.²⁵ Ac gōedy gōelet o Antigonus braōt Pandrasus yr aerva honno. Mwy no dyrvaōr dolur a kymyrth yndaō or achaōs honno. a galō y ketymdeythyon attaō ac ymvydynaō ac ymchwelyt a chyrchu y Trovanōssyon o wnaeth. Kany's gwell oed kanthaō y lad yn gwrthwynebu ac yn ymlad. nocyt y vōdy yn llychaōl tonneu yn waradōydu.²⁶ Ac wrth hynny otew vydyn. o kytymdeithyon yn ōraōl kan annoc yr rey hynny oe holl nerth treyglaō aghenaōl dyrnodyeu ac ergydyeu a oruc. ac yn dygrynnyss hynny hagen namyn ac ychydyc ae dym. kany's y Trovanwyssyon a oedynt gwyskedye o arveu. Ar rey ereyll yn noe hyon. Ac wrth hynny gleōach y gwneynt y truanhaf aerva o nadunt hep orffōyys.²⁷

GWEDY caiffael o Brutus y budugolyaeth kadarhau y kestyl a oruc o hwechant marchaōc. Ac gōedy yd aet yntheu yr dyffeythōch yn lle yd oedynt y anhedeu yn eu haros.²⁸ Ar nos honno Pandrasus trwy dyrvaōr drystyt ac goveylyeint o achaōs y ffoedygaeth e hunan a daliedyg-aeth y vraōt. kynnullaō y waskaredyc lō a wnaeth y gyt. a phan doeth y dyd dran-noeth mynet a oruc ygkylch y kastell. Ac eyste wrthaō. kany's yndaō y tebygey ef bot Brutus ae vraōt ynteu ygharchar ganthaō.²⁹ ac gōedy dyvot o honaō yn kyv-agos yr mureod. rannu y lu a oruc yn vydnoed ac yn torvoed yn y kylch a gorchymyn y paōb o nadunt a oruc lludyaō ffyrd yr gōarchaedygyon y dyvot allan. ac ereyll y ludyas dōfyr ydunt. ac ereyll y ymlad ac ðynt trwy amravel peyryanneu y geysyaō destryō y kastell.³⁰ a phaōb o nadint yn herōdy y gellynt a wnaethant yr hyn a archasse y brenyn udunt yn creulonhaf ag y gellynt. Ar rey gleōhaf ar deōrhaf pan delhey y nos a kymerynt arnadunt pōys yr ymlad a gadu yr rey a ymladey y dyd y nos y orffōyys ac y ellōng y lludet y ar nadunt.³¹

Ar gŷr o feón y muroed ar kastell hagen nyt oedynt segur ȳnteu namyn trŷy pob amravalyn kelvydodeu a pheyrnanheu yg gŷrthŷynep y eu peyrnanheu ȳnteu yn gwrthŷynebu udunt. Ac yn ȳrafl ymlad ac ȳynt. gŷers yn tavlu a magneleu. gŷers arall yn bŷr tan gŷyllt. gŷers arall yn saethu ac unvryt yn gŷrthŷynebu udunt. Ac gŷedy bot yn parvant peyrnant y cladu y mur a dŷfyr brŷt ac a than gŷyllt ȳynt ac llosgasant ac a kymhellasant y gwyr y kylyaŷ tracheuyn.³² Ac or dyŷed eyssyoes o peunydyaf lafur ac eissyen bwyt yn eu kody hŷynt a anvonassant eu kennat hyt at Brutus y erchy nerth a chanurthwy y kanthaŷ kanys ovyn oed arnadunt eu gwanhau a gorvŷt arnadunt rody eu kastell.³³ Ac wrth hynny goval a kymyrth Brutus yndaŷ kan ny wydyt pa wed y galley ynteu rydhau y safl varehogyon honno kan nyt oed kanthaŷ o nyver megys y galley rody kat ar vaes yr Groegŷssyon. Ac eyssyoes arveru a oruc o gyghor kall doeth. ag ys ef oed hŷonnŷdwyn kyreh nosam eu pen. a chan nyt oed flord y galley ynteu ey lenŷy hynny heb kanhŷrthŷy un o wyr Groec ef a kymyrth attaf Anacletus kytymeith Antigonus. A noethy y kledyf a oruc a dywedyt ŷrthaŷ yn y wed hon.³⁴ Ony wney di yr hyn a orchmynnaf y ty ar kledyf hŷonn y lladaf y dy ben di a phen Antigonus dy kytymdeyth. Ac y sef yŷ hynny. hono y darpereys y dŷyn kyreh yn dyrybud am pen gŷyr Groec. Ac any ellyr hynny heb geysŷyaŷ twyllaŷ y gwylwyr ar gwersylleu yn kyntaf. a chanyŷ yn y rhey hynny yd oed ymchŷelyt yr arveu yn kyntaf. ŷrth hynny y mynnaf ynneu trŷy dy gallder dy ath synhŷyr eu tŷyllaŷ ȳynt hyt na bo dyogelach y my gwedy hynny kyrehu am pen y Groecweysŷyon ereyll.³⁵ Ac ŷrth hynny yn gall kymer dytheu arnat pwys y neges hon ac am pryt kyntun or nos hon dos ragot hyt ar y gwylwyr ac yn gall trwy ystryŷ dy amadrodyon ty twyll hŷynt a dywot rydyvot o honot ty ac Antigonus om karchar y ar rydwyn o honot y velly hyt meŷn glyn dyrys ai ry adaŷ yno hep allu rac pwys yr heyrn y dwyn a uey pellach namyn y adaŷ yno yn llechu ymplyth dreyn a myeri a deryssŷch.³⁶ Ac gŷedy hynny dwg dythau ȳnteu hyt y glyn hŷonn megys y rydhau Antigonus. Megys y kaffwyf ynneu ȳynt ŷrth vy ewyllys.³⁷

Ac gŷedy gŷelet Anacletus y kledyf noeth a geyryeu y tewissauc yn gokyvadaŷ y anghew. yn y lle uvudhan a oruc rac ovyn a thebygu a oruc e gwnaey pob peth nor archey kan kaffael o honaŷ ynteu y eneyt

efac Antigonus. Ac gwedy darvot hynny kan y kadarnhau yn yr anser. yd erchys Brutus ydaŷ y kerdus ynteu parth ar elw. Ac yn y lle ynachaf y gwylwyr or gwersylleu yn y achub ac yn y daly ac yn govyn ydaŷ pa kerdet oed arnaŷ. Ac yn govyn ydaŷ ae yr bredychu ed oed yn dyvot. Ac yn y lle megys kan dyrvaŷr lewenyd y dywaŷt. yn kyvlym hep ev doŷch y kyt a my y kyrehw Antigonus ar redygum y o karchar Brutus. Ac a adeweys meŷn dyrryse yn llechu hep allu y dwyn a vey pellach rac pwys yr heyrn hyt yn y kaffŷn kymmorth. Ac vel yd oedynt ynn amheu a dyuedey ynachaf un yn dyvot ac yn y atnabot. ac yn y lle kerdet gyt ac ef hep pedrus a wnaethant. ac galŷ paŷb or gwylwyr ar gwersylleu ereyll y gyt ac ȳynt hyt y koet y dywedasseŷ ef adaŷ Antigonus yn llechw.³⁸ Ac gwedy eu dyvot hyt yno kyvodi a oruc Brutus ae kytymdeythyon y gyt ac ef yn arvaŷceaeu daly yn kwblyhŷynt ac eu llad hep annot. Ac ody na kyrehu raedu ac am benn brenyn Groec ae lu. Ac gŷedy eu dyvot hyt y gyt ac wynt rannu y kytymdeythyon a oruc yn teyr bydyn ac gorchymyn udunt mynet paŷb yn tawel yn kymhen am pen y pebylleu ar llwesteu. ac na dyŷetteŷ nep un geyr hyt pan klywint llef korn Brutus yn kyntaf yn arŷyd udunt.³⁹ Ac yna gŷedy dyscu o honaŷ ef y paŷb o nadunt pawed y gwnelynt kychoŷn a oruc ynteu ac vydyn gyt ac ef hyt pan doeth am pen pebyll e brenyn. a phaŷb or bydynoed ereyll a kyrehassant yn eu kyveir megys yd erchessyt udunt. ac arhos er arwyd a wnaethant.⁴⁰ a hynny nyt annodes Brutus yr rody udunt. gwedy y dyvot ym pebyll y brenyn. Gŷedy klybot o paŷb o nadunt y rac dywededyc arŷyd dyspeylyaf eu kledyveu a orugant paub o nadunt. Ac ygyt ar kledyveu noethyon deffroy a orugant yr rhey kyseadur a rody agheuaŷl dyrnodyeu. a hep nep trugared gŷahanu yr eneydyau ar corfforoed.⁴¹ Ac yn ywed o honno y e kerdyn trŷy y pebylleu ar lluesteu. Ac chwynvan yr rey meyrŷ en deffroy yr byŷ. Ac y velly gwelynt eu gelynion megys bleidyau ymplyth deveyt. Ac gwedy klybot or kastellwyr yr aerva honno allan y doethant wynteu a deudyplyc aerva a wnaethant. Gwedy kaffael eyssyoes o Brutus pebyll y brenyn megys y dywedassam ny wehot ŷrth y kyghor daly y brenin a oruc. kanys medylyaf a wnaeth bot yn wuy lles a kaffey oe daly noc oe lad.⁴² E toryf eyssyoes ar vedyn a oed y gyt ac ef ny orphwyssy o wneuthur antrucaraŷ aerva or Groegwysyon.

Ac gwedy trelya6 o nadunt y nos yn y wed honno y dyd a doeth.⁴³ A g6edy gwelet o Brutus yr aerva honno dyrva6r le6enyd a kymyrth. a rannu y pa6b oe wyr espeyllye yr rey lladedygion. Ac ewelly eu kyvoethogy. Ac odyna mynet a oruc ir kastell ar karcharoryon kantha6 hyt tra yd oedynt y wyr ef yn rannu y da ar golut y rygthunt. Ac g6edy darvot hynny kadarnhau eylweyth y kastell a oruc or bwynt ac o wyr ac arveu. Ac ynteu ae nyver kantha6 a kerdassant parth ar dyffeyth6ch y gyt a llawen budug-olyaeth.⁴⁴ Ac yna galw atta6 a wnaeth y hynafgwyr ae doethyon a govin udunt pa beth a gymmerynt y gan Pandrassus. kany hyt tra vey ef yn eu karchar wynt ac yn eu medyant ef a wnaey pop peth or a erchynt yda6.⁴⁵ Ac yna rey a gyghorynt kymyrt y kantha6 ran o Roec a presswylla6 yndy. ereyll a vynnunt kymyrt y kantha6 eur ac aryant ac gwenith a llongheu a chanhyat y vynet yn rhyd y kantha6 y fford y gweley Dyw udunt kaffael gwlat y presswylynt yndy.⁴⁶ Ac gwedy bot yn hyr yn pedrus-aa6 y velly y kyvodes un o nadunt. ac ys ef y gelwyt h6nn6 Membyr ac erchy gostec a oruc. Ac megys y kygleu pa6b o nadunt yr ymadra6d h6n a dywa6t. A wyrd a hep ef bot a pedruss6ch chwy yn yr hyn y syd lessaf ynnu. Sef y6 hynny kymyrt kanhyat y vynet y ymdeyth. kany kyt kymeroch trayan Groec y gan y brenyn y presswylla6 yndy ymplyth gwyr Groec ny cheff6ch chwy hed6ch yn trgywyda6l yndy or dyd hedy6 allan. kany y meybyon syd heb eu geny ett6a a goffiaant yr aerva hon ac a kyyssyant dyal agheu eu tadeu ac eu hentadeu ar en meybyon nynheu. Ac ar eu wryon o bob ffordd or ac allont. Ac 6rth hynny kymer6n nynheu Ygnogen merch y brenyn yn wreyc y en tywyssa6c ny. ac ygyt a hy eur ac aryant. a gwin a gwenyth a llogheu. a phob peth or a vo rey y en fford yn wrtha6. a chanhyat y vynet y ymdeyth.⁴⁷ Ac g6edy dywedwyd o hona6 ef yr amadra6d h6n a llawer hevyt y gyt a hynny dvuna6 a wnaethant pa6b ac ef a dwyn Pandrasus yr lle a wnaeth- p6yd a mynegy yda6 ony rodey pob peth udunt or a erchynt yda6 wrth eu mynnu y mae or kyntaf agheu y tervynyt y hoedyl ynteu. Ac g6edy y ossot ef mewn gor- wehel kadeyr y eyste yn eu perved a dy- wed6yt wrtha6 hynny. ef a wrthebus udunt kan dywed6yt udunt yr amadra6dh6nn.⁴⁸

KANYS kythraul dwyweu am rodassant my ac Antygonus vem bra6t ac Anacletus yn ych dwyla6 ch6y. ac yn ych karchar.

reyt y6 6rth hynny y mynheu ufudhau y wneuthur yr hyn a vynnuch chwytheu. kany nyt oes dym a vo melyssach y dyn noe vwelch na dym a vo dygryvach a chet boet anvod genhyf. eyssyoes dydan y6 kenhyf rody ve merch yr gwas iewanc e syd kemeynt y klot ae volyant a h6nn6 ac wrth henny mi a rodaf ve merch yda6. My a rodaf eur ac aryant. a gwyn a gwen- yth a llongheu a phop peth a vo rey y ech hynt ac ych fford megys y dywettoch. Ac o mynn6ch tryga6 a chyt presswylla6 a my eg gwlat Groec ny a rodaf trayan Groec yw ch6y 6rth presswylla6 yndy en hyd6ch.⁴⁹ Ac yn y lle kynnulla6 llongheu o bop porth yn eg Groec a wnaeth.p6yd. ac eu llen6y o bob kyvry6 da or a oed reynt udunt 6rtha6. Ac gwedy bot yn para6t pob peth o hynny mynet yn y llongheu a wnaeth Brutus ae kytmedeythyon y gyt ac ef.⁵⁰

Ac YNA g6edy kycho6n ar y mor yd oed Ygaogen yn y k6rr ol yr llong yr r6ng dwyla6 Brutus ynwyla6 ac yn drycyrverthu o acha6s ada6 y gwlat. ae that ae mam. ae brodyr ae chenedyl ae hwynep heb ym- chwelut y 6rth y gwlat hyt pan ymgud6ys y gwlat y genthy yg kyca6t y mor. Ac eyssyoes ny pheyd6s hy ae drycyrverth hyt pan dygwyd6s dyrva6r hun yn y phenn.⁵¹ Ac yvelly deudyd a nosweyth ar gwynt yn hyr6yd unya6n yn eu hol yn lwylia6 wynt a dacthant hyt yn ynys a elwyr Legesty a honno disleyth oed hep nep yn y chevan- hedu.⁵² Ac yno yd ellyghus Brutus try chan6r arva6c y edrych ansa6d yr ynys honno. Ac gwedy na welant nep or dy- yadon yny chlyvanhedu kyvla6n hagen oed o amravael kenedloed anyveylyeyt ac y ladedigaeth y rey yd ymrodassant ac chan- dunt y eu llogheu y dugant kymmeynt ac a vynnassant o nadunt.⁵³ Ac yn yr ynys honno y doethant y hen dinas dyffeyth ac yno yd oed hen temhyl y Dyana yn yr hon yd oed delw y dw6es ac ymrody gwrtheb a chyvareh y pa6b o pob peth or a vynnunt ydy. Ac or diwed wynt a doethant hyt eu llongheu ac a vanagassant y Brutus ac oy kytmedeythyon yr hyn a rywelsynt.⁵⁴ ac annoc a orugant yr tewyssa6c mynet yr temhyl y ovyn yr delw honno pa wlat a pha dayar a kyrchint y ev pressuylia6.⁵⁵ Ac o kyffredyn kyghor y doethyon y kym- yrth Brutus Gereyn dewin a deu degwyr or gwyr hynaf y gyt ac ef ac yd aethant yr temhyl a pob kyvreyt kanthunt or a oed reynt y aberthu ac ef.⁵⁶ Ac gwedy eu dy- vot yno Brutus a dodes koron or gwynvyd- yg kyleh y ar lleoved ef ac o hen kynnev- aut teyr kynne a osodasant rac bron dr6s

ythemyl, un y Jupiter, ac un y Vercuryus, ac un y Dyana, ac aberth y bob un nadant ar neylldu.⁵⁷ Ac ynteu Brutusasevyracbron yr alla6r a llestyr yn y la6 yn y la6n o wyn agwaet ewyc wen. Ae wynef ef ar alla6r y dwy6es, ar amadra6d h6nn a dywa6t.⁵⁸ Kyv-oetha6c dwy6es y koedyd, ty syd aruthired yr beyd koet, y ty y mae kanhyat y kerdet trwy awyra6l ffyrd ac uffernolyon tey, a threygla6 dayarolyon dyltet. Dywet imi pa dayar a vynyth y plhressuylia6 o honof, yn y lle yr anrydedwyf finneu ty o weryna6l choreu.⁵⁹ a gwedy dywedwyd o hona6 ef yr amadra6d h6nn nau weyth ef a dyneua6d y llestreit h6nn6 y me6n y kyune, ac gwedy hynny gorwed a oruc ar croen yr ewyc wen honno rac bron yr allaur ac yno y kysk6s. Ac yn y tryded a6r or nos pan vyd melyssaf eu hun gan yr rey marwa6l ef a weley y dwy6es yn sefyll rac y vron ac yn dywedwyt wrtha6 val hyn.⁶⁰ Breudwyt Brutus.

BRUTUS adan dygwyledygaeth yr heul tros mor Ffreyn y mae ynys yn yr egypta6n a wu kyvanhied gynt gan y kewry, ac yn a6r dyffeyth yw, ac adas yth kenedyl ty, kyrch honno, kanys yno y byd tra-gwywyda6l cystedva y ty ac yth lyn gwedy ty, honno a vyd eyl Tro yth veybyon ty. Ac yno oth lyn y genyr brenhyned yr rey y byd darestyghedyc yr holl dayar y hyt.⁶¹

Ac gwedy gwelet or tewysa6c y gweledygaeth honno dyhuna6 a oruc a phedrusa6 pa beth oed hynny ac fialst vrendwyt ae ynteu y dwy6es yn fyndrycha6l yn manegy yda6 y dayar a kyrchey. Ac or dywed gwedy galw atta6 y kytemdeythyon datkanu udunt a oruc yr hyn rywelsey. A dyrva6r lewenyd a kymerassant yndunt ac a annogassant yda6 yn dyannot kyrchu eu llongheu, a hyt tra gwynt rwyd unya6n yn eu hol keyssya6 y wlat ryvanagadoed udunt wrth y plhressuylia6.⁶² Ac hep un gohyr at y kytemdeythyon yr llogey y doethant a dechreu rwyga6 y gorwchel vor trwy yspeyt deg nyen ar ugeynt. Ac ar hynny o yspeyt y deuthanthyt yr Affryc ac ny wydint wy pa wlat yd oedynt yn y kyrchlw. Ac odiyna y doethant hyt ar alloryeu y Phyllystewysyon a hyt yn llyn yr helyc. Ac o dy yna yr hwylyassant yr rwng Rwsseat a mynyd Azare.⁶³ Ac yno yka6sant ma6r perygyl gan kenedyl pyrate ac gwedy kaffael budugolyaeth buduga6l y nadunt ac eu kyvothogy o yspeyl ac an-reythycu yr rey hynny yd hwylyasant ar hyt avon Malue ac ydoethant hyt y wlat aelwyr Maurytanya.⁶⁴ ac yna o eisyeu bwynt yn y llogheu yd aethant ar tyr, ac y byd-

ynasant ac yd anreythysant y wlat honno or emyl pwy gilyd ydy. Ac gwedy llenwy eu llogheu o nadunt o bob da odyna yd aethant hyt yg kolovneu Erculff.⁶⁵ ac yno yd ymdangosasant y morvorynnyon udunt a chylehynu eu llongheu ac gwneuthur dyrva6r o temhestyl a govut udunt hyt pan wu agos udunt a body.⁶⁶ Ac gwedy dyanc o henny wynt a doethant hyt ym mor Tyrwys. Ac yna yn ystlys y mor h6nn6 gynt a kawsant pedeyr gwelygord o alltudyon kenedyl Tro yr rey ryffoasey y gyt ac Antenor pan wu destryw Tro, a Choryneus yn tewysauc arnadunt. Gwr hunaws oed h6nn6 agoreu kyghor6r oed a dewraf a glewhaf or gwyr. Ac o bey ymtara6 neu ymhwd yg rytha6 ef ac un or kewry yruoy y dewred ef a orvydey arna6 megys kyt bey map vydey.⁶⁷ Ac gwedy ymatnabot o nadunt a gwybot eu hanvot o un kenedyl wynt a ymkytemdeythysasant y gyt, ac ef ar pobyl a oed y gyt ac ef. Ac o enw eu tewysauc y gelbyt y kenedyl honno Corneueyt yr hynny hyt hedy6. Ac yna Brutus yn kanhurthwy6r yda6 ym pobleac ym pobkyvranc.⁶⁸ Acodyna ygyt y doethant hyt yn Angyw a hyt ym porth Lygeyr, ac yno y bwryasant anghoreu allan ac y gorffwyasant yno wythnos ac edrychasant ansa6d y teyrnas honno.⁶⁹

Ac yn yr amser hwnnw yd oed Goffar Ffycy yn vrenyn yn y wlat honno, ac gwedy klybot o hona6 ef rydyskynnu llyghes o estra6n kenedyl ar tervyn y teyrnas ef. Anvon kennadeu a oruc ynteu ysyllu ac y wybot pa beth a vynynt, ae ryvel ae hed6ch.⁷⁰ Ar kennadeu hynny a kyrchasant parth at y llogheu, wynt a kyvarvuasant a Choryneus yn holy. Ar kennadeu hynny a ovynnasant yda6 pa kanhyat oed yda6 ef y hely fforest y Brenyn kanys gosodedyc oed o hyn kynneva6t hyt na lavasey nep hep kanhyat hely yn fforest y brenyn na thervysku ar yr anyveyleyeyt a vyd yndy.⁷¹ Choryneus hagen a wrtheba6d ydunt hyt na cheysyey es kanhyat y gan neb y hely yn y lle bey da kantha6 hely ynda6. Ac un or kennadeu yr hwn a elwyt Ymbert a annela6d y wua ac a wr6s Coryneus a sayth, a gochel e sayth hagen a oruc Coryneus, a chyrchu Ymbert ac a w6a e hun esygau y penn a oruc yn dryllyeu. Ar rey ereyll or kennadeu a ffoasant.⁷² ac a vanagasant y eu brenyn agheu kytymdeyth, a thyrstau a oruc e brenyn a chynnulla6 llw ma6r wrth dyal agheu y kennat yndunt.⁷³ Ac ysef a wnaeth Brutus pan kygleu eu bot yn dyvot kadarnhau y llogheu a gosot gwraged ar

mebyon yndunt. Ac ynteu ar holl ymladwyr y gyt ac ef a aethant yn erbyn y llun. Ac gwedy ymkymarvot ygkyt gytrat ymlad o bob parth.⁷⁴ Ac gwedy trewlya6 llawer or dyd yvelly kewlyld vu gan Coryneus hwyret yd oed ef yn kaffael y wudugolyaeth a gwelet y elynion yn kyn glewet ac yd oedynt yn gwrthwyneba ndunt a hep rykaffael o wyr Tro y wudugolyaeth.⁷⁵ Sef a oruc Coryneus galw y lewder atta6. a chymryt y vydyn ehunan ar y parth dehau ir wr6ydyr a chyrchu y elynion. Ac ny orffwysey.⁷⁶ ef o kywarsanhu yr rey hynny hyt pan aeth trwy'r holl vydynoed ac eu kymmell ar fo yn holla6l. kanys gwedy kolly y kledyf o hona6 y tyghetven a wasanaeth6s bwyall deu fynya6c yda6. a pha beth bynnac na gwr na march a kyvarffey ac ef ar un dyrna6t y gwahaney owarthaf y pen hyt y dayar. Anryved hagen oed gan pa6b or a welhey Coryneus meynt oed ynda6 o nerth ac angder a chedernyt a dewred a chan eskytwyt a threygla6 y wuyall deuvynya6c honno yn y law ymplith y elynya6l vydynoed y dywedey ef fal hyn. Pa beth a ffowch chwif ofynogyon ergrynmedyg. ymchwel6ch ymch6elwelch ac ymled6ch a Choryneus. gwae chwy rac kewlyld y saul vylyoed honno o wyr en ffo rac un gwr. ac or e wed hon y gwatwar-ey wynt.⁷⁸

Ac ar hyny sef a oruc yarll a elwyt Sywardt y gyt a thrychant marcha6c ymchwel-yt a chyrchu Coryneus. Ac yssef a oruc Coryneus gochel y dyrna6t adan y daryan a choffau y wuyall ddeufynya6c a oruc a gossot ar warthaf y penfestynt ae holly yn dwyran a oruc yda6 hyt y dayar. Ac yn y lle yn ddyanhot kymmell yr rey ereyll arffo a oruc kan gwneuthur gwychraf aerva o nadunt. A pha6b or gelynyon yn ey erbyn ef ehun. Ac ynteu yn erbyn pa6b. Ac ar wuyall honno y trychey ef pen y un. ac y arall vreych y wrth y esewyd. y ereyll y gwahaney eu traet ac eu hesceyryeu y wrth eu corfforoed. A gwedy gwelet o Brutus hynny kyrcu a oruc ynteu ae vydyn y gyt ac ef oy kanwrthwyau. ac yna y bu'r lleveynt ar gordery. yna y bu newyda6 mynych dyrnodyeu o pob parth a dyrva6r eyryf o kalaned. Ac ny bu yna un gohyr y uudugolyaeth a kavas Brutus a gwy'r Tro. a Goffar vrenyn ae ffychteit y gyt ac ef a ymchwelassant ar ffo ac odyna y kyrcus ef eythavoed Ffreync y keys-ya6 nerth a chanhwrthwy y gan y kereynt ay kytyndeythyon. Ac yn amser h6n6 yd oedynt y deudec goggyvurd yn medu Ffreync. ar rey hynny a ada6ssant o kyt

duundeb g6rthlad y estra6n kenedyl o ter-vyneu Angyw a Pheyttyw.⁷⁹

Ac o aetha6s y wudugolyaeth honno ar rydywedassam ny wehot llewenyd a kym-yirth Brutus ynda6. ac o yspeyl yr rey lladedyc kyvoethogy y wyr e hun a oruc. Ac gwedy hynny eylweyth eu llunyaethu wynt yn vydynoed. ac y velly kerdet tros y wlat a mynnu y dyleu hy hyt ar dym. a llenwy y longheu o bob kyvryw olut a da dayara6l. Ac gwedy hynny trwy dan a hayarn dystryw y dynassoed o pob parth. ac odyno kynny y kudyedygyon gollidoed a sswllt. ac ameythyan y tyred yn llwyr. a mynnu dyleu y dryxyt kenedyl honno yn holla6l trwy areula6n aerva. Ac or dywed y velly ef a doeth hyt y lle y gelwyr yn awr dynas Twrn.⁸⁰ Ac gwedy gwelet o honau yna lle adas y dyogeluch a chedernyt ef a vessur6s yna lle kastell. ac ae goruc. hyt pan alley ynteu kaffael yno dyogel6ch o bey reyt yda6 urthau. kanys ofyn oed arna6 dyvot Goffar Ffychty a brenhyned a tewyssogyon Ffreync kantha6 wrth ymlad ac ef ac y dyal arna e sarhaed ar rywnathoed ynteu yda6 ef. Ac or dywed gwedy darvot gwneuthur e kastell h6nn6 ef a arhoes yna trwy yspeyt den dyd. dyvotygaeth Goffar Ffychty kan emdyryet oy gallder ef ac oy doxythnep a glewder yr yewenctyt or oed enteun en rac vlaynu arnadunt.⁸¹

Goffar hagen Ffychty gwedy klybot o hona6 yn dycu bot y Trouanwyssyon yn kyndrycha6l yn y lle honno ny orffwyssus ef na dyd na nos yn kerdet hyt pan dyvu hyt yno. Ac yn y weles kestyll Brutus ae lwesteu ae pebylleu. Ac gwedy edrych yn agar6 o hona6 ar hynny glas chwethryn kellewyrvedic a oruc a dywedwynt val hyn. Gwyskuch wyr amdana6ch.⁸² gwyse6ch ych arveu a bydyn6ch. a hep un gohyr kymmer6n yr hanner gwy'r hyn a dalyun wynt megys deveyt ar rann6n wynt yn keyth ym pob lle ar traws yn teyrnassoed.⁸³

Ac yn y lle yn dyannot kymryt a wnaeth pa6b y arveu a gwyska6 yn kyvlym am dana6 a thwy deudeg bydyn ymkwyeyr-ya6 a chyrchu eu gelynyon. Ac yn erbyn hynny or parth arall bydyna6 a wnaeth Brutus y kytyndeythion ynteu nyt yn wreygya6l hagen namyn yn wra6l ac yn doeth dysku udunt pa wed y deleynt kyrcu neu kylya6. neu ymlad ac yn dyanhot ymlad a orugant yn drut ac yn kalet. ar Trouanwyssyon a wnaethant aerva dyrva6r y meynt oc eu gelynyon hyt ar dwy vyl hayach o wyr gan eu kymmell ar ffo.⁸⁴ Ac yn y lle mwylhaf vey nyver

mynychaf yw yna damweinya6 e wudugolyaeth. A chanys mwy teyrgweyth oed lw Ffreync nogyt un Brutus. kyt ry plykyt wynt ar y dechreu. or dywed ymkyweyrya6 a orugant a chyrcu gwyr Tro a llad llawer o nadunt. ac eu kymmell yr kastell tracheunyn a medylia6 wnaethant eu gwarclhae yna wynt yn y vey reynt udunt trwy newyn ymrody yn ewyllys y Ffreync. Ac gwedy dyvot y nos eyssyoes y kaussant gwyr Tro yn y kyghor mynet Coryneus ae wyr kantha6 allan hyt y mewn llwyn koet ker eu llaw a lleeliu yno hyt y dyd. A phan delhey y dyd mynet Brutus ae lu kantha6 allan y ymlad ae elynyon a phan vey kadarnhaf y wrwydyr dyvot Coryneus ae vydyn kantha6 or parth yn ol oy elynyon ac eu llad. A megys y dywedassant y velly y gwnaethant oy kytvundep. A trannoeth pan dyvu y dyd bydyna6 a oruc Brutus a mynet allan y emlad. ar Ffreync a kyvodassant yn eu herbyn. ac yn y lle y syrthiassant ac y brathwynt lla6er o bop parth.⁶⁵ ac yna y llada6d gwas yeuanc o Tro ney y Vrutus y gyt ae un kledyf chwech eiant o wyr nyt oed lagen eythyr Coryneus yn y llu gwas dewrach o hwnnw.⁶⁶ Ac eyssyoes ydamkylchyn6s llawer oy elynyon ef ac y llas yna ef ac ysef oed y gwas T6rn. ac oe enw ef y gelwyr y dynas yr hynny hyt hedyw T6ron.⁶⁷ Ac ar hynny y doeth Coryneus a theyr myl o wyr arva6e ygyt ac ef yn dryrbud or tu ol y Ffreync a gwneuthur aerva trom o nadunt.⁶⁸

A PHAN welsant y Ffreync hynny kymra6 a chythrud a aeth yndynt o tebygu bot yn w6y noc yd oed y llu ac ymchwelut ar eu ffo. ac eu hymlyt a wnaethant gwyr Tro ac eu llad ac eu gwascaru hyt pan ka6ssant y wudugolyaeth. a chlyt bey mawr defnyd lle6enyd y Vrutus or rykaffael o hona6 e wudugolyaeth honno. Tryst eyssyoes oed am ry llad T6rn y ney.⁶⁹ a bot y nyver yn lleyhau ae elynyon en amlhau.⁷⁰ ac en pedrus kantha6 or dywed padyw e damweynyey e wudugolyaeth.⁷¹ Sef a kavas yn y kyghor hyt tra vey er raun wuyhaf oy lu kantha6.⁷² mynet yn y longheu y gyt a chlot y wudugolyaeth honno. Ac o kyt kyghor y ketymdeythyon ed aethant en eu llongheu. Ac eu llenwy o pop kyvryw golut a da dayara6l. Ac y gyt hyrwyd gwynt e deuthant hyt er ynys oed adawedyc udunt trwy dwywa6l wrtheip. ac y traeth Toteny6s ae daethant yr Tyr.⁷³

Ac yn yr amser hwnnu y gelwyt yr enys hon e wen ynys.⁷⁴ a dyffleyth oed eythyr echedyc o kewry en y chyvanhedu. tec

hagen oed y hansa6d o avonoed tec a physca6t yndunt. a choedyd a bwystylet gwyllt endynt yn amyl a bodla6n wuant yr lle wrth presswylya6 ynda6. Ac gwedy gwaet or kewry wynt yn damkylchynu yr enys. fo a orugant yr gogoveu ac yr mynyded. Ac yna trwy kanhyat Brutus yr rannwynt yr ynys. ac e dechreuassant y chyvanhedu a dywyllyau y tyred. ac adeylat tey. ac yn ychydyc o amser gwneuthur dyrva6r kyvanned arney. ac y mynn6s Brutus galu yr ynys oe enu ef Brytaen. ar kenedyl Brytanyeyt. ac o henny allan er yeyth er hon a elwynt kyn no henny yeyth Tro neu enteu kam Groec a elwynt gwedy henny Brytanec. ac or un ryw dysc hunnu e mynn6s Coryneus gal6 yrann enteu or enys Kernyw ae pobyl. eu Korneuueyt kanys pan rannwynt e kavas Coryneus dewys. ac e dewyssus ynteu yr ran honno. kanys eno yd oedynt y kewry yn amlhaf ac nad oed dygryvach dym kantha6 enthi noc ymlad ar rey henny ac ym plyth yr rey henny yd oed un anthyghetvonnol y veynt a deudec kyvyd oed y hyt.⁷⁵ a chymmeynt oed y angerd ac y tynney derwen er y meynt oe gwreyd megys gwyalen coll vechan. kany yskytweyt vnweyth. Ac val yd oed Brutus dywrnawd yn aberthu y Dyana yn y porthloed rydyskynnassey yndy ynachaf y ka6r h6nn6 yn dyvot ar i ugeyvet or keuri ereyll y gyt ac ef ac yn gwneuthur creula6n aerva or Brytanyeyt. Ac cyssyoes eu damkylchynu a wnaethant e Brytanyeyt ac eu llad oll eythyr y kawr ma6r hunnu ar ry archassey Brutus y gad6 y welet katwent ac ymdrech yr rygtha6 ef a Coryneus. kanyt oed dym dygryvach kantha6 nor ryw katwent honno. ac y ymdrech yd aeth Coryneus ar ka6r a phob un o nadunt a kymyrth gavael arduen ar y gylod. ac ymtara6. a gwascu a oruc y kawr Coryneus atta6 a thorrey teyr assen ynda6 un yn yr ystlys deheu a dwy yn yr assu.⁷⁶ a llydya6 a wnaeth Coryneus. a dyrechavael y kawr ar y ysc6yd a oruc. ac or veynt y gattey pwys yr agkyghel hunnu rede6 a wnaeth a chyrcu pen gorwehel carrec a b6r6 yr anthyghedvenna6l anyveyl h6nn6⁷⁷ y ar y yskwyd trwy yskythred kerrye hyt pan wu yn vyl o dryllieu ac yn y gochassant y tonneu y waet ef. Ac yr hynny hyt hedyw y gelwyr y lle h6nn6 llam Goemagoc neu ynteu megys y geilw. ereyll ef llam y kawr.⁷⁸

Ac yna gwedy rannu o Vrutus y teyrnas rwnng y wyr ynteu a chwennychu adeylat dynas. ac ynteu a edrychwys pa le y bey teylwnng kantha6 adeylat dynas a vey

kyvurd ar hunn a vynney ynteu y wneuthur. Ac gwedy krwydraw o hona6 llawer o leod or dywed ef a deuth hyt ar avon Themys. ac yno y kavas le a wu adas kantha6 wrth adeylat. Ac yno yd adeylus ef dynas ac e gelwys ef y dynas h6nn6 Tro newyd. Ar enu h6nn6 a parhaus arney hyt yn oes Llwd vap Bely⁹⁹ bra6t Kaswalla6n vap Bely y gwr a ymladas ac Wilkessar amherawder Ruveyn. Ac gwedy kaffael o Lwd y vrenhynyaeth y kadarnha6s ynteu y dynas o keyryd a thyroed amvroed anrydedus. ac y gelwys o en6 e hun Kaer Lwd. ac or achos h6nn6 y bu tervysc y rygtha6 ynteu a Nynnya6 y vraut am keyssya6 o hona6 ef dyffody enw Tro.¹⁰⁰ A chanys traeth6a Gyldas en eglur or tervysc h6nn6 urth hynny y peydeys ynheu rac hacrau om tla6t ethrylyth y amatra6d gwr mor kyffirys hwaedly a h6nn6.

Ac gwedy darvot y Vrutus adeylat o dynas ty dywedpwynt wuchot.¹⁰¹ gossot kywda6twyr a oruc ynda6. ar rody kyvreythieu a brenhyen udunt trwy yr rey y gellynt buchwedokau gan hed6ch a thagneved ynda6. Ac yn yr amser h6nnu yd oed Hely offeyryat o Sylo ym blaen pobyl yr Ysrahel yg gwlat Iudea. ac yd oed yr arch ystafen ygkeythywet e ffylystwyssyon.¹⁰² ac yd oedynt yn gwledychu Tro meybion Hector kadarn vap Pryaf gwedy ry dyhol plant Antenor o honey ymdeyth. Ac yn yr Eydal yd oed Sylvyus Eneas yn trydyd brenhyn gwedy Eneas Yskwdwyn e ewythr brawt y tat y Brutus.

Ac gwedy ky6eyryav a llunyethu pob peth ar hyt yr ynys yn tagnevedus ac adeylat y kaer ar dynas.¹⁰³ kysku a oruc Brutus gyt ac ygnogen y wreyc.¹⁰⁴ a thry meyb a anet yda6 o honey. Sef oed enweu yr rey hynny.¹⁰⁵ Loerinus. Kamber. Albanactus. ac ym pen y pedwared wulwyd yn ar rugeynt gwedy y dyvodedygaeth y enys Prydeyn y bu varw Brutus.¹⁰⁶ ac a cladwyt yn y kaer a adeylassey ehun yn anrydedus. Ac yr rannassant y veybyon yr ynys yn teyr ran yr rygthant.¹⁰⁷ Ac y Loerinus kanys yr hynaf oed y dygwyd6s yr ran berved or ynys yr hon a elwyr Lloegyr oe enw ef.¹⁰⁸ Ac y kymyrth Camber or tu arall y Hafren y rann a elwyr oc enw enteu Kymry.¹⁰⁹ ac y kymyrth Albanactus y gogled yr ran a elwys enteu oe enw ef Alban. A honno a elwyr yn yr amseroed hyn Yskotlont.¹¹⁰ ac gwedy eu bot e velly yn tagnhevedus trwy hyr amser y deuth Humyr brenyn Huna6t a llyghes kantha6 hyt yr Alban. ac gwedy

ymlad ac Albanactus y lad a oruc a chym-mell y pobyl oed gyt ac ef ar f6o hyt ar Loerinus.¹¹¹ a gwedy gwybot or kyvranc honno o Loerinus.¹¹² kymryt Kamber y vra6t a oruc y gyt ac ef a chynnulla6 eu llu a chyrehu.¹¹³ yn erbyn Humyr vrenyn Huna6t hyt yg glau yr avon a elwyr Humyr. ac ymlad ac ef yno ac kymmell ar f6o. Ac yn y f6o h6nn6 y bodys Humyr ar yr avon honno. ac edewys ynteu y enw ar yr avon yr hyn hyt hedy6.¹¹⁴ Ac gwedy kaffael o Loerinus y wudugolyaeth honno rannu yr yspeyl oy kytemdeythyon a oruc hep ada6 dym ydau ehun eythyr teyr morwyn enryved en pryt ac eu tegwch a kavas yn e llogheu. A pennaf or teyr morwyn hynny oed verch y vrenyn Germany. ac a dugassey Humyr kantha6 pan wuassey yn anrehythya6 y wlat honno. Sef oed enw y vorwyn honno Essyllt.¹¹⁵ ac nyd yd oed hawd kaffael dyn kyndeket na chymryt a hy yn yr hollvyt. kanys gwynnach oed y chna6t mor ehtewynnedyc ask6rn morvyl. ac no dym a ellyt dylharebu o hona6.¹¹⁶ A dyrva6r serch a charyat a dodes Loerinus arney a mynnu y chymryt yn wreic wely yda6. Ac gwedy klybot o Coryneus hynny llydya6 a oruc yn va6r kanys kyn no hynny ry wnathoed Loerinus amvot y kymryt y verch ef yn wreyc yda6.¹¹⁷

Ac wrth hynny kyrehu Loerinus a wnaeth Coryneus a dan treygla6 bwyall deuynnya6c yn y law deheu a dywedwyt wrthau yr amadra6d h6nn Ae megys hyn Loerinus y tely di y my yssa6l vrac-thau a gwelyeu a kymereys y tros dy tat fy hyt tra wulvm y yn kynyd tyt a dayar yda6 ef.¹¹⁸ kymryt alldues hedyw yn wreyc yt ny udest ty pa le pan henyw. a gwrthot vy merch ynheu. Etnebyd hagen nat prydverth yt hynny ac nat dy pryt hyt tra parhao nerth yn y breych deheu h6nn.¹¹⁹ yr h6nn a lada6d y sawl kewry ar traethen ynys Prydeyn. Ac evelly y okyvadau yn vynyth a dan treygla6 y deuynnya6c wuyall.¹²⁰ Ac yna eyssyoes y daethant eu kytemdeythyon o pob parth yr rygthant y eu tagnhevedu.¹²¹ a chymmell ar Loerinus kymryt merch Coryneus yn wreyc yda6. Ac yna y kyskus Loerinus kan Gwendol-eu merch Coryneus. Ac yr hynny eyssyoes ny leyha6s karyat Essyllt kantha6 namyn y gossot mewn dayar ty o fewn kaer Lundeyn. ac anwylyeyt yda6 yn y chad6 ac yn y gwassanaethu ac yn y dywallu o pob peth or a vey rey ydy. a hynny yn dyrgel.¹²² Ac yno y deuey ef attey hy en kuya6c. Ac evelly y bu yn mynnychu

atthey trwy yspeyt seyth mlyned hep wybot o nep cythyr y ainiwlyeyt ehun a oed yn y gwarchad6. namyn yn ryth aberthlu yn dyrgel yr dwyweu yd aey ef yno.¹²³ Ac eno eyssyoes beychyogy a kavas Essyllt a merch a wn ydy. ac ys ef enw a dodes ar honno Hafren. Ac yn yr unrhyw amser h6nn6 beychyogy a kavas Gwendoleu a a map a anet ydy hythieu. ac ar y map h6nn6 y dodet Mada6c.¹²⁴ Ac ar Coryneus y hentat yr rodet h6nn6 ar vaeth ac oy dysku.¹²⁵ Ac em pen espeyt gwedy mar6 Coryneus ymada6 a wnaeth Loerinus a Gwendoleu. ac ar ostec ardyrchavael Essyllt yn vrenhynes. ac wrth hynny llydya6 a oruc Gwendoleuyn dyrva6r eythyr mod.¹²⁶ a mynet hyt yg Kernyw a chynnulla6 y llu mwyhaf a allws y kaffael wrth ryvelu ar Loerinus. ac ar lan yr avon a elwyr Sturam emkyvarvot a wnaethant. ac en e wurwydyr honno o ergyt sayth y llas Loerinus. Ac yna y kymyrth Gwendoleu llywodraeth y teyrnas yn y llaw ehun ac arveru o tata6l creulonder. Ac erehy a oruc Gwendoleu body Essyllt a Hafren y merch yn yr afon honno.¹²⁷ Ac gwedy hynnygwys a ossodes tros wynep ynys Prydeyn galw pawb or avon honno o enw y vorwyn honno Hafren. Ac y velly y gelwyr yr avon honno o enw y vorwyn Hafren yr hynny hyt hedyw.¹²⁸

Ac gwedy hynny dendece mlyned g6edy llad Loerinus y gwledychus Gwendoleu. a dec mlyned y buasse y Loerinus yn vrenhyn kyn no hynny ac gwedy gwelet o Wendoleu Mada6c y map yn oedran y galley ynteu bot yn vrenhyn. hy a rodes gwyalen y teyrnas yn y law. ac ae harderchoges ef yn vrenhyn. a hythieu ehuman a vu bodla6n ar Kernyw oy gossymdeythya6 hyt tra wu vyw. Ac yn yr amser h6nn6 yd oed Samuel prophwyd yn gwledychu ym blaen pobyl yr Ysrahel yg gwlat Iudea a Sylvyus Eneas etwa yn vyw yg gwlat yr Eidal. ac Omry etwa yn traethu y kathleu yn eglur clotva6r.¹²⁹

Ac gwedy urda6 Mada6c yn vrenhin gwreyc a vynna6d a den vap a vu yda6 o honey. Sef oed yr rey hynny. Mymbyr a Mael. a deugcyn mlyned y bu Vada6c yn hed6ch tagnhevedus yn gwledychu. Ac gwedy marw Mada6c tervysc a kyvodes y rwng y deuvap am e kyvoeth. kanys pob un o nadut a vynney kaffael e vrenhynyaeth o k6byl. ac eyssyoes Memyr a vyna6d dwyn y enny ef ar perffeythda6t ac wrth hynny ef a wnaeth datleu o eskus gwneuthur llunyeth ar tagnheved yr rygthunt. ac yn y datleu h6nn6 y perys ef

llad Mael y vra6t. ac gwedy llad Mael y kymyrth Memyr llywodraeth yr holl teyrnas.¹³⁰ a chymmeynt y creulonder a kymyrth enda6 en erbyn y pobyl hyt pan lada6d ef hayach holl dyledogyon y teyrnas or a tebykey ef keyssya6 kyvody yn y erbyn. Ac y gyt a hynny amadau a wnaeth ae wreyc prya6t or hon y ganodoed yda6 yr ardercha6c was ieuanc Efra6c kadarn.¹³¹ ac arveru ac ymrody y pecha6t Sodoma a hynny yn erbyn dedyf ac anyan yr hyn oed kassach kan Dyw no dym arall.¹³² ac val yd oed yn hely dywyrna6t yn yr ugeynvet wulwydyn oe arglwydyaeth y wrth y kytymdeythyon y mewn glyn koeda6c yd ymkynnullassant yn y pen lluosowgrwyd o vleydyeu kyndeyrya6c. ac yn truanhaf y llyghassant ef.¹³³ ac yn yr amser humnu yd oed Sawl un vrenyn yn yr Ysrahel. ac Eurystheus yn Lacedemonya.¹³⁴

Ac yna gwedy marw Memyr yd urdwyt Efra6c y vab ynteu yn vrenhyn. Gwr mawr y twf ae anrwyd y kedernyt ae dewred oed h6nn6. Ac un wulwydyn eyssyeu o deugeynt y bu yn gwledychu ar ynys Prydeyn.¹³⁵ Ef gyntaf gwr gwedy Brutus a aeth a llyghes kantha6 y ffreyne ac gwedy llawer o ymladeu a llad dyvesured or pobyl ef a dyvu adref kan wudugolyaeth ac amylder o da a golut eur ac aryant kantha6.¹³⁶ Ac gwedy hyuny ef a adeyla6d dynas.¹³⁷ or parth dra6 y avon Humyr. ac ae gelwys oe enw ehun Kaer Efra6c. ac yn yr amser h6nn6 yd oed Davyd prophwyd yn vrenyn yg Kaerssalem a Sylvyus Latymis yn vrenyn yn yr Eydal. a Gad a Nathan ac Assaf yn prophwydy yn yr Ysrahel. ac y gyt a hynny hefyt Efra6c kadarn a oruc kaer Alclut kyverhyn ac Yskotlont.¹³⁸ a chastell mynyd Agned yr h6nn a elwyr yn awr kastell y morynyon ar vynydd dolurus. Ac y gyt a hynny hefyt ef a anet yda6 ugeyn meyb o ugeyn wraged a oedynt yda6. a deugeyn mlyned yn wychyr kadarn y gwledych6s ar holl teyrnas ynys Prydeyn ac ys ef oedynt enweu y mebyon.¹³⁹

BRUTUS Taryan las. oed y map hynaf yda6¹⁴⁰ Maredud. Seyssyll. Rys. Morud. Bleydud. Yago. Bodlan. Kyngar. Yspadaden. Gwa6l. Dardan. Eydol. Yvor. Hector. Kyngu. Gereynt. Run. Asser. Howel. Ac ys ef oedynt enweu y verchet ef.¹⁴¹ Gloewgeyn. Ignogen. Euda6s. Gwennlyant. Gwawrdyd. Agharat. Gwendoleu. Tanghwystyl. Gorgon. Medlan. Methael. Efrar. Maelvre. Kamreda. Ragau. Gwael. Ertus.¹⁴² Rest. Keyn. Stadud. Efrer.¹⁴³ Blayngeyn.

Avallach. Angaes. Galaes teccaf morwyn oed honno or a wu ygkytoes a hy yn ynys Prydeyn a Ffreync.¹⁴⁴ Gweyrvyl. Perweur. Eurdrec. Edra. Anor. Stadyalt. Egron. Ar rey hynny oll a anvones Efra6c hyt at Sylvyus ygar oed yn vrenyn yn yr Eydal. ac enteu ae rodes wynt yr gwyr bonedykaf a hanoedynt o genedyl Tro. ar meybyon a aethant a llyghes kanthunt ac Asser y bra6t yn tewysa6c arnadunt hyt yn Germania ac o kanhwrthwy Sylvyus wynt a oreskynnasant y wlat honno ac a gwledychassant yndi.¹⁴⁵

BRUTUS hagen Taryan las ehun a tryg6s y gyt ae tat yn yr ynys 6rth kymryt y teyrnas gwedy ef a deudec mlyned y gwledych6s ynteu gwedy y tat.¹⁴⁶

Ac yn ol Brutus Taryan las y deuth Lleon y vap ynteu. Gwr oed h6nn6 a karey ked6ch. ac gwedy gwelet o hona6 y kyvoeth yn llwyda6 ac yn hedychupoppeth 6rth y gyghor ef a adeyla6d dynas yg gogled yr ynys hon ac ae gelwys oe enw ehun Kaer Lleon ac yn amser h6nn6 yd adeyl6s Selyf themyl yr Arglwyd yg Kaerussalem ac y deuth brenhynes Sabba y waranda6 y doethynep ef. ac y deuth Sylvyus ypytus yn lle y tat yn vrenyn yn yr Eydal. ac yn dywedd y oes llescu a wnaeth. a phum mlyned ar rugeynt e bu yn gwledychu. Ac oy lesked ef ar dywed y oes y kyvodes ef kyt6rada6l tervysc yn y teyrnas.¹⁴⁷

Ac g6edy Lleon y gwledych6s Run Paladyr vras y vap ynteu un wlwydlyn eyssyeu o deu ugeynt h6nn6 a duc y pobyl oc eu tervysc ar tagnheved a duhundep. Ac ef hevyt a adeyl6s Kaer Keynt. a Chaer Wynt. a Chastell mynyd Paladyr. yr hon elwyr yn awr Kaer Septon. ac yna tra adeylt y gaer honno y bu eryr yn proffwyda6 ac yn dywedyt darogoneu yr ynys hon. Ar amadrodyon hynny bey tebyk6n y eu bot wynt yn wyr ny ochel6n y eu hyskryv-ennu wynt megys yr rey ereyll.¹⁴⁸ Ac yn yr amser yd oed Cappys Sylvyus yn vrenyn yn yr Eydal. ac Ageuus ac Amos. ac Hyeu a Iohel ac Azaryas yn proffwydy yn yr Ysrahel.

Ac gwedy marw Run y deuth Bleidud y vap ynteu yn vrenyn ugeyn mlyned ar y teyrnas hon. ar gwr h6nn6 a adeyl6s Kaer Vadon. ac a oruc yndy yr enneynt twymyn yr medygnyaeth ac artymyr yrmarwa6l.¹⁴⁹ Ar gweythret h6nn6 a aberth6s ef yr dwywes a elwynt Mynerva. ac adan yr enneynt h6nn6 y gossodes ev tan heb dyffody byth yn wrychyon nac yn llwdw. namyn pan dechreuwy dyffody yna eylweyth yd ymchweley yn tana6lyon pelleneu kerrye. Ac

yn yr amser h6nn6 y gwedy6s Helyas hyt na delhey glaw. ac e bu hep dyvot un davyn glaw chwemys a theyrbl yned yg gwlat Kaerussalem.¹⁵⁰ Ar Bleydud h6nn6 dyrva6r ethrylyth a kavas. ac ef yn kyntaf a dyskus kelvydyt nygromans trwy teyrnas enys Prydeyn. Ac ny orffowys6s ef o dychemygu kelvydodeu a chy6reynrwyd hyt pan wnaeth eskyll ac adaned yda6 ehun a phrovy ehedec trwy orwchelder yr awvr. Ac yna y syrthy6s ynteu ar temhyl Apollo yn Llundeyn. ac yd yssyg6s ef yna yn llawer o dryllheu. ac yna y kladwynt.¹⁵¹

GWEDY rody Bleydud yr tyghetvenneu y dyrchawyt Llyr y vap ef yn vrenyn. A thry ugeyn mlyned y bu ef yn wychyr ac yn 6ra6l yn gwledychu y teyrnas.¹⁵² A Llyr h6nn6 a adeyl6s dynas. ar avon Sorraun ag ae gelwys yn Kymraec Kaer Llyr. ac yn Saisnac y gelwyr Leyrester.¹⁵³ ac ny bu yda6 ef un map namyn teyr merchet. ac ys ef oedynt enweu yr rey hynny. Gonorylla. Raga6. Gordeylla. a dyrva6r karyat oed kan eu tat uduet. Ac eyssyoes mwy y karey y verch yeuha6 yda6 nor dwy ereyll.¹⁵⁴ A phan ydoed ef yn llythra6 parth a heneynt medyl6a6 a oruc pa wed yd adaway y kyvoeth oy verchet gwedy ef. Ac ys ef a wnaeth provy pwy wuyha6 oy verchet ae karey megys y galley ynteu ada6 o honno y ran oreu or kyvoeth kan wr. a galw a wnaeth attaw Gonorylla y verch hynaf ydau a gofyn ydy pa veynt y karey hy ef. a thyghu a oruc hytheu yr nef ac yr davar bot yn wuy y karey hy ef noe heneyt ehun. a chredu hynny a wnaeth ynteu a dywedwyt wrthy kan oed kymeint y karey hy ef a hynny yr rodey ynteu hy yr gwr a dewyssey yn ynys Prydeyn a tharyan y kyvoeth genthy.¹⁵⁵ Ac yn ol hynny y gelwys ef Ragau atta6 y verch eyl hynaf a govyn y honno pa veint y karey hytheu ef a thyghu a wnaeth hythau y kyvoeth nef a davar hyt na alley dywedwyt ar y thava6t leverdyt meynt y karey hy ef. a chredu hynny a wnaeth ynteu. ac ada6 y rody hytheu yr gwr a dewyssey a thryded ran y kyvoeth genthy.¹⁵⁶ Ac gwedy hynny y gelwys ef Gordeylla y verch yeuha6 yda6 atta6. yr hon a karey ef yn wuyha6 a govyn ydy hytheu pa veint y karey hytheu ef. Ac yna atnabot a wnaeth Gordeylla ryeredu oy tat y yr amadrodyon anlyedus t6yllodrus rydygedysstyt y chwyoryd 6rtha6. a phrovy y that a oruc. a gurturp yda6 yn amgen noc y g6rthesbessynt wy yda6 ef. Ac ar e wed honn e rodes hytheu atteb yda6. Ny chredaf y bot merch a allo

karu y that yn wuy noc y dely hy y caru. nac ae dywetto onid trwy gellweyr kan gelu gôryoned.¹⁵⁷ Ac 6rth hynny myvy ath kereys ty eeryoet megys tat ag etôa hep peydyâ6 or arvaeth h6nn6. ac o cheyssy m6y no hynny gwaranda6 dy dyheur6yd meynt dy garyat dy genhyf y a gossot ter-vyn yth orcheston. ac ysef yw hynny yn y meynt y bo de kyvoeth ath yechyt ath de6red. yn y veynt honno y karaf y ty.¹⁵⁸ Ac ena kyffroy a llydyâ6 a oruc y that wrthy. a thebygu mae o dyhewyt i challon y dy6edassey hy yr amadrodyon hynny a hep annot dy6edwyt wrthy val llyn. kanys yn y veynt honno yd ebruygeyst ty heneynt dy tat ty hyt na charut ty ef megys dechwyoryd ty. Mynheu ath varnhaf ty yn diran.¹⁵⁹ y gyt ac 6ynteu o ynys Prydeyn. Ry dywedaf y kan wyt merch ym na rodwyf y ty y wr os y tyghetven a damweynya hynny. hyn hagen a kadarnhaaf na bytly vyth un anryded ath ch6yoryd. kanys m6y eeryoet y kereys y ty dy noc wyntwy. a thytheu ym karu ynheu yn lley noc wynt6y.¹⁶⁰ Ac yna hep un gohyr o kyghor y wyrda ef a rodes y d6y verchet hynaf ydâ6 yr deu tewysa6c nyt amger tewysa6c Kerny6 ac un gogled a hanner yr ynys kanthunt hyt tra vey vy6 ef. ac gwedy bey var6 ynteu llywodraeth yr holl ynys udunt yn deu hanner.¹⁶¹ Gwedy hynny Aganyppus brenyn Ffreync a kyglu clot teked Gordeylla nat oed nep or a alley y chyffebu o pryt a gosged a theg6ch.¹⁶² ac anvon kennadeu a wnaeth hyt ar Lyr y that oy erchy yn wreyc ydâ6. Ac ys ef y dywa6t y that yn attep yr kennadeu kan parhau yn y llyt ae kyffro wrthy. my ae rodaf ef yn llyw-en hep arkyvreu. a hep da kenthî. kanys y kyvoeth a rodassey yr merchet ereyll. ae eur ae aryant.¹⁶³ ac gwedy mynegy hynny y Aganyppus o karyat y vor6yn ef a an-vones y kennadeu eyl6eyth trachevyn a dy-6etpwyd.¹⁶⁴ bot ydâ6 ef dyga6n o eur ag ar-yant a chyvoeth ac nat oed dym eyssyeu ar-na6 ef namyn kaffael morwyn vonhedyg dyleda6c or hon y galley gaffael ettyved a kynhalyey y kyvoeth gwedy ef. kanys ef pueoed tryded ran Ffreync. Ac yn dy-annot y rodet Cordeylla y Aganyppus.¹⁶⁵

A GWEDY llawer o amser a dechreu o Lyr lesco o heneynt y deu racydwededy defyon wchot a kyvodassant yg gwrthwyn-ep ydâ6. ac oreskynnassant yr holl teyrnas ac ae dugant y arna6 ae llywodraethyr hon a llywyassey ef en 6ra6l ac en wychyr ac en clotva6r hyt yr amser h6nn6 ac o kyt duhundep eyssyoes Magla6n tewysa6c yr Alban ae kenhelys ygyt ac ef a deu ugeynt

marcha6c kantha6. rac bot yn kewlyd yd-a6 y rot hep varchogyon y gyt ac ef.¹⁶⁶ Ac eyssyoes gwedy yspeyt dwy vlyned llydyâ6 a wnaeth Gonorylla y verch 6rtha6 rac meynt oed o varchogyon y gyt ag ef. kanys kyprys a vydey rwng y wassanaethwyr ony cheffynt y gossymdeyth yn yr amylder y mynnynt. Ac wrth hynny hy a dywaut wrth y gwr bot yn dyga6n oy that ugeyn marcha6c yn y wassanaethu ef ac ell6ng yr ugeynt ereyll y ymdeith.¹⁶⁷ Ac wrth hynny llydyâ6 a oruc Llyr. ac amada6 a Magla6n a mynet hyt at Hen6yn tewysa6c Kernyw yr h6nn yr rodassey ynteu Raga6 y verch eyl hynaf ydâ6. Ac gwedy bot yn llawyn y tewysa6c 6rtha6. ny denth eyssyoes pen y wiwydyn hyt pan wu tervyse yr rwng eu gwassanaethwyr. ac wrth hynny llydyâ6 a oruc Raga6 a gorchymmyn oy that oll6ng y holl ketymdeythyon y gantha6 eythyr pym marcha6c a vydynt yn y wassanaethu.¹⁶⁸ Ac wrth hynny llydyâ6 oddyeythr mesur a oruc Llyr. ac ymchwelut eylweyth at y verch hynaf ydâ6 o tebygu trugarhau o honno urtha6 ae kynhal ae varchogyon y gyt ac ef. Sef a oruc hytheu trwy y llyt ae chyffro tyghu y kyvoetheu nef a dayar na chassey un gohyr y gyt a hy ony myn-heg gollwng pob un y wrtha6. a bot yn vodla6n y wassanaeth un marcha6c. Ac y gyt a hynny dywedwyt 6rtha6 nat oed reynt y wr kyvoet ac ef un luossowg-r6yd y gyt ac ef. na theulu achwanec y un gur ae gwassanaethay.¹⁶⁹ Ac gwedy na chaffey ef dym or a keyssyey gan y verch ellwng y varchogyon a oruc oll y ymdeyth eythyr un y gyt ac ef. Ac gwedy bod y velly rynnâ6d o hona6. dwyn ar gof a oruc y kyvoeth a hen teylygdant ae anryded. ae vedyant. a thyrstau yn va6r a medyllyâ6 am veynt y trweny ry dygwydassey ynteu yd-a6. a medyllyâ6 hevryt gowya6 y verch ar ry athoed ydâ6 y Ffreynge ac ovynhau hynny hevryt a oruc rac mor dygarat y gellyghassey y kantha6.¹⁷⁰ Ac eyssyoes ny all6s ef a vey hwy dydodf envyget ac am-arch kymmeynt ac a oed arna6. Ac yna kychwyn parth a Ffreync a wnaeth.¹⁷¹ Ac gwedy y vynet y mewn y llong ac na wel-ey nep 6rth y oscord ef namyn ar y trydyd. kan wylaw e dywa6t ef yramadra6d h6nn.¹⁷² Ae chwy yr anweledygyon tyghetvenneu pa le y kerd6ch chwy tros ych gnotaedyg-yn hynt pa acha6s yd ardychaussa6ch chwy vyvy eeryoet ac ar orwchelder an-ryded. kanys mwy poen yw koffau pryth-verth6ch a chyvoeth gwedy y koller kanys dydodf aghanoctyt hep ordyvneyt pryth-verth6ch kyn no hynny. Mwy y gorth-

rymma hedyw cof yr amser hōnn6 yn yr hōnn yd oed6n damkylhynedyg or sa6l kan myl o varchogyon yn anreythya6 gwladoed vygelynyon. ac yn destryw eu kestyl ac eu dynasoed no dyrodef poen yr anghancyt a wnaeth y gwyr hynny y myr y rey a vydynt yna adan vyn traet ynheu Owy a Dwyweu nef a dayar a da6 amser y gallwyf y talw chwyl en y gwrthwynep yr gwyr hynny yr rey ry oruc ymynheu dyvot yn yr aghanoctyt hon. och Cordeylla vyg karedyg verch y mor wyr yr amadra6d teuty. pan dywedeyst ty pan yw val y bey vyg gallu am medyant am kyvoeth y a gallw rody da o honaf. pan yw yvelly y karut ty vyvy. Ac wrth hyuny tra uv vygkyvoeth a gallu rody o honaf pa6b am karey. ac nyt my hagen a kerynt namyn vy rodyon am donyew. a phan kylyws y rey hynny y kilyasant wynteu. Ac wrth hynny o pa tal vyg karedyg verch y llavasaf yr ac kewyl yd kyrcu dy kyndrychyolder o achas6s ry sorry o honaf fy wrthyt ty am yr amadrodyon hynny ath ry ellōng dytheu dy anrhydedusach noch chōyoryd ty. yr rey g6edy hey sa6l anrhyded a rodeys y udunt wy am dugant ynheu yn dyanrydedassant ynheu. ac a dan kwyna6 y agkyvnerth ac aghanoctyt yn y wed honno ef a doeth hyt yg Karitya y dynas yd oed y verch ynda6.¹⁷³ Ac anvon kennat a wnaeth at y verch y venegy ydy y ry6 agkyvnerth rykyvaroed ac ef. ac nat oed ydaw na b6yt na dillat ac vot ynteu yn dyvot y keyssya6 y trugared hytheu. a phan kyely y verch yr amadrodyon hynny wyla6 a oruc a govynt pa sa6l o varchogyon a oedynt y gyt ac ef. ac g6edy dy6ed6yt or kennat nad oed namyn ef ac un es6eyn y gyt ac ef. Sef a oruc hytheu yna kymryt amylder o eur ac ariant ac anvon yn llaw y kennat. ac erchy mynet ae that odyo hyd ym mewn dynas arall. a chymryt. arna6 y vot yn glaf a g6neuthur enneynt yda6 ae artymheru a symuda6 y dyllat. a chymryt attau tryugeyn marcha6c ac eu kyweyrya6 yn hard kymyrredus o veyrch a dyllat ac arveu. A gwedy darffey hynny anvon o vlaen at Aganyppus brenyn Ffreync ac at y verch ynteu a dywed6yt y vot yn dyvot. A g6edy darvot gwneuthur pop peth o hynny. anvon a oruc Llyr kennat at y brenyn ac at y verch ynteu a dywed6yt y vot yn dyvot ar y try ugeynt marcha6c.¹⁷⁴ g6edy² ry dehol oe deu dofyon o ynys Prydeyn yn dyanrydedus ac yn dyvot y keyssya6 porth y ganthunt y oreskyn y kyvoeth trachevyn. a phan kygleu y brenyn hynny kych6yn a wnaeth ef ae 6reye ae teulu oe erbyn yn

anrydedus mal yd oed teylwng erbyneid g6r kyvurd ac ef ac a vey yn vrenyn yn kyhyt ac y buassey ynteu. A hyt tra wa ynteu yn Ffreync y rodeys y brenyn yda6 lly6odr aeth holl teyrnas Ffreync hyt tra vydynt wynteu yn kynnulla6 llu yda6 ef 6rth oreskyn y kyvoeth elun yda6.

Ac yna yd anvonet gwyss tros teyrnas Ffreync y kynnulla6 y holl varchogyon arva6c urth eu hellōng y gyt a Llyr y oreskyn ynys Prydeyn yda6 trachevyn. Ac gwedy bot pop peth yn para6t kych6yn a oruc Llyr a Chordeylla y verch y gyt ac ef ar llu hōnn6 kanthyt hyt pan deuthant hyt yn ynys Prydeyn.¹⁷⁵ Acyndyannottymlad yn erbyn y dofynt a oruc a chaffael y wudugolyaeth. Ac g6edy g6edu pop peth yda6 yn y tryded w6dydyn gwedy hynny y bu var6 Llyr. ac y bu var6 Aganyppus brenyn Ffreync ac yna y kymynrth Cordeylla lly6odr aeth teyrnas ynys Prydeyn yn yllawchunac y elad6yt Llyr mewn dayar ty a wnathoedadan avon Sorram yg Kaer Llyr. Ar temhyl honnory6nathoed Llyr yn anryded yrdy6ael6yt Biffrontis Iania phandhelhey g6ylva y demhyl honno y deulyntholl creft6yr y dynas hōnn6 ar rey y wlat hyt yd ymkryraedynt oy anrhydedu. ac yno y dechreuynt pob g6eyth or a dechreuynt hyt ym pen y w6dydyn or un amser hunnu.¹⁷⁶

Ac yna g6edy g6ledychu Cordeylla tr6y yspeyt pym nilyned yn heduch tagnevedus y kyvodassant y deu neyeynt meybyon y ch6yoryd nyd amgen Margan vap Magla6n a Chunedu vap Henwyn a dechreu ryvelu arney kanyss blōng ac antheilōng oed kanthunt bod llywodraeth ynys Prydeyn urth vedyant g6reye. Pob un hagen or deu was yeueyne hynny moledyc a chlotva6roedynt. ac yna kynnulla6 llu mawr a wnaethant. ac ny oriffwyssassant hyt pan aureythiasant y gwladoed. ac or dywed ey daly hythau au charcharu. ac yn y karchar hunnu y dolur kolly y chyvoeth y g6naeth e hun y dyhenyd. Ac odyne y rannassant wynteu y teyrnas yn deu hanner yr rygtunt. ac y deuth y Vargan or parth dra6 y Humyr y gogled gan y theryyn. ac y Cneda y parth yma y Humyr Lloegyr a Chymry a Cherny6.¹⁷⁷ Ac gwedy llythra6 d6y vlyned y deuthant ar Vargan y g6yr a keryn dervyse ac anuundep a llenwy y vryt ae ved6l o tervysc a dywed6yd 6rtha6 bot en ke6yl yd ac yn warad6yd yda6 ac ef yn hynaf bot deuparth y kyvoeth yn eydav Kunedu ac ynteu yn yeuaf. A Margan yn hynaf ac ar ran leyhaf.¹⁷⁸

Ac yna gwedy llen6y Margan or amadroduh hyn a llawer or rey ereyll ef a kyn-

nullôs llw a dechreu anreithyað kyvoeth Cunedu o lad a llosci ac gwedy dechreu or ryvel hõnn6 yr rygthunt kynnulla6 llu a oruc Cunedu adyvot yn y erbyn a brwydra6 ac ef a gwenthur aerva va6r oe lu ae kym-mell ynteu ar ffio o wlat p6y gylid hyt pan deuth hyt ym mewn maes ma6r yg Kymry ac yna rody kat ar vaes. ac yno y llas Margan. ac oe en6 ef y gel6yr Maes Margan yr hynny hyt hedy6. Ac yno y mae manach-loc Vargan yn a6r.¹⁴⁹ Ac g6edy y wudug-olyaeth honno y kymyrth Cunedu holl teyrnas ynys Prydeyn. ac y gwledych6s Cunedu yn hed6ch tagnevedus teyr blyned ar dec ar ugeynt. Ac yn yr amser yd oedynt Ysayas oe osee yn proph6dy yn yr Israhel ac a adeily6yt Ruveyn gan y deu vroder. Remus. a Romulus. yn yr unvet-dyd ar dec cyn kalan mey.¹⁵⁰

GWEDY marw Cunedu y deuth Rywall-a6u y vap ynteu gwedy ef. g6as yeuane tagnhevedus a tyghietvenna6l oed hõnn6. ac ef a gwledych6s tr6y karyat a thagneved. ac yn y amser ef y deuth glaw g6aet. ac y buant var6 y dynadon y. gan y Kak6n tr6y y glaw gwaetlyt yn eu llad.¹⁵¹ Ac yn ol hunnu y deuth Gwr6st y vap ynteu. Gwedy hõnn6 Seyssyll. gwedy hõnn6 Iago ney Gwr6st. g6edy hõnn6 Kynvareh vap seyssyll yn nessaf Kynvareh G6rfyw dygu. ac y hõnn6 y ganet deu vap Servex a Phorrex.¹⁵² ac gwedy dyg6yda6 eu tat yn heneynt y kyvodes tervyse yr rygthunt wynteu ain y vrenhynyaeth. ac ys ef a oruc Porrex o wuyhaf ch6ant y kyvoeth keys-sya6 llad y vra6t trwy vrat. ac gwedy klybot hynny o Fervex ef a ffioes hyt yn Ffreync. ac odyua. yd ymchwela6d trachevyn a phorth kantha6 y gan Sywart brenyn Ffreync. ac ymlad a oruc a Phorrex y vra6t. ac yn yr ymlad hõnn6 y llas Fervex ar kynnulleyt6a a dothoed y gyt ac ef.¹⁵³ a g6edy g6ybot oe eu mam wynt yr hon a el6yt Widon ry lad y map. Sef a oruc hythieu medlya6 llad Porrex y map y byw yn dyal y map mar6. Ac gwedy kaffael o honey lle ac amser adas y hynny ac ef yn kyscu hy ae lla6vor6nyon a doethant yr ystavell. ac yn llawer o dryllyeu wy ae rannasant ac gwedy hynny trwy lawer o amser ky6da6da6l ryvel a tervyse ymplyth y pobyl ar teyrnas a tan pym brenyn yn rannedyg. ar rey hynny pob eylwers yn ryvelu ar y gylid. ac yn newydy6 aerva.

DYFYNWAL MOELMUT.

Ac g6edy hynny ym pen yspeyt y kyv-odes molyant a chlot gwas yeuane clotva6r ac ys ef oed hõnn6 Dyfynwal Moelmut map Klytno tewysa6c Kerny6. ac o pryt

a theg6ch a glewder rac vlaenu a wnaey rac oll vrenhyned ynys Prydeyn. Ac gwedy mar6 y tat a chaffael o hona6 ynteu y kyvoeth. kyvody a oruc Dyvynwal yn erhyn pymet brenyn Lloegyrr a dechreu ryvelu arna6. ac lad a gorescyn y kyvoeth. Ac gwedy llad Pymer kytvuna6 a wnaeth-ant y gyt Nyda6c vrenyn Kymry. ac Stater vrenyn y gogled ac wedy ymarvoll o nadunt dechreu lludha6 am penn kyvoeth Dyvyn-wal ac anreithya6 y gwladod ac eu llosey.¹⁵⁵ Ac yn y lle yn dyannhot Dyfyn-wal a deuth yn eu herbyn a dec myl ar rugeynt o wyr arva6c kantha6 ar rody kat ar 6aes udunt. Ac gwedy treulya6 llawer or dyd ac na weley Dyfynwal y wudugol-yaeth yn damweynnya6 yda6. ef a kym-myrth atta6 ar neylltu chwechann6r or gweysson ieueyne glewhaf a wydye ac erchy y pob un o hynny gwysea6 arveu eu gelynyon yr rey ryladessynt ac ynteu ehun a wysk6s y arveu ac a wysk6s arveu g6r lladedyg a dywed6yt wrth y kytemdeyth-yon val hyn. kanlyn6ch ch6y vyvy a gwne6ch megys y gweloch ynheu yn y wneuthur. Ac yna kerdant radunt. a gwnaethant trwy eu gelynyon megys kyt bydynt rey o nadunt yn y doethant hyt y lle yd 6edynt Nyda6c ac Stater. ac yna annoc y kytemdeythyon a oruc ac ym perved eu bydyn eu llad yll deu. Ac gwedy hynny yn dyannot y dyodassant wy y gelynya6l arveu hynny y am danunt a chymryt y harveu ehuneyn rac ovyn eu kywarsanguu oe eu gwyr ehuneyn. Ac yn y lle ymchwelut ar y gelynyon ac eu llad ac eu ffio a chaffael e wudugolyaeth. Ac odyua kerdet a oruc tros wladod y brenhyned hynny gan eu gorescyn a gwas-caru y muroed ar kestyll a darest6ng y pobyl 6rth y arglwydyaeth ehun a chymryt ynys Prydeyn or mor pwy gylid yn eyda6 ehun.¹⁵⁶ Ac gwedy darvot yda6 hedychu a tagnhevedu pob peth ev a oruc Coron yda6 o eur a gemeu ac y duc yr ynys ar y hen deylynda6t. ag o dyna gossot kyv-reythieu arney or rey yd arverant y ssays-son ettwa. Ac o dyna rody nodvaeu a breynhyeu yr dynassoed ac yr temlheu megys y lyseryfenn6s Gylidas tr6y lawer o amseroed gwedy hynny megys y galley y nep a wneley kam kaffael dyogel6ch yndunt ac a rodes yr unryw vreynt hõnnw y eryd-yr y byleynyeit ar tyr dywyllodryon. ac yr pryyfyrd a kyryhynt dynassoed ar petheu hynny oll yn kymmeynt eu breynt ac eu rodva ar rey doed yr temlheu.¹⁵⁷ Ac y gyt a hynny yn oes Dyfynwal y pylwywt kled-yveu a grybdeyl y treiswyr. Ac yn y oes

ef nyd oed neb a lavassey gwneuthur kam na treys ar y gylid. Ac gwedy kyflenôy deu ugeyn mlyned o honaô gwedy kymryt coron y vrenhynyaeth y bu varô ac yn Llundeyn y cladwyt ker llaw temhyl tagnheved yr hon a wnathoed ynteu wrth kadarnhau y kyvreythyeu rywnathoed.¹⁸⁸

O VELY A BRAN I TRAETHA HYN.

GWED marô Dyfynwal y kyvodes tervyse yr rwnng Bely a Bran y deu vap ynteu am y vrenhynyaeth pwy a nadunt ae kaffey. Ac gwedy llawer o kynnhen a datleu y tanguevedut trwy kytemdeythyon a doethyon ar y wed honn. Ac ys ef a orugant rannu y teyrnas yr rygthunt, a gadu y Veli coron y deyrnas a Lloegyr a Chymry kanys hynaf oed. kanys o herwyd hen kynevaut gwyr Tro y map hynaf a dyley y deyltgaut. ac y Vran kanys yeuha oed or parth arall y Humyr a darestyghedygaeth oy vraô.¹⁸⁹ Ac gwedy darvot eu tagnhevedu a chadarnhau hynny yr rygthunt pym mlyned y buant trwy hedôch yn llywyau eu kyvoeth. a chanys tervyse ac annundep ny charaut hedôch na tagnheved. dychmygwyr kelwyd a doethant at Vran a dywedwyd ôrtha val hyn. pa achaois y gwney ty gôryogaeth a darestyghedygaeth y Veli dy vraô. a pha lesked ath duc y hynny. a thi yn unvam undat ac ef ac yn un voned ac yn un dyltet ac yn un vreynt.¹⁹⁰ Ac y gyt a hynny yn llawer o kyvranghau ac ymladen provedyc a chlotvaôr wyt. yn y guiver gweyth y deuth Thelff tewyssaoe Moryan yth wlat ti. ti a elleyst gwrthwynebu ydaô. ac yn waradwydus y kymmell ar ffo.¹⁹¹ Ac wrth hynny torr y tagnheved y syd waradôyd yt y chadô. a chymer merch Elysyng brenyn Llychlyn yn bryot wreyc yt hyt pan vo trôy porth hônno ac nêrth y gellych dytheu kaffael de teylygdaô ath dyltet ry golleyst. Ac ôrth hynny gwedy darvot udunt trwy yr amadrodyon hynny a llawer or rey ereyll llenwy bryt a medôl y gôr yeuane ef a wnaeth eu kyghor ac aeth hyt yn Llychlyn ac a kymyrth y vorwyn honno yn wreyc ydaô megys y dyskessynt y bradogyon twyllwyr anhyedwyr hynny ef.

Ac gwedy mynegy hynny oy vraut ynteu. nyt angen y vynet y keyssyaô porth yn y erbyn ef yn y lle sef a oruc ynteu kynnnullaô llu a mynet raddaô a gorescyn y kyvoeth ynteu a gossot gwyr ydaô ehun y kadô y dynassoed ar kestyll.¹⁹² Ac yn y lle pan kyglu Vran y chwedleu hynny. ef a kymyrth kanthaô aneyryf luossogrwyd or Llychlynwyr ac gwedy bot yn paraô y lyghes ymchwelut a wnaeth parth ag ynys

Prydeyn. Ac mal yd oedynt yn rôygaô moroed yn hyfrytaf ganthaô ar gwynt yn rôyd yn eu hol ynachaf Gwythlach brenyn Denmare yn kyvarvot ac ef. kanys mwyhaf gwreyc a karrey Wythlach oed y vorwyn ar vynnassey Vran. ac ôrth hynny ry dothoed ynteu oy erlyt ef. ac yn dyannot ymlad a wnaethant o longhaôl wrwyder. ac yna o damweyn y kavas Gwythlach y llong yd oed y vorwyn yndy a bwrô bachau arney ae thynnu hyt ym perved y llongeu ehun.¹⁹³ Ac mal yd oedynt y velly yn ymlad a pob parth ar warthaf yr eygvaôu ynachaf yn dyssveyt y gwyuhyeu gwrthôynep yn chwythu ac yn temhestlu y weylgy ac yn gwaskaru eu llongeu y amravaelyon traetheu. Ac yna trwy elynyaôl treys y gwynhoed gwedy y vot ar vaôl trwy yspeyt pym nyeu y bôrywyd brenyn Denmare y gyt ae vorwyn kan ergrynnyedyc ovyn yr gogled yr tyr. ac ny wydyt ef hagen pa wlat y bwryessyt ydy.¹⁹⁴ Ac gwedy eu gwelet o wyr y wlat eu daly a wnaethant ac eu dwyn hyt at Beli. kanys yn yr amser hônno yd oed ef ar glan y morbenn oed hynny yn aros dyvodedygaeth Bran y vraô. Ac gyda llong Gwythlach yd oedynt teyr llong or rey hynny a hanoed o lyghes Vran. ac gwedy mynegy yr Brenyn pa beth oedynt ar damweyn a daroed udunt llawenhau a oruc or ry kyvarvot or damweyn hônno ydaô. kanys yd oed ey vraô yn mynnuryvelu yn yerbyn.¹⁹⁵

Ac gôdy yspeyt ychydyc o dydyeu ynaebaf Bran gwedy rykynnullaô y logheu ac yn dyskynnu ar tyr yr Alban. A gwedy mynegy y Vran ry daly brenyn Denmare ac wreyc ynteu. yn y lle anvon kennadeu a oruc hyd at Vely ac erchy ydaô etvryt y kyvoeth ae wreyc ydaô. ac onys advereday tyghu a oruc y kyvoetheu nef a dayar yr anreythyay yr ynys or mor pwy gylid a y lladey ynteu o chaffey lle y ymkymarvot ac ef.¹⁹⁶ Ac gôdy mynegy hynny y Vely nacau yn dyannot o kôbyl a oruc. a chynnullaô holl varchogyon arvaôe ynys Prydeyn ae holl dewred a dyvot yn y erbyn hyt yr Alban y ymlad ac ef. Ac gwedy gwybot o Vran yr rynnacau or peth ry archassey a bot y vraô yn dyvot ar y wed honno. ynteu a deuth yn y erbyn hyt yn llwyn y Calatyr ôrth ymkymarvot ac ef.¹⁹⁷ ac gwedy kaffael o pob un o nadunt y maes hônno. gossot a orugant eu kytemdeythyon trwy vydynoed a dynessau gyt a dechreu ymlad a llawer or dyd a drewlyôyt yn ymlad. kanys y gwyr deurhaf a moledykaf a danossynt eu deheuoed pob rey oy gylid o nadunt. Ac y gyt a hynny llawer o

crew a gwayt a ellyghassant o pob parth. kanyr yr ergydyeu a ellyghynt oe eu holl nerth agheuolyn welyeu a dyporthynt. Ena y syrthlynt y gwyrr brathedyc ymplyth y bydynoed megys y ssyrthyey yt e kyn-hayaf pan vydynt y medelwyr da yn amrysson. Ac or dywed gwedy gorvot or Brytanyeyt ffo a wnaethant y Llychlynôyr yn yd oedynt yssye eu bydynoed y eu llongheu. Ac yn yr ymlad hōnnô y llas o nadunt pymtheg myl ac ny dyeghys mil o nadunt yn yach. Ac o vreyd y kavas Bran yna un llong megys y rannôs y tyghetven ydaô. Ac odynd yd aeth hyt yn traetheu Ffreync. Ar rey ereyll oll megys y ranney damweyn eu tyghetven udunt y ffoassant.¹⁹⁸

Ac gôedy kaffael o Veli y wudugolyaeth honno galw attao y wyrda hyt yg Kaer Efraôc a oruc a govyn kyghor udunt peth a ônelyt am vrenyn Denmarc. kanyr oe karchar anvon kennadeu a rywnathoed hyt at Veli y gynnne ydau darestyghedygaeth a theyrnet pob blwydyn o Denmarc ae ôyrogaeth ynteu yr y ellôg ef ae orderch yn ryd oy wlat. Ac y gyt a hynny y kadarnhau y petheu hynny arvoll a gôystlon kymmeint a vu dogyn kanthao. Ac gwedy galw y gwyrrda megys y dywedpôyd uchot. o kytsynnhedygaeth y holl wyrda ellwng a oruc Beli Wythlach en ryd o karchar ae orderch y gyt ac ef hyt yn Denmarc kan kadarnhau eu hamvot trwy arvoll a gwystron.¹⁹⁹

Ac gwedy gwelet o Veli nat oed nep yn y teyrnas a kyhytreu ac ev nac a urthwyn-eppay ydaô namyn bot yn eydaô ef yr holl ynys or mor pwy gylod. ef a kadarnhaus yna y kyvreythyen rywnathoed y tat. A y gyt a hynny kadarn a gwastat yawnder a gwryoned a ossodes ac a orclmynnôs eu kadô tros y teyrnas. Ac yn wuyhaf kadu breynt y dynassoed. a hynny o un ryw vreynt a theylygdaô ac a wnathoed Dyfynwal y tat ynteu kynnoc ef. A chanyr kynhen ac amrysson a kyvdassey am y ffyrd kan ny wydyt pa dervyn oed udunt. Urth hynny y brenyn a vynnôs gôrthlad pob petruder ac amrysson y ôrth hynny. A galw y gyt a wnaeth holl seyry maen yr ynys ac erchy gwneuthur y ffyrd hynny o veyn a chalch. un o nadunt o vor Kernyw ar hyt yr ynys hyt ym mor Kateneys yn y gogled. a honno trwy dynassoed a kyvarfey hy yn unyaôn. Ac y gyt a hynny ef a erchys bot arall ar traws yr ynys o Vynyw hyt ym porth Hamen a honno hevyt trwy dynassoed a kyvarfey a hy yn unyaôn. Ac y gyt a hynny hevyt ef a erchys

gwneuthur dwy fford ereyll yn amrysoew croesygroes. Ac gwedy darvot oll ef ae teylyghôs wynt o pob anryded a breynt hyt na lavessey nep gwneuthur ar rey hynny na cham na threys na sarraet oy gylod. A phwy bynnac a vynnno yn llwyr gwybot breynhyeu y ffyrd hynny keyssyet ef kyvreythyen Dyfynwal Moel Mut yr rey a ymchwelus Gyldas o Kymraec yn Lladyn. Ac gwedy hynny a ymchwelus Alvyrt vrenyn o Ladyn yn saysnec.²⁰⁰ Ac val yd oed Bely yna trwy hedôch a tagneheved yn wledychu. Bran y vraôt ynteu megys y dywedpôyt wchot a wuryt y traeth Ffreync yr tyr yn ovalus pryderus kanyr gôrthrum a thyrst oed kanthao yr ry dyhol o tref y tat ac oe wlat ac oe kyvoeth ac nat oed un gobeyth ydaô kaffae dyvot traykevyn oy kyvoeth. A chan ny wydynt pa peth a wnaey. Sef a oruc mynet at tywysogyon Ffreync a deudec marchauc gyt ac ef. a gwedy mynegy udunt y govut ar trweni ar kyvaroed ac ef. ac na chaffey nep kanwrthwy na nerth y gan un o honunt. Or dywed ef a aeth hyt at Segwyn tywysaôc Bwrgôyn. ar gwr hōnnô ae harvolles yn anrydedus ef. Ag gwedy trygaô o honao a phresswyllyaf y gyt ac ef kymmeint wu y kytyndeythys ac ef ac nad oed er eyl gwr yn y llys a vey kyvurd ag ef. kanyr ym pob negys nac yn ryvel nac yn hedôch clotvaôr a molyannus yd ymdangossey hyt pan ydoed y tywysaôc yn y karu megys kyt bey map ydaô.²⁰¹ kanyr gwas tee oed Vran oe welet oe pryt ac oe osceth. ac aelodeu teyrneyd brenhynaôl ydaô. Ac y gyt a hynny megys y gwedy doeth a chyvrwys oed yn hely a gweylech ac a hebogon a gwedy y vynet ygkaryat kymmeint a hōnnô gan y tywysaôc. ef a vynnôs rody y Vran unverch oed ydaô hep ettyved arall yn y gwreycca. ac ony bey un map yr tywysaôc dygwydaô y kyvoeth oll y Vran gwedy bey varw y tywysaôc. Ac y gyt a hynny hevyt adaô porth ydaô y oreskyn y kyvoeth yn ynys Prydeyn. Ac nad mwy yd adawey y tywysaôc namyn y holl wyrda yn kyt duun yn adaô yr un peth hōnnô. Ac ny bu un gohyr y vorwyn a rodet y Vran a tewysogyon y wlat a darystyghasant a llywodraeth y tyrnas a rodet ydaô.²⁰² Ac ny bu kôbhl yspeyt blôdynd gwedy hynny y bu varô y tywysaôc. ac yna gôedy hynny tewyssogyon y wlat yr rey ry wnathoed Vran yn un ac ef o kytemdeythys kyn no hynny ny ochelôs eu gwneuthur yn rômedyc ydaô oy haylder kan rody udunt eur ac ariant y tywysaôc ar swllt ry kynnullasey

yn eu hoes 6ynteu kynnoc ef. Ac y gyt a hynny y peth m6yhaſ a karey y Bwr-g6yn6yr haelder o 6uyt a dya6t. ae porth ny cheyt rac nep.

Ag gwedy darvot y Vran tynnu pa6b attaa ac eu dwyn yn un ac ef. medylia6 a oruc pa wed y galley ef ymdyallia ar Bely y vra6t am ry wnathoed o sarahedu yda6. Ac g6edy mynegy o hona6 ef hynny oy wyr ac oy kyvoeth kytdunna6 a wnaethant pa6b ac ef a thyghu yda6 yd eynt y gyt ac ef y pob lle or y mynhey yn y byt. Ac ny bu un gohyr kynnulla6 llw ma6r a oruc a chygreyrfa6 a gwyr Ffreya6 y vyn-et trwy eu gwlat hyt yn ynys Prydeyn yn hed6ch. Ac odyna gwedy parrattoy y llyghes ar traeth Flandrys ar y weylgy ay gyt a hyr6yd wynt yn eu hol y dyskynnasant yn yr ynys.²⁰³ A g6edy hynny y dyvodedygaeth ef. Bely y vra6t ynteu a kynnull6s holl yeuencyt ynys Prydeyn. ac a deuth yn y erbyn 6rth ymlad ag ef.²⁰⁴ a phan ydoedynt gwedy gossot eu bydynoed o pop parth ac yn kymyscu hayach ynachaf y mam yldeu oed yvw ett6a yn bryssa6 ac yn kerdet trwy y gossodedygyon vydynoed. ac ys ef oed en6 honno Tonnen. a dyrva6r ch6ant oed arney g6elet y map ny ry welsey trwy la6er o amser. a gwedy y dyvot trwy ergrynedygyon kameu hyt y lle yd oed y map yn sevyll b6r6 y breychyua a oruc am y wunugyl a damdyblygu damunedygyon kussaneu. a g6edy hynny noethy y bronneu a wnaeth a dywed6yt wrtha6 yn y wed hon ac ygyon yn llesteyrya6 yhamadra6d. koffa dy arglwyd vap hep hy koffay bronneu hyn yr rey a segneyst ty ac ath vaeth koffa hevyt ep hy bru dy vam yn y lle yth wnaeth di pensaer yr anwydew yn dyn or peth nyt oed dyn ac odyna ath duc dy yr byt. a dyrva6r poeneu a doluryeu yn poeny vy ymyscared. Ac wrth hynny yr aghyvnertheu ar doluryeu a dyodeveys y yrot koffa ty hedyw a dyro vadeueynt yth vra6t a gorffowys y gan y dechreuedy yrloned y syd kennyt. kany ny dyley bot un bar kenhyt yn y yrbyn. kan ny wnaeth ef y ty un sarhaet. Os ef dywedy dy y mae ef ath dyholes ty oth wlat ac otref dy dat. eysyoes ot edrychy dy hynny yn graff ac yn karedyc ny cheffy un enwyred ynda6 ef. kany nyt ef ath ffoes ty hyt pan damweynlyey a vey waeth yt namyn dy kymmell y ada6 peth bychan ac eskynnu ar vey wuch. Darestyghedyc oedut gynt yda6 ef ar ran o ynys Prydeyn. a phan golleyst hynny yth wnaethp6yt yn kyffelyp yda6 ynteu yn vrenyn yn Bwr-g6yn. ac wrth hynny pa peth a wnaeth ef

y ty. onyt o brenyn hyn tla6t dy gwneuthur yn oruchel vrenyn. Ac y gyt a hynny hevyt y tervyse a vu yr ryghoch nyt trwyda6 ef namyn trwyot ti y dechre6yt pan keyseyest ty porth y gan Vrenyn Llychlyn y geysya6 gorescyn ar dy vra6t.²⁰⁵ Ac g6edy darvot ydy hy trwy ygyon hedychu y ved6l a oruc Bran a taghhevedu. ac oe vod dyot y penffestyn ac y gyt ae vam dyvot parth ac at y vra6t. Ac y gyt ac y gweles Beli hynny bot Bran a drech taghheved kantha6 yn dyvot attaa b6r6 y aiveu a oruc ynteu a mynet dwyla6 m6n6gyl ae vra6t. Ac yn dyannot kymnody a wnaethant a dyot eu harveu or bydynoed ac ygyt mynet y kaer Lyndeyn. Ac yno g6edy kymryt kyt kyghor pa beth a wnelynt. parattoi llyghes a wnaethant wrth gych6yn a llw kyffredyn y orescyn Ffreync ar holl wladoed ereyll yn y amgyleh wrth eu harglwydyathieu ac eu mediant.²⁰⁶

Ag gwedy llythra6 yspeyt bl6dydn y kyh6ynasant parth a Ffreync a dechreu anreythya6 y gwladoed. Ac g6edy klybot o hynny yn honneyt tros y gwladoed wynt amkynnullasant y gyt holl vrenhyned Ffreync yn eu herbryn 6rth ymlad a h6ynt ac eyssyoes 6edy damwennya6 y 6udugolyaeth y Beli a Bran y Ffreync yn vrathedygyon a ffoasant. ac yn y lle y Brytanneyt ar Burg6yn6yr g6edy arveru or 6udugolyaeth ae hymlydasant y Ffreync hep orff66ys hyt pan dalyhasant y brenhyned ac eu kymmell wynteu y wrthau ac y wedu udunt. a chyn y vl6dydn y keyryd ar dynasoed ar kestyll kedryn a dy6reydyasant a gorescyn yr holl teyrnas. ac or dywed g6edy darvot udunt goreskyn pob un or teyrnas-oed wynt ac eu holl kynnullaitva a aethant parth a Ruveyn kan anreythya6 y gwladoed ar tyr dy6yllodryon trwy yr Eydal.²⁰⁷

Ac yn yr amser h6nn6 yd oedynt deu tywysa6 yn gwledychu Ruveyn. Sef oedynt yr rey hynny Gabyns a Phorsenna ac y llywodraeth yr rey hynny y darestyghy gwlat Ruveyn ae hamerodraeth. Ac g6edy g6elet o nadunt nat oed un wlat a alley gwrth6ynebu dym y dywalder a chreulonlder Bely a Bran o kytsynhedygaeth Senedwyr Ruveyn y doethant y erchy tagheved a dyunndep y ganthunt. ac yr kaffael hynny llawer o eur ac ariant yn teyrngt udunt bob pl6dydn. a gwystlon y kadarnhau hynny. yr gadu udunt wynteu eu kyv-oeth yn hed6ch.²⁰⁸ Ac g6edy kymryt y gwystlon ar hynny y brenhyned a rodek kygreyr udunt a trossassant eu bydynoed parth a Germany. ac gwedy dechreu o nadunt ryvelu ar y pobloed hynny edyvar

wu gan wyr Ruveyn yr amvot ar rywnath-oedynt a gal6 eu gle6der attadunt a mynet yn porth y wyr Germania.²⁰⁸ Ac g6edy kaffael ar brenhyned gwybot hynny mwy no messur y bu trum kanthunt. Ac yn y lle kymryt kyghor pa wed yd ymledynt ar deu lu. kymeynt o amyllder g6yr o wlad yr Eydal a dothoedynt ac yn yd oedynt yn aruthred ofyn arnadunt. ac gwedy kymryt kyghor o nadunt. Beli ar Brytanyeyt a drygassant y ymlad a gwyr Germania. a Bran ae lu ynteu a kerdasant parth a Ruveyn y dyal arnadunt torry eu kygrheyr ac wynt.²¹⁰ Ac yn y lle g6edy gwybot o wyr yr Eydal hynny yn dyannot ymada6 a gwyr Germania a wnaethant ac ymch6elut parth a Ruveyn. a cheysya6 blaen Bran kyn kaffael o hona6 eyste 6rth y gaer.²¹¹ Ac gwedy mynegy hynny y Veli gal6 a oruc atta6 ei lu a hyt nos brysya6 a wnaeth hyt y mewn glyn a gavas o vlaen y elynyon y fford y deuynt.²¹² Ac yno llechu a wnaeth ac arhos eu dyvodedygaeth a phan yd oed y dyd trannoeth yn dyvot gwyr yr Eydal a doethant hyt yr un lle h6nn6. Ac g6edy g6elet y glyn o nadunt yn echdy6yngygu o arveu y gelynyon yn y lle kynhyrvu a orugant a thebygu y mae Bran ar Burg6yn6yr a g6yr Ffreync y gyt ac ef.²¹³ Ac yna eyssyoes yn dyannot eu kyrehu a oruc Beli yn dyssyvyt ac yn wychyr. Ac ny bu un gohyr yr Ruveynwyr g6edy eu damkylchynu yn dyssyvyt ac yn dyarveu dyarvot heb un urdas yn dypryt kan ffo ac ada6 y maes. Ac yna hep wared a hep trugared eu herlyt ac eu llad a wnaeth Beli hyt pan due y nos lleuver y dyd y kanthunt ac na ellynt eylenwi y dechreuedyg aerva honno.²¹⁴ Ac ody na gan wudugolyaeth y kyrch6s at Vran y vrad6 yn trydyd yda6 yn ymlad ar kaer. Ac yna gwedy dyvot y deu lu ygyt yn dyannot o pob parth yr dynas ymlad ar dynas ar kaer a cheysya y dystryw. A hyt pan vei mwy gwarad6yd udunt dyrchavael ffyrch a g6naeth rac bron y porth a mynegy yr rey ym mewn mae yn yr rey hynny y erogynt eu gwystlon ony rodynt y dynas.²¹⁵ ac ys sef a wnaethant wynteu kan tremygu eu meybyon ac eu hwyryon a chynnal y dynas arnadunt ac eu hamdeffyn eu hun. ac o amravaelyon kelvydodeu a pheyrannau yn erbyn eu peyrarheuw ynteu. Gweythiau ereyll o pob kyvryw kenedloed ergydyeu yd ymledynt. Ac g6edy g6elet or brodyr hynny ennyynu o creula6n ag agar6 yrloned a wnaethant ac hep annot pery crogy pedwar gwystyl ar rugeynt or rey bonhedykaf a dyledokaf o wyr Ruveyn. ac 6rth

hynny g6rthb6ythach a gle6ach 6uant y gwyr o veun kanys kennaden Gabyus a Phorsenna rydoded attadunt a mynegy udunt y denynt wynteu trannoeth y nerth udunt.²¹⁶ ac arvaethu mynet or kaer allan ar rody kat ar vaes udunt. a phan ydoedynt yn gossot eu bydynoed ynachaf y ty6yssogyon hynny yn dyuot gwedy kynnullau eu gwascaredyc lu. Ac yn dyssyvyt kyrehu y Bwrg6yn6yr ar Brytanyeyt. Ac yn y lle ky6da6twyr a doethant or kaer allan. ac yn kyntaf gwneuthur aerva va6r o nadunt.²¹⁷ Ac eyssyoes gwedy gwelet or brodyr aerva yr rey trystau o peth a wnaethant. ac eyssyoes annoc eu kytemdeythyon ac eu kynnulla6 yn eu bydyn. ac yn vynyeh eu kyrehu ac en kymell trachevyn y kylya6. Ac or dywed g6edy llad llawer o pob parth y 6udugolyaeth a kavasybrodyr. Ac gwedy llad Gabyus a Phorsenna y kaer a kymerassant a chudyedyc sswllt y ky6da6twyr a rannasant y eu kytvarchogyon yn dytla6t.²¹⁸

Ac gwedy kaffael y 6udugolyaeth honno Bran a tryg6s yn amhera6dyr yn Ruveyn yn darest6ng y pobyl o agklywedyc creulonder. A phwy bynnac a vynno gwybot y weithredoed ef ae dywed kanys hystorya gwyr Ruveyn ae traetha. 6rth hynny y peydeys ynheu ae wynt kanys gormot o lyt a blynder adod6n yn y gweythret h6nn pey yscryvenn6n. ac amada6 am arvaeth ac am gweythret vy hunan.²¹⁹ Ac yna yd ymchwel6s Beli hyt yn ynys Prydeyn. a thrwy hed6ch a thagnheved y gorffenn6s ef dyweod y 6uched ac y llywus y wlat. ac adnewydu a oruc y keyryd a atveylnt ac adeylat ereyll o newyd. Ac yn yr amseroed hynny ymplyth y weythredoed y lleyll ef adeylus kaer ar avon wysc ker llaw mor Havren yr hon a elwyt tr6y lawer o amser kaer wysc. a honno oed archescopyt Dyvet. Ac gwedy dyvot gwyr Ruveyn yr ynys y dyle6t yr en6 h6nn6 ac y gelwyt kaer Llyon kanys yno y pres6ylynt y gayaf.²²⁰ Ac y gyt a hynny ef a wnaeth yg kaer Lundeyn ar lan Themys porth anryved y ky6reindr6yd yr h6n a eilw y saesson Belyn Esgat. Sef y6 hynny yg Kymerac Porth Beli. ac ar warthaf h6nn6 y g6naeth Twr anryved y veynt ac y adana6 dyskynva yr llongheu addas y orffowys. ac y gyt a hynny atnewydiau kyvreythyeu ey tat em pob lle trwy y teyrnas o wastat wryoned. Ac en y oes ef kyn kyvoethoked wuant pa6b yn y kyvoeth o eur ac ariant ac na chynt na chwedyl y kyffelyp. Ac gwedy dyvot tervyn y wuched y vynet or byt h6nn ef a loscet y corff ae lud6 a kudu6yt em mewn llestyr eureyt ym pen y twr

racdygededyc ar ry wnathoed ef yg kaer
Lundeyn a hynny o anryved kelvydyt.²²¹

GURANT VARYF TWRCH.

Ag gwedy marô Beli yd urdet Gôrgant
Varyf Twrch y vap yn y ol ynteu yn vren-
yn. Gwr hynaôs prud. A thrwy pop
peth erlyn a wnaey gweythredoed a gwyr-
yoned a thagnheved a karey. a phan delynt
y elynyon y ymlad en y erbyn glewder
a kymerey a aghreyff y tat a chreulaôn em-
laden a dyporthey a chymell y elynyon a
wnaey ar dyledus darestyghedygaeth. Ac
ymplyth llawer oe weythredoed ef a dam-
weynyôs brenin Denmarec yr hôn a taley
teyrnget oy tat ef keyssyaô y attael racdaô
ynteu a hep ynnu talu dyledus ufudyaeth
ydaô. A thrôm y kymyrth Gôrgant hynny
arnaô.²²² Ac yn y lle parattoy llyghes a
mynet hyt en Denmarec ac o kaletaf ymla-
ladeu ef a ladaôd y brenyn ac a orescynnôs
e gôlat ac ac kymhellôs ar y hen taledy-
gaeth teyrnget ydaô.²²³ Ac yn yr amser
hônno pan ydoed yn ymchôelut adref gôedy
e ôudugolyaeth honno trwy enysedd Orc ef
a kavas dec llong ar rugeynt eu llaôn o
wyr a gwraged ac gôedy gofyn o honaô pa
le pan dewynt. ac ed hanoedynt o honaô ef
a doyth Partholym eu tewysaôc wynt ac
adoly rac bron e brenyn ac erchy tagnhev-
ed a thrugared y ganthaô. A dywedôyt
a oruc ry dyhol ae ry wrthlad o tervyneu er
Hyspaen ae vot yn kylchynu ac yn crwydr-
aô moroed yn keyssyaô lle y presswylaô
ynthaô. ac erchy a oruc y ôrgant ran o en-
ys Prydeyn y presswylaô yndy rac y vot
yn gôef tymhestyl a mordôy gweylgyoed
a vey hwy. kany's blwydyn a hanner ar
lythrassey yr pan dyholysseyt oy wlat ag
yn gwybyaô trwy yr eigiaôn.²²⁴ Ag gwedy
gwybot mae or Hyspaen pan hanoedynt ac
gwybot yr arch ed oedynt yn y hadolôyn
ef a rodes kyvarôdyeyt gyt ac wynt y
dangos y Werdon udunt yr hon a oed dy-
ffeythôch yr amser hônno hep nep yn y
chyvantedu. ar rody honno udunt. ac odyne
amlhau a thyvu a wnaethant yndy a
gwledychu yndy yr hynny hyt hedyw. Ac
gwedy eylenôy o ôrgant varyf tôrch dyeu-
oed y vuched ef y gyt a tagnhefed a hedôch
ef a kladôyt yg kaer Llyon ar Wyse yr
hon gôedy marô y tat a lavuryssey ynteu
y hanrydedu ai thekau o adeilyadeu a
muroed a cheyryd arderchaôc.²²⁵

CUHELYN VAB GWRGANT.

GWEDY marô Gôrgant Varyf Tôrch y
kymyrth Cuhelyn y vap ynteu llywodraeth
y teyrnas yr hônno ae traethôs yn hygnaôs
ac yn war hyt tra ôu yn y oes. a gwreyc
vonhedyc doeth oed ydaô a elwyt o enw

Marsia a dyskedyc oed yr holl kelvydodeu.
A honno ymplyth llawer o agklywedyc
pethau a dychymyngôs oe phryaôc ethrylyth
hy a kavas y kyvreyth a elwyt yr rwng y
Brytanyeyt Martyan. Ar kyvreyth honno
ymplyth petheu ereyll a ymchwelôs Alwryt
vrenyn o Vrytanaec yn Saisnec ac a elôys
Mechenlage.²²⁶ Ac gwedy marô Cuhelyn
llywodraeth y teyrnas a trygaôd yn llaô y
racdywededyd vrenhynes honno. ac oy map
a elwyt seyssyll. ac yn yr amser hônno
seyth mlwyd oed seyssyll. ac wrth hynny
nyt oed adas y oedran y llywodraeth y
teyrnas. Ac o achaoôs hynny kany's grymus
o kyghor a doethinep y kymyrth y vam
holl llywodraeth y kyroeth yn y llaw ehun.
a phan aeth hytheu o leuver e wuched hon
seyssyll a kymyrth coron y teyrnas. Gwedy
Seyssyll Kynvarch y vap a doeth yn vren-
yn. Ac yn ol Kynvarch y doeth Dan y
vraôd ynteu yn vrenyn. Ac yn ol Dan y
doeth Morud y vap ynteu yn vrenyn a
hônno dyrvaôr oed meynt y clot ae haelder
pey nat ymrodey y ormod creulonder.
A phan lyttvey ny arbedey y nep yn y
lladey o chaffey o arveu ac ergydyen y
veynt honno. Ac y gyt a hynny tec oed
o edrych arnaô a hael yn rody. Ac nyt
oed yr eyl a vey kyn deuret ac ef yn y
teyrnas or a alley ymkyverbynnneyt ac
ef.²²⁷ Ac yn y amser ef y doeth brenyn
Moryan a llw mawr kanthaô yr gogled a
dechreu anreythyaô y gwladod. Ac yn
y erbyn y doeth Morud a holl kynnullt-
va ac ynenectyt y teyrnas oed eydaô ef ac
yn dyannot ymlad ac ef. a niwy a ladod ef
ehunan nor rann wuyaf oe lô. Ac gwedy
kaffael o honaô ef y ôudugolyaeth ny dy-
enghys un yn vyw nvs lladey. kany's erchi
a wnaey dwyn attaô yr un hôn yn ol y
gylid hyt pan vey ehun a lladey ôll ac o
hynny yd eylanwey yntê y creulonder.
Ac gwedy blynaô o honaô gorffowys ych-
ydyc a oruc a gorchymyn eu blyghaô yn
vyw. ac gwedy blyghyet en llosey. Ac
ymplyth hynny a phetheu ereyll oy dywal-
der ae creulonder ef a doeth ac a dam-
weynyôs ryw anthyghetven ydaô y dyal y
enwyred arnaô. Ac ys ef oed hynny ryô
vwystvyl a deuth y ôrth vor ywerdon. ac
ny chlywyt eryroet kyryw anyveyl y
creulonder. a hono hep orffowys a lyghasey
y tyr dywyllodron a pressôlyvent ker llaô
y weylgy. Ac gwedy klybot o Vorud y
chwedy l hônno ef a deuth ehunan y ymlad
ar bwystvyl hônno. Ac gwedy treulyaô o
honaô eu holl arveu en over er enyveyl
hônno ae savyn en agoret ae kyrchôs ac ae
llyg hôs megys pysc bychan.²²⁸

GORVYNYAWN.

PYM meyb hagen a anadoed yda6 a hynaf o nadun oed Gorvynya6n a h6nn6 a kymyrth llywodraeth y teyrnas. kanys nyt oed yn yr amser h6nn6 gwr ya6nach noc ef namwyn a karey gwyrioned nac a lywey y pobyl en karedygach. kanys gwastat oed y voes ac devodeu ac anyan. a dyledus anryded a taley yr Dwyweu. ac unya6n wyrioned yr pobyl. a thrwy holl teyrnas yuys Prydeyn templheu y dwy6eu yn y dynassoed a atne6ydey ac ereyll o newyd a adeyley. ac yn y holl amseroed ef kymmeint a wu o amyllder a ryodres yr ynys o verthed a golut ac nat oed nep un or ynyssed yn y chlych a gyffelypyd ydy kanys annoc a wnaey y brenyn etyr dywollodron y dywyllya6 y dayar ac eu hamdfffyn rac treys eu harglwydy. Ar gweysyon yeuync dewr ar ymlad6yr a kyv-oethogey o eur ac aryant a meyrch ac arveu hyt nat oed rey y nep gwneuthur kam na threys ey gylid. Ac er rwng y gweythredoed hyn a llawer o devodeu da ereyll talu dyltet yr anyan a oruc ac or lleuver hon ed aeth. ac yg kaer Lundeyn y clad-wyt.²²⁹

ARTHAL.

A GWEDY Gorvynya6n y deuth Arthal y vra6t ynteu yn vrenyn. ac ym pop peth hagen gwrth6ynep oed y weythredoed y vra6t. kanys yr rey bonedyc ar dyleda6c a lavuryey ef eu hyst6ng ar rey anvonedyc anyleda6c a urdey ac a dyrchafey er rey bertha6c a chyvoetha6c ef ae anreithyey a chynnulla6 anthervynedyc Swllt. Ac g6edy g6elet o wyrdu y teyrnas hynny ny allasant y dyodef a vey hwy. namyn en kytdunn kyvody yn y erbyn ae 6rthlad o kadeyr y teyrnas.

Ac urda6 Elydyr y vra6t yn vrenyn yr h6nn gwedy hynny o acha6s y trugared a wnaeth ae vra6t a elwyt Elydyr War.²³⁰ Ac ys ef oed hynny gwedy y vot ef yn llywya6 y teyrnas trwy pym mlyned. dywyrna6t o damweyn yd oed yn hely yn florest llwyn y Caladyr ef a kyvarvu ac ef Arthal y vra6t yr h6nn a dyhollyessyt or vrenhynyaeth. gwedy ry crwydra6 pob gwlad yn kysya6 nerth a chanwrth6y y orescyn y gyvoeth trachevyn. a hep kaffael dym. A gwedy na alley a vey hwy dyodef yr aghenoctyt ar dodaed arna6 ymchwelut drachevyn y ynys Prydeyn a wnathoed. a dec marcha6c y gyt ac ef. ac yn mynet y owuy y gwyr rywuessyat kydemdeythyon neylltuedyg yda6 gynt ac yn kerdet trwy y koet h6nn6 y kyvarvu ac Elydyr y vra6t yn dyarwybot. Ac y gyt ac y gweles

Elydyr ef redece a oruc a mynet dwyla6 m6n6gyl yda6. a rody llawer o Cussaneu yda6. Ac gwedy wyla6 a chwyna6 yn hyr y trueny ae aghyfnerth ef ae duc cantha6 hyt yg Kaer Alclud. ac ae kudyus yn y Castell.²³¹ a gwedy hynny dychymygu a wnaeth ei fot yn glaf. ac anvon kennadeu a wnaeth tros pob gwlat yn ynys Prydeyn. ac erchy y bawb or tewyssogyon a oedynt adana6 ef dyvot oe edrych. Ac gwedy dyvot o pawb hyt y dynas erchy a oruc y pob un ar neylltu dyvot atta6 oy ystavell yn tawel a hep ffrost. kanys a dywedey bot yn argywedus oy pen o delhynt llawer y gyt o nadunt. Ac ys ef a oruc pob un o nadun kredu hynny a dyvot pob un ol yn ol megys y harchassey. A megys y delhey pob un y gorehmynnay Elydyr yr gwasanaeth6yr oed ossodedyc kantha6 y hynny kymryt pob un mal y delhey a llad y pen ony wrhaey eylweyth y Arthal y vra6t. Ac velly y gwnaey y pob un ar neylltu. Ac y velly yn yd oed kymherved ovyn y tagnhevedus pa6b ae vra6t.²³² Ac or dywed gwedy kadarnhau y kerennyd honno y rygthynt Elydyr a kymyrth Arthal y vra6t ag ae duc kantha6 hyt yg kaer Eflrawe ac yno y kymyrth ef koron y am pen ehun ae dody am penn y vra6t ac wrth hynny y kavas ynteu yr enw h6nn6 o hynny allan Elydyr War.²³³ ac odyne dec mlyned y bu Arthal yn gwledychu a pheyyda6 a wnaeth ar dryc devodeu a wuessynt arna6 gynt. ac odyne allan anrydedu y bonedygyon ar dyledogyon ac estwing er rey anyleda6c a thalu y pawb y dyltet. Ac or dywed y bu warw ag yg Kaer Lyr e cladwyd.²³⁴

Ac yna yr eylweyth yd etholet Elydyr yn vrenyn. ac eyssyoes hyt tra ydoed ef yn erlyt gweythredoed a devodeu Gorvynya6n y vra6t yr hynaf yn holl daeony. y ddau froder yeuaf yda6 Iugeyn a Pheredur a kynnullasant llw mawr arva6c o pob parth ac a dechreuassant ymlad ac ef. Ac gwedy arveru o honunt or 6udugolyaeth wynt a dalyassant Elydyr War ac. ac carcharassant ef mewn Twr yg kaer Lundeyn. a gossot keytweyt oy kadw. ac cdyna yr rannasant hwynteu y teyrnas yn dwy ran yr rygthunt. ac ysef y dygwyd6s y ran Iugeyn o Humyr hyd y gorllewyn. Sef yw hynny Lloegyr a Chymry a Chernyw. Ac yn rann Peredur y dygwyd6s o Humyr h6nt y gogled ar Alban oll. ac gwedy llythraw seyth mlyned marw wu Iugeyn ar teyrnas oll a dygwyd6s yn llaw Peredur. ac gwedy y vot yn vrenyn ar kwbyl o ynys Prydeyn ef ae llywya6d yn hygar

anrhydedus megys yd oed amlôc y vot yn well noy holl vrodyr kyn noe ef. ac na choffeyt kevey Elydyr rac dahet arglwyd oed Peredur. Ac eyssyoes kan ny wuyr agheu arbet y nep hy a deuth o dyssyvyt redech ac a duc Peredur or wuched honn.²³⁵ Ac yn y lle yna y kymerwynt Elydyr oy carchar ar trydewayth yd urdwyt ef yn vrenyn. Ac gwedy trewlyaô o honaô holl amser y wuched ef trwy holl daeony a yaônder a gwyrtoned or wuched hon yd aeth kan adaô agrheffyt gwarder y pawb or a delhynt yn y ol ynteu.²³⁶

Ac gwedy marw Elydyr War y deuth Rys vap Gorvynyaôn yn vrenyn ac ewyther a evelychus ef o synnwyr a phurder a doethynep a pheydyaô a wnaeth ef a chreulouder ac erlyn gwyrtoned athrugared yn y pobyl. ac eyyroet ny chyveylyornes y gan lwybyr yaônder a gwyrtoned.²³⁷

GWEDY Rys y deuth Margan vap Arthal yn vrenyn a hōnnô o dysc y ryeny a wnaeth yaônder ag a eglurôs kenedyl Brytaen o weythreded da.²³⁸

Ac yn y ol ynteu y deuth Eynnya yn y vraôt a phell wu odiwrth anwydeu y vraôt wu hōnnô yn llywyaô y pobyl. Ac yn chwechet wlôydyr y bōrywyt ef allan oe vrenhynyaeth. kanyss pellau odiwrth yaônder a gwyrtoned a wnaeth. a rac deuyssau creulonder. yr hon ae bōrywys ef or vrenhynyaeth.²³⁹ Ac yn y le ynteu y deuth Ydwal vap Iugeyn y gar ef. yr hōnn a emyavnahaôs o aghreyffyt Eynnyaôn dyllet a yaônder a dywyllieu.²⁴⁰ Ac yn ol Ydwal y deuth Run vap Peredur. Ac yn ol Run y deuth Gereynt vap Elydyr. Ac yn ol Gereynt Cadell y vap ynteu. Ac yn ol Cadell Coel. Ac yn ol Coel Porrex. Ac yn ol Porrex Cheryn. Ac yr Cheryn hōnô y bu trymeyp Fulgen ac Eydal ac Andryw a phob un or rey hynny a wledychôs yn ol y gylid.

Ac odyra y deuth Ūryen vap Andryw. Ac yn ol Ūryen y deuth Eluid Klydaôc. Ac yn ol Kelydaôc y deuth Clytno. Ac yn ol Clytno y deuth Gōrwst. Ac yn nesaô y ôrwst Meyryaôn. Ac yn ol Meyryaôn Bleydud. Ac yn ol Bleydud Caph. Ac yn ol Caph y deuth Oweyn. Ac yn ol Oweyn Seyssyll. Ac yn ol seyssyll y deuth Blegywryt.²⁴¹ a hōnnô ny bu yn yr oessoed na chynt noe ef nac gwedy kouyadur kystal ac ef ar rac dahet y caney ac y gwydyat keluydyt y mussyc y gelwyt ynteu Dyw y gwareu. Ac yn y ol ynteu y deuth Arthrael y vraôt ynteu. Ac yn ol Arthrael y deuth Eydol. Ac yn ol Eydol y deuth Rydyon. Ac yn ol Rydyon y deuth Ryderch. Ac yn ol Ryderch y

death Sawyl Penysssel. Ac yn ol Sawyl y deuth Pyrr. Ac yn ol Pyrr y deuth Capoyr. Ac yn ol Pyrr y deuth Capoyr. Ac yn ol Capoyr y deuth Manaogan y vap gur prud a hygnaôs. Ac y ar pob peth unyaôn wryroned yr rwng y pobyl a wnaey.²⁴²

BELY MAUR VAP MANOGAN.

Ac gwedy marw Manogan y deuth Bely mawr y vap en y ol ynteu yn vrenyn a deu ugeyn mlyned y gwledychôs ar enys Prydeyn.²⁴³ Ac yr Bely hōnnu e bu try meyp Llôd a Chasswallaôn. a Nynyaô. A megys y dyweyt rey or kyvarôdydeyt pedweryd map a wu ydaô Lileuelys. A Llud oed hynaf or rey hynny. a hōnnô gwedy marô y tat a kymyrth lywodraeth y teyrnas. Ac odyra y bu gogonedus adeylyaôdyr keyryd a chestyll ef a atnewydôs muroed Llundeyn. ac auryvedyc tyroed ac amkylchynôs. Ac gwedy hynny a orchmynnôs yr kywdawdôyr adeylat tey endy megys na bey en y teyrnassoed ym pell yn y chylch yn un dynas adeyladeu na they kymryt ac vey endy. Ac y gyt a henny ymladôr da oed a hael ac ehelaeth yn rody bwyt a dy-aôf y paôb or ae keyssyey. a chlet be llawer ydaô o keyryd a dynassoed honn a karey ef yn wôy noe yr un. ac yno yn honno y preswylley yr rann wôyhaf or wlwydyn. ac wrth hynny y gelwyt hy Kaer Lud. ac or dywed Kaer Lundeyn. ac gwedy dyvot estraôn kenedyl y gelwyt hy Lyndyne neu ynte Lyndres.

LLEVELYS.²⁴⁴ hagen a karey ef en wuyhaf oy vrodyr kanyss gwr prud a doeth oed. A gwedy klybot o Levelys varw brenyn Ffreync heb adaô ettyved namyn un verch ac adaô y kyvoeth en llaw honno. ef a deuth at Lwd y vraôt ac erchy kyghor a nerth nyt na mwy yr lles ydaô ef namyn er keyssyaô chwanegu anryded ac urdas a theylygdaôf y eu kenedyl o galley ef mynet y teyrnas Ffreync y erchy y vorwyn honno yn wreyc ydaô. Ac en e lle y vraôt a kyt-synyôs ac ef ac a vu da kanthaô y kyghor ar hynny. Ac yn y lle paratoy llogheu ac eu llenwy o varchogion en arvaôc a chychwyn parth a Ffreync. ac yn y lle gwedy eu dyskynnu anvon kennadeu a orugant y vyneg y wydda Ffreync estyr y neges a dothoed oe cheyssyaô. Ac o kytkyghor gwyrda Ffreync ae tewyssogyon e rodwyt e vorwyn y Levelys a choron y teyrnas y gyt a hy. ac gwedy hynny ef a lywyôs y kyvoeth yn prud ac yn doeth ac yn dedwyd hyt tra parhaus y oes

Ac gwedy llythraô talym o amser teyr gormes a dygwydôs yn ynys Prydeyn. arny ryklywsey nep or hen oessoed gynt eu kyvryw.

KYNTAFOED o nadun ryw kenedyl a doeth a elwyt Koraneys. a chymeynt oed eu gwybot ac nat oed amadrawd or a kyvarffey y gwynt ac ef nys gwyppynt. ac wrth hynny yn ellyt un drwe udunt.

EYL oed diaspat a dodyt pob nos kalam-e-y wrth pob aelwyt yn ynys Prydeyn. a honnoaaey trwy kallonnoed y dynyon yn kymeynt ac y kolley y gwyr eu lliw ac eu nerth. E gwaged a gollynt eu beychyogy. ar meybyon ar merchet a gollynt eu synwyr. ar holl anyveylyeyt a adawey yn diffwrth.

TRYDED oed yr meynt vey darmerth ar arlwy a parattoet yn llyssod y brenyn kyt bey arlwy blwydyn o w6yt a dya6t ny cheffyt byth dym o hona6 namyn a dreulynyr un nos gyntaf. Ac eyssyoeskyoed oed ac amlwg yr ormes gyntaf. ar dwy ormes ereyll nyt oed nep a wyep y pystyr oed udunt. Ac wrth hynny mw gobeith oed kaffael gwaret or kyntaf nogyt or eyl neu or tryded.

Ac wrth hynny Llud Vrenyn a kymryth pryder ma6r a goval ynda6 kan ny wydyat pa fford y kaffey gwaret or gormes-soed hynny. ac o kyffredyn kyghor y wyrda Llud vap Beli a aeth hyt at Levelys y vra6t brenyn Ffreync. kanys gwr doeth a ma6r y kyghor oed h6nn6 y keyssya6 kyghor y kantha6. Ac yna parattoy llyghes a wnaethant a hynny yn argel ac yn dysta6 rac gwybot or kenedyl honno ystyr y negys. nac o nep eythyr y brenyn ae kyghorwyr. Ac gwedy bot yn para6t y llyghes Llud a aeth udunt a dechreu holly y moroed. Ac gwedy klybot o Levelys y chwedleu hynny kany wydyat ef acha6s na neges llyghes y vra6t yn y lle ynteu a kynnull6s llyghes or parth arall dyrva6r y meynt. Ac a aeth ar y mor yn erbyn y vra6t. Ac gwedy gwelet o Lud hynny. ef a edewys y holl logheu ar y weylgy allan o eythyr un llong. ac yn yr un honno y deuth yn erbyn y vra6t. Ac yn y lle pan weles Llevelys hynny. ynteu y me6n un llong arall a deuth yn y erbyn ynteu. Ac gwedy eu dyvot ygyt pob un o nadunt a aeth dwyla6 m6n6gyl oy glyd ac o vrodrya6l karyat pob un a gressaa6d ygyld o nadunt.

Ag gwedy mynegy o Lud yda6 ystyr y neges y vra6t a dywa6t y gwydyat ehun pa acha6s ry dodoed yr gwladoed hynny. Ac gwedy hynny wynt a kymmerassant kyghor y ymdydan yn amgen no hynny megys nat elhey y gwynt am eu hamadra6d a gwybot or Koranyeyt yr hyn a dywedynt. Ac yna y perys Llevelys gwneuthur corn hyr. ac trwy y corn dywedwyt. Ac gwedy bot yn bara6t y korn Llevelys a dywa6t 6rth y

vra6t y rodey ef yda6 ef ryw pryvet a gadu rey o nadunt yn yvw y hyla6 rac ovyn damweinya6 eylweyth dyvot y ryu ormes honno a chymrvt ereyll or pryvet ac eu brywa6 ym plyth d6fyr ac ef a kadarnhaey bot yn da er rey henny y dystryw kenedyl Koranyeyt. nyt amgen gwed yd elhey adre. oy teyrnas ehungalw pawb y gyt oy pobyl er ag o kenedyl e Koranyeyt y un datlew y vynnun gwneuthur tagnefed yr rygthunt. Ac yna gwedy delhey pawb ygyt kymryt y d6fyr h6nn6ay v6r6 yn kyffredyn ar pa6b. Ac ef a kadarhaey y bydynt var6 y Koranyeyt yn kwbyl ac nad eidydgavey nep oe kenedyl ynteu ehun. Ar eyl ormes hep ef ysyd yth gyvoeth ty. dreyc yw honno. y dreyc arall estra6n kenedyl y syd yn ymlad a hy ac yn keyssya6 y gorescyn. Ac wrth hynny rac llyt y dyt ych dreyc ch6y y dyaspat engryya6l honno. Ac val hyun y gelly kaffael gwybot hynny. messur yr ynys y hyt ae llet. ac yn y lle y keffych y pwynt perved yn ya6n par cladu y lle honno ac gwed hynny par dody kerwyn yn lla6n or med goreu a aller y wneuthur ym mewn y clad h6nn6 a llen o paly ar wynep y kerwyn ac gwedy hynny yth person dy hunan byd yn y gwylya6. ac yna ty a wely y dreyygeu yn ymlad en ryth aruthyr anyveylyeyt. Ac or dywed yn ryth dreigieu yd ant yr awyr. Ac or dywed oll gwedy darffo udunt blynaw o engryya6l a gytrat ymlad wynt a syrthiant yn ryth deu parchell ar warthaf y llen ac a sudant. ac a dynnant y llen ganthunt hyt yg gwaela6t y kerwyn ag a yvan y med yn kwbyl. ac a kyscant gwedy hynny. Ac yna yn y lle plyka tytbeu y llenyneu kylch wy. ac yn y lle kadarnhaf a keffych yth gyvoeth ym me6n kyst vaen clad wynt a chud ym mewn y daear. a hyt tra w6ynt wy yn y lle honno ny da6 gormes y ynys Prydeyn o le arall.

ACHAUS y tryded ormes yw g6r lletrythauc kadarn y syd yn dwyn dy w6nt di ath darmertheu h6nn6 trwy y hwt ef ae letryth a wna y pa6b kyscu. ac wrth hynny y mae rey y tytheu y dy person dubunan gwylya6 dy darmerth ath arlwy. A rac gorvot o kyscu arnat bit kerwyn yn lla6n o d6fyr oer ker dy law a phan vo kyscu yn treyssya6 arnat dos y mewn y kerwyn.

Acyna yd ymchwel6s Llud trachevyn oy wlat. ac yn dyannot y dyvynn6s ef pa6b yn llwyr oe kyvoeth ef ac or Koranyeyt. a megys y dyscadoed yda6 brywa6 y pryvet a oruc ym plyth dwfyr a b6r6 h6nn6 ar pa6b yn kyffredyn. Ac yn y lle yr holl Koranyeyt yn llwyr a wuant var6 hep edygavael nep or Brytanyeyt.

Ac ym pen yspeyt gwedy hynny Llwd a perys messura6 yr ynys ar hyt ac ar y llet. ac yn Ryt Ychen y kavas y perved pwynt. ac yn y lle honno y peris ef cladu y dayar. ac yn y ffos honno gossot kerwyn yn lla6n or med goreu a allwyt y kaffael a llen o paly ar y wynep. Ac ef y hunan y nos honno wu yn wlyat. ac val yd oed e velly ef a weles y dreygyeu yn ymlad. ac gwedy darvot udunt blyna6 a dyssygya6 yn ymlad wynt a dygweddassant yn y kerwyn ac gwedy darvot udunt yvet y med kyscu a wnaethant. ac yn eu k6sc Llwd a plyk6s y llen yn eu kylch. ac yn y lle dyogelaf a kavas yn Dynas Emreys yn Eryry ym mewn kyst vaen y kwdy6s. ac evelly y peydy6s y dyaspat tymhestlus oe kyvoeth.

Ac gwedy darvot hynny y brenyn a perys arlwy6a gwled dyrva6r y meynt. ac gwedy y bot yn bara6t ef a perys gossot kerwyn yn lla6n o d6fyr oer ker y llaw. ac ef ehun yn y prya6t person ae gwyly6s. ac val y byd yuelly yn gwyly6a ef a klywey llawer o amravaelyon kerdeu a hun ag yn y kymell ynteu ar kyscu. Ac yn y lle sef a oruc ynteu rac y orthrymmu ef or kyseu a llesteyrya6 ar y darpar mynet yn y d6fyr a hynny yn vnych. Ac or dywed ynachaf g6r dyrfa6r y veynt yn wyskedyc o arveu tr6m kadarn yn dyvot y me6n a chawell kantha6. ac megys y gnotaassey yr holl darmerth ar arlwy or bywt ar llyn ym mewn y kawell. ac yn kychwyn yn y yndeyth ac ef. ac yn y lle Llud vrenin a kychwyn6s yn y ol a dywa6t wrtho fal hyn. Arho ep ef arho kyt ry gwnelych ty sarrahadeu a cholledeu ymy kyn no hyn. nyt ey weythyon ony barn dy vylwryaeth yn trech ac yn dewrach no my. Ac yn dyanot ynteu a ossodes y kawell ar y lla6r ae arhos ef atta6. ac yna gyrat ac angerda6l ymlad a wu yr rygthunt. a newidia6 dyrnodien ar tan yn ehedec or kledyveu ac or arveu ereyll. ac or dywed y tyghetven ar rac weles damweynny6a y wudugolyaeth yr brenyn. kan w6r6 y ormess6r yr rygtha6 ar dayar. Ac gwedy gorfot arna6 o rym ac angerd erchy nawd a oruc. Ar brenyn adywa6t 6rtha6 ynteu pa wed ep ef y gallaf i rody na6d yty. gwedy y gniver gollet a sarrahet a wnaethost tythuen ymy. ac ynteu a dywa6t yn ateb yda6 ef dy holl kolledeu eyyroet or ar rywneuthum yty myvy ae hynnyllaf yn kystal ac y dygum. Ac o hyn allan my nys gwnaf y kyfelyp. ac o hyn allan g6r ffydlacn vydaf hyt bellach. ar brenyn a kymyrth hynny y gantha6. ac y velly y gwaract Llud y teyr gormes hynny y ar ynys

Prydeyn. Ac o hyny hyt yn dywed y oes yn hed6ch ac yn dedwyd y gwledych6s.

Ac yna or dywed gwedy mar6 Llud map Beli Ma6r y kudywyt y korff yg kaer Lundeyn ker llaw y porth a elwyr ettwa Porth Llud. ac yn Saysnec y gelwir ef Lwdys Gady. deu fap hagen a wuessynt yda6. Avarwy vap Llud a Theneuvan vap Llud. ar rey hynny urth nat oed oet arnadunt megys y gellynt llywyaw y teyrnas y gwnaethpwyt Kasswalla6u vap Beli y vra6t ynteu yn vrenyn. Ac yn y lle gwedy y urda6 ef o coron y teyrnas. ef a kymyrth ynda6 haelder a daeony a chlot a molyant yn kymeynt ac yny ydoed y clot ef yn ehedec tros y gwladoed ar teyrnassoed ym pell y wrtha6. Ac odyna gwedy damwennya6 yda6 ef yn kwbyl llywodraeth yr holl teyrnas ac nyt oy neyeynt. Eyssyoes Kasswalla6n a ymrodes y warder ac ny mynn6s bot y neyeynt yn diran or teyrnas namyn rody udynt a oruc ran va6r or kyvoeth. ac y sef a rodes y Avarwy vap Llud Kaer Lundeyn. a yarllaeth Swyd Geynt. ac y Teneuvan y rodes yarllaeth Kernyw. ac ynteu ehunan pennadur ar pa6b ac yn arweyn coron y teyrnas.²⁴

Ac yn yr amser h6nn6 megys y keffyr yn hystoryacu gwyr Ruueyn gwedy darvot y Wilkessar gorescyn Ffreync ef a damwenny6s y dyvot ar lan Traeth Rwtlen. ac gwedy gwledet o honaw odyna ynys Prydeyn. govyn a oruc yr nep a oed yn eu gylch pa wlat oed honno. a pha kenedyl ae kyvanhedey. ac ae presswyllyey. Ac gwedy kaffael o honaw gwybot enw y teyrnas ar pobyl ef a dywa6t. Mwyn Herc6lff hep ef o un kenedyl henym ni yr Ruueynwyr ar Brytanyeyt kany6 o kenedyl Tro y kerdassam ni. Eneas Ysgwydwyn gwedy dystriw Tro a wu hentat ynnny yn kyntaf. ac udunt hwythieu y bu hentat Brutus vap Sylvyus Ascanyus vap Eneas. Ac onim twyllir i neu rydivonhedassant wy. kany6 megys y tebygaf ny wdant wy dym y wrth vylwriaeth wrth y bot yn presswilya6 odyeythyr y byt ym mewn yr Eigia6n. Ac ysgavyn herwyd y tebygaf y byd eu kymmell wynt y talu teyrnget ac y eu gwneuthur yn tretha6l ac y talu gwasat wassanaeth yr Ruveynny6l teylygta6t. Ac eyssyoes ya6n yw yn kyntaf erchi udunt talu teyrnget y wyr Ruveyn kyn eu llaflurya6 nac ymlad ac wynt. megys y mae yr holl kenedloed ereyll o amgylch y byt yn talu teyrnget udunt a darestyghedygaeth y Sened Ruveyn. rac kody o honam nynnheu hen vonhed Pryaf yn hentat ny

ae hen teylygta6t. kan ellwng eu gwaet wynteu megys y maent yn kereynt ynn. Ac gwedy anvon o Wlkessar yr amadroddon hynny meun llythyr hyt at Kasswalla6n llydya6 yn va6r a oruc ynteu ac anvon llythyr hyt at Wlkessar ar geiryau hyn yn y llythyr.²¹⁶

KASSWALLAUN Brenyn y Brytanyeyt yn anvon annerch y Wlkessar ygyt ar amadrodd hwnn. Anryved yw Wlkessar meynt chwant a chybydyaeth gwyr Ruveyn kanys rac meynt sychet amadunt eur ac aryant na allant dyodof en bot ny megys odyeythyr y byt yn dyodof perygleu yr Eigia6n heb kan ryvgyu kymell swllt a troethu arnam. or lle a ar rykynnalyassam ny egyptoet yn ryd dydreth hed6ch hyt hyn. Ac nyt dyga6n ganthunt hynny namyn keyssya6 gwaret yn rydit. a mynnu gossot tragydya6l keythiwet kewilyd yty Wlkessar yd wyt yn keyssya6 kanys kyffredyn gwythen boned y syd yr Brytanyeyt ac yr Ruveynwyr yn llythra6 y gan Eneas ar un ryw kadwynyn rac eglura6 kadarn kytmedeythas a dylley yr rygthunt honno a dylnt y cheyssya6 ae erchly yuny. nyt kymbell keythywet arnam. kanys yr rydyt honno a ordyvnassam ny ac a dyscassom ny yr rody ae e'lynnal yn w6y noc arweyn gwed keythywet yn y veynt honno y gordyvnassam ny y chaffael ae medu hyt na wdam ar ufydhau y keythywet a honno hagen pey keyssynt y dwyweu y dwyn y kenhym. ny a lavuryem yn y veynt y gallem or yn oll nerth oy hattal yn eu herbyn. ac wrth hynny Wlkessar byt etnebededyc yth dy osparth ty yn bot ny yn para6t y ymlad yth erbyn o cheyssy dy dyvot yr ynys honn megys yd wuyt yn gogyvada6 dyvot ydy.²¹⁷

Ag gwedy gwelet o Wlkessar y llythyr h6nn6 yn dyannot parattoy y lyghes a oruc ac aros gwynt wrth eylenwy ey weythret yr hyn a dywedassey y Kaswalla6n trwy y llythyr ae kennadeu.²¹⁸ Ac gwedy kaffael o honaw ef y damwnedyc wynt dyrchavael hwylyeu a wnaethant ac yn Aber Themys y deuth yr tyr ac lu ganthaw ac val yd oedynt y llongheu yn kaffael y tyr ynaachaf Kaswalla6n a holl kedernyt ynys Prydeyn kantha6 yn dyvot y kastell Dorahel yn y erbyn. Ac yno y kymyrth kyghor y gyt ae wyrda pa wed yd ymledynt ac eu gelynyon a pha ansa6d y lludynt y kaffael y tyr. Ac yno y dothoed Bely pen teulu Kaswalla6n a tywyssa6c y vylwryaetha thrwy kyghor y gwr h6nn6 y gwneyt pob peth yn y teyrnas. ac yno hevyt y dothoedynt deu neyeynt y brenyn. Avarwy vap

Llwd tywyssa6c Llundeyn a Thenevan yarll Kernyw. yno hevyt y dothoedynt y trybrenyn a oedynt darestyghedyc ydau nyd amgen Creudubrenyn yr Albana Gwerthaed brenyn Gwyned a Brythael brenyn Dyvet.²¹⁹ Ar rey hynny megys pawb ar rodes kyghor yn newyd y kyrchu gwyr Ruveyn kyn kaffael o nadunt un dynas nac un kastell ar dir ynys Prydeyn. ac y velly llafurya6 y keysya6 y gwrthlad ymdeyth. kanys o cheffynt wy dyvot ym plyth kedernyt e wlat. anha6s a dyrysach oed eu gwrthlat. Ac yna o gyttundep kyghor pawb wynt a kyrchasant y traethen yn y lle yd oed Wlkessar ae lu yn eu pebylleu. Ac gwedy gosot ynt y bydnoed o pob parth wynt a kymysasant eu deheuoed ac eu gelynyon. a newydyad dyrnodyeu ae gylid ac ergydyeu yn erbyn y lleyll. A hep un gohyr o pob parth y syrthlynt yr rey brathedyc ar ergydyeu yn eu hymyscaroed. A chy n amlet yr redey y tywarchen or gwaet a chet bey dysyvyt deheuwyt yn llynghu eiry yr mor.²²⁰ Ac val ed oedynt y gwrthwynebedygyon vydnoed yn kymyscu ef a damweny6s trwy y tyghetven kyvarvot Nynya6 ac Avarwy vap Llud a gwyr Llundeyn ar rey swyd Keynt yd oedynt wynteu yn tywysogyon amadunt kyvarvot a bydyn yr Amherawdyr. Ac gwedy eu kymyscu ygyt yr amherodra6l vydyn hayach a wascar6s rac y Brytanyeyt o tew vydyn yn eu kywarsangu. Ac gwedy eu bot plyth traphlyth yn deudyplygu dyrnodyeu. y damweyn a rodes fford y Nynnya6 y kaffael ym6rya6 ar Amerawdyr. Ac wrth hynny kan dyrvaur o lewenyd y kyrchu a wnaeth Nynnya6 kanys mwyno llawenoed kantha6 kaffael rody un dyrna6t yr ryw wr h6nn6. Ac y gyt ae y gweles Wlkesar ef yn y kyrchu y taryan yn kyvlym a derchevys yn erbyn y dyrna6t. Ac yn veynt y gadus y nerthoed yda6 ef a ossodes ae kledyf ar Nynnya6 ar y penffestyn. ac yn y lle dyrchavael y kledyf a oruc a cheysya6 yr eil dyrna6t ar e kyntaf hyt pan alley rody agheua6l dyrna6t yda6. Ac megys y gwyl Nynnya6 ef a dodes y daryan yn erbyn y dyrna6t. Ac yna eysyoes y tryga6d kledyf Wlkesar ym pen Nynnya6. ac ny all6s ef kaffael tynnu y kledyf rac kaletet y w6rwydyr kan y bydnoed yn ymkymyscu ac yn newydyad agheuoelyon dyrnodyeu.²²¹ Ac wrth hynny Nynnya6 a kymyrth kledyf Wlkesar ac a w6ry6s y kledyf ehun y 6rtha6. a chledyf yr Amherawdyr yn y law y ruthr6s ef y elynnyon. a phwy bynnac a kyvarffey ac ef ar kledyf h6nn6 y trawey. ar neyll a vydey a llad y pen y

arna6 ae ynteu ef vynet yn vrathedyc megys na bey un gobeyth o honaw. Ac val yd oed Nynnya6 ar wed honno yn dywalhau yn erbyn y elynyn ynachaf Labienus tywysa6c yn kyvarvot ac ef ac yn y lle ar y kyvranc kyntaf Nynnya6 ae llada6d. Ac eysyoes gwedy llythraw yr rann w6yha6 or dyd y Brytanyeyt o kywarsangedygyon vydynoe a dugynt ruthreu glew kalet a Dw6 yn y kanh6rthwya6 y wudugolyaeth a damwenny6s udunt. Ac Wlkesar a kymyrth y logheu ae pebylleu ae luesteu yn kedernyt yda6. Ac gwedy dyvrot y nos ef a kyweyrws y longheu ac a aeth yndunt. Ac a wu lawen kantha6 kaffael y mor yn lle kastell yda6. Ac gwedy kyghory oe kytemdeythyon yda6 na chynhalyey ymlad ar Brytanyeyt a vey hwy. ef a wu wrth eu kyghor ac a ymchwel6s trach y kevyn parth a Ffreync.²⁵²

Ag gwedy hynny Kaswalla6n acha6s y wudugolyaeth honno ygyt a dyrva6r lewenyd a tal6s dyolch dredeu yr D6wyweu ac galw atta6 y kytymdeythyon ar kytlavuryessynt ac ef. ac yn herwyd breynt pob un ae lavur talu udunt eu gwasanaeth o amlhaf rodyon. ac or parth arall govalus oed kanys Nynnya6 y vra6t oed yn vrathedyc ac yn pedrus am y vyw. kanys Wlkesar yn y wrwydyr a rodassey dyrna6t hep allu medegynyaeth yda6. Ac or dyrna6t h6n6 kyn pen y pymtheevet dyd gwedy e wrwydyr y bu varw. ac yg Kaer Lundeyn ker llaw porth ygogled y cladwyt y gyt a brenhynya6l arwilyant. Ac y gyt ac ef yn y bed y dodassant y cledyf a dugassey ynteu y gan. Wlkesar pan ymladassey ac ef. ac esef oed enw y cledyf h6n6 Agheu Coch. kanys pwy bynnac a archollyt ac ef ny bydey byw.²⁵³

Ag gwedy ymchwelyt o Wlkesar y keuyn ar flo a dyscynnu o hona6 ar traeth Ffreync medyla6 a wnaethant y Ffreync gwrthwynebu yda6 a mynnu gwrthlad y arglwydyaeth y arnadunt. kanys a tebygynt y vot yn wannach megys na bey reyrd udunt y ovyn ef arnadunt. kanys chwedleu kyhoed a dywedyt ym pob lle bot y mor yn kyvlawn o lyghes Kaswalla6n yn erlyt Wlkesar. Ac wrth hynny glewach yr ymrodynt y keysya6 gwrthlad Wlkesar oc eu tervyneu wynt.²⁵⁴ Ac y gyt ac y gweles Wlkesar hynny ny mynn6s ef mynet ym petruser ymlad ac wynt. namyn agory y tryssor a oruc ar rody da yn dyvessur y pob un ar neylltu o nadunt. ac yvelly y dwyn yn tagheved ac yn un ac ef. Ac y gyt a hynny yr pobyl adau rydyt. ac yr rey rykollassey tref eu tat y hynnyll udunt.

Ac yr keyth adau rydyt. ar gwr a oed kynt yn dywal megys llew. yn awr megys oen gwar yn llawen yn talu yr eidaw y pawb. ac ny orphwyss6s ef wneuthur y clayar dredeu hyny hyt pan dagheved6s ef pawb ac eu dwyn yn un ac ef a chaffael y arglwydyaeth arnadunt megys kynt. ac yna eysyoes nyt aey un dyd heyb6a6 hep koffau budugolyaeth y Brytanyeyt a ffoed-ygaeth Wlkesar a hynny kan y watwared-ygaeth.²⁵⁵

Ag gwedy llythra6 dwy vlyned parattoy eylweyth y lyghes a oruc Wlkesar vrth vynet tros yr Eigia6n y keysya6 dyal y sarahet ae kewylyd ar Kaswalla6n ac ar y Brytanyeyt. Ac gwedy kaffael o Kaswalla6n gwybot bot yn wyr hynny. kadarnhau y keyryd ar kestyll ar dynasoed. ac eu atnewydu yr rey a atevlyey o nadunt. a gosot marchogyon arva6c y eu kad6 a wnaeth. ac ym pob pryf borth yn amkylech yr ynys gosot gwyr arva6c a oruc y eu gwyly6a6 ac y eu gwarchadw. ac eithyr hynny ar hyt kana6l Themys y sford yd hwylyt parth a Llundeyn ef a perys gwneuthur polyon heyrn kyn vrasset. a mordwyt gwr. ac eu plymmu. a gosot er rey hynny a dan d6vyr a phan delhynt y llongheu megys yd elhey yr rey hynny trwydynt ac y peryclynt o hynny. ac gwedy darvot hynny kynnullu a wnaeth Kaswalla6n holl yewenetyt yr ynys ag ygkylech yr arvordyr arhos dyvodedygaeth Wlkesar ae lyghes kantha6.²⁵⁶

Ag gwedy darvot y Wlkesar parattoy pob peth or a oed reyrt yda6 ef a kychwynn6s ar y mor y gyt ac aneyryf amylder marchogyon kan darmerth ac awyda6 gwneuthur damwnedyc aerva or Brytanyeyt. a hynny hep amheu a wnathoddynt pey rydelhey eu llyghes yn yach ganthunt yr tyr ac wrth hynny ny all6s ef dwyn y dyhewyt ar weythret. kanys hyt tra yd-oedynt yn hwyly6a6 ar hyt kana6l Themys yn kyrehu parth a Llundeyn yd aethant eu llogheu ar y polyon heyrn ar ry dywed-asam ny wchot. a chan yr rey hynny y dyodefasant dysyvyt perygl agheua6l hyt pan vadasant hyt ar vlyloed o varchogyon. kanys gwedy tyll y llongheu ar y polyon heyrn hynny y deuth d6fyr ym mewn a sudau y llongheu a dan y weylgy. Ac gwedy kaffael o Wlkesar gwybot hynny y gyt a dyrva6r o lavur ac govot trosy yr hwylyeu a orugant parth ar tyr ar rey a wuesynt yn y veynt perygyl honno ac a ka6sant o vreyd y tyr. a phan weles Kaswalla6n y ar lan y dymhestyl honno arnadunt llawenhau a oruc o achos

body y saöl a vodes o nadunt a thyrstau o achafs dyanc yr rey ereyll. ac gwedy rody arwyd o honaö oy kyttvarchogyon kyrchu yr Ruveynwyr a wnaethant yn dyannot. Ac ys ef a orugant gwyr Ruveyn eysyoes kyt ry kyvarffey perygyl ac wynt ar avon y gyt ac y kaöfant y tyr yn öraöl görthwynebu yr Bryttannyeyt. achymrteuglewder yn lle mur y eu hamdyffyn. ac aerva dyrvaör y meynt a wnaethant or Brytanyeyt. Ac eysyoes mwy wu yr hon a kaöfant nor hon a wnaethant kanys llawer a vodes o nadunt. ac urth hynny lley oed eu nyver. Ar Bryttannyeyt pob aör mwyröy vydey eu llw. kanys o pob lle yd ymkynullunt a mwyvöy teyrgweyth oed eu nyver. ac örth hynny y kan gwanhau yr rey ereyll y kaöfant wynteu y wudugolyaeth. Ac gwedy gwelet o Wlkesar ry orvot arnaö y gyt ac ychydyc oy nyver yd aeth ar fö yn y longheu. a chymrty dyrgelöch y mor ynn amdyffyn ydaö. Ac gwedy kaffael gywnt hyröyd o honaö dyrchavael hwylyeu a hwyllyaö hyt yn traeth Moryan. ac yno yd aeth ym meön kastell ar ry wnathoed rac ovyn kyvarvot ac ef y kyffryw damweyn ar ry kyvarvuassey gynt ac ef y gan y Brytanyeyt. Ac ysef y gelwyt y kastell Odnea. Ac ys ef achafs y gwnathoed rac ovyn ymchwelut or Ffreync arnaö yr eylweyth o delhey ar fö y örth y Brytanyeyt megys y weyth arall. Ac wrth hynny rywnathoed ynteu y kastell hönnö megys y galley ynteu görthöynebu y wrth pwyth pobyl honno o cheysynt wrthwynebu ydaö megys y keysynt gynt.

AG o achafs kaffael o honaö y wudugolyaeth yr eylweyth y ar Wlkesar Kaswallaön a kymyrth dyrvaör o lewenyd yndaö ac a yuvynös gwys tros pob lle yn ynys Prydeyn y erchy eu holl wyrda dyvot hyt yn Llundeyn ac eu gwraged y gyt ac wynt y talu gwyllyaöl anryded dyledus y eu tadolyon dwyöeu. tröy yr rey ry kaösynt budugolyaeth or veynt Ruveynnyaö! Amheraödyr hönnö. ac gwedy dyvot paöb heb waradrygyant amravaelyon aberthau (a orugant ac y ladedygaeth yr annyveylyeyt yd ymrodasant. ac yna.) a wnaethant deu ugeyn myl o warthee a chan myl o deveyt. ac o amravaelyon kenedloed adar y saöl ny ellyt yn haöd y ossot yn ryf. Eithyr hynny deg myl ar rugeynt o amravaelyon koedolyon böystviled. Ac yn y lle gwedy darvot udunt perffeythyaö eu anryded yr dwyöeu or gwedyllion ar gormodyon wynteu ehuneyn a wöytasant megys y gnotteyt yn y wyr ryö abertheu hynny. Ac odyna yr hyn a wedyllus or nos ag or

dyd kanthunt wynt ae trewlyasant trwy amravaelyon wareeu. Ac ym plyth y gwareeu hynny ef a damwennyös deu was yeueync arderchaöc. y neyll o nadunt yn ney yr brenyn ar llall yn ney Avaröy vap Llwd kynhennu yngware palet. acor dywed llydyaö am y wudugolyaeth. Ac ysef oed enw ney y brenyn Hyrlas. ac enw y llall Kuhelyn. ac enw y llall Kuhelyn. ac gwedy ymlydyaö ac ymkywethyl yskylvu cledyf a wnaeth Kuelyn a llad pen Hyrlas ney y brenyn. Ac gwedy y lad kynhyrvu a oruc y llys öll. ac ehedec y chwedyl at Kaswallaön a llydyaö a chyffroy yn vaör a oruc achafs ladedygaeth y ney. Ac erchy a wnaeth i Avarwy rody Kuelyn y dydöf kyffreyth y llys arnaö rac mynet Hyrlas yn didial os kam y lledesyt. Ac gwedy gwelet o Avaröy bot bryt y brenyn yn kyffroedyc yn y erbyn pedrusaö a wnaeth rody y ney yn y ewyllys a dywedwyt bot llys ydaö ef. ac yn y lys ehun y dywedey ef delyw o honaö ynteu rody yaön ae kymrty o paöb or a vynhey yawn oy wyr ef. Ac wrth hynny os keysyaö yaön a vynhey ef y gan Kuhelyn. ef a dywedey y mae yn ey lys ef yn Llundeyn y dyley ef gwneuthur yawn tros y ney. a hynny o vreynt a hen dylet yr kynhoes yr hen wyrda. Ac gwedy gwelet o Kaswallaön na chaffey yaön örth y ynnu ae ewyllys gogyvadaö a thyghu y Avaröy a wnaeth yd anreythye ynteu y kyvoeth ef o tan a haearn ony delhey wrth y ewyllys. ac odyna trwy lyt a bar bysyaö a oruc Kaswallaön y anreythyaö kyvoeth Avarwy hagen peunydt trwy kytyndeythyon a charant yn keysyaö arafhau yrloned y brenyn. a cheysyaö madeueynt y kanthaö. Ac gwedy na alley ef nep förd yn y byt kaffael lleyhau llyt y brenyn medyllyaö a oruc pa förd y galley ynteu gwrthwynebu yr brenyn a daly yn y erbyn. Ac or dywed gwedy nad oed förd arall ydaö y galley ef gwrthwynebu ydaö. ef a anvones kennadeu hyt ar Wlkesar a llythyr ganthunt ar synhwyr hon yndunt.²⁵⁷

Y WLKESSAR. Avarwy vap Llwd tywsawc Llundeyn yn anvon annerch. a gwedy damunedyc agheu damunedyc yechyt a bwched. Edyvar kenhyf y daly yth erbyn di hyt tra vuost di yn kynhal ymladeu yn erbyn vy mrenyn y kanys pey peytön y tydy a orvuasut ar Kaswallaön y gwr gwedy y veynt wudugolyaeth honno a kavas trwy vy nerth y a kymyrth y veynt syberwytt yndaö hyt pan edyw yn keysyaö hynytreftadu y am dykyvoethogy am dyhol om kyvoeth a gorescyn ydau

ehun vygkyvoeth. Ac gwybyd ty nat y velly y dylley talu y my. myvy yn y kyvoethogy ef. ac ynteu ym dygvyoethogi ynheu. kany myvy yn kwbyl yn ymlad yth erbyn dy. a wnaethum y pethau hyn oll yda6. a mynheu y tyghaf y kyvoethau nef a dayer hyt na heydeys y onyt na rod6n y ve ney y dyodef bra6t y lys ef arnaw. Ac yn y vo goleuach ac eglurach yth doethineb dy achas6 y wryoned. gwranda6 dy a my a datkanaf yt yr achas6 y mae y var arnaf y. Gwedy kaffael o hona6 ef y veynt wudugolyaeth honno trwy vy nerth y. y gwnaetham nynheu gwilyawl lewenyd ac anryded y en tadolyon dwy6eu. ac gwedy perffeythya6 o honam ny pob peth or a perthyney ar e dwy6eu. y damweny6s y rwng deu neyeynt yn tyvu kyvrysed am wudugolyaeth gwarae palet. Ac gwedy kaffael om ney inheu y wudugolyaeth ennynu a oruc y llall o enwyr yrloned a dyspeylla6 cledyf a cheysa6 llad pen vy ney ynneu. ac ys ef a oruc ynteu gochel y kledyf ac yn y kyvrysed h6nn6 eysyoes syrthya6 ney y brenyn ar y cledyf ac y bu var6. Ac gwedy kennatau hynny yr brenyn. gorchymyn ac erchy y mynheu rody ve ney y dyodef brawt y lys ef yn dyal y ney ynteu. Ac gwedy nas rod6n ve ney yn y ewyllys ef e deuth ynteu ae holl lw kantha6 am pen ve kyvoeth ynheu ae anreythya6 ae losky. ac wrth hynny yd wyf ynheu yn erchy de trugared ty. ac yn keysya6 porth a nerth y kenbynt ty y keysyaw ve kyvoeth ymytrachevyn hyt pan vo trwy ve nerth inheu am porth y gellych tytheu goreskyn ynys Prydeyn. Ac o hyn na phedrwsa dym kany nynt oes dym twyll na brat yn yr amadrawd h6nn. ²⁵⁵

Ac gwedy darlleyn y llythyr h6nn6 rac bron Wilkesar kyghor a kymyrth y gan y anwilyeyt hyt na chrethey ef oy over amadra6d ac nat aey ef y ynys Prydeyn ony chaffey ef gwyston a vey da kantha6 hyt pan vey dyogelach kyrcu ynys Prydeyn. ac wrth hynny Avarwy vap Llud a envyne6s Kynan y vap ac gyt a hynny dec gwystyl ar rugeynt o veybyon y gwyr bonhedykaf yn y kyvoeth oe anwilyeyt ae karant. ²⁵⁹ ac gwedy rody y gwyston yn hyfryt Wilkesar a kynnull6s y lw ac a kyweyry6s y lyghes. Ac yr y gwynt kyntaf y dyskynne6s ym Porth Rwyntun. ac yn yr amser hunnu yd oed Kaswalla6n yn dechreu ymlad a Chaer Lundeyn ac yn anreythya6 y gwladod6 yn y chylch. Ac y gyt hagen ac y kygleu ef rydyvot Wilkesar y dir ynys Prydeyn ymada6 a wnaeth ynteu a Llundeyn a brysya6 a oruc yn erbyn yr

amhera6dyr ac gwedy dyvot o hona6 hyt ger llaw glyn oed yn agos y gaer Keynt ef a weles yn y lle honno gwyr Ruveyn ac eu pebyllen ac eu lluesteu gwedy rydyskynnu yn y glyn h6nn6. kany Avarwy vap Llud ae dugassey hyt y lle honno wynt y keysya6 dwyn kyrcu nos yn dirybud am penn Kaswalla6n. ²⁶⁰ Ac yna heb un gohyr gwedy gwybot or Ruveynwyr bot y Brytanyeyt yn dyvot yn dyanot gwysa6 amdanyt a wnaethant eu harveu a gossot eu marchogyon yn vydyn-oed. Ac yna yd aeth Avar6y vap Llud a phym myl o wyr arva6c y gyt ac ef ac ym mewn llwyn koet oed yn agos udunt ymkudya6 yn h6nn6 hyt pan vey odyno y galley gwneuthur nerth a chanwrthwy y Wilkesar. ²⁶¹ Ac gwedy darvot yr Brytanyeyt or parth arall gwysa6 am danynt am ympery nynt annodassant o pob parth newyd-yau agheuolyon dyrnodyeu. ymkyrchu a wneynt y bydynoed ac ellwng y gwaet y redec. ac o pob parth y syrthynt y kalaned yn veyrw megys y syrthynt y deyl y ar y gwyd mys Hydref pan vey va6r y gwynt. Ac val yd oedynt y felly yn ymlad ynachaf Avarwy vap Llud ae vydyn kantha6 yn kyvody oy lechva. ac or tu yn ol yn kyrcu bydyn Caswalla6n yr hon oed yn kynhal kedernyt y Brytanyeyt. ac ar rydaroed y Ruveynnya6l vydyn y anreythya6 or ran va6r o honey ac ar aurhon heb allel sevyll yn erbyn y chyteywtas6twyr. ac wrth hynny kymryt ffo a orugant wy ac ada6 y maes. Ac yn agos y hynny mynyd oed ac ym pen y mynyd llwyn o coll tew a oed. ac yno y ffoes Kaswalla6n ae wyr gwedy y dygwyda6 yn y ran wannaf or ymlad. ²⁶² Ac gwedy kaffael o hona6 ef gorchwelder pen y mynyd yn bra6l kyhal h6nn6 a orugant a gwneuthur agheu y lawer o eu gelynyon. kany eu herlyt a wnathoddynt yr Ruveynwyr ac Avarwy vap Llud wynt gan vywau eu bydynoed avyn vynyth y keyssynt kyrcu ar eu torr yr mynyd ac nys gellynt. kany kerrye y mynyd ae oruchelder a oed amdyffyn yr Brytanyeyt a llesteyr yr gelynyon. oc o pen y mynyd y gwneynt y Brytanyeyt aerva dyrva6r y meynt oc eu gelynyon. ²⁶³ Ac wrth hynny sef a wnaeth Wilkesar kylychynu y mynyd ae lw a mynnu gwarchae Kaswalla6n yn y lle honno hyt pan vey rey yda6 ae ymrody yn ewyllys yr amherawdyr ae ynteu y warchae yna hyt pan vey var6 o newyn. ²⁶⁴ Oy a Dyw anryved kenedyl y Brytanyeyt yr rey dwyweyth a kymhellasant Wilkesar amherawdyr Ruveyn ar ffo. y gwr y daroed yda6 darestwng a gorescyn yr holl vyt

wrth y gyghor. ac yr gwr ny allus yr holl-vyt gwrthwynebu yda6. ar Brytannyeyt eyssyoes ar ffo oeddynt yn gwrthwynebu yda6 ef. ac yn para6t y dyodef aghen tros eu gwlat ac eu rydyt. ac urth hynny y kant Lucan ym molyant y Brytanyeyt or Kessar. Ef a dangosses y ergrynnedyc keвноed yr Brytanyeyt.²⁶⁵ Ac yna gwedy llythra6 yspeyt deudyd gwedy nat oed y Kaswalla6n na bwynt na dyawt ovynhau a wnaeth gorvot arna6 ymrody ygkarchar Wilkesar, ac wrth hynny anvon a oruc Kasswalla6n kennadeu hyt at Avarwy vap Llud y erchy ydau ef y tagnhevedu ef ac Wilkesar rac ovyn kolly breynt y kenedyl ed hanoed o honey. ac y gyt a hynny hevyyt mynegy a wnaeth yda6 kyt ryveley ef ar y kyvoeth ef hyt na mynney ef eyssyoes y aghen ef er hynny.²⁶⁶ Ac gwedy dafkanu or kennadeu hynny y Avarwy. ynteu a dywa6t val hyn. Ny dyleyr karu y twysa6c a vydey araf a gwar en ryvel megys oen ac ar ei hed6ch a vyd dy6al megys llew. Oy a dwy6eu nef a dayar vy arglwyd y e gwr a oed kyn no hyn yn medu o honaf ac arawrhon y mae yn erchy y my y tagnhevedu ef ar amherawdyr. yr h6nn a vvassey damunet kantha6. kyn no hynny kaffael tagnheved y kantha6 ef. Ac wrth hynny y deley ynteu anrydedu ac aryneyga6 y gwr a kymmell6s y gyt ac ef amherawdyr Ruveyn oe kyvoeth ac eylchwyl a all6s y dwyn trachevyn. Ac wrth hynny ny deleyt gwneuthur kam i mynheu y gwr a alley yna gwneuthur y gwassanaeth h6nn6. ac ar awrhon a allaf y tagnhevedu ynteu ar amherawdyr. Ac wrth hynny an doethynep yw yr tewysa6c gwneuthur kodyant a sarhaet oy varchogyon ef. trwy er rhey y kaffo ynteu y wudugolyaeth. kanys nyt y tywysa6c pyeu y wudugolyaeth namyn gwyr a ellyngant ey gwaet yn ymlad trostaw. Ac eysyoes my ae tagnhevedaf ef ar amhera6dyr kanys o gwnaeth ef sarhaet ymy dyga6n o ya6n kenhyf ynheu y vot ef yn erchy vy'n trugared ynheu.²⁶⁷

Ac yn dyannot yna kyodi a oruc Avarwy vap Llud or lle yd oed a brysa6 a oruc hyt y lle yd oed Wilkesar a dygwyda6 ar tal y lyuyeu a oruc rac bron yr amhera6dyr a dywedwyf wrtha6 ar y wed hon. Arglwyd hep ef dyga6n ar rywnaethost di o dyal ar Kaswalla6n gwna weythyon trugared ac ef. Pa peth a keyssy dy kantha6 amgen noc uvudyaeth y ty a thalu teyrnget y wyr Ruveyn o ynys Prydeyn. Ac yna gwedy na rovey Wilkesar an atteb yda6 ef. Avarwy eylchwyl a dywa6t val

hyn. hyn hep ef a adeweys i yty. ac amvodeys a thydy. sef yw hynny darestwng Kaswalla6n a gorescyn ynys Prydeyn wrth dy kyghor di. llyma hynny wedy rywneuthur. llyma Kaswalla6n yn dares-tyngedyc. llyma ynys Prydeyn o kanurthwy y gwedy y gorescyn. pa peth a dylaf y wneuthur yn amgen no hynny yty. nyt ef a wnel crea6dyr pob peth ymy gwedy y gwelhwyl y vy ewythy y. am arglwyd vrenyn yn erchy vyn trugared i. ac yn gwneuthur ya6n y my or sarhaet a wnaeth ef ymy. dyodef o honaf ynheu byth y karcharu ef a myvy yn vyw. Nyt yskavyn llad Kaswalla6n neu y karcharu a myfy yn vyw. kanys nyt kewlyd kenhyf y rody vy kannh6rthwy am porth am nerth yda6 ef ony bydy ty wrth vy kyghor ynheu am dana6 ynteu.²⁶⁸ Ac wrth hynny yna rac oyn Avarwy Wilkesar a kymyrth kytuhundep a thagnheved a theyrnget bob blwydyn y gan Kaswalla6n o enys Prydeyn. Ac ys ef oed eyrif y teyrnget a delyt or enys hon y wyr Ruveyn pob blwydyn teyr myl o punhyoed aryant. Ac o hynny allan kydymdeythyon vuant Wilkesar a Kaswalla6n vap Bely kan rody o pob un o nadunt oy kylyd amravaeylyon rodyon a dilyseu. Ac yna y gayaf h6nn6 y tryg6s Wilkesar yn ynys Prydeyn.²⁶⁹ A phan dechrewys y gwayanh6yn dyvot yd aeth trwy y mor hyt yn Ffreynce. Ac odyna gwedy hynny ym pen yspeyt kynnulla6 llw mawr a wnaeth o pob lle a mynet hyt yn Ruveyn yn erbyn Pompeyus y gwr oed yn kynnal yr amherodraeth.²⁷⁰

Ac odyna gwedy llythra6 yspeyt seyth mlyned y bu varw Kaswalla6n. ac yg kaer Efrawe y cladwyf²⁷¹ ac yn ol Kaswalla6n y gwnaethpwynt Teneuvan vap Llud y ney ynteu vap y vrawt yn vrenyn yarll Kernyw oed h6nn6. kanys Avarwy vap Llud ry athoed y gyt ac Wilkesar parth a Ruveyn. ymlad6r a ryfel6r da oed Teneuvan a gwr oed a karey yawnder a gwryoned ac ae gwney a pha6b.²⁷² Ac yn ol Teneuvan y gwnaethpwynt Kynvelyn y vap ynteu yn vrenyn. Marcha6c gwychyrr oed h6nn6 ac amhera6dyr Ruveyn ae magassey ac a rodassey arveu yda6. Ac wrth hynny kymmeynt oed kantha6 karyat gwyr Ruveyn a chyt galley ef attael eu teyrnget raddunt hyt nas attaleyr.²⁷³

Ac yn yr amser yd oed Kynvelyn vap Teneuvan yn vrenyn yn yr ynys hon y ganet Iesu Grist yn Arglwyd ni. y gwr yr y wyrthvaur waet ef a prynn6s kenedyl dyn o keythywet agahana6c dyaful.²⁷⁴ Ac gwedy gwledychu o Kynvelyn ynys Pry-

deyn trwy yspeyt dec mlyned y ganet deu vap yda6. Sef oedynt yr rey hynny. Gwydyr oed y map hynaf yda6. a Gweyryd oed y llall. ac or dywed gwedy y ylenwyt o Kynvelyn dyeuod y wuched ef teyrn gwyalen y kyvoeth a llywodraeth y teyrnas a digwyd6s yn llaw Gwydyr. Ac gwedy attael or Gwydyr hwnn6 teyrnget a deley y talu y wyr Ruveyn ef a deuth Gloew Kesar yr h6nn a oed. yn kynhal yr amherodraeth a llw maur kantha6. Ac y gyt ac ef y dothoed Ieuil6s Haymo tywysa6c y lu ef oed h6nnu. a thrwy kyghor h6nn6 y gwneyt ac y llunyethit pob peth or wnelyt. Ac yna gwedy dyskynnu Gloew Kesar ym porth kaer Perys ef a dechrewys kaw pyrth y dynas a mwr maen a lludyas y kywdawt6yr y dyvot allan. kanyys ef a vynney eu kymmell y wedoyda6 neu ynteu hep trugared eu gwarchae yn y lle honno hyt pan vydynt maru o newyn.²⁷⁴

Ac gwedy bot yn honnedyc dyvodygaeth Gloew Kesar yr ynys honn Gwydyr yn dyannot a kynnull6s holl varchogyon ynys Prydeyn ae holl wyr ymlad ac yn erbyn gwyr Ruveyn y deuthant. Ac gwedy gwyysca6 a bydyna6 yn dyannot kyrcu gwyr Ruveyn a orugant. ac en wychyr dechreu ymlad a oruc Gwydyr. a mwy a ladey ef ehunan ac uncledy^f oe elynyon noc a ladey yr ran wuyhaf oe lw. Ac a6r pob a6r y medyllye Gloew Kesar fo a chyrcu y longheu. ar Ruveyuwr yn holla6l yn gwasaru. pan aeth y twyllwr gan Haymo a b6r6 y arveu ehun y amdana6 a chymryt arveu un o'r Brytanyeyt y ymlad megys kyt bey un o nadunt vey ef a dywedwyt bot y wudugolyaeth ar gorrvt yn eu llaw o pherheynt yn ymlad megys yd oedynt. kanyys seyth y Brytannyeyt ac eu moes a dyskassey ynteu yn Ruveyn yn plyth gwystlon y Brytanyeyt yn Ruveyn. kanyys yn eu plyth y megessyt. Ac odyne trwy blyth y bydynoed dynessau a oruc hyt van vyd kerllaw y brenyn²⁷⁶ ac gwedy kaffael o honaw ef lle ac amser y gyt ae cledyf llad pen y brenyn a oruc. Ac odyne y gyt ar eskymun wudugolyaeth honno llythra6 a oruc trwy un trwy arall hyt pan vyd ym plyth y lw ehun.²⁷⁷ Ac yna y deuth Gweiryd vrenyn ac gwedy gwelet o hona6 y vra6t gwedy rylad yn y lle dyot y arveu ehun a oruc a gwyysca6 arveu y brenyn am dana6 ac yn y lle annoc y Brytanyeyt a oruc a gyrru grym ac angerd yndunt ac erchy ymkadarhau ynn ymlad megys kyt bey ef vey Gweiryd. ac yna y Brytanyeyt ymkadarnhau a wnaethant wrth y annoc ef megys kyt bey ef vey

Gwydyr. kanyys ny wydyn ettwa rylad eu brenyn. Ac or dywed eyssyoes llythra6 a orugant y Ruveynwyr yn dwyran. ac yn dypryt waradwydus adaw y maes. Ac yna yd aeth Gloew Kesar ar ran oe lw y gyt ac ef a chymryt y longheu yn kedernytadyogelwch idaw. A Haymo ar ran arall y gyt ac ynteu a ffoassant yr koedyd ac yr mynydoed kan ny cha6ssant o yspeyt mynet yn eu llongheu.²⁷⁸ Ac yna tebygu a wnaeth Gweiryd bot yr amhera6dyr yn yr ran honno or llu a bryssya6 a oruc ynteu ac eu herlyt wynt o le pw y gylid hyt pan godi-wedawd wynt ar lan y mor y lle y gelwir yr auron oe enw ef Porth Hamunt. neu ynteu Sudhampt6n. kanyys eno yd oed porthloed a dyskynva adas y longheu. ac yno yd oed llawer newyt longheu. ac yn yr rey hynny y mynnassey Haymo mynet yndunt pan deuth Gweiryd yn disyvyt ym y ben ac yn dyannot y lad. ac wrth hynny y gelwynt y lle honno yr hynny hyd hedyw Porth Hamunt.²⁷⁹ Ac yn hynny Gloew Kesar gwedy ymkynnulla6 y kytemdeythyon attaw a dechrewys eylwreth ymlad a chaer Perys yr hon a elwyr yr a6r hon Porth Cestyr. A gwedy kaffael y dynas a gwasaru y muroed erlyt Gweiryd a oruc hyt yg kaer wynt a damkylchynu y dynas ac y gyt ac amravaelyon peyryanheu ymlad ar dynas a cheyysya6 eu dywreya6 ae chywarsangu.²⁸⁰ Ac gwedy gwelet o Weyryd gwarchae y dynas arna6 kyweyrya6 y lu a oruc ynteu trwy vydyuoed ac egory pyrth y dynas a wnaeth a mynet y maes or dynas ac arvaethu rody kat ar vaes udunt. Ac gwedy gwelet o Gloew Kesar wynt yn arvaesu ac yn darmerthu kat ar vaes. Anvon kennadeu a oruc at Weyryd ac erchy tagnheved udunt kanyys ovyn oed arna6 glewder y brenyn a dewred a drudanyaeth y Brytanyeyt ac wrth hynny gwell oed kantha6 ef goreskyn trwy synhwyr a doethynep no mynet ym petrusder brwydyr ac ymlad ac wynt. ac wrth hynny anvon a oruc Gloew Kesar at weyryd ac erchy tagnheved yda6 ef yn y wed hon rody merch yr amhera6dyr yn wreyka y Weyryd kan daly enys Prydeyn wrth amherodraeth Ruveyn.²⁸¹ ac yna o kyghor y wyrda y peyda6d Gweiryd ac ymladeu a bot wrth Gloew Kesar. kanyys wynt a dyweddynt nat oed waradwyd yda6 ef darestwng y wyr Ruveyn pan vey yr holl vynt yn gwedu udunt. ac yn talu teyrnget udunt. ac o achas6s y pethau hynny a llawer o achwysson ereyll arafhau a oruc Gweiryd a bot wrth kyghor y wyrda ac ufudhau yr amhera6dyr. Ac yn dyannot anvon

kennadeu hyt yn Ruveyn a oruc ef yn ol y verch a thrwy kannôrthwy Gweyryd e goreskynnôs Gloew Kesar ynysed Orc ar kytynysed ereyll yn ey chylch.²⁵²

Ac gwedy llythra6 y gayaf heybya6 y kennadeu a ymchwelasant or Ruveyn ar vorwyn kanthunt ac wynt ae rodasant oy tat, ac y sef oed enu y vorwyn honno Gennylles a chyn teket oed ac yd oed anryved kan pa6b or a gweley y phryt ac gwedy y rody yn wreyc pwys y Weyryd kymeynt y kara6d Gweyryd hy ac yn y oed mwy kantha6 y serch hy ae charyat noget holl presenna6l da ac alavoed or a welhey ae lygait. Ac wrth hynny y lle kyntaf y kyskôs ef y gyt a hy a vynnôs ynteu y vot yn anrhydedus enwa6c ac yd erchys ynteu yr amhera6dyr gwneuthur dynas hono megys y bey honno yn kadw kof y neythya6r honno hyt vra6t trwy holl oessoed.²⁵³ Ac yn y lle honno yd adeyl6s Gloew Kesar dynas yr hon a elwyr oe enw ef Kaer Gloew yr hynny hyt hedyw yg kyffynyd Kymry a Lloegyr ar lan Hafren, ac ereyll a dywedant y mae y kan y Loyw wlat Lydan map Gloew Kesar a ganet. yn y dynas h6na6 gwedy hynny y kavas y dynas honno y enw y gwr gwedy Gweyryd a wu tewysauc ar Kymry.²⁵⁴ Ac yn yr amser h6nn6 yg Kaerusalem y kymyrth yr Arglwyd Iesu Grist map Dyw dyodeveyeynt yr pryannu ken dyl dyn a oed yg keythywet aghana6c Dyaf6l trwy yr holl oessoed kyn no hynny. Ac yna yr rydha6s ynteu wynt trwy y angau ac ellyngedygaeth y waet ef.²⁵⁵ Ac yno gwedy adeylat y kaer a thagnhevedu yr ynys ymchwelyt a oruc Gloew Kesar yr Ruveyn, a llywodraeth yr ynysed a orchmynn6s y Gweyryd. Ac yn yr amser h6nu6 y dechrewys Pedyr abostol yn gyntaf gossot y kadeyr yn yr Antyoces. Ac odyna y deuth hyt yn Ruveyn ac yno y preswylly6s, ac y cynhelys escoba6t, ac y danfones ynteu Marc evangelystwr hyt yr Eyyft y pregethu yr eveghyl a yscryven-assey.²⁵⁶

Ac gwedy mynet Gloew Kesar o'r ynys a chymryt o Gweyryd synhwy'r a syberwy't a molyant dechreu adeylat y dynasoed ar kestyll a llywya6 y pobyl ar kyvoeth trwy yawnder a gwrynyoned hyt pan oed y ovyn ae aryneic ar y teyrnasoad a oedynt ym pell ac yn agos yda6. Ac gwedy hynny kymryt syberwy't ynda6 a oruc a thremygu gwyr Ruveyn ac attael eu teyrnget racdunt a hep vynnu daly adanadunt a vey hwy no hyny.²⁵⁷ Ac gwedy klywet o Gloew Kesar y chwedyl h6nn6 ynteu a enynn6s Vaspasyan y kymhell Gweyryd ar

tagnheved a gwyr Ruveyn ac y talu y gnottaedyc teyrnget udunt. Ac gwedy y dyvot hyt ym porth Rutupy ef a deuth Gweyryd a holl kedernyt ynys Prydeyn 6rth ludyas h6nn6 ae lu yr tyr, kanys kymeint oed o nyver y gyt ac ef megys yd oed ovyn ac arynneyc ar wyr Ruveyn racdunt. Ac wrth hynny trossy eu hwylyeu a oruc Vaspasyan a dyskynnu ym Perth Totenysy a orugant.²⁵⁸ Ac gwedy kaffael tyr o nadunt kyrcu a wnaethant Kaer Pen Hwylcoyt.²⁵⁹ a dechreu ymlad ar kaer. Ac gwedy hynny ym pen y seythvet dyd y deuth Gweyryd ae lu, ac yn dyannot dechrau ymlad a orugant, ar dyd h6nn6 llawer a las o bob parth, ac ny chavas nep o nadunt y wudugolyaeth, ac val y deuth y dyd trannoeth y vrenhynes a deuth y rwng y deu lu ac a oruc tagnheved y rygtant, ac odyna yd anvonasanteu kytvarchogyon hyt yn y Werdon. Ac gwedy mynet y gauaf heybya6 ymchwelut a oruc Vaspasyan y Ruveyn a Gweyryd a drig6s yn ynys Prydeyn, ac gwedy dechreu o hona6 ef trosy parth a heneynt karu a wnaeth ynteu Sened Ruveyn a traethu y kyvoeth trwy hed6ch a gwarder a chadarnhau yr hen kyvreythieu a gosot ereyll o newyd trwy y kyvoeth, a rody rodyon ma6r y pa6b or ae keysyey y gantha6. Ac y velly y clot ef a eheda6d trwy yr holl Europa. Gwyr Ruveyn a karey a hevyt yd oed ei ovyn arnadunt, kanys mwy a dywedyt am dana6 ef ehunan noc am yr holl vrenhyned. Ac wrth hynny y dyweyt Suvenal wrth Nero yn y kofflau ef yn y lyvy'r Brenyn a dygwyd o Vrytaen nid amgen Gweyryd, nyt oed nep glewach yn yr ymlad ar ryvel nid oed nep gwarach yn yr heduch, nit oed nep haelach yn rody da, ac gwedy eylenwy holl dyheuoed y wuched ef a cladwy't yg kaer Gloew ym mewn temhyl a wnaethoedyt yn anryded Gloew Kesar.

Ac yn ol Gweyryd y deuth Meuryc y vap ynteu yn vrenyn gwr anryved y pruder oed h6nn6 ae doethynep. Ac ym pen yspeyt gwedy hynny a Meuryc yn gwledychu yr ynys. Rodryc brenyn y ffychtweyt a deuth a llyghes va6r kantha6 o Scythya ac a dyskynn6s yg gogled yr ynys hon y lle a elwyr yr Alban, a dechreu anreythya6 y wlat a oruc, ac gwedy klybot o Meuryc hynny kynnulla6 y pobyl a oruc ynteu a mynet yn y erbyn a wnaeth, ac gwedy dechrau ymlad y lad a oruc a chaffael y wudugolyaeth, ac gwedy hynny dyrchavael maen ma6r a wnaeth yn arwyd budugolyaeth yn y wlat a elwyr gwedy

hynny oe enw ef Gwysmeuryc ac yn e maen hōnn6 yd yscryveunwyt tytyl y wudugol-yaeth honno yr hynny hyt hedyw. Ac gwedy llad Rodryc yna y rodes Meuryc rann or Alban yr pobyl orchvygedyc a dothoed ygyt ac ef Rodryc y preswylia6 yndy. ar rann honno o'r wlat a elwyr Ys-cotlond. kany's yn yr amser hōnn6 dyfeyth oed hep nep yn ei phreswylia6 nac yn y chyvanhedu. nac yn y dywyllya6. Ac nat oed gwraged udunt erchy a wnaethant yr Brytanyeyt eu merchet ac eu kareseu yn wreika udunt. ac y bu antheylwn gān y Brytanyeyt hynny ac ny mynnasant rody eu merchet yr pobyl honno. Ac wrth hynny yd aethant wynteu hyt yn y Werddon at y Gwydyl ac y gan yr rey hynny y kymmerasant eu merchet ac eu kareseu yn wraged udunt. ac or rey hynny yd hyl-yasant eu kenedyl gwedy hynny. Ac ar hynny y peydy6n ar kenedyl honno. kany's ny bu darpar kennym ny traethu oc eu hystorya wynt nac or Yscoteyt yr rey a dechrewys y kenedyl o'r Gwydyl Ffyfchy ac or Gwydyl ya6n. Ac gwedy darvot y Veuryc lunyethu yr ynys holl trwy tag-nheved karyat a kynhelys y rygtha6 a gwyr Ruveyn ac oe vod yllōng eu teyrn-geudunt. Ac o agereviff y tat trwy yawnder a tagneved y kyvreythyeu yn adōyn tros yr holl teyrnas a dywylly6s.

Ac gwedy eylenwy o honaw ef y holl wuched ef Coel y vap ef a kymyrth y llyw-odraeth y teyrnas. a hōnn6 yr yn vap a vagessyt yn Ruveyn ac yno y dyskassey ef moes a derodeu gwyr Ruveyn a chymeynt oed y kytyndeythas ae karyat arnadunt a chyt galley ef attael eu teyrnget ractund y hellyghey oe vod udunt. kany's ef a welhey yr holl vyt yn darostyghedyg udunt. ac wrth hynny yd ellyghey ynteu udunt eu delyet. ac nyt oed ym plyth brenhyned y dayar gwr well a anrydedy y bonedygyon ar dyledogyon noc oed Koel. kany's pa6b o nadunt a adey yn eu hed6ch ac y gyt a hynny llawer a rodyon a rodey udunt.²⁹⁰

Ac gwedy hynny map a anet yda6. ac ysef oed enw hōnn6 Lles vap Koel. ac gwedy mar6 y tat a chymrty o hona6 ynteu koron y teyrnas holl weythredoed da y tat a evelych6s ef eu gwneuthur. megys y dywedyt mae ef oed Koel. ac odyā ef a yynn6s keysya6 gwneuthur y dy6ed yn well noe dechreu. ac 6rth hynny kennadeu a ellygh6s ynteu hyt yn Ruveyn at Eleuter Pap y erchy yda6 anvon atta6 gwyr ffyl-lā6n dyskedyc yg crystnoga6l ffyd tr6y pregeth a dysc yr rey y galley ynteu credu y Cryst. Cany's y gwyrthen ar anryvedodeu

a kylywey ef tr6y pregeth6yr Cryst ar let y bydoed rydaroed udunt yglurhau a go-lehau y gallon ynteu 6rth gredu y Crist yachwyda6l.²⁹¹ Ac 6rth hynny oy war desyvedygaeth ef ufudhau ef a oruc y Pab hōnn6. ac anvon a oruc deu dyskya6dwyr credyvus. Ac ysef oedynt yr rey hynny Dwy6an a Ffagan. ar rey hynny a pre-gethasant yda6 ef dyvodedygaeth Cryst yg cna6t ac ae golchassant ef or lan ffynnya6n vedyd. ac ae hymchwelassant ef ar Cryst. Ac yna hep un gohry o pob gwlad y pobloed o agereviff eu brenyn ymkynn6lla6 ac or un ryw ffynna6n vedyd honno ymlanhau ac ymkysylltu a theyrnas nef.²⁹²

Ac gwedy darvot ir gwynvydedyc dys-codryon hynny golchy a dyleu ageret trwy holl ynys Prydeyn hayach y templehau y rhey a oedynt aberthedyg yn enryded yr geu dwy6eu yr rey hynny a rodes ynteu ac y kyssegr6s yr holl kyvoetha6c Dduw ac oy seynt ynteu. Ac yn y templehen hynny amravaelyon kenveynnyoed urdassedyc y talu kynnevodyg wassanaeth dyledus y Dyw a ossodassant.²⁹³ Ac yn yr amfer hōnn6 yn ynys Prydeyn yd oedynt wyth escopy ar rugeynt. a thry archescopy. ac yr try archescopy hynny yd oedynt yr wyth escopy ar rugeynt yn darestyghedyg wedaul y talu dyledus ufudta6t udunt. Ar rey hynny trwy orchymmy'n ac awdur-da6t pab Ruveyn g6edy dyleu yr aghret onadunt a kyssegrassant megys y dywed-p6yt wehot yn anryded Dyw ar seynt. Ac yn y tri dynas bonhedykaf yn ynys Prydeyn yd oedynt y try archescopy nyt amgen Llundeyn a Chaer Efra6c a Chaer Llyon ar Wysc. ac 6rth hynny yr try lle hynny y rann6yt yr wyth escopy ar rugeynt. Ac y Archescopy Caer Efra6c y dygwyd6s Deifyr a Brynych ar gogledd oll megys y gwahana Humyr y 6rth Loegyr. Ac y Archescopy Llundeyn y parth6yt Lloegyr y gyt ae teryneu a Chernyw y gyt a hy. Ar dwy archescoba6t hynny a gwahana Hafren a Chymry yr hon a parth6yt y archescopy kaer Llyon ar Wysc.²⁹⁴

Ac or dy6ed g6edy darvot ir gwyrda hynny llunyethu ac urda6 a gossot pop peth yn wedus yn her6yd crystnoga6l ffyd y deu escop hynny a ymchwelassant tra-chevyn hyt yn Ruveyn a phob peth o'r wnathoedynt 6ynt ae datkanassant y Pap Ruveyn. Ac g6edy kymrty kedernyt a thelygta6t y gan y pap yr petheu hynny oll 6ynt a ymch6lassant a llawer o kytyndeythyon ereyll y gyt a h6ynt hyt yn ynys Prydeyn ac o dysc yr rey hynny

ar vyrr yspeyt y kadarnhaŷt ffyd a Chryst-onogaeth ym plyth y Brytanyeyt. Enweu hagen a gŷeythredoed y gwyr pŷy bynnac a vunno eu gwybot keyssyet yn y llyfr a yscryfennŷs Gylbas o wudugolyaeth ymreys wledyc. ar peth a draethŷs y gwr hŷnnŷ mor yglur a gloeb a hynny nyt rheyt y mynheu y atnewydu hynny o traethaŷt a vey dyelbŷach no honno²⁹⁵.

AG odynd ym plyth y gŷeythredoed da hynny y gogonedŷs arderchaŷc vrenyn hŷnnŷ Lles vap Coel gŷedy gwelet o honaŷ ef dywyll gwyr ffyd a Chrystonogaeth yn echdyŷynnygu yn y teyrnas ar kyvoeth dyrvaŷr lewenyrd a kymyrth yndaŷ y med-yant ar breynhyeu ar tyr ardayar a oed gynt y templheu y geu dwyŷeu yr rey hynny a ymchwelŷs ynteu yn arver a oed well ac a kadarnhaŷs yr eglwyseu ac yr seynt. A chanyŷ mŷy o anryded ac adurn a dyleyt yr gŷyr Dyw ac oy seynt ac oy ebystyl ynteu a achwanegŷs rodyon o tyr a dayar ac eistedvaeu ac o holl rydyt eu hed-ychu ac eu kadarnhau. ac eu hardyrchav-ael trwy bob rydyt y gan y brenynaŷl anghendaŷt. Ac y velly yr rŷng pob gŷeythret da ae gylyd yg Kaer Loew y tervynŷs ef dyueoed y wuched. ac yn eglwys y pennhaf eistedva yr escoptry y cladŷyt yn anrydedus yn yr unvet vlŷydyn ar pymthec a deu ugeyn a chant gŷedy dyvot Cryst yg cnaŷt.²⁹⁶

A CHANYT oed plant ydaŷ a dylieu kynhal y teyrnas yn y ol 6rth hynny y kyv-odes kyŷdaŷdaŷl tervyse yr rŷng y Brytan-yeit ar Ruveynyaŷl kyvoeth a gwanhaŷs. Ac gŷedy kennathau hynny y Sened Ruveyn ŷynt a anvonassant Severus Senedŷr a dŷy leng o wyr y ymlad y gyt ac ef ac y kymholl enys Prydeyn 6rth Ruveynyaŷl vedyant trachevyn. Ac gŷedy dyvot y tyr ynys Prydeyn ef a dechreŷys ymlad ar Brytanyeyt ac a oreskynnŷs ran o nadunt ar ran arall ny allŷs eu goreskyn o kalet-taf a chreulonhaf ymladeu a govalus hyt pan va reytdunt ffo hyt yr Alban tros Deifyr a Brenych yn y gogled. Ar rey eyssyoes a Sulyen yn tywyssaŷc arnadunt oc eu holl lavur yn gwrthŷynebu ac yn daly yn erbyn y Ruveynwyr. ac yn vynyeh yn gŷeuthur aervaeu or Ruveynwyr ac or Brytanyeyt a oedynt y gyt ac ŷynt. kanyŷ kynnullaŷ a galŷ attadunt a ŷneynt paŷb or a keffyt or ynnyssed yŷ eu kylych yn kannwrthŷy udunt. ac y velly yn vynyeh yd ymchŷelynt y gyt a budugolyaeth.²⁹⁷ Ac 6rth hynny gorthrŷm vu kan yr amheraŷdyr diodef eu kyrchu ac eu ryfel arnaŷ. ac 6rth hynny yd erchis yr amheraŷ-

dyr gwneuthur claŷd or mor pŷy gylyd yr rŷng Deyfyr a Brennych ar Alban megys y bey haŷs gwahard eu kyrcheu ŷynteu. Ac o kyffiredyn treul y gwnaethpŷyt ac y kwplaŷyt y gweyth or mor pwy gylyd yr rŷng Deyfyr a Brenych ar gogled. a hŷnnŷ trwy llawer o amseroed gŷedy hynny a dyffyrth ac a ytelys ruthreu a chyrcheu y y gelynyon. Ac ysef a oruc Sulyen gŷedy gwelet o honaŷ ef na alley ef ae porth gwrthŷynebu yr amheraŷdyr. mynet hyt yn Seythay keyssyaŷ nerth a phorth y gan y Ffychtyeyt y oreskyn y kyvoeth trach-evyn. Ac gŷedy kynnullaŷ o honaŷ holl veuencyt y wlat honno y gyt a dyrvaŷr lyghes y deuth hyt ynys Prydeyn. Ac yn dyannot kylchynu Kaer Efraŷc ac ymlad ar dynas.²⁹⁸ Ac gŷedy ehedec e chwedyl tros y gwladoed. yr ran mŷyhaŷ or Brytanyeyt a ymadaŷssant ar amheraŷdyr ac a aethant at Sulyen. ac eyssyoes yr hynny ny pheidyŷs Severus ae dechreuoed ef namyn o pob lle kynnullaŷ yr Ruveynŷr ef ar Brytanyeyt a trygessynt y gyt ac ef. ac yn dyannot kyrchu tu a Chaer Efraŷc ac ymlad a Sulyen. Ac gŷedy ymlad yn wychyr o nadunt yr amheraŷdyr a las yna a llawer or rey eydaŷ y gyt ac ef. a Sulyen a vrathŷyt en agheuaŷl. Ac odynd y cladwyd Severus enghayr Efraŷc er hon a kaŷssant y lenghoed Ruveynŷr enteu. A deu vap a adaŷssey enteu ac esef oedynt er rey henny Bassyan a Getta a mam Getta a hanoed o Ruveyn a mam Bassyan a hanoed or enys hon. Ac gŷedy maru eu tat esef a orugant gwyr Ruveyn kymryt Getta en vrenyn ae kannŷrthwyaŷ oc eu pleyt ŷynt kanyŷ o Ruveyn ed hanoed e vam. Ac ysef a orugant y Brytanyeyt gwrthŷynebu y henny ac ardyrchavael o nadunt ŷynteu Bassyan en vrenyn kanyŷ y vam enteu a hanoed o enys Prydeyn. Ac odynd en kynydu brŷdyr er rygthunt. ac ena e llas Getta. ac e kavas Vassyan e vrenhynyaeth trŷy nerth y Brytanyeyt.²⁹⁹

Ac en er amser hŷnnŷ ed oed yno gwas yeuanc a lŷyrt Karaŷn. ac nyt oed vonhedyc. ac eyssyoes en llawer o emladeu clotvaŷr oed oc dewred ac oc daŷn. ar gwas hŷnnŷ a kerdadŷ raddaŷ hyt en Ruveyn ac erchy kanyat yg gwyd Sened Ruveyn y kadŷ enys Prydeyn ar longheu ar e moroed rac gormossoed y gan estronolyon kenedloed. ac adaŷ tros henny o da y wyr Ruveyn kymeynt a chet kaffey enteu brenhynyaeth enys Prydeyn.³⁰⁰ Ac gŷedy darvot ydaŷ ef trŷy e ffals adaweu henny twyllau Sened Ruveyn ef a kavas er hyn a erchys udunt ac y gyt ac escryvenneu yn seylyedyc ef a

death trachevyn hyt yn enys Prydeyn. Ac ene lle en dyannot kynnulla6 llongheu a oruc a galw atta6 lawer o kedernyt yeuencyd ynys Prydeyn a mynet a oruc yn y lyghes ar y mor a chylchynu holl traetheu a phorthvaeu enys Prydeyn. a g6neuthur llawer o kynh6ryf ar y pobloed ac ar enysed en y cylch kan anreithya6 e dynassoed ac eu llad ac eu ilosky a gryp-deylya6 ac yspeylya6 e tyr dywyllodryon oc eu da. Ac ef evelly yn y creulonder h6nn6 llythra6 atta6 a wneynt pa6b ar ay karey treys a grypdeyl ac enwyred. ac ar yspeyt vechan kymeynt oed y lw ac nad oed arna6 ovyon un tywyssauc.³⁰¹ Ac o achas henny dyrchavael y syber6yt a oruc ac anvon kennadeu at y Brytannyeyt y erchy udunt y 6neuthur ef en vrenyn arnadunt. ac enteu a emladey a gwyr Ruveyn ac ae dystrywey 6ynt o enys Prydeyn ac ar rydhae e Brytannyeyt y gan estra6n kenedyl.³⁰² Ac y gyt ac y kavas enteu e vrenhynyaeth en dyannot emlad a oruc Kara6n a Bassyan ae llad. kany y Ffychtyeyt a 6naethant y vrat yda6. pan dyleynt wy kanh6rthwya6 Bassyan ed emch6elasant 6ynteu arnaw ef en e wrwydyr ac emlad en erbyn eu gwyr ehun. Ac g6edy henny en e lle ada6 y maes a oruc y Ruveyn6yr a dechrau ffo. kany 6ydynt pwy a vey porth. pwy a vey ampoth. Ac gwedy kaffael o Kara6n e wudugolyaeth efa rodes yr Gwydyl Ffychty en e gogle y wlat a el6yr Escotlont. ac eno y maent yn preswyllya6 en plyth e Brytanyeyt yr hynny hyt hedy6.³⁰³

Ac g6edy kennatau en Ruveyn ryoreskyn o Kara6n enys Prydeyn Sened Ruveyn a anvones Allectus Sened6r a theyr lleng o wyr emlad y gyt ac ef y lad e creula6n ac y oreskyn er enys trachevyn irth vedyant gwyr Ruveyn. Ac g6edy eu dyvot y tyr enys Prydeyn. en dyannot emlad a orugant a Chara6n. ac g6edy y lad kymryt koron y teyrnas a wnaeth Allectus. ac odyna dyrva6r temhestyl a dyportthes yr Brytannyeyt er rey a ymada6sey a chyhoed gwyr Ruveyn. ac ar athoed-ynt ar Kara6n.³⁰⁴ Ac wrth henny trwm e kymerassant e Brytannyeyt henny. a chymryt Asclepyodotus yarll Kernyw ac urdaw h6nn6 en vrenyn arnadunt. ac o kyffredyn kyghor a chytsynnhedygaeth mynet a orugant am benn Allectus ae kymhell y emlad ac 6ynt. Ac en yr amser h6nn6 ed oed enteu en Llundeyn en g6neuthur g6ylva oy tadolyon dwy6eu. ac y gyt ac y kygleu ef dyvodedygaeth e Brytanyeyt emada6 ae abertheu a oruc ac y gyt ae holl

kedernyt kyrchu e Brytannyeyt a oruc a chalettaf aerva o bob parth a orugant. Ac eysyoes trechaf wu Asclepyodotus ar Brytannyeyt a gwasearw er Ruveyn6yr a 6naethant ac eu kymell ar fo ac eu hymlyt a llad llawer o vlyoed o nadunt a llad Allectus eu brenyn.³⁰⁵ Ac g6edy damweynya6 y wudugolyaeth yr Brytanyeyt sef a oruc Lyllys Gallus ketymdeyth Allectus kynnulla6 er rey ar dyangesynt or Ruveyn6yr atta6 y Lundeyn a chad6 e pyrth ar kestyll arnadunt a medylya6 keysya6 g6rth6ynebu odyna yr Brytanyeyt neu enteu gochel e kyndrycha6l angheu oed en y herbyn. Ac g6edy gwelled eysyoes o Asclepyodotus hyny kylyhyny e dinas a oru enteu ac en dyannot anvon kennadeu a 6naeth at holl tewysogyon enys Prydeyn a dy6edyt udunt rylad o hona6 ef Allectus a llawer o vlyoed y gyt ac ef ae vot enteu en eiste 6rth Lundeyn. ac en gwarehay endy er hyn a dyanghasey or Ruveyn6yr endy. Ac 6rth henny erchy y pa6b o tewysogyon enys Prydeyn en kytduhun ac en dyannot dyvot hyt atta6 ef en porth yda6. kany ef a tebygey bot en eskavyn udunt dywreidyda6 er Ruveyn6yr or enys os o kytduhundep pa6b ed emledyt ac 6ynt.³⁰⁶ Ac ena 6rth y kennadeu e doythant e Deheuwyr ar Gwyndyt a gwyr Deyfyr a Brennych ar Albanwyr ac y gyt a henny pa6b or hanoedynt o kenedyl e Brytanyeyt. Ac g6edy dyvot pa6b hyt rac bron e brenyn efa erchys parattoy amravaelyon peyrannu a llavurya6 y dystryw e muroed. Ac en dyannot uvudhau a orugant yda6 or g6yr kadarn ar rey glew ac en wychyr kyrchu e muroed a orugant. Ac en dyannot eu brywa6 athr6ydunt a throstunt y me6n ed aethant a g6neuthur aerva or Ruveynwyr en e lle. Ac eysyoes gwedy gwelet or Ruveyn6yr eu llad hep trugared hep orffowys annoc a 6naethant y eu tewysogyon ufudhau yr Brytannyeyt ac erchy eu trugared y eu hellwng en vy6 y eu gwlat. kany neu ry daroed hayach eu llad oll namyn un lleng oed ettoa en keysya6 emkynhal.³⁰⁷ Ac 6rth hynny kytsynnhya6 ac 6ynt a oruc Gallus eu tewysa6c ac amrody ac ef ae cytymdeythyon en ewyllys Asclepyodotus ar Brytannyeyt. Ac val ed oed e brenyn en kymryt kyghor am trugarhau wrthunt e kyvodasant gwyr Gwyned a bydyna6 ac ar lan nant bychan ed oedynt llad penneu er Ruveyn6yr a orugant. Ac 6rth henny e gelwyr e nant h6nn6 eg Kymraec Nant Gall6n ac en Saysnec Gallobroc.³⁰⁸

Ac gwedy gorgvot ar Ruveyn6yr Ascle-

pyodotus trôy annogedigyaeth tywysogyon e teyrnas a kymyrth koron e vrenhynyaeth ac ae gwysoôs am y pen ac a traethôys y kyvoeth trwy unyawn wryoned a thagnheved ar espeyt dec mlyned. a gŵahard a 6naeth grypdeyl e treyswyr a chledyveu e lladron.³⁰⁹ Ac en y oes ef e dechreuôys e temhestyl a oruc Dyocletyan amheraôdyr ar e Crystonogyon en er hon hayach e dyleyt Crystonogaeth en ynys Prydeyn. er hon a kynhelyt en kyvan ac en yach endy yr en oes Lles Vrenyn e gôr kyntaf a dothoed eg kret endy. Ac en er amser hōnn6 e dothoed Maxen Ercwliff pen teulu y creulaén hōnn6 ac o arch hōnn6 ae orchymyn y dystrywyt er holl eglwyseu. ac e lloset holl lyfreheu er escrythur lan ar a allwyt y kaffael o nadunt. ar etholedygyon effeyryeyt ar meybyon lleen ar Crystonogyon adanadunt a llas en kyn anlet ac ed echedynt en vydynod ar 6lat nef megys ar eu gwyr pryaôt tref tat 6ynt. Ac ena y ma6rhaôs yr Holl-gyvoetha6c Dyw y trugared ef em plyth e Brytannyeit rac eu tewylla6 wynt o nosa6l tewyllôch agheu er rode ef egluraf lampeu udunt e seynt ar merthery a ennynôs udunt a bedeu er rey henny ar lle e kymmerasant en merthyrolaeth trwy gwres caryat en meun bryt a medôl e nep a edrycho a dangossasant eu gwyrthyau pey na bey kwynvanus klybot y gan agkyvyeyth kenedyl er ryw destryw a hōnn6 ar kywdawtôyr enys Prydeyn.³¹⁰ Ac em plyth pa6b or bobloed a verthyrôyt ena e dyodevasant mylwyr em mydyn Cryst. seynt Alban o Verolan. ac Wl. ac Aaron o kaer Llyon. A seynt Alban hagen o wres kymerwedyc cardaôt a kymyrth Amphybal y kyffeswr ef o la6 er rey ae merthyrey ac en kyntaf ae kudyôs en y ty ehunan ac o dyna a symudôs e dyllat. ac ae ellyngaôs y ymdeyth. ac ed emrodes enteu ehunan y verthyrôlaeth. ar rey ereyll trwy amravaelyon poenau ar eu corfforoed a ehedasant ar orwchelder llewenyd gôlat nef hep un pedrus.³¹¹

Ac en er amser hōnn6 e kyvodes Koel yarll Kaer Coelin yn erbyn Asclepyodotus brenyn y Brytannyeit. ac g6edy bot brôdyr er rygthunt e llas Asclepyodotus ac ardercheôyt Kel o coron e teyrnas. Ac g6edy kennatau hynny y Sened Ruveyn lla6enhau a orugant o achaôs agheu e brenyn er h6n a daroed yda6 kynnyrvu Ruveynya6l kyvoeth. ac ena kôfiau a oruc Sened Ruveyn e veynt kollet a kollesynt o teyrngat enys Prydeyn. Ac 6rth hynny 6ynt a anvonasant Constans senedur er hun a darestyghasey er Espæen wrth

Ruveynya6l vedyant. gwr doeth hagen oed hōnn6 a glew. ac em blaen pob peth gwr a vynney aghwanegu kyhoeda6c vedyant sened Ruveyn.³¹² Ac 6rth henny Koel vrenyn e Brytannyeit g6edy gwybot o hona6 en honneyt dyvodedygaeth Constans y enys Brydeyn arnyeyga6 ac ovynhau a oruc emlad en y erbyn kanys y clot a kadarhaey na ry allassey un brenyn gwrthôynebu yda6. Ac 6rth hynny y gyt ac y dyskynnôs Constans ar tyr er ynys anvon kennadeu a oruc Koel at Constans ac erchy tagnheved yda6. a rhody o hona6 ynteu gwrygoeth a darestyghedygaeth yda6 ac y Sened Ruveyn a dan yr amvot h6n niadu o hona6 ef enys prydeyn ae theylygda6t. a thalu o hona6 ynteu e gosodedyc teyrngat y Sened Ruveyn. Ac gwedy kennatau henny y Constans ef a kymyrth henny en llawen. ac a rode hed-6ch a tagnheved yda6 a dan er amvot hōnn6. ac ar henny gwystlon a kymyrth a chadarnhau tagnheved er rygthunt. Ac gwedy espeyt mys clevychu a wnaeth Koel o orthrwem beynt ac o hōnn6 e bu var6 kyn pen er wythnos.³¹³ Ac g6edy mar6 Koel e kymyrth constans coron y deyrnas. ac y kymyrth un verch oed y Koel en wreyc yda6. Ac esef oed honno Helen Llwyda6c. pryt honno hagen ae tholedywrôyd ny cheffyt en er enysed en y chylch ae kyffelyppey. nac en er Espæen nyt oed er eyl a vey kynteked a hy. ac y gyt a henny hevyt nyt oed er eyl a vey kyn doethet a hy eg kelvydyt Mussyc ar kelvydoden ryd a hy. kanys nyt oed o plant oy that namyn hy ehunan. Ac 6rth hynny e mynnôs enteu dysku ydy hy e kelwyddoeu hyt pan vey doethach e galley bytheu llywya6 e kyvoeth g6edy ef.³¹⁴ Ac gwedy kymryt o Constans honno eg kytemdeythas y wely ef a anet map ydaw o honey. ac esef oed hōnn6 Custennyn vap Helen. Ac o dyna em pen er un wlwydyn ar dec eg Kaer Efra6c e darestyghôs Constans y dyleyt agheu. ac er rode enteu teyrnas enys Prydeyn y Cwstennyn y vap enten. Ac en e lle g6edy arveru o hona6 ef a llywodraeth e teyrnas kyn ychydyc o wlydyned ef a dangosses bot enda6 dyrva6r clot a molyant a haylder. ac y gyt a henny en erbyn er Ruveynôyr dywalder lle6 ae creulonder. Ac evelly ya6nder a gwyr-yoned a wnaey er rông e pobloed. Cryp-deyl e lladron a pyley. dywalder er rey enwywr creulon a sathrey. tagneved a ned-6ch ym pob lle a lafuryey eu hatne6ydu trwy e teyrnas.³¹⁵

Ac en er amser hōnn6 ed oed en Ruveyn

gwr en6yr creula6n en amhera6der. ac esef oed h6nn6 Maxen creulon. ac esef a wnaey dytreftadu o vonhedgygon ar dyledogyon ac eu hyst6ng. ac o waethaf creulonder ky6arssangu kyfredyn kyhoed Sened Ruv-eyn. ac ef ewelly yn eu kywarssangu ac en eu dytreftadu sef a wneynt 6ynteu ffo hyt en ynys Prydeyn hyt at Cwstennyn. ac enteu en anrydedus ae arvolley 6ynt.³¹⁶ ac or dywed g6edy llythra6 llawer o nadunt atta6 wynt ae kyffroassant ac a annogassant ar lyt yn erbyn e creula6n h6nn6. ac en venych e dygynt ar cof yda6 creulonder Maxen. ac e dywedyt wrth Cwstennyn val hyn. Pa hyt y dydedyf ty en trueny ny ac en alituded arglywd Cwstennyn. pa hyt y gohyry tytheu ynny en ganedyc lavur a thref en tat. kanys tydy duhunan o en kenedyl ny a elly talu ynny en kollet gwedy e goreskynnyh ac e g6rthledych Maxen o Ruveyn. kanys pa dywysa6c e eyll ymkyvartalu y vrenyn Brytaen o kedernyt a dewred marchogyon neu enteu o amylder eur ac aryant. Ac 6rth henny gwedy6n nynnheu tydy hyt pan telych ty y ny tref en tat ac en kyvoeth ac en gwraged ac en mebyon kan dyvot y gyt a ny a llu kenhyt hyt en Ruveyn.³¹⁷

Ac odyne gwedy kyffroy Cwstennyn or amadrodyon hyn ac o lawer o ereyll ef en ll6yr akynnull6s llu enys Prydeyn. ac a aeth y gyt ac wynt hyt en Ruveyn ac ae goreskynns. ac odyne a kavas llywodraeth yr holl ryt. Ef hagen a dugassey gyt ac ef try ewythred Helyn y vam. nyt amgen llywelyn Trahayarn a Meuryc. ar rey henny a urd6s enteu en Seneda6l urdas.³¹⁸ ac en er amser h6nn6 e kyvodes Eudaf yarll Ergyng ac Ewas en erbyn e tewysogyon ar ry ada6ssey Cwstennyn en kynhal er ynys 6rth Ruveynya6l telygta6t. ac Eudaf a emlad6s ar rey henny ac ae lladad6 ac a kymyrth ehun llywodraeth enys Prydeyn.³¹⁹ ac g6edy mynegy henny y Cwstennyn enteu a envynn6s Trahayarn e6ythr Helen a theyrlleng o wyr emlad y gyt ac ef y kymhell enys Prydeyn tracheuyn 6rth Ruveynya6l vedyant. Ac gwedy dyskynnu Trahayarn ar traeth ker llaw Kaer Perys ef a kyrch6s am pen y dynas. ac en espeyt deud6d ef ae kavas.³²⁰ Ac g6edy henny e chwedyl h6nn6 trwy yr holl wladoed Eudaf vrenyn a kynhull6s holl wyr arva6c ynys Prydeyn. ac y deuth en y erbyn hyt e lle e gelwyr Maes Uryen ker llaw Kaer Wynt a dechreu ymlad a 6naethant ar wudugolyaeth a kavas Eudaf. ac 6rth hynny Trahayarn a dyengys oy varchogyon kantha6 a kyrch6s longheu ac

odyne a hwylyassant hyt e gogled. Ac ena e deuthant yr tyr ac e dechreuassant anreythya6 e gwladod.³²¹ Ac gwedy kenatau henny y Eudaf Vrenyn. enteu eylweyth a kynhyll6s holl kedernyt ynys Prydeyn ac a deuth en y erbyn ef hyt en Escotlont. ae eno yd emlad6s ac ef. ac eyssyoes Eudaf a ffoes ena hep wudugolyaeth. Ac esef a orug Trahayarn gwedy kaffael o hona6 e wudolyaeth dechreu ymlyt Eudaf o le pwy gylyd hep adu yda6 un gorfflowys hyt pan duc y kantha6 holl dynassoed a cheyryd ynys Prydeyn a hevyr coron e teyrnas.³²² Ac 6rth henny en ovalus Eudaf en y longheu a aeth hyt yn Llychlyn y keyssya6 porth y gan vrenyn Llychlyn y keyssa6 goreskyn y kyvoeth trachevyn ac en henny eyssyoes o amser Eudaf ar ry ada6ssey kan y kytemdeythyon ae anwilyeyt g6neuthur brat ag agheu Trahaearn. ac 6rth henny yarll e mynyd kadarn e gwr a karey Eudaf en wuy no nep a lafury6s em blaen pa6b yr gweythret h6nn6. kanys dywyrna6t ed oed Trahayarn en mynet o Kaer Lundeyn y emdeyth er raddywededyt yarll a theyrnyl o Varchogyon y gyt ac ef a emkydy6s ym me6n glynn e fford e dewey Trahayarn ac en dirybud a kyvodassant am y pen ac ae lladassant em plyth y kytvarchogyon.³²³ ac y gyt ac y kennatta6yt henny y Eudaf enteu en dyannot a deuth trachevyn hyt en enys Prydeyn. ac gwedy goreskyn a gwascaru er Ruveynwyr e kymyrth ynteu coron y teyrnas er eylweyth. ac odyne kymeynt wu y clot ae volyant o amylder eur ac aryant ar vyrr amser ac nat oed ha6d kaffael yr eyl a kyffelyppyt yda6. Ac o dyne Eudaf a lywya6d yr enys hyt ar oes Gratyan a Valentynyan.³²⁴

Ac or dywed g6edy trewlya6 Eudaf o heneynt medlyla6 a oruc pa wed e llunyethey enteu e pobyl gwedy ef. a cheyssya6 gwybot y gan y gyghorwyr pwy oe lyn ef a wnelynt en vrenyn kanys nyt oed yda6 ef ettyved namyn unferch. ac 6rth hynny rey or kyghorwyr a vynnynnt rody e vorwyn honno y un o dyledogyon enys Prydeyn ar teyrnas kenthly. ereyll a vynnynnt y rody y un o dyledog on Ruveyn ar vrenhynyaeth gentyh. Ereyll a vynnynnt rody koron y teyrnas y Konan Meyryada6c ney Eudaf vap y vra6t. ar rody y verch enteu y dyleda6c o estra6n kenedyl. ac eur ac aryan ynn amyl y gyt a h6n.³²⁵ A hyt tra oedynt en er amyrsson h6nn6 e rydynt nessau a oruc Karada6c yarll Kernyw a chgyhory a wnaeth gwahody Maxen Sened6r or Ruveyn ar rody y verch yda6. Ac ewelly y

dywedeŷ ef y gellynt wynteu kaffael tra-gwydaŷ heddech. kanys e gwr hōnn6 oed vap y Lywelyn ewythyr Cwstennyn va6r vap Helen e gwr a dywetpōyt wehot o hona6. Mam Maxen hagen ae genedyg-aeth a hanoed o Ruveyn. ac o pop parth o vrenhynyaŷ waet ed hanoed. Ac wrth hynny ed ada6ey enteu g6astat heddech. kanys o amherodryon Ruveyn ac o Vren-hyned ynys Prydeyn yd hanoed. Ac g6edy g6elet o Kynan Meyryada6c Yarll Kernyw yn rody y kyghor hōnn6. blyghau a sorry a oruc. kanys e holl ynny ae holl lavur ef oed en keyssya6 e vrenhynyaeth yda6 ehun. ac o acha6s henny kynhyrvu e llys en hollaŷ a oruc.³²⁶ Ac yr hynny eyssyoēs ny pheidy6s Karada6c yarll Ker-nyw ae dechrewood namyn anvon Meuryc y vap a oruc hyt en Ruveyn y datkan y Vaxen e kyghoreu henny. Gwas yeuanc hagen teledyw oed e Meuryc hōnn6 hedus clotva6r molyannus. glew a dewr en reyt e gwyr a gwychyr yn y heyreŷ yda6 ef or-nesu.³²⁷ Ac g6edy y dyvot ef rac bron Max-en ef a arvollēt en anrydedus y gantha6 ef ay holl kytvarchogyon. Ac en er amser hōnn6 dyrva6r terfysc ar ryvel oed er rōg Maxen ar deu amhera6dyr oedynt en Ru-veyn nyt amgen Gratyan a Valentynyan kanys e gwyr hynny a daroed udunt g6rthlad Maxen hyt na chaffey ef arveru o tryded ran er amherodraeth megys y dyley o tadaŷ anryded.³²⁸ Ac gwelet o Veuryc Maxen en kywarssangedyc y gan er amherodron ef a dywa6t 6rtha6 ar e wed hon. Pa acha6s Vaxen e byd arnat ty ovyn Gratyan. kanys egoret yw yty fford trwy er hon y gelly dytheu dōyn er am-herodraeth e gantha6 enteu. Debre gyt a my hyt en enys Prydein ty a geffy coron teyrnas enys Prydeyn kanys Eudaf brenyn Brytaen sydd gorthlōm o heynt a heneynt. ac nyt oēs dym a damuno enteu namyn kaffael y kyfryw was yeuanc dyleda6c ae wyt ty urth rody y un verch yda6 a theyr-nas ynys Prydeyn y gyt a hy. kanys nyt oēs nyt oēs un map yda6 namyn er un verch honno. Ac 6rth henny kyghor y gan y wyrda a kymertth padyw e rodey enteu y teyrnas kan y un verch. ac 6rth henny kymmeredyc wu gan wyrda e teyr-nas kanyhadu y vrenhynyaeth yty gyt ar verch. ac ar e kennadōry honno yd anvon-assant wy vynheu y vynegu y tytheu y kyghor hōnn6. Ac wrth hynny o mynny dytheu dyvot y gyt a my e dechreu hōnn6 a keffy ty. ac o eur ac aryant enys Prydeyn ae marchogyon ae hmyladōyr e gelly tytheu goreskyn Ruveyn en y bwynt

gwrthladedyc y hamerodryon o honey. ac y velly y kynnyd6s Cwstennyn dy gar ty a llawer hevyt o Vrenhyned Prydeyn a oreskynassant Ruveyn.³²⁹

Ac wrth henny ufudha a oruc Maxen 6rth kyghor Meuryc vap Karada6c a chychwyn y gyt ac ef tu ac ynys Prydeyn. ac ar e fford ef a oreskynn6s keyryd Ffreync ae dynnassoed. ac a kynnulł6s llawered ac amylder o eur ac aryant ac o pob parth yda6 e kymdeythoka6s llawer o varchogyon. ac odyne ar e mor ed aethant. ac o herwyd hwylŷeu y dyskynnassant em Porth Hamōnt.³³⁰ Ac g6edy kennatau henny y Eudaf brenyn e Brytanyeyt ofyn-hau en va6r a oruc a thebygu ry dyvot en dyssyvyt gelynyaŷ lu am pen y kyvoeth. ac en dyannot gal6 Kynan Meyryada6c ey ney atta6. ae erchy yda6 ef kynnulł6 holl varchogyon arva6c enys Prydeyn a mynet en erbyn e gelynyon henny. Ac en e lle en dyannot Kynan Meyryada6c e llw llwyrhaf a mwyhaf ac all6s holl yeuentyt e teyrnasae dewred oed henny ac aeth hyt ym Porth Hamōnt en erbyn y llu a doth-oed y gyt a Maxen Wledyc.³³¹ ac gwedy gwelet o Vaxen y veynt amylder llw honno en e erbyn govalu en va6r a oruc kany wydyat pa beth a wnaey kanys bychan oed o vydynoed y gyt ac ef 6rth keyssya6 ymlad a llw kymmeynt ar hōnn6 en y erbyn. ac 6rth henny pedrus a wu kantha6 emrody y emlad en erbyn amylder y gwyr ac eu glewder kanyas kan obeyth tagnheved e dothoed. ac 6rth hynny gal6 a oruc atta6 y hynafgwyr ae kyghorwyr. ac erchy udunt mynegy y kynghor goreu a pwynt en erbyn e kyvry6 dam6eyn hōnn6.³³² Ac en kyntaf Meuryc a rodes ateb yda6 ar e wed hon. nyt oēs eb ef ynny ymlad ar sawl em-ladcyr glew kadarn hyn. ac nyt o acha6s emlad y dodym ny yma y enys Prydeyn y geysya6 y goreskyn trwy emlad. tagnheved a archōn a chanyat y llettyaw ar e tyr hyt pan wybydom ny medwl e brenyn. Ac 6rth henny dywedōn en bot en kennadeu e kan er amhera6dyr en arweyn kennadōry a negesseu at Eudaf brenyn e Brytanyeyt. ac ewelly trwy amadrodyon kall doeth araf-ha6n mynnheu e pobyl honn.³³³ Ac g6edy ryngu bod y pa6b y kyghor hōnn6. Meuryc a kynyryth y gyt ac ef deudengwyr llwydyon or rey doethaf or a kavas en e ll6. a cheynk olywyd en lla6 pob un o nadunt e deheu. ac ewelly deuthant en erbyn Kynan Meyryada6c.³³⁴ Ac gwedy gwelet o Brytanyeyt wyr mor anrydedus ar rey henny a oet a doethineb ac arōdyon heddech a tagnheved kanthunt. kyvody en

anrydedus a orugant en eu herbyn ac agory e fford udunt en hehang hyt pan ellynt en r6yd mynet rac bron e tewyssa6c. Ac ene lle gwedy eu dyvot a sevyll rac bron Kynan Meyryada6c yannerch a wnaethant o pleyt er amhera6dyr ar Senedadywedwyt ryanvon or amhera6dyr Maxen vap Llywel- yn hyt at Eudaf brenyn e Brytannyeit a a negesseu a chennad6ry kantha6 y gan yr amherodryon atta6.³³⁵ ac ena e dywa6t Kynan Meyryada6c. nyt tebyc hyn e drech kennadeu ys tebygach hyn y elnyon a vynnyn g6neuthur treys a goreskyn gwladoed.³³⁶ ac en dyannot Meuryc a attabod yda6. nyt oed wedus hep ef y wr kym- eynt kywurd a h6n hep lawer ac amylder o kytyndeythyon yggt ac ef ac en w6yha f oll o achas medyant ac argl6dydaeth gwyr Ruveyn a gweythredoed eu tadeu ac eu hentadeu kas ynt y gan lla6er o Vrenhyn- ed. ac 6rth hyuny pey kerdey un o nadunt y gyt a nyver bychan. ac attoed ef ky6yrs- sangedyc ef y gan y elnyon. ac evelly e ke6ylydyt kyffredyn gyhoed Ruveyn. ac 6rth henny en hed6ch a thagnheved e deuth. a tagnheved a keys.³³⁷ a henny e mae en y dangos ar y weythret kanys yr pan dyskynnassam ny ar tyr er enys hon ny wnaetham na threys na chollet na sar- haet nac eyssyeu y nep. en treul ac en reydyeu megys kenedyl tagnhevedus a prynnassam ny ac ny dugam ny dym y treys y ar nep.³³⁸ Ac gwedy pedrussa6 o Kynan Meyryada6c ena pa beth a wneleyae emlad ac 6ynt ae enteu rody hed6ch udunt. nessau ena a oruc Karada6c yarll Kernyw a hynafgwyr e teyrnas y gyt ac ef ac annoc y Kynan rody udunt er hyn yd oedynt en y adol6yn. A chet bey gwell gan Kynan emlad ac wynt. eyssyoes dyose eu harveu a oruc pa6b o nadunt a chanhyadu hed6ch udunt a 66yn Maxen ae kytemdeythyon y gyt ac ef at Eudaf vrenyn e Brytannyeit hyt en Llundeyn a demlle6ychu yda6 ynteu e kyffranc h6nn6en y 6rdas megys ada6ed.³³⁹

Ac ena e kymyrth Karada6c yarll Meuryc y vap y gyt ac ef ac erchy gostec a oruc. ac en e wed hon e dywa6t 6rth e brenyn. llyma ef ef er hyn trwy hyr amser ed oedynt er rey a kedwynt kyfla6n a chy6yr ffyd y ty en ydamuna6 a Dy6 en y llunyethu kanys tydy weyth arall a orch- mynnest yth wyrda dy rody kyghor yty pa 6ed y llunyethut ty dy verch ath kyv- oeth g6edy ty. ac en w6yha f oll en y dy- euoed hyn e mae heneynt en emlad ath dy en kymeynt ac na elly tytheu llywya6 de pobyl ath kyvoeth a vo h6y. ar rey a kyg- hores yt rody coron y teyrnas y Kynan

Meyryada6c dy ney. ar rody dy verch y wr gwlat arall ac eur ac aryant y gyt a hy. Ereyll a kyghorynt rody dy verch y un o te6yssogyon er enys hon a lly6odraeth e teyrnas y gyt a hy. ac a dalyey e kyvoeth gwedy ty. er ran w6yha f hagen or kyghorwyr ar gwyrda a kyghorassant keyssya6 un dyl- eda6c o lyn er amherodryon ac y h6nn6 rody de verch y gyt a choron e teyrnas kanys wynt a ede6ynt kassael g6astat a thragywyda6l hed6ch trwy henny tra vey Ruveynya6l kyvoeth en eu hamdyffyn. Ac 6rth henny y bu teyl6ng gan Dy6 anvon e gwas yeuanc h6nn bonhedyc o lyn er Ru- veynwyr. ac o vrenhyna6l kenedyl e Bry- tannyeit. ac om kyghor y de verch a rody yda6 hep annot a choron e teyrnas y gyt a hy. ac ony 6ney henny pa dylyet syd yty ar enys Prydeyn m6y noc yda6 enteu. kanys kar yw ef y Custennyn a ney y Coel en brenyn nynheu er h6n ny all6n ny g6adu Helen y verch ef y ryvot en Vren- hynes arnam ny ac 6rth henny o trestada6l delyet ef a dely kassael brenhynyaeth enys Prydeyn.³⁴⁰ Ac g6edy y Karada6c darvot dywed6yt er amadrodyon hyn Eudaf trwy gyffredyn kyghor y wyrda ef a rodes y verch yda6 a theyrnas er enys y gyt a hy. ac g6edy gwelet o Kynan Meyryada6c henny llydya6 ac antheyl6ngu ac anrhy- fyghu a oruc en wy noc e gellyt y credu. ac en dyannot mynet hyt er Alban a chyn- nulla6 llw m6yaf a all6s ef y gassael atta6 6rth ryvelu ar Vaxen.³⁴¹

Ac gwedy kytemdeythokau amylder o kynnulleitva Kynan Meyryada6c a deuth trwy avon Humyr ac o bob tu y Humyr dechreu a oruc anreythya6 e g6ladoed. Ac g6edy kennatau henny y Vaxen enteu a kynnull6s holl kedernyt enys Prydeyn ac ar vrys ed aeth yn y erbyn. ac en dyannot emlad ac ef a chassael e wudugolyaeth. ac er henny eyssyoes ny pheidy6s Kynan namyn atkynnulla6 eyl6eyth y vydynoed ae torvoed atta6 ac emdangos en te6yn dystry6edygaeth e gwladoed. ac evelly eyl- 6eyth ed emch6eley Vaxen ac g6edy ed emledynt gweythyeu e kassae y wudugol- yaeth. ac or dy6ed g6edy gwneuthur o bob un o nadun dyrva6r kollet oy gylyd tr6y annoc eu kytemdeythyon tagnhevedu a orugant.³⁴²

TRYDYD dekyvor a aeth or enys honn wu h6nn.

Ac gwedy llythra6 yspeyt pum mlyned syber6hau a wnaeth Maxen ac o achas anthervynedyc amylder eur ac aryant a kymull6yd yda6 peunyde. ac 6rth henny parattoy llyghes va6r a oruc agkyvodedyn.

ac y gyt a hynny kynnulla6 holl varchogyon enys Prydeyn a 6naeth a chwennychu y oreskyn Ffreync. Ac 6rth henny g6edy mynet o hona6 tros e mor en kyntaf e kyrch6s ef Llydaw e teyrnas a el6yr er awrhon Brytaen vechan.³⁴³ a dechreu a oruc ryvelu ar Ffreync a oedynt en y g6ledychu. ac esef a wnaethant e Ffreync ac Ymbalt en te6yssa6c arnadunt dyvot en y erbyn a dechreu emlad ac ef. Ac cyssyoes en y ran wuyhaf peryglu a orugant a dechreu ffo kanys Ymbalt eu te6yssa6c wynt o phymthec myl o wyr arva6c y gyt ac ef a dyg6ydassant. Ac g6edy henny g6edy gwneuthur o Vaxen e veynt aerva honno dyrva6r lewenyd a kymyrth kanys g6ydyat bot en ha6d ac en eskavyn yda6 goreskyn e wlat. gwedy rylad e sa6l varchogyon honno. Ac 6rth henny gal6 Kynan Meyryada6c atta6 odyeythyr e torvoed ac adan ch6erthyn en eskavyn dywed6yt 6rtha6 val hyn. llyma ep ef un or teyrnassoed goreu o Ffreync g6edy y goreskyn o honam ny. llyma gobeyth yuny y oreskyn e teyrnassoed ereyll. ac 6rth henny bryssy6n ny y achubeyt e keyryd ar teyrnassoed ar kestyl en dyssyvyt kyn ehedec e ch6edyl tros eythyvoed y gwladoed ac ymkynnulla6 pa6b ac arveu en erhyn. kanys o gall6n ny kaffael e teyrnas hon ny phedrassaf y gallu o honam ny goreskyn holl Ffreync 6rth en medyant nynheu. Ac 6rth henny na vyt edyvar gennynt kanhyadu ymy pa beth bynnac vey de delyet dy en enys Prydeyn. kanys pa beth bynnac a golleyst ty eno my ae hennyllaf y ty eman en e wlat hon. Ac 6rth henny my ath 6naf ty en vrenyn ar e teyrnas hon. a hon vyd Brytaen arall. a honn a kyvanhed6n ac en kenedyl g6edy g6rthladom ny estronolyon kenedloed o honey. kanys gwlat ffrwythla6n y6 hon o ydeu ac avonoed kyvla6n o pysca6t.³⁴⁴

Ac g6edy henny kynnulla6 a chyweyr-ya6 bydynoed a oruc a mynet hyt en Rodhin ac en e dyd h6nn6 e a kavas y dynas h6nn6. ac g6edy klybot o ba6b dywalder a chreulonder e Brytanyeyt a lladedygaeth er aerva yr ledessyt ffo a 6naey pa6b o nadunt kan ada6 eu gwraged ac eu mebyhon.³⁴⁵ ac velly o aghreffit a dyse er rey henny e gwneynt pa6b tr6y e gwladoed ar keyryd ar dynassoed hyt pan oed e ffyrd en heang ac en r6yd yr Brytanyeyt. ac evelly ed oed creulonder e Brytanyeyt hyt pan ledyn er holl kenedyl or gwyr kan arbet e gwraged e huneyn. ac or dy6ed g6edy dyleu o nadunt er holl wladoed ac eu tyr dy6yllodryon kadarnhau e dynassoed ar keyryd ar kestyl a orugant o Varchogyon Bryt-

aen. ac adeylat kestyl a chedernyt en lleoed kryua a wnaethant. ac gwedy henny dy6alder a chreulonder Maxen a aeth tr6y teyrnassoed Ffreync dyrva6r ovyn ac ar- yneic a achub pob tewyssa6c a phob yarll en e veynt hon hyt nat oed un gobeyth yn ep o nadunt namyn emoll6ng ac emrody yr tyghetven. Ac 6rth henny ffo a wnaey pa6b o pob lle or e vydynt enda6 yr keyryd ac yr dynassoed ar kestyl kadarn ac y pob lle or e tebygynt kaffael na6d a dyogel6ch enda6. Ac gwedy gwybot o Vaxen bot y ovyn ef ar pa6b en kymeint a henny kymmeryt glewder a oruc enda6 ac amlhau a oruc y lw kan rody kyvar6sseu a rodyon amhyl udunt. A ph6y bynnac a wyppay y vot en ch6annoc y grypdeylya6 da dyn- yon ereyll er rey henny a kytemdeythokaey Vaxen y gyt ac ef. ac yr rey y rodey eur ac aryant y ereyll. ac evelly o amravaelyon rodyon nyt annodey gwaha6d pa6b atta6 ac evelly eu kyvoethoge.³⁴⁶

Ac odyna kymmeynt amyllder llu a kynnull6s atta6 megys yd oed tebyg a dyheu e galley goreskyn holl Ffreync y gyt ae therfyneu. ac eyssyoes annot a oruc henny hyt pan darffey yda6 en kyntaf hedychu e teyrnas a oreskynnassey ae llen6yaechyvan- hedy o Brytanyeyt. ac 6rth henny gwys aossodes hyt pan deley kan myl o vyl- eynyeyt a thyrdy6yllodryon a chynnulla6 henny trwy holl teyrnassoed enys Prydeyn. ac eu hanvon atta6 wynt. Ac y gyt a henny deg myl ar ugeynt o varchogyon y gad6 er rey henny ac y hamdyffyn en e wlat e press6ylllynt endy rac kyrcheu a ruthreu estrona6l kenedyl. ac g6edy darvot yda6 kaffael o honno pob peth o henny 6rth y vynu. ef a rannus Llyda6 er rygthunt ac a 6naeth Brytaen arall o honno. ac ae rodes y Kynan Meyryada6c.³⁴⁷ ac odyna e kerd6s enteu ae kytemdeythyon kantha6 hyt en eythavoed Ffreynge a thr6y orth- rymmaf emladcu ef ae goreskynn6s Ffreync a dan y thervyneu y gyt a holl Germania ac em pob emlad e bu wuduga6l Maxen. ac odyna e gossodes eystedva y teyrnas en Treverys. ac odena y dechre6ys ryvelu ar amherodryon. Gratyan a Valentynyan. ac gwedyllad e neyll o nadunt e llall a dyhol- es or Ruveyn en holla6l.³⁴⁸

Ac en er amser h6nn6 ed oedynt e Ffreync a g6yr Peytw en ryvelu ar Kynan Meyryada6c ar Brytanyeyt ereyll a oedynt y gyt ac ef ac o vynyth kyrcheu en avlon- ydu arnadunt. Ac enteu eyssyoes en 6ychyr ac en 6ra6l en g6rthwynebu udunt ac en talu aerva en erbyn y gylyd udunt ac en amdyffyn ac en kynhal e wlat a kyf-

reidôyt yda6 en 6ra6l. ac g6edy gorvot a chaffael e vudugolyaeth o hona6 y mynn6s ef oy kytvarchogyon kymryt gwraged or rey e gellynt meythryn plant er rey a vey traggydda6l treftadogyon ar e wlat honno. A megys na bey nep kymysc en e byt en eu kenedyl ef a vynn6s o enys Prydeyn kyrchu g6raged udunt.³⁴⁹ ac 6rth henny anvon kennadeu a oruc Kynan Meyryada6c hyt en enys Prydeyn at Duna6t brenyn Kerny6. e gwr a dothoed en lle Karada6c y vra6t ac ar e kyvoeth ac erchy yda6 ef perffeythya6 e neges honno. kanyys gwr bonhedyc oed h6nn6 a chyvoetha6c. ac yda6 e gorchymynassey Vaxen lly6odr-aeth er enys en y absen hyt tra oed enteu en goreskyn e gwladod radada6. Ac yr gwr h6nn6 ed oed merch anryved y phryt ael thecked a honno a elwyt Ursula a vynn6y Kynan Meyryada6c y chaffael en wreycca yda6 ehunan.³⁵⁰

Ac g6edy g6elet o Duna6t kennadeu Kynan ac eu neges ef a vynn6s ufudhau oy neges. Ac 6rth henny ef a kynnull6s un vyl ar dec o verchet dyledogyon tr6y holl teyrnassoed ynys Prydeyn. Ac o verchet a vey ys eu bonhed ar tyr dy6yll-odryon ed erchys kynnulla6. try ugeyn myl a d6yn henny oll hyt yg Kaer Lunde-yn. Ac y gyt a henny o pob porthva ed erchys d6yn llongheu en e rey e gellyt anvon e morynnyon hynny hyt en Llyda6 ac er racyd6ededygion wyr uchoth.³⁵¹ A chyt bey bla6er em plyth e vydyn honno a vey da gehntu henny eyssyoed ed oed la6er o honunt 6ynteu en dr6c kanthunt ada6 eu g6lat ac eu ryeny ac eu kenedyl. ac ereyll o nadunt a oed g6ell kanthunt kadu eu dyweyrdep ac eu gweruda6t noc ymkys-sylltu a neythioreu. ac ewelly en amravael-yon luossawgr6yd amravael ewyllys a vydey yndunt. Ac g6edy bot en bara6t e llynghes e gwraged a ossodet endunt ac ar hyt avon Themys e kyrchassant y mor.³⁵² ac or dy6ed g6edy trossy o nadun en hwylyeu parth a Llyda6 kyvody a wnaethant y gwrth6ynebedygion wynhoed a ch6ytheu en kythra6l en eu erbyn. ac en e lle eu gwaskaru er holl longheu en perygl6s trwy amravaelyon voroed gan suda6 a body er ran w6yhaf o nadunt. ar rey a dyenghys o'r veynt perygl a h6nn6 6ynt a w6rywyt y enyssed agkyvyeyth ac e karchar6yt ac e keyth6yrt bla6er o nadunt. kanyys em plyth llynghes Gwyn6as a Mel6as e dothoedynt o Ruveyn. ar rey henny o arch Gratyan Amhera6dyr e dothoedynt yr ryvelu ar Germany a ar arvordyred en ychylch. Grattyen hagen a anvonassey e gwyr henny

yr ryvelu ar e nep a vey un a Maxen.³⁵³ Ac val ed oedynt e velly en anreythya6 er arvordyred 6ynt a kyvarvuant ar racydwy-ededygion vorynyon w6choth a ryw6ryessyt yr morbennoed henny. Ac g6edy g6elet o nadunt teked e mor6ynyon 6ynt a vynnas-sant ell6ng eu ryodres arnadunt. Ac g6edy gwrth6ynebu or morynnyon udunt ac eu g6rthlad hep un gohyr e bratwyr a vrathassant ac a ladassant en creula6n er ran 6uyhaf o nadunt. ar rey hynny ynt yr un vyl ar dec o Werydon e mae er egl6ys en enrydedu eu 66ylon. Ac g6edy henny er eskymmunedygion te6yssogion henny Gwyn6as a Mel6as er rey a kan6rthwynt Gratyan a Valentynyan pan welsant enys Prydeyn en wac emdyvat o holl varchog-yon ac emladwyr bryssya6 ae eu llynghes a orugant ydy a chynnulla6 y gyt ac 6ynt m6yhaf ac a ka6ssant o porth or enyssed en eu kylch a deskynnu en er Alban. a g6edy bydyna6 o nadunt kyrchu a 6naethant e teyrnas oed hep giwda6d6yr ae hamdyffyn-ney e dan lad y byleynullu hep orvot en eu herbyn. kanyys megys e dywedp6yt w6choth Maxen a dugassey kantha6 en ll6yr March-ogyon enys Prydeyn ae hymladwyr. ac nyt ada6ssey nep endy namyn er rey gwanillese agkyghorus dyarvot ac g6edy g6elet or te6yssogion henny nat oed nep en enys Prydeyn a alley g6rth6ynebu udunt anrey-thya6 e g6ladoed a orugant kan wneuthur aerva dyrvu6r y meynt o'r pobloed.³⁵⁴ Ac g6edy mynegy y Vaxen e trueny ar govyt h6nn6 ef a anvones Gradla6n Rodgymeryat a d6y leng o wyr arva6c y gyt ac ef en kan6rthwy yr Brytanyeyt. Ac g6edy eu dyvot er enys emlad a 6naethant ar racyd6ededygion elynyon henny. ac y gyt a llad bla6er o nadunt eu kymmell ar ifo a orugant hyt en y Werdon. ac en er amser h6nn6 e llas Maxen en Ruveyn ygankytem-deythyon Gratla6n Amhera6dyr ac e llas ac e gwascar6yt e Brytanyeyt a dugassey Vaxen y gyt ac ef. ar rey a dyenghys o nadunt a doethant at eu ky6ta6dwyr hyten Llyda6.³⁵⁵

GRADLAWN Rodkymeryat g6edy klybot o hona6 ry lad Maxen ef a kymyrth coron teyrnas enys Prydeyn ac ae dodes am y pen e hun ac a ymwnaeth ehun en vrenhyn. Ac odyne kymeynt o creulonder a oruc e e bobyl ac eny aethant en vydynod yn erbyn ae lad. ac g6edy klybot e ch6edyl h6nn6 tr6y e teyrnassoed er rac dy6ededygion elynyon o y Werdon a deuthant ar Escotyeyt y gyt ac 6ynt ar Llychlynwyr ac anreythya6 er enys or mor p6y glyd a orugant o tan a hayarn. a rac e pla ar tymhestyl honno anvon kennadeu a orug-

ant e Brytannyeyt hyt en Ruveyn ac es-
cryvenneu kanthunt y erchy porth y eu
hamdyffynacada6 tragywyda6l wyr-yogaeth
udunt yr eu hamdyffyn rac eu gelynyon.³⁵⁶
ac en e lle y kyfreid6yt llong o wyr arva6c
udunt. Ac g6edy kaffael llongheu o nad-
unt 6ynt a doethant yr enys ac emladas-
sant ar gelynyon ac a 6naethant aerva
dyrva6r y meynt o nadunt ac ae g6rthlad-
assant en holla6l or enys hon 6ynt ac a
dyfferassant e pryaute kenedyl or pla ac or
tymhestyl a wnathoedylt arnadunt. ac ena
e gorchmynnassant at wneuthur e mur er
r6ng Deyfyr ar Alban hyt pan vey h6nn6
en aruthred yr gelynyon ac en amdyffyn yr
ky6da6dwyr. kanyis er Alban er amser
h6nn6 dyffeyth anreythyedyc oed y gan
vynych kyrcheu estronolyon kenedloed
agkyvyeyth. ac odyna gwedy kynnulla6
kyffredyn treul 6ynt a 6naethant ac a kup-
plaasant e mur h6nn6 en holla6l.³⁵⁷

Ac g6edy henny sef a wnaeth e Ruveyn-
wyr kych6yn parth ac eu g6lat a dan
vynnu na chymmeryt a vey h6y no henny
llavur a threul ac enbydr6yd en amdyffyn
kenedyl e Brytanyeyt y gan kyveylyorn-
wyr a lladron a mynegy hevyt udunt na
chymmerey Ruveynya6l kyvoeth e myn-
ych luedau henny ar blynder ar perygyl en
kerdet mor a thyr en emlad trostun a
mynegy udunt vot en ya6 nach udunt
kymryt dysc ac arveu a gle6der endunt y
emlad trostunt a thros eu g6lat ac eu ken-
edyl ac y amdyffyn eu bwched ac eu rydyt
ehuneyn oc eu holl nerth.³⁵⁸ Ac g6edy
darvot yr Ruveynwyr rody e dysc h6nn6
ar kymmendyc 6ynt a archassant kynnull-
a6 emladwyr enys Prydeyn hyt en Llun-
dein kanyis odyne e mynnyt er Ruveyn-
wyr kych6yn y eu g6lat ac g6edy emkyn-
nulla6 paub hyt eno y Kuhelyn Archescop
e kyvradwyt er amadra6d. Ac en e wed
hon e dywa6t enteu 6rthunt 6ynteu.³⁶⁰

PREGETH KUHELYN.

KANYs o arch a gorchymyn e te6yssog-
yon hyn e mae rey y my dywed6yt wrth-
y6ch chwy m6y ar k6ynvan ac wyla6 e
trossa vy amadra6d y noc ar pregeth.
kanyis truan yw gennyf y er ymdyvedy ar
llesked ar g6ander ar ry deuth yny gwed
espeylya6 o Vaxen er enys hon oy holl
varchogyon. a ch6ytheu oede6ch 6edyllion
llesce agkyvr6ys ar emlad. kanyis arver arall
a dyskassachu nyt amgen amravaelyon
kyfne6ydvaeu a dywyllieu edayar. ac g6edy
dyvot estra6n kenedyl megys deveyt hep
vugeyl ych gwascar6yt ar hyt e gwladoed
hyt pan deuth Ruveynya6l vedyant y
echrydhau ar tref ech tat ac ech kyvoeth.

ac 6rth henny e bydech ch6y en 6astat en
estrona6l amdyffyn a hep dysku ech dwy-
la6 ch6y ech huneyn y arveru o arveu y
wrthlad ych gelynyon ar lladron y wrth-
y6ch. kan nyt ynt de6rach no ch6y pey
gattey lesked a secevyrt a methyant ch6y.
llyma en edyvar gan e Ruveynwyr e llavur
ar kerdet g6astat mor a thyr ac en emlad
a gelynyon trossoch. Ac 6rth henny kynt
e madeuant e teyrnget y genn6ch noc e
kymneront bellach e llafur h6nn6 ar vor.
a thyr trossoch. Ac er na buoch ch6y en
amser ech marchogyon 6rth henny e tebyg-
6ch ch6y ffo dynolyaeth y genh6ch. Ac
eg gwrth6ynep anyan e genyr e dynadon
megys or byleyn geny marcha6c ac or
marcha6c geny byleyn. Ac eyssyoes yr
henny ny thebygaf golly o nep dynya6l
anyan yr henny. Ac 6rth henny kanyis
dynyon y6ch byd6ch megys dynyon. a
gel6ch ar Cryst hyt pan vo ef a godo gle6-
ger y6ch hyt pan alloch ch6ytheu amdy-
ffyn ech rydyt.³⁶¹ Ac g6edy darvot yda6
tervynu y amadra6d kynh6ryf a murmur
a kyvodes en e pobyl megys e tebygynt eu
bot en kyvla6n o dyssevyt glewder.³⁶²

Ac odyna kadarn dyskedegygaethau ar
rodassant er Ruveynwyr yr ergrynnedyc
pobyl honno ac ada6 ganthunt dyskedyg-
aethau ac exemplareu y wneuthur arvau
6rthynt. ac y gyt a henny hevyt erchy
udunt en e porthvaeu e deskynnynt llong-
heu er estronolyon kenedloed gwneuthur
tyrau a chestyll megys y gellynt or rey
henny amdyffyn eu g6lat. ac eyssyoes ha6s
y6 gwneuthur heba6c o varcutan no
gwneuthur byleyn en dyskedyc en dyssev-
yt a dyscu doethynep yda6 un ag6ed yw a
b6r6 merieryt adan draet moch.³⁶³ ac g6edy
ada6 or Ruveynwyr e wlat ar ved6l na
delyn ydy tracheuyn. en e lle e dynevas-
sant eyl6eyth er racy6gededygyon elynyon
henny Gwyn6as a Mel6as e mewn llongheu
o y Werdon. ar Escotyeit ar Ffychtyeyt ar
Llychlynwyr a gwyrr Denmarc y gyt ac
6ynt. ac a allasant y gyt a henny hevyt y
gafael. ac yr Alban e deuthant yr tyr. ac
anreythya6 en ll6yr o vewn y mur. Ac
g6edy gwybot o nadunt ryvynet er Ruveyn-
wyr a heb obeyth eu hymch6elut trachevyn
hayach ac ehofnach ed emrodassant y des-
try6 er enys. ac er henny e rodyt e byl-
eynyeyt llesce en e kestyll ar muroed hep
wybot kelvydyt emlad. namyn en ergryn-
edyc ofyna6c emch6elyt ar ffo. ac e velly
ny orff6ysyent gelynya6l ergydyeu en
tynnu e truan vyleynllw or muroed hyt e
lla6r ac evelly e rodyt 6ynt y creulonhaf
agheu.³⁶⁴ O dyal Dyw en va6r am er hen

pechodeu llaŕer o peth o varchogyon ac emladwyr a gollet o syberwyt Maxen kanys pe bydynt er rey henny en er amser h6nn6 ny dewey kenedyl attadun y6 gyrru ar ffo a henny a wu 6rth. nad oedynt. canys en eu hoŕ h6ynt e teyrnassoed en eu kylch a oedynt darestyghedyc udunt ac enys prydeyn en araf ac en hed6ch en eu medyant. ac e velly e byd pan roder teyrnas 6rth amdyffyn a lly6odraeth byleynyeyt. A pheth a vynny amgen ada6 a wneynt y dynassoed ar mured w6chwel ac emrody y ffo a 6neynt e ky6ada6dwyr ac eyl6eyth e rodyt y wascaredygaeth. ac y anobeyth. ac eyl6eyth e lledyt y gan e gelynyon. o creulonhaf aerva. a megys 6yn y gan y bleydyeu ewelly y dystrywyt e 66ynvannus pobyl truan y gan eu gelynyon. Ac 6rth henny eylweyth trueyn 6edyllyon kenedyl honno a anvonassant kennadeu ac escryvenneu hyt at Agytyns e gwr a oed en kynhal Ruveynya6l kyvoeth en e 6ed hon.³⁶⁵ Kwynvan e Brytanyeyt en y dangos yr amhera6dyr. ac en y ellegyt a henny en mynegy yda6 bot eu gelynyon yn eu kymmell 6ynt yr mor ar mor yn eu kymmell ar eu gelynyon. ac ewelly d6y kenedyl agheu en emdangos. kanys nyt oes namyn un o deu peth ae en body neu en llad.³⁶⁶ ac yr hynny ny cha6ssant y kennadeu un kanh6rth6y ac 6rth henny en tryst yd ymch6elassant e kennadeu ac attech nac en eu penn.³⁶⁷

Ac gwedy kymryt kynghor o nadun Kuhelyn archescop Llundeyn a aeth hyt em Brytaen vechan er honn a el6yr Llyda6 y keyssya6 kanh6rth6y a nerth a phorth y gan eu kytrrodyr. Ac en er amser h6nn6 ed oed Aldwur vap Kynva6r en pedweryd gwr en gwledychu gwedy Kynan Meyryada6 en Llyda6.³⁶⁸ Ac g6edy g6elet or gwr h6nn6 person kyvurd ac oed er Archescop y erbynnyeyt ae arvoll en anrydedus a oruc a govynt yda6 acha6s y dyvodedigaeth atta6 enteu. Ac en elle Kuhelyn Archescob a dywa6t 6rtha6 val hyn. Aml6c a danllwychedyc yth vonhed ty ac ar 66ynvan e dylat ty kyffroy o klybot e poen. ar trueny edym ny de kytrvrytannyeyt ty en y odef yr pan espeyl6s Maxen en enys ny oy Marchogyon. ac a ossodes 6ynt en e teyrnas ed 6yt ty en y medu. a g6yn y byt a weles gan hed6ch a tagnheved en 6astat y medu o hona6t. kanys gwedy d6yn o Vaxen y marchogyon o enys Prydeyn e kyvoddassant gwyr er enyssoed essayd en y chylch ac anreythya6 en enys nynheu o holl amyllder golut or a oed endy o eur ac aryant ac

alavoed ereyll. ae hadau hytheu en wac ac en dyffeyth hayach hyt pan edynt o kenedloed hep kaffael bwyt hayach eythyr kelvydyt hely ac ewelly emborth ar cyc anyveyleyt a g6ydvylet. Ac ny bu a alley g6rth6ynebu y dym o henny. kany bu un kyvoetha6c nac un emlad6r da oc eu kenedyl ny yr hynny hyt hedy6. kanys er Ruveynwyr er ry dery6 udunt blyna6 rac henny ac eu holla6l emada6 a ny heb kaffael un kanh6rth6y nac amdyffyn y ganthunt pellach en erbyn e gormessoed henny. ac 6rth henny en espeylyedyc o holl kanh6rth6y a gobeyth y gan nep arall en y byt e kyrcassant nynheu ar de trugared ty y adol6yn kanh6rth6y a nerth y amdyffyn e teyrnas e syd dyledus yt y amdyffyn. kanys pwy arall a dyley oth ty caffael coron Custennyn a Maxen kanys er rey henny a 6uant hentadeu a gorhentadeu yty ac a vuant ardercha6c a coron enys Prydeyn. Ac 6rth henny parota de lynchges a deret y gyt a my a my a rodaf enys Prydeyn yth d6ylaw ty.³⁶⁹ Ac ena Aldwur a dywa6t wrtha6 enteu. Dyoer ep ef e vu amser na wrthod6n ny enys Prydeyn o bey ae rodey y my kanys ny thebygaf y or gwladoed g6lat Ffirwythlonach no hy hyt tra gaffat en hed6ch tagnhevedus arveru o honey. Ac weythyon hagen kanys dryc damweynyau lla6er a keveyry6 a hy gwaeth y6 ac y my ac y pob tewyssa6c a chassach yw gan pa6b. Ac yr ar pob dr6c or essayd arney mwyhaf ed argwyed6s medyant gwyr Ruveyn en kymeint ac na eyl nep kaffael gwastat teilygta6t a medyant endy megys na bo rey ydau kolly y rydyt a g6assanaethu y keythy6et. ac 6rth henny p6y ny bey gwell kantha6 kyvoeth bychan en lle arall y gyt a rydyt noget arveru oe holl olut hy ae chyvoeth adan keythy6et. E teyrnas a wely ty eman en darestyghedyc y my y gyt ac anryded y medaf a hep talu g6assanaeth y nep o honey. Ac 6rth henny d6eyssach y6 gennhyf ynheu e wlat vechan honn en ryd no holl teyrnassoed ereyll adan keythy6et. ac eyssyoes kanys vy hentadeu y am gorhentadeu a wu eydunt er enys megys y dy6edy ty my a rodaf y ty Custennyn vem mra6t a d6yvyl o varchogyon y gyt ac ef os Dy6 a vyd teyl6ng kantha6 rydhau e wlat honno y gan ruthreu estronolyon kenedloed. ar gwas h6nn6 arveret ef o coron teyrnas enys Prydeyn. kanys y my y mae bra6t a el6yr Custennyn er h6nn e syd brovad6y em mylwryaeth a champeu ereyll. a dewred a molyant a chlot. h6nn6 a rodaf y ty ac eyryf a dy6edeys o varchogyon y

gyt ac ef o byd da genhyt y kymryt. kany
eyryf marchogyon a vo m6y no h6nn6 tewy
ara6rhon a wna6n am dana6 kanyb byg6th
ryvel y gan Ffreyn beunyed e syd arnaf.
ac o vreyd e daroed yr brenyn tervynu y
amadra6d pan ed oed er Archescop eu talu
dyol6ch yda6. ac en e lle gal6 Custennyn
attadunt. ac a dan chwerrhyn er Archescap
a dywa6t val hyn. Cryst a orvyd. Cryst a
wledycha Cryst ar arglwydha. llyma vrenyn
Brytaen dyffeyth Cryst ara6rhon y waret.
llyma en amdyffyn ny llyma en gobeyth ac
en llawenyd. peth a traethaf y amgen
ethol a orucp6yt e llongheu ar e traeth ac
o pob lle en e teyrnas kynnulla6 e march-
ogyon ac eu rody y Cuhelyn Archescop.³⁷¹

Ac g6edy bot pob peth en bara6t 6ynt a
aethant ar e mor ac a deskynnassant en
aber Themys ar draeth Totoneys ar tyr
enys Prydeyn. ac odyne hep un gohyr
kynnulla6 a wnaethant holl yeuengetyt a
dewred enys Prydeyn a chyrchu eu gelyn-
yon ac emlad ac 6ynt a thrwy effilyt e
g6ynvydedyc wrda h6nn6 e wudugolyaeth
a gawssant. ac odyne o pob parth emkyn-
nulla6 a orugant e gwascaedygyon Vrytan-
yeyt hyt yg kaer Wudey.³⁷² ac eno ar-
dyrchavael Custennyn vendygeyt vap Kyn-
va6r en vrenyn a gossot coron e teyrnas
am y pen ac en dyannot rody gwreyc
yda6 o dyledogyon Ruveyn er hon a vag-
essey Cuhelyn Archescop.³⁷³ ac g6edy at-
nabot o hona6 ef honno trymeyp a anet
yda6 o honey. Ac esef oedent er rey henny.
Constans ac Emreys wledyc. ac Uther
Pendragon. ac ena y rodes of Constans e
map hynaf yda6 em mynachloc Amphybal-
us eg Kaer Wynt oy veythryn ac y kymryt
mynacha6l urda. yno. ar deu ereyll hagen
Emrys ac Uther a orchmynn6s y Cuhelyn.
archescop y eu meythryn.³⁷⁴ Ac odyne
g6edy mynet deg mlyned heybya6 ef a
deuth un or Ffyhtyeyt a rywuassey en
wassanaeth6r kyn no henny yda6 a megys
kyvr6ch neylltuedyc ar brenyn a vynney
y kymryt ef me6n ll6yn ac g6edy gyrru
pa6b y 6rtha6 en e lle honno y llada6d ef
a chylllell en dirybud.³⁷⁵

Ac 6rth henny g6edy llad Custennyn
Vendygeyt tervysc ac annuhundep a ky-
vodes e r6ng e gwyrda p6y a 6nelyt en
vrenyn. kanyb rey o nadunt a vynnynnt
urda6 Emreys Wledyc en vrenyn. ereyll a
vynnynnt Uther Pendragon. ereyll a vyn-
nynnt etholl ereyll oc eu kenedyl. ac o'r
dywed g6edy na chlytsynhynt namyn un
val hyn arall evelly. nessau a oruc Gorth-
eyrn Gortheneu tywysa6c Ergyng ac Euas
er h6nn a oed oe holl lafur en keyssya6 e

vrenhynyaeth yda6 ehun. a dyvot hyt Kaer
Wynt at Constans vanach map Custennyn
vendygeyt a dywed6yt 6rtha6 val hyn.³⁷⁶
mar6 ep ef y6 de tat ty. ath vrodyr dytheu
rac bychanet eu hoet ny allan bot un o
nadunt en vrenyn. ac ny 6elaf y nep arall
oth kenedyl ty a dyly bot en vrenyn. ac 6rth
henny o mynny ty vot 6rth veg kyghor y.
ac angh6hanegu vy medyant y am kyvoeth.
mynheu a ymch6elaf 6ynep e pobyl yth
ethol ac yth urda6 ty ea vrenyn. ac or ry6
abyt honno ket boet gwrth6ynep gan er
urdas de tynnu o honev my ath 6naf en
vrenyn.³⁷⁷ ac g6edy klybot o Constans er
amadra6d hyun dyrva6r le6enyd a kym-
myrth enda6. a thyngthu yda6 en kadarn
pa beth bynnac a vynney y kaffey. ac en
dyannot Gortheyrn ae kymyrth ac ae
gwysc6s o vrenhyna6l adurn. ac ae duc hyt
en Llundeyn. ac eno ar ar pobyl o vreyd
en y kanhyadu y urdas ef en vrenyn. ac
en amser h6nn6 neut var6 Cuhelyn arch-
escop ac nyt oed un arall a racveydyey y
kyssegru ef en vrenyn. 6rth e tynnu ef
enteu or venechtyt. Ac eyssyoys yr henny
nyt hebrevyg6ys Gortheyrn y coronhau ef
namyn ehunan arveru o 6assanaeth arch-
escop ac ae dwyla6 ehunan dody coron
vrenhyna6l am pen Constans ac evelly y
urda6 en vrenhyn.³⁷⁸

Ac g6edy ardyrchavael Constans en
Vrenhyn holl ly6odraeth a ya6nder e
teyrnas a kyvradius enteu y Ortheyrn ac
emrody ehunan en holla6l 6rth y kyghor
en e veynt honno megys na 6uasy ef dym
namyn a kyghorey Ortheyrn. kanyb g6ander
y synhwyer ae deall ef a dysseyve hyunny. ac
y gyt a henny amgen dysc a dyscassey ef
en e cla6styr a llywya6 teyrnas e vrenhyn-
yaeth. Ac g6edy g6elet o Ortheyrn henny
dechreu medyllya6 a oruc enda6 ehun pa
wed e galley enteu emdyrchavael en vren-
hyn kanyb henny em mlaen pop peth a
ch6ennychey. Er holl vrenhynyaeth hagen
ar rydaroed y gorchymyn oy dosparth ef.
ac nyt oed dym y Constans or teyrnas onyt
gwasca6t ac enw. kanyb ef a el6yt en
vrenhyn ac nyt oed nac gar6der nac ya6n-
der nac ovyn enteu ar nep nac o bell nac
o agos or pobloed. E deu vap yeueyn
oed deu vroder yda6 enteu nyt amgen
Uther Pendragon ac Emreys Wledyc en
eu crudeu et66a ed oedynt. ac nyt oed ar-
nadunt oed adas wrth lywya6 e vrenhyn-
yaeth nac y eu g6neuthur en vrenhyned.
Eythyr henny hevyt dryc dam6eyn arall a
dam6eynnyassey en er enys honn. Sef oed
henny ryvar6 holl hena6gwyr e teyrnas ac
nat oed nep namyn Gortheyrn ehun megys

aryennec oe gallder ae doethynep ac estrý6 megys en un kyghor6r en e teyrnas. ar rey ereyll oll megys meybyon a gweysyon yeueynec oedynt g6edy rylad en er ymladeu kyntadeu a hentadeu er rey henny ac eu he6ythred a pha6b or a wuessynt urdedyc a medyanuss kyn no henny. ac 6rth henny g6edy g6elet o Ortheyrn henny medylýa6 a oruc o pob athrylyth ac o pob estrý6 pa wed e galley enteu diosc Constans vanach or vrenhynyaeth yda6 ehun. Ac eyssyoes e peth h6nn6 a annodes ef hyt pan kavas en kyntaf er holl wladoed ar holl kestyll ar dynassoed kadarn arpennyc 6rth y kyghor ae vedyant ac g6edy kaffael o hona6 henny evelly wrth y kyghor ae vedyant erchy a oruc yr brenyn rody y trysor ae s6llt ae eur ae aryant ae tlysseu en y warchad6 ef ac en y vedyant ae dynassoed ar kestyll. kanyas ef a kadarnhaey rydyvot rybudyen atta6 bot er enysedd yn eu kyleh yn emkynnulla6 ac en lludhau am pen enys Prydeyn. ac g6edy kaffael o hona6 henny y gan e brenyn ef a dodes y wyr ehun en e kestyll henny y eu kad6 6rth y vedyant ae ewyllys ehunan. Ac g6edy darvot yda6 henny dechreu medylýa6 pa wed e galley ef eyleswy er racy6dedyc vrat. u6chot. ac 6rth henny ef a deuth at Constans a dywed6yt wrtha6 bot en reyt yda6 ef ang6hanegu eyryf y teyl6 megys e bey dypryderach a dyogelach yda6 rac y elynyon. ac ena y dywa6t Constans. panyt yth vedyant ty ac yth dyosparth e gorchmyneys holl ly6odraeth a holl pryder e teyrnas. ac 6rth henny g6na dytheu pob peth or a vynyth. a henny hagen gan kad6 fydlonder ymy.³⁷⁹ Gortheyrn a dywa6t 6rtha6 enteu. Ed edes en dywed6yt ymy ep ef bot e Ffychtyeyt en devynnu gwyr Denmarc attadunt ar Llychlynwyr ac y gyf holl er rey henny am en pen nynheu y ryvelu arnam en wuyhaf ac en kadarnhaf y gallont. Ac 6rth henny my a kynghoraf y ty gwaha6d rey or Ffychtyeyt ac eu kaffael yth llys ac ar teulu megys e bo er rey henny en kymhervedwyr er rystat tytheu ac eu kenedyl ehunayn. kanyas os gwyr eu bot en mynnu ryvelu arnam ny er rey henny en e lle a allont gwybot brat a gweythreded eu kyf kenedyl ac an rybudyant nynheu val e bo ha6s en emoglet emgallhau en eu herbyn. llyma dyrgeledyc vrat e kytemdeyth. kanyas nyt yr yechyt nac yr dywytr6yd yr brenyn y dy6edey ef hyn. namyn g6ybot bot en ang6stat anynan e Ffychtyeyt a bot en ha6d eu trossy ar pob gweythret creula6n. ac g6edy bydynt med6 bot en ha6d eu

kyffroy ar lyt ac yrloned yn erbyn e brenyn megys e lledynt ef en dyhavarch. Ac os henny a damwenney megys e kaffey enteu fford oy ardyrchavael en vuan en vrenyn megys ed oed en wastat eu y ch6ennych. Ac en dyannot anvon kennadeu a oruc hyt en Escotlont a gwaha6d cant marcha6c or Ffychtyeyt ac eu kymryt ar tenlu y brenyn. Ac g6edy eu kymryt eu hanrydedu a gwnaey Ortheyrn er rey henny y ar pa6b ac eu kyvoethogy o amravaelyon rodyon. ac en wuy no meynt eu llen6y or b6yt ac or llyn megys ed oedynt 6ynteu en y kymryt ef en lle brenyn. Ac e fford e kerdynt ar hyt er estrydoed ar heolyd ar ky6ydeu ar kanhuau e kenynt teyl6ng yw Gortheyrn o amherodraeth teyl6ng yw o teyrnwyalen enys Prydeyn. ac antheyl6ng yw Constans.³⁸⁰ ac 6rth henny mwyv6y el anrydedey Ortheyrn 6ynteu o amravaelyon rodyon hyt pan vey m6y e keryt enteu y ganthunt 6ynteu. ac g6edy g6ybot o hona6 kaffael en kareat 6ynt en holla6l ef ae g6naeth 6ynt eu ved6 ac a dywa6t wrthynt y rot ef en ada6 enys Prydeyn ac en mynet y kessya6 mynet en lle arall a vey m6y noc a oed yda6. a dywed6yt na alley ef ar bychydye kyvoethoed yda6 gossymdeythya6 dec marcha6c a deu ugeynt. ac evelly en tryst mynet oy letty ac eu hada6 6ynteu en yvet en e neuad. ac g6edy g6elet o nadunt 6ynteu henny trystau a wnaethant yn v6y noc y gellyt y credu. a thebygu bot en wyr a dywedassey Gortheyrn 6rthynt. a dywed6yt pob un 6rth y gylid. pa acha6s y gad6n ny y manach h6n en vy6. pa acha6s na lla6n ef hyt pan allo Gortheyrn arveru o'r vrenhynyaeth. kanyas p6y e syd teyl6ng y kaffael ac amherodraeth namyn Gortheyrn e gwr ny orffowys en anrydedu nynhen.³⁸¹

Ag g6edy henny yn y lle kyvody a orugant a kyrcu estavell e brenyn a g6edy y lad d6yn y pen a orugant hyt rac bron Gortheyrn. ac g6edy g6elet o Orthayrn y pen trystau a oruc ae wyla6. ac eyssyoes ny bu la6enach enteu eyryoet no a6r honno. ac eyssyoes gal6 a oruc ky6da6twyr Llundeyn atta6 kanyas eno y daroed e kyvlavan honno ac erchy llad e brad yr henny en holla6l kanyas kymheressynt arnadunt g6neuthur kyvry6 kyvlavan a honno. ac ed oed eno 6rth henny rey a tebygynt pany6 trwy Ortheyrn ae kyghor e g6nathoedyt e brat h6nn6 ac nas dychymygessynt e Ffychteyt herwydunt ehuneyn. ereill ae dyheurynt en holla6l gan y ry6 weythret h6nn6.³⁸² Ac eno eyssyoes ar peth h6nn6 en agheugant tat maetheu a deu vroder nyt

amgen Uther ac Emreys a ffoassant ac meybyon kanthunt hyt em Brytaen vechan. ac eno y harvolles bynt emhyr Llyda6 ac or anryded y dyleynt e perys eu meythryn.³⁵³

Ac g6edy g6elet o Ortheyrn nat oed nep en e teyrnas a emkyffelyppey nac a emkyvuchey ac ef. ef ehunan a dodes coron e teyrnas am y pen. ac a aeth tros y kyt te6yssogyon.³⁵⁴ ac or dy6ed g6edy bot en danlle6ychedyc ac en honnedyc yvraduryaeth ef tr6y e gwladodet kyvody a orugant en y erbyn pobloed er enysed en y kyleh er rey a dugessynt e Ffychtyeyt hyt er Alban. kanys llyda6 a 6nathoddynt e Ffychtyeyt 6rth rylad eu kytvarchogyon o acha6s Constans. Ac y gyt a henny hevyt goulus oed o acha6s y vot peunynd en kolly y lw en peunyda6l emladeu henny. A hevyt goval oed arna6 or parth arall rac ovyn Emreys Wledyc ac Uthr Pendragon y vra6t enteu er rey megys y dy6edassam ny wuchot a ffoessynt hyt en Llyda6 racda6 enteu pan las Constans eu bra6t. kanys odyo peunyda6l ch6edyl a ehedey ar y clusteu enteu eu bot 6ynt en darmerthu e llynghes w6yhaf ac ellynt y chaffael y emch6elyt trachevyn y enys Prydeyn ar y cor fenteu y orescyn eu gwyr teyrnas ac eu gwyr dylhet.³⁵⁵

DYVODEDYGAEITH E SAESSON.

Ac en er amser h6nn6 y dyskynnassant teyrllong hyryon en emylieu Swyd Keynt en lla6n o varchogyon arva6c a deu vroder en tewyssogyon arnadunt. Sef oedynt er rey henny Hors a Heyngyst. Ac en er amser h6nn6 ed oed Gortheyrn eg Kaer Keynt en her6yd kynneva6t. kanys mynych e gnottaey myned a phresswyllya6 eno. ac eno e kennatta6t yda6 rydyvot gwyr ma6r anetnebededyc agkyvyeyth em mewn llongheu ma6r ar rydyskynnu ar y tyr. kyghreyr a rode udunt ac erchy a oruc eu d6yn atta6 wynt.³⁵⁶ Ac en lle g6edy eu dyvot trossyeu lygeyta oruc ar e deu vroder. kanys ragor a dugynt rac eu kytemdeythyon en holla6l o pryt a meynt. a gosged a theg6ch a bonhed. ag 6edy edrych o hona6 ar pa6b o nadunt govyn a oruc pa wlat ed hanoedynt o honey. A pha acha6s e dothoedynt oy wlat yntau. Ac ena em nulaen pa6b e g6rthebus Heyngyst yda6 en e wed hon. kanys ragor oed yda6 o advedr6yd a doethynep rac pa6b oe kytemdeythyon. Argl6yd ep ef. bonhedykaf or brenhyned en Saxonya un o vrenhynyaethau Germanya yn ganet ny. Acha6s en dyvodyat ninnau yth kyvoeth tytheu hynny y6 y kynnyce yty neu enteu y tewysa6c arall a

rodo da a gossymdeyth yn tros en g6asan-aeth en g6rygyaeth. Ac esef acha6s en g6rthladut oc en gwlat. kynneva6t e syd en e wlat honno pan amlhao e kywda6t endy ed emkennullant ygyt holl te6yssogyon e vrenhynyaeth ac e kynnullyr rac eu bron holl yeuengetyt e wlad. Ac odynd ed etholant er rei a welont yn orau ac er rodant prennau udunt. ac megys e del or koelpren udunt yd erchyr udunt mynet y wladodet ereyll y keyssya6 gossymdeyth. ac ewelly e rydheyr eu gwlat 6ynteu ehuneyn y gan ormot kywda6t. Ac en e dy6ed h6n e vu ormod o amlyder kywda6t en en gwlat ny. ac e deuthant e tewyssogion y gyt ac e b6ryassant koelprennau ac ed etholassant er yeuengetyd a wely dy rac dy vron ema. ac ed erchassant yn uvudhau yr kyvreith ac yr deva6t a oed osodedynt en e wlat hyr e kynnoes ac e gosodasant nynneu en deu vroder en te6yssogyon arnadunt. Ac esef yn gel6yr nynheu Horss y6 vem mra6t a Heyngyst 6yf nynheu. ac o lyn e te6yssogyon pan henynt. Ac 6rth henny ufudhau a wnaetham nynnau yr kyvreythyan gosodedyg or dechreu. ac yr mor e dody mae yth kyvoeth tythau a Mercury6s en tewysa6c yn. A phan kygleu Gortheyrn en6y Mercury6s dyrchavael y wynepe a oruc pa ry6 gret oed ganthunt. Ac ena e dywa6t Heyngyst wrtha6 enteu en tadolyon dwy6eu a anryded6n ny Saturn6s a Iupiter ar dwy6eu ereyll tr6y er rei e lly6yr e byt. ac en v6yaf oll Mercury6s er h6n a elwyr en en iayth ni Woden. ac y h6nn6 ed aberthasant en ryeny y ped6eryd dyd o'r Wythnos yr hynny hyt hedy6 ac y gal6asant Wodens dey. ac gwedi h6nn6 ed anryded6n e dwy6es kyvoethokaf er hon a elwyr Fream ac y honno e parthasant e ch6echet dyd er h6n a al6n nynheu oe hen6 hy Ffrydey.³⁵⁷ Ac ena y dywa6t Gortheyrn oc ech cret chwy er hon a elwyr yn well y dywedut ae gal6 en ankret noc en kret dolur y6 kennyf. og ech dyvodedygaeth chwytheu pa dam6eyn bynnac ae dydyko lla6en y6 kennyf kanys en amser kryno e daetha6ch pa Dyw na peth arall ag ech hanyu onho kanys veg gelynyon o pop parth esyd ym ky6arsangu ac ym govalu en va6r en er amseroed hyn. ac o mynn6ch ch6ytheu kymryt kytlafer er emladeu hynny ygyt a nynheu. My ac ech kymmeraf en wyr ym ac ach kynhalyaf en e teyrnas y gyt a my en anrydedus ac o amravaelyon rodyon ac ech kyvoethogaf ac o tyred. Ac en e lle ufudhau a orugant ac emkadarnhau ac ef a thrygau en wyr llys yda6.³⁵⁸ Ac en e lle enachaf e Ffych-

tyeyt yn kynnulla6 llw ma6r ac en dyvot ac en dechreu anreythya6 e gwladod kanthunt e fford e kerdynt. Ac wedy kennattau henny y Ortheyrn enteu a kynnull-6ys y holl varchogyon enteu ac a deuth tr6y Hymyr en eu herbyn. Ac o dyna gwedy eu dyvot en kyvagos e ky6da6twyr or neyll parth ar gelynyon or parth arall en dyannot dechreu ymlad kalet gwychyrr a wnaethant. Ac ny bu reyt yr Brytan-nyeyt dym llavur hayach en er emlad h6nn6 kanys e saeson a emladasant en 6ra6l ac en wychyrr megys e kymmellasant ar ffo e gelynyon a notheynt orchvygu a gorvot kyn no hynny.³⁸⁹

A GWEDI kaffael o Ortheyrn e wudugol-yaeth ar gorfot tr6y nerth e saeson ef am-ravaelyon rodyon en amvyl udunt. Ac i Heyngyst eu tewysa6c er rhodes llawer o tyr a dayar en Lyndesey megys y galley kynhal y varchogion y gyt ag ef ac ev gos-ymdeithia6. ac odyna megys yd oed ef gwr kall estry6s a doeth gwedi caffael o hona6 ef kytemdeithas a charyat e brenin. dywed-yt a oruc enteu en e wed lion wrth e brenin.³⁹⁰ Argl6yd ep ef mi a welaf da elynyon ty en ryfelu arnat o bob parth yt. ac rchydig oth kywda6t6yr hevyt yth garu. kanys pa6b o nadunt esyd yn bygythya6 dwyn Emreys Wledyc o Lyda6 ath vur6 ty or vrenhynyaeth ae urda6 enteu en vrenyn. Ac wrth hynny o rhyng bod iti envynvu kennadeu im gwlat y a gwahod-6n marchogyon odyuo ac achwaneg6n en nyfer 6rth emlad. Ac un peth o bey da kenhyt ty a arch6n pey na thebyg6n vy naekau o hona6t. Ac ar ar hynny e dywa6t Gortheyrn. Anvon tyde kennadeu hyt en Germany a gwaha6d e neb a vynnych. Ac arch y mynheu er hyn a damunych ac nyth ommedyr. Ac ar henny estwng e penn a oruc Heyngyst a thalu dyolchyadeu ma6r yda6. Arglwyd ep ef ty am kyvoethogeyst o tyr a dayar amyl. Ac eysyoes nyt mal y dyleyt anrydedu tewyssaa6c ac a enyt o tewyssogyon dyled-a6c. kanys y gyt ar peth ar rodut e dilyvt rody ymy ae dynas arpenngy ae enteu kastell megys ym gwelyt en anrydedvs ym plyth e tywysogyon ereyll. kanys teylng-da6t a dilyet tewyssaa6c a deleyt y rody y tewyssaa6c ac a hanffey o lyn tewyssogyon o bob parth.³⁹¹ Ac en erbyn hynny e dywa6t Gortheyrn. Gwahardedyg wy i y yngan vy ngwyrd a hyd na rod6yf y rhyw rodyon henny ychwy. kanys estra6n ken-edyl y6ch a phaganyeyt. Ac 6rth hynny ny ddylaf y ech gwneuthur chwy en un breynt am kywda6twyr ve hunan. nyt ar

na rybuch6n y ech gwneuthur en unfreynt ac 6ynt. namyn nas llavassaf rac e kywda6twyr a gwyrd a teyrnas.³⁹² Ac ar henny y dywa6t Heyngyst. Arglwyd ep ef kanhyatta ymy de was ty gwneuthur ar y tyr a rodeyst ty ymy kastell en kym-meynt ac i damkylchyna un karrey. megys e gallwyf i emlehai ynda6. y adeylat o byd reyt ym wrtha6. kanys ffydda6n wum y a ffydda6n wuyf a ffydda6n vydaf y ty a gwna-f ynheu y peth a damunych y gwneuth-ur.³⁹³ Ac wrth henny gwanhau a orug y brenin wrth y ymadrodyon ef a gor-chymamyn yda6 ell6ng y kennadeu hyt en Germany a waha6d marchogyon ar ffwrst en kanurth6y udvnt. Ac odyna heb un gohyr gwedy ell6ng o Heyngyst y kennadeu hyt yn Germany a of a kym-yrth croen car6 ac ae gwnaeth ef en un karrey. Ac odyna ed etholes ef le carreg-a6c megys e ryghey bod yda6 y ansa6d ac kedernyt. Ac eno e messur6s y gyt ar garrey honno ac en e lle h6nn6 ed edeyl6s ef castell a chaer. Ag wedy darvot y adeylat ef a gavas y en6 or karrey kanys a hi e messur6yt. Ac wedy hynny em Brytanec egelwit e lle h6nn6 Kaer Garrey ac en saesnek Thancastre kastell e Garrey.³⁹⁴

Ag en er amser h6nn6 e kennadeu y ymch6lasant o Germany a dev na6 llong kanthunt. ac y gyt a hynny wynt a dlu-gant merch Heyngyst y gyt a hwynt er hon a elwyd Ronwen. Ac nyt ha6d kaffael. en e byt er eyl a ellyt kyffelybu y phryt ae theg6ch y honno. Ac wedy eu dyvot Heyngyst a wahodes Gortheyrn y edrych er adeylat newyd ar marchogyon newyd dyvot. Ac en e lle e brenin a deuth ataa6 a nyver bychan ysgwala y gyt ac ef. a moly a hoffy eu va6r a oruc y diseyvt adeylat h6nn6. a gwaha6d e marchogyon newyd dyvot y gyt ag ef.³⁹⁵ Ac odyna gwedy udynt wvytta ag yfed o vrenhynolyon an-regyon e deuth e vor6yn dec honno or estavell a ffyol eureyt en lla6n o wyn en y llaw hyt rac bronni e brenin ac ar tal y glynyeu e dywa6t fal hyn Lafyrt kyng wasseyl. Ac esef a oruc Gortheyrn y gyt ac y gweles anryvedu y phryt ac emlen6i oy serch. a govyn yr yeythyd pa peth a dywedasei hy. Ar yeythyd a dywa6t. hy ath el6ys en Arglwyd ac en vrenyn. ac or galweddygaeth h6nn6 yth anryded6s. A hyn a dyley titheu y wrthep idi hitheu Drync heyl. Ac Gortheyrn a 6rtheb6s ydy Drync heyl. ac a erchis ydy yvet e llynn en kyntaf. ac enteu a kymyrth e ffyol oe llaw hytheu ac ar rodes cusan ydy ac gwedy henny a lewes e wira6t honno.

ac yr hynny hyt hedy6 e mae e kyneva6t honno em plyth e Kymry ar kyvedach. kanys e nep a yvo en kyntaf a dywait wrth y ketymmeyth washeyl. ar llall a 6rthep Drync heyl. Ac ena gwedy med6i Gortheyryn tr6y amravael wirodeu ygyt ac annoc y Dya6l karu a wnaeth e vor6yn ae herchy oe thad kanys Dya6l a ryathoed en y gallon of pan vey en en6 Crystya6n chwenychw o hona6 enteu kyd dau a gwreyc ancrystya6n hep bedyd.³⁹⁶ Ac gwedy gwelet o Heyngyst henny megys ed oed gwr estra6n ef gal6 a oruc y vra6t atta6 ar gwyr hynaf oy kytemdeythyon ac emkyghor ac 6ynt. pa peth a wneley or rody y verch yr brenyn. Ac o kytgyghor pa6b o nadunt yr rodassant e vor6yn yr brenyn. ac ed erchassant 6ynteu yda6 ef swyd Keynt trosty hytheu.³⁹⁷ A hep un gohyr e vor6yn ar rodet yr brenyn. a swyd Keynt ar rodet y Heyngyst hep wybod a hep kanyat Gwrgant e gwr oed yarll ar e swyd honno. Ar nos honno e kysc6s Gortheyryn ygyt ar paganes honno ac y kar6s yn 6uy no meynt. ac o acha6s henny e bu cas ef y gan wyrda e teyrnas. a thry meyb a oedynt yda6 kyn no henny. Sef oedynt e rei henny. Gwrthevyr a Chyn-deyrn a Phasken.³⁹⁸

GARMAWN.

Ac en er amser h6nn6 e deuthant Garma6n Escop ar Bleyd y kytemdeyth y pregethu geyr Dyw yr Brytannyeit kanys llesteyrya6 a llygru ar ry daroed ffyd a Crystonogaeth en eu plyth o acha6s e paganyeyt saysson. ar kymmerassey en eu plyth neu enteu o acha6s kam cret ar pregethassey Pelagyan. ar gwen6yn h6nn6 tr6y lawer o amser ae llygrassyd. Ac wrth henny trwy pregeth e gwynvydedygyon wyr henny ed atnewydeyt ffyd a gwyr Crystonogaeth em plyth e Brytannyeit. kany llawer o anryvedodeu a gwyrttheyu a dangossey Dy6 peunyd udunt tr6y efyrllyt e gwyrda henny. ar rey henny a escryven6s Gyl das o eglwr traetha6t.³⁹⁹ Ac gwedy rody e vor6yn yr brenyn megys e dywetp6yt w6chot. Heyngyst a dywa6t wrth e brenyn. my essayd tat yt a chynghor6r yt y dylaf vot. ac nados tytheu tros vying kynghor ynheu. a thy a a orvydy ar dy holl elynyon trwy nerth vying kenedyl ynheu. Ac a gwahod6n ettwa Octa vy map ac Ebyssa y kevynder6 kanys emlad6yr da ynt a chynnyfwyr. a dyw udunt egwlad oed ker lla6 e mur er r6ng Deyfyr ac Escotlond. w6ynt a erbyniant eno ruthreu a kyrcheu e gelynyon angkyvyeyth a delont megys e bych tytheu en hed6ch e parth

h6nn y Humyr.⁴⁰⁰ ufdhau a oruc Gortheyryn yda6 a gorchymnyn yda6 gwaha6d e nep a wpey ef eu bot en kanwrth6y ac en nerth udunt. Ac en e lle anvon kenna6eu a oruc Heyngyst hyt en Germany. ac 6ynt a deuthant odyno Octa vab Heyngyst ac Ebyssa a Cheldryc a thrychanllong en lla6n o wyr arva6c. Ar rey henny a kymyrth Gortheyryn en hygar. ac a rodes llawer o rodyon ma6r udunt. A thr6y nerth e saysson e gorvydey Gortheyryn ar y holl elynyon. ac em pob gwlad e bydei vuduga6l.⁴⁰¹ A Heyngyst eissioes en wasat a wahodey e llongheu. ac anganagey y nyver peunyd. Ac gwedy gwelet o'r Brytannyeit henny ovynhau a orugant brat e saysson. Ac 6rth henny wynt a dywedassant urth e brenyn ac archassant yda6 gwrthlad e saysson paganyeyt oy kyvoeth. kanys ny dyleynt y paganyeit emkyssylltu ar Crystonogyon nac emkytemdeythyokau ac wynt. kanys Crystonoga6l kyfreyth a wahardey hynny. ac y gyf a henny hevty kymeynt o amylder o paganyeit a dothoed ynt er enys a megys ed oedynt yn ofyn ac yn aruther yr ky6da6twyr. kanys nid oed gwybot ha6d pwy a vey Crystya6n p6y a vey pagan kanys e paganyeyt a rodessynt ey merched ac eu karesseu en gwraged udunt. ac 6ynteu g6edy rody yr paganyeyt eu merched ac eu karesseu ac wrth henny ed annogyn e Brytannyeit yr brenyn dyhol e paganyeit oe kyvoeth rac ofyn trwy eu brat ac eu hystryw goreskyn o nadunt e ky6da6twyr.⁴⁰² ac esef a wnaeth Gortheyryn eyssyoes efelychaw ac annot hynny rac meynt oed kantha6 karyat y wreyc ac eu karyat 6ynteu. Ac gwedy gwelet o'r Brytannyeit hynny 6ynt a ymada6sant a Gortheyryn ac o kyt kyghor a chyt duundep kymryt G6rthevyr y vap ac ounvryt yardyrcavael ae urda6 en vrenhin. ac essef a oruc G6rthevyr en holla6l gwneuthur kynghor e Brytannyeit o pob peth. a dechreu emlad ac estra6n kenedyl ac en wychyr greula6n mynnu eu dyhol or enys hon.⁴⁰³ a phed6ar kyfranc a phed6ar emlad a wu yda6 ar saysson. Kyntaf o nadunt ar avon Darwenhyd. Er eyl ar ryt Epyffort. Ena ed emkyvarvu Kyndeyrn vap Gortheyryn a Hors bra6t Heyngyst. ac gwedy ynkaffael o nadunt e llada6d pob un y gylid o nadunt. Trydyd emlad a wu ar lan e mor en e lle ed aethant e saysson en wreygya6l en eu llongheu ac e kyrchassant enys Thanet en lle amdifyn udunt. Ac eyssyoes esef a wnaeth G6rthvyvr eu damkylchynu ac o longa6l ymlad beunyd eu govalu. Ac gwedy na ellynt e

sayson a vey h6y dyodef ryvel G6rthyfyr Vendiyeit ar Brytanyeyt arnadunt. wynt a ellynghassant Gortheyrn e gwr a wuasey em pob emlad y gyt ar sayson en kennat hyt at Werthyvyr ar Brytannyeit y erchy kanhyat udunt y emchwelut hyt yn Germany en yach. A hyt tra ed oedynt e kymry en kymryt eu kynghor ed aethant e sayson en eu llongheu ac e daethant hyt en Germany kan ada6 eu gwaged ac eu meybyon.⁴⁰⁴

Ac g6edy kaffael o Werthyvyr e wudugolyaeth dechreu a oruc talw y pa6b tref y dat ac eu kyvoeth or ar rydugassey e saysson y arnadunt. ac y gyt a henny hevyt karu y wyrda ac eu hanrydedu ac o arch Garma6n ae kynghor atnewyddau er eglwyseu.⁴⁰⁵ ac eysyoes en e lle kynghorvynnu a oruc Dyaf6l wrth y daiony ef a mynet a wnaeth eg kallon Ronwen y ell-drewyn ef a honno a lafurya6d y keysya6 agheu y Werthyvyr. ac wedy medylia6 pob ystry6 o diwed hy a rodes gwen6yn tr6y la6 un o wasanaethwyr yda6 a henny kan rody y h6nn6 llawer o da.⁴⁰⁶ Ac y gyt ac y llewes er ardercha6c emladwr h6nn6 e gwen6yn en dyssyvyt klevychu hep un gobeith o hona6. Ac odyna hep un gohry dyfynu atta6 a oruc y holl varchogyon a mynegu a wnaeth udunt y vot ef yn mynet yr fford y mae yn reynt y pob perchen cna6t vynet ydy. Sef y6 honno y angheu. a gwasaru udunt y eur ae ariant ae holl daoced or a kynnulliesynt y tatau ae hentadeu kyn noc ef. kan dyscu udunt bot en reynt y pa6b mynet y angheu megys yd oed ente en mynet ac annoc y wyr yewainc glew ar ryfuesynt rac y vron ef en e brwydreu ac en er emladeu hyt pan ymdyffynnynt ew gwlat en wra6l ac en wychyr a llafurya6 oy dyffryt rac eu gelynyon a rac estra6n kenedyl ag y gytadyscu glewder udunt erchy a oruc udunt gwneuthur del6 arwra6l yda6 a llehau honno en e porthva e gnotteynt e sayson dyvot yr tyr ydy. ac gwedy bey varw ente gosset y gorph ente ar y del6 hono. ac yr a6r y gwelei er aghyfyeth genedyll honno y del6 honno ydymchoelynt h6ynteu y h6ylyeu dracheuyn hyt en germania. kans g6ertheyvr vendigeit a dywet na levasei er un or saeson byth dyfod y dir ynys prydein tra g6elynt y wed ef yny borthva honno. Ofi ma6r o beth oed glewder y gwr a debygey vot y ofyn ar y elynyon yn var6 mal yn vy6. Ac eissyoes amgen awnaeth e brytanyeid. kans yg kaer lundein e clad6yt y gorff ef yn anrydedus.⁴⁰⁷

Ac Gedy mar6 g6ertheyvr vendigeit eilweith y gossoded G6rtheyrn yn irenhin. Ac yn diannot yd anvones kenhadeu hyt yn germania y erchy y Heyngyst dyfod y ynys prydein. a niver bychan gantha6. a hynny yn dysta6 da6el rac ennynu teruyse eilweith yn yr ynys o achas6 y Saesson.⁴⁰⁸ Ac yna yn diannot. sef a oruc Heyngist kynnulla6 trychanmil o varchogyon arva6c a dyuot a hynny gantha6 y ynys Prydein. A phan gygleu y brytanyeid dyvot hynny. yn diannot dyuna6 a orugant. a dyfod yn y herbyn ac ymlad ac h6ynt kyn y eu dyvot yr tyr. A diffryt y porthloed rac-tynt. Sef aoruc Heyngyst yna medylia6 o pob med6l twyllodrus pa flunut e gallei ef dyfot yr tir. Sef val yd ystrywy6s ef hynny. nyt amgen anvon ar G6rtheyrn ac ar ronwen y verch y vot ef yn dyvot y ymwelet ar brytanyeid tr6y garyat a thangnheved. a manegy ydynt nad yr keissya6 triga6 yn ynys Prydein y dodoyd ef yna. namyn tybygu bot G6rtheyrn yn vy6 ac er nerthu G6ertheyrn y dygassey ynteu y niver h6nn6 yno. Ar niver a vynho G6ertheyrn y attal gyda6 ef attalyed. Ac ar ni mynho ellyghed ymeyth.⁴⁰⁹ A phan wyby G6ertheyrn ystyr y kennad6ry honno. Sef aoruc ynteu yn diannot rody idynt kennad y dyvot yr tir. A g6neuthur oet y ymdydan ar Brytanyeid yny lle a elwyr maes y kymry yn aga6s y vanachloc Ambyr. A hynny ar dy6 kalanmei. Sef aoruc Hingestyr erbyn e dyd h6nn6 prydu t6yll. nid amgen no rody kylllell hyr y bop gwr onadynt yny hossan ygyst ae esgeir. a rhodi yn ar6yd oi wyr pan vinyne tynnu eu kylllyll onadynt. doedyd o hona6 ef namyn. draweth hwy sexes. neu onwer sexes. Sef y6 hynny. kymmerwch ych kylllyll. A phan doetey ef hynny llad o bop un onadynt a ellynt v6yha6r y brytanyeid.⁴¹⁰ Ac yr oet dyd y daethant yr lle yd oed eu kyn-nadyll. Aphan vu amser gan Hengistyr doedyt aoruc yr ar6yd o hyd y lef. Ac yna yn diannot y kymmerth y Saeson eu kylllyll a llad y brytanyeid yna o rivedi onadynt triugeinwr a phed6ar kant. o dy6ysogyon a bar6nyeid a marchogyon. kans pa6b onadynt a doethant yno heb ar-veu. kany medyllynt dym namyn tag-nheued ar Saeson. Ac h6ynteu tr6y eu brad a doethant yn arva6c G6rth hyyny ha6d idynt lad e g6yr ereill yn diarvot. Ac eissoes nys kawsant yn rat. kany6 llawer o honynt h6ynteu a las yna. kany6 y Brytanyeid a gymerynt e meini or dayar ar trosolyon. ac yvelly y lladasant lawer or bradwyr Saeson.⁴¹¹ Ac yno ydoed Eudol

iarll Kayaw. sef yw honno Kaer Loyw. A phan welys ef y damŷeyn hōnn6 e llad-oed Eidol dengwyr a thriugeinwyr or Saeson heb a anovod onadunt. o dorri eu breychieu neu sigaf y penneu. ac wedy na thychia6d ida6 ef hynny ffo a oruc hyt yny dinas ehun. a llawer o pop parth yn y hymlyt. ac velly y gorfu y Saeson yna. A daly Gortheyrn ae garcharu. ac yn y garchar kymhell arna6 rodi idynt y dinasoed ar kestyll y ryfedi a vynnasant er y rydhau ef. Sef y kawsant gantha6 Lundeyn. a chaer Evra6c. a Lincol. a cbaer Wynt. Ac yna y kymerth Eidol. gorfroed y gwyr da a las yno. a phery eu kladu ygkaer Garada6c. ac aelwir yrawran Salsbury mewn myn6ent garlla6 mynachloc Ambyr. Ac ef a berys abad yno engynta.⁴¹²

A wedi rhydhau Gortheyrn llad a orugant y Bryttanyeid. megys bleidyeu yn llad defeid y me6n keil. wedy ydada6ei eu heusor h6ynt. A phan welas Gortheyrn y lladva honno ar Bryttanyeid. y doeth ynteu i emyleu Kymru o dic a llyt 6rth yr yscymun bopyl honno.⁴¹³ Ac yna gal6 attaf a oruc holl doethyon y kyuoeth a gouyn kyghor idynt. Sef y kowssant yn eu kyghor. gweuthur kastell kadarnaf ar a ellyd yny lle kadarnaf a 6pyynt. meg y bey h6nn6 yn amdiffyn ida6. Ac ody na y doethant y geissia6 lle kadarn. sef y kowsant y lle ymynyd yryri.⁴¹⁴ Ac y kynnull-6yt g6eithwyr a holl seiri main ynys prydein or a all6yt eu kaffel ac eu d6yn hyt yno. Ac 6edy eu dyfot yno. dechreu y g6eyth a orugant. a gossot sylvain. ac a wnelynt beuny d o weith a lynkau y dayar ac a syrthiau beunoyth. Ac 6edy mynegu i ortheyrn hynny. gouyn a oruc ynteu oy dewinyon. beth a wnaey divlannu y gwaith uelly.⁴¹⁵ Ac yna yd erchys y dewinyon ida6 geissia6 mab heb dad a llad h6nn6. ac a g6aet h6nn6 ira6 y main ar kalch ac uelly y sauey y g6aith. Ac yna yn dian-not yd anuones Gortheyrn kenhiadeu y bop lle i geissya6 y kais h6nn6. Ac val y da6 y kenhiadeu yr dinas a elwir kaer Verdyn. wynt a 6elynt s6rn o weission yeu-einc yn g6are yn myml porth y dinas. sef a orugant y kenhiadeu yna eiste ac edrych ar y g6areu.⁴¹⁶ Ac val yd oedynt velly ynychaf deu or g6eission yn darvot rhyng-thynt. ar neill onadynt a el6yt Merdyn. ar llall a el6yt Duna6t. Ac yna y dywa6t Duna6t 6rth Verdyn. nyt 6yt ti un 6r a myfi. kanys dyn tagheduenna6l 6yt ti heb dat itti. A minheu a han6yf o lyn brenhinoed. o dat a mam.⁴¹⁷ Ac yna pan gogleu y kenhiadeu y gair h6nn6 am Verdyn. gof-

yn a orugant ir niver o bop tu udynt. p6y oed y gwas. Ac yna y dywa6t pa6b onad-ynt na wydhynt h6y p6y oed y dat. y vam ynteu oed 6erch i vrenhin Dyvet. a man-aches vucheda6l y6 ymplith manachesseu ereill yn egl6ys Beder ygkaer Vyrbyn.⁴¹⁸ Ac yny lle yn diannot yd aeth y kenhiadeu hyt ar e swyda6c a oed yn y dinas ar kas-tell. Ac erchi ida6 oblegyd y brenhin anvon Merdyn yn diannot ae vam ygyt ac ef i ymwelet a Gortheyrn. Ac yna yn di-annot ydaeth y lleian ai mab ygyt ac h6ynt rac bron Gortheyrn ir Yri.⁴¹⁹ Sef a oruc Gortheyrn yna aruoll y lleian da honno yn anrydedus. kanys y hanvot o lin brenhina6l.⁴¹⁹ Ac yna govyn a oruc Gortheyrn yr lleian. p6y oed dat y mab. Arglo6d vrenhin ebhi mi a doedaf yt wir-yoned. val ydoed6n ymplith fy ch6ioered krefyd yn vy hundy ynychaf y dyfot attaf wr ma6r tec teledy6. ac yn rody kussaneu mynych ym. ac yny lle yn diflannu y6rth-yf. Ac yny di6ed yn kytya6 a mi am ada6 yn veichia6c. Ac edrychet dy doethin-eb di arglwyd a alley vot tat ida6 6rth na bu imi erioet achaws a gwr namyn hynny.⁴²⁰ Ac yna ryfedu hynny a oruc Gortheyrn. a dyvynnu attaf Meugant dewin. a gofyn i h6nn6 a allei hynny vot yn wir. Ac yna y dywa6t Meugant ef a geffyr yn llyvreu doethyon ac yn ystoriau bot llawer o dynyon or ryw enedigaeth a honno udynt. Aphili6s a dywaid pan draetho o du6 ac or seint. bot y ryw gen-etly ysbrytion yn pres6yllia6 r6g y lleuat ar dayar. ar rei hynny a al6n ni yn deivyl dyg6ydetic. ar rei hynny rann syd onadynt o anyan dynyon a rann arall o anyan ag-lylon. a phan vynnont y kymertant korf dynyon ai drych arnadunt. Ac yny wed honno y kytyant a gwraged. ac agatvyd un or rei hynny a ymdaghoses yr wraic hon. ac a grea6d y gwas ieuanc h6n.⁴²¹ Ac wedy gwranda6 o Vyrbyn pob peth or ymadrodyon hynny nessau aoruc ar y brenhin adoedyt wrtha6. Arglo6d eb ef pa achaf6s y dycp6yt fyfi yma am mam hyt rac dy vron di. Gortheyrn a dywa6t wrtha6 ynteu vyn dewinyon am doethyon a gyghorassant ym geissia6 mab heb dat ida6. ac a gwaet h6nn6 ira6 y mein ar kalch. ac velly ydoedynt h6y y savey y gwaith. Ac yna y dywa6t Merdyn ar ith doethyon ath dewinyon dyvot gar fymrou i ami a brovaf arnadynt eu bod yn gelwyd-a6c. ac eu bot yn dechymygu kelwyd.⁴²² Ac yny lle anryvedu yn va6r aoruc y brenhin y amadrodyon ef. ac erchi d6yn e dewinyon rac bron e brenhin a Merdyn

yggt. Ac yno y dygôt Merdyn 6rthynt hōy. kanys ny wdaēch chōy pa beth yssyd dan y grōndwal e dechreywydic dwr. yn llesteiryaō y gweith i sevyll 6rth hynny yd archysaēch chōy roi vvg gwaet i ae gymyscu ar kalch. megys byt sauey y gweith o hynny allan. namyn doydēch chōy imi pa beth yssyd dan y grōndwal. kanys yno y mae y peth ni ad y gweith i sevyll.⁴²³ Sef a wnaeth e dewinyon yna ofynhau a thewi. Ac yna y dywet Merdyn. Arglōyd vrenhin galō dy weithōyr ac arch idynt gladu y dayar. a thi a geffy lynn dan y dayar. a hōnnō ny ad yr twr senyll. Gwedy gōneuthyr hynny. y llynn a gaffat. yr hōn a wna y dayar yn anōastat. ac a ōnay ir gōaith na saf. Ac eylōeith nesau a oruc Merdyn at y dewinyon. a gouyn udynt. doydēch imi eb ef dōyllwyr geuaēc pa beth yssyd yg gōaelaōt y llynn. Sef a orugant hōynteu tewi.⁴²⁴ Ac yna dygôt Merdyn 6rth Ortheyrn par di arglōyd ollōg y llyn yn gyffredin a thi a weli deu vaen geu yny gwaelaōt. Ac ymae yu y rei hynny dōy dreic yn kyscu. A chredu hynny aoruc Gortheyrn am welet y llyn. A phaōb a oed yn ryvedu ar a oed yn gwrandaō. Ac yna edrych ar y gōas ieuank yn doydēt hynny. Ac An vap y lleian y gelōyd ef hyt hynny. ac o hynny allan Merdin. o achaōs y gael ygkaer Verdin.⁴²⁵

Ac gōedy gollōg y llynn y kad e gyst. ae hegori a vynhaōd y brenhin. Yna prophōydol yaeth Merdyn Emrys garbron Gortheyrn. yr hon aelwyr y brofwydyol yaeth vaōr. y brofwydyol yaeth hon nid yscryvenōs yma rac y hyt.⁴²⁶

Ac 6edy darvot i Verdyn draethu y broffōydoliaeth. ryfed oed gan baōb vaint oed synōyr y mab. Sef y gofynnaōd y brenhin i Verdyn: pa agheu ae dygai ef.⁴²⁷ Gochel di eb ef. dan meibyon cōstenin. kanys y maet yr aōr hon yn lledu hōylieu ar draeth llydaō. yn dyōat i enys Prydein i lad saesson. ac ae gorescynant oll. Ac yn gyntaf hōynt ath loscant ti meōn tōr. kanys tydi oth dōyll a vradychaōd y tat ae braōt. Ac a wahodeist Heyngest yma yr lles yt. Ac y mae hynny yn amhorth yt. kanys deu agheu syd yt ogyvadaō. un yō y Saesson sy yn gorescyn arnad. Ac Emrys ac Uthyr a doant y draeth Toynus yvore yr tir. Ac 6ynt a gochant 6ynebeu y Saesson ou gōaet. Ac 6edy llader Hengestyr e coronir Emrys. hōnnō a atnewyda er eglōyseu. ac a gōenōyn e lledir ef. Ac yny ol y coronir Uthyr. ac a gōenōyn y lledir hōnnō. o dōyll y Saesson. Ac yn

ol hōnnō y daō Baed Kernyō. yr hōn ae llōnk 6ynt oll.⁴²⁸

Ac ny bu hōy noc hyt trannoeth ony doeth Uthyr ae Emrys ir tir. a deg myl o varchogyon aruaōc.⁴²⁹ Ac ymgynnullaō a oruc y Brytanyeid oll attunt. a gōrhan i Emrys. Ac yna y kymerth Emrys y goron. ac y kavas yny gyghor vynet am ben Gortheyrn tua Chymru. Ac 6edy y dyvot hyt yn Erging. kyrchu castell Gronwy. ar ben mynyd Denarch. ar lan Gōy. avon a daō o vynyd Klorach. kanys hyt yno ffoassei Gortheyrn. Yna dōyn argof a orugant idaō llad eu tat ae braōt. a dōyn Saesson ohonaō yr tyr. ac 6rth hynny eb ef. wyrda ymledōch yn di-6eiriaōc ar kastell ackō. Ac yn diannot roi tan a orugant yg kylch y kastell. a lloski a oed yndaō o da a dynyon. Ac y llas Gortheyrn ac y llosced.⁴³⁰ Aphan gycleu Hengestyr llad Gortheyrn. a dewred Emrys ffo a oruc y Saesson or tu hōnt y Hōmyr. ac ymgadarnhau yno.⁴³¹ Yna yr aeth Emrys ar y hol ae y bu drōc ganthaō welet yr eglōysseu 6edy distryōiaō or Saesson. a dywedyt yr adnewyday o doe dra-cheuyn.⁴³² Yno y daeth Heyngest ae lu i vaes Beli. ar vedlō dōyn kyrch disyōyt am ben Emrys.⁴³³ Ac ni ochelaōd Emrys y lle hōnnō. Ac yno bydinaō a oruc a rhoi gōyr Llydaō or naill tu. ae wyr ehun blith draphlith. a gōyr Dyvet gan y hys-tlys. a gōyr Gōyned yn y koet garllaō a oruc Emrys. val y galley ymlid y Saesson pan ffoynt.⁴³⁴ Ac yn y tu arall yr oed Hengestyr yn annoc y wyr ynteu. ac yn y dysku. Yno y bu aerua vaōr o bop tu. ac or dīōed yffoes Hingestyr ae wyr i gaer Kynan ar kastell. Ay ymlid a oruc Emrys. ac yno ymvydinaō a llad llaōer o bop tu. Or diwed gwyr Llydaō a dyllaōd y Saesson trōdydynt. Ac yr oed Eidal iarll kaer Loyō yn ymgeisyaō a Hingestyr.⁴³⁵ Ac or dīōed yr ymgaōsant. Ac ymlad ony bu y tan oe harueu val mellit lluched-enaōl ymlaen taran. Ac val y budynt velly. ny chaf Gwrlas iarll Kernyō ae vydin yn dyvot attynt ac yn gōascaru y Saesson. Sef a oruc eidal yna y hyder hynny kymryd Heyngyst erbyn barfle y benfestyn ai dōyn ym plith y vydin. a dyōedyt o hyt y lef. kyfarsengwch y Saesson. kanys kad Hingestyr.⁴³⁶ Yna y ffoes Octa vab Heyngyst a ran vaōr or llu hyt yg kaer Efraōc. A Osa y geuynderō a ran arall i gaer Alklōyt. Ac yuo ymerbyn ac Emrys.⁴³⁷ Ac 6edy gorrōt o Emrys arnunt. ef a gavas y gaer. Yno y bu dridyen yn pery cladu y kalaned a ledesynt.⁴³⁸ Yna 6ovyn kyghor

a oruc pa beth a 6naid i Hingestyr. Ac un oy gyghor oed Eidol escob kaer Loy6 bra6d Eidol iarll. A phan 6elys Heyngyst y dy6a6t. pe erbynyau pa6b rydhau Hingestyr mi ae llad6n vy hun val y g6naeth Sam6el brof6yt pan 6eles Agag brenhin Amalech y perys y dryllia6 6edy y daly a dy6edyt 6rtha6. val y g6naethost di y meibyon heb vameu. minneu a 6naf dy vam ditheu heb vab. Yna y duc Eidol iarll kaer Loy6 Hengestyr y ben bryn ac yno torri y ben ae gladu a roi karned arna6 val y g6naed am Sowdan.⁴³⁹

Yna yr aeth Emrys ae lu hyt yg kaer Efra6c i geissya6 Octa. Yna y kavas y Saeson yn y kyghor. dyvot allan a chad6yn yn lla6 pob un. a thamet o bryd ympen pob un. a dy6edyt 6rth Emrys. Argl6yd gorch6ygedic y6 yn du6yeu ni. ach du6 ch6i sy gadarn ysyd yn kymhell y sa6l vonedygyon hyn yn ych e6yllys ch6i yn yr ag6ed hon. A llyma ni a chad6yn yn pob un. par di argl6yd yn r6yma6 os mynny. Yna 6edy kymryt kyghor y dy6a6t Eidol escob val hyn. Egobanite a doethant oy bod y erchy tagneued y popyl yr Israel ac ay ka6sant. Ac ny byd g6aeth yn trugared no h6ynteu yr Ide6on. Ac odyna yd aeth Osa ay boprl ynteu yn trugared Emrys. Yna y roet Octa ay niver yn gaithyeit i Emrys yn Ysgotlant.⁴⁴⁰

Yna y gel6ys Emrys atta6 y holl ieirll ac var6nyeit ar archescob i gaer Efra6c. Ac yn y kyghor y ka6sant yn gyntaf g6eiryao6 y temleu neu yr egl6ysseu a distr6assei y Saesson. Ac ar gost y brenhin ehun y peris g6eiryao6 yr egl6ysseu. Ac yn en6edic egl6ysseu yr archescoptey. Ac ympen y pymthevet dyd 6edy hynny yd aeth Emrys i Lundein. a phery yno hevyt adne6ydhau yr egl6ysseu. Ac yny lle ar ol hynny y perys adne6ydhau y kyvreithyeu dr6c a oedyt yn y kynhal. nid amgen no roi yr meibyon ar wyrion ar gor6yrion eu g6ir dyltet o dired a dayared a dylnt. ac a daroed eu treisya6 amdanadynt. A dilin gwirioned ympop lle ae chynhal.⁴⁴¹ Ac odyna yd aeth y brenhin parth a chaer Wynt i 6neuthyr yno val y g6naethoed ym pob lle. Ac 6edy darvot ida6 llunyaethu pob lle ay hedychu yd aeth hyt y lle ael6yr yr a6r hon Salsbru. i edrych yno y niver a barassey hengestyr eu llad yno o ieirll a bar6nyeit a marchogyon urda6l. A thrychan manach oed yno o g6vent ym mynyd Ambri. Ac Ambri a seili6s y vanachlog honno gyntaf. A thrist vu gan Emrys 6elet a lle honno. mor diadurn a hyny. A dyuyau a oruc atta6 hyt yno holl seiri

mein a phren o holl ynys Prydein i darparu g6neuthur yno adurn parhaus tragydya6l tec anrydedus y u6ch ben y vedra6t hono o dylyedogyon a laddyssit yno yn 6yr-yon yn amdiffyn tref eu tat rac y brad6yr paganyeit.⁴⁴² Ac 6edy eu dyvot hyt yno ygyt dechymygu g6eith a orugant. oc eu holl ethrylith ay wneuthur yn diannot yn barhaus dragywyda6l. Ac 6edy pallu eu hethrylith ganthunt. nessau a oruc Tramor archescob kaer llion ar y brenhin. a dy6edyt 6rtha6 val hyn. Argl6yd eb ef. gal6 attat Verdyn bard Gortheyrn. A h6nn6 a wyr dechymygu g6eith enryved. o anniffyc ethrylith tragywyda6l.⁴⁴³ Ac y dyvyn6yt Merdyn yno 6edy y gafel ar lan fynha6n Galades yg g6lat E6ias. kans yno y tram6yey ef yn vynyeh. Ae arvoll a oruc y brenhin ida6 yn lla6en ac yn enrydedus. Ac erchi a oruc ida6 dywedyt y daroganeu a deley rac lla6.⁴⁴⁴ Ac yna y dywa6t Merdyn. Argl6yd eb ef. nid ya6n draethu or ry6 betheu hynny. namyn pan y kymhELLO anghereit. Pei as dywet6n ni yn amser ni bei reit wrthynt. tewi a wnaei er ysbryt ysyd yn dysgu inheu. A phan vei reit 6rtha6 y ffoei racof.⁴⁴⁵ Ac ni mynn6s e brenhin i dirrya6 namyn govyn ida6 pa flunyt y dechymygey ef datkan y g6eith ar 6edra6t yno. Llyna val y kyghoraf eb enteu. mynet hyt en Iwerdon y lle mae kor y kawri. ym mynyd Kilara. kany yno y maent mein enryved eu hansa6d. Ac nyt oed neb yn yr oes honno. a wypai dym y 6rth y mein hynny. Ac ny cheffit h6yuth6 nac o gryfder nac o gedernyt. Ar mein hynny. Arglwyd. pei bydunt 6y yma val y maent yno. h6ynt a seuynt yn dragywyda6l.⁴⁴⁶ Ac yno y dywa6t Emrys dr6y ch6erthin val hyn. pa ansa6d eb enteu y gellyd eu d6yn h6ynt odyno. Ac yna y dywa6t Merdyn. na chyffroa di argl6yd ar ch6erthin yn ormod nac ar wat6ar nac ar or6acder. kany ny dywedafi namyn prudd-er a g6iryoned. A mein rinweda6l yty6 y mein. ac amryuaelyon vedeginyaetheu arnadunt. Ar kewri gynt ac eu duc h6ynt yno. o eithauoed yspaen. ac ae rodassant yn y mod y maent yno. Sef achaf6s y g6naethant h6y hynny. pan deley glevyt ar un onadunt sef y g6einid enneynt yg kymherved y mein. ac yna y golchynt y mein ac y dodunt yn yr enneynt. Ar neb onadunt a vei glaf. o ba heint bynhac y bei iechyt a gaffei o vynet yr enneynt. A llysseu a rodynt heuyt yn yr enneynt, ac or llyssieuoed hynny yd iecheynt eu g6elioed.⁴⁴⁷

A phan gigueu y Brytanyeyt kynnedeu

y mein. yn diannot y daethant y eu kyrchu. Ac yn benaf arnadynt yd anvonet Uthyr ber dragon. aphymptheg myl o wyr arua6c ygyt ac ef. Ac yna yd anvonet Myrdin gyt ac 6ynt. am y vot yn gelvyd ac ethrylith ma6r ynda6.⁴⁴⁸

Ac yn yr amser h6nn6 yt oed Gillam6ri yn vrenhyn yn I6erdon. A phan gicleu Gillam6ri h6nn6 eu bot yn dyvot. kynnulla6 llu aoruc ynteu a dyvot yn erbyn y Brytanyeyt. A gouyn ydynt ystyr eu dyuotyat yno. A phan 6yby ystyr eu hnt. ch6erthin aoruc a dywedyt 6rthynt nyt ryved genyfi eb ef gallu o genedyl lesg anreithya6 ynys prydein. canys ynyvt ynt pan delynt h6y hyt yn I6erdon. i bery i genedyl I6erdon ymlad a h6ynt am geryc. Ac yn diannot ymvydina6 aorugant ac ymgyrchu ac ymfust yny gymhell6yt Gillam6ri i ffo ac a dyengys oe wyr.⁴⁴⁹ Ac yn gyflym diannot mynet a oruc y Brytanyeyt hyt ym mynyd Kilara. y lle yt oed y mein. Ac yna y dywa6t Merdyn 6rthynt. Arver6ch or dechymyc goreu a 6ypoch i d6yn y mein ymeith. Ac yn diannot pa6b onadynt a lavurya6d or a 6ydynt obop kelvydyt a dechymyc i geissya6 d6yn y mein. Ac ny dygrynnoes udynt dim. Sef aoruc Merdyn yna chwerthin. A heb lavur or byt arna6. onyd y anodun ethrylith 6edy dar6ot ida6 gweirya6 pop peth or a vey reit. nyt amgen peyrianneu a chelvydoteu ereill. Merdyn a duc y mein oll oc eu lle yny vuant yn y llogheu. Ac yn diannot herwyd dyuot y g6ynt. yni vuant ym mynyd Ambri. A dyvynnu hyt yno a beris Emrys a oed yn ynys Brydein o ieirll a bar6nyeyt ac yscolheigyon urd isaid 6rth adurna6 y lle honno. o odida6c adurn. Ac 6edy ymgynnull pa6b ygyt hyt yr un lle h6nn6. pan daeth y dyd gossodedic h6nn6. Emrys Wledic a wisga6d coron y deyrnas am y pen ac yn vrenhina6l a anrydeda6d gwylva y Sulg6yn tr6 espeyt tridieu a theirnos. Ac yn henny o espeyt ac amser or anryded ar teilygdodeu a oedynt yn wac heb perchanogyon na dylyedogyon arnadynt. er rei henny a rodese brenhin oy wasanaethwyr enteu ac oy wyrda i dalu eu llavur udynt. A d6y archescoba6t oedynt yn 6ac heb vugelyd endynt. nid amgen kaer Efra6c a chaer Llion ar Wyc. Ac o gyffredin gyghor e gossodes ef ena Sampson en archescob ygkaer Efra6c. g6r ardercha6c goruchel oe gre6yd ae vuched oed h6nn6. Ac ygkaer Llion e gossodes Dyvric yn archescob. e gwr a rac welsei d6ywa6l edrychedigaeth i vot yn etholedic ir lle honno. Ac 6edy darvot ida6 llun-

yaethu henny. a llawer o betheu ereill a perthyneu ar ly6odraeth y deyrnas. ef a orchymyna6d i Verdyn gossot a llunyaethu e mein ar rydygessynt oywerdon egheilch e bedra6t ar e wed e g6ely ef i vot yn ia6n. A Merdyn yna o arch a gorchymyn y bren⁵ hin ae gossodes ena h6ynt ar e wed ar ansa6d ed oedynt ym mynyd Kilara en I6erdon.

Ac yn yr amser h6nn6 Pasken vap Gortheyrn. e gwr a ffoassei ygyt a Saeson hyf yn Germany a gyffroes y bopyl honno ae holl varchogyon arva6c en erbyn Emrys Wledic. i geisia6 dial e dat arna6. kan ada6 udynt antervynedic amylder o dir eur ac aryant. or tr6y eu nerth h6ynt ac eu kant6rth6y e galley enteu gorescyn teyrnas ynys Prydein. Ac or diwed g6edy darvot ida6 dr6y ei ada6eu ef llygru holl ieuengetyd e g6lat. paratoy a gwnaeth⁶ e llyghes v6yaf a allei. a dyvot hyt yg gogledd er ynys. a dechreu anreithya6 e g6lad-oed. Ac 6edy kennatau henny ir brenhin enteu a gynnulla6d y holl lu ac a aeth en eu herbyn. ac a elwys ar ymlad ydy6al elynyon. Ac h6ynteu oc eu bod a ymladasant ar ky6da6twyr. Ac eissoes kan vod Du6 e ky6da6twyr a orvuant ac a gymhell-assant e gelynyon ar ffo.

Ac 6edy kymhell Pasken ar ffo ny llavassa6d ef ymchoelyt tracheun i Germany. namyn trossi y h6yliu a chyrchu hyt at Gillam6ri brenhin I6erdon. A h6nn6 ae herbynya6d yn anrydedus. Ac 6edy datkanu o hona6 y antyghetven ae direidi i Gillam6ri. truanhau 6rtha6 a oruc. ac ada6 nerth a chanh6rth6y ida6. A ch6yna6 y sarhaet ar ryga6ssei enteu ygan y Brytanyeyt. pan dygessynt Kor e Ke6ri odyno. Ac or diwed g6edy kadarnhau kerennyd er rygdynt. paratoy llogheu ag6naethant a mynet endynt. ac i gaer Vyny6 e daethant yr tir.⁴⁵⁰ Ac g6edy honni eu dy6odedigaeth 6ynt tros y g6ladoed. Uthyr Pendragon a kymyrth holl varchogyon a holl wyr arva6c er enys. ac a aeth parth a Chymru 6rth emlad yn eu herbyn. kanys Emrys Wledic y vra6t ef a oed yn glaf ygkaer wynt. ac ny allei dyvot i'r ll6yd 6rth henny.⁴⁵¹ Ac g6edy g6ybot henny o Basken a Gillam6ri ar Saesson ygyt a h6ynt lla6enhau aorugant en va6r. kanys tebygu a g6neynt vot en ha6s udynt goreskyn e deyrnas o acha6s klevyt e brenhin. Ac val yt oedynt evelly en m6rmuria6 am hynny em plith e llu nessau a oruc un ar Saesson at Pasgen. ac esef oed y en6 ef Eopa neu neu Eppa neu Oppa. a dy6edyt val hyn 6rth Pasgen. Pa beth eb ef o da

ar rodot ti yr nep a ladey Emrys Wledic. A Phasgen a dy6a6t 6rtha6 enteu, dioer eb ef. p6y bynhac a alley eskynnu hynny en eu ved6l ai d6yn ar berfeithda6t ar i 6eithred. mi ar rod6n ida6 mil o bunhyoed o aryant am ann6ylyt yuheu am kytem-deithas hyt tra vyd6n vy6. Ac os e dyg-hetven a kanhiataey i mi arveru o goron teyrnas ynys Prydain mi ae g6na6n ef en s6yda6c ym a henny a gadarnha6n tr6y arvoll.⁴⁵² Ac ar hynny e dywa6t Eopa mi a dyscais eb ef yeith e Brytanyeit. ac eu deva6t mi ae g6n. a chyvar6yd 6yf yg kel-vydyt medeginyaeth. Ac 6rth henny. o chy6iri di er hyn yt 6yt en i ada6 i mi. min-heu a dychymygaf vy mot yn gristya6n ac yn vryt6n. Ac en rith medyg mi a doaf at e brenhin. a mi a wna6 dia6t ida6 er hon ae llado enteu. A hyt pan vo kynt e kaff-6yf ym6elet ar brenhin mi am g6naf yn vanach credyfus ryola6dyr. ac en dyscedyc o bop dysc.⁴⁵³ Ac gwedy ada6 o hona6 henny Pasken tr6y kedernyt aruoll a ade6-ys ky6ira6 pop peth ida6 megys y hada6s-sey. Ac 6rth henny yny lle Eopa a berys eillya6 y varyf a chneivya6 y ben ac eill-ya6 y gorun a chymryt abit manach am-dana6. a llestri ac offer medyc. a chymryt y hynt e tu a chaer Wynt. Ac or diwed g6edy i dyvot ir dinas ac ir gaer daga6s y 6asanaeth ae gelvydyt agwnaeth i wassan-aethwyr e brenhin. A chymedeithas a gavas ygan er rey henny. kanyis ny dam-nynt ena dym gwelly na chaffael medyc da.⁴⁵⁴ Ac g6edy y dyvot rac bron e bren-hin ef a ade6ys i g6neuthur en iach o myn-hey e brenhin arveru or diotydyt ar rodey enteu ida6 ef. A heb un gohir erchi a gwnaethp6yt ida6 gwnetheur dia6t i'r brenhin. Ac en diannot kymyscu gwen-6yn a oruc ar dia6t ae rodi ir brenhin. Ac g6edy y chymryt o Emrys ac hyvet ene lle erchi a wnaeth er yskymun vrad6r h6nn6 ida6 dodi dillat arna6 a llechu a chysku. kanyis ewelly m6yaf a chadarnaf ed ymgymerei e gwen6yn ac ef. Ac ufydhau aoruc e brenhin i dysc yr yskym-un vrad6r h6nn6 a chysku megys kyt bei o henny e kaffey enteu iechyt a g6aret. Ac ni bu en gohir ygyt ac er reda6d e gwen6yn tr6y fenestri y gorf ef. en e lle yt euth er angeu en ol er hon ni g6yr nac ni myn arbet i nep. Ac yn henny er r6ng un ac arall llithra6 ag6naeth er eskymun vradwr h6nn6. ac nit emdangosses yn e llys o henny allan.⁴⁵⁵ A hyt tra yt oedyt yn g6neuthur henny egkaer Wynt yd ym-dangosses seren enryved y meint ae lleufer. ac vn baladyr idi ac ar ben y paladyr

h6nn6 et oed pellen o dan ar lyn dreic. ac o eueu honno e kerdynt deu baladyr. a hyt y neill onadynt a welyt en estynu tros teruynue Freinc. ar llall a welyt en kerdet parth ac I6erdon. ac en teruynu en seith baladyr bychein.⁴⁵⁶

A phan amdangosses e seren honno an-ryued ac ofyn a drewys pa6b or ae g6eles. A dirva6r ofyn a gymerth Uthyr bra6t e brenhin en e lle et oed yg kymru en kyrchu y elynyon. Ac gofyn i ba6b or doethyon ygyt ac ef. pa beth a ar6ydokaey e seren honno. Ac ym plith pa6b or rei henny ef a erchys dyvynu Merydn Emrys ir lle. Ac 6edy dyuot Merydn a seuyll rac y vron. ef a erchys ida6 danlle6ychu pa beth a ar6ydokaey e seren rady6ededic v6chot.⁴⁵⁷ Ac en e lle 6yla6 aoruc Merydn. a gal6 y esbryt atta6 a dy6ed6yt val hyn. O kollet heb 6aret. O emdiva6t bobyl brydein. O agheu e bonedica6f vrenhin. kanyis difodedic y6 er ardercha6c vrenhin e brytanyeit Emrys Wledic. Ac yn i agheu ef et abalem ni en holla6l pey na rodey du6 ini kanh6rth6y. Ac 6rth henny bryssia di Uthyr. bryssia ac na ohir g6neuthur br6ydyr ath elynyon. kanyis e vudygolyaeth a vyd yth la6. Ti a vydi vrenhin ar holl enys Prydein. Ti a ar6ydokaa e seren ar tana6l dreic adan e seren. E paladyr a estyn parth a Freinc h6nn a ar6ydokaa mab kyfoetha6c a vyd itti. a chyfoeth h6n6 ae vedyant a amdif-yn. e teyrnassoed a vydant adana6 en ho la6l. E paladyr arall a estyn parth a mor I6erdon a ar6ydokaa merch a vyd itti. a meibyon honno ae h6yrion a fydey udunt pob eilwers teyrnas Brydein.⁴⁵⁸ Ac val yt oed Uthyr yn pedrussa6 ae gwir ae kel6yd a dy6edassey Merydn. am e seren. megys y dechreuassey kyrchu parth ae elynyon aoruc. Ac 6edy i dyvot hyt ker llaf Myny6 ac nat oed namyn ymdeith hanner dyd erryghynt.⁴⁵⁹ A g6ybot o Basken a Gillam6ri ar Saesson eu bot en dyuot h6ynteu a aethlant en eu herbyn h6ynt. Ac g6edy eu dyuot hyt pan ym-6elsant o pob tu. h6ynt agossodassant eu bedynoed ac adechreuassant emlad. Ac h6ynt yn e wed honno en emlad e march-ogyon o bob parth o las megys e derveyd en er ry6 dam6ein h6n6. Ac or diwed g6edy treulia6 lla6er or dyd gorrvt aoruc Uthyr. Ac g6edy llad Pasken a Gillam6ri e vud-ygolyaeth a gavas Uthyr. A dechreu ffo agwnaethant e gelynyon at eu llogeu. Ac yn e ffo h6n6. e lledyt h6ynt ygan y ky6-da6twyr en eu hymlit. Ar vudygolyaeth a dyg6ydy6s en lla6 e te6yssa6c a christ yn

y kanhórhóy.⁴⁶⁰ Ac góedy e veint lavur hónn6. megys y galla6d gyntaf ef a aeth parth a chaer Wynt. kanys kennadeu a dothoedynt atta6 a menegi ida6 dyg6yded-igaeth e brenhin ar rydarvot yr archescob ac yr escyb ac i abadeu e teyrnas i gladu ger lla6 manachloc ambri yn myn6ent kor y kewri. er hon a parassei ef i g6neuthur hyt tra etoed en vy6. kanys pan glywsant i var6olaeth ef et ymgynnullasant er escyb ar abadeu ar escoloigyon. ar holl deyrnas. megys y dylent 6rth ar6yliant g6r kymeynt kyv6rd a h6nn6. kanys hyt tra etoed en y vy6yt e gorchymynassei enteu i gladu en e lle hono. Ac 6rth hynny ygyt a brenhinia6l ar6yliant eno eu kladassant.⁴⁶¹

Ac g6edy henny en et oedynt gal6edig-yon er escoloigyon. ar lleigyon. ar bobyl ygyt. Uthyr bra6t e brenhin a kymyrthi coron teyrnas enys Prydein. Ac o gyt annoc pa6b en gyfredyn ef a urd6yt en vrenhin. Ac odynd kofau aoruc e dehongyl ag6naethoed Merdyn or raddy6ededic seren uchot. ef a erchys g6neuthur llun d6y dreic o eur ar kynhebygr6yd er hon a emdangossasei ygyt ar seren. Ac g6edy g6neuthur er rei henny o anryued kyweinr6yd. ef a ofryma6d eneill onadynt eg er egl6ys penhaf yg kaer Wynt. ar llall a attelys kantha6 6rth i ar6ein en y vlaen en lle ar6yd pan elhey i vr6ydyr ac i kat ac i eimlad. Ac or amser h6nn6 allanegel6yt ef Uthyr Pendragon. Ac 6rth henny e kauas ef er en6 h6n6 6rth i darogan ef o Verdyn tr6y e dreic i vot en vrenhin.⁴⁶²

Ac en er amser h6nn6 Octa vap Heyngyst ac Offa y keuynder6 enteu g6edy g6elet onadynt eu bot en ellygedyc or arvoll a rodessynt i Emrys Wledic. medylia6 ag6naethant ryvelu en erbyn e brenhin. Ac amlhau eu teruynen ehuneyn. kanys e Saesson ar a vuessynt ygyt a Pasken vap Gortheyrn. a gymeressynt attadunt. ac eu kennadeu a ellyghessynt hyt en Germania en ol ereill.⁴⁶³ Ac gedy emgynnulla6. kynnulleidva va6r ygyt onadynt. dechreu ag6naethant anreithya6 gogled gladoed er enys. ac emrodi i creulonder en gymeint a distry6 e keyryd ar keystyll ar lloead kadarn or Alban hyt eg kaer Efra6e.⁴⁶⁴ Ac or di6ed g6edy dechreu onadynt eimlad a chaer Efra6e ac eiste 6rthi. Uthyr pendragon ygyt a hol kedernyt a dewred e deyrnas a deuth. ac en diannot eimlad ac 6ynt. Ac essef a g6naethant e Saesson eissioes en 6ra6l gwrth6ynebu ir brytanyeit. ac eu kymhell ar ffo. Ac g6edy kaffel e vudygoliaeth onadynt h6ynt ac herlidassant e Brytanyeit

hyt ym mynyd Damen. kan eu llad hyt tra kynhelys er heul e dyd. Ac essef ansa6d oed ar e mynyd h6n6 v6ehel oed ac yni ben en ia6n et oed kelli. a cherryc dyff6ys en y kylch. a lle adas i pres6ylva b6ystviled. Ar mynyd h6n6 a gymerasant e Brytanyeit ae kynhyaliasant en amdifyn udynt tr6y e nos.⁴⁶⁵ Ac g6edy goruot or nos ar edyd Uthyr Pendragon a dyvynn6ys atta6 i dy6ysogyon ae ieirll ac var6neyit hyt pan vey tr6y eu kyghor 6ynt e treythynt py 6ed e g6rth6ynebynt i eu gelynyon. Ac yn gyffym pa6b a deuthynt 6rth dyvyn e brenhin rac deu lyn i kyn-dryeholder. Ac g6edy eu dyuot ygyt h6ynt ef a erchys udynt rodi eu kyghor. Ac yn kyntaf et erchyt i G6rleis ty6ysa6c Kerny6 dy6edyt i gyghor ef ae syn6yr. kans g6r doeth adfet oed h6n6. a ma6r i gyghor. Ac ar helny G6rleis a dywa6t val hyn. ny reit eb ef amgylchion nac amadrodyon gor6ac eghylch hyn. namyn hyt tra barhao e nos e mae ia6n inni arueru ogle6der a chadernyt a de6red. o mynh6n ninheu arueru o rydyt a vo h6y ac on buched. kanys ma6r y6 amllder e pagan-yeit a ch6anna6c i eimlad. a lley y6 en niuer ninheu. ac os e dyd a arho6n ni barnafi bot en gryno yny ymgvyaruot ac h6ynt. Ac 6rth hynny. hyt tra barhao ty6yll6c e nos disgyn6n. ac en disvyt kyreh6n am eu pen en eu pebyllyaen en diar6ybot. kanys ni thebygant h6y en dyvot ni. ac evelly en dirybud diarvot e kaf6n ni budugolyaeth arnadunt os oun vryt ed arver6n ninheu o gle6der a henny heb pedrus.⁴⁶⁶ Ar kyghor h6nn6 a vu da kan ba6b. ac ufydhau a orugant oy dyskedigaethen ef. Ac en diannot ky6eiria6 eu bydnoed ac en wiskedic oc eu harueu kyrehu lluesteu eu gelynyon. ac en dihefyt ac o un vryt eu kyrehu. Ac g6edy y dyvot hyt en agos yr lluesteu e gwilwyr a 6ybuant eu bot en dyvot. ac o sein eu kyrn e dyhunasant eu kytmedeithyon kysgyadur. Ac 6rth henny en kynhyr-fedic dehna6 ag6wnaethant a rey onadynt. kan vrys a 6iskynt eu harueu. ereill en achubedic o ofyn a ffoynt en e lle y har6edey eu tyghetven h6ynt. Ar brytanyeit oagen kan de6hau eu bydnoed en gyffym ac en 6ychyr e kyrcyht lluesteu a phebylleu eu gelynyon. ac ygyt a noethyon cledyfaen en ruthra6 e gelynyon. Ar rey henny g6edy eu damkylchynnu en disvytnyt oed grynno e telynt eimlad. kanyser rey ereill gle6der ygyt a chyghor oed ganthynt. Ac 6rth henny e Brytanyeit en 6ychyr e kerdynt ygyt ac eu llad e paganyeit hyt ar

vilyoed. Ac or diðed e delyt Octa ac Offa ar Saeson en hollaðl a waskarasant heb emkanlyn neb ae gilyd.⁴⁶⁷

Ac gôedy e budygolaeth hono ed aeth e brenhin hyt eg kaer Alclut. a llunyaethu e teyrnas hono aoruc. ac atnebydu y thagnheved. Ac ody na kylchynu holl gôlad-oed Escotlont. ac estôg er vrpwith pobyl hono aoruc ôrth y gyghor. A chlymeint o iaônder a gôirioned aoruc ef trôy e gôladod ac na gônaethoed nep kyn noc ef e kymeint. Ac ôrth henny en i dyefoed ef e bydey ofyn ar baôb oc gônelynt na drôc na cham. kanys heb trugared e poenyt.⁴⁶⁸ Ac or diwed gedy hedychu a thagnhevedu holl deyrnasod e gogled. ody na aeth hyt en llundein. ac eno et erchys ef karcharu Octa ac Offa ac eu gôarchadô en graff amgeledus. Ac ody na val et oed gôylva e Pasc en dyvot. ef a orchymynôs i wyrda e deyrnas emkynnallað hyt egkaer Lundein. kanys yno e mynney ef gôiskað coron e deyrnas. a chan enryded ac adurn gôneythyr gôylva e Pasc en vrenhinaðl. Ac vfydhau a wnaethant paôb idað. Ac o pop amryuaillon kaeroed a chestyll a dinassoed a gôladod emkynnullað agônaethant en erbyn y dyd kyfnodedic hônô. Ac ôrth henny e brenhin a anrydedôs yr ôylva honno en vrenhinaðl megys e darparassey. Ac a ymrodes i lebenyd ygyt ae wyrda. A llaôenyd a gônaey paôb kanys llaôen oed e brenhin en arvoll paôb onadynt ynteu.⁴⁶⁹ Ac yuo e doethoedynt e saôl vonedigyon a dyledogyon. ygyt ac eu gôraged ac eu merchet. megys yt oed-ynt teilôg o anryded kymeint a henny. Ac eno em plith er rei henny e dothoed Gôrleis tywyssaðc Kernyð ac Eigyr y wreic ygyt ac ef. A fyrt honno ae theg-ôch a orchfygey holl wraged enys Prydein kany cheffit vn kyn deket a hi.⁴⁷⁰ Ac gôedy gôelet or brenhin honno em plith e gôraged ereill. a syllu arney aoruc ac ymlenôl oe serch en kymeint ac nat oed dim kanthað ef nep namyn hi ehunan. ae holl vedôl ae holl enni en i cheilch hi e treygle-y ef henny. Ac i honno ehunan ed anvonyt er anregeon ar gôirodeu ar annerch-ion heb orffôys heb kyhông. Ac en vyn-yeh amneidiað a chôerthin a geirieu digryf chôareus.⁴⁷¹ Ac gôedy gôelet or gôr henny en e lle lliidiað a gônaeth. A heb kanhiad en kyfroedic adað e llys en dianot. Ac ny bu en e llys nep or a llei i ôahaðd. kanys ofyn oed kanthað ef golli e peth a garei ef en vôy no dim. Ac ôrth henny lliidiað a barhau aoruc e brenhin ôrthað. ac erchi

idað ymchôelu yr llys i gôneuthur iaôn yr brenhin or sarhaet a gônaethoed am adað y llys en anghlyfreithiaðl en herôyd i barney kyfreith y llys ydað. Ac gôedy nat nfydhaey Gôrleis yr gorchymyn hônno. lliidiað en vaðr a oruc e brenhin. ac yn i lit ae gyffrað tyghu et anreythyei i gyuoeth en hollaðl ony deley i gôneuthur iaôn idað.⁴⁷² Ac hep un gohyr ar raedyð-ededic yrloned honno en parhauertrythnt. kynnullað llu aoruc e brenhin a mynet tu a Chernyð. a dechreu lloski e dinassoed ar keyryd ar trevyd. Ac ny lauassaðd Gôrleis emgyuaruot nac emkyferbynnyeit ac ef. kanys lley oed eiryf i wyr arvaðc noc ef. Ac ôrth henny deôissach vu ganthað kadarnhau i gestyll hyt pan gaffey enteu porth o Yôerdon. A chanys môy oed y oval ae pryder am i wreic noc amdanað ehunan. Ac ôrth henny ef ae dodes hi eg kastell Dindagol. er hôn a oed ossodedic em meôn e mor. a hônnoð e diogelhaf a chadarnhaf amdifyn ar y helô enteu. Ac enteu ehun a aeth eg kastell Dymlyot. rac o damôein en kafel ell deu ygyt.⁴⁷³ Ac gedy mynegi henny yr brenhin kyrcu aoruc enteu e kastell et oed Gôrleis endað. ac eiste en i gyleh. a gôarchae pob ford or e gellyt dyuot allan o honað. Ac ody na gôedy lliithrað espeit ôythnos heybiað kofan a gônaeth e brenhin karyat Eigyr ac galô attað Wlffyn or ryt karadaðc. kyt-emdeith neylltuedic a chydvarchaðc idað. a mynegi ôrthað val hyn. En lloski eb ef ôyfi o karyat Eigyr en gymeint ac nat pedrus genhyf na allaf gochel perygyll ven-gorf ony chafaf e wreic ôrth vryg kyghor. Ac ôrth hynny et archaf inheu i ti gyghor or hôn e gallôyf inheu eylenôl vy ôylylys inheu rac damôeyn o tra gofeilieint vy aballu.⁴⁷⁴ Ac ar henny e dyôaôl Wlffyn. Arglôyd eb ef pôy a alley rody kyghor iti kanyt oes nep kyvryð grym nac ansaðd ni mynet enghlyvyl kastell Tindagol. kanys en e mor e mae gossodedic. ac en gayedic en i kyelh or mor. ac nat oes un ford e gallet mynet idað. namyn un karrec kyvyng. a honno tri marchaðc arvaðc a ellynt i chadð ket delhey holl deyrnas Prydein ygyt a thi. Ac eissioes pey Merdyn vard a gôneley i allu en graf enghyleh hynny mi a debygôn trôy i gyghor ef e gellut titheu arveru oth dam-unet ac oth ewyllys.⁴⁷⁵ A chredu aoruc e brenhin i henny a dyvynu Merdyn attað. kanys en e llu et oed. ac gedy dyvot Merdyn rac bron e brenhin. ef a erchys idað rody kyghor idað trôy yr hôn e galley e brenhin kalfael Eigyr ôrth i gyghor.⁴⁷⁶

Ac gŵedy gŵybot o honaŵ meynt e gofeil-
yeint ar pryder oed ar e brenhin amdeni.
doluryaŵ aoruc enteu rac e veint gariat
oed gan e brenhin arney. a dywedŵyt val
hyn. O mynni di gafael dy ewylllys ōrth
dy gyghor reit yŵ arveru o keluydodeu
neŵyd ar ny chlyŵyt eirioet yth oes di.
kanyŵ mi ōn om medyginaetheu i rodi i
ti drech ac ansaŵd Gŵrleis. hyt na bo neb
a gŵyo nac a adnapo na bo di vo Gŵrleis.
Ac ōrth henny o mynni ditheu vfydhau i
henny minheu ath gŵnaf di en e drech ar
gŵed e mae Gŵrleis. Ac Wlffyn en ryth
Iŵrdan o Tindagol. a minheu en drydyd
ygyt a chŵi a gymeraf e trydyd fyŵr. Ac
evelly en diogel e gelly mynet yr kastell e
mae Eigyr endaŵ.⁴⁷⁷ Ac ufydhau a oruc e
brenhin oy holl dyheŵyt. ac or diŵed gor-
chymyn e llu aoruc oy teylu. ac emrodi
i medegyniaetheu Merdyn. a symudaŵ
agŵnaeth en ryth Gŵrleis megys e dyŵedas-
sei Merdyn. ac Wlffyn en ryth Iŵrdan. a
Merdyn en ryth Brythvael. megys nat oed
nep or holl niver ae hadnaŵey megys e
buassynt gynt.⁴⁷⁸ Ac ody na kymryt eu
fford a orugant parth a chastell Tyndagol
en e lle et oed Eigyr. A ffan oed gyvlyŵ
gwr a llŵyn e deuthant. Ac gŵedy menegi
yr porthaŵr. bot er iarll en dyuot en e lle
egori e pyrth aoruc. ac i meŵn edeuthant.
kanyŵ pa beth arall a debygey nep pan
gŵelynt Gŵrleis ehun en i ffuryf en dyuot.
Ac ena e nos hono e trigŵys e brenhin
ygyt ac Eigyr ac eylenŵi o damunedic serch
ygyt a hi aoruc. kanyŵ e drech ar ffuryf a
gymerassey. oed en tyŵyllaŵ Eigyr. Ac
ygyt a henny hevyt er amadrodyon dych-
ymygedic tŵyllodrus oed en i thywyllaŵ.
kanyŵ ef a dyŵedey i dyuot en lleadrat or
kastell et oed et oed endaŵ i sylly pa ŵed
oed ar e kastell ac ar e nep a garey enten.
en vŵy nor holl vyt. oed eu e kastell. Ac
ōrth heny e kredey hitheu bot en wir pop
peth megys e dyŵedey enteu. ac ni lludyei
idaŵ gŵneuthyr dym or a vynney. Ar
nos hono e kafat er anrydedusaŵ Arthur.
er hŵn gŵedy heny a dangosassant i an-
ryued gŵeithreded i vot en volyannus
arderchaŵr ef.⁴⁷⁹ Ac ody na eissioes gŵedy
gŵybot eissieu e brenhin emplith e llu. en
agkyghorus mynet pen tra phen a gŵnaeth-
ant. ac emrodi i geissiaŵ dystrŵ e gaer ar
kastell. a chymhell er iarll i rodi kat ar
vaes udynt. Ac ody na er iarll en agkyg-
horussach a deuth ae varchogyon ygyt ac
ef allan kan debygu ohonaŵ gallu o niuer
bychan. emerbynnied a gŵrthŵynebu yr
saŵl varchogyon arvaŵe a oed en eu herbyn.
Ac ody na gŵedy dechreu ymlad o pop

parth en e lle emplith er hey kyntaf e llas
Gŵrleis. ac e gŵaskarassant i gytemdeith-
ion. Ac y kaffet e kastell et oedynt ōrth-
aŵ. Ar da oed endaŵ en aghyfredyn er
rauŵyt. kanyŵ paŵb megys er raney e tyg-
hetuen idaŵ ae kymerey.⁴⁸⁰ Ac gŵedy
daruot e kyvranc ar damŵeyn hŵnŵ. ken-
nadeu a deuthant at Eigyr. er rey a vyn-
agassant idi rylad er iarll. ac rykafael e
kastell. Ac eissioes gŵedy gŵelet onadynt
e brenhin en ryth Gŵrleis en eiste ygyt a
hi. erdang a braŵ a aeth arnadynt. a
ryvedu e gwr a edeŵsynt gŵedy yr rylad
en e brŵdyr. gŵelet hŵnŵ en vyŵ ac en
iach oc eu blaen eno, ni gŵydynt hŵy
hagen e medegyniaetheu ry gŵnaethoed
Merdyn. Ac en erbyn hagen e chŵedleu
henny chŵerthin a gŵnaeth e brenhin. Ac
ygyt ar geiryaeu hyny. dodi y dŵylaŵ
eghylych er iarll. a dywedŵyt. Argŵydes
eb ef. nym llas i. namyn megys y gŵeli di
byŵ ŵyf. dolur eissioes yŵ kenyf rykaffael
vygkastell a llad vygŵyr. ac ōrth henny
ofyn yŵ inni rac dyuot e brenhin en
dyssyret am ben e kastell hŵn. ac en
kaffael en deu ygyt endaŵ. Ac ōrth heny
mi a aaf en erbyn e brenhin ac a dang-
nhevedaŵ ac ef rac dyuot damŵeyn a vo
gŵaeth.⁴⁸¹ Ac ōrth henny et aeth ac a
cyrchŵys parth ae lu. Ac ŵedy bŵrŵ drech
a furyf Gŵrleis iarnaŵ et emchŵelaŵd en
Uthyr pen Dragon. Ac gŵedy menegi
idaŵ holl damŵeyn er emlad. doluryaŵ a
oruc o angeu Gŵrleis. Ac eissioes or parth
arall llaŵenoed o achasŵ bot Eigyr en
ryd ellygedic oe phriodas. Ac en dianot
emchŵelŵyt aoruc parth a chastell Tyndag-
ol. ar kastell a gavas. ac Eigyr a gymyrth ac
arveru o hŵnei aoruc en herŵyd i ewylllys.
Ac ody na ygyt e preswylasant en rŵymedic
o vfydhaf gariat. A mab a merch a fu
udynt. Ac enŵ y mab fu Arthur. ac enŵ
e verch fu Anna. A honno fu mam
Gŵalchmei. a Medraŵt. ac a fu wreic i
Leŵ ap Kynvareh herŵyd gŵirioned er
hystoria.⁴⁸²

Ac ody na gŵedy mynet dydieu ac amser-
oed heibiaŵ. eu dirvaŵr glevyt e dygŵyŵdŵs
e brenhin. Ac ŵedy i vot evelly trŵy laŵ-
er o amser. blinaŵ a gŵnaethant e gwyr a
oedynt en kadŵ e karcharorion Octa a
Ossa. er rey a gofaassam ni uchot a fo ygyt
ac a hŵynt hyt en Germania. Ac ofyn ac
aruthred a aeth o achasŵ henny trŵy er
holl deyrnas. kanyŵ e chŵedyl a gadarnaey
eu bot gŵedy ry kyffroi holl Germania ar
ry paratoy dirvaŵr lynges ōrth dyvot i dis-
tryŵ enys Prydein en hollaŵl. Ar peth
hŵnŵ a darfu. kanyŵ hŵynt a emchŵelassant

ygyt a dirvaðr lynges ac aneiryf o niuer kantynt. Ac en er Alban e deskynassant ar dinassoed ar kyðdaðtwyr o dan a hayarn a dechreuasant eu molestu ac eu anrheithyað.⁴⁶³ Ac 6rth henny holl lu enys Prydein a orchymyn6yt i Le6 ap Kynvarch 6rth keissia6 g6rthlad a g6rth6ynebu yr gelynon. Ar Lle6 h6n6 iarll kaer Llyr oed. a marcha6c g6ychraf a de6rhaf a chlodforhaf a doethlaf. ac advet oy oet. Ac o acha6s e molyanheu ar devodeu da henny eny klodfori. e brenhiu a rodassey Anna i verch ida6. a llywodraeth e deyrnas hyt tra ydoed e brenhin en gor6ed eny gleuyt. Ar g6r h6n6 g6edy mynet ohona6 a dechreu ymlad ar gelynon en vynyeh e kiliei racdynt megys e bey reit ida6 kyrehu e dinassoed kadarn racdynt g6eithieu ereill e bydey buduga6l enteu. ac i g6askarey g6eithieu yr koedyd ac yr mynydded ac yr keryc. g6eithieu er ymkymhelley i eu llongau en warad6yðus. Ac evelly hir pedrusder ymlad a fu er rydynt megys na alley neb g6ybot pa du onadunt e dyg6ydei e vudugolyaeth. kanys syber6yt e brytanyeit oed en eu harky6edu 6rth nat oed teill6g kanthunt bot 6rth kyghor er iarll.⁴⁶⁴ Ac evelly e buant heb dervyn yny fu aga6s yr enys ar re6inia6. A menegu henny a wnaethb6yt i Uthyr nat ydoed yr iarll en gallu yst6ng e Saesson t6yllwyr. Ac yna pan 6ybu Uthyr henny en dieu llidia6 en v6y no mesur a oruc. a ma6r ydoed i heint. Afferi dyfynnu atta6 k6byl hyt eno oy wyrda i gymryt kyghor. ac ymli6 ac h6ynt am lesket oedunt. a r6ng lli6 a dig 6rth i wyr. ef a berys g6neuthur elor ida6. ac ar honno peri i d6yn ymlaen y llu er i vot en glaf. Ac ni allei o un ystym or byd onys dykit ar er elor. Ac ena y paratoyt elor ida6 erbyn e dyd ter-vynedic yr oed br6ydyr. Ac ena yd aethp6yt ac ef ar er elor hyt en e diuas a el6yt Verolan. Ac eno yd oedynt y Saesson en llad ae en lloski.⁴⁶⁵ Affan gigueu Octa ac Ossa bot e brenhin velly ch6erthin g6at6ar a orugant am dana6 ai gell6eiria6 o eiriau difrodus. ai al6 en hanner mar6. A mynet a aoruc e Saesson ir dinas h6n6 i me6n. ac o dremyc balchder a difra6t ar Uthyr. ae lu. ada6 pyrth e dinas yn agoret.⁴⁶⁶ Affan gigueu Uthyr henny erchi aoruc enteu mynet i me6n yn eu hol h6ynt. a damgylchynu e dinas en distry6gar. a g6neuthur aerua va6r o pob parth. ac ni ffeidiassant. oni 6ahana6d e nos 6ynt. A thrannoeth pan emdangosses e dyd dyvot aoruc y Saesson allan or gaer a chymhell br6ydyr en erbyn e brytanyeit

ymhell or dyd. ac eissoes en e di6ed llad Octa ac Ossa a chymhell eu g6edillion ar ffo yn 6rad6yðus.⁴⁶⁷ Ac emogonniannu a oruc e brenhin. ac ymdroi ehun ar⁴⁶⁸ yr elor. ac ni allai gynt namyn val e troit. ac ef a godes yn i eiste o ly6enyd a doedyt dr6y ch6erthin yr ymadra6d h6n 6rth i 6yr. Y bratwyr t6yllwyr eb ef am gal6assant i en hanner mar6. ys g6ell yr hanner mar6 a orfio nor by6 c6byl e gorfer arno. ac os g6yrva6rockach mar6 en glotva6r no buch6edokau en gy6ilydus anghlodfa6r gan 6ard6yð.⁴⁶⁸ Ac 6edy gorvot ena ar e Saesson a chael e vudygolyaeth or Brytanyeit ni ffeidiassant 6y ac eu t6yll. namyn mynet odyna hyt er Alban i ryvelu val kynt. Ac e mynassey Uthyr eu hymlit val e dechreuassei. ac ni ad6s i gyghor ida6. rac trymet er heint arna6 ai wanet am i d6yn ar er elor velly.⁴⁶⁹ Ac am henny gle6ach vu e Saesson. a m6y e llavurynt i 6neuthur t6yll a brat ac ystry6 dr6g. A medylia6 a orugant pa ford e gellynt g6neuthur aglieu Uthyr o bop ystry6. Ac anvon rey onadunt en rith reidussion i dyvot a ch6edleu i 6rth e brenhin. Sef y doyth y rai henny. a menegi nat yvei e brenhin d6fyr or byt namyn d6fyr o ffynnon loy6 a oed yn aga6s i diuas Verolan.⁴⁹⁰ Sef a orugant 6ynteu dyuot ac anveidred o wen6yn hyt na cherdey dim or d6fyr or ffynnon yn diwen6yn. Affan rodet e d6fyr or ffynnon honno yr brenhin y bu far6 en diannot. a llawer heuyt ygyt ac ef ae llewes a vuant veir6 o annian e g6en6yn. Affan 6ybu y Brytanyeit yna g6neuthur cruc ma6r ar warthaf y ffynnon. rac g6en6yna6 m6y o dynion.⁴⁹¹ Ac g6edy henny emgynnulla6 a oruc k6byl or holl wyrda enys Prydein. ae hescyb ac archescyb. a mynet ar korf oi gladu i vanachloc Ambri ger lla6 Emrys i vra6t y klad6yt Uthyr bendragon en vrenhina6l.⁴⁹²

Ac g6edy mar6 Uthyr ai wen6yna6 or Saesson yd amgynnullassant holl wyrda enys Prydein ae hescyb ac archescyb. ae habadeu hyt eg kaer Vudai. Ac yna o dyhun gyghor k6byl or niver h6nn6 e perit i Dyvric archescob kyssegru Arthur en vrenhin. a dodi coron ami ben. kanys eu hangen oed en eu kymhell. Affan gigueu y Saesson mar6 Uthyr y danvouassant 6ynteu keniadeu i Germania i erchi anvon porth attadunt. Ac yna y danvonet llyghes va6r. a Cholkryn yn dewysa6c arnadunt. Ac daroed undunt yna goreskyn o Hymyr hyt ym penryn Bladon. sef oed traian enys Prydein.⁴⁹³ Ac nyt oed Arthur yna namyn pymthegml6yð. ac nyt oed

yna hyt y klybŷt or byt. na hen nac ieu-
anc un devodeu nac un gampau ac Arthur.
kanys hael oed a doeth. a digrit a deŷr. a
ffrud pan vei amser. a llaŷen a chellŷeirur
pan vaey amser arall. Ac ar vyrder ni
wnaeth Duŷ or pan vu Ada un dyn gŷbl-
ach noc Arthur. A henny a rodassey
Duŷ yn anedic daŷn ganthaŷ.⁴⁹⁴ Ac o
henny allan emdychavael aoruc Arthur
ympop peth. kanys or a dyŷetpŷyt uchot
oni ytoed yn dyuot attaŷ o varchogyŷn val
nat oed haŷd idaŷ gaffel o da a rodai
udunt. Ac er henny pŷbynac a vo endaŷ
daeoni anianaŷl nyt ad Duŷ arnaŷ Gaŷtat
anghanoctyt. ac am henny ŷef a oruc Ar-
thur yna. kanys daeoni anianaŷl a oed en-
daŷ. en dianot kynnullaŷ llu a mynet i
gaer Evraŷc.⁴⁹⁵ A phan gigueu Golkrin
henny emkynnullaŷ aoruc e Saeson a Fich-
tyeyt gyt ac ȷynteu. a dyuot en erbyn Ar-
thur hyt lan Dulas. Ac yn yr emlad
hŷnŷ e peryglŷs anveidred o pop parth.
Ac or diŷed Arthur a orfu. a ȷyru Kolkrin.
ac a dyengys oi lu ar fo hyt egkaer Evraŷc.
ae warchau en e dinas a oruc Arthur.⁴⁹⁶
Affan gigue Baldŷlph. braŷt oed y Golkrin.
hynny. drŷc vu gantaŷ bot y vraŷt egkar-
char. Ac en diannot y dyvu eno a chŷe-
mil o wyr arvaŷc ganthaŷ. kanys ar lan e
mor edoed e Baldŷlff hŷnŷ. pan yrŷs Ar-
thur Colkrin ar ffo. Ac en araŷs Cheldric.
dŷyssaŷc ydoed Baldŷlph ar lan e mor. a
phorth o Germania gantaŷ. Ac gŷedy
dyuot Baldŷlph hyt ar dec milltir y ŷrth
gaer Evraŷc medyliaŷ a oruc dŷyn noŷaŷl
kyrch am pen Arthur ae lu.⁴⁹⁷ Ac Arthur
a ȷybu henny. ŷef a oruc Arthur yna an-
von Kadŷr dyŷyssaŷc Kernyŷ a chŷechant
marchaŷc ganthaŷ. ac a their mil o pedit
yȷyt ac ef. a mynet yn eu herbyn. ac eu
ragot e nos hono e ford e delynt.⁴⁹⁸ Ac
gŷedy kaŷŷael o Gadŷr e fford e deuynt e
gelynyon eu kyrchu en diŷyvyt a oruc.
Ac gŷedy briŷaŷ ac eŷŷigaŷ eu bydinoed
ac eu llad llaŷer onadynt. kymhell e Saeson
a oruc ar ffo. Ac ŷrth henny dirvaŷr tristyŷd
a goval a ȷymyrth Baldŷlff endaŷ. ŷrth na
allŷs gŷneuthur kanhŷrthŷy na nerth oi
vraŷt. a medyliaŷ a oruc pa ŷed e galley en-
teu kaŷŷael emdidan ae vraŷt. kanys ef a de-
bygey e galley kaffel holl ŷaret i pob un
o nadunt pey ynakeffynt i ymdidan igyt
ell deu. Ac gŷedy na chaffey ford arall
en e byt eilliaŷ a oruc y ben ae varyf. a
chymrŷt telyn en i laŷ. ac en rith kroesan
ac arŷeŷtdyn. ac gŷareyt dyvot emplitŷ e
llu ar llueŷteu. ar klymeu a ganey ar edelyn
a dangosynt i vot en telyniaŷr. Ac or
diŷed gŷedy na thebygei neb i vot en

dŷyllwr nesau a oruc parth a mуроed e
gaer.⁴⁹⁹ Ac gŷedy i adnabot or gŷyr o
veŷn i dynu a orugant ŷrth raffeu attadunt
i meŷn. Ac gŷedy gŷelet ohonaŷ i vraŷt
emkaru a orugant megys na rŷymŷelsynt
trŷy laŷer o eŷpeit kyn no henny. Ac val
ydoedynt velly yn medyliaŷ. ac en keiŷaŷ
yŷtryŷ pa ŷed e gellynt emrydhau odyno.
Ac val edoedynt en diobeithiaŷ o henny
enachaf eu kennadeu en ymchŷelyt o ger-
mania a Cheldric en dyŷyssaŷc arnadunt. a
chŷechant llong kanthunt en llaŷn o varch-
ogyon arvaŷc. ac en dyskynu enŷr Alban.⁵⁰⁰
Ac gŷedy klybot henny annoc a gŷnaeth-
ant i ȷyghorwyr i Arthur adaŷ e dinas
rac dyvot eŷaŷl niveroed henny am eu pen.
a bot en pedrus ac ar damŷeyn udunt rodi
kat ar vaes udunt. Ac ŷrth henny vŷyd-
hau a oruc Arthur oe kyghorwyr. Ac
odyna ed aeth hyŷ en Llundein. ac eno
galŷ aoruc attaŷ holl ȷyrd a deyrnas o
eŷgolheigion a lleygion. ac erchi udunt
rodi kyghor goreu a iachaf or a ȷypynt
neu a ellynt en erbyn e paganieit. Ac o
ȷyt dyundep a chyt ȷyghor paŷb yȷyt
kenadeu a ellyngassant hyt ar Hyŷel vap
Emyr Llydaŷ brenhin Prydein vechan. i
venegi idaŷ enteu er ormes ar trueni ar
ryuel oed gan y paganyeit ar enys Prydein.
kanys ney vap chŷaer i Arthur oed e gŷr
hŷnnŷ.⁵⁰¹ Ac gŷedy klybot o Howel er
ryuel ar avlonydŷch a oed ar i eŷythyŷ.
erchi a oruc paratoi llynges. a chynnullaŷ
pymthee mil o varchogyon arvaŷc. ac ar e
gŷynt kyntaf a gavas e deuth i Borth
Hamŷnt i dir enys Prydein. Ac odyne
Arthur ae harvolles or anryded e gŷedey
arŷoll gŷr kyŷford a hŷnnŷ. ac en vynyeh
damplygu ac ymgaru pob eilŷers.⁵⁰² Ac
odyna gŷedy llithraŷ echedic o dydieu ȷynt
a kyŷchassant kaer Lŷytkoet. lle er oed e
paganyeit yn ymlad a hi. E gaer honno
hagen a oed gosodedic en e ŷlat a elŷit
Lyndyŷey ar pen mynyd er rŷg dŷy avon.
ar dinas honno ar aŷrhon a elŷoir Lincoln.
Ac gŷedy eu dyvot eno igyt ac eu holl
niuroed ymlad a orugant ar Saeson. Ac
anghlyŷedic aerra a gŷuaethant onadunt.
kanys chŷe mil onadunt a dygŷydasant e
dyd hŷnŷ rey oc eu llad. rey oc eu bodi en
er avonoed a gollasant eu heneidieu ac eu
buehed. Ac ŷrth henny er rey ereyll en
ȷyflaŷn o ofyn adaŷ e dinas a orugant. a
chymrŷt eu ffo en lle diogelŷch udunt.
Ac eiŷoes er rey henny ni orŷyŷaŷd Ar-
thur oc eu hymlit hyt pan deuthant hyt
en llŷyn Kelydon.⁵⁰³ Ac eno ymkynnullaŷ
o pop lle a gŷnaethant oc eu fo. A med-
yliaŷ odyno gŷrthŷynebu i Arthur. Ac

odyna g6edy dechreu emlad o nadunt aerva a orugant or Brytanyeit. ac eu hamdifyn eu huneyn en 6ra6l. kanys o gysga6t e g6yd ac en kanh6rth6y ed arverynt ac e gochel-ynt ergydieu e Brytanyeit. Ac g6edy g6elet o Arthur henny ef a erchis trychu a llad a kood en e parth h6nn6 yr ll6yn a chymryt y kyfion henny ar tra6sprenni aceu gossot en eu g6archae ena megys na chefyt ac na ellynt myned odyne. kanys ef a vyney eu g6archey en e lle honno. en gylyt a e bydey reit undunt dyvot i la6 ida6. ney enteu a vydynt var6 o ne6yn. Ac g6edy g6euthur y kay h6nn6 ef a erchis yr torvoed ar bydinoed damgylchynu e ll6yn. Ac eno tridien a theirn6s e huant.⁵⁰⁴ Ac g6edy g6elet or Saeson nat oed undunt dim a b6yteynt rac eu mar6 oll 6ynt o ne6yn. 6ynt a geissiasant ygan Arthur ellygda6t yggt ar amvot h6nn. eu hell6g 6ynt trach eu keyn i Germany en eu llogu. Ac ada6 i Arthur eu heur ac eu haryant ac eu holl da eithyr eu llogu. ac yggt a henny ada6 teyrngat pob bl6ydn ida6 o Germany. a chadarnhau heny kan rodi g6ystlon. Ac ae helygod i emdeith.⁵⁰⁵ Ac val et oedynt evelly en emch6elyt adref. ac en r6yga6 e moroed edivar vu ganthunt er amvot a vnaethoedynt. a throsi eu h6lyleu a orugant ac emch6elyt trachevyn i enys Prydein. ac i draeth Totnes e deuthant yr tir. Ac odyne anreithia6 e g6ladoed a orugant hyt ar Havren. a llad e tir dygylldron. Ac odyne e kymerassant eu hynt hyt egkaer Vadon. ac eiste 6rth e gaer ac emlad a hi.⁵⁰⁶ Ac g6edy menegi henny ir brenhin anryvedu en va6r a oruc meint eu t6yll ac eu hyskymynda6t a chymryt byr kyghor am grogi eu g6ystlon. Ac ymada6 a oruc ar ryvel a dechreuassei ar e Fichtyeit ar Escotyeit. a brysa6 i distry6 e Saesson. Pryder ma6r hagen a goval oed arna6. kanys Hy6el i nei a ryda66sei egkaer Alclut en glaf o orth6m glevyt.⁵⁰⁷ Ac or diwed g6edy dyvot ohona6 hyt pa 6eles e Saeson. ef a dy6a6t val hyn. kanys er an6arhaf an6eledic en6 Saeson. ni bu teil6g kanthunt kad6 fyd na chy6ird6p 6rthyfi. myfi hagen kan kad6 fyd 6rth Du6 yggt ae nerth enteu a dialaf hedy6 g6aet vygki6da6t6yr endun h6ynteu. G6isc6ch wyr ych arveu. g6isc6ch ac en wra6l kyrch6ch e bradwyr hyn. a hep pedrus kan kanh6rth6y Crist ni a orvyd6n.⁵⁰⁸

Ac odyne 6e y dy6ed6yt o Arthur henny Dyvric archescob kaer Ll6on a aeth a sevyll ar ben bryn. ac en v6chel ef a dy6a6t val hyn. Awdra ep ef. er rey essyd ardercha6c o gristonoga6l profes.

press6ylet enoch ch6i g6arder a chof ech ki6da6dwyr. ac ech g6lat er rey ar ry las ac a distry6i6yt tr6y vrat e paganyeit. kanys tragy6ydawl g6arad6yd vyd ych6i onit emrod6ch i eu hamdifyn. Ac 6rth heny emled6ch tros ech g6lat. ac o byd reit dyodev6ch agheu trosti oc ech bod. kanys er agheu hona a vyd budugolyaeth a buch6ed ir eneit. p6ybynac hedy6 a el i agheu ef ehunan a emryd en wir aberth i Du6. ac nyt pedrus ymlyn Crist ohona6. er h6n a vu teil6g kantha6 rodi i eneit tros i vrodryr. Ac 6rth heny p6ybynac o hona6ch a lader en er emlad h6n. bi6t er agheu hono en penyt ida6 ac en vadeueint oi holl bechodeu ac en ellygda6t. A dan amvot nas gochelo o dam6cina i dyvot.⁵⁰⁹ Ac ni bu un gohir en lla6en o vendith e g6ynudydedig wrda h6n6. brysia6 a orugant a g6isca6 pa6b eu arveu amdana6 ac vfydhau i kymynedy6 ac i orchymyn er archescob. Ac odyne Arthur a g6isc6yt amda6 lluryc oed teil6g ir veint vrenhin h6n6. penfestyn eureit eskythredic o ar6yd dreic a adass6yt oy pen. taryan a gymyrth ar y ysk6yd er hon a el6yt pryd6en. en er hon ed oed del6 er argl6ydes Veir en yskythredic. er hon yn vynyachaf a albei enteu ar kof. ef a r6ym6yt o caledv6lch e cledyf goreu. er h6n a vnaethoedyt en enys Avallach. gleif a dekaa6d i deheu ef er hon a el6yt ron v6chel oedd hono a llydan ac adas i aerva.⁵¹⁰ Ac odyne g6edy llunyaethu e bydinoed o bob parth e Saeson en. her6yd eu deva6t en gle6 kyrechu a g6naethant. ac ar hyt e dyd en wra6l g6rth6ynebu e Brytanyeit. Ac or di6ed g6edy trosi yr heul ar i dyg6ydetigaeth. achubeit mynyd ma6r oed en aga6s undunt a g6naethant e Saeson. a chynnal h6n6 en lle kastell undunt. Ac o amylder eu niuer emdiriet a thebygu bot en diga6n undunt o kedernyt e mynyd. Ac 6edy dyd6yn er heul e dyd arall rac 6yneb. Arthur ae lu a esky6s pen e mynyd. Ac eissioes en er eskynu h6n6 lla6er oi wyr a a golles. kanys ha6s oed ir Saeson o ben emynydd g6euthur dr6c ar e Brytanyeit noc yr Brytanyeit eng6rth6ynep e mynyd ar e Saesson. Ac or di6ed gan v6yhaf grym a llavur g6edy kaffael or Brytanyeit pen e mynyd en e lle 6ynt a dangosasant eu deheuoed undunt. Ac en erbyn henny e Saeson en wra6l a ossodent eu bronood en eu g6rth6ynep. ac oc eu holl angerd emgynnal en eu herbyn. Ac g6edy treulia6 la6er or dyd evelly llidia6 a oruc Arthur rac h6yred e g6eley e vudygoliaeth en dyg6yda6 ida6. Ac 6rth heny dynoethi kaledv6lch. a gal6 en6 er argl6ydes Veir. ac o

ebryd ruthyr kyrchu a oruc eny vyd em perved i elynion. A phôy byuac a kyvar-fei ac ef. kan gal6 en6 Du6. o un dyrna6t i lladei. Ac ni orfôysa6d or ruthyr h6n6 hyt pan lada6d a chaledv6lch ehun triug-einwyr a ffe6ar kant. Ac g6edy g6elet or Prydeinyeit henny te6hau eu torvod a g6naethant ae ymlit enteu. ac o pop parth udunt g6neuthur aerva. Ac en e lle e dyg6ydasant Colgryn a Bald6lf i vra6t. a lla6er o vilioed ygyt ac 6ynt. Ac g6edy g6elet o Cheldrich perigyl i kytendeithion en e lle heb annot emen6elyt a oruc ygyt a rei ereill ar fo heb un annot.⁵¹¹

Ac g6edy arveru or brenhin or rudygol-yaeth ef a erchis i Kad6r iarll Kerny6 erlyt e Saesson. hyt tra vryssiei enteu yr Alban. kanys menegi a g6naethoydyt ida6 bot e Fichtyeit ar Escotyeit 6rth gae Al-clut e lle ryada6s-ei enteu Hy6el i nei en glaf Ac 6rth heny y bryssieu enteu i vynu i rydhau enteu ygan i elynion.⁵¹² Ac odyne ty6yssa6c Kerny6 a dec mil ygyt ac ef. ac nyt en ol e Saeson en gyntaf ed aeth ef namyn en e blaen achubeit en llogeu aoruc rac kafa6l onadynt dyogel6ch neu amdifyn or rey henny. Ac g6edy kafa6l e llogeu obana6 ef ae kadarnhau o 6ynt or marchogion arva6c goreu oed kantha6 rac kafa6l or Saeson ford udunt os attadunt e mynynt ffo. Ac en e lle g6edy darfot ida6 gadarnhau e llogeu evelly. Ar vrys erlyt e gelynion aoruc enteu kan eu llad hep trugared ac eilen6i go:chlymyn Arthur amdanadynt. er rei o deudyplyc dy6alrôyd a ky6arsangit. Ac 6rth henny rei onadunt o ergrynedic kalonoed a ffoynt yr koedyd ac yr lloeyneu. ereill yr mynyded ac yr gogoueu i geissia6 espeit i agh6anegu eu hoedyl. Ac or di6ed g6edy nat oed udynt nep ry6 dyogel6ch er henny a dyen-gis en vri6edic onadynt 6ynt a emgynnull-assant hyt en enys Thanet. A hyt eno ty6ysa6c Kerny6 kan eu llad ae hymlyn-a6d. Ac ny orfôysa6d hyt pan las Cheldrich ac eu kymhell 6ynteu oll i lla6 kan rodi g6ystlon.⁵¹³

Ac g6edy kadarnhau tangnheved ar Saesson en e lle mynet a g6naeth kad6r en ol Art:ur parth a chaer Alclut er hon ar rydaroed i Arthur i rydhau ygan e Fichtyeit ar Escotyeit. Ac odyne kyrcha6d Arthur ae lu hyt e Môreife e 6lat o en6 arall a el6yt Reget. Ac eno g6archaha6d ef er Escotyeit ar Fichtyeit. er rei teir g6eith kyn no henny a emladysstent en erbyn Arthur ae nei. Ac g6edy dyvot er rei henny hyt e 6lat hono ar ffo. 6yn oll a aethant hyt en llyn llumony6. a chymryt

er enyssed a oedynt en e llyn en gadernyt udunt. kanys tri ugeint enys oed en e llyn. a thri ugeint karec a nyth eryr em pop karec. Ar rei henny pop dy6 kalanmei a deuynt ygyt. ac ar e lleis a kenynt ena dynyon e 6lat hono a etnebyduut e dam-geinieiu a delhynt en e vl6ydyn rac 6ynep. Ac ygyt a henny tri ugeint avon a r dynt yr llyn. ac ny redei obana6 namyn un avon ir mor. Ac yr enyssoed henny y ffoessyt e gelynion. i geisha6 dyogel6ch o kedernyt e llyn. Ac ny dygrynoes udunt namyn echedic. kanys kynnul'a6 llogeu a g6naeth Arthur a chylchynu er avonoed ar llyn. hyt na cheffynt mynet nep odyne allan. Ac velly pymthee dywyrna6t e g6archaha6d efelly hyt pan vuant mar6 o ne6yn hyt ar vilioed.⁵¹⁴ Ac val et oed Arthur en eu g6archay evelly enachaf Gillam6ri brenhin I6erdon en dyvot a llyges. kantha6 amylder o poploed anghyvieith kantha6 en porth yr Escottieit ac yr Fichtyeit. Ac 6rth he: ny emada6 a g6naeth Arthur ar llyn. ac emch6elyt i arveu yr G6ydyll. ar rey heny kan eu llad hep trugared a gymhell6s ef ar ffo i eu 6lat. Ac g6edy e vudygoliaeth hono. emch6elyt tray kevyn aoruc eilch6yl i vynu dileu er Escotieit ar Fichtiaid hyt ar dim en holla6l. Ac g6edy nat arbetit y nep megys y kefyt. emkynnulla6 a g6naethant escyb e 6lat hono egyt ac en holl escoleigion or a oed darystygedig udunt. ygyt ac esceirn e seint ar eu kreiryu. ac en droetnoeth e deuthant hyt rac bron Arthur. ac erchi trugared tros e truan popyl hono. Ac ar eu glinieiu i 6ed-ia6 ef hyt pan dru:arhei 6rthunt. kans diga6n o perigyl a dr6c ar ryg6naethoed udunt. kanyt oed reit ida6 dilid hyt ar dim er llyn a dyanghassei o honunt. Ac g6edy erchi onadunt ar e 6ed honno. 6yla6 o garder aoruc ar rodi yr g6yrda henny kymeint ac a archassant.⁵¹⁵

Ac g6edy daruot henny syllu aoruc Hy6el ap Emyr Llyda6 ac anryuedu ansa6d y llyn. essa6l avonoed. ar sa6l enyssoed. ar fa6l keryc. ar sa6l nythot eryrot. Ac val et oed ef en anryuedu henny. Arthur a dywa6t ida6 bot llyn arall en a 6lat honno. a oed ryuedach no h6n6. ac nit oed pell odyne. ac ugeint troetued eny hyt. ac ugeint en i let. a hynny pedrogyl. a ffeideir kenedyl o pys-ca6t enda6 amry6. ac ni chefit byth un or rey en ran y gilyd. Ac ygyt a henny hevyt ef a dywa6t bot llyn arall egkymru ar glan Havren. a dynion e 6lat hono ae geil6 ef llyn Llivan. Ar llyn h6n6 pan vo e mor en llen6i. a kymer e d6fyr enda6 ac

ae llóng megys mynyd. hyt pan el tros eglaneu. Ac ena o dambeiniaï bot nep en sevyll ae gynep ar e llyn o chyvarfey dim o askellôrych e dôfyr hônô ae dillat anhaôd vydey idaô emattal hyt na sugnei e llyn ef endaô. Ac o bydei enteu ae gevyn attaô. yr nesses e bydei idaô nit arkyôedai dim ket bei en sevyll ar y glan.⁵¹⁶

Ac gôedy hedychu ar Escotieit e brenhin odyne a aeth hyt egkaer Evraôc. o achaôs enrydedu gôylva e nadolic oed en dyvot en dysvyt. A ffan gôeles ef er eglôyseu gôedy eu distryô hyt e llaôr. doluriaô en vaôr aoruc. kany's gôedy dehol Sampson archesgob ar gôyrda maôr credyvus ereill ygyt ac ef. lloski e templeu ar eglôyseu a gônaethoedynt e Saeson a distryô gôasan-aeth Duô em pob lle. kany's pan deuthant er aureithwyr henny e foes Sampson archescob a seith escyb ygyt ac ef hyd en Llydaô. ac eno en enrydedus ed erbyniôyt hyt e dyd dywedaf ôi vuched. Ac eno gôedy galô paôb ygyt or escoleigion. ac or pobyl o'kyt kyghor ygyt ef a gossodes Priaf i caplan ehunan en archescob egkaer Efraôc. ar eglyseu distryôedic hyt e llaôr ef ae hadneôydôs ac ae hadurnaôd o creôydusi n kôvennoed o wyr a gôraged. Ar gôyrda dyledogion bonedigion ar rydehol-asai e Saeson ac a dygessynt trev eu tat. ef ar rodes i pawb onadunt tref eu tat. ac eu dylyet. ac eu enryded i paôb onadunt.⁵¹⁷ Ac en plith er rei henny et oedynt tri brodyr o vrenhiniaôl dylyet. nit amgen oed er rei hynny. Lleô ap Kynvarch ac Urien ac Araôn. tri meibion Kynvarch oedunt er rei henny. A chyn dyvot gormes e Saesson er rei henny a dylyent teôysogaeth e gôladoed heny. Ac yr gôyr henny. megys y paôb or dylyedogyon ereill ef a vynaôd talu eu dylyet. Ac ôrth heny ef a rodes i Araôn vap Cynvarch brenhinaôl vediant Escotlond. ac i Urien ap Kynfarch er rodes teyrôyalen Reget. ac i Leô ap Kynvarch. e gwr et oed i chôfaer kanthaô er en oes Emrys Wledic. ac et oedunt deu vap idaô o honei. Gôalehmei a Medrawt. i hônno er rodes tyôysogaeth Lodoneis ar gvlatoed ereill a perthynei attei. Ac ordiôed gôedy dôyn o honaô holl teruyneu enys Prydein ar ei hen teilygdaô ac eu hen devaôd ac eu hedychu. ef a gymyrth gôreic idaô. Sef oed honno Gôenlhôyvar er hon a hanoed o vonediac kenedyl gwyr Ruvein. ac a vegesit en llys Kadôr tewys-aôc Kerynô. pryt honno ae thelediôrôyd a orchyvygei holl gôraged teyrnas enys Prydein.⁵¹⁸

A ffan deuth e gôayanhôyn ar haf rac ôynep ef a paratoes llyghes ac a aeth hyt en Iwerdon, kany's hono a vynei i gorescyn idaô ehun. Ac val eôeuth yr tir enachaf Gillamôri brenhin Iôerdon ac ancirif amyllder o pobyl ygyt ac ef en dyvot en i erbyn ôrth emlad ac ef. Ac gwedi dechreu emlad en e lle e genedyl noeth diarveu a emchôelassant ar ffo ir lle e kefynt gôascaôd ac emdifyn. Ac ni bu un gohir en e lle daly Gillamôri a gônaeth-pôyt ai gymhell ôrth ewyllys Arthur. ac ôrth henny holl teôysogion Iôerdon rac ovyn a deuthant ac o angchreiffit e brenhin a enrodassant oc eu bod en wyr i Arthur.⁵¹⁹ Acgôedi darvot idaô gorescyn holl teruyneu Iôerdon ac eu hedychu. ef aeth en eu lyges hyt en Islond. ac gôedy emlad ar bobyl hono. ef ae goreskynôs. Ac odyne gôedy honni tros er enyssed ereill i clot ef. ac na allei un teyrnas gôrthôynebu idaô. Dolvan brenhin Godlond. a Gôynôas brenhin Orc. oc eu bod a deuthant a gôrhau idaô kan dalu teyrnget pob blôydyn idaô. Ac odyne gôedi llithraô e gaiaf hônô heibiaô ef a emchôelaôd trachefyn i enys Prydein. ac atneôydu ansaôd e teyrnas a chadarnhau tagnhefed endi. ac eno bu deudec mlyned i untu.⁵²⁰

Ac en er amser hônô gôahaôd aoruc marchogion clotvaôr deôr o arall ôladoed a fiell teyrnassoed ae anghôanegu ac amylhau y deylu. megys yt oed kyghorvynt kan e teyrnassoed pell iôrthaô meint clot i lys a ryodres y teylu. ac eu moliant. a cheissiaô awnaey paôb kyfelybu a dyskyblu ôrth lys Arthur. ac ôrth i varehogion ac ôrth y teylu. kany's nyet oed dym kan un bonedie en e teyrnassoed em pell iôrthunt ony ell-ynt bot un deuaôd a marchogion Arthur ac oc eu gôisocoed. ac oc eu harveu. ac oc eu marchogaeth. Ac or diôed gôedi ehedec i clot ae voliant ae haelder tros eithauoed emyleu e byt. ovyn a kymerasant brenhin-oed tramor teyrnassoed racdaô. rac i dyvot a gorescyn eu kyvoeth ac eu gôladoed. Ac ôrth heny rac govalon a frydereu. sef agônaeth paôb onadunt kadarnhau eu keyryd. ac eu dinnasoed. ac eu tyroed. ac eu kestyl. ac adeilat ereill o neôyd en lleoed cryno. sef achaôs oed heny o delhei Arthur am eu peneu. megys e kefynt lleoed kadarn en amdifyn udunt. o bey reit udynt ôrthaô.⁵²¹ A gôedy gôybot o Arthur bot i ofyn evelly ar baôb. emardyrehavael aoruc enteu. a medyliaô a darparu gorescyn holl Ewôpa idaô ehun. Ac odyne paratoi i lynges a oruc. ac en gyntaf kyrchu Llychlyn a gônaeth hyt pan vey Lleô ap Kyn-

varch a gnelai en vrenhin endi. kany's Lle6 vab Kynvarch oed nei vab ch6aer i Sychelyn brenhin Llychlyn. A h6nn6 ryvuassei var6 en er amser h6n6 agymynassei i vrenhinyaeth i Le6 y nei. A henny ni buasai teil6g gan er Llychlyn6yr. Ac 6rth heny e kymerrasant gynteu Ric6lf ac i g6naethant en vrenhin arnadunt. a chadarnhau eu dinassoed ac eu kestyl kan tebygu gallu g6rth6ynebu i Arthur.⁵²² Ac yn yr amser h6n6 et oed G6alchmei vap Lle6 en deudec ml6yd g6edi yr rodi ef oy e6ythy'r egg6asanaeth S6lfy6 pap Rufein i dysgu moes a marchogaeth a llad a chledyf. Ar pab h6n6 gyntaf a rodes arveu i Walchmei.⁵²³

Ac g6edy dyvot Arthur. megys e dechreuassam ni i dy6ed6yt. hyt en traeth Llychlyn. Ric6lf a holl niver i 6lat ygyt ac ef a deuth en erbyn Arthur. a dechreu emlad ac ef. A g6edy ell6g lla6er o creu a g6aet o pop parth or di6ed e Brytanyeit a orvuant kan lad Ric6lf a lla6er oi 6yr ygyt ac ef. Ac g6edi kafeal or Brytanyeit e vudygolyaeth kyrchu e dinassoed a orugant. ac eu lloski a g6ascaru eu pobloed. ac ni orfo6yssasant hyt pan darvu udynt darestwg holl Lychlyn a Denmark 6rth argl6ydiaeth Arthur. Ac g6edy darvot henny ef a urd6s Lle6 ap Kynvarch en vrenhin en Llychlyn.⁵²⁴ Ac odyne et h6ylia6d enteu ae lynges hyt en Freinc. Ac g6edi ky6eiria6 i torvoed dechreu anrheithia6 e 6lat o pop parth a orugant. Ac en er amser h6n6 et oed Frolo en dy6ysa6e ar Freinc. adan Lew neu Leo amhera6dyr Ruvein en i lly6ia6. Ac g6edi clybot o Frolo dyvodedigaeth Arthur. efe a kynnulla6d holl varchogion Freinc. ac a deuth i emlad ac Arthur. ac ni all6s 6rth6ynebu ida6, kany's ygyt ac Arthur et oed holl ieuencyt er enyssoed ar ryoresgynasei. Ac 6rth henny kymeint a dy6edyt i vot ygyt ac ef o lu. ac et oed anha6d i un ty6ysawc neu i nep i erbynia6 neu gorvot arna6. kany's ygyt ac ef hevyt et oed er ran oreu o Freinc. er hon ar ry g6naethoed i haelder ef en r6ymedic oy gariat enteu. Ac g6edy g6elet o Frolo yr ry dyg6yda6 ef en er ran g6aethaf or emlad. en e lle adaw e maes aoruc ac igyt ac echedic o niver ffo hyt en Paris. Ac eno kynnulla6 atta6 i 6askaredic pobyl. a chadarnhau e gaer. a mynnu eilch6yl emlad en erbyn Arthur.⁵²⁵ A hyt tra edoed en mynnu ang6hanegu a chadarnhau i lu o kanh6rth6y y gymydogion. en dirybyd e deuth Arthur ae lu ae g6archai enteu en e dinas. Ac g6edy llithra6 mis heibia6. a

dolyria6 o Frolo g6elet e pobyl en aballu o ne6yn. gorchymyn a g6naeth i Arthur dyvot ell deu i emlad. ar h6n a orfei onadynt kymerey kyuoeth e llall hep lad nep oc eu gwyr. Gwr ma6r i dwf oed Frolo ae angerd ae gle6der ae kedernit, ac o achaws emdriet yr nerthoed heny et archassei ef i Arthur dyvot i neilltuedic emlad ac ef. kan tebygu kaffael ford iechyt o heny.⁵²⁶ Ac g6edy mynegi hyny i Arthur lla6en vu kantha6. ac en e lle anvon atta6 a dy6edyt i vot en para6t i kadu. ae i gn6euthur er amvot h6n6. Ac g6edy kadarnhau er amvot h6n6 o pob parth h6ynt ell deu a deuthant en hard 6edus hyt eme6n enys oed eythyr e dinas. ar bobloed o pob parth en arhos ac en sylly pa dam6ein a darfei udynt.⁵²⁷ Ac eno e deuthant en hard 6edus ky6eir en eiste ar deu varch enryvet i eu buanet. ac nit oed para6t atnabot i p6y onadynt e delhei e vudygol-iaeth. Ac g6edy sevyll onadynt a derchavael eu har6ydion o pob parth. danga6s e spardynen a orugant yr meirch ac gossot pob un ar i gilyd e dymodieu m6yaf a ell-ynt a g6naethant. ac eissioes ky6reiniach et ar6ed6s Arthur i gleif kan gochel dyrna6t Frolo. Arthur ae g6ant empen i vron. ac en her6yd i nerth ef ai b6ria6d hyt e daiar. Ac en e lle noethi cledyf a g6naeth a mynnu llad i ben. pan gyvodes Frolo en kyflym ac escynnu i gledyf a g6an dyrna6d anghuea6l en d6yvron march Arthur. hyt pan dyg6ydassant Arthur ar march yr lla6r. Ac ygyt ac e g6elsant e Brytanyeit eu breuhin en syrthia6 o vreid e gallud eu hattal heb tori er amvot. ac o yn vryt kyrchu e Freinc. Ac val et oedynt en mynu torri e kynghreir enachaf Arthur en kyvodi en kyflym 6yehyr. ac en derchavael i darian ac en kyrchu Frolo. A sevyll en agaws a g6naethant a ne6idia6 dymnodeu. a llavuria6 pob un i geissiaw angeu oi gilyd. Ac or di6ed Frola a gauas ford. a thara6 Arthur en i dal a g6naeth. a ffei na ry bylhey e cledyf ar vodro6ieu e penfsetyn. ac attoeth ef ar ry kassey dyrna6t agheua6l. Ac g6edi g6elet o Arthur i l6ryc ae darian ae arveu en cochi kan i 6aet enynnu o lit a g6yehyr erlloned aoruc. A derchavel kaletv6lch ac oi holl nerth gossot a g6naeth ar helym ar penfsetyn a ffen Frolo a holl-es en deu hanner hyt e d6y esg6yd. Ac or dyrna6t h6nn6 dyg6yda6 ag6naeth Frolo. ac ae sodleu maedu e daiar. ac ell6g i eneit gan ar a6el. Ac g6edy honni heny tros e lluoed. brysia6 a g6naethant y ki6-da6t6yr ac egori pyrth e dinas ae rodi i Arthur.⁵²⁸ Ac g6edy kaffel o hona6 e vud-

ygoliaeth hono. ef a ranôys i lu en dôy ran. ar neill ran a rodes i Hyôel ab Emyr Llydaô. ac gorchymyn idaô mynet i estôg Gôitart. ac enteu chun a ran arall kanthaô i oreskyn e gôladoed ereill en eu kylch. Ac en e lle yggt ac e deuth Hyôel yr ôlat ef a gyrhôs e keyryd ar dinassoed. A Gôitart gôedi llaôer o ymladeu en dualus a gymhellôs i ôrhau i Arthur. Ac ydyna Gôasgôyn o flam a haiarn a anrheithiôs ae thyôysogion a darestyngôs i Arthur.⁵²⁹ Ac gôedi llithraô naô mlyned heibiaô a darvot i Arthur gorescyn holl gôladoed Freinc ôrth i vediant chun. ef adeuth eilchôyl i Parys. Ac eno y delys lys. Ac eno gôedy galô paôb or escol-eigion ar lleigion kadarnhau a gônaeth ansaôd e deyrnas. a gossot kyvreithieu a chadarnhau hedôch a thangnehedvêd tros er holl deyrnas. Ac ena er rodes ef i Bedôyr i pen trulliat Normandi a Flandrys. Ac i Kei i pen sôydwyr er rodes Angiô a Feitô. a llaôer o wladoed ereill yr dylyedigion ereill. a oedynt en i wasanaeth. Ac odynd gôedy hedychu a thangnehedvêd pob lle or dinassoed. ar pobloed. pan etoed e gôaian-hôyn en dechreu dyvot ef a emchôelôs tracheuyn i enys Prydein.⁵³⁰

Ac val et oed gôilva e sulgôyn en dyvot gôedy e veint vudygoliaeth hono. o pob lle. yggt a dirvaôr lewenyd ef a vynôs daly llos en enys Prydein. a gôiscaô i coron am i pen. ac yggt a heny. gôahaôd attaô e brenhined ar tyôysogion a oedynt wyr idaô o pob lle. or a orescynasei. ôrth enrydedu er wilva honno en vrenbinaôl enrydedus. ac i atneôydu kadarnhaf tagnehedvêd er rygthynt.⁵³¹ Ac gôedi menegi ôlonaô heny ôi kyghorwyr ae anôyleit. ef a gavas en i gyghor mae eghaer Llion ar Wyse e daliei i lys. kanys or dinassoed kyvoethocaf oed ac adasaf ir veint ôylva hono. Sef achaôs oed yr neill parth yr dinas er redei er anôon vonedic hono. ac ar hyt hono e gellynt e brenhined a delhynt tros e moroed dyvot en eu llogeu hyt idi. Ac or parth arall gôeyglodieu a foresteu en i thekau. ac yggt a henny adeiladeu a llysoed brenhinaôl endi oy meôn. a they eureit. megys nat oed en e teyrnassoed tref a kynhebykty i Rufein or ryodres namyn hi. Ac yggt a heny arderchaôc oed o dôy eglôys arbennic. un onadynt en arderchavêd en anryded Wl neu Iulius verthyr. a chôfent o ôerydon en talu moliant i duô endi en ôastat dyd a nos en enrydedus urdasseyd. Arall oed en anryded Aaron kytymdeith e merthyr hônô. a chôfent en hono. o canonwyr riolaôdyr. Ac yggt a

heny hevty arderchaôc oed o deu kant escol o athraon a doythion a etnebydynt kerdediat e ser. ar amravailion kelvydodeu ereill. kanys en er amser hônô e kefit endi or seith kelvydyt. Ar rei heny trôy kerdediat e ser a vynegynt i Arthur llaôer or damôeinieu a delynt rac llaô. Ac or achôysson henny oll e mynôys Arthur eno daly e llys.⁵³² Ac odynd gwedi ellôg ken-nadeu trôy amrauylion deyrnasoed. gôahaôd paôb aoruêpôyt. ac o teyrnassoed Freinc. ac or amravailion enysseid ereigiaôn or a dyleynt dyvot ir llys.⁵³³

Ac ôrth henny e deuthant eno Araôn vap Kynvarch brenin Escotlont. Urien i vraôd brenin Reget. Kadôallawn llaôhir brenhin Gôyned. Meiric brenin Dyvet. Kadôr llemenic brenin Kernyô. a thri archescob enys Prydein. nit amgen archescob Llundein. ac un kaer Evraôc. a Dyvric archescob kaer Llion ar Wyse e penhaf o nadunt. a legat i pap Ruvein oed. ac yggt a henny eglur oed oe santolaeth ae vuchôed. kanys pop kyvryô clevyt or a vei ar dyn ef ae gôaredei trôy i wedi. Ac yggt a heny ôynt a deuthant tyôysogion or dinassoed bônedic nid amgen. Morud iarll Kaergloê. Meuric. neu Mor. iarll Kaerfrangon. Anaraô o Amôythic. neu o Salsbri. Marchyd o Gaerweir. Aelwyn Gôenyrôic. neu Arthal. a Warôic. Ôgain o Gaerwallaôc. neu o Gaerlleon. Gôrsalem o gaer Gynvarch. neu Eursalem o gaer Llyr. Kynvarch iarll kaer Keint. Gwallaôc ap Llyennaôc o Amôythyc. Ionathal o gaer Dor. Boso. neu Bodo. o Rydychen. Ac eithyr y rei heny llaôer o wyrda nyt oed lei eu boned nac eu teilynetaôd nor rei henny. nit amgen Dun-aôd furr mab Pabo Post Prydein. Keneu vab Koel. Peredur vab Elidyr. Grufyd ap Nogoyt. Reyn ap Claôd. neu Regein vap Klaôd. Edelyn vap Kelydaôc. Kyngar vab Bangau. neu Angen. Kynvaôr. Gorbouiaôn. Maskoet Cloffaôd. neu Maesswic Cloff. Run vap Nôythion. a Chynvelyn vab Trunyat. Kattied vab Kadell. Kynllith. neu Kyn-dilic. vab Nôythion. neu Novton. Kyhelyn. Gôrgant. Gweir. Katvan. Ac yggt a heny llaôer o wyrda a vydei vlin eu datganu. Ac or ynysoed e deuth Gillamôri brenin Iôerdon. Melôas. neu Gillamôri arall. brenin Islont Doldan brenin Gotlont. Gôynôas vrenhin Orc. a Lleô vab Kynvarch vrenin Llychlyn. ac Ethel brenin Denmark. Ac or parth arall yr mor o Freinc. Holdin tyôysawc Rôtytn. neu Rôythên. Leodegar iarll Boloynd. Bedôyr. neu Betôyr pen trulliat. tyôyssaôc Normandi. Bôr-

el tygysa6c Cenoman. Kei. pen s6ydw'r Arthur. tygysa6c Angi6f. Gwittard tygysa6c Peitt6f. ar deudec Gogyvurd o Freinc. a Gereint Carnwys en eu blaen. Hy6el vab Emyr Llyda6. a lla6er o wyr gyt ac ef. a ryhir vydei meneg kymyrrred pob un or rei hynny ar 6ahan.⁵³⁴

Ac g6edy emgynnulla6 ygyt or niver a dy6edazam ni u6chod. ar tri archescob a oed eno i wisca6 e deyrn6isc am Arthur ac i dod i goron am pen Arthur. Ac ena y gorchymyn6yt i Dyvric archescob g6assanaythu er oferen. A ffan darvu gwisca6 am Arthur mynet aoruc parth ar egl6ys ar deu archescob un o pob tu ida6 en kynnal i dillat. Ac oi vlaen et oedynt en ar6ein ped6ar cledyf noithion eureit en ar6yd i vot ef en amhera6dyr. a henny oed eu breint. nit amgen Ara6n vab Kynvareh vrenhin er Alban. a Chatwalla6n lla6hir vrenhin G6yned. a Meuric vrenhin Dyvet. a Chad6r vrenhin Kerny6. en mynet oi vlaen yr egl6ys. Ac et oed e k6vennoed en kanu pob tu udynt o amryavael gy6ydoliaethu ac organ or pyrkeu teckaf a chyssonaf or a ellyt i gafel ar e daiar. Ac ena or parth arall et oedynt en d6yn e vrenines en wiscedic o vrenineid6isc a choron o la6rwyd ami ffen. ac eskyb ac a manachesseu gyt a hi yn mynet yr egl6ys. Ac oi blaen hitheu et oed pedeir g6raged e ped6ar brenin a oedynt o vlaen Arthur. a cholomen bur6en en lla6 pop un or g6raged.⁵³⁵ A ffan darvu e g6asanaeth en e d6y egl6ys. 6edi mynych emdreidia6 or niveroed or egl6ys p6y gilyd i 6randa6 amryval gy6ydoliaethu or organ teckaf. dyvot yr llys aorugant a diosc e g6iscoed brenhina6l yamdanadunt ag6isca6 escafyn wiscoed amdanadunt a mynet i v6yta yr neuad. Ar neill parth yr neuad et aeth Arthur i eiste ar g6yr ygyt ac ef. ar parth arall yr neuad et aeth G6enh6ivar ar g6raged i eiste. val et oed hen deva6t ena pan daliai vrenin lys.⁵³⁶ A ffan darvu gosot pa6b onadunt val e ryglydei i enryded. e kyvodes Kai i vyny a oed pen s6ydw'r i Arthur. a g6isc o ermin amdana6. a mil o dyledogion gyt ac ef or un ry6 6isc i wasanaethu o gegin. Ac or parth arall e kyvodes Betwyr i pen trulliat. a mil gyt ac enteu en adurnedic o un ry6 wisc. en g6asanaethu o vedgell. a dogned o lestri goreureit. Ar parth et oed en g6asan-oethu ar e vrenines et oed dogned o niver hard. o amryualion wiscoed. en g6asanaethu. val ed archei hen deva6t. Ac ar vyrder nit oed or teyrnasoad a allei emgyfelybu o 6yuoeth a drythyll6c ac amylder

pob da endi ac enys Prydein. Ac a oed o wyrda clodva6r provad6y en wyr i Arthur. un arver oedynt oll o veirch ac arueu a g6iscoed a moes a mynut. Ar g6raged a vei orderchadeu yr mil6yr heny or un ry6 wiscoed ed arverynt. Ac ni mynei un wreic nac un vor6yn en er oes hono un g6r en orderch idi namyn gwr a vei brovedic yn mil6riaeth. kanys di6eiriach vydei e g6raged o heny. a de6rach a durvingach vydei e g6yr o heny.⁵³⁷

Affan darfu udynt v6yta 6ynt a aethant allan odieithyr e dinas. i beri danga6s amrya6ailion g6ar6eu ac en en6edic danga6s ar6yd ymwan. ac evelly g6are pedyt a marchogyon affob kyvry6 amryavael war-eon a gelit euo. Ar g6raged en edrych ar heny. i ar e muroed ar fenestri. Affob un onadynt ena a vydei ae gol6c ar y gwr m6yaf a garei. Ac yr g6eith godeu ed emdangosynt velly yr g6yr m6yaf a gerynt. yni vei gogoniant yny gwyr i danga6s eu mil6riaeth ac en g6rhydryd egg6yd e gwraged m6yaf a gerynt. ar nep a vei vudyga6l en e g6ar6eu heny. kystal e telit ida6. a chyt bei em br6ydyr wythla6n. i gynnal tir a chyvoeth. a henny o dryror. neu drysor Arthur.⁵³⁸ Ac gwedi treulia6 onadynt yny mod h6n6 tridieu a theirnos. e ped6eryd dyd. e gel6yt ar ba6b i un lle. i dalu i 6asanaeth ida6. a heny val e reglydunt. ac i rei e rodet eno e dinassoed ac i ereill e kestyl. ac i ereill archescopa6daetheu. ac i ereill e manachlogyd e lle e bei er un or ry6 rai henny en wac.⁵³⁹

Ac ena et aeth Dyvric archescob en ermid6r a g6rtha6t i archescoba6t. Ac ena er rodet en i le enteu en archescob Dewi. a gwr bucheda6l esbryda6l d6y6a6l oed h6n6. Ac e6ythyrr i Arthur oed ac adas ida6 enryded. Ac en lle Sampson archescob kaer Efra6c e rodet Teila6 escob Llan Daf. a henny o eiria6l Hy6el ap Emyr Llyda6. kanys gwr d6y6a6l bucheda6l oed Teila6. Ac ena e gwnaethp6yt Morgant en escob eg kaer Vudei. a Iulian egkaer Wynt. ac Edenluyrth. neu Edlithrych. enghaer Alclut.⁵⁴⁰ Ac val et oedynt en lluniaethu pop peth o henny. enachaf e g6elynt deudeggwyr prud oydia6c hard. a chainc o oli6y en lla6 pob un onadunt. en ar6yd eu bot y genadeu. a dyvot en araf vfyd dangnevedus yni doethant gar bron Arthur. Ac en i anneroh o bleit Lles amhera6dyr Ruvein. a rodi llythyrr en lla6 Arthur. ar amadra6d h6n enda6.⁵⁴¹

Lles amera6dyr Ruvein en anvon annerch i Arthur brenin e Brytanyeit yr henny a hayd6s. Anryved m6y no meint

genyvi dy "greulonder di ath envydrôyd ath syberôyt di Arthur. kany's o anian envydrôyd e sarheaist di ruveiniaôl emero-draeth. A ryhwyr yr ôyt en gôneuthur iaôn i sened Ruvein. kany's kared vaôr yô kodi Ruvein. e brenhinoed er holl vyt en darestôg idi ontydi y sy en attal teyrnget a dylae hi Ruvein i chael. Ac a gavas Wl Kassar emerodyr ac emerodron gôedy ef. ac gyt a heny. llaôer o enyssed a darestygyôyt i Ruvein. a gribdeilaist ti. A sened Ruvein a varnod arnaôgt am heny i dyvot erbyn Awst nessaf i Ruvein i gymryt y varn a vynont twy i rodi arnat. Ac yth dyvynnu i doetham ni yn deudec. Ac oni dovi. neu doi. er a deuyr yma i ovyn iaôn iti. am sarhedau Ruvein val y barno cledyf y rot a hôynt.⁵⁴²

ENA er aeth Arthur en i gyghor. Ac i dyôat Kadôr iarll Kernyô arglôyd vrenin eb ef. mae arnaf i ofyn gorvot o lesced ar e Brytanyeit rac hyt er ym en segur yg-gôledau a masôed ac emdivan a gôraged. henny a dôc yn gleôder ni. a nyui a dylem dyoleh i wyr Ruvein. dyvot hyt ema yn kyfroi ni.⁵⁴³ Ena a dyôat Arthur. Ha wyr da hyt en hyn e roesech ym gyghor da frôythlaôn. ac yr aôrhon i mae reit ôrth gyghor da. Ac am henny medylîôch baôb am gyghor da grymus. Ac yr awrhon o un vryt rodôch ech kyghor. ac en doeth racvedylîôch pa beth a vo iaôn i ateb en erbyn or atebion hyn. kany's pa beth bynac ar a racôeler en da en e blaen ygan doethion. pan deler are gôeith-ret haôs e dyodever. Ac ôrth heny haôs e gallôn ninheu dyodet ryvel gwyr Ruvein os o gyfredin kytundep a chlyt kyghor en doeth er racvedylîôn ninheu pa wed e gallom ni gôanhau eu ryvel hôynt. Ar ryvel hônno. herôyd e tebygafi. nyt maôr reit i ni i hofynhau. kany's andyledus e maent hôy en erchi teyrnget o ynys Prydein. kany's ef a dyôeit dylô i talu idaô ôrth y ry talu i Wl Kesar ac i ereill gôedi ef. A henny o achao's tervysc ac andundep er rôg en hen dadeu ni nyhunein a dugant wyr Ruvein yr enys hon. Ac o treis y gônaethant en trethaôl. Ac ôrth heny pa beth bynac a gafer o treis a thôyll a chedernyt nyt o dyltet kynhebyc hônô. pôy bynac a dycco treis peth andyledus e maent hôy en keissiaô teyrnget y genymni. en kynhebyc i henny ninheu a deisyvôn teyrnget y genymni. en kynhebyc i henny ninheu a deisyvôn teyrnget ygan-thunt hôynteu or Ruvein. Ar kadarnaf ohonam kymeret er hyn a geissio. kany's o goreskynô Wl Kesar ac amherodron er-

eill gôedy ef enys Prydein ac o achao's henny ar aôrhon holi teyrnget o henny. En kynhebyc i henny minheu a varnaf dylu o Ruvein talu teyrnget i minheu. kany's vy hen rieni inheu gynt a oresgynasant Ruvein. ac ae kynhaliasant. nyt amgen Beli vap Dyvnwal. kan kanhôrthôy Bran i vraôt. dôc Bwrgôyn. gôedy crogi pedôar gôystyl ar ugeint o dyledogion Ruvein. rac bron e porth ôynt ac ae daliasant trôy law-er o amseroed. Ac gwedy heny Côstenin vap Helen a Maxen vap Llyôelyn. pôh un or rei heny en kar agaô's i mi o kerenyd. ac en vrenhined arderchaôc o goron Prydein. er hôn gôedi i gilyd a kaôsant amherodraeth Ruvein. ac ôrth heny pa ny bernôch chôi bot en iaôn i minheu deisyveit teyrnget o Ruvein. o Freine hagen ac or enysed. ny ôrthebôn udynt. kany's pan i goresgynasam ni deuthant oi hamdifyn nac oi gôravun. ac ôrth heny ni ôrthebôn udynt or rei henny.⁵⁴⁴

Ac gôedy tervynu o Arthur ar i amad-raôd. ef a erchit i Hyôel ap Emyr Llydaô em blaen er rei ereill gôrtheb er amadrodion ar rydyôedasei Arthur. Ac enteu a ôrthebaôd val hyn. Pei treikleï pob un o honam ni a medyliaô pop peth en i vedôl. ni thybygaf i gallu o nep o honam ni rodi kyghor gôerthvorach na chrynoach na doethach nor hôn a racvedyliaôd racôeledic doethineb er arglôyd Arthur i ehunan. ac ôrth henny e peth er racôeles medôl doeth anianaôl gôastat wr. ninheu en hollaôl a dylôn moli hônô ae kanmaôl. en wastat. kany's en herôyd e deliet adyôedi ti o nyuni di kyrchu Ruvein. ni pedrusaf. i ed arverôn or vudygoliaeth. hyt tra vom ni en amdifyn en rydit. hyt tra keissiom ni en iaôn. ygan en gelynuion ni. e peth e maynt hôy en kam. en i geisiaô ygenym ninheu. kany's pôy bynac a keisio dôyn i vreint ai deliet kan gam ygan dyn. teilôg yô hônô enteu kolli i vreint enteu ai dely-et. Ac ôrth henny kany's gwyr Ruvein essayd en keisiaô dôyn er einym ni. hep amheu ninheu a dygôn radlynt hôynteu er eidunt. o ryd Duw kenhiat i emgyvarvot oc ôynt. A llyma kyvarvot damunedic er holl Bryteinieit. llyma darogan sibilla en dyvot en wir. a dywaôd dyvot o kenedyl e Brydeinyeit e trydyd brenin er hôn a geif amherodraeth Ruvein. or deu neu dreu i eilenô en amlôc. megys e dyôedeist ti. er eglur tywysogion. Beli a Chôstenin. pob un onadun a vuant amerodron en Ruvein. Ac ar aôrhon edym en kafeal e trydyd er hôn ed ydes en adaô blaynfet. neu blaynôed. Ruveiniaôl enryded. Ac ôrth

heny bryisia ditheu i kymryt e peth e mae Du6 en i rodi. bryisia i oresgyn e peth essayd oi vod en mynnu i oreskyn. Bryisia i en arderchavael ni oll. a hyt pan arderchevyth titheu. ni ochel6n ninheu kymryt g6elieu nac angeu o byd reit. A hyt pan gefeich ti henny. minheu ath ketemdeithocaaft di o degmil o varchogion arva6c ygyt a mi i angh6anegu de lu.⁵⁴⁵

Ac g6edy teruynu o Hy6el e parabyl. Ara6n vab Kynvarch a dywa6t val hyn. er pan⁷ dechreuad6 vy argl6yd i dy6edyt i amadra6d. ni allaf i traethu om tava6t e veint ly6enyd essayd ym med6l inheu. kanyt nyt dym kenhyf ar ry g6naetham o emlad-eu yr holl vrenhined a oreskynasani ni hyt hyn. os gwyr Ruvein a gwyr Germani a dyangant en diaerva ygenym ninheu. heb dial arnadunt er aervaeu a g6naethant 6ynteu i en rieni ninheu gynt. Achanyt ara6rhone mae darpar emgyrvavot ac h6ynt lla6en y6 kenhyf. A dymuna6 et 6yf e dyd e kyvarvydom ni ygyt. kanyt sychet eu g6aet 6ynt essayd arnafi. en kymeint a pei ka66n inheu fynha6n oer g6edi i byd6n tridieu heb yvet dia6t. Oy a Du6 g6yn i vyt a arhoei e dyd h6n6. melyn a 6elieu kenhyfi er rei a gymer6n neu enteu er rei a rod6n inheu. pan ne6itiem en deheuod ygyt an gelynion. er angeu hono essayd velys er hon a dyode66i vi en dial vy rieni am kenedyl. en amdifyn vy rydit. en arderchavael yn brenin. Ac 6rth henny kyrch6n er hanner gwyr a safwn en eu kyrchu. hyt pan orfom ni arnadunt h6y. kan d6yn eu anryded. et arverom ninheu o la6n vudygoliaeth. Ac i angh6anegu de lu titheu. minheu a rodaf d6yvil o varchogion arua6c eithyr pedit.⁵⁴⁶

Ac g6edi darvot i pa6b dy6edut e peth a vynhei eg kylch henny. ada6 aorugant pa6p onadunt niver megys e bei i allu ae devnyd en i g6assanaeth. megys et oedynt o enys Prydein ehu trivgein mil o varchogion arva6c. hep e dengmil a ada6sai Hywel brenin Llyda6. Ac odynabrenhined er enyssted ereill. kani buassei deva6t kanthunt arver o varchogyon. pa6b onadunt a ade6is pedyt e sa6l e gellynt eu kaffael. megys et oedunt or ch6ech enys. nyt amgen ac I6erdon ac Islont ac Gotlont ac Orc a Llychlyn a Denmark. Ch6e ugein mil o pedyt g6edi eu riva6. G6edi heny ygan e tegysogion Freinc. nit amgen o R6then. a Phortu a Normandi a Cenoman ac Angy6 a Pheitt6. ped6ar ugein mil o varchogion arva6c. Ac ygan e deudec gogf6rd a dothoedunt ygyt a Gereint deu kant marcha6c a mil o varchogyon arva6c. Ac esef oed

eirif heny oll. 151200. o varchogion. sef y6 heny kan mil a dengmil a deugein a deudengmil o varcho6ion eithyr pedyt. er hyn ni ellyt eu rif.⁵⁴⁷

Ac g6edi g6elet o Arthur pa6b en bara6t en i wasanaeth. erchi aoruc i pa6b bryisia6 oy wlat ac embaratoi. ac erbyn kalan A6st bot eu kynnadyl oll ygyt em porth Barbefflwy en Llyda6. megys a gellynt odyna kyrchu B6rg6yn en erbyn gwyr Ruvein. Ac ygyt a henny menegi a g6naeth i kennadeu er amera6dyl na thalei ef teyrnget udunt t6y o enys Prydein. Ac nat er g6neuthur ia6n udynt or a holynt et oed ef en kyrchu Ruvein. namyn yr kymbhell teyrnget o Ruvein ida6 ef. megys e barnasei ef ydyllyt. Ac ar heny e kennadeu a aethant or llys. E brenhined a aethant. e g6yrda a aethant. ar hyn a erchyt udynt pa6b en eu ansa6d heb un annot a emparatoasant erbyn er amser tervynedic udynt.⁵⁴⁸

Affan gygleu Lles amera6dyl Ruvein geirieu Arthur amdana6 6rth i genhadeu. gal6 kyghor sened Ruvein atta6 a oruc. Ac or kyghor h6n6 anvon a orugant kennadeu ar vrenhined e d6yrein. i erchi udynt nerth i est6ng Arthur. Ac ef a doeth atta6 6rth y dyvyn Epistroff6s vrenin Groec. a Mustensar vrenin er Affric. ac Aliffantma. neu Aliffatima. brenin er Espae. ac Hirtacus brenin Parth. a Boc6s brenin Medif. a Sertor brenin Libia. a Sertorius brenhin Iturrea. Pandrassus brenin er Eifft. Misapsa. neu Mitipa. brenin Babilon. Politetes breniu Bithinia. Te6cer duc Frigia. Evander brenin Siria. Echion brenin Boetia. Spolituss brenin Kreta. ac ygyt a heny ty6yssogion a ieirll a bar6nyeit a lla6er o wyr da oedunt darystyngedic i Ruvein. Ac o sened Ruvein yd oed Lles amera6dyl Ruvein. a Chadell a Meuric a Lepid6s a Gaius a Mettell6s a Chocta a Quintus Milui6s a Catalus. Quintus Carutius. Sef oed rivedi hynny oll ygyt. ped6ar kant mil o wyr ac m6y. med un llyvyr. 460100. med e llall. 400140. nyt amgen deugein wr a chan wr a ffed6ar kanmil o vilioed. neu kanwr a thri ugein mil a ffedwar kant mil.

Ac g6edy darvot lluniaethu pop peth o heny oy dy6edut y baratoi a wnaethant o 6eithret erbyn A6st. Ac ena en duhun kyrch6n a orugant parth ac enys Prydein.⁵⁵⁰ Affan gavas Arthur diheur6yd i 6rth heny. gorchymyn aoruc enteu i Vedra6t i nei vab i ch6aer ac i Wenh6ivar i wreic lly6odraeth enys Prydein. a mynet aoruc enteu gyt ae lu parth a Porth Ham-

6nt. Affan gauas gyntaf 6ynt inia6n oi ol kyrchu e mor a orugant.⁵⁵¹ Ac val et oed 6f velly en r6yga6 e mor. a rivedi ma6r o logheu gantha6 kyscu a oruc Arthur. Ac ef a welei vreud6yt. sef a 6elei eilun arth eu er a6yr en ehedec. a m6rm6r ma6r. a son a god6rd genthi yni debygei Arthur vot ar ba6b or traetheu y houyn. Ac ef a 6elei Arthur ena hevyt dreic en ehedec i 6rth e gorlle6in ac echty6ynedigr6yd i llygeit en goleuha6 e wlat. Ac ena y g6elei Arthur er arth ar dreic en emgyrchu her6yd e tebygei ef. ar dreic a 6elei en kyrchu en 6ychyr er arth ac oi thana6l anadyl en llosci ac en i hell6g yr lla6r. Affan defroes Arthur datkanu i vreud6yt i wyrda aoed en i gylch. sef val e dehonglasant. dy6edut mae Arthur a ar6ydokaei e dreic a doethoed y 6rth e gorlle6in. ar arth a dy6edylnt i ar6yd6ccay ry6 anghenvil o ga6r a emladei ac Arthur. ar emlad a 6el-sei Arthur dr6y i hun a ar6ydokai emlad Arthur ar anghenvil h6n6. a budygoliaeth e dreic a arwydokai gorvot o Arthur. Ac ni chredai Arthur 6ot e dehongyl velly. namyn am i vynediad i gyh6rd a Lles amera6dyr Ruvein. Ac g6edi dyvot e dyd drannoeth e doethant h6y ir porth a el6it Barbefflwi en Llyda6. Ac ena tynnu eu pebylleu a orugant ac eno ara6s en i doeth k6b6l o wyr er enysse.⁵⁵² Ac val e bydylnt velly en eiste 6edi disgynnu eno. enachachaf kennat en dyvot ar Arthur i venegi ida6 dy6ot ka6r enryved i veint i 6rth er Espæn. a gripdeilia6 Elen nith Hy6el ap Emyr Llyda6 y dreis i ar y g6ercheid6at. a mynet a hi hyt em pen mynyd a el6it Mynydd Michangel. A mynet marchogion e wlat en i hol. ac ni thygi6s udynt. kanys os ar longeu ed emlidynt ef. llen6i eu llongeu a 6naey er anghenvil h6n6 or toneu. nyny sodynt. Os ar dir ed emlynnt o greula6n ergydien i lladei h6ynt. neu er rei a od-6edei onadunt ef ai llynkei oll en lledvy6.⁵⁵³ Ac g6edi dyvot e nos egheilch er eil a6r or nos kyvodi aoruc Arthur vyvnu a mynet ef a Chei i pens6ydw. a Bet6yr i pentrulliat. a mynet ell tri hyt em pen e mynyd haiach. Ac eno 6ynt a welynt taull6yth ma6r o dan yg korun e mynyd. ac en aga6s i h6n6 6ynt a welynt mynyd a oed lei. A gyru Bet6yr aorugant i edrych pa un or deu vynyd et oed er anghenfil enda6. sef e kavas Bet6yr yscraf a mynet aoruc en gyntaf i'r mynyd bychan. kani ellyt mynet i h6n6 heb yscraf. Ac ef a cly6ei em pen e mynyd g6regia6l g6ynvan. A dyvot aoruc Bet6yr en da6el ovyna6e i ben e mynyd æ gledyf en noeth en i la6.

Ac ef a 6elei en eiste 6rth e taull6yth g6rach en wyla6. 6ch ben bed newyd gladu. ac en drycyrrverth 6ch i ben.⁵⁵⁴ Sef ad6a6t e wrach 6rth Vet6yr. O dydi direitiaf or dynion ep hi. ni 6dosti. ni 6dosti or byt pa boen gyntaf a odeuych dr6y agheu ygan esgymunedic ankygel. neu anghenfil. ysyd ena. a dreulia blodeuyn dy ieuencyt ti. er h6n a d6c Elen nith Hywel hyt ema. ac ema e goruc i lleas. a minheu ac cladas hi en e bed newyd h6n. Ac ef am duc inheu hyt ema. am vym bot en vamaeth idi. Ac ef ath divetha ditheu er a6r hon. A g6ae vinheu om by6 en ol vy an6ylverch vaeth. Affan ettoed er anghenvil h6n6 en keissiaw kytia6 amerch i ena rac i ovyn e bu var6 hi. Ac am hynny o g6nei di ia6n ti a foi rac i dyvot ef ema i gydia6 amyfi. ath odi6es ditheu ema ath dienydu.⁵⁵⁵ Ac ena truanu aoruc Bet6yr 6rth e 6rach a dy6edut idi e keissiei i hamdifyn hi. Ac en diannot dyvot lle et oed Arthur. a menegi ida6 k6b6l or a 6elsei.⁵⁵⁶ A ch6yna6 yn va6r a oruc Arthur colli Elen. A mynet aoruc Arthur or govlaen ac erchi udunt na delynt atta6. oni bei angen arna6. A mynet aorugant ar eu traet ac ada6 eu meirch gan eu hys6eineit. Agadu Arthur en eu blaen a orugant. Affan deuant eno et oed er anghenvil h6n6 a beroeidieu o gic moch koet gantha6. 6edi b6yтта peth onadynt en lletamr6t. Ac en gorfen pobi e rei heny et oed.⁵⁵⁷ Affan 6eles ef e g6yr en dyvot atta6 bryssiaw aoruc enteu i v6yta e kic. ac i gymryt ffon a oed ida6. Ac nit oed lei e gryn. noc et oed anha6d i deu wr ieu-einc kryf i derchael y6rth e lla6r. Ac ena tynnu i gledyf aoruc Arthur. a derchafel i darian ai gyrchu en gyflym kyn derchavel e ffon ohona6. Ac eno eissioes a derchevis e ffon. ac a drewis dyrna6t ma6r ar darian Arthur eni gly6it e sein em pell. ac eni golles Arthur i glybot oveint e dyrna6t. Ac enynnu aoruc Arthur ena o lit ac angerd. a derchavel kaletv6lch. ai dara6 en i dal dyrna6t ma6r eni vyd e g6aet en kudia6 i 6wynieb aelygeit. Affan dy6ylla6s i olwe lldia6 aoruc er anghenvil. Ac val e kyrchei e baed koed er hel6r ar lyt hych6ae6. e kyrch6s enteu Arthur ar dor y kledyf. emavel ac ef. ai gymhell eni vyd ar dal i deu lin. Ac en gyflym 6ychyr emlithra6 aoruc Arthur ygantha6. ac en eh6ybydrvt greula6ngryf i gura6 aoruc Arthur a chledyf ida6 eni gavas gosot e cledyf egg6arthaf i ben eni vyd hyt er emenyd. Ac ena a rodes e ka6r llev va6r athrugar a dyg6yda6 en un k6ymp vegys

derſen pan vóriei góynt mawr hi. Ac ena chóerthin aoruc Arthur. ac erchi i Vetóyr tori i ben. ac rodi ae un or eſóein-eit oy dóyn oy dangaós yr llú en anryved-aóť.⁵⁵⁸ Ac ena e dywaóť Arthur na chaóſei ef eirioet er eil góſa gynhebycei i nerth i hónó er pan vuassei en emlad a Ritta gaóſ am i bilis. nyt amgen no góneuthur o Ritta pilis o gróyn barveu brenined ac adaó lle croen baryf Arthur en uchaf am i vot en belaf or brenined. Ac erchi i Arthur ehun blingiaó i varyf. ac oni ónei Arthur heny dyvot i emlad a Ritta. Ar neb a orſei onadunt kymerei y bilis a baryf e llall. Ac Arthur a gavas e bilis hono. ac a orvu ar Ritta.⁵⁵⁹ Affan darvu i Arthur llad e pryf hónó. am er eil óilva or nos e doeth oy bebill ar pen gan i eſóein oy dangaós en ryvedaóť. A thristau en vaóſ aoruc Hyóel am golli i nith. Ac ar e mynyd hónó e roet en henó o heny allan Bed Elen.⁵⁶⁰

ODYNA e kerdassant ef ae lu hyt en dinas Angustidinum. Ac góedi dyvot dróy er Avon Wen e menegit idaó. vot er amheraódyr óedi lluestu yn agaós eno a thorredlu ganthaó. Ac en e lle et oed Arthur ena e lluestós ar lan er avon.⁵⁶¹ A gyru en genhadeu ar er amheraódyr Góalchmei vab Góyar a Boso o Rydychen a Gereint Carnóys. i erchi yr amheraódyr adaó Freinc. neu vot en baraóť trannoeth i rodi kat ar vaes i Arthur. Ac ena llaó-enhau en vaóſ aoruc holl ieuencetit llys Arthur o debygu kafaél bróydyr a gwyr Ruvein. Ac aunoc aorugant i Walchmei óneithur góſthgased en llys er amheraódyr.⁵⁶² Ac en diannot et aeth e kenhadeu i llys er amheraódyr. A dyóedut óſth er amheraódyr kóbyl or aſchasei Arthur. Ac ena y dywaóť er amheraódyr bot en iaóſnach idaó ef llióiaó Freinc no mynet ohonei. Ac ena e dywaóť Gaiós nei er amheraódyr óſth genadeu Arthur. hóy laóer yó aóch tav dieu chóí góyr enys Prydein noc aóch kledyveu. Ac ena en di-annot. tynnu i gledyf aoruc Góalchmei a llad pen Gaius. ac en chóimóth esgyngu eu meirch ef ae gytymdeithion. a dyvot tracheuyn. Sef aoruc gwyr Ruvein eu hym-lit i geissiaó gíal eu gwr. Sef aoruc Ger-eint Carnóys. kanyſ nessaf oed yr gwyr a oed en ymlit. emchóelut ar un onadunt ai can a góaeó dróydaó berved eni vyt en varó yr llaóſ. Ac envigen vu heny gan Boso o Rydychen. kafel kelein o bob un oi gytymdeithion ac enteu heb er un. Ac en diannot emchóelut aoruc Boso. ar kynt-af a kyvarvu ac ef i vóſó ir llaóſ aoruc ai

lad en varó. Ac ena ſef aoruc gwr aelóit Marcel mut mynnu dial ar Walchmei llad i gytymdeith ai emlit en divydaó. ſef aoruc Gwalchmei ena emchóelu arnaó. ai daraó a chledyf eni hyll i pen idaó ar mónógyl hyt i dóy eſcóyd. a gorchymyn idaó menegi en ufern oi getymdeith bot en amyl gan e Brytanyeit e ryó grot hono. ar ryó orhofder. Ac ogyghor Góalchmei em-chóelut a orugant en duhun ar e góyr aoed en eu hymlit a llad a orugant e nessaf aoed i bob un onadunt.⁵⁶³ Ac val et oed-ynt velly en agaós i goet. enychaf or koet en dyvot attadunt en borth udunt chóemil o Bryteinieit. Ac en e lle dódi gaóſ ar wyr Ruvein. ac eu kymynnu ac eu kymhell i ffo. Ac eu hymlit yn duhun gan eu llad ac eu bóſó a daly ereill onadunt. Ac ni allós gwyr Ruvein na llad nep onadunt. hóy. nac eu daly. nac eu bóſó.⁵⁶⁴ Ac ena pan gycleu Petres ſenedóſ o Ruvein heny i kymyrth enteu dengmil ówyr arvaóe ygyt ac ef. a mynet en porth oy wyr. Ac eu e lle gyru e Pryteinyeit ar ffo eni doethant yr koet e buessynt endaó. o cholli llaóer o wyr o bob tu. Ac ar heny enychaf Ederm vab Nwd affymuil o wyr arvaóe en bryſiaó en borth yr Bryteinyeit. Ac ena góſthóynebu aoruc e Brytanyeit i wyr Ruvein en wraóſ óyechyr en kynhal eu klot ac eu ſyberóyt. A Petreis a oed val gwr doeth en ruoli i wyr. ac en eu kyghori i gyrchu ac i gíliaó.⁵⁶⁵ Affau óeles Boso o Ryttychen heny galó a oruc enteu attaó or góyr gleaóſ a deóſaf niver da i veint. a dyóedut óſthynt val hyn. A un-byn deulu eb ef. kanyſ heb gyghor e doeth-am i dechreu emlad a gwyr Ruvein. reit yó yn emoglut rac an dygóydaó en ran geóilydus or emlad. kanyſ o dygóyódn. collet a góarthaet a gaóſn ac inni ac i Arthur. Ac am heny wyſda emogonían-nón ninheu en fynniant a gleóder. Ac emogelón rac autyngeten geóilydus. a nessaf en wraóſ duhun ar Petres. neu Petreíós. i geissiaó i daly neu i lad.⁵⁶⁶ Ac ena en diaunot o annoc Boso dyvotaorugant en ed oed Petreis. ac emavael aoruc Boso ac ef ae dynnu yr llaóſ. Ac ena e bu vróydyr galet amgyleli Petreis. ac or díóed e gorvu e Brytanyeit a dóyn Petreis en garcharóſ eni doethant i berved eu góyr ehun. Ac ena o neóyd mynet i emfuſt a góyr Ruvein. góedy daly eu teóyſaóe ac eu kymhell i ffo. ar ni ladasant ac ar ni bu wíó eu daly. Ac or díóed emchóelut aorugant ar eu kytvarchogion a chymryt a vynassant o eſpeil góyr Ruvein. a dyvot en ed oed Arthur ar carcharorion gan-

thunt. A menegu awnaethant i Arthur k6byl oc eu dam6cyn.⁵⁶⁷ A lla6en vu Arthur am gafael dechreu da en i absen ar wyr Ruvein. Ac ena e gorchymyn6s Arthur i Vet6yr i bentrulliat ac i Cad6r iarll Cerny6. ac i deu de6yssa6c ereill gyt ac 6ynt. mynet i anvon e carcharorion i Baris rac kyl6rd gwyr Ruvein a h6ynt ar e ford i 6neuthur cam udunt eni elynt i ve6n kastell.⁵⁶⁸

PAN 6ybu gwyr Ruvein henny e peris er amhera6dyr ethol pymthegmil o wyr arva6c. ac en gell6ng nos or blaen i y ragot e karcharorion i geisia6 eu rydhau. Ac em blaen e niver h6n6 et aeth Wltei6s senod6r a Chadell a Ch6intus Ca6ritius. ac Evander brenin Siria a Sertorius brenin Libia. A cherdet aorugant eni ga6sant le adas i ara6s eu karcharorion. A thranoeth e bore e cych6yn6s e Brytanyeit tu a Faris ar karcharorion ganthunt. A ffan deuant yr lle et oed e pyt udunt. en diannot e kyvodes gwyr Ruvein udunt ac eu g6askaru.⁵⁶⁹ Ac en e lle en duhun gyghor emranu aorugant h6ynteu. nit amgen no rodi Bet6yr a Rissert i 6archad6 e karcharorion. Ac em blaen e bedinoed i emlad et aeth Kad6r iarll Kerny6 a Borell te6yssa6c. Ac en dirva6l enrodi aoruc gwyr Ruvein i geissia6 rydhau eu karcharorion. Ac 6ynt a ga6synt henny pei na delei G6ittard te6ysa6c Peitt6f a their mil o wyr da gantha6. am 6ybot vot pyt vdunt. A ffan emga6sant ygyt g6rth6ynebu en wra6l a orugant i wyr Ruvein. a thaln p6yth udunt eu t6yll ac eu brat.⁵⁷⁰ Ac ena e collet Borellus de6ysa6c. pan gyv-arvu Evander vrenin Syria ac ef. A h6n6 ai g6ant ef a g6a6 dr6yda6 eni golles ei eneit. Ac ena ygyt e collet ped6ar-g6yr da. Hirlas o Pune. a Meuric. a Chad6r. ac Alliduc o Dindagol. a Her vab Ithel. Ac yr kolli henny ny ada6d e Brytanyeit eu plygu na rydhau er un or karcharorion. Ac or di6ed kymhell gwyr Ruvein ar ffo. ac eu hymlit. ac e i llad en er ymlit h6nw. Ac ena e llas Ultei6s. ac Evander brenin Syria. Ac g6edi kafaal or Brytanyeit e vudygoliaeth ena. anvon aorugant e karcharorion hyt em Paris. Ar rei a deliessit e dyd h6nw en agh6anec. Ac odyne emch6elyt ar Arthur en lla6en.⁵⁷¹

Tristau en va6r aoruc Lles amheraedyr ena am vethu ida6 dechreu i emlad. Ac emgyghor aoruc ef ai wyrda pa peth awnei. ai mynet i Ruvein drachevyn. ai anvon en ol porth odyno ygan Leo amhera6dyr. sef e ka6sant en eu kyghor mynet e nos honno hyt en A6vern. Ac en e lle a el6ir Leu-

grys e bu ef ai lu e nos hono.⁵⁷² A ffan gydeu Arthur henny mynet aoruc enteu ef ac lu i dyfryn e deuynt h6y ida6. Ac eu haros eno dranoeth. A hen6 e lle h6n6 Glyn Suegia. neu Senan. A gossot i varchogion aoruc Arthur ar neilltu. a Morud de6yssa6c kaer Loe6 en eu blaen. A ranu i lu e am heny en seith. neu 6yth bydin. Ac em pop bydin et oed pym mil a ffym kant a deng6yr a deugeint a ffym wyr ech6anec. A heny en gy6air o arveu. A henny o wyr provedic en emladeu.⁵⁷³ Ac Gedi eu paratoi en gymhedra6l eu paryat dr6y dysc arveru emlad eu dyscu a 6naethp6yt i gyrchu ac i ara6s eni orfynt ar eu gelynyon. Ac em blaen un or bydinoed e rodet Ara6n vrenin Escotlont. A Chad6r iarll Kerny6 un onadunt ar deheu ac arall ar ass6. Ac em blaen arall onadunt e rodet Boso o Rytychen. A Gereint Carn6ys. Ac em blaen e dryded er rodet Achel vrenin Denmark. A Llew vab Kynvarch brenin Llychlyn. Ac em blaen e bet6ared er rodet Hyvel ap Emyr Llyda6 a G6alchmei nei Arthur. Ac en ol er rei heny e gossodet pedeir ereill. Ac em blaen un onadunt e gossodet Kei pen s6ydw. a Bet6yr i ben trulliat. Ac em blaen er eil vydin er rodet Holdinus dy6ysa6c Ruteu a G6ittard dy6yssa6c Peitt6f. Ar dryded e gossodet Ewein o Gaer Lleon. a G6yn6as o Gaer Wynt. neu gaer Keint. Ac e betwared a rodet i Urien o Gaer Vadon a G6rsalem o Dorcestyr. Ac ar ol heny et oed Arthur ehun e lleng o wyr gantha6. A gossot a peris e dreic eureit oi vlaen. k6nys hono oed ar6yd gan Arthur o d6yn e gwyr a vei vrathedic hyt attei. Sef y6 rivedi lleng ch6ech a thriugeint a ch6e chant a ch6e mil.

Ac ena e dywa6t Arthur val hyn. Awyrda eb ef. vyghyt varchogion i y6ch ch6i a ch6ich6i wyrda aoruc enys Prydein en ben ac en argl6ydes ar dec teyrnas ar ugeint. a ffei na bei ch6ich6i ni bydei 6ch hi na theyrnas arall. Ac onyt tr6y a6ch nerth chlwi ett6a nyt oes imi orvot ar wyr Ruvein. A thr6y nerth Du6 ar ein6ch ch6itheu ni a orfenwn dial ar wyr Ruvein eu traha ac eu geirieu divan6edic en an kyveir en keissiaw d6yn an rydit ygenym. A ged6ch ch6itheu dros gof e seguryt a ga6sa6ch ar emdydan a g6raged. ac ar g6are er wydb6yll. ar set. ar dapplys. Koffewch bellach a6ch gle6der ac a6ch mil6riaeth a6ch clot. A byd6ch duhun di6osgo pan del gwyr Ruvein yr glyn atta6ch. a lled6ch h6ynt val e lladeuch esgribyl. Ac ni thebygant h6y llesasu o

honam ni rodi kat ar vaes udunt. Ac o g6ae6ch ch6i er enryded a eidunoch 6rth a6ch bod or gallu ar mediant a vo imi. Ac a oreskynoch oc eu tir ac eu kestyl ac eu heur ac eu hariant. y6chi oll e rennyr 6rth c6ch bod. Ac ena e dywa6t pa6b onadunt un duhun e g6neint hyn a orchymyn6s Arthur yn oreu ac e gellynt.

A phan wybu Lles amera6dyr vot Arthur ai lu evelly ni oruc enteu ena namyn pregethu oy wyr. ac eu dyscu. a menegi udunt e dylcei Ruvein est6ng idi or d6yrein hyt e gorlle6in. A chofe6ch ch6itheu emae a6ch tadeu ac a6ch hen dadeu. ac a6ch rieni a gynheliis Ruvein en benaf oc eu duhundep ac eu mil6riaet^h ac eu gle6der. A chofew6h ch6itheu hedi6 a6ch hanvot or gwyr da henny. Ac na ochel6ch hedi6 a6ch agheu er kynnal Ruvein m6y noc e gochelasant h6ynteu. kanys teyrngetoed a doethant i Ruvein o bob g6lat. a6ch rieni ch6i a gavas eu mynu onadunt. A ch6itheu a gef6ch oc aoresgynnoch gyt a minheu er hyn goreu a gavas a6ch rieni. Ac am hynny wyrda nit yr ffo edodum ni ema namyn yr emlad en duhun en erbyn an gelyniun. Ac am henny wyrda kyb6ynt gle6 h6ynt6 ar er uthyr kyntaf sef6ch ch6itheu en duhun gadarn. Ar nep a savo en da ar dechreu kyvrang. gna6t vyd ida6 i ofsen en vudyga6l.

AFFAN darvu yr amera6dyr i emadra6d g6isca6 en diannot a oruc gwyr Ruvein k6byl oc eu harveu a dyvot yr glyn et oed Arthur. A chyn eu dyvot yr glyn bedina6 a orugant en deudeng mydin. ac em pob bydin o varchogion et oed rivedi lleng. Ac em blaen pob bydin onadunt e rodet deu de6yssa6c i eu ryoli. Em blaen e gyntaf onadunt e rodet Cadell Vleid ac Aliffatima brenin er Espacen. Ac em blaen er ail onadunt Irtaceius brenin Parthia. a Marysgyvarna6c sened6r o Ruvein. Ac em blaen e dryded Boccus brenin Midif. a Gais6s gwr o sened Ruvein. Ac em blaen e bet6ared e gossodet Serrex vrenin Libia a Ch6yntus Miluinus sened6r o Ruvein. ar pedeir hyny a aeth en e blaen. En ol er rey heny e rodet pedeir ereill. Ac em blaen un onadunt e rodet Seret vrenin Sturrua. Ac em blaen er eil Pandrass6s brenin er Eifft. Ac em blaen e dryded Politetes vrenhin Frigia. Ac em blaen e bed6ered Denotus te6ysa6c Bithinio. Ac en ol er rei heny er rodet pedeir ereill. Em blaen un onadunt e rodet e pymhet sened6r o Ruvein. Em blaen er ail onadunt e rodet Lellius de6ysa6c o Ruvein. Em blaen e dryded e rodet Supplicus. Em blaen e bed6ared e

rodet Meuric or Koet. A Lles amera6dyr ehun en eu dyscu em pob man or e g6elei wall. Ac em perved henny e peris gossot del6 eryr o eur en ar6yd emlad. ac en lle ystondart. Ar nep a vei arna6 ai govut ai perigyl o wyr Ruvein oll eno e dygit em breint nodet ac amdifyn.

PAN vuant bara6t o bob tu emgyrchu aorugant. Ac en gyntaf e kyvarvu e vydin et oed vrenhin er Espacen en i llywia6. ar vydin et oed Ara6n vab Kynvarch vrenin er Alban eni llywia6. a Chad6r iarll Kerny6 gyt ac ef. Ac ni bu ha6d gan nep onadunt wasgaru er un i 6rth i gilyd. Ac val e bydynt velly enychaf Gereint Carn6ys ae vydin en dyvot. a Boso o Ryd Ychen. Ac en diannot eu tyllu. Ac o heny allan ni all6yt un ryol arnadunt namyn emffust en greula6n eni gly6yt eu sein en edrina6 en er awyr. ac en i gly6yt e daiar en krynu gan d6r6f sodleu e milwyr en dil6yn eneit. Ac ena i bu aerva va6r o pop parth val e bydei ryvlin i datkanu ai gytrif. Ac en gyntaf e kollet Bet6yr ben trulliat. a Chei ben s6yd6r a vrath6yt en agheua6l pan gyvarvu Bocc6s brenin Midif a Bet6yr h6n6 a vratha6d Bet6yr a g6ae6 eni syrthi6s Bet6yr en var6 yr lla6r. Ac en keissia6 d6yn Bet6yr odyo e brath6yt Kei en agheua6l. Ac er heny Kei ai vydin a duc korf Bet6yr. en i gyvarvu ac h6ynt bydin brenin Libia. A hono a wasgar6ys er rei eida6 ef en holla6l. Ac enteu eissoes ygyt ac echydic a chorff Bet6yr gantha6 a foes hyt adan e dragon eurent. Ac ena pa veint o g6unvan oed gan wyr Normandi pan 6elsant korf eu ty6yssa6c en vri6edic or sa6l 6elioed heny. pa veint o g6ynvan a g6neint wyr Angy6 ta yteidunt en ymodi g6elieu Kei eu te6yssa6c. Ac nit oed reit k6yvan ena kanys ni edynt e g6aetlyt vydinoed en emgyrchu o bob parth espeit i 66ynvan. namyn kymbell pa6b oy amdifyn ehun. Ac 6rth heny Hirilas nei Bed6yr en kyfroedic o aghen i e6ythyr a gymyrth ygyt ac ef tri chanwr or rei eida6. A megys baed koet em plith torf or c6n evelly e kerd6s ef tr6y gelynia6l vydinoed o dyssyvyt redec e meirch hyt e lle e g6elei ef ar6yd brenin Midif. A hep didordep na medylia6 pa beth a dam6einieun ida6 hyt tra geissie dial i e6ythyr. Ac or di6ed ef a gavas ford yr hyn a geissiei. Ac a lada6d er racy6dededic vrenin h6n6. ac g6edi i lad. ef a duc y corf ar i kytemdeithion ehun. ar rac bron corf Bed6yr ef ai g6ahan6ys en dryllieu oll ef.⁵⁷⁴ Ac odyo goral6 ar i kytemdeithion. a chan eu hannoc kyrchu eu gel-

ynyon en vynyeh. megys kan atnefydu eu nerth hyt tra etoedynt er rei ereill en ofynhau ac eu kallonod en krynu. Ac ygyt a heny kyöreiniach e kyrehynt e Brytanieit oi dysc enteu. A chreulonachi a mynach e góneynt aerva. Ac 6rth henny oi annoc ef grym ac enni a kymerassant e Brytanieit a dóyn ruthyr i eu gelynion.⁵⁷⁵ Ac o bop parth ona dirva6r aerva a orucpóyt. kanys em parth er Ruveinwyr ena ygyt ac eneirif o vilioed ereill e syrthiassant Aliphant brenin er Espæen. Mysypsa brenin Babilon. Quintus Miluius. Marias Lepidus senedwyr.⁵⁷⁶ Ac o parth e Brytanieit e dygydassant Holdyn iarll Ruthen a Leodegar iarll Bolo6yn. A thri the6yssa6c o enys Prydein. Cursalem o kaer keint. a G6alla6c vap Llyenna6c o Salesbru.⁵⁷⁷ Ac 6rth henny e bydinoed et oedynt en eu llywia6 g6anhau a g6naethant a ffo trachevyn. hyt pan kyvarvuant a bydin Hy6el vab Emyr Llyda6 a G6alchmei. Ar vydin hono megys flam yn enynnu godeith kan gal6 er rei a ffoynt kyrchu eu gelynion. Ar rei a oedynt kynno heny en erlit er rei heny a kymhellasant trach eu kevyn ar ffo. Ac ygyt a heny eu herlit 6ynt kan eu b6r6. ac eu llad. a g6neuthur aerva onadunt heb orfo6ys hyt pan deuthant hyt ar vydin er amera6dyr.⁵⁷⁸ Ac g6edy g6elet or amera6dyr aerva er rei eida6 bryssia6 a oruc en porth udunt. Ac ena e g6anha6t e Brytanieit en va6r kanys Kynvarch te6ysa6c Trygery a dóy vil ygyt ac ef a las ena. Ac ena e dygydassant trywyr. nid amgen rykyuarch a Bolconi a Lag6yn o Bodolan. A bei bydin ty6yssogion teyrnasoed er oessoed a delhynt hyt vra6t a anrydedynt eu moliant ac eu clot. Ac eissoes hyt tra et oedynt en emlad a Hy6el ac a G6alchmei ni dyanghey p6y bynac a kyvarfei ac un onadunt heb kolli i eneit. ai a g6a6 ai kledyf.⁵⁷⁹ Ac g6edi dyvot megys e dywetpóyt u6chot hyt en plith bydin er amera6dyr. en damgylchynedic o eu gelynion e syrthiasant e try6yr heny. Ac 6rth heny Hy6el a G6alchmei er rei ni megesyt er oessoed kyn noc 6ynt nep well noc hóynt pan 6elsant aerua eu kytemdeithion. en 6ychlyr e kyrchasant hónt ac yman un o pop parth en kyvredic. ac en di6allu. ac en blinia6 bydin er amera6dyr. Ac eissoes G6alchmei megys o ne6yd nerth en llosky en bastat en keissia6 ford i emgafael a Lles amera6dyr. A megys e marcha6c gle6haf a de6rhaf en b6r6 ac en llad a kyvarfei ac ef. A Hy6el hagen or parth arall nit oed llei i angerd megys ll6chaden en annoc er rei eida6. ac en llad i elynion. ac en erbyn-

ieit eu dyrnodedu 6ynteu nit megys llesc. Ac ui bydei un a6r hep rodi dyrnodedu o hona6 ef neu enteu e kymerci ereill. Ac nit oed ha6d barnu p6y oreu ai Hywel ae G6alchmei.⁵⁸⁰

Ac odyne eissoes megys e dy6etpóyt v6chot G6alchmei kan lad llawer. or di6ed ef a gavas er hynt et oed en i damuna6. Ac en 6ychyr kyrchu er amhera6dyr a oruc a gossot arna6. Ac eissoes Lles megys et oed en dechreu blodeu de6red i ieuenetit ac en va6r i ryvyc ae enny enda6. nit oed g6ell dim kantha6 nac emkafel ar ry6 varcha6c h6n6. er h6n ai kymhellei i gybot pa beth vei i angerd ai de6red. Ac 6rth heny erbynieit dyrna6t Gwalchmei aoruc a dirva6r le6enyd a kymyrth rac meint e klot a gly6sei y 6rth Gwalchmei. Ac g6edi bot emlad en hir er rygthynt kan ne6idia6 caledion dyrnodedu ac eu herbryniet ar eu tarianeu. Affob un onadynt en llavuria6 keisia6 agheu oy gilyd. A hyt tra etoedynt en emlad en 6ychyr evelly. llyma er Ruveinwyr en 6ychyr en em6ellau ac en dóyn ruthyr i wyr Llyda6. Ac en kanh6rth6ya6 eu hamera6dyr. Ac en kymhell Hy6el a G6alchmei ar eu torvoed kan eu llad hyt pan kyvarvuant ac Arthur. ai vydin.⁵⁸¹ Kanys pan gycleu ef er aerva et oedynt eni rodi oy wyr ef. enteu oed en dyvot ar lleng a oed ygyt ac ef. Ac en kyrchu i elynion. Ac g6edi tynnu Kaletv6lch e cledyf goreu. en u6chel e dywa6t ef val hyn en annoc i gytvarchogion. A6yrda peth a wne6ch ch6i val hyn. pa acha6s e ged6ch ch6i e g6reigolion wyr hyn i vynet en iach val hyn. Nac aet un en vy6 onadynt. nac aet. Kofe6ch eu deheuoed er rei en gyfr6ys en sa6l emladeu kyn no hyn a darystyngasant dec teyrnas ar ugeint 6rth vy mediant i. Kofe6ch ech hen tadeu er rei pa oedunt kadarnach g6yr Ruvein no hedy6 ac g6naethant en tretha6l udunt. Kofe6ch ech rydit er hon e mae er hanner g6yr hyn en ch6enhychu i dóyn i arna6ch. Ac wrth heny nac aet un onadunt en vy6. nac aet. Pa beth a g6ne6ch ch6i. A chan dywed6yt er amadroddion kyrchu i elynion. ac eu b6r6. ac eu sathru. ac eu llad. A ph6y bynac a gyvarfei ac ef ar un dyrna6t i lladei ae ef ae i varch. Ac 6rth henny pa6b a ffoynt racda6 megys e ffoynt er aneveilleit rac lle6 dy6al pan vei ne6yn ma6r arna6. ac enteu en keisia6 bóyt. Aff6y bynac o dam6ein a gyvarfei ac ef nis dyferei i arveu ef rac Kaletv6lch pan e treiglei deheu e kadarn nertha6c vrenin h6n6. hyt pan vei reit talu i eneit ygyt ae 6aet. Deu vrenin er drycdam6ein a kyvarvuant

ac ef. Sertor brenin Lybia a Pholitetes brenin Bythynia. ar deu heny. gŵedi llad eu penen a envynŵys i ufern.⁵⁵² Ac gŵedi gŵelet or Pryteinieit eu brenin en emlad evelly. glœder a gymerasant ac ehovyn-der. a chan deŵhau eu bydinoed o un vryt kyrchu er Ruveinwyr. A hyt tra vydei e kat peditkant o'r naill parth ar ōed hono en eu kyŵarsangu. en un agŵed a henny e katvarchogion or parth arall en eu bŵrŵ ac en mynet trostynt. Ac eisioes en gychyr gŵrthŵynebu a gŵeint er Ruveinwyr. Ac o dysc Lles arderchaŵc vrenhin llavuriaŵ i talu aerna yr Bryteinyeit. A chymeint vu grry ac angder er emlad. a chet bei en er aŵr honno e dechreuit o neŵdy en kyntaf or parth hŵn megys e dyŵetpŵyt uŵchot. Arthur en llad i elynion ac en annoc e Brytanieit i sevyll eu wraŵl. Ac or parth arall Lles en annoc er Ruveinwyr. ac en eu dyscu. ac eu moli. Ac ni orŵŵysyei enteu en llad ac en bŵrŵ. ac en kylchynu i vydinoed. Afŵa elyn bynnac a kyvarfei ac ef. ai a gŵaeŵ. ai a chledyf ef ay lladei. Ac evelly o pob parth e bydei Arthur en gŵeuthur aerva. kanyŵ gŵeithieu e bydynt trechaf e Brytanyeit. gŵeithieu e bydynt trechaf er Ruveinwyr.⁵⁵³ Ac or diŵed val et oedynt ar ryŵ amryson hŵnŵ er rygthynt. enachaf Morud iarll Kaergloeb. ar lleng a dyŵedasam ni i hadaŵ eggŵersyll uŵchot. en dyvot ac en dissyvyt en kyrchu e gelynion heb debygu dim o heny. Ac or tu en ol er Ruveinwyr en eu kyrchu. a chan eu gŵasgaru mynet trostynt kan gŵeuthur mŵyaf aerva onadunt. Ac ena e syrthias-ant llaŵer o vilioed or Ruveinwyr. Ac ena e dygŵydyŵys Lles ameraŵdyr en vrath-edic a chledyf ac e bu varŵ. Ac ena e Bryteinieit ket bei kan dirvaŵr lavur. gynt a gŵasant e vudygoliaeth ar maes. Ac ena e gŵascarasant e Ruveinwyr rei yr diŵeith-ŵch ac yr koedyd. ac ofyn en eu kymhell. ereill yr dinasoed ac yr keŵtyll ac i leod kadarn e foynt. Ar Brytanieit hagen oc en holl enni ac eu holl lavur en eu hymlit. ac o druanav aerva en eu llad ac en eu daly ac en eu hes-peiliaŵ. Ac evelly megys eroedynt er ran vŵyaf onadunt eu dywylaŵ en ŵreigiaŵl i eu rŵymaŵ ac i eu karcharu i keisiaŵgestennu echedic eu hoedyl. a heny o vraŵt gan duŵ. kanyŵ en hentadeu hŵynteu kyn no henny en andledus a gŵnaethoedynt e Brytanieit en trethaŵl estyngedic vdunt hŵy.⁵⁵⁴

Ac ena gŵedi kafel o Arthur e vudygol-iaeth e peris gŵahanu corforoed i wyrda ef i ŵrth gorforoed gwyr Ruvein. a fferi eu hanvon i vanachlogyd en urdaseid drŵy

gyweir brenhinaŵl. Ac auvon paŵb onad-ynt oi wlat ehun. Ac ena peris Arthur auvon Betŵyr i ben trulliat oi wyr ehun hyt en Normandi yr dinas a adeilasei ef e hun. Ac yna ymeŵn mynŵent a oed ger-llaŵ e dinas yr kladŵyt en anrydedus. Ac en nesaf i heny Kei ben swyŵŵr Arthur a gladŵyt ymeŵn kastell a wnadoed ehun ac a elŵit kastell Diarnum. Ac ymeŵn man-achloc ermudwr a oed eno ger llaŵ e kastell e kladŵyt Kei en anrydedus. A Holdin dyŵysaŵc Ruten a ducpŵyt hyt en Flandrys ac en dinas yn Terran e kladŵyt. Ar gŵyrda ereill ar tywysogion ar ieirll ar bar-ŵnieit ar marchogion urdaŵl. a erchis Ar-thur eu dŵyn yr manachlogoed nesaf udunt i eu cladu en anrydedus. Ac ef a erchis hefyt kladu gwyr Ruvein en llŵyr. A gorchymyn a oruc auvon corŵ Lles amer-aŵdyr hyt en sened Ruvein a gorchymyn eno idaŵ na delei eilŵeith i ovyn teyrnget o enys Prydein.⁵⁵⁵

Ac gŵedi darvot i Arthur peri gŵeuthur pop peth o heny. eno i trigŵs Arthur e gafiaŵ hŵnŵ i estŵng Bŵrgŵyn. A fŵan et-oed er haf en dechreu dyvot. Ac Arthur en mynnu mynet i Ruvein. Ac ef en dechreu mynyd Mynheu e doeth keunadeu attaŵ o enys Prydein i venegi idaŵ. vot Medraŵt i nei vab i chŵaer bedi gŵiscaŵ coron e deyrnas ami ben. a chymryt Gŵen-hŵyvar wreic Arthur en wreic idaŵ ehun. a chytgyscu en diargel a hono.⁵⁵⁶ A fŵan gygleu Arthur endyhun emchŵelyt aoruc i enys Prydein. Ac ellŵg Hyŵel van Emyr Lilydaŵ a llu Freinc ganthaŵ i wastatau e gŵlodoed heny.⁵⁵⁷ Sef aoruc Medraŵt e tŵyllŵr ena. auvon Sellinx deŵysaŵc e Saes-on. hyt en Germania i wahaŵd odyno er lyn mŵyaf a gefynt i dyvot en borth i Vedaŵt en erbyn Arthur. Ac neur dar-oed idaŵ adaŵ ir Saeson o delynt attaŵ o Hŵmyr hys Escotlont. val e rodassei Gorth-eyrn Gortheneu udunt oreu eirioet a sŵyd Geint en achŵanec er dyvot en amporth i Arthur. Ac ena et aeth e Sellinx hŵnŵ hyt en Germania. Ac e doeth odyno ac ŵyth gan llong gantaŵ en llaŵn o baganieit arvaŵc. en borth i Vedaŵt. A neur dar-oed ena i Vedaŵt ena dehunaŵ ac ef Es-cotyeyt a Fichieit a Gŵydyll ereill a flob ryŵ genedyll or a ŵypei ef arnadynt kassau Ar-thur i ŵeŵthyrr. sef oed eirif a duhunaŵd a Medraŵt yu erbyn Arthur o gŵbyll. nit amgen petŵar ugein mil.⁵⁵⁸ A henny o niver ganthaŵ oll e doeth en erbyn Arthur. yr lle et oed Arthur en mynnu dyvot i dir. Sef lle oed hŵnŵ Porth Hamŵnt. Ac ena rodi brŵdyr aoruc Medraŵt i Arthur

en keissia6 i ludias yr tir. A llad lla6er o bop tu. Ac ena e llas Ara6n vab Kynvarch brenin er Alban a G6alchmei vab G6yar. Ac yn e lle Ara6n vab Kynvarch e rodet Owein vab Urien en vrenin en er Alban. A thr6y lavur a cholli gwyr. Arthur a doeth yr tir o anvod Medra6t. Ac en diannot kymhell Medra6t ai lu a oruc Arthur i fo en wascaredic agklotva6r. Ac 6edi bot en nos emanvon aorugant ac emkynnulla6 ygyt a beris Medra6t udunt. a mynet ef ai lu hyt egkaer Wynt. A chadarnhau e dinas h6n6 arnadunt.⁵⁸⁹ A ffan 6ybu Wenb6yvar vot i dam6ein evelly mynet a oruc o gaer Evra6c hyt egkaer Llion ar Wysc. Ac en eglwys Iule verthyr g6isca6 aoruc en un grevyd a manachesseu a oed eno i ara6s agheu.⁵⁹⁰

Ac ena m6yhau aoruc Arthur i lit ai engiriolaeth am na chavas dial i lit am golli i wyr. Ac em pen e tryded dyd 6edi darvot i Arthur peri cladu i wyr. mynet aoruc ef ai lu am ben kaer Wynt en ol Medra6t. Ar boredyd kylchynu e dinas aoruc Medra6t. a bydina6 i wyr ac eu hannoc. ac eu dyscu. Ac egori e pyrth a mynet allan a rodi kad ar vaes i Arthur. Ac ena e bu aerva athrugar eni gollet lla6er o bop tu. Ac or aiged ffo aoruc Medra6t ay lu ac ni orf6ys6s eni vu yg Kerny6. Ac ny handen6s Arthur ena peri kladu i wyr namyn mynet en ol Medra6t parth a Cherny6 dr6y ofal am diang Medra6t d6y6eith ygantha6. Ac ni orfowys6s Arthur eni doeth en i ol hyt ar avon Gamlan. Ac eno et oed Vedra6t ay lu en ara6s. A gwr gle6 estry6gar kadarn oed Vedra6t. Ac en diannot bydina6 aoruc Medra6t i lu. en ch6e bydin. sef amcan o rivedi a oed ida6 oll o lu trigein mil a ch6e gwyr a ch6echannwr. hevyt. kanys g6ell oed gantha6 noi ffo o le i le en warad6yds ara6s ena. Ac em pob bydin ida6 e rodes o rivedi lleng o wyr. Ac ygyt ac ehun rivedi lleng. Ac ada6 aoruc i ba6b oi wyr os efo a orfei rengu en bod h6ynteu val y heidunei bob un onadunt o eur ac ariant a thlyseu ma6r6eirthia6c a thired a deieryd. a ffob kyfry6 da byda6l a vo en i vediant ef er sevyll en duhun gyt ac ef en erbyn Arthur.⁵⁹¹

Ac eni erbyn enteu e goruc Arthur i lu en na6 myndin a the6ysogion kyvr6ys doeth kadarn a rodes Arthur en blaen pop bydin Ar pedyt a rodet ar neilltu erh6ng deheu ac ass6. val e g6elsant bot en gymedra6l. ac annoc e gwyr aoruc Arthur i lad e brat6yr escymunedic baganieit divedyd. Ac anebyd6ch ch6i wyrd a nat emlad ygniver

kenedyl esyd race6 vyth en duhun. ac nit ynt brovedic en emladeu megys ed y6ch ch6i. A ffan darvu i ba6b onadunt lluniaethu eu dydinoed. endiannot emkymyscu a orugant ac emlad en ch6er6dost greula6n engiria6l. Ac velly e buant en emfustia6 eny ettoed e rei by6 en kolli eu synywyrd odostur kly6et e rei meir6 en dyscrethein ac en dil6yn eneit o pop parth val et oed druan nai draythu nai eserivenu.⁵⁹² Ac g6edi treulia6 onadunt lla6er or dyd en emlad evelly. sef aoruc Arthur ai vydin mynet am ben e vydin et oed Medra6t vvatwr endi. ac eu g6ascaru aoruc. Ac eu tyllu a llad a gyvarvu ac 6ynt megys lle6 dy6al ne6yna6c heb eiriach. Ac ar e ruthyr h6n6 e llas Medra6t a milioed ygyt ac ef. Ac er kolli Medra6t ni pheidid6s er hyn a dyengis oy lu yni fu eno er aerva v6yaf a vu en un lle erioet na chynt na g6edi. nit amgen a gollet ena o de6yssogion noc Elaes ac Egorict a Bymync te6yssogyon Saeson oed er rei henny. A Gillam6ri. a Gillaphuric. a Gillasor. a Gillarch. te6yssogion G6ydyd oed er rei heny. A ch6byl o te6yssogion e Fichteit ar Escotieit a las eno oll. Ar parth arall e llas i Arthur Etbriect brenin Llychlyn. ac Achel brenin Denmarc. a Chad6r Lemenic. a Chaswalla6n a lla6er gyt a heny o vilioed o a doet heno o bop g6lat. Ac ena e brath6yt Arthur er ardercha6c vrenin Arthur. en angeua6l. Ac odyno e ducp6yt ef hyt en enys Avallach oy iachau. Ac ni dy6edir ema o vo ysbysach no henny am angeu Arthur. Coron e deyrnas a gymyn6s enteu i G6stenin vab Kad6r i gar ehun. Sef amser oed heny. d6y vlyned a deugeint a phymkant 6edi geni Mab Du6 or argl6ydes Veir 6yry. e gwr a brynn6s e kristonogion da oll yr creu i gallon a geithi6et diefyl ufern.⁵⁹³

Ac g6edyd 66neuthur C6stenin vab Kadwr en vrenhin e kyvodes e Saeson a deu vab Vedra6t en i erbyn. ac ni thygi6s udunt. namyn g6edi lla6er o emladeu ffo aoruc e Saeson ac un o veibion Medra6t hyt egkaer Lundein. ac eni i llas. Ar llall a odiwa6d egkaer Wynt. ac eno i llada6d.⁵⁹⁴

Ac en er amser h6n6 et aeth Deinioel sant. gwr a vu escob em Bangor i orfo6ys or byt h6n i obr6yen nev. Ac et etholet Theon escob kaer Loe6 en archescob en Lludein. Ac ena hevyt et aeth De6i vab Sant i orfo6ys or byt h6n. Ac em Myny6 en e vanachloc a seiliassei ehun e klad6yt. A Fadric kyn noi eni a daroganassei e lle hono ida6. ac eno e klevych6ys or

heint e doeth i agheu. A Maelgŏn Gŏyned a beris i gladu eno ymeŏn eglŏys en anrydedus. Ac ena et etholet Kynaŏc escob en i le enteu en archescob egkaer Llŏn.⁵⁹⁵

Ac ena erlit e Saeson aoruc Cŏstenyn hyt e dinasoed a dyŏedasam ni uchot. ac em meŏn eglŏys Amphibalus egkaer Wynt rac bron allaŏr eno e llaŏaŏd ef un o veibion Medraŏt. ar llall onadunt a ladaŏd en Llundein y meŏn manachloc broder. Ac en e dryded blŏydyn e llas Cŏstenyn. ygan Gynan Wledic. A cher llaŏ Uthlyr Bendragon e cladŏyt eg Kor e Ceŏri en emyl Salsbru. er hŏn essay osodedic o anryved gelvydyt ac annidiffic amyllder gyŏreindrŏyd.⁵⁹⁶

Ac en nesaf i Gŏstenyn e gŏnaethpŏyt Cynan Wledic en vrenin. gŏas ieuane oed a dirvaŏr glot idaŏ ac adas i wiscaŏ coron. a chŏannaŏc oed i dervysc errŏg i gŏdaŏdwyr ehun. Ac eŏythyr idaŏ ehun a dylyeu ŏledychu ŏedi Cŏstenyn a ryvelŏs arnaŏ. ac a delus. ac ai rodes egkarchar. Ac ŏedi llad i deu vah a gymyrth ehun e deyrnas. ac en er ail vlŏydyn oi deyrnas e bu varŏ.⁵⁹⁷

Ac en nesaf i Gynan Wledic e doeth Gŏrthevyr en vrenin. ac en erbyn hŏnŏ e kyvodes e Saeson. a dŏyn en kenedyl attadunt o Germania ymeŏn llynges. Ac ni thygiŏs udunt. Gŏrthevyr a orvu arnadunt. ac a vu vrenin pedeir blyned ar un tu.⁵⁹⁸

Ac en nessaf ar ol Gŏrthevyr e doeth Maelgŏn Gŏyned en vrenhin ar gŏbyl or Bryteinieit. A gwr maŏr teg vu Vaelgŏn a gorescynŏr vu ar laŏer o greulonion vrenhined a chadarn a deŏr oed Vaelgŏn en arveu. A hael a chŏbyl oed em pob kamp da. pei nat emrodei em pechaŏt Sodoma a Gomorra. A chan henny e bu atkas ef gan Duŏ. Ac er henny kyntaf brenin gŏedi Arthur a orescynnŏs chŏech enys 6rth enys Prydein vu Maelgŏn. Sef oed er rei heny Iŏerdon. ac Islont. a Gotlont. ac Orc. a Llychlyn. a Denmarc. Ac ef a estyngŏs heny o wladoed en drethaŏl i enys Prydein. Ac ymeŏn eglŏys en emyl Dyganannŏ e bu ŏarŏ pan ŏeles e vat velen drŏy dŏl dor er eglŏys.⁵⁹⁹

GWEDY Maelgŏn en nesaf idaŏ e doeth en vrenhin Ceredic. a gwr a garei dervysc oed hŏnŏ erhŏg i giŏdaŏtwyr ehun ac am heny e bu gas hŏnŏ hevryt gan Duŏ. a chan e Brytanyeit. A fŏan ŏybu e Saesson vot er anŏastatrŏyd hŏnŏ arnaŏ ef. anvon kennadeu a orugant hŏynteu Iŏerdon ar wr a elŏit Gotmŏnt vrenin er Affric. a doeth ema a llyghes vaŏr ganthaŏ i orescyn Iŏer-

don.⁶⁰⁰ Ac ena y dyvyn e Saeson e doeth e Gotmŏnt hŏnŏ a thriugein llong ganthaŏ en llaŏn o wyr arvaŏc hyt en enys Prydein. Ac en e neill ran or enys et oed Saeson en dyŏyllŏyr escymun baganieit dyvedyd hep gret. Ac en e ran arall et oed e Pryteinieit ar eu gŏir dylyet. Ac en da eu kret en duŏ. ac en drŏc e rygntunt ar Saeson. Ac ena duhunaŏ aoruc e Saeson ar Gotmŏnt hŏnŏ a mynet hyt en Ceicestyr en erbyn Keredic. gan i emlit o dinas bŏy gilyd.⁶⁰¹ Ac ena e doeth ar y Gotmŏnt hŏnŏ gwr a elŏit Ymbert. neu Hysembard nei i Loŏys. neu Lowyrt vrenin Freinc a gŏrhau aoruc hŏnŏ i Otmŏnt dan amvot. nit amgen no dyvot e Gotmŏnt hŏnŏ gyt ac Ymbert i orescyn idaŏ enteu Freinc y ar i eŏythyr. ai gyrrassei o Freinc y ar y dylyet dylis ehun. Ac ena o duhndep mynet aorugant am ben e dinas a chymhell Ceredic allan or dinas i rodi kat ar vaes idaŏ. A gyrru Keredic ar fo drŏy Havren eni vyd ar dir Kymru. Ac en e lle Gotmŏnt anreithiaŏ e gŏladoed a lloski e dinassoed. Ac ni orfŏysaŏd o hyt pan distrywiaŏd haiach er holl enys or mor pŏy gilyd ygryt a llad e meibion eillicn ar efeireit ar esgoleigion ar cledyfeu. ac ar flam en eu lloski. ac ewelly en eu kyŏarsangu hyt e daiar. Ar hyn a allei kafaŏl dyanc onadunt fo a gŏneynt e lle e kefynt dyogelŏch.⁶⁰²

PA beth a gŏnaey segyr kenedyl kyŏarsangedic o pyner gorthrymion pechodeu er hon en ŏastat a vydei arnei sychet kyŏdaŏdaŏl emlad. kanys en e veint hono trŏy de kartrevaŏl ryvel. kanys cenedyl e Brytanieit kynt a gnotteynt gorescyn pell teyrnasoed e hyt en eu kyloch 6rth eu hebŏylls. ac 6rth eu mediant ehuneyn. Ac ar aŏrhon megys gŏinllan da ŏedi diryŏiaŏ emchŏeledic en chŏerŏed hyt na elli ti amdiffin dy wlat nath wraged nath veibion. Ac 6rth henny kynnda titheu kiŏdaŏtaŏl apall kynnda. bychan apeth e dyell-eist ti er evengelaŏl amadraŏd hŏnŏ. pob teyrnas ŏahanedic endi ehun a difeithir ar ty a syrth ar y gilyd. Ac 6rth heny kanys gŏahanedic de teyrnas ti. kanys envydrŏyd kiŏdaŏtaŏl teruyse ac anundeb. kanys mŏc kynghoruynt a dyŏyllaŏd de vedŏl di. kanys syberŏyt ni adawd itti ufyddhau i un brenin. Ac 6rth heny ti a ŏeli de ŏlat en anreithedic egan er enŏiraf baganyeit. ti a ŏeli e teu gŏedi rysyrthiaŏ ar y gilyd. er hyn a gŏynant de ettived gŏedi ti. kanys hŏynt a ŏelant kanaan agkyvieith leŏes en medu e trefy ar dinasoed ar kestill. ac eu holl kyvoeth ac

eu mediant ac en truan eu gôrthlad hōynt-
eu i alltuded or lle ar eu hen deilyunctaōt
ni allant dyvot onyt en anhaōd neu enteu
byth nis gallant.⁶⁰³

Ac gwedy darvot e dywetpōyt uōchot yr
escymunedic creulaōn hōnō a laōer o vil-
ioed paganieit ygyt ac ef amrheithiaō er
enys oll haiach ef ar rode e ran vōyaf o
honei er hon aelōyt Lloegyr yr Saeson trōy
vrat er rei e dothoed yr enys hon. Ac
ena e kiliassant e Prydeinieit er hyn a di-
anghasei onadynt i olleōynaōl raneu er
enys. nit amgen i Kernyō ac i Kymru.
Ac ody na mynych a gōastat ryvel dyōal a
gōnaethant ar eu gelynion.⁶⁰⁴ Ac 6rth
heny Theon archescob Llundein. ac arch-
escob kaer Efraōc gōedi gōelet onadunt er
eglōyseu aoedynt adan eu llāō gōedi eu dis-
tryōhytellaōrar veintadienghysoc eu hurd-
olion ygyt ac hōynt or veint perygyl hono
a foasant hyt en dyogelōch koedyd Kymru.
ac eu kreirieu ac escyrn seint kanthynt.
rac ovyn dileu or anghyvieith paganieit e
veint o escyrn e saōl seint a oedynt kan-
thunt et emrodunt ōynteu i verthyrolaeth
en e dysevyt perygyl hōnō. A laōer hevyt
onadunt a foasant hyt en Llydaō hyt pan
oedynt holl eglōyseu e dōy archescobaōt en
difeith. nit amgen Llundein a chaer Efraōc.
Ar pethen heny ar aōrhon tevi a gōnaōn
amdanunt. kany pan traythōyf oc eu
lleōenyd ena e traethaf o henny.⁶⁰⁵

Ac ody na e collasant e Bryteinieit cor-
on e teyrnas trōy laōer o amseroed a llyō-
odraeth er enys ar i hen teilyunctaōt ni
allasant i hadneōydu. Ac etōa er ran a
drigassei kanthunt or enys. nit i un brenin.
namyn i tri creulaōn et oed darestyngedic.
Ac en vynyeh kiōdaōtaōl ryvel er ryng-
thunt. ac yr hynny eissioes ni chaōsei e
Saeson etōa coron e teyrnas kany tan tri
brenin et oedunt ōynteu gōeithieu er ryv-
elynt er ryngthunt ehunein. gōeithieu er-
eill er ryvelynt ar Brytanieit. ac evelly ni
chaōsei nep onadunt coron e teyrnas.⁶⁰⁶

Ac en er amser hōnō et envyndaōd Gir-
ioel pap Awstyn i enys Prydein i pregethu
yr Saeson er rei a oedynt dall o paganaōl
arver en er ran et oedynt hōy eni medu or
enys. neu rydaroed udunt dileu holl cret a
christonogaeth a fyd catholic. A christo-
nogaeth en grymhau er en oes Eleuther
pap e gōr ac hanvynaōd en kyntaf i enys
Prydein. heb i difodi un amser er ryg-
thunt.⁶⁰⁷ Ac gōedy dyvot Aōstyn megys
e dyōetpōyt uōchot ef a kavas en ran e
Brytanieit archescobaōt a seith escobaōt en
kadarn o eglurion preladieit credyfus glan
vuchedaōl a laōer o vanachlogoed en er

rei ed oedynt keinveinoed i Duō en kyn-
hal uniaōn reol ac urdas. Ac emplith er
rei heny en dinas Bangor et oed manachloc
vonedic en er hon e dyōedir bot e veint
hon o kōveint gōedi renyt en seith ran e
bydynt trichant mynach em pob ran. sef
oed eirif heny oll ygyt kant a dōy vil. ygyt
ac eu pryorieit ac eu preladieit en osodedic
udunt. A heny oll en buchōedu o lavur
eu dōylaō. A Dunaōt oed abat arnadunt.
gōr annyved y dyse en e kelvydodeu oed
hōnō.⁶⁰⁸ Ar Dunaōt hōnō pan geisiaōd
Aōstyn ygan er escyb darestyngedigaeth
idaō ef. ac annoc udunt pregethu ygyt ac
ef ir Saeson. enteu a dangosses trōy am-
ravavilion argumenneu ac aōdurdoden er
esgrythyr lan hyt na deleynt hōy darestōng
idaō ef. kany archescob oed udunt ehun-
ein. A bot kenedyl e Saeson en dōyn tref
eu tat iarnadunt. Ac 6rth heny dirvaōr
kas oed er rygthunt ac ni dodynt mesur ar
eu kret na chyt emdeithocau ac ōynt am
dim mōy noc ar cōn.⁶⁰⁹ Ac 6rth heny
Edelflet brenin Keint pan ōeles e Brytein-
ieit hyt nat ufydheynt i Aōstyn. ac en
tremygu i pregeth. trōm vu kanthaō heny.
Ac annoc a gōnaeth i Edelfryt brenin Es-
cotlont ac yr brenhined bychein ereill or
Saeson. kynnullaō llu a dyvot ygyt ac ef
hyt en dinas Bangor i dial ar Dunaōt ac ar
er escoleigion ereill ygyt ac ef ac eu trem-
ygesynt. ac i eu distryō. Ac 6rth heny
ōynt en kytduun a deuthant ygyt ac ef a
dirvaōr lu i veint kanthunt parth a gōlat
e Brytanieit. Ac ena ōynt a deuthant hyt
egkaer Lleon en lle et oed Brochōael Es-
cythraōc en eu haros. tyōysawc e gaer. A
hyt e dinas hōnō e dothoedynt o pop gōlat
egkymru oll meneich o aneirif niver onad-
unt a dydryvōyr. ac en vōyaf o dinas Ban-
gor. hyt pan ōedihynt tros iechyt eu pobyl
ac eu kenedyl. A gōedy kynnullaō evelly
e llu o pob parth. dechreu emlad. A
Brochōael er hōn a oed lei i niver o varch-
ogion noc Edelflet. Ac or diōed adaō e
dinas aoruc Brochōael. Ac eissioes nit
heb gōneuthur dirvaōr aertu en gyntaf oi
elynion. kynnnoget i ffo.⁶¹⁰ Ac or diōed
gōedi kafaēl o Edelflet e dinas. A gōybot
er achaōs e dothoedyn e meneich heny yr
lle hono. ef a erchis en kyntaf. emchōelyt
er arveu en er rei heny. Ac evelly en e
dyd hōnō. deucant a mil. kan eu tekau o
goron merthyrolaeth a gaōsant nevaōl eis-
tedva.⁶¹¹ Ac ody na pan edoed errac dy-
ōededic creulaōn hōnō en kyrchu Bangor.
A chlybot or Bryteinieit i creulonder ae
envytrōyd. tyōysogion e Bryteinieit a em-
kynnullasant obop lle ygyt. nit amgen a

Bledr6s ty6ysa6c Kerny6. Maredud brenin Dyvet. Cadvan vab Iago brenin G6yned. Ac g6edy dechreu emlad h6ynt a kymhellasant Ethelflet en vrathedic ar ffo. Ac ygyt a heny h6ynt a ladasant oi lu ch6eg6r a thriugeint a degmil. Ac emparth e Brytanieit e dyg6y6s Bledr6s ty6ysa6c Kerny6. e gwr a oed penaduraf ar er emlad h6n6.⁶¹²

Ac ody na ed emecynnullasant holl te6ysogion e Brytanieit hyt egkaer Lleon. Ac o gyt dyundeb h6ynt a urdasant Cadvan vab Iago vab Beli en vrenhin arnadtunt. Ac en eu blaen erlit Edelflet tr6y Humyr. Ac g6edy i coronhau ef ogoron e deyrnas emgynnulla6 a orugant pa6b en ll6yr or Brytanieit atta6. ac en kytduun en ol Edelflet e daethant tr6y Humyr. Affan gygleu Edelflet heny enteu a kynnull6s er holl Saeson atta6.⁶¹³ Ac ody na val ed oedynt o pob parth en bydina6 e deuthant eu kytemdeithion o pob parth ac e g6naethb6yt tangnheved er ryngthynt ar e 6ed hon. Gada6 i Edelflet e parth dra6 i H6myr en i vediant. ac i Kadvan e parth ena. sef oed heny Lloegyr a Cherny6 a Chymru a choron e deyrnas: a chadarnhau hynny tr6y arvoll a g6ystlon. Ac 6edi darvot heny. kymeint vu eu kytemdeithas ac et oed pob peth en kyfredin er ryngthynt.⁶¹⁴ Ac ody na e darvu gan Edelflet g6rthlad i 6reic pria6t. a chymryt g6reic arall. A chymeint vu i kas ar e 6reic a 6rthlodes. a hyt pan i dyholais oy holl kyvoeth. Ac ena eissioes et oed e 6reic hono en veichia6c. A hyt at Kadvan e kyrcha6d i geissia6 i porth ef megys e gallei hitheu kafa6l kymot gan Edelflet. Ac 6edy na allei kafa6l o nep ford en e byd: hi a pres6yilia6d en llys Cadvan. hyt pan escores e mab oed endi.⁶¹⁵ Ac en e lle g6edi heny e ganet mab i Cadvan oy vrenhines enteu. kanys en er un amser h6n6 ed oed hitheu en veichia6c. Ac ody na ygyt e mag6yt e meibion megys e dyleyt meithrin brenhin-a6l etived. Ar neill onadynt. nit amgen mab Cadvan a el6yt Kat6alla6n. ar llall Ed6yn. Ac g6edy eu bot en 6eision ieu-einc vynt. eu rieni ae hanvonasant hyt at Selyf brenin Llyda6. hyt pan vei eni lys ef e dysecynt moeseu a devodeu a mil6riaeth.⁶¹⁶ Ac g6edi eu kymryt en garedic e kantha6 ef 6ynt a ka6sant i kytemdeithas ef ai kariat en e veint. hyt nat oed nep oc eu kyv-oedion a garey en kymeint ac 6ynt. nac a dy6etei i dirgel6ch en gynt noc undunt. noc a vei digrivach kytemdydan ac h6ynt. Ac or di6ed en ebey reit en vynyeh eni vlaen ed eynt yr yng ac yr kalet. ac yr vr6ydyr.

ac e dangosynt eu klot tr6y eu de6red. ac eu kampeu moliannus.⁶¹⁷

Ac g6edi treulia6 ruthyr o amser mar6vuant eu tadeu en enys Prydein. ac 6ynteu a emch6elasant trach eu kevyn i eu g6lat. ac a kymerasant pob un onadunt kyvoeth i tat. ar kytemdeithas a oed er ryngthunt kyn no hynny ac r6ng eu tadeu kyn noc h6ynteu. hono a kat6asant h6ynteu ar taly m. Ac evelly em pen e d6y vlyned Ed6yn a erchis i Kat6alla6n kanhiat i 6isca6 coron o hona6 parth tra6 i H6myr. ac i gynhal g6ylvaeu megys i g6nai Kat6alla6n. e parth eman i H6myr.⁶¹⁸ Ac g6edi g6neuthur oet onadunt. datleu y traythu o heny ar glan Dulas. A doethion o pob parth en edrych pa bethoreu adeleyt. egkylech henny et oed Kat6alla6n en g6rbed or parth arall yr avon. ae ben en arifet Breint Hir i nei. A hyt tra edoedynt e kennadeu en ar6ein atebion. ewyla6 ag6naeth Breint Hir. megys e g6ylcha6d baryf e brenin kan e dagreu oi lygeit en syrthia6. Ac ar heny kychynnu a oruc e brenin kan tebygu emae kavat. a derchafael i 6yneb a g6elet Breint Hir en 6yla6. a govyn ida6 pa acha6s oed ida6 yr dyssyvyt tristyt h6n6.⁶¹⁹ Ac ar heny e dywa6t Breint. denvyd 6yla6 a thristyt y6 ini ac i holl kenedyl e Bryteinieit en tragywyda6l o hedi6 allan. kanys rodeisti heny a oed o ragor teilyngda6t ytt ac i genedyl e Brytanieit. a hyn a oed o urdas y6eh er en oes Maelg6n G6yned. kanys er heny e mae kenedyl e Bryteinieit heb gafael un te6ysa6c a allei g6rthlad gormes estra6n genedyl. nac a allei i d6yn ar i hen teilyngta6t. a hedi6 ebychydic a oed o emgynnal anryded dy vot titheu en dyodef lleihau henny ae kolli. kanys kenedyl Saeson. er hon eyrtoet tr6y i brat ae th6yll ae distry6ia6d. ac 6rth heny y6eithion m6iaf oll pan kanhiater undunt arveru o coron te6ysogaeth en er enys hon. kanys pan gly6er bot en6 brenin undunt syber6ach vydant ae eu ky6da6t a 6ahodant attadynt tr6y e rei egallont distry6 en kenedyl ninhe. kanys en 6astat egnota6sant bot en vrad6yr ac ni allant gad6 fydlonder 6rth nep. Ac 6rth heny ia6nach a dyledusach oed eu ky6arsangu ac eu darest6ng egenym ni noc eu harderchavael. Pan ettelys Gortheyrn h6ynt en kyntaf megys i emlad tros e 6lat. ac eissioes pan allasant h6y gyntaf talu dr6c tros da h6ynt a dangosasant eu t6yll ac eu brat. Ac a ladasant en kenedyl o dy6al aerva. Eil6eith 6ynt a vredychasant Emrys Wledic. 6ynt a vredychasant Arthur pan duunassant a Med-ia6t i nei. Ac or di6ed 6ynt a dugant

Gotmōnt am pen Keredic. ac ae deholas-
ant. ac a dugant e 6lat rac i dyledogion.⁶²⁰

Ac wedi dy6edyt o Vreint Hir er am-
adrodion heny edivar vu kan Kat6alla6n e
dechreudic amvot h6n6. ac gorchymyn a
menegi i Ed6yn na chytyniei i gyghor-
wyr ac ef. ac na edynt ida6 kan-
hiadu ida6 er hyn et oed en i
erchi. kanys en erbyn 6eva6t a gosot er
hen wyrda yr e dechreu na deleyt ranu er
enys 6rth d6y goron. Ac 6rth heny sori
a g6naeth Ed6yn ac ada6 e datleu a mynet
i Escotlont a dywed6yt e gyiscei ef coron
hep ovin kenhiat i Katwalla6n. Ac g6edi
menegi heny i Kat6alla6n ef a anvones
kennadeu atta6 a menegi ida6 o g6iscei ef
coron en enys Prydein e lladei enteu i
ben adan y goron.⁶²¹

Ac g6edi bot teruys evelly erryngthynt
6ynt a emcyvarvuant elldu e parth tra6 i
H6myr. Ac g6edi dechreu e vr6ydyr
Katwalla6n a golles lla6er o vilioed oi wyr.
ae kymhell enteu ar ffo. Ac ena i kymyrth
i hynt tr6y er Alban hyt en I6erdon. Ac
6edi arveru o Ed6yn or vudygoliaeth ef a
duc i lu tr6y 6ladoed Kat6alla6n a llogi e
dinasoed ar trevyd a llad e ki6da6twyr ac
anreithia6 e gwladoed. ac hyt tra ydoed
Ed6yn en dy6alhau evelly et oed Kat6all-
a6n en 6astat en keissia6 ar llongeu em-
ch6elyt oi 6lat ac nis gallei. kanys pa
porthva bynac e keissiei dyvot yr tir eno y
bydei Ed6yn ae lu en i ludias. kans atta6 e
dothoed de6yn doethaf en e byt or Espæn
a el6yt Pellyt6s. A h6n6 o ehediat er adar
ae oredec e ser. a venegei i Ed6yn pob
dam6ein or a delei ida6. Ac 6rth heny e
menegei enteu pan geissiei Kat6alla6n em-
ch6elyt. Ac a bydei Ed6yn en para6t en
i erbyn. Ac e bri6ei i longeu a bodi i
kytemdeithion. Ac 6edi haiach nat oed un
gobeith kafa6l emch6elyt tray kevyn i enys
Prydein or di6ed e a gavas en i gyghor
mynet hyt at Selyf brenin Llyda6 i geisia6
porth y gantha6 i kynydu i gyvoeth ida6
trachevyn.⁶²² Ac g6edi trosi eu h6yliu
onadynt parth a Llyda6 en dyssyvyt e
kyvodes temhestyl en e mor. a g6ascaru eu
llogheu ar vyr hyt nat oed un yggt ai gilyd
onadunt. Ac 6rth heny dirva6r ovin a
gymyrth lly6yd llong e brenin. Ac em-
ada6 ar lly6 aoruc. a gadu e llong 6rth
vynnu e tyghetven e ford e mynhei i har-
6ein. Ac g6edy eu bot evelly em perygyl
angu ar hyt o nos h6nt ac eman pan deuth
g6a6r e dyd tranoeth h6ynt a deuthant i
enys a el6yr Garneria. ac eno tr6y dirva6r
iavur e deuthant i tir. Ac en e lle kym-
eint o dolur a llit a thristyt a gymyrth

Kat6alla6n enda6 o acha6s rykolli i kyt-
emdeithion megys e bu teir nos a thridieu
en gored ar i 6ely heb vynnua na b6yt na
dia6t. Ac en e ped6eryd dyd e deuth ida6
blys kic hely.⁶²³ Ac 6rth heny gal6 Breint
aoruc atta6 a menegi ida6 heny. Ac en e
lle Breint a gymyrth y v6a ae saetheu. a
chr6ydra6 er enys aoruc i syllu a kyvarfei
un g6ydl6dyn ac ef or h6n e gallei g6neuth-
ur b6yt oy argl6yd ohona6. Ac g6edi ker-
det o hona6 er holl enys. a hep welet dim
or ageissiei dirua6r ovut a fryder a gymyrth
a goveilleint 6rth na allei kafa6l i damunet
oy argl6yd. kanys ovin oed kantha6 dyvot
i agheu oni chafei i damunet. Ac 6rth
heny arveru aoruc o kelvydyt newyd.
trychu drull o kyhyr y vord6yt. a dodi
h6nn6 ar ver ae bobi ae d6yn yr brenhin.
Ac en e lle kan tebygu e mae kic g6ydl6d-
yn oed i gymryt a b6yta o hona6. Ac an-
ryuedu na ry ka6sei eirioet e veint velyster
hono ar kic arall kyn no hynny. Ac 6edi
b6yta ohona6 or di6ed lla6enach vu. megys
ed oed ar pen e tridieu en hollia6h. Ac
odyna pa ka6sant e g6ynt en her6yd ky6-
eiria6 eu llong a g6naethant a derchavael
eu h6yl a r6yga6 e mor. Ac i gaer Kath-
alet e deuthant i dir Llyda6. Ac odyno
ed euthant hyt en Selyf brenin Llyda6.
Ac ef ae harvolles en lla6en hyna6s.⁶²⁴

Ac g6edi g6ybot estyr eu neges. ef a ed-
e6is kanhorth6y ida6 yggt ar amadra6d
h6n. Dolur y6 kenyvi ardercha6c 6eision
ieueinc bot g6lat en hendadeu ni en cy6ar-
sangedic egan agkyvieith kenedyl. A
fa6b or kenedloed ereill en amdifyn ac en
kynhal eu g6ladoed. Ac ech kenedyl
ch6itheu colli enys mor fr6ythla6n. ac na
ell6ch g6rth6ynebu yr Saesson er rei ni
dodynt en hentadeu ninheu mesur arnad-
unt pan edoed vyg kenedyl i e Brytain
Vechan hon en pres6yilia6 yggt eno. h6ynt
a oedunt argl6ydi ar er holl teyrnassoed
eni cheilch. Ac ni all6s nep gorvot ar-
nadunt h6y eithyr gwyr Ruvein. Ar rei
heny ket bydynt rynnna6d eni medu eissioes
g66edy llad eu lly6iodron h6ynt a 6rthlad6yt
en warad6yds or enys. Ac 6edi dyvot
Maxen a Chynan yr 6lat hon. er hyn a
trig6s eno ni cha6san byth rat i gynhal e
coron en wastat. ket er ryvo rei o te6ysog-
ion kadarn endi eissioes ereill a vydunt
g6an. Afan delynt e gelynion i kollynt.
Ac 6rth heny dolur y6 kenyvi g6ander ech
pobyl ch6i. kanys or un genedyl et henym-
ni. Ac 6rth heny en gel6ir en Bryteinieit
megys ech kenedyl ch6itheu. Ac edym ni
en wra6l en kynhal e wlat a 6el6ch ch6i.
rac pa6b o en gelynion o pop parth ynni.⁶²⁵

Ac gŵedi darvot i selyf dywedut evelly megys kan gyŵilyd Katwallaŵn a dywaŵt val hyn. Arglŵyd vrenin eb ef ganedic on hendadeu vrenhined llaŵer o dŵolch-treden a dalaf itti tros e nerth et wyt eni adaŵ imi i geissiaŵ vygkyvoeth trachevyn. Er hyn a dyŵedi titheu ryvedu ohonaŵt nat edym ni en kadŵ teilynctaŵt en hentadeu ni kyn no ni gŵedi dyvot e Brytanieit yr gŵladoed hyn. ni varnavi bot en ryved heny. kanys e bonedigion ar dyledogion a deuthant ygyt ar tyŵyssogion heny. or holl deyrnas. ar rei anvonedigion a drigassant eno. ac a gymerasant anryded er rei heny. Ac gŵedi dechreu or rai heny kafaŵl kyv-oeth a theilynctaŵt er rei bonhedic emderchavaŵl agŵnaethant en ryodres a syber-ŵyt en vŵy noc e deissyvei anian. ac emrodi i odineb er ryŵ un ni chlyŵyt emplith e kenedloed. A megys e dyweit Gildas traethadŵr hystoria. nit namŵy e pechaŵt hŵnŵ. namyn er holl pechodeu agnotaa dyniaŵl anian eu gŵneuthur. Ac en vŵyaf oll er hŵn a diŵreidia ansaŵd er holl da. sef yŵ hŵnŵ kas gŵirioned ygyt ae amdifynwyr. kariat kelŵyd a thŵyll. a brat. kymeredig-aeth drŵc tros da. Anrydedu anŵired. a cham ŵeithredoed tros hygarŵch a hynaŵs-ter. arvolledigiaeth diavyl em blaen engyl lleuver. A brenhined a etholynt nit her-wyad duŵ namyn er hŵn a belynt en creu-lonaf. Ac en e lle egan er un rei ae heth-olynt e lledyt. kan ethol ereill a vei creu-lonach. Pŵybynac a vei aravaŵh ac echedic nes i garu gŵirioned. hŵnŵ megys gelyn enys Prydein a distryŵyt. Ac or diŵed pob peth or a garei duŵ ac or a gassaei o kyhaval vraŵt e gŵneynt. onyt bot en caru-ach kanthunt er hyn a kassaei duŵ. Ac evelly e gŵneynt pob peth or a vei gŵrth-nyet yr iechit. A hep geissiaŵ dim ygan ŵedyc er holl iechit. Ac nit na mŵy y dynion byt namyn kenveint duŵ ehun ae vugelyd heb diosparth a gŵneynt evelly. Ac ŵrth heny nit ryved bot en kas gan duŵ er rei anvonedic a gŵneynt e petheu heny. Ac ŵrth heny e duc duŵ e pobyl hono yr mynnu dial eu syberwyt arnadunt ac eu dehol oc eu gŵlat. Ac eissoes os gatei duŵ teiŵng oed inni llavuriaŵ i geis-siaŵ derchavael e kenedyl kyŵarsangedic ar ei hen teilynctaŵt. rac bot en wardŵyd yn kenedyl en bot ni en llyŵiodron gŵan oni llavuriŵn oc en holl allu i keissiaŵ eu rydhau. kanys er un gorhentat a vu ynni en deu. ŵrth heny diogelach ac ehovnach e keissiaŵ kanhŵrthŵy egenyt titheu. Mael-gŵn Gŵyned e goruŵchel vrenin Prydein e pedŵeryd gwr a wledychŵs gŵedi Arthur.

deu vab a vuant idaŵ. nit amgen Run ac Einiaŵn. i Run e bu vab Beli. yr Beli hŵnŵ e bu vab Iago. i Iago e bu vab Cat-van vyn tad inheu. Einiaŵn gŵedi marŵ i vraŵt a deholiet or ryvel e Saesson ac a deuth hyt e ŵlat hon. Ac a rodes i verch i Hyŵel Vychan brenin e ŵlat hon. mab Hyŵel ab Emyr Llydaŵ. e gŵr ygyt ac Arthur a oresscynŵys e teyrnasoad. ac o hono e ganet Alan i vab. o Alan Hyŵel dy tat titheu e gwr hyt tra vu vyŵ i holl Freinc a dyporthei ovyn en vŵyaf or tyŵyssogion en wastat.⁶²⁶

Ac en ygyt a Selyf e gaiaŵ hŵnŵ e bu Katwallaŵn ac oeu kytygyghor ellŵg Breint Hir i enys Prydein i geissiaŵ os kanhatei duŵ idaŵ o nep ford kafaŵl llad deŵyn Et-ŵyn. rac llesteiriaŵ o honaŵ o kynnevodic kelvydyt i Katwallaŵn dyvot yr tir. Ac gŵedy dyvot Breint Hir i Porth Hamŵnt yr tir. ef a kynyrth gŵise reidus am danaŵ. ac en rith anghanaŵc kerdet. Ac ef a gŵnaeth idaŵ bagyl o haiarn. a hono en vlaenllym iaŵn ar hon a damŵeiniei duŵ idaŵ kafaŵl kyfŵrd y lladei enteu e deŵyn Ac odyno e kerdŵs parth e chaer Efraŵc. kanys eno en er amser hŵnŵ et oed Edŵyn. Ac ŵrth heny gŵedi i dyvot yr dref emkym-yseu ar reidusion aoruc er rei aoedynt en araŵs alusen em porth llys e brenhin.⁶²⁷ Ac val et oed Breint en treiglaŵ emplith er anghanogion enachaf chŵaer idaŵ en dyvot allan or llys a phaeol eny llaŵ en kyrchu dŵvyr yr vrenhines. A hono a dygassei Edŵyn o kaer Wyrangon gŵedy dehol Katwallaŵn hyt tra ydoed en an-reithiaŵ gŵladoed e Brytanieit. Afan yd-oed hono en kerdet heb laŵ Breint atnabot i chŵaer agŵnaeth ac ŵylaŵ. Ac en isel galŵ arnei. Ac essef aoruc hitheu trossi i hŵynep attaŵ. ac en gyntaf pedrussaŵ pŵy oed. Ac gŵedi dynessau attaŵ ac atnabot i braŵt megys haiach lleŵygu rac ovyn o dryc damŵein i adnabot o neb a kafaŵl oi elynion ai daly. Ac gŵedi karedigion cus-aneu ac geirieu ry buchedic ar vyrdur megys amadraŵd arall hi a vynesys oi braŵt ansaŵd e llys. ac a dangosses idaŵ e deŵyn et oed eni geissiaŵ. kanys ef edothoed i or-ymdeith emplith er reidusion tra edoedet en rann alusseneu udunt.⁶²⁸ Ac gŵedi atnabot o Vreint e deŵyn. ef a erchis oy chŵaer en nos hono keissiaŵ dyvot en lled-rat or llys hyt attaŵ enteu odyeithyr e gaer kar llaŵ hen dempyl oed en agaŵs yr dinas ac enteu ae haroei hi en llechu em pen e karec hono. Ac en e lle et aeth Breint em plith toryf or reidusion en e parth et oed e deŵyn en eu ryoli. A hep gohir pan

gavas ef ryt ar i kyvla6an. ef a derchevys wrdun ac a want e de6yn adan i vron ac or un dyrna6t y llada6d. Ac en e lle b6r6 i vagyl oi la6 ac emgudia6 em plith er anghangion ereill heb i atnabot o nep nai dybia6. Achan kanh6rth6y du6. kyrchu i lechva.⁶²⁹ Ac odynd i chwaer enteu gwedi bot nos en dyvot o lawer ford en keissiaw mynet allan or llys. ac nis gall6s kanys kyfraw mawr ac ovyn a kyrch Edwyn o acha6s rylad e dewyn. Ac wrth heny gosot g6ilwyr a cheitweit a g6nathoed. ar rac er rei heny ni chafei hitheu ford allan. Ac gwedy gwybot o Vreint heny. enteu a aeth or lle hono hyt enghaer Excestyr.⁶³⁰ Ac eno dyvynnu atta6 e Brytanieit. A menegi udunt e kyvlawan ar ry6nathoed. Ac gwedi anvon kennadeu at Katwalla6n. kadarnhau e gaer hono aoruc. a gorchymyn i holl wyrda e Brytanieit llavuriaw i gad6 eu dinassoed ac eu keystyll. Ac en llawen arhos dyvodedigaeth Katwalla6n kanys ar vyr deuey a phorth egan Selyf brenin Llydaw i eu kanhwrth6ya6.⁶³¹ Ac gwedi honni e ch6edyl h6n6 tros er enys Peanda brenin swyd Keynt a m6ihaf kynnulleidva o Saesson ygyt ac ef a deuthant hyt egkylch kaer Excestyr a g6archae Breint en e dinas ac dechreu emlad ac ef.⁶³²

Ac ar heny enachaf Katwalla6n en deskyndu yr tir oi longeu a dengmil o varchogion arva6c ygyt ac ef ygan Selyf brenin Llyda6. Ac en kyvlym kyrchu o lle et oedet en g6archae Breint. Ac g6edi en dyvot hyt en aga6s yr llu g6ahanu i varchogion en pedeir kat a heb annot kyrchu i elynion. Ac g6edi dechreu emlad daly Peanda a llad llawer oy lu. Ac g6edi nat oed ford arall ida6 egallei kafa6l iechit gwrhau ag6naeth i Katwalla6n a rodi g6ystlon. ac ada6 mynet ygyt ac ef i emlad ar Saesson. a chadarnhau heny tr6y arvoll a g6ystlon.⁶³³

Ac g6edi kafa6l o Katwalla6n e vudygoliaeth. gal6 ag6naeth atta6 i wyrda a vesynt g6ascaredic. tr6y hir amser. Ac en diannot kyrchu e gogled ar tor Ed6yn. a dechreu anreithia6 e g6ladoed.⁶³⁴ Ac g6edi menegi heny i Ed6yn ef a kynnulleidva6d atta6 holl vrenhined e Saesson. a hyt e maes a el6ir Hedfeld en erbyn Katwalla6n. a dechreu emlad ar Brytanieit. Ac en e lle ar dechreu er emlad e llas Ed6yn ai holl pobyl haiach. ac Offrit i vab ygyt ac ef. a Gotbott brenin Orc. a dothoed en porth ida6. ar ran v6yaf or eu llu ygyt ac 6ynt.⁶³⁵

Ac g6edi kafa6l o Katwalla6n e vudygoliaeth kerdet aoruc tr6y g6ladoed e Saes-

son er kyn creulonet ac nat arbedei i neb. namyn en e lle e g6elhei Saesnes en veichia6c. ai gledyt ed ellyngei i beichiogi yr lla6r. Ac evelly nit arbedei nac i wr nac i wreic. nac i was nac i vab. kanys ef a vynnei en ll6yr eillia6 kenedyl e Saesson or enys hon en holla6l. Ac 6rth heny. pa rei bynac a gafei onadunt o anghly6edigion poeneu i d6vethaei.⁶³⁶ Ac or di6ed br6dyr vu ida6 ac Offric er h6n a deuth g6edi Ed6yn. a h6n6 a las ae deu neicint. er rei a deleint g6ledychu g6edi ef. Ac g6edi llad er rei heny. Oss6allt a deuth en vrenin en Escotlont. a h6n6 hevyt Katwalla6n g6edi er rei creill ar ryvela6d arna6 ac ae ffoes o 6lat p6y gilyd hyt e mur ag6nathoed Sever6s amera6dyr er r6ng Prydain ac Escotlont. Ac g6edi heny ef a envyna6d Peanda ar ran v6yaf or llu kantha6 hyt e lle hono i emlad ac ef.⁶³⁷ Ac essef aoruc Osswallt hyt tra ydoed Peanda eni 6archaey en e maes a el6ir en Saesnech Hevefelt. ac en Gymraec e Maes Neva6l. nos6eith derchafael croes er argl6yd eno ac erchi oy kytemdeithion ac oy kytvarchogion ac oy lla6n llef dywed6yt. plyg6n en gliniu a g6edion er holl kyvoetha6c Du6 by6 hyt pan yn rydhao-ni ygan syber6 lu e Brytanieit. Ac ygan eu hyskymun te6yssa6c Peanda. kanys ef a wyr mae ia6n edym ni tros en kenedyl en emlad. Ac 6rth heny pa6b onadunt a g6naeth megys i herchis. Ac evelly pan deuth e dyd e kyrchassant eu gelynion a her6yd evyrllit eu ffyd h6ynt a ka6sant e vudygoliaeth.⁶³⁸ Ac g6edi menegi heny i Katwalla6n llidia6 a g6naeth a chynnulla6 llu ma6r ar erlit Osswallt a br6ydra6 ac ef. en lle a elwir Bwrne i kyrch6s Peanda ac i llada6d.⁶³⁹

Ac g6edi llad Osswallt a lla6er o vilioed oy wyr ygyt ac ef Osswy ael6yn i vra6t a deuth en vrenin en i le. a h6n6 ar rodes lla6er o eur ac ariant i Katwalla6n. Ac a gavas tanghneved ygantha6. a g6rhau ida6 hevyt.⁶⁴⁰ Ac ni bu un gohir h6ynt a gyv odassant en i erbyn. Alffryt i vab ehun ac Oydwallt i ney vab i vra6t. Ac g6edi na ell6nt sevyll en i erbyn h6ynt a foassant hyt at Peanda i geissia6 nerth ygantha6 i orescyn kyvoeth Oss6y ael6yn.⁶⁴¹ Ac 6rth na lavassei Peanda tori e tangneved ar ryg6nath6ed Katwalla6n tr6y teyrnas enys Prydein ef a annodes heny hyt pan keissiei kanhiat Katwalla6n. ae yr ryvelu arna6 ae i rodi kat ar vaes ida6. Ac 6rth heny treigyl6eith pan edoed Katwalla6n e sulg6yn en Llundain en daly llys ac en g6isca6 coron e deyrnas am i pen. A holl ty6yssogion e Saesson ygyt ac ef eithyr

Ossôy aelôyn ehun. ac ygýt a henny holl tyôyssogion e Brytanieit. Peanda a deuth ar e brenin a govyn idaô. pa achaôs na dothoed Osswy aelôyn ehunan yr llys an-not un tyôysaôc or Saeson. Ac gôedy dywedôyt or brenin idaô. emae o achaôs i vot en glaf. Peanda a dywaôf ôrthaô. nit er hyn arglôyd ep ef. namyn i kennadeu a envynaôd hyt en Germania en ol e Saeson i dial Oswallt i vraôf arnam ni mi a thi. Ac ygýt a heny Peanda a dywaôf ry tori y honaô ef ehunan tangnheved e deyrnas pan dyholeys Aelfrit i vab ac Oytwalt i nei vab i vraôf o teyrnas Nordhanbwmyr. Ac ôrth heny ef a erchis yr brenin kanhiat oy lad neu enteu i dyhol or deyrnas en hollaôl.⁶¹² Ac ôrth heny gôedi medyliaô or brenin llaôer enghylch heny ef a erchis oy kyghorwyr medyliaô pa beth a kynghorunt am heny. Ac val etoedynt evelly paôb en menegi i kynghor. Maredyd brenin Dyvet emplith paôb a dywaôf. Arglôyd vrenin ep ef. kany. buassei arvaeth kenhyt ti gôrthlad holl kenedyl e Saeson o enys Prydein. pa achaôs ôeithon e gedi titheu hôynteu i vuchedockau en tangnevedus en ein plith ninheu. Ac ôrth heny arglôyd kanhiatta undunt ehunein ryvelu er rydunt megys ac advyd e distryôier hôynt o gyvneôit aervaeu i kanthunt ehunein. kany nit iaôn kadô ffyd ôrth e nep a vo bradwr en ôastat. kany er pan deuthant e Saeson en gyntaf yr enys hon en ôastat e. maent en bredychu en kenedyl ni. Ac ôrth heny delei ti kadô dy ffyd ôrthunt hôy. kanhiatta i Peanda kyvodi erbyn Osôy aelôyn. megys e darfo or tervysc hônô. er neill onadynt ae llad ae enteu i dyhol or enys hon.⁶¹³ Ac ôrth heny Katwallaôn a kanhiadaôd i Peanda ryvelu ac Osôy aelôyn. Ac odyne Peanda a kynnullôs llu maôr. ac a aeth trôy Hômyr ar tor Osôy aelôyn. a dechreu anreithiaô e gôladoed a ryvelu arnaô.⁶¹⁴ Ac or diôed rac aghen Ossôy aelôyn a edeôis breninolion rodion o eur ac ariant môy noc a ellir i credu yr peidiaô a ryvelu ar i gyvoeth. ac emchôelôyt adref. Ac gôedi na mynney dim yganthaô e brenin hônô a syllaôd ar kanbôrthôy duô. a chet bei llei eirif i lu noc un Peanda. ef a rodes vrôydyr idaô ker illaô avon Wynôed neu Wynnnet. Ac gôedi llad Peanda Katwallaôn ar rodes i Wlffret i kyvoeth. A hônô a kymerth Ebba ac Ebert i ryvelu en erbyn Osswyd. ac or diôed o arch Katwallaôn hôynt a tangnhevedasant.⁶¹⁵

Hôynt a elenôi ôyth mlyned a deu ugeint. Katwallaôn e bonhedicaf ar kyvoethocaf brenin e Brytanieit en treuliedic

o heneint. pythevnos gôedi kalan gaiaf et aeth or byt hôn. ac gorf a irôyt ac iredeu gôerthvaôr. ac a dodet em meôu delô o evyd agônathoydyt ar vesur i veint ehun. Ar delô hono a dodet ar delô march o evyd anryved i degôch en arvaôc. a hono a osodet ar porth e gorlleôyn en Llundain en arôyd er racyôgededid vudygoliaeth uôchot. ac yr aruthred yr Saeson. Ac adanaô et adeilasant eglôys en er hon e kenir eferenneu rac i eneit ef ac eneidieu kristonogion e byt en hollaôl. a hônô vu e teôysaôc evydaôl.⁶¹⁶

Ac gôedi marô Katwallaôn. Katwaladyr vendigeit i vab a kymyrth llyôodraeth e deyrnas. er hôn a elôis Beda Chitwalt. ac e bu en gôledychu deudengmlyned en frôythlaôn dangnevedus en kynnal coron a llyôodraeth. Ac ena clevyôchu aoruc Katwaladyr o nychdaôf hir. Ac ennynu tervysc awnaeth ena erhông e Brytanieit ehunein.⁶¹⁷ Mam Katwaladyr vendigeit oed chôaer un dat i Beanda. Ai mam hitheu oed ôreic vonedic o dyledogion Erging ac Euas. Affan gymodes Katwallaôn a Pheanda i Kymyrth Katwallaôn e wreic hono. ac ena i ganet Katôaladyr vendigeit en vab i hono.⁶¹⁸

Ac ena gýt a bot tervysc er rông e Brytanieit e doeth arnadunt neôyn oc eu llad. a heny en dial ygan Duô am eu pechodeu. ac eu syberôyt. dros ôyneb enys Prydein. hyt na chefit dros ôyneb er enys un tameit bôyt namyn a gefit o gic hely o vystveileit ymeôn difeith. a hyt nat oed or rei byô aallei cladu er rei meirô. Ac a allôs onadunt vynet i ôladoed e byt hôynt a aethant dan gôynvan a drycyrrverth a dyôedyt ôrth duô ti an rodist ni mal deveit en vôyt i vleidieu. ac an gôasereist emplith kenedloed ereill. Ac ena e peris Katôaladyr ehun kyweiriaô llynges idaô a mynet i Lydaô. a chôynvan val hyn. Gôac ni bechadurieit rac amlet an pechodeu yrei e kodassam ni Iessu Grist onadunt en ormod tra ettoedym en kasaef espeit oy benydiaô ac emwneithur a duô. Ac am heny e mae Duô en dial arnam ni an pechodeu ac en an dihol o an gôir dyliet. Ac ni allôs an gwyr Ruvein na nep kenedyl or byt en gôascaru ni val hyn. Ac am heny emchôelet er Escotieit ar tóyllwyr bratwyr escymun Saeson i enys Prydein. kany ydiô en difeith oy phôyl dyledaôc a chôfaent hôy nat hôyntô ac an deholies ni o enys Prydein namyn Duô ehun.⁶¹⁹ Ena e doeth Katwaladyr hyt en Llydaô ar Alan vrenin. a nei oed hônô i Selyf vrenin. Ai arvoll aoruc Alan i Gatôaladyr en llaôen. val e

dylyei vrenin i arvoll.⁶⁵⁰ Ac nit ede6it en enys Prydein er6ng ball a ne6yn namyn a all6s kyrchu difeith vynydoed ac emporth o hely. Ac un vlyned ar dec e para6s e vall hono en enys Prydein. ar hyn a dy-engis or Saeson a anvouassant kennadeu hyt en Germania ar eu kenedyl i vynegi udunt bot enys Prydein en 6ac o bop ryw genedyl. Ac erchi udynt dyvot oy chlyvanedu ai chymryt en segur.⁶⁵¹ Affan gycleu er escymunedigion bobyl hono heny. en diannot emgynnulla6 aorugant o wyr a gwraged anvat niver a dyvot yr gogledd yr tir. a dechreu kyvanedu e wlat or Alban hyt eg Kerny6. kan nyt oed nep ac eu lludiei or Bryteinieit. Ac o heny allan e colles e Brytanieit eu lly6odraeth ar er enys hon.⁶⁵²

Ac am ben espeit g6edi henny ed erchis Katwaladry i Alan vrenin Llyda6 porth i dyvot i 6rescyn enys Prydein. i ar e paganieit escymun aoed endi. Ac ena i doeth llef ygan angel o nef ar Gat6aladry i orchymyn ida6 peidia6 a dyvot i enys Prydein kanny vynnei Du6 wledychu or Brytanieit eni delei er amser a darogana6d Merdyn rac bron Uther Bendragon a rac bron Arthur. Ac ena ed erchis er angel i Gat6aladry mynet i Ruvein ar Sergius pap. Ac g6edi e kymerai eno i benyt ef a rivit eno erh6ng er rei g6ynvdedic. Ac ena y d6a6t er angel emae dr6y evyrlit i fyd ef e kafei e Brytanieit eu lly6odraeth ar enys Prydein. pan darfei ida6 ef elen6i er amser tyngtvena6l. Ac ni byd kynt heny no fan gaf6ynt escyrn Kat6aladry o Ruvein i eu d6yn i enys Prydein. A h6n6 a gefir or di6ed pan dangosser esgyrn e seint ereill a gud6yt rac ovyn e paganieit. eu hen deilycta6t a mediant enys Prydein.⁶⁵³ Afan darvu yr angel tervynu ar er emadra6d h6n6 e doeth Cat6aladry hyt ar Alan vrenin Llyda6. a dy6edut ida6 a dy6edasei er angel 6rtha6. Ac ena e kymyrth Alan vrenin. holl lyvreu darogan Merdyn Emrys. a darogan er eryr a brof6yda6d egkaer Septon. ac o gathleu Sibilla. a dechreu ac edrych heny oll o daroganeu aoruc i geissia6 g6ybot a oed wir a d6a6t er angel. Afan 6eles Alan e daroganeu oll en un ac emadra6d er angel. et annoges i Gat6aladry vynet i Ruvein. Ac anvon Ivor i vab ac Ynyr nei i enys Prydein i geissia6 i chynnal o waet ac o wir dyliet. rac mynet g6elydon ar e Brytanieit.⁶⁵⁴

Ac ena et em6rthodes Cat6aladry vendigeit afob kyvry6 beth byda6l. a heny o gariat Du6. Ac ena et aeth i Ruvein hyt ar Sergius bap ac e kadarnaad6d Sergius ef emplith e seint gleinnion. Ac ena en e lle i clevycha6d o orthr6m heint. Ac en e deudecvet dyd o vis mei e bu var6. ac et aeth i eneit i nef en er 6ythvet vl6dydn afed6ar ugeint a seithgant g6edi geni Mab Du6 or Argl6ydes Veir.⁶⁵⁵

Ac ena kynnnulla6 aoruc Ivor vap Kat6aladry ac Ynyr i nei a allasant v6yaf o wyr a llongeu a dyvot aorugant i enys Prydein a ryvelu en greula6n dy6al ar er escymunedic kenedyl Saeson divedyd 6yth mlyned a thriugeint. ac ni dygrynnoes udynt heny canyt ada6sei e vall a ne6yn hevyt dim haiach en vy6 or Brytanieit. Ac ni el6yt 6ynt en Brytanieit o heny allan namyn en Gymry. Ac o heny allan e g6naethant e Saeson en diveria6c kynnall tangneved ai kad6 erhyngthunt ehun. a di6yll e tired. ac adeilat e dinasoed ar kestyl. ac evelly e b6riasant argl6ydiaeth e Brytanieit iarnadynt. Ac 6ynt ehunein en medu holl Loegry adan Delstanaoed de6ysa6c arnadunt. e gwr kyntaf or Saeson a 6isc6s coron e deyrnas. Ac o heny allan e colles Cymry eu breint ac eu dyliet ac e bu dir udynt godef e Saeson en benaf arnadunt.⁶⁵⁶

“AMADRAWD E GWR A ESGRIVENNWS UN OR LLYVREU CROEN MEWN LLAW DEC BERFAITH.”—*Meddai ysgrivenydd y llyvyr A.*

Ar ty6yssogion a vuant ar Gymry 6edi heny pob eil6ers. a orchmynneis i Carada6c o Lan Garban.⁶⁵⁷ vyg kyt oeswr i oed h6n6. Ac ida6 ef ed ede6is i devnyd i esgrivenu e llyvyr h6n6. o heny allan e brenhinoed Saeson er rei a doethant ol yn ol a orchmynes inheu i Wilym o Walmesbury ac i Henri o Hendendelon. ac yr rei heny i gorchmyn6s inheu escrivenu e brenhinoed Saeson a ffeidia6 ar Kymry. kanyt idi6 ganthunt h6y e llyvyr Kymraec h6n6 er h6n a emch6el6s Gwallter archdiaon Ryt Ychen o Ladin eg Kymraec. ac ef ae traeth6s en wir ac en g6byl o istoria e rac dy6ededigion Gymry. a henny oll a datemch6eleis inheu o Gymraec en Lladin. ac evelly e tervyna istoria Brut.⁶⁵⁸

TERVYN BRUT Y BRENINODD.

NODIADAU

PERTHYNOL I

BRUT TYSILIO A BRUT G. AB ARTHUR.

¹Eneas gwedi imlad Troia a distriw egaer ac esganiws, ivab gidac ef adoethant ar longeu. A.

²Hit iwlath aelwir ir awr hon Itali ac aelwit ina er Eidal ac in er amser hwnw Latinus oed in vrenin in ir eidal a'r gwr hwnw a arvoles Eneas en lawen. A.

³Aphan weles Turun vrenin Rwtul henni keghorwinnu aoruc wrthaw ac imlad ac ev agorvot aoruc Eneas a lad Twrin vrenin achafel breniniaeth ir Eidal a chafel Lavinia verch Latinus yn wreickia. A gwedi tervinu ohoedil Eneas igwnaethpwt Esganiws ivab in vrenin. Ac wedi derchavel Esganiws in vrenin ef a adeilawd dinas ar avon Diberim. Amab a anet idaw a idodet en henw ar hwnw Silius. Ar mab hwnw wedi imderchavel imrodi aoruc in ladrat ingodineb a gorderehu nith Labitan' ai beichogi. A.

⁴Aphan wibi idat ef heni erchi aoruc iv dewinion doedid idaw pwi aveichiogasei ivorwin. A.

⁵Ar dewinion adiwawt idaw vot evorwin in veichiawc ar vab aladei ivam aedat ac ni thwillasei eu dewindebaeth wint erioet canis doeth yn wir er hin adiwedasant. A.

⁶Aphan doeth oed ir vorwin i esgor ar i chlevit ibu varw ac velli iladawd ev ivam. ar mab a roet yn henw arnaw Brutus. A.

⁷Ac arvaeth i erhoet emab iw vagu oni vu bemthegmlwid. Adiwrnot i er aeth emab i ganlin idat ihele ac arganvot carw in agaws attaw ac annelu i vwa aoruc emab ac en keisio medru ekarw sev imedrawt idat idan ivron oni golles eneit. ac velli i eladawd ev idat ai vam. A.

⁸Ac ena e deholet gwir er Eidal Brutus odino. canis nit oed deilwg ganthunt in vrenin arnadunt gwr aladei ivam ai dat. A.

⁹Ac ina idaeth enteu hit egroec. ac ino igwelei ev gwelgord o etived Elenus vab Briav en gaeth dan Bendrasiws vrenin groec. Pirr vab Achil a digasei igenedil hono ganthaw gwedi distriw Tro enial i dat ac ai gwarthasei ino wint en gaeth. A.

¹⁰Ac ena pan adnab Brutus i genedil hono trigaw igit ac vint awnaeth. oni oed ginevin acharedig ev gan ebrenhined ar tiwisogion en vwi no neb oi givoodion ahenni oi brit ai dewred ai haelioni ai vilwriaeth ai glot. Sev achaws oed henni doeth oed emplith edoethion adewr emplith irei emladgar ar hin adamweinie i idaw oda ev ai rodei oi gidvarchogion ac ibawb or hai barchei. A.

¹¹Ac wedi ehedec iglot dros wineb holl Roec imginnullaw a orugant attaw pawb or a hanwoid o genetil Dro ar a oed dros wineb Groec a ervin i Vrutus vot yn diwisawc arnadunt. ac eu ridheu o geithiwet gwir Groec. A.

¹²Kan eroedint oriveti heb wraged ameibion saith mil. ac igit a henni idood gwas ieuanc bonedicaef ar soed egroec shanwood oparth idat o Roec ivam enteu

¹Eneas yscwydwynt wedi daruot ymladeu tro a dystryw ygaer affoes ygyt ac ascanius yuab. Ac adoethant ar logeu. B.

²Hyd ygwlat yr eidal yr hon a elwir yr awr hon gwlat rufein. Ac ynyr amser hwnnw ydoed latinus yn vrenin yn yr eidal ygwyr aruolles eneas yn enrededus. B.

³Ac yna pan welas Turn vrehin Ruthyl hynny kygoruenu allidiaw aoruc. Ac ymlad ac ef agoruot awnaeth eneas allad Turn vrehyn Ruthyl. Achafel yr eidal. Alauinia' merch latinus yn wreic ytw. Ac yna gwedy ollenwi diwed buched eneas. Ascanius yuab ynteu awnaythpwt yn vrehin. Agwedy dyrchauel ascanius ar vrehinawl gyuoeth. ef a adeilwys dinas ar auon tyberis. A mab aenet itaw. Ac adodet arnaw siluius. Ar gwas hwnnw gwedy ymrodi ynledrawl odineb: gorderehu aoruc nith launia aebechogi. B.

⁴Velly B.

⁵Agwedy dewiniaw onadunt. Achafel gwybot diheurwyd ohyny wynt adywedasant bot y vorwyn yn veichiawc or mab aladei y nam ae tat. Agwedy darfei ydaw crwydraw llawer owlodoed ydaiair. Or diwed ef adaw ar vlaenwed goruchel enryded. Ac ny thwyllwys oi dewindabaeth wynt can doeth. B.

⁶Aphan vu oet yr vorwyn escori ybu varw hi yar yetived. Ac velly ylladawd ef y vam. Ar mab arodet ar vaeth. Ac ydodet Brutus arnaw. B.

⁷Agwedy meithrin ymab ae vot yn bymthegmlwyd diwarnawt ydaeth ygwaw yhele gyt ae tat. Ac val ydoedyni velly nachaf carw yn mynet heibaw. Sev aoruc Brutus anleu bwa ac ellwng saeth. Ac yn keissaw llad ykarw ygwant ytat ar saeth dan yuron. Ac ybu varw. Ac velly ylladawd ef y tat. B.

⁸Agwedy marw y tat or ergyt hwnnw ydeholes gwyr yr eidal brutus. Kanyt oed teilwg gantut kymryt yn vrehin arnadunt gwyr awnelei kyflauaneu kyn dybrydet llad y nam ae tat. B.

⁹Agwedy deol y daeth ynteu hyt y groec. Ag ygwelas yno gwelgord oetived elenus vab priav yn keithiwet ydan pandrasius vrehin groec. Pir. vab achyl adyngasei ygenedyl hono gantaw gwedy dystryw tro. yn dial y tat. Ac ae gwarthueyssei wynt ygkeithiwet yn gyhyt ahynny oamser. B.

¹⁰Ac yna gwedy gwelet ovrutus ygenedyl trigaw aoruc ygyt ac wynt. Ac yny lle gwedy kyneunhau ac ymadnabot achwynt. A phawb ac yteu kymeint vu ydawn yn eu plith yny oed kareidic achymeredic ygan pawb or brenhined ar tywysogion yn vwy no neb oe gyfoetyn. A hynny kan oe pryt ae dewred ae haelder ae daeoni. Ac vilwryaeth ae glot. Sef achaws oed hynny doethaf oed ymplith doethyon. Adewraf ymplith yr ymladwyr. Ac ygyt ahynny py beth bynhac adamweinei idaw nac eur nac alyant na meirch na dillat. hynny arodei ynteu oe gyt-uarchogion. Ac ypawb or ae mynhei ygantaw. B.

¹¹A gwedy ehedec yglot ef tros teruynuegroec. yd ymgynnnullasant attaw pawb or hanoed ogenedyl tro. opob lle hyt ydoed teruynuegroec. Ac erchi idaw ef bot yntywsawc arnadunt. Ac ae rythau ogeithiwet gwyr groec. B.

¹²A hynny agedernhynt ac adywedynt yallu wneuthur yn hawd. kans kymeint oed eu nuier gwedy ymgynnnullaw ygyt. ac ydoedynit seith mil o wyr

ahanvoid ogededil Dro. Sev oed ihenw Asaracus. ac idoed egwr hwnw en wastat en kinnorthwiau kenedil Dro am hanvot ivam o Dro. Ac idoed gwir Groec en rivelu arnaw yn wastat igit a brawt oed idaw a henvoed evam aidat o Roec. am adaw oe dat dri chastell y Asaracus yn rador. A.

¹³ Ac am henni idoedint en keisiaw dwin ekestill drachevin igan Asaracus. Ac ena pan weles Brutus henni a gwibod ohonaw rivedi ilu agweled ekestil en barawd idaw ev agimmerth vot in diwisawc arnadunt igeisiaw iridit undunt. A.

¹⁴ Ac ena wedi emderchavel ovrutus in diwisawc imginnullaw igit aoruc pobil dro achadarnhau kestil Asaracus ac en lenwi owir ac arveu adogned owwit adiawt. Aphan darvu idaw henni minet eva Asaracus achwbil oe eu hol niver ganthunt namin a adawint yn ekestil i'r difaith goedid adwin ganthint eno eu gwaged ae meibion achwbil oe hanreithieu ac odino anvon lithir aoruc Brutus hit at Bentrasius vrenin ar imadrawd hwn indaw. A.

¹⁵ Tevisawc a driblin gwedillion. A.

¹⁶ A menegi idaw nat oed deilwg idaw attal gantaw in gaeth. A.

¹⁷ Nac eu ceithiwaw in amgen eu barneu eu boned. A.

¹⁸ Ac amhinni imae Brutus inmenegi idaw bot in wel gantint preswiliaw ini difeith ac importw vel enveilleit ar gic amrwt alyseu gyta rittit. A.

¹⁹ Noc importw ini kivannedeu inkafel gwleden dan geithiwet. A.

²⁰ Ac os kodi dioruchelder di ath kivoeth awna heni onit ev na diro di in er bwin namin diro vad-euaint. A.

²¹ Cans anian iw ibawb caeth ceisiaw ridit obob ford adivot ar i hendeilgldawt. A.

²² Ac am heni idarchwn i de drugared di hit pan ganhiethich di undunt wy breswiliaw ini koedid ifoasant undunt gan ridit. neu ganiata undunt vinet in rit iwladoed ebit ibreswiliaw in digeithiwet. A.

²³ Ac ina gwedi gwelet o Bandrasius ilithir ai darlain rac ivron galw aoruc ataw ikigor. sev ikawsant in eu kigor kinnulaw lu ac an himilit olit ablander wrthint am ibot in gaith in gihit ac ibuesint alivasu onadunt anvon yriw lithir ahwnw ar vrenin groec. A.

²⁴ Ac ikinnullawd pen drasius lu igit ac ef achirchu edifeith etebigew ef vot Brwtus indaw. Ac val idoedint in minet heb gastel aelwit Espartanu' eu kirchu aoruc Brwtus attheirmil owir arwawc gantaw ac winteu heb wibot dim ohenni. kans in diarwibot idodoed Brutus ino ohit nos in girch am ipen. Ac ina icirchu aoruc Brwtus undunt in diannot ac in wrawl wichir. agwneuthur aerva dirawr imeint onadunt. A.

²⁵ Ac ina in gewilidus ovnawc. fo aoruc pandrasius ai lu ipob le or tebigint kafel nodet abristaw aorugant ar fo ac ibrenin in iblaen. acheisiaw minet trwi avon oed agaw undunt. ahewn ir avon oed askalon. ac in keisiaw minet trwi hono periglu lawer onadunt. A brutus ini himilit. ac in deudibligu aerva onadunt ir rwg lad abodi. A.

²⁶ Aphan weles Antigonius brawt pandrasius vrenin ir aerva hono doluriaw in vawr aoruc aglaw attaw or niver gwasgareidic oni gavas vidin da imeint. Ac ina in givlim circhu gwir tro aoruc. kans oed gwel gantaw attheach achlodvorusach ilad in kirchu ac in imlad noi vodi in waradwidus in fo. A.

²⁷ Ac ina imchwelut aoruc Antigonius in fenedic yrawl a newidiaw dirnotieu agwir tro. ac ni thiciawd

ymlad heb ywraged ar meibyon. ac ygyt ahynny ydoed ygyt awynt ygwaw ieuanc bonhedicaf yg groec y parth ytat. y vam ynteu ahanoed ogededil tro. Sef oed yhenw assaracus. Ahwnw aod yn kanhorthwyaw kenedyl tro. Ac yn ymdiret yndunt. Ac yssaf achaws oed hynny: gwyr groec. oed yn ryuelu arnaw ygyt abrawt untat ac ef. A mam hwnw ac tat ahanoed o groec. Ar ryuel oed yrydynt am tri chastel a adawsei tytyt y assaracus yny varvolyaeth yn rador rac y vrawt. B.

¹⁸ Arei hynny ydoed wyr groec yn keisaw eu dwyn yarnaw. wrth na hanoed y nam ef o roec. kanyas mam athat y vrawt ahanoet o roec. Ac wrth hynny yd oed borthach gwyr groec ydy vrawt noe idaw ef. Ac yna eissoes gwedy gwelet o vrutus amyllder ywyr ac eu heirif. Ag welet ykestyll cadarn yn parawt idaw: hawd vu gantaw ufydahu undunt a chymrty tywessogaeth ar anadunt. B.

¹⁹ Ac ynagwedy dyrchanel Brutus yn tywessawc arnadunt. galw gwyr tro aoruc opob man achadarnhau kestyll assaracus. Ac eu llenwi o wyr ac aruo abwy. Agwedy daruot hynny kychwyn aoruc ynteu. ef ac assaracus ar holl gynnulleitua or gwaged ar meibyon ar aureithieu gantunt hyt yn-yalwch y coedyd ar difeith. Ac ody na yd anuones brutus lythyr hyt ar pandrasius vrehyn groec yny mod hyn. B.

²⁰ A menegi idaw nat oed teilwng attal ygkeithiwet. B.

²¹ Nac eu keithiwaw yn amgen nog y dylant yn herwyd eu boned. B.

²² Ac wrth hynny ymae Brutus yn menegi itti bot yn well gantunt wy presswylaw achartreuw yn diffeith ac ymborth mal aniuelleit ar kik amrwt allyssyeu gan rydyt. B.

²³ Noc yny kyuaned ar wleden a melyster ydan geithiwet. B.

²⁴ Ac os kodi goruchelder dyedydant ti ath gyuoeth awna hyny na dot yn eu herbyn namyn madau undunt. B.

²⁵ Kanns annywan ydylyet yw y pop kaeth llauuryaw opop ford y ymchoelut ar y hen teilygawt ae rydit. B.

²⁶ Ac wrth hynny yd archwn ni dydrugared di. hyt pan genhettych ti undunt wy presswylaw yny coedyd yffoussant undunt gan rydit. neu ynteu oni edy hynny undunt ytheyrnas ti gan rydit: ellwg vynt gan dy ganhyat ywladoed ybyt ygeissaw presswyluot heb geithiwet. B.

²⁷ Agwedy darllein yllthyth hwnw rac bron padrasius galw aoruc ef attaw ygyghorwyr. A sef agawasant yn eu kyghor: lluydaw yn eu hol. Ac eu hymilit. kans blwg vu gan wyr groec ygenedyl a ryfiei y sawl dwynedyd hynny ygkeithiwet ydanadunt llauassu anvon yryw lythyr hwnw attadunt. B.

²⁸ Ac wrth hynny lluydyaw awnaethant gwyr ygroec yn eu hol y geissaw eu kymell yeu keithiwet. Ac val ydoed pandrasius ae lu yn kyrcu diffeith y tebygnt vot brutus ae wyr yndaw. Ac yn mynet heblaw kastell aelwit sparantintus: eu kyrcu aoruc brutus undunt attheirmil owir aruawc gantaw: yn drydyd. Ac ymlad ac wynt aoruc gwyr tro achyrcu diafyrdwl. A llad aurya diruawr ymeint onadunt. B.

²⁹ Afo yn gewilydus aoruc pandrasius agwyr groec ygyt ac ef y pob man or ytybyccynt gaffel dianc. Acheissaw myned trwy yr auon ger eu llaw. Sef oedy enw akelon. Ac yn ceissaw bryssaw trwy yr auon yperiglwys aneirif onadunt. Allawer auodassant. allawer or adiafhei heb eu bodi: aladei wyr tro ar ylan. Ac yny wed hono gwneuthur deu dyblyc aerna onadunt. B.

³⁰ Agwedy gwelet o antigonius brawt y brenhin hyny doluryaw awnaeth yn vwy no meint. Agalw y wascaredic gedemdeithon attaw. Ac eu bedinaw yn gyflm. achyrcu gwyr tro. kans kloduornach oed gantaw. Athegach ylad gan gyrcu ac ymlad: noe uodi gan ffo yn lluch athom. B.

³¹ Ac ymlad aoruc ef ac getymdeithon. ynwychyr ac yn wrawl. Ac ny dygrynoes undunt namyn

idaw. cans gwir tro parawt oedint ac adurnedic oar-
veu. Agwyr groec noethion oedint adiarvot. Ac ina
igorvu gwir tro ar wir groec ac ilad gan mwiaw ol
adal Antigoniws brawt ebrein ac Anacletus ced-
imaith idaw. A.

²² Ac ina gwedy gorvot ovrutus ini vrwidir hono
gosot aoruc chwechannwr arawe i mewn castell i
Asaracus a chiweiriaw iscastel opob agenreit ac
odina idaeth brutus ai lu hit lle idood gwraged ar
meibion in iharaws ini difeith. A.

²³ Ar nos hono doluriaw aoruc Pandrasius in vawr
oachaws dali Anticonius iwrwt ai fo inteu ihunan
alad lawer oi wir. Kinnulaw aoruc adiegheis oi wir.
athranoeht pan oleuhaod idid kichwin aoruc ahenni
ganthaw adivot amben ekastel etebigasei wot Brutus
endaw at karcharion. A.

²⁴ Ac weti edrich o Bantrasiws ansawd ekastel in
lwr ranu aoruc illu egkilch ecastel ac erchi ibawh
onadunt gadw i ni givair wal ibai diogel. agorchimyn
aoruc i bawh onadunt obop kelvidit imlad ar kastel
in oreu ac igellint. A.

²⁵ Ac ina er aeth pawb onadunt ini le. ac opob arver imlad or'awidint odeulu achladu wint a imladasant ar
kastel wal iderchis ebrein idant. ac dan osymut iroedint erei dewraw onadu nt in imlad ar kastel ar leil
aivei in gwiliaw epepilleu rac circh disivit gan wrutus am epen. A.

²⁶ Ac in eu herbin winteu idood egwir or kastel in amddifn eu ty ac eu heneidieu in oreu ac eu gellint.
ac in bwrw dgwir brwt athan gwilt am ben eu parianeu eni foasant iwrth ikastell. A.

²⁷ Ac ini diwed ibu Reid idant anvon keniadeu ar vrutus iwenegi eu govit ae pericil ac erchi idaw eu am-
difn rac bot in reit idant rodi eti ivini o eisieu bwit. A.

²⁸ Aphan gicle vrutus heni mediliaw agawtu am eu amddifn aoruc. ac ini diwed ekavas in ei gighor
dwin circh nos am eu pen. ac eu ceisiaw velli wint in diarvot. achiesiaw twillaw eu gwilwr ac gwersilteu.
sey e cawas Brutus in ei gighor galw ataw Anacletus cedimaith Anticonius athinu clediv allan adiwetit
wrthaw vel hin. A.

²⁹ Oteti was ieanac: lima terwinu de vuched ti ac Anticonius ar clediv hwn in diannot illadav ich
deuben chwi oni wnei di aarchavi in fiddawn. nit amgen pan wo nos i chwinsaw de vinet ti itwillaw
egwilwr gwir groec eni delint ar talim odiwrth illu im erbini val icafwiv idiwehta achafel wedi heni dewot
in diribad am pen illu. A.

³⁰ Ac val hin igwnei hebi Brutus: minet in ereil awr or nos in arav diorvot ini gefich imddan arei onadunt.
adiwetit val hin. Anticonius adigimi ar vigkevin ogarchar Brutus allawer oheirn arno hit mewn glin
coetawc diris. arac meint aood oheirn arno ni elleisi idwin ew bellach no heni. A.

³¹ Acweti idiwetich di heni dwe ditheu winteu hit eglin hwnw megis iridheu Antigoniws megis icafwiv
inweu wint wrth vi ewillis. A.

³² Ac val dydoed rei onadunt yn amheu peth adwydeci ac gwir ae geu. nachaf yn or gwilwr yny adnabot.
Ac yn menegi hyny oe gedymdeithon. Ac yna heb pedrussaw. galw ygwerysilleu awnaethant a mynet
ygyt ac ef hyt ylle ydywedassei adaw Antigoniws. B.

³³ Agwedy eu dyuot hyt yno: kyuodi aoruc brutus ac vydin gantaw yn aruawc. ac eu llad yn llwyr.
Ac odyna kerdet aoruc parth ar llu. Arannu ylu yn teir bydin. Agorchymyn i pawb kerdet yn distaw.
achyrych opop parth yr llu heb frost gan neb. Ac na lalei neb un gwr hyny elhei vrutus hyt yn pebyll
ybrehin yn gyntaf. Aphan glywt y gorn ef. gwnelei pawb y allu. B.

³⁴ Agwedy eu dyscu velli o vrutus wynt. kerdet awnaethant yn tawel reolus hyny doethant ym plith
yllusteu pawb yny gyueir. ac velli arhos yr arwyd teruenedic aood rydunt ac eu harglwyd. B.

³⁵ Ac yna gwedy dyuot y drws pebyll ybrehin. y lle ydamunassei dyuot. heb annot canu ygorn yn
arwyd aoruc. Yna nyt annodes neb or gwyr. namyn mynet ymywn ar tor kykscadwryeit. arodi
dyrnodedu agheuwil udunt. B.

³⁶ Ac velly cwydraw ypebylleu ar lluesteu. c yna gan gwynuan a discyryon y rei meirw. y deffroei
y rei byw. A megys deueit ymplith bleiden heb wybot fford y ffo yd arhoynyt eu hangeu. nyt oed udunt
nawd. hany cheffynt o enhyt gwisaw eu harueu ny chyffynt wynteu ffo namyn redec y noeth diaruot
ymplith eu gelynnynon aruawc. ac y lledit. Ac odihanghei neb ac y chydic o heneit yndaw. rac meint
yawyd yffo. briiaw ac yssigaw awnaei ar gerrye adrein amieri. Ag ygyt y velly ykollynt eu gwaet ac eu
heneidieu. Ac or darfei yrei onadunt o nerth ae taryan ae arueu ereill: gaffel lle y ymgudyaw. trwy
tywyllwch y nos. ymplith y kerrye y syrthynt hyny vdynt uriwedic anafus. Ac or diaghei neb or
damwein tygheuenawl hyny: ybodnynt yny dyffred ger eu llaw. Ac velly abreid y diaghei neb yn
dianaf or ryw damwein direit hyny.

³⁷ Aphan wybu wyr y kastell. bot eu harglwyd yn llad eu gelynnynon y velly: dyuot allan or kastell
awnaethant wynteu. Adeudamblygu aerua onadunt. A megys ydwespywt uchot: Achyrychu aoruc
brutus pebyll ybrehin ae daly. Ac erchi y garcharu. kans mwy les atebgei oe garcharu nos oelad. B.

³⁸ Y torfy hagen a oed gyt ac ynteu ny orfowyssynt o lad a gyfarfei ac wynt heb neb trugared. Ac yny
wed hoco y treulwyt y nos hyny doeth ydyd. ynt oed amlwe meint yr aerua awnathodit. B.

³⁹ Ac yna llewehau aoruc brutus. A rannu yr yspeileu y rwg ywyr ehun. A hyt tra atdodt yn hynny:
yd aethpwyd ar brehin y garchar yr kastell. Ac ydy erchis brutus kadharyu y kastell. A chladu
ykaland. Agwedy daruot hyny: ymgynullaw aoruc brutus alu ygyt gan diruaw lewenyd oe budugol-
yaeth. A mynet yr difeith yr yd oer yr anhoieu ar gwraged ar meibion yn eu haros. B.

⁴⁰ Ac yna ygelwis brutus yhenhafwr attaw y ymgghor ac wynt awnelit am pendrasius vrehin groec, kans
hyt tra uei ef y karchar hwy ac yn eu mediant. dir oed idaw wneuthur a ynnnynt. B.

⁴¹ Ac yna y roded amryualyon gyghoreu. rei y gyghorei erchi ran idaw oe teyrnas gan rydit. Ereill
agyghorei erchi kanhyat y uynet y ymdeith. Ar hyn a uei reit y eu hynt gantant. B.

⁴² Agwedy eu bot yn yr amrysion hwnw. kyuodi aoruc un yuynyd. Sef oed y enw membyr. A
dywedut. bot y oreu kyghor udunt ac yn iawnaf kymryt kanhat y vynet y ymdeith o mynhynt iechyt
udunt ac yeu hetued gwedy hwy. kans orydehant wy y brehin. Achymryt ran oe gyuoeth ygantaw y

bychydic. kans parawt oed wyr tro ac eu harueu yn
wiscedic gyweir amdanadunt. Agwyr groec noethion
diarueu oedunt. Ac wrth hyny glewach oed wyr tro.
Ac yny wed hono ny orfowyssynt oc eu llad hyny
daruu eu distryw yn gwbl hayach: Adaly antigoni-
us brawt pandrasius. ac anacletus y gedymdeith.
Ac ar hyny yuudugolyaeth agauas brutus. B.

²² Ac yna gwedy kaffel o vrutus y vudugolyaeth
honno: gosot aoruc chwechant marchawc ynyuyn
kestyll assaracus. Ae gadarnhau or pethu avei
reit ygyt a hyny. Achyrychu aoruc ynteu yr difeith
ar dryll oe lu gantaw vny lle dydoed yr anhedu ar
gwraged ar meibion. B.

²³ Ar nos hono gwedy hyny coffau aoruc pandras-
ius yffo ehun. Adoluryaw yn vawr ry lad y wyr
adaly y wrwt. A chynullyaw yffodigyn attaw oe
eu llechuau. A phan oleuhawys ydyd trannoeth
kyrchu aoruc am pen ykastell kans yno ytybgei ry
uynt brutus ar karcharoryon gantaw. B.

²⁴ Agwedy edrych ohonaw ansawd ykastell yn graf
ranu ylu yn vyndioed aoruc yglych ykastell. Ac
erchi ypawb gwarchadw yran. Ac ymlad ac ef opop
keluydyt or ygellit. B.

presswylaw yndaw ymplith gwyr groec. Ef atebgyei na cheffynt hedwch tragwydawl. yn eu plith or dyd hwnw allan. kans wryron agorwryron y rei ladedic agoffeynt eu gelynyaeth ac wynt yn tragwydawl ac eu hetiedu wynteu. Ac odarfeif vot brwydyr yrydunt niuter gwyr groec beunyed a mlaei. A mineu gwyr tro alihaei. Ac wrth hyny y kyghorei ynteu kymryt y verch yfnaf y pandriasius yr hon elwit enogen. yn wreic y vrutus allogue aphob peth or a uei reit udunt wrth eu hynt. Ac os hyny ageffynt: kymryt canhyat y uynet y le y keffynt tragwydawl hedwch. B.

⁴⁸ A gwedy daruot y vemybr terynu y ymadrawd velly. wfydhan awnaeth yr holl gynnulleitua yw gyghor. A dwyn pandriasius y herued ygynulleitua awnaethpwy. A dywedut idaw y dihen ydynt diannot. ony wnelei yr hyn y dodynt yny adolwyn ida. A thra yttodit yn dywedut wrthaw yr ymadrodyon hyny: y dodet ymywn kadeir oruchel mal y dyllyhei vrenhin. Agwedy gwelet orbrenhin gogyuadaw y agheu. atfeb aoruc yny mod hyn. B.

⁴⁹ Kans y tyghetueneu an rodes ni yn awch medyant chwi. dir yw ynwneuthur. awch mynnu chwi rac kolli an buched. yr hon nyt oes a uo gwerthuorogach no hi na digrifach yny byt hwn herwyd y gwelir inni. Ac wrth hynynt nyt ryued y prynu o pop fford y gallery gaffel. Achyt boet gwrthwyneb genhyf rodi vy merch. Eissoes didan yw genhyf rodi uy merch y was ieuane clotuawr ahenyw o etiedu priaf vrenhin tro ac anchises. ar boned yssyd yndaw ynteu yn blodeuaw mal ygellir gwelet yn eglur. Aphwy a allei hediw yllwg kenedyt tro yn ryd. yr hon ryuassei y saw vil o vlynydet ac amseroed ydan vrenhined groec yg keithiwet. neu pwy ageissei lauuryaw gyt ac wynt ygeissaw rydit agwaret or ryw geithiwet honno. A chan gallwys y was ieuane hwn hyny. minheu a rodaf vy merch idaw ef yn llawen. Ac eu rac aryant. a gwenith a llogeu. Aphob peth ar uo reit yhynt wrthaw. Ac o byd gwell genwch presswylaw gyt a gwyr groe. mi arodaf ywch trayan vyg kyuoeth yn ryd trwy hedwch yw gyuanhedu. Ac oni mynwch namyn mynet y ymdeith mal y bo hynyvach genych: mi atrigaf ygyt a chwi megysgwystyl hyny vo parawt pop peth or aedewit iwch. B.

⁵⁰ Agwedy daruot cadarnhau yr amot uelly y rydunt. yd anuonet y pop porthua or aod ygkylch teruyn-eu groec y gynnnullaw llogeu. Agwedy y dwyn oll y un lle: eu llenwi awnaethpwy opop peth or a uei rei wrth yr hynt. A rodi y uorwyn awnaethpwy y vrutus. Ac y pawb ar neilltu y rodet yn hewyd yuonhed ae teilygdawt eur ac aryant a thlysseu a mein gwerthuawr yn amyl. Agwedy daruot hyny yd ellygwyt y brenhin oe garchar. Ac yd aeth gwyr tro yeu llogeu yn ryd o geithiwet gwyr groec. B.

⁵¹ Ac yna y gossodet enogen gwreic vrutus yny kwr ol yr llog. Ac icuon achwynuan a gymyrth hitheu erni am adaw yryeni ae chenedyl ae gwlat. Ac ny throssei y llygeit y ar y gwlat yny gwydwys y weilgi y traeth. Ac yn hynynt o yspeit yd oed vrutus yny didanu lithu. Ac yn dywedut wrthi yn glaer. ac yr hyny ny thawei hi yny dygwydwys kysci arnei. B.

⁵² Ac ewelli deudid anosweith ar gwint in hirwid uniawn in eu hol en hwiliaw wint adoehtant hit in enis aelwit Lagesty neu Leogena. ahono difeith oed heb neb ini chivanedu. A.

⁵² Ac y uelly y kerdassant deu dyd a nosweith ar gwynt yn rywd yvawn yn eu hol. Ac yna y doethant hyt yn ynys leogia. Ar ynys hono difeith oed yna. gwedy y hanreithiaw gyn no hyny. yn llwyr o genedyl aelwit y piratas. B.

⁵³ Ac yna ellwg trychanwr aruawe wnaethant y etrych py ryw tir oed hwnnw. Aphy ryw gendyl aod yny presswylaw. Agwedy na welsant gyfanhed yndi namyn yn gyflawn o amryawl genedyl aniuellit abwystuileit. allad llawer awnathant or rei hynn. Ac dwyn gantant yr llogeu. B.

⁵⁴ Ac yna y doethant y hen dinas aod yn yr ynys difeith. Athemyl y diana dwyes yr hely yndaw. Ac yd oed delw diana yn rodi atfeb y pawb or anynhynt. Ac y doeth y gwyr hyny a gorthwrn veicheu arnadunt or aniuellit y eu llogeu. Amenegi awnathant y vrutus ae gytymdeithion ansawd yr ynys. B.

⁵⁵ A chyghori awnathant y vrutus mynet yr temyl. Ac aberthu yr dwyes. Ac y ouyn py wlat ykaffei presswyluot ychyanhedu yntragwydawl idaw ef ae etiedu. B.

⁵⁶ Ac o gyghor y kymyrth brutus geriyon dewin adeudec oe henhafgwyr gyt ac ef. Ac ydaethant hyt y demyl. Ac ydusant pop peth gantant or aod reit udunt herwyd eu deauw yaberthu. B.

⁵⁷ Ac gweti idivot eno Brutus adotes goron or gwinwit igkilch iarlleuoed ef. ac ohen ginnewawt teir kinneu agosodasant rac bron drws edemil. un i lwpiter. ac un i vercurius. ac un i diana. ac aberthu ibob un onadunt ar neilltu. A.

⁵⁷ Agwedy y dyuot yr temhyl gwiscaw awnaethant koron or gwinuod am pen brutus. Ac yn herwyd dedeot tri kyneuo o tan awnaethant yr tri duw. nyt amgen: iuibter: a mercurius. a diana. Ac aberthu y pop wn onadunt ar neilltu. B.

⁵⁸ Ac odyna yd aeth brutus ehun rac bron y allor diana. Allester yn y law yn llawn owin agwaet ewic wen. Adyrchafel ywneb aoruc gyfarwyneb ar dwyes: adwyedut wrthi val hyn. B.

⁵⁹ Odidi dwyes gyuoethawe. tidi yssyd aruthred yr beid coet. Itti ymae canhyat treiglaw awyrolon lwybreu. Ac ellwg eu dylwet ydaearolyn ac uffernolyn tei. dywet ti imi pa daear y presswylaf yndi. yn diheu. A phy eistedua yd amrydedwyfi tyti trwy yr oessoed o temlew a gwerynawl coreu. B.

⁶⁰ Agwedy dywent hyny onowan naw weith. troi ygylch yr allawr aoruc pedeir gweith. Adineu y gwin oed yny law mywn y gynneu. Athannu croen yr ewic weu rac bron yr allawr. Agorwed ar hwnnw. Ac am ytryded ran or nos pan oed esmwythaw gantaw yhun: y gwelei yduwes yn seuyll rac y vron. Ac yn dywedut wrthaw val hyn. B.

⁶¹ Brutus heb hi ymae ynys y parth hwnt yfreine yn gatwedio or mor opoptu idi. Auu gewri gynt yny chyanhedu. Auu gewri gynt yny chyanhedu. Ac yar awrhn difeith yw ac adas yth genedyl ti. Kyrch honno. hi a yyd tragwydawl eistedua it. Ac auyd eil tro yth lin ti. yno y genir brenhined oth lin ti. y rei y byd darystygedic amgylch y daer. B.

⁶² Agwedy y welidgyaeth honno defiroi aoruc brutus. apheidrussaw beth ar welsei ae breudwyt. aer dwyes yn mynegi idaw lle y presswylaw. Agalw ygytymdeithion attaw aoruc a menegi udunt y welidgyaeth. A diruaw lewenyd agymersant yndunt. Ac annoc mynet ylllogeu. Ac ar y gwynt cyntaf agawsant yn hyrwyd: yd hwylassant y geissaw y wlat a adawsei y dwyes udunt. B.

⁶³ Achan dyrchafel eu hwyllyu: cyrchu y difeithuor. A dec niwranawt ar hugeint y buant yn kerdet hyt yr affric. ac odyna y doethant hyt alloryeu philistyor. Ahyt yn llyn yr helic. Ac odyna yd aethant hyt yrwg ruscadan amynydd azaras. B.

⁶⁴ Ac yna ybu ymlad mawr arnadunt gan genedyl ypirates. Agwedy goruot onadunt wy. kymryt llawer o yspylieu ypiratas awnaethant. Ac odyna y kerdasant drws anion malif hyt pan doeanit hyt ymawritania. B.

⁶⁵ Ac yna y bu reit udunt otlodi bwyd a diawt vynet yr tir. Ac anreithaw y wlat awnaethant or mor y gilyd. Agwedy eu llaw eu llogeu yd hwylassant hyt yg colofneu erewlf. B.

⁶⁶ Ac yna ydydangosses y moruorynon udunt. Achylchynu eu llogeu. Ac y bu agos eu sodi o gwbyl. B.

⁴⁷ Ac odynd yd aethant hyt ymor tiren. Acheir llaw y mor hwnw y kawsant pedeir kendyl o alltudyon tro. Erei affoassei gyt ac antynor o tro. Ac yn tywysaw arnadunt yd oed, corinyus. Gwr hynaws oed hwnw. goreu ygyghor or gwyr. mwyaf ynerth ae lewder ae gydernyt. Pan ymdrechei a chawr: ef ae bwrei mal y bwrye y mab llihaf. B.

⁴⁸ Agweddy ymadnabot onadunt. gwrahu aoruc corineus ae popyl y vrutus. A hwnnw ym pop lle or y bei reit wrth wr a ganhorthwyei vrutus. B.

⁴⁹ Ac odynd y doethant hyt ym porth ligeris yg gwasgwin. Abwrw aghoreu yna. Ac yna y gorffowys-asant y edrych ansawd y wlat honno seith diwarnawt. B.

⁵⁰ Ac yn yr amser hwnnw yd oed goffar ffichti yn vrenhin y gwasgwyn apheitaw. Agweddy clybot o hwnnw discynnu estrawn genedyl yny wlat. Anuon aoruc attadunt y wybot beth auynnynt ae ryuel ae hedwch. B.

⁵¹ Ac val yd oed kenhadu goffar yn dyuot. ykyuaruant a chorineus ar y deu canuet yn hely yn forest y brenhin. A gouny awnaethant pwy arodasei ganhat idaw yhely yn forest y brenhin. kans hen deu-awt yw yr y dechreu. na delyeli neb hely yn forest y brenhin. na llad aniuellit heb y ganhyat. B.

⁵² Ac y dywawt corineus. na chaissei ef eirioet ganhat am y gyffiryw hwnnw. Ac sef aoruc yn or canhadu. Sef oed y enw imbert. Anelu bwa abwrw corineus asacth. Sef aoruc corineus gochel y saeth. Ac ysclyuyeit y bwa olaw ymberth abriaw y pen ae ef. hynny yttod y emenhyd am y deu clust. A dechreu ffo aoruc yrei ereill. Ac o ureid y diaghasant y gantaw. B.

⁵³ A mengi hynny wnaethant y eu harglwyd. Athristau aoruc ynteu yn uawr. Achynnullaw llu y dial agheu ygannat arnadunt. B.

⁵⁴ Aphan welas brutus hynny cadarnhaw aoruc ynteu y loghen. A dodi y gwaged ar mcibion yndunt. Ac ynteu ar holl gynnulleitua or gwyr a aethant yn herbryn y brenhin. Agweddy bedinaw o pop parth. ymlad awnaethant yn galet ac yn greulawn. B.

⁵⁵ Agweddy treulaw llawer or dyd yny wed honno. kewilydiaw aoruc corineus hwyrred yd oedynt yn kaffel y nudugolyaeth. Ac am lauassu or fichteit bot mor lew alynnu yn eu herbryn. B.

⁵⁶ E wyr ehun gyt ac ef ar neilltu. A mynet yr parth deheu yr ymlad gan gweiraw y wyr yn vydin. kyrcu y elynnyon aoruc hyny aeth ehun yn eu perued. B.

⁵⁷ Ac ehunan ed aeth hit imperved bedinoed iefinion. Ac ni gorfowisei. A.

⁵⁸ Ac orffowyswys. hyny kymellwys ar ffo. Agweddy y colli y gelyd. y damweinwys idaw caffel bwel deu vinyawc. Ac ahonno y gwihanei agyfarfiei ac ef o warthaf y pen hyt y gwadyn y troet. Aryued oed gan pawb or ae gwelhei: dewret y gwr ae gryfder ae gedernyt gan ysktweit bwel deu vinyawc y gyrei ffo trwy ofyn ar yelynon. Gan dyweidit wrthunt val llyn. Pyle wyr ofnawe llese y fowehwi. yna-hoelwch. Ac ymlעדwch achorinyus. Gwae chlwi druein rac kewilyd. y sawl milyod ydychw yn ffo rac un gwr. A chymerwch hagen yn lle didan gaffel ffo ragoi. ken kymhelleisi. y creulawn gewri ar ffo. pan y lledeis pop tri pop petwar. B.

⁵⁹ Ac wrth hynny sardus tywysawc agymerth tri chanwr y gyt ac ef. Achyrcu corinyus agossot arnaw. Ac erbyneit. y dyrnawt aoruc corineus ar y taryan. A gossot arnaw ynteu ar uwell ar warthaf y helym hynny holites yr helym ar penfestyn. Ac aod ohyyny hyt yllawr. Agwneuthur aerua digawn y meint o rei ereill. Ac ny orffowyswys corineus or ruther honno: hyny oed can mwyaf y elynnyon yn anafus ar ny ladydoed o nadunt. Ac y velly y oed corineus ehun yn erbyn pawb. A phawb yny erbyn ynteu. Aphan welas brutus hynny kyffroi o garyat corineus aoruc. Achyrcu ae vydin yn ganborthwy idaw. Ac yna ydodet ylleuein mawr ar gorderi. Ac ybu aerua trom opop parth. Ac yna he oir y kauas gwyr tro y nudugolyaeth. Ac y kymhellwy y ffichteit ar ffo. Agweddy ffo goffar hyt yn teruynue freinc. y kwynwys wrth y getyndeithon rac estrawn genedyl a amldadasei ac ef. Ac yna ydoed deudec brenhin ar freinc yn aruer or un teilygdawt ac un gyffreith. Ar rei hynny a dawadassant oe kyttundeit ynet y gyt ac ef ydial y sarabet ae gelyd ae gollet. Ac y wrthlad yr estrawn genedyl oteruynue y wlat. B.

⁶⁰ Agweddy y nudugolyaeth honno ar urwydyt: llawenhau aoruc brutus ae getyndeithon. A chyfoethogi y wyr o da y rei lladedic. Adifeithaw ywlat ae lloeci. Allenwi eu llogeu oda. Agweddy distryw onadunt y genedyl honno ar wlat uelly. ydoethant hyt yn dinas turun. B.

⁶¹ Yr hwn adwyet omry. y mae tyron ac hadeilwys yn gyntaf. Agweddy gwelet yno lle kadarn. adeilat yno kastell aoruc. Obei reit idaw kyrcu lle kadarn a diogelwch yno. mal y caffei yn barawt kans ofyn oed gantaw dyuot goffar a thywysogyon freinc allu aruawe gantunt y ymlad ac ef. A gwedy gwneuthur y kastell y bu deu dyd ynharos dyuotedigyaeth goffar ae lu trwy ymdiret yny lewder ae ieueneitit. Achedernyt y lle. B.

⁶² A dewetit val hin. Ochtrist a tighelven hon. kanis altudion essit gwedi ri kastelu im teirnas i val hin. gwisewch wir amdanawch. A.

⁶³ Agweddy gwybot o goffar bot gwyr tro yn kastellu yny gyuoeth ny orffowyswys na dyd na nos hyny doeth yno. Aphan welas ef gestyll brutus gan edrych yn arw arnadunt y dywawt valhyn. Och o tristyon tyghetuenue. Lauassu o altudyon kastellu ym perued ygy kyfoeth yd hyn. Gwisewch awch arueu wyr. bydynwch. Achyrcuach yr hanher gwyr raco megys deuit. Amdawchi. wynt yn geith ar hyt ykyuoeth. B.

⁶⁴ Agwisaw eu harueu awnaethant. Abydinaw yn erbyn eu gelynyon trwy deudec bydin. Ac or parth arall yd oed vrutus yn bydinaw nyt yn wreigawl namyn dyseu y vyndioed yn trybelit brud iriell ygellynt kyrcu achi aw. Aheb anuot ymlad yn wyehyr ac yn galet awnaethant. Ac aerua dirvawr y meint awnaeth gwyr tro oe en gelynyon hyt ar dwy vil hayach gan eu kymell ar ffo.

⁶⁵ Ar freinc a gyudes yny erbyn. Ac yny brathwyt llawer. Ac ysyrthwys llawer opob parth. B.

⁶⁶ Nei yr brenhin. Turn oed y enw ac un cledyf. wechchanwr. Nyt oed hagen ynyllw eithyr corineus was dewrach no hwnnw. B.

⁶⁷ Ac eissoes y damgylchynwys lluosogwyd oe elynnyon ef. ac y llas Turn. Ac oe enw ef yr hynny hyt bediw y gelwir ylle hwnnw tyron. B.

⁶⁸ Doeth corineus atheir mil owyr aruawe gantaw yn ol yfreinc yn diarwybot. A gwneuthur aerua trom onadunt. B.—A gwneuthur aerua dirvawr. A.

⁶⁹ Trist eisioes oed eu m lad Turn inai. A.

⁷⁰ Aphan welas y freinc hynny: kymraw a gymerassant. o tebygu bot yn vwy llu noc ydoed. Achymryt eu fo. Ac eu hymlit aoruc gwyr tro ac eullad ac eu gwascaru hyny gawsant y nudugolyaeth honno. Achyt bei mawr defnyd llawenyd brutus ochaws y nudugolyaeth honno. Trist oed eissoes am agheu y nei. Abot ynuier beunyid yn lleihau ae elynnyon yn amlihan. B.

⁷¹ Ac in betrus gantaw or diwed drigaw in hwi no henni. A.

⁷² Gantaw yn iach. B.

⁷³ Ac eu lenwi opob civriw golut ada daiarawl. ac ⁷⁴ Allenwi eu llogeu opob ryw da agolut. achan

odina idaehtant agwint iniawn ini hol. hit er enis hyrrwyd wynt ydoethant yr ynys aod edewit udunt
oed adawedic idint idivot o venec eduwies, ac i trwy dwywawl ateb y porth twtneis yr tir. B.

⁹⁴ Ac yn yr amser hwnw ygelwit hi y wen ynys. B.

⁹⁵ Edoed un antyghetvenawl iveint neu aghenvil adeudec kuyd ini hit. A.

⁹⁶ Estlis asw. A.

⁹⁷ Er aghenvil neu er anthigevenawl anivel hwnnw. A.

⁹⁸ Neu enteu llam ecawr. A.

⁹⁹ Hit en amser Llud vap Beli. A.

¹⁰⁰ Difodi enw tro oe gwlat. A.

¹⁰¹ Adeilad o dinas megis e diwetpwt. A.

¹⁰² Egheitwad e filistewission. A.

¹⁰³ Ac yna gwedy llunaethu pop peth ar hyt yr ynys. B.

¹⁰⁴ Kysu aoruc brutus gan y wreic. B.

¹⁰⁵ Sef oed en henweu. B.

¹⁰⁶ Ac ym pedwared ulwydyn ar hugeint gwedy dyuot brutus yr ynys hon : y bu uarw.

¹⁰⁷ Ac yna y veibyon enteu a rannysant yr ynys y rydunt. B.

¹⁰⁸ Ac y Locrinus can oed hynaf y doeth y ran perued o ynys. yr hon a elwit oe enw ef : lloeger. B.

¹⁰⁹ Ac y kamber ydoeth or tu arall y hafren y ran a elwir oe enw yntei kymr. B.]

¹¹⁰ Ac albanactus a gymyrth y gogled. y ran a elwis ynteu oe enw ef yr alban. B.

¹¹¹ Ac ymlad ac albanactus ae lad aoruc. Achymell y pobyl ar ffo hyt ar locrinus. B.

¹¹² Agweddy gwybot olocrinus y gyfranc hono. B.

¹¹³ A mynet. B.

¹¹⁴ Ac ar y ffo hwnnw y bodes humyr yn yr avon. Ac yd edewis y enw ar yr auon yr hynny hyt hediw. B.

¹¹⁵ Ar penaf or teir morwyn hynny oed verch y vrenhin germania. Sef oed y henw y vorwyn : essaylt. B.

¹¹⁶ Kyn decked a hi yn yr holl vyt. Gwynach oed y chnawt nor ehtywyndedic aswrn moruil. B.

¹¹⁷ Agweddy gwybot hynny o gorineus. llytaw aoruc. kanys kyn no hynny rywnaethoed locrinus amot y gymr y verch ef y wreic idaw. B.

¹¹⁸ A dyuot a oruc corineus dan treiglaw bwyall deu nynyawc yny law deheu ar locrinus gan dywedut yr ymadrawd hwn. Ac velly locrinus y teli di imi y sawl vratheu agwelieu a gymereis i dros ty tat ti. tra uum yn kynydu tir idaw. B.

¹¹⁹ Na diprit tra vo y nerth yny breich deheu hon. B.

¹²⁰ Ac y velly y gogyuadawd yn vynyeh dan dreiglaw y vwyall. B.

¹²¹ Ac eissoes yd aeth kydyndethion y rydynt. Ac y tagnouedwynt. B.

¹²² Ac yr hynny eissoes ny lauasswys cariat essaylt gantaw ef. namyn y gossot y mewnd daerdy yn llundein. Ac annwyleit idaw yny gwassanaethu yn dirgel. B.

¹²³ Ac yno y dawei ynteu yn rinyawc attei. Ac velly y bu yn mynychau attei seith mlyned heb wybot y neb eithyr y annwyleit. namyn yn rith aberthu yr dwyeu yn dirgel yd aei ef yno. B.

¹²⁴ Abechogi agauas eissyllt. A merch a uu idi. Ac ar honno y dodet hafren. Abeichogi agauas gwendoleu. A mab a anet idi hitheu. Ac ar hwnnw y dodet madawc. B.

¹²⁵ Ar mab a rodet ar corineus y hentat ar vaeth. B.

¹²⁶ Allidyaw aoruc gwendoleu eithyr mod. B.

¹²⁷ Ar lan yr auon a elwir Sturam ymgyuaruot. Ac o ergit saeth llad locrinus. ac yna y kymyrth gwendoleu llwedraeth y teyrnas yny law ehun. Ac erchi aoruc bodi essaylt ae merch yny auon honno. B.]

¹²⁸ Kans henni a vinnws bot tragewidawl gлот ir vorwyn oachaws ibot in verch i locrinus igwr priawt yr hynny hyt hediw trwy arch a gorchymun gwendoleu yr clot y verch locrinus. B.

¹²⁹ Evorwin Havren. A.

¹³⁰ A pynthech mlyned y gwledychwys gwendoleu gwedy llad locrinus. A dec mlyned y buassei locrinus yn vrenhin kyn no hynny. A phan welas gwendoleu vadawc y mab yn oetran y gallei ef bot yn vrenhin. bi a rodes gwyalen y teyrnas yny law. Ac ae ardyrchoges yn vrenhin. Ac y kymyrth hitheu yn ymborth idi kernyw tra uu ryw. Ac yn yr amser hwnnw yd oed samwel yn profwynt. ac yn gwledychu yn iuda.

¹³¹ A Siluius eneas yn yr eidal. Ac omyr etwa yn traethu y gathleu yn eglur glotauwr. B.

¹³² Ac yna gwedy urdaw madawc yn vrenhin. Gwreicca awnaeth. A deu vab a vu idaw ohonei. Sef oed y rei hynny. membyr a mael. A deu ugein mlyned ygwledychus trwy dyundeb a hedwch. Agweddy marw madawc. teruysc a gyuodes rwg y deu vab am y kyuoeth. Ac eissoes membyr a wnaeth dadleu ae vrawt o escus tagnouedu ac ef. Ac yny dadleu hynny y peris ef llad mael y vrawt. Ac y kymyrth membyr llywodraeth y teyrnas. B.

¹³³ A chymeint vu y greulonder yn erbyn y pobyl. Ac y lladawd holl dylyedogyon y teyrnas or rei a tebycoei ef keissyaw kyuodi yn y erbyn. Ac ygyt a hynny ymadaw ae wreic priawt mam efrawc kadarn y vab aoruc. B.

¹³⁴ Achydyaw a gwyrr yn erbyn dedef y pechawt kassa gan duw. B.

¹³⁵ Mewn glyn koedawc y gychu eithyr a wnaeth lluosogrywyd o uleideu kyndeiryawc ae lad ae yssu. B.

¹³⁶ Ac eurusies yn lacedoma. B.

¹³⁷ Ac ena gwedi marw membyr et urdwit Efrawc ivab entau en vrenin. gwr mawr i riv ac anrited ikadarnit ai dewred oet hwnw. ac un vlwidin eiseu odeu ugeint ebu in gwledichu ar enis pridein. A.

¹³⁸ Agweddy llawer o emladeu e uadugoliaeth a gauas. A.

¹³⁹ Ac yna yd adeilyawd ef dinas. B.

¹⁴⁰ Ac odyna yd adeilyawd efrawc kaer alclut gyuerbyn ar alban. B.

¹⁴¹ Agweddy hynny y ganet idaw ugein meib o ugein wraged a oed idaw. a dec merchet ar ugein. a dec mlyned a deugein y bu y gwledychu. Sef oed y henweu y mybyron. B.

¹⁴² Brutus tarynlas. oed hcna. B.

¹⁴³ Run. asser. enweu y merchet oed. B.

¹⁴⁴ Egub. B.

¹⁴⁵ Ebreu. B.

¹⁴⁶ Teccaf morwyn oed honno yn yr ynys. B.

¹³⁸ Dyuoet adreff awnaeth ac amyllder o olut gantaw. B.

¹³⁹ Ac odyna gwedy marw membyr y hurdwyt Efrawc kadarn y vab yn vrenhin. ac un ulwydyn eisseu o deu ugein y bu y gwledychu. B.

¹⁴³ Ar rey hyny a anwones efrawc ar syluius y gar brenhin yr eidal. Ac a rolet yno y wyr bonedic dylydawc. Ar meibyon a aethant allgyes ygantunt hyt yn germania. ac assery brawt yn tywysawc arnallunt. ac o ganhorthwy syluius y gwrystacynasant y wlat hono ae phobyl. B.

¹⁴⁴ A brutus taryan las a trigawd yn yr ynys wrth y llywiad gwedy y tat. A deudec mlyned y gwledychawd arnei. B.

¹⁴⁷ Ac in ol brutus idaeth lleon ivap enten. ac en ir amser hwnw ed adeilws seliv temil ir arglwid egkaerusalem ac idaeth brenines saba iwranda idiothineb ew. ac idaeth Siluius Epitus in lle idat in vrenin in yr Eidal. Gwr oedlleon agari hedwch. agwedi gwelet ohonaw igiwoeth in llwidaw ac in hedichu pob peth. wrth igigor of ae adeilawd dinas egogled in enis hon ae igelwis oe enw ehun. kaer lleon. Ac in diwed ioes eisoes lleseu agwnaeth. Aphum mlined arugeint ibi en gwledichu. Ac oe lesseg ev ar diwed ioes ekivotes ciwtawtawli tervise ini deirnas. A.

¹⁴⁸ Agwedy marw lleon: y doeth run paladyr bras y vab ynteu y vrenhin. vn wlwydyn eisen o deugeint. y bu ygwledychu. Ahwnnw a duc y pohyl oe eu teruyse ar gytuundeb. Ac ef a adeilwys. kaer goint. Achaer wynt. achaer vynydd paladur: yr hon aelwir yr awr hon. kaer septon. yny lle y bu yr eryr yn dywedut daroganeu tra adeilwyd y gaer. B.

¹⁴⁹ Ac yn ol brutus y doeth llyon y vab ynteu. Gwr a garwys hedwch un hwnnw. Agwedy gwelet o bonaw y gyuoeth yn tagnouedus. sef a adeilwys dinas y gogled yr ynys. Ac ae gelwis oe enw ehun kaer lleon. Ac yn diwed y oes y llescwys. Ac ynyr amser hwnnw y dechreuws Selyf baw danyd adeilaw temlygkaerusalem. Ac y doeth brenhines sabba y warandaw doethineb selyf. Ac y doeth siluius epitus yn vrenhin yn lle ytat yn yr eidal. Ac yna val y dwespywt uchot. gwedy lleseu lleon. y kyduodes teruyse y rwg y kiwtawtwyr ehun. B.

Dyma y daroganau hyny, yn ol Brut y Breninodol o waith Siefre o Ymwy, yr hwn sydd yn y MUSEUM yn LLUNDAIN.

PROPHYWDOLIAETH YR ERIR.

MEGIS y gwrthlat ywen ydreic coch, velly ybrwyr y dywyll ywen. Dreic aauthyr waethaf athecca ac ochwythat y geneu oflamawl dan alyse yr holl ynys gan y llyuu. O arennw hwnnw ydaa maharen man ygnv, adiwyllya dyrdnodieu ygyrn yny dwyrein. Odyna ydaa ystlum gwenwynic y olwc ac ar y edrychiad ydechryn fyd achreynid. Odena ydaa llew anesao yr ystlum lluchyadenawc, ac adau ylywodraeth ylygyrrr sychet gwirioned. Crang or mor adynessa yr llew ac adan y vediant ydiwlanna rydit o rydit. gwedy y trosser y keibieu yn waywyr. Baed danbedawc anessa yr crang ac awallhaa yny mieri tew ac alymhaa y danned yngkedernyt ydeyrnas. Ochwant y baed y kynnyd kenev er hwn a ryd am agheu y dad megis am anghu ki. Gwaet ytat agynyd y meibion ar kyntaf onadunt aegyn yoruchelder ydeyrnas yn defnydd hagen vegis blodenyu gwaenwyn kyn noe frwyth y gwywa. O bechawt yr hen ypecha ymeibion wrth eu tat, ar caret cyntaf a vyd deynyd yr rei ol. Meibion agyudant yn erbyn eu tat ac amiall pechawt, enysgaroed a a gyffroant yn erbyn y groth. Gwaet agynyd yn erbyn eu gwaet yny daruo yr alban wylaw penyt yperheryn ac anobeithus boen aydy. Yna ydaw kynhwrf kadarn owynt dwyrein, ac aruthra yr gorllewin ac adiweirda holl gedernyt iwerdon. Rac bron hwnnw ygoetwng twysogion agwedy y kyngreirier tagnued yd ymgarant. Dolur adrossir yn llewenyd, pan drychont ytat yngkallon y vam. Ef anessa luiir adisgynno ohat y llew ae lynder adylla kedernyt haearnawl ac un elechawl. ynnymied hwnnw yged-eu normandi ydyw ynys. ac odiruawr vod synudedigaeth ygwehenir ykledyf ywrth ygoron. Oachaws envhvndep y brodyr ygwledycha vn adelei ole arall. Kerbytt ypymet adreigilr yr petweryd agwedy y dyrchauer yllunee priawt ysarret actiaug asathyr yteynassoed, yn dydyev diwethaf ydreic wen ygwesgerir yhetivet yn deir ran, ran adyn yr pwy olwdyreiniawl swllt ykyuoethogir, ran adisgin y iwerdon, o orllewiniaul ardynyr ydfriffheir, ydyrded ran adrie yn ywlat dielw agorwac ykeffir. Tanawl beleu adisgin ordwyrein allydaw ynny kyelch oglych alynga. Wrth ylluver yd ehetta adar yr ynys, arrei mwyaif onadunt wedy yd ennyner eu hesgyl adigwydant yn dalyedigaeth. Or tan hwnnw ygenir gwreihionen; ac oe chynwrf y dechrynant yr ynnyssed, yngwyd yrei mwiaf ygwelir yr absent; ar eil mnyedyt aydy gwaeth nor kyntaf. Gwedy bo marw llew ywrioned, ykyvtt ybrenhyn gwyn bonhedic yn ynys brydein yn gntaf yn ehedec, odena yn marchogaeth, odena yn disgynnu, ac yny disgynnat hwnnw ykeir ef yny glud. Odena ydygir ac adangossir abys ac ydywedir mae ybrenhin gwyn bonhedic. Yna y kynullir y vydin ev agystylt drostaw agymerir, ac yna ybyd portumanyaeth ydynyon megys am eidion neu am danat, ymendaat hynny ageisir ac ny byd yr un; onyt pen dros pen. Ac yna y kyuyt ygywn ac ydaa yr lle ykyuyt yr heul, ar lle digwyd heul arall, yna ydywedir yn ynys brydein brenhin na vrenhin. Gwedy hynny ydyrcheif yben ac ydengis yuot yn vrenhin ar lawer o weithredoed dybryt, ac nyd arun elwedic. Gwedy torrer llawer ny byd atkyweirdeb, yna ybyd byt ybareuttanot; adycko pawb ydreis aydy eidaw ehun ahynny abery seith mlyned. Ac yna ybyd treis agordineu gwaet, ar fyrrwv agyfflybir yr eglwisseu, ar hyn aheo un arall ay met, ac ar y uuched druan ygoruyd anghau ac yn ychydic odyngyon ybyd kariat kyuan. Ar hyn agyngreirier ar osber ybore ylygrir. Odena ydaw or deheu ar veirch pren ar ewyn mor kyw eryr ac ymordwya ac ydaw y ynys brydein yr tir, ac yny lle ef asetha y dy yr eryr, ac aygoresgyn, ac yna ybyd ryuel yn ynys brydein blwydyn ahanner, ac yna ny thal dym dwyn kyfnewit, namyn paub abrydera pa fufyf ykattwo yr eidiaw ehun ac ykeisio da arall. Odena ydaa ybrenhin gwyn bonhedic tu argorllewyn ay ydin ynny gylch yr henn lle gar llaw ydwyf redeagac, ac yna yda y elynion ynny erbyn, ac y llyunithir pawb ynny le ynny gylch ef. Allu y elynion afurfeir ar bon taryan. Yna yd ymiedir oe eu talen ac eu hystlysseu, ac yna y llythir ybrenhin gwyn bonhedic yr awel. Odena y nytha kyw yr erir yngoruchelder kreigau holl ynys brydein, ny digwid yn ieuang, ny daw ynteu ar beneint, yna gogonyanus fyntiant ny odef anreint na sarhaet idaw. agwedy ytagnauetter ydeyrnas ydigwyd.

¹⁴⁹ Ac aoruc endi er enneind twimin. A.

¹⁴⁹ Ac awnaeth yno yr ennein twymyn. B.

¹⁴⁹ Ac ydan yr ennein hwnnw y gysodes tan heb diffodi. Ac yny yr amser hwnnw y gwedwys helias

proffwytt hyt na dele wlaw. Ac ni bu wlaw ynteu chwe mis a their blyned ygwlat kaerusalem. B.

¹⁵¹ Ar bleidut hwnnw awnaeth nigromans yn gntaf yn yr ynys hon. Ac ny orffowyswys o dechymygu

kywreindrwyd hyny wnaeth idaw adaman a phroui hedec. Ac yn hynny y syrrhwys ar temyl apollo yn

llundein. Ac yd yssigwys oll. Ac yno y cladwytt. B.

¹⁵² Bu llyr yn llwyaw y teyrnas yn wychyr ac yn wrawl. B.

¹⁵² Ac y adeilwys dinas ar auon soram y gelwys kaer llyr. ac yn saessnec leirceastyr. B.

¹⁵⁴ Ac ny bu y llyr un mab namyn thei merchet. sef oed oe enweu. Goronilla. Regau. Cordella. Adir-

uawr ykarei eu tat wynt. a mwyaif y karei ef y verch ieuhaif. cordella no rei ereill. B.

¹⁵⁵ Sef awnaeth proui pwy uwyhaf ae karei oe verchet. wrth rodi y ran uwyhaf agoreu gan wr or kyuoeth. A galw attaw aoruc Goronilla y verch hynaf idaw. A gouny py veint y karei hi euo. Athygu

aoruc hitheu yr nef ar dayar bot yn vwy ykarei hi euo no eneit heun. Achredu awnaeth ynteu hynny. A dywedut aoruc ynteu, y rodei hi yr gwr a dewissei yn ynys prydein athrayn y gyuoeth genthi. B.

¹⁵⁶ Ac yn ol honno y gelwis ef rageu yr eil hynaf. A gouyn idi py veint ykarei hitheu ef. Athygu aoruc hitheu y gyuoethen nef a dayar, na allei venegi ar y thanawt leueryd py veint y karei hi euo. Achredu awnaeth ynteu hynny. Ac adaw idi hitheu y rodi yr gwr edwissei ar trayan arall genti oe gyuoeth. B.

¹⁵⁷ Ac yna y gelwis ef Gordeila y ienhaf, a gouyn idi py veint y karei hi euo. Ac yna adnabot aoruc Cordeila ycyredo oe that yr amydroydon anhyedus a dywedassei ychwioryd wrthaw, a phroui ythat, a gwrtheb idaw yn amgen noe chwioryd ar y wed hon. Ni chredaf id byt merch a allo karu y that yn uwy nos y dylho y garu nac ae dywetto onyt trw gellwyr llad y heneit gan gelu gwirioned. B.

¹⁵⁸ Ac yna lliydaw aoruc y that wrthi, gan tebygu y mae diheuyt y challon y dywedassei hi hynny. A dywedut wrthi val hyn, kans yny veint honno y tremygeisti heneint dy tat lyt na charut ti ef megys chwioryd y rei ereill. B.

¹⁵⁹ Heb ran y gyt ac wynteu or ynys. B.

¹⁶⁰ Ny dywedaf can wyt merch ti imi na rodwyf ui ti y wr ny hanffo or ynys hon. Os tyghetuen adam-weina hynny heb argyfreu, hyn adywedaf na bydy un anryded ath wihoryd, kans mwy eiryoet y kkreis i ti noc wyntwy: athitheu ymkaru inheu yn llei noc wynteu. B.

¹⁶¹ A heb un goir o gyghor y wydda y rodei y dwy verchert hynaf idaw y deu tywyssawc, nyt amgen, y tywyssawc kernyw. Ac y tywyssawc y gogled, ahaner yr ynys gantunt tra vei vwy ef. Agwed ybeu uarw ynteu, y kyuoeth oll yn deu haner y rydunt. B.

¹⁶² Ac yna gwedy clybot o aganipus vrenhin freinc clot a phryt a theghweh cordeila. B.

¹⁶³ Anuon kennadeu awnaeth hyt ar lyr ythat oe erchi yn wreic idaw. Ac y dywawt ynteu lyr y rodei y verch idaw heb argyreu a heb da genthi yn llawen, kan daroed idaw ynteu rodi y gyuoeth ae eur ae aryant yr dwy verchert ereill. B.

¹⁶⁴ Tracheuyn y dywedut. B.

¹⁶⁵ Ac nat oed reit, idaw wrth dim, namyn kaffel gwreic vonhedic telediwy dylyedawc y kaffei etived ohonei a gynhalei y gyuoeth gwedy ef, kans ef bieoed y tryded ran o freinc. Ac yn diannot cordeila a rodet y aganipus. B.

¹⁶⁶ Ac ympen yspeit ygkylch diwed oes llyr. A dechreu lleucu o honaw o heneint, y deu racydwededig-douyon awrescynasant arnaw y gyuoeth, yr hwn agynhalyassei ef yn wrall trwy hir amser. Ac ae rannasant y rydunt yn deu hanner. Ac o gyt duundeb cissoes maglawn tywyssawc yr alban a gymyrth llyr attaw ar y deugeinnet marchawc, rac bot yn gewilyd gantaw tot heb varchogyon wrth escord. B.

¹⁶⁷ Agwed y bot llyr velly gyt a maglawn yspeit dwy vlyned: lliydaw aoruc coronilla y verch wrthaw rac meint oed o varchogyon yggt ac ef. A rac eu gwssanaethwyr ynteruyssu y llys. A dywedut awnaeth wrth y gwr vot yn digawn uegin marchawc yggt ae that ac ellwg y rei ereill ymdeith. B.

¹⁶⁸ Agwed y dywedut hynny wrth lyr, lliydaw a oruc, ac ymadaw a maglawn a mynet hyt ar henwyn tywyssawc kernyw y daw y llall, ac arbynet o hwnnw ef yn enrededus llawen. Ny bu pen y ulwydyn hyny darau teruyse y rwg eu gwssanaethwyr. Ac wrth hynny y sorres regau y verch wrthaw. Ac erchi idaw ellwg y varchogyon oll y wrthaw eithyr pump marchawc ae gwssanaethei. B.

¹⁶⁹ Athristau a oruc llyr eithyr mod, Achychwyn odyna elchwyll lyt ar y verch hynaf idaw. A thebygu trugarhau o honno wrthaw, achynal gyt ac ef y varchogyon. Sef awnaeth hitheu tygu trwy y llyt y gyuoethen nef a dayar na chaffei ef ohir yno onyt ellygei oll y varchogyon y ymdeith eithyr un ae gwssanaethei. A dywedut awnaeth heuyt nat oed reit y wr kyuoet ac ef na theulu na lluosogrwyd y gyt ac ef onyt un gwr ae gwssanaethei. B.

¹⁷⁰ Agwed y na chaffei dim or ageissei gan y verch. Gellwg y varchogyon oll y wrthaw eithyr un marchawc. A gwedy y vot yno hir yspeit, mydylyaw aoruc am y hen teilygdawt ae enryded. Athristau aoruc yn vawr. A medylaw mynet hyt ar y verch a athoed y freinc. Ac offynhau hynny heuyt aoruc, mor digaryat ygellygassei y wrthaw. B.

¹⁷¹ Ac eissoes ny allwys ef a vei hwy diodref yr amharch a oed arnaw. Achychwyn parth a freine aoruc. B.

¹⁷² A phan yttoed yn mynet yr llog, Ac na welei neb wrth y escord namyn ar y eil, ganwylyaw, y dywawt yr ymadrawd hwn. B.

¹⁷³ Ev adoeth hit egkaer idinas edoed iwerch indaw. A.

¹⁷⁴ Anvon aoruc Lyr genat at ebrenin ac at iwerch enteu ari drigeinvot. A.

¹⁷⁵ Ac yna yd anonned gwyts tros wyneb freinc y gynnullaw y holl dewred: wrth eu gollwg gyt a llyr y orescyn y gyuoeth tracheuyn idaw. A gwedy bot pop peth yn barawt, kyhwyn a oruc llyr a chordeila y verch ar llu hwnnw gantunt. A cherdet hyny doethant y ynys prydein. B.

¹⁷⁶ Ac yn diannot ymlad ae dofyon Achaffel y nudugolyaeth o lyr. A gwedy gwedu pawb or ynys idaw: y bu varw llyr yny tryded ulwydyn. Ac y bu varw aganipus vrenhin freinc. Ac yna y kymyrth cordeila llewodraeth y teyrnas yny llaw ehun. Ac y cladwyf llyr y mywn daerty awnaethoed ehun dan auon soram. Ar temhyl honno a rywnaethoed ef yn anryded ianij bifrontis yr duw a elwit, Aphan delhei wylua y temyl honno: y deuei holl grefftwyr y dinas ar wlat oe henrededu. Ac y dechreuyn pob gweith or a wnelynt hyt ym pen y ulwydyn. B.

¹⁷⁷ A gwedy gwledychu o cordeila pump mlyned yn tagneuedus: y kyuodes ydeu nycint yny herbyn. Margan vab maglawn. A chuneda vab henwyn a llu aruawc gantunt. A dala cordeila ae charcharu. Ac yny karchar hwnnw o dolur colli y chyuoeth y gwnaeth ehun y lleith. Ac y rannasant wynteu y kyuoeth yrydunt. Ac y doeth y vargan or tu draw y humyr y gogled yny theruyn. Ac y doeth y guneda y parth yna y humyr, lloeger achynry achernyw. B.

¹⁷⁸ Achyn pen dwy ulyned y doethant gwyr a gerynt teruyse ac annundeb a llenwi bryt margan o teruyse. A dywedut wrthaw bot yn gewilyd ac ef yn vab hynaf gadu deuparth y kyuoeth yn eido kuneda. B.

¹⁷⁹ A chynnullaw llu aoruc margan, ac anreithyaw kyuoeth kuneda o lad a lloeci. A dyuot aoruc cuneda yny erbyn ae erlit o le y le hyny doeth yg kymry. Ac ar uaes mawr ymorganwc. Ac yna y llas margan ac oe enw ygelwit y lle o hyny hyt hediw, maes margan, ac yno y mae manachloc vargan yn awr. B.

¹⁸⁰ Agwed y nudugolyaeth honno y kymyrth cuneda holl lywodraeth ynys prydein. Ac y gwledychwys yn tagneuedus teir blyned ardec arugeint. Ac yn yr amser hwnnw yd oed ysayas ac eseu yn profiwyddaw yg kaerusalem. Ac yd adeilwyf rucein y gan deu wroder remus a romulus, yn yr vnuet dyd ar dec kyn kalan mei. B.

¹⁸¹ Agwed y marw cuneda, y doeth riwallawn y vab ynteu yn vrenhin. Ac yn oes y gwr hwnnw y bu y glaw gwaet. Ac y bu varw y dynyon gan y kakwn yn eu llad trwy y glaw gwaet. B.

¹⁸² Ac yn ol hwnnw y doeth, gorwst. Ac yn ol gorwst y doeth seissyll. Ac yn ol seissyll y doeth iago.

vab gorwst y nei ynteu. Ac yn ol iago y doeth kynuarch vab seissyll. Ac yn ol kynuarch y doeth goronw digu. Ac y hwnw y bu deu vab porrex a fernex. (Ferwex. A.) B.

¹⁵³ A gwedy marw eu tat y kyuoed terusyc y rydunt am y vrenhyniaeth. A cheissaw o porrex llad fernex y vraw to vrat. A gwedy gwybot o fernex hynny. ffo a oruc hyt yn ffreinc. A dyuot a phorth odyno y gan suardus vrenhin ffreinc. Ac ymlat a phorrex y vrawt. Ac yna y llas fernex argynnulleitua a doeth gantaw. B.

¹⁵⁴ A gwedy gwybot oe vam (yr hon a elwid Indon. A.) rylad y mab. Sef a wnaeth hitheu keissaw llad y mab byw. yn nial y mab marw. A gwedy gaffel yn kyscu o honoi. yd aeth hi ae morwynion ae lad. Ac yna y rannwyd yr ynys yn pump ran trwy symudaw teruynen. B.

¹⁵⁵ Ac ym pen yspeit. y kyuoed gwas ieuanc clotauwr. Sef oed y enw dyfnawl moel myt mab clydno tywyssawc kernyw. A gwedy marw y tat a chaffel o dyfnawl y gyuoeth. Ryuelu a oruc ar piner (pymr. A.) vrenhin lloeger. A gwedy llad preier y daethassant yn y erbyn. Nidyawe vrenhin kynru ac stater vrenhin y gogle. a dechreu lloesi kyuoeth dyfnawl ae anreithyaw. B.

¹⁵⁶ A dyuot aoruc dyfnawl a degmil o wyr aruawc gantaw yn eu herbyn a rodi kad ar faes idunt. A gwedy gwelet o dyfnawl hwyret yd oen kaffel y uduogolyaeth. dwyn chwechanwr o gwyr dewraf a oruc a gwisaw arueu y gelynyon lladedic. a mynet a hwynt raddaw trwy y gelynyon ac y llas nidyawe a stater a chaffel y nudugolyaeth. Ac odyda gorescyn gwlaodod y brenhined hynny a darostwng pawb wrth y arglwydiaeth elhun. B.

¹⁵⁷ A gwedy daruot o dyfnawl dwyn y pobyl ar kyuoeth wrth y hen teilygdawt. A gwneuthur coron eur idaw. a mein gywrthauwr yndi. A gossot kyfreitheu yr ynys. or rei y mae y saesson etwa yn aruer. A rodi noduauw yr dinasoed. mal y gallei pawb or a rei teit udunt gyrrhu yno dngelwech. Ac yr ereidyr allan y rodes ef y breint hwnw ar y meysydd yn un furaf ac yr temleu. B.

¹⁵⁸ A hyt tra parawys dyffnawl: y pylwys cledyfeu y lladron ar treiswyr. Ac ynny dyd ef ny lauassei neb treissyaw y gilyd. Ac ym pen deugein mlyned gwedy kymryt y goron y bu uarw. Ac y cladwyd geir llaw temyl awnathoed elhun yn enryded ydywys a elwit kytundeb. B.

¹⁵⁹ A Gwedy marw dyfnawl y kyuoed terusyc y rwg beli a bran y deu vab ynteu am y kyuoeth. A gwedy llawer o gynhen a dadleu y kymodet trwy getymdeithon. gan amnot gadu y veli coron y teyrnas can oed hynaf. A lloeger a chymryd a chernyw genthi. can oed iawnach gadu yr hynaf yn vrenhin. A gadu y vran or parth arall y hynny a bot yn darystygedic oe vrawt. B.

¹⁶⁰ Agwedy eu tagneuedu ynn wedd honno. pypm mlyned y buant trwy hedwch y llywyaw eu kyuoeth. Ac yna y doeth meibion annuadeb y terusyc y rygtunt. Ac y waradwydiaw bran am y vot yn darystygedic yw vrawt. Ac wynt yn un vam un tat. Ac yngyndewret. Ac yn un dyltet. B.

¹⁶¹ Ac egita henni hevit eu llawer oevrager ac imladeu provedic achlotawr wit in eniver weith a ladeu Chelf (Thelf) tivisawe Morgan ith wlat ti. ti alleist gwrthwinebu idaw ac en waradwidus i gimhell ar fo. A.

¹⁶² Ac erchi idaw kymryt merch helsyn vrenhin llychlyn yn wreic idaw. hyt pan vei trwy porth hwnw y gallei gaffel y gyuoeth ae dyltet. A chymryt kyghor yr anhyedwyr twyllodrus a oruc bran. A mynnu y vorwyn yn wreic idaw. A thra yttod ef yn llychlyn. y doeth beli hyt y gogle a llanw y kestyll ar dinasoed oe wyr chun. Ac eu kadarnhau o pop peth or wei reit. B.

¹⁶³ A phan doeth ar vran hynny kynnullaw y llychlynwyr aoruc ynteu. a cheweiryaw llyges diruawr y meint. A chyrchu tu ac ynys prydein. Aphan oed lonydad gantaw y rwygaw y mor. nachaf Gwythlach vrenhin denmarc a llyghes gantaw yn erlit bran o achaws y vorwyn. Ac ymlad a wnaethant. Ac o damwein y kausus gwythlach y llog yd oed y vorwyn yndi. Ae thynnu a bacheu ym plith y logeu elhun. B.

¹⁶⁴ Ac val yd oeddynt velly yn ymlad nachaf wynt kythrawl gwrthwyneb yn gwagaru eu llogeu pawb y wrth y gilyd o nadunt. Ac or ryw damwein y byrwyd llog wythlach ar vorwyn y gyt ac ef y tir y gogle. B.

¹⁶⁵ Agweti igwelet owir ewlat eu dali agwnaethant ac eu dwin hit at beli. kans en er amser hwnw et oed ev ar glan emoroed morbennoed heni en achaws divotetigaeth bran ivrawt. Ac igit allog gwythlach etoetint teir llog. ar drited or rei henni ahanoed olyghes vran. Ac gwti menegi ir brenin pa beth oedint ar damwein. adarvot idunt llawenau aoruc or ri civarwot e damwein hwnw idaw. kans edoed ivrawt en mennu rivelu eni erbin. A.

¹⁶⁶ Agwedy yspeit ychydic o diwed y doeth bran yr tir ae lyghes gantaw. Ac anuon awnaeth trwy genhadeu ar veli y erchi idaw eturty y gyuoeth ae wreic rydalyassei ynteu. gan vygythyaw onys atuerhei yn diannot. o caffel le ac amser y lladei y pen. B.

¹⁶⁷ A gwedy y nacau o veli o pob peth o hynny. kynnullaw ymladwyd ynys prydein a wnaeth beli. A dyuot i ymlad a bran. ac ar llychlynwyr a oed y gyt ac ef. A dyuot aoruc bran ae lu ynteu hyt yn llwyn y kaladry wrth ymgysuauot. B.

¹⁶⁸ A gwedy eu dyuot y gyt. llawer o greu gwaet a ellygwyt o parth. Achynhebic y dygwydei y gwyr brathedic: y yt gan vedelwyr kyflym. Ac eissoes goruot a wnaeth y brytanyeit. a chymell y llychlynwyr y eu llogeu. Ac yna y dygwydys pymthegmil o wyr bran. yn dienghis hayach o nadunt yn diuriw dianaf. Ac yna oevrid y damweinwys y vran kaffel un llog. Ac y hwylys a honno parth a ffreinc. y getymdeithion ynteu. y rei ereill mal y dycei eu tyghetuen y ffoassant. B.

¹⁶⁹ Ac wedi kaffel o vely y uduogolyaeth honno a dyuo hyt kaer effrawc o gyt gyghor y wyrda yd ellygwyt brenhin denmarc ae ordderch yn ryd gan tragywydawl darystygedigyaeth a theyrnet y gan vrenhined denmarc y ynys prydein. B.

¹⁷⁰ Ac yna kadarnhau a oruc ynteu kyfreitheu y tat. A gossot ereill o newyd. Ac yn penhaf yr temleu ar dinasoed ar ffryd. Ay peris gwynuthur ffryd brenhinawl o vein a chalch ar hyt yr ynys o pen ryn kernyw hyt yn traeth catness yn prydein. Ac yn unniawn trwy y dinasoed a gyuarfeii ahi. A fford arall ar y llet. o vynyw hyt yn norhampwn yn unyawn trwy y dinasoed a gyfarfeii a hitheu. A dwy fford ereill yn amroscowyr y dinasoed a gyfarfeii ac wynteu. Ac eu cyssegru a rodi breint a noduau udunt mal y rodassei y tat. A phwy bynhac a vynho gwybot y breinheu hynny ar noduau: darlleet kyfreitheu dyfnawl. B.

¹⁷¹ Ac val y dywetpwyd uchot y doeth bran y ffreinc. yn gyflawn o pryder a goual. am y dehol yn waradwydus o tref y tat y alltuded. Ac nat oed obeith gallu ennill y teilygdawt tracheuyn. Agwedy menegi pop

¹⁵³ Yn y lle yd oed beli yn aros dyuodedigyaeth bran y vrawt. pedeur llog y doethant ar pedwarad a hanoed olyghes vran. Aphan datganwyd hynny y veli: llawen vu gantaw. B.

un o tywyssgygon ffreine ar neilltu ac na chauas na phorth' na nerth, or diwed y doeth hyt ar segyn tywyssawc byrgwyn. A gwedy gwrahu ohonaw y hwnw: kymeint a gaus o garyat a chedyndeithas y gan segyn agwyrda y teyrnas. Ac nat oed yr eil gwr nes noc ef y tywyssawc. hyny oed euo alunyaethei negesseu y teyrnas. Ac adosparthei y dadlyeu. B.

²⁰² Sef kyfyrw wr oed vran. teo oed o pryt a gosed. Adoeth achymhen oed adosparthus. Ac ethrelithus oed wrth hely achwn ac adar ma y dylyei teyrn. Ar tywyssawc agauas yny gyghor rodi un verch aoad idaw yn wreic y vran. Ac ony bei etiuod o vab, kanhyadu y vran y gyuoeth gan y verch o bei hyn noc ef. Ac o bei vab idaw yten. Adaw porth y vran y orescyn y gyuoeth ehun. B.

²⁰³ Ac odyna ny pen y vlvwlyd. marw segyn. Ar gwyr a garei vran gynt o getymdeithas yn fawr. ny bu anhawd gantunt darestwg oe wryogaeth. A gwedy tynnu pawb yn un vedwl ac ef, meddylaw aoruc dial ar veli y vrawt y saraet. Ac yna heb annot trwy gyghor y wyrda. klygreiraw aoruc a thywyssogyon ffreine, val y kaffe y hndwch kerdet trwy ffreine. ae lu hyt y traeth fflandras y lle yd oed y lloen yn parawt. A gwedy eu dyuot yno yd hwlwasant hyt yn ynys prydein. B.

²⁰⁴ A phan doeth y chwedyl ar veli. kynnullaw aoruc ynteu ieuencitit adewred ynys prydein yn erbyn bran ae lyghes. B.

²⁰⁵ A phan welas tanwen ma y gweissyon y bydinoed yn parawt. Ac yn chwanhawc y ymguaruot. brysaw aoruc hitheu trwy ergynedigion gameu hyt ynle yd oed vran y mab a oed damunedic genthi y welet. A noethi y dwy vron trwy dagreu a iconon. Ac erchi idaw ef coffau pan yw yny challon hi y crewyt of yn dyn o peth nyt oed dim. Ac erchi y charedic vab coffau y poen ar gouyt a gawei yny ymdwyn naw mis yny challon. A chan hynny erchi idaw mawd y vrawt y llit ar bar a oed gantaw wrthaw. kany wnaethod y vrawt idaw ef deunydd llit. kany belu ae deholasei ef o ynys prydein mayn y gamwed. ae anghymendawt ehun. pan duc brenhin llychlyn am pen y vrawt y geisaw y digyuoethi. B.

²⁰⁶ Ae ar hyny. sef aoruc bran hedychu ac ufydau y vam. A bwrw y arueu y wrthaw. A dyuot hyt ar y vrawt. A phan welas belu y vrawt y dyuot attaw trwy arwyd tagnefyd, diot y arueu aoruc ynteu a mynet dwylaw mynwyl ellden. A chymodi y deu lu y gyt. a dyuot y gyt hyt yn llundein. B.

²⁰⁷ Ac ym pen yspeit gwedy eu bot ygyt yn ynys prydein. oc eu kyt gyghor y kychwynnassant parth a ffreine a llu diruawr y veint gantunt. A chyt bei trwy lawer o ymladeu y kymellasant holl tywysogyon ffreine yn wedawl darystygedigaeth udunt. A chael y uduogolyaeth ar ffreine gyt ac wynt kyn pen un olwydlyn y kyrchasant parth a ruuein dan anreithhaw awrthwynepi udut. B.

²⁰⁸ Ae yna yd oed Gabius. a phorcenna yn amherodryon yn ruuein. A phan welas y gwyr hynny na ellynt ymerbyneit, a belu a bran, dyuot yn ufyn awnaethant y rodi darystygedigaeth ac vfylldawt. Ac adaw teyrngt udunt yno o ruuein pop blwydlyn gan ganhat sened rufein er gadu tagnefyd udunt. A rodi gwyntlon a chedernyt ar eu kywrdab. B.

²⁰⁹ A gwedy ymchoelt belu a bran y wrth ruuein a chyrehu parth a germania: ediuarhaw awnaeth gwyr ruuein am wneuthur y ryw tagnefed honno na rodi eu gwyntlon y uelly. Sef awnaethan trwy twyll llud-yaw yn eu ol. A mynet yn porth y wyr germania. B.

²¹⁰ A phan doeth y chwedel honno ar veli a bran. Sef awnaethant llidyaw yn uwy no meint. Am wneuthur ac wynt y kyfyrw twyll hwnw. A nedylaw py wed y gellynt ymlad ar deu lu. Sef y kawsant yn eu kyghor trigyaw belu ar brytanneit wrth ymlad a gwyr germania. Ac y eu darestwg. A mynet bran a ffreine a byrgwyn gantaw y geisaw dial eu twyll ar wyr rufein. B.

²¹¹ A phan doeth diheurwyd or darpar hwnw ar y rufeinwyr. Sef awnaethant wynten brysaw tracheun y geisaw rufein o vlaen bran. Ac adaw gwyr germania. B.

²¹² A gwedy kaffel o veli y chwedyl hwnw. Sef awnaeth ynteu ef ae lu y nos honno eu pydyaw wynteu y mywn glyn dyrys a oed ar eu ford. B.

²¹³ A phan doeth gwyr rufein trannoeth yr glyn hwnw. Sef y gwelynt y glyn yn echtewynnu gan yr heul y discleiraw ar arueu eu gelynyon. A chymraw a aeth arnynt o tebygu mae bran ae lu oed yn eu ragot. B.

²¹⁴ Ae yna gwedy kyrcu o veli wynt yn diannot. Sef awnaet y rufeinwyr gwascaru yn diaruot a ffo y waradwydus. Ac eu hymlit awnaeth y brytanyeit yn greulawn tra parawys y dyd. Agwneuthur aerua from onadunt. B.

²¹⁵ A chan y uduogolyaeth honno yd aeth belu hyt ar bran a oed yn eisted wrth rufein. Agwedy eu dyuot y gyt, dechreu ymlad ar dinas a briaw y mureod. Ac yr gwardwyd y wyr rufein dyrohauei crogwyd rae bron y gaer a menegi udunt y crogynt eu gwyntlon yn diannot ony rodnyt y dinas. A dyuot yn eu hewyllys. B.

²¹⁶ A gwedy gwelet o ueli a bran gwyr rufein yn ebruygu eu gwyntlon. Sef awnaethont wynteu gan flemychu o anrugarawe irloned, peri erogi petwar gwyntul ar hugeint o dylydegogon rufein yg gwyd eu rieni ac eu kenedyl. Ac yr hynny yn uwyaf oll paru awnaethant y rufeinwyr trwy engiryolaeth yn eu herbyn. kans kennadeu a doeth y gan eu deu amherawdyr y dywednt y doynt trannoeth y eu amddiffyn. B.

²¹⁷ Sef awnaeth gwyr rufein oc eu kyt gyghor pan doeth y dyd trannoeth. kyrcu allan yn aruawc y ymlad oc eu gelynyon. Athra yttodynt yn llunauthn eu bedinoed. nachaf y deu amherawdyr yn dyuot megys y hedewssynt. gwedy ymgynullaw yr hyn ar adigassei oc eu llu heb eu llad. A chyrehu eu gelynyon yn drydbud drac eu kefnue. ar gwyr y dinas or parth arall. A gwneuthur aerua diruawr y meint or brytanyeit. B.

²¹⁸ A gwedy gwelet o veli a bran llad aerua gymeint a honno oc eu marchogyon. glewhau awnaethont wynteu a chymell eu gelynyon tracheun. A gwedy llad mlyoed o pop parth, y damnewynws y uduogolyaeth yr brytanyeit a llad Gabius a Phorcenna. A gwerescyn y gaer. ar hen swllt cudedic a oed yny gaer. hwnw a rannwynt y eu kedymdeithon. B.

²¹⁹ Ae yno y trigwys, bran yn amherawdyr yn rufein yn gwneuthur yr arglwydiaeth ny chlywyspwynt kyn no hynny y chreulonet. A phwy bynhac a uynno gwybot gweithredoed bran gwedy hynny. edrychi-ef estoriaw gwyr rufein. kan ny pherthyn yn traethu oweithredoed gwyr rufein. B.

²²⁰ Ae yna y kechwynnws belu ac y doeth ynys prydein. Ac yn hedwch tagnouedus y treulwys y dryll arall oc oes. Ac odyna y kadarnhawd y keiryd ar kestyll ar dinassoed or a uei reit. Ac y gwnaeth ereill o newyd. Ac odyna yd adeilawd ef kaer a dinas ar anon wysc, yr hon a elwit trwy lawer o amser. kaer wysc. Ac yno y bu y trydyd arehesocbty ynys prydein gwedy hynny. A gwedy dyuot gwyr rufein yr ynys hon, y gelwit. kaer lleion, ar wysc. B.

²²¹ A belu a wnaeth y porth yn llundein enrysed y weith. Ac oe enw ef etwa y gelwir ef porth belu. y danaw ef y mae discynua y lloeg. Ac ynny oes ef bu amlyder o eur ac aryant, megys na bu y gyffilyb yn yr oesoed gwedy ef. A phan doeth y diwed ae narw, y lloset y escryn yn lludw. Ac y dodet y mywn llestyr eur ympan y twr awnaethod ehun yn llundein. B.

²²² A gwedy marw belu: y doeth Gwrgan varfy trwrch y vab ynteu yn vrenhin. Gwr a euelechwys

gweithredoed y tat trw tagneuyd amwnder. A chynhal y teyrnas rac ostrawn genedyl yn prud. A chan kymell y elynyon yn dyludedus y darestwg idaw. Ac ym plith y weithredoed y damweinwys nakau o vrenhin denmark y teyrngat a talyssai y tat. Ac a dalyei ynteu y talu idaw. B.

²²⁵ Acheweiraw llyges a oruc gwrgan a mynet hyt yn denmarc. A gwedy creulawn ymlad a llad y brenhin y kymbellwys y bobyl y wedawl darystgedigaeth idaw. ar teyrngat val kynt y ynys prydein. B.

²²⁶ A phan yttoed yn dyuot parth ac anyssed orc tracheuyn. nachaf yn kyuaruot ac wynt dec llog ar hugeint yn llawn o wyr a gwragel. A gwedy gouny undunt o pyle pan hanoedynt. A phyle yd eynt y kyuoedus eu tywyssawc ac adoli y wrgant. Sef oed y enw. bartholonn. Ac erchi nawd idaw. A dywedut a oruc y rydeol or yspaen. Ac bot ulwydyn a hanher yn krwydraw y moreod yn keissaw lle y kyuanhedu yndaw. Ac erchi idaw ran yn ufyd darystgedic o ynys prydein y chyuanhedu dan tragwydawl geithiwet yr neb a uei vrenhin arnei. kany ellynt diodef mordwy yn vwy no hynny. B.

²²⁷ A gwedy gwybot eu neges. truanhau a wnaeth gwrgant wrthtunt. Ac anuon kyuarwydyt undunt hyt yn iwerdon a oed diffeithle yna y rodes gwrgant yr ynys honno yr gwydyl yn gyntaf eirot. Ac yna yd aethant hyt yn y werdon. Ac y kynhydassant yr hynny hyt heddiw. Ac yna doeth gwrgant y ynys prydein. Ac yno y bu uarw. Ac y cladwyd yg kaer lllion ar wysc. y lle ar daroed idaw ef y teccau. B.

²²⁸ A gwedy gwrgan y doeth kuhelin y uab ynteu y vrenhin. A hyt tra parawys y oes. yn tagnouedus y traethwys y teyrnas. A marcia oed enw y wreic. A honno oe ethrylith a dechymyngwys kyfreith. Ac alwei y brytaniet kyfreith marcia. Ar gyfreith honno a troes alurty vrenhin o gymraec yn saesneac. B.

²²⁹ Gwedy marw kuhelin y doeth y vrenhinaeth yn llaw garcia a seissyll y mab. kanyt oed ar y mab oet nam seith mlwyd pan fu varw y tat. Ac wrth hynny y gadwyt y vrenhinaeth yn llaw y wreic kans doeth ethrelithus oed. A gwedy marw marcia y bu yn vrenhin seissyll. A gwedy seissyll y doeth kynuarech y vab yn vrenhin. Ac yn ol kynuarech y doeth. dan y vrawt ynteu yn vrenhin. Ac yn ol dan. y doeth morud y vab yn vrenhin. Ar gwr hwnw clotuauw uu pei nat ymrodei y greulonder. pan littyet nyt arbedei neb mwy noe gilyd. Teg oed ynteu a hael. Ac nyt oed un dyn dewrach noc ef. B.

²³⁰ Ac yn y amser ef y doeth brenhin moren yr gogled a llu mawr gantaw. Ac y doeth morud nny erbyn. A gwedy bot ymlad y ryduyt y kanas morud y uudugolyaeth. Ac erchi a oruc dwyn pawb oe elynyon wedi y gilyd attaw y eu llad y gyfenwi y greulonder. A hyt tra vei yn gorffwys. yd archei eu blygaw yn vwy rac y vron. A gwedy eu blygaw eu llosgi. Ac ar hynny y doeth ryw uwystuil athrugar y ueint y wrth vor y werdon. A dechreu llyngeu y gwarfhei ac ef o dyn. Ac y aeth ynteu ehun y ymlad ac euo. A gwedy treulaw y arueu yn ouer. y llynckwys yr aniuell ef mal pysgodyn. Ac o hynny allan ny welat nac ef nar enefeil. B.

²³¹ A phymp meib a uu y uorud. A hynaf oed gorboniawn. A hwnw a gymyrth llywodraeth y teyrnas yn llaw. A hwnw a un tagnouedus ac araf. Ac ymlaen pop peth y talei teilwg annyded y dwyeu. Ac uniawn wirioned yr pobyl. Ac attnewydchau temleu y dwyeu ar dinasoed a oruc. a gwnetheur ereill o newyd. Ac yn yr amser hwnw kymeint un amlder eur ac aryant a guldooed ereill. Ac nat oed un or ynyssoed a allei ymgyllybu idi. Ac ym pen hynny oll y kyuoethogei ynteu yn hael pawb or tlodyon mal na bei reit y neb. wneuthur treis na lledrat na chribdeilei ar y gilyd. B.

²³² A gwedi marw gorboniawn yn llundein. y drychauwyrt arthal y vrawt yn vrenhin. Ac nyt tebic vu ef yw vrawt kyn noc ef. y bonhedigyon a estygyei. Ac ar andyldegogon a urdei. A gwedy na allwys y dyldegogon y diodef duunaw yny erbyn awnaethant ae diwreidaw o gadeir y teyrnas y ymdeith. A dodi elidyr y vrawt yny le. B.

²³³ Ac ym pen pump mlyned gwedy y vot yn vrenhin. yd oed yn hela diwarnawt yn fforestlwyn y kaladry nachaf arthal y vrawt y gwr a dyolassit oe vrenhinaeth gwedy rhyuot yn crwydraw gwladood ereill am y geissyaw y gyuoeth tracheuyn. Ac yn chwasei dim. Sef a wnaeth elidyr truanhau wrthaw ae dwyn gantaw hyt yg kaer adlut ae dodi yny ystaell ehun. ymgaledus. B.

²³⁴ A chymyrt eleuyt arnaw awnaeth elidyr. Ac anuon ar y holl wyrdia y erchi undunt dyuot yw wybod. A gwedy eu dyuot yn llwyr hyt y dinas. Erchi y pop un onadunt dyuot y ymwelet un ar ol y gilyd. Ac y delhei pop un. gwyr yn parawt gantaw y eu daly ac y eu llad ony wrheynt y arthal. A gwedy gwelet hynny ac ofyn eu llad. y gwrhaissant y arthal. B.

²³⁵ Ac ody na y doethant hyt yg kaer efrawc. Ac yna y kymyrth elidyr y goron y am y pen ehun. Ac y dodes am pen y vrawt. Ac wrth hynny y gelwit ef elidur war. B.

²³⁶ Ac ody na y gwledychwys arthal deg mlyned gan ymchoelut y chwyl yny gwrthwyneb. urdaw y dyldegogon a gestyg yrei andlyedawc. A gwnetheur iawnder a phawb. A phan vu varw y cladwyd yg kaer lyr. B.

²³⁷ Ac yna eilweith y deuth elidyr yn vrenhin. Ac ym pen rynnawd y kyuoedus ywein a pheredur y deu vroder ieuaf yn eu erbyn. A gwedy ymlad ac ef. daly elidyr ae rodi yn llundein ygkarchar. Arannu yr ynys y redunt. nyt amgen lloegyrr a chymry y ewein. ar gogled y peredur. Ac ym pen seith mlyned y bu varw ywein. Ac y doeth y kyuoeth yn llaw peredur. Ac ym pen yspeit gwedy hynny y bu varw peredur. B.

²³⁸ Ac yna y doeth elidyr y tryded weith yn vrenhin. A phan aeth or byt hwn yd edewis agreiffeu da yny ol. B.

²³⁹ A gwedy marw elidyr y doeth rys mab gorboniawn. A hwnnw adelis yn ol weithredoed elidyr y wneuthur o gwbyl. B.

²⁴⁰ A gwe y marw rys. y doeth morgan vab arthal. A hwnnw o dysc y rieni awnaeth iawnder. B.

²⁴¹ A gwedy marw morgan y doeth einyawn y vrawt ynteu. A phellau aoruc ynteu y wrth weithredoed y vrawt. Ac am y greulonder y bwrwyf ef y chwechet ulwydyn oe teyrnas. B.

²⁴² Ac yna y doeth idwal vab ywein y geuynderw ynteu y vrenhin. A hwnw a wnaeth iawnder rac ofyn damwein einyawn. B.

²⁴³ Ac yn ol idwal y d. run vab peredur. Ac yn ol run y doeth gereint vab elidyr. Ac yn ol gereint y doeth kadell y vab ynteu. Ac yn ol kadell y doeth coel. Ac yn ol coel y d. porrex. Ac y porrex y bu tri mab. fulgen. ac idwal. ac andryw. A phob un or rei hyny a deuth yn ol y gilyd. Ac yn ol y rei hyny y doeth uryen. Ac yn ol uryen y d. eluyd. Ac yn ol eluyd y d. clydaw. Ac yn ol clyaw. y doeth clydno. Ac yn ol clydno. y doeth gorwest. Ac yn ol gorwest. y d. meiryawn. Ac yn ol meiryawn. y doeth. bleidut. Ac yn ol bleidut y d. caph. Ac yn ol caph. y d. ewein. Ac yn ol ewein. y d. seissyll. Ac yn ol seissyll y d. blegywrt. B.

²⁴⁴ Ac ny bu yn yr oesod kantor kystal ac ef. Ac rac dahet y kanei y gelwit dnuw y gwaryeu. Ac yn ol blegywrt y doeth arthmael y vrawt. Ac yn ol arthmael y d. eidol. Ac yn ol eidol y doeth. rydyon. Ac yn ol rydyon y d. ryderch. Ac yn ol ryderch y d. sawyl pen uchel. Ac yn ol sawyl y doeth pyrr. Ac yn ol pyrr y d. capoir. Ac yn ol capoir. y d. manogan y vab. B.

²⁴⁵ Ac yn ol manogan. y d. beli mawr y vab ynteu. A deu ugeint mlyned y bu vrenhin yn ynys prydein. B.

¹¹⁴ Ac y veli y bu tri meib, lud, a chaswallon, a nynnaw. A gwedy marw beli mawr, y gwnaethpwy llud y vab yn vrenhin. Y gwr a vu gwedy hynny, gogonedus adellawdry kaeroed a dinasoed, hwnw a atne-wydwys muryoed llundein ae tyren. A chyt bei llawer idaw o dinasoed, hwnw eissoes a garei ef yn vwy nor un. Ac wrth hynny y gelwit hi kaer lud. Ac wedy hynny y gelwit ef yn llundein gan lygru y henw. A phan vu varw llud y cladwyd yn llundein, geir llaw y porth a elwir etwa oe enw ef porth lud yn gym-raec. Ac yn saesnech ludygat. A deu vab a vu idaw ynteu, auarwy a thenenan. B.

¹¹⁵ A phan vu varw llud nyt oet ar un o meibon val y gelit ywneuthur yn vrenhin. Ac wrth hynny y gwnaethpwyd kaswallawn yn vrenhin. Ac ymcyrchael aoruc ynteu y haelder a daoni, hynny oed y glot ef ae volant yn hedeo tros y teyrnas pellaf. Ac wrth hynny y kaues ynteu vot yn vrenhin. Ac eissoes herwyd y haelder, my mynwys e vot y meibon yn di ran o teyrnas, namyn rodi y auarwy llundein a iarllaeth keint. A cychuan iarllaeth kernyw. Ac idaw ynteu chun coron y teyrnas. B.

¹¹⁶ Ac yn yr amser hwnw nwy y kefir yn ystoria gwyr rufein, gwedy daruot y wlkessar oressin ffreine a dyuot hyt ar lan y mor ar traeth rwyten. A gwedy argannuot ohonaw odyo ynys prydein. A gybyot py tir oed a phwy oed yn y chynahedu, y dywawt pan yw un genedyl oed wyr rufein ar brytanyeit. Kans o eneas yd hanoedynt wy ar brytanyeit. Ac eissoes om tebic i, neur derw udunt dygen-edlu y wrthym ni, kany wandt beth yw milwriaeth wrth eu bot y mywn eigawn o dieithyr y byt yn presswylyaw. Ac wrth hynny ni a tebygaf bot yn hawd eu kymell y talu teyrget y rufeinawl amher-awdry megys y tal yr holl vyt. Ac eissoes yawn yw anuon y erchi teyrget udu, blayn llafuryaw gwyr kymeint a gwyr rufein yn eu kymell y talu teyrget. A rac coti praf hen eu hentat wy gan ellwg gwaet an kereynt. Ar ymadrawd hwn a dotes wlkessar y mywn y llythyr. Ac anuones at gaswallawn vab beli brenhin prydein. A phan dyganwyd y llythyr y gaswallawn, sorri a wnaeth, ac anuon llythyr ar wlkessar tra therwyn a oruc kaswallawn yn y mod hwn. B.

¹¹⁷ Kaswallawn brenhin prydein yn anuon anerch y wlkessar. O ryuedu meint sychet a chwant gwyr rufein y aur ae aryant mal na allant dyoddef yn bot ni yg kwr y byt, val yd ym ni, heb ef, y dyoddef pergyyl yr eigawn y mywn ynyssed heb gymell teyrnetg arnadunt. A menegi idaw nat digawn gantaw keissaw teyrnetg, namyn tragwydawl geithiwet. A bwrw eu rydit y gantunt, yr hon yd oedynt wy yn buchedoceau ohonei. A menegi y wlkessar nat herwyd kaithiwet y dylaye adolwyn udunt, namyn herwyd kereynd, kans o un lln pan anhoedynt, kans rydit a ordyfnassant wy yn gymeint ac na wydynt peth oed geithiwet. Ar rydit honno bei keissei y dwyen y dwyn y genym, ni alafuryem yny meint y gallem y amdiffyn. Ac wrth hynny menegi y wlkessar an bot ni yn parawt y ymlad dros an gwlat ac an rydit os eno ageu dyuot y ynys prydein. B.

¹¹⁸ A gwedy menegi, grym a llythyr y wlkessar, kynnnullaw llyghes a wnaeth ynteu wrth dwyn ar weithret yr ymadrawd a anuonassei ynteu yny llythyr ar gaswallawn. B.

¹¹⁹ A chweddy kaffel damunedic wynt drychael hwyleu a dyuot aber tenys yr tir. Ac yna y doeth kys-wallawn a holl gedernt ynys prydein gantaw yn eu herbyn, a beli tywysawc y ymladeu ae benteulu ae deu nyeint auarwy tywysawc llundein, a thenean tywysawc kernyw, a chreidu vrenhin prydein, a gwerthaed vrenhin gwyned, a brihael vrenhin dyuet. Ac y am hynny ierll a barwnyeit a marchogyon urdolyon. B.

¹²⁰ Sef y kawsant yny kyghor, kyrechu ulkessar yny bebylleu kyn kaffel ohonaw dyuot yr wlat, gan tebygu bot yn anhaws y wrthlad gwedy y kaffei ae dinasoed ae kestyll. A gwedu llunyaethu eu bedinoed a chyrechu gwyr rufein yny bebylleu yn diannot. Ac yna y bu kyn galettet y wrwydyr hynny oed y tyweyrych yn rydec o waet, mal pei delhei deheuwynt yn deisyuyt y toti eira a rew. B.

¹²¹ Ae ual yd oedynt yn yr ymfust hwnw y kyuaruu y vydynt yd oed nynyhaw vab beli ae auarwy vab llud yn y llywynw a bydin ulkessar, a llinaru bydin yr amherawdryr. Ac ar hynny yd ymguaruu nynyaw ac ulkessar, a dirnawr lywenyd a gymyrrth nynyaw yndaw am damweinau idaw gyuaruot a gwr kyuaru a hwnw. Ac yndiannot y gychu a oruc. A phan welas ulkessar nynyaw yny kyrechu a chledyf noeth troi y taryan yn wychyr gyflym a oruc ac erbynyeit y dyrnawt a oruc arnei, a megys y gadwys y nerthoed idaw gosot a wnaeth ynteu a chledyf ar nynyaw ar uchaf y helym, ar penfestyn yr eil yn gyflym mal y bei angheawl. A phan welas nynyaw hynny erbynyeit y dyrnawt a oruc ay daryan, a chymeint vu y dyrnawt ac y gyflyhws y cledyf yny taryan, ac nac ruthyr byddinoed yn kyrechu pan y bu reit yr ymherawdryr adaw y cledyf yny taryan heb y gafel o honci. B.

¹²² A chweddy kaffel o nynyaw y cledyf hwnw aerua dirnawr y meint a wnaeth oe elynyon, a gwedy treulaw llawer oer dyd yny wed honno y brytanyeit a gauas y uudugolyaeth, a ffo ulkessar ae u yw llogeu, a chymyrt y mor yn lle castell udunt, a llawen vu gantunt gafel hyny odigelweh ac yny kyghor y kawssant na dilynyn ymlad ar brytanyeit hwy no hynny. A hwylaw a wnaethant parth a ffreine. B.

¹²³ A gwedy kaffel y uudugolyaeth honno dirnawr lywenyd a gymyrrth kysswallawn yndaw, ac yn gyntaf talu molant y eu duweu. Ac odyndu rodi rolyon mawr oe wyr o tir a daear ac eur ae aryant a goludoed ereill val y dirperei y enryded. Ac eissoes yr hynny goulus oed a bot nynyaw yn vrathedic a chyn pen y pythewnos y bu varw, ac y cladwyd yn llundein, ac y dodet y cledyf a dugassei yny taryan rac ulkessar yn yr ysyrin y gyt ac ef, sef oed enw y cledyf agen glas sef achaws y gelwit velly nyt oed dim cry anwaetei arnaw a vei vuw. B.

¹²⁴ Ae odyndu gwedy dyuot ulkessar hyt yn traeth ffreine, sef a wnaeth y ffreine medlylaw bwrw y ar-glywydaeth y arnadunt ywnteu wrth y dyuot ar ffo y wrth y brytanyeit, a thebygu y uot y wanach o hynny, ac attunt heuyt yr dathoed bot y weigli yn gyflawn o lyghes gan gaswallawn yn y hymlit. Ac wrth hynny glewach oed y ffreine yn keissaw y wrthlad oe teruynen. B.

¹²⁵ A gwedy gwelet o ulkessar hynny ymgallau a oruc ynteu ac nyt ymrodes y pederuster ymlad ar pobyl greulawn honno namyn agori y tryssor a rodi y pawb anylder o cur ae aryant a bodlonhau pawb o bonhedigyon ac eu tagneudu velly ae eu dwyn yn un ac ef. Ac y gyt a hynny adaw eu breint ac eu dylyet y pawb oer ae kollassei a rydit y a wei kaeth. Ar gwr a oed gynt yn anhrugaraw megys llew dywal gwedy y hespelliaw ae treissaw ar awr honno yd oed hwnnw megys oen gwar yn adaw talu ac edrud pop peth udunt ac ny orffowysswys o gwaradogrwyd hynny trwy eu hedychu yny duc oll yn un ac ef. Ac yn yr amser hwnw nyt oed na chwyrd nac ymdidan gan neb namyn am ulkessar a budugolyaeth y brytanieit. B.

¹²⁶ Cynn pen y dwy vlyned eilweith paratoti llyghes aoruc ulkessar y geissaw dial ar gysswallawn y sarhaet awnaethoed idaw. A phan gileu gaswallawn hynny cadarnhau y kestyll aoruc ae adeilyat ereill o newyd a gosot keitweit kedeyrn ym pop porthua yg kelych ynys prydein, a gweuthur sycheu o hymn plymhedic ar hyt kenawl tenys a gosot y rei hynny wrth gadwyneu y tyllu y llogeu ydydanunt o delyn yno ac odyndu yd eeth kyswallawn a holl gedernt yr ynys gantaw y kadw yr aruortir ractaw. B.

Yma y mae dalen ar goll yn llygru B.

¹²⁷ A gwedy nas kaffai auarwy tagneud yn un mod, yd anuones y geissaw nerth at ulkessar ymherawdryr rufein, trwy llythyr yny y mod hwn. B.

¹³⁶ Auarwy tewyssawc llundein yn anuon anerch y ulkessar. A gwedy damunaw gynt y ageu damunaw weithon yiechyt, eduarw ywgenyf dala yth erbyn ti pan vu yrymlad rot a chaswallawn an brenhin ni. kans pei peidasswn i ti a gaffoedut, y uudugolyaeth. A chymeint syberwyt a gymyrth ynteu gwedy kael y uudugolyaeth trwy vy nerth i. Ac y mae ynteu weithon ymdigyoethi y inheu. Ac velly y mae ef yn talu drwc tros day un. Miui ae gwnaethof ef yn tref tataw, ac ynteu y syd ymditretatu inheu. Miui ae gossodeis ef yr eilweith ar y vrenhinyaeth. Ac ynteu yssyd yn wenychu vrn deol inheu, a minheu a alwaf tysolyaeth y nef a dayar na hedeisi y var. o nyt na redwn vy nei oe dienydu y wiryon. Ac edrychot dy doethineb ti deunydy lit ef, damweinaw awnaeth y deu nyeint y ni ware palet, a gwedy goruot om nei i, sef awnaeth nei y brenhin lliidiaw, a chyrcu y lllal a chledydf, ac yn hyuny y serthwys nei y brenhin ar y cledydf hyuny aeth trwydaw. A gwedy dyuot hyuny ar y brenhin yd erchis ynteu vy nei i yw dienyd tros y lllal. Ac wrth narodeis y mae ynteu yn anreithlaw vrg kyuoeth ac ny distryw ac wrth hyuny yd wyf y gwedidaw ty tregacyd ti, ac yn erchi ty nerth y gynhal vrg kyuoeth hyt pan vo trw vrn nerth inheu y kofych titheu gwrescyn ynys prydein, ac nac amhenet ty bruder ti dim o hyn, kans o denawt hon yd aruerant y rei marwawl gwedy eirloned tagnouedu. A gwedy ffo ymchoelut ar y uudugolyaeth. B.

¹³⁷ A gwedy edrych y llythyr o ulkessar, sef agauas yny gyghor ef ae wyrdra nat elynt y ynys prydein yr geireu y tewyssawc, hyuny delhei wylston a ellit y credu. A gwedy kynhetau hyuny y auarwy yd anuones kyan y vab a deg gystyl arrugeint o dyledogyon y gyuoeth ygyt ac ef. B.

¹³⁸ A gwedy dyuot y gwywlton kychwyn ar y mor aoruc ulkessar ar llu mwaf a gauas y gyt ac ef. A dyuo y dofy yr tir. A phan giglen gyswallawn hyuny lle oed yn ymlud allundein ymadaw ar dinas aoruc. A brysyay yn erbyn yr ymherawdyr ae lu. Ac val yd oed yn dyuot parth a cheint nacha wyr rufein yn pebyllaw yny lle hwnw kan auarwy ae dugassei wynt yno wrth dwyn kyrc deissyuyt am pen kyswallawn y ellwg ygaer y gantaw. B.

¹³⁹ A phan welas gwyr rufein y brytanyeit yn dyuot attut gwiscaw eu harueu a chweiryaw eu llu yn vyddinoed awnaethant. Ac yna y kymyrth auarw vab llud pumil o wyr aruawc ae dwyn y lwyn coet a oed yn agos, val y gallei pan vei amser dwyn kyrc dirybud am pen kyswallawn ae lu. B.

¹⁴⁰ A gwedy daruot llunyaethu y byddinoed y gwnaethpwynt aerua greulawn o pob parth, kans y gwyr lladedie a dygwedyd mal deil mis hydref kan wynt kadarn. Ac val yd oedant yn yr ymfust hwnnw kychwyn a oruc auarw ae varchogyon gantaw or llwyn, bydin gyswallawn or tu dracheuyn ar ydin honno a oed anreithedic or tu allar kan ruthyr gwyr rufein. Ac yna rac kywarsaghdigaeth y kywtawtwyr ehun ny allwys seuyll y ryctunt namyn kymyrt ef ffo. Ac yn agos ulunt yd oed mynyd karegawc, a llwyn o goet dyrys a oed ym pen y mynyd. A hyt yno y ffoes kyswallawn ae lu. B.

¹⁴¹ A gwedy dygwedyd yn y ran waethaf or ymlad a chael goruchelder y mynyd gwrthwynebu yn wrawl awnaethant y eu gelynyon a oed yny ymlit kan geissaw trigyaw ar y tor. Ac eissyoes serthed y mynyd ae drysswech ae geric a oed ymdiffyn yr brytanyeit mal y gelynt wneuthur aerua vawr or gelynyon. B.

¹⁴² Ac yna sef awnaeth ulkessar codi y lu yg kylych y mynyd y worchadw rac diane neb odyo, kans y vedwl oed kymell y brenhin y darostwg idaw trw newyn, yr hwn ny allassei y gymell trwy ymlad. B.

¹⁴³ O enryved genedyl y brytanyeit a gymellawd dwy weith y gwr hwnw ar ffo yr hwn ny allwys yr holl vyt gwrthwynebu idaw. Ae wynteu yr awr hon yn ffoedigyon rac hwnnw. Ac eissyoes yu gwrthwynebu yn wrawl idaw. Ac yn parawt y dioedf ageu dros eu gwlat. B.

¹⁴⁴ Ac ym pen yr eil dyd gwedy gwarchae kaswallawn velly. Ac nat oed na bwyt na diawt udunt, ofyn-hau a oruc bot yn dir idaw rac newyn ymrodi y garchar yr amherawdyr. Sef a oruc anuon ar auarwy y erchi idaw tagnouedu ac ulkessar rac yw genedyl golli eu teilygdawt ar y teyrnas gwedy darffei idaw daly kaswallawn. A menegi idaw kyt ryfelei ar talym ar auarwy yr darestwg ae gospi ny mynhei ef y ageu yr hyuny. B.

¹⁴⁵ A gwedy menegi hyuny y auarwy y dywawt ynteu nat oed hawd karu tywysawc a vyd gwar ar ryfel megys oean a chreulawn a dywal nat llew ar yr hedwch. Oi a duw nef a dayar yr awrhon y mae ef yn gwediaw i y gwr a oed arglwyd arnafi gynheu yr awr hon y mae ef yn damunaw tagnouedu trwy darystygedigaeth ac ulkessar y gwr a oed kan ulkessar kynno hyn, gaffel tagnoued y gantaw. Ac wrth hyuny y dyluei ef edrych ar wneuthur iawn yr gwr y gallwys ef dwy weith trwy y nerth wrthlad ymherawdyr rufein dwy weith or teyrnas ar trydyd weith y dwyn idi oe anuod. Ac wrth hyuny nyt oed iawn dadleu ar gam ae enwir a miui kan gelleis i wneuthur y gwyssatheu hyuny yna. Ac yr awr hon y gweuthym hon. Ac wrth hyuny annoethinab yw gweuthur sarhaedeu na cham yr neb y kaffer vudugolyaeth trwydaw yn wastat kany eill un tewissawc gaffel budugolyaeth heb y gwyr a ellyghant y gwaet yn ymlad drostaw. Ac yr hyuny eissyoes os gallafi mi a wnaf tagnoued ac ulkessar kan deryw dial yn digawn arnaw ef y syrrhaet awnaeth y mi. Pan ydyw yn gwediaw yn utrugared i. B.

¹⁴⁶ A chychwyn a oruc auarw a dyuot kan urys hyt y lle yd oed ulkessar a darestwg rac y vron gan dywedut yr ymadrawd hwn. Llyma weithon goleu ac amlwg yt bot yn digawn y dieleisti ty lit ankaswallawn gwna weithon tdrugared ac ef, beth a ynnnyt amgen gantaw ef noe uffyltawt a darystygedigaeth a thalu teyrngtet y rufeinawl teilygtawt. A gwedy na rodes ulkessar atdeb idaw y dywawt auarwy wrthaw val hyt tidi ulkessar heb ef hyn a adeweis i y tidi, gwedy goruydit ar gaswallawn, darystygedigaeth a theyrngtet y ti o ynys prydein, llyma kyswallawn gwedy goruot arnaw, llyma ynys prydein yn darystygedic yti trwy vy nerth i. beth a dylaf yti i wneuthur ymlaen hyuny nyt ef dwg greawdyr nef a dayar a wnel dioedf ohonafi gyrcuau kyswallawn vy arglwyd. Ac ynteu y gweuthur iawn y mi am y syraedeu a wnaethod ym. Ednebyd ti ulkessar nat hawd llad kyswallawn, a miui yn vvw y gwr nyt kywilyd genyf rodi vy nerth idaw o ny bydy ti wrth vyg kyghor. B.

¹⁴⁷ Ac yna rac ofyn auarwy arafhau a oruc ulkessar a thagnouedu a kyswallawn. A chymryt teyrngtet o ynys prydein pop plwydyn, sef oed meint y teyrngtet teirnil o punoed. Ac yna yd aethant ulkessar a chyswallawn yn gytymdeithon. Ac y rodes pop un y gilyd rodyon mawrweirhawc o eur ac aryant a thlyssau. Ac y bu ulkessar y gauaf hwnw yn ynys Prydein. B.

¹⁴⁸ A dechreu gwanwyn y cychwynwys ef rydaw a freinc. A ym pen yspeit o amser kynnullaw llu mawr awnaeth ulkessar. Ac ar llu hwnw yd aeth ef parth a rufein yn erbyn pompeis y gwr a oed yn lle amherawdyr yna y dala yn erbyn ulkessar. A chan ny perthyn ar y deunydy i mi traethu o weithredod gwyr rufein, hyuny uo hebyruedic y rei hyuny yd amhoelwn ar yn treuthawt nyhunein. B.

¹⁴⁹ Ac ym pen yspeit seith ulyned gwedy mynet ulkessar o ynys prydein, y bu varw kyswallawn. Ac y cladwyf yg kaer efrawc kan vrenhinawl arwilyant. B.

¹⁵⁰ Ac yn oed kyswallawn y gwnaethpwynt teneuan vab llud yn vrenhin, kans auarwy a athoed y rufein y gyt ac ulkessar. A hwnw a traethlws y teyrnas, trwy hedwch a thagnoued. Gwr dewr oed teneuan ac agarei gyflawnder yn vawr. B.

¹⁵¹ A gwedy marw teneuan y deuth gynuelyn y vab yn vrenhin, marchawc gwych trybelit oed hwnw

auagassei ulkessar ac ae wrdassei mewn arueu a chymeint uu garyat gwyr rufein gan gynuelyn. A chyt gallei attal eu teyrngot oc eu anuod y rodei udunt heb oruot y chymell. B.

²⁷⁴ Ar amser hwnnw y ganet iessu grist or arglwydes weir wir y gwr y brynwys y kristynogyon yr creu y gallon. B.

²⁷⁵ A gwedy bot kynuelyn yn vrenhin deg mlyned y bu deu vab idaw Gwydyr. a gwedy adar weudawt. A gwedy narw kynuelyn y gwnaethpwt gwedyr yn vrenhin ac y dechreuys attal teyrngot gwyr rufein. A gwedy a doeth gloyw ymherawdyr rufein a llu ganthaw y ynys prydein y gymell y teyrngot tracheuyn. a thywysawc y ymladeu y gyt ac ef sef oed y enw lilius hamo yr hwn ni wnaei ef dim eithyr trwy y gyghor. ac y porchestyr y deuthant yr tir. ac y gwnaethant mur maen ar pyrth y dinas mal na chaffei neb o rywn vynet allan. kans. eu bryt oed y gwarchae ae darestwg uelly. B.

²⁷⁶ A gwedy dyuot y chwedyl ar wydyr kynnull aoruc ynteu holl ymladwyr ynys prydein yny herbyn. A gwedy dyuot y deu lu y gyt bydinaw o pop parth awnaethant a dechreu ymlad a molestu y elynyon a oruc gwedyr yn wychyr a mwy a ladei ehun no ran vwyaf oe lu. Ac ar hynny yd oed yr ymherawdyr ae lu yn kyrcu eu logeu y ffo pan aeth y twyllwr bradwr kan lilius hamo. a chymryt arueu un o brytanyeit a ryldayssit ac yn yr arueu hynny annoc y brytanyeit megys kyt bei un o nadunt. ac adaw udunt y uudug-olyaeth o perheyn velly kan ieith a dyuodeu y brytanyeit a dyscassei ym plith y gwystlon a oed yn rufein o ynys prydein a cherdet yn astrywys trwy y bydinoed hyny deuth geir llaw y brenhin. B.

²⁷⁷ A phan ganas gyfle taraw y brenhin hyny vu y pen hyt y maes a chledyd. A llithraw trwy y bydin- oed gan yr yseymun vudugolyaeth honno hyny deuth ar y lu ehun. B.

²⁷⁸ A gwedy gwelet o weiryd adarweinidawc rydal y brenhin bwrw y arueu ehun y wrthaw a gwiscaw arueu y brenhin. ac annoc y gytemdeithon a gyrru angord y ymlad yndunt megys pei euo wei y brenhin. A phawb a vu wrth y dysc. Kans ny wydynt rydal eu brenhin. A gwedy ymlad yn drut wynt awnaeth- ant aerua creulawn or eu gelynyon. Ac or diwed ffo aoruc gwyr rufein yn dwy ran. Gloyw ar lleill ran oe lu yn vriwedie aeth yw llogeu. A chymryt y rei hynny yn diogelwech idaw. a lilius a ran arall a gyrch- wys y koet kany chafas yspeit y vynet yr llogeu. B.

²⁷⁹ A thebygu awnaeth Gweiryd vot Gloyw yn ffwr yr koet y gyt a hamo. Ac wrth hynny ny orffowys- wys oc eu hynmlit hyny gordiwedawd ar lan y mor ynny lle a elwir oe enw ef nordhamtwn. yno yd oed porthua adas y diseynnu llogeu. Ac val yd oed hamo yn kaffel y llogeu y doeth gweiryd yn deissyuyt am eu pen. ac yno y lad. Ac yr hynny hyt hediw y gelwir y porthua honno nordhamptwn yn saesneac. Ac yn gymraec porth hamo. B.

²⁸⁰ A thra tytoed Weiryd yn ymlit hamo. yd oed loyw ar hyn a diagassei oe lu gantaw gwedy rymchoelut tracheuyn. Ac yn ymlad ar dinas a elwit yna kaer peris. Ac elwir weithon porchestyr. Ac yn diannot gwedy kaffel y gaer ae goresgyn a gwascar y muroed. kychwyn awnaeth yn ol gweiryd a ryathoed hyt yg kaer wynt. A gwedy y dyuot hyt yno dechreu ymlad ar gaer. A medylaw awnaeth ef gwarchae gweiryd hynny delhei yny ewyllys rac newyn. B.

²⁸¹ A gwedy gwelet o weiryd y warchae ef uelly. kyweiryaw a oruc ef y lu yn vydinoed. A chyrchu allan wrth rodi kat ar vaes. A phan welas yr amherawdyr weiryd mor lew a hynny. Sef awnaeth anvon attaw y geissaw tagneued a duundeb y gantaw. kans oryn oed gantaw glewder a chadernyt y brytanyeit. Ac wrth hynny diogelach vu gantaw trwy synwyr a doethineb eu gwaret yna. noc ymrodi yn pedruster ymlad ac wynt. Sef yd anuones y gan y genhadeu. rodi y uerch y weiryd yn wreic idaw gan gymell bren- hinyaeth ynys prydein dan goron rufein. B.

²⁸² Ac o gyghor ywryda ae doethon. y kymyrth gweiryd y tagneued honno. A chymryt merch yr am- herawdyr yn wreic idaw. A dywedut awnaeth y wyrdaw wrthaw henyt nat oed waradwyd idaw darestwg y amherawdyr rufein. pan vei yr holl vyt yn wedawl idaw. Ac uelly trwy y ryw amydroyon hynny ufydchau a oruc gweiryd wrth eu kyghor. A darestwg yr amherawdyr. Ac yn dianot yd anuones gloyw yn ol y uerch wrth y rodi y weiryd. A thrwy porth gweiryd ae ganhorthwy gwedy hynny y gorescynnwys gloyw yr ynyssoed ereill yny glych. B.

²⁸³ A gwedy mynet y gayaf hwnnw heibaw. y doeth y kynhadeu o rufein a merch yr amherawdyr gantunt. Ac y dodassant hi ar y that. Sef oed y henw gwenwissa. Ac enryuedawt oed y thegwh o pryt a gosced. A gwedy y roi y weiryd mwy y karei ef hi nor holl vyt. Ac wrth hynny y mynwys ynyrydedu y lle kyntaf y kysewys genthi o tragwydawl gof. Ac erchi a wnaeth yr amherawdyr adeilat dinas yny lle hwnnw y gadw koff rywnenthur neithoreu kymeint a reihynny trwy yr oessoed. B.

²⁸⁴ Ac ufydchau awnaeth yr amherawdyr y hynny. Ac adeilyat dinas a chaer. A galw hwnnw oe enw ef kaer loyw. Ac yg kyffindyr kymry a lloegy y mae ar lan hafren. ereill a dweyt mae o achaws mab yr amherawdyr a anet yno. Ac a elwit gloyw gwlat lydan. y gelwit y gaer velly. Ac nyt ef. B.

²⁸⁵ Ac yn amser gweiryd y kymyrth yr arglwyd iessu grist diodeifeint yn pren kroc yr prynu cristynogyon o geithiwet uffern. B.

²⁸⁶ Gwedy adeilyat y dinas. a hedychu yr ynys yd ymchoeles yr amherawdyr parth a rufein. A gorchy- mun y weiryd llywodraeth yr ynyssoed yny glych gyda ac ynys prydein. Ac yn yr amser hwnnw y seilwys pedyr eglwys gyntaf yn yr antioec. Ac odyna y doeth y rufein. Ac yno y delis teilygdawt tadawf escobawt ac yd anuones marc euegylwr hyt yr eifft y pregethu euygil iessu crist ascriuenassei ehun o weithreded mab duw. B.

²⁸⁷ A gwedy mynet yr amherawdyr y rufein y kymyrth gweiryd yndaw synnwyr ac atnewyddau y kaeroed yny lle y bydunt yn adveilyaw. A llywyaw y teyrnas aoruc trwy wrolder a gwiryoned megys yd oed y enw ae ofyn yn ehedec y teyrnasyoed y boptu. Ac yn hynny eissoes kyuody syberwyt yndaw ac attal teyrngot gwyr rufein. B.

²⁸⁸ Ac wrth hynny yd anuones gloyw vashasyanus a llu mawr gantaw hyt yn ynys prydein. y tagnouedu a gweiryd. neu y gymell teyrngot y wyr rufein arnaw. A gwedy eu dyuot hyt yn porth rwydyn. Nacha Weiryd a llu mawr gantaw yn dyuot yn eu herbyn. hynny oed aruthyr gan wyr rufein amlet eu nifyr. Ac wrth hynny. ny lauassyant kyrcu y tir yna. namyn trossi y hwyleu a chyrchu raedunt hyny doethant y traeth tutneis yr tir. B.

²⁸⁹ A gwedy kaffel o vashasyanus y tir ef ae lu y doethant parth a chaer penhwylgoet. yr hon a elwir yr awr hon Exon. *Dalen ar goll yma.* B.

²⁹⁰ A gwedy eilenwi o veuruc y vuched y deuth koel y vab ynteu yn vrenhin ynys ol. Ac yn rufein y magysit koel. a moes gwyr rufein ae deuaat a dyscassei. Ac wrth hynny yd oed yuron yn rymedic oe karyat wynt ac yn talu teyrngot udunt heb y waraun. kans yr holl vyt awelsei yn yr amser hwnnw yn darystygedic udunt. ac ar vyrdyr ny bu yn ynys prydein vrenhin well a ynyrdedei dylymedogyon y teyrnas ny choel nac ae katwei yn hedydach. Ac vn mab a anet idaw. sef oed y enw. lles. B.

²⁹¹ A gwedy marw koel y deuth lles y vab yn vrenhin. ac holl weithreded da y tat a erlynwys. Ac awnaeth yn gymeint ac y tehygit mae ef oed koel ehun. a medylaw a wnaeth hyt y gallei vot yn well y

ved noe dechreu. Ac annuon aoruc hyt ar eleutherius pab y erchi idaw danuon attaw wyr ffylldawn a pregethei idaw gristynogaeth a chret a bedyd. kans gwyrtthen awnathoed yr ebystul yn pregethu ar hyt y byt adaroed undunt kyffroi a golehau y gallon ae vedwl at duw. Ac wrth yd oed ynteu yn damunaw gwir fyf o dihewyt y rhyt. Ac ynteu ae kaus. B.

²⁵² A gwedy gwelet or pap y greunyds damunet sef yd annuones attaw deuwr greunyds ffylldawn dyseotron seiledic yn lan fyf gatholic y brygethu idaw ae yw pobyl dyuodedigyaeth yr arglwyd iessu grist yg knawt ae golchodigyaeth wynteu trwy lan ffylldawn vedyd. Sef oed enweu y gwyrr. dunau. a phagan. A gwedy dynot y gwyrr da hyyny y ynys prydein a phregethu y les vab koel ae vedydaw ae ymchoelut ar grist oe holl gallon. a dechreu a oruc y bobyl yn lle rydec attadunt. ac o dysc ae egreiffit eu brenhin credu y duw ac eu beddydau yn enw iessu grist trwy fyf lan gatholic. Ac velly y rifaw ymplith y gleinyon ac eu talu y grist eu creawdyr wynt. B.

²⁵³ A gwedy daruot yr gwynuededigyon athrawon hyyny dileu kamgret or holl ynys y temleu a oed gwedy seilaw yr geuduweu a gysegrwy ac aberthwy yr gwir duw hollgyuoethawe. Ac yr ebystul ac yr seint. A gosset yndunt amryualon genuineuod o vrdas yr lan eglwys y talu dwydwawl wassanaeth yndi y eu creawdyr. B.

²⁵⁴ A gwedy yr amser hwnnw yd oed yn ynys prydein yn talu enrydd yr geuduweu wyth temyl ar ugeint. A ther prif temyl y ar hyyny a oed rwech noc wynteu. Ac wrth gyureitheu y rei hyyny y darystgei y rei ereill oll o arch yr ypotolaw wyr hyyny y ducpwy y temleu hyyny rac y geu duweu. Ac ymmpyn or wyth temyl ar ugeint y gosodet escob. Ac ymmpyn vn or tri lle arbenic y gosodet archescob. A rannu yr wyth temyl ar ugeint yn teir ran. vfydhuu yr tri archescobu ae eisteddauu y tri archescob a oed yn y lleod bonhedicaef yn yr ynys. nyt amgen llundein. a chaer efrawc. a chaer lllion ar wyse. Ac yr tri dinas hyyny y darystgei yr wyth ar ugeint. A gwedy rannu yr ynys yn teir ran. y discynawd y archescob kaer efrawc deuyr a byrneich ar alban megys y kerda humyr. Ac y archescobawt llundein lloegyr a chernyw. Ac o dyna kymry oll mal y keidw hafren wrth archescobawt kaer lllion.

²⁵⁵ A gwedy daruot yr deu wrda gatholic hyyny llunyaethu pop peth yn wedus or a perthynai parth ar lan ffyl. ymchoelut a wnaethant trach eu keuyn parth a rufein. A datganu y eleutherius pap pop peth or a wnaethodynt. Ac y kadarnhawd y pap pop peth ar y llunyaeth y edewssynt wynteu. A gwedy kaffel onadunt wynteu y kedernyt hwnnw y deuthant y ynys prydein a llawer o getymdeithon dywawl ygyt ac wynt a thrwy dysc y rei hyyny yn enkyt bychan y bu kadarn ffyd y brytanyeit. A phwy bynac ac auynton gwybot enweu y gwyrr hyyny. keisset ynny llyuyr aascruenwys gildas o volyant y emrys wledic. kans yr hyn a yscruenei wrt kymeint ahwnnw o eglur traethawt nyt reit y un y atnewydu. B.

²⁵⁶ A gwedy gwelet o les diwyllwyt cristynogawl ffyd yn kyenydu yn teyrnas diruawr lwyenyd a gymyrrt yndaw. ar kyuoeth ar tired ar breineu a oed y temleu y geuduweu kyn no hyyny a rodes ef y duw ar seint yntragwydawl dan ygwneccau yn vawr o tir a dayar a breineu a rydit a nodauu. Ac ym plith y gweithreded hyyny y teruynawl lles y vuched ac y aeth or byt y teyrnas mab duw. ae gorff a gladwyd yg kaer loyw yn y eglwys penas ynny dinas. Sef amser oed hyyny vn vlwdyn arbymtheu a deugeint a chant gwedy dyuot crist ymrudd yr arglwydes veir wyrry. B.

²⁵⁷ A gwedy marw lles ac nat oed vn mabidaw y wledychu ynny ol y kyuoedes teruysg y rwg y brytanyeit. Ac y gwanhawys arglwydiaeth gwyr rufein. A gwedy klybot hyyny yn rufein. Sef awnaethant annuon seuerus senedwr a dwy leg o wyr aruawc gantaw y gymell yr ynys wrth y harglwydiaeth val kynt. A gwedy dyuot seuerus a bot ymladen lawyr rygtauw ar brytanyeit gwerescyn ran or ynys aoruc. a ran arall ny allwys y gwerescyn namyn o vynyeh amladen y poeni hyny deholet dros deifyr a brynych hyt yr abbas a sulyen yn tewyssawc armadunt. Ac sef a wnaeth y dylwedogyon hyyny kynnullaw llw mawr or ennysed ac goulau eu kiwtawtwyr trwy vynyeh ryfel a brwydyr. B.

²⁵⁸ A thrwm vu gan yr amherawdyr diodet eu ryfel y wastat. sef awnaeth erchi dyrchauel 'mur rwg yr alban a deifyr a byrneich or mor bwy gylid ac eu gwarchae val na cheffnyt dyuot dros teruyn y mur hwnnw. Ac y gosodet treul keffredin wrth edeilat y mur. Ar mur hwnnw a parhawys trw lawer o amseroed ac ae attelis yn vynyeh y wrth y brytanyeit. A gwedy na allwys sulyen kynhal ryuel a vei hwy yn erbyn yr amherawdyr. sef yd aeth hyt yn sithya y geissyaw porth y gan y fichteit y werescyn y guoeth tracheuyn. A gwedy kynnullaw holl ieuencit a dewred y wlat honno. A dyuot awnaeth y ynys prydein yr tir a llyghes uawr gantaw. ac am pen kaer efrawc y doeth ac ymlad ar gaer. B.

²⁵⁹ A gwedy mynet y chwedyl honno yn honneit tros y teyrnas yd ymadwys y ran vwyaf or brytanyeit ar ymherawdyr a mynet at sulyen. Ac yr hyyny ny pheidwys yr amherawdyr ae darpyr namyn kynnullaw gwyr rufein arbyw a trigassei y gyt ac ef or brytanyeit. a chyrchu y lle yd oed sulyen ac ymlad ac ef. A phan oed gadarnaf yr ymlad y llas seuerus. ac y brathwyd sulyen yn agheawul. ac y cladwyd seuerus yg kaer efrawc. a gwyr rufein agynhelis y dinas armadunt a deuab seuerus. nyt amgen. bassianus. a geta. Bassianus a hanoed y vam or ynys hon. a gyta. a hanoed o rufein. A gwedy marw eu tat sef awnaeth gwyr rufein dyrchauel gyta yn vrenhin wrth hanuot y vam o rufein. Sef awnaeth y brytanyeit ethol bassianus yn vrenhin ac oachaws hanuot y vam or ynys hono. Ac wrth hyyny ymlad awnaeth y deu voderac ynnyr ymlad hwnnw y llas gyta. Ac y kaus bassianus y vrenhinyaeth trwy nerth y brytanyeit. B.

²⁶⁰ Ac ynnyr amser hwnnw yd oed gwas ieuencit clotuawr yn ynys prydein sef oed y enw karawn. Ac ny hanoed o vrenhinaw genedyl namyn o llas isel. A gwedy kaffel clot o honaw yn llawer o ymladeu. kychwyn a oruc parth a rufein y geissaw kanhat gan sened rufein y wychadw arvortir yr ynys rac estrawn genedyl. Ac adaw oda wdunt yr hyyny digawn bei kenbetti idaw vrenhinyaeth yr ynys. B.

²⁶¹ A gwedy twyllaw o honaw y sened trwy ewidyon twyllodrus. A chanhattau a wnaethpwyd idaw y negesseu ac ymchoelut adre ae negesseu gantaw trw gedernyt llythyreu. ac inselleu y sened wrthunt. A gwedy y dyuot y ynys prydein kynnullaw amyllder o logen a oruc a galw attaw holl ieuencit ynys prydein a chyrchu traethu a gwnenthur kynwryf mawr yn yr holl teruynau. Ac y gyt a hyyny dwyn kyrcheu mynych y ennyssed ynny gylch ac eu anreithaw ac eu llosgi a distryu eu kestyll a llad eu tir dywylldron a thra yttod ef yn hyyny pawb or kribedilwyr ereill a gwrchei attaw y wrbau idaw. Ac ar pen yspeit vechan kymeint oed y nifer ac nat oed hawd y vn tywysawc seuyll ynny erbyn. B.

²⁶² Ac wrth hyyny sef a oruc karawn ymdyrchauel o syberwyt ac annuon ar y brytanyeit y venegi pei gwynelynt euo yn vrenhin gwedy darffei idaw gwascaru gwyr rufein ae llad yd yndiiffynnei ynys prydein rac estrawn genedyl ac rac pob gormes a geissei dyuot idi. B.

²⁶³ A gwedy kaffel o honaw duundeb ymlad a oruc a bassianus ae lad a chymyrrt llawodraeth yr teyrnas ynny ehun kans effichteit a dugassei sulyen gantaw a wnaethoed brat bassianus. A phan dylnt y fichteit kyhorthwyaw eu brenhin nyt ef awnaethant wynteu namyn kymyrrt gwerth gan garawn a llad bassianus. Ac sef a oruc gwyr rufein nyuudy a heb wybod pwy a vei y gwyrr ehunein ac adaw y maes a ffo. A gwedy kaffel o garawn y uduogulyaeth honno y rodes ynteu yr effichteit yr alban yn lle hyyny y preswlaw ac yr hyyny hyt hediw y maent yno. B.

³⁰⁴ A gwedy clybot yn rufein rywarescyn o garawn ynys prydein a llad gwyr rufein ae gwascaru. sef a wnaeth gwyr rufein anuon alectus a their llog o wyr aruawc gantaw y geissaw llad y creulawn hwnnw a dwyn yr ynys wrth arglwydiaeth gwyr rufein. a heb vn goir gwedy dyuot alectus yr tir ac ymlad a charawn ae lad a chymryt llewodraeth yr ynys yny law ehun. ac gwneuthur creulonder a molest ar y brytanyeit o achaws ryymadaw o hanut ac arglwydiaeth gwyr rufein. a gwrhau y karawn. B.

³⁰⁵ Sef awnaeth y brytanyeit heb allu diodol hynny gwneuthur ascliptotus tewysawc kernyw yn vrenhin arnadunt ac odyana kynnnullaw llu y ymlad a gwyr rufein. Ac yna yd oed alectus yn llundeyn y gwneuthur gwyllua ydy tatolyn duwen. Ac eissoes pan goglew alectus bot y brytanyeit yn dyuot am y pen peidaw ac aberthu a oruc a mynet o dieithyr y dinas ae kedernyt gantaw. A gwedy bot ymlad y rydunt. aerua diruawr y meint a las o pop parth. A goruot a gauas y brytanyeit a gwascaru bedinoed gwyr rufein ac kymell ar ffo. Ac yny ffo hwmw y llas alectus a llawer oviioed ygyt ac ef. B.

³⁰⁶ A gwedy klywet o lilius gallus kedymdeith alectus rygaffel or brytanyeit y uudugolyaeth sef awnaeth ynteu. kynnnullaw yr hyn adigassei oe getymdeithon a chyrchu kaer lundein a chae y pyrrh arnadunt o tebygu gallu gochel eu ageu uelly. Ac eissoes sef awnaeth ascliptotus eu gwarchae yno ac anuon at pawb or ynys y venegi rydaruot idaw ef lad alectus a bot ynteu yngwarchae yr hyn a diagassei oe lu yg kaer lundein ac wrth erchi y hawb dyuot yn gyttuun ac eu holl porth gantaw y geissaw diwreidaw gwyr rufein or ynys hon. kans tebic oed gantaw bot yn hawd hynny hyt tra vydynt ygwarchae velly. B.

³⁰⁷ Ac wrth y wys honno y doethant pawb or a hanoed or brytanyeit. Ac gwedy dyuot pawb hyt yno agwneuthur amryuol periaueu y ymlad ar gaer yn drut ac yn galec. A phan welas gwyr rufein hynny annoc awnaethant eu tywysawc y ymrodi y trugared ascliptotus. ac erchi idaw eu ellwg or ynys heb dim o da gantunt namyn y eneidu kan daroed oll y llad o nyt vn leg a oed etwa yn yngynhal. B.

³⁰⁸ Ac wrth y kyghor hwnnw yd ymrodassant y ewylls y hrenhin. ac val yd oedynt yn kymryt kyghor am eu ellwg sef awnaeth gwyr gwyned eu kyrchu ac ar yr vn ffrwt a gerdei trw lundein. llad gallus ae gytymdeithon oll. Ac yr hynny hyt hediw oenw ef y gelwir y nant hwnnw yn gymraec nant y kollawc. ac yn saesneec galwsbrwc. B.

³⁰⁹ A gwedy gorno ar wyr rufein y kymerth ascliptotus coron y teyrnas ae llywodraeth trw duundeb pawb, a thraethu y gyuoeth a oruc o vnyawn wiryoned a hedwch trwy yspeit deg mlyned a gwaryd crib deil y treiswyr. a phylu cledfyen y lladron. B.

³¹⁰ Ac yna y cyuodes creulonder dioclicianus amherawdyr rufein trwy yr hwn y dilewyd cristynogyaeth o ynys prydein. yr hon a gynhalyssyt yn gyuan yndi yr yn oes lles vab coel y brenhin kyntaf agymrth cret a bedyd yndi. kans maxen tywysawc ymladeu yr amherawdyr creulawn hwnnw a deuth yr ynys hon a llu mawr gantaw. ac o areh yr amherawdyr. y diuawt yr eglwyssau ac y llosec ae llyfren or yscrythyr lan yn lwyrr ac merthyrwytyr y rtholedigion effeireit. a kristynogyon a oed ufyd dan wed mab duw. ac yna y damlewychwys duw y trugared ac ny niynwys bot kenedyl y brytanyeit yn llychwin o tewyllwch pechawt. namyn goluhau ohanunt ehunein egluraf lampen o verthryi. Ac yn awr y mae bedeu y rei hynny ac eu heseyrn yn greireu mawr weirhawc yny a oed y merthyrwytyr yn gwneuthur gwyrrheu hyny bei kwyrvannus y kristynogyon clybot rwyneuthur o paganeyt y kyfryw distryw hwnw ar eu priawt genedyl. B.

³¹¹ Ac ym plith y bendigeidylon verthryi y diodefws seint alba o varolan. Ac ygyt ac ef iulius ac aron o gaer lliion ar wysc. Ac yna y kymyrth seint alban anthibalus a y cudywys yn ty ehunan rac y verthryu. A gwedy na thygye y kymyrth y wise ehun ymdanaw ac ymrodes yn merthyrlyaeth drostaw gan euelychu crist y gwr a rodes y eneit tros y deueit. ac odyana y deu wr ereill trwy aglywedid poeneu ar eu korffoed ae hellwg y wlat nef. B.

³¹² Ac yna y kyuodes iarl kaer loyw yn erbyn ascliptotus. A gwedy ymlad ac ef ae lad. y kymyrth ehun coron y teyrnas. A gwedy menegi hynny y sened rufein. llawenhau awnaethant o ageu. y brenhin a gynharnassei eu arglwydiaeth. A gwedy dwyn ar gof onadunt eu kollet yr pan gollasynt arglwydiaeth ynys prydein sef awnaethant anuon constans senedwr o rufein y gwr a waryscynassei yr yspaw wrth rufein. gwr doeth glew aoed hwnnw ac alafuryci yn vwy no neb y chwaneccau arglwydiaeth gwyr rufein. B.

³¹³ A phan goglew goel bot y gwr hwnnw yn dyuot y ynys prydein ofynhau aoruc ymlad ac ef kan klywei nat oed neb a llei gwrthwynebu idaw. Ac wrth hynny pan doeth constans yr tir. Sef awnaeth koel anuon attaw y erchi tagnoued ac y gynec idaw darystygedigyaeth o ynys prydein o ganhadu y goel y vrenhinyaeth a thalu teyrnet y gwyr rufein. A gwedy datganu hynny y constans y rodes tagnoued udunt. Ac y kymyrth gystloun y gan y brytanyeit ar hynny. a ehyn pen y mis gwedy y kleuchwys coel o orthrwm heint. Ac ynyr wythuot dyd y bu varw. B.

³¹⁴ Agwedy marw coel y kymyrth constans coron y teyrnas ac vn verch coel yn wreic idaw. sef oed y henw elen verch coel. a honno a vu elen ludyawc. ac ny chat yn yr enysedd agyffypei idi o pryt a gosced. ac nyd oed yg kyluydodeu a llei ymgfylybu idi. kans y that a parassei y dyscu velly wrth nat oed idaw etined namyn hi. mal y bei haws idi lwyaw y theyrnas gwedy ef. B.

³¹⁵ A gwedy kymryt o constans. elen y wreic idaw. ac y ganet mab idaw o honai. Ac y dodet ar y mab Custenin. Ac ymphen deg mlyned gwedy hynny y bu varw constans. ac y cladwytyr yg kaer efrawe. Ac yd edewis y custenin y vrenhinyaeth. ac ymphen ychydig o vlnwyded ymdangos aoruc custenin vot yndaw voned mawr a delyet. ac ymrodi y haelder adlylet adaconi agwneuthur iawnder yny arglwydiaeth ac ymdangos mal llew dywal y rei drwc. a megys oen yr rei da. B.

³¹⁶ Ac yn yr amser hwnnw yd oed wr creulawn engiriawl yn amherawdyr yn rufein. Sef oed y enw maxen. ar bonhedigion a gywarsagei ogyffredin arglwydiaeth. Sef awnaeth y dyledogyon hynny. gwedy yr creulawn amherawdyr y dehol wynt otref y tateu ac dyuot hyt ar custenin ac ynteu ae aruolles wynt yn llawen vonhedigeid. B.

³¹⁷ A wgedy dyuot llawer or rei hynny ar custenin y gyffroi awnaethant gan gwynaw wrthaw en alltuded ac eu trueni yn vynyeh gan anuon idaw gwrescyn maxen kans o genedyl rufein y hanoed custenin. ac nat oed ae dyllhyet wynteu yn gystal ac enoc. Ac wrth hynny adolwyn idaw dyuot ygyt ac wynt y werescyn tref eu tateu ac edrut vdunt eu dyltet ac y waret gormes o rufein. B.

³¹⁸ A thwr y ymadrodyon hynny kyffroi aoruc custenin. A chynnullaw llu mawr a mynet ygyt ac wynt hyt yn rufein. a gorescyn yr ymarodraeth yn eidyaw ehun. ac odyana y kauas llewodraeth yr holl vyt. Ac ydud tri ewythyr y elyn ygyt ac ef. llywelyn athryayarn ameuruc. ar rei hynny a ossodes custenin yn vrdas sened Rufein. B.

³¹⁹ Ac yn yr amser hwnnw y kyuodes eudaf yarl ercig ae euas yn erbyn y tywysogyon a adawsei custenin yn kadw llewodraeth yr ynys danaw ef. A gwedy ymlad eudaf ar gwyr hynny ac eu llad kymryt aoruc ehun ciron y teyrnas allawodraeth ynys prydein yn gwhyl ywy law. B.

³²⁰ A gwedy menegi hynny y custenin anuon aoruc tryhayarn ewythyr elen a their llog o wyr aruawc

gygt ac ef y werescyn ynys prydein tracheuyn. A gwedy dyuot tryhayarn yr tir yr a elwir kaer peria, y kausa y dinas hwnnw kyn pen deulyd. B.

³²¹ A phan gogleu eutaf hynny, kynnullaw holl ymladwyr ynys prydein a dyuot ynny erbyn ef hyt yn ymyl kaer wynt, yr lle a elwir maes vryen. Ac yno y bu vrwydyr y rydunt. Ac y goruut eutaf. Ac val yd oedynt yn vrwiedic ladedic y wyr yd aeth tryhayarn, yny loegu ar ffo. Ac yna trwy vorawl hynyt yd aeth hyt yr alban. a dechreu anreithaw y gwladod ae llosgi. a llad y bileiplu. B.

³²² A gwedy dyuot y chwedyl hwnnw attaw, kynnullaw llu a oruc eutaf a mynet ynny erbyn hyt yralban. Ac yny wlat a elwir westmarlont roi brwydyr y tryhayarn, ac eissoes kilyaw or vrwydyr honno awnaeth eutaf, heb vudugolyaeth. Sef awnaeth tryhayarn y ymlit ynteu o le y le hyt y ynys prydein, a dwyn y arnaw y dinassoed ar kestyll, a choron y teyrnas. B.

³²³ A gwedy digyuoethi eutaf yd aeth ynteu hyt yn llychlyn. Ac eissoes tra yttoed endaf velly ar dehol. Sef awnaeth adaw gan y getymdeith ae gereint llafuryaw y geissaw diua tryhayarn. Sef awnaeth iarlly y kastell kadarn, kans mwy ykarei ef eutaf no neb mal yd oed tryhayarn diwarnaw y dyuot o lundein, llechu ar y ganuet y mywn glyn koedawc ar y fford y deuei trahayarn. Ac yny lle hwnnw ymplith y gytuarchogyon yllas tryhayarn. B.

³²⁴ A gwedy clywet o eutaf hynny dyuot awnaeth y ynys prydein a gwasearu y rufeinywyr a gwiscaw ehun coron y teyrnas ac ar vyrdyr yngyuoethogi o eur ac aryant hyt nat oed hawd kaffel neb a vei arnaw y ofyn, ac o hynny allan y kynhelis eutaf ynys prydein hyt yr amser y buant grassian a valawnt yn ymherodron yn rufein. B.

³²⁵ Ac yg kylych diwed oes eutaf ymggyhor awnaeth ae wyrda pywed ydawei y gyuoeth gwedy ef, kanyt oed etiued idaw namyn vn verch, rei a gyghorei idaw rodi y verch y vn o dyledogyon rufein ae gyuoeth genthi mal y gellit kynhal y teyrnas yn tagnouedus gadarn rac llaw. Ereill a gyghorei idaw rodi y verch y vrenhin o wlat arall ac eur ac aryant digawn genthi a rodi y gyuoeth y kynan meiriadawc y nei. B.

³²⁶ Ae eissoes cradawc iarlly kernyw ae kyghores ef y roi y verch ae gyuoeth gwedy ef y vaxen wledic, kans o hynny y tybgyei ef kaffel tragwydawl hedwch kans nab oed vaxen ylywelyn ewythyr yelen ludyawc y vam ynteu ahanoed o dyledogyon rufein. Ac ar vyrdyr o vrenhinawl gendyl y hanoed, a chynhyruu y llys a oruc kynan yn vawr am roi kyghor hwnnw yr brenhin, kans y vedwl ef oed gaffel y vrenhinyaeth. Ac wrth hynny adaw y llys trwy eirloned. B.

³²⁷ Ac yna eissoes anuon awnaeth cradawc veuruc y vab oed wr mawrded clotuawr o haelder a dewred, A phybeth bynac adyweiti ef ae kadarnhaei oe korff a arueu. B.

³²⁸ A gwedy dyuot meuruc rac bron maxen, kymeredic vu ganthaw ymlaen pawb, sef yd oed yna teruysc mawr a ryfel rwg maxen ae deu vroder graciau a valawnt, kans y rei hynny a daroed gwrthlad maxen or tyrted ran or ymherodraeth, a hynny oed wrthrwg gantaw. B.

³²⁹ A phan welas meuruc y vot yn gywarsygedic gan y vrodyr, sef ylyyawt meuruc wrthaw yr ymadrawd hyn, maxen heb ef paham y dioddefy ti ty tremygu val hyn, afford yt y ymwareit, dabre y ynys prydein a chymher coron y teyrnas, kans eutaf vrenhin yssyd hen a chlauns, ac nyt oes adamuncu namy kaffel dyledawc o rufein y rodi y vn verch idaw ae vrenhinyaeth genthi, kanyt oes idaw etiued namyn hi. Ac wrth hynny y kausa eutaf yny kyghor rodi y ti y verch ae teyrnas genthi, ac or achaws hwnnw yd ymanuoneth inheu hyt yma, ac o mynni titheu dyuot ygyt a mi hyt yno pop peth o hyn aryd parawt itt. A gwedy keffych amlyder o eur ac aryant a marchogyon ynys prydein y gelli gorescyn yr anharodron hyn ar holl vyt kans o ynys prydein y kausa custenin dy gar amherodraeth rufein. A gwedy hynny yr holl vyt, llawer ygyt ac ynteu o ynys prydein agenedassant rufein. B.

³³⁰ Ac wrth yr amherodryon hynny y kewynwys maxen ygyt a meuruc hyt ynys prydein, ac ar y fford yn mynet y darestygyws kaereu ffreine ae dinassoed, ac y gwerescynwys wynt. A chynnullaw llawer o swllt y roi yw varchogyon ac anuluu y teulu. A gwedy gwerescyn ffreine o honaw kycheuyn aoruc ar y mor a gwynt rwyd ynyl o dyuot y nordhantwn yr tir. B.

³³¹ A phan chahatawyt hynny at y brenhin diruawr ofyn agymerth o tebygu mae y elynyon yn keissaw gwerescyn y gyuoeth, agalw attaw aoruc kynan meiriadawc y nei, ac erchi idaw kynnullaw holl ymladwyr ynys prydein a mynet ynny herbyn, a chynnull awnaeth kynan lu diruawr a chychwyn parth a nordhamp-twn yr lle yd oed pebylleu maxen. B.

³³² A gwedy gwleot o vaxen lu kyneint a hynnw yn dyuot ynny erbyn ofynhaw awnaeth o pop vn o dwy-fford, o veint y llu, ac o wybot glewder y brytanyeit ac na yttoed ynt yn gobethaw tagneuod, a galw attaw a oruc y henafigwyr a meuruc vab cradawc ae erchi kyghor udunt am hynny. B.

³³³ Ac yna y dywawt meuruc, arglwyf heb ef nyt oes ynn ymlad a gwyr racco ae nyt yr hynny y doetham yma, nac yr kyffroi y gwyr racco yn dybryt yn herbyn namyn tagnoued yssyd iawn y erchi vdunt a letty hynny wyppom vedwl y brenhin ymdanant, a dywedut yn bot a chanadwri genym ygan ymherodron rufein ar eutaf vrenhin y brytanyeit. Ac velly trw ymadrolyon claeur keissaw tagnouedu ac wynt. B.

³³⁴ A gwedy bot yn ranc bod gan hawb y kyghor hwnnw, kymryt awnaeth meuruc deudegwyr o wyr llwydon a cheint o eliwyd yny llaw deheu y pop vn onadut a dyuot hyt rac bron kynan. B.

³³⁵ A phan welas y brytanyeit y gwyr aduwyn hynny yn arwein oliwyd yny deheued yn arwyd tagnoued, Sef awnaethant kyuoedi hyny herbyn yn arededus, Ac mal y doethant rac bron kynan y anerch awnaethant o pleit y herodron rufein ae sened, A menegi idaw ryanuon maxen achanaadwri gantaw y gan ymherodron rufein ar eutaf. B.

³³⁶ Ac yna y gouynwys kynan py achaws yr dathoed llu kyneint a hwnnw gantaw ynteu. A dywedut nat oed tebic y kerededyt y kenadeu namyn y elynyon avynynt anreithaw gwladod. B.

³³⁷ Ac yna y dywawt y kenadeu nat oed teilwg kerdet gwr kyurid a hwnnw heb luossogrywyd ygyt ac ef, kans velly y mae teilwg kerdet ygyt a phob vn o ymherodron rufein rac kaffel kewilyd gan eu gelynyon, kerdet llu y eu kadw y fford y kerdont tagnoued a geissant, tagnoued adyfborthynt. B.

³³⁸ Hyd yma, eithyr lle mae nodau tr gwrthegub, mae llyr A yn canlyn, air yn air, y traethawd ganol, dan enw BRUT G. AB ARTHUR.—A beni emae eni dagaws ari weithret, canis er pan discenasant ni ar dir er enis hon ni wnaetham na theis na chollet na saraed i neb namyn er da arall lawinllaw wrth wpt pawb. A.

³³⁹ Ac arwyd yw hynny yr pan doethant yr tir hwn yn wnaethant na theis na sarhaet y neb am prynu eu kyfreidur yr y eur mal gwyr hedwch heb geissaw dim yn rat gan neb. B.

³⁴⁰ Sev aoruc cenan ena roti hetwch vtunt, adwin maxen get a vint hit en llundein i emveled ac eutaf. A.

Ac val yd oed kynan yn pedrussaw beth a wnelhei ae ymlad ac wynt ae peidaw dynessau aoruc cradawc iarlly kernyw ar gwydda ereill a chychori hedychu ac wynt, a chyt bei drwc gan gynan rodi hedwch awnaethpwynt udunt. Ac yna y dyoth maxen y gyt ac wynt hyt yn llundein. Ar eutaf a datganu idaw mal y daroed. B.

³⁴⁰ Ac wedi i lundein ed aeth caradawc iarlly corniwi, a meuric i vab a gwirdd ereill gidac wint hit

rac bron eutaw, a dewedid wrthaw val hin aoruc caradawc. Arglwit vrenin eb ev. Llma e cighor a gighores doethion de deirnas it, wedi i anvon o duw hit attad ema. A hin arglwit ed oetud dñhun eni damunaw, nid amgen no cheisaw deliedawc en wra ith verch o deliedogion ruvein. canis ediw heneint en cimwet athi. Afan roted it arglwit er eil cighor am roti de deirnas i cenan meiriadawc de nei ni bu da genid heni, na chan neb oth cighor ochafut deliedawc o ruvein. A llma wedi anvon heni arglwit o duw hit attad, ac o emerodron ruvein. Ac ogwrthodi di arglwit e gwas ieuanc da hwn, enebit vod en gystal delied e gwas hwnw o vonet agwaed ar enis hon athitheu canis car agaws i gwstenin iw a nei i goel an brenin ninheu. A.

Ac yna y kymyrth cradawc iarl kernyw gwyrdy y gyt ac ef, a gwedy eu dyuot y rac bron eutaf dywedut awnaeth wrthaw ual hyn, arglwyd heb ef llyma yr hyn yd oed y gwyr ath garei ti yny damunaw eirioet a duw ny danuon hediw yma wrth dyuot tithou yn kadw fydlondor wrth duw. Sef yw hynny tra vuost yn ymgyghor ath wyrdy beth awnehit am elen ty verch ath gyuoeth kan yttoedut yn treiglaw parth a hencint, mal nat oed hawd ytt llywyaw ty teyrnas yn hwy no hynny. Ac y rei agyghorei itt roi coron y teyrnas y gnyan dy nei. A rodi dy verch y dyledawc o wlat arall, kans ofyn oed arnadunt dyuot darystyged-igyaeth arnunt o delhei vrenhin aghyuyeith. Ereill a gyghorei itt rodi dy verch y vn o dyledogyon rufein, kans velly y tebyggynt kaffael hedwch a rufeinawl anherodraeth y emdiffyn. A llma hediw arglwyd gwedy ryanuon o duw y gwas ieuanc hwn yma ytti yr hwn a henyw o rufeinawl anherodron a brenhinholyn vrytauyet. Ac y hwnw y kyghorwn ui ytti rodi dy verch ath gyuoeth genthi. Ac y gyt a hynny edrych ti vot yn kystal y dyltet ef ar teu ditheu ar ynys prydein. kans kar agos yw ef y gustenin a nei y koel yn brenhin ninheu. Ac wrth hynny ny dylit gwaraun yr gwr hwnnw y verch ar vrenhinuyaeth. B.

³⁴¹ Ac en diannod odvñhun gighor eudav ae wirda iroted elen i vaxen ar vreniniaeth genti. Afan gicleu cenan meiriadawc heni lliidiaw aoruc amined hid er alban, a chennullaw llu aoruc eno i venu rivelu ar vaxen. A.

Ac ufydhau awnaeth eutaf yr kyghor hwnw a rodi elen y verch ae gyuoeth gwedy ef y vaxen. A gwedy gwelot o gnyan hynny lliydaw aoruc, a mynet parth ar alban. A chynnullaw llu mawr y ryfelu ar vaxen. B.

³⁴² Ac aniver mawr cantaw ev adoeth drwi avon hwmir ac anreithiaw adarwu vwiau itaw aoruc. Afan gicleu vaxen heni cennullaw llu aoruc enteu a dawed en erbin cenan, aroti brwidir ar vaes itaw, a giru ceran ar fo. Ac enteu eilweith a gennullaw llu enewit a rivelu ar vaxen, ac o diwet, wint a gimmodasant ac aethiant en ungur unesgar. A.

A dyuot ae lu trwy humyr a dechreu anreithaw y gwladod. A gwedy menegi hynny y vaxen kynnullaw lu mwyaf a allwys awnaeth a mynet yn erbyn y roi kat ar vaes y gnyan ae yrru ar ffo. Ac ny pheidwys kyan namyn kynnullaw y lu ac anreithaw y gwladod. Gweithieu kan vudugolyaeth gweithieu hebddi yd ymcholeli vaxen y wrthaw. Ac o diwed gwedy gwneuthur kollet mawr o pop vn yw gilyd, dyuot awnaeth ketymedith y rydunt ac eu kymodi, ae dwyn yn vn garyat. B.

³⁴³ Acwedi minet pum mlinet heibiaw arwaethu aoruc maxen mined i orescin freinc, afan vu barawd gantaw i darpar, minod aoruc hit en lliaw, elle aelwir wedi heni pridaen vechan. A.

Ac ympen yspeit pump mlyned syberwau awnaeth maxen o amlder eur ac ariant a marchogyon. Ac yny lle parattoi llyghes, a holl ymladwyr ynys prydein, ac allwys y gaffel o leod ereill. A gwedy bot pop peth yn parawt, kyelwyn aoruc parth a llydaw y wlat aelwir weithon brytaen vechan. B.

³⁴⁴ Ac emlat en wichir aoruc ae aet eno o freinc. A dali aoruc e freinc aet eno en erbin maxen. Ac imbalot oet henw eu tewisawc, allat er imbal hwnw awnaethpwid apimtheemil oe wir. Allawen vu vaxen am heni, agalw attaw cenan meiriadawc a dewedid wrthaw val hin odieithir iniver. Cenau eb ev, weldi ema wlad da, agoreu ran iw hon o freinc, abrisiwn i orescin e ranau ereill cin cliwed o gwladod ena diwod ima. Achid collut ti beth o enis pridein om diwod i eno, minheu ae hennillwn itti ema, ami ath urtav di or lle en vrenin ar ewlad hon. A hon awit eil pridein o hin allan. Ani ae llawnw oc an cenedil nvhun wedi darvo imi vwrw estronion genedil otima emdeith. A.

A gwedy dyuot yno dechreu ymlad ar popyl aod yndi a llad hunpall e tywyssawc. A phymthegmil o wyr aruawc y gyt ac ef. A phan welas maxen meint yr aerua awnathoedit ar y gelynyon. A gwybot o honaw bot yn hawd gwedy hynny eu darestwg o gwbyl galw kyan awnaeth attaw dan werthin a dywedut wrthaw val hyn ar neilltu o dieithir y lloedd. Kyan heb ef llyma vn o gwladod goreu yn ffreinc gwedy darostwg y ni, gobeith yw genyf weithon kaffel y rei ereill. Ac wrth hynny brysswyn y gymryt y kestyll ar kaeroed ar dinassoed kyn mynet y chwedyl hwnnw yn honeit dros y gwladod. Ac ymgynnullaw pawb ygyt yn erbyn kans o kaffyn y teyrnas hon nyt oes pedruster genyf gaffell holl ffreinc yn einym. Ac wrth hynny na vit ediuar genyt ganhatau y mi dy dyllyhet ar ynys prydein, kans py beth bynhac a gollych ti yno mineu ae entllaf yti yma. Ac yn gyntaf mi ath wnaif yn vrenhin ar y wlat hon. Ac ae kyuanhedwn oc an kenedyl nehunein gwedy darffo yn vwrw estrwn genedyl o honei yn llwyr a hon vyd eil brytaen. A hyt y gweliw ymi gwlat ffirwylhawn yw hon o ymryual yteu ac auonoed kyflawn o pyscawt. A choedyd a fforestyd tec adas y hela. Ae yhyt y gwn nyt o gwlat gauraidach no hon. *Dalen ar goll yma*. B.

³⁴⁵ Achemrit er urtas hwnw aoruc cenau meiriadawc, ac ataw cinnal fitloner i vaxen o heni allan. Ac en diannod id aethant otina hit en rodwm, ac ae gweliw wint ac ae cliwei, fo awneint ractent efort i tsebicit cafel noted er eu heneidieu. Ac nid eirrechint winte neb or a civarfel ac wint nas deinitint, onid wraget. A.

³⁴⁶ Agwedy darvod itint estwg y cwbil o gwladod, cadarnhau aorugant e cestil ar kaeroet. Agwneuthur llaweroed ini lleoet ni buesint eirioed er y gint. Ac ewelli egoruc maxen efort e certawt eni itoet i oven ae ergic ar bop tewisawc afob brenin or ai cliwei. Ac enteu vaxen en amilhaw beunnt i varchogion ac en roti utunt eur ac ariant a meirch ac arveu a dillad a thir a daiar a bwid a diawd. A.

³⁴⁷ Ac ev agennullws ena o riwedi o vilhoet eni tebigei ev vod en digawn i orescin freinc. Ac ena e gohriawt ev eni lenwis ev eno o brytanied. Ac eno ed anvones maxen cenadeu i enis pridein i dwin attaw eno o riwedi o bobil isaw ev breint ac eu gwaed o lavurwir edaiar, nid amgen no chaumil a degmil arugeint o varchogion, a heni orivedi adnepwid ar vaxen ena o enis pridein hid en lliaw. Ac eni igosodes maxen wint i ginnal e wlad hono, nid amgen nor niver isel ibreint ac eu gwaed i dewill edaiar, ar niver marchogion in arglwit arnatunt winteu ac i eu amdfin rac eu gelinion, ac oheni allan igelwid lliaw en ail pridein. A.

³⁴⁸ Ac eno ed edewis maxen cenau meiriadawc in vrenin ac ed aeth enteu parth ac eithavoet freinc, ac i gorescinws cwbil o freinc idan i thervineu a germania oll hevid adan i thervineu, agwedi darvod itaw gorescin e gwladodet heni. igosodes eistetva i deirnas in e dinas aelwir treveris. Ac odina rivelu aoruc ar e deu amerawdr aetint ena in ruvein, nid amgen gratian ac avalawnt, a deu vroder oetint, a llat e naill aoruc maxen, a dehol e llall o ruvein. A.

³⁴⁹ Ac ed oet ena wir freinc en rivelu ar cenau meiriadawc aadewsit en vrenin en lliaw, ac en benaw or

britanieid. A chenan aoruc ar e freinc. Acwedi hetichu arnaw i cavas eni cighor circhu gwraget hid en enis pridein. en wreicaeu oe gid varchogion. rac bod amgen riw en eu betivetion no britanieid. A.

³⁵⁰ A dunawd aot vrenin ar gerni ena. A bi dunawt hwnw i gorchiminasei vaxen liwodraeth er enis. A merch aot ier dunawd hwnw enrivet i thegwch. A chenan meiriadawc aot en caru hono. Ac anvon aoruc enan enad at dunawd i erchi itaw e verch hono en wreica i genan. Ac anvon hevid llawer o rivedi o wraget ereill o enis pridein hid en lliadw. A.

Sef oed y dunawt hwnnw brawt y grataw iarl kernyw. ac a athoed yn lle y vrawt yn vrenhin. A phenadury a heuyt oed ef yn ynys prydein. kans idaw ef y gorchymunassei vaxen tywysogaeth y teyrnas tra vei o honei. B.

³⁵¹ A dunawd aoruc heni val ed oet genan eni erchi. Nid amgen no feru o dunawd cennullaw o verched deliedogion nvil ardeg. A chennullaw o verched e bobil anvonetic devgeniml. A heni oll o niver a beris dunawd eu dwin hid en llundein. aferi cennullaw llogeu ac eu dwin i lundein i anvon e nifer hwnw i lidaw. A.

A gwedy dyuot y genhadwri honno ar dunawt yfddhau aoruc idi. Ac anuon gwys tros wyneb y teyrnas y gynullaw y gwaged hynny mal yd archassit idaw. Sef oed eiryf y gynnullwyf o verchet dyledogion vn vil ardeg ac o wraged a oed is y breint deugein mil ac erbyn dyuot y gynulleitua honno hyt yn llundein y kynnullwyf kymeint ac a ellit o logeu wrth eu hanuon hyt yn llydaw. B.

³⁵² Ac ar hid temis ed hwiliassent eni doethant ier mor. allawer o niver hwnw aot well gantint eu marw en er enis hon noc eu mined i lidaw. Ac wint a rotint govunedoet ovined egcrevit a mined en lleianeu rac eu mined oc eu gwlad. A.

A chyt bei lawer ym plith hynny o wraged a wynnychei vynet velly yw roi y wyr gwlat arall. eissios yd oed yno lawer aot well gantint eu marw yny gwlat ehun noc alaw eu kenedyl ae rieni ar wlat y ganyssit yndi. ac ereill adewissei kadw en diweirdeb. A gwassanaethu dlw trw aghenoctit no mynet y wlat arall y aruer o euyllter knawt ae digrifwch. Ac yna pan yttod y llyghes yn parawt ar gwynt yn rwyd dodi awnaethpwyf y gwaged yny llogeu a dechreu hwylaw ar hyt temys yr mor. B.

³⁵³ Acwedy eu hwiliaw eni vuant en agaws i draeth lliadw. Ac ena i civodes gwent grwrthwneib iwrth emil e tir. ac eu gwascaru ier mor allan eni votes e ran vwiaf onatint. Ac a dieghis en viw onatint a vwrwiid i enisoet agcivtheit a llat llawer onatint. Ac adaw ereill en viw in geith ne in garcharorion. Ac wint eveli ene civelliorn truan hwnw e civarvu ac wint ar e mor gwinwas a melwas. Canis e gwir heni a erasei gratian amerauwr ruvein a llyghes vawr gantaw hid en germania i rivelu ar gwladodt oboptu itaw a wetasei i vaxen. Ar gwinwas hwnw aot vrenin ar hunawd. Ar melwas hwnw aot vrenin in peithlww. Ac i rivelu ar vaxen i girasei gratian amerauwr wint ell deu. A.

Ac mal yd oedynt yn dyuot yn gyuagos y traetheu llydaw y deuth gwynt gorthwyneib kythrawl ac ar ennyt vechan gwascaru eu llogeu. A bodi y ran vwyaf o gwraget. ac ereill onadunt a vyrwyf y enysseid aghyueth ym plith estrawn genedoll. Ac yno y merthyryf ac y llas rei. ac ereill a attelit yg keithiwet. Ac ereill a gyuaru a llyghes diruawr a anuonassei graciau amherawdylr hyt yn germania y ryfelu ar yruarortir yn erbyn a wedassei y vaxen. Ac en tywysogion arnadunt gwinwas vrenhin hunawt a melwas vrenhin peitaw. B.

³⁵⁴ Ac ena i deliis a deu heni a gawsant o morwinion. ac ni menit dim igantint namin emrewitu ac wint cid bei drwc cantint. sef aoruc e bradwri escimin heni llat e ran vwiaf onatint in diannod. Afan gicleu e bradwri heni vod enis pridein heb gedernid enti ni orfwissant eni doethant ier alban i tir ar gallu mwiaw a allasant egid ac wint. Ac en diannod anreithiaw e wlad a llat e gwerin val i gellasant gintaw. cwid edewid en er enis hon. pan aeth maxen ohonei namin pobil lese i diwill edaiar. ar rei heni heb na meirch nac arveu. A dirvawr aerva awnaethant ar bobil er enis hon. adwin eu holl daoet cichwinawl. A.

Agwedy kyuaruot y moryon ar yscymunedic pobyl honno gwedy gwelet o nadunt tecced y gwaged keissaw awnaethant ymdiauaru ac wyut ac eilenwi y golineb. A gwedy na nynei y morynywn kytsynnyaw ac wynt yn yr ewylls hwnw. Sef awnaeth y bradwri hynny llat y ran vwyaf o nadunt ac yn diannod pan glywssant bot ynys prydein yn anreithellic oc eu marchogion ac yn wedw oc eu brenhin. Sef awnaethant bryssyaw eu hynt parth ac ynys prydein. A chynryt yggt ac wynt porth vwyaf a allesant y gaffel oer enysseid y pobtu a dyuot yr alban yr tir a dechreu anreithaw y gwladodt a oed heb amdiffynwyr arnadunt a llat y bileinlu ar tir dywylodron. B.

³⁵⁵ Afan wenegwid heni i vaxen. sev ed anfoness enteu ima gwr aelwid gratian amerauwr a dwi leg o wir gid ac ev. en arwawe i amdin e britanieid. Acwedi divod e gwr hwnw ima emlat aoruc en wrawl a e elinion. ac eu cimhell ar fo eni foint in iwerdon. Ac en er amser hwnw i llas maxen wledic in ruvein gan gedimdeithion gratian. Ac a dieghis o britanieid otino a daethant hid in lliadw ar genan meiriadawc. a adawsei vaxen en vrenhin ar elle hono. A.

A gwedy menegi hynny y vaxen yd anuones graciau rodgyrmryt a dwyleg o wyr aruawc gantaw y amdiffyn y brytanyeit. A gwedy dyuot graciau hyt yn ynys prydein dechreu ymlad a oruc ae elynion a gwneuthur aerua vawr a oruc onadunt. Ac eu kymell ar ffo hyt yn iwerdon. Ac yn yr amser hwnnw y llas maxen yn ruvein ac y gwascarwy a oed y gyt ac ef oer brytanyeit. ac y ffoassant hyt yn llydaw argynan meiriatawc. B.

³⁵⁶ Afan gicleu gratian rot cimeriawdir llat maxen wledic in ruvein i cimerth enteu coron e deirnas ami ben ehun. a chemrid entaw redic a balchder eni bu dir ier britanieid dvhvnau eni erbin ai lat. Afan gicleu gwinwas a melwas rilat gratian. sev aorugant winteu ena dvhvnau ac wint e gwtill ar esgotieid ar llichlinwir. A divod a heni gantint i enis pridein ac anreithiaw er enis aorugant oer mor pwi gilyt o dan a haiarn. Ac ena in diannod ed anuones e britanieid genadeu i ruvein i erchi nerth oc eu hamdiffin igan eu gelinion. A.

Agwedy clybot o graciau rodgyrmryt rydal maxen yn ruvein. kymryt a oruc ynteu vrenhinyath ynys prydein. A gwedy y uot yn vrenhin. kymeint vu eu creulonder yny arglwydiaeth. hyt pan vu reit yr brytanyeit oer diwed y lad. am y greulonder. A phan gicleu y racydwedeglyon elynion uchot affoassant y iwerdon rydal graciau. kynnullaw awnaethant wynteu y gwydyl ar ysgotteit ar denmarcwyr ar llechlynwyr y gyt ac wynt. A dyuot hyt ynys prydein. ac hanrheithaw o tan a hayarn oer mor y gilyd. Ac wrth hynny anuon llethreyu awnaeth y brytanyeit hyt yn ruvein. A dagreualw gwynuan yndunt gan alaw tragwyddawl darystgedigaeth udunt yr gollwg canhorthwy udunt. B.

³⁵⁷ Ac ena ed anvoned llog o wir arwawe. afan doethant i dir er enis hon emlat aorugant en diannod ac eu gelinion ac eu cimhell oholl dervineu enis pridein. Ac oachaws emlat ar riw elinion heni. ac eu gwrthlat otina emdeith. Ac am heni i parasei severws gwneuthur aruthrach gan genedil elinion divod ar e britanieid. A difeith oet er alban ena. ac ena o dvhvndeb cwblw oer enis e gwnaethpwid e mur val i buasei gint oer mor pwi gilit. A.

Ac yna yd anuonet llog o wyr aruawc attadunt. A gwedy eu dyuot hyt yn ynys prydein. Ac ymlad

ar gelynydd ac eu deholl o holl teruynau ynys prydein. ac eu gwrthlad o gwbyl. a rythau y bopyl lesc. Ac yr gwrthlad gelynydd yd archaei Seuerus amherawdwr gynt wneuthur mur rwg deuyr ar alban or mor y gilyd. kanyr yr alban y gnotaei pob gormes or a delhei y ynys prydein dyuot yn gyntaf. Ac yna eilweith y kaussant yn eu kyffredin gyghor attnewyddau y mur hwnw. ac wneuthur yn gwbyl or mor y gilyd. B.

³⁵⁸ Acwedi darvod cwplau e gweith e menegis gwir ruvein ir britanieid na ellint hwi en wastad diwod o ruvein trwi berigleu hint ac aneirw o gost a threul wrth wir a meirch ac arveu rac crwidredigion ladron agevieith. Ac ni ad senetwir ruvein vn amdfin arnawch namin disewch chwhiunein emlat drosawch eneidieu. athros awch plant. athros awch trev tad. A.

A gwedy daruot cwplau y gweith hwnnw y menegis gwyr ruvein yr brytanieit hyt na ellynt wy kymryt llafur ac aneirw o treul o wyr ac arueu ac eur ac aryant ar uor ar tir yn keissaw amdfifn popyl mor lesc a hynny. A bot sened ruvein yn blinaw o treulaw eu da. ac eu swllt mor wastad a hynny yn kerdet mor a thir. ac yn diodfed agheuolion perigleu drostunt. a bot yn well gantunt dilyssu eu teyrnet no hynny. Ac y gyt a hynny bot yn iawnach udunt ehunein kymryt dyse ac aruer o ymlad mal y gellynt amdfifn eu gwlat. no dodi eu hemdret yn wastat ar wyr rufein. B.

³⁶⁰ Ac ena wedi menegi vtunt er amadrawt hwnnw ed erchid ir britanieid diwod eu llwir hid en llundein. canis mined otino ruvein ed oet cwbil or a hanoot o ruvein. Ac wedi eu diwod llundein ed erchis gwir ruvein i gubelin archesob discu e britanieid i emlat. A gorchemin itaw pregethu vtunt en drwadiid hwawdil eni vitint disedic. A.

A gwedy daruot udunt venegi yr ymadrodyon hynny yr brytanieit. erchi awnsethant kynnullaw ieuenc-tit ynys prydein ac holl ymladwyr ac eu dwyn hyt yn llundein yn eu herbyn wynteu. kanyr ar ymhoel y oedynt tu a rufein. A gwedy eu dyuot yn llwyr hyt yn llundein pregethu udunt yd erchut y kuhelyn archesob llundein a menegi udunt yr ymadrodyon yd oed wyr rufein yny adaw gantunt. B.

³⁶¹ Sew wal e dechreuws cubelin pregethu vtunt. Awirda eb ev. cid archer imi dewedid wrthwech chwi is mwi im cimellir i i wilaw noc i diwedid pregeth ac amadrotion wehel. sev achaws iw heni truaned iw geniwi er imtivedi ar gwander a damweiniws inni. er pan aeth maxen an gwir daar meirch ar arveu. Ac nad edewit emna namin attethol pobil a chivnewidwr a llavurwir daiar. Ac am heni pan doeth awch gelinion attawch ich cimhellwid in awch ceiliu megis derved civeilornus heb vugel wrthunt. Ac ni minwch arver nac o emlat ac arveu. nac o disc nac o anian enoch chwichwhwn. nac ar veirch na heb veirch. Ac ni daw neb o ruvein bellach i awch andfin er mateu eu teirnged. Afei bitewch chwi er amser i buant e marchogion da in enis pridein. pa beth a debigewch chwi ai fo diniawl anian iwrthiwhir. Ac e gwrthwyneb anian e genir e dinion. canis ev a enir mab ir milein ac ev a vit marchawc. ac ev a enir ir marchawc hwnw mab in vilcin. Ac am heni o minwch chwi vod en dinion gwnewch val e deli dinion i wneuthur a galw ar grist a deliwh i vod en nerth iwch i ennin in finiant a glewder i amdfin awch gwlat. A.

A megys y dechreuws yr archesob yr ymadrawd. Arglwyd heb ef kyt archer y mi pregethu ychwechi. ys mwy ym kymhellir y wylaw noc y pregethu. rac truanet genyfi yr ymdued ar gwander a damweiniws y chwi gwedy aspeilaw o vaxen ynys prydein oc marchogion ac ymladwyr. Ac a dieghis o honawch hitheu. pobyl aghefrywys ywch y ymlad. namyn yr achubedic o amryuolion negesseu a chefnewidyeu yn vwy noc ar dyse ymladeu. Ac wrth hynny pan doethant awch gelynyon am awch pen. y awch kymhell-assant y adaw awch keiben. A megys deueit keueilornus heb ugeul arnadut awchgwascaru. kany mynyssawch kymyscu awch dwylaw ac erueu nac a dysc ymlad. Ac wrth hynny py hyt y keisswchi bot rufeynwawl arglwydiath yn vn gobeith ich. A phyt hyt yd ymiredwch yn estrawn genedyl nyt oed dewrach no chwi pei nar attewch y lescod awch goruot. Elnedydych heuyt bot gwyr rufein yn blinaw ragoch. Ac yn edinar gantunt y gynuer perigl a gymerassant drassawch yn wastat. Ac weithon y maent yn dewissaw madau eu teyrnet iwch ym mlaen diodfed y kyfryw lafur hwnw bellach. Pei bydewchi yn yr amser y bu y marchogion ynys prydein. beth a tybygwi. ac yr hynny y thebygwi ffo dynyawl annyan y wrthywch a geni dynyon ygorthwyneb anyan y megys pei genit or biein vachawc ac or marchawc vilein. Ac yr hynny eisoes disecynn dyn y gan y gilyd. ny thebygafu colli o nadunt wy eu dynyawl anyan yr hynny. Ac wrth hynny. kans dynyon ywch gwnewch megys y dylhy dynyon. gelwch ar grist hyt pan vo euo rodho ywch lewder arydit. B.

³⁶² Afan darvu i gubelin dervinu ar i emadrawt ed oet e britanieid oc eu metwl ac eu brid ac eu hini wedi emlenwi o finiant a glewder. A.

A gwedy teruynu o archesob yr ymadrawt yny wed hon. kymeint nu y kynhwryf yny pobyl. a megys y tebygnt yn deissyuit eu bot gwedy eu kylenwi o lewder o yn vryt. B.

³⁶³ Ac ena i civedes gwir ruvein oc eu discu en frwithlawn i amdfin eu gwlat rac estrawn gnedloet. ac adaw vtunt exemplareu i wneithir arveu wrthint. a dyscu vtunt wneithir cestil ar lan e moroet elle i bei borthloetu da a discinvaen llogeu. ac ewelli e gellwch ginnal ich gwlat rac awch gelinion. Ac eisioes haws iw gwnethir ehebawc or barcutan no gwnethir milein en disedic en disevd. Arpibenac aroto disc o doethineb i vilein cinhebie iw hwnw a gwascaru gemeu mawrweithiawc dan draet moch. A.

Ac yn ol y parabyll hwnnw y rodes y rufeynwyr kadaronn dyscydygaethieu arymladeu yr pobyl honno. ac adaw ageiff udunt y wneuthur arueu. Ac erchi udunt adeilatyf kestyll ar lan y mor yny porthueyd y bei disecynna en llogeu. wrth gadw eu gwlat o nadunt rac eu gelynyon. haws yw eisioes gwnethur hebawc or barcut. no gwnethur bilein yn dyscedd ar wrwydyr. A phwy bynhac a rodo dysc o am dim doethinab idaw. kynhebie yw yr neb a wascari geineu mawrweithiawc dan traet moch. B.

³⁶⁴ Ac otina en diannod ed aeth gwir ruvein emdeith. Ac eni lle ar ol heni e doeth Gwinwas a melwas yr alban ir tir. A gwir llichlin gyd ac wint. a gwir denmarc. Afob riw genedil or a allesint cafel eu duhnydeb. Ac ar hint gorescin aorugant cwbil or wlad hid e mur awnatoet sever. Ac amgliwed onatvnt mined gwir ruvein emdeith otima ehovnach lawer i gorescinasant ar enis hon iar e bileinlu llese digalon. Ac eu cimhell ir cestil ac ir muroet ac ir ceirit. Ac otino i tenid wint a bachan ac wrth rafeu. ac ena i dienedid wint. Canid oet in enis pridein dim or marchogion ena en hanvod ohonei ehun. A.

Ac yna kychwyn awnaeth gwyr rufein y ymdeith megys ar odeu na delhynt yr ynys hon tracheuyn. Ac ar hynny nachaf yny lle radywededigyon elynyon uehot. gwynwas a melwas yn dineu or llogeu yr tir a llawer o niverod gantunt or gwylid yr yscoteit ar yfichteit ar llychlynwyr. a gorescyn yr alban yn dian-not o ywyn y mur. A gwedy gwybot o nadunt yr vynet gwyr rufein y ymdeith heb obeith y ymchoelut tracheuyn. eofnach noc y gnoteynt yd ymransant y distryw y mur. Ac yna y gossodet yw amdfifn wynteu y bileinlu diaruot. parawt ar fio pei lleussynt. Ac ny orffowsey i gelyon o vwrw agheuolion crygydeu yn eu plith. Ac o vwrw bachau gwrthiynawc yn eu plith wrth llynyne. Ac y uelly y trym-yon vileinlu or kestyll a tynnynt hyt y llawr attadunt. A digawn o didan a oed gan y neb a gaffai agheu ebrwyd arnaw. rac y ryw amryuolion poynyeu awnelynt ywneuth' ar eu kenedyl yu gwyd. B.

³⁶⁵ Ac is mawr o beth iw gwled diwialw dial ar bopil am eu pechodeu. Ac ewelli hagen i bit pan adawer metiant a lliwodraeth mawr gan vileinieid gwenwinic creulawn. Ac wedi darvod eu hestwg hid

ar dim haiach. ed anvonasant winteu lithir hid en ruvein ar agitius aoet amerawdir ena in ruvein. A.

Oi a duw mawr a beth yw gwelet dwywawl dial ar e pobyl am eu pechodeu hen. kanys pei bydynt yna y sawl varchogyon a dugassei vaxen gantaw trwy enuydrwyd. ny doei pobyl y ynys prydein a allai oruot arnadunt. A thra ytoedynt yno gwereseyn y gwledyd awneynt yny kylch. Ac uelly yw gadaw brenhynyaeth y vileinlu. Beth weithon a dywedafi. namyn yna yd edewit y dinassoed yn wac. Ac wrth hyyny y kausa gwedillon y pobyl truan yn eu kyghor anuon llythyreu hyt yn rufein ar agicius amherawdir rufein yny mod hwn. B.

³⁶⁴ Cwinvan ac vcheneidieu e britanieid en dagaws i agitius amerawdir ruvein. ac en cwinaw wrthaw val hin. E mor essit en en cinhell ni ar an gelinion ir tir i en llat. ac en gelinion an cimbhellaft ir mor i an boti. Achanid oes i ninheu namin vn o dev peth. arglwit amerawdir ed im en damunaw de divod titheu arglwit en amdifin. A ni a dalwn itti e deirnged vwiav a dalwid erioed o enis pridein. A.

Kwynuan y brytanyeyt yn eu dangos y agicius amherawdir rufein. Ac yn menegi bot ymor yn en kymell yr tir ar toreu gelynyon y en llad. A bot en gelynyon yn en kymell yr mor y en bodi. Ac uelly menegi nat oed udunt namyn o vn o deu peth. ac en bodi or mor ac en llad ar y tir. B.

³⁶⁷ Ac ni chavas e cenadeu eu gwarandaw in ruvein namin eu gillwg drachevin en drist allwinin. A.

Ac ymchoelut awnaeth y kenhadeu yn trist heb eu gwarandaw. B.

³⁶⁸ Gwedy divod e cenadeu velly. sev agavas e bobil druan hono en eu eighor anvon culhelin archescob llundein hid en llidaw i geisaiw nerth igan eu cidvroder. Ac en vrenin in llidaw ed oet ena aldwr e pedwerit brenin oet hwnw wedi cenan meiriadawc. A.

Ac yna y kawssant yn eu kyghor anuon kuhelyn archescob llundein hyt yn llydaw y geissaw nerth y gan eu kereint. Ac yn yr amser hwnnw yd oed aldwr yn vrenhin yn llydaw. y pedwered gwedy kynan meiriadawc. B.

³⁶⁹ Ac ena igorvt culhelin archescob i neges wrth aldwr am nerth i amdifin enis pridein. A dewedid itaw na dileu neb coron e deirnas a lliwodraeth en gestal ac evo er pan vw gwesten. Ac am heni arglwit ep culhelin emgiweiria en diannod a dered i gemrid coron enis pridein. A.

A gwedy dyuot kuhelyn hyt yn llydaw ae welet or brenhin ef yn wr dywawl. y erbhynneit yn enrededus: Ac amouyn ac ef achaws y hynt ac ystryw y negys. Ac yna y dywawt kuelyn wrthaw. Arglwyd heb ef digawn yw damllywechediet itti vy neges i. A thi a allut kyffroi ar dagreu o glybot y trueni yssyd arnam yn ynys prydein. yr pan anreithwys maxen wledic hi oe hymladwyr yn llwyr. Ac y gossodes yny hon yr hon yd wyt yn vrenhin arnei. A gwyn y vyt a welas pei gwledychut titheu hi trwy hedwch. kanys y rei yssyd yno agheuryrws ynt ar ymlad. Ac ny allan wrthwynebu yr gelynyon. Ac y gyt a hyyny neur deryw y wyr rufein vlinaw mal na chaffwn gantunt wynteu dim o amdifin. Ac wrth hyyny yd yn ninheu yn gwediaw ty trugared titheu hyt pan rodych ti nerth ac amdifin o honot tuhun y teyrnas yd wyt dyledawc arnei. kanys ny dyle neb y coronhau yn well no thidi o coron custenin a maxen wledic. kanys y gwyrr hyyny yssyd gereint itti. Ac wrth hyyny parotta lyghes adyret y gynuryt coron ynys prydein. A minheu ae rodaf itti. B.

³⁷⁰ Ac ena i diawdd aldwr wrth culhelin. A wrda eb ev nid avi odeirnas vechan hon ed wiv eni chafel en lloit esmwith diowalus dyvgywth. ac o ruvein ac o bob breniniaeth. nid av i enis pridein. dan e bigithieu. ac amled iw gelinion a digasogion iti. Ac is gwell civoeth bechan in lloit digenvil. no chivoeth mawr en avlonit ovalus dan vigwth a thalu teyrnged i wir ruvein. Ac er heni wrda eb ev mi a rotav en nerth digadhi i ginnal enis pridein custeninn vinnurawd a dwivil o wir arwawc gid ac ev. canis. bigwth essit arnavi o wir freinc nid adawavi vigcivoeth. A.

Ac ar hyyny y attebawd y brenhin yr archescob. Hawrda heb ef. eff a uu amser nawrthodwn i teyrnas ynys prydein o bei ae rodei ym. kaus mi a tebygaf nat oes teyrnas firwythlonach no hii tra geifit hedwch. ac yr awr hon y mae wedy y ryuel y dy distryw. Ac wrth hyyny kaus yw genyfi hii a chan pob tewyssawc arall. ac ny all vn tewyssawc y chynhal heb talu teyrnged y wyr rufein. Ac wrth hyyny wrda pwy ni bei well gantaw gyfoeth bychan yn ryd no chyuoeth mawr a thragywydawl geithiwe. Ac eissoes heb ef. kanys yr ynys a dywedy ti a uu eidunt wy uy rieni uiena minheu a rodaf yn ganhorthwy itti. Gusteninn vy mrawt a dwyul o uarchogyon y gyt ac ef y edrych a vynnno duw idaw allu distryw y gormeisseit. A chymeret ef y goron ehun. Or myn duw idaw y chaffel. Ac ny adawafi mwy o wyr yn awr rac ryuel o fireinc dyuot ymma. B.

³⁷¹ Ac ena llawenhau aoruc culhelin archescob a diolwch heni en vavr e rot hwnw en vwi no mesur. A galw custenin attaw aoruc culhelin a dywedid val hin wrthaw. custenin a orvit. custenin a archivceia. custenin a wledicha. llima an gobeith ni ac an andifin ac en llewenit ac an brenin. Ac ene lle pan gawsant eu parotrwit divod aorugant enis pridein. A.

Ac diolch awnaeth y yr archescob idaw yn uawr. ac yny lle galw custenhin. a dywedut wrthaw val hyn. Crist a oruyd heb ef. crist a wledycha. crist a orchynyt da. llyma vrenhin ynys prydein. Beth gwedy hyyny yny lle gwedy bot y llogheu yn parawt kychwyn awnaethant y ynys prydein. B.

³⁷² Ac ena i doethant i borth toteis ir tir. ac en diannod cennullaw llw aorugant arnatint. ac eu geru ar fo. Afan glwid e damwein hwnw dros gwbil or enis emgennullaw aoruc cwbil o. bobil enis pridein eni doethant hid elle aelwid cioster. A.

Ac yna dyuot y porth titneis yr tir. Ac yn diannot kynnullaw y brytanyeyt y gyt ac wynt. a chyrchu y gelynyon. ac ymlad ac wynt. a chaffel y uudugolyaeth. a gwedy mynet hyyny yn honneit tros wyneb y teyrnas ymgynullaw awnaeth y brytanyeyt hyt yn cyreestyr. B.

³⁷³ Ac ena i rotes culhelin archescob coron teirnas enis pridein am ben cwstenin. ai vendigaw ai alw oheni allan custenin vendigaed. A roti en wreica itaw gwreic ahanoot o deliedogion ruvein ac a vagassei culhelin archescob in llundein. A.

A gwisawc coron y teyrnas am y pen custenhin vendigeit. A rodi gwreic idaw a hanoed o dyledogion ruvein. ac a uagassit yn llys a kuhelyn. B.

³⁷⁴ A thi meib a vu itaw ohono. sev oet eu henw. constans ac emris wledic ac uthur bendragon. a benav oet onatint constans. a kuhelin ai rotes ar vaeth ev emewn manachloc amphibal' egcaer wint. Ac eno ed aeth ene crevit hwnw. Ar deu ab ereill a beris kuhelin eu roti hevid ar vaeth. A.

Ac or wreic honno y bu idaw tri meib. Sef oed y rei hyyny. constans ac emrys ac uthur pendragon. A chonstans a rodes ef y mab hynaf idaw ar vaeth y vanachloc amphibalus yg kaer wynt. ac y yd y wneuthur yn vanych. Ar deu ab ereill a rodet ar kuhelyn archescob. B.

³⁷⁵ Agwedi mined deudeg mlinet o oes custenin en vrenin i doeth un or fichteid a vuasei wr itaw gint. a galw custenin attaw ar neilltu en rith hustig neu givrinach. ac in heni iwan a chillel drwitaw eni chill i eneid. A.

Ac yna pen deudec mlyned gwedy hyyny y doeth un or effichteit ar auuassei wr idaw kyn no hyyny. A

galw y brenhin attaw meg y gyfrwch yny lle yskyvalaf. A gwedy gyrru pawb y wrthtunt y lladawd y twyllwr y brenhin a chylllell. B.

³⁷⁶ Gwedi colli custenin velli tivu aoruc andagnhevet irwg gwirde e civoeth am wneithir brenin o un o veibion custenin. sev aoruc gwrtheirn gortheneu ena iarll oet hwnw ar went ac ergig ac euas. metiliaw obop fort. ac obop estriw pa funit i cafei ev e vreniniaeth itaw ehun. Ac or diwet i cavas eni gighor mined hid i vanachloc egaer wint ed oet constans enti igerevit. a diwedid aoruc wrth constans val hin. A.

Ac yna gwedy llad custenin vendigeit y kyuodes annuundab y rwg gwyrda y teyrnas am wneuthur brenhin. kany rei a vyunei wneuthur emrys wledic yn vrenhin. ereill a vyueh uthur pen dragon. ereill a vynynt wneuthur un oe kenedyl ehun. Ac or diwed gwedy na duunyt am hynny. Sef awnaeth gwrtheirn gwrtheneu. iarll a oed hwnnw ar went. ac ergig. ac uas. wrth geissyaw ehun y vrenhiniaeth or diwed. mynet hyt yg kaer wynt y lle ydoed constans yn vanych. A dywedut wrthaw val hyn. B.

³⁷⁷ Henav mab wit ti heb e gorthein o blant cwstenin. ac ni ellir brenin o er un oth vroder mor int ievlein. A mi ath wnaid di en vrenin. a mwia dithau vinheu or civoeth a mi amchwelav attad wineb e civoeth oll. A.

Constans heb ef. ty tat ti ar y uu varw. at vrodyr yssyd ieuinec ydy wneuth' vn o nadunt yn vrenhin. Ac wrth hynny o bydy ti wrth vy kyghor i bo ychwanacau vy medyant i. mi a para ty tynnu or abit hon ath wneuth' yn vrenhin hyt bo gorthwyneb gan yr urdas. B.

³⁷⁸ Ac ena emogianniannu aoruc constans ac ataw i ortheinr gadu itaw ev lliwiaw e deirnas ogwbwl wrth i gighor. Ac ena i peris ev diosc er abid iam dano a roi dillad e bid amdanaw. ai dwin or vanachloc o anvot er abad ar covent. Afan daeth i lundein gwisco dillad breninawl ar goron. A.

A phan giglen constans yr amadrodyon hynny llewenhau a oruc. Ac adaw trwy aruoll rodi pob peth idaw or a uynhei. Ac yndiannot y tynnu awnaeth gwrtheirn or vanechitt. Ac o vried kaffel canhat y dyrchauel yn vrenhin. Ac yn yr amser hwnnw marw uasaei kuhelyn archescob. Ac wrth hynny ny chaffat un escob ae kyssegrei yn vrenhin wrth y tynnu or creuyd. Ac eissoes nyt ebyrgoues gwrtheirn namyn mynet ehun yn lle escob. a rodi coron y teyrnas am y pen. B.

³⁷⁹ Ac wedi urtaw constans en vrenin enteu awnaeth gorthein en oruchel swidawc dano ev ar er enis. ac en wneuthuredie a wnelei. Ac gwedi i vod velli metiliaw aoruc gorthein. pa vot e gallei ev vined en vrenin. Ena i diwed ev ir brenin. weled lliges ar e mor. a menegi i bitei da estorio a cestill arvordir. Gwnewch eb e brenin. a heni awnaeth gorthein. aferi i bawb or switwir degu itaw ev. a roi swit dair blinet itvnt. A.

Gwedy dyrchauel constans yn vrenhin. y rodeis ynteu holl lewodraeth y teyrnas yn llaw gwrtheirn. Ac ef heuyt a ymrodes wrth y gyghor. kany amgen dysc a dydsaei ehun yny claustrw no llywyaw teyrnas. A gwedy kaffel o wrtheirn medyant kymeint a hwnnw yny law. medylaw aoruc py wed y gallei gaffel ehun y vrenhiniaeth a distryw constans. Ac or diwed gwedy ystrywyaw pop peth menegi awnaeth y constans bot dygyuor llu am eu pen o wledyd ereill. Ac arglwyd vrenhin heb ef goreu yw itti ychwanecau dy teulu mal y bo tibryterach itt rac dy elynyon. Ac yna y dydwat constans ponyt yth law ti y rodeis i medyant a llywodraeth y teyrnas. Ac wrth hynny gwna titheu pop peth or a uynych gan gadw ffydlonder y minheu. B.

³⁸⁰ Ena e daeth gorthein ir alban a dethol pedwarugein o wir or meibion dewrav a deledocav a gorev eu campeu or fichtiaid. ai dwin at e brenin iw galin wrth ben i varch. Ena i diwed gorthein wrth e brenin darvod itaw pop peth. a dwin e meibion or alban. ac i gellid o doei rivel i dali en wistlon. gorthein a rigawt bot. e meibion. A.

Ac yna y dydwat. ef a dywespywt imi heb ef bot y flichteit yn mynnu dwyn gwyr llychlyn a denmarc yn vn ac wynt wrth ryuelu arman ni. Ac wrth hynny y mae goreu gward rei o nadunt yn wyr itti yn wastat yd lys val y gallont whedleu it a gwybot medwl eu kenedyl yr y twyll yth erbyn. A phony welwch vrat gwrtheirn kanyt o achaws kynhal iechyt y brenhin yd ystrywei ef yr yr ymadrodyon hynny. namyn gwybot bot mae yscauyn aod annwyty rei hynny a hawd troi y medwl a llad y brenhin. A gwedy darffei hynny. medylaw wnaeth mae hawd a oed idaw gaffel y vrenhiniaeth yny law ehun gwedy hynny. A gwawd awnaeth gwrtheirn cant marchawc yn wyr yr brenhin o yscotteit ac or effichteit ac eu annydedu awnaeth udunt o eur ac aryant a meirch a dillat hyny ytydynt wynteu yny gymryt yn lle brenhin. Ac yna y kenyt wynteu gowydeu idaw ar hyt yr yholyd y fford y kerdynt. Gwrtheirn yssyd teilgw o amherodraeth a theyrnwyalen ynys prydein. a chonstans yssyd anheilgw. B.

³⁸¹ Ac wedi bod nosweith en wtres wrth e tan wedi mined e brenin i gescu. ena i diwed gorthein. ir ai ar echidie goweth a oet itaw. i geisiaw da iw roi tvnt. onid wid ti eb wint en cael a vinich or enis. Nac wiv eb ev ond ergig ac euas. afe lai mw i chwi ae cefich. Ena ir aeth gorthein i giscu. A.

Ac or diwed gwedy kaffel gwybot o wrtheirn rygaffel ev karyat yn llwyr. Gwedy eu medwi nosweith y dydwat gwrtheirn wrthtynt y not ef yn adaw ynys prydein y geissyaw kyuoeth a uei vwy yn lle arall. kany allei ef herwyd y dywedei kynhal dec marchawc a deugeint yn diwall or bychydic kyuoeth a oed idaw ef. A gwedy dywedut wrthtunt kymeint a hynny mynet parth ae letty awnaeth yn trist. Ac eu adaw wynteu yn y neuad yn yuet. A gwedy gwelet or effichteit hyny. tristau awnaethant wynteu yn vwy noc yd hawd y credu. a thebygu pan yw pruder a dywedassei wrtheirn wrthtunt a dywedut awnaethant y rydunt pa achaws na ladwn yr atuanach hwn. megys y caffo gwrtheirn gwedy hynny cadeir y teyrnas. Pwy a dylly brenhiniaeth yn well noc ef. ar gwr an rydedwys ninheu yn wastat. B.

³⁸² Sev awnaethant rwg metdawd a geirieu gorthein circhu estavell e brenin a llat e brenin a divod. bit di vrenin os meni. ena e peris gorthein dali e rai hin ae carcharu rac dial arno ev er alanas. A.

Ac yn diannot kychwyr awnaethant a dwyn ruthur am y brenhin y ystaell ae lad. A chymryt y pen gantunt hyt rac bron gwrtheirn. A phan welas ynteu hynny megys trwsdan o dieithyr ac ywlaw a oruc. Ac eissoes ny buasaei lawenach erioet o vywn noc yd oed yna. A galw a orucattaw kywtawturyr lundein. kany yno y gwnathoedit y gyffauan honno. ac erchi udunt daly oll y bratwyr hynny. ae dihenydyhaw am wneuth' kyffauan kymeint a honno nyt amgen llad y brenhin. A rei o wyr y teyrnas adwyedei panwy gwrtheirn a rywnathoed y vrat honno. ac nas gwnaei y flichteit oe dechymyn e hunein. B.

³⁸³ Afan gigleu kuhelin archescob llat e brenin drwi vrad gorthein. fo aoruc ar deu bav ereill at emir lliaw i cevindrheu i lidaw rac ovin twill. Ena i croges e tewisogion in llundein e gwir a ladasei e brenin. a gorchimin er enis in llaw gorthein. A.

—Ei ac eissoes sef awnaeth tatmaethu y meibion ereill. emrys ac uthur pendragon ffo ac wynt hyt yn llydaw rac ofyn gwrtheirn. ac na bei oe eu hetiedu y dyllyhi y teyrnas o diffodei y rei hynny. Ac yn yr amser hwnnw yd oed emyr llydaw yn vrenhin yn llydaw. ar gwr hwnnw a aruolles y meibion yn llawen. B.

³⁶¹ Ena pan wibu e fichtiaid grogi i meibion, cinnull a orugant a rivelu ar gortheira. Ena i gwiscawt gortheira e goron a mined en vrenin heb ganiad. A.

Ac yno pan welas gwrtheyrn nat oed a allei ymerbyneit ac ef. Sef awnaeth ynteu kymryt. coron y teyrnas ac wisaw am y pen ebun. A gwercsryn y tywyssogyon ereill. B.

³⁶² Ac wedi mined gortheira en vrenin anvon aoruc i geislaw pawb i deol e fichtiaid. necau aoruc e britanieid ac erchi itaw o gwnaethoet dwill vtwt wneuthur iawn ne derbin a delei ato. A.

Ac eissoes gwedy clybot y vratwryaeth honno ym pop lle yn honneit. Sef awnaeth gwyr yr ynyssod ymdyunaw y gyt wrth ryuelu a gwrtheyrn. kany y fichteit a dyfynassynt or alban attunt y dial eu kytnarchogyon ar parassei wrtheyrn y llad am rydal o nadunt wynteu constans vab custenien vendigeit. Ac yna diruawr ouyn a phryder a oed ar wrtheyrn or neill parth o achaws y vot yn kolli y wyr trwy benydawl ymladeu a brwydreu. Ac or parth arall rac ofyn emrys wledie ac uthur pen dragon. kany y rybad tra gilyd a doei attaw y venegi eu bot yn dyuot a llyghes dyruawr gantunt y werescyn. ac y dial aghen eu brawt arnaw. B.

³⁶³ Afan oet en minu gado er enis. am na chai nerth o yn lle. a gweled llied e britanieid wrtho. ac ev ar venit cent. i gwelei dair llog enrivet i meint ar vor freine. Anvon aoruc i wibod pwi oetint. A.

Ac ar hynny nahir feir llog hiryon yn llawyn o varchogyon aruaw yn dyscynnu yr tir yn swyd geint. a deu wr yn deu vroder yn tywyssogyon arnadunt. Sef oed eu henweu. hors. a hengyst. ac yn uffern y maent. Ac yr amser hwnnw yd oed wrtheyrn yn dinas dorobern. Sef y dinas yw hwnnw kaer geint. A chenhadu adeuth ar wrtheyrn y venegi idaw rydyuot gwyr mawr hedwch heb wybot panhanaedynt y mywn lloghen hirion. A rodi nawd awnaeth gwrtheyrn udunt. Ac erchi eu dwyn attaw. B.

³⁶⁴ A wint a venegasant mae o germania i doethesint. a divod o been i vined oe tir. canis velli i gwneint pob seith mlinet. ae bod ar e mor er esblwitin a hanfer. ac ervin cael lle i preswiliaw in enis pridein. Hors a hingestir i gelwid e deu dewisaw aet arnint. Anvon aoruc e brenin en i hol. Ac wedi e divod govin aoruc e brenin i bwi i credint. I wden heb hwi i credwn. Ar pedwerit dit or withnos a elwid oe enw ev wodensday. Ac gaiduw arall a elwid froen ac oi enw ev i gelwid froeday. A.

A gwedy eu dyuot rac eu vron. arganot awnaeth gwrtheyrn y deu vroder a oed tywyssogyon ar y rei ereill. kany a oed arnadunt o pryt. A gouny awnaeth o pyle pan hoedynt. a phy negys y dothoedynt y teyrnas ynteu. Ac yna y rodes hengyst atdeb idaw. kany ystrywsaf a oed ef a mwyaif y drwc pei gallei. Ac yn y wed hon y dechreus yr ymadrawl. O tidi vonedicaf or brenhined yw wlat Saxonia yn ganet ni. vn yw honno o wladod germania. Achaws an dyuodedigyaeth ninku yw. y rodi yn gwassanaeth itti neu y tywyssawc arall a wnel da yn. Ac nyt oes achaws y an gwrthlad oc an gwlat namyn adywedwn ni ytti heuyt. Gwlat vechan guyyz yw yn gwlat ni. A phan amloent y pobyl yno mal noc eignot yno. Sef yw eu keneuawt kynnullaw holl wyr ieuene y wlaier bron eu tywyssogyon. A bwrw prenneu y rydunt. A megys y del y coelbren udunt yd etholir. ac yd ellyghir y wladod ereill y mywn lloghen megys y gwely ti y geisaw gosymdeith. A ninheu y deu vroder a wely ti yn tywyssogyon arnadunt kany o lin brenhined yd henyd. Sef yw vy enw. hengyst. A enw vy mrawt hors. Ac uelly doetham hyt dy vrenhiniaeth titheu yn yd oed mercurius an duw ni yn an tywysaw. A phan gogleu y brenhin kyrbwyll mercurius drychael y wyneb a oruc. A gouny py ryw cred ysyd genhwchi. Ac yna y dywawt hengyst yscymun. Argylwyd heb ef an taidolion dwyeu a enrydedwn ni amgen. Saturnus a lubiter. Ar dwyeu ereill yr syd yn llywyaw y byt. Ac eisoes yn penhaf yd anrydedwn i mercurius. yr hwn a alwn ni yn an eith ni wogen. Ac y hwnnw y partys an rieni ni y pedywred dyd or wythnos. ac alwn ninheu oe enw ef wogenes day. A hwnnw a elwir yn kymraec duw merchyr. Ac yn nesaf y hwnnw yd enrydedwn ni y dwyes kyuoethoccaf or dwyseu. yr hon effreini. Ac y honno y kysegrwys an rieni ni y chwechet dyd or wythnos. Ac yn an eith ni y gelwir ffriday. Sef yw hynny duw gwener. B.

³⁶⁵ Afan welis e brenin deledirwit e gwir cimir i gwrtaet aoruc a divod igid i lundein. Sev oet heni wedi dechreu dib 4361. A.

Yna y dywawt gwrtheyrn am awch cret chwi yr hon ysyd iawnach y galw yn aghyret noc yn gret. dolurus yw genyfi. llawen yw genyfi ineu ych dyuodedigyaeth. kany ny bu reidac ym eirioet. kany yv gelynyon ysyd ym kywarsagu o pop parth. Ac o mynwch chwitheu kyauuryaw a minheu wrth ymlad. im gelynyon. minheu awch kyuoethogaf chwitheu o tir a dayar ac eur ac ariant a da ara l. Ac yn diannot ufudhan awnaethant y hynny. A gwrhau yr brenhin. A thygu fydlondor idaw. B.

³⁶⁶ Ena i cennullawt e fichtieid in erbin gortheira. A thrwi nerth e saxoniaid i gorvu gortheira arnunt. A.

Ac yny lle nachaf y fichteit yn dineu or alban a llu diruawr y veint gantunt ac yn anreithaw y gwladod. A phan gogleu wrtheyrn hynny kynnullaw y varchogyon awnaeth ynteu a mynet yn eu erbyn. A gwedy dyuot y deu lu y gyt ac ymlad. ny bu reit hayach yr kiwtawtwyr ymlad y dyd hwnnw. kany y saesson a ymladassant yn kynwryolet. Ar gelynyon a oedynt yn pylu y kiwtawtwyr hyny nu reit udunt ymchoelut ar fo yn gewilydus. B.

³⁶⁷ A llawenhau aoruc gortheira ena. a roi tir ir saeson aelwid lindesi. A.

A gwedy kaffel o wrtheyrn y vudugolyaeth honno trwy nerth y saesson ynteu yny lle a amlawys rodyon udunt wyntau. Ac y hengyst y rodes ef. yn swyd lindesei tir a dayar megys y gallei ymossedithaw yn da o honaw. ef ae varchogyon. Ac odyno mal yd oe hengyst ystrywys a ffialst. gwedy gwybot o honaw rygafel ketymdeithas y brenhin. Sef y dywawt wrth y brenhin yny wed hon. B.

³⁶⁸ Ac ena pan gawsant ginnwis anvon i germania i ol deunaw llog i wir emlat. Ena i daeth hors a hingestir at e brenin i geislaw caer ne gastel i emgadw. A.

Argylwyd heb ef dylonyon ysyyd yn ryuelu arnat o pop parth. A chyt gwelir imi heuyt echydic o wyr ty teyrnas ath gar. kany eu kanmwyaf a glywaf eu bot yth ogyuodaw ti am dwyn emreis o lydaw am ty pen yth diot oth teyrnas. Ac wrth hynny os da genhyt titheu. kyghor yw genyfi anuon kenhadu hyt vvg gwlat i y wawd marchogyon odyno. megys y bo mwy an niuer y ymlad ath ellynyon titheu. Ac y gyt a hynny heuyt yn arch a archaf yr bei na bei rac ofyn vy gomed o honei. Ac yna y dywawt gwrtheyrn anuon ti heb ef ty genhadu hyt yn germania y wawd marchogyon odyno. Ac odyno arch y minheu ac nyth nekeir o honaw. Ac yn estwg y pen awnaeth hengyst a dioleth idaw hynny. Tidi arglwyd heb ef a kyuoethogeisti o tir a dayar. Ac eisoes nyt megys y gwedei enredu tewysawc a hanfei o lin brenhined. ti adlylwt rodi mi ae kastell ae dinas y gyt ac y rodut megys ym gwelit inheu yn enrydedus ym plith y tywyssogyon. B.

³⁶⁹ E brenin a diwed na livasei ev i roi rac e britanieid. A.

Ac yna y dywawt gwrtheyrn. Hawda heb ef y gward i awnaethpwyrt rac rodi y ryw rodyon hynny itti kany estrawn genedyl ychwi a pheganeyt. Ac nyt atwen inheu ych moes chwi. nac awch deuwat megys y gallwyf awch kefflybu ym kyttawtwyr. kany pei dechrewn i awch enrededu chwi megys priawt kiwtawtwyr yr ynys gwyrda y teyrnas a gyudynt ym erbyn gan wrthwynebu ym. B.

³⁹³ Hwinteu a ovrnasant gyvled a chroen ich i deilad kaer. B.

Ac yna y dywawt hengyst. Arglwyd heb ef canhatta titheu yth was wneuthur kymeint ac y gyrhaedo karrei y damgylchynu o vntu ar y tir a rodeist ym mal y bo diogelach ym ymgadw mywn hwnnw rac vy gelynyon. kansas fydlawn vum ac wyf a ydyaf. B.

³⁹⁴ Ar brenin ai roes. Ena ir aethant adref a holli e croen ich mwiav a gawsant en garrei vain. a gwneuthur dinas e garrai ai galw doncastel. A.

Aechanhadu awnaeth y brenhin hynny idaw. a gorchymun idaw ellwg kenhadu hyt yn germania y geissaw porth o newyd. Ac yna heb yn gohir ellwg a orue hengyst hyt yn germania. ac odyne kymrty croen tarw awnaeth ynteu ae holli yn vn garrei. Ac odyne dewis y lle kadarnhaf a allwys y gaffel ar hyt y tir a rodassit idaw. ac ar garrei honno mesuraw lle yr kastell a dechreu y adeilyat yn dianot. A gwedy daruot adeilyat y gaer y gelwit yn gymraec kaer y garrei ac yn saesneec tancastyr. ac yn lading castrum corrigie. Ac or enw hynny y gelwit y gaer yr hynny hyt hediw. Ac velly yd oed hengyst yn gwneuthur lleod kadarn ae vryt ar twyllyaw y brytanyeit a gwneuthur drwc dros da. Ac y uelly y gwna y peganyeit saeson escymun vlyth. B.

³⁹⁵ Ena e daeth llocheu o germania. a ronwen verch hingestir. Ena i gwahot e brenin i wlet aorugant i weled er adeilad. B.

Ac yna ydoeth ykynnadeu o germania a deunaw llog yn llawn o uarchogyon gordethol yn aruawc gantant. A merch hengest ygyt ac wynt. Sef oed y henw ronwen. Ac nyt oed yr eil aellt ychfyflybu idy rac ytheccet. A gwedy dyuot yn niuer hwnnw. Sef awnaeth hengest gwawd gwrtheyrn y edrych yr adeilad deisyuyt a wnthodit. Ac y edrych y marchogyon newyd dyuot. A gwedy dyuot y brenhin yno a niuer kyfartal gantaw a moli awnaeth y gweith newyd. A chymrty ymarchogyon yn wyr idaw. B.

³⁹⁶ Ac val etoet e brenin ar diwet i vwid ev a welai vorwin anrivet ifiid en divod a gwin attaw. a gostwg a diwedid lenly king wasel. Ar brenin aoruc anridedu e vorwin a rivetu ifrid ac emlenwi oe serch a govin ir ieithit pa beth a diwedasei hi a fa beth a dilei enteu i doedid egwrthwneib iti hitheu. Ar ieithit a diwawd hi ath elwis in vrenin. ac or galwedigaeth hwnw ith anridedot. A hin a deli ditheu i wrthwneib iti hitheu Drink heil. A gorthieirn a wrthebawt iti. Drink heil. A gorthieirn a wrthebawt iti. Drink eil. ac a erchis iti ived e llin en gintav ac enteu a gimerth e fiol oi llaw hi ac a rotes cusan iti. Ac wedi heni a ewawt e wirawd hono. Ac otina gwedi gorthieirn drwi amraveilion wiodeu gidac annoc e cithrel. caru e vorwin aoruc ai herchi iw thad. A.

A gwedy daruot udunt uwyta o vrenhinolyon anregyon nachaf y vorwyn yn dyuot or ystauell agorulwch eur yn llawn o win yny llaw. ac yn dyuot hyt rac bron y brenhin. A gwedy rodi idaw ar tal y deu lin. kyfarch gwell idaw aoruc. A heilyaw arnaw mal hyn. lofart king wasseil. A phan welas y brenhin pryt y uorwyn. enryuedu aoruc yn vawr y theccet. Ac yny lle ymlenwi oe charyat. a gouyn yr ieithyd peth a dywedassei y vorwyn. a phy beth a dylsey ynteu ydywedut ygwrtheb idi hitheu. Ac yna y dywawt y ieithyd wrthaw. Arglwyd heb ef hi ath elwis ti yn arglwyd. ac yn vrenhin. yn y ieith ni. Ac heilwys arnat yr hyn a dylsy titheu y wrtheb yw hyn. Sef yw hynny. drink heil. Ac yna rydyawt gwrtheyrn wrthi. drine heil. Ac erchi yr vorwyn yvet y gwin. Ar yr hynny hyt hediw y mae deawt honno yn plith y kyuedachwyr yn yr ynys hon. drine heil. wesseil. Ac yna gwedy medwi gwrtheyrn neidaw awnaeth diawl yndaw. A pheri idaw kytsynyaw ar paganes yskymun heb vedyd arnei. B.

³⁹⁷ Ac wedi gweled o hengest heni megis et oet ev wr estriwus ev galw aoruc i vrawd attaw. ar gwir henav oe gidemeithion ac emghighori ac wint beth a wnelei am roti i verch ir brenin. Ac o gidgighor pawb onatint i rotasant e vorwin ir brenin. Ac er archasant winteu swit ceint itaw ev erti hi. A.

Ac ysef awnaeth hengest. mal yd oed ystryvus. adnabot yscawnrwyd y brenin ai amnywt. Ac ymgyghor ac vrawt ac oe gedymeithion am rodi y vorwyn wrth ewyllys y brenhin. Ac oc eu kytygghor y rodassant y vorwyn idaw. Ac erchi idaw ynteu swyd geint idi hitheu yny hegwedi. B.

³⁹⁸ A heb oir e vorwin a roted ir brenhin. a swit geint a roted i hingest heb wibod a heb gennad gwrgant e gwr a oet iarl ar e swit hono. Ar nos hono e cisgawt gorthieirn egid ar baganes hono. Ac i carawt en vwi no meint. Ac o achaws heni i bu gas gan e deirnas ev. A thri meib a oet itaw cin no heni gorthievr. a chindeirn a fagen. A.

Ac yn dianot y rodes ynteu swyd geint idi. heb wybort yr gwr aoad iarl yno. Sef oed y enw. gwrgant. Ar nos honno y kysewys gwrtheyrn gan y vorwyn. A mwy no mesur y karei ef hi o hynny allan. A thri meib auuassei y wrtheyrn kyn no hynny. sef oed eu henweu. kyndeyrn. a gwrtheyvr vendigeit. a phaseon. B.

³⁹⁹ Ac en er amser hwnw etoet garmon en pregethu geirieu duw en plith e britanieid. canis llesteiriaw a lligru adaroet fit a christnogaeth in eu plith. Ac enteu o achaws camgred a bregethasei pelagian. ar gwenwin hwnw drwi lawer o amser ae lligrasei. Ac wrth heni drwi e gwinvideid yr hwnw e dadnewitwid fit e gwirgristnogaeth emplith e britanieid. canis llawer o anrivetodeu a gwrthneueu a daghosei duw vtnt beumit drwi everllid e gwir da heni. Ar rei heni a scrivenawt gildas vab caw o eglur draethawd. Oed crist 462 e gwnaeth leo bab duw pasc ar duw sul. ar vlwitin wedi heni i ganed sanfraid. ac i daeth garmon a bleit uchod. A.

Ac yn yr amser hwnw y doeth. Garmon escob. a Lupus traucius y pregethu geir duw yr brytanyeit. kans llygredic oed cristnogaet ar pan dothoed y paganyeit yn en plith. Ac yna gwedy pregethu or gywyrda hynny. yd atnewydwyt yfidd yn plith y brytanyeit. kans py beth bynhac a pregethynt ar eu tauawt. wynt ac kederheynt trwy beunyawl wyrtheu ac ynryuedodeu awnaei duw yrdunt. B.

⁴⁰⁰ Ac wedi roti e vorwin ir brenin mal e doetpwid uchod. Hingist a diwawd wrth e brenin. mivi esit dad it a chighorwr it i diilav duw. ac na dos ditheu dros vigeighor ineu a thri a orviti ar de holl elinion drwi nerth vigenedil ineu. a gwahotwn attom ettaw octa vi nab i ac chibisa i gevindevr enteu. canis emlatwr da vnt. a diro vtnt e gvladoet gerllaw hwmrw rwg deivir ac escotlont. ac wint eno a erbinant ruthreu ar cirheu igan e gelinion agoiweith vegis i bich ditheu en hetweh e parth hwn i hwmir. A.

Ac yna gwedy rodi y uorwyn yr brenhin. y dywawt hengyst yr ymadrawd hwn. mivi heb ef ysyd megys tat maeth itti. Ac or bydyti wrth vygkyghor i. ti aorchyuygi dy holl elynyon trwy vym porth i. am kenedyl. Ac wrth hynny. gohodwn ettwa offa vy mab attam ac ossa vyg kenderwyv. kans reuelwyr goreu yny byt nyt. A dyro vdunt ygwlaoded yssyd yrwg deuyr ar mur. Ac wynt ae kydahyant rac estrawn genedyloed. mal y gellych titheu kaffel yn hedweh or parth hyn y humur. B.

Oddiyma allan y mae y llyvyr A yn canlyn, air yn air, y traethawd canol, dan enw

BRUT G. AB ARTHUR, oddieithyr y llythyriant.

⁴⁰¹ Ac vfydhau awnaeth gwrtheyrn wrth kyghor hynny. Ac odyne yd anuones hengyst hyt yn germania. Ac ydoethant odyo offa. ac ossa. a cheldric. athrychant llog gantant o varchogyon aruawc. A hynny

oll a aruolles gwrtheyrn yn llawen. Ac a urdwys pawb onadunt yny lle o rodyon mawrweirhawc. kans ym pop kyfranc y bydei oruydawdwy ef trwydunt wy. B.

¹⁰² Ac velly beunyid eisoes yd achwanegai hengyst ylu trwy twyll brat ganedic gantaw. A gwedy adnabot or brytanyeit hynny dala ofyn awnaethant. Ac erchi yr brenhin gyrru hengyst ae nifer o teyrnas ynys prydein. kany wedei ygristonogyon ketymdeithocau a phaganyeit na ymgymyscu ac wynt. kans kyfreith adedyf gristonogyaet ae gwahanei. Ac ygyt ahynny heuyt. kymeint oed eu niuer ac nat oed hawd adnabot pwy aod gristiawn pwy aod pagan. A ygyt ahynny heuyt seint Garmon escob a orchymynassei undunt dehol ypaganyeit saeson oc eu plith. B.

¹⁰³ Ac eisoes sef awnaeth gwrtheyrn o garyat y wreic ar saeson. yscalasaw gorchymyn y brytanyeit. Aphan welas y brytanyeit eu tremygu hwynt uelly. Sef awnaethant ymadaw agwrtheyrn. achymryt. gwrtheyyr vendigeit y vah ynteu ae urdaw yn urenhin arnadunt. A dechreu ymlad ar saeson agwneuthur aeruau mawr creulawn onadunt. megys ydoed da gan duw ywneuthur. B.

¹⁰⁴ A phedeir brwydyr a vu rwg gwrtheyyr ar saeson. ac ym pop vn ygoruwr wrtheyyr trwy nerth duw. Ar ymlad kyntaf auu rydaw ac wynt ar auon teneyd. Ar eil auu ar ryt epifort. Ac yna yd amgyuarnuant kyndeyrn vab gwrtheyrn a hors brawt hengyst. Ac y lladawd pob vn onadunt ygyld. Y trydyd ymlad auu ar lan y mor. Ac yn yffoes ysaeson yn wreigawl y eu llogeu. Ac ydaethant hyt yn ynys tanet ygeisaw ymgadw yd. Ac eisoes gwedy eu damgylchynu o wrtheyyr ac eu blinaw o peunydyawl ymlad mal na ellynt ydiodef. Sef awnaethant auon gwrtheyrn ar uasei ygyt ac wynt ym pob brwydyr yn porth udunt. hyt ar wertheyyr. y uab y erchi idaw eu canhadu y uynet yeu gwlat ynyrd. A thra yttodeit yn kymryt kyghor ymdanadunt. Sef awnaeth ysaeson kymryt eu llogeu ac adaw eu gwaged ac eu meibyon. Affo hyt yn germania. B.

¹⁰⁵ Agwedy kaffel o wrtheyyr y undugolyaeth hono. dechreu awnaeth ynteu talu y pawb ydelyet ar daloed yr saeson ydwyn y arnadunt. Ac enrydedu y wyr. a chadw iawnder ac wynt. Ac ygyt ahynny atnewyddau yr eglwyseu. ac eu anrededu wrth gyghor garnon escob. B.

¹⁰⁶ Ac eisoes kyghorunyn awnaeth diawl wrth y daeoni ef ae gyfarchwel. A dodi yghalon ronwen y lysuam medwl y geissaw ystrywyaw y agheu. Agwedy medyllyaw o honei pob ystryw. or diwed sef awnaeth rodi gwenwyn yn llaw vn oe wassanaethwyr. Agwedy kymryt y gwenwyn ohonaw. cleuchyu awnaeth o wrthtrwm heint yn deisynt. B.

¹⁰⁷ Ac yny lle dyuynnu attaw holl wyrdia yteyrnas. Agwedy eu dyuot ygyt. rannu undunt agynnullassei o eur ac alyant a da arall. A menegi undunt yuot ef yn mynet ygantunt y hagheu. A phawb onadunt wynteu yn griduan ac yn dryceyrthu. Ac ynteu yn eu didanu wynt ac yn eu kyghori. Ac yn annoc y gwyr ieueneic dewr bot yn wrawl fenedie y ymlad dros eu gwlat. Ac y andiffyn y teyrnas rac gormes estrawn genedyl. A gwedy eu hannoc velly yn hewyd y gallei oreu. erchi awnaeth dinue delw enydeit trwy tanawl gelydyt. Ac gosot yny porthua ygnotaei ysaeson dyscynnu yndi. Agwedy bei uarw ynteu iraw y gorff ac ireideu gwerthawr. ae ossot yny porthua ygnotaei y saeson dyuot ar ydelw honno yr aruthred yr saeson. Ac ef adwedei wrtheyyr vendigeit hyt y gwelynt wy y delw honno ae gorff ef arnei hi. na leuessynt dyuot y tir ynys prydein. kans ef a gerdei na leuessynt wy dyuot ar y tor ef yn uarw. y gwr awnaoded undunt yny wyvwt y gyuniuer defnyd ofyn ac aruthred ar awnaoded ef. Ac eisoes gwedy y varw ef. kyghor a oed waeth awnaethant wy. cladu ygorff ef yn llundein. B.

¹⁰⁸ A gwedy marw gwrtheyyr vendigeit. y doeth gwrtheyrn gwrtheneu y gyuoeth tracheuyn. A gwedy kaffel o honaw y vrenhiniaeth. o arch ac annoc y wreic auon awnaeth hyt yn germania y erchi y hengyst dyuot tracheuyn y ynys prydein yn yscylalahaf y gallei o niuer rac ofyn geni teruysc eilweith yrydunt ar brytanyeit. B.

¹⁰⁹ Ac yna pan gogleu hengyst yr uarw. gwrtheyyr vendigeit. kynnullaw aoruc ynteu trychant milfo varechogion aruawc achyweiraw llyghes. ac ymchoelut tracheuyn hyt yn ynys prydein. A gwedy gwybot or brytanyeit bot nifer kymeint ahynny yn dyuot. Sef agawsant yn eu kyghor ymlad ac wynt kyn eu dyuot yr tir. A diffryt y porthuaeu radclut. A gwedy auon oe verch attaw ef y ueneigi hynny. Sef awnaeth ynteu ystrywyaw bredychu y brytanyeit trwy arwyd tagneued. Ac auon ar y brenhin y ueneigi idaw nat yr keissaw trigaw yn yr ynys y doethant y sawl niuer hwnnw ygyt ac ef. namyn tebygu bot gwrtheyyr ettwa y uyw y dygassei y niuer hwnnw y andiffyn radclaw. Ar niuer a ynnho gwrtheyrn onadunt. attatlet yn wyr idaw. Ac ar ny mynno. ellyghet y ymdeith yn diannot. B.

¹¹⁰ A gwedy datganu hynny yr brenhin rodi tagneued awnaeth undunt. Ac erchi yr kiwtawtwyr ac yr saeson duw kalan mei aod yn agaws y hynny. dyuot ygyt y maes kymry y wneuthur tagneued y rydunt achymot. Ac aruer awnaeth hengyst yna onewyd kelydyt bradwryaeth athwyll. Ac erchi y pop vn oe wyr ef dwyn kyllleil hiryon gantunt y mywn ae hossaneu gyt ac eu hesceired. Ac ynapan vei dipryderaf gan y brytanyeit yn gwneuthur eu dadleu. rodi arwyd o hengyst y wyr. Sef arwyd oed. Nunyd awr saxys. Aphan dywettei ef yr arwyd hynny wrthunt hwy. Erchi y pop un onadunt kymryt y gylleil allad y bryttwn nesaf idaw. B.

¹¹¹ Ac yny dyd teruynedic hwnnw ar amser gosodedic wynt adoethant pawb yny gyueir onadunt yr ynle. Agwedy dechreu y dadleu. a gwelet o hengyst yr awr auu da gantaw ac amcanus. sef adwawt yn digawn y uchot o hyt ylef. Nunyd awr saxys. sef oed hynny yg kymraec kymerwech awch kyllleil. Ac ar hynny sef awnaeth y saeson dispellaw eu kyllleil. a chyrchu twysogyon y brytanyeit ac eu llad megys deueit. a sef niuer alas yno rwg twysogyon a gwyr da ereill trugein wyr a phetwar canwr. B.

¹¹² Ac yno y kymrth gwynnyddedic eidal escob corforoed y gwyr da hyny merthyri. ac y cladwys ymherwyd dedyf gristonogawl yn agos ygaer garadawc yny lle aelwir salysberi ymywn mywent geir llaw manachloc ambri abat. y gwr auu seilawdyr ar y vanachloc hono yn gyntaf. Ac ny doeth gan y brytanyeit yr dadleu hwnnw yn aryf kanyt oed yn eu bryt namyn gwneuthur tagneued. Ac ny thebygynt wynt eu bot ymryt ysaeson amgen no hyny. Ac eisoes y doethant y bratwyr yn aruawc. ac eisoes ykeric auu andiffyn iawnda yr brytanyeit.

¹¹³ Ac yno yr dothoed. eidol iarll kaerloyw. Aphan welas eidol lad ygetymdeithon uelly trwy vrat. Sef ykausa ynteu pawl da kadarn. Ac ahwnw py vn pynhac or saeson aggyfarfei ac ef. yny bei wriwedic y pen ae emenhyd y auuonei parth ac uffern. Ac ar pawl bendigeit hwnnw y briwef ef ypen y vn. y yscwydeu y arall. y wreicheu y arall. ae dwylaw y arall. y traet ae esceired ywrth y gorff. Ac ny orffowsysys eidol ar ruther honno. hyny ladawd deg wr athri vgeint ar vn pawl hwnnw. A gwedy gwelet o honaw na allei ef ehun gwrthwynebu yr niuer mawr hwnnw. kymryt yfo aoruc hyny doeth y dinas ehun. A llawer asyrthwys yna opop parth. Ac eisoes yryscymun undugolyaeth honno agafas y saeson. Ac yr hyny eisoes ny ladasant wy wrtheyrn. namyn y garcharu achymell arnaw rodi dwynt. ydinasoed ar kestyll cadarn o ynys prydein yr yellgw. Ac yna y rodes gwrtheyrn undunt pop peth a yunasant yr yellgw. Ac yna ykymryth y saeson y gantaw llundein achaeu efrawc. alincol. achaeu wynt. allad eu kiwtawtwyr yn llwyr. megys ylladei vleideu deueit gwedy assadawei eu bugcil. B.

¹¹⁵ Agwedy kymryt kedernyt aruoll y gantaw : yd ellygwyt. agwedy gwelet o wrtheyrn y truan aerau honno ar priodoryon yr ynys ygan yr yscymun pobyl saesson. Sef awnaeth ynteu kylyaw parth ac emyleu kymryt kany wydhat peth awnaei yn erbyn yr yscymun pobyl honno. B.

¹¹⁶ Ac yna galw aoruc gwrtheyrn attaw holl doethon ahenuryeit yr ynys. a gouny undut peth awnaei wrth hynny. Ac yna ykghoret idaw adeilat kastell kadarnaf a llei yny lle kadarnaf agaffei megys y bei hwnnw yn amdiffyn idaw. kan kollassei y lleoed cadarn oll o ggyoeth. Agwedy crwydraw ohonaw llawer oleoed ygeisaw lle auel adas gantaw. or diwed ef adeoeth hyt ymnyd eryri. B.

¹¹⁷ Ac gwedy kaffel ohonaw le auu adas gantaw wneuthur ykastell. kynnullaw awnaethpwyd a allwyd y gaffel oesiri meini ac eu dwyn yno. Agwedy gossot y grwyndwal onadut. kymeint ac awneint ydyd or gweith : trannoeth pan gwnont neur daruydei yr dayar yllyncu heb wybod dim ywrtlaw. mwv nochyny ryffei eirot uch ydayar. agwedy menegi hynny y wrtheyrn : gouny awnaeth yw dewinnyon peth awnai hyny. B.

¹¹⁸ Ac ynad yd erchis y dewinnyon idaw : keissaw mab heb tat idaw. allad hwnnw. achymyscu ywaet ar kalch. ac iraw y meini heuyt ar kalch agwaet y mab. A dineu y gwaet yny grwndwal. Ac y velly y sauei y gweith. Ac yn yd anuonet y pop lle y geissaw y kyffryw vab hwnnw. Agwedy dyuot deu or kanhadeu hyt y dinas aelwit gwedy hynny. kaeruyrdin. B.

¹¹⁹ Nachaf y gwelynt bwrn oweisson ieneuc yn gware yn drws ydinas. Asef awnaethant ykynhadeu dynessau y edrych ar y gware. Ac eisted yn lludedic dyffygawl. Ac ywarandaw am eu negys y dothodynt o ckeissaw. Agwedy bot y gweisson velly yn gware yn hir veith. daruot awnaeth rwg deu onadut a elwit myrdin. ar llall a elwit dunawt. Ac yna y dywawt dunawt wrth vyrdin. py achaws heb ef yd amryssoyt ti a miui nac y kynheny. kans dyn tyghcttuenawl wyb heb tat itt. A minheu a henwyf o vrenhinawl lin o pleit mam athat. B.

¹²⁰ A phan gigleu y kennadeu y gyireu hynny. Drychael eu wynebeu awnaethant y edrych ar vyrdin. Agouny yr dynnyon aod yn eu kylych pwy oed y gwas. Ac wynteu adywedassant na wydynt wy pwy oed y tat ef. nac a oed tat idaw. y vam ynteu a dywedyt wy ybot yn verch y vrenhin dyuet. Ac yny tref yma y mae yn vanaches ym plith y manachesseu ereill yn eglwys pedyr. B.

¹²¹ Ac yny lle cycylwyn awnaeth y kenhadeu ar gwnystabl y tre. Ac erchi idaw o pleit y brenhin. anuon myrdin ae vam yn diannot hyt ar y brenhin. wrth wneuthur y ewyllus onadut. A gwedy eu dyuot hyt rac bron y brenhin. y aruoll yn anrededus awnaeth y brenhin y vam vyrdin can gwedyat y hanuot o vrenhinawl genedylaeth. B.

¹²² Ac ody na gouny awnaeth ef idi : pwy oed tat y mab. ac yna y dwawt hitheu wrth y brenhin. byw yw yneit. i. nat adnabum. i. wreicoet. ac na wn pwy a gwevys y mab. namyn yn peth awn. Pan yttodden ym plith vyg ketymdeithesseu yn yr hunty. Nachaf ygwelwn yn dyuot attaf ar drych gwr ieanu teocaf or byt. Ac yn dodi y dwylaw ymdanaf. ac ym karu ami. Ac or diwet yn kytyaw ami trwy yw hun. Am adaw yn veichawc. Agwybdeit dy prudder di ath doethineb arglwyd vrenhin na bu imi eirot achaws agwr namyn hynny. megys y gwyppwn. i. bot idaw ef angen no hwnnw. B.

¹²³ Ac ynreuedu yn vawr awnaeth y brenhin hynny. ac erchi idaw meugant dewin attaw. y ouyn idaw ef aallei hynny vot yn wir. agwedy dyuot meugant yr lle datganu awnaethpwyd idaw y gyfranc honno. ynteu a dwawt y keffit yn llyureu y doethon ac yn llawer o istoriaeu. bot llawer o dynyon aryw anedigatheu hyny undut. Apuleius adyweit pan traetha o duw ar seint bot ryw genedyl o yspryt yn presswylyaw y rwg y lleuat ar daiar. A rei hynny allwn ni dieuyl gogwydedic. A ran yndunt or dayar ac o dynyawl annyan. A ran arall o annyan egypton. A phan ymynot y gallant kymryt furaf gwr ae drych arnadut. A chydyaw ar gwraged velly ac atuyd y mae vn o rei hynny a doeth ar y wreic da hon. ac ae beichoges. pan gahat y gwas hwn. B.

¹²⁴ Ac yna gwedy gwarandaw o vyrdin yr ymadrodyon hynny : nessau awnaeth am ybrenhin ac adoli idaw. A gouny py achaws y ducsit ef ae vam yno. Ac yna y dywawt gwrtheyrn wrthaw. yvn dewinnyon a archassant im keissaw mab heb tat idaw. Ac agwaet hwnnw iraw y gweith. Ac yvelly y dywedyt y sauei. Ac yna y dwawt myrdin. Arglwyd heb ef par ti dyuynnu dy dewinyon rac vy mron. i. Ami aprouaf arnunt bot yn gelwyd adywedassant. B.

¹²⁵ Ac enreuedu awnaeth y brenin ar ymadrodyon myrdin. ac erchi dwyn y dewinyon rac bron myrdin. Agwedy eu dyuot rac y vron. merdyn a ofynwys vduot. peth a oed yn llesteiraw yr gweith seuyll. kans ymae yno peth yn dirgelu : ny at yr gweith seuyll. B.

¹²⁶ Ac ny allwys y dewinyon ateb idaw. Ac yn y dywawt myrdin. Arglwyd heb ef. arch ti dwyn dy weithwyr y glady y dayar yma. Athi ageffi llyn y dan y dayar. A hwnnw ny at ygeit seuyll. Agwedy gwnybrathur y clad. A chaffel y llyn. yna y dywawt myrdin eilweith wrth y dewinyon. dywedweh twyllwyr bwtwyr anhyedwyr kelwydawc. peth sydd dan y llyn. Ac yna tewi awnaethant megys kyt bydynt uut. B.

¹²⁷ Ac yna dywawt myrdin. Arglwyd heb ef. par ti dispydu y llyn trwy frydyeu. A thi awely deu uaeu keuon yny waelawt. A ymyyn y deu vaen y mae dwy dreic. yn kyseu. A chredu awnaeth y brenhin hynny idaw. kan dywedassei wir am y llyn kynno hyny. Ac erchi dispydu y llyn awnaeth y brenhin. A gwedy y dispydu y llyn. y mein megys y dywawt myrdin agahat. ar dreigun yn kyseu yndunt. Ac am pop peth o hynny : enryued doethineb myrdin awnaei y brenhin. A phawb ar a oed gyt ac ef yn credu bot dwydwawl gyfoeth a gwybot a doethineb yndaw. B.

¹²⁸ Pan yttod gwrtheyrn gwrtheneu ar lan y llyn yn eisted dihwynnedic. y kyudassant dwy dreic o o honaw. O rei ydoed vn wen ac arall goch. Agwedy dynessau pop yn yw gilyd onadut. dechreu girat ymlad awnaethant. a chreu a dan oc eu handyl. Ac yna gwrthlad y dreic choch ae chymhell hyt ar eithaoed y llyn. A doluraw aoruc hitheu allidaw yn vawr. Achymhell y dreic wen drachefyn. Ac val ydoed y dreigun yn ymlad yny wed honno. yd erchis y brenhin y vyrdin dywedut beth a arwyddocaei hynny. yny lle sef awnaeth ynteu gwehynnu y yspryt gan ywlaw adywedut gwae hi y dreic coch kans y haball yssyd yn brysseyaw. y gogoueu hi a achub y dreic wen yr hon a arwyddocaei y saesson. a hodeist. y dreic coch arwyddocaea kenedyl y britanyeit. yr hon agywarsegir ygan y dreic wen. wrth hynny y mynyded awastateir mal y glyneu. Ac auonoed y glineu alithrant owaet. Pwyll y gristonogyaeth adileir. a chwymp yr eglwyssu a ymdewynic. yny diwed y ran uwaa y gywarsagedic. Ac dywalder yr estronyn y gwrthwynebir. kanyb baed kyruywy aryd kanhorthwyt. A mynygleu yr estronyn a sathyr dan y drayt. ynsyded yr eigawn adarystygant idaw. A glwadoed freinc auedhawt. Gw rufein a ofynhaa pobyl yd anrydedir. Ae withredoe a vyd bwyt yr ae datgano. Wheych gwedy ef aymlynant y teyrnwyalen. A gwedy wynteu y kyuyt pryf o germania. y morawl vleid adrycheif hwnnw. yr hwn agytymdeithocaha kwynyeu yr affric. y creuyd a dileir eilweith. A smynedegyaeth yr eisteduau penhaf a uyd Teiligadw lundein a adurnocaea kaer geint. A bugeil kaer efrawc a vynyncia llydaw. Mynyw a wisikir o vantell kaer lilion. Aphreghetwyr iwerdon auyd mut o achaws y mab yn tyfu yw kallon y vam. Ef adaw glaw gwaet. a girat newyn aliwha y rei marwawl. Pan delhont y petheu hynny. y doluria y dreic coch. Ac yny bo lithredic

llafur y grymhaa, yna y bryssa direidi y dreic wen. Ac adeiladeu au y gardau a diwreidur. Seith dygawdwr teyrnwyalen : a ledir. Ac vn onadunt a uyd sant. Diruawr poen a uyd yr dnynyon. yny atneher y rei eissywed. awna y petheu kyn hynny a wise gwr enydawl. Athrwy laweroed o amseroed ar varch uydawl y geidw llundein. Odynd yd ymchoel y dreic coch yny priodolyn deuodeu. ac yndi ehun y llafyrfa y dywallhau. wrth hynny y daw dial ar holl gyfoethawc. kans pop tir a twyll y amaeth. marwolaeth a gribdeila y popyl. yr holl genedloed a diffirwytha. a gwedillon a adayar ant en genedic dayar. Ac aheant gradeu estronawl. y brenhin bendigeit a darpar llyges. ac yneudat y deudec y rwg y gwynnydedigyon y rifir. yna y byd truan adawat y teyrnas. Ac ytlaneu yr ydeu a ymchoelant yn anfrwythlawn. eilweith y kyfyt y dreic wen. a merch germania a wahawd. Eilweith y llenwir an gradeu ni o estronawl hat : ac yn eithauoed yllyn y gwarha y dreic coch. Teyrny gossodeid yssyd idi. yr hwn ny eill mynet drostaw. Dec mlyned a deu vgeint a chant y byd yn anwastadrwyd. a darystygedigaeth. trychant hagen y gorffwys. yna y kyuyt gogledwynt yny erbyn. ar blodeu a greadw y deheuwynt a gribdeila. yna yd eurir y temleu. ny orffwys hagen llundein y cledyueu. Breid uyd o cheiff prf germania y ogoneu. kans dial y vrat adaw yny erbyn. wrth y diwed y grymha bychyd. Degwm flandras hagen ae llesteirha. kans popyl adaw yny erbyn y mywn pren a pheissen henru amdanadunt a gymer dial oe dywalder ef ae enwired. Ef a atverir yr hendiwhyllodion y presswylau. Achwymp yr estronyon aymdawynic. hat y dreic wen a eillir oc an gradeu ni. Agwedillon y genedyl a degemir. Gwed tragwydawl geithiwet a dyborthant. Ac eu mam a archollant o geibeu ac ereidyr. yna y dynessa y drygen. or rei y darestw y neill y saeth kyghoruynt yllall agen a ymchoel dan wascawt y enw. Odynd y dynessa llew y wiryoned. Ar vreinat yr hwn yd ergrnyant tyroed freinc. Ac ynsyolyn y dreigueu. yn dydyeu hwnnw yd ymchoelir. eur or lilium ar danhaden. Ac aryant alithyr o garneu y rei a ureuont y calanustreit awiscant amreuaelon guoned. Ar abit vchaf a arwdochaa y petheu o vywn. Traet y rei a gyfarchont atrychu : hedwch agafant y bwystuleit. Dynyolyaeth adolurya poen. ef ahollir. furnf y gefnewit. hanher crwn a uyd. ef a balla cribdeil y barcutaneit. a danhed y bleideu a bylant. Canawon y llew asymudir y morolyn pyscawt. Ac eryr hwnnw awna ynnyth ar vynynd yr auia. gwyneb a gocha oe mamawl waet. Arth cornius alad ywhebroder. onossolyn dragueu y gwyllycha yr ynys. yna y gelwir pawb ar pop peth. y plant alauriyant ehedec ar oruchelder. canmawl petheu newyd hagen a dyrcheuir. yr auo gwar yd argwedir o enwired hyny wisoc ef y tat. wrth hynny yd eseyn y mynydd y rwyndedic o danhed baed coet a gwascaut y penfestinyawc. lliydaw awna yr alban. Ac yny bo kyt alwedic y ystlysseu. yllanurya ydineu gwaet. y genoed hwnnw y rodri frwyr yr hwn awneir yn arfet llydaw. Eryr torr y gygreir a enrha hwnnw. Ac yny trydyd nyth y llawenhai. yna y deffry y kanawon aaruthrant. Ac yny bywnt adawed-igyon y llwyneuo o vywn mureod y kerhyt yd hehir. Ac na uyt bychan awnant or ae gwrthwyneuo. A thawt y teirw a trechant. mynygleu y rei vrefont a wrtherymant o gadwyneuo. Ahenyon asnuered a atnewydant. Odynd o kyntaf yr pedwryd. Or pedweryd yr trydyd. or trydyd yr eil y troir y vawt ynyr olew. y chwechet adiwreida mureod iwerdon. A llwyneuo a sumyt yn wastatryd. amryual ynuo ranneu adwc yn vn. Ac yny pen y llew y coronheir. y dechreu a darestwg y whibiandir. dihenyht y diwed hagen a eheta ar oruchelion. kans atnewydaha eisteduau y gwynuedidigyon trwy y gwladod. Ac aleha bugelyd yny lleod gwedus. Dwy kaer awisc o dwyuantell. ae werynolyn rodyon aryd werydon. Odynd y gobryn canmawl yr holl gyuoethawc. Ac y rwg y rei gwynuedidigyon a kytheir. O hwnnw y kertha hur aerchuryunha pop peth. yr hwn a ymdywyne yn gwmp y priawt genedyl. Trwy hwnnw y kyll flandrys y dwy ynys. Ac oe hen teilygtawt yd yspeilir. Odynd ymchoelant ykiwdawtwyr yr ynys. kans aball yr estrawn genedyl adwyrhaa. yr hen gwyn y ar varch gwely yn diheu a trossa auon perydon. Ac agwyalen wen a ueussur melin arnei. katwaladyr a eilw kynan. ar alban a dwc yny getymdeithas. yna y byd aerua genedloed. yna llihrant owaet. yna y llawenhant mynydd llydaw. Ac or teyrnwyalen y coronheir y bryttanyeit. yna y llenwir kymry o lewentyd. Achedernyt kernyw a irhaa. O enw brutus yd enwir yr ynys. Ac erni yr estronyon a aballa. O gynan y kerda baed ymladgar yr hwn alymhaa blaenwed y danhed o vywn llwyneuo freinc. kans trecha pop kedernyt mymaf. yr rei lliaf hagen y ryd amdiffyn hwnw aoffynhaant yr auia ar africa. kans ruther y redece ef a ystyn y eithauoed yr yspaen. y hwnnw y dynesa bwch y serchawl gastell. abaraf aryant idaw. achyrn eur. yr hwn achwytht oe freneu y veint wybren. yny tywyllio wyneb yr holl ynys. hedwch auyd yny amser ef. Ac o frwythlonder y tywarchen yd ymlaant yr yteu. Agwaged yn eu kerdelyant auydant nadred. a phop cam uduant a lenwir o syberwyt. yna yd atnewydyl lluesteu godineb. Ac ny orffowysant saethu kybydyath o vrathu. fynyawn eilweith alenwir owaet. a deu vrenhin awnant ornest am y lleses o ryt y vagyl. Pop gweryt agnyheuda. A dynyolyaeth yn pheit a godineb. pop peth o hyn teir oes ae gwyl. hyny datgdwyer y brenhined cladedic ygkaer lundein. Eilweith yd ymchoel newyn a marwolyaeth y popyl. Ac oliffeithwch y keryd ydoluryan y kiwdatwyr. Odynd a daw baed ygyfnewit. yr hwn aeilw y kenueitheoed ar eu kolledigyon porueyd. y vron ef a uyd bwyt yr rei awlychant gwywn weusod y dnynon. Odynd ar twr llundein y creir pren a their keing arnaw. yr hwn atywylla wyneb yr holl ynys olet y deil. Yn erbyn hwnnw y kyuyt gwynt y dwyrein. Ac oe enwir whythat ef y gribdeila ytryded geig. y dwy hagen atrigyo : a achubant le y diwreidedic. hyny diweu y neill y lliaf o amylwyr y deil. Odynd hagen y kymr yn lle y dwy. Ac adar yteyrnasod eithaf a gynheil. y wlatolyn adar ybwt argyweidawdyr. kans o ofynt y wascawt y collant eu plant. y hwnnw y dynessa assen enwired. buan ygyweitheur. llese hagen yn erbyn cribdeil y bleideu. yny dydyeu hwnnw y lloscant y deri yny llwy. Ac yg heigueu y llwyf y genir y mes. Mor hafren trwy seith drwys y ret. Ac auct wyse trwy seith mis a gamerwa. Pyscawt honno auydant verw o wres. Ac onadunt y creir nadred. yna yd oerhaa yneit badwm. Ac dyffred iachwyawdyd auagant agheu. llundein agwyn agheu vgein mil. Ac auon temys asymudir yn waet. y kyflogwyr a elwir ar neithoryeu. Ac eu lleueni aglywir ymynd ymyneuo.

Teir fynyawn aguynt ogaer wynt. frydyeu y rei hynny ahollant y dayar yn teir ran. yneb a yffo o vn o nadunt : o hir uched yd aruera. Ac ny wrthrymir o gleuyt rac llaw. Ac yffo or eil : o aniffeigedic newyn yd aballa. Ac yny wyneb ybwd aruthred a glassed. Ac yffo or tryded : o deissyuyt agheu yd aballa. Ac ny thric ygorff ymed : y rei auynhont gochel y veint ymhestyl honno. A lafuryant oe dirgelu o amryualyn gwdedigaethu. wrth hynny beth bynhac addottor amiadunt : furf corff arall agymer arnaw. kans dayar yn vein. mein yn pren. pren yn lludw. lludw yn dwfyr o bwir yarnaw a ymchoel yn plwm. yn hynny y dyrecheuir moryrn or llwyn llwyt. y rodi medeginyaeth o hynny. Gweddy prof ho honno pop kelydyt. oe hanadyl ehun y sycha yfynhoney argywedawdyr. Odynd yn ydymiachoa hitheu o iachwydawd vedyglyn. ykymyr yny deheu lwyn kelydon. Ac ny asseu hagen mureod llundein. Pyle bynhac y ketho hitheu : cameu brwnstanawl awna. y rei avyngant o deu dyblyg flam. y mwe hwnnw a gyffry gwyrdwm. Ac auyd bwyt y rei dan y mor. O truonon dagreuoed y llihyr hitheu. Ac o arthur diaspat y lleinw yr ynys. honno alad y carw dec geig. y pedwar onadunt a arwedant coroneu eur. y chwech ereill a ymchoelir yn kymr buiffet. y rei y gyffroant teir ynys prydein oc eu hyscymyn sein. yna y aychir llwyn

danet. Ac yn dynawl lef gan ymtori y llefha. Dynessa gymry a gwasg kynryw wrth dy ystlys. A dywed y gaer wynt, y dayar ath lwn. Symut eistedua yr lle y discyn y llogau. Ac ymlynynt yr aelodeu ereill y pen. kans dyd a vrysya, yn yr hwn yd aballant y rei anudonyl am eu pechodeu. Gwyder y gwyllan a argwedaha. ac ymryuaelder y rei hynny. Gwae yr anudonyl genedyl. kans kaer ardyrchawc a syrth oe achaws. Ac vn oden auyd. Draenawc gwrthrw m o aualen a adeilha honno o newyd. wrth arogleu y rei hynny yd ehedant adar amryualon lwyneu, fford diruawr auyd yr llys. Ac owechant twr y kedernheir. wrth hynny y kyghoruyha llundein. Ac muroed a achwannecca yn tri dyblyc. Temys ae cychlyna o pop parth. A chwedleu y gweithret hwnnw agerdant tros vynheu, yndi youd y draenawc y auaelet. a gwneuthur fford idaw dan y dayar. yn yr amser hwnnw y dywedant y mein. ar mor y kerdir drestaw y freins. a gyfygir ym byrr yspeit. y am y dwylan yd ymgylywnt ydynyon. Achედernyt yr ynys ahwyheir yna y damllywychant dirgeledigyaeth y muroed. A freinc rac ofyn a ergryna. Odyna y kerdas ederyn o lwyn y kaladry. yr hon aglychyna yr ynys dwy vlyned. O nossawl lenein y geiliw yr adar. Aphop kenedyl yderyn agetymdethocca idi. yndiwyll y rei marwawl y ruthrant. Aholl grawn yr yt alyncant. Odyna ydau newyn yr popyl. yn ol ynewyn : girat agheu. Pan orffowysso y veint aghyfnerth hono : y kyrech yr yseymun ederyn hono glyn galabes. Odyna yd yndyrcheif y vynynd. ym pen hwnnw y planha dar. Ac yny cheigheu ygwna ynnyth. Tri wy adeidy yn nyth. or rei ybyd llewynawc, a bleid. ac arth. y llewynawc alwnc y vam. Ac ynteu aarwed pen assen arnaw. wrth hynny ynybo kymyredic yr aghyghyl yd aruthra y vrodry. Ac y ffy hyt yn flandrys. Agwedy kyffroont wynteu y baed yscithrawc. yd ymchoelant o vrodwy ywnnyth daddau. ar llwynawc. pan ol ynteu yr daddau : yd ymwna yn varw. Ac enwired ybaed agyffroha yny lle kyrech ynteu y gelein. A phan del vch y pen. ywyth yny wyneb ae lygeit. Sef awna yllwynawc heb ebyrnegu ynotaedic trath. Temhigaw y troet assen ae diwredawl oll oe gorff. yd ysclyf ynteu y clust deheu yr llewynawc ae losewrn gan neidaw draegeuy. Ag yg gogoueuy y mynyd yd yndirgelha. wrth hynny ybaed twylledic ageis y bleid ar arth y eturty idaw y golledigyon aelodeu. y rei gwedy elhont yn daddau a adawant deu traet achlustallosewrn. Ac orei hynny. gwneuthur aelodeu hwch idaw. Darestwg awna ynteu y hynny. Ac arhos y edewit. yn hynny y discyn yllwynawc or mynyd. Ac yd ymritha yn vleid. Amynet y gyffwrch awna ar baed. Ac yn ystrywys ylyneuy yn gwybl. Odyna yd ymritha yn vaed. A megys heb aelodeu y derby y vrodry. Ac eissoes gwedy delhont. o deissyuynt deint y llad. Ac o pen y llew y coronheir. yn dydyeu hwnnw y genir sarff a ymdywynnic y agheu y rei marwawl. Ohyt ef kylychlyna llundein. Ac el heibaw alwnc. yr ych mynydawl agymer pen bleid. ae danhed awynhaa yg werth mor haffron. Ef a gytymdeitha idaw kenneuinoed yr alban achynny. yr rei a sychaut auon temys gan y hyuet. yr assen a cilw bwch hri y varfy. ae fuffy a symut. y llohhau awna ymynydawl : yny bo galwedic y bleid. y tarw a ansoda y gyrn yndunt. Gwedy y madeuho hagen y dywalder. y llwnc eu kic ae eu heseyrn. Ac ym pen oryan y lloscir. Gwirychyon y gynnen : asamudir yn elreich. y rei anouyent yny sychdir megys yn yr auon. y pycscawt alyncant y pycscawt. Ar dynyon y. l. y dynyon. wrth heneint y rei dan vor awneir yn lleuffer. Ac wynteu a lunnyant bredycheu dan y mor. y llogau asodant ae aryant nyf bychan a gynnallant. Eilweith yret auon temys. Ac yny bywnt alwedigyon auonoed eithr teruyn ychanawl y kertha. y kaeroed nessaf agud. Ar mynyded y ar fford a distryw. wrth hynny yrodry ffynhawn idaw lawn o vrat ae enwired. Ohonno y genir lladauen acilw a gwyndyt ar ymladeu. kedernyt yllwyneu. A gytunnha. Ac o elecheu y deheuwyr yd ymladant. Bran a ehetta ygyt ar barcutanot. Achorfforeod y rei lladedic alwnc. A muroed kaerloyw y gwna y bwn y nyth. Ac yny nyth y creir assen. hwnnw auag sarff maluarn. Ac yn llawer o wredycheu y kyffroha. yn ybo kymyredic y teyrnwyalen : yd eseyn goruchelder. Ac o aruthry sein yd aruthra y wlat. yny dydyeu y seinant y mynyded. Ac y dyspeilir y kymhydeu oc eu lwyneu. kans daw pryf tanawl yanadyl : yr hwn alysc ygywyd yny bo gwrthladedic y gwlybwr Ohwnw y kerdant seith ychen kynyruedic o penneu bycheu. O dryc wynt eu froeneu yllgyrant y gwaged. Ac ygwant yn priawt udunt. Ny wybyd y tat y priawt vab. kans o deuaat aniuelliet y rewydant. wrth hynny y daw kawr enwired : yr hwn a aruthra pawb o lymdr y lygeit. yn erbyn hwnnw kykyut dreic kaer wyragon. A hwnnw auydydya ydistryw. Gwedy ybo ornest yrydunt y goruydyr y y dreic. Ac o enwired y budugawl y kywarsagir. kans eseynnu y dreic awna. Ac yny bo diodedic y wisc. yd ested ar y gefyn yn noeth. y dreic ae dwc ynteu ar oruchelder. yny bo atgymeredic y losewrn : ae maed yn noeth. Eilweith yny atgymeredic y grym. y kawr hwnnw ae kywarssagha achledyf. yny diwed ef a bylgir y sarff dan ylosewrn. Ar gwenwic a aballa. yn hol hwnnw ydaw baed tuteins : ac o greulawn lybwyr kykwarssagha y bobyl. kaer loyw adyrcheif llew : yr hwn a aflonyda o amryualon ymladeu. Hwnnw asathyr dan y traet. ac o agoredigyon orchyruaneu yharuthra. yny diwed ykywaethla yllew. Achefneuh abonhedigyon a eseyn. Odyna y daw tarw yr amrysson. A llew a seren oe troet deheu. hwnnw a wrthlad trwy leeu dielw y teyrnas. y gyrn hagen atyrr muroed kaer exon. llewynawc kaer dubal a adeila y llew. Ac ae treutha oll ae danhed. Neidyr kaer lincol a damglychlyna yllewynawc. Ae kyndrycholder ylaweryon a nadred atystir o aruthry whibanat. Odyna ydymladant y dreigey. Ar neill a vriw y llall. yr edeinawc y gwyarsaga yr hon heb adaned. Ae gwenwynic ewined aweisc yny genoed. Ereill adeuant yr ymlad : Ac arall alad hwnnw. y pymet a nessa y nessa yr lladedigyon. Ar neill o agheued amryual a vriw. Odyna yd eseyn kafen yn achledyf. Ac y gwaban y pen ywrth y gorff. yny bo diodedic ywisc : yd eseyn arall ae deheu. ac ae bwrw ar assaw. hwnnw a orchyfyta y noeth pryt na allei dim yn wiscedic. ylleill aboenha y ar eu gefyn. Ac yg cryuder y teyrnas ykymhell. Teir pymp ran adwe yn vn. Ac ehun auyd arglwyd ar y pobyl. kawr a echtywynnyoca o vywn liw. Ae pobyl wen auolodeuha. Tegyeheu adiwreida y tywysogyon a darystgedigyon a kynnyda y'anniuelliet mor. yna y dwyrhaa y llew. kwydedic o dynawl greu. dan hwnnw ydodir iachwyawdyl yn yt. yr hwn tra lauryrho y bryt : y gywarsagir o gan hwnnw. y rei hynny adeydecha kerbyk kaer efrawc. yr hwn adyweit : eseynt y kerbyt. yny bo gwrthladedic arglwyd. yno vo noeth y cledyf : ygyguedeu y dwyrein. Ac oleu y olwyneu aleinw o waet. Odyna y byd pycscawt yny mor. yr hwn atalwedic o chibanat neidyr agyttya ac ef. Odyna y genir tritharw echtewynedic y rei a ymchoelir ywyd gwedy eu treulhont eu porueyd. yn gyntaf a arwed frowyll gwenwynic. Ac y wrth y ganedic wedy ef y trossa y geuyn. Dwyn y frowyll ygantau alafurynt wynteu. A ygan yr eithaf ydagreiffyr. ymchoelut pop eilwers eu hwynebu hyny vwyrant dychymic wherthin y hwnnw y dynessa diwyllawdry yr alban. yr hwn yd ymdywynnic ysang traegfyn. hwnnw a orffowys o ymdywyllat y dayar wrth ymchetywynnu or ydyeu. allafuryaw awna ysarff y ellwg gwenwyn val na chefit llyssyeu yn yr hydeu. O agheuolyn a peris y diffyc y popyl. A muroed y keyryd a diffieithir. kaer loyw arodir y vedeginaeth. yr hon agyfragawt mierz vaeth y neb a frowylla. kans mantais medeginaeth a arwed. ar ynys ar vyrdar a atnewydir. Odyna deu amlynant y teyrnwyalen. yr rei y gwascarwys y dreic cornaw. Odyna y daw arall yn hay yd. Ae marchocca sarff a ehetho. ynybo noeth y gefyn. Ac oglych eu losgrwn y kyffry y muroed. Oe lef ef y kyffroant ofyn eilweith. O symudigyon aruaua y darystwg echwyn. Dywalder hagen aneustli mor aracryma. Odyna y daw neb vn yntinpan athelyn. Ac a glerhaa dywalder y llew. wrth hynny yd

hedychan y genedloed y teyrnas, ar llew ar vantawl y galwant, yny gyfdeed eistedua y llaurya y drychanel y dwylaw hagen a ystyn ar yr alban, wrth hynny y tristaant kymhdyr y gogled, a drysaw y tenleu aagori, y serenawl uleud ahebrwyr toruod. Ac oachaws ef; kernyw arwym, y hwnnw ygwirthwynepa marchawe ynnu kerbyr, yr hwn asymut wpybwl yn waen coet, wrth hynny yd anreitha y kymhyden. Ac ygwaelawt hafren y syrthyr y pen. Dyn a damblygir y gan lew, byw alluchadeu eue a dalla y rei a edrychont, yr arwant awynha yny gylch. Ac amryualon pressureu aulinha, yny bo trossedeid ygwyn y medwant y rei marwawl, ynybo ybryuygedic y nef, y edrychant ar ydalar, y syr adwe ygantunt eu drych. Ar gnotadeid rydec awascrant, yny dirly ou had yrei hynny: ylloscant yr ydeu. A gwybwr ykfyrsagiedic aneckeur, y gwreid arkegaw aymchoelant ychwyn. A newydder ygwethret audy anryved-awt. Echtywynnedigrywd mercurius awanha. Ac aruthred uyd yr neb ae hedrycho. Stalbon asymut taryan arcadio. Penfestyn mars aelw venus. Penfestyn mars awna gwasawt. Kyndared mercurius agrycha y rwmynau. Orion hayarnawl asymut y gledyf, y mor..... a vlinha yr wybr. Jubit a grycha y ganhataedigion lwybreu. A venus a edeu y gossodedigion letyeu. Kyghoruyn sadwrn seren a dygwyd. Ac o grwm gryman yllad y rei marwawl. Deu whech y rif ty y syr a gwyn kerdet, y letywy. Gemini adebryugant eu gnotadeigion damgylchneyn. Ar kelwrn a alwant yr sffynhoneu. Mantaw y punt a dobynna yg kam, hyny dotto y maharen grymryon gym ydanaw, lloswrn y sarif a greha lluchedeneu. Ar cranc a amrysson ar heul, y wyrr a eseyn keuyn y seythyd, athywyllu awnant gwerynolyn vlodeuoed. Redec y lleuat agnyhura zodiacum. Ac yg cwynuan ydyntorant peliadeu. Nyt ymchoel neb o wasan-aeth ianus: namyn yno bo kayat y drws, yr ymgelant y gogoneu adrianus, yndyrnawt y paladur y kyuoant y moroed. Alludu y rei hen a atnewyda, y gwynhoed a yntorant o nat chwyth' draeth. Ac awnant sein y rwg y syr. B.

⁴⁴⁷ Ac yna gwedy daruot y vyrdin traethu or anodun profwydolyaeth hynny, ryuedu awnaeth pawb yn uawr or ae gwarandawsei meint gordyfynder ysywyr ae doethineb. Ac yn vwy no neb, moli aoruc gwrtheyrn gordyfynder y synhwyr ae wybot ae doethinab kany chlywssei ef yny oes ac nas gwelsei adwyettei y ryw doethinab hwnnw, ac wrth hynny erchi aoruc y vyrdin menegi idaw y diwed ae dyceei os gwypel. B.

⁴⁴⁸ Ac yna ydywawt myrdin, ffo heb ef rac tan meibyon custennin os gelly, kans yr awr hon y maent y paratoi eu llogeu, y maent yn ymadaw yr awr hon athraeth llydaw, yr awr hon y maent yn lledu eu hwylen ar ymor yn kyrcchu y ynys prydein, ymgyrchu a wnant a chenedyl saesson, wynt awrescynant y pobyl yscymun. Ac eissoes yn gynt no dim ohynny wynt ath loscant ti y mywn twr, kans oth drwc ti y bredychest eu tat wy. Ac y gohodeist kenedyl saesson yr ynys yr keisaw nerth y gantunt. Ac wynteu adeothant yn poen itti, kans deu agheu ysdy yth ogyuadaw. Ac nyt hawl yd wybot py vn gyntaf a ochely onadunt, kans or neill parth it y mae y saesson yn gwerescin dy gyuoeth. Ac yn llauriaw y geissaw dy agheu. Ac or parth arall y mae y deu voder emreys wledic, ac uthur pen dragon y llauriaw y geissaw dial agheu eu tat arnat. Ac wrth hynny keis le y ffo os gelly, kans auory y deuant y traeth twtnes yr tir, wynt a gochant wynebeu y saesson oc eu gwaet. Agwedy y llader hengyst: y coronehir emreys wledic. Emreys ahedycha y gwladod. Ac atnewydda yr eglwysseu. Ac or diwed y lledir agwenwyn. Ac yny ol ynteu y coronehir vthur pen dreic y vrawt. Ac eissoes a gwenwyn ybryrhyr y diwed ynteu, kymeint a hynny yd brat dy saesson ti, y rei hynny baed kernyw ae llwnc. Sef oed hwnnw Arthur. B.

⁴⁴⁹ Aphan yttoed ydyd trannoeth yn golechau: y doeth emreys wledic, ac vthur pen dragon a deg mil o varchogyon aruawc olydaw gantunt y tir ynys prydein. Tref yn tadoed ni. B.

⁴⁵⁰ Ac yna pan glywspwynt y chwedl hwnn yn honneit ymgynnullaw awnaeth y brytanyeit o pob lle oc yd oydynt wascaredic. A dyuot yn toruod gan diruawr lewenyd o glybot dyuot eu kiwtawtwyr attadunt. A gwedy dyuot pawb ygyt or ysolheigion ar llygon, kyssegru emreys awnaethant yn vrenhin. Ac yn herwyd eu kynheuwat gwrhau idaw. Ac mal yd oed pawb yn annoc mynet am ben y saesson. Sef aoruc emreis annot hynny darfeid idaw yn gyntaf gaffael gwrtheyrn, kans kymeint oed y lit o achaws y brat a rywnathod wrtheyrn yw tat ef. Ac nat oed well gantaw wneuthur dim orawnelei no phledyaw ony chaffei yn gyntaf dial y lit ar wrtheyrn. Ac wrth hynny ymchoelut a oruc parth ae ymyleu kymry. Achyrcchu kastell goronwy y lle yffoassei wrtheyrn idaw y geissaw diogelwch. Sef lle yd oed hwnnw yrgic ar lan gwy auon ymnyd elorach. A chweddy dyuot emreis hyt yno coffau a wnaeth y brat awnathod wrtheyrn yw tatau wrawt. A dywedut wrth eidol iarell caer loyw. Edrychti tywysawc bonhedic yn graf adeiladeu y kaer ar kastell. Ac atybygy ti a allant hwy diffryt gwrtheyrn ragoffi megys nachaffwyf gudyaw blaen-lylmyder vyy cledyf yndaw, kan haedwys ef agheu megys y gwosti. Kans yn gyntaf y bredychwys ef wy tat i, y gwr a rythawys y wlat, ac ynteu ygan ormes yffichteit. Achweddy hynny ybredychwys constans yw mrawt. Ac or diwed gwedy y vot ehun yn vrenhin ydwc estrawn genedyl saesson paganyeit, y geissaw distryw y kiwtawtwyr. Ac y tybygyt yvot yn cadw fydlonder y mineu. Ac eissoes heb ef megys y canhadawd duw: neu rysyrthwys ehun yny magyl a ranwys y rei gwiryon, kans pan wybu y saesson y enwired ef, wynt ae byrryassant ef oc vrenhinyath, yr hyn nyt reit y neb y gwynyaw, kans oeu yn yscymun a wahodes pobyl yscymun attaw. Ac a duc tref eu tatau ar dylyedogyon. Ef a anreithwys y wlat frwythlawn. Ac y distrywyawd yr eglwysseu ar gristynogaeth or mor y gilyd hayach. Ac wrth hynny y kiwtawtwyr dylyedawc, dielwch arnaw yn wrawl trwy yr hwn y cawsoch y sawl drwc hwn. Ac odyda ymhoelwn yn harueu yn an gelynon. Arythawn yglat ygan en gormes. Ac yn diannot dechreu ymlad ar kastell trwy pop kelydyt. A gwedy na dygrynoes udunt wy dim o hynny. Dodi tan yndaw. Ac yna y lloset y kastell a gwrtheyrn yndaw. B.

⁴⁵¹ A gwedy clybot or saesson hynny ofynhaw awnaethont, kan cellyssynt nat oed neb a llei ymerhyneit ac emreis na gwrthwynebu idaw. Ac ygyt ahynny hael oed am rodyon. Agwastat mewn dywyawl wasaneth a hynaws ym pop peth. A thros pen pob peth karu gwirioned a chassau celwyd, kadarn oed a dewr ar y troet, a chadarnach ar varch. Doeth oed yn tywysaw llw ac yny llywyaw. A hyt tra yttoed yn llywawdyr o ryv deoudeu hyny yd ehedi y glot ar hyt ynys prydein. Ac wrth hynny sef aoruc y saesson mynet yn gwbyl hyt y parth draw y humur. Ac yno kadarchau y kestyll ar kaered ar dinassod arnadunt, kans y wlat honno a oed megys kedernyt y estrawn genedloed pan delynt y flicheit ar yscoteit ar saesson ar llychlynwyr, yno y discynynt yr tir ac o gedernyt y lle hwnnw yd anreithynt y gwladod ac y lledynt y kiwtawtwyr. B.

⁴⁵² Ac yna gwedy clybot o emreis ryffo y saesson hyt yno ehofnach uo ynteu gan tebygu kaffael goruot arnadunt. A gwedy kynnnullaw y llw mwyaf aallwys y gaffael, kyrcwyn a oruc parth ar gogled yn ol y saesson. A phaa yttoed yn kerdet ar traws y gwladod. Sef gwelei wynt gwedy eu llosei ae anreithaw, allad y kiwtawtwyr. A doluryaw aoruc yn rawr or achaws hwnnw. Ac yn vwyaf oll o achaws rydistryw yr eglwysseu hyt y dayar. Ac adaw aoruc ynteu gwneuthur yr eglwysseu o newyd oll os duw a rodei idaw y udugolyaeth ual yd oed yny obeithaw. B.

⁴⁵³ Ac yna pan gigleu hengyst vot emreis ae lu yn dyuot galw y lewder attaw aoruc ac annoc y getym-

deithon y seyll ac a y ymlad yn wrawl yn erbyn emreis. A dywedut nat oed gantaw namyn deg mil o varchogyon llydaw nydodei ynteu vessur ar wyr yr ynys. kans mynych y goruassei ef wynt. Ac wrth hynny yd adawei ef y uduoglyaeth yw getymleithon. kans mwy oed y niuer neu vn y brytanyeit. Sef oed y rif deu can mil o wyr aruawc. Agwedy daruot y hengyst gyrru grym ac ewych ynny wyr cychwyn a oruc yn erbyn emreis wledie yr lle a elwit maes beli. y wneuthur kychr deissyut ar y brytanyeit y eu keissyaw yn amharawt aghweir. B.

⁴³¹ Ac eissyoas trwy nerth duw yn ymgelawd hynny rac emreis. ac yr hynny ny ochelawd ef y maes eithyr pan welas y elynyon llunayethu y lu awnaeth yn vedinoed. Ac yna y dodes ef teir bydin o varchogyon llydaw gyt ac ef ehun ar neilltu ar rei ereill oll ym plith gwyr yr ynys yn bydinoed. Ac y gosododd gwyr dyvet gan eu ystlys. a gwyr gwyned voeot keir llaw. Sef achaws oed hynny os fo awnelei y saesson mal y bei wyr emreis yny herbhynyeit ny lle y ffloynt. Ac yna dynessau a oruc eidol iarll kaer loyw ar y brenhin a dywedut wrthlaw. arglwyd heb ef digawn oed genyfi o hodyl kaffael wn dyd y ymgynuaruot a hengyst a gatuyd ef a syrthei y neill ohonom rac y gilyd tra ydym yn ymfust cledyfeu. kans kof yw genyfi y brat awnaeth ef y dyd y doethom ar ueussur tagnouedu rom ac wynt. Ac y lladassant ar kyllleill hiron tir vgein wyr a phedwar can wr heb diane neb onyt uo a damweinwys ym gaffael trossawl ac o hwnnw yd dymdiffereis ac ydeuthym yn vyw wrthtunt. a hynny oll o ieirll a barwnet a marchogyon wrdaw. a hyd yd oed eidol yn dywedut hynny yd oed emreis yn annoc y lu ac y dodi y holl obeith ar duw. Ac odyda yn lew ac y warchyr kyrcu eu gelynyon ac ymlad tors eu gwlat. a thref eu tatau. B.

⁴³² Ac ar parth arall yd oed hengyst yn hydinaw y lu. ac yn dyleu. ac yn kerdet o vydin y gilyd yn annoc glewder yndunt. Ac ar diwed gwedy eu bot yn parawt o pop parth: ymgyrchu awnaethant. Ac yny lle ellwg creu a gwaet yn drallawt o pop parth. Ac yna yd oed emreis yn annoc y gristynogyon. Ac ar parth arall yd oed hengyst yn annoc y paganyeit ynteu. Athra yttodynt wy velly. yd oed eidol ynteu yn ymgeis a hengyst. Ac eissoes nys cauas yna. kans pan welas hengyst y brytanyeit yn goruot. Ar saesson yn plygu. Sef awnaethant kymryt eu ffo. Achyrchu kaer gynan. Ac eu herlit eissoes aoruc emreis udunt. Aphan welas hengyst bot emreis yny erlit. nyt aeth ynteu yr kastell. megys y dyrparassaei. namyn bydinaw y lu eilweith. ac ymchoelut ar emreis. kan gwedyat na allei gynhal y kastell racdaw kyt as kyssiei. Ac wrth hynny y dodes y holl obeith ae amdiifn yny wayw ae gledy ef taryan. Ac yna bydinaw aoruc emreis y lu o newyrd. A dechreu gwychyr ymlad awnaethant. Ac yna elchwyd yd ellygywt creu a gwaet o pop parth. ac ybu aerua diruawr y meint. hyny gyffroei y rei byw ar lit achyndared. gan gwynnau y rei maruawl brathedie. Ac ar diwed y saesson a oruassant pei nar delei vydin o varchogyon llydaw ar ossodyssyt ar neilltu. mal y gwnathoedit yn yr ymlad kyntaf. A phan doeth y vydin hono y pylwys y saesson. ac y kilyassant. Ac oureid yd ymgynnullassant gwedy hynny. Ac ymplith hynny eissoes yd oed eidol ae holl vryt yn ymgeissaw a hengyst y ymwybot ac ef. B.

⁴³³ Ac eissoes o diwed val yd oed y bydinoed yn ymfust. ac yn ymgymnu blith dra chymysc. yd ymgauas eidol a hengyst ygyt. ac ymgyuogi ar cledyfeu awnaethant. yna y gellit gwelet deu ymladwr yn ragori kaer pawb. Yna y gwellit y tanlythar yn esceinaw or arueu ygantunt megys myllt ymlaen taran. A hir y buant yn ymlad heb wbot pwy aorffei. Ac ual dyodydynt uelly. nachaf gorleis iarll kernyw yn dyuot ar vydin yd oed yny llywyaw. Ac yn gwascaru y elynyon yn diannot. A phan welas eidol hynny. kymryt hengyst a oruc herwyd bardie y penfestyn ac arueru oe holl nerthoed. Ae tynnu gantaw hyt ym perued kedernyt y gytuarhogyon ehun. Agwedy y dyuot hyt yno: kan oruchel lef y dyuot val hyn. Awyrda heb ef a eilenwis ynn danunet. kywarssegwch y bratwyr twyllwyr. kans yn awch llaw y mae y uduoglyaeth ar goruot. Pan oruuywt ar hengyst. O hynny allan bwrw y saesson oe eu llad ac eu daly awnaethant hyny gawssant y uduoglyaeth. B.

⁴³⁷ Ac ar hynny gwascaru awnaethant y saesson. ac adaw y maes yn dybryt. A ffo pawb o nadunt megys y harwedei y tyghetuen. rei yr koydyd. ereill yr keystyll. ereill y eu llogeu. Ac yna yd aeth octa mab hengyst a ran uwafy ar llu gantaw hyt yg kaer essuluc. Ac ossa y geuynderw a ran arall or niuer a ffoes hyt yg kaer alclet. A chadarnhaw y dinassoed hynny awnaethant o lawer o varchogyon aruawc. Ac aruaethu eu kynhal ra emreis ar brytanyeit. B.

⁴³⁸ Agwedy kaffel o emreis y uduoglyaeth honno. yd aeth hyt yg kaer kynan. Ac yno y bu y gorffywys ridieu. Ac yn hynny o yspeit yd erchis emreis gladu y gwyr lladedie a gwneuthur medeginyaeth wrth y trei brathedie. A gorffywys y rei blin lludedie. B.

⁴³⁹ Ac odyda galw attaw y wrda. ac ymgyghor ac wynt beth awnelit am hengyst. Ac ymplith hyny owyrdar yr dothoed. Eidal esob kaer loyw. gwr prud doeth crefyddus. A phan welas. eidal hengyst yn seuyll rac bron y brenhin. dechreu yr ymadrawd lwn. Arglwydi heb ef. pei barnewchi oll ellwg hengyst mubunan ae lladwn ef. gan erlit agreiff a dysc samuel proffwynt am agag vrenhin amalec a oed yny garchar ac yny vedyant. Sef aoruc briwaw yn drylleu man. gan dywedut val hyn. Megys ygwnaethost ti mameu ymdineit oe eu meibyon. velly ygwnaif inheu dy dam titheu yn ymdiaut ohonot titheu ymplith y gwgrwed. A gwneuch chithue uelly y hwnnw yr hwn a ymdyngoses yn eil agac yn oll plith ninheu. Ac yna y kymryth eidol iarll kaer loyw hengyst. ac y aeth ac ef dieithyr y gaer. ac y lladawd y ben. Ac yna mal yd oedd waredoceaf y emreis or gwyr. erchi aoruc cladu hengyst. a gwneuthur cruc mawr or dayar ar y warthaf. mal yd oed deauwt gan y paganyeit cladu eu meirw. B.

⁴⁴⁰ Ac odyda kychwyn awnaeth emreis ae lu parth a chrae efrawe. y ymlad ac octa mab hengyst. A gwedy dyuot yno kylchynu a oruc y gaer. a dechreu ymlad a hi. A gwedy gwelet o octa na allei gynhal y gaer kaer emreis. Sef ykaunas yny gyghor ef ae henafigwyr kymryt kadwyneu yn eu dwylaw. A dodi tyawwt yn eu penneu yn lle kymun udunt. A mynet yn ewyllys y brenhin. gan dywedut yr ymdrawd lwn. Gorchyyneddie ynt au dwyeu ni. Ac ny phedrusswn ni bot dy duw ti y gwledychu. yr hwn yssyd y kymhell y sawl uohedigyon hyn hyn y dyuot yth ewyllys ti yny wed hon. Ac wrth hynny kymet ti y gadwyn hon. Ac o yny myn ty trugared ti wneuthur amgen nohynny. rwynt ti ni a honno. A gwna y dihenyd a vynyhych o honam. Ac wrth hynny kyffroi ar warder a thrugared awnaeth y brenhin. Ac erchi kymryt kyghor ymdanadunt. A gwedy rodi o pawb o nadunt amrynaulon gyghoreu. kyodi awnaeth eidal esob kaer loyw. atheruynu ar eu hymadrodyon val hyn. A gaboniete adeothant oe eu bod y erchi trugared y pobyl yr israel. Ac wynt ae cawssant. Ac wrth hynny na ydwn wael ninheu a ni yn gristynogyon: noc wynt yn idewon. rodw vduint trugared. llydan ac yhalaeith yw ynnyys prydein. Allawer ysyd yndiffeith heb neb ny chyuanhedu. Dan arwein. tragwydawl geithiweit y danam ninheu. Ac ar hynny ytrigwynt. Ac yna o agreiff octa y doeth osa ar saeson ereill a ffoasynnt gyt ac ef: y geisaw trugared. Ac wynt ae kawsant. Ac yna y rodet udunt y gwladodet ykylch ysgotlond. Ac y kadranhawyt kygreir ac wynt. B.

⁴⁴¹ A gwedy gornot o emreis ar y saeson. galw aoruc attaw y tywysogyon. ar ieirll. ar barwnyeit. ar unarchogyon urdaw. ar eseyb. ar abadeu. ar yscoleigon y tearnas hyt yg kaer efrawe. A gorchymyn udunt adnewydu yr eglwysen y rei rydarodet yr saeson eu distryw. Ac yna y kymyrth y brenhin ar y gost ehun

atnewyddau yr eglwyseu o'r vei archescobty ac escobty trwy y gyuoeth. Ac ymphen y pymthecuet 'dyd gwedy gosot seiri a gweithwyr wrth yr eglwyseu. y kychwynnwys y brenhin parth a llundein: y. lle nyt arbetsaei y saeson o dim. A chytldoluraw ac wynt a oruc y brenhin. Ac erchi udant atnewyddu y dinas. ar gaer. ac eu eglwyseu. Ac yna y mynnwys y brenhin y kyfreithau a oedynt yn kyscu trw lawer o amser gan eturty yr plant dyltet eu rieni ar gollysynt hir yspeit. Ahol hynni y brenhin a oed yg kylch atnewyddau y kyfreithen y teyrnaa. A gweunthur yr eglwyseu. a chadw gwyrioned. B.

⁴² Ac odyna yd aeth parth a chaerwynt. y lunyaethu yno megys ylleoded ereill. Ac odyna yd aeth parth ar uanachloc a oed kerllaw kaer geradawe. yr hon aelwir salsburi. y edrych y lle ylladassit tytwysogyon ar iellir ar barwnyeit wrth vray yr yscymun hengyst. yno yd oed vanachlawc athryehant mynach o gwuent yndi ymnynd ambri. Sef oed yr ambri hwnnw: y seilawdry kyntaf a uu yr uynachloc. A gwedy gwelet o brenhin ylle yd oed ygywda hynny yngorffowis kyffroi ar warden awnaeth y brenhin. Ac ellwg ydagreu ac yylaw. A medylaw a oruc gweunthur y lle hwnnw yn anrydedus. kans barnedic oed gantaw bot yn teilwg o volyant ac ardurn tragywydawl y tywarchen yd oed ysawli tywysogyon dyledogyon hynny yn gorffwys gwedy eu rylad yn wiryon yn amdiffyn tref eu tat. ac eu rydit. B.

⁴³ Ac yna y dyuynwynt ar emreis holl seiri pren a mein o gafat yn teyrnaa. Ac yd erchit udont oc eu holl ethrylith ac eu kywreirwyd dychymygu gweith enrydedus wch pen y gwyr hynny. Ac a parahei yntragywydawl. y gadw koff a molyant y gwyrdaw hynny hyt dyd brawt. A gwedy pallu eu hethrylith y pawb o nadunt. Ac na wydynt beth awneynt. dynesau a oruc tramor archescob kaer lliion. ar y brenhin. adwyedut wrthaw val hyn. Arglwyd vrenhin heb ef ossit neb aallo dechymygu y ryw weith adwyedy di. myrdin vard gwrtheyrn a dichawn y dechymygu oe ethrylith ac gywreirwyd. kanyt oes yth teyrnaa dyn awy y ethrylith ac gywreirwyd noc ef. Ac yn gyndrychawl a raclaw. ac oe y ymadrawd. ac oe weithret. Ac wrth hynny heb ef. Arch y deunynu attat. a gorchymyn idaw arueru oc eu ethrylith hyt pan vo drwydawl ef. y kwlaer y gweithret ysdyd th vryt y wneuthur. B.

⁴⁴ Ac yna yd anuonet kenhadu ygeissaw myrdin wrth y dwyn ar y brenhin py le bynhac ae keffit. A gwedy erwydraw lawer oleod onadunt. wynt ae kawssant ef yg wlat eas. ar lan ffynawn galabes. kans yn y gnotaei genniweir. A gwedy eu menegi idaw eu negys: wynt ae duciant ef tantant hyt ar y brenhin. Ac aruoll yn llawen aoruc y brenhin idaw. Ac erchi idaw datganu yr brenhin daroganeu a delynt rac llaw. kans digryf oed gantaw warandaw petheu enryded. B.

⁴⁵ Ac yna y dywawt myrdin. nat oed iawn traethu o ryw bethu hynny drwy pan y kymbellei aghenreit. kans bei' ae dywetwn. i. yn amser ny bei reit wrthaw: tewi awnaei yr yspryt yssyd ym dangos. i. a ffo y wrthryf awnaei pan vei reitia vrtho. B.

⁴⁶ Ac wrth hynny ny cheisswys y brenhin y uolestu nae gymell oe anvod y dywedut daroganeu. Gofyn awnaeth emreis bei i mod y gwnaei datgan y gweith yd yn mynnu y wneuthur. Ac yna y dywawt myrdin. Arglwyd heb ef. o mynnu ti canhiatau bedrawt y gwyrdaw hyn o dragwydawl weithret. anuon hyt yn iwerdon. y gyrchu cor y kewri yssyd ym mynd kilara. Ar gweith ysdyd yno. nyt oes yn yr oes hon a allo manegi ony bai ethrylith mawr ai harwedei. kans kymeint ynt y mein ac na cheffit kedernyt na dewred aallei dim wrthunt. Ar mein hynny bei bydynt yma yny wed y maent yno gwedy eu gossoit yglych y vedrawt. wynt a seuynt yno yn dragwydawl. B.

⁴⁷ Ac yna sef aoruc emreis chwerrhin. a dywedut val hyn. py ansawd heb ef y gellir dwyn mein kymeint ar rei hynny. ac kybbellet a hwnnw. ac na cheffit yn ynys prydein cedernyt a ellit gwneuthur y gweith hwnnw onadunt. Ac yna y dywawt myrdin. Arglwyd heb ef. na chyffroa ti ar wrthin yn orwac yr hyn. kanyt yr gwatwar na gorwacter y dywetis yr ymadrawd hwn. kans kymyscedic rinwedawl tynt y mein hynny a iachwydawl. Ac adas y amryual vedeginyaetheu. Ar kewri gynt ae ryduc yno wynt pan tytoedynt yn pressylaw iwerdon. Sef achaws oed hynny: pan delhei heint neu gleuyt ar un onadunt. sef y gwaet enein yg kymherued pedryl y mein. Ac y golchyt y mein. ac y byrrit ymyn yr enein. ac yny dwfyr rinwedawl hwnnw y kaffel y claf iechyt o pob heint o'r vei arnaw. Ac odyna y kymyscit llyaseu ar dwfyr hwnnw. Ac a hwnnw y iechet gweliwed o rei brathedic. kanyt oed yno un maen heb vedeginaeth rinwedawl arnaw. B.

⁴⁸ A gwedy klybot o brytanyeit bot y ryw rinwedeu hynny ar y mein. wynt a gawssant yn eu kyghor kyrchu y mein. Ac ymlad a gwy iwerdon ocheissyn eu lludys. Ac yna yd etholet vthyr bendragon brawt y brenhin. A phymthec mil o wyr aruawc ygyt ac ef y vynet yr negys honno. A myrdin ygyt ac wynt. hyt pan vei trwy y dysc ef ae ethrylith y cwpleit y neges. B.

⁴⁹ Ac yn yr amser hwnnw yd oed gillamwri yn vrenhin yn iwerdon. Gwas ieuane enryded y volyant ae gлот. Aphan gogleu y gwr hwnw rydyuot y brytanyeit yw wlat. kynnullaw llw mawr awnaeth a dyuot yn eu herbyn. Ac eissoes pan wybu achossyon eu dyuodedigyaeth. Sef awnaeth chwerrhin. A dywedut wrth y gytymdeithon val hyn. Awyrda heb ef. nyt ryued genyfi gallu o genedyl lese anreithaw ynys pdein rac eu henuyttet. ac eu symlet. kans pwy agigleu eirot gynt y ryw enuydrwyd hwn. py achaws tybygwhi. ybei well mein iwerdon. no mein ynys pdein pan doynt y gymhell kenedyl iwerdon y ymlad yn eu herbyn o achaws y kerrie hynny. Gwischwch ymdanawch heb ef gwischwch. ac ymladwch dros awch gwlat. Ac ymdiffynwch cor y kewri. kans a miui yn vryw ny chaffant wy yn grenyn o hadunt. A phan welas vthur y gwydyl yn parawt y ymlad ac wynt. Sef awnaeth ynteu yndianton eu kyrchu wynt yny doedynt parawt y bydinoed. A heb hayach ohir goruot o brytanyeit. allad y gwydyl. a chymell gillamwri ar fio. y doeth y brytanyeit hyt ymnynd kilara. y lle yd oed y mein. *Dalen ar goll yma.* B.

⁵⁰ Ac yna y kymhellwyf pascen ar fio. ynteu ny lauuryws ef yna kyrchu germania. namyn trossi y hwyleu tu ac iwerdon. Ac yna y erbynnwys Gillamwri ef yn enrededus. Agwedy datganu y trueni o honaw. Truanhaw aoruc gillamwri wrthaw. Ac adaw nerth idaw. Achwynaw wrthaw ynteu y serhahet a gawaei ynteu gan vthyr pendragon. pan doeth y gyrchu cor y kewri y treis y arnaw. Ac wrth hynny ymaruoll awnaethant ar dyuot ygyt y ynys prydein y geissaw y gorescyn ar tom ymrys wledie. A gwedy bot eu llogu yn parawt. kychwyn awuaethant parth ac ynys prydein. A dyuot y vynyw y tir. B.

⁵¹ A phan gogleu emreis hynny. Sef awnaeth anuon vthyr pendragon ac amylder o wyr aruawc hyt yg kymry wrth ymlad ac wynt. kans kleuychu awnaethod emreis o wrthrm gleuyt. mal na allei dyuot yr llud. B.

⁵² A phan gogleu y gelynyon hynny llawenhau awnaethant yn vavr o tebygu bot yn hawd vdunt gorescyn yr ynys o achaws hwnnw. A hyt tra tytoed y godwrdd hwnnw ar murmur yny llw dynessau aoruc o'r saeson a elwit eoppa ar pascen val gwrtheyrn. A dywedut wrthaw val hyn. Py veint oda heb ef a rodut ti yr neb alathai emreis. Ac y dywawt pascen wrth eoppa. Dioer, heb ef, pei kaffwn y dyn a allei wneuthur a dwedy ti. mi a rodwn idaw teir mil o punneu aryant. am karyat tra vydwn vyw a gaffei. Ac ygyt a hynny os tynghetuen a vei y minneu aruer o goron yn yr ynys hon. mi ae gwnawn yn iarl kyuoethawc. a hynny trwy aruoll a garnhawn. B.

⁵³ Ac yna y dywawt eoppa wrth pascen. miui a dysceis iechyt y brytanyeit. a mi a wn eu moes ac eu

deuawt. Ac ygyt a hyunny kyfrwys wyf ygeluwyd medeginaeth. Ac wrth hyunny o chywiri ti imi yr hyn ydwynt yny adaw. mineu a dywedaf vy mot yn vrytwn kristawn. ac yn vedy. Ac velly mi agaffaf vynet rac bron y brenhin. Ac gwedy delyyf yno mi a rodaf idaw diawt trwy yr hon y bo marw yny lle. Ac val y bo haws ym heuyt gaffel mynet hyt y lle y bo y brenhin. mi aeillaf vyn pen am baryf. A y dywedaf wy mot yn vanach. ac yn gyuarwyf ymrop kelyudyt medeginaeth. B.

⁴⁵¹ A gwedy daruot vdunt ymgyderhau trwy aruoll am pop peth or aadawsei pop vn y gilyd o nadunt. Sef awnaeth coppa eillaw y varyf ae gorun. A chymryt gwisc manach amdanw. a chymryt offer medyc gantaw. A mynet parth a chaer wynt. A gwedy y dyuot hyt yno. menegi awnaeth y weisson ystauell y brenhin y uot yn vedy goreu or byt. Ac yny lle kaffel ketymdeithas y rei hyunny. kanyt oed dim a damunynt wy yn vwy na medyc da. B.

⁴⁵⁵ A gwedy y dwyn yn dianot rac bron y brenhin. Adaw awnaeth gwneuthur iechyt idaw ochymerei diodyd medeginaeth gantaw. Ac yna yd erchit idaw yny lle wneuthur diawt vedeginaeth ae rodi yr brenhin. Ac sef awnaeth y bradwr yna gwneuthur diawt. a chymyscu gwenwyn ahi. ae rodi yr brenhin. A gwedy yuet or brenhin y diawt. Erchi aoruc y bradwr yscymun idaw orffowys. achyscu. hyt pan vei vwy yd argywedai y gwenwyn idaw. Ac ufydha awnaeth y brenhin wrth gyhor y bradwr. Achyscu. megys kyt bei kymryt iechyt deissyuyt a wnelei or diawt. Ac eissoes heb vn goir redeo awnaeth y gwenwyn ar hyt y gwythi. Ac ym pop lle ar hyt y korff. Ac yn ol hyunny nachaf yr agheu yn dyuot yr hwn nyt arbetei neb. Ac yn gwanhaw yr eneit ar corff. Ac ym plith hyunny eissoes llithraw awnaeth yr yscymun vrادر hwnnw rwg vn ac arall y maes or llys. Ac ny welat o hyunny yny llys. B.

⁴⁵⁶ Ac yna tra yttodet yn gwneuthur y pethu hyn yg kaer wynt: yd ymdangosses seren ryued y meint ae eglurder. ac vn paladyr idi. Ac ar pen y paladyr pellen o tan ar lun dreic. Ac o eneu y dreic deu paladyr yn kerdet. Ar lleill onadunt a welit yn ymestynnu dros eithauoed freinc. Ar llall parth a mor iwerdon. Ac yn rannu yn seith paladyr bychein. B.

⁴⁵⁷ Aphan ymdangosses y seren hono. ofyn mawr a gymyrth pawb or llu yndunt rac er enreuedawt hwnnw. Ac sef awnaeth vthur pendreici eissoes pan welas y seren. gan diruawr ofyn. galw attaw y doethon. Agouny vdunt peth aarwydocaei y seren honno. Ac ym plith pawb o hyunny yd erchis keissaw merdin. kans yno yr dothoed wrth wneuthur pop peth or auei reit yn yr ymladeu hyunny. trwy y gyghor ef. A gwedy y dyuot hyt rac bron vthur. erchi awnaethpwyd idaw venegi beth a arwydocaei y seren honno. B.

⁴⁵⁸ Ac ar hyunny sef awnaeth myrdin wylaw yndrut. Ac eissoes galw y yspryt attaw. A dywedut yr ymadrawt hwn. O gollet heb allu y ennill. owded genedyl y brytanyeit o achaws marwolyaeth emrys wledic an brenhin ni. Ac yny varwolyaeth ef y daruydwn ni oll. Pei na rodei duw nerth yn o fford arall. Ac wrth hyunny tywyssawc bonhedic bryssya dithyeu. Ac yn diannot ymlad ath elynyon. kans yth law y mae y vudugolyaeth. A thi vyd brenhin ar holl ynys prydein. kans ti a arwydocaei y seren ar dreic tanawl ydan y seren. Ar paladyr awely yn estynnu dros freinc. a arwydocaei mab kyuoethawc a vyd y tithen. Ar holl teyrnassoed a amdiffyn ac a vyd idaw. Ar paladyr arall a arwydocaei merch a vyd itt. A meibion honno ae hwyrion a vyd vdunt yr ynys ol y ol. B.

⁴⁵⁹ Ac eissoes kyt bei petrus gan vthyr beth ar ydywedassei vyrdin ae gwir ae kelwyd. Sef awnaeth kyrcu y elynyon megys y darparassei. kans ef a dothoed yn gnyssset y vynyw. Ac nat oed y rydaw a hi namyn ymdeith hanher vn diwamaet. B.

⁴⁶⁰ A gwedy clybot o pascen a gillamwri bot vthyr yn dyuot parth ac attunt. Sef awnaethant wynteu dyuot yn erbyn vthyr ymlad ac ef. A gwedy bydinaw onadunt a dechreu ymlad onadunt. y llas o pop parth megys y mae gnawt ryw damwein hwnnw. Ac eissoes gwedy treulaw llawer or dyd yny wed honno. y dygydws y uudugolyaeth yn llaw vthyr. A gwedy llad pascen a gillamwri. fo aoruc yr agkyfyaeth bobyl honno. y ymdeith y eu llogeu gan eu hymlit ac ae llad. Ac yna yndiamryson y kaunas vthyr y vudugolyaeth. B.

⁴⁶¹ Ac odyna bryssyaw aoruc yn gyntaf ac y gallwys parth a chaer wynt. kans kenhadu a dothoed attaw y venegi idaw marwolyaeth emrys wledic y vravt. Ar y daruot y escyb yr ynys y gladu geir llaw manachaloc ambri o vywn y cor y kewri y lle ar awnathoed ehun yny vywyt. Ac yd archysei y gladu yno. B.

⁴⁶² Ac yna trwy annoc y bobyl o ysgolheigyon a llygyon y kymyrth vthyr y goron y am y pen. Ac yn diannot y kysegwrtyt vthyr yn vrenhin. Achoffau aoruc y debogyl ar awnathoed vyrdin am y seren. Ac wrth hyunny yd erchis vnteu gwneuthur dwy delw dreic o eur ar y llun y gwelsei ar pen y paladyr y seren. A gwedy daruot eu gwneuthur wynt trwy enryued ethrylith megys yd archadoed. y gosodes y brenhin yneill o nadunt yg kaer wynt. Ac y gadwys y llall wrth y harwein yny vlaen ynteu pan elhei yr ymladeu. Ac or amser hwnnw allan y gelwit ef vthyr pendragon. Sef yw hyunny yn gymraec vthyr pen dreic. Ac or achaws hwnnw. kans myrdin ae daroganasei yn vrenhin trwy y dreic. B.

⁴⁶³ Ac yna sef awnaeth octa mab hengyst. ac osa y geuynnderw. gwedy marw emrys. ac eu bot wynteu yn ryd oe aruoll a oed y rydant ac ef. dechreu ryfelu ar vthyr. A gward attunt y saesson a dathoedynt gyt a phascen. Ac anuon kenhadu hyt yn germania y wawd ereill odyo. B.

⁴⁶⁴ A gwedy kynnullaw diruawr attadunt o lu. dechreu hanreithaw y gwlaodet yn eu kyloch awnaethant. Ac ny orffowysont or kreulonder hwnnw: hyunny orescynssant y dinassoed ar kestyll o hyunny hyt yg kaer efrawc. Ac eu distryw o gwbyl. B.

⁴⁶⁵ Ac val yd oedynt yn ymlad ar dinas hwnnw. nachaf vthyr yn dyuot ae holl gedernyt gantaw. Ac yn diannot ymlad aoruc ac wynt. Ac eissoes gwedy bot brwydyr y rydunt. y kymhellwyf y brytanyeit ar ffo. Ac eu herlit a oruc y saeson wynt hyt y mynyd damen tra parahws y dyd yn ole. Sef kyfyrw le oed y mynyd. vchell oed a chelli garregawc phen phen. Ac yno y kyrcwys y brytanyeit y nyf honno. B.

⁴⁶⁶ A gwedy eu ymgynnullaw ygyt. Erchi awnaeth vthyr yw henafgwyr kymryt kyghor ebrwyd peth awnelant yn erbyn y genedyl a oed yny kywarsegu yn gymeint a hyunny. Ac ar hyunny yn gyntaf y dywawt Gorleis iaill kernyw yr ymadrawd hwn. kans hynaf gwr oed a phrudaf y gyghor. Arglwyd vrenhin heb ef nyt reit vn amgylchynu ymadrodyon na chygoreu gorwac. namyn hyt tra parahuo etwa tywyllwch ynys y mae iawn y ninheu arueru oe an glewder. megys y mynthon an rydit an buched kans oe arhown y dyd. ny barnaf bot. yngryno yn ymgynuaruot ac wynt. kans lluosyawe ynt a chwanoawc y ymlad. A ninheu llei an niuer. Ac wrth hyunny tra parao tywyllwch ynys bydinwn a chyrchwn wynt yn eu pebylleu. kany thebygant lauas o honam ni dyuot yn eu kyuyll. Ac o gwnawn velly: ny phedrusaf vi gan porth duw gaffel a vudugolyaeth. B.

⁴⁶⁷ A ranc vu gan bawb o nadunt y kyghor ef. Ac yn diannot gwiscaw awnaethant a bydinaw. Ac o vn dihwyt kyrcu eu gelynyon. Ac eissoes gwedy eu dyuot yn gnyagos vdunt. eu harganuot awnaeth y gwylwyr or gwersyllau. Ac yny lle dyffroi eu kytyndeithon trwy sein eu hutgryn. Ac yna sef awnaeth

y gelynyon yn ofnau wyuodi rei a gwisaw eu harueu. ereill y ffo. Ac yna eisoes sef awnaeth y brytanyet tewhaw eu bedinod. A chyrchu ar eu tor yr pebyllen. Ac ny dygrynoes yr gelynyon dim yn eu herbyn. kans hyngeir rac dyscedic yr doethod y brytanyet am eu pen. Ac wynteu amharawt oedynt. Ac yna y llas o nadunt hyt ar vilyod. Ac or diwed daly octa, ac osa. B.

⁴⁶ Ac odynd gwey y vudugolyaeth honno yd aeth y brenhin kyt yg kaer al clut y atnywydhau tagneued trwy y teyrnas. A chymeint o iawnder a gwirioned awnaeth dros wyneb y teyrnas. Ac nas gwnathod vn brenhin kyn noc ef. A thrwy y holl diwed ef ofyn a vydei ar y neb awnelei kam neu ae kynhalei. Ac yno kospi heb drugared nyny dial. B.

⁴⁷ A gwey daruot idaw hedychu yr alban dan y theruynau yd aeth odynd hyt yn llundein. Ac yno y dodes octa ac ossa yg karchar. A gwyr neilltuedic yd y cadw. Ac val yd oed wylua pase yn dyuot anuon awnaeth y brenhin kenhadu y pob lle or ynys. y dyuynu pawb oe wyrdia ierila barwnyeit hyt yn llundein. wrth enrededu yr wylua honno trwy lywenyd. A gwisaw coron y teyrnas am pen eu brenhin. Ac y rodi y iawn ae dyltet y pawb. Ac ymgynnullaw awnaeth pawb wrth y wys honno. a dyuot hyt yn llundein o pop lle dros wyneb y teyrnas. Ae enrededu awnaeth y brenhin yr wilua honno. megys y darparysei gan lewenyd. A diruawr lewenyd a gymmyrth pawb o welet eu brenhin yny herbyneit mor lawen a hynny. B.

⁴⁸ A chymeint o dyledogion adeothant yno wynt ae eu gwraged ac eu meibyon ac eu merchet. ac a oed teilwg y ryw wled honno. Ac ym plith y gwyrda hynny y dothod gorloes iarl kernyw. ac eigyr verch amlawd wledic ywreic yggt ac ef. Pryt y wreic honno ae thegwch aorchuygei holl wraged ynys prydein. B.

⁴⁹ A phan welas y brenhin y wreic honno ym plith y gwrageda ereill. ymlenwi awnaeth oe charyat yn gymeint ac na hanbwyllei o dim namyn treiglaw y holl ynni ae vedwl ygkyelch y anryduch hi. Idihi yd annonit y golwythion. Idihi yd annonit y gorulycheu eureit. ar gwirodeu yndunt. ar heil mynych. ar anregyon. B.

⁵⁰ Ac wedy kaffael gwybot hynny or iarl y gwr hitheu. litiaw aoruc ac yn diannot adaw ylls heb genhat y brenhin. A chymeint yu y lit ac na allwy y ymchoelut trafecyn rac ofyn kolli y wreic. yr hon a garei ynteu yn vwy no dim daearawl. Ac wrth hynny lliadiaw a oruc y brenin am adaw y lys heb y ganhat. A gwey na ymchoeloi yr neb. tygu awnaeth y brenhin trwy y lit yd anreitheu gyuoeth gorlois.

⁵¹ Ac yna heb vn gohir tra yttod y lit yn parahu. kynnullaw llu mawr awnaeth y brenhin. A chyrchu kernyw. a dechreu llosgi y dinassoed ar kestyll. Ac yr hynny eisoes ny lauasswys gorlois ymerbynnait ac ef. kans llei oed y niuer. no niuer y brenhin. Ac wrth hynny sef y kaus yny gyghor kadarnhaw y gestell. ac velly arhos porth o iwerton attaw. A chan oed mwy y ofyn am y wreic noc ymdanaw ehun. Sef awnaeth y gosost hi yg kastell tintagol ar lan y traeth yny lle kydarnaf nyny gyuoeth. Ac ynteu ehun aaeth y kastell dimlot. rac eu kaffael ell deu yggt. B.

⁵² A phan gogleu y brenhin hynny. Sef awnaeth ynteu mynet parth ar kastell yd oed gorlois yndaw. A gwey y gylchynu dechreu ymlad ac ef. ae warchae mal na chaffei heb dyuot ohonaw na mynet idaw. A gwey mynet wythnos heibaw. koffau aoruc vthyr karyat eigyr. A galw vlphyn o ryt garadawc y gedemeith a menegi idaw y vedwl yny wed hon. Dioer. heb ef mawr yw ynof ut karyat eigyr. Ac nyt diheu genhyf na chollwyf yf eneit onychaffaf y wreic. wrth vvg kyghor. Ac wrth hynny dyro ym gyghor trwy yr hwn y gallwyf. eilenwi yf ewylls. kanyt oes pederuster gennyf yf aballu onychaffaf y wreic. B.

⁵³ Ac y dyawwt vlphyn. Arglwyd heb ef a llei kyghor itt pryt na bo fford yny byt yd ymgaffer a hi. kans y kastell y mae hi yndaw yssyd ar pen karrec yny weigli yn gaedie or mor o pop parth idaw. Ac nyt oes fford yny byt y gallor mynet idaw. na dyuot o honaw namyn ar hyt othry cyr vn karrec gyuyg yssyd or hyt y tir. Ar garrec honno trywyr ae katwei yn aruawc rac holl teyrnas ynys prydein. Ac eisoes arglwyd heb yr vlphin pei myrdin vard a rothei y weithret wrth ty vedwl ti. mi a tebygaf y gallut ti gaffel y wreic wrth ty gyghor ti. B.

⁵⁴ Ac y velly erchi aoruc y brenhin dyuynnu myrdin attaw. kans yny llud yd oed. A gwey dyuot myrdin. erchi awnaethpwyd idaw rodi kyghor yr brenhin trwy hwn y gallei ef gaffel eigyr wrth y ewylls ef. B.

⁵⁵ A gwey gwybot o vyrdin meint oed garyaf y wreic ae serch yny brenhin doluryaw aoruc yn vawr. A dywedut wrthaw val hyn. Arglwyd heb ef o mynny ti gaffel y wreic wrth dy ympwy val yd wyt yny damunaw. reit yw it arueru o geludyddau newyd yn chlywspwyt erioet yth anser ti. kans mi awn geludyd trwy yr hwn y gallaffi rodi drych gorlois arnat ti. hyt na bo neb a adapno na bo gorlois yych di. A mi awnaf vlphin yn rith iwrden o tintagol gwas ystauell y brenhin oed hwnnw. A minheu a gymeraf drych arall arnaf. ac af yn tyded gyt a chwi. Ac y velly y gelly ti yn ehoun ynet y gastell tintagol. A chaffel y wreic wrth ty gyghor ti. B.

⁵⁶ A gorchymyn aoruc y brenhin y annwyleit warchawl y kastell yn da. a chynhal yr ymlad. Ac ym-rodri aoruc ynteu y geludyd. Ac yna y rodes myrdin arnaw ef drych gorlois. ac ar vlphin drych iwrden o tintagol. ac arnaw ehun drych brithael arall megys nat oed neb or ae gwelhei awypei na bei y gwyr hynny vydynt yny gwir drych. B.

⁵⁷ Ac odynd kymryt eu hynt awnaethant parth a chastell tintagol. A phandoethant yno: yd oed yn gyflychwr. A gwey menegi yr porthawr bot y iarl yn dyuot. egori y pyrth a oruc yndiannot. Ac eu ellwg y mywn. kanyt oed neb or ae gwelhei awypei na bei y iarl vei. Ar nos honno kyseu aoruc y brenhin gyt ac eigyr gan ymrodi y damunedic serch. kans y falyd drych a rodassei vyrdin arnaw atwyllassai ywreic. Ac yggt a hynny geireu tyllodrus dychymyguawr a dywedei ynteu. kans dywedut wrthi awnaeth y rydyuot yn ledrat or kastell. kany allei yr dim bot heb y gwelet rac meint y amgeled ymdanei. wrth wybot py ansawd a vei arnei ac ar y kastell. A chredu awnaeth hitheu yr ymadrodyon hynny. a gwneuthur y ynnu ef. Ar nos honno y kaus hi veichiogi. Ac or beichogi hwnnw y ganet Arthur. y gwr cloturussaf a vu oe genedyd wedy hynny. megys y dengys y weithredoed. B.

⁵⁸ Ac yna gwey clybot nat yttod y brenhin yny llu. Sef awnaethant yn aghyghorus ymlad ar mured a cheissaw distryw y kastell. A chymhell y gwarchaedic iarl allan y rodi kat ar vaes a niuer bychan gantaw kan tybygu gallu goruot. Ac val yd oedynt yn ymlad o pop parth. yny lle ym plith y rei kynaf y llas gorlois. Ac y gwascarwyf y getymdeithau. Ac y kaat y kastell ar golut a oed yndaw. nyt trwy vnyawn goelbren y ranwyf. namyn herwyd y bei dewred anwyf o gedernyt yny cribdeillaw. B.

⁵⁹ A gwey daruot y gyuranc honno. y deuthpwyf y venegi y eigyr rylad y iarl a chaffel y kastell. A phan welas y kenhadu y brenhin eisoes yn drych gorlois yn eisted ar neillaw y eigyr. kywylydaw awnaethant yn vawr. A ryuedu yn vwy no meint gwelet yno yn eu blaen. y gwr yd oedynt yn dywedut y rylad. A phan gogleu vthyr dywedut y chwedyl hwnnw. sef awnaeth ynteu cwerthin. a dodi y dwylaw am vwnwyllyf y iarlles. A dywedut wrthi val hyn. Dioer arglwydes nym llas etwa. ac eisoes dolur yw genhyf dyuot y brenhin am an pen ninheu a chaffel y kastell hwn heuyt. Ac an kaffel ninheu yndaw ef an deu. ac wrth hynny miui a af yn ewylls y brenhin rac kyuaruot a ni a vo gwaeth no hynny. B.

⁴⁸⁸ Ac ar hynny kychwyn awnaeth y brenhin a mynet ar y llu. A bwrw drych gorlois y arnaw. A mynet yny drych ehun. A gwedy menegi yn wir ar daroed, doluryaw yn vawr aoruc am agheu Gorlois. Ac eissoes or parth arall llawen vu o achaws bot eigyr yn ryd o rwyw priodas. Ac ody na ymchoelut aoruc y brenhin parth a chastell tintagol y gymryt y kastell idaw ehun. Ac y gymryt eigyr yn wreic idaw heuyt. Ac ohynny allan y trigassant y gyt yn rwyddie o diruawr garyat. Ac y ganet vdunt arthur ac anna. B.

⁴⁸⁹ Ac ym pen yspeit gwedy dydyen ac amseroed heibaw. cleuychu awnaeth y brenhin o wrthrwrm heint. A gwedy yuot llawer o diwed yny cleuyt hwnnw. blinaw awnaeth y gwyr a oed yn kadw octa ac ossa. Ac eu ellwg or karchar. A mynet y gyt ac wynt hyt yn germania. Ac wrth hynny kynhwyrf a gymyrth yr holl teyrnas. kans beunyd ydytgenit udunt bot y saesson yn parattoi llyghes. ac yn ymchoelut tracheuyn y orescyn ynys prydein. Ac ar hynny wynt a doethant a llyghes diruawr y meint gantunt. ac amylder o niuer y gyt ac wynt y tir yr alban. A dechreu llosgi y wlat ae anreithaw. B.

⁴⁹¹ Ac yna y gorchymynwyd y leu vab kynuarch llu ynys prydein wrth ymlad ar gelynyon hynny. Iarll oed hwnnw a marchawc prouedic oed hwnnw clotuawr. a synhwyrus. Ac wrth veint y glot ae volyant y rodassei y brenhin. anna y verch idaw y wreic. A llywodraeth y teyrnas yny law tra yttod ynteu glaf. A gwedy mynet lleu a llu ynys prydein gantaw a dechreu ymlad ar gelynyon yn vynyth y ffoei ef raedunt wdy yr dinassoed. ac yn vnyuchaf y kymhellei ynteu wynt y ffo y wrthaw. A mynych gyfranc a vn rydunt heb wybot pieuei y vudugolyaeth kans syberwyd y kiwtawtwyr ehun a oed yny gwanhau. kanyt oed teilwg gantunt nfydhau wrth gyghor y iarll. B.

⁴⁹⁰ A gwedy anreithaw yr ynys hayach. menegi hynny awnaethpwyd yr brenhin. a lliidaw aoruc y brenhin y vwy no meint. A gwedy dyvynnu attaw y holl wyrda: eu hagreiffaw aoruc yn dost. ac yn drut. am eu syberwyt. A thrwy y lit tygu yd aei ehun yn eu blaen yr ymlad. Ac yny lle erchi paratoi elor idaw wrth y arwein. kany ellit yn amgen no hynny y dwyn rac y gleuyt ae wander. A gwedy eu kyfreiden yn parawt. gossot awnaethpwyd y brenhin yn yr elor. A dyuot ac ef hyt y dinas a elwit verolan yny lle yd oed y saesson yny distryw. B.

⁴⁹² A gwedy clybot or saesson bot y brytanyeit yn dyuot ac eu brenhin gantunt ar elor. Sef awnaethant eu hygaellussaw. a megys anhellygu ymlad ar neb a arwedit ar elor o wyr kyfurd ac wyntwy. Ac wrth hynny. Sef awnaethant mynyt yr dinas y mywn. ac o syberwyd megys na bei ofyn arnadunt adaw pyrth y dinas yn agoret yn eu hol. B.

⁴⁹⁷ Ac eissoes menegi hynny y vthyr pendragon. erchi aoruc ynteu mynet ampen y dinas ae gylchynu. ac ymlad ac ef. Ac ufydhaa aoruc y kiwtawtwyr. a dechreu ymlad ar mueroed yn wrawl. A megys yd oed y brytanyeit gwedy ryoruot hayach ar y mueroed. ac yn gwneuthur aerua vawr or saesson pei na wrthwynepit udunt ar y diwed. Ac yna sef awnaeth y saesson daly ydiuarwech am ar awnaethoedynnt am anuessuraw y brytanyeit. Ac or diwed eissoes mal yd oedynnt yn ymlad yn drut ac yn galet. y doeth y nos yr hon y wahanwys pawb y wrth y arueu. Ac yna pan welas y saesson bot eu syberwyd yn argyweddu vdunt a bot y brytanyeit hayach gwedy ryoruat arnadunt. Sef awnaethant meddyllaw trannyoeth mynet allan a roi kat ar vaes udunt. A phan daporthes yr heul y dyd tranyoeth. yd aeth y saesson or dinas. a gossot y marchogyon yn vydinoed. A phan welas y brytanyeit hynny llun-yaethu aoruc wynteu y marchogyon yn vydinoed. Ac yn diannot kyrcu y saesson. ae gwrthwynebu awnaethant wynteu yn wrawl. A gwedy treulaw llawer or dyd uelly y udugolyaeth y kausa y brytanyeit. A llad octa ac ossa. a chymryt eu ffo aoruc y rei ereill oll. B.

⁴⁹⁸ Achymeint o lewenyd a gymyrth y brenhin yndaw ac ual yd oed heb allu ymdreiglaw ar y elor. Ac yna kyudoi a oruc yny eisted heb nerth neb rac llywenyd yn unwed. a pheidiysnyet iechyt adelhei idaw yn yr awr honno. a dywedut dan chwerthin yr ymadrawd hwn. y bratwyr twyllwyr am gelynt y yn hanher marw wrth vy mot yn gorwed ar yr elor yn glaf. a gwir oed hynny. eissoes gwell ywgenyf i vy mot yn haner marw gan oruot arnunt wy no phytuewn iach a goruot o nadunt wy arnaf. kans gwerthvorach yw mervi yn glotuawr gan enryded no buchedoceau yn gywilydus gan weradwyd. B.

⁴⁹⁹ Ac yna gwedy goruot ar y saesson mal y dwespwyd uchot. yr hynny ny pheidyassant wy eiryoet oe eu drycestyryw namyn mynet hyt yr alban a ryuelu yno heb orffwyys ac eu erlit a vynnassei vthyr ual y buassei darpar gantaw ac nys gadwys ywryda idaw. kans trymach uu y heint a gwanach gwedy vudugolyaeth no chyn. B.

⁴⁹⁶ Ac or achaws hwnnw glewach oed y gelynyon yn ryuelu ar y brytanyeit. ac o pop fford ymrodi y gnotaedic urat gan geissaw gorescyn yr ynys ae distryw ac ymlythit pop peth prydu awneynt yny wed y gellynt gwneuthur brad y brenhin yn gyntaf. A gwedy dyffigyaw pob ystryw sef awnaethant anuon kenaden yn rith aghenogyon hyt verolan. y dinas yd oed y brenhin yn glaf yndaw. wrth wybot ansawd y llys ae chereddyat. B.

⁴⁹³ A gwedy eu dyuot yno a chaffel gwybot pop peth wynt awelsant ffynyon loeyw eglur. ac or dwfyr hwnnw ygnotaeti y brenhin yuet pryt na allei yuet ony pryt dim arall yny byt. Ac yna gwedy kaffel or yscymunedigyon vratwyr gwybot hynny sef awnaethant wynteu yny lle kyrcu parth ac yno. a dam-gylchynu y ffynyon o wenwyn. Ac ynghylch y glaneu megys y bei wenwynawc y dwfyr arettei ohonai. Ac yna gwedy yuet or brenhin or dwfyr gwenwynic hwnnw o ebrwyddedic agheu y bu varw. a mwy no chant o dynyon ygyt ac ef. a lewes or dwfyr gwenwynic. ac sef awnaethant llenwi y ffynyon or dayar a gwneuthur kruc mawr ar y gwarthaf. B.

⁴⁹⁴ Ac yna gwedy honni marwolaeth y brenhin y deuthant yr archescyb ac escyb ac abaden o pop lle yny teyrnas. Ac ody na kymryt korff eu brenhin ae dwyn ynrydedus hyt ym manachloc ambri. ac yno mewn cor y kewri geir llaw emreis y wratw y cladwyd trwy vrenhinawl arwilyant. B.

⁴⁹⁵ Ac yna gwedy marw vthyr pendragon yd ymgynnullassant holl wyrda ynys prydein o yscolheigyon allygyon hyt yg kaer vudei ac o gyt synedigaeth pawb yd archassant y dyfirc archescob kyssegru arthur yn vrenhin arnadunt. kans eu agen ae kymhellei. Sef achaws pan gogleu y saesson marwolaeth vthyr. yd ymhoellassant wynteu hyt yn germania y geissa porth. a neur dathoed attunt llyghes vawr a golgryn y tewysawc arnadunt. ac neut daroed udunt gwerescin tu traw y hwmyr sef oed hynny y tryded ran or ynys. B.

⁴⁹⁴ A phan welas dyfirc arthur a thrueni y pobloed kyt doluryaw ac wynt awnaeth a chyssegru arthur yn vrenhin. a gwisaw coron y teyrnas am y pen. A phymthegmlwyd oed arthur yna. Ac ny chlywyssit ar neb kyn noc ef y ryw daoudeu a oed arnaw o nerth a chedernyt a glewder a daeoni. a chymeint a racvryd-assei duw idaw ac nat oed yn eithauoed y byt dyn or a glywei dywedut ymdanaw nys kare. a chwaethach or ae gwelai. a hynny yn anedic gantaw. B.

⁴⁹⁶ A gwedy y hardahu o vrenhinolyn arwydon y teyrnas ymrodi y haelder aoruc yn gymeint ac nat oed hawd idaw gaffel kymein o da ac aod reit idaw y rodi yr sawl varchogyyn a lithrei attaw. ac eissoes pwy bynag a vo hael ynyanawl ygyt a phrouedic volyant kyt boet eisseu arnaw ar talyrn. ny at duw wastat

aghenocit y argyweddu idaw. Ac wrth hynny sef awnaeth arthur kan oed yaw ef molyant y kytym-leith-ocau haelder a daoni llunyaethu ryfel ar saesson hyt pan vei oc eu da wynt ac eu swllyt. y gallei kyuoeth-ogi y varchogion ac telu ae iawnder a dangossei hynny idaw. kany's ef a dyliei holl vrenhinyaeth ynys prydein o wir tref tatawl dyllyed. A chynnullaw aoruc holl ieuenctit ynys plein. A chychwyn parth a chaer efrawc. B.

⁴⁶⁶ A phan giglen golgryn hynny kynnullaw y saesson ar yscotteit ar fichteit aoruc ynteu ygyt ac ef a dyuot yn erbyn arthur hyt yg glan dulas. ac ealdyna y periglwy's y deu lu yn vawr. Ac eisoes y uuding-olyaeth a gauas arthur a chymell golgrun ar ffo hyt yg kaer efrawc. ac werchae yny dynas. B.

⁴⁶⁷ A phan giglen baldwif aoad a hwemil o wyr aruawc ganthaw ae wyrchae. sef awnaeth ynteu kyrcu parth ac yno a hynny o niuer gantaw y geissaw gellwg y vrawt kans pan ymladassei arthur a golgrun yd oed baldwif ar lan y mor yn aros dyuot gellrig tywyssawc a llugantaw o germania yn porth udunt. A gwedy dyuot baldwif hyt ar deg milldyr y wrth y gaer. medylaw aoruc dwyn kyrcu nos am pen arthur ae lu. B.

⁴⁶⁸ Ac nyt amgelwys hynny rac arthur. Sef a oruc ynteu anuon cadwr tewyssawc kernyw a wechant marchawc gantaw a theirmil o pedyt y rac vlaenw y fford y tybygnt y dyuot. B.

⁴⁶⁹ A gwedy kaffel o cadwr gwybot y fford wynt dwyn kyrcu aoruc am eu pen ac eu gwascaru ae kymell ar ffo. A diruawr tristyt a gymyrth baldwif wrth na allwys gellwg y urawt or gwarchae ydoed yndaw. A medylaw awnaeth pwed y gallei gaffel ymlidan ae vrawt. kans ef a tybgei y keffynt holl rydit a gwaret pei keffynt fluryf y gytystriwyssaw peth a wnelynt. ac gwedy nat oed fford angen. sef awnaeth allaw y wallt. a gwnethur diwyl erestyn arnaw. a chymryt telyn yny law a cherlet trwy bebyllen Arthur gan yndangos yn erestyn. A gwedy na thybgei neb wrthaw y vot yn twyllwr mal yd oed. Sef a oruc dynesau parth ar gaer dan ganu telyn. B.

⁴⁷⁰ A gwedy y adnabot o rei gwarchaedic. sef awnaethant estynnu raffeu idaw. ac wrth y raffeu y tynnu y mywn. A gwedy gwlet o honaw y vrawt mynet dwylaw mynwyl ac ef aoruc. A gwedy medylaw o nadynt bwed y gellynt ymyrthau odyno nachaf y kenhadeu yn dyuot o germania a wechanllog gantunt ynlawn o varchogion aruawc a cheldric yn tywyssawc arnadunt. a discyn yr alban y tir. B.

⁴⁷¹ A gwedy clybot o arthur hynny. sef y kauas yny gyghor nat eistedei wrth ygaer hwy no hynny rac pedrustrer ymlad a chynulleitua gymeint a honno. o delynt am y pen. A mynet odyno awnaeth hyt yn llundein a galw attaw holl wyrdia ynys prydein ieirill a barwnyeit a marchogion urdawl ac escyb ac abaden. Ac oe kytygyghor yd anuonet kenhadeu hyt ar hywel vab humyr llydaw oed vrenhin yn llydaw y venegi idaw ef yr ormes aoad ar y bryttanyeit gan genedyl saesson paganyeit. nei y arthur vab chwaer oed hywel. B.

⁴⁷² A phan giglen hywel y ryvel a oed ar y ewythyr paratoi llyghes awnaeth. ac ethol pymthegmil o varchogion aruawc ygyt ac ef. Ac ar y gwynt kyntaf agauas yny ol kychwyn aoruc parth ac ynys prydein. a dyuot y norhamton yr tir. ae aruoll a oruc arthur yn anrydedus mal y dyllyt y wr kyruod a hwnnw. B.

⁴⁷³ A gwedy mynet ychydic o diheuedd heibaw kychwyn awnaethant odyno parth a chaer lwytygoet am pen y saesson yscymun a oed yny chwarsagu. ar tref honno y syd yn lyndyssei ar pen mynyd uchel rwg dwy auon. ac aelwir o enw arall lincol. A gwedy eu dyuot yno ymlad awnaethant yn diannot ar saesson ac yn yr un dyd hwnnw y dygwydws wemil o saesson rwg eu llad ae boli. a chymryt eu ffo aoruc y saesson: ac ny orffowysswys arthur oe hmylit odyno hyt yn llwyn kelydon. B.

⁴⁷⁴ Ac yno yd ymgynnullasant wynteu oc eu ffo a pop lle. a medylaw awnaethant eilweith gwrthwynebu y arthur. A gwedy dechreu ymlad o pop parth aerua ny bu vychan awnaethant o bryttanyeit gan y aadiffyn ehunein. ac aruer owyseawt y deri y ochel ergydyon y bryttanyeit. a phan welas arthur hynny erehi a oruc trychu y gwyd or parth hwnt yr llwyn ac eu gosot yn gae yn kylech mal na cheffynt mynet odyno hynny mrodynt y wyllys arthur neu wynteu a veynt veirw o newyn. A gwedy gwnethur y kae a rannu y byddioed yg kylech y llwyn. Ac velly y buwy't tri dieu a their nos. B.

⁴⁷⁵ A gwedy nat oed dim bwyt gan y saeson sef awnaethant rac eu marw rac newyn anuon kenhadeu ar arthur y adolwyn y hellwg yn ryd y eu llogeu. Ac adaw idaw ynteu y eur ae haryant ae holl swllyt. A theyrngot pop plwdyn o germania a gwyntion ar hynny. Sef y kauas arthur yny kyghor kymryt hynny gantunt. A roi kanhat udunt y vynet yn ryd. B.

⁴⁷⁶ Ac val yd oedynt yn rwygaw moroed yn mynet tu ac eu gwlat y bu ediuar gantunt wneuthur yr amhot hwnnw ac arthur. Ac yny lle trossi eu hwylen dracheuyn parth ac ynys prydein. A dyuot y traeth totheis yr tir. A dechreu anreithaw y gwlaoded hyt ymor hafren. Allad ybilleinlu. Ac odynd kerdet radunt hyt yg kaer radwn. A dechreu ymlad a hi. B.

⁴⁷⁷ A gwedy menegi hynny y arthur. ryuedu aoruc meduc y twyll arnadunt yn gymmeint ac yto rynt y haruoll mor ebrwyd a hynny. Ac yn diannot crogi eu gwyntion ac ymadaw ar yscotteit a mynet parth ac yno. Ac eisoes goauls oed am ryadaw hwel vab emyr llydaw yn glaf yg kaer alclint. B.

⁴⁷⁸ A phan welas y peganyeit yn ymlad ar gaer y dywawt yr ymadrawd hwn. kyny uy teilwg kan twyll-wyr saesson bradwyr kadw aruoll wrthyfi miui a kadwaf ffyd wrth duw gan geissaw dial gwaet vy kiwtawtwyr arnadunt. gwisgwch awch arueu a chyrchwch yn wrawl y twyllwyr racco. A chan porth daw ni oruydwn arnadunt. B.

⁴⁷⁹ A gwedy dywedut o arthur yr ymadrawd hwn y kyuoedes dyffric archescob kaer lion. a seuyll ar pen bryn uchel. A dechreu y ymadrawd val hyn. hawyrda heb ef y rei ysyd arderchawc o gristynogawl ffyd gatholic koffewch waet yc kiwtawtwyr yr hwn ysyd ellygedic y kan escymyn estrawn genedyl saesson. kans gwaradwyd tragwyrdawl ywch ony lafurywch y geissaw dial ych kenedyl arnadunt. ac wrth hynny ymlidwch dros awch gwlat a dioddefwch agen trosti orbyd reit ywch. A pwy bynac a damwneidaw idaw yr ageu honno. y mae yn ymroi ehun yn wir aberth y duw gan enelychu krist y gwr a ymrodes yn wir aberth tros y popyl. B.

⁴⁸⁰ A gwedy kymryt bendith y gan y gwynnyddedic archescob. bryssyaw a oruc pawb yny gyueir y wisaw y aruen. Ac yna y gwisgwyt am arthur lluruc a oed teilwg y vrenhin. ac am y pen y dodel helym eureit. a dreic escithredic a gwen taryan arthur aosodet ar yscwyd yn yr hon yd oed delw yr arglwydes neir. kans ym pop lle kalet ac yg y galwei ef arnei ac y koffaei. Ac ar y glun y dolet kaletawlch y cletyf goreu awnaethodit yn ynys aualla. Ac yny law y rodet gwaew aelwit ron goruchel. a llydan oed hwnnw ac adas. B.

⁴⁸¹ A gwedy daruot gwisaw bydinaw o pop parth a ymgyrchu awnaethant. a llad llawer o vilioed. Ac val yd oed yr eul yn gestwg ar dyd yn daruot. Achub awnaeth y saeson y mynyd a oed yn agos. A chymryt hwnnw yn lle kastell udunt gan ymdiret y eu kedernyt ac yn amyllder y niuer. Ac eisoes pan arwedwys yr heul y dyd trannoeth. yscynnu awnaeth arthur ae lu y pen y mynyd. A llawer oe wyr a golles yn escynnu y mynyd. kans haws oed yr saeson ymlad o oruchelder y mynyd. noc yr bryttanyeit wrthwynebu nac argyweddu udunt wy yny gwrthwyneb. A gwedy treulaw llawer or dyd yn ymlad yny

wed honno, lliidiau ablyghau aoruc arthur owelet y saesson yn ymlad mor wrawl a hyunny, ac nat yttoed ynteu yn kaffel y uudugolyaeth. Ac ar hynny tynnu kaletuwlych oe wein o arthur gan alw enw duw ar arglwydes ueir, ac oe vuan vuan ruthyr, kyrchu y lle tewaf y gwelet vydinoed y saesson. Ac ny orffowys-swys hyny ladawd ae vn cledyf ehun deg wyr a thri ugeint a phedwar canwr. A gwedy gwelet hynny or brytanyet, glewhau awnaethant wyntu, a gwneuthur aerua diruawr y meint or saesson. Ac ny urwydyr honno y llas colgrin, a baldwlf y wrat, a llawer o vilioed y gyt ac wynt. A phan welas keldric yr aerua trom honno oe gytymdeithon, ffo awnaeth ynteu. B.

⁵¹² A gwedy kaffel o arthur y vndugolyaeth hono, sef awnaeth anuon kadwr tewyssawe kernyw y erlit y saesson a ryfoassei, hyt tra bryssei ynteu parth ar alban yn erbyn yr yscotei oed wedy dyuot am pen kaer alclut, y lle yd oed wedy dyuot am pen kaer alclut, y lle yd oed hywel vab emyr llydaw yn glaf. Ac wrth hynny y bryssei ynteu rac kaffel y gaer am pen hywel. B.

⁵¹³ Ac yna y kychwynwys kadwr a degmil o varchogyon aruawc gantaw. A gwedy kaffel y llogeu ac eu briuaw ychoelut ar y elynyon aoruc. Ac eu llad heb trugared rei o nadunt a gyrchei diogelwch y llwyneu ar koedyd, ereill y mynydd ar gogoueu y geissaw yseit rac eu hangen. A gwedy nat oed dim diogelwch udunt, sef awnaethant kyrchu yny tanet hyny oed yn ladedigyon eu bydinoed. Ac eu herlit aoruc kadwr hyt yno gan wneuthur aerua diruawr y meint. Ac ny orffowyswys hyny ladawd keldric, a chymell y rei ereill y darestwg y arthur. B.

⁵¹⁴ A gwedy gwneuthur tagnoued ac wynt y kerdwys kadwr parth a chaer alclut yr hon a daroed y arthur y rathau y gan yr yscoteit ar ffeichteit. Ac odyo y kychwynnassant parth a muryreiff ynol yr yscoteit ar ffeichteit, a ymladassent tref gweith ac arthur kyn no hynny. Ac y ffoassent hyt yno. Ac yna yd athoedynt y enyssoed a oed yn llyn llumonwy y geissaw yseit rac eu hangen. A gwedy nat oed dim diogelwch udunt, sef awnaethant kyrchu yny tanet hyny oed yn ladedigyon eu bydinoed. Ac eu herlit aoruc kadwr hyt yno gan wneuthur aerua diruawr y meint. Ac ny orffowyswys hyny ladawd keldric, a chymell y rei ereill y darestwg y arthur. B.

⁵¹⁵ Ac yna yd oedyn nelly nachaf gillamwri brenhin iwerdon, a llyghes anueidrawl y maint yn dyuot yn porth yr popyl truan yd oedit yny gwarchae. Sef awnaeth arthur ymadaw ar yscoteit, ac ymchoelut y aruen yny gwydyd, ac eu kymell ar ffo. A gwedy ffo y gwydyd ymchoelut aoruc arthur ar yr yscoteit ar ffeichteit y vynu y dileu hyt ar dim. Ac val yd oed arthur gwedy ymrodi y kreulonder yn erbyn y bobyl honno nachaf escyb y truan wlat ae offeireit ae yscolheigyon yntroetnoeth ac escyrn y seint ar crogeu yn dyuot wediaw trugared arthur dros edlybin y truan pobyl honno. A gwedy adoli ar tal eu glinueu ac adolwyn idaw gadu udunt y ran vechan a oed gantunt or ynys y arwein tragwyddal geithiwet y danaw ef. A chyffroi a oruc arthur ar warder a thrugared arodi yr gwyrda seint hynny eu adolwyn. B.

⁵¹⁶ Ac yna gwedy daruot hynny, sef awnaeth hwel vab hemyr llydaw edrych ansawd y llyn, a ryuedu y sawl auon a deuei idaw ac nac aei o honaw namyn vn. Ar sawl ynys, ar sawl garrec, ar sawl nythot eryrot, sef awnaeth arthur dywedut wrthaw vot llyn arall yny wlat honno aod ryuedach no hynny, sef oed y ansawd vgein troetued yny hyt ac ugein yny llet a phump yny dyfnet yn pedrogl, ac yn pedeir koghol yd oed pedeir kenedyl o pyscawt ac ny cheir vn byth yn ran y llall. Ac y mae llyn arall yg kymry arlan hafren, sef yw y henw llyn lliwan. A phan lanwo y mor vet atei ylwnc ynteu megys morgerwyn, ac ny byd kyuywch a y kudyo y glaneu yr meint uo y llaw. A phan treio y mor y wyda ynteu megys mynyd mawr tan tafu tonen a chymewr. A phwy bynac a vo yn seul yn agos idaw ae wyneb attaw breid nyd idaw dianc heb y llyneu or llyn, or bei y geunyn ar y llyn nyd oed perigyl yr nesset y bei idaw. B.

⁵¹⁷ A gwedy daruot hedychu yr yscotei yd aeth y brenhin hyt yg kaer efrac y enrydedu gwyl yndoluc a oed yndyuot yn agos. A gwedy ydyuot yno a gwelet distrywedigyaeth yr eglwysseu, a gwedy rywrthlad y gwyuuydedic sampson archescob ar dwywolyn wyrra ereill effeireit, a gwedy peidaw a dwywas wasanaeth o gwyl, doluryaw aoruc arthur yn vavr, am hynny. Ac galw y wyrra ygyt, ac o getuundeb pawb y gossodes priaf y gaplan ehun, yn archescob yg kaer efrac, ac y peris adellat yr eglwysseu lloes-edigyon o newyd. A gossot kouenoed krenudyd y talu deduawl wasanaeth yn amseroed herwyd gossod-edigyaeth y fydd lan catholic. Ar dyledogon ar daroed yr saesson ydiwreidaw eu gossot aoruc arthur ar eu dylwet ae mediant o gwyl tracheuyn. B.

⁵¹⁸ Sef oedynt yno tri broder a hanoedynt o vrenhinawl uoned a delyet, llew wab kynurach, ac uryen, v. k. ac aron v. k. ar rei hynny a dyllynt tywysogyaeth y gwladodet hynny. Ac yd oed yn y heidun kyn dyuot y saesson y eu gwarescyn. Ac yna y rodes arthur y aron vab kynuarch brenhiniaeth yscotlont, ac y lew vab kynuarch iarlleth lodoneis dan y pherthynen, kans yn oes emrys y rodassit anna verch uthyr pendragon yn wreic idaw yr hon a oed vam y walchmei, a medrawt. Ac y rodes y uryen vab kynuarch ryget dan y pherthynen. A gwedy daruot llunyaethu pop peth a dwyn yr ynys ar y hen teilygdawt. A rodi y pawb y dylwet, y kymyrth y brenin gwreic a hanoed o dyledogyon rufein. A gwenhwyar oed y henw. Ac yn llys kadwr iarl kernyw y magyssit. A phryt athegwch y wreic honno a orchunyei holl wraged yn ynys prydein. B.

⁵¹⁹ Ac erbyn dyuodedigyaeth yr haf rac wyneb parattoi llyges a oruc arthur y vynet y werescyn iwerdon. A gwedy disycn yr tir y deuth gillamwri brenhin iwerdon, ac ynneryff o lloussogwyd ygyt ac ef. A gwedy dechreu ymlad sef awnaeth y genedyl noeth truan diaryf heb vn goir kymryt en ffo. Ac yna y delit gillamwri ac y kymhellwyt y darestwg y arthur. Ac o agreiffit hwnnw y deuth holl tywysogyon iwerdon. A gwedhau y arthur oe eu bod. B.

⁵²⁰ A gwedy daruot gwerescyn iwerdon mynet ae lyghes a oruc y islont. A gwedy ymlad ar popyl ef ae gwerescynnwys. A gwedy glybot or ynyssoed ereill nat oed vn wlat a allei gorthwynnebu y arthur, sef doldan vrenhin gotlont, a gwinwas vrenhin orc, dyuot oe eu bod y wrhaw y arthur, ac y rodi teyrnged idaw. A gwedy mynet y gayaf hwnnw heibaw ymchoelut a oruc arthur y ynys prydein. A chadyrnhaw tagnoued yndi. Ac ybu yndi ar vntu deg mlyned. B.

⁵²¹ A gwawd attaw awnaethpwynt marchogyon prouadwy clotuawr o wladodet ereill y chwanaccaw y teillu. A chymteim oed syberwynt llys arthur, ae teulu o vaes a gwybodu a daconi a haelder a milwryaeth ac nat oed dim gan neb or ae clywei o ny allei ymgfflybu idi, a nyd oed dim gan vn dyledawc o pedeir bannoed y byt ony bei vn diwygat ac vn o teulu arthur. Agwedy ehydec dros pedeiruanoed y byt y ryw wr oed arthur, yd oed pawb or brenhined yn ergyrnu rac ofyn y gwarescyn o honaw, sef awneynt kadarnhaw y kestyll ae kaerod agwneuthur ereill o newyd rac ofyn. B.

⁵²² Gwedy clybot o arthur hynny ymdyrchael aoruc ynteu o glybot bot y ofyn ar pawb yn gymeint a hynny. A medyllyaw awnaeth gwerescyn holl europa, sef oed hynny y tryded ran or holl vyt. A pharatoi llyghes aoruc arthur, a mynet tua llychlyn a gwarescyn y lew vab kynuarch oed nei y sychelyn vrenhin

llychlyn a vuassei varw. Ac a gymynassei y vrenhinaeth y lew y nei sef awnaeth y llychlynwyr y wrthot ef. ac arddaw rikwlf yn vrenhin arnadunt. sef awnaeth hwnnw kadarnhau y dinassoed ar kestyll. gan vedwl daly yn erbyn arthur. B.

⁵⁴³ Ar amser hwnnw yd oed walchmei yn oet deudegmlwyd yn gwasanaethu suplicius pap. gwedy y arthur y anuon y dyscu moes a milwryaeth. A chan y pap hynny y kymyrth ef arueu gyntaf. B.

⁵⁴⁴ A gwedy dyuot arthur y traeth llychlyn. nachaf rikwlf a llu mawr ganthaw yn dyuo ynny erbyn. a gwedy gollwg llawer o greu a gwaet o pop parth y llas rikwlf a llawer y gyt ac ef. ac y kauas arthur y vudugolyaeth a dechreu dodi tan yny dinassoed. Ac ny orffowyswys arthur ae lu yny daruu vdu gorescyn llychlyn a denmarc. ac eu darestwg wrth arglwydiaeth arthur. Ac yna y gossodes arthur lew vab kynuarch yn vrenhin yn llychlyn. B.

⁵⁴⁵ Ac odyda yd aeth arthur ae lu hyt yn ffreinc a dechren anreithaw y gwladod hi o bob parth udunt. Ac yn yr amser hwnnw yd oed ffrollo yn tewysawc yn ffreinc dan les amherawdyr rufein yn llywyaw ynty. trythal. A gwedy clywet o ffrollo dyuodedigyaeth arthur. ac yd oed ny wneuthur ar ffreinc. kynnullaw holl uarchogyn ffreinc aoruc. a dyuot yn erbyn arthur a dechreu ymlad. Ac ny allawd ffrollo seuyll yny erbyn. kans kymeint oed lu arthur ac nat ood hawd eu gossot mywn rif. rwg ynys prydein ar enysedd ereill awaryscynassei. a ran oreu o wyr ffreinc oed heuyt y gyt ac ef. A gwedy gwelet o ffrollo y syrthiaw yny ran waethaf o ymlad. Adaw y maes a oruc. ac ychydig o nifer kyrchu paris. A gwedy ymgynnullaw aoruc y ffloedigyn lu attaw a chadarnhau y dinas ar veder y gynhal yn erbyn arthur. B.

⁵⁴⁶ A thra yttoed ffrollo yn aros porth attaw nachaf arthur yn dyuot yn deisyuyt am pen y gaer. ac yn rannu y lu yny chylch ual na chaffei neb dyuot o honoi onyt wrth y gyghor ef. ac ar pen y mis doluryaw aoruc ffrollo o welet y pobyl yn meirw rac newyn. Sef awnaeth anuon ar arthur y ofyn a vyneui y dynot elldu y le ny allei neb kanhorthwy y vn mwy noe gilyd. ar vn a orfiei kymerei kyuoeth y llall ae wyr yn dymlad yr deu lu. Sef achaws y kenygws hynny gwr mawr aruthyr anueidrawl y dewred oed ffrollo. Ac o achaws hynny mawr oed y ymdiret y goruydei ar arthur. ac y rythae y bobyl. B.

⁵⁴⁷ Allawen vu gan arthur y gynadwri honno. A gwedy kydarnhau yr amot hwnnw rydunt wynt a doethant elldu y mewn ynys wastat a oed odieithyr y gaer yn gaedic or auon. ar lluoed o pop parth yn edrych py danchwein a vei rydunt. B.

⁵⁴⁸ A gwedy dyuot en ylldu yn gyweir adurnedic o arueu ar deu varch enryued y meint ae buanet mal nat oed hawd gwybot pwy bieuydei y vudugolyaeth. a gwedy dyrchael eu harwydyon gosot aoruc pop vn ar y llall oe holl nerthod. sef awnaeth arthur gan ochel dyrnawt ffrollo gosot arnaw yn pen y vron hynny y doed y ar y varch y lawr ac yn gyflym kyuodi a oruc ffrollo a gosot ar varch arthur ae leif hyt pan syrthiawd yn agheuawl o dyrnawt. A phan welas y brytanyeit eu brenhin yn dagwydaw. breid y gallwyt en attal heb torri y gyghreir. Ac mal yd oedynt yn mynnu y thorri. Nachaf arthur yn kyuodi ac yn dyrchael y taryan yn erbyn dyrnawt arall ffrollo gan y gyrehu ynteu yn gyflym. A gwedy eu dyuot y gyt ac ymgyuogi yn hir gosot awnaeth ffrollo ar arthur y tal. Ac bei na phlyceyt y cledyf ar awch yr helym ar penfestyf ef auasei agheuaw. A gwedy gwelet o arthur y waet yn kolli ac yn kochi y arueu enyynu o flamychedic lit aoruc. A galw y nerthod ae wrhydri attaw. a gosot ar ffrollo. a thrwy y helym ae holl arueu hyny aeth y cledyf drwydyaw hyt y llawr. Ac ynteu yn deu hanner y bobtu yr cledyf. A gwedy bot ynhoheit hynny yr deu lu. Agori pyrth y gaer awnaethpwy ae rodi y arthur. A gwrthaw a orugant y ffreinc idaw yn diannot. B.

⁵⁴⁹ A gwedy y vudugolyaeth honno sef aoruc rannu y lu yn dwy ran. a rodi y hywel vab emyr llydaw y neill ran. y werescyn peittaw. ar ran arall gan arthur ehun y darestwg y gwladod ereill yny gylch a vei orthwyneid idaw. a mynet a oruc hwel hyt yg gwasgwyn a pheitto ac ankiu. A gwedy llawer o ymladeu y gwerescynwys y kestyll ar kaeroed ar dinasoed. ac y kymellwys y brenhined y darestwg idaw. B.

⁵⁵⁰ A gwed mynet yspeit naw mlyned hebaw. a darestwg holl teruyneyn ffreinc wrth ywed ef. y deuth arthur hyt yn paris y daly llys. a galw attaw archescyb ac escyb ac yscolhegion a lleygon holl teyrnas ffreinc. Ac yna y rodes arthur y vedwyr pen trullat iarlleth nordmandi. Ac y gei y penswydwr iarlleth aeth yr ankiu. Ac yr gwyrida ereill dylayedaw aod yn wasanaeth. y gwladod ereill yg kylych hynny. Ac yny wed honno hedychu pawb ac eu gweuthur yn vodlawn. A gwedy daruot llunyaethu y gwladod hynny yn dylayedus. pan yttoed y gwanwyn yn dyuot. y deuth arthur tracheuen y ynys prydein. B.

⁵⁵¹ A gwedy y dyuot darparu awnaeth trwy diruawt lywenyd daly llys a gwisaw coron y priawt teyrnas am y pen. A galw pawb o brenhined ar tywysogion a wyrysynassei arthur hyt y wled honno. sef amser oed hyny y sulgwyn. Ac aruaethu awnaeth aruoll pawb trw lywenyd. ac ydnewyddau tagneued y rydunt trwy y teyrnasod. B.

⁵⁵² A gwedy menegi o honaw y vedwl yw annwyleit oc eu kytygyghor y kawsant gweuthur y wled honno yg kaer lliion ar wysc ygwlatuorgant. kans teccaf lle oed yn ynys prydein. achuytoethoccaf o eur ac ariant a goludod ereill. ac adasaf y nryrdedu gwyliu kymeint a honno. kans or neill parth yr dinas yd oed yr auon vonhedic yn arwein y llogau ar brenhined yndunt o pedyruannoed byt. ac or parth arall yr dinas yd oed y gwyrgloden a llwyneu ar fforestyd yny theccau. ac o uewn yr gaer ar dinas yd oed y tei brenhinawl goreureit. ac euo oed yr eil dinas a oed gynhebic y rufein o teccet y thei ac amlet y chyuoeth o eur ae ariant a meint y syberwyt. A dwy eglwys arbenic a oed yndaw. vn yn enryded y iulius verthyr. a manachol gwerydon. A honno oed tryded archescopy yn prydein. ac yn yr amser hwnnw arderchawc oed dinas kaer lliion o deucant yscol ac ythraon dan yn kanu yndunt amryualyon geludydod. B.

⁵⁵³ A chymein a parattoet yna o armerth a oed teilwce yryw wled honno. Ac yna yr anuonet y po gwlat o a warescynassei arthur y wawd y brenhined ar tywysogion ar ieirll ar barwneit ar marchogyon urdawl ar gwyrida y gymryt eu iawn ac eu dilyet. B.

⁵⁵⁴ Ac yna y doethant wrth ywys honno. Aron vab kynuarch brenhin yscotlont. ac vryen vab kynuarch brenhin reget. a kyswallawn llawhir brenhin gwyned meuruc vrenhin dyuet. a chadwr. i. kernyw. a thri archescob ynys prydein. archescob llundein. ac archescob kaer effrawc. a dyfric archescob kaer lliion. a hwnnw a oed penaf. a legat dan pab rufein. Ac yam hynry tywysogion y trefyd mawr bonhedic. morud iarl kaer loww. mor iarl kaer wrangon. anarawt o amwythic. marchrut o gaer weir. yr hon aelwir warwic. ywein o gaer lleon. kynuarch o gaer geint. gwallawc o salysberi. vryen o kaer vadon. ionatha o dorgestyr. bosso o ryt ychen. dunawt vab pabo post prydeyn. kene vab koel. predur vab rud. gruffyd v. vognet. kygyn v. klawd. edelyn vab coleodawc. kygar vab angaw. massen cloffawt. run vab noethon. kynuelyn vab trunyat. kariel vab kadell. kynllith vab noethon. Ac ygyst a hynny llawer owyrida a oed reir y datgan. ac or enyssoed y doeth yno gillamwri vrenhin iwerdon. gillamwri brenhin islont. doldan vrenhin gotlant. winwas brenhin orc. llew vab kynuarch brenhin llychlyn. echel vrenhin denmarc. a o ffreinc y doeth hothin tywyssawc rwyntun. lodgar tewysawc bolwyn. pedwyr petrullat tewysawc nordmandi. burel tewysawc senomon. kei pen swydwyr tewysawc ankiw. gwindard tywyssawc peittaw. ar

deudec gogyuurd o ffreinc. a gereint garaffus yn eu blaen, hywel vab hemyr llydaw. a llawer o wyrda oed darystygedic idaw ynteu. Ae ar vyrdwr ny thrigawd vn tywysawc or parth yma yr yspen ny delhei wrth y wys honno. A chymeint o adurn muloed a meirch a gwiscoed ac arueu aoed gan pawb o hynny. Ac yd oed vlin a ryhir y datganed. B.

³³⁵ A gwedy ymgynullaw pawb yr gaer. a dyd y wilua yn dyuot. y gelwit y tri archescob y llys wrth wisawc y teyrnwisc am y brenhin. A choron y teyrnas am y pen. Ac y dyffric archescob y gorchymynwyrt yr yfferen. kans yn archescopy ef yd oedit yn daly llys. A gwedy daruot gwisawc am y brenhin. kychwyn awnaethpwyrt ac ef parth ar eglwys yr archescopy. Ar neill archescob or parth deu idaw yn kynhal y wisc. ar llall or parth asseu. Ac arawn vab kynuarch brenhin yr alban. A chatwallawn law hir brenhin gwyned. A meuric brenhin dyuet. A chadwr brenhin kernyw. yn herwyd eu breint yn arwein petwar cledyf noethon eureit ymblaen y brenhin yn mynet yr eglwys wrth efferen. Ac o pop parth ndunt y cwuenoed o veneich a chanynwyr ac yscollheigon yn amryual urdasoed yn eu possession. yn cann amryual geinydigyaethu ac organ yn dwyn eu brenhin wrth efferen. Ac or parth arall yd oedit yn dwyn y vrenhines yn wiscedic o vrenhinaw wisc. A choron o lawryd ami phen. ac escyb athrawon yny chlych hitheu y eglwys y manachesseu wrth efferen. Ac oe blaen hitheu gwraged y pedwar brenhin yn arwein peder clomen pur wynnyon ar eu dwy law. Ac y gyt a hynny y gwrageda kymeint vn ny canlynt wynteu parth ar efferen. A gwedy daruot y possession ym pob vn or dwy eglwys. kyneint oed yr organ geinydaeth a rac digrifet oed y gwarandaw hyt na bydynat y marchogion adathoedynat yno py va gytat or dwy eglwys a gychyngt gan daet y kenit ym pop yn onadunt. namyn kerdet yntorwet or eglwys yr llall. ac ni megynt vlinder by treiglynt y dyd oll wrth wassaneth yr effereneu. B.

³³⁶ A gwedy cwplan dywyawl wassanaeth ym pop vn or dw eglwys gwaret awnaethpwyrt y am y brenhin ar vrenhines brenhinolyn wiscedic. a gwisawc ymdanadynt yscanyon wiscedic. Ac odyna yd aeth y brenhin yr neudat y vwytta ar gwyr oll y gyt ac ef. ar vrenhines yr ystauell a gwraged oll ygyt aithheu. B.

³³⁷ A gwedy gossot pawb y eisted herwyd eu anryded y kyuodes kei y vynydd. a mil o dyledogyon y gyt ac ef yn adurnedic o ermynt wiscedic ywasanaethu o gegin. Ac or parth arall y kyuodes bedwyr a mil ygyt ac ynteu yn adurnedic. oamryual wiscedic ywasanaethu or vedgell trw amryualon lestri gorulycheu a fioleu eureit ac aryant a chyrn buelyn goreureit y wallaw amryualon wirowed. y paw herwyd y dirperei y enryded. Ac or parth arall yny neudat y vrenhines yd oed aneiryt o wasanaethwyr yn adurnedic o amliw amryualon wiscedic. y rodi yr gwraged yn gwasanaeth yn anrydedus herwyd eu kynheuwat. Ac yna ydoed amliw dyuot ynys prydeyn yw hen ansod ae chyuoeth ae treffyllwch yn gynmeint ac nat oed vn teyrnas aellit y chefflybu idi. Ae a vei o varchogyon cloutawr o vn ryw wisc ac arueu yd aruernt ar gorderchwraged o vn rwy diwygac yd aruernt. Ac ny bydei tellwg yna gan vn wreic gmyrnt vn gwr yn orderchidi o nryt vn a vei prouedic teirgweith ymilwryaeth. A velly dweirach yd ymwawl y gwraged. a chlotuorach yd ymwawl y marchogion ymilwryaeth. B.

³³⁸ A gwedy daruot bwytta ac yfet a chyuoedi y ar ybyrda mynet allan awnaethant oediethyr y dinas. rei y chware pedyt. ereill i torri pelydyr. ereill y tafn dyscleu plwm yr awyr. ereill y vwrw maen. ereill y ymwan. ereill y chware gwydbwll. Athra ytoedunt oediethyr y gaer yny chwareu hynny. yd oed y gwraged mwyaf agerynt ar van y gaer yn edrych arnadunt. ac yn ymdangos vdunt val y bei vwy ynni pawb onadunt wynteu yny gwaryeu. A phwy bynhac a vei vudugawl yny chware yn diannot y talei y brenhin idaw ygyuarws. B.

³³⁹ A gwed treulaw tridieu a theyrnos yny wed honno y pydwyrd dyd y gelwit ar pawb yr vn lle y tal eu gwasanaeth vdunt mal y dirperei pawb yn anrydedus. Ac yna y rodet y dinasoed ar kestyl ar brenhin-aethu ar gwladod. ar archescobodaethu ar escobodaethu. Ac y lle ybydynt yn wac. B.

³⁴⁰ Ac yna y gwrthoddes dyffric y archescobawt ac yd aeth hyt yn henlli y gwplau diwed y vuched o penydaw ac y gosodet dewi ewythyr y brenhin yn archescob yny le ynteu a theilwg oed y hynny o lyindit a buched a santolyaeth. ac yn lle y gwynudydic sampson archescob kaer efrawc y gosodet teilaw y escob llandaf herwy y vuched ae denoden da yny ganhorthwyaw. Ac yn y gwnaethpwyrt morgaen yn escob yg kaer vudei. a julian yg kae wynt. ac eteluyt yg kaer alclut. B.

³⁴¹ Ac val yd oedyn y llunyaethu pop peth yn dyledus. nachaf y gwelynt yn dyuot deudegwyr o wyr aeduet eu hoot enrydedus eu gwed a cheinc o eliyd yn llaw deheu y pop yn arwyd y bot yn kenhadu. A gwedy eu dyvot kaer bron arthur. annerch o pleit ymherawdyr rufein awnaethant. a rodi llythyr yny law gwedy y ysriuenau yn y mod hwn. B.

³⁴² Lles amherawdyr rufein yn anvon annerch y arthur vrenhin y brytanyeit. yr hyn a haedwys enryded yw genyfi dy greulondwr ti ath enuydrwyd ath seberwyrt. na choffeit ty. ti rywneuthur y sawl sarahadeu awnaethost y rufeiniawl amherodraeth pan dugost yn gytat y gantunt eu teyrngot o ynys prydein yr hwn agauas wikesar ac ymherodron gwedy ef. Achyn no ninheu. Ac odyna y goresceineist ffreinc a burgwyn. a holl enysoed yr eigawn a rei aoedynat trethawl y rufeiniawl amherodraeth tra ytoedyn ny racuedu. Ac wrth hyn yd ym ninheu yn ryuedu eithyr mod hwyrt yd wyt titheu yn ymchoelut ar ty synhwyr. Ac yn ymydnabot a thuhunan. kans gormod gwl yw gneuthur codyant y sened rufein. ar holl ryt yn dyleu bot yn darystygedic ydi. Ac wrth hynny sef y barnwys sened rufein bot yn iawn y titheu wneuth iawn or sawl sarahadeu hynny mineu a archaf yti dyuot hyt yn rufein erbyn kalan awst nessaf y wneuthur iawn or sawl sarahadeu hynny mal y barno sened rufein arnat. ac ony deu ti yno ynny racydwedydic teruyn hwnnw etnebyd ti y doafi yth teruyn ti a phy beth bynac a gribdeileisti oth enwired mineu ae dygaf yny bwynt gymherued y cledyfeu yn rannu rom. B.

³⁴³ A gwedy daruot darllein y llythyr kaer bron arthur ar brenhined ar tywysogyon aoed ygyt ac ef. kyuoed awnaethant a mynet odyna parth a thwr y kewri y ymggyhor wrth ateb y gennadwri honno. a thra ytoedynat yn escynnyn gradeu y twr. Sef awnaet kadwr tewysawc kernyw dan chwerthin yn llawen oe vryt ae redwl. hyt hyn arglwyd y bu arnaf ofyn mawr heb ef rac gwarescyn o lesced y brytanyeit trwy hir tagnoued a seguryt trwy ymrodi y wledu a medawt a godinab. kany oes pedrustrer hyn wledycha medawt a charyat y gwraged a seguryt a thaplas a gwydbwll. koll y glewder ar nerthoed. a llychwinaw y clot ar enryded. ac agaws y y pmp mylned yssyd yr pan ydyn ninheu yn amrodi y wledu a seguryt. ac wrth hynny y mae dwyn yn kyffroi gwyr rufein yn an herbyn y rodi deunyid ini y vwrw llesged a seguryt y wrthym. ac yngoffau ac an milwryaeth. ac ar hynny wynt a doethant hyt yn twr y cewri. B.

³⁴⁴ A gwedy kyueisted pawb onadunt herwyd y anryded arthur a dywawt ual hyn. arglwydi ygyt kytuarchogyon prouedic y keueis ych kyghoren eirioet hyt hyn yn rwyd ac yn dyrys. Ac wrth hynny synhwyrwrch yr awr hon. A medylwch o vn vryt py ateb a dylwyn y talu yn erbyn yr ymadrodyon hyn. kans by beth bynhac aracyduelid doethon yn da pan deler ar weithret haws yd y odef. a heuyt herwyd a tybygafi nyt reit ynni ofyn gwyr rufein. kans trwy anlyet y maent wy yn keissaw teyrngot o ynys prydein dan dyuot wikesar ac ymherodron ereill gwedy ef a llu mawr gantunt ac otreis ac anundeb an rieni nyneu

a gwarescyn y wlat. ac gweunthur yn trethawl vdunt trwy treis achribdeil. A phy beth bynhac a dyker trwy treis a chymhell ny dylir kaffel kedernyt yw gynhal. A wrth hynny kan ydiw yr ymherawdry rufein trw anlyet yn keissaw yn bot ni yn trethawl idaw ef. ninheu trw dyltet a iawn aholwn teyrnget idaw ynteu o rufein. ac kadarnaf ohonam kymeret ygan y gilyd. kans gwercscynwys wlkessar ac ymherodron ereill ynys prydein oc eu kedernyt. ac or achaws hwnnw kymell teyrnget ohonaf. yn awr yn kynhebic y hynny. mineu a varnaf dyltet ohonaf ineu teyrnget o rufein. kans yw rieni yneu gynt a waryscynassant rufein. nyt amgen. beli. a bran. meibon dyfnawl moel mut. ac a grogassant y pedwar gwystyl ar vgeint rac bron y gaer ac a vu eidunt y gaer trwy lawer o amser. A gwedy hynny kusteninn vab elen a maxen wledic yw kereint inheu auant amherodron yn rufein. ac o yny prydein y gwercscynassant. ac wrth hynny pony bernwch chwitheu dyltet o honaf inhen teyrnget o rufein ac o ffreinc ac or enyssoed ereill. ni wrthebaf i idaw ef kans amdiffynwys pan y gwercscynais i wynt. B.

⁵⁴⁵ A gwedy daruot y arthi teruynu y ymadrawd velly. hwel vab hemyr llydaw a atdebawd ual hyn ymlaen pawb. dioer heb ef. gwedy medylfei pawb ohonaf arneilltu a menegi o pop yn ohonaf y synnwyr yn wahanedic a gallu o hynny oll bot yn vn kyghor wedi hynny nyt ydwyf yntebgu bot vn kyghor a vo gwell. a nac atdeb a vo eglurach nor hwn y roleisti yr awr hon arglwyd. Ac wrth hynny y delynn ninheu trw diergryn sanedgyaeth dwyn ardylet a phruder y kyghor ardoeisti. kans o myny ti kyrcu rufein herwyd y synnwyr ar dyltet a dyweidisti arglwyd yn phedrussaf kaffel y vudugolyaeth hyt tra vohom trwy iawnder yn amdiffyn yn breint ac yn rydit. yr hon y nae yn gelynyon yn keissaw y dwyn y arnam trwy enwired kans pwy bynac ageisso dwyn delyet ygan arall trwy enwired. ef yrlit a iawnder dyledus yw y hwnnw kolli yr hyn auo idaw ehun. ac wrth hynny kans gwyr rufein yssyd yndarparu yn keithiaw ni a dwyn an rydit y arnam ninheu a dygwn y arnunt wy yr eidun os duw a ry lle ac amser y ymguaruot ac wynt. llyma gyuaruot damunelic yr holl vrytanyeit. llyma darwaganu sibli yn dyuot trwy geugant tastolyaeth bot or brystanyeit tri brenhin a wercscynyt rufeinau amorodraeth. ac o hynny amlw yw dyuot y den. beli a chustenin. ac arawr hon yd ym kaffel tithen yn tryltyd kan yttys yn adaw blawed anrydedaw amherodraeth rufein it. Ac wrth hynny brysssa tithen y gymryt y peth ny ydiw duw yn annot y rodi yt trwy y haelder ef. brysssa y darestwg yr hwn yssyd yn bynnu bot yndarystygiedic. brysssa y dyrchauel tywy ath teulu yrei ny ochelant or byd reit rodi eneideu yth dyrchauel tithen ac yth vrdaw. Ac yn nerth yr neges hon miui achewneccaa ty lu ti o degmil o varchogion aruawc. B.

⁵⁴⁶ A gwedy hynny y dyrchewis arawn vab kynuarch y ymadrawd ynteu yny wed hon. yr pan derchewis yw arglwyd i heb ef. damlewychu y veilw ac darpar kymeint lywenyd adiscynwys ynofi ac na allafi y venegi ar nyn tauot kanyt oed dim genhyf y sawl teyrnyssod a wercscynassam gan dianc gwyr rufein a germania heb y darestwg a dial arnadunt yr arenau trymon awnaethant wynteu gynt on rieni ninheu. A chan yttys yn darogan bot kyffranc roin ni ac wynt mwy no diruawr lywenyd yssyd ynof. y. am hynny a chymeint yw arnaf sychet yw gwaet a phlei bythwn heb diawt tri diu a their nos a gwelet ffynon rac yw mron. arglwyd heb ef gwyn y vyt arhoeli y dyd hwnnw yn yr hwn y kaffem ymguaruot ac wynt melys o welioed vydei genyf i y rei agymwrn tra ythwn ynkeissaw dial yw rieni ac nyamdiffyn yn gwlat ac an rydit. Ac yn dyrchauel an brenhin. ac chwanaccaw ty lu mi arodaf dwy vil o wyr aruawc heb eu pedyt. B.

⁵⁴⁷ A gwedy dywedut o pawb y dull. adaw awnaeth pawb yn herwyd y gyuoeth. y nifer goreu aallei yn porth y arthur. Ac yn y kahat o ynys prydein ehun heb a adawei hwel vab emyr llydaw triugeimil o varchogion aruawc. Ac or enysod ereill nyt amgen iwerd ni ac yscottlont a gotlont ac orc llychlyn a denmarc y riuiwyd weugeimil o pedut. kanyt oed aruer o varchogion gantunt. Ac o ffreinc nyt amgen o rwuthun. a phorthu a normandi. senoman a pheitaw ar angwi. y riuiwyd petwar vgein mil o varchogion aruawc. Ac ygan y deudec gogyfurd o ffreinc y rifwyt deg mil o varchogion aruawc. Sef oed y rif hynny oll ygyt o varchogion. Deucant a theim mil a phetwar ugein mil a chan mil heb eu pedyt. yr hyn nyt oed hawd eu gossot yn ruff. B.

⁵⁴⁸ A gwedy gwelet o arthur pawb yn amrodi yn llawen yny wassanaeth. rodi canhat a oruc y pawb onadunt y vynet y en gwlat y ymparatoi erbyn kalan awst. A gotchymyn awnaeth y pawb dyuot yny teruyn hwnnw y porthua dofer yn llwyr a chychwynu odyno y gyt yn erbyn yr amherawdry. Ac yna yd anuones arth ar yr amherawdry trwy genhadeu y uot ef yn ymparatoi wrth vynet parth a rufein. Ac nyt yr ufyddau y sened rufein. nanyn yr kymell arnadunt wy trwy delyet iawn. yr hyn yd oedunt wy trwy anlyet yny erchi idaw ef. A chychwyn awnaeth y brenhined ar tywysogion y eu gwlat wrth paratoi eu lluoed mal yd adewssynt yr arthur. B.

⁵⁴⁹ A gwedy gwarandaw o les amherawdry rufein atdeb arthur y gan y kenhadeu. Anuon gwys aoruc ynteu ar vrenhined y dwyrein. o gyghor sened rufein y erchi y pawb onadunt luydyaw y gyt ac ef am pen arthur oc darestwg. Ac yna y doethant wrth y wys honno epistropis vrenhin groec. mustensar vrenhin yr affrik. ac eliffant vrenhin yr yspaen. a hirtagus vrenhin parth. a boccus vrenhin midiff. a sertorius vrenhin libia. a serrer vrenhin iturta. pandrassius vrenhin yr eiff. euader vrenhin ziria. missippia vrenhin babilon. politetes duc bititna. teuser duc frigia. elion vrenhin borth. ipoliti brenhin cretta. Ac y am hynny tywysogion mawr a ieirll a barwnyeit a marchogion urdawl. Ac o urdas sened rufein lles amherawdry. kadell. meuruc. lepitus. gagiis. mettelus. cocta. quintinus. mistinus. catulus. quyntus. karaussius. Sef oed eiryf eu marchogion. seith mil a phetwar kan mil. B.

⁵⁵⁰ A gwedy bot y rei hynny yn parawt erbyn kalan awst kychwyn awnaethant parth ac ynys prydein. B.

⁵⁵¹ A gwedy kaffel o arthur wybod ybot yndyduot gorchymun awnaeth ynteu llewodraeth y teyrnas y vedrawt y nei vab y chwaer. ac i wenhuwar vrenhines. Achychwyn awnaeth arthi y gyt ac lu parth a nordhantwn wrth kychwyn odyno yny lyghes. B.

⁵⁵² Ac ual yd oed yn rwygaw moroed yn damgylchynedic o luosogryd anyirf o logeu. mal am hanner nos y dygwydys hun diruawr y thymet ar arthur. Sef y gwelhei trwy y hun arth yn ehedec yn yr awyr. a murmur hwnnw ac odwd alawei y traethu o ofyn ac ergenedigyaeth. Ac ody na y gwelhei dreic yn ehedec y wrth y gorllewin ac o echtwenedigryd y llygeit ygolhehau y wlat. ac y gwelhei wynt ynkennydu ymlad ryued y rycunt. Ac or diwed. y gwelhei y dreic yn kyrcu yr arth ac oethanawl anadyd yny losci ac yny vwrw yn llosecid yny dayar. ac ar hynny dyffroi a oruc arthur a datganu y vreidwyt yr gwyrd a oed yny kylch. Ac erchi vndut ydeogyl. Sef mal ydehoglassant. dywedut mae arthur a arudocaei y dreic a doeth y wrth y gorllewin. Ar arth a dywedut a arwydoceaei y ryw agyhnul o gawr a ymladei ac ef. A budugolyaeth y dreic a arwydoceaei y uduogolyaeth a damweinei y arthur. Ac nyt vlei y tybysgaei arthur bot y dehoglat nanyn o achaws y gyuaruot a vei rydaw ac ymherawdry rufein. A phan oed y wawr dyd trannoeth y golehu y doethant y aber bawerflo y tir llydaw. Ac yny lle hwnnw tynnu eu pebylle wrth arhos eu llu ygyt. B.

⁵⁵³ Ac val yd ydoedut gwedy diseynu. nachaf kenhadeu or wlat yn menegi y arthur rydyuot kawr enryued y reint o eithaued yr yspaen. a chribdeilaw elen nith hwel vab emyr llydaw a dwyn y treis y ar

y cheitweit, a mynet ahi hyt y mynyd mihagel, a mynet pobyl y wlat yny hol. Ac ny degyrwyys vdunt o dim ny erbyn ef ar vor nac ar tir. Os ar vor yd erlynnunt wy ef, llenwi eu longeu o doneu ac eu sodi a wnai, os ar y tir ydelhei attaw a lalei. B.

⁵⁵⁴ A gwedy dyuot y nos honno mal am yr eil awr kyuodi awnaeth arthur a chei a bedwyr ygyt ac ef achychwyn yn distaw o plith yllu parth ar mynyd yd oed y kawr, a chymeint omdired arthur yny nerthoed ac na tybgei vot yn reit idaw saethugyaw ylu yr yriw aghyguil hwnnw o gawr. A gwedy eu dyuot yn agos wy a welnt deu vynyd a thanllwyth ar pob vn ac ethryckin or mor rwg y deu vynynt hyt na ellit mynet onyt mewn llog neu ysraf. A gwedy kaffel ysraf onadunt anuon bedwyr awnaethant or blaen y geisaw diheurwyd am y kawr. A phan deuth parth a phen y mynyd lleiaf, nachaf y clywyei gweigawl gwynuan adrycauerth, sef awnaeth ynteu megys pedrusaw ac ofynhaw o tebygu mae y kawr a oed yno. Ac eisoes galw y nerthoed attaw, a chyrchu pen y mynyd, a phan deuth yno: nyt oed yno namyn gwraich wawr yn eisted wrth tanllwyth wawr ac yn wylaw ywch pen bed newyd cladu.

⁵⁵⁵ A phan welas hi vedwyr y dywawt dan ieuon, awlyyaw, o tydi directaf or dynyon paryw direidi athuc ti yr lle hwn, ny ellir adrawd y saw poen ysdyd parawt it, yr awr hon y daw yr yscymunedic kawr, yr hwn aduc elen yn lathrut, yr hon cledeis yr awr hon yny bed newyd hwn. Ac am duc inheu ygyt kans y mamyaeth oedwn hyt yma. A gwedy keisaw kydyaw a hi ac nys gallwys a duw a alwaf inheu ym tystol-yaeth rydwyn treis o honaw arnaf ac wrth hynny ffo titheu vyg kareid i ra ofyn ydyuot ef herwyd y genheuwat ef y gydyaw a miui, ath ordiwes titheu yny wed hon athreulaw blodeu ydyuocentit ath lad. B.

⁵⁵⁶ A thruanhaw awnaeth wrthi o dynyawl annyau ac adaw kanhorthwy idi yn ebrwyd. A dyuot ar y gytymdeithon aoruc a menegi vdunt ar ywelsei. B.

⁵⁵⁷ A chwynyaw aoruc arthur yn wawr varwolyaeth y vorwyn ac erchi y gytymdeithon y adu ef or blaen y ymlad ar kawr, ac o gwelynt bot yn reit idaw dyuot o ganhorthwyaw. A phan deuthant parth a phen y mynyd wynt awelynt yr aghyguil kawr a bereideu ogig moch coet gathaw yn eu pobi, ac ny hysu yn lletamrw. B.

⁵⁵⁸ A gwedy arganuot o honaw y gwyr y dyuot yn dirybud bryssyaw aoruc y kymryt y ffon. A chymeint oed y ffon ac yd oed anahwd yr deu vilwr dewraf y dyrchael y wrth y llawr, a dispeiliyaw cledyf aoruc arthur a dyrchael y taryan yny clywit sein y dynawt dros wyneb y traetheu, ac yny pylwys clusteu arthur gan y sein. Ac yna ennynu o lit awnaeth arthur a dyrchael caletuylch a tharaw dynawt mawr yny tal hyny yttodet ywaet yn lithraw ar hyt y wyneb ac yn tywyllu drem y lygeit. Sef awnaeth ynteu mal baed coet kyrchu yr helw ar hyt yr hychyawy kyrchu arthur ar tor y cledyf ac ymauel ac ef am y wregis ac kymell hynny vu y deulin yr llawr ac eisoes kaffel o arthur yn reduawt ethrelithius lithraw y ganthaw a throii cledyf yny kylych hyny kausas o holl nerthoed gossot ygarthaf y pen hyt yr ymhenyd allef adodes y kawr a syrthiaw y lawr megys derwen pan syrthei gan wynt, a chwerthin awnaeth arthur ac erchi y vedwyr llad y pen o dwyn ym plith y llu yw dangos arnyedawt. B.

⁵⁵⁹ Ac yna ydywawt arthur narygawssei ef eirioet yr eil gwr gan dewret a hwnnw gwedy ymlad o honaw a ruta kawr yn mynyd eryri yr hwn a daroed idaw rywneuth' pilis o varued brenhinad, ac wrth hynny erchi y arth' ehunan vlygyaw y varaf yn llwyr wrth y dannon idaw ef, ac am vot arthur yn penhaf or brenhinoed yr enryded y arthur y gadyssai ef lle baraf arthur yn vchaf ar y pilis, ac onny blygei arthur y varaf iffyd erchi idaw dyuot y ymlad ac ef, ar vn a orffei o nadunt kymerei varaf y llad ac pilis, ac or ymlad y goruu arthur a dwyn y varyf ae pilis y arnaw ae lad, a gwedy hwnnw ay rygawssei arthur vn gwr kyo gadarnet ar llall. B.

⁵⁶⁰ Ac odyna ydoethant a phen y kawr ar y llu. A phan welas pawb y pen moli awnaethant y gwr a rathyssei y wlat o ryw ormes hwnnw. Ac eisoes tristau aoruc hywel am ageu y nith, ac erchi gwneuthur eglwys ywch y bed ac o enw y vorwyn y gelwir y mynyd hwnnw etwaa, bed elen. B.

⁵⁶¹ A gwedy ymgynnullaw pawb y gyt, kyrchu aoruc arthur odyno parth ar dinas aelwit awgustatunum. A gwedy y dyuot y lan auon wen y dywespyt wrthaw rot yr amherawdyr yn llesuau yn agos. A chymeint olu ganthaw ac nat oed hawd y neb y arhos. A phebyllaw awnaeth arthur ar lan yr auon y lle y gallei lunyaethu y lu or bei reit idaw. B.

⁵⁶² Ac o dyna yd annones ar yr amherawdyr bosso o ryt ychen a gereint garannys a gwalchmei vab gwyar, ac erchi idaw vynet o teruynneu ffreinc neu ynteu bot yn barawt y rodi kat ar vaes tarnnoeth y arthur y wybot pwy oreu o ydylyet onadunt ar ffreinc, ac annoc awnaeth iueincitit llys arthur y walchmai wneuthur ryw wrthgarfwd y llys yr ymherawdyr val y bei reit teruysen ylluodet o pop parth ran wannoct oednt y gaffel brwydyr a gwy rufein. B.

⁵⁶³ A gwedy dyuot y kenhadu hyt rac bron yr amherawdyr erchi awnaethant idaw adaw teruynneu ffreinc y gan arthur neu vot ymparawt trannoeth y rodi kat ar vaes idaw, ac val yd oed yr amherawdyr yn dywedut nat mynet o honai adilyei namyn y amdiffyn, y dywawt gagiis nei yr amherawdyr bot yn vwy bocssach ac orhofter y brytanyeit noc eu gallu, a bot yn hwy y tanoden noc eu cledyfeu, allidia a oruc gwalchmei am dywedut or gwraic nor trymegedic a hynny wrthaw a dispeiliyaw cledyf a llad y pen, ac yn gyflim kaffel y meirch, ao eu hynmlit a oruc gwyr rufein y keissaw dlid y gwr arnadunt. Sef awnaeth gereint ymchoelut ar y gwr nessaf a oed yny ordiwas ae lad. A chyghorunau a oruc bosso amryld pop vn o e gytymdeithon wr ac ynteu etwaa heb lad vn ac ymchoelut awnaeth ynteu ar y gwr nessaf idaw ae vwrw yr llawr ae vrathu yn agheuwawl. Sef awnaeth marchell mut ymlit gwalchmei yndi uudyawc ac val ydoed yn ymordiwas ac ef ymchoelut aoruc gwalchmei arnaw a llad y pen a gorchymun idaw ot yungaffel a gaus yn uffern dwedut bot yn hwy cledyfeu y brytanyeit neu tauodeu, ac ymchoelut aoruc y deu getymdeith a llad y deuwr nessaf udunt. Ac yr bot gwyr rufein oc eu holl dihewynt yny kywarssagu: ny allyssant nac eu llad nac eu dala. B.

⁵⁶⁴ Ac val yd oednt yn dyuot parth a llwyn coet, nacha wemil or brytanyeit yndyduot yn canhorthwy udunt gwedy rycybot erlit ar y kenhadu ac yndiannot dodi gawr arnadunt ae kyrch yndeissyuit ae kymell ar ffo, ac odyna y erlit gan dala rei a bwrw ereill. B.

⁵⁶⁵ Ac ar hynny y deuth pedrius senedwr a degmil owyr arwawc gantaw yn ganhorthwy y wyr rufein. Ac ar hynny y kymellwynt y brytanyeit ar ffo yr coet y dothoednt o honaw ac nyt heb wneuthur diruawr collet wywr rufein. Ac yna y doeth bedwyr vab mut a phumpmil yn porth yr brytanyeit. Sef awnaeth y rei a oed yn dangos y kafeu y ffo, dangos eu dwyuron yn gyflim gan ymchoelut ar y gelynyon. Ac ny didoreu y brytanyeit py damchwein y dagwydynt yndaw gan gaffel clot oc eu milwryaeth doethach oed wyr rufein kans pedrius senedwr oed yny dysu y wneuthur diruawr gollet or brytanyeit gweithu gan gyrchu gweithu gan gilaw.

⁵⁶⁶ A phan welas bosso o ryt ychen hynny galw attaw y getymdeithon aoruc a dywedut wrthtunt val hyn. A vnbyn teulu heb ef kans heb wbot yn brenhin y dechreussam ni yr ymlad hwn reit oed y ninheu ymweglyt rac yn dygwydaw y ran waethaf or ymlad, a chywylydyaw an brenhin. Ac wrth hynny ymlyn-nywn vyndioed gwyr rufein y edrych atto duw yn ae llad pedrius ae dala. B.

⁵⁶⁷ Ac vfydhau awnaethant wrth ygyghor ef ac o gynhebie vilwryaeth kyrchu y lle yd oed pedrius yn dyscu y getymdeithon a dodi aoruc bosso y law dros vygwyl pedrius ae tynnu gantaw yr llawr. ac ym-pentyrru awnaeth y brytanyeit yn porth y vosso. Ac yna y bu aerna galet o pop parth. yna y bu y kynhwyr ar lleuein ar gorderi ar ymurathu ar ymsag ar ymdaraw. yna y gwelit pwy oreu adigoneu or aryl yd aruerel o honaw a diodet yn ymanedus awnaeth y brytanyeit ruthur gwyr rufein a dyuot a phedrius yn garcharawr hyt ym perued eu llau. Sef awnaeth gwyr rufein yna gwedy dala eu llywawdyr kymryt eu ffo. Sef awnaeth y brytanyeit y hymlit. a bwrw rei adaly ereill ac eu llad ac ny diwed gwedy gwnethu diruawr gollet o wyr rufein. ymchoelut awnaeth ar kyrcharoryon hyt eu pebyllieu gan lewynyd a budugolyaeth. a menegi y arthur argauaroed ac wynt. B.

⁵⁶⁸ A diolwch awnaeth ynteu hynny vduint yn vawr gan adaw echwanecau eu enryded am eu gwasanaeth ny apsen. Athranoeith y rifwyt gwyr wrth annon y karcharoryon parth a pharis tra veit yn kymryt kyghor ymdanunt. ac yna yd erchut y kadwr iarll kernyw a bedwyr pen trullyat a deu dewysawc o ffreinc. borel a richert eu hebrwng hyt yn diogel rac eu ellwg o wyr rufein. B.

⁵⁶⁹ A gwedy clybot or amherawdyr hynny sef aoruc ynteu ellwg pympthegmil o wyr aruawc y geisaw gellwg y karcharoryon ac yn tywysogyon arnadunt. vlteis senedwr a chedell vleid. a cwinito caricius euander vrenhin siria. a sertorius vrenhin libia. Ac y kerdwys y nifer hwnnw. hyny kawsant le adas y eu ragot ac ymgudyaw yno ar bore tranoeith kychwyn awnaeth y brytanyeit ar karcharoryon. ac ual y deuthant parth ar lle yd oed y pyt. kyudi aoruc gwyr rufein ac eu kyrchu ae gwasgaru. B.

⁵⁷⁰ Ac eisoes kyt kyrcheit y brytanyeit yn dirybud ny chat yn diaruot. gosot rei awnaethant wrth eu karcharoryon. a lunyaethen ereill yn vyndioed wrth ymlad ae gelynyon. ac ymlaen y vydin aodet yn kadw y karcharoryon y dodet borel a bedwyr. Ac ny cheiswys gwyr rufein yn reol namyn pawb yn y gyueir keisaw ellwg eu kyrcharoryon. Ar brytanyeit a gollaise y karcharoryon yn waradwydus pei na delai quitat tywysawc peitaw a theirmil o wyr aruawc gwedy ry gaffel brat gwyr rufein. A gwedy dyuot canhorthwyr y brytanyeit gorthwynebu y gelynyon yn wrall. B.

⁵⁷¹ Ac yna y dygwydws borel tewysawc o parth y brytanyeit a llawer y gyt ac ef. Ac eisoes ny allas-ant wyr rufein namyn kymryt eu ffo parth ae pebylleu. A sef awnaeth y brytanyeit eu hymlit ac eu llad a dala ereill. Ac yna y llas vlteis senedwr. ac euander brenhin syria. A gwedy kaffel or brytanyeit y vudugolyaeth honno. yd anuonasant y karcharoryon hyt ym paris. ac ody na ymchoelut tracheuen gan adaw budugolyaeth y eu brenhin. kans niuer mor uychan a hwnnw a gawsei uudugolyaeth ar y sawl elynyon hynny. B.

⁵⁷² A gwedy gwelet or amherawdyr meint y gollet ar dechreu y luded tristau aoruc yn vawr a medylaw peidaw ae darpar am ymlad ac arthur. a mynet or lle hwnnw hyt yn afar y aros porth o newyd attaw. B.

⁵⁷³ A gwedy clybot o arthur hynny. mynet aoruc ynteu hyt nos y eu ragot yr fford y delynt trannoeth. A gwedy y dyuot yno lunyaethu ywyr a oruc trwy naw hydin. a wegwy a hweugein a wechant a wemil ym pop bydin. a dodi leg o wyr yg gwersyll erbyn pan vei reit wrthunt. *Dalen ar goll yma.* B.

⁵⁷⁴ Ac y kymyrth brenhin midif y ar y varch ae dwyn ganthaw hyt y lle yd oed gorff bedwyr. Ac yno y vriaw ol yn drylleu man. B.

⁵⁷⁵ A gwedy daruot idaw hynny kyrchu awnaeth ym plith y getymdeithon a gyrru grym ac angerd yndunt hyny oed y ofyn yn vawr ar eugelynyon. Ac oe dysc ef ae angerd kynryt grym awnaethant yndunt. A gwnethu aerua diruawr y meint oe gelynyon. B.

⁵⁷⁶ Ac o parth gwyr rufein y syrthwys elfiant vrenyn ysyaen. A missippia vrenhi babilon a cwuintus mulinus a mar senedwr ac nifer ygyt ac wynt yr hyn ny ellit riff anadunt. B.

⁵⁷⁷ Ac o parth y brytanyeit y dygwydws lodgra tewysawc bolwyn. A hotlinus tewysawc rotwyn. A chursalam o gaer geint a gwallawc o amwythic. ac uryen o gaer wadm. B.

⁵⁷⁸ Ac o achws hynny y gwanhawys y bydinoed yd oedynt yny llywyaw. A chilyaw thrach eu keuen hyt ar vydin yd oed hywel vab emyr llydaw a gwalchmei yny llywyaw. Aphan welas y gwyr hynny eu ketymdeithon yn kiliaw ennynnu awnaethant wynteu o lit ac angerd megys flam o tan: a dwyn ruthyr ym plith oe gelynyon. Ac annoc y ketymdeithon a oed yn kiliaw a chymell ar ffo y gwyr aodet yny hymlit gan eu bwrw ae briwyaw ae llad. Ac ny orffowyswys gwalchmei ac wynt hyny doeth ar vydin yr amherawdyr. B.

⁵⁷⁹ Ac yna y dygwydws o parth y brytanyeit kynuarch tywysawc tringer a dwy vil ygyt ac ef. B.

⁵⁸⁰ Ac yna gwedy gwelet o hywel a gwalchmei eu gelynyon nat oed well gwyr noc wynt. Ac aerua gymeint a honno oe eu ketymdeithon: kymryt angerd o newyd yndunt y ymlad a bydin yr amherawdyr o pob tu idi megys llucheit yn llad a gefarfel a hwynt. Ac yn bwrw rei ac yn llad ereill gan annoc eu kedymdeithon. B.

⁵⁸¹ Ac ar hynny yd ymgauas gwalchmei ar amherawdyr yr hyn yd oed yny damunaw. Ac nyt oed dim well ynteu gan yr amherawdyr noc ymgaffel a marchawc kystal a gwalchmei y gymell arnaw dangos peth a llei y milwryaeth. kan clywsei nat oed varchawe well no gwalchmei. Ac ymerbyneit awnaethant yn drut ac yn galet ac yn gadarn mal na welat rwg deu vilwr ymlad agyffyllypei idaw. Ac ar hynny eisoes tewhau aoruc gwyr rufein am eu pen mal y bu reit y wyr llydaw glyaw tracheuen ar arthur ae vedin. B.

⁵⁸² A phan welas arthur yr aerua ydoedit yny wneuthur oe wyr. kyrchu aoruc y elynyon gan annoc y wyr y ny wed hon. Py beth awnewehwi wyr. Iaha y gedwchwi y gweigawl wyr hyn y genwch. Koffewch awch deuodeu y rei a darestyngawd deg teyrnas arugein wrth y arglwydiaeth i. Koffewch ych rieni y rei awnaethant wyr rufein yn treth vduint pan oedynt gadarnach nor awr hon. Koffewch awch boned awch rydit yr hwn y mae yr haner gwyr byn yn keisaw y dwyn y genwch. nac aet yr yn o nadunt y genwch yn yw. Nac aet. Ac ar hynny gwasaru eu elynyon ae bwrw ac eu llad aoruc. A pho awneynt wynteu radlaw ef. megis yffoei anneulleit rac llew creulawn newenawc. Ny diferei y arueu neb or a gyfarfeii ac ef. B.

⁵⁸³ A phan welas y brytanyeit eu brenhin yn ymlad yny wed honno. ymgynnullaw awnaethant wynteu yn eu bydinoed. A medillaw mynet tros wyr rufein. Ac eisoes gwrthwynebu yn wechyr aoruc gwyr rufein vduint. Ac o dysc lles eu amherawdyr wynteu llauuryaw a thalu aerua elchwl yr brytanyeit. A chymeint yu yna yr eruo o pop parth achyt bei yr awr honno y dechreuit yr ymlad. kans or neillparth yd oed yr arderchawc vrenhin arth yny kyrchu ac yn llad y elynyon ac yn annoc y wyr ac or parth arth yd oed lle: amherawdyr rufein y dyscu ywyr ynteu ac yny moli. ac ny orffwysei ynteu namyn ym pop koghol yr llu. kyrchu y elynyon ac eu bwrw ae llad. Ac yna o pop parth y bu aruth aerua anawd y thraethu hyt nat oed awypei pydiw y damwehinei y vudugolyaeth. B.

⁵⁸⁴ Ac val yd oedynt yn yr ympust hwnnw nachaf morud tywysaw kaerloyw yr hwn adywespywt uchot y adaw yn gwesyllt yn kyrchu y elynyon yn deisyuyt. A lleg ordethol ganthaw o wyr aruawc. Ac yn

gyffilm yn eu herchyruynu. Ac yn mynet drostunt. Ac yna y dygwydws llawer o vilioed onadunt. Ac ym plith y bydinoed y gwant vn a chledyf lles amherawdyr rufein. Ac or dynnawt hwnnw yndiannot y bu varw. Ac ny dyweit y llyuwr pwy ae lladawd. A chyt bei trwy diruawr laur a gout: y brytanyeit a gauas y vudugolyaeth. Ac yna y gwascarwys gwyr rufein yr koetyd ac yr mynyded. ac yr kestyll pawb val y dycei y tyghetuen. y geisaw nawd ac amdiffyn. Ac eisoes eu hylmit awnaeth y brytanyeit. ac eu daly ac eu llad. ac ereill o nadunt oc eu bod a amrodassant yn garcharoryon. A hyyny awnaethpwynt o vrawt dwydwawl trugared kany oc ryeni wynteu yn enwir engrawl awnaethant gylt yntrethawl vduynt y brytanyeit yr hyn yd oedynt wynteu yno heuyt yny geisaw oc eu holl ynni. B.

⁵⁶⁵ A gwedy gwasattau hyyny. erchi a oruc arth' gwahanu corffoed y wyr y wrth eu gelynyon. Ac eu kyweiryaw o vrenhinawl arwlytant. Ac eu hanuon yr manachloeged a vei ansodedic yny gwlaoded ydy hanfei pawb o nadunt. Ac yna yd anuonet corff bodwyr hyt ym peitaw. Ac yny vynwent ysyd or parth deheu yr dinas gerllaw y gaer y cladwyt yn enrydedus. A chorff kei aduepwynt hyt yr angiv. Ac y mywn manachloc meudwywyr a oed y mywn forest geirllaw kastell ydcanwm y cladwyt yn anrydedus. Hodlinus tywyssawc rwythyn a ducpwynt y dinas tyrnau yn flandrass ac yno y cladwyt ygywyrda ereill lladedigyon ierill a barwnyeit a marchogyon urdawl a ducpwynt yr manachloeged nessaf y eu cladu yn anrydedus. Ac ygyt a hyyny owarder trugared arthur yd erchis cladu corffoed eu gelynyon yn llwyr. Ac anuon korff lles amherawdyr y rufein. Ac erchi menegi vduint na dyliei ef talu teyrngat vduint y o ynys prydein amgen no honno. B.

⁵⁶⁶ Ac yno y trigwys arth' y gayaf hwnnw. Ac y darystygwys teyrnasoed bwrgrwin idaw. A phan yttoed yr haf rac wyneb yn dyuot. Ac arth' yn escynnu mynyded mynheu wrth vynet y orescyn rufein. naehaf genhadeu o ynys prydein yn menegi idaw bot medrawt y nei vab y chwaer gwedy rywisaw coron ynys pdein trwy greulonder a brat. A rygyscu manchwyrar vrenhines gan lygru kyfreith dwydwawl y neithoreu. B.

⁵⁶⁷ Ac wrth hyyny ymchoelut awnaeth arth' tracheuen. Ac ellwg hwel vab embyr llydaw y tagnouedut y gwlaoded hyyny a llu freine gantaw. A chychwyn a oruc ynteu a gwyr yr ynysssoed gyt ac ef parth ac ynys prydein. B.

⁵⁶⁸ Ac neur daroed yr bradwr yseymun gan vedrawt anuon selinx tewysawc y saesson hyt yn germania y wawd y nifer mwyaaf a allei y gaffell hyt yn ynys pdein yn porth idaw gan rodi vduint or tu traw y humur oll. Ac ychwanec y hyyny yr hyn a rodassei wrtheyrn gwrtheneu y hors a hengist yn swyd geint. A gwedy kadarnhau yr amot hwnnw y ryduint. y doeth y tywyssaw hwnnw ac wythcant llong yn llawn o varchogyon paganyeit aruawc gantaw. A gwrhau y vedrawt megis y vrenhin. Ac yn achwanec y hyyny neur daroed yr yscotteit ar ffictheit ar gwydyd llunaw ac ef yn erbyn arth' y ewythr. Sef oed erif y llu rwg kristyngogon a phaganyeit petwar vgein mil. B.

⁵⁶⁹ Ac o hyyny o niuer gantaw y doeth yn erbyn arthur hyt yg glan y mor y porth hamo. A rodi brwydyr idaw yn dyuot oc llogheu yr tir. A yna y dagwydassant. arawn vab kynuarch vrenhin yr yscotteit. a gwalmhei vab gwyrar nei arthur. Ac ar nyt oed hawd oc rifaw y gyt ac wynt. Ac yn lle arawn vab kynuarch y dodet ywein vab vren yn vrenhin. gwyr a yn glotuawr gwedy hyyny yn llawer o volyanneu. Ac eisoes kyt bei trw diruawr lafur: arthur ae lu a gauas y tir. A gwedy llad llawer o nadunt. kymell medrawt i lu ar ffo. A chyt bei mwy o lawer niuer medrawt. eisoes trwy dysc gwastat a fenydyawl aruer ar ymladeu doethach oed niuer arth' nor lleill. Ac wrth hyyny y bu reit vedrawt kymryt eu ffo ef a lu. Ac yny lle eisoes ymgynnullaw awnaethant ar vedrawt y ffoedigyon o pop man. A chyrchu hyt nos y gaer wynt a chydarnhau y dinas yn eu kylch. B.

⁵⁷⁰ A phan doeth y chwedleu hyyny ar wenhyuar vrenhines. Sef awnaeth hitheu anobeithaw yn vawr. a mynet o gaer effraw hyt yg kaer lliion ar wysc. Ac ymroi yn vynaches ym mynachloc Iulius verthyr a oed yno. Ac yno y bu hyt agheu. B.

⁵⁷¹ Ac ym pen y tryded dyd gwedy cladu y lladedigyon kychwyn awnaeth arth' am pen kaer wynt yn flamychedic o lit am rygolli kymeint oc lu a hyyny y gan vedrawt ae lu. A phan wybu vedrawt eu bot ygchylch y dinas bydinaw awnaeth ynteu gan annoc y getymdeithon ac eu molli am eu dewred. achyrchu allan y rodi kar ar vaes yw ewythr. Agwedy dechreu y brwydyr honno diruawr aerau y las o pop parth. Ac eisoes mwyaaf y las parth medrawt. Ac or diwed kymell amaw adaw y maes a ffo yndybryt. Ac ny handywys arthur yna goir wrth gladu y cylaned o achaws rydianc y bratwr y gantaw y sawl weith bynny. Namyn gan diruawr vrys kymryt y hynt parth a chernyw hyny deuth hyt ar auon ganlan y lle yd oed vedrawt yny haros gan vedylyaw o honaw bot yn tegach idaw y lad yana neu ynteu a orfei no ffo yn gywilydus o le y le. a vei hwy no hyyny. Ac yd oed gantaw oc lu ettwa chwe gwyr a whechant a thrigeint mil. Ac o hyyny y gwnaeth wech bydin a wegwyr a wegein a wechant a wemil ym pop vn o hyyny a thywysogyon ar pop vn o nadunt. Ac or hyn nyt aeth yny bydinoed y gwnaeth lleig ordethol y gyt ac ef ehun. A gwedy daruot idaw llunyaethu y vydinoed yny wed hono adaw awnaeth y pawb o nadunt os ef a orfei medyant mawr eur ac alyant meirch ac enryded a cyuoeth. Ac erchi vduint o vn vryt ymlad ygyt ac ef. B.

⁵⁷² Ac or parth arall gossot awnaeth arthur y lu ynteu trwy naw bydin. Athywyssogyon doeth neilltud-ededic ar pop rei o nadunt. Ac annoc y pawb awnaeth ynteu llad y pyganeyt yseymun a dugassei y bratwr yseymunedic gan vedrawt attaw. y geissyaw digyuoethi y ewythr. Ac ychwanegu y ymadrawd a oruc yny wed honn. wrth y llu a welwchi racco yn awch erbyn o amryuaylon ynyssod yd henynt. Ac aghyfrwys ynt y ymlad. Ac wrth hyyny ny allant wrthwynebu iwch na seuyll ych erbyn. A gwedy danot vduint annoc eu llued o pop parth. A hyt pan yttoed y rei buw yn ynyydu gan gwynuan y rei meirw mal yd oed truan ac irat a dolurus yserienu. kany o pop parth y bratheu y gwyr. ac y brethit wynteu. Ac y lladei y gwyr. ac y lledit wynteu. B.

⁵⁷³ Agwedy treulaw llawer or dyd yny wed honno kyrch awnaeth arthur ae vydin megys llew dywal newawc y vydi y gwydat bot y bratwr twyllwr gan vedrawt escymun. Ac agori fyrd ar gledfyd udunt. A gwnethur aerua anrugarawc o nadunt. Ac ar y ruth' honno y llas y bratwr twyllwr gan vedrawt. a llawer o vilioed ygyt ac ef. Ac yr hyyny eisoes ny ffos y rei ereill. Namyn kynhal eu brwydyr galettat or a vu eirioet yn ynys prydein na chynt na chwed. hyt pan dygwydassant yr holl thywysogyon o pop parth ac wynt ac eu bydinoed. Ac o parth medrawt y llas cheldric. ac elaes. ac edbrich. a humys. thywysogyon y saesson. Gillaamwri. a gillaphadric. a gilasar. a gilari o gwydyr. yr yscotteit ar y fictheit oc eu holl niuer hayach alas. Ac a parth arthur y llas etbriet brenhin llychlyn. ac echeb brenhin denmarc. a chadwr llemenic. a chasswallawn a llawer o vilioed y gy ac wynt y rwg y brytanyeit a chenedloed ereill. Ac ygyt a hyyny heuyt yr arderchawc vrenhin arthur a vrathwynt yn agheawl. ac y dupwynt hyt yn ynys aualach. y iachau y welioed. Ac ny dyweit y llyfyr ymdanaw a uo hispissach no hyyny. Coron teyrnas ynys pdein a gymynnwys arth' y gustenin vab kadwr y gar e hun yn agos. A sef amser oed hwnnw dwy vlyned a deugeint a phump cant gwedy geni mab duw or arglwydes veir vorwyn. y gwrn pnawd ni yr y waet. B.

⁵⁴⁴ A gwedy gwneuthur custenin yn vrenhin. y kynodes y saesson a deu vab vedrawt gantunt y vynnau daly yny erbyn. Ac ny dygrynoes vduent. Ar neill o veibon medrawt a gauas custenin yn llundein. ar llall ygkaer wynt. Ac y lladawd trwy greulawn agheu eldeu. B.

⁵⁴⁵ Ac yn yr amser hwnnw y doeth deinyol sant y orffowis or byt hwn. Ac yna yd etholet theon escob kaer loyw yn archescop yn llundein. Ac ynyr vn amser hwnnw yd aeth dewi y gwynnyded archescob kaer lliion ar wysc or byt hwn y orffowys. Ac y mynyw y mywn manachloc aseiliasei ehun y cladwyd. kans padris adaroganasei y lle hwnnw idaw ef. kyn noe eni. Ac yna yd etholet kynawc escob llan padarn yn archescob yg kaer lliion ar wysc yny le ynteu. B.

⁵⁴⁶ Ac erlit y saeson awnaeth custenin megys y dywespywt uchot. ar neill mab y vedrawt a ordiawd yg kaer wynt gwedy y ryffo hyt yn eglwys amphibalus. Ac yno rac bron yr allawr y lladawd. ar llall a gauas yn llundein y mywn manachloc a oed yno. ac yno rac bron yr allawr y llaw. Ac odyda ym pen y tryded vlywyd yn llas custenin y gan gyan wledic. Ac y cladwyd yg hkor y kewri geirllaw uth' pen-dragon yn emyl salisberi. B.

⁵⁴⁷ Ac yn nesaf y gustenin y doet kyan wledic yn vrenhin nei y custenhin. Gwas ieuanc a oed hwnnw enryued y volyant ac dewred ae daoni. A hwnnw a gauas llywodraeth yr holl ynys. A theilwg oed ynteu y hynny. pei na chareit teruyse yn ormod y rwg y kiwtawyr ehun. Ac ewythyr idaw heuyt yr hwn a dyliei wledychu gwedy custenhin a ryuelwys arnaw ac ae delis. Ac ae dodes yg karchar. A gwedy llad y deu vab y kymeth ehun llywodraeth yteyrnas. Ac yn yr eil vlywyd yn vrenhinyaeth y bu varw. B.

⁵⁴⁸ Ac yn nesaf y gyan wledic y doeth gwertheuyr yn vrenhin. Ac yn erbyn hwnnw y kyudes y saeson. a dwyn eu kenedyl attunt ogermania. Ac eisoes gwedy kreulawn ymlad. goruot awnaeth gwertheuyr arnadunt. A chymyrt llewodraeth y teyrnas yny law ehun. A pheider blyned gan hedwch y kynhelis. B.

⁵⁴⁹ Ac yn nesaf y hwnnw y doeth maelgwn gwyned yn vrenhin yn ynys pdein oll. Ac ar vu kyn noc ef tekaf gwas oed vaelgwn. kywarsagawd yr diwreidwr vu ynteu ar lawer o greulonyon vrenhined. kadarn a dewr oed y vilwryaeth. hael oed am rodyon. Ac ar vn geir: eglurach oed no neb pei nat ymsolei ym pechawt aodoma. Ac o achaws hynny y bu gas ynteu gan duw ef. Maelgwn eisoes a gauas coron yteyrnas ae llywodraeth. Ac y gyt a hynny: ef a orescynwys ywhech ynys yn gyntaf brenhin gwedy arth' wrth coron teyrnas ynys pdein. Sef oedynt iwerton. Ac yslont. A gotlont. Ac orc. A llychlyn. A denmarc. A rei hynny trwy greulonyon ymladen y darystygyws. Ac or diwed yd aeth y mywn eglwys geir llaw y gastell ehun. yn deganhwy. Ac yno y bu varw. B.

⁵⁵⁰ Ac yn nesaf y vaelgwn y doeth keredic yn vrenhin Gwr oed hwnnw agarei teruyse ac annundeb yn ormod y rwg y kiwtawyr ehun. Ac wrth hynny y bu gas ynteu gan duw. a chan yteyrnas. A gwedy gwybot or saeson y anwastatryd ef. Anuon awnaethant ar gotmwt vrenhin yr affric hyt yn iwerdon. adothoed a llygher diruawr gantaw y werescyn iwerlon. B.

⁵⁵¹ Ac yna trwy vrat y saeson y doeth gotmwt yr alban yr tir. A thrugein llong a chant llong gantaw. yny ran honno yd oedynt y saeson. twyllwyr heb velyd arnadunt. Ac yn y ran arill yd oed priawt genedyl yr ynys. A theruyse ac annundeb y redunt. Agwedy duunaw y saeson a gotmwt. ymlad awnaethant. a cheredic vrenhin. Agwedy ffo keredic y erlit o dinas pwy gilyd hyt yn circseit. B.

⁵⁵² Ac yna y doeth ymbret nei y lewis vrenhin freine. A gwrhau y gotmwt gan ammot y ganhorthwyaw ynteu or gotmwt hwnnw wrth werescyn teyrnas ffreine ar tor y ewythyr. kanyrs herwyd y kadarnhai ef yn aghefreithawl yr list deholissit ef y ymdieith ohonoit. Ac or diwed gwedy kaffel y dinas ae losci: ymlad kat ar vaes awnaethant. A cheredic vrenhin. Ac gymhell ar ffo trwy hafren hyt yg kymry. Ac ny orffowyswys gotmwt yna eo dechreuedic irlloned o lad a losci y dinassoed ar kestyll ar trenyd. hyny daru idaw dileu holl wyneb y teyrnas hayach or mor y gilyd o yscollheigon a llygion heb trugared o flam a chledyf a distrywei hyt y prid. Ar hyn a diaghei or truan aerua honno a floynt y ynnalwch y geissiaw amdiffynt eu heneiteu. B.

⁵⁵³ Fy beth genodyl lesc gywarsagedic o diruawr a gorthwrm. puner pechawt a syberywyd y rei a udyent gynt yn wastat yn sychettocau gwaet ac annundeb a teruyse rwg eo kiwtawt yr e hun. y velly genedyl truan ynys prydein y gwenheist ti. kanyrs titheu kyn nohyn a gymellest kynnedloed y teyrmasoed pell y wrthlyth y darestwg it. Ac weithon megys gwinllan yd wyt titheu gwely rymchoelut yn werwed. A cheithwet hyt na elly hellach amdiffyn dy wlat o law dy elynyon. Ac wr hynny truan seberw genedyl. kymr dy peny. ac ednebyd y geir a dyweit yr arglwyd yn yr yvigil pop ty teyrnas ar hanher ac awahaner yndi ehun. a distrywir ac a diffieithir ar ty a syrth ar y gilyd. Ac wrth hynny kanyrs ymlad ac annaundeb y giwdawt e hun. A mwc teruyse a chyghoruynt a tywyllwys dy vryt ti. kanyrs ty syberwyd ti ny mynwys ufydhau y vn brenhin. wrth hynny y gwely titheu y creulonaf paganeit yn distryw dy wlat. Ac yn bwrw y tei ar tor y gilyd. yr hyn a wyl dy etiued ti hyt dyd brawt. kanyrs wynyt a welant estronryon genedloed yn medu eu tei. ar kestyll ar dinassoed. athref eu tat. o rei ymaent deholedic. y rei onyt duw ae peir ny allant eu kynnyd byth trachenen. B.

⁵⁵⁴ Agwedy dauot yr creulawn yseymunedic hwnnw a gwyr yr afric ygyt ac ef anreithaw yr ynys ae llad ae losci or mor y gilyd megys y dywespywt vchot i y rodes loegy yr saeson a vo distryw o nadunt arneit. kanyrs trwy eu brat wy yr dothoed gotmwt yr ynys. Ac wrth hynny kilhwys atlybion y brytanyeit y emyleu yr ynys y gymry a chernyw. A gwneuthur mynych ryuel o dyno am pen eu glynyon. B.

⁵⁵⁵ Ac yna gwedy gwelet o teon archescob llundein. ac archescob kaer efrawc yr eglwysseu ar keneuinoed dwywwawl ae gwasanaethuon gwedy en distryw hyt y dayar. Sef awnaethant kymyrt eseyrn y seint a ffo ac wynt yr lleoed diffieithaf a gawssant yn ynyalwch eryri. Rac ofyn eu distryw yn gwbyl or yseymuned distryw saeson y sawl ar erif o eseyrn seint e hentadeu aoeti gantunt. A rac kolli hynny ot ymrodynt wynteu oc eu bod ymertherolyaeth. Ac ereill onadunt yn llongeu hyt yn llydaw. Ac aruyder yr holl eglwysseu or a oedynt yny dwy archescobawt llundein a chaer efrawc. A edewit yn diffieith. B.

⁵⁵⁶ Ac yna trwy lawer o amser y colles y brytanyeit coron ynys pdein ae theilygtawt. Ar hyn a trigassei gantunt wynteu or ynys nyt y dan vn brenhin creulawn yd oed darystygedic gan vynyh ymanreithaw. Ac yr hynny heuyt yn chauas y saeson y goron. namyn daly dan dri brenhin aorugant. B.

⁵⁵⁷ Ac ynyr amser hwnnw yd anones Giryol pap austin y pregethu yr saeson hyt yn ynys prydein. kanyrs y ran yd oedynt or ynys. yr daroed dileu cristonogyaeth o honei yn gwbyl. A chan y brytanyeit ydoed fyf gatholic didramgwyd yr yn oes leuterius pap. B.

⁵⁵⁸ A gwedy dyuot austin: y kauas seith escobawt yn gyflawn a preladaeyt credyfus. a manachlogoed lawer yny rei yd oedynt keueinnoed dywawl yn talu dywawl wassanaeth herwyd eu hurdas y duw. Ac ymplyth y manachlogoed hynny yd oed vanachloc arbenic yndinas bangor y maelawr. Ac yny vanachloc honno y dywedit bot yngymmeint erif y chwuent o veneich. a gwedy ranhet yn seith ran. y bydei trychant manach ympon ran heb eu pryoret ae swydyr. A hynny oll yn ymorth o laur y dwylaw. Sef oed enw eu habat dunawt. Gwr enryued y ethrylith ae dysc yny keluedodeu. B.

⁹⁹ Ac yna y keisswys austin gan yr escob darestwg wrt gythlauryaw ac ef wrth pregethu yr saesson drwc. Ac yna y dangosess dunawt trwy amryualyon awdurdodeu yr yseryth lan hyt na dyllynt wy pregethu eu fyth wy y eu gelynyon kany archescob a oed udunt ehunein. A chenedyl y saesson yn ormes arnadunt. Ac wrth hynny na mynhynt na prygethu yr saesson. na chedymdeithas ac wynt na chyffrannu eu fydd ac wynt mwy noc a chwn. B.

¹⁰ A gwedy gwelet o edelbert brenhin keint y bryttanyeit yn ymwrthot a phregethu yr saesson ygyt ac austin. Sef awnaeth ynteu blyghau. Ac anuon hyt ar edelfet brenhin y gogledd. ac ar y brenhined ereill or saesson. y erchi ydunt luydyaw am pen dinas bangor y gyt ac ef. ydial ar dunawt ac ar yr ysgolhegon. A tremygassei awstin. ac pregeth yr saesson. A gwedy kynnnullaw diruawr lu o nadunt. dyuot awnaethant ar llu hwnnw gantunt hyt yg kaer lleon y lle ydoed brochuallw yschtirawc yn eu herbyn. Ac yno yr dothoedynt y meneich a chredyfwyr o pop manachloc or aod ynteyrnas y bryttanyeit. Ac yn vwyaf oll o dinas bangor y wediaw ar duw gyt ac kenedyl. Ac yna gwedy ymgynnullaw y lluoed o pop parth: dechreu ymlad awnaethant ysaesson ar bryttanyeit. Ac or diwed y bu reit y brochuallw adaw ymaes ar dinas. Ac eissoes nyt heb wneuth' diruawr aerea oe elynyon. B.

¹¹ A gwedy kaffel o edelfet y dinas. A gwybot yr achaws yr dothoedynt yno y sawl gredyfwyr hynny ymchoelut y arueu awnaeth yny credyfwyr. Ac ynyr vn dyd hwnnw gan goron mertherolyaeth yd ellygwynt y wlat nef deucanwr a mil o veniech. B.

¹² Ac odynd megys yd oed y creulawn hwnnw ar saesson y gyt ac ef yn kyrcu dinas bangor. Gwedy clybot or bryttanyeit y greulondr: ymgynnullaw awnaethant holl tywyssogyon hyt ym mangor. Ac yna y doeth bledrys tewyssawc kernyw. A maredud brenhin dyuet. katuan vrenhin gwyned. Mab oed hwnnw y iago vab beli vab enyawn vab maelgwn gwyned. A gwedy dechreu y vrwydyr honno: drut a chalet ac aruth vu yr aerea o pop parth. Ac eissoes trwy drugared duw y goruut y bryttanyeit. Ac y brawyt edelfet. ac y kymellwynt ar ffo. adiangassei oy lu ef. Ac heuyt y llas hwech a thriugeint adegmil oe wyr. Ac y dygwydrys bledrys tywyssawc kernyw o parth y bryttanyeit. B.

¹³ A gwedy hynny tywyssogyon y bryttanyeit a ymkynnullasant hyt ygkaer lleon. ac o kytygghor yna yd urdwynt katuan vab iago yn vrenhin arnadunt. Ac yna wedy gwisawc o honaw coron y teyrnas y kymellawd edelfet trwy humyr. Yna yr ymkynnullws yr holl vryttanyeit yn borth i katuan. a chyrcu trwy humyr gan erlit edelfet. Gwedy gwelet o edelfet hynny. sef aoruc kynnull attaw yr holl saeson. a bydinaw yn erbyn y bryttanyeit. B.

¹⁴ A gwedy bot y deu lu yn barawt y gyrcu y gilyd. sef y tagnouedwynt rwg katuan ac edelfet kan kytymdeithon. kan rodi y parth traw y humyr y edelfet. ac adaw lloegyr a chernyw a chymru yn medyant katuan ygyt a choron y deyrnas. B.

¹⁵ A thra yttodeynt ewelly yn kynhal tagnoued a chytymdeithas. sef awnaeth edelfet ymwrthawt ae wraic briawt. ac o herwyd y kas oed ganthaw wrthi y dehol aoruc oc y kyuoeth. Ac yna kan vot eisoes yn weichawc. sef y kyrcuawd y wreic hyt at katuan y geisaw porth mal y gallei odynd ykmodi ac edelfet. ac ny thgywys hynny idi. sef awnaeth hitheu yna trigyaw yn llys katuan. hyt pan eskorei oc y beichogi. B.

¹⁶ Ac yn yr amser hwnnw y ganet heuyt mab y katuan oc ei vrenhines. Ac yna y rodet y meibon hynny ar vaeth ygyt yn ol y deauwt y dyliei brenhinawl etived. Sef oed enweu y meibon. nyt amgen mab katvan aelwynt katwallawn. ac etwin oed enw y llall. Ac yna pan yttodeynt weisyon ieueinc y rodet wynt ar selyf brenin llydaw. er dysuud undunt. mal y dyseynt yno moessau ac arueu. B.

¹⁷ A selyf a aruolles y meibion yn llawen ac yn anrydedus. ac ymphen yspeit o amser y tyfawd gan selyf y meint kariat undunt hyt nat oed nep yn y ryw gymdeithas ac ef. ar gweisyon hynny ymop achaws a daghosynt y dewred ac eu kampeu molyannus hyt y kerdws eu ktlos trwy gwladod. B.

¹⁸ A gwedy bot ewelly talym o amser y buant varw katuan ac edelfet. yna y deuthant katwallawn ac etwin trach y keven y ynys prydein. ac y kymyrth pob un onadunt kyuoeth y tat. kan kynhal y kytymdeithas y rygthynt mal kynt. A gwedy lithraw yspeit dwy uylned heibaw erchi aoruc etwin kanhat ygan katwallawn y wisaw koron ohonaw y tu hwnt y hwmyr. ac i gynhal gwyluaeu yn enryded y seint. mal y gnotaei katwallawn or parth arall. B.

¹⁹ Ac yna oet dyd awnaethant y datleu hynny wrth auon dulas. sef y doethant yno doethion o pob parth en holi yr hyn a dyleyt ygkyrch yr achaws hwnnw. ac yd oed katwallawn or neill tu yr auon yn gorwed ae ben ar lin breint hir y nei. A phan yttodeynt ywelly wylaw aoruc breint hir. ac y dygwydrys y dagreu ar wyneb katwallawn. Ac yna kan tebygu bot gwlaw yn bwrw arnaw dychrauael y olw aoruc. a gwelet breint hir yn wylaw. sef y gofynwys y brenhin achosyon y trystyt hwnnw. B.

²⁰ Yna yr attebawd breint hir mawr yw deunydw wylaw imi ac y kenedyl y bryttanyeit oll rac llaw. kany hynny aod ragor teilyctawt undunt wy ac y tithieu arodeisti. a hyn aod ragor breint ac urdas er oes maelgwn gwyned. kans er hynny ny bu un tywyssawc y genedyl y bryttanyeit yn gallu gwrthwynebu gormes y saesson. nac aalei y kadw ar eu hen teilyctawt. ar awr hon yw ymgynhal yr anryded dy vot ti yn godef kolli a lleihau hynny. kan vot yr estrawn genedyl honno yn wastat trwy gnotaeid twyll a brat yn y distrygiaw. ac yr awrion yn vwyaf oll kan geissaw arueru o wisaw coron brenhiniaeth yr ynys hon. A pheie keffynt hynny mwy o syberwynt a gymerynt o vot undunt gynhal urdas brenhinawl. ac er gorchuygu a distrygiaw y bryttanyeit y gwahodynt ereill oc eu kenedyl attadunt trwy y rei y gellynt wneuthur hynny. Ac heuyt anyanawl undunt yw twyll a brat. y rei ny wnaethant erioet kadw amot wrth neb. Ac wrth hynny reitiach yw gwrtthlad ae darestwg noc agwanegu eu anryded ac eu medyant. kany ymdangossawd eu gnotaeid dwyll. pan ladassan yn kenedyl yn amser gwrtheyrn. ac wynt aorugant vrat emrys wledic. wynt a vredeychassant arthur heuyt trwy dyunaw a medrawt. a chan dwyn gotmwnnt yma wynt a deholassant keredic ac a dugant y kyuoeth ygan y dyledogyon. B.

²¹ A gwedy clybot o Gatwallawn yr ymadrodyon hynny edivar vu ganthaw yr amot awnaethei. ac anuon aoruc at etwin y venegi bot yr hyn a geisseyi yn erbyn kyghor ei wydda. panyw deauwt eu hentadeu ydoed nat iawn dal yr ynys tan twd goron. Ac yna blyghau aoruc etwin ac ymadaw kan vynet parth ar alban. a dywedyt y gwisei ef coron er gwaethaf i gatwallawn. Ac yd anuones katwallawn a menegi idaw o gwisei ef coron ynys prydein y lladei enteu y ben ydan y goron. B.

²² A gwedy hynny kynnnullaw y llu mwyaf a allei aoruc pob un. ac ymkynuaruot parth traw y humyr. a brwydraw yn dost aorugant. Ac etwin a gymbellawd gatwallawn ar ffo hyt yn iwerdon. ac etwin a oresgynawd gyuoeth katwallawn gan loski y dinassoed a llad y kiwdawtwyr ac anreithiaw y gwladod. Ac val yd oed etwin ewelly yd oed katwallawn yn keissaw ymchweilyt yw gyuoeth tracheuyn. ac nys gallei. kany pa le bynhac y keissiei dyuot yr tir yna y bydei etwin yn barawt yw erbyn. kans dothoed dewin goreu or byt attaw or ysapan. sef oed enw hwnnw pellytus. A hwnnw a adwanei ar redeu y ser. Ac ar trwyf escyll yr adar ydamweineu adelhei rac llaw. A hynny a vanagei ynteu i etwin. Ac wrth hynny ny allei katwallawn dyuot ynys pdein. A gwedy gwybot hynny o gatwallawn annobeithaw a oruc o

tebygu na chaffei byd dyuot y ynys prydein. Ac or diwed y kauas yny kyghor mynet hyt yn llydaw megys yw gallei dyuot yw gynueth tracheuen. B.

⁶³ A throssi awnaethant eu hwyleu parth a llydaw. Ac ynhyyny kyuodi gwynt kythrawl gorthwyneb yn eu herbyn. Ac yn deissyut gwascur eu llongen hyt nat oed vn y gyt ae gilyd. A diruaw ofyn a dygyrchwys llywyd llog y brenhin. Ac ymadaw ar llyw aoruc. Ac yuelly y buant ar nawd yn gybyt ar nos mal y dydoei y tonneu wynt. Ac yna pan doeth y dyd trannoeth y doethant y ynys vechan. Sef oed y henw garnarrei. A gwedy kaffel y tir onadunt. kleuychu aoruc ybrenhin o wrthrwrm heint rwg dolur colli y wyr ar tymhestel ar mordwy ar dyfroed ar alltued aod arnaw ynteu ehun. A chyntrymet yd y heint ac na lewas na bwyt na diawt teir nos a thri dieu. ar petwered dyd y doeth arnaw blys kik hely. B.

⁶⁴ A gwedy menegi hyyny o honaw y vrenit hir. kymryt bwa a saetheu aoruc breint. a mynet y gywdray yr ynys y edrych adamweinen idaw cffel y vlys yw arglwyd. A gwedy na chausas dim goueilynt a gymyrth yndaw yn vawr rac ofyn dyuot agheu yw arglwyd am na chaffei yr hyn yd oed yny whenychnu. A chany wydat peth awnaei: aruer aoruc o geluydyt nyr clywsei eirioet nyt amgen no thrychu dryll o gehyr y vordwyt ae dodi ar ver: ae ardymeru ynda. Ae rodi ar gatwallawn: ae yssu a oruc katwallawn gan tybygu y mae kik enueil gwyllt oed. a ryuedu awnaeth na rygassei eirioet y ryw chweith a blas y gywssai ar y galwyth hwnnw: Ac ar hyyny eisoes y dechreuis gymhau y arnyan. ac ar pen y tryded dyd yd oed yn iach. Ac yna dechreu awnaethant kyweiryaw enllogheu. A drychael hwyleu. Achymryt eu hynt. Ac y gaer gidalet y doethant y tir llydaw. ac odynd yd aethant hyt ar selyf vrenhin llydaw. Ae erbyneit aoruc selyf idaw yn anrydedus. B.

⁶⁵ A gwedy gwybot o honaw yr achaws yr dothoedynt yno adaw nerth awnaeth udunt: Adywedut megys hyn. Dolurus yw genyfui. etholedigyon gwyr ieueinc bot gwlat anhentadeu ni gwedy ygwerescyn o estrawn genedil. A chwitheu gwedy awch dehol yn waradwydus. Ac ereill oc awch kenedyl yn gwyar-sanedic ydanadunt. Aphob kenedyl yn awch kylch yn amdiffyn eu gwlat yn wrawl. A ryued yw bot gwlat gystal ac ynys pdein na ellwch chwitheu amdiffyn hi rac kenedyl satanas sef yw rei hyyny y saesson. Pan yttodet awch hentadeu chwi a gwyr y wlat hon yny gwarchadw hi: nyt oed vwy ganthunt nor dim lleihaf y hamdiffyn hi rac kenedyl saesson. A rac pop kenedyl arall. ac wynt a rydynt arglwydyd ar yr holl enyssod yn eu kylch. Ac nac ny bu vn genedyl a allei wrthwynebu vduent eithyr gwyr rufein. wynt a gymhellwynt eisoes ohonei yn waradwydus gwedy llad eu tywysogyon yn llwyr. Ac eisoes yr pan duc vaxen wledic a chynan meriadawc ydylyedogyon ohonei hyt ywlat hon ny bu yno yr hyyny hayach a allei kenedyl eu breint idi tracheuen. Achyt ry ffei heuyt rei agynydei vduent eu breint o peth: ereill a vei wannach a gollei hyyny eilweith. Ac wrth hyyny dolur yw genyf awch gwander chwi. kanyv yn genedyl ym. Ac vn yn gelwir megys chwitheu brytanyeit. Ar wlat hon y mayn yn amdiffyn eu gwlat rac pawb oe gelynyon yn wrawl. B.

⁶⁶ A gwedy darnot y selyf dywedut yr ymadrodyon hyn: megys kywilydyaw a oruc katwallawn. ac atdeb yr brenhin val hyn. Arglwyd vrenhin heb ef duw attallo itti adaw nerth ymi y geissaw yw kyguoeth tracheuen. A minheu ae diochaf yr hyn a dwedyd titheu bot yn ryued genhyt lesceit kenedyl ynys prydein: hyt na allasant kynhal breint eu hen tadeu. gwedy dyuot y brytanyeit hyt y wlat hon. Nyt reit ryuedu hyyny herwyd y gnelir imi. Sef achaws yw. dylyedogyon yr holl teyrnas duca tywysogyon hyyny ganthunt hyt ywlat hon. Ar anlyedogyon a trigassant yno. A phan gauas yr anlyedogyon medyant y gwyr bonhedic: ymdrychael awnaethant wynteu yg ham ryuug. a cham syberwyt yn vwy noc y kanhadei dylset. Ac o ormodyon kyuoeth a drych y llwy a golut. ymrodi y odinab megys y dwyelt gildas. hyt nat mwy y pechawt hwn: no phop pechawt o uyd ymplith kyknedloed. Ac yn penhaf peth a distryw yr holl da: Cassau gwiroed. A charu kelwyd. A thalu drwc dros da. Greden enwired dros hegarwch. Ac y uelly y gwneyt pop peth yn wrthwyneb yr wirioned. Ac ny cheissyt dim gan vedyc yr holl nerthoed. Ac yggt a hyyny: hyt nat mwy y gwnaei y dynyon y bryt hyyny: namyn meneich ar eglwyswyr a chenuein duw ehun. Ac wrth hyyny nyt ryued bot yn gas duw y genedyl y wnelei y ryw distryw weithredoed hyyny: Ac or achaws hwnnw colli o nadunt tref eu tat ac eu gwlat: kanyv a oed yn mynnu dwyn estrawn genedyl y dial arnadunt eu pechodeu. Ac eisoes teilwn oed pei duw ae canhattaei keissaw kenedyl eu breint ac eu teilygdawt. Ac y vwrw gwaradwydyt y wrth an priawt genedyl mal na ellit dywedut an bot yn tywysogyon llesic: na gwallus. mal na lauuryem y geissaw bwrw gwairtydyt y wrthym. Ac yn achwanec y hyyny. hyach ehonach yd archaf y dy canhorthwy ti. noc vn arall kanyv vn gorhentat a vu yn andeu. Ac velly dwyn y hach awnaeth yn dec. B.

⁶⁷ Ac yno y trigwys katwallawn y gafaf hwnnw y gyt a selyf vrenhi llydaw. Ac anvon breint hir i enys prydein aorugant o gytygyhor. y arwaethu kaffael or gattei duw idaw kaffael y dewin. yr ydoed yn lludias Katwallawn y dir enys prydein. Ac yna y dothoed breint hir y porth hamwnt yr tir. ac ymwisgaw aoruc megys y reidussyon. ac yn y dull hwnnw ymdeithaw parth a chaer effraw lle yd oed y dewin yn llys etwin. Sef y kauas yny kyghor gwneuthur bagyl hayarn a blaen tra llym idei yggt ar hon yr aruaethei llad y dewin or ryghei bod duw idaw ymkysuauot ac ef. A gwedy dyuot yr gaer kytymdeithocau ar reidussyon aoruc breint y rei o herwyd denawt a eruerynt derbyn eluseni yn porth llys y brenhin. B.

⁶⁸ A phan oed breint hir yn y lle hwnnw sef y gwlel ei chwaer a llestryr ganthi yn dyuot allan or llys wrth keissaw dwfyr yr vrenhines. A honno a rydgassei etwin o gaer wyragon wrth ymchoelut o dyhol katwallawn. A phan welas breint hir y vorwyn yn dyuot yn agaws attaw. wylaw aoruc. a galw arnei yn isel. Sef awnaeth hitheu derchael y golwc gan pedrussaw. A gwedy dyuot attaw ac atnabot y brawt ergynydygaeth a gymyrth rac ouyn y damwein oc atnabot gan y elynyon ae daly. A gwedy ymgaredigaw ar rydyr trwy amrauel ymadradw hi uenegys idaw ansawd y llys. ac a dangosges y dewin idaw. kanyv ef a dothoed yn ol y aruer ym plith y reidussyon wrth rannu kardawt udunt.

⁶⁹ A gwedy adnabot y dewin. sef a erchis breint oy chwaer. kaffael fford os gallei y dyuot yn diarwybot or llys attaw hyt yn agaws y hen temhyl aod gerllaw lle y gwnelei llechu yn y haraws. Ac yna yd aeth breint yggt ar toryf o reidussyon hyt y lle yd oed y dewin yn eu ryoli. A phan rodes y tyghetuen idaw fford y gyflauan. sef y gwant y dewin adan y vron. ac ar dyrnawt hwnnw y lladawd. Ac yn deissyut bwrw y vagyl ymdeith awnaeth breint a mynet ymplith yr aghanogyon ereill hep nep yn y dybyaw. ac yn diannot kyrcu y lechu. B.

⁷⁰ A phan ydoed breint enelly. y chwaer ynteu gwedy bot trwy y nos yn mynnu o pop vstryw kaffael fford y dyuot allan or llys ac eisoes nis gallei hyyny. kan y kyfiraw ar braw aod yn y llys o achaws agheu y dewin. gossot gwilywr aoruc etwin ar y gaer. Ac yna pan atnabu breint hyyny ymadael aoruc ar lle hono. a mynet parth a chaer excestyr. B.

⁷¹ A gwedy dyuot yno dyrynnu attaw y brytanyeit aoruc breint. a dywedut udunt y gyfluan a rywnaethei. yna kadarnhau y gaer bonno awnaeth. a gorchymyn y holl wyrda yr ynys ymgeisaw y gadw y diannosod ar kestyll. ac heuyt anonu kenhadeu hyt ar katwallawn y erchi idaw ymchwelyt yn diannot a phorth ygan selyf brenhin llydaw y eu kanhorthwyaw. B.

⁶² A gwedy mynet y chwedyl hwnnw yn hyspys tros ynys prydein. sef aoruc peanda brenhin keint kynnullaw y llu mwyhaf a allei or saesson a mynet hyt yg kaer excestyr a gwarchae y dinas a dechreu ymlad a breint yno. B.

⁶³ Ac ual yd oed y saesson enelly yn gwarchae breint. nachaf katwallawn a degmil o wyr aruawe ygyt ac ef yn dyuot yn ganhorthaw o lydaw. ac yn diskynnu yr tir oc eu llogheu. ac yn gyflwm yn kyrohu parth ar gaer honno. A phan oed yn agaws yr lle rannu y varchogyon yn pedeir bydin aoruc. ac yn diannot kyrcu y elynyon. ac eu kymhell ar ffo gan llad niuer mawr onadunt a daly peanda. A phan welas y gwr hwnnw nat oed ffordd idaw gaffael rydyt gwrhau aoruc y katwallawn. gan rodi gwystron ac adaw mynet ygyt ac ef yn erbyn y saesson. B.

⁶⁴ A gwedy kaffael y uadugolyaeth honno galw attaw y holl wyra awnaeth katwallawn. y rei a vuessynt waskaredigyon er taly m o amser. a mynet yn diannot y ryuelu ar etwin parth ar gogledd. B.

⁶⁵ A phan gicleu etwin hynny kynnullaw attaw aoruc holl vrenhined y saesson. a dyuot yn erbyn Katwallawn hyt y lle aelwir heffeld. Ac yno eissoes wedy dechreu y vrwydyr y llas etwin ae holl lu hacach. Ac ygyt ac ef y dygwyls offryt y vab a gotbott brenhin orc. a daethei yn kanhorthwy idaw. B.

⁶⁶ A gwedy y vudugolyaeth honno kyrcu trwy wladoed y saesson awnaeth katwallawn gan y vath kreulonder hyt na adawei nep yn yvw. namyn lle gwelhei wreic veichiawc. ac gledyf yd ellygei y beichogi hyt y llawr. ac ewelly nyst arbettei na gwr na gwreic. na hen nac ieuinec. kan wneuthur kyflauian druenus o kenedyl y saesson. kan aruaethu eu diau yn hollawl or ynys hon. B.

⁶⁷ Ac yn kerdel raddaw ewelly or diwed brwydyr a uu idaw ac offryc. y gwr aod yn dywyssawc ar ol etwin. a hwnnw a las ygyt a deu nei idaw. y rei a oedunt y lywodraethu gwedy ef. Yna y daeth osswallt yn vrenhlin yn y gogledd. ac yn erbyn hwnnw y daeth katwallawn ac ae kymhellaw ar ffo o wlat pwy gilyd hyt y mur a adeiladw seuerws amherawdyr y rwg lloegyrr ar alban. Ac yna anonu peanda aoruc ygyt a ran vwyhaf or llu hyt yn y lle hwnnw y ryuelu arnaw. B.

⁶⁸ A phan ydoed peanda yn gwarchae osswallt yn y lle aelwir yn saesnac henefelt. ac yn gymraec y maes newawl. sef awnaeth osswallt yna dorchauael croes yr arglwyd. kan erchi ar y gyturachogyon oc eu llawn llef dywedyt plygwn an glynueu a gwechynn yr holl kyuoethawc duw yn rydhau o dwylaw y brytanyeit dywal. ac ygan yr yscymun tywyssawc peanda. kanyf ef a wyr an bot ni ar yr iawn yn ymlad tros yn kenedyl. Ac yna pawb awnaethant yn ol y orchymyn. a phan dorres y wawr y dyd traunoeth kyrcu eu gelynion aorugant. a thrwy evyrlit en fydd kaffael y uadugolyaeth. B.

⁶⁹ A gwedi clybot hynny o gatwallawn blyghau aoruc a chynnullaw llu mawr er cyrcu osswallt. ac yna ymlad ac ef aoruc peanda yny lle aelwir bwrne ac y llas. B.

⁷⁰ A gwedy llad osswallt ar ran vwyhaf oc y lu oswi aelwyn y vrawt a uu yn gwledychu ar y ol ef. A hwnnw a gauas tagnoued kan katwallawn trwy wrhan idaw. a thalu amlyder o eur ac aryant. B.

⁷¹ Ac yna yn diannot alifut mab y oswi ac odwalt y nei vab brawt a gyvodassant yn y erbyn. a chan ny dygrynnoes. udunt hynny wynt a flossant ar peanda ac erchi kaffael porth ganthaw y oreskyn kyuoeth oswi aelwyn. B.

⁷² A chan nat allei peanda torri y tagnoued awnaethei katwallawn tros y gwldoed annot hynny aoruc hyt pan kaffael kanhiat kan katwallawn y vrwydraw arnaw. Ac yna tra ydoed katwallawn yn daly llys ar wylueu y sulgwyn yn llundein. ac yn gwisaw coron y deyrnas. sef yd oed yno holl tywyssogyon y saesson eithr oswi aelwyn yn unig. ygyt a holl tywyssogyon y brytanyeit heuyt. Ac yna y daeth peanda ar katwallawn y onyn py achaws na dathoed oswi yr llys. ar holl tywyssogyon wedy dyuot namyn ef ehun. A chatwallawn a dywawt mae claf oed. Nac ef arglwyd heb ef nytt or achaws hwnnw na doeth. namyn anonu kenhadu awnaeth hyt yn germania yscymun y wawd saesson attaw y geisaw dial y vrawt arnafi. athi. ac ygyt a hynny heb ef y mae yn torri tagnoued ynys prydein. kan dihol y deu nyeint alifut ac odwalt. Ac erchi canhat awnaeth peanda oc lad noe diho o terfneuy ynys prydein. B.

⁷³ Ac yna gwedy galw o gatwallawn y gyghorwyr attaw. a meduylaw peth awnelhit am hynny. ym plith hynny y rodes mareded vrenhlin dyuet y kyghor hwn. Arglwyd heb ef. kanyf holl genedyl saeson a derpereisti eu dehol yn llwyr or ynys hon. pa achaws na thirgeist tithieu ar y medwl hwnnw kanyf ny dylit kadw ffyd wrth y neb nys catwo. Ac wrth hynny dyro canha y peanda y ryuelu ac wynt. ac attuyd ef a lad pop rei o nadunt y gilyd. yr saeson. ac y uelly y dilhehir or ynys hon. B.

⁷⁴ Ac ar hynny y rodes katwallawn ganhyat y peanda ryuelu ar oswi. A gwedy kynnullaw llu mawr. kyehwyn a oruc peanda trwy humyr ar torr oswi. A ryuelu yn wychyr a oruc arnaw gan anreithaw y wlat. B.

⁷⁵ A chynnic aoruc oswi lawer o rodyon o eur ac aryant y peanda yr peidaw ae ryuelu. A gwedy na mynnei peanda dim ganthaw. Sef awnaeth kynnogni duw ac ef. A chyn bei llei y niuer noc un peanda y rodi kat ar vaes idaw ar lan yr auon a elwit gniued. Ac y llas peanda ar y deguet arugeint o tywyssogyon y saeson : a ryuychan oll. A gwedy llad peanda y rodes katwallawn y kyuoeth y ulfrit y vab. Ac y kymyrth ulfrit tywyssogyon mers y ryuelu yn erbyn oswi. Ac eissoes or diwed y kymodi awnaeth katwallawn udunt. B.

⁷⁶ Ac wyth mlyned a deugeint gwedy goruot katwallawn y bu yn gwledychu. Ac ym pen yr wyth mlyned ar deugeint yd aeth or byt hwn y pymthecuet dyd o vis tachwed. ae gorff a gymyrth y brytanyeit ac ae hirasant ac ireideu gwyrrthawr. Ac y dodassant y mywn delw edyf gwedy dinueu ar y lun ehun. o enryned gelyndyt. Ac y gossodassant y delw ar varch uch pen y porth tu ar gorllewin yn llundein yr aruthyr yr saeson. Ac ydanaw y gnaethpwytt eglwys o enw seint marthin. ac effeireit yganu rac y eneit. Ar gwr hwnnw a vu y marchawc eyrdawl ar darwgan myrdyn. B.

⁷⁷ A gwedy daruot hynny y kymyrth katwalawdyr vendigeit y vab ynteu lewodraeth y teyrnas y law. B.

⁷⁸ Mam katwalawdyr ynteu a oed chwaer untat a pheanda. ae mam hitheu oed wreic vonhedic o dyledogyon ergig ac euas. A honno a gymyrth katwallawn yn wreic idaw gwedy y gymot a pheanda. B.

⁷⁹ A gwedy llywaw o katwalawdyr y teyrnas trwy yspeit deudec mlyned yn wrawl trwy hedwch. yna y cleuychwys o ryw nyctawt. Ac or achaws hwnnw kyuoedi teruyse y rwg y brytanyeit chunein. ar wlat ffrwythlaw a distrywyssant oc eu hyscymun teruyse. ac ygyt a hynny heuyt ryw direidi arall adoeth ar nadunt ydial o duw arnadunt eu psychodon. Ac sef oed hynny diruawr newyn a thymhestyl a marwolyaeth ym pop gwlat dros wyneb ynys prydein yn gyffredin hyt na cheffit na bwynt na diawt namyn ychydig y neb a allei hely yny diffieithwch. ar varwolyaeth aod kymeint ac na allei y rei bu gladu y rei meirw. Ac wrth hynny sef awneynt mynet y wladoed ereill or byt ynny cylech. Ac adaw eu gwlat eu hun yn diffieith kan wylouein yny wed hon. Arglwyd holl gyuoethawc nef a dayar ti an rodeist ni megys deueit yn vwytt bleideu. ac an gaseceist ym plith alltudyon. Ac yn y kyweirywys katwalawdyr ehun lyghes. Ac y kyehwynnwys parth a llydaw kan achwanegu y ryw gwynuan hon. Gwae ni pechadureit am anpechodeu. trwy y rei y codassam duw. kany ny chymarassam penytt tra ytoedem yn kaffel yspeit y

penydyaw. wrth hynny hediw y mae duw yn dial arnam ninheu hynny. ac yn dyrru oc an ganedic dayar. kany ny allwys un genedyl or byt an dyrru. tra yttoed duw yggt a ni. ac wrth na allwys neb an dihol. y mae ynteu ehun yn dihol ni o tref an tat o achaws an pechodeu. Ac wrth hynny ymchwilwch wyr rufein. ymchwelint yr yscotteit ar ffichteit. ymchoelent y bratwyr twyllwyr yscymun saesson. llyma ynys prydein yn difeith uduntwy. Gwedy y difeithaw a var duw. yr hon ny allasant wy oc eu holl gedernyt y difeithaw. B.

⁶⁵⁰ A chan y ryw gwynuan honno y doeth katwalawdyr vendigeit a hynny o gynnuilleitva yggt ac ef hylt yn llydaw. A chyrchu awnaethant hyt ar alan brenhin llydaw: nei oed hwnnw y selyf. Ac ynteu ae herbynwys ef yn anrededus. mal yd oed deilgw aruoll brenhin. B.

⁶⁵¹ Ac yna yd edewit ynys prydein yn difeith oc phriawt kiwtawtwyr eithyr echydie a diaghyssei y difeithwech kymry trwy ymborth ar hely ar dechreu y uall newyn honno. Ac aruthyr y uall honno ar y brytanyeit ar saesson trwy yspeit un ulwydyn ardec. Ar ydiagassei or saesson eissioes a anuonassant ar y eu kenedyl hyt yn germania y venegi udunt bot ynys prydein yn difeith heb neb yn y chyuanhedu oe phriodoryon. A manegi udunt bot yn hawd y chyuanhedu ae gorescyn. B.

⁶⁵² A phan gicleu y saesson hynny yngynnullaw awnaethant lluosogrgwyd ac amylder o niuer gwyr a gwraged, a dyuot yr gogleid yr tir. A dechreu kyuanhedu y gwladodet difeith awnaethant or alban hyt yg kernyw. kanyt oed neb ae lludyei nac ae gwaraunnei udunt. Ac or amser hwnnw allan y colles y brytanyeit llywodraeth ynys prydein. ac y dechreus y saesson y chyuanhedu ae gwledychu. B.

⁶⁵³ Ac yna ym pen yspeit gwedy ymgadamhau or yscymun pobyl honno yn ynys prydein yd archoed katwalawdyr ganhorthwy ygan alan vrenhin llydaw y dyuot y orescyn yr ynys iarnadunt tracheuyn. Ac yna y daeth llyef ygan agel or nef at gatwalawdyr y orchymyn nat elhei ynteu y ynys prydein kan na mynhei duw yr brytanyeit gaffel y llywodraeth hyt na chyflawnyt yr amser a daroganawd meryd. Yna y peris yr agel i gatwalawdyr mynet y rufein ar sergiws. ac yna y gymeryt penyt mal y kaffei y riaw ymplit y gwynuydedigyon seint. a trwy euyrlit y ffyl ef y delhei llywodraeth ynys prydein tracheuyn yr brytanyeit. gwedy idaw ef eilenwi yr amser tyghetuenawl. a chaffel dwyn y escyrn ef o rufein y enys prydein. pan gefir dangaws ereill escyrn y seint. y rei a gudyessit rac ouyn y paganyeit yscymun. B.

⁶⁵⁴ Yna y daeth katwalawdyr at alan vrenhin llydaw a manegi idaw y geireu adywedassei yr agel wrthaw. A phan glywes alan hynny. sef y kymyrth ef llyfreu daroganeu myrdyn. a doroganeu yr eryr o gaer septwn. a chanyadeu sibli. a chwila y daroganeu hynny oll aoruc er kaffel gwybot a oedunt yn un ar geireu adywedassei yr agel. yna y gweles alan bot y sawl daroganeu hynny ae ymadrodyon yr agel yggt yn wir. sef yr annoges ynteu i gatwalawdyr y rufein. Ac anuon iuor y vab ac ynnyr y nei aoruc alan y ynys prydein y geissaw y chynhal ar y hen deilygtawt o waet a gwir dyltet y brytanyeit. B.

⁶⁵⁵ Ac yd aeth katwalawdyr y rufein. ac o karyat duw ef a ymwrthodes a phob peth bydawl. A sergiws bap ae kadarnhaws ef ym plith y seinteu gleinyon. yna y clenychawd katwalawdyr o orthrwm heint. ac y bn varwlyn y deudecuet dyd o uei yn yr wythuet vlwydyn a phedwar ngeint a seith kant gwedy genu iessu grist or arglwydes veir.—*Mae y diweedd ar goll.* B.

⁶⁵⁶ Yr hyn a ganlyn, tan y nod yma yw diweiddiad *Ulyrry* GEOFFREY o VYNWY o *Vrut y Breninodod*, yr hwn sydd yn nghadw dan arwydd—Cleopatra B. V. yn y British Museum yn *Llundain*.—A phan aeth katwalawdyr y rufein o llydaw: y doeth iuor vab alan ac ynnyr ynei allngzes ganthunt hyt yn ynys brydein y ryvelu ar saesson: ac ny dygrynhoes ydunt dim. Canyt adaussei ball a newyn dim haech or brutaneyit yna vew: ar rei hynny ar daroed ev dehol yran kamber or ynys. Ac ny elwyt wynt yn vryttanneyit yna: namyn yn gymre. Ac o hynny allan y goruc y saesson yn diversauc: kynnal tagneued ryngthunt ev hynneyn. A diwyl tytiored goreu: ac adeilait kestill. achaoeroed. alinessyd. Ac val hynny y byriassant medyant y bruttanneyit iarnadunt: ac o hynny allann y colles y kymry ev breint. ac y lu dir ydunt godef saesson yn bennaf arnadunt. Ar tywysogion auuant ar gymre gwedy hyny pob eilwers: aorchymyneis ynnev y garadauc o lan garban. vying kyt oesswyr oed hwnnw. Ac ydaw ef yd edeweis y defnyd y ysgrivenav brenhined y saesson o hynn allan: affeidyaw or kymre. Canyt ydiw ganthunt y llyvyr kymraec yr hwnn a ymchweylws Gwallter archdiagon ryt ychen o ladin yng kymraec. Ac ef ay traethws yn wir ac yn gwbyl o herwyd ystoria y raddywededgeon kymre. A hynny oll adatymchweileis ynnev o gymraec yn llydyn. Ac velly yteruyna ystorea brutus.—*Wedy hyn y canlyn Brut y Saeson yn yr un Ulyrry.*

‡ *Mae gwall yma.*

⁶⁵⁷ Oed Crist pan fu farw Caradoc 1156. Mae er hynny hyd heddyw 457 o flwyddau. *Geiriau ar ymly y Ulyrry.* A.

⁶⁵⁸ "Ac ewelly e tervyna vyingwaith inheu am ddrwc yscrifenu hyn yma: er hwn a gesgleis allan o arvavallion lyvreu: o achaws nad oedd un llyvyr yn berfaith heb lawer ar goll ynddo, etwa myvi a gevais e cwbl ymewn pypm o lyvreu hen, deu o honyt o parchment wedi yscrifennu es agos i 500 o vlynyddoedd thyr dyst: a thri ereill o hen gopieu. Y neb a'u hysgrifeno nesav govald am iawn ysgrifenyddiaeth: mw oedd vy ngoval i am y matter."—*Geiriau ysgrifenydd yd y Ulyrry.* A.

Gwybydded y Darllenydd nadoes broys ar yr enwa a ddodet ar y dilau vrud uchod, ser BRUT TYSILIO a BRUT G. AB ARTHUR, eithyr er gwahaniaeth rhyngddynt.

BRUT Y TYWYSOGION.

PETWAR ugeint mlyned a whechant oed oet Crist pan vu y varôlybeth uagr drôy holl ynys Prydein. Ac o dechreu byt hyt yna yd oed blwydyn eisieu petwar ugeint mlyned ac wyth cant a phum mil. Ac yn y vlôydyn honno y bu varô Kadgaladyr uendigeit uab Kadwallaôn uab Catuan brenhin y Brytanyeit yn Rufein y deudecuet dyd o Vei megys y proffôydassei Vyrdin kyn no hynny 6rth Wrtheyrn Gôrthenau. Ac o hynny allan y colles y Brytanyeit goron y teyrnas. ac yd ennillawd y Saeson hi. Ac yn ol Kadwaladyr y gôledychaôd luor uab Alan vrenhin Llydaw. yr honn a elwir Brytaen uechan. Ac nyt megys brenhin namyn megys pen-naeth neu tywyssaôc. A hōnnô a gynhellis llywodraeth ar y Brytanyeit 6yth mlyned a deugeint. ac yna y bu uarô. Ac yn y ol ynteu y gôledychaôd Rodri maelôynaôc. Ac yn oes hōnnô y bu uarôlybeth yn Iôerdon. Ac yna y crynaôd y dayar yn Llydaô. Ac yna y bu y gôlaô gwaet yn ynys Prydein. ac Iwerdon. Deg mlyned a phedwar ugeint a whechant oed oet Crist yna. ac yna yd ymchoelaôd y llaeth ar emenyn yn waet. Ar lleuat a ymchoelaôd yn waetaôl liô. Seith cant mlyned oed oet Crist pan vu uarô Elfrytt brenhin y Saeson. Deg mlyned a seithgant oed oet Crist pan vu uarô Pipin vôyaf brenhin Ffreinc. Ac yna kyn oleuet oed y nos ar dyd. Ac yna y bu uarô Osbric brenhin y Saeson. ac y kyssegrwytt eglôys lan Vihagel. Vgein mlyned a seith cant oed oet Crist pan vu yr haf tessaôc. Ac yna y bu uarô Beli uab Elfin ac y bu vrôydyr Heilin ygkernyô. a gôeit Gôarchmaelaôc.¹ a chat Pen coet yn Deheubarth ac yn y teir brôydyr hynny y goruu y Brytanyeit. Deg mlyned ar hugeint a seith cant oed oet Crist pan vu vrôydyr ym mynyd Carn. Deugeint mylned a seith cant oed oet Crist pan vu uarô Beda offeirat. Ac yna y bu uarô Owein brenhin y Pictait. Deg mlyned a

deugeint a seith cant oed oet Crist pan vu y vrôydyr rôg y Brytanyeit ar Pictait yg gôeith Maes ydaôc.¹ Ac y lladawd y Brytanyeit Talargan brenhin y Pictait. Ac yna y bu uarô Teôdôr uab Beli. ac y bu uarô Rodri brenhin y Brytanyeit. ac Ecbalt brenhin y Saeson. Trugein mlyned a seith cant oed oet Crist pan vu brôydyr y rôg y Brytanyeit ar Saeson yg gweith Henfford. Ac y bu uarô Dyfynwal uab Tewdôr. Deg mlyned a thrugein a seith cant oed oet Crist pan symmudôyt pasc y Brytanyeit drôy orchymyn Elbot gôr y Duô. Ac yna y bu uarô Ffernuail² uab Idwal. A Chubert abat. Ac yna y bu distryô y deheubarthwyr gan Offa vrenhin. Pedwar ugein mlyned a seith cant oed oet Crist pan diffeithaôd Offa vrenhin y Brytanyeit yn amser haf. Deg mlyned a phedwar ugein a seith cant oed oet Crist pan deuth y paganyeit gyntaf y Iwerdon. Ac y bu uarô Offa vrenhin. a Maredud brenhin Dytet. ac y bu vrôydyr yn Rudlan. Wyth cant mlyned oed oet Crist pan ladaôd y Saeson Garadaôc brenhin Gôyned. ac yna y bu uarô Arthen vrenhin Keredigyaôn. Ac y bu diffyc ar y heul. Ac y bu uarô Rei³ vrenhin⁴ a Chadell brenhin Powys. ac Elbot archescob Gôyned. Deg mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan duaôd y lleuat duô nadolyc. ac y lloscet Mynyô. ac y bu uarôlybeth yr anifeileit ar hyt ynys Prydein. Ac y bu uarô Owein uab Maredud. Ac y lloscet Deganwy o tan myllt. Ac y bu vrôydyr y rôg Howel a Chynan. a Howel a oruu. Ac yna y bu daran uagr ac y gônaeth llawer o loscuaeu. Ac y bu uarô Tryffin⁵ uab Rein.⁶ Ac y llas Griffri uab Kyngen o dôyll Elisse y uraôt. Ac y goruu Howel o ynys Von. Ac y gyrraôd Gynan y uraôt o

¹ Magedawc. P. Maes Edawc Ll. MS.² Ffermael D. P. Ffernael Ll. MS.³ Run. D. P.⁴ Dyfed MS. Ll.⁵ Gruffyth D. P.⁶ Run.¹ Garthmaelawc D. P. MS. LL.

Von ymeith y gan lad llawer oe lu. Ac eilweith y gyrróyt Howel o Von. Ac y bu uar6 Kynon¹ urenhin. Ac y diffeitha6d y Saeson mynyded Eryri. ac y dugant urenhinyaeth Rywynya6c.² Ac y bu weith Llan Uaes. Ac y diffeitha6d Gen6lf brenhinyaethu Dyfet. Ugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan distrywyt castell Deganwy y gan y Saeson. Ac yna y duc y Saeson urenhinyaeth Powys yn eu mediant ac y bu uar6 Howel. Deg mlyned ar hugein ac 6yth cant oed oet Crist pan vu diffy ar y lleuat yr 6ythuet dyd o vis Racuyr. Ac y bu uar6 Satubin³ escob Myny6. Deugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan wledycha6d Meuruc escob ym Myny6. Ac y bu uar6 Idwalla6n. Ac y bu g6eith Ketyll. Ac y bu uar6 Merfyn. Ac y bu weith Ffinant. ac y llas Ithel brenhin Gwent y gan wyr Brecheina6c. Deg mlyned a deugein ac vyth cant oed oet Crist pan las Meuruc y gan y Saeson. Ac y tagwyt Kyngen y gan y genedloed. Ac y diffeith6yt Mon y gan y kenedloed duon. Ac y bu uar6 Kyngen brenhin Powys yn Rufein. Ac y bu uar6 Ionathal tywyssa6c Aber Geleu. Trugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan yrróyt kat-6eithieu ymeith.⁴ Ac y bu uar6 Kynan uant nifer.⁵ Ac y diffeithwyt kaer Efra6c ygkat Dubkynt. Deg mlyned a thrugein ac 6yth cant oed oet Crist pan vu kat Cryn Onnen. ac y torret kaer Alelut y gan y paganyeit. Ac y bodes G6ga6n uab Meuruc brenhin Keredigyawn. Ac y bu weith Bangoleu a g6eith Menegydy yn Mon. Ac y bu uar6 Meuruc escob bonhedic. Ac y kymerth L6mbert⁶ escobawt Vyny6. Ac y bodes B6rngarth⁷ urenhin Kerny6. Ac y bu weith du6 Sul ym Mon. ac y llas Rodri a Gwryat y ura6t y gan y Saeson. Ac y bu uar6 aed uab mellit. Pedwar ugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan vu weith Conwy y dial Rodri o Du6.⁸ Deg mlyned a phedwar ugein ac 6yth cant oed oet Crist pan vu uar6 Subin y doethaf or Yscotteit. ac yn y deuth y Normanyeit duon eilweith y gastell Baldwin. Ac y bu uar6 Heinyth, uab Bledri. ac yna y deuth Anara6t y diffeitha6 Keredigya6n ac Ystrat Tywi. ac yna y diffeitha6d y

Normanyeit Loeger. a Brecheina6c a Morgan6c a G6ent a Buellt G6nll6c. ac yna y diffygya6d b6yt yn Iwerdon kanyys pryfet o nef ar weith g6ad a dyg6yda6d a dau dant y bop un.¹ Ar rei hynny a v6yttaod yr holl ymborth. A thr6y unpriyda a g6edi y g6rthladvyt. ac yna y bu uar6 Elstan brenhin.² Ac Alvyrt urenhin Iwys. Naw cant mlyned oed oet Crist pan deuth Igm6nd y ynys Von. ac y kynhalya6d maes ros Meilon.³ Ac yna y llas mab Meruyn y gan y genedyl. ac y bu uar6 Llywarch uab Hennyth. ac y llas pen Ryderch uab Hennyth duw g6yl Baol. ac y bu weith Dumeirt.⁴ yn yr honn y llas Maela6c cam uab Peredur. ac yna y dile6yt Myny6. ac y bu uar6 Gorch6yl escob. ac y bu uar6 Corua6c⁵ brenhin ac escob holl Iwerdon g6r ma6r y grefyd ae garda6t. Mab y Guleuan.⁶ a las oe vod y my6n br6ydyr. ac y bu uar6 Keruallt⁷ uab Muregan brenhin Langesy⁸ o keugant⁹ diwed ac y bu uar6 asser archescob ynys Prydein a Chadell uab Rodri. Deg mlyned a na6 cant oed oet Crist pan deuth Other y ynys Prydein. ac y bu uar6 Anara6t uab Rodri brenhin y Brytanyeit. ac y diffeith-6yt Iwerdon a Mon y gan bobyl Dulyn. ac y bu uar6 Edelflet vrenhines. ac y llas Clyda6c uab Cadell y gan Ueuruc y ura6t. ac y bu uar6 Uercu¹⁰ escob. ac y bu weith y diuas ne6yd. Ugein mlyned a na6 cant oed oet Crist pan aeth Howel Da vrenhin uab Kadell y Rufein. ac y bu uar6 Elen. Deg mlyned ar hugein a na6 cant oed oet Crist pan las Gruffud ap Owain y gan wyr Keredigya6n. ac y bu ryfel Brun. ac y bu uar6 Hennyth¹¹ uab Clyda6c a Meuryc y ura6t. ac y bu uar6 Edelstan brenhin y Saeson. Deugein mlyned a na6 cant oed oet Crist pan uu uar6 Albloyc vrenhin. a Chadell uab Archuael¹² a 6en6yn6yt. ac Ida6l uab Rodri ac Elifed y ura6t a las y gan y Saeson. ac y bu uar6 L6nbert¹³ escob myny6. ac Ussa uab Lla6r. a Morcheis¹⁴ escob Bangor a vuant ueir6. A Chyngen¹⁵ uab Elised a wen6yn6yt. ac

¹ Rufein Ib.² Y Saeson MS. Ll.³ Moleraid D. P.⁴ Dinneir. MS. Ll. Dinerth. D. P.⁵ Carmot. D. P.⁶ Gulenan. MS. Ll. Cukeman. D. P.⁷ Kymalt. D. P.⁸ Lagmes. D. P.⁹ Kengant. Ll. MS.¹⁰ Nercu MS. Ll.¹¹ Eunyth. D. P.¹² Arthfael MS. Ll. Arthuael. D. P.¹³ Hubert D. P.¹⁴ Morcleis. MS. Ll. Morclais. D. P.¹⁵ Conan. D. P.¹ Conan D. P.² Rhyvonioc D. P.

Saturbin MS. Ll.

⁴ Ymddeith MS. Ll.⁵ Nifer D. P.⁶ Dubert D. P.⁷ Dwngarth Ll. MS. Dungarth D. P.⁸ Ac yna y bu farw Cadweithieu. MS. Ll. ac y bu farw Hywel. yn Rhufein.

Eneurus¹ escob Myny6 a vu uar6. Ystrat Clut a diffeith6yt y gan y Saeson. A Howel Da uab Kadell vrenhin pen a mol-yant yr holl Frytanyeit a vu uar6. a Chad6gan uab Owein a las y gan y Saeson. ac yna y bu weith Carno r6g meibon Howel a meibon Idwal. Deg mlyned a deugein a naw cant oed oet Crist pan diffeitha6d Iago a Ieuaf meibon Idwal Dyfet d6yweith. ac yna y bu uar6 Dyfyn6al a Rodri meibon Howel. ac yna y bu ladua ua6r r6g meibon Idwal a meibon Howel yg gweith Con6y yn llan 6rst.² ac y llas Hirma6r ac Anara6t y gan y pobloed. Meibon oed y rei hynny y 6ryat. a g6edi hynny y diffeith6yt Keredigya6n y gan ueibon Idwal, ac y bu uar6 Etwin uab Howel. ac y bodes Hayard6r³ uab Mervyn. ac y llas Congaloch brenhin Iwerdon. a G6ga6n uab G6ryat. ac y bu yr haf tessa6c. ac y bu dirfa6r eira vis Ma6rth. a meibon Idwal yn gwledychu. ac y diffeitha6d meibon Abloec Gaer Gybi a Lley. Trug-ein mlyned a na6 cant oed oet Crist pan las Idwal uab Rodri. ac y llas meibon G6ynn ac y diffeith6t y ty Wyn⁴ y gan y pobloed. ac y bu uar6 Meuruc uab Katuan. a Ryderch escob. a Chad6alla6n uab Owein. ac yna y diffeitha6d y Saeson. ac Aluryt yn tywyssa6c ndunt vrenhinyaetheu meibon Idwal. ac y llas Rodri uab Idwal. ac y diffeith6yt Aberffra6. a g6edy hynny y dellis⁵ Iago uab Idwal Ieuaf uab Idwal y ura6t. ac y carchar6yt Ieuaf. a gwedy hynny y croget. Ac yna y diffeithwyt G6hyr y gan Eina6n uab Owein. ac y diffeitha6d Marc uab Herald Benmon. Deg mlyned a thrugein a na6 cant oed oet Crist pan diffeitha6d Gotbric uab Herald Von. ac o ua6r ystry6 y darostygaa6d yr holl ynys. ac yna y kynnulla6d Edwart brenhin y Saeson dirua6r lyges hyt ygkaer Llion ar Wysc. ac y g6rthladwyt Iago oe gyfoeth. ac y g6ledycha6d Howel dr6y uudugolyaeth. ac y clesych6yt Meuruc uab Idwal.⁶ ac y bu uar6 Morgan. ac yna y bu uar6 Edgar brenhin y Saeson. ac y daeth Dunwalla6n brenhin Ystrat Clut y Rufein. ac y bu uar6 Idwalla6n uab Eina6n. ac eilweith y diffeitha6d Eina6n 6hyr. ac y diffeithwyt Ll6yn Celyna6c ua6r y gan Howel uab Ieuaf ar Saeson. ac yna y delit Iago ac y gorun Howel uab Ieuaf ac

y gorescynnu6ys¹ Iago. ac y llas Idwal. A gwedy hynny y diffeitha6d Custhennin² uab Iago. a Gotbric uab Herald Llyn. a Mon. a gwedy hynny y llas Custenhin uab Iago y gan Howel uab Ieuaf yn y vr6ydyr a elwir gweith Hirharth. Pedwar ugein mlyned a na6 cant oed oet Crist. pan diffeitha6d Gotbric uab Herald Dyuet a Myny6. ac y bu weith Llan Wana6c.³ ac yna y diffeithwyt Brecheina6c a holl gyfoeth Eina6n uab Owein y gan y Saeson. ac Aluryt yn dywyssa6c arnunt. A Howel uab Ieuaf ac Eina6n a lada6d llawer oe lu. ac yna y llas Einawn uab Owein drwy d6yll gan uchelwyr G6ent. ac y bu uar6 bonhedic escob. ac y llada6d y Saeson Howel uab Ieuaf dr6y d6yll. ac y llas Ionauall uab Meuruc a Chadwalla6n uab Ieuaf ac llada6d. Kad6alla6n ab Ieuaf dr6y uudugolyaeth a oresgynn6ys y gyfoeth nyt amgen noc ynys Von a Meiryonynd a holl wladoed G6yned o diruawr ystry6 a challter a darostygaa6d. ac yna ydd yspeil-wyt Llywarch ap Owein oe lygeit. ac y diffeithwyt⁴ Gorbri6⁵ uab Herald ar lludu ganta6 ac ef ynys⁶ Von. ac y dellit⁷ d6y vil o dynyon. ar dryll arall o nadunt a duc Maredudd uab Owein y gyt ac ef y Geredigya6n a Dyfet. ac yna y bu uar6ol-yaeth ar yr holl⁸ anifeileit yn holl ynys Prydein, ac yna y bu uar6 Ieuaf uab Idwal. ac Owein uab Howel. ac y diffeitha6d y kenedloed Lau Badarn. a Myny6 a Llan Ulltut a Llan Garban. a Llan Dydoch. ac yna y llas mab Abloye. ac y tala6d Maredudd yn deyrnget yr kenedloed duon geina6c o bop dyn. ac y bu dirua6r uar6olyaeth ar y dynyon rac newyn. ac y llas Owein uab Dyfynwal. ac y diffeitha6d Maredudd Maes Hyfeid. Deg mlyned a phedwar ugein a na6 cant oed oet Crist pan diffeitha6d Etwin uab Eina6n ac Eclis ua6r tywyssa6c Seis y ar voroed y deheu oll urenhinyaetheu Maredudd nyt amgen Dyfet a Cherediga6n a G6hyr a Chedweli. ac eilweith y kymernth wystlon o holl gyfoeth ar dryded weith y diffeitha6d Vyny6. A Maredudd a hurya6d y kenedloed a dath-oedynt yn y ewyllys gyt ac ef. ac a diffeitha6d g6lat Uorgan. a Chadwalla6n y uab a vu uar6. ac yna y duc meibon Meuruc kych hyt yg G6yned. ac a diffeith6yt ynys Von y gan y kenedloed du6

¹ Eneurus. MS. Ll.² Rwst. MS. Ll.³ Yarthyr. D. P.⁴ Tywyn. MS. Ll.⁵ Delis. MS. Ll.⁶ Ac y bu farw Idwallawn fab Einiawn. MS. Ll.¹ Gorescynnwy Cyfoeth. MS. Ll.² Custenhin Ddu MS. Ll.³ Wenawc. MS. Ll.⁴ Sic in MS. Ll.⁵ Gotbric.⁶ Yn ynys MS. Ll.⁷ Delid MS. Ll.⁸ Deest in MS. Ll.

Ieu kyrcchauel. Ac yna y bu diruaer newyn yg kyfoeth Maredu. ac y bu brôdyr y rôg meibon Meuruc a Maredu yn ymyl Llan Gwm. ac y gorvu ueibon Meuruc. ac yno y llas Tewdor uab Einaen. ac yna y diffeithôyt Mana y gan Yswein uab Herald. ac y llas Idwal uab Meuruc. ac y diffeithôyt Arthmarcha.¹ ac y lloset ac y diboblet Myny y gan y kenedloed. ac y llas Morgeneu escob y gantunt. ac y bu uarê Maredu uab Owein y clotuorussaf vrenhin y Brytanyeit. Mil o vlynnydoed oed oet Crist pan diffeithôyt Dulyn y gan yr ysgoteit. ac y gôledychaêd Kynan uab Howel yg Gwyned. ac y diffeithaêd y kenedloed Dyfet. ac y bu uarê Morgan uab Gôyn. ac Iuor Porth Talarthi.² a gwedi hynny y llas kynan uab Howel. ac y dallwyt Gôlfac ac Uryat. Mil a deg mlyned oed oet Crist. pan diffeithôyt Myny y gan y Saeson nyt amgen y gan Entris ac Ubis. ac y bu uarê Hayarn Drut Mynach o Enlli. ac yna yd aeth³ Yswain uab Herald y Loeger. ac y gyrraêd Eldryt⁴ uab Etgar oe deyrnas. ac y gôledychaêd yn y gyfoeth yn yr hên y bu uarê yn y vlôdyd honno. ac yna y kyffroes Brian brenhin holl Iwerdon a Môrchath y uab. a llaes o vrenhined ereill yn erbyn Dulyn y lle yd oed Sitruc uab Abloec yn vrenhin. ac yn⁵ eu herbyn y deuth gwyr Largines a Mael Mordaf yn vrenhin arnadunt. ac ymaruolla orugant yn erbyn Brian vrenhin. ac y huryaêd Sitruc gant yn erbyn Brian vrenhin. ac yna y huryaêd Sitruc llogeu hiryon aruaêc yn gyflaen o wyr llurugaêc. a Derotyr yn tywyssac arnadunt. a gwedy bod brôdyr rygtunt a gônenthur aerua o bob tu y llas Brian ae uab or neill tu a thywyssaêc y llogeu ae vraêd. a Mael Mordaf vrenhin or tu arall. ac yna y llas Owein uab Dyfynwal. ac yna y gorescynnaêd Cnut uab Yswein vrenhin yaeith Loeger a Denmark a Germania. ac yna y llas Aedan uab Blegyôryt ae bedwar meib y gan Llywelyn uab Seisyll. ac y llas Meuruc uab Arthuael. ac yna y dechymygaêd neb un Yscot yn gelôyd y vot yn uab y Varedud vrenhin. ac y mynnaêd y alô e hun⁶ yn vrenhin. ac y kymerth gôyr y Deheu ef yn Arglôyd. ac y deyrnas a⁷ henê un Rein. ac yn y erbyn y ryfelaêd Llywelyn uab Seisyll goruchel⁸ urehin Gôyned. a

phennaf a chlotuorussaf vrenhin or oll Brytanyeit. Yn y amser ef y gnotaei henafeyt y teyrnas dywedut bot y gyfoeth ef or mor py gilyd yn gyflaen o amyllder da a dynyon hyt na thebygit bot na thlaêd nac eissiwedie yn y holl wladoed. na thref ôac na chyfle diffye. ac yna y duc Rein Yscot y lu yn dilesc. a herôyd defaêt yr Yscoteit yn valch syberê. annoc a wnaeth y wyr y ymlad. ac yn ymdiriedus adaê a wnaeth udunt mae ef a orydei. ac ymgyfaruot a orue yn ehofyn ae elynyon. ac gynteu yn wastat diofyn a aoryssant¹ y chôydedie drahaus. annogôr hônno. ac ynteu yn hy diofyn a gyrchaêd y vrôdyr. a gôedy gôeithaê y vrôdyr a gônenthur cyffredin aerua o bop tu. a gôastat ymlad drôy leêder y² Gôyndyt. yna y gorvuôyt Rein Yscot ae lu. a herôyd y dywedir yn dihareb. Annoc dy gi ac nac erlit ef a gyrchaêd yn leê ehofyn. ac a gilyaêd yn war anwydus³ o lônogaêd defaêt. ar Gwyndyt yn lidaêc ae hymlynâd drôy lad y lu a diffeithaê y wlat. ac yspeilaê pob mann ae distryê hyt y Mars. ac nyt ymdangosses ynteu byth o hynny allan. ar vrôdyr honno a vu yn Aber Gôyli. A gwedy hynny y deuth Eilat y ynys Brydein. ac y diffeithôyt Dyuet ac y torret Myny. ac yna y bu uarê Llywelyn uab Seisyll. ac y kynhalyaêd Ryderch uab Iestin llywodraeth y deheu. Ac yna y bu uarê Morgeneu escob. ac y llas Kynan uab Seisyll. Deg mlyned ar hugein a Mil oed oet Crist pan las Ryderch uab Iestin y gan yr Yscoteit. ac yna y kynhalyaêd Iago uab Idwal llywodraeth Wyned wedy Llywelyn uab Seisyll. a Howel a Maredu veibon Etwin a gynhalassant llywodraeth y deheu. ac yna y bu weith Hiraethôy rôg meibon Etwin y gan ueibon Kynan. a Charadaêc uab Ryderch y las y gan y Saeson. Ac yna y bu uarê Cnut uab Yswein brenhin Lloeger⁴ a Denmark a Germania.⁵ a gôedy y uarê ef y foes Eilat hyt yn Germania. ac yna y delis y kenedloed Ueuruc uab Hywel. ac y llas Iago brenhin Gôyned. ac yn y le ynteu y gôledychaêd Gruffud uab Llywelyn ap Seisyll. a hônno oe dechreu hyt y diwed a ymlidraêd y Saeson ar kenedloed ereill ac ae lladaêd ac ae diuaaêd ac o luossogrôyd o ymladeu ae goru. y vrôdyr gyntaf a wnaeth yn Ryf Groes ar Hafren. ac yno y

¹ Arthmarchan. MS. Ll.² Talarthi. MS. Ll.³ Y doeth. MS. Ll.⁴ Etheldryd. MS. Ll.⁵ Yna yn. MS. Ll.⁶ Alw. MS. Ll.⁷ Ae. MS. Ll.⁸ Goruchaf. MS. Ll.¹ Oryssant. MS. Ll.² Or. MS. Ll.³ Adwydus.⁴ A Skotland. MS. Ll.⁵ Norwayne. ib.

goruu ef.¹ y vlôdydn honno y dibobles ef Lan Badarn. ac y kynhelis ef llywodraeth Deheubarth. ac y gôrthladaôd Howel uab Etwin oe gyfoeth. ac yno y bu uarô Heurun² escob Mynyô. Ac yna y bu weith Pen Cadeir. ac y goruu Ruffud ar Howel. ac y delis y wreic. ac ae kymmerth yn wreic idaô e hun. Deugein mlyned a mil oed oet Crist pan uu vrôdydr Pôll Dyfach. ac yna y goruu Howel y kenedloed a oed yn diffeithaô Dyfet. Yn y vlôdyn³ y delit Grufud y gan genedloed Duly. ac yna y bu uarô Howel uab Etwin brenhin gôlat Vorgan yn y heneint. ac yna y medylaôd Howel uab Etwin diffeithaô Deheubarth a llyghes o genedyl Iwerdon y gyt ac ef. ac yn y erbyn y gwrthôyneb- aôd idaô Rufud ap Llywelyn. a gwedy bot creulaôn vrôdydr a dirvaôr aerua ar lu Howel ar Gôdydl yn Aber Tywi y dy- gôydaôd Howel ac y llas. ac yna⁴ y goruu Rufud. Ac yna y bu uarô Iosef escob Teilaô yn Rufein. ac y bu diruawr dôyll⁵ y gan Ryfud a Rys meibon Ryderch yn erbyn Gruffud uab Llywelyn. ac yna y dygôydaôd amgylch seith ugeinwyr o teulu Gruffud drôy dôyll gôyr ystrat Tywi. ac y dial y rei hynny y diffeithaôd Gruffud ystrat Tywi a Dyfet. Ac yna y bu diruawr eira duô kalau Ionaôr. ac y trig- yaôd hyt wyl Badric. ac y bu diffeith holl Deheubarth. Deg mlyned a deugein a mil oed oet Crist pan ballawd llyges o Iwerdon yn dyfot y Deheubarth. ac yna y lladaôd Gruffud uab Llywelyn Ruffud uab Ryderch. A gwedy hyuno y kyffroes Gruffud ap Llywelyn lu yn erbyn y Saeson. a chôeiraô bydinoed yn Henfford. ac yn y erbyn y kyuodes y Saeson a diruawr lu gantunt a Reinôlf yn dywyssaôc arnunt. ac ymgylfaruot a orugant a chôeiraô bydinoed ac ymbarottoi y ymlad. ae kyrchu a wnaeth Gruffud yn diannot. a bydinoed cyweir gantaô. a gôdy bot brôydyr chôerôdlost ar Saeson heb allel godef cynnôrf y Brytan- yeit yd ymchoelassant ar ffo. ac o diruaôr ladua y dygôydassant. ae hymlit ynlut a wnaeth Gruffud yr Gaer. ac y myôn y doeth a dibolli y gaer a wnaeth ae thorri a llosci y tref.⁶ ac o dyna gyt a diruaôr anreith ac yspeil yr ymchoelaôd y wlat yn hyfryd uudugaôl. ac yna y deuth Magnus uab Heralt brenhin Germania y Loeger. ac y diffeithaôd urenhinaetheu y Saeson. A

Gruffud vrenhin y Brytanyeit yn tywyssauc ac yn ganhorthwy idaô. Ac yna y bu uarô Owein uab Gruffud. Trugein mlyned a mil oed oet Crist pan dygôydaôd Gruffud ap Llywelyn penn a tharyan ac amdiffynôr y Brytanyeit drôy dôyll y wyr e hun y gôr a uasaei annorchyfedic kyn no hynny yr awr hon a edewit y myôn glynneu diffeithon. Wedy diruawron anreitheu a diuessuredigyon udugolyaetheu. ac aneiryt oludod eur ac aryant a gemmeu. a phor- florolyn wiscoed. Ac yna y bu uarô Iosef escob Mynyô. ac y bu uarô Donchath uab Brian yn mynet y Rufein. Ac yna y medylaôd Heralt vrenhin Denmarc dar- estôg y Saeson yr hôn a gymerth Heralt arall uab Gotwin Iarll a oed vrenhin yna yn Lloeger yn dirybud diaryf. ac o deissyfyt ymlad drôy wladaôl dôyll ae trewis yr llaôr yn y bu uarô. ar Heralt hônno a uasaei Iarll yn gyntaf trôy greu- londer gwedy marô Edwart vrenhin a ennillaôd yn andlyedus uchelder teyrnas Loeger. a hônno a yspeilôyt oe teyrnas ae vyôyt y gan Wilim vastard tywyssaôc Normandi. kyt boesachei or uudugolyaeth kyn no hynny. ar Gwilim hônno drôy diruaôr vrôdydr a amdiffynnaôd teyrnas Loeger o anorchfygedic laô ae uonhedickaf lu. Ac yna y bu weith Mechen rôg Bledyn a Ruallon veibon Kynfun. a Maredudd ac Ithel veibon Gruffud. ac yna y dygôydaôd meibon Gruffud. Ithel a las yn y vrôdydr. a Maredudd a vu uarô o anwyf yn ffo. ac yno y llas Ruallaôn uab Kynuyn. Ac yna y kynhellis Bledyn uab Kynfun Gôyned a Phowys. a Maredudd uab Owein uab Etwin a gynhelis Deheubarth. Deg mlyned a thrugein a mil oed oet Crist pan las Maredudd uab Owein y gan Garadaôc uab Gruffud uab Ryderch ar Freinc ar lan avon Rymhi. ac yna y llas Macmael Minbo¹ clotuorussaf a chadarnaf urenhin y Gôdydl o deissyfyt vrôdydr y gôr a oed aruthur wrth y elynyon a hynaôs y² giôtaôtwyr. a gôar ôrth pererinyon a di- eithreit. Yna y diffeithaôd y Ffreinc Geredigyaôn. a Dyuet a Mynyô. a Bangor a diffeithôyt y gan y genedloed.³ Ac yna y bu uarô Bleiddut escob Mynyô. ac y kymmerth Iulien yr Escobaô. yna yr eil- weith y diffeithaôd y Freinc Geredigyaôn. Ac yna y llas Bledyn uab Kynuyn y gan Rys ab Owein drôy dôyll drye ysprytolyn pennaeu. ac uchelwyr ystrat Tywi. y gwr a oed gwedy Gruffud y uraôd yn

¹ Yn y. MS. Ll.² Hernun. D. P.³ Honno. M. S. Ll.⁴ Yno. MS. Ll.⁵ Brad. MS. Ll.⁶ Dref. MS. Ll.¹ Nimbo.² Wrth y. MS. Ll.³ Kenedloed. MS. Ll.

Kynnal yn ardercha6c holl deyrnas y Brytanyeit. ac yn y ol ynteu y g6ledych-a6d Trahayarn uab Karada6c y gefynder6 ar deyrnas y G6ndyt. a Rys ab Owein a Ryderch uab Karada6c a gynhallasant Deheubarth. Ac yna yd ymlada6d Gruffud uab Kynan 6yr Iago a Mon. ac y lladawd y G6yndyt Kynwric uab Ruallon. ac yna bu vr6ydyr ygkamd6r r6g Goron6 a Llywelyn meibon Kad6ga6n a Charada6c uab Gruffud gyt ac 6ynt. a Rys uab Owein a Ryderch uab Karada6c y gyt ar rei hynny hefyt. Yn y vl6ydyn honno y bu vr6ydyr Bron yr Erw rwg Gruffud a Trahayarn. ac yna y llas Ryderch uab Karada6c y gan Meircha6n uab Rys uab Ryderch y gefyndery6 dr6y d6yll. ac yna y bu vr6dyr G6ennottyll y r6g Llywelyn¹ a meibon Kad6ga6n a Rys uab Owein a Ryderch uab Karada6c y rei a oruuant eilweith. Ac yna y bu vr6ydyr P6ll G6dyc. ac yna y goruud Trahayarn brenhin G6yned. ac y diala6d g6aet Bledyn uab Kynuyn dr6y rat Du6 yr h6nn a uu waraf a thrugaroccaf or brenhined. ac nyt argy-wedei y neb o ny chodit a phan godit oe anuod y dialei ynteu y godyant. g6ar oed 6rth y gereint. ac amdifyn6r yndiueit a g6eion a g6ed6on. a chedernyt y doeth.² ac enryded a g6ndwal yr egl6ysseu. a didan6ch y gwladod a hael 6rth ba6p. aruthur yn ryfel a hegar ar hed6ch. ac amdifyn y ba6b. Ac yna y dyg6yda6d holl teulu Rys ac ynteu yn f6a6dyr. megys kar6 ofna6c ym blaen y milg6n dr6y y perthi ar creigeu. Ac yn diwed y vl6ydyn yllas Rys ap Howel y vra6t y gan Garada6c ap Gruffud. Ac yna yd edewis Sulyen y escoba6t ac y kymerth y Uraham, ac yna y dechreuad6d Rys ab Tewdwr wledychu. ac y diffeith6yt Myny6 yn druan gan y kenedloed. ac y bu uar6 y Vraham escob Myny6. ac y kymerth Sulyen yr escoba6t eilweith oe anuod. Ac yna y bu vr6ydyr ym mynyd Carn. ac yna y llas Trahayarn uab Karada6c uab Gruffud 6yr Iago. ar Yscotteit gyt ac ef yn ganhorth6y ida6. ac y llas G6rgeneu uab Seisyll dr6y d6yll gan veibon Rys Seis. Ac yna y deuth Gwilim vastard brenhin y Saeson ar Freinc ar Brytanyeit 6rth wedia6 dr6y bererinda6t y Vyny6. Pedwar ugein mlyned a mil oed oet Crist pan edewis Sulyen y escoba6t y dryded weith. ac y kymerth Wiltfire. Ac yna y bu uar6 Gwilym Vastar tywysa6c y Normanyeit a brenhin y Saeson ar Brytanyeit ar Albanwyr wedy diga6n o

ogonyant a chlot y lllithredic vyt yma a gwedy gogonedusson uudugolyaethau ac enryded o oluodod.¹ a gwedy ef y g6ledych-a6d Gwilym Goch y uab. ac yna y g6rth-lad6yt Rys uab Te6d6r oe gyfoeth ae teyrnas y gan veibon Bledyn uab Kynuyn nyt amgen Mada6c a Chad6ga6n a Ridit. ac ynteu a gilya6d y Iwerdon. ac yn y lle gwedy hynny y kynhulla6d llyges ac y ymchoela6d drachefyn. ac yna y bu vr6ydyr Llych Crei.² ac y llas meibon Bledyn. ac y rodes Rys ab Te6d6r diruawr S6lit yr Llygheswyr Yscotteit. ar G6ydyd a deuthaut yn borth ida6. Ac yna y ducep6yt yscriu Dewi yn lledrat or eglwys ac ys-peil6yt yn ll6yr yn ymyl y dinas. ac yna y cryna6d y dayar yn diruawr yn holl ynys Prydein. ac yna y bu uar6 Sulyen escob Myny6 y doethaf or Brytanyeit ac ardercha6c o grefydus fuched. Wedy clot-uorussaf dyscedigaeth y disgyblon a chraffaf dyse y pl6fyf y petwar ugeinuot vl6ydyn oe oes. ar unuet eisseu o ugein oe gyssegredigaeth nos galan Iona6r. Ac yna y torret Myny6 y gan genedyl yr ynyssed. ac y bu uar6 Keduor uab Goll6yn. a Llywelyn y uab ae vr6dyr a wala6dyssant Ruffud uab Maredud. ac yn y erbyn yd ymladawd Rys ab Te6d6r. ac ae gyrra6d ar ffo. ac yn y diwed y llada6d. Deg mlyned a phetwar ugein a mil oed oet Crist pan las Rys ab Te6d6r brenhin Deheubarth y gan y Ffreinc a oed yn press6yla6 Brecheina6c. ac yna y dyg6yda6d teyrnas y Brytanyeit. Ac yna yd yspeila6d Kad6ga6n uab Bledyn Dyuet yr eildyd o Vei. ac olynna deuwis wedy hynny amgylch calan Gorffena y deuth y Ffreinc y Dyuet. a Cherediga6n y rei ae kynhallasant etwa. ac y gadarnhayssant y kestyll, a holl tir y Brytanyeit a achubasant. Ac yna y llas y Moel C6l6m ab D6ncha6th brenhin y Pictait ar Alban-yeit y gan y Ffreinc. ac Edwart y uab. ac yna y g6edia6d Margaret urenhines g6reic y Moel C6l6m ar Du6 dr6y ymdiret ynda6 g6edy clybot llad y g6r ae mab hyt na bei vy6 hi yn y var6a6l vuched yma. a g6randaw aoruc Du6 y g6edi kanyys erbyn y seithuet dyd y bu uar6. Ac yna yd aeth Gwilim Goch³ yr hwnn kyntaf a oruu ar y Saeson o glotuorussaf ryfel hyt yn Normandi y gad6 ac y am difyn teyrnas Ropert yvra6t yr h6nn a athoed hyt yg Kaerusalem y ymlad ar Sarasinyeit a chenedloed ereill agkyfyeith ac y amdifyn y Cristonogyon. ac y haedu m6y o gлот.

¹ Rhwng Gronw a Llywelyn meibon. MS. Ll.² Doethion. MS. Ll.¹ Ef a gladwyd yn nhref lan yn Normandi. MS. Ll.² Llechryd. D. P.³ Brenhin y Brytanieid. MS. Ll.

A Góilim yn trigya6 yn Normandi y górlhlada6d y Brytanyeit lywodraeth y Ffreinc heb allel godef eu creulonder. a thorri y kestyll yg Góyned. a mynychlu anreitha6¹ a lladaueu arnunt. ac yna y duc y Ffreinc luoed hyt yg Góyned. ae kyuerbynyeit a oruc Kadóga6n uab Bledyn. ae kyrchu a gornot arnunt. ae gyrru ar ffo ae llad o dirua6r ladua. ar vróydyr honno a gnaethpóyt yg koet Yspóys. ac yn diwed y vlóydyn honno y torres y Brytanyeit holl gestyll Keredigya6n a Dyuet eithyr den nyt amgen Penuro a Ryt y Gors. ar bobyl a holl anifeileit Dyuet a dugant gantunt. ac adaw a wnaethant Dyfet a Cheredigya6n yn diffeith. Y vlóydyn rac óyneb y diffeitha6d y Ffreinc Góhyr a Chedweli ac ystrat Tywi. ac y trigya6d y góladoed yn diffeith. a hanher y cynhaeaf y kyffroes Góilim vrenhin lu yn erbyn y Brytanyeit. a góedy kymryt or Brytanyeit eu hamdiffyn yn y coetyd ar glynned yd ymchoela6d Gwilim adref yn or6ac heb ennill dim. Y vlóydyn rac wyneb y bu uar6 Gwilim uab Baldwin yr h6nn a r6ndwala6d gastell Ryt y Gors. ac yna y 'górlhlada6d Brytanyeit Brecheina6c a Góent a Góenll6c arglóydiaeth y Ffreinc. ac yna y kyffroes y Ffreinc lu y Went. ac yn or6ac heb ennill dim yd ymchoelassant. ac y llas yn ymchoelut drachefyn y gan y Brytanyeit yn y lle a elwir Kelli Carnant. Góedy hynny y Ffreinc a gyffroassant lu y Brytanyeit. a medylia6 diffeitha6 yr holl wlat heb² allu cuplau eu med6l yn ymchoelut drachefyn y llas gan veibon Idnerth ab Cadóga6n Gruffud ac Iuor yn y lle a elwir Aber Llech. ar ki6da6t6yr a drigyassat yn eu tei yn diodef yn diofyn yr bot y kestyll etwa yn gyfan ar kastellwyr yndunt. Yn y vlóydyn honno y kyrcha6d Uchtrut uab Etwin a Howel uab Goron6 a llawer o bennaethu ereill gyt ac óynt. ac ymlad a deulu Kadóga6n o deulu Kadóga6n uab Bledyn y gastell Penuro ae hyspeila6 oe holl anifeileit a diffeitha6 yr holl wlat. a chyt a dirua6r anrhaith yd ymchoelassant adref. y vlóydyn rac óyneb y diffeitha6d Geralt ystiwart yr h6nn y gorchymynnassit ida6 ysti6ardaeth kastell Penuro teruynueu Myny6. ac yna yr eilweith y kyffroes Góilim vrenhin Lloger aneiryf o luoed a dirua6r uedyant a gallu yn erbyn y Brytanyeit. ac yna y gochela6d y Brytanyeitu cynnór6f wynt heb obeitha6 yndunt e hunein namyn gan ossot gobeith yn Duw crea6dyr pob peth dr6y ymprydia6 a g6edia6 a rodi

cardodeu a chymryt gar6 bennyf ar eu kyrff. Kan ny leuassei y Ffreinc kyrchu y creigau ar coedyd. namyn góibya6 yg g6astadyon veussyd. yn y diwed yn or6ac yd ymchoelassant adref heb ennill dim. ar Brytanyeit yn hyfryt digrynedic a ymdiffynnassant eu gólat. Y vlóydyn rac óyneb y kyffroes y Ffreinc luoed y dryded weith yn erbyn Góyned a deu dywyssa6c yn eu blaen a Hu¹ Iarl Amóythic yn bennaf arnunt. a phebyllia6 a orugant yn erbyn ynys Von. ar Brytanyeit góedy kilya6 yr lleoed kadarnaf udunt oe gnot-aedic defa6t ac a ga6ssant yn eu kyghor achubeit Mon. a g6aha6d attunt 6rth amdiffyn udunt llyghes ar uor o Iwerdon dr6y gymryt y rodyon ar gobreu y gan y Ffreinc a ddugant y Ffreinc i Fon. ac yna yd edewis Kadóga6n uab Bledyn a Gruffud uab Kynan ynys Von ac y kilyassant y Iwerdon rac ofyn tóyll y g6r e hunein. Ac yna y deuth y Ffreinc y mywn yr ynys. ac y lladassant rei o wyr yr ynys. ac ual yd oedynt yn trigya6 yno y deuth Magnus brenhin Germania a rei oe logeu ganta6 hyt ym Mon dr6y obeitha6 caffel gorescyn ar wlatoed y Brytanyeit. A góedy clybot o Vagnus brenhin² y Ffreinc yn mynych vedylia6 diffeitha6 yr holl wlat ae dóyn lyt ar dim dyfryssya6 a oruc y eu kyrchu. ac ual yd oedynt yn ymsaethu y neill rei or mor ar rei ereill or tir y brathóyt Hu iarl yn y óyneb. ac o law y brenhin e hun yn y vródyr y digóyda6d. ac yna yd edewis Magnus vrenhin dr6y deisyfyt kyghor teruynueu y wlat. A dóyn a oruc y Ffreinc oll a ma6r a bychan hyt ar y Saeson. A góedy na allei y G6ndyt godef kyfreithu a barneu a threis y Fireinc arnunt. kyuodi a orugant cilweith yn eu herbryn. ac Owein uab Edwin yn dywysa6c arnadunt y g6r a dugassei y Ffreinc. gyt y Von. Y vlóydyn gwedy hynny yd ymchoela6d Kadwaga6n uab Bledyn a Gruffud uab Kynan o Iwerdon. A gwedy hedychu ar Ffreinc o nadunt ran or wlat a achubassant. Kadóga6n uab Bledyn a gymwerth Keredigya6n a chyfran o Bowys. a Gruffud a gavas Mon. ac yna y llas Llywelyn uab Kadóga6n y gan wyr Brecheina6c. ac yd aeth Howel mab Ithel y Iwerdon. yn y vlóydyn honno y bu uar6 Rythmarch doeth uab Sulyen escob y doethaf o doethyon y Brytanyeit y dryded vlóydyn a deugein oe oes y g6r ny chyfodod yn yr oessoed cael y gyffelyb kyn noc ef. ac nyt ha6d credu na thebygu cael y gyfry6 góedy

¹ Anrheithu. MS. Ll.² A heb MS. Ll.¹ Huw.² Frenhin.

ef. ac ni chaßsei dysc gan arall' eiryoet
eithyr gan y dat e hun g6edy adassaf
enryded. y genedyl e hun. a g6edy
klotuorussaf ac atnegydussaf ganma6l y
gyfnessavyon genedloed nyt amgen Saeson
a Ffreinc a chenedloed eraill or tu dra6 y
uor. a hynny dr6y gyffredin g6ynuan pa6b
yn dolyrya6 eu callonneu y² bu uar6. yn
y vl6ydyn rac 6yneb y llas Gwilim Goch
brenhin y Saeson yr h6nn a 6naethp6yt yn
urenhin g6edy G6ilim y dat. ac ual yd oed
h6nn6 dydg6eith yn hela gyt a Henri y
bra6t ieuaf ida6. a rei oe marchogyon gyt
ac 6ynt y brath6yt a saeth y gan Wallter
Turel marcha6c ida6 oe anuod pan yttoed
yn b6r6 kar6 y medra6d y brenhin ac ae
llada6d. a phan welas Henri y vra6t ynteu
hynny gorchymyn a oruc corff y vra6t yr
marchogyon a oed yn y lle. ac erchi udunt
gwneuthur brenhina6l ar6ylant ida6.³ ac
ynteu a gerda6d hyt yg Kaer wynt yn y
lle yd oed S6llt y brenhin ae vrenhinolyou
oludoed. ac achub y rei hynny a oruc. a
gal6'atta6 holl tyl6yth y brenhin. a mynet
odyna hyt yn Llundein ae gorescyn. yr
honn y syd benhaf a choron ar holl vren-
hinyaeth Loeger. ac yna kytreddassant ata6
Ffreinc a Saeson y gyt. ac o vrenhina6l
gor⁴ y gossodassant ef yn vrenhin yn
Lloeger. ac yn y lle y kymerth ynteu yn
wreic bria6t ida6 Vahallt uerch y Moel
C6l6m brenhin Prydein⁵ o Vargaret vren-
hines y mam. A honno dr6y y phriodi a
ansodes ef yn vrenhines. kany Gwilim
Goch y vra6t ef yn y vy6yt a aruerassei o
orderchadeu. ac 6rth hynny y buassei ura6
heb etiued. Ac yna yd ymchoela6d
Robert y bra6t hynaf udunt yn uuduga6l
o Gaerusalem. ac y bu uar6 Tomas arches-
cob Kaer Efra6c. ac yn y ol ynteu ydenes-
sa6d Gerrart a uuassei escob yn Henfford
kyn no hynny. ac y derchafa6d Henri
urenhin ef. ar deilygda6t a oed uch yn
archescob yg Kaer Efra6c. ac yna y
kymerth Ansel archescob Keint drachefyn
y archescoba6t dr6y Henri urenhin yr
h6nn a ada6ssei yn amser G6ilim Goch
vrenhin o acha6s eu6ired h6nn6 ae greu-
londer. Kany welai ef h6nn6 yn
g6neuthur dim yn gyfya6n o orchymmyneu
Du6. nac o lywodraeth urenhina6l teilyg-
da6t. Bl6ydyn g6edy hynny y bu uar6
Hu Vras Iarll Kaer Llion ar Wysc. ac yn
ol y dynessa6d Roger y uab kyt bei bychan
y oet. ac eissoes y brenhin ae gossodes yn

lle y dat o acha6s meint y carei y dat. Ac
yn y vl6ydyn honno y bu uar6 Goron6
uab Cad6ga6n ac Owein uab Gruffud.
Can mlyned a mil oed oet Crist¹ pan uu
agkyttunde6 r6g Henri Vrenhin a Robert
Iarll am6ythic ac Ern6lf y ura6t g6r a
gauas Dyuet yn rann ida6. ac a wnaeth
Gastell Penuro yn ua6rurydus. a phan
gigleu y brenhin eu bot yn g6neuthur t6yll
yn y erbyn megys y deuth y ch6edyl
arnunt y gal6a6d atta6 y wybot gwiryoned
am hynny: ac 6ynteu heb allel ymdired
yr brenhin a geissassant acha6s y v6r6
escus. a g6edy g6ybot o nadunt adnabot or
brenhin eu t6yll ac eu brat. ny beidassant
ymdangos ger bron y gendrycholder ef.
Achub a orugant eu kedernit a gal6 porth
o bob tu udunt. a g6a6a6d attunt y Bry-
tanyeit a oedynt darestygedigyon udunt yn
eu medyant. ac eu pennaetheu. nyt amgen
Kad6ga6n. Iorwerth a Mareduud veibon
Bledyn uab Kynuyn yn borth udunt. ac
eu haruoll yn va6r6rydic enrydedus udunt
a orugant. ac ada6 llawer o da udunt a
rodi rodyon. a llawenhau y g6lat o rydit.
ac ygkyfr6g hynny kadarnhau eu kestyll
ae kylehynu o flossyd a muroed. a 'pharat-
toi lla6er o ymborth. a chynnulla6 march-
ogyon a rodi rodyon udunt. Robert a
achuba6d pedwar casteli. nyt amgen
Ar6udel. a Blif a Bryg ynbyn² yr h6nn
yd oed yr holl twyll yr h6n a r6ndwalassei
yn erbyn arch y brenhin. ac Am6ythic.
Ern6lf a achuba6d Penuro e hun. a g6edy
hynny kynnulla6 lluoed a orugant. a gal6
y Brytanyeit y gyt a g6neuthur ysclyf-
yathieu. ac ymhoelut yn llawen adref. A
phan yttoedit yn g6neuthur y petheu
hynny y medylia6d Ern6lf hedychu ar
G6ydyl ac erbynyeit nerth y gantunt. ac
anuon a wnaeth kenadeu hyt yn Iwerdon.
nyt amgen Geralt ystiwart. a llawer o rei
ereill y erchi merch Murtart³ yn bria6d
ida6. a hynny a gauas yn ha6d ar kenadeu
a deuthant y eu g6lat yn hyfryt. A
Murtart a anuones y uerch a llawer o
logeu arua6c gyt a hi yn nerth idaw. A
g6edy ymdyrchael or Ieirll y my6n
balchder o acha6s y petheu hynny. ac⁴ ny
chymerassant dim hed6ch y gan y brenhin.
Ac yna y kynnulla6d Henri urenhin llu
bob ychydig. ac yn gyntaf kylehyna6d
castell Ar6ndel dr6y ymlad a hi. ac odyana
y kymerth castell Blif a hyt yg gastell
Brug. ac ympell y 6rtha6 y pebyllya6d. a

¹ Ddyn arall MS. Ll.² Y am y. MS. Ll.³ Ac e a gladdwyd yn Nghaer Wynt. MS. Ll.⁴ Goron. MS. Ll.⁵ Pictet. ib.¹ Neu o bobtu hynny. MS. Ll.² Yn erbyn MS. Ll.³ Urenhin.⁴ Om. MS. Ll.

chymryt kygor a oruc py vod y darestygei ef y ieirll neu y lladei. neu y gôrthladei or holl deyrnas. Ac o hynny pennaf kyghor a gauas anuon kenadeu at y Brytanyeit ac yn wahanredaol at Iorwerth uab Bledyn. ae wahaôd. ae alô ger y uronn. ac adaô môy idaô noc y gaffei y gan y ieirll. ar kyfran a berthynai y gael o tir y Brytanyeit. Hynny a rodes y brenhin yn ryd y Iorwerth uab Bledyn tra vei vyô y brenhin heb tóng a heb tal. Sed oed hynny Powys a Cheredigyaôn a hanner Dynet. kany y hanner arall a rodassit y uab Baldwin a Gôghyr a Chedweli. a gôedy mynet Iorwerth uab Bledyn y gastell y brenhin anuon a oruc y anreithaô cyfoeth Robert y arglôyd. ar anuonhedic lu hōnnô gan Iorwerth gan gyfleôni gorchymyn Iorwerth a anreithasant gyfoeth Robert y arglôyd drwy griðeilaô pob peth y gantunt a diffeithaô y wlat a chynnullaô diruaôr anreith gantunt or wlat. kany y iarll kyn no hynny a orchymynassei rodi cret yr Brytanyeit heb debygu caffel gôrthôyneb y gantunt. ac anuon y holl hafodyd ae anifeileit ae oluodod y blith y Brytanyeit heb goffau y sarahedeu a gaôsei y Brytanyeit gynt. y gan Rosser y dat ef a Hu uraô y dat. a hynny oed gudyedic gan y Brytanyeit yn vyuyr. Kadôgaôn uab Bledyn a Maredu y uraô a oedynt etwa y gyt ar iarll heb ôybod dim o hynny. A gôedy clybot or iarll hynny anobeithaô a oruc a thebygu nat oed dim gallu gantaô o achaaô mynet Iorwerth y ôrthaô. kany pennaf oed hōnnô or Brytanyeit a môyaf y allu. ac erchi kygreir a oruc ual y gallei y neill ae hedychu ar brenhin. ae adaô y deyrnas o gôbyl. Ygkyfrôg y petheu hynny yd athoed Ernôlf ae wyr yn erbyn y wreic ar llyges aruaôc a oed yn dyuot yn borth idaô. ac yn hynny y deuth Magnus brenhin Germania eilweith y Von. A gôedy torri llawer o wyd defnyd ymchoeliut y Fanaô drachefyn. Ac yna herwyd y dywedir gôneuthur a oruc tri chastell. ae llenwi eilweith oe wyr e hun. yr rei a diffeithassei kyn no hynny. ac erchi merch Môrchath¹ oe uab. kany pennaf a oed hōnnô or Gôydyl a hynny a gauas yn llawen. a gossot a oruc ef y mab hōnnô yn vrenhin ym Manaô. ac yno y trigyaud y gaaf hōnnô. A gôedy clybot o Robert Iarll hynny anuon kenadeu a oruc ar Uagnus. ac ny chauas dim oe negesseu. A gôedy² gwelet or iarll y vot yn warchaedic o bob parth idaô. keissau kennat a fford y gan y

brenhin y adaw y deyrnas. Ar brenhin ae kanhataôd. ac ynteu drôg adaô peth a vordôyaôd hyt yn Normandi. Ac yna yd anuones y brenhin at Ernôlf y erchi idaô un or deu peth ae adaô y deyrnas a mynet yn ol y uraô ae ynteu a delhei yn y ewyllys ef. A phan gogleu Ernôlf hynny dewissaf nu gantaô vynet yn ol y vraô. a rodi y gastell¹ a oruc yr brenhin. ar brenhin a dodes gôercheitweit yndaô. Gôedy hynny hedychu a oruc Iorwerth ae vrôdyr a ranau y kyfoeth y rydynt. A gôedy ychydic o amser y delis Iorwoerth Varedud y vraô. ac y carcharaôd yg karchar y brenhin. A hedychu a wnaeth a Chadôgaôn y vraô. ac y rodi Keredigyaôn a rann o Powys. Ac odyndyna mynet a wnaeth Iorwoerth at y brenhin. a thebygu yr brenhin cadô y edewit ôrthaô. ar brenhin heb gadô amot ac ef a duc y gantaô Dyfet ac ae rodes y neb un uarchaôc ae elwit Saer. ac ystrat Tywi a Chedweli a Gôghyr a rodes y Howel a Gronô. ac y kyfrôg hōnnô y delit Gronô uab Rys ac y bu uraô yn y garchar. Yn y vlôydyn rac ôyneb gôedy dychauael o Vagnus vrenhin Germania hôyleu ar ychydic o logeu. a diffeithaô a oruc tervynen Prydein. A phan welas y Prydeinwyr hynny megys morgrugyon o dylleu y gogofeu y kyudassant yn gadoed y ymlit eu hanreith. a phan welsant y brenhin ac ychydic o nifer y gyt ac ef kyrchu yn ehofyn a orugant a gossot brôdydyr yn y erbyn. a phan welas y brenhin hynny kyweiryaô bydin a oruc heb edrych ar amylder y elynyon a bychanet y nifer ynteu. herwyd moes yr Albanôyr drôg goffau y aneiryf uudugolyaetheu gynt kyrchu a oruc yn agkyfleus. A gôedy gôneuthur y vrôdydyr a llad llawer o bob tu yna o gyfarsagedigaeth lluoed ac amylder niferoed y elynyon y llas y brenhin.² Ac y dosparthôyt y dadleuod ae negesseu. a phan doeth ef yna yd ymchoelaôd yr holl dadleu yn y erbyn e. ac ar hyt y dyd y dadleuwyt ac ef ac yn y diwed y barnôyd yn gamlyrus. a gôedy hynny y barnôyt y garchar y brenhin. nyt herôyd kyfreith. namyn herôyd medyant. ac yna y pallaôd y holl obeith ae kedernit³ ae hechyt⁴ a didanôch yr holl Vrytanyeit. Y vlôydyn rac ôyneb y bu uraô Owain uab Etwin drôg hir glefyd. ac yna yd ystores Rickart uab Baldwin gastell Ryt y Groes. ac y gyrrôyt Howel uab Gronô ymeith oe

¹ Castell i'r brenhin. MS. Ll.

² Ac yna y gelwit Iorwoerth uab Bledyn y Amwythie drwy dwyll i. cyghor y brenhin. MS. Ll.

³ Gedernid. MS. Ll.

⁴ A Iechyd. MS. Ll.

¹ Mwrthach. MS. Ll.

² Gwybod. MS. Ll.

gyfoeth y gŵr a orchymynnassei Henri vrenhin keitwataeth ystrad Tywi a Ryt y Gors. ac ynteu a gynnullaŵd anreithu drŵy osei tei a diffeithaŵ hayach yr holl gladoed a llad llaŵer or Ffreinc a oedynt yn ymchoelut adref. ac ynteu a gychwyn-naŵl¹ y ŵlat o bob tu. ac ae hachubaŵd ar castell a drigyaŵd yn digyffro ae wercheitweit yndaŵ. Ygkyfrŵg hynny y gŵrthladaŵd Henri vrenhin Saer marchaŵco Penuro. ac y rodes keitwataeth y kastell ae holl deruyneu y Heralt Ystiwert yr hŵn a oed dan Ernŵlf Ystiwert. Y vlŵdydyn honno y llas Howel uab Goronŵ drŵy dŵyll y gan y Ffreinc a oedynt yn kadŵ Ryt y Gors. Gŵgaŵn uab Meuruc y gŵr a oed yn meithryn mab y Howel a wnaeth y urat ual hynn. Galŵ a wnaeth Gŵgaŵn Howel y ty ae wahaŵd. ac anuon yr castell a galŵ y Ffreinc attaŵ. a menegi udunt eu teruynedic le ac aros amser yn y nos. ac wynteu a deuthant amgylch pylgein a chylchynu y dref ar ty yd oed Howel yndaŵ. a dodi gaŵr. ac ar yr aŵr y dyhunaŵd Howel yn dilesc a cheissaŵ y arueu. a duhunaŵ y gedymdeithon. a galw arnunt. ar cledyf a rydaroed idaŵ y dodi ar ben y wely ae wayw is y traet. a rydygassei Gadŵgaŵn² tra yttoed yn kyseu. a Howel a geissaŵd y gedymdeithon ōrth ymlad a thebygu eu bot yn baraŵt. ac neur daroed udunt fŵo ar yr aŵr gyntaf or nos³ ac yna y goruu arnaŵ ynteu fŵo. a Gŵgaŵn ae hynlidyad yn graff yn y delis megys y hedewis. a phan deuth kedyndeithon Gwgawn attaŵ tagu Howel a orugant. ar tagedic yn uarŵ haeach a dugant at y Ffreinc. ac ŵynteu gŵedy llad y benn a ymchoelassant yr kastell. Yn y vlŵdydyn honno y gŵelat Seren enryfed y gŵeletyat yn anuon paladyr o heni yn ol y chefyn. ac o braffter colofyn y meint⁴ a diruaŵr oleuat idi⁵ yn darogan yr hyn a vei rac llaŵ.⁶ Kanys Henri amheraŵdyr Rufeingŵedy diruaŵryon uudugolyaetheu. a chrefudussaf vuched y Grist a orffŵyssaŵd. ae uab gŵedy ynteu gŵedy cael llaŵer o enryded ac eistedua amheraŵdraeth Rufein a wnaethpŵyt yn amheraŵdyr. Ac yna y danuones Henri urenhin Lloeger marchogyon i darestŵg Normandi. a chylhŵrd ac ŵynt a wnaeth Robert iarll o Vethlem. a gŵedi goruot

arnunt eu gyrru ar fŵo. a gŵedy na rymheint dim. anuon a orugant at y brenhin y geissaŵ nerth. ac yna y brenhin e hun gyt ac amylder o uarchogyon a diruaŵr lu a vordŵyaŵd drŵod. ac yna y kyhyrdaŵd ar iarll yn dilesc. ac ef ae ganhorthŵywyrr ac yn gyfarsagedic o dra lluosogrŵyd y kymerth y fŵo. ae ymlit or brenhin yny delis ac ef ae wyr. a gŵedy eu dala ae hanuones y Loeger y eu carcharu. a holl Normandi a darestygŵys¹ wrth y vedyant e hun. Yn² y vlŵdydyn honno y llas Meuruc a Griffri veibon Trahaearn uab Karadaŵc. ac³ Owein uab Kadŵgaŵn. Y vlŵdydyn rac ŵyneb y diegis Mareduŵd uab Bledyn oe garchar ac y deuth y wlat. Ac yna y bu uarŵ Edwart uab y Moel Cŵlŵm. ac yn y le ef y kynhelis Alexander y vraŵt y deyrnas. Y vlŵdydyn gŵedy hynny y danuonet neb un genedyl diadnabydus herŵyd kenedlaeth a moesseu ny ŵydit py le yd ymgudyssynt yn yr ynys dalyon o vlŵgnyded y gan Henri vrenhin y wlat Dyfet. ar genedyl honna a achubaŵd holl gantref Ros gyr llaŵ aber yr avon a elwir Cledyf gŵedy eu⁴ gŵrthlad o gŵbyl. ar genedyl honno megys y dywedir a banoed o Filandrys y gŵlat⁵ yr honn yssyd ossodedic yn nessaf ger llaŵ mor y Brytanyeit. O achaw achub or mor a gorescyn eu gŵlat hyt yn y ymchoelet yr holl wlat ar agkrynoded heb dŵyn dim fŵrŵyth gŵedy bŵrŵ o lanŵ or mor diwlw wimon ar tywot yr tir. ac yn y diwed gŵedy na cheffynt le y pressŵylaŵ. kanys y mor a diueuassei ar draŵs yr aruordired ar mynyded yn gyflaŵn o dynyon hyt na allei baŵp bressŵylaŵ yno a achaw amylder y dynyon a bychanet y tir y genedyl honno a deissyfaŵd Henri urenhiu. ac a adolygassant idaŵ gaffel lle y presswylynt yndaw. ac yd anuonet hyt yn Ros drŵy ōrthlad odyno y priodolyon giwdaŵtwyr. y rei a gollassant eu priaŵt wlat ae lle yr hynny hyt.⁶ Ygkŵfrŵg hynny Geralt Ystiwart Penuro a rŵndŵalaŵd kastell Kenarch Bychan ac ansodi a wnaeth yno. a llehau yno y holl oludoed. ae wreic ae etifedyon ae holl anwylyt. ae gadarnhau a wnaeth o glaŵd a mur. Y vlŵdydyn rac wyneb y paratoes Kadŵgaŵn uab Bledyn wled y bennaduryeit y wlat. ac y gŵahodes yr wleda wnathoed Owein y uab o Powys. ar wled honno a wnaeth ef y Nadolic yr enryded y Duw. A gŵedy

¹ Gylchynawdd. MS. Ll.² Gwgawn. MS. Ll.³ Om MS. Ll.⁴ Faint. MS. Ll.⁵ Iddaw. ib.⁶ Ac ychydic amser wedi hynny y gweled dwy leuad, y naill yn y dwyrein ar llall yn y gorllewin. MS. Ll.¹ Ddodes. MS. Ll.² Niwedd. MS. Ll.³ Gan. MS. Ll.⁴ Om. MS. Ll.⁵ Wlad. MS. Ll.⁶ Heddyw. MS. Ll.

daruot y wled a chlybot o Owein vot Nest uerch Rys ab Teódór góreic Geralt ystiwart yn y dywededic gastell fry. mynet a oruc y ymwelet a hi. ac ychydic o niuer y gyt ac ef megys a chares ida6 ac velly yd oedynt. kanys Kad6ga6n uab Bledyn a G6ladus uerch Ri6alla6n mam Nest a oedynt gefynder6 a chefnither6. kanys Bledyn a Riwalla6n meibon Kynfyn a oedynt urodyr o y Agharat uerch Varedud vrenhin. A g6edy hynny o annoc Du6 y doeth ef nossweith yr kastell ac ychydic o nifer y gyt ac ef val amgylch pedwar gwyr ardec. a g6edy g6neuthur cla6d dan y trotheu yn dirgel heb 6ybot y geitweit y kastell. ac yna y doethant yr castell yd oed Geralt a Nest y wreic yn kysgu yndaw. a dodi ga6r a wnaethant ygkylch y castell. ac ennynu tan yn y tei 6rth y llogi. a dyhuna6 a oruc Geralt pan gogleu yr a6r. ac yna y dy6a6t Nest 6rtha6. Na dos allan heb hi² yr dr6s. Kanys³ yno y mae dy elynyon yth aros. namyn dyret ym ol i. a hynny a wnaeth ef. a hi ae har6eda6d ef hyt yg geudy a oed gyssylldedic 6rth y castell. ac yno megys y dywedir y dihegis. a phan 6ybu Nest y dianc ef llefein a oruc a dywedut 6rtha6⁴ y g6yr yssyd⁵ allan beth a lefwech yn ofer. nyt yttiwi yma y neb a geiss6ch. neur dihegis. A g6edy y dyuot 6ynteu y my6n. y geissa6 a orugant ym pob mann. a g6edy nas ka6ssant. dala Nest a wnaethant ae deu uab ae merch a mab ida6 ynteu o garatwreic. ac yspeilia6 y castell ae anreitha6. a g6edy llogi y kastell a chynnulla6 anreith a chytya6 a Nest ymchoelut a wnaeth y wlat. ac nyt yttoed Kad6ga6n y dat ef yn gedrycha6l yna yn y wlat. kanys ef a athoed y Powys 6rth hedychu y rei a odynt yn anuhyn ac a athoedynt y 6rth Owein. A phan gogleu Kad6ga6n g6eithret h6nn6 kymryt y⁶ dr6c arna6 gan sorri a oruc ef hynny o acha6s y treis kyt a wnathoedit a Nest uerch Rys. Ac rac ofyn lli6ya6 o Henri vrenhin am sarhaet y Ystiwart. ac yna ymchoelut a oruc a cheissa6 talu y wreic ae anreith y Eralt ystiwart drachefyn y gan Owein ac nys kauas. Ac yna o ystryw y wreic a oed yn dywedut 6rth Owein ual hynn. O mynny uygkael i yn ffyddla6n ytt am kynnal gyt a thi. hebr6g vym plant att eu tat, ac yna o dra serch a charyat y wreic y gellyga6d y blant yr ystiwart. A phan

gigleu Rickart escob Llundein hynny y g6r a oed yna ystiwart y Henri vrenhin yn Am6ythic. Medylya6 a oruc dial ar Owein sarhaet Geralt ystiwart. A galw atta6 a wnaeth Ithel a Mada6c meibon Ridit uab Bledyn a dywedut 6rthynt ual hynn. a vynn6ch chwi regi bod y Henri vrenhin a chaffel y garyat ae gedymdeithas yn dragywyda6l. ac ef ach ma6rhaa yn bennach no neb och kyttirogyon. ac a gyghor6ynna 6rthy6ch ych kyt teruynwyr och holl genedyl. ac atdeb a wnaethant mynnwn heb 6ynt. E6ch chwitheu heb ef a del6ch Owein uab Kad6ga6n os gell6ch ac onys gell6ch g6rthled6ch or wlat ef ae dat. kanys ef a wnaeth gam a sarhaet yn erbyn y brenhin. a dirua6r gollet y Eralt ystiwart y wahanreda6l gyfeillt am y wreic ae blant ae gastell. ae yspell ae anreith. a minheu a rodaf gyt a chwi fydlonyon gedymdeithyo6n. nyt amgen Llywarch uab Trahaearn y g6r a lada6d Owein y vrodyr. ag Uchtryt uab Etwin. ac 6inten gwedy credu yr edewidyon hynny a gynnullessant lu. ac a aethant y gyt ae a gyrchassant y wlat. ac Uchtryt a anuones kenadeu yr wlat y venegi yr kiwta6twyr pwy bynnac a gilyei atta6 ef y caffi amdifffyn. a rei a gilyassant atta6 ef ereill y Ar6ystli. ereill y Vaelenyd. ereill y ystrat Tywi ar rann v6yaf y Dyuet yd aethant yr lle yd oed Geralt yn vedyanus. A phan yttoed ef yn mynnu eu diua 6ynt. ef a dam6eina6d dyuot G6allter ucheluær kaer Loy6 y g6r a orchymynnassei y brenhin ida6 llywodraeth ac amdifffyn Lloeger hyt ygkaer Vyrddin. A phan gigleu ef hynny eu hamdiffer a oruc. a rei o nadunt a gilya6d y Ar6ystli. ac y kehyrda6d gwyr Maelenyd ac 6ynt ac y lladassant. ar rei a gilya6d att Uchtryt a diha6assant. ar rei a gilya6d y ystrat Tywi Maredud uab Ryderch ae haruolles yn hegar. Kad6ga6n ac Owein a ffoassant y log a oed yn Aber Dyfi a dathoed o Iwerdon ychydic kyn no hynny a chyfnewit yndi. Ac yna y deuth Mada6c ae uara6t yn erbyn Uchtrut hyt yn Ryt Cornnec.¹ ac yno pebyllya6 a orugant. ac yn y diwed y doeth Uchtrut attunt. a g6edy eu hymgynnulla6 y gyt kerdet hyt nos a orugant a diffeitha6 y g6ladaoed yn y vu dyd. ac yna y dywa6t Uchtrut. o reing² bod y chwi nyt reit hynny. kany dylir tremygu Kad6ga6n ac Owein. kanys gwyr da grymmus ynt a dewron. a medylya6 llawer y maent. ac agatuyd y mae porth udunt lyt nas

¹ Ynddi. MS. Ll.² Om. ib.³ Yng nghylch MS. Ll.⁴ Wrth.⁵ A oedynt. MS. Ll.⁶ Arall. MS. Ll.¹ Corunec. MS. Ll.² Reig.

gwydam ni, ac 6rth hynny ny 6eda y ni dyuot y deissyfyt am eu pen namyn yn eglur dyd gyt ac urdassa6c gyweirdeb nifer. ac or geireu hynny bop ychydic yd hedych6yt 6ynt ual y gallei dynyon y wlat diane. A thrannoeth y daethant yr wlat. a g6edy y g6elet yn diffeith. ymgerydu¹ e hunein a wnaethant a dywedut llyma wenyeith Uchtrut. a chuhuda6 Uchtrut a wnaethant a dywedut² y neb³ a ymgedy ymdeithockau⁴ ac ystryw ef. A g6edy g6ibia6 pob lle yn y wlat ny cha6ssant dim namyn gre y Gad6ga6n. a g6edy cael honno a llosgi y tei ar yscuboryeu ar ydeu a wnaethant. ac ymchoelut a orugant y eu pebyllau drachefyn. a dina rei or dynyon a ffoassynt y Lan Badarn. a gadel ereill heb eu diua. A phau yttoedynt uelly clybot a wnaethant bot rei yn trigra6 yn nodua Dewi yn Llan Dewi Breui yn yr egl6ys gyt ar offeirat.⁵ Annon a wnaethant yno drycysprytolyn agkyweithas⁶ a llygru a wnaethant yr egl6ys ac diffeitha6 o g6byl. A g6edy hynny yn or6ac hayach yd ymchoelassant eithyr cael anuolyanus anreith o gyfleoed seint Dewi a Phadarn. A g6edy hynny y mord6ya6d Owein y Iwerdon gyt ac ychydic o gedymdeithon. ar rei yd oed acha6s udunt trigra6 yn y ol kanys buassynt 6rth loscedigaeth y castell. ac y gan M6rchath⁷ y brenhin pennaf yn Iwerdon yd aruollet ef yn hegar. kanys ef a vuassei gynt y gyt ac ef. a chyt ac ef y magysit yn yr ryuel y diffeith6yt Mon y gan y deu iarll. ac yd annonyssit y gan y vra6t a rodyon y Murtart. Ac yna yd aeth Kad6ga6n yn dirgel hyt ym Powys. ac anuon kenadeu a wnaeth y geissa6 hedychu a Rickart ystiwart y brenhin. a chael kygreir ganta6 a wnaeth y geissa6 hedychu ar brenhin py 6ed bynnac y gallei. Ac aruoll a oruc y brenhin a gadel ida6 drigya6 my6n tref a ga6ssei y gan wreic oed Ffrages merch Pictot Sage. Ac yna yd achuba6d Mada6c ac Ithel meibon Ridit⁸ ran Gad6ga6n ac Owein y uab o Powys y rei a lywassant yn anvolyanus. ac ny buant hedycha6l rygthunt e hunein. Ygkyfr6g hynny g6edy hedychu o Gad6ga6n y cauas y gynuoeth. Ny amgen keredigya6n g6edy y phrynu y gan y brenhin yr cant punt. A g6edy clybot hynny ymchoelut a wnaeth pa6b or a

wascaryssit kyleh o gylch. kanys gorchymyn y brenhin oed na allei neb gynnal neb or rei a oedynt yn press6yla6 Keredigya6n. kyn no hynny na gwr or wlat na gwr dieithyr vei. A rodi a oruc y brenhin y Gad6ga6n drwy yr amot hyn yma. hyt na bei na chedymdeithas na chyfeillach y rygta6 ac Owein y uab. ac na adei ida6 dyuot yr wlat. ac na rodei ida6 na chyghor na nerth. Ac o dyna yd ymchoela6d rei or gwyr a athoed gyt ac Owein yr Iwerdon. a llechu yn dirgeledic a wnaethant heb wneuthur dim arg6ywed¹ a g6edy hynny yd ymchoela6d Owein. ac nyt y Geredigya6n y doeth namyn y Bowys. a cheissa6 anuon kenadeu at y brenhin.² Ygkyfr6g hynny y bu annudei r6g Mada6c ar Ffireinc. o acha6s y lletradeu yd oed y Saeson yn y wneuthur ar y tir. ac odyo yd oedynt yn g6neuthur cameu yn erbyn y brenhin ac yn dyuot at Vada6c. Ac yna yd anuones Rickert ystiwart at Vada6c y erchi daly³ y gwyr a wnaethoed y kam yn erbyn y brenhin. ac ynteu a 6rth6yneba6dy hynny ac nys dalla6d.⁴ Ac yn gamweda6c heb wybod beth a wnei. namyn keissaw kyveillach gan Owein uab Kad6ga6n. a hynny a gauas. a g6neuthur hed6ch r6g a rei a oedynt yn elynyon kyn no hynny. ac ymaruoll uch benn creireu a wnaethant hyt na hedychei un ar brenhin heb y gilyd. ac na vredeychei un o nadunt y gilyd. ac yna y kerdynt y gyt py le bynnac y dyckei ytygheten⁵ 6ynt. a llosei tref neb un wrda a orugant. a phy beth bynnac a ellynt y dwyn gantunt nac yn veirch nac yn wiscoed 6ynt ac ducsant na neb ryw dim arall or a geffynt. Y vl6ydyn nac 6yneb y koffaa6d Henri urenhin garchar Iorwoerth uab Bledyn. ac anuon kenat atta6 y 6ybot beth a rodei yr y ell6g oe garchar. kanys blin yw bot yn hir garchar. Ac ynteu a edewis mwy noc a allei dyuot ida6. a dywedut y rodei pob dim or a archei y brenhin. ac yn gyntaf ynteu a erchis g6ystlon o veibon goreugwyr y wlat. yr eilweith yd erchis Ithel mab Ridit y vra6t a thrychant punt o ariant py fford bynnac y galle dyuot udunt. nac o veirch. nac o ychen nac o neb ryw fford y gallei dyuot udunt. Ac yna y rodet mab Kad6ga6n uab Bledyn yr h6n a anyssit or Ffranges yr h6n a elwit Henri ac y tal6yt can more drosta6. Ac yna y rodet y 6lat ida6 ef. a lla6er a dala6d. Ac

¹ Ymgredy. MS. Ll.² Dyweddi. ib.³ Om. ib.⁴ Ymgedy ymdeithaw. MS. Ll.⁵ Offeirieth. MS. Ll.⁶ Kyweithas. MS. Ll.⁷ Murtarch. MS. Ll.⁸ Riddid. MS. Ll.¹ Argwywed.² Ac ni lefasawdd neb arwein ei genadwri hyd at y brenhin. MS. Ll.³ Talu. MS. Ll.⁴ Talawdd. ib.⁵ Dyngedfen. MS. Ll.

yna y gellygŷt mab Kadŷgaŷn. Ac ygyfrŷg y petheu hynny y gŷnaeth Owein a Madaŷc ac eu Kedynddeithon llaŷer o drygeu yg gŷlat y Ffreinc ac yn Lloeger. A pha beth bynnac a geffynt nac o ledrat nac o dreis. y dir Iorwoerth y dygynt. Ac yno y pressŷlynt. Ac yna anuon kenadŷri a oruc Iorwoerth attunt yn garedic a dywedut ŷrthynt ual hynnu. Dnŷ an rodes ni yn llaŷ an gelynnon. ac an darestygaŷd ni yn gymeint ac na allem ni gŷneuthur dim or a vei ewyllys gennym. Gŷarhadedic yw ynni baŷb or Brytanyeit hyt na chyffredino neb o honam ni a chŷchŷŷi nac o vwyt nac o diaŷt. nac o nerth nac o ganhorthŷy. namyn aŷch keissaŷ ach hela ym pob lle. ach rodi yn y diwed yn llaŷ y brenhin oc aŷch careharu neu oc aŷch llad. neu ych dihenydyŷ neu yr hynn a vynnei a chŷŷi. Ac yn bennaf y gorchymynŷt i mi a Chadŷgaŷn nat ymgredem a chŷŷi. Kanys ni digaŷn neb tebygu na damunaŷ tat neu ewythyŷ da y eu meibon ae nyeint. kanys od ymgedynddeithŷn ni a chŷŷi. neu vynet haeach yn erbyn gorchymynnau y brenhin. ni a gollŷn an kyfoeth ac an karcherir yn y vom veirŷ neu an lledir. Ac ŷrth hynny mi aŷch gŷedias megys kyueillt. A un¹ aŷch gorchymynnaf megys arglŷyd. Ac ach eirolaf megis car nad eloch ford ym kyuoeth i na ford y gyuoeth Kadŷgaŷn mŷy noc y gyuoeth gŷyr ereill yn kylych. Kanys mŷy o anuodedigaeheueu a geissyr yn erbyn ni. noc yn erbyn ereill yn bot yn gylus. A thremygu hynny y gnaethant a mŷyfwy eu kyuoeth a vynyhynt. a breid y gochel-ynt kyndrycholder y gŷyr e hunein. A Iorwoerth a geissaŷd eu hymlit a chynnullaŷ llaŷer o wyr a oruc ac eu hela. Ac ŷynteu ae gochelassant bob ychydic. Ac yn un dorŷ ygyt y kyrchassant gyuoeth Uchtrut hyt ym Meiryonyd. A phan gogleu veibon Uchtrut hynny ae teulu rei a ellygassant Uchtrut y amdiffyn y tir. anuon a orugant y Veiryonyd y beri y baŷp dyuot attunt y ŷrthlad y gŷyr oc eu tir. Kanys yn gyntaf y dathoedynt y Gyfeilaŷc yn y lle yd oed meibon Uchtrut. Ac ny allyssant eu gŷrthlad. Ac yna yd ymgynnullaŷd gwyr Meiryonyd heb ohir ac y deuthant at Veibon Uchtrut. Ac ual yd oed Owein a Madaŷc yn y lletyeu ygkyfeilaŷc. Trannoeth y boreu aruaethu a orugant mynet y Veiryonyd y letyaŷ heb wneuthur dim drŷc angen. Ac ual yd oedynt yn dŷyn eu hynt. nachaf wyr Meiryonyd ygkyfrŷg mynyded ac anyalŷch

¹ Mi.

yn dŷyn y bydin gyweir yn kyfaruot. Ac yn eu ruthraŷ. ac yn dodi gaŷr arnunt. ac ŷynteu heb dybyŷ dim ŷrthynt ar y kyŷch kyntaf y ffoassant. ac y deuth Owein. A phau gŷelas gŷyr Meiryonyd ef yn kyŷchu yn ŷraŷl ac yn baraŷt y ymlad. ffo yn deissyfeit a orugant. Ac ŷynteu ae hym-lidyassant hyt eu gwlat. a diffeithaŷ y wlat a orugant. a llosgi y tei ar ydeu a llad yr yscrybyl kymeint ac a gaŷssant heb dŷyn dim gantunt. A gŷedy hynny yd aeth Madaŷc y Bowys. Ac Owein a ymchoelaŷd ef ae wyr y Geredigyaŷn y lle yd oed y dat yn goledychu ac yn pressŷylaŷ. a thrigyaŷ a oruc ef ae gedymdeithon yn y lle y mynnaŷd. a choffau dyuodyt y dat kyn no hynny yr kyuoeth. Kanys y gedymdeith oedynt¹ y dyfet y yspeilaŷ y wlat ac y dala y dynyon. ac eu dŷyn yn rŷym hyt y llogeu a dathoed gan Owein o Iwerdon. Ac yna yd oedynt yn trigyaŷ yn tervyneu y wlat. Ac cilweith yd aethant y galŷ ynydydon a chŷanegi eu rif. a chyŷchu dros nos y wlat ae llosgi. a llad paŷb or a gaŷssant yndi. ac yspeilaŷ ereill. a dŷyn ereill gantunt ygkarchar. ac eu gŷerthu y eu dynyon neu eu hanuon yn rŷym yr llogeu. A Gwedy llosgi y tei a llad cymeint ac a gaŷssant or anifeileit. a chymeint ac a gaŷssant a dugant gantunt. ac a ymchoelassant fford y Keredigyaŷn ŷrth letyaŷ a thrigyaŷ a mynet a dyuot. heb edrych dim o achŷysson Kadŷgaŷn nac o wahard y brenhin. A rei o nadunt dreilgweith a oedynt yn kadŷ fford yd oed henaŷgŷr or Flemhissieit yn dyuot idi. a elwit Wiliam o Vreban. ae gyferbynieit a wnaethant ae lad. Ac yna mynet o Kadŷgaŷn gyt a Iorwoerth y lys y brenhin y vynnau kael ymdidan ac ef. Ac ual y buant yna nachaf braŷt yr gŷr a ladyssit yn y lle yn menegi yr brenhin ry lad o Owein ae gedymdeithon y vraŷt. Pan gogleu y brenhin hynny gofyn a oruc y Kadŷgaŷn beth a dywedy am hynny. nis gŷŷnni arglŷyd heb y Kadŷgaŷn. Yna y dywaŷt y brenhin kany elly di kadŷ dy gyfoeth rac kedynddeithon dy uab hyt na ladon vyg gwyr cilweith mi a rodaf dy gyfoeth yr neb ae katwo. a thitheu a drigy y gyt a mi drŷy yr amot hŷŷnn yma na sethrych di dy briaŷt wlat. a mi ath borthaf di om hymborth i yn y gymerŷyf gyghor am danat. A rodi a oruc y brenhin idaŷ peunydyd yg kyfeir y dreul pedeur hugain. Ac yna y thrigyaŷd heb dodi gefyn arnaŷ. namyn yn ryd y fford y mynni eithyr y wlat e hun. A gŷedy clybot o Owein

¹ A aethant. MS. Ll.

yspeila6 y dat oe gyuoeth. kyrchu Iwerdon a oruc ef a Mada6c uab Ridit. A g6edy hynny anuon a oruc y brenhin at Gilbert uab Rickert yr h6nn a oed de6r molyannus galluus. a chyfeillt yr brenhin a g6r ardercha6c oed yn y holl weithredoed erchi idaw dyuot atta6. ac ynteu a deuth. Ar brenhin a dywawt 6rtha6 yd oedut yn wastat yn keissa6 ran o tir y Brytanyeit y genyf. Mi a rodaf ytt yr a6r honn tir Kad6ga6n dos a goresgyn ef. Ac yna y kymerth yn llawen ygan y brenhin. Ac yna gan gynulla6 llu gyt ae gedymdeithon y deuth hyt yg Keredigya6n ac y gorescynna6d. Ac yd adeila6d deu gastell yndi. Nyt amgen un gyferbyn a Llan Badarn yn ymyl aber yr auon a elwir Ystwyth. Ar llall geir lla6 Aber Teifi yn y lle a elwir Dingereint. y lle gr6ndwalassei Roger iarll kyn no hynny gastell. A gwedy ychydic o amser yd ymchoela6d Mada6c ab Ridit o Iwerdon heb allel godef andynolyn voesseu y G6ydyl. Ac Owein a drigya6d yno yn y ol dalym o amser. A Mada6c a aeth y Powys. ac nyt aruollet nac yn hegwr nac yn drugara6c y gan Iorwoerth y ewythyrrac y gynnal yn gylus y gan y brenhin her6yd kyfreith a drycweithret ot ymgylfredineu ae nei o dim. Ac ynteu yn wibia6dyr a lecha6d h6nt ac yma gan ochel kydrycholder Iorwoerth. Iorwoerth a wnaeth kyfreith hyt na bei a veidei dywedut dim 6rtha6 am Vadawc. na menegi dim am dana6 g6elit na welit. Ygkyfr6g hynny aruaethu a wnaeth Mada6c g6neuthur brat Iorwoerth y ewythyrr. A dala kyfeillach a oruc a Llywarch uab Trahaearn. Ac ymaruoll y gyt a wnaethant yn dirgeledic. ac eissoes yr tervyn h6nn6 yd aethant. Y vl6ydyn rac 6yneb y paratoes Mada6c urat Iorwoerth. a cheissaw amser a chyfle a wnaeth y gyflenwi y ewyllys. A phan ymchoela6d Iorwoerth y Gaer Eina6n y kyrcha6d Mada6c a chedymdeithon Llywarch y gyt ac ef yn borth ida6 kyrch nos am ben Iorwoerth. A dodi ga6r a orugant ygkylech y ty lle yd oed Iorwoerth. a dyhuna6 a wnaeth Iorwoerth gan yr a6r. a chad6 y ty arna6 ef ae gedymdeithon. a llosgi y ty a wnaeth Mada6c am benn Iorwoerth. a dodi ga6r o orugant. A phan welas kedymdeithon Iorwoerth hynny kyrchu allan a orugant dr6y y tan.¹ Ac ynteu pan welas y ty yn dyg6yda6 keissa6 kyrchu allan a oruc ae elynyn ae kymerth ar vlaen gwewyr. ac yn atlosgedic y lad. A phan gogleu Henri vrenhin ry lad Iorwo-

erth rodi Powys a wnaeth y Kad6ga6n uab Bledyn. A hedychu ac Owein y uab. Ac erchi y Gad6ga6n annon kenadeu yn ol Owein hyt yn Iwerdon. A gwedy g6ybot o Vada6c ar rei a ladyssant Iorwoerth ygyc ac ef rywneuthur agkyfreith o nadunt yn erbyn y brenhin llechu y mywn coedyd a orugant. ac aruaethu g6neuthur brat Kad6ga6n. A Chad6ga6n heb vynny arg6edu y neb megys yd oed noes ganta6 a doeth hyt yn Trall6g Llywelyn ar vedyr trigya6 yno a phress6yla6 lle yd oed hyrr6yd¹ ac agos y Vada6c. Ac yna anuon yspiwyrr a oruc Mada6c y 6ybot py le y bei Gad6ga6n. Ar rei hynny a doethant drachefyn ac a dywedassant y neb yd oed ynt yn y geissa6. ym pell y mae h6nn6 ae yn agos. Ac ynteu ae wyr yn y lle a gyrcha6d Kad6ga6n. A Chad6ga6n heb tybrya6 dim dr6c a ym6naeth yn llesc heb vynu ffo. a heb allel ymlad. wedy ffo y wyr oll ae gael ynteu yn unie ae lad. A gwedy llad Kad6ga6n annon kenadeu a wnaeth Mada6c at Rickert escob Llundein y g6r a oed yn kynhal lle y brenhin ac yn y lywya6 yn Am6ythic y erchi ida6 ef y tir y g6nathoedit y kyflafaneu hynny ymdana6. A g6edy rac vedylia6 or escob yn gynnil y ach6ysson ef heb rodi messur ar hynny y oedi a oruc. ac nyt yr y garyat ef. namyn adnabot o hona6 deuodeu g6yr y wlat mae llad a 6naei bop un o nadunt y gilyd. Ac gyfran a vuassei ida6 ef ac y lthel y 6ra6t kyn no hynny a rodes ida6. A phan gogleu Varedud uab Bledyn hynny kyrchu y brenhin a oruc y erchi ida6 tir Iorwoerth uab Bledyn y vra6t. ar brenhin a rodes kad6ryaeth y tir ida6. yn y delei Owein uab Kad6ga6n yr wlat. Ygkyfr6g hynny y deuth Owein ac yd aeth at y brenhin. A chymryt y tir ganta6 tr6y. rodi g6ystlon. ac ada6 llawer o alyant. A Mada6c a edewis llawer o alyant a g6ystlon ac amodeu ger bronn y brenhin. A g6edy kymryt nodyeu ymoglyt a oruc pob un rac y gilyd yn y vl6ydyn honno hyt y diwed. Yn y vl6ydyn rac 6yneb y delit Robert iarll uab Roser o Vedllehem y gan Henri vrenhin. ac y carchar6yt. Ac y ryvela6d y uab yn erbyn y brenhin.

Deg mlyned a chant a mil oed oet Crist pan anuones Maredudd uab Bledyn y teulu y neb un gynh6ryf y tir Llywarch uab Trahaearn y d6yn kyrch. Yna y damweina6d ual yd oedynt yn d6yn hynt dr6y gyfoeth Maredudd² uab Ridit. Nachaf 6r yn kyuaruot ac 6ynt a dala h6nn6 a orug-

¹ Ac adaw Iorwerth y tan MS. Ll.

¹ Herwyd. MS. Ll.

² Madawc. MS. Ll.

ant a gofyn ida6 py le yd oed Vada6c uab Ridit y nos honno yn trigya6. A g6adu yn gyntaf a 6naeth y g6r hyt nas g6ydat ef. Ac odyna g6edy y gystuda6 ae gymell adef a oruc y vot yn agos. A g6edy r6yma6 h6nn6 yspiwy'r a aroyssant yno.¹ a llechu a 6naethant yn y oed oleu dyd dranoeth. A g6edy dyfot y bore o deiss-yfyt g6nn6ryf y dugant kyrc'h ida6. a dala² a orugant a llad lla6er oe wyr. ae d6yn ygkarchar at Maredud. ae gymryt yn lla6en a oruc ae gad6 y my6n gefyneu. Yna y deuth³ Owein ab Kad6ga6n yr h6n nyt yttoed gartref. A phan giglen Owein hynny ar frys y deuth. ac y rodes Maredud ef yn y la6 ae gymryt yn lla6en a oruc ae dallu. A rannu rygtunt a 6naethant y rann ef o Bowys. Sef oed hynny Kerein-a6n a thraean Deud6r ac Aber Riw.⁴ Y vl6ydyn rac 6yneb y kyffroes Henri vrenhin llu yn erbyn G6yued. ac yn bennaf y Powys. A g6edy barnu ar Owein gwneuthur agkyfreith y guhuda6 a oruc Gilbert uab Rickert 6rth y brenhin. a dywedut bod g6yr Owein yn g6neuthur lledrateu ar y wyr ef ae tir.⁵ Ar drygen a 6nelei ereill a dywedut ar 6yr Owein. A chredu a oruc y brenhin bot pob peth or a dywa6t y kyhud6r yn wir. Ygkyfr6g hynny kyhuda6 a wnaeth mab Hu iarll kaer Llion (ar Wyse) Gruffud uab kynan. a Gron6 uab Owein. Ac aruaethu o gyttundeb mynnu dileu yr holl Vrytanyeit o g6byl hyt na cheffynt Vrytana6l en6 yn dragy-6yda6l. Ac 6rth hynny y kynulla6d Henri vrenhin llu or holl ynys o Penryn Peng6aed yn Iwerdon⁶ hyt ym Penryn Blataon⁷ yn y Gogled yn erbyn G6yued a Phowys. A phan gigleu Varedud uab Bledyn hynny mynet a wnaeth y geissa6 kyfeillach y gan y brenhin. A g6edy adnabot hynny o Owein kynulla6 y holl wyr ae holl da a 6naeth a muda6 hyt ym mynydoed Eryri. kanys kadarnaf lle a diogelaf y gael amdiffyn ynda6 rac y llu oed h6nn6. Ygkyfr6g hynny yd anuones y brenhin tri llu. Un gyt a Gilbert tywyssa6c o Gerny6. a Brytanyeit y Deheu, a Ffreine a Saeson o Dyfet ar Deheu oll. ar llu arall or Gogled ar Alban a deu

tywyssa6c arnunt. Nyt amgen Alexander mab y Moel C6l6m. a mab Hu iarll kaer Llion. Ar trydyd gyt ac ef e hun. Ac yno y deuth y brenhin ae deulu y gyt ac ef. hyt y lle a elwir Mur Gastell. Ac Alexander ar iarll a aethant y Pennaeth¹ Bach6y. Ygkyfr6g hynny yd anuones Owein genadeu at Ruffud ac Owein y uab y erchi udunt g6neuthur kadarn hed6ch y rygtunt yn erbyn y gelynyon y rei yd oed-ynt yn aruaeth y dileu yn g6byl neu y g6archae yn y mor hyt nat enwit Brytana-6l en6 yn dragywyda6l. Ac ymaruoll ygkyt a wnaethant hyt na wnelei un heb y gilyd na thagnedf na chyfundeb ae gelynyon. Gwedy hynny y danuones Alexander uab y Moel C6l6m ar iarll gyt ac ef genadeu at Ruffud uab Kynan y erchi ida6 dyfot y hed6ch y brenhin. ac ada6 llawer ida6 ae d6ylla6y gyttuna6 ac 6ynt. Ar brenhin a anuones kenadeu at Owein y erchi ida6 dyfot y hed6ch ac ada6 y g6yr ny aller gaffel na phorth na nerth y gantunt. Ac ny chytsynya6d Owein a hynny. Ac yn y lle nachaf un yn dyfot atta6. ac yn dywedut 6rtha6 byd oualus a g6na yn gall yr hynn a 6nelych. Llyma Ruffud ac Owein y uab g6edy kymryt hed6ch y gan uab y Moel C6l6m ar iarll g6edy rodi ida6 o nadunt kael y tir yn ryd heb na threth na chyllit na chastell ynda6 hyt tra vei vy6 y brenhin. Ac etwa ny chytsynya6d Owein a hynny. Ar eilweith yd arua6th6ys y brenhin anuon kenadeu at Owein. a chyt ae 6ynt Varedud uab Bledyn y ewythyr yr h6nn pan welas Owein a dywa6t 6rtha6 edrych na h6yr-heyth dyuot at y brenhin rac racflaenu o ereill kael kedymdeithas y brenhin. ac ynteu a greda6d hynny a dyfot a wnaeth at y brenhin. Ar brenhin ae haruolles yn lla6en dr6y ua6r garyat ac enryded. Ac yna y dywa6t y brenhin 6rth Owein kan deuthost ti attaf i oth vod a chan credaist vygkenadeu minheu ath va6rhaaf di ac ath dyrchafaf yn uchaf ae yn pennaf oth genedel di. A mi a dalaf it yn gymeint ac y kyghorvynno pa6b oth genedyl 6rthyt. A mi a rodaf it dy holl tir yn ryd. A phan gigleu Ruffud hynny anuon kenadeu a oruc at y brenhin y geissa6 hed6ch y ganta6. Ar brenhin ae kymeth ef y hed6ch dr6y dalu o hona6 dreth ua6r ida6. Ac ymchoelut a oruc y brenhin y Loegyr. ac erchi y Owein dyuot y gyt ae ef a dywedut y talei ida6 a vei gyfya6n. a dywedut 6rtha6 hynn a dywedaf yt. Mi a af y Normandi ac o deuy di y gyt a mi. mi a

¹ Anfon yspiwy'r a wnaeth yno. MS. LL.

² Ae ddaly. Ib.

³ Yn i ddoeth.

⁴ Ac yng nghylch yr amser yma y bu ddae'r grynn mawr yn Amwythio o fore hyd hwyr. A hefyd yr amser hwnnw yr ymddangosyd seren gyffionnawc ac y bu alaf caled yn ol hynny, a marwolaeth a phrinder. MS. LL.

⁵ Dir. Ib.

⁶ Kernyw.

⁷ Blathaon.

¹ Pennant. D. P.

gyweiraf ytt bop peth or a edeweis it. a mi ath wnaeth yn uarchaŋc urdaŋc. A chanlyn y brenhin a wnaeth drŋy y mor. Ar brenhin a gywiraŋc idaŋc pob peth or a edewis idaŋc. Y vlŋydyn rac ŋyneb yd ymchoelaŋc y brenhin o Normandi ac Owein uab Kadŋgaŋc gyt ac ef. Ac y bu uarŋc Ieffrei escob Mynyŋc. ac yn y ol ynteu y deuth gŋr o Normandi yr hŋnn a elwit Bernart yr hŋnn a dyrchafŋc yn escob ym Mynyŋc y gan Henri vrenhin o anuod holl yscolheigon y Brytanyeit gan eu tremygu. Ygkyfrŋg hynny y deuth Gruffud uab Rys Teŋdŋr brenhin Deheubarth o Iwerdon¹ yr hŋnn a athoed yn y vabaŋc oetran y gyt a rei oe gereint hyt yn Iwerdon. Ac yna y trigyaŋc yn y bu ŋr aedvet. Ac yn y diwed gŋedy diffygyaŋc o tra hir alltuded yd ymchoelaŋc y dref y dat. A hŋnnŋc a drigyaŋc amgylch dŋy vlyned gŋeitheu y gyt a Geralt ystiwart castell Penuro y daŋgan y chŋaer. a honno oed Nest uereh Rys uab Teŋdŋr gŋreic Geralt Ystiwart. gŋeitheu ercill gyt ae gereint. gŋeitheu yg Gŋyned.² gŋeitheu yn absen o le y le. Yn y diwed y enhudwyt ŋrth y brenhin. A dywedut vot medŋl paŋb o Brytanyeit gyt ac ef. drŋy y ryuygu o vrenhinaŋc vedyant Henri vrenhin. A phan gigleu Gruffud y chwedleu hynny aruaethu a wnaeth ar vynet at Ruffud uab Kynan y geissaŋc amdiffyn y hoedel. A gŋedy anuon kenadeu ef a edewis o deuei attaŋc y aruŋlli yn llawen. A gŋedy clybot o Ruffud nab Rys hynny ef a Howel y vraŋc a aethant attaŋc. yr Howel hŋnnŋc a vnaŋsei ygkarchar Ernŋlf uab Roser iarll castell Baldwin yr hŋnn y rodassei Wilim Vrenhin idaŋc kyfran o gyuoeth Rys uab Teŋdŋr. Ac yn y diwed y diagassei yr Howel hŋnnŋc yn annafus gŋedy trychu y aelodeu or carchar. Ac yna yd aruollet ŋynt ac ereill gyt ac ŋynt yn hegar y gan Ruffud uab Kynan. Ac ygkyfrŋg hynny gŋedy clybot o brenhin mynet Gruffud ab Rys at Ruffud ab Kynan anuon kenadeu a wnaeth at Ruffud uab Kynan y erchi idaŋc dyuot attaŋc. Ac ufud uu Ruffud y vynet at y brenhin. Ac megys y mae moes y Ffreinc twyllaŋc dynyon trŋy edewidyon adaŋc llaŋer a wnaeth Henri vrenhin idaŋc o chymerei arnaŋc dala Gruffud uab Rys ae anuon yn vyŋc attaŋc ef. ac ony allei y dala y lad ac anuon y benn idaŋc. Ac ynteu drŋy adaŋc hynny a ymchoelaŋc y wlat. Ac yn y lle gofyn a wnaeth py le yd oed Ruffud uab Rys yn trigyaŋc. A

menegi a ŋnaethpŋyt y Ruffud uab Rys dyuot Gruffud uab Kynan o lys y brenhin ae geissaŋc ynteu yn y ewylllys. Ac yna y dywaŋc rei ŋrthaŋc a oedynt yn trigyaŋc y gyt ac ef drŋy ewylllys da. gochel y gedrycholder yn y ŋyper py fford y kerdo y chwedyl. Ac ŋynteu yn dywedut hynny nachaf un yn dyfot ac yn dywedut. Llyma varchogyon yn dyfot ar vrys. a breid yd athoed ef dros y drŋs nachaf y marchogyon yn dyfot y geissaŋc. Ac ni allaŋc amgen uo chyrehu Eglwys Aber Daron arnaŋc. A gŋedy clybot o Rufud uab Kynan y diane yr eglwys anuon gwyr a oruc y tynnu ef or eglwys allan. Ac ny adaŋc eseyb a [bieuffynt] beuafyeit¹ y wlat hynny rac llygru naŋc yr eglŋys. A gŋedy y ellŋg or eglwys ef a fŋoes yr Deheu. ac a deuth y Ystrat Tywi. A gŋedy clybot hynny llawer a ymgynnullaŋc attaŋc o bop tu. ac ynteu a duc kyrech anhegar aniben² y Ffreinc ar Flenhissyeit yn y daruu y vlŋydyn honno. Y vlwydyn rac wyneb y kyrchaaŋc y Grufud ab Rys a dywedassam ni uchot. yn y vrŋdyr gyntaf y castell oed yn ymyl Arberth ac y lloŋes. Odyna yd aeth hyt yn Llan ym Dyfri lle yd oed gastell neb un tywyssaŋc a elwit Rickert Pŋnsŋn y gŋr y rodassei Henri vrenhin idaŋc y kantref Bychan. ac y profes y torri ae losgi. ac nys gallaŋc kanys ymŋrthlad ac ef a wnaeth keitweit y castell a chyt ac ŋynt Maredud uab Ryderch uab Kradaŋc y gŋr a oed yn kynnal Ystiwerdaeth y dan y dywededic Richert. y rac castell eissoes a losges. A gŋedy ymsaethu or tŋr ac ef a brathu llawer oe wyr a saetheu. a llad ereill yd ymchoelaŋc drachefyn. A gŋedy hynny y danuones y gedymdeithon y wneuthur kyrech a chynnŋrŋf ar gastell a oed yn ymyl Aber Tawy. a hŋnnŋc a bioed iarll a elwit Henri Bemŋnd. A gŋedy lloŋgi y rac gastell. ac amdiffyn or keitweit y tŋr a llad rei oe wyr yd ymchoelaŋc drachefyn. A gŋedy clybot hynny ac ymgynnullaŋc attaŋc llaŋer o ynvydyon ieueinc o bob tu wedy y dŋyllaŋc o chwant anreitheu. neu o geissaŋc atnewydu Brytanaŋc teyrnas. Ac ny thal ewylllys³ dim o ny byd Duŋ yn borth idaŋc. Gŋeuthur a oruc ysclyfaethu maŋr yn y gylch o gylch. Ar Ffreinc yna y gymerassant gyghor a galŋc pennaethu y wlat attunt. Nyt amgen Owein uab Caradaŋc uab Ryderch y gŋr y rodassei Henri vrenhin idaŋc rann or Kantref Maŋr. a Maredud uab Ryderch yr hŋnn a dywed-

¹ I Ddyfed. MS. Ll.² Am benn. MS. Ll.³ Gwydd. MS. Ll.¹ Hennafield. ib.² Am benn. MS. Ll.³ Dyn. MS. Ll.

assam ni vry. A Ryderch uab Teôdôr ae veibon Maredud ac Owein. Mam y rei hynny gôreic Ryderch ab Teôdôr oed Hunyd uerch Bledyn ab Kynvyn y pennaf or Brytanyeit wedy Grufud ab Llywelyn y rei oedynt vrodyr un Vam. Kanys Ygharat uerch Varedud brenhin y Brytanyeit oed y mam ell deu. ac Owein uab Karadaôc uab Gwennllian uerch y dywededic Vledyn y rei a llawer o rei ereill a deuthant y gyt. A gofyn a oruc y Ffreinc udunt a oedynt oll ffydlonyon y Henri vrenhin. ac ateb a wnaethant eu bot. A dywedut a wnaeth y Ffreinc ôrthyn od ydyôch ual y dywedôch dagossôch ar aôch gôeithretoed yr hynn yd ytyyôch yn y adaô ar aôch tauaô. reit yw yôch kadô kastell Kaer Vyrdin yr hôn n a bie y brenhin. pob un o honaôch yn y ossodedic amser ual hynn. Cadô y castell o Owein uab karadaôc pythewnos. a Ryderch uab Teôdôr pythewnos arall. a Maredud uab Ryderch ab Tewdwr pythewnos. a Bledri uab Kediur y gorchymynnôyt castell Robert Laôgan yn Aber Cafôy.¹ A gôedy ansodi y petheu hynny. Gruffud ab Rys a bryderaôd am anuon disgôyleit am torri y kastell nen y losgi. A phan gauas amser adas ual y gallei yn haôd kyrcu y kastell. Yna y damweinaôd vot Owein uab Karadaôc yn kadô ygkylech y castell. Ac yna y duc Gruffud ab Rys kyrcu nos am benn y castell. A phan gicleu Owein ae gedymdeithon kynnôrôf y gwyr ae geôri yn dyuot. Kyfot yn ebôryd or ty lle yd oed ef ae gedymdeithon a wnaethant. Ac yn y lle y clywei yr awr ef e hun a gyrchaôd ymblaen y vydin a thebygu bot y gedymdeithon yn y ol. Gynneu gôedy y adaô ef e hunan a ffoassant. ac uelly y llas yna. A gôedy llosgi y rac gastell heb vynet y mywn yr tôr yd ymchoelaôd ac yspeileu gantaô yr notaedigyon goedyd. Odyna yd ymgynullasant y iueinc ynvydyon y ôlat a bop tu adaô o debygu goruot o honaô ar bop peth o achaôs y damwein hôn n. kanys castell a oed yg Gôhyr a losges ef o gôbyl a llad llawer o wyr yndaô. Ac yna yd edewis Gôilim o Lundein y castell rac y ofyn ae holl aniuileit ae oludoed. A gôedy daruot hynny. megys y dyweit Selyf² drychafel a ôna³ yspryt yn erbyn kôymp.⁴ Yna yd aruaethaôd yn chôydedic o valchder. ac o draha yr anosparthus bobyl ar ynvyt giwtaô kyweiraô ynvydyon⁵ o Dyfet

y Geredigyaôn. A chymryt gôrthôynebed yr gyfaôn der.¹ Gôedy galô o Gediur ab Gronô. a Howel uab Idnerth. a Thrahaearn ab Ithel. y rei a odynt yn dynessau o gyfnessafrôyd gerennyd a chyfaðuab² a dunnaô³ arglôydiaetheu⁴ idaô. Ar rei hynny a oedynt gyt ac ef ymblaen holl wyr Keredigyaôn. ac nyt oed dim a allei uot yn direitach nor Kediur hôn n y ôlat agkyffredin kyn noc yt adaô Dyfet yn llaôn o amryuaelon genedloed nyt amgen Fflemhissyeyt a Ffreinc a Saeson ae giwtaô genedyl e hun. y rei kyt beynt un genedyl a gwyr Keredigyaôn eissoes gelynyon gallonnen oed gantunt o achaôs eu hanesmôythdra ae hanundeb kyn no hynny. Ac yn vwy no hynny rac ofyn y tremyc a wnathoedynt y Henri vrenhin y gôr a dofhaassei holl bennaduryeyt ynys Prydein oe allu ae vedyant. ac a darestygassei lawer o wladoed tramor ôrth y lywodraeth. rei o nerth arueu ereill o aneiryf rodyon eur. ac aryant. y gôr nys dicaôn neb ymoscryn⁵ ef ac eithyr Duô e hun y neb a rodes y medyant idaô. A gôedy dyuot Grufud nab Rys yn gyntaf y deuth y is Coet. Ac yna y kyrcu lle a elwir blaen Porth Hodnant. yr hwn a adeilassei neb un Fflemissôr. Ac yno y deuth⁶ y Fflemiss-yeit y drigyaô.⁷ A gôedy ymlad dydgweith ar hyt y dyd. a llad llawer o wyr y dref. a llad un oe wyr ynteu. a llosgi y rann vôyaf or dref. heb gael dim amgen no hynny yd ymchoelaôd drachefyn. Odyna y ruthraôd gôyr y wlat adaô o diefic annogedigaeth yngyfun megys yn deissyfyt. Ar Saesson a dugassei Gilbert kyn no hynny y gyflenwi y wlat yr honn kyn no hynny o anamylder pobloed a oed wac valch. a diffeithassant ac a ladassant. ac a yspeilassant. ac a losgassant y tei. Ae hynt ae kynnôryf a dugant hyt ym Mhenwedec. A chylchynu a orugant gastell Razon Ystiwart a oed ossodedic yn y lle a elwir ystrad Peithill. ac ymlad ac ef a orugant ae orchyfygu. A gôedy llad llawer yndaô y losgi a wnaethant. A phan deuth y nos pebyllyaô a wnaeth yn y lle a elwir Glasruc. megys ar villtir y ôrth eglôys Badarn Anafrôyd⁸ a wnaethant yn yr eglôys. dôyn yr yscrubyl yn vôyt udunt or eglôys. Ar bore drannoeth ymaruaethu a wnaethant ar castell a oed yn Aber

¹ Cofwy. Tofwy. ib.² Ddoeth. ib.³ Yr. MS. Ll.⁴ Dyn. ib.⁵ Deithiau. ib.¹ Cyfiawnder. MS. Ll.² Chyfadnabod. MS. Ll. ib.³ Addunaw. ib.⁴ Arglwyddiaethu. ib.⁵ Ymystrin. MS. Ll.⁶ Yd oed. ib.⁷ Yn trigaw. ib.⁸ Anaddasrwydd. ib.

Ystôyth gan debygu y oruot. Ac yna y danuones Razon Ystiwart gôr a oed gas-tellôr ar y castell hōnnô. Ac a losgyssit y gastell ynteu kyn no hynny. ac y llad-ysst y wyr yn gyffroedic o dolur am y wyr ac am y gollet ac yn ergrynedic rac ofyn kenhadeu hyt nos y gastell Ystrad Meuruc yr hōnn a wnathoed Gilbert y arglōyd kyn no hynny y erchi yr castellwyr oed yno dyuot ar ffysc yn borth idaô. A gôer-cheitweit y kastell a anuonassant attaô kymeint ac a allyssant y gaffel. ac hyt nos y deuthant attaô. Trannoeth y kyuodes Grufud uab Rys a Ryderch uab Teôdôr y ewythyrr a Maredudd ac Owein y veibon yn ansynôyrus oc eu pebyll heb gyweiraô eu bydin. a heb ossot arôydon oc eu blaen namyn bileinllu. megys cyweithas o giw-taô bobyl digyghor heb lywyaôdyr arnunt y kymerassant eu hynt parth a chastell Aber Ystwyth. yn y lle yd oed Razon Ystiwart ac gymhorthheit gyt ac ef. heb ôybot o nadunt hōy hynny yn y deuthant hyt yn Ystrat Awtarron a oed gyfarôyneb ar kastell. Ar castell a oed ossodedic ar benn mynyd a oed yn lithraô hyt yn avon Ystwyth. ac ar yr avon yd oed pont. Ac ual yd oedynt yn seuyll yno megys yn gōneuthur magneleu. ac yn medyliaô pa ffurf y torrynt y castell y dyd lithraôd haeach yn fy oed prytnaôn. Ac yna y danuones y kastellwyr megys y mae moes gan y Ffreinc gōneuthur pob peth drôy ystryô. gyrru saethydyon hyt y bont y vickre ac ôynt megys o delynt hōyyn ansynôyrol dros y bont y gallei uarchogyon llurugaô eu kyrcu yn deissyfyt ae hachub. A phan welas y Brytanyeit y saethydyon mor leô yn kyrcu yr bont yn ansynôyrus y redassant yn y erbyn gan ryuedu pa ham mor amdiredus y beidynt kyrcu yr bont. Ac ual yd oed y neill rei yn kyrcu ar rei ereill yn saethu. yna y kyrcuaôd marchaôd llurugaôd yn gynhyruus y bont. A rei o wyr Grufud ae kyferbynaôd ar y bont. Ac ynteu yn aruaethu eu kyrcu ôynteu. Ac yna eissoes y torres y march y vōnygyl. A gōedy brathu y march y dygôydaôd. Ac yna yd aruaethod paôb a gwêyrr y lad ynteu. ae luruc ae hamdiffynnaôd yn y doeth neb un or vydin ae thynnu.¹ A phan gyfodes ynteu y ffoes. A phan welas y gedymdeithon ef yn ffo y ffoassant ôynteu holl. Ar Brytanyeit ae hymlidyôd hyt yg gôrthallt² y mynyd. Y doryf ol eissoes nys ymlidyôd. namyn heb geissaô na phont na rhyt kymryt eu ffo a wnaethant. A

phan welas y Ffreinc o benn y mynyd y rei hynny yn ffo kyrcu y doryf vlaen a wnaethant a llad kymeint ac a gaôssant ac yna y gwascarôyt y giwtaôd bobyl ar draôb y wlat o bop tu. rei ae hanifeileit gantunt rei ereill gōedy adaô pop peth namyn ceissaô amdiffyn eu heneideu yn y edewit yr holl wlat yn diffeith. Ygkyfrôg hynny y danuones Henri vrenhin kenadeu at Owein uab Kadôgaôn y erchi idaô dyuot attaô. Ac ynteu yn y lle y deuth. A phan doeth y dywaôd y brenhin ôrthaô. Vygkaredickaf Owein a atwaenost di y lleidryn gan Rufud uab Rys yssyd megys yn ffoedic yn erbyn vyn tywyssoogyon i. Achaôb a chanys credaf i dy uot ti yn gywiraf gôr imi. Mi a yvnnaf dy uot ti yn dywysaôc. llu gyt am mab i y ôrthlad Grufud uab Rys. A mi a wnaf Lywarch uab Trahaearn yn gedymdeith yt. kanys ynaôch chôi aôch deu yd ymdiredaf i. A phan ymchoelych drachefyn mi a dalaf bôyth it yn deilôg. A lawenhan a oruc Owein or edewidyon hynny. a chynullaô llua Llywarch gyt ac ef a mynet y gyt hyt yn ystrat Tywi lle y tebygid uot Grufud uab Rys yn trigyaô. kanys coetir¹ oed. ac yn anaôd y gerdet ac yn haôd ruthraô gelynyaôn yndaô. A phan deuth² y tervyneu yr wlat. holl wyr³ Owein a mab y brenhin ae kymhorthheit a anuon-assant eu bydinoed yr coedyd. paôb dan yr amot hōnn hyt nat arbedei neb y gledyf nac y ôr nac y wreic nac y uab nac y uerch. a phôy bynnag a delynt nas gochelynt heb y lad neu y grogi neu drychu eu aelodeu. A phan gigneu giwtaôd bobyl y wlat hynny keissaô a wnaethant ffurf y gellynt gaffel amdiffyn ac uelly y gwascarôyt ôynt. Rei yn llechu yn y coedyd. ereill yn ffo y wladoed ereill. ereill yn keissaô amdiffyn or kestyll nessaf y dathoedynt o honynt. megys y dywedir y myôn Brytanaôl diareb. Y ki a lyha yr arf y brather ac ef. A gōedy gôsgaru yllu y dan y coedyd. ef a damweinaôd y Owein ac ychydic o nifer gyt ac ef kyrcu y coet o amgylch degwyr a phetwar ugein. Ac yn edrych a welynt oleu dynyon. Nachaf y gwelynt oleu dynyon yn kyrcu parth a chastell kaer Vyrddin lle daroed udunt gōneuthur eu hedôch. Ac eu hymlit a wnaeth hyt yn agos yr castell. A gōedy eu dala yno ymchoelut at y gedymdeithon a oruc. Ygkyfrôg hynny y damweinaôd dyuot llua or Filemissyeit o Ros y Gaer Vyrddin yn

¹ Ynial. ib.² Ddoethant. MS. Ll.³ Lu. ib.¹ Attunt. MS. Ll.² Nghwr allt. ib.

yn erbyn mab y brenhin. a Geralt ystiwert gyt ac 6ynt. Nachaf y rei a diaghyssei yn dyuot dan llef tu ar castell. ac yn menegi y hyspeila6 o Owain uab Kad6ga6n ae hanrheithya6. A phan gigleu y Fflemisseit hynny ennynnu a wnaethant o gassa6l gyghoruynt yn erbyn Owain o achaa6s y mynych godyant a wnathoed kedymdeithon Owain udunt kyn no hynny. Ac o an-nogedigaeth Geralt Ystiwert y g6r y llosgassei Owain y gastell ac a dugassei y dreis Nest y wreic ae anreith. Ymlit a orugant heb debygu bot g6rth6ynebed ida6. Owain a gymerth y hynt yn araf. Ac 6ynteu gan y ymlit ef a doethant yn ebr6yd hyt y lle yd oed ef ar anreith ganta6. A phan welas kedymdeithon Owain dirua6r luossogr6yd yn y hymlit. Dywedut a wnaethant 6rtha6 llyma luossogr6yd yn ymlit heb allel o neb ym 6rthlad ac h6ynt. 'Atteb udunt a wnaeth nac ofynhe6ch heb achaa6s. bydinoed y Fflemisseit ynt. A gwedy dywedut hynny o neb un gynu6ryf eu kyrcu a wnaeth. A diodef y kynnu6ryf a wnaethant yn 6ra6l. g6edy b6r6 saetheu o bop tu y dyg6yda6d Owain yn vrathedic. A gwedy y dyg6yda6 ef yd ymchoela6d y gedymdeithon ar ffo. A phan gigleu Llywarch ab Trahaearn hynny ymchoelut ef ae wyr drachefyn a wnaeth y wlat. A g6dy y lad ef y kynhala6d y vrodyr y rann ef o Powys eithyr yr hynn a dugassei Owain kyn no hynny gan Mareduud uab Bledyn. nyt amgen kereina6c yr h6nn oed eida6 Mada6c uab Ridit kyn no hynny. Ac enwen y vrodyr yw y rei hyn. Mada6c ab Kad6ga6n o Wenllian uerch Rufud ab Kynan. Ac Eina6n uab Kad6ga6n o Sanan uerch Dyfynwal. ar trydyd oed Wrgan uab Kad6ga6n o Ellyw uerch Kediur uab Gollwyn y g6r a un bennaf argl6yd ar wlat Dyfet. Petweryd uu Henri uab Kad6ga6n or Ffranges uerch Pictot tywyssa6c or Ffreinc. ac o honno y bu uab arall ida6 a elwit Grufud. Y wchochet uu Maredyd o Euron uerch Hoedlyw ab Kad6ga6n ab Elstan. A g6edy hynny yd ymaruoll-es Eina6n uab Kad6ga6n uab Bledyn. a Grufud uab Mareduud ab Bledyn y gyt y d6yn kyrc am benn kastell Uchtrut uab Etwin a oed gefynder6 y Vledynvr enhin. Kany's Iweryd mam Owain ac Uchtrut veibon Etwin. a Bledyn uab Kynvyn oedynt vra6t a ch6aer un dat ac nyt un vam. Kany's Agharat verch Mareduud uab Owain oed vam Vledyn. a Chynvyn ab Gwerstan oed y tat ell deu. Ar castell rydywedassam ni a oed yn y lle

a elwit Kymer ym Meiryonnnyd. Kany's Kad6ga6n uab Bledyn a rodassei Veirionnyd a Chyveila6c y Uchtrut uab Etwin dan amot y uot yn gywir ida6 ac y veibon ac yn ganhorth6y yn erbyn y holl elynyon. Ac ynteu oed 6rth6yneb6r ac ymladgar yn erbyn Kad6ga6n ae veibon. A g6edy colli Owain heb debygu gallu dim o veibon Kad6ga6n a 6naeth ef y dywededic castell. Ac vynteu a dywedassam ni vry dr6y sorr a gyrchassant y castell. ac ae llosgassant. A g6edy ffo rei or gwercheitweit a dyuot ereill attunt h6ynteu y hed6ch. achub a wnaethant Veirionnyd a Chyveila6c a Phenllyn ae rannu y rygtunt. Ac y Rufud uab Mareduud y deuth Kefeila6c. A Mada6c¹ a hanner Penllyn. Ar ranner arall y Penllyn y veibon Kad6ga6n uab Bledyn. Ygkyfr6g hynny y tervyna6d y vl6ydyn yn vlin ac yn atcas y gan ba6p. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Gilbert uab Rickert. A Henri vrenhin a drigya6d yn Normandi o achaa6s bot ryuel y rygta6 a brenhin Ffreinc. Ac uelly y tervyna6d y vl6ydyn honno. Y vl6ydyn rac 6yneb y mag6yt anundeb y r6g Howel uab Ithel a oed argl6yd ar Ros a Rywyna6c a meibon Owain uab Edwin. Gron6 a Ridit a Llywarch y² vrodyr y rei ereill. A Howel a anuones kenadeu at Varedud uab Bledyn a meiba6n Kad6ga6n uab Bledyn Mada6c ac Eina6n y ervynieit udunt dyuot yn borth ida6. Kany's oe hamdiffyn 6ynteu ae kanhaledigaeth yd oed ef yn kynhal y gyfran or wlat a dathoed yn rann ida6. Ac 6ynteu pan gly6sant y 6rthrymu ef o veibon Owain a gynullassant eu gwyr ae kedymdeithon y gyt. kymeint ac a ga6ssant yn bara6t ual yn amgylch pedwar can 6r. Ac yd aethant yn y erbyn y Dyffryn Cl6yd yr h6nn a oed wlat udunt h6y. Ac 6ynteu a gynnullassant y gwyr gyt ac Uchtrut eu hewythy. a d6yn y gyt ac 6ynt y Ffreinc o Gaer Llion yn borth udunt. Ac 6ynteu a gyfaruuant a Howel a Mareduud a meibon. Kad6ga6n ae kymhorthheit. a g6edy dechreu br6ydyr ymlad o hop tu a wnaethant yn chwerw. Ac yn y diwed y kymerth meibon Owain ae kedymdeithon. wedy llad Llywarch uab Owain a Iorwoerth nab Nud g6r de6r enwa6c oed. a gwedy llad llawer, a brathu lla6s yd ymchoelassant yn orwac drachefyn. A g6edy brathu Howel yn y vr6ydyr y ducp6yt adref. Ac ym penn y deugeinuet diwarnaa6t y bu uar6. Ac yna yd ymchoela6d Mareduud a meibon Kad-

¹ Mawddwy. MS. LL.² Ae. ib.

Gga6n adref. heb lyuassu gorescyn y wlat rac y Ffreinc kyt kefynt y vudugolyaeth. Y vl6ydynd rac 6yneb y bu uar6 M6rcherdarch y brenhin pennaf o Iwerdon yn gyfla6n o luossogr6yd¹ a budugolyaetheu. Y vl6ydynd arall g6edy hynny yd aruaetha6d Henri vrenhin ymchoelut y Loeger wedy hedychu y rygtha6 a brenhin Ffreinc. a gorchymyn a oruc yr mord6ywyr kyweira6 llogeu ida6. A g6edy parattoi y llogeu anuon a wnaeth y deu uab yn un or llogeu. un o honunt a anyssit or vrenhines y wreic pria6t. Ac o h6nn6 yd oed y tada6l obeith oe vot yn g6ledychu yn ol y dat. A mab arall o orderch ida6. ae un uerch a llawer o wyr ma6r gyt ac 6ynteu. Ac o wraged arbennic amgylch deucant. y rei a debygunt² eu bot yn deil-ygaf o garyat plant y brenhin. ac ef a rodeut udunt y llog oreu a diogelaf a odefei y mor donneu ar morolyn dymhestloed. A gwedy eu mynet yr llog dechreu nos dirua6r gyffroi a oruc y mor donneu dr6y eu kymell o dymhestla6l uord6y a drychdrum. ac yna y kyfaruu y llog a chreiga6l garrec a oed yn dirgel dan y tonneu heb 6ybot yr llogwyr. ac y torres y llog genti yn drylleu. ac y bodes y meibon ar niuer a oed y gyt ac 6ynt hyt na diegis neb o nadunt. Ar brenhin a eskynassei y my6n llog arall yn y hol. A chyt gyffroi o dirrua6ryon dymhestleu y mor donneu eissoes ef a diega6d yr tir. A phan gigleu ryfodi y veibon dr6c yd aeth arna6. Ac ygkyfr6g hynny y tervyn6ys y vl6ydynd honno. Y vl6ydynd rac 6yneb y priodes Henri vrenhin merch neb un dywysa6c or Almaen kanys kyn no hynny g6edy mar6 merch y Moel C6l6m y wreic a aruerassei yn wastat o orderchu. A phan doeth yr haf rac wyneb y kyffroes Henri vrenhin dirua6r greula6n lu yn erbyn gwyr Powys. nyt amgen Maredud uab Bledyn ac Eina6n a Mada6c a Morgan meibon Kad6ga6n uab Bledyn. A phan glywsaut 6ynteu hynny. anuon kenadeu a orugant at Rufud uab Kynan a oed yn kynal ynys Von y eruyneit ida6 vot yn gyt aruoll ac 6ynt yn erbyn y brenhin. ual y gellynt warchad6 yn diofyn ynval6ch y g6lat. Ac ynteu dr6y gynhal hed6ch ar brenhin. a dywa6t y ffoynt³ h6y y dervyneu y gyfoeth ef y parei y hyspeila6 ae hanrheitha6 ac y g6rth6ynebei. A phan 6ybu Maredud a meibon Kad6ga6n hynny. kymryt kygor a wnaethant. Ac yn y kygor y ka6ssant.

ada6 tervyneu y g6lat e hunein. a chymryt eu hamdifyn yndunt. Ar brenhin ae luoed a dynessayssant y dervyneu Powys. Ac yna y danuones Maredud uab Bledyn ychydic o saethydyon iueine y gyferbynyeit y brenhin my6n g6rthallt goeda6c ynval fford yd oed yn dyuot. ual y gellynt a saetheu ac ergydeu wneuthur kynn6ryf ar y llu. Ac ef a damweina6d yn yr a6r y dathoed y g6yr iueine hynny yr 6rthallt dyuot yno y brenhin ae lu. Ar gwyr iueine hynny a erbynnyassant yno y brenhin ae lu. dr6y dirua6r gynn6ryf gell6g saetheu ym plith y llu a wnaethant. A g6edy llad llawer a brathu ereill un or g6yr iueine a dynna6d y v6a ac a ellyga6d saeth ym plith y llu. A houno dygwyda6d ygkedernit arueu y brenhin gyferbyn ae gallon. heb 6ybot yr g6yr¹ ae byrya6d ac nyt argyweda6d y saeth yr brenhin rac daet yr arueu. Kanys lluruga6c oed namyn treilla6 a oruc y saeth drachefyn yr arueu. Ac ofynhau yn va6r a wnaeth y brenhin. a dirua6r aruthder a gymerth yndaw yn gymeint haeach a pheibrethit tr6yda6. Ac erchi yr llooed a wnaeth pebyllya6. a gofyn a oruc py rei a oedynt mor ehofyn ae gyrcu ef yn gyn lewet a hynny. A dywedut a wnaethp6yt ida6 mae rai o wyr iueine a anuonassit y gan Varedud uab Bledyn a wnathoed hynny. Ac anuon a wnaeth attunt genadeu y erchi udunt dyuot atta6 dr6y gygreir. Ac 6ynteu a doethant. A gofyn a wnaeth udunt p6y ae hanuonassei yno. A dywedut a wnaethant mae Maredud. a gofyn udunt a wnaeth a 6ydynt py le yd oed Varedud yna. Ac atdeb a wnaethant y g6ydynt. Ac erchi a wnaeth ynteu y Varedud dyuot y hed6ch. Ac yna y doeth Maredud a meibon Kad6ga6n y hed6ch y brenhin. A g6edy hedychu y rygthunt yd ymchoela6d y brenhin y Loeger dr6y ada6 deg mil o warthee yn dreth ar Powys. Ac velly y tervyna6d y vl6ydynd honno. Ugeint mlyned a chant a mil oed oet Crist pan lada6d Gruffud ab Rys ab Te6d6r Ruffud uab Trahaearn. Y vl6ydynd rac 6yneb y bu uar6 Eina6n uab Kad6ga6n y g6r a oed yn kynhal rann o Powys a Meirionynd y wlat a dugassei ef y gan Uchtrut uab Etwin. Ac 6rth y agheu y kymynna6d y Varedud uab Bledyn y ewythr. Ac yna y gellygwyt Ithel uab Ridit o garchar Henri vrenhin. A phan doeth y geissaw rann o Powys ni chauas dim. A phan gigleu Ruffud ab Kynan ry wrthlad Maredud ab Kadwgawn o Uaredud uab Bled-

¹ Lued. MS. LL.² Debygid. MS. LL.³ O doynt. ib.¹ Gwr. MS. LL.

yn y ewythyr. Anuon a wnaeth Kadwalladyr ac Owein y veibon a diruaŕ lu gantunt hyt ym Meironnyd, a dŕyn a wnaethant holl dnyyon y wlat o hŕnei ae holl da gyt ac 6ynt hyt yn Llyyn. Ac odyne kynullaŕ llŕ a wnaethant ac aruaethu allddaŕ holl wlat Powys. A heb allu kyffleŕni eu haruedyt yd ymchoelassant drachefyn. Ac yna yd ymaruolles Mareduŕ uab Bledyn a meibon Kadŕgaŕn uab Bledyn y gyt ac y diffeithassant y rann vŕyaf o gyfoeth Llywarch uab Trahaearn, o achaŕs nerthu o honaŕ veibon Gruffud ab Kynan ac ymaruoll ac 6ynt. Y vlŕdydn rac 6yneb y lladaŕd Gruffud uab Mareduŕ ab Bledyn Ithel ab Ridit ab Bledyn y gefynderŕ yggŕyd Mareduŕ y dat. Ac yn ol ychydic o amser wedy hynny y lladaŕd Catwallaŕn ab Grufud ab Kynan y tri ewythyr, nyt amgen Gronŕ a Ridit a Meilyr meibon Owein ab Edwin. Kanyŕ Agharat uerch Owein ab Edwin a oed wreic Grufud ab Kynan, a honno oed vam Katwallaŕn ac Owein a Chatwaladyr, a llawer o verchet. Yn y vlŕdydn honno y magŕyt tervyse y rwg Morgan a Mareduŕ meibon Katwgaŕn uab Bledyn. Ac yn y tervyse hŕnnŕ y lladaŕd Morgan ae laŕ e hunan Varedud y vraŕt. Y vlŕdydn rac wyneb yd ymchoelaŕd Henri vrenhin o Normandi wedy hedychu y rygtaŕ ar neb y buassei tervyse ac 6ynt kyn no hynny. Y vlŕdydn rac 6yneb y gŕrthladŕyt Grufud uab Rys or kyfran o dir a rodassei y brenhin idaŕ wedy y gyhudaŕ yn wiryon heb y haedu o honaŕ or ffreinc a oedynt yn kyt bressŕylaŕ ac ef. Yn diwed y vlŕdydn honno y bu uarŕ Daniel uab Iulyen escob Mynyŕ, y gŕr a oed gymodredŕr y rŕg Gŕyned a Phowys yn y tervyse a oed rygunt. Ac nyt oed neb a allei gael bei nac aglot arnaŕ, kanyŕ tagnefedus oed a charedig gan baŕp. Ac archdiagon Powys oed. Y vlŕdydn rac 6yneb y bu uarŕ Grufud uab Bledyn. Ac yna y delit Llywelyn ab Owein y gan Varedud uab Bledyn y ewythyr uraŕt y hendat a hŕnnŕ ae rodes yn llaŕ Blen¹ uab Ieuan y gŕr ae hanuones ygkarchar hyt ygkastell Bruch. Yn diwed y vlwydyn y bu uarŕ Morgan ab Kadŕgaŕn yn Cipris yn ymchoelut o Gaerusalem wedy mynet o honaŕ a chroes y Gaerusalem o achaŕs rylad o honaŕ kyn no hynny Varedud y vraŕt. Y vlŕdydn gŕedy hynny y gŕrthladŕyt Mareduŕ uab Llywarch oe wlat, y gŕr a ladaŕd mab Meuruc y gefynderŕ. Ac a dallaŕd meibon

¹ Paine, D. P.

Griffri y deu gefynderŕ ereill. A Ieuaŕ uab Owein ae gŕrthladaŕd, ac yn y diwed ae lladaŕd. Y vlŕdydn rac 6yneb y llas Iorwoerth uab Llywarch gan Llywelyn uab Owein ym Powys. Ychydic wedy hynny y dyspeilŕyt Llywelyn uab Owein oe lygeit ae geilleu y gan Varedud uab Bledyn. Yn y vlŕdydn honno y llas (Kadŕgaŕn uab Grufud) Ieuaŕ uab Owein y gan veibon Llywarch uab Owein y gefynderŕ. Yn diwed y vlŕdydn honno y llas Madaŕc uab Llywarch y gan Ueueruc y gefnderŕ uab Ridit. Yn diwed y vlŕdydn rac 6yneb yd yspeilŕyt Meuruc uab Ridit oe deu lygat ae dŕy geill. Y vlŕdydn rac 6yneb y llas Iorwoerth uab Owein. Yn y vlŕdydn honno y llas Kadŕgaŕn¹ uab Grufud ab Kynan y gan Gadŕgaŕn uab Gronŕ ab Owein y gefynderŕ, ac Einaŕn uab Owein. Ychydic wedy hynny y bu uarŕ Mareduŕ ab Bledyn tegŕch a diogelŕch holl Powys ae hamdiffyn wedy kymryt iachŕyaŕl benyt ar y gorff, a gleindit ediuarŕch yn y yspryt, a chymyn corff Crist, ac oleŕ ac aghen. Deg mlyned ar hugein a chant a mil oed oet Crist pan vu bedeir blyned yn un tu heb gabel neb ystorya or a ellit y gŕarchadaŕ dan gof. Ar vlŕdydn rac 6yneb y bu uarŕ Henry uab Gŕilim Bastard brenhin Lloeger a Chymry ar holl ynys y am hynny yn Normandi y trydyd dyd o Vis Racuyr. Ac yn y ol ynteu y kymrth Esteunyn o Blaes y nei goron y deyrnas y dreis, ac y darestygaŕd yn ŕraŕl idaŕ holl Deheu Lloegyr. Y vlŕdydn rac 6yneb y llas Rickert uab Gilbert y gan Vorgan ab Owein, gŕedy hynny y kyffroes Owein a Chatwaladyr veibon Grufud uab Kynan diruaŕ greulaŕn lu y Geredigyaŕn y gŕyr a oed degŕch yr holl Vrytanyeit ae diogelŕch ae rydit ae kedernit y gŕyr a oedynt deu arderchaŕc vrenhin a deu haelon. Deu diofyn deu leŕ deŕron Deu detwydyon, Deu huodron, Deu doethon. Diogelwyr yr eglwysseu ae hardemylwyr. Ac amdiffynwyr y tlodyon, llofrudyon y gelynyon, hedychwyr y rei ymladgar. Dofyodron y gŕrthŕynebwyr, y diogelaf naŕd y baŕp or a fŕoei attunt, y gŕyr a oedynt yn rac rymhau o nerthoed eneideu a chyrf. Ac yn kyt gynhal yn un holl deyrnas y Brytanyeit. Y rei hynny ar y ruthyr gyntaf a losgassant gastell Gŕalter. Ac yna wedy kyffroi eu hadaned yd ymladassant a chastell Aber Ystŕyth ac y llosgassant. A chyt a Howel uab Mareduŕ a Madaŕc uab Idnerth, a deu uab Howel nyt amgen Mareduŕ a

¹ Cadwallan MS. Ll.

Rys a losgassant gastell Rickert Dylamar. a chastell Dinerth a chastell kaer Wedros. Ac odynd yd ymchoelassant adref. Yn diwed y vlôdynd honno y doethant eilweith y Geredigyaôn. a chyt ac ôynt amylder lu o detholedigyaôn ymladwyr ual amgylch whemil o bedyt aduôyn. A dôy vil o varechogyon llurugaôc. Ac yn borth udunt y deuth Grufud uab Rys a Howel uab Maredudd o Vrecheinaôc a Madaôc uab Idnerth. a deu uab Howel uab Maredudd. Ar rei hynny oll yn gyfun a gyweirassant y bydinoed y Aber Dyui. Ac yn y herbyn y deuth Ysteynu gônstabyll a Robert uab Martin. a Meibon Geralt Ystiwert ar holl Fflemisseit. ar holl varechogyon ar holl Ffreinc o Aber Ned hyt yn Aber Dyfi. A gôedy kyrcu y vlôdynd ac ymlad yn greulaôn o bop tu y kymernth y Fflemisseit ar Normanyeit eu ffo herôydl eu harueredie deuaôc. A gôedy llad rei o nadunt. a llosgi ereill. a thrychu traet meirch ereill. a dôyn ereill ygkeithiwet a bodi y rann vôyaf megys ynvydyon yn yr avon. A gôedy colli amgylch teir mil oe gwyr yn drist aflawen yd ymchoelassant y gôlat. A gôedy hynny yd ymchoelaôd Owein a Chatwaladryr yw gôlat yn hyfiyt lawen gôedy kaffel y nudugolyaeth. a chaeldiruaôr amylder o geith¹ ac anreithu a gôiscoed maôrwerthaôc ac arueu. Y vlôdynd rac ôyneb y bu varô Grufud uab Rys. lleuwer a chedernit ac aduôynder y Deheuwyr. Y vlôdynd honno y bu uarô Grufud ab Kynan brenhin a phennadur a thywyssaôc ac amdiffynôr a hedychôr holl Gymry. Gwedy llaôb berigleu mor a thir. Guedy aneiryf anreithu a budugolyaethu ryueloed. Gwedy goludoed eur ac arwant a dillat maôrwerthaôc. Gwedy kynhullaôd gôyned y briaôc wlat y rei a daroed y gwasgaru kyn no hynny y ymravaelon wlatoed. y gan Normanyeit. Gwedy adeilat llawer o eglôysseu yn y amser ac kyssegru y Duô. Gwedy gôisgaô ymdanaô yn vynach. a chymryt cymun corf Crist. ac oleô. ac aghenn. Yn y vlôdynd honno y bu uarô Ieuan archeoffeirat Llan Badarn y gôr a oed doethaf or doethon. Gwedy arweir y vuched yn grefydus heb bechaôc marôaôl hyt agheu yn y trydyd dyd o galan Ebrill. yn y vlôdynd honno hefyt y deuth meibon Grufud ab Kynan y dryded weith y Geredigyaôn. ac y losgassant gastell ystrat Meuruc. A chastell Llan Ystyffan. a chastell kaer Vyrdin. Y vlôdynd rac ôyneb y doeth yr amherodres y Loegyr y darestôg brenhinyaeth Loegyr y Henri y

mab. Kanyrs merch oed hi y Henri gyntaf uab Gôilim Vastard. Ac yna y bu diffyc ar yr heul y deudecuet dyd o galan Ebrill. Y vlôdynd rac ôwyneb y llas Cynôric ac Owein y gan deu lu Madaôc uab Maredudd. Y vlôdynd wedy hynny y bu uarô Madaôc uab Idnerth.¹ Ac y llas Maredudd uab Howel y gan veibon Bledyn uab Kynuyn Gôyn. Y vlôdynd rac llaô y llas Howel uab Maredudd uab Ryderch or Cantref Bychan drôy dychymic Rys uab Howel. ac ef e hun ae llaôaôd.

Deugein mlyned a chant a mil oed oet Crist pan las Howel uab Maredudd ab Bledyn y gan neb un heb gybot pôy ae llaôaôd. Ac yna y llas Howel ae vraôc meibon Madaôc uab Idnerth. Y vlôdynd wedy hynny y llas Anaraôc uab Grufud gobeith a gogonyant a chedernyt y Deheuwyr y gan deu lu Kadwaladryr y gôr yd oedynt yn ymdiret idaô. yn gymeint ac ôfyhuaci. A gwedy clybot o Owein y vraôc hynny drôc uu gantaô. Kanyrs amot a wnaethoed rodi y uereh y Anaraôc. A mynnu Kadwaladryr y vraôc a wnaeth. Ac yna yd achubaôd (Owein) Howel uab Owein rann Kadwaladryr o Geinaôn. ac y llosges castell Kadwaladryr a oed yn Aber Ystwyth. Ac yna y llas Mils iarll Henfford a saeth neb un varehaôc idaô e hun a oed yn bôrô karô yn hela y gyt ac ef. Y vlôdynd rac llaô pan welas Catwaladryr uot Owein y vraôc yn y ôrthlad oe holl gyfoeth. kynullaô llyges o Iwerdon a oruc. a dyuot y Abermenei yr tir. Ac yn dywysogyon gyt ac ef yd oed Otter. a mab Turkyll a mab Cherôlf. Ygkyfiôg hynny y kytunaôd Owein a Chatwaladryr megys y gôedei y vrodyr a thrôy gyghor y gôyr da y kymodassant. A phan glyôit hynny y dellis Germanôyr Catwaladryr. Ac ynteu a amodes udunt dôy vil o geith ac velly yd ymrydhaaôd y ôrthuut. A phan gogleu Owein hynny a bot y vraôc yn ryd ter-vysgus gynnôryf a wnaeth arnunt ae kyrcu yn diennic a oruc. A gwedy llad rei a dala ereill. ae kaethiwo yn waratôydu y diaglyssant ar ffo hyt yn Dulynd. Y vlôdynd honno y bodes ar vor Groec pererinyon³ yn mynet a chroes y Gaerussaleim. Yn y vlôdynd honno yd atgyweiraôd Hu uab Raôlf gastell Gemaron⁴ ac y gorescynnaôd eilweith Vaelenyd. Ac yna yd atgyweirôyt Colwyn.⁵ ac y darestygyôyt Eluael yr eilweith yr Ffreinc. Y vlôdynd rac

¹ Iorweth. ib.² Ac nas. MS. LL.³ O Gymru. MS. LL.⁴ Gemaeron. ib.⁵ Gastell Colwyn. ib.¹ Gyweith. MS. LL.

gyneb y delis Hu o Mortimer Rys uab Howel ac y carcharôd myôn carchar. wedi llad rei oe wyr a dala ereill. Ac yna y diffeithaôd Howel uab Owein a Chynan y vraôt.¹ A gôedy bot brôydyr arôdost. a chael o nadunt y vudugolyaeth yd ymchoelassant drachefyn a diruaôr anreith gantunt. Ac yna y deuth Gilbert iarll uab Gilbert arall y Dyfet. Ac y darestyg-aôd y wlat ac yd adeilaôd Gastell Kaer Vyrdin. a chastell arall ym Mab Udrut. Y vlôydyn rac gyneb y bu uarô Sulyen Richmarch mab y Seint Padarn mab maeth yr eglôys. a gôedy hynny athro arbennic gôr oed aeduet y gelydyt. ymadrodôr dros y genedyl. a dadleuôr kymedrodôyr. hedychôr amryuaelon genedloed. adurn o vrodyen eglôyssolyon ar rei bydolyon y decuet dyd o galan Hydref. Gôedy kym-ryt iachôyaôl benyt ar y gyssegredigaeth² gorff a chymun corff Crist ac oleô ac anghenn.³ Ac yna y llas Meuruc uab Madaôc uab Ridit yr hôn a elwit. Meuruc Tybodyat trôy vrat y gan eu wyr e hun. Ac yna y llas Maredud uab Madaôc uab Idnerth y gan Hu o Mortimer. Y vlôwydyn honno y gorescynaôd Cadell uab Grufud gastell Dinweileir yr hôn a wnathoed Gilbert iarll. Yehydic wedi hynny y goru ef a Howel ab Owein Gaer Vyrdin drôy gadarn ymrysson wedi llad llawer oe gelynyon a brathu ereill. Ychydig o dydyu wedi hynny y doeth yn deissyfyt diruaôr luosogrôyd or Ffreinc ar Fflemisseit y ymlad ar castell. Ac yn dywyssogyon yn y blaen meibon Geralt Ystiwert. a Gôilim ab Aed. a phan welas Maredud uab Grufud y gôyr y gorchymyn-nassit udunt gadôryaeth y castell ae am-difyn y elynyon yn dyuot mor deissyfyt a hynny gyrru callon yn y gwyr a oruc ae hannoc y ymlad. a bot yn drech gantaô y vryt noe oet. Kanys kyn bei bychan y oet eissoes yd oed gantaô weithret march-aôc ac yn anyugrynedic dywyssaôc yn an-noc y wyr y ymlad. ac yn kyrehu e hun y elynyon yn aruen.⁴ A phan welas y el-ynyon bychanet oed y nifer yn amdiffyn o vyô y castell drychavael yscolyon ôrth y muroed a wnaethant. Ac ynteu a odefaôd y elynyon y yskynnu tu ar byleheu. Ac yn dilesc ef ae wyr a ymchoelassant yr ys-colyon yn y syrthaôd y gelynyon yn y claôd gan yrru ffô ar y rei ereill. ac adaô lliaws o nadunt yn veirô. ar hynn a

dangosses idaô y detwyd dyghetuen rac llaô ar gaffel daôn o honaô. ar wledychu yn y Deheu. Kanys goru ac ef yn uab ar lawer o wyr profedic yn ymladeu. Ac ynteu ac yehydic o nerth y gyt ac ef. Yn diwed y vlôydyn honno y bu uarô Run uab Owein yn was ieuanc clotuorussaf o genedyl y Brytanyeit. yr hôn a vagyssei uoned y rieni yn arderchaôc. Kanys tec oed o ffuryf a drych. a hynaôc o ymadrod-yn. a huaôdyr wrth paôp. Rac welaôdyr yn rodyon. Ufud ym plith y dylôyth. Balch ym plith y estronyon. a therôyn garô wrth y elynyon. Digrif ôrth y gyfeillon. hir y dyat.¹ Gôyn y liô. Pengrych melyn y wallt. hir y gyneb. Goleisso. i y lygeit llydanyon a llawenyon. Mynôgyl hir praff. Dôy vronn lydan. Ystlys hir. Mordôydyd praffyon. Eskeired hiryon. ac oduch y draet yn veinon. Traet hiryon a byssed unyaôn oed idaô. A phan doeth y chôgedyl y irat agheu ef at y dat Owein ef a gotet ac a dristaaôd yn gymeint ac ni allei dim y hyfrytau ef na thegôch teyrnas na digrifôch. na chlaear² didanôch gôyr da nac edrychedigaeth maôrweirthogyon beth-eu namyn Duô rac welaôdyr pob peth a drugaraaôd oe arveredic defaô a drugar-haaôd ôrth genedyl y Brytanyeit rac y cholli megys llog heb lywyaôdyr arnei a gedwis udunt Owein yn dywyssaôc arnunt. Kanys kyn kyrchassei anniodefedic dristit vedôl y tywyssaôc. eissoes ef ae drychafaôd. deissyfyt lewenyd drôy racwedeilgith Duô. Kanys yd oed neb un gastell a elwit yr Wydgruc³ y buessit yn vynyeh yn ym-lad ac ef heb dygyaô. A phan doeth gôyr da Owein ae deulu y ymlad ac ef ny allaôd nac anyan y lle nae gedernit ymôrthlad ac ôynt yn y losget y castell ac yn y diffeith-ôyt gwedy llad rei or kastellwyr a dala ereill ae carcharu. A phan gogleu Owein yn tywyssaôc ni hynny y gellygôyt ef y gan bob dolur a phob medôl kôynvanus ac y doeth yn rymus yr ansaôd a oed arnaô gynt. Y vlôydyn rac gyneb daeth Lowys vrenhin Ffreinc ac amheraôdyr yr Almaen gyt ac ef a diruaôr luossogrôyd o ieirll a barôneit a thywyssogyon gyt ac ôynt a chroes y Gaerusalem. Y vlôydyn honno y kyffroes Cadell ab Grufud ae vrodyr Maredud a Rys. A Gôilim ab Geralt ae vrodyr gyt ac ôynt lu am benn Castell Gôiff.⁴ A gwedy anobeithaô o honynt yn y nerthoed e hunein. Galô Howel ab

¹ Aberteifi. MS. Ll.

² Gyssegredic. ib.

³ Angou. ib.

⁴ Ae aruen. MS. Ll.]

¹ Dyfiad. ib.

² Chlaer. ib.

³ Y Rwydgruc.

⁴ Gwiss. MS. Ll.

Owein a orugant yn borth udunt. Kany's gobeithaŷ yd oedynt oe deŷrla6 luossogr6yd ef parottaf y ymladeu ae doethaf gygor gaffel o nadunt y vudugolyaeth. A Howel megys yd oed ch6anna6c yn wastat y gлот a gogonyant a beris gynulla6 llu gle6af a pharottaf yn enryded y hargl6yd. kymryt hynt a oruc tu ar dywededic gastell. A gwedy y aruoll yn enrydedus or dywededigyon varwneit yno pebyllya6 a wnaeth. A holl negesseu y ryuel a wneit oe gygor ef ae dechymic. Ac uelly yd oed ba6b or o oed yno y oruchel ogonyant a budugolyaeth dr6y oruot ar y castell oe gygor ef gan dirua6r ymrysson ac ymlad. Ac ody yno yd ymchoela6d Howel yn vuduga6l drachefyn. ny bu bell g6edy hynny yn y uu tervysc y r6g Howel a Chynan veibon Owein a Chatwaladyr. Ac ody na yd aeth¹ Howel or neilltu. a Chynan or tu arall hyt ym Meironnyd ae gal6² a wnaethant y la6 gwyr y wlat a gilyassant y noduaeu egl6ysseu gan gad6 ac 6ynt y nodvaeu ac enryded yr egl6ysseu. Ac ody na kyweira6 eu bydin a wnaethant tu a Chynuael castell Cadwaladyr yr hwn a wnaethoed Cadwaladyr kyn no hynny yn y lle yd oed Moruran Abat y ty G6yn yn Ystiwert yr h6nn a 6rthodes rodi y 6rogaeth udunt. kyt ys profit weithen dr6y ar6ydon³ vegythyeu. gweithen ereill dr6y aneiryf anregyon a rodyon a gyngyvit ida6. Kany's gwell oed ganta6 uar6 yn adu6yn no d6yn y ruced yn d6yllodrus. A phan welas Howel a Chynan hynny d6yn kyrc hynhyruus yr kastell a wnaethant. ae enuill a orugant y dreis. Ac o vreid y diegis keitweit y castell dr6y nerth y cyfeillion wedy llad rei oe kedymdeithon. a brathu ereill. Yn y vl6ydyn honno y bu uar6 Robert iarll uab Henri⁴ g6r a gynhalassei ryuel yn erbyn Estevyn vrenhin deudeg mlyned kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Gilbert iarll. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Uchtrut escob Llan Daf g6r ma6r y volyant ac amdiffyn6r yr egl6ysseu. g6rth-6ynebwyr y elynyon yn y berffeith heneint. Ac yn y ol ynteu y bu escob Nicol uab G6rgant. Yn y vl6ydyn honno y bu uar6 Bernart escob Myny6 yn y drydyd vl6ydyn ar dec ar hugeint oe escoba6t g6r enryned y volyant a dy6a6lder a santeidr6yd oed wedy dirua6rogyon lauuryeu ar vor a thir. 6rth beri y egl6ys Vyny6 y hen rydit. Ac yn y ol ynteu y dynessaa6d yn escob Davyd

uab Geralt archdiaga6n Keredigya6n. Yn y vl6ydyn honno y bu uar6 Robert escob Henfford g6r oed her6yd yn barn6ryaeth ni greuydus a chyflawn o weithredoed card6deu a hegar borthwyr y tlodyon. ac arbennic deg6ch yr eglwysseu yn gyfla6n o dydyeu da hyt na lygriit cadeir yr ueint brelat h6nn6 o auheil6g erlynya6dyr. Yna yd urdwyt Gilbert abat Kaer Loyw yn escob yn Henfford. Yn y vl6ydyn honno y bu uar6 var6olyaeth yn ynys Prydein. Y vl6ydyn rac wyneb yd adeila6d Owein uab Grufud ab Kynan gastell yn Ial. Y vl6ydyn honno yd adeila6d Kadwaladyr uab Grufud gastell Llan Rystut o g6byl ac y rodes y raun ef y¹ Geredigya6n a Chad6ga6n y uab. Ygkylch diwed y vlwydyn honno yd adeila6d Mada6c uab Mare6d gastell C6ros Hysnallt. ac y rodes Gyfeila6c y Owein a Meuruc veibyon Grufud uab Mare6d y nyeint. Y vlwydyn rac wyneb yd atgyweira6d Cadell ab Grufud gastell Kaer Vyrdir yr teg6ch a chadernit y deyrnas. ac y diffeitha6d Gedweli. Yn y vlwydyn honno y carchara6d Owein vrenhin G6yned Gynan y uab. Yn y vl6ydyn honno y delis Howel uab Owein Gatuau uab Kadwaladyr y gefynderw ac yd achuba6d y tir ae gastell. Ny bu bell wedy hynny yn y doeth meibon Grufud uab Rys. Cadell a Mare6d a Rys a llu gantunt y Geredigya6n ae gorescyn hyt yn Aeron. Yn y vlwydyn honno y darpara6d Mada6c uab Mare6d vrenhin Powys dr6y nerth Rand6lf iarll Kaer Lleon kyuodi yn erbyn Owein G6yned. A gwedy llad pobyl y ganhorth6gywyr ef yd ymchoela6d y rei ereill y kefyne y ffo.

Deg mlyned a deugeint a chant a mil oed oet Crist pan duc Cadell a Mare6d a Rys veibon Grufud ab Rys Geredigya6n oll y gan Howel ab Owein eithyr un castell a oed yn Pen Gwein yn Llan Vihagel. A gwedy hynny y gorescynnassant gastell Llan Rustut o hir ymlad ac ef. A gwedy hynny y kauas Howel uab Owein y castell h6nn6 y dreis ac y llosges oll. Ny bu hayach wedy hynny pan atgyweira6d Cadell a Mare6d veibon Grufud ab Rys gastell ystrat Meuruc. A gwedy hynny yd edewit Cadell uab Grufud yn lletuarw wedy issiga6 yn greulawn o rei o wyr Dinbych ac ef yn hela. Ac ychydic wedy hynny wedy kynulla6 o Varedud a Rys veibon Grufud ab Rys y kedernit ac yn gyfun y kyrcasant Whyr ac ymlad a wnaethant a chastell Aber Llychwr oe losgi a diffeitha6 y wlat.

¹ Deuth.² A galw. MS. Ll.³ Arwon. ib.⁴ Vrenhin. MS. Ll.

Yn y vlôydyn honno yd atgyweirassant 6y oll den gastell Dinweleir ac yd atgyweira6d Howel ab Owein gastell Hwmffire yn nyffryn Clettwr. Yn y vlwydyn rac wyneb yd yspeila6d Owein G6yned Guneda uab Kadwalla6n y nei uab y vra6t oe lygeit. Yn y vlwydyn honno y llada6d Llywelyn ab Mada6c ab Maredudd Ysteuyn uab Baldwin. Yn y vlwydyn honno y g6rthladyr¹ o ynys Von. ac y bu uar6 Simon archdiagon Keneila6c g6r ma6r y enryded ae deilygda6t. Yn y vlôydyn rac wyneb y kyweira6d Maredudd a Rys veibon Grufud uab Rys y Penwedie. Ac ymlad a wnaethant a chastell Howel ae dorri. Ny bu uar6 g6edy hynny yn y gyreha6d ueibon Rys gastell Dinbyeli. a thrôy urat nos wedy torri y porth y gorescynnassant y castell. ac y dodassant ef ygkadwryaeth G6ilim uab Geralt. a g6edy daruot hynny y diffeitha6d Rys uab Grufud a dirua6r lu gyt ac ef gastell ystrat Kyngen. A mis Mei wedy hynny y kyreha6d Maredudd a Rys veibon Grufud y gyt gastell Aberuyn.² a gwedy llad y castellwyr a llosgi y castell dirua6r anreith ac aneiryf oludod a dugant gantant. odyno eilweith y diffeitha6d Rys Geveila6c drwy uadugolyaeth. Y vlôydyn honno y bu uar6 Davyd mab y Moel C6l6m vrenhin Prydein. Y vlwydyn honno y doeth Henri tywyssa6c y Loeger. Y vlôydyn honno y bu uarw Randwlff iarll Kaer Llion. Y vlwydyn honno ydaeth Cadell uab Grufud y bererinda6t ac yd edewys y holl uedyant ae allu ygkad6ryaeth Maredudd a Rys y vrodyr yn y delei ef. Y vlwydyn honno y bu uarw Ysteuyn vrenhin, y g6r a gynhela6d vrenhinyaeth Loegyr y dreis yn ol Henri uab G6ilim vastard. A gwedy h6nn6 y deuth Henri mab yr amherodres y Loegyr ac y kynhalya6d holl Loeger. Y vlôydyn honno y bu uarw Griffi ab G6ynn. Y vlwydyn rac wyneb y bu uar6 Maredudd uab Grufud ab Rys brenhin Keredigya6n ac ystrat Tywi a Dynet yn y bumet vlwydyn ar hngeint oe oet g6r a oed dirua6r y drugard wrth dlodyon. Ac ardercha6c y gedernit 6rth y elynyon a chynuoetha6c y gyfa6nder. Y vlôydyn honno y bu uar6 Geffrei escob Llan Daf ar offieren³ iarll Henfford. Y vlwydyn rac wyneb pan gigueu Rys uab Grufud uot Owein G6yned y ewythyr yn dyuot a llu gantaw y Geredigya6n yn dilesc y kynnulla6d ynteu lu ac y doeth hyt yn Aber Dyfi. ac yno y gorfioyssa6d ar uedyr

ymlad a rodi br6dyr y Owein G6yned ae lu. Ac ny bu bell wedy hynny¹ pan wnaeth yno gastell. Y vlôydyn honno y g6naeth Mada6c uab Maredudd argl6yd Powys gastell yg Kaer Eina6n yn ymyl Kymer. Yn y vlôydyn honno y diegis Meuruc uab Grufud nei yr dywededic Vada6c oe garchar. Ny bu bell wedy hynny yn y gyssegrwyth eglwys Veir ym Meiuot. Y vlwydyn honno y bu uarw Cerdeilach vrenhin Conach. Y vlôydyn rac wyneb y duc Henri mab yr amherodres vrenhin Lloeger. wyr oed h6nn6 y Henri uab G6ilim Bastard dirua6r lu hyt ym maestir Kaer Lleon ar uedyr darest6g ida6 holl wyned. ac yno pebyllya6 a wnaeth. Ac yna gwedy galw² Owein tywyssa6c G6yned atta6. y ueibon ae nerth ae lu ae allu. pebyllia6 a oruc yn dinas Bassin y dirua6r lu gyt ac ef. Ac yno gossot oet brwydyr ar brenhin a wnaeth. A pheri drychafael clodyu ar uedyr rodi kat ar uaes yr brenhin. A gwedy clybot or brenhin hynny rannu y lu a oruc. ac anuon ierill a bar6neit gyt a chadarn huossogr6yd o lu arua6c ar hyt y traeth tu ar lle yd oed Owein. ar brenhin e huan yn diergrynedic ae arua6c vydinod parottaf y ymlad gyt ac ef a gyrechassant drwy y coet a oed y rygtunt ar lle yd oed Owein ae gyferbynyeit a oruc Dauyd a Chynan ueibon Owein yn y coet ynal. a rodi br6dyr ch6er6dost yr brenhin. A gwedy llad llawer oe wyr breid y diegis yr Maestir. A phan gigueu Owein bot y brenhin yn dyuot ida6 or tu dra egefyn a g6elet o hona6 y ierill or tu arall yn dynessau a dirua6r lu arua6c gantunt ada6 y lle a oruc. a chilya6 a oruc hyt y lle a elwir Kil Owein. Ac yna kynnullaw a oruc y brenhin y lu y gyt³ yn greula6n.⁴ Ac yna y pebyllya6d Owein yn tal Llwyn Pina. Ac odyno yd argywedie ef y brenhin dyd a nos. A Mada6c uab Maredudd argl6yd Powys a dewissa6d y le y bebyllyaw r6g llu y brenhin a llu Owein ual y gallei erbyniet y kyrcheu kyntaf a wnele y brenhin. Ygkyfr6g hynny y dyblyga6d llyges y brenhin y Von. A g6edy adaw yn y llogeu y gwyr noethon ar g6assanaethwyr. y kyreha6d tywyssa6c y llogeu ar penllogwyr gyt ac ef y ynys Von. ac yspeilaw a wnaethant eglwys Veir ac egl6ys Bedyr a llawer o egl6ysseu ereill. ac am hynny y gwnaeth Duw dial, arrunt. Kanys trannoeth y bu

¹ Gwrthladwyd Cadwaladyr. M.S. Ll.

² Aberavan. D. P.

³ A flosser. M.S. Ll.

¹ Hyd. ib.

² O. ib.

³ A mynet hyt yn Rhuddlan. MS. Ll.

⁴ Om. ib.

vrôdydyr y rygtunt a gwyr Mon. Ac yn y vrôdydyr honno y kilyaôd y Ffreine herwyd eu gnottaedic denaôd gwedy llad llawer o nadunt a dala ereill a bodi ereill. a breid y diegis ychydig o nadunt yr llogeu wedi llad Henri uab Henri vrenhin a chanmôyaf holl bennafdureyt y llogwyr.¹ A gwedy daruot hynny yd hedychaôd y brenhin ac Owein ac y kauas Katwaladryr y gyfoeth drachefyn. Ac yna yd ymchoelaôd y brenhin y Loegyr. Ac yna yd ymchoelaôd Iorwoerth Goch uab Maredudd y gastell Ial ac y llosges. Y vlôdydyn rac ôyneb y llas Morgan ab Owein drôy dôyll y gan wyr Iuor uab Meuruc a chyt ac ef y llas y trydyd goreu. a hônno a elwit Grgant uab Rys. Ac yna y gôledychaôd Iorwoerth uab Owein uraôd Morgan dir Kaer Llion a holl gyfoeth Owein. A gwedy gwneuthur hedôch o holl tywysogyon kymry ar brenhin Rys uab Grufud e hunan a darparaôd gôneuthur ryfel ac ef. A dnuuôd a wnaeth holl Deheubarth ac holl anôyleit ac holl da gantunt hyt yg coedyd Ystrat Tywi. A phan gogleu y brenhin hynny anuon kenadeu a wnaeth at Rys y venegi idaôd uot yn gryno idaôd yynet y lys y brenhin yn gynt noc y dygei Loegyr a Chymry a Ffreine am y benn ac nat oed neb eithyr ef e hunan yn ymerbynyeit ar brenhin. A gwedy mynet yn y gygor ef ac wydda ef a aeth y lys y brenhin. Ac yno y goruu arnaw oe annod hedychu ar brenhin. dan amot idaôd gaffel y Cantref Maôr a chantref arall or a vynhei y brenhin y rodi idaw yn gyfan heb y wasgaru. Ac ni chynhelis y brenhin ac ef hynny. namyn rodi dryll o dir yg kyfoeth pob barôn o amryuaelon varôneit. A chyt dyallei Rys y dôyll honno kymryt a wnaeth y ranneu hynny ac kynhal yn hedychaôl. Ac ygkyfrôg hynny kyt dyfryssei Rosser iarll Clar mynet y Geredigyaôn. eissoes nys beidei kyn hedychu Rys ar brenhin. A gwedy hynny dydgôeith kyn kalan Mehefin y doeth y ystrat Meuruc. a thrannoeth duôd kalan Mehevin yd ystorres y kastell hônno a chastell Hômfre. a chastell Aber Dyfi. a chastell Dineir. a chastell Llan Rystut. Ygkyfrôg hynny y duc Gôallter Clifford anreith o gyfoeth Rys ab Grufud. ac y lladaôd oe wyr y wlat nessaf idaôd. Kany's ef bioed kastell Llan ym Dyfri. A gwedy daruot hynny yd danônes Rys genadeu att y brenhin y bery iawn idaôd am hyny.² Ac yna yd ymchoelaôd teulu

Rys. Ac y gastell Llan ym Dvri y doeth Rys attunt. ac y gore-cynuaôd y castell. yna y kyrehaôd Einaôn uab Anaraôd vraôd yr arglôyd Rys. ieuane o oet a gôraôl o nerth. Ac achaôs gôlet o honaôd bot Rys y ewythyr yn ryd or amot ac o bop llôd a rodassei yr brenhin. Ac o achaôs y uot ynteu yn dolryyaôd kvuarsagedigaeth y briaôd genedyl gan dôyll y gelynyon. Yna y kyrehaôd am benn castell Humfre ac y lladaôd y marchogyon dewraf a cheitweth y kastell o gôbyl. Ac a duc holl anreith y castell ac holl yspail oll gantaôd. Ac yna pan welas Rys uab Grufud na allei ef galôd dim gantaôd or a rodassei y brenhin i laôd namyn yr hynn a ennillei oearneu. kyrcu a wnaeth am benn y cestyll a daresty gassei yr ieiril ar barôneit yg Keredigyaôn ac llosgi. A gwedy chytot or brenhin hynny kyrcu Deheubarth a wnaeth a llu gantaôd. A gwedy mynych ôrthôynebu o Rys ac wyr idaôd ymchoelud a wnaeth y Loegyr. Ac odyuo yd aeth drôy y mor. Y vlôdydyn rac ôyneb y darestygaôd yr arglôyd Rys uab Grufud y cestyll a wnathoed y Ffreine ar draôs Dyfet ac y llosges. Ygkyfrôg hynny yd arwadaôd y lu y Gaer Vyrdin ac ymladaôd ac ef. Ac yna y doeth Reinalt uab Henri vrenhin yn y erbyn a chyt ac ef diruawr luossogôryd o Ffreine a Normanyeit a Filemisseit a Saeson a Chymry. Ac adaôd a oruc Rys y castell a chynnuilaôd y wyr y gyt hyt ym mynyd kefynt Restyr. Ac yno y pebyllyaôd yg kastell Dinôelair. Reinallt iarl Bristei a iarll Clar a deu iarll ereill. a Chatwaladryr uab Grufud. a Howel a Chynan veibon Owein Gôyned. a diruaôd lu o varchogyon a phedyt gyt ac ôynt a heb veidaôd kyrcu y lle yd oed Rys. ymchoelut adref a wnaethant yn llaôd segur. Odyuo cynnic kygreir y Rys a orugant ac ynteu ac kymerth. A chenettau y wyr a wnaeth ymchoelut y gôlat. Y vlôdydyn rac ôyneb y bu narôd Madaôc uab Maredudd arglôyd Powys y gôr a oed diruaôd y volyanrôyd yr hônno a fflurfaôd Duw o gymmeredid tegôch. Ac ae kyflanwod o anhybygedic hyder. ac ae hadurnaôd o lewder a mole ymrwyd nfud a hegar a hael ôrth dlodyon-huaôd yd ôrth nfudyon. Garô ac ymladgar. ôrth y alon. Gwedy gôneuthur iachôyaôl benyt a chymryt cymmun corff Crist. ac oleôd. ac aghenn² ac ym Meinot yn y lle yd oed y ôylôa³ yn eglôys Tyssiliaôd sant y cladôyt yn enrydedus. Ni bu uaôr wedy

¹ Llongeu. MS. Ll.² Ac ni mynnawdd y brenhin beri iawn iddaw am hynny. MS. Ll.¹ Ydd. MS. Ll.² Angeu. ib.³ Wyddfa. MS. Ll.

hynny yn y las Llywelyn y uab. y gŵr a oed unig obeith y holl wyr Powys. Ac yna y delis Kadwallaen uab Madaec uab Idnerth Einaen Clut y vraet ac y danuones ygkarchar Owein Gŵyned. Ac Owein ae rodes yr Ffreine a thrŵy y gedymdeithon y diegis hyt nos o Wiciew¹ yn ryd.

Trugein mlyned a chant a mil oed oet Crist pan uu varw Agharat gŵreic Grufud uab Kynan. Y vlŵydyn honno y bu uarŵ Meuruc escob Bangor. Yn y vlŵydyn honno y goreskynnaed Howel uab Ienaf gastell Daualwern yg Cyfeilaec o dŵyll. Ac o achas hynny y syrthaed Owein Gŵyned ygkymeint o dolur ac na allei na thegŵch teyrnas na didanŵch neb ryŵ dim arall y arafhau nae dynnu oe gymmeredic lit. Ac eissoes kyt kyrchei anniodefedic dristit uedŵl Owein deissyfyt lewenyd o racweledigaeth Duw ae kyfodes. Kanys yr un ryw Owein a gyffroes un ryw lu y Arŵystli hyt yn Llan Dinam. a gŵedy kaffel diruaer anreith o nadunt ymgynnullaŵ a oruc gwyr Arwystli amgylch try chan ŵr gyt a Howel uab Ienaf y barglŵyd y ymlit yr anreith. A phan welas Owein y elynuyon yn dyuot yn deissyfyt. annoc y wyr y ymlad a oruc. ar gelynyon a ymchoelassant ar ffo gan y llad o Owein ae wyr yn y bu vreid y diegis y traean adref ar ffo. A phan gyflenwis y llewenyd hŵnnŵl vedŵl Owein. Yna yd ymchoelaed ar y gyssevin ansaŵl wedy y rydhau oe gymmeredic dristit. ac atgyweiraw y castell a oruc. Y vlŵydyn rac wyneb y dygŵyd-aed Caer Offa y gan Owein ab Grufud ab² Owein ab Madaec. a Maredudd uab Howel. y vlŵydyn honno y kyffroes Henri vrenhin Lloegyr lu yn erbyn Deheubarth. Ac y doeth hyt ym Penn Cadeir. A gwedy rodi gwystron o Rys idaw ymchoelut y Loegyr a wnaeth. Ac yna y llas Einaen uab Anaraet yn y gŵsŵc y gan Wallter ab Llywarch y ŵr e hun. ac y llas Cadŵgaen ab Maredudd y gan Wallter uab Ridit. Ac yna y kymeth Rys ab Grufud y cantref maer a chastell Dinefwr. Y vlŵydyn honno y bu uarŵ Kediur uab Daniel archdiagon Keredigyaen. Ac yna y bu uarŵ Henri ab Arthen goruchel athro ar holl gyfredin yr holl yscolheigon. Y vlŵydyn rac wyneb wedy gŵeol o Rys ab Grufud nat yttoed y brenhin yn kywiraw dim ŵrthaŵ o a adaŵssei. ac na allei ynteu uduchockau³ yn aduŵyn kyrchu a wnaeth yn wrawl am benn cyfoeth Rosser iarll

Clar y gŵr y lladyssit Einaen uab Anaraet y nei oe achas. a thorri castell Aber Rheidawl. a chastell Mabwynyaen ae llosci. ac atorescynn holl Geredigyaen a mynycliu lladuau a lloscuau ar y Fflemisseit. a dŵyn mynych anreithu y gantunt. A gwedy hynny yd ymaruolles yr holl Gymry ar ymŵrthlad a cheitweit y Ffreine a hynny yn gyfun y gyt. Y vlŵydyn rac wyneb y diffeithaed Dauydd uab Owein Gŵyned Tegigyl. ac y mudaed y dynyon ae hanifeileit y gyt ac ef hyt yn dyffryn Clŵyt. A gwedy tebygu o brenhin y bydei ymlad ar y castell a oed yn thegygyl kyffroi llu a oruc drŵy diruaer vrys a dyuot hyt yn Rudlan a phebyllu yno deirnos. A gwedy hynny ymchoelut y Loegyr. a chynnullaŵ diruaer lu y gyt ac ef a detholedigyon ymladwyr Lloegyr a Normandi a Fflandrys ac Angiw a Gwasgŵin a holl Brydein a dyuot hyt y Groes. Oswallt gan darparu alltudaŵ a difetha yr holl Vrytanyeit. Ac yn y erbyn ynteu y deuth Owein Gŵyned. a Chatwaladyr ueibon Grufud ab Kynan a holl lu Gŵyned y gyt ac ŵynt. Ar arglŵyd Rys ab Grufud a holl Deheubarth y gyt ac ef. ac Owein Keveilaec a Iorwoerth Goch uab Maredudd a meibon Madaec uab Maredudd a holl Bowys y gyt ac ŵynt. a Deunaŵ¹ Madaec uab Iorwoerth² ae holl gyfoeth y gyt ac ef.³ Ac y gyt yn gyfun diergrynedic y doethant hyt yn Eideirnaen. a phebyllu a wnaethant yn Cornaen. A gwedy trigyaŵ yn hir yn y pebylleu yno heb arueidaw o un gyrcu at y gilyd y ymlad. llidyaw a oruc y brenhin yn diruaer. a chyffroi y lu hyt yghoet Dyffryn Keiriaec. a pheri torri y coet ae bŵrŵ yr llaer. Ac yno yd ymerbynyaed ac ef yn ŵraŵl ychydic o Gymry etholedigyon y rei ny wydynt odef eu goruot yn aŵsen y tywyssogyon. A llawer or rei kadarnaf a dygwyaed o bob tu. Ac yna y pebyllaed y brenhin ar bydinoed. y gyt ac ef. A gwedy trigyaŵ yno ychydic o dydyeu y kyfarsagwyt ef o diruaer dymestyl awyr a thra llifeireint glaŵogyd. A gŵedy pallu ymborth idaŵ yd ymchoelaed y pebylleu ae lu y vaestir Lloegyr. Ac yn gyflaen o diruaer lit y peris dallu y gŵystlon a vuassei ygkarchar gantaŵ. yr ys talym o amser kyn no hynny. Nyt amgen deu uab Owein Gŵyned Kadwallaen a Chynwric. a Maredudd uab yr arglŵyd Rys a rei ereill. A gwedy kymryt kygor y symudaed y lu hyt yg kaer Lleon. ac yno

¹ Wicew Wicwm. ib.

² A. MS. Ll.

³ Ufuddocau. ib.

¹ Deu uab.

² Idnerth.

³ Wynt. MS. Ll.

pebyllia6 a oruc llawer o dydyeu yn y doeth llogau o Dilyn ac or dinassoed ereill o Iwerdon atta6. A gwedy nat oed diga6n ganta6 hynny o logeu rodi rodyon a oruc y logeu Dilyn ae gell6g drachefyn ac ynteu ae lu a ymchoela6d y Lloegyr. Yn y vl6ydyn honno y kyrcha6d yr argl6yd Rys kaer Aber Teiui ae chastell. ac y torres. ac y llosges. a dirua6r anreith a duc. Ac achub Castell Kil Gerran a oruc. a dala Robert Ysteuyn ae garcharn. Y vl6ydyn honno dr6gyn nat Du6 ac annoc yr Yspryt Glan y doeth koeint o vyneich y Ystrat Fflur. Ac yna y bu uar6 Llywelyn uab Owein G6yned y g6r a ragores mod pa6b o de6red a doethineb ar doethineb o ymadrod. ar ymadra6d o voessen. Y vl6ydyn rac 6yneb y doeth y Ffreinc o Benuro ar Fflemisseit y ymlad yn gadarn a chastell Kil Gerran. A g6edy llad llawer oe g6yr yd ymchoelassant adref yn llaw wae. Ac eilweith yd ymladassant a Chilgerran yn over heb gaffel y castell. Y vl6ydyn honno y distrywyt dineis Basin y gan Owein G6yned. Y vl6ydyn honny y g6rthlad6yt Dieruut¹ uab M6rchath oe genedyl ac yd aeth hyt yn Normandi at vrenhin Lloegyr y eruyneit ida6 y dodi yn y gyfoeth drachefyn wedy c6yna6 wrtha6. Ac yn y vl6ydyn honno y g6rthlad6yt Iorwoerth Goch uab Maredu6 oe genedyl ac oe gyfoeth yn Mochnant y gan y deu Owein. Ar deu Owein hynny y rannasant Vochnant y rygtunt. ac y deuth Mochnant uch Raeadyr y Owein kefeila6c a Mochnant is Raeadyr y Owein Vychlan. Y vl6ydyn rac 6yneb y kyfeira6d Owein a meibon Grufud ab Kynan y Wyned a Rys ab Grufud ab Rys o Deheubarth yn erbyn Owein keueila6c. ac y dugant y ganta6 Gaer Eina6n. ac y rodassant y Owein Vychlan uab Mada6c uab Maredu6. Odyna yd ennillasant Davalwern a honno a rodet yr argl6yd Rys kany6s oe gyfoeth y dywetit² y hanfot. Ny bu ua6r wedy hynny yn y doeth Owein keueila6c a llu or Ffreinc y gyt ac ef am benn castell kaer Eina6n yr h6n a wnathoed Kymry kyn no hynny. A g6edy ennill y castell y dorri a wnaethant ae losgi a llad yr holl gastellwyr. Yn diwed y vl6ydyn honno y kyrcha6d Owein a Chatwaladyr tywyssogyon G6yned. ar argl6yd Rys tywyssa6c o Deheubarth ae lluoed gyt ac 6ynt am benn castell Rudlan yn Tegeigyl. ae eisted 6rtha6 dri mis a orugant. A gwedy hynny cael y castell ae dorri. ae losgi. a chastell

arall y gyt ac ef yr molyant y Gymry yn hyfryt uuduga6l pa6b y6 g6lat. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas G6rgenen abbat a Llawden y rei y gan Gynan ac Owein. Y vl6ydyn rac 6yneb y rydha6yt Robert uab Ysteuyn o garchar yr argl6yd Rys y gyfeillt. Ac y duc Diernut¹ uab M6rchath² ef hyt yn Iwerdon gyt ac ef. Ac yr tir y doethant y L6ch Garm6n. ac ennill y castell a wnaethant. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas Meuruc uab Adam dr6y d6yll yn y g6sc y gan Varedud Bengoch y gefynder6. yn diwed y vl6ydyn honno mis Tachwed y bu uar6 Owein G6yned uab Grufud ab Kynan tywyssa6c G6yned. g6r dirua6r y volyant ac anueidra6l y brudder ae uned ae gedernit. ae de6red yg kymry.³ wedy aneiryf uudugolyaethu. heb omed neb eiryoet or arch a geissei. wedy kymryt penyt a chyffes ac ediuar6ch a chymun rinweden corff Crist. ac ole6 ac aghenn.

Deg mlyned a thrugein a chant a mil oed oet Crist pan lada6d Davyd ab Owein Howel uab Owein y bra6t hynaf ida6. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas Thomas archescob g6r ma6r y grefyd ae sancteidr6yd ae gyfya6nder. ae gyghor ac annoc Henri vrenhin Lloegyr y pumhet dyd g6edy du6 Nadolic ger bronn alla6r y drinda6t yn y gapel e lun yg Gheint ae escoba6l wise ymdana6. a del6 y groc yn y la6 y llas⁴ ar diwed yr efferen. Yn y vl6ydyn honno y mord6ya6d Rickert iarl Terstig⁵ uab Gilbert vwa kadarn a chadarn varcha6clu gyt ac ef y Iwerdon. Ac yn y kyrech kyntaf y kymerth Porth Lachi. A gwedy gwneuthur kyfeillach a Dieruut⁶ vrenhin ac erchi y verch yn bria6t. ac o nerth h6nn6 y cauas Dinas Dilyn dr6y wneuthur dirua6r aerua. Ac yn y vl6ydyn honno y bu uarw Ropert uab Llywarch. Ac y bu uarw Dieruut vrenhin Larges. ac y clad6yt yn y dinas a elwit Fferna. Ac yn y vl6ydyn honno y mag6yt teruyse y r6g brenhin Lloegyr a brenhin Ffreinc am lad yr archescob. Kany6s brenhin Lloegyr a rodassei yn veicheu y vrenhin Ffreinc Henri tywyssa6c B6rg6in a Thybawt ieuanc y urawt meibon oed y rei hynny yr Tibawt tywyssawc Byrgwin. a iarl Ffandrys a llawer o rei ereill pan wnaeth kymot ar archescob hyt na wnaei argywed ida6 byth. A g6edy clybot o Alexander bap rylad yr archescob anuon llythyreu at

¹Diernit.²Mwrtach MS. Ll.³A dewredd y Cymry. MS. Ll.⁴A chleddeyfe. ib.⁵Trist. Strifling.⁶Diernit.¹Diernit.²Dyweid. MS. Ll.

vrenhin Ffreinc a wnaeth. ac at y meicheu ereill. A gorchymun udunt drôy yscymundaët kymell brenhin Lloegyr y dyuot y lys Rufein y wneuthur iawn am agheu yr archescob. Ac 6rth hynny anesmôythâ6 a wnaethant o bop aruaeth ar y tremygu ef. A phan welas Henri vrenhin hynny dechreu gôadu a oruc hyt nat ae gyghor ef y llas yr archescob. ac anuon kenadeu at y pab a wnaeth y venegi na allei ef vynet y Rufein drôy yr aechôysson hynny. Ykyf-rôg hynny y kilyaôd rann uaôr or vlôydyn. A thra yttoedit yn hynny tu dra6 yr mor y kynullaôd yr arglôyd Rys uab Grufud lu am benn Owein Keueila6e y da6 ar nedyr y darestôg. Kanys y genifer gôeith y gallei Owein 6rthwynebu yr arglwyd Rys y 6rthôynebei. A Rys ae kynhellaôd y darestôg idaw. Ac y kymerth seith 6ystyl ganta6. Ygkyf-rôg hynny ofynbau a wnaeth y brenhin yr ebostolaôl ysgymundaët ac adaw goladoed Ffreinc ac ymchoelut y Loegyr. a dywedut y mynnai vynet y darestôg Iwerdon. Ac 6rth hynny ymgynnulla6 a oruc atta6 holl dywyssogyon Lloegyr a Chymry. Ac yna y deuthatta6 yr arglôyd Rys. or lle yd oed yn Llwyn Danet amgylch yr wyl y ganet yr arglwydes Veir. Ac ymgwyfeilla6 a wnaeth ar brenhin drôy ada6 drychan meirch. A phedeir mil o ychen a phetwar gwystl ar hugeint. A gwedy hynny y dynessaôd y brenhin y Deheubarth. Ac yn yr hynt honno ar auon Wyse y duc ganta6 Iorwoerth uab Owein uab Crada6e uab Grufud. Ac o acha6s hynny y distrywaôd Iorwoerth ae deu uab Owein a Howel a anyssit ida6 o Agharat uerch Uchtrut escob Llan Daf. A Morgan uab Seisyll uab Dyfynwal. o Agharat uerch Owein ehwaer Iorwoerth uab Owein gyt a llawer o rei ereill dref Gaer Llion ac y lloset hyt y castell. ac y diffeithaôd y wlat hayach o gôhyl. Ac yna y deuth y brenhin a dirua6r lu ganta6 hyt ym Penuro yr unfet dyd ar dec o galan Hydref. ac y rode6 yr arglôyd Rys Geredigyaôn ac Ystrat Tywi ae Ystlwyf ac Euelfre. Ac yn yr haf hônno6 yd adeilassei yr arglôyd Rys gastell Aber Teiui o vein a mortar yr hônno a distrywassei kyn no hynny pan y duc y ar iarll Clar ac y dileawd Robert uab Ysteuyn o Nest uerch Rys ab Teôdôr. ar Nest honno a oed vodrup y Rys a Robert yn gefynder6 ida6. A brodyr Robert oed Dauyd escob Myny6. a Gôllim Bastard. Meibon oed y rei hynny y Eralt ystiwert. Ac yna yd aeth Rys o gastell Aber Teiui hyt yg kastell Penuro y ymdidan ar bren-

hin y deudecuet dyd o galan Hydref. a du6 Sadôrno oed y dyd hônno6. Ac yd erchis Rys gynnulla6 y meirch oll a ada6ssei yr brenhin y Aber Teiui ual y bcynt tara6t 6rth eu hanuon yr brenhin. A thrannoeth du6 sul yd ymchoeles Rys ac ethol a wnaeth whe meirch a phetwar ugeint 6rth eu hanuon drannoeth yr brenhin. A gwedy dyuot hyt y Ty Gôgryn clybot a wnaeth ryuynet y brenhin y Vyny6 y bereina6 ac offryma6 a wnaeth y brenhin ym Myny6 deu gappan eor o bali ar vedyr cantoryeit y wasanaethu Du6. Ac offryma6 hefyt a wnaeth dec swllt. Ac eruynneit a oruc Dauyd uab Geralt y gôr a oed escob ym Myny6 yna yr brenhin v6ytta y gyt ac ef y dyd hônno6. a 6ôrthot y gôahaôd a oruc y brenhin. o acha6s gweglyt gormod dreul yr escob. Dyuot eissoes a oruc ef ar escob a thrychan6r gyt ac ôynt y gina6a. a Rickert iarll gôr a oed o Iwerdon y ymgwyneilla6 ar brenhin. Kanys o amud y brenhin y dathoed o Iwerdon. a llawer o rei ereill a gina6ssant oe eu seuyll. Ac yn ebrôyd gwedy kinya6 yd yskynnaôd y brenhin ar y veirch. Gla6 maôr oed yn y dyd hônno6 a du6 gôyl Vihagel oed. Ac yna yd ymchoelaôd y Benvro. A phan gîgleu Rys hynny anuon y meirch yr brenhin a oruc. A gôedy dôyn y meirch rae bronn y brenhin kymryt a wnaeth un ar bymthec ar hugeint a etholes. a dywedut nat y bot yn reit ida6 wrthunt y kymerassei ôynt. namyn yr talu diolôch y Rys a vei v6y no chynt. A gôedy regi bod uelly yr brenhin dyuot a oruc Rysat y brenhin. a chael da6n¹ a wnaeth gyr bronn y brenhin. a rydhau a oruc y brenin ida6 Howel y uab. a vuassei ganta6 yn ôystyl yn hir kyn no hynny a rodi oet a oruc y brenhin ida6 am y gôystlon ereill a dylaei Rys y dalu yr brenhin. Ac am y dreth a dywetpôyt vry yn y delei y brenhin o Iwerdon. Parattoi llyges a wnaethpôyt ac nyt oed adas y gôynt udunt. Kanys amser nywla6e. a breid y keit yna yt aeduet yn un lle yg kymry. A gwedy dyuot² Galixtus bap. Erci a wnaeth y brenhin gyrru y logeu or borthua yr mor. Ar dyd hônno6 ysgynnu y llogeu a orugant. Ac etto nyt oed gymmwynassgar y gôynt udunt. Ac acha6s hynny ymchoelut a wnaeth drachefyn yr tir. ac ychydie o niuer y gyt ac ef. Ar nos gyntaf wedy hynny yd ysgynnawd y logeu gan ôyla6 o hona6 ef e hun ac o baôb oe wyr. a thrannoeth du6 Sul oed yr unuet dyd ar bym-

¹ Ac urdas. MS. Ll.² Dyuot Gwyl. MS. Ll.

thee o galan Racuyr drôg hyrôd awel
wynt y dyblygaðd y logeu ar dir Iwerdon.
Y vlôyðyn rac wyneb y bu diruaðr varðol-
yaeth ar y llu oed gyt ar brenhin yn Iwer-
don o achas newydder y diargrynedigyon
wynoed. ac o achas kyfygðdôr o newyn.
Am na allei y llogeu a newidyeu yndunt
vordôgað attunt y gayaf. drôg dymestlað
gandared mor Iwerdon. Y vlôyðyn honno
y bu uarð Katwaladyr ab Grufud ab Kynan
vis Maðrth. Ac yn y vlôyðyn honno yd
ymchoelaðd brenhin Lloegyr o Iwerdon.
gan adað yno varðneit a marchogyon urd-
olyon drostað o achas y kenadeu a dathoed
attað y gan y paba Lowys vrenhin Ffreine.
A duð Gôener y Croglið y doeth ym
Penuro. ac yno y trigyaðd y pasc hônno.
a duð Llun Pasc yd ymdidanaðd a Rys yn
Talacharn ar y fford. Ac oðyno yd aeth
y Loegyr. A gwedy mynet y brenhin o
Gaer Dyf hyt y Kastell Newyd ar
Wysc anuon a wnaeth y erehi y Iorwo-
erth uab Owein dyuot y ymwelet ac
ef. ac y ymdidan am hedôch. A rodi
kadarn gygreir a oruc idað ac oe veib-
on. A phan yttoed Owein uab Ior-
woerth gwas ieuanc grymmus hegar yn
parottoi o gygor y dat ac wyrda y vynet
gyt ae dat y lys y brenhin. y kyfaruu 6r¹
iarll Bristað ac ef ar y fford yn dyuot a
Gaer Dyf ac y lladyssant. A gwedy y lad
ef yna y diffeithaðd y dat a Howel y vraðt
a llawer o rei ereill heb ymdiret or achas
hônno yr brenhin o neb un mod cyfoeth y
brenhin hyt yn Henfford a Chaer Loyw
drôg lad a llosgi ac anreithað heb drugared.
Ac yna heb odric yd aeth y brenhin y
Ffreine wedy gossot yr arglôyd Rys yn
Iustus yn holl Deheubarth. Ygkyfrôg
hynny y delit Seisyll ab Dyfynwal a Ieuau
uab Dyfynwal a Ridit drôg dôyll y gan
wyr y brenhin. ac y carcharôyt yg kastell
Abergfenni. Y vlôyðyn rac wyneb y bu
diruaðr arðmyr ar hinda ar hyt y gayaf
ar gôanôyn a mis mei hyt dyd Ieu kychavel.
Ar dyd hônno y kyuodes diruaðr dymystyl
yn yr awyr o daraneu a myllt a chorwynt
a chawadeu kenllysc. a glað y rei a dorres
keigeu y gôyd. ac a vyryaðd y coedyd hyt
y llaðr. a ryð bryuet a doeth y vlôyðyn
honno y yssu deil y gôyd. yn y diffryth-
aðd hayach pob ryð brenn. Y vlôyðyn
honno ar vlôyðyn kyn no hi y collet llias
or dynyon ar anieileit ac nyt heb achas.
Kans yn y vlôyðyn honno y ganet mab
yr arglôyd Rys o uerch Varedud uab
Grufud y nith uerch y vraðt. Ygkyfrôg
hynny pan yttoed Henri vrenhin hynaf y

¹ Wyr. MS. LL.

tu drað yr mor y deuth y uab Henri ieuaf
vrenhin newyd attað. y ofyn idað beth a
dyliei y wneuthur. Kans kyt bei vren-
hin ef llawer oed idað o uarchogyon. ac
nyt oed gantað fford y dalu kyuarôsseu a
rodyon yr marchogyon o nys kymerei yn
echôyn y gan y dat. Ar amser hônno oed
Raðys. Ae dat a dywaðt 6rthað y rodei
idað ugein punt o vðnei y wlat honno
beunyd yn dreul ac na chaffei mðy. Ac
ynteu a dywaðt na chlyðssei ef eiryoet bot
brenhin yn 6r pae ac na bydei ynteu. A
gðedy kymryt or mab gyghor ef a aeth y
dinas Tôrs y geissað aryan echôyn y gan
vðrdeisseit y dinas. A phan gigleu y
brenhin hyuny. anuon kenadeu a oruc y
brenhin at y bðrdeisseit. y wahard udunt
dan boen y holl da. nat echôynnynt dim oe
uab ef. A heb ohir anuon a oruc wyr da
y warchaðd y uab rac y vynet oðyno yn
dirybud y un lle. A gðedy adnabot or
mab hynny peri a oruc medwi nossweith
y gðercheitweit a oed arnað o lys y bren-
hin. A gwedy eu hadað yn vedwon yn
kysgu dianc a wnaeth ac ychydic o nifer y
gyt ac ef hyt yn llys brenhin Ffreine y
whegrôn. Ygkyfrôg hynny yd anuones
Howel y uab hyt att yr hen vrenhin tu
drað yr mor ar vedyr trigyað yn y llys a
gðassanaethu ar y brenhin a haedu y ged-
ymdeithas o bei vyð.¹ ac ual y gallei y
brenhin ymdiret y Rys o bei vyð.² ar
brenhin a aruolles y mab yn enrydedus. a
diruaðr diolch a wnaeth y Rys. Ac yna
aflonydu a oruc y brenhin ieuanc ar gy-
uoeth y dat drôg nerth y whegrôn. a Thyb-
aðt iarll Bôrgôyn. a iarll Fflandrys. A
thra vyð y brenhin yn ymryson uelly tu
drað yr mor y dechreuaðd Iorwoerth uab
Owein o Gwynllôg ymlad a Chaer Llion.
y pymthecuet dyd o galan Aðst duð
Merchyr. Ac a ostygaðd y dreis oe rym
ae nerth. Duð Sadôrn wedy hynny. gðedy
dala duð Gwener y dyd kyn no hynny y
gôyr a oed yn kadð y baeli. A throstunt
ðynteu drannoeth y rodet y kastell. A
gðedy hynny yr eilweith yr eil dyd o vis
Medi y kyrrhaðd Howel uab Iorwoerth
Went is Coet. A thrannoeth duð Gôener
y darestygaðd yr holl wlat eithyr y kastell,
ac y kymerth wstlon o uchelwyr y wlat.
Y vlôyðyn honno y goreskynnaðd Dauyd
uab Owein Gôyned idað e hun ynys Von
gðedy dehol o honað Uaelgôn uab Owein
y vraðt hyt yn Iwerdon. Y vlôyðyn rac
gynab y goreskynnaðd Dauyd uab Owein
holl gyned gwedy gôrthlad o honað y holl

¹ A fei fwy. MS. LL. 1² A fei fwy. ib.

vrodyr ae holl ewythred. Y vlôydyn honno y delis Dauyd uab Owein Vaelgôn y vraôt ac y carcharaôd. Y vlôydyn honno y bu uarô Kynan uab Owein Gôyned. Yn y vlôydyn gôedy hynny y delis Howel ab Iorwoerth o Gaer Llïon. heb ôybot oe dat Owein Penn Carôn y ewythyr. A gôedy tynuu y lygeit oe benn y peris y yspadu rac meithrin etifed o honaô a wledychei¹ Gaer Llïon. Ac y gyrrasant ymeith odyo Iorwoerth a Howel y uab. Yn y vlôydyn honno y hedychaôd Henri vrenhin hynaf. a Henri ieuaf. gôedy diru-aôr distryôedigaeth Normandi ae chyfness-aseit wledyd. Ac yna y delis Dauyd uab Owein drôy dôyll Rodri uab Owein y vraôt un uam un dat ac ef. ac y carcharaôd myôn gefynneu am geissaô cyfran o dref y dat gantaô. Ac yna y priodes y brenhin Davyd hônno Dam Em chôaer y vrenhin Lloegyr drôy debygu gallel o honaô gaffel y gyuoeth yn llonyd hedychaôl or achas hônno. Ac yna y diegis Rodri o garchar Dauyd y vraôt. A chyn diwed y vlôydyn y gôrthladaôd ef Dauyd o Von ac o Wyned. yn y doeth drôy auon Gonôy. Ac yna yd ymbarattoes yr Arglôyd Rys ab Grufud ôrth uynet y lys y brenhin hyt yg Kaer Loyô. Ac y duc gyt ac ef drôy gygor y brenhin holl dywysogyon y Deheu a uessynt yg gôrthwyneb yr brenhin. Nyt amgen Katwallaôn uab Madaôc o Vaelenyd y gefynderô. ac Einaôn Clut o Eluael y daô gan y uerch. ac Einaôn uab Rys o Werthrynion y daô y llall. A Morgan ab Cradaôc ab Iestyn o wlat Vorgan o Wladus y chwaer a Iorwoerth uab Owein o Gaer Llïon. A Seisyll uab Dyfynwal o Went uch Coet. y gôr a oed yna yn briaôt a Gôladus chwaer yr arglôyd Rys. Hynny oll o dywysogyon a ymchoelassant yw gôlodoed yn hedychaôl gyt ar arglôyd Rys y gôr a oed garedickaf gyueillt gan y brenhin yn yr amser hônno. drôy ymchoelut Kaer Llïon drachefyn y Iorwoerth ab Owein. Yn y lle wedy hynny y llas Seisyll uab Dyfynwal drôy dôyll arglôyd Brecheinaôc a chyt ac ef Rufud y uab a llawer o Bennaduryeit Gôent. Ac yna y kyrrhaôd y Ffreine lys Seisyll uab Dyfynwal. a gôedy dala Gôladus y wreic y lladyssant Gadwaladyr y uab. Ar dyd hônno y bu y druanaer aerua ar wyrda Gôent. A gôedy y gyhoededicka danllwychedic dôyll honno yn beidaôd neb or Kymry ymdiret yr Ffreine. Ac yna y bu uarô Cadell uab Grufud drôy

orthrôm glefyd. ac y cladôyt yn ystrat Fflur wedy kymryt abit y krefyd ymdanaô. Ac yna y llas Rickert abat Clerynaôt myôn manachlaôc yn ymyl Reinys¹ y gan neb un anffydlaôn uynach o vrath kylllell. Y vlôydyn rac ôyneb y bu uarô Kynan abat y Ty Gôynn a Dauyd escob Mynyô. Ac yn y ol y denessaôd Pyrs yn escob. Ac yna y kynhalyaôd yr arglôyd Rys ôled arbennic yn castell Aber Teiui. ac y gyssodes deu ryô amrysson un rôg y beird ar prydydyon ar llall rôg telynoryon a chrythoryon a phibydyon ac amrauaelon gerd arwest.² a dôy gadeir a ossodes y uudugolyon yr amryssoneu. Ar rei hyuny a gyuoethoges ef o diruaôryon rodyon. Ac yna y cauas gwas ieuane oe lys e hunan y uudugolyaeth o gerd arwest. a gwyrr Gôyned a gauas y uudugolyaeth o gerd dawaôt. A phaôb or kerdoryon ereill a gaôssant y gan yr arglôyd Rys kymeint ac a archyssant hyt na ôrthladaôyt neb. Ar wled honno a gyhoedet vlôydyn kyn y gônenthur ar hyt Kymry a Lloegyr a Phrydein ac Iwerdon a llawer o wladodoed ereill. Yn y vlôydyn honno yn y Graôys yd ymgynullaôd kyghor hyt yn Llundein ôrth gadarnhau kyureitheu yr eglôysseu yno geir bronn cardinal o Rufein a dathodoed yno ôrth y neges honno. A gôedy meithryn cynnôryf y rôg archescob Keint ac archescob Iorc y tervysgôyt y gyghor. Kany y dyd kyntaf or kyg. or yd achubassei archescob Iorc eistedua y gadeir or tu deheu yr cardinal yn y lle y dilyer ac y gnottaiei archescob Keint eisted. A thrannoeth pan doethant ger bronn y cardinal wedy amrysson yg gôyd yr holl lys am y teilygdodeu. y deuth y rei or tu drachefyn y archescob Iorc ac yd ymchoelassant y gadeir yn y vyd gôegil yr archescob yr llaôr ar gadeir ar y uchaf ac ôynteu ar y draôf ef gan y sathru ae traet. ae fflustaô ae dyrneu. A breid y diegis yr archescob yn vyô odyo. Y vlôydyn rac ôyneb y llas Einaôn Clut. ac y llas Morgan uab Maredud. Ac yna yd adeilaôd yr arglôyd Rys gastell Rayadyr Gôy. Y vlôydyn rac ôyneb y ryuelaôd meibon Kynan yn erbyn yr arglôyd Rys. Ac yna y llas Kadwallaôn. Ac y dechreuôyt coneint y Manachlaôc Gaer Llïon yr honn a elwir Deuma.

Pedwar ugeint mlyned a chant a mil oed oet Crist pan uu uarô Alexander bap. Ac yn y ol ynteu y doeth yn bap Lucius. Ac yna y bu uarô Adaf escob Llanelyô yn

¹ Ac yna o ddeisyfyd gyrch y goresgyn y Ffreine Gaer Llïon. MS. Ll.

¹ Remys.

² Genedloedd arwest.

Ryt ychen. ac y cladôyt y myôn manach-
laôc Osnei. Y vlôydyr rac ôyneb y llas
Randôlff Depoyr a llawer o varchogyon y
gyt ac ef y gan ieuencit C'wer Wynt. Y
vlôydyr rac ôyneb y bu uarw Henri ieuaf
vrenhin Lloegyr. Ac y bu uarô Rickert
archescob Keint. Y vlôydyr rac ôyneb y
bu uarô Ryderch abat y Ty Gwynn. A
Meuruc abat y Cwm Hir. Y vlôydyr rac
ôyneb amgylch y Garaôys y doeth padri-
arch Caerussalem hyt yn Lloegyr y eruyn-
ieit nerth y gan y brenhin rac distryô or
Ideôon ar Sarassinyeit holl Gaerussalem.
A chyt ac amylder o varchogyon a phedit
yd ymchoelaôd drachefyn y Gaerussalem.
Yn y vlôydyr honno duô calan Mei y
symulaôd yr heul y llô. ac y dywaôd rei
uot erni diffy. Y vlôydyr honno y bu
uarô Dauid abat Ystrat Fflur. Ac y bu
uarô Howel uab Ieuaf arglôyd Arôystli.
ac y cladôyt yn enrydedus yn Ystrat Fflur.
Ac yna y bu uarô Einaôn uab Kynan.
Y vlôydyr rac ôyneb y bu uarô Lucius
bap. Ac yn y le yd urdôyt y trydyd
Urbanus yn bap. Yn y vlôydyr honno
amgylch mis Gorffenna yd aeth Cofeiut
Ystrat Fflur y Redynaôc Veleu yg Gôyned.
Ac yna y bu uarô Pedyr abat yn dyffryn
Clôyt. Ac yna y llas Katwaladyr uab
Rys yn Dyfet. ac y cladôyt yn y ty Gôynn.
Yn y vlôydyr honno y bu uarô Ithel abat
Ystrat Marchell. Ac yna y llas Owein
uab Madaôc gôr maôr y uolant. Kany
cadarn oed a thec. a charedic a hael. ac
adurn o voesseu da y gan deu uab Owein
Kyueilaôc. nyt amgen Gôenôynôyn a
Chatwallaôn. a hynny drôyn nossaoi vrat a
thôyll. Ac yna y delit Llywelyn uab
Katwallaôn yn enwir y gan y vrodyr. ac
y tynnôyt y lygeit oe benn. Ac yna y
diffieithaôd ac o llosgaôd Madaôc¹ uab Rys
Dinbych. Y gôr a oed daryan a chedernit
yr holl Deheu. Kany egluraf oed y glot
a thec a charedic oed gan baôp. kyt bei
kymedraôl y veint garw wrth y elynon.
hegar ôrth y gedymdeithon. paraôd y rod-
yon. budugaôl yn ryne. Ar holl dywys-
ogyon kyt amhinogyon ac ef ae hergryn-
ynt. kyffelyb y lew yn y weithredoe. Ac
megys kenen lleô aruthur yn y helua. y
gôr a ladaôd llawer or Fflandraswyr ac ae
gyrraôd ar ffo. Y vlôydyr rac ôyneb y
doeth y Sarassinyeit ar Ideôon y Gaerus-
salem gan dôyn y groc gantunt duô
Mercher y Lludô a goresgyn Kaerussalem.
a chymeint ac a gaôssant o Gristonogyon
yndi llad rei a wnaethant a dôyn ereill
yg keithiwet. Ac o achaôs hynny y

¹ Maelgwyn.

kymmerth Philip brenhin Ffreinc. a Henri
vrenhin Lloegyr. ac archescob Keint ac
aneiryf o luossogrôyd cristonogyon ac
arôydon croes Crist arnunt. Y vlôydyr
rac wyneb y bu uarô Henri vrenhin. ac
yn y ol ynteu y coronet Rickert y uab yn
vrenhin y marchaôc goreu a gleôaf. Y
vlôydyr honno y goresgynnaôd yr arglôyd
Rys gastell Seint Cler. ac Aber Coran. a
Llan Ystyffan. Yn y vlôydyr honno y
delit Maelgôn uab Rys y gan y dat drôyn
gyghor Rys y uraôd ac y carcharôyt.

Deg mlyned a phedwar ugein a chant a
mil oed oet Crist pan aeth Phylip vrenhin
Ffreinc. a Rickert vrenhin Lloegyr ac
archescob Keint a diruaôr luossogrwyd o
ieirll a barôneit y gynt ac ôynt y Gaerussal-
em. Yn y vlôydyr honno yd adeilaôd yr
arglôyd Rys Castell Ketweli. Ac y bu
uarô Gweallian uereh Rys vloden a thegôch
holl Gynry. Y vlôydyr rac wyneb y bu
uarô Grufud Maelaôr yr haelaf o holl ty-
wyssogyon Kynry. Y vlôydyr honno
heuyt y bu uarô Gôiaôn escob Bangor
gôr maôr y grefyd ac enryded ac deilyg-
daôd. Ac y bu diffy ar yr heul. Y
vlôydyr honno y bu uarô archescob Keint.
Ac yna y llas Einaôn or Porth y gan y
vraôd. Ac y goresgynnaôd yr arglôyd Rys
gastell Niuer. Ac y bu uarô Owein uab
Rys yn Ystrat Fflur. Y vlôydyr rac
ôyneb y diehegis Madaôc uab Rys o garchar
arglôyd Brecheinaôc. Ac y goresgynnaôd
yr arglôyd Rys gastell Llan y Hadein. Ac
y bu uarô Grufud uab Cadôgaôn. Y
vlôydyr rac ôyneb y delis neb un iarll
Rickert vrenhin Lloegyr ac ef yn dyuot o
Gaerussalem. ac y dodet yg karchar yr
amheraôdyr. A thros y ellygdaôd ef y bu
diruaôr dreth dros ôyneb holl Lloegyr y
gymeint ac nat oed yn helô eglôyswyr na
chrefydwyr nac eur nac aryant hyt yn oet y
careleu a dodrefyn yr eglôysseu ar ny orffei
y dodi oll ym mediant sôydogyon y brenhin
ar deyrnas ôrth y rodi drostaô. Y vlôydyr
honno y darestygaôd Rodri uab Owein
ynys Von drôyn nerth Gôrthrych vrenhin
Manaô. A chyn penn y vlôydyr y gôrth-
ladôyt y gan veibon Kynan uab Owein.
Y vlôydyr honno nos nadolie y doeth
teulu Maelgôn uab Rys a bliuien gantunt
y dorri castell ystrat Meuruc. ac yd ennill-
assant y castell. Y vlôydyr honno y
kauas Howel Seis ab yr Arglôyd Rys
gastell Gôis drôyn urat. Ac y delis Phylip
uab Gôis keitwat y castell ae wreic ae deu
uab. A gôedy gôelet or dywededic Howel
na llei ef gadô y kestyll oll heb vôrô rei yr
llaôr. ef a ganhadaôd y deulu ac y deulu y

vraët torri castell Llan y Hadein ae distry6. A phan giglen y Fflandrassyait hynny kyn nulla6 a wnaethant yn dirybud yn erbyn y deu uroder. ae kyrcu. a llad llawer oe gwyr. ae gyrru ar ffio. Ac yn y lle g6edy hynny ymchoelut a wnaeth y Kymry. ac ymgynnnulla6 ygkylch y castell. ac 6rthly hewyllys y distry6yt hyt y lla6r. Y vl6ydyn honno y delis Anaraët Vada6e a Howel y vrodyr ac yd yspeila6d 6ynt oe eu llygeit. Y vl6ydyn honno y r6des Maelg6n uab Rys gastell Ystrat Meuruc y vraët. Ac yd adeila6d yr Argl6yd Rys eilweith gastell Rayadyr G6y. Y vl6ydyn honno y delit yr arglwyd Rys y gan y veibon ac y carcharwyf. Ac y rydhaawd Howel Seis y dat gan dywllaw Maelgwn uab Rys. Ac yna y torres meibon Kat wallawn gastell Rayadyr Gwy. Ac yd ymchoela6d Rickert vrenhin o Gaerusalem. Ac yna kyfuna6d Llywelyn ab Iorwerth a Rodri uab Owain a deu uab Kynan ab Owain. yn erbyn Dauyd uab Owain. Ac y g6rthladyssant 6y holl gyfoeth Dafyd eithyr tri chastell. Y vl6ydyn rac 6yneb y deuth Rosser Mortymer a llu ganta6 y Vaelenyd. A g6edy g6rthlad meibon Ca'walla6n yd adeila6d gastell y Gamaron.¹ Ac yna y gor6skymna6d Rys a Maredud meibon yr Argl6yd Rys dr6y d6yll gastell Dinef6r a chastell y Cantref Bychan dr6y gyt synnedigaeth g6yr y kymhydeu.² Ar rei hynny a delit yn y vl6ydyn honno dr6y d6yll y gan y tat yn Ystrat Meuruc ac a garchar6yt. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 escob Bangor. Ac yna y kynulla6d yr argl6yd Rys lu. ac y kyrcia6d kaer Vyrdin. Ac y llosges hyt y prid eithyr y castell e hun. Ac od yna y ky66ynna6d a dirua6r lu ganta6 oe wyr e hun ac o wyr argl6ydi ereill a odynt gyfium ac ef y ymlad a chastell Col6yn. ac gymell y ymrodi. A g6edy y gael. ef ae llosges. Ac yn ebr6yd odyno y ky66ynna6d ae lu hyt Maes Hyfeid ae losgi. A g6edy llosgi y dyd h6nn6 yn y dyffryn yn gyfagos y kyweira6d Ros er Mortymer a Hu Dysai yn vydinoed arua6e. o ueirch a llurugeu a helmeu a tharyaneu yn dirybud yn erbyn y Kymry. A phan welas y ma6rvrydus Rys hynny ymwisga6 a wnaeth megys Llew dyfal o gallon a lla6 gadarn a chyrcu y elynyon yn 6ra6l ae hymchoelut ar ffio ae hymlit ae traethu³ yn diel6 kyt bei g6ra6l. yn y g6yna6d y marswyr yn dirua6r yr ormod aerua or rei eidunt. Ac yn y

lle yd ymladada6d a chastell Paen yn Eluael a blifien a magneleu. Ac y kymella6d y ymrodi. A g6edy y gael y bu gyfundeb y rygta6 a G6ilim Brewys. Ac am hynny yd edewis y castell h6nn6 yn hed6ch. Yn y vl6ydyn honno yd ymlada6d Henri archescob Keint Iustus holl Loegyr. a hyt ac ef gynnulleitua o ieirll a Bar6neit Lloegyr a holl tywysogyon G6yned yn erbyn castell G6en6yn6yn yn Trall6g Llywelyn. A g6edy llauuys ymlad ac ef ac amryuaelon peiranneu a dechymgygon ymladeu yn y diwed o enryued gelydyt 6ynt a ennillassant y castell dr6y anuon m6yn6yr y gladu y dana6. ac y wneuthur flossyd dirgeledic y dan y dayar. Ac uelly y kymhell6yt y castellwyr y ymrodi. Ac cissoes 6ynt a diagyssant oll yn ryd ae g6isgoed gantunt ae harueu eithyr un a las. Ac odyne kyn diwed y vl6ydyn honno y kynulla6d G6en6yn6yn y wyr y gyt ac yd ymlada6d yn 6ra6l ar dywededic gastell ac ae kymhella6d y ymrodi ida6. dr6y amot hefyt rodi rydit yr castellwyr y vynet yn iach ae dillat ae harueu gantunt. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Grufud abat Ystrat Marchell. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu dirua6r dymhestyl o uar6olyaeth ar hyt ynys Prydein oll a theruynau Ffreine yn y vu var6 aneiryf or bobyl gyffredin. a diuessured or bonedigyon ar tywysogyon. Ac yn y vl6ydyn dymestla6d honno yd ymdangosses Antropos oe ch6oriyd y rei a el6it gynt yn du6iesseu y tyghetuennoed y kyghoruynnus wen6ynic nerthoed yn erbyn y veint ardercha6e dywyssa6e hyt na allei ystoryau Ystas ystorya6r na chathleu Fferyll uard menegi y meint g6ynuan a dolur thrueni a doeth y holl genedyl y Brytanyeit pan dorres agheu yr e mellidigedic vl6ydyn honno ol6yn y tyghetuenneu y gymryt yr Argl6yd Rys ab Grufud dan y hadaned dardestygedic uedyant agheu y g6r a oed bein a tharyan a chedernit y Deheu a holl Gymry. a gobeith ac amdiffyn holl genedl oed y Brytanyeit. Y g6r h6nn6 a hanoed o vonhedickaf lin brenhinoed. Ef a oed eglu o amylder kenedyl. a grymuster y ued6l a gyffilyba6d 6rth y genedyl. Kyghor6r y dylyedogyon. ymladgar yn erbyn kedryn. diogel6ch y darestygedigyon. ymlad6r ar geiryd. Kyffro6r yn ryueloed. kyweir6r yn y bydinoed ae reol6r. c6ymp6r y toruoed. ac megys baed¹ neu le6 yn ruthra6 uelly y dywalei y greulonder yn y elynyon. Och am ogonyant yr ymladeu. taryan y marchogyon. ymdiffyn y wlat.

¹ Yng Nghamaron. MS. Ll.² O bobtu. MS. Ll.³ Saethu.¹ Yn wherun. MS. Ll.

tegôch arueu. breich y kedernit. Ila6 yr haelon. llygat y dosparth. echty6ynn6r yr adu6ynder. uchelder ma6rurytr6yd. defnyd grymssder. Eil Achelar6y o nerth cledyr y d6yuronn. Nestor o hyna6ster. Tideus o le6der. Samson o gedernit. Ector o brudder. Erc6lf o wychter. Paris o vryt. Ulises o lauar. Selyf o doethineb. Ajax o ued6l. a gr6ndwal yr holl gampen.

G6edy mar6 yr argl6yd Rys y dynessa- a6d Grufud y uab yn y ol yn y llywodraeth y kyfoeth yr h6nn a delis Maelg6nn y ura6t pan doeth y dywededic Vaelg6n wedy ryalltuda6 kyn no hynny oe gyfoeth ae wyr y gyt ac ef. a theulu G6en6yn6yn y gyt ac 6ynt hyt yn Aber Yst6yth. A goresgyn y dref ar castell. a llad llawer oe bobyl. a d6yn ereill ygkeithiwet a goreskyn holl Geredigya6n ae chestyll. A g6edy dala Grufud y ura6t yd anuones y garchar G6en6yn6yn. A h6nn6 her6yd y ewyllys ae hanuones y garchar Saeson. Ac yna y goreskynna6d G6en6yn6yn Ar6ystli. ac y delis Llywelyn uab Iorwoerth a Dauyd ab Owain G6yned. Y vl6ydy honno y bu uar6 Owain Kefeila6c yn Ystrat Marchell wedy kymryt abit y crefyd ym dana6. Ac yna y bu uar6 Owain ab Grufud Maela6r. ac Owain or Brithdir. a Howel uab Ieuaf. a Maelg6n uab Katwalla6n o Vaelened. Y vl6ydy honno y delit Trahayarn Vychan o Vrecheina6c g6r ardercha6c bonhedic cadarn. a nith yr argl6ydes yn bria6t ida6 pan yttodet yn dyuot dr6y Lan Gors y lys Wilim Brewys y argl6yd ac y gefynn6yt yn greula6n. Ac yn Aber Hodni y llusg6yt 6rth ra6n Meirch dr6y yr heol yd hyt y crocw yd. ac yno yllas y benn ae y croget her6yd y draet. ac ar y crocw yd y bu dridien. wedy dianc y wreic ae uab ae ura6t ar ffo. Y vl6ydy rac 6yneb y gorescynna6d Maelg6n ab Rys Aber Teiui. a chastell ystrat Meuruc wedy mynet Grufud y ura6t yg karchar Saesson. Ac yna y daeth coueint y C6m Hir y bress6yla6 y Gymer. Y vl6ydy honno y gorescynna6d y meibon ieuaf yr argl6yd Rys gastell Dine6r. Y vl6ydy honno yd aruaetha6d G6en6yn6yn geissa6 talu y hen delygda6t yr Kymry. ae hen briodol- der ae teruynen. A g6edy kytsynna6 ac ef ar hynny holl dywysogyon Kymry kynulla6 dirua6r lu a oruc. a mynet y ymlad a chastell Paen. A g6edy bot yn ymlad ac ef deir 6ythnos hayach heb 6ybot y damwein rac Ila6. A phan 6ybu y Saesson hynny gell6g a wnaethant Rufud uab Rys a oed ygkarchar y gantunt a chynulla6 kedernit Lloegyr y gyt ac ef ar uedyr hed-

ychu ar Kymry. Ac yna ny mynna6d y Kymry hed6ch y gan y Saesson namyn g6edy caffael y kastell. byggytha6 a wnaethant losgi y dinassoed a d6yn y han- reitheu. A heb diodef or Saesson hynny 6ynt ac kyrechassant. ac yn y vr6ydyr gyntaf ac kymellasant ar ffo dr6y wneuth- ur dirua6r aerua o nadunt. Ac yna y llas Anara6t ab Owain ab Kadwalla6n. a Ridit ab Iestyn. a Rodri uab Howel. ac y delit Maredud uab Kynan ac y karchar6yt. Ac uelly y deuth a Saesson drachefyn dr6y uwlugolyaeth wefy y kyuoethogi o yspeil y Kymry. Y vl6ydy honno y goreskyn- na6d Grufud uab Rys yn 6ra6l y rann oe gyuoeth y gan Vaelg6n y ura6t eithyr deu castell nyt amgen Aber Teiui ac Ystrat Meuruc. Ar neill o nadunt nyt amgen Aber Teiui a tyga6d Maelg6n uch beann amrynaelon greireu yg g6yd myneich wefy kymryt g6ystlon y gan Rufud dros hed6ch y rodei y castell. ar g6ystlon y gyt yn oet dyd y Rufud. Ar Ila6 h6nn6 a dremyga6d ef heb roli nar castell nar g6ystlon. D6y- wa6l nerth eissoes a rydhaa6l y g6ystlon o garchar G6en6yn6yn. Y vl6ydy honno y bu uar6 Pys escob Myny6. Y vl6ydy rac 6yneb y gorescynna6d Maelg6n uab Rys gastell Dineirth a adeilassei Grufud uab Rys. a chymeint ac a gauas yno o wyr llad rei a wnaeth a charcharu ereill. Ac yna y goreskynna6d Grufud ab Rys¹ gastell Kil Gerran. Y vl6ydy honno ual yd oed Rickert vrenhin Lloegyr yn ymlad a chas- tell neb un var6n a oed 6rth 6yneb ida6 y brath6yt a ch6arel. ac or brath h6nn6 y bu uar6. Ac yna y drychau6yt Ieuau y ura6t yn vrenhin.

Deucant myned a mil oed oet Crist pan un uar6 Grufud uab Kynan ab Owain² yn Aber Con6y wedy kymryt abit y krefyd ymdana6. Yn vl6ydy honno y g6ertha6d Maelg6n uab Rys Aber Teiui a Ila6ed³ holl Gymry yr ychydic weith y Saesson rac ofyn ae o gas Grufud y ura6t. Y vl6ydy honno y gr6ndwal6yt m-nachla6c Lenegwestyl yn Ial. Y vl6ydy rac 6yneb y gorescynna6d Llywelyn uab Iorwoerth gantref Llynn wedy g6rthlad Maredud ab Kynan o achaa6s y d6ryll. Y vl6ydy honno nos wyl Sulg6yn yd aeth coueint Ystrat Filur yr egl6ys newyd a adeilassit o adu6- ynweith. Ychydic wedy hynny ygkylich 66yl Bedyr a Pha6l y llas Maredud uab Rys g6as ieuanc ad66yn campus yg Karny wylla6n ae gastell ynteu yn Llan ym Dyfri.

¹ Drwy dwyll. MS. LL

² Gwynedd. ib.

³ Gan allwed.

Ar cantref yd oed ynda6 a oresgynna6d Grufud y ura6t. Ac yn y lle wedy hynny wyl Iago Ebostol y bu uar6 Grufud ab Rys yn Ystrat Fflur. wedy kymryt abit y krefyd ymdana6. ac yno y clad6yt. Y vl6ydyn honno y cryna6d y dayar yg Kaerussalem. Y vlydyn rac 6yneb y g6rthlad6yt Maredud ab Kynan o Veironnyd y gan Howel ab Grufud y nei ab y ura6t ac yd yspil6yt yn ll6yr cithyr y uarch. Y vl6ydyn honno yr 6ythuet dyd g6edy Du6 G6yl Bedyr a Pha6l yd ymlada6d y Kymry a chastell G6erthrynya6n a oed eida6 Rosser Mortymer ac y kymhellasant y kastellwyr y rodi y kastell kyn penn yr 6ythnos. ac y losgassant ef hyt y prid. Y vl6ydyn honno amgylch g6yl Veir gyntaf yn y kynhayaf y kyffroes Llywelyn uab Iorwoerth lu o Powys y darest6g G6en6yn6yn ida6 ac y oreskynn y 6lat. Kanys kynn bei agos G6en6yn6yn ida6 o gerennyd. gelyn oed ida6 her6yd g6eithredoed. Ac ar hynt y gelwis atta6 y tywysogyon ereill a oedynt gereint ida6 y ymaruoll ar ryfelu y gyt yn erbyn G6en6yn6yn. A g6edy g6ybot o Elisy ab Madac hynny ym6rthod a wnaeth ar ymaruoll yg g6yd pa6b. Ac oe holl ynni aruaethu a wnaeth wneuthur hed6ch a G6en6yn6yn. Ac am hynny wedy hedychu o egl6ysswyr a chefydwyr y r6g G6en6yn6yn a Llywelyn a digyf-oethet Elisy. Ac yn y diwed y rodet ida6 ygkarda6t y ymborth gastell a seith tref bychein y gyt ac ef. Ac uelly g6edy goresgynn castell y Bala yd ymchoela6d Llywelyn drachefyn yn hyfryt. Y vl6ydyn honno amgylch g6yl Vihangel y goresgynna6d teulu Rys ieuanc ab Grufud ab yr Argl6yd Rys gastell Llan ym Dyfri. Y vl6ydyn rac 6yneb y goresgynna6d Rys ieuanc gastell Llan Egwat. Ac yna y bu uar6 Dauyd ab Owein yn Lloegyr wedy y deol o Lywelyn ab Iorwoerth o Gymry. Y vl6ydyn honno y goresgynna6d G6en6yn6yn a Maelg6n ab Rys dr6y dychymgyon gastell Llan ym Dyfri. a chastell Llan Gada6c. ac y c6pla6yt castell Dineirth. Y vl6ydyn rac 6yneb y brath6yt Howel Seis ab yr argl6yd Rys yg Kemeis dr6y d6yll y gan wyr Maelg6n y ura6t. ac or brath h6nn6 y bu uar6. ac y clad6yt yn Ystrat Fflur. yn unwed a Grufud y ura6t. wedy kymryt abit y krefyd ymdana6. Y vl6ydyn honno y colles Maelg6n ab Rys allwedu y holl gyfoeth. Nyt amgen Llan ymdyfri a Dinef6r. Kanys meibon¹ y ura6t ae hennilla6d arna6 yn 6ra6l. Y vl6ydyn honno y deuth G6ilim Marsgal a

¹Gruffudd. MS. LL.

dirua6r lu ganta6 y ymlad a Chil Gerran. ac y goresgynna6d. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Hubert archescob Keint. y g6r a oed lygat yr pab a phen prelat holl Lloegyr. Y vl6ydyn honno y peris Maelg6n uab Rys y dyd kyntaf or g6edieu yr haf y neb un 6ydel Abwell lad Kediur ab Griffri. g6r da adu6yn ae bedwar arderchogyon veibon gyt ac ef a hanoedynt o dyleda6c voned. Kanys y uam oed Susanna uerch Howel. o uerch Mada6c uab Maredud. Y vl6ydyn rac 6yneb y deuth Ieuan kardinal hyt yn Lloegyr. ac y kynnulla6d atta6 holl escyb ac abadeu Lloegyr. ac aneirf o egl6yswyr a chefydwyr 6rth wneuthur sened. Ac yn y sened honno y kadarnhaa6d kyfreith yr egl6ys dr6y yr holl deyrnas. Y vl6ydyn honno y g6naeth Maelg6n ab Rys gastell Aber Eina6n. Ac yna y rodes Duw amlyder o bysca6t yn Aber Yst6yth yn gymeint ac na bu y kyfry6 kyn no hynny. Y vl6ydyn rac 6yneb y g6ahard6yt y gristonogaeth y gan y pab yn holl teyrnas Lloegyr o achaa6s g6rth6ynebu o Ieuan vrenhin etholedigaeth archescob Keint. Y vl6ydyn honno y g6rthlada6d Ieuan vrenhin Wilim Bre6ys a G6ilim ieuanc y uab ae g6raged ae h6yron o gyghoruyn a chas hyt yn Iwerdon dr6y amarch a chollet ar yr eidunt. Y vl6ydyn honno y delis y brenhin Wen6yn6yn yn Am6ythic. Ac y goresgynna6d Llywel uab Iorwoerth y holl gyfoeth ae gestyll ae lyssod. A phan 6ybu Vaelg6n ab Rys hynny rac ofyn Llywelyn ab Iorwoerth y byrya6d gastell Ystrat Meuruc yr lla6r a llosgi Dineirth ac Aber Yst6yth. Ac nyt edewis eissoes Lywelyn y aruaeth namyn dyuot a wnaeth hyt yn Aber Yst6yth ae hadeilat. a chymryt cantref Penwedic ida6 e hun. a rodi y dryll arall o Geredigyon uch Aeron y veibon Grufud ab Rys y nyeint. Y vl6ydyn honno y goresgynna6d Rys Vychan uab yr argl6yd Rys gastell Llan Gada6c. heb goffau yr amot a wnaeth oed ae nyeint pan rodyssant ida6 gastell Dinef6r. Y vl6ydyn rac 6yneb yd ymlada6d Rys ac Owein meibon Grufud a chastell Llan Gada6c ac y llosgassant gan lad rei or kastellwyr a charcharu ereill. Y vl6ydyn honno yd aeth Ieuan urenhin a dirua6r lu ganta6 hyt yn Iwerdon. ac y duc y ar ueibon Hu Dylasai y tir ae kestyll. A g6edy kymryt g6rogaeth y gan bawb o Iwerdon. a dala g6reic Wiliam Brewys a G6ilim ieuanc y uab ae wreic ae uab ae uerch yd ymchoela6d y Lloegyr yn enrydedus. Ac yna y llada6d ef Wilim ieuanc ae uam o anrugara6c agheu yg kastell

Windylsor. Y vlôydyn honno yd adeila6d iarlrl Kaer Lleon gastell Degan6y yr h6nn a doryssei Lywelyn uab Iorwoerth kyn no hynny rac ofyn y brenhin. Ac yna hefyt yd adeila6d y iarlrl h6nn6 gastell Terfynna6n. ac y diffeitha6d Llywelyn ab Iorwoerth gyfoeth y iarlrl h6nn6. Ac yna g6edy hedychu o Rys Gryc ar brenin. dr6y nerth y brenhin y goresgynna6d gastell Llan yndyfri. Kanys y kastellwyr wedy anobeitha6 o bop fford a rodassant y kastell. ac un amws ar bymthec ynda6 Du6 g6yl Veir y Medi dr6y amot cael or kastellwyr y cyrff a phob peth or eidynt yn iach. Y vlôydyn honno amgylch g6yl Andras y goresgynna6d G6en6yn6yn y gyuoeth drachefyn dr6y nerth Ieuan vrenhin. o lewynyd hynny yd hedycha6d Maelg6n ab Rys ar brenhin a heb goffau y ll6 ar aruoll a uuassei y rygta6 a Rys ac Owein meibion Grufud ab Rys y nyeint. kynnulla6 dirua6r lu o Ffreinc a Chymry y rygta6 a Phenwedic ac y doeth hyt yg Kil Kennin. ac yno pebylla6 a oruc. Ac yna y kynnulla6d Rys ac Owein meibon Grufud trychan6r o etholedigyon deuluoed a hyt nos kyrcu ll6 Maelg6n a orugant a llad llawer a dala ereill a gyrru y dryll arall ar ffo. Ac yn y vr6ydr honno y delit Kynan ab Howel nei Maelg6n. a Grufud ab Kynan pen cygor6r Maelg6n. ac y llas Eina6n ab Crada6c ac aneirf o rei ereill. Ac yna y diegis Maelg6n ar y draet yn ffo yn warat6yus. Y vlôydyn honno y kadarnhaa6d synyscal Kaer Loyw gastell Buellt. wedy llad or Kymry lawer oe wyr kyn no hynny. Y vlôydyn honno y bu uar6 Mahallt y Brewys mam meibon Grufud uab Rys yn Llan Badarn ua6r. wedy kymryt kymun a chyffes a phenyt ac abit y crefyd ac y clad6yt y gyt ae g6r pria6t yn Ystrat Fflur.

Dec mlyned a deucant a mil oed oet Crist pan duc Llywelyn ab Iorwoerth greulonyon gyrcheu am ben y Saeson. ac am hynny y llidya6d Ieuan vrenhin. ac aruaethu a wnaeth digyuoethi Llywelyn o g6byl. A chynnulla6d dirua6r lu a oruc tu a G6yned ar uedry y distry6 oll. A chyt ae lu ef y dyfynna6d atta6 hyt yg Kaer Lleon hynn o dywyssogyon Kymry. G6en6yn6yn o Powys. a Howel ab Grufud ab Kynan. a Mada6c ab Grufud Maela6r. a Maredud ab Rotbert o Gedewein. a Maelg6n a Rys Gryc meibon yr argl6yd Rys. Ac yna y Muda6d Llywelyn ae giwda6t y perued y wlat ae da hyt yn mynyd Eryri. a chiwta6t Von ae da yn un ffyny. Ac yna y deuth y brenhin ae lu

hyt yg kastell Degan6y. Ac yno y bu kymeint eisseu b6yt ar y ll6 ac y g6erthit yr 6y yr keina6c a dimei. a g6led uoethus 6ed gantunt gael kic y meirch. Ac am hynny yd ymchoela6d y brenhin y Loegyr amgylch y Sulg6yn ae neges yn amherffeth. wedy colli yn warat6yus la6er oe 6yr ac oe da. A g6edy hynny amgylch calan A6st yd ymchoela6d y brenhin y Gymry yn greulonach y ved6l ac yn v6y y lu. Ac adeilat lla6er o gestyll yg G6yned a wnaeth. A thr6y auon Gon6y yd aeth tu a mynyd Eryri. Ac anuoc rei oe lu y losgi Bangor. Ac yno y delit Rotbert escob Bangor yn y egl6ys. ac y g6erth6yt wedy hynny yr deu cant heba6c. Ac yna heb all6l o Lywelyn diodef creulonder y brenhin dr6y gyghor y wyrda yd anuones y wreic att y brenhin yr honn oed verch yr brenhin y wneuthur hed6ch y rygta6 ar brenhin pa ffuryf bynnac y gallei. A g6edy caffel o Lywelyn diogelr6yd y vynet att y brenhin ac y dyuot ef a aeth atta6 ac a hedycha6d ac ef. dr6y rodi g6ystlon yr brenhin o vonhedigyon y wlat. ac ugein mil o warthec a deugein emys. a chanhattau hefyt yr brenhin y berued wlat yn dragywyda6l. Ac yna yd hedycha6d ar brenhin holl dywyssogyon Kymry. eithyr Rys ac Owein meibon Grufud ab Rys. ac yd ymchoela6d y brenhin y Loegyr dr6y dirua6r lawenyd yn uuduga6l. Ac yna y gorchymynna6d ef yr tywyssogyon hynny gymryt y gyt ac 6ynt holl lu Morgann6c a Dyuet. a Rys Gryc. a Maelg6n ab Rys ae lluoed. a mynet am benn meibon Rys ab Grufud ab Rys y gymell arnunt y dyuot y la6.¹ neu gilya6 ar dehol or holl deyrnas. Ac yna y kymhella6d Synyscal Kaer Dyf g6r a oed dywyssa6c ar y ll6. a Rys a Maelg6n meibon yr argl6yd Rys y lluoed ae kedernit a chyrcu Penwedica wnaethant. A g6edy na allei Rys ac Owein meibon Grufud ymerbynyeit ar ueint allu h6nn6. ac nat oed le ryd udunt yg Kymry y gyrchu ida6 anuon kenadeu a orugant att Ffa6c6n y wneuthur y hed6ch. A hedychu ac ef a wnaethant. a chanhattau a wnaethant yr brenhin y kyuoeth r6g Dyfi ac Aeron. ac adeilat a oruc Ffa6c6n gastell yr brenhin yn Aber Yst6yth. Ac yna yd aeth Rys ac Owein meibon Grufud ar g6ndit Ffa6c6nn y lys y brenhin. ae kymryt a oruc y brenhin yn gyfeillon ida6. A thra yttoedynt 6y yn mynet y lys y brenhin. ediuarhau a oruc Maelg6n uab Rys a Rys Gryc y vra6t y hamodeu ar brenhin. a chyrcu a wnaethant am benn y castell

¹ Y brenhin. MS. Ll.

newyd yn Aber Ystôyth ac dorri. A phan doeth Rys ac Owein veibon Grufud ab Rys o lys y brenhin wedi hedychu ac ef kyrcu a wnaethant Is Aeron cyuoeth Maelgŵn uab Rys a llad a llosgi ac an-reithlaŵ y kyuoeth a wnaethant. Ac yno y llas gŵas ieuanc da dewr oed hŵnnŵ. Y vlôydyn rac gŵneb wedi na allei Lywelyn ab Iorwoerth dywysaŵ Gŵyned diodef y genifer sarhaet a wnaei wyr y brenhin idaŵ a edewysst y castell¹ newyd. ymaru-oll a oruc a thywysogyon Kymry nyt amgen Gŵenŵynŵyn a Maelgŵn ab Rys. a Madaŵ ab Grufud Maelaŵ. a Maredud ab Rotbert. a chynodi a oruc yn erbyn y brenhin. a goresgyn yr holl gestyll a wnathoed yg Gŵyned eithyr Deganŵy a Rudlan Marthauall ym Powys a wnathoed Robert Vepŵnt hŵnnŵ a oresgynnassant. A phan oedynt yn goresgyn hŵnnŵ y doeth y brenhin a diruaŵ lu y gyt ac ef y gŵrthlad ac ef e hun a than ae llosges. Y vlôydyn honno y croges Robert Vepŵnt yn Amŵythic Rys ab Maelgŵn a oed yg gŵystyl y gan y brenhin. heb y uot yn seith mlôyd etto. Ac yn y vlôydyn honno y bu uarŵ Robert escob Bangor. Y vlôydyn rac gŵneb y bu vrôydyr. yn yr Yspaen y rôg y Cristonogyon ar Sarassinyeit.² yn y vrôydyr honno y dywedir dygŵydaŵ deg mil o wyr a their mil o wraged. Y vlôydyn honno y eroget yn Lloeger trywyr arderchaŵ o genedyl a plirif tywysogyon Kymry. Nyt amgen Howel ab Katwallaŵn. a Madaŵ uab Maelgŵn. a Meuric Barach. Y vlôydyn honno y rydhaaŵd Imossens bap y tri thywysaŵ. Nyt amgen Llywelyn ab Iorwoerth. a Gŵenŵynŵyn a Maelgŵn ab Rys or llŵ ar ffylclonder a rodassynt y vrenhin Lloegyr. A gorchymyn udunt a wnaeth yn uadeueint oe pechodeu dodi gŵalul garedierŵyd y ryuelu yn erbyn enwired y brenhin. A gŵahard y Gristnogaeth a baryssei yr ys pump mlyned kyn no hynny yn Lloegyr a Chymry. y rydhaaŵd y pab y tri thywysaŵ gŵyneu oe kyuoethu a phaŵb ara uei un ac 6ynt. Ac 6ynteu yn gyfun a gy-uodassant yn erbyn y brenhin. Ac a oresgynnassant yn 6raŵl y arnaŵ y berued wlat. a dugassei ynteu kyn no hynny y ar Lywelyn ab Iorwoerth. Y vlôydyn rac gŵneb wedi gŵeled o Rys ieuanc y uot yn diruann o gyfoeth anuon kenadeu a oruc att y brenhin y erwynneit idaŵ drôy y nerth ef peri idaŵ rann o dref y dat. Ac yna yd anunes y brenhin att Synyscal

Henfford. ac att Ffaŵcŵn Synyscal Kaer Dyf. a gorchymyn beri y Rys Gryc rodi castell Llan Ymdyfri ar wlat. neu ynteu a gilvei o deruynueu y wlat ar dehol. A gŵedy dyfynnu Rys Gryc y attbe 6rth orchymynneu y brenhin. A dywedut a oruc yn attbe na rannei ef un erŵ a Rys ieuanc. Ac yna llidyaŵ a oruc Rys ieuanc. a chynullaŵ diruaŵ lu o Vrech-einaŵc. a dyuot y dreis a oruc y Ystrat Tywi. a phebyllyaŵ yn y lle a elwir Trallŵc Elgan. wedi yr wythuet dyd o wyl Seint Iar. A thrannoeth duŵ Gŵener y doeth attaŵ Owein y vraŵt. a Phaŵcŵn synyscal kaerdyf ae llnoed. A thrannoeth kyrcu a orugant gyuoeth Rys Gryc a chyweiryaŵ y bydnoed. a dodi Rys ieuanc ae vydin yn y blaen. a Ffaŵcŵn ae vydin yn y canaŵl. ac Owein ab Grufud ae vydin yn ol. Ac ny bu bell yn y gyfaruu Rys Gryc ac 6ynt. Ac yn y vrôydyr ar vydin gyntaf y goruŵgyt ar Rys Gryc ae wyr. ac y kilyaŵd ar ffŵ wedi llad llawer oe wyr o dala ereill. Ac yna yd aeth Rys ieuanc ar uedyr ymlad a chastell Dineŵr. Ac eissoes Rys Gryc ae racu-laenaŵd ac a gadarnhaaŵd y gastell o wyr ac arfeu. A gŵedy llosgi Llan Deilaŵ kilyaŵ ymeith a oruc Rys Gryc. Ac eissoes Rys ieuanc a gŵrchaŵd y castell. a thrannoeth dodi peiranneu a dechymgyg-on y ymlad ar castell. A gŵneuthur ys-tolyon 6rth y muroed y wyr y drigaŵ dros y muroed. ac uelly y goresgynnaŵd ef y castell oll eithyr un tŵr. ac yn hŵnnŵ yd ymgymrth y kastellwyr 6rth ymlad ac amdiffyn ac ergydyeu ac a pheiryannu ereill. ac o dy allan yd oed saethydyon. ac arblastwyr. a mŵynwyr. a marchogyon yn ymlad ac 6ynt. Ac uelly y kymhellŵyt arnuut kyn y prynhaŵn talu y castell a rodi tri gŵystyl a wnaethant drôy amot cael y dillat ae harueu ae haelodeu yn iach. Ac uelly y gŵnaethpŵyt. A gŵedy cael y castell y kilyaŵd Rys Gryc ae wreic ae veibon ae deulu att Vaelgŵn y uraŵt. wedi cadarnhau castell Llan Ymdyfri o wyr ac arueu ac aghenreiteu ereill. Ac eilweith yd aeth Rys ieuanc y Vrech-einaŵc. Ac yna kynullaŵ diruaŵ lu a oruc o Gymry a Ffreine. a chyrechu Llan Ymdyfri. A chynn pebyllu o nadunt ef a rodes y cast-ellwyr y castell idaŵ drôy amot cael y beneideu ae haelodeu yn iach. Y vlôydyn honno y kymrth Ieuau vrenhin benyt am y kameu a wnathoed yn erbyn yr eglŵys. a galŵ dracheffyn archescob Keint. ar esgŵb ar ysgolheigon a ymrodassant y alltuded o achaŵs gŵahard yr eglŵysseu. Ac o achlaŵs

¹ Cestyll. MS. LL.² Ac or Sarasinieid. MS. LL.

y gôrthrom godiant a wnathod yr eglôys yd ymrôyma6d ef ae etiuedyon ae holl uenhinyath Lloegyr ac Iwerdon y Du6 a Phedyr a Pha6l. ar pab ar pabeu ereill yn y ol yn dragryda6l. Ac ar hynny g6neuthur g6rogaeth gan tygheu talu y ba6p or eglôyswyr y collet. a thalu mil o vorku bob blôydyn y eglôys Rufein. Y vlôydyn honno g6edy ymada6 o Rys Gryc ar Kymry a mynnu hedychu ac 6ynt eilweith herwyd y dyweit. Yna y delit ef yg Kaer Vyrddin ac y dodet yg karchar y brenhin. Y vlôydyn honno y darestyga6d Llywelyn uab Iorwoerth gastell Degan6y a chastell Rudlan. Y vlôydyn rac 6yneb y mordôya6d Ieuan urenhin ac amylder o ryuelwyr arua6c y gyt ac ef ym Pheita6. Ac ymaruoll ac ef a oruc iarll Fflandrys a Bar a Hena6nt. Ac amuon attunt a wnaeth ieirll Garur y gyt ae vra6t ac aneiryf a varchogyon. a gôha6d atta6 Otho amhera6dyr Rufein y uei. a chyuo6i a oruc y ryfelu yn erbyn Philip brenhiu Ffreinc. Ac yna y magôyt dirua6r ryuel y rygtunt. Otho amhera6dyr Rufein ar iarll o parthret Fflandrys yn refelu. ar Ffreinc a Ieuan urenhin. o parthret Peita6 yn aflonydu. Ac uelly o bop tu yd oelynt yn kymhurtha6 y Ffreinc. Ac yna yd anuones Philip arderchag6 urenhin Ffreinc Lowys y uab y Peita6 a llu y gyt ac ef y ymerbynyeit a brenhin Lloegyr. Ac ynteu e hun ar Ffreinc y gyt ac ef a dyna6d tu a Fflandrys yn erbyn yr amhera6dyr. A phan welas yr amhera6dyr ar iarll hynny blôg uu gantunt llauassu o vrenhin Ffreinc dynessau attunt. ae gyrchu yn dic a orugant. A g6edy yr ymlad ef a syrthya6d y uudugolyaeth y urenhin Ffreinc. ac a yrrôyt yr amhera6dyr ar ieirll ar ffo o Fflandrys a Bar a Hena6nt. A phan gigleu vrenhin Lloegyr y damwein h6nn6 ofynha6 a wnaeth gynhal ryfel a vei v6y. a g6neuthur kygreir seith mlyned a oruca brenhin Ffreinc. ac ymchoelut y Loegyr. a thalu llawer oe colledu yr eglôyswyr. Ac yna y bu gyffredin ellygda6t yr eglôysseu ar hyt Lloegyr a Chymry. Y vlôydyn honno y bu uar6 Geffrei escob Myny6. Y vlôydyn rac 6yneb y bu teruyse y rôg Ieuan urenhin a Saesson y Gogled. a llawer o ieirll ereill a bar6neit Lloegyr. o achag6 na chatwei Ieuan urenhin ac 6ynt yr henn Gyfreith. a deuodeu da a ga6ssynt gan Ertwart a Henri y brenhined kyntaf. a atygassei ynteu yr teyrnas pan rydha6d rodi udunt y kyfreitheu hynny. Ar teruyse h6nn6 a gerda6d yn gymeint ac yd ymaruolles holl wyrda Lloegyr a holl dy-

wyssogyon Kymry yn erbyn y brenhin. hyt na mynnei neb o nadunt heb y gilyd y gan y brenhin na hed6ch na chyfundeb na chygreir yn y dalei ef yr eglôysseu y kyfreitheu ae teilygdodeu. a dugassei ef ae rieni kyn no hynny y gantunt ac yn y dalei hefyt y wyrda Lloegyr a Chymry y tired ar kestyll a gymmerassei 6rth y ewyllys y gantunt heb na g6ir na chyfreith. A g6edy eu dysgu o archescob Keint ac escyb Lloegyr a¹ ieirll ae bar6neit a gofyn ida6 a rodei yr hen gyfreitheu da yr teyrnas y gomed a oruc a herôyd rydywespôyt rac y hofyn 6ynt. kymryt croes a oruc ac ual kynt y kynodes y Gogledwyr yn y erbyn er neill tu. ar Kymry or tu arall. Ac yn y vrwydry gyntaf y duc y Gogledwyr y arna6 dinas Llundain. Ac yna y kyrcha6d Llywelyn ab Iorwoerth ar Kymry y Amôythic. A heb 6rth6ynebed y rodet ida6 y dref ar castell. Ac yna yd anuones Gilis o Brewys mab G6ilim o Brewys Robert y ura6t y Vrecheina6c. Ae gymryt yn enrydedus a wnaeth gwydda Brecheina6c ida6.² A chynn penn y tri dieu y goreskynna6d castell Pen Celli. ac Aber Gefenhi ar castell G6ynn ac ynys Gynwreid. Ar Gilis vry oed escob yn Henfford. ac a uasaei un or aruollwyr kyntaf yn erbyn y brenhin. A g6edy hynny yd aeth ynteu Gilis e hun y Vrecheina6c. Ac y goreskynna6d Aber Hodni a Maes Hyfeid ar Gelli. a Blaen Llyfni. a chastell Buellt heb un gôrth6ynebed. Castell Paen. a chastell Colwyn. a chantref Eluael 6rthunt a edewis ef y Wallter uab Eina6n Clut 6rth y goresgynn. A thra yttodet yn hynny ym Brecheina6c yd helycha6d Rys ieuanc a Maelg6n uab Rys y ewythyrr ac y kyrchassant Dyuet y gyt. Ac y goresgynnassant Gymry y Dyuet oll eithyr Kemeis a honno a anreithassant. ar Maen Clocha6c a losgysant. Ac odynd yd aeth Maelg6n ac Owein ab Grufud y Wyned att Lywelyn ab Iorwoerth. ac y kynnulla6d Rys ieuanc lu dirua6r y veint. ac y goreskynna6d Ketweli a Charnywylia6n. ac y llosges y castell. ac odynd y tyna6d y Whyr. ac yn gyntaf y goreskynna6d gastell Llychôr. Ac odynd yd ymlada6d a chastell Hu. Ac yd aruaetha6d y castellwyr gad6 yn y erbyn. Ac ynteu Rys a gauas y castell y dreis gan ellôg y castellwyr ar castell drôy dan a haearn. Trannoeth y kyrcha6d tu a Sein Henyd. ac rac y ofyn ef y llosges y castellwyr y dref. Ac 6ynteu heb dori ar

¹ Ae MS. Ll.² Om. MS. Ll.

y haruaeth a gyrchassant gastell Ystum-llwynarth, a phebyllya6 yn y gylch y nos honno a oruc. a thrannoeth y cauas y castell. ac y llosges ef ar dref. Ac erbyn pen y tri dieu y goresgynna6d holl gestyll Gwhyr. Ac uelly yd ymhoela6d drachefyn yn hyfryt uuduga6l. Ac yna y gellyg6yt Rys Gryc o garchar y brenhin gwedy rodi y uab a deu wystyll ereill drosta6. Y vl6ydyn honno y g6naethp6yt Iorwoerth abat Tal y Llycheu yn escob ym Myny6. a Chad6ga6n Llan Dyffei abat y Ty G6ynn yn escob ym Mangor. Yna yd hedycha6d Gilis escob Henfford ar brenhin rac ofyn y pab. ac ar y fford ym mynet att y brenhin y clefcha6d. Ac yg Kaer Loy6 y bu uar6 amgylch g6yl Martin. Ac dref tad ef a gauas Reinold y Brewys y ura6t. A h6nn6 a gymerth yn wreic ida6 merch Llywelyn ab Iorwoerth tywyssa6c G6yned. Y vl6ydyn honno y kynhalya6d y trydyd Innossens bap gyffredin gyghor o holl gristonogaeth hyt yn egl6ys Rufein. Ac yno yd atnewy6dyt kyfreitheu yr egl6ys. ac yd ymgyghoret am rydhau Kaerussalem a daroed yr Sarassineyt y gywarsagu yr ysllawer o amseroed kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y kynnulla6d Llywelyn ab Iorwoerth a chyffredin tywyssogyon Kymry dirua6r lu hyt yg Kaer Vyrdin. A chyn penn y pumhet dyd y cauas y castell ac y byrya6d yr lla6r. Ac odyna y torryssant gastell Llan Ystyffan. a Thalacharn a Seint Cler. Ac odyna nos wyl Thomas Ebostol yd aethant y Geredigya6n ac ymlad ar castell a urugant. Ac yna y g6rhaa6d gwyr Kemeis y Lywelyn ab Iorwoerth. ac y rodet ida6 gastell Trefdaeth. A h6nn6 o gyffredin gyghor a yssig6yt. A phau welas castellwyr Aber Teiui na ellynt gynhal y castell y rodi a wnaethant y Lywelyn ab Iorwoerth duw g6yl Ystyffan. A thrannoeth duw g6yl Ieuan ebostol y rodet castell Kil Gerran ida6. Ac odyna yd ymhoela6d Llywelyn ab Iorwoerth. a holl tywyssogyon Kymry a oed y gyt ac ef yn hyfryt lawen y g6lat-oed drachefyn dr6y uudugolyaeth. A llyma enweu y tywyssogyon a uuant yn yr hynt honno o Wyned. Llywelyn ab Iorwoerth Tywyssa6c G6yned. a Howel ab Grufud ab Kynan. a Llywelyn ab Maredudd ab Kynan. Ac o Powys G6en6yn6yn ab Owein Kyueila6c. a Maredudd ab Rotbert o Gedewein. a theulu Mada6c ab Grufud Mada6c. A deu uab Maelg6n ab Katwalla6n. O Deheubarth Maelg6n ab Rys a Rys Gryc y ura6t. a Rys Ieuanac ab Owein ueibon Grufud ab Rys. A llyma

enweu y cestyll a oresgynn6yt ar yr hynt honno. Nyt amgen castell Sein Henyd. castell Ketweli Kaer Vyrdin. Llan Ystyffan. Seint Cler. Talacharn. Trefdraeth. Aber Teiui. Kil Gerran. Ac ar yr hynt honno y bu araf hed6ch. a theg6ch hinon y gayaf. hyt na welet eiryoet kyn no hynny y cyfry6 hinda honno. Ac yna y bu cyfran o tir y r6g Maelg6n ab Rys a Rys Gryc y ura6t. a Rys ac Owein meibon Grufud ab Rys. yn Aber Dyfi ger bronn Llywelyn ab Iorwoerth g6edy dyfynnu y gyt holl tywyssogyon Kymry. a holl doethon G6yned. Ac y Uaelg6n uab Rys y doeth tri chantref o Dyuet. Nyt amgen y cantref Gwarthaf. a chantref Kemeis. a chantref Emlyn. a Phelunya6c. a chastell Kil Gerran. ac o ystrat Tywi castell Llan Ymdyfri. a deu gym6t. Nyt amgen Hirfryn a Mallaen a Maena6r Vydfei. Ac o Geredigya6n deu gym6t. G6ynyonyd a Mabwynyon. Ac y Rys Ieuanac ac y Owein y ura6t meibon Grufud ab Rys y deuth castell Aber Teiui. a chastell Nant yr Aryan. a thri chantref o Geredigya6n. Ac y Rys Gryc y doeth y cantref ma6r oll eithyr Mallaen. ar cantref Bychan eithyr Hiruryn a Myduei. Ac ida6 y deuth Ketweli a Charnywyllya6n hefyd. Yn y vl6ydyn honno yd hedycha6d Gwen6yn6yn argl6yd Powys a Ieuan urenhin Lloegyr. wedy tremygu y ll6 ar aruoll a rodassei y dywyssogyon Lloegyr a Chymry. A thorri yr 6rogaeth a roessoed y Lywelyn uab Iorwoerth. a madeu y g6ystlon a rodassei ar hynny. G6edy g6ybot o Lywelyn ab Iorwoerth hynny kymryt arna6 yn 6rthr6m a wnaeth. ac anuon atta6 escyb ac abadeu. a g6yr ereill ma6r y ha6durda6t ar Llythyreu ar Syartrasseu gantunt. ac echrestyr¹ yr aruoll ar ammot ar g6rog-gaeth a wnaethoed yndunt. a llafurya6 o bop med6l a charyat a g6eithret y al6 drachefyn. A g6edy na dygrynnoi ida6 hynny o dim. dygynnulla6 llu a oruc. A gal6 caum6yha6 tywyssogyon Kymry y gyt at-a6. a chyrheu Powys y ryuelu ar Wen6yn6yn. ae yrru ar ffo hyt yn swyd Kaer Lleon. a goresgynn y kyuoeth oll ida6 e hun. Y vl6ydyn honno y doeth Lowys y mab hynaf y urenhin Ffreinc hyt yn Lloegyr gyt a lluosogr6yd ma6r amgylch Sul y Drinda6t. ac ofynhau a oruc Ieuan urenhin y dyuotyat ef. a chad6 a oruc yr aberoed ar porthuaeu a dirua6c gedernit o wyr arua6c gyt ac ef. A phan welas ef llyges Lowys yn dynessau yr tir. kymryt

¹ Chaster. MS. Ll.

y ffo a oruc tu a Chaer Wynt a dyffryn Hafren. Ac yna y tynnaôd Lowys tu a Llundein. Ac yna yd aruollet yn enrydedus. a chymryt a oruc gôrogaeth y ierill ar baroneit ae gôahodassei. a dechreu talu y kyfreitheu y baôp o nadunt. A gôedy ychydic o dydyeu wedy hynny yd aeth tu a Chaer Wynt. A phan ôybu Ieuan urenhin hynny llosgi y dref a oruc. a gôedy cadarnhau y castell kilyaô ymeith a wnaeth. Ac ymlad a oruc Lowys ar castell. a chynn penn ychydic o dydyeu y castell a gauas. A chyrchu a oruc Ieuan urenhin ardal Kymry. a dyfot a oruc y Henfford a llaôer o wyr aruaôc gyt ac ef. A galw attaô a oruc Reinalt y Brewys a thywyssogyon Kynry y erchi udunt ymaruoll ac ef a hedychu. A gôedy na rymhaei idaô hynny kyrchu a wnaeth y Gelli a Maes Hyfeid. a llosgi y trefyd a thorri y cestyll. Ac ody na llosgi Croes Hyswallt ae diffeithaô ae distryô. Yn y vlôydyn honno amgylch gôyl Seint Benet y bu uarô y trydyd Innossens bap. Ac yn ol hônno y bu bap y trydyd Honorius. Ac yna ygkylch gôyl Luc euegylôr y bu uarô Ieuan vrenhin. ac y cladôyt yg Kaer Wyragon yn ymyl bed Dônstan Sant yn enrydedus. Ac yn y lle wedy breuhinaôl arôylant y drychafôyt Henri y mab hynaf idaô mlyned¹ yn urenhin ar lywodraeth y deyrnas. A thrô ganmaôl rei o wyrda Lloegyr ae hescyb y kyssegraôd escob Bad ef yn urenhin drôy aôdurdaô cardinal o Rufein a Legat yr pab. Ac yna y coronet ac y kymerth y groes. Y vlôydyn honno y bu uarô Howel ab Grufud ab Kynan. ac y cladôyt yn Aber Conôy. Y vlôydyn rac ôyneb y bu gyghor yn Ryt Ychen y gan gyt uarchogyon Henri urenhin. Ac yno y traethôyt am hedôch a chygreir y rygtunt a Lowys uab brenhin Ffreinc. a gôyr y Gogled. A gôedy na dygrynoynt dim o hynny. mordôyaô a oruc Lowys y Ffreinc y geissaô cyghor y gan Phylip y dat am y gôeithretôed a wnelei rac llaô yn Lloegyr. Ygkyfrôg hynny y kyuodes gôyr y brenhin yn erbyn y gyt aruollôyr ef. a dôyn llawer o gyrcheu arnunt. Ac ody no dyuot a wnaethant y Gaer Wynt. a chymell y castellôyr y rodi y castell udunt. a gorgesgynn y cestyll ereill a rodyssit y Lowys. Ygkyfrôg hynny yd ymchoelaôd Lowys y Lloegyr ac ychydic o nifer y gyt ac ef. Ac ody na o achaoô y dyuotyat y bu ehofnach y Gogledwyr ar Fireinc. a chyrchu dinas Lincol a wnaethant ae oresgyn ac ymlad ar castellwyr. Ac eissoes y kastellwyr a

ymdiffynnassant y castell yn gywir ôraôl ac anuon kenadeu a orugant at Wilim Varscal iarll Penuro y gôr a oed yna hyn-aif a phenkygorôr y deyrnas a gôyrda ereill o Lloegyr. ac erchi anuon porth udunt. Ar rei hynny o gyt gyghor a gynnnullassant holl gedernit Lloegyr y gyt ac ôynt y uynet y nerthocau y castellwyr. kany s gwell oed gantunt teruynu eu bywyt yn ganmoleid dros rydit eu teyrnas no chyt odef ac aghyfreitheu y Ffreinc. Ac yna tynnu a wnaethant yn aruaôc uarchaôclu tu a Lincol. A cher bronn y pyrth cyweiryaô eu bydinoed ae gossot y ymlad ar Gaer. Ac yna y Gogledwyr ar Fireinc a ynwisg-assant y ôrthôynebu udunt. Ac ysgynnu y muroed ac amdiffyn yn ôraôl a wnaethant. A gôedy ymlad yn hir o bop tu. ef a diasgellaôd bydin y ôrth y llu yr honn ydoed iarll Kaer Loyw a Faôcôn Brewys yn y harwein. a thrôy drô s dieithyr ar y castell y deuthant y myôn. a chyrchu y dinas a wnaethant a gônauthur diruaôr aerua or Ffreinc ar Gogledwyr. Ac ôynteu wedy eu haruthraô a gymerassant eu ffo. ac megys ynuydyon pob un o nadunt a ymgudyei yn y lle kyntaf y kaffe. Ac yna y kyrchaôd gôyr Henri urenhin y pyrth ac o torrassant ac y deuthant y myôn. Ac ymlit y ffoodron ae llad ae dala ae carcharu. ac yn y vrôydyr honno y delit iarll Caer Wynt a iarll Henfford a Robert ab Gollter. ac y llas iarll Perffi y bonhedickaf or Ffreinc. a Symônt Dypeffi. a Hu Dyroc. a Gilbert iarll Clar. a Robert Derupel. a Reinald Dy Cressi gônstabyll Kaer Leon. a Geralt iarll a llawer o rei ereill. Ac aneiryf o nadunt a vodes yn yr auon. ac nelly yd ymchoelaôd gôyr y brenhin yn llaôen drôy uoli Duô y gôra wnaeth rydit yr bobyl. Ac yna yn ôfyn-aôc y peidyaôl Lowys ac ymlad ar castell. ac y bryssyaôd y Lundein. Ac anuon kenadeu a wnaeth y Ffreinc yn ol nerth. Ac yna y kedwis gôyr y brenhin y porthueyd a diruaôr lu gantunt. Ac yna y doeth y Ffreinc y hôylaô y moroed a diuessur lyges gantunt. a chyr bronn Aber auon Temys y bu ymlad llogeu y rôg y Saesson ar Fireinc. a gôedy llad llawer or Fireinc y syrthaôd y uudugolyaeth yr Saesson. Ac ody na yn hyfryt yd ymhoel-assant drachefyn wedy gôarchae Lowys yn Llundein. Ygkyfrôg hynny o damwein y kymu¹ Reinald y Brewys ar breuhin. A phan welas Rys ieuanc ac Owein meibon Grufud ab Rys y hewythyrr yn mynet yn erbyn yr aruoll a wnathoed ôrth wyrda

¹ O oedran. MS. Ll.¹ Cymododd. MS. Ll.

Lloegyr a Chymry. Kyuodi yn y erbyn a wnaethant a goresgyn Buellt oll y arna6 eithyr y kestyll. Ac yna y lldia6d hefyt Llywelyn ab Iorwoerth yn erbyn Reinald y Brewys. a thorri yr aruoll ac yd aruaetha6d y lu hyt ym Brecheina6c. Ac y cych6ynna6d 6rth ymlad ac Aber Hodni ac aruaethu y distry6 oll. Ac yna yd hedycha6d gwyr y dref a Llywelyn dr6y Rys ieuanc oed gymeredic gymodrod6r y rygtunt gan rodi pum g6ystyl y Lywelyn o uonhedigyon y dref ar dalu can more ida6 kan yn ellynt y 6rth6ynebu. Ac odynd yd arweda6d y lu y Whyr dros y Mynydd Du. yn y lle y perigla6d llawer o S6mereu. Ac yna y pebyllia6d yn Llan Gic6. A g6edy g6elet o Reinald y Brewys y diffieith6ch yd oed Lywelyn yn y wneuthur yn y gyuoeth ef a gymerth wech marcha6c urda6l y gyt ac ef ac a doeth y ymrodi y Lywelyn 6rth y gyghor. Ac ynteu a rodes gastell Sein Henyd ida6 a h6nn6 a orchymynna6d Llywelyn dan gad6ryaeth Rys Gryc. A g6edy trigya6 yno ychydic o dydyeu arwein y uydinoed a oruc rygta6 a Dyfet yn erbyn y Fflandrasswyr yn eruyneit hed6ch y ganta6. Ac nyt edewys y tywyssa6c y aruaeth namyn tynu y Ha6lfford a wnaeth. A chyweira6 y ydyndioed ygkylch y dref ar uedyr ymlad a hi. Ac yna yd aeth Rys ieuanc a lle6 o wyr y Deheu y gyt ac ef yd oed yn y harwein dr6y afon Gledyf. A dynessau tu ar dref a wnaeth ar niuer h6nn6 y gyt ac ef y ymlad yn gyntaf ar dref. Ac yna y doeth Iorwoerth escob Myny6 a llawer o grefydwyr ac egl6ysswyr y gyt ac ef yn dyuot att y tywyssa6c. ac yn aruaethu ffurf tagnefed ac ef. A llyma y ffurf. nyt amgen rodi o nadunt yr tywyssa6c ugein o vorkeu erbyn g6yl Vihagel nessaf. neu 6ynteu a 6rheynt ida6 erbyn hynny. ac y kynhelynt y dana6 yn dragwyda6l. A g6edy hynny yd ymchoela6d pa6b y wlat. Ac ygkyfr6g hynny y traeth6yt am dagnefed y r6g Henri urenhin Lloeger a Lowys uab brenin Ffreinc. Ac ual hynn y bu y dagnefed y rygtunt. nyt amgen talu o Henri urenhin y ieirll a b6rneit y deyrnas kyfreitheu ac gossodeu y buassei yr afreol oe hacha6s y rygtunt a Ieuau urenhin. a gell6g pa6b or carcharoryon a dalysait o acha6s y ryuel h6nn6. a thalu dirua6r s6mp o ariant y Lowys uab brenhin Ffreinc. dr6y dyghu o hona6 ynteu deyrnas Loegyr yn dragwyda6l. Ac yna g6edy cael s6mp o ariant ac ell6g sentens ysgymunda6t y mord6ya6d yn Ffreinc. Ac yna y bu cyffredin ellygda6t

o wahardedigaeth yr egl6ysseu dr6y holl deyrnas Loegyr a Chymry ac Iwerdon. Ygkyfr6g hynny yd ymlada6d G6ilim Marscal a Chaer Llion. ac y goreskynna6d kany chytsynyssei y Cymry ar dagnefed uchot gan debygu ebrygofi y kymot. Ac yna y distry6a6d Rys Gryc gastell Sein Henyd a holl gestyll G6hyr. Ac y deholes y gic6a6t Saesson a oedynt yn y wlat honno oll heb obeitha6 ymchoelut byth drachefyn gan gymryt kymeint ac a fynna6d o da. a dodi Kymry y bress6yla6 yn y tired. Y vl6ydyn rac 6yneb y rydhaa6d y gristonogaeth y wyr y Deheu. ac y rodet Kaer Vyrdin ac Aber Teini dan gad6ryaeth Llywelyn ab Iorwoerth. Ac yna yd aeth Rys ieuanc e hunan y lys y brenhin o Deheubarth y wneuthur g6rogaeth ida6. Y vl6ydyn honno yd aeth llawer o groesogyon y Gaerussalem y r6g y rei yd aeth iarll Caer Lleon. a iarll Marscal. a llawer o wyrd a ereill o Loegyr. Y vl6ydyn honno y mord6ya6d llud y cristonogyon hyt yn Dametta. Ac yn y blaen yn dywysogyon yd oed brenhin Caerussalem a Phadriarch Caerussalem. a meistyr y demyl. a meistyr yr yspytty. a thywyssa6c A6stria. ac ymlad ar dref a orugant ae goresgyn. a chastell a oed yg kana6l yr auon wedy adeilat ar logeu. h6nn6 a eskynna6d y pererinya6n ar yscolyon ac ae torrassant wedy llad llawer o Sarassinyeit a dala ereill. Y vl6ydyn rac 6yneb y priodes Rys Gryc uerch iarll Clar. ac y priodes Ion y Brewys uargaret uerch Llywelyn uab Iorwoerth. Y vl6ydyn honno y rodes yr holl gyfoetha6c Du6 dinas Damiet yn yr Eifft a oed ar auon Nilus y lu y cristonogyon a oed wedy blina6 o hir ymlad ar dinas. kany6 d6ywa6l racweledigaeth a beris y ueint uar6olyaeth yn y dinas hyt na allei y rei by6 gladu y rei meir6. Kany6 y dyd y cabat y dinas yd oed m6y no theirmil o gyrff y meir6 ar hyt yr heolyd megys k6n heb y cladu. Ar dyd h6nn6 yr molyant a gogonyant yr crea6dyr y crewyt archescob yn y dinas.

Ugein mlyned a deu cant a mil oed oet Crist pan dyrchaf6yt corff Thomas Verthyr y gan Ystyffan archescob Keint. a chardinal o Rufein. ac y dodet yn enrydedus y my6n yserin o gywreinweith eur ac ariant a mein g6erthua6r yn egl6ys y Drinda6t yg Keint. Y vl6ydyn honno y gelwis Llywelyn ab Iorwoerth atta6 ganm6yaf tywysogyon Kymry oll. a chynulla6 dirua6r lu a oruc am benn Fflandrasswyr Ros a Phenuro. am dorri o nadunt yr hed6ch ar gygreir a wnathod wyr Lloegyr

y r6g y Saeson ar Kymry. dr6y wneuthur mynych gyrcheu ar y Cymry ac aflonydu arnunt. Ar dyd kyntaf y cyrha6d gastell Arberth yr h6nn a adeilassei y Fflandrass-wyr wedy y distry6 o Cymry kynn no hynny. A chael y castell y dreis a wnaeth ae v6r6 yr llagr. wedy llad rei or castellwyr a llosgi ereill a charcharu ereill. A thrannoeth y distry6a6d gastell G6is ac y llosges y dref. Y trydyd dyd y doeth y Ha'lford ac y llosges y dref oll hyt ym porth y castell. Ac uelly y cylchyna6d ei Ros a Deu Gledyf pump diwarna6t dr6y wneuthur dirua6r aerua ar bobyl y wlat. A gwedy g6neuthur kygreir ar Fflandras-wyr hyt Galan Mei yd ymchoela6d drachefyn yn llawen hyfryt. Y vl6ydyn rac 6yneb y mag6yt teruyse y r6g Llywelyn ab Iorwoerth a Grufud y uab o achas cantref Meironnyd a darestygassei Rufud ida6. O achas6 y sarhaadeu a wnathoed y cantref h6nn6 ida6 ac y wyr. A llidya6c uu Llywelyn am hynny. a chynnulla6 llu a chyrchu y lle yd oed Rufud dr6y v6g6th y dial yr hynt honno arna6 ac ar y wyr. Ac aros a wnaeth Grufud yn ehofyn dyuotyat y dat wedy kyweirya6 y vydinod ae lu. Ac yna yd edrycha6d doethon o bop tu meint y perigyl a oed yn dyuot. Ac annoc a wnaethant y Rufud yurodi ei ae da yn ewyllys y dat. ac annoc hefyt a wnaethant y Llywelyn kymryt y uab yn hed6ch ac yn drugara6c a madeu ida6 g6byl oe lit o ewyllys y gallon. ac uelly y g6naethp6yt. ac yna y duc Lywelyn gantref Meironnyd y ar Rufud. a chym6t Ardud6y. A dechreu adeilat castell ynda6 a wnaeth ida6 e hun. Ygkyf6g hynny y llidya6d Rys ieuanc 6rth yr argl6yd Lywelyn. ac yd ymedewis ac ei ac yd aeth att Wilim Marscal iarll Penuro. o achas6 rodi o Lywelyn Gaer Vyrdin y Vaelg6n ab Rys. ac na rodei ida6 yuteu Aber Teiui a oed yn y rann pan rann6yt Deheubarth. Ac yna y deuth Llywelyn ae lu hyt yn Aber Yst6yth. ac y goreskynna6d y castell ar kyuoeth a oed 6rtha6. ac ae dodes dan y argl6ydiaeth e hun. Ac yna y kyrcha6d Rys ieuanc lys y brenhin. a ch6yua6 a oruc 6rth y brenhin am y sarhaet a wnathoed Llywelyn ida6. A duuna6 a wnaeth y brenhin atta6 Llywelyn a ieirll a bar6neit y Mars hyt yn Am6ythic. Ac yn y kyghor h6nn6 y kymodrodet Rys ieuanc a Llywelyn ab Iorwoerth. ac yd edewis Llywelyn ida6 Aber Teiui megys y rodassei Gaer Vyrdin y Vaelg6n ab Rys. Y vl6ydyn honno yd aeth llu y cristonogyon Danneit yn yr Eifft tu a Babilon 6rth

ymlad a hi. ac nys gada6d dial Du6. Kanys llifa6 a wnaeth auon Nilus ar y fford. ae g6archei r6g d6y auon yn y uodes aneiryf o nadunt. Ac yna y doeth y Sarasinieit uddunt a llad llawer o naddunt. ac yna keithiwaw ereill. Ac yna y goruun arnunt dalu Danuet yr Sarassinyeit drachefyn dros y bowyt ac rydit y keith. a g6neuthur cygreir 6yth mlyned ac 6ynt. Ac odyo y hebryga6d y Sarassinyeit wynt hyt yn Acrys lle ny 6ydit dim y 6rth groes Grist. namyn trugared Du6 e hun ae tal-a6d udunt. Y vl6ydyn honno y kyweira6d Ion y Brewys gastell Sein Henyd dr6y genat a chyghor Llywelyn ab Iorwoerth. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Rys ieuanc. ac y clad6yt yn Ystrat Fflur g6edy kymryt penyt a chymyn a chyffes ac abit crefyd ymdana6. A g6edy hynny y kauas Owein ab Grufud y un bra6t ran oe gyfoeth. a ran arall a rodes Llywelyn ab Iorwoerth y Vaelg6n ab Rys. Y vl6ydyn honno y mord6ya6d G6ilim Varscal iarll Penuro y Iwerdon. Y vl6ydyn rac wyneb y doeth Wilim Varscal o Iwerdon. a lluosogr6yd o uarehogyon a phedyt ganta6 a dirua6r lyges yr tir amgylch sul y Blodeu. A du6 Llun y cyrha6d Aber Teiui. ar dyd h6nn6 y rodet y castell ida6. a du6 Merchyr rac 6yneb y tynna6d y Gaer Vyrdin. ac y cauas y castell h6nn6 hefyt. A phan gogleu Llywelyn uab Iorwoerth hynny y g6r yd oed gaul6ryaeth y keystyll ganta6 o blegyt y brenhin auon Grufud y uab a oruc a dirua6r lluosogr6yd o lu ganta6 y 6rth-6ynebu yr iarll. A phan gogleu Grufud uot bryt yr iarll ar dyuot y Getweli. kyrchu a wnaeth a dylyedogyon Kymry y gyt ac ei. A chotiau a wnaeth Rys Gryc rac brat y gan y b6rgeisseit. a cheissa6 cyffroi y Kymry y diogel6ch y coedyd. ac nys gadysant namyn kyrchu y dref a wnaethant. a llosgi y dref ar egl6ys hyt y prid. A phan gogleu y iarll hynny kyrch dr6y Tywi a wnaeth y bont Gaer Vyrdin. Ac aros Grufud ab Llywelyn yn ehofyn a wnaeth. A g6edy hir ymlad y rann v6yaf or dyd ymchoelut a wnaeth pob un or deu lu y 6rth y gilyd y pebylleu wedy llad llawer o bop tu. a brathu ereill. Ac yna rac newyn yd ymchoela6d Grufud ab Llywelyn y wlat drachefyn. Ac yna y cyweira6d y iarll gastell Kaer Vyrdin. Ac y dechreu6d adeilat castell Kil Gerran. Ny bu bell g6edy dechreu y g6eith yn y doeth llythyreu atta6 y gan y brenhin. ac archescob Keint y erchi ida6 dyuot yn y bria6t berson y atteg ger y bronn 6ynt6y ac y wneuthur iawn am a wnathoed ac y

gymryt iawn y gan y tywyssa6c am bop cam or a wnathod ida6. Ar iarll a ufud-haa6d yr gorchymynneu a mord6ya6 a wnaeth y my6n llog hyt yn Lloeger gyt ac ychydic o nifer. ac ada6 y lu ygkil Gerran y gynnal y g6eith dechreuedic ac y nerth-ockau y lle y g6elyn berigyl. Ac ymdangos a wnaethant y gyt yn Ll6tla6 y tywyssa6c ar iarll gyr bronn cyghor y brenhin ar archescob. A g6edy na ellit eu kymot atuaethu a wnaeth y iarll dr6y nerth iarll Ffer6r. a Henri Pictot argl6yd Euas dyuot dr6y gyuoeth y tywyssa6c tu ae wlat. ac nys galla6d. Kanyys Llywelyn ab Iorwoerth a annonassei Rufud y uab a dirua6r lu y gyt ac ef. a Rys Gryc ae wyr hyt yg Karnywylia6n y ragot y iarll ae wyr. Ac ynteu Lywelyn ae holl allu a deuth hyt ym mab Udrut. Ac yno aros ch6edleu a wnaeth y 6rth y wyr. ac y 6rth dyuotedig-aeth y iarll. Y vl6ydyn rac 6yneb yd aeth Kofeint or Ty G6ynn y bres6yla6 y G6yndir yn Iwerdon. Y vl6ydyn arall rac lla6 y bu uar6 Kedinor abat Ystrat Fflur. Y vl6ydyn rac lla6 y bu uar6 Lowys brenhin Ffreinc. Y vl6ydyn rac 6yneby delit Rys Gryc yn Llanarthneu y gan Rys Vychan y uab. a thros gastell Llan Ymdyfri y gellyg6yt. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Maredudd uab yr argl6yd Rys archdiagon Keredigya6n ym Pont Ystyffan. ac y ducep6yt y gorff y Vyny6 ac y clad6yt yn enrydedus y gan Iorwoerth escob Myny6 yn egl6ys gyr lla6 bed yr argl6yd Rys y dat. Y vl6ydyn rac 6yneb y doeth Henri a chedernit Lloeger y gyt ac ef y Gymry. ac aruaethu darest6g Llywelyn ab Iorwoerth a holl dywyssogyon Cymry ida6. Ac yn y lle a elwir Kori¹ y pebyllya6d. ac or tu arall yr coet yd ym-gynnulla6d y Kymry y gyt a Llywelyn ab Iorwoerth eu tywyssa6c y 6rth6ynebu y brenhin. Ac yna kyrchu y gelynyon a wnaethant ac ymlad ac 6ynt yn duruig. a g6neuthur dirua6r aerua arnunt. Ac yno y delit G6ilim Bre6ys ieuanc yn urathedic. ac y carcharet. a thros y ellyg-da6t ef y rodet y Lywelyn ab Iorwoerth gastell Buellt ar wlat a dirua6r s6mp o ariant. Ac yna yd ymhoela6d y brenhin y Loeger yn ge6ilydus. eithyr cael g6rog-aeth o hona6 y gan y tywyssogyon a oed-ynt yno. a fiurua6 tagneued y rygta6 a Llywelyn ab Iorwoerth. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Iorwoerth escob Myny6.

D6g mlyned ar hugeint a deu cant a mil oed Crist pan uord6ya6d Henri urenhin a dirua6r lu arua6c y gyt ac ef y Ffreinc ar

uedyr enill y dilyet o Normandi ar Angi6. a Pheitta6. Ac yn ebr6yd wedy hynny o acha6s tymhestyl a mar6olyaeth dr6y y d6ylla6c oe aruaeth yd ymchoela6d y Loeger. Y vl6ydyn honno y bu uar6 G6ilim Can-ta6n¹ o Gemeis. Ac yna y bu uar6 Llywelyn ab Maelg6n ieuanc² y gyuoeth yg G6yned. ac y clad6yt yn Aber Con6y yn enrydedus. Y vl6ydyn honno y croget G6ilim Brewys ieuanc y gan Lywelyn ab Iorwoerth wedy y dala yn ystaniell y tywyssa6c gyt a merch Ieuan urenhin g6reic y tywyssa6c. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Maelg6n uab Rys yn Llanerch Aeron. ac y clad6yt yn y cabidyldy yn Ystrat Fflur. Y vl6ydyn honno yd adeil-a6d Henri urenhin gastell Paen yn Eluael. Odyna acha6s teruysc a uuassei y r6g Llywelyn ab Iorwoerth ar brenhin y llosges Llywelyn dref y castell Baldwin a Maes Hyfeid ar Gelli ac Aber Hodni. ac a dis-trywa6d y kestyll hyt y lla6r. Odyna y tynna6d y Went ac y g6naeth Gaer Llion yn llud6 kyt collit bonedigyon yno. Ac odyna y kych6ynna6d y gestyll Ned a chastell Ketweli ac y byrya6d yr lla6r. Y vl6ydyn honno y llosges Maelg6n ieuanc a Maelg6n ab Rys Aber Teini hyt ym porth y castell ac y llada6d yr holl v6rgeis-eit. ac a ymchoela6d yn uuduga6l wedy cael dirua6r anreith ac amylder o yspeil. Ac odyna yd ymchoela6d ac y torres pont Aber Teini. Ac odyna y doeth att Owein ab Grufud a gwyrr Llywelyn ab Iorwoerth y ymlad ar castell. a chyn penn ychydic o dydyeu y torrassant y castell a magnelen. Ac y goruu ar y castellwyr ada6 y muroed a rodi y castell. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Ion Brewys o greula6n ageu wedy y essiga6c oe uarch. Ac yna y bu uar6 iarll Kaer Llion. Ac y bu uar6 Ybrahim escob Llan El6y. Y vl6ydyn rac 6yneb yd atgyweiryad Rickert iarll Penuro bra6t Henri urenhin gastell Maessyfeid yr h6nn a distrygassei Lywelyn ab Iorwoerth yr ys d6y ulyned kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y kyrcha6d Llywelyn ab Iorwoerth Vrecheina6c. ac y distryga6d holl gestyll a threfyd y wlat. dr6y anreitha6 ac yspeila6 pob lle. Ac ymlad a chastell Aber Hodni vis a wnaeth gyt a blifieu a magneleu. ac yn y diwed peidya6 dr6y ymchoelut y dref yn llud6. Ac yna ar y ymhoel y llosges dref Golun6y ac y dar-estya6d Dyffryn Teueitya6c. Ac odyno y cyrcha6d y castell coch ac y byrya6d yr lla6r. Ac y llosges dref Croes Oswallt.

¹ Camtwn.² Yn. MS. Ll.¹ Keri. D. P.

Y vlôydyd honno y bu teruysc r6g Henri urenhin a Rickert Marscal iarll Penuro. Ac yna y cytaruolles y iarll a Llywelyn uab Iorwoerth ac a thywysogyon Kymry. Ac yn y lle cynnulla6 dirua6r lu a oruc ef ac Owein ab Grufud, a chyrchu am benn Aber Myny6 a wnaethant ae losgi a g6neuthur aerua o wyr y brenhin a oedynt yno yn kad6. Odyna yn ebr6yd y goreskynnassant hynn o gestyll. Kaer Dyf. ac Aber Gefenni. Penkelli. Blaenllyfni. B6lch¹ y dinas, ac ae byrassant oll yr lla6r eithyr Kaer Dyf. Y vlôydyd honno yd ymgynnulla6d Maelg6n Vychan ab Maelg6n ab Rys, ac Owein ab Grufud ab Rys Gryc ae meibon h6ynteu, a llu Llywelyn ab Iorwoerth, a llu iarll Penuro am benn Kaer Vyrddin. Ac ymlad a hi trimis a g6neuthur pont ar Tywi a orugant. Ac yna y doeth y llogwyr yn arua6c y gyt ar llan6 y dorri y bont. A g6edy g6elet or Kymry na ffr6ythei y hynt udunt ymchoelut a wnaethant y g6latoed. Y vlôydyd honno y bu uar6 Rys Gryc yn Llan Deila6 va6r, ac y clad6yt ym Myny6 yn yml y bed y dat. Y vlôydyd honno y gorffenna6d Maelg6n Vychan adeilatt castell Tref Iian yr h6nn a dechreuassei Vaelg6n y dat kyn no hynny. Y vlôydyd rac 6yneb y brath6yt Rickert iarll Penuro y my6n br6ydyr yn Iwerdon wedy y ada6 oe dywysogyon² yn d6yllodrus, a chyn penn y pythefnos y bu uar6. Y vlôydyd honno y gellyg6yt Grufud ab Llywelyn ab Iorwoerth wedy y uot ygkarchar whe blyned. Y vlôydyd honno y bu uar6 Katwalla6n uab Maelg6n o Vaelenyd yn y C6m Hir. Y vlôydyd rac 6yneb y bu uar6 Owein ab Grufud yn Ystrat Fflur du6 merchyr wedy yr 6ythuet dyd o Yst6yll, ac y clad6yt y gyt a Rys y ura6t yg kabidyldy³ y myneich. Y vlôydyd honno y priodes Henri urenhin verch iarll Prouins, ac y g6naeth y neitha6r yn Llundein y natolic g6edy kynnulla6 escyb a chanm6yaf ieirll a bar6neit Lloegyr y gyt. Y vlôydyd rac 6yneb y bu uar6 Mada6c ab Grufud Maela6r ac y clad6yt yn enrydedus ym Manachla6c Llan Egwystyl yr honn a r6ndwalassei kyn no hynny. Y vlôydyd honno y bu uar6 Owein ab Maredud ab Rotbert o Gedewein. Ac yna y bu uar6 escob Llundein, ac escob Caer Wyragon, ac escob Lincol. Ac un nos kyn nos Nadolig y kyuodes diarebus Wynt y torri aneirf o dei ac egl6ysseu ac essiga6

y coetyd a llawer o dynyon ac anifeileit. Y vlôydyd honno y gellyga6d y na6uet Gregori bap Gad6ga6n escob Bangor oe escoba6t, ac y kymer6yt yn enrydedus yn y crefyd g6ynn ymanachla6c Dor. ac yno y bu uar6 ac y clad6yt. Ac yna y cauas Gilbert iarll Penbris dr6y d6yll gastell Morgan ab Howell ym Machein. A g6edy y gadarnhau yd atuera6d drachefyn rac ofyn Llywelyn ab Iorwoerth. Y vlôydyd rac 6yneb y bu uar6 Giwan uerch Ieuan urenhin g6reic Lywelyn ab Iorwoerth vis Whefra6r yn llys Aber, ac y clad6yt my6n Myawent newyd ar lan y traeth, a gyssegrassei Howel escob Llan El6y. Ac y henrydded hi yd adeila6d Llywelyn ab Iorwoerth yno Vanachla6c troetnoeth a elwir Llan Uaes ym Mon. Ac yna y bu uar6 Ieuan iarll Kaer Leon a Chynwric uab yr argl6yd Rys. Y vlôydyd honno y deuth atta6 cardinal o Rufein y Loegyr yn legat y gan y na6uet Gregori bap. Y vlôydyd rac 6yneb traunoeth o du6 g6yl Luc euegyl6r y tyga6d holl tywysogyon Kymry ffr6ydlonder y Dauyd ab Llywelyn ab Iorwoerth yn Ystrat Fflur. Ac yna y duc ef y gan y ura6t Ar6ystli a Cheri a Chyfeila6c, a Ma6d6y a Mochnant, a Chaer Eina6n, ac ny ada6d ida6 dim namyn cantref Llyyn e hun. Ac yna y llada6d Maredud ab Mada6c ab Grufud Maela6r Rufud y ura6t. Ac yn y lle y digyuoethes Llywelyn ab Iorwoerth ef am hynny. Y vlôydyd rac 6yneb y bu uar6 Maredud Dall ab yr argl6yd Rys, ac y clad6yt yn y Ty G6ynn. Ac yna y bu uar6 escob Kaer Wynt, ac y ganet mab y Henri urenhin a eiwit Etwart, ac y delis Dauyd ab Llywelyn Rufud y ura6t gan dorri aruoll ac ef, ac y carchara6d ef ae uab ygrugyeith.

Deugein mlyned a deu cant a mil oed oet Crist pan uu uar6 Llywelyn ab Iorwoerth tywysa6c Kymry g6r a oed ana6d menegi y weithreded da, ac y clad6yt yn Aber Con6y, wedy kymryt abit crefyd ymdana6, ac yn y ol ynteu y g6ledycha6d Dauyd y uab o Siwan uerch Ieuan urenhin y nam. Mis Mei rac 6yneb yd oeth Dauyd ab Llywelyn a bar6neit Kymry y gyt ac ef hyt yg Kaer Loy6 y 6rhau yr breuhin¹ y ewythyr, ac y gymryt ganta6 y gyfoeth yn gyfreithol. Ac yna yd anuones y Saeson Wallter Marscal a llu y gyt ac ef y gadarnhau Aber Teiui. Y vlôydyd rac 6yneb yd aeth Otto gardinal o Loegyr, ac y delit ef a llawer o archescyb ac escyb ac abadeu ac egl6yswyr ereill y

¹ Bwch. MS. Ll.² Uarchogyon.³ Senedd-dy. MS. Ll.¹ I Henri frenin. MS. Ll.

gyt ac ef y gan Ffrederic amhera6dyr g6r a oed yn yskymun yn ryuelu yn erbyn Gregori bap. A g6edy mynet y cardinal o Loegyr y cynnulla6d y brenhin lu. ac y doeth y darest6g tywysogyon Kymry. ac y kadarhaa6d gastell y Garrec yn ymyl y Disserth yn Tegeygyl. ac y kymmerth gystlon y gan Dauyd ab Llywelyn y nei dros Wyned. ar talu o Dauyd y Rufud ab G6en6yn6yn y holl dyltet ym Powys. ac y veibon Maredu ab Kynan y holl dyltet ym Meirionnyd. a chan dyfynnu Dd y Lundein yr c6nslu. a d6yn y gyt ac ef Rufud y ura6t. ar holl garcharoryon a oed y gyt ac ef ygkarchar y brenhin y Lundein. Ac yna y bu uar6 y na6fet Gregori bap. Y vl6dyn rac 6yneb ychydic wedy y pasc y mord6ya6d Henri urenhin y Peita6 y geissa6 gan y¹ Ffreinc y dyltet ar y dired a dugassei urenhin Ffreinc y ganta6 kyn no hynny ac nys cauas y vl6dydn honno. namyn g6edy gell6g y ieirll drachefyn y trigya6d ef ar urenhines ym M6rddy6s. Y vl6dydn honno y kadamha6yt hyn o gestyll yg Kymry. y gan Vaelg6n Vychan Garthrugyn. y gan Ion Myny6 Buellt. y gan Roger Mortymer Maelenyd. Ac y bu uar6 Grufud ab Maredu ab yr argl6yd Rys archdiagon Keredigya6n. Y vl6dydn rac 6yneb yd ymchoela6d Henri urenhin o V6rddy6s. ac y kyfarsag6yt y Kymry a llawer orrei ereill yn agkyfreitha6l. Y vl6dydn rac 6yneb y bu uar6 Rys Mechyll uab Rys Gryc. Y vl6dydn honno y ceissa6d Grufud ab Llywelyn diane o garchar y brenhin yn Lludein wedy b6r6 raff dr6y ffenestyr y t6r allan a diskynnu ar hyt y raff. a thorri y raff. ae syrtha6 ynteu yn y dorres y 6yn6gyl. Ac yna y lldiya6d Dauyd ab Llywelyn a dyuynnu a oruc y holl wyrda y gyt. a ruthra6 y elynyon ae holl deruyneu eithyr a oedynt y my6n kestyll. Ac anuon kenadeu a llythyreu a wnaeth a dyuynnu atta6 holl dywysogyon Kymry. a pha6b a gyuna6d ac ef eithyr Grufud ab Mada6e a Grufud ab G6en6yn6yn. a Morgan ab Howel. a llawer o goll-edeu a wnaeth ef yr rei hynny. ae kymell oe hanuod y darest6g ida6. Y vl6dydn honno y bu uar6 Maredu ab Rotbert penn kyghor6r Kymry wedy kymryt abit crefyd yn Ystrat Fflur. Y vl6dydn rac 6yneb y cynnulla6d Henri urenhin geder-nit Lloegyr ac Iwerdon ar uedyr darest6g holl Gymry ida6. ac y doeth hyt yn Tegan6y. A g6edy cadarnhau y castell ac ada6 marchogyon ynda6 yd ymchoela6d y Loegyr gan ada6 aneirf oe lu yn gelaned

¹ Frenhin. MS. Ll.

heb y cladu wedy llad rei a bodi ereill. Y vl6dydn rac 6yneb y bu uar6 Dauyd ab Llywelyn yn Aber vis Ma6rth. ac y clad-6yt gyt ae dat yn Aber Con6y. A g6edy nat oed etiuod o gorff ida6 y g6ledycha6d Owein Goch a Llywelyn y nyeint meibon Grufud ab Llywelyn y ura6t yn y ol. Y rei hynny o gyghor g6yr da a rannasant y kyuoeth yn deu hanner. Y vl6dydn honno yd anuones Henri urenhin Nicolas de Mulus a Maredu ab Rys. a Maredu uab Owein y digyuoethi Maelg6n Vychan. Ac yna y goruuar Vaelg6n ae e ida6 ffo hyt yg G6yned. ac Owein a Llywelyn veibon Grufud ab Llywelyn gan ada6 y kyuoeth y estronyon. Ac o acha6s bot brenhina6l allu yn dyuynnu pa6b or a vei gyfun ar brenhin yn erbyn Owein a Llywelyn. a Maelg6n a Howel ab Maredu o wlat Uorgan a oed yna y gyt ac 6ynt yg G6yned wedy y digyuoethi yn g6byl o iarll Clar. A g6edy G6ybod a nadunt hynny yd ym-gadwassant yn y mynydoed ar ynyal6ch. Y vl6dydn honno y bu uar6 Ra6lff Mortymer. ac yn y le y cyuodes Roser y uab. Y vl6dydn rac 6yneb y bu uar6 Howel escob Llan Ely6 yn Ryt Ychen ac yno y clad6yt. Ac yna y bu uar6 escob Myny6. Y vl6dydn honno yr ugeinnuet dyd o vis Whefra6r y cryna6d y dayar yn aruthur yn gyffredin ar dra6s yr holl deyrnas. Y vl6dydn rac 6yneb y kymmerth ardercha6c urenhin Ffreinc ae dri broder ac aneirf o luoed Cristonogyon gyt ac 6ynt eu hynt hyt yg Kaerussalem. Ac am diwed y vl6dydn y mord6yssant y mor ma6r. Y vl6dydn honno vis Gorffennaf y g6naeth Grufud abat Ystrat Fflur hed6ch a Henri urenhin am dyltet a dylent yr Manachla6c yr ys llawer o aniser kyn no hynny gan uadeu yr abat ar cofeint deg more a deugein more. a thrychan more a dala6d. a thalu y gymeint arall my6n teruyneu gos-sodedic her6yd y keffir ynyaeles y vanach-la6c. Y vl6dydn honno y kauas Owein ab Rotbert Gedewin y dyltet. ac y kauas Rys Vychan ab Rys Mechyll gastell Carrec Kennen drachefyn a rodassei y uam yn d6yllodrus ym medyant y Ffreinc o gas ar y mab. Y vl6dydn honno y kan-atha6d Henri urenhin y abat Ystrat Fflur ac abat Aber Con6y gorff Grufud ab Llywelyn. ac y dugant gantunt o Lundein y Aber Con6y yn y lle y mae yn gorwed. Y vl6dydn rac 6yneb yd aeth Lowys urenhin ae dri broder ar urenhines hyt yn dinas Dannaeta.¹ ac y rodes Du6 ida6 y dinas yn r6yd wedy ada6 or Sarasingeit. Yr haf

¹ Damieta.

rac 6yneb yd ymchoela6d y dyghetuen yn y gôrth6yneb. ac y delit y brenhin y gan y Sarasinyeit wedy llad Robert y ura6t. ac amgylch degmil ar hugeint or Cristonogyon. a thros y ellygda6t ef ae hebrygyat ef ae wyr hyt yn Acris y goru arna6 rodi Danneta drachefyn yr Sarassinyeit. a g6edy hynny y rodes Du6 ida6 ynteu uudugol-yaeth y dial ar elynyon Crist y sarhaet. Kanys ef a anuones y deu uroder hyt yn Ffreinc y gynnulla6 nerth ida6 o s6llt a g6yr arua6 tra drickyeyi ynteu ar urenhines yn Acris. Ac odynd yd ennilla6d ef dinas Danneta gan lad anneiryf or Sarassinyeit.

Dec mlyned a deugein a chant a mil oed oet Crist pan uu uar6 brenhin Prydein wedy ada6 y un mab yn etiued ida6. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 G6ladus Du uerch Llywelyn ab Iorwoerth. Ac yn diwed y vl6ydyn honno y bu uar6 Morgan ab yr argl6yd Rys wedy kymryt abit crefyd ymdana6 yn Ystrat Fflur. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu gymeint g6res yr heul ac y dissycha6d yr holl dayar gantho hyt na thya6d dim ffr6yth ar y coet na maes. ac na chahat pysga6t mor uac auonyd. Ac yn diwed y kynhayaf y vl6ydyn honno y bu gymeint y gla6ogyd ac y kud-ya6d y llifdyfred 6yneb y dayar hyt na allei oe mod sychd6r y dayar lygku y dyfred. Ac y llifhaa6d yr auonyd yn y dorres y pynt. ar melineu ar tei kyfagos yr afonyd a chribdeila6 y coedyd ar perillanneu a g6neuthur lla6er o golledeu ereill yn yr haf. Y vl6ydyn honno y due G6ilim ab G6rwaret y g6r a oed Synyscal yr brenhin ar dir Maelg6n ieuanc dr6y orchymynn y brenhin y ar wyr Eluael anreith am eu bot yn keissa6 aruer o borueyd Maclenyd megys o ureint. Y vl6ydyn rac 6yneb y mord6ya6d Henri urenhin y V6r6y6s a dirua6r lu ganta6. a gorchymynn y vrenhinyaeth y Etwart y uab a Rickert iarll Kerny6 y ura6t ar vrenhines. Y vl6ydyn honno y Grawys yd ymchoela6d Thomas escob Myny6 o lys Rufein. Y vl6ydyn rac 6yneb yd ymchoela6d Lowys urenhin Ffreinc oe bererinda6t wedy y uot whe blyned yn ymlad ar Sarassinyeit. Y vl6ydyn honno yd ymchoela6d Henri vrenhin o Wasg6in g6edy ada6 yno Etwart y uab yn kad6 dirua6r lu y gyt ac ef. Ac yna y bu uar6 G6enllian uerch Vaelg6n ieuanc yn Llan Vihagel Gelynrot. ac y clad6yt yn Ystrat Fflur. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Mareduab ab Llywelyn o Veironyd. gan ada6 un mab yn etiued ida6 o Wenllian uerch Vaelg6n. Ac yn

ebroyd g6edy g6yl Ieuan y bu uar6 Rys un mab Maelg6n ieuanc wedy kymryt abit creuyd yn Ystrat Fflur ac yno y clad6yt. Yn y dydyeu hynny o annoc y kythreul y mag6yt teruyse y r6g meibon Grufud ab Llywelyn. nyt amgen Owein Goch a Dauyd or neill tu. a Llywelyn or tu arall. Ac yna yd aruolles Llywelyn ae wyr yn diofyn ym Bryn Der6in dr6y ymdiret y Du6 creula6n dyuotyat y vrodyr a dirua6r lu gantunt. a chyn penn un a6r y delit Owein Goch. ac y ffoes Dauyd wedy llad llawer or llu a dala ereill a ffo y dryll arall. Ac yna y carchar6yt Owein Goch. ac y goreskynna6d Llywelyn gyfoeth Owein a Dauyd. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Mararet uerch Vaelg6r. g6reic Owein ab Rotbert. Ac y pryn6yt y gloch ua6r yn Ystrat Fflur yr trugein a d6y 6orc ar bymthee ar hugeint a d6y nu. Ac yn y lle y drycha6yt ac y cyssegr6yt y gan escob Bangor. Ac yna amgylch diwed haf y bu uar6 Thomas Walis escob Myny6. Y vl6ydyn rac 6yneb y doeth Etwart uab Henri urenhin iarll Kaer Llion y edrych y gestyll ae dired yg G6yned. Ac yna y doeth dylyedogyon Kymry att Lywelyn ab Grufud wedy y llyspeila6 oe rydit ae keithiwaw. a menegi yn g6ynuanus bot yn well gantunt y llad yn ryfel dros y rydit. no godef y sathru gan estronyn dr6y geithiwet. A chyffroi a oruc Llywelyn 6rth y dagreuoed. am eu hannoc 6ynt ae kyghor kyrcu y berued-wlat ae goreskynn oll kyn penn yr 6ythnos. a chyt ac ef Mareduab uab Rys Gryc. Ac odynd y kymeth Veironnyd ida6 e hun. Ar rann a oed eida6 Etwart o Geredigya6n ef ae rodes y Varedud ab Owein. a Buellt gyt a hynny. A thalu y Varedud ab Rys Gryc y gyfoeth gan 6rthlad Rys y nei oe gyfoeth. a rodi y kyuoeth y Varedud uab Rys heb gynhal dim ida6 e hun or tired goreskynn oll eithyr clot a gobr6y. Ac odynd y goreskynna6d Werthrynyon y gan Roser Mortymer yn y la6 e hun. Ac yna y kyssegr6yt yr Athro Rys o Gaer Riv¹ y gan y pab yn escob ym Myny6. Y vl6ydyn rac 6yneb y kyrcba6d Llywelyn ab Grufud. a Mareduab uab Rys. a Mareduab uab Owein. a lla6er o dylyedogyon ereill y gyt ac ef y gyuoeth Grufud ab G6en6yn6yn. ac y goreskynna6d oll eithyr castell y Trall6g Garan² o dyffryn Hafren ac ychydic o Gaereina6n. A distry6 a wnaeth gastell Bydydon. Ykyfr6g hynny y kyunulla6d Rys Vychan uab Rys Mechyll a oed yn Lloegyrr ar dehol dirua6r borth a chedernit

¹ Riwyn. MS. LL.² Q. an. a ran.

o varóneit a marchogyon Lloegyr y gyt ac ef. Ac y doeth hyt yg Kaer Vyrddin. Ac odynd yn gythnos y Sulgwyn y duc hynt y Dinefwr. A góedy dyuot y myón yr castell y delis y castellwyr ef. a chyrchu a wnaethant y llu a dala y baróneit ar marchogyon urdolyon. a llad móy no dgy vil or llu. Ac yna y kyrrhaó d y tywyssogyon Dyfet. a distryó a wnaethant gastell Aber Toran.¹ a Llan Ystyffan. ac Arberth. ar Maen Clochaó. a llosgi y dref ar trefyd. Y vlódynd rac óyneb y goreskynnaó d Llybelyn ab Grufud Gemeis. Ac y kymmodes² Maredu d a Rys Vychan y nei. Ac odynd yn gyfun y kyrrchassant Drefdraeth. ac y briwassant y castell. Ac odynd y kymerassant Varedud ab Owein y gyt ac óynt. Ac y kyrrchassant Ros. ac y llosgassant y wlat oll eithyr Haólfford. Ac odynd yd hóllyassant y wlat Uorgan. A góedy goresgynn a chael castell Llan Geneu yd ymchoelassant adref. wedy llad llawer a dala ereill. Ac yna y bu uaró Maelgón ieuanc ac y cladóyt yn Ystrat Fflur. Y vlódynd honno amgylch góyl Feir yn Aóst y deuth Henri urenhin a llu maór gantaó hyt yn Teganóy. Ac yno y trigyaó d hyt wyl Veir ym Medi. Ac yna yd ymchoelaó d y Loegyr. Yn yr amser hónnó y llosges eglóys Llan Badarn Vaór. Ac y kymydaó d³ Llywelyn ab Grufud a Grufud ab Madaó. ac y gyrraó d Grufud ab Góenóynóyn ar dehol oe gyfoeth. Y vlódynd rac óyneb y rodes kynnulleitua o dyllyedogyon ló fflydlonder y Lywelyn ab Grufud gan⁴ boen ysgymuudaó t. Ac ny chetwis Maredu d ab Rys y lló hónnó. namyn mynet yn y erbyn yn agkywir. Y vlódynd honno y bu teruyse yn Lloegyr y róg yr estronyon amgylch góyl Ieuan Vedydyó. Y vlódynd honno yd aeth Dauyd ab Grufud a Maredu d ab Owein a Rys Vychan. a Rys Mechyll y ymdidan a Maredu d ab Rys. ac a Phadric Dysaes synysgal y brenhin yg Kaer Vyrddin hyt yn Emlýn. pan welas Maredu d a Phadric y góyr ereill torri kygreir a wnaethant ae bachub. Ac yna y llas Padric a llawer o varechogyon a phedyt y gyt ac ef. Yn diwed y vlódynd honno y mordóyaó d Henri urenhin y ymdidan a brenhin Ffreinc.

Trugein mlyned a deu cant a mil oed oet Crist pan aeth Llywelyn ab Grufud y Vuellt. a dóyn Buellt oll y gan Roser Mortymer eithyr y castell. Ac odynd a dróy ymdeith ar draós Deheubarth heb

wneuthur dróe y neb yd ymchoelaó d y Wyned. Ac yn y lle y cauas góyr Llywelyn o gyrrh nos heb un ergyt ymlad gastell Buellt. A góedy dala y castellwyr a chael y meirch ar arueu yr dotrefyn ar yspeil oll y distryóassant y kastell. Ac yna y doeth Owein ab Maredu d o Eluael y hedóch yr arglóyd Lywelyn. Y vlódynd rac óyneb y bu uaró Góladus verch Rufud ab Llywelyn gwreic yr arglóyd Rys ab Rys Mechyll. Ac yna am galan gayaf y bu uaró Owein uab Maredu d arglóyd Kedewein. Y vlódynd rac óyneb y bu uaró iarll Clar. Y vlódynd honno amgylch góyl Andras y doeth rei o gyghor góyr Maelenynd yr castell newyd a oed y Roser Mortymer ym Maelenynd. A góedy dyuot y myón drwy dóyll y lladassant y porthoryon. ac y dalyassant Howel ab Meuruc a oed gónstabyll yno. ae wreic ae veibon. ae uerchet. a menegi hyny a wnaethant y synysgal a chónstabyll yr arglóyd Lywelyn. A bryssyaó a oruc y rei hyny yno y losgi y castell. A phan gigueu y dywededic Rosser hyny dyuot a wnaeth a diruaór gedernit yn borth idaó hyt y dywededic gastell. a phebylllyaó o vyón y muroed ychydic o dydyeu. A phan óybu Llywelyn hyny, kynnullaó llu a oruc a dyuot hyt ym Maelenynd. a chymryt górogaeth góyr Maelenynd. A góedy ennill deu gastell ereill rodi kennat a wnaeth y Roser Mortymer y ymchoelut drachefyn. Ac ynteu dróy arch góyr da Brecheinaóe a aeth y Vrecheinaóe. a góedy kymryt górogaeth y wlat yd ymchoelaó d y Wyned. Y vlódynd rac óyneb y kyrrhaó d Ion Ystrog⁴ ieuanc a oed Vaeli yg kastell Baldwin gyrrh nos a diruaór lu gantaó ar draós Keri a Chedewein. A góedy kynnullaó diruaór anreith o honaó ymchoelut a oruc drachefyn. A phan gigueu y Kymry hyny y ymlit a wnaethant. a llad y dyd hónnó or Saeson móy no deudeg kant y róg ar y meyssed. ac yn yscubaór Aber Miól. Ac yn y lle wedy hyny y llosges Ion Ystrog yr yscubaór achaós y lladua honno. ac ychydic wedy hyny y llas y Kymry yn ymyl Colunóy. Yr amser hónnó yd oed Etwart yn ymdeith ardal Góynd. ac yn llosgi rei or trefyd. A góedy hyny yd ymchoelaó d y Loeger. Ac yna o annoc y kythreul yd ymedewis Dauyd a chedymdeithas Llywelyn y uraó t. Ac yd aeth y Loegyr a rei oe aruollwyr y gyt ac ef. Ar amser hónnó y kyuoedes baróneit Lloegyr a rei o ierll y gyt ar Kymry yn erbyn Etwart ar estronyon. ac aruaethu eu górrhlad oe eu plith ac o holl Loegyr a darestó g y dinassoed

¹ Coran.² Cyfodes. MS. Ll.³ Cymodawdd. ib.⁴ Dan. ib.

kedryn o nadunt o distryb y kestyl. a llosgi y llysoed. Ac yna y distrybâd Llywelyn y kestyl a oed yg Gôyned yn y gyfoeth. Nyt amgen Deganô y Chaer Faelan. A Grufud ab Gôenôynôyn a distrybâd castell yr Wydgruc. Y vlôydynd rac ôyneb y bu gofâdôy deruys y rôg Henri urenhin ac Etwart y uab. Ae kymhorthôyr or neill tu. Ar ieirll ar barôneitor tu arall. Ac yn hynny y doeth hyt ym Maes Leos¹ brenhin Lloegyr a brenhin yr Almaen ae deu uab wedy ymaruoll y gyt ar dala y ieirll ar barôneit a oedynt yn mynnu kyfreitheu a denodeu da Lloegyr. Ac eissoes y dyghetuen a ymchoelaôd yn y gôrthôyneb. Kany y ieirll ar barôneit a delis yno y brenhined. a deu uab Henri urenhin nyt amgen Etwart ac Etmônt. a phump ar hugein or barôneit pennaf a oed y gyt ac ôynt. a llawer or marchogyon bonhedickaf o nadunt. wedy llad môy no deg mil o wyr y brenhined. herwyd y dywawt rei or gwyr a uu yn y vrôydyr. A gôedy hynny o gyghor y gellygaôd y ieirll urenhin Lloegyr gan garcharu y rei ereill. Y vlôydynd honno y trigyaôd y Kymry yn hedôch y gan y Saeson. a Llywelyn ab Grufud yn dywysaôc ar holl Gymry. Ac yna y bu uarô Llywelyn ab Rys ab Maelgôn yr ôythuet dyd or ystôyll. Y vlôydynd rac ôyneb duô Ieu kyn gôyl a drindaôd y diegis Etwart uab Henri urenhin o garchar Simônt Mônfôrd o gastell Henfôrd drôy ystryô Roser. Mortymer. A gôedy hynny y kynnullaôd Etwart diruaôr lu o ieirll a barôneit a marchogyon aruaôc yn erbyn Simônt Mônfôrd ae gyt aruollôyr. a duô Maôrth nessaf wedy Aôst y doethant y gyt hyt ym Maes Efsam. A gôedy bot darestôg y vrôydyr y rygtunt a llad llawer o bop tu y dygôydaôd Simônt Mônfôrd ae uab. a lluosogrôyd o rei ereill. Y vlôydynd honno vis Maôrth y bu uarô Maredu ab Owein yn Llan Badarn Vaôr ac y cladôyt yn Ystrat Fflur. Ac yna y detholet y pedweryd Cleinens yn bap. Y vlôydynd rac ôyneb y dihegis deu uab Simônt Mônfôrd o garchar y brenhin. A gôedy kadarnhau kastell Kelli Wrda o wyr ac arueu ac ymborth mordôyaô a wnaeth y Ffreinc y geissaô nêrth y gan y kereint ac kedymdeithon. A phan gogle Henri urenhin hynny kynnullaô diruaôr lu a oruc o holl Loegyr y ymlad ar castell wedy gôyl Ieuân Veddyôr. Ar castellwyr yn wraôl a gynhalassant y castell hyt nos wyl Thomas ebostol. Ac yna o eisseu ymborth y rodassant y

¹ Lewes. MS. Ll.

castell drôy gael o honunt y heneideu ae haelodeu ae harueu yn ryd. Y vlôydynd rac ôyneb yd ymaruolles Llywelyn ab Grufud a Iarll Clar. Ac yna y kyrrhaôd y iarll Lundein a diruaôr lu gantaô. a thrôy dôyll y bôrgeisseit y goreskynnaôd y dref. A phan gogle Henri urenhin ac Etwart y uab hynny kynnullaô diruaôr lu a orugant a chyrchu Llundein ac ymlad a hi. a thrôy amodeu kymell y iarll ar bôrgeisseit y ymrodi udunt. A gôedy hynny duô gôyl Galixto bab y ffuryfhaôyt hedôch y rôg Henri urenhin a Llywelyn ab Grufud drôy Octo Bonus legat y pab yn gymodrodôr y rygtunt yg kastell Baldwin. a thros y kyfundeb hônno yd edewis Llywelyn ab Grufud yr brenhin deg mil ar hugeint o uorceu o ystyrlogot. Ar brenhin a gehataôd idaô ynteu gôrgaeth holl varôneit Kymry. ac ymgynhal or barôneit yr eilunt y danaô ynteu byth. ac eu galô yn dywysogyon Kymry o hynny allan. Ac yn tystiolaeth ar hynny y kynhalyaôd y brenhin y siartyr ef y Lywelyn o gytsynnedigaeth ac y etiuedyon yn rôymedic oe inseil ef. ac inseil y dywededic legat. a hynny a gadarnhaôyt o awdurdaôd y pab. Yn y vlôydynd honno y llaôaôd Charles urenhin Cisol Coradin wyr Ffrederic amheraôdyr a nab Ffrederic y myôn brôydyr ar Uaes y Pôyl. Y vlôydynd honno y darestygaôd Sôdan Babilon dinas Antiochia gôedy llad y gôyr ar gôraged a diffeithaô gôlat Armenia ac eu dôyn y geithiwet. Y vlôydynd rac ôyneb y bu uarô Gronô ab Eidnyuet a Ioab Abat Ystrat Fflur. Y vlôydynd rac ôyneb ym mis Racuyr y bu uarô Grufud ab Madaôc Uychan y uraôd. ac y cladôyt yn Llan Egwesly. Deg mlyned a thrugeint a deu cant a mil oed oet Crist pan uu uarô Maredu ab Grufud arglôyd Hiruryn trannoeth o duô gôyl Lucy wyr yg kastell Llan Ymdyfri. ac y cladôyt yn Ystrat Fflur. Y vlôydynd honno y goresgynnaôd Llywelyn ab Grufud gastell Gaer Filu. Y vlôydynd honno y bu uarô Lowys brenhin Ffreinc ae uab. a legat y gyt ac ef ar y fford yn mynet y Gaerusaleim. ar Lowys hô. anô ysyd sant enrydedus yn y nef. Y vlôydynd rac ôyneb y whechet dyd wedy aôst y bu uarô Maredu ab Rys Gryc yg kastell y Dryslôyn. ac y cladôyt yn y Ty Gôynn rac bron yr allaôr uarô. Ym penn teir ôythnos wedy hynny y bu uarô Rys ieuanc uab Rys Mechyll yg castell Dinefôr. ac y cladôyt yn Tal y Llycheu. Y vlôydynd rac ôyneb y bu uarô Henri urenhin duô gôyl Filie Wyr gôedy gôledychu ôythnos a mis ac un vlôydynd ar

bymthec a deugein. ac y cladôyt yn y Vanachlaôc newyd yn Llundain. A gôedy ef y gôledychaôd y mab hynaf idaô. a gôeithredôed hônôn yssyd yscruenedic yn ystoryaeu y brenhined. Y vlôydy honno gôyl Sein Denis yd etholet y decuet Gregori bap. Y vlôydy rac ôyneb yd atueraôd Owein a Grufud veibon Maredud ab Owein y kymôet perued y Gynan y braôet amgylch gôyl Veir y canhôylleu. Y vlôydy rac ôyneb amgylch y pase bychan y gôlôyaôd Llywelyn ab Grufud gastell Dol Vorôyn. A dyuyunu attaô a oruc Rufud ab Gôen-gynôyn. ac ymliw ac ef am y twyll ar agkywirdeb a wnathôed idaô. a dôyn y arnaô. Arôystli a their tref ar dec o Gefelaôc yssyd tu draô y Dyfi yn Riw Helyc. a dala Owein y mab hynaf idaô ae dôyn y gyt ac ef lyt yg Gôyned. Y vlôydy honno y gônaeth y decuet Gregori bap gyffredin gônslu yn Lîôn duô calan Mei. Y vlôydy honno duô sul gôedy duô gôyl Veir yn Aôst y kyssegrôyt yn Llundain Etwart uab y trydyd Henri yn urenhin yn Lloegyr. Y vlôydy honno amgylch gôyl Andras yd annones Llywelyn genadeu at Rufud ab Gôenôynôyn hyt yg castell y Trallôg. Ac ynteu ae haruolles ôynt yn llawen ac ae duc yr castell. ac ae porthes yn anhôyl. Ar nos honno yd aeth ef y Amôythic ac y gorchymynnaôd yr castellwyr attal y kenadeu yg karchar. A phan gigleu y tywysaôc hyunny kynnullaô holl Gymry a wnaeth y ymlad ar castell. A gôedy dyuot yno ae lu y rodes y castellwyr idaô y castell. A gôedy rydlau o honaô y castellwyr ar kenadeu y llosges y castell hyt y llaôr. Ac odyua y goresgynnaôd holl gyuoeth Grufud ab Gôenôynôyn heb ôrithôynebed. ac y gossodes y sôydogyon e hun yn yr holl gyuoeth. Yn y vlôydy honno y bu gyfnewit deu gymôet y rôg Kynan a Rys ieuanc. ac y deuth Pennard y Gynan. ar kymôet perued y Rys Vychan. Y vlôydy rac ôyneb ychlydic ar Ieu Kychafel y gossodes Etwart urenhin gônslu yn Llundain. Ac yna y gossodes ef gossodeu newyd ar yr holl deyrnas. Yn y vlôydy honno yn y pymthecuet dyd o Aôst y bu uarô....ab Maredud ab Owein. ac y cladôyt yn Ystrat Fflur geir llaô y dat. Y vlôydy honno amgylch gôyl Veir ym Medi y deuth Etwart urenhin o Lundain hyt yg Kaer Lleon. ac a dyuynnaôd attaô Lywelyn ab Grufud tywysaôc Kymry y wneuthur idaô gôrogaeth. Ar tywysaôc a dyuynnaôd attaô ynteu holl varôneit Kymry. ac o gyffredin gyghor nyt aeth ef at y brenhin o achas uot y brenhin yn kynhal y ffodron

ef. nyt amgen Dauyd ab Grufud. a Grufud ab Gôenôynôyn. Ac or achas hônôn yd ymchoelaôd y brenhin yn lldiyaôc y Loegyr. ac yd ymchoelaôd Llywelyn y Gymry. Y vlôydy honno yr ôythuet dyd o wyl Veir ym-Medi y krynaôd y dayar yg Kymry amgylch aôr echôyd. Y vlôydy honno y mordôyaôd Emri uab Simôet Mônfôrd. ac Elianor y chwera tu a Gôyned. Ac ar yr hynt honno y delit ôynt y gan porthmyn Haôlffôrd. Ac y hanuonet yg karchar Etwart urenhin. Ar Elianor honno a gymerassei Lywelyn yn wreic priaôet idaô drôy eiren kyndrychaôl. A honno drôy wedieu ac annoc Innossens bap a bonhedigyon Lloegyr a rydhaôyt. Ac yna y gônaethpôyt priodas Llywelyn ac Elianor yg Kaer Wynt. ac Etwart urenhin Lloegyr yn costi y wled ar neithaôr e hun yn ehal-aeth. Ac or Elianor honno y bu y Lywelyn uerch a elwit Gôenllian. Ac Elianor a uu uarô y ar etued. ac y cladôyt yn Llan Vaes ym Mon. Ar dywededic Wenllian wedy marô y that a ducpôyt yg keithiwet y Loegyr. a chyn bot yn oet y gônaethpôyt yn uanaches oe hanuod. Ac Emri a rydhaôyt o garchar y brenhin. ac a duc hynt y lys Rufein. Y vlôydy rac ôyneb yd annones yr arglôyd Lywelyn mynych genadeu y lys y brenhin ôrth ffurfaô tagnefed y rygtunt. ac ny rymhaaôd idaô. Ac yn y diwed amgylch gwyl Veir y canhôylleu y gossodes y brenhin gônslu yg Kaer Wyragon. Ac yno yd ausodes trillu yn erbyn Kymry. Un y Gaer Lleon ac ef e hun yn y blaen. arall y gastell Baldwin. ac yn y blaen iarll Lincol. a Roser Mortymer. Y rei hyunny a dodes Grufud ab Gôenôynôyn y goreskyn ae gyfoeth a gollassei kyn no hyunny gan attal yr brenhin Gedewein a Cheri a Gôerthrynyon a Buellt. Ac yna y goreskynnaôd iarll Henfford Brecheinaôc. Y trydyd llu a annones y Gaer Vyrdin a Cherdigyaôn. ac yn y blaen Paen uab Padric Dysaôs. Y vlôydy rac ôyneb y kylchynaôd iarll Lincol a Roser Mortymer gastell Dol Vorwyn ac ym penn y pytheônnes y kaôssant ef o eisseu dôfyr. Yna y kyfunaôd Rys ab Maredud. a Rys Wyn-daôet nei y tywysaôc. a Phaen uab Padric Llywelyn y uarô a Howel. a Rys Gryc a adaôssant y kyuoeth ac a aethant y Wyned at Lywelyn. Rys ab Maelgôn a aeth at Roser Mortymer ac a rodes darestygedig-aeth yr brenhin yn llaô Roser. Ac yn diwethaf oll o Deheubarth y kyfunaôd Grufud a Chynan veibon Maredud ab Owein a Llywelyn ab Owein y nei ar brenhin. Ac uelly y darestygôyt holl

Deheubarth yr brenhin. Ac yna y dar-
estya6d Paen uab Padric yr brenhin tri
chym6t o Uch Aeron. Anhunya6c a
Meuenyd ar kym6t Perued. Ac yd aeth
Rys uab Maredudd. a Rys Wynda6t. a deu
uab Maredudd ab Owain y lys y brenhin y
hebr6g g6rogaeth a ll6 kywirdeb ida6. Ar
brenhin a oedes gymryt y g6rogaeth hyt y
c6nslï nessaf gan ell6g adref Rys ab Mar-
edud a Grufud ab Maredudd ac attal y gyt
ac ef Gynan ab Maredudd a Rys Wynda6t.
Ac yna y dodes Paen Lywelyn ab Owain
yn uab yg kad6ryaeth o acha6s diffyc oet.
G6edy hynny yr 6ythuet dyd o wyl Ieuan
y g6naeth Rys ab Maelg6n ar pedwar
bar6n vry g6rogaeth yr brenhin yn y k6nslï
yg Kaer Wyragon. Y vl6ydydd honno
wyl Iago Ebostol y deuth Etme6nt bra6t y
brenhin a llu ganta6 hyt yn Llan Badarn.
a dechreu adeilat castell Aber Ystwyth a
wnaeth. Ac yna y deuth y brenhin ac
gedernit ganta6 yr Beruedwlat. a chadarn-
hau llys a wnaeth yn y Fflint o dïrua6r
glodyeu yn y chyleh. Odyno y doeth hyt
yn Rudlan ac chadarnhau hefyd o glodyeu
yn y chyleh. a thrigya6 yno dalym o amser
a wnaeth. Y vl6ydydd honno du6 Sad6rn
wedy A6st yd enkilya6d Rys ab Maelg6n
y Wynedd at Lywelyn rac ofyn y dala or
Saeson oed yn Llan Badarn. Ac yna y
goresgynna6d y Saeson y holl gyuoeth. A
chyt ac ef yd enkilya6d g6yr Geneu yr
Glyn oll y Wynedd. ac ada6 y tir ac hydeu
oll yn diffeith. A nos wyl Vatheu yd
aeth Etme6nt a Phaen y Loegyrr. ac ada6
Roser Mulus yn g6nstabyl yn Aber Ys-
t6yth ac y warchada6 y wlat. A thrannoeth
g6edy g6yl Seint ynus yd ymchoela6d Rys
Wynda6t a Chynan ab Maredudd o lys y
brenhin y eu gwlat. Y vl6ydydd honno
yn dechreu y kynhayaf yd anuones y bren-
hin rann uae6r oe lu y Von y losgi llawer
or wlat a dwyn llawer oe hydeu. A g6edy
hynny y deuth Llywelyn at y brenhin y
Rudlan. ac yd hedycha6d ac ef. Ac yna
y g6ahodes y brenhin ef y nadolic y Lun-
dein. ac ynteu a aeth yno. Ac yno y
rodes y wrogaeth yr brenhin. A g6edy y
drigya6 pythe6nos yn Llundein yd ym-
choela6d y Gymry. Ac ygkyleh g6yl

Andras y gellyg6yt Owain Goch ab Grufud
ab G6en6yn6yn o garchar Llywelyn dr6y
orchymyn y brenhin. Ac yna o cauas
Owein Goch y gan Lywelyn y ura6t oe
g6byl uod gantref Llynn. Y vl6ydydd rac
6yneb g6yl Etwart urenhin y rode6 Etwart
urenhin ac Etwart¹ y ura6t Elianor y
kefnither6 merch Sim6nt M6nford y
Llywelyn ar dr6s yr egl6ys uae6r yg Kaer
Wyragon. ac yno y priodes ar nos honno
y g6naethp6yt y neitha6r. A thrannoeth
yd ymchoela6d Llywelyn ac Elianor yn
lla6en y Gymry. Y vl6ydydd rac 6yneb y
peris Etwart urenhin flurfa6 m6nei newyd.
a g6neuthur dimeiot a ffyrlligot yn gryn-
yon. Ac uelly y c6pla6yt proph6ytolyaeth
Vyrdin pan dywa6t. Ffuryf y gyfnewit
a holltir. ar hanner a vyd er6n.

Petwar ugein mlynedd a deu cant a mil
oed oet Crist pan uu uae6 Rickert o Gaer
Ri6 escob Myny6 du6 calan Ebrill. Ac
yn y le ynteu yd urd6yt Thomas Bec yn
escob. Y vl6ydydd honno y bu uae6
Phylip Goch y trydydd abat ardec o Ystrat
Fflur. A g6edy ef y bu abat Eina6n Seis.
Ac yn oes h6nn6 y llosges y Vanachla6c.
G6edy hynny nos 6yl Veir y canh6yllieu y
cant escob Myny6 efferen yn Ystrat Fflur.
a honno a uu yr efferen gyntaf y gana6d
yn yr escoba6t. a Du6 g6yl Dewi rac
6yneb yd eisteda6d yn y gadeir yn egl6ys
Vyny6. Y vl6ydydd rac 6yneb y gores-
gynna6d Dauydd ab Grufud gastell Pen-
hardlech 6yl Seint Benet abat. ac y llad-
a6d y castellwyr oll eithyr Rosser Clifort
argl6yd y castell a Phaen Gameis. Y rei
hynny a delis ac a garehara6d. Y vl6ydydd
rac 6yneb g6yl Veir y Gehydd y gores-
gynna6d Grufud ab Maredudd. a Rys ab
Maelg6n dref Aber Yst6yth ar castell. ac
y llosgassant y dref ar castell. ac y distry6-
assant y gaer a oed ygkyleh y castell ar
dref dr6y arbet y heneiden yr castellwyr.
o acha6s dydyeu y dïodeueint a oedynt yn
agos. Ar dyd h6nn6 y goresgynna6d Rys
ab Maelg6n gantref Penwedïc. a Grufud
ab Maredudd gym6t Meuenydd.

Benedicamus Domino. Deo gratia.

¹ Etmwnt.

*Hyn a gymmerais allan o'r LLYFYR COCH o HERGEST yn y flwyddyn o oed
Crist 1781.*

R. DAVIES

DIWEDD

BRUT Y TYWYSOGION, yn ol y *Llyfyr Coch o Hergest*.

BRUT Y SAESON.¹

YMA Y DECHEREU BRENHINED Y SAESSON.

GWEDY daruod yr anodun vall dymhestylus. ar newyn girat a dywetpwynt vchot. yn oes catwaladyr vendigeit: y doeth y saesson a goresgyn lloegyr or mor pwy gilid. ay chynal adan pypm brenhin. val y buassei gynt yn oes Hors a Hengist pan deholassant Gortheyrn Gortheneu o deru- ynev lloegyr. ac ay rannassant yn pypm ran ryngthunt. Ac yna y symudassant henweu y dinessyd. ar trefi. ar randiroed. ar cantrefoed. ar swidev. ar ardaloed: herwyd ev Ieith wynt ehvn. London y galwas- sant caer llud. Ewirwic nev Yorek y gal- assant caer effrauc. ac val hynny holl dinessyd lloegyr a symudasant ev henweu. or rei yd aduerwynt yr hynny hyt hediw onadunt. Hwndrwd y galweint cantref. sire y galweint swyd. Ac y dwyn ar gof yr neb a delei rac llaw: yr arwyd dwil- odrus ysgymun. a uu ryngthunt pan ladassant holl Deledogean ynys brydeyn ar vynynd Ambri. sef oed hynny draweth hawre sexes. Ac am hynny y galwassant y randiroed west sex. estsex swthsex. yr hynny hyd hediw. A llyna val y rana- sant lloegyr. y ryngthunt. y vrenbin kent holl swid geint a dan y thervynev. Ac un esgobot a oed yny gyuoeth. nyt amgen Archesgob keint. ac escob caer raw. Y vrenhyn westsex y doeth wyltessire bar- rocssire sswthsex sswthamtesire. deu- ynssire. a chornwayle. A phym esgobot a oed yny gyuoeth. nyt amgen. esgob salys- burie. ac escob badon a oed yna yn Wellys. Ac escob chichestyr. ac escob winchestyr. ac escob exestyr. yr honn a rannwynt yna yn deu hanner: y naill hanner i Cridin- tone. ar hanner arall y seint german yngherniw. Y vrenhin mers y doeth gloucesterssire. wircesterssire. warwicssire. sstatfortssire. derbissire. chestyrssire. schropssire. herfortssire. oxenfortssire.

bockinghamssire. hontyndonssire. a hanner betfortssire. northamtonssire. leicestyr- ssire. nicolessire. nottinghamssire. A their esgobot oed yn y gyuoeth: nyt amgen. escob caerlleon. ac escob henfford. ac escob caervrangon. Y vrenhin estsex y doeth cantebruggssire. northfolc. southfolc. estsex a hanner. betfortssire. a their escobot a oed yny gyuoeth: nyt amgen escob norwic. ac escob llundein. ac escob eli. Y vrenhin northhumberlond y doeth or tu hwnt i humyr byt yn mor prydyn. A dwy escob- ot a oed yn y gyuoeth. nyt amgen arches- cob caereffrauc. ac escob durham. Ac val ydoedynt velly yn gwledychu yn hedwch dagnauedus a gwedy peidiaw or dymhestyl.

Ef a doeth Iuor vab alan ac ynyr y nei val y dywetpwynt uchod y dir lloegyr ac ev. llw git ac wynt. Sef oed hynny: teir blynd a phedwar vgeint a chwechant gwedi geni duw. Ac yn ev herbyn wyn- theu y doeth y saesson: ac ymlad ac wynt yn wychyr creulon calet. ac yn yr ymlad hwnnw y llas luosogrwyd o bop tu. Ac or diwed y goruu ivor: ac y goresgynws kerniw a dyfneint a gwlat yn haf. Ac yna y doeth y saesson gynnallau. ev nerth- oed attadunt idyuot am ben iuor: ac yna y doeth gwyrda ryngthunt. ac y tagnaved- wit wynt. Ac yna y cynmyrth ev ethel- burga yn wreica idaw. ac eu a beris gwneuthur freutur y meneich yn glasting- burie. ar y gost y hûn, a hynny drwy llyw- odraeth Adelmus manach sant or ty. hwnnw. ac yn yr eil ulwydyn gwedy dyuot iuor ir ynys honn y bu marwolaeth yn iwerdon. Ac ef a rodes iuor i eglwys caer wynt deng hidys ar ugeint o dir lle gelwir ewerlond yn ynys with. a deng hidys a dengeint yn y lle y gelwir verdinges. Ped- weryd ulwydyn gwedy y dyuot ef ir ynys honn yn crynws y daear yn manaw. Blwydyn gwedy hynny y bu gwlaw gwaet yn ynys brydein. ac yn iwerdon, ar llaeth ar emenyn a drosas yn waedawl liw. Eil

¹ Bibl. Cotton. Cleopatra B. V. P. 136. Plut. XIX. A.

Ar ol Hanes Gruff. ab Arthur y mae fal hynn. yn y llyfyr yma.

ulwydyn gwedy hynny y cochas y lleuat yn waedawl liw. Pan oed oet crist D.CC.I. y bu uarw Wrcardies brenhin kent, ac y gwnaethpwyd edbert yn urenhin yn ei le. D.CC.III. y bu ufarw elvric brenhin y saeson. D.CC.VII. y bu uarw eldred brenhin mers. ac y gwnaethpwyd kenred yn urenhin yn y le. Anno dom. D.CC.VIII. y goleuhaws y nos megys y dyd, ac y bu uarw pipin enrydedusaf brenhin freinc. D.CC.XIII. y bu uarw cenred brenhin mers, ac y gwnaethpwyd Scelered yn ei le yn urenhin. D.CC.XVI. y bu uarw osbrit brenhin y sacsoniait. D.CC.XVII. y cysegrwydeglwys mihangel. Anno dom. D.CC.XX. y bu yr haf tesawc. a gwedy gwelet o iuor vab alan nad oed wiw ymdiried yr byd hwnn. ef a ymedewis, ai holl gyuoeth, ac a gymerasant dillat bydawl amdanadunt ysgeulus ev ai wreic. ac y daethant i owrywaw duw hyt yn ruvein. Ac ef a wnaeth duw gweledigaeth mawr yrdynt pa ford bynac y cerdeiant drwy y treui ar dinesyd. ef a ganeï clych y dinas neur drev heb dodi o neb llaw arnadunt. D.CC.XXI. y gwnaethpwyd ethelard yn vrenhin yn west sex, ai urenhines ynteu oed frideswida. o honno a rodes i eglwys caer wynt o dref y thad, cantonam, ai gwr ae achawanegws y rod o serch cyuanned. Ac yn y ulwydyn honno y bu uarw beli vab elphin. ac y bu ryuel heil a rhodri malwynawc ynghernyw. ac y bu gwaith garth maelawc a chat pencoet yn deheubarth cymre. ac ymhob or tri chyfranc hynny y goruu y brytanieit. D.CC.XXII. y bu uarw scelered brenhin mers. ac y gwnaethpwyd ethelard yn vrenhin yn ei le. D.CC.XXVIII. y bu ryuel mynyd carno, Anno Dom. D.CC.XXXV. y gwnaethpwyd cuthred car ethelardi yn vrenhin yn west sex. Ac ef a rodes i eglwys caer wynt, yn ynys wicht deugeint hidys o dir lle gelwir muleburnam. a phump ar hugeint lle gelwyr bone. wadam. a LXVytXXII. yn wippingeham. ar tir a elwir drucham. ar llys a elwir clera. Ac yny ulwydyn honno y bu uarw beda effeiriad yr ystoriawr goreu. ar ysgolheic goreu or a vu ynghyd oes ac ef. DCC.XXXVI. y bu uarw owein brenhin y pictieit. Anno Dom. D.CC.XLIX. y gwnaethpwyd sigelert yn urenhin yn west sex, ac y dyneshaws ei gyuoed attaw ac y vynassant ef oe vrenhiniaeth ac y tagwyd ef gan nebun gwas ychen, yndlawd alltudedic. Anno Dom. DCC.L. y gwnaethpwyd cynewlfus yn urenhin y sacsonieit a thrwy ei uredychu y bu uarw. Yn y vlôydyn hynno y

bu ymlad rwng y Brytannieit ar pictieit yr hwn a elwir gweith metgudawc. ac yno y llas dalargan brenhin y pictieit. Ac yny ulwydyn honno y bu uarw tewdwr uab beli. Deccliii. y bu uarw rodri maelwynawc. brenhin y brytannieit. Decclvii. y bu uarw edpalt brenhin y saxonieit. Anno dom. Decclx. y bu ymlad rwng y brytannieit ar saeson yr hwnn a elwir gwaith henford, ac y bu uarw dyvnanal vab tewdwr. Decclxviii. y symudwyt y pase y nghymre. ac y emendithiwd elbodii gwr i duw oed. Anno dom. Decclxxiii. y gwnaethpwyd offa yn vrenhin yn mers. a brithrit yn vrenhin yn west sex. ac y bu uarw fermael vab idwal. ar brithrit hwnnw a deholas egbirt or ynys yn ei ieuengetid ac ynteu a aeth i frainc. ac y ymrodes i dysgu marchogaeth. ac ymdwyn arueu. Decclxxv. y bu uarw cemoyd brenhin y pictieit. Decclxxv. y bu uarw seint enbert abbat. Decclxxvi. gwyr deheubarth cymre a difeithiasant yr ynys hyd ar offa brenhin mers. Decclxxxi. yr haf y difeithws y cymre cyuoeth offa. ac yna y peris offa gwneuthur clawd yn deruyn rymgthaw a chymre ual y bei haws ydaw gwrthuebu y ruthyr y elynion. a hwnnw a elwir yn glawd offa yr hynny hyd hedyw. Decclxxxv. y daeth paranieit gyntaf y iwerdon ac y difeithwyt rechreyn. Decclxxxvi. y bu uarw offa brenhin mers. ac y bu uarw maredud brenhin dyued, ac y bu ymlad rudelan. Decclxxxviii. y llas caradawc brenhin gwyned l, y gan y saeson.

Anno dom. Deccc. y gwnaethpwyt egbirait yn vrenhin yn west sex, gwedy brithria a dywetpwyt uchot. Ac yna y cynnullws ef llawer or gweison ieuiaingc dewraf achryvaf. yn eu gyuoeth. ac au gwnaeth yn uarchogion urdolon. ac a dysgws idynt varchogaeth. ac ymdwyn arueu val y dysgasei ynteu gynt yn freinc. ac aruer onadunt ar hedwch. ual y bei vyuyr ganthunt ar ryuel pan vei reit wrthynt. Deccii. y gwnaethpwyt cenwlfus yn vrenhin yn y mers. Deccvii. y bu uarw Arthen brenhin ceredigion. ac y bu dific ar yr heul. Deccviii. y bu uarw rein brenhin dyuet. a chadell powys. Deccix. y bu uarw elvod archesgob gwyned. Deccx. y duws y lleuat dyw nadolic. ac y llosgas mynyw. ac y bu varwolaeth yr ysgrybyl. yrgy holl gymmry. Deccxi. y bu uarw owein vab moredud. ac y llosges deganwy gan dan mellit. Deccxii. y bu ymlad y rwng hywel a chynan. ac y gorfu howel. Deccxv. y bu y taraneu mawr. ac y gwnaeth llawer a losgeu. Ac y bu uarw gruffud vab rein.

ac y llas griffri vab cyngen. o dwyll elisse ei vrawd. ac y goruu howel o ynys von ar cynan ei vrawt : ac ai deholas ef ai lu gan etivarwch mawr. Deccxvii. y deholet o vanaw ac y bu varw cynan vrenhin. ac y diffeithws y saeson mynyded erryri. ac y dugant brenhiniaeth rywoniawc y ar y cymre. Deccxviii. y bu ymlad yn mon. yr hwn a elwir gweith llanfaes. y môn. Deccxix. y diffeithwyd dyuet y gan cernwlfus brenhin mers. Deccxxiii. y llosgat deganrwy y gan y saeson, ac y distrywwyd powys. Deccxxv. y bu varw hywel brenhin manaw. Deccxxvi. y gwnaethpwyd cenelm sant yn vrenhin mers. Deccxxvii. y gwnaethpwyd ceowfus yn vrenhin mers. Deccxxviii. y gwnaethpwyd cernwlf yn vrenhin mers. a hwnnw a wnaeth gwatwar am egbirt am dysgu ei wyr val y dywetpwyd uchot. ac anfon a oruc ar egbirt y erchi idaw dyuot i wneythur gwryogaeth idaw. neu ynteu erbynnyeit adelei attaw. ac yna y cauas egbirt yny gynghor bot y degach ganthaw diodef gloes anghau gwrywt gwyr. no dyborthi hir gethiwet waradwydus. ac yna y gysodet oet dyd idunt yr haf hwnnw i ymlad. yn lle gelwyd elle-done lle mae llys yr awrhon y brior caerwynt. a gwedi dyuot pawb i'r oed. ni ddoeth y gyt ac egbirt onyt cant marchawc o rei goachul drycliwiawc a chyda cernwlf y doeth mil or marchogion adwynaf a theccaf a welsei neb. ac ymgyrchu a orugant. ac ymlad yn wychyr creulon. ac ef a oruc duw yn gymeynt yr egbirt. ar gafael o honaw y uudngoliaeth a llad o nadunt hyt na welit y daear. rac celaned. y gwyr ar meirch. ac y goresgynws pymptleg wlat a hanner o rhei a dywetpwyd uchot. ac a dug yn un brenhiniaeth west sex. ar hwn mers. a gwedy cymryt o honaw gwriogaeth y gwyr. anuon a oruc edulfus ei uab. ac ef yn ysgolheic a llu y gyt ac ef hyt yngheint. a hyt yn est sex i erchi idynt ar uyr o amser dyuot i wnenthur gwriogaeth i egbirt. o mynneynt uod yn diboen. Ac ynteu a aeth ac a oresgynws y gwledyd hynny. ac a daeth drachevyn adau goron y dau urenhin hynny yn anrec iw dad. Ac yna y daeth egbirt hyt ynghaer efrawc. ac a oresgynws holl Northumberland idaw. a dinas caerllion y ar y Bryttannyeit. A gwedy darostwng pob man idaw. ef a doeth hyd ynghaer wynt. a dyuynnu pawb attaw yno o ysgolheigion a lleygion urdaseid o holl ynys. A gwedy dyuot pawb y gyt. o gyt-synnedigaeth hynny o wyrda. y mynws ef ei wneuthyr yn urenhin ar gwbyl o ynys

brydein a gwisgaw y goron am ei ben. a galw yr ynys o hynny allan oe henw e hun yn y ieith ef yn eglond. ar ieith yn egliss. ar dyneon yn eglissmen. ac ef cyntaf a dug ynys brydein a dan un brenhin. gwedy yr bruttannyeit gynt. ac ef a rodes i eglwys caerwynt yr er enryded a wnaeth duw yrdaw ynteu. yn ynys wicht lle gelwir cannelburnam tec hide arugeint o dir. ac yn scaldeflet xlii or hydys o dir. a phedeir tref. nit amgen drockensford. wordiam. a weltonham. a bedintonam. Deccxxxi. y bu dific ar y lluat. viii kl' novembr. ac y bu uarw saturbin esgob mynyw. Deccxxvii. y bu varw egbirt vrenhin. ac y glathpwyd ef yn eglwys caer wynt yn enrydedus. ac y doed edulf y uab yn subdiagon yna. ac o eisien etifed y ducepwyd ef oe yscolheicot y wledychu y lle y dat.

A gwedy gwneuthur edulf yn urenhin. ef a vu idaw pedwar maib. nyt amgen ethelbald. ethelbircht. ethelred. ac aelfryt. yr aelfryt hwnnw a anuones y dat ef hyt ar leo pab pedwryd iw gysegru yn urenhin ar ynys prydein. ac yr ei uod ef yn urenhin cysegredic ym bewyt y dad. cymmeynt oed ei warder ac na vynnei dim or cyuoeth ym mywhynt ei dat nac ym mywhynt un oe vrodyr. Ac yna ydaeth edulf hyt yn ruuein. ac a weles ar y ford o amrauaelyon genhedloed rei yn noeth. ac ereill a rwyman hëyrn arnadunt. yn gwneuthur eu penyt drwy y dinessyd lle bei amlaf y pobloed a mwyafr y cohoed. ac yna cyfroi a oruc ei uryt ar warder a thrugared. a phan doeth ar y pab : ef a ymwnaeth ac ef hyt na phenydit dyn oe deyrnas ef byth yn noeth. nac a rwyneu beyrn. nac o dieithyr y wlat e hun. ac yr hynny ef a rodes ceiniawc o bob ty dros wyneb lloegyr unweith pob blwydyn a honno a elwir ceiniawc pedyr. er hynny hyt hedyw. a gwedy ei dyfot o ruuein ef a berys degymmu ei holl gyuoeth a phob deuced lloc aradyr o dir ef a eroes i gwuennoed yr eglwyseu drwy ei deyrnas i wasanaethu duw. ac am lloc un aradyr o dir arodasei catuan a chatwallawn i eglwys caerwynt. yn eu hoed hwynt gynt. ac a dugesit i arnei ef a berys y dalu drachevyn. ac a rodes yn chwanec i'r eglwys tri hide a deugeint a chant. a dwy lys nit amgen birchewellam a wembergam. ac a berys gwneuthur eglwys yn yr hon y clathpwyd ef gwedy hynny. Deccxli. y cysegrwyd esgob mynyw. Deccxlii. a bu uarw idwallawn. Deccxliiii. y bu gweith ketill. ac y bu uarw merfyn urych. Deccxlvi. y bu gweith tynnant ac y llas ithel brenhin

gwent y gan wyr brecheyniawc. Deccelix. y llas meuric y gan y saeson. Deccel. y llas cyngen y gan y wyr e hun. Decceliii. y diffeithwyt mon y gan y llu du. Decceliiii. y bu uarw cyngen brenhin powys yn ruuein. Deccelvi. y bu uarw cemoyth brenhin y pictieit. ac y bu uarw ionathan pennaeth Abergeleu. Deccelvii. y bu uarw edwlf brenhin y saeson. ac y cymmyrth y dau uab y gyuoeth yw rannu yngthynt. nid amgen i ethelbald y doeth west sex. ac i ethelbirt i doeth swydd geint. Deccelx. y bu uarw mael talaohen. Deccelxii. y bu uarw ethelbald brenhin west sex. ac y cymmyrth ethelbirt ei wrat y cyuoeth yn gwbyl yn eidaw ei hun. ac a wledychws pypm mlyned ereill. ac yn y ulwydyn honno y bu cat gweithieu. Deccelxiii. y diffeithwyt glywysig ac yd alltudwyd hwynt. Deccelxv. y bu uarw cynan naut nifer. ac y dyrchauwyt corf saint swithen. Deccelxvi. y diffeithwyt caer efrawe. ac y bu cat dubgynt. Deccelxvii. y bu uarw ethelbirt brenhin lloegyr. ac y cymyrrth edelred. y urawt. y vrenhinaeth yn eidaw e hun. ac y doeth gwyr denmare naw weith yn un ulwydyn y ymlad ac ef. ac ynteu a oruu arnadunt. ac a ladawd deu urenhin. nid amgen brenhin gnar. ar hwnn ullam. a phedwar ieirll ar deg. ar pedytgant ny brenhynt eu rhif. ac yna y llas seint edmund. brenhin est sex. ac ef a wnaeth duw yn dec ac ethelbirt brenhin lloegyr treigl gweith. Gwedy dyuot oseth brenhin denmare i dir lloegyr. a llu mawr ganthaw. a gossot oet cyfranc yn y lle y gelwir assedone. a gwedy dyuot y deu lu ygyt. ymlad o orugant yn greulon o bob tu yny wahanws y nos y urwydyr. a thranoeth y boreu y trigawd ethelred i wrandaw ei efferen. ac y doeth Aelfryt ei urawt ac a orelwis y llu ynghyt. ac a dechreuws yr ymlad o hir bylgeint yn wychyr creulon. gwyr denmare yn goruod arnadynt. ac anuon a orugant i erchi ir brenhin dyuot i'r ymlad. ac ni deuei ef un cam yny darfu idaw gwarandaw cwbyl o'r efferen. ac yny drwy ewyllys da kyrcelu yr ymlad a oruc. a duw a wnaeth oe enryded rodi y uudugoliaeth idaw. ac yn y llas oseth. urenhin denmare ai lu. Deccelxix. y bu cat brynn onnen. Anno dom. Decclxx. y torret twr Alclut. Decclxxi. y y bodes gwgann brenhin ceredigiawn. Decclxxii. y bu uarw ethelred. brenhin lloegyr. ac ai clathpwynt yn Winborne.

Ac yna y cymyrrth aelfred y urenhinaeth yn eidaw ei hun. yr hwn a goronhaws pab ruuein ym mywyd edulf ei dat. ac eve a beris gwahanu y peder awr ar ugeint y

syd yn y dyd yn deir rann. nyt amgen yr wyth awr a dreuliai ef yn ysgrienu. ac yn darllein. ac yn gwediaw. yr wyth awr ereill y bydei yn ymgynghor am deiliadaeth y deyrnas. y trydyd wythawr y gorfwysei ei gorf. a gwr a oed yn y cappel yny un gweith yn wastad yn gwneuthur teir cannyll gogymeint beunyd. un o nadunt a barhae yn llosgi tra barhae wythawr. ac yna y daruydei. ac y menegit ir brenhin. ac yna y llosgit canwyll arall. ac ual hynny yn wastad y gwasaneithyd. ae ual y dywetpwyd uchot am wyr denmare. bei mynycha y gwrthnebit ydunt. mynycha y cyrchynt wynteu. ac ef a deliit gurmund brenhin denmare. ac ae gwnaethpwynt yn gristion. A hasteng gwr a doeth gyt a gurmund a watwarws fyd grist. ac y cymnellws aelfryt ef ar fo o'r ynys honn. ac y daeth ynteu ac a gynullws llynghes deegaf or awelsit. ac y doeth y dinas a elwit llynne. ac ay distrywyawd drwy greulon der a hen bredrycheu. A'r aelfryt hwnnw a drossas cyfreithieu y bruttanyeit yn saesnee. ac y gelwit wynt yna cyfreithieu aelfryt. a llawer o lyureu a drosses ef yn y mod honno. ac ef a wnaeth i'r hwnndrydeu ar dytangen y geisiaw y lladron. ac ef a beris gwneuthur dwy uanachlog. un i uenyech yn ethelingham. ac arall iuanachessau yn schesteburi. ac a wnaeth manachlog mewn mynwent i'r escobty ynghaer wynt. ac ae cyuoethogas o lawer o allu. ac ay rodes i seint grimbald yr trigaw y honaw yn lloegyr. ac ef a rodes i achwanegu cantoreath caer wynt tref a elwit kinctone. Decclxxiii. y bu gweith bangoleu a gweith enegyrd yn môn. ac y bu uarw escob Mynyw. Decclxxiiii. y cymyrrth limberth escob Mynyw. Decclxxv. y bodes dun-garth brenhin cernyw. Decclxxvi. y bu gweith dauwul ym môn. Decclxxvii. y llas rodri a gwriat ei urawt y gan y saeson. Decclxxviii. y bu uarw Aed uab Mell. Decclxxx. y bu gweith conwy. yr hwn a elwit dial rhodri. Decclxxxii. y bu catgweithieu. Decclxxxv. y bu uarw hywel yn ruuein. Decclxxxvii. y bu varw certull Decclxxxix. y bu uarw cubin y doethaf or ysgottieit. Decclxc. y doeth y nordmanniait. y duon drachevyn hyt ar ciwiwn. Decclxci. y bu varw cenneth vab bledut. Decclxciii. y doeth anarawt i gyt a'r saeson i difeithiau ceredigiawn. ac ystrat twyi. Decclxciiii. y difeithwyt lloeg yr a brecheiniauc. a gwent. a gwyullywc. Decclxcv. y bu diffie bara yn iwerdon: ac y syrthiws pryved o'r awyr megis gwadeu a deu deint ydynt. ac yn yssu yr yttkenn yn

llwyr. ac y cat eu bwrw drwy un pryt a gwedi. Dcccxvii. y bu varw elstan brenhin y saeson. Dcccxciii. y bu uarw albryt. brenhin gynoy. Dcccc. y doeth paganieit i ynys von. ac a gynhelws maes meleriann. Dcccxi. y bu uarw aelfryt brenhin lloegyr. ac y clathpwyd yny uanachloc a wnathoed e hun ynghaer wynt. ac yny ulwydyn honno y llas merfyn vab rodri y gan ei wyr e hun. ac y bu uarw llywarch vab hveyd. ac y gwnaethpwyd Edward vab aelfryt yn vrenhin yn lloegyr yn lle ei dad.

A gwedy gwneuthur edward yn vrenhin. ef a vu cyn gadarnet lyt na lauasei gwyr Denmarc senglhi y gyuoeth oe anvod. ac ef auu idaw. V. meib. a naw merchet. o deir gwraged. a oed idaw. Oe pypm meib: tri onadunt awledychws ol yn ol gwedy ev tat. nyt amgen edelstan ac edmund ac adred. Or naw merchet: teir onadunt a rodet ynghrewyd. nyt amgen afilede auu abbades yn romesi. a seint edburc yn gaer wynt. ac edit oed dryded. Ac ef a rodes y eglwis caer wynt pedeur llys. nyt amgen husseburnam. wite cherche. ouertonham. ac ystockam leiaf. Anno ix^o.ij. y llas penn rodi vab huueith yn arwystli. Anno. ix^o.iiij. y bu gweith duuneir yn yr hwnn y llas mayauc cam vab peredur. ac y dilewyd mynyw. Anno. ix^o.v. y bu varw Gorchywyl escob. a cormoc vrenhin ac escob holl iwerdon. A gwr mawr y grefyd ay gardawt oed. Culennan alas yn yr ymlad hwnnw. ac y bu varw kyrnalit vab muregan brenhin luginensiu' yn diwed yr ymlad. Anno ix^o.vi. y bu varw assar archescob y bruttanyeit. Anno ix^o.vii. y bu varw cadell vab rodri. Anno dom. ix^o.xi. y doeth other y ynys brydein. Anno. ix^o.xiii. y bu varw anaraut vab rodri brenhin y bruttanyeit. Anno .ix^o.xiv. y diffeithwyd iwerdou ygan wyr dilyn. ac y bu varw elddfed vrenhines. Anno .ix^o.xv. y diffeithwyd mon ygan wyr dilyn. Anno .ix^o.xvii. y llas clydawc vab cadell ygan veuric y vraut. Anno .ix^o.xviii. y bu varw nercu escob. Anno .ix^o.xix. y bu gweith y dinas newyd. Anno dom .ix^o.xxiii. y bu varw edward vrenhin ac y clathpwyd ef yny vanachlawc a wnathoed y dat ynghaer wynt.

Ac yna y gwnaethpwyd Edesltan vab edward yn vrenhin yn lloegyr. Ac y doeth gwyr denmarc y geisiau goresgyn yr ynys y arnaw. Ac y rodes yntev kyffranc ydunt. ac yny kyffranc hwnnw y llas brenhin yr yscottieit. a phymp brenhin o denmarc. a deudeng ieirll ac ev lluoed. Ac ef

a ystyngawd ydaw holl brenhined kymre: ac aberys ydunt talu teyrnget ydaw megys y talawd brenhin nortwei idaw. Sef oed hwnnw. try chant pynt o areant. ac vgeint pynt o eur. a phymp mil o warthec. pob blwydyn. Ac ydaw yd oed chwaer hilde oed y lenw a theckaf morwyn or byt oed. Ac y doeth Edulf iarll boloy. o Bancewine iarll flandrys. ac anrec y gan huges brenhin freinc y edelstan brenhin lloegyr hyt yn abyndon. nyt amgen try chant emmys ac ev gwisgoed yn gyweir arnadunt. a chledyf constans amheraudyr ar wein yn eur coeth. ac yn or kethreu auu mewn traet yessu grist pan diodefaut yn gaeyedic yny cledyf. ar gwayw auuassey gan charlemaen vrenhin yn ymlad asarassuneit gynt. a choron seyn moris. a pheth o bren y groc y diodefaut crist mewn maen krissiant yn gayedic. apheet or goron drein auu ar benn crist pan diodefaut. a choron vrenhiniaul o eur coeth a meyn gwyrthauur o amrauaylion gwyrtheyu. Ac ef ay derbynnws yn enrydedus. ac anvones y chwaer y vrenhin freinc yr honn y buassei yny damvnaw ys llawer o amser kyn no hynny. Ac ef a gynhelis yr ynys yn gyn gadarnhet. nei edewyt torch o eur ar fford: na lauassei neb y dwyn y lledrat. Ac ef a rodes y eglwys caer wynt penn seyn justu merthyr. atheir llys. nyt amgen. Chilboldintone. Enedford. ac Eismeres wordham. Ac a rodes llawer y uanachloc malmesburie. Anno .ix^o.xxvi. ydaeth Howel da vab cadell y ruvein. Ac y bu varw Elen. Anno dom. ix^o.xxxiii. y llas Grufud vab Oweyn y gan wyr keredigyawn. Anno .ix^o.xxxv. y bu ymlad y brune. Anno .ix^o.xxxvi. y bu varw hymeith vab clydauc. a meuric. Anno .ix^o.xxxix. y bu varw edelstan vrenhin lloegyr ac y clathpwyd ef yn malmesburie.

Anno dom. ix^o.xl. y gwnaethpwyd Edmund y vraut yn vrenhin. Ac y bu varw abloyc brenhin iwerdon. Anno .ix^o.xli. y gwenwinwt cadell vab arthuael. Ac idwal vab rodri ac ellised y vab alas y gan y saesson. Anno .ix^o.xlii. y bu varw limberth escob menyw. Anno .ix^o.xliii. y bu varw vssa vab laur. A morcheis escob bangor. Anno ix^o.xliiii. y peryglwyd a gwenwyn kyngen vab elisse. Ac y bu varw Eneuris escob myniw. Ac y diffeithwyd stratchut. y gan y saesson. Anno .ix^o.xlv. yd oed Edmund vrenhin yn kynnal gwled yn manachloc seint austyn yngkeint. ac val yd oed yn bwrw golwc ar lyt y neuad: ef a welei lleidy ar daroed y dehol or ynys kyn no hynny. Ar

brenhin a gyuodes y vyny ac adoeth hyt yn lle yd oed y lleidyr : ac ymavael ac ef ger wallt y ben ay dynnv dros y bwrt. ay daraw ay dorr y vyny adan y draet. Sef awnaeth y lleidyr tynnv kylllell ac yadanaw brathu y brenhin trwydaw nny golles y eneit. Ac y kyuodes y gwyr ac y lladasant y lleidyr. Ac yna y ducpwynt corf y brenhin hyt yn glastingburie ac yno y clathpwynt ef.

Ac yna y gwnaethpwynt Edredus braut Edmund yn vrenhin lloegyr. Ac ef aragores rac paub oe hennavieit o ovynhau duw. Ac am hynny pob peth or adamunei y gan duw : ef ay kaffei. hedwch a vyneit hedwch agavas. Ac y rodes duw idaw y rat hyt nat argywedunt neb arnaw : namyn paub nny garu yn wahanredaul. A dwyllys agolassei eglwys caer wynt : ac ef aberys, ev hatuer drachevyn. nyt amgen no duantunam a husseburnam. Anno .ix°.xlvi. y bu varw howell vab cadell brenhin agogoneant holl kymre. Ac yllas Cadwgon vab Oweyn ygan y saesson. Ac y bu ymlad caerno y rwng meibion howel. a meibion idwal. Anno dom. ix°.l. y diffeithwynt dyuet dwy weith y gan veibion Idwal. Iago a Ieuaf. ac y llas dungwallaun ygan ev gwyr wynt. Anno ix°.li. y bu varw rodri vab howel. Anno ix°.lii. y bu lladua vaur y rwng meibion Idwal : a meibion hywel yn lle gelwir Gurgustu. nev gweith conwy hirmaur. ac y llas anaraut vab gwry. Ac y diffeithwynt keredigiawn ygan veibion idwal. ac y bu varw edwyn vab hywel. Anno ix°.liii. y bodes hayardur vab mervyn. Anno ix°.liiii. y llas Congalach brenhin iwerdon. Anno ix°.lv. y bu varw edredus breuhin lloegyr. ac ef a gigleu seynt dunstan abbat glastingburie llef or nef yn dywedut : yr aur hwn ymae edred' yn mynet at y arglwynt. ac yna y syrthiawd seint dunstan nny varw lewic. ac y ducpwynt corfedred' hyt yngkaer wynt. ac yno y cladpwynt ef yn enrydedus. nny vlwydyn honno y bu yr haf tessauc. ac y llas Gugaun vab guryat.

Ac yn yr vn vlwydyn honno y gwnaethpwynt Edwinus vab edmund yn vrenhin. A hwnnw a dremygws holl annwydeu edredus y ewithyr. Ac agymyrth ryvic a balchter yndaw heb didorbot nac am duw nac am dyn dym. y dyd y gwnaethpwynt ef yn vrenhin : ef aduc gwreic briaunt yar y gwr priaut y dreis. am y phryt. ay gwr yn gar idaw. Ac yno ymrodi y odineb ac y ryuelu ac eglwys duw nny uu agos ydaw a divwynaw y dyrnas yn llwyr. Anno ix°.lviii. y diffeithws Oweyn goryu-

yd. Anno ix°.lix. y bu varw edwinus brenhin lloegyr. ac y cladpwynt ef yngkaer wynt. Ac y gwledychaud meibion Idwal drwy nerth dirnau mis maurth. Ac y diffeithwynt caer kybi alleyn ygan veibion abloic.

Ac yn yr vn vlwydyn honno y gwnaethpwynt Edgar vab edmund braut y edwin yn vrenhin ar loegyr. a hwnnw a ymedewys a holl drwc deuodeu y vraut. ac auu wr da santeid. nny oes ef y kigleu seint Dunstan egylion nef yn canv : ac yn dywedut. hedwch a vyd ac amylder o frwitheu yn yr ynys honn. tra vo bew seint Donstan. ac y gwledychau edgar. Ac nyt edewys edgar dros wyneb y deyrnas na manachloc nac eglwys ny wellhaei arnaw : ay o dir a daear. ay o gwerth arall. A gwedy gwelet ohonaw diffyc yr eglwysseu ygan y personyeit. ac yn treulawy y renti lle bei digryf ganthunt. ac yn gadel yr eglwysseu yn noeth y mewn ac allan. ar vicarieit heb na bwyt na dillat. na gallel ymrysson ac wynt. doluriaun nny gallon a oruc. ac anvon ar yr escob ac ar yr archescob y ev kyngchori trigaw ar ev renti a gwassanaethu duw megys y dylieint. A gwedy gorchymyn or arch escob ar escob ydunt hynny : yd oed rei anwastad onadunt na wassanaethent y cor vn vlwydyn yr mil o bunnoed o eur ydunt. ac o vnoliaeth dywedut na wnaynt amgen noc y gwnaethant gynt. Ac yuo y peris y brenhin bwrw llawer onadunt oc ev renti. agyssot meneich nny manachloged a bicarieit ywassanethu duw yn wastat. A gwedy peri o honaw y y Iewan bab xiii. cadarnhau hynny : ef arodes y eglwysseu caer wynt llys aelwynt autone. ac yn itinstokam. x. hidas. ac yn madanlegam. iii. hidas. ac yn broedunam. xiii. hidas. ac yn aderinges feldam. ii. hida. ac yn derrucam. vii. hidas. Athrauu vew ny bu vlwydyn ny wnelei. ae manachloc ay eglwys yr enryded y duw ar seint. Anno dom. ix°.lx. y llas Idwal vab Rodri. ac y kyssegrwynt adelwald yn escop yngkaer wynt. Anno ix°.lxi. y llas meibeon Gwynn. ac y diffeithwynt y ty wyn. ac y bu varw Meuric vab catvan. ac y daeth meneich kyntaf y vanachloc caer wynt. Anno ix°.lxii. y bu varw ryderch escop. ac y daeth meneich kyntaf y vanachloc yr hyde. Anno ix°.lxiii. y bu varw Catwallawn vab oweyn. Anno ix°.lxv. y diffeithwynt kyuoetheu meibion idwal y gan y saesson. Anno ix°.lxvi. y llas rodri vab idwal. ac y diffeithwynt aberfrav gwedy hynny. Anno ix°.lxvii. y dalpwynt Ieuaf vab Idwal y gan Iago y vraut ac y carchar-

wyt ef agevynnev. Anno ix°.lxxviii. y diffeithwyt Gwhyr ygan Eino' vab Oweyn. Anno ix°.lxxix. y diffeithwyt penn mon y gan y paganeyt a mact vab harald. canys canneat agavas gwyr denmare ar drigaw yn yr ynys honn tra vynnunt y gan edgar vrenhin loegyr. Ac yna y daethant kyn amlet hyt nat oed na dinas na thref arall dros wyneb loegyr na bythynt amlach wynt nor saesson. Ac yna ymrodi y yvet aorugant ac y odineb hyt na ellit reol arnadunt. ac yny uu orthrwm gan y brenhin ar dymas wynt. ac na alleynt ev gwrthlad rac ev hamlet. Ac yna y dodet hoyleon yny ffiolev yn dogyn diawt gwr: ac nat yfve neb mwy no hynny. onyt wrth vessur: ac o hynny arafhau peth a orugant. Ac y edgar ybu deuvab vn oy wreic briawt a elwyt edward. ac arall o wreic adylwold iarll adugassei rac y gwr hyt yn fforest o warwelle rac ythecket. ar mab hynnw aelwit edelret. Pan oed oet Iessu. ix°.lxx. y diffeithwyt mon ygan gotfrit vab harald ac ay goresynnawd yn drethawl idaw. Anno ix°.lxxi. y dyrchafwyt corf seint swithan yv dodi yn ysgrin yn enrydedus yngkaer wynt. ac y doeth llynghesseu y gan edgar brenhin loegyr hyt yngkaer lliion ar wysc. Anno ix°.lxxii. y diholet Iago vab Idwal oe gyvoeth. a Hywel vab Ieufac ac gwledychws. Meuric vab idwal a dallwyt. a morgant a uu varw. Pan oed oet crist ix°.lxxiii°. y bu varw Edgar brenhin loegyr. Ac y kyrchawd Dungwallawn brenhin strat clut ruvein. ac y bu varw Idwallawn vab oweyn. A chorf edgar a glathpwynt ynglasyngburie. A thra uu vew ni bu blwydyn ny wnelei ay manachlauc ay priorde ac eglwys arrall yn enryded y duw ar seint. ac ny allwyt y gerydu onyt vn o dri pheth. am iarll adelwold. ac am duc Andenere. ac am y vanaches a duc oe manachloc rac y thecket. A hynny a ymendahawd ef oll drwy dysg seint Dunstan. A hynny adangosses duw idaw gwedy y varw. canys gwedy ryvot ygorf yny daear dwy vlyned arbynthec athrug-eint mlyned: y doeth yr abat aylward oed y henw amynnv symvdaw ygorf or lle yd oed yn gorwed yle arall. apheri gwneuthur ysgrin o vaen y dodi y gorf yndaw yn enrydedus. A gwedy tynnv y gorf or daear yw dodi yn yr ysgrin ry virr oed yr ysgrin. Ac y perys yr abat torri y aelodev val y genhynt yn yr ysgrin. ac y neidiawd y gwaet o honaw kyn noc aphe bythey ynteu yn vyw. Ac yna y syrthws yr abat val dyn adorreï yvynwgyl ac y collas y bwyll. Ac yr aur ydodet ef yn yr ysgrin:

ef arodes gwaret y dall ac y vydar ac yr abat.

Pan oed oet crist naw cant aphymthec athrugeint y gwnaethpwynt Edward vab edgar yn vrenhin ar loegyr. Anno ix°.lxxvi. y diffeithwyt Gwhyr yr eil weith ygan Einon vab oweyn. Anno ix°.lxxvii. y diffeithwyt lleyn a chelynnauc vaur yr eil weith ygan Hywel vab Ieufac ar saesson y gyt ac ef. Ac yny vlwydyn honno y doeth Edward vrenhin loegyr o hely for' ar y lys vam elfride gwreic yr adelwold adywetpwynt vchot ygeissav diawt rac sychet: ac y doeth hi yn rith llewenyd wrthaw ay wasgu rwng y breicheu. ac y doeth nebun diawl creulon ay vrathu achyllell yny gollas y eneit. ac eisswys ef a drewys y varch ac yspardunev ac a ffoas yny syrthws yn varw yr llaur yar y varch ac y foas y march ar kyfrwy yn waetlyt amaw hyt yn edwardestolle. ac yno y mae y kyfrwy ynghadw yr hynny hyt hediw: y dwyn ar gof y verthyroliaeth ef. Ac yntev aolrewt wrth y gwaet ry gollassei yny gat yn varw. Ay gorf aducpwynt yn gyntaf hyt yn waram: ac odyo yducpwynt hyt yn safftesburie drwy enrydedeu mawr lle y gwnaeth mynych wyrthiev.

Naw cant mlyned atthei arbynthec athrugeint oed oet crist pan wnaethpwynt Edelredus braut edward yn vrenhin ar loegyr. Ac yna vlwydyn honno y dalpwynt Iago y gan wyr Hywel vab Ieufac. ac ef awledychws kyuoeth iago. Anno dom. ix°.lxxix. y llas Idwal. a gwedy hynny y diffeithwyt llyn a mon ygan Custennyn vab Iago. a Gotfrit vab Harald. a gwedy hynny ychydic y llas Custennyn ygan Howel vab Ieufac yny vrwydyr a elwyt Gweith Hirbaruch. Anno dom. ix°.lxxx. y kymyrth Elfride mam edelred' vrenhin goueilieint yndi am ry lad edward vrenhin drwy ythwyl hi: a ry varw adelwold y gwr priant o lit wrthi. ac yna y perys hitheu gwneuthur manachloc yn warewelle. ac yna y treulaud y buched drwy dirvaur benyt. Ac yna y gwreickaws edelredus vrenhyn ac agymyrth Eme verch richart. vab richart. vab willam. vab rolond. y gwr a oed yn medu yna Norwandi. ac ohonei y cauas deu vab nyt amgen noc Elvred. ac Edward. Anno dom. ix°.lxxxii. y diffeithwyt dyvet. a myniw. a llangweithenauc y gan wyr Gotfrit vab Harald. Anno dom. ix°.lxxxiii. y dyfeithwyt Brecheinyauc. a holl kyuoeth Einon vab Oweyn y gan saesson y duc Alfred a Howel vab ieuaf. ac Einon aladawl llawer onadunt. Anno dom. ix°.lxxxiii.

y llas Einon vab Oweyn ygan y gwyr goreu o went. Anno dom. ix^o.lxxxiv. y llas Howel vab Ieuf ygan y saesson. ac y llas Ionauall vab Meuric: ygan Catwallawn vab Ieuf. Anno dom. ix^o.lxxxv. y llas Meyc vab Ieuf a Chatwallawn vab Ieuf: y gan Moredud vab Oweyn ac a wledychaut ev kyvoetheu. nyt amgen. Gwyned a Mon. ac ay darystyngws wynt yn drethaul idaw. Anno dom. ix^o.lxxxvi. y ducpwynt lleuver llygeit llywarch vab owein. ac y diffeithwynt Mon y gan Gotfrit vab Harald. ac y deliis dwy vil oy gwyr. ar gwedilyon a duc Moredut vab Oweyn ganthaw hyt yngkeredigian adyvet. Ac yny vlwydyn honno y bu marwolaeth ar yr ysgrybyl yn holl kymre. A gwedy gwelet o Edelredus vrenhin amlet gwyr denmare yn lloegyr: ovyndau y saesson a oruc. canys o deudeng iarllaeth arygeint or a oed yn lloegyr: yd oed gwyr denmare yn gwledychu vn ar bymthec onadunt. Ac yno y gorelws y brenhin attaw holl ierill lloegyr yn gyfrinachus y gymryt kynghor am wyr denmare: ac yn ev kynghor y caussant llad ev pennevl yn oet vn dyd ac vn nos. ar neb a attei y vn onadunt diancg: llad pen hwnnw drostaw. Ac yno y llas llawer o vilioed onadunt. ac yna y llas sts' Alfeins yngkeynt. Anno dom. ix^o.lxxxvii. y bu varw Ieuf vab Idwal. ac Oweyn vab Howel. Ac y diffeithwynt llanpadarn vaur. a Menyw. allan ylltut. allan Garbann. allandydoch. Anno dom. ix^o.lxxxviii. y llas Glumayn vab abloyc. a Moredud yn dreth a rodes yr llu du keinyauc am bob gwr idaw. yn y vlwydyn honno y bu varwolaeth vaur ar y bobyl o newin. Anno dom. ix^o.lxxxix. mlyned y llas Oweyn vab dyfnauall. Pan oed oet crist deng mlyned a phetwar vgeint anaw cant. Moredud vab ywein a diffeithws maes hyeid. A gwedy lladva adywetpwynt vchot ar wyr denmare: nyt oed o bennaetheu lloegyr yr vn agarei y gilid onadunt nac ay krettei: naunyn pob vn a chwardei wattwar am gollet y llall onadunt. Anno dom. ix^o.xci. y diffeithwynt kyuoetheu Moredud nyt amgen dyvet. kerediaun. gwhyr a chetweli ygan Edwyn vab Eyno' allu saesson y gyt ac ef. ac y diffeithwynt mynyw y trydyweith. ac yn dyuot o diffeithiav gwlat vorgant y doeth Moredud yn ev ewyllys. ac y bu varw Catwallawn y vab. Anno dom. ix^o.xcii. digwyl kyvarchavel y diffeithwynt ynys von oe holl yt. agwarchadw o veibion meuric gwyned. Anno dom. ix^o.xciii. y bu newyn yng kyuoeth Moredud. ac y bu ymlad rwng meibion Meuric a Moredud

vab Oweyn. ac y goruu meibion Meuric. ac yno y llas Teudwr vab Eynion. Anno dom. ix^o.xciv. y diffeithwynt Manaw y gan Suein vab Harald. Anno dom. ix^o.xcv. y llas Idwal vab Meuric. ac y diffeithwynt arthmatha ac y llosgat. Anno dom. ix^o.xcviii. y bu varw Moredud vab Oweyn clotuorussaf brenhin y bryttanyeit. ac y dibobylat mynyw o genedyl anffydlaun. ac y lladassant Morgeneu escop Mynyw. Anno dom. ix^o.xcix. y diffeithwynt dilyn ygan yscottieit. Ac yd oed Kynan vab Howel yn kynnal gwyned. Pan oed oet crist Mil o vlynnyded y diffeithwynt dyvet ygan anfydloneon. Anno dom. M^o.i. y bu varw Mor vab Gwyn. ac Ivor Porthalarchi. Anno dom. M^o.iii. y llas Kynan vab Howel. Anno dom. M^o.iiii. y dallwt Gulfach ac vbiat. Anno dom. M^o.v. y bu kyntaf decem nonenalis cicli ii. Anno dom. M^o.xi. y diffeithwynt Myniwl ygan y Saesson. ac y bu varw vbis haeardur manach o Enlli. Anno dom. M^o.xii. y doeth Swan' vab Harald brenhin denmare a llynghes ganthaw y goresgyn lloegyr. a gyrru edelret vrenhin ar ffo ay wreic ay deu vab hyt yn normandi at Robert braut y wreic.

Ac yna y goresgynaud Swan' holl lloegyr drwy dwyll Edrich iarll amhwthie a chaer vyrangon a chaer loew. kanys pob kyvrin-ach or a vei yn llys edelred' vrenhin ef ay hanvonei ar Swan' brenhin denmare. A gwedy goresgyn o honaw lloegyr: kyn penn y vlwydyn y bu varw Swan'. ac y detholes gwyr denmare Chnout y vab yn vrenhin heb gyuarch dim yr saesson. a hagr uu ganthut hynny.

A gwedy dyrchael Chnout yn vrenhin y cafas y saesson yn ev kynghor anvon yn ol Edelred' ev brenhin deledauc hyt yn normandi y dyvot attadunt yn oet dyd tervynedic. sef oed crist. Mil. xiii. o vlynnyded. Ac yno y bu kyffro y rwng brian brenhin Iwerdon a mwrcath y vab a brenhined ereill y gyt ac wynt: yn erbyn dilyn a sitruc vab abloic a oed vrenhin yna. a maylmorda ac ev gallu a oed kytt duhyn yn erbyn brian. ac y lloges sitruc llongeidiev o wyr arvauc o ypirateit a brodr dywyssauc arnadunt yn borth vdunt. Ac yny kyffranc hwnnw y llas lloossog-rwid o bob parth. yno y llas brian ay vab or neill parth: a brodr a maylmorda or parth arall. A gwedy dyuot Edelred' y dir lloegyr: yr ymgynvllawd y saesson attaw. ac arodassant kyffranc y Chnout. ay gymhell ar ffo hyt yn denmare ac adiengys oe lu y gyt ac ef.

A gwedy goresgyn o Edelred' y gyuoeth

drachevyn: ny bu penn y vlwydyn yny glyvychawt o orthrwm heint yn llvndein. A gwedy klywet o Chnout hynny: ef adoeth a llynghes ganthaw y tir lloegyr. ac ay goresgynnawt hyt yn llvndein. A gwedy gwanhau y brenhin ef a rodes y eglwys caer wint. hafynton. a sottun. a hide ahanmer o dir yn lle gelwir celcelhord. a deu bisgotlyn yn brendeford. a dvntvn adugessit dwy weith yrnadunt ef y rodes drachevyn. Ac yna y bu varw Edelred' vrenhin: ac y cladpwyd ef yn seynt y Paulys yn llvndein. Sef oed hynny o oet crist mil ovlwynyded a. xiiii. Ac yna y doeth y saesson ac y detholassant yn vrenhin arnadunt Edmvdn Ireneside mab Edelred o orderch.

A gwedy gwneuthur Edmund yn vrenhin ef agymyrth Edrich iarll amwythie yn ystiward idaw canys hynaf gwr oed or saesson. ar mwiaf a wydeat o drwc. A gwedy bod mynych kyffrangeu ryngthunt: y doeth Edrich oy dwill y wneithur tagneved ryngthut. a rannv yr vrenhiniaeth yn deu hanner y ryngthunt a gadel y Edmund y goron. Anno dom. M°.xv. y llas Oweyn vab Dyfynwal. Anno dom. M°.xvi. y llas Aydan vab Blegywryt ay betwar meib y gan Llywelyn vab Seisyl. brenhin gwyned. Anno dom. M°.xvii. yd oedit yn dadnabot twill Edrich yn llys y brenhin. A gwedy gwybot o honaw hynny: ef avynhei ryngthu bod y Chnout. ac a rodes rodeon llawer y vn o wassanaethwyr Edmund yr y vrathu aber haearn ar y hyd y vyny pan elei yr geudy gyntaf. Ac val hynny y collas Edmund y eneit. ac y clathpwyd yn glastyngburie. ac yna y kymyrth Chnout y vrenhiniaeth. canys ny vedylhit am elured nac am edward meibion Edelredus vrenhin. y rei a oed yn trigaw gyt ac ev mam yn normandi.

A gwedy dyrchauel Chnout yn vrenhin ar gwbyl o loegyr. ef a orchmynnws ar berygyl eneit ac aylodeu na bei neb owyr denmarc awnelei argwyed yr saesson. na neb or saesson ydunt wyntheu: namyn bot yn vn genedyl. ac yn gwassaneithu kyvreithieu aeluryt vrenhin. A gwedy gwastattau y vrenhiniaeth o honaw: anvon aoruc hyt ar Richard duc normandi. y erbynnait emma yn wreicka idaw. yr honn auuassei wreic briawt gynt y edelred: ay phlant hi yn elynneon ydaw. Agwedy y rodi ydaw mab agafas ohonei Hardechnout oed y enw. Anno dom. M°.xix. y llas Meuric vab arthuael. Anno dom. M°.xx. y doeth nebun yscot kelwydauc a dywedut y vot yn vab y Moredyd vab Oweyn a

Rein oed y henw. ac y kymyrth gwyr ydeheu ef yn bennaf arnadunt. Ac y damunws yntev gwyned yn erbyn Llywelyn vab Seisyll y brenhin clotuorussaf awydit or mor pwy gild. ac yny oes ef ny bu eissieu da yny gyfoeth. na neb gouodus. nac vn dref wac na diffieith. A gwedy dyuot y lluoed hyt yn aber gweili: y kychrws Rein yr ymlad yn valch bocsaclus gan annoc y wyr. ac yn hynny y goruwyt arnaw ef. ac y ffoas yn llwynogeid ffyrnic. ac y llas y wyr yn olofrud. ac yd anreithwyt yr holl wlat. Gwedy hynny y doeth Eilaf y dir kymmre athorri Myniw. a diffieithiaw dyfed. Anno dom. M°.xxi. y bu varw Llywelyn vrenhin vab Seisyl. Ac yna yd oed Ryderch vab Iestin yn kynnal dyheubarth. Anno dom. M°.xxiii. y bu varw Morgynnyd escob. Ac val yd oed Chnout yn kynnal kwnsyli yn llundein. ef adoeth Turkill daneis ac Irici. ac ereill or a uassey ymrat Edmund drwy gynghor Edrich y erchi yr brenhin ev kyuarwysseu. a menegi yr achos. A gwedy menegi ydaw: ef aduc yar Turkill Estsex. ac yar Irici northwmyrlond. ac iar brenhin westsex y gyuoeth yntev. Ac yna y lliadiawd Edrich brenhin Mers. a dywedut vrth y brenhin: ystrwe alauur uu yr einym twillaw yn arglwi diyledauc. ac ev dwyn yaghen ereill ogareat arnat ti: athitheu yn talu y nynheu yn gyndrwc ahynn. Canys ydwyt yn adef dy dwill heb y brenhin yn gwid kyhoed lloegyr: lledweh y benn abwrywch y gorf yn temys. A hynny awnaethpwyd. a dehol ylleill or ynys. Ac yna y perys y brenhin gwneuthur eglwys yn assessdon. y wediaw dros yr eneidev alas yno gyt ac edmund gint. ac ymphob eglwys or a oed yny gyfoeth ef aberys gwediev drostunt. A thrwy gynghor emme y wreic. ef aberys atkyweiriaw yr holl eglwissev. yny gyfoeth. agwneuthur manachloc vch penn corf edmund verthir. a dwyn corf alphegi verthir o lundein hyt yngeint. Anno dom. M°.xxiiii. y bu dece' nouenalis. Anno dom. M°.xxv. bu varw kynan vab seisyll. Anno dom. M°.xxx. y gorchmynnws Chnout brenhiniaeth denmarc y hardechnout y vab. Anno dom. M°.xxxii. yd aeth Chnout y ruvein. ac y gorchmynnws y gyfoeth y emma y wreic. agorchymyn y baup bot yn hyvyd yv gorchymyn yny delei ef. ac erchi y baub talu y duw yr hwnn adylhei. nyt amgen alwissenev dros yr ereidyr. a degu' yr aniveilleit y vlwydyn y genit. acheiniauc pedyr. ac aust degum y frwitheu. a gwil Marthin dechreu yr hadeu yr eglwissev

plwif : yr hwnn aelwyt yn saesnech churchc kuth. yny y vlwydyn honno y bu varw Robert brenhin freinc. ac y gwnaethpwyt Henri y vab yn vrenhin yny le. ac y llas Ryderch vab Iestin y gan yr yscotieit. Ac ydoed Iago vab Idwal yn kynnal gwyned gwedy Llywelyn. Ac Edwin a Howel. meibion Moredud dyheubarth. Anno dom. M^o.xxxii. y bu gweith irathuy y rhwng y meibion edwin : a meibion ryderch. Ac y doeth Robert Wiscard or poile. Anno dom. M^o.xxxiii. y llas Moredud vab edwin y gan veibion kynan. ac y llas Caradauc vab ryderch y gan y saeson. ac y doeth Chnout o ruvein. Anno. dom. M^o.xxxiiii. y gwnaeth Herlewin manachloc yn lle y gelwir Herlewines becc. Anno dom. M^o.xxxv. y rodes Chnout y eglwys caer wynt tri hide o dir yn lle y gelwir Hillam. agelor seynt berini escob. a channwillpren maur o aryant gorreureit a chwe breich maur ydaw yr hwnn yssyd yno ettwa. a dwy vaner. Anno dom. M^o.xxxvi. y bu varw Chnout ac y clathpwyt ef yngkaer wynt. Ac ydoed Hardechnout y vab dyledauc yna yn trigav yn denmarc. Ac y dyrchafwit Harald Harefot yn vrenhin. canys wynt adywedyt bot hwnnw yn vab y Chnout o verch elfelin iarll. a rac y uanet y gelwit ev velly.

A gwedy kadarnhau Harald yn vrenhin ef a deholas emme vrenhines or ynys. Anno dom. M^o.xxxvii. yr anfydloneon agynhaliasant Meuric vab Hywel. ac y llas Iago vab Idwal brenhin Gwyned : y gan Grufud vab Llywelyn ac a oresgynnws y gyfoeth ac ay gwledychws. ac a oruu ar lawer o kyfrangheu. yn gyntaf yn ryt y groes ar hafren. ac yn llan badarn vaur. ac a oresgynnws deheubarth. ac a deholes howel vab edwin oe gyuoeth. Anno dom. M^o.xxxviii. y bu varw Hermini escob Myniw. Anno dom. M^o.xxxix. y bu gweith pencadeir yn yr hwnn y goruu Grufud ar Hywel. ac agymyrth y wreic ac ayllwriad hi. Anno dom. M^o.xl. y bu varw Herald brenhin lloeyr. ac y clathpwyt yn eglwys paul yn llyndein. ac yd-aethpwyt y gyrchu Hardechnout hyt yn denmarc. canys nat oed neb yna adyvet-
tei vn geir am veibion edlred yrei a oed yn normandi. Ac yna y bu gweith pwll dyuach. En yr vn vlwydyn ydeliit Grufud ygan wyr dilyn.

A gwedy dyuot Hardechnout yn vrenhin. ef a anvones yn ol y vam or lle y diholessyt hyt yn normandi. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Godwin iarll yn

bennaf o loygyr a dan y brenhin. Ac y kynghorassant yr brenhin tynnv corf Harald or kyssegyr allad y ben ay vwrw yn themys. y dial yr ambarch a wnathoed yw vam. a hyuny awnaethpwyt. Anno dom. M^o.xli. y bu varw Hywel vab Oweyn arglwid gwlat vorgant yny heneint. Anno dom. M^o.xliii. y kymyrth hywel vab edwin llynghesseu or gwydil yn borth ydaw : ac y kyuaruu Grufud vab Llywelyn ac wynt yn aber tywi ac ymlad ac wynt yn wychyr creulon. ac yn yr ymlad hwnnw y goruu Grufud. ac y syrthyws Hywel. Ac y bu varw Gwlfre a Matt' manach. Anno dom. M^o.xliii. y bu varw Ioseph escob teiliau yn ruvein. Ac y bu lladua vaur y rwng meibion Ryderch Grufud a Rys : a Grufud vab Llywelyn. Ac yno yr anvones Gotwin iarll hyt yn normandi y geisiau elured ac edward meibion edlred y dyuot y loeyr y gymryt ev dyltet. Ac yno yr anvones Robert ev hewythyrl eluryt y gyt ar twillwyr hyt yn lloeyr a llawer o veibion bonedigeon y gyt ac ef. Ac Edward a ettelihis y gyt ac yntev. Agwedy ev dyvot y borth hamont yr tir. wynt a anvouassant ar Godwin y venegi ev dyuot. ac yd erchys yntev ydunt kyuaruot ac ef ar vynynd Guldedwn. ac ef adoeth yn ev herbyn hyt yn Guldeforde ac anvon gwyr arvauc yn ev herbyn. ac erchi ydunt lle gweleint y mynyd vchaf plannv kyff yny daear agyssot y meibion bonhedigion o normandi y eiste yn amgylch y kyffa rywmau elvredus wrth y kyff yn ev perved. a sevyll or gwyr arvauc yn amgylch y meibion. ac ev cled-yfev noetheon yn ev llaw. a degymmv y meibion allad y deconv tra gellit ev degymmv. Agwedy na ellit : erchi tynnv ev llygeit a llad ev trwynev. ac ev clustiev. ac ev gweussed. ac ev tafodev. ac ev dwylav. ac ev traet. ac ev crogi wyntev. Ac odena dinoethi elured arwymaw ydwyllaw dra ygeyvn yam y post. athynnv pennev y goludeon ford y vogel allan. ac ev festinghiaw a hoylion heiern yny kyff. ay droi yntev yn wisc y ystlys yny vydynt y holl coludyon gwedy yr droi yngchyleh y kyff megys raf. Ac erchi ydunt na ettyt yr vn dianc onadunt rac ymliw geir bron y brenhin rylad ohonaw yny mod hwnnw y vraut ny didorei yntev yoganv am. y weithret honno. megys tybiaw a wnay na chredit. Ar gwyr creulon a wnaethant o gwybyl : megys yd erchis y creulon arall ydunt. canys y brenhin a oed glaf. A chet ys menechyt ydaw ny allei namyn. tewi rac cadarnhet Gotwin. Ac yn lle gwedy hyny y bu varw Hardechnout yn

lamhiely yn ymyl llundein ac y clatpwyf ef yn yr escapte yngkaer wint. Ac y rodes emme y vam dros y eneit yr escapte llawer o wisgoed maur weirthiauc. ac eur ac areant a mein gwyrth vaur. a dwy lys nyt amgen. West Wode a Piper Mvnster. Agwedy marw Hardechnout y rodet gwarchatwedigaeth y vrenhiniaeth y Gotwin yny deholit brenhin arall ogyt synnedigaeth yvrenhines ar dyrnas. Ac yn yr amser hwnnw yd oed eward vab eluret yn ymdivat yn normandi: canys marw uasaei ygenedyl oll eithyr willam vap yduc robert a oed yn was ieuanc y gyt abrenhin freinc. Agwedy gwelet pob peth gwedy ryballu ydaw. bwry y eneit yn antur aoruc a chyrcu lloegyr. adyuot hyt yn llvndein lle yd oed Gotwin yn trigaw yn wastat. Achael ryt ohonaw boregweith ydyuot yr ystauell lle yr oed Gotwin yn neffro. assyrthiaw yn groes ger bron ygwely. ac wylaw gan ywediaw. Ac ykyuodes Gotwin yny eiste agovyn ydaw pwy wyt ti dyrcha dy wyneb agat vi edrech pwy wyt. Arglwyd heb ef nebun tlaunt wyf agwas ytt. ac ym mebit ym alltudwyd yn wirion. ac yn dywediaw dithev arglwyd am nawd ym eneit. Agwedy ywelet yn tosturiaw mor dygn ahynny: trugarhau aoruc wrthaw. athynghu y wyneb krist na bydei eneit vadev. kyvot weithon heb ef ac adaf pwy wyt. Arglwyd heb ef can gefeis gras ythdeuryd. Edward wyfi a mab yeuaf y edelred' vrenhin o emme verch richard duc normandi. Canys edeweis vot yn da wrthyt mynheu a vydaf heb ef. tyng di ybydy vab ymy ac wrth yvngorchymyn: a minheu avydaf dat ytti: ac ath vnaf yn vrenhin ar loegyr. Ac y tynghaud yntev. Dos ti heb ef hyt yngkaer wint ac aro vi yno. ac yntev a aeth agweithiev ybydei yn llys yr escob gweithiev ereill yn llys y vam heb y adnabot o neb. Ac yno y perys Godwin dyvynnyv paub or tywyssogeon hyd ygkaer wint vrth dethol brenhin. Agwedy dyvot paub onadunt ygyt hyt yr escapte ger bron y vrenhines: ymdidan aorugant llawer am ydetholedigiaeth. Agwedy daruot y baub dywedut y ewyllis: dodi aoruc Godwin ylaw ar ben y mab adywedut. llyma auch brenhin chwi heb ef. llyma Edward vab edelred vrenhin o Emme vrenhines ywreic aewelwch ymma. Ahwn adetholaf vi yn vrenhin: ac awnaf gwriogaeth idaw yn gyntaf dyn ohonawch. Agwedy gwelet onadunt Godwin yn gwneuthur gwriogaeth idaw: y rynghws bod ybaub hynny. M^o.xliii.

A gwedy kyssegru Edward yn vrenhin: ef a rodes y charter y bop brenhin gwedy ef or agoronheit ynghaer wint nev yngkaer vyranghon nev yn west mvnster. caffel or kovent hanner more ygan ybrenhin. achant torth o vara symnel. a hanner tynnell owin. ar llythyr hwnnw yssyd yngkadw yn west mvnster. Ac ef agymyrth yn wreika idaw Edith verch Godwin. Ac enrydedu ythaf awnay ymlaen paub. Emme y vam nyt maur awnay ymdanei. Anno dom. M^o.xliiii. gwedy clywet yn normandi vot Edward yn vrenhin y doeth llawer oy getmeithion odyo y geissiaw gossymeith ganthaw. ac y doeth ysgolheic robert oed y henw: ac y peris ef y wneithur yn escob yn llvndein yn gyntaf. Ac odyo yn archescob yngekeint. ar hynn aannogei hwnnw y brenhin aygwnai. Ac ef a beris dehol Gotwin ay veibion or ynys: a rodi yr eidunt ev gelynneon. Ac ef aberys dwyn iar yvrenhines yholl da byt ay rodi hitheu mewn manachloc Warwelle yngkarchar ac'yehydic o dreul ydi. Ac ef aberys carcharv Alwin' escob caer wint. adywedut vot kytenawt rynthaw ar vrenhines. A mwy y credei ybrenin ef: nogyt yw lygeit ehvn. Ac aberys dwyn yarnaw y holl lleectir odieithyr dinas caer wint. Anno dom. M^o.xlv. y llas o goreu gwyr Grufud vab Llywelyn yn ystrattywi amkan ydeugeint achant. ac yn dial y rei hynny: y diffeithws Grufud dyvet ac ystrattywi. Ac yny vlwydyn honno ybu eiry maur abarhaws o galen yonawr hyt wyl badric. Agwedy bot Aldwin' escop yngkarchar yn hir val y dywetpwyf vchot. Anvon llythyrev a oruc ar esgyb lloegyr y rei aod gedymeithion ydaw y ervynyeit yr brenhin kymryt yganthaw pob gyffryw gwirioned or adamvnei ehvn. hyt na buassei eryoet achwyssiaul or kelwyd a yrwit arnaw. Ac y cafas y brenhin drwy gyngor robert arch escob peri twymnaw naw llad haearn yn wyn yas: apheri ydunt kerdet naw cam ar y naw llath haearn. ac o galleynt hynny yn diargywed. gwirion oedlnt. Ar profedigiaeth honno awneythpwy ydunt yn oet dyd tervynedic yn eglwys seint Swithon yngkaer wynt. Ar nos kyn bot y provedigiaeth trannoeth: yducpwyf y vrenhines o warwelle hyt yno. Ac yno ybi hi yn gwiliaw ac yn gwediaw ger bron seyn Swithon y nos honno. Agwedy hanner nos ysyrtiawt kysgu arney. ac yr ymdangosses seyn Swithon ydi: adywedut wrthi. nev yr giglev duw dy wedi canys wyt wirion. ac nac argys-syrya yr mynet yr provedigiaeth: canys

nyd argywedda arnawch dym. Athran-
noeth y doeth holl tywyssogion yr ynys
hyt yno dieithyr robert archescob agym-
yrth arnaw y rot yn glaf yn dofyr. val y
gallei fo or ynys. o dienghynt yn di poen
or profedigiaeth. Agweddy dyuot pawb
ygyt onadunt. wynt adiarchenwynt ac
adodet kykyllev ar ev llygeit ac a dywys-
swyt nav cam ar hyt yr haearn twym heb
argyweddu arnadunt. a phob dyn yn wylaw
ac yn gwediaw duw amdanadunt. canys
ny welsant eryoet kyfriw provedigiaeth ar
dyneon a hwnnw. Ac yna y dywat yr escob:
arglwydi heb ef paham ydygwch chwiri vivi
odieithyr yr eglwis pa nyt yn yf eglwis y
bydy provedigiaeth. Ac yna y tynnwynt y
kykylle ac y dangossat ydau y gwyrthiev
awnathoe dduw yrdunt. aphaub yn wylau
otra llewenydyd. ac yn diolch yduw y wyrth-
iev. Ac yna yducpwynt wynt ger bron y
brenhin y dangos ev traet ydau na man-
nassei yr haearn arnadunt. Ac yna
yssyrthyws y brenhin yn groes ger ev bron.
adywedut: Mi abecheis yn duw ac ynoch
chwithew auch trugared ynghardaut yd
archaf. Ac wynt ay madeuassant idaw.
Ac yntev arodes ydunt wyntev ev holl tir
adugessit yarnadunt. Ac y rodes y bren-
hines y eglwis seyn Swithon naw llys yn
lle y naw cam a gerdassei ar yr haearn
twym. Ac yrodes yr escob nav llys ereill
odref y dat ehv. Ac y rodes y brenhin
dwy llys nyt amgen. Meones a Portland.
a. v. hides yn lle gelwit Wrockes Hele.
Ac y bu ymrysson rwng yr escob ar vren-
hines pwy mwyaf arodei y eglwis seyn
Swithon onadunt orodeon ereill. Agweddy
klywet o robart arch escob hynny: ef a
edewys yr ynys ac ny doeth byth ydi
drachevyn. ac y bu yr archescobaut yn wac
yn hir o amseroed. Anno dom. M.xlvi. y
cafes Godwin ay feibion comot ar brenhin
drwy wediev y vam. ac y rodet ydunt ev
holl dylayet val y buassei orev erioet.
Anno dom. M.xlvii. y diffeithwynt y dehev
oll. ac y bu varw Edwin' escob caer wint.
ac yny le y dodet Stigand' yr hwn awnaeth
y groc vaur a delw veir. a delw iewan. ac
ay gwisgaut o eur ac aryant. ac ay rodes
y eglwis caer wint. o rod emme vrenhines.
Anno dom. M°.l. y pergilaud llynghes o
iwerdon yn dyheubarth. Ac yd atwnaeth
edward vrenhin deneguldun yr hwn
awnathoe edelred ydat gynt. Anno dom.
M.lii. y bu varw emme vrenhines ac y
clathpwynt y eglwis seyn Swithon yngkaer
wint. Anno dom. M.liiii. ar dyd gwyl
vchel val ydoed Godwin iarll yn eiste ar
neill llaw yr brenhin wrth y uuyt yn

Hodiam. y doeth ybwtiler affioleit olyn
ydunt. ac yn hynny pallu or neill troet
ydav ay achubeit or llall. a gowenv aoruc
Godwin. agovyn or brenhin paham y
chwardei. mor ehegyr yd achubawt y neill
braut yllall heb ef. Rofi aduw heb y
brenhin velly ygwney vymbraut ymmy pey
gedessit yn vew. Sef awnaeth Godwin
etivaru adywnt. athorri tameit bychan o
vara. a gwediaw ar duw boet y anghew ef
bei hynny o vara odoeth angev yw vraut
oe yweithret ef. Ac yr aur ydodes y bara
yny enev: ef aaeth kythreul yndaw. ac ny
chavas arvot yr byt: onyt ymchweilit
ylygeit athagu. Agweddy gwelet or bren-
hin hynny: ny chyffroas arnaw dim.
namyn erchi y dynnv oger y draet ya dan
y bwrth ymeith. Ahynny a wneithpwynt ac
yducpwynt ef hyt yngkaer wint ac yno yn
yr eglwis vaur y clathpwynt yn enrydedus.
Ac y rodes Githa y wreic y eglwis caer
wint dwy lys nyt amgen vleodona' a
crawcu'ham allawer o rodeon ereill. Ac
y eglwyssev ereill hi arodes rodeon llawer.
Ac y Harald y rodet ygyvoeth canys oed
braut yr vrenhines. Anno dom. M.liii. y
lladaut Grufud vab Llywelyn: Grufud
vab Ryderch. Agweddy hynny ykyweir-
iaud ef y lu ytu ahenford. Ac y kyudes
anneirif olu saesson a Randwlf yn dywys-
sauc arnadunt adyuot yny erbyn aorugant.
ac ymlad ac ef y wychyr creulon. allad
llawer oboptu. ac or diwed drwy dirvaur
dymhestyl ygyrrwynt wynt ar fio gan ev
llad hyt yn henford. athra uuant ar ev
bwynt y kyrcassant y gaer ay thorri ay
llosgi ay dibobli. a dwyn anreith vaur
ganthunt adref. Anno dom. M°.lvi. y
doeth Magus vab Harald brenhin denmare
y diffeithiav kyvoethew y saeson drwy
nerth Grufud vab Llywelyn tywyssauc
kymre. Anno dom. M°.lvii. y bu varw
Oweyn vab Grufud. Anno dom. M°.lviii.
y bu varw Siward iarll north hwnbyrlond
o heint y gallon. ac ef adywnt gwae vi yn
varchauc druan or gyniver brwydyr ybwm
yndi na bym varw o nerth arrev. rac vi
marw val beuch. ac erchi gwisgav y arrev
ymdanav val y gallei marw yndunt canny
allei amgen. Anno dom. M°.lx. y doeth
Harald vab Godwin mewn bat pigot wyr
y chware. ac y kyvodes tymhestyl yny mor
ac ydud wynt hyt yn pwittif. Ac y deliis
iarll pwittif wynt. ac ay hanvones hyt ar
William duc normandi keynyderw y
Edward vrenhin. Ac yna y tynghaud y
kymerei verch William yn wreic briaut
ydav. ac nat elei yn vrenhin gwedy Edward
byth. A gwedy bu tynghu ohonaw

hynny: y ellwng adref awneythpwy. Anno dom. M^o.lxi. y bu varw Grufud vab Llywelyn eurdorchawc brenhin kymre ac ev, hamdiffynnwr gwedy llawer o anreithev a chyffrangkev budugawl ar y elyneon gwedy llawer owledev adigriuch ardeon maur o eur ac areant adillat maur weirthauc. yr hwn oed cledyf atharean dros wyneb holl kymre. Ac yny vlwydyn honno y bu varw Ioseph escob Myniw. Anno dom. M^o.lxii. y bu pm' dece' rouenal'. Anno d.m. M^o.lxiii. yd aeth Vwnchath vab Brian y ruvein ac yno y bu varw. Anno dom. M^o.lxvi. y perys Edward vrenhin kyssegru West Mynster. duw gwil y meibion gwedyr nodolic. A nos ystwyll y bu varw yntev. Aduw ystwyll ydudpwy ef y Westmynster yr lle y cladpwy. Ac yn yr vn dyd hwnnw y kyssegrwy Harald vab Godwin yn vrenhin yn erbyn yllw annvdon arodassei kyn no hynny y William duc normandi kefynderw Edward vrenhin. Ar Harald hwnnw ny hanoed o lin brenhined. canys yn Edward ydiffygiawd llin brenhined y saesson. Canys tat Edward oed Edred. vab Edgar. vab Edmwnd. vab Adelstan. vab Edward. vab Alured. vab Edwlf. vab Egbirth y brenhin kyntaf or saesson a oresgynnuws teyrnas lloegyr yn vn. Mam Edward oed Emme verch Richard. vab William. vab Rolond. duc normandi.

Agwedy gwneythur Harald vab Godwin yn vrenhin: ef a ymdangosses yn yr awyr llawer o weledigaethev yny vlwydyn honno megys faglew tan: ac ofyn maur ar baub or ay gwelas rac dyuot symvdediaeth ar yr ynys. Acyn y vlwydyn honno y doeth Harald brenhin Norwei. a Tosti' y vraut a chwechant llong ologu maur hyt yn aber tine avon. Ac yny erbyn yntev y doeth Harald brenhin lloegyr ay lu yntev. Ac yna y buwynt yn keissiaf kyngreiriaf ryngthunt. ac yny gyngreir hwnnw y llas brenhin norwei ay vraut ac y gwasgarwy ef lluoed. Ac yna y collas y rei goreu o lu brenhin lloegyr. Ac yna yd ymwnaeth yn gyn gallet hyt na lavassei neb gwrthnebu yw greulonder ac ny alley neb ymdiriet ydaw ef. Ac odynd y duc ef y llu kyntaf hyt yn ynys wicht yn erbyn William duc normandi. a oed yn keisiaf goresgyn arnaw. Ac yna y ffoas ylu oll ywrthaw: ac y dieithrws yntev yr ymlad. Agwedy gwelet o William ysgaelustra Harald am danaw: kynvllaw llu advoyn aoruc adyvot hyt yn penenose ydir. ac yno heb olud gwneithur castell yn lle gelwit hastinges. Agwedy gwybot o Harald

hynny: dyuot aoruc ac ychydic olu y yngyuarvot ac wynt. Ac yn yr ymlad hwnnw y llas Harald ay holl niver. Ac yr auvonet y gorf hyt ar y vam. ac y clathpwy ef yn waltham. Ac odena ydoeth Aldred archescop caer efrac. ac Wlstan escop caer vranon. ac Walther escob henford ar iarll Gadwin. ar iarll Morcard y rei ny buassei yn yr ymrysson ar rei pennaf o lundein yn erbyn y duc William hyt yn berthamstude ac y dugasant ef hyt yn llvndein. ac y rodassant y dinas ydav. ac y gwnaethant gwriogaeth ydaw. ac y detholassant ef yn vrenhin. ac y kyssegrwit ef ygan Aldred arch escob caer efrac. yn west mynster ar duw nodolic. a oed ar duw llvn yny vlwydyn honno. Anno dom. M^o.lx^o.vii^o.

Agwedy vrdaw William bastart yn vrenhin: ef a vynei gwisgaw y goron teir gweith yny vlwydyn nyt amgen duw nodolic ynghaer vranhon. ar pasch ynghaer wynt. ar sulgwyn yn west mynster yn llvndein. Ac ef aberys gwneithur manachloc yn waltha' lle y buassei y kyfranc yryngthaw a Harald vrenhin. ac yny lle y cat corf Harald y gwnaethpwy yr allor vaur. Anno dom. M^o.lx^o.viii^o. y ducpwy Matild gwreic nebun duc yn vrenhines ar loegyr ac y kyssegrwit ynghaer wynt. ygan Aldred archescob caer efrac. Ac yny vlwydyn honno ybu ymlad rwng meibion Kynvyn. nyt amgen Bledyn a Riwallawn. a meibion Grufyd: Moredud. ac Ithel. ac yn yr ymlad hwnnw y syrthiawt meibion Grufud. ac y llas Riwallawn vab Kynvyn. Ac y gwledychws Bledyn gwedy wynt. Ac yn gwledychu dyheubarth yd oed Mareduv vab Owein ab Edwin. Anno dom. M^o.lx^o.ix^o. y perys tri ieirll nyt amgen. Hereward'. a Morgar. a Siward. ac Agelwin' escob durham kynvllaw ev gallu hyt yn Enry mevn gwern. Ac y kymellwynt wynt ymrodi yr brenhin oll: dieithyr Hereward' adihenghys yn yr awr honno. Ac odena y duc William y lu y darystwg prydyn. ac y bu dir yr brenhin ymrodi ydaw. Odynd y duc William ylu dros vor hyt yn dinas Cynomannus ac ydarystygws idaw ydinas ar wlat. Anno dom. M^o.lxx^o. y perys William chwillaw yr holl manachlogoed or a oed yny deyrnas or yd adaussei y saeson daod yndunt yw dwyn idav ehvn. Ac yny vlwydyn honno y llas Mareduv vab Owein ygan yfreinc ac y gan Caradauc vab Grufud vab Ryderch ar lan rymyni avon. Ac y llas Macmael y clotvorusaf ar cadarnaf ar gorev or auu o vrenhin yn iwerdon eryoet. a hynny yn disyvyt. yny

vlwydyn honno yduc Stigandus arch escob keint iar escob caer wint y escobaut. ac y doeth yntev yr kwnssyli hyt yngkaer wint y gwynaw yngwyd y brenhin a holl esgyb lloegyr a legat o rvuein a deu effeiriad yr cardinalieid Ieuan a Pheris. Ac yna y ducpwyd y arch escobaut iarnaw ac y dodet yngharchar yny uu varw. Anno dom. M^o.lxxi^o. y gwnaeth y brenhin cwnssyli yn windessowr ac yno y kynnydws ef y effeiriad. ef arodes archescobaut caer effrauc y Thomas. ac escobaut caer wint y Walkelin. ac escobaut swthsex yr hwnn adrossat y chichestyr a rodes ef y Stigand arall. ac escobawt excestyr yr hwnn adrossat y lincolny arodet y Reinigiu'. ac archescobot keint arodet y abbat Lanfranco. Ac yny vlwydyn honno y diffeithwyd keredigeon a dyvet y gan y freinc. ac y diffeithwyd mynyw a bangor y gan wyr anfydlawn. ac y bu varw Bleudyd escob mynyw: ac y kymyrth Sulyen yr escobot. Anno dom. M^o.lxxii. y diffeithwyd keredigiawn yr eil weith y gan y freinc. Anno dom. M^o.lxxiii^o. y llas Bledyn vab Kynvyn drwy dwyll y gan Rys vab Oweyn a goren gwyr ystrattywi. gwedy y ryvot yn kynnal brenhiniaeth kymry gwedy Grufud y vraut yn rymhus adwvyn. Ac yny ol yntev y doeth Trahaearn vab Caradoc y gevinderyw y gynnal gwyned: A Rys vab Owein: a Ryderch vab Caradoc yn kynnal deheubarth kymmre. Grufud hagen nei Iames a oed yn gwarchadw manaw. ac y llas Kynwric vab Riwallawn y gan y gweyndit. yny vlwydyn honno y bu ymlad Camdwr y rwng meibion Cadwgavn nyt amgen Goronw a Llywelyn gyt a Caradauc vab Grufud or neill parth: a Rys vab Oweyn a Ryderch vab Caradauc or parth arall. y rei a oruwyd arnadunt. yny vlwydyn honno y bu ymlad bron yr erw rwng Grufud: a Trahaearn. Anno dom. M^o.lxxiii^o: y llas Ryderch vab Caradauc. y gan y gevynderw Meirchawn vab Rys vab Ryderch o dwyll. Anno dom. M^o.lxxv^o. y bu ymlad gweun y nygyl rwng meibion Cadwgawn yr eil weith: a Rys vab Oweyn. ac y goruwyt ar Rys yr eil weith: Anno dom. M^o.lxxvi^o. y bu ymlad pwlwgudic y rwng Trahaearn brenhin y gweyndyt: a Rys vab Oweyn. ac y goruu Trahaearn. canys duw adoeth yny erbyu y dial gwaet Bledyn vab Kynvyn y gwr goreu ar trugarocka or a uu o vrenhin eryoet. A gwedy llad gwyr Rys y foas yntev val carw gwyllt ofnus. yn diwed y vlwydyn honno y llas Rys a Hywel y vraut. ygan Caradauc vab Grufud. Ac

yny vlwydyn honno yd edewys Sulyen y escobot. ac y kymyrth Abraham hi. Anno dom. M^o.lxxvii^o. y dechrews Rys vab Teudwr gwledychu. Anno dom. M^o.lxxviii. y diboblat mynyw yn druan ygan wyr anfydlon. ac y bu varw Abraham escob mynyw. ac y kymyrth Sulyen eilweith yr escobot yn eidaw. Anno dom. M^o.lxxix. y bu ymlad mynyd carn. ac yno y llas Trahaearn vab Caradauc a meibion Riwallawn: Caradauc a Grufyd. a Meilir. y gan Rys vab Teudwr canys Grufud nei Iago ac yscottieit lliidiauc adoeth yn borth idaw. Gwrgenev vab Seisyll alas odwyll: ygan veibion Rys seis: yny vlwydyn honno yd aeth William duc normandi a brenhin lloegyr a chymre y bererindaut hyt yn mynyw. athri meib a uu idaw nyt amgen Robert. a William. a Henri. Anno dom. M^o.lxxx. y dechrewt edeilat caer dyf. Anno dom. M^o.lxxxi. y bu dece' nouenalis sick. Anno dom. M^o.lxxxiii. yd edewys Sulien y escobant. ac y kymyrth Gwilfret hay. Anno dom. M^o.lxxxiii. y bu varw Terdelach brenhin yscottieit nev y gwydyl. Anno dom: M^o.lxxxvii^o. y bu varw William bastart duc normandi a brenhin y saesson ar kymre ar yscottieit gwedy llawer o undugolaethev a gorrivedigaethev yn ymladev calet: a rodeon gwyrth vaur diamdlavt. yn oetran y deyrnas vn vlwydyn arugeint. y oedran yntev ehvn oed namyn vn vlwydyn trugeint. y gorf yntev agladywt yn normandi mewn dinas aelwit caine. A gwedy yntev ydoeth Wyllym goch y vab yn vrenhin: Yny vlwydyn honno y diholat Rys vab Teudwr oe gyvoeth hyt yn iwerdon ygan veibion Bledyt vab Kynvyn. Madoc: Cadwggon. a Ririt: Ac yny lle y doeth ef drachevyn allynghes ganthaw ac arodes kyffranc y veibion Kynvyn yny llech ryt. ac yno y llas deu vab y Vledyt vab Kynvyn nyt amgen no Madoc a Ririt. Ac y goruu ar Rys vab Teudwr rodi dreth vaur yr llynghes a dathoed yn borth idaw.

Agwedy gwneithur Willym goch yn vrenhin ny bu vrenhin creulonach noc ef. Anno dom. M^o.lx.xxviii. ydncpwyd kist Dewi or eglwis yn lledrat. ac o dieithyr y dinas y torrat ac yspeilywt. Yny vlwydyn honno y krynws y daear yn dirvaur dros wyneb kymre. Ac yny vlwydyn honno y dncpwyd corf seynt Nicholas o dinas Mirrea ac y dodet mewn yserin yn lle y gelwir Barwin. Y nauvet dyd o vis mei. Anno dom. M^o.lx.xxix. ybu varw Sulien escob Myniw dysgiander y kymre amdi-fynnwr yr eglwysef. doethineb y krevydy-

ev. nos calan Ionaur pan oed y oet ran. pedwar vgeint blyned. Ac vn vlwydyn eissiev o vgeint y buassei yn escob. Yny vlwydyn honno y torrat Mynyw ygan gwyr anfydlon or ynyssod. Ac y bu varw Kediur vab Gollwyn. y veibion yntev Llewelyn ay vrodyr a wahodassant Grufud vab Moredud yn erbyn Rys vab Teudwr. ac yn ymmyl llan dydoch ybu ymlad ryngthunt. ac y goru'u Rys arnadunt gan ev hymlit ac ev llad adaly ereill onadunt. Anno dom. M^o.lx.xxx. y divaws Willim goch brenhin lloegyr deudec eglwys adeugeint o ram eglwyssev heb gappellev yny forest newyd yn ymmyl Swtham twne. Anno dom. M^o.lx.xxxi. y llas Rys vab Teudwr brenhin deheubarth y gan y freinc a yttoed yn trigaw yna yn brecheiniauc. ac yna y syrthws brenhiniaeth kymre. Yny vlwydyn honno Cadwgon vab Bledyn a anreithws dyvet ychydic kyn kalan mei. A deu vis gwedy hynny yn cylch kalan gorfennaf y goresgynnws y freinc dyvet a cheredigion. ac y gwledychassant yr hynny hyt hediw. A holl kymre a vedassant a gwneithur kestyll yndi a chadarnhav ereill. Yny vlwydyn honno y llas Moelculm vab Dwnchath brenhin y pictieit nev yscottieit. ac Edward y vab. y gan y freinc. A gwedy klywet o Margaret wreic Moelculm y lad ef: gwediaw a oruc ar duw. nac arhoe hi pellach pen yr wythnos yn vew. Ac y gwarandewis duw y gwedi hi: kyn y seithvet dyd ybu varw. Anno dom. M^o.lx.xxx.ii. Willim goch vab William bastart a aeth hyt yn normandi y amdiffyn kyvoeth Robert y vraut. yr hwna athoed y Gaervsalem dros y gristionogaeth y ymlad a sarasynniet. ac a gavas y clot uuyaf or byt tra drigws yno. ar lawer o nudugolaethev. Ac yny vlwydyn honno y bv mynych ymgrychu yrwng y kymre ar freinc a oed yn gwledychu yna keredigion a dyvet. adwyn anreithiev amynych lladuaev o bop parth. Ac yn hynny y kyvaruu Cadwgon vab Bledyn ac wynt yngkoet yspes yn mynet am benn Gwyned: ac y ymlad ac wynt yn wychyr calet. allad lluosogrwyd onadunt. a chymell ylleill ar fo. gan ev hymlit ac ev llad heb drugared. Achyn diwed y vlwydyn ef a oresgynnws ev holl kestyll eithyr Penvro a Ryt cors. ac aduc ev hanreithiev yn llwyr ganthaw yu wlat. Anno dom. M^o lx.xxxiii. y diffeithws y freinc gwlyr a chetweli ac ystrattywi. Ac y doeth Wyllym goch y loegyr. ac am hanner y kynhayaf ydud ef y lu y gymre. Ac yr amdiffynws y glynnev y kymre: ac y daeth y brenhin adref yn llav wac. Yny

vlwydyn honno y detholet Ancelin' yn arch escob keint. Anno dom. M^o.lx.xxxiiii. y gyssodes y brenhin treth ar y saeson. Ac y bu varw William vab Baldewyn y gwr adechrewws castell ryt cors drwy gorchymyn y brenhin. A gwedy y varw yd edewyt y castell yn wac o wercheitweit. Gwyr brecheynave. a gwyr gwent. a gwyr gwenllyve a wrthnebassant gorthrymder y freinc. Ac yna y kyffroas y freinc ev llu hyt yngwent. ac ny chafasant vn lles yr hynny namyn llad llawer onadunt yny lle ygelwyt kelli carnawc. Odena yn lleygys gwedy hynny yd aethant ac eu llu hyt yn brecheynawc ac ny chaussant vn lles yr hynny. namyn ev llad ygan veibion Idnerth vab Cadwgan. nyt amgen Grufud ac Ivor yn lle y gelwir Aberllech. ac ev keystyll aedewit yn gyfan. ac ev tlodeon adrigassant yn ev tei yn ergrynedic: Yny vlwydyn honno y doeth Vchdryt vab Etwin. a Hywel vab Gronw ygyt athwissogean ereill atholwyth Cadogon vab Bledyn ac agyrchassant castell penvro. ac a yspeiliassant yr holl wlat. ac ay hanreithiassant. ac ay diffeithiassant. ac y doethant adref yn iach ac ev llwythe o da ganthunt. Anno dm. Mo.lx.xxxv. y rodet swid castell penvro y Gerald wasanaethwr. ac y diffeithws e. tervynev mynyw. Yny vlwydyn honno y dygyvores Willim goch vrenhin anneirif o lu yn erbyn y kymry. Ac ymdiret a oruc y kymre yn duw: drwy ev gwediev. ac vn prydiev. ac alwissenev. a phenydiev. a dodi ev gobeith yn duw. Ac aflonydu ar ev gelyneon: hyt na lavassei y freinc mynet yr coedid nac yr anealweh. namyn rodiaw y tiroed rwid yn vlin lludedic. Ac odyo ymchwelut adref yn llaw wac. Ac velly yr amdiffynws y kymre ev gwlat yn he drwy llewenyd. Ac yny vlwydyn honno y bu varw seyn Wlstan escob caer-vrangan: ac y clathpwit yny escopty ehvn. Ac yny ol yntev y doeth yn escob Henri y vraut y gwr awnaeth kyvreithev da yn lloegyr. Anno dom. M^o.lx.xxx.vi. y doeth y freinc y drydeweith allu mawr ganthunt hyt yng Gwyned adeu dywyssauc arnadunt. nyt amgen Hugone Goch iarll amhwythie. a Hugo' vras iarll caerlleon. Agwedy ev dyuot hyt yn gwyned: y kil-iws y gweyndit yr annealweh mal y gnottahassant gynt: ac y doethant wyntev hyt yn agos ar y mor kyverbyn a mon. y lle y gelwyt aber lliennauc. ac y gwnaethant gastell yno. A gwedy gwelet or gweyndyt na ellynt yr erbynniet ac wynt: achubeit mon aorugant y geissiaw amdiffyn ygan wyr iwerdon nev herw longhev yar vor.

Agwedy gwybot or freinc hynny: kymrty aorugant Oweyn vab Edwyn yn ev blaen y vynet y von. Pan wybu Cadugon vab Bledyn. a Grufud vab Kynan hynny: ovynehau ev twyl aorugant. ac adaw yr ynys achyrchu iwerdon. Ac yna y doeth y freinc y von ac adrigassant yno ac a ladassant rei or kymre a edewit yno. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Magn' brenhin Norwei yn gwiliaw mor ygeisiaw gwassan-aethev a llogheu ganthaw. agwelet tir kymre adyut tu ac ynys von aorugant. Ac yn ev herbryn y doeth y freinc ac ymseithu ac wynt. ac yn yr ymseithu hwnnw y brathwit iarl amwithic nny wyneb olaw brenhin norwei nny golles y eneit. Ac yna o dissyvyt gyghor yr edewys brenhin norwei tervynev yr ynys. Ac yr edewys yr holl freinc ynys von ac y doethant y loegyr at seasson. ac adaw Oweyn vab Etwyn yn dywyssauc y gwr y aduc y freinc y von kynt kyn no hynny. Ac yna ydaeth y gweyndit yr eilweith yn gwrthnebed. can ny ellynt dyborthi kyfvreithiev na brodiev na threis y freinc. Anno dom. M°.lx.xxx.vii°. y doeth Cadugon vab Bledyn. a Grufud vab Kynan o iwerdon aheadychu ar freinc a rodi ran ydunt oe ev kyuoethev. Cadugon agymyrth keredigion aran o bowys. Grufud awerchetwys mon. Llywelyn vab Cadugon a las y gan wyr brecheynauc. Howel vab Ithel a aeth y iwerdon. Ac nny vlwydyn honno y bu varw Rychemarch vab Sulien escob. y gwr doethaf or kymre. ac ny bu kyn noc ef y gyffelib. eithyr y dat nys dysgws neb ef. ac ynghylch teir blyned adeugeint oed y oetran pan uu farw. Anno dom. M°.lx.xxx.viii°. val ydoed Willim goch brenhin lloegyr a Henri y vraut yn mynet y hely yr forest newyd adywetpwynt vchot. allawer o varchogean ygyt ac wynt. ef arodes y uha yn law Sir Walter Tirel attheir saeth yw dwyn. agwedy ev dyvot yn forest y kymyrth y brenhin y uha a dwy or saethen a seuyll adan bren y aros ergit. a gossot y marchauc vrdaul adan bren aral kyverbyn ar brenhin. a gorchymyn ydau seith y mwyaf a welei or hyd-gant. A hynny aoruc yntev a saeth y brenhin ehvn: a datlamhv y saeth yar gevyn vn or keiriw nny uu adan vron y brenhin. ac or ergyt annodun honno y bu varw. Agwedy gwelet hynny o Henri y vraut: ef a orchymynws yr gwyr ky-weiriav y gorff yn enrydedus vrenhiniaul ay dwyn y gaer wint. ac yntev onerth traet meirch a aeth or blaen. canys yno yd oed swllt y brenhin ay angued. Agwedy

cladu y brenhin yngkaer wint. ef awahodes paub or tywyssogean gyt ac ef hyt yn llundein canys penna eistedva oed or ynys honno. ac nny ydvrddwynt ef yn vrenhin. canys arver awnaeth Willim goch agor-derch wraged heb gaffel vn etived ded-vaul.

A gwedy gwneithur Henri yn vrenhin. ef agymyrth Mahalt verch Moelculu. brenhin y pictieit yn vrenhines ydaw o Margaret y mam hithev. Ac ef a dywedit yna bot Robt. y vraut ef yr hynaf yn dyuot o dir casusalem gwedy yr oruot yno onadunt: Ac nny vlwydyn honno y bu varw Thomas archescob caer efvrauc. Ac nny ol yntev y doeth Gerard' y gwr a uu escob yn henford kyn no hynny. canys Henri vrenhin avynnei y dyrchauel y vrdas a vei euch noc y bussei gynt. Ac Ancellin' a adaussei archescobot keint rac kreulonder Willym goch: canys ny wna y ef dim nac yr duw nac yr y orchymynnev. Ac yno y perys Henri vrenhin y ansodi drachevyn nny archescobot. Anno dom. M°.lx.xxxix. y bu varw Hyw vras iarl caer llion. ac y rodes y brenhin y gyvoeth y Rog. y vab kyt bei ieuang o garyat y dat. Ac yna y bu varw Gronw vab Cadugon. a Gwynn vab Gwafud. Anno dom. M°.C. y bu dece' nouenal' gyntaf. Ac y kynydws ryvel rwng Henri vrenhin: a Robert iarl amwythic debelem oed y lyssenw ac Ernwlff y vraut yr hwnn y doeth dyvet nny rann o goelbrenn. ac y gwnaeth castell penvro yn gadarn ydaw. A gwedy klywet or brenhin y chwedleu hynny drwc oed ganthaw: ac anvon aoruc y edrych a oed wir hynny. ac y dyfynu y gwyr attaw. Ar gwyr nyt oed da yd ymdiredeint yr brenhin. a cheisiav esgusodi. ac ny vynnawit yr esgussot drostunt. Ac yna y kill-iws y gwyr y ev kedernyt: a gwahaud nerthoed attadunt nyt amgen meibion Bledyn vab Kynvyn. Cadwgon. a Iorwerth. a Moredud, ec ev gallu. Ac a allasant uuyaf ar dor hynny or a gymerei da ac enryded yganthunt yr trigaw yn vn ac wynt. Ac yna cadarnhau ev kestyl o muroed asossid aphop ryw kedernit or a wyppit a orugant. Ac yna yd achubaud Robert petwar castell. nyt amgen. Arwn-del. Blydense. Brugge. yr hwnn y bu y ryvel oe achos. am y wneythur heb gorchymyn y brenhin. ac amwithic. Y Ernwlff nyt oed onyt castell Penvro ehun. Agwedy kynullau ev gallu attadunt: kyrchu anreithen aorugant. adychwelut adref yn llawen hyvryt. Ac yna anvon a oruc Ernwlff: Gerald pifier a llawer o

kennadeu ereill y gyt ac ef hyt yny Iwerdon. y ervynneit merch Murcard brenhin iwerdon yn wreicka ydaw. Ac y cawas y ervin. Ac yr anvonet llawer o herw logheu agallu maur yndunt yn nerth yv dav gan y verch. ac am hynny ysgeylussach oed ganthunt am hedychu ar brenhin. Agweddy clywet or brenhin hynny yn lleygys kynullaw llu a oruc. dyvot am ben castell Arundel ay goresgyn. ac odyuo y doeth y Blydense alhonno a edewyt ydaw ac y kymyrth yny vediant. ac yna y doeth hyt yn Brugge ac y kymyrth kyghor pa furf ygallei ef gorev daristwng yr iarll ay oy daly. ay y dehol or ynys. Ac yno y cawas yny gyghor anvon y wahaud Iorwerth vab Bledyn yn dirgeledic attaw. ac adaw aneirif o da ydaw mwy noc yr edewys yr iarll ydaw. Arodi ydaw yn ryd didreth tra vei vew y brenhin: powys a cheredigion a haunar dyvet. Ar banner arall doeth y vab Bladwyn git ac ystrattywi achetweli a gwhyr. Ior. vab Bledyn hagen a gyrchws castell y brenhin ay holl anreithieu or a oed ydaw ehvn. a hynny drwy gorchymyn y brenhin. Ac a anvones y wyr y cribdeiliaw kyvoethev Robert iarll amwithic. acy diffeithiaw gan gofflau yr angkyfreithiev awnathoed Roger y dat a Hvgyn y vraut yr kymre kyn no hynny. ac ni wdiat yr iarll vot neb or kymre yngwrthnebed idav. Agweddy kynullav yr anreithiev gwypaf ar goludoed mwiaf amynet ymeith ac wynt: yd oed Cadwgawn a Moredud yn vn ar iarll heb wybod dym ohynny. Agweddy clywet or iarll hynny: annobeithiav a oruc yn vaur canys cadarnaf oed Iorwerth or kymry. ac anvon ar y brenhin a oruc y geisiav kyghreir y gantaw: nev yntev gadel ford ydaw y adaw yr ynys. Ac Ernwlff y vraut a aeth yn erbyn y wreic ar nerth a oed gyt ahi o herw logheu. ymplith hynny ydoeth Magnus vrenhin yr eil weith y von. ac a vriwaud adeiliadev prenn: ac adychwelaud y vanaw ac a dechreuawt yno tri chastell. ac a anvones hyt yn Iwerdon y geisiav merch Mwrcardi vrenhin yn wreicka yw vab yntev. A hynny a gavas yn llawen. Ac yno y trigawd Magnus y gayaf honno ac awnaeth y vab yn vrenhin ar vanaw. Pan gigleu Robert iarll hynny: anvon a oruc y geisiav amdiffyn yno. heb gaffel dim. Agweddy gwelet o honaw y vot yn argaeat aboptu: y rodes y brenhin ydaw kanneat y adaw yr ynys. ac y mordwyaud yntev hyt yn Normandi ac adav pob peth. Ac yna anvon or brenhin ar Ernwlff y vraut y

wybot pa vn oed orev ganthaw ay dyvot yn ewylls y brenhin: ay mynet yn ol y vraut ac adav y gyvoeth. Ac y bu dewissach ganthaw mynet yn ol y vraut ac adav y gyvoeth ay gastell yr brenhin. Ac ydodes y brenhin gwercheitweit yny castell. yn lleigys gwedy hynny y bu tagneved y rwg Iorwerth vab Bledyn ay vrodyr. yn lle gwedy hynny y delhiis Iorwerth Moredud y vraut. ac ay duc ygarchar y brenhin. Cadwgawn hagen awnaeth hedwch ac ef: ac ydaw y rodet keredigiawn a ran o bowis. Odyna Ior. a gyrchws llys y brenhin o dybygu caffel yr edewidion a edewit ydaw gynt. Agweddy gwelet or brenhin hedwch: ef a dattynnws dyvet ar castell. ac ay rodes y varchauc vrdaul Saher oed y henw. ac ystrattywi a chetweli a gwhyr arodet y Hywel vab Goronw. yn hynny hagen ydalpwyd Goronw vab Rys odwill: ac yn ygarchar y bu varw. Anno dom. M^o.C^o.i^o. yd aeth Magn' brenhin g'maynia o vanaw y diffeithiaw tervynev llychlyn. ac y kyuodes y llychlyn wyr yn gyfluhitac ymlit yr anreith ac ymordiwes ac wynt. ac ymlad yn wychyr creulon ac wynt a llad llawer o boptu ac yno y llas Magn' vrenhin ay holl wyr. Ac yno y doeth o y vrth y brenhin. doetheon o eskyb a Iorwerth vab Bledyn hyt yn ammwithic yn rith dosparthu negeseu y brenhin. Ac yna galw ar Iorwerth attadunt: a gwedy ydyvot yn cv plith yr holl negesseu arodet yny erbyn ef. Ac y buwyd yn kynhennv dadlev arnaw hyt y bu yr dyd. ac y barnwit ef yn euawc. ac nyt o gyfreith namyn o gallu. Ac yno y dalpwyd ef ac y ducpwyd y garchar y brenhin. Anno dom. M^o.C^o.ii. Owein vab Edwin o hir nychtawt ybu varw. Ricard vab Baldwin a ystoreas castell ryt cors Hywel hagen vab Goronw y gwr y gorchymynnassei y brenhin idaw gwarchadwedigiaeth ystrattywi a ryt cors ac ev tervynev: a wrthladwyd ac a anreithiwyd allosgi yr ydev ar tei. ac adaw y tir yn diffeith. ac ymchwelut or freinc adref drachevyn heb argywed arnadunt. Ac yntev a droas ynghylch y wlat hwnt ac ymma ac a achubws y castell heb tygiaw dym ydaw: canys y castellwyr a yttoed yn trigaw yny castell yn digyffro. Yn hynny y duc y brenhin y ar Saher castell penvro ar wlat yn gwbyl. ac ay rodes y Gerald y gwr auuassei geitwat yno atan Ernwlff gynt. Anno dom. M^o.C^o.iii. y llas Howel vab Goronw y gan y freinc a oed gastellwyr yn ryt cors. Sef mal y llas. Gwgawn vab Meuric a oed tatmaeth mab y Hywel a mwiaf gwr or

byt yd ymdiriedev idaw. a gwahawd a oruc ef Hywel yw dy: ac anvon ar y castellwyr y venegi hynny. A gwedy mynet Hywel y gysgu yn lle adas y tybygassei: y duc Gugawn yn lledrat odiganthaw y gledyf ay waiw ay aruev oll ereill. Aphan oed bylgeint nychaf gawr am ben y ty ar eil ar dryded. Sef aoruc yntev kyuodi yn llym agalw ar y wyr adybygassei ev bot yn barawt y ymlad y git ac ef: ac wynt gwedy yr ffo yr pan glywssant y gaur kyntaf. Ac yno keisiaw y aruev heb gaffel dym: ac yno y foes Hywel ac y hymlynawd Gwgawn ef obell gan ymoralw ay gedymeithion ac nyt ymedewis ac ef yny delhiit. ac yllas y benn ac y ducpwynt yr castell. Yn y vlwydyn honno yr ymdangosses seren aoad auryved y gwelet. Ac ybu varw Henri amheravdyr ruvein gwedy llawer o uudugolaethu a chrewydus uuched: ac y gwnaethpwynt yuab yn amheravdyr yny le. Yny vlwydyn honno yr anvones Henri vrenhin Lloegyr lluydaristwg normandi idaw. ac yn ev herbyn ydoeth Robert iarll ac Ernwlff y vraut a Robert de belem a William o moretania y gevynderw ac ev kymhel ar fo drachevyn. Agwedy gwybot o brenhin hyny: kynullaw lluy a oruc mwiaf or agavas adyvt ehvn y gyt ac wynt hyt yn normandi: ac yn ev herbyn y kyuodes yr iarll ac ymlad ac wynt yn wychyr kalet. a rac amlet lluoed y brenhin: y foas yr iarll. ac yny fo hwnnw y delhiit ef a Gwilliam y gevynderw. ac y ducpwynt wynt hyt yn lloegyr yngkarchar. ac ydaristynghwit normandi yr brenhin. Yn diwed y vlwydyn honno yllas Meuric. a Grifri. meibion Trahaearn vab Caradoc: y gan Oweyn vab Cadwgon. Anno dom. M^c.C^o.iiii. y dienghis Moredud vab Bledyn oe garchar ac ydaeth yw wlat. Ac y bu varw Herwald escop llandaf: ac y doeth yny le yntev Worgan. Ancellin archescob ay kyssegrws yngkeint. Pan oed oet crist nil achant aphymp mlyned ydoeth yflemisseit oflandres gyntaf hyt ar Henri vrenhin y ervynyeit lle yganthaw ydunt ybresswiliaw yndaw: a menegi idaw ry dyuot or mor tymhestylev y ev gwlat wyntwy a rydiva yr ydev ar frwithev amynet ac ef yr mor. ac am hynny ni alleint ymbresswiliaw yny dymhestlus wlat honno. Ac yna yr anvonet wynt hyt yn Ros. ac yr achubassant y wlat honno yn llwyr. a Dyvet hyt yn aber cledif. a dehol y gweinieit or wlat honno yn llwyr. Ac yna yr adeiliaud Gerald gwassanaethwr yr eil weith castell penvro yn lle y gelwit kengarth vachan ac

aduc yno yholl engued ay wreic ay veibion. ac a wnaeth claud a phalis yn amgilch y lle hwnnw a phort achilo arnav. Anno dom. M^c.C^o.vi^o. ygwnaeth Cadwgon vab Bledyn gwled darparedic yn erbyn nodolic a gwahawd y rei pennaf or wlat a oruc attaw: a gwahawd Oweyn y vab o powys aoruc. Ac y kigleu Oweyn: bot Nest verch Rys vab Tewdwr yn wreic briawt y Gerald wassanaethwrac yngkastell penvro ac yn deckaf or gwaged. ac yn gyntaf ydaeth ef yw bedrych ac ychydic o gedymdeithion yggt ac ef yn rith ybot yn gares ydaw. canys Cadwgon vab Bledynt a Gwladus verch Riwallawn mam y Nest a oed keyynderw achyfnitherw. ac wynt ylldeu yn gefynderiw. a Bledynt a Riwallawn yn deu vroder. Agwedy ygyflenwi o gythreulaeth ac o gareat y wreic ydoeth ef ynos honno amben y castell a dyuot y mewn yn diarwybot. adodi gawr amben yr ystauell lle ydoed Gerald yn kysgu a Nest y wreic: a dodi tan yny tel. ac yna y deffroes Gerald a Nest heb wybot peth a oed hynny. Ac yna yd erchys Nest y Gerald nat elei yr drws allan namyn dyvot yggt a hi yrgeudy. ac yndyrchael ystyllen y gevdy ay ellwng ford yno allan. Agwedy gwybot olonei y diang yn diogel: dyvot yr ystavell a oruc a gweidi a dywedut nat oed yno neb onyt lii ay meibion. Ac yna ydoethant ymewn ygeisiaw Gerald heb gaffael dim o honaw. Ac yna y daliassant Nest ay deu vab. ar trydyd mab amerech agat ogaradas. ac y hyspeiliassant y castell yn llwyr ay llosgi ay hanreithiaw a dyuot hyt ympowys ar anreith a orugant. Ac yn lleigys gwedy hynny y doeth Cadwgon hyt ympowys a hedychu rwng y rei oed annvhn ryngth unt ac Oweyn y vab. Agwedy klywet o Gadwgon yr anghyfreith awna thoed Oweyn y Gerald: ovynehau a oruc ybrenhin yn vaur ac erchi edryt y wreic drachevin ar anreith ydaw. Ac yna yd erchys y wreic ydaw edryt y blant yw tat ony wnelei amgen no hynny: ahyunny aoruc yntev. A hynny o garyat y wreic: anvon y deu vab ay verch ydaw. ac attal ev mam ganthaw yntev. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Richard escob llundein yn wassanaethwr yr brenhin ny ammwithic. A gwedy klywet o honaw hynny: anvon a oruc y wahaud attaw deu vab Ririt vab Bledyn. nyt amgen Ithel. a Madauc. ac adaw ydunt o enryded mwy nogyt y holl kymre yr keisiaw daly Owein am y kywilid a wnathoed yr brenhin ay wassanaethwr. Ac adaw yn ganhorthwy ydunt: Llywarch vab Trahaearn canys Oweyn aladassei y

vraut ef: ac Vchdryt vab Edwin. Ac yna yr ymgredassant ac ef: achynnullaw llu a orugant. Ac anvon a oruc Vchdryt yn dissyuyt yr wlat y erchi y baub or avyn nei y amdiffyn dyvot attaw. A llawer onadunt doethant hyt yn arwistli. llawer hyt yn meilenyd. ereill hyt yn ys-trattywi. ar ran uuyaf onadunt a foas hyt yn Dyvet lle yd oed Gerald yn mynnv diffeithiav. Ac yna yd erchys y brenhin y Wallter escob caer loyw kymryst saesson gyt ac ef. a mynet yamdiffyn caer vyrdyn. Ac yna y kirchassant arwistli ac y kyuaru-uant agwyr maylenyd ac y diffeithassant wynt. y rei adoeth ar Vchdryt a diang-hassant. y rei a aeth y strattywi Maredud vab Ryderch ay derbynawd yn enrydedus. Cadwgon hagen ac Owein a gausant llong yn aber Dyfi a doythassey o Iwerdon achyfnewidiev ychydic kyn no hynny: ac a gilliasant ymeith. Madawc ay vraut a Llywarch ac Vchtryt a doethant hyt yngkastell ryt cornouet. amynnassu kyrchu kyrch nos amben y wlat ac am ben Cadwgon ac Owein. Ac yna y kynghores Vchtryt aros yny vei dyd amynet yr wlat yn reolus: rac bot nerth dirgeledic ganthunt. A hynny aorugant. Athrannoeth pan doethant yr wlat ny chat dym yndi onyt greoed Cadwgon. Ac yna y bu pawb onadunt yn ymgeryd ay gilyd ac yn goganu Vchtryt yn vaur am hynny. Ac yna yllosgassant ytei ar ysguboriev ar ydev ac a dychweillasant y ev kestyl drachevyn. gwedy diffeithiaw y gwledyd kan mwiaf. a rei or kiwdowntwyr a foas y lan padarn: ereill y dir dewi: ereill adienghys heb ev diffeithiaw. Agwedy klywet onadunt bot rei yn trigaw gyt ac effeirieit yn llan dewi vrevi: wynt ay kyrchassant. ac eu dodi mewn geol drwc yn ev gwlat wynt ev hvn. ac anreithiaw yr eglwissev yn llwyr. lle buessunt. A gwedi klywet Owein ay gedymeithion hynny: wynt a aethant hyt yn Iwerdon at Murcard brenhin Iwerdon. ac ef ay derbynnws yn enryded' wynt. Cadwgon a drigws ympowys ac anvon kennadev at y brenhin y geisiaw kigkreir. ac y cavas trigaw mewn tref a gaffei gan y wreic: canys fraghes oed. merch y Piccot de Sali. Ac yn hynny y doeth Madoc ac Ithel meibion Ririt ac achubeit ran Cadwgon ay veibion o bowis. ac y traith-assant yn anadvvyn. Ac yn hynny y cavas Cadwgon hedwch yr cant punt o areant ay gyuoeth. adan amot na chaffei Oweyn byth y ganthaw na nerth na chighor na sengi y dir o hynny allan. Ac nat attalie neb or a doethassei y keredig-

iawn kyn no hynny y ev chyvanhedu o ystrawn genediloed: namyn ev gellwng yn ryd. Gwedy klywet o Owein ry gael o Gadwgon y gyvoeth ef a doeth ef ay gedymeithion y dir kymre. ac nyt y keredigion a gyrchws: namyn y bowis. Ac yno keisiaw kennadev y wneith' y hedwch ar brenhin. Ac nyt oet neb ay llavashev. Ac yn yr amser hwnnw ydoed Madoc ap Ririt ac anyhndeb y ryngthav ar freinc ac ar saesson. Sef achos oed derbynnyeit lledradev y ev gyuoeth awnay ac ev can-mawl. A gwedy anvon o Ricard wassan-aethwr attaw y geisiaw y lladron: y nackau ar gwbyl a oruc. Ac am hynny yd oed yn forfet yn erbyn y brenhin. Agwedy na wydiat peth a wnay: ymgedymeithiaw a oruc ac Oweyn vab Cadog-on. amynet yn vn gar vn esgar ohynny allan. Gwedy ev bot yn elynyon kyn no hynny. Pan oed oyt crist. mil. c. a vii. mlyned y doeth cof y Henri vrenhin carchar Iorwerth vab Bledyn. ac anvon attaw aoruc y wybot ganthaw peth arodei yr y ellwng o garchar. A rac hyt y bu-assei gwyrkarchar mwy y hydawei nogyt gallei ef ay holl wyr dyuot ydaw. Sef oed hynny: tri chant punt o areant. nev ev kywerthyth o beth arall. Ac yr hynny y dillyngwyt ef yn ryd. Ac o hynny y rodes y brenhin y vab Cadogon or fraghes a dywetpwynt vchot. Henri oed y henw: cant more. Ac yna y rodet y gyvoeth ydaw: ac y talawd yntev yn lle y vab Cadogon. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Oweyn a Madauc ay ev kedymeithion yn gwneythur llawerodrygev ar y freing ar saesson. A pha drwc bynnac y galleint: y dir Iorwerth ykrycheint ac ef. ac yno ytrigeint ac y treulieint. A gwedy menegi hynny y Ioru': gorthrwm y kymyrth arnaw rac ovyn anvod ybrenhyn. Ac anvon aoruc attadunt y ymgystlwn keren-nyd ac wynt: aphregethu ydunt. Ac er-vynneit ydunt gochel y gyuoeth ef: ar hwn Cadogon. Canys odeynt yn ewyllys y brenhin pan wyppyt seghi o Oweyn neu gedymeith ydaw: tir yr vn onadunt. A gwedy menegi hynny: ydunt mynychach y bydent yno no chynt. Ac yna yd erchys Iorwerth ev gwrthlad oy gyuoeth. ac yd aethant wyntev y gyuoeth Vchtryt hyt yn meirionnyd. A gwedy klywet o veibion Vchtryt hynny: anvon aorugant y erchi ev dehol oc ev tir wynttwy. Ac yna y doethant wyntev gyntaf y kyueiliauc lle yr oed meibion Vchtryt. Ac yn ev hol wyntev y doeth gwyr meirionnyd heb olud. Athrannoeth y kyuaruuant ac Oweyn ac

a Madoc ac ev kedymeithon : ac ymlad ac wynt yn wychyr creulon. Agweddy gwelet o Oweyn a Madoc y gwyr yn ymlad mor wrawl ac wynt : kymryt ev hynt ar fo a orugant. Ac ev hymlit aoruc y gwyr ereill hyt ev kyvanhedev ac yna llosgi y tei ar ydev a llad yr ysgrybwl yn llwyr. Ac yno y trossas Madoc y Bowys. Ac y trosses Oweyn y keredigiawn y gyuoeth ydat heb goffau goruot ar y dat ymbrynv ygan y brenhin ychydic kyn no hynny. Ac hynny oy achos ef. Ac yn yr amser hwnnw ydoeth kedymeithyon Oweyn y vynet y yspeiliaw ac y rwymaw y dynneon ac yn ev dwyn ganthunt hyt y llongheu a doethassei gan Owein o Iwerdon kyn no hynny. ac yn trigaw velly yn ymylev y wlat ac yn gwneythur gwaethaf ac ygell-ynt. Odena wynt a alwasant attadunt ynvydeon o keredigeon y amylhau ev rif. ac adoethant hyt nos am ben tref ac a ladassant a gausant vwyaf. ac ereilla yspeiliassant ereill a anreithassant. ereill adugant yw llongheu. A llosgi y dref a llad yr anyveileit ar ny allasant y dwyn ganthunt hyt yngkeredigion. ac yno ytrigassant heb ganeat Cadogon nac hwn y brenhin. Odyo wynt ydoethant y warchadw ford : ford y deuwei primas oflandrys William Braban oed y henw ay lad aorugant ydaw. Agweddy klyweto Cadogon hynny a Iorwerth y vraut : kyrchu llys y brenhin aorugant y ymdigerydu urthaw. Ac yno y doeth manac yr brenhyn ry lad o gedymeithion Owein vab Cadogon William de Braban. Agweddy menegi hynny ydaw yunliw aoruc y brenhin a Cadogon yn chwerv. am na allei lludias Oweyn na y gedymeithion yw gyuoeth. Agorchymyn y Cadogon nat elei or llys. adywedut y gwarchatwei ef y gyuoeth rac Oweyn pryt nas gallei ef. Ac yno y trigawd Cadogon yn llys y brenhin yn digarchar. apheideir arugeint ydaw bevnyd o bwrs y brenhin. a chware ford y mynnei eithyr nat elei y gymre yv gyuoeth ehvn. Agweddy klywet o Oweyn ry dwyn y gyuoeth y ar y dat : mynet aoruc y Iwerdon gyt a Madoc vab Ririt. Gweddy hynny yn lle anvon aoruc y brenhin yn ol Gilbert vab Richard a oed wr da gallus a chedymeith ydaw. Agweddy ydyvot : ef adyvat wrthav. Ti a ervynneist ym llawer gweith kyn no hyn ran o gymre : ac nys geveist. weitheon my arodaf yt tir Cadogon vab Bledyn. Ac ynteu ay diolochas yn vaur yr brenhin. Achynnullaw llu aornic amynet y oresgyn keredigiawn. A gwneithu deu gastell yndi. vn yn aberystwith kyuerbyn ac eglwis padarn. Ac

arall yn aber teivi lle gelwir dyngereint yr hwn a dechreuaut Rosser iarll. Ac yn lle gwedy hynny y doeth Madoc vab Ririt o Iwerdon. Ac y trigawd Oweyn yno talim o amser gwedy hynny. Ac y doeth Madoc hyt ymphowys ar Iorwerth y gevynderw. Ac ydoed yn gyvreith pwybynnac agyvythei ac ef y vot yn anreith odef. Ac am hynny ny dywat Iorwerth wrthaw mwy yr y vot : noc nabei. Ac yna ymgedymeithiaw a oruc Madoc a Llywarch vab Trahayarn y geisiaw bredychu Iorwerth y gevynderw. Pan oed oet crist mil achant ac wyth mlyned y doeth Iorwerth hyt ynkereinaawn athrigaw yno nosweith. Ar nos honno ydoeth Madoc gan ganhorthwy Llywarch vab Trahayarn a rodi gawr assyrthiaw am ben y ty : a chan yr awr honno y dyffroas Iorwerth ay gedymeithion a chadw y ty arnadunt a orugant yn gadarn. Ac yna y dodet tan yny ty yw losgi : a gwedy gwelet oy gedymeithion hynny : fo a orugant drwy yr tan allan ay adaw yntev yny ty. Aphan wyl y ty yn syrthiaw keisiaw didor drwy yr tan allan a oruc. Ac yna y derbynnieit ar waywyr awnaethpwit ay lad yny tan. A gwedy klywet or brenhin ry lad Iorwerth : rodi a oruc powys y Cadogon : ac adaw hedwch y Oweyn y vab. ac erchi y gyrchu adref. A gwedy llad Iorwerth ydaeth Madoc arherw adan goet. ac y geisiaw bredychev ar Gadogon hagen adoeth yn hedycheid heb mynnv argywedw ar neb hyt yn Trallwg Llywelyn a hynafgwyr gyt ac ef or wlat y vynnv edeiliat castell yno. efadoeth Madoc gwedy cael brat arnaw. Ac yntev yn wr prud heb welet yn da heb allei ymlad heb allei fo. agweddy fo y wyr oll y cat ef ehvn ac y llas. Agweddy llad Cadogon anvon a oruc Madoc ar Richart escop llyndein adywetpwit vchot yr hwn aoed yn medu yna swid amhwithic. ac erchi ydaw talu pwith idaw y gweithret honno ual y hadawssei gynt. yr escop a vedyliawt am hynny : ac a rodes hedwch ydaw ar kyuoeth a uassei yn eidaw Ithel y vraut kyn no hynny. Ac nyt yr ygaru namyn yr chwenychu ev kyuoeth ac wynt pob vn onadunt yn llad y gilid. Agweddy klywet o Maredudd vab Bledyn hynny : kyrchu y brenhin aoruc y geisiaw kyuoeth Iorwerth y vraut. Ac y rodes y brenhin ydaw gwarchatwedigaeth y kyuoeth yny delei Oweyn yr wlat. Agweddy dyuot Owein yr wlat dyuot ar y brenhin awnaeth achymryt y dir y ganthaw ac adaw llawer o da ydaw. a dodi gwercheitweit yny gyuoeth. Ac y doeth Madoc vab Ririt y hedychu ar brenhin ac adaw

llawer o da yr hynny. a rodi gwystron am y da. Ac ymoglei ef ehvn rac y genedyl os mynnei.

Pan oed oet crist M.C. a nav mlyned. y peris Henri vrenhin daly Robert iarll vab Roger de Belem ay rodi yngkarchar. Ac y bu anyhvndeb rwg y vab ar brenhin am hynny. Ac y bu varw Ancellin' archescob. keint.

Pan oed oet crist mil achant a deng mlyned yd anvones Maredud vab Bledynt ydolwith y aflonydu ar gyuoeth Llywarch vab Trahayarn. Ac y damchweinws kyaruot onadunt a gwr y Vadoc vab Ririt. Ac y govynnassant ydaw pale yd oed Madoc : ac nys managei. Agweddy y gymhel arnaw : ymenegys y vot yn agos attadunt. Ac yna dodi gwiliadwriet arnaw y nos honno. Athrannoeth pan oed dyd : dyuot yn dissyuyt am ben allad llawer oy wyr ay daly yntev ay dwyn ar Voredud. Ac y derbynniawd yntev ef yn llawen ac y dodes gevyn arnaw. ac y ketwys yny doeth Oweyn vab Cadogon. Ac yna y rodi y Oweyn : allawen uu Oweyn oy gael. ac aberys y dallu. Ar hyn aoed idaw o gyuoeth ymhowys wynt ay rannassant rygthynt. sef oed hynny : kerein-ion. athraen deudwr. ac aberriw.

Pan oed oet crist. M.C.xi. y kyffroas Henri vrenhin y lu y tu a gwyned a phowys. canys nev yr daroed y Gilbert vab Richard kyhudaw Oweyn wrth y brenhin. y vot yn derbynneit lledradev yw gyvoeth o gyuoethau ereill : ac yn eu kynnal. Ac nev yr daroed y vab Hywe iarll caer lliion kyhudaw Grufud vab Kynan. a Goronw vab Oweyn hevyt. Ac yna y manesseynt diva holl kymre hyt na bei atkyuot vdunt tragwyd. Ac yna kynullaw llu aoruc y saesson or van eithiaf o Gyrnyw lle gelwir pengwayd : hyt y vann eithiaf o brydyn lle gelwir penblathaon. Achyt tyngkv nat edewit dyn bew yn kymre. A gwedy klywet o Voredud vab Bledyn hynny kyrchu y brenhin a oruc : a dygymot ac ef. Oweyn vab Bledyn ay wyr a aethant hyt yn Erryri. canys hausaf oed vdunt yno amdiffyn rac ev gelyneon. Ac yna y gysodas y brenhin tri llu : vn gyt a Gilbert iarll. holl dehev lloegyr a chyrnyw. y vynet y deheubarth kymre. Arall gyt ac Alexander vab Moelkylum. a mab Hywe iarll. caer lliion a holl prydyn y gyt ac wynt. Trydyd gyt ar brenhyn ehvn. y brenhin a doeth gyt ar deu lu hyt yn lle gelwir mur castell. Alexander ay gedymeith adoethant hyt ym pennant bachwy. Ac anvon ar Grufud y erchi ydaw dyvot

y hedwch y brenhin. ac adaw llawer idaw yr dyuot. ac eiswis y sommi oed pei delei. Ar brenhin a anvones ar Oweyn y erchi idaw dyuot y hedwch ac atdaw y neb ny allei vn amdiffyn ydaw. Ac yntev ay nacaawd. Ac ar hynny y doeth nebun wr ar Oweyn amenegi yr hedychu Grufud a mab Moelculum ar iarll ac adaw onadunt ydaw y holl tir dieithyr y kestyll yn didreth ymywyt y brenhin. ac yr hynny ny chytysynniawt ef ac wynt. Ac eilweith yr anvones y brenhin ar Oweyn kennadev. a chyt ac wynt Moredud vab Bledyn y gevynderw. ac y dywat yntev wrth Oweyn na thremycka di kennadwri brenhin lloygyr : namyn achub di. y garyat. ymlaen ereill athi ay keffy. Ac yntev a gredawt ydunt ac a doeth gyt ac wynt y lys y brenhin. ac y derbynnwynt wynt yn enrydedus gan ev canmawl. Ac yna ydywat y brenhin wrthaw. Oweyn heb ef canys doethost attaf oth vod achredu geiriev vygennadev ii : minnev ath ardyrchavaf ragor rac neb oth kenedyl. ac a dalaf y bwith o rodeon teilwg yt. Ac a rodaf yt dy holl tir yn ryd. val y bo kenvigen gan dy genedyl. Agweddy klywet o Grufud yr hedychu Oweyn ar brenhin : anvon a oruc yntev ar y brenhin ygeisiaw hedwch : ac y cavas gan dirvawr dreth. Ac yna y dychwelawt y brenhin y loygyr. ac y dywat wrth Oweyn canlyn di vi heb ef. ac a vo teilwg ytti y gaffel my ay rodaf ytt. ac o deuwy gyt ami y normandi : my agyflawnaf pob peth or a edeweis yt. a hynny a oruc yntev aphaub onadunt auu kywir wrth y gillid.

Pan oed oet crist M.C.xii. y doeth Henri vrenhin y normandi ac Oweyn gyt ac ef. ac y bu varw Geffrei escop mynyw. ac y perys y brenhin gwneithur yn escop yno Bernard ysgolheic o normandi. bei drwc bei da gan holl ysgolheigion hymre. Yn yr amser hwnnw y gwnaethlupwynt gwas ieuanc Grufud vab Rys vab Teudor yn vrenhin yn deheubarth kymre. ac y peris rei oy genedyl ydaw mynet hyt yn Iwerdon yny vei yn oetran. gwedy bot yno yn hir ef adoeth yw wlat. ac y bu ygkyldh dwy vlyned gweithew gyt ay genedyl gweithew gyt ay daw Gerald arglwyd penvro canys Nest verch Rys ac yntev oyd chwaer a braut. Ac or diwed y kyhudwit vrth y brenhin. a dywedut bot gobeith holl kymry vrthaw. Ac yna y peris y brenhin y geisiaw. ac y foas yntev hyt ar Grufud vab Kynan o dybygu cael diang y eneit. Ac y doeth kennadev ygan y brenhin y erchi y Grufud vab Kynan dyvot y ymwelet ar brenhin. A hynny agiglev

Grufud vab Rys gyt a Hywel y vraut yr hwn a uuassei yngkarchar Ernulf vab Rosser iarl Montgomeri. ac y rodassei Gwiliam vrenhin gynt ydaw ran o gyvoeth Rys. agwedy torri y alodev y ellwg ymeith aoruc. Ac y doeth yntev ar Grufud uab Kynan ac y bu lawen wrthaw. Agwedi dyuot Grufud vab Kynan y lys brenhin llawen uuwyrt vrthaw ac adaw llawer o da idaw yrperi Grufud vab Rys ydaw ay yn vew aaynvarw. Ac yr ymedewysyntev acwynt. A gwedy y dyvot adref ymovyn a oruc am Grufud vab Rys. Ac y cafas yntev yny gyghor kiliaw iadan y olwe yny wpypey pa chwedlev adelei ganthaw or llys. A gwedy amovyn amdanaw mor vrysahynny: anvon a oruc ar veirch ac ar draet yw geisiau. nacha un yn dodi gvaed am gwelet marchogean mor vrys y dyuot. Nacha yntev obreid cael y drws a chyrchu eglwys aber daron a chael y nodua oc ev blaen. A gwedy klywet o Grufud vab Kynan y dianc yr eglwys. anvon a orye y wyr yw dynnw or eglwys ymmeith: ac nys gadawd yr eseyb a gwyr yr eglwys. A gwedy y adaw onadunt ef yno: fo aoruc hyt yn ys-trattywi. Ac yna ymgynnullaw llawer attaw a dechreu ryuelu ar y flemissieit ar freinc.

Pan oed oet crist. M.C.xiii. Grufud vab Rys a losgas castell kyverbyn ac arberth. Ac odeno y doeth hyt yn llan ym dyvri achyrchu castell Ricard vab Pynson y geisiau y thorri ay llosgi. ac y gwrth-nebawt y castellwyr gyt a Moredud vab Ryderch vab Caradauc a oed gwercheitwat ar y wlat honno adan Ricard yna. ac y llosgat y llys ac y brathwyrt llawer allad ereill heb caffel dym or castell. Odena ef a anvones y gedymeitheon y geisiau castell Henri iarl yn aber tawy. ac y llosgassant y llys allad rei or gwyr heb cael dym or castell. A gwedy klywet hynny llawer oweision ieuene ynvyt a doeth yn borth idaw ac anreithiaw yn ev hamgylch yn olofrud. Ac yna yd aeth y freinc yn ev kyghor a galw attadunt tywyssogeon ywlat. nyt amgen noc Oweyn vab Ryderch. a Ryderch vab Teudwr ay veibion Moredud ac Oweyn. ev mam wynt oed Hynyd verch Vledynt y mwiaf or kymry gwedy Grufud vab Llywelyn. canys wynt oedynt vrodyr vn vam o Agharat verch Voredud brenhyn kymre. Ac Oweyn vab Caradauc o Wenlliant verch Vledynt adywetpwyrt vchot. a llawer or rei ereill. Agwedy ev dyuot y gyt: govyn or freinc udunt. a oedynt gywir wynt y Henri vrenhin lloegyr. ac y dywedassant ev bot. Ot ydywch heb yr

wynt: chwi bieu cadw castell caer vyrdyn yr brenhin. A llyna val y ketwir. Oweyn vab Caradauc ay keidiw pethewnos. a Ryderch ay veibion pethewnos arall: a Moredud vab Ryer ch vab Caradauc y trydyd pethewnos. A gorchymyn y Vledyn vab Kediur castell Robert Courtemayn yn aber comryn. Yn hynny anvon a oruc Grufud vab Rys disgwileit y gaer vyrdyn y edrych o gellit y llosgi nev y thorri. Ac yn ar amser hwnnw yd oed Oweyn vab Caradauc yny gwarchadw. Ac y doeth Grufud ay niver a dodi gaur amben y gaer. Sef a oruc Oweyn bwrw neit achyrchv lle klywei yr awr ac ymlad yn wychyr odybygu bot y gymedeithion gyt ac ef: sef a orugant wy. y adaw ef a fo. ac yna y llas Oweyn. ac y llosgat hyt y castell ac ny bu da ydieghis y castell hevty. Odeno y dychweillasant y ev gynottaedic lle gan yspeiliaw y koidyd. ac y syrthiawd attaw anvedred oweision ieuweinc ynvyt or wlat honno. ac y doethant y losgi castell hyt yngwhyr allad llawer owyr aod yndaw. Ac yd edewys William olundein y gastell rac ovyn Grufud. ar wlat ay holl ysgrybyl. dyeithyr y gwyr aedewis y wlat. Ac yno y kyflewnt adyvat Selif. kyn y kwymp y dyrcheif yr yspryt. A gwedy gwelet or anosparthus bobyl o dyvet hynny: ymgveirav y Geredigion aorugant dwrwy ganhorthwy Kediur ap Gronow. a Hywel ap Idnerth. a Thrahayarn ap Ithael. y rei a oed gereint agos ydunt. ac am hynny oed well ganthunt pendeiviaeth Grufud no holl wyr keredigion. Ac or kynghor hwnnw yd hanuu wayth holl kymre. canys adaw dyuet awnaethant yn llawn o flemissieit. a freinc. a saesson. a llawer o amrauylion kenedloed a oed gyt a gwyr keredigion. ac yr hynny yd oed callonniev gelynyaul vrth wyr keredigion am y galanassev awnaythessynt arnadunt gynt. ac ar ev kenedloyd. yr bot hagen Henri vrenhin lloigyr yn darystwg rei oe nerth. ereill ev dehol dros vored or kymmry. ereill o eur ac areant. ereill o rodeon amrauyaileon hyt na wydeat neb ev rif eithyr duw ehvn. nyt argywedawd Grufud dim yr hynny. namyn kyrchu keredigion ysgoit aoruc ac ymlad diwyrnavt a lle kadarn a daroed y Gilbert vab Richard ar flemissieit y adeiliat lle gelwyrt blaenporthgwydni. ac or ymlad hwnnw y llas llawer or rei aod y mewn: ac vn or rei allan. ac alosgassant y ran mwyaf or dref ac y darystwgassant y kymmwt ydunt. ac y foas y saesson ac adaw ev hanreithiev ac ev tei yn diffeith: ac y doeth y kymry ac anreithaw y wlat

ay llosgi hyt yn penwedic. ac odena y goruuant ar gastell ystratpeythill a llad llawer yndav ay losgi. o wyr Rys gvas-naithwr. canys efo bioed y castell. Odyna y doythant hyt y Glasgruc lle messurwit castell milltir o lan badarn. ac yno fy gynaethan an adasrwyd dwyn ysgrbyl or eglwis yn bwyllwr ydunt. Athrannoeth yd oed yn ev bryt mynet am benn castell aberystwyth yr hwn a losgessyt gynt a llad y castellwyr. A gwedy klywet o Rys hynny: anvon a oruc o hyt nos hyt yn ystrat meuric y gastell a adeiliasse Gilbert y arglvyd ef. y ervyuneit nerth y ganthunt. ac y rodassant yr hynn gorev or a allasant. Trannoeth y doeth Grufud ap Rys. a Ryderch y ewythyr ay deu vab Maredud ac Oweyn ac ev llw yn dirool y gyrcu castell aber ystwyth. le yd oed Rys was-snaythwr ay nerth yn diarwibot ydunt. A gwedy ev dyuot hyt ar villtir ywrth y castell lle gelwit ystrat antarron y gymryt ev kyghor y vynet am ben y castell. canys ar ben mynyd yd oed y castell ac ar lan avon ystwyth a phont a oed ar yr avon. Agwedy gwelet or freinc trevlav y dyd ganthunt yn ymggyhor: anvon a orugant seithydeon hyt y bont y ev digiav ac y geisiav ev twyllav ydyvot y ymseithu ac wynt. A gwedy gwelet or kymmre hynny: kyrcu y bont aorugant yn dirool ac ymseithu ac wynt yn wychyr calet. ac yn yr ymseithu hynny: y llas march vn or castellwyr. ac yna kyrcu y bont aorugant heb kymmryt kystlwn ganthwnt yny doethant y ben y brynn. A gwedy gwelet or freinc henne ellwng aorugant llw o varchogeon llurugauc ydunt y ev llad yn olofrud. A gwedy gwelet or gwyr ereill hynny: fo a orugant rei ac ev anreithv y wladoed ereill. ereill heb anreithv. Ac y foas Grufud ap Rys hyt yn ystrattywi. canys lle anneal oed hwnnw. A gwedy klywet or brenhyn hynny gvahavd Oweyn ap Cadogon aoruc attaw y ervynneit ydav ac y Lywarch ap Trahayarn mynet gyt ay vab a llw ganthunt am ben Grufud ab Rys. ac adav talu pwyth ydunt pan deleynt drachevyn. canys mwyaf oed y ymdiret ydunt yll deu. ac y hadawsant wyntheu hynny. A gwedy kynnullav ev lluoed ygyt wynt a doethant hyt yn ystrattywi: ac agyttyghassant nat adaweint na gwr na gvreic na mab na merch heb lad ford y kerdynt. Agwedy klywet or wlat hynny fo a orugant rei yr coydyd. rei y wladoed ereill. rei y gestyll cyfnessa attadunt lle tybygynt kael amdifryn. Ac yno ydywet-pwyt y diayreb. y ki a lyf y gvayw y llader

ac ef. Agwedy ellwng y llw adan y coet. y doeth Oweyn ac ychydid o tylwith. XC. yr coet ac y cabsant olev dynyon ac ys-grybyl yn fo tu a chaer vyrdyn. ac ev hymilit a oruc ac ev daly yn agos ar y castell ac ev dwyn ar y getymeithion drachevyn. Ac val yd oed yn dyuot nyhaf Gerald wasnaythwr a llw or flemissieit yn dyuot y gaervyrdyn yn erbyn mab y brenhyn. nyhaf yn or foadureon adan weidi mavr: a menegi ry darvot y Oweyn ev daly ac ev hanreithav. a gwedy klywet or flemissieit ynyvty hynny: coffau a orugant yr hen glwifev a wnathoed Oweyn ydunt gynt llosgi y gastell ay anreithaw adwyn y wreic y dreis a medyliaw am hynny a oruc Gerald arglwyd penvro ay lu a dyuot yn direbud am ben Oweyn ar anreith. a thybygu o Oweyn panyw yn borth ydav y dathoedynt. agwedy eu dyuot y gyt ymseithu a orugant oboptu: ac yno y brathwyd Oweyn yny syrthiawt. A gwedy kwyrhav Oweyn ychydic adiengys or a oed gyt ac ef. Agwedy klywet o Lywarch ap Trahayarn ay gedymeithion ry lad Oweyn: ymchwelut y ev gwlat a orugant o achos bot brodyr Oweyn yn kynnal y ran ef o powys dieithyr adugassei Oweyn y gan Moredud sef oed hynny kereinion a ran Madoc ap Ririt ab Bledyn. Henwev y vrodyr oed: Madoc ap Cadwgon a gat o Wenlliant verch Grufud ap Kynan. Eynion ap Cadwgon a gat o Sanan verch Dyfnaval. Morgant a gat o Ello verch Kedivor ap Collwyn twyssavc dyvet. Henri. a Grufud a gat oy wreic briawt merch y Picot de Sai twyssauc o freinc. Moredud a gat o Euron verch Hoydlyw ap Cadwgon ap Elystan. Oweyn a gat o Iweryd verch Edwyn. Ac yn hynny kytdyhnaw a oruc Eynon ap Cadwgon a Grufud ap Moredud ap Bledyn y vynet am ben castell Vchdryt ap Edwyn yr hwn a oed yng kymer yn meirionnyd. Canys Cadwgon ap Bledyn arodassey meirionnyd a chyueiliavc y Vchdryt ay veibion yr bot yn borth ac yn ganorthwy y Cadwgon ay veibion yn erbyn gwrthwynebed or odelei arnadunt. Agwedy llad Oweyn heb achos. gorthwrw oed gan y genedyl hynny: a dyuot am ben y castell ay losgi a fo o rei or castellwyr ac ereill adoeth y hedweh yr gwyr. Ac yna yr achubassant meirionnyd. kyveiliawc a phenllyn. ac a rannasant ryngthunt. kyueiliauc a machdwy a hanner penllyn y Grufud ap Moredud. a meirionnyd y veibion Cadwgon.

Pan oed oet crist. mil. C.xiiii. o vlvyn-yded y doeth tervysc rwng Henri brenhyn

lloegyrr a brenhyn freing am normandi. canys yno yd oed y brenhyn yn trigav. yny wlydyn honno y bu varw Gilbert vab Richard o hir nychtawt.

Pan oed oet crist mil. C.xv. mlyned: y bu ryvel rwnng Howel ab Ithel yr hwn a oed yn kynnal ros a rywvynyavc: a meibion Oweyn ap Edwin. Ririt a Llywarch ac ev brodyr. Ac yna anvon a oruc Howel ap Ithel yn ol Maredud ap Bledyn a meibion Cadwgon yn borth ydaw. canys wynt a oed yn kynnal y rannev hynny or wlat gan yawn. A gwedy menegy ydunt hynny: wynt a doethant ac ev tylwith amkan petwar cant o wyr da gyt ac wynt hyt yn dyffryn klwit canys ywlat honno oed eidunt meibion Oweyn ap Edwyn. A gwedy klywet onadunt bot Howel. a Moredud. a meibion Cadwgon yn dyuot: wynt a gynullasant ev nerthoed wyntev gyt a meibion Vchtryt ev keyynderw a freyng o gaer lleon. Ac a doethant yn ev herbyn ac ymlad yn wychyr creulon oboptu a llad llawer: ac or diwed y foas meibion Oweyn ac adienghys or eidunt. Ac y llas Llywarch ap Trahayarn. a Iorwerth ap Nud oed wrda enrydedus a llawer gyt a hynny. Ac ereill avrathwytt ac uuant veiriw or brathev. Howel ap Ithel a vrathwytt ac aducpwytt adref ac ympenn y deugeint diev ybu varw. Moredud a meibion Cadwgon a ymchweilyssant adref heb lyvassel trigav yny wlat rac ovyn y freinc.

Pan oed oyt crist mil. c.xvi. o vlwynyded y bu varw Murcherdach brenhyn iwerdon.

Pan oed oyt crist mil. c.xvii. y tagnavedwytt rwnng brenhyn lloegyrr: a brenhyn freinc. A gwedy ev tagnavedu yd erchys brenhyn lloegyrr parattoi y longhev y dyvot y loygyr. ac wynt abarattoet ac adewisswit y gorev o nadunt y dwyn deu vab a merch yr brenhyn drwod gyt a deu cant or rei gorev eithyr y brenhin ehyn owyr a gwraged. A dechrev nos hwylyv a orugant yny doethant hyt ynghevyng gweilgi: ac y doeth tympestel arnadunt ac ev bodi heb diang yr vn onadunt. Ar brenhin oed mewn llong arall heb vynet ywrth y tir hayach. ac adieugys yr tir drachevyn. Agwedy klywet ohonav ry vodi y veibion nychtawt adoev yndaw: yny uu abreid ydaw diang ay eneit.

Pan oed oyt crist mil. c.xviii. mlyned y priodas Henri vrenhyn merch yr duc or Almaen. kyn no hynny ybuaassei merch Moelculum yn orderch ydaw ac y buassei varw. Ar haf hwnnw y duc ef llu mawr yn erbyn Moredud ap Bledyn a meibion

Cadwgon. Einion. Madoc. a Morgant. ac anvon onadunt wyntev ar Grufud ap Kynan arglwid mon y ervynneit ydaw dyvot yamdiffin ev tervynev rac y brenhin. Ac yntev a wnaeth hedwch adan llav ar brenhin ac adaw ev diva wynt o deleynt yw gyuoeth ef. A gwedy klywet onadunt vot y brenhin yn dyvot anvon gveision ieweinc y ymseithu ac wynt allad llawer onadunt a brathu ereill. amedrutt y brenhin a saeth a rac daet yr arvev nyt argwedawt arnaw. Ac yna anvon yn ol Moredud a meibion Cadwgon a dyuot ar gret y ymwelet ac ef. ac yna y gwnaethant hedwch ac ef yr. x mil o warthec. Ac yna y dychwelavd y brenhin y loegyrr.

Pan oed oet crist. m. c.xix. hedwch uu y vlwydyn honno. Pan oed oet crist. m. c.xx. y llas Grufud ap Eulhayarn y gan Grufud ap Rys. Pan oed oet crist. m. c.xxi. y bu varw Eyniou ap Cadogon. ac y gorchymynnws y Voredud y vrautt y ran obowis a meirionnyd yr hwn adugassei y gan Vchdryt. ac y doeth Moredud ap Bledyn y gevynderw. ac Ithel ap Ririt ap Bledyn a ellyngghessitt o garchar Henri vrenhyn. adwyn yr Moredud ap Cadogon y randiroed a orchymynnws y vrautt ydaw. Agwedy klywet o Grufud ap Kynan ry wrthlad Moredud ap Cadwgon y gevynderw anvon a oruc y deu vab Cadwallawn ac Oweyn allu gantunt ac goresgynassant meirionnyd hyt yn llyn.

Pan oed oet crist. m. c.xxii. y lladawtt Moredud ap Bledyn Ithel ap Ririt ap Bledyn y gevynderw. ychydic gwedy hynny y lladawtt Cadwallawn ap Grufud ap Kynan y tri ewythyrr. Gronw. Ririt. a Meilir. meibion Oweyn ap Edwyn. Canys Angharat e' Owain oed wreic y Grufud ap Kynan a mam y Gatwallawn. Owain. a Chatwaladyr. a llawer o verchet. Yny vlwydyn honno y lladawtt Morgant ap Cadogon Moredud y vrautt o dwyll.

Pan oed oet crist. m. c.xxiii. y doeth y rei auuassei yn keisiav normandi gynt. a dwyn peth o normandi o vedyant Henri vrenhyn. Pan oyd oet crist. m. c.xxiiii. y kyhudawtt y freinc Grufud ap Rys vrth y brenhin. ac yducpwytt y tir aroassei y y brenhin ydaw kyn no hynny iarnaw. Ac yn diwed y vlwydyn ybu varw Daniel vab Sulien escop mynyw y gwr goreu or kymre ac yn archdiagon athagnauedwr gwynedd aphowis.

Pan oyd oet crist. m. c.xxv. you varw Grufud ap Moredud ap Bledyn. Ac y delhis Llywelyn ap Owain: Moredud ay dodi yu llaw Payn vab Ithon y gadw

yingastell brugge. Yn diwed y vlwydyn ydaeth Morgant ap Cadogon y Gaerusalem am lad o honaw y vrawt. agwedy y dyvot drachevyn hyt yn cyprys y bu varw.

Pan oyd oet crist. m. c.xxxv. y lladawt Moredud ap Llywarch y gevynderw gan vab Meuric. A deu gevynderw gan meibion Grifri a dynnawt ev llygeit. A leuaf ap Oweyn a dallawt y dev vroder ac ay deholas or wlat ac y llas wynt. Pan oyd oet crist. m. c.xxxvii. y llas Iorwerth ap Llywarch ygan Llywelyn ap Oweyn ym powys. Ac yn lleigys gwedy hynny y tynnwit llygeit y Llywelyn hwnnw ac y dispadwy y gan Moredud ap Bledyn. ac y llas luaf ap Oweyn ygan y gevynderw. a Llywarch alas a Madoc y vab. y gan Meuric y gevynderw. Pan oyd oet crist. m. c.xxxviii. y tynnwyt llygeit Meuric ay geillef. Pan oyd oet crist. m. c.xxxix. y llas Iorwerth ap Oweyn. ac y llas Cadwallavn ap Grufud y gan y gevynderw Cadwgon ap Gronw. ac Einion ap Oweyn yn nanhevdwy. ac ybu varw Moredud ap Bledyn amdiffynnwr gwyr powys. Pan oyd oet crist. m. c.xxx. nyt oed dym adyckit ar gof. nar dwy vlyned nessaf gwedy hynny.

Pan oyd oet crist. m. c.xxxiii. y bu varw Robert Courteheyse oyd glyshenw yngaerloiw mab William bastart ac yn iarll y normanniet ac y clathpwit yngaerdyv. Pan oyd oet crist. m. c.xxxiiii. ybu varw Henri vrenhyn Lloegyr. iii. d. noueb'. yn normandi ac y clathpwynt yn Redinges.

Ac ydoeth Stevyn uab iarll bloys a nei yr brenhyn oed hwnnw a darystygant dehev lloegyr yn wravl. Pan oyd oet crist. m. c.xxxv. y llas Richart a Gilbert y vab ygan Morgant ap Oweyn. Gwedy hynny y duc Oweyn a Chatwaladyr tywysogyon kymre ev llu hyt yngkeredigion. ac alogassant castell Wallt' de Bec. achastell aberystwyth. gyt a Howel ap Moredud. a Madoc ap Iorwerth. ac alogassant castell Richart delamar. a chastell dineyrth. a chaerwedros ac odyno dychwelut adref yn hyvryt lawen. Ac yn diwed y vlwydyn y doethant hyt yn kardigan ac amkan y chwe mil o bedyt kant. a dwy vil o wyr meirch arauc. gyt a nerth Grufud ap Rys. a Howel ap Moredud o vrechcinawc. a Madoc ap Ior. a deu vab Howel adugant ev lluoed hyt yn aberteiui. Ac yn ev herbyn wyntev y doeth Stevyn konstabyl y dref a Robert vab Martyn. a meibion Gerald. a William vab. ... a holl flandrysieit a normanniet ac ev marchogion hyt yn aber dyvi ac ymlad yn wychyr kalet.

ac yn dissyvyt y foas y flandryswyr. ac y llas llawer onadunt. ereill a losgat. ereill a las traet ev meirch ac adalpwyt: ereill a vodas. ereill a dychwelassant yn glaf adref. Agwedy gorut arnadunt y doeth Owein a Chatwaladyr adref ac aneiryf o garcharor-eon ac anreithiev a llurugev ac arvev a gwisgoed mawrweirhawc gantunt y hyvryt lawen.

Pan oyd crist. m. c.xxxvi y bu varw Grufud ap Rys arglwid deheubarth. A Grufud ap Kynan tywyssauc gwyned gwedy llawer o weithredoed da. Yn y vlwydyn honno y doeth meibion Grufud eilweith y keredigion ac y llogassant castell ystratmevric. a chastell ystevyn. a chastell sire Humfray a chaervyrdyn.

Anno. m. c.xxxvii. Ac yna y doeth yr amherodres y darystwg lloigyr y Henri mab hi or amherawdyr. canys merch oed hi y Henri vrenhin kyntaf vab Willam bastart. Ac yny vlwydyn honno y bu diffic ar yr heul. xii. kl'. o ebrill:

Pan oyd oet crist. m. c.xxxviii. y llas Kynwric ap Owein y gan wyr Madoc ap Moredud. Ac ybu varw Wallter vab Richart y gwr a seilawd gyntaf manachloc tyndyrn. Pan oyd oet crist. m. c.xxxix. y bu varw Madoc ap Idnerth. ac y llas Moredud ap Howel y gan meibion Bledyn ap Gwynn. Pan oyd oet crist. m.c.xl. y llas Howel ap Moredud ap Ryderch or cantref bychan drwy dwyll. Ac y llas Rys ap Howel. Pan oyd oet crist. m.c.xli. y llas Howel ap Moredud ap Bledyn. ygan yr eidaw ehvn. yn ymryson hagen yllas Howel a Chadogon. meibion Madoc ap Idnerth.

Pan oyd oet crist. m.c.xlii. y delihis Robert iarll caerloyw Stephyn vrenhin yn lincol. iii^e. kl' ap'l. Ac y llas Annaravt vab Grufud gobeith achedernyt deheubarth y gan wyr Catwaladyr. A gorthrwm oed gan Owein y vraut hynny canys merch Catwaladyr arodesit ydaw. ac yr hynny Howel ac Owein a dugant ran Catwaladyr o karedigion ay gastell yn aberystwyth alogas. ac y doeth Miles iarll henford megys karw ay varchogion gyt ac ef. ac y llas o ergyt saeth. A gwedy alltudav Catwaladyr oe gyuoeth ef adoeth a llynges ganthaw y aber menei or gwydyl Occer vab Occer a mab Turkyll. a mab Cherulf. Ac yno y kymodat rwg Oweyn a Chatwaladyr. A drwc oed gan y Gwydyl hynny canys oed amot ydunt dwy vil o vorkev yr dyvot gyt ac ef. A gwedy nas gavssant: wynt adalyassant llawer ac a dugassant gantunt yn attauel ev da.

Agwedy klywet o Oweyn hynny. ymlad ac wynt a oruc allad llawer a daly ereill. Ac ereill a diengys yn waradwydus hyt yn dilyn. Yn y vlwydyn honno yd aeth pererinion o gymre tu a chaerussalem ac y bodassant yn y mor. Ac yr atkyweirawt Hugyn vab Randwlf castell kymarôn. a maelenyd. a chastell colunwy. Ac eluayl agavas y freinc ac ay darystwnghassant hi. Ac y bu varw Innocent bab. ii. kl. apl. Anno. iiii^o. y delihis sir Hywe Mortymer Rys ap Howel ac y llas rei oy wyr. ac ereill adalywyt. Ac y diffeithwyt aber-teiui ygan Gores ap Owein. a Chynan y vraut. ac y goresgynnassant castell caer vyrdyn. ac edeilat castell mab Vchtryt. Anno. v^o. y bu varw Sullien vab Richemart mab maeth eglwys llan padarn. ar kyv-iawnaf or kymre. x. kl. octob. Ac y llas Meuric ap Madoc ap Ririt. a Moredud ap Madoc ap Idnerth. y gan Hyw Mortimer. Yny vlwydyn honno y cavas Cadell vab Grufud castell dinwyleyr yr hwn a adeil-awd Gilbert iarll. A chastell caer vyrdyn drwy Howel ap Oweyn ar gwyr a oed yngarchar gyt ac ef. Ac odyna y doeth Cadell ay vrodryr Moredud a Rys y gastell llan ystiphan ac ymlad yn gadarn ac wynt a llad llawer oc ev gelyneon a brathu ereill. Yn lleigys gwedy hynny y freinc ar flandryssieit ac ev tywyssogeon meibion Gerald. a William or hay adoethant yn dissyvyt y ymlad arvn castell hwnnw. Aphan welas Moredud ap Grufud hynny a oed wercheitwat ar y castell kyt bei mab o oetran annoc y wyr y ymlad yn wrawl aoruc. Agwedy gwelet or freinc nat oed namyn nyver bychan yny castell: bwrw ysgolygon amgylch y gaer aorugant. aphan oedynt yn agos ar bylchev: y byrywt wynt yr klawd. ac y llas ereill val ydoed ev tyghetvnevev. ac ereill ev kymhell ar fo. Yn diwed y vlwydyn y bu varw Run ap Owein gorev gwr y darper or kymre a theckaf. Ac y cat castell yr wydgruc ac y torrat yn yssic. ac y llas llawer or castellwyr ac ereill adalpwyt vn garcharoreon. Agwedy menegi i Owein hynny hof oed gantaw achyvodi llywenyd yndaw ac ymadaw ay holl dolur ay dristweh am y vab. Anno. vi^o. yd aeth Lewys brenhin freinc ac amherawdyr yr almaen. a ieirll a baroniet: lluosogrwyd y Garusalem. Yny vlwydyn yd aeth Cadell ap Grufud ay vrodryr Moredud a Rys am ben castell y wis. ac anvon yn ol Howel ap Owein yn borth ydunt. A gwedy klywet o Willam vap Geralt ay vrodryr hynny: anvon y wahawd Howel a orugant o barthret y

brenhin ac adaw llawer o da idav yr dyvot yn borth ydunt. ac yntev adoeth ac a ym-diffynnawt y castell oy nerth ef. Ni bu bell gwedy hynny yny tyvawt tervyse rwg meibion Owein Howel a Chynan. a Chad-waladyr eu bewithyr braut ev tat. Odena y doeth Howel a Chynan hyt yn meirion-nyd y darystwg y wlat ydunt. ac y gastell kynvav a adeiliassey Catwaladyr. ac a oed yngeidwadayth Morvran abbat y tygwyn. Ac ymlad ar castell allad rei abrathu ereill. a dianc ereill yn vew o getmeithas. Yn y vlwydyn honno y bu varw Robert iarll y gwr auu yn kynnal ryvel yn erbyn Stephen vrenhin. xii. mlyned. Anno. vii. y bu varw Vchdryt escob llandaf gwr da santeid. ac y rodât yny le Nichol vab Gourgant yn escob. ac y bu varw Bernard escob mynyw gwr da santeid ac y bu escob. xxxiii. Ac yny le yntev y doeth David ap Gerald archidiagon keredigion. Ac y bu varw Robert escob Henford gwr da kredyfus a da wrth tlodeon. Ac yny le yntev y kyssegrwyd Gilbert abat caer loyw. ac yny vlwydyn honno y bu maruolaeth mawr yngymre. Anno. viii. y gwnaeth Owein ap Grufud ap Kynan brenhin gwyned castell yn Ial. ac y gwnaeth Cat-waladyr ap Grufud castell llanrystut ac a rodes y ran o keredigion y Cadwgon y vab. Yn diwed y vlwydyn yd adeilawd Madoc ap Moredud castell Croesoswallt. Ac a rodes yw neynt. Owein. a Meuric meibion Grufud y ran o kyveilyauc. Anno. ix^o. Cadell ap Grufud a atkyweir-iawt ketweli. Yny vlwydyn honno y delhiis Owein brenhin Gwyned Kynan y vab. Ac y delhiis Howel ap Owein Cat-waladyr y kevynderw ac aduc y grvoeth ay gastell iarnaw. Ac y doeth Cadell a Moredud a Rys meibion Grufud ac ev lluoed y keredigion hyt yn Ayron. Ac y daeth Madoc vab Moredud brenhin Powys yn nerth y Randwlf iarll Caer. yn erbyn Owein Gwyned. Ac y llas llawer oc ev gwyr yn konsyllt. agyrru ereill ar fo. Anno. dom. M.C^o.l. Cadell. Moredud. a Rys meibion Grufud aganattassant kered-igion y Howel ap Owein dieithyr castell pengwern. castell llan rystut a gavas o hir ymlad ac alas y castellwyr oll. Ac yr atkyweiriawt Cadell ay vrodryr castell ystmeuric. Ac val yd oed Cadell yn mynychu hely bevnyd y doeth gwyr Dynbych ay guraw yn yssic ay adaw yn lle marw. Ychydig gwedy hynny y cavas Moredud ap Grufud a Rys y vraut Gohyr ac alosgassant castell aberllychwr. ac a adeiliassant castell dinwyleyr. Ac id

adeiliaud Howel ap Owein castell vab Gumffrei yn dyffryn calettwyur. Anno .i. Owein ap Grufud a yspeiliaud Cunedda y nei. a Chatwallawn y vraut oy lygeit ay geilliey rac bot etived ydunt. A Madoc ap Moredud a ladawt y Stephen vab Baldwyn. Ac yr alltudwit Catwaladyr o von ygan Owein y vraut. Ac y bu varw Symeon archdiagon kelynnawc gwr da enrydedus. Anno. ii°. y cavas Moredud ap Grufud a Rys y vraut castell penwedie. a chastell dynbych o vrat nos yr hwn arodessyt y gadw y Willam vab Gerald. A chastell aber avyn agafsant allad llawer allosgi adyvot ac anreith dirvaur adref. Ac y doeth Rys ap Grufud a marchochu mawr ganthaw ac a diffeithawt castell ystrat kyngen. Ac odyne y diffeithawt yr eil weith kyveiliawc. Yny vlwydyn honn y bu varw David brenhin ysgottieit. ac y doeth Henri tywyssauc y dir llogyr. Ac y bu varw Randwlf iarll caer lleon. ac ydaeth Cadell ap Grufud y perindawt ac y rodes mediant yv vrodyr Moredud a Rys nny deley drachevyn. Anno. iii. y bu varw Stephvyn brenhin llogyr y gwr ay kynhelis drwy enwired ac nyt trwy etholodiaeth. ac yny ol yntev ydoeth eilweith Henri mab Geffrei plawntegenet iarll peytw a gat o amherodres ryneyn a oed verch y Henri vrenhin vab Willam bastart. ac a gymyrth Elianor brenhines freine attaw ac a gynheliis y dyrnas yn gadarn. Yny vlwydyn honno y bu varw. Grufud ap Gwynn. Anno. iii. y bu varw Moredud ap Grufud ap Rys o keredigion ac ystrattywi a dyvet. ac y bu varw Geffrei escob llandaf. ac y bu varw Roger iarll henford. Anno v°. y kiglev Rys ap Grufud bot Owein Gwyned y ewithyr yn dyvot allu maur ganthaw y keredigion. ac ydoeth yntev yny erbyn hyt yn aber dyvi y ymlad ac ef. ac y gwnaeth yno fos a chastell. Yny vlwydyn honno y gwnaeth Madoc ap Moredud tywyssauc powys castell yngereinawn kyverbyn kymher. ac y diengys Meuric nei Madoc o garchar. Ac y kyssegrwit eglwys veir yn meivot. Ac y bu varw Terdelach brenhin Connach. Anno. vi°. yduc Henri vrenhin y lu hyt yn morva kaer lleon ac yno gossot y bebyllev. ac yn y erbyn yntev ydoeth Owein Gwyned ay lu hyt yn dinas bassig. ac yno mesurav lle castell a dyrchavel klodiev mawr. a gwedy klywet or brenhin dynny anvon tywyssogyon ierll a barwnieit a llu mawr gantunt hyt yno. Ac yn ev herbyn y doeth David ap Owein ac ev hmylit hyt yn traeth caer gan ev llad yn

olourud. A gwedy gwelet or brenhin hynny kynnullav y lu ygyt a oruc a mynet ar hyt y traeth hyt yn rudelan. ac ydaeth Owein y tal llwyn pennant y vessurav castell. ac odyne gweithur codiant yr brenhin ay wyr. ac odyne ydaeth Madoc tywyssauc powys a thalm o lu y brenhin gyt ac ef ar longhev hyt yn aber menei. ac yno cyrchu mon ac yspeiliau eglwys veir. ac eglwys pedyr. A hynny a dangossas duw ydunt. traunoeth y doeth ieigtyt mon y ymlad ac wynt. ac y foas y freine ac y llas llawer onadunt. ac ereill a vodas. ac yehydic obreid adienghis yr lloghev. ac yna llas Henri vab y Henri vrenhin a thywyssogyon y llonghev oll. ac yna yr hedychwt rwng y brenhin ac Owein. Ac y cavas Catwaladyr y dir. ac ydaeth y brenhin y loegyrr. ac y cavas Ior. Goch ap Moredud castell Ial ac ay lloggas. Anno. vii°. y llas Morgant ab Owein o dwyll y gan wyr Iuor ap Meuric. ac y kymyrth Ior. y vraut caerllion a holl tir Owein yn eidaw ehvn. ac y kynheliis Rys ap Grufud ryvel a brenhin lloegyrr gwedy hedychu holl tywyssogyon kymmyr ac ef. ac a berys y holl deheubarth mydaw hyt yn diffeithwech tywy. Agwedy klywet or brenhin hynny. anvon kennadev attaw y erchi ydaw dyvot yv lvs kyn dygyvor kymre a lloegyrr a freine am y ben. ac yny gynghor y cavas kyrcu y llys a hedychu ar brenhin a oruc. Ac yna y rodes y brenhin ydaw y cantref mawr achantrefod ereill ymplith kyuoethev barwnyeit ereill. rac torri ac ef rac llaw. Ac y kymyrth Rys hynny ay gynnal yn hedwch canys o dwyll y gwnaethpwytt ac ef hynny. Yn hynny y doeth Rog' iarll Clar oed wr kadarn a chwannave y gyuoethev yn gymre. ac ervynneit yr brenhin caffel goresgyn ar y kymyre. ac y cavas. Ac y doeth y keredigion a hedychu a Rys. a gwedy hynny ef a doeth hyt yn ystrat meuric ac ystoriaw y castell. a chastell hwnfrev ar dyvi. achastell dinwrth. a chastell llan rystud. a oyd eidaw Wallt' Cliford. achastell llan ymdyvri. ac a berys kyrcu anraith o gyvoeth Rys. Ac y perys Rys menegi hynny yr brenhin. ac id erchis y brenhin gweith' iawn y Rys ac nys gwnay. Agwedy gwelet o Rys nachaffei dym: ef a oresgynnavt holl kestyll keredigion or a gadarnhaassey ierll abarwnyeit yno. ac ay hanreithiawt. Agwedy klywet or brenhin hynny. ydoeth yr eilweith y deheubarth kymre a chymryt gwystlon ygan Rys ap Grufud adychwelut y loegyrr. ac yn lle ydaeth drwy vor. Anno. viii°. y goresgynnavs Rys holl gestyll

dyvet or awnaethassey y freinc ac ay llogas. ac adoeth amben kaeryrddyn. Agwedy klywet o Reinallt vab Henri vrenhin hynny kynullaw a oruc attaw y freing a sayson ar flandrysyr ar kymre ydyuot amben Rys. Ac yna ykiliawd Rys ay wyr ar eidunt hyt yn mynyd kynen ryehitir mein. Agwedy dyuot Reinallt ay iarll brustev a iarll clar a deu iarll ereill a Chatwaladyr ap Grufud. a Howel. a Chynan. meibion Owein a lluoed mavr ganthunt hyt yn Dynwylleir. a messuraw castell yno. A gwedy na chafsant dim ywrth Rys yd aythant adref yn llaw wac. Agwedy klywet o Rys hynny: ellwng a oruc yntev ywyr adref. Anno. ix°. y bu varw Madoc ap Moredud tywyssave powys. ac y clathbwy y eglwys tysiliav yn meivot. Ac yn lleigys gwedy hynny y llas Llywelyn y vab yn hwn yd oed gobeith holl powys. Ac y dalpwy Cadwallawn ap Madoc ap Idnerth ygan Einaun Clut y vraut. ac y rodes yntev yngharchar Owein ap Grufud. ac y rodes yntev ef yr freinc. ac y dienghis yntev ohyt nos ogyghor ywyr ay vrodyr maeth. Anno. M°.lx. gwedy marw Adrian y barnwit y goruodedigaeth o freinc a lloegyr y Alexander ac y dyrchafwyt yn bap. Anno. i°. y bu varw Agharat wreic Grufud. Ac y bu varw Meuric escob bangor. ac y cavas Howel ap Ieuaf castell walwern yngkyueiliawc drwy dwyll. ac am hynny y kymyrth Owein ap Grufud tristwch yndaw am varw y van. ihyt na allei dim y digrifhau. Agwedy mynet hynny heibiau y doeth Owein ay lu hyt yn llandynan yn Arwystli a chynullav anreith dirvaur. ac y doeth gwyr arwistli gyt ev harglwyd Howel ap Ieuaf ac ymlit yr anreith hyt yngordwr hafren. ac yna ymchwelud o Owein attadunt ac ev hymlyt ac ev llad obreid y dienghis ev traen yn vew. Ac yna y doeth gogonyant mewn Owein ac yr atkyweirawt y gastell drachevyn. Anno. ii°. y kessegrwyd Thomas Chaunseler cil Henri vrenhin yn archesgob ygeint. Ac y torrat castell Carregova y. gan Owein ap Grufud ac Owein ap Madoc. a Moredud a Howel. Ac ydaeth Henri vrenhin allu dirvaur ganthaw y deheubarth kymre hyt ympencadeir. ac a gymyrth gwistlon gan Rys ap Grufud ac a dychwelavd y loegyr drachevyn. Yny vlwydyn honno y llas Eynon ap Anaraut ygan wr idaw ehvn Wallt' ap Llywarch yny gwyse. Ac y llas Cadwgon ap Moredud y gan Wallt' vab Richard. Ac y kymyrth Rys ap Grufud y cantref mavr ar tir yn dinefwr yn eidaw ehvn. Ac y

bu varw Kedivor vab Daniel archdiagen keredigion. Ac y bu varw Henri vab Arthen yr ysgolheic gorev o kymre or a oed yn un oes ac ef. Anno. iii°. y gwelas Rys ap Grufud nat yttoed y brenhin yn kwpplau y edewyt. ac na allei bychedockau val ydoed. rac tlodi. ef a gymyrth tir Rog' iarll clar a hynny o annoc Eynio' y nei ac a oed tywyssauc llu idaw ac alas. Ac a oresgynavt holl keredigiavn yr eilweith. ac a llogas castell ab' reidaul a chastell mabwynnyaun. ac a anreithaut y flandrysyr yn vynyeh gan ev llad ac ev llogsi. Ac yn lle gwedy hynny y kytdydhunavt y kymre. a gwrthot kethiwet y freinc iarnadunt. Anno. iii°. y diffeithawd David ap Owein tegegyl ac aduc y gwyr ac ev holl allu gyt ac ef y dyffryn klwit. Agwedy klywet or brenhin hynny ef adoeth yno a mynnassu gwneithur castell yno. ac y gymmyrth gwystlon ac ydaeth hyt yn rudelan. ac yno y bu tri diev yn messurav castell ac a dychwelawt y loegyr. Ac eilweith y doeth a dethol ymlad wyr o loegyr. a normandi. aflandrys. ac angiw. a gasgwyn. a phrydyn. hyt yn croes Oswallt. Ac yny erbyn yntev y doeth Owein a Chatwaladyr meibion Grufud ap Cynan a llu gwyned. a Rys ap Grufud o deheubarth. ac Owein kyueiliauc. a Iorwerth coch. a meibion Madoc ap Moredud a holl powys. a deu vab Madoc ap Idnerth ac eu holl lluoed hyt yn Edeirnon. Ac yno messuraw castell yn Corvayn. Agwedy klywet or brenhin hynny. dic uu ganthaw. a dyuot ay lu amben coet aber keiriau ac ay lad hyt y llawr. Ac y doeth yehydic o kymre heb wybot yw tywyssogyon ac ymlad yn wraul allad llawer or rei gorev oboptu. Ac odena yduc y brenhin y lu hyt yn mynyd berwyn. ac yna pebyllu adyuot glaw arnadunt yny uu veiriw llawer onadunt rei o annwyt ereill o newyn. Ac yno y cavas yny gyghor dychwelut y loegyr. apheri dallu y gwystlon a oed ygkarchar ganthaw y kynt. nyt amgen. deu vab Owein vrenhin. Catwallawn. a Kynwric a Moredud. meibion Rys. a llawer or rei ereill. o lit wrth y kymre. Eilweith y cavas yny gyghor dyvot hyt yngkaer lleon ac yno kyweiriav y castell yny delei llynghes o Dulyn. ac o Iwerdon attaw. Ac ny bu digau ganthav hynny namyn anvon drachevyn y gyrcu niver avei uuy. ac ydaeth yntev y loegyr drachevyn. Yny vlwydyn honno y cavas Rys ap Grufud Aberteivi a losges y castell ac ay drylliaut ac a duc anreith diruawr odyon. ac a achubaud castell kilgarran ac adelhiis

Robt vab Stephvyn ac a dodes yngharchar. Yny vlwydyn honno ydaeth govent gyntaf ystrat flur. ac y bu varw Llywelyn ap Owein. Anno. v^o. ydoeth y freinc o benvro ar flandrysyr y ymlad a chastell kylgerran ac y llas llawer onadunt adychwelut adref yn llaw vac. Ar eil weith ydoethant ac ny dygrynhoas dim ydunt. Yny vlwydyn honno y distrywiant Owein ab Grufud dinasbassig. ac yd alltudwit Diermid vab Mwrchad oy vrenhinyaeth. ac y doeth yntev hyt yn normandi y gwynav vrth brenhin lloegyr ac y ervynneit idaw y gyvansodi yny gynoeith drachevyn. Yny vlwydyn honno yd alltudwit Ior' coch oy dir yn mochnant y gan y deu Owein. ac a rannassant rygthunt. Mochnant ewch rayadyr y Owein kyueiliauc. ac is rayadyr y Owein vachan. Anno. vi^o. y doeth Owein a Chatwaladyr meibion Grufud owyned. a Rys ap Grufud odeheubarth a gyrru fo ar Owein kyueiliauc adwyn kereinavn yrnay. ay gorchymyn y Owein ap Madoc o walwern. Ni bu bell gwedy hynny yny doeth Owein kyueiliauc allu oy freinc ganthav ac a dorassant castell kereinavn ac ay llogassant. allad yr holl castellwyr. Yn diwed y vlwydyn honno y doeth Owein a Chatwaladyr tywysogion gwyned a Rys ap Grufud o deheubarth hyt yn rudelan. ac yno ybuanant tri mis yn adeliat castell gvedy torri y castell y gafsant yno ay llogsi achastell prestattyn ac ymehwelut adref y ev gwlat yn hyrvyt lawen. Anno. vii^o. ydoeth Fredric amheraudyr ruvein a llu mawr ganthaw hyt yn ruvein athorri eglwys pedyr agwneithur afrool mawr. ac y dielys yr holl kyuoethauc llad y lu yntev kynmwiaf. Ac y llas nei y Wrgenev abat y gaa Kynan ap Owein. Anno. viii^o. ydill-yghwyt Robt ap Stephyn o garchar Rys. Ac y doeth Diermyt vab Mwrchath a marchauc lu mawr ganthav hyt yn Iwerdon ac y llochgarmon y doeth y dir ac ay gorgesgynnawt. ac yny vlwydyn honno y bu varw Robt iarll leicester. Anno. ix^o. y llas Meuric ap Adam o buellt ygan Mor-edud pengoch y geynderw o dwyll yny gvsc. Ac y bu varw Owein ap Grufud ap Kynan tywysauc gwyned gvedy llawer o goruodedigaethen. Anno. dom. M^o.c^o.lxx^o. y lladaut Daid ap Owein Howel y vraut yr hynaf. Anno. i^o. y pymphet dyd gvedyr nodolic y llas Thomas archescob keint yny escopwisc wrth allor ydrindaud yny eglwys ehvn yngkeint achledyfeu ygan Richard Bryton' a Hugus normyrvilc. a William Tran. a Reinallt vab yr arth. o annoc

Henri vrenhin lloegyr. am na adei idav trethu yr eglwysv yn erbyn gvahard y tryded Alexander pab. A yna ygversev hyn. Ann' millen' centen' septuagen'. Prim' erat p'ma' corrui ense Thomas. Yny vlwydyn honno y daeth Ric' vab Gilbt Stragbow iarll amhwydic Iwerdon ac a gymyrth merch Diermit vrenhin yn wreic briaut idav. ac awnaeth ladva vaur yn dilyn. Ac yn lleigys y bu varw Diermyt ac y glathpwit ef yn ferna. Ac y bu farw Robt ap Llywarch. ac y bu tervyse rwg brenhin freinc abrenhin lloegyr am lad Thos archescob. canys rodassei meichev y vrenhin freinc na chwyvit wrthaw. nyt amgen no Henri duc borgwyn a Theobald' y vraut. Agwedy klywet o Alexand pab anvon at brenhin freinc ar meichev. a gorchymyn ydunt kymhell brenhin lloegyr hyt yn ruvein ywneithur iawn am ry lad yr archescob. Ac anvon o brenhin lloegyr hyt yn ruvein y esgussodi drostaw na allei dyvot yna. Yn hynny ydoeth Rys ab Grufud idaristwng Owein kyveiliauc y dav gan y verch ac agymyrth seith or gwestlon ganthav. Yn hynny ydoed ar y brenhin ofyn ysgymunoliaeth o ruvein. Ac yd oed yny vryt vynet ydarystwng Iwerdon. Ac y doeth pavb oy dywysogyon attav o loygryr achymre. Ac y doeth Rys y ymhedychu ar brenhin ac yaeth yny ewylls o trychan meirch. a. iiii^o. mil o ychen a. xiiii. o wystlon ar hynny. Odyo yd aeth y Gaerllion ar wysc ac aduc ydinas yar Ior. ab Owein ap Caradoc ap Grufud. Am hynny yd aeth Ior. ay deu vab Owein a Hywel. ev mam oed Angharat verch Vchrit escob llandav. a Morgant ap Seisyll ap Dyfnawal o Dudgu verch Owein chwaer yr dywededic Ior. o llawer gyt ac wynt a anreithiassant ywlat ac a distriw-assant ydref hyt y castell. Ac y doeth y brenhin a llu maur ganthav y benvro. ac yno ef arodes y Rys keredigion. ac ystrat-twy. ac arwistl. ac alvael. 'Ar haf hwnnw Rys a atkyweiriavt castell abtei vi yr hwn adristiwasse gynt. pan delhiis Robt. vab Stephyn o Nest verch Rys ap Teudwr. Ac ef aberis kynnullav y meirch a edevssyt yr brenhin ac adoeth y ymwelet ar brenhin hyt ym penvro. ac odeno yd aeth y brenhin hyt yn mynyw y perindot ac arodas yn offirwg deu cantelcop o bali a. dyrneit o aryant amgilch chweigeint. ac y gvahodes yr escob ef. ac y kymyrth gvahaud ac ychydic o niver ygyt ac ef. Ac yna y doeth Richard iarll oywerdon y ymgetmeithiaw ar brenhin: canys oy annod y daeth y Iwerdon. Agwedi bwit duw

gwyl vihangel ar law mawr y doeth hyt yn penvro. Ac yno y doeth Rys a chwe meirch a phetwar vgein meirch. Ac o hynny ny chymyrth y brenhin namyn vn arbymthec arugeint. gan ev diolch y Rys yn vaur. Agwed y dyuot hyt y ty gwin yggyt. ef a rodes y Rys Howel y vab aunassey yngwystyl yn hir yn lloegyr. Ac yspeit am y gwystlon a oed yny vryt ev kymryt o newyd. ac am yteyrnet yny llelei o Iwerdon. Ac yna y peris parattoy llynghes y vynet Iwerdon. a duw gwil Calixti pab yd ellynghaud y llu yr llogheu. Ac y doeth gwynt gwrpwith ac a yrawt y brenhin yr tir drachevyn. Agwed y dyvot Iwerdon y trigassant yno y gayaf heb argyweddu dim ar y gwidyl. Anno. iio. y bu marvolayth maur ar lu y brenhin rei o newin. ereill o newyd bwydev. ereill o diffic na ellyt dwyn kyfnewidiev ar vor yn amser gayaf. Yny vlwydyn honno y bu varw Catwaladyr ap Grufud ab Kynan. Ac ydoeth ybrenhin yn wythnos y diodeifein hyt yn penvro ac ychydic o niver gyt ac ef. ac adaw y varwnieit ay varchogeon yn Iwerdon. Ahynny o achos kennadev y pab a rei brenhin freinc. Ac yno ybu duw pasch athrannoeth ac y casaf Rys ymdidan ac ef yn talacharn yn mynet ytu a lloegyr. Agwed y dyvot y loegyr o honaw auvon a oruc kennadev at Ior. ap Owein ierchi ydaw dyvot y ymdidan ac ef ac y gadarnhau hedwch rynthlunt. Ac ydoeth Owein ap Ior. o arch y dat ydyuot gyt ac ef ylys ybrenhin. ac y doeth gwyr iarl brustov o caer dyf ford y castell newyd ar wysg ac y lladassant ef yn was ievanc klotvaur. A gwedy menegi hynny yw dat ac y Howel y vraut ac yr lleill a oed vn ac wynt. nyt ymdiredassant yr brenin ohynny allan namyn gwneith' gwaethaf ac y gellynt ar gyvoeth ybrenhin olad allosgi ac anreithaw heb drugared. hyt ynkaer low alyt yn henford. Ac yna y gwnaeth ybrenhin Rys ap Grufud yn vstys ar deubarth kymre. ac yntev aaeth yfreinc heb olud. Yn hynny mys aust ycafas Seissill a Dyvynwal a Ieuan ap Seissill ap Ririt. castell Aber Gevenny odwyll ygan wyr y brenhin. Anno. iiii. ybu yr hin degaf yn amser gayaf hyt difev kyuarchavel ac yna y doeth taranev aglaw achenllyse athorri bric y coet hyt ydaear. ac yssu o bryvet y deil yn llwyr hyt na alley y gwydvilot ymborth. ac y peryglavt llawer or bobyl ac or ysgrybyl. Yny vlwydyn honno y ganet Meuric ap Rys ap Grufud. a mab y verch Moredud y vraut. Ac ydaeth Henri ieuanc vab Henri brenhin

lloegyr dros vor at y dat. agovyn yw dat peth awnay canys nat oed ydaw ymborth onyt agaffei gan ydat. Ac yd erchys y dat rodi ugeint pvnt or monei hwnnw beunydwaw. Ac y dywat yntev na chiglev rodi lifrei y vab brenhin erioet ac nas mynnei yntev. Ac yny gyghor y cavas mynet ydinas twrws a chymryt areant yn echwyn gan y bwrdeissieit ydref. Aphan giglev y brenhin hynny: gvaharth aoruc na rodyt ydaw vn geiniavc. ac anvon gwyr oy lys ehvn yw daly ay warchadw yny darffei ydaw kymryt kyghor amdanaw. Ac y perys yntev medwi y gweircheitweyt athra uuant yn kysgu. ydaeth ymeith ac ychydic owyr gyt ac ef hyt at brenhin freinc y chwegrwn. Yn hynny yr anvones Rys ap Grufud Howel y vab dros vor at Henri vrenhin yw wassneithu. ac y bu llawen ybrenhin wrthaw a diolch yn vaur y Rys y anvon yno. Yn hynny yd oed Henri ieuanc drwy nerth y chwegrwn a Theobaldus duc bwrgwyn a chyghorwr flandrys yn ewyllyssu gwrthnebu y gyvoethev ydat. Duw m'chergwith. xv. kl. aust y doeth Ior. ap Owain amben Caerllion ac ymlad ardinias ynyw kavas. a daly gwyr y dinas yny gafas y gastell. Odeno ydaeth Howel ap Ior. o hyt nos y gastell gwent. athrannoeth y darystynghavt y wlat idaw dieithyr ycastell. ac agymyrth gwystlon or rei goreu or wlat. ac yna y gyrrawd David ap Owein owyned Maelgwn y vraut hyt yn Iwerdon ac agymyrth Mon y eidaw ehvn. Anno. iiii. y bu varw Kynan ap Owein. Ac y gwrthladawt Dd. ap Owein y vrodyr ay gevynderiw o wyned ac ay kymyrth yn eidaw ehvn. Ac a garcharawt Maelgwn y vrawt. Anno. v. peris Howel ap Ior. ogaerllion heb wybot yv dat daly Owein y gevynderw athynnv y lygeit ay geillev rac kaffel etived o honaw canys ef oed yr etived ar caerllion. Ac yn dissyvyt ydoeth y freinc ac alltudaw Ior. a Howel y vab odeno. Ac y tagnavedwyt rwg Henri vrenhin lloegyr a Henri ieuanc y vab gwedy distrywiaw llawer o Normandi agwladowed ereill. Ac y delhiis David ap Owein. Rodri y vraut dro dwll ac ay dodas mewn carchar kyfync a gevyne arnav. am geisiaw ran o dref y dat iganthaw. Ac yna y kymyrth Dd. ap Owein Emme chwaer yr breuhin yn briawt odybgyu caffel am hynny kynnal y gyvoeth yn hedwch. Ac yn hynny y dienghys Rodri o garchar y vrawt. achyn diwed y vlwydyn ef aduc Mon iarnav a Gwyned ewch Conwy. Duw gwyl Iago apostol ydaeth Rys ap Grufud y Gaerlow yr kwnsili ahoill twwys-

sogeon kymre gyt ac ef or a uuassei yn erbyn y brenhin. nyt amgen. Catwallawn ap Madoc y gevynderw o vaelenyd. Eynion Clut y daw gan yverch o elvayl. Eynion ap Rys y dav gan y verch o gwerthrynnyon. Morgant y nei ap Gwlad' y chwaer. tat Caradawc ap Iestiu owlat vorgant. Grufud y nei vap Nest ychwaer braut Iuor vachan ap Meuric o semhenyd. Ior. ap Owein o gaerllion. a Seissyll ap Dyvynwal o went ewchaf abriodassei Gwladus chwayr y Rys ap Grufud. Agweddy ev dyvot yno y brenhin arodes hedweh ydunt. ac arodes Caerllion y Ior. ap Owein. Ac y llas Seissill ap Dyvynwal o dwill yn gastell ab' gevenni ygan arglwyd brecheynave. Ac yllas Geffrei y vab a goreugwyr gwent. a Gwlad' y wreic adalpwyt. a Chatwaladyr y mab alas. Agweddyr lladua mordruan ahonno ny allawd kymro ymdiriet y dwyll y freinc ohynny allan. Cadell vab Grufud o orthrwm heint gwedy kymryt habit crevyd amdanaw yn ystrat flur y bu varw ac yno y clathpwyd. Ac Richard abat clerval mewn manachloc yn ymyl dinas rhydd y doeth manach ay vrathu a chylllell ac or brath hwnnw y bu varw. Anno vi°. y bu varw Kynan abat y ty gwyn. A Daidid escob mynyw. ac yny le yntev y doeth Perys. Ar nodolic hwnnw y gwnaeth Rys ap Grufud y wled wawr yngastell ab' teiui. y ymryson pwy orev o gerd tant. nev gerd tavot dros wyneb kymre. a loegyrr. a phrydyn. ac iwerdon. a pheri gwneith' dwy gadeir. vn yr gorev or telynoryon. arall yr gorev or beird. Ac or telynoryon gorev oed gwas ieuanc or llys. or beird gorev oed rei gwyned. ar wled honno o gyhoydwyd blwydyn kyn y wneith'. Yny vlwydyn honno y gwnaethpwyt kwnsili yn llvndain am hanner y grawys y gadarnhav kyfreithev yr eglwysev. ac y tyfawd ymryson y rwng archescop keint. ac archescop caer efrawc am eistedvaev yngwyd y cardinaeliet o ruvein. kyrchu aoruc archescop keint lle delehe vot. Athrannoeth yd achubawt archescob caer efrauc y lle hwnnw yngwyd y cardinaliet. ac y doeth nebvn or tu drachefyn idaw ay dynnv efay gadeir yny uu yn wysg y wegyl yr llaur. ay guraw a dwylaw ac a thrayt yn yssic. abreid un idaw diang ay eneit. Anno. vii°. yllas Finon clut. A Morgant ap Moredud alas hevyt. Ac y gwnaeth Rys ap Grufud castell rayadyr gwy. Anno. viii°. meibion Kynan a ryvelassant ar arglwyd Rys. Anno. ix°. y llas Catwallawn. Ac y prpheythwyd Covent yn nant teyrnon. ereill ay geliw manachloc devma.

ereill manachloc caerllion ar wysg. Anno dom. M°. c.lxxx. ny bu dim or a dyckit ar gof yny vlwydyn honno. Anno. i°. y bu varw Alexander bap. Ac yny le ydetholet Luci'. Ac y bu varw Adaf escob seynt Assaph yn ryt ychen ac y clathpwyd ef yn Osyney. Anno. ii°. y llas Randwlf de Poer ac ychydic o varchogeon gyt ac ef. ygan gweission ieuenc o went. Anno. iii°. y bu varw Henri vrenhin ievanc trydyd Henri oed hwnnw. yn mywyd ydat. Ac y bu varw Richard archescob keint. Anno. iii°. y bu varw Ryderch abat y ty gwyn. ac y bu varw Meuric abat y Cumhir. Anno. v°. y doeth y padriarch. o garusalem o loegyrr y geisiaw nerth gan Henri brenhin loegyrr. canys daroed yr Ideon a Saracinieit distriw caerusalem yn llwyr. Ac y dychwelavt drachevyn ac amdeler o wyr meirch a phedyt ganthaw. Duw kalanmei y symdvavt yr heul y lliw megys. pan vei diffic arnei. Yny vlwydyn honno. Dd. abat ystrat flur auu varw. A Howel ap Ieuaf arglwyd arwystli. ac Einion ap Kynan. ac y clathpwyd wynt yn ystratflur yn enrydedus. Anno. vi°. y bu varw Luci' bap. ac yny ol ydoeth Vrb'an' tryded. ac y daeth covent ystrat flur hyt y redynave velen yngwyned. ac y bu varw Perys abat clervall. ac yllas Catwaladyr ap Rys o dyvet yn lledrat ac y clathpwyd yny ty gwyn ar daf. Anno. vii°. y bu varw Ithel abat or trallwng. Ac y llas Owein ap Madoc y gorev or kymre drwy dwyll yn garrec gova nosweith ygan veibion Owein kyveiliawc. Gwen oynwyn a Chaswallawn. Llywelyn ap Catwallawn a dalpwyt ygan y vrodyr ac adynhwyd y lygeit. Maelgwn ap Rys o deheubarth adiffeithavd dinas Dynbych ac ay llosgas. Ac vegys llew yn hela y doeth llawer or flandryswyr ac y lladavt ef wynt oll. Anno. viii°. y doeth paganieit a saracinieit y Caerusalem dechrev y grawys ac adugant y groc y diodefavt duw arnaw gantwnt. ac yspeiliav ydinas allad llawer or cristonogon adly ereill yngkarchar. Ac amhyunny ydaeth Philip brenhin freinc. a Henri brenhin loegyrr. a Baldewyn archescob keint alluossogrwid o gristonogeon a chroes. Anno. ix°. y bu varw Henri vrenhin.

Ac yny ol yntev y doeth Richard y vab y vrenhin. y marchauc gorev ar devraf. Yny vlwydyn honno y cafas Rys ap Grufud castell seinther. ac abercorran. allan ystyphan. Ac aberys daly Maelgwn y vab ay garcharu y gwyr a oed blodev y marchogeon ac andiffynnwr deheubarth kymre.

Anno dom. M^o.c.xc. ydaeth Phelip brenhin freinc. a Richard brenhin lloegyr. a Baldewyn archescob y Gaerusalem a dirvawr llu ganthunt o ieirll a barwnieit. ac y gwnaeth Rys ap Grufud castell yn ketweli. Ac y bu varw Wenlliant verch Rys blodev gwraged kymre otegwh. Anno. i^o. y bu varw Grufud Maylor brenhin Powys yr haylaf or kymre. Ac y bu varw Gwion escob bangor gwr mawr ygrefyd. Ac y bu diffic ar yr heul. Ac y bu varw Baldewyn archescop keint. Ac y llas Einion or porth y gan y vraut. Ac y cavas Rys ap Grufud castell dyneir. Ac y bu varw Owein ap Grufud yn ystratflur. Anno. ii^o. y dienghis Maelgwn ap Rys o garchar arglwyd Brecheinoc. Ac y cavas Rys ap Grufud castell llanmadein. Ac y bu varw Grufud vab Cadwgon. Anno. iii^o. y dalpwyd Richard vrenhin lloegyr yn dyvot o Gayrusalem ygan nebun iarll ac y rodad yngkarchar yr amherawdyr. yny oruu ar loegyr gwystellaw kareglev y manachlogoed ar eglwysseu ac ev eurllestri yr yellwng or karchar. yny vlvwydyn honno y darystygawd Rodri vab Oweyn ynys von. a hynny o nerth meibion Godrich. A chyn diwed y vlvwydyn y gwrthladwyd ef or ynys y gan veibion Kynan. Ac y cavas gwyr Maelgwn vab Rys castell ystratmevric. yn wrawl nos nodolic drwy ev peiriannev. Ac y cavas Howel seis vab Rys pennaeth deheubarth castell gwsy drwy dwyll. Ac adelhiis Phelip vab Gwis ay wreic ay deu vab. Agwed y gwasgaru a castell kyt dyhunaw a oruc a Maelgwn y vraut y distrywiaw castell llannuhadein. Agwed y gossot oet dyd. ydoeth y flandryswwr yr dywededic castell ac ymlad yn diobeith ac wynt a gwneith' lladva dirvaur onadunt. a chymhell ev gwyr ar ffo. Ac ymgynnulla a oruc y kymre am ben ydywededic castell ac ydistriwiwt. Ac y delhiis aranaut y deu vroder. Madoc. a Howel. ac ytnnawt ev llygeit. Anno. iii^o. y rodes Maelgwn vab Rys castell ystrat meuric yr hwn ar-odassei Rys ap Grufud idaw. yntev ay rodes yr vraut dros y wystlon. Ac y gwnaethpwyd yr eilweith castell rayadyrgwy. Ac y dalptwyd Rys y gan y veibion ac y carcharwyd a Howel seis o dwyll ar Maelgwn y vraut a ellyngawd Rys y dat o garchar. Ac y kymyrth meibion Catwallawn castell de Nyuer yr hwn a oed eidiaw Maelgwn a chastell rayadyrgwy ac ay llosgassant. Ac y doeth Richard vrenhin y loegyr o gaerusalem. Llywelyn ap Ior. a deu vab Kynan Rodri ac Owein

adugant kyvoeth Daid ap Owein yrnaw onyt tri chastell ay gymhell yntev ar fo. Anno. v^o. y doeth Rosser y mortimer allu ganthaw hyt yn Maylenyd ac y gwrthladwyd deu vab Catwallawn o gastell kymaron. Ac y casfas deu vab Rys ap Grufud. Rys a Maredud. castell dinefwr o dwyll a chastell y cantref bychan. a gwyr y wlat honno a gytsynawt ac wynt. ac y delhiis ev tat wynt o dwyll ac yn ystrat meuric y carcharwyd wynt. Anno. vi^o. y bu varw escop bangor. Ac kynvyllaut Rys ap Grufud llu amben caer meryn ac ay llosgas ac ay diffeithawd. Ac odyno ydoeth allu dirvaur amben castell Colynwy. ac eiste wrthaw ac eu kymhell ev rodi. a gwedy y rodi y llosgi ay dystriw a orugant. ac odena y bryssiassant hyt yn radynor ac ay llosgassant. ar dyd hwnnw y doeth Rosser Mortimer. a Hvgyn o say. allu diruavr o wyr arvauc ymladgar yn ev bydinev ynbarawt y ymlad. Agwed y gvelet o Rys hynny: kyrchu yelynyon aoruc megys llew ac ev kymhell ar ffo ac ev hymlit yn wraul ac ev eythu gan ev llad yn olofrud. ac ni orfwisard yny doeth hyt yn chastell paen yn Eluael ac yna eiste wrth y castell a gwneithur ermygyon y ymlad ar castell. Ac y doeth William brewys ac y tagnavedwyd ac ef. Yny vlvwydyn honno y doeth Henri archescop keint vstus holl loegyr a chynvllaw tywyssogion kymre y dyvot amben castell wenhwynwyn yny trallwng ac ymlad ac ef obop amriw ymladdev. ac ny thygiawd ydunt dym. canys val y bwr- ieyn ermygyon y ben y castell ydyuot y mewn: pan deleint hyt y bylchev y bwrit wynt hyt yn waelawt clawd yny dorriant eu mynyglev ereill bodi. Ac or diwed wynt arodassant y castell gan ev gellwg yn ryd ar eidunt gantunt. a hynny awnaethpwyd. Odena ydoeth Gwenwynwyn ay gynvllaitva oy wyr ac eistev wrth yr vn castell hwnnw. a chymhel ar ycastellwyr rodi y castell gan ev gellwng yn ryd ar eidunt gantunt. Ac y bu varw abat y trallwng. Anno. vii^o. y bu maruolaeth maur yn gymre afreync. a hynny or tywyssogion gorev. Ac y bu varw Rys ab Grufud tywyssawc deheubarth kymre blodeu y marchogion ar gorev or auu o genedyl gymre er oet iii^o. kl. maii. gwedy llawer nudugolayther. Agwed y marw Rys y gwledychawd yny le Grufud y vab. Ac yny erbyn y doeth Maelgwn y vraut ay wyr agwyr Gwenwynwyn hyt yn ab' ystwyth ac adelhiis Grufud ac aladawt llawer oy wyr acharcharu ereill adarystwng ydaw holl keredigiawn ai gestyll ac anvon

Grufud y garchar Gwenwynwyn. Ac yntev ay rodes yngkarchar saesson. ac adarystyngws idaw holl Arwystli. Ac y delhiis Llywelyn ap Ior. Daid ap Owein. Yny vlwydyn honno gvedy kymryt habit kefryd amdanav ybu varw Owein kyveiliauc ac y clathpwyd yn ystratmarchell. Ac y bu varw Owein ap Grufud Maelor. Ac Owein or brithtir vab Howel ap Ieuf. A Maelgwn ap Catwallawn o velli nyd. Yny vlwydyn honno y doeth Trahayrn vychan ovrecheinavc gwr da doeth kadarn.

a nith verch chwaer y Rys ap Grufud yn wreic briawt y dadlev yr arglwyd William de breusa hyt yn llancors. ac y dalpwyd et yn greulon ay rwynhav yn gadarn achadwynev gerit y draet ay luscaw wrth y march kryihaf drwy holl ystrytoed Aberhodni hyt y crogwyd. ac yno llad y ben ay grogi ger y draet. ac y clathpwyd yn..... Ac y dial y vraut ay vab ay wreic. pan yw yny ford greulon y divethawd y gwyrda gwirion hynny y torras Maelgwn vab Rys Aberteivi.

LLYMA

VRUT Y TYWYSOGION,

VAL Y BU RYFELLOEDD, A GWEITHREDOEDD ENSEILLIAD, A DIALEDDAU, A RHYFEDDODAU.
GWEDI EU TYNNU O'R HEN GOFION CADWEDIG A'U BLTNYDDU YN
DREFNEDIG GAN GARADAWG LLANCARFAN.

Yr Hanes uchod a gopiwyd o Lyfr George Williams o Aber Pergwm Ysgweier, genys i Thomas Richards Curad Llan Grallo, yn y flwyddyn 1764. A minnau Iorwerth ab Iorwerth Gwilym ai copiais o Lyfyr y Parchedig Mr. Richards yn flwyddyn 1790. Ac ai dadgopiais ef i Owain Myfyr, yn Mesyryd y flwyddyn 1800.

BRUT Y TYWYSOGION.

OED Crist 660, y bu farw Cadwallawn ab Cadfan brenhin y Britanniaid ac y daeth ei fab ef Cadwaladr fendigaid yn Frenhin yn ei le; a gwedi dengmlynedd yn heddwdh y daeth y Clefyd mawr a elwir y Fall felen ar holl ynys Prydain, a hynny a ddechreuas pan oedd oed Crist yn 674. Ac achaws y Fall honno ydd aeth Cadwaladr a llawer o bob goreuwyr y Bryttaniaid i Lydaw lle ydd oedd eu cydwladwyr wedi gwledychu yn hir o amser cyn no hynny; ac achaws y clefyd nis gellid rhyfelu yn ynys Prydain na llafuriau daear, ac o hynny y digwyddes newyn mawr oni bu farw niferoedd rhyfeddawl o'r Cymry a'r Saeson; a'r Newyn, a'r Fall, a barheis unmlynedd ar ddeg, onid aethant yn dost eu gormail holl bobloedd ynys Prydain. A gwedi dyfod diwedd ar y dialeddau hynny, fe ddodes Gadwaladr ynys Prydain a'i choron yn nawdd ac adnau Alan Brenin Llydaw, ac a aeth i Ruyain wrth gyngor Angel a welsei efe yn ei lesmair, ac yno y bu efe bum mlynedd ac y bu farw yno, a phan ddel ei esgryn ef oddiyno yn ol i ynys Prydain y cant y Bryttaniaid eu Braint a'u Coron yn ol y dywaid yr Angel wrth Gadwaladr.

OED Crist 683, y danfonas Alan brenin Llydaw ei fab Ifor ac Ynyr ei Nai a dwy Lynges gadarn i ynys Prydain, a rhyfel a fu ryngddynt a'r Saeson, a gorfod ychydig

arnynt, yna y cymmerth Ifor arnaw Benaduriaeth y Bryttaniaid. A gwedi hynny y daeth y Saeson yn ei erbyn ef a llu cadarn, a chad ar faes a fu ryngddynt lle y gorfu Ifor a'r Bryttaniaid wedi ymladd creulawn. ac ynnill Gwlad Cerniw, a Gwlad yr Haf, a Dyfneint yn gwbl. Ac yna y gwnaeth Ifor y Brodyrdd mawr yn ynys y Fallen er diolch i Dduw am ei gyfnerth yn erbyn y Saeson.

OED Crist 698, y bu'r glaw gwaedliw yn ynys Prydain, onid aeth y llaeth ar ymenyn a'r caws yn gochliw gwaed; ac Ifor a aeth i Rufain lle y bu farw gwedi cynnal Penadurdawd ar y Bryttaniaid wyth mlynedd ar hugain, yn fawr ei glod ai ddoethineb, efe a ddodes lawer o Dir-oedd at Eglwysi yng Nghymru a Lloegr.

OED Crist 720, Bu Haf tesawg rhyfeddawl oni bu farw coedydd a llysiau ac ysgrublaidd gan sychder ac angerdd y poethder, ac ym mis Medi yr un flwyddyn y bu'r llifeiriain disyfed ac y torres Eglwys Llancafarn, a llawer o'r Tai, ac y boddes aneirif o'r Gwartheg a'r Defaid oni bu dra mawr y colledion, a'r un peth mewn llawer man arall, a'r un amser y bu llaw aruthr-awl ym Mor Hafren oni thorres argaeau, ac y collwyd llawer o'r ynysdir ar hyd lan y mor ym Morganwg, a Gwent, a Gwlad yr Haf, a dirfawr y colledau o hynny.

Yr un flwyddyn y doded Rhodri

Molwynawc yn Frenin ar y Brytaniaid, a rhyfel mawr a fu ryngthaw ef a'r Saeson lle trechasant y Bryttaniaid mewn dwy Gadfaes yn anrhydeddus. Yr un flwyddyn y bu Gad Garthmaelawg, ac un arall yng Ngwynedd, a Chad Pencoeed ym Morganwg lle y gorfu'r Bryttaniaid ymbob un'r tair.

Yr un flwyddyn y bu farw Beli ab Elphin, ac y torres y Saeson di gred lawer o Eglwysydd Llandaf, a Mynyw, a Llanbadarn, ac y lladdasant Aidan Escob Llandaf a llawer o ddoethion ei Blwyf.

Oed Crist 728, y bu Cad Mynydd Carno yng Ngwent lle y gorfu'r Bryttaniaid gwedi colled dirfawr ar wŷr, ac y gyrrwyd y Saeson drwy Afon Wysg, lle y boddasant laweroed o honynt, achaws llif oedd yn yr Afon.

Oed Crist 733, Bu Cad Ddefawdan lle gwedi ymladd hir a thra chreulawn y gorfu'r Saeson ar y Bryttaniaid.

Oed Crist 735, y bu waith Henffordd, lle gwedi ymladd tost a chreulawn y gorfu'r Cymry ar y Saeson.

Oed Crist 750, y bu farw Tewdwr ab Beli, a Rhodri Molwynawc gwedi gwladychu deng mlynedd ar hugain yn glodfawr am gyfiawnder a gwroldeb, ac ai claddwyd yng Nghaerllion ar Wysg, a diweddfaf o Eppil Brenhinoedd ynys Prydain a gladdwyd yno oedd efe.—Yn yr un flwyddyn y bu waith Mygedawc lle y gorfu'r Bryttaniaid ar y Gwyddyl Ffichti gwedi ymladd creulawn.

Oed Crist 754, y gwnaethpwyd Cynan Tindaethwy yn Frenhin ar Gymru oll o fodd yr holl Frenhinoedd a'r Arglwyddi. Yn yr ail flwyddyn y bu ail waith Henffordd lle y gorfu'r Cymry, ac yno y llas Cyfelach Escob Morganwg.

Oed Crist 755, y symudwyd y Pasg yng Ngwynedd o gyngor Elfod Escob Bangor, ond nis caid hynny gan yr Escobion eraill, ac achaws hynny y daethant y Saeson ar y Cymry yn Neheubarth, lle bu Cad Coed Marchan, a gorfuiwyd ar y Saeson yn anrhydeddus.

Oed Crist 757, y bu drydedd waith Henffordd lle y Gorfu Gwyr Deheubarth ar y Saeson, ac y llas Dyfnwal ab Tewdwr y rhyfelwr glewaf o du'r Cymry, wedi iddaw wneuthur yn orchestawl o neb yn y Gad honno.

Oed Crist 765, y diffeithiwyd Tiroedd y Mers gan y Cymry ac y gorfuant ar y Saeson, ac ai hyspeiliasant yn ddirfawr, achaws hynny y gwnaeth Offa Brenin y Mers y clawdd mawr a elwir Clawdd Offa

yn derfynfa rhwng Gwlad Gymru ar Mers, fal y mae fyth yn parhau.

Oed Crist 776, y codes Gwyr Gwent a Morganwg ac a aethant am benn y Mers, ac y torrasant Glawdd Offa yn gydwasted a'r ddaear, a gwedi hynny dychwelyd ag yspail fawr.

Oed Crist 777, y symudwyd y pasc yn Neheubarth, ac y bu farw Ferinol fab Eidwar, ac achaws hynny y bu ryfel teisban rwng y Deheuwyr au Brenin a dinistr-aw mawr arnynt ganthaw, oni orfu arnynt ladd y Brenin am hynny yn amser Hâf, am hynny y gelwir yr haf hwnnw yr haf gwaedlyd, ac ni rodded fyth wedi hynny i Frenin y Deheuwyr ei air yn air ar y wlad.

Oed Crist 784, y diffeithiwyd y Mers gan y Cymry, ac Offa a wnaeth glawdd yr ail waith yn nes attaw, a gadael lle Gwlad rwng Gwy a Hafren lle mae Llwyth Elystan Glodrydd lle ydd aethant yn un o bum Brenhinllwyth Cymry.

Oed Crist 795 y daeth y Paganiaid duon gyntaf i ynys Prydain o Wlad Denmarc, ac a wnaethant ddrygau mawr yn Lloegr, wedi hynny daethant i Forganwg, ac yno ladd a llosgi llawer, ond o'r diwedd gorfu'r Cymry arnynt au gyrru i'r mor gwedi ladd llawer iawn o honynt, ac yna myned i'r Werddon lle y diffeithiasant Rechreyn a lleoed eraill.

Yr ail flwyddyn y bu gwaith Rhuddlan lle y lladdwyd Meredydd Brenin Dyfed, a Charadawc ab Gwyn ab Collwyn Brenin Gwynedd.

Oed Crist 804, y bu farw Arthen Brenin Ceredigiawn, a Rhydderch Brenin Dyfed, a Chadell Brenin Teyrnllwg, a elwir yr awr honn Powys.

Oed Crist 809, y bu farw Elford Archescob Gwynedd, ac y bu diffyg ar yr haul, ac y bu Terfysg mawr yn mhlith y Gwyr Eglwysig achaws y Pasc, canys ni fynai Escobion Llandaf a mynyw ymroddi dan Archescob Gwynedd lle yr oeddynt eu hunain yn Archescobion hŷn o Fraint.

Oed Crist 810, duawdd y lleuad ddyw nadolic ac y llosges y Saeson Mynyw, ac y llosged Teganwy gan dan llychaid gwylltion, ac y bu farwolaeth ddirfawr ar yr anifeiliaid hyd holl ynys Prydain ac y tlododd Brenhiniaeth Vôn a Brenhiniaeth Dyfed oblegyd Rhyfel a fu rwng Hywel Fychan a Chynan ei frawd, o gorfu Hywel ynys Fôn.

Oed Crist 814, bu Taranau a lluched ofnadwy dros benn yn torri a llosgi Tai a

choedydd yn aruthr, ac y bu farw Gruffydd ab Cynan achaws Brad Elisse ei frawd.

Yr un flwyddyn y bu ryfel yr ail waith rhwng Hywel a'i frawd Cynan, ac a laddes lawer o'i wyr ef, ac yna Cynan a gynhulles attaw Gad niferawg dros benn, ac am benn ei frawd Hywel y rhuthres, ai yrru o Fôn hyd ym Manaw. Ymhen ychydig wedi hynny bu farw Cynan Tindaethwy Brenin Cymry oll. A merch oedd etifeddes iddaw a briodes a Gwr Pendefig ai enw Merfyn Frych; ei Fam ef Nest ferch Cadell Deyrnllwg fab Brochwel Ysgithrawc.

Oed Crist 815, y llas Griffri ab Cyngen ab Cadell Deyrnllwg.

Oed Crist 818, y dechreues Merfyn Frych ac Essyllt ei wraig wladych Gwynedd a Phowys, a'i flwyddyn honno y bu waith Llanfaes ym Môn.

Oed Crist 819, y drygwyd Dyfed yn ddifawr gan Genwlff Brenin Mers.

Oed Crist 823, y diffeithwyd Gwlad Bowys gan y Saeson, gan ddwyn y meibion bychain i gyd oddiar eu mamau a'u meithrin yn Saeson, canys arferid hynny gan y Saeson, a'r un flwyddyn y llogasant Deganwy.

Oed Crist 829, y dug Egbert Brenin Caerwynt y danaw Bernwlff Brenin y Mers drwy ymladd drydlew, ac yn ebrwydd gwedi hynny y dug efe y danaw y saith Brenhiniaeth Seisnig, a galw Gwlad Loegr yn Ingolont, a galw'r laith Ingles.

Oed Crist 830, y bu diffyg ar y lleuad yr wythfed dydd o Fis Rhagfyr, a'r un diwarnod y bu farw Morydd ab Llywarch Alwyd Brenin Ceredigion.

Oed Crist 831, y daeth Saeson y Mers ar hyd nos yn ddarwybod, ac a llogasant Fonachdy Senghenydd, ydd oedd hwnnw yn y man y mae'r Castell yn awr, ac oddi yno y daethant hyd yng Nghastell Treoda ac ai llogasant: a dianc oddiyno dros For Hafren a llawer ganddynt yn lledrad, lle ydd oedd llw cyngrair y pryd hynny rhwng Gwyr Morganwg a Gwent a Saeson y Mers.

Oed Crist 833, y daeth y Paganiaid o Ddenmarc i Loegr, ac a ddiffeithiasant lawer o fannau yn yr ymys, ac yn mhen tair blynedd myned i Gymru, ac yn un a'r Cymry ymosod ar y Saeson lle y gorfu'r Saeson arnynt.

Oed Crist 835, bu farw Cadwallon, yr oed efe'n wr pendefig mawr ei barch a'i ddoethineb.

Oed Crist 838, Gwaith Cyfeiliawc lle bu ymladd tra thost rhwng y Cymry a Berthwryd Brenin Mers; ac yno y llad

wyd Merfyn Frych Brenin y Bryttaniaid: ac yn amser Merfyn y gorfu ar y Bryttaniaid ac oedd yn Lloegr yn byw ymroddi yn Saeson neu adael eu Gwlad a'u cartref-oedd ym mhen tri Mis. Yr un flwyddyn y bu waith Fferyllwg rhwng Gwy a Hafren lle bu law uchaf'r Cymry.

Oed Crist 840, y bu farw Escob Mynyw, ac y bu ail waith Fferyllwg lle lladdwyd llawer o bob tu, fal nas gellid barnu'r llaw uchaf nac i'r un na'r llall o honynt.

Oed Crist 843, Rhodri Mawr ab Merfyn Frych a ddechreuws wladychu ar y Cymry a gorfod ymddifadu ar Bryttaniaid ac oeddynt yn byw yn Lloegr, a myned yn un a'r Saeson a wnaethant hwy. A rhyfel mynych a mawr a furwng Rhodri a Berthwryd Brenin Mers. Yr hwnu Ferthwryd a fynnwys gynhorthwy gan Ithelwlf ei frawd ac a ddaeth a llu dirfawr i Fôn gan ddiffeithiaw Gwlad y ffordd y cerddynt, fal y gwnai'r Paganiaid di grêd a bedydd. Myned a wnaeth Rhodri yn eu herbyn a llu dewisawl o'r Cymry gydag ef; ac yn gynhorthwy iddaw y daeth Meuryg ab Hywel Brenin Morganwg a Llu cadarn, a'r Meuryg hwnnw a laddwyd yn y frwydr honno, eithr gyrru ffo ar y Saeson yn y diwedd, gwedi ymladd tost a chreulawn. Ac yna gwnaethpwyd Ithel ab Hywel yn Frenin ar Forganwg a Gwent yn lle ei frawd, ac efe yn myned a Llu cadarn gydag ef i Wynedd yng nghyfnorth Rhodri y gosodasant gwyr Brecheiniawc arnaw ac ai lladdasant yn iawn i Ferthwryd am fil o wartheg yspail a gawsant ganthaw am hynny o alanas, ac o hynny y dechreuws y ddiahebb Bradwyr Brycheiniawc.

Oed Crist 850, y bu Gwaith Ffinant ac y llas Cyngen ab Cadell Deyrnllwg yn Rhufain gan ei wyr ei hun.

Oed Crist 860, bu Cad Wythen lle lladded llawer o Gymry a Saeson fal nas galled y llaw uchaf nac i'r naill na'r llall o honynt, a'r un flwyddyn y daeth y Paganiaid duon i Dir Gwyr ac a'u gyrrwyd ymaith gyda galanasdra mawr.

Oed Crist 865, y lladded Cynan nawdd nifer, y dewraf a'r ardderchoccaf yn ei ddydd o Ryfeiwyr Cymru.

Oed Crist 868, y bu gwaith Brynnonnen, ac y daeth y Paganiaid duon lawer gwaith yn yr un flwyddyn i Gymru a Lloegr, a chael y gwaethaf ym mhob Gossawd.

Oed Crist 870, y torres y Paganiaid duon Gaer Alclud, ac a ddifethasant Llundain a Gwlad y Mers o'i bronn.

Yr un flwyddyn y bu waith Llangollen a lladdfa fawr yno.

Yn yr un flwyddyn y boddos Gwgan ab Morryd ab Llywareh Llwyd Brenin Ceredigion yn morio dros afon Llychwr yng Ngwyr er gyrru'r Paganiaid duon o'r Wlad honno.

Yn yr un flwyddyn y bu waith Bangor lle y lladdwyd y Saeson wrth y niferoedd a cherrig a dreiglwyd arnynt oddi ar y Brynniau, ac ym mhlith y rhai hynny Escob Bangor.

Oed Crist 871, bu farw Einion Foneddig Escob Mynyw, ac o gwnaethpwyd Hubert Sais yn escob yn ei le ef.

Oed Crist 872, y bu Waith Bangolau ym Môn, lle gorfu Rhodri a'r Cymry ar y Paganiaid duon mewn Brwydr galed: a gwedi hynny yr un flwyddyn Gwaith Manegid ym Mon, lle difethwyd y Paganiaid duon.

Oed Crist 873, y bu Waith Dyw Sul ym Môn, ac yn honno y llas Rhodri mawr, a Gwriad ei frawd, a Gweirydd mab Owain Morganwg, gan y Saeson; ac yna yn eu llawn angerdd y cymmerth Gwragedd Môn arfau ac a ruthasant ar y Saeson au lladd yn greulawn oni orfu arnynt ffo.—Yr un flwyddyn y bu Waith Rhiw Saeson ym Morganwg, lle y gorfu'r Cymry ar y Saeson, au lladd vn aruthrawl.

Rhodri Mawr a ddodes drefn newydd ar Lywodraeth Cymry hyd y cerddai ei fraint ef, nid amgen Ceredigion a Chadell ei fab hynaf a'i cafas, ac iddaw ei Lys yn Nineswr, Gwynedd a ddodes ef i Anarawd ei Fab, ac iddaw ei Lys yn Aberffraw ym Môn, Powys a roddes ef i Ferfyn ei Fab, ac iddaw ei Lys ym Mathrafal, ac ar yr hynaf o honynt Deyrnged i Frenin Llundain, ac i'r hynaf Deyrnged gan y ddau eraill, a'r Tri Thywysawg Taleithiawg eu gelwid am iddynt yn anad fu o'u blaen hwynt wisgaw Taleithiau am eu coronau fal y gwnelai Frenhinoedd yng Ngwledydd eraill, lle cyn no hyuny ni wysgyn Frenhinoedd a Thywysogion Cenedl y Cymry namyn hualau euraidd. Ac i'r hynaf o'r Tywysogion Taleithiawc y dodes Rodri'r Ubennaeth, ac arch a gorchymyn arnynt ymddiffyn Gwlad a Chenedd y Cymry rag rhuthr gelynion, a rhag anllywodraeth.

Oed Crist 876, ydd aeth Gadell ab Rhodri mawr yn Frenin Ceredigiawn, ac Anarawd ab Rhodri yn Frenin Gwynedd, a Merfyn ab Rhodri yn Frenin Powys.

Oed Crist 877, y gorfu Gadell ab Rhodri ar Ferfyn ei frawd, a dwyn oddiarnaw ei wlad sef Powys, ac yna efe a wladyches holl Gymry.

Oed Crist 880, y bu waith Conwy rhwng

Anarawd ab Rhodri a'r Saeson, lle cafas y Cymry'r fuddugoliaeth, a lladd llawer o'r Saeson, ac achaws hynny y gelwid y Gadfaes honno Dial Rhodri.

Oed Crist 883, bu farw Cydwithen y gwrolaf a'r doethaf o'r Bryttaniaid, a dirfawr y golled i Wlad Gymru; a'r un flwyddyn y bu farw Cydifor Abad Llanfeithin, gwr doeth a dysgedig oedd efe a mawr ei dduiwoldeb. Efe a ddanfonos chwech o wyr doethion ei gor i ddodi addysc i Wyddelod y Werddon.

Oed Crist 890, y gorfu ar wyr Ystrad Clud ymadael a'u Gwlad, y rhai ni fynnent ymunaw a'r Saeson, a dyfod i Wynedd, ac Anarawd a roddes iddynt gennad i wladychu'r wlad a ddyged oddiarnaw gan y Saeson ni amgen na Maelawr, a Dyffryn Clwyd, a Rhyfoniawg, a Thegeingi, os gyrru ymaith y Saeson a fedrynt, a hynny a wnaethant yn ddihafareh, a'r Saeson a ddaethant yr ail waith achaws hynny yn erbyn Anarawd lle bu waith Cymryd, ac y bu'r Cymry yn fuddugolgyrch ar y Saeson, au gyrru o'r Wlad yn ollawl, ac felly y rhyddhaed Gwynedd oddi wrth y Saeson drwy Nerth Gwyr y Gogledd.

Oed Crist 891, y daeth y Paganiaid duon i Castell Baldwin, ac a ddiffeithiasant Bowys, ac a feddianasant y goreu o'r tiroedd yno drwy nerth y Saeson a Brad rhai o'r Cymry.—Y flwyddyn honno y bu farw Henydd ab Bledri, gwr hynod o Gymro.

Oed Crist 892, y daeth Narawd Brenin Gwynedd i ddiffeithiaw Ceredigiawn, sef cyfoeth Cadell ei Frawd, ac a losges yr holl dai a'r ydau yn Nyfed ac Ystrad Tywi yn greulawn iawn. Yr un flwyddyn y llas Merfyn Brenin Powys gan ei wyr ei hun. Yr un flwyddyn y rhuthrasant y Paganiaid duon am ben Caer Wysg ac aladdasant y Saeson: a llawer o'r Bryttaniaid a oeddent yn gwladychu vno a ddaethant at Owain Arglwydd Morganwg, ac a gawsant diroedd a thrigfannau ganthaw, lle arosasant hwy a'u heppil. Ac yng Ngwyr y maent yn Seisnigion.

Oed Crist 893, daeth y Paganiaid duon i Gynru dros Fôr Hafren ac a losgasant Lanelltyd Fawr, a Chynffig, a Llangarfan, ac a wnaethant ddrygau mawrion ym Morganwg, a Gwent, a Brecheiniawc, a Buellt, ac ar ei gwaith yn dychwelyd yng Ngwaunllwg, a nhwy yn anrheithiaw Caerllion ar Wysg y daeth Morgan Tywysawg Morganwg a Chad yn eu herbyn, au gyrru tros Fôr i Wlad yr Haf lle y lladdwyd llawer o honynt gan y Saeson a Bryttaniaid y Wlad honno: a'r haf v flwyddyn

honno y gwelwyd pryfed o rywiau dieithron yn y Werddon ar wedd Gwaddod a dau ddaint hirion i bob un o naddynt, a bwyta'r holl ydoedd a wnaethant, a'r holl Bordir, a gwraidd pob Gwellt a gwair onid aeth newyn ar y wlad, a'r Paganiaid aundg yno fal y tybid. ac a fynnent eu dwyn hefyd i ynys Prydain. Ond gwedi dodi Gweddian, at Dduw ac Elusenau i Dylodion, a Theilyngdawd ar fuchedd, fe ddanfonos Duw Rew cadarn, a hithau eisioes hyn hâf, oni buant feirw y pryfed hynny.

Oed Crist 894, y bu farw Hywel ab Rhys ab Arthfael Arglwydd Morganwg yn ei lawn henaint yn Rhufain ym mhen tridiau wedi ei fyned yno, sef ei oed chweugeinmlwydd a phedair.

Oed Crist 895, y bu farw Arthfael hen, ab Rhys Arglwydd Morganwg a Brenin ar h Gantref Gwent, yn chweugeinmlwydd d, ei wraig ef oedd Ceinwen ferch Arthen Brenin Ceredigion, a gwedi myned yn hen ni fynnei efe a wnelai a Theyrnedd, am hynny rhoddi'r frenhiniaeth i Hywel ei frawd.

Oed Crist 900, y daeth Igmwnt ai Baganiaid duon i Fôn, ac yna gwaith Rhos Meilon.—Yn y flwyddyn honno y symudwyd Mynyw, ac y bu farw Llywarch ab Henydd. Yr un flwyddyn y bu farw Cadell ab Rhodri mawr, ac y gwnaethpwyd Hywel ei fab yn Frenin Ceredigion, deu fab arall oedd iddaw sef Meyryg a Chlydawc. Ac yna gwladychawdd Anarawd ar holl Gymru, yn ol y gosodes Rodri Mawr.

Oed Crist 906, y bu farw Asser ddoeth archesgob y Bryttaniaid, ac y daeth Elystan Brenin y Saeson i Gymru, ac a ddug danaw holl Frenhinoedd y Cymry. A'r flwyddyn honno y bu waith Dinerth, a hefyd yr un flwyddyn y diffeithwyd Mynyw gan Uthyr a Rhallt goch, ac y llas Maelawg ab Peredur Gam.

Oed Crist 913, y bu farw Narawd ab Rhodri Mawr Brenin y Bryttaniaid, ac yna Hywel ab Cadell a wladyches holl Gymru, ac Eidwal Foel yn Frenin Aberffraw, ab Narawd ab Rhodri Mawr.

Oed Crist 914, y llas Clydawc ab Cadell gan Feuryg ei frawd, ac y diffeithwyd Mon gan wyr y Werddon, a chyn diwedd yr Haf y cad rhyfel cydgenedl achaws i Feuryg ab Cadell ladd ei Frawd Hywel.

Oed Crist 918, y daeth Edelffleda Brenhines y Mers yn erbyn Morgan Tywysawg Morganwg a Gwent, ac y bu waith y Castell Newydd lle y bu farw Edelffleda ac y ffios y Saeson.

Oed Crist 926 aeth Hywel Dda fab

Cadell Brenin Cymry oll i Rufain, a chydag ef dri escob, sef oeddynt Martin Escob Mynyw, a Mordaf Escob Bangor, a Marchllys Escob Teilaw, a chyda hwnnw Blygwryd ab Owain Pencysteidd Llandaf, Brawd Morgan Brenin Morganwg, a'r achaws eu myned yno, ymgynghori a Doethion y modd y gwellhëid Cyfreithiau Gwlad Gymru, a gwybod Cyfreithiau Gwledydd a Dinasoedd eraill, a'r Cyfreithiau a fuant gan Amherodron Rhufain yn ynys Prydain yn amser eu hunbennaeth hwy, a gwedi caffael gwybodaeth o'r pethau hynny, a chyngor Doethion, dychwelyd i Gymru, lle y galwes Hywel attaw holl Bencenedloedd Gwlad au Teisbanteulæoedd, a phob Doethion a Dysgedigion o wyr Llên a Llëygion yn Ddygynnull Gorsedd hyd y Ty Gwyun ar Daf yn Nyfed. A gwedi chwillaw a gaffad o bob Gwlad a Dinas y caed yn oreuon o'r cyfan Cyfreithiau Dyfnwal Moelmud, a thrwy ddysg ac athrawiaethgar ymgais Blegywryd Athraw y trefnwyd y rhai hynny, ac au doded wrth Farn y Dygynnull oni chaed, gan nynet eglurhâd, a gwellhâd, ac adlanwad ar y rhai hynny, a gwedi myned wrth Farn a Rhaith Gwlad yn y Dygynnull y cadarnhaed y cyfreithiau ac au rhodded yn ddeddfedigawl ar holl wlad Gymru, a gwedi hynny myned i Rufain yr ail waith o Hywel, a chael Barn Doethion yno, a gwybod bod y cyfreithiau hynny yn gydderddedogion a Chyfraith Duw ac a chyfreithiau Gwledydd a Dinasoedd Tiroedd Cred a Bedydd, y daeth yn ei ol i Gymru, ac y dodes ei gyfreithiau wrth farn y Cantrefi, a'r Cymmydan, a Rhaith Gwlad, ac o hynny ydd aethant yn gadarn yn holl Arglwyddiaethau Cymru, ac ym mhob Llys Arglwydd a Chenedl hyd nad oedd a gaeai yn eu herbyn, ag nad oeddent o arall yn un Llys Gwlad ac Arglwydd yng Nghymru, ac achaws daed ei gyfreithiau y gelwir ef Hywel Dda.

Oed Crist 933, y llas Owain fab Gruffydd gan wyr Ceredigion, ac y dug Elystan Brenin y Saeson holl Arglwyddi a Breninoedd Cymru y danaw, ac felly y bu hyd oni bu farw Elystan, a hynny yn oed Crist 940. Ac yna'r Cymry a ynnillasant eu rhyddid a hynny drwy wrolder a doethineb Eidwal Foel, ac Elisheu ei frawd, a Chadell ab Arthfael ab Hywel Arglwydd Morganwg, ac Idwal fab Rhodri mawr, ac achaws hynny hwy a laddwyd gan y Saeson ym Murn a Chynllwyn.

Oed Crist 942, bu farw Ussa fab Llawr, a Lambert Escob Mynyw.

Oed Crist 943, y bu farw Marchlwys Escob Llandaf, ac y bu cynddaredd ar y cwn oni orfu lladd y maint ac oedd yn y wlad, ac y bu farw Elen gwraig Hywel Dda, yr un flwyddyn, ac Eidwal Foel ab Narawd wedi marw, y cymmerth Hywel Lywodraeth holl Gymry arnaw.

Y flwyddyn honno y daeth y Saeson hyd vn Ystrad Llyr ac a wnaethant yno y mawr ddrygau, gan ysbeiliaw a diffeithiaw'r Wlad y ffordd y cerddynt.

Yr un flwyddyn y diffeithiwyd Ystrad Clud gan y Saeson gan ladd yn dost a gaent, yn eu ffyrdd o'r Bryttaniaid a berthynai yddynt; a'r un flwyddyn y peryglwyd Cynan ab Elisheu a Gwenwyn a roesid iddaw.

Oed Crist 948, y bu farw Hywel Dda fab Cadell Brenin Cymry oll, y doethaf o'r cyfiawnaf o'r holl Dywysogion: efe a garai heddwch a Chyfiawnder ac a ofnai Dduw, ac a lywodraethai yn gydwybodus vmhob iawuder tangnefus, ac efe a gerid vn fawr gan bawb o'r Cymry, a chan lawer o Ddoethion y Saeson a gwledydd ereill, ac achaws hynny y gelwid ef Hywel Dda. Ac yna y cymmerth Owain ei fab Lywodraeth Ceredigiawn.

Oed Crist 949, y llas Cadwgawn ab Owain gan y Saeson, ac y bu waith Carno rhwng meibion Eidwal Foel a meibion Owain ab Hywel Dda, a meibion Eidwal a ddiffethiasant Ddyfed yn filain a thost.

Oed Crist 950, y daeth meibion Eidwal yr ail waith i Ddyfed ac ai hanrheithiasant ac a laddasant Dynwallawn Brenin Dyfed, ac Owain Tywysawg Ceredigiawn a gynhulles gad yn eu herbyn, ac au hymlidies hwynt yn eu hol i Wynedd mor galed oni foddas lawer o honynt yn Afon Dyfi.

Oed Crist 952, y dug Owain ab Hywel Dda Gad hyd yng Ngwynedd, ac yno y bu waith Aberconwy, a lladdfa fawr iawn o oob tu, oni orfu ar bawb droi yn eu hol o'r ddau du, rhag a'u gwanhâed y ddwyblaid yn y frwydr honno.

Oed Crist 953, y boddas Haearnddur fab Merfyn ac y diffeithies meibion Eidwal Geredigion, a meibion Hywel Dda a'u grrwys yn eu hol gan eu lladd yn dost.

Oed Crist 955, y bu Eira dirfawr ym Mis Mawrth, a llifeiriant aruthrawl oni thorres lawer o'r Tai ac y boddas lawer o dynion ac ysgrublaid yng Ngwent, a Gwenllwg, a Morganwg, a lleoedd eraill, ac ar ol hynny bu trathesog yr hâf, ac y bu llawnder ydau a phrinder Aswellt, oni orfu ar lawer gloddio gwreiddiau Gwellt a Rhedyn yn ymborth i'r gwartheg a'r Ceff-

ylau, ac y cafwyd gwair wedi hynny ar y tir yng Ngwylliau Nadolig yn ddifawr ei gnwd ac yn iachus ei ansawdd, fal y gwardwyd y diffyg a'r prinder o ryfeddolder mawr.

Oed Crist 958, y daeth Owain ab Hywel Dda yd yng Ngorwennydd ac ai diffeithwys yn dra milain, ac oddiyna hyd yn Euas ac Ergin gan ddwyn y gwledydd hynny o drais oddi ar Forgan Mawr Brenin Morganwg, a phan y gwybu Edgar Brenin y Saeson hynny, chwiliaw ansawdd yr amryson a orug, ac o hynny caffael Gwybodaeth a deall mai iawn oedd i Forgan Mawr y gwledydd hynny can mai yng Nghyfoeth a Theyrnedd Morganwg ydd oeddynt er yn oes oesoedd, ac ym mhlwyf Teilaw Llan Dâf, ac arfaethu Dygynnull a wnaeth Edgar o'r Arglwyddi Cyfoeth, a'r Ieirll, a'r Escobion yng Ngwlad Gymru ar Mers, a gweled eu Barn, a phan wybuwyd hynny, cadarnbau Braint i Forgan ar y Gwledydd hynny dros fyth, a hynny ar Allawr Deilaw yn Llan Dâf, ai osod mewn ysgrifen, a melldith Duw a'r Saint ar a dorrai nawdd y Fraint a wnaed felly.

Oed Crist 959, y torres Owain ab Hywel Dda Gor Llan Ildud yng Ngorwennydd achaws cael ynddi Lenogion pendefig o Saeson, a myned oddi yno i Gor Cattwg yn Nant Garfan a orug, ai thorri yn filain.

Oed Crist 960, y llas meibion Gwyn ab Collwyn, ac y bu'r fal fawr ym mis mawrth, a hynny hyd Galan Mai a bu farw llawer iawn o Gymry a Saeson hyd yn y lladdwyd yr haint gan yr Haf a'r Tës.

Oed Crist 961, y daeth Meibion Abloic Brenin y Werddon i Gaer Gybi ac ai diffeithiasant yn gwbl, a dwyn arch Cybi y ganddynt i'r Werddon, lle bu gannmlynedd, ac oddi yno aethant i Wlad Leyn gan ei diffeithiaw yn drathost a hynny a fu o frad meibion Idwal a hwy'n trawswlad-schu ar y cyfoetheu yng Ngwynedd a Phowys.

Yr un flwyddyn y bu farw Padarn Escob Llan Daf, ac y doded Rhodri ab Morgan mawr yn ei Le, a hynny o anfodd y Fab, ae achaws hynny ai gwenwynwyd ef, a doded ar yr offeiriad na phriodynt heb fyned yng nghennad y Fab, ac o hynny y bu Terfysc dirfawr ym mhlwyf Teilaw oni farnwyd yn oreu cennad priodas i'r offeiriad.

Yr un flwyddyn bu farw Rhydderch Escob Dewi, a Chadwallawn ab Owain ab Hywel ab Cadell, ac y gwnaethwyd Monachlog y Rhydan.

Oed Crist 962, y diffeithiwyd Gwynedd gan Edgar Brenin a Saeson, ac y dodes ef Gwŷr Denmarc yn ynys Fôn, lle y gwledychasant er gwaetha Gwyr y Wlad.

Yr un flwyddyn y daeth Edgar hyd yng Nghaerllion ar Wysg, ac y trefnwyd heddwch cadarn rhyngtho a Morgan Tywysawg Morganwg ac ammod i Forgan dalu canmuw gyflith i Edgar bob blwyddyn ac am hynny ymrwymaw i Edgar gyfnerthu Morgan ym Mraint Teyrnedd Morganwg, ac yno y daeth Owain ab Hywel Dda, ac ymrwymaw o honaw dalu ced i Edgar bob blwyddyn yn ol y doded ar Dywysawg Dinefwr yng Nghyfraith Hywel Dda, gwedi hynny myned i Wynedd a chael attaw Iago ab Idwal a gyrru arnaw yn lle Teyrnged a ddylit o hên ddeddf Trichanpen blaidd yn y flwyddyn, a rhydd lle mynnynt eu lladd yn holl ynys Prydain ac o hynny y cad heddwch yng Ngwynedd: a'r Deyrnged honno a dalwyd yng Ngwynedd dros bum mlynedd a deugain hyd nas gellid Blaidd yn holl ynys Prydain. Gwedi hynny y troes Brenin y Saeson y Deyrnged yn aur ac arian a gwartheg fal y buasei gynt.

Oed Crist 966, y lladdwyd Rhodri ab Eidwal y gan Wyddelod Môn, ac achaws hynny y diffeithwys Iago ab Eidwal Aberffraw lle ydd oedd y Gwyddelod yn gwladychu ac ef ai laddes hwynt yn eu holl anneddfaoedd ym Môn, ac nis gallasant fyth wedi hynny ymluyddu yn erbyn y Cymry, gwedi hynny myned hyd yn Arfon, a Llein, ac Ardudwy, a gyrru'r Gwyddelod, yn gwbl o'r Gwledydd hynny ac nis gallwyd Cenedl o honynt fyth wedi hynny yng Ngwynedd: a llawer o honynt a ffoasant hyd yng Ngheredigion, a Dyfed, a Gwyr, ac Einion ab Owain ab Hywel Dda a aeth yn eu herbyn, ac au gorchfyges yn aruthrawl, ac a laddes Wyr Denmarc a ddaethant yng Nghyfnerth y Gwyddelod, ac a ddyges Ysbail fawr o'r Gwledydd yng nglann Morddwr Llychwr, ac yn niwedd yr un flwyddyn y daeth ef eilwaith hyd yng Ngwyr, ac y diffeithwys dai a thiroedd y rhai a roddasant nawdd a gwasgawd i'r Gwyddelod a'r Daeniaid anffyddlaw.

Oed Crist 967, y daeth Einion ab Owain eilwaith i Dir Gwyr dan rith ymlid yr anffyddloniaid, ac ai diffeithwys yn gwbl, ac yna y daeth Owain ab Morgan yn ei erbyn ac ai gyrras yn ffo, ac a ddug holl wyr Gwyr dan ddamdwnng iddaw, fal ag ydoedd a hen iawn a baint a phan glybu Edgar Brenin y Saeson hynny, dyfod a Llynges hyd yng Nghaerllion ar Wysg a

orug, a gyrru Llywodraeth ar Owain ab Hywel Dda, ai ddwyn yn wr damdwnng iddaw, a gwedi hynny myned yn heddwch yn ei ol hyd yng Nghaer Odornant.

Yn yr un flwyddyn ydd ethyw cas dirfawr rhwng meibion Idwal, sef Iago ac Ieuau, ac yn ebrwydd wedi hynny y daliodd Iago ei frawd Ieuau ac ai dug yng Ngharchar ac ai dallawdd a hëyrn llosg o dân, ac achaws hynny ydd aeth Hywel ab Ieuaf yn erbyn ei Ewythr Iago ac a ddifeithiodd ei diroedd ac a ddug ysbail ddirfawr o iarnaw.

Oed Crist 968, ydd aeth Hywel ab Ieuaf yr ail waith yn erbyn Iago ei ewythr, a chydag ef lu dirfawr o Saeson, a diffeithiaw Llein a Môn, a dodi Saeson yn holl diroedd Iago, a chadarnhau y tiroedd hynny iddynt, a hanped gwaeth i ynys Fôn o hynny, can nas galled ei gwared fyth wedi hynny, ac achaws hynny y doded enw Anglisei ar ynys Fôn, sef hynny ynys y Saeson; a gyrru Iago ab Idwal ar ffo a wnaethpwyd, ac y cymmerth Hywel ab Ieuaf y Deyrnedd arnaw, achaws delli ei Dad, ac a daliodd Feuryg ei ewythr ac a dynnodd ei lygaid am ei waith yn dallu Ieuaf Tad Hywel.

Yr un flwyddyn y daeth Macht ab Harallt i ynys Fôn ac a ddifeithwys Benmon lle ydoedd deccaf cyn no hynny yn holl ynys Fôn, ac ebrwydd wedi hynny y daeth Gotfrid ab Harallt yn erbyn ynys Môn ac ai diffeithes, ac Edgar a roddes gennad i wyr Gotfrid aros ym Môn yn gyfanneddawl ac ymunaw yno a gwyr Edwin a wnaethant yn un ormes, ac nid aethant fyth o honi, ac nis gellid fyth gwedi hynny gwared brad o'r ynys, ac Edgar yn gweled fal ydoedd dyfod a orug a llu dirfawr i Gaerllion Gawr, a myned yn erbyn gwyr Iago au lladd yn greulawn yn holl Gymru.

Oed Crist 972, y bu farw Edgar Brenin y Saeson, yr hwnn a wnaethai Fonachlog Bangor fawr, a llawer o Fonachlogydd eraill yng Nghymru a Lloegr, ac a wnaeth Iawn i Eglwyseu Cymru am a wnaethai efe iddynt o ddrwg yn ei Ieuencid.

Oed Crist 975, ydd aeth Dunwallawn Brenin Ystrad Clud i Rufain lle y cymmerth Gorun, a'r un flwyddyn y bu farw Idwallawn fab Owain a Brawd Morgan Mawr Tywysawg Morganwg, gwr oedd efe a garai heddwch a Llywodraeth, ac yngneidiaeth gyfiawn, ac a beris adnewyddu trefn a llywodraeth gynnefodawl yn ei wlad, a chys-tal ei ddeall a'i wybodau ai haelioni, fal y bu galar i bob Gwlad yng Nghymru ei farw

Oed Crist 976, y dug Einion fab Owain anraith yr ail waith ar Wlad Gwyr, ai hysbeiliaw ai diffeithiaw yn greulawn onid aeth newyn ar y wlad, ac i thel ap Morgan Mawr a ddug Lu yn ei erbyn o'i wyr goreuon ai ymlid i ffo a wnaethant, a dwyn ei ysbail oddiarnaw, ai roddi'n rhaid y rhai a ysbeiliwyd ganthaw.

Oed Crist 978, ydd aeth Hywel ap Ieuan waith arall yn erbyn ymddifferyn Iago ei Ewythr, a chydag ef lu mawr o Saeson, ac anrheithiaw Lley'n a Clebynog fawr a wnaethant, a thorri yr Eglwysi yn aruthr, a dilygeidiaw llawer o gymmbleid-yddion Iago, a diffeithiaw yn greulawn.

Yr un flwyddyn y dalwyd Iago gan wyr Hywel ei nai, a Hywel a wladychwys ei gyfoethu; a gwedi hynny y lladdwyd Idwal Fychan ab Idwal Foel, a diffeithiaw Lley'n ac ynys Fôn, a Chystenyn ab Iago ab Idwal a ddaeth i Fôn, a chydag ef lu o'r Daeniaid duon, a chydag ef y codasant y Saeson a'r Daeniaid a wledychynt yr ynys a diffeithiaw'r wlad honno yn dost aruthrawl, a Gotffrid ab Harallt a Chystenyn a aethant oddiyno hyd yn Lley'n, a diffeithiaw'r wlad honno hefyd yn yr un modd, ac yn eu herbyn y daeth Hywel ab Ieuf, a chad dost a fu ryingddynt, ac yno y llas Cystenyn ddu yng Ngwaith Hirbarth.

Oed Crist 980, y daeth Hywel ab Ieuf a Llu mawr o'r Saeson gydag ef i gyfoethu Einion ab Owain ab Hywel Dda, ac y bu ymladd tost ryingthyt yn Mrwydr Llanwenawc, a Gotffrid ab Aarallt yn gweled hynny a ddaeth ai Lu hyd yn Nyfed ac ai difeithiasant, ac a dorasant Eglwys Ddewi Mynyw.

Oed Crist 981, y daeth Hywel ab Ieuan ai Lu, a chydag ef Lu mawr o Saeson i Frecheiniawc, a holl gyfoeth Einion ab Owain, ac a ddifeithiasant y Wlad yn greulawn, ac yn eu herbyn y daeth Einion, ab Owain a gwyr Dyfed ac a laddasant y Saeson a lladdfa dost; ac eraill o honynt a ffoasant, ac yn eu ffo y lladdwyd llawer llawer o honynt.

Oed Crist 892, ydd aeth Einion ab Owain ab Hywel Dda hyd yng Ngorwenydd ac y bu waith Pencoe Colwynn, lle y gyrrwyd ffo ar Einion ai wyr hyd yng Nglan y Mor, lle bu Cad yn eu herbyn gan Wŷr Morganwg a Gwent, ac yn honno y llas Einion ab Owain, ac yna ydd aeth y Deyrnedd ar Faredydd ab Owain ab Hywel Dda.

Oed Crist 984, ydd aeth Hywel ab Ieuan i Loegr yn erbyn y Saeson a fuant yn ymladd yn mhlaidd Iago ei Ewythr, ac

yna y llas ef a llawer iawn oi wŷr; ac yna y cymmerth Gadwallawn ab Ieuan arnaw Lywodraeth holl Wynedd, ac yn ei erbyn y daeth y Saeson a'r Gwyr Duon, ac yn eu penn Ionafal ab Meuryg ei gefnder, ac yno y llas Ionafal.

Oed Crist 985, y dug Maredydd ab Owein ab Hywel Dda Gad fawr ganddaw i Wynedd, a brwydr a fu yno ryingtho a Chadwallawn ab Ieuan ai Frawd Meuryg, ac yno y llas Gadwallawn, ac y dug Faredydd Wlad Wynedd danaw ac a lywodraethawdd arni, ac a ddoddes Lywodraeth ar Fôn, ac Arfon, a Meirionydd, lle nid oed Llywodraeth ddyledus wedi bod er yn hir o amser.

Yn yr un flwyddyn y dug Bleidyddion Ieuf ab Idwal Gotffrid ab Harallt y drydy waith i Fôn, a chydag ef y gosodasant y Cymry a'r Daeniaid ar Lywarch ab Owain, Brawd y Tywysawg Maredydd, ac ai daliasant a dwy fil o'i wyr, ac a dynasant eu llygaid o'u pennau; a'r flwyddyn honno y bu farw Ieuf ab Idwal yng Ngharchar, lle y bu yn unig llawer blwyddyn wedi ei ddilygeidiaw, a gwedi hynny gorfu ar Faredydd ab Owain ffoi o Wynedd i Geredigiawn lle y bu mawr a thaer ei wroldeb yn amddiffyn ei gyfoeth yn erbyn cyrch y Daeniaid, a'r Saeson, a Gwyr Gwynedd.

Oed Crist 986, y bu farwolaeth fawr ar yr ysgrublaidd yn holl Gymru, onid aeth Drudaniaeth mawr ar yr enllyn yn y Wlad: a'r un flwyddyn y llas gwyr Daenmarc gan y Saeson yn un noswaith oni chaed arny'n y llaw uchaf dros hir o amser wedi hynny, a'r flwyddyn honno daeth y Daeniaid duon i For Hafren mewn Llyngeseu, ac a ddaethant i Dir yng Ngherniŵ a Dyfnaint a Gwlad yr Haf, ac a diriasant yng Ngwyr ac yno llosgi Cor Cennydd ac eraill o'r Eglwysau, ac ysbeiliaw gwŷr y Wlad.

Oed Crist 987, daeth y Daeniaid i foedd Deheubarth, a dyfod i Dir yng Ngheredigion, a diffeithiaw Llanbadarn, a Llandydoch, a Llanrhystud, a gwedi hynny myned hyd ym Mynyw a diffeithiaw yr Eglwys a dwyn ei thlysau, ac wedi hynny myned ar hyd for Hafren hyd ym Morganwg a diffeithiaw Cor Ildud, a Chor Cattwg, a Chor Cyngar, a Llan Daf, ac eraill o'r Eglwysi goreu yn y Wlad, a hefyd llosgi ydau a lladd ysgrublaidd onid aeth newyn angerddawl ar y Wlad, ac y bu farw llawer o ddynion achaws hynny.

Oed Crist 990, ydd aeth Maredydd ab Owain i Faeshyfaidd a holl gyfoethu Arglwyddi y Saeson rwing Gwy a Hafren, ag Edwinn ab Einion a ddaeth attaw a chydag

ef ydd oedd Llu mawr o Saeson a Daeniaid, ac ymladd a Mareddydd ai yrru ar ffo. Oet Crist 991, y daeth Edwin ab Einion ni wyr, ac yn borth iddaw Adelff Tywysawg o Sais a chydag ef Lu dirfawr, ac anrheithiasant holl diroedd Mareddydd, sef Ceredigiawn, a Dyfed, a Mynyw, y Gwyr isaf, a Chedweli.

Yr un flwyddyn ac amser ydd oedd Mareddydd yn anrheithiau Cyfoeth Ithel ab Morgan Tywysawg Morganwg, ac yn heddychu rhwng Edwin a Mareddydd a myned 'au holl nerthoedd ac anrheithiau Gwlad Forgan yn aruthrawl, ac yna Hywel ab Morgan brawd Ithel a ddangosoes ei ewyllys i wyr y wlad, ac y gofhaenai efe hwynt lle bai onid dau a ddelai gydag ef, ac ar hynny ymgynnullasant bobl y wlad attaw yn wyr ac yn wragedd, ac yn feibion ac yn ferched, pob un ag arf a geffid wrth law, ac yn erbyn Mareddydd ac Edwin a gyrru ffo arnynt a dwyn oddi arnynt eu hysbail, a lladd eu gwyr yn dost yng Ngwaith Cors Einion yng Ngwyr, lle y llas Gadwallawn fab Meredydd.

Oed Crist 993, bu newyn mawr yng Nglyfoeth Meredydd, a llawer o farw ar ddwynion o haint y Saeson, sef yr haint chynysld.

Yr un flwyddyn y daeth y Daeniaid Duon i Ynys Fôn, ac a ddiffeithiasant yr holl ynys fal y mynnant, canys nid oedd ar Wynedd yr amser hynny na Phenn na Pherchen, na Llys na Llywodraeth, na neb a safai yn mhlaidd y wlad rhag estron ac anrhaith, am hynny y cymmerasant y Cymry attynt Idwal ab Meuryg, ac ai dodasant yn Dywysawg arnynt, ac y cawsant borth gan Ithel Tywysawg Morganwg, a gyrru ffo a lladdfa fawr ar y Daeniaid a wnaethant, ac Idwal a fu'n Dywysawg clodfawr a chyfiawn, ac a wnaeth lywodraeth ar Wynedd, a threfn a weddai ar heddwch a rhyfel, canys ef a ddysged gan Hywel ab Morgan Mawr, ac efe yn Benn Doethlun Cymry yn y Gwybodeu a ddylai Tywysawc eu deall au cynnal, tra fu efe ar ffo yn Llys Ithel Tywysawg Morganwg, ac yn nawdd Cor Llanfeithin yn Nant Garfan, a mynych y torred y Gor honno yn amcan ei ddal a'i ladd gan Einion ab Owain a Mareddydd ab Owain, a chan y Daeniaid a'r Saeson.

Yn yr un flwyddyn y bu frwydr Llan-gwm, lle ydd amcanai Meredydd ab Owain adynnil Gwynedd, ac Idwal a orfu arnaw, ac yn y frwydr honno y llys Tewdwr ab Einion ab Owain ab Hywel Dda, nai mab brawd i Faredydd.

Oed Crist 994, y daeth Swaen ab Harallt a'r Daeniaid duon gydag ef i Wynedd lle y bu cad Pennynydd yn Môn, y lle y llas Idwal ab Meuryg Tywysawg Gwynedd. Ac y diffeithwyd Matharn gan y Saeson, ac hwy ai llosgasant.

Yr un flwyddyn y bu farw Mareddydd ab Owain ac o hynny y cafwyd gwell byd am heddwch a llywodraeth yng Nghymru.

Yr un flwyddyn y bu farw Ithel Tywysawg Morganwg ac yr aeth Gwrgan ei fab yn ei le, a Thywysawg doeth heddychgar ydoeth efe, ond Iestyn ei fab a garai adlywodraeth, ac a fynnai ryfel ac anheddwch, ac yn y flwyddyn honno y priodes ef ferch Bleddyn ab Cynfyn Tywysawg Powys ai henw Denis, ac efe a gafas gan Wrgan ei Dad Gwmmwd Tref Essyllt, ac yno y gwnaeth ef Gastell, a dodi arnaw enw Denis Powys, ac a gymmerth attaw Aedd-an ab Blegywryd ab Morgan Mawr, ac a fwradasant Ryfel er ynnill Cyfoeth Mareddydd ac ymbarottoi Gwyr at hynny, a danfon a wnaethant at y Daeniaid au gwahawdd i Geredigion, ac yno a daethant ac y llosgasant Arberth. Ar flwyddyn honno hefyd y priodes Llywelyn ab Seisyllt Arglwydd Maes Essyllt Yngharad ferch Meredydd ab Owain, ac efe yn wr ieuanc nid mwy nac oed pedwar blwydd ar ddeg.

Oed Crist 996, y daeth y Daeniaid i Ddyfed o gyngor a phorth Iestin fab Gwrgan, ac Aedd-an ab Blegywryd, ac a llosgasant Fynyw, ac a laddasant Forgeneu Escob Dewi.

Oed Crist 1000, y dug Aedd-an ab Blegywryd Gad hyd yng Ngheredigiawn, ac ynnill Cyfoeth Mareddydd a orug; herwydd nid oedd Llywelyn ab Seisyllt hyd yn hyn yn oed Gwr i gael Braint ar Gyfoeth Yngharad ei Wraig, a myned hyd yng Ngwynedd y mynnai Aedd-an, ac yn ei erbyn ef y daeth Cynan ab Hywel, a bu Cad ar Faes rymthlynt lle gorfu Aedd-an, ac o hynny ynnill Gwlad Wynedd ai Chyfoetheu. Gwedi ynnill o Aedd-an holl Gymru o'r Mor beugilydd, efe a beris drefnu Llywodraeth a Chyfreithiau, ac adgyweiriaw Eglwysseu a Chorau a dorresid yn Rhyfel, a chan nad oedd iddaw fab efe a drefnwys yn etifedd iddaw Rydderch fab Iestin ab Gwrgan.

Oed Crist 1001, bu farw Morgan Mawr Tywysawg Morganwg yn ddifawr ei oedran, nid amgen na chanmlwydd a naw mlwydd ar hugain, a gwedi gadael ei Fraint yn nwyllaw ei feibion ai wyrion yn hir o flynyddau cyn ei farw achaws benaint ac anallu; efe a gladdwyd dan allawr

Deilaw yn Llan Daf, a chystal ei gariad yn ei wlad a chymmaint ei glod am Ddoethineb fal pan elai yn rhyfel nid oedd a arhosai gartref ac nad elai yn ei Lu nac o wr nac o fab a fedrai afael ar Arfau, eithr mwy a fynnai gynnal yn heddwch nac yn rhyfel ac eissoes ni chaid o wrol ei wrolach, ac efe a fu lwyddfawr ei orchwyl a doeth ei gynghyd a chyfiawn ei ymgais, a mawr ai carai Edgar Brenin y Saeson, achaws hynny rhai o'r Tywysogion eraill nis cerynt ef, lle nid oedd a wnai well erddynt, nac erddynt Genedl y Cymry, a chymmaint addwynder ei Lys yn ail i Lys Arthur onid aeth hynny ar ddiafebion gwlad a chenhedl, ac y dywedir Mwynder Morganwg, ac Addwynder Morganwg.

Oed Crist 1015, a Llywelyn ab Seisyllt yn ei lawn oedran, efe a feddylies ynnill Cyfoeth Dinefwr a ddylissid o Frainit iddaw ef oi wraig, canys iawn iddi oedd Cyfoeth ei Thad Meredydd ab Owain, ac Aeddau a ddodai hawl ei fod yn etifeddu o hen Frenhinoedd Cymru nid amgen na Bran ab Llur Llediaith ai Welygordd, a rhoddi Cad ar Faes a wnaeth Llywelyn ab Seisyllt, ac yn honno y llas Aeddau ab Blegywryd ai bedwar Nai, ac yna cymmerth Lywelyn ab Seisyllt y Lywodraeth arnaw, ac efe a gerai heddwch a chyfiawnder, ac yn ei amser ef y bu Gwlad Gymru dros ddeuddeg mlynedd yn ddiryfel, ac ydd aethant y Cymry yn gyfoethawg, dros benn a fu arnynt er yn hir o amser ac oesoedd, a gwedi hir Lwyddiant.

Oed Crist 1020, y bwriadawdd Meuryg ab Arthfael ab Blegywryd adynnill Teyrnedd Cymru oddi ar y Tywysawg Llywelyn ab Seisyllt, a rhoi Cad ar Faes, a gorfu Llywelyn, gan ladd Meuryg ab Arthfael ai gledd ei hūnan.

Oed Crist 1020, ydd ymddangoses Crwydriad o Ddyn Ysgottyn, a alwai ei hun ar Enw Rhun i wyr Deheubarth gan ddwydedd mai mab Maredydd ab Owain ab Hywel Dda ydoedd ef, a rhai ni cher-ynt Lywelyn ai dodasant yn Dywysawg arnynt, a dodi Cad ar faes a wnaethant, a myned yn ei erbyn a wnaeth Lywelyn, a bu brwydr yn Abergwili, lle gwedi lladdfa drom a dirwaedlyd o bob tu y lladdwyd Rhun. Yna myned i Wynedd a wnaeth Llywelyn, a gosod yn iawn yno, a haeddu cariad ei wlad ai Genedl yn ddirfawr, gwedi hynny daeth i Ddeheubarth lle ydd oedd mawr ei Gariad.

Oed Crist 1021, daeth Eulaff i ynys Prydain gan ddrygu ffordd y cerddai, a dyfod hyd ym Mynyw, a thorri'r Eglwys

a diffeithiaw Dyfed yn greulawn, a Hywel ab Seisyllt, brawd Llywelyn ab Seisyllt a aeth yn eu herbyn, ac efe a lladdwyd yn y frwydr honno. Yna daeth yr Ysgottiaid i Gaerfyrddin a chydag hwynt Hywel a Maredydd meibion Edwin ab Einion a llu mawr o Wyr, ac yn eu herbyn Llywelyn ab Seisyllt a Chynan ab Seisyllt ai feibion, a gyrru ffo ar Auluff, a gwedi hynny; y llas yno Llywelyn ab Seisyllt. A mab iddaw a elwid Gruffydd ar ei ol a fu Dywysawg Gwynedd. Gwr oedd Llywelyn ni wnelai Ryfel, nac ymladd namyn yn erbyn ai gwnelai yn ei erbyn.

Gwedi marw Llywelyn ab Seisyllt y cymmerth Rhydderch ab Iestin attaw lywodraeth Deheubarth megys iawn iddaw, ac efe'n etifedd Aeddau ab Blegywryd.

Oed Crist 1023, bu farw Morgynnydd Escob Dewi, a Bledri Escob Teilaw Ysgolhaig pennaf Gwlad Gymru, achaws hynny y gelwid ef Bledri ddoeth, a chystal y carai wybodau fal y dodes ar yr offeiriaid gynnal addysg Glyfrau Llên bob un yn ei Eglwys, mal y gwympai bawb a ddylent parth Duw a dynion.

Yr un flwyddyn y priodes Yngharad gweddw Llywelyn ab Seisyllt a Chynfyn ab Gwerystan Arglwydd Cibwyr.

Oed Crist 1029, daeth yr Ysgottiaid ar hyd y mor i Diroedd Gwrgan ab Ithel Tywysawg Morganwg, ac yn eu herbyn Gwyr y Wlad, fal au lladdwyd gymmaint yng Ngwaith Toniwlwg onid oedd y gwaed hyd egwyddedau'r meirch ar bychandaud ni laddwyd o honynt a ffoasant hyd Fôr i wlad yr Haf.

Oed Crist 1030, y gwelwyd goleuni rhyfeddawl yn yr wybren hyd nos onid oedd golau fal dydd. Y flwyddyn honno y peris Ioseb Escob Teilaw na wnelid na gwaith na gorchwyl ar y Sulau ar Gwyliau, ag a wnaeth i'r offeiriaid ddysgu darllain yr ysgrythyr lan heb dal heb ged, ac na wnelent ac ymyrsanau.

Yr un flwyddyn y bu farw Gwrgan Tywysawg Morganwg, Gwr doeth heddychgar ydoedd, ac a wnaeth lawer o eluseni, ac a roddes diroedd i'r Tylodion dros fyth, ac a ddoddes nawdd a braint i bob gwr a lafuriai dir er dwyn yd a ffrwythau, sef gair iddynt ymhob cynnadd Gwlad, ac nas gellid swydd arnynt o anffodd, ac efe a gymmerth attaw yn borth iddaw Hywel ab Morgan Hen ei ewythr Brawd Tad gan ei ddoethed fal y gallai yn well o hynny lywodraethu yn heddwch a chyfiawnder. Ac yna wedi marw Gwrgan y cymmerth Hywel y Lywodraeth yn gwbl attaw ei

hun, ac Iestin ab Gwrgan a fynnai hynny, ond nas gallai fedru ar hynny gan anfodd Gwlad, canys cynddrwg ei gampau ydoedd fal nas cerid gan neb a gaid yn wŷr da diargywedd.

Oed Crist 1031, y llas Rydderch ab Iestin gan yr Ysgodogion Gwyddelig a ddygwyd i Ddeheubarth gan Hywel ab Edwin ab Einion ab Owain ab Hywel Dda, ai frawd Meredydd, felly cawsant Hywel a Meredydd adfeddu Tywysogaeth Deheubarth.

Yn yr un flwyddyn y dodes Iestin ab Gwrgan gad ar faes yn erbyn Hywel a Meredydd ymhlaid meibion Rhydderch ab Iestin ei fab, ac iddynt lawer o geraint yn eu plaid, ac y bu waith Traethwy, lle gyrrwyd ffo ar Iestin a meibion Rhydderch; a'r flwyddyn ar ol hynny y bu waith Machwy lle y llas Meredydd ab Edwin gan feibion Cynan ab Seisyllt brawd Llywelyn ab Seisyllt, er dial galanas eu hewythr, ac ymhen ychydig wedi hynny y daeth y Saeson i Went, ac yn eu herbyn Caradawc ab Iestin lle y llas ef; yna daethant y Saeson i Forganwg, ac y bu waith Ystradywain lle y laddasant Cynan ab Seisyllt ai holl feibion, yna daeth Rhotpert ap Seisyllt, Arglwydd Maes Essyllt a brawd Cynan ab Seisyllt, i'r frwydr, ac annog y Cymry drwy son am a wnaethant gynt; yna myned yn erbyn y Saeson, ac yng Ngwaith Llan Cwywan eu lladd yn flin, au gyrru ar ffo o gwasgar, a dwyn yn ysbail oll a feddent, yna heddychwyd rhwng Iestin ab Gwrgan a Rhotpert ab Seisyllt. A merch oedd i Rhotpert ab Seisyllt ai henw Arddŷn o Efiliau ferch Gwrgeneu gwraig gyntaf Rhotpert, ac unid blentyn o'r wraig honno, ac anwyl iawn ydoedd ganthaw, ac Iestin ai ceisiodd yn wraig iddaw gwedi marw Denis ferch Bleddyn ab Cynfyn ei wraig gyntaf, a hynny nis cai o fodd ei Thad gan ei hyned Iestin; yna gwiliaw wrthi a wnaeth Iestin, ai gorderchu o drais ac anfodd, yn unwedd ac a wnaethai ag eraill o ferched Pendefigion, a blin iawn y bu gan Rhotpert hynny, ac er dial ar Iestin, efe a wahoddes attaw Ruffydd ei nai, ac ai annoges yn erbyn Iestin ab Gwrgan, a chynnull attaw lawer o wyr a wnaeth Gruffydd, ac yng nghyntaf myned yn erbyn Hywel ab Edwin a dodi cad ar faes, ac yn honno y gorfu Ruffydd, ac y ffoes Hywel ab Edwin at Iago ab Idwal Tywysawc Gwynedd, yna myned yn erbyn Iago a orng Gruffydd, a chydag ef [Lu dirfawr o wyr dewisawl], a brwydr daer a fy ryngddynt, lle y lladd-

wyd Iago, ac y cymmerth Ruffydd attaw Lywodraeth Gwynedd, ac felly ydd aeth ef yn Frenin ar Gymru o For Udd hyd ym Mor Hafren.

Gwedi ynnill o Ruffydd ab Llywelyn Lywodraeth holl Gymru, efe a ymrodde ar ddaioni tuag at ei wlad ai genedl drwy amddiffyn rhag estron a rhag anrhaith ac aflywodraeth, a deddfu a fai deg a chyfiawn, a gwared rhag cam.

Oed Crist 1037. bu Waith Pencadair rhwng Hywel ab Edwin a Gruffydd ab Llywelyn, a gorfu ar Hywel ffoi, a'r uu flwyddyn y bu waith Rhyd y Grog ar Hafren, lle y gorfu Ruffydd ar y Saeson au gyrru ar ffo.

Oed Crist 1038, y bu waith Llanbadarn lle y gorfu Ruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt ar Hywel ab Edwin, ac y dug oddi-arnaw ei wraig ac ai cedwis yn ordderch iddaw, a thyna'r unig weithred, o'r holl weithredoedd a wnaeth Ruffydd, a beris anfoddlondeb i'r Doethion.

Oed Crist 1040, y bu waith Pwll Dyfach rhwng Gruffydd a Hywel, canys Hywel a ddaeth y drydedd waith i Ddeheubarth, ac yn ei blaid lawer o'r Daeniaid duon, a Gruffydd yn eu herbyn, a gyrru ffo arnynt, ac yn osgil y rhai hynny y daeth llu arall o Ddaeniaid a Saeson gan ddiifeithiau Dyfed yn greulawn, a Hywel ai wyr yn eu ffo a gyfarfuant ag hwynt ac au hymldiasant yn galed gan eu lladd a'u dal, ac eraill a ddianghasant yn ol iddeu llongeu.

Oed Crist 1042, a daeth Cynan ab Iago ab Idwal i Wynedd o'r Werddon a llu mawr ganthaw i Wynedd, a dal y Tywysawc Gruffydd ab Llywelyn, a chodi arfau a wnaeth Gwŷr y Wlad ac achub y Tywysawc o ddwyllaw y Gwyddelod, au gyrru'n ol i'r Mor yn fawr eu colled.

Oed Crist 1043, y bu dwyll a brad rhwng Hywel ab Edwin a meibion Rhydderch ab Iestin ac a laddasant gant a hanner o wyr ffyddlonion Gruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt yn Ystrad Tywi yn oreu-gwyr y Wlad honno.

Yr un flwyddyn y bu Eira dirfawr ar Galen Ionawr, ac ni thoddes dan wyl Badric, ac y colled llawer o'r ysgrublaidd.

Yr un flwyddyn y bu farw Hywel Arglwydd Morganwg yn gant a dengmlwydd ar hugain oed, y gwr doethaf o Dywysawg yng Nghymru oedd efe, a goreu ei gariad gyda phawb oi genedl, ac efe a garai heddwch a phob cyfiawnder, ac yn ei le y doded Iestin ab Gwrgan, a gwaethaf oedd efe a welwyd erioed o Dywysawg yng Nghymru, ac ni charai efe na heddwch na chyfiawn-

der, ac ni wnathoedd erioed nas dygai ormes a chribddail ar ei wlad ai genedl, achaws hynny ni chafas ai cyfnerthai, lle caid a fai yn ei erbyn, o ddoeth a deddfawl.

Yr un flwyddyn y llas Hywel ab Edwin yng Ngwaith Abertywi gan Ruffydd ab Llywelyn gwedi ymladd caled.

Yr un flwyddyn y bu farw Ioseb Escob Teilaw Gwr tra doeth, a duwawl, a dysgedig, efe a wnaeth Drefn dda ar wyliau Mabsant, sef nas caid amgen na gweddiaw Duw, a dangos daioni, a gwneuthur elusenau arnynt, a chynnal cof dyledus am Dduw ai Saint, au gweithred-oedd molediwr.

Oed Crist 1050, y dug Ruffydd ab Llywelyn Lu dirfawr o Gymru a Gwyddelod yn erbyn y Saeson, a dodi cad ar faes yn Henffordd, a gorfu Ruffydd ar y Saeson gwedi ymladd caled, a lladd a llosgi dirfawr.

Yr un flwyddyn y daeth Caradawc a Rhys dau fab Rhydderch ab Iestyn a llu mawr o wyr Morganwg a Gwent yn erbyn Gruffydd ab Llywelyn er ynnill oddiarnaw Lywodraeth Deheubarth, a Gruffydd yn eu herbyn, ac ymladd a fy ryngddynt annhebig i a fu erioed namyn y Gad Gamlan, a lladdwyd cymmaint o bob plaid oni orfu ar y ddau Lu ymchwelyd yn eu hol heb a ellid ei alw yn ynnill i nac un na'r llall o honynt, a gwaedlytted yr aerfa ryngddynt, a thra buant feibion Rhydderch ab Iestyn yn nghyrc h y frwydr honno dyfod a wnaeth y Saeson o Wlad yr Haf a llosgi cestyll Caradawc, ab Rhydderch ab Iestyn, sef Dindryfan a Threfufured ym Morganwg, a dwyn ysbail anfeidrawl yn yd, a gwartheg, a defaid, a daocdd o bob rhyw a gefynt, a llosgi a thorri tai, a diffeithiaw yn aruthrawl, yn erbyn heddwch ac oedd drefnedig a chadarn a dam-dyngedig rwng Tywysawg Morganwg a Brenin ac Ieirll y Saeson.

Yn yr un flwyddyn y daeth Cynan ab Iago a llu dirfawr oi Genedl o'r Werddon ar oddeu Gwynedd, ac ynnill ei gyfoeth oddiar Ruffydd ab Llywelyn, ac fal yr oeddynt ar y mor tua Chymru y daeth gwynnygeu tembestlus oni foddos y llongau ar gwyr gan mwyaf, ac yng nghylch yr un amser y daeth rhai o wyr Gwent a Morganwg i Ystrad Tywi a chael yno rai na charent Ruffydd ab Llywelyn, ac a chwenychent ymddyweddu a Charadawc ab Rhydderch, hwy a laddasant lawer o ffyddlonion Gruffydd ab Llywelyn, ac ysbeiliasant ereill yn dost, yna dyfod a wnaeth

Ruffydd yn eu herbyn, a diffeithiaw Dyfed, ac Ystrad Tywi, a Gwyr, yn aruthrawl.

Oed Crist 1056, ydd aeth Rhys ab Llywelyn ab Seisyllt, brawd y Tywysawg Gruffydd i Forganwg a Gwent, gan ladd a diffeithiaw gyfted ac y cerddai, a gwyr y wlad a ddygasant gyrch yn ei erbyn, ai yrru hyd ym min y Mers ai ddal ai fyrhau o benn, a danfon y penn at Edwart brenin y Saeson hyd yng Nghaerloyw lle ydd ydoedd y pryd hynny.

Oed Crist 1057, daeth Gruffydd ab Rhydderch ab Iestyn yn oed gwr ac a gynnnullwys lu niferawg iawn, a myned yn erbyn Gruffydd ab Llywelyn tywysawg Gwynedd a bu cad ar faes ac ymladd trwch a gwaedlyd ac y llas Ruffydd ab Rhydderch.

Yr un flwyddyn cyfunawdd Algar iarll Caerllion Gawr a'r tywysawg Gruffydd ab Llywelyn a rhyngddynt cynnull llu dirfawr a myned yn erbyn y Saeson lle ydd oedd a elwid Rhanwlff yn dywysawg arnynt yn y Mers, ac yn y frwydr honno y gorfu Ruffydd a gyrru ffo ar y Saeson, ai hymlid yn galed hyd yng Nghaer Henffordd, a myned i galon y dref ar eu hol, au lladd yn ddiarbed, onid oedd na cheffid byw o ddyn yn yr holl dref, ac efe a ddug ysbail ddirfawr oddiyno, ar goreugwyr arbededig y dug yng ngharchar.

Yr un flwyddyn ydd aeth Edwart frenhin yn erbyn Gruffydd ac Algar hyd yng Ngwynedd lle bu cad ar faes, a gorfu Ruffydd ar y Saeson yn anrhydeddus yna clybu efe am y diffeithiaw yn Neheubarth gan eraill o'r Saeson, a myned yn eu herbyn au gyrru ar ffo cywilyddus.

Oed Crist 1059, daeth Macht ab Harallt i Gymru a llu dirfawr yn ei osgordd, a'r tywysawg Gruffydd a Macht yn ymgysfyn ac lluoedd a aethant yn erbyn y Saeson, eu a ddifeithiasant wlad Loegr hyd ym mhell yn ei pherfedd, a dychwelasant yn ol i Gymru ac ysbail fawr ganddynt.

Oed Crist 1060, bu farw Owain ab Gruffydd ab Rhydderch ab Iestyn oi wenywaw; yna Caradawc ab Rhydderch ab Iestyn a gyfloges Harallt i ddyfod a llu ganthaw i Ddeheubarth, yna yn un a llu mawr o wyr Morganwg a Gwent ydd aethant yn erbyn Gruffydd, yr hwn a ddaethai a llu mawr iawn ganthaw o wyr Gwynedd, a Phowys, a Deheubarth, a bu cad ar faes lle ai lladdwyd drwy frad a thwyll Madawc Min escob Bangor, yr un ac a wnaeth y twyll o ba un y lladdwyd ei dad Llywelyn ab Seisyllt. Gwedi lladd

Gruffydd ab Llywelyn ef a dorwyd ei benn ac a dyged yn anreg i Harallt. Oed Crist pan fu hynn oedd 1061; ac fel hynny y colles Ruffydd ei fywyd, ac anrhydedd-usaf oedd efe ai dad o'r holl dywysogion a fuant hyd yn eu hamser yng Nghymru; a goreuam wroldeb a rhyfel, ac am heddwch ac am lywodraeth ac am haelioni, a chyfiawnder, ac o'u doethineb au deall y dugasant gyfunbeb ar Wynedd, a Phowys, a Deheubarth, fal y gadarn y Cymry yn erbyn y Saeson a phob gelynlion ac estroniaid, ac ni chaid Morganwg a Gwent yn gyfun a hynny achaws gwhehelyth y gwledydd hynny, nid amgen meibion ac wyrion Iestin ab Gwrgan, er yn amser Aeddian ab Blegwryd Hên, ab Owain ab Hywel o wehelyth Bran ab Llyr Llediaith, a hynny fu'r achaws nas gallasant y Cymry ddadnyll teyrnedd ynys Prydain.

Oed Crist 1062, gwedi lladd Gruffydd ab Llywelyn fe ddoded Mareddydd ab Owain ab Edwin yn dywysawg Deheubarth gan Harallt ac Edwart brenhin y Saeson. Brodyr unfam y tywysawg a las, sef Gruffydd ab Llywelyn, a gawsant Wynedd a Phowys; nid amgen Bleddyn ab Cynfyn ab Gwerystan arglwydd Cibion a Rhiwallawn ei frawd hwy a ddoded yn dywysogion Gwynedd a Phowys ym mraint etifeddion tywysogion Dinefwr o Gadell ab Rhodri Mawr. Sef etifeddes y dywysogaeth honno ydoedd Yngharad ferch Meredydd ab Owain ab Hywel Dda, a fu'n wraig briod Llywelyn ab Seisyllt; ac wedi lladd Llywelyn hi a briodes Gynfyn ab Gwerystan, Arglwydd Cibwyr yng Ngwent, ap Gwaithfoed, ab Gloddien, ap Gwrydr Hir, ap Caradawc, ap Llew Llawddawg, ap Ednyfed, ap Gwinau, ap Gwaenoc goch, ap Crydion, ap Corf, ap Cynawg, ap Iorwerth Hirflawdd, ap Tegonwy, ap Tëon, ap Gwineu dda i freuddwyd, ab Bywlew ab Bywdeg, ab Rhun-Rhuddbaladr, ab Llary, ab Casnar Wledig brenin Gwent, ap Gloyw Gwlad Lydan arglwydd Caerloyw, ab Lludd, ab Beli Mawr, ab Manogan brenin ynys Prydain.

Ar brodyr hynn, sef Bleddyn a Rhiwallawn a ddugasant deyrnedd gwlad Bowys o wehelyth Brochwel Ysgithrawc, peth nid oedd iawn ei fod.

Yr amser hynn ydd oedd Cynan ab Iago cyfiawn berchen Gwynedd ar gil yn y Wyrdon, ac nid oedd a elai yn ei blaidd yng Nghymru, canys ni cherit ei wehelyth achaws eu creulonderau yn lladd a dilygeidiau a'u gwrthladdent yn eu hannefodoldeb.

Oed Crist 1066, daeth William Dug Normandi yn ormeswr i Ynys Prydain a bu cad ar faes ryngtho a Harallt; a gwedi ymladd tost a chreulawn, y llas Harallt ac y dug Wiliam y deyrnedd o drais a thrawsfeddiant; ac fal hynny y collasant y Saeson Unbennaeth Ynys Prydain, gwedi bod yn ei dal o drais chwechaumlynedd.

Oed Crist 1068, digwyddes anghydfod yng Ngwynedd, sef Meredydd ac Ithel, meibion Gruffydd ab Llywelyn a ddugasant gad ar faes yn erbyn Bleddyn a Rhiwallawn; er dadennill Gwynedd a ddodesid gan y Saeson o drais oddi wrthynt, ac yn eu herbyn y daeth Bleddyn a Rhiwallawn, a chydag wynt lu dirfawr o Saeson, canys ym Mhowys ydd oedd Saeson yn gwladychu yn heddwch y Cymry yn ogydrif a nhwy, ar ffo rhag gormes y Normaniaid, achaws hynny nid oedd, wrth ag oedd Llu Bleddyn a Rhiwallawn, mawr llu gwyr Gwynedd gyda Mareddydd ac Ithel, eithr gwroldeb ai cynhaliai yn erbyn eu deurif, eithr achos twyll a brad colli'r maes a wnaethant, yno y llas Riwallawn o'r naill du, ac Ithel ab Gruffydd o'r tu arall, a gorfu ar Feredydd ffoi, a Bleddyn ai dilynys yn drachaled gan ei yrru i'r mynyddoedd ynialaf yng Nghymru, lle y bu farw o newyn ac anwyd. A gwedi hynny drwy gyfnerth y Saeson y gwladychawdd Bleddyn ab Cynfyn yn unig frenin Gwynedd a Phowys, a Meredydd ab Owain ab Edwin drwy gyfnerth Saeson yn dywysawg Deheubarth.

Oed Crist 1069, aeth Caradawc ab Rhydderch ab Iestin, a chydag ef lu cyfnerth o Normaniaid Wiliam Fastardd, yn erbyn Meredydd ab Owain brenin Deheubarth, a chad drom ar faes a fu ryngddynt lle y llas Meredydd, ac yna cael o Garadawc dywysogaeth Deheubarth, a'r frwydr honno a elwir Gwaith, Llanfedwy, ac ar lan afon Elerch y mae'r lle y bu'r gâd.

Yr un flwyddyn daeth y Normaniaid i Ddyfed a Cheredigiawn ac ai difeithiasant yn filain, a Charadawc ab Rhydderch a ddug lu dewisawl o wŷr Gwent a Morganwg a Gwyr yn eu herbyn, a'u gyrru yn ol i'r llongau, a dwyn oddiarnynt eu hysbail, a hynn o waith gwroldebus a ddug i Garadawc lawer a gariad gwŷr Dyfed a Cheredigiawn y rhai cyn no hynny ni charent wehelyth Caradawc

Oed Crist 1070, y bu farw Caradawc ab Rhydderch o glefyd a ddaeth arnaw achaws clwyf a gafas yn rhyfel, a Rhydderch ab Caradawc ab Iestin a gymmerth y lywodraeth yn ei le ef.

Yr un flwyddyn y bu farw Bleuddyd Escob Dewi, ac ydd daeth Sulien yn Escob yn ei le ef, a hwnnw a elwid Sulien ddoeth, ac yr oedd ef yn wr duwiawl a golychwydawl.

Oed Crist 1071, y daeth y Normaniaid yr ail ossawd i Ddyfed a Cheredigiawn, ac y eu erbyn Rhydderch ab Caradawc, a'u gyrru'n ffoedigion gyda cholled mawr.

Oed Crist 1072, y daeth Rhys ab Owain ab Edwin o Fanaw lle bu ar gil, ac a gynnullwys lu mawr o wyr Ystrad Tywi a Brycheiniawc, a doddi cad ar faes yn erbyn Bleddyn ab Cynfyn ai ladd, gwedi hynny myned yn erbyn Deheubarth, a danfon cenhadon heddwch yn gyntaf at Rhydderch ab Caradawc, a Rhydderch a gyfarfu ac ef mewn heddwch, a chyttunaw a wnaethpwyd rhoddi cyfran yn Llywodraeth y Dehau i Rys ab Owain, ac o hynny gwared o Ryfel a diffeithiaw gwlad, ac ammod ganddynt i'r olaf ei fywyd y cwbl o'r Dywysogaeth.

Wedy marw Bleddyn ab Cynfyn, Trahaearn, ab Caradawc ei nai, a wladychawdd yng Ngwynedd; ac yn y Deau Rhydderch ab Caradawc ei ewythr ef, a Rhys ab Owain ab Edwin yn cydlywiau'r Wlad yn llonydd ac yn heddwch.

Oed Crist 1074, y llas Rhydderch ab Caradawc gan Feirchiawn ab Rhydderch ei gefnderw o genfigen a digam yr ammod rhyngthaw a Rhys ab Owain, ac am ddwyn Gwŷr y wlad dan ddamdwng yr Ammod a ddoded rhyngthynt er tynghedu'r Lywodraeth i'r hwyaf ei fywyd.

Yr un flwyddyn daeth Goronw a Llywelyn, meibion Cadwgawn ab Bleddyn ab Cynfyn, a llu ganddynt, a chydag wynt Caradawc ab Gruffydd ab Rhydderch ab Iestin, a Chyfuernth cadarn o Forganwg a Gwent er dial galanas eu Tad eu, a chad ar faes a ddodasant, ac yn eu herbyn Rhys ab Owain, a gorfu meibion Cadwgawn a Charadawc ab Gruffydd ar Rhys ab Owain, a buddugoliaeth enrydeddus a fuassei iddynt, eithr Gruffydd ab Cynan ab Iago a ddaeth o'r Werddon a llu cadarn ganthaw, a goresgyn ynys Fôn, a gorfu ar feibion Cadwgawn ymchelyd i amddiffyn eu cyfoetheu rhag gossawd Gruffydd ab Cynan, ac o hynny ni aflonyddwyd Rhys ab Owain, ychydig ar ol hynny ydd aeth Trahaearn ab Caradawc yn erbyn Gruffydd ab Cynan a gyrru ffo arnaw, a gorfu arnaw fyned yn ei ol i'r Werddon.

Gwedi myned fal hynny meibion Cadwgawn a ddodasant Gad ar Faes yr ail waith yn herbyn Rhys ab Owain, yna

Rhys a ddaeth yn eu herbyn, a brwydr dost a fu rhyngthynt mewn lle a elwir Pwllgwttic, lle gorfu meibion Cadwgawn ar Rys ab Owain, ac efe a ffoes, a Trahaearn ab Caradawc ai dilynes mor galed onis daliwyd ganthaw, a dal hefyd Hywel ei frawd, ac efe au lladdawdd eill dau er dial galanas ei ewythr Bleddyn ab Cynfyn, a gwaith didrugaredd oedd hynny, canys Tywysogion o faint a chyfiawnder oedd- ynt.

Nghylch yr un amser ydd ymwrthodes Sulien escob Dewi ai Escobaeth, a dewiswyd yn ei le ef Abram, gwr doeth golychwydawl.

Oed Crist 1077, daeth Rys ab Tewdwr o Lydaw ac a ddodes hawl ar Dywysogaeth Deheubarth megis ettifedd cyfiawn, a llawer iawn o wyr gorau y wlad a gymhleidiasant ag efe, canys mawr oedd y gair iddaw am ddoethineb a gwybodau Llywodraeth, ac efe yn ei lawm henaint ai bwyll a gafawdd ewyllys da goreugwyr y wlad, canys nid oedd a garai Iestin ab Gwrgan ai wehelyth, achaws y cerynt Ryfel yn well na heddwch yn amgen nag a wnelent eu cynneifiad o'r Welygordd honno, ac yna diogelwyd Rhys yn ei Lywodraeth.

Oed Crist 1079, y diffeithwyd Mynyw gan Saeson lladronaidd, ac y bu farw Abram Escob Dewi, a gyrru yr Escobaeth yr ail waith ar Sulien Ddoeth, canys nid oedd a wyddai gyngor i wlad a chenedl aflonydd gystal ag efe.

Oed Crist 1080, daeth Gruffydd ab Cynan yr ail waith i Gymru, a chydag ef lu mawr o Ysgodogion y Werddon, ac ymunaw a wnaeth efe a Rhys ab Tewdwr a myned yn erbyn Trahaearn ab Caradawc, a chad a fu rhyngthynt, lle lladdwyd Trahaearn, a chydag ef Gruffydd a Meilir meibion Rhiwallawn ab Gwynn ab Collwyn, ac ar Fynydd Carno y bu'r ymladd, a chreulawn a thost y bu, a lladdwyd dros rhif o'u gwŷr y ddwyblaid, a Gwaith Carno y gelwir y frwydr honno, gwedi hynny meddiannu Gwynedd a wnaeth Gruffydd ab Cynan, a Rhys ab Tewdwr a gafas Ddeheubarth, a'r ddau Dywysawg yn ettifeddion cyfiawn y Gwledydd hynny.

Yr un flwyddyn y daeth William Fاستardd i Gymru ym mhererindawd, ac a ddug roddion i'r Eglwysi, ar Escyb, offeriaid, ac i'r monachlogydd a'r mynaich, a myned hyd ym Mynyw, a Sulien archesawb Dewi a ymwrthodes eilwaith ai escobawd, a Gwllffrid ai cymmerth yn ei le.

Yn yr un flwyddyn daeth Gwŷr Rhys ab Tewdwr am benn Iestin ab Gwrgan ac a dorassant Castell Denis Powys, a Chastell Llanillyd, a Chastell Dindryfan, y rhain oeddynt Gestyll Iestin ab Gwrgan, achaws hynny bu Cad ar Faes gan Iestin, a diffeithiau Ystrad Tywi a Brycheiniawc, a dwyn ysbail fawr, wedi hynny ymroddi a wnaeth ef i adeilad Caer Dyf, ac yny o gwnaeth ef Gastell cadarn, ac o wnaeth Gastell Cynffig, a Chastell Trefufered, yn gadarnach nac a fuant cyu no hynny.

Oed Crist 1085, cyweiriwyd yr heddwch rhwng Iestin ab Gwrgan a'r Brenin Bastardd yn ail ac y bu er yn hir o amser rhwng Tywysogion Morganwg a Brenhin-oedd y Saeson, ai ddodi'n gydygyttwng mewn ysgrifen deg fal y mae yn weledig yn Eglwys Teilaw yn Llandaf.

Oed Crist 1087, bu farw Wiliam Fاستardd Tywysawg y Francod a Brenin y Saeson—a'r un flwyddyn y daeth meibion Bleddyn ab Cynfyn, sef Cadwgawn a Madawc a Rhirid a llu mawr yn erbyn Rhys ab Tewdwr, a rhag eu caderned gorfu arnaw ffoi i'r Werddon. Yna Iestin ab Gwrgan a ddiffeithiawdd ei gyfoeth; eithr yn ebrwydd wedi hynny efe a ddaceth a llynges drom ganthaw i Ddeheubarth a dodi Cad ar Faes, a gyrru ffo ar ei elynion, a Gwaith Llechryd y gelwir y Frwydr honno, yno lladdwyd Madawc a Rhirid, a Chadwgawn a ffoes ni wyddit i ba le o'r Byd.

Ynghylch yr un amser y dygwyd ni wyddys gan bwy ysgrin Dewi a'r Trysorau auraid ac arianaid o Eglwys Mynyw.

Yn yr un flwyddyn aeth Iarl Henffordd ai Luoedd, ac ynghyfun ac ef wyrion Iestin ab Gwrgan au lluoedd ac a ddiffeithiasant Gaerwrangon, a Chaerloyw, a'r gwledydd o amgylch gyfled a y cerddynt, a gyrru ar y Brenin adweddu Rhyddydd a Breiniau i'r gwledydd oll yng Nghymru a Lloegr, fal y bu er yn oes oesoedd.

Oed Crist 1088, bu farw Sulien Escob Dewi, y doethaf a chlodforusaf o'r holl Escyb yng Nghymru, goreu ei gynghor, ai addysg, ai grefydd, ac amddiffynwr pob heddwch ac iawnder.

Yr un flwyddyn y bu daeargryn mawr hyd holl Ynys Prydain, ac ydd yspeiliwyd Eglwys Mynyw yr ail waith o'i thrysoreu gan forherwyr Seisnig, a llosgi i'r dref a wnaethant, a lladd a ddalai yn eu ffyrdd.

Ynghylch yr un amser y bu farw Cadifor ab Collwyn Arglwydd Dyfed, ai feibion ef, sef Llywelyn ac Einion, ai frawd Einion ab Collwyn, a annogasant Ruffydd

ab Maredydd i ddodi cad ar faes yn erbyn Rhys ab Tewdwr, a dyfod a'u lluoedd ynghyd a wnaethant, a brwydr dost a fu, eithr gorfu Rhys ab Tewdwr arnynt yng Ngwaith Llandydoch, a dalwyd Gruffydd ab Maredydd acai byrhawyd o benn, a lladdwyd Llywelyn ac Einion meibion Cadifor, ac Einion ab Collwyn Brawd Cadifor a ffoes at Iestin ab Gwrgan Tywysawg Morganwg a Gwent, yr hwn oedd yn rhyfela yn erbyn Rhys, ac adrawdd ei ansawdd iddaw. Einion a fuassai yn wr swydd yn rhyfela gyda Brenin Lloegr ai Farchogion yn Ffrainc a gwledydd eraill, a charedig mawr rhyngddo a'r Brenin ai Farchogion ac Iestin wedi gwybod hynny a addunedwys i Einion ei Ferch yn briodwraig os efe a ddygai gyfnerth iddaw o Loegr yn erbyn Rhys ab Tewdwr, a chyda y ferch honno yn Gyfoeth Arglwyddiaeth Meisgyn, myned i Lundain a orug Einion, ac ammodi a Rhobert fab Amon Tywysawg y Corbwl yn Ffrainc a chefnawd y Brenin Coch, i Ddyfod yn gyfnerth i Iestin ym Morganwg; a Rhobert a weithiawdd ar ddeuddeg eraill o Farchogion urddasawl nes eu hynnill oi blaid yn un ansawdd ag yntau; dyfod a wnaethant i Forganwg ar frŷs, ac unaw lluoedd ac Iestin, a myned i wledydd Rhys ab Tewdwr, a lladd a llosgi cyfled a'r Tir a gerddynt, a phan glybu Rhys hynny, myned yn eu herbyn, a chyfarfod y ddau Lu ger llaw Brecheiniog, yn y lle a elwir Hirwaen Wrgan, a brwydr waedlydfawr a fu rhyngthynt lle gorfu ar Rys ffoi, ai ymlid a wnaeth Iestin ai ddal yng Nglynn Rhodneu, a lladd ei benn, ac enw y lle y bu hynny *Penn Rhys*, gwedi hynny ymlid ei wyr au lladd yn greulawn, a dal Gronwy mab Rhys, a lladd ei benn ynteu, a mab arall oedd i Rys o'i ordderch a elwid Cynan yn wr dewr a thrachalonog, ac efe yn ymchwelyd tuag Ystrad Tywi wedi lladd ei dad ai wŷr ymlidiwyd ef mor galed a thost oni orfu arnaw amcanu diane drwy Lyn a elwir Cremlyn, lle y boddos ef a llawer o'i wŷr, ac am hynny Pwll Cynan y gelwir y lle fyth wedi hyny, mab arall i Rys a elwid Gruffydd ac nid oedd ond Plentyn pan las ei dad.

Gwedi hynny ymgynnull a wnaeth Gwyr Rhobert ab Amon ai farchogion au Gwyr ar Dwyn Colwynn lle y talawdd Iestin iddynt eu bodd yn aur coeth, ac o hynny hyd heddyw gelwir y lle y Filtir Aur, ac ymchwelyd yn eu hol a wnaethant tua Llundain, ac Einion ab Collwyn a aeth at

Iestin i erchi'r ferch iddaw yn wraig a'r cyfoeth a addawsai gyda hi, eithr nacau hynny a wnaeth Iestin, gan chwertthin am benn Einion, a dywedyd y gwnai efe'n well ai Ferch na'i rhoddi ar enw Bradwr Gwlad ag Arglwydd, yna Einion a lid-iawdd yn ddirfawr, a chan gynddaredd ei ddigofaint myned ar ol Rhobert ab Amon ai osgordd a dangaws iddynt y dirmyg a wnaethai Iestyn arnaw, a dangaws hedyd maint oedd anghariad gorengwyr y wlad honno tuag at Iestin, o brased y wlad, a hawsed ei hynnill oddi ar Iestin, yr hwn achaws ei frad a'i dwyll ni chai gyfnerth gan un Tywysawc yng Nghymru. Blasus oedd gan y Dieithraid wrandaw ar Einion, a hawdd y cymmerasant ei gynghor, ac yna myned at Rhotbert ab Seisyllt a orng Einlawn a dangaws iddaw'r cyfan, ac efe a ddug eraill o'r Pendefigion ni charent Iestin i'r un ansawdd, a gwedi cynnull o'r Pendefigion hynny eu gwyr yng nghŷd ac ymgynfunaw a'r Dieithraid, myned yn erbyn Iestyn, ac yna bu Gwaith y Mynydd Bychan yn ymyl Caer Dydd, lle gyrrwyd ffo ar Iestin. Ymhlaid y dieithraid yn erbyn Iestyn daeth Cadifor ap Cedrych ap Gwaithfoed Arglwydd Ceredigiawn, ac efe a fuas-sei cyn no hynny ym mhlaid Iestin yn erbyn Rhys ab Tewdwr, ac ni chyflawnai Iestyn ammod ac efe yn ol a addunedai Cedrych ab Gwaithfoed Arglwydd Cibwyr a henyw o Forganwg, ac a aeth yn Ngheredigiawn yng ngosgordd Rhydderch ab Iestin, lle y rhodded iddaw Bendefigaeth a Chyfoeth, ac o garedigrwydd ar Iestin y daeth efe ai Wŷr i Forganwg, a gwedi gweled ei frad myned yn ei erbyn ac ym mhlaid y dieithraid.

Gwedi gyrru ffo ar Iestin ai yspeiliaw oi wlad, Rhobert ab Amon ai wyr a gymmerasant yn eiddaw iddynt eu hunain goreuon y Frodir a'r Tiroedd breision, ac i Einion y mynydddir a'r garwaf a'r anffirwythlonaf o'r wlad, ac fal hynny gwledychasant y Ffrancod yn y wlad honno, gan yrru pawb a gaent ym mhlaid Iestin ar ffo a dwyn eu tiroedd. A llyma enwau y dieithraid Ffreinig a'r lleoedd a gymmerasant iddynt eu hunain.

Rhobert ab Amon yn Dywysawg arnynt a gymmerth iddaw ei hunan y Deyrnedd a Llywodraeth y Wlad oll, a Chastell Caer Dydd, a Chastell Trefufered, a Chastell Cynffig, a'r Tiroedd a berthynai iddynt.

I Wiliam De Lwndwn y doded Aberogwr a'r Tiroedd a bieuffai'r Arglwyddiaeth honno.

I Riccard Grinfil y doded Arglwyddiaeth

Glynn Nedd a Thref freiniawl Castell Nedd ac ai perthynai o diroedd.

I Rhobert De Saneuwintin doded Arglwyddiaeth Llan-Fleiddan Fawr, a Thref freiniawl y Bont Faen.

I Riccart Siwart Tal y Fan ai Arglwyddiaeth.

I Gilbert Wmffreil Arglwyddiaeth Pen Marc.

I Rosser Berclos Arglwyddiaeth Llan Dathan.

I Reinallt Sili y rhodded Arglwyddiaeth Abesili.

I Peter Leswr, Arglwyddiaeth Llanbedr ar Fro.

I Ieuan Ffleming Arglwyddiaeth Llan Ufelwyn.

I Olifer Sainsion Arglwyddiaeth Abernant.

I William Desterlin Arglwyddiaeth Llanwerydd.

I Baen Twrbil y daeth Arglwyddiaeth y Coetty o briod Assar ferch Meuryg ab Gruffydd ab Iestyn ab Gwrgan.

Einion ab Collwyn a gafas Sainghenydd a Meisgyn.

Caradawc ab Iestin a gafas Aberafan a'r holl diroedd rhwng Nedd ac Afan yn Arglwyddiaeth Rial.

Madawc ab Iestin a gafas Arglwyddiaeth Rhuthyn.

Hywel ab Iestin a gafas Llan Tryddydd.

Rhys ab Iestin a gafas Arglwyddiaeth Soflen rhwng Nedd a Thawy.

Nest Ferch Iestin a rodded yn Briod i Einion ab Collwyn.

Rothpert ap Seisyllt a gafas Arglwyddiaeth Maes Essyllt.

Wedy gorfod ar Iestin efe a ffoes dros y Mor i ynys y Fallon, ac oddi yno fe aeth i Gaer Faddon ac oddi yno daeth i Went, lle y bu farw ym Monachlog Llangenys.

Gruffydd ab Rhydderch ab Iestin a gynnullas Lu mawr o'r Gwŷr a ffoasant rag y Dieithraid, ac amddiffyn Caerllion ar Wysg, a Gwlad Went, ac ymgadarnhau yno yn erbyn y Dieithraid, a Charadawc ab Gruffydd ab Rhydderch ab Iestin yn Dywysawg ar y Cyfoethu yng Ngwent a Gwaen Llwg a'r Cynnal yng Nghaer Llion ar Wysg, lle y buassei cyn no hynny Brifgynallfa Morganwg a Gwent, parth Teyrnedd a Dygynnull Gwlad.

Yr amser y bu fal hynn ym Morganwg ydd oedd Meibion Cadwgawn ab Bleddyn ab Cynfyn yn diffeithiaw Dyfed a Cheredigiawn, a Huw Iarll Caerllion Gawr yn diffeithiaw Tegeingl a Rhyfoniawc hyd Afon Gonwy, ac yn dwyn y Tiroedd ar

Cyfoethen oddiar Wyr y Gwledydd hynny, ac yn dod i'r Ffreinc ynddynt, a'r Huw yma, tra bu Gruffydd ab Cynan yn amcannu Cyfnerth i Rys ab Tewdwr, a ddaeth hyd yn Aberlleiniawc ym Môn ac a wnaeth yno Gastell ac ymgadarnhau ynddaw hyd y dydd heddyw, a thrachefnau meibion Cadwgawn ab Bleddyn y dug Iarll y Mwythig y rhannau mwyaf o diroedd Powys a Cheredigiawn, ai fab Arnwlff a ddug lawer o diroedd Dyfed, a Bernard Niwmarc a ymgadarnhâes ym Mrechein-iawc, ac eraill a gymmerasant diroedd mewn parthau ereill o Gymru, ac ym mhob mann yn gwneuthur Cestyll a Dinas-oedd cylchwaliedic rhag eu niweddu gan wŷr y Wlad, a'u ffordd dwyn ysbaill ar un a'i roddi yn obr i arall, ac fal hynny yn obr i arall, ac fal hynny yn twyllaw annoethiaid a'r rhai ni charent eu cenedl a'u Tywysawc, ac o drech dichell na gwroldeb y gweithiasant y Ffrancod yn unwedd ag y gwna'r Saeson cyn noe wynt yn y rhyw fodd ac y difreinasant y Cymry o'u Llywodraethau, a'u Cyfoethau, a'u Tiroedd, a llygru Gwyr y Wlad a'u Gobr-wyon.

Oed Crist 1090, y dug Rosser Mwn-gwmri Gastell Baldwin ac ai gwnaeth yn drachadarn, ac ai galwawdd ar ei enw ei hunan, sef Mwn-gwmri.

Oed Crist 1091, gwalgylched y Bont Faen, gan Robert Saneuwin, a gwedi hynny y gwnaeth ef Gastell Llanfleiddan, ac yn yr un flwyddyn y gwnaeth Rosser Berclous Gastell Llandathan ac a rannes ei diroedd a Marchell ap Gwyn ap Arthrwys yr hwn a fuasai berchen ar y cyfan o honnynt, ac a ddodes fodd i fyw i'r rhai a golloddwyd.

Oed Crist 1092, y dechreuwyd adeilad Castell Llanddunwyd, a Threfuferd, a Chynffig, yn gadarnhach nag oeddynt o'r blaen, canys a choed cyn no hynny y gwneid Cestyll, a chyn y bu hir wedi hyuny y gwnaeth y Ffrancod eu Cestyll ar hyd y wlad er diogelwch iddynt yn hunain, ar amser hynny hefyd y dug eraill o'r Ffrancod y tiroedd goreu yn Nyfed a Cheredigion, ac a wnaethant yno Gestyll a Dinas-oedd.

Oed Crist 1093, aeth y Brenin Coch i Ffrainc yn erbyn ei frawd Rhobert, ac ai daliodd ef, ac ai dug yng Ngharchar i Gastell Caerdydd, lle y bu hyd farw.

Yr un flwyddyn y bu prinder yd ac enillyn drwy holl Ynys Prydain, achaws y rhyfeloedd a fuasai dros amryw flynydd-

oedd ym mhob rhan o'r Ynys, a llawer a fuant feirw o newyn.

Oed Crist 1094, y dug y Ffrancod eu lluoedd hyd yn Ngwyr, a Chedweli, ac Ystrad Tywi, ac a ddiffeithiasant y Gwledydd hynny, a Wiliam De Lwmdrys a wnaeth gastell cadarn yng Nghedweli, a thra buant yno codasant Wyr Morganwg a Gwaun Llwg yn un Llu, ac a dorasant Gestyll a Ffrancod, ac a laddasant agos y cyfan o'u Gwyr, a Phaen Twrbil Arglwydd Castell y Coetty yn Dywysawg ar Wyr y Wlad, ac ni fynnai ef ei diroedd namyn ym mraint Assar ei Wraig, yr honn oedd Etifeddes Meuryg ab Gruffydd ab Iestin ac efe a ddug ei lluoedd hyd Gaer Dydd, a dechreu torri'r Castell, a phan weles Robert ab Amon hynny, gofyn yr achaws, a Phaen Twrbil ai dangoses, nid amgen nog y mynneir Cymry fynd wrth Freiniau a Defodeu cyseffinion eu Gwlad a Chyfreithiau Hywel Dda, a chael eu Tiroedd yn rhyddion, a chan faint y Llu fe weles Robert yn oreu gwneuthur hynny a fodd-haeir Cymry, ac yna doded llonyddwch yn y wlad, ac y cafas Baen Twrbil ei diroedd ai Ffaint yng Nghyfiawnder ei wraig, a Gwyr y Wlad eu tiroedd yn rhyddion, a'u breiniau a'u defodau fal y dylit i'r Cymry, fal y buant erioed cyn amser y Ffrancod. A gwedi dod i'r Drefn honno ar Forganwg ai chadarnhau, fe ddaeth llawer o Genedl y Cymry o Ddeheubarth a Gwynedd i Forganwg er diogelach Byd nag a gaent yn y Gwledydd eraill.

Ynghylch yr un amser y dug Ruffydd ab Cynan a Chadwgawn ab Bleddyn eu lluoedd i Dyfed a Cheredigiawn, ac a laddasant lawer o'r Ffrancod, gan nas gallai'r Cymry oddef ym mhellach yr anghyfraith, a'r ammraint, a'r trahäusder, a ddodai'r Ffrancod arnynt, ac yna cafas y wlad lawer o'i Braint a'u Rhyddyd.

Yn hym o amser fe ddanfonos y Ffrancod Lu mawr i ddiffeithiau Gwynedd, a Chadwgawn ab Bleddyn a ddug Lu yn eu herbyn a bu waith Coed Yspys lle gorfu Cadwgawn ar y Ffrancod, a gyrru ffo arnynt, a lladd llawer, a Gruffydd ab Cynan a Chadwgawn a gyrchasant Loegr, a diffeithiau Henffordd, a'r Mwythig, a Chaer Wrangon, a lladd aneirif o'r Saeson, a phan wybu'r Brenin coch hynny, myned yn eu herbyn, eithr ni bu nes iddaw o hynny, canys y Cymry ai darweinasant i'r mynyddoedd, ac yna, heb gad ar faes, y lladdasant hanner ei wŷr a gorfu arnaw ddychwel yn fawr ei gollod ai gwylydd.

Yr un flwyddyn bu farw Gwilym ab

Baldwin cyn gorphen gwalgylchu Castell Rhyd Cors, a'r Cymry a ddaethant yn ddisyfyd am benn ei wyr ef ac ai lladdasant, ac a dorrasant y Castell.

Cyn hir wedi hynny yr ymluyddes gwyr Morganwg, a Gwent, a Gwŷr, a Gwaun Llwg yr ail waith, a'r Francod yn eu herbyn, ac yng Ngwaith Celli Darfawc y gorfu'r Cymry arnynt, au lladd yn ddi-drugaredd, a gyrru ffo gwarthus arnynt. Ac ym mhen ychydig ymluyddes y Ffrancod yn erbyn y Cymry, a chydag wynt gyfnerth anfeidrawl o'r Saeson, a'r Cymry a gymmerasant arnynt ffoi o'u blaen i Fynyddoedd Brycheiniawc, yna troi ar eu gelynion, au lladd yn ddiarbed y rhan fwyaf o honynt, ac ychydig buan eu traed a ffoasant gyda chywilydd a cholled, a'r Cymry yn dychwelyd yn eu hol cyfarfuant yn eu herbyn Iarll Arwndel, ac Iarll Caerloyw, ac Arnallt Harewrt, a Nel Vegwent, ac eraill o Ieirll a Thywysogion y Ffrancod yn Gyfnerth i Rhobert ab Amon ai wŷr, a bu cad ar faes, ac yng Ngwaith Celli Gaer y lladdawdd y Cymry bob un o'r Ieirll hynny a'u gwŷr a lladdfa dest, ac a ddygasant ysbail fawr oddiarnynt, a ffoi'n ol iddeu Cestyll y Ffrancod a'u cadarnhan gwedi hynny, ac amcanu myned i Loegr, eithr ofer eu Gwaith, canys Gruffydd a Chydifor meibion Llywelyn Brenn Arglwydd Sainghenydd a ruthrasant a llu yn eu herbyn. Ac au lladdasant gan mwyaf; a'r gweddilliaid, ffoi i Loegr; yna cafas yr hen Drigolion yn Tiroedd a llonyddwch, a rhai o'r Ffrancod a ymgadarnhasant yn eu Cestyll a genbadhâasant i'r Cymry eu cyfiawnder, sef eu Tir yn rhydd, a'u Braint yn rhâd, au Cyfreithieu yn ddefodawl.

Oed Crist 1095, daeth Ychfryd a Hywel meibion Gronw, a meibion Cadwawn ab Bleddyn hyd yng Ngheredigiawn a Dyfed, a diffeithiaw tiroedd a chestyll y Ffrancod, au lladd lle au cefid yn ddiarbed; ac yna dychwelyd i Wynedd ag ysbail fawr dros benn; a chyn hir wedi hynny y diffeithiawdd Gerallt Rhaglofydd y Brenin Coch holl derfyneu Mynwy, a'r Cymry yn ei erbyn, a gorfu arnaw ymchwel i Gastell Pentro.

Oed Crist 1096, daeth y Brenin Coch i Gymru er dial y lladd ar ei genedl a wnaethai'r Cymry, eithr y Cymry a weddiasant yn hyderus ar Dduw ac a ddodasant elusen i a chyfiawnder, a myned yn erbyn Llu dirfawr y Brenin ai lladd yn ddiymogryd oni orfu arnaw ymchwelyd yn wâg ei law ac yn fawr ei gwyilydd.

Yn yr un flwyddyn y troes Pendefigion Môn yn erbyn eu Tywysawc cyfiawn, ac a ddodasant eu hunain yn nawdd Huw Iarll Caerllion ac arglwydd Aberlleiniawc, ac ar eu hol gwyr y wlad a llawer o'r milwyr arfawc, canys brâd a drigawdd yn y wlad hono er amser Edwin Brenin y Saeson. Yna gwyr y wlad a gymmerasant eu Tiroedd gan Huw Iarll, a gorfu ar Ruffydd ab Cynan a Chadwgawn ab Bleddyn ffoi i'r Werddon a gadael iddynt. Yna daethant y Ffrancod a'r Saeson i Ynys Fôn, a dodi Owain ab Edwin yn rhith Tywysawg yno er boddhau'r Cymry, a'r Owain hwnw'n benn Brâd yn ail y bu Einion ab Collwyn ym Morganwg, ac efe a ddug y cwbl o luoedd Gruffydd ab Cynan yn un a llu'r Iarll Huw, a chydag wynt yn gyfnerth Huw Goch Iarll y Mwythig, a diffeithiaw'r wlad a wnaethant, a lladd y maint ac oedd o bobl y Wlad yn fyddloniaid Gruffydd eu Tywysawc cyfiawn. Yn wryw ac yn fenyw, yn wr ac yn blentyn.

Oed Crist 1097, bu Morlif aruthrawl oni foddos y morfaidur hyd fin Mor Hafren ym Morganwg a Gwent agos y cwbl, ac yn bennaf hynny Glan Mor Gorwenydd, a boddi Castell Llan Dathan a'r Tir lle ydd oedd ei le; a llawer o ddynion, ac ysgrublaid, ac ydau, a gollwyd; a'r un amser y boddos Morfa Rhianedd yn Arfon, a'r un peth yn Lloegr, a Ffrainc, a Gwerddon.

Oed Crist 1098, daeth Magnus ab Harallt Brenin Denmarch ar oddeu adynnill Coron Loegr, a dyfod i dir yn Ynys Fôn efe a ddodas gad ar faes yn erbyn Huw Iarll Caerllion a Huw Goch o'r Mwythig, a saethu Huw Goch yn ei lygad ai ladd, a gyrru ffo ar y Ffrancod a'r Saeson, a dodi Owain ab Edwin yn Dywysawc ar Fôn a Gwynedd, ac yn niwedd y flwyddyn honno dychwelawdd Gruffydd ab Cynan a Chadwgawn ab Bleddyn i Wynedd o'r Werddon, a Gruffydd allu o Ysgotiaid y Werddon ganthaw a ddadynnillwys Fôn; acadennill Ceredigiawn Cadwawn, a chydha hynny Gwlad Arwystli a Meirionydd.

Yr un flwyddyn y llas Llywelyn ab Cadwgan ab Bleddyn gan Wyr Brecheiniaiwce ym mhlaid Bernard Niwmarc, a gorfu ar Hywel ab Ithel o Degeingl ffoi i'r Werddon.

Yn yr un flwyddyn bu farw Rhyddmarch Escob Dewi, (mab oed ef i Sulien ddoeth Escob yr un Eglwys, a doethaf o Genedl y Cymry) heb iddaw nac ail nac eilydd, namyn ei Dâd, am ddyg a doethineb, a dwyfoldeb, a gwedi Rhyddmarch darfu addysg i ddisgyblion yn Mynyw.

Oed Crist 1099, y daeth Harri Bwmwnt i Dir Gwyr yn erbyn meibion Caradawc ab Iestin, ac a ddynnillles lawer o'r tiroedd oddiarnynt, ac a wnaeth Gastell Abertawy, a Chastell Aberllychwr, a Chastell Llan-Rhidian, a Chastell Pen Rhys, yn y man y llas Rhys ab Caradawc ab Iestin, ac ymgadarnhau yno, a dwyn Saeson o wlad yr haf yno lle cawsant diroedd, a mwya gormes o'r holl Ffrancod y bu efe yng Ngwyr.

Yn yr un flwyddyn bu farw Huw Iarll Caerllion, ac y bu gorfoleddu mawr yng Ngwynedd glywed hynny, a'r gorfoledd a beris ddigofaint i Robert ei fab, ac efe a ddaeth a lliu i Arllechwedd yn erbyn y Cymry, a nhwy heb neb o'u blaen a'u gyrasant ar ffo gyda cholled a chywilydd.

Yn yr un flwyddyn bu farw y Brenin Coch, ac y dug Harri ei fab y goron, lle nad oedd iawn iddaw hynny, achaws ei frawd Rhobert oedd hynaf, ac ettifedd o iawn a Dyled.

Oed Crist 1100 y llosged o Caerloyw a dodi hynny hefyd ar Ruffydd ab Rhydderch ab Iestin, ar Brenin Harri a ddanfonch Lu yn ei erbyn, ac yn myned dros for o Gaerodornant efe a godes Dymhnestl aruthrawl oni foddos y Llongau ar gwŷr, a gwedi hynny y gwybu'r Brenhin Harri y cam a wnaethpwyd a Gruffydd o ddodi hynny araw.

Yn yr un flwyddyn y daeth llawer o'r Cymry a ffoasant rag y Ffrancod yn ol i Forganwg, ac a gymmerasant Diroedd yn fodd i fyw, a'r Ffrancod a welasant yn oreu gadael iddynt ac ymheddu a nhwy, a'r un amser y troes y Cymry yng Ngwynedd ar y Ffrancod, a mynnu modd i fyw; a gadael iddynt a wnaethpwyd a hynny yn y diwedd a droes yn gadernyd i'r Ffrancod, ac yn wanháad i'r Tywysogion.

Oed Crist 1101, y troes Iorwerth ab Bleddyn ab Cynfyn yn mhlaidd y Brenin Harri, ac yn erbyn y Francod, gan ddi-fieithiau eu tiroedd a'u cestyll a'u gwŷr, a hynny o gynghor y Brenin Harri dan addewidion gobrwyon anrhydeddus, ond y Brenin au twyllawdd, a gwedi cael ei gyfnerth yn erbyn Iarll y Mwythig (yr hwn oedd ansfyddlon i Harri,) efe a ddodes gwyn yn erbyn Iorwerth ei fod yn bwr-iadu brad a thwyll yn ei erbyn; a bwrw Iorwerth yng Ngharchar yn annhugarawg ac yn anghyfiawn; a cholled mawr a fu o hynny i'r Cymry. Ynghylch yr un amser bu farw Gronw ab Rhys ab Tewdwr yn Llundain yng ngharchar y Brenin.

Oed Crist 1103, y gwnaed Castell Rhyd

Cors o newydd ac yn gadarnach nag ydoedd o'r blaen, a Rhisiart Baldwin, ai cadwai yn ei feddiant, a yrrwys Hywel ab Gronw oi gyfoeth; yna gwyr y Wlad a fynnasant Hywel yn ei ôl, a myned gydag ef yn erbyn Rhisiart, a lladd ei wŷr, a diffeithiau eu tiroedd, a dwyn eu dâoedd, a pheth nas gallasant ei ddwyn ei losgi, yn yd, ac yn wair, ac yn dai, a phob peth a gymmerai dân a llosg, a dwyn y wlad y danaw a llywodraethu arni.

Yn yr un flwyddyn y bu farw Owain ab Edwin o nychdawl yr ysgyfeiniwst, ac ynghylch yr un amser y bu farw Herwallt archesgob Llan Dâf, ac y gwnaed Gwrfau yn escob yn ei le yr hwn a beris adeilad Eglwys Llan Dâf yn ardderchocchach nac y bu eriod o'r blaen, ac a beris godi'r Eglwysydd a dorresid i lawr achaws Rhyfel-oedd Iestin ab Gwrgan.

Oed Crist 1105, gwelwyd seren gynffonog ryfeddawl ei maint ai gosgedd, ac yna bu farw Henri amberawdr Rhufain, a'r un flwyddyn y lladdawdd Owain ab Cadwgawn ab Bleddyn Feuryg a Gruffydd meibion Trahaearn ab Caradawc, a'r un flwyddyn y lladdwyd Hywel ab Gronw gan y Ffrancod o dwyll Gwgan ab Meuryg ei dad maeth a rhag ofn gwyr y wlad y ffoes Gwgan ab Meuryg at fyr Rhobert ab Amon yr hwn a roddes iddaw wobr fawr o aur ac ariant am ei waith ac ai croges am ei frâd.

Yng nghylch hyn o amser y dihanges Meredydd ab Bleddyn o garchar ac ef a ddadynnillles ei gyfoeth yn ddiwrthred.

Oed Crist 1106, chwythawdd y gwynt oedd y tywod yn aruthrawl dros wnef Tir Galedin hyd onid aeth yn for dwyn ll y buassei'r traethau a'r tywynau, a gorfu ar wŷr y Wlad honno fyned lle gallent am fywyd, a llawer o honynt a ddaethant i Loegr, ac a wnaethant drychineb mawr, a'r Brenin Harri au gyrawdd i Gymru lle tiriasant yn Nyfed yn y lle a elwir y Rhws, lle gwledychasant rai flynyddau ac yna diflannu.

Oed Crist 1107, y gwnaeth Cadwgawn ab Bleddyn ab Cynfyn wledd anrhydeddus, ac a wahoddes attaw Bennaduriaid a Bonheddigion y wlad o bob ardal yng Nghymru iddei Gastell ef yn Aberteifi ac er dangos y goreu o barch i'r gwesteion, efe a wahoddes y Beirdd ar Cerddorion Tafawd a Thant goreu a gaid yn holl Gymru ac a ddodes gadeiriau iddynt a chynadd gorchestion herwydd Defawd Gwleddau y Brenin Arthur, ac yn y wledd honno y dodes ef iddynt ddefodau, a breiniau, a rhoddion anrhydeddus, ac au gollynges yn

obredig o roddion ac yn freiniedig o anrhydedd bob un ar ddychwel i'r lle yr henyw, ac yn y Wledd honno y gwelas Owain ab Cadwgawn Nest ferch Rhys ab Tewdwr yr honn oedd Gwraig Gerallt Rhaglofydd Castell Penfro ac ai serchawdd yn ddifawr rhag ei theccod o bryd a gwedd, a bonheddicced ei moes; ac ym mhen ychydig efe a gynhullawdd attaw gyfeillion ac a weithiawdd o'u cyfnerth oni chafas ffordd i'r Castell a dwyn Nest o drais ac anfodd, ac i Bowys a hi, ac ai cadwawdd yno er a wnelai ei dād a'r Brenin Harri er ei ddarwedd i roddi'r wraig yn ei hól i Gerallt, ac yn gweled hynny, y Brenin a gyffroes Bendefigion Powys yn erbyn Owain, a hwy ai hymldiasant oi wlad, a hefyd ymlid Cadwgawn ei dad o'i gyfoeth a ddifeithiaw ei diroedd oni orfu arnaw efe ai fab Owain ffoi i'r Werddon.

Oed Crist 1108, daeth Cadwgawn yn ol o'r Werddon ac a ddoddes ni hun yn nawdd y Brenin, ac a ddangos nad oedd iddaw a wnelai yng ngwaith ei fab Owain, yna heddychu a'r Brenin er canpunt a chael meddiant ar ei gyfoeth.

Cyn pen blwyddyn daeth Owain o'r Werddon i Bowys ac a wnaeth ei ymgais er heddychu a'r Brenin ac nis gallei yna cymmodi a wnai ef a Madawc ab Rhirid ab Bleddyn, lle'dd oedd cas a gelyniaeth ryngthunt o'r blaen, ac ymdyngedu y naill a'r llall, ac yna diffeithiaw'r Wlad a drygu ffordd y cerddynt, ac nid oedd o gâr na chyngor a gai angen arnynt.

Oed Crist 1109, y prynawdd Iorwerth ab Bleddyn ac oedd wedi bod yn hir yng ngharchar ei ryddyd ai gyfoeth er trichanpunt, a gwedi dyfod iddei gyfoeth ymlid Owain a Madawc oi Wlad a crug, a ffoi a wnaethant i Geredigion a Dyfed gan ddrygu ag eitha gallu lle'dd elynt, a dwyn y cyfan o'u hanraith i Dir Iorwerth, ac ym mhen ychydig y lladdasant rai o swyddogion y Brenin, ac achaws hynny y digiawdd y Brenin yn fawr wrth Gadwgawn nas gwrthladdei ei fab Owain, a dwyn oddi arnaw ei gyfoeth, a gwahardd ei wlad iddaw, a'r cyfoeth ei roddi i Gilbert ab Rhiccart, a chynnal Cadwgawn yn anrhyddeddus yn Llundain heb ei ddodi yng Ngharchar, ac nas caffai mewn modd na mesur o'r Byd fyned yn ol i Gymru.

Ymhen ychydig wedi hynny daeth Madawc ab Rhirid o'r Werddon i Gymru a chydag ef ysgymyniaid o Wyr Gwyddelig, ac ym Mhowys y cyttrefasant yng Nghyfoeth Iorwerth ei ewythr, a phan wybu Iorwerth hynny, ymlid Madawc ai wyr

oni orfu arnynt ymguddiaw mewn creigiau gogofawg, a Llywarch ab Trehaearn a gasâai Iorwerth a ymunawdd a hwynt, ac hwy a wiliasant ar Iorwerth lle ai cawsant mewn ty Car iddaw yng Nghaer Einion ac a ddaethant am ei benn ac ai lladdasant, ac a losgasant y Ty a phob peth ynddaw, a phan glybu Henri Frenin hynny, rhoddi Powys i Gadwgawn ai ddodi yn ei wlad ai gyfoeth, ac anfon at Owain i'r Werddon ac ymheddychu ac ef dan ammod iddaw draddodi Madawc ai wyr yn ei ewyllys ef fal y gwnelai gyfraith arnynt, a phan ddeallas Fadawc hynny dychymmig Brad yn erbyn Cadwgawn, ac ym mhen ychydig dyfod yn ddarwybod am ei benn ai ladd yn annhugarawc yna, ydd aeth Owain at y Brenin ac a brynes ei dir ai gyfoeth ganthaw er gwerth canpunt, yn ychen a meirch, yna Madawc a gafas heddwch y brenin er gwerth, ac a gafas ei dir ai gyfoeth er gwerth canpunt yn arian.

Oed Crist 1110, daliwyd Madawc ab Rhirid gan Maredydd ab Bleddyn, ac a rodded i Owain ab Cadwgawn yr hwn a dynnawdd ei lygaid ef ac ai gollynges yn rydd, eithr ei gyfoeth ef y dug Owain a Maredydd yn rannedig ryngddynt.

Ynghylch hynny o amser y bu farw Rhobert ab Amon yn ei Gastell yn Newbri o lwy'r Wallgof aruthrawl, yna'r Brenin a roddes ferch Rhobert a elwid Mabli iddei fab Rhobert a gafas ef yn ordderchfab o Nest ferch Rhys ab Tewdwr, un a fu wedi hynny yn wraig Gerallt o Gastell Penfro, a'r Rhobert hwn a fynnai yrru Cyfraith y Brenin ar Wlad Forgan, a phan wybu'r Cymry hynny Ifor ab Cedifor, a elwir Ifor Bach, a ddodes i hunan yn eu blaen ac a ruthrasant am benn Castell Caer Dydd ac ai torrasant yn ddisyfyd, a dal Rhobert ai wraig a'u cau yng ngharchar oni ddodes ef yn ol i'r Cymry eu rhyddid a'u breiniau au cyfreithiau, herwydd y buant er amser Hywel Dda, a chael gan y Brenin ymrwymaw ei law ai lw na wnelai efe a Gwlad Forgan namyn caredigrwydd a gadael iddo; a mynnu arnaw na ddoded ar neb o'r Cymry na swydd na gwaith na chymmorth heb i bob gwr a ddodid hynny arnaw ei dir yn rhydd ai fraint yn ddyledawl modd ac oedd gyfiawn i Genedl y Cymry, a gwedi cael cadarnhâd ar hynny gan Robert a'r Brenin, Ifor ai wyr a ymheddychasant a'r Brenin ac a Rhobert; a phawb adref, a phawb iddei le ai ansawdd.

Oed Crist 1111, cychwalwys Robert Dinas Caerdyf, a thynny afon am y Dref

ac am y Castell ac ydd adferwyd Cor Illtyd, ac y gwnaeth Rhobert Consyl Arglwydd Morganwg Fonachlog Margan, a Morys De Lwndwn a wnaeth Frodordy'r Wenni.

Ynghylch yr un amser y daeth Riccart Grinfil a gawsai Arglwyddiaeth Glynn Nedd yn ol i Gymru wedi bod yn ymwelod a Bedd Crist, ac a wnaeth Monachlog Glynn Nedd, ac a roddes rann fawr o'i diroedd at ei chynnal, a'r rhann arall efe ai rhoddos i a fuant y perchenogion cyfiawn o Genedl y Cymry; ac efe a ddug yr gydac ef o Wlad y Ganan ai enw Lalys, yn wr gorchestol ar Gelfyddyd Saerniaeth ac efe a wnaeth Fonachlogydd a Chestyll ac Eglwysi, sef y rhai y soniwyd am danynt, ac a gafas Diroedd yn Llangewydd ac a wnaeth Dref Trelalys, ac a symudes yr Eglwys yno, a gwedi hynny myned i Lundain yn Saernydd y Brenin Harri, a dysgu'r gelfyddyd i lawer o Gymry a Saeson.

Ynghylch hyn o amser yr oedd Owain ab Cadwagawn yn drygu yn ddiymddarwedd o'i amgylch wedi hir ymarfer a drygau hyd nas gallai ar ei galon amgen; a Gruffydd ab Cynan a fynnai adennill ei gyfiawnder o ddwyllaw Huw Iarll Caerllion, a phan glybu'r Brenin hynny, cynnull Llu dirfawr o bob ardal o'r ynys a dyfod yn erbyn y Cymry; yna Gruffydd ab Cynan ag Owain a ddygasaut eu gwyr au daöedd i Fynyddoedd Eryri; a gwŷr y Brenin o ddilyn arnynt a laddwyd a lladdfa dost, ac nis gellynt niwed i'r Cymry; a phan weles y Brenin hynny danfon Cenhadon at Ruffydd a dodi ammodau heddwch ac ni weles Gruffydd yn iawn yr ammodau ac a wrthneuwdd, yna Owain gan ofn y Brenin a aeth yn ei heddwch, a phan weles Gruffydd ab Cynan hynny myned a wnaeth yntau yn heddwch, ac ni chaffai gystal gan y Brenin ag a gawsai Owain, canys y mwyaf ei dwyll o Bendeigion y Cymry mwyaf ei ddawn ai anrhydedd y ar law y Brenin, a'r Tywysawg Gruffydd a gadarnhaudd i'r iarll Huw ai wŷr eu tiredd yn Nhegeingl, ac yn Rhyfoniawc, ac ym Môn, fal nas gellid yn ei erbyn fyth gwedi hynny. Gwedi hynny ydd aeth Owain ab Cadwagawn i Lys y Brenin ac ai gwnaed yn Farchawg, a myned gyda'r Brenin i Normandi, a chael anrhydedd mawr ganddaw fal y gweddai i Fradwr oddiar law Brenin o Sais.

Oed Crist 1112, y daeth Sir Owain ab Cadwagawn yn ol o Normandigia'r Brenin, ac a ddaeth i Gymry, lle ydd ymofwyawdd y Brenin ac ef yn anrhydeddus.

Yr un flwyddyn y bu farw Grifri Escob Dewi, ac y gwnaeth y Brenin wr a elwid Berned Norman yn Escob yn ei le heb na chennad na chyfarch ysgolheigion y Cymry; ac yna colles escob Dewi ei fraint ac ai dug escob Caint.

Oed Crist 1113, danfonod am Ruffydd ab Rhys ab Tewdwr o'r Werddon ac ai gwnaed yn frenhin Deheubarth, drwy gyfneth ei gydfrawd Gerallt Arglwydd Castell Penfro ac oedd briawd a Nest ei chwaer ef, a'r Brenin wedi clywed hynny a feddylhawdd ei orfod mawn pryd cyn y gallai ymluyddu, a phan wybu Gruffydd hynny myned yn nawdd Gruffydd ab Cynan a chael rhiith anrhydedd ac addewidion hynaws ganthaw, ac ar fyrr wedi hynny y torres Hywel ab Tewdwr o garchar Arnwlff Iarll yng Nghastell Baldwin a myned at ei frawd yn nawdd Gruffydd ab Cynan, a phan ddaeth hynny i Glyw'r brenin danfon cenhadon anrhydeddus at Ruffydd a orug, a gosgordd anrhydeddus i arwain y Tywysawg iddei Lys yn Llun-dain, a gwedi ei arfolli dros amser yn ardderchawc, a dodi rhoddion anrhydeddus iddaw yn aur ac yn arian ac ym meini gwyrrth, re ddangoscs y Brenin ei feddwl i Ruffydd, ac enbytted iddaw ef ac i wlad Wynedd rodde cyfneth a chefnogaeth i Ruffydd ab Rhys, ac addaw i Ruffydd ei diroedd yn rhydd ai fraint yn ei ewyllys ei hunan, a chyfneth a fai achaws iddaw os efe a ddanfonai y naill ai Gruffydd ab Rhys yn Garcharor iddaw neu ynteu ei benn ef, a Gruffydd ab Cynan a ymdynghedawdd a'r Brenin y gwnai ef hynny, ac annhrugarocced oedd ei waith, a gwarthused ei wneuthur, ac ef yn ei ddiawd yn Llys y Brenin a ddywedawdd y cyfan yng nghlyw Car i Gerallt ac a ddanfonos attaw gennad cyflym, a gwedi dangaws hynny i Nest chwaer Gruffydd ab Rhys hi a ddanfonos genhadon brysfawr at ei brodyr yng Ngwynedd, a hwy a ddodasant eu hunain yn nawdd yr Eglwys, a phan ddaeth Gruffydd ab Cynan yn ol i Wynedd gofyn a orug am Ruffydd ab Rhys ai frawd Hywel, a phan glybu efe eu bod yn nawdd yr Eglwys yn Aberdaron, danfon Llu er eu cyrchu attaw, a'r Eglwyswyr ni adawent i hynny fod, na thorri nawdd Duw a'i Saint, a thra bu felly'r ymdynny rhwng yr Eglwyswyr a swyddwyr y Tywysawg, daeth Llong o Dyfed hyd yn Enlli, a morwyr a drugarhäent wrth Ruffydd ab Rhys ai dug at y Llong yn Enlli, ac yna diane o Ruffydd ab Rhys ai Frawd at ei cenedl yn Ystrad Tywi.

Gwedy dyfod o Ruffydd ab Rhys hyd yn ei wlad, sef Ystrad Tywi, dechreu ymluyddu, a gwŷr ei genedl ac ai carai yn ymnifeiriaw tuag attaw, a chan ossawd ar genedl y Saeson, eu diffeithiaw a'u torri a diffeithiaw terfynau Dyfed a Cheredigiawn, yna danfones y Brenin Owain ab Caradawc, ac Owain ab Rhydderch, a Rhydderch ab Tewdwr, ac eraill ai carai ac arch iddynt wrthladd Gruffydd ab Rhys, a Gruffydd a aeth yn erbyn Castell Abertawy a wnaethai Harri Bwriwnt ac a losges oi gylch, ac nis gallawdd ei dorri eithr diffeithiaw Tir Gwyr, a dwyn ysbail ddirfawr hyd yn Ystrad Tywi, yna myned i'r Cantref Bychan ai diffeithiaw, a gwarchae Castell Llanymddyfri, eithr Meredydd ab Rhydderch ab Caradawc ai diferes yn gadarn, ac nis gallai Rys amgen na lladd rhai o'r castellwyr, a llosgi tai, a diffeithiaw tiroedd Richard De Pwys, yna myned yn erbyn Castell Caerfyrddin ai faluriaw a llosgi'r Dref yn ulw, a dwyn ysbail fawr hyd yn Ystrad Tywi.

Yn y flwyddyn honno bu marwolaethau trymion ar y Saeson achaws echryshaint, ac nis gallai'r Brenin gael gwyr wrth ei raid, a haint hefyd ar yr anifeiliaid onid aeth prinder ymborth yn drwm ar Loegr, ac nid felly yng Nghymru, a hynny a fu gyfnerth i Ruffydd ab Rhys, ac yn hynny o amser daeth y Ffandrysiad yr ail waith i Loegr achaws y Mor yn diffeithiaw eu tiroedd lle y torres Morlif y Tywyneu flynyddau o'r blaen, a'r Brenin ac eisieu gwŷr arnaw yn erbyn rhuthrau Gruffydd ab Rhys, a ddanfones at ei gastellwyr, ai swyddogion, a'r Ffrancod, a'r Cymry, ai carai, ac arch iddynt arfoll y Flandrysiad a dodi modd i fyw iddynt yn ammod iddynt fod yn wyr cad a gossawd wrth achaws y Brenin ai ffyddloniaid, ac felly y bu, a'r Dieithraid hynny a gawsant y Rhws yng Ngwlad Penfro Dyfed, ac a wledychasant yno yn wyr ffydd i'r Brenin, ac efe a ddodes Saeson yn eu mysg er dysgu iaith y Saeson iddynt a'r awr honn Saeson ydynt, ac yn ormes Dyfed a Deheubarth, achaws eu twyll a'u celwyddocwydd, yn anad neb a wle lychant o fewn i derfynau Ynys Prydain.

Oed Crist 1114, y dug Ruffydd gastell Cedweli oddiar Wiliam De Lwundwn, ac a ddiffeithiawdd ei gyfoeth, ac a ddug ysbail fawr o'r Wlad honno, yna daethant Benedefigion ei genedl attaw o Geredigiawn nid amgen Cadifor ab Gronw, a Hywel ab Idnerth a Thrahaearn ab Ithel, a llawer eraill o wyr dewisawl yn eu gosgorddau, a

thrwy gyfnerth y rhai hyunny yr ennillf Gruffydd ab Rhys lawer o diroedd a chyfoeth ei Dād, a thorri llawer o gestyll, a dwyn ysbeiliau mawrion, a phan glybu'r Brenin hynny danfon a orug at Owain ab Cadwgawn a elwid yn Neheubarth Owain Fradwr, a Llywarch ab Trehaearn ab Ithel ac addaw rhoddion a breiniau anrhydeddus iddynt am fyned yn erbyn Gruffydd ab Rhys, ac yna myned wrth arch y brenin a wnaeth Owain a Llywarch; a phan wybu Gerallt Rhaglofydd Castell Penfro ddyfod Owain y Geredigiawn daeth ar gof iddaw a wnaethai Owain am Nest ei wraig, a bwriadu dial hynny o Sarhâd, a myned efe ai wyr am benn Owain ai wŷr, a chynn nemawr o ossawd y lladdwyd Owain a saeth, ac fal hynny y darfu iddaw am a wnaeth o ddrygau i Genedl y Cymry, fwy nag a wnaethpwyd erioed o'i flaen gan y gwaethaf o fradwr a wybuwyd erioed am danaw: o honaw ef y bu dechreu Gwylliaid Mawddwy, a geffir fyth yn anrheithiaw gwlad ym mhell ac agos.

Ynghylch hynny o amser cyrchawdd Gruffydd Ceredigiawn ac a dorres Castell Porth Gwythain ac a laddes y castellwyr, yna goresgyu yr holl wlad o'i amgylch hyd ym Mhenwedie, yna ynnill Castell Ystrad Peithell. Gwedi hynny ymossawd am Gastell Aberystwyth lle lladdwyd llawer o'i wŷr o dwyll, ac y gorfu arnaw ymchwelyd yn ei golled.

Yr un flwyddyn y gwelwyd goleuni rhyfedd yn yr Ogleddwybr ar hyd Nos.

Oed Crist 1115, aeth Rhobert Consyl yn erbyn Gruffydd ab Rhys a phan ddaethant hyd yn Ystrad Tywi efe a golles agos ag oedd yn ei Lu o'r Cymry, y rhai ai gadawsant ef am na fynnent fyned ym mhlaid Estron yn erbyn Gwr o dywysawg cyfiawn o Gymro diledryw, yna Rhobert a ddychweles adref hyd yn Newsbri, ac ni ymddiriedai efe aros yng Nghastell Caerdydd am y gwyddai nas cerid ef yn y wlad honno, achaws y chwennychai newid Defodau Cenedl y Cymry.

Yn yr un flwyddyn y bu ymrysson rhwng Hywel ab Ithel a Rhirid ab Bleddyn, a gynhelynt Rôs a Rhyfoniawc, a Llywarch ab Edwin, a phan nas galled cymmod iddynt anfon a orug Hywel at Feredydd ab Bleddyn a meibion Cadwgawn ab Bleddyn am Gyfnerth, a dyfod a wnaethant a phedwar cant o Wyr Meirch hyd yn Nyffryn Clwyd, ac yno y bu ymladdfa dost yn y llas goreuon Gwyr Gwynedd a Phowys, ac o'r cyfnerth a gafas y gorfu Hywel ar ei elynion, ac yno y llas

Llywarch, a Rhirid a ffoes, a chyn nemawr y bu farw Hywel achaws clwyf a gafas ef yn yr ymladd; yna'r ymchweles meibion Cadwgawn i Wlad Feiriawn, a dwyn ganthytnt ysbail ddifawr, yn yd a gwartheg.

Oed Crist 1116, y bu llifeiriant aruthrawl yn Loegr am wyl y nadolic ac y boddes llawer o'r ysgrublaidd, ac y bu drudaniaeth a'r ymborth mewn llawer mann achaws hyny, ac y daeth Saeson lledragar i ysbeiliaw Gwlad Gymru.

Oed Crist 1118, daeth Harri Frenin i Bowys a Llu cadarn ganthaw yn erbyn Meredydd ab Bleddyn a meibion Cadwgawn, sef y rhai hynny Einion, a Madawc, a Morgan, a phan glybuant, danfon at Ruffydd ab Cynan ac erchi Cyfnerth ganthaw ac nis caent hynny canys ni thorrai Ruffydd heddwch y Brenin, ac ni chaent ei nawdd, a phan wybuant hynny ymgaloni yn gadarn, gan nas gellynt amgen, ac yn erbyn y Brenin a gyrru ffo arnaw a lladd llawer oi wŷr yna, heddychwyd ryngddynt a'r Brenin yr hwnn a ymchwelawdd yn ei ol yn ei golled, ac y casas Bowys lonyddwch dros ychydig amser, ond nid rhy hir.

Oed Crist 1121, bu farw Einion ab Cadwgawn a chymunaw ei dir ai gyfoeth i Faredydd ei Frawd, eithr Meredydd ab Bleddyn ei ewythr, ac Ithel ab Rhirid ab Bleddyn ei gefnder a ddugasant ei Diroedd Cyfoeth oddiarnaw, a phan glybu Gruffydd ab Cynan y modd y bu hynny, danfon Cadwallawn ac Owain ei ddau fab a llu cadarn i Feirion er gyrru cyfiawnder, a doddi yn ol i Feredydd ab Cadwgawn ei Nai ei gyfoeth ai Diroedd, a gorfiant Gadwallawn ac Owain ar Feredydd ab Bleddyn, ac adynnill y wlad i Feredydd ab Cadwgawn, a disseithiaw Tiroedd Llywarch ab Trehaearn yn greulon am gyfnerthu Meredydd ab Bleddyn.

Yn yr un flwyddyn ymheddychwyd rhwng y Brenin Harri a Gruffydd ab Rhys, a chaniadhaü iddaw ei Gyfiawnder ai Dir yn rhydd, sef Ystrad Tywi, a Chantref Penwedig yng Ngheredigiawn, a Chantrefydd Caerwedros a'r Cantref Bychan, a Chaethinawc, a Chaeaw, a Myfennydd, a Thiroedd eraill; eithr y Brenin a weles eu bod y Tiroedd yn ammhennodawl eu terfyneuw modd y caffai achaws ban fai da ganthaw i achwyn ar a wnelai Ruffydd fal y gwelwyd yn y diwedd.

Oed Crist 1122, y llas Ithel ab Rhirid gan ei ewythr Meredydd ab Bleddyn, a Chadwallawn ab Gruffydd ab Cynan a dynnawdd Lygaid ei ewythredd Gronw, Rhirid a Meilir, meibion Owain ab Edwin,

a gwedi hynny eu diaelodi, ac ym mhen ychydig wedi hynny efe au lladdawdd. Ac ynghylch yr un amser y lladdawdd Morgan ab Cadifor Meredydd ei frawd ai law ei hun.

Oed Crist 1124, bu farw Meredydd ab Bleddyn yn ei henaint peth nid mynych y gwelid ar Deulu Bleddyn ab Cynfyn. Yr un flwyddyn carcharwyd Meredydd ab Llywarch yn drachyfiawn gan Owain ab Gruffydd ab Cynan, achaws iddaw dynnu llygaid meibion Griffri, eithr efe a dorres ei garchar ac efe a ddaliwyd ac a dynnwyd ei lygaid gan feibion Meuryg ab Griffri, ac a ddoded ar benn mynydd yniad lle y bu farw o newyn a rhyndod, ac fal hynny y dialwyd arnaw am ei greulonder.

Oed Crist 1125, y tynnawdd Ieuan ab Owain lygaid ei ddau frawd, mal ydd arferid yn Nheulioedd Gwynedd a Phowys.

Oed Crist 1126, lladdawdd Llywelyn ab Owain Iorwerth ab Llywarch, ac yn ebrwydd wedi hynny y tynnwyd llygaid Llywelyn gan Feredydd ab Rhirid, ac yng nghylch yr un amser y lladdwyd Ieuan ab Owain gan yr un Meredydd, ebwydd wedi hynny y lladdwyd Llywarch ab Madawc gan Feuryg ei gefnderw, a chynn hir o amser wedi hynny y tynnwyd llygaid Meuryg ac ai dispadwyd, a hynn herwydd arfer eu Teuluocdd.

Yng nghylch yr un amser Morgan ab Cadwgawn, ac efe wedi bod a llaw gref yn y gwaith o ladd a dilygeidiaw, a gymmeres attaw ei gydwybod, ac yn ei edifeirwch a aeth ym mhererindawd i Gaersalem; ac ar ei ddychwel bu farw yn Ynys Suprys yn Mor Groeg.

Oed Crist 1129, y llas Iorwerth ab Owain gan Gadwallawn ab Gruffydd ab Cynan, yna Einion ab Owain a fynnai ddial angau ei frodyr ar Gadwallawn, ac efe a Chadwgawn ab Gronw ab Idnerth yu gwybod y lle y delai Gadwallawn yn Nanheudwy, a aethant yng nghynllwyn, a phan ddaeth ef y ffordd honno, rhuthraw arnaw ai ladd, ai roddi'n fwyd i Gwn.

Oed Crist 1130, y dodes y Ffrancod gwyn at y Brenin yn erbyn Gruffydd ab Rhys, yna'r Brenin a roddes orchymyn difreiniaw Gruffydd a dwyn ei gyfoeth a'i diroedd oddiarnaw, a phan ddanfonos Gruffydd i wybod achaws y cwyn ni chai efe gan neb ei ddangaws; yna Gruffydd a gynhullawdd ei genedl ai luoedd, ac amddiffyn ei hunan ai wlad, ac yn gyfnerth iddaw yd aeth Hywel ab Meredydd o wlad Frecheiniawc a llu cadarn, a myned yn erbyn y Ffrancod a'r Saeson a ddaethant i dir Rhys, a gyrru ffo arnynt, ac ni fynnai

Rys lladd lle y gallai amgen, a gwedi gyrru ffo ar ei elynion Gruffydd a ddanfones genadon anrhydeddus yn nawdd Daniel ab Sulien Escob Dewi i wybod achaws y cwyn a ddodasid arnaw, ac ni chai ateb gan y Brenin, eithr efe a gafas lonydd dros amser wedi hynny.

Oed Crist 1133, bu farw Gwrfan Escob Teilaw yn Llan Dâf, gwr doeth haelionus ydoedd, ac efe a roes feddiannau anrhydeddus i Eglwys Llan Dâf ac i'r Monachlogydd a ddrygesid yn Rhyfel Iestin ab Gwrgan a Rhobert ab Amon. Gwr oedd a waharddai bob drwg-ddefawd ac annwyfoldeb, ac a ddwyddai yn drywyngar ym mhob ymrysonau, ac achaws ei waith felly y cadwed fwy o heddwch yn ei blwyf nac a gaid yn un rhan arall o Gymru. Yn ei amser ef y gwnaethwyd Eglwys Llan Dâf yn fygedicach nac y bu erioed cyn no hynny.

Yr un flwyddyn y bu farw Rhobert fab y Brenin Bastardd yng Nghastell Caer Dydd ac ai claddwyd yng nghaerloyw wedi bod yng ngharchar y'ng Nghaer Dydd un mlynedd ar bymtheg ar hugain, a'r un flwyddyn y llosged y rhan fwyaf o Dref Caerloyw gan wylliaid o Saeson a ysbeiliwyd o'u tiroedd gan y Brenin coch lle y gwnaeth ef y Gelliwig newydd yn Lloegr.

Oed Crist 1134, bu farw Harri Frenin yn Ffrainc ac y gwnaethpwyd Ystyffan ei Nai yn frenin yn ei le, a bu llongyddwch y flwyddyn honno yng Nghymru.

Oed Crist 1135, y Brenin Ystyffan a ddanfones at Ruffydd ab Rhys i orchymyn iddaw ddyfod attaw yn ddiodor i ateb cwynion a roesid arnaw gan y Ffrancod, a Gruffydd heb wybod achaws cwyn a gynhullawdd ei wŷr, ac ymlwyddu, ac yn gyfnerth iddaw daeth Cadwaladr ac Owain meibion Gruffydd ab Cynan, a myned yn ddisyfyd yn erbyn ei elynion yng Ngheredigiawn, a lladd aneirif o'r Ffrancod a'r Saeson, a thorri cestyll iddynt, a dwyn ysbail fawr hyd nas gellid bwyd ac ymborth iddynt ymgynnal yn ei erbyn ef, ac attynt y daeth Hywel ab Meredydd a Rhys ab Madawc ab Idneith a Llu Mawr, yna ydd aeth Gruffydd i Aberystwyth ac a dorres y Castell yn garnedd, a gwedi hynny lladdasant y Ffrancod a'r Saeson a gadwent Geredigiawn a Dyfed, a'u gyrru ar ffo dros for i Loegr, a dodi'r Cymry a ddoded allan o'u Tiroedd gan y Deithraid yn ol yn eu Trefydd a'u Tiroedd, a'r Ffrancod a'r Saeson ar eu ffo rhag Gruffydd ab Rhys gerllaw Glynn Nedd, a daeth meibion Caradawc ab Iestin yn eu herbyn, ac au lladdawdd dros dair mil o naddynt, a gyrru ffo

ar eraill, ac ychydig o Saeson o ddianghasant i wlad Gwyr lle y cawsant nawdd y Cestyll a wnaethai Harri Bwmwnt yno.

Gwedi adyngnill ei diroedd fe wnaeth Gruffydd ab Rhys Wledd anrhydeddus yn Ystrad Tywi; lle y gwahoddes efe attaw bawb a ddeuant yn heddwch o Wynedd, a Phowys, a Deheubarth, a Morganwg, a'r Mers, a pharottoi pob moethus o fwydydd a diodydd, a phob ymryson Doethineb, a phob diddanwch Cerdd arwest a cherdd dannau, a chroesawi prydyddion, a cherdd-orion, a chynnal pob chwareuon hud a lledrith, a phob arddangos, a phob campau gwrolion, ac i'r wledd honno y daeth Gruffydd ab Cynan a'i feibion, a llawer o'r Pendefigion ym mhob Ardal yng Nghymru, a chynnal y Wledd dros ddeugain niwarnawd; ac yna gollwng pawb tua'u cartrefi, a dodi rhoddion anrhydeddus i a'u dirperynt o Feirdd, a Cherddorion, a Doethion, a Champusion o bob rhyw.

Gwedi'r Wledd honno fe ymroddes Gruffydd ab Rhys i alw attaw y Gwyr Doethion a'r Ysgolheigion, a myned yn eu cyngor, a dodi Trefn a Chyfraith ar bawb o fewn ei gyfoeth, a threfnu Llys ym mhob Cantref, a Rhaglys ym mhob Cwmwd, a'r un peth a wnaeth Gruffydd ab Cynan yng Ngwynedd, a drwg y bu gan y Ffrancod a'r Saeson weled y pethau hynny, a dodi cwyn yn erbyn y ddau Dywysawg at y Brenin Ystyffan a wnaethant, ac am nas gwyddai Ystyffan a fai oreu ni ddodes ef ateb i'r cwynau.

Oed Crist 1136, bu farw Gruffydd ab Rhys y gwrolaf, a'r doethaf, a'r trugaroccaf, a'r haelionusaf, a'r cyfiawnaf, o'r holl Dywysogion, a mawr y bu'r galar o'i farw, a Rhys ei fab a gymerth ei le, ai fam ef oedd Gwenllïan merch Gruffydd ab Cynan.

Yr un flwyddyn bu farw Gruffydd ab Cynan Tywysawg Gwynedd wedi goresgyn o honaw Wynedd tros chwech a deugain o flwynyddoedd, a galarus pawb yng Ngwynedd ar ei ol, can ni chaffad er yn hir o ameserau cyn noc ef ei gystal o Dywysawg yn y wlad honno o'i Genedl, sef Gwehel-yth Rhodri Mawr.

Oed Crist 1137, Owain ab Gruffydd ab Cynan, a elwir Owain Gwynedd, a ddechreuawdd rioli Gwynedd, ac efe a ddug gyrch yn erbyn y Ffrancod a'r Saeson yng Ngheredigiawn a Dyfed, ac a dorres Gestyll Ystrad-Meuryg, a Chastell Pont Ystyffan a wnathai'r Brenin, a Chastell Caerfyrddin, a llosgi'r Dref ai hysbeiliaw, a dwyn anrhaith ddirfawr ganthaw i Wynedd.

Oed Crist 1138, y llas Cynfrig ab Owain Gwynedd, gan Fadawc ab Maredydd ab Bleddyn ab Cynfyn.

Yn yr un flwyddyn y bu ymryson rhwng y Brenin Ystyffan a'r Tywysogion Seisnig, a'r Brenin a ddug warchae ar Gaer Lyncol lle yddoeddylt y Tywysogion yn eu llawn gynghyd, yna Rhobert Consyl a ddug Lu Mawr o'r Cymry yn erbyn y Brenin yn gyfnerth iddei chwaer Mawd yr honn oed briawd ac ymmherawdr yr Almaen, a chydac ef Rhanwlff Iarll Caerllion a llu o wyr Rhyfoniawc a Thegeingl, a Gilbert Iarll y Clâr a llu mawr o Wyr Dyfed, a llawer o Bendeigion Ffrancod a Saeson, a gwarchae ar y Brenin, a'i ddal, a'i ddodi yng Ngharchar, a goreu am wroldeb y gwelwyd y Cymry; ac yn yr ymladdfa yno y cymmerth Iorwerth ab Owain ab Caradawc y blaen ar Iarll y Clâr, a digiaw 'n fawr ei lid a wnaeth yr Iarll, ac efe 'n gweled Iorwerth wrtho i hunan yn ymyl afon yn pysgotta, fe aeth attaw ac a roddes iddaw Fonclust, gan ei alw yn Gymro gwladaid na wyddai fonheddigeiddrwydd, yna Iorwerth a darawawdd yr Iarll ai ddwrn oni bu farw, a phan glybuwyd hynny yng Nghymru myned a wna'i'r Cymry yn erbyn Castell meibion Ychtryd, (lle ydd oedd yr Iarlls wedi ffoi o Gastell Caerfyrddin,) a gyrru ffo ar y Castellwyr, a hwy ai ysbeiliasant ac a'i llogasant; yna y dug Owain ab Gruffydd holl Geredigiaw'n y danaw, ac a fynnes Gêd ganthynt.

Oed Crist 1140, y llas Hywel ab Meredydd ab Rhydderch, Arglwydd y Cantref Bychan, gan y Ffrancod, ac yng nghylch yr un flwyddyn y llas Hywel ab Meredydd ab Bleddyn gan ei genedl ei hun, ac y bu ymryson rhwng Hywel a Chadwgawn meibion Madawc ab Idnerth, ac y lladdasant y naill y llall.

Oed Crist 1142, y bu ymryson rhwng Anarawd ab Gruffydd ab Rhys a Chadwaladr ab Gruffydd ab Cynan, Anarawd oedd briawd a merch Cadwaladr, ac efe a fynnai gyfnerthu Rhys ab Gruffydd ei frawd, ac ni fynai Gadwaladr hynny; a geiriau digofus a fu rymgthynt oni wanes Gadwaladr Anarawd yn ei ais ag y bu farw, a phan glybu Owain y Tywysawc hynny, myned yn ei ddig a llu mawr hyd yng Ngheredigion a gyrru ffo ar Gadwaladr dros y mor i'r Werddon, a dwyn Aberystwyth ai holl diroedd; eithr Cadwaladr a ddug gydac ef o'r Werddon Lu dirfawr hyd yn Arion, a dodi Cad ar Faes yn erbyn Owain, ac ynteu a gynnnullawdd ei wfr, eithr Hywel ab Gruffydd ab Cynan,

yn gweled ei frodyr ar ddarpar ymladd, a aeth ryngddynt, ac a weithiawdd arnynt yn y cyfryw fodd onid ymheddychasant, a phan welai'r Gwyddyl hynny, ac na chant ysbail, dal Cadwaladr, ac nis gollyngynt yn rhydd oni thalawdd ef iddynt ddwyfil o wartheg, a gwedi cael hynny yn heddwch hwy a ddygasant lawer yn anrhaith, yna myned yn eu herbyn a wna'i Owain, a'u lladd, a dwyn oll a feddynt o'r gwartheg a phob peth arall.

Oed Crist 1143, diffeithiawdd Rhanwlff Iarll Caerllion Faelienydd ac ai dug y danaw, ac a wnaeth Gastell Elfael y Chastell Colunwy.

Oed Crist 1144, y diffeithwyd Aberteifi a Cheredigiaw'n, ac y lladdwyd llawer o'r Ffrancod a'r Saeson, ac a ddynillwyd y wlad honno gan Hywel a Chynan meibion Owain Gwynedd.

Oed Crist 1145, y cyweiriawdd Iarll y Clâr Gastell Caerfyrddin a Chastell Meibion Uchtryd.

Yr un flwyddyn y bu farw Sulien ab Rhyddmarch mab maeth Eglwys Llanbadarn Fawr, doethaf ei gynghor a dwyfolaf ei ddysg o'r holl Eglwyswyr yn mhlwyf Dewi; a diflinaf ei waith tra fu byw er attal drwg a chrenlonder.

Yn yr un flwyddyn y dynillles Rys ab Gruffydd a Chadell ei frawd Gastell Dinewr, a Chastell Caerfyrddin, ac ni lladdai amgen nag a gaffai yn arfawc yn ei erbyn. Gwedi hynny ynuillawdd ef Gastell Llanystifan ac a laddes lu mawr o'r Ffrancod, a'r Saeson, a'r Ffandrysiad a ddaethant yn ei erbyn. Yna mewn llawn ddigofaint y gelynyon a gynnulasant lu dirfawr ac ymossawd ar y Castell yn dra ffyrnig, ond Meredydd ab Gruffydd, gwr doeth a chalonaawg a'u gyrrawdd yn eu gwrthol gan eu lladd yn dost, oni orfu arnynt ymollwng o'r Gwarchau.

Yn un flwyddyn y dug Owain Gwynedd Gastell yr Wyddgrug ac a laddes luoedd dirfawr o'r Saeson a fynnynt ei gynnal ai amddiffyn, ac efe ai torres i'r llawr, lle nis gallai neb cyn no hyzay ei ynnill.

Yngylch hynny o amser ydd aeth llawer o Saeson, a niferoedd mawrion o'r Cymry ym mhererindawd i Gaer y Salem oni weled diffyg yn fawr o fod hebddynt.

Cylch yr un amser y dodes Robert Consyl fodd i wyr ieuainc ddysgu creffteu a chelfydddeu, ac a ddug Athrawon o Ffrainc, a chyn no hynny crefftwr pob Gwr iddaw ei hunan yng Nghymru namyn y creffteu breiniawl; sef Gofaniaeth saerniaeth, ac ysgolheigiaeth y rhai hynny.

Oed Crist 1146, ynnillid Castell Gwys gan Gadell a Rhys, a Meredydd, meibion Gruffydd ab Rhys ab Tewdwr, a Hywel ab Owain Gwynedd yn gyfnerth iddynt, ac efe a wnaeth Beiriannau cyrfin a dorrai muriau mewn modd rhyfeddawl, ac a fwriai gerrig mawrion i'r Castell ac o hynny ei ynnill.

Yr un flwyddyn y diffeithiwyd cyfoeth Cadwaladr ab Gruffydd gan ei neieint ac aethant am benn Castell Cynfael a gadwid tros Gadwaladr gan Ferlyn Abad y Ty Gwynn ar Dâf yr hwn ai amdiffynawdd yn wrol, ac ni chaid er na gwerth na gwobr ganthaw ollwng y Castell iddynt, achaws hynny maenu'r Castell oni thorwyd ef i'r llawr, a lladd y Gwŷr oll ac oedd ynddau namyn Merfyn, a hwnnw ni leddynt gan mai mab maeth Eglwys ydoedd, eithr ei ellwng ar ddianc, yna diffeithiaw tiroedd rhai a fyddiwyd eu gwrthladd, a dwyn ysbail fawr.

Yr un flwyddyn y bu farw Rhobert Consyl Tywysawg Morganwg ac Iarll Caerloyw, Gwr yn bennaf o neb a gynhelis Ryfel yn erbyn y Brenin Ystyffant, a diffeithiaw ei diroedd, fal nas cafas y Brenin nemmawr o Lonyddwch ganthaw.

Yr un flwyddyn y bu farw Uchtryd Escob Llan Dâf, gwr mawr ei ddysg a'i ddwyfoldeb, efe a wnaeth Drefn ar y Suliau a'r Gwyliau, a Gwyliau Mab Sant, a'u cynnal yn olychwydawl lle nas gwnelid hyuny o fodd ac arfer; ac yn ei le ef y gwnaed Nicolas ab Gwrgant yn escob yn ei le ef.

Oed Crist 1147, y bu farwolaethau mawrion yng Nghymru, achaws haint, a bu farw Berned Escob Dewi, a Dafydd fab Gerallt a wnaed yn Escob yn ei le.

Yr un flwyddyn y bu ymrisonau rhwng wyrion Iestin ab Gwrgan a Wiliam ab Rhobert Consyl, ond heddychwyd rhyngthynt drwy athrywyndeb Nicolas Escob Teilaw, ac y doded baint ffair a marchnad ym mhob Arglwyddiaeth; ac nas gellid caeth o Gymro Dyledawg hyd nas profid arnaw gwyn galanas, gwedi hynny ymlonyddu a wnaethant y Cymry, a llawer a ddaethant wedi hynny o Drefn i Forganwg i wladychu achaws diogelwch a gaid yno rhag anghyfraith y Ffrancod yn Nyfed, a Cheredigiawn, a mannau eraill.

Oed Crist 1148, gwnaethpwyd Castell Llan Rhystyd gan Gadwaladr ab Gruffydd, ac y dodes y Castell a chyfoeth attaw i Gadwgawn ei fab, ac ni wnai hwnnw a fai iawn yn ei wlad, achaws ydd aethant ei wyr ef at Hywel ab Owain Gwynedd a

damunaw arnaw gymeryd eu blaen, ac y rhoddent gyfoeth Cadwaladr ar ellwng iddau, a bu fal hynny.

Oed Crist 1149, cyweiriawdd Cadell ab Gruffydd ab Rhys Gastell Caerfyrddin yn drachadarn, wedi hynny myned yn erbyn Cedweli a diffeithiaw'r wlad, a dwyn ysbail fawr; yna ymgysyllaw Gwyr ac ymgais ai frodyr Meredydd a Rhys, a myned yng Ngheredigiawn, ac ynnill y Wlad is Aeron a'r holl diroedd a feddai Hywel ab Owain, a gwedi gossawd hir a blin am Gastell Llan Rhystyd ei ynnill a lladd yr holl Gastellwyr ynddau, ac yna ynnill Castell Ystrad Meuryg ai gyweiriaw a dodi Castellwyr ynddau, ac yna ymchwyd y Ystrad Tywi a chanddynt ysbail fawr dros beun yn ydoedd, a gwartheg, a ddoedd eraill.

Oed Crist 1150, Cadell ab Gruffydd, ac ynteu yn hely yn Nyfed, a rhai o Saeson Gwyr yn gwybod yr amser y byddai yno, dodasant Gynllwyn er ei ladd, a gwedi dyfod arnaw, a gyrru ffo ar ei gyfeillion, rhuthrasant yn ei erbyn, eithr efe yn wr glew a chadarn a ymddiffynawdd ei orsaf ac a laddawdd rai o'i elynion, a gyrru ffo ar y lleill, eithr efe a gafas glwyf trwm, a nychu'n flin o'i achaws yn hir o amser, a phan welasant hynny ei frodyr Meredydd a Rhys, cyrchu Gwyr a'u lluoedd, a galw am y cynllwynwyr, a phan nas cânt, ymosawd ar y wlad ai diffeithiaw, a thorri Castell Aber Llychwyr yn garnedd, a llosgi Castell Llan Rhidian, a dwyn ysbail fawr ganthynt i Gastell Dinefwr, a chadarnhau'r Castell hynny, a dodi Castellwyr ffyddlon a gwybodus ynddau.

Ynghylch yr un amser daeth Rhanwlff Iarll Caerllion a Llu dirfawr o Saeson a Ffrancod i Wynedd, ac Owain ab Gruffydd yn ei erbyn a llu o'r ffyddloniaid, ac yn gyfnerth i'r Iarll Madawc ab Meredydd Tywysawg Powys, a bu Cad ar faes, ac yng Ngwaith Cwnsyllt y gorfu Owain ar ei elynion, a'u lladd yn aruthrawl, a gyrru ffo ar y rhai a weddillwyd.

Cylch yr un amser y mynnes Nicolas ab Gwrgan, Escob Teilaw, adgyweiriaw nawdd yr Eglwysi a dorred er yn amser Iestin ab Gwrgan, ac y doded yn gywair eu nawdd cyssefin i Eglwysi Llan Daf, a Llan Carfan, a Llan Illtud, a Llan Doche, a Llan Ffagan, a Chaer Llion, a Chaer Went, ac i'r Eglwysi eraill herwydd a fu gynt; ac y deddfwyd Nawdd a weddai i'r Mynachlogydd newyddion, hyd onid aeth Rhan fawr o Blwyf Teilaw yn Nawdd yr Eglwysi, ac y bu achaws hynny lonyddwch

ym Morganwg yn amgen nac un mann arall yng Nghymru, a gwedi hynny adgyweirwyd yr Eglwysi a fwriesid i lawr, ac y gwnaed newyddion lle nad oedd o'r blaen, ac o hynny gwell yn trin eu tiroedd, ac nid cystall yn rhyfel, Gwyr Morganwg a Gwent.

Oed Crist 1151, y tynnes Owain Gwynedd lygaid Cunedda fab Cadwallawn, ei Nai fab ei frawd, ac ai dyspyddawdd, a chylch yr un amser y torres Gadwaladr ab Gruffydd ab Cynan y Carchar ai doded ynddaw gan Hywel ab Owain ei Nai, a myned i Fôn, ac efe a ddug rann fawr o'r ynys y danaw, eithr Owain ei Frawd wedi clywed hynny a gynhullawdd lu yn ei erbyn, a chan fyned i Fôn efe ai gyrrawdd ar ffo, ac a ddug yn ôl yr Ynys iddaw ei hun.

Cylch yr un amser yr aeth Meredydd a Rhys, meibion Gruffydd ab Rhys, yn erbyn Castell Penwedic, ac ai ynnillasant oddiar Hywel ab Owain wedi cynnal y gwarchae yn hir ac yn flin, gwedi hynny ynnillasant Gastell Tinbych yn ddisfyd, ac a laddasant y Castellwyr, canys i'r Castell hwnnw y ffoesent y rhai a gynllwynasant er ladd Cadell ab Gruffydd eu brawd. A phethau 'n myned fal hynn fe ddantones Rhys at Forgan ab Caradawc ab Iestin ei gefnder, (canys Gwladys ferch Gruffydd ab Rhys ab Tewdwr oedd Gwraig Caradawc, a Mam Morgan.) ac erchi cyfnerth gantaw ac y gyrrynt y Ffrancod a'r Saeson o bob Gwlad yng Nghymru, a danfon yr un neges at Fadawc ab Meredydd Tywysawg Powys, ac nis caffai hynny ar law un o naddynt; yna ydd aeth Rhys i Gyfeiliaw ac ai diffeithiawdd yn flin, a dwyn ysbail drom oddiyno; a Meredydd a ddug ei Lu yn erbyn Morgan ab Caradawc i Forganwg, ac ymossawd am ei Gastell yn Aberafan, ai faluriaw, a dwyn ysbail fawr; eithr Morgan ai Wyr a ffoasant, ac a ddodasant eu hunain au Gwŷr yn nawdd yr Eglwysi a'r Monachlogydd, ac yn nawdd Wiliam ab Rhobet Tywysawg Morganwg.

Ynghylch hynn o amser bu farw Einion Mebydd Celynoc Fawr, deethaf o ysgolheigion Gwynedd; efe a gynghorai ddoethineb, a chyfiawnder, a thrugaredd, ond bychan y caffai o'i gynghor yn y Wlad honno.

Oed Crist 1152, bu farw Rhanwlff Iarll Caerllion, gelyn cadarnaf Owain Tywysawg Gwynedd.

Yn yr un flwyddyn y gwnaethpwyd Galffrai ab Arthur (offeiriad Teulu Wiliam ab Rhobert) yn Escob, eithr cyn ei fyned yn ei Ansawdd efe a fu farw yn ei Dy yn

Llan Dâf, ac a cladded yn yr Eglwys yno. Gwr ydoedd ni chaid ei ail am ddysg a gwybodau, a phob campau dwyfawl. Mab Maeth oedd ef i Uchtryd Archescob Llan Daf, a nai mab brawd iddaw, ac am ei ddysg a'i wybodau y doded arnaw Febyddiaeth yn Eglwys Teilaw yn Llan Daf lle y bu ef yn Athraw llawer o ysgolheigion a phendefigion.

Oed Crist 1154, bu farw y Brenin Ystyffan, a Harri ei gefnder a wnaed yn frenin yn eile, a elwir Harri yr ail.

Pan oedd Ystyffan yn Frenin fe ddaeth gydag ef laweroedd o'r Fflandrysiad i Ynys Prydain, a'r rhai hynny ai carent, ac efe a ddodai lawer o roddion ac anrhydedd iddynt, canys goreuon o'i Bleidyddion oeddynt, a gwedi dyfod Harri'r ail ni chaent aros yn Lloegr, achaws hynny daeth niferoedd mawrion o honynt i Gymru, a llawer o'r Saeson a gerynt Ystyffan, a'r dieithraid hyn a aethant yn wyr damdwng i Bendefigion y Ffrancod yng Ngheredig-iawn a Dyfed.

Oed Crist 1156, annogawdd Cadwaladr ab Gruffydd a Madawc ab Meredydd y Brenin Harri i ddifeithiaw Gwynedd, a phan wybu Owain y Tywysawg hynny, ymluyddu yn ei erbyn, ac yng Ngwaith Coed Eulo y llas y Saeson mal eu llebiaw, a gorfu Owain arwynt yn anrhydeddus, lle nid oedd o wyr gantaw namyn un ym mhen pob deg o Wyr Harri, a thra bu hynny ar waith y dug Iorwerth ab Meredydd Gastell Iâl gan ei faluriaw, yna'r Brenin a ymheddyches ei Tywysawg, ac y cafas Gadwaladr ei gyfoeth.

Yn yr un flwyddyn y llas Gwrgan ab Rhys ab Iestin gwr dysgediccaf o Brydydd a gaid yn ei amser y gan Ifor ab Meuryg o Sainghenydd, a Morgan ab Owain ab Caradawc a fynnai ddial hynny, a myned am benn Ifor ai ladd a dwyn ei diroedd, a'u rhoddi yng Ngyfoeth Iorwerth ab Owain ei frawd Arglwydd Caerllion ar Wysg.

Oed Crist 1157, ymheddychawdd Rhys ab Gruffydd a'r Brenin Harri, a'r Brenin ni chadwai'r heddwch, eithr danfon Iarll y Clar i ddifeithiaw Tiroedd Rhys, ac ef a laddwyd llawer o'r Cymry ac ysbeiliaw eu dâoedd; yna ydd aeth Rhys am benn Castell Llanymddyfri ac ai ynnillas, ac Einion ab Anarawd nai Rhys a ynnilles Gastell Wmffrai ac a laddawdd y Castellwyr, ac a ddug oddiyno ysbail fawr yn feirch, ac arfau, a pheirianau maenus. Yna daeth Rhys i Geredigiawn, ac a ddifeithiawdd holl diroedd y Ffrancod a'r Saeson, ac a dorrawdd eu holl Gestyll yn falur, ac

a ddug yr holl wlad y danaw a dyfod a wnaeth y Brenin yn ei erbyn, eithr gweled Cenedl y Cymry yn amnifeiriaw yn ddirfawr o bob man at Rys, efe a ddangoses ammodau heddwch, a Rhys a ymwystlawdd a'r Brenin er cynnal heddwch, a dodi gwystron a wnaeth Rhys, a dodi Cestyll yng ngwystl i Rys a wnaeth y Brenin, ac efe yn myned i oresgyn y Castell hynny y castellwyr nis gellyngynt iddaw, yna cynnull ei luoedd a wnaeth Rhys a diffeithiaid Dyfed, ac efe a dorres y Cestyll yn garneddau. Yna daeth Rheinalt mab y Brenin i Gymru, a chan addaw Deheubarth i Owain Gwynedd efe a gafes ei gyfnerth, a Chadwaladr brawd Owain, a Hywel a Chynan ei feibion, a ddaethant a'u lluoedd yn erbyn Rhys, eithr efe a droes oddiar eu ffordd, a galw attaw ei luoedd ymbarettol yn erbyn ei elynion, a phan wybuant hynny ymchwelyd i Wynedd.

Oed Crist 1159, bu farw Madawc ab Meredydd ab Bleddyn Tywysawg Powys, ac y rhanned ei gyfoeth rwng ei feibion, ac yng nghylch yr un amser y daliwyd Cadwallawn ab Madawc ac Idnerth gan Owain Gwynedd, yr hwn ai dodes yng Ngharchar y Brenin yn Llundain.

Oed Crist 1160, bu ymladd a diffeithiaid cydtiroedd rhwng Owain ab Madawc Arglwydd Cyfeiliawc a Hywel ab Cadwawn Arglwydd Cyfoeth Elystan Glodrydd, heb nemmawr ynnill a gorfod i'r un na'r llall.

Oed Crist 1161, adnewyddwyd Braint ar a lafuriai Dir a Daear ym Morganwg, ac yn ebrwydd wedi hynny y doded yr un Drefn yng Ngwynedd a Deheubarth a Phowys, ac efe a gaid ar y Brenin ei nawdd ar bawb a wnaent hynaf fal nas diffeithid y Tiroedd Ydardd yn rhyfel.

Oed Crist 1162, daeth Harri Frenin yn erbyn rhys ab Gruffydd, a Rhys yn ei erbyn yntau, a dodi Cad ar Faes o'r ddau du, eithr Gŵyr da Gwlad Brecheiniawc a drywanasant rhwng Rhys a'r Brenin a dodi Gwystron o Du Rhys Einion ab Anarawd ei nai, a nai arall iddaw Cadwawn ab Meredydd ab Gruffydd, a'r Brenin a ymwystles i Rys y Cantref mawr a Dinefwr, eithr Neiaint Rhys a laddwyd, yna gorgesgyn y Cantref mawr a Chastell Dinefwr heb a ddodai 'n ei erbyn a wnaeth Rhys, a myned yn erbyn Rhosser Daer Iarll Caerloyw a laddasai ei Neiaint a ddodai'r Brenin yn nawdd y Rhosser hwnnw, a Rhys a ddynnilles Gastell Aber Rheidiawl a'r Cestyll ereill o eiddaw'r Iarll yng

Ngheredigiawn, au Maluriaw; gwedi hynny ynnill Castell Aberteifi a dwyn y Wlad y danaw, a myned yn erbyn y Fflandrisiaid au lladd, a llosgi a feddynt, a dwyn ysbail ddirfawr o'u Gwlad.

Oed Crist 1163, daeth Brenin Lloegr a Llu dirfawr i Gymru, a Rhys ab Gruffydd ac Owain Gwynedd a aethant yn gydyfnerth yn ei erbyn, a bu Gwaith Berwyn, lle gyrrwyd ffo ar y Brenin, ac yn ei ddig ai lid achaws hynny efe a dynnawdd llygiaid y gwystron a gawsai er amseroedd yn ol gan Rys ag Owain, sef oeddynt meibion Rhys, Cynwrig a Meredydd; a Meibion Owain Gwynedd, Rhys a Chadwallawn, a dallu hefyd trichant o'r Cymry a ddaliwyd yn Rhyfel, a hynn a wnaeth y Brenin ai law ei hŷn.

Oed Crist 1164, daeth Harri Frenin eilwaith yn erbyn y Cymry, a gwedi dyfod hyd yng Nghaerllion gawr, a chlywed bod Rhys ab Gruffydd ac Owain Gwynedd yn ymluyddu 'n gadarn yn ei erbyn er dial a wnaeth ef a'u meibion, efe a ddymchwes yn ei oli Lundain.

Gwedi hynny ydd aeth Rhys ab Gruffydd yn erbyn Cilgeran ai ynnill, a dwyn ysbail, a diffeithiaid tiroedd ei gefnder Rhobert ab Nest ferch Rhys ab Tewdwr a Gerallt Rhaglofydd Castell Penfro, a'i ddodai yntau yng Ngharchar, a rhoi rhoddion anrhydeddus i'r Castellwyr, ac yn erbyn Rhys daeth Llu mawr o'r Fflandrysiaid a Saeson Dyfed hyd yng Nghil Geran, ac ymossawd am benn y Castell, a Rhys a'u gwrthladdawdd ac a laddes lawer o honynt, a gyrru ffo ar y llall.

Yng nghylch yr un amser y dug Owain Gwynedd Gastell Basing oddi ar y Brenin, a lladd y Castellwyr, a dodi Gŵyr ei hunan ynddaw, a'i gyweiriaw yn gadarn.

Yn yr un flwyddyn y dug Owain ab Madawc ab Meredydd, ac Owain ab Gruffydd ab Meredydd ei gefnderw holl gyfoeth Iorwerth ab Owain, ac ai rhanasant ryngthynt, achaws hynny ydd aeth Owain Gwynedd, a Rhys ab Gruffydd, yn eu herbyn, a'u gorfod, a rhannu goreuon ei gyfoeth ryngddynt; eithr Owain Cyfeiliawc a gafas gyfnerth a Saeson, ac a losgawdd Gastell Caereiniawn i'r llawr.

Oed Crist 1169, bu farw Owain Tywysawg Gwynedd, gwedi gwladychu deuddegmlynedd ar hugain, a gwedy hynny ydd aeth amryson rhwng ei feibion am a gai fyned yn ei le, eithr Hywel ab Owain a gymmerth arnaw'r llywodraeth, canys hynaf oedd efe, ei fam oedd Pyfog merch Ar-

glwydd urddasawl o'r Werddon, a gwedi bod yngoresgynaeth y Dywysogaeth dwy flynedd yn heddwdh bu farw ei chwegrwn, ac efe a aeth i'r Werddon i oresgyn y cyfoeth a gawsai yn hawl ei fam ai wraig, canys unig ettiffeddes oedd hi, a thra bu efe yno, Dafydd ab Owain ei Frawd a gynhullawdd genedl ei fam, sef oedd hi Crisiant merch Gronwy ab Owain ab Ednywain, a chyda hynny daeth attaw lawer eraill ni charent Hywel, a phan weles efe gadernyd yn gyfaerth iddaw, cymmerth arnaw'r Llywodraeth, a goresgyn Gwynedd, a Hywel yn clywed hynny, efe a ddaeth yn ebrwydd i Wynedd, ac a ddodes Gad ar faes yn erbyn ei frawd, eithr llawer mwy nifeiriawg Llu Dafydd nag un Hywel, a gwedi ymladd caled gyrrwyd ffo ar Hywel ai Wŷr, ac efe a glwyfwyd dan ei ais yn ffin eithr Rhirid ei frawd ai dug i Long, ac yna i'r Werddon lle y bu Hywel farw ac efe a roddes i Ririd ei frawd ei gyfoeth yno.

Oed Crist 1172, aeth llawer o Bendeigion y Ffrancod a wledychynt Forganwg, a Gwyr, a Dyfed, a Cheredigiawn, i'r Werddon, ac yn blaenu arnynt ydd oedd Richart Iarl I Ystrigyl, a lluoedd mawrion gyda nhwy, ac anffyddlonion y Cymry gan weled llwyddiant Rhys ab Gruffydd a aethant gyda nhwy, a hwy ynnillasant helaethled o'r Werddon, ac ai goresgynasant, a hynn a fu ddaionus i Rys ab Gruffydd a Chenedl y Cymry yn Neheubarth a Morganwg.

Yn nghyfle'r amseroedd hynny ymluyddes Owain Cyfeiliawg yn erbyn Rhys ab Gruffydd, a Rhys a ddodes Gad ar faes yn ei erbyn, a myned hyd yng Nghyfeiliawc lle gorfu ef ar Owain, a Rhys ni ddiffeithiai Diroedd Cenedl y Cymry, eithr dwyn Gwystlon oddiar Owain, a gadael iddaw ei gyfoeth, a dychwelyd i Ystrad Tywi.

Ynghylch yr un amser aeth Harri Frenin i'r Werddon, ac efe yng Nghaer Dydd, fe aeth Rhys heb na gwr na gwas gydag ef yno; ac yn arfoll i'r Brenin erchi iddaw orchymyn a fai raid iddaw o'i gyfoeth ef, a bu garedig hynn gan Brenin, ac efe a gadarnhâawdd i Rys ei holl Diroedd, a Rys a roddes i'r Brenin yr Ossymmaeth iddaw ei hun ai luoedd bedwar cant o wartheg breision, ac yd, a med, a bragawd, a ellid ei gael yn ei gyfoeth, ac a wnaeth wledd anrhydeddus i'r Brenin ai Wŷr Llys yn Aberteifi; ac yna ydd aeth y Brenin i'r Werddon, eithr daeth echrysaint ar ei wŷr, a bu farw llawer o honynt: achaws hynny

gorfu ar y Brenin ymchwelyd yn ei ôl i Ynys Prydain, a Rhys ai orfolles yn anrhydeddus yn Aberteifi, ac a ddodes iddaw roddion a weddai iddaw ar ei ffordd yn cyrchu Llundain.

Yng nghylch yr un amseroedd, a'r Brenin ar ei fyned i'r Werddon, efe a ddug Gaerllion ar Wysg oddi ar Iorwerth ab Owain ab Caradawc ab Rhydderch ab Iestin, ac a ddodes ei wŷr ei hun yn y Castell, eithr Iorwerth a alwes attaw ei genedl, ac ymluyddu yn erbyn Gwŷr y Brenin, ac adynnill y dref a'r castell, a danfon y Castellwyr i'r Werddon at y Brenin: a phan ddaeth y Brenin ar ymchwel o'r Werddon efe a ddanfones at Iorwerth ab Owain attaw i'r Castell Newydd ar Wysg, a gosod ammodau heddwdh iddaw, ac addaw gwared a diogelwch iddaw ddryfod attaw, a myned yn heddwdh yn erbyn y Brenin a wnaeth Iorwerth, a danfon Owain ei fab ag anrhegion i'r Brenin o'r pethau a weddai iddaw yn ei gerdded; eithr gossawd ar Owain a wnaeth Gwŷr y Brenin ai ladd, a gwedi clywed o Iorwerth hynny nid elai at y Brenin, eithr ymluyddu yn ei erbyn, a gyrru pob enaid o Sais o Wlad Gwent, a liadd llaweroedd o honynt, a chan fyned tros Afon Gwy, diffeithiaw'r Wlad hyd Gaerloyw, a liadd a llosgi ffordd y cerddai, ac oddiyno hyd yn Henffordd, un ei waith, un ei gerdded, a gwedi llosgi'r Dref honno ai hysbeiliaw; dychwelyd i Gaerllion ar Wysg a chadarnhau'r Dref a'r Castell, a dodi Castellwyr fyddlawn ynddaw, ac ynghyfle'r amser hynny y dug Sitsyllt ab Dyinwal Gastell Abergefeni, a Seisyllt ab Rhirid a ddug Gastell Cerrig Hywel, canys y Brenin a bieuffai'r Cestyll hynny, a lladdwyd y Castellwyr, ac Iorwerth a ddodes ynddynt wŷr ei genedl yn gastellwyr ffyddlonion, a Hywel ab Iorwerth a ddug holl Went is Coed yn ewylllys Iorwerth; ac a ddug yr hynaf o feibion dengwr ar hugain o uchelwyr y wlad yn wystlon.

Oed Crist 1173, y dodes Dafydd ab Owain Gwynedd ei holl frodyr yng ngharchar, eithr Maelgwn a gadawodd Ynys Fôn yn ei erbyn dros dair blynedd, gwedi hynny aeth Dafydd a Llu cadarn yn ei erbyn ac yunill yr Ynys, ac a garcharawdd Maelgwn, yn ebrwydd wedi hynny efe a dorres ei garchar, ac a dorres garcharau ei genedl ai frodyr, a ffoi i Forganwg, rai o naddynt, ac eraill i'r Werddon.

Oed Crist 1176, aeth llawer o Gymry Gwent a Morganwg i'r Werddon lle cawsant diroedd. A chylch yr un amser daeth

Iorwerth ab Owain Gwynedd i Gaerllion ar Wysg at Iorwerth ab Owain ab Caradawc yn ffo rhag Dafydd ab Owain ei frawd, yna danfones Dafydd at ei frawd ac addaw iddaw Diroedd a weddai iddaw o dodi Neiaint iddaw yng nghadwedigaeth Iorwerth ab Owain ab Caradawc yn Wystlon er cadarnhau hynny. Gwedi hynny dychwelawdd Iorwerth i Wynedd, ac y cyflawnhâwd Dafydd ab Owain ac ef yn hynny, a gwedi hynny ei yrru o'i wlad, a Iorwerth a ddodes y Gwystlon yn Nawdd y Brenin, lle nas gallai Ddafydd eu lladd.

Oed Crist 1177, ymheddychawdd Iorwerth ab Owain Arglwydd Caerllion a'r Brenin, ac a gafas ei diroedd yn rhydd, ac yng nghylch yr un amser y llas Seisyllt ab Dyfuwal Arglwydd Gwent uwch Coed o dwyll Wiliam Brews Arglwydd Aberhodni, a chydag ef lladd ei feibion, ai geraint, a thrugain a deg o'i genedl, a thynnu llygaid Hywel Pencarn adodi hynny ar Iorwerth ab Owain o Gaerllion, sef y dianghes Iorwerth o'r Brad hynny, a thorri ffordd ai glddyf drwy ganol y Cynllwynwyr.

Yr un amser y torres Rhodri ab Owain Gwynedd ei garchar ac a ddynnilles ynys Fôn, a phawb yn ei gyfnerthu, achaws nid oedd a garai Dafydd ab Owain, a Chadwaladr ab Owain a ddynnilles Nant Conwy a Rhyfoniawc, ac y daeth Maelgwn ab Owain yn ei ol o'r Werddon.

Yng nghylch yr un amser bu farw Cadell ab Gruffydd ab Rhys, a chylch yr un amser Dafydd ab Gerallt Escob Dewi a fu varw, ac y cynllwynes y Ffrancod y y ffordd y clywynt fyned Einion Clyd Daw Rhys ab Gruffydd, ac ai lladdasant ef, yna ydd aeth Rhys yn eu herbyn ac a ddiffeithiawdd eu tiroedd hwy ym Maelienydd, ac a wnaeth Gastell Rhaiadr Wy.

Yng nghylch yr un amser Iorwerth ab Owain o Gaerllion a Hywel ei fab a ddiifeithiasant diroedi Wiliam Brews, ac a ddygasant ysbail fawr; ac ni arhosai ef yn hwy yng Nghastell Abergefeni, eithr myned i Aberhodni ac ymgadarnhau yno.

Cylch yr un amser daeth meibion Cynan ab Owain Gwynedd yn erbyn Rhys ab Gruffydd, a Rhys yn eu erbyn hwynt a orfu arnynt, a gyrru ffo cywilyddus arnynt.

Oed Crist 1179, y llas Morgan ab Gruffydd ab Ifor Bach, ab Cydrych, gan y Saeson yng Nghaerloyw. Gwr oedd ef a fu gyda Iorwerth ab Owain yn diffeithiau'r Wlad amgylch Caerloyw, lle yr ymgampiai

yn wychaf o neb, ac achaws hynny y lladdwyd cyt bod heddwch yr amser hynny a nawdd y Brenin i bawb a ddelynt yn heddwch o Gymry i Loegyrr, a'r Cymry a garaint Forgan a aethant le clywaint y byddai Rhanwlff a'i wŷr ar eu ffordd tuag Aberhodni, ac am ei benn ef, ai ladd efe a'i wŷr, canys efe a fynnewdd ladd Morgan ab Gruffydd ab Ifor Bach, a'r Brenin a fynnai fyned yn erbyn y Gwenhwyfion a'u harglwyddi, ond Rhys ab Gruffydd a ddangoses y modd y bu i'r Brenin, ac yna cafwyd ei heddwch.

Oed Crist 1183, y llas Gadwaladr mab Rhys ab Gruffydd gan y Ffrancod, ac yng nghylch yr un amser y llas Owain Fychan gan feibion Owain Cyfeiliawc, ac y dallwyd Llywelyn ab Cadwallawn ab Gruffydd ab Cynan gan ei frodyr ei hun. Ac yng nghylch yr un amser bu farw Nicolas ab Gwrgan Escob Llan Dâf, Gwr a garai'r Cymry ac a ddodai gynghorion ac addysg iddynt a'i ddwyfoldeb mawr, ac yn ei le y doded Wiliam De Salmars.

Oed Crist 1184, bu farw Madawc ab Iddon Brenin Gwent achaws dynawd a gafas gan Domas ei frawd yn ei ddiawd, gwr oedd Fadawc a wyddai laweroedd o Gelfyddodeu a Gwybodaau, ac ni chaid ei gystal yn ei amser, a goreu o Brydydd a Damhegydd ar a wyddid am danynt yng Nghymru.

Oed Crist 1186, yddoedd Herwyr o Saeson ym mhob mann yn Ynys Prydain yn ymgadw dan Goeddydd ac yn ysbeiliaw'r Gwledydd, a dyfod i Gymru a wnaethant, ac yn Nyfed ymgynnal yn nawdd y Flandrystiaid, a Maelgwn ab Rhys ab Gruffydd a ymosodes arnynt, ac a losges y Tai lle'dd oeddent hyd y llawr, gwedi hynny eu hymlid hyd yng Ngwyr a'u lladd a'u gyrru tros Fôr i Loegr lle ydd hanoeddynt.

Oed Crist 1189, bu varw Harri Frenin, a Richard Galon Llew ei fab a wnaed yn frenin yn ei le.

Oed Crist 1190, dynnilles Rys ab Gruffydd Gastell Abercorran, a Sain Cler, a Llanystyphann, ac a wnaeth Gastell Cedweli yn deccaf a chadarnaf o'r holl Gestyll, a gwedi hynny dynnilles ef Gastell Dinefwr, yng nghylch yr un amser y bu varw Owain ei fab a Gwenllian ei fereb, ac yng nghyfle'r un amser bu farw Gruffydd Maelawr Arglwydd Maelawr, doethaf a haelaf o Ben-diffigion ei Wlad.

Yng nghylch yr un amser dynnilles Rhys ab Gruffydd Gastell Llanhuadain, ac a ddug y Wlad honno yn ei ewyllys.

Oed Crist 1192, carcharawdd Rhys ab

Gruffydd ei fab Maelgwn achaws gwallgof oedd arnaw, a chyn hir wedi hynny ef a dorres ei garchar ag a ddug Gastell Ystrad ag ai goresgynnawdd. A chylch yr un amser y dug ei frawd Hywel ab Rhys Gastell Gwys, ac a ddodes y Castellwyr yng ngharchar.

Yng nghylch yr un amser y tynnwyd llygaid Howel a Madawc meibion Rhys gan eu brawd Anarawd, yna Maelgwn ac Anarawd a ddaliasant Rys eu Tâd ac ai dodasant yng Ngharchar, eithr efe a ryddhawyd gan ei Wyr, ac a ddug Gastell Dinefwr oddiar Faelgwn ei fâb, ag yng nghylch yr un amser y goresgynnnes Lywelyn ab Iorwerth ab Owain Gwynedd Dywysogaeth Gwynedd, a difreiniaw ei ewythr Dafydd ab Owain yr hwn nis carid achaws ei greulonder a'i atgasrwydd yn

lladd a thynny llygaid pob un nad elai yn ei ewyllys, yn ail i arfer y Saeson.

Oed Crist 1194, dodes Rhys ab Gruffydd ei feibion anffyddlon yng Ngharchar, ac y dug Gastell Caerfyrddin ac ai maluriawdd i'r ddaear, gwedi hynny efe a ddynnilles Gastell Clunwy gwedi hir amser yn ei ammosawd, ac efe ai maluriawdd i'r ddaear. Gwedi hynny ynnill Castell Maes-hyfaidd, wedi ymladd cadarn ai elynion, lle gorfu efe arnynt, gan eu lladd a gyrru ffo cywilyddus arnynt. Gwedy hynny y dug ef Gastell Elfael oddiar Wiliam Brews, ac a ddaeth ynei ol i Ystrad Tywi yn orfoleddus.

Oed Crist 1196, bu varw Rhys ab Gruffydd, y gwrolaf, a'r doethaf, a'r haelionusaf, a'r clodforusaf o'r holl Dywysogion; a Gruffydd ei fab a oresgynnnes y Lywodraeth yn ei le.

AC FELLY TERFYNA BRUT Y TYWYSOGION.

Yr hanes uchod a ysgrifenuwyd o Lyvyr GEORGE WILLIAMS, Esq, o Aberpergwm, genysf fi THOMAS RICHARDS Curad Llangrallo, yn y flwyddyn 1764.

A minnau IORWERTH AB IORWERTH ai hysgrifennaiis o Lyvyr y PARCHEDIG MR. RICHARDS yn y flwyddyn 1790.

BRUT IEUAN BRECHFA.

SEF COF AM DYWYSOGION, A RHYFELAU, A RHYFEDDOLION, O BETHAU, A DIALEDDAU,
AC ERAILL O BETHAU COFADWY, A DYNWYD O LYFRAU CARADAWC LLANCAR,
FAN AC ERAILL O HEN LYFRAU CYFARWYDDYD. A YSGRIFENODD
IEUAN BRECHFA.

O Lyfr Rhys Thomas Argraphydd.

CHWECHANT a phedwar ugain a chwech oedd oed Crist pan aeth Gadwaladr Fendigaid i Rufain lle y bu farw, ac yna collasant y Cymry Unbennaeth ynys Prydain. Yna daeth Ifor ab Alan Brenin Llydaw i Gymru ac ai gwnaethpwyd yn Dywysawg, ac o hynny ym Maes, Tywysogion a lywynt genedl y Cymry.

Deuddegmlynedd y saith gant oedd oed Crist pan wnaethpwyd Monachlog ynys Afallen gan Ifor ab Alan o Lydaw, yr lwn a fu Dywysawg ar Genedl y Cymry unmllynedd ar bumtheg ar hugain, gwedi hynny efe a aeth i Rufain lle y bu farw.

Ugain mlynedd a saith gant oedd oed Crist pan fu'r Haf Tessawg, ac y bu farw Beli ab Elphin.

Deg a dugain a saith gant pan fu farw Tewdwr ab Beli, a Rhodri Brenin y Brutaniaid.

Trigain mlynedd a saith gant pan fu brwydr rhwng y Brutaniaid a'r Saeson yng ngwaith Henffordd, ac y bu farw Dyfuwal ab Tewdwr.

Deg a thrugain a saith gant pan symudwyd Pasc y Brutaniaid, ac y bu farw Ffermael fab Eidwal, ac y bu dystryw ar y Deheuwr gan ei Brenin eu hunain, ac y gorfu ar y Deheuwr ladd eu Brenin yn amser haf.

Wythganmlynedd oedd oed Crist pan laddawdd y Saeson Garadawc Brenin Gwynedd yng Ngwaith Morfa Rhuddlan, ac y bu farw Arthen Brenin Ceredigion, a Rhydderch Brenin Dyfed, a Chadell Brenin Powys, ac Elbod Archescob Gwynedd, ac y bu diffyg rhyfeddawl ar yr haul.

Wyth cant a deg, duodd y lleuad Diw Nydolig, ac y llosged Mynyw, ac y bu farwolaeth mawr ar Anifeiliaid, ac y llosged Tyganwy gan dan lluchaid Gwylltion,

ac y bu waith Llan Faes, ac y tloded Brenhiniaeth Fôn a Brenhiniaeth Dyfed oblegid Rhyfel a fu rhwng Hywel fychau a Chynan ei frawd, ac y goresgynawdd Hywel ynys Fôn gan orfod o hir ymladd arni.

Wythgant ac Ugain pan ddystrywyd Castell Tegonwy gan y Saeson, ac y dugasant Frenhiniaeth Powys oddi ar y Brutaniaid, ac y bu farw Hywel Fychan, ac y lladdodd Gwyddelod Mon ac Arfon lawer o'r Cymry.

Wythgant a deg ar hugain bu diffyg ar yr haul yr wythfedydd o Ragfyr, ac y bu farw Morydd ab Llywarch Llwyd Brenhin Ceredigiawn.

Oed Crist wythgant a thrugain pan wledychawdd Meuryg Escob Mynyw, ac y bu Waith Fferyllwg, ac y llas Ithel Brenin Gwent gan wyr Brecheiniawg, ac y torres Paganiaid o Saeson yr holl Fonachlogydd ag Eglwysi yng Ngwent, a Morganwg, a Dyfed, a Cheredigiawn.

Wythgant a thrugain a deg y Paganiaid duon a dorrasant Gaer Alclud, ac y boddes Gwgan fab Morydd fab Llywarch Llwyd Brenin Ceredigiawn, ac y bu Waith Bangor, ac y bu farw Einiawn Escob Mynyw, ac y lladdwys y Saeson Rodri Mawr.

Wythgant a thrugain a deuddeg y rhanwyd Gwlad Gymry yn dair Brenhiniaeth rhwng tri meib Rhodri Mawr, sef Cadell y mab hynaf a gafas Geredigiawn a Dyfed. Anarawd yr ail a gafas Wynedd, a Merfyn y drydydd a gafas Bowys, a gadael rhwng Gwy a Hairen i wehelyth Caradawc Freichfras, a Morganwg a Gwent i wehelyth Morgan Mwynfawr, ouid aeth pump Brenhinllwyth ar Wlad a Chenedl y Cymry.

Wythgant a phedwar ugain bu farw

Hywel ab Rhys ab Arthfael Arglwydd Pen-rhaith Morganwg yn chweugeinmlwydd oed yn Rhufain gan angerdd y Tes.

Wythgant a phedwar ugain a deg daeth y gwŷr duon i gastell Baldwyn ac ai ynnillasant, ac y bu farw Henydd ab Bledri, ac a daeth Nynawd i ddifeithiaw Ceredigiawn ac ystrad Tywi, ac y diffeithiwyd y gwyr duon yn Lloegyr, a Gwent, a Morganwg, a Gwlad Frychan, ac y diffyg-iawdd bwyd yn y Werddon, canys Pryfed dierth tebig i waddau a ddaethant yno, a dau ddant hirion gan bob un o hanynt, a'r rhai hynny a fwyttaint yr holl Lafur a llysiau'r meusydd, a thrwy weddiau a theilyngdawd y bobl ef au gwrthladdwyd, ac nis gwelwyd y rhyw bryfaid a'r rhai hynny fyth wedi hynny yno.

Naw cant a thair ar ddeg bu farw Anarawd Tywysawg Gwynedd, a'r amser hwnnw y lladdawdd Meuryg ab Cadell ei frawd Celydawc, ac o'r achaws hynny y bu Rhyfel rwng cydgenedl.

Naw cant a thair a deugain aeth Hywel dda fab Cadell i Rufain a chyddac ef dri Escob, sef Marc Escob Bangor, Mordaf Escob Mynyw, a Theibyr Escob Llan Asaff, ac oll Defnydd y Deyrnas gydag ef, sef achaws ei fyned i Rufain ydoedd ymgyngori a Doethion a Dwyrholion, rhag bod y gyfraith a wnai efe ai Ddoethion yn erbyn Cyfraith Duw a Chyfraith Dinas-oedd eraill, ac o achaws yr ymladdau, a fuasai o'r blaen rhwng cydgenhedloedd y gwnaeth ef ei gyfreithiau, ac achaws cam arfer yn erbyn Cyfraith Dyfnwal Moel Mud, a chynnull Doethion y Cymry i'r Ty Gwyn ar Daf yn Nyfed a lluniaethu cyfreithiau o farn a chydgyngor y rhai hynny, a'u dodi yn nawdd Duw a'r saint, ac yn nawdd Gwlad a Llys, a goreu cyfreithiau y cad Cyfreithiau Hywel Dda. Ac agos i'r amser hynny y bu farw Elen Gwraig Hywel Dda, ac am yr un amser y daeth Awlaff o'r Werddon i Gymru a Llu o'r Gwyr duon ac arall o'r Gwyddyl, gydag ef, a daethant i Dir yng Ngwyr, ac yn eu blaen y daethant, a Llywelyn ab Syllt a gyfarfu ac Awlaff, ac ai gyrodd o'r Wlad i Loegr, a chan ganlyn y gelynion, fe ddanfonodd at Edmunt Brenin y Saeson am gynhorthwy, ac yna daeth Cad fawr a'r Saeson ym mhllaid Llywelyn ai Gymry, a hwy a yrrasant y Gwyddyl a'r Gwyr duon o'r ynys gyda cholledion mawr: a gwedi addunedu o honaw nas drygai ynys Prydain fyth wedi hynny fe aeth Awlaff i'r Werddon lle ai gwnaethpwyd yn frenin.

Nawcant a phedair a deugain bu farw Idwal ab Rhodri, ac y lladdodd y Saeson Elised ab Rhodri, a Lambert Escob Mynyw, ac ysbeiliwyd Ystrad Lur gan y Saeson, ac yno y tagwyd Edmunt Brenin y Saeson gan ei wyr ei hunan, ac am yr amseroedd hynny bu farw Hywel Dda ap Cadell, a Chadwgan ab Owain a laddwyd gan y Saeson, ac y bu Waith Carno rhwng meibion Eidwal Dyfed a meibion Hywel Dda.

Oed Crist Nawcant a deuddeg a deugain bu lladdfa fawr rhwng meibion Eidwal Dyfed a meibion Hywel dda yng Ngwaith Abercywyn, ar amser hwnnw y diffeithiodd meibion Eidwal Dyfed Geredigiawn.

Nawcant a thrugain y lladdwyd meibion Eidwal ab Rhodri gan y Saeson, ac y bu Haf Tessog, ac y diffeithwyd Caer Gybi gan feibion Eidwal Dyfed, ac y dystryw- yd y Tywyn, ac y bu farw Meuryg ab Cadfan, ac yna ynuillodd y Saeson Arglwyddiaeth meibion Eidwal, ac y lladdwyd Rhodri ab Eidwal, ac y diffeithwyd y Berfraw, a rhyw faint yn ol hynny y dalodd Iago ab Eidwal ei frawd Ifan ac ai rhoddes yng ngharchar a chwedi hynny efe ai crogodd, ac am yr amser hynny rhyfel-oedd Einion ab Owain ac a lladdodd Farc ac Eyrleid.

Nawcant a deuddeg a thrugain y diffeithawdd Catbrig ab Eyrleid Fôn, ac efe a wnaeth drafael dirfawr i'r ynys, ac yna y daeth Edgar Brenin y Saeson a llu dirfawr yn erbyn holl Gymru hyd yng Nghaerllion ar Wysg, ac a ddanfonas ei wyr i ysbeiliaw'r Wlad, ac nid arbedynt na Llys na Llann, eithr dwyn dâoedd a thlysau Eglwysi a manachlogydd, ac y gwrthladdodd Iago ab Idwal o'i gyfoeth, ac a roddes Wynedd i Hywel Ddrwg ab Ifan, ac nid oedd drwg o'r Byd nas gwnelai hwnnw o ladd, a thynnu llygaid, ac yspeiliaw, a thwyllaw.

Nawcant a thrugain a phymtheg bu farw Edgar Brenin y Saeson, ac y daliwyd Iago ab Ifan ab Eidwal, ac a gorfu Hywel ab Eidwal, ac y goresgynodd ei gyfoeth, ac yna y lladdwyd Eidwal, ac y gorfu Cystenin ab Iago ar Hywel Ddrwg ab Ifan, am hynny o amser daeth Gotbrig ab Eyrleid i Ddyfed ac i Fynyw ac ai dystryw- odd, yna bu Gwaith Llanwenog, ac y diffeithwyd Brecheiniog ai holl gyfoeth gan y Saeson, a hwy a laddasant Hywel ddrwg ab Ifan, ac y goresgynodd Cadwallawn ab Ifan ei gyfoeth ef drwy fuddugoliaeth yn erbyn y Saeson, nid amgen ynys Fon, ac Arfon, a Meirionydd, a holl

Wladoedd Gwynedd, a hynny drwy ddeall a synwyr, a'r amser hwnnw y tynnwyd Llygaid Llywarch ab Owain, ac yna daeth Gotbrig ap Eyrllaid a'r llu du gydag ef i ynys Fôn ac y daliwyd dwy fil o ddynion, a'r dryll arall a ddug Meredydd ab Owain ganthaw i Geredigiawn ac i Ddyfed, ac y bu farwolaeth fawr ar anifeiliaid yn holl ynys Prydain, ac y bu farw Owain ab Hywel, ac y diffeithiwyd Cenhedlaeth Llanbadarn, a Mynyw, a Llanyllyd, a Llan Garinan, a Llan Rhystyd, a Llandydoch, ac y bu ddirfawr farwolaeth yn ynys Prydain, ac yn yr amser hwnnw y bu drudaniaeth yn holl ynys Prydain, megis y bu farw y bobl gan newyn.

Nawcant a phedwar ugain pan ddiffeithiodd Owain ab Einion Frenhiniaeth Meredydd ab Owain, nid amgen Dyfed a Cheredigiawn, a'r amser hwnnw y bu newyn dirfawr yng Nghyfoeth Meredydd, ac y bu frwydr rhwng meibion Meuryg a Meredydd, yn ymyl Llangwm, ac y gorfu meibion Meuryg yn erbyn Meredydd, ac yna lladdwyd Tewdwr ab Einion ab Owain ab Hywel dda fab Cadell, a Rhys mab Tewdwr a ffoes i'r Werddon rhag pydoldeb y lleddid ef.

Nawcant a phedwar ugain a deg y diffeithiwyd Môn gan y genedl ddu, bu am yr un amser ryfelu a lladdgarwch mawr rhwng Pendefigion Gwynedd a Phowys, bu rhyfel hefyd rhwng Meredydd ab Owain ac Ithel ab Morgan Brenin Morganwg, achaws anhraith Gwyr Meredydd yn eu newyn, gan ddrudaniaeth, ar amser hwnnw y dechreuwyd bwytta Cregyn y mor yn Neheubarth a Gwyr. Am yr amseroedd hynny y gwnaethpwyd Eidwal ab Meuryg yn Dywysawg gan wŷr Mon lle nid oedd na thywysawg na neb a elai ym mlaen Gwŷr Gwynedd, achaws hynny y diffeithid y Wlad honno gan y genedl ddu yn afrifed, ym mhen ychydig y daeth Suoen ab Eyrllaid i Wynedd ac a laddodd Eidwal ab Meredydd, i'r hwn yr oedd mab o Etifedd ai enw Iago. A chyn pen nemmawr y bu farw Meredydd ab Owain heb adael ei ail ar ei ol, a merch iddaw ai henw Angharad a briodes Llywelyn ab Seisyllt. A gwedi marw Llywelyn hi a fu briod a Chynfyn ab Gwerystan, ac o honi hi y bu Bleddyn ab Cynfyn.

Oed Crist un Mil, Aeddan ab Blegwryd a gafas oresgynnaeth ar Wynedd o synwyr a deall, ac efe a lywodraethodd Gwynedd yn dangnefus ddeuddeg mlynedd.

Mil a deg Oed Crist, a Llywelyn ab Sitsyllt wedi cyrhaedd oedran gwr efe a

ddodes hawl ar Lywodraeth Dyfed a Cheredigiawn, ac a gafas oresgynnaeth arni, ac a ddodes Gad ar faes yn erbyn Aeddan ab Blegwryd ac ai laddodd, yna cafas ef oresgynnaeth ar Lywodraeth Gwynedd, ac efe a ddodes ei frawd Hywel ab Sitsyllt yn Dywysawg ar y wlad honno, ac felly rhyngddynt y llywodraethent holl Gymru yn anrhydeddus a chyfiawn, ac yn yr Amser y buant y bu gyfoethawg y Cymry, a'r ddaiair yn gnydfawr, ar blynnyddoedd yn rywiawg, a heddwch a chyfraith yn cael eu lle yn y wlad, ac i'r holl deuluoedd eu Tai, ac i'r holl dai eu Teuluoedd: ac i bob Tir ei lafurwr, ac i bob Llafurwr ei dir, fal y daeth Llawnder digonawl i'r Wlad, ac i'r holl wlad ei llawnder digonawl.

Mil a deg, daeth Rhun mab Meredydd ab Owain, o Ysgottes a fu'n ordderch iddaw, i Gymru, ac a fynnai oresgynnaeth ar Dywysogaeth Deheubarth, a Llywlyn ab Sitsyllt a ddodes Gad ar faes, ac yng Ngwaith Glan Gwili y lladdwyd Rhun, a gorfu ar ei wyr ffoi yn golledus, am yr amseroedd y bu hynn daeth Awlaff ym mlaen y Llu du a'r Ysgottiaid Gwyddelig i Ddyfed ac ai diffeithiasant gan dorri Mynyw ac ei ysbeiliaw, a Hywel ab Seisyllt a ddaeth yn eu herbyn a dewisolion o Wyr Gwynedd ac au lladdodd fwy na'u hanner a gyrru ffo ar eraill yn ôl i'r llongau, a dal llawer au dodi yng Ngharchar, a gwedi hyn fe aeth Hywel a Meredydd Meibion Edwin ab Owain ab Hywel Dda yn erbyn Llywelyn ab Sitsyllt, ac efe a laddwyd yn y frwydr honno, gan adael ar ei ol fab a elwid Gruffydd, a chan y cai Hywel a Meredydd edrych o'i hamgylch, gwelid yn eu herbyn Rhydderch ab Iestyn ab Gwrgan, a chydag ef Lu afrifed o Wyr Morganwg a Gwent yn Gad ar faes, a gorfu ar Hywel a Meredydd ffoi, yna cafas Rydderch oresgynnaeth ar Lywodraeth Deheubarth.

Mil a deg ar hugain daeth Hywel a Meredydd o'r Werddon i Ddeheubarth a Llu cadarn o'r Ysgottiaid Gwyddelig yn erbyn Rhydderch ab Iestyn, ac efe a laddwyd, a'r ddau frodyr megis etifeddion cyfiawn a gawsant oresgynnaeth a'r Dywysogaeth Deheubarth, ar fyrr wedi hynny y lladdodd meibion Cynan ab Seisyllt Meredydd ab Edwin a Hywel ei frawd, ac yna lladdodd y Saeson Cynan ab Seisyllt, ac ar fyrr o amser wedi hynny y cafas Ruffydd ab Llywelyn ab Sitsyllt Lywodraeth y Dehau, ac efe a roddes faes i'r Saeson yn emyl Rhyd y Groes ar Hafren, ac a gafas y fuddugoliaeth, am yr un amser y bu Waith

Pencadair, ac yno y bu brad ddifawr a thwyll afrifed rhwng Gruffydd ab Rhys ab Iestyn a meibion Rhydderch ab Iestyn yn erbyn Gruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt, yna lladdwyd amgylch saith ugain o oreugwyr Gruffydd ab Llywelyn, sef o wyr Ystrad Tywi a Dyfed. Am yr amser hynny y bu eira dirfawr ddydd Calan Ionawr, heb doddi hyd Wyl Badric, yn yr amser hwnnw y bu ddiffaith holl Ddeheubarth.

Mil a deugain, bu Waith Pwll Dyfach rhwng meibion Meredydd ab Edwin a Gruffydd ab Llywelyn; ac i Ruffydd y goreu. Ac efe a laddodd a gyrru ffo ar y Cenedloedd Duon a ddaethant i Ddyfed a Cherredigion ar oddau diffeithiaw'r wlad, yna fe aeth meibion Meredydd i Wynedd, ac o dwyll anffyddloniaid feddalwyd Gruffydd ab Llywelyn gan wyr Cynan ab Iago addaethant i Wynedd ar ymgais gorynnill y Dywysogaeth, eithr Gwyr y Wlad wedi clywed hynny a ymgynnullasant ac achubasan Ruffydd o ddwyllaw Gwyr Cynan, a gyrrwyd ffo arnynt.

Mil a deg a deugain daeth y Llu du o'r Werddon i Ddeheubarth ac add aethon gyda Gruffydd ab Llywelyn ap Seisyllt yn erbyn y Saeson, ac yn Henffordd y bu faes rhyngthynt ac y cafas Gruffydd y fuddugoliaeth, ac yna y bu llawer o ladd a llosgi.

Mil a thrugain bu farw Gruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt pen, a tharian, 'ac amddiffynwr yr holl Fruttaniaid; a'r un amser y daeth Wiliam y Bastardd i Loegr a dododd gad ar faes yn erbyn Harolt ac ai lladdodd, ac a ddug oddiar y Saeson Goron y Deyrnas, ail i'r modd y dygai'r Saeson hi oddiar y Cymry gynt. A hynn a wnaeth ef achaws adduned a wnaethai Harolt y cai ef y Goron ar ol Edwart Sant Brenin Lloegr, ac ni chywirai Harolt yr adduned, eithr dwyn y goron iddaw ei hunan gwedi marw Edwart, eithr ni hir lwydd anudon. Am yr amseroedd yma bu anundeb mawr rhwng Bleddyn ab Cynfyn a Rhiwallon ab Cynfyn yn erbyn Meredydd ab Ithel, ac y bu farw Meredydd ab Ithel o anwyd a newyn yn cilio i ynialoedd rhag Bleddyn ab Cynfyn, a gwedi marw Meredydd heddychwyd rhwng Bleddyn a Rhiwallon ab Cynfyn, yna cynhaliodd Bleddyn ab Cynfyn Wynedd a Phowys au cyfoethau yn erbyn Rhiwallon ab Cynfyn; a Meredydd ab Owain ab Edwin yn cynnal Deheubarth, ac yn ol hynny y bu frwydr rhwng Goronwy ab Llywelyn a meibion Cydwgan ab Gruffydd.

Mil a thrugain a deg y bu frwydr Llan-

fedwy ym Morganwg rhwng Meredydd ab Owain ab Edwin brenin Deheubarth a Charadawc a Gruffydd meibion Rhydderch ab Iestyn am Dywysogaeth Deheubarth, a Charadawc ai ennilles ac a laddodd Meredydd, yna goresgynnodd Garadawc y llywodraeth, ac ar fyrr y lladdwyd Bleddyn ab Cynfyn o dwyll Owain ab Edwin, yna Trehaearn ab Caradawc a oresgynnes Wynedd ac ai llywodraethodd, ai frawd Rhydderch ab Caradawc a Rhys ab Owain a oresgynnasant Ddeheubarth, ac am hynn o amser daeth Gruffydd ab Cynan ab Iago i Gymru o'r Werddon a llu mawr gantho ac a ennillodd Fôn, eithr gorfu arno ffoi i'r Werddon cyn nemmawr o wledychu yng Ngwynedd. A gwedi hynny ar fyrr y lladdwyd Rhydderch ab Caradawc ab Iestyn o dwyll Meirchion ab Rhys ab Rhydderch ei gefnderw. A Rhys ab Owain ei hunan a gafas Ddeheubarth, eithr cyn amser hir efe a laddwyd gan Drahaearn ab Caradawc ym mrwydr Pwllgwttig.

Mil a thrugain a deg daeth Rys ab Tewdwr o'r Werddon a llu cadarn yn ei blaid ac a ennilles Ddeheubarth lle'r oedd efe yn difedd cyfiawn i'r dywysogaeth honno, a Rhys a ddanfonodd am Ruffydd ab Cynan yn ol i Gymru o'r Werddon, ac ai cynhorthwyodd yn erbyn Trehaearn ab Caradawc ac ai lladdasant wedi ymladd a cholli gwaed yn afrifed.

Mil a phedwar ugain gorfu ar Rhys ab Tewdwr ffoi rhag lluoedd meibion Bleddyn ab Cynfyn i'r Werddon ond ymhen dwy flynedd efe a ddychwelodd a llu cadarn gydag ef ac a gafas gynhorthwy ai carai, ac a ennillodd dywysogaeth Deheubarth.

Mil a phedwar ugain a deg y bu ymladdau gwaedlyd rhwng Iestyn ab Gwrgan Tywysawg Morganwg a Rhys ab Tewdwr; ac Einion fab Collwyn Arglwydd Dyfed ymhlaid Iestyn, ac yng ngwaith Rhyd yr Ymladd y cafas Rys ab Tewdwr y goreu ar Einion, yr hwn a orfu arno ffoi at Iestyn, ac Iestyn ai danfonodd i Lundain i gyflogi cynhorthwy gan y brenin Wiliam goch, ar brenin a ddanfonnes syr Robert fab Hamwn ddeiniog tywysawg y Corbwyrl yr hwn oedd gefnderw iddaw, a chydag ef ddeuddeg o farchogion rhyfelgar a llu mawr o wyr at Iestyn yn gynhorthwy yn erbyn Rhys ab Tewdwr, ac ym Mrwydr Hirwaun Wrgan y lladdwyd Rhys a goreuon ei Wyr, ac Iestyn ni wnai iawn i Einion yn ol ei adduned iddaw, yna troes Einion ai wyr yn ei erbyn ac a ynnillodd ar syr Robert ab Hamwn ai farchogion fal y troesant au gwyr yn erbyn Iestyn a chyda

nhwy lawer o bendefigion ac Uchelwyr Morganwg, y rhai a gasäant Iestin am ei dwyll, ai ormes, ai ymrysonusder; ac ym mrwydr y Mynydd Bychau wrth Gaerdyf y gwaethwyd Iestin, ac y gorfu arnaw ffoi, a syr Robert fab Hamwn a gymerodd gyfoeth Iestin, ac a roddes diroedd a chyfoethau y rhai a gefnogaint Iestin i'r deuddeg marchawg a ddaethant gydag ef: ac i Einion y Blaeneudir; ac fal hynny y diweddodd ar Iestin a fu, efe ai feibion, gyhyd o amser yn ormes Deheubarth a Gwynedd, annhebig i'r hynafiaid a fuant iddaw yn dywysogion a gerynt heddwch, a chyfiawnder, a doethineb. Am hynn o amser y dug Huw Iarll Caerllion Gawr goreuon tiroedd Gwynedd a Môn, a Bernart Nywmare a ddug Frecheiniog, ac ym mhen deufis wedi gyrru Iestin o'i wlad a dygodd y Ffrancod Geredigiawn a Dyfed dan ddarostwng iddynt. A'r un haf a dygodd Iarll Arwndel goreuon gwlad Bowys, ac achaws creulonder ymladdgar tywysogion Gwynedd a Phowys, a gormes Iestin ai feibion yn Morganwg, a collasant y Cymry eu breiniau au cyfoethau, yn ail ac y bu achaws a wnai Gwrtheyrn Gwrthynneu, lle troesant yr holl Fruttaniaid yn Lloegr yn wŷr i dywysogion y Saeson er cael meddiannu eu ddaed yn heddwch a llonyddwch, a cyfiawnder.

Mil a chant aeth y Cymry yng Ngwyr, a Morganwg, a Gwent, a Brecheiniog yn nyfnder nos am ben gwyr y Ffrancod ac au lladdasant yn eu gwelyau yr un modd ac y lladdodd y Saeson cyn no hynny y Gwyr Duon, ac adoresgyn eu tiroedd a wnaeth llawer o'r Cymry, a thorri rhai o'r Cestyll, yna'r gwyr mawr o'r Ffrancod a ymroddasant i wneuthur cestyll cedyrn ym mhob man lle'r oeddynt yng Nghymru, ac a ddodasant wobrau i bawb o'r Cymry a fyddaint yn wŷr iddynt, ac felly gwanhwyd y tywysogion dyledog yn fawr.

Mil ac ugain a chant y gwnaed eglwys Llandaf, ac eglwys Llanbadarn fawr, ac eglwys Mynyw a'r Ty Gwyn ar Daf yn newyddion lle yddoeddent dorriedig achaws rhyfeloedd a diffeithiaw; yng nghyfnod yr amseroedd hynny yr oedd bradeu a thwyll ymhlith bonheddigion Gwynedd a Phowys yn annog y Ffrancod yn erbyn y tywysog-

ion tiffeddiaethol, a gorfu ar y tywysogion rhoddi rhanneu mawrion o'u tiroedd ir Ffrancod, ynghyfyfychau'r amseroedd hynn daeth Gruffydd ab Rhys ab Tewdwr o'r Werddon i Gymry, ac a gafas dywysogaeth Deheubarth, ac a lywodraethawdd yn anrhydeddus. Am hynn o amseroedd yr oedd tywysogion anrheithgar a chreulawn ym Mhowys a brenin y Saeson yn eu cefnogi yn erbyn tywysogion Gwynedd a Deheubarth, ac o achaws hynny yr oedd colli gwaed afrifed yng Nghymru.

Mil a deg ar hugain a chant, priodawdd Owain ab Gruffydd ab Cynan Wyddes o ferch Arglwydd urddasol o'r Werddon a elwid Pyfog a honno oedd fam Hywel ab Owain Gwynedd ac a ddamchweiniodd yr arglwyddiaeth i Hywel yn ol marwolaeth Ffyfog ei fam, ac yna yr aeth Hywel ab Owain i'r Werddon i oresgyn ei gyfoeth; dyna'r achos y mae'r Bruttaniaid yn dywedyd mae eiddo hwynt llawer o dir y Werddon yn dragywyddol o hyuny allan, yng nghyfyfched hynn o amser bu farw Gruffydd ab Cynan, goreu o dywysogion Gwynedd o hil Rhodri Mawr, ac ar ei ol y bu Owain ei fab yn dywysawg Gwynedd.

Mil a deugain a chant y lladdwyd Hywel ab Meredydd ab Rhyddereh, arglwydd y Cantref Bychan, o dwyll a brad Saeson Dyfed, a chyn y bu hir y daeth meibion Owain Gwynedd i Aberteifi yn erbyn y Ffrancod a Saeson Dyfed, ac a gawsant fuddugoliaeth anrhydeddus arnynt.

Agos i'r un amser fe ennillodd Gruffydd ab Rhys gastell Caerfyrddin, a chastell Llanstyphan, ac a waethodd y Ffrancod yn afrifed, a gwedi hynny efe ai feibion a ennillasant gastell Gwys a chastell Cynfael.

Mil a deg a dengain a chant, aeth meibion Gruffydd ab Rhys i Geredigion ac a ennillasant y wlad oddiar Hywel ab Owain Gwynedd, ac a oresgynasant gystyll Ystrad Meuryg, a Llanrhystyd, ac au gwnaethant yn gedyrn, ac a ddodasant ynddynt wyr dewisol am galonddid gwrol a gwybodau rhyfel, a chwedi hynny ennillasant gastell Llychwr yng Ngwyr ac ai torrasant, a gwedi hynny ennillasant gastell Penwedie yng Ngheredigion.

O Lyfr IEUAN BRECHFA, gan RHYS THOMAS, Argraffydd, o'r Bont Faen ym Morganwg, 1780.

BUCHEDD

NKU

HANES GRUFFUDD AB CYNAN.¹

Yn nyddieu Edwart vrenhin Lloegr a Therdellach vrenhin Ywerddon i ganet Gruffudd frenhin Gwynedd yn Iwerddon yn Ninas Dulyn ac yng Cwmwt Colomkell i magwyt, y lle a elwir yng Gwyddeleg Surth Colomcell, a thair milldir yw hynny iwrth y lle yd oedd ei fam ai famfaeth. Ei dad oedd Cynan frenhin Gwynedd, ac fam oedd Raguel verch Awloedd frenin dinas Dulyn a phummet ran Iwerddon, ag wrth hynny bonheddiccaf gŵr oedd y Gruffudd hwnnw o frenhinawl genedl a llinysoedd goruchel; megys i tysta ach a bonedd ei rieni. Canys mab oedd Gruffudd i Gynan frenin mab Iago mab Idwal ab Elised mab Meuric mab Idwal foel,² mab Anarawt, mab Rhodri Mawr, mab Essyllt ferch Cynan o gastell Tindaethwy, mab Idwal Dyre, mab Cadwaladr fendigaid mab Cadwallawn mab Catvan ap Iago³ ap Beli ap Rhun⁴ ap Maelgwn Gwynedd, mab Caswallawn Lawhir, mab Einiawn Yrth mab Cunedda frenhin, mab Edern, mab Padarn Peissrudd mab Tegit, mab Iago, mab Gwidawg, mab Cein, mab Gwrgein, mab Doli mab Gwrddoli, mab Dwfnyn mab Gorddwfnyn, mab Auwerit, mab Onwedd mab Dwywng,⁵ mab Brychwein, mab Ywein, mab Afallach, mab Aflech mab Beli Mawr, &c.

¹ O hên Llyvyr Sir Rich. yn eiddo Thomas Pennant Gwynn o Wydyr. Ex per-
vetusto Codice transcript. law, Davydd Jones o
examinat; ad Exemplar Drevriw, allan o Llyvyr o
Plaswardense Itad. librum waith Huw Roberts o
Guil. Owen Arm. de Nantelwyd, yn y vlywydd-
Porkington. Mae Paladyr yn 1651.

Ach Gruffudd yn ddi-
fgyol yma; cais yn Llyvyr
Achau John Jones.

Yr amryw ddarllen-
iadau yn cydganlyn a'r
hanes hwna dynwyd allan
o Llyvyr y parchedig
Richard Davis o Vangor,
yr hwn a ysgrivenasai, yn
y vlywyddyn 1788, o Llyvyr

yn eiddo Thomas Pennant
o'r Dwning, yswain, ac o
laith i lavariad gogledd
iad yn y darlenniad, eithr
mewn bell van.

² Allan yn Ll. Gwydyr.
³ Rhun. Ll. R. D.
⁴ Allan yn rhai ll.

⁵ Diawng. Yn Ll. Pork-
ington.

Rhodri mawr oedd mab Mersyn frych
mab Gwryat, mab Elidir mab Sanddef,
mab Alcwn, mab Tagit, mab Gweir¹
mab Diwg, mab Llywarch Hen, mab
Elidir Lydanwyn mab Meirchiawn gul,
mab Gorwst Ledlwn, ab Cenau mab Coel
Godebawc, mab Tegvan gloff, mab De-
hewaint,² mab Urban, mab Gradd, mab
Rifedel, mab Rhideyrn, mab Endeyrn, mab
Endigant, mab Enid, mab Endos, mab
Endoleu, mab Afalach, mab Aflech, mab
Beli mawr, mab Manogan, mab Eneit,
mab Cyrwyt, mab Crydon, mab Dyfyn-
farch,³ mab Prydein, mab Aedd mawr,
mab Antonius, mab Seirioel, mab Gwrwst,
mab Rhiwallawn mab Cunedda, mab
Rhegau ferch Llyr,⁴ mab Rhund,⁵ mab
Bleiddud mab Llywelyt, mab Bruttus
Darianlas,⁶ mab Efiroc, mab Membyr, mab
Madawc, mab Locrinus mab Bruttus
tywyssauc o Rufein⁷ mab Silvius, mab
Ascanius, mab Eneas ysgwyddwyn,⁸ mab
Anchises, mab Capis, mab Assaracus, mab
Trois⁹ mab Hericthionius¹⁰ mab Dardanus,
mab Jubiter mab Sadwrn,¹¹ mab Caelus
mab Cretus mab Siprius, mab Cetyn,
mab¹² Ieuan, mab Japheth, mab Noe hên,
mab Lamech, mab Methusalem, mab Enoc,
mab Jareth, mab Malaleel, mab Cainan
mab Enos, mab Seth mab Addaf, mab
Duw.

Bonhedd Gruffudd o barth ei fam.
Gruffudd frenin fab Rannillt Raonel¹³
Afoedd¹⁴ frenin dinas Dulyn a phummet
ran Iwerddon, ac Ynys Fanaw a hanoedd
gynt o deyrnas¹⁵ Prydain, a brenin oedd
ar lawer o ynysoedd eraill, Denmarc a

¹ Gwên.

² Deheufreint.

³ Dyfynarth, Dyfynarch.

⁴ Mab Reget verch.

⁵ Rud.

⁶ Ysgwyddwyn.

⁷ Brutus.

⁸ Ysgwydd dwyn.

⁹ Tros.

¹⁰ Enrichonsius.

¹¹ Saturnus.

¹² Nid yw mewn ereill.

¹³ Racuel verch.

¹⁴ Auloedd.

¹⁵ Neu ynys.

Galwei a Rhenneu a Mon, a Gwynedd yn yr hwn le¹ i gwnaeth Afloedd gastell Cadarn ae tom ae ffos ettwa yn amlwe, ag a elwit Castell. Afloedd frenhin, yng Cymraeg hagen i gelwir Bon y Dom. Afloedd ynteu oedd fab i Swtric frenin mab Afloedd frenhin Cirian, mab Sutric mab Auloedd frenhin ab Horffagyr vrenhin, mab brenin Denmarc. A bit honneit bod Hæralt Harffagyr ai ddeu froder yn feibion i frenhin Llychlyn, ac Alyn ei vrawt oedd vrenhin cysegrediceaf ac enwocaf ym plith holl Denmarc, ac a lladdawdd Tur tywyssawc ym brwydr, a thra yttuoedd hwnnw yn ei yspeiliaw ac yn tynnu torch fawr o eur i am ei fwnwl mal i gnotta² y brenhinodd ar bonheddigion ei arwain gynt y glynodd ei dwylaw wrth y dorch ac linieu wrth ei groth; a hwnnw a fu y gwyrrth cyntaf a wnaeth. Duw yrddaw ac o hynny allan i cymmerasant yr holl Daenisseit efo yn sant, ac ir anrhyddedasant or dydd hwnnw allan, a llawer o eglwyseu a adeilwynt yn ei enw³ ac yn⁴ ei anrhyddedd ef yn Denmarc, ar Mordwywyr a alwant arnaw yn wanredawl⁵ ag a aberthant iddaw, ag a offrymmant iddaw lawer o roddion pan peryglont yn y mor: e tywyssawc ae lladdawdd ynteu a elwit or weithret honno⁶ Thwrciawl, am ladd⁷ o honno y brenhin gwirion.

A bit honneit rygerdded ar for⁸ o tri bader rhagddywedig hynny⁹ i gyrcu Milwriaeth gan frenhinawl lynges, ac yn y diwedd wynt a ddoethant y gyt hyt yn Iwerddon.

Harallt Harffagyr eissioes a gerdasei cyn no hynny¹⁰ a dirfawr lu ganthaw ac ydd amgylchynws¹¹ holl Iwerddon gan greulonder a ladd ei chiwdawt, ac eu¹² ffo, ae gorescyn ar hyt ac ar llet, ac ydd adeilws¹³ ynteu dinas¹⁴ Duly a llawer o ddinasoedd ereill a Chestyll a lleoedd cadarn,¹⁵ ag felly cadarnhau a gwastadhau i deyrnas yn ei chylch ogylech¹⁶, ag un oi frodyr a ossodes yn un or dinasoedd a adeilassei yr hon a elwit yn eu hiaith hwy Porthlarg, ae etifedd ynteu a fuant frenhinodd y dinas hwnnw¹⁷ yr hynny hyt heddyw.

Harallt eissioes¹⁸ a wladychws¹⁹ tros wynep Iwerddon, ac ynyssoedd Denmarc

O LYVYR R. D.

¹ Yn y lle.	¹⁰ Yn gynt no hynny.
² Gweddai i.	¹¹ A ymgylchodd.
³ Enw ef.	¹² Gan eu hymlid.
⁴ Yw.	¹³ Yr adeilodd.
⁵ Waredawl.	¹⁴ Dinas.
⁶ Gweithret hwnnw.	¹⁵ Cedyrn.
⁷ Ei ladd.	¹⁶ Hamgylch.
⁸ Bit fal yr aethant i'r mor.	¹⁷ Dinas honno.
⁹ Hwnnw	¹⁸ Ieissys.
	¹⁹ Wladychodd.

y rhei sydd yn y mor cyfarystlys a thal ynys Prydein, megys i mae ynysedd Siklade¹ y rhwng mor Tyren a Denmark. Eu² trydydd brawt ynteu nid amgen Rodwlff a gerddws³ ae lynges i Ffreinc ac yno i gwastadhiaws⁴, ag i gorfu ar y Ffreinc o ymladd, ac i gorrescynws⁵ ran fawr o Ffreinc, a elwir yr awron Normandi, kanys⁶ gwyr Norddwei⁷ ae presswylia, sef yw y rhei hynny cenedl o Lychlyn, ar ddaear honno a rannwyd yn ddeuddeg rhann herwydd y Barwnieit ar Tywyssogion a ddaethant yn gyntaf i rann o Ffreinc a elwir Brytaen⁸ neu Lydaw, wynt a adeilassant yno ddinassoedd lawer. Rhodwn⁹, nid amgen y gan Rhodwlff frenhin adeilawdr a enwynt, megis Rhufain y gan Romulus, a Rhemys y gan Remo, a llawer o ddinassoedd ereill a Chestyll a lleoedd cadarn¹⁰ a orug. O hwnnw ydd¹¹ henynt¹² breninodd¹³ Normandy¹⁴ a¹⁵ orescynasant Loegyrr, o frwydyr nit amgen, Gwilym brenin ai ddeu fab ynteu y rhei a ddoethant¹⁶ yn ei le, Gwilym Gledddyf-hir a Henri ac Ystyffan ei nei neiaint yr rhei oeddynt gyd oeswyr, ac fegis hynny i bu bonhedd Gruffudd frenhin o barth ei fam herwydd tad ei fam.

Eilweith o barthred ei henfam, nid amgen mam ei fam. Gruffudd frenhin oedd fab Raguel ferch Failcorkre¹⁷ ferch Dimlwg¹⁸, mab¹⁹ Tethel frenin Lain e pumhet rhan²⁰ Ywerddon. Alam hagen mam Afloedd frenhin oedd ferch i Urien brenhin Muen²¹ dwy ran o Iwerddon. Ac odd yna Gwrmlach²² oedd fam Swtric frenin, merch oedd honno i Fwrchath frenin Laine, ac i hwnnw i bu dri meib clotvawr, nid amgen Dwnchath frenhin Muen²³ a Swtric frenin Dinas Duly, a Moelchelen frenin Midif. Moel-Mordaf eissioes oedd fab i'r frenhines honno o Fwrchath frenin Laine. I Ruffudd frenin ir oedd ddeu froder unfam, brenhinodd Wlthw, nid amgen Ranallt mab Mathgany²⁴ yr hwn a ennillws²⁵ ddwy rann²⁶ Iwerddon ym pythefnos a mis²⁷ oe ddewredd. Llemhidydd²⁸

O LYVYR R. D.

¹ Cyclades.	¹⁶ Ac a.
² Y.	¹⁷ Yr aethant.
³ Aeth.	¹⁸ Failcoxere.
⁴ Gwastadhaod	¹⁹ Dunlwg.
⁵ Goresgynodd.	²⁰ Ferch.
⁶ Sef.	²¹ Pymtheg. rhan.
⁷ Normandi.	²² Innen.
⁸ Brydain.	²³ Gwmlach.
⁹ Rhodwn.	²⁴ Innen.
¹⁰ Cedyrn.	²⁵ Mathgynan.
¹¹ Yr.	²⁶ Ennillodd.
¹² Henwynt.	²⁷ Ran or.
¹³ Breninoedd.	²⁸ Mewn chwech wyth.
¹⁴ Normandi	²⁹ Llamhidydd

anrhyfedd oedd, nit oedd or holl Wyddyl a allai na gwrthwynebu, na chyffelybu iddaw yn ei neit. Ae farch ynteu oedd odidawc yn¹ amrafaelion gampeu o fuan-der. Islimach² oedd ei enw, kymmeint oedd ei neit ef, ac farch tebyccaf oedd i Cynar³ March Achelarw neu i Bucephal March Alexander amperawdyr.

Y Brawt arall i Ruffudd oedd Ethmin-ach Gawyn brenin Wltw.

Can deryw rhifaw bonedd a charant⁴ Gruffudd frenin herwydd byd, rhifwn weithion ei fonedd herwydd Duw, herwydd i dyweit Tad Sant, yn⁵ fonedd ef ac o fonedd pop dyn yn yr un exponyat a wnaeth ar y⁶ wers or sallwyr⁷ Chwi yw⁸ y dwyweu a meibion y goruchelaf yw pawb. Wrth hynny Gruffydd oedd fab i Gynan mab Addaf mab⁹ Duw, wrth hynny yn i bo canmoledig Gruffydd frenin, o fonedd bydawl ac un dwywawl, cerddwn weithian ar ddargon¹⁰ Merddin Fardd y Brutanyeit o honaw. Ef ae darogauws¹¹ Merddin ef in i fal hyn.¹²

Llymminawc lledffer a ddaroganer diarfor¹³ dygosel llygrer¹⁴ i enw llygrawd¹⁵ llawer. Sef yw hynny yn Lladin. Sal-
tus ferinus præsagitur ejus nomen corrup-
tor, quia multos corrumpet¹⁶.

O garediceaf frodyr Cymry! Coffadwy iawn yw Gruffydd frenin, yr hwn¹⁷ a gan-
mawl ei fonedd bydawl a darogan Merddin fal hyn.

A chan¹⁸ deryw hynny bryssiwn iw¹⁹ briodlioni weithredoedd herwydd yr edd-
ewit gennym trwy hen gyfarwyddyt a
Christ a fo Awdwr a Chynhelwr²⁰ yn
hynny, ac nit Diane nac Apollo.

Historia Incipit.

Wrth hynny pan yttuoedd Gruffydd etwa
yn fab da ei ddefodeu a thrythyll ei fagi-
at, ac yn yscynnu ar²¹ flwyddynedd ieuencid²²
yn nhy ei fam, ac yn troi ym plith ei
chededl: ym plith hynny i manegei²³ idd-
aw peunydd, pwy a pha ryw wr oedd ei
dad, a pha tref tad oedd iddaw, a pha ryw

O LYVIR R. D.

¹ Mewn.

² Isliniach.

³ Cinar.

⁴ Ceraint.

⁵ Oi.

⁶ Y.

⁷ Psaltwyr

⁸ Yn.

⁹ In.

¹⁰ Ddarogan.

¹¹ Daroganodd.

¹² Ym fal yn.

¹³ A wnaeth diarfor.

¹⁴ Llygrwr.

¹⁵ Llygrwyd.

¹⁶ Saltus ferinus præsag-
itur venturus de mari in-
sidiaturus ejus nomen
corruptor, quia multos
corrumpet.

¹⁷ Yr.

¹⁸ Chanyas.

¹⁹ Yno.

²⁰ Chynhaliwr.

²¹ Preswyliaw ym.

²² Iefenctid.

²³ I fam.

frenhiniaeth, a pha ryw treissiwyr oedd yn
ei phresswyliaw. A phan gigleu¹ ynteu
hynny gorthrwm i cymmyrth, a thrist fu
lawer o ddyddieu, ac wrth hynny i cerdd-
ws² ynteu i lys Murchath frenin a
chwynaw wrthaw ef yn bennaf, ac wrth³
frenhinoedd Iwerddon⁴ y lleill, bot⁵ es-
trawn genedyd yn Arglwyddi⁶ ar ei dad-
awl deyrnas, ac adolwyn iddynt yn ysmala
roddi cannorthwy iddaw y geissiau tref ei
dat, a thruanu⁷ wrthaw a orugant⁸ ac
addaw cannorthwy iddaw pan ddelei amser.
A phan gigleu⁹ yr ateb, llawen fu adiolwch
hynny i Dduw, ac uddunt wynteu.¹⁰ Yn y
lle escynnu¹¹ llong a orug¹² a dyrchafael
hwylieu i'r gwynt a cherddet môr parth¹³ a
Chymru, a chaffel Porth Abermenel, ac
yna ydd¹⁴ oeddynt yn arglwyddiauw yn
enwir ag yn erbyn deilaid Trahaearn ap
Caradawc a Chynwrig fab Rhiwallawn
brenhynyn o Bowys, ar¹⁵ holl Wynedd, ac¹⁶
rhanu rhynddynt¹⁷ a ddaroedd¹⁸ eidd-
unt.

Ac yna ydd anvones Gruffuda gennadeu
ar wyr Mon ag Arfon a thri meib Mer-
wydd o Leyn, Asser a Meiriawn a Gwgawn
a gwyrd craill i erchi uddunt ddyfod ar
frys igyfrwch¹⁹ ag ef, agheb ohir wynteu²⁰
a ddoethant a chlyfarch gwell iddaw, a dy-
wedyd wrthaw o ddamuned rhyddoethost:²¹
ena ydd adolygws²² ynteu oe holl ynni²³
uddunt hwy i gynnorthwyo i gaffael tref²⁴
ei dad, canys ef²⁵ oedd eu Harglwydd pri-
odawr²⁶ agwrthladd (y)gyt ag ef yn wych-
yr²⁷ eu hampridorion arglwyddi wedi
dyfod²⁸ o le arall. Ac yn i bei terfynedic
y Cyfrwch, a gwahanedic y kynghor²⁹, i
cerddws³⁰ drachefyn y weilgi parth a chas-
tell Rhuddlan hyd at Robert (o) Ruddlan
Barwn enwog dewr³¹ o gadarnyt, nei i Hu³²
Iarl I Caer, ae weddiaw a orug am³³ gyn-
northwy yn erbyn ei elynion a oeddent ar
tref ei dad, a phan gigleu³⁴ ynteu pwy
oedd ef ac i ba beth rhyddoethoedd³⁵, a pha

O LYVIR R. D.

¹ Glybu.

² Cerddodd.

³ Wrth y llail o

⁴ Y Werddon.

⁵ Fod.

⁶ Arglwyddiaethu.

⁷ Thrugarbau.

⁸ Wnaethant.

⁹ Glybu.

¹⁰ Hwytneu.

¹¹ Trefnu.

¹² Wnaethant.

¹³ Tua.

¹⁴ Yr.

¹⁵ A.

¹⁶ Ai.

¹⁷ Y rhynddynt.

¹⁸ Darfod.

¹⁹ Gyfarfod.

²⁰ Chyn hir hwy.

²¹ I ddymuno beth y

daethost.

²² Y yr adolygodd.

²³ Yr eiraiwl iawn.

²⁴ Trefi.

²⁵ Efe.

²⁶ Priawd.

²⁷ I gyd yn wrawl.

²⁸ Dyfodiad.

²⁹ Gyngor.

³⁰ Cerddodd.

³¹ A dewr

³² Huw.

³³ Ar fod yn.

³⁴ Glybu.

³⁵ Y daethai.

arch aedd yr eiddaw, ef a erddewis bot¹ yn gynnorthwyr iddaw.

Ac yn hynny y doeth gwraig brudd Tangwystyl y henw, ei gares ei hun, gwreig Lywarch Olbiwech i gyfarch gwell i Ruffydd ei char, ag i ddarogan ei fod² yn frenin rhagllaw, a rhoddi³ iddaw y Crys meinhaf a goreu a phais wedi⁴ ei wneuthur o yscin Gruffudd⁵ frenin mab Llywelyn frenin⁶ mab Seisyll: Canys Llowarch ei gwr lithen oedd wahanredol af⁷ gwas ystafell⁸ a throssoryer⁹ i Ruffydd mab¹⁰ Llywelyn.

Odd yna Gruffydd a esgynnws i¹¹ long ag a ymchoeles oe reidwyf¹² hyt yn Aber-menei.

Odd yna ydd anfonws¹³ ymladdwyr Meibion Merwydd a oeddent yng Celynog¹⁴ ar¹⁵ Noddfa rhag ofn gwyr Powys a oedd yn eu gogyfaddaw a boneddigion ereill oc eu¹⁶ cenedyl a thri ugeinwyr o etholedigion o Degeingyl o gywaeth¹⁷ y Rhobert a enwyf uchod, a phledwar ugeinwyr o Ynys Fon, hyt yng Cantref Lleyn i ymladd a Chynwric frenhinyr eu treisiwr¹⁸: Odd-yna i cerddassant yn¹⁹ ystrywys ag i doethant²⁰ am ei benn yn ddrybudd ag i lladdassant ef a llawer oe wryr.

Ac yna ydd²¹ oedd Gruffudd yn Aber-menei nid amgen y porthlloedd²² a ddywed-pwyd uchod yn aros pa dynghetfen a ddamweiniol uddunt: ac yna i cerddws²³ or blaen ar frys gwraang²⁴ o Arfon, Ein-iawn oedd ei enw, i fynegi: y chwedyl hyrwydd yn gyntaf, nyt amgen ryladd ei²⁵ orescynnwr, ac erchi yn goelfein enwedig gwraig deg Dylat oedd ei²⁶ henw, gordderch i Fledwyn frenin cyn no hynny, megis i doeth gynt nebun wreang²⁷, mab i wr o Amalec ar²⁸ redeg ar Ddafydd hyt y²⁹ Philistim³⁰ or frwydr ryfuassei ym Mynydd Gelboe a theyrnwialen a breich-rwy Sawl frenin ganthaw, ar breichrwy a roddes Dafydd iddaw ynteu yn llawen yn i goelfein am ei chwedl llawenydd.

Oddyna i doethant³¹ yn³² ol gan fudd

O LLYWR R. D.

¹ Addawodd fod.

² Fod ef.

³ Ac i roddi.

⁴ Gwedi.

⁵ Ab.

⁶ Ab.

⁷ Wahanredawla.

⁸ I Gastell.

⁹ Thyssorwr.

¹⁰ Ab.

¹¹ Esgynnodd iw.

¹² Ymchoelodd iw daith.

¹³ Anfonodd.

¹⁴ Nghelynog.

¹⁵ Ar i.

¹⁶ Ol.

¹⁷ Gyfoeth.

¹⁸ I treisiwr.

¹⁹ Hwytneu yn.

²⁰ Daethant.

²¹ Yr.

²² Porthleoedd.

²³ Y cerddodd.

²⁴ Ddarfod lladdi.

²⁵ I.

²⁶ Wrianc.

²⁷ Ar i.

²⁸ Yn y

²⁹ Philistia.

³⁰ Daethant.

³¹ Yn i.

ugoliaeth y nifer a anfonessit ir cyrch ac yn y lle ydd¹ annogasant wynteu² iddaw ef cerddet rhagddaw ar³ coel da hwnnw i orescyn Mon ac Arfon a Lleyn ar Cantref-oedd⁴ Cyffnydd i Loegyr, a chymryt gwryogaeth⁵ y gan y gwerin⁶, o cherddet y velly a⁷ gogylchynu⁸ holl Wynedd ei wir⁹ tref tad ef,¹⁰ a roddassei Duw yn eu llaw hwy oe drugaredd ef. Ac yn y¹¹ bei wneuthuredic¹² y pethau hynny oc eu¹³ hannog wy i dyddwg¹⁴ dirfawr lu parth a Chantref Meirionnydd yn y lle ydd¹⁵ oedd¹⁶ Trahaiarn yn ei erbyn ei orescynnwr ef (y llall), a brwydyr a fu y rhyngthunt yng glyn Cyning¹⁷ y lle yn¹⁸ Gymraeg Gwaet-erw, neu y tir Gwaetlyt, o achaws y frwydr a fu yna: a Duw a roddes buddugoliaeth iddaw oe Elynion yn y¹⁹ dydd hwnnw, a llawer o filoedd a ddigwyddasant o barth Trahaiarn, a breidd i diengis²⁰ ynteu yn gwynfannus ag ychydic gyf ac ef or frwydyr. A Gruffudd ag nifer ae hymlynws ynteu²¹ trwy faes tired²², a mynyddedd ar gyffnydd²³ ei wlat ei hun, ac or achos hwnnw i dercheft²⁴ Gruffudd oe obryn²⁵ yn frenin Gwynedd, ac i²⁶ llawenhaws²⁷ ynteu megis Cawr i redeg ei²⁸ ffordd gan rhyddau Gwynedd or Arglwyddi a ddoth-oedd²⁹ iddi o le arall ag³⁰ oeddynt yn ei³¹ gwledychu yn enwir megys ydd³² amddeffynws³³ Judas Macabeus gwlat yr Israel y gan³⁴ y brenhinedd Paganieit, ar cenedl-oedd Cyd-derfyn, a ruthrei yn eu plith yn fynyeh. A gwedy gwneuthur y felly pob peth, dechreuws Gruffudd gwasattau ei³⁵ deyrnas a lluniaethu ei werin ac eu llyw-iaw yngialen³⁶ haiarnawl yn ogonianshus³⁷ yn yr Arglwydd.

Bellum contra Rhuddlan et Francos.

Ac gwedi llithraw oddyna³⁸ ychydic o amser o annog gwyrd³⁹ y wlat i cynull-

O LLYWR R. D.

¹ Yno yr.

² Hwytneu.

³ Or.

⁴ Cantrefoydd.

⁵ Gwrogaeth.

⁶ Brenin ai werin.

⁷ Ac.

⁸ Angylchu.

⁹ I iawn.

¹⁰ Nid yw yn Ll. P. P.

¹¹ Oni.

¹² Wneuthur.

¹³ Au.

¹⁴ I ddwyn.

¹⁵ Yr.

¹⁶ I orescynnwr arall ef.

¹⁷ Cyfing. q.

¹⁸ A elwir yn.

¹⁹ Y.

²⁰ Diengodd.

²¹ Ymldiaudd.

²² Feusydd.

²³ Mynyddoedd hyd ar

derfynau.

²⁴ Derchafodd.

²⁵ Or dydd hwnnw allan

ac i gelwid.

²⁶ Y.

²⁷ Llawenhaodd.

²⁸ Yn rhedeg y.

²⁹ Ddaethai.

³⁰ Ac a.

³¹ Yn.

³² Yr.

³³ Amddeffynodd.

³⁴ Yn erbyn.

³⁵ Dechreuodd gwastath-

³⁶ Gwerin ac llywaw a

gwialen.

³⁷ Ogoneddus.

³⁸ A chwedl ennyd o

ddyddiau (neu ar ol).

³⁹ Gwyr da.

[au.

ws¹ llu mawr ac i cerddws² parth a Chastell Rhuddlan i ymladd a Robert gastellwr ac ar marchogion ereill dywal o Ffreinc a ddathoeddynt y diwedd³ hwnnw o Loegyrr, ag oddyna i doethoeddynt⁴ i wladychu Cyffinydd⁵ Gwynedd. A gwedi byddinaw o honaw a dyrrhachael ei arwyddion⁶ y balli ag i llosges, ac i dug anrhaith fawr: llawer or Marchogion llurigawc helmawc or Ffreinc a ddigwyddasant i ar⁷ eu Meirch yn ymladd, a llawer o bedyt a breidd i diengis⁸ ychydig o naddunt yn y Twr. A phau gigleu⁹ Brenin Iwerddon ae farwnieit bot mor hyrwydd damwein Gruffudd eu car ac eu¹⁰ mab Maeth, a hynny i llawenhasant¹¹ wynteu yn fawr.

Rebellio et Insurrectio contra Griffinum.

Ac oddyna¹² tri meib Merwydd a holl wyr Llein a ddyunasant¹³ yn erbyn Gruffudd eu Harglwydd priodawr, ag a laddasant hyt y nos yn eu lettyeu yn y wlat or Gwyddyl ddeuddengwyr a deugeint o farchogion Gruffudd ae teulu. A phan gigleu¹⁴ Trahaiarn hynny yn orchfygedio ac yn ffoedic, llawenhau a wnaeth¹⁵. Oddyna yr Annundeb hwnnw (y) rhwng Gruffudd ae wyr, ac yn y lle¹⁶ i cerddws¹⁷ ynteu ar¹⁸ wyr Powys ac annoc uddunt ddyfod ygyt ac ef am ben Gwynedd yn amler torfoedd i ddial arnaddunt Cynwric y gar.

Ac wrth hynny i daeth Gwrgeneu a Seisyll¹⁹ brenin Powys ae nifer y gyt a Trahaiarn ae nifer ynteu o gyt ddyundeb²⁰ i fynnu gorescyn brenhiniaeth Gruffudd frenin.

A phan gigleu²¹ tri meib Merwydd, a gwyr Lleyan ac Eifionydd hynny, i bredychassant wynteu Gruffudd frenin eu harglwydd priodawr megys gwyr anudonol anffyddlon, a chynnorthwyaw eu gelynyon a bot yn dywysogion uddunt ir²² Cywoeth, a dau froder o Fon Tudur a Gollwyn a wnaethant yn gyffelyb i hynny wedi cymryt eu Cyfarwys²³ yn Colynawc²⁴ fawr y

gan Ruffudd. A phan glybu Ruffudd y brad ar dyundeb a²⁵ oedd yn ei erbyn y²⁶ gan ei wyr ei hun ae elynion i doeth yn eu herbyn a gwyr Mon ac Arfon ag ychydig o wyr Denmare ar Gwyddyl ganthaw, a brwydr²⁷ ddifawr o gyfodes, (ac) aerfu fawr a fu o bob parth, a llawer a ddigwyddasant o lu Gruffudd frenin, a llawer a ddaliasant yn y frwydr, Cerit ei dadmaeth a Farudri²⁸ tywyssawc y Gwyddyl ac arglwydd Cruc Breuan (sef oedd²⁹ hwnnw goruchel fynydd sant Brendan hermidwr enrhuffedd a naw cantref yn ei gylch) ac o oreugwyr Mon i digwyddasant dengwyr a thriugeint ac eissioes³⁰ Gruffudd frenin yn eistedd ar ei farch yn y fyddin ae gleddyf llathrait yn medi ei fradwyr ae elynion megys Agamemnon brenin y groegwyr gynt yn ymladd Tro³¹. Ac yna i Cychws³² Tudor gwas o Fôn, pen bradychwr³³ Gruffudd, gan ffrydiaw gleif ac i trosses Cyfeiliorn ef iw gyrchu yn ei goryf ol iw gyfrwy, a phan weles Gwynu³⁴ Barwn o Fôn hynny i tynnw³⁵ ef or frwydr ae anfon hyt ei long a oedd yn Abermenel, ac yna³⁶ ydd aethant hyt yn ynys Adron, sef y lle hwnnw (oedd) ynys y Moelrhoniail, oddyna hyt yn Lluch Garmaw yn Iwerddon i cerddasant: ar gyfranc honno³⁷ a elwir Bron yr Erw, neu Erw yr Allt yr hynny hyt heddyw.

Na ryfodded y bobyl hagen³⁸ bot gweithieu gorfot, ac weithiau ffo herwydd damwein, canys brad y sydd yr y dechreu, fal hynny i gwnaeth pobyl yr Israel a fredychassant ac a roddasant eu brenhin dyledawc ac eu³⁹ harglwydd, nit amgen Judas Machabeus i Demetrius frenhin Anffyddlon, ac ynteu eissioes mal ymladdwr Duw, cyffelyb i gawr ac i lew, a ymddialws⁴⁰ ei hun yn dda or ddwy bleit. Ulcassar⁴¹ amperawdyr Rhufein gwedi goresgyn o honaw yr holl fyt ae wastattau o ymladdeu, i laddawdd seneddwyrr Rhufain ef o frad a phwyntleu ynghabidyldy⁴² Rhufein.

Arthur hefyd Brenhin brenhinedd⁴³ Ynys Prydein, a rhyswr honeit clotfawr a wnaeth ddenddeg prii ymladd yn erbyn y Saesson ar Fictyeit⁴⁴ ac yn gyntaf o naddunt i bu

O LYVYR R. D.

¹ Cynnullodd. ¹⁵ Or anghytundeb.

² Cerddodd.

³ O ffreinc a ddaethant i

ddiwedd.

⁴ Oddiyno y daethant.

⁵ Cyffinyd.

⁶ Arwyddion yranrheith-

iodd.

⁷ Oddiar.

⁸ Diengodd.

⁹ Glybu.

¹⁰ Al.

¹¹ Yn fawr.

¹² Yno.

¹³ Addunasant.

¹⁴ Glybu.

¹⁵ Or anghytundeb.

¹⁶ Yno y.

¹⁷ Gyrddod.

¹⁸ At.

¹⁹ Mab Ithel mab Gwergystan. L. Pl. et Pork. et versio Lat.

²⁰ Nid ynt yn Ll. P. P. y geiriau. brenin Powys ae nifer gyt a Trahaiarn ac ynteu o gyt ddyundeb.

²¹ Glybu.

²² Er.

²³ Y cyfarfuant.

²⁴ Nghellinawc.

O LYVYR R. D.

²⁵ Adduned.

²⁶ Gan.

²⁷ Brad.

²⁸ Marndri.

²⁹ Sef lle oedd.

³⁰ Fal yr oedd.

³¹ Troca.

³² Cyrodd.

³³ Bradwr.

³⁴ Gwyn, Gwynn.

³⁵ Tynnodd.

³⁶ Oddiyna.

³⁷ Er hynnyhdeddyw.

³⁸ Ormod.

³⁹ Au.

⁴⁰ Ymddialodd.

⁴¹ Julius Caesar.

⁴² Cabidyldy.

⁴³ Fichtiad.

⁴⁴ Ffoadwr.

orchfygedic a ffoawdr⁴⁵ ef, o achos brat ynghaer Lwyt Coet sef oedd y lle hwnnw Dinas y Llwyn Coet⁴⁶ yn yr ymladdeu ereill i bu ruddugawl ynteu, ac i talws⁴⁷ ir Saesson ar Ffictieit⁴⁸ eu ormeswyr cyt bei henwr ef, chwyl⁴⁹ teilwng yn y gwrthwyneb.

Griffini fuga ad Hiberniam.

A gwedi dyfot Gruffudd i Iwerddon⁵⁰ i cwynws⁵¹ yn dost wrth y brenin a'i dywysogion rhag ei fradwyr ae ormesswyr, ac annioddef⁵² fu ganthunt wynteu⁵³ hynny, ae annog o orugant iddaw⁵⁴ ymchwelyt drachefyn yn gyflym a llynges gyweir o reidwyf⁵⁵ a rheidiau ac ymladdwyr.

Ac wrth hyn ynteu a ymcheolws⁵⁶ parth ae wlat gan rwyaw⁵⁷ dyfn-foroedd a degllong ar hugeint llawn o Wyddyl a gwyr Denmare, ac yn Abermcnei i desgynnasant, ac yna i⁵⁸ cawssant Trahaiarn yn gwledychu yn y wlat. A phan gogleu⁵⁹ Trahaiarn ddwyfod y llynges frenhinawl honno, tristau ac ucheneidiaw a oruc⁶⁰, ac ergryn ac ofn ai dygyrchws⁶¹, a mudaw gwyr Llyn ac Arduwy ac eu da a oruc attaw hyt yng Cantref⁶² Meirionnydd a gafas o naddunt, a Gruffudd ynteu ae lu a ddugant y rhann⁶³ arall o Leyn ac Arfon hyt ym Mon, fal i gellynt bot yno yn ddiogel dan ei amddeffyn ef.

Oddyna i lliidiws y Daenysseit ef⁶⁴ a gwyr ei dy ai dylwyth ei hun can ni cheint eu gorddyfneit mal ir addawodd iddunt ac ir anrheithiasant gan mwyaf Môn o⁶⁵ dreis i arnaw ac ymchoelyt i eu⁶⁶ gwlat ac eu llongeu yn llawn o ddynion a golud-oedd⁶⁷ ae ddwyn ynteu ganddynt, ac nit oe fodd⁶⁸. Ac ni bu lei yna⁶⁹ i Ruffudd brat y Daenysseit noc un⁷⁰ Cymry.

Oddyna y tyfawdd⁷¹ llawer o ddrwg a gofid yng Gwynedd.

1. *Invasio Vendotice. i. e. North Wallace per Normannos*⁷².

Ac ym plith hynny wedi ychydig o

O LYVYR R. D.

- ⁴⁵ Sef oedd. ⁶¹ Cyrchodd.
⁴⁶ Llwyd. ⁶² Gantref.
⁴⁷ Talodd. ⁶³ Ran.
⁴⁸ Ffictieit. ⁶⁴ Ac oddiyno y lluddiws
⁴⁹ Hyd onid aeth ef yn y Danisiaid ef.
⁵⁰ Ir Werddon. ⁶⁵ Wrth.
⁵¹ Cwynodd. ⁶⁶ Arnaw ae ymchwelyd
⁵² Anoddef fu hynny. ⁶⁷ Golud.
⁵³ Hwytneu. ⁶⁸ Oi bodd.
⁵⁴ Wneathant i. ⁶⁹ Nid oed hi yno le.
⁵⁵ Oreiddwyf, oreiddwyf ⁷⁰ Oherwydd brad y Danisiaid a fu gwaeth na'r.
⁵⁶ Ymchoelodd. ⁷¹ Oddiyno y tyfodd.
⁵⁷ Rwygaw. ⁷² Nid oes y geiriau hyn
⁵⁸ Yno y. na gwahaniaeth yn LL.
⁵⁹ Glybu. ⁷³ R. D.
⁶⁰ Ochneidio a wnaeth.

amser i cynnullws Hu⁷³ iarll Caer a llawer o dywysogion eraill, nit amgen Rhobert o Ruddlan a Gwarin o Amwythie⁷⁴ a Gwalter iarll Henffordd y llu mwyaf yn y byd o furchogion a phedit ac a ddugant ganthunt Gwrgeneu mab Seissyll a gwyr Powys ac a gerddassant y mynyddedd yn i ddoethant hyt yn Lley⁷⁵ ac yn y Cantref hwnnw i luestassant wythnos gan ei ddestryw⁷⁶ beunydd ae anrheithiau a lladd aerfa fawr o gelanedd a hadawsant.⁷⁷

Ac oddyna i bu ddiffieith⁷⁸ y wlat wyth mlynedd: ac oddyna pobl y wlat⁷⁹ honno a wascarassant yn ddielw ar hyt y byt yn rheidussion, a llawer o naddunt a aethant i alltudedd i wladoedd⁸⁰ eraill, trwy hir flwyddynedd, ac o ffeidd i doeth o naddunt i eu gwlat⁸¹ a honno fu⁸² y bla gyntaf a dyfodiad agarw⁸³ y Normanyeit yn gyntaf i ddacur Wynedd, wedi eu dyfodiad⁸⁴ i Loegr.⁸⁵

Ac yn hynny wedi bot Gruffudd blwyddynedd⁸⁶ yn Iwerddon megis yn trwyddet gyda Diermit⁸⁷ frenin, ag y gyt ar gwyrd a eraill, efe a gynnulws llynges vrenhinawl o Borthlarc a roddassei y brenhin iddaw yn llawn oe ddaenysseit⁸⁸ a Gwyddyl a Bryt-tanyeit, a gwedi lledu hwylieu ar y mor, ar gwynt yn hyrwydd oc eu hol, ar mor yn dangnefeddus⁸⁹, ef a ddoeth i Borth Cleis garllaw Archescobty Mynyw.

Ac yna i cerddws Rhys ab Tudur⁹⁰ brenhin Deheubarth Cymru ar Escob ar athrawon ae⁹¹ holl Clas yr Arglwydd Dewi, ac un eglwys Fynyw⁹², hyt y borth a Rhys gyntaf a ymadroddes⁹³ fal hyn a'r Arglwydd Gruffudd. Hanbyll well Ruffudd, Brenin brenhinedd⁹⁴ Cymru, attat ti ydd wyf i yn ffo rhac⁹⁵ dy fron i digwyddaf ar dal fyngliniau i erchi dy gynnorthwy ath nerth. Pwy wyt titheu heb y Gruffudd, ac i ba beth rhyddoethost⁹⁶ yma? Rhys wyf i heb ynteu mab Tudur⁹⁷ Arglwydd y Cywaeth hwn o fewn ychydig, ac yr awron yn wrthladdedig ac yn ffoedig ac yn ddiff-

O LYVYR R. D.

- ⁷³ Y Cynnullodd Huw. ⁸⁵ Nid oes y gwahaniaeth
⁷⁴ Gwarin o Mwythig. yn LL. R. D.
⁷⁵ Mlynddoedd hyd yn
⁷⁶ Llyn. [tryw. ⁸⁷ Diennic.
⁷⁷ Lluestasant gan i dis- ⁸⁸ Or danisiaid.
⁷⁸ Ac i gadawsant. ⁸⁹ Hwylus ar mor yn
⁷⁹ O hynny y bu diffaith. dawl.
⁸⁰ A phobyl y wlad. ⁹⁰ Ac yna y cerddodd
⁸¹ Honynt a aethant yn Rhys ap Theodr.
⁸² alltudedd i wledydd. ⁹¹ Acesgob ac athrawona.
⁸³ Tros hir flwyddoedd ⁹² Mynyw.
⁸⁴ a braid y daeth neb o honynt byth i w gwlat. ⁹³ Ymadroddodd.
⁸⁵ A bu. ⁹⁴ Brenhinedd.
⁸⁶ Y ddoethost. ⁹⁵ Ydwyf fi yn ffo gar.
⁸⁷ Dir Gwynedd wedi i ⁹⁶ Ydwest.
⁸⁸ dyfod. ⁹⁷ Tewdwr.

lanedig haeach⁹⁸ ydd wyf yn ymddirgelu yn y noddfa hon. Pwy ath ffoes di heb y Gruffudd? Arglwydd heb ynteu tri brenhin or gwladodd⁹⁹ pennaf o Gymry ac eu lluoedd a ddeseynnasant im Cywoeth y diwedd hwn a pheunydd i maent yn¹⁰⁰ anrheithiaw. Pwy heb y Gruffudd y brenhinedd¹ a gerddant trwy dy wyr di ath gywoeth mor fyddinawc a hynny² Caradawc mab Gruffudd heb ynteu³ o Went uch Coet ac is Coet ae Wenhwysson a gwy Morgannwc a llawer o Albrysswyr Normanyet⁴ ganthaw, Meilir mab Rhiwallon ae Bowyswyr ganthaw, Trahaiarn frenin a gwy Arwystli. A phan gogleu Gruffudd enw eu⁵ ormesswyr ffioeni o gynddaredd a oruc⁶ a gofyn iddaw pa beth a roddei yr ymladd trostaw yn erbyn y gwy hynny? Dyoer heb y Rhys, hanner fy nghyfoeth a roddaf yt, ag y gyt a hynny gwyrgoeth a wna⁷. A chyfun a hynny a fu Gruffudd⁸.

A gwedi ymddyunaw o naddunt yn y lle honno a bendith⁹ yr Escob, Gruffudd a gerddws yn yr undydd rhacddaw, ae¹⁰ Ddaenyssyeit ae Wyddyl a llawer oe Wyndyt rhifedi wyth ugeinwyr a Chynddelw mab Comos o Fon oc eu¹¹ blaen. Rhys ynteu ac ychydig Ddeheuwyrr, a gerddws gydac hwy¹² yn llawen ganthaw ei fryt oe gynnorthwyr.

Ac wedi cerddet dirfawr ymdeith diwyrnawt yng cylech gosper wynt a ddoethant i Fynydd yn y lle ydd oedd¹³ lluesteu y dywededigion frenhinedd uchod.

Ac yna i dywawt¹⁴ Rhys wrth Ruffudd frenin Arglwydd heb ef, annodwn y frwydyr hyt y foru¹⁵, canys gosper yw yr awrhon, ar dydd sydd yn trengi, annot di heb Gruffudd dan igian, os¹⁶ mynni, mysi am byddin a ruthraf iddynt wy ac felly i bu: a dechrynu a orugant¹⁷ y brenhinedd eisioes pan welsant y torfoedd buddugawl amrafael, a byddinoedd Gruffudd frenin ae arwyddion yn eu herbyn, a gwyrr Denmarc

O LYVYR R. D.

⁹⁸ Hefyd.

⁹⁹ Gwledydd.

¹⁰⁰ Cywaeth ac beunydd i maent yn l.

¹ Pwy ebr Gruffudd yw'r brenhinedd.

² Byddinawc felly.

³ Ebr yntau.

⁴ Albryswyr a Norman-iaid.

⁵ Glywodd Gruffudd hen- wau ei.

⁶ A wnaeth.

⁷ Wnaft yt.

⁸ Hynny fu Ruffudd. Nid oes y gwahaniaeth yn Ll. R. D.

⁹ Ac wedi cyfrwch hwn-

nw hwynt a gerddasant i eglwys Dewi yn i gweddi;

ac yno ydd ymwnaethant yn gymdeithion ffyddlon

trwy arfoll i ereirieu. Ac wedi ymddifan yn y fan

honno o honynt a bendith.

¹⁰ Undydd hwnnw rhag-ddaw ef ai.

¹¹ Conys o Fon oi.

¹² Ychydig o ddeheuwyrr. a gerddodd gyda hwynt.

¹³ Fynydd lle ydd oedd.

¹⁴ Yno y dywawd.

¹⁵ Frwydyr y foru.

¹⁶ Darfod, annog di eb

Gruffudd dy annygonio.

¹⁷ A wnaeth.

ac eu bwyell¹⁸ deufiniawc, ar Gwyddyl gaffachawc, ac eu pelu¹⁹ baiarnawl cyll-ellawc, ar Gwyndyt gleiffawc²⁰ tariannawc.

Gruffudd gyntaf ymladdwr a gyrehws²¹ y frwydyr yn gyffelyp i cawr ac i lew heb orphowys o tanu ei wrthwynebwyr o gleddyf²² lluchedennawl: gyrru grym yn ei wyr a orug i ymwrthladd ac eu²³ gelynion yn wrawl, a hyt na roddynt uddunt eu²⁴ cefneu o nep rhyw fodd; ac yna i bu brwydr ddirfawr, i clyf yr etifeld wedi ei rhyeni gewri yr²⁵ ymladdwyr a ddrychaf-wyt ir awyr, Seiniaw a oruc²⁶ y ddaear gan twryf y meirch ar pedyt, y sein ymladdgar a glywit ymPELL: Cynnwryf yr arfeu a seinyen yn fynych, Gwyrr Gruffudd yn dwysaw yn wechyr, ac eu²⁷ gelynion yn darestwng uddunt chwys eu²⁸ llafur a'r gwaet yn gwneuthur ffrydiu rhedegawc, ac yn hyuny Trahaiarn a drychwynt yn y cymherfedd yn i yttodd ir llawr yn farw ae ddannedd yn²⁹ llysiau ir, ac yn palfalu ar warthaf ei arfen, a Gwcharris³⁰ wyddel a wnaeth bacewn o honaw fal o hweli. Ac yn yr un lle hwnnw i³¹ digwyddlassant yn ei gylech oe deulu ehun pum marchawc ar hugeint, rhei eraill o naddunt³² a las yn y fyddin gyntaf, llawer o filoedd o honynt a las, ar lleill a roddasant eu cefneu i wyr Gwynedd³³ ac a ymchwelasant ar ffo.

Gruffudd ynteu oe gnottaedic³⁴ ddefawt yn fuddugawl ae hymlynws wynteu³⁵ ef ae nifer trwy y llwyneu ar glynnau ar gwerni ar mynyddedd yn³⁶ hyt y nos honno wrth y lleuat, ac yn hyt³⁷ y dydd drannoeth, a breidd fu o diengis neb o naddunt³⁸ or frwydyr i eu gwlad eu hun.³⁹

Ac wedi darfot y frwydyr ofynhau⁴⁰ brat o barthret Gruffudd a oruc Rhys ymdynnu a dan gel cyfliw gwr llwyn o gytymdeithas⁴¹ Gruffudd ae wyr, ac nit ymddangoses i neb o naddunt⁴² o hynny allan, ac am hynny i sorres Gruffudd, ac am hynny ydd erchis Gruffudd ae wyr⁴³

O LYVYR R. D.

¹⁸ Ai bwyill.

¹⁹ Ai pelau.

²⁰ Gleiniawg.

²¹ Gyrehodd.

²² Gawr ac i lew heb orphwys ond tanu i wrthwynebwyr a chledddyf.

²³ A wna i ymladd ai.

²⁴ Hyd oni throent i.

²⁵ Yno bu frwydr ddirfawr, i clyw'r etifedd gwedi i rieni gyfri or.

²⁶ A wnaeth.

²⁷ Pwysaw yn wych ac i.

²⁸ Idynt chwys a.

²⁹ Onid oedd ar lawr yn farw yn poriaiddannedd y

³⁰ Wartha yr arfau.

³¹ Yr archodd iw wyr.

³² Gwrcharci.

³³ Lle y.

³⁴ Honynt.

³⁵ Roddasant i wyr Gruffudd.

³⁶ O gnottaedic.

³⁷ Hynlidiawdd hwythau

³⁸ Mynyddoedd ar.

³⁹ Ar hyd.

⁴⁰ Braid a fu o diangodd

⁴¹ Neb o honynt.

⁴² Iw gwlad i hunan.

⁴³ Ofni.

⁴⁴ A wnaeth Rhys, a

⁴⁵ chilio allan yn ddirgel a

⁴⁶ wnaeth o gymdeithas.

⁴⁷ Ymddangosodd i neb

⁴⁸ o honynt.

⁴⁹ Yr archodd iw wyr.

anrheithiau Cywoeth Rhys, ac felly⁷ i darfu. E mynydd hagen i bu y frwydyr ynddaw, a eilaw⁴⁴ ciwdawt y wlat y Mynydd Carn sef yw hynny Mynydd y Garnedd, canys yno i mae dirfawr Garnedd o fein adan⁴⁵ yr hon i claddwyd rhysswr yng cynnoesoedd gynt.

A gwedi gwnenthur⁴⁶ dirfawr bla yno, a llawer o anrheithiau, i cerddws⁴⁷ Gruffudd parth ac Arwystli ac i destrywyws⁴⁸ ac i lladdawdd y gwerin, ac i lloscos y tei, ae gwagedd ae morwynion a ddug yng ceithiwet ac y felly i talws⁴⁹ y chwyl i Drahaiarn.

Oddyna i cerddws⁵⁰ Bowys, yn y lle i dangosses⁵¹ ar hynt ei grenlonder iwrthwynebwyd o ddefawt buddugawl, ac nit arbedws kenei yr eglwyssu.⁵²

Ac wedi lladd y felly ei elynion a distryw eu daear yn gwbl, ydd ymchwelws⁵³ iwrth briodolder a thref ei dad e hun iwrth meddu ac iwrth thangnefeddu, ac i bu orphowys yng Gwynedd ychydig o ddienoedd⁵⁴ ac fal ydd oedd y felly⁵⁵ yn arfer o fwyniant y frenhiniaeth i cyffroet Meirriawn Goch o saeth Diafol ei farwn ei hun, ac i cylvuddws ef wrth Hu iarll Caer ac i bredychws⁵⁶ yn y modd hyn. Peri a oruc⁵⁷ y ddeu iarll o Ffreinc, nit. amgen yr Hu a ddywedpwyd uchot a Hu iarll Amwythic⁵⁸ mab Rosser o Gastell Baldwin ddyfot y gyt ac amllder marchogion a phedyt ganthunt hyt yng Cruc yn Edeyrnion⁵⁹ y bradwr hagen ae bredychws ef ar⁶⁰ geiriau hyn. Arglwydd heb ef, i mae deu iarll or ardalyth annerch ac yth weddiaw am ddyfot yn ddiogel ti ath wyr diethyr i gyfrwch ac wynt hyt yng Cruc yn⁶¹ Edeyrniawn, a Gruffudd gan gredy yw ymadroddion hynny a aeth hyt yn lle ei deiliadaeth⁶², a phan weles yr Ieirll ef, i daliassant ef ae nifer ac i dodassant ef yng geol Gaer⁶³ y carchar gwaethaf a gefynnau arnaw ddeuddeng mlynedd. Y wyr diethyr ynteu wedi eu dal, a dorret ei fawt⁶⁴ dehau i law pob un o naddunt⁶⁵, ac fal hynny i gadawssant wy ymdeith⁶⁶, a phan glywyd hynny i gwas-

carassant⁶⁷ y lleill, canys ymadrawdd dwywol a ddywait. Mi a darawaf y Bugail, ar detaid yn genfaint a wascarassant.⁶⁸ Cytymdeithion gwahanredawl Gruffudd a ddywedynt ei fod ef yn wr cymmedrawl ei feint, a gwallt melyn arnaw, ac emmenydd gwressawc, ac wyneb orwn da ei liw, a llygeit mawr gweddus, ac aelieu tec, a baryf weddus, a mwnwyl crwnn, a chnawt gwynn ac aelodeu grymmus a byssedd hirion ac ysceiriau union a thraet tec, cywreint oedd a hyawdyl yn⁶⁹ amrafaelion ieithoedd; bonheddic oedd ynteu, a thrugarawc wrth ei giwdawt, a chreulawn wrth ei elynion, a gwyachraf ym brwydyr.⁷⁰

Secunda Invasio et Servitus deplorabilis Venedotie post capt. Gr. R.

Ac yn y lle wedi ei ddal ef i doeth Hu⁷¹ iarll iwrth gyfoeth ynteu yn amllder⁷² torfoedd, ac i gwnaeth cestyll a lleoedd cadarn o ddefawt y Ffreinc, a bot yn Arglwydd ar y tir; cestyll a oruc⁷³ ym Mon ac arall, yn Arfon yn hen Gaer Custennyn arall⁷⁴ a wnaeth ym Mangor, ac arall ym Meirionydd, ac a ossodes ynddynt marchogion a phedit a saethyddion, a chemaint a wnaethant o ddrwg, ag na wnaethpwyd ei gyfryw er dechreu byt⁷⁵, a llef y bobyl a escynnws ar yr⁷⁶ Arglwydd, ac ynteu ae gwrandawis wy⁷⁷.

Ac yn hynny i cerddws⁷⁸ heibiaw un flwyddyn ar bymthec⁷⁹ ac i rhyddhawyt Gruffudd ogarchar⁸⁰, canys Gureang o Edeyrniawn, Cynuric Hir oedd ei enw, a ddoeth i gaer ac ychydig o gytymdeithion y gyt⁸¹ ac ef i brynu eu hangenrheithieu, a phan weles⁸² ynteu ei frenin yn efyfnawc ym plas y ddinas i cymmyrth ar ei gefyn, ac y duc heb wybot, ac i cerddws ymdeith ef ae gytymdeithion prydawn⁸³ pan ydoedd y bwrgeissieit⁸⁴ yn bwytta ac i porthes yn ei dy e hun ef, rynnawd⁸⁵ o ddyddieu a dan gel.

A gwedi terfynu dienoedd⁸⁶ a chryfau Gruffudd i duc ef y nos hyt ym Mon, ac

O LYVYR R. D.

⁴⁴ Hwnw a eilw. ⁵⁰ Cyhuddodd ef wrth iarll caeracai bradychodd. ⁴⁵ Gerrig a than. ⁵¹ A wnaeth. ⁴⁶ Gwneud. ⁵² Huw iarll Caer a Huw iarll y Mwythig. ⁴⁷ Corddodd. ⁵³ Rug yn y Deirniawn. ⁴⁸ Ac y distrywiawdd. ⁵⁴ Bradychodd ef or. ⁴⁹ Igeithiwed. Ac felly y talodd. ⁵⁵ A hwynt hyd Rug yn. ⁵⁶ Oddiyna y cerddodd. ⁵⁷ Yn y brad gyfarfod. ⁵⁸ Dangosodd. ⁵⁹ Yn geol Caer yn. ⁵⁹ Fuddugawl ac nid arbedodd moi heglwyswyr. ⁶⁰ Wedi dal a dorred y fawd. ⁶¹ Distrywio i daear o gwbl a ymchwelodd. ⁶² O honynt. ⁶² Ychydig ddyddiau. ⁶³ Yr oedd felly. ⁶⁴ Uddynt ymdaith.

O LIVYR R. D.

⁶⁷ Y gwasgarodd. ⁷⁶ Ddaeth at yr. ⁶⁸ Defaid a wasgarant. ⁷⁷ Gwrandawodd hwynt. ⁶⁹ Teg, hy a chwyraint oedd mewn. ⁷⁸ Yr aeth. ⁷⁰ XVI Blwydd. ⁷¹ A gwyachaf gwr yn y frwydr. ⁷² O'i garchar. ⁷³ Ac yno wedi ddal ef y daeth Hu. ⁷⁴ Gymdeithion ynghyd. ⁷⁵ Welodd. ⁷⁶ Ac a gerddodd ymdaith pynhawn ef aigymdeithion. ⁷⁷ Bwrdeisiaid. ⁷⁸ Custenin amrherawdwr fab Costans fawr, ac arall. ⁷⁹ Porthes ef yn ei dy i hun ennyd. ⁸⁰ Y cyfryw er dechreu'r byd. ⁸¹ Ac yn ol ychydig ddyddiau.

yna i diwallws⁸⁷ Sandef mab Aere ef yng cudd. Ac oddyna wedi ychydic o ddyddieu ydd escynnws i long⁸⁸ i fynu mynet i Iwerddon; ac eissioes y gwynt ae duc hyt⁸⁹ ym Porth Hodni yn Neheubarth, oddyna i cerddws ir tir⁹⁰ a naw cedyrmeith etholedic ganthaw; ar nawfet a las ar hynt. Ciwdawt y wlat honno a ymladdws ag ef teirgweith⁹¹ y dydd hwnnw ar teirgweith hynny i gorfu ef arnaddunt⁹² hwy, ef ai wyth gytymdeith⁹³ a lladd o honaw ynteu ehun un or gweision bonheddiccaf a hanoedd or cywaeth hwnnw, ag y felly i diengis y ganthunt⁹⁴.

Oddyna⁹⁵ ar y cerddet hwnnw i doeth hyt yn Ardudwy yn petrus⁹⁶ ganthaw pa le i cerddei⁹⁷ rhac brat y Ffreinc. A phan i gweles⁹⁸ meibion Collwyn⁹⁹ Egnir, Gellan, Merwydd, Ednefed¹, i truanasant wrthaw ac ai diwallasant y a dan gel y mewn gogofeu² diffeith: a gwedi diwoedd missoedd i dyunasant³ iddaw wyth ugeinwyr, ac i crwydrasant o le i le yng Gwynedd dan wneuthur colledu⁴ yn oes yr iarll Hu⁵ megis Dafydd frenin fab Isai o Fethlehem yng gwlad Iudea yn oes Saul brenhin. A gwedi gwelet⁶ Ffreinc a oedd yna yn y cestyll, efo yn afroli felly, ei ymlyn a wnaethant, ac wynt⁷ a chiwtawt y wlat yng coet ac ym maes megis gellgwn neu gallgwn yn hely⁸ ac yn dilyt carw blin. A phan adnabu⁹ ynteu na allai ymddiang y felly ydd¹⁰ aeth yn yscraff y Canhonwyr yn Aberdaron¹¹ ac yn honno a dan rwyf ydd aethant yn Iwerddon¹².

Oddyno eilchwyl ym pen y mis i doeth drachefn ir un¹³ yscraff, ac i casas aber yr un afon ar¹⁴ lle i cychwynassei, ac oddyno i cerddws¹⁵ eilwaith drachefn hyt Iwerddon¹⁶. Ac oddyno wedi cymmeryd cynghor i cerddws o hwy a rhwyf hyt yn ynyssedd Denmarc¹⁷ at Grothrei vrenhin

O LYVYR R. D.

- ⁸⁷ Diwallodd.
⁸⁸ Esgynnodd i'w long.
⁸⁹ Ac gwrthwynt ai dug ef hyd.
⁹⁰ Ac yno y cerddodd i dir.
⁹¹ Ymladdodd ag ef dair gwaith.
⁹² Arnynt.
⁹³ Gedymaith.
⁹⁴ Ac felly y diengodd ganthynt.
⁹⁵ Oddyno.
⁹⁶ Yn arswydus.
⁹⁷ Cyrciai.
⁹⁸ Canfu.
⁹⁹ Collwyn ef.
¹ Ac Ednefed.
² Ac y wallasant ef dan gel mewn gogoeuau.

- ³ Ac wedi rhai misoedd y dyfynnasant.
⁴ Colledion.
⁵ Huw.
⁶ Ac felly gweled or Ffreinc.
⁷ Ymlid a wnaethant hwyntwy.
⁸ I goed ac i maes megwn neu gallgwn yn hela.
⁹ Wybu.
¹⁰ Ddianc felly yr.
¹¹ I Aberdaron.
¹² Aeth hyd yn y Werddon.
¹³ Yn yr un.
¹⁴ Yn yr un afon or.
¹⁵ Y cerddodd.
¹⁶ Hyd yn y Werddon.
¹⁷ Hyd yn Denmarc.

ei gyveill, i adolwyn iddaw llongeu ac eu dodrefyn ac eu rheidiau, canys yna gyntaf rhyddthoedd attaw ymddiried¹⁸ i geisiaw porth. Ac ynte a gynnorthwyws iddaw ef, gan gyt ddioddef a chyt ddoluriau ac fynych perygleu ef¹⁹.

Griff. R. redit ap Monum cun auciliis Danicis vel Norweg.

Ag oddyna i cerddws²⁰ Gruffudd a thrugeinllong ganthaw, ac i doeth hyt ym Mon i arfaethu ef a gwyr yr ynyssedd ymladd²¹ a chastell y Ffreinc. A gwyr y wlat a wnaethant gormot llesteir uddunt, ac yna i bu frwydr lidiawc, greulawn galet, or boreu hyt brydnawn, a llawer a ddigwyddasant o pob parth, ar gwyr dewraf yn gyntaf, ac ym plith hynny neidiau a oruc Gruffudd²² or blaen yn y vyddin gyntaf i drychu y Ffreinc lluricawc a helmawc oe fwyall deufiniau megis Dafydd vrenhin ymyse y Philistwysson²³ ar nos a wahanws²⁴ y frwydr, y llongeu a gerddasant ir ynyssedd, efo hagen ac unllong ganthaw, a drigws²⁵ yn Ron ynys, nit amgen ynys Diuewyt y mor²⁶ ac aysbeiliwys llong²⁷ yn dyfod o gaer a lladd ei gwerin.

A thrannoeth ir hwyliws parth²⁸ a Lleyl ac a ddoeth i borth Nefyn, a phan gigleu gwyr y cantrefoedd²⁹ dyfot ar frys a orugant³⁰ attaw gwyr Lleyl ac Eifionydd ac Ardudwyac Arfon a Rhos a Dyffryn Clwyd ac arfoll mal i dylyn eu³¹ harglwydd dyledawc, a gwedy cadarnhau Gruffudd o lu mawr yn ei gylch trwy nerth Duw ydd amgylchynws y castell a ddywetpwyt³² uchot a oedd ym Mon, ac a ymladdws³³ ac ef rynnawt³⁴ o ddyddieu, ar Ffreinc o eu ceirydd og eu³⁵ cedernyt, oc eu tyroedd³⁶ yn bwrwergytiu o saethau ag o chwareleu ag a magneleu³⁷ yn gawodau, ac eissioes³⁸ eu gorchfygu a wnaethpwyt o beunyddiaul ymladd y Cymry, eu hystiwart llys a las yr hwn a cedd yn meddu y Castell a phetwar gwr a chweugein gyt³⁹ ac ef.

O LYVYR R. D.

- ¹⁸ Audodrefnau ai rheid-
¹⁹ Efo a hwyliodd tu.
²⁰ Glybu wyr y cantre-
²¹ daethai attaw gan ym-
²² fydd.
²³ Wnaethant.
²⁴ Gynnorthwyawddiddo
²⁵ ef gan gyt ddioddef.
²⁶ Y cerddodd.
²⁷ Ymladdodd.
²⁸ Gwyr ynyssedd i ym-
²⁹ Orfu i Ruffudd.
³⁰ Ymlith y Philistiaid.
³¹ Wahanodd.
³² Drigodd.
³³ Ynys y Moel-rhoniaid,
³⁴ Ynys y Dinewyt.
³⁵ Ysbeiliodd long.
³⁶ Efo a hwyliodd tu.
³⁷ Glybu wyr y cantre-
³⁸ daethai attaw gan ym-
³⁹ fydd.
⁴⁰ Wnaethant.
⁴¹ Ai arfollunt i ddilyn ei.
⁴² Yr ymglochodd a ddy-
⁴³ wetpwyt.
⁴⁴ Ymladdodd.
⁴⁵ Ennyd.
⁴⁶ Ffreinc ai ceirydd ai.
⁴⁷ Ac ai tyroedd.
⁴⁸ Ac a thafau a mag-
⁴⁹ nelau.
⁵⁰ Etto.
⁵¹ Ynghyd.

Hic Inserenda est historia occisionis Roberti de Rodolento per Griffinum ap Cynan ex Ordrici lib. 8. Vid. Nostrum Chronicum Cambriae ad. p. 120. A^o. 1088.

A gwedi llosgi y Castell a gorfot ar y gelynyon, llawenhau a oruc⁴⁰ Gruffudd a cherddet am benn y Cestyll ereill a oeddynt yn y lleoedd ereill yn y teyrnas ac ymladd ac wynt, ac eu llosgi ac eu torri⁴¹ a lladd y gwerin ynddynt ymhob lle, rhyddau Gwynedd a oruc oe cestyll a chymmyrty ei gywoeth e hun⁴² a thalu eu chywyl yn teilwng iw wrthwynebwy'r a heddweh a fu i Wynedd yna⁴³ ddwy flynedd.

A choffâ hyn hefyd pan ydoedd Ruffudd yn ymladd yn Aberllienawc ym⁴⁴ Mon ar ei chwengeinfod o wyr, a phedwar ar ddec a feibion ieueinc, losci o honaw ai anrheithiaw a lladd llawer or Castellwyr ac wedi eu⁴⁵ anrheithiaw yn llwyr, ymchwelyt o honaw hyt⁴⁶ y tu arall i Fon lle ydd oedd teirllong⁴⁷ iddaw, ar Castellwyr eraill a gwyr Mon ae hymlynasant ynteu yn⁴⁸ hyd y dydd gan frwydraw yn ei ol yn wychyr. Ac fal cynt i cerddasant wynteu⁴⁹ drachefyn ar anrhaith ac ar Ffreinc ar⁵⁰ Saesson yn rhwym ganthunt ac yn garcharorion ac a llawer oe hymlynwyr⁵¹ a laddassant o'r hir frwydyr. Ac yna i digwyddws⁵² Gellan telyniar, pencerdd o borthret Gruffudd yn y llynghes. Padarn ei gyfarwyddet ae drybelitted a allei mynegi yn llwyr gyfrang-eu⁵³ Gruffudd ae ryfeloedd y rhwng Cymru ac Iwerddon ac ynyssedd Denmarc,⁵⁴ ac amrafaelion geneleoedd eraill, Myfi a gyf-addefat nas dichonaf fi pe byddwn cyn hyawdlet a Thwllis areithiw⁵⁵ yn Bros ac a Marw Fardd yn⁵⁶ traethawd Mydyr.

Ac fal ydd oedd Ruffudd y felly⁵⁷ yn rhwydd; weithiau yn afwrwyd rhacddaw; ef a gymmyrth wraic, Angharat ei henw, merch Owain ap Edwin yr hon a ddywed-ynt⁵⁸ doethyon i cywoeth i bod yn fon-heddic, hydwf walltwn lygatvras, osceth-

loyw⁵⁹, a chorf gwalcheidd ac aelodau grymmus, ac esceirieu hydwf ar traet goreu a bysedd hirion, ag ewinedd teneu, hynaws a hyawdyl, a da o fwyt a llynn⁶⁰ a doeth a chall, a chynghorwraig dda trug-arawc wrth ei chywoeth; chardodus wrth achangonion a chyfreithus⁶¹ ymhob peth: ac o honno i bu iddaw meibion a merchet, enw ei meibion a fu Cadwallawn⁶² ac Owain a Chadwaladryr ae ferchet oedd Gwenlliant a Maryret⁶³ a Ranillt⁶⁴ a Susanna, ac Ancest, e fu⁶⁵ meibion a merchet iddaw hefyd⁶⁶ o gariatwragedd.

Guil. Ruffus contra Venedotiam compara seq. cum Sim. Dunelmensi.

A phan gigleu⁶⁷ Gwilym Cleddyf hir bren-in Lloegyr, milwriaeth Gruffudd ae ddywalder ae greulonder yn erbyn y Ffrainc an-iოდdef⁶⁸ fu ganthaw, a chyffroi a oruc⁶⁹ ei holl teyrnas yn ei herbyn, a dyfot hyt yng Gwynedd yn amler torfoedd marchogion a phedyt, gan anrheithiaw, deleu a dest-tryw⁷⁰ pawb or giwdawt yn llwyr, hyt na bei fyw⁷¹ cymeint a ehi, a hefyd a arfaeth-assei⁷² torri y coedydd ar lwyneuo hyt na bei wascawt⁷³ nac amddeffyn ir Gwyndyt⁷⁴ o hynny allan, ac wrth hynny i luestws ac i pebyllws⁷⁵ yn gyntaf ym Mur Castell, a rhei or Cymry yn gyfarwyddyt iddaw.

A phan gigleu Gruffudd hynny i cynnullws⁷⁶ ynteu llu ei, holl⁷⁷ frenhiniaeth ac i cerddws⁷⁸ yn ei herbyn ef wrth wneuthur rhagotfaeu iddaw yn⁷⁹ lleoedd cyfyng pan ddescynnei or mynydd, ofnhau hynny a oruc ynteu, a chyfarchwelyt⁸⁰ ei lu trwy berfedd y wlat yn i ddoeth⁸¹ i Gaer heb wneuthur neb rhyw gollet⁸² yn yr hynt honno i giwdawt⁸³ y wlat, ac ni chafas ei gyfarwyddieit ganthaw, neb cyf-ryw ffrwyth nac ynnill, namyn un fuch⁸⁴, a cholli rhan fawr o farchogion ac asweir-ieit⁸⁵ a gweission a meirch a llawer o ddaoedd ereill. Ac felly i dielwis⁸⁶ rhyfyg

O LYVYR R. D.

O LYVYR R. D.

⁴⁰ Wnaeth.

⁴¹ Ereill oeddynt yn i deyrnas ai llosgi ai torri.

⁴² Rhuddlan Gwynedd ai chestyll a chymmyrty i cywaeth iddo i hun.

⁴³ Yn Ngwynedd.

⁴⁴ Yna ymladd ac Aber-llewawr.

⁴⁵ A chwedi i.

⁴⁶ Ymchwelyd hyd.

⁴⁷ Lle yr oedd tair llong.

⁴⁸ Castellwyr a gwyr Mon ai hymliadasan.

⁴⁹ Yntau ar.

⁵⁰ Hwythau.

⁵¹ Ac a Ffreinc ac a.

⁵² Allawer o'i hymliadwyr.

⁵³ Digwyddodd.

⁵⁴ Padarn i'r gyfar-

⁵⁵ wyddyt na allai er i dry-

⁵⁶ belitted manegi yn llwyr

⁵⁷ holl helyntiau.

⁵⁸ Cymry y Werddon

⁵⁹ ynysoedd.

⁶⁰ Medraff ac nas med-

⁶¹ rwn pei byddwn cyn

⁶² ddoetheda Thullius fardd

⁶³ Maro fardd mewn.

⁶⁴ Ac felly fal yr oedd

⁶⁵ Ruffudd weithiau.

⁶⁶ Ddywedai.

⁵⁹ Osgeddlow.

⁶⁰ Fwyd a llun.

⁶¹ Anghenogachyfreidus

⁶² Enwau y meibion fu y cynnullawdd.

⁶³ Caswallawn.

⁶⁴ Marred.

⁶⁵ Ranwillt.

⁶⁶ Fo fu.

⁶⁷ Hefyd iddaw.

⁶⁸ Glybu.

⁶⁹ Anioddefus.

⁷⁰ A wnaeth.

⁷¹ Dulyr a distrywiaw.

⁷² Yn fyw.

⁷³ Ef hefyd a archassasai.

⁷⁴ Llwyni fel na bai na

⁷⁵ chysgod.

⁷⁶ Gwendid.

⁷⁷ Llestodd ac y pebyll-

⁷⁸ iodd.

⁷⁹ Glybu Ruffudd hynny

⁸⁰ I holl.

⁸¹ Cerddodd.

⁸² Gan wneuthur rhag-

⁸³ odfaeu mewn.

⁸⁴ Ac ofni hynny a wn-

⁸⁵ aeth ynteu ac ymchoelyd.

⁸⁶ Hyd oni ddaeth.

⁸⁷ I neb golled.

⁸⁸ O giwawd.

⁸⁹ Ennillodd neb arnaw

⁹⁰ ef cymmaint a buwch.

⁹¹ Esgweiriaid.

⁹² Y dialodd.

y Ffreinc hyt ar ddim. Ac yn hynny fyth Gruffudd ae lu ganthaw, ynteu weithiau⁶⁷ or blaen, weithieu yn ol, weithieu ar ddeheu, weithieu ar asswy uddunt, rhag gwneuthur o naddunt⁶⁸ neb rhwy gollet yn ei gyfoeth. A pheir ar wyddai⁶⁹ Ruffudd idd iwr ymgymmysc ag wynt⁷⁰ ar y llwyneu, diweddaf dydd fydddei hwnnw i Frenhin Lloegyr, ae Freinc⁷¹: ynteu hagen a arbedws⁷² iddaw megis Dafydd frenin gynt i Sawl.

A gwedi darfot hynny Hu⁷³ iarll Caer, yr hun a ddywedpwyd uchod, gwraid yr holl ddrwg, megis Antiochus gynt gynnullws⁷⁴ llynges a llu dirfawr anrhyfedd ir wlat, gan dristyt a chwynfan a dolur, a choffau y Castellwyr a diwreiddiau ei gestyll, a lladdfa ei farchogion, ac a gyt ddyunws⁷⁵ ac ef Hu⁷⁶ arall iarll Amwythic ae lu ynteu fal i delynt y gyt yn gyfun i ddial y colledu rhwynathoedd⁷⁷ Ruffudd uddunt ac wrth hynny i cerddassant ac eu llu⁷⁸ yn eu llynges ar for hyt ynghywaeth Gruffudd, ac Ywein fab Edwin, ac Uchdrut ei frawt oc eu blaen ac eu⁷⁹ gallu.

A phan fu bonneit¹ hynny gwyrr Gwynedd a Phowys a gyt-ddynasant i wrthwynebu uddunt heb ddarostwng. Ac wrth hynny i mudassant Arglwyddi Powys, Cadwgan ap Bleddyn a Maredudd ei frawt, ac eu hanneddu ganthunt hyt ar Ruffudd.²

Ac yna gwedi cymryt cyt gyngor ydd aethant³ hyt ym Mon, ac wynt⁴ a Gruffudd, ac yno ydd⁵ ymddifferassant megis y mewn caer a faei ddamgylchynedic o weilgi. Canys i Ruffudd rhyddothoedd⁶ unllong ar bymthec o gyfar eu hirion⁷ yn borth iddaw o Iwerddon⁸, ar rhei hynny i frwydraw ar for yn erbyn llynges yr Ieirll.

A phan ddoeth hynny at yr Ieirll⁹ anfonassant wynteu¹⁰ gennadeu hyt ar y llongeu rhyddothoedd¹¹ i gynnorthwyaw Gruffudd, i erchi uddunt pallu iddaw pan fei cyfyngaf arnaw, a dyfod attaddunt wynteu¹² er a fynnynt o dda, ag felly y

darfu wedi credu o naddunt¹³ i dwyll y Ffreinc, y tywalldassant yr holl ynys¹⁴ gan dorri eu harfoll wrth Gruffudd, a phan wybu Ruffudd hynny doluriau a chymmraru yn fawr a oruc¹⁵, can ni wyddiat pa gyngor a wnei yn erbyn ei wrthwynebwyr o Ffreinc ar brat-longeu.

Ac yna gwedi mynet yng cyngor ef a Chadwgawn fab Bleddynt ei ddaw, i cerddassant y mewn yscraff yn y ddoethant hyt yn Ywerddon¹⁶ ac adaw eu ciwdawt ac a oedd eiddunt¹⁷ yn ewyllys Duw ae amdeffyn, yr hwn a nottaa cannorthwyaw¹⁸ i bob dyn pan fo cyfyngaf arnaddunt¹⁹ o anebryfygedic rybuchet. A phan wybu eu pobyl wynteu hynny ydd²⁰ ymchweassant ar ffo gan ymddirgelu ac ymguddiau yng gogofeu a llwyneu a rhedynossydd ag elldydd²¹ a diffysseu a chorsydd a dryswch a cherrie ag ymhob rhyw leoedl ereill or y gellynt ymguddiau rhac ofn Iuddewon nid amgen y Ffreinc, a chenedloedd ereill rhyddoethoedd²² yng cyrch uddunt, canys megis i dywait y dwywawl ymadrodd digwyddau a oruc²³ y bobyl heb tywyssawc. Ac ni bu ohir ir ieirll ac eu²⁴ lluoedd, ac eu hemlynassant wynteu yn orawenus²⁵ y dydd hwnnw hyt ucher, ar hyt ac ar let yr ynys, gan eu hanrheithiau a lladd y gwerin a thorri aelodau eraill, ar nos a wastattaws²⁶ yr ymlit, a thrannoeth nachaf²⁷ trwy weledygaeth Duw, llynghes frenhinol yn agos yn ddirybudd yn ymddangos, a phan welet honno²⁸ anhyfrydu a oruc²⁹ y Ffreinc a'r Daenysseyt bratwyr³⁰ a dwyllessent Ruffudd.

Ac fal ydd oedd fradawc³¹ y Ffreinc eissioes yn wastat ydd anfonassant wynteu a dan gel³² yn y lle rhei or Cymry cyfun a hwynt hyt ar wyr yr ynys i erchi³³ uddunt ddyfot ar frys i dangnefedd, ar hodd³⁴ diogelrwydd uddunt. Canys ofn fu ganthunt gorfod arnaddunt ymladd³⁵ ar Cymry ffoedigion³⁶ or neill parth, ar³⁷ llynges

O LYVYR R. D.

⁶⁷ Ganthaw weithiau. ⁷² Nid amgen Cadwgan a Maredudd i frawd meibion Bleddyn ab Cynfyn ac ai hanneddau ganthunt hyd at Ruffudd.
⁶⁸ A phan wyddai. ⁷³ Yr aethant.
⁶⁹ Ymgysgu a hwynt. ⁷⁴ Hwynthwy.
⁷⁰ A Ffreinc. ⁷⁵ Yr.
⁷¹ Arbedodd. ⁷⁶ I daethai.
⁷² Huw. ⁷⁷ Gyfarau hurion.
⁷³ Gynnullodd. ⁷⁸ O Werddon.
⁷⁴ Gyd tynnodd. ⁷⁹ Ar yr ieirll yr.
⁷⁵ Huw. ⁸⁰ Hwytthau.
⁷⁶ A wnaethai. ⁸¹ A ddaethai.
⁷⁷ Ai llu. ⁸² Attynt hwy.
⁷⁸ Oc oi blaen ac ae.
⁷⁹ Son.

¹³ Honynt.¹⁴ Oll hir ynys.¹⁵ Chynnyrfu yn fawr a wnaeth.¹⁶ Wedi iddaw ef a Chadwgawn fab Bleddyn ymgynghori yraethant mewn yscraff hyd yn y Werddon.¹⁷ Iddynt.¹⁸ Ddichon gynnorthwy.¹⁹ Arnynt.²⁰ Hwytthau hynny yr.²¹ Mewn ogefydd daiarol a gwerni a choedydd a²² llwynau a rhedynoedd a²³ gellydd.²⁴ A ddaethant.²⁵ Wnaeth.²⁶ Hir ir ieirll ai.²⁷ Nas ymlidiasant hwythau yn rymus.²⁸ Wastadaodd.²⁹ Yr oedd.³⁰ Hynny.³¹ Wnaeth.³² Danisiaid fradwyr.³³ Yr oedd frad.³⁴ Y danfonasant dangel.³⁵ Cymry at wyr yr ynys³⁶ a oedd ar ffo ac erchi.³⁷ Dangnefedd a hwynt³⁸ a hwythau a roent.³⁹ Orfod ymladd.⁴⁰ Ffoedig.⁴¹ Ac ar.

frenhinawl or parth arall, ac felly i darfu, ac felly i twyllws³⁸ y Ffreinc bratwyr, y Cymry o bob parth gwarchaedigion yn yr³⁹ ynys wedi y bla rhywnaethoeddynt a allei ddyfot⁴⁰ ar gof i'r etifedd wedi ei ryeni. E llynges hagen a ry welsynt yn ddeissyfyf, brenin Llychlyn bieuoedd⁴¹ a gyfarwyddassei Duw oe trugaredd i Fon i rhyddhau y bobl warchaedic gan yr anghyfaith⁴², canys galw rhywnaethoeddynt⁴³ ar eu harglwydd yn eu dioddefeint ac eu gofid⁴⁴ a Duw ac eu gwardewis⁴⁵.

Ac wedi dateanu i'r Brenin trwy ieithydd pa ynys oedd, a phwy oedd eu harglwydd, pa anrheithiaw⁴⁶ a pha ymlynu, pwy yr ymlynwyr⁴⁷ cyt-ddoluriaw a oruc⁴⁸ a lliadiaw a dyneshau i'r tir a thei'r llong, ar Ffreinc hagen yn ofnawc⁴⁹, fal gwragedd pan welsant hynny, a ymladdassant yn llurigawc ac eistedd ar eu meirch oc eu defod a cherddet tu a'r brenhin⁵⁰, a nifer y teirllong, ar brenin yn rhyfygus ac nifer a ymladdws yn eu herbryn wynteu⁵¹, a digwyddaw a oruc⁵² y Ffreinc, i ar eu⁵³ meirch fal ffrwyth y fligys i ar y gwydd⁵⁴, rhei yn feirw, rhei yn frathedic o ergytieu y Llychlynwyr, ar brenhin ehun yn ddigyffro or cwrw y blaen i'r llong a frathws a saeth Hu⁵⁵ iarll Amwythie yn ei lygat, ac ynteu a ddigwyddws oe ochrwm i'r ddaear yn friwedic, ddieneit, i ar ei⁵⁶ farch arfawc dan ymfustiaiwr ar ei arfeu ac or damwein hwnnw ydd ymchwelws⁵⁷ y Ffreinc ar ffo, a rhoddi eu cefneu i ergytieu y Llychlynwyr, ar brenhin ac llynges a hwylyassant oddyna ymdeith⁵⁸, canys ef rhyddothoedd⁵⁹ a gallu mawr ganthaw⁶⁰ i edrych ynys Prydein ac Iwerddon y rhei sydd oddieithyr y byt, megis i dyfot Fferil bot y Bryttanyeit yn ddieithredic yn gwbyl or holl vyt⁶¹.

Ac wrth hynny Hu iarll Caer a'r Ffreinc eraill yn llawen o ymchweliat⁶² Magnus frenhin, a ddugant y ganthunt y

Gwyndyt ar eiddynt oll yn llwyr hyt⁶³ yng Cantref Rhos, rhac ofn dyfodiad Gruffudd awr pob awr⁶⁴, ac yna rhifwyt ysgrubyl pob perchennawc ac anrheith, ac oddyna eu hanneru ag ar hanner i cerddws⁶⁵ ef i Gaer.

Eno hagen hydd oeddynt⁶⁶ a bratwyr anudonol or Daenyssyeit a fredyohessynt Ruffudd yn aros yr eddewidion a addawssei Hu uddunt, a cheith⁶⁷ o wyr a gwragedd o weission a morwynion, ac ynteu au talws uddunt hwy megis⁶⁸ ffyddlawn i anffyddlawn, yn i cadarnhaei ddwywawl lunyaeth canys neu ryddaroedd iddaw ar ehang, cynnullaw holl wrachiot⁶⁹ mantach, crwm, cloff, unllgyeidiawc, gormessawl, diallu, ac eu cynnyg iddunt yn pwyth eu⁷⁰ bratwriaeth; a phan welsant wynteu⁷¹ hynny, gillwng eu llynges a wnaethant a chyrchu y dyfynfor parth ao Iwerddon; y gwr a oedd yn gwledychu yn yr amser hwnnw a beris⁷² anafu rhei o naddunt⁷³, a thorri eu haelodeu, a dehol ereill yn ddybryt oe holl deyrnas.

Adventus Griffini Regis ex Hibernia.

Ac yn yr amser hwnnw nachaf⁷⁴ Ruffudd oe nottaedig ddefot yn dyfot o Iwerddon a y casaf yr holl wlat⁷⁵ yn ddiffeith, ac chiwdawt wedi rhyfnet⁷⁶ i le arall.

Oddyna ydd anfoness⁷⁷ cennadeu hyt ar yr Iarll Hu, ac i tangnefeddws⁷⁸ ac ef ac yn y cantref hwnnw i rhoddet teir tref iddaw ef yno.⁷⁹ Ac yno i dwg ei fuchedd flwyddynedd yn dlawt ofidus⁸⁰ gan obeithiaw wrth weledigaeth Duw rhaglawn.

Ac oddyna wedi cerddet blwyddynedd⁸¹ heibiaw i cerddws⁸² i lys Henri frenhin⁸³ yr hwn a fu frenin nessaf⁸⁴ iw frawt, a chan hwnnw⁸⁵ i casaf ef rybuchet a charyat a chyfadnabot eiriawl, a chyfarwyf⁸⁶ erfyn escob Bangor, ag i rhoddes iddaw⁸⁷ gan dangnefedd a charyat Cantref Lleyn ac Eifionydd ac Ardudwy ac Arllechwedd ac wynt ac eu gwerin ac eu hanrheithiodd⁸⁸,

O LYVYR R. D.

³⁸ Tywyllawdd. ⁵⁰ Yn eistedd ar i meirch
³⁹ Gwarchaedigion yr. y deuant tuag at y brenin.
⁴⁰ Ar y wnaethant allai Rhyfygus a ymladdodd
 ddwyn. yn i herbryn hwythau.
⁴¹ Honno a welasant hwy yn dyfod brenin Llychlyn piodd hi. [iaith.
⁴² Warchaedic anghyf-
 i. A wnaethant.
⁴³ Ai gofid.
⁴⁴ Ai gofid.
⁴⁵ A gwardawodd.
⁴⁶ Oedd arglwydd pa anrhaith. [erlidwyr.
⁴⁷ Erld a phwy oedd yr
 Wnaeth.
⁴⁸ Thynnu i'r tir a wnaeth
 a thair llong ar Ffreinc
 oedd yn ofnus.

⁵⁰ Yn eistedd ar i meirch
 y deuant tuag at y brenin.
⁵¹ Rhyfygus a ymladdodd
 yn i herbryn hwythau.
⁵² Wnaeth.
⁵³ Oddiar i.
⁵⁴ Oddiar y fligwydd.
⁵⁵ Huw.
⁵⁶ Oddiar i.
⁵⁷ Y dymchwelodd.
⁵⁸ Odddyno ymaith.
⁵⁹ A ddaethai.
⁶⁰ Gyt ag ef.
⁶¹ Yn gwbl ddieithra or
 holl fyd.
⁶² Huw iarll ar Ffreinc
 oedd lawen o ymweliad.

O LYVYR R. D.

⁶³ Oll hyd.
⁶⁴ O awr i awr.
⁶⁵ Y cerddodd.
⁶⁶ Yno hefyd yr oedd.
⁶⁷ Huw iddynt a llawer.
⁶⁸ Talodd iddynt megis.
⁶⁹ Ni ddarfu iddaw gyn-
 null mor holl wragedd.
⁷⁰ Ai cynnyg iddynt yn
 dal am ei.
⁷¹ Hwythau.
⁷² Barodd.
⁷³ Honynt.
⁷⁴ Yr oedd.
⁷⁵ I holl wlat.
⁷⁶ Myned.
⁷⁷ Yr anfonodd.
⁷⁸ Ar yr iarll Huw ac y
 tangnefeddodd.
⁷⁹ Teirtref iddaw.
⁸⁰ Dug fuchedd dlawd un
 flwyddyn ofidus.
⁸¹ Y flwyddyn.
⁸² Cerddodd.
⁸³ Frenhin Lloegyrr.
⁸⁴ Yn nesaf.
⁸⁵ A chyn hynny.
⁸⁶ Chydnabod eiriawl a
 chyfarwyddyd.
⁸⁷ I Dduw.
⁸⁸ Hanrheithiau.

ac yn y lle pan ymchwelwys⁹⁹ Gruffudd or llys i dug eu Cyfannedd i gwladodd hynny, gan diolwch⁹⁰ i Dduw yr hwn a ddiyt⁹¹ y cywaethogion syberw og eu cadeir yr hwn a wna yr achawc yn arberthawc⁹² yr hwn a ystwnng ddynd ac ae dyrchawf.

Oddynd eissoes pob dryll i rhyddhaws⁹³ pob peth rhac Gruffudd, canys ei obeith oedd yn yr Arglwydd, a pheunydd i llithrynt attaw ereill o Ros ac eu hanreithiau ganthunt heb ganiat Iarl Caer, ac aulhau ei bobyl, ac yn y flwyddyn rhag wyneb i cerddws i Fon ae gwerin ganthaw, ag i gwledychws⁹⁴, ac oddynia i'r cymmyddedd ereill, ac fal hyn⁹⁵ i casaf trachafyn oe grym pob peth yng Gwynedd, megis i gwnaeth Maccabeus mab Matathias gynt yn yr Israel. A dwyn a wnaeth ei holl giwdawt o amrafael alltudedd y rhei a athoeddynt⁹⁶ i alludedd or ymlitfa a ddywedpwynt uchot, ac amlhau daodd yng Gwynedd gan lewenydd, megys am wlat yr Israel ac eu⁹⁷ hymchweliat o geithiwet Babilon, a molest a gymyrth yr iarlly ynddaw oe orescyn⁹⁸ y felly heb y ganyat.

*Henrici 1. mi. prospe indignantis Griff.
Pr. 2. as. Expeditiones ridiculas contra
Venedusque ad mur Castell.*

A phan gogleu⁹⁹ frenhin Lloegyr hynny rhyfeddu a orug¹ ag agori ei dryssor, a rhoddi treul ddidlawd i farchogion a phedyt, a dwyn ganthaw brenhin Ysgotland² ar Yscotieit a gwyr Deau, ag felly i doeth i gywaeth Gruffudd, a pheylliaw ym Mur Castell³. A Gruffudd ynteu o gynnefindra a brwydyr a luestws yn ei erbyn ynteu ym⁴ mreichiau Eryri Eiriawg, ac oddynia ymanfon ar brenin, ac ynteu⁵ trwy ysbeith dieuoedd⁶, a thangnefeddu. Ae oddynia ydd ymchwelwys⁷ Henri frenhin i Loegyr, a Gruffudd iw gywaeth.

Ag eilweith wedi rhynnawd⁸ o amser i doeth Henri frenhin drachefyn a lloedd mawr ganthaw⁹, a pheylliaw a orug¹⁰ yn yr un lle a ddywedpwynt uchot yn y mynydd i arfaethu diwreiddiaw cywaeth Gruff.

O LYVIR R. D.

⁹⁹ Ymchwelodd.

⁹⁰ Roi diolch.

⁹¹ Ddarostwng.

⁹² Ansbyr oi cadair ac a

ddyrechaff y rhai ufudd

yn i lle yr hwn a wna yr

achannawg arberthawy.

⁹³ Rhwyddws.

⁹⁴ Gwledychodd.

⁹⁵ Ac fal hynny.

⁹⁶ Ddoedynt.

⁹⁷ Ai.

⁹⁸ O achub i gywaeth ai

orescyn.

⁹⁹ Glyb.

⁹⁰ Wnaeth.

⁹¹ Yr Ysgotland.

⁹² Mur y Castell.

⁹³ Luestodd yn i erbyn

ym.

⁹⁴ Ac or brenhin ag yntau.

⁹⁵ Ennyd o ddyddiau.

⁹⁶ Yr ymchwelodd.

⁹⁷ Ennyd.

⁹⁸ A llu mawr oedd gan-

thaw.

⁹⁹ Wnaeth.

udd ae ddestryw¹¹, a ladd a difa ei giwdawt yngeneu y cleddyf. A phan glywynt hynny wedi cynnullaw llu i doeth Gruffudd yn ei erbyn oi nottaedic¹² ddefawd, a gossot eu anheddeu¹³ ae fileinllu ar gwragedd a'r meibion yn dyrysswech mynyddedd Eryri yn y lle ni ddiodeffasant un perygl ac wrth hynny i'r ofuhaws¹⁴ y brenhin digwyddaw¹⁵ yn llaw Ruffudd oe pydiaw pan ddisgynnei or mynydd, i cerddws drachefyn i Loegyr gan¹⁶ wneuthur tangnefedd ac ef. O wi! o Dduw¹⁷ y gynnifer gweith ydd arfaethasant ierill Caer gwrthwynebu i Ruffudd ac nys gallasant, ar gynnifer gweith gwyr Powys, ac nis gallasant, ar gynifer gweith gwyr Trahaiarn twyllwr, ag nis gallasant eissioes i ddwyn ar gwbylder.

A gwedi hynny i gwledychws Gruffudd¹⁸ llawer o flynyddedd yn hyrwydd gywaethoc gan arafwch a heddwch ac yn¹⁹ arfer o gymmydogaeth y brenhinedd nessaf iddaw yn gyfu, nit angen Henri frenhin Lloegyr, a Mwrchath frenhin Iwerldon a brenhin ynyssedd Denmarc, a honneit amlwg fu, ac yn y teyrnassoedd pell iwrthaw, ac yn y rhei agos²⁰ iddaw, ac oddynia i'r amlhaws pob cyfryw dda yng Gwynedd ac i dechreuassant y ciwdawtwyr adeilat eglwysseu ym mhob cyfeir ynddi, a heu coedydd ac eu²¹ plannu a gwneuthur perillanneu a garddeu, ag eu damgylchynu²², o gaeau a flossydd, a gwneuthur adeiladan murddin ac ymborth o ffrwytheu y ddaear²³ o ddefawt gwyr Rhufein.

A Gruffudd ynteu wnaeth eglwysseu mawr yn y llyssodd²⁴ pennaf iddaw ehun, ac adeiladoedd y llyssodd, a gwleddeu²⁵ yn wastad yn anrhydeddus. Pa beth hefyd? echtywynnygu a wnei Wynedd yna²⁶ o eglwysseu calcheit²⁷ fal y ffurfafen or fyr²⁸ llywiaw y bobyl a wnei yng gwialen haearnawl gan wneuthur cyundeb²⁹ a thangnefedd ar teyrnassoedd nessaf iddaw ae feibion etwa yn weision ieueine a ossodes ar y cantrefodd eithaf iddaw i eu rhagfeddu ac i eu³⁰ cynnal mal mur angecyfroeddig³¹ yn erbyn estrawn genedl-

O LYVIR R. D.

¹¹ A distryw.

¹² Arferedic.

¹³ Gosod i anhedu.

¹⁴ Ofnodd.

¹⁵ I ddigwydd.

¹⁶ Drachefyn gan.

¹⁷ A Duw.

¹⁸ Gwledychodd Ruffudd

gan.

¹⁹ A hynny fu amlwg yn

y teyrnassoedd pell oddi-

wrtho ac y rhai nesaf.

²¹ Ai.

²² Ai hamgylchynu.

²³ Ymborth a ffrwythau

i daear.

²⁴ Yn y lusoedd.

²⁵ I lusoedd a gwladau.

²⁶ Chwynychu a wnai

hefyd Wynedd.

²⁷ Calchedig.

²⁸ O ser.

²⁹ Cyttundeb.

³⁰ I ragfeddu.

³¹ O gyrrf safedig.

oedd a rhai angeyfieith o darfei³² uddunt meddyliaw cyfodi o newydd yn ei erbyn, ar brenhinedd bychein craill a gyrchynt ei lys ef ae amddiffyn, i gyrelu eigannorthwy, ae gyngor y gynnyfer gweith i gofuddyei estrawn genedl hwynt³³.

Opera Pietatis Griffini R.

Ac yn y diwedd³⁴ eissioes Gruffudd a hynaws³⁵ a cholli trem eu lygeit a oruc a rhoddi a oruc ynteu y ynni i³⁶ weithred-oedd y trngaredd, wedi meddyliaw o honaw ennill enw tragywyddol o filwriaeth, cf a arfaethws hefyd fynet³⁷ e hun i le dirgel ysgyfala i ddwyn buchedd ddwywawl, a thremygu ei holl Arglwyddiaeth fydwyl yn llwyr. Ac eissioes fal ydd oedd ei derfyn³⁸ i fynet or byt hwn yn nessau, galw ei feibion a oruc³⁹ a lluniaethu ei farwolaeth fal i gwnaeth y brenhin Ezechias weith arall, ac wrth hynny rhannu a oruc⁴⁰ ei holl dda ai gyfiawnder ynteu a bara yn oesoedd⁴¹. Ef a anfonas ugein swllt i eglwys Crist yn Nulun, yn y lle i ganet ac i magwyt, a chymmeint a hynny i holl eglwysseu penaf Iwerddon: ar gymmair i eglwys Fynyw, ar gymmeint i fanachloc Caer, ar gymmeint i fanachloc Amwythie, a mwy no hynny i eglwys Fangor, a deg swllt i Gaergybi

O LYVYR R. D.

³² Anghyfiawn a ddarfu. mewn rhan 'a waherddid
³³ Gofidiai estrawn gen-gantynt; pan yw Ysgod-elloedd hwynt. — Gellir awg oedd yn rhagori ar chwaneu gan weithred-bawb yn y cyfarvod hwnw oedd Gruffudd ab Cynan, o ganu plib; ac i ba un y iddo ddiwygiaw brein-rhodes Gruffudd ab Cyn-iau a devodau prydydd-an y *Bib Aur*, yn arwydd ion a cherddorion; ac o ei orchest yn pibianu. yn ol y drevyn a lunies Y cyvtheithiau a sevydded ev drwy gyvraith y cyn-yno sydd etto yn paráu, nallied eisteddvdodau yn ac y maent y dydd hwn Ngwynedd hyd yr oes-yn gyfarwyddid i gerdd-oedd diweddar. Yn ei orion holl Gymru. Ni amser ev hevyd y bu or-cheisiodd Gruffudd ymyru sedd ardderchawg yn am vrait ar y Deheu-Nghaerwys; am ba un y barth, gan vod estronion mae Robert Gruffudd yn wedi cael goresgindawd crybyll, gan wrthateb yno yn ei amser ev; ac amryw bynciau, yn Nhr-nis gall chwaith tywysog-acthawd G. Owain o blaid ion Deheubarth, drwy vod Cadell yn hynav o gynnal y vath orseddau a veibion Hywel Dda. Yn chyarvodaau, holi brait yr ystyr yma y mae ei yn Ngwynedd, mwy nog eiriau:—Dywedwch vod yr holes Gruffudd yn y tywysawg Deheubarth yn Deheubarth, yn Lloegyr, pericynnal gorseddau, mal neu yn yr Alban, o ba yr ydych yn eu camenwi, wledydd cyrchasei amryver brait i gerddorion cilion gerddorion i yr eis-Cymru. Evely Gruffudd ab Cynan, brenhin Gwynedd, a gynnaliodd eistedd-vod at y cyfryw amcan yn Nghaerwys; i ba le y cyrchodd holl gerddorion Cymru; a rhai hevyd o Lloegyr, ac o yr Alban, pan y dirmygai y Cymry ymarver a phibau, ac

ar gymmair i Benmon, ar gymmair i Gelynwaw, ar gymmair i Enlli, ar gymmair i Feifod, ar gymmeint i Llan Armon, ar gymmeint i Ddineirth, ac i lawer o eglwysseu pennadusaf⁴² ereill. A rhoddes ynteu i escob ac archdiacon offeiriad ac urddelion, ac awthrawon⁴³ ac i achangog-ion cristiawn y daeodd hynny a gymmyn-af⁴⁴ fi i amddeffyn yr Ysbryd Glan yr hwn a wyr pob peth ac ae hatwen.

Wrth ei ddiwedd ynteu i doethant y gwyr mwyaf a doethaf or holl gywaeth, Dafydd escob Bangor, Symeon archdiacon gwr addfed o oed a doethineb, prior manachloc Caer, a llawer o offeirioc ac yscolheigion yn iraw ei gorph⁴⁵ ac olew cysegredic herwydd gorchymmyn Iago Ebstol.

Ei feibion hefyd a oedd yno ym plith hynny, ac ynteu yn eu bendigaw wy ac yn dywedyd, pa ryw wyr fyddynt rhaglawn megis Iago Padriarch yn bendigaw ei feibion gynt yn yr Aipht. A gorchymmyn a oruc uddunt⁴⁶ bot yn wrawl a gwrthwynebu yn wychyr eu gelynon ar ei gyffelybrwydd⁴⁷ ynteu yn ei ddiwedd-ddyddieu. Yno hefyd ydd oedd Angharat frenhines ei wreic briawt ynteu ac iddi i rhoddes ynteu hanner ei dda a dwy randir, a phorthloedd Abermenai. Eno ydd oedd-ynt ei ferchet a rhai oi neieint⁴⁸ ac i bawb or rhei hyunny hefyd i rhoddes⁴⁹ rhan or eiddaw yn ymborth uddunt wedi ei ddydd ef, Cymry a Gwyddyl a 'gwyr Denmarc ynteu⁵⁰ a ddrygyferthassant⁵¹ o ddigwydd-edigaeth Gruffudd frenin fegis cwynfon yr Iuddewon am Ioswe fab Nun.

Dwy vlynedd⁵² a phedwar ugeint oedd Ruffudd, ac yna i bu farw, ac yn Mangor⁵³ i claddwyt y mewn yscrin⁵⁴ yn y parth assyri ir allawr fawr yn yr eglwys. A gweddiwn ninneu hyt pan orffwysso ei eneit ynteu yn yr un peth, nit amgen yn Nuw, y gyt a brenhinedd daereill yn oes oesoedd⁵⁵.

AMEN.

Examinat. ad exemplar. Plaswardense, transcrip. per Edw. Thehsal, Armiger. Ann. Don. 1574. It. exam. ad Codicem Guil. Owen, Arm. de Porkington, Britannicæ Brogting.

O LYVYR R. D.

⁴² Pennaf.	⁵⁰ Hwytthau.
⁴³ Urddolion athrawon.	⁵¹ Ddrycoerfaethasant.
⁴⁴ Daeodd a gymynnaf.	⁵² Flwydd.
⁴⁵ Gorff ef.	⁵³ Yn eglwys Bangor.
⁴⁶ Rhaglawn a gorchymyn	⁵⁴ O fewn ysgrin.
a wnaeth iddynt.	⁵⁵ Ynghyd ag eneidiau
⁴⁷ Gyffelyb.	brenhiniaid da ereill yn
⁴⁸ Rhai naiaint.	oes oesoedd.
⁴⁹ Hynny i rhoddes.	

Daier sylw: Nid yw yr Hanes ddim wedi ei ranu yn bennodau; ac nid oes chwaith gynnyso-ndau Lladin y pennodau, yn Llyvyr y parchedig Richard Davies.

PARTHAU CYMRU.

LLYMA y modd i mesurwyd¹ ac i rhanwyd Cantrewydd a Chymydau holl Gymru, yn amser Llywelyn ab Gruffudd y Tywysawg diweddav o'r Cymry. Tair talaith a fu yn Nghymru; un yn Aberfraw yn Môn; a'r ail yn Ninesfwr² yn Neheubarth; a'r drydedd³ yn Mathraval, yn Mhowys; ac wrth Aberfraw i rhoed xv. Cantref Gwynedd, nid amgen.

Cantrewydd Gwynedd a'i Chymydau.

Môn.

1. CANTREV Aberfraw.

Cwmwd Llivon.

Malldraeth

Cemmaes.⁴

Talebolion.

Y Twr Celyn.

2. Cantref Rhosyr.

Tindaethwy.

Menai.

Caer yn Arfon.

1. Cantref Aber.

y Llechwedd Uchav.

y Llechwedd Isav.

Nant Couwy.

2. Cantref Arvon.

Uwch Gwyrvai.

Is Gwyrvai.

3. Cantref Dunodig.

Ardudwy.

Eivionydd.

4. Cantref Lleyn.

Maen.⁵

Finllaen.⁶

Caelogion.⁷

Meirionydd.

Cantref Meirion.

Tal y bont.

Pennal.

Ystum anner.⁸

Cantref Arwystli.

Uwch Coed.

Is Coed.

Gwarareinion.⁹

Cantref Penllyn.

Uwch Meloch.

Is Meloch.

Mignaint.

Y Berveddwlolad

Cantref Ystrad.¹⁰

Uwch Aled.

Is Aled.

Cantref Rhuvoniog.¹¹

Hiraethog.

Cevn Meirch.¹²

Cantref Rhos.

Uwch Dulas.

Is Dulas.

y Creuddlyn.

Cantref Dyfryn Clwyd.

Cwmwd y Golygion.¹³

Llanneirch.¹⁴

Rhuthyn.¹⁵

Cantref Tregeingyl.

Cwnsalt.¹⁶

Prystatyn.

Rhuddlan.

Ac velly i cavad yn y Dalaeth hono, xv.

Cantref. a xxxviii.¹⁷ o Gymydau.

Ac wrth Dalaeth Mathraval i rhoed y Cantrewydd a'r Cymydau sydd yn canlyn.

Powys Vadawc.

Cantref Barwn.

Cwmwd y Dinmael.

Edeyrnion.

Glyn Dyfirdwy.

Cantref y Rhiw.

Cwmwd Ial.

Ystrad Alun;

yr Hôb.¹⁸

¹⁰ Rhyvoniawg.

¹¹ Ystrad.

¹² Crymeirch.

¹³ Coleion, Coelogion,

Colyan.

¹⁴ Llan Arch, Llannarth.

¹⁵ Ruthyn; hevyd Cwm-

wd Dogveilin.

¹⁶ Cwnsyllt.

¹⁷ xxxix.

¹⁸ Yr Hobeu.

¹ Rhanwyd ac i mesurwyd, ac i rhiwwyd.

² Yn Mathraval.

³ Yn Ninesfwr.

⁴ Yn Ll. H. Y. Cantref

yw Cemais, yn Cynwys C.

Talybolion, a Twrcelyn.

⁵ Cymyrtmaen.

⁶ Tinllaen.

⁷ Gafalogion, y Canolog-

ion.

⁸ Ystymofir. Ystymaner.

⁹ Gwerthrnion.

Cantrev Uwch Nant:
Merford.

Maelor Gymracg.
Maelor Saesneg.¹⁹

Cantrev Trevred.
Croes Vain.²⁰
Trev y Waun.²¹
Croes Oswallt

Cantrev Rhaiadyr.
Mochnant Is Raiadyr.
Cynllaith.
Nanthewdwy.

Hevyd o vewn Powys Vadawg i rhoed
swydd y Drevwen gynt: ac felly y dyl
vod etto.

*Powys Wenwynwy.*²²

Cantrev y Vurnwy.²³
Mochnant Uwch Rhaiadyr.
Mechain Is Coed
Llanerch Hudol.

Cantref Ystrad.²⁴
Deuddwr.
Gorddwr Isaf.
Ystrad Marchell

Cantrev Llyswynav.
Caer Einion.
Mechain Uwch Coed.

Cantrev Cedewain.
Cynan.²⁵
Cyveiliog.²⁶
Mawddwy.²⁷

Rhwng Gwy a Havren.

Cantrev Maelienydd.²⁸
Ceri.²⁹
Swydd Grev.³⁰
Rhiwlallt.³¹
Glyn Ieithon.³²

Cantrev Elvael.
Uwch Mynydd.³³
Is Mynydd.
Llech Ddywynog.³⁴

Cantrev y Clawdd.
Teveidiat.³⁵
Swyddinogion.³⁶
Penallt.³⁷

Cantrev Buellt.
Swydd y Van.³⁸

¹⁹ Seisnig.

²⁰ Faen.

²¹ Trefywen, Trevowain,

Lib. Herg. Trefwen.

²² Wenwynwyn.

²³ Vyrnwy.

²⁴ Ystillya.

²⁵ Uwch Hanes, ac Is

Hanes.

²⁷ Havren.

²⁸ Cantrev Cynan C.

Cyveiliawg. C. Mawddwy.

O. L. H. Y.—Ac velly y

cad yn y Dalaeth hon xiv.

cantrev; ac yn y cantrev.

ydd hynny i mae xl.
Cwmwd.

³⁰ Melienydd.

³¹ Allan mewn Ll. ereill.

³² Fuddugre, Swydd

Ddygre.

³³ Rhiwlallt, Traillallt.

³⁴ Swydd Dineithon.

³⁵ C. Elvael Uwchmyn-

ydd. C. Elfael Ismynydd.

³⁶ Dyvynawg.

³⁷ Dyfryn Tyveidiad.

³⁸ Swyddynogion.

³⁹ Penwellt.

⁴⁰ Dinan, y wain.

Cantrev Swydd Drevlys.
Is Irwon.³⁹

Ac velly i cad yn y dalaeth, bedwar cant-
treu ar Ddeg; ac yn y cantrevydd i mae
deugain cwmwd.

Ac wrth Dalaeth Dinevwr i rhoed y
Cantrefydd hyn.

Cantref Penwedig.
Geneu y Glyn.
Pervedd.
Creuddyn.

Cantrev Canawl.
Mevenydd.
Anhunawg.⁴⁰
Penardd.⁴¹

Cantrev Castell.⁴²
Caerwedros.

Cantrev Hirwen.⁴³
Gwinionydd.
Is Coed.

Caerfyrddin.

Cantref Finiog.
Hirvryn.
Pervedd.
Is Cynnen.⁴⁴

Cantrev y Geiniog.⁴⁵
Gwyr.
Cydweli.
Carnwyllon.⁴⁶

Cantrev Bychan.
Mallaen.
Caeo.⁴⁷

Cantrev Maenor Deilo.⁴⁸
Mawr.

Cantrev Certhiniog.⁴⁹
Mab Elvyw.⁵⁰
Mab Uchtryd.⁵¹
Widigada.

Brecheiniog.

Cantrev Selyv.
Selyv.
Tirhaiarn.⁵²
Canawl.⁵³
Talgarth.
Ystrad Yw Uchaf.
Eglwys Iail.⁵⁴

Cantrev Mawr.
Tir Rawf.⁵⁵
Lliwel.⁵⁶

³⁹ Irron.

⁴⁰ Anhinog

⁴¹ Penuth.

⁴² Cantrevwynion, Wyn-

ion.—Mal hyn yn Ll. H.

⁴³ Y. Cantrev Cadell Cwm-

wd Mabwnion C. Caerwed-

ros C. Gwinionydd.

⁴⁴ Seirwen.

⁴⁵ Iskenen.

⁴⁶ Cantrev Eginog. [ion.

⁴⁷ Carnwallan, Carnwyll-

⁴⁸ Caer.

⁴⁹ Deivi.

⁵⁰ Cethinog.

⁵¹ Elvydh.

⁵² Ychdryd.

⁵³ Trahaiarn.

⁵⁴ Cantrev Canawl, Cwm-

wd Talgarth, C. Ystrad

yw, C. Eglwys Iail.

⁵⁵ C. Ystrad yw isaf.

⁵⁶ Ralph.

⁵⁷ Cantrev Lliwel, C. Tir

Rawlf, C. Lliwel, C. Crug

Hywel.

Morganwg.

- Cantrev** Gro Nedd.⁵⁷
rhwng Nedd ac Avan.
Tir yr Hwndrwd.⁵⁸
Tir yr Iarll.⁵⁹
Glyn Ogwr.⁶⁰
- Cantrev** Pen y Nen.⁶¹
y Van.⁶²
Maenor Rhuthyn.⁶³
Meisgyn.
Glyn Rhoddni.⁶⁴
- Cantrev** Brenhinawl.
Cibwr.⁶⁵
Seinghenydd.⁶⁶
Uwch Cayach.⁶⁷
Is Cayach.
- Cantrev** Gwaunllwg.⁶⁸
yr Haidd.
Canawl.
Eithias Elogion.⁶⁹
y Mynydd.⁷⁰

Gwent.

- Cantrev** Gwent Uwch Coed.
Mynyw.⁷¹
Iscoed.
Llevenydd.⁷²
Trev y Grug.
- Cantrev** Iscoed.⁷³
Bryn Buga.⁷⁴
Uwchcoed.
y Teirtrev.
Erging.⁷⁵
Bach.⁷⁶

Cantrev Cochion yw y seithved Cantrev o
Vorganwg, a hwnw a vesurwyd, o
Vynwyd hyd yn Mhont Caerloe; neu

cantrev Coch yn y Ddena, hyd Gaer-
loe.

Dyfed.

- Cantrev** Emlyn.
Uwch Cuch.
Is Cuch.
Evellythyr.⁷⁷
- Cantrev** Arberth.
Penrhyn ar Elan.⁷⁸
Escyrogev.⁷⁹
Talacharn.
- Cantrev** Daugleddyv.
Amgoed.
Pennant.
y Velvre.⁸⁰
- Cantrev** y Coed.
Llanhuadain.⁸¹
Castell Gwis.
- Cantrev** Penvro.
y Coed.⁸²
- Cantrev** Rhos.
Hwlfordd.
Castell Gwalchmai.
y Garn.
- Cantrev** Pebidiog.
Mynyw.⁸³
Pencaer.
- Cantrev** Cemmaes.⁸⁴
Cwmwd Uwch Nyver.⁸⁵
Is Nyver.
Trevdraeth.

Ac velly i cavad yn y Dalaeth hono
chwech cantrev ar hugain; ac yn y Can-
treddydd hyny y mae lxxxviii o Gymydau.
Ac felly tervyna henwau a rhanau y Cy-
mydau a'r Cantreddydd yn holl Gymru i
gyd. Ac velly mae yn y Llyvyr Coch yn
Hergest.

PARTHAU CYMRU.

Cantrev Tegeingyl.

- CWMWD** Cwmseled.
Prestan.
Rhuddlan.

- ⁸⁷ Cronarth.
⁸⁸ Rhwng Nedd a Thawy.
Cwmwd arall yw hwn yn
Ll. H. Y.
⁸⁹ Y Coetty.
⁹⁰ Maenawr Ogwr, Maen-
or Glynogwr.
⁹¹ Penychen.
⁹² Maenor Dal y Vann.
⁹³ Rhythun.
⁹⁴ Rhoddnei, Rhoddne.
⁹⁵ Cibwrn.
⁹⁶ Saint Henydd.
- ⁶⁷ Caeach.
⁶⁸ Gwentllwch.
⁶⁹ Eithav Edlygion, Ed-
lygion, Fdlygion.
⁷⁰ Allan yn Ll. H. Y.
⁷¹ Y Mynydd, Uwch
Mynydd.
⁷² Llevnydd, Llevynydd.
⁷³ Iscoed Gwent.
⁷⁴ Brynbygaf.
⁷⁵ Erging ac Euas.
⁷⁶ Allan yn Ll. H. Y.

Cantrev Dyfryn Chryd. 2.

- Colian.
Llannerch.
Ystrad.

Cantrev Rhyonniawg. 3.

- Ruthyn.
Uch Aleth.
Is Aleth.

- ⁷⁷ Elved, Llefethyr.
⁷⁸ Ar Deivi, ar Elyas.
⁷⁹ Esterolef.
⁸⁰ Evelore.
⁸¹ Llanlhaden.
⁸² Cwmwd Coed yr Hav.
C. Maenor Byr, Caldey yw
Ynys Pyr, o'r Pyr hwnw
- i cawas Castell Maenawr
Pyr ei henw, C. Penvro.
⁸³ Cwmwd (Cantrev)
Miniw; Cwmwd (Can-
trev) Pencaer, Cantrev
Pebidiog.
⁸⁴ Cemmaesa'i Chantrev
⁸⁵ Never.

Cantrev Rhos. 4.

Uch Dulas.
Is Dulas.
y Creuddyn.

Môn. 5.

Llanfaes.
Cemmais.
Talebolion.
Aberfraw.
Penrhos.
Rhosyr.

Cantrev Arllechwedd. 6.

Trevriw.
Aber.

Cantrev Arvon. 7.

Uch Conwy.
Is Conwy.

Cantrev Dinodyn. 8

Privnot.
Ardudwy.

Cantrev Llyn.

Dinmael.
Is Clogyon.
Cuandiman.¹

Cantrev Meirionydd.

Estumanner.
Tal y Bont.

Cantrev

Cyvelawch.
Maden.

Cantrev 'Eryri.

Uch Meloch.
Is Meloch.

Cantrev.

Llangonwy.
Dinmael.
Glyndyvrddwy.
Swmp Cantrewydd.
Gwynedd xv.

A swmp ei Chymydau
xxxvi.

Powys.

Powys Vadawc.

Cantrev.

Iail.
Ystrad Alun.
yr Hôp.

Cantrev.

Berford.
Uncuan.²
Croes Oswallt.
y Treuddyn.

¹ Ctandiman.² Uchnant.*Cantrev.*

Nant Odyn.
Cevn Blaidd.
Uch Rhaiadyr.

*Powys Wenwynwyn.**Cantrev.*

Is Rhaiadyr.
Deuddwvr.
Llannerch Hudwl.

Cantrev.

Ystrad Marchell.
Mechain.
Caereinion.

Cantrev.

Uch Affes.
Is Affes.

Cantrev.

Uchcoet.
Is coet.
Swmp Cantrewydd Powys.
viii.

Swmp y Cymydau. xxi

*Maelienydd.**Cantrev*

eri.

Gwerthryniaw

Cantrev.

Swydd Fuddugre.
Swydd Ieithon.
Llythyrwr.

*Buellt.**Cantrev.*

Cymwd, Pen Vuellt.
Swyddinan.

Cantrev.

Trevlys.
Is Ivon.

*Elvael.**Cantrev.*

Uch Mynydd.
Is Mynydd.

*Brecheiniog.**Cantrev.*

Brwynllys.
Talgarth.

Cantrev Tewdos.

Dyfryn Hodni.
Llywel.
Ffr Rawf.

Cantrev Ida.

Ystrad Yw.

Cymwd Crug Llywel.
Euas.

Ystrad Tyroi.
Cantrev Bychan.

Hirvryn.
Pervedd.
Is Cennen.

Cantrev Eginawg.
Cydweli.
Carn y Williawn.
Gwyr.

Cantrev Mawr.
Mallaen.
Caeaw.
Maenawr Deilaw.
Cetheiniawg.
Mab Elvyw.
Mab Utryd.
Widigada.

Ceredigion.

Cantrev Gwarthaw.
Genau y Glyn.
Pervedd.
Creuddyn.

Cantrev Mabwyniauw.
Mevenydd.
Anhuiawg.
Pennardd.

Cantrev Caer Wedroz.
Winionydd.
Iscoed.

Emlyn.

Cantrev.

Cymwd Uch Cuch.
Is Cuch.

Cantrev Warthaw.

Cantrev Dyved.

Cymwd Elvod.
Derllys.
Penryn.
Estyrlwyw.
Talacharn.
Amgoed.
Peliniawg.
y Velvre.

Dau Gladdyn.

Cantrev.

Llanhuadain.
Castell Hu.

Penvro.

Cantrev.

Coet Raff.
Maenor Birr.
Penvro.

Pebidiauwg.

Cantrev.

Pencaer
Mynyw.

Rhos.

Cantrev.

Hawlfordd.
Castell Gwalchmai.

Morganwg.¹

Cantrev Gorvynydd.

Cymwd rhwng Nedd a Thawy.
Tir yr Hwndrwd.
Rhwng Nedd ac Avyn.
y Coetty:

¹ Saith Cantrev Morganwg oc e C6ta civar6it.

G6ibeted pobyl Breteinieid, pani6 seith Cantrev essit e Morgan6c, eni argl6itiaeth ai escobaeth.

E cintav i6 e Cantrev Bichan; er ail Cantrev i6 Gwir a Ched6eli; tridet i6 Gor6onit; ped6erit i6 Cantrev Penuchen; pummed i6 G6aenll6c ac Edeligion; e 6eched Cantrev i6 G6ent-is-coed; e seithved Cantrev i6 G6ent-uch-coed, Estrad E6, ac Euas: er rai a el6id en d6i la6es Gwentuchcoed; ac hevid Erging ac Anerging, mal e mae e c6bil tervineu en Llevir Teilo.

Pan etoet Edgar vrenhin eu Lloegir, a He6el Da vab Cadell de6isa6c D6eubarth Cimru: sev oet heni e dridet dalaeth, et oet i Vorgan Hen oll Vorgan6c en tangnevetus, hit pan geisiot He6el Da i dreisia6 am Estred E6 ac Euas.

Pan glebu Edgar heni, ev a devenoet ato Ae6el Da, a Morgan Hen, ac E6ein e vab hit ei lys ev in Llundain. Ac ev a grande6is estir er emrison a oet retint. Sev a dervin6it, tr6i givreithla6n varn i lis, a pani6 He6el Da a dreisiot en andledus, tr6i gam6et, Morgan Hen, ac E6ein e vab; ac am heni divreinia6 He6el Da a orugant o Estrad E6 ac Euas en dragi6it.

Ac en ol heni Edgar vrenin a ganiataot, ac a roes i E6ein vab Morgant Hen, Estrad E6 ac Euas, o ve6n escobaeth Llandav, a chadarn6u heni tr6i 6eithredot ito, ac i6 etivetion vith, o getfinedigaeth a thestiol-aeth holl archescib, escib, ieirll, a bar6nieid Lloegir a Chymru, dan roi eu melltith ir neb a divreinia6i blwiv Teilo, ac argl6id iaeth Morgan6c or g6ledit hin: a hevid bendigedic vai ae cad6ai mal i delai en dragi6it.

Ar goeithred a 6naeth Edgar ar hin en tresordi Llandav i mae engcad6.

Cymwd Tir yr Iarll.
Maenawr Glynogwr.
Cantrev Penychen.

Cymwd Meisgyn.
Glyn Rhoddni.
Tal y Van.
Rhuthyn.
Cantrev Breiniarol.
Is Caeth.
Uch Caeth.
Cantrev Gwaunllug.
Cibwr.

Cymwd yr Haidd.
Y Drev Bervedd.
Edelygion.
Eithav.
y Mynydd.
Iscoed Gwent.
Iscoed.
Lle Mynydd.
Cantrev Gwent Uch Coed.
Trev Grug.
Uch Coed.
Felly Tervyna

HENWAU PLWYVAU CYMRU

Bellach soniwn am y Tair swydd ar ddeg
yn holl Gymru, a'u Trevydd, Dinasodd,
Cymydau, a'u heglwysydd Plwyv.

SWYDD VON.

Cwmwd Malldraeth.

- 1 Llangadwaladyr.
- 2 Aberfraw.
- 3 P. Feirian.
- 4 Llan Trevdraeth
- 5 Llan Gwyven.
- 6 Llan Gristiolus.
- 7 Llan Geinwen.
- 8 Llan Hen Eglwys.

Cwmwd Menai

- 9 Llanddwyn.
- 10 Mio borth.
- 11 Llangeinwen.
- 12 Llangafo.
- 13 Llanidan.
- 14 Llan Edwen.
- 15 Llan Ddeinioel y Bloeg.
- 16 Plwyv Gredivel.

Yn Mhen Mynydd; ac yn hwnw ydd
oedd brivlys Owain ab Maredudd ab
Tudur Vychan o Von, hendar y Brenin
Harri y Seithved; ac yuo y mae Llys
Bennynydd.

- 17 Llan Finan.
- 18 Llanvihangel Ysgeifiog.
- 19 Llangevni.
- 20 Trev Gayan. Ac i mae Amlawdd
Gwmwd Menai yn Ynys Gybi.
- 21 Llanvaen yn Nglyn Rhos.
- 22 Llanvair.

Cwmwd Llŷon.

- 23 Llan Gwyllog.
- 24 Llan Drygan.
- 25 Llech Gynvarwy.
- 26 Llan y Trisaint.

- 27 Bod Edeyrn.
- 28 Llan Llibio.
- 29 Llanvair yn Neubwl.
- 30 Llanvihangel yn Nhywyu.
- 31 Llan Maelog.
- 32 Llechylched.
- 33 Llan Beulan.
- 34 Trev Walchmai.
- 35 Bodwrog.

Cwmwd Talebolion.

- 36 Caer Gybi.
- 37 Llan Babo.
- 38 Llan Vwrog.
- 39 Llan Vachraith.
- 40 Llan Vaethlu.
- 41 Llan Rhuddlad.
- 42 Llan Flewyn.
- 43 Llan Vugail.
- 44 Llan y Ddeusant
- 45 Llanvair yn Nghornwv.
- 46 Llan Rhwydry.
- 47 Llan Vechell.
- 48 Llan Badrig.

Cwmwd Tior celyn.

- 49 Llan Eleth¹ Vrenin.
- 50 Llan Elian.
- 51 Rhos Beirio.
- 52 Llawen Llwyvo
- 53 P. Dyvrydog.
- 54 Coed Dane.²
- 55 Tal y Llyn.
- 56 Llanvihangel Trev y Bardd:
- 57 Llanvihangel yn Mhen-Rhos.
- 58 Llan Allgo.
- 59 Llan Eigrad.

Cwmwd Tindaethwy.

- 60 Llanvair yn Mathavarn Eithav.
- 61 Llan Teystyr.

¹ Elaeth.

² Coed Ane.

- 62 Llan Ddyvnan.
- 63 P. y Pentraeth.
- 64 Llan Sadwrn.
- 65 Llanddona.
- 66 Llanvihangel Glyn Sulwch.
- 67 Llan Iestin.
- 68 Llanseiriol.
- 69 Llan y Saint.
- 70 St. Catrin.
- 71 Llandegvan: ac yn y Plwyf hwnw i mae y Dref Swydd a elwir y Byw Mares; ac yno i mae Dinas Marchnad bob Dyw Sadwrn.
- 72 Llan Vair yn Mhwll Gwinbill.
- 73 Llan Dysilio.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi mae o Blwyvau Driugain a Deg.

SWYDD GAER YN ARFON.

- 1 Llan Gynvran.
- 2 Llan Gwstennyn.
- 3 Llan Gyfin.
- 4 P. yr Eglwys Rhos.
- 5 Llan Dudno uwch Conwy.
- 6 Llan Vair o Aber Conwy: ac yno i mae Marchnad.
- 7 Caer Rhun.
- 8 Llan Bedyr y Cennin.
- 9 Llan Ddwy Gyfylchi.¹
- 10 Llan Vair Vechan.
- 11 Abergwyngregyn.
- 12 Llan Llechid.
- 13 Llan Ddygai: ac yn y Plwyf hwnw i mae y Penrhyn; Gwreiddyn bonedd-igeiddrwydd Cymru.
- 14 Bangor Vawr yn Ngwynedd.
- 15 Llan Gedol.
- 16 Llan Beris.
- 17 Llan Ddeiniolen.
- 18 Llanvihangel yn Ryg.
- 19 Llan Vair is Caer.
- 20 Llan Bebllic: ac yn y Plwyf hwnw i mae Trev Gaer yn Arvon, a marchnad ynddi bob Sadwrn.
- 21 Bettws Garmon, yn Nhal y Llech.
- 22 Llan Wnda.
- 23 Llan Vaglan.
- 24 Llan Dwrog.
- 25 Llan Llyvni.
- 26 Llan Cylynog yn Arfon.

Cwmwd Eivionydd.

- 27 Plwyf Aelhaiarn.
- 28 Bedd Gelert.
- 29 Llanvihangel y Pennant.
- 30 Penmorva.
- 31 Dol Benmaen.
- 32 Cruccaith.
- 33 Llan Gynhaiarn.

¹ Ddygyfylchi.

- 34 Trevlys.
- 35 Llan Ystumdwy.
- 36 Llanarmon.
- 37 Llan Gybi.

Tri Chwmwd Lleyn.

- 38 Abererch, ereill ai geilw Llan Gawrda.
- 39 Carn Guwch.
- 40 P. y Pistyll.
- 41 Nevyn.
- 42 Llan Edeyrn.
- 43 Llan Geidio.
- 44 P. Tudweiliog.
- 45 P. y Rhiw.
- 46 Llan y Pedwarsaint.
- 47 Penllech.
- 48 Llan Iestin.
- 49 Llan Gian.
- 50 Llan Eingingion Vreunin.
- 51 Llan Bedrog.
- 52 Llanvihangel.
- 53 Pen Rhos.
- 54 Llan Vair yn Lleyn.
- 55 Bodvayarn.
- 56 Melldeyrn.
- 57 Bryn Croes.
- 58 Llan Gwynoedl.
- 59 Bod Vrenin.
- 60 Aber Daron.
- 61 P. Denio, yn yr hwn i mae Trev Bwll Heli.
- 62 P. Vaelrys.
- 63 Llan Dudwen.
- 64 Bod Wnag.

Cwmwd Nant Conwy.

- 65 Pen Machno.
- 66 Dolwyddelen.
- 67 Llanvihangel y Bettws
- 68 Llan Rhychwyn.
- 69 Trevriw.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi mae triugain ac wyth o Blwyvau.

SWYDD VEIRIONYDD.

Cwmwd Ardudwy.

- 1 Festiniog.
- 2 Llanvrothen.
- 3 Maen Twrog.
- 4 Llan Deccwyn.
- 5 Llanvihangel y Traethau.
- 6 Llan Danwg.
- 7 Llan Vair.
- 8 Llan Bedyr.
- 9 Llan Enddwy.¹
- 10 Llan Ddwywau.
- 11 Llan Aber.
- 12 Llan Ulldud.⁴
- 13 Trawsvynydd.

¹ Enddwyn.

² Elltyd.

Cwmwd Tal y Bont ar Ddysyni.

- 14 Llan Vachraith.
- 15 Ysptyty Gwanas.
- 16 Dolgellau.
- 17 Llan Gelynnin.
- 18 Llan Egryn.

Cwmwd Ystum Anner.

- 19 Llanvihangel y Pennant.
- 20 Tal y llyn.
- 21 Tywyn Meirionydd.
- 22 Pennal.

Cwmwd Mawddwy.

- 23 Mallowd.
- 24 Llan yn Mawddwy.

Cwmwd Penllyn.

- 25 Llan-uwch-Llyn.
- 26 Llan Gywair.
- 27 Llan-y-Cil.
- 28 Llanvor yn Mhenllyn
- 29 Llan Ddervel.

Cwmwd Edeyrnion.

- 30 Llandrillo.
- 31 Llan Gar.
- 32 Corwen.
- 33 Llan Silyn.
- 34 Llansanfraidd yn Nglyn Nyvrdwy.
- 35 Gwyddelwern.
- 36 Aelhaiarn.
- 37 Bettws Gweirvyl Goch.
- 38 Llanvihangel Llyn Myvyr.¹
Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i
mae 37 o blwyvau.

SWYDD DDINBYCH.

- 1 Trev Ddinbych: ac yno mae March-
nad bob Merchyr.
- 2 Llan Ddynnoc.
- 3 Nant Glyn.
- 4 Henllan.
- 5
- 6 Llangwm Ddinmael.
- 7 Ceryg y Druidion.
- 8 Ysbytty Ieuan.
- 9 Llanrwst.
- 10 Llan Ddoged.
- 11 Eglwys Vach.
- 12 Llan Drillo.
- 13 Llan Elian.
- 14 Llansanfraidd.
- 15 Y Bettws.
- 16 Llan Ddulas.
- 17 Rhuddlan.
- 18 Abergelau.
- 19 Llan Sain Sior.
- 20 Llan Nevydd.
- 21 Llan Vair Talhaiarn.
- 22 Llan Gernyw.

¹ Glyn y Myvyr.

- 23 Gwytherin: ac yno i mae Monwent y
Santes; ac yn y vonwent hono i mael
Capel Gwenvrewi; ac yn y Capel
hwnw i mae ei bedd hi, lle i cladd-
wyd y Santes vendigaid.
- 24 Llansannan.

Cantref Dyfryn Clwyd.

- 25 Llan Ynys.
- 26 Llan Gyffylliog.
- 27 Trillo Caenog.
- 28 Y Dderwen Anial.
- 29 Llan Elidan.
- 30 Llan Vair yn Nyfryn Clwyd.
- 31 Y Venechdid.
- 32 Llan Vwrog.
- 33 Rhuthyn: ac yno i mae Marchnad
bob dydd Llun.
- 34 Llan Bedyr.
- 35 Llan Gynhafal.
- 36 Llan Hychan.
- 37 Llan Gwyven.
- 38 Llan Dyrnog.

Cwmwd Idl.

- 39 Llan Verrys.
- 40 Llan Armon.
- 41 Llan Degla.
- 42 Bryn Eglwys.
- 43 Llan Dysilio.

Cwmwd Swyld y Waun.

- 44 Llangollen.
- 45 Llan Vair o'r Waun isaf.
- 46 Llansanfraidd y Glyn.
- 47 Llan Armon Mynydd mawr.
- 48 Llan Rhaiadyr ym Mochnant.
- 49 Llan Gedwyn.
- 50 Llan Silyn Cynllaith.
- 51 Llan Gadwaladyr.

Cwmwd Maelor Gymraeg.

- 52 Rhiw Vabon.
- 53 Y Bistog.
- 54 Y Marchwial.
- 55 Gwrecsam: ac yna i mae marchnad
bob Diviau.
- 56 Y Gresfordd.
- 57 Yr Holt.

Tervyn ar y Swydd hono: ac i mae
ynddi ddau ar bymtheg a deugain o
blwyvau.

SWYDD Y FLINT.

- 1 Llan Elwy.
- 2 Rhuddlan.
- 3 Y Ddiserth.
- 4 Gallt Melydyr.
- 5 Hasa.
- 6 Y Chwithfordd.
- 7 Rhiw Lownwyd.
- 8 Gwaun Esgar.

- 9 Din Meirchion.
- 10 Bodfari.
- 11 Caerwys.
- 12 Ysgeiviog.
- 13 Nannerch.
- 14 Cil Cein.
- 15 Trev Fynon.
- 16 Helygen.
- 17 Flint.
- 18 Llan Eurgain.
- 19 Penarlâg.

Cwmwd Ystrad Alun.

- 20 Y Wyddgrug.
- 21 Y Nercwys.
- 22 Y Treuddyn.

Cwmwd yr Hob.

- 23 Plwyv Cyngar.

Cwmwd Maclor Saesneg.

- 24 Plwyv Bangor.
- 25 Y Gwrddyp.
- 26 Hangwær.
- 27 P. Wrtyn Vadoc.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i
mae saith ar hugain o blwyvau.

*SWYDD DREFALDWIN.**Cwmwd Cyveiliog.*

- 1 Machynllaith: ac yno i mae Trev
Varchnad bob Merchyr.
- 2 Y Wirn.
- 3 Cemmaes.
- 4 Darowen.
- 5 Penegos.
- 6 Llan Bryn Mair.

Cwmwd Arwystli.

- 7 Plwyv Carno.
- 8 Trev Eglwys.
- 9 Llan Idloes: ag yno i mae Marchnad
bob Sadwrn.
- 10 Llan Gurig.
- 11 Llan Wnnog.
- 12 Llan Ddinam.

Cwmwd Ceri.

- 13 P. Bochdrev.
- 14 Llanvihangel yn Ngheri.

Cwmwd Cydewain.

- 15 Llan Ddysul.¹
- 16 Llam yr Ewig.
- 17 Llan Llŵchaiarn.
- 18 Y Drev Newydd: ac yn y Drev hono
mae Marchnad bob dydd Mawrth.
- 19 Aberhavesb.
- 20 P. y Cedwg.
- 21 Llandie Gynon.
- 22 Llan Wyddelan.

¹ Llandysul.

- 23 Llan Lligan.
- 24 Manavon.
- 25 Aberiw.

Cwmwd Caereini n.

- 26 Llan Vair.
- 27 Llan Eryyl.
- 28 Llan Gadvan.
- 29 Garth beibio.
- 30 Llan Gynyw.

Cwmwd Mechain yn Mochnant.

- 31 Meivod.
- 32 Llanvihangel yn Ngwynva.
- 33 Llanwddyn.
- 34 Pennant Melangell.
- 35 Llangynog.
- 36 Llan Hirnant.
- 37 Llan Vyllin.
- 38 Llanarmon yn Mechain.
- 39 Llansanfraidd yn Mechain.

Cwmwd Ystrad Deuddwr.

- 40 Llan Drinio.
- 41 Llan Dysilio.

Arglwyddiaeth Marchell.

- 42 Cegidva.
- 43 Y Trallwng: ac yno i mae Marchnad
bob dydd Llun.
- 44 Llan Fynhonnwen.
- 45 Trevaldwin.
- 46 Yr Ystoc.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i
mae saith a deugain o blwyvau.

SWYDD FAES HYVEIDD.

- 1 Plwyv Llan Badarn vawr yn Maelien-
ydd.
- 2 Llan Badarn vynydd.
- 3 Llan Anno.
- 4 Llan Bister.
- 5 Llanvihangel y Bugeil Du.
- 6 Llan Ddewi Hiob.
- 7 P. St. Edward yn Nhref y Clawdd: ac
yno i mae Marchnad bob Diviau.
- 8 Llan Ddewi yn Hwytyn.
- 9 Llan Bryn Hir.
- 10 P. Mair o Bilalai.
- 11 Llan Degla.
- 12 Llan Gynllo.
- 13 Llanvihangel.
- 14 Rhydieithion.
- 15 Llan Ddewi Ystrad Ynni.
- 16 Llanvihangel Cevyn Llys.

Cwmwd Gwrtheyrnion.

- 17 P. Nant Mâl.
- 18 Llanvihangel Vach.
- 19 Llan Llyr yn Rhos.
- 20 Rhaiadur ar Wy.
- 21 St. Armon.

Cwmwd Deuddwr.

22 P. St. Fraid.

Elvael uwch Mynydd.

23 Y Ddiserth yn Elvael.

24 Llan Varraith.

25 Aber Edwy.

26 Llanbadarn y Gareg.

27 Ceryg Runa.

28 Rhiwlen.

29 Glasgwm.

30 P. St. Fraid.

31 P. Y Bettws.

Elvael is Mynydd.

32 Llan Deilo.

33 Llan Ystyphan.

34 Llan Bedyr.

36 Llan Ddewi vach.

36 Castell Păun.

37 Llanvihangel y Bryn Gwyn.

38 Llan Newydd.

39 Llanvihangel y Dyfryn.

40 Y Bettws.

41 Llowes.

42 Cleirwy.

43 Y Clas ar Wy.

44 Bochrwyd.

45 Llanvihangel Nant Melan.

46 Trev Vaes Hyvaidd; yno i mae Marchnad bob dydd Mawrth.

47 Llan Llwythyvvg, neu Llanvair Llwythyvvg.

48 Y Pencraig.

49 Casgob.

50 Llan Andreas ac yno i mae Marchnad bob Sadwrn.

51 Plwyv Bleddvach.

52 Nortyn.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i mae saith a deugain o blwyvau.

SWYDD ABERTEIVI.

Y Parth uchav i Aeron.

1 Llangynvelyn.

2 Llanvihangel Genau y Glyn.

3 Llanbadarn Vawr.

4 Llan Llwhchhaiarn.

5 Llan Ilar.

6 Llanvihangel y Creuddyn.

7 Llan Avan o'r Trawsgoed.

8 Ysbytty Rhiw Ystwyth.

9 Ysbytty Cynvyn.

10 Llan Wnnws.

11 Ystrad Meurig.

12 Llanvihangel Lledrod.

13 Llanvihangel Rhos Deiau.

14 Llan y Gweryddon.

15 Aberystwyth: Marchnad bob dydd Iau.

16 Llan Ddeinioel.

17 Llan Rhystyd.

18 Llan St. Fraid.

19 Llan Ddewi Aber Arth.

20 Llan Badarn.

21 Cil y Cennin.

22 Tal y Sarn Grin.

23 Llan Gynllo.

24 Llan Geitho.

25 Llan Badarn Odyn.

Is Aeron.

26 Trev Garon: ac yn y Plwyv hwnw i mae Marchnad bob dydd Llŷn.

27 Llan Ddewi Vrevi.

28 Llanvair Cludogau.

29 Cellan.

30 Llan Bedyr Pont Ystyphan.

31 Y Bettws.

32 Plwyv Silian.

33 Llan Gybi.

34 Yr Ystrad.

35 Ciliau Aeron.

36 Hen Vynyw.

37 Llanarth.

38 Llan Ina.

39 Llan Llwhchhaiarn.

40 Llan Dysilio.

41 Llan Garanog.

42 Y Penbryn.

43 Bettws Ieuan.

44 Y Bryn Gwyn.

45 Blaen y Porth.

46 Aber y Porth.

47 Trev Main.

48 Plwyv y Grog o'r Mwnt.

49 Plwyv y Verwig.

50 Aberteivi: ac yno i mae Marchnad bob Sadwrn.

51 Llan Goodmor.

52 Llan Ddygwy.

53 Trev Deyrn.

54 Llanvair Trev Lygen.

55 Llan Gynllo.

56 Plwyv Dyvnog.

57 Henllan ar Deivi.

58 Bangor.

59 Llan Vair o'r Llwyn.

60 Llan Dysul.

61 Llanwenog.

62 Llanwnnen.

Tervyn ar y Swydd hono: i mae ynddi driugein a phedwar plwyv.

Ni ellais i, a bod yn ovalus, gael onid dau a thriugain o blwyvau ar lawr yn yr ysgriven o ba un y tynais i hyn o beth.

Iolo Morganwg.

SWYDD BENVRO.

Cwmwd Cemaes.

- 1 Llan Dydoch.
- 2 Cil Garan.
- 3 Y Briddell.
- 4 Llan Twyd.
- 5 Trev Wyddel.
- 6 Y Baisyl.
- 7 Eglwys Wrw.
- 8 Y Melinau.
- 9 Y Nant Gwyn.
- 10 Yr Eglwys Wenn.
- 11 Nanhyver.
- 12 Y Cilgwyn.
- 13 Trevdraeth.
- 14 Y Ddinas.
- 15 Aber Gwain.
- 16 Llan a Chaer.
- 17 Y Bont Vaen.
- 18 Llan Llawen.
- 19 Llan ach Lwydo.
- 20 Y Castell Gwyn.
- 21 Y Castell Newydd.
- 22 Y Castell.
- 23 Castell Mâl.
- 24 Castell y Vuwch.
- 25 Castell Henri.
- 26 Y Maen Colchau.
- 27 Y Morvil.
- 28 Llan Golman.
- 29 Y Vanachlog Ddu.
- 30 Y Clydau.
- 31 Penrydd.
- 32 Y Castell.
- 33 Llanvihangel Penbedw.
- 34 Maenor Dewi.

Swydd Cil y Maen Llwyd.

- 35 Llan Dysilio yn Nyved.
- 36 Llan y Cevyn.
- 37 Llan Egyrmwnt.
- 38 Castell Dyran.
- 39 Llan Valde.
- 40 Llan Ddewi y Velvre.
- 41 Yr Eglwys Lwyd.
- 42 Arberth.
- 43 Rhobestown.
- 44 Marthau Tywi.
- 45 Mynwer.
- 46 Llawr Ynni.
- 47 Illbastown.
- 48 Siafretown.
- 49 Bugeli.
- 50 Yliverstown.
- 51 St. Dyved.
- 52 Caer yw.
- 53 Costerstown.
- 54 Llamphe.
- 55 Amarth.

- 56 Croyn Wydd.
- 57 Gwmphreystown.
- 58 Mair o Ddinbych y Pysgod: ac yno i mae Marchnad bob dydd Merchyr.
- 59 St. Flowrens.
- 60 Celde.
- 61 Ystan pwll.
- 62 St. Pedrog.
- 63 St. Dwned.
- 64 Y Waran.
- 65 Castell Marthin.
- 66 Nan Gel.
- 67 Rhos Glyddwr.
- 68 Pwll y Crochan.
- 69 Hordstown.
- 70 Maenor Byr.
- 71 Pennal.
- 72 St. Deiniel.
- 73 P. Penvro: ac yno i mae Marchnad bob Sadwrn.

Tir Rhos yn Swydd Benvro.

- 74 Bwrtown.
- 75 Ros Marked.
- 76 Llanystudwal.
- 77 Ystaintwn.
- 78 Hobrystwn.
- 79 Hasgad.
- 80 Y Dduadl.
- 81 Morlas.
- 82 Llansan Fraid.
- 83 Llan Isbel.
- 84 Waltown.
- 85 Dôl Beini.
- 86 Harstwn.
- 87 Nolstwn.
- 88 Roeds.
- 89 Camros.
- 90 Rhobestown.
- 91 Bitwal.
- 92 Ystrawgad.
- 93 St. Dogwel.
- 94 Wala sbadl.
- 95 Fraistr gam.
- 96 Lamstwn.

Swydd Llanhuadain.

- 97 Robrstwn.
- 98 Trev Amlod.
- 99 Trawgad.
- 100 Trev Rina.
- 101 Flimstwn.
- 102 Bolstwn.
- 103 Ysblaist.
- 104 Pictwn.
- 105 Llanhuadain.
- 106 Y Drev Velen.
- 107 Maner Ieuan.
- 108 Llys y Vran.
- 109 Y Môr.

- 110 Trev Hwlfordd.
- 111 Marthin.
- 112 P. Mair.
- 113 St. Thomas.

A'r tri phlwyf diweddav sydd yn Hwlfordd: ac yno bob dydd Sadwrn Varchnad.

Tir Dewi yn Swydd Benfro

- 114 P. Dewi yn Mynyw.
- 115 P. y Groes.
- 116 Llan Riain.
- 117 Marthri.
- 118 St. Catrin.
- 119 Nicolas.
- 120 Llanwnda.
- 121 Mawr Nawn.
- 122 Trevwrgan.
- 123 Llanystinan.
- 124 Llanvair Nant y Gov.
- 125 Trev Letert.
- 126 Hunlle Ddewi.
- 127 St. Lorns.
- 128 Castell yr Haidd.
- 129 Breudeth.
- 130 Llan Eilwyw.
- 131 Llan Hywel.
- 132 Llan Dylwyv.
- 133 Llan Reithion.
- 134 Trev Iwerdon.
- 135 P. y Garn.
- 136 Ioltwn.

Tearyn ar y Swydd hono: ac ynddi i mae saith ugain a dau o blwyvau.

SWYDD GAER VYRDDIN.

Swydd Lacharn.

- 1 Marcroes.
- 2 Cyfic.
- 3 Pendyn.
- 4 Eglwys Gymmun.
- 5 Llansadyrnin.
- 6 Llacharn.
- 7 Llan Ddawg.
- 8 Llanymddywy.

Cantrev Derllysg

- 9 Llanvihangel Aber Cywyn.
- 10 Meidrym.
- 11 Llan Ystyfan.
- 12 Llan Vair y Byri.
- 13 Llan Gynog.
- 14 Llan Deilo.
- 15 Llan Gain.
- 16 St. Cler.
- 17 Llan Gynin a'i Weison.
- 18 Llan Wnio.
- 19 Mair a Churig.
- 20 Llan Gan.
- 21 P. Ddewi o Henllan.

- 22 Llanvaldeg.
- 23 P. Dysilio yn Nyved.
- 24 Cil y Maen Llwyd.

Cantrev Elved.

- 25 Ebyr Nant.
- 26 Trev Wlech.
- 27 Y Bettws.
- 28 Cynwyl Elved.
- 29 Merthyr.
- 30 Llan Llwh.
- 31 Caervyrddin: y Drev, ac yno Marchnad bob Merchyr, a bob Sadwrn.
- 32 Plwyf yr Eglwys Newydd.
- 33 Llan y Pumsant.
- 34 Llan Llawddog.

Emlyn uwch Cuch.

- 35 Cenarth.
- 36 Castell Newydd yn Emlyn.
- 37 Pen Beyr.
- 38 Llan Geler.
- 39 Cil Redyn.
- 40 Llanvihangel Iorwerth.
- 41 Llan Llwni.
- 42 Llan y Byddar.
- 43 Careg.
- 44 Aber Gwyliv.¹
- 45 Llanvihangel vechan uwch Cothi.
- 46 Llan Egwad vawr.
- 47 Llanvynydd.
- 48 Llanvihangel.
- 49 Llan Dyvei Sant.
- 50 Llanvihangel.
- 51 Llansathes.
- 52 Llan Deilo vawr.
- 53 Llan Gadog vawr.
- 54 Llan y Ddeusant
- 55 Llanvihangel yn Myddvai.
- 56 Llan yn Myddvai: marchnad bob Sadwrn.
- 57 Llanvair y Bryn.
- 58 Llanvihangel Cil y Cwm.
- 59 Llanwrda.
- 60 Llansadwrn.
- 61 Tal y Llychau.
- 62 Llanvihangel y Llychau.
- 63 Cynwyl Gaeo.
- 64 Llan y Pumsant.
- 65 Llan y Crwys.
- 66 Llanvihangel Cil y Cornel.
- 67 Brechfa Cothi.
- 68 Llansawel.

Swydd Gydwell.

- 69 Llan Ismael.
- 70 Llan y Saint.
- 71 Llandyvaelog.

¹ Aber Gwili Ieuan.

- 72 Llan Gynheiddon.
- 73 Llan Gyndeyrn.
- 74 Llan Hyddgen.
- 75 Llan Ddarog.
- 76 Llan Gwnwr.
- 78 Llan Arthne.
- 79 Llanvihangel Aber Bysych.
- 80 Llandie.
- 81 Llan Onn.¹
- 82 Llanedi.
- 83 Penbre.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i
mae pedwar ugein a phump o
blwyvau.

Y mae Llanymddyvri a Llanelli, dwy
drev varchnad wedi eu gadael allan
yn y rhestyr uchod, lle nid oes
namyn 83 o blwyvau.

Iolo Morganwg.

SWYDD VRYCHEINIOL.

Cantref Buellt.

- 1 Llan Wrthwl.
- 2 Llanvihangel Bryn Pab Ieuan.
- 3 Llan Avan vawr.
- 4 Aber Gwesyn.
- 5 Llan Ddewi Aber Gwesyn.
- 6 Llan Wrtyd.
- 7 Llan Gammarch.
- 8 Llan Ynys.
- 9 Llan Avan Fechan.
- 10 Llan Ddewi Maes Mynys.
- 11 Llan Ganten.
- 12 Llan Llawenvel.
- 13 Llanvair y Muellt: ac yno i mae
Marchnad bob dydd Llun.
- 14 Llan Ddewi y Cwm.
- 15 Gallt Mawr.

Cwmud Cantref Selyv.

- 16 Craig Cadarn.
- 17 Gwenoldwr.
- 18 Llan Dyvalle.
- 19 Llys Wenn.
- 20 Brwynllys.

Cwmud Talgarth.

- 21 Llan Tilo.
- 22 Talachddu.
- 23 Talgarth.
- 24 Llan Elwy.
- 25 Lan Eingion.
- 26 Trev y Gelli: ac yno i mae Marchnad
bob dydd Iau.

Cwmud Ystrad Yw uchaf.

- 27 Llan Vair a Chynedr.
- 28 Eglwys Iail.
- 29 Llanvihangel Cwm du.

¹ Nonn.

Cwmud Ystrad Yw isaf.

- 30 P. Partrissw.
- 31 Creig Hywel St. Edmond.
- 32 Llanbedyr Ystrad Yw.
- 33 Llan Geneu.
- 34 Llan Gattwg Crug Hywel.
- 35 Llan Elli.

Cwmud Pen Celli.

- 36 Llan Ddetty:
- 37 Llan Veugan.
- 38 Llan Vrynach.
- 39 P. y Cantrev.

Cwmud Tir yr Hawlf.

- 40 P. Maenor Wino.
- 41 Pen y deryn.
- 42 Ystrad Vellde.
- 43 Ystrad Gynlais.
- 44 Ystrad Walltwn.
- 45 Y Ddu Vynog.

Cwmud Lliwel.

- 46 P. Lliwel.
- 47 Llan Deilo'r vaen.
- 48 Llanvihangel Nant Bran.
- 49 Merthyr Cynog.
- 50 Llandyvaelog.
- 51 Garth Brengi.
- 52 Aber Esgair.
- 53 Llan Ddwy.
- 54 Y Bettel.
- 55 Llanspyddaid.
- 56 Llan vaes.
- 57 Y Trallwng.
- 58 Aber Hodni: ac yno y mae Marchnad
bob Merchyr a phob Sadwrn.
- 59 Llan Ammwlech.
- 60 Llan Y Wern.
- 61 Llan Gors.
- 62 Llanvihangel Gythedin.
- 63 Llansainfraidd.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i
mae triugain a deg o blwyvau.

*Os felly, y mae yma yn eisieu saith.
Phwy. Y Vaenor sydd un o honynt.*

Iolo Morganwg.

SWYDD VORGANWG.

Cantref Breiniol.

Cwmud Cibwyr.

- 1 Ieuan Fedyddwr, } o Gaerdydd: ac
- 2 Llan vair, } yno mae March-
nad bob Merchyr, a Sadwrn.
- 3 Y Rhath.¹
- 4 Yr Eglwys Newydd.
- 5 Llan Isan.
- 6 Llys Vaen.
- 7 Llan Edeyrn.

¹ Y Rhaff.

- 8 Y Rhydri.
9 Llanvedwy.

Swydd Seinghenydd.

- 10 Eglwys Ilan.
11 Llan Vabon.
12 Celli Gaer.
13 Merthyr Tudvyl.
14 Aber Dâr.
15 Llan Wynno.

Glyn Rhodni.

- 16†Ystrad Dyvodwg.

Cwmwd Glyn Ogwr.

- 17 Llandyvodwg.
18 Llan Geinwyr.

 Y mae y plwyvau o hyn allan blith draphlith, dwyrain a gorllewin, deau a gogledd.

Iolo Morganwg.

- 19 Llantrisant yn Meisgyn.
20 Llan Ulltud o'r Faerdref.
21 Pentyrch.
22†Llan Elldeyrn.
23 Yr Adyr.
24 Llan Dav.
25 Llan Sant Fagan.
26 Llanvihangel Sant Fagan.
27 Llanvihangel y Pwll.
28 Y Caerau.
29 St. Iorys.
30 Llansainfraid ar Lai.
31†Llanbedyr ar Fra.¹
32 Pendeulwyn.
33 Llanddunwyd.
34 Ystrad Owain.
35 Llan Hari.
36 Llan Haran.
37 Llansannwr.
38†Llanvrych.²
39 Llan Ganna.
40 Eglwys Vair y Mynydd.
41 Llan Ulltud a Churig.³
42 Llan Grallo.
43†Llanbedyr ar Vynydd.
44 Y Coetty.
45 Llansainfraid ar Ogwr.
46 Llan Ysbyttel.⁴
47 Llan Gwynwyd Vawr.
48 Glyn Corwg.
49 Llan Gattwg Glyn Nedd.
50 Cil y Bebyll.
51 Llan Gîwg.
52 Castell Nedd.
53 Llan Ulltud Nedd.⁵
54†Llan Isawel.
55 Llan Vaglan.⁶

¹ Fro. ² Penllin. ³ Y Bettws Tir Iarll.
⁴ Llan Ild a Churig.— ⁵ Nedd Vach.
Iolo Morganwg. ⁶ Moglan.

- 56 Llanvihangel Ynys Avan.
57 Aber Avan.
58 Margam.
59 Y Pil.
60 Llan Fai.¹
61†Llan Vawdlen, neu Cynfig.
62 Trev Newydd yn Notais.
63 Llandudwg.
64 Y Merthyr Mawr.
65 Trev Lales.
66 Castell Ogwr.²
67 Hen Gastell.³
68 Y Wenni.
69 Llansainfraid Vawr.⁴
70 Y Wig Vawr.
71 Yr Aes Vawr.
72†Yr Aes Vach.
73 Marcroes.
74 Sain Dunwyd.
75 Llan Dwf.
76 Llys Ronydd.
77 Trev Golwyn.
78 Llanvleiddan Vawr.
79 Y Bontvaen.
80 Sant Hilari.
81 Llan Doche y Bont vaen.
82†Llanvihangel y Bont vaen.
83 Llan Vair y Bewpyr.
84 Llan V. es.
85 Eglwys Browys.⁵
86 Llan Dathan.⁶
87 Y Flemin Melyn.
88 Silstwn.
89 Penmarc.
90 Porth Ceri.⁷
91 Aberddawon.⁸
92 Sili.
93 Llywernog.⁹
94 Cogan.¹⁰
95 Pen Arth.
96 Llan Doche vach.
97†Llanvihangel Legwydd.
98 St. Andras.
99†Llanvleiddan Vach.
100†Uchel Olau.
101 Merthyr Dyvan.
102†Aber Barri.
103 Gwenvo.¹¹
104 Crinstwn.¹²
105 Sain Nicolas.
106 Llan Garvan.
107 Llan Treuddyd.
108 Trevsimmwn.

¹ Neu Llan Andras Vech-
an. *I. M.* ⁶ St. Tathan.
² Cas Newydd. Ogwr ⁷ Curic.
neu Cas Newydd Pen y ⁸ Nid plwyf. *I. M.*
³ Pen y Bont. [Bont. ⁹ St. Lowrens.
⁴ St. Brid. ¹⁰ Y Cock.
⁵ Bowys. ¹¹ Genvo.
 ¹² Nid plwyf. *I. M.*

Tir Gwyr.

- 109 Llan Giwg.¹
- 110 Llangyvelach.
- 111 Llandeilo Tal y bont.
- 112 Castell Llychwr.
- 113 Llan Rhidian.
- 114 Llan Dimwr.²
- 115 Llan Madog.
- 116 Llan Gennydd.
- 117 Rhos Sili.
- 118 Porth Einion.
- 119 Ogsmids.
- 120 Pen Rhys.
- 121 Llan Ddewi.
- 122 Cinaston.³
- 123 Nicolaston.
- 124 Llan Deilo Verwallt.
- 125 Penarth.
- 126†Renolston.
- 127†Nelston.
- 128†Ilston.⁴
- 129 Pan Main.
- 130 Ystym Llwynarth.
- 131 Abertawy.⁵
- 132 Abertawy.⁶
- 133† Cheriton.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi mae saith ugain plwyv.

Mae yma gamsyniadau mawrion; Cant ac wyth arhugain yw rhivedi plwyvau Morganwg: y rhai a nodir fal hyn † a chwanegais i: gadawer y plwyvau, a'r manau ereill, a nodir velly, allan, ac ev a gair gwir adysgriv o'r Llyvyr o ba un y tynais i hyn.

Iolo Morganwg.

Swydd Vynwy.

- 1 Trev Vynwy: yno i mae Marchnad bob Sadwrn.
- 2 Llanwarwg.
- 3 Llan Iau.
- 4 Penallt.
- 5 Trelech.⁷
- 6 Cwm Carvan.
- 7 Pen y Clawdd.
- 8 Llan Govain.
- 9 Llan Irwydd.
- 10 Llanvihangel Tor y Mynydd.
- 11 Llanwnnell.
- 12 Llan y Cwm Uchav.
- 13 Llan Isav.
- 14 Llan Soe.
- 15 Llan y Trisaint.
- 16 Llan Giwg.
- 17 Cil Gwrrwg.

¹ Nid yn Ngwyr. *I. M.* ⁴ Llan Ulltud Gwyr. *I. M.*
² Nid plwyf, yn awr o leiaf. ⁵ Eglwys Ieuan.
³ Nid plwyf. ⁶ Eglwys Vair.
⁷ Tyleg.

- 18 Eglwys Newydd ar y Cevn.
- 19 Dinteyrn Uchav.
- 20 Dinteyrn Isav.
- 21 Porth Caseg.
- 22 Yr Hywig vach.
- 23 Y Carn.
- 24 Castell Gwent: ac yno y mae Marchnad bob Sadwrn.
- 25 Matharn.
- 26 P. Iftwn.
- 27 Porth Ysgewydd.
- 28 Caldicot.
- 29 Y Drev Newydd Gelli varch.
- 30 Llan Ddeinioel.
- 31 Caer Went.
- 32 Llanvair is y Coed.
- 33 Llan Vaches.
- 34 Pen Hw.
- 35 St. Pŷr.
- 36 Llan varthin.
- 37 Llanvihangel.
- 38 St. y Brid.
- 39 Gwndi.
- 40 Magwyr.
- 41 Y Voelgrug.
- 42 Redwig.
- 43 Withone.
- 44 Gallt Eurin.¹
- 45 Tre'r Onnen.
- 46 Trev Escob.
- 47 Llan Wern.
- 48 Eglwys y Drindod.
- 49 Cemmais.
- 50 Rhogied.
- 51 Caerllion ar Wysg: ac yno mae Marchnad bob dydd Iau.
- 52 Sudbrwg.
- 53 Castell Newydd: ac yno i mae Marchnad bob Sadwrn.
- 54 Bassaleg.
- 55 Coed Cernyw.
- 56 Llansanfraid.
- 57 Llanbedyr Gwaunllwg.
- 58 Mechain.
- 59 Tredelech.
- 60 Bedwes.
- 61 P. Tudur ab Hywel.
- 62 Bodwellty.
- 63 Blaenau Gwent.
- 64 Llan Hyledd.
- 65 Trev Ddyn.
- 66 Rhiscav.
- 67 Henllys.
- 68 Malpas.
- 69 Llanvihangel tan y Groes.
- 70 Llan Vrechfa.
- 71 Llan Ddewi.
- 72 Llan Degvedd:

¹ Gallt Clift.

73 Pant Teg.	102 Llan Deilo Berth Oleu.
74 Llanvihangel Cil Coegen.	103 Llan Wenarth.
75 Llan Hynwg.	104 Llanvihangel Cil y Cornau.
76 Trev Rhedynog.	105 Cwm Iou.
77 Llangybi.	106 Y Grismwnt.
78 Llan Badog.	107 Llan Gŵrn.
79 Mam Hilad.	108 Ysgynvraith.
80 Y Goettrev.	109 Llan Gattwg Meib Ionavel.
81 Llanvair Cil Gydyn.	110 Llan Ferin.
82 Llan Ovor.	111 Llan Ddewi Ysgryd.
83 Llan Elen.	112 Llan Ddewi Rhydderch.
84 Llan Fwyst.	113 Llan Vablu.
85 Bryn Buga : ac yno a mae Marchnad
bob dydd Llun.	114 Llan Ddeilo Groes Ynyr.
86 Y Trostrev.	115 Llanvihangel Troddi.
87 Y Bettws Newydd.	116 Llan Gadwg Lenig.
88 Cemmais Cwmmawrdwr.	117 Llanvair Cilgoed.
89 P. Gwerin Evni.	118 Llan Rhyddol.
90 Llan Gŷfe.	119 Llan Vrechva.
91 Llan Hywel.	120 Yr Hocfild.
92 Llan Denvi.	121 Llan Ingad.
93 Castell Rhaglan.	122 Meiryn.
94 Tre'r Gaer.	123 Llan Leirwg.
95 Pen Rhos.	Ac velly tervyna : ac yn Swydd Fynwy
y mae cant a phump o blwyvau.
96 Y Bryn Gwyn.	Ac velly Cyvriw Plwyvau Cymru, y
Tair Swydd ar Ddeg; a'u rhifedi i
gyd ydyw naw cant a phedwar ar
ddeg ar hugain.
97 Llan Arth.	<i>Mi Iolo Morganwg ai dadysgrifennaiis o</i>
98 Llanvihangel y Govion.	<i>Llyvyr PAUL PANTON Yswain, y 6ed o Awst,</i>
99 Llansanfraid.	1799.
100 Llan Gattwg Dyfryn Wysg.	
101 Trev Venni : ac yno a mae Marchnad
bob Mawrth a Gwener.	

TERVYN.

A COLLECTION

OF

APHORISMS, PROVERBS, ETHICAL TRIADS, LEGISLATIVE
TRIADS, LAWS, AND MUSIC.

DIVISION III.—PROSE.

"Tri dyben addysg a chôv: gwybyddu, diwallu, a dyddlanu."

*"The three objects of instruction and record: to convey knowledge, to supply defects
and to give pleasure."*

DEDICATED TO

THE RIGHT HONOURABLE GEORGE PARKER, EARL OF MACCLESFIELD, VISCOUNT PARKER OF EWELME,
AND BARON PARKER OF MACCLESFIELD, THE THIRD VOLUME OF ARCHAIOLOGY, CONTAINING THE
MORAL PHILOSOPHY, LAWS, AND MUSIC OF THE ANCIENT BRITONS, IS MOST HUMBLY DEDICATED, AS
AN ACKNOWLEDGMENT OF THE OBLIGATION CONFERRED BY HIS LORDSHIP UPON US, IN THE LIBERAL
USE HE PERMITTED TO BE MADE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF WELSH MANUSCRIPTS, TOWARDS
FORWARDING OUR PLAN OF LAYING THOSE HIDDEN TREASURES BEFORE THE WORLD.

THE EDITORS.

THE PREFACE.

[THIS DIVISION FORMED THE THIRD VOLUME OF THE ORIGINAL WORK.]

THE following summary of the various remains of ancient lore comprehended in the third volume of the *Archaiology of Wales* is necessary to be introduced here, with a view that those persons into whose libraries the book may find its way should have a general idea of the materials therein, so as to create in them an inducement for its preservation, and for exciting the curious in such researches to investigate its contents.

The first division includes the various moral aphorisms of Catoc the Wise, originally copied from the valuable collection of transcripts made in or about the period between 1670 and 1680, by Thomas ab Ievan, of Tre Bryn, in Glamorganshire; and the title of which particular work he gives in these words:—

3 D

"The Book of the Bard of intellectual knowledge, composed by Catoc the Wise, son of Gwynlliw, son of Glywis, son of Tegid, son of Cadell Deyrnllwg; that is to say, Catoc abbot of Llanveithin in Llancarvan, Glamorganshire."

The indefatigable collector, who well deserves to be remembered by posterity, has introduced some memorials of Catoc, from which the following extracts are translated:—

"Kind reader: I here present to thee the book of Catoc the Wise, who is likewise called Saint Catoc, which has been for a long period celebrated in our country for the wisdom contained therein. Thou wilt find in it profound maxims, which were greatly revered heretofore, by the ancient poets, and by every other writer:

and that procured for their author the appellation of Catoc the Wise."

"It is thus recorded of him in old books: Saint Catoc, abbot of Lllancarvan, son of Gwynlliw, lord of Gwynllwg, son of Glywis, son of Tegid, son of Cadell Deyrnllwg. Gwynllwg was one of the lordships of the ancient Morganoc, and extended from the river Tâv to the river Wysg. Catoc was the eldest son; but he would not accept of the dominion; he chose to be a man of learning and piety. In his time there was a great schism in religion in our island, owing to the delusion and heretical opinions of one of our own countrymen, called in Latin Pelagius, and in Welsh Morgan. This gave an occasion for the few who had gone astray to send for a pious and learned man from beyond the sea, whose name was Saint Garmon. He came to our country, and preached the Gospel in its purity; and in order to instruct others in the things necessary to form teachers of the truth, he erected good schools in sundry places. The chief of them were those of Caer Llion on Wysg, Lllancarvan, and Llanilltud the great. The name of the first person placed by Garmon over the school of Lllancarvan was Saint Dyvrig. Afterwards Dyvrig was made bishop of London; and thereupon Catoc was appointed the principal of the monastery of Lllancarvan, by Saint Garmon. The name of the monastery was Llanveithin; and it has been so called ever since. It is said that Catoc lived there till he was a hundred and twenty years old, most highly celebrated for his learning, wisdom, and piety; and it was in his monastery that many of the most learned men of the age were educated. So greatly did Dyvrig consider the acquisition of his talents, that he used to make him his companion every where, and upon every occasion that required advice and assistance. Catoc was one of the best

poets of his time, and so high was his fame for wisdom, insomuch that his councils and his maxims, his proverbs and his wise sayings, became established as the oracular tradition of the country far and near; so that every thing of that kind in the Welsh language became attributed to his name; and thus the fame of Catoc swallowed up that of every one else: and on that account it is not very clear at this day, whether it may be Catoc or some others that must be considered as having given currency to many things which are to be seen in this book, under his name. And, besides, what I found in the original book of Catoc, I have collected together here whatever I found under his name scattered through other ancient manuscripts.¹

Following the wisdom of Catoc are inserted the Didactics of Geraint Vardd Glâs, or Geraint the Blue Bard; who is also called Bardd Glâs, the Blue Bard, and Bardd Glâs o'r Gadair, or the Blue Bard of the Chair. He was cotemporary with Alfred, and is supposed to be the same person with Asserius Menevensis.²

A series of other highly interesting papers will also be found in the following order:—

A series of maxims and old sayings, by various authors.

A collection of triads of the laws of poetry, triads and triplet verses of morality.

An alphabetical collection of proverbs, originally formed by Old Cyrus o Iâl, some time in the 12th century, as it is supposed; and in after times copied successively by Gruffydd Hiraethoc the poet, about the year 1500, the Rev. Dr. J. Davies, about 1580, by Mr. W. Maurice of Llansilin, in 1675, and by the Rev. Evan Evans in 1775.

¹ Some additional notices are given by the collector, and which may be also seen in the *Cambrian Biography*.

² See the *Cambrian Biography*.

A series of triads, the 24 games, and the nine diversions of the chase, from the Macclesfield collection.

The triads of the bards of the isle of Britain; in various classes, mostly copied from the manuscripts of Thomas ab Ievan of Tre Bryn, before quoted.

Several classes of triads of the institutes of the laws of Dyvnwal Moelmud, which are uncommonly interesting and curious; and at the conclusion is this notice: "I, Thomas ab Ievan, of Tre Bryn, in Morgannoc, copied these from the old books of Sir Edward Mansel of Margam, in the year of Christ our Lord, 1685."

Triads, commentaries, and various things, which elucidate the ancient laws of Wales. These are extracted from a manuscript of the laws of Hywel Dda, written about the year 1400; and which book was among that part of the Sebright collection, which was sold on April 12th, 1807.

A complete copy of the laws of Hywel Dda, from a manuscript of the 12th century, belonging to the Welsh School in London.

Various particulars on the science of music, from various books; and also some music in a curious and obsolete notation, from the book of Rice Jones, of Blaenau, near Dolgellau.

A collection of ancient British Music in the same obsolete notation, being a complete copy of a manuscript in the Welsh School in London, which manuscript was transcribed by a harper of the name of Robert ab Huw, of Bodwigan, in Anglesey, in the time of Charles I. from the original by W. Penllyn, a harper who lived in the reign of Henry VIII.

The principal body of materials, which remains to be the object of the further attention of the editors, for continuing this work, consists of old romantic tales and poetry.

The romantic tales, as it is supposed, may be contained in a separate volume by themselves.

The collection of poetry already inserted comprehends all that the editors have been able to discover of the works of the bards who flourished from the earliest times to the conclusion of the thirteenth century, or thereabout. If this subject were to be continued regularly on the same plan to the close of the sixteenth century, as observed in the first volume, the department assigned in the *Archæology* for this period would thus become more extended than might be thought necessary towards gratifying any interest that could be felt for productions so modern; for this reason we must be contented to condense what shall be selected from such a mass of the effusion of genius into the compass of the next volume.

Nothing further of any moment seems necessary to be stated at present of the past or of the future plans of the editors. But it is incumbent on them, before they conclude, to express the many obligations they feel themselves under for the liberal access they have had to various manuscripts, in the prosecution of their labours hitherto; and they feel highly gratified in having their future applications for similar favours anticipated, by receiving unsolicited promises of them, from Sir Watkin Williams Wynne, baronet, and from Colonel Griffith Howel Vaughan. There may still remain other collections not examined by the editors, from their not having had the opportunities of applying for that purpose; but when their plan and their wishes shall be made known, they do not doubt of meeting with the same liberality from the possessors of those collections, at some future period.

DOETHINEB CENEDYL Y CYMRY;

SEV Y GWYDDFARDD CYVARWYDD, TRIODD MOES A DEVAWD, DIARHEBION, TRIODD BEIRDD YNYS PRYDAIN, TRIODD DYVNWAL NOELMUD, HEN GYVREITHIAU, CADWEDIGAETH CERDD DANT, A GORCHESTION EREILL.

“*Tair sail doethineb: ystyriaeth, gwybodaeth, ac ymgais.*”

LLYMA DDOETHINEB CATWG DDOETH O LANCARVAN,

AB GWYNLLIW AB GLYWIS AB TEGID AB CADELL DEYRNLLWG, AC EV A ELWIR
CATWG SANT.¹

AT Y DARLLENYDD HAWDDGAR O GYMRO.

Y CYMRŷ CAREDIG,

DYMA itti Lyvyr Catwg Ddoeth, a elwir hevyd Catwg Sant, y mae wedi bod er hir o amſer yn hynod yn ein Gwlad ni am y doethineb sydd ynddo. Ymadroddion call â gai ynddo; mawr y perchid y rhai hyn gynt gan yr hen Brydyddion, a phob hen awdur arall, a hyny â beris iddeu hawdur gael yr enw Catwg Ddoeth.

Y mae y son am dano val hyn yn yr hen lyfrau achau: Catwg Sant Abad Lllancarvan, ab Gwynlliw arglwydd Gwyn-

llwg, ab Glywis, ab Tegid, ab Cadell Deyrnllwg. Yddoedd Gwynllwg yn un o Bendeigaethau yr hen Vorganwg, ac yn myned o avon Tav hyd avon Wysg. Catwg oedd y mab hynav, ond ni vynai eve y Bendeigaeth; dewisai eve vod yn wr o ddyg a duwioldeb. Yn yr amser-oedd hyny yddoedd cyveiliorn mawr ar Grevydd yn ein Ynys ni, achos hud a thwyllvarn yn o'n gwlad ein hunain â elwid *Pelagius* yn Lladin, ac yn Gymraeg *Morgan*. Bu hyn yn achos i rai o'r ychydig nad aethant ar gyveiliorn ddanvon am wr duwiol a dysgedig o'r tu draw i'r mor, â elwid *Garmon Sant*. Eve â ddaeth i'n gwlad ni ac â bregethwys yr evengyl yn ei phurdeb, ac er dysgu ereill yn y pethau angenrheidiol iddeu gwneuthur yn ddysgodron Gwirionedd, eve â ddodwys Ysgolion da i vynydd mewn llawer man. Y penav o honynt oedd rhai Caerllion ar Wysg, a Lllancarvan, a Llanilltud vawr. Enw y gwr cyntav â ddodwys *Garmon* ar ysgol *Lllancarvan* oedd *Dyfrig Sant*. Ve wedir mai yn y *Garnllwyd* ydd oedd e'n byw; ac y mae fynon yno vyth â elwir *Fynon Ddyfrig*. Wedi hyny gwnaethpwyd DYFRIG yn esgob *Lllandav*, ac ar hyny dodwyd *Catwg* yn ben ar *Vonachlog Lllancarvan* gan *St. Garmon*. Enw y von-

¹ Myvi Iolo Morganwg ai ysgrivenais allan o Lyvyr Mr. Siams Thomas o y Maerdy Newydd yn Morganwg. 1799. Dalier sylw: Lle gwelir y pyncynon bychain hyn... dan air yn yr ysgriven, ve ei hargrafid yn lletbeillythyr, val y mae *Masnacho*; arwydd a chofadwriaeth yw imi ddal sulw manol ar y gair cyn ei ysgrivenu a'i silliadu vel ag y mae yno; ac er vy mod yn meddwl ei vod yn gamsyniadol yno, etto dewisais ei adael val ag y cevais i ev yn yr ysgriv, o ba un y tynais yr adysgriv hwn; gan veddwl mai galledig yw vod y gair yn y modd hyny yn arwain at ei wir dadogaeth, ac y gallai mai nid camysgriv yw y cyfryw eiriau ymhob man; yn enwedig yn y rhai annilys eu tadogaeth, ymhlith pa rai gellir cyvriv y gair *Masnach*. Ve welir ambell waith arall yr hen sillyddiaeth neu lythyriaeth ar air neu vwy mewn hen bethau; y mae hyn mewn rhan yn canatáu barn vod y peth â gynnwys y cyfryw yn ledhenaid, ac er yr amser pan arverid y cyfryw lythyriad neu sillidaeth; ac heblaw y cyvan, dengys y cyfryw eiriau nodiedig mai nid o wallsyniad y maent lle eu gwelir, eithyr imi gymmeryd peth goral yn y gwaith. *Iolo Morganwg.*

achlog oedd *Llanveithin*, a'r enw hyn y sy vyth ar y lle. Ve wedir i *Gatwg* vyw yno nes doedd yn gant ac ugain oed; yn hynod dros ben am ei ddysg a'i ddoethineb a'i dduwioledeb. Ac yn ei vonachlog ev y cawas lawer o'r gwy'r mwya'r dysgedig o'r oes eu dwyn i vynydd; cystal oedd gan *Ddyrrig* esgob *Llandav* am dano val y cymmerai ev gydag ev i bob man, ac ar bob achos y bai eisieu cynghor a chyn-northwy, ac o achos hyn nid ai i vyw o'r *Garnllwyd*. Yddoedd *Catwg* yn un o'r Prydyddion goreu yn ei amser, a chym-maint ei glod am ei ddoethineb val ag ydd aeth ei gynghorion, a'i ymadroddion, a'i ddia'rhebon, a'i wediadau doethion, ar gov a thavod yr holl wlad yn agos ac yn mhell, hyd yn oed iddo gael ar ei enw bob ymad-rodd, a diarheb, a gwediad, a gair doeth, yn yr iaith Gymraeg, hyd oni lyncwys glod *Catwg* eiddo pob un arall; am hyn nid amlwg iawn ini y dydd heddyw p'un ai *Catwg* ai rhyw un arall à ddywaid ambell peth o'r hyn à welir yn hyn o lyvyr dan ei enw. Y mae ynddo gennyv, heb law hen lyvyr *Catwg*, y maint à welais i ar ei enw ev ar wasgar mewn llyvrau ereill o hen waith llaw. Y mae llawer o bethau yn cael eu gwedyd yn yr hen lyvrau am *Gatwg* Sant: un peth yw i'r Brenin Arthur ei wneuthur ev yn un o'i bedwar marchog ar hugain, canys val hyn y gwedir am dano:

Tri chyviawn varchogion Llys Arthur à vuant yn ben ynaid iddo; cyntav, *Catwg* Sant, ab Gwynlliw Vilwr arglwydd Gwynllwg yn Morganwg; ail, Blas iarll Lychlyn; trydydd, Padrogyl Baladrddellt iarll Cerniw; cystal oeddynt eu cynneddfau a chymmaint eu gwybodau a'u doethineb val na wnelai un o honynt ond à vai drugar a chyviawn, ac ymroddi á wnaethant i ymddifyn pob un à gai cam ac anghyvrraith, a phob ymddivaid, a gweddwon, a gwer-yddon, a dieithraid, rhag trais a gorddwy: Blas drwy Gyvrraith Vyd, Padrogyl drwy Gyvrraith Arvau, a Chatwg drwy Gyvrraith Duw a'i Eglwys.

Bu *Catwg* hevyd yn un o driphen cynghor Arthur: val hyn y gwedir am dano:

Tri doethion Pencynghor Arthur; cyn-tav, *Catwg* Sant Abad Llancarvan, ab Gwynlliw Vilwr; ail, Arawn ab Cynvarch; trydydd, Cynon ab Cludno Eiddin. Cystal oeddynt eu cynneddvau a'u deall a'u hys-tyriaeth, val nas caid amgen no llwydd erioed o wneuthur eu cynghor, nag av-lywyd o beidio ei wneuthur.

Ac yn yr un hen lyvyr y mae val hyn. Tri doethion Beirdd Llys Arthur; *Catwg* Sant vab Gwynlliw Vilwr, Taliesin ben Beirdd, a Llywarch Hen vab Elidir Lyd-anwyn. Cystal oeddynt eu cynneddvau val na ddodynt amgen no gwir a doeth yn eu cerddi

Tua diwedd oes *Catwg* ve ddarvu i rai o'r duwioleion vwriadu myned i Ynys Enlli, val y gallent vod oddi ar fyrdd y tervysg ag oedd yr amser hyn yn ein gwlad, o achos brad a gwrthryvel y Saeson. Dy-munasant gael cynghor *Catwg* ar yr achos hyn, ac eve ai rhoddes iddynt ar vesur cerdd: sev a ganlyn.

Pan oedd Saint senedd Vrevi
Yn ol gwiw bregeth Dewi
Wrth arch pryfwn prophwydi
Yn myned i Ynys Enlli,
Er ymwared o bob rhwystri
A hir gymhell cymhelri:
Yna dyweddes Gybi
Pa vyd á geir yn ngweilgi,
Pa vwyd yn ymborth ini
Yn nghanol y mor heli?

Catwg á ddywaid wrth Ddewi

Val y gwnai y prophwyd Eli,
Duw á ro gynghor ichwi
Ar vorodd a daieri,
Goddevwech bob caledi
Nid ellir lles o ddiogi,
Trech doethineb no gwegi,
Trech llavur no diredi,
Dirwest a chred a gweddi
A orvydd ar bob cyvyngi,
Mil canhaws gan Dduw roddi
No chan ddyn diddim erchi,
O chredir llyvyr Generi,
Yr hwn à wiria ini
Ni chafas ddyn ei eni
Heb gael gan Dduw ei borthi,
Gwellwell Duw o'i addoli,
Gwaethwaeth y diawl o'i berchi.
Nag onrwech á ddaw ichwi
Vwy no'r vwyalch yn nghelli
Nid ardd nid erddir iddi,
Nid llawenach neb no hi.
Archwn bawb i Dduw Celi
Arglwydd yr holl arglwyddi
Er Iesu a'i bum weli
Ein dwyn drwy bob cyfrwystri,
A'i gael yn ganllaw ini
Ac ni bydd raid i neb ovni.

Catwg Sant ai Cant.

Mi allwn wedyd llawer mwy no hyn o'r hen lyvrau am *Gatwg*, ond vy mod yn dymuno na wedwn ond à ddichon fod yn wir. Y mae y Pabyddion wedi gwedyd

pethau am dano y rhai nid oes y gronyn lleiaf o gred iddynt, canys val y dywaid Catwg ei hunan,

Nid gw'r yw pob rhyveddod, ond rhyveddod yw pob gwir.

Y mae'r lle goreu'n y byd i ni gredu mai celwyddau y Monachod pabaidd yw y pethau rhyfeddol y gwedir am Gatwg: Twyllhanesion i gyd; ond amser â fu arnom y Cymry, val ar genedloedd ereill, pan y credid yr holl bethau anwiredus y sonir am dano. Y Pabyddion â ddodasant lawer peth ar enw Catwg na ddaeth erioed nag yn nag am ei ben ev; a chymmaint ag oedd yn amlwg i'm deall i o'r pethau hyny mi â ymwrthodais â hwynt; ond ve all vod yma rai pethau nas gellir yn hawdd wybod p'un ai Catwg ai rhyw un arall a'u dywaid; canys fal y gwedais o'r blaen, pob peth cyfelyb iddei eiddo ef â ddodid arno; ac nid oes genyv ond gad-ael i'r darllenydd hawddgar ei varn a'i veddwl am ambell peth; ac yn wir am y peth â vyno, â welo ar lawr yma. Arver y byd yw dodi ar ddoeth ac ar annoeth vwy nog y sydd yn ddyw iddynt: nid gwaeth i ti'r Cymro caredig o ben pwy daethant â weli yma, ac nid oes nag yn well nag yn waeth i neb beth ydynt, nag o bwy ydynt, ond eu bod yn ddoethineb ac yn wirioneddau. Digon i ti eu bod velly. Dilyn di y cynghorion da; ystyr di yr addysg ddoeth; cadw di ar dy gov y gwirioneddau tra mawr eu pwys â gai yn hyn o lyvyr, a Duw a'u bendithio nllwy itti, ac i bawb o genedyl vy ngwlad, ac i bob un o'r byd: ac os cai di les a gwellâd buchedd o honynt, diolch i Dduw am hyny: Cadw enw y gwr sydd wrthynt ar dy gov gyda pharch; rho'th ail ddiolch i Gatwg, er nad wyt yn addolwr saint; ac

yn ddiweddav na varn yn angaredig arnav vinau, os dygwydd itti weled yma ryw bethau na vot lwyr voddlon iddynt; minnau â ddymunav hevyd i Dduw dy ven-dithio yn mhob peth; a hyny o lwyr ewyllys vy nghalon.

Yr eiddot yn mhob amcan dda

THOMAS AB IEVAN.

Tre Bryn, Dyddl Calan, 1685.

GWEDDI Y BADER: SEV GAIR DUW YN UCHAV.

EIN Tad hollalluog gwiredldgar a thirion Sy'n trigo'n y lleoedd a'r pethau nevolion, Glan ydwyd a santaidd, dy enw mawr sant-eiddier

Hyd eitha'r holl endid lle treigla'th hynaws-der.

Deud arnom dy Deyrnas a bydded dy wyllys,

Val y mae yn y nev, ar y ddaiar yn ddilys: Rho dad i ni beunydd ein bara beunyddiol Boed ini vyth ynodyn ymddiried yn hollol.

Rho di'r un vaddeuant i bawb o blant dynion,

Ac y rhoddwn ni'n ddiwyll i'n llidiog elynion.

Bydd drugarog i'n gwared rhag hud ein pechodau,

Rhag a'n ennyg ar gam, rhag pob anian o ddrygau.

Ti Vrenin gogoned yw perchen y Deyrnas, A'r nerth, a'r gwir glod, a phawb mawl itti'n addas,

Bydd di'n amddifynwr, a'n deddwr, a'n llywydd,

Hyd oesoedd didervyn, hyd vyth, yn dragywydd.

Amen.

LLYMA Y LLYVYR A ELWIR Y GWYDDVARDD CYVARWYDD,

A GANT CATWG DDOETH, AB GWYNLLIW, AB GLYWIS, AB TEGID, AB CADEL
DEYRNLLWG, SEV CATWG SANT ABAD LLANVEITHIN YN LLAN-
CARVAN YN MORGANWG,

1.

A vyno gynghor govyned i'r doethav,
A vedro ganmol canmoleid y penav,
A eirch olud arched i'r cyvoethocav,
A eirch iechyd arched i'r meddyg mwyav,
A gais a vo da govyned i'r haelaf,
A gais noddod govyned i'r un cadarnav,

A gais drugaredd arched i'r mawr trugaraf,
A gyvarcho cyvarched i Dduw'n benaf.

2. CARGYVLWYN CATWG DDOETH.

Y daith ni vydd pellachergwrandaw oferen,
Nid prinach vydd heiniar er rhoddi elusen.
Nid llawnach yr enaid er trallenwi rhumen,

Nid casach gan Ddovydd yr ynvyd na'r
cymmen,
Ni wyr perchen enaid ba beth vydd ei
ddien.
Nid clodvawr y gardod o'i rhoddi'n av-
lawen,
Nid gwala gan gybydd meddiannu y ddai-
aren,
Nid isel ond balch be bai gyvuwech a'r
haulwen.
Nid caredig ond gwar, nid gwybodus ond
hylan,
Nid gwynvyd ond heddwch, nid gwledd
ond gorawen,
Nid doeth pob areithgar, nid fol pob
anghymmen,
Nid trist pob galarus, nid dyddan pob
llawen.
Ni edrych yr angou pwy decav ei dalcen.
Nid caredig gan Dduw un à ddalio gen-
figen,
Nid hygar gan Grist na vo drugar wrth
angen.
Nid cymhwys i'r nev na vo trech ar ai
gordden,
Nid call arwain awydd at unpeth an-
mherchen,
Nid cellwair a dim à vo cynglyn ag asgen.
Nid folineb ond cred ar à ellir yn amgen.
Nid doeth gwerthu nevodd er benthg
elvydden.

Catwg Ddoeth ai cant.

3.

O gadw dy air y cedwi dy wyneb,
O gadw dy gov y cedwi ddoethineb,
O gadw dy ddwrn ti á gedwi dy dda,
O chedwi dy glod cadw heddwch ai gwna.
O gadw dy ddydd ti á gedwi dy ddawn,
O gadw'th gydwybod ti á gedwi pob iawn.
Catwg Ddoeth ai cant.

-4. GWIREDDAU CATWG DDOETH.

Ni ddigia Duw Dad er erchi cyviawnder,
Nid tlotach Dovydd er rhoddi bob amser,
Nid á neb i'r nev er bonedd a dewrder,
Nid nes y gwynvyd er maint y bo y
gwychedr,
Ni thry y doeth o'r iawn er maint yr an-
hawsder.
Nid ingach Nev er à el iddo o niver,
Ni chadwo yr ychydig ni ddaw vyth i
lawer,
Ni chair y melus heb wybod i'r chwerw-
der,
Nid melus iechyd ond yn wysg y clavder,
Nid yn yr arav y bydd vwyav y mwynder,
Nid o chwai davod y daw mwyav doeth-
der,

Nid yn y chwerthin y bydd mwyav yr
ysgawnder,
Ni cheir breniniaeth er meddyliau over.
Nid mwyav tloidi y bydd mwyav prinder,
Ni vydd hawdd esgus ar vynydd Goleuver,
Pan welir Cydwybod yn ei holl noethder,
Yn ngwydd Duw Ddovydd a lludd uchel-
der,
A Christ yn barnu yn ngolau Cyviawnder.
Catwg Ddoeth ai cant.

5. CYNGHORION CATWG DDOETH.

Na vid esgud dy law ar lw anudon,
Na vid ddrwg rhyngnod a'th gymydogion,
Na cherdda y nos heb achosion,
Na ddywed enw Duw mewn geiriau gor-
weigion,
Na chyfro ar lid y gwrid o'th galon,
Na thor nawdd Duw Ner a'i orchymynion,
Na ro le i'r digder yn dy feddylion,
Na choe!a na chas na chelwyddon,
Na chyrch ar gair dy air yn greulon
Nag am dda nag am ddawn dynion.
Na ddymuna o'r byd ond dy ddigon,
Na wrthladd y varn a vernir yn gyvion.
Na rwystra y fordd i'r gwan a'r tlodion,
Na chymhell ar neb ond à ddichon,
Na vydd annbrugarog wrth euogion,
Na vydd gyvaill i veilech ynfydion,
Na vydd ddiymdawr am dy gyd-ddynion,
Na vydd galed anwyn wrth ddiether ac
estron.

Na ddangos dy wyneb lle bo'r meddwon.
Nag ymddiried yn vawr i'th elynion,
Na vydd wrth un byw o'r byd yn an-
nhirion,
Na char ond à garo Dduw a'i veibion,
Na chyrch o'th vodd lle byddo'r ymryson,
Na chwennych ymgynnadlu à digllon,
Na vid overwyr dy gyveillion.
Na vydd ddiog yn trin d'orchwylion,
Na vydd anhael wrth reidusion,
Na ddywed air hagyr am drugarogion,
Na chais gyvymbwyll ond a'r doethion,
Na wna gyvrinach heb achos union,
Na ad yn ddibarch y dyn gwirion,
Na wna gyveillach ond a deddvolion,
Na chyrch gwleddau yr annwyvolion,
Na ro dy vryd ar loddestion,
Na ddatrin rin dy gyttrrevigion,
Na ymrwma ond a'r rbai cyvion,
Na chais angen nog á vo Duw yn danvon.
A phynag y bo bydd di voddlon.

Catwg Ddoeth ai cant.

6. CYNGHORION EREILL.

NAG ymddiried i'r neb a'th fygythio,
Na chred i'r neb a'th wenieitho,
Na chais roesaw dan wg,

Na chais ymgystlwn a'r drwg.
 Na chais lawenydd heb wen,
 Na chais chware â chlwyvus hen.
 Na chais les o ddiogi,
 Na chais bwyll yn ngorwagi.
 Na chais elw o elusodod,
 Na chais lwyddiant o esgeulusodod,
 Na chais heddwch o anuvydd-dod,
 Na chais iawn ond o gymmod.
 Na chais ddiolch am nag,
 Na chais ond â vo mewn llestyr gwag.
 Na chais barch am ddyrgvoesau,
 Na chais ddiogelwch o gamweddau.
 Na chais gariad o valchedd,
 Na chais urddas o faswedd.
 Na chais gellwair a'th gaseion,
 Na chais glod o hir ymryson.
 Na chais ddiwedd da o hir drais,
 Na chais fyniant lle na bo ai cais.
 Na chais ymryson a'th well,
 Na chais wir gan wr o bell.
 Na chais hir ddilyn neges ar galed av-
 rywiog,
 Na chais mewn cyvyngder gyveillach ag
 ovnog.
 Na chais ond o iawnder i'th enaid la-
 wenydd,
 Na chais yn dy vyw ond bodd Duw
 Ddovydd.

Catwg Ddoeth ai cant.

7. CYNGHORION ETTO.

O MYNI vod yn ddoeth dywed ychydig,
 Yn serchog, yn arav, ac yn bwyllig.
 Na ddos i'r cyngor oni'th alwer yno,
 A chyn llevaru cymmer amser i wrando;
 A phan levarot bydd di'n ddivriv,
 Ac nag yngan air hagyr er un cyvrv.
 Nag yngan ond â gair wedd i'r amser,
 Er heddwch, er cariad a chyviawnder;
 Nag yngan ond er helaethu gwybodaeth
 A phob deddfoldeb ar lywodraeth,
 A chais di ddangos ar bob achosion
 Yn gyntaf bodd Duw, yn ail bodd dynion;
 Gwna di'n ystyriol yn ol hyn o gyngor,
 Ac ymblith y doethion rhoddir itti'th
 rador.

Catwg Doeth ai cant.

8. DEIVREGAWD CATWG DDOETH.

Na vydd anystyriol ban rodder it gy-
 nghor,
 Cau â daint ar dy davod, dy glustiau
 boent egor,
 Bydd addwyn a gwar nid val blaidd i'th
 ymogor,
 Na vydd di vwythus lle galler dy hebgor,
 Na vydd segur o'th fodd ond arail pob
 tymhor,

Na hir ddilyn pechawd o gryd hyd elor,
 Na vydd ddiolval oni lenwych dy ysgubor;
 Na chwsg Vehevin rhag rhew mis Ionor,
 Na chymhell ar ynvyd na dysg na chy-
 nghor,
 Na ddyro dy roddion i hen Gybydd angor,
 Na chytgam â 'sgymmun na ddos iddei
 oror,
 Na ddigia er gweled i arall ei rador,
 Na chred na ymddiried i wylliaid tramor;
 Na vynege i leidyrr pa le mae dy drysor,
 Nag annharcha 'th riaint na bugelydd
 allor;
 Na vydd gyveddachwr vywiliau a chatgor.
 Na anobeithia dy vwyd o vynydd a
 dyvor,¹
 Na ymddiried ond i Dduw ar bob tymhor.
 Nid cynt neb i'r nev er mawredd a
 thrysor,
 Ni pheirch yr angeu na sidan na phor-
 phor,
 Gwna vodd dy Dduw a hyny'n ddiymdor,
 A phyrth y nev wen â gai'n eu llawn
 egor.

Catwg Ddoeth ai cant.

LLYMA YR UN DDEIVREGAWD O LYVYR
 ARALL YN AMRYVEL EI VODD MEWN
 LLAWER MAN.

Na ddywed i leidyrr ba le mae'th drysor,
 Na vawr ymddiried i wylliaid tramor,
 Na vydd ddiolval oni lenwych d'ysgubor,
 Na chwsg Vehefin rag rhew vis Ionor,
 Na vydd vwythus lle gellir dy hebgor,
 Na vydd gyveddachwr vywiliau a chatgor,
 Na ro glust yn ormod i chwedlau pob
 goror,
 Na vydd gynfonwas lle gellych dy rador,
 Na wna gyveillach ond a'th gyveisior,
 Na thebyg mai doeth y ceir pob cerddor,
 Na vydd segur o'th fodd ar un tymhor,
 Na vydd vleididig i'th dy a'th ymogor,
 Na ddirmyg wr bychan a ovyn dy gy-
 nghor,
 Na ovna wr mawr na vydd yn ei atgor,²
 Na amharcha'th Dad na bugail yr allor,
 Na ddod vwyd a lletty i hen gybydd
 angor,
 Na chais vyned i'r nev wrth gyvoeth a
 thrysor,
 Na yuvda wrth neb â vytho dy rador,
 Nag anobeithia luniaeth o vynydd a
 dyvnvor,
 Nag ymddiried i neb ond i Dduw dy Iôr.

Catwg Ddoeth ai Cant.

Ystyfan Vardd Teilo ai Cant
 Medd llyfrau eraill.

¹ Dyvnvor.

² Asgor.

9. GWIREDDAU.

Y CYWIR á geidw ei air ar bob achosion,
 Y doeth a ry gynghor ac nid ymryson,
 Y call a wna ei ran ac a vydd voddlon,
 Y cyvawn a wna ei swydd er bygythion,
 Y dewr á'n ei vlaen er gwaethaf gelynion,
 Y gwir á yvn ei le er ymlid y trawson,
 Y tangnevgar a gerir gan bob dynion,
 Y gwar a gant barch b'le bynag y bython'.
 Y tawgar a vernir yn ddoethaf o'r doeth-
 ion,

Yr hael a volienir ar gerddi prydyddion,
 Y celwydd a vyddant yw lle'dd á ereill yn
 feirwon,

Y diwyd a gyvyd i radd pendefigion,
 Y deddvol a geif le ymhlith blaenorion,
 Y diysgog a ovnir a phawb yn uvyddion,
 Y diysgog a gerir gan bob gwrolion,
 Y chwilgar a geif ei hun ymhlith dysged-
 igion,

Yr addwyn a geif nawdd gan vrodor ac
 estron,

Yr heddych a geif ei enwi yn un o'r
 engylion,

Y llawen a vydd yn ysgawn ei galon,
 Y dwyvol á geif ei ran ymhlith nevolion.

Catwg Ddoeth ai Cant.

10. GWIREDDAU.

NID oes air gwir heb voliant i Dduw
 Dád,

NID oes air celwydd heb ynddo dwyll a
 brad.

NID oes weithred dda heb dal yn barod,

NID oes weithred ddrwg heb ddial yn ei
 orvod.

NID oes valchder heb iddaw ostyngiad,

NID oes ddivalch heb iddo dderchaviad.

NID oes rwsygus heb iddo warth o'r di-
 wedd,

NID oes un gwar heb iddo anrhydedd.

NID oes gyvawn heb lawenydd didranc,

NID oes anghyviawn rhag cosp yn diane.

NID oes gywir heb iddo ddiogelwch,

NID oes euawg na syrth i lwyrr dristwch.

NID oes baelionus heb wynnyd cydwybod,

NID oes gybydd heb ei lwyth o drallod.

NID oes diwydrwydd heb ar ei ben goron,

NID oes ddiogi heb vil o helbulon.

NID oes ddedwydd heb rád Duw arno,

NID oes ddireidi heb awlydd iddo.

MID oes uvyddod heb iddo ardderchog-
 rwydd,

NID oes rodres heb iddoy mawr dramcwydd.

NID oes wirionedd heb oruchaviaeth,

NID oes anwiredd heb wradwydd ac alaeth.

NID oes iawn heb iawnder o'i gylchyn.

NID oes gam heb gami'n ei ddilyn.

NID oes bwyll na chyrhaedd ragoriaeth,

Nid oes amhwyll heb waethu waethwaeth.

Nid oes ond dwyvol á wel yn y diwedd

Y nev yn dâl am bob dâ mewn buchedd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

11. CASBETHAU CATWG DDOETH.

Cas bethau Catwg.

Llyma 'nhwy'n amlwg:

Y gwr na charo

Y wlad ai maco;

Milwr llawn dygnedd,

Ni chais dangnevedd;

Ynad annhrugar,

Prydydd avlavar;

Pencenedyl anghall,

Canllaw diddeall.

Gwerin anghyvrith,

Divrawd ac anrhaith;

Cevnogi gwydau,

Attal gwybodau.

Gwrth ac ymryson

Rhwng cydvrodorion.

Gwr rhaith ariangar,

Bardd yn ymladdgar.

Maelawr heb goedydd,

Cenedyl heb grevydd

Cenad anfyddlon,

Cybydd diddigon.

Ty heb drigiannydd,

Tir heb ddiwyllydd.

Meusydd heb ydau,

Gosgordd heb drevnau.

Canllowi trawsedd,

Rhwystro gwirionedd.

Amharchu rhiaint,

Cynhen rhwng ceraint.

Gwlad heb ei gosgordd,

Addysg ddiarfordd.

Dosparth anhysbys,

Llwybrawd annilys,

Teulu digynnedd,

Dadleuon goledd.

Cynllwyn a bradau,

Fug yn ngorseddau.

Araith ddiymbwyll,

Aneglur grybwyll.

Gwr heb gelyddydd,

Meiwyrr heb ryddydd.

Cyrch yn ddi gynghor,

Bod heb egwyddor.

Geudyst yn nghyngaws,

Barnu'n anhynaws,

Amharchu doethion,

Mawraû cybyddion.

Chwedlau diaddysg

Gymysg trachymysg.

Gwybod heb awen,

Pleidiwr anghymmen.

Dirmygu gwirion,

Gwlad heb athrawon.
Arver o veddwod,
Gwr heb gydwybod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

12.

Nid iawn i wr doeth ymdravod â chynhen,
Nid cynnydd y da ond llygad y perchen,
Nid anfod i wr ond gwraig o vudrogen,
Ni ddaw iddo lwydd ni chydvydd a'i awen,
Nid clodvawr y rodd o'i rhoddi'n awlawen,
Nid cas ger bron Dovydd ond caled wrth angen,
Nid hysbys i neb ble bydd ei dywarchen,
Ni wybydd un perchen enawd beth vydd ai dien,
Nid casach gan Dduw y diddeall na'r cymmen,
Nid llawnach yr enaid er llenwi y benygen,
Nid cythraul ond gwr â faco genvigen,
Nid dawnus y pwyll na vytho disgywen,
Na chymmer mewn llaw nas gallot ei orphen,
Na wna ddim o'r byd heb ystyr ei ddyben.

Catwg Ddoeth ai Cant.

13.

Na chais gyngbor gan lwyr ac ovnog,
Na ddywed â wyddost wrth wr geuog,
Na ro ateb i ddyn dau davodiog,
Na chais ymlid neges ar galed avrywiog,
Nac adrodd â glywaist rhag ei fod yn gelwyddog,
Na vydd yn lle dedyrdd y tavod rhedegog.
Ni chair da o'r peth a geisir yn chwanog,
Ni ddaw i neb lwyddiant â ro ry wagelog.
Nid rhwydd yn ei vyd ond diwyd calonog,
Nid gwell yn y bedd boneddig no thaïog.

Catwg Ddoeth ai Cant.

14. TREMYNION CATWG DDOETH.

NERTH Dryw, ei chelvyddyd,
Nerth gwalch, ei gynghyd,
Nerth gwenynen, ei hamynedd,
Nerth ysguthan, ei hadanedd,
Nerth morgrugyn, ei ddiwydrwydd.
Nerth maban, ei ddiniweidrwydd.
Nerth merch, ei phryd a'i gwedd,
Nerth cryv, ei drugaredd,
Nerth mab, ei ddysg a'i ddoniau,
Nerth athraw, ei wybodau,
Nerth ieuange, ei uvydddawd,
Nerth hen, ei gyngbor parawd.
Nerth doeth, ei ystyriaeth,
Nerth blaenor, ei ddarbodaeth,
Nerth call yn ei ymddwyn,
Nerth boneddig, ei voes addwyn,

Nerth feryllt yn ei law,
Nerth ystrywgar yn ei daw,
Nerth glew yn ei galon,
Nerth glwth, ei ddaint llymion,
Nerth tantor yn ei vys,
Nerth llwyr, ei droed hyvrys,
Nerth penteulu yn ei ymdawr,
Nerth anwr, ei frost vawr,
Nerth bardd, yn ei awen,
Nerth clerwr, tavod cymmen,
Nerth cymmen, athrylith rwydd,
Nerth llen, ei ystigrwydd,
Nerth ysgolaig, ei fwriad,
Nerth ynyd, ei chwerthiniaid,
Nerth estron, ymddwyn divrad,
Nerth swyddog, meddwl gwastad,
Nerth gwan, ei syberwyd,
Nerth celvydd, ei ddiheuyd,
Nerth awenydd, ei vvyrdod,
Nerth â vyn barch, frwyn tavod,
Nerth deddwr, cariad ei wlad,
Nerth ynad, ei bwyll mad,
Nerth dwyvol, ei ddaionusder,
Nerth brenin ei gyviawnder,
Nerth cadarn yn ei orddod,
Nerth gwirgar, ei gydwybod,
Nerth gwr, ei ddealltwriaeth,
Nerth deall maint ei wybodaeth,

Catwg Ddoeth ai Cant.

15. TREMYNION CATWG DDOETH MEWN MODD ARALL.

NERTH Llwynog yn ei ddichell,
Nerth Ci yn ei ddant,
Nerth Algar yn ei gorn,
Nerth Hwrdd yn ei ben,
Nerth Sarph yn ei chloren,
Nerth Pysg yn ei ysgyvaint,
Nerth Eryr yn ei ylvín,
Nerth Arth yn ei breichiau,
Nerth Taiw yn ei ddwyvron,
Nerth Twrch yn ei avlach,
Nerth March yn ei garn,
Nerth Ysguthan yn ei hadanedd,
Nerth Câth yn ei gwinedd,
Nerth Ab yn ei balv,
Nerth Cigvran yn ei froen,
Nerth Clyren, ei chyvlymder,
Nerth Cybydd yn ei ystryw,
Nerth Abwy yn ei ddredod,
Nerth Gwraig yn ei Thavad.

Catwg Ddoeth ai Cant.

16. EREILL UNRHYW.

NERTH glwth yn ei ddant,
Nerth tantor ei vys,
Nerth meddwyn ei lwng,
Nerth anwr ei frost,
Nerth ynyd ei chwerthin,

Nerth celwyddog ei ddigwilydddra,
 Nerth Sais ei ddichell,
 Nerth Gwyddyl ei gelwydd,
 Nerth Estron ei uvydddawd,
 Nerth Cymro ei ddispyll,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

17. EREILL ETTO.

NERTH Plentyn ei ddiniweidrwydd,
 Nerth Mab ei ddysg,
 Nerth Merch ei thegweh,
 Nerth Call yn ei daw,
 Nerth Doeth ei ystyriaeth,
 Nerth Athraw ei ddosparth,
 Nerth Bardd ei awen,
 Nerth Blaenor ei wybodau,
 Nerth Llên yn ei bwyll,
 Nerth Feryllt yn ei law,
 Nerth Glew yn ei galon,
 Nerth Cymmen eonder,
 Nerth Celvydd ei ddiheuyd,
 Nerth Deddvol ei amynedd,
 Nerth Dwyvawl ei gred a'i obaith,
 Nerth Gobaith bod ar y gwir,
 Nerth Gwirgar ei gydwybod,
 Nerth Cydwybod gweled a vo cyviawn,
 Nerth a vo Cyviawn ei Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

18. EREILL ETTO.

NERTH Synwryol ei Amynedd,
 Nerth Myvyr Llonyddweh corf a meddwl,
 Nerth Gwlad ei Gwybodau,
 Nerth Gwybodau Heddwch,
 Nerth Cenedyl Cyvraith,
 Nerth Cyvraith Yngneidiaeth,
 Nerth Ynad ei Gyviawnder,
 Nerth Brenin ei Drugaredd,
 Nerth Gwr ei Ddeall,
 Nerth Deall Yngais,
 Nerth Yngais bod ar y Iawn ymhob
 peth.

19. EREILL ETTO.

NERTH Llwr yn ei droed,
 Nerth Glew ei galondid,
 Nerth Hen ei gynghor,
 Nerth Gwan ei uvydddawd,
 Nerth Cryv ei drugaredd,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

20. ATHRONDDYSG CATWG DDOETH A
ELWIR NIDIAU CATWG DDOETH.

NID Gwir ond yr hyn nis gellir ei amgen,
 Nid Cyviawn ond yr hyn nis gellir ei
 hebgor,
 Nid Da ond yr hyn nis gellir ei wellâu,
 Nid Drwg ond yr hyn nis gellir ei waeth,

Nid Gwaethaf ond yr hyn nis gellir un
 da o hono,
 Nid Cymhwys ond yr hyn nis gellir ei
 gamu,
 Nid Cam ond yr hyn nis gellir ei gym-
 hwyso,
 Nid Cyvlawn ond yr hyn nis gellir difyg
 ynddo,
 Nid Difyg ond yr hyn nis gellir un lles o
 hano,
 Nid Lles ond lle nis gellir gwrth,
 Nis gellir gwrth ond ar y drwg,
 Nid Gwrth ar y drwg ond Duw,
 Nid Duw ond yr hyn nis gellir ei well,
 Nid nis gellir ei well ond gwell na'r
 cyvan,
 Nid gwell na'r cyvan, ond cariad,
 Nid Cariad ond Duw, nid Duw ond
 Cariad.

Catwg Ddoeth ai Cant.

21. ATHRONDDYSG ARALL.

NID hawdd ond gweled gwirionedd,
 Nid anhawdd ond cael gwirionedd,
 Nid doeth ond caru gwirionedd,
 Nid gwybodus ond a' wyr wirionedd,
 Nid dewr ond o wedyd gwirionedd,
 Nid câr ond a ddengys wirionedd,
 Nid gelyn ond am lynu wrth wirionedd,
 Nid rhyvedd ond uvyddâu i'r gwirionedd,
 Nid amlach no chanmol gwirionedd,
 Nid anamlach no cheisio gwirionedd,
 Nid rhyvedd ond clywed gwirionedd,
 Nid pen ar bob peth ond gwirionedd,
 Nid ynnill ond cafael gwirionedd,
 Nid golud ond gavael ar wirionedd,
 Nid ymgais dda ond chwilio am wirion-
 edd,
 Nid heddwch ond o gynnal gwirionedd,
 Nid diwedd da ond gwirionedd,
 Nid bodd Duw ond gwirionedd,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

22. ARALL.

NID agos ond yr hyn nis gellir ei gyr-
 haedd, sev hunan.
 Nid amyl ond yr hyn nis gwelir mewn un
 man, sev gwirionedd.
 Nid mawr ond hyn nis gwelir yn y byd
 gan ei leied, sev cyviawnder.
 Nid gwaeddan ond yr hyn ni chlyw neb
 ei lais, sev cydwybod.
 Nid iawn ond a geir ar gam gan bob un,
 sev gwybodaeth.
 Nid ar gais pob un ond yr hyn nad oes
 neb yn ymodyn am dano, sev doethineb.
 Nid goleuni ond a welir yn dywyll yn
 mhob dyn, sev deall.

Nid ymhob man ond yr hyn nis gwel
nemawr yn un man, sev Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

23. ARALL.

Nid call ond à welo'i hun yn fôl,
Nid adnabyddus ond à adnebydd ei hun,
Nid cadarn ond à vo drech no'i hunan,
Nid gwybodus ond a wyr ei gamsynied,
Nid doeth ond à ddeall ei annoethineb,
Nid gwyliadwrus ond à wilio arno ei hun-
an,

Nid gochelgar ond à ochel à gais ei chwant,
Nid dall ond na welo'i vai ei hunan,
Nid deallus ond à ddeall ei wall ei hunan,
Nid cryv ond a orvydd ar ei wendidau.

Catwg Ddoeth ai Cant.

24. EREILL.

Nid trais ond twyll,
Nid eiddo ond rhyddyd,
Nid goleuni ond deall,
Nid gwybod ond à vo iawn,
Nid cymwynas ond haelioni,
Nid gwneuthur ond o vodd ac ewyllys,
Nid didal à vo dros dal,
Nid llygad ond pywll,
Nid cyngor ond cydwybod,
Nid cydwybod ond dyoddev,
Nid dyoddev ond dros y cyviawn,
Nid cyviawn ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

25. EREILL.

Nid cwyn ond tost,
Nid tost ond caled,
Nid caled ond cosp,
Nid cosp ond dyoddev o anvodd,
Nid dyoddev o anvodd ond dros y drwg,
Nid drwg ond à vo tost a chaled dyoddev
drosto,
Nid caled dyoddev dros unpeth ond dros
yr hyn à ddylid ei gospi.

Catwg Ddoeth ai Cant.

26. EREILL.

Nid rhy hir aros daioni,
Nid rhybrid unpeth er daioni,
Nid caled un dyoddev dros ddaioni,
Nid o ddarvodus y mae daioni,
Nid annarvodus ond Duw,
Nid oes eithyr o Dduw un daioni.

Catwg Ddoeth ai Cant.

27. EREILL.

Nid golwg ond bodd ac ewyllys,
Nid dall ond trais ac anvodd,
Nid cariad ond rhydd a dewis,
Nid câs ond caethiwed a gorvodd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

28. EREILL.

Nid bodd ond esmwyth,
Nid esmwyth ond diogel,
Nid diogel ond gwybod,
Nid gwybod ond cov,
Nid cov ond gweled,
Nid gweled ond goleuni,
Nid goleuni ond Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

29. EREILL.

Nid gweled ond ystyr,
Nid ystyr ond glewineb,
Nid glewineb ond gloewineb,
Nid gloewineb ond goleuni,
Nid goleuni ond deall,
Nid deall ond cydwybod,
Nid cydwybod ond llygad Duw yn enaid
dyn.

Catwg Ddoeth ai Cant.

30. EREILL.

Nid Da ond Dwyvol,
Nid Dwyvol ond Crevyddus,
Nid Crevydd ond Cred,
Nid Cred ond Gwir,
Nid Gwir ond Amlwg,
Nid Amlwg ond Goleuni,
Nid Goleuni ond Duw.

Am hyny nid da ond goleuni, nid dwy-
voldeb ond goleuni, nid crevydd ond
goleuni, nid cred ond goleuni, nid
gwir ond goleuni, nid amlwg ond
goleuni, nid goleuni ond gweled Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

31. EREILL.

Nid llawen ond call,
Nid call ond diniwed,
Nid diniwed ond serchog,
Nid serchog ond trugar,
Nid trugar ond cydwybodawl,
Nid cydwybodawl ond ymedrychgar,
Nid ymedrychgar ond ystyrgar,
Nid ystyrgar ond awenawl,
Nid awenawl ond cydwybodawl,
Nid cydwybodawl ond dwyvawl.

Ac am hyny nid llawen ond dwyvawl,
ac nid dwyvawl heb lawenydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

32. ARALL, UNRHYW.

Nid llawen ond boddlawnd,
Nid boddlawnd ond ystyrgar,
Nid ystyrgar ond deallus,
Nid deallus ond meddylgar,
Nid meddylgar ond llonydd,
Nid llonydd ond cydwybodawl,
Nid cydwybodawl ond cariadgar,

Nid cariadgar ond anianawl,
 Nid anianawl ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond awengar,
 Nid awengar ond goleugar,
 Nid goleugar ond gwirgar,
 Nid gwirgar ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond dwyvawl,
 Nid dwyvawl heb lawenydd.

Catwg Ddoeth ai cant.

33. ARALL.

Nid gwr heb ddysg,
 Nid dysg heb voes,
 Nid moes heb syberwyd,
 Nid syberwyd heb haelioni,
 Nid haelioni heb gariad,
 Nid cariad heb dangnev,
 Nid tangnev heb ddwyvolder,
 Nid dwyvolder heb gyviawnder,
 Nid cyviawnder heb ymddwyn ag anallu,
 Nid ymddwyn ag anallu ond dyndawd,
 Nid dyndawd ond o vodd Duw,
 Nid bodd Duw ond er daioni,
 Nid daioni o Dduw ond yu eithavodd
 doethineb,
 Nid eithavodd doethineb Dyn ond ymu-
 vyddhau i Dduw ymhob peth, a'i garu
 ymhob peth.

Catwg Ddoeth ai Cant.

34. ARALL.

Nid golud ond gwybodaeth,
 Nid gwybodaeth ond awen,
 Nid awen ond deall,
 Nid deall ond pwyll,
 Nid pwyll ond amynedd,
 Nid amynedd ond ystyr,
 Nid ystyr ond dyben da,
 Nid dyben da ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

35. ARALL.

Nid rhybell cyrch cyvraid,
 Nid rhy hir aros daioni,
 Nid rhyvawr a wneir tros Dduw,
 Nid rhy vach ydd ymddiriedir i'r Byd,
 Nid rhy uchel iddei gyrhaedd gwybodaeth,
 Nid rhy vnych y gwneir a vo cyviawn,
 Nid rhy amyl y gwneir trugaredd,
 Nid rhy gadarn y glynir wrth wirionedd,
 Nid rhy awyddus y gwneir daioni,
 Nid rhy ochelgar y gwylier rhag balch-
 der,
 Nid rhy ovalus ydd ymgedwir rhag tra-
 chwant,
 Nid rhy galed marw dros bob gwir a
 chyviawn,
 Nid rhy hwyr ydd uvuddêir i Dduw.

Catwg Ddoeth ai cant.

36. ARALL.

Nid Dwyyoldeb ond trugaredd at bob byw
 a bod,
 Nid doethineb ond ymwrthod â bydoldeb,
 Nid hapusder ond pwyll ac iechyd,
 Nid cariad ond cyviawnder,
 Nid cyfiawnder ond a vynid ei gael gan
 arall,
 Nid gwirionedd ond a wyper heb ei glywed
 gan arall,
 Nid celwydd ond a wypai ei hunan nad
 gwir vyddai,
 Nid folineb ond credu ac anghredu'n ben-
 dant â weto arall,
 Nid llawenydd ond cydwybod aneuog,
 Nid cull ond a wyr ymgynnal o hono ei
 hunan,
 Nid haelioni ond dyoddev pob caled er
 daioni i ereill,
 Nid dedwyddwch ond pwyllgarwch,
 Nid pwyllgarwch ond dwyyoldeb,
 Nid dwyyoldeb ond trugaredd at bob byw
 a bod.

Catwg Ddoeth ai cant.

37. ARALL.

Nid drwg ond â dybio ei hun yn dda,
 Nid fol ond â dybio ei hun yn gall,
 Nid bach ond â dybio ei hun yn vawr,
 Nid annoeth ond â dybio ei hun yn ddoeth,
 Nid anwybodus ond â dybio ei vod yn
 gwybod y cyvan,
 Nid celwyddwr ond bostiwr,
 Nid lleidyrdwr ond â ddwg oddiarno ei hun
 ei holl eiddo, sev cybydd,
 Nid gormes ond anair nas haedder,
 Nid briw ond briw calon,
 Nid carchar ond cydwybod euog,
 Nid tost ond cosp am ddrygioni,
 Nid eisieu ond eisieu deall,
 Nid da ond â vo da i arall,
 Nid da ond â ymgais vod yn well,
 Nid gwybod ond gwneuthur daioni,
 Nid doeth ond â athraw annoeth,
 Nid dyn ond â vo da'i gynneddau.

Catwg Ddoeth ai cant.

38. ARALL.

Nid drwg â wnelo arall yn well,
 Nid annoeth â wnelo arall yn ddoethach,
 Nid tlawd â wnelo arall yn verthocach,
 Nid annysgedig â wyr ddysgu da i arall,
 Nid annedwydd â wnelo arall yn dded-
 wydd,
 Nid da ni bo arall well erddo,
 Nid rhybell cyrchu daioni,
 Nid rhy hwyr cafael daioni,
 Nid rhy hir aros daioni,
 Nid rhy brid y prynir daioni,

Nid rhy wawr y boen¹ à gymmer er daioni.
 Nid anfodus à gafo ddaioni'n y diwedd.
 Nid goddev ond am à vo drwg,
 Nid llawenydd ond cydwybod lân,
 Nid cydwybod ond deall,
 Nid deall ond ystyriaeth,
 Nid ystyriaeth ond pwyll,
 Nid pwyll ond awenolder,
 Nid awenolder ond athrylith,
 Nid athrylith ond addysg.
 Nid addysg ond à sercher,
 Nid serch ond à ganper,
 Nid a ganper ond à ddangoser,
 Nid dangos ond o gariad,
 Nid cariad ond Tad,
 Nid Tâd ond Duw,
 Nid Duw yn Dâd ond i ddwyvawl.

Catwg ddoeth ai Cant.

39. ARALL.

Nid cadernyd heb gevndyr,
 Nid lliosogrwydd heb gyvyrdyr,
 Nid bygwyl heb wyr,
 Nid tegwch heb wragedd,
 Nid hoewder heb gleddyf,
 Nid brwydyr heb wewyr,
 Nid bicre heb vwa,
 Nid ymladd heb ddagyr,
 Nid esmwythder heb dy,
 Nid arglwydd heb drugaredd,
 Nid gwr heb gydwybod,
 Nid gwlad heb lywodraeth,
 Nid gwasanaethwr heb ovr,
 Nid ofeiriad heb lân,
 Nid esgob heb ddysg,
 Nid ynad heb gyvianwnder,
 Nid brenin heb gyvraith,
 Nid llavuriaeth heb vab,
 Nid hiliogaeth heb verched,
 Nid hyder heb vrawd,
 Nid argelwch heb chwaer,
 Nid ymgeledd heb vâm,
 Nid cystlwng heb dâd,
 Nid tâd ond Duw.

Ac o veddu Duw yn Dâd y ceir mam, a
 brawd, a chwaer, a mab, a merch, a
 chevndyr, a chyvyrdyr, a phob ceraint
 a chynghor a chynnorthwy ac ymgel-
 edd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

40. ARALL.

Ni wyr ni wyl,
 Ni wyl ni ddysg,
 Ni ddysg ni wrendy,
 Ni wrendy ond astud,
 Nid astud ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond à ato ei garu,
 Ni ad ei garu ond divilain,

¹ Poen.

Nid divilain ond uvydd,
 Nid uvydd ond doeth,
 Nid doeth ond tawedog,
 Nid tawedog ond goddevus,
 Nid goddevus ond synwyrus,
 Nid synwyrus ond cydwybodus,
 Nid cydwybodus ond cywir,
 Nid cywir ond meddylgar,
 Nid meddylgar ond serchog,
 Nid serchog ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond llavar,
 Nid llavar ond ymddyddangar,
 Nid ymddyddan ond am Dduw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

41. ARALL.

Nid cynghor ond¹ tad,
 Nid gweddi heb² vam,
 Nid ymgeledd heb³ chwaer,
 Nid cadernid heb vrawd,
 Nid galluog heb gevnder,
 Nid cenedlog heb gyvyrdyr,
 Nid ymgynnal heb vab,
 Nid hiliogaeth heb verch,
 Nid ty heb wr,
 Nid gwely heb wraig.
 Nid gwr heb gelvyddyd,
 Nid annedd heb gymodogaeth,
 Nid cenedyl heb vaint,
 Nid gwlad heb lywodraeth,
 Nid llywodraeth heb gyvianwnder,
 Nid cyfianwnder heb heddwch,
 Nid heddwch heb gariad,
 Nid gwerin heb wybodau,
 Nid gwybodau heb addysg,
 Nid addysg heb ddosparth,
 Nid dosparth heb syberwyd,
 Nid syberwyd ond cynneddvau da,
 Nid tân heb gyf,
 Nid hyder ond bwa,
 Nid hoewder ond cleddyf,
 Nid brwydyr ond gwewyr,
 Nid lladd ond dagyr,
 Nid tylodi ond clevyd,
 Nid envydrwydd ond cariad,
 Nid gwall synwyr ond ymryson,
 Nid methiant ond musgrelli,
 Nid doethineb ond tewi,
 Nid diogi ond syrthni,
 Nid pechod ond amdden,
 Nid amdden ond syrth,
 Nid anghenus ond nas cymmer,
 Nid gelyn ond athrodwr,
 Nid lleidydr ond cybydd.
 Nid taioog ond carl,
 Nid cerlyn ond afrywiog,
 Nid avrywiog ond iangwr,
 Nid iangwr ond o arver,

¹ Heb.

² Ond.

³ Ond.

Nid arver ond camp,
 Nid camp ond à vo da,
 Nid da ond rhadlondeb,
 Nid rhadlondeb ond deall,
 Nid deall ond rhyw,
 Nid rhyw ond rhyvedd,
 Nid rhyvedd ond nad adnebydd dyn ei
 hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

42. ARALL.

Nid gwresog ond yr haul,
 Nid oer ond y lleuad,
 Nid amllder ond y ser,
 Nid huan ond y gwynt,
 Nid arav ond y gwlaw,
 Nid cyvlym ond goleuni,
 Nid ysborth ond milgi,
 Nid sionc ond gwraig,
 Nid llawenydd ond merch,
 Nid digrivwch ond gweilch,
 Nid cywir ond ci,
 Nid esgeulus ond gweinidog,
 Nid anymddiriedus ond diriaid¹
 Nid melus ond pechod,
 Nid chwerw ond penyd,
 Nid diddrwg ond dibechod,
 Nid dibechod ond santaidd,
 Nid santaidd ond diwybod am y byd,
 Nid diwybod am y byd ond à vo marw
 cyn ei lev geni.

Catwg Ddoeth ai cant.

43. ARALL.

Nid dedwydd ond diddrwg,
 Nid diddrwg ond dibech,
 Nid dibech ond santaidd,
 Nid santaidd ond diwybod,
 Nid diwybod ond ynvyd,
 Nid ynvyd ond disynwyr,
 Nid disynwyr ond di serch,
 Nid can Dduw ynvyd na chymmen,
 Nid rhyvedd dim à vyno Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

44. ARALL.

Nid hudoliaeth ond ieuengctid,
 Nid ieuengctid ond enyd awr,
 Nid twyll ond y byd,
 Nid cyvoeth ond iechyd,
 Nid pruddder ond marwolaeth,
 Nid dyvrydwch² ond ufern,
 Nid llawenydd ond y nev,
 Nid hyvryd ond gyda Duw,
 Nid gyda Duw ond cariadgar,
 Nid cariadgar ond tangnevgar,
 Nid tangnevgar ond mab i Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant,

¹ Bradwr.

² Dihyryddwch

45. ARALL.

Nid moliannus ond cyttundeb,
 Nid cyttundeb ond syberwyd,
 Nid syberwyd ond llonyddwch,
 Nid llonydd ond goreugar,
 Nid goreu ond athrylith,
 Nid athrylith ond llawen,
 Nid llawen ond divalch,
 Nid divalch ond boneddig,
 Nid boneddig ond trugarog,
 Nid trugarog ond deddwawl,
 Nid deddwawl ond doeth,
 Nid doeth ymryson¹,
 Nid diymryson ond cyttundeb.

Catwg Ddoeth ai Cant.

46. ARALL.

Nid yspail ond gwynt.
 Nid gortrech ond tân,
 Nid rhuthyr ond dŵr,
 Nid diddim ond trist,
 Nid athrywaith ond llawen,
 Nid calvydd ond dirriv,
 Nid pruddder ond eisiau,
 Nid helaethrwydd heb ddigon,
 Nid amheuthun llawer,
 Nid chwannog ond mab,
 Nid moethus ond merch,
 Nid cadarn ond gwr,
 Nid gwr ymladd heb fon,
 Nid marchog heb waew,
 Nid ovnog ond digasog,
 Nid digasog heb achos
 Nid achos ond heb achos.

Catwg Ddoeth ai Cant.

47. ARALL.

Nid gwenwynig ond cath,
 Nid fyrnig ond ci,
 Nid creulon ond llew,
 Nid cyvrwys ond ab,
 Nid dichellgar ond llwynog,
 Nid ystrywgar ond ysgyvarnog,
 Nid athrylith ond batheiad,
 Nid brwt ond fwlbart,
 Nid moethus ond bele,
 Nid bywiog ond gwiwair,
 Nid esgud on l dyvrgi,
 Nid esmwyth ond pathew,
 Nid difaith on l ystum,
 Nid boneddig ond bydd,
 Nid rhywiog ond march²,
 Nid gwar ond ych,
 Nid taiog on l eidon,
 Nid rhadlawn ond davad,
 Nid addwyn ond oen,
 Nid llyseuwaig ond gavyr,

¹ Qu. ? ond diymryson. I. M.

² Nid addwyn ond march

Nid teg ond paun,
 Nid hagr ond llyfant,
 Nid tomlyd ond bwch,
 Nid syw ond y bi,
 Nid sionc ond dryw,
 Nid balch ond alarch,
 Nid coelvain ond côg,¹
 Nid cantor ond mwyalch,
 Nid serchog ond êos,
 Nid rhyvygus ond bronfraith.
 Nid cyvannedd ond ceiliog,²
 Nid avradlon ond iâr,
 Nid ynvyd ond gwydd,
 Nid budyr ond hwvad,
 Nid llechiad ond cyfylog,
 Nid anllad ond aderyn y to,
 Nid musgrell ond ceilioggydd,
 Nid glwth ond mulvran,
 Nid anferth ond garan,
 Nid ammaeth ond ych,
 Nid cares ond buwch,
 Nid chwârêus ond colwyn,
 Nid trythyll ond myn,
 Nid glan ond pysg,
 Nid eidiog ond brithyll.
 Nid syber ond gleisiad,
 Nid godech ond llyswen,
 Nid mwth ond gwenol,
 Nid rheipus ond barcut,
 Nid llygotwraig ond dylluan.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

47. ARALL.

Nid ysbail ond gwynt,
 Nid trais ond ton,
 Nid rhwystyr ond dŵr,
 Nid gortrech ond tân,
 Nid trwm ond daiar,
 Nid ysgawn ond awyr,
 Nid caled ond maen,
 Nid arv ond dur.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

48. ARALL.

Nid dewr ond gwŷr,
 Nid ovnus ond gwragedd,
 Nid gwenieithus ond merch,
 Nid cynnorthwy ond mab,
 Nid goval ond mam,
 Nid nawdd ond tad,
 Nid cariad ond plant,
 Nid carennydd³ ond wyron,⁴
 Nid tylwyth ond neiaint,
 Nid hiliogaeth ond gorwyr,
 Nid eppil ond goresgynydd,
 Nid hofder ond etivedd,

¹ Nid mwynaidd ond côg
² Nid gwrol ond ceiliog ty
³ Etiveddion
⁴ Neiaint

Nid amddiried ond cydymaith,
 Nid cyvrinach ond rhwng dau,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

49. ARALL.

Ni wyr ni weles,
 Nid gwybodus ond â ddeall,
 Nid hysbys ond â ymovyno,
 Nid cyvarwydd ond a wypo,
 Nid dysg heb synwyr,
 Nid call ond â gatwo yn ei gôv,
 Nid calonog ond â gyrcho,
 Nid diarswyd ond â rho,
 Nid ovnog ond â vo,
 Nid dyoddevgar ond doeth,
 Nid milain ond taiog,
 Nid llwvyr ond â becho,
 Nid euog ond â lecho,
 Nid gau ond anwireddgar,
 Nid enbyd ond un ni bu enbyd arno,
 Nid gallus ond call,
 Nid iach ond â vo marw,
 Nid trevtad anrhydedd arglwydd,
 Nid gair ond o ben â gredir,
 Nid anvad ond anvoes,
 Nid blaidd ond y bugail,
 Nid cyfredin ond cerdd,
 Nid cerdd ond cân,
 Nid cân ond y gan¹ hofedd,
 Nid hofedd ond a sercher,
 Nid oll ond anveidrawl,
 Nid anveidrawl ond dim,
 Nid dim ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

50. ARALL.

Ni weles ni wyr,
 Ni wyr ni ddysg,
 Ni ddysg ni wrendy,
 Ni wrendy ond ystyriawl,
 Nid ystyriawl ond astud,
 Nid astud ond athrylithgar,
 Nid athrylithgar ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond addwyn,
 Nid addwyn ond anvilaid²,
 Nid anvilaid³ ond uvydd,
 Nid uvydd ond doeth,
 Nid doeth ond tawedog,
 Nid tawedog ond goddevus,
 Nid goddevus ond deallus,
 Nid deallus ond synwyrol,
 Nid synwyrol ond cydwybodus,
 Nid cydwybodus ond cywir,
 Nid cywir ond meddylgar,
 Nid meddylgar ond serchog,
 Nid serchog ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond llavar,

¹ Qu.? a gân. I. M.
² Divilain.
³ Divilain.

Nid llavar ond ymddyddan,
Nid ymddyddan ond am Dduw.

Mewn llyvyr arall val hyn.

Nid serchog ond amyneddgar,
Nid amyneddgar ond cerddgar,
Nid cerddgar ond llawen,
Nid llawen ond llavar,
Nid llavar ond ymddyddan¹.

Catwg Ddoeth ai Cant.

51. ARALL.

Nid cartrev ond annedd,
Nid annedd ond ty,
Nid ty heb wr,
Nid gwely heb wraig,
Nid teulu ond plant,
Nid etivedd ond mab,
Nid eppil ond wyr,
Nid hiliogaeth ond orwyr,
Nid cenedyl ond goresgynydd,
Nid gwlad ond cenedyl,
Nid cenedyl heb lywodraeth,
Nid llywodraeth heb addwynder,
Nid addwynder ond gwybodau,
Nid gwybodau ond celyddyddau,
Nid celyddyddau heb dangnef.
Nid tangnef ond cariad,
Nid cariad ond pwyll,
Nid pwyll ond deall,
Nid deall ond addysg,
Nid addysg ond athraw,
Nid athraw heb urddas,
Nid urddas ond braint,
Nid braint ond teilyngdawd,
Nid teilyngdawd ond daioni,
Nid daioni ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

52. ARALL.

Nid ovnog ond digasog,
Nid digasog heb achos,
Nid dyoddevgar ond doeth,
Nid doeth à ymryson,
Nid mwynder ond merch,
Nid mabgar ond divilain,
Nid milain ond taiog,
Nid taiog ond carl,
Nid cerlyn ond avrywiog,
Nid avrywiog ond iangwr,
Nid iangwr ond nid ymgais à doeth,
Nid doeth ond tawedog,
Nid tawedog ond adnabyddus,
Nid adnabyddus ond à adnebydd ei hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

53. ARALL.

Nid gwynnyd ond llawenydd,
Nid doethineb ond tewi,
Nid gwledd ond boddlonedd,

¹ Ut supra.

3 E

Nid helaethrwydd heb ddigon,
Nid amheuthyn llawer,
Nid siomedigaeth ond gwraig,
Nid llawenydd ond merch,
Nid hofder ond mab,
Nid cares ond buwch,
Nid cyvoeth ond davad,
Nid digrivwch ond gwalch,
Nid hyder ond march,
Nid asborth ond milgi.
Nid cyvarwydd ond à gerddoedd¹.
Nid hysbys ond à weloedd.
Nid gwybodus ond à ymarveroedd.
Nid celyydd ond à ymdrechoedd.
Nid deallus ond à ymchwilioedd.
Nid pwyllus ond à ystyrioedd.
Nid ystyrioedd ond dedwydd.
Nid dedwydd ond cydwybodus.
Nid cydwybodus ond adnabyddus.
Nid adnabod ond adnabod ei hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

54. ARALL.

Nid gwr ond a drawo.
Nid govalus ond à laddo.
Nid trist ond cybydd.
Nid llawen ond hael.
Nid hael ond ai cymmero.
Nid ai cymmero ond dedwydd.
Nid dedwydd ond deallgar.
Nid deallgar ond gwybodus.
Nid gwybodus ond ymgeisgar.
Nid ymgeisgar ond cywir.
Nid cywir ond deddvawl.
Nid deddvawl ond dwyvawl.
Nid dwyvawl ond à garo Dduw.
Nid à garo Dduw ond a garo ei gymodog.
Nid cymodog ond a ellir cymwynas iddo.

Catwg Ddoeth ai Cant.

55. ARALL.

Nid anneall ond anynad.
Nid gau ond y gauawg.
Nid anudon ymchwelyd er da².
Nid dedwydd ni ddyfo pwyll.
Nid cov ond pwyll ymddwyn.
Nid eiddun dedwydd dyhedd.
Nid dev devin namyn dewawd.
Nid hyvrydwch ond gyda Duw.
Nid da y blaidd nid da'i gawl.
Nid hybarch rhy gynnevin.
Nid lleidyr ond a ddyco ei eiddo'i hun.
Nid cyweithas heb vrawd.
Nid cov gan lwth ei grach.
Nid rhy dda neb i wasanaethu ei hun.
Nid edrych newyn y tecav.
Nid hawdd blingo callestren.

¹ Gredoeedd, mewn llyvyr arall.

² Ary da. Ll. arall.

Nid moes gwrthod.
 Nid anverth ond ansyberwyd.
 Nid melus ond a wahardder.
 Nid moesog morwyn ni chlyw lev ceiliog
 ei thad.
 Nid cyvrun hun a haint.
 Nid hawdd hardd heb gymhar.
 Nid hir aros daioni.
 Nid eglur edrych trwy dywyll.
 Nid adwna Duw a wnaeth.
 Nid o rym corf y cenir telyn.
 Nid uniaith eos a brân.
 Nid gwell rhwy no digon.
 Nid â bwyall y mae canu crwth.
 Nid da rhy o ddim.
 Nid ei veddwl sydd oreu i ddŷn.
 Nid hir barâus cymhell.
 Nid drwg ond a gefir drwg o hono.
 Nid rhaid pedi yn llys arglwydd.
 Nid rhyvel ond gwynt.
 Nid gormes ond dwr.
 Nid dinistyr ond tân.
 Nid glân ond glân ei galon.
 Nid llai y cyrcher llaith no'r cyfarwys.
 Nid gwaethl cywir er ei chwilio.
 Nid o gywilydd ond val ai cymmerer.
 Nid hawdd chwythu tân â blawd yn
 ngenau.
 Nid eglur edrych yn nhywyll.
 Nid call ond call weithiau.
 Nid a lawch mab ai câr.
 Nid etifeddiaeth gwasanaeth.
 Nid call Cymro oni chollo.
 Nid gwradwydd ymwellau.

Catwg Ddoeth ai Cant.

56. ARALL.

Nid gwlad heb genedyl,
 Nid cenedyl heb wr,
 Nid gwr heb urddas,
 Nid urddas heb vonedd,
 Nid bonedd heb vaint,
 Nid braint heb wybodau,
 Nid gwybodau heb ddysg,
 Nid dysg heb voes,
 Nid moes heb hawddgarwch,
 Nid hawddgarwch heb syberwyd,
 Nid syberwyd heb haelioni,
 Nid haelioni heb gariad,
 Nid cariad heb gyvawnder,
 Nid cyvawnder heb dangnev,
 Nid tangnev ond Duw.
 Heb dangnev, heb gyvawnder, heb
 gariad, heb haelioni, heb syberwyd,
 heb hawddgarwch, heb voes, heb
 ddysg, heb wybodau, heb vaint, heb
 vonedd, heb urddas, heb wrhydri, heb
 genedyl, heb wlad, heb Dduw, ac
 heb ddim.

57. ARALL.

Nid gwr heb genedyl,
 Nid cenedyl heb wlad,
 Nid gwlad heb lywodraeth,
 Nid llywodraeth heb gyvraith,
 Nid cyvraith heb gyvawnder,
 Nid cyvawnder heb gydvrant,
 Nid cydvraint ond cydvryd,
 Nid cydvryd ond cydbwyll,
 Nid cydbwyll ond cydwylbodoldeb,
 Nid cydwylbodoldeb ond cydddysg,
 Nid cydddysg ond cydgariad,
 Nid cydgariad ond cydtangnev,
 Nid cydtangnev ond cyddwyvoldeb,
 Nid cyddwyvoldeb ond o Dduw, am hyny
 Nid gwr ond o Dduw.

58. ARALL.

Nid bywyd heb fyddydd,
 Nid rhyddydd heb lywodraeth,
 Nid llywodraeth heb ddoethineb,
 Nid doethineb heb gyvawnder,
 Nid cyvawnder heb drugaredd,
 Nid trugaredd heb gariad,
 Nid cariad heb haelioni,
 Nid haelioni heb ystyr,
 Nid ystyr heb ddeall,
 Nid deall heb awen,
 Nid awen heb bwyll,
 Nid pwyll heb athrylith,
 Nid athrylith ond anian,
 Nid anian ond crevydd,
 Nid crevydd ond gwirionedd,
 Nid gwirionedd ond gwybodaeth,
 Nid gwybodaeth ond crêd,
 Nid crêd heb dystiolaeth,
 Nid dystiolaeth ond praww,
 Nid praww ond ymgais, am hyny ymgais
 y cyvan.

Catwg Ddoeth ai Cant.

59. ARALL.

Nid bôd ond yr hyn nis gellir dadvod arno,
 sev Duw.
 Nid bon ond anmon, sev Duw.
 Nid byw ond yr hyn nis gellir anmuw
 arno, sev Duw.
 Nid gallu ond yr hyn nis gellir anallu
 arno, sev Duw.
 Nid mawr ond yr hyn nis gellir ei fwy,
 sev Duw.
 Nid cadarn ond yr hyn nis gellir ei yrthio,
 sev Duw.
 Nid gwir ond yr hyn nis gellir ei amgenu,
 sev Duw.
 Nid âng ond yr hyn nis gellir ing arno,
 sev Duw.
 Nid cyvawn ond yr hyn nis gellir anghy-
 iawn o hono, sev Duw.

Nid cenedlydd ond yr hwn nis gellir ei
vod o genedliad, sev Duw.

Nid gwneuthurwr ond yr hwn nis gwnaeth-
pwyd, sev Duw.

Nid berth ond yr hyn nis gellir anmerth
arno, sev Duw.

Nid goludog ond yr un a biau y cyvan.
sev Duw.

Nid meddiant ond nas gellir diveddiant
arno, sev Duw.

Nid piau ond nas gellir nad eve a biau y
cyvan, sev Duw.

Nid gwybod ond lle nas gellir amgen no
gwybod, sev Duw.

Nid da ond yr hyn nis gellir ei gystal, sev
Duw.

Nid gwynvyd ond yr hwn nis gellir advyd
ynddo, sev Duw.

Nid goleuni ond yr hyn nis gellir ynddo
dywyll, sev Duw.

Nid uniawn ond yr hyn nis gellir cam
ynddo, sev Duw.

Nid parâus ond yr hyn nis gellir diwedd
iddo, sev Duw.

Nid diogel ond yn nis gellir anniogelwch,
sev Duw.

Nid dedwydd ond lle nis gellir amgen no
dedwydd, sev Duw.

Nid pen ond yr hwn nis gellir pen arno,
sev Duw.

Nid brenin ond nas gellir brenin arno, sev
Duw.

Nid arglwydd ond nas gellir arglwydd
arno, sev Duw.

Nid cariad ond yr hwn nis gellir anghar-
iad ynddo, sev Duw.

Nid un ond yr hwn nis gellir ail iddo, sev
Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

60. ARALL. BONEDD DOETHINEB.

Nid doethineb ond awen,

Nid awen ond arver,

Nid arver ond cymhell,

Nid cymhell ond cariad,¹

Nid cariad ond dewis,

Nid dewis ond pwyll,

Nid pwyll ond ystyriaeth,

Nid ystyriaeth ond daioni,

Nid daioni ond Duw.

Am hyny nid doethineb ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

61. ARALL. BONEDD AWEN.

Nid Awen ond doethineb,

Nid doethineb ond o arver,

Nid arver ond ymgais,

Nid ymgais ond pwyll,

¹ Serch. ll. arall.

Nid pwyll ond deall,

Nid deall ond ystyr,

Nid ystyr ond cymhell,

Nid cymhell ond serch,

Nid serch ond ar ddaioni,

Nid daioni ond Duw.

Am hyny nid Awen ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

62. ARALL. BONEDD GWYBODAETH.

Nid gwybodaeth ond celvyddyd,

Nid celvyddyd ond trevn,

Nid trevn ond deall,

Nid deall ond ymgais,

Nid ymgais ond ymovyn,

Nid ymovyn ond achos,

Nid achos ond eisiwed,

Nid eisiwed ond angen,

Nid angen ond o Dduw.

Am nyny nid Gwybodaeth ond o
Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

63. ARALL.

Nid rhinwedd ond serch,

Nid serch ond hofder,

Nid hofder ond bodd,

Nid bodd ond arwedd,

Nid arwedd ond addas,

Nid addas ond rhyw,

Nid rhyw ond pwyll,

Nid pwyll ond ystyr,

Nid ystyr ond er lles,

Nid lles ond daioni,

Nid daioni ond Duw,

Am hyny nid Rhinwedd ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

64. ARALL.

Nid cymodog ond cyweithas,

Nid cyweithas ond teuluaid,

Nid teuluaid ond syber,

Nid syber ond hawddgar,

Nid hawddgar ond divalech,

Nid divalech ond trugarawg,

Nid trugarawg ond deddvawl,

Nid deddvawl ond dedwydd,

Nid dedwydd ond diddrwg,

Nid diddrwg ond santaidd,

Nid santaidd ond cariadgar,

Nid cariadgar ond tangnevgar,

Nid tangnevgar ond pwyllgar,

Nid pwyllgar ond dwyvawl,¹

Nid dwyvawl ond gyda Duw,

Nid gyda Duw ond gyda phob daioni.

Catwg Ddoeth ai Cant.

65. ARALL.

Nid dedwydd ond diddrwg,

Nid diddrwg ond santaidd,
 Nid santaidd ond diwybod,
 Nid diwybod ond disynwyr,
 Nid disynwyr ond diserch,
 Nid diserch ond didrachwant,
 Nid didrachwant ond boddlon,
 Nid boddlon ond a vo wrth vodd Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

66. ARALL.

Nid Gwr ond Cymro,
 Nid gwladwr ond llavurwr,
 Nid gweinydd ond ammaeth,
 Nid cynnorthwy ond creftwr,
 Nid addysg ond ysgolaig,
 Nid athraw ond doeth,
 Nid doeth ond dwywawl.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

67. ARALL.

Nid gormes ond gwr boneddig,
 Nid twyll ond mynaich,
 Nid anrhaith ond oferiad,
 Nid diva ond milwr,
 Nid hud ond arglwyth,
 Nid dall ond cyvraith,
 Nid cadarn ond cenedyl,
 Nid cenedyl ond cyngyd,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

68. ARALL.

Nid hudoliaeth ond ieuencetid,
 Nid gwallgov ond balchder,
 Nid ynydrwydd ond cariad,
 Nid folineb ond meddwdawd,
 Nid annoethder ond llid,
 Nid fyrnig ond dialgar,
 Nid gelyn ond athrawd,
 Nid gwall synwyr ond ymryson,
 Nid gwag ond chwedleugar,
 Nid doethineb ond tewi,
 Nid doeth ond dyoddevgar,
 Nid dyoddevgar ond doeth,
 Nid melus ond pechod,
 Nid chwerw ond penyd,
 Nid call ond cywir,
 Nid lledrad ond moethusder,
 Nid dinistyr ond diogi,
 Nid twyll ond y byd,
 Nid siomedigaeth ond gwraig,
 Nid cynghor ond gadael iddo.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

69. ARALL.

Nid ysball ond gwynt,
 Nid trais ond tân,¹
 Nid anrhaith ond dwr,²
 Nid ysgawn ond awyr,

¹Nid anrhaith, &c. Ll. ar.²Nid gormes ond dwr. Ll. ar.

Nid trwm ond daiar,
 Nid caled ond maen,
 Nid buan ond mellt.
 Nid bygwyl ond taran.
 Nid llwnc ond môr.¹
 Nid rhwystyr ond coedydd.
 Nid anhawsder ond mynydd.
 Nid attal ond cors.
 Nid magyl ond avon.
 Nid cadarn ond rhew.
 Nid lludd ond eira.
 Nid gwresawg ond haul.
 Nid oer ond lleuad.
 Nid amllder ond ser.
 Nid arddwl ond gwlaw.
 Nid serchawg ond tes.
 Nid nidri ond niwi.
 Nid gortrech ond gauav.
 Nid rhwyddineb ond hâv.
 Nid gobaith ond gwanwyn.
 Nid llawenydd ond cynhauav.
 Nid newid ond tymhor.
 Nid gorvod ond amser.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

70. ARALL.

Nid bywyd heb gyvoeth.
 Nid cyvoeth ond tir.
 Nid golud ond iechyd.
 Nid haint ond tlodi.
 Nid tlodi ond clevyd.
 Nid clevyd ond pechod.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

71. ARALL.

Nid da cynnal gwr anwadal.
 Nid hawdd cydvod â diwybod.
 Nid mawr urddas anghyweithas.
 Nid edmygir dyn anghywir.
 Nid o vradrwr y ceir gwladwr.
 Nid buchedd gwr ond cyvarwr.
 Nid o westlaidd y ceir prestlaidd.
 Nid uchel mur gwr ni lavur.
 Nid ymgeledd ond tangnevedd.
 Nid digonedd ond boddlonedd.²
 Nid byw mewn gwledd ond amynedd.
 Nid anurddas ond moes atgas.
 Nid anhylwydd ond y celwydd.
 Nid anrhyddedd ond byw mewn hedd.
 Nid oes â wedd ond gwirionedd.
 Nid llwyr anafwd ond o bechawd.
 Nid hyvrydwch ond dedwyddwch.
 Nid bychander ond hunander.
 Nid uniondeb ond fyddlonddeb.
 Nid mab llengar ond awengar.
 Nid da crybwyll ond gwr hybwyll.
 Nid myvyriaeth ond ystyriaeth.
 Nid dwyvoldeb ond boddoldeb.

¹Nid divethaawl, &c. Ll. ar.

Nid da greddvawl na no deddvawl.
 Nid gwybodawl ond devodawl.
 Nid meistrolaeth heb reolaeth.
 Nid da ymddwyn ag anaddwyn.
 Nid da gwaith cledl na vo dros hedd,
 Nid amyl dedwydd gwr anghelvydd,
 Nid amyl trugar gwr moetheugar,
 Nid amyl iachus gwr minvelus,
 Nid mawr deall gwr amyl ei wall,
 Nid amyl dwyvol gwr¹ direol,
 Nid mawr awen gwr avlawen,
 Nid mynych gwâr dyn chwedleugar,
 Nid mynych gŵr mawr ymeiriwr,
 Nid mynych call a varn arall,
 Nid mynych mād uchel alwad,
 Nid mynych doeth mawr ei gyvoeth,
 Nid mynych iawn heb ddysg heb ddawn,
 Nid mynych gwir oll a glywir,
 Nid ymddiried ond cymmyred,
 Nid mawr ond mād nid glyw ond gwlad,
 Nid twn ond twyll nid pen ond pwyll,
 Nid bod ond byw nid da ond Duw,
 Nid Duw ond ev a wnaeth y nev.

Catwg Ddoeth ai Cant.

Ac felly tervyna y Nidiau.

72. GODDEGAU CATWG DDOETH, A ELWIR
 NIAU CATWG DDOETH.

Ni thal dim lle nad ymddywynyco ynddo
 ryw grynodeb,
 Ni thal dim y lle y cydymdeithiocer yndo
 bawb a wnel ar gyhoedd,
 Ni thal dim y llavur nid ennillir o hono
 na thal na gwobrwy²,
 Ni thal dim cariad dyn ar y llall y lleiâer
 ei dda o hano,
 Ni thal dim y tegwch heb ryw voliant
 yndo neu gydag ev.
 Ni thal dim gwaig a gymdeithioca gyda
 phob gwr,
 Ni thal dim y ci â ganlyno bob dyn,
 Ni thal dim gwasanaeth nid ennillir neb
 rhyw vudd o hano,
 Ni thal dim cellweiriaw gwasanaeth ar-
 glwydd y del colled o hano,
 Ni thal dim y gorvod y dygynnullir dolur-
 iau o hano,
 Ni thal dim yr anrhydedd y cydseinio
 cariad twyllodrus ag ev,
 Ni thal dim neb rhyw ddyn ni bo fyddlon
 ei air,
 Ni thal dim seithydd na vedro gymmed-
 roli ei ergyd,³
 Ni thal dim cynghorvynt canys o lavuriaw
 drwyddo y mae'n orwag y llavur,
 Ni thal dim y vyddin y llywio pob dyn
 drwyddo ei hun,

¹ Dyn.

² Na budd, &c. Ll. ar.

³ Ei anc. Ll. ar.

Ni thal dim y meddiant y delo pob eisiwed
 o hano,
 Ni thal dim breniniaeth nid uvyddâo i'r
 gyvraith,
 Ni thal dim i neb sori val nad arbeto
 ddim o'i eiriau,
 Ni thal dim neb tylawd a wrthoto gry-
 nodeb,
 Ni thal dim aino heb awen a phwyll,
 Ni thal dim y gobaith lle nad ymgeisier,
 Ni thal dim â wneler oni wneler o ym-
 bwyll,
 Ni thal dim â varner oni varner o gyd-
 wybod,
 Ni thal dim â gafer oni chafer gydag ev
 dangnev,
 Ni thal dim a vyvryer oni bydd yn nawdd
 cydwybod lân,
 Ni thal dim Dim heb Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

73. ARALL, AMRYVEL.

Ni ludd bonedd i vethu,
 Ni ludd anrhydedd i henu,
 Ni ludd golud angau,
 Ni ludd doethineb pechawd,
 Ni ludd diweirdeb fawd,
 Ni ludd anniweirdeb anfawd,
 Ni ludd cyvoeth gybyddiaeth,
 Ni ludd tylodi haelioni,
 Ni ludd buchedd dda angau dybryd
 Ni ludd dysg elyniaeth,
 Ni ludd nerth aviechyd,
 Ni ludd llawenydd dristwch.

Catwg Ddoeth ai Cant.

74. ARALL.

Ni bydd hybarch dyn lle y mynych
 gyreho,
 Ni ddigia Duw er erchi cyviannder,
 Ni edrych angau pwy decav,
 Ni pharch diriaid ei well,
 Ni levair doeth na vo perthynas,
 Ni yngais diog am â byrth ei ddiogi,
 Ni phis boneddig yn ei ddillad,
 Ni chach call yn ei gap ei hunan,
 Ni wyr bol llawn ba lev bol gwag,
 Ni welwys ni wyr,
 Ni ddifyg arv ar wās gwych,
 Ni ddawr newynawg pa fŷs,
 Ni vysyna y maen â dreiglo,
 Ni chred y moel oni wel ei 'menydd,
 Ni ryberchir rhyvoddawg,
 Ni chais ddewis ei gam gwr yn fo,
 Ni lwydd cell gwarseddwraig,
 Ni lwyddes ond â dramcwyddes,
 Ni moch wna da dyn diawg,
 Ni phery cig brās yn wastad,
 Ni thyr pen er dywedyd yn dêg,

Ni wna y gwynt waeth no chwythu,
 Ni wyl hawdd vod yn hawdd onid ei
 hawdd yn anhawdd,
 Ni nawd gymmydd tarw â drych¹,
 Ni elwir cywrain ni gynnydd,
 Ni eing mewn llestyr ond â vo yndo²,
 Ni ddifyg modd be bai myn,
 Ni ddifyg fon ar ynydd,
 Ni elwir coed unpreu,
 Ni chymmydd dedwydd â dadyl,
 Ni chwsg dedwydd hun vore,
 Ni chlyw y cadno ei ddrewdod ei hunan,
 Ni cheir y melus heb y chwerw,
 Ni cheir ond ei groen ar gadno,
 Ni ad annoeth ei orvod,
 Ni bydd chwedyl heb ystlys iddi,
 Ni bydd allt heb waered,
 Ni bydd cyvoethawg rhygall,
 Ni bydd rhybarch rhygynnevin,
 Ni ryberchir rhyanvoddawg,
 Ni char gwaith nis gorddyvno,
 Ni ellir gwr o wâs,
 Ni ellir hên ben ar gorf ieuanc,
 Ni chaif dda ni oddevo y drwg,
 Ni chaif lês nad el yn namwain,³
 Ni chymmydd diawl â dwyvawl,
 Ni eill Duw dda i ddiriaid,
 Ni châr dovydd diobaith,
 Ni chwsg Duw ban rydd wared.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

75. GWARDDIADAU CATWG DDOETH.

Na chais nev o'th anudon,
 Na chais ddim lle nas dylech,
 Na chais hyder o falchder,
 Na chais ymdderchu'n uchel rhag dyvod
 yn is,
 Na chais gyrrhaedd goruch ymgyrrhaedd-
 wech,
 Na chais ddilyn neges ar galed,
 Na chais gyvrinach am à wypo lawer,
 Na chais lês o wagvost,
 Na chais vwrw coel ar dy gelwydd,
 Na chais dwymder dan iâ,
 Na chais ymwrthio⁴ a'th gystal,
 Na chais ymwrdd a'th well,
 Na chais ymddiried i'r un a'th vygythio,
 Na chais groesaw dan wg,
 Na chais lawenydd heb wên.
 Na chais chware â chlwyvus hên,
 Na chais lês o vewyd,
 Na chais elw o esgeulusdra,
 Na chais gellwair a'th gâs,
 Na chabla neb â vo arnat ei ovn,

¹ Blaidd â drych. Ll. ar.² Ei lonaid. Ll. ar.³ Ni chaif dd. Ll. ar.⁴ Ymwrthio. Ll. ar.

Na veia ar neb am y bai vo arnat dy
 hunan.
 Nag ymladd ag ynydd,
 Na threulia y geiniog onis cefych,
 Na werth nev er daiar,
 Na sav ar greulonder,
 Na ymgynghora ond â doeth,
 Na ymdeithia ond â dedwydd,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

76. ARALL, UNRHYW.

Na chais esmwythder o ddigder,
 Na chais ddiolch am nag,
 Na chais chware a'th gâs,
 Na chais barch am ddrygvoes,
 Na chais ddiwedd da o hir draâusder,
 Na chais urddas o valchder,¹
 Na chais gellwair a'th elyn,
 Na chais vicre² a'th gystal,
 Na chais ymwrdd a'th well,
 Na chais ymddiried i'r neb a'th vygythio,
 Na chais hyder yn malchder,
 Na chais ymddercha'n rhy uchel rhag dy
 fwrw yn isel,
 Na chais ddilyn neges ar avrywiawg,
 Na chais gyvrinach am à wypo lawer,
 Na chais les o'th wagvost,
 Na chais dwymder dan iâ,
 Na chais lawenydd gan glâw,
 Na chais dwrn da o'th vygyth,
 Na chais ddillad lledrad o myni ddiwarth-
 rwydd,
 Na chais ynnill paradwys o draha,
 Na chais vyned i nev er bod yn chwerw,
 Na chais ymwelod a'r Drindawd onis cei o
 undawd.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

77. LLYMA DRAETHAWD Y NERTHODD YN
AMGEN O VODD NOG O'R BLAEN.

NERTH Eryt yn ei ylvin,
 Nertth Sarf yn ei chlören,
 Nertth Gellgarw yn ei gorn,
 Nertth Tarw yn ei ben,
 Nertth Arth yn ei breichiau,
 Nertth March yn ei ddwyvron,
 Nertth Ci yn ei ddaint,³
 Nertth Twrch yn ei avlach,
 Nertth Ysguthan yn ei hadanedd,
 Nertth Gwenynen ei harogl,
 Nertth Cath yn ei phalv,
 Nertth Arglwydd ei gyriawnder,
 Nertth Gwr yn ei bwyll,
 Nertth Gwraig yn ei thavawd.
 Catwg Ddoeth ai cant.

¹ Na chais hyder. Ll. ar.² Na chais ymgyvuwch. Ll. ar.³ Ei froen. Ll. ar.

78. LLYMA NIDIAU AMGEN NOG A DDANG-
OSWYD OC Y BLAEN.

Nid llawen ond hael,
 Nid trist ond cybydd,
 Nid hysbys ond ymofynwr,
 Nid llednais ond â daw,
 Nid dewr ond â dery,
 Nid gofalus ond a laddes,
 Nid cyvoethawg ond ai cymmero,
 Nid ai cymmero ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond diddrwg,
 Nid diddrwg ond â gar Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

79. EREILL.¹

Nid cais ond gwerthvawr,
 Nid gwerthvawr ond mād,
 Nid mād ond meuedd,
 Nid meuedd ond gwynvyd,
 Nid gwynvyd ond gwybod,
 Nid gwybod ond newydd,
 Nid newydd ond newid,
 Nid newid ond er llēs,
 Nid llēs ond hardd,
 Nid hardd ond iawn,²
 Nid iawn ond cariad,
 Nid cariad ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

80. ARALL, AMGEN NOG YR UN O'R BLAEN.

Nid anfawd ond anvodd,
 Nid anvodd ond i ni ŵyr,
 Ni ŵyr ni wrendy,
 Ni wrendy ond ni ddysg,
 Ni ddysg ni ddeall,
 Ni ddeall ond ystyrgar,
 Nid ystyrgar ond astud,
 Nid astud ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond hygar,
 Nid hygar ond addwyn,
 Nid addwyn ond uvydd,
 Nid uvydd ond tawedawg,
 Nid tawedawg ond goddevus,
 Nid goddevus ond call,
 Nid call ond cydwybodus,
 Nid cydwybodus ond cywir,
 Nid cywir ond meddylgar,
 Nid meddylgar ond serchawg,
 Nid serchawg ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond ymddyddangar,
 Nid ymddyddan ond am Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

81. EREILL.

Nid dyn ond daioni,
 Nid daioni ond bodd Duw,

Nid bodd Duw ond cariad,
 Nid cariad ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond anian,
 Nid anian ond awydd,
 Nid awydd ond gwybod,
 Nid gwybod ond cōv,
 Nid cōv ond cyvun,
 Nid cyvun ond oll,
 Nid oll ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

82. ARALL.

Nid dirgel ond dim,
 Nid dim ond anveidrawl,
 Nid anveidrawl ond Duw,
 Nid Duw ond dim,
 Nid dim ond dirgel,
 Nid dirgel ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

83. ARALL. MYNEGAIU CATWG DDOETH.

Nid myn ond myn Duw.
 Nid mād ond myn Duw.
 Nid mawr ond myn Duw.
 Nid hardd ond myn Duw.
 Nid parod ond myn Duw.
 Nid blaeniad ond myn Duw.
 Nid esgud ond myn Duw.
 Nid buan ond myn Duw.
 Nid cadarn ond myn Duw.
 Nid nerth ond myn Duw.
 Nid galledig ond myn Duw.
 Nid gorvod ond myn Duw.
 Nid gorchymyn ond myn Duw.
 Nid diogel ond myn Duw.
 Nid trevn ond myn Duw.
 Nid cariad ond myn Duw.
 Nid cyviawn ond myn Duw.
 Nid doethineb ond myn Duw.
 Nid didranc ond myn Duw.
 Nid hanvod ond myn Duw.
 Nid gwynvyd ond myn Duw.
 Nid ufyddod ond i vyn Duw.
 Nid parch ond i vyn Duw.
 Nid Duw ond myn,
 Nid myn ond bōd,
 Nid bōd ond Duw,
 A vyno Duw á vydd,
 Rid myn ond myn Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

84. CASBETHAU CATWG DDOETH.

Yn amgen o rodd nog o'r blaen.

TYLAWD balch,
 Cyvoethawg trahâus,
 Golychwyd heb ei llusen,
 Mab heb ddysg,
 Merch heb syberwyd,
 Gwraig heb veistrolaeth arni,

¹ Gwersi y Gwyddoniaid. Ll. Sion. I. M.² Cyviawn. Ll. ar.

Gwr heb ystyriaeth,
 Ieuainc heb ostyngeidrwydd,
 Henddyn heb ddwyvoldeb,
 Benyw heb ddiweirdeb,
 Gwasanaethydd heb uvyddod,
 Cymydogath heb gariad,
 Aberthawg heb roi cardawd,
 Blaenawr heb byyll,
 Marchog heb brovedigaeth,
 Arglwydd heb gynghor,
 Escob heb ddysgeidiaeth,
 Cyfredin heb gyvraith,
 Brenin heb ddoethineb,
 Doeth heb weithredoedd da,
 Ynad heb gyvawnder,
 Gwlad heb heddwch,
 Gwerin heb gynneddvau,
 Cenedyl heb wybodau,
 Athraw heb amynedd,
 Gwybodaeth heb voesau,
 Rhyvel heb drugaredd,
 Llwydd heb wellâad,
 Dysg heb ddeddvolder,
 Teulu heb gydvdod,
 Arvaeth heb gelvyddyd,
 Celvyddyd heb arvaeth,
 Cynneddv heb lesoldeb,
 Bardd heb ddosparth,
 Ysgolâig heb lyvrau,
 Llanc heb gampau,
 Camp na vo da,
 Dyn heb iddo Dduw, a
 Barnu bod Duw heb anveidrawl ddaioni.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

85. CASDDYNION CATWG DDOETH.

DYN na wypo dda ei hun ac ni chais
 addysg gan arall.
 Dyn à ddyco'n echwyn vwy nog à allo
 vyth ei dalu.
 Dyn à vydd mor hael ag ni cheidw à vo
 raid iddo ei hun.
 Dyn à addawo bob peth ac ni rydd dim.
 Dyn à dyngo ac nis crêd neb.
 Dyn à vygythio bawb ac na vo ar neb ei
 ofn.
 Dyn à weto gymmaint ag y bo blin ei
 wrandaw.
 Dyn à geisio bob peth ac ni cheif ddim à
 geisio.
 Dyn à addevo 'i rin iddei gás a'i elyn.
 Dyn à clo i anurddas er urddas i arall.
 Dyn heb dda ganto ac ni phaid à masnach
 pob peth.
 Dyn yn prynu pob peth ac heb ynniil ar
 ddim.
 Dyn à wnelo mewn un dydd val nas gallo
 drannoeth ddim.

Dyn a ogano arall am y beiau vo arno ev
 ei hunan.
 Dyn à dybio ei vod yn well no neb ac
 yntau yn waethav o bawb oll.
 Dyn na vedd ai gwasanaetho ac nas gwas-
 anaetha ei hunan.
 Dyn à vo ryvelwr llesg ac ni chais heddwch
 yn hytrach no rhyvel.
 Dyn a veddianno lawer ac ni roddo ddim:
 Dyn à ymddirieto i bawb ac ni chair neb
 a eill ymddiried iddo ev.¹
 Dyn à ymrysono a'i gadarnach onid el
 iddei vedd.
 Dyn à ymddirieto i beth ni bo trigiedig.
 Dyn à ymddirieto i rodd.
 Dyn à gais orvod o falchder a rhodres.
 Dyn à gais avles ei hun er avles iddei
 gymodawg.
 Dyn à gafo'i ddewis ac á ddewis y gwaeth-
 av.
 Dyn na wnelo ddaioni ac nis gad i arall ei
 wneuthur.
 Dyn à ymgadarnáo mewn peth à vo drwg
 yr olwg arno.
 Dyn à dybio ei hun yn gall ac yntau'n
 anghall.
 Dyn à ddysgo lawer ac ni wypo ddim yn
 gyvlawn.
 Dyn adawo ei gâr cyvlwyn heb achos yn y
 byd.
 Dyn a wnelo ddrygioni ac ni bo edivar
 gantho.
 Dyn tlawd à wrthyd grynoded.
 Dyn à wrthddadla yn erbyn ei Dduw.
 Dyn à vo'n fôl ac à gymmero arno vod yn
 folach.
 Dyn à greto i bawb er nas adnapo.
 Dyn à wnel gyvrinach á dieithyr.
 Dyn à ymyr à phob peth heb achos.
 Dyn à gasáo bawb a phawb yntau.
 Dyn na chreto neb na neb yntau.
 Dyn à weto lawer ac ni wrendý ar a weto
 arall.
 Dyn à welo lawer o voesau a chelvyddyddau
 ac ni ddysgo ddim o honynt.
 Dyn à fesneich bob peth ac heb brynu
 dim.²
 Dyn à dybio ei vod yn ddoeth ac yntau yn
 annoeth.
 Dyn à dybio ei vod yn well no neb ar bob
 peth, ac yntau'n waethav o'r cwbyl oll
 yn mhob peth.
 Dyn à wypo'i lês ac à wnelo ei avles.
 Dyn à gais lonyddwch ac nis rhydd.
 Dyn à ymfrostio o'i gywilydd ei hunan.
 Dyn à wnelo vrâd yn mhob peth.

¹ Idde yntau. Ll. ar.

² Unpeth.

Dyn à wypo gyvraith Duw a'i orchymyn-
ion, ac a ddadla yn eu herbyn er
gwobrwyl.

Dyn à ddirmyco Dduw a dyn.

Dyn à ddysgwyd ar yr iawn ac nis gwna.

Dyn à achwyno ar bob achos ar na vo gwir
achos cwynaw.

Dyn à ymroddo i vod yn avlawen lle na
bo achos.

Dyn à gâr ymgeintach â phawb ac ar bob
achos.

Dyn à ddyweto'n wawr ac à wnelo'n vy-
chan.

Dyn glwth à sonia'n wastadawl am fwyd a
diawd.

Dyn à wŷr ei vai ac nas diwygia.

Dyn à froma wrth à ddengys iddo ei vai.

Dyn à gellwair â phawb ac ni oddev gell-
wair gan neb.

Dyn à holo gymmaint ag nas gellir ei
attel.

Dyn ni thawr ba beth à wnel nag à levair.

Dyn à dreyd yn ddiioyn iddo yr hyn na
pherthyn iddo.

Dyn à ymdristâa lle bo pob un arall yn
llawen.

Dyn à ymlawenâo wrth à wnelo bob un
arall yn drist.

Dyn à edrydd o'i wir vodd yn aungen nog
à glywes.

Dyn à watwar y gwybodau nas gwypo ei
hunan.

Dyn ni chymmer ei gynghori ouid êl yn
ryhwy.

Dyn à welo'i gâr mewn difyg ac nas cyn-
northwya.

Dyn ag iddo swydd ac nas gwnel yn gywir.

Dyn à wŷr vod yn raid iddo varw ac na
veddwl am vyd arall.

Catwg Ddoeth ai Cant.

86. CASDDYNION CATWG DDOETH, MEWN MODD AMGEN.

DYN à wypo y da ac nas dysgo.

Dyn ni bo ai gwasanaetho ac ni wasan-
aetha ei hun.

Dyn y del iddo lawer o bethau ac ni roddo
ddim.

Dyn à ymladd a'i arglwydd onid el i'w
bwl.

Dyn o ddiau heddwch à ddymuno ryvel ac
yntau yn ryvelwr llesg.

Dyn à ogano arall am y beiau à vo arno ev
ei hun yn amlwg.

Dyn a debŷg ei vod yn well no neb ar bob
peth, ac yntau'n waeth no neb ymhob
peth.

Dyn à echwyno o dda gymmaint ag na bo
ar ei helw ai talo.

Dyn à roddo à vo o'i eiddo ac ai gato ei
hun heb ddim.

Dyn à addawo bob peth ac heb gywiro
dim.

Dyn à vasnacho bob peth a heb brynu
dim.

Dyn à vygythio bawb ac ni bo ar neb ei
ovn.

Dyn à ddyweto lawer ac nis gwrandawo
neb.

Dyn à dyngo llw anudon hyd nes creto
neb ev.

Dyn à addevo ei rin i fol, neu i elyn, neu
i'r neb à wypo nas cel.¹

Dyn à archô bob peth ar à welo ac ni
chafso ddim.

Dyn à roddo ei hunan mewn anurddas er
urddas un arall.

Dyn à welo lawer o voesau a chelvyddyd-
au, ac ni ddysgo ddim.

Dyn à bryno bob peth heb ynnill dim.

Dyn à gasao pawb a phawb yntau.

Dyn ni chreto neb na neb yntau.

Dyn à veio ac yntau'n veius.

Dyn à amryo â phob peth heb achos.²

Dyn à geisio yn ddirgel gan ddyn dieithyr.

Dyn à greto i bawb heb ei adnabod.

Dyn à ymddirieto i rodd.

Dyn à wnelo yn un dydd val na allo
wneuthur dim dranoeth.

Dyn à veddylio dwyll a hoced.

Dyn à gafso ddewis ac a ddewisio y
gwaethav.

Dyn à debyco orvod o valchder a rhodres.

Dyn à gasao ei lês er avles i'w gymodog.

Dyn ni wnel dda ac nas gato i arall ei
wneuthur.

Dyn à ymgadarnhao mewn drwg olwg.

Dyn à debyco ei vod yn gall ac yntau yn
anghall.

Dyn à ddysgo lawer ac ni wypo ddim.

Dyn à adawo ei gydymaith heb achos.

Dyn à wnelo ddrwg ni bo edivar ganto.

Dyn tylwad a wrthoto grynoded.

Dyn a watwaro ddysg a gwybodau daionus.

Dyn heb arno ryw gamp à vo da.

Dyn na vo dewr yn mhlaid ei gâr, a'i wir-
ionedd.

Dyn à vostiô ei gywilydd ei hun.

Dyn à e gculuso Duw a dyn.

Dyn na vo eiddo iddo ac nid ymgais â
chref neu gelvyddyd.

Dyn à vo gâs wrth arall heb ddangos pr-
ham.

Dyn anwadal nas gellir ymddiried iddo
ddim yn y byd.

Dyn à wypo gyvraith Duw a'i orchymyn-

¹ Y gwypo.

² Ar bob.

ion, ac a ddadleua yn eu herbyn er gwobrwy.

Dyn na veddwl ba vo y daw yn y diwedd.
Catwg Ddoeth ai Cant.

87. Y SAITH HOLION A DDODES CATWG
DDOETH I SAITH O WYR DOETHION O'I
GOR YN LLANVEITHIN, AC ATTEB Y
GWYR HYN.

Hawl. Pa ddaioni sydd vwyav ar ddyn?
Atteb. Cyfiawnder.

Talhaiarn vardd ai dywawd.

Hawl. Pa ddoethineb y sydd oruchav ar ddyn?

Atteb. Gallu drwg i arall ac heb ei wneuthur.

Teilo Sant ai dywawd.

Hawl. Pa ddireidi sy vwyav ar ddyn?

Atteb. Anniweirdeb.

Arawn ab Cynvarch ai dywawd.

Hawl. Pwy sydd dylotav?

Atteb. Y neb ni chreto gymmeryd ei eiddo ei hun.

Taliesin Ben Beirdd ai dywawd.

Hawl. Pwy sydd gyvoethocav?

Atteb. Y neb ni chwennycho ddim o eiddo arall.

Gildas y Coed Aur ai dywawd.

Hawl. Pa gamp decav ar ddyn?

Atteb. Cywirdeb.

Cynan ab Clydno Eiddin ai dywawd.

Hawl. Pa ynydrwydd vwyav ar ddyn?

Atteb. Dymuno drwg i arall heb allu ei wneuthur.

Ystyfarc fardd Teilo ai dywawd.

88. LLYMA Y SAITH HOLION MEWN MODD
AMGEN HERWYDD LLYVYR ARALL.

1. Pa ddoethineb vwyav ar ddyn?

Atteb. Gallu drwg ac heb ei wneuthur.
Teilo Sant.

2. Pa ddaioni goruchav ar ddyn?

Atteb. Cyfiawnder.

Talhaiarn.

3. Pa ddireidi vwyav ar ddyn?

Atteb. Celwydd.

Taliesin Ben Beirdd.

4. Pa gamp decav ar ddyn?

Atteb. Cywirdeb.

Cynan ab Cludno Eiddin.

5. Pa ynydrwydd vwyav ar ddyn?

Atteb. Dymuno drwg cyd nas gallo.

Ystyfan vardd Teilo.

6. Pwy sydd dylotav?

Atteb. Y neb ni chymmer o'i eiddo ei hunan.

Arawn ab Cynvarch.

7. Pwy sydd gyvoethocav?

Atteb. Y neb ni chwennycho ddim o eiddo arall.

Gildas y Coed Aur.

Ac velly tervyna.

89. GODDEGAU CATWG DDOETH.

A VYNO ei berchi bid gadarn,
A vyno vodd Duw bid iawn ei varn.

A vyno iechyd bid lawen,

A vyno ei wrandaw bid gymmen.

A vyno ei garu bid uvydd,

A vyno lwyddiant gwyped ai lludd.

A vyno lonyddwch bid dangnevgar,

A vyno vlaenori bid wybodgar.

A vyno ei vodd porthed amynedd,

A vyno glod eled i'r bedd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

90. GEIRIAU GWIR CATWG DDOETH.

LAWER gwan da ei araith,

Llawer cryv drwg ei artaith.

Llawer tég drwg ei ddeunydd,

Llawer hagyr hygar vydd.

Llawer gwir drwg ei ddywedyd,

Llawer eiddi! da'i gyngyd.

Llawer gwych drwg ei ymarwedd,

Llawer noeth da ei vuchedd.

Llawer berthawg dan ovalon,

Llawer tlawd a wel ei ddigon.

Llawer clwyvus da'i amynedd,

Llawer iach llawn cynddaredd.

Llawer gobaith a â yn over,

Llawer a ddaw yn mhen ei amser.

Catwg Ddoeth ai Cant.

91. HODDION CATWG DDOETH.

HAWDD bodloni dedwydd,

Hawdd digio diriaid,

Hawdd annog dewr,

Hawdd ovni ovnawg,

Hawdd cyngori awenawl,

Hawdd dysgu athrylithaidd,

Hawdd clwyvav clav,

Hawdd fromi balch,

Hawdd sori boneddig tom,

Hawdd rhadloni serchawg,

Hawdd hudaw baban,

Hawdd twyllaw didwyll,

Hawdd eirioled ar haelionus,

Hawdd lladd brwynen,

Hawdd tynu cleddyv byr o wain,

Hawdd cwmpaw clof,

Hawdd diriaw bwyd ar newynawg,

Hawdd ynnill ar anghenocid,

Hawdd y ceir gwên ar vinbryd llawen,
 Hawdd dal march dall,
 Hawdd croni¹ frwd pisodyn,
 Hawdd gwedyd castell,
 Hawdd gwrandaw, crêdu, gadael iddo,
 Hawdd rhydio cornant,
 Haws gwedyd mawr no gwneuthur bych-
 an,
 Haws gwneuthur da no drwg,
 Haws bod yn gall nog yn anghall,
 Haws bodloni Duw no diawl,
 Haws myned i nev nog i ufern,
 Haws gweled pob iawn nog ymddallu yn
 ei erbyn.

Catwg Ddoeth ai Cant.

92. HEBAU CATWG DDOETH.

HEB serch heb synwyr,
 Heb synwyr heb ddeall,
 Heb ddeall heb ystyr,
 Heb ystyr heb wybod,
 Heb wybod heb bwyll,
 Heb bwyll heb ddysg,
 Heb ddysg heb ddawn,
 Heb ddawn heb Dduw,
 Heb Dduw heb ddim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

93. CYLCH BYD A BYWYD.

TLODI á bair ymgais,
 Ymgais á bair llwyddiant,
 Llwyddiant á bair cyvoeth,
 Cyvoeth á bair balchder,
 Balchder á bair cynhen,
 Cynhen á bair rhyvel,
 Rhyvel á bair tloidi,
 Tloidi á bair heddwch,
 Heddwch tloidi á bair ymgais,
 Ymgais á dreigla yr un cylch ag o'r blaen.

Catwg Ddoeth ai Cant.

94. GOREU CATWG DDOETH.

GOREU ar wr, gwybodau,²
 Goreu ar ieuanc, gwylder,
 Goreu ar hên, arawrch,
 Goreu ar bob dyn, cydwybod,
 Goreu chwedyl, gwirionedd.
 Goreu celwydd, celwydd amlwg,
 Goreu gorchwyl, gwneuthur daioni.
 Goreu devawd, ymwellâu.
 Goreu cynneddyv, cadw moes.
 Goreu arver, doethineb.
 Goreu ymddiried, ymddiried i Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

95. GOREUAU.

GOREU un bwyd, bara.

¹ Attal. Ll. ar.

² Wryd. Ll. ar.

Goreu un enllyn, halen.
 Goreu un llyn, gwin.
 Goreu un llaeth, llevrith.
 Goreu diod, diod o ddwr.
 Goreu neges, ymweled á gŵr yn ngharchar.
 Goreu hael, hael ofeiriad.
 Goreu taith, cyrch golychwyd.
 Goreu ympryd, gochel moethusder.
 Goreu haelioni, rhoddi cardawd.
 Goreu cardawd, rhoi lletty.
 Goreu parodrwydd, bathawd.
 Goreu cydymaith, ceiniawg.
 Goreu barn, cyviaunder.
 Goreu cyvraith, ammod.
 Goreu ammod, cyviaunder.
 Goreu gwaith, gwneuthur daioni.
 Goreu celvyddyd, deall gwirionedd.
 Goreu ymladd, ymladd á dryganwydau.
 Goreu heddwch, heddwch cydwybod.
 Goreu nawdd, nawdd Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

96. GOREUAU.

GOREU gorchwyl nudyn, gwarchadw tŷ yn
 dda.¹
 Goreu un gair, mi biau.
 Goreu i bawb, á ddichon ev ei hunan.
 Goreu camwri, cadbyd.
 Goreu barn, cyviaunder.
 Goreu cyviaunder, trugaredd.
 Goreu lle, á ellir ei gyrcu.
 Goreu bwyd, un rhag newyn.
 Goreu cyfes, talu iawn.
 Goreu taith, golychwyd.
 Goreu cyvaill, cydwybod lân.
 Goreu canwyll, pwyll.
 Goreu devawd, daioni.
 Goreu i ddyn, ei Dduw.
 Goreu Duw, Duw y goreuon.

Catwg Ddoeth ai Cant.

97. GOREUAU.

GOREU un dyn, gŵr.
 Goreu un tlws, gwaig.
 Goreu un mil, march.
 Goreu un anivel, buwch.
 Goreu un ysgrubyl, davad.
 Goreu yngogiaid, geivyr.
 Goreu amgyving, moch.
 Goreu lluyddion,² gwenyn.
 Goreu etivedd, pren plan.
 Goreu masnach, prynu tir.
 Goreu câr, erw o dir.
 Goreu parodrwydd, arian.
 Goreu deaint, daioni.
 Goreu diwedd, diwedd da.

Catwg Ddoeth ai Cant.

¹ Yn ddiwyd. Ll. ar.

² Llwyddiant. Ll. ar.

98. GOREUAU.

GOREU eu, mi biau.
 Goreu cyvaill, bathodyn,¹
 Goreu bwyd, un rhag newyn.
 Goreu llwyn, un a'm cysgato.
 Goreu march, un a'm dyco
 Goreu cwd, un â blawd ynddo.
 Goreu bwyall, á bieufwyv,
 Goreu rhan o'r deisien, rhan à gafwyv.
 Goreu peth, peth à veddwyv,
 Goreu bach, bach gwair,
 Goreu mawr, mawr rodlondeb,
 Goreu y goreu o bob rhyw,
 Goreu tynged, diwedd da,

Catwg Ddoeth ai Cant.

99. GOREUAU.

GOREU lledvegin, davad,
 Goreu o'r devaid, y moelion,
 Goreu o'r gwartheg, y brithion,
 Goreu o'r meirch, y mwynav,
 Goreu o'r moch, y tewav,
 Goreu o'r geivyr, y gwynion,
 Goreu o'r gwyr, y doethav,
 Goreu o'r gwragedd, y disymlav,
 Goreu o'r meibion, y breisgav,
 Goreu o'r merched, y meinav,
 Goreu o'r cwn, y cyntav,
 Goreu o'r brethyn, y cochav,
 Goreu o'r llian, y meinav,
 Goreu o'r gwenith, y moelav,
 Goreu o'r ceirch, y breisgav,
 Goreu o'r haid, y byrav,
 Goreu etiveddion, coed plan,
 Goreu cynewid, cynewid ar dir,
 Goreu un arv, cylllell,
 Goreu un tudded, mantell,
 Goreu ar bob peth, y goreu,
 Goreu o'r drygau, y lleiav.

Catwg Ddoeth ai cant.

100. GOREUAU.

GOREU un bwyd, bara,
 Goreu enllyn, halen,
 Goreu llyn, gwin,
 Goreu diod, dwr,
 Goreu cyvedd, medd,
 Goreu gosymaeth, cwrw,
 Goreu meddyginiaeth, llaeth,
 Goreu helgig, hydd,
 Goreu ág¹ ysgrubyl, mollt,
 Goreu pysgod mor, llythi,
 Goreu pysgod dwr croew, brithyll,
 Goreu aeron, avalau,
 Goreu ancwyn, bresych,²
 Goreu gwaith, arddu tîr,

¹ Cig.² Cenin. Ll. ar.

Goreu chware, llawenydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

101. GOREUAU.

GOREU gweinyddiaeth, llavuriaw tir,
 Goreu llavur, gwenith,
 Goreu o'r gwenith, y moelav,
 Goreu o'r haid, y byrav,
 Goreu o'r ceirch, y brasav,
 Goreu o'r avalau, y lleiav,
 Goreu o'r llysiau, bresych,
 Goreu o'r gwŷg, fa,
 Goreu arlwyad, ammaeth,
 Goreu lledvegin, davad,
 Goreu llawnder, buwch,
 Goreu ynghyving, moch,
 Goreu yngnogiaid geivyr,
 Goreu hiliadaeth, gre o gesyg,
 Goreu golud, gwartheg,
 Goreu llaeth, llevrith,¹
 Goreu ymborth, blith,²
 Goreu ancwyn, perllan,
 Goreu heiliad, gardd,
 Goreu llwyddiant, gwynen,
 Goreu etivedd, pren plan,
 Goreu gallu, tir,³
 Goreu rhysgwydd, ty annedd,
 Goreu gwaith teulu, rhod a chribau,
 Goreu o'r brethyn, y cochav,
 Goreu o'r llian, y meinav,
 Goreu o'r caws, y satav,
 Goreu o'r mcyn, y melynaf,
 Goreu anivel, march,
 Goreu o'r cwn, y cyntav,
 Goreu o'r meirch, y mwyrav,
 Goreu o'r pridd, y cochav,⁴
 Goreu o'r gwartheg, gwineuon,
 Goreu o'r moch, y gwynion,
 Goreu o'r devaid, y moelion,
 Goreu o'r geivyr, y gwynion,
 Goreu trev, trev tad,
 Goreu gwlad, gwlad geni,
 Goreu arv, cylllell,
 Goreu tuddedyn, mantell,
 Goreu meddiant, cartrev,
 Goreu gwaith un dyn, gwarchadw ty,
 Goreu urddas, bonedd cynhenid,
 Goreu cymmyred, gwybodaeth,
 Goreu trysor, celvyddyd,⁵
 Goreu cymodawg, tal pentan,
 Goreu dyddanwch, mab,
 Goreu careiddwch, merch,
 Goreu tlws, gwaig dda,
 Goreu cafaeliad, enw da.⁶

¹ Llaeth buwch. Ll. ar.² Goreu moethynon. Ll. ar.³ Goreu cyvoeth, tir. Ll. ar.⁴ Gwineuav. Ll. ar.⁵ Creft. Ll. ar.⁶ Gair da. Ll. ar.]

Goren arlwydd, cydwybod.

Catwg Ddoeth ai cant.

102. GOREUAU.

GOREU o'r gwyr, y doethav.
 Goren o'r gwragedd, y disymlav.
 Goren o'r meibion, yr uvyddav.
 Goren o'r merched, y syberwaw.
 Goren o'r gweision, y fyddlonav.
 Goren o'r cymodogion, y divalchav.
 Goren o'r gweithwyr, y medrusav.
 Goren cerddedydd, gau.
 Goren cynghor, gwas diawg.
 Goren cydymaith, ceiniawg.
 Goren neges, myned â chroesaw.
 Goren hael, hael oferiad.
 Goren canwyll, pwyll i ddyn.
 Goren camwri, cedwid.¹
 Goren meddyg, meddyg enaid.
 Goren cynneddvan, cadw moes.
 Goren devawd, daioni.
 Goren rhan, rhoddi cynnwys.
 Goren i bawb, â ddichon ei hun.
 Goren un gair, mi a biau.
 Goren arv, dwrn moel.
 Goren un tudded, mantell.
 Goren y gware, tra ater.
 Goren gwrthwyneb, gwrthwyneb cwys.
 Goren ediveirwch, ediveirwch gwerthu.
 Goren llawenydd, canu'n iach i gamp ddrwg.
 Goren doethineb, tewi.
 Goren rhyrindawd,² cyrchu golychwyd.
 Goren newyn, newyn ariant.
 Goren cyvoeth, boddlondeb.
 Goren adnabod, adnabod ei hun.
 Goren arlwydd, cydwybod.
 Goren dysg, ystyriaeth.
 Goren meddwl, meddwl am Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

103. GOREUAU.

GOREU arv gwroldeb.
 Goren gwroldeb, ystyr cyn taraw.
 Goren taraw, taraw hoel ar ei phen.
 Goren pen, pen ar y gynhen.
 Goren cynhen, â vo mwyav edivar am dani.

Catwg Ddoeth ai Cant.

104. GOREUAU.

Goren prinder, prinder geiriau,
 Goren amyl, amyl gardawd,
 Goren mawr, mawr ymgais,
 Goren bach, bach gwair,
 Goren gwryd, heddwch,
 Goren doethineb, anwybodaeth am ddrwg,

¹ Cadbyd. Ll. ar.

² Pererindawd. Ll. ar.

Goren heddychydd, gwir,
 Goren glewder, gochel cynhen,
 Goren synwyr, synwyr prŷn,
 Goren pwyll, ymbellâu,
 Goren eisiau, eisiau cyvoeth,
 Goren sant, sant o bell,
 Goren bardd, mas adnaper,
 Goren gwr, y gwr goren,⁴
 Goren golud, goleuder,
 Goren crair, anghyng rhair,
 Goren brawd, brawd fydd,
 Goren cynghor, gochel ei eisiau,
 Goren boddio, boddio Duw,
 Goren encil, golychwyd,
 Goren câr, câr a'm cerydd,
 Goren creft, â wypwv,
 Goren rhad Duw, cydwybod iach,
 Goren tlws, a bieufwv,
 Goren bwyd, â heliwyv vy hun,
 Goren mantell, un â veddwv,
 Goren o'r adar, â ddaliwyv,
 Goren o'r main, â allwyv ei ddwyn,
 Goren athraw, caledi,
 Goren llyvyr, myvyrdawd,
 Goren o'r campau, bod yn llonydd,
 Goren o'r chwerthin, un nas clywer,
 Goren o'r cyvadd, bod ymhell oddiwrtho,
 Goren anwylyd, y gwanav,
 Goren cymmwynas, dangos bai,
 Goren caredigrwydd, ceryddu pechawd,
 Goren cystlwn, gado'n llonydd,
 Goren mawl, fy nghredu,
 Goren cyvaill, callineb,
 Goren cymodawg, y callav,
 Goren arglwydd, y folav,
 Goren celvyddyd, medrusder,
 Goren ar hen, ei gynghor,
 Goren cynghor, tād,
 Goren cyvrinach, mām,
 Goren ymgeledd, chwaer,
 Goren cynnorthwy, brawd,
 Goren cyveillach, gwraig,
 Goren cymodawg, heddychwyr,
 Goren gelyn, a'm ovno,
 Goren ovni, ovni Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

GNODIAU CATWG DDOETH.

GNAWD i euawg hir oval,
 Gnawd i ddiawg hir-adwyth,
 Gnawd i lythig hir angen,
 Gnawd i greulawn hir gās,
 Gnawd i leidyrr ei hir ymlid,
 Gnawd i hwyr ei hir watwar,
 Gnawd i gelwyddawg hir warthrudd,
 Gnawd i over hir anmharch,
 Gnawd i drachwantus hir ddygnedd,¹

¹ Y goren ei gampau. Ll. ar.

Gnawd i ddiriaid hir alar,
 Gnawd i ddedwydd hir dangneuv,
 Gnawd i dangnevgar tadoldeb Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

105. GOREUAU. DEUNAW CAMPAU
 DAWNUS CATWG DDOETH.

- 1 GOREU moes, epylldawd.
- 2 GOREU ymarver, diwydrwydd.
- 3 GOREU o gynneddv, gwirionedd.
- 4 GOREU o awen, pwyll.
- 5 GOREU o serch, trugaredd.
- 6 GOREU ystyriaeth, adnabod ei hunan.
- 7 GOREU o swydd, dyddiaw.¹
- 8 GOREU goval, bod yn gyviawn.
- 9 GOREU ymgais, gwybodaeth.
- 10 GOREU athrylith, haelioni.
- 11 GOREU trachwant, trachwant heddwch.
- 12 GOREU dewis, gwneuthur daioni.
- 13 GOREU o vodd i yw, creft.
- 14 GOREU addysg, llen.²
- 15 GOREU galar, galar am bechawd,
- 16 GOREU dyddanwch, llawenydd cydwybod.
- 17 GOREU ymryson, pwy oreu ei vuchedd.
- 18 GOREU myvyrdawd, am Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

Hen vardd á ganodd val hyn:—

Deunaw o gampau dawnus,
 A roed ar Wgawn ab Rhys,
 Ac ungamp ddrwg ar Wgawn
 Yn divwynaw'r deunaw dawn.³

106. HEN VARDD A ELWID YSTUDVACH
 A VUASAI YN VARDD CYSTENIN VEN-
 DIGAID A WELES DEUNAW CAMPAU
 DAWNUS A GANT CATWG DDOETH, AC
 YNA Y CANT YNTAU VAL HYN.

Deunaw campau dawnus Ystudvach,
 Pardd Gwrthevyr Vendigaid.

- 1 GLEW mewn trin a thrallawd.
- 2 Amyneddgar yn dyoddev.
- 3 Cadarn ei gyngyd.
- 4 Doeth yn ei ddadyl.
- 5 Dirodres yn ei glod a'i lwyddiant.
- 6 Uvydd yn ei voes.
- 7 Syber ei gampau.
- 8 Llavurus yn ei orchwyl a'i ymgais.
- 9 Awyddus am wybodau.
- 10 Haelionus gair, gweithred, a meddwl.
- 11 Athrywyngar mewn ymryson.
- 12 Addvwyn ei ymddugiad.
- 13 Croesawus yn ei dy.
- 14 Heddggar yn ei gymodogaeth.
- 15 Diwair o gorf a meddwl.

¹ Heddych. Ll. ar.

² Goreu o ddysg. Ll. ar.

³ Pa gamp ddrwg oedd hono? Ai ovn oedd?
Iolo Morganwg.

- 16 Cywir ei air a'i weithred.
- 17 Cyviawn ei vuchedd.
- 18 Trugar wrth dlawd a thrallodus.

Tydi dy wala, ebai Catwg, ti á ennill-
 aist y goreu arnav—Nage, ebai Ys-
 tudvach, nid velly, mi á geisiais
 ragoriaeth arnat ti, a thi á ddangos-
 aist uvydddawd, am hyny doethav
 tydi, ac itti y mae y goreu, a myned
 a wnaeth y varn mai doethav o'r
 doethion oedd Catwg, a Chatwg á
 vynai ddodi hyny o air ar Ystudvach.

107. GWELLAU CATWG DDOETH.

GWELL gwr o'i berchi,
 Gwell gwraig o'i channawd,
 Gwell benthg nog eisiau,
 Gwell gwir no chelwydd,
 Gwell cyvoeth nog angen,
 Gwell angen no chywilydd,
 Gwell dyn drwg o'i gospi,
 Gwell synwyr no chyvoeth,
 Gwell pwyll nog aur,
 Gwell tewi no drwgwedyd,
 Gwell ceiniawg no brawd,
 Gwell goddev no goval,
 Gwell byw no marw,¹
 Gwell cerdd o'i breiniaw,
 Gwell cywir tylawd no hocedus² cyvoeth-
 awg,
 Gwell bonedd no thaiogrwydd,
 Gwell chware nog ymladd,
 Gwell bygwrth no tharaw,³
 Gwell taraw⁴ no lladd,
 Gwell ychydig trwy rad no llawer drwy
 avrad,
 Gwell bodd pob dyn no'i anvodd,
 Gwell trugaredd no chreulonder,
 Gwell bendith y tlawd no meistrolaeth y
 cadarn,
 Gwell haelioni no chybyddiaeth,
 Gwell car mewn llys nog aur ar vys,
 Gwell nag no gau eddewid,
 Gwell rhan ovn no rhan caru,
 Gwell cadw nog olrhain,
 Gwell dau ben nog un,
 Gwell y drwg á wyddys no'r drwg na
 gwyddys,
 Gwell nerth dwy gath nog un,
 Gwell rhy draws no rhy druawr,
 Gwell bedd no buchedd anghenawg,
 Gwell celvyddyd no thlyrsor,
 Gwell creft no threvtadaeth,
 Gwell ymroddwr no dialwr,
 Gwell ychydig yn laeth no llawer yn enwyn,

¹ Gwell byw nog y marw. Ll. ar.

² Twyllgar. Ll. ar.

³ Fystio. Ll. ar.

⁴ Fystio.

Gwell deuwaе vi nog un gwaе ni,
 Gwell moes no bonedd,
 Gwell am y pared â dedwydd nog am y
 tan â diriaid,
 Gwell goreu no da iawn,
 Gwell unpen no chaupen, gwell deuben
 nog un.

Gwell câr llaw no châr tavawd,
 Gwell yn y crochan nog yn y tân,
 Gwell bach mewn llaw no mawr gerllaw,
 Gwell â ddaliwyv nog â alwyv,
 Gwell un dewch no dau ewch,
 Gwell un gair gwir no chant gair tēg,
 Gwell cysgod brwynen no bod hebddi,
 Gwell ci â gyvartho no chi â gnotho,
 Gwell anfaud o'i gael nog o'i ovni,
 Gwell dryw mewn llaw no gwydd ar
 adain,
 Gwell aderyn mewn llaw no dau yu y
 llwyn,
 Gwell dysg no golud, gwell awen no dysg,
 Gwell cydwybod nog awen, gwell Duw no
 dim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

108. GODDEGAU CATWG DDOETH.

A vo doeth ev â wrendy'n wâr,
 A vo dewr ev â dery mhlaid ei gâr.
 A vo clav eve â orwedd,
 A vo dioval ev â gwsg mewn hedd.
 A vo ysgawn galon ev â gân,
 A vo dedwydd ev â vuchedda'n lân.
 A vo hael ev â drugarâa,
 A vo santaidd ev â gâr â vo dâ.
 A vo pryderus ev â vedyllia,
 A vo celydd ev â ystyria,
 A vo tlawd ev â gymhortha,
 A vo cyvoethawg ev â lecha.
 A vo diwyd ev â weithia,
 A vo gwestwr ev a gerdda.
 A vo llonydd ev â vydd pena',
 A vo twyllodrus Duw ai casâa.

Catwg Ddoeth ai Cant.

109. EREILL.

A vyno gyvoeth govyned genad ei wraig,
 A vyno vyw'n gyviawn govyned genad
 ei arlwydd,
 A vyno yvw'n heddychlawn govyned
 genad ei vrenin,
 A vyno vyw'n ddwyvawl govyned genad
 ei ofeiriad,
 A vyno wybodaeth govyned genad ei
 geraint a'i gymodogion,
 A vyno urddas govyned genad ei gampau,
 A vyno vod yn ddivalchder govyned genad
 ei vam,
 A vyno vod yn ddoeth govyned genad ei
 serchiadau,

A vyno vod yn ddioval govyned genad ei
 blant,
 A vyno lwyddiant govyned genad y diogi,
 A vyno ei ewyllys govyned genad ei
 Dduw,
 Ac o gael hyny y mae iddo â vyno o bob
 daioni.

Catwg Ddoeth ai Cant.

110. SAITH DYN A FRANT Y BYD YN YMRYGOLL.

Gwr heb gôv.
 Gwraig heb gywilydd.
 Mâb heb ddysg,
 Feiriad heb ddwyvolder.
 Swyddawg heb gydwybod.
 Arglwydd heb gyviawnder.
 Brenin heb drugaredd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

111. SYNIADAU CATWG DDOETH.

Ymhob dyn y mae enaid,
 Ymhob enaid y mae deall,
 Ymhob deall y mae meddwl,
 Ymhob meddwl y mae y naill ai drwg ai
 da,
 Ymhob drwg y mae angau,
 Ymhob da y mae bywyd,
 Ymhob bywyd y mae Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

112. SYNIADAU AMRYVEILION.

DEUPARTH bywyd yw gwybod,
 Deuparth gwybod yw deall,
 Deuparth deall yw awen,
 Deuparth awen yw ymarver,
 Deuparth ymarver yw serch,
 Deuparth serch yw synwyr,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

113. EREILL UNRHYW.

DEUPARTH awen yw moliant,
 Deuparth cerdd ei gwrandaw,
 Deuparth bonedd yw dysg,
 Deuparth dysg yw hyder,
 Deuparth clod yw cynneddv,
 Deuparth pryd yw trwsiad,
 Deuparth iechyd ymrwysiaw,
 Deuparth fordd ei gwybod,
 Deuparth gwledd yw groesaw,
 Deuparth doethineb ystyriaw,
 Deuparth golud boddlondeb,
 Deuparth celyddyd ei rhiniau,
 Deuparth llywodraeth heddwch.

Catwg Ddoeth ai Cant.

114. EREILL AMRYVEILRYW.

CRYV pob gwybodus,
 Call pob cyviawn,
 Doeth pob geirwir,

Da pob cariadgar,
 Mawr pob medrus,
 Cyvoethawg pob boddlon,
 Tylawd pob grwgnachlyd,
 Dwyvawl pob cydwybodus,
 Moesawl pob uvydd,
 Hael pob trugarawg,
 Fyddlawn pob cywir,
 Cadarn pob amyneddus,
 Glew pob gwirgar,
 Serchawg pob addwyn,
 Dedwydd pob deddvawl,
 Caredig pob tangnevgar,
 Pwyllvawr pob tawedawg,
 Llwyddiannus pob ymgeisgar,
 Gwynvydig pob glan ei vuchedd,
 Llawn pob daionus,

Catwg Ddoeth ai Cant.

115. EREILL CYVUNVATH.

FOL pob balch,
 Diwybod pob diymgaï,
 Avlwyddus pob diwybod,
 Diriaid pob diserch,
 Trachwantus pob diriaid,
 Llovrudd pob lleidy,
 Lleidy pob drwg dybus,
 Newyn pob awydd,
 Digllon pob newynawg,
 Gelyn pob digllon.

Catwg Ddoeth ai Cant.

116. AC MEWN MODD AMRYVAL VAL HYN.

TRAIS pob cam,
 Ynyd pob treisiedig,
 Gelyn pob ynyd,
 Pob gelyn heb achos.

Catwg Ddoeth ai Cant.

117. MODD ARALL.

DIGLLON pob newynawg,
 Newyn pob dialgarwch¹,
 Ynyd pob dialgar,
 Dialgar pob gelyn,
 Gelyn pob treisiedig.

Catwg Ddoeth ai Cant.

118 LLYMA GYNGHORION A RODDES CATWG DDOETH I DALIESIN BEN BEIRDD, PAN OEDD YN YSGOLAIG IDDO.

Meddylia cyn y gwetych.

1. Yn gyntav, beth y gwetych.
2. Yn ail, pabam y gwetych.
3. Yn drydy¹, wrth bwy y gwetych.
4. Yn bedwerydd, am bwy y gwetych.
5. Yn hummed, beth á ddaw o'r peth a wetych.

¹ Newynawg pob dialgar. Ll. ar.

6. Yn chwechved, pa les o'r peth á wetych.
7. Yn seithved, pwy á vo'n gwranda ar á wetych.

Dod dy air ar ben dy vys cyn ei gwetych,
 A threigla ev y saith fordd hyn cyn ai gwetych,

Ac ni ddaw drwg vyth o'r hyn á wetych.
 Catwg Ddoeth ai Cant, wrth Daliesin
 Ben Beirdd yn dodi arno ei vendith.

119. LLYMA DDEWIS BETHAU GWR.

*A Chatwg Ddoeth a'u cant wrth ei dad
 Gwynlliw Vilur, ab Glywis ab Tegid ab
 Cadell Deyrnllwg.*

Ei dy yn ddiddos,
 Ei dyddyn yn grwn,
 Ei dir yn dirion,
 Ei wely yn esmwyth,
 Ei wraig yn ddiwair,
 Ei vwyd yn iachus,
 Ei ddiod yn vain vywus,
 Ei dân yn oleu,
 Ei ddillad yn glydion,
 Ei gymodogaeth yn heddychlawn,
 Ei wás yn ddiwyd,
 Ei vorwyn yn syw,
 Ei vâb yn gwir,
 Ei verch yn syber,
 Ei gâr yn fyddlawn,
 Ei gyvaill yn ddidwyll,
 Ei varch yn wâr,
 Ei vilgi yn vuan,
 Ei hebawg yn chwannawg,
 Ei ychain yn gryvion,
 Ei wartheg yn lliwiawg¹,
 Ei ddevaid yn rhywiawg,
 Ei voch yn hirion,
 Ei dylwyth yn gynneddus,
 Ei gartrev yn drevnus,
 Ei vardd yn ddysgedig,
 Ei delynwr yn addwyn,
 Ei velin yn agos,
 Ei eglwys yn mhell,
 Ei arglwydd yn gadarn,
 Ei vrenin yn gyviawn,
 Ei dad ysbrydawl yn gáll,
 A'i Dduw yn drugarawg.

Catwg Ddoeth ai Cant.

120. HEBAU AMGEN NOG O'R BLAEN.

HEB athraw heb ddysg,
 Heb ddysg heb wybodau,
 Heb wybodau heb ddoethineb,
 Heb ddoethineb heb ddwyvoldeb,
 Heb ddwyvoldeb heb Dduw,
 Heb Dduw heb ddim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

¹ Yn unlliwiawg. Ll. ar.

[121. PEDWAR GWYD Y SYDD O BRIF-
ANSAWDD.

CYNTAV, llid.—Ail, trachwant.—Trydydd,
diogi.—Pedwerydd, ovyn.

A'r lle y bytho y naill na'r llall o honynt y
ceir pob drwg arall, canys o honynt y
tyv yn angerddawl pob drygau ereill ar
veddwl a gweithred.

Catwg Ddoeth ai Cant.

322. GORDDODAU CATWG DDOETH.

O DEIMLAW teimla'th galon a'th gydwybod,
O ddisgwyl disgwyl ar y daionus,
O wrandaw gwrandaw gwyn tlawd ac
anghenus,
O vlasu blasa ddoethineb,
O rogli rhogla ddiniweidrwydd,
O geisiaw cais wybodaeth,
O gyrhaedd cais gyrhaedd deall,
O ddychymmyg cais ddychymmyg à vo
pywll,
O wneuthur gwna'th ddyledswydd,
O gasâu casâa y drwg o bob rhyw,
O adnabod adnebydd dy hun,
O wybod gwybydd orchymynion Dovydd,
O ystyriaw ystyria dy ddiwedd,
O ovni ovna'th anwydau,
O ddywedyd dywed à vo gwir,
O varnu barna yn dy gydwybod,
O vwriadu bwriada wellâu dy vuchedd,
O anturiaw anturia 'mhlaidd pob iawn,
O garu câr tangnevedd,
O lawenâu llawenâa am ddyoddev dros y
gwir,
O alaru galara am dy bechawd,
O ymbil ymbil ar Dduw am ei radverth-
wch,
O ymhyvrydu ymhyvryda mewn dyhewyd
ddwyvawl,
O ddiolch am à gevaist diolch i Dduw yn
benav,
O ymddiried ymddiried i'th Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

123. ARALL UNRHYW.

O DEIMLAW teimla'th wendid synwyr,
O weled gwêl dy vai,
O wrandaw gwrandaw gynghor y doeth,
O geisiaw cais heddwch à phawb a rhwng
pawb,
O gredu crêd na wyddost ddim,
O vlasu blasa bereiddra deddvoldeb,
O arogl arogl a feiddra pechawd,
O ddeall deall beth wyd,
O wneuthur gwna gyviawnder,
O gasâu casâa y byd a'i bethau,
O adnabod adnebydd dy galon dy hunan,
O wybod gwybydd mai dyn wyd,

O goviaw covia mai marw à vyddi,
O ystyriaw ystyria y varn ddiweddav,
O ovni ovna dwyll dy galon,
O ddywedyd dywed wirionedd yn benav
dim,
O varnu barna varn gyviawn,¹
O vwriadu bwriada wellâu dy vywyd,
O ymroddi ymrô i wneuthur daioni,
O anturiaw anturia dros heddwch a
thangnev,
O ymddiried ymddiried i'r un à wyr dy
raid,
O uvyddâu uvyddâa i'r un a roddes itti
vyw a bôd,
O ymhewydu ymhewyda ddwyvoldeb,
O garu câr dy Dduw, ac yn Nuw caru pob
perchen bôd a bywyd.²

Catwg Ddoeth ai Cant.

124. PEIBYL CATWG DDOETH.

- 1 Pei gwisgid goron am ben pob fôl ni á
vyddem bawb yn vreninodd.
- 2 Pei bai cloch am vwnwgyl pob ynvyd
ni chaid nebun vyth mewn eglwys
ond oferiaid a'u cydglochyddion.
- 3 Pei bai pob anghall yn marw ni chledd-
id neb eisiau gwr yn vyw i agor bedd.
- 4 Pei bai cyrn ar ben pob fôl ve geid arian
yn dda am ddangos gwr moel.
- 5 Pei bai gwylydd pob un yn ysgriven-
edig yn ei dalcen, pridd iawn y byddai
deunydd mygydau.
- 6 Pei cyn gynted ar draed ag ar davawd
y byddai gwraig, hi á ddaliai ddigon
o lucedd i gynu tân y boreu.
- 7 Pei ni thraethai un tavawd amgen no
gwirionedd a doethineb rhyvedd y
byddai riv y mudion.
- 8 Pei gwelai chwedleugar annoethineb ei
ddadwrdd ev á gadwai ei davawd i
oeri ei gawl.
- 9 Pei gwelai groesau overdawd ei gamp
ev ai gadwai rag cywilydd.
- 10 Pei glywai gybydd ddrygsawr ei galon
byddai varw gan ddrewdawd
- 11 Pei gwelai ddiawg y drwg ai ery ev á
ymosgreiniau o'i lesgeidd rag ovyn a
chwylydd.
- 12 Pei gwelai serch ei wendid ev á
drengai gan ovyn.
- 13 Pei gwelai valch ei galon ve gollai ei
holl synwyrâu gan arswyd.
- 14 Pei gwelai bob un galon y llall ev á
vyddai yn llawnoed i bawb foi rhag
diawlaid.
- 15 Pei gwelai genvigen ei ddüwch eve
á ymgrogai rag cywilydd Duw a dyn.

¹ Gyviawn varn. Ll. ar.

² Câd dy gymodawg val tiddy hunan. Ll. ar.

- 16 Pei gwelai bwyll ei annhwyll ev á guddiai ei wyneb gan gywilydd.
- 17 Pei gwelai veddwadw ei fiydddra ev á ynguddiai dan y domen.
- 18 Pei gwelai gelwydd ei wydoldeb ev á gollai ei hunan gan gynddaredd.
- 19 Pei cai dwyll vlas ar ei vrynti eve á chwydai ei bervedd allan.
- 20 Pei cai drachwant olwg ar ei wrthuni cynnevin iddo y byddai pryd a gwedd cythraul.
- 21 Pei gwelai athraw à ddaw o'i waith, ev á welai y cyvan yn diweddu ar ei ben ei hunan.
- 22 Pei gwelai ddichell ei vudredd ev á ymddichellai i ddianc ragddo.
- 23 Pei gwelai lid ei fynigrwydd eve á ymlidiai yn fynig wrtho ei hunan am dano.
- 24 Pei gwelai ddialgarwch ei ddiawligrwydd eve á elai i ddiawl yn hytrach nog ymroi iddo.
- 25 Pei gwelai y cribddeiliwr agwedd ei gydwybod eve á grochleuai, gwae vi mi á welais gythraul o eithavodd ufern.
- 26 Pei gwelai ragrith ei aflendid eve á ymddychrynai o'i bwyll.
- 27 Pei gwelai odineb ei halogrwydd eve á fiyddiai y tir y cerddai.¹
- 28 Pei gwelai ryvelgar ei greulondeb eve á ovnai i bob mymryn yn mhelydr yr haul ei wân á chledd.
- 29 Pei gwelai anwybodaeth ei anharddwch, eve á genvigenai weled hardded y llyfant ragddo.
- 30 Pei gwelai haerllydrwydd ei ynvyted, eve á wingai gan gynddaredd o'i vod yn ynvytach no neb.
- 31 Pei gwelai annwyvoldeb ei ddiwedd eve á vyddai varw gan ddychryn.

Catwg Ddoeth ai Cant.

125. HWFTIAU CATWG DDOETH.

Hwft o'r wybodaeth à wna ddyn yn annoeth,
 Hwft o'r serchiadau à wna ddyn yn benboeth,
 Hwft o'r llawenydd à ddiwedd yn alar,
 Hwft lludded hir am à ddervydd yn gynnar.
 Hwft o'r gwyllt-vrydus nad ystyr un dyben,
 Hwft o'r gelyddydd na cherddo yn fyrdd awen.
 Hwft o'r gwagvonedd à droedied á balchder,
 Hwft o'r mawr gudd ar ni thâl ond o'i arver.

¹ A gerddai. L', ar.

Hwft o'r mawr vost lle bo bach y gwybodaui,
 Hwft o'r coegddwyvawl anneddvawl ei gampau.
 Hwft o'r twylladdyg na ddysgo y gwirionedd,
 Hwft o'r ystyriaeth nad ystyr ei ddiwedd.
 Hwft o'r carngybydd na chymmer o'i eiddo,
 Hwft ni châr heddwch ymhob man lle bytho.
 Hwft o'r wael awen à gais bob overdod,
 Hwft o bob arver ni thardd o gydwybod.
 Hwft o bob gweithred yn erbyn cyviawn-der,
 Hwft o'r cythreulig à garo greulonder.
 Hwft o'r caled à vo'n annhruagarawg,
 Hwft i bob un ni bo syber a serchawg.
 Hwft o'r un penllwyd à dreulwys ei vuchedd,
 Heb Dduw'n ei gydwybod, heb gov am ei ddiwedd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

126. PYNCAU GWIRIONEDD¹ CATWG DDOETH.

- 1 Duw pob iawn, Diawl pob cam.
- 2 Duw pob haelioni, Diawl pob anghawrdeb.
- 3 Duw pob cariad, Diawl pob cās.
- 4 Duw pob heddwch, Diawl pob rhyvel.
- 5 Duw pob llawen, Diawl pob trist.
- 6 Duw pob serchawg, Diawl pob atgas.
- 7 Duw pob ymbwyll, Diawl pob annhwyll.
- 8 Duw pob dedwydd, Diawl pob diriaid.
- 9 Duw pob mwyn, Diawl pob anwyn.
- 10 Duw pob teg, Diawl pob hagyr.
- 11 Duw pob gwir, Diawl pob celwydd.
- 12 Duw pob llês, Diawl pob avles.
- 13 Duw pob rhaith, Diawl pob anrhaith.
- 14 Duw pob nuâd, Diawl pob anvad.
- 15 Duw pob pur, Diawl pob anmhur.
- 16 Duw pob cywir, Diawl pob twyll.
- 17 Duw pob trugar, Diawl pob creulawn.
- 18 Duw pob glân, Diawl pob avlan.
- 19 Duw pob llâd, Diawl pob anllad.
- 20 Duw pob goleu, Diawl pob tywyll.
- 21 Duw pob menwyd, Diawl pob anfawd.
- 22 Duw pob deall, Diawl pob anneall.
- 23 Duw pob trevyn, Diawl pob annhrevyn.
- 24 Duw pob bywyd, Diawl pob marwoldeb.

Cafael Duw cafael oll,
 Colli Duw, colli y cyvan.

Catwg Ddoeth ai Cant.

¹ Gorddodau. Ll, ar.

127. UNODD YN MHEN CANODD CATWG DDOETH.

- 1 Un drwg dybus ymhen cant llovrudd.
- 2 Un meddyg ymhen cant cigydd.¹
- 3 Un twyllwr ymhen cant anrhaith.
- 4 Un bradwr ymhen cant gelyn.
- 5 Un saig vras ymhen cant saig wenwyn.
- 6 Un awr gloddestymhen cantawrnewyn.
- 7 Un diogi ymhen cant divrawd.
- 8 Un diymdawr ymhen cant divëydd.
- 9 Un athrodwr ymhen cant cynllwyn.
- 10 Un gwastraf ymhen cant goddaith.
- 11 Un truth ymhen cant athrawd.
- 12 Un avrad ymhen cant yspail.
- 13 Un anvoddlondeb ymhen cant anghen.
- 14 Un gormodedd ymhen cant eisiwed.
- 15 Un celwydd ymhen cant gosawd.
- 16 Un rhagrith ymhen cant celwydd.
- 17 Un anudonwr ymhen cant cythraul.
- 18 Un cybydd ymhen cant lleidyr.
- 19 Un tavawd gwraig ymhen cant taran.
- 20 Un budrogen ymhen cant hwch.
- 21 Un mursen ymhen cant puten.
- 22 Un ofeiriad ymhen cant twyllwr.
- 23 Un hyd ymhen cant anudon.
- 24 Un cyvreithiwr ymhen cant gwylliad.
- 25 Un gweniaith ymhen cant dirieidi.
- 26 Un diriaid² ymhen cant ysgar.
- 27 Un ysgar ymhen cant gormes.
- 28 Un gormes ymhen can haint.
- 29 Un haint ymhen cant newyn.
- 30 Un annevawd ymhen cant haint.
- 31 Un drygarlwydd ymhencantannevawd.
- 32 Un camraith ymhen cant drygarlwydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.³

128. GWRTHYDDIAID CATWG DDOETH.

- 1 Pob fol á wna ofeiriad, rhaid call i wneuthur ysgoláig.
- 2 Pob gŵydd á wna fermwr, rhaid syn-wyrawl i vod yn greftwr.
- 3 Pob cythraul á wna vilwr, rhaid dyn da i vod yn heddychwyr.
- 4 Pob dihiryn á wna gyvreithwr, rhaid doeth i vod yn reithwr.
- 5 Pob diriaid á wna bencerdd, rhaid dedwydd i vod yn athraw.
- 6 Pob lleidyr á wna oludawg, rhaid cynneddvawl i vod yn wr boneddig.
- 7 Pob coegvalch á wna rodresgar, rhaid addwyn i vod yn vlaenor.
- 8 Pob croesan á wna vydrwr, rhaid dysgedig i vod yn vardd.
- 9 Pob llyfan á wna gybydd, rhaid na vo gwaeth no lleidyr i wneuthur dyn.

¹ Cr. gwr. Ll ar.² Diriaidi.³ Ystudvach Vardd. medd Ll ar.

- 10 Pob ynvyd á wna chwedleugar, rhaid gwr doeth i dewi.¹
- 11 Pob diwybod á wna veiwr, rhaid gwr deallus i vod yn varnwr.
- 12 Pob crwydryn á wna ymsenwr, rhaid pwyllawg i vod yn gynghorwr.
- 13 Pob ci á wna geryddwr, rhaid dwyvawl i vod yn ddiwygiwr.
- 14 Pob twrch á ddadredd, rhaid perchen deall i ddattawd.
- 15 Pob ovnus á baid ag á welo yn ddrwg, rhaid hyderus glew i wneuthur daioni.
- 16 Pob dyn i ddiawl á wna y da á welo'n dda iddo ei hun yn unig, rhaid dyn i Dduw i wneuthur á vo da i arall er awles iddo ei hun.
- 17 Pob trachwantus á ynnill aur ac arian, rhaid dedwydd i ynnill golud.
- 18 Pob ystrywus á ynnill vodd y byd, rhaid cywircariadus i ynnill bodd Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

120. LLYMA DDEUDDEG GOVYNION A DDODES CATWG DDOETH AR I VEBINIAID.

1. Pwy sy ddoeth?
Atteb. Y neb ni ddigia er ei oganu, ac ni ymvalchïa er ei ganmawl.
2. Pwy sy gall?
Atteb. Y neb a ystyr yn dda cyn y gweto ei veddwl.
3. Pwy sy gryv?
Atteb. Y neb á allo veistrolï ei anwydau.
4. Pwy sy gadarn?
Atteb. Y neb á allo guddio ei dylodi.
5. Pwy sy ddifaith?
Atteb. Y neb ni chelo ei gyvrinach ei hunan.
6. Pwy sy gymmeradwy yn mysg y bobyl?
Atteb. Y neb á allo ymgynnal arno ei hunan.
7. Pwy sy lawen?
Atteb. Y neb ni chlywo ei gydwybod yn ei geryddu.
8. Pwy sy rydd?
Atteb. Perchen creft a chelvyddyd, á vedyr ymgynnal arni yn y man o'r byd y myno.
9. Pwy sy dda ei arver?
Atteb. Y neb á vedyr ymoddev á dyn llid-iawg drygarverus á vo gydag ev.
10. Pwy sy ddaionus?
Atteb. Y neb á gospo ei hun er lles i arall.
11. Pwy sy ddedwydd?
Atteb. Y neb y bo ynddo gâs o gynnedd-yv at y drwg,² a serch o gynnedd-yv at á vo da.

¹ I vod yn dawgar. Ll. ar.² A vo drwg. Ll. ar

12. Pwy sy ddwyvawl?

Atteb. Y neb à grêd yn Nuw ac ai caro,
ac à wêl mai goreu ar bob dim
ei ewyllys a'i weithred ev.

Ac velly tervyna pynciau doethineb
Catwg Ddoeth.

130. CYNGHORION PARTH IECHYD AC
EINIOES.

- 1 A CHWENNYCHO v'w'n hir chwareued
hyd ugain, llavuried hyd ddeugain, a
gorphwysed hyd olaith.
- 2 Coded gyda'r hedydd, caned gyda yr
hedydd, ac aed i gyngu gyda'r hedydd.
- 3 Bwytaed pan vo arno chwant, yved
pan vo arno syched, a gorphwysed
pan vo arno vlino.
- 4 Gocheled vwyd rhy roethus, a diod
rhy gadarn, a gwaith rhy drwm a
thraferthus.
- 5 Gocheled gormodd o vwyd, a gormodd
ddiod, a gormodd o lavurwaith.
- 6 Gocheled ymryson, cared heddwech, a
bydded di-vawrovalon.
- 7 Bydded lawen, bydded hael, a bydded
gyviawn.
- 8 Bydded wrth un wraig, yn gadarn yn
ei fydd, ac yn lân ei gydwybod.
- 9 Bid vvyrygar y bore, gweithgar yn
nawnddydd, a chyveillgar yn echwydd.
- 10 Bid dyddan ei vvyrydawd, diuiwed ei
gampau, a'i awyr yn iachus.
- 11 Bydded nid hên ei wisg, yn lanber ei
gylched, ac yn vodlon i'r byd à vo.
- 12 Bydded ysgawn ei wisg, ysgawn ei
ymborth, ac ysgawn ei galon.
- 13 Bydded serchawg ei vryd, a bywiawg
ei awen, ac yn amyl ei gyveillion.
- 14 Cadwed gyvraith ei wlad, a rheawl ei
alwad, a gorchymynion ei Dduw.
- 15 Ac o wneuthur val hyn, bydd iachus
ei gorf ac esmwyth ei veddwl, a glân
ei gydwybod.
- 16 Bydd hir ei einioes, a'i ddiweddd yn
wynvyd, a'i Dduw yn ei garu.

Catwg Ddoeth ai Cant.

131. MYVYRDODAU CATWG DDOETH.

Nid oes dim heb ryw rinwedd arno,
Nid ellir drwg heb ryw dda o hano,
Nid rhaid i ddedwydd nac ach nac eiddo,
Ni ellir i ddeddvawl well nog y sydd
ynddo,
Nid iawn i undyn ond ai digono,
Nid cyviawn bwyd ond i à lavurio,
Nid oes doethineb ond i ai dysgo,
Nid oes gariad ond i à garo,
Nid oes i'r cybydd ond à gymmero,
Nid oes ar neb wneuthur y peth nas gallo.

Nid oes o Dduw i neb ond à veddo,
Nid iawn i undyn bob peth à vyno,
Nid hardd ar undyn ond hyn a'i gweddo,
Ni ddifyg gwybodaeth ar a'i ceisio,
Ni wiw clod ond i a'i dirpero,
Ni veth digonedd i à wnel am dano,
Nid oes o'r ymryson well-na'i ado,
Nid oes o gyvoeth i neb ond a'i boddllono,
Ni chledwis Duw rag neb à vai da iddo,
Nid tynged i neb ond à ganlyno.

Catwg Ddoeth ai Cant.

132. NIDIAU.

Nid penaeth ond à vo pen arno ei hun,
Nid cadarn ond à vo drech na'i hun,
Nid gwaithvuddyg ond à orchvygo ei hun,
Nid gorchest ond i wr lywodraethu ei hun,
Nid athraw y gwr na ddysgo dda iddo ei
hun,
Nid deallus ond à ddeallo ei hun,
Nid adnabyddus ond à adnebydd ei hun,
Nid gwybodus ond à vybydd ei vai ei hun,
Nid celydd ond à vedro wellhau ei hun,
Nid call ond à wêl folineb ei hun,
Nid gwilgar ond à wilio arno ei hun,
Nid doeth ond à ddiwygio ei hun,
Nid glew ond à wrthladd ei hun,
Nid cyvarwydd ond à wyr ymsyrth ei hun,
Nid cyfrwydd onda wyr avrwydddeb ei hun,
Nid caeth ond à ymostwng iddo ei hun,
Nid rhydd ond na vo rywyr wrtho ei hun,
Nid ymgais ond à ymgais ddiweiaw ei hun,
Nid fôl ond à veddwl yn dda am dano ei
hun,
Nid perchenawg ond perchen arno ei hun,
Nid gwr ond à barcho ei hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

133. CASDDYNION CATWG DDOETH.

- 1 Hen heb grevydd.
- 2 Ieuanc heb ddysg.
- 3 Gwasanaethwr heb ovn.
- 4 Gwraig heb gywilydd.
- 5 Mâb heb voes.
- 6 Merch heb syberwyd.
- 7 Hên godinebus.
- 8 Doeth heb weithredoedd da.
- 9 Tylawd balch.
- 10 Cyvoethawg gormesgar.
- 11 Esgob heb ddeall.
- 12 Brodyr heb gariad.
- 13 Trevgordd heb gyviawnder.
- 14 Plwyv heb addysg.
- 15 Goludawg heb elusen.
- 16 Athraw heb amynedd.
- 17 Bardd heb ddsbarth.
- 18 Teulu heb drevyn.
- 19 Cenedyl heb wybodau.
- 20 Gwlad heb gyvraith.

- 21 Cyvraith heb ddeddvolder.
 22 Cymodogaeth heb heddwch.
 23 Plant heb uvydddawd.
 24 Gwerin heb gariad.
 25 Llys heb haelioni.
 26 Gwledd heb gerddau.
 27 Cynnadyll heb arweddau.
 28 Ysgolaig heb awen.
 29 Crefft heb vreiniau.
 30 Dieithyr heb roesawau.
 31 Dinas heb bendodau.
 32 Cyvar heb atgorau.
 33 Gorsedd heb arverau.
 34 Gwr heb gampau.
 35 Ty heb olau.
 36 Perllan heb avalau.
 37 Gardd heb lysiau.
 38 Cyvaill heb gynneddvau.
 39 Call heb gymhwyllau.
 40 Gosgordd heb dyngهدau.
 41 Araeth heb ymbwylliadau.
 42 Barn heb ddangosau.
 43 Gwr heb rinweddau.
 45 Doethineb heb huolder, yr hyn sydd
 sydd yn debyg i gleddiv yn llaw dyn
 claf o'r parlys.
 46 Huolder heb ddoethineb, y sydd debyg
 i gleddiv yn llaw dyn ynvyd.
 Ac velly tervyna.

Catwg Ddoeth ai Cant.

134. LLYMA GYNHORION Y RHODDES CAT-
 WG DDOETH I ARAWN VAB CYNVARCH
 BRENIN Y GOGLEDD PAN AI GOLLYNGES
 EV O'I VEBINDAWD.

Tro y clust byddar at bob drygiaith,
 Tro dy gevyn ar bob drygwaith.
 Tro y llygad canad at bob anverth,
 Tro'th olwg a'th galon at bob prydverth.
 Tro dy law egor at bob tylodi,
 Tro dy veddwl at bob haelioni.
 Tro dy bwyll at gynghorau doethion,
 Tro dy serch at bethau dwyvolion.
 Tro'th ddyhewyd ar bob daioni,
 Tro'th holl awen ar ymragori.
 Tro dy ddeall i ddeall dy hunan.
 Tro'th holl wybodau y'nglyngyd anian.
 Tro'th holl gynneddvau ar a' vo dedwydd,
 Tro'th galondid a'th nerthoedd oll ar
 Dduw Ddovydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

135. LLYMA SYNIADAU CATWG DDOETH.

Pa hynav y dyn gwaethav ei gampau,
 Pa vwyav y gallu lleiav y bydd gwylls,
 Pa vwyav y brys mwyav y rhwystyr,
 Pa vwyav y cas mwyav y cywilydd,
 Pa uchav y dring enbytav y cwyp,
 Pa decav y bore hacrav yr ucher,

Pa vwyav y frost mwyav y celwydd,
 Pa decav y dŷn mwyav y pyd a'i erys,
 Pa ddyvnav yr avon lleiav oll ei thrwst,
 Pa isav y galon uchav y bydd i'r enaid,
 Pa ddoethav y dyn uvyddav ei gamp,
 Pa dylotav dwyvawl goreu vydd ei gyn-
 neddiv,

Pa gallav y dyn anamlav ei eiriau,
 Pa decav y chware goreu vyth ei adael,
 Pa haelav y rhoddwr mwyav vyth ei
 ynnill,

Pa vwyav y gwir mwyav oll y bydd ei dâl,
 Pa iawnav y gwaith iawnav i gyd y dyw-
 edd,¹

Pa gyvyngav gan ddyn ehengav gan Dduw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

136. CYNHORION A RODDES CATWG DDOETH
 I ASSWR VAB CYNHAIARN.

Na vydd debyg i'r ei yn dy gyves,
 Na vydd debyg i vweh² yn dy vuches.
 Na vydd debyg i lyfant yn dy loches,
 Na vydd debyg i vlaid wrth dy gyvnes.
 Na vydd debyg i gath yn dy anwes,
 Na vydd debyg i hwch yn dy wales.
 Na vydd debyg i'r mor yn dy vynwes,
 Na vydd debyg i wraig yn dy hanes.

Catwg Ddoeth ai Cant.

137. CYNHORION EREILL A RODDES CATWG
 DDOETH I'R UN GWR.

CYHUDDA dy hun ac nid arall,
 Darostwng dy hun ac nid arall,
 Addysga dy hun cyn y dysgot arall,
 Adnebydd dy hun er adnab arall,
 Cerydd dy hun na cherydd arall,
 Gwna les i dy hun o gwnei les i arall,
 O weled dy hun yn folach nog arall
 Y diehyn itti vyned yn ddoethach nog
 arall.

Catwg Ddoeth ai Cant.

138. CYNHORION EREILL CATWG DDOETH
 I'R UN GWR.

Na vydd swrth na diawg segurllwyd,
 Na châr veddwi val y gwna ynvyd.
 Na châr verched anllad eu campau,
 'Mogel dyngu a phob cras eiriau.
 Bydd haelionus y lle bo achos,
 Gwna ddaioni, a gwna'n ddiaros.
 Na wna gam, na chymmer ormod,
 A'th gynodogion bydd mewn cymmod.
 Cais vyth ymgynnal yn ddiwegi,
 Yn mhob trova tra vych ynddi.
 Ymro i Dduw yn y cwbyl o'th vuchedd,
 A meddwl ba vodd y daw'n y diwedd.

Catwg Ddoeth ai cant.

¹ Diwedd.

² Vuwch. I. M.

139. LLYMA Y GORDDAU A DDANGOSSES
CATWG DDOETH I DALIESIN PEN BEIRDD,
YN YMOLLWNG AG EV.

TAWEDIGRWYDD yw mam pob callineb,
Amynedd yw mam pob doethlineb.
Pwyll yw mam pob gwybodau,
Trevyn yw mam pob darbodau.
Angen yw mam pob celvyddyd,
Rhinwedd yw mam pob dedwyddyd.
Ymgais yw mam pob rhagoriaeth,
Awen yw mam pob cerddoriaeth.
Ystyr yw mam pob deallau,
Anystyr yw mam pob gwallau.
Arver yw mam pob meistrolaeth,
Cadernyd yw mam pob buddugoliaeth.
Cydwybod yw mam pob deddvoldeb,
Cariad yw mam pob dwyvoldeb.

Catwg Ddoeth ai Cant.

140. EREILL I'R UN GWR, SEF Y CAMPAU
A VYDDANT AR WR.

- 1 Bod yn ddoeth yn ei ddadyl.
- 2 Bod yn oen yn ei ystavell.
- 3 Bod yn lew yn nhrin a brwydyr.
- 4 Bod yn baen ar yr hœol.
- 5 Bod yn vardd ar ei leithig.
- 6 Bod yn athraw yn ei deulu.
- 7 Bod yn gynghor yn ei genedyl.
- 8 Bod yn ddyddiwr yn ei gwmwd.
- 9 Bod yn veudwy yn ei lan.
- 10 Bod yn ddeddwr yn ei wlâd.
- 11 Bod yn gydwybodawl yn ei weithred.
- 12 Bod yn ddedwydd yn ei vywyd.
- 13 Bod yn ddiwyd yn ei dyddyn.
- 14 Bod yn gyviawn yn â wnelo.
- 15 Bod â wnelo wrth vodd Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

141. NERTHODD CATWG DDOETH.

NERTH dysg ei ymgais,
Nerth athraw ei ddosparth,
Nerth doeth ei bwyll,
Nerth call ei ystyriaeth,
Nerth celvydd ei wybodau,
Nerth glew ei galondid,
Nerth gwestwr ei syberwyd,
Nerth alldud ei heddlonder,
Nerth bardd ei awen,
Nerth teuluawg ei ddiwydrwydd,
Nerth cyviawn ei gydwybod,
Nerth dedwydd ei amynedd,
Nerth dwywavl ei Dduw.

Catwg Ddoeth ai cant.

142. ANSODDAU CATWG DDOETH.

Ni ludd cyviawnder tangnev,
Ni ludd cerydd serch,
Ni ludd barn cariad,
Ni ludd cariad pwyll,

Ni ludd glewder drugaredd,
Ni ludd dwyvoldeb lawenydd.
Catwg Ddoeth ai Cant.

143. NIDIAU.

NID nerth ond rhyddyd,
Nid rhydd ond cariad,
Nid cariad ond dewis,
Nid dewis ond deall,
Nid deall ond gallu,
Nid gallu ond gwybod,
Nid gwybod ond gwirionedd,
Nid gwirionedd ond cadernyd.
Nid cadernyd ond anghynewidiawl,
Nid anghynewidiawl ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

144. MODD ARALL AR YR UN.

NID nerth ond rhyddyd,
Nid rhyddyd ond cariad,
Nid cariad ond dewis,
Nid dewis ond gallu,
Nid gallu ond gwybod,
Nid gwybod ond deall,
Nid deall ond ystyr,
Nid ystyr ond canvod,
Nid canvod ond gwirionedd,
Nid gwirionedd ond cadernyd,
Nid cadernyd ond anghynewidiawl,
Nid anghynewidiawl ond Duw,
Nid Duw ond nerth, &c., &c.¹

Catwg Ddoeth ai Cant.

145. NIDIAU EREILL.

NID bôd ond byw,
Nid byw ond cartrev,
Nid cartrev ond teulu,
Nid teulu ond ymgynnal,
Nid ymgynnal ond meddiant,
Nid meddiant ond eiddo,
Nid eiddo ond eiddo Duw,
Nid eiddo Duw â water,
Nid eiddo Duw ond er ai gofyn,
Nid ai gofyn ond angen,
Nid angen ond anian,
Nid anian ond daioni,
Nid daioni ond bodd Duw,
Nid bodd Duw ond cyviawn,
Nid cyviawn ond cariad.

Catwg Ddoeth ai Cant.

146. EREILL.

NID gwlâd heb genedyl,
Nid gwlâd heb gyvraith,
Nid gwlâd heb vraint,
Nid gwlâd heb ammaeth,
Nid gwlâd heb fd,
Nid gwlâd heb gelvyddydau,
Nid gwlâd heb ddoethion,

¹ Ut supra.

Nid gwlad heb athrawon,
 Nid gwlad heb nawdd,
 Nid gwlad heb grevydd,
 Nid gwlad heb ddwyfoldeb,
 Nid gwlad heb Dduw yn ben.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

147. EREILL

Nid cadernyd ond cyvraith,
 Nid cyvraith ond cynglor,
 Nid cynglor ond doethion,
 Nid doethion ond addysg,
 Nid addysg ond deallau,
 Nid deall ond à vo iawn,
 Nid iawn ond cariad,
 Nid cariad ond nas gellir ei orvod.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

148. EREILL

Nid byw heb veddiant,
 Nid meddiant heb wlad,
 Nid gwlad heb gartrev,
 Nid cartrev heb deulu,
 Nid teulu heb wraig,
 Nid gwraig heb blant.
 Nid plant heb uvydddawl,
 Nid uvydddawl heb addysg,
 Nid addysg heb athraw,
 Nid athraw ond tad,
 Nid tad ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond doeth,
 Nid doeth ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond cariad,
 Nid cariad ond Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

149. EREILL

Nid bonedd ond gwybodaeth,
 Nid golud ond gwybodaeth,
 Nid doethineb ond gwybodaeth,
 Nid urddas ond gwybodaeth,
 Nid anrhydedd ond gwybodaeth,
 Nid nerth ond gwybodaeth,
 Nid car ond gwybodaeth,
 Nid cyraill ond gwybodaeth,
 Nid harddwch ond gwybodaeth,
 Nid clod ond gwybodaeth,
 Nid meddiant ond gwybodaeth,
 Nid deall ond gwybodaeth,
 Nid rhwydd ond gwybodaeth,
 Nid braint ond gwybodaeth,
 Nid addwyn ond gwybodaeth,
 Nid deddvawl ond gwybodaeth,
 Nid cyviawn ond gwybodaeth,
 Nid dedwydd ond gwybodaeth,
 Nid cadarn ond gwybodaeth,
 Nid daioni ond gwybodaeth,
 Nid gorvod ond gwybodaeth,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

150. NIDIAU BRODYRDE.

Nid gwlad ond gwerin,
 Nid gwerin ond brodyrde,
 Nid cadarn ond brodyrde,
 Nid amug ond brodyrde,
 Nid edmug ond brodyrde,
 Nid cystlwn ond brodyrde,
 Nid cyvawd ond brodyrde,
 Nid cynnadyll ond brodyrde,
 Nid corawd ond brodyrde,
 Nid cynnal ond brodyrde,
 Nid cyvraid ond brodyrde,
 Nid cysswyn ond brodyrde,
 Nid cyttrev ond brodyrde,
 Nid cyssulw ond brodyrde,
 Nid cywaith ond brodyrde,
 Nid cywaeth ond brodyrde,
 Nid cyttrym ond brodyrde,
 Nid cymyn ond brodyrde,
 Nid cymhwyll ond brodyrde,
 Nid cychwedyl ond brodyrde,
 Nid cydnerth ond brodyrde,
 Nid cyvnerth ond brodyrde,
 Nid cyvar ond brodyrde,
 Nid cydvod ond brodyrde,
 Nid cydwedd ond brodyrde,
 Nid cyvun ond brodyrde,
 Nid cymmraint ond brodyrde,
 Nid cymmrawd ond brodyrde,
 Nid cov ond brodyrde,
 Nid cyvannedd ond brodyrde,
 Nid cymmyred ond brodyrde,
 Nid cymhrain ond brodyrde,
 Nid cyvurdd ond brodyrde,
 Nid cyvoeth ond brodyrde,
 Nid cymmod ond brodyrde,
 Nid cymmedyr ond brodyrde,
 Nid cymhorth ond brodyrde,
 Nid cywir ond brodyrde,
 Nid cysgordd ond brodyrde,
 Nid cyvraith ond brodyrde,
 Nid cenedyl ond brodyrde,
 Nid Cymry ond brodyrde,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

151. NIDIAU EREILL

Nid hawdd dangaws annoeth,
 Nid hawdd dysgu anwar,
 Nid hawdd deddvoli anwir,
 Nid hawdd cadarnau gormes,
 Nid hawdd ysgog sereh,
 Nid hawdd gorvod ar athrylith,
 Nid hawdd gwrthladd angen,
 Nid hawdd newid nawtur,
 Nid hawdd symud awen,
 Nid hawdd dileaw cariad,
 Nid hawdd cymmod à chas,
 Nid hawdd gochel drygioni,
 Nid hawdd drwg o ddaioni,

Nid hawdd gwarthruddiaw cyviawn,
 Nid hawdd hudaw call,
 Nid hawdd llygru cywir,
 Nid hawdd digiaw dedwydd,
 Nid hawdd rhadloni lliidiog,
 Nid hawdd gyru pwyll ar ddiriaid,
 Nid hawdd ovni glew,
 Nid hawdd hyder ar lwyr,
 Nid hawdd darbwyl anwybodus,
 Nid hawdd deall dichell,
 Nid hawdd addwynâu balch,
 Nid hawdd cau yn erbyn â wŷr pawb,
 Nid hawdd ynnill gelyn,
 Nid hawdd ammeu gwirionedd,
 Nid hawdd rhadloni cenvigen,
 Nid hawdd taw ar gydwybod,
 Nid hawdd gorthaw ar y gwir,
 Nid hawdd digaloni dwyvawl,
 Nid hawdd gwarau anynad,
 Nid hawdd llygru dedwydd,
 Nid hawdd gyru â vnyer ar ddoeth,
 Nid hawdd ond ymvoddau ar ddaioni,
 Nid hawdd ond uvyddau i Dduw,
 Nid hawdd twyllaw Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

152. ARALL UNRHYW.

Nid hawdd gwybod y cyvan,
 Nid hawdd ammeu gwirionedd,
 Nid hawdd cadarnau celwydd,
 Nid hawdd difrwythaw cyviawnder,
 Nid hawdd gweled y pell,
 Nid hawdd canvod â vydd,
 Nid hawdd casau pechawd cynnwynawl,
 Nid hawdd boddloni pawb,
 Nid hawdd galw doe yn ôl,
 Nid hawdd cydymddwyn â gormes,
 Nid hawdd attal amser,
 Nid hawdd diwreiddiaw serch,
 Nid hawdd dileaw cariad,
 Nid hawdd ysgog fyddlondeb,
 Nid hawdd llygru cywirdeb,
 Nid hawdd rhadloni trachwant,
 Nid hawdd gostegu cenvigen,
 Nid hawdd gyru pwyll ar valch,
 Nid hawdd darbwyl annoeth,
 Nid hawdd darwedd anwybodus,
 Nid hawdd deall dichell,
 Nid hawdd ovni glew,
 Nid hawdd annog llwyr,
 Nid hawdd dyspwyllaw anwar,
 Nid hawdd gwerinaw diriaid,
 Nid hawdd dygnu dedwydd,
 Nid hawdd arail annysg,
 Nid hawdd dangaws anneallus,
 Nid hawdd gorvod ar ddoeth,
 Nid hawdd dattawd athrylith.
 Nid hawdd newid nawtur,
 Nid hawdd gwrthladd angen,

Nid hawdd symud awen,
 Nid hawdd cymmod â chās,
 Nid hawdd cywilyddiaw deddvawl,
 Nid hawdd gwad ar â wŷr pawb,
 Nid hawdd cau yn erbyn cydwybod,
 Nid hawdd gwarthruddiaw daioni,
 Nid hawdd digaloni dwyvawl,
 Nid hawdd ond gwneuthur daioni,
 Nid hawdd ond boddiaw Duw,
 Nid hawdd dianc o ddrwg,
 Nid hawdd twyllaw Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

153. EREILL.

Nid anvodd ond prid,
 Nid prid ond prid o anvodd,
 Nid prid o anvodd ond ediveirwch,
 Nid edivar awr angau ond anvoddiaw
 Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

154. EREILL.

Nid gwladwr heb urddas,
 Nid urddas heb vonedd,
 Nid bonedd heb ddysg,
 Nid dysg heb voes,
 Nid moes heb syberwyd,
 Nid syberwyd heb ddeddvoldeb,
 Nid deddvoldeb heb gyfiawnder,
 Nid cyfiawnder heb uvyddiad,
 Nid uvyddiad heb ddwyvoldeb,
 Nid dwyvoldeb heb gariad,
 Nid cariad ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

155. EREILL.

Nid divyr ond cyweithas,
 Nid cyweithas ond syber,
 Nid syber ond trwsiadus,
 Nid trwsiadus ond gweddusder,
 Nid gweddusder ond uvyddawd,
 Nid uvyddawd ond amalchineb,
 Nid amalchineb ond cariad.
 Nid cariad ond â vo gas gantho boen i un
 byw a bod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

156. EREILL.

Nid gwybod heb weled,
 Nid gweled heb awen,
 Nid awen heb ei harver,
 Nid arver heb serch,
 Nid serch ond o bwyl,
 Nid pwyll ond ystyriaeth,
 Nid ystyriaeth ond ar ddaioni,
 Nid dim¹ ond o Dduw, am hyny
 Nid gwybod ond o Dduw,
 Nid awen ond o Dduw,
 Nid pwyll ond o Dduw,

¹ Nid ond o Dduw. LL

Nid daioni ond o Dduw,
 Nid dim ond y sydd o Dduw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

157. EREILL.

Nid call ond à wrendy gynghor,
 Nid pwyll ond à wyr gynghor,
 Nid doeth ond à gais gynghor,
 Nid deall ond à ystyr gynghor,
 Nid hawdd dodi cynghor,
 Nid cwbyl nemawr o gynghor,
 Nid amyl y gwedd un cynghor,
 Nid trahäus ond ni pheirch gynghor.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

158. EREILL.

Nid bôd ond Duw,
 Nid byw ond Duw,
 Nid da ond Duw,
 Nid doeth ond Duw,
 Nid gwybod ond Duw,
 Nid gallu ond Duw,
 Nid cariad ond Duw,
 Nid cyviawn ond Duw,
 Nid hollwybedydd ond Duw,
 Nid cadarn ond Duw,
 Nid diddarvod ond Duw,
 Nid barn ond barn Duw,
 Nid arglwydd ond Duw,
 Nid tragwydd ond Duw,
 Nid anveidrawl ond Duw,
 Nid hollawl ond Duw,
 Nid digon ond Duw,
 Nid dim ond Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

159. EREILL.

Nid nerth ond Duw,
 Nid bywyd ond Duw,
 Nid cyvnerth ond Duw,
 Nid cynneiliawdyr ond Duw,
 Nid cywyl ond Duw,
 Nid câr ond Duw,
 Nid cyvaill ond Duw,
 Nid ceidwad ond Duw,
 Nid agos ond Duw,
 Nid yn mhob man ond Duw,
 Nid à ŵyr y cyvan ond Duw,
 Nid à varn yn gyviawn ond Duw,
 Nid à wna à vno ond Duw,
 Nid cael ond cael Duw,
 Nid gobaith ond yn Duw,
 Nid gwared ond Duw,
 Nid dim ond yn Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

160. EREILL.

Nid hawdd symud awen,

Nid hawdd newid nawtur,
 Nid hawdd gorvod ar athrylith,
 Nid hawdd dihenu anian,
 Nid hawdd gorthaw ar gydwybod,
 Nid hawdd ammeu y gwir,
 Nid hawdd cynnal celwydd,
 Nid hawdd ovni glew,
 Nid hawdd annog llwyr,
 Nid hawdd darbwyll anwybodus,
 Nid hawdd gwrthladd à ŵyr pawb,
 Nid hawdd rhadloni cenvigen,
 Nid hawdd gyru pwyll ar ddiriaid,
 Nid hawdd llygru dedwydd,
 Nid hawdd dirywo rhyw,
 Nid hawdd divenwi serch,
 Nid hawdd gwrthol ar gariad,
 Nid hawdd lluddio cyviawnder,
 Nid hawdd trechu ar gelwyddyd,
 Nid hawdd difawd gwybodau,
 Nid hawdd galw y drwg yn ôl,
 Nid hawdd attal daioni,
 Nid hawdd rhadverth o drachwant,
 Nid hawdd trymysg ar gall,
 Nid hawdd dangos balch,
 Nid hawdd cywilyddio deddwawl,
 Nid hawdd meflu dwyvwyl,
 Nid hawdd à vyner i ddoeth,
 Nid hawdd dyspwyll ar annoeth,
 Nid hawdd celwyddu synwyrâu,
 Nid hawdd cuddiaw rhag amser,
 Nid hawdd dianc rhag awr ddiweddd,
 Nid hawdd gwâd ar bechodau,
 Nid hawdd gorhel barn,
 Nid hawdd twyllaw Duw,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

161. EREILL.

Nid glew ond à orydd arno ei hunan,
 Nid cadarn ond à vo drech no ei hunan,
 Nid gwybedydd ond à edwyn ei hunan,
 Nid llyw and à lywio ei hunan,
 Nid gwiliedydd ond à wilio arno ei hunan,
 Ni ochel ond à ochelo ei hunan,
 Ni orydd ond à orfo arno ei hunan,
 Ni ymgeidw ond à ymgeidw rhag ei hunan,
 Nid deallus ond à ddeallu ei hunan,
 Nid doeth ond à wyl folineb ei hunan,
 Nid call ond à ystyr ei hunan,
 Nid athraw ni addysg ei hunan,
 Nid câr ond à vo gâr iddei hunan,
 Nid gelyn neb ond ei hunan,
 Nid gwall ond à ato iddei hunan,
 Nid gwybod ond cydwybod dyn ei hunan,
 Nid trevyn ond à drevno arno ei hunan,
 Nid iawn ond à iawnäo arno ei hunan,
 Nid dim o vlaen Duw ond à vo dyn ei hunan.

Catwg Ddoeth ai cant.

162. EREILL

Nid iawn ond cyviawn,
 Nid da ond cyviawn,
 Nid hardd ond cyviawn,
 Nid cadarn ond cyviawn,
 Nid paräus ond cyviawn,
 Nid cywir ond cyviawn,
 Nid llwydd ond cyviawn,
 Nid braint ond cyviawn,
 Nid rhydd ond cyviawn,
 Nid hawl ond cyviawn,
 Nid deddyv ond cyviawn,
 Nid diddarvod ond cyviawn,
 Nid digon ond cyviawn,
 Nid pen ar bob peth ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond Duw.
 Catwg Ddoeth ai cant.

163. EREILL.

Nid goludawg ond ä ddonio Duw,
 Nid diogel ond ä nawdd Duw.
 Nid tlawd ond ä vo gäs gan Dduw,
 Nid dawn ond rhadverthwch Duw,
 Nid doeth ond o addysg Duw,
 Nid dedwydd ond ä vo tros Dduw,
 Nid ynnill ond bodd Duw,
 Nid digon ond Duw.
 Catwg Ddoeth ai cant.

164. LLWYRAU.

LLWYRAV gallu gallu Duw,
 Llwyrav gwybod gwybod Duw,
 Llwyrav gwyllys gwyllys Duw,
 Llwyrav nawdd nawdd Duw,
 Llwyrav cariad cariad Duw,
 Llwyrav gwaith gwaith Duw,
 Llwyrav dig dig Duw,
 Llwyrav dynawd dynawd Duw,
 Llwyrav barn barn Duw,
 Llwyrav dial dial Duw,
 Llwyrav gobrwy gobrwy Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

165. TRECHAU.

TRECH gwir no chadarn,
 Trech ammod no clyvraith,
 Trech ä gais nog ä geidw,
 Trech ä gâr nog ä gäs,
 Trech traha no thrais,
 Trech anian nog addysg,
 Trech awen nog athraw,
 Trech athrylith no phwyll,
 Trech pwyll no chäd,
 Trech arglwydd gwan no gwäs cadarn,
 Trech gwläd nog arglwydd,
 Trech serch no chawr,
 Trech ymgais nog ymddiried,
 Trech tynged nog arfaeth,

Trech Duw no drwg obaith.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

166. TRECHAU EREILL.

TRECH clöd no chynneddyv,
 Trech pwyll no dichell,
 Trech awen nog ystyr,
 Trech nawtur no dysg,
 Trech dygwydd no deall,
 Trech arver nog arfaeth,
 Trech diwydrwydd no golud,
 Trech celvyddyd no llu brenin,
 Trech glew no gwläd,
 Trech pwyll no glew,
 Trech serch no chawr,
 Trech llavur no direidi,
 Trech rhaid no dewis,
 Trech ymgais no chyvoeth,
 Trech bryd no nerth,
 Trech gwir no chadarn,
 Trech cyviaunder no thrais,
 Trech Duw no dim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

167. SYNIADAU.

ADVDYD ä ddod addysg,
 Addysg ä ddod wybodaeth,
 Gwybodaeth ä ddod ddoethineb,
 Doethineb ä ddod varn,
 Barn ä ddod gydwybod,
 Cydwybod ä ddod ddaioni,
 Daioni ä ddod ddwyvoldeb,
 Dwyvoldeb ä ddod vwydd tragwydd.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

168. DEUPARTHAU.

DEUPARTH gwaith ei ddechreu,
 Deuparth taith ymbarotöi,
 Deuparth fordd ei gwybod,
 Deuparth gorchest ymgais,
 Deuparth llwyddiant diwydrwydd,
 Deuparth dwyvoldeb dedwyddyd,
 Deuparth dedwyddyd uvydddawd,
 Deuparth trev eu harverau,
 Deuparth clöd myned yn mhell,
 Deuparth awen moliant,
 Deuparth parch arver,
 Deuparth pryd ymdrwsiaw,
 Deuparth bonedd dysg,
 Deuparth dysg hyder,
 Deuparth dawn owyllys,
 Deuparth rhodd syberwyd,
 Deuparth cêrdd datgan,
 Deuparth anrhydedd moes,
 Deuparth celvyddyd ei rhin,
 Deuparth athrylith arver,
 Deuparth daioni cariad,
 Deuparth fydd yn nghalon,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

169. YMHOBAU CATWG DDOETH.

YMHOB daioni y mae ai gobrwy,
 Ymhob drwg y mae ai cysb,
 Ymhob dig y mae pechawd,
 Ymhob nwyv y mae trythyllwg,
 Ymhob dyn y mae awen,
 Ymhob awen y mae rhagor,
 Ymhob cās y mae gelyniaeth,
 Ymhob gormodd y mae traha,
 Ymhob avraid y mae direidi,
 Ymhob trachwant y mae lledrad,
 Ymhob coel y mae celwydd,
 Ymhob gwybod y mae gwir,
 Ymhob cyfredin y mae iawn,
 Ymhob cēl y mae cywilydd,
 Ymhob taw y mae doethineb,
 Ymhob dewis y mae cyvyngder,
 Ymhob cyvyngder y mae addysg,
 Ymhob creft y mae celvyddyd,
 Ymhob celvyddyd y mae rhin,
 Ymhob clwyv y mae pyd,
 Ymhob rhyvel y mae goval,
 Ymhob pechod y mae foledd,
 Ymhob twyll y mae cynllwyn,
 Ymhob llid y mae murn,
 Ymhob cudd y mae twyll,
 Ymhob traha y mae pechawd,
 Ymhob gwlad y megir glew,
 Ymhob maddeu y mae cariad,
 Ymhob cariad y mae Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

170. EREILL UNRHYW.

YMHOB dyn y mae enaid,
 Ymhob enaid y mae deall,
 Ymhob deall y mae meddwl,
 Ymhob meddwl y mae rhyw ddrwg neu
 dda,
 Ymhob gorchest y mae ymgais,
 Ymhob ymgais y mae diwydrwydd,
 Ymhob diwydrwydd y mae ennill,
 Ymhob ennill y mae anrhydedd,
 Ymhob anrhydedd y mae urddas,
 Ymhob urddas y mae braint,
 Ymhob braint y mae dyledswydd,
 Ymhob dyledswydd y mae gwared,
 Ymhob gwared y mae daioni,
 Ymhob daioni y mae cariad,
 Ymhob cariad y mae Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

171. GOREU.

GOREU o'r galluan synwyrâu,
 Goreu o'r synwyrâu deall,
 Goreu o'r deall pwyll,
 Goreu o'r pwyll dewis,
 Goreu o'r dewis cyvoeth,
 Goreu o'r cyvoeth doethineb,
 Goreu o'r doethineb daioni,

Goreu daioni cariad,
 Goreu cariad tangneuv,
 Goreu tangneuv tangneuv Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

172. NAMYNAU.

NAMYN Duw nid oes à wŷr,
 Namyn Duw nid oes gallu,
 Namyn Duw nid oes cywiawn,
 Namyn Duw nid oes gariad,
 Namyn Duw nid oes gadarn,
 Namyn Duw nid oes myn,
 Namyn Duw nid oes gwyllys,
 Namyn Duw nid oes handid,
 Namyn Duw nid oes ymmod,
 Namyn Duw nid oes nawdd,
 Namyn Duw nid oes gobaith,
 Namyn Duw nid oes ymddiried,
 Namyn Duw nid oes gyvnerth,
 Namyn Duw nid oes wared,
 Namyn Duw nid oes bywyd,
 Namyn Duw nid oes dim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

173. TRIODD CATWG DDOETH.

- 1 TRI dyn anhawdd eu credu, rhodiad-
 ur o bell, darllenwr llyvyr anghyv-
 iaith, ac à vo hŷn no'i gymodogion.
- 2 Tri oŷn á gadarnáa galon dyn, oŷni
 gwedyd y cyvan á glywo gan arall,
 oŷni trallwyddiant, ac oŷni digiaw
 Duw.
- 3 Tri oŷn á wanáa galon dyn, oŷni dy-
 wedyd¹ y gwir, oŷni tylodi adwyd-
 ig, ac oŷni diawl.
- 4 Tripheth á gaif dedwydd, cariad per-
 faith, bywyd heddychlawn, a lla-
 wenydd nevawl.
- 5 Tair breniniaeth dedwydd, gair da y
 byd, cydwybod lawen, a gobaith
 cadarn am y byd á ddaw.
- 6 Tripheth á gaif y drwg annedwydd,
 tlodi, gair drwg, a phoen cydwy-
 bod.
- 7 Tripheth á gaif y gwallus, cywilydd,
 colled, a gwatwar.
- 8 Tripheth á gaif y divalech, amllder,
 llawenydd, a chariad ei gymod-
 ogion.
- 9 Tripheth á gair o godi yn fore, iechyd,
 cyvoeth, a santeiddrwydd.
- 10 Tripheth á gaif y cysgadur, cywilydd,
 aviechyd, ac adwyd.
- 11 Tripheth á gaif y cywir, dawn, parch,
 a fyniant.
- 12 Tripheth á gaif anghywir, byd drwg,
 gair drwg, a diwedd drwg.

¹ Gwedyd.

- 13 Tripheth á gaif dyoddevus, cariad, heddwach, a'i wynvyd ar bob gwrthwynebiad.
- 14 Tripheth á gaif cynhenus, cynhen, cywilydd, ac anmharch.
- 15 Tripheth á gaif trugarawg, dawn, cariad, a thrugaredd Duw.
- 16 Tripheth á gair o hir ddilyn drwg, newyn, carchar, ac ufern.
- 17 Tripheth á gaif dwyvawl, digonedd bydawl, heddwach cydwybodawl, a llawenydd newawl.
- 18 Tripheth á ddylid eu hystyr gan bob dyn, o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac i ba le ydd á.
- 19 Tri chydymaith y diawl, balchedd, cenvigen, a thrais.
- 20 Tri anghyvartal byd, berthedd, cariad, ac angen.
- 21 Tri glŵth byd, mor, arglwydd, a dinas.
- 22 Tri dyn á ddygant eu dadleuon i ben yn hawdd, hael, doeth, a chyvoethawg.
- 23 Tri ardymyr einioes dŷn, gobaith, cariad, a llawenydd.
- 24 Tri magwriaeth traha, rhyvyg, cyvoeth, a rhysiant.
- 25 Tri buddugoliaeth doeth, urddas, greddev, a chanmawl.¹
- 26 Tripheth over iawn, hustyng á byddar, hiraethu am varw, a chynghori gwraig yn erbyn ei gwyllys.
- 27 Tripheth ni wél dyn hanner ei ddigon o honynt, einioes, iechyd, a chyvoeth.
- 28 Tri rhyw o dda y sydd ac nis byddir gwell erddynt, á gafer o anudon, á gafer o ddadlau anghywir ac yn erbyn cywir, ac á gafer am drevtadaeth oni phrynir tir o honynt neu gost mab mewn ysgol.
- 29 Tripheth á yspeiliant lle delont, dwr, tan, a melldith Duw.
- 30 Tri chas á drig vyth, rhwng priawd a'i lysblant, rhwng cwn a moch, a rhwng Cymry a Saeson.
- 31 Tripheth rhaid aros yn hir cyn a'u cefir, cywirdeb o drachwant, doethineb o valchder, a chyvoeth o ddiogi.
- 32 Tri sail doethineb, synwyr i ddysgu, cŵi i gadw, a chymhendawd i adrawdd.
- 33 Tair gormes doeth, gwraig, diawd, a dryganian.
- 34 Tair bôst fôl, bostiaw maswedd, bostiaw cyvoeth, a bostiaw bonedd.
- 35 Tri chwerthin fôl, am ben y da, am ben y drwg, ac am bennas gwyr beth.
- 36 Tripheth nid call iawn ei gwneuthur, canu cloch i vyddar, pisaw yn erbyn y gwynt, ac addysgu henddyn.¹
- 37 Tripheth á gaif pob diymgais a'i ddyled, tlodi, anmharch, a chydwybod vlin.
- 38 Tripheth á gaif gwr o dlodi, iechyd, addysg, a nawdd Duw.
- 39 Tripheth a ynnill gwr o ynnill cyvoeth, câs rhyngtho a dŷn, câs rhyngtho a'i hun, a chás rhyngtho a Duw.
- 40 Tri dyn y sydd, dyn i ddyn, dyn i Dduw, a dyn i ddiawl: dyn i ddyn a wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, dyn i Dduw a wna dda dros drwg, dyn i ddiawl a wna ddrwg dros dda.
- 41 Tri cholled y corf a bair ynnill i'r enaid, colli câr, colli iechyd, a cholli cyvoeth.
- 42 Tri rhyw gelwydd y sydd: celwydd ar air, á bair i arall wedyd na vo gwir; celwydd ar weithred, á bair i arall weithredu yn erbyn y gwir; a chelwydd arddangos, neu o ymddwyn, á bair i arall veddwl a chredu y peth na vo gwir.
- 43 Tri dyn melltigedig y sydd, á dor orchymyn Duw yn ddieltivar: ni wypo ddim o dda ac ni chais ei ddysgu, ac á wypo lawer ac nas dangoso i neb arall.
- 44 Tripheth nis gellir bod hebddynt, tudded, trwydded, a gwasgawd.
- 45 Tripheth gwell no chyvoeth, iechyd, rhyddydd, a synwyr.
- 46 Tripheth á ddylai gristion eu gwneuthur, ovni Duw yn vwy no dim, gwasanaethu Duw o vlaen neb arall, a charu Duw uwchlaw pob dim.
- 47 Tripheth angenrheidiawl i bechadur eu gwneuthur, cydnabod ei bechodau, ymgais á daioni, ac ymochel ag ai denai at ddrwg.
- 48 Tri gelyn enaid cristion, y byd, y cnawd, a'r cythraul.
- 49 Tri meddyg enaid, ympryd, gweddi, a chardawd.
- 50 Tripheth nis gellir ddim o dda hebddynt, gwir, heddwach, ac haelioni.
- 51 Tri ychydig á bair colli llawer, ychydig o anwydau drwg, ychydig o wall, ac ychydig o anghyviawnder.

¹ Urddas, goddev, a chanmawl. Ll. ar.¹ A throï meddwl henddyn. Ll. ar.

- 52 Tri chynghor Lasar, câr dy Dduw, canys eve a'th wnaeth; gobeithia yn Nuw, canys eve a'th gynnal; ac ovna Dduw, canys eve a'th varn.
- 53 Tripheth serchawg eu gweled, diriaid yn myned yn ddedwydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn santaidd.
- 54 Tripheth a ddyly gristion eu coviaw yn wastad rhag pechu yn varwawl, gorchymynion Duw, llawenydd nev, a phoenau ufern.
- 55 Tripheth sy'n arwyddocau vod dŷn yn gadwedig, casau pob drwg, caru pob daionus, ac ymgais â Duw ar weddiau.
- 56 Tripheth y sydd ar Dduw yn arbenigion, bod yn hollalluawg, yn olgyvoethawg, ac yn olldrugarawg.
57. Tripheth â ynnill gariad Duw, fydd lân, gobaith cryv, a chariad diysgawg.
58. Tripheth a gymhellant i weddio ar Dduw, hir glevyd, hir advyd, a hir dristyd.
- 59 Tripheth sydd yn gwaethygu y byd, seguryd, balchder, ac avraid.
60. Tripheth y sy'n trallodi y byd, cenvigen, llid, a thrachwant.
- 61 Tripheth y sydd ac nid dim hebddynt, nerth Duw hollalluawg, cariad Duw holldrugarawg, a doethineb Duw hollwybodawl.
- 62 Tripheth â ddysg dyn o vod yn segur, meddwl drwg, dywedyd yn ddrwg, a gwneuthur drwg.
- 63 Tripheth anhawdd i wir gristion eu gwneuthur, caru drwg, balchiaw yn ei ddâ, ac esgeulusaw ei ddyled i Dduw a dŷn.
- 64 Tripheth â ganlyn seguryd, campau drwg, gair drwg, a diwedd drwg.
- 65 Tripheth daionus i ddŷn, meddwl yn dda, gwedyd yn dda, a gwneuthur yn dda.
- 66 Tripheth ni all dŷn eu cuddiaiw, cariad mawr, câs mawr, a chyvoeth mawr.¹
- 67 Tripheth â arwain ddyn i dlodi, chwareuon, glythineb, a phuteindra.
- 68 Tripheth â gaif dŷn wrth ymygyvreithiaiw, cost, goval, a thraferth.
- 69 Tripheth anhawdd i ddŷn eu gwneuthur yn gwbyl, adnabod ei hun, gorchvgygu eichwant, a chadw ei rin.
- 70 Tripheth cyntav â dwyllant ddyn, geiriau tēg, chwaut ynnill, ac anwybodaeth.
- 71 Tripheth gwerthfawrocav i ddŷn, iechyd, rhyddydd, a rhinwedd.¹
- 72 Tripheth ardderchawg ymhlith pethau bydawl, casâu folineb, caru rhinwedd, ac ymgais am ddysg yn wastad.
- 73 Tripheth sydd raid i gristion ryvela yn eu herbyn, y byd, y cnawd, a'r cythraul.
- 74 Tripheth sy raid wrthynt i wneuthur pob gwaith, gwybodaeth y modd ai gwnair, gallu iddei wneuthur, ac ewyllys iddei ddwyn i ben.
- 75 Tripheth â geidw gwr mewn iechyd, ymborth mesurawl, llavur cymmedrawl, a gwres noturiawl.²
- 76 Tripheth da pan vōnt gymmesur, a drwg pan vōnt anghymmesur, dŵr, tân, a gwynt.
- 77 Tripheth gwrthwyneb gan ŵr ymadael â hwynt, gwlad lle ai ganed ac ai maged, ceraint â gavoedd yn gywir iddo, a chyvoeth â gsgloedd drwy lavur ei ddwyllaw ei hūn.
- 78 Tripheth sydd yn caŵ trevyn a dosparth ar bob peth o'r byd, rhiv, pwys, a mesur.
- 79 Tripheth â ddaw ar ddyn heb yn wybod iddo, cwsg, pechawd, a henaunt.
- 80 Tri sylvaen doethineb, ieuenetid mabawl i ddysgu, ceudawd i gadw â ddysger, a synwyr call yn ymarver a gwybodau.
- 81 Tripheth â ddylai ddyn bryderu yn ddiysgog eu gwneuthur, gwrandaw yn uvydd, ateb yn gall, ac ymdangos yn wybodus.
- 82 Tripheth â ennillant enw da i ddyn, gwedyd ychydig, gwneuthur daioni, ac ymlavuriaw.
- 83 Tair cynneddyr, ddrwg ar ddŷn, balchedd heb haelioni, trachwant heb gyviannder, a llid heb drugaredd.
- 84 Tri modd y sydd i adnabod dŷn, ei ymadrawdd, ei ymddygiad, a'i arverion.
- 85 Tripheth anhawdd i ddŷn eu gwneuthur, oeri y tân, sychu y dŵr, a boddloni y bŷd.
- 86 Tripheth â wna wr yn vlaenawr ar ei gymodogion, bod yn ddoeth, bod yn hael, a bod yn gyvoethawg.
- 87 Tripheth â bair i wr gariad eigymodogion, bod yn heddychwyr, bod yn gynnorthwywr, a bod yn hyforddwr.³

¹ A chydwybod lan. Ll. ar.² Trafael cymmedrawl. Ll. ar.³ Bod yn athrywynwr. Ll. ar.¹ A synwyr mawr. Ll. ar.

- 88 Tair cynneddyv anweddus ar ddŷn,
bod yn daer ei gais, yn galed i roi,
ac yn ddrwg ei dyb.
- 89 Tripheth canmoladwy ar ŵr, bod yn
ddoeth ei ymadrawdd, yn gyviawn
ei weithredodd, ac yn gochel pob
gormodd.
- 90 Tripheth rhyvedd sydd yn y byd gan
vod cymmaint o wahaniaeth rhyng-
thynt, wynebau dynion, llaverydd
dynion, ac ysgriveniadau dynion.
- 91 Tripheth nid ydynt yn gorphwys un
amser mewn dŷn, y galon yn
gweithiaw, yr anadyl yn goreiliaw,
a'r enaid yn meddwl.
- 92 Tri rhyw oddynion anhawddeu cael yn
yr un meddwl, y call a'r fol, yr hael
a'r cybydd, a'r cywir a'r twyllwr.¹
- 93 Tri rhyw o ddynion à gollant eu har
avwch yn debyg i rai allan o'u
pwyll, helwyr, corelwyr, ac ymladd-
wyr.
- 94 Tri rhyw o ddynion y sydd heb bris
am à vo iawn a chywir, meddwyr,
anudonwyr, a bradwyr.
- 95 Tri rhyw o ddynion y sydd heb ovni
Duw, bradwyr, treiswyr, a chyb-
yddion.
- 96 Tri rhyw o ddynion cythreulig y sydd,
bradwyr, cynllwynwyr, ac athrod-
wyr.
- 97 Tri dyn ni ddylid eu gwawdd i
dŷ, twyllwr gwenieithus, testunwr
gwatwars, a bradwr cenvigenus.
- 98 Tripheth nid hawdd eu cael pan vyner,
benthyg arian gan oerwr yn ddilog,
pleidiaw dadyl mewn llys cyvraith
yn ddiwobrwy, a chiniaw moethus-
vwyd mewn ty cybydd.
- 99 Tri chās gan Dduw a chan ddyn,
celwyddwr, cynhenwr, a chybydd
angawr.
- 100 Tripheth angenrhaid i ddyn à elo i
davarn, pen cadarn, bola gwydyn,
a chod drom.
- 101 Tripheth à geif dyn mewn tavaru,
divyrwech ai gwna'n dlawd, digriv-
wech ai gwna'n bechadur, a llawen-
ydd ai gwna'n drist.
- 102 Tripheth à bair amlâu gwahoddiadau
i ddŷn, gwedyd ychydig, a'r hyn à
weto'n gall ac athrawaidd; llawen-
ydd tawel heb vawr ymdravod
arno; ac ymddwyn anormesgar yn
mhob peth.
- 103 Tripheth à bair i ddyn golli gwahodd-
edigaeth, bwyta gormodd, gwedyd
gormodd, a cheisiaw gormodd.
- 104 Tair ymgais hardd a chanmoladwy ar
ŵr, llavuriaw ei dir, amlâu ei wyb-
odau, a chynnyddu mewn rhin-
wedd.
- 105 Tripheth à wna ysgrivenydd da, cov
tragywyddawl am bob ardderchawg
o gamp a gweithred, rhoi addysg
dangosawl i'r oesodd ar ei ôl, a
pheri cofaad a mawl iddei enw dros
vyth.
- 106 Tripheth y gâd prydydd da ar ei ol, cov
am voliannus, dyddanwech i'r medd-
wl, ac addysg i'r gwybodaethgar.
- 107 Tripheth à crys ar ôl pob dyn da
rhinweddawr, gair ac enw da iddo
ei hun; addysg dda i'r etiveddion
a'r lle y bu; ac amgerddediad da
ar bob peth à dravodes ev ar ym-
ddwyn a gweithred.
- 108 Tripheth gwell no golud y gâd ded-
wydd iddei blant a'u hetiveddion,
addysg o bwyll, addysg arddangos,
ac anuogiad i wneuthur val y
gwnaeth yntau, achos y parch a'r
clod à gefir iddo.
- 109 Tripheth à wna ddyn dedwydd, ym-
wellâu beunydd yn ei vuchedd,
ymvoddioni yn wastadawl i'r peth
à vo, ac uvyddâu yn ddbaid i or-
chymynion Duw.
- 110 Tripheth ni vydd gwell yr etiveddion
o honynt, golud cybydd angawr,
clod cyveillion tavaru, a gorchest-
ion chwaryddiaeth.¹
- 111 Tripheth nid gwr un dyn hebddynt,
gwraig, cartref, a chelvyddyd.²
- 112 Tripheth hofaid i wr eu meddu,
gwraig rinweddus, ty trevnus, a
thir cyvanneddus.
- 113 Tripheth à nerthant wr i ymgvyoeth-
ogi, gwraig yn casglu, tylwyth
divrad, ac yntau'n lavuriad.
- 114 Tripheth à wnant wr yn hoenus, ei
ei wraig yn ei garu, ei ymgais yn
fynu, a'i gydwybod yn esmwyth.
- 115 Tripheth a welir ar ddedwydd, ei
dylwyth yn ei garu, ei dda'n cyn-
nyddu, a'i Dduw yn ei nerthu.
- 116 Tripheth canmoladwy ar wraig, ei
hwyneb yn ddawnus, ei hymad-
roddion yn synwyrus, a'i harverion
yn ddaionus.
- 117 Tripheth à barant gymmeriad mawr
i ŵr, ei wraig yn dda-ei champau,
ei dir yn driniedig, a'i gynneddv-
au'n rinweddus.³

¹ A gair am orchestion, &c. Ll. ar.² Creff. Ll. ar.³ Ac yntau'n ddedwydd, Ll. ar.

- 118 Tripheth à geif gwr o vod ei wraig yn rinweddus a da ei champau, ei dylwyth yn uvyddion o gariad arno, ei blant yn voneddig eu moesau, a pharch gan ei gymodogion.
- 119 Tripheth gweddus i ŵr eu bod yn ei dŷ, ei wraig yn ddiwair, ei dylwyth yn ddianair, a'i delyn yn ei chywair.
- 120 Tripheth cysurvawr i ŵr eu bod gantho, ei wraig yn ei wely, ei dân yn ei aelwyd, a'i arian yn ei gôd.
- 121 Tripheth à wnant ŵr yn voddllon iddei giniaw, ei wraig yn vedrus, ei vwyd yn voethus, a'i gylla'n iachus.
- 122 Tripheth hofaidd i ŵr ar ei giniaw, cylllell awchus, pwyned flaenllwm, ac alawr glân.
- 123 Tripheth hof mewn teulu, trevyn dda, gwybodau daionus, a llawnder digonawl.
- 124 Tripheth à wnant annhrevnusder mewn tŷ a theulu, y gŵr yn vedd-wyn, y wraig yn ysgymu, a'r plant yn anhydyn.
- 125 Tripheth à bair i wraig gael tyb ddrwg am dani, bod yn chwannawg i gytgam â gwyr a gweision, bod yn chwannawg i ambeuthynion, a gwedyd yn ddrwg am wragedd ei chymodogion.
- 126 Tripheth à wnant wraig yn anniwair, tegweh ei phryd, folineb yn ei phen, a balehder yn ei chalon.
- 127 Tripheth à wnant wr yn angenus, ei wraig yn voethus, ei dylwyth yn wallus, ac yntau'n avradus.
- 128 Tripheth ni ddygant i ŵr gymmeriad mawr, ei wraig yn veistres, ei dy'n anghynhes, a'i dir yn ores.
- 129 Tripheth anesmwyth ar wr yn ei dŷ, ei wraig yn ymdaeru, ei gronglwyd yn dyveru, a'i sawell yn mygu.
- 130 Tripheth gwell i ŵr ei grogi no 'u meddu, tylwyth anghywir, plant anuvyddion, a gwraig veddw.
- 131 Tripheth y fydd â gwyn ei vyd y dyn a'u cafo, iechyd corforawl, gwraig rinweddawl, a rhadverthweh Duw.
Ac velly terfyna.

174. LLYMA DRIOEDD Y WRAIG DDA.

Gwraig dda a ddyfai vod—

- 1 Yn gywilyddgar, yn ddiystryw, ac yn uvydd.
- 2 Yn ddianllad ei meddwl, yn ddiavrad, ac yn gyviawu ei bwriad.
- 3 Y naill law'n casglu, y llall yn cyvranu, a'i phen yn pryderu:

- 4 Yn dda ei chydwybod, yn radlawn ei thavawd, ac yn gywir iddei phriawd.
- 5 Yn ddivalech ei chalon, yn hardd ei harverion, ac yn drugarawg wrth dldion.
- 6 Ei gorchwyl yn gryno, yn vedrus ei dwylaw, ac ar Dduw yn gweddïaw.
- 7 Ei hymddyddan yn serchus, ei gwisg yn weddus, a'i thy yn drevnus.
- 8 Yn gyvlym ei llaw, yn gyvlym ei llygad, ac yn gyvlym ei deall.
- 9 Ei chorff yn lluniaidd, ei hymddwyn yn hofaidd, a'i chalou yn bur.
- 10 Ei hwynebpryd yn ddawnus, ei phen yn ddeallus, ac yn wybodus.
- 11 Yn gymdogaid, yn ddivalech, ac yn haelionus ei meddwl.
- 12 Yn hyforddi'n gall, yn gwiliaw rhag gwall, ac yn meithrin ei phlant yn famawl.
- 13 Yn caru ei gwr, yn caru heddwch, ac yn caru Duw.
- 14 Yn voddllon i'r byd à vo, yn cynnal mesuroldob ymhob peth, ac yn govalu am vod yn gyviawn.
- 15 Yn amcanu y goreu, yn gwarchadw rhag y gwaethav, ac yn gweled à vo reitav.
- 16 Yn rhoi bwyd yn ei bryd, yn gorwedd gyda'r ddavad, ac yn cwnu gyda'r hedydd.
- 17 Yn amyneddus, yn dangneveddus, ac yn rinweddus.
- 18 Yn voneddig ei moesau, yn roesawgar ei geiriau, ac yn gristionogaidd ei devodau.
- 19 Yn gymmedrawl ei geiriau, yn deall amserau, ac yn deuluaid ei gwybodau.
- 20 Yn ddoeth ei llawenydd, yn wellëugar ei cherydd, ac yn gydwybodlawn ei chreydd.
- 21 Yn vaddeugar, yn gymodgar, ac yn wirioneddgar.
- 22 Yn warcheidwad ei meddiant, yn athraw iddei phlant, ac yn veddyges ei theulu.
- 23 Yn difawd cynhenau, yn gwasgar gwybodau, ac yn rhoi y blaen i bob goreu.
- 24 Yn cywilyddiaw diriaid, yn llawenâu dedwydd, ac yn boddâu Duw.

A'r wraig à vytho, val hyn á gerir gan ei gwr a'i theulu, a chan bawb ai hadnapo, a chan Dduw: a gwyn ei vyd y gwr ai mêdd.

Er hyny—

Rhyw wraig á gar myned lle myno, a a chael crêd ar á weto, a chafael á geisio,

a gwneuthur val y chwennych, a gwar-
eded Duw bob dyn rag hono.

A rhy amyl y gwelir y cyvryw wragedd.
Ac velly tervyna.

175.

DA vyddai genyv wybod mwy nog à wn
am danat : dywed imi ba vath ydwyd o
ddyn, ebai Daliesin wrth Gatwg, ac yn
atted iddo y dywed Catwg, gwell y
dylit ti wybod am danav no mi vy hun,
canys ti â glywi drach vy nghevyn y
peth na ddaeth erioed i'm clust i am
danav, a gwlad â biau barnu, ac nid mi
no neb arall â wŷr yr holl wir am dano
ei hunan.

176. TRIODD EREILL CATWG DDOETH.

- 1 TAIR camp ddwyawwl ar ddŷn, maddeu
y cam à wnelir iddo, gwellau pob
peth à allo, ac ymwrthod â phob
anghyviawn o ddyn ac o gamp.
- 2 Mewn tripheth ydd ymdebyga ddyn i
Dduw, cyviauwr, gwybodau, a
thrugaredd.
- 3 Tripheth nis gellir hâr arnynt, amser,
ehengder, a gwirionedd.
- 4 Tri y sydd ac nis gellir vyth iddynt eu
llawn dâl, rhieni, athraw da, a Duw
Dâd.
- 5 Tripheth goreu yn ein meddiant y dwg
y balchder oddiarnom, ein arian, ein
amser, a'n cydwybod.
- 6 Tair priv anvadgamp dŷn, llesgedd,
twyll, a balchder.
- 7 Tair priv vadgamp dyn, diwydrwydd,
cywirdeb, a gostyngeiddrwydd.
- 8 Tair priv ddwyvolgamp dyn, haelioni,
cariad, a maddeu y cam à gafo.
- 9 Tripheth à gâr Duw, tēg o rîv, tēg o
bwys, a thēg o vesur.
- 10 Tri adnabod anheggor doeth, ei Dduw,
ei hunan, a thwyll y bŷd.
- 11 Tripheth y dylai bob dyn eu hystyried,
o ba le y daeth i'r byd, at ba ddy-
ben y daeth i'r bŷd, ac i ba le ydd â
o'r byd nis gwyr ba awr neu wined.
- 12 Tripheth y sydd, a buan yr un à allo
gydgerdded ag wynt, llucheden,
meddwl dyn, a chynnorthwy Duw¹.
- 13 Tripheth nis gellir eu cael, tlodi o roi
cardawd, golud o ledrad, a doethineb
o lwyddiant.
- 14 Tri dyn à vyddant wrth vodd Duw,
athraw cywir, llavurwr da, a dydd-
iwr rhwng ymyrsonau.
- 15 Tripheth ddwyawwl yn mysg dynion,
creft, llavuriaeth, ac ysgolëidcawd.

¹Ac ewyllys da. Ll. ar.

- 16 Tripheth annwyvawl i ddyn ymyryd
ag wynt, swydd arglwydd, oerydd-
iaeth, a rhyvel.
- 17 Tripheth ni chair heb i bob un ei gyv-
aill, dydd heb nos, diogi heb newyn,
a doethineb heb barch.
- 18 Tripheth y sydd, cynghor, colled, a
chywilydd, na chymmer o'r cyntav,
â geif y ddau ereill.
- 19 Tripheth nid hawdd eu rhivo, banyrau
y goleuni, geiriau benyw siaradus, a
a dichellion cybydd.
- 20 Tripheth à dyvant ynghyd, oedran,
pechawd, a govid.
- 21 Tripheth y sydd ac wrthynt y bernir
ar ddŷn, ei olwg, ei ymmod, a'i
lavar.
- 22 Tripheth ydynt lai no dim, benyw heb
ddiweirdeb, gŵr heb wybodau, ac
athraw heb amynedd.
- 23 Tripheth yw rhan y goludawg, mwy-
vwy y trachwant, vwy y goval, a
lleilai yr ymwynâad.
- 24 Tripheth goreu yn y byd er llês dyn,
tlodi, clefyd, a phlant ; canys o'u
meddu y cair gwybod llawer gwir
nis gellid hebddynt.
- 25 Tri meddyg annifygiawl i bob clwyv a
chlefyd, anian, amser, ac amynedd.
- 26 Tripheth à geir o dylodi, iechyd, pwyll,
a santeiddrwydd.
- 27 Tripheth nid gwell eu cael no'u colli,
trallwydd, trachlod, a thraurdas.
- 28 Tri anverth byd, ienanc heb voes,
gwraig heb gywilydd, a gŵr heb
gydwybod.
- 29 Tri gwynvyd gwr doeth, tir rhyw-
iawg, gwraig ddiwair, a mab add-
wyn.
- 30 Tripheth ni waeth bod hebddynt no'u
meddu, llygad dall, cell heb vwyd,
a cheudawd heb ddysg¹.
- 31 Tripheth o reddv â ddygant eu perch-
enogion ar gyveiliorn, ieuencid,
llwyddiant, ac anwybodaeth.
- 32 Tri chydvod doethineb, haelioni a go-
lud, gwybodau ac anmalchineb, a
dewrder a thrugaredd, ac nid na
doeth na gwr lle nis cefir yn nghyd-
vod y pethau hyn.
- 33 Tripheth à ddygant wr drwy y byd,
iechyd, creft, a champau da.
- 34 Tripheth à geif cybydd o'i gyvoeth,
poen yn casglu, goval yn cadw, ac
ovyn colli.
- 35 Tripheth à ddygant eu cyrch ar y
gwanav, gelyn, cyvoeth, a balchder.
- 36 Tripheth na chreder dros yr hanner â

¹A cheudawd heb wybodaeth. Ll. ar

- vostier o honynt, am olud, am ddeall, ac am ddaioni.
- 37 Tripheth na ddangos i neb y cyvan o honynt, à vo yn dy gist, à vo yn dy ddeall, ac à vo yn dy veddwl, canys o veddu, a deall, a meddwl vwy ac yn amgen nog arall y bernir mawredd arnat.
- 38 Tripheth ni ddengys gwr à vo call, gwaelawd ei gôd, gwaelawd ei wybodaeth, a gwaelawd ei galon.
- 39 Tripheth à ddylid eu frwynaw'n dda, march ieuanc nwyvus, merch ieuanc ammhwyllus, a thavawd siaradus.
40. Tripheth tebyg y naill i'r llall, ysgubawr dêg heb yd, fiol dêg heb ddiawd, a merch dêg heb ei gair da.
- 41 Tripheth ys dir cael o honynt gant govid am un dyddanwch, helwriaeth, rhyvel, a serch ar venyw.
- 42 Tripheth à yr gwr¹ o'i dy, cronglwyd ddyverllyd, sawell vyglyd, a gwraig geintachlyd.
- 43 Tripheth nid da y cyvan o honynt, gwneuthur y cyvan à chwennycholid, credu y cyvan à weto ben gwlad, a dangos y cyvan à wyper.
- 44 Tripheth mawr o ymchwydd ymborth ar waed, gele, horen, a rhyvelwr.
- 45 Tri da iawn yn weision, a drwg iawn yn veistri, tân, dŵr, a gwynt.
- 46 Tripheth er cael beunydd á geisiant yn ddiorphwys, môr, meddwyn, a chybydd.
- 47 Tripheth a droant y byd wyneb i waered, pendodaeth gwraig, digywilyddra merch, ac anwybodaeth mab.
- 48 Tripheth à wnant briodas hapus, cydoedran, cydvonedd, a chydveddiant.
- 49 Tri dyn nid call eu credu, dieth am ei vonedd, hen yn canmawl y dydd à vu gynt, a gwr à vostio ei ddoethineb.
- 50 Tripheth ni welir ymgais arnynt ond mewn eisieu mawr, Duw, hen gefyl dall, a chachdy.
- 51 Tripheth gogylval a'u gilydd, cerdded ar ben a dwylaw, llyvu y baw oddiar din arall, a bod yn valch rodresgar yn ceisiaw mawredd byd.
- 52 Tripheth cyfelyb iddeu gilydd, cleddyv gloew à ryda o'i hir gadw yn ei wain, dŵr gloew à ddrewa o hir sevyll yn lonydd, a doethineb à vydd varw o'i hir anarver.
- 53 Trichardawd i'r oes à ddêl, planu coed, gwellâu celvyddydd, a magu plant yn ddeddvolion.
- 54 Tripheth à wnant lawnder mewn gwlad, planu coed, llavuriaw tir, a chribaw a nyddu.
- 55 Tripheth a ddylid sylwi'n bèn av ar bob peth, anian, agwedd, a gweithred.¹
- 56 Tripheth à bair iechyd, gwaith cymmedrawl, ymborth cymmedrawl, a llawenydd cymmedrawl.
- 57 Tri ymborth dyn à barant iechyd, hir-oes, a synwyr gloew, ydwyd, blithvwyd, a garddwyd.
- 58 Tri ymborth à barant aviechyd, byroes, a synwyr pwl, cigvwyd, cyveithvwyd, a gwyrawdvwyd.
- 59 Tair cynneddvamp ar ddyn ai parant yn iachus a hiroedawg, gwaith o lavuriaw'n gymmedrawl, codi'n fore, a llawenydd diniwed.²
- 60 Tair cynneddvamp ar ddyn à barant vyroes ac aviechyd, trallavur, trachwsg bore, ac anynadrvwyd.³
- 61 Tri newid mynych à barant hiroed, newid bwyd, newid gwaith, a newid dyddanwch.
- 62 Tripheth o'u hadver à estynant einioes dŷn, y wlad ai magwys yn blentyn, yr ymborth ai maethwys yn blentyn, a'r divyrweh ai dyddanwys yn blentyn.
- 63 Tri ychydig ar y pryd à wnant lês mawr, ychydig o vwyta ac yved, ychydig o oval, ac ychydig o davawd.
- 64 Tripheth da i ŵr a garo iechyd, digon o gws g y gwanwyn, digon o vwyd yr hâv, a digon o dân y gauav.
Ac velly tervyna hyn o driodd Catwg Ddoeth.

177. TRIODD EREILL.

- 1 Tri anrhydedd bydawl goruch pob un arall, aredig trev tâd, arddadlu hawl yn dda, a dwyn plant ar vonedd.
- 2 Tripheth nid oes namyn dedwydd neu ddoeth à veidyr ymochel ag wynt, godineb, med lwdawd, ac overedd.
- 3 Tri dyn iawn rhoddi bwyd iddynt, ymdeithydd, golychwydwr, a llavurwr.
- 4 Tri charelyu dyn, tân, dŵr, ac arglwydd.
- 5 Tri gorvoledd dedwydd, dirwest, tangnevedd, a gwadaledd.
- 6 Tri gorvoledd diriaid, glythineb, ymladd, ac anwadalwch.
- 7 Tri bendith ni adant ar ddyn na ne-

¹ Anianoldeb, agweddoldeb, a gweithredoldeb. Ll. Twm Sion ab Evan.

² Llavur cymmedrawl. Ll. ar.

³ Anghymmedrolwaith, sev y naill ai rhywaith ai rhyddiogi, hirgwsig bore, ac anvoddlondeb. Ll. ar.

- wyn na noethni, bendith ei dad fydd, bendith ei arglwydd priodawr, a bendith bardd llinolingerdd.
- 1 Tri bendith arall y sydd well no'r cyvan, bendith tad a mam, bendith clav a chlwyvus, a bendith dyn advydig.
- 9 Tripheth à ardderchavael gŵr, gwraig ddiwair ddiwyd, arglwydd diwyd diwith, a diffeisedd.
- 10 Tripheth à ddarostwng gŵr, tir drwg, gwraig ddrwg, ac arglwydd tir drwg.
- 11 Tri rhyvel yn heddwch, gwraig ddrwg, tir drwg, a drwg arlwydd.
- 12 Tri ymborth gŵr, hela, aru tir, a chyvnewid.
- 13 Tri thywysogaeth dedwydd, bod yn dda ei wasanaeth, yn dda ei anian, ac yn dda ei gyvrinach: a hyny ni chyngain namyn a chrevyddus neu voneddig.
- 14 Tri glŵth byd, brenin, môr, a dinas.
- 15 Tripheth à syrth ar ddyn heb yn wybod iddo, cwsgr, henaint, a phechawd.
- 16 Tri melus byd, methu, fynu, a phechu.
- 17 Tri chadarn byd, arglwydd, drud, a diddim.
- 18 Tripheth ni ellir yn iawn hebddynt er maint à wnelont o ddrwg, tan, dwr, a brenin.
- 19 Tri merthyrolaeth heb ladd, haelder tylawd, diweirdeb dyn ieuanc, a chaingynnal heb gyvoeth.
- 20 Tripheth nid hawdd eu hofi, milgi hwyr, bardd annigriv, a gwraig hagr.
- 21 Tri dyn à ddylid bod yn drugar wrth-ynt, alltud, gwedd, ac amddivad.
- 22 Tripheth à ddylid eu diolch, gan hawsed hyny o dal am danynt, gwa-hawdd, anrheg, a rhybudd.
- 23 Tripheth à gynnal hir ddireidi ar ddyn, drygioni, dryganian, a glythineb.
- 24 Tri chadernyd dedwydd ar ddyn, cynneddvau daionus, hawddgarweh, a goddevusder.
- 25 Tri rhwydd hynt, golychwyd, ciniaw, a chydymaith da.
- 26 Tri avrwydd hynt, diaspad, dryghin, ac ymladd.
- 27 Tri gogyflawnder dedwyddyd, caingynnal arno ei hun, dadlau syniannus. ac ymoddev yn gadarn.
- 28 Tripheth hardd ar ddyn, gwybodaeth, campau da, ac addvwynder.
- 29 Tripheth cās ar ddŷn, anwybodaeth, dryggampau, ac atgasrwydd.
- 30 Tri anhebgor gwybodaeth, calon yn meddwl, iaith i dddadgan, a cheudawd i gadw.
- 31 Tri chyw o'r un nyth, fermwr tavawd,¹ bardd dosparth, a dwyvawl cyfes.
- 32 Tripheth à gywirant eu gair yn ddiffuant, angen, dial Duw, ac ediveirweh.
- 33 Tripheth ni oddevant gellwair, iechyd, llwyddiant, ac amser.²
- 34 Tripheth ni ellir santeiddrwydd lle bythont, gloddest, balchder, a thrachwant.
- 35 Tri nōd santeiddrwydd, cariad perfaith, uvyddawd gwrawl, a thawwedigrwydd serchawg.
- 36 Tri nōd lleidy, tavawd holgar, llygad chwilgar, ac wynebpryd brawychus.
- 37 Tripheth à ddengys gywiriad, genau tawedawg, llygad diymdawr, ac wyneb divraw.
- 38 Tripheth anhebgor tuag at wneuthur pob peth, gwybodaeth, gallu, ac ewyllys.
- 39 Tripheth à geif dedwydd, cariad, heddwch, a llawenydd.
- 40 Tripheth à geif diriad, casineb, cystrin, a thristweh.
- 41 Tripheth gwrawl uvyddau iddynt, i'r gwir, i'r byd à ddēl, ac i'r ceiliawg pylgain.
- 42 Tri chās Duw a dyn, golwg ymladdgar, tavawd twyllodrus, ac asbri drygionus.
- 43 Tripheth nid da myned yn eu cych mewn brys, rhyvela, gwleddoca, a dadlaethu.
- 44 Tri nōd doethineb, cartrevgarweh, ymgais, ac amynedd.
- 45 Tripheth goreu gadael iddynt, ei dieithyr, lliv disyved, a doeth yn ei olwg ei hun.
- 46 Tri harddwch gwlād, ysgubawr, evail, ac ysgol.
- 47 Tripheth, er eu dryced, gwell eu meddu no bod hebddynt, ofeiriad, brenin, a gwraig.
- 48 Tri anawd llavurwr, gwas diawg, hād lledryw, a thir tragolwg.
- 49 Tripheth anghysurus, ty heb wraig, cell heb vwyd, a chorf heb iechyd.
- 50 Tripheth ar ddyn sy'n boddau Duw, cyviawnder, trugaredd, ac uvyddawd.

Ac velly tervyna.

Catwg Ddoeth ai cant.

¹ Creffwr tavawd. LL. ar.

² Ac oedran. LL. ar.

178. LLYMA ETTO DRIODD CATWG DDOETH.

- 1 TRIODD Catwg ab Gwynlliw à ddysgant dripheth, boddâu Duw, llesâu dŷn, a gwellau gwybodau a syberwyd.
- 2 Tri chyverddonau dyn, deall, cariad, a goluch.
- 3 Tri ardymyhr einioes dyn, gobaith, cariad, a llawenydd.
- 4 Tripheth à geif dyn goddevus, cariad dynion da, bodd ei gydwylbod ei hunan, a rhadverthi Duw.
- 5 Tripheth à geif tyn trugarawg, cariad y byd, tangnev calon a meddwl, a bôdd Duw.
- 6 Tri chosp y sydd am bechawd, cosp cyvraith gwlad, cosp cydwylbod, a chosp Duw.
- 7 Tripheth à geif dyn o gredu yn Nuw, digonedd bydawl, tangnev cydwylbodawl, a llawenydd newawl.
- 8 Tripheth sy'n dallu y byd, twyll, goruchaviaeth, a thraserch ar ddyn a dynolion.
- 9 Tripheth sy'n arwain y byd ar ddidro, addewidion arglwyddi, gwisgodd myneich, a syberwyd merch.
- 10 Tripheth à drallodant y byd, cenvigen, anwiredd, a thrachwant.
- 11 Tri phriv lygredigaeth y byd, balchder, glythineb, a seguryd.
- 12 Tripheth à nertiant ddyn i sevyll yn erbyn yr holl vyd, gweled ansawdd a phrydverthwch gwirionedd, gweled dan bais y celwydd, a gweled y modd y mae y gwir a'r celwydd yn diweddu.
- 13 Tripheth à geif dedwydd, cariad, heddwch, a llawenydd.
- 14 Tripheth angenrhaid i bechadur, cydnabod ei bechodau, edivarâu, ac ymgegiaw daioni yn iawn am danynt.
- 15 Tripheth y sydd a'r naill yn debyg i'r llall o honynt, hen varch dall yn canu telyn a'i garnau, hwch mewn sidanwisg, ac annhrugarawg yn ymdadawrdd am ddwyvolder.
- 16 Tri addysg y rhydd seguryd, i veddwl yn ddrwg, i wedyd yn ddrwg, ac i weithredu'n ddrwg.
- 17 Tair ysgol doeth, cydwylbod, pwyll, ac addysg.
- 18 Tair ysgol annoeth, cosp cyvraith, dygwydd drwg yn mywyd, ac ufern yn y byd à ddaw.
- 19 Tri chadernyd doethineb, cov, ystyr, ac arver.
- 20 Tripheth anweddus ar ddyn, tybied ei hunan yn ddoeth, tybied arall yn annoeth, a thybied y gwedd iddo à vyno.
- 21 Tri ychydig à ddangosant lawer o ddoethineb, ychydig balchder, ychydig trachwant, ac ychydig chwedl-eua.
- 22 Tripheth serchawg ar ddŷn, tangnevedd, doethineb, a charedigrwydd.
- 23 Tripheth ni waeth eu colli na'u cadw, cyvoeth, ieuencyd, a chariad y byd.
- 24 Tripheth y sydd a gwae a'u collo, gwybodau doethineb, cydwylbod lân, a chariad Duw.
- 25 Tripheth y sydd a melltigedig y neb a'u symuto, fin tir, hynt dwr, ac arwydd fordd ac arllwybyr.
- 26 Tripheth à wnânt ŵr yn vlaenawr ar ei gymodogion, meddiannau, gwybodau, a haelioni.
- 27 Tripheth à geif dyn diwyd, blaenor-iaeth, cyvoeth, a chlôd gan ddoethion.
- 28 Tripheth à geif dyn cywir, dawn, a pharch, a fyniant.
- 29 Tri ynnill dyn dedwydd, cariad ei wlad, heddwch dioval, a llawenydd newawl.
- 30 Tri ynnill dyn dyoddevgar, cariad, llonyddwch, a chlynnorthwy.
- 31 Tri hardd byd, dwyvawl, celvydd, a syber.
- 32 Tri pheth ar un à vydd, ac anhawdd yw cael ar arall eu cyvunwedd, wyneb, llavar, a deall.
- 33 Tair fynon gwybodaeth y sydd, pwyll, ansawdd, a gorvod.
- 34 Tripheth a ddylai ddyn à vynai addysg, gwrandaw yn graf, golygu yn graf, a thewi yn ddidoriant.
- 35 Tri dyn gwahanryw y sydd, dyn i Dduw à wna dda dros ddrwg, dyn i ddyn à wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, a dyn i ddiawl à wna ddrwg dros dda.
- 36 Tripheth y sydd ac nid hawdd ynnill dyn oddiarnynt, ei gred, ei awen, a'i genedyl.
- 37 Tripheth à geif gŵr o deithiau i wlad estrawn, newyn, anwyd, a gwatwar.
- 38 Tair llathvesur pob dŷn, ei Dduw, ei ddiawl, a'i ddidawr.
- 39 Tripheth à gair o ddilyn drwg; cywilydd, colled, a chosp.
- 40 Tripheth à ddylai à gafo gymwynas, ei ddiolch, ei goviaw, a thalu y pwyth.
- 41 Tripheth à ddylai bob un ei wneuthur, gwrandaw'n uvydd, ateb yn gall, a barnu'n hynaws.
- 42 Tair camp à ddangosant ddoethineb,

- dyoddev yn gall, meddeu y cam, ac ymgais am wybodau.
- 43 Tripheth â ennilliant enw da, gwedyd ychydig, gwneuthur daioni, a llavuriau am gynnalïaeth.
- 44 Tair fordd yr adnebydd dyn, ei ymaddroddion, ei arverion, a'i gyveillion.
- 45 Tripheth sy'n cadw y byd mewn trefyn, rhiv, pwys, a mesur.
- 46 Tair cynneddyv anwedus ar ddŷn, taerni cais, caled i roi, a drwg dybiau.
- 47 Tripheth â gadwant gorf a meddwl mewn iechyd, ymborth mesurawl, llavur cymmedrawl, a llawenydd cydwybodawl.
- 48 Tair afaith cynghor, dwyn ewyllys da, rhyddyd llavar, a gwybodaeth parth ac at yr achos.
- 49 Tri athrawon yniau dŷn, synwyr awenaid o reddv ac anïan, pwyll o ystyriaeth a chydwybod, a damweinoldeb cylch einïoes, ac hebddynt nis gellir gwybyddiaeth gyviawn.
- 50 Tripheth anhawdd eu cael; tân oer, dwr sych, a thrachwantus deddvawl.¹
- 51 Tripheth anhawdd eu gwneuthur, tori syched â thân, sychu y gwlyb â dwr, a boddloni y byd.
- 52 Tripheth ni adant ddyn mewn newyn a noethni, bendith tylawd a thraïodus, bendith arglwydd priodawr, a bendith bardd llinolingerdd.
- 53 Tripheth ardderchawg ar ddyn; gwroldeb, dysg, a phwyll.
- 54 Tripheth o'u tra arver â vyrâant einïoes dyn, cigvwyd, medddwawd, a thrachyd â gwraig.
- 55 Tripheth o'u hadver â estynant einïoes dyn, y wlâd ai magwys yn blentyn, yr ymborth ai maethwys yn blentyn, a'r myvyrdawd ai dyddanwys yn blentyn.
- 56 Tripheth gwell no chyvoeth, iechyd, rhyddyd, a phwyll.
- 57 Tripheth â gryvâant y meddwl a'r deall, gweled llawer, ystyried llawer, a dyoddev llawer.
- 58 Tripheth a gryvâant y corf, gorwedd ar wely caled, wybren oerllyd, a bwyd sych.
- 59 Tripheth â ddichonant bob peth, ac hebddynt nis gellir dim, nerth corf a meddwl, gwybodaeth, a serch awenbwyll.
- 60 Tripheth nis gellir deddvoldeb o Dduw hebddynt, maddeu gelyn a chamwedd, haelioni barn a gweithred, a glynu wrth â vo cyviawn deled â ddelo.
- 61 Tripheth â geif dyn cywir, fyniant, anrhydedd, a diwedd da.
- 62 Tripheth â geif dŷn twyllodrus, drygvyd, drygair, a drwg ddiwedd.
- 63 Tripheth â geif dŷn deddvawl, iechyd, llwyddiant, ac anrhydedd.
- 64 Tripheth â geif dyn o godi'n fore, iechyd - corforawl, cyvoeth bydawl, a bywyd tragwyddawl.
- 65 Tair bost fôl, ei gyvoeth, ei vonedd, a'i oferedd.¹
- 66 Tripheth â vostier ar ddoeth, ei ddeall, ei gelvyddyd, a'i gynneddvau dâ.
- 67 Tri chwerthin fôl, am ben y drwg, am ben y dâ, ac am ben nis gŵyr beth.
- 68 Tripheth â geif dyn govalus, parch, amledd, a boddlonedd,
- 69 Tripheth a geif dyn gwallus, cywilydd, eisiwedu, a galar.
- 70 Tripheth fy'n harddu meddwl, casau folineb, rhinwedd hylaw, ac awydd dysgu.
- 71 Tripheth ardderchawg ar ddyn, caru gwybodaeth, gwneuthur daioni, a bod yn gyviawn yn yr hyn â wnelo.
- 72 Tri thwyll dŷn, gair têt, chwant ynnill, ac anwybodaeth.
73. Tri dŷn ymgadwer rhagddynt: yr avlawen, y testunwr, ac a chwarddo am ben y drwg.
- 74 Tri gevellod cyntavanedig y cythraul, balchedd, anwiredd, a chenfigen.
- 75 Tripheth â geif dyn divalech, esmwythder meddwl, cariad ei gymodogion, ac awenbwylld ddwyvawl.
- 76 Tripheth â geif dyn dedwydd, llwyddiant, anrhydedd, a thangnev cydwybod.
- 77 Tripheth y ceif dyn annedwydd, dirmyg, avlwyddiant, a phoen meddwl.
- 78 Tripheth â gair o dlodi, iechyd, pwyll, a nerth Duw.
- 79 Tripheth â geif dyn dwyvawl, gair dâ, byd dâ, a diwedd dâ.
- 80 Tri dŷn nid call credu gormodd iddynt, rhodiadur o bell, darllenwr llyfrau anghyviaith, a gwr hŷn no'i gymodogion.
- 81 Tri cholled y corf â bair ennill i'r enaid, colli golud a meddiant, colli iechyd corforawl, a cholli câr a chyvaill.

¹Dwyvawl. Ll. ar.¹A'i vaswedd. Ll. ar.

- 82 Tri chynghor Lasar, car dy Dduw a'th wnaeth o ddim, ymgais a Duw a'th brynwys a gwaed ei Vab Iesu Grist, ac uvyddaa i Dduw a'th varn drwy air ei Vab Iesu Grist.
- 83 Tri athraw dŷn, un yw dichwain, sev addysg o weled a chlywed; ail yw deall, a hwnw á ddaw o ytsyr ac ymbwyll; trydydd yw awen yniawl o ddawn Duw yn radverthwech cynhenid.
- 84 Tair priv ddyledswydd dŷn parth gwlad a theulu, ynnill meddiant drwy ddiwydrwydd a chywirdeb; llesau ei wlad a'i genedyl ymhob gorchwyl á wnelo; a gyru addysg deddvoldeb ar bob un lle ydd elo.
- 85 Tri ovin á gadarnáant galon dŷn, ovni credu y cyvan á glywo gan arall, ovni llwyddiant bydawl, ac ovni anvodau Duw.¹
- 86 Tri ovin á wanáant galon dŷn, ovni gwedyd y gwir, ovni advydigrwydd, ac ovni diawl.
- 87 Tair sylvaen deddyv a chynneddyv, trevn, cyvianwder, a thangnev.
- 88 Tripheth cannoladwy ar ŵr, ymad-drawd doeth, trevnu 'n hardd, a gweithredu 'n gyvianw.
- 89 Tri diogelder dyn, iechyd, rhyddyd, a chydwybod dda.
- 90 Tripheth anhawdd i ddyn eu gwneuthur yn gwbyl, adnabod ei hun, gorchvygu ei chwantau, a chadw ei rin.
- 91 Tripheth á gynnaill gŵr ymhob peth á wnelo, serch ar á wnelo, gwybod y modd ai gwneuer, a bod cyvianw yn marn cydwybod ai gwnelo.
- 92 Tripheth á geif gŵr o'i gyvoeth trais, cas rhyngtho a dyn, cas rhyngtho a'i hun, a chas rhyngtho a Duw.
- 93 Tripheth serchawg eu gweled, diriaid yn myned yn ddedydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn ddwyvawl.
- 94 Tripheth á ellir o gyvoeth cyvianw, digonedd bydawl, llusendawd brawdawl, a daioni gwladawl, ac o'r tri hyn bodd Duw nevawl.
- 95 Tripheth á eilw fôl yn anmhwyl, ceisio gwybodaeth döed á ddêl, rhoddi cardawd heb veddwl am á ddêl, a dyoddev dros wir a chyvianw heb ovni am á ddêl.
- 96 Tripheth ni ellir cudd arnynt, cariad, cäs, ac awenbwyll.

¹ Digiaw Duw. LL. ar.² Santaidd. LL. ar.

- 97 Tripheth hawdd eu gweled lle bont, cyvoeth, gwybodaeth, a gwroldeb.
- 98 Tri chelwydd y sydd, celwydd ar air á bair i arall wedyd y peth na vo gwir, celwydd ar weithred á bair i arall weithredu o grêd yn erbyn á vo gwir, a chelwydd ymddwyn á rhith, á bair i arall veddwl a barnu yn wrthwyneb i'r gwir.
- 99 Tripheth á wnant ŵr yn hoenus, ei wraig yn ei garu, ei orchwyl yn llwyddaw, a'i gydwybod wrth vodd Duw.
- 100 Tripheth y dylai ddyn eu cadw yn wastadawl o vlaen ei lygaid, ei ddyledswydd bydawl, ei gydwybod, a deddvau Duw.
- Ac velly tervyna—Catwg
Ddoeth ai Cant.

179. TRIODD ETTO AMRYVAL

- 1 TRIPHETH nid hawdd eu hattal, frwd rhaiadyr, saeth o vwa, a thavawd ynydd.
- 2 Tripheth ni hir baráant, tês Mawrth, bwa y gwlaw, a pharch cellweirgar.
- 3 Tri nôd crision, caru gelyn, celu á wna o ddaioni, a chymodi rhwng caseion.
- 4 Tair athrawiaeth nid call a'u crêd, á rotho gŵr yn mhilaid á vo ar ei lês a'i lwyddiant ei hun, á rotho ag ynddi gás at arall, ac á rotho gŵr doeth yn ei olwg ei hun.
- 5 Tri dyn nyw mawr gerir, balch, llwvyr, ac achwyngar.
- 6 Tri dyn hawdd eu hebgor, na wnelo lês i neb, na pharo lawenydd i neb, ac nas gadawo lonyddwech i neb.
- 7 Tair priv gynneddyv y sydd ar ddyn i ddiawl, balchder cenvigenus, cybydd-dra trachwantus, a gweniaith dwyllodrus.
- 8 Tri chynghor yr aderyn melyn, na vawr alara am á ddario, na chrêd yr hyn na allo vod, ac na chwenych na allech ei gael.
- 9 Tripheth á yrant ŵr allan o'i dŷ, mwg, to anniddos, a gwraig anynad.
- 10 Tripheth sy 'n dyvethu y bŷd, brenin töl ei gynghor, ynad heb gydwybod, a mab heb ovin.
- 11 Tri nôd cywir y sydd ar ddŷn i ddiawl, ac nis gall ymddyhebu ag wynt, ei air, ei olwg, a'i ymod.

- 12 Tri gwreiddyn pob drwg, trachwant, celwydd, a balchder.
- 13 Tair cynneddyv y sydd yn nglyn a dyn i ddiawl, trachwant, cenvigen, a balchder.
- 14 Tripheth ebrwydd y darvyddant, rhyv-yg heb urddas, cadernyd heb gydwybod, a golud heb gyviawnder.
- 15 Tri nodau cywiron ar ddyn à ddangosant beth ydyw, gair, goawg, ac ymddwyn.
- 16 Tri chynghor à roddes Branwen verch Llyr, na ddwg alar am a ddervydd, na chrêd yr hyn na ddychyn vod, ac na chais nas gallot ei gael.
- 17 Tripheth à ddifeithiant y byd, brenin fôl heb gynghor, barnwr heb gyviawnder, a gwas heb ovyn.
- 18 Tripheth ni hir barâant, rhwysg heb urddas, cadernyd heb gydwybod, a pharch heb haeddiant.
- 19 Tri dyn ni vyddant wrynygion vyth, à wreicâo wrth gynghor ei gnawd, à wleddo wrth gynghor ei vlys, ac ac à ymladdo wrth gynghor ei wŷn.
- 20 Tri dedwyddwch teulu, gwarcheidwad cywir, bugail govalus, a negeswr doeth.
- 21 Tair dedwyddgamp gŵr, bôd yn llawen yn ei dŷ, bod yn dda yn ei eglwys, a bod yn ddyddiwr rhwng ei gymodogion.
- 22 Tripheth nid hawdd eu gweled, balch yn hael, ieuanc yn ddoeth, a hên yn voesgar.
- 23 Tripheth ni wnant avles i neb, celu drygvoes, rheoli drygnaws, a difawd drwg veddwl.
- 24 Tripheth à geif gŵr deddvawl, digonedd bydawl, heddwch ysbrydawl, a llawenydd newawl.
- 25 Tripheth à wnant ddyn yn ddiawl, balchder, cenfigen, a lledrad.
- 26 Tripheth ni cheir ddyn à velo 'n ddi gon o honynt er à gafo, iechyd, hoedyl, a chyvoeth.
- 27 Tri dyn à gerir gan Dduw, cadarn cyviawn, dewr trugarawg, a hael diedivar.
- 28 Tripheth à ŵyrant varn gyviawn, cariad cyveillion, ovyn cedym, a chwant da bydawl.
- 29 Tri glŵth byd, mor, dinas, ac arlwydd.
- 30 Tripheth ni mad-ddiwedd a'u hymddirieto, iechyd yn henaint, hindda y gauav, a gwynfyd o bethau y byd.
- 31 Tripheth à dwyllant à ymddirieto iddynt, addewid gordderchwyr, fyddlondeb taiawg, ac amser ieuencyd.
- 32 Tripheth nid oes ond y twyll o honynt, serch trythyll, diniweidrwydd arglwyddiaeth, a dwyvoldeb clâw gwelyvawg.
- 33 Tripheth ni ddylid eu credu, breuddwyd hên wrach, llw gordderch, a chwedyl heb warant.
- 33 Tripheth à geif cybydd angawr, poen yn casglu, goval yn cadw, a thristwch yn colli.
- 35 Tair sail doethineb, dysg yn ieuencid, cov yn cadw, a synwyr yn deall.
- 36 Tripheth ni ddervyddant vyth, cardawd vlodeuawg, enaid dyn, a chariad perfaith.
- 37 Tripheth nid oes namyn Duw a'u gŵyr, dechreu pob peth, achos pob peth, a diwedd pob peth.
- 38 Tri gavael y sydd ar Dduw, deall pwyllgar, cariad goddevgar, a chydwybod ystyrgar.
- 39 Tri phriv roddedigion Duw, awen, deall, a rhadverthlwch.
- 40 Tripheth à ddygant ddyn at Dduw, amynedd, cariad, a chydwybod.
- 41 Tair priv gynneddyv dwyvoldeb, deall yn gyviawn, cariad perfaith, a goddev cadarn.
- 42 Tri chyverlyniaid doethineb, awen, ystyr, ac ymgais.
- 42 Tri chyverddonau doethineb, gwarâu gwylltovaint, mwyâu tangnev, a gwellaau deddvau.
- 44 Tri rhagweinyddiaid doethineb; addysg ddeddvawl, arver weithredawl, a serch awenawl.
- 45 Tri arddangos awen o Dduw, ymddwyn doeth, ymgais er gwell, ac ymddal ar bwyll.
- 46 Tri arddangos doethineb, ymddal ar bwyll, ymddal ar awen, ac ymddal ar welliedigaeth.
- 47 Tripheth à ddyvydd o dangnev, amlâad meddiannau, gwellaad moesau, a mwyâad gwybodau.
- 48 Tripheth ni waeth bychodedd no gormodedd onaddynt, gwleddoldeb, goludoldeb, a boddoldeb.
- 49 Tri dyn goreu pa bellav y bont, gwenieithwr truthgar, athrodwr cynhengar, a chwedleuwr celwyddgar.
- 50 Tri chydgyveillion prifordd y, nevodd, tlawd amyneddgar, doeth ymbwyllgar, a gwelliedydd goddevgar.

- 51 Tri dyn ni welir amgen iddynt no chas yn vyw a chlôd yn varw, doeth tangnevgar, athraw gwired-dgar, a chyvaill cywir ceryddgar.
- 52 Tri arddangos dynoldeb, haelioni serchus, ymddwyn cariadus, a gwybodau moliannus.
- 53 Tripheth ni lwydd â el yn eu herbyn, anianoldeb, govynoldeb, a darwein- ioldeb.
- 54 Tri rhyvedd byd, caru rhyvel yn vwy no heddwch, caru gormes yn vwy no chymmes, a charu gau yn vwy no gwir.
- 55 Tripheth â ddylid eu dambwyll ar bob dyn, 'nertholdeb, tueddoldeb, a devnyddioldeb.
- 56 Tri gwrthgeynyddion daioni, balch- der, llid, a thrachwant.
- 57 Tri chyvodolion¹ doethineb; deall, ystyriaeth, ac addysg.
- 58 Tri rhagvodolion doethineb; deddvol- deb, tangnevoldeb, a dwyvoldeb.
- 59 Tri chyvystyr doethineb; rheidioldeb, moddoldeb, a buddioldeb.
- 60 Tripheth â gau yn erbyn doethineb, balchder, trachwant, ac ovuoc- rwydd.
- 61 Tri harddwch gwlad, llavuriaeth dde- allus, cymydogion cydyddus, a llywodraeth gydwybodus.
- 62 Tripheth â bair llwyddiant a golud, gwneuthur o ŵr â vo raid iddo ei hunan yn lle ymddiried i arall ei wneuthur, gwneuthur â ellir hed- dyw yn lle oedi hyd y voru, a gwneuthur devnydd pwyll ac ystyr o bob peth â ddelo ger bron synwyr a deall.
- 63 Tri phwyll y sydd dros dewi, rhag dywedyd y peth nas dylid, rhag dywedyd y modd nas dylid, a rhag dywedyd y lle nas dylid.
- 64 Tri phwyll y sydd dros ddywedyd a deued â ddêl, addysg rhag anwy- bodaeth, cynghor rhag amryson, a gwirionedd rhag celwydd argy- weddus.
- 65 Tripheth nis gall namyn Duw yn unig, gwneuthur yr hyn na vu er- ioed o'r blaen, gwybod â ddaw, a barnu ar gydwybod.
- 66 Tripheth nid oes namyn Duw a'u gŵyr, dechreu, cynnal, a diwedd.
- 67 Tripheth goreu eu gadael i Dduw, barn, gobrwy, a dial; canys nid oes ond eve â ŵyr â ddylid o un nac arall o'r tri.

¹ Tri chynvodolion.

- 68 O dripheth y gwybyddir a vu, y sydd, ac a vydd; yn gyntav, o vyw mor gyviawn, o barth ymgais â Duw; yn ail, o vod mor rhydd oddiwrth a gaethai arnat â Duw; yn dryd- ydd, o *garu* a *chasâu* yr un pethau ag a wnaï Duw: ac o hyn y gweli pob gwirionedd, a phob hardd, a phob iawn, a phob dyled, a phob hygar, a phob addas, yn un an- sawdd ag a'u gwêl Duw; ac y gwyb- yddi di ba bethau a ddygwyddant yn ddiymball; canys nis dichyn am- gen nog y myn Duw bob peth yn ei amser herwydd y soniwyd am eu noturiaethau a'u cynneddvau; canys yn Nuw y mae nerth a'u dichon, a gwybodaeth a ŵyr eu medru, a chariad at bob iawn a'u myn, ac nas goddev amgen.

Ac velly tervyna—Catwg
Ddoeth ai Cant.

180. TRAETHAWD LAS CATWG DDOETH.

- GWNA ddaioni unwaith ti ai gwnai yr ail waith rhag cywilydd, a'r drydydd waith o voddlondeb, a'r bedwerydd waith o serch, a chwedï y delo serch atto ti ai gwnai dros vyth; canys nis gellir diwedd serch cynneddvawl: nid oes na varw namyn serch.
- A gafu air da unwaith ev â chwennych ei gadw a'i gynnal, o cheif yr ail waith eve â lawenâa o'i achos, o cheif y teir- gwaith eve ai serch, ac o'i serchu, eve â ymgadarnâa yn ai dirper; a chadarn o serch cadarn tragwydd.
- O chwennychi troi dyn oddiwrth ei *vai* rho iddo air da, ac etto ac etto, han- pid gwell gŵr o'i ganmawl, hanpid gwaeth a woganer, a gollo a'i bôdd yn unpeth ai cais yn arall, a gafu ai bôdd yn unpeth, bynag y bo, eve ai ceidw gyhyd ag y bo galladwy iddo; canys dyn â ymgais ai bôdd; canys nid byw ond bôdd, ac addwyn i bob un ai bôdd.
- A elwir yn gall â gais vod yn gall, ac o chais ev â lwydd, ac o lwydd ev â chwennych, ac o chwennych ev â serch, ac o serch eve â ymgadarnâa ynddo.
- A vernir yn gall â ymgais i vod yn gall, o ymgais cael, o gael gobaith, o obaith adymgais, o adymgais pwyll, o bwyll cyvlwydd; ac ni ddifyg nerth a llwydd lle a'u hymgyrch gobaith, pwyll, ac ymgais.

Lle chwennycher gyru daioni moler ev:
 mawl á gyfry ystyr, ystyr á bair
 bwyll, pwyll á bair serch, serch á bair
 egni, egni á lwydd, llwydd á ddwg
 lawenydd, llawenydd á gyrch ei ad-
 gael, adgael á gyrch lwybrau y cael,
 ac yn un naws á hyn yr hen ddiar-
 hebawd.

Nid daioni ond gallu,
 Nid gallu ond cyfraw,
 Nid cyfraw ond serch,
 Nid serch ond mawl,
 Nid mawl ond daioni.

Mawl a wna dripheth, nid amgen,
 Y gobaith yn gadarn,
 Y pwyll yn ddechymygvawr,
 A'r gorchwyl yn hawdd.

Ac wrth hyn bid weledig modd y dylai
 athraw parth ei ddarymgais, er dysgu
 a dangos gwybodaau daionus, a phob
 gwir, a phob gorau, a phob rhyw a
 rhith, ar ddaioni, sev y dylai eve—

- 1 Dangos rhyw a rhin,
- 2 Moli daioni,
- 3 Cyfroi serch.
- 4 Cadarnáu gobaith.
- 5 Amlygu llës.
- 6 Dychymyg moddoldeb.
- 7 Frwythloni deall.
- 8 Cevnogi pwyll.
- 9 Dangos cyviawn ac anghyviawn.
- 10 Arwain ystyr.
- 11 Hawddáu gorchwyl.
- 12 Cadarnáu gwirionedd.
- 13 Datrin twyll.
- 14 Deall ei ddigon a'i vodd ar y pethau
hyn.
- 15 A bod à eirch ar arall ymhob cyfur.
 Ac velly tervyna'r draethawd lās:
 Catwg Ddoeth ai Cant.

181. OSAU CATWG DDOETH.

Os dilys o dyst dy wybodaeth fyrv, na
 ddaw'r a'th amheuant.
 Os call pob ymgais ag amcanwyd, na
 ddaw'r a'th watwarant.
 Os doeth o lwyr ystyrbwyll dy varn, na
 ddaw'r ai gwrthvarnant.
 Os cyviawn a phwyllgar dy vuchedd, na
 ddaw'r a'th oganant.
 Os iawn a'th geir bob gair a gweithred na
 ddaw'r a'th ryveiant.
 Os dedwydd o ddevawd a'th welir, na
 ddaw'r a'th ddivariant.
 Os bydd à vo cyvraid yn dy gell, na ddaw'r
 à loddestant.
 Os gwir á vydd ar vlaen dy davawd, na
 ddaw'r a'th gelwyddant.

Os parch a'th ddyvydd am iawnder o gamp,
 na ddaw'r a'th enllibant.
 Os tlawd o wneuthur elusen a phwyll, na
 ddaw'r a'th ddibrisant.
 Os dyoddev er mwyn boddáu dy Dduw, na
 ddaw'r a'th ddirmygant.
 Os wyd o gorf a chydwybod yn iach, na
 ddaw'r a'th wrthenwant.
 Os gwell o'th gymhlegety y gwelir y byd,
 na ddaw'r a'th wrthvynant.
 Os rhodiwr hyd fyrdd cyviawnder wyd, na
 ddaw'r a'th wrthgyrchant.
 Os drwg á syrth yn ddirym dan dy draed,
 na ddaw'r à deyrnasant.
 Os perchir dy gampau gan deulu nev, na
 ddaw'r a'th annharchant.
 Os cynnull awenddysg a'th holl nerth wyd,
 na ddaw'r a'th wrthbwyllant.
 Os cyvaill cydwybod dangnevgar lân, na
 ddaw'r a'th adawant.
 Os gobaith a'th gysur i'th ddydd a'th awr,
 na ddaw'r a'th ryvlinant.
 Os llawen dy galon wrth vodd Duw ner,
 na ddaw'r a'th rywestlant.
 Os mawr wyd yn ngolwg Duw dovydd
 dad, na ddaw'r a'th vychanant.
 Os engyl a'th nawdd yn nydd a nos, na
 ddaw'r a'th erlidiant.
 Os Duw yn mhob amewydd a saiv o'th
 blaid, na ddaw'r a'th erbyniant.
 Os cefi'n y diwedd wlad nev i'th ràn, na
 ddaw'r a'th ysbeiliant.

Catwg Ddoeth ai Cant.

182. LLYMA OREUAW A DDODER AR CATWG DDOETH MEWN RHAI LYVRAU, AC AR GEDIVOR VARDD MEWN UN LLYVYR ARALL: CHWILIED A GAFO LE.

GOREU ar gardawd ei rhoi yn y dirgel,
 Goreu ar venyw ei drwg yn ddiymgel.
 Goreu y chwareuon ymwrthod a'r cyvan,
 Goreu pob ynnill adynill dy hunan.
 Goreu o'r gwyr yr hawddgarav ei ddev-
 awd,
 Goreu o'r gwragedd y byrav ei thavawd.
 Goreu ar lencyn ymgynghor a'i athraw,
 Goreu ar lances o ddevawd yn ddistaw.
 Goreu o'r campwyr y lleiav ei draferth,
 Goreu moesgarwech ymarwedd yn bryd-
 verth,
 Goreu pob chwareu yw gado y croen gar-
 trev.
 Goreu ar wladwr ei gael yn ei addev,
 Goreu cymodawg cymodawg didervysg,
 Goreu ar athraw cydvynel a'i addysg.
 Goreu gwaith criston ymroi ar gyviawn-
 der,
 Goreu athrylith athrylith o rwynder.

Goreu boneddig boneddig gwareddawg,
 Goreu ar antur anturiaw'n galonawg.
 Goreu divyrwch cân adar boreuddydd,
 Goreu cyveillach ymgyvrin â dedwydd.
 Goreu creftwriaeth llavuriaw tòn daiar,
 Goreu doethineb doethineb avlavar.
 Goreu gwaith undydd rhoi bwyd i newyn-
 awg,
 Goreu cyverddawn hynawsder trugarawg.
 Goreu gwaith celvydd ymarbwyll a'i am-
 can,
 Goreu adnabod ymnabod dy hunan.
 Goreu gweithredon gweithredon trugaredd,
 Goreu gwaith ystyr iawn ystyr y diwedd.
 Goreu pob meddiant meddiannu llaw gelv-
 ydd,
 Goreu trysorau trysorau gwybedydd.
 Goreu pob cynnull yw cynnull gwybodau,
 Goreu gwaith ymbwyll deddvoli cynnedd-
 au.
 Goreu gwroldeb darostwng ei valchder,
 Goreu pob ymddwyn ymddwyn yn ddi-
 drawsder.
 Goreu gorchestion gorchestu tangnevedd,
 Goreu pob deall yw deall gwirionedd.
 Goreu pob awen cywirdeb cynneddawl,
 Goreu diwydrwydd ymvydio'n ddarbod-
 awl.
 Goreu gwaith synwyr ymddyspwyll difu-
 ant,
 Goreu pob dirwest ymddirwest rhag tra-
 chwant.
 Goreu pob gochel yw gochel cybydddawd,
 Goreu pob golud yw golud cydwybod.
 Goreu deddvoldeb deddvoldeb o grevydd,
 Goreu y goreuon, boddloni Duw ddovydd.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

183. NIDIAU ODLEDIGION.

Nid gallu ond nerth i'w arver,
 Nid da un peth nas cymmerer.
 Nid doethineb heb ddarwybod,
 Nid gwybodaeth heb ddangos nôd.
 Nid dewr ond un â darawo,
 Nid doeth ond dewr â beidio.
 Nid addysg heb ddoethineb,
 Nid callder ond cywirdeb.
 Nid ymgynnal heb ddarbod,
 Nid crevydd ond cydwybod.
 Nid darbod ond cyviannder,
 Nid cydwybod ond daionusder.
 Nid daionusder ond o fwiad,
 Nid bwriadus ond o gariad.
 Nid cariad ond uvydddawd rhad,
 Nid uvydddawd ond i Dduw dovydd dâd.
 Nid caru Duw ond cadw ei orchymyn,
 Nid gwir gwir ond ei gredu a'i ganlyn.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

184. HARDD BETHAU CATWG DDOETH.

HARDDWCH mab ei addwynder,
 Harddwch merch ei gwylder.
 Harddwch gŵr ei ddoethineb,
 Harddwch gwraig ei fyddlondeb.
 Harddwch teulu syberwyd,
 Hardd ar bob gŵr celvyddyd.
 Hardd ar hên ei wybodau,
 Hardd ar ieuanc glân gampau.
 Hardd ar vlaenor ystyriaeth,
 Hardd ar athraw dysgeidiaeth.
 Harddwch llavar gwâr oslev,
 Hardd ar bawb byw yn nghartrev.
 Hardd ar gyvaill cywirdeb,
 Hardd ar gymdogaeth undeb.
 Harddwch cerdd ei gwirionedd,
 Hardd ar ddwyvawl glân vuchedd.
 Hardd ar arglwydd haelioni,
 Hardd ar bob dŷn daioni.
 Hardd ar vrenin cyviannder,
 Hardd ar wladwr gwrolder.
 Harddwch eglwys ei rhiniau,
 Harddwch llys llës gorddodau.
 Harddwch gwlad glân arverion,
 Harddwch cenedyl ei doethion.
 Harddwch dinas ei moesau,
 Harddwch dysg gloew ddosparthau.
 Harddwch dedwydd santeiddrwydd,
 Hardd ar bob tlawd boddlonrwydd.
 Harddwch awen ei hasbri,
 Harddwch pob peth ei deithi.
 Harddwch doeth ei amynedd,
 Hardd ar bob hardd tangnevedd.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

185. LLENWYDDION CATWG DDOETH.

1.

AWENGAR a leinw ei ddeall â gwybodau,
 Celvydd a leinw ei gov â dosparthau;
 Anianus â leinw ei chwant a'i serchiadau,
 Gloddestgar â leinw ei vol â phob moeth-
 au,
 Diwyd a leinw ag yd ei ysguboriau.
 Darbodus â leinw ei gell â chyvreidiau,
 Haelionus a leinw newynawg â bwydau.
 Deddvol â leinw ei bwyll â rhinweddau.

2.

Drygionus â leinw ei vro ag anwawl pob
 doethion,
 Daionus â leinw y bŷd a'i glôd o gylehon.
 Doeth â leinw ei vryd a phwyll fyddlawn,
 Tangnevgar â leinw ei vro a deddvolion,
 Cybydd â leinw ei gist ag aur ddigon,
 Diawl a leinw ufern â chybyddion.
 Dedwydd â phob daioni a leinw ei galon,
 Duw â leinw ei nevodd â dedwyddon.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

186. DAMUNEDAU CATWG DDOETH.

1.

BYDDED imi wŷr drygion,
A phob enaid anghriston,
Hyd olaith yn elynion.

2.

Na vydded ryngwyv dangnev
A gelynyon brenin nev,
Ac nas carant ei saint ev.

3.

Nam bydded le bwyv i'm traill,
Mâb diriaid imi'n gyvaill,
Addwyn a'u bodd bawb eraill.

4.

Bwyv gâr i bob cynneddvawl,
Ar wedd sant, canys Duw a'u mawl,
Boed ev i mi gâr dwyvawl.

5.

O'm cyreh doeth dwyvawl vuchedd,
Yn mygyr ovwy tangnevedd,
Bwyv a'i ervyll mal ai gwedd.

6.

Brenin a thad ac athraw,
Boed imi a'm parch iddaw,
A vo dwyvawl i'm cyviaw.
Catwg Ddoeth ai Cant.

187. ENGLYNION A GANT CATWG DDOETH.

1.

UN ansawdd lle bo'n lledrad,
Cudyn gwlan a'r holl ddavad,
Drwg yw Drwg yn mhob tyviad.

2.

Un achreth ar groen y tân,
Bid mawr eirias bid bychan,
Drwg yw drwg yn mhob anian.

3.

Un angeu á ddaw o haint,
Ai bach ai mawr gwynovaint,
Drwg yw drwg, drwg yn mhobmaint.

4.

Ni ddaw'r ai dyfo'n anghlod,
Ai mawr ai bach y pechod,
Drwg yw drwg yn mhob travod.

5.

Ni wawr bwys parth argywedd,
Ai mawr ai bach y caredd,
Drwg yw drwg yn mhob agwedd.

6.

Na ystyr maint y pechawd,
Ystyr maint anuvydddawd,
Dod bob peth ar ei waelawd.
Catwg Ddoeth ai Cant.

188. DEIVREGAWD A GANT CATWG DDOETH.

Ni omedd yr haul ei dês i'r 'ynvyd à boer
yn ei wyneb,
Ni omedd Duw nêr ei lês i'r diriaid er
maint ei gasineb,
Ni adawodd Duw neb heb nerth à weryd
o bob folineb,
Ni ettail Duw dad ei nawdd i'r dedwydd
à garo doethineb,
Ni ddianc dros vyth rag cosb y drygwr à
wna drawsineb,
Ni ddifyg ond aros y dydd anrhydedd i bob
gwarineb,
Ni waeth pan ddêl awr ddiwedd ar ddyn
ai dyvu'n grosineb,
Ni veth ar ai cais oleuni Duw yn eithav
gloewineb.

Catwg Ddoeth ai Cant.

189. NIDIAU ODLEDIGION.

NID hir y pery yr abwy lle bo llawerodd¹
o vrain,
Nid melus bydd erddigan lle bo gormod-
edd o sain,
Nid hawdd yw cysgu'n csmwyth lle bo
gormodedd o chwain,
Nid mawr y cerir gorwedd lle bo gormod-
edd o ddrain,
Nid hyvryd rhodiaw llwybrau lle bo gor-
modedd o vrain,
Nid mawr synwyrâu geneth lle gormod o'i
phrid yn gain,
Nid mawr moesgarwech llances ni wisg am
ei thavawd wain,
Nid call undyn o'i wybod à ddymgais ag
un o'r rhai'n.

Catwg Ddoeth ai Cant.

190. GWASGAREDD CATWG DDOETH.

1.

DIRIAID á glud i ddedwydd,
O vorodd ac o vynydd,
O gwell daiar alavon,
Ac o eigion avonydd.

2.

Eiry mynydd bydd ar vai,
Bei canfai bawb ai dyddysgai,
Nî chefid annysg yn neb rhai.

¹ Gormodedd.

3.

Cain cynwvre gwynt am lwyv,
Gnawd gwynvyd gwr ei gymwyr,¹
Gwae ni chein à vo dawn dwyv.

4.

Ar bob bôd ac ai bob byw,
Yn mhob rhith ac yn mhob rhyw,
Gorev tangnev tangnev Duw.

5.

Cyrchid diriaid yn abell,
Cyrchid doeth ei ystavell,
Gwae à syrth mefyl o'i avell.²

6.

Cyrchid dedwydd ei adail,
Cyrchid diriaid y dan ddail,
Gwae à syrth mefyl o'i gesail.

7.

Gwell enw nôd no nerth unben,
Gwell dysg no golud cyvrben,
Gwell awen no dysg cymhen,
Gwell cydwybod nog awen.

8.

Cais ddedwydd yn ei addev,
Cais ddiriaid pob anghatrev,
Doeth ni ysgar a'i ystrev.

9.

Gnawd i lwrw ei ladd yn fo,
Gnawd i ddewr ddianc o daro,³
Gnawd i wâs gwych à vyno.

10.

Godidawg wyneb o gâr cu,
Gyda mynych athrevu,
Gwae ev ni wêl gâr o'i du.

11.

Ni chyll un dedwydd ei swydd,
Ni chyll iawn yingais ei lwydd,
Ni chyll ymbwyll ei amrwydd,

12.

Cyd bo dy lwybr dan wasgawd,
Ni'th ddyvu pwys pob gosawd,
Na cherydd a'i dêl anfawd.

13.

Gwilia ba gyrch dy fwriad,
Iawn i ddoeth wiliaw'n wastad,
Ni wyl dyn a'i dyddaw'n vrâd.

14.

Gwilia dro dy droed beunydd,
Anamlwg yt a'th orvydd,
Gwell angen no chywilydd.

¹ Ai gynnwyr?² Ai asell?³ Wrth daro.

15.

Gwilia verw dy vryd beunoeth,
Gwell pwyll i ddyn nog aur coeth,
Gwell angeu no byw annoeth.

16.

Gwilia bwyll dy ben beuawr,
Anmhwyl o'th bell nid nemawr,
Gwell bedd no bywyd gwydvawr.

17.

Gwilia'th davawd ac à wnêl,
Ond llavar nid diymgel,
Pob un á glyw lle nas gwêl.

18.

Gwilia wrth dy Dduw beunydd,
Na ddifygia d'n dy fydd,
Gwell no byd buchedd dedwydd.

19.

Tarawd ni chêl ei yni,
Gwaethav dysg ymdavodi,
Nid hwyr lle hawdd dirieidi.

20.

Ystyr pob gair a'i ddiwedd,
Dir tâl i bob amynedd,
Ac ni thwyll pwyll pen a'i medd.

21.

Yn mhob gwall yn mhob blinder,
Amynedd a'th vudd lawer,
Rhag pob clwyv eli amser.

22.

Ystyr a'th vydd o bob tu,⁴
Na ddidawr naw's o'th neilltu,
Nid rhy hên neb i ddysgu.

23.

Dod ddarbod à veddylych,
Ar dy law a'i lwyr edrych,
Gwybydd pan cyn y gwnelych.

24.

Dig, bid dawn Duw er cerydd,
Ac er dangos barn Dovydd,
Hawdd y diwedd dig dedwydd.

25. ⁵

Edrych dy gamp a bydd gall,
Cymmer hyn ar dy ddeall,
Cas gan ddrwg drwg yn arall.

26.

A golles air am dano,
Da o gamp á gaid arno,
A golles nas bu'n eiddo.

27.

Gwna y goreu yn mhob angen,
O'r peth à vo'n dy berchen,
Gwell no dim gwasgawd brwynen.

28.

Cymmer à vo'n dy veddiant,
A thitmwya dy fawrchwant,
Haws no'u cadw cynnull ariant.

29.

Gwilia gyfroi dy galon,
Ac nas cefi'n vall i'th vron,
Gwaeth no chledd cerydd doethion.

30.

Gwybydd droion dy veddwl,
Yn mhob ainc yn ing arddwl,
Ni hawdd baid pechawd â chwl.

31.

Yn mhob rhwy, yn mhob rhyvel,
A welir hawdd ei ochel,
Nid drwg ond drwg yn ymgel.

32.

Ni mad ddiwedd trythyllwg,
Cyd nas cafer yn ngolwg,
Gwaethav gelyn calon ddrwg.

33.

A wnêl ormes o drawsedd,
A thrais, a thrai tangnevedd,
Ovned ev na ovno vedd.

34.

A wnêl drwch o'i greulonder,
Yn ngwlad, a phob difeithder,
Ovned na ovn ond Duw nêr.

35.

A wnêl anneddyv ar gampau,
A phob anrhaith, a phob gau,
Ovned pob diovn angau.

36.

Cynghor á roes mâb Morvryn,
I arglwydd mawr drwg o ddyn,
Ovna na ovn un gelyn.

37.

Cynghor á roes Cadeiriaith,
I ddiriaid á wna'n anrhaith,
Ovna na ovn ei olaith.

38.

Cynghor gan Vâb Duw á gaid,
Ac ev o'i bèn ai dywaid,
Ovner ev à ladd enaid.
Catwg Ddoeth ai Cant.

191. CHWEDLAU Y VRAN.

1.

Brân á gant chwedyl yn nyfryn,
Wrth chwiliaw am ei gronyn:
Nid dysg dysg heb ei ddilyn.

2.

Brân à gant chwedyl ar uchder
Derwen, uch deufrwd aber:
Trech deall no grymusder.

3.

Brân á gant chwedyl yn ngelltydd,
Man y cafai awr lonydd:
Digon Duw da i ddedwydd.

4:

Brân á gant chwedyl o vrig dêr,
Man ai clywai yr holl adar:
Ni chenir cloch i vyddar.

5.

Brân á gant chwedyl gan wawr,
Wrth ai holai'n ei hattawr:
Doeth ni threydd nyw ymdawr.

6.

Brân á gant chwedyl yn mlaen traeth,
Wrth nas gellynt ymarvaeth:
Nid meddiant ond gwybodaeth.

7.

Brân á gant chwedyl yn nidrain,
Ac o bell clywid ei sain:
Gorvydd dewr ar bob dichwain.

8.

Brân á gant yn ngelliau,
Lle 'ddoedd beilchion yn nadlau:
Un gyvlwr pawb yn angau.

9.

Brân á gant o vrig gwydd,
Yn nghlyw holl adar coedydd:
Doeth á ymdwng á Dovydd.

10.

Brân á gant chwedyl yn nghilvach,
Wrth à gâed yn nghyveddach:
Nid pyd ond drwg gyveillach.

11.

Brân á gant chwedyl o vrig òn,
Wrth adar o gybyddion:
Tlawd pawb nyw gwel eu digon.

12.

Brân á gant chwedyl yn nifaith,
Wrth ag oedd ei chydymaith:
Ys gwynvyd bodd heb obaith.

13.

Brân á gant chwedyl yn gall,
Wrth nad elynt gan ddeall.
Gwledd nid gwledd ar barth arall.

14.

Brân á gant chwedyl wrth ei chyw,
Am ydd elynt yn nghydvwyw:
Pob peth a gar ei gyvryw.

15.

Brân á gant chwedyl gan bwyll:
Wrth á gafai'n annarbwyll:
Wrth ddall ni wiu dal canwyll.
Catwg Ddoeth ai Cant.

Ac velly tervyna llyvyr cyntav y GWYDDVARD D CYVARWYDD, ac yn canlyn (ar ol Athrawiaeth y BARD D GLAS ac ereill) y mae yr ail lyvyr, a honno gwalystawd y Diarhebion Cymreig yn ddosparthus o lythyr, herwydd trevyn y llythyrenau Cymreig, pob diarheb yn ngwalystawd ei llythyren gyssevin, mal y bai hawdd ei chael; a'r cwbyl wedi ei dynu o'r hen lyfrau doethineb lle 'ddoedd à gant CATWG DDOETH yn nghymysg a phethau ereill cynnotur a'r pethau à geir yma; dan obaith y bydd hyn er llës a chynnydd gwyrbodaeth a doethineb i'm gwlad a'm cene lyl, y rhov ddiolch a chlod i Dduw am yr ewylllys a'r nerth á gevais gantho i orphen à gymerais meron llaw.

THOMAS AB IEVAN.

ATHRAWIAETH GERAINT VARD D GLAS.

LLYMA GYNGHORION Y BARDD GLAS O'R
 , GADAI R I BOB GWR DOETH A DDYMU NAI
 RENGU BODD DUW A DYNION YN Y BYD
 YMA AC YN Y BYD ARALL: SEV YDYNT.

- 1 Car dy Dduw yn vwy no dim, canys
 eve á wyr bob peth, a wêl y sydd yn
 mhob calon, ac yn mhob cydwybod,
 ac nid oes dim yn nghudd ragddo, ac
 ar bob gweithred, a gair, a myvyr-
 dawd, a meddwl, eve a ddod varn
 gywir a chyviawn.
- 2 Car dy gymodawg yn gymmaint a thi
 dy hunan, a gwna erddo à ddymunit
 iddo ev ei wneuthur i tithau; ac o
 hyny y cai di dy Dduw itti yn gym-
 odawg agos i'th gynorthwy ar bob
 achos, yn ddidwyll ac yn ddiaddoed.
- 3 Car dy enaid yn vwy n'ôth dri gelyn,
 nid amgen y byd, y cnawd, a'r cy-
 thraul, canys pa lês ai oddi wrth
 amgen à garot, os â'th enaid ar goll
 o'th anghariad tuag atto?
- 4 Car di bawb a'th garo dithau, bid gas
 genyd à vo'n casau Duw: Duw a
 eirch it garu'th gymodawg yn ail i'th
 hunan, Duw ai gorchymyn itti, ac
 nid car ti i Dduw os tydi na wnei oll
 o'i orchymynion ev; ac na wrthot ti
 y neb a'th garo, canys Duw ni wrthyd
 y neb ai car; eithyr gwrthyd yr hwn
 na wnelo, yn y bo gallu, val y gwna
 ev, canys ni char hwnw Dduw, *onis*
 na gwarthâer ac nas anuvyddâer y
 neb à garer.
- 5 Whechryw gariad y sydd yn y byd,
 nid amgen, un yw cariad nevawl,
 ail yw cariad ufernawl, trydydd,
 cariad noturiawl, pedwerydd, cariad
 gorchymynawl, pummed, cariad corf-
 orawl, chweched, cariad gymydawl:
 sev hyny cariad nevawl, caru Daw a'i
 saint, a phob santaidd, a phob daioni
 a daionus, a phob hardd a gweddus, a
 phob annrygionus; cariad ufernawl
 yw caru pob pechawd, canys cas yw
 pechawd gan Dduw er lleied y bo, a
 gelyn hevyd i ddyn, er bychaned y bo;
 cariad noturiawl yw i ddyn garu ei

rieni, a'i briawd, a'i blant, a'i vrod-
 yrdde, a'i genedyl, a'i gymdeithion;
 cariad gorchymynawl yw i ddyn garu
 ei dad a'i vam, a'i gymrawd, a'i dad
 ysbrydawl, a'r estron, a'r tlawd, a'i
 gymodawg, a'i elyn. Ac yn y cariad
 hynny y car ev Dduw, canys nid llai
 no charu a wneir à wneler ei orchym-
 ynion yn uvyddâawl; cariad corfor-
 awl yw i ddyn garu ei gymhar cyv-
 reithlawn, a'i dda byd hyd y bo cyv-
 iawn, a'i eppil, a'i geraint, a'i o genedl
 ai amgen; cariad ysbrydawl yw i
 ddyn garu ei enaid ei hunan, ac enaid
 pob Cristion fyddlawn, a phob daioni,
 a phob gwirionedd, a phob iawn, a'i
 Dduw, a'r dyn à garo ymhob cariad
 yn fyddlawn ys dir y cerir ev gan
 Dduw; a llwyrav cariad cariad Duw;
 ac o vodd arall yn ddiarheb, namyn
 Duw nid oes gariad; ac arall a ddy-
 wed, namyn cariad nid oes Duw; ac
 un arall, namyn cariad nid oes gwyn-
 vyd; ac etton, namyn cariad nid oes
 nev; a namyn cas nid oes gythraul;
 namyn cas nid oes ufern.

Sev ai dywawd Y Bardd Glas
 o'r Gadair.

LLYMA EREILL O GYNGHORION Y BARDD
 GLAS O'R GADAI R.

NA ddos i'r cyngbor na'th elwir iddo yn
 gytav, canys divlas gan bob un yr hyn
 à gynnygir heb ei ovyn.

Arver dy hun ar gampau daionus a chan-
 moladwy, canys o hyny y cei vodd Duw
 a dyn, ac o hir ymarver ag wynt, ys dir
 y greddvant ynot, val nas gelli amgen
 no champau à wnant vodd dy gymodawg
 a bodd dy Dduw.

Bydded itti gyvalleu o wraig briawd gyf-
 reithlawn, val nas whenychot odineb, a
 mal y gwypot y cariad à ddylyt at briawd
 a phlant, ac ydd ymarverot ag ev, canys
 heb ymarver à phob cariad ni elli wybod
 pob daioni, ac heb wybod daioni o bob
 rhyw nis gelli ymddarbod yn griston
 fyddlawn a pherfaith, na gwneuthur

bodd Duw; ac heb vodd Duw nis gelli vyned i deyrnas nev.

Dysg dy blant ar ddaioni, ac i wybod ac i wneuthur â vo gyviawn a thrugar, ac i ddeall govynton cariad o bob rhyw; canys diarheb â ddywed, gwell i blentyn heb ei eni no heb ddysg, canys am bob daioni â wnelo dyn y mae Duw yn bendithiaw ei dâd, a'i vam, a'r sawl ai dysgwys; ac am bob gweithred ddrwg â wnelo, y mae Duw yn melldithiaw ei ei dâd a'i vam, ac a'i dysgwys, am vagu tivedd a dyn heb ddysg; a phob daioni â wnelo ddyn, o ddysg y gwna ev hwynt; a phob drwg â wnelo, difyg dysg yr achos; ac eithyr dysg nis gellir daioni, val y dywed diarhebydd, a phynag heb ddysg â wneler yn dwyn rhith daioni o ansawdd anivel y daw, yr hwn ni wŷr na drwg na da, achos hyny nis dylit yn dâl iddo.

Na vynycha oddigartrev, canys yn nghartrev pob un y mae ei ddyn a'i dda; a diarhebon â ddywedant, gormes pob anghartrev, a goreu trev yw cartrev; a gwedi treiglaw pob trev hawddwyd i gartrev; ac medd ereill, cais ddedwydd yn ei gartrev; ac elwaith cais ddoeth yn ei dyddyn; ac etton, cais annoeth yn mhob man eithyr yn ngartrev; a hevyd, cais ddiriaid ni wyddys yn mha le; ac arall, na dyn na da ni lwyddant i anghartrevawg; ac arall hevyd â ddywed, na charo ei gartrev yn y byd hyn, ni cheif gartrev yn y byd â ddaw; ac arall, ni charo ei drev ni cheif y nev: canys o gartrevogion y ceir gwlad a chenedyl, ac o anghartrevogion, herwyr, a divrawd, a gormes, ac ymdrin, ac arverion gwyddelig.

Na ddyro echwyn heb edrych i bwy: os i ddyn cywir ti â gai dripheth, nid amgen, clôd, a chariad yr anghenus, a'th vendithiaw i'th drachevyn fordd y clywer am danat; ac o hyny cariad dy wlad a diolch tragwyddawl gan Dduw: os i anghywir, ti â gai dripheth arall, nid amgen, côst, a blinder, a digovaint am eu ceisiau, heb itti ronyn o ddiolch gan na Duw na dŷn.

Bydd gywir i'th arglwydd cyvoeth, ac na ddos gantho yn â vyno cyn y gwypot ai iawn ai amgen y bo; dos yn ei gyviawnder, ac na ddos yn ei ymdrin lle na bo govynton gwlad, ac na ddos yn gartrevawg yn nghyvoeth brenin amgen, lle na bo cwyn gormes, a lle bo dos yn nghyngor dy wlad a'th genedyl, hyd y bo'th gymrawd; canys diarheb â ddywed,

gweddw barn un, cadarn barn llawer; a threch gwlad nog arglwydd; a'r cyviawn â geif ei le; a'r gwir â ddaw'n wir; ac un arall, tég a ddaw'n dég yn y diwedd.

Trin dy dir, ac na thrin dir arall yn llôg. Saved pob un ar ei draed ei hunan, val y mae diarheb, na vydd ormes ar neb am â vo'th raid, lle na bot hên a than dy nam; a diarheb arall a ddywed, Duw a gâr â garo ei hunan, ac nis câr ei hunan nas caro yr iawn. Covia ddiaarheb arall, goreu cyvlog gwâs â vo gwâs iddo ei hunan. Gwybydd dri pheth, gwneuthur dy dŷ, dy arad, a dy lyvyr: a'r neb na wypo y tripheth hyn, ni wybydd ei raid o gelyddyddau gwlad. Na vydd ddiawg, hedyn pob drwg yw diogi: nid tlawd ond diawg; nid goludawg ond diwyd; nid rheithgar ond gweithgar; nid doeth na vo doeth drosto ei hunan; nid call ond call er ei lês ei hunan: llês hunan llês gwlad, llês gwlad llês byd.

Na'th weler mewn un drwg, ac nag aros lle bytho; bid arnat vraw ac ymswyn ei weled, a chlywed am dano. O myni wybod mesurlath drwg, ti ai gwybyddi wrth â vnyit ac wrth nas mynit i arall wneuthur itti: yn hyny hevyd y cefi vesurlath daioni; a llyna briv bwne gwybodaeth â ddodes Crist yn addysg i bob criston, ac ai dodes yn brivorechymyn.

Na watwar neb, na dyn clâv, na dolurus, na dyn clôf, nac â vo dall, na byddar, na hagr, nac â vo dan un nam corforawl, nac â vo difyg synwyr arno, nac â vo dlawd, nac â vo anverth a drwg ei gampau, na neb oblegid bai ac anav â vo arno; eithyr cysura di y clav a'r dolurus, a'r anavus, a'r clwyvus, ac â vo vlinderus, a phortha y tlawd, a chyn-northwya y gwân a dod addysg ar y drwg ac anverth ei gamp, a dangos iddo dy gynghor, a rhybuddia ef yn hybwyll, ac na watwar neb o'r rhai â ddangosed, canys gnawd yw i'r neb ai gwnel syrthiaw yn yr unrhyw, naill ai yn y byd hwn ai yn y byd tragwyddawl.

Na ryarver â gormodd ymgryveilliaw â neb ryw o ddyn; canys goreu gan bob dyn ei hunan, ac ni châr ev ryhir ymgrych ag ev; canys o hyny ni vydd iddo ev ei hunan, modd y bo gorhof gantho; a di-vlas y bydd ar ba bynag o ddyn, na vo hamdden iddo herwydd â garai, ac â ddymunai; ac ni hir gâr ev y neb nas gedy yn ei ansawdd, ac nid rhyw i neb eithyr ei ansawdd; mal y mae diarheb,

a diarheb arall, nid dwyn oddiar neb ond ei ddwyn oddiarno ei hunan; nid lledrad ond oddiar à vo serch; nid anrhaith ond divuddia i wr ei hunan; ac etton, nid rhwym ond rhwymaw awen; ac arall, nid anghyvaill ond rhygyvaill; nid yspail ond yspeiliaw amser.

Gochel dramwy gormodd i davarn, canys tripheth a geif dyn o'i hir ddilyn; nid amgen, colled da byd, colled iechyd corf, a cholled enaid, ac o'r tricholl, colli Duw a'i saint.

Gochel drwg-wragedd, canys nis gellir llës oddiwrthyt, eithyr y mawr awles. Tri enw y sydd ar wraig ddrwg, nid amgen, porth ufern, rhwyd y cythreuliaid, a'r gwenwyn melus; a diarheb arall à ddywed, gwraig ddrwg yw y drycav o bob drwg, a gwraig ddrwg yw y llwybyr i bob drwg arall; ac o ddal pwyll ar à welir yn myd, odid o vil un drwg nad gwraig ddrwg a vu yn achos iddo, y naill ai o gynhyrviad ai o gynaliad: bys ymhob drwg yw gwraig ddrwg.

Na vawr ogana ddyn canmoledig er maint à vo dy gás arno, ac er maint y bo ei gas ev arnat ti; canys ni choelir ei gas ar neb; val y mae diarheb, ac arall, cas ni ddywed à vo gwir ar ei gas; ac arall, ni choelir neb ar ei gas; ac arall, ni chydvydd cas a gwirionedd.

Na vawr ganmola ddyn goganedig, er maint y bo dy gariad arno; canys ni chredir y dyn hyny yn erbyn llawer o ddynion; canys à ddyweto bob un gwir yw; ac arall o ddiarheb, ni ellir camsyniad ar bawb; ac arall, celwydd o ben un, gwir o benau pawb.

Na haedd velltithion dynion y ddaiar; canys Crist ei hun a ddywed, à velltigr ar y ddaiar, minnau ai melltigav yn y nêv, hyd pan ddelynt i'r iawn, nid amgen treiswyr, a lladron, a chyhuddwyr, ac anudonwyr, a godinebwyr, a murnwyr, a chybyddion, ac nas parchont y suliau, a meddwon, a gloddestwyr, a'r diawg, a'r llidiawg, a'r twyllwyr o bob rhyw, a'r athrodwyr, a'r cynhenogion, a'r beilchion, a phob trahäus; canys Duw nis gad yn rhydd yn y nêv à vont ar y drygau hyny, ac nis gellir yn y nêv amgen no bodd Duw.

Na ymddiried yn ormodd i olud bydawl; canys tripheth nis gellir craf a gavael arnynt, amser, gwynt, a golud bydawl; canys nid golud trysor nas travoder, ac à dravoder ni wyddys ei helynt, ai yn ei ôl, ai amgen y daw.

No vostia yd ddim, canys nid oes itti na

byd, na iechyd, na chyvoeth, na gallu o'r byd, ond benthgyn annogel, ac am hyny cam y dywedi di vod itti veddiant ar y peth à ellir ei ddwyn rhagod pan y mynir gan Dduw.

Cydonebydd di dy hun, achos tri goruchavion doethineb y rhoddes Duw i ddŷn, nid amgen, adnabod ei Dduw ai gwnaeth, adnabod ei hun, sev o galon a deall a chydwybod, ac adnabod ei dda ei hun oddiwrth dda arall, ac à vo da iddo ei hun yn amgen nog à vo da i arall, ac o'r gwybodau hyn y mae doethineb.

Na chrêd yn ormodd gyhudded dy wraig ar neb; gnawd yw i'r wraig ethrawd y y neb à vo ei gwr yn ei garu wwyav; canys ni char gwraig à garo ei gŵr, nag à garo ev; a lle bo hael y gŵr, gnawd y wraig yn anhael; canys tripheth ni char gwraig, cariad ei gŵr at arall, gwybod o'i gŵr à wnelo hi, a dangos cyvrinach.

Gwna ddaioni a'th olud bydawl tra bych yn meddu arnynt, val y bo it dal a gobrwy erbyn y pan elych yn maes o'th veddiant, val y dywaid Io oludawg, "Dyro tau tra vo tau, wedi tau nid ti a biau," canys nid tlawd tragwyddawl ond cybydd chwanawg, canys ni chymmer hwnw hanner digon yn y byd yma, ni cheif yntau ddim yn y byd arall pan el oddyma. Rhodd i dlawd rhodd i Grist, ac eve ai tal itti ddydd brawd; val y mae diarheb, à roddir i dlawd a delir dydd brawd.

Mogel pan voch ddedwydd rhag syrthiaw yn niriëidi, canys gwrthwyneb yw gweled dedwydd yn myned yn ddiriad, val y dywaid y ddiaarheb, pa dyna y llinyn cyntav y tyr; a hof gweled diriad yn myned yn ddedwydd, neu bechadur yn myned yn santaidd, neu gybydd yn myned yn hael, neu ynvyd yn myned yn ddoeth, neu valch yn myned yn war, neu wyddelig yn myned yn addwyn; a diarheb arall, nid gwaradwydd ymwella; nid gogoniant ymwaethu; a diarheb arall, gorau gorchwyl ymwella, gwaeth no phob gwaethav ymwaethu.

Dod mawr ddiolch i Dduw beth bynag y rhotho ev itti; canys am dri achos dyledig dyn i ddiolch i Dduw ei roddion: cyntav, nid yw Duw dan ddyled i neb, a phawb dan ei ddyled ev; ail yw, ni ellir cymhell arno roddi ond à vno ev ei hun y rhydd; trydydd, ni ddry Duw i neb ond à vo er llës iddo, ai golud ai tlodi y bytho; ac am hyny, iawn yw rhoi diolch i Dduw am beth bynag y rhotho: ac ni rydd y cythraul dda i neb

ond er drwg iddo; a phob golud cybydd, a phob mawredd beilehion, a phob cafael o dwyll, a phob elwch gloddest, a meddwdawd, a godineb, cythraul a'u rhydd er dinystyr i enaid dyn. Canys nid o Dduw y daw i neb o ddyn a vo er avles, nac iddo ei hun nac i arall. Rhodd Duw i ddedwydd rhodd i bawb, rhodd diawl i ddiriaid nid rhodd i neb; eithyr addawd a ddwg oddiar ai rhothor yn ngavael ac oddiar oll à wnelo a hi ac ai perthyn.

Parcha bawb, a phawb a'th barchant dithau; ac yn euwedig rho barch i'r neb à vo gwell no thi ger bron Duw, a Duw a'th barch dithau. Parcha bawb à vo'th well ger bron dyn rhag cael cas ac anmharch oddiwrtho; parch y neb à vo is no thi, er cael clôd gan ddynion a gobrwy gan Dduw, canys Duw ei hun a ddywaid, lle bytho cariad perfaith rhwng dau y byddai yntau yn drydydd.

Car di'th dygystal er cael ei vodd a'i gymdeithas, ac or gwnai di velly, ti a gai garedigrwydd a gair da gan bawb; car na vo'th dygystal er bod dau Duw, a chael bendith y neb cyvryw à garot; a lle rhotho dlawd ei vendith Duw ai rhy hevyd, ac a ry atto yn gadarn a thra mesur hyd nas gellir na hyd na lled arno; car hevyd dy well, a diogelwch a gai yn dy wlad a'th gyvystred; ac y mae dydd yn aros y goreu ac ys dir y daw, y bydd da iddo gariad ei waeth ac à vo'i oris, ac yna eve a'th gymmer yn oddygystal ag eve ei hunan: sev o garu pob rhyw; ev a'th gerir dithau gan bob rhyw, ac o gael cariad pob rhyw y daw itti glôd, a pharch ac ynnill, a chydwybod lân ac ymadverthwech Duw.

Na vydd lidiawg, na balch, nac ystyvnig, na diriaid, gnaud drwg ddiwedd i à vont velly; ond bydd di addwyn, a gwar, a mwyn, a charedig, a maddengar, canys gnaud yw i à vo velly gael goruchaviaeth, val y dywed Crist, "dyodd-eus a orvydd ar bob peth," a llid ysydd vab i valchedd, a balchedd yn vab i ddiawl, a gwrthwyneb i Dduw, a gelyn dyn, ac eginyn pob drygioni, ac nis gellir a gymmaint ei ddrwg yn y byd a balchedd: nid oes ond y drwg o bob rhyw herwydd y bo achos iddo, ac ai cynnail, ac nid llai iddo ei waith no chynnal pob drwg, anhebgor iddo hyny o gyvymwaith ag ai cynnail yn ei ansawdd.

Na sora wrth Dduw er bychaned o'i dda bydawl à rotho ev itti yn y byd hwn;

3 H

canys po leiaf vo y meddiant lleiaf vydd y cyvrv, a pho leiaf vo y cyvrv lleiaf vydd y goval, a pho leiaf y goval, mwyav vydd y llawenydd; canys pan vo raid itti ateb am bob gwerth às ar à vu ar dy helw erioed, pa vodd y cevaist, ai yn ddrwg ai yn dda, yna y gelli ddywedyd mae gwyn ei vyd yr hwn à vu leiaf iddo o dda byd, ac y gweli'n oreu ar y neb à vu leiaf ei veddiant yn y byd yma, lle nas gosodes ev a vu o dda bydawl ar dda, ac er llës y neb na chawsant gan Dduw ond y bychandawd a'r tlodi. Yna y dychon dyn ddywedyd mae gwae ev pan aned, pan fo y cyvrv yn vawr, ar llaw yn ddiddim; y varn yn agos, a'r brawdwr yn gyviawn, a'r holwr yn llwyr, gan wybod y cyvan, a'r gydwybod yn euawg, a'r carchar yn barawd; ac yna y gwelir yn amlwg mae goreu yw i ddyn y maint à ddanvono Duw iddo yn ddi-bechawd, ac nid à ddymunai y corf ei gael, ac à vynai y trachwant yn ei avael; canys pwy bynag à ddilyno ei wyllys, a chwant y corf, yn y byd yma, ve gyll gwyllys yr enaid yn y byd arall; canys à lavurio yn gywir, ac à gymedrola yn hybwyll, ac a drugarao 'n haelionus, ac à weddio yn deilwng, ac à vucheddo yn gyviawn, ac à vo mewn cariad perfaith, ev a ddenvyn Duw iddo ai gwasanaetho yn y byd yma yn ddi-bechawd, ac a rydd iddo wynvyd a golud tragwyddawl yn y byd à ddaw: a phoed gwir hyny gan bawb yn y byd yma.

A phoed velly y bo.

Sev y Bardd Glas o'r gadair ai dywed.

LLYMA DDEWISBETHAU Y BARDD GLAS
O'R GADAIR.

BORE tawelgain,
Ac adar cydsain;
A meillion yn vrith,
Gan ddevni byrwlith;
Digwmwl wybren,
A maeslawr addien;
A gwawrgan hedydd,
A mwyalch ar wydd;
Crechwengerdd eos,
O gilgoed agos;
Crychnant raianllawr,
Blodeuawg ambawr;
Llaverydd adar,
Hin heulaidd glaiar;
Iachusber wybyr,
A charw ar frith lwybyr;
Cydgerdd bytheiaid,
Llais wyn a devaid;

Cyweirben delyn,
 Nwyvuser ynglyn;
 Caniadaeth traserch,
 O bervin gwenverch;
 Medrusverch lawen,
 Frwythlonder awen;
 Glaslwyn caruaid,
 Geiriau serchogaidd;
 Cyveillach addwyn,
 Gweled camp dryllwyn;
 Hen vedd blasuser,
 Cynneddwawl vwynder;
 Rhian dlos berfaith,
 A doethgain araith;
 Llwybrvrys cynnevin,
 Celu pob cyfrin;
 Mwythusber gilwg,
 Serch heb drythyllwg;
 Cusanu gwenverch,
 Ar lawr g'âs lanerch;
 Llatai cywirgall,
 Cyvaill da'i ddeall;
 Parabyl caredig,
 Casâu hên eiddig;
 Rhodde dirgelvan,
 I garu meingan;
 Caru a'm caro,
 Call a'm cynghoro;
 Cartre'u'n ael nant,
 Sychbridd areulbant;
 Ty bychau cynhes,
 Gerwyneb gwynnes;
 Llyvyr doeth awenbwyll,
 Deallus gymhwyl;
 Govwy prydyddion,
 Groesawu doethion;
 Cynnadledd cerddau,
 Cywreiner chwedlau;
 Cael vy nghyveillon,
 O bryfwnt beirdion;
 Cael vy nghariadverch,
 Yn rhwymau traserch;
 Ac o'i chael bun gu,
 I'm byw ei chelu.

Y Bardd glâs o'r Gadair ai Cant.

CASDDYNION Y BARDD GLAS O'R GADAIR.

- 1 DYN heb grevydd a rhinwedd dda.
- 2 Mâb heb ddysg a chelvyddyd.
- 3 Merch neu wraig heb gywilydd.
- 4 Gwâs heb ovin ac uvydddawd.
- 5 Tylawd rhyvalch.
- 6 Balch ar ei gampau drwg.
- 7 A ymfrostia'n à vo cywilydd iddo.
- 8 Cyvoethawg o ledrad a gormes.
- 9 Bardd annivyr annevodus.
- 10 Esgob heb wybodau daionus.
- 11 Gwr na charo ei garennnydd.
- 12 Plwyv heb ofeiriad.

- 13 Oerwr digydwbybod.
 - 14 Brenin cribddeilgar.
 - 15 Brawdwr heb gyviawnder trugarawg.
 - 16 Doeth heb weithredoedd da.
 - 17 A chwârdd am ben pob peth heb ystyr-
iaw paham.
 - 18 A froma'n ddiachos.
 - 19 A gavas ddysg heb ymwellâu'n ei
fywyd.
 - 20 Ni welwys ac ni vyn weled.
 - 21 Cadarn yn erbyn pob ymbwyll.
 - 22 Ovnus ymhob peth.
 - 23 Celwyddawg cynneddwawl.
 - 24 A ddywed i'ge gyda phob un.
 - 25 A ddadyl yn erbyn pob un.
 - 26 A ddywed ei veddwl lle nas ceisier.
 - 27 A ery'n ôl ymhob rhwystri.
 - 28 Athrodwr cynnwynawl.
 - 29 Gwenieithwr wrth bawb.
 - 30 A garo drîn ac ymladd heb achos.
- Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

ABER i longau,
 Ysgol i lyvrau,
 Tolvordd i lwau,
 Gorsedd i ddadlau,
 Melin i gydau,
 Llys i seigiau,
 Marchnad i gyvnewidiau,
 Arwyl i weddïau,
 Neithior i gerddau,
 Cadlas i warëau,
 Deall i wybodau,
 Cydwybod i rinweddau.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

GORDDODAU.

PERCHI gwr er ei vawed,
 Prynu bwyd er ei brieded,
 Eiriach llyn er ei iached,
 Treulo yr aur er ei gysdled,
 Ovni clâv er ei lesged,
 Cosbi y corf er ei vryted,¹
 Cablu y byd er ei gryved,
 Aru y tîr er ei leied,
 Cau y buarth er ei gwaced,
 Erylu taith er ei meithed.
 Gorphen gwaith er anhawsed,
 Ymlid gâl er ei ddewred,
 Rhoi elusen er ei thloted,
 Gwnenthur iawn er ei doded,
 Arvold tlawd er ei waelod,
 Caru y gwir er ai cydred,
 Gochel diawl rhag ei ddryced,
 Caru Duw gan ei ddâed.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

LLAWER cryv drwg ei arlaith,²

¹ Vrynted. Ll. ar.

² Aritaith. Ll. ar.

Llawer gwan da ei araith.
 Llawer gwir drwg ei wedyd,
 Llawer doeth dwys ei advyd.
 Llawer tēg drwg ei ddeunydd,
 Llawer hagr yhygar y bydd.
 Llawer tlawd mād¹ ei vuchedd,
 Llawer berthawg drwg ymarwedd.
 Llawer llēn drwg ei wyddor,
 Llawer mul mād ei gynghor,
 Llawer diriad ar ei varch,
 Llawer dedwydd mewn dir anmharch.
 Llawer cam yn dwyn enw barn,
 Llawer cyfiawnder dan draed yn sarn.
 Y Bardd Glās o'r Gadair ai Cant.

ADVYD á rydd addysg,
 Addysg á bair gwybodaeth,
 Gwybodaeth á ddry ddoethineb,
 Doethineb á gais ddaioni,
 Daioni á dry'n ddwyvoldeb,
 Dwyvoldeb á gyrch wynvydoldeb.
 Y Bardd Glās o'r Gadair ai Cant.

ATHRONDDYSG Y BARDD GLAS O'R GADAIR.

Yn y talcen y mae y deall,
 Yn y gwegil y mae y côv,
 Yn y iād y mae y dosparth,
 Yn y deall, a'r cov, a'r dosparth, yn un, y
 mae y pwyll,
 Yn yr ysgyvaint y mae yr anadyl,
 Yn y ddwyvron y mae y chwant,
 Yn yr avu y mae y gwrês,
 Yn y gwythi y mae y gwaed,
 Yn y bustyl y mae y digofaint,
 Yn y ddueg y mae y llawenydd,
 Yn y galon y mae y cariad,
 Yn y rhai hyn i gyd y mae y serch,
 Yn y serch y mae yr enaid,
 Yn yr enaid y mae y meddwl,
 Yn y meddwl y mae y fydd,
 Yn y fydd y mae Mâb Duw,
 Ym Mâb Duw y mae y bywyd didranc,
 Yn mywyd didranc y mae y gwynvyd.

Anorphen, a gwyn ei vyd à wnelo yn
 iawn a'r yniau à ddodes Duw ynddo,
 er cyrhaeddyd gwynvyd anorphen hyd
 vyth bythoedd. Amen.

Y Bardd Glās o'r Gadair ai dywed.

SAITH DEUNYDD DYN.

- 1 DAIAR, ac o hano y mae y corf.
- 2 DWR, ac o hano y mae y gwaed a'r llynor.
- 3 Haul, ac o hano y mae y gwrês a'r goleuni.
- 4 AWYR, ac o hano y mae yr anadyl a'r ymmod.

¹ Da. LL. ar.

- 5 Nwyvre, ac o hano y mae y teimlad a'r serch.
- 6 Ysbryd glân, ac o hano y mae y pwyll a'r deall.
- 7 Duw, ac o hano y mae y bywyd tragywdd.
 Y Bardd Glās o'r Gadair ai dywed.

LLYMA SAITH GYNNEVNYDDION BYD.

- 1 CYNTAV, daiar, ac o hano pob corf a chaled, a phob saw cadarn.
- 2 Ail, dwr, ac o hano pob llyn ac îr.
- 3 Trydydd, awyr, ac o hano pob anadyl ac ymmod.
- 4 Pedwerydd, haul, ac o hano pob gwrês a goleuni.
- 5 Pummed, nwyvre, ac o hano pob teimlad, a serch ac ymwyv.
- 6 Chweched, ysbryd glân, ac o hano pob deall, a phwyll, ac awen, a gwybodau.
- 7 Seithved, Duw, ac o hano pob bywyd, a chadernyd, a chynnal hyd vyth bythodd.

Ac o'r saith cynnevyddion y mae pob bôd a byw: a phoed ar drevyn Duw y cyvan oll. Amen.

Y Bardd Glās o'r Gadair ai dywed.

SAITH RHODDION YR YSERYD GLAN.

- 1 DEALL, yn yr enaid, i rynu.
- 2 Pwyll, i ddosparthu.
- 3 Synwyrâu, i weithredu,
- 4 Nerthodd corforawl, i allu.
- 5 Cariad, i serchu y da, a chasâu y drwg.
- 6 Awen, i ddychymyg a myvyriaw gwybodau.
- 7 Cydwybod, i varnu ar bob daioni a drygioni: ac o'r rhai hyn y tardd pob gwybodau a chelvyd lyd, a phob llawenydd, a dyddanweh, a gwynvyd.
 Y Bardd Glās o'r Gadair ai dywed.

LLYMA YR UN PETH YN AMGEN O DDOD3- PARTH.

- 1 DEALL, yn y meddwl, yn rhynu.
- 2 Pwyll, yn y deall, yn dosparthu.
- 3 Gwybodau, o bwyll, yn arail barn.
- 4 Nerthodd corforawl, yn gweithredu yn ol y bo barn.
- 5 Serch, o nerthodd synwyrâu, yn caru yr iawn, ac yn casâu y cam.
- 6 Cynneddvau daionus, yn dyvod o wneuthur à vo iawn, herwydd barn o bwyll a deall, a herwydd serch corforawl.
- 7 Cydwybod, yn trevnu rhag myned ar gam yn à wneler, ac o hyn y bydd boddâu Duw, ac ymgynnal yn ei ysbryd ev.

Y Bardd Glās o'r Gadair ai dywed.

ARALL.

O RYNIAD y pen y tardd y pwyll,
 O ymdawr y pwyll y tardd yr ystyr,
 O dravodion yr ystyr y tardd y deall,
 O dravodion y deall y tardd y meddwl,
 O gadernyd y meddwl y tardd gwyllys,
 O chwantau yr wyllys y tardd yr ymgais.
 O arverion yr ymgais y tardd y prawv,
 O graf y prawv y tardd y gwybodau,
 O ganvod y gwybodau y tardd y serch,
 O irder y serch y tardd y cariad,
 O ansawdd cariad y tardd pob daioni.
 Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

ARALL.

O YNIAU y corf y tardd y synwyrâu,
 O ynïau yr enaid y tardd y pwyll,
 O brawv pwyll a synwyrâu y tardd y deall,
 O lavur y deall y tardd y gwybodau,
 O nwyv y galon y tardd yr awen,
 O ansawdd yr awen y tardd y serch,
 O ymddwyn y serch y tardd yr athrylith,
 O ansawdd yr athrylith y tardd y cyn-
 neddvau,
 O ddarwain y cynneddvau y tardd y camp-
 au,
 O afaith y campau y tardd pob drwg a da,
 O ystyr pob afaith y tardd barn.
 O ddysbwyll barn y tardd y gwybodau,
 O gynghor gwybodau y tardd cydwybod,
 O gydwybod y tardd y dyledau,
 O wneuthur â vo dyled y boddëir Duw,
 O voddâu Duw y ceir gwynvyd tragywydd.
 Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

ARALL.

O DDIRDER angen y daw yr ystyr,
 O'r ystyr y daw y pwyll,
 O'r pwyll y daw y deall,
 O'r deall y daw y meddwl,
 O'r meddwl y daw y serch,
 O'r serch y daw yr awen,
 O'r awen y daw yr ymgais,
 O'r ymgais y daw y gwybodau,
 O'r gwybodau y daw y barn,
 O'r barn y daw cydwybod,
 O'r cydwybod y daw y dewis,
 O'r dewis y daw y weithred,
 O'r weithred y daw pob drwg a da.
 Bardd Glâs y Gadair ai Cant.

EREILL.

Nid gŵr heb ddysg,
 Nid dysg heb ddawn,
 Nid dawn heb awen,
 Nid awen heb serch,
 Nid serch heb ymgais,
 Nid ymgais heb lwydd,

Nid llwydd ond o ddaioni,
 Nid daioni ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond cariad,
 Nid cariad ond uvyddawd,
 Nid uvyddawd ond i Dduw.

Bardd Glâs y Gadair ai dywed.¹

O MYNI gadw dy vudd cadw dy gartrev,
 O myni gadw dy gartrev cadw dy vrait,
 O myni gadw dy vrait cadw dy vro,
 O myni gadw dy vro cadw dy dda,
 O myni gadw dy dda cadw dy ddwrn,
 O myni gadw dy ddwrn cadw dy wyneb,
 O myni gadw dy wyneb cadw dy air,
 O myni gadw dy air cadw dy gôv,
 O myni gadw dy gôv cadw dy bwyll,
 O myni gadw dy bwyll cadw dy awen,
 O myni gadw dy awen cadw dy gydwybod,
 O myni gadw dy gydwybod cadw gorchy-
 mynion Duw, ac o gadw y rhai hyny, ti
 â gedwi y cyfan.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

GOLUDAWG pob gweithgar,
 Doeth pob pwyllgar,
 Llwyddiannus pob ymgeisgar,
 Hybarch pob cariadgar,
 Diogel pob tangnevgar,
 Call pob ystyrgar,
 Addwyn pob meddylgar,
 Dysgedig pob awengar,
 Awenaid pob aniangar,
 Dihavarch pob celvyddgar,
 Cadarn pob gwybodgar,
 Gwybodus pob cerddgar,
 Cerddolion pob cydwybodgar,
 Cydwybodgar pob dwyvawl,
 Dwylvawl pob ambwyllgar.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

BEILCHION Y BARDD GLAS O'R GADAI R.

BALCH geivyr ar y rhew,
 Balch hwyaid ar y gwlaw,
 Balch hedydd ar y tês,
 Balch mychiad ar wynt,
 Balch costog ar ei domen,
 Balch baw ar bèn pren,
 Balch Sais ar ei anrhaith,
 Balch Cymro ar ei wlad.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

HOF pob newydd,
 Diddestyl pob hên,
 Rhyvedd pob anghynnevin,
 Doeth pob dieithyr,
 Call pob hyfordd,
 Dall pob anghyvarwydd,
 Rhwydd pob parawd,
 Da pob gwellâd,
¹ Gwel Llyrry Catwg.

Mawr pob daioni,
 Hawdd pob galledig,
 Hylaw pob medyr,
 Cryv pob gwybodus,
 Gwan pob anallu,
 Nerth pob gallu,
 Hardd pob trevnus,
 Llwyddus pob diwydrwydd,
 Braint pob gwybodaeth,
 Cyvoeth pob creft,
 Moliannus pob ymgais,
 Digon pob boddlondeb,
 Diogel pob dedwydd,
 Cadarn pob cyviawn,
 Llawen pob serchawg,
 Hygar pob awenaidd,
 Nwyvus pob gobaith,
 Glew pob dwyvawl.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

LLYMA GYVORDDODAU Y BARDD GLAS O'R
 GADAIR.

1.

GAIR á bair iaith,
 Iaith á bair ddangos,
 Dangos á bair ystyr,
 Ystyr á bair addysg,
 Addysg á bair ymbwyll,
 Ymbwyll á bair ddeall,
 Deall á bair wybod,
 Gwybod á bair ymgais,
 Ymgais á bair gallu,
 Gallu á bair gwyllys,
 Gwyllys á bair gwneuthur,
 Gwneuthur á bair celvyddyd,
 Celvyddyd á bair dosparth,
 Dosparth á bair iawn ar bob peth,
 Iawn ar bob peth a bair bodd Duw,
 Bodd Duw á bair bywyd tragywydd.
 Nid bywyd ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn yn mhob peth ond bywyd,
 Nid bywyd o iawn ar bob peth ond yn
 Nuw,
 Nid byw ond à vo iawn ymhob peth,
 Nid byw ond à vytho yn Nuw,
 Nid yn Nuw ond à vo iawn yn mhob
 peth,
 Nid yn nechreu ond gair Duw,
 Nid yn niwedd ond yn Nuw.

2.

Gair á wna iaith,
 Iaith á ddengys,
 Dangos á bair ystyr,
 Ystyr á ddyg,
 Dyg á bwyll,
 Pwyll á ddeall,
 Deall á wybydd,

Gwybod á ymgais,
 Ymgais á eill,
 Gallu á wyllys,
 Gwyllys á wna,
 Gwneuthur á gelvydd,
 Celvydd á ddosparth,
 Dosparth á wna iawn,
 Iawn á à yn vywyd,
 Bywyd bôd yn Nuw,
 Bôd yn Nuw bôd á byw tragywydd,
 Byw tragywydd bôd yn Nuw,
 Bôd yn Nuw bôd yn iawn,
 Bôd yn iawn bôd yn nosparth,
 Bôd yn nosparth bôd yn nghelvydd,
 Bôd yn nghelvyddyd bôd yn ngweithred,
 Bôd yn ngweithred bôd yn ngwyllys,
 Bôd yn ngwyllys bôd yn ngallu,
 Bôd yn ngallu bôd yn ymgais,
 Bôd yn ymgais bôd yn ngwybod,
 Bôd yn ngwybod bôd yn neall,
 Bôd yn neall bôd yn mhwyll,
 Bôd yn mhwyll bôd yn nysg,
 Bôd yn nysg bôd yn ystyr,
 Bôd yn ystyr bôd yn nangos,
 Bôd yn nangos wrth à levair,
 Bôd wrth à levair bôd ar air cyviawn,
 Bôd gair yn gyviawn bôd wrth wir,
 Bôd wrth wir bôd yn Nuw.

3.

Gair cyviawn gwir,
 Gair anghyviawn celwydd,
 Nid gwir cadarn ond gair cyviawn,
 Nid celwydd cadarn ond gair anghyviawn,
 Nid cadarn ar bob cadarn ond gwir,
 Nid gwir cadarn heb ei wybod,
 Nid gwybod ond o'i ddangos yn gyviawn,
 Nid dangos cyviawn ar wir ond o iaith
 gyviawn.
 Nid celwydd ond iaith anghyviawn.

4.

Nid cyviawn ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn ar bob peth ond bywyd,
 Nid bywyd ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn ar bob peth ond yn Nuw,
 Nid bywyd ond yn Nuw,
 Nid byw ond à vytho yn Nuw,
 Nid yn Nuw ond à vo iawn ymhob peth.

5.

Gair á levair,
 Llavar á ddengys,
 Dangos á ystyr,
 Ystyr á ddyg,
 Dyg á veddwl,
 Meddwl á bwyll,
 Pwyll á ddeall,
 Deall á wybydd,

Gwybod á ymgais,
 Ymgais á eill,
 Gallu á wyllys,
 Gwyllys á wna,
 Gwneuthur a gyrch dyben,
 Dyben pob peth iawn,
 Iawn ymhob peth bywyd,
 Bywyd o iawn bywyd tragwyddawl,
 Bywyd tragwyddawl bôd yn ngwir,
 Bôd yn ngwir bôd yn Nuw,
 Bôd yn Nuw bôd yn iawn,
 Bôd yn iawn bôd wrth air Duw,
 Nid gair ond gair Duw,
 Nid llavar ond gair Duw,
 Nid dangos ond gair Duw,
 Nid ystyr ond gair Duw,
 Nid dysg ond gair Duw,
 Nid meddwl ond gair Duw,
 Nid pwyll ond gair Duw,
 Nid deall ond gair Duw,
 Nid gwybod ond gair Duw,
 Nid ymgais ond gair Duw,
 Nid gallu ond gair Duw,
 Nid gwyllys ond gair Duw,
 Nid gwneuthur ond gair Duw,
 Nid dyben ond gair Duw,
 Nid iawn ond gair Duw,
 Nid bywyd ond gair Duw,
 Nid gair Duw ond gwir,
 Nid gwir ond cyviawn ar air a llavar,
 Nid gair ond cyviawn o air,
 Nid gair ar bob gair ond gair Duw.

6.

Nid iawn ar bob peth ond bywyd,
 Nid bywyd ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn ond o allu,
 Nid gallu ond o wybod,
 Nid gwybod ond o ddeall,
 Nid deall ond o bwyll,
 Nid pwyll ond ystyr,
 Nid ystyr ond o addysg,
 Nid addysg ond o ddangos,
 Nid dangos ond gair,
 Nid gair ond gair cyviawn,
 Nid gair cyviawn ond gair Duw,
 Am hyny nid gair ond gair Duw.

7.

Gair à levair bob peth,
 Llavar à ddengys bob peth,
 Dangosedig à ystyr bob peth,
 Ystyr à ddysg bob peth,
 Dysg à bwyll bob peth,
 Pwyll à ddeall bob peth,
 Deall à wybydd bob peth,
 Gwybod à ymgais bob peth,
 Ymgais à ennill bob peth,
 Ennill pob peth ennill à vo iawn yn mhob
 peth,

Ennill à vo iawn ymhob peth ennill bywyd
 tragwyddawl,
 Ennill bywyd tragwyddawl ennill y cyvan.

8.

Heb air nis gellir iaith,
 Heb iaith nis gellir dangos,
 Heb ddangos nis gellir ystyr,
 Heb ystyr nis gellir addysg,
 Heb addysg nis gellir pwyll,
 Heb bwyll nis gellir deall,
 Heb ddeall nis gellir gwybod,
 Heb wybod nis gellir gallu,
 Heb allu nis gellir gwyllys,
 Heb wyllys nis gellir ymgais,
 Heb ymgais nis gellir gweithred,
 Heb weithred nis gellir iawn,
 Heb iawn nis gellir bywyd,
 Heb vwyd nis gellir bod.

9.

Gair yn nghan iaith yn nghan,
 Iaith yn nghan dangos yn nghan,
 Dangos yn nghan ystyr yn nghan,
 Ystyr yn nghan addysg yn nghan,
 Addysg yn nghan pwyll yn nghan,
 Pwyll yn nghan gwybod yn nghan,
 Gwybod yn nghan, ymgais yn nghan,
 Ymgais yn nghan, gallu yn nghan,
 Gallu yn nghan, gwyllys yn nghan,
 Gwyllys yn nghan, gweithred yn nghan,
 Gweithred yn nghan, pob peth yn nghan,
 Pob peth yn nghan, marw,
 Marw, na vytho yn Nuw,
 Na vytho yn Nuw, ni vydd yn môd.

10.

Gair cyviawn, iaith gyviawn,
 Iaith gyviawn, dangos cyviawn,
 Dangos cyviawn, ystyr cyviawn,
 Ystyr cyviawn, addysg gyviawn,
 Addysg gyviawn, pwyll gyviawn,
 Pwyll cyviawn, deall cyviawn,
 Deall cyviawn, gwybod cyviawn,
 Gwybod cyviawn, ymgais cyviawn,
 Ymgais cyviawn, gallu cyviawn,
 Gallu cyviawn, gwyllys cyviawn,
 Gwyllys cyviawn, gweithred gyviawn,
 Gweithred gyviawn, pob peth yn gyviawn,
 Pob peth yn gyviawn, bywyd cyviawn,
 Bywyd cyviawn, bywyd yn Nuw,
 Bywyd yn Nuw, bywyd tragwydd.

Ac velly tervyna Cyvaddodau y Bardd
 Glâs o'r Gadair.

AMRYW BETHAU GWIW EU DAL AR GOV.

Pump peth nid doeth ymddiried iddynt:
 I gi dieithyr, i gefyl llôg, i wraig siar-
 adus, i wâs balch, ac i gorbwill avon.

Pedwar peth ni ddylai neb eu rhwystro :—

Un à vyno briodi yn gyvreithlawn, un yn myned i ysgol, un à vo yn gynorthwy anghenus, ac un yn amcanu ymadael â'i ddrgwuchedd.

Pedwar peth nid da myned yn eu cylch mewn gormod brys :—

Rhyfel neu ymladd, gwlêdd heb wahoddiad, ymgymhwyl â fol, a phriodi gwraig.

Pedwar peth à yrant wr tu hwnt w bwyll :—

Newyn taer, serch gwyllt, trachwant rheipus, a llid cynddeiriog.

Tri dyn nid call credu y cyvan à ddywedant :—

Darllenwr llyvyr anghyviaith, rhodiedydd o bell, a gwr hŷn no'i gymodogion.

Saith peth cās ar verched :—

Bwyta gormod mewn gwledd, yved gwin lle bo iechyd, siarad o'r neilldu â gwyr a gweision, derchavu golygon mewn eglwys, edrych yn hir drwy y fenestri, myned allan o'u tai heb eu gwŷr, a goganu gwragedd eu cymodogion.

Chwech casbeth gan Dduw, a'r seithved casach no'r cyvan :—

Llygad ymladdgar, tavawd twyllodrus, llawenâu gweled drwg, ymgyveilliaw ag anghynneddvawl, tyst anudonaidd, ac athrodwr ymhlith brodyr a chymodogion.

Pump dirgel goreu gadael iddynt :—

Pa vodd y mae ar arall, amcanion arglwydd mawr neu vrenin, bwyd y pysgod, newidiadau y byd, a dirgelion Duw.

Pedair fordd lithrig ac amyl y syrthier arnynt :—

Lle bo ia, addewidion tēg, wyneb glan-verch, a blys cyvoeth.

Pedwar peth hanpid gwaeth o'u gormodau :—

Esmwythder, iechyd, cyvoeth, parch, neu anrhydded.

Pedwar gwyn à gair, a'r bummed yn ddysglair :—

Blodau y drain, eira Ionawr, tēs hâv, a chalon lân iselvryd.

Tri gwyn a'r bedwerydd à dywyn :—

Gwyn à gafer ar elyn, gwyn serch, gwyn llawenydd o bell, a gwyn calon à vaco gydwybod lân.

Tri pheth anghyfredin :—

Ieuanc heb lawenydd, hēn ysgubawr heb lygod, a hēn ddyn anghybyddgais.

Pedwar peth nid amyl eu gwelir :—

Dyn glwth yn iachus, dŷn balch yn ddoeth, dyn cysgadur yn ddysgedig, a dyn o gybydd yn gwir.

Pedwar peth à ddylent vod gartrev yn wastadawl :—

Tavlawd iair, sawell dân, cāth, a gwraig dda.

Naw casbeth llavurwr :—

Iair na ddodwant, hwch heb vychain, gweithiwr diawg, gwas anghywir, morwyn dew, cath gysgadur, merch buteinaidd, plant anuvyddion, tir annhirion, a gosgod heb arian.

Tri pheth raid chwiliaw yn hir cyn a'u cefir :—

Arian yn nhy yr avradlon, cyvoeth gan meistyr ysgol, a synwyr mewn bol bras.

Chwech peth nid da gwaint rhyngddynt :—

Cyvaill da à llawenydd, merch ddigywilydd à flangell, foadur à fordd dēg, ysgolaig à'i lyvrau, baban à brônau llaethawg, a lleidyr à chrogbren.

Chwech peth à ddigalonant wr :—

Tir drwg, arglwydd caled, gwraig anvedrus, merch anniwair, mab gwrthysig, a chymodawg wrth vit y gyvraith.

Naw peth ni chyttunant ynghyd :—

Llyvryn a rhyvel, gweithiwr da ag un nas talo iddo am ei waith, gwr sychedig à fiol vechan, cwn a chathau mewn cegin, garddwr a geivyr, cofwrn mawr a thylodi, hēn wr a gwraig ieuanc, hael a chybydd, a gwr doeth a dyn coegvalch tavodrydd.

Pedwar peth anesmwyth lle bont :—

Ty dyverllyd, sawell vyglyd, gwraig geintachlyd, a chymodawg cynhenllyd.

Chwech peth gwareded Duw bobun rhagddynt :—

Cenedyl anwybodus, cyvaill o drachwant, gelyn o genvigen, teulu annedd-vawl, cyvraith anghyviawn, a chydwybod euawg.

Ac velly y tervyna.

LLYMA DRIODD AM A WEDDANT VOD AR DDYN AC AR DDOETHINEB.

TRIPHETH anhawdd eu cael, tân oer, dŵr sych, a thrachwantus deddvawl.

Tripheth anhawdd eu gwneuthur, tori syched à thân, sychu y gwlyb à dŵr, a boddloni y byd.

Tripheth gereu eu gadael i'r sawl a'u caroi chwaryddiaeth, gloddest, ac ymrysonau.

Tripheth nid da gadael iddynt, llong o flaen y gwynt, gwraig yn ei gwŷn, a mab yn ei anwybodaeth.

Tripheth à wnant wr yn hoenus, ei

wraig yn ei garu, ei gyvoeth yn mwyau, a Duw yn ei nerthu.

Tripheth canmoledig ar wr, ymadrawdd doeth, gweithredodd cyviawn, ac heb ddywedyd na gwneuthur gormodd.

Tripheth canmoledig ar wraig, wyneb dawnus, ymadrawdd synwyrus, ac arverion daionus.

Tri dyn nis dylid eu gwahawdd i dŷ, twyllwr gwenieithus, testynwr gwatwarus, a bradwr cenvigenus.

Tripheth hof i'w cael, gwraig rinweddus, ty trevnus, a thir cyvanneddus.

Tripheth à wnant wr yn gyvoethawg, ei wraig yn gasglai, ei dylwyth yn ddivrad, ac yntau yn llavuriad.

Tripheth à wnant wr yn voddlon i'w giniaw, ei wraig yn vedrus, ei vwyd yn voethus, a'i gylia yn iachus.

Tripheth anesmwyth ar wr yn ei dŷ, ei wraig yn ymdaeru, ei aelwyd yn mygu, a'i dy yn dyveru.

Tripheth sy yn cadw y byd mewn trevn, rhif, pwys, a mesur.

Tripheth ynghyd rhaid yw eu cael cyn y bo un da o honynt, meddwl yn dda, dywedyd yn dda, a gwneuthur yn dda.

Tair fordd sy yn arwain i dlodi, chware, glythineb, a phuteindra.

Tri dyn à gollant eu haravwch val o'u pwyll, helwyr, corelwyr, ac ymladdwyr.

Tripheth anhawdd i ddŷn, adnabod ei hun, gorvod ar ei chwant, a chadw ei rin.

Tripheth anhawdd eu cuddiau, cariad, cās, a balchder.

Tripheth gwerthvawrocav i ddyn, iechyd, rhyddyd, a rhinwedd.

Tair fordd y sydd i adnabod dyn, wrth ei arverion, ei ymadroddion, a'i gyveillion.

Tripheth à gadwant wr mewn iechyd, ymborth mesurawl, llavur cymmedrawl, a gwres noturiawl.

Tripheth à ennill enw da i ddyn, dywedyd ychydig, gwneuthur daioni, a diwydrwydd yn ei alwad.

Tripheth ardderchawg ar ddyn, caru rhinwedd, casâu folineb, a dysgu yn wastadawl.

Tripheth à ddylai bob un ei wneuthur, gwrandaw yn uvydd, atteb yn gall, ac ymgaïs am wybodaeth.

Tripheth à ddylai à gafo gymwynas, ei goviaw, ei ddiolch, a thalu y pwyth i'r cynthav à vo ei raid wrtho.

Tripheth sydd well no chyvoeth, iechyd, rhyddyd, a synwyr.

Tripheth à geif dyn divalech, amledd, llawenydd, ac esmwythder.

Tripheth à geif dyn o gyvodi y bore, iechyd, cyvoeth, a santeiddrwydd.

Tripheth à geif dyn cysgadur, cywilydd, aviechyd, a thlodi.

Tripheth à geif dyn cywir, dawn, a pharch, a fyniant.

Tripheth à geif dyn twyllgar, drygair, drygvyd, a drwg ddiwedd.

Tripheth à geif dyn dyoddevus, cariad, parch, a chynnorthwy.

Tripheth à geif dyn anynad, cās, cywilydd, a gadael iddo yn ei angen.

Tripheth à geif dyn diwyd, clôd, blaenoriaeth, a chyvoeth.

Tripheth à geif dyn gwallus, cywilydd, gwatwar, a cholled.

Tripheth à geif dyn dedwydd, cariad perfaith, bywyd heddychawl, a llawenydd nevawl.

Tripheth à geif dyn diriaid, cās, gelyniaeth, a phoen calon.

Tripheth à geif dyn trugarawg, cydwytbod lân, bodd doethion, a thrugaredd gan Dduw.

Tripheth à geif dyn creulawn, cydwytbod ddirboenus, anghlod doethion, a digofaint Duw.

Tripheth à geir o ddilyn daioni deddvawl, cariad yr holl vyd o ddoethion, digonoldeb bydawl, a thâl gan Dduw yn y byd à ddaw.

Tripheth à geir o hirdilyn hirdrwyg, carchar, eisiwed, a phoen tragwyddawl.

Tripheth à geif dyn dwyvawl, digonedd boddâawl, heddwch cydwytbod, a gobrwiau nevawl.

Tripheth à geif dyn pechodgar, difygion bydawl, poen cydwytbod, a chosp tragwyddawl.

Tripheth à geif dyn doeth, llwyddiant, urddas, a llawenydd.

Tripheth à geif dyn annoeth, avlwyddiant, gwarthrudd, a thristwch.

Tripheth à ddylai dyn eu hystyried, o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac i ba le ydd a yn y diwedd.

Tri gelyn enaid dyn, y byd, y cnawd, a'r cythraul.

Tri meddyg enaid dyn, gweddi, dirwest, a chardawd.

Tri ychydig a wnant golli llawer, ychydig o wall, ychydig o dwyll, ac ychydig o anwydau drwg.

Tri chydymaith diavol, cenvigen, trais, a balchder.

Tripheth sy'n arwyddaw bod dyn yn gadwedig, caru y daionus, casau y drygionus, a buchedd haelionus.

Tripheth à wnant wr yn vlaenawr ar ei

gymodogion, cyvoeth, haelioni, a doethineb.

Tripheth sy yn gwaethygu y byd, balchder, llid, a thrachwant.

Tripheth à ddiweddan yn ddrwg, celwydd, cenvigen, a dichell.

Tripheth à geif cybydd, poen yn casglu, goval yn cadw, a cholli y cyvan yn y diwedd.

Tripheth à gant gariad Duw, fydd, cariad, a gobaith.

Tripheth à geif hael ei galon, llawenydd o'i ennill, gwynvyd yn rhoddi, ac ennill anveidrawl yn y diwedd.

Tripheth ni ellir drwg lle bont ynghyd, deddvoldeb, gwybodaeth, a chariad.

Tair rhinwedd arbenig doethineb, haelioni, diwydrwydd, a phwyll.

O dripheth y cyrhaedder doethineb, awen, addysg, ac ystyriaeth.

Velly y tervyna.

O Lyvyr Edward Lewys, yswain, o Ben Llin, yn Morganwg.

LLYMA RAI TRIODD EREILL O'R UN LLYVYR.

TRIPHETH à wnant wraig yn anniwair, wyneb tég, pen fol, a chalon valch.

Tripheth à wnant i wraig gael meddwl yn ddrwg am dani, bod yn chwannawg i gytgam à gwyr a gweision, caru ammeu-thynion, a dywedyd yn ddrwg am wragedd ei chymodogion.

Tripheth à barant i wraig briawd gael cas yn lle cariad, bod yn anynad, chwenych blaenori, a bod yn dda wrth ei bola ei hunan.

Tripheth ar wraig briawd à bair iddi gariad gan ei gwr, serchusder ymadrawdd, uvuddawd yn ei hymddwyn, a diwydrwydd yn ei gorchwyl.

Tripheth ar wraig à wnant ei gwr yn flaenawr ar ei gymodogion, medrusder, diwydrwydd, a doethineb.

Tripheth ar wraig à dyn arni anmharch y byd a chas ei gwr, bod yn hir ei bore, bod yn warseddgar, a bod yn vudrogen.

Tair anurddas gwraig, bod yn chwedleugar, bod yn achwyngar, a bod yn athroddgar.

Tripheth à ddygant urddas i wraig, ymadroddion pwyllgar, boddlondeb i'r byd à vo arni, a bod yn heddychgar ymhlith ei chymodogion.

Y mae ereill ar goll, achos briwaw y llyvyr.

TRIPHETH à attaliant wahoddedigaeith i wr, bwyta gormodd, dywedyd gormodd, a cheisiau gormodd.

Tair cynneddv anweddu ar wr, taerni

yn ceisiau, caled yn rhoi, a bod yn ddrwg ei dyb.

Tripheth à ddangosant wr yn ddoeth, dywedyd ychydig, gwneuthur llawer drwy ddiwydrwydd, a bod yn haelionus ei varn.

Tri achos y sydd i wr ddywedyd celwydd yn esgusedig, i gadw bywyd dyn diniwed, i gadw heddwch cymodogion, ac i gadw gwraig yn voddlon.

Tripheth à wnant wahoddiaid mynych i ddyn, ymddwyn serchawg, llawenydd syber, a gochel gormesu.

Tripheth à ennillant gariad i wr ba le bynag ydd elo, cyvarwyddyd, tanguevoldeb, a syberwyd.

Tripheth à ddygant barch i wr ymhlith ei gymodogion, byw arno ei hunan, bod yn ddoeth ei gynghor, a bod yn gymmwynasgar.

Ac ni wyddys ba vaint ragor ar goll achos y briw yn y llyvyr.

Tripheth à wnant wr yn ddysgedig, addysg ar lyvyr, pwyll yn ystriaw, a deall craff.

Tripheth à wna ysgrivenydd da, cofadwriaeth dragwyddawl am wyr a gweithredodd ardderchogion, rhoi dangosiad i'r do à ddel, a gwneuthur ei enw ei hun yn barchedig dros byth.

A'r cyvan à ganlyn ar goll.

Tripheth amryvel o fyrdd eu gocheliar: benyw o'i blaen, march o'i ôl, ac ofeiriad o bob tu.

Tri chelwyddawg y sydd ag nid oes eu cymheiriad: arglwydd dros ei vaint, ofeiriad dros ei swydd, a merch dros vab à garo.

LLYMA Y NAW CELVYDDYD WLADAIDD.

GARDORIAETH,
Govaniaeth,
Saerniaeth,
Barddoniaeth,
Telynoriaeth,
Gwehyddiaeth,
Llwyddiaeth,
Meddyginaeth,
Newidyddiaeth,

Y rhai hyn oeddynt ar wybod ac arvergan yr hen Gymry, cyn bod iddynt ddinasodd, a dosparth teyrnedd.

Y NAW CELVYDDYD DINESIC.

LLYTHRYDDIAETH,
Rhivyddiaeth,
Meidryddiaeth,
Seryddiaeth,
Pleidyddiaeth,

leithyddiaeth,
Milwriaeth,
Llongwriaeth,
Yngneidiaeth,

Y rhai hyn á ddychymygwyd gwedi
ymgyviaw o'r Cymry mewn trevi a
dinasodd, a gwneuthur dosparth ar
deyrnedd a chelvyddyddau breiniawl.

O Llyvyr y parch. Evan Evans.

LLYMA DDEWIS BETHAU BARD D IOR
HAEL.

(O Llyvyr Mr. Cobb o Gaer Dydd.)

BOREGWAITH hâw tawelglaer,
Byrwilith ar veillion,
Berwserch awengerdd,
Perfeithdlos iain,
Wybrsygn digwmwl,
Coedgeirw ar frithlwybr,
Cytgerdd bytheiaid,
Doethveirdd eiriaw cerdd,
Llatai gywingall,
Cusanu mygrverch,
Casâu eiddig,
Celu cyvrinchwedl,
Llatai cywingall,
Cywydd carueiddserch,
Telyn gyweirber,
Teuluwr digrivgall,
Can cymmhriawdler,
Cilwg mwythudlws,
Cyvaill cywir,
Lleverydd adar mân,
Crechwengerdd eos,
Llais cerygnant raianloyw,
Llew mordon,
Llwybrvrys gynnevin,
Llawenverch vedrus,
Meidrol gariadwi,
Modryb serchawgbwyth,¹
Parabl caredigber,
Crychddwr graianwyn,
Cywraint ehawngall,
Perllan gaeadgerth,
Deildy caerddberth,
Cael vy nghariadverch, a'i chelu i'm
bywyd—
Cariad i'r vwriad ar vorwyn liwgalech,
Lunieiddvalch lôn addwyn,
Hiraeth am winvaeth wenywn
Y sydd am y dydd i'm dwyn.
Davydd Morganwg, Bardd Ivor Hael
a'i cant; sev oedd hwnw Davydd ab
Gwilym.

Ac val hyny y cevais hwn yn Llyvyr Mr.
Cobb; llyvyr á ysgrifenydd yn swydd
Vrecheiniawg ynghylch y vlwyddyn

¹ Modrwy serchawglwys.

1600. Davydd Maelienydd a'i cant
medd ereill: ve gasgloedd Davydd Mael-
ienydd, sev Davydd Bâch ab Madawg
Gwladaidd, lawer o'r cyvryw bethau yn
nghyd; ond pwy mewn gwirionedd á
gant yr un uchod nis gwn; mi a'i gwel-
ais yn Ngwynedd dan enw Dewisbethau
Mabwaith Hengrys o Iâl; Dewisbethau
Talesin, mewn llyvyr arall; Dewis-
bethau serchawg yw enw arall á gair
arno mewn rhai llyfrau.

Iolo Morganwg.

CASBETHAU BARD D IOR HÆL.

(Llyvyr Mr. Cobb, o Gaer Dydd.)

BOREU tywyll niwlog,
A brasbigawg oerwlaw,
A chapau dollvriw,
A theneuwynt rhynchwyth,
Ac hosanau byrion,
A chunog surllwyd,
A bara caledlwyd,
A llymru y nôs,
A hên chwedleu y dydd.
A havod heb laeth,
A barylls heb win,
A gwynt drwy bared,
Ac adwy ddreiniawg vudr,
A chwerwvrih lasdwr,
A chig mynyglau geivr,
A gorwedd ar oerlawr,
A chrechwen piod,
A chwn yn ymladd,
A gwrysgwern wleib,
Ac ysgol ddamchwelgar,
A negeswr anghywir,
A gwraig gul ymgeingar,
A bardd gwlaideiddgamp anghyvarwydd,
A cherdd heb awen,
A bwyd heb halen,
A gwledd heb lawenydd.

Davydd Morganwg a'i dynnod.

CASBETHAU OWAIN CYVEILIAWG.¹

(O Llyvyr Mr. Cobb.)

CRYNWAS heb gamp,
Crynvarch heb rygng,
Crynavon heb bont,
Bardd annigriv,
Cyvarwydd gwladaidd,
Syberwyd anghyvarwydd,
Dysgedig anmhenigamp,
Hen avallen ber heb frwyth,
Hen arglwyddes weddw,
Hen varch Sais,
Hen fêch Cymro,
Henswrth deulüwr,

¹ Ieuan Gyfylog, medd Llyvyr Mr. Cobb o Gaer
Dyv; Cyfoled ag Ieuan Gyfylog, meddant yn Mor-
ganwg.

Hen esgid crydd,
 Hen hosanau gwraig y taeliwr,
 Havod heb laeth,
 Hendrev heb vara,
 Dyn bach cul dolevgar,
 Dyn mawr achwyngar,
 Gwraig ymgeingar,
 Mammaeth vrasnoeth.
 Adwy vudr ddreiniawg,
 Fordd arw gerygawg,¹
 Gordderchwraig serth,
 Priawd anniwair ordderchiaith.²
 Newyn gwedi bwyd,
 Gwynt oer drwy bared,
 Milgi bychan anghraf,
 Gwraig gul gedorhir,
 Hirnos heb chwedlau talpentan,
 Hen chwedlau liw dydd,
 Siarad mewn gwely,
 A chorddi mewn castell.

Ovain Cyveiliawg a'i cant.

Ac ereill o lyfrau â ddywedant mai Davydd Maelienydd a'i cant, yr hwn â elwid Bâch Buddygre, a Davydd Bâch o Vuddygre, a Davydd Bâch ab Madawg Gwladaidd, ac yn mhlwyf Llanystyphan yn Muddygre Maelienydd ydd oedd eue yn byw. *Velly Llyvyr Mr. Cobb.*
 Chwiliad yn mhellach â welo yn addas, ac o bwys.

Iolo Morganwg.

DEWISBETHAU YR HEN VARDD LLWYD O VORGANWG.

TYDDYN bâch rhywiawg;
 Pell pob cywoethawg;
 Heddgar gymodawg;
 Gwraig ddiwair serchawg;
 Mab â gâr wybod;
 Merch glof ar davod;
 Gwâs diwyd fyddlawn;
 Morwyn syw radlawn;
 Cywledd heb veilchion;
 Llŷs heb anudon;
 Ymddal â doethion;
 Gochel ymryson;
 Mawrygu gwirion;
 Coledd pob gweinion;
 Haeddu parth calon
 Bôdd Duw a dynion;
 Gochel pob travod
 A vag anghydvod;
 Gochel llawenydd
 A'm daw'n gywilydd;
 Gochel pob awydd
 A'm gwnai'n ry gybydd;
 Gochel pob devnydd

¹ Fyrdd graianawg.

² Priawd anwadal gordderchveddl.

Drygserch annedwydd;
 Boddlonder beunydd
 I'r traill a'm dyvydd;
 Cyvaill a'm cerydd
 Lle bwyv anvebydd;
 Myvyrgil didrain,
 Ymddadl â chywrair;
 Pabell gaeadwerdd,
 Awen edlinderdd;
 Areulgwm sychbant
 Am loew garegnant;
 Annedd dirgelvan
 O dŷ gwyn bychan;
 Llwybrau llonyddgyrch
 Hyd wyrddion lenyrrh;
 Cefyl cangadarn,
 Anvynych davaru;
 Negeswr didwyll,
 Cynghorwr trybwyll;
 Cyvarch mwyneiddlais,
 Moliannus ymgais;
 Cyvedd heb veddwi,
 Cerydd heb sori;
 Ymddwyn cynneddvawl,
 Syber anianawl;
 Campus gelydydd,
 Teuluath ddiwyd,
 Awengerdd bwyllber,
 Cartrevgamp syber,
 Llyvyr doeth cyweithas,
 Coviaw cymmwynas;
 Eglwysgor cyvlith,
 Haelioni trylith;
 Enllynvwyd o vlith,
 A bara gwenith;
 Graiandwr ddiod,
 Dirwest oddevod;
 Trevnus ymddarbod,
 Gorchwyl yn barod;
 Doethbell vyvyrddod
 Ar bob madwybod;
 Corf iachus gwisgi,
 Bryd ar ddaioni;
 Perllan gaeadberth;
 Gerwyneb anterth;
 Amgall ymadverth,
 Cyveillion prydrverth;
 Boreuwawr godi,
 Ymdawr diwegi;
 Mynych wyddeli,
 Anvynych drevi;
 Dangos deddvoldeb,
 Gwrthladd folineb;
 Arail amynedd,
 Casâu pob trawsedd;
 Arwedd pob ystawd
 Wrth vodd y Duwdawd;
 A glân gydwybod
 I'r bedd yn barod.

Yr Hên Vardd Llwyd o Vorganwg a'i cant; sev oedd hwnw Rhys Llwyd Brydydd ab Rhys ab Rhicart, o Vlaen Cynllau; tād Lewys Morganwg.

Mi á welais yr un uchod dan énw Thomas Llywelyn o Regoes.

Iolo Morganwg.

DEWISBETHAU GWR DOETH, NID AMGEN
NOG

Ei vrenin yn gyviawn,
Ei arglwydd yn gadarn,
Ei wraig yn ddiwair,
Ei vorwyn yn syw,
Ei wás yn ddiwyd,
Ei gyvaill yn gywir,
Ei gár yn garedig,
Ei vâb yn wrolgamp,
Ei verch yn addwyn,
Ei gymodog yn ddidwyll,
Ei dir yn dirion,
Ei dŷ yn ddiddos,
Ei ychain yn gryvion,
Ei ddevaid yn rywiawg,
Ei vóch yn hirion,
Ei varch yn vawr,
Ei vilgi yn vuan,
Ei hebog yn chwannawg,
Ei vwyd yn iachus,
Ei ddiod yn vain,
Ei ddillad yn glydion,
Ei wely yn esmwyth,
Ei ystavell yn lân,
Ei dân yn oleu,
Ei deuluwr yn ddoeth
Ei saer yn gelvydd,
Ei ôv yn feryllt,
Ei osb yn vardd,
Ei vugail yn fyddlawn,
Ei arwr yn wybrydd,
Ei dylwyth yn syber,
Ei ddosparth yn gall,
Ei dravod yn ei amser,
Ei drevn yn ymddwyn,
Ei velin yn agos,
Ei eglwys yn ngobell,
Ei wlad yn heddwch,
Ei dâd ysbrydol yn ddedwydd,
Ei gydwybod yn lân,
A'i Dduw yn drugarawg.

Ac velly tervyna.

(O Llyvr Edward Sanders o Lansanfraid
Vawr.)

DEVISAV GWR TALIESIN.

GWR à vo yn athraw yn ei dŷ,
Yn oen yn ei ystavell,
Yn vardd ar ei vwrdd,
Yn ddoeth yn ei ddadyl,
Yn walch ar yr hêol,

Yn llew yn y drin,
Yn iwrch ar y maes,
Yn varch yn ei wely.

Llyvyr y Bardd Coch o Von.

DEWIS BETHAU HYWEL BWR BACH.
(*Llyvyr Mr. Sanders.*)

EISYDDYN gwasdadlawr,
Rhywiocdir meillionawg,
Caeadberth ysbyddaid,
Fynonddwr iachusdardd,
Tewgoed eosgyrch,
Trevedlawr araul,
Tŷ cynhes calcheidwyn,
Perllan yn ngwynoed,
Gardd lyseuber,
Yttardd tymhorgael,
Rhywiogion o wartheg,
Sidanwisg ddevaid,
Bychain o gefylau,
Esmwythwyn duthvarch,
Gweinyddwas fyddlawn,
Gweinyddes sywdog,
Erylgi da,
Llawengerdd medel,
Tân da yn y gauar,
Cymodawg llonyddgar,
Cyvaill cywir,
Cynghorbwyll serchawg,
Mwysgerdd adar,
Llais telyn o bell,
Agos melin a marchnad,
Cynhanavdeg ŷd a gwair,
Rhodva ddirgelfordd,
Llyvyr doeth,
Teuluath dawgar,
Annhaw cerygnant,
Gwraig serchawg ddiweirgall,
Mab gwybodgar,
Merch uvyddgamp,
Iach corf a meddwl,
Byw yn ddedwydd,
A marw mewn heddwch â Duw.
Duw i'm oes da yw i mi,
Duw enwaw er daioni,
Duw 'mhob modd i'n rhynoddi,
Da yw o nêr Duw i ni;
Duw Nav á vynav enwi'n ddifynwr,
Duw i eiddilwr da i addoli.

Hywel Bwr Bach a'i cant.

DEWIS BETHAU DEIO MAELIENYDD.

BOREU tawelglær,
Tewwlith ar veillion,
Gwawrgan ehedydd,
Crechwenber eos.
Crychnant raianllawr,
Cylched serchoglawr,
Lleverydd adar.

Llwr dywyllgoed,
 Carw ar frithlwybr,
 Cydgerdd bytheiaid,
 Nwyvuser gywydd,
 Cyweirber delyn,
 Caruaid lasvedd,
 Medrus lawenverch,
 Serchiaith ganiad,
 Perfeithdlos riain,
 Doethion vydreiriau,
 Cilwg mwythusdlws,
 Celu cyvrinach,
 Llwybrvrys cynnevin,
 Cusanu glanverch,
 Llatai gywirgall,
 Caredigber barabl,
 Casáu eiddig,
 Dirgelvan garu,
 Caru a'm caro,
 A chael vy nghariadverch a'i chelu i'm
 bywyd.

Cariad hir wriad ar vorwyn—liw calch,
 Lunieiddvalch lôn addwyn,
 Hiraeth am wennaeth winwyn
 Y sydd nôs a dydd i'm dwyn.
 Dwyn serch at lwsyverch edlaesvain—yr wyv
 Er oed unarugain,
 Glasgorf yn dwyn pryd glwysgain,
 Ail Enid valch, 'Luned vain.

*Deio Maelienydd a'i cant (Llyvr
 Mr. Sanders)*

Y mae hwn mewn llawer hên lyvr yn
 Morganwg ac o amgylch yn cael ei
 dadogi ar Ddavydd ab Gwilym; a gellir
 barnu yn ddigon hybwyli nad oedd
 Davydd Maelienydd amgen yn y byd na
 chynnulludd y cyvryw bethau â hwn
 yma.

CASBETHAU SION GOCH O'R HENDREV.

LLYSEIRIAU coegnith,
 Chwerthin heb achos,
 Mursen o daiogaeth,
 Wylaw heb alar,
 Cellwair â henddyn,
 Dirmygu doeth,
 Holi overedd,
 Chwedl heb ei govyn,
 Celwydd heb achos,
 Gwir heb alw am dano,
 Llawenydd yn anmhryd,
 Ysmalâwch henddyn,
 Pruddder ieuanc,
 Anghovio câr a chyvaill.
 Cyveillach ag ynvyd,
 Rhoi ar y elyn,
 Hofi distadledde,
 Anmerchi rhagorder,

Gormod chwedleua,
 Divannu o serch,
 Rhyadrawd â glywer,
 Llavar wrth dawedawg.
 Gormod ar drevn,
 Dosparth ryvanylvaith,
 Beio ar y bwyd a'i vwyta,
 Beio ar waith Duw,
 Pendrondod Cymro,
 Mydryddiaeth Sais,
 Doethineb Gwaenllwg,
 A chwaryddiaeth Llundain.

*Sion Goch o'r Hendrevargod a'i cant.
 (Llyvr Sanders.)*

CASBETHAU HEN GOCH Y DANT.

CYVAILL meddw,
 Mab trythyll,
 Gwas diawg anghywir,
 Cymodawg anynad,
 Glwth bolvras,
 Cybydd anghawr,
 Anwr ovnog yn bostio gwroldeb,
 Cynghorwr byrbwyll,
 Drwg ar gamp o ddevawd,
 Chwerinthar ar bob achos,
 Ieuanc mewn swydd,
 Hen mewn advyd,
 Deddvol mewn eisiwed,
 Teulu heb syberwyd,
 Gwr heb gelvyddyd,
 Goludog heb haelioni,
 Anwadal o varn,
 Na chreter ei air yn ei wlad,
 A vo aml ei elynion o'i genedl ei hun,
 Cardotyn o Sais,
 Ac anghartrevawg o Gymro.
 Doethineb Da yw'th enau—yn siarad
 Dy seirian orddodau,
 Boed yn reddv dy gynneddvau
 O ynni mad yn y mau.

Iolo Morganwg a'i cant.

DEWIS BETHAU SION CWM TRIDWR.

(Ll. Sanders.)

MYVR encilgoed,
 Trem serchawg,
 Wynebpryd siriol,
 Boddlondeb i'r byd â vo,
 Cov am gâr a chyvaill,
 Hofi rhagorgamp,
 Blasu y bwyd â vo,
 Ymddwyn syber,
 Hunander hybwyll,
 Hunanovnocrwydd,
 Cyvanred ymgais,
 Ymorheula pen mynydd,
 Ymwervela caeadlwyn,

Gwrthruthraw rhuthr.
Teuluwr gwybodbell,
Canmoliaeth cydwybod,
Caru â garo,
Maddeu â gasão,
A Duw yn maddeu i bawb.

Sioni Cwm Taidwr d'i cant.

Dywedai llyvyr Sion Bradford mai Sion y Cent oedd Sioni Cwm Tridwr; mai hynod am awen a deall oedd yn vachgen; ond (vel ag y bu erioed, ac y bydd byth) ei gymodogion á genvigenent wrtho ac a'i anmharchent yn anghyvion, ac yntau yn vachgenyn tylawd wedi colli tād a mam, nid oedd gantho vodd yn y byd i vyw ond á ennillai wrth weithio gyda fermwyr ac ereill. Un diwarnod oer iawn yr oedd eve yn bugeila'r brain ac ve ddaeth i dy ei veistr i ymdwymo: gofynwyd iddo pam y delei oddiar y maes a gadael y brain ar yr ffd? Y mae y brain, ebai ve, yn ddiogel yn nghastell Caerfili. Yn nghastell Caerfili? ebai ei veistr, ac a'i pwyodd yn greulawn gan ei droi i maes o'r tŷ. Y bachgen á gymmerwys ei fordd tua phen uchav Gwent, ac ni welwyd ev mwyach yno. Ei veistr á aeth i maes yn mhen ychydig, a thua'r cae gwenith, lle nid nid oedd gymmaint á brân iddei gweled: rhyveddu yn vawr; ond o du á Chaerfili clywed grawg a llebau anghyfredin gan vrain; myned tuag yno, a gweled y brain wrth y milodd mewn gwirionedd; ac er nad oedd na drws na fenestr yn nghaead, nis gallai gymmaint ag un o'r brain ddianc i maes; myned i mewn a cheisio eu gyru i maes o'r twr; ond yn lle myned i maes ymgrynôl am ei ben ev a phigo ei lygaid o'i ben; yna daeth ar gov iddo y sarâed a'r anmharch á wnaeth ev ar y bachgen tylawd, á alwai eve Sioni Cwm Tridwr, a danvon i chwilio am dano; ond nid oedd neb á wyddai rony'n am dano.

Sioni, bydded á vyno, á aeth yn y blaen tua gwlad Went, ac i blwyv Cent, á elwir yn Saesoneg Censiestr; ac yno mewn tŷ gwr mawr ve gavas le gwas mewn ystabl, i edrych ar y cefylau a'u bwydo; eve á orweddai bob nôs dan y preseb; ac mor ovalus oedd ev am y cefylau, val y dalwys y gwr boneddig sulw nid bychan arno; ac eve á roddai rywvaint o arian ar brydiau iddo; ac á'r arian hyny y prynai y glasvachgen lyvrau a phapur ac á ysgrifenai ryw beth neu i gilydd yn vynyeh. Daliwyd sulw ar hyn, a gwelwyd y gallai y bachgen

vod yn wasanaethus mewn fordd amgen-ach yn y teulu na bod yn yr ystabl; ac anaml iawn yr oes hōno y ceid neb á vedrai ddarlilen, ac ysgrivenu, yn mysg uwch o radd no'r bachgen tylawd; cymmerwyd ev i'r tŷ a holwyd ev, a deallwyd y medrai Ladin: derbynwyd ev i barch, a rhoddwyd iddo swydd a chyrlog á weddai i ysgolâig; a phan ddaeth i'r oedran govynedig, urddwyd ev yn ofeir-iad. Bu dros rywvaint o amser yn ngwasanaeth yr eglwys yn Emlyn; ond yn mhen tro ve gavas eglwys plwyv Cent, yn ngwasanaeth pa un y bu hyd varw; ac yno y claddwyd ev dan wâl y ganghell, nid yn yr eglwys nac i maes o heni, yn ol ei ddymuniad. Yr oedd yn wr hên iawn yn marw; ydd oedd ev yn gweled y mawr lygredigaethau agoeddent wedi ymlusgo i mewn i'r eglwys; ac yn dwyn ei dystiolaeth yn vawr yn eu herbyn; am hyny cyvrivid ev yn un o'r Loleriaid. Yr oedd yn byw yn nghylch yr un amser á Davydd ab Gwilym; ac ve allai ychydig ar ei ol ev, yr hyn sy debyg wrth yr ymryson rhyngtho á Rhys Goch o Eryri y'ngylch drwg ymarwedd-iad beirdd yr amser hyny. Hyn yw sylwedd hanes Sion Bradford. Dywedir chwedl y brain am Gattwg Llan Carvan, yn gystal ag am Sion Cent; ac un o overgoelion yr oes dywell hōno yw hi.

Iolo Morganwg.

DEWIS BETHAU YR HEN GAP DU.

(Llyvyr Sanders.)

MYVYR yn nîrgel,
Llyvyr doeth,
Ysgriven deg,
Memrwn cywaith,
Digon o daw,
Hinin taweldes,
Canwyll vawr,
Tan da y gauav,
Awenvardd gwybodgar,
Cyvarwyddyd amlwg,
Hanes wirioneddol,
Cywair ar gywir,
Cyviawn o ddiareb,
Doeth awengerdd,
Iaith gyviawn,
Ymadrawdd gall,
Parabl ddilediaith,
Mâb dystaw gwrandaŵgar,
Gwylverch ddiwair,
Tŷ cynnesglyd,
Ymdaith ar draed,
Cwnnu yn voreu,

Ceiniog mewn llaw,
Synwyr yn mhen,
Ynni yn y galon,
Doeth heb olud,
A gwraig heb davod,
Wiliam Cap Du a'i cant.

LLYMA Y NAW CELVYDDYD WLADAIDD.

GARDORIAETH,
Govaniaeth,
Saerniaeth,
Barddoniaeth,
Telynorïaeth,
Gwehyddiaeth,
Llywyddiaeth,
Meddyginiaeth,
Newidyddiaeth.

Y rhai hyn oeddynt ar wybod ac arver gan
yr hen Gymry, cyn bod iddynt ddinas-
oedd, a dosparth teyrnedd.

Y NAW CELFYDDYD DINESIG.

LLYTHRYDDIAETH,
Rhivyddiaeth,
Meidryddiaeth,
Seryddiaeth,
Pleidyddiaeth,
Ieithyddiaeth,
Morwriaeth,
Llongwriaeth,
Yngneidiaeth.

Y rhai hyn â ddychymygydd gweni ym-
gyriaw o'r Cymry mewn trevi a dinas-
oedd, a gwneuthur dosparth ar deyrnedd
a chelvyddydau breiniol.

O Lyvyr y Parch. Evan Evans.

NAW LLAWENYDD Y NEF.

(O Lyvyr Brith y Coed Sion Bradford.)

DYDD heb nôs, sev goleuni heb dywyllwch;
Heddwch heb ryvel, sev cariad heb gâs;
Iechyd heb glewyd, sev hyvrydwch heb
vlinder;
Llawenydd heb dristwch, sev bodd heb
anvodd;
Golud heb drythyllwch, sev meddiant heb
bechod;
Deall heb anneall, sev gwybodaeth heb
anwybodaeth;
Urddas heb warthrudd, sev parch heb
annharch;
Rhyddid heb gaethiwed, sev â vyner heb
vod ar gam;
Bywyd heb angau, sev Duw a digon.
Amen, a phoed velly y bo.

HEBAU.

HEB ystyr heb bwyll;
Heb bwyll heb ddysg;

Heb ddysg heb Dduw;

Heb Dduw heb ddim.

Wrth hyny y gwelir mai heb ystyr heb
ddim; gan hyny priv erddyl pob dŷn
ymarver ag ystyr, ac o ystyr pwyll, ac o
bwyll dysg, ac o ddysg Duw a phob
daioni.

O'r un Llyvyr.

(Modd arall, o'r un Llyvyr.)

HEB bwyll heb ddysg,
Heb ddysg heb Dduw,
Heb Dduw heb ddim.

Wrth hyny y gwelir mai heb bwyll heb
ddim, gan hyny priv ddyledigaeth dyn
ymarver a phwyll, ac o bwyll y bydd
dysg, ac o ddysg ydd adnebyddir Duw,
ac o adnabod Duw pob daioni.

TRYWIAU.

TRYW i vâb iâr ddarogan,
Tryw i hwch dyrvu,
Tryw i lwynog ei ddichell,
Tryw i wâdd dywyllwch,
Tryw i eidion bori meillion,
Tryw i daiawg ddiriedi,
Tryw i ddoeth dedwyddyd,
Tryw i ddedwydd dwyvoldeb,
Tryw dwyvoldeb i Dduw,
Tryw i Dduw eithavedd daioni,
Catwg Ddoeth a'i dywawd.

O Lyvyr Harri Sion o Bont y Pw'.

Bu cariad a'i drawiad o dryw,

Rhyngo i'n sail a'r dŷn syw oreu 'i
serch,

Ail Elen lon lanav o liw,

Dyn ddivai vwyna 'n vwy veinwen
verch.

Davydd Lewys o Verthyr Tudryl a'i
cant, 1760.

Ai nid *Rhyw* â ddylai vod yn lle *Tryw*?
Dichon mai Tryw yw yr iawn; bydd-
ed â vyno, gwreiddyn *Ystryw*, *Tryw-
edd*, ac ereill ydyw; a'i ystyr yw ve
allai, *Anian*, *Ansawdd*, *Tuedliad*,
Anwyd, mal yr arverir y gair etwa ar
gyfinau Morganwg a Brecheiniawg.
Iolo Morganwg.

CYNGHORION Y DRYW O'R LLWYN GLAS.

O lyvyr Mr. Cobb o Gaer Dyv.

BYDD ddwyvol a golychwydgar;
Bydd gywiawn a gwirgar;
Bydd ddewr a doeth ymbleidgar;
Bydd wastad a dosparthgar;
Bydd hybwyll a gochelgar;
Bydd gwybodawl a barngar;
Bydd drugarawg a llusengar;
Bydd gadarn ac ymgeisgar;

Bydd ddeddwawl ac amcangar;
 Bydd ddaionus ac iawngar;
 Bydd gan addysg yn wybodgar;
 Bydd hywaith a gorchwylgar;
 Bydd gywir a chyveillgar;
 Bydd vvyr ac ymdawgar;
 Bydd uvydd ac ymchwylgar;
 Bydd fyddlawn a chymwynasgar;
 Bydd ddeddvol a dyoddevgar;
 Bydd ddiwair a sywydgar;
 Bydd ddiwyd ac ymbwyllgar;
 Bydd arav ac ystyrgar;
 Bydd hywedd a devodgar;
 Bydd gynneddvol a moesgar;
 Bydd hael ac ewyllysgar;
 Bydd gôrawg ac ymroddgar;
 Bydd eorth a meddylgar;
 Bydd ddoeth ac ymovyngar;
 Bydd gelvydd ac awengar;
 Bydd dadawl a chartrevgar;
 Bydd weddaidd ac arosgar;
 Bydd wrth gynghor a gwrandawgar;
 Bydd drevnus a rheolgar;
 Bydd voneddig a hawddgar;
 Bydd hynaws ac amyneddgar;
 Bydd o Dduw yn vaddeugar;
 Bydd gymodog heddychgar;
 Bydd benteulu llywodraethgar;
 Bydd wladwr ymdrechgar;
 Bydd i'th geraint yn ymddiriedgar;
 Bydd i'th elyn yn annialgar;
 Bydd dawl a thangnevgar;
 Bydd o vuchedd dda yn obeithgar;
 Bydd i'th wlad yn gyvlesgar;
 Bydd i'th blwyf yn wellêugar;
 Bydd i'th dyddyn yn dravodgar;
 Bydd i'th deulu yn athrawiaethgar;
 Bydd i'th lŷs yn gyvnerthgar;
 Bydd gan nawdd Duw yn ymnoddgar;
 Bydd rhag anraith yn ddialgar;
 Bydd i'r iawn yn gyvnerthgar;
 Bydd val Duw yn gariadgar.

Ac velly y tervyna.

LLYMA GYNGHORION GWAS Y DRYW.

(O'r un llyvyr.)

1.

CAIS addysg a chynghor, a gwna val y bo pwyll.

2.

Nac ymddiried i neb ond i Dduw, a'r nerth a roddes eve iti.

3.

Goreu gallu, gallu o bwyll; gallu o bwyll, gallu o Dduw.

4.

Goreu dysg, dysg awen.

5.

Goreu cyvaill, cydwybod lân.

6.

Gwrolav o bob gweithred, ymwellâu.

7.

Bydd yn oll o honot dy hunan, yn nawdd a nerth Duw, ac nid o ddŷn nac o dda, nac o ddeddv nac o ddyoddev, amgen no chydwybod lân, ac à vynai Duw.

Ac velly tervyna.

ARVOLLION.

(O'r un llyvyr.)

ARVOLL câr â doethineb;
 Arvoll dierth â gwlêdd;
 Arvoll benyw â syberwyd;
 Arvoll boneddig â gwrolder;
 Arvoll balch â gweniaith;
 Arvoll dysgedig â thawedigaeth;
 Arvoll ieuanc â chân a serchogrwydd;
 Arvoll hên â hawddgarwch;
 Arvoll dedwydd â dwyvoldeb;
 Arvoll Duw â dedwyddyd.

Ac velly tervyna.

YR WYTH BRIVWYD.

CRIBDAIL neu dwyll,

Lledrad,

Balchder,

Godineb,

Diogi,

Glythineb,

Cenvigen,

Creulonder.

Ac yn eu gwrth y mae wyth weithred y Drugaredd; nid amgen,

Gwirionedd,

Cywirdeb,

Ymgais,

Hawddgarwch,

Diweirdeb,

Cymmedroldeb,

Cariad,

Heddwch.

(O'r un llyvyr.)

WYTH DEFNYDD DYN.

(O'r un llyvyr.)

O'r ddaiar y cnawd,

O'r dŵr y gwaed,

O'r awyr yr anadl,

O'r calas yr esgyrn,

O'r halen y teimlad,

O'r haul, sev y tân, ei gynhyrviad,

O'r gwirionedd ei ddeall,

O'r ysbryd glân, sev Duw, ei enaid, sev y bywyd.

TRIODD.

(O *Llyr Iago ab Dewi.*)

1 Tri pheth à edrych dŷn am danynt, a goreu ganto nas gwelo: gwaed ei esgid yn codi, prŷv ar ei ysgwydd wedi cribo ei ben, ac un arall yn caru ei wraig.

2 Tri dedwyddgamp gwr: codi ei blant ar vonedd, adeilad trev ei dad, a dwyn ei ddadl i ben.

3 Tri goreugamp gwreng: bod yn llawen yn ei dŷ, yn ddiddol yn ei eglwys, a dyddio rhwng cymodlogion.

4 Tri anharddwch gwledd: pwynd ry-ver, cylllell vinbwl, a'r saig yn rybell.

5 Tri pheth milain eu natur: meddyg, eiddig, a phorthor.

6 Tri pheth, medd Selyv Ddoeth, à yr y gwr allan o'r tŷ à drico ynddo; mwg, devni drwy'r tô, a gwraig anynad.

7 Tri anwybod dŷn: gyru mud yn llatai, ymweled â dall, ac ymhustyg â byddar.

8 Tri pheth ni wella ar neb o'r diwedd: hyder lledrad, haelder tylodi, a dewrder o veddwdawd.

9 Tri pheth anhawdd eu cael: taeliwr diorwag, melinydd cywir, a thavarnwraig diddrachwant.

10 Tri pheth nid boddlon Duw iddynt: dŷn ni wellâo ei vuchedd yn y grawys, ni vwyâo ei boen yn y cynhauav, ac ni wellâo ei vwyd y nadolig.

11 Tri anurddwch gwr mewn gwledd: pesychu yn ei ddiod, briwo ei law gan gyllell, a cholli ei bottles.

12 Tri anweddusrwydd gwledd: tòri o bob pen i'r saig, rhoi yn y pen gymmaint ar unwaith val nad allo ateb ei gydymaith, ac yved â'i damaid yn ei savn: a phedwerdd anweddusder goganu y bydd â'i vwyta.

13 Tri pheth y dylai bawb ddiolch lle a'u cefir: gwahawdd, rhybudd, ac anrheg.

14 Tri pheth ni raddeu Duw i ddŷn: ei oganu, ei anghredu, a'i anobeithio.

15 Tri pheth à ddyvetha'r byd: brenin ynryd heb gynghor, ynad heb gydwybod, a gwâs heb ovn.

16 Tri dŷn ni bydd gwyrenig byth: gwr à wreico wrth gynghor ei gnawd, à lewo wrth gynghor ei vòl, ac à addawo wrth gynghor ei wraig.

17 Tri pheth y ceif dŷn dyodderus: cariad, parch, a chanmoliaeth.

18 Tri pheth à geif dŷn cyndyn: cynhen, cywilydd, ac anmharch.

19 Tri pheth à geif dŷn divalech: amllder bydol, esmwythder gydwybod, a llawenydd nevol yn dragywydd.

20 Tair priv gynne ldy y sydd ar ddiawl: balchder cenvigenus cybyddra trachwantus a chelwydd twyllodrus.¹

21 Tri nodau diawl: gair, golwg, a gweithred; ac nis geill eu gochel.

22 Tri mab sydd yn yr ysbryd: mab i Dduw, mab i ddŷn, a mab i ddiawl; mab i Dduw à wna dda dros ddrwg, mab i ddŷn à wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, mab i ddiawl à wna ddrwg dros ddrwg a drwg dros dda.

23 Tri pheth ni hir barâant: rhyvyg heb urddas, cadernyd heb gydwybod, a phechod heb ediveirwch.

24 Tri chynghor yr Aderyn melyn: na alara am à ddarfo, na chred beth na alla bod, ac na chais na allech ei gael.

25 Tri lle y tywynoedd goleuni ac ni thwyâna byth mwy: eigion y môr pan oedd Moesen yn foi rhag llu Pharaon, llawr yr Iorrdonen pan oedd Iesu yn myned i gael ei vedyddio gan Ieuan Vedyddwr, a phyrth ufern pan aeth Crist i gyrchu allan eneidiau yr etholedigion.

26 Tri gwreiddyn pob drwg: celwydd, trachwant, a balchder.

*Ac velly terryna.**O Llyr yn Llan Bryn Mair, medd Iago ab Dewi.*

TRIODD.

1 Tri pheth à gâr Cymro: tân, halen, a diodydd da.

2 Tri pheth à gâr Sais: bwyd, a thir, a masnach pob peth.

3 Tri pheth à gâr Gwyddel: trais, a thwyll, a cherdded.²

4 Tri pheth à gâr Scot: pysgod, gwybodau, a gwleddydd pellenigion.³

5 Tri pheth à gâr Franc: gwraig, march, ac arvau llivedig.⁴

6 Tri pheth nid hawdd eu dal: carw ar vynydd, llwynog y'ngloed, a cheiniog cybydd anghawr.

7 Tri annedwyddwch teulu: cadw mur-sen, drygwas diog, a llettyva ofeiriad.

8 Tri pheth nid gwell y byd o ddim ag à wnant, er maint eu sôn am adoethineb, a chelwyddyd, a dwyvoldeb: cybydd anghawr, bardd gorchest, ac ofeiriad teulu.

9 Tri pheth y bydd gwr yn ceisio eu

¹ Neu val hyn, mewn llyr arall:—

Tri chynnedd à wnant ddiawl: cenvigen o valehder, dichell er twyll, a chybyddra o drachwant.

Neu o rodd arall:—

Tair priv gynnedd à wnant ddiawl cywlyr: balchder cenvigenus, cybyddiaeth o drachwant, a thwyll-dichell er gwaethgu arall.

² Cherddi, Triodd Gwynedd.

³ Nid yw yn Triodd Gwynedd.

⁴ Llivedig. Tdd. Gwynedd.

gweled beunydd, ac ni vyn eu gweled byth: twll yn ei esgid, adwy yn ei gae, ac arall yn bod gan ei wraig.

10 Tri dŷn à vynant eu tamaid yn vrâs ac yn voethus: coges, gordderchwraig, ac ofeiriad teulu.

(*Llyvyr Twm Robert.*)

Ac velly tervyna.

TRIODD CERDD.

O lyvyr y Plâs Gwyn, yr hwn yloedd adysgriviad o lyvyr Rhobert Vychan o Hengwrt, gan Evan Evans.

1 Tair cainc y sydd ar Gerdd Davawd: clerwriaeth, teuluwriaeth, a phrydyddiaeth.

2 Tair cainc à berthynant ar glerwriaeth: ymsên, dyvalu gair tra gair, a danwarded.

3 Tair cainc à berthynant ar deuluwriaeth: sev, testuniaw, a dyvalu gwers tra gwers yn deuluaidd arav, a gordderchgerdd deuluaidd drwy eiriau ymwy.

4 Tair cainc à berthynant ar brydyddiaeth: cywyddau, ynglynion, ac odlau cerddwraidd anhawdd eu caniad a'u dychymyg.

5 Tair enaid cerdd y sydd: mesur, synwyr, a chynghanedd.

6 Tri thwyll y sydd ar gerdd: twyll gynghanedd, twyll awdl, a thwyll gymmeriad.

7 Tri bai cyfredin ar gerdd: tòr mesur, drwg ystyr, a cham ymadrawdd.

8 Tri thôr mesur y sydd: hir, byr, a thwyll yn yr awdl.

9 Tri rhyw ddrwg ystyr y sydd: cam ddychymyg, amherthynas, ac eisieu enaid.

10 Tri cham ymadrawdd y sydd: unig a lliosog ynghyd, gwryw a banyw ynghyd, a gwydd ac absen ynghyd.

11 Tri amherthynas cerdd: moliant a gogan ynghyd, rhwy ac eisieu ynghyd, ac eisieu berv.

12 Tri rhân ymadrawdd y sydd: enw, a rhagenw, a berv.

13 Tri rhyw ymadrawdd y sydd: ymadrawdd perfaith, cyviawn, ac addurnedig.

14 Tri rhân prydyddiaeth y sydd: sillav, gair, ac ymadrawdd.

15 Tri bai gwahanredawl y sydd ar gerdd davawd: prost ac unodl yn gyd, lleddy a thalgron yn gyd, a thrwm ac ysgavn yn gyd.

16 Tri bai gwahanredawl ereill y sydd ar englyn unawdl: carn-ymorddiwes, tin ab, a drygosodiad; sev yr achos y gelwir yn wahanredawl, neu yn wahanedig, am eu bod yn rhyw vanau yn veiau, ac mewn mânau ereill heb vod.

17 Tri pheth à berthyn ar wr wrth gerdd davawd: cerdd, a chôv, a chyvarwyddydd.

18 Tair cainc y sydd ar gerdd davawd: cywyddau, ynglynion, ac odlau.

19 Tri chov y sydd: achau, arvau, a rhandirodd.

20 Tri chyvarwyddydd y sydd: hengerdd, ystorïau, a barddoniaeth.

21 Tri pheth à berthynant ar glerwriaeth: goganu, ymbil, a gwarthruddiaw.

22 Tri pheth a berthynant ar deuluwriaeth: haelioni, digrivwch, ac emynhaedd, neu ervyn da yn deuluaidd.

23 Tri pheth à berthynant ar brydydd: clodvori, digrivâu, a gwrthwynebu gogan-gerdd.

24 Tri pheth a hofant gerdd: dyvnder ystyr, godidawg veddwl, ac awdurdawd y prydydd.

25 Tri pheth a anhofant gerdd: baster ystyr, sathredig ddychymyg, ac anurddas y prydydd.

26 Tri pheth à gyweiriant gerdd: addurn-gyvansoddiad ymadroddion, amllder Cymraeg, a dychymygvawr gerddwriaeth.

27 Tri pheth à urddant gerdd: deheurwydd, neu hyawdledd parabl, awdurdawd y prydydd, a chyvarwyddiaid à wypont varnu.

28 Tri pheth a anurddant gerdd: ei datganu yn anamser heb ei govyn, ei chanu yn amherthynas i'r neb nas dylai, ac eisieu cerddwyr à wypont varnu ar gerdd.

29 Tri pheth à amlaant awen cerdd: hengerdd, barddoniaeth, ac ystorïau.

30 Tri pheth à bylant awen: anghyvarwyddydd, angherddwriaeth, ac anghanmawl.

31 Tri pheth à lwgyr awen oll: tra meddwadawd, tra godineb, a thra ysgymyndawd.

32 Tri pheth à ddyly cerddawr eu gochel: llyna, nei ddiota, puteinio, a disio, neu dablera.

33 Tri pheth à ddyly cerddawr eu canmawl: haelder, a digrivwch, a cherddwriaeth.

34 Tri pheth a ddistyria gerddawr: noethi, ac anghydnabod ac anghanmawl.

35 Tri pheth à vawraant gerddawr: gwisgodd, cydnabod, a chanmawl.

36 Tri pheth ni chyngain mewn cerddawr: anwadlalwch, ysmalâlwech, ac angherddwriaeth.

37 Tri gwarant cerdd: cerddwriaeth, hengerdd, a meddwl da.

38 Tri pheth y cau cerdd arnynt heb vyned yn eu herbyn: hengerdd yr hên gerddorion, dychymygvawr gywreindeb y

prydydd newydd, a chelvyddyd o gerddwriaeth ni aller myned yn ei herbyn.

39 Tri pheth ni ddily cerddawr eu credu yn hawdd: gogan clêr lle pryto prydyddion, cam-ganu o bencerd i canmoleg, a pheth ni allo bod herwydd y doethion.

40 Tri pheth à ddily cerddawr eu gwneuthur: iawn ganu, iawn ddysgu, ac iawn varnu.

41 Tri pheth ni ddily cerddawr eu gwneuthur o'i vodd: cam-ddysgu, cam-varnu, a goganu yn ddiachos.

42 Tri pheth à lawenycha cerddawr: ei ganmawl, gwrandaw ei gerdd yn ganmoleg, a rhoi rhoddion iddo.

43 Tri pheth à goddant gerddawr ac a'i tristiant: ei anmherchi, goganu ei gerdd, a'i nacâu.

44 Tri gwarthrudd cerdd: ei anghredn, ei goganu, a'i cham-varnu.

45 Tri anheggor cerdd: eglur barabl, hyder ÷vorn, a cherddwriaeth.

46 Tri pheth à gyweiriant gerdd ac a'i teilyngant: deheurwydd parabl, cywreindeb synwyr, ac anianawl ddeall.

47 Tri pheth a anghyweiriant gerdd, neu ymadrawdd: pwl ddatgeiniad, ac anghywrant synwyr, ac anystyriol ddeall y parablwyr.

48 Tri pheth ni ddily cerddawr eu cyvaddev: cyvrinach, cywilydd cydymaith, a chelwydd argyweddig.

49 Tri pheth ni ddily cerddawr eu celu: barn uniawn ar gerdd, a gwir diwaradwydd, a chlôd dyledus.

50 Tri pheth anwedus ar gerddawr: frost, gogangerdd, a chroesanaeth.

51 Tri pheth à ganmolant gerddawr: haelder, digrivwch, a devodau da.

52 Tri pheth à waradwyddant gerddawr: cybyddiaeth, gwladeiddrwydd, a drygddevodau.

53 Tri pheth à ganiedir i gerddawr: clodvori pawb, barn gyvian, a dyddanwch.

54 Tri pheth à bair caru cerddawr: cyttundeb, cynnilrwydd, a chlodvori dynion da.

55 Tri pheth à bair casâu cerddawr: anghyttundeb, anghynnillrwydd, a goganu dynion da.

56 Tri frwythlawn gerddawr: prydydd, bardd, ac ystoriawr.

57 Tri over gerddawr: clerwr, bardd y blawd, a hudol.

58 Tri pheth à wna frwythlawngerdd: dyddanu meddwl, gwellâu cōv ac athrylith, a distrywio dryg-veddyliau.

59 Tri pheth à wna over-gerdd: methu, llygru synwyr, a mwyâu pechod.

60 Tri sylfaen doethineb: ieuencetid i ddysgu, cōv i gadw, a synwyr i ddeall.

61 Tri chyweirgorn cadwedig cerdd dawd: calon i veddyliau, ceudawd i gadw, a thavawd i draethu.

62 Tri pheth à ddily vod ar voliant gwr: clôd, gweddi, a chynghor.

63 Tri pheth à ddily vod ar ovyngerdd: deisyv, dyvaln, a diolch.

64 Tri pheth à ddily vod ar varwnad: argyllaeth, cwynvan, a dadolwch.

65 Tri pheth à ddily vod ar ogangerdd, pei perthyn i gerddawr eu gwneuthur: edliw, divenwi, a rhegu.

66 Tri pheth à ddily vod ar rieingerdd: moliant, serchawgrwydd, a chariad.

67 Tri rhyw brivgerdd y sydd: cerdd dawd, a cherdd dant, a cherdd vegin.

68 Tair privgerdd dawd y sydd: prydu, datganu, a chanu gan dant.

69 Tair privgerdd prydyddiaeth y sydd: gwengerdd, rhieingerdd, ac unbengerdd.

70 Tair rhân cerdd y sydd: sillav, gair, ac ymadrawdd.

71 Tair rhan sillav y sydd: llythyren, anser, ac accen.

72 Tair rhân gair y sydd: llythyren, sillav, ac amser.

73 Tair rhyw llythyren y sydd: bogail, llythyren vud, a llythyren dawdd.

74 Tri rheolaeth sillav: ei hŷd, ei phwys, a'i natur.

75 Tri pheth à berthyn ar gynghanedd groes: cydatteb, cyrnewid, a gorphwysva.

76 Tair rhân iaith y sydd: rhân veddyliedig, rhân ddywededig, a rhân ysgrivenedig.

77 Tair gwarant ymadrawdd y sydd: llythyr, lliaws, ac arver: ac nid gwarant camarver.

78 Tri braint y sydd i bennill o gywydd: pencerddaid, disgyblaidd, ac iselradd, neu dincerddaid.

Triodd ereil o gorf yr un Gramadeg.

Tri rhyw gynghanedd lysg y sydd: llusg levn, llusg o gyswilt, a llusg ddwbl gyswilt:—

1. *Levn*:—"Odid i'n gael dy haelach."

2. *O gyswilt*:—"Ni à dyn gall dan alldud."

3. *Ddwbl gyswilt*:—"Y gwr cadrtraich paladrwiv."

Tri rhyw sain y sydd:—

1. *Sain levn*:—"Llyr i gadw gwyr gydag ev."

2. *Gadrwraig*:—"Pab Rhuvain bro Eurgain brai."

3. *O gyswilt*:—"Y ngerdd am y ddager ddu."

Tri rhyw groes gyswllt:—

1. *Cyran gyswllt*, val y mae:—"A theg yw'r llwyth Eigr a Llŷr."
2. *Haner gyswllt*:—"Gwinllanau Frainc yn llawn frwyth."
A "Dug voliant i Gyveiliog."
3. *Dwbl gyswllt*:—"Drwy'r gwelydr a'i aur golar."

Tri rhyw groes-gynghanedd y sydd:—

1. *Croes-rynciawg*:—"Cu adardy coed irdeg."
"Coed irdeg cu adardy."
2. *O gyswllt*:—"A theg yw'r llwyth Eigr a Llŷr,"
3. *Disgymiedig*:—"Pwy ni'th gâr penaeth gwrol."

Tri rhyw gymmeriad llythyrênol, cynghaneddol, a synwryol:—

1. *Llythyrenol*:—
"Calon dynion dwy Wynedd,
Credo'r beirdd o'r cryd i'r bedd."
2. *Cynghaneddol*:—
"Canu bum yn Mryn Cunalit;
Cwyno'r wyv acw'n yr allt."
3. *Synwryol*:—
"Ni ddwg neb yn ddigon abl
Bleth vanaur heb lwyth venabl."

Y gynghanedd bengoll â ddeolwyd ac â gaethwyd yn y sevyddiad diwedddav â vu ar gynghaneddion a mesurau, yn amser yr awdur ariandlysawg Davydd ab Edmwnd; eithr mewn paladr englyn unawdl union, ac yn y cyfle hwnw y gadawyd hi yn gymmeradwy. Gynt yr oeddid yn arver o gynghanedd braidd gyfwrdd; a hõno á vydd pan vo un clo cynghan neu ddau yn nghanol braich o gerdd, a'r deupen yn colli, val hyn:—

"Y gwr hael o hil Rhodri."

A hõno hevyd á ddeolwyd yr un amser, neu cynt.

Cynghanedd groes rywiawg N goll, y cyntav á vydd val hyn:—

"Ond treulio da trwy lid oll."
"Ni thynir byth hwn i'r byd."
"Nid yw hawdd ei dihuddaw."

Rhydebyg á vydd pan vo yr orphwysva gynghaneddol ar awdl mewn accen ddisgynedig, ac yn debyg bob un i'w gilydd; o achos na bydd ond un gydsain neu ddwy yn ei diwedddiad yn ei llestair i gydodli yn gwbl, val hyn:—

"Ieuan ry nghariad ieu'nc."
"LLAWER diwrnod LLAWEN."
"Rhydeg vu yr anrhydedd."

O bydd y vath beth yn yr accen dderchavedig, ni ellir dim mo'i alw yn rhydebyg: ac nid yw vai; val y canoedd Davydd ab Edmwnd i verch, herwydd ei gwallt:—

"I mae a pheth am ei phen,
Yr hâv val y Rhiw Velen."

Ymsathr odlau, á vydd pan vo yr orphwysva gynghanedd, neu rân o'r sillav hõno yn ymsathr ar awdl, val hyn:—

"Y Gwr o Gaerleon Gaur."

Canys balch yw'r awdl, ac hi yn llygad y gerdd; ac am hyny ni oddev ddim i'w briwo:—

"Y mab rhy hydr y'mhob brwydr."

Weithiau ereill y bydd ymsathr odlau, pan sathrer dau bennill neu dri mewn cywydd wrth eu gilydd yn unawdl, val hyn:—

"Goreu gwr a deddvw'r da,
Gwir ammod yw'r gwr yma;
A goreu un a gara',
A goreu dim yw gwr da."

Weithiau y cenir unawdl cyrch yn brovest cyrch, val hyn:—

"Nerth yw dy ran wrth dy rym:
Aeth yn dy rás a'th wayw'n drwm;
Aethost iawnlwyth Ystanlai,
Lle nad ai y llew na dim."

Ynglyn o'r hên ganiad, ynglyn garhir, ynglyn milwr, ac ynglyn cildwrn, overvesurau ynt, ac nid ydynt yn y pedwar mesur ar ugain.

TRIODD TALIESIN.

(O Gell Gymysg O. Myvyr.)

TRI pheth á ddifeithia y byd: brenin fõl heb gynghor, ynad heb gydwybod, a gwas heb ovn.

Tri pheth ni hir barâa: rhyvyg heb urddas, cadernid heb gydwybod, a hir bechawd heb ediveirwch.

Tri dŷn ni bydd gynllwyniog byth: y gwr â wreica wrth gynghor ei gnawd, y gwr a wvyta wrth gynghor ei vol, a gwr á ymladdo wrth gynghor ei wraig.

Tri glwth byd: môr, dinas, ac arglwydd.

Tri pheth á ddily pawb ddiolch lle y cafi: gwahawdd, rhybudd, ac anrheg.

Tri phechawd ni chyvaddevir: ovn ar elyn, poen serch, a drwg dyb eiddig am ei wraig.

Tri chodiad serch: anerch, cael, a chusan. Tri ymlyniad serch: cywydd, englyn, a llatai.

Tri rhwydddeb serchog: noswaith dywell, tylwyth cysgiadur, a dõr dawedawg.

Tri awrwydddeb serchog: noswaith vër wlawiawg, gwrach anhunawg, a chi tom llavarddrud.

Tri ymlyniad serchog: digrivwch, haelioni, a syberwyd.

Tri llavarwch serchog: havdy, cõg, a llatai.

Tri avlavarweh serchog: cornant, eiddig, a chyfylog.

Tri anmhorth serchog: yspeilwynt hydrev, brawd pregethwr, a chi.

Tri dŷn sy noturiawl i dri pheth: melinydd i ladrata, brawd pregethwr i gardota, a broliwr i ddywedyd celwydd.

Tri pheth ni cheif dŷn ddigon er â gafo: iechyd, hoedl, a chyvoeth.

Tair sail doethineb: ieuencid i ddysgu, cŵv i gadw, a synwyr i ddeall.

Tri pheth ni ddyleir eu credu: breuddwyd gwrach, a llw gordderchwraig, a chwedl heb warant.

Tri pheth sy dda gan gybydd: twca carnvras, esgidiau uchel clytiawg, a goganu hael.

Tri pheth ni hwyrach iddeu sorâu eu perchenog â wneler yn dda am danynt: gwraig, march, a chi.

Tri pheth â geif dŷn dedwydd: cariad perfaith, bywyd heddychlawn, a llawenydd nevawl.

Tri pheth â geif dŷn drwg annedwydd: tylodi, avlwyddiant, a phoenau.

Tri pheth â geif dŷn gwallus: cywilydd, gwatwar, a cholled.

Tri pheth â geif dŷn am godi y bore: iechyd, cyvoeth, a santeiddrwydd.

Tri pheth nid hawdd eu coeliaw: llw porthmon, addewid gordderchwyr, a gair heliwr am ei gi.

Tair dedwyddgamp gwr: codi ei blant ar vonedd, adeiliad trev ei dâd, a dwyn ei ddadl i ben.

Tair dedwyddgamp gwr a gwraig: bod yn llawen yn eu tŷ, bod yn dda yn eu beglwys, a bod yn ddyddiwr eu cymydogion.

Tri avraid byd: crib i wr moel, drych i wr dall, a bwcel i wr unllawiawg.

Tri pheth ni hir bery: llestr pridd i wraig veddw, llestr gwydr i veddyg from, a hoelion cocos melinydd anghywraint.

Tri pheth sy gystal â'r goreu: bara a llaeth rhag newyn, pais wen rhag anwyd, a mab gwreng ar adwyr.

Tri pheth a vâg iechyd i ddŷn: digon o dân vis Mawith, digon o gysgu vis Mai, a digon o vwyd vis Gorphenav.

Tri pheth â geif dŷn cysgadur: cywilydd, aviechyd, a methiant.

Tri pheth â geif dŷn cywir: dawn, parch, a chanmawl.

Tri pheth â geif dŷn fals: drygvyd, drygair, a drygweddi.

Tri pheth a gaif dŷn goddevus, cariad, parch, a fyniant.

Tri pheth â geif dŷn trugarawg: dawn, cariad, a thrugaredd.

Tri pheth â geif dŷn o ddylyn hirddrwyg:

carchar cystuddiawl, newyn penydiawl, ac ufern dragwyddawl.

Tri pheth â geif dŷn deddwawl: digonedd bydawl, heddweh corforawl, a llawenydd nevawl.

Tri pheth â ddyly dŷn eu hystyried: o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac ovni pa le yr â.

Tri pheth ni ellir eu divlanu byth: cyvoeth Frainc, porvadir Cymru, a falsder Lloegyrr.

Tri chydymaith sydd i ddiawl: balchder, cenvigen, a lledrad.

LLYMA ENGLYNION CAIN CYNNWYRE.

(O *Llywyr Ioseph Iones.*)

Cain cynnwyre gwynt am lwyv,
Gnawd gwynvyd gwr ei gynnwyv:
Gwae ni chein â vo dawn Dwyv.

Cain cynnwyre gwawl hyd vŷr,
Gnawd pwyll yn y bo myvyr:
Gwae ni chlyw air a'i cynghyr.

Cain cynnwyre gwynt am lwyn,
Gnawd cudd yn ni bo ymddwyn:
Nid glew â bair mwyav cwyn.

Cain cynnwyre gwynt am ddâr,
Gnawd diogel pysg yn nhonniar:
Nid ar davawd llavar câr.

Cain cynnwyre tarth am vôr,
Gnawd cadarn llong wrth angor:
Namyn Duw nid oes gynghor.

Cain cynnwyre llwyd tŷnau,
Hygoll dôs yn nghydverau:
Nid mawr y câr doeth chwedllau.

Cain cynnwyre amlwg baint,
Gnawd cwsig yn more gan vrain:
Fawd i ddiawg nid rhyvaint.

Cain cynnwyre gwlith ar ddrain,
Gnawd cre yn more gan vrain:
Fawd i ddiawg ni ryvain.

Cain cynnwyre gwlith am berth,
Gnawd anghais y cyd bei nerth:
Nid rhwydd yd na bo yn merth.

Cain cynnwyre cawel brith,
Yd geisynt buain braenar ith:
Anfawd a gyrech yn mhob rhith.

Cain cynnwyre esgud mil,
Gnawd yn mherth eaws hywil:
Gwawd ebrwydd neud obryn gîl.

Cain cynnwyre tarthawg byrn,
Esgudnaid ceirw tros ebyrn:
Gnawd aml ei amewydd trachwyrn.

Cain cynnwyre gwynt ar led,
Gnawd diogelder yn nhrevred:
Ni ddaw mād mynych dreigled.

Cain cynnwyre pluv hyd vaes,
Nid aml i ddigared waes:
Namyn iawnder ni euwir aes.

Cain cynnwyre amlwg hoeth,
Ceisyd mab megin ys maeth:
Nid goreu golud cyvoeth.

Cain cynnwyre caled llêch,
Blaid ar vaen ni vedr odech:
Ni aned ni wyddiad bêch.

Cain cynnwyre gwynhawg bâl,
Gnawd i euawg hîr oval:
Gwell cyviaunder neg aur mâl.

Cain cynnwyre yn ngholais,
Trennid maran yn mlaen bais:
Ni ddifyg gallt o bei cais.

Cain cynnwyre hydd yn ngwâl,
Anrheithid rhywynt annal:
Gnawd i ddiawg hîr oval.

Cain cynnwyre gwawl am lân,
Dwyn ais yn na bo gwaeddan:
Namyn Duw nid oes wyddan.

Cain cynnwyre gwynt am gawn,
Gorhofid rhiedd rhwysg llawn:
Namyn Duw nid oes uniawn.

Cain cynnwyre lluwch ar vâ,
Cyrc ar uchel gan daran:
Nid mawredd sydd oreu rhan.

Cain cynnwyre pwl pill sêr,
Gorchwythid gwynt uwch aber:
Trwch â ddaw er â wneler.

Cain cynnwyre glâs addail,
Llawen aethnen o'i gwynddail:
Pob dedwydd Duw a'i arail.

Cain cynnwyre gwae berchen tâl
Yn y bo hawl ac attal:
Ys dir am y gwŷd dial.

Cain cynnwyre croch tòn drên,
Cyrcid carw dan vrig derwen:
Edward anfawd ei pherchen.

Cain cynnwyre, fug yn nghawdd,
Gnawd gwrm y bo a'i amllawdd:
Chwedl â dŷ yn ei hadrawdd.

Cain cynnwyre amlwg mall,
Bid diogel dryw yn ei ball:
Ys nid goreu gwynvyd gall.

Cain cynnwyre rhancus brân,
Gnawd gwynt yn gwasgar lluwch mân:
Gwae eiddil rhag cis baran.

Cain cynnwyre llwyd ceinon,
Tawgar o'i dynder avon:
Nid mawr serch lle mawr y sôn:

Ystyfan Bardd Teilaw a'i cant.

CERDD Y BARDD GLAS O'R GADAI, O LLYVY
JOSEPH IONES O GAER DYV, A YSGRIV-
ENWYD Y'NGHYLCH Y VLWYDDYN, 1590:

DEG gormes caredvorian
A ddivâant y byd o'i vron,
Lle y bont gwae hwy 'r dynion !

Trais y cedyrn a'u hymdrin
Ar y llavurgar werin,
Gwae a'u teiml; gwae dysgethrin !

Esgeulusder esgobion
Yn ceryddu drwg ddynion,
Gwae wynt ddydd brawd ger bron Huon !

Chwant, o gribddail ac oer noeth,
Ennill dâodd a chyvoeth,
Gwae wynt yn mrawd, wyr annoeth !

Anudon digwylydd
Ymhlith cenedl annedwydd,
Gwae wynt yn mrawd ger Dovydd !

Gorwagedd brwysg y'ngwisgodd,
Yn ngwrth doethion hen oesodd,
Gwae a'u nawdd rhag Nêr nevodd !

Llyvreiddra cenedl werin
Yn ovni egor y mîn,
Gwae wyntwy 'n nydd cyvrwysdrin !

Oervel ymhlith cerennydd
Yn difawd cariad gwledydd,
Gwae y rhai'n gan rhwysg tre'sydd !

Meddwdawd a phob glythineb,
Hyd nas cyll neb ei wyneb,
Gwae wynt rhag eu folineb !

Godinebau cyhoeddus,
Heb neb a'u beirn yn veius,
Gwae wynt rai annosparthus !

Trin cyvraith yn anghyviawn,
Heb oralu am uniawn,
Gwae a'u gwnel rhag a'u cyvrddawn !

Gwae wynt wy, medd y Bardd Glâs,
A warchetwis ei addas,
Gwae a'u bont rhag anurddas !

Gwae wynt wy âl y gethern
A wladychant oer vigwern,
Gwae wynt rhag a'u cysb, ufern !

Amboed anymgoll vywyd,
Nam boed ymgydrin a gwŷd,
Ac a'm dawn Duw am gweryd.

Amboed anhylwgr vuchedd,
Yn ystyriaw vy niwedd,
Ys mau nawdd Ner tangnevedd.

Amboed hybwyll vyvyrdawd
Yn ymysgar â phechawd,
Ys Duw a'm nawdd yn nydd brawd.

Y Bardd Glâs o'r Gadair a'i cant.

Yr oedd y Bardd Glâs o'r Gadair yn byw
yn amser Alfred brenin Lloegyr; ac â

aeth at y brenin hwnw yn *Vardd Teliaw*
iddo, medd Edward Davydd o Vargam.
—*Pa beth yw Bardd Teliaw?*

LLYMA ENGLYNION A VUANT RHWNG CAR-
ADAWG LLANCARVAN A GWGAN VARV-
AWG O LANDATHAN.

(*O lyfyr Ioseph Iones o Gaer Dyv, 1590.*)

GWGAN Varvawc, hanpyll gwell,
A'm rothwy eb ryvawr gymhell
Eiriau cyngbor a'm cywell.

Ai da gan Dduw garu merch,
Ac arail amddi draserch?
Am bo'th addysg i'm annerch.

Gwgan mwyav gwybedydd
Er à welais yn ngwledydd,
Ai da cân a llawenydd?

Gwgan gwybedydd cyvrgain,
Mygr fawd myvyrdawd mirain,
Ai da canu mawl rhiaïn?

Gwgan gwybedydd cyfrgall,
Mycrav ys gwn ei ddeall,
Ai da gadael i anghall?

Gwgan gelvyddyd barddas,
Gwr ni rygyl ei urddas?
Ai da gogan, ai addas?

Gwgan briv awen gytgerdd,
Ail eos barddes dól werdd,
Ai da i Ddovydd gwengerdd?

Gwgan gelvyddyd gyvlawn,
Gwr à geidw y'mhob uniawn,
Ai da dysg lle na bo dawn?

Caradawc Llancarvan a'i cant.

ATEB GWGAN VARVAWG.

HANPYLL gwell, ti Garadawg
Awen-viniad ceinvoddawg,
Wyd gyvaill Gwgan Varvawg.

Llyma vy nghyngbor iti,
Can nid teg imi dewi,
Cyt y gwyddost gwell no mi.

Duw à wnaeth merch yn nghyntav
O asswyn assen Addav,
Mal a'i carai'n anwylav.

Ac am hyn, wr cerddgyvrain,
Man y bo beirdd cyvurddain,
Bodd Duw caru gwenriain.

Duw à wnaeth cân ac awen,
Er peri nev yu llawen;
Ac am hyn da cerdd gymhen.

O adael anghall á wna
Heb addysg a'i dyspwylla,
Nid ymchwel vyth ar y da.

Duw à wnaeth dŷn o'r ddaiar,
Ac a'i pyrth yn athrugar,
Ev ai mawl am hyn a'i câr.

Caradawg ymbwyll dyddan,
Gwr ni lithr yn ei amcan,
I bob drwg addas gogan.

Caradawg ymbwyll cyviawn,
Ys gyrid dyn yn mhob iawn,
Lle bytho dysg ys dir dawn.

*Gwgan Bardd Iestyn a'i cant; sef
Gwgan Varvawg o Landathan.*

Y DIARHEBION CYMRAEG,

A GASGLOEDD YR HFEN GYRYS O IAL, AC A ARGRAFED YMA YN OL ADYSGRIVIAD Y PARCH. EVAN EVANS, YN 1775, O LYVYR A YSGRIVENOEDD GWILYM MAURICE O LANSILIN, YN 1675, O GASGLIAD Y PARCH. DR. JOHN DAVIES, O VALLWYD.

AT YR HAWDDGAR GYMRO.

DYMA i ti, y Cymro anwyl, weddillion doethineb yr hen Gymry gynt; sev yw DIARHEBION DY WLAD, yn gywirach, ac yn amlach nog y printiwyd hwynt o'r blaen.

Y rhai à ddodwyd yma yn anghwaneg sy â serenod o'u blaen, val hyn *. Ac y mae ambell un o honynt yn o dywyll; a'r rhai hyny á nodir val hyn A.

Y casgyl cyntaf o'r Diarhebion hyn á elwid gynt *Madwaith Hên Gyrys o Iâl*; o herwydd val hyn y mae wedi eu hysgrifenu o'u blaen hwynt yn yr hen lyfrau—*Madwaith Hên Gyrys o Iâl, yr hwn á elwid*

Bâch Buddygre, a Gwyddvarch Gyvarwydd; a'r hên wyrda gynt á ddyward y Diarhebion hyn val y buent gadwedig gwedi hwynt i roddi addysg i'r neb á syniai arnynt.

Pa amser yr oedd yr *Hên Gyrys* yma nis gwn i. Cymmer di addysg a gwybod-aeth oddiwrth y Diarhebion hyn; ac velly y teli di iddo ev bwyth ei lavur yn eu casglu hwynt, ac i minnau bwyth vy llavur yn eu taclu, ac yn eu gosod allan er dy wryn di—A bydd wych,

JOHN DAVIES.

DIARHEBION.

A ACHWYNO heb achos, gwneler achos iddo.
A addev rydau.
A aeth ynghyd aeth o'r byd.
A arbedoedd ei lwyn á golloedd ei vwyn.
A arbeto ei vach arbeted ei gynnogyn.
Abl i bawb a'i bodlono.
Abl i bawb a'i gweinyddo.
Abl i bawb ei gydradd.
Abl yw soeg i vôch.
Ac yna mi á ddefroais.
Achles calon cwrwv.
Achos bychan y daw blinder.
Achos heb achos o hono.
Achos i'r bysen vod ar y barth.
Achub maes mawr á dryg-varch.
Achub yr adeg.
Achwyn rhag achwyn rhagddo.
Adail dedwydd yn ddiddos.
Advdy pob hir dristweh.
Adneu cyhyryn gan gath.
Adneu gan berchen.
A Duw yn y (o'r) blaen.
A gair Duw yn uchav.
Adwaen laeth cau nis dyvnwyv.
Adwaen mâb a'i llawch.
Adwyawg cae anhwsmon.

Addas i bawb ei gydradd.
Adwyth diriad heb achos.
Addaw mab addaw vaen.
Addaw mâch ac addaw mab.
Addaw mawr a rhodd veclan.
Addaw y môr a'r mynydd.
Addaw tég á wna ynvyd yn llawen.
Addev yw tewi.
Addved angen i hên.
Addug yr hydd i'r llyn.
Addug yr hydd i'r maes mawr.
Adduned herwr hirnôs.
A ddwg angau nid adver.
A ddwg da drwg gynglor?
A ddyvo can-car á ddyvydd can-nos.
A ddyvo i dorth ai dyhaith,
Ev á ddyvydd á wnel ei waith.
A ddygo y gôd ymborthed o honi.
A ddygo yr wy á ddwg á vo mwy.
A ddsyger i'th vâb ddywsul ev a'i gwybydd ddywillun.
Aed lew i gynhwrw cād Duw a'i ddifer.
A èl i lys heb neges doed a'i neges ganto.
A èl i'r gware adawed ei groen gartrev.
Aelwyd a gymhell.
Aerwy cyn buweh.

A esgyno yn hwyr ebrwydd y disgyn.
 Aeth ynghyd aeth o'r byd.
 Aviach pob trwm galon.
 Avieuthus pob mammaeth.
 Avlan dwylaw diawgswrth.
 Avlan genau anudonawl.
 Avlednais pob gwyllt.
 A vo a'i vryd ar ddebed (gerdded)
 Ni wna dda cyn ei vyned.
 A vo aml ei vara,
 Tan ganu aed i laetha.
 A vo aml ei veibion,
 Bid wâg ei goluddion.
 A vo aml ei vâl rhoed yn ei uwd.
 A vo caled yn nghyngaws,
 Dadleued ar bob achaws.
 A vo dda gan Dduw ys dir.
 A vo digywilydd á vydd digolled.
 A vo diried ar vôr diried vydd ar dir.
 A vo goreu i ryvel goreu i heddwch.
 A vo hên arched weddi.
 A vo hyborth hywir vydd.
 A vo marw ni ymogelir.
 A vo marw er ei vygwrth a'i vaw y cym-
 muner.
 A vo nesav i'r eglwys
 Vlyth pellav oddiwrth baradwys.
 A vo pen bid pont.
 A vo trechav treisied,
 A vo gwanav gweiddied.
 Avrad yw gwrthod.
 Avrad pob avraid.
 Avrwydd pob dyrys.
 A vu ben cwd aeth yn din cwd.
 A vu ddyn aeth yn adyn.
 A vyno barch bid gadarn.
 A vyno glôd bid varw.
 A vyno Duw dervid.
 A vyno ddrwg i'w gymydog iddo ei hun y
 daw.
 A vyno gymbell bid glâv.
 A vyno iechyd bid lawen.
 A fôl nid doeth ymryson.
 A gavas y carn á gavas y llavn.
 A gafo ddyrnod y bore hyd ucher ydd âa
 ag ev.
 A gair Duw yn uchav.
 A Duw o'r blaen.
 A garo ei vam cared ei elltrewyn.
 A garo ei gilydd nid adnebydd ei gabl.
 A garo ei gilydd nis dirmyg.
 A garo yr iau, cared ei waryau.
 A garo ei gwr, cared ei chwegr.
 A gasgler ar varch Malen tan ei dôr ydd
 âa.
 A gatwer á geir wrth raid.
 A grawn cybydd á ys glwth.
 A grëa y vrân vawr á grëa y vrân vechan.
 A gwyn cwyn bychan,

Cwyn mawr á ddarogan.
 A gwyn rwy ni rygwyrvan.
 A gyvodes á golles ei le.
 A gymmero ddysg cadwed.
 Alwysen tam o garw.
 A'i wregys ar dro.
 A lygrwys Duw á lygrwys dyn.
 Allan o olwg allan o veddwl.
 Allweld calon cwrwv da.
 Amaerwy adnabod amynedd.
 Amaerwy direidi drwg anian.
 Amcan cyn gwneuthur.
 Amcan á vydd gan bawb.
 A'in caro i cared vy nghi.
 Angeledd y ci am y cwd halen.
 Am gwyp hên y chwardd ieuanc.
 Am gwyp hên y chwardd gwên gwas.
 Amlach yw y brain no'r gweilch.
 Am! tro ar veddwl serchog.
 Amlav cwrwv tra hitler.
 Amlav y mêl tra hitler.
 Aml bai lle ni charer.
 Anlwg cas a chariad.
 Anlwg gwaed ar ben crâch.
 Anlwg gwaed ar varch gwelw.
 Ammau pob anwybod.
 Ammheudhun pob dieithrvwyd.
 Ammod á dyr ddeddv.
 Amser i vwyd amser i olochwyd.
 Amser sydd i bob peth.
 Anavus pob drygvoesawg.
 Auav yn ngiau angau yn ngwythi.
 Aneglur genad yw ceudawd.
 Anfawd i'r dyn a'm twylloedd ddwywaith.
 Anfawd i minnau o'm twylla y drydedd
 waith.
 Anirian pob diriad.
 Anmharawd pob anallu.
 Anmrant pob tôr devod.
 Angau angen dyhewyn dir.
 Angau á ddyvrys.
 Angau garw drud a'i heirch.
 Angel pen fordd a diawl pen tân.
 Angen á bair i hên wrâch duthio.
 Angen á bryn ac á werth.
 Angen á dyr ddeddv.
 Angen á ddysg hên i redeg.
 Anghall mall dall á dwyllir.
 Anghariadus pob diriad.
 Anghenawg pob tylawd.
 Anghwbl pob eisiau.
 Anghymmen pob fôl.
 Anghynhes pob oer.
 Anghwanecid mevl mawrair.
 Anghyvarwydd á dyr ei din yn cachu.
 Anhael pob cybydd.
 Anhapus pob trwch.
 Anhawdd i weniaith
 Dwyllaw ond unwaith.

Anhawdd chwythu tân â blawd yn ngenau.
Anhawdd gwreica a fynu yn yr un
vlwyddyn.

Anhawdd rhedeg oni ellir cerdded.

Anhyderus pob ovnawg.

Anhydyn pob avrywiawg.

A noddo Duw rhynoddir.

Annoeth llithrig ei davawd.

Annog gi ac na ddos gantho.

Annos ci i gell agored

Anrhaith gyvludwydd (gyvludd vydd)

Taiawg yn nhy ei gilydd.

Anwadal barn pob ehud.

Anwar vu (vu i) Velyn ei vaint.

Anwydawg chwannawg i dân.

Anwyl gan bawb â gâr.

A oddevo â orvydd.

A oddev rydau.

A ogano á ogenir.

Arav dân á wna vrâg melyn.

Araith doeth a drud ni ddygymmydd.

A iâno i liaws rhâned yn hynaws.

Arbed geisiaw ac arbed gael.

Arbed law ac arbed droed.

Ar bob da Duw sydd athraw.

Ardd cyd byth, ardd cyn ni bych.

Ar ddiwedd y mae barnu.

Arv á geidw leddwch.

Arver á wna meistri.

Arvawg á gafo rybudd.

Arv doeth yw pwyll.

Arglwydd á gymhell.

Arglwydd biau â wrthoter.

Arglwydd gwan gwae ei was.

Arglwydd pawb ar ei eiddo.

A'r gwellaiv y llas y weinglawdd.

Ar hindda mae gweithio

Rhag newyn pan ddelo.

Ar hindda y mae cynuta,

Rhag anwyd y gaua'.

Arian á bryn ac á werth.

Ar ni allo trais twyllid.

Ar ni ochelo y mwg ni ochel ei ddrwg.

Ar nid yw pwyll pyd yw.

Ar ni oddevo gwas bid was iddo ei hun.

Ar ni phortho ei gath porthed ei lygod.

Ar ni rodde á garo ni cheif á ddamuno.

Ar ni wano yn ddraen ni wan yn gipyll.

Arovin drwg vugel.

Ar ol gwlaw tês a ddaw.

Ar ol cymnylau

Yr â'r wybren yn olau.

Arwaesav á ddifydd ddifaith.

Arwaesav ar leidyrr ei ddal. (vynag)

Aiwydd drwg mwg yn nifaith.

Aiwydd nad cîg bwch.

Aseth ni phlyco nid da.

Asglodyn gwern yn mhen cath.

Asgre lân diogel ei perchen.

Asgwrn yr hên yn yr angen.

Astrus pob anav.

Atvai gell i gi mynych ydd âa iddi.

Atgas direid-ddyn.

Atteb arnav gan ddysgedig.

Athraw pawb yn ei dy.

Athrodwaith o genvigen.

Aur gan bawb á chwennych.

A wahanoedd cnawd gwahanoedd ddolur.

Awchus arv á eillio.

Awdur cerdd a'i gwnel.

Awgryn pawb nis gwybydd.

A wnel drwg aröed y llall.

A wnel drwg ymogeled.

A wnel dyn Duw a'i barn.

A wnel Duw nid âa yn adwaith.

A wneler yn rhin nant

Ev a'i gwybydd cant.

A wnel mäd mäd á ddyly.

A wnel mawr-ddrwg á rydd mawr llw.

A wnel dwyll ev á dwyllir.

Awr ddrwg cafaediad falswr.

A wreiddio mewn drygioni,

Anhawdd vydd ei gynghori.

Awydd á dyr ei wddyv.

A yvo lawer bid veddw.

A ymgwyweirioedd á gychwynoedd.

A yso dam y mäs ysed ei vevyl gantho.

Bai ar wrach dðri ei chlun.

Bai ar varch dðri ei droed.

Balchder heb droed.

Balchder a'i gydymmaith

A gavas gwymp ar unwaith.

Balchder o bell.

Bara ac ymenyn yw un tamaid.

Barv nid ardd ni chwardd ei chlas.

Bäs pan wahëner hyny.

Basav dwvr yn yd levair.

Bawddyn wrth ei grybwyll.

Be á bawd y gweuid gwe.

Be cafari bawb á vynai,

Ni byddai hiraethawg neb rhai.

Bellach, bellach, val chwedl y barcud.

Bendith i'r hwch biau y bloneg.

Berwid calon llew (glew, lew).

Bid anian dedwydd.

Bid anniwair diveriawg (deueiriawg).

Bid anwadal ehud.

Bid aha byddar.

Bid ddrwg gwraig o vynyth warth.

Bid ddiriad ddryganianus.

Bid ehud drud er chwerthin.

Bid evain alltud.

Bid gwrandaw glau wrth awr.

Bid gyva ran rybuchir.

Bid hyvagi gwyar ar on.

Bid lās lluarth.

Bid lawen iach.

Bid lawen meddw.
 Bid lyvn dy baderau,
 Bid rydlyd dy arvau.
 Bid nych cwyn clâw.
 Bid reiniad yn nghyvarch.
 Bid reniad yn nghyvarth.
 Bid trist pob galarus.
 Bid wagelawg lleidr.
 Bid wâr antur glew wrth awr.
 Bid wastad gwraig o'i mynych warth.
 Bid wraig ddrwg o'i mynych warth.
 Bid wyw gwr heb vagwriaeth.
 Bid wyw (vyw) march â gnith wellt mai.
 Blaengar ymadrawdd pob fôl.
 Blawd yn y gîst.
 Blingaw y gâth hyd ei llosgwrn.
 Blodau cyn mai, mal pei (gorau) na bai.
 Blys pob peth vydd ar wan.
 Bo amlav y bleiddiaid,
 Gwaethav vydd i'r deवाद.
 Bob eilwers y rhêd y cwn.
 Bod yn glâw a marw eisys.
 Bo hynav y dyn gwaethav vydd ei bwyll.
 Bo hynav vo y rhyg tebycav vydd i'w dâd.
 Boloch ovnawg vydd daw.
 Boloch vydd daw.
 Bonedd â dywys, dillad â gynnwys.
 Bore brwynawg bradawg ieir.
 Bore coch a mawredd gwraig.
 Bore i bawb pan goto.
 Bo tynav y llinyn cyntav y tyr.
 Braith ei gôd â gynnull.
 Brawd i vud pob anghyviaith.
 Brawd i sevyll ar adwy.
 Brawd yw celwyddawg i leidyrr.
 Brawd yw cymwynas i ddireidi.
 Brawd yw mygu i dagu.
 Brenin vydd unllgygeidiawg yn mysg y deilliaid.
 Brenin y bwyd yw y bara.
 Breuddwyd gwrâch wrth ei hewyllys.
 Brodyr pob cerddorion.
 Buan barn pob ehud.
 Buan y saetha ynvyd ei vollt.
 Budd cyn tymp.
 Bu mor edivar ganddo a'r gwr â laddoedd ei vilgi.
 Bu weil i'r gwr â grwydrws nog â vu varw rhag newyn.
 Bwrw a'th unllaw, cais a'th ddwyllaw.
 Bwrw câth (caeth) i gythraul.
 Bwrw ceir dros gyffion.
 Bwrw dwyvyrr am ben gwr marw.
 Bwrw gwydddiv ar ol yr hwyaid.
 Bwrw heli yn y môr.
 Bwrw nôs dros benben.
 Bwystlawu genau callawr.
 Bwyta y mêl o'r cwch.

Bwyta divyn val y rhuddo. *Sevarlech yn pobi.*
 Bychan vydd mam y cynvyl.
 Bychodedd minialed.
 Bydd vyw march a'th vi wellt mai.
 Byddar â geif gyfelyb.
 Byr ddryganian â wna hir oval.
 Byr veddwl â wna hir oval.
 Byr-ddydd ni ddervydd cynghor.
 Byrhoedlawg digasawg saint.
 Byw ar garu y mae Dyddgu.

Cadarnach yw yr edau yn gyvrodedd nog yn ungorn.
 Cadw dy lîn ev âa yn eurlin.
 Cadw dy wlân ev âa yn eurwlan.
 Cawas dda ni chavas ddrwg.
 Cafad malu cafad ei werth.
 Cais varchawg da dan droed ei varch.
 Cais yn y nwlwg.
 Caledach glew no maen.
 Calon ni gynnnydd cysgid.
 Calon y Sais (estron) wrth Gymro.
 Cân grwth na chân.
 Can ddiened ag ysu o'r llygod y cwllytyr.
 Can ebrwydded yn y varchnad
 Croen yr oen â chroen y ddavad.
 Can boethed a'r tân.
 Can veddwed a'r dwsel.
 Can velysed a'r mêl.
 Can gynted a'r gwynt.
 Can iached a'r brithyll.
 Can iached a'r glain.
 Can loywed a'r dwvyr.
 Can oered a'r iâ.
 Can wyned a'r eira.
 Can wired a'r evengyl.
 Can rewydd ni bydd pell rin.
 Càn-car sydd i ddyn a chan-esgar.
 Can ehud ni ddaw'r pa faig.
 Canymdaith ei ei losgwrn.
 Càn mil gwraig.
 Canmoled pawb y rhyd mal y cafo.
 Cant mwyn mûb yn y tŷ.
 Càn pen càn synwyr.
 Canu heb gywydd.
 Càn wst gan henaint.
 Cared chwaer ddiriad.
 Câr cywir yn yr ing y gwelir.
 Carth gwaelawd y bellen.
 Câr y wraig aed i'r gell,
 Câr y gwr aed ymhell.
 Cās dyn yma cās Duw vry.
 Cās vydd â oreilitio.
 Cās vydd y neb â geisio.
 Cās myharen mwyeri.
 Cās gwirionedd lle ni charer.
 Cāseg glôf clôf ei hebawl.
 Castell pawb ei dŷ.
 Cau y drws wedi myned y deवाद allan.

Cau tîn wedi bramu.
 Ceinmygyr pob newydd.
 Ceisied a-gre ei vam â gollo.
 Ceisied pawb ddwy'r i'w long.
 Ceisiau diriad yn ei dyddyn.
 Ceisiau bod yn Lleucu cyn bod yn Vabli.
 Ceisiau ei vam yn y vorwyn ieuanc.
 Celvydd celed ei arvaeth.
 Cell arglwydd y weilgi.
 Cell havodwr ei vuarth.
 Ceneu milgi a morwyn ni cheif eu mwyn
 a'u maco.
 Ceneu yn ei wâl a gâst lem.
 Cenvigen â ladd ei pherchen.
 Cenvigen wrth well.
 Cennyl gwraig mawrdda.
 Cênad vud drud a'i cretwy.
 Cênad hwyr drwg ei neges.
 Cerddwys â rwynwys.
 Cerid chwaer ddiriad can ni charer.
 Ceugant yw angau.
 Ci chwyrnawg halawg ei bais.
 Ci â helio bob llwdyn ni bydd da ar yr un.
 Clwm anghenawg ar y geiniawg.
 Clwm gwrâch ar ei dimai.
 Clwm eiddil moch ellwng.
 Clywir corn can ni weler.
 Clywitor corn can ni weler.
 Cnu y ddavad varw.
 Coel cân-hadain.
 Coel gwrâch o'i heistedd.
 Coeliaw llai ch:st no golwg.
 Coes yn lle morddwyd.
 Côv â lithra, llythyr â geidw.
 Côv gan bawb â gâr.
 Côv pob diweddav.
 Covyl gwâs diawg.
 Cofa dy dîn pan entrewych.
 Cogor iâr yn ydlan.
 Coll, medd y vrân pan gafo ddigon.
 Colled â hofed.
 Colles dy lad cystal i'r vuwch.
 Colles ei glydwr â gyrchoedd ty i adwr.
 Côsp ar ben iâr.
 Cospi yr arth yn ngwydd y llew.
 Côs dîn taiawg ev a gâch yn dy ddwrn.
 Cráf ci, caledach asgwrn.
 Cráf vydd llygad y gwestwr.
 Crafach no'r evail.
 Crechwen yn ngenau ynvyd.
 Crevydd iâr wrth ei gylvin.
 Croesaw dwy'r i long.
 Cryd ar hên angeu ys dir.
 Crynu val y vorwialen.
 Crywyn cyn môch, môch â ddamwain.
 Cuall cleddyv byr o wain.
 Cu annair wedi praidd (buwch).
 Cwmp ar galedlawr.
 Cwmp y gwr yn y rhych.

Cwyn bychod ceiliawg yn aerwy.
 Cyd boed da nid gwir dda.
 Cyd boed da nid Mordav.
 Cyd boed doeth diriad ys drud.
 Cyd boed hir hav-ddydd dybydd ucher.
 Cyd celer naw-nos, ni chelir naw-mis.
 Cydwyta â mab arglwydd, ac na chyd-
 chwara.
 Cyd gwichio y ven hi â ddwg ei llwyth.
 Cydles i bawb galw yr ychain.
 Cyd yso gig march, bid ar gig ebawl.
 Cyva ran rhybuchir.
 Cyvaill blai d bugel diawg.
 Cyvareddion gwrâch waethwaeth.
 Cyvarwydd ddwy'r yn ei ddyvrlle.
 Cyvarwydd llaw lle y doto:
 Cyvled mantell ar ei gwrthwyneb ag ar ei
 gwyneb.
 Cyvled mantell, mewn celli,
 Gwrthwyneb a'i hwyneb hi;
 Ac nid cyvled gweled gwir
 Ar ei wyneb ar anwir.

Ior Vynghwyd.

Cyvnewid â hael,
 Cyvoed vydd da â dedwydd.
 Cyvoethawg i werthu, tylawd i brynu.
 Cyvrin pen â chalon.
 Cyfes pob rhwydd.
 Cymmwythach corach a simach.
 Cymmwedd Corach a Sinach.
 Cymmryd haiarn hoedyl dyn.
 Cynddrwg a'r Vad Velen.
 Cynghesedd wedi brawd.
 Cynghor hên nith attwg (addwg).
 Cynghor iâch i glâv.
 Cynghori'n gwâs yn hên.
 Cynghori diriad nid hawdd.
 Cynghor y gobenydd.
 Cynnadyl taiawg yn ei dŷ.
 Cymmelw cinyn gan gadechyn.
 Cynt y llysg yr odyn no'r ysgubawr.
 Cyntav ei ôg cyntav ei gryman.
 Cyrch cabrytai.
 Cyrched vryn â ddysgwylio.
 Cyrch ci ar y vreau.
 Cysgu val y pathew.
 Cyssul hên nith addwg.
 Cystal ar draed â marchogaeth fôn.
 Cystal Hywel â Hwlyn.
 Cystal modvedd o léd â modvedd o hŷd.
 Cystal y march a'i advarchwerth.
 Cywala gweddww gwraig unben.
 Cywrys am vwyd, carant am ovid.
 Chwannawg annoeth i ymliw.
 Chwannawg trweh i drîn.
 Chwannawg mab i hynt,
 Chwannawg adrev â vo cynt.
 Chwara ac na vriw, cellwair ac na chywil
 yddia.

Chware broch yn nghôd.
 Chware hên gi a chenuau.
 Chware hwch a pharchell.
 Chwarëid mab noeth, ni chwerey mab new-
 ynwag.
 Chwarëus yn awr, nid chwarëus yn
 mlwyddyn.
 Chwarddiad dwvyr dan iâ:
 Chwedlau y gwreigedd yn y velin.
 Chwevravr chwyth neidyr o'i (i'w) nyth.
 Chwêg medd, chwerw pan daler.
 Hoyw vydd gwin gloyw gan glêr,
 Chwerw, poen dielw, pan daler.

D. ab Gwilym.

Chwegach bwyd cybydd (cilydd).
 Chwerddid bryd wrth â garer.
 Chwerthin â wna ynvyd yn boddi.

*Moody madness, laughing wild,
 Amid severest woe.—GRAY.*

Chweirys, gnawd o anianawd (anyrnawd).
 Chwil gan nôs.

Da angau ar eidiawg (eiddiawg).
 Da daint rhag tavawd.
 Da daint rhag tavawd, daw dydd,
 Yn nghilvach savn anghelvydd.

Iolo Goch.

Dadleu gwedi barn.
 Dadlau mawr mynych ac engi ar lygoden.
 Da gwaith Duw roi cynn byrion i'r vuwch
 â hwylio.
 Da gweddai y bêr i'r golwyth.
 Da gwr val pawb.
 Da hîl ceirch gan ddrwg gynnogyn.
 Daint y ci wrth yr hwch.
 Dala dy dŷ am y vo,
 A diofryd â atvo.
 Dala llyswen erbyn ei llyw.
 Dall vyddar pob trwch.
 Dall pob anghyvarwydd.
 Dall yn barnu ar liwiau.
 Da mab y gôf.
 Damwain pob hely.
 Dangos llwyr i gyvarwyre.
 Dangos diriaid i gwn.
 Dangos dy vys i valawg yntau ai heirch
 yn llwyr.
 Dangos llwybr i gyvarwydd.
 Dangos nêv i bechadur.
 Dangos y llo ac na ddangos y llaeth.
 Dau bryd newynawg â wna y trydydd yn
 lwith.
 Dau waith â vydd gan gywraint.
 Dawn y dydd ydyw y borau.
 Da y cynnyddla meddwl gwr da.
 Da y gwel-och gwell y dêl.
 Da yw â saiv ac ni waner.
 Da yw côv mab.
 Da yw Duw, a hîr yw byth.

Da yw y maen gyda'r evengyl.
 Da yw y sant y creter iddo.
 Dechreu blaen carai o voly.
 Dedwydd â gâr dadolwch.
 Dedwydd â geif ddraen yn ei uwd.
 Dedwydd i'r ai gwyl ai câr.
 Dedwydd Dovydd ai rhydd rád.
 Devnyddvawr pob anghywraint.
 Dellis da yn yd vu.
 Delor a ddwg drwg i'w nyth.
 Deuid (devod) y ci wrth yr hwch.
 Deuparth clôd yn mhenglog.
 Deuparth fordd ei gwybod.
 Deuparth fydd y'ngalon.
 Departh gwaith ei ddechreu.
 Deuparth parch yw arver.
 Deuparth pryd ymdrwsio.
 Deuparth bonedd yw dysg.
 Deuparth dysg yw hyder.
 Deuparth taith ymbarotoi.
 Deuparth trev eu harverau.
 Deuparth cerdd ei gwrandaew.
 Deuparth rhôdd yw ewyllys.
 Deuwch brydnawn.
 Dewin pob eiddig.
 Dewin pob diawg.
 Dewis ai yr iau ai y vwyall.
 Dewis o'r ddwy vach ddau hwch.
 Dwis pawb o'i giniauw.
 Diane ar Glwyd a boddi ar Gonwy.
 Diau gynnadl taiawg o'i dŷ.
 Dibech vywyd gwyn ei vyd.
 Diddrg didda megys hengi.
 Diengid gwan, erlid rhygadarn.
 Difraith llyfant dan iâ.
 Diferwy Duw ddiawg.
 Dig pawb rhag ai câr.
 Digawn Crist trist yn llawen.
 Digawn da diwyd gënd.
 Digon Duw da i unig.
 Digon o gwrth a thelyn.
 Digawn yw chwareu rhynawd.
 Digon yw digon o vël.
 Digriv gan bob aderyn ei lais.
 Digu pawb o anadyl y pibydd.
 Dihuniad â brydero.
 Dillad â gynnwys.
 Dillyn ieuanc carpiawg hên.
 Dillyn yn llaw henvab.
 Dinas a ddiŷydd ddiŷfaith.
 Dir yw gadael peth o'r dwvyr heibio.
 Diriaid a gabl ei orau.
 Diriaid a geif ddraen yn ei uwd.
 Diriaid a glud i ddedwydd
 Ac o rôr ac o vynydd.
 Diriaid ni vyn wrandaew.
 Diriaid ni hawddvaidd heddwch.
 Dirmygir ni welir.
 Dirwest odyd.

Dirwest a chred a gweddi
 A orvydd bob caledi.
 Disymmwrth vydd dryglaw i anmhwyl.
 Diwedd hên cadw deवाद.
 Diwyl yw angau,
 Diwylach â edau.
 Diwyttav i Vleiddan ei gènad ei hunan.
 Dyled ar bawb ei addaw.
 Dod dy law ar dy gâlon.
 Dod venthyg i noeth
 Nis cei dranoeth.
 Doeth â dwyllir deirgwaith;
 Ni thwyllir drud ond unwaith.
 Doeth pawb tra tawo.
 Dogyn sydd ar bob peth.
 Dolurus câlôn dolurvawr
 Drud â dal dan cyvled.
 Drud â dŷb wrth ei vam.
 Drud i ddal, doeth i estwng.
 Drud ganu deulw.
 Drwg â drevn wrth ei drwyddedawg.
 Drwg o lŷs ni ater gwâd.
 Drwg pawb o'i wybod.
 Drwg pawl ni savo vlwyddyn.
 Drwg pechod o'i hîr erlid.
 Drwg wrth dranoeth.
 Drwg un drwg arall.
 Drug y ceidw diawl ei wâs.
 Drwg yw y deg ewin.
 Drwg yw y drwg, a gwaeth yw y gwaethav.
 Drwg yw y fordd ni cherdder ond unwaith.
 Drwg yw y drygwas, a gwaeth yw bod
 hebddo.
 Drwg yw peth ni thâl ei ovyn.
 Drwg y swydd nis tâl ei gwasanaethu.
 Drych i bawb ei gymydawg.
 Drygwaith dwywaith y gwneir.
 Drythyll pob digraid (diriaid).
 Drythyll maen yn llaw esgud.
 Drythyllwg drwg ei ddichwain.
 Duw â vedd, dyn â levair.
 Duw a ranoedd, nêv a gavoedd.
 Duw a ran yr anwyd val y rhan y dillad.
 Duw biau gwneuthur.
 Duw cadarn â varn bob iawn.
 Dwrdd gan deulu.
 Dybydd hinon gwedi gwlaw.
 Dwyn oddiar draed y saint.
 Dwyn y carth o'r pared.
 Dybydd rew i lyfant.
 Dycer ni weler ei ran.
 Dycid anmhwyl ei ran.
 Dycid chwant dros beiriant.
 Dycid Duw dafar o law.
 Dychyverydd trwch â thrîn.
 Dyddaw drwg, hanbyddir gwell.
 Dyval â dyr y gareg.
 Dyvydd dihirwaith aros.
 Dihirwaith aros.

Dygas gwaith erlyn.
 Dygyn yw addaw â garawr.
 Dygymmyrid haiarn hoedyl dyn.
 Dygystudd deurnudd dagrau.
 Dyly mâch ni ddyly ddim.
 Dylyn hael onid êl yn gi.
 Dylluan yn llaw henvab.
 Dyrnod gwâs hir yw ei gâs.
 Dyro lyn i ddoeth ev a vydd ddoethach.
 Dyrswys y garthen.
 Dysg ddedydd â gair; dysg ddiriaid â
 gwail.
 Dysg gan ynvyd ymogelyd,
 A chan y doeth dysg wneuthyd.
 Dysgu grâdd i henvarch.
 Dywed llavar ni wypo.
 Dywal dir vydd ei laith.
 Dyweddi o wnc, galanas o bell.

Ebawl yr ebawl i Dduw.
 Ebrill garw parchell marw.
 Echwyn yw nag.
 Edivar cybydd am draul.
 Edwyn pawb adain.
 Edrych dannedd march rhodd.
 Eddewid gwreigedd dauceirawg.
 Eddewid gwraig odid yw.
 Eddewid nis gwneler nid yw.
 Eddyw (ethyw) corn heb ysgyvarn.
 Edwyn hengath levrith.
 Ev a aeth ar gyrn a phibau.
 Ev a baroedd ei ran yn egin.
 Ev a ddaw hâv i gi.
 Ev a vydd am y maidd, ac ni bu am y
 caws.
 Ev a geif dyn ddyysg o'i vebyd hyd ei
 henaint.
 Ev a gair cynghor gan ynvyd.
 Ev a gair gwall ar y callav.
 Ev a gwsg galarus,
 Ac ni chwsg govalus.
 Ev a wyr dyn pen êl,
 Ac ni wyr pan ddêl.
 Ev a wŷr y gâth pa varv a lŷv.
 E vu ddewr ond ve ddarvu.
 Ev y molir pawb wrth ei waith.
 E vynai y gâth a'r ddwy gynfon.
 E vynai y gath bysgod, ond ni vynai
 wlychu ei thraed.
 Egor dy gwd pan gaech barchell.
 Ehang yw y byd i bawb.
 Ehegyr vydd dryglaw i anmhwyl.
 Eidduned herwr hirnos.
 Eilvam modryb dda.
 Eiriach law, nag eiriach droed.
 Eiriawl ni garawr ni gyngain.
 Eithyr gallu nid oes dim.
 E las a gavas rybudd, ac ni las a'i cym-
 myrth.

Elid bryd yn ol breuddwyd.
 Elid ei i gell agored.
 Elid gwraig yn ol ei henllib.
 Elid llaw gan droed.
 Elid rhyw ar barth pa yw.
 Elid un i gant; elid cant i un.
 Elid ysgubor gan ddrygdorth.
 Elid y wrâch i'r vrenau
 Er ei genau ei hunan.
 Elusen tam o garw.
 Enw heb senw.
 Enwawg meichiad o'i vâch.
 Enwir divenwir ei blant.
 Erchi i ynvyd redeg.
 Ergryn llwyr lliaws addoed.
 Ergyd ar gais
 Ergyd yn llwyn cyssul heb erchi.
 Er heddwch nac er rhyvel
 Gwenynen varw ni chasgla vél.
 Esgud drygvab yn nhŷ arall.
 Esmwyth gwaith yw gwranda.
 Esmwyth gwaith yw methu.
 Esmwythdra o'i ddilyn â ddianc; o'i ochel
 a dlaw attad.
 Ewyllys y gwyngam am ei lawdyr.
 Ewyn dwr eddewid gwas.

Fawd pawb yn ei dal.
 Flwring i dlawd ei geinog.
 Fol pob tylawd.
 Fordd bell i wr o Benllyn.
 Fordd Llan Vaglan yr eir i'r nev.
 Fordd Llan Vechan ydd ai y wenyne yn
 ei phreseb.
 Fo rhac dryedir, ac na fo rhag drwg
 arglwydd.

Gadu gwraig un veryl a'i chymmyrd â
 dwy.
 Gadu y nos waethav yn olav.
 Gair dannod yw am un â vethoedd.
 Gair drwg anianol
 A lysg drwg yn ei ol.
 Gair gwraig val gwynt yn vaweidiau.
 Gair gwraig gwneler.
 Gair gwraig val gwynt yn cychwyn.
 Gair gwraig val gwynt yn ngwden.
 Gair gwr o gastell.
 Gair gwr yn gwreica.
 Galanas o bell, dyweddi o agos.
 Gedwch le i'm modryb i neidiau.
 Gelyn gan gerlyn ei gar.
 Gelyn i ddyn ei ddynion (ddamwain)
 Gollwng drygwr i ysgubor gwrda.
 Genau mwyalch ag arch blaidd.
 Genid rhybyched rhwng llaw a llawes.
 Genid i'm wfs yn nhy Duw.
 Geuawg ni gafo gopinod.
 Glân y gwyl yr avyr ei myn,

Bid ev ddu, bid ev wyn.
 Glew a vydd llew hyd yn llwyd.
 Gnawd adneu yn llan.
 Gnawd aelwyd difydd yn ddfaith.
 Gnawd avlwydd gan ddiriaid.
 Gnawd à vo dogyn diofryd.
 Gnawd am annerch un arall.
 Gnawd am air serth un arall.
 Gnawd anav ar ddiriaid.
 Gnawd ar eiddil ovalon.
 Gnawd a'i tyr gan orchymyn.
 Gnawd bod anav ar annoeth.
 Gnawd brônrain balch.
 Gnawd buan o vain.
 Gnawd buan o vras.
 Gnawd gorfawg o vain.
 Gnawd cyssul dedwydd yn ddoeth.
 Gnawd dial anghwbl gan anghelvydd.
 Gnawd dirrawd ar blant enwir.
 Gnawd digarad yn llys.
 Gnawd dyn atgas heb olud.
 Gnawd eddewid gwraig gwaith ryphall.
 Gnawd fo ar fraeth.
 Gnawd gan rewydd rychwerthin.
 Gnawd gorphwysva lle bo croes.
 Gnawd gwarth o vynyeh gyswyn.
 Gnawd gwedi llyn liedvrydded.
 Gnawd gwin yn llaw gwledig.
 Gnawd i veddw addev ei veddwl.
 Gnawd i wraig dda vod yn arav yn ei
 chell a'i chlôd yn mhell.
 Gnawd lledrad yn ddiymgel.
 Gnawd dwyr lle bo lrrwyn.
 Gnawd llwyr dal llwyr dwng.
 Gnawd mab taer yn villain.
 Gnawd mian ar rân cyuiviad.
 Gnawd merydd yn miro.
 Gnawd mynych awn i vechdaith.
 Gnawd o ben drythyll draha.
 Gnawd o egin meithrin das.
 Gnawd osb er nas gwahodder.
 Gnawd pob dedwydd yn niddos.
 Gnawd rhiau eu rhadau yn wasgarawg.
 Gnawd rhygas gwedi rhyserch.
 Gnawd seithug ar lwyr.
 Gnawd serchawg ymlyniad.
 Gnawd syn syml anghyviaith.
 Gnawd tawel yn delaid.
 Gnawd uch pen dedwydd diddos.
 Gnawd gwedi rhedeg attregwch.
 Gnawd gwedi traha tramgwydd.
 Gnawd gwedi traha tranc hir.
 Gnawd gwedi traha attregwch.
 Gnawd y ceir colled o vraw.
 Gnawd yn ol dryc-hin hindda.
 Gnawd y bo cydwyr y bydd cyrch.
 Gnawd y bo dwyr y bydd brwyn.
 Gnawd yw dyanc glew o ing.
 Gnotav cyrch gan vore.

Gnotav cwypm o'r uchelder.
 Gochel davarn ac na ochel ildio.
 Godroid buwch o'i phen.
 Goval dyn Duw a'i gweryd.
 Govyn i nann á wyv vi leidy.
 Gogannu y bwyd a'i vwyta.
 Gogyveirch pawb ar ni wyped.
 Goleu vreuddwyd á welir liw dydd.
 Golwg Duw ar adyn.
 Golwg dyn ar a'i dyhudd.
 Golwg pawb ar a'i caro.
 Golwg serchawg syberw vydd.
 Golwg yn yd gwyl yd gár.
 Golwg y perchen yw cynnydd y da.
 Gorddiweddidd hwyr vuan.
 Gorau anghenogiaid geivyr.
 Gorau barn cyviauander.
 Gorau camwri cedwid.
 Gorau canwyll pwyll i ddy.
 Gorau cardawd rhoi lletty.
 Gorau clof clof aradyr.
 Gorau cydymaith ceiniog.
 Gorau cyfnewid cyfnewid o dir.
 Gorau cyvraith ammod.
 Gorau ammod cyviauander.
 Gorau cynghawg gwas diawg.
 Gorau cyngor á gadbwyd.
 Gorau cynneddvan cadw moes.
 Gorau devawd daioni.
 Gorau ediveirwch ediveirwch gwerthu.
 Gorau enw mi biau.
 Gorau gan vy mam ei lladd.
 Gorau gwaith diwrnod dal dyn wrth ved-
 ydd.
 Gorau gwaith undyn gwarchadw y ty.
 Gorau gwrthwyneb gwrthwyneb cwys.
 Gorau hael hael ofeirad.
 Gorau haelioni rhoddi cardawd.
 Gorau i bawb ei ddigon.
 Gorau i bawb mi biau.
 Gorau llaeth llevrith.
 Gorau llwyddiant gwenyn.
 Gorau llyn gwín.
 Gorau meddyg meddyg enaid.
 Gorau meistyr á vu was.
 Gorau newyn un arian.
 Gorau neges myned á chroes.
 Gorau o'r brethyn y cochav.
 Gorau o'r ceirch y breisgav.
 Gorad o'r cwn y cyntav.
 Gorau o'r gwenith y moelav.
 Goren o'r gwyr y doethav.
 Gorau o'r gwreidd y ddisymlav.
 Gorau o'r lliain y meinav.
 Gorau o'r moch y tewav.
 Gorau o'r meirch y mwyav.
 Gorau porodrwydd arian.
 Gorau peddestyr yw gau.
 Gorau pererindawd, cyrchu oferen sul.

Gorau rhan rhoddi cynnwys.
 Gorau un anivel buwch.
 Gorau un arv cylllell.
 Gorau un bwyd bara.
 Gorau un dyn gwr.
 Gorau un ddiod o ddwvr.
 Gorau un enllyn helyn.
 Gorau un gair ni biau.
 Gorau un mil march.
 Gorau un tlws gwraig.
 Goreu un tudedd mantell.
 Gorau y celid peth nis gwypid.
 Gorau ympryd ympryd Wener.
 Gorau yw y gwareu tra ater.
 Gorau ysgrubl devaid.
 Gorllyvnu pen ci tra eler heibio.
 Gormes y taiawg ar ei gilydd.
 Gormodd bw ar ebol.
 Gormodd iaith yw twt ar yarch.
 Gorug ei waith á vâch vachdaith.
 Gosymdaith dyn Duw ai rhan.
 Goiaen á wél yn gyving.
 Grawn cybydd á fs glwth.
 Gwaddawd gwythlonedd gair blwng.
 Gwae á aröo ei giniaw
 O din davad gwedi gwlaw.
 Gwae á dröo o glun i glun,
 Ac na veddo beth ei hun.
 Gwae á ddyco ei henwas i lys.
 Gwae á vo a'i vevl yn ei vynwes.
 Gwae á vyn vevl er bychod.
 Gwae á gawdd Duw ac nis crêd.
 Gwae á gár ac ni garer.
 Gwae á gafo ddrygair yn ieuanc.
 Gwae á wnel dda i ddiawg,
 Gwae á wyl ei arglwydd beunydd.
 Gwae ddigariad llys.
 Gwaedlyd wrth vaint dy drachyweddd.
 Gwae yrrwr (overwr) y'nglynhauav.
 Gwae glâv a'i clyw anvoddawg.
 Gwae hên á gollo ei ymogor.
 Gwae ieuanc á eiddun henaint.
 Gwae ieuanc ni wnel gynghor.
 Gwae ni wna da a'i dyvydd.
 Gwae y mil ni wél ei berchen.
 Gwaethav anav anvoes.
 Gwaethav gwir yw gwradydd.
 Gwaethav i'r yd rhyvel teisban.
 Gwaethav ystor o verch.
 Gwaeth un blaidd clof no dau iach.
 Gwaewaeth chwedl Wilmot,
 Gwaethwaeth vaensaer,
 Gwellwell brensaer.
 Gwaeth val mab gavyr.
 Gwaethwaeth y rhed y cwn.
 Gwae un dyn á wnel gant yn drist.
 Gwae wr á gafo ddrygwraig.
 Gwae wraig á gafo ddrygwr.
 Gwag ty heb vab.

Gwaith celyydd celu rhin.
 Gwaith y nôs dydd a'i dengys.
 Gwaith gylvin iâr.
 Gwaith ysgawn ymogleyd.
 Gwala gweddww gwaig unben.
 Gwall ar nis mynych welir.
 Gwallt bonwyn a gwyn estronion.
 Gwan dy bawl yn Havren.
 Havren vydd hi val cynt.
 Gwareu gweli ir.
 Gwareu hengi a cholwyn.
 Gwareu mi trêch.
 Gwartheg arall yn adnau,
 Pan vo chwecev ni bydd tau
 Gwareid mab noeth, ni chwery mab new-
 ynwag.
 Gwâs da a geif ei le.
 Gwâs da bronwala ei arglwydd.
 Gwâs i wâs chwibanwr.
 Gwasgu haid cyn ei cherdded.
 Gwas gwraidd cyn noi gerdded.
 Gwatwar y dydd am waith y nôs.
 Gweddill mab iach.
 Gweddww creff heb ei dawn.
 Gweddww pwyll heb amynedd.
 Gweini fawd heb vrawd ys dir
 Gweithred llary llywiau niver.
 Gweliüs nid diddolor.
 Gweled deubeth o'r un.
 Gweled ei glust a'i lygad.
 Gwell còragw no chlybydd.
 Gwell egor na chynnwys.
 Gwell am y pared â dedwydd nog am y
 tân â diraid.
 Gwell anghanawg môr nog anghanawg
 mynydd.
 Gwell arver nog athraw.
 Gwell aros no mevl gerdded.
 Gwell aros o alltudedd, Nog aros o vedd.
 Gwell a-gell yr hedydd No chorff y bareut.
 Gwell bêdd no buchedd anghauawl.
 Gwell benthgŷg noc eisieu.
 Gwell bendith y tylawd no meistrolaeth y
 cadarn.
 Gwell bod yn ben ar yr hyddod
 Nog yn din ar yr iyrechod.
 Gwell bodd pawb no'i anvodd.
 Gwell bonedd no thaiogrwydd.
 Gwell buarth hysp nog un gwâg.
 Gwell yw bwrw ty i lawr drwy gynghor
 no'i adeilad heb gynghor.
 Gwell buchod y'ngbôd no chôd wâg.
 Gwell byr eistedd no byr sevyll.
 Gwell byw no marw.
 Gwell cadw nog olrhain.
 Gwell caiael nodwydd no enoln y cwllytyr.
 Gwell can muw i ganwyn
 Noc un muw i undyn.
 Gwell câr peil no châr pennill.

Gwell câr yn llŷs noc aur ar vys.
 Gwell ceiniog no brawd.
 Gwell celyydd no thrysor.
 Gwell cerdd o'i breiniaw.
 Gwell ei â rodio no chi â eisteddo
 Gwell clwt no thwll.
 Gwell ceginiaeth no breniniaeth.
 Gwell creff no golud.
 Gwell cul cyva no byr anghyva.
 Gwell cybydd lle y bo
 No hael lle ni bo.
 Gwell cymydog yn agos
 No châr o bell.
 Gwell cynghor hên no'i vaeddu.
 Gwell yw cynnwys got nog un lleidy.
 Gwell chwareu noc ymladd.
 Gwell drygsaer no drygov.
 Gwell drygsaer no drygdaeliwr.
 Gwell Duw no dim.
 Gwell Duw no drwgobaith.
 Gwell Duw wrth ei volawd.
 Gwell Duw yn gâr no llu y ddaiar.
 Gwell dwylaw y eigydd
 No dwylaw y sebonydd.
 Gwell dychymygwr no goruwchiliwr.
 Gwell dyrod yn hwyr noc na ddeler byth.
 Gwell dyhuddo no rhyssedda.
 Gwell dyn drwg o'i gospi.
 Gwell dynoliaeth no drych.
 Gwell ediveirweh gwerth noc ediveirweh
 prynu.
 Gwell edrych ar ddyn yn cachu
 Noc yn cymmynu.
 Gwell eidion gwerth noc un prŷn.
 Gwell eistedd ar y gwellt noc ar y llawr.
 Gwell erlid arglwydd no'i ragod.
 Gwell ganu hwyr no chanu bore.
 Gwell gochel mevl no'i ddial.
 Gwell goddev no goval.
 Gwell goval no golaith.
 Gwell golaith no govid.
 Gwell golud no rhyssedd
 Gwell gorne golchi
 Noc un glythni.
 Gwell gwae vi no gwae ni.
 Gwell gwegil câr no gwyneb estron.
 Gwell gwestai gwr noc un gwraig.
 Gwell gwichio'r coludd
 No chochi'r ddeurudd.
 Gwell gwr â ddaeth y'mhen y vlwyddyn
 no'r gwr ni ddaeth byth
 Gwell gwir no chelwydd.
 Gwell gwr no gwyr.
 Gwell gwr no'i rân.
 Gwell gwr o'i berehi.
 Gwell hanner hâd no hanner hâv.
 Gwell hên hawl no hên alanas.
 Gwell hir bwyll no thraha.
 Gwell hir weddwadawd no drwg briawd.

Gwell hygarweh no phryd.
 Gwell i ddyn y drwg a wyr no'r drwg nis gŵyr.
 Gwell iddo à ddonier
 Noc à vonedder.
 Gwell i'r gâth nad elid i havota.
 Gwell i'r gwr aeth i'r vaneg i yta noc i'r fetan.
 Gwell y march à vo yn ei vorddwyd
 Noc à vo yn ei breseb
 Gwell i wraig y pysgodwr
 Noc i wraig y gwynvydwr.
 Gwell maen garw a'm attalio
 No maen llyvn a'm gollyngo.
 Gwell mam godawg no thâd rhieddawg.
 Gwell marchwr gwerthu noc un prynu.
 Gwell marw no hir nychdawd.
 Gwell marw no mynych ddïvrawd.
 Gwell mawredd gwr noc un gwraig.
 Gwell mevl vod no mevl gerdded.
 Gwell migwrn o wr no mynydd o wraig.
 Gwell moes law no voes vam.
 Gwell nag no gau addewid.
 Gwell nerth dwy wrâch noc un.
 Gwell peidiau noc ymddireidiau.
 Gwell penloyu mewn llaw noc hwyad yn awyr.
 Gwell pren cyhuddiad no dyn cyhuddgar.
 Gwell pyyll noc aur.
 Gwell rhan ovn no rhan cariad.
 Gwell rhan ovn no rhan lyncu.
 Gwell rhydraws no rhydruan.
 Gwell synwyr no chyvoeth.
 Gwell tewi no drwg dlyweddy.
 Gwell toliaw no huriaw.
 Gwell trwch noc arovuniad.
 Gwell un blaidd clof no dau iâch.
 Gwell un ceidwad no dau ymlyniad
 Gwell un crywyn no dau vuddelw.
 Gwell un dyrnawd a'r ordd no dau a'r mwrtwhyl.
 Gwell un gair y'mlaen no dau ar ôl.
 Gwell un hwda no dau addaw.
 Gwellwell hyd varv, gwaethwaeth hyd varw.
 Gwellwell pob fynedig.
 Gwell wyneb no gwala.
 Gwell ychydig gan råd
 No llawer gan avrad.
 Gwell y'ngghysgod y gawnen no bod dim
 Gwell y lle y foes Wilmot no'r lle y llâs.
 Gwell y llysg dau etewyn noc un.
 Gwell y'mlaen iyrchod
 Noc yn ol yr hyddod.
 Gwell y tyn merch no rhâf.
 Gwell y wialen à blygo
 No'r hon à dôro.
 Gwell yw y ddirwy no'r anrhaitn.
 Gwenwyn ar levrith.

Gwerthvawr pob godidawg.
 Gwg o bell, gwraig o agos.
 Gwerthu cig hwch a phrynu cig môch.
 Gwir á ddywed Gwion Gwd.
 Gwir á ddywed gwraig Davydd Dew am danat ti.
 Gwirion pawb ar ei air hun.
 Gwisg orau merch yw gwylder.
 Gwiw aur i a'i dirper.
 Gwlana ar yr avyr.
 Gwna dda dros ddrwg,
 Ufern ni'th dđwg.
 Gwnelid anghelvydd annerth
 Gwnelid serch saeth i syberth.
 Gwnelid da diwyd gânad.
 Gwneuthur deuddrwg o'r un.
 Gwneuthur ei vii yn din.
 Gwrâch á vydd marw etto yn Rhiw Vabon.
 Gwraig ddiawg á wna verch esgud.
 Gwr ni'th gâr ni'th gydvydd.
 Gwr pawb yn hâv.
 Gwr llys i bob llys á vydd.
 Gwrthawd gwahawdd a myned i wêst.
 Gwyl yw hanes.
 Gwynt á lyv dda gwraig weddw:
 Gwynvyd herwr yw hirnos.
 Gwyw calon gan hiraeth.
 Gyda'r ei y cerdd ei gynfon.
 Gyr vâb cai nag.
 Gyriawg yr fch llôg.
 Gyru brân i geisio tîr.
 Gyru hael oni el yn gi.
 Gyru y cŷn á gerddo.
 Haeddu annerch yw caru.
 Haeddu ar nyth y cacwn.
 Hael byrllawiwg.
 Hael Owain (Hywel) o bwrs y wlâd.
 Hael pob colledig achenawg.
 Hâv hyd galan, gauav hyd vai.
 Hai gyda'r ei, hai gyda'r ysgyvarnog.
 Hanbid gwaeth y ddiyc-câth o dori ei hewinedd.
 Hanbid gwell y ci varw y llall.
 Hanes ty hanes coed.
 Hanbydd ychwaneg y môr o bisodyn y dryw.
 Hanner y wlêdd hofedd yw.
 Hap Duw ddewryn.
 Hawdd pob newydd.
 Hawdd cymmod lle bo cariad.
 Hawdd cynnu tân yn hên aelwyd
 Hawdd cysgu mewn croen cyva.
 Hawdd dyddio rhwng fals a chwannawg
 Hawdd eiriawl ar à garer.
 Hawdd nawdd y'ngwasgawd gorwydd.
 Hawdd peri i vingam wylaw.
 Hawdd peri i voneddig sori.

Hawdd talu fug i fôl,
 Hawdd tynu gwaed o bèn crâch.
 Hawdd yv a wyl ei wely.
 Hawdd yw clwyvaw clâv.
 Hawdd yw digiaw dig.
 Hawdd yw tynu carai hir o groen un arall.

Hawdd yw tynu cleddyv byr o wain.
 Haws barnu no saethu saeth.
 Haws cau â bys noc â dwrn.
 Haws dadlu o goed noc o gastell.
 Haws dieneidiaw no dinaturiaw.
 Haws dringaw no disgyn.
 Haws dywedyd mynydd no myned drosto.
 Haws gan hwy'r no chan bore.
 Haws gwneuthur hebog o varcut no march-awg o daiawg.

Haws llenwi bol no llygad.
 Haws llosgi ty no'i adeilad.
 Haws twyllaw maban no thwyllaw gwrach-an.

Heb Dduw heb ddim, Duw a digon.
 Hên bechod â wna gywilydd newydd.
 Hên hawdd gorvod arno.

Hir ammod nid â i dda.
 Hir chwedl anghenawg.
 Hiraeth am varw ni weryd.
 Hir addewid i nag.
 Hirddydd merydd mall.

Hir ei gôv ni mynych rydd
 Hir ei hedeu gwraig eiddil.
 Hir eistedd i ogan (ddiogi).
 Hir lygad a wrthgriv.
 Hirvrydig a yv ei holl dda.
 Hir vydd i gybydd ei gabl.
 Hir gniv heb esgor lludded.
 Hir hun Maelgwn yn eglwys Rhôs.
 Hir hynt a chyrchu llawgar.
 Hir ledrad i grôg.
 Hir lyneswriaeth i vawdd.

Hir nych i angau.
 Hir pob aros.
 Hir sevyll i drwm.
 Hir weddwdawd i veyl.
 Hir wyniau i ddireidi.
 Hir y bydd blewyn yn myned yn nhin y blaidd.

Hir y bydd chwerw hên alanas.
 Hir y bydd enderig fêch drygwr.
 Hir y byddir yn enoi tamaid chwerw.
 Hir y byddir yn magn Ofeiriad.
 Hir y bydd march bach yn ebol.
 Hir y bydd y mud yn mhorth y byddar.
 Hir yw'r mâb yn y ceubren.
 Hoedl dyn ni chanlyn y da.
 Hoedl dyn nid gelyn a'i rhan.
 Hôf ymmenyn Trathan.
 Hôf gan anghenawg ei goeliaw
 Hôf gan bawb â bryno.

Hôf gan bob edn ei lais.
 Hôf gan vadyd ei vaw ei hun.
 Hôf gan bob ynydd ei gnwpa.
 Hôf tam mâb ni charer.
 Hun yr aderyn.
 Hun yr êos.
 Hwch o bob heledd.
 Hwr hên hawdd ei orddiwes.
 Hwyl clôd no golud.
 Hwyl clôd no hoedyl.
 Hwyl y bydd dyn o'r dyniewed du.
 Hwyl dial dial Duw.
 Hwylwaith i anfyndedig.
 Hydr gwr o'i gymydogaeith.
 Hydr pob costawg ar ei dom ei hun.
 Hydr waedd gwaedd wrth vro.
 Hyd tra vych na vydd over.
 Hyd yn oed yr undydd yr â y crochan ar y tân.

Hyvryd meichiad pan vo gwynt.
 Hygar pawb wrth â garo.
 Hu pawb ar ei vabsant.
 Hu pawb yn absen ovn.

Iâch rydd, rhyvedd pa gwyn.
 Iâch yn ymodyn meddyg.
 Iawchwedlawg mâb.
 Iawn i bawb ei gadw ei hun.
 Iro blonegen.
 Iro tin hwch â bloneg.
 I'r pant y rhêd y dwr.

Lladd gwaed a'i ddwyllaw ac a'i draed.
 Lladd y gwadyd val y bo'r troed.
 Llais maen yn oerddwr.
 Llaw â estyn a gymmer.
 Llanw mewn llu.
 Llaw ddiriaid a ddidawl ei pherchen.
 Llawen meichiad pan vo gwynt.
 Llaw vrys llaw gywra'nt.
 Llaw mâb yn llawes ei dâd.
 Llaw lân diogel ei pherchen.
 Llaw lliaws ar waith.
 Llaw pawb ar ei anaele.
 Llawer un a ddwg newyn,
 Ond er hyn gwraig a yvn.
 Llawer a weddill o veddwl chwannog.
 Llawer câr baw ymdeg.
 Llawer gair yn wynt a â heibio.
 Llawer dyn â wna cynnyg drwg dros dda.
 Llawer gwîr drwg ei ddywedyd.
 Llawer dyn mawr ei eisiau
 A eillw ei gîgdydag ev.
 Llawer math sydd o'r ynydrwydd.
 Llawer o'r dwr a â heibio heb wybod i'r melinydd.
 Llawer rhwng byw a digon.
 Llawer tég drwg ei ddevnydd.
 Llawer hagr hygar vydd.

Llaw'n i bobi golwyth.
 Lle y bo dolur y bydd y llaw.
 Llechu ar gevn y gist.
 Lle da i bawb lle y carer.
 Lledvryd lladd ei gydymaith.
 Lledled rydau.
 Lleddid molt ni ddyvydd.
 Lleilai llymed gauav.
 Lle ni bo dysg ni bydd dawn.
 Lle ymgreinio y march y gedu beth o'i vlew.
 Llës pawb pan veddyger.
 Lletâv vydd y bisweilyn o'i sathru.
 Llewid bwyd ni bo beichiawg.
 Llewid cywestach.
 Lle byddo da y rhoir ac y tycia.
 Lle y caffo Cymro cais.
 Lle y syrthio y fon.
 Lliaws ei anav ni garer.
 Llidiawg lliosawg.
 Lliv yn avon hinon vydd.
 Llôn colwyn ar arfed ei veistres.
 Llôn costog ar ei domen ei hun.
 Llôn vydd y llygoden pan na bo y gâth
 gartrev.
 Llôn llygod lle ni bo câth.
 Llwwr lladd ei gydymaith.
 Llwm o vam a tham o dorth.
 Llwm tir ni phoro davad.
 Llwyd ac ynydd ni ddygyummydd.
 Llwyd pob hên.
 Llwyd yw y varechnad.
 Llwyrav dial dial Duw.
 Llwyth gwr ei gorwg.
 Llyvid y ei y gwayw y brather ag ev.
 Llygad Duw ar adneu.
 Llygad cywraint yn mhen anghywraint.
 Llymav vydd y gwayw yn ei vlaen.
 Llymav y maes llymav yr ysgyvarnog.
 Llywodraeth gwyr sy anhaws
 Nog aniveiliaid ar gevn rhôs.

Mâb côv gwr a'i côv.
 Mâb Gwennlliant esgeulus.
 Mâb heb ddyg tŷ a lysg.
 Mâb rhyvech rhyvênid.
 Mae baw yn y caws.
 Mae cloch wrth bob daint iddo.
 Maeddu y dylluan wrth y maen.
 Magu chwilyern yn mynwes.
 Mai oer a wna ysgubawr gynhes.
 Mal adain i walch.
 Mal-en a ddyly ei daith.
 Mal bwyd hely.
 Mal ei â baw ar ei ben.
 Mal cogail gwraig vusgrell.
 Mal cwn gan gyvreion.
 Mal dall yn tavlui ei fon.
 Mal dau eurych.
 Mal drwg voneddig a'i vaich.

Mal dyrnawd pen.
 Mal aderyn ar y gainc.
 Mal eiry mawrth ar y maen.
 Mal fon Hywel ab Goronwy.
 Mal gwaith Emrys.
 Mal llwyth maen Cetti.
 Mal llygad yn mhen.
 Mal llyn melin ar drai.
 Mal llyvu mel oddiar ddrain.
 Mal mursen nôs nadolig.
 Mal moel rhwng dwy leithig.
 Mal mŷn magawd.
 Mal rhaw yn miswail.
 Mal rhybudd hyd Wem.
 Mal tynu bâch trwy goed.
 Mal un yn ieud Grygunan.
 Mal y mollt yr ieud Grygunan.
 Mal wy ar drosol.
 Mal bo y dyn y bydd ei lwdyn.
 Mal y cant y gwr.
 Mal y cerych dy vawl.
 Mal y ei a'r hwch.
 Mal y cwn am y môch.
 Mal achenawg am ei geiniawg.
 Mal y gath am y pysgod.
 Mal y gwalch tros vin yr ellyn.
 Mal y Gwyddel am ei yru allan.
 Mal y Gwyddel am y falng.
 Mal y iar a'i baw i mewn, a'i hwy allan.
 Mal y llin ar y maen.
 Mal y llwynog am yr ogvaen.
 Mal y llyfaunt dan yr ôg.
 Mal y llygoden dan balv y gath.
 Mal y môch am y sawydd.
 Mal y neidyr gribawg.
 Mal y peilliant ymdeg.
 Mal y peilliaid i Indeg.
 Mal y pysg am y dwyr.
 Mal yr ab am ei chenau.
 Mal yr aran am ei ddwy goes.
 Mal yr eddi am y garvan.
 Mal y rhisg am y pên.
 Mal yr hwch dan y vwyall.
 Mal yr hydd a'r blaidd.
 Mal y saeth i'r llinyn.
 Mal y tan yn y carth.
 Mal y tan yn yr aelwyd.
 Mal y try y ddôr ar ei cholyn y try y
 diawg yn ei wely.
 Mam esgud a wna verch ddiawg.
 Mam vechan a ddivanw ei phlant.
 Man yd vydd trwyn yd vydd trew.
 March a syrth oddiar ei bedwar carn.
 Marchawg a vydd gwedi gwyl.
 March a wyl yr fâd ac ni wyl y cae.
 March i ddiawg, ei i lwth.
 Mawr arth oddiallan
 Mawredig pendeveg castell.
 Mawrth a ladd Ebrill a vling.

Mawr yw toraeth yr awlywydd.
 Mecid llwvr llawer addoed.
 Mecid llwvr llawer cynghor.
 Mecid tristyd lledvryd llywr.
 Meddiant bychan i ewyllys drwg.
 Mevyl ar dy varv.
 Mevyl i'r côg ni lyvo ei law.
 Mevyl i'r llygoden untwll.
 Mevyl ys gnawd o weddwdawd hir.
 Mehevin heulawg
 A wna vedel mochddwyreawg.
 Meithrin chwilyryn.
 Mêl a'i gôl.
 Melina tlawd ei gwynos.
 Melys bys pan losgo.
 Melys geirda am â garer.
 Melysav vydd y cig pan vo nesav i'r
 asgrwn.
 Melys pan gaer, chwerw pan daler.
 Mi adwaen iwrch er nas daliwyv.
 Mi â gawn â vai gan vy mam.
 Moch barn pob ehud.
 Moch dysg nawv mab hwyad.
 Moes pob tud yn ei dud.
 Moled pawb y rhyd mal y cafo.
 Moliant gwedi marw.
 Mor edivar gantho a'r gwr â laddoedd ei
 vilgi.
 Mor esgud a'r gâth rhwng y tŷ a'r ysgub-
 awr.
 Morwyn ieuanc mab yn arfed.
 Mud arynaig y llavar.
 Mursen vydd o wr mal o wraig.
 Mursen nôs nadolig.
 Mwy llygad no bol.
 Mwy no breuan dinvoel.
 Mwy nog un bwa yw yn nghaer.
 Mwy nog un ci am cyvarthoedd.
 Mwy nog y bydd da y blaidd ni bydd da ei
 isgell.
 Mwy no'r avyr er dangos ei thin.
 Mwy no'r bêl dan yr humog.
 Mwy no'r cyvrwy i'r hwch.
 Mwy no'r rhegen yn y rhych.
 Myned â gogyr i'r avon.
 Mynych heb raid bod ar wall.
 Mynych i'r praidd bod ar wall pan vo
 tywysawg yr enderig.
 Mynych y daw drwg vgail.
 Mynych y syrth mevyl o gesail.

Na bele i vél na gwraig i selsig.
 Nag i'r wadyn hanbydd waeth.
 Nag untrew na dau
 Ni nawdd rhag angan.
 Nag ymddiried i estron.
 Na choll dy henfordd er dy fordd new-
 ydd.
 Na chred vyth verch dy chwegrwn.

Na ddal dy dŷ wrth gynghor dy drwydd-
 edawg.
 Na ddefraw y ci â vo yn cysgu.
 Naddiad dy voch na ad yn rhwy.
 Na ddivanw dy briglawr.
 Na ddos â gwr wrth ei vaint.
 Na varn ddyn na'th ran hyd yn mhen y
 vlywyddyn.
 Na vid dy elyn dy gymydog.
 Na vid dy wraig dy gyvrin.
 Na vram oni'th wthier.
 Na vydd vrâd vgail i'r a'th greto.
 Na vydd oreisteddgar yn ystavell.
 Na vydd ryvwrthus lle galler dy hebgor.
 Na vydd ry hy ar rywlawg.
 Na vynyeh gur lwvr
 Naill ai llwynog ai llwyn rhedyn.
 Namyn Duw nid oes dewin.
 Natur yr hwch vydd yn y porchell.
 Nawv maen hyd waelawd.
 Na werth nev er benthyg y byd.
 Na wreica ond yn agos.
 Na wrthawd dy barch pan y cynnycier.
 Neges penderig yn rhâd.
 Nesav i bawb ei nesav
 Nês imi vy nghrys no'm pais.
 Nesnes y llevant i'r drev.
 Nes no choel.
 Nes penelin nog arddwrn.
 Neuadd pob diddos.
 Neur vegaist a'th ddirprwy.
 Newydd bēnyg yn henvon.
 Newid y gwewyr.
 Newid y penweig.
 Ni ad annoeth ei orvod.
 Ni ad diriaid ei garu.
 Ni ad môr hyd ei wregys.
 Ni ad môr marwolus ynddo.
 Ni aing yn mro ni bydd wrth wir.
 Ni baidd llwvr llam ehelaeth.
 Ni bu Arthur ond tra vu.
 Ni bu ddrwg i un na bai dda i arall.
 Ni bu eiddil hēn yn was.
 Ni bu esgynu gorwydd oddiar gefyl.
 Ni bu rygu na bai rygas.
 Ni butra llaw dyn
 Er gwneyd dā iddo ei hun.
 Ni butra llynwyn.
 Ni byddav na thoryn dwyn na chapan
 gwlaw.
 Ni bydd allt heb waered.
 Ni bydd atglav o glawvr.
 Ni bydd brawd heb ei hadvrawd.
 Ni bydd budd o ychydig
 Ni bydd bual o losgrwn y ci.
 Ni bydl byw cyw heb â lyw.
 Ni bydd cymmen neb oni bydd ynvyd
 gyssevin.
 Ni bydd shwedyl heb ystlys iddo.

Ni bydd dal tŷ heb vynach yt.
 Ni bydd dialwr diown.
 Ni bydd gywaethawg rygall.
 Ni bydd diriaid heb hawl.
 Ni bydd doeth ni ddarlëno.
 Ni bydd doeth yn hîr mewn llid.
 Ni bydd dyun dau Gymro.
 Ni bydd dyun hun a haint.
 Ni bydd ehovn noeth yn ysgall.
 Ni bydd gwan heb ei gadarn.
 Ni bydd gwr wrth ddim.
 Ni bydd hunawg serchawg byth.
 Ni bydd marw march ar unnos.
 Ni bydd moesawg merch â glywo geiliog
 ei thâd.
 Ni bydd mynyglwen gwraig drygwr.
 Ni bydd mysoglawg maen o'i vynyeh
 dravawd.
 Ni bydd nag namyn un vlwyddyn.
 Ni bydd neb llyvn heb ei anav.
 Ni bydd preswyl pasc.
 Ni bydd rhybarch rhygynnevin.
 Ni bydd uchenaïd heb ei deigr.
 Ni bydd y dryw heb ei lyw.
 Ni chavoedd ddrwg mae yn ei aros.
 Ni cheif chwedyl nid êl o'i del.
 Ni cheif rhy anvoddawg rhybarch.
 Ni cheif y mud arynaig.
 Ni châr buwch hesp lo.
 Ni châr Dovydd diobaith.
 Ni châr fol a'i cynghoro.
 Ni châr gwaith nis gorddyvno.
 Ni châr gwilliaid hîr gynghrair.
 Ni châr morwyn mab o'i threv.
 Ni charawdd Crîst a'i croges.
 Ni charo ei vam cared ei lysvam.
 Ni chefir da heb prid.
 Ni chefir hoedyl hîr er ymgeledd.
 Ni chefir gwastad i bêl.
 Ni chefir gwaith gwr gan wâs.
 Ni cheif mwy no chôd gan wrâch.
 Ni cheif dda ni oddevo ddrwg.
 Ni cheif dda nid êl yn namwain.
 Ni cheif ei ddewis gam â foö.
 Ni cheif bwyll nis pryno.
 Ni cheidw Cymro oni gollo.
 Ni cheidw diriaid ei dda.
 Ni cheidw ei wyneb ni roddwy.
 Ni chein sywedydd yn unvron.
 Ni cheir aval pèr ar bren sur.
 Ni cheir bwyaid â fo.
 Ni cheir bwyd taiawg yn rhad.
 Ni cheir da o hîr gysgu.
 Ni cheir geirda heb prid.
 Ni cheir gan y llwynog ond ei groen.
 Ni cheir gwlan rhywiawg ar glyn gavyr.
 Ni cheir y melyn heb y chwerw.
 Ni chêl drygdir ei egin.
 Ni chêl grudd gystudd calon.

Ni chêl ynvyd ei veddwl.
 Ni cherir newynawg.
 Ni cherir yn llwyr oni ddolo'r wyr.
 Ni chlyw madyn ei ddrygsawr ei hun.
 Ni chlyw Wilcyn beth nis myn.
 Ni choelir dyn ar ddigrain.
 Ni choelir y moel oni welir ei ymmen-
 nydd.
 Ni chovia y chwegr pan vu waudd.
 Ni cholles mam annynedd.
 Ni cholles ei gyvrv â ddechreuis.
 Ni chrêd eiddig er â dynger.
 Ni chryn llaw ar vâb dysg.
 Ni chwennych morwyn vynach baglawg.
 Ni chwery câth dros ei blwydd.
 Ni chwsig dedwydd hun vore.
 Ni chwsig Duw pan rydd wared.
 Ni chwsig govalus, ac i gwsg galarus.
 Ni chwsig gwag voly.
 Ni chwyn ei er ei daraw ag asgwrn.
 Ni chwyn yr iâr vod y gwalch yn glâv.
 Ni chyveirch angen ei borthi.
 Ni chyll yr iâr ei hirnôs.
 Ni chyll ni ddyvydd.
 Ni chymmerai gogyl am ei gâr.
 Ni chymmero ei barch
 Cymmered ei annharch.
 Ni chymmer llu ceid (raid) ar fo.
 Ni chymmydd dedwydd â dadlau.
 Ni chymmydd diawl â dwywawl.
 Ni chyngain gan genad gywilydd.
 Ni chyngain gwarthol gan ddewis.
 Ny chynny gweinid arall.
 Ni ddaliai ddilys o ddy.
 Ni ddaw gov i lwth ei grâch.
 Ni ddaw doe byth.
 Ni ddaw drwg i un na ddaw da i arall.
 Ni ddaw croesan pa gabl.
 Ni ddawr puten pa gnuch.
 Ni ddawr yr iâr vod y gwalch yn glâv.
 Ni ddeil yr eryr ednogyn.
 Nid elir (nid ellir) coed o unpren
 Ni ddervydd cynghor.
 Ni ddichon gwan ond gwaeddi.
 Ni ddyddawr newynawg pa yso.
 Ni ddifyg arv ar wâs gwyeh.
 Ni ddifyg esgus ar wraig.
 Ni ddifyg fon ar ynvyd.
 Ni ddiylch angen ei borthi
 Ni ddwg newyn man weision.
 Ni ddychwennig budd pydi.
 Ni ddygymmydd mêdd â chybydd.
 Ni ddily cyvraith nis gwnel.
 Ni ddily drygvoly namyn drwg ysu.
 Ni ddyrillydd hael ar ni bo.
 Ni eill barnu ni wrandawo.
 Ni eill Duw dda i ddiriaid.
 Nid eill dyn ochel tynged.
 Ni erch gwrâch gwared ei phen.

Ni eill neb namyn ei allu.
 Ni eing deuvras yn unsach.
 Ni eing mewn llestyr ond ei lonaid
 Ni elwir daw hyd tranoeth.
 Ni elwir cywraint ni gynnydd.
 Ni elwir yn euawg onis geirydd.
 Ni ellir cwbl o anghwbl.
 Ni ellir lliaws o undyn.
 Ni ellir o bell â hanfo o agos.
 Ni erchyll enaid ni ddiwyg.
 Ni varn dyn â charn hyd y'mhen y
 vlwyddyn.
 Ni vawr ddiolchir rhodd gymhell.
 Ni vawraa neges ni ragwyl ei lês
 Ni vawreir tra oganer.
 Ni bydd uchenaid heb ei ddeigyr.
 Ni vyn drygwraig ddal ei chwd.
 Ni vyno Duw ni lwydd.
 Ni vyn y sant mo'r caws.
 Ni heuir ni vedir.
 Ni hena ceudawd.
 Ni hena eiddgedd.
 Ni hena hawl er ei hoedi.
 Ni hena meddwl.
 Ni haedd diriaid ei garu.
 Ni ladd cawod mal y dygynnull.
 Ni ladd gogyvaddaw.
 Ni las cenad erioed.
 Ni ludd anmraint fawd.
 Ni ludd bendith ddifeithwch.
 Ni lwgr y da ar y llall,
 Ni lwydd bendith ni haedder.
 Ni lwydd cell goreisteddwraig.
 Ni lwydd golud â wader.
 Ni lwydd gwenyn i geiliog.
 Ni lwydd hil corf anniwair.
 Ni lwydd rheuvedd i ddiriaid.
 Ni lwyddoedd ond â dramgwyddoedd.
 Ni mād newid ni cheif elw.
 Ni moch ddial mevl nerydd.
 Ni moch wna da dyn segur.
 Ni nawdd eing llyvrder rhag llaith.
 Ni nawd caledi rhag bychodedd.
 Ni nawd divenwir cywraint.
 Ni nawd gymmydd blaidd â drych.
 Ni nawd uchenaid rhag gwael.
 Ni orddyvnwys cāth cebystyr.
 Ni phara cywydd namyn un vlwyddyn.
 Ni phell anrhegir tylawd.
 Ni phell ddygwydd aval o avall.
 Ni phella yr ehegr neb tylawd.
 Ni phery cig brās yn wastad.
 Ni phis boneddig ei hun.
 Ni phrynav gāth yn fetan.
 Ni phyrth newyn neb cywilydd.
 Ni roddir gwllad i vud.
 Ni rown erddo seren bren.
 Ni rydd hi ei baw i'r ei.
 Ni rydd Duw dda i ddiriaid.

Ni rygelir dryglam.
 Ni saiv gwlaw ar geiliogwydd.
 Ni saiv gogan ar gadarn.
 Ni sengis yr ŷch du ar dy droed.
 Ni thāg namyn wy.
 Ni thāl dim cenad.
 Ni thāl dim drwg ymrēad.
 Ni thangnev gwynnawn â goddaith.
 Ni thawdd dyled er ei haros.
 Ni thebyg drud ei drengi.
 Ni thelir gweli tavawd namyn i arglwydd.
 Ni thelir saeth i ebawl.
 Ni thōres Arthur nawdd gwraig.
 Ni thrig diriaid ar dda.
 Ni throav yn vy amwllch.
 Ni thycia rhybudd i drwch.
 Ni thyv egin yn marchnad.
 Ni thynav ddraen o droed yr un
 A'i ddodi yn vy nbroed vy hun.
 Ni thyv pen er dywedyd yn dēg.
 Ni thyv llestyr ni bo llawn.
 Ni wedd deu-vras yn un-sach.
 Ni welais lam rhwydd i ewig.
 Ni weles da yn nhy ei dād âhofes dda yn
 nhy ei chwegrwn.
 Ni wich ei er ei daraw ag asgrwn.
 Ni wisg cain ni wisg liain.
 Ni wnaeth ddrwg a'i diwygioedd.
 Ni wna y llygoden ei nyth yn llosgwrn y
 gāth.
 Ni wna y môr waeth no boddi.
 Ni wnel gynghor ei vam
 Gwnaed gynghor ei lysvam.
 Ni wyddis eisio y fynnon onid ēl yn hesp.
 Ni wyl mab am beth ni wyl.
 Ni wyl diriaid arno vai.
 Ni wyl dyn a'i pyrth.
 Ni wyr dyn ddolur y llall.
 Ni wyl dyn nid ēl o'i dy.
 Ni wyr hawdd vod yn hawdd
 Onid el hawdd yn anhawdd.
 Ni wyr neb pa esgid ddiweddav â wisg.
 Ni wyr ni weloedd, ni voidyr ni ddysg.
 Ni wyr ond â wrandawo.
 Ni wyr pryder nis prydero ac nis pryno.
 Ni wyr yn llwyr namyn llyvyr.
 Ni wyr yr hwch lawn pa wich y wāg.
 Ni wyr yr iār nesav i'r ceiliog.
 Nid â bawd yd ddyvnir llāth hir.
 Nid aeth rhyhir i goed.
 Nid â cosp ar ynvyd.
 Nid â cynnyg arglwydd i lawr.
 Nid adchwelawg gair.
 Nid adwna Duw â wnaeth.
 Nid â drwg val y dēl.
 Nid adwyth rhēg ni haedder.
 Nid â gair i adwedd.
 Nid â gwayw yn ngronyn.
 Nid ammwys â wnel gwarth.

Nid anghov brodyrddde.
 Nid anudon ymchhwylid ar y da.
 Ni â y post ar ynvyd,
 A'r ynvyd â ddaw ar y pôst.
 Nid â red â geif y budd.
 Nid a ar vôr nid ymlwair.
 Nid ar redeg y mae aredig.
 Nid ar unwaith y caed Herbin.
 Nid asgyr â gafo tregoridd.
 Nid a'th garwys a'th anvonwys yma.
 Nid â swllt yn ddiebryd.
 Nid â untrew a dau i angau.
 Nid â wyl dyn a'i pyrth.
 Nid benthg ni hanfo gwaeth.
 Nid bwrn nid baich.
 Nid bwyd gwenynen i geiliog.
 Nid bwyd rhyvedd i ddiriaid.
 Nid cadarn ond diniwaid.
 Nid cau fau ar lwynog.
 Nid côv gan yr ofeiriad ei vod yn glochydd.
 Nid eur llavur wrth ddim da.
 Nid cyvoethawg ond a'i cymmero.
 Nid cymmaint Bleddyn a'i drwst.
 Nid cymmen neb oni bo ynvyd cyssevin.
 Nid cynnevin brân â chanu.
 Nid cynnevin cath â chebystyr.
 Nid cyttun hun â haint.
 Nid cyweithas ond brawd.
 Nid chwareu â vo erchyll.
 Nid chwareu chwareu â thân.
 Nid da rhy o ddim.
 Nid da yr awr waethav ar neb.
 Nid dedwydd ni ddyvo pwyll.
 Nid digon heb weddill.
 Nid diswrth neb diawg.
 Nid diwyd heb nai.
 Nid diwyg rhag drwg weithred
 Ymattreg wedi y darfo;
 Ni ddychwennig budd pydi,
 Ys gwell delli wrth â vo,
 Ac ymganlyn a dedwydd,
 A diovryd â atvo;
 Ni lwydd rheuedd i ddiriaid,
 Ni cheir bwyaid ar fo;
 Ni nawdd uchenaidd rhag gwael,
 Ni ddyrillydd hael ar ni bo.
 Nid drwg arglwydd namyn drwg was.
 Nid drwg dim â wneler drwy gynghor.
 Nid drygwr wrth ddyrgwraig.
 Nid edrychir yn llygad march rhodd.
 Nid ev enir pawb yn ddoeth.
 Nid eglur edrych yn nhywyll.
 Nid ei arvaeth â byrth dyn,
 Namyn ei dynged a'i herlyn.
 Nid ev â byrth dyn ei debyg.
 Nid ev â ddiwyg dyn ei ddrwg amynedd.
 Nid ev â geif pawb â vyn.
 Nid ev lwn y mis nis gwn.
 Nid eiddo Duw â water.

Nid eiddun dedwydd dyhedd.
 Nid eir â bwyd taiawg yn rhad.
 Nid ellir coed o unpren.
 Nid erchis bwyd ond ei brovi.
 Nid erchis yr Hen Gyrys ond â vai rhwng
 y newidiau.
 Nid ergyd ni gywirer.
 Ni crys Malldraeth am Owain.
 Nid esmwyth ymgyvlogi.
 Nid gair alltud ar Gymro.
 Nid gnawd dialwr diovn.
 Nid gwaeth cywir er ei chwiliaw.
 Nid gwaeth gan Dduw enaid y fôl no'r
 cymmen.
 Nid gwaeth geilwad anghraf no rhent.
 Nid gwaeth i'r ymladd dig no glew.
 Nid gwradydd gwellâu.
 Nid gwely heb wraig.
 Nid gwell can-muw i'r can-nyn
 Noc un-muw i'r un-dyn.
 Nid gwell dim no digon.
 Nid gwell gormodd no rhyvychan.
 Nid gwell got no lleidyr.
 Nid gwell i'r rhoddwr noc i'r lleidyr.
 Nid gwell rhwy no digon.
 Nid gwiw gwylder rhag eisien.
 Nid gwr namyn gwrthmuni.
 Nid hawdd blingaw ag elestren.
 Nid hawdd chwythu tân â blawd yn
 ngenau.
 Nid hawdd deuddaw o'r unverch.
 Nid hawdd divenwi cywraint.
 Nid hawdd gwlanar yr avyr.
 Nid hawdd lledrata oddiar leidy.
 Nid hawdd tynu mêr o bôst.
 Nid hofedd munedd bro.
 Nid hwyrach yn y varchnad
 Croen yr oen no chroen y ddavad.
 Nid iach ond â vo marw.
 Nid iangwr neb ar Verwyn.
 Nid llavurus llaw gywraint.
 Nid llai gwerth mevl no gwerth fawd.
 Nid llu â dyr namyn Duw.
 Nid llai y cyrch dyn ei laith no'i gyvar-
 wys.
 Nid llywiawdyr namyn Duw.
 Nid mawr i'th gerid
 Os rhwy â erehid.
 Nid mal aur da ydd â'r dyn.
 Nid mi, nid ti,
 Llewad cig y ci.
 Nid moel gwr yn aros gwallt.
 Nid moesawg merch â glyw lev ceiliog ei
 thâd.
 Nid mwy gwaith no chanu.
 Nid mynechdid maeroni.
 Nid myn d â ddel eilwaith.
 Nid negs heb varch.
 Nid newid heb voch.

Nid oedd hôf can ni ddivenwid.
 Nid oes ar ufern ond eisieu ei threvnu.
 Nid oes cambren ond cam ran.
 Nid oes gantho na chwyr na phabwyr.
 Nid oes cywilydd rhag govid.
 Nid oes gantho'r iâr i gravu'r barth.
 Nid oes gantho'r ewinedd i ymgravu.
 Nid oes dogyn ar gardawd.
 Nid oes drygair namyn drygwraig.
 Nid oes drygwraig namyn drygwr.
 Nid oes gwyl rhag elusen.
 Nid oes nawdd rhag tyngedven.
 Nid oes neb heb ei vai.
 Nid oes neb can ddalled
 A'r neb ni vyno weled.
 Nid oes o ddim ond val y cymmerer.
 Nid oes rhodd namyn o vodd.
 Nid oes wâd dros waesav.
 Nid oes wyledd rhag anverthedd.
 Nid o'i gorf ydd ymre gwybedyn.
 Nid prophwyd neb yn ei wlad ei hun.
 Nid rhaid cymhell ond ar glâv.
 Nid rhaid dangos diriaid i gwn.
 Nid rhaid doddi cloch am vwnwgyl yr
 ynvyd.
 Nid rhaid doddi cloch wrth vursen.
 Nid rhaid i ddedwydd ond ei eni,
 A'i vwrw i'r berth vieri.
 Nid rhaid pedi yn llys arglwydd.
 Nid sant neb yn ei vater ei hun.
 Nid sori ar dy vam.
 Nid tân heb eirias.
 Nid tebyg neb i Nêst.
 Nid trevtad anrhydedd arglwydd.
 Nid trymach y blewyn llwyd no'r gwyn.
 Nid twyll twyllo twyllwr.
 Nid un anian iâch a chlâv.
 Nid uunaws gwyraws a gwern.
 Nid unvryd ynvyd a chall.
 Nid uniaith bronvraith a brân.
 Nid wrth bryd yd gerid gwreigedd.
 Nid wrth ei big y mae prynu cyfylog.
 Nid y borau y mae canmawl diwrnod
 tég.
 Nid ei vam á ddywed ar bawb.
 Nid ydyw y byd ond bychydig.
 Nid ymgais diriaid á da.
 Nid ymgar y llateion.
 Nid ymgel cariad lle y bo.
 Nid ymgel drwg lle y bo.
 Nid ymweis á vo parch.
 Nid yn undydd yr adeilwyd Rhuvain.
 Nid ysgar anghenawg ag anhychvryd.
 Nid ysgar diriaid ag anhyedd.
 Nid ystyn llaw ni rybuch calon.
 Nid ystyr cariad cywilydd.
 Noswyl iâr gwac a'i câr.
 Ni wyr ni ddysg;
 Ni ddysg ni wrendy;

Ni wrendy ond astud;
 Nid astud ond dedwydd;
 Nid dedwydd ond á ato ei garu;
 Ni âd ei garu ond divilain;
 Nid divilain ond uvydd;
 Nid uvydd ond tawedawg;
 Nid tawedawg ond goddevus;
 Nid goddevus ond synwyrawl;
 Nid synwyrawl ond cydwybodus;
 Nid cydwybodus ond cywir;
 Nid cywir ond meddylgar;
 Nid meddylgar ond serchawg;
 Nid serchawg ond cerddgar;
 Nid cerddgar ond ymddyddangar;
 Nid ymddyddan ond am Dduw.
 Nid cynghor ond tād.
 Nid gweddi ond mam.
 Nid yngeledd ond chwaer.
 Nid eadernid ond brodyr.
 Nid galluawg ond cevndyr.
 Nid cenedlawg ond cyvyrdyr.
 Nid hoywder ond cleddyv.
 Nid amddifyn ond tarian.
 Nid hyder ond bwa.
 Nid brwydyr ond gwewyr.
 Nid ladd ond dager.
 Nid tŷ heb wr.
 Nid tân heb gyf.
 Nid gwely heb wraig.
 Nid ynvydrwydd ond cariad.
 Nid folineb ond meddwadawd.
 Nid tylodi ond clevyd.
 Nid gwall synwyr ond ymryson.
 Nid methiant ond musgrelli.
 Nid doethineb ond tewi.
 Nid diogi ond syrthni.
 Nid syrthni ond pechawd.
 Nid pechawd ond tentasiwn.
 Nid tylawd ond nas cymmer.
 Nid cyvoethawg ond syber.
 Nid gwresawg ond yr haul.
 Nid oer ond y lleuad.
 Nid anlder ond sêr.
 Nid buan ond gwynt.
 Nid moliannus ond cytundeb.
 Nid cyvoeth ond iechyd.
 Nid yspail ond gwynt.
 Nid pruddder ond marwolaeth.
 Nid llawenydd ond nêv.
 Nid anhyvryd ond ufern.
 Nid hyvrydwch ond gyda Duw.
 Nid athrylith ond llawen.
 Nid diddim ond trist.
 Nid dedwydd ond diddrwg.
 Nid diddrwg ond dibechawd.
 Nid santaidd ond diwybod.
 Nid diwybod ond disynwyr.
 Nid hudoliaeth ond ieuencid.
 Nid ieuencid ond ennyd awr.

Nid twyll ond y byd.
 Nid pruddder ond eisieu.
 Nid helaethrwydd heb ddigon.
 Nid ambeuthun llawer.
 Nid somedigaeth ond gwraig.
 Nid divyrwch ond milgi.
 Nid llawenydd ond march.
 Nid digrivwch ond gwalch.
 Nid ovnawg ond digasawg.
 Nid digasawg heb achos.
 Nid dyoddevgar ond doeth.
 Nid doeth à ymryson.
 Nid mwynder ond merch.
 Nid mabgar ond divilain.
 Nid milain ond taiawg.
 Nid taiawg ond cerlyn.
 Nid cerlyn ond avrywawg.
 Nid avrywawg ond iangwr.
 Nid iangwr ond o arverau.
 Nid hawddgar ond divalch.
 Nid divalch ond trugarawg.
 Nid trugarawg ond deddawl.
 Nid marchawg heb fon.
 Nid peddestyr heb vwa.
 Nid chwannawg ond mab.
 Nid esgulus ond gweinidawg.
 Nid cywir ond ci.
 Nid melys ond pechawd.
 Nid chwerw ond penyd.
 Nid ymddiried ond cydymaith.
 Nid hofder ond etivedd.
 Nid glân ond y pysg.
 Nid cyvrinach ond rhwng dau.
 Ni wyr ond à weles.
 Nid hysbys ond à ymovyno.
 Nid cyvarwydd ond à wypo.
 Nid call ond à gatwo yn ei gôv.
 Nid dysg heb synwyr.
 Nid gwenieithus ond merch.
 Nid avienthus ond dioval.
 Nid gwenwynig ond cath.
 Nid fyrrig ond ci.
 Nid creulawn ond llew.
 Nid cyvrwys ond epa.
 Nid dichellgar ond llwynog.
 Nid ethrylithgar ond bytheiad.
 Nid diswrth ond byrhwhch.
 Nid brwnt ond fwlbart.
 Nid mwythus ond bele.
 Nid bwyiawg ond gwiwair.
 Nid esgyd ond dyvrgi.
 Nid esmwyth ond pathew.
 Nid difaith ond ystlym.
 Nid boneddig ond hydd.
 Nid rhywiawg ond march.
 Nid gwar ond fch.
 Nid taiawg ond eidion.
 Nid rhadlawn ond davad.
 Nid llysieuawg ond gavyr.

Nid tomlyd ond bwch.
 Nid tég ond paun.
 Nid rhyvygus ond bronvraith.
 Nid serchawg ond éos.
 Nid balch ond alarch.
 Nid syw ond y bi.
 Nid sionc ond y dryw.
 Nid cyvannedd ond ceiliog.
 Nid avradlawn ond iâr.
 Nid ynvyd ond gwydd.
 Nid budyr ond hwyad.
 Nid gwrawl ond ceiliog du.
 Nid mwynaidd ond éog.
 Nid llechiad ond cyfylog.
 Nid anllad ond aderyn y tô.
 Nid musgrell ond ceiliogwydd.
 Nid glwth ond mulvran.
 Nid anverth ond garan.
 Nid trais ond tân.
 Nid rhwystyr ond dwvyr.
 Nid ysgavn ond wybyr.
 Nid trwm ond dajar.
 Nid dewr ond gwyr.
 Nid calonawg ond à gyrcho.
 Nid diarswyd ond à aröo.
 Nid onawg ond à föo.
 Nid llwvr ond à lecho.
 Nid anveidrawl ond dim.
 Nid dim ond Duw.
 Nerth eryr yn ei ylvín.
 Nerth unicorn yn ei gorn.
 Nerth sarf yn ei chloren.
 Nerth hwrdd yn ei ben.
 Nerth arth yn ei breichiau.
 Nerth tarw yn ei ddwyvron.
 Nerth ci yn ei ddant.
 Nerth twrch yn ei avlach.
 Nerth ysguthan yn ei hadanedd.
 Nerth gwraig yn ei thavawd.
 No drygddyn ys gwell ei dda.

O achos y vammaeth y cusenir y mab.
 O bob ceinmyged cyfes orau.
 O bob fordd o'r awyr ydd ymchwelo y
 gwynt y daw gwlaw.
 O bob trwm trymav henaint.
 O bychydig y daw llawer.
 O bydd cell i gi mynych ydd à iddi.
 O bydd gwlan gan vursen
 Ve vydd am bob brwyn.
 O bydd llawen y bugail llawen vydd y
 tylwyth.
 O bydd neb ar ôl bid y bawav.
 O bydd uwch bawd no sawdl.
 O cheri di ni'th garo
 Collaist à geraist yno.
 Och wyr nad aethant yn wreigedd.
 O chyrhaedd vry ni ddaw obry.
 O daw ymenyn doed.

Odid â ardd.
 Odid â rydd atdeb.
 Odid â gatwo ei wyneb o eisiwed.
 Odid archoll heb waed.
 Odid da diwaravun.
 Odid divro diwyd.
 Odidawg â vo didwyll.
 Odid dyn diriaid di hawl.
 Odid dyn tég dianav.
 Odid eddewid â ddel.
 Odid elw heb antur.
 Odid o'r cant cydymaith.
 O down ni ni â ddown.
 O down ni er pedwar ar ddeg
 Ni ddown er pymtheg.
 Oed â ardd.
 Oed â rydd atdeb.
 Oedran dyn ni chanlyn y da.
 Oedd rhaid deall i alltud.
 O eisieu gwrda y dodir bawddyn ar y
 bwrdd.
 O englyn ni ddaliav haid.
 Oer pob gwlyb.
 Oer yw isgell yr alanas.
 Oer yw y cariad â ddifydd er un chwa o
 wynt.
 O vlewyn i vlewyn ydd â y pen yn voel.
 Ovni ei gysgawd.
 O vôr ac o vynydd
 Ac o waelawd avonydd
 I denwyn Duw dda i ddedwydd.
 Oferen pawb yn ei galon.
 Ogvaenen yn ngenau henhwch.
 O gywirdeb y galon
 Y dywaid y gwirion.
 O hir ddyled ni ddylir dim.
 O hoenyn i hoenyn ydd â'r march yn
 gwta.
 O lymaid i lymaid y darvu y cawl.
 O lladd y gâth llygodyn
 Ar vrys hi a'i hys ei hun.
 O myni nodi iwrch, ti â vwri naid amgen;
 o myni vod yn iyrchgi, ti â vwri naid â
 vo mwy.
 Oni byddi cyvarwydd cyvarech.
 Oni byddi gryv bydd gyvrwys.
 Oni byddi wrth gynghor dy vam,
 Bydd wrth gynghor dy lysvam.
 Oni chefi gennin dwg vresych.
 Oni hëir ni vedir.
 Onid march ys caseg.
 O ovrys ni wys cw dda.
 O ddeuddrwyg gorau yw y lleiav.
 O'r bore hyd uchwr y newid yr amser.
 Os gwr mawr cawr, os gwr bychan còr.
 O sul i sul ydd â y vorwyn yn wrâch.

Pa ham y bydd cul y bareut? Am ys-
 glyviad.

Pa ham y llyv y ci y maen? Am nas gall
 ei ysu.
 Pa le yn y vuddai y mae yr enwyn.
 Pan bwyser arnad
 Tyn dy droed attad.
 Pan dywyso y dall ddall arall, y ddau â
 ddygydd i'r pwll.
 Pan dywyso yr enderig ei braidd, ni bydd
 da i'r ysgrubl y dydd hwnw.
 Pan el lladron i ymgyhuddaw y ceif cywir-
 iaid eu da.
 Pan vo addoed ar y geivyr y bychod a
 ridiir.
 Pan vo gwlan gan vursen
 Y bydd pais i bob brwynen.
 Pan vo ingav gan ddyn, ehangav vydd
 gan Dduw.
 Pan vo culav yr fch, gorau vydd yn y
 gwaith.
 Pan vo meilierydd ar ben maluria
 Y bydd esgud asgell gwipia.
 Pan vo mwyav dy galedi,
 Gobeithia y gorvyddi.
 Pan vo tecav y chwareu gorau vydd peid-
 iaw.
 Pan gair mihi, ni chair miha.
 Pan laddo Duw y lladd dyn.
 Pan laddo Duw y lladd yn drwin.
 Pan gysgo pawb ar gylched
 Ni chwsg Duw pan rydd wared.
 Pan wypo dyn ladd ci, cynddaredd â yr
 arno.
 Pan yrer y Gwyddel allan, ynvyd ydd
 haerir ei vod.
 Pan yrer y Gwyddel i maes, ennaint â
 gyrch yntau.
 Pa waeth y dring y gâth o dðri ei hewin
 edd?
 Pawb â chwennych anrhydedd.
 Pawb â drais yn mhais ei dád.
 Pawb â gâr ei gywala.
 Pawb â gnith gedor ynvyd.
 Pawb a'i chwedl cantho.
 Pawb yn llosgwrn ei henvon.
 Pawb yn y gorphen.
 Pei dywetai davawd â wypai geudawd,
 Ni byddai gymydawg neb rhai.
 Pei y gâth â vyddai gartrev gwaeth â
 vyddai ichwi.
 Pen carw ar ysgyvarnog.
 Pen ci ar voreu gwanwyn.
 Pen punt a llosgwrn dimai.
 Pen saer pob perchênawg.
 Pen tros bawb lle ni charer.
 Perchi gwr er ei wawed.
 Petwn dewin ni vwytawn vurgyn.
 Pieuvo y vuwch aed yn ei llosgwrn.
 Pieuvo yr henvon,
 Ymawled yn ei chynfon.

Pilio yr wy cyn ei bobi.
 Pystolwyn i'r allt.
 Pob cadarn gwan ei ddiwedd.
 Po cyvyngav gan ddyn, ehangav gan Dduw.
 Pob cyfelyb á ymgais.
 Pob darogan dydderpid.
 Pob diarheb gwír, pob coel celwydd.
 Pob dryll ydd á'r aing yn y pren.
 Pob edn á edwyn ei gymhar.
 Pob enwir divenwir ei blant.
 Pob gwlád yn ei harver.
 Pob llwybr mewn ceunant
 I'r unfordd á redant.
 Pob llwrv llemitior arno.
 Pob peth yn ei amser.
 Pob traha yn y gorphen.
 Po dyvnav y môr, diogelav vydd i'r llong.
 Po hynav vo y Cymro ynvytav vydd.
 Po hynav vo yr fđ tebycav vydd i vyd.
 Po mwyav vo y brys mwyav vydd y
 rhwystyr.
 Po mwyav vo y dravod mwyav vydd
 y gorvod.
 Po mwyav vo y llanw mwyav vydd y trai.
 Po tecav vo y chwareu gorau vydd peid-
 iaw.
 Po tynav vo y llinyn cyntav y tyr.
 Pren yn nghoed arall biau.
 Prydnawn côch a mawredd gwraig.
 Pryn hên pryn eilwaith.
 Pryn tra vlingych.
 Pryn fđ e vydd drud;
 Pryn clawd ti á ei yn dylawd.
 Pwy bynag sydd heb wraig sy heb yn-
 ryson.
 Pwyll á ddyly padell.
 Pwy wyr trauc mab wrth reithrin?
 Pysgota yn mlaen y rhwyd.

Rhag anwyd ni weryd canwyll.
 Rhag bod y sul heb siglaw.
 Rhag myned un llôg o'r tŷ.
 Rhag newyn nid oes wyledd
 Rhagnythed iâr cyn dodwy.
 Rhag trymvyrd ochid achenawg.
 Rhaid i'r vuwch wrth ei llogwrn.
 Rhaid vydd nithiaw ni bo pur.
 Rhaid i segur beth i'w wneuthur.
 Rhaid wrth aumhwyll bwyll parawd.
 Rhaid yw cropian cyn cerdded.
 Rhaid yw genau glân i oganu.
 Rhan druan rhan draian.
 Rhan gorwydd o dád.
 Rhan y gwas o gig yr iar.
 Rhànũ rhwng y boly a'r cevn.
 Rhetid càr gan orwaered.
 Rhetid maen oni gafc wastad.
 Rhew i lyfant.
 Rhewydd pob rhyveddawd.

Rhieddawg achenawg yn fo.
 Rhîn tridyn cannyn a'i clyw,
 Rhôdd ac adrawd rhôdd bachgen,
 Rhodd Ivor ar ei gapan,
 Rhodd gwyr Erging,
 Rhodd i hên nag adolwg,
 Rhoi y càr o vlaen y march,
 Rhoi yr ordd dan y celynlwyn,
 Rhuthyr ci o gribardd,
 Rhuthyr enderig i'r allt,
 Rhuthyr mammaeth,
 Rhwng y ddwy ystol ydd a'r dîn i lawr,
 Rhwng y rhisg a'r pren,
 Rhwy vu rhyvychod gynnenn,
 Rhwydd ni bo dyrys,
 Rhybrynwys rhy erchis,
 Rhybrynawdd barvawg à eirch,
 Rhybunched baw gares,
 Rhybunched drygvab i'w vam,
 Rhybudd onvawg a dal y ci,
 Rhybudd i ddedwydd,
 Rhy dyn á dyr,
 Rhy lawn á gyll,
 Rhy uchel á syrth,
 Rhydd i wraig ei thavawd,
 Rhyvoddawg rhy vawr á wŷl.
 Rhygás rhywelir.
 Rhygu pob rhyvychod.
 Rhyw i vâb iwrech lâmu.

Saith mlynedd y darogenir delli.
 Sev á ladd á gyhudd.
 Sev á lwydd i veul ei chelu.
 Sev yw y blaidd y bugail.
 Siarad cymmaint á mab Saith Gudyn.
 Siarad cymmaint á Merddin ar bawl.
 Sierav yw yr hyn sierav.
 Siefrai piau y troed, Siefrai biau y vwyall.
 Somi Duw á mynach marw.
 Son am Awst wyliau y nadolig.
 Swrth pob diawg.
 Sychu trwyn y swch.
 Symudaw addev rhag drwg.
 Syrthid march oodiar ei bedwar carn.
 Syrthid mevl o gesail.

Tabler i lyvau, tavern i chwedlau.
 Tavawd á dyr yr asgrwn.
 Tavawd aur yn mhen dedwydd.
 Tavawd gelyn ar ddannedd,
 Ni chytsein ar wirionedd.
 Tavl a'th unllaw, cais a'th ddwyllaw.
 Talwys á ryweichwys.
 Tawedawg tew ei ddrwg.
 Tebyg oedd cwd i gyvrwy.
 Tebyg oedd hwch i garegyl.
 Têg pob dianav.
 Têg pob hardd.
 Têg tân pob tymp.

Tâg pob chwedyl ni bo gwrthwyneb iddo.
 Teirgwaith y dywaid mursen, bendith
 Dduw yn y tŷ.
 Teir-gwers gwraig rewydd.
 Telitor gwedi halawglw.
 Temyl glwth ei gegin.
 Tervyn cywirav cyngwystyl.
 Toll vawr á wna doll fechan.
 Tòriad hên daeliwr.
 Tòri divyn ar y dorth,
 Ni wna wala e wna warth.
 Tôst á vydd mwg coll.
 Tra voyborvaynt yvu y bydd marw y march.
 Tra vo y ci yn maesa ydd á'r ysgyvarnog
 i'r coed.
 Traferth fêch hyd echwydd.
 Traha a threisiaw y gweinion
 A ddiva yr etiveddion.
 Tranoeth wedi y dygwyl.
 Tra rheto yr ôg rheted y fraean.
 Tra rheto yr ôg rheted y ddraenglwyd.
 Trech ammod no gwir.
 Trech à gais noc à geidw.
 Trech anian noc addysg.
 Trech blaidd no'i gènad.
 Trech Duw no drwg obaith.
 Trech gwan arglwydd no chadarn was.
 Trech gwlâd noc arglwydd.
 Trech llavur no direidi.
 Trech tynged noc arvaeth.
 Trech y tyn merch no rhâf.
 Treigyl maen hyd wastad.
 Trengid golud, ni threing molud.
 Trengis à vremis.
 Tricid can ni wahodder.
 Tricid gwr wrth ei barch, ni thrig wrth ei
 gyvarwys.
 Trist pob galarus.
 Troi y gâth yn yr haul.
 Trychni nid hawdd ei ochel.
 Trydydd troed i hên ei fon.
 Ty ni vyno Duw ni lwydd.
 Tw! varch benthig.
 Twyll drwy ymddiried.
 Twyllid rhyvegid rhyvygiaid.
 Twyllwr yw gwoby.
 Twymo y dwr a'i vwrw allan.
 Tyvid ebawl o hyd gàr.
 Tyvid enderig o'i dôr.
 Tyvid maban, ni thyv ei gadachan.
 Tyngedven gwraig.
 Tynu bâch trwy goed.
 Tyn y cwyr o' th glust'au.
 Tyst yw y chwedyl i'r englyn.
 Twyll boly hyd pan levar.
 Twyll vydd gau, go'au gwir.
 Tywynaid graienyn ei ran.

Uchenaid at ddoeth.

Uchenaid gwrâch ar ol ei huwd.
 Ucher á ddaw gan ddryc-hin.
 Un arfed á vâg i gaut.
 Un cam diogi á wna ddau a thri.
 Un dyn á ddryga ar gant.
 Unllaw ar wlân canllaw ar wlân.
 Unllawiawg vydd mammaeth.
 Unllygeidiawg vydd brenin yn ngwlâd y
 deilliad.
 Un geiniog á ddyly cant.
 Un o blant Angharad segur.
 Unpryd yr iâr yn yr ysgubor.
 Untrew o garchar.
 Unwaith yr aeth yr arglwyddes i noviaw
 hi a voddoddd
 Utgorn yw cwrw da.
 Uwch pen no dwy ysgwydd.
 Uwch yw y brâg no'r gwenith.

Wylid ni wyl ei berchen.
 Wyneb trist drwg á ery.
 Wythnos y llwynog.

Y bendro wibwrn.
 Y bol á bil y cevn.
 Y budd á ludd y lludded.
 Y car cywir yn yr ing y gwelir.
 Ychydig laeth ac hnyu yn enwyn.
 Ychydig yn aml á wna llawer.
 Y ci á vynir ei grogi á ddywedir ei vod yn
 lladd deavid.
 Y cŷn á gerddo á yrir.
 Y cyntav á ddelo i'r velin meler iddo yn
 gyntav.
 Y cyntav a'i clybu dan ei din y darvu.
 Y daryn á dyl y gareg, nid o gryvder ond
 mynych syrthiaw.
 Y diweddav á oddiwedder ar v vreuan ar
 hwnw y dielir.
 Ydyw corn heb ysgyvarn.
 Y veul á wneler yn rhân nant
 Hi á dywynyg yn ngwydd cant.
 Y velin á val a vyn ddwyvyr.
 Y verch á ddel i'w phrovi,
 Hwyr y del i'w phriodien,
 Y gath á vo dda ei chroen á vlinger
 Y gwr yn ceisio ei gaseg, a'i gaseg dano,
 Y llaw á rydd á gynnull,
 Y march á vydd marw tra bo y gwellt yn
 tyvu,
 Y march á vram á ddwg y pwn,
 Y march á wich ys ev á ladd,
 Ymbell amheuthyn á wna mevl,
 Ymchwel yma, na ddymchwela; nid oes
 o'r byd ond ymchwelyd,
 Ymchwelid Duw ei law yn ngauavnos,
 Ymganlyn á dedwydd,
 Ymgeledd ei am y cwd halen,
 Ymguddiaw ar gevn y gîst,

Yn mhob daioni y mae gobrwy.
 Yn mhob drygioni y mae pechawd.
 Yn mhob creft y mae falsder.
 Yn mhob dewis y mae cyvyngder.
 Yn mhob clwyv y mae perygl.
 Yn mhob gwlad y megir glew.
 Yn mhob dyn y mae enaid.
 Yn mhob enaid y mae deall.
 Yn mhob deall y mae meddwl.
 Yn mhob meddwl y mae naill ai drwg ai da.
 Yn mhob rhith y daw angau.
 Yn mhob rhyvel y mae goval.
 Yn mhob pechawd y mae foledd.
 Ymryson a'r gôv yn ei evail.
 Ymryson a doeth ti â vyddi ddoethach.
 Y mud a ddywed y gwir.
 Y mud â vynaig i'r llavar.
 Y naill vlwyddyn â vydd vam i ddyn, a'r llall ei elldrewyn.
 Y naill wenwyn a ladd y llall.
 Yn ceisiau y blewyn glas y boddodd y gaseg.
 Yn ceisiau y cyn colli y clustiau.
 Y neb â saetho ar adrybedd a gyll ei saeth.
 Y neb â vo a march ganddo a geif varch yn menthyg.
 Ynydd a gabl ei wrthban.
 Yn y croen y ganer y blaidd y bydd marw.
 Yn y lle y bo y da y rhoir ac y tycia.

Yn yr ing gorau yw y car.
 Y parchell byw bid vau.
 Yr aderyn â vacer yn ufern yn ufern y myn drigaw.
 Yr avyr ddu a las.
 Yr hai a laddoedd yr hwch.
 Yr hwch a dau a vwyty y soeg.
 Yr oen yn dysgu i'r ddavad bori.
 Yr un asgwrn a dal.
 Ys da velin â balloedd.
 Ys dir angau i eidiawg.
 Ys dir drwg rhag drwg arall.
 Ys dir i hael â roddo.
 Ys dir lladd y gwadyn wrth revedd y troed.
 Ys dir nithiaw ni bo pur.
 Ys drwg y deg ewin
 Ni bortho i'r un gylvin.
 Ys ev vy nghâr â orvo.
 Ysgavnllyth â glud coed.
 Ysgavn y daeth, ysgavn yr aeth.
 Ys gwell can mesur no chan trwch.
 Ys gwell deli wrth â vo.
 Ys id ar bawb ei bryder.
 Ysid bwyd drygwr heb ei ddiolch.
 Ysbys pawb pan ddarvo.
 Ysu bwyd yr ynydd yn y blaen.
 Ys marw â vo diobaith.
 Ys mevl iddo ni ddyto ei vâch.
 Ystum llawgar yn rhàn.

EREILL DDARHEBION A CHWANEGED ALLAN O AMRYW GASGLIADAU.

A vo ar ei gerdded
 Ni wna dda cyn ei vined.
 A ddyco'r nodwydd,
 A ddwg y crogwydd.
 Anhawdd dwyn dyn oddiar eu dylwyth.
 A ddywaid y peth â vyno,
 A glyw y peth nis myno.
 Amlav ei gwys amlav ei ysgub.
 Amser â â heibio,
 Wrth chwareu ac wrth weithio.
 A vo byw yn dduwiol â vydd marw yn ddedwydd.
 Adar o'r unlliw a ymgasglant i'r unlle.
 Am y novio vo, ni waeth ganddo pwy â vodd.
 Aml ddyrnod â dyr y gareg.
 A varchoco y march pedoled.
 A gano yn ei wely â gria cyn cysgu.
 Anivel a vydd yr eidion pei tōrid ei gynfon.
 Amgen no nhwy, pedvai amgenach no'u gilydd.
 Arglywydd, eb y naill arglywydd wrth y

llall, Beth a wnawn am vlawd potes:
 Ai codi melin i valu pecaid? Adeilio melin i valu mesur?
 A ddyweto y gwir tōrid ei ben.
 A ddigio heb achos cymmodod heb iawn.
 Avlwyddiannus pob diriaid.
 A gavoedd y dyn a gavoedd y da.
 A garo y byd, aed i'r bont.
 Amravaelus pob ymladdgar.
 Amlwg tom ar varch gwyn.
 Anhawdd tynu henvarch o rygyng.
 A garer neu gasêir a welir o bell.
 Ar ol rhodio pob lle, hawddvyd i gartre'.
 Ail i chwedyl chwiliais.
 A bryn dir a bryn geryg.
 A bryn vlawd a bryn eisin.
 A bryn gîg a bryn esgryn.
 Addaw gyda mab, a thalu gyda merch.
 A chwenycho ddrwg i arall, iddo ei hun y daw.
 A ystedd yn dlawd, a yndwym yn gyv-oethawg.

Allwedd arian a egr bob clo.
 A geir yn rhodd a gerdd yn rhwydd.
 Arwydd ddrwg ar ddyn gweled ei ber-
 vedd.
 A vu ddyn aeth yn adyn.
 Amlach yw y brain no'r gweilch.
 A recho ar y bryn
 A rech lle nas myn.
 A recho yn y nant,
 A rech yn ngwydd cant.
 Ammod a dyr gyvraith.
 Ar ni roddo â garo,
 Ni cheif â ddymuno.
 Angen â yr hên i redeg.
 A vo dda gan Dduw ystyrgar vydd.
 Addewid ni weler nid yw.
 Advyd a ddwg wybodaeth, a gwybodaeth
 ddoethineb.
 Advyd a bair i rai edrych o'u deutu.
 A garo Duw a gospa.
 A gadwo Duw cadwedig vydd.
 A losgo ei odyd a yrn i arall losgi.
 Anhardd pob drwg voesawg.
 Antur hir ledred heb ddial.
 Ar ni allo drais twylled.
 Ar ol yved syched sydd.
 A rhinweddau da gorthrechir drwg.
 A ymoreuro ymoreured â'r gorau.
 A eiriach ei wialen,
 A ddiwyna ei vachgen.

Berwi y dwvr a'i davlu allan.
 Bachgen diriaid a wna wr da.
 Blewyn i gi a'i brathoedd.
 Brau din brau dawwd.
 Blingo hwch â chylllell bren.
 Bara gwyn sych.
 Bara gwyn a chig moch a chwrrw, a bair i
 wr werthu ei dir.
 Berwant yn eu hisgell eu hunain.
 Bwyd yr nvytav a vwytir gyntav.
 Bid gwrn biw, bid llwyd blaidd.
 Bid rhwng y din a'r wialen.
 Brith yn ieuanc, carpiawg hên.
 Byr ei hun, hir ei hoedyl.
 Bwyta llymru â mynawyd.
 Bwrw dwvr i Havren.
 Bydded y gerdd yn ol y testyn.
 Bwrw ergyd ar gais.
 Beth gwedi celwydd? cernawd.
 Boddi y melinydd.
 Balch yw geivyr ar y rhew.
 Balch yw hwyaid ar y gwlaw.
 Bawddyn wrth ei grybwyll.

Can valched o'i gwd ag yntau o'i sách.
 Can wirioned â diawl dwyvlwydd.
 Can galled ag Ieuan Cydewain.
 Can lased a'r genninen.

Can gyvrwysed â barcud vis gorphenav.
 Ceir gweniaith gan bob un.
 Ceir y drwg ymhob man.
 Can wyned a'r cân.
 Can ddued a'r vrân.
 Can haeled â Nudd.
 Can goched a'r gwaed.
 Can gryned a'r bêl.
 Can valched â chribau y bleiddiau.
 Cochwallt y gwaethav o'r holl ddynion.
 Cwrv yn mol twrv yn mhen.
 Cysgu val y pathew.
 Cystadl yved o'r cawl â bwyta o'r cig.
 Cwyn rhugl rhag cynw rhagddo.
 Cwrw Aber Conwy goreu pei pellav.
 Cyvri'r cywion cyn eu dêor.
 Cyhyd ag ystol ufern.
 Cywir yn ing y gwelir.
 Cywain y cwbl i'r bol val y gigvran.
 Cynt i'r gell nog allan.
 Cymmerwch y mynydd o'i ben e ddervydd.
 Cynt meddwl no gweithred.
 Cyvathrach i vwyta, cenedl i ymladd.
 Cyvathrach o agos, galanas o bell.
 Cyvrwy i hwch.
 Cyvrwy i vuwch.
 Cyving ac ehang yw dewis.
 Coel gwrâch yn y lludw.
 Cydwybod lân diogel ei pherchen.
 Cās gan ynvyd a'i cynghoro.
 Canys ve vethws ebai y ddylluan.
 Cās gan y gâth y ci a'i bratho.
 Ceir pob peth am arian.
 Cōv pob diweddav.
 Cynt i'r dorth nog i'r caud pobi.
 Cystal â llwybyr aradyr.
 Cynghor yn ôl.
 Cyvoethawg pob dedwydd.
 Cymmer dy barch a gwrthod dy anmharch.
 Cyvuwch a'r sêr.
 Chwynwch eich gardd eich hun yn gyntav.
 Cadw peth val carth rhag tân.
 Cardota Gwyddelwern.
 Colli y clustiau cyn cael y cyrn.
 Can esgor i ieuanc.
 Castell pob dyn yw ei dŷ.
 Canmawl dy vro a thrig yno.
 Cadarn ovyn a wna gadarn nacâu.
 Cadarn wrth gadarn.
 Cadw ci a chyvarth vy hun.
 Cwlwm oediawg a ddetyd.
 Chwannawg mab i'w hynt,
 A chwannawg adrev â vo cynt.
 Chwi a'i cewch â fônod ar eich cevn.
 Cosyn glân o gawsellt budyr.
 Chwi piau y byd, cechwech ynddo.
 Clâv o'r un clwyv.
 Crâch a ddywed crâch gyntav.
 Cneua mewn brwyn.

Cadw dy avraid, ti a'i cei wrth dy raid.
 Ceisiaw swllt yn ngwalva blaidd.
 Cnoi awel.
 Côt a lithyr, llythyr a geidw.
 Col, medd y vran pan gato hi ddigon.
 Chwareu plant yn y pistyll.
 Chwareu am bob peth ac ymladd am y
 bwyd.
 Câr a glyw, bid varw bid vyw.
 Cerid yr avyr ei myn,
 Bid o ddu bid o wyn.
 Cäs gweled a geisio.
 Cariad a crchvyga bob peth.
 Ceintach wedi brawd.
 Cymmaint ar y werthyd ag ar y bellen:
 Cündo heli i'r môr.
 Cneivier wedi praidd.
 Cneuan yn ngenau hen-hwch.
 Cymydawg da ydyw clawdd.
 Curaw ei chwch wrth y graig.
 Curaw un o dŵll ac o draves.
 Cyntav ei ôg cyntav ei gryman.

Digon o dân er llosgi Llundain.
 Duw gatwo pawb rhag meddwl ei vam.
 Da cael us gan ddrwg dalwr.
 Da cyngor gwraig heb ei ovyn.
 Drwg y dialoedd ei gam, a vwyaodd ei
 oval.
 Dilyn hael hyd varw.
 Dwy wedd i'r llech, ac un i'r pobty.
 Dysgu rhygyng i henvareh.
 Dwyn ei fon oddiar ddewr.
 Da cael ynys mewn môr mawr.
 Diane rhag y mwg i'r davlod.
 Diane rhag y mwg a syrthiaw i'r tân.
 Dal canwyll i'r vall.
 Dal y llygoden a'i bwyta.
 Da dal crothell mewn eawell eregyn.
 Da i gyrchu angau i wr boneddig.
 Da yr edwyn hen gath levrith.
 Da i gyrchu anghau at wr clav.
 Dioval a vydd diofyn.
 Dioval yw dim.
 Drwg yw y chwareu ni ennillo neb.
 Dod i gadarn ei ran, neu ve a'i myn.
 Dotiedig pob anghovus.
 Dysgu oferen i ofeiriad.
 Diddestl pob hen.
 Dedwydd pob fyddlawn.
 Dawn dedwydd yn ngolwg.
 Divlas vydd barn heb ei govyn.
 Da cyfelyba y byddar os clyw o beth.
 Da gan y nai l gi grogi y llall.
 Da ydyw dyn â gwddw hir a hwp yn ei
 chwedyl.
 Darvu y pen darvu yr ammod.
 Digon i bawb â gafo.
 Diboen i ddyn dybio'n dda.

Dim anair i wyr yr eglwys.
 Drwg ei hun a debyg arall.
 Dioval a gân yn ei wely
 Duw piau gwneyd etivedd.
 Da ysgavn â dwysga.
 Dwyn dŵr tros avon.
 Dywsul y pŵs.
 Dala y gath erbyn ei chynfon.
 Da cynnydd medel gwrda.
 Delis da yn yd vu.
 Dewin pob diawg.
 Diddrwg didda, megis hen gi.
 Dyvydd dihir-waith aros.
 Dysg gan yr ynvyd ymogelyd,
 A chan y doeth dysg wneuthyd.
 Dig pob colledig.
 Diddig pawb wrth â garo.
 Dyced chwant dros ben.
 Dyn a gerir lawer gwaith
 Er mwyn ei gydymaith.

Edrych val gavyr wyllt ar daranau.
 E ddaw drygddyn wrth ci grylwyll.
 Eli i bob dolur yw amynedd.
 Eli calon ewrw da.
 Edrych y naid cyn ei neidiaw.
 Ev a wñiai y peth ni wñiai.
 Egor y varchnad cyn canu y gloch.
 Ev aeth glastwr yn ei glustiau.
 Er maint vo'r dryc-hin,
 Hi a â o'r diwedd yn sych-hin.
 Er na wnei ddrwg na wna debyg.
 Ev a dyv y draen a'i vlaen arno.
 Elid bryd yn ol breuddwyd.
 Ewyllys heb allu.
 Ennill y gronyn a cholli dau cymmaint.
 Ennill nodwydd ddur a cholli y trosol
 haiarn.
 Ev a gair cyngor gan ynvyd.
 E ddaeth y caws o'r un cawsell.
 Ev a ddaw haid i gweh.
 Ev a wñiai ddrwg rhwng cardotyn a'i
 gwdd.
 Eddewid gwraig odid yw.
 Enw heb senw.
 Esmwyth gwaith gwranda.

Velly vinnau, chwedyl y mochyn.

Foi rhag yr hwrdd i gorlan y devaid.
 Fordd Buallt i Henfordd.

Gormod caws mewn maidd.
 Gormod gormes bendith Dduw'n tŷ.
 Gyda'r nos y cyvyd malwen.
 Gwasgu y mê. cyn ei dyru.
 Gwlad i gymmen yw pob gwlad.
 Gwell yw i'r ymaröwr nog i'r dialwr.
 Gcehel ymladd â thridyn: ofeiriad, gwraig,
 ac ynvyd.

Gorau cyvrwysdra gonestrwydd.
 Gwr ar vwrdd a llanc ar vaes.
 Gair i gall.
 Gogana dy vro a thrig yno.
 Gwae y vo à wertho ei wrthban.
 Goreu cyttys, cyttys pentan.
 Gwr dyeithyr yw vory.
 Gnawd i ddyn ddwyllaw.
 Gwaethav i ddyn ei ddyn ei hun.
 Gwell yw dau ben nog un.
 Gwae à vo yn brudd rhag ovn brâd.
 Goddev van gamau.
 Gyru halen i'r Heledd.
 Gauav glâs á wna vynwent vras.
 Gorau y gwna gwas da ei hun.
 Gwaethav byrian byriau hwch.
 Gwaethav blŷs blŷs eisieu.
 Gwan ei galon a gyll, gwnaed orau gallo.
 Gyru y swch yn swmbwl.
 Gyru y llettam i'r ystol.
 Gwell cariad y ci no'i gas.
 Gwell piso y ddavad no thôm y vuwch.
 Gwynvyd hwyaid Plas y Ward.
 Gormodd o ddim nid yw dda.
 Gwag gwely heb wraig.
 Gormod awydd a dyr ei wddv.
 Gorau cyvoeth yw iechyd.
 Gwaeth no'r vad velen.
 Gwayw yn nghalon gan hiraeth.
 Gwell yr heddwch gwaethav no'r rhyvel gorau.
 Gwnaed pawb y peth à vedro, ebai Coch y Cefylau.
 Gwyn y gwel y vran ei chyw.
 Gyru yr hwyaid i gyrchu y gwyddau o'r dwr.
 Gloyw pob glân.
 Gwyddau yn pencawna.
 Gwna gynghor dy hen gyvaill.
 Gynt, gynt, i'w dechreu pob hen chwedyl.
 Gwell awr o lawenydd no dwy o bruddder.
 Gwell rhinwedd cardodyn no mawredd brenin.
 Gwell no da dienhyd.
 Gwell un à wellâo no dau à waethygo.
 Gwell drwg ordderchu no drwg briodi.
 Gwên deg à gwenwyn dani.
 Gwyl gwna dy orau.
 Gwell y gwyr Sion oddi wrth gyweiriaw swch.
 Gwyliaw croes wylvor.
 Gwell ychydig gan râd no llawer gan arad.
 Gwyn pob newydd, llwyd pob hên.
 Gwenhwyvar, verch Ogyrvan Gawr,
 Drwg yn vechan, gwaeth ya vawr.
 Gweithiaw castell ar ben cawnen.
 Gorau cam, cam cyntav.
 Gwell angau no chywilydd.

Gwin coch, mêr moch, a mwg,
 Ynt dri gelyn i'r golwg.
 Gwartheg Huw Conwy Vychan,
 Diawl a dôro ar eich rhedeg.
 Gobaith a vvw, diobaith a varw.
 Gwir a ddywed y vran,
 Odid o drachwant galon lân.
 Gorau y gwineuwallt ar bawb.
 Gan Dduw y ceir pob daioni os ceisir.
 Gwallt du, gwallt dewr.
 Gwae à wêl ac ni wêl ei hunan.
 Gwae ni adwaen ei hunan.
 Gwae à wnel ac ni wyr paham.
 Gwae à gredo i bob chwedyl à glywo.
 Gwae y verch ni vedro vod gan ei hunan.
 Gwisgi pob troed at y drwg.
 Gorau i bawb ei bieusawd;
 Gorau pieufawd deall.
 Gorau deall doethineb;
 Gorau doethineb iawnder;
 Gorau iawnder cariadoldeb;
 Gorau ar garu Duw caru ei blant.
 Hy pob ceiliog ar ei domen.
 Hy y gall uu vranu wrth ei dân ei hun.
 Hir ddarogan derydd.
 Hawdd addaw, ond anhawdd cywiraw.
 Haws cadw nog olrhain.
 Hir yw byth a da yw Duw.
 Hiroed anniolch.
 Hanner gair i gall.
 Hawdd pobi yn ymyl blawd.
 Hot gan bob bwch ei ddigrivwch.
 Heddyw yn ddyn a vory yn adyn.
 Hesbin yw pob davad hyd na ddelo.
 Hof gan bawb ei gariad.
 Hwy byddis yn arovyn gwaith da no'i wneuthur.
 Hindda gwyr Môn
 Yw gwynt Iwerddon.
 Hywav yn y bŷd aeth bellav i'r coed.
 Heb na thŷ nag ymgor.
 Hên arver, hon a orvydd.
 Hên a wyr ieuanc à debyg.
 Hawdd yw ovni ovnawg.
 Hawdd cael drwg ac anhawdd myned oddi wrtho.
 Hên hwy hawdd ei orddiwes.
 Hir y byddis yn llenwi llestyr à ollyngo.
 Hir vydd bys gwden gwanwr.
 Hwi! cwn y drev; hai! ein ci ninnau.
 Hof pob newydd.
 Hy pawb ar ei eiddo:
 Hirbryd a wna vawrbryd, a mawrbryd a wna'r mawr gywilydd.
 Hun yr eos.
 Hwi! gyda'r ci; hai gyda'r geinach.
 Hawdd cysgu mewn croen cyva.
 Haws llenwi bol no llygad.

I ti yr heddyw; i bwy y vory?

Lladd maer Caer ar Gevn Cerwyni.
Llong i longwr, a melin i velinydd.
Lledled rydau, waethwaeth ddeddvau.
Llawer a ddyvynwyd, ychydig a ddewis-
wyd.

Llathen o'r un brethyn.
Lleiaf rhan rhan y rhanwr.
Lladd yr iâr a cholli y cywion.
Llawer o waith a wna llawer o ddwyllaw.
Llawer a sieryd llawer o wragedd.
Llawer ammau diau vydd.
Llawer o dda a wna llawer o ddynion.
Lle yr ydych ddicav rhowch eich twca.
Llywelyn pob lle weithiau gartrev.
Lluchiau cwn â cheryg.
Llygaidd segur a wilia.
Llygriad y peth gorau yw y llygriad
gwaethav.
Lle crava'r iâr e biga'r cyw.
Llygaidd diawl tan gareg.
Lladd y gwirion yn nghysgawd yr cuawg.
Lle clyd i rethu,
Lle oer i fynu.
Llev yn avon hindda vydd.

Mae dwy fordd i'r coed.
Mae achos i'r iâr bigo'r bysgen.
Mae modvedd yn llawer yn nhrwyn gwr,
Mae pwll y'mhob drws weithiau,
Manwl pob rhan, hardd pob cyvan,
Mwth y rhydd yr hyn ni'm addug.
Meddylia dy ymadrawd cyn ei draethu,
Mae dau vaw ci yn Nghaer,
Mae brân i vrân y vron,
Mal baedd cynddeiriawg,
Mae mêl yn ngallt Ddygai; ond pwy sy
well er ei vod?
Mae yn rhyhwyr cynnilaw pan eir i din y
y cwd.
Melys yw cig lledrad.
Mynych y daw beunydd, val ynvydion
Cyveiliog.
Mae sawyr y cennin ar y cewyll.
Mor glaiar â llyn llevrith.
Mae dechreu i bob peth; ond nid oes
diwedd ond i rywbeth.
Meddyg i bawb ei lygaidd.
Modrwy aur yn nhrwyn hwch.
Mae yn rhaid i'r gwyachav gachu.
Mae yn rhaid i'r adar mân gael bwyd.
Mae newid gwaith gystal a gorphwysaw.
Magu cynrhonyn mewn cig.
Mae dau olwg ar varch gwyn.
Mae achos i'r gath lyvu'r pentan.
Mae modd i ladd ci heb ei grogi.
Mal côv gwrach.
Mae vo ar y gwir,

A minnau ar y tir.
Mal pais Caradawg.
Mal dannedd i genawon.
Mal ysgubor ofeiriad.
Manwl gyvriŵ á wna hir gyveddach.
Mesur pawb wrth ei lathen ei hun.
Mwy y twrw no'r taraw.
Mwy y braw no'r briw.
Mor ddiles a halen i'r iâr.
Mi adwaen lwynog er nas goddiweddwyr.
Mwyav poen yw poen methu.
Mud pob anghyviaith.
Myvi yn cael yr enw, ac ereill yn cael yr
ennill.
Mal y bwytaes y cannwr y can myharen.
Mal gwydd am guddiau ei hwyau.
Mwyav clod lleiaf ddyweto.
Mae yn dangos ar eich barv pa saig a vu
ar eich bwrdd.
Mae modvedd yn ddigon er dianc.
Mi wn chwedyl yr ysguthan wrth y bi.
Mae brân i vrân, a gwaleh i walches,
A dylluan i'w chymhares.
Mal gwib mammaeth.
Mab synwyrwl a wna dad llawen.
Mwy no'r dwr ar gevn ceiliogwydd.
Mynych y barn pob ehud.

Ni chwythoedd na bai da i rywun.
Na vyny ch dramwy lle bo mwyav dy
groesaw.
Na hir ddilyn hirddrwg.
Newid y penwag yn Nevyn.
Nid gwell rhwy no digon.
Nid o nerth braich ac ysgwydd y mae
canu crwth.
Nos á yr y brain adrev.
Nid da rhy o ddim.
Ni verchyg varch, ni chár verch, ni chan-
lyn vilgi.
Ni wyr y gôg ond yr ungainc.
Nid marw y tad vo tradoeth,
A vo byw dewr ei vâb doeth.

L. Gl. Cothi.

Ni ercha bwyd ond ei brovi.
Na chabla neb y gorfo arnat ei ovn.
Ni bu lanw na bai drai.
Ni bu wala na bai weddill.
Naill ai mammaeth ai gwraig o'i chov. |
Ni bydd arno niwed.
Nerth cath yn ei chynfon.
Na sav yn dy greulonder.
Ni wiw galw doe yn ol.
Ni bydd gwr gwyllt heb ei wae.
Ni ddeler hen adar âg us.
Ni wna geiriau tég hau y tir.
Ni waeth ganddo o ba du i'r tŷ yr hauer
y cywarch.

Ni vedd ev ewin i ymgravu.
 Naill ai rhydraws ai rhydruan.
 Ni ddisgyn brân ond unwaith ar y braen-
 ar.
 Nuglaw gan y cawn.
 Ni chyll cybydd mo'i lês er ei gywilydd.
 Ni bu draha na bai gyhydiad.
 Nid oes mwy o goel arno nog ar din dyn
 bach.
 Ni châr hen vuweh ddiniawed.
 Ni thrig march er unnos.
 Ni thâl y swydd i'w gwasanaethu.
 Nid tebyg dim bod heb ddim.
 Nid â rhinwedd i'r bedd byth.
 Ni wna na byw na marw.
 Ni wybod pwy sydd iâr na phwy sydd
 geiliog.
 Ni waeth tewi no siarad.
 Ni thâl cam bach mo'i wrthawd.
 Ni chair gan ddrwg dalwr ond drwg dav-
 awd.
 Nid pob dyn cryv a vedr ganu telyn.
 Ni bu erioed y vath beth yn Ynys y
 Cedryn.
 Ni wiw i'r llygoden ymryson piso â
 chaseg.
 Ni adnapo amnaid yr iâr bid heb wy i'w
 swpper.
 Ni ddervydd cynghor.
 Ni ddilid a'i cynghoro,
 Eve geif a'i cospo.
 Ni chwery hengi â chenu.
 Nid eglur y drych yn y tywyllwch.
 Nid ei veddwl y geif dyn.
 Nid hwyrach yr ammau no'r diau.
 Nid hir barâus beth cynhellus.
 Nis gwyr ar ba droed y sang.
 Nis gwyr pa elin i'w gosi.
 Nid etiveddiaeth yw gwasanaeth.
 Ni ddaw henaint ei lunan.
 Na werth mo'th iâr ar y gwlaw.
 Ni vyn â gafe, nis ceif â ddimuno.
 Ni ludd parawd ei gymmeryd.
 Ni wella gwas drwg er ei oganu.
 Ni wneir dyn o'r eidion du.
 Ni thyv gwellt ar fordd wawr.
 Ni vynag haelav pan gaer.
 Na ymddiried i'r glwth am dy giniaw.
 Na ymddiried i'r trythyll am dy wraig.
 Novio val y gareg.
 Ni thyr gwlaw un asgwrn.
 Ni sai barn ar gadarn.
 Ni ddelir hen gefyl âg us.
 Ni waeth pa liw ar y bol am y dalio vo y
 bwyd.
 Ni chytal goval â chân.
 Ni vagoedd sychder erioed ddrudaniaeth.
 Ni vu erioed ddigon na byddai beth yn ol.
 Ni cheir y dyn ond val y to,

Gwnewch iddo'r tro a vyno.
 Ni bu ddrwg erioed o hirymaros.
 Ni thyr calon er rhoi ochenaid.
 Ni wyddoch o ba le y daw haid i hwch.
 Ni hyna meddwl henwr.
 Ni ddaw gair drwg yn ol.
 Ni ddeil y crochan pridd mo'i daraw wrth
 y pres.
 Nid oes mwy dolch nog i'r avyr am ei
 godro.
 Ni newid ev y bysen am y fâen.
 Nid amheuthyn caws i wyr Trawsvynydd.
 Nid call Cymro oni chollo.
 Nid drwg ond y ceir drwg oddi wrtho.
 Nid oes neb na ddaw wrth ddywedyd
 hwd.
 Ni chân y gôg ond â ganoedd.
 Nid cyvarwydd ond â gerddo.
 Nid oes am y peth a aeth heibio
 Ond tewi sôn a gadael iddo.
 Nid rhyvel ond gwynt.
 Niwl y gauav gwasarn eira.
 Niwl y gwanwyn gwasarn ir-vrwyn.
 Ni wiw myned i brynu dwr gan lyswen.
 Ni bu drwg erioed heb verch yn rhywben.
 Nid eiddo ond a'i cymmero.
 Ni ddyry ev vaw i gi, pe câai gareg i roi
 arno.
 Nid glân ond glân ei galon.
 Ni thwyllwyd â rybuddiwyd.
 Ni waeth itti hyny no phregeth.
 Ni ddygymydd ynvyd a'i geiniog.

O'r aeron gorau yw yr eirin.
 O ddau ddrwg gorau y lleiav.
 O ddau dda gorau y mwyav.
 Os ei yn was i eurych rhaid itti gario ei
 gôd.
 O wir waith goddau.
 O cheif yr avyr vnyed i'r eglwys, hi âa i'r
 allor.
 Odid hir gynnydd ar gam.
 Odid venthyg na bo gwaeth.
 Odid vâb cystal a'i dad.
 O lygad y colloedd y bachgen y bunt.
 Os saiv dim saved y bara a'r llaeth.
 Oni chedwir y ddimai, nid âa hi byth yn
 geiniog.
 O geiniog i geiniog ve âa'r arian yn bunt.
 Os cybydd a vydd evo,
 E gyll gwnaed orau gallo.
 O gwmpas yw y fordd nesav.
 O pryni gaws pryn van gaws.

Piso yn y môr.
 Pam y pigar iâr y badell? Eisiau tavawd
 i'w llyvu.
 Pan vo y gâth oddicartre',
 Ceif y llygod le i chware.

Pob peth yn anmhorth i wan.
 Po llyvnav vo y dwvr, dyvnav vydd y rhŷd.
 Pan vo marw y sarf bydd marw ei cholyn.
 Po mwyav gafoch, mwyav geisiwch.
 Pan doddod'r vrân
 Ve ryna'r baban.
 Parchell o'i hwch ei hun.
 Pan ddel tro ar y geivyr,
 Yr avyr glof a vydd o'r blaen.
 Pan vo y bol yn llawn y myn yr esgryn orphwys.
 Pawb drosto ei hunan.
 Pen ei yn y crochan.
 Pob sorod i'r gôd ag ev.
 Po mwyav o ddevaid drutav vydd y gwlân.
 Po hynav vydd y dyn gwaethav ei bwyll.
 Pwn i'r odyn a baich i'r velin.
 Pryn yn y drev, a gwerth gartrev.
 Priodas yr iâr a'r ceiliog: provi cyn priodi.
 Pan ddicav vo'r ceiliog uchav y cân.
 Pe dywedwn gyhyd a chywydd.
 Pan bellav gwaetha'r gwerth.
 Po glanav vo'r verch blinav vydd ei thynged.
 Pawb â'i vys ar ei ddolur.
 Pob cynnevin dichwith.
 Prynu câth mewn cwd.
 Prawv dy gymydog cyn bo raid.
 Pob peth o hir aroyn a ddervydd.
 Pan gollir y gwlaw
 O'r dwyrain y daw.
 Pan gollir yr hindda
 O'r gogledd y daw gynta'.
 Pan soniwyv i am gefyl,
 Soniwch chwithau am gaseg.
 Petai y mynydd yn ymenyn, e wneid pen ag evo.
 Poeri am ben ei gadach ei hun.
 Pryn vara, ti a ei i gardota.

Rhaid i'r dryw gael ei lyw.
 Rhoi y pwn trymav ar y march gwanav.
 Rhaid enllyn da gyda bara llwyd.
 Rhaid côv da i ddywedyd celwydd.
 Rhaid i bob ceg gael bwyd.
 Rhan ddrwg rhan o draian.
 Rhaid gwerthu lle bo prynu.
 Rhyhwyr cynnilo pan eir i dîn y cwd.
 Rhewi'r carth yn y pared.

Son am Awst ddydd calan-gauav.
 Saeth i bob nôd.
 Synwyr y vawd.
 Sawyr y cennin ar y cewyll.
 Sâl y ci ni thâl chwibanu arno.

Saved pob llestyr ar ei waelod ei hun.
 Swch heb gwllytyr.
 Sadia'r mur po garwa'r gareg.
 Siglo'r ddor rhag bod yn segur.
 Soniwch am ddiawl, ac ve ymddengys.
 Sion piau'r meirch, Sion piau'r ceirch.

Têg y dywedir am vab o bell.
 Tôst vydd ar ddyn pan gafo ei ddewis.
 Trech dwy wrâch nog un.
 Troi'r gwn i daro'r gawnen.
 Tinddu, ebai'r vrân wrth y wylan.
 Tanllwyth y llwynog am y pentwr ceryg.
 Tynu llaw hyd ben ci drwg.
 Tranoeth gwedi'r dyddgwyl.
 Troi dalen newydd.
 Trymav baich baich o bechod.
 Tôst a vydd mwg coll.
 Taw wrth ynvyd.
 Taclau gwraig weddw.
 Taer yw'r gwir am y golau.
 Truan teyrn heb ei ddeiliaid.
 Tario val yr abad am y cwvaint.
 Tyngu nad oes ceryg yn Nghornattun.
 Têg pob chwedl heb wrthwyneb.
 Tra bo'r cythraul yn ufern y mae lle i waethygu.
 Tlws pob peth bychan.
 Trwy bwyll y mae dirwyn y bellen.

Un wennol ni wna wanwyn.
 Unwaith am ganwaith i'r gwr.
 Uvyddod i gyvoeth, a balchder i dylodi.
 Un drwg a lwgr ar gant.
 Un peth yw addaw, peth arall yw cywiraw.
 Uvydd ac annharod.
 Un awr o ddiogi a wna ddwy o wylovain.
 Un trwyn budyr a wna gant trwyn glân.

Wyneb llawen llawn ei dŷ.
 Wrth ovregedd y ceir drwg.
 Wrth hir ymgeisio da'r ymgawsoch.
 Wedi novio y llyn yn mân y lân boddi.

Yn y gwîn y ceir y gwir.
 Y llaw â estyn a gymhell; diymwared galed a gyll.
 Ychydig yw mam y gynnen.
 Y genedl a ymgasâa
 Duw â'i diva.
 Yn arav deg yr â gwr ymhell.
 Ymhob pen y mae puiwn.
 Ystig diog yn nhy ei gymydog.
 Ymryson â diawl am gudyn o wellt.
 Yn yr adwy galetav y tyr y garwden.
 Yr un ddiod â cheffylau Syr Rossier.

Ymgynghora â doeth.
Ymgymdeithasa â dedwydd.
Yr adar a vyn rodio
Yr un vath er ei wn vo.
Y maen â dreigla ni vwsogla.
Y dillad yw'r dyn ar dyn ydyw'r truan.

Y ci olav piau'r asgwrn.
Y gneuen goeg sy galetav.
Ymwrthod a'r diriaid.
Ymolertha a'r glew.
Ymchwedd a'r hael.
Ys dir angau i'r eiddawg.

ADYSGRIVIAD ARALL

DRIODD MOES,

O LYVYR A ELWIR "Y CASGLIAD DIDREVN," EIDDO IARLL MACCLESFIELD.

Tri pheth nid ymguddiant: gwelltyn mewn esgid, mynawyd mewn cwd, a phuten mewn tyrva.

Tri dyn nid call rhygoellaw iddynt: hyn no'i gymydogion, rhodiadur o bell, ac â vo vaen dros iaen.

Tri amryson â ddygwydd ar varwolaeth cadarn cyvoethawg: cythreuliaid am ei enaid, perthynasau am ei eiddo, a phryved am ei abwy.

Tri math ar ddyn â sy velltigidig: â doru orchymynion Duw ac na bo edivar ganto, a'r hwn na wypo ddim o dda ac na cheisio ei ddysgu, a'r dyn â wypo lawer o ddysg ac nas dangoso i neb.

Tri pheth ni all dyn vwy hebddynt: tudedd, a thrwydded, a gwasgod.

Tri pheth â sydd well no chyvoeth: iechyd, a rhyddid, a synwyr.

Tri pheth â ddylai cristen daionus eu gwneuthur: caru Duw yn vwy no neb, ovi Duw yn vwy no neb, a gwasanaethu Duw yn vwy no neb.

Tri pheth sydd angenrhaid i bechadur eu gwneuthur: cydnabod ei bechodau, edivarâu am ei bechodau, a deisyv madd-euant am ei bechodau.

Tri pheth â geif dyn dedwydd: cariad perfaeth, a bywyd heddychlawn, a llawen-ydd nevawl.

Tri pheth â geif dyn drwg annedwydd: tylodi, ac avlwyddiant, a phoeni.

Tri pheth â geif dyn divalch: amledd, llawenydd, ac esmwythder.

Tri pheth â geif dyn gwallus: cywilydd, a gwatwar, a cholled.

Tri pheth â geif dyn o gyvodi y bore: iechyd, a chyvoeth, a santeiddrwydd.

Tri pheth â geif dyn cysgiadur: cywil-ydd, ac aviechyd, a methiaut.

Tri pheth â geif dyn cywir: dawn, a pharch, a fyniant.

Tri pheth â geif dyn falst: drygvyd, a drygair, a drygddiwedd.

Tri pheth â geif dyn dyoddevus: cariad, a pharch, a chanmoliaeth.

Tri pheth â geif dyn trugarawg: dawn, a chariad, a thrugaredd.

Tri pheth a geif dyn o ddylun hir-ddrwg: carchar cystuddiawl, a newyn poenydiawl, ac ufern dragwyddawl.

Tri pheth â geif dyn dwyvawl: digon-edd bydawl, a heddwch corforawl, a llaw-enydd nevawl.

Tri pheth â ddylun eu hystyried: o ba le ei daeth, a gwybod pa le y mae, ac ovi pa le ydd âa.

Tri gelyn enaid cristen y sydd: y byd, a'r cnawd, a'r cythraul.

Tri meddyg enaid dyn y sydd: ympryd, a gweddi, a chardawd.

Tri ychydig â wna golli llawer: ychydig o anwydau drwg, ychydig o wall, ac ychydig o ledrad.

Tri gair o gynghor â roddes Lasar i ddyn: nid amgen, câr dy Dduw yn vwy no dim, canys ev a'th wnaeth di; gweddia ar Dduw, canys ev a'th brynoedd di; ac ovna Dduw yn vwy no dim, canys ev a'th varna di.

Tri pheth serchawg ei gweled: diriad yn myned yn ddedydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn sant-aid.

Tri pheth â ddaw ar ddyn heb wybod iddo: cysgu, pechawd, a henaint.

Tri chydymdaith à sydd i'r diawl: balchedd, a chenvigen, a lledrad.

Tri pheth sydd yn arwyddocâu bod dyn yn gadwedig: casâu pethau drygionus, caru pethau daionus, a gweddiaw yn ddi-wailus.

Tri pheth à ddyly Cristion eu coviaw yn wastad, rhag pechu yn varwawl: gorchymynion Duw, llawenydd nev, a phoenau ufern.

Tri pheth a wna gwr yn vlaenor ar ei gymodogion: bod yn ddoeth, a bod yn hael, a bod yn gyvoethawg.

Tri pheth à wna gwraig yn anniwair: tegwch yn ei hwyneb, folineb yn ei phen, a balchedd yn ei chalon.

Tri pheth ni ddiolchant eu harbed: ni ddiolch pren arbed ei ddori, ni ddiolch gwraig arbed myned arni, ni ddiolch lleidyr arbed ei gospi.

Tri pheth à bair i ddyn golli gwahoddi-iaeth: bwyta gormodd, dywedyd gormodd, a cheisiaw gormodd.

Tair cynvedd anwedus ar ddyn: bod yn daer i geisiaw, bod yn galed i roi, a bod yn ddrwg ei dyb.

Tri pheth à bair i wraig gael tybied yn ddrwg am dani: bod yn chwannawg i gytgam â gwyr a gweision, a bod yn chwannawg i ymoethynion, a dywedyd yn ddrwg am wragedd ei chymodogion.

Tri pheth nid ydynt yn gorphwys un amser mewn dyn: y bladyr (bledr) yn sugnaw, yr anadyl yn cerdded, a'r enaid yn meddylid.

Tri pheth à sydd, ac nid dim hebddynt: Duw Dâd Hollalluawg, Duw Vâb Holl-drugarawg, Duw Ysbryd Glân Hollgyv-oethawg.¹

Tri phriv achaws y sydd i ddyn garu Duw: am i Dduw Dâd ei greu, am i Dduw Vâb ei brynu, am i Dduw Ysbryd Glân ei lywodraethu.

Tri pheth à ennill gariad Duw: fydd lân ddiwrychau, a gobaith cryv diveiau, a chariad perfaeth dieisieu.

Tri pheth à gymhell ddyn i weddiaw ar Dduw: hir glevyd, hir advyd, a hir dristyd.

Tri pheth à sydd yn gwaethygu y byd: seguryd divyr, balchedd diystyr, ac avrad divesur.

Tri pheth à sydd yn trallodi y byd: cenvigen wenwynig, a llid cythreulig, a thrachwant baiedig.

Tri achaws y sydd i ddyn ddywedyd yn esgusedig: i gadw bywyd ei gyd-gristion, i

¹Nid wyf yn coeliaw vod personau y Drindawd yn dri pheth.

Iago ab Dewi.

heddychu ei gymodogion, ac i gadw ei wraig yn vodlon.

Tri pheth anhawdd i ddyn eu gwneuthur: oeri y tân, sychu y dwr, a bodloni y byd.

Tri pheth à ddysg dyn o vod yn segur: dysgu meddwl yn ddrwg, dysgu gwneuthur yn ddrwg, a dysgu dywedyd yn ddrwg.

Tri pheth à geidw gwraig yn vodlon: ei cheiliogi pan vyno, ei thrwsiad val y ceisio, a'i chadw rhag digiaw.

Tri pheth à wna wr yn hoenus: gweled ei wraig yn ei garu, ei gyvoeth yn mwyaû, a Duw yn ei nerthu.

Tri pheth canmoledig ar wr: bod yn ddoeth ei ymadrawd, yn gyvian yn ei weithredoedd; ac heb wneuthur dim gormodd.

Tri pheth canmoledig ar wraig: ei hwyneb yn ddawnus, ei hymddiddan yn synwyrus, a'i harveron yn ddaionus.

Tri pheth rheidiawl i ddyn wrthynt wrth vynyach vyned i davarn: ei ben yn gryv, ei vol yn gadarn, a'i bwrs yn drwm.

Tri pheth à geif dyn mewn tavern: divyrwch i bechu, divyrwch i vethu, a divyrwch i ymwaethu.

Tri dyn ni ddylai wr eu gwahawdd i'w ciniau: twyllwr gwenieithus, testynwr gwatwarus, a bradwr cenvigenus.

Tri pheth hofaidd i wr eu bod gantho: ei wraig yn rhinwedus, ei dŷ yn drevnûs, a'i dir yn gyfannedus.

Tri pheth à nertha gwr i vod yn gyv-oethawg: ei wraig yn gasglad, ei dylwyth yn ddiavrad, ac yntau yn llavuriad.

Tri pheth à wna wr yn anghenus: ei wraig yn voethus, ei dylwyth yn wallus, ac yntau yn avradus.

Tri pheth ni ddygant wr i gymmeriad mawr: ei wraig yn veistres, ei gefyl yn llymes, a'i dir yn ores.

Tri pheth gweddus i wr eu bod yn ei dy: ei wraig yn ddiwair, ei glustog yn ei gadair, a'i delyn yn gywair.

Tri pheth rheidiawl i ddyn eu bod gantho: ei wraig ar ei wely, ei dân yn ei aelwyd, a'i arian yn ei bwrs.

Tri pheth à wna i wr vod yn vodlon i'w giniau: ei wraig yn vedrus, ei vwyd yn voethus, a'i gylla yn iachus.

Tri pheth anesmwythav ar wr yn ei dŷ: ei wraig yn ymdaeru, ei simnai yn mygu, a'i dŷ yn dyveru.

Tri pheth nis ceif dyn yn ddifael wrth ei amgen: benthg arian gan ocrwr yn ddi lôg, pleddo ei vatter yn y llŷs gan wr o gyvraith yn ddi fys, a'i giniaw o vwyd

moethus yn nhŷ cybydd angawr yn ddi rybudd.

Tri rhyw o ddynion anhawdd eu cael yn yr un meddwl: y call a'r fôl, yr hael a'r cybydd, a'r cywir a'r lleidyrr.

Tri pheth y sydd yn cadw y byd mewn trevyn: rhiv, a phwys, a mesur.

Tri pheth â geif dyn wrth ymgyvreith-iaw: côst, a goval, a thravael.

Tri rhyw o ddynion â gyll eu haravwch yn debyg i rai allan o'u pwyll: helwyr, dawnswyr, ac ymladdwyr.

Tri rhyw o ddynion y sydd heb brisiaw eu gonestrwydd: meddwyr, anudonwyr, a bradwyr.

Tri rhyw o ddynion â sydd heb ovni Duw: traeturiad, cynllwynwyr, a threiswyr.

Tri pheth â syddaionus i ddyn: meddwl yn dda, dywedyd yn dda, a gwneuthur yn dda.

Tri pheth â arwain ddyn i dylodi: aviachus chware, glothineb, a phuteindra.

Tri pheth ni all dyn eu cuddiaw: cyvoeth mawr, cariad mawr, a chās mawr.

Tri pheth â sy raid i gristion da ryvelu yn eu herbyn: y byd, y cnawd, a'r cythraul.

Tri pheth â sy raid wrthynt wrth wneuthur pob gwaith: gwybodaeth pa vodd ei gwnelir, a gallu i'w wneuthur, ac ewyllys i'w ddwyn i ben.

Tri pheth anhawdd i ddyn eu gwneuthur yn gwybl: adnabod ei hunan, gorchvygu ei chwant, a chadw ei rin.

Tri pheth da pan vont yn gymmesur, a drwg pan vont yn anghymmesur: y tân, y dwr, a'r gwynt.

Tri pheth gwerthvawrocav i ddyn: iechyd, a rhyddid, a rhinwedd.

Tri chynvedd ddrwg eu bod ar ddyn: balchedd heb haelioni, trachwant heb gyv-iawnder, a llid heb drugaredd.

Tair modd y sydd i adnabod dyn: ei ymadrawdd, ei ymddygiad, a'i arveron.

Tri pheth cyntav â dwylla ddyn: geiriau tēg, chwant ennill, ac eisieu gwybyddiaeth.

Tri pheth â geidw wr mewn iechyd: ymborth yn vesurawl, trawaelu yn gym-medrawl, a chadw ei wres yn naturiawl.

Tri pheth gwrthwynebus gan wr i ymadael ag hwynt: y wlad lle y ganed ac ei maged, y cyvoeth yr hwn â gasgloedd ev ei hun, a'i gyveillion y rhai â oedd ev gwedi eu provi yn gywir iddo.

Tri pheth ardderchawg ymhlith pethau bydawl: casâu folineb, caru rhinwedd, a dymunaw dysgu yn wastad.

Tri pheth â ennill enw da i ddyn: dywedyd ychydig, gwneuthur daioni, a llavurio.

Tri pheth â wna ysgrivenydd da: tiagwyddawl gofeditgaeth am wyr ardderchawg, a rhoi dangosiad i'r etiveddion ar eu hol, a gwneuthur i'w enw ei hun barâu byth.

Tri pheth â ddylly dyn bryderu eu gwneuthur: gwrndaw yn uvydd, atdeb yn gall, a dangaws ei hunan yn wybodus.

Tri pheth rhyvedd â sydd yn y byd gan gymaint o wahaniaeth y sy rhyngddynt: wynebau dynion, dywediad dynion, ac ysgrivenadau dynion.

LLYMA DRIODD GWEDDUS EU BOD AR WRAIG I VODDAU EI GWR, AC I'W GWNEUTHUR YN WELL NO GODDOL.

Bod yn gywilyddgar, bod yn ddystawgar, a bod yn uvyddgar.

Ei hwyneb yn ddawnus, ei hymddyddal yn vedrus, a'i llun yn weddus.

Meddwl di anllad, buchedd ddi avrad, a chyviawn vwriad.

Ar Dduw yn gweddïaw, yn sywon e dwylaw, a'i gorchwyl yn gryno.

Ei phryd yn hofaidd, ei chorf yn llun-iaidd, a'i chalon yn buraid.

Y lleill law yn casglu, a'r llall yn rhâu, a'i phen yn pryderu.

Yn dda ei chydwybod, yn rhadlawn ei thavawd, yn gywir i'w phriawd.

Yn ddivalech ei chalon, yn lân ei harverion, yn drugarawg i dylodion.

Yn caru Duw yn hyvryd, yn ovni Duw hevyd, yn gwasanaethu Duw yn ddiwyd.

Er hyny rhyw wraig a gâr cael myned lle myno, credu â ddywedo, a chael â geisio.

LLYMA DRIODD GWEDDUS EU BOD AR WRAIG RHAG CWCWALLTU EI GWR O HONT, O BYDD YN GORVOD ARNO VOD YN VYN-YCH ODDI GARTREV.

Ei sodlau yn ibawg, ei thraed yn agawg, a'i cherddediad yn fallachawg.

Ei choesai yn vreisgon, ei morddwydd yn veinion, a'i gliniau yn gulion.

Yn llaesion ei brônau, yn geimion ei breichiau, a'i dwylaw yn gigweiniau.

Ei dannedd yn hirion, ei gwelau yn vyron, a'i llygaid yn drawsion.

Ei haelau yn vlewawg, ei hwyneb yn ddosawg, a'i min yn drevlawg.

Ei chlustiau yn llydain, ei deurudd yn druain, a'i lliw val ysgevain.

Ei llais yn gryg, ei thavawd yn vloesg, a'i geiriau yn chwerwon.

LLYMA DRIODD CERDD.

Tri bai cyfredin à sydd ar gerdd: tòr mesur, drwg ystyr, a cham ymadrawdd.

Tri thòr mesur à sydd ar gerdd: hir, a byr, a thwyll yn yr awdl.

Tri rhyw ystyr drwg à sydd: cam ddy-chymyg, anmherthynas, ac eisiau enaid.

Tri cham ymadrawdd à sydd: unig a lliosawg i gyd, gwrryw a benyw i gyd, a gwydd ac absen i gyd.

Tri anmherthynas cerdd: moliant a gogan i gyd, rhy ac eisiau i gyd, ac eisiau beryv.

Tri rhan ymadrawdd à sydd: enw, a rhagenw, a beryv.

Tri rhyw ymadrawdd y sydd: ymadrawdd berfaeth, ymadrawdd gyviawn, ac ymadrawdd addurn.

Tri rhyw sillav à sydd: sillav dalgron, sillav leddev, a sillav dipton.

Tair rhyw sillav dalgron à sydd: dipton dalgron, a dipton leddev, a dipton wib.

Tair dipton gymmeriad à sydd: dipton dalgronleddev, a dipton bengamleddev, a dipton dawddleddev.

Tair rhyvedd ddipton à sydd: dipton ddiaith, a dipton losgyrnawg, a dipton wib.

Tair dipton odidawg ganiad à sydd: dipton dalgronleddev, a dipton losgyrnawg, a dipton gadarnleddev.

Tair sillav gadarnleddev ganiad à sydd: tromleddev, byddarleddev, a chadarnleddev.

Tair sillav ysgavn ganiad à sydd: sillav dalgron, a sillav bengamleddev, a sillav vud.

Tair dipton à sydd ni cheir proest yn eu herbyn: dipton dawddleddev, a dipton dalgron, a dipton wib.

Tri bai gwahanredawl à sydd ar gerdd: nid amgen, ar broest englyn, ac unodl trwm ac ysgawn, a lleddev a thalgron.

Tri bai gwahanredawl à sydd ar englyn unodl: carn-ymorddiwes, a thin âb, a drwg osodiad ar odlau.

Tri pheth à gydvreiniant ymadrawdd, ac ei teilyngant: ehudrwydd parabl, a chywreindeb synwyr, ac anianawl ddeall y datganiad.

Tri pheth à anghywiriant ymadrawdd:

pwl ddatganiad, ac anghywirdeb synwyr, ac anystyriawl ddeall y parablwr.

Tri rhydd cerdd dawwd à sydd: clerwriaeth, teuluwriaeth, prydyddiaeth.

Tri pheth à berthynant ar glerwr: goganu, ac ymbil, a gwarthruddiaw.

Tri pheth a berthynant ar deuluwriaeth: haelioni, a digrivwch, ac erbyniad â da heb ymbil am danynt.

Tri pheth à berthynant ar brydydd: clodvori, a digrivâu, a gwrthwynebu gogangerdd.

Tri un pen cerdd à sydd: prydu, a chanu englynion, a chyvrwyddyd.

Tri pheth à anurddant gerdd: ei datganu mewn anamser, heb ei govyn; a chanu yn anmherthynas, nid amgen, i'r neb nas dylai; ac eisieu cerddwr i'w barnu.

Tri pheth à urddant gerdd: ehudrwydd ac eovnder parabl, ac ethrylithr y datgeiniad, ac awdurdawd y prydydd.

Tri pheth à hofant gerdd: dyvnder synwyr ac ystyr, odidawg ddychymyg, ac awdurdawd y prydydd.

Tri pheth a anhofant gerdd: brasder synwyr, a sathredig ddychymyg, ac anurddas y prydydd.

Tri pheth à gywreiniant ar gerdd gywraint: cyvansoddiad ymadroddion, ac amllder Gymraeg wrth ei chyvansoddi, a ddychymygr y gerddwriaeth wrth gyvansoddi y gerdd.

Tri pheth à anghywiriant gerdd: eisiau modd i gyvansoddi ymadroddion, ac anamlder Gymraeg, ac angherddwriaeth.

Tri pheth à amlânt mewn cerddwr: hen gerdd, a barddoniaeth, ac historiau.

Tri pheth à bylant awen cerddwr: anghyvrwyddyd, angherddwriaeth, ac anghannawd.

Tri pheth à lygrant o gwbyl awen cerddwr: tra meddwadawd, a thra godineb, ac ysgymmyndawd.

Tri pheth a ddyl eu gochel: llynau, a phuteiniaw, a chlerwriaeth.

Tri pheth à ddyl cerddwr eu canmawl: haelioni, a digrivwch, a cherddwriaeth.

Tri pheth à vawraâ gerddwr: gwisgodd, a chynabod, a chanmawl.

Tri pheth â ddistrywiant gerddwr :
noethi, ac anghydnabod, ac anghanmawl.

Tri pheth ni chynghan mewn cerdd :
anwadalwch, ac ysmalâwch, ac angherdd-
wriaeth.

Tri pheth y cae cerdd arno heb vyned
yn eu herbyn : hên gerdd yr hên bryd-
yddion, a dychymygawl awdurdawd y
prydyddion newydd, a chelvyddyd y gerdd-
wriaeth.

Tri rhyw broest â sydd : proest dalgron,
proest gadwynawg, a lleddyv broest.

Tri rhyw unodl â sydd : unodl union,
unodl cyrch, ac unodl crwca.

Tri pheth ni ddily cerddwr eu credu :
gogan clerwr lle prydo prydydd, a chanu
angherdd o brydydd canmoledig ag awdur-
dawd iddo, a dywedyd celwydd yn ystig a
gogan yn ddiachaws.

Tri pheth â lawenâa cerddwr : ei berchi,
a chanmawl ei gerdd, a rhoddion gwyr da.

Tri pheth â goddant gerddwr ac ei

tristâ : ei anmherchi, ac anghanmawl ei
gerdd, a'i nacâu.

Tri pheth â warthrudd cerddwr : ei
anghredu, ei anghanmawl, a cham varn.

Tri anhebgor cerdd â sydd : eglurder
parabl, ac eonder, a cherddwriaeth.

Tri pheth â ddily cerddwr eu haddev :
cyvrinach, a chywilydd cydymddaith, a
chelwydd argywedus.

Tri pheth ni ddily cerddwr eu celu :
gwirionedd diargywedd, a barnu ar gerdd-
wriaeth, a chlod dyledus y dynion da.

Tri pheth â waharddir i gerddwr : cam-
varnu ar gerddwriaeth, a goganu heb ei
haeddu, a chroesangerdd.

Tri pheth â gammolant gerddwr : hael-
der, a digrivwch mawl, a devodau da.

Tri pheth â wradwyddant gerddwr : cyb-
yddiaeth, a devodau drwg, a thra chynnilddeb.

Tri pheth â barant garu cerddwr : cyv-
undeb, a haelioni, a rhywiogrwydd.

Ac velly tervyna.

Y PEDAIR CAMP AR UGAIN,

A'R ACHOS Y GWNAETHBWYD HWYNT.

AMRYVEILION lawenydd ydoedd gynt yn
mhl'th cenedl y Cymru pan oeddynt â
Phrydeiniaethnaturiawl davedau eiganedig
wlâd yn ddigymysg ganthynt, a breninawl
allu ganthynt, a llywodraeth teyrnasoedd
ganthynt. Ac velly y dengys eu tri ar-
benig ragoriaeth arver, nid amgen, byw-
iogrwydd, nerth, a synwyr, yr henwed yn
ddewisawl ac y graddwyd pedair camp ar
ugain yn amser yr amherawdyr Arthur, ac
â vuant arveredig yn hir o amser, oni
ddifygioedd meddiant tywysogion Cymru ;
ac yna gwedi hyny val ciwdawd heb law-
enydd, ni vawr arverwyd o'r campau hyny,
onid aethant dros gôv haiachen, val nad
oes nemmor o ddyn yn Nghymru â wyr
henwau y pedair camp ar ugain. chwaeth-
ach eu gwneuthur ; a phan glwir eu
henwi ni wyddys beth yw llawer o nadd-
ynt ; ac am eu bod mor ddyeithyr â hyny
â wnaeth i mi ysgrifenu yn y llyvyr yman,
am nad adwaen le mor addas i veddiannu
cadwedigawl gofadwriaeth yr hen Brydein-
iaid, ac i'ch meddiant chwi, ac â dybiais
drwy ddarllen amryveilion bethau y cadw-

ech yn well yn eich côv ych ganedig natur-
iawl wlâd, yr hon ych dyco y Goruchav
Dduw chwi iddi wrth vodd eich calon eich
hun. Amen.

HENWAU Y PEDAIR CAMP AR UGAIN.

Cryvder.

Ymavael.

Rhedeg.

Neidiau.

Noviaw.

Marchogaeth.

Saethu.

Chwareu cledd a bwled.

Chwareu â chledd deuddwrn.

Cwareu â fon ddwybig.

Hely â milgi.

Hely pysg.

Hely adar.

Barddoniaeth.

Canu telyn.

Darllen Cymraeg.

Canu cywydd gan dant.

Canu cywydd pedwar ac acenu.

Portreiauw.

Herodiaeth.
Chwareu gwyddbwyll.
Chwareu tawlbwrdd.
Chwareu fristial.
A chyweiriaw telyn.

DOSBARTH Y CAMPAU UCHOD.

O'r pedair camp ar ugain, deg gwrolgamp
y sydd, nid amgen, o hyny chwech o rym
corf, val hyn:

Cryvder.
Rhedeg.
Neidiaw.
Noviaw.
Ymavael.
Marchogaeth.

A phedwar o rym arvau, nid amgen:
Saethu.

Chwareu â chledd deuddwrn.
Chwareu â chledd a bwled.
Chwareu â fôn ddwybig.

A deg mabolgamp y sydd, ac o hyny
tair helwriaeth, nid amgen;

Hela â milgi.
Hela pysg.
Hely ederyn.

Saith teuluaidd o'r mabolgampau sydd,
sev ynt;

Barddoniaeth.
Canu telyn.
Darllen Cymraeg.
Canu cywydd gan dant.
Canu cywydd pedwar ac acenu.
Portreiaw.
Herodiaeth.

Pedair o'r campau sydd val hyn;
Chwareu gwyddbwyll.
Chwareu tawlbwrdd.
Chwareu fristial.
Cyweiriaw telyn.

O'r pedair camp ar ugain uchod pedair
sydd benav, a: â elwir tadogion gampau,
nid amgen;

Rhedeg.
Neidiaw.
Ymavaelyd.
Noviaw.

Yr achos y gelwir hwynt yn bènav, ac
yn dadogion, am nad rhaid devnydd yn y
byd i wneuthur yr un o honynt, eithyr val
y gwnaed dyn o'r pedwar devnydd sydd yn
mhob dyn, ac wele val dyna yr achos.

Y NAW HELWRIAETH.

O'r naw Helwriaeth, tair helva gyfredin
sydd; 1. Carw. 2. Haid wenyn. 3. Gleis-
iad: A thair helva gyvarthva: 1. Arth.
2. Dringedydd. 3. A cheiliog coed: A
thair helva ddolev, 1. Llwynog. 2. Ys-
gyvarnog. 3. Iwrch. Y Carw â ddy-
wedir ei vod yn un o'r tair helva gyfredin;
yn gyntav, am ei vod yn wychav ac yn
wrolav anivel y mae helwriaeth arno â
bytheiaid ac â milgwn; yn ail, am ei vod
yn rhanog rhwng pawb â ddêl atto wedi ei
lâdd, cyn tynu y croen oddiamdano: oble-
gid, os bydd gŵr ar ei daith yn dyvod
heibio yr amser hwnw, ev â geif ran o
hono wrth gyvraith, cystal a'r neb a'i
lladdo. Haid wenyn sy helva gyfredin,
oblegid pwy bynag a'i cafo ar ei direi hun,
neu ar dir arall, y mae yn rhanog pawb o
honi ar â ddêl atti cyn rhoi o hono wystl,
sev yw hyny rhoi nôd wrthi i ddangos mai
eve a'i cavas gyntav; ac onis gwna, pawb
â ddêlo yno â geif ran o honi, ond bod iiiid
yn myned i berchenog y tir. Gleisiad a

elwir yn helva gyfredin, oblegid pan vydder
yn ei hely â rhwyd; neu â thryver, neu
mewn modd arall, pwy bynag a ddêl atto
cyn ei ranu, y mae iddo ran o hono cystal
a'r neb a'i dalio, os bydd mewn dŵr
cyfredin.

Yr Arth sy helva gyvarthva, am ei bod
yn gig hely o'r penav, ac am na bydd vawr
ymldid arni, am nas gall gerdded ond yn
arav, ac ni bydd ond ei baeddu, a'i chyv-
arth, a'i llâdd.

Dringedydd yw pob peth â ddringo i
vrig pren i'w amddifyn ei hun. Ac ni
ddyly heliwr ddywedyd Bele, neu Gâth
goed, neu Wiwair neu Fwlbart, ond eu
galw dringedydd llwyd, dringedydd du,
dringedydd côch. Ac am nas gall dring-
edydd ddiainc yn mhell, ond dringo i'r
pren, ac yno ei vaeddu a'i gyvarth â wneir.

Celliog coed â elwir yn helva gyvarthva,
oblegid pan ddêl y bytheiaid ar ei hynt ev,
ei ymldid â wnânt oni gymmero bren, ac
yno ei gyvarth a'i vaeddu â wneir.

Y Cadnaw sydd helva ddolev, oblegid er maint vo'r gwaeddi a'r canu cyrn ar ei ôl, ev á gynnal ei helynt oni vlino.

Ysgyvarnog sydd helva ddolev am ei bod yn cadw ei helynt er maint vo'r ymlid arni.

Yr Iwrch á elwir yn helva ddolev oblegid yr un achos.

Penav cig hely yw Carw, ac Ysgyvarnog, a Baedd gwýllt, ac Arth.

Os gollyngir milgwn i garw, neu anivel arall, a'i ymlid o'r milgwn dros vryn, allan o olwg, a'i ládd, y milgi blaenav yn y golwg diweddav biau'r croen. Ond ni cheif miliast groen er ei ennill, oni bydd hi yn dorog o vilgi á ennilloedd groen, ac yna hi a'i ceif.

Am Ysgyfarnog, pa beth bynag a'i lladdo, y ci neu'r peth arall a'i coto o'i gwál a'i piau os ei cheisio y byddir i'w hymlid.

Y naw helwriaeth á ddyly bawb eu gwybod ar á ddyco gorn. Ac oni veidr roi ateb amdanynt, ev á gyll ei gorn. Ac os daw neb i hely a'i gynllyvan amdano, oni veidr roi ateb am y naw helwriaeth,

ev á gyll ei gynllyvan. Ond ev á all vod a'i gynllyvan am ei vraich yn ddiddial.

Ni all neb illwng na milgi na miliast i un anivel pan vo'r bytheiaid yn ei ymlid, oni bydd iddo yntau vytheiaid yn ei ymlid; ac oni bydd, ve all y neb á vo yn canlyn y bytheiaid dori llinyn gar ei vilgi, os eve a'i gillwng.

Nid rhýdd i neb saethu anivel y bo helwriaeth arno, pan vo yn ei esmwythdra, tan boen colli ei vwa a'i saeth i arglwydd y tir. Ond eve á geif ei saethu, a'i ládd, os gall, pan vo'r huaid ar ei ôl; ond na cheif saethu yn mysg y cwn.

Os á neb i hely, a gillwng ar anivel, a chyvarvod o gwn segur ag ev, a'i ládd, y cwn cyntav bieuvydd, onid cwn y brenin vydd y rhai segur.

Yr anivel á helier vydd ar arddelw yr heliwr cyntav, hyd oni ymchwelo ei wyneb parth a'i gartrev, a'i gevn ar yr hely. Ond o bydd ei gwn ev yn hely, ac yntau wedi ymadael á'i gwn, ni ddyly ev ddim cyd lladdo y cwn segur ev, ond perchènog y cwn segur bieuvydd.

Velly yr oedd y gyvraith hely gynt.

LLYMA

LYVYR TRIODD BEIRDD YNYS PRYDAIN,

A GASGLWYD O AMRYVEILION HEN LYVRAU YSGRIVEN,

GAN IOLO MORGANWG, B.B.D. 1796.

Llyma Llyvyr Triodd Beirdd Ynys Prydain, à gasglwyd genyv vi, THOMAS AP IEVAN, o Dre Bryn, yn Morganwg, 1680.

Y CYMRO CAREDIG,

DYMA Llyvyr o hên Driodd; llawer o arver á vu gynt ar y cyvryw bethau, ac ydd wyv yn covio imi weled mewn tŷ hên garwr imi, pan oeddwn yn vachgen, amryw gopiau o Driodd, wedi eu doddi y'nglud ar welydd ei neuadd. Peth cyfredin oedd hyn, meddai ev, yn yr hên amseroedd; ni deallwn wrth hyn vod ein hên deidiau yn caru doethineb yn well o lawer no'u heppil. Pwy ynawr á ry'nglud ar wâl ei barth unpeth á vo nag yn dysgu, nag yn arwyddo doethineb? neb ar á wn i. Gweled amryw bethau o'r vath hyn, yn enwedig Triodd Llelo Llawdrwm o'r Coettŷ, ar wal fenestr neuadd vy hên garwr, á dynoedd vy serch i gyntav at ddarllen hên iaith vy ngwlad, a chwilio ei hen ysgrivèniadau; ac ni bu vychan y dyddanwch á gevais yn yr hên lyvrau Cymreig. Yr wyv yn credu hyn yn vy nghalon, pe bai rhai pethau o'r

natur hyn mewn print i'w doddi ar welydd mewn tai, y tynai hyny sylw llawer dyn ieuanc at bethau gwell nog y sydd yn awr vynyachav yn cael eu gosod o'u blaen; ac nid cywilydd y byddai i ambell hên ddyn pengaled, a phengaled y gwelav i pob hên ddynion, ystyried ei bod hi'n llawnoed bellach iddo ve neu hithau ymarver ychydig á doethineb: Medd hên Driodd Cerdd—

“Tri Thriodd á vuant gynt ar gov a gwybod yn Nghymru, Triodd Cerdd, Triodd Cyvarwyddyd, a Thriodd Doethineb.

Nev i eneidiau yr hên ddynion da gynt á vuant yn dwyn ar gov a gwybod y cyvryw bethau; ond os o hyny y bu nêv iddynt, y mae arnav ovn mawr ni welant vyth vawr o'u heppil yn y lle y mae nhwy.—Bydd wych, bydd iach, a bydd ddoeth! a Duw vo gyda thi, a'i nev i'th enaid!

THOMAS AB IVAN.

CYNNWYSIAD Y LLYVYR HWN.

1. 2. 3. 4. 5. TRIODD DOETHINEB.
6. TRIODD LLELO LLAWDRWM.
7. TRIODD Y GWRAGEDD.
8. TRIODD Y GWRAGEDD PRIOD.
9. TRIODD Y CYBYDD.
10. TRIODD MAB Y CRINWAS.
11. TRIODD Y MEDDWIN.

12. TRIODD Y CYMRO.
13. TRIODD Y SAIS.
14. TRIODD GWILYM HIR SAER.
15. — EREILL A'U HANES.
16. TRIODD GWIW EU GWYBOD A'U COVIO, ER ADDYSG DOETHINEB.

1. TRIODD DOETHINEB, o LYVYR MR. LEWYS o BEN LLIN, YN MORGANWG; UN o LYVRAU TRE BRYN.

1. Tair sail doethineb y sydd: ystyriaeth, gwybodau, ac ymgais.

2. Tri pheth à ddangosant ddoethineb lle y bytho: llavar, camp, ac anwydau.

3. Tri anhebgor doethineb: deall cadarn, awen lathraidd, a chydwybod lân.

4. Tri pheth à welir lle bo doethineb: trevn brydverth ar bob travod, cyviawnder yn mhob ymgais, a thangnev yn mhob ymarweidd.

5. Tri pheth hawdd vydd adnabod dyn wrthyt: wrth à gâr, wrth a'i câr, ac wrth nas câr y naill a'r llall.

6. Tri pheth a ddangosant beth yw dyn: ei ddyddanwch, ei gâs, ac ni welir ar ymdawr gantho.

7. Tri theyrnedd gwybodau: gwellâu moes a devawd, diwallu pob eisiwed, a dyddanu meddwl.

8. Tair privddyledswydd gâr: dwyn plant i vynydd ar ddysg ac yn ddeddvawl, dangos daioni ar ei weithredoedd, a dangos gwybodaeth i'r diwybod.

9. Tri pheth à wna gwr deddvawl: ynnill cariad a pharch ei genedl a'i wlad, ynnill boddlondeb a llawenydd iddei hunan, a gadael côv anrhydeddus ar ei ôl.

10. Tri chyveillion goreu dyn, lle byddont dda, a gwaethav lle y byddont ddrwg: ei serch, ei ddeall, a'i gydwybod.

11. Tair privddyledswydd y sydd: dwyawl, gwladawl, a theuluawl.

12. Tri pheth à gadwant drevn ar bob peth: nerth, cosp, a gobrwy.

13. Tri pheth cyntav à ddylid eu hystyried y'mhob gorchwyl a thravod: y lle, y pryd, a'r dyben.

14. Tri pheth yn ail à ddylid eu hystyried cyn yddeler y'nglych un gorchwyl ba bynag ei ryw: trevn, moddion, a galluldeb.

15. Tri pheth anhebgor i bob gorchwyl: modd, medr, a myn.

16. Tri pheth yn gyvun a'u gilydd à lwyrr amddifynant, ac nis gellir eu gortrechu: cyviawnder, deall, a chariad.

17. Tri pheth à geir o iawn ddeall ar dravodau bywyd: golud, nerth, ac anrhydedd.

18. Tri pheth à ddangosant arlywodraeth: y crfyn yn gormesu'r gwan, y celwydd yn drech no'r gwir, a gloddest yn drech nog arbedoldeb.

19. Tri pheth à amddifynant wladoldeb: cariad, ovn, ac ynnill.

20. Tri pheth à ddyvethant wladoldeb:

creulondeb yn lle cosp, diymdawr o bwyll yn lle trugaredd, a gwastraf yn lle gwobrwon.

21. Tri pheth y dylai bob doeth ymarver ag wynt yn ei dŷ, a'i deulu, a'i gymmodogaeth: tangnevoldeb, ynadoldeb, a thadoldeb; sev o'r deddvau hyn y bydd heddwch, a chariad, a chynghorion doethion a daionus; a donioldeb haelionus a govalus bob un tuag at y lleill; ac o hyny cymmodogaeth dda; ac heb hyny nis gellir na bydoldeb, na chydvdoldeb, val y bo iawn a daionus herwydd dymunoldeb doethion.

22. Tri pheth anhebgor ar bob pencyngor: bod yn ystygar, yn iawngar, ac yn ystrywgar i chwilio i maes à vo twyll ar wirionedd.

23. Tri goreuon menwydoldeb: iechyd, boddlondeb, a heddwch.

24. Tri syrth y sydd ar bob travod: agweddoldeb, cylchiadoldeb, a damweinioldeb.

25. Tri chyflwr y sydd ar bob peth: ynniawl, cylchiadawl, a galledigawl.

26. Tri pheth nis gellir neb yn ddedwydd hebddynt, pei bei onid ev ei hun yn byw ac yn bod: iechyd, caredigrwydd, a gwybodau.

27. Wrth dri pheth y dylid o iawn ystyried pob peth: ei ansawdd, ei le, a'i amser.

28. Tri pheth y dylid eu hystyried yn byhyrbwyll deirgwaith bob dydd: deddvau cariad haelionus, dyled teulueiddrwydd, a govynion Duw; a myned yn ôl y tri govynion dyled hyn.

29. Tri drwg y sydd ac nis gellir eu cynddrwg: murn cynllwyn, godineb, a meddwdawd; canys màmau ydynt i bob drwg arall.

30. Tair elusen y sydd yn bènau ar bob elusen: nawdd, ymborth, a chynghor da.

31. Tri arwyddion à welir ar bob dyn, ac wrth y rhai hyny ei adnabod: ei ddi-vyrwch, ei gâs, a'i gyveillion.

32. Tair gormes gwlad: anymgais, cybyddawd, a glythineb.

33. Tair gormes teulu: gwr anwybodus, gwraig anynad, a phlant anuydd.

34. Tair gormes teyrnedd: anmrrawd, anrhaith, ac anymdawr.

35. Tair gormes ymgais: difyg oferyndawd, difyg gwybodaeth, a difyg tâl a gobrwy.

36. Tair gormes gwybodaeth: celvyddydd annoeth, dosparth anghywir, ac iaith aneglur; ac ni ddylid ymarver ag un o naddynt.

37. Tair gormes celvyddydd: iaith gyving aneglur, dosparth annhrevnus, ac avreidioldeb.

38. Tair gormes awen: difyg addysg a gwybodau, eisiwed corforawl, ac anghyd-nabyddiaeth.

39. Tair gormes doethineb: cymmod-awg geuawg diriaid, arglwydd cyvoeth anghyviawn, a gwraig anynad vlysig.

40. Tair gormes cymmodogaeth: treig-law chwedlau, tavarndŷ annosparthus, a chybydd anghawr.

41. Tri pheth nis dylid eu govyn: ced ac elusen gan gybydd anghawr, cynghor gan annoeth, a nawdd gan anwr.

42. Tri drygddyn y sydd ac nis gellir eu gwaeth: cybydd, enllibwr, a gwenieithwr.

43. Tri rhagoriaeth daioni: addwyn-der, daioni, a phwyllgarwch.

44. Tri pheth à ddielir ag anmenwedigrwydd: cribddail, anudon, a chreulondeb.

45. Tri pheth à ddylid eu frwynaw yn gadarn: llaw, tavawd, a blŷs.

46. Tri chyflawnder doethineb: serchogrwydd, pwyll, a chywirdeb.

47. Tri arwyddion anwybodaeth: ymddwyn anvoesus, iaith anghyviawn, a holi dirgelion y cymmodogion.

48. Tri chyttundeb à wnânt wr yn gyvoethawg: cyttundeb à gair Duw, cyttundeb â'i wraig a'i deulu, a chyttundeb a'i gymmodogion.

49. Tri pheth y sydd, ac hebddynt nis gellir à wnânt wladwr: boredd, celvyddyd, a daionusder.

50. Tri pheth nis dylid eu credu: gair gwr o bell drosto ei hunan, addewid mab i verch with gael y llaw uchav arni, ac à ddyweto ddiriaid am arall.

51. Tair arwydd tangnevgarwch ar ddyn: trugaredd at ei ysgrubl, caru cartrev, a chanu gyda ei orchwyl.

52. Tair arwydd bonedd o gwnad ar ddŷn: haelioni, cyvarch hawddgar, a gwybodaedd ddeddvolion.

53. Tri arwyddion creulonder: tarvu anivel yn ddiraid, briwa coed a llyisiau yn ddiachos, a bod yn daer am gymmwynas.

54. Tri arwyddion trugaredd: syniadu cwyn plentyn, troi oddiar fordd anivel gorweddawg, ac ymddwyn serchawg tuag at ddiether ac estron.

55. Tri arwyddion anian ddrwg mewn dyn: rhoi cynghor cyn a'i ceisier gantho, à wnelo na bo rhaid nag achos iddo, ac à sôn am à welo ar ei gymmodogion.

56. Tri pheth à ddiweddaent yn ddrwg vynyachav, am hyny goreu yw eu gadael: cyveddach, ymryson, a chwilio helynt dŷn arall.

57. Am dri pheth ni cherir neb gan

ei gallach: caswir heb achos cyviawn drosto, cynghor ni ovyrer, ac athrodion.

58. (Gwel riv 42). Tri dyn y sydd ac nis gellir cythraul eu gwaeth: enllibwr, rhagrithwr, a chybydd.

59. Tri pheth à ddylid eu diolch: gwa-hawdd, rhybudd, ac annerch.

60. Tri thywysogaeth serchog: digriv-wch, haelioni, a syberwyd.

61. Tair gormes doethineb: meddwdawd, godineb, a dryganian.

62. Tair sail doethineb: ieuenctid mabawl i ddysgu, côv awengar i gadw dysg, a synwyr oedran i ddatganu.

63. Tri gwreiddyn doethineb: gwirionedd, dysg, a chydwybod.

64. Tri pheth à gadarnâa gynnewawd: addwynnder, awdurdawd, o doethineb.

65. Tri pheth anhardd ar bob rhyw o ddŷn, beth bynag, pa le bynag, a phryd bynag y bo: dioglydrwydd, surlydrwydd, ac annysg herwydd ei rádd.

66. Tri pheth hardd ar ddŷn y'mhob lle, ac ar tob amser, ac y'mhob gradd a chywlr, ac à ennillant barch ac anrhydded iddo: caredigrwydd, diwydrwydd, a gwybodau molianus.

67. Tri argae doethineb: gwirionedd, cariad, a phwyll.

68. Tri pheth à gau yn erbyn doethineb: celwydd, llid, a rhyodres.

69. Tri argae awen: gwybodau, haelioni, a diwydrwydd.

70. Tri pheth à gau yn erbyn awen: diawgswrth o gamp, cyhydddawd, ac anwybodaeth.

71. Tri chyvrwym gwybodaeth: llythyr, dosparth gyviawn, a lles gwlâd a chenedl.

72. Tri ymglywed doeth a deddvol: ymglywed â'r gwirionedd, ymglywed â'i serch, ac ymglywed â'i nerth.

73. Tri pheth à lanwant wagder: dadwrdd diddysg y'mhen gwâg, crochwerthin diwystyr y'ngalwan wâg, a llaid budreddus mewn fynon wâg.

74. Tri pheth à geif dŷn trugarog: cariad ei gymmodogion, parch doethion, a thrugaredd Duw.

75. Tri pheth à geif gwr deddvol: digonedd bydawl, heddwch cydwybod, a bodd Duw.

76. Tri pheth à geir o hir ddilyn drwg: cosp cyvraith ei wlâd, ei gasâu gan bawb, a digovaint Duw.

77. Tri dyn y mae Duw yn eu caru: cadarn cyviawn, dewr trugarawg, a haol diedivar.

78. Tri dyn à vyddant noturiol i dri pheth: melinydd i ladrata, eglwyswr i ragrithaw, a chlerwr i gelwyddu.

79 Tri ynnill cybydd: poen yn casglu, goval yn cadw, a thristwch yn colli.

80. Tri pheth à geif dyn dyoddevus: cariad a'i adnapo, fyniant yn ei dravodion, a rhâd Duw ar a wnelo.

81. Tri pheth à geif dedwydd: cariad pob doeth a deddvol, bywyd heddychlawn, a llawenydd nevol.

82. Tri pheth à geif diriaid: ei gasau gan a'i adnapo, byw mewn ovn, a chosb yn y byd ar ol hwn.

83. Tair dedwyddgamp gwr: bod yn llawen yn ei dŷ, yn ddiwyd yn ei orchwyl, ac yn ddyddiwr rhwng ei gymmodgeion.

84. Tri pheth sy'n dyvethu'r byd: brenin fol heb gyngor, barnwr heb gyvianwder, a gwas heb uvyddawd.

85. Tri pheth à geir o godi yn vore: iechyd corf, ysgawnder deall, a chyvoeth bydol.

86. Tri menwydigion teulu: pendawd govalus, bugail cywir, a negeswr doeth brysgar.

87. Tri anfadw teulu: gorichwiliwr dioval, bugail anghywir, a chênad annoeth na ddolo yn ôl o'i neges.

88. Tri glwth byd: môr, dinas, ac arglwydd.

89. Tri pheth nid iawn ymddiried idd-ynt: iechyd henaint, hinon gauav, a dini-weidrwydd arglwydd.

90. Tri pheth nid callach credu y naill no'r lleill: llw gordderchwr, breuddwyd gwrach, a chwedl heb warant.

91. Tri pheth anheggor i ddoeth: gwranda-w, gweled, a thewi.

92. Tri pheth ar ddyn à bair hofi ei gyveillach: syberwyd, pwyll, a daioni.

93. Tri pheth byr eu parâd: rhyvedd-oldeb, gwagogoniant, a thegwch ieuengctid.

94. Tri dyn à ddywedant y gwir: plentyn, fôl, a dioval.

95. Tri pheth di glwyv di glevyd à vawr gystuddiant a'u harwain: cariad, cas, a galar.

96. Tri pheth à frwythlonant ddoeth-ineb: gwybod am à vu, ystyr am y sydd, o phryderu am o ddaw.

97. Tri pheth à arwain i dylodi: glodd-est, diogi, a mercheta.

98. Tri pheth ni wna ddyn doeth: myned ar hyd vôr lle gellir tir, gellwng i maes ei gyvrinach, a gellwng dydd i vnyed heibio heb wneuthur daioni.

99. Tri pheth à bair cywreinrwydd: galluogrwydd, awen ewyllysgar, a gwybodaeth o gelyyddgarwch.

100. Tri pheth cythreulig ar ddyn: cen-vigen, trachwant, a balchder.

101. Tri pheth à barant hawddvyd iech-

yd corf, meddiant ddiangen, a chydwybod lân.

102. Tri pheth à geir o ymgynneddvy yn dda: parch ac aurhydedd y bŷd, bodd-londeb meddwl a chydwybod, a derbyn da gan Dduw.

103. Tri pheth à bair i wr glôd a chym-meriad caredig: dywedyd yn dëg yn wyneb, rhoi gair da y'nghevn, a fyddlondeb cyv-eillach.

104. Tri pheth aunnivyr eu gweled: cyvoethog hael yn myned yn dlawd, ded-wydd yn myned yn ddiriaid, a chwerthin am ben y dŷn doeth ymbwyllgar.

105. Tri à vyddant oreu'r byd arnynt lle nas adnaper: celwyddogion, bradon, a lladron.

106. Tri pheth fôl eu gwneuthur: gweiddi hoi ô! cyn ynnill y gamp, cyvriv a bwrw ar ddydd cyn y delo, a barnu cyn gweled y diwedd.

107. Tri pheth à hir gynnaill ddirieidi ar ddyn: meddwdawd, godineb, ac ymladd-garwch.

108. Tri pheth ni wna ddoeth: dysgwyl am analladwy, tristau am anadveradwy, ac ovni anocheladwy.

109. Tri pheth balch: ceiliog ar ei domen ei hun, colwyn ar arfed ei weinyddes, a chrachswyddwr yn ei ansawdd.

110. Tair camp ganmawledig: haelioni Cymro, syberwyd Franc, a hyder Sais.

111. Tri rhywiogrwydd meddwl à bair syberwyd: tymmer goddevus, parodrwydd i rodidi, a llawen o gynneddv.

112. Tri pheth ni wrandawant ar gyngor ba crystal bynag y bo: brys, dig, a thrachwant.

113. Tri pheth iawn i wr ymladd yn eu plaid: ei wlad, ei gâr, a'i vywyd ei hunan.

114. Tri anheggor priodas, er gwynvyd-igrwydd o honi: cyttundeb diddig, cariad cydgalon, a chyvawch y ddau mewn daioni.

115. Tri pheth hardd eu gweled: cyt-tundeb rhwng brodyr, cymmwynasgarwch rhwng cymmodgeion, a chariad fyddlon rhwng gwr a gwraig.

116. Tri pheth, lle bo a'u percheno, nid rhaid mwy: tir rhywiog da ei drinaeth, gwraig dda ei champau, a deall da ynddo ei hunan.

117. Tair privgamp rhagrithwr: tyst-iolaethu yn wrthwyneb i air Duw, cy-huddaw yn anghyviawn, a barnu heb awdurdawd.

118. Tri pheth anwadad dros ben: cym-meriad gwŷr mawr neu arlwyddi, cariad merch, a llygedyn o haul mis Ionawr.

119. Tri dyn nid call rhygoelio i'r naill no'r lleill o honynt: hŷn no'i gymmydogion, rhodiadur o bell, a darllenwr llyfrau anghyviaith.¹

120. Tri pheth a gydgerddant â phob daioni â wneler: ynnill bydawl, anrhydedd a pharch gan ddoethion, a llawenydd cydwobod.

121. Tri pheth nid call ymyryd â nhwy: llywodraeth tŷ arall, cyngori pendevigion goludawg, a chwilio dirgelion Duw.

122. Tri pheth â ddiogelant i wr wasanaeth o gywirdeb: cariad a'i gwasanaetho, a'r modd a'i diogeler yw cariad am gariad; ynnill a budd, ac o'i roddi y diogelir cywir o wasanaeth; a chymmyred, â ddengys gymmeradwy ar â wneler yn wasanaeth, ac o'i ddodi y diogelir cywir ar wasanaeth.

123. Tair camp canmoladwy ar verch: tawedocerwydd, lledneisrwydd, a diweirdeb.

124. Tri dyn gwynvydig pei gwelent eu bod velly: gwr diangen, gwr di ddyled, a gwr di wraig.

125. Tri amryson â ddygwydd ar varwolaeth traws cadarn: ei gynneseiviaid am ei olud bydawl, pryvaid am ei gorf abwyawg, a chythreuliaid am ei enaid anvarwol.

126. Tri bendith â ddygant vendith Duw ar a'u cafo: bendith tad a mam, bendith y tlawd, a bendith bardd llinolin-gerdd.

127. Tri pheth anhawdd eu cuddio: menyn mewn cawl pŷs, mynawyd mewn cwd, a mursen mewn cell.

128. Tri rhyvel yn heddwech, ac nid ebrwydd y darwyddant: tri drwg, arglwydd drwg, a gwaig ddrwg.

129. Tri gair cyngor Teilo Sant: gwybydd dy allu, gwybydd dy wybodaeth, a gwybydd dy amser; ac o wybod y tri hyn cais ymwybod â'r deddvau y sydd arnad, y gan Dduw, a chan ddŷn, a chan ddos-parthau doethineb.

130. Tri pheth â ddylid eu hystyried cyn gwedyd: y modd, y man, a'r amser.

131. Tri pheth y sydd ac nid hawdd dwyn dyn oddiarnynt: ei varn, ei awen, a'i genedl.

132. Tri phen byd: dedwydd, celvydd, a diwyd.

133. Tri pheth â wnant wr yn vlaenor ar ei genedl a'i gymmodogion: golud, doethineb, a haelioni.

134. Tri chael niwyav yn y byd: gwybodaed doethineb, cydwobod lân, a chariad Duw.

¹ Neu, ac a vo vaen dros iaen. Llyvyr arall.

135. Tri cholled, a rhagddynt nid colled dim arall: colli pwyll ac ystyr, colli cydwobod lân, a cholli cariad Duw.

136. Tri pheth anhawdd eu cafael: tân oer, dwr sych, a thrachwantus deddvol.

137. Tri pheth rhydd i bob dyn: ei vyvyrdawd, ei varn, a'i lavar; achos heb hyny nis gellir na gwellaad na dangos ar wybodaed daionus.

138. Tri diogelwech dŷn: iechyd, rhyddyd, a chalon lân.

139. Tri pheth sy'n gyru'r byd ar gyveiliorn: addewidion arglwyddi, gwisgodd brawd llwyd, a syberwyd rheinverch.

140. Tri ovn a waethygant galon dyn: ovní gwedyd y gwir, ovní tylodi, ac ovní diawl.

141. Tri ovn â wellaant galon dŷn: ovní credu pob peth â glywer, ovní da y Byd, ac OVNI DUW.

Ac velly tervyna hyn o Driodd.

2. LLYMA DRIODD DOETHINEB EREILL O'R UN LLYVYR.

1. Tair caine y sydd ar ddoethineb: doethineb parth ag at Dduw, doethineb parth ag at bob cyd-ddyn, a doethineb parth ag at ddyn ei hunan.

2. Tri adnabyddiaeth â barant ddoethineb: adnabod Duw, adnabod calon dyn, ac adnabod calon ei hunan.

3. Tri anheggor doethineb: awen, gwybodaed, a dosparth.

4. Tri chadernyd doethineb: iawn, prydverth, a galledig.

5. Tri pheth â geir o ddoethineb: da'r byd, dyddanwech meddwl, a chariad Duw.

6. Mewn tri pheth ydd ymddengys doethineb: awen, gwybodaed, ac ymddwyn (ymarwedd).

7. Tair ymgais doethineb: deall anian o awen, gweled gwirionedd o'i ymbwyllaw, ac ymarver â chariad a thangevedd.

8. Tri pheth ar ddyn a'i gwnant yn ddoeth ac yn dda: cynneddvau, gwybodaed, a galliaen.

9. Tri pheth nis gellir doethineb lle byddont: trachwant, gloddest, a balchder.

10. Tri pheth nis gellir doethineb heb-dynt: haelioni, dirwest, a rhadverthwech.

11. Tri nôd cywirdyn: genau tawedog, llygad digildrem, a gwynebpryd divraw; sev a'r tri yn un.

12. Tri nôd lleidyr: tavawd holgar, llygad chwilgar, a gwyneb brawychus gocheldrem; sev a'r tri yn un.

13. Tri chynneiliad doethineb: calon yn ymsynwyrav, iaith i ddadgan, a chôv i gadw.

14. Tair fordd ydd edrycher am à vo dyn: yn y peth nas gwypo, y pryd nas gwypo, a'r màn nas gwypo.

15. Tri pheth à ddylid eu selwi gyntav ar ddyn: tavod, defod, ac ymmod: can mai o'i anian a'i athrylith y tyvant.

16. Tri pheth ebrwydd yn ymddangos ar ddyn: pwyll, serch, a chās.

17. Tri pheth nid hawdd i ddyn eu cuddiau ynddo ei hunan: llawenydd, tristwch, ac asbri.

18. Tair fordd ydd adnebyddir dyn: wrth ei ymadrawd, wrth ei ymarwedd, ac wrth varn ei gymmodogion am dano.

19. Tri pheth à barant anmhwyl: edludd awen, gormes anoddeviadawl, a gwrthladd cydwybod.

20. Tair llwybr doethineb: llwybr ymgais, llwybr gwybodau, a llwybr cydwybod.

21. Tair priv gamp doethineb: edrych ar bob peth, dyoddev wrth achos pob peth, ac yngadaw yn rydd oddiwrth bob peth.

22. O dri pheth y mae barn gyvianw: o wybod y gwir, o ganvot augen, ac o gariad haelionus.

23. Tri phriv athraw dŷn: synwyr o anian yn dirnad, pwyll o ymgais yn ystyried, a chydwybod o achreth yn barnu; ac nis gellir cyrlawn a chyvianw ar wybodau doethineb heb addysg y tri hyn.

24. Tri pheth nid ydynt ond un o gysevin ymdardd: gwirionedd, cyvianwder, a thrugaredd; sev o'r un cariad y daw y tri hyn; sev yw cariad y cwbl ar ddoethineb.

25. Tair sail deall: gwybod pwys a gwrthbws, gwybod dygwydd a gwrthddygydd, a gwybod barn a gwrtharn; ac o'r rhai hyn deall; sev yw deall medru ar vod a gwrthvod, herwydd dichonoldeb.

26. Tri pheth à rwym ddaioni ar ddŷn: ei wneuthur unwaith ei hun, ei ovin unwaith gan arall, a'i ganmawl unwaith yn arall, neu yn nghlyw arall.

27. Tair fordd y mae gyru daioni ar ddŷn: canmawl daioni à wnaeth ev yn nghlyw arall o ddaionus, gwneuthur daioni yn ei wŷdd ev, a thewi ar vai à vo arno ev.

28. O dri chynghor ynghyd y cefir un cynghor da: cynghor câr, cynghor gelyn, a chynghor ei gydwybod ei hun.

29. O dair iaith y ceir iaith gwirionedd: iaith anian, iaith ymbwyll, ac iaith cydwybod.

30. Tri devnydd pobdeddvoldeb: addysg, pwyll, a chydwybod.

31. Tri pheth à wnânt varn a beirniad cywir: ystyriaeth, ymoddev, a medru ar à el wrth varn.

32. Tri bânogion doethineb: pwyll, cyvianwder, a thangnev o garedigrwydd.

33. Tri phriv gynneddvau daioni: dywedyd y gwir er gwaethav oll, caru pob daioni, a dyoddev yn lew dros pob gwir a daioni.

34. Tri pheth nid rhaid goval nas ceir o garu'r iawn yn mhob peth a'i wneuthur: cariad, clôd, a chyvoeth.

35. O dripheth y mae celvyddyd: deall, cov, ac arver.

36. Tri pheth à wedant yn well no thavawd beth à vo mewn dyn: ei law, ei lygad, a'i ymdawr.

37. Tri pheth da iawn eu meddu cyn y dyweter à vo'n gelwydd: synwyrbwyll cadarn i ddychymyg, cov da rhag gwrthddywedyd à ddywetpwyd yn ôl llaw, a fol i wrandaw ar à ddyweder.

38. Tri pheth trwsgl y sydd, a lle a'u gweler trwsgl pob peth arall ar gorf a meddwl: troed, llaw, a llavar.

39. Tri pheth à gydgerddant â phob daioni à wneler: ennill bydawl, parch ac anrhydedd gan ddoethion, a llawenydd cydwybod.

40. Tair cainc dyledswydd dŷn: ymgfarchwel â Duw, llesâu dŷn, a gwellhau gwybodau.

41. Tri chyvarwel deall: iawn, hardd, a llesawl.

42. Tri pheth, nid gwlad lle nas cafer: llavuriaeth, cyvraith, a chrevydd, sev golychwyd.

43. Tri pheth à wnânt ddŷn yn anneddvol: ovin, chwannocrwydd, ac anwybodaeth.

44. Tri pheth anhawdd eu gorchvygu: glewder, cariad, a chydwybod.

45. Tri pheth ni vavr brisier am danynt onid elo yn ry hwy: cynghor câr, rhybudd oedran, a barn cydwybod.

46. Tri pheth er cael beunydd yn ddi-baid á geisiant ragor: môr, meddwyn, a chybydd.

47. Tri pheth à ddylid eu cadw vyth yn egored: clust, llygad, o deall.

48. Tri pheth gorau vydd eu cadw ynghaued oni bo achos cyvianw: dwrn, genau, a meddwl.

49. Tri pheth à wnânt ddyn yn waeth nog anivel: caru'r bol, caru golud, a charu clôd dynion yn vwy no bodd Duw.

50. Tri pheth à wnânt ddyn yn ogyvuwch ag angel: caru pob daioni, caru ymgardodi, a charu boddâu Duw.

51. Tri pheth er cael y cyvan ni welant vyth eu digon : môr, corffan, ac arglwydd.

52. Tri pheth o'u dirmygu à dynant ddial : cynghor gweledydd, barn pwylllog, a chwyn tylawd.

53. Tri chynghor y dylid yn bènau eu gwrndaw, can nas buant erioed amgen no da : cynghor tymmor, cynghor oedran, a chynghor cydwybod.

54. Tri chynghor nid mynych y byddant ar gam : cynghor cyvamwain, cynghor doeth bucheddol, a chynghor gwr ni wrandawoedd erioed ar un cynghor.

55. Tri pheth meltigedig eu symmud : fin tîr, hynt dwr, ac arwydd fordd ac arllwybr.

56. Tri phriv gyverthi doethineb : cariad, gwirionedd, a gwrhydri.

57. Tri pheth nis gellir vyth eu gweled yn ngwirvodd eu llawnvaint : sev cynneddvau da, cynneddvau drwg, a chynneddvau awenbwyll.

58. Wrth dripheth y bydd oll à wnelo dyn : wrth ryddydd, wrth gosp, ac wrth obrwy : ac nis gellir à vo amgen ar à wnelo dyn yn ei iawn bwyll.

59. Mewn tri pheth y gwelir privgynneddvau enaid dyn : yn à vo yn ei ovni, à vyno ei gelu, ac à vyno ei ddangos.

60. Tri gweddus y sydd, ac ni bydd llawer yn anwedus lle a'u gweler ac a'u cafer : iaith weddus, dillad gweddus, ac ymmod gweddus.

61. Tri pheth sy'n dangos gallu dŷn : nas gall vod hebddo, nas gall ei guddio, ac nas gall na ei garu na ei gasân.

62. Tair llath vesur pob dŷn : ei Dduw, ei ddiawl, a'i ddiawr.

63. Tri ymgyfarwel gwybodaeth : awen, pwyll, ac egni.

64. Tri pheth à geir ynghyd yn ddiamgen : ymgais, ymgar, ac ymgael.

65. Tri pheth ni ddifyg vyth eu cael : peth golud o ddiwydrwydd mawr, peth anrhydedd lle a'i dirperer yn vawr, a pheth gwybodaeth lle a'i ceisier yn vawr.

66. Tri ymgael à gadarnâant ymgais : bôdd dyn, bôdd cydwybod, a bôdd Duw.

67. Tri pheth ni ddifyg iddynt eu mawl : haelioni, cyviaunder, a gwybodau.

68. Tri pheth moladwy ar ieuanc : tawedigrwydd, diwydrwydd, a boneddigeiddrwydd.

69. Tri pheth moladwy ar hên : cynghori yn serchawgwyn, haelioni dwyvolgamp, a doethineb diymged.

70. Tri pheth ni saiv dim o'u blaen a'u gwrthwynepon : pwyll, amynedd, a gwirionedd.

71. Tri pheth ni ddifyg llwydd iddynt lle y bont gyviawn : pwyll, ymgais, a gobaith.

72. Tri pheth y gwna mawl dyledus ac haelionus : y gorchwyl yn hawdd, yr ymbwyll yn ddychymygawr, a'r gobaith yn gadarn.

73. Tri pheth da iawn eu meddu : cartrev o drev tād, crefft o gelyddydd, a brait o vonedd cynhenid.

74. Tri pheth gwell no'r rhai hyny : corf iachus, gwybodau a chynneddvau moliannus, a rhyddydd o hawl.

75. Tri pheth gwell no'r cwbl : pwyll ynniawl, calondid amyneddgar, a chydwybod lân.

76. Tri arddangos llesioldeb gwybodau : doethineb, dwyvoldeb, a thangnevoldeb.

77. Tri dyn nid call rhygoelio yn vawr à ddywetont : gwr o bell, gwr hŷn no'i gymmydogion, ac à vo vaen dros iaien.

78. Tri pheth y sydd ar wirionedd ni waeth beth à vo ev à ddylid ei ddywedydd, ni waeth pryd na lle nag achos a'i dyweter, ac ni waeth beth à ganlyn o'i ddywedydd.

79. Tri phrif anghudd dŷn, ac wrthlynt a'i adwaenir : trem ei olwg, achaniad ei lavar, a'r modd ydd ymchwyv.

80. Tri pheth ni cheir o'u caru a'u chwennych yn ormodd : canmoliaeth, hawddwydd, a golud.

81. Tri pheth à ddivlanant o'u covleid-iaw gormodd : hawddwydd, clôd, a da'r bŷd.¹

82. Tri pheth ni châr Duw à garo eu gweled : gweled ymladd, gweled anghenvil, a gweled rhodres balchder.

83. Tri pheth y sydd a chyda'r trydydd nis gellir hebgor y ddau gyntav : sev à ddiehon, à ddylai, ac à vynai.

84. Tri pheth à ddylid eu hystyried cyn y gweter ambell peth : y môdd, y mân, a'r auser.

85. Tri dyn o garu tri pheth à garant à ddylaint : gorddyar y gwynt, baran,² y tdnau, ac angerdd y daran.

86. Tri pheth na chared neb a'u hangharo : rhogleu y meillion, blâs llaeth, a chân adar.

87. Tri thebygaeth dŷn i ddiawl : ovni plentyn, maglu'r fordd, a chwerthin am ben y drwg.³

88. Tri dyn y dylai pawb edrych yn serchog arnynt : sev à edrych yn serchog ar bryd a gwedd y ddaiar, ac ar blant bychain, ac ar ymbwyll celvydd.⁴

¹ Tri pheth à gollir o'u mawrygu.

² Qu. Baranlleu? I. M.

³ Mewn llyryr arall val hyn : mewn tri pheth y bydd tebyg dyn i ddiawl, &c.

⁴ Llyryr arall val hyn : Ar wyneb y ddaiar, ar blant bychain, ac ar gelyddwaith ragorgamp.

89. Tri dyn ni châr ei wlâd: a garo ei vol, â garo gyfoeth, ac a garo esmwythder corforawl.¹

90. Tri pheth nid call eu canmawl, neu eu hanghanmawl: ymborth, gwlad, a cheraint.

91. Wrth dri pheth ydd adnebyddir dŷn yn ebrwydd: wrth â gâr, wrth nas câr, ac wrth a'i câr, neu a'i anghar.²

92. Tri nód dwyvolder: gwneuthur cyviawnder, hofi trugaredd, ac ymddwyn yn uvydd.

93. Tri ovn gŵr: ovni digio Duw, ovni gwneuthur trais ac anghariad, ac ovni camddarwedd ar ei gynneddvau.

94. Tri ovn anwr: ovni dŷn, ovni diawl, ac ofni tylodi.

95. Tri pheth â wnant ŵr: glewder, cyviawnder, ac hynawsder.

96. Tri pheth byr eu parâd: rhyvedd-oldeb, gwagogoniant, a thegwch ieuenetid.

97. Tri pheth nid hawdd ymddarbod ag wynt: bânau celvyddyd a gwybodaeth, treigladd awen ac athrylith, a thervynau doethineb: can nis gwelir ac nis gellir craf ar hyd, a lled, a dyvnder, ac uwchder y pethau hyn.

98. Tri pheth â barant gywreindeb: gallu corforawl, medrusder celvyddyd, ac awen ewyllysgar.

99. Tri pheth nid hawdd ac ev á ddylid deddv a dosparth arnynt: parch, llawenydd, ac arveroldeb.

100. Tri pheth ni vyddant hardd heb arnynt ddeddf a dosbarth: syberwyd, gwroldeb, ac addysg.

101. Tri pheth nis gellir na deddv na dosbarth gadarn arnynt: serch, awen, ac angen.

102. Tri chyvreidiau doethineb: awen, dysg, ac ymddwyn.

103. Tri pheth â lanwant wagder: dadwrdd anghall y'mhen gwâg, chwerthin anghall o galon wâg, a llaid budreddus mewn fynon wâg; sev doethineb á yr i maes y dadwrdd, a syberwyd cynneddvola yr i maes y chwerthin, a dwr gloywfrwd á yr i maes y llaid.

104. Tri pheth anrhydeddus ar ddŷn: ymgaloni mewn advyd, ymwarâu mewn llwyddiant, ac ymddwyvoli y'mhob un o'r ddau.

105. Tri phriv athraw dŷn: awenserch ymgais pwyll vstyrgar, a chydwybod ddeddvola; ac hebddynt nis gellir gwybyddiaeth gyviawnder ar ddim; sev ydynt y tri athraw anianawl.

¹ *Llyeyr arall va! hyn*: Tri dyn ni châr na'i wlâd, na'i Dduw, &c.

² *Llyeyr arall*: Wrth â gâr, wrth â gasâa, ac wrth a'i câr neu a'i casâa

106. Tri athraw dwyvolion dŷn: avlwyddiant bydawl, nychdawd corforawl, a gelyniaeth anhaeddiannawl; ac nid oes namu Duw yn wared rhagddynt

107. Tri pheth gorau eu cadw yn nghauad: genau, dwrn, a meddwl.

108. Tri pheth gorau eu cadw yn egored: clust, llygad, a deall.

109. Tri chydymaith y sydd i ddiawl: balchder, cenvigen, a thrais (a thrachwant.)

110. Tri bânogion daioni: doethineb, gwroldeb, a chariad; a lle ni byddant y tri y'nghyd ni cheir cynneddvau daionus.

111. Tri pheth â ddadanhuddant athrylith a chynneddvau anianawl dŷn: ei olwg, ei lavar, a'i ymodiadau.

112. Tri pheth â barant i ddŷn ymddoethâu: advyd, aviechyd, a gelynion.

113. A thri pheth y dylid amcanu pob gweithiau a gwybodau daionus: â'r holl serch, â'r holl ddeall, ac â'r holl allu.

114. Tri pheth â ddangosant liw meddwl dŷn: â geisio ei gelu, â chwennycho ei ddangos yn amlwg, ac â ovno'n vawr.

115. O dri pheth y ceir gwybodaeth gyviawn ar bob peth: gweled, clywed, a theimlaw; ac o'r tri hyn y mae'r deall; ac hebddynt nis gellir na phwyll, na deall, na gwybod ar ddim yn iawn.

116. Tair barn â rydd ar bob peth, a heb y tair y'nghyd nis gellir barn gyviawn ar ddim: barn câr, barn gelyn, a barn cydwbybod.

117. Tri thŷb anwedus ac anghyviawn ar bob dŷn o'r bŷd: tybied ei hun yn ddoeth, tybied pawb ereill yn annoeth, a thybied y gwedd arno bob peth â vyno.

118. O dri pheth y ceir crêd ar wirionedd: o gredu pob peth, o anghredu pob peth, ac o gredu ni waeth beth.

119. Tri pheth o'u deall yn iawn â barant heddwch a thangnef: syrth anian, hawl cyviawnder, a llavar gwirionedd.

120. Tri pheth â gynnal addysg: synwyr, ymgais, a dichwain.

121. Tri ymwrdd annoethineb: ymwrdd rhyvel, arv tros arv, neu ladd tros ladd; ymwrdd cyvraith, cosp dros gosg; ac ymwrdd casineb, gogan tra gogan.

122. Tri ymwrdd doethineb: addysg tros addysg, pwyll dros bwyll,¹ a chariad tra chariad.

123. Tri pheth hawdd ag un llygad hanner egored eu gweled: syrth anian, deddvau cyviawnder, a govynion cariad: â'r un modd mor hawdd gweled eu

¹ *Llyeyr arall*: pwyll tra phwyll, a chymmwynas tros gymmwynas.

gwrthyddion; sev ydynt dirieidi, câs, ac anwiredd (anghyviawnder).

124. Tri lleverydd gwirionedd: gair, gweithred, ac awendawr; a chanddynt y ceir à vo gwir; a lle y bo'r tri yn un y ceir diogel ar wirionedd.

125. Tri anhebgor cynghor da: dwyn ewyllys, da, rhyddyd ymadrawdd, a deall yr achaws.

126. Tri pheth nid rhaid pryder nas cefir: peth llwyddiant lle bo mawr a'i hymgais, peth parch lle bo mawr a'i dirper, a pheth doethineb, lle bo mawr a'i myvyria.¹

127. Tri pheth à welant yn y tywyll: cariad, crebwyll, a chydwybod.²

128. Tri pheth ni welant ddim, er maint y goleuni: trachwant, trachas, a diogi.

129. Tri pheth à wneir yn y tywyll o rôdd a dewis; à wneler gan drais, à wneler gan drachwant, ac à wneler gan anwr.

130. A welo dri pheth ni wel ddim arall: balchder yn hardd, tragolud yn vuddiol, a diogi yn wynvyd.

131. Tair sail celyyddyd: pwyll, ansawdd, a gorvol; ac o'r tri hyn y daw pob dosparth ar wybodau a chelyyddydau; ac nid oes à él yn eu herbyn.

132. Tair cors anwybodaeth, ac a luno ynddynt ni vawr wybydd à ddylai: balchder, trachwant, ac annarbodrwydd.

133. Tair pont y sydd dros y corsydd hyn: addwynder, haelioni, a diwydrwydd.³

134. Tri pheth à ddiwrynant awen a gwybodau: ysmalâwch, ovnoerwydd, ac anynadrwydd.

135. Tri anghydvodogion doethineb: balchder à gwynvyd, gloddest ag iechyd, ac ysmalâwch à llawenydd o gallineb.⁴

136. Tri pheth analledig eu bod yn wastadawl gydag un dŷn ba bynag: nerth, gwynvyd, a challineb.

137. Tri pheth y dylai pob dŷn sôn am danynt yn wahanol: llawer am à gâr ac am à gafo'n gymmwynas, ychydig am a'i anghâr, ac à gafo'n anghymmwynas, a dim am à wnelo ei hunan yn gymmwynas i gâr, neu yn anghymmwynas i elyn, neu i a'i hanghar.

138. Tair gweithred ddwyvol y sydd: cynnorthwyaw gwa'n a thlawd, cymmwynas i elyn, a dyoddev yn galbnoeg y'mhlaid pob iawn.

¹ *Llyvyr arall*: Lle bo mawr a'i ymchwil.

² *Llyvyr arall*: Cariad, awen, a chydwybod.

³ *Llyvyr arall*: gwarineb, haelioni, ac ymgais ddiwyd.

⁴ *Llyvyr arall*: Tri anghydvodogion gan ddoethineb, &c.

139. Tri pheth à ddylid eu traselwi ar bob dŷn: y son am dano, yr olwg arno, a'i sôn ei hunan am ereill ac am bethau.

140. Tri achosolion pob peth o gyntevigaeth: angen, dewis, a dygwydd; ac o un o honynt y daw ac y gwneir pob peth.

141. Tri chyntevigaeth deall: serch, egwyddawr, a gwrthddrych.

142. Tri chyntevigaeth gallu: bryd, ymgais, a threvn.

143. Tri chyntevigaeth gwybod: syniaw, deall, ac ewyllys.

144. Tri chyntevigaeth bodoldeb hanedigawl: devnydd, ansawdd, ac ymmod.

145. Tri chyntevigaeth hanvod, sev ydynt tri angeneddyl Duw, nid amgen; nerth, gwybod, a chariad; ac o gynghyd y tri bodoldeb a hanvodoldeb.

146. Tri angeneddyl bodoldeb Duw: sylwedd, bywyd, ac ymmod; ac o'r rhai hyn pob sylwedd, a bywyd, ac ymmod, yn dreigledig o hân; sev o Dduw a'i ddevnyddion y mae pob peth.

147. Tri angeneddyl bywyd; gni, gwybodoldeb, ac ymmod.

148. Tri pheth à ddylid eu deall yn gyviawn ar bob celyyddyd: bânogion, advânogion, ac anmânogion; ac heb eu deall a'u gwybod yn gyviawn nis gellir na dysg na dosparth ar unrhyw gelyyddyd ba bynag.

149. O dripheth y ceir llwydd a bendith: bôdd arglwydd priodawr, bôdd golychwydwr neu ofeiriad fydd, a bôdd bardd llinolingerdd.

150. O dri bendith y ceir bendith Duw: bendith tād a mam, bendith clâv a chlwyvus, a bendith estron advydig.¹

151. Tri thryvydolion gwybodaeth, ac nid gwybodaeth gyviawn lle nis cefir hwynt: heddwch, gwirionedd, a threvn; a'r tri hyn a' wnant gyviawnder, ac o hyny gwybodau yn lle dichellion.

152. Tair sylvaen doethineb: ieuencid i ddysgu, cōv i gadw à ddynger, a deall i ymarver yn gyviawn a'r gwybodau à ddysged, a'u trevnydu er lles ac anrhydedd a'u gwypo.

Ac velly y tervyna hyn o Driodd Doethineb, à gevais i o Llyvyr Thomas Lewys o Lechau.

(Ebai Thomas ab Iwan o Dre Bryn.)

3. LLYMA DRIODD DOETHINEB EREILL,

à gasglwyd o Lyvrau amryvaelion Rhisiart Iorwerth, a Davydd Benwyn, a Watkin Powel, a Syr Sion Gruffydd o Langralllo,

¹ *Llyvyr arall*: bendith tād a mam, bendith tlawd a chlâv, &c.

a Morys Davydd o Ben y Bont ar Ogwr, genyv vi Thomas ab Iwan o Dre Bryn, yn y vlywyddyn 1679.

1. **TRIRHYW** doethineb y dylai bob dŷn eu hystyried, a'u gwybod, a myned yn eu hôl: parth ag at Dduw, parth ag at ei gyd ddŷn, a pharth ag at ei hunan.

2. **Tri ardderchogion** doethineb: heddgargwch, cyviawnder, a gwybodau moliannus.

3. **Tri ymleveryddiaid** doethineb: awen, deall, a chydwybod.

4. **Tri blaenoriaid** doethineb: ystyriaeth awengyrch, prawf o ddiwydrwydd ymgais, a serch ar wybodau daionus.

5. **Tri deivnogaeth** doethineb: ystyriaeth, gwybodaeth, a chynneddvau meddwl serchogaidd.

6. **Tri anhebgorion** doethineb: serch, ymgais, a gweithred.¹

7. **Tri pheth o'u cael y'nghyd â wnânt ddoethineb:** deall ystyrgar, diwydrwydd ymgeisgar, ac addwynder tangnevgar.²

8. **Tri anhebgorion ystyriaeth:** gwybodaeth parth ag at â ystyrier, serch dewisgyrch at yr hyn a ystyrier, a rheidioldeb er lles y peth â vyther yn ei ystyried.

9. **Tri anhebgorion diwydrwydd ymgais:** gallu corforawl, deall digonawl, a serch awenawl.

10. **Tri devnyddion anhebgor addwynnder:** tangnevgargwch, llawenydd serchogaidd, ac uvyddawd gwylderus.

11. **Tri pheth ar ddŷn y dylai bob doeth eu hystyried yn ddyvnbwyll:** nwydoldeb golwg, a chaniad llavar, ac arwyddoldeb ymmod.

12. **Tri pheth nis gellir doethineb cyfiawn hebddynt:** awen leuwerlawn, ymgais egniawl, ac athrawiaeth ddeddvawl.

13. **Tri pheth â wnânt lwybrau doethineb yn ddirwystrau:** meithriniaid bucheddawl gan rieni, addysg ar ddeddvoleb cyviawn gan athrawon, ac ymgysyllachu â doethion cynneddvawl yn unig.

14. **Tri phriv athraw doethineb:** pwyll deallgar, addysg ar wybodau moliannus, a chydwybod ochelgar.

15. **Tri chadernyd doethineb:** côv i gadw, ystyriaeth awenserch, ac ymarver cynneddvawl.

16. **Tri pheth a yrantaddysg a gwybodau ar ddoeth:** ystyrbwyll, syniadu yn awen gyrch, ac ynniau cydwybod.

17. **Tri athraw annoeth:** anfodion o ddrwg ymddwyn, cyvraith gwlâd, a dialon Duw.

¹ *Llyr arall:* awen, ymgais, a chynneddvau moliannus.

² *Deall, diwydrwydd ac addwynder.*

18. **Tri angeneddyl doethineb:** anrhyddedd gan ddynion, llawenydd meddwl, a bôdd Duw.

19. **Tri angeneddyl annoethineb:** câs ac ymlid anmharchus gan ddynion, tristwch cywilyddvawr meddwl, a digovaint Duw.

20. **Tair gobyr doethineb:** ennill bydawl, meddwl heddychawl, a llawenydd tragwyddawl.

21. **Tair gobyr annoethineb:** colledion bydawl, meddwl cystuddiawl, a gweled pob iawn pan y bo'n ry hwyr mewn coll tragwyddawl.

22. **O dripheth y ceir doethineb:** ystyr-ied syrth ac anian, ymoven am wirionedd, a goddev dros bob iawn a phrydferth.

23. **Tri pheth â ddangosant ddoethineb:** medru ar y celwydd lle cyfyrrder ag ev, caru ac ymarver â gwirionedd, a gochelyd pob peth â ovyn cêl a chudd.

24. **Tri ychydig a ddangosant lawer o ddoethineb:** ychydig valchder, ychydig trachwant, ac ychydig chwedleia.

25. **Tri pheth ni wna na doeth na dwyvawl:** dysgwyl ag un llygad, gwrandaw ag un glust, a chynnorthwyaw ag un llaw.

26. **Tri pheth nid hawdd ymddarbod ag wynt:** bânau celvyddyd a gwybodaeth, treiglâd awen, a thervynau doethineb; can nis gellir gweled hyd, a llel, ac uwchder, a dynder y pethau hyn, ac nid oes ond Duw â'u gwyr.

27. **Tri pheth nid oes â saiv o'u blaen ac â'u gwrthrym:** gwirionedd, pwyll, ac amynedd.

28. **Tri phriv wrthyddion y sydd mawr a bach, oer a thwym, a goleu a thywyll;** ac o addasder neu anaddasder trevn ar y pethau hyn y bydd cyviawnder neu anghyviawnder.

29. **Tri phrivynnau'r enaid:** serch, deall, ac ewyllys.¹

30. **Tri rhagynnau'r enaid:** pwyll, cydwybod, a gwaith,² sev gweithred; sev a'u bernir yn ragynnau am nas byddant ond o dadogaeth a pheiriad y tri phrivynnau.

31. **Tair privweithred deall dŷn:** ystyr, dewis, a gwneuthur.³

32. **Tri pheth â darddant o iawn ymarver ag ynniau yr enaid:** gwybodau, gallïau, a chynneddvau da.

33. **Tri athraw ynniau dyn:** synwyr o reddw awenawl, cydwybod o varn ystyrgar gan ddeall, a dichwain bywyd; ac o'r tri hyn y mae gwybodau.

¹ *Llyr arall:* serch, deall, a myn.

² *Llyr arall:* pwyll, cydwybod, a gweithred.

³ *Llyr arall:* ystyr, dewis, ac ymarver.

34. Tri pheth da eu syniadau ar bob peth: agwedddoldeb, peiriadoldeb, a chynghlynadoldeb.

35. Tri oferyndawd pob gweithred: serch, cās, ac ymbraww.

36. Tair sylvaen deddv a chynneddv: cyvawnder o ymbwyll, cydwybod o drugaredd, a threvn o ddeall ar well a gwaeth.

37. Tair sail gwynvydigrwydd: boddlondeb, haelioni, a deall.

38. O dri pheth y mae deall gwahanredawl: selw ar agwedddoldeb, ymoddev â gweithredoldeb, ac o hyny barnu ar lesioldeb.

39. Tri dawn penav Duw i ddŷn: llavar, deall, a serch.

40. Tri rhagorau daionusder: addwyynder, haelioni, a phwyllgarwch.

41. Tri achos pob anneddvoldeb: hunanoldeb, anystyriaeth, a llerwineb diymdawn.

42. Tri pheth à wedant beth à geir y'mhob dŷn: tavawd, llaw, a llygad;¹ sev o syniadu yn vanolddoeth ar bob un o'r tri.

43. Tri pheth anrhydeddus ar ddŷn: bod yn gywir, bod yn wrol, a bod yn gelyydd.

44. Tri pheth à ddangosant ddoethineb dŷn: ei vod yn govus o'i wybodaeth, yn gyvarwydd yn ei orchwyl, ac yn ystyriaethus yn ei amcan.

45. Tri pheth à ddywedant yn dda am ddŷn: bod yn syniadus, bod yn gyveillgar, a bod yn hedddgar.

46. Tri pheth à ddylynt vod ar bob cār a chyvaill: cywirdeb, deddvoldeb, a gwroldeb.²

47. Tri pheth à wnânt ddŷn ynddaionus: gwyllys, gwybodaeth, a moddion; ac nis gellir nemmawr o ddaioni yn nifyg un o'r tri hyn.

48. Tri pheth y'nghyd à wnânt olud: deall, daionusder, a da'r byd; ac o iawn ymwneuthur â'r tri hyn y ceir bendith a bodd Duw.

49. Tair llathvesur pob dŷn: ei Dduw, ei-ddiawl, a'i ddiawr.

50. Tri pheth anweddus ac anverth ar bob dŷn: traserch diymbwyll, trachas diachos, a bod yn ddiymdawr â phob peth.³

51. Tri pheth o'u deall à barant heddwch a thangnevoldeb: sywrth anian, hawl cyv-iawnder, a llavar gwirionedd.

52. Tri pheth à wnânt gyv-iawnder: gwirionedd, pwyll, a thrugaredd.

¹ *Llyvyr arall*—Llavar, llaw, a llygad.

² *Llyvyr arall*—Cywirdeb, gwroldeb, a thangnevoldeb.

³ *Llyvyr arall*—A bod heb na serch na chas at ddim yn y byd.

53. Tri pheth à wnânt ddwyvoldeb: cariad, cyv-iawnder, ac uvudddawd.

54. Tri pheth y sydd ac ni chār Duw a'u caro: gweled ymladd, gweled anghynvil, a gweled rhodres balchder.

55. Tri pheth y dylai ddŷn à vynai addysg: gwrndaw, gwirionedd, a thewi.

56. Tair fordd y chwilir calon dŷn: sev yn y peth nas gwypo, y modd nas gwypo, a'r pryd nas gwypo.¹

57. Tair sylvaen dedwyddyd: cyv-iawnder gweithredawl, gwirionedd gwybodedig, a thrugaredd ynniawl.

58. Tair fordd y daw crêd ar bob peth: sev o gredu pob peth yni wyper amgenach, o anghredu pob peth yni wyper paham ac ydd adnaper y tystion, ac o gredu ni waeth beth lle bo a'i tystia yn gredadwy.

59. Tair fynon gwybodaeth y sydd: pwyll, ansawdd, a gorrnod.

60. Am dri achos y ceisir gwybodaeth: budd, prydverthwch, a dyledswydd.

61. Tri pheth serchog ar ddŷn: haelioni, doethineb, a thangnevoldeb.

62. Tri pheth y sydd na chared neb a'u hangharo: blās laeth, sawyr meillion, a chān adar y coed.

63. Tri chyvreidioldeb daioni: gwybod-aeth, ystyriaeth, a chariadoldeb.

64. Tri pheth y sydd ac nid hawdd dwyn dŷn oddi arnynt: ei varn, ei serch, a'i genedl.²

65. Tri pheth à ddylid eu syniadau ar bob peth: ei hynodrwydd, ei briodoldeb, a'i weithredoldeb.³

66. Tri pheth y sydd iddeu hystyried cyn gwedyd: y modd, y māt, a'r amser.

67. Tri pheth à lygrant gynnueddvau dŷn yn gwbl: tra medddawd, tra godineb, a thra ysgymmyndawd.

68. O dri pheth y mae gwybodaeth gyv-iawn: awen, pwyll, a gwirionedd gwybodedig.

69. O dri pheth y mae pwyll: serch, ovn, ac ymbraww.⁴

70. Tri anhebgorion cynghor: gwyll-ygarwch, gwybodaeth, a rhyddyd llavar.

71. Tri thyb anweddus ar ddŷn: tybied ei hun yn ddoeth, tybied arall yn fōl, a thybied y gwedd iddo à vyno.

72. Thri thywysogaeth serchog: digrivwch, haelioni, a syberwyd.

¹ *Llyvyr arall*—Yn y peth nas tybio, y modd nas tybio, a'r pryd nas tybio.

² *Llyvyr arall*—Tri pherchenog y sydd ar bob dyn, ac nid hawdd ei ddwyn oddi ar un o honynt: ei serch, ei varn, a'i genedl.

³ *Llyvyr arall*—Ei nodoldeb, ei briodoldeb, a'i weithredoldeb.

⁴ *Llyvyr arall*—Serch, ovn, a buddioldeb.

73. Tri thywysogaeth pwyllgar: mwyn-der, arawch, a chadernyd.

74. Tri thywysogaeth doeth: gwybod-aeth, heddwch, a golud bydawl.

75. Tri thywysogaeth dedwydd: gwybod gwirionedd, gwneuthur daioni, a goddev yn amyneddgar.

76. Tri thywysogaeth awen: myvyrdawd, llwyddymgaïs, a bodd doethion.

77. Tri pheth à wnânt wroldeb: cyviaunder, haelioni, a chadernyd meddwl.

78. Tri pheth anverth ar bob dŷn: gloddest, dichell, a llid; a hwy a'i dyfethant ev yn y diwedd.

79. Tri pheth anverth eu clywed: serthedd neu vrynti, celwydd, ac athrawd; ac nid gwell a'u gwrandawr nog a'u gweto.

80. Tri pheth fiaidd ar bob dŷn a'u harwedd: bod yn gelwyddgar, bod yn ddialgar, a bod yn ariangar.

81. Tri pheth diserch ar ddyn: rhospusder, anynadrwydd, a bod yn ogangar.

82. Tair camp gythreulig ar ddŷn: gormes, cenvigen, a balchder.¹

83. Tri pheth sy'n ymborth ar dwyll: serch, oŷn, a diogi.

84. Tri pheth y ceif diwydrwydd: llwyddiant bydawl, iechyd corforawl, ac anrhydedd gwladawl.

85. Tri pheth y ceif deddvawl: anrhydedd gan ddoethion, braint gwladawl, a llawenydd meddwl.

86. Tri pheth à wna gwybodaeth: goruchaviaeth gwladawl, ynnill bydawl, a dyddanwch cydwybodawl.

87. Tri pheth y ceif dedwydd: câs pob diriaid, cariad pob doeth, a gwynvyd nevawl yn dragywydd.

88. Tri pheth anghall i ddyn eu gwneuthur: ymladd dŵn moel à haiarn gwynias, llochi pen ci cyndeiriawg, a chellwair ag anghall gwladaidd.

89. Tri anghallder call: dadlu ag anghall, ymgyvrinaw ag anghall, a cheisiau gyru syberwyd a moesgarwch ar anghall.

90. Tri pheth nid rhaid oŷni nas cafer: peth llwyddiant o vawr ymgais, peth parch i'r neb a'i dirper yn vawr, a pheth doethineb lle a'i myvyrier o serch mawr parth ag atto.

91. Tri pheth à welant yn y tywyll: cariad, crebwyll awen, a chydwybod lân yn canvod gwirionedd ac iawnder.

92. Tri pheth ni welant y gwir a'r iawn er cymmaint vo'r goleuni: trachwant, balchder, a gelyniaeth.

93. Tri pheth o'u gweled ni welir un *Llyvyr arall*—Traïs, cenvigen, a balchder.

peth arall: balchder yn hardd, tragolud yn vudd, a diogi yn wryvyd.

94. Tri pheth à wneir yn y tywyll: à wnelo traïs, à wnelo trachwant, ac à wnelo cenvigen.

95. Tri dŷn y sydd ac nis gellir o gythraul eu gwaeth: cybydd, rhagrithwr, ac enllibwr.¹

96. Tri chyttundeb à wnânt wr yn dda ei vyd: cyttundeb à gair Duw, cyttundeb à'i wraig a'i deulu, a chyttundeb à'i gymmodogion.

97. Tri pheth y dylid uvyddau iddynt: gorchymynion Duw, cyvraith gwlad, a govynion cydwybod.

98. Tri pheth y dylid yn llwyr eu hystyried cyn gwneuthur à veddylier: syrth amser, syrth gwlad a chenedl, a syrth anian.

99. Tri pheth nis gellir awen ddeallus hebddynt: addysg o athraw, gossymaith rhag newyn, a dyddanwch meddwl.

100. Tri pheth nis gellir bôd iddynt heb awen ddeallus: celvyddyd gyfiawn, cynneddvau daionus, a dyddanwch diargywedd.

101. Am dri rhyw ymadrawd ni cherir neb gan ei gallach: caswir o'i le a'i amser, cynghor heb ei oŷyn, ac athrawd.

102. Tri pheth à wnânt ddŷn yn wybodawl: bod yn ymovyngar, yn ymweledgar, ac yn ymbwyllgar.

103. Tair prif dyledswydd dŷn y sydd ac y dylid myned ganthynt yn mhob peth à welir: ennill meddiant bydawl drwy gywirdeb a diniweidrwydd, lles ei wlad a'i genedl hyd eithav deall a gallu, a hyd y gallor gyru deddvoldeb o Dduw ac o ddyn ar bawb lle ydd elo tra vo yn y byd.

104. Tri pheth à ddiwedddant yn ddrwg vynyachav, am hyny goreu yw eu gadael a'u gochel: ymrysonau, cyveddau, a chwanogrwydd i wybod helynt ac à wnelo arall.

105. Tri pheth y sydd a'r dŷn deddvawl a'u canlyn ac a'u cais hyd vedd: lles a lluniaeth ei deulu, lles a llwyddiant ei genedl cywlad, a mwya'u gwybodaeth ar wirionedd.

106. Tri pheth y sydd, a'r dŷn à wnelo un o honynt à wna'r lleill: bychanueiddo arall, trachwantu eiddo arall, a dwyn yn lledrad eiddo arall.

107. Tri pheth nis gellir à vo deddvawl a dwyvawl hebddynt: maddeu cam a gelyn, bod yn haelionus meddwl ac ymldwyn, a bod yn gywir a chyviawn tuag at bob byw a bôd.

108. Tri phrivyfmodol bywydolion: ym-ganvod, ymbwyll, ac ymgais.

¹ *Llyvyr arall*—Cybydd, lledrithwr, ac enllibwr.

109. Tri pheth, sev gloddest, gwŷn, a diogi, à wnant dri pheth arall, sev diva'r meddiant, tywyllu'r deall, a byrau'r einioes.

110. Tri arwydd anwybodaeth: anvoes ymddwyn, iaith anghyviawn, a holi dirgelion y cymmodogion.

111. Tri arwyddon bonedd: haelioni, cyvarch hawddgar, a gwybodaeth dedd-awl.

112. Tri arwyddon awen: llygad llym, golwg serchog, a chyviawnder ymadrawd.

113. Tri arwyddon trugaredd: troi oddiar fordd ysgrubl yn gorwedd, syniadau cwyn plentyn bach, a pharchu henaint.

114. Tri arwyddon tangnevoldeb ar ddy: trugaredd tuag at ei ysgrubl, chwannog i aros yn ei gartrev, a chanu gyda ei orchwyl.

115. Tri arwyddon dryganian: à rodde gynyhor cyn a'i govyner, à wnelo na bo raid, ac à sieryd am ei gymmodogion.

116. Tri arwyddon creulondeb: tarvu anivel lle na bo raid, briwa coed a llysiau yn ddiachos, a bod yn daer ei ovyn.¹

117. Tri pheth da iawn eu meddu: cartrev o drev tād, crefft o gelyyddyd, a brait o vonedd cynhenid.

118. Tri pheth gwell no'r rhai hyny: corf iachus, gwybodaeth molianus, a rhyddyd o hawl diymdwng.

119. Tri pheth gwell no'r cwbl: pwyll ynniawl, calondid amyneddgar, a chydwybod lân.

120. Tri pheth à ddylai vod gan bob gwr iddo ei hunan: ei wraig ei hunan, ei gartrev ei hunan, a'i varn ei hunan.

121. Tri pheth lle nas gwyliar arnynt à syrthiant yn hawdd i dwyllansawdd: synwrau corf a meddwl, athrylith awen, a dosbarth celvyddyd.

122. Tri pheth nid hawdd eu gweled yn amlwg mewn arall, ac am hyny nid iawn rhyvarnu arnynt: tuedd a syrth awen, ymgais deall, a barn cydwybod; ac nid oes namyn Duw a'u gwyr ac a'u barn yn gyviawn.

123. Am dri achos y casglwyd y Triodd hyn o'r hên ysgriveniadau Cymreig genyv vi, Thomas ab Ivan o Dre Bryn yn Morgangwg, yn y vlwyddyn 1679: yn gyntav, er cov a chadw ar hên ddoethineb ein cenedl ni y Cymry, yn yr hên amseroedd; yn ail, er dyddanweh, a chwanegiad gwybodaeth ac ystyriaeth rinweddol i'm hunan; yn drydydd, er addysg rinweddol i'r oesodd à ddêl.

Ac velly tervyna.

¹ *Llyvyr arall*—A bod yn daer am ei gardawd.

4. LLYMA DRIODD DOETHINEB ETTO, o *Llyvyr Cwrt Colman*, à ysgrivenwyd genyv vi, Thomas ab Ivan o Dre Bryn, yn y vlwyddyn 1679; (o'r un *Llyvyr*.)

1. Tri pheth nis gellir eu gweled yn eu llawnder o gynneddv: cynneddvau molianus, cynneddvau drygionus, a chynneddvau awenbwyll.

2. Tair colovn daioni: calondid, cariad, a doethineb; a lle ni bo y tri yn un nis gellir amgen no difyg.

3. Tri arwdd dŷn dâ: ymovyn am wirionedd, gwneuthur cyviawnder, ac ymarver à thrugaredd.

4. Tri pheth y sydd ac erynt y cadarn-êir gwirionedd o'i ganlyn: er maint yr anhawdsder, er maint y colled, ac er maint y cosp a'r poen.

5. Tri cholled à bair ynnill yn y diwedd: colli à vo mwy no rhaid, colli iechyd, a cholli à vo pen iddo ev a'i collo ar bob peth; canys yn hwnw y bydd mwyav o'i bechodoldeb ev.¹

6. Tri pheth y dylai bob dyn ymostwng iddynt: ei allu corforawl, ei ddymbwyll deall, a'i gydwybod ei hunan, bynagobeth ei govyinion.

7. Tri phriv cynnysgaeth gwybodaeth dŷn: à ddengys ei synwyr ei hun iddo, à ddysgo ei gyvymbwyll ei hun iddo. ac à ovyn ei gydwybod ei hun gantho.²

8. Tri pheth nis gellir na threchant yn y diwedd: cariad, gwirionedd, a gwynvyd.³

9. Tri pheth anhegbor i ddoeth: gwrاندaw, gweled, a thewi à sôn.

10. Tri rhywiogrwydd meddwl à bair syberwyd: tymmer goddevus, parodrwydd rhoddi, a llawen o gynneddv.

11. Tri pheth cythreulig ar ddŷn: cen-vigen, trachwant, a balchder.

12. Tri pheth ar ddŷn à barant hofi ei gyveillach: pwyll, syberwyd, a haelioni.

13. Tri pheth y dylid eu cadw dan llaw: chwant y cnawd, rhwysg y tavawd, a gwŷn digovaint.

14. Tri nôd annoethineb: ymolygu yn vawr, ymchwantu yn vawr, ac ymchwedlleua yn vawr.

15. Tri nod creulondeb: niweddu gwirion, anymdawr ag à weler, ac ymgellwair à thrallodus.

16. Tri pheth à geir o gampau molianus: dysg, dawn, a llawenydd.

¹ *Llyvyr arall*—Tri cholled i ddŷn à bair iddo ennill yn y diwedd: colli à vo'n ormodd gantho, colli iechyd rhodresgamp, a cholli à vo nesav at ei galon, canys yn hwnw y bydd mwyav ei bechawd ev.

² *Llyvyr arall*—ac a orchymyn ei gydwybod ei hun iddo.

³ *Llyvyr arall*—Daioni, gwybodaeth, a gwynvyd.

17. Tri pheth à geir o godi'n vore: iechyd, golud, a doethineb.¹

18. Tri pheth anhawdd i anghall eu gwneuthur: attal ei serch, attal ei lîd, ac attal ei dawwd.

19. Tri pheth a ddangosant ddoethineb mawr ar ddŷn: dyôddev cam yn amyneddgar, rheoli chwant yn ddeddvwyl, a chadw ei veddwl yn ystyriawl.

20. Tri chyntevigaeth pob peth: deall, nerth, a chariad.

21. Tri anveidrolion y sydd, ac nis gellir amgen no phob peth bodiadawl ynddynt: ehangder, tragwyddoldeb, a Duw. Can nis gellir amgen no eu bod yn mhob mân, ac yn mhob amser, ar unwaith heb ymsymud.

22. Tri pheth nis gellir o bwyll bod ar y tri anveidrolion: dechreu, diwedd, a chanol.

23. Tri pheth nis gallant vod heb eu gwrthyddion: gwynvyd, gwirionedd, a gwybodaeth.²

24. Tri pheth nid ydynt ond un: gwirionedd, gwybodaeth, a goleuni.

25. Tri govynion dwyvoldeb a'i holl berthynasau: eitha'r ymgais, eitha'r deall, ac eitha'r serch.

26. Tri armerth à ennilliant gariad Dnuw o'u rhoddi yn llwyr o galon er Duw a daioni bŷd: ymgais o gorf a deall, cydwylbod, a bywyd lle bo achos.³

27. Tri pheth à ddangosant ynniôldeb dŷn yn o gwbl: y tri pheth cyntav y tery olwg arnynt, y tri dasmal cyntav, a'r tri-pheth cyntav y sôn ev am danynt.

28. Tri anhebgor byd: gwybodaeth, trevn, a diwydrwydd.

29. Tri anhebgor gwlâd a chenedl: tŷrnedd, cyvraith, a golychwyd.⁴

30. Tri anhebgor tŷrnedd: awdurdawd, cyviawnder, a doethineb.

31. Tair priv golovn tŷrnedd: arglwydd, rhaith, ac ynad.

32. Tri anhebgor cyviawnder: gwir, hardd, a chywlesawl.

33. Tri pheth à geir o ymgynneddvw yn ddâ: parch ac anrhyddedd y byd, boddlondeb meddwl, a derbyn da gan Dduw.

34. Tri pheth à frwythlonant ddoethineb: gwybod am à vu, ystyr am y sydd, a phryderu am à ddaw.

35. Tri pheth à barant hawddvyd: iechyd corf, meddiant ddiangen, a chydwybod lân.

36. Tri pheth hardd eu gweled: cyttun-

¹ *Llywyr arall*—Iechyd, dysg, a chyvoeth.

² *Llywyr arall*—Daioni, cariad, a gallu.

³ *Llywyr arall*—Tair aberth, &c.

Llywyr arall—addysg ar ddoethineb daionus.

deb rhwng brodyr, cymmwynasgarwch rhwng cymmydogion, a chariad fyddlon rhwng gwr a gwraig.

37. Tri anhebgor priodas er gwynvydigrwydd o heni: cyttundeb diddig, cariad cydgalon, a chyvawch y ddau mewn daioni.

38. Tair camp ganmoladwy: haelioni Cymro, syberwyd Franc, a hyder Sais.¹

39. Tri pheth à bair i wr glôd a chymmeriad caredig yn ei wlad: gwedyd yn dŷg yn wyneb, rhoi gair da y'nghevn, a fyddlondeb cyveillach.

40. Tri pheth à ddiogelant i wr wasanaeth o gywirdeb: cariad a'i gwasanaetho, a'r modd a'i diogeler yw cariad am gariad; ynnill, neu elw a buddioldeb, ac o'i roddi y diogelir cywir o wasanaeth; a chymmyred à ddengys gymmeradwy ar à wueler yn wasanaeth, ac o'i ddodi y diogelir cywir ar wasanaeth.

41. Tri pheth annyddan eu gweled: cyvoethawg hael yn myned yn dlawd, dedwydd yn myned yn ddiriaid, a devodau gwlâd a chenedl yn myned yn waethwaeth.²

42. Tri rhyw o ddynion à vyddant yn oreuron hyd yn y man y bont ac a'u hadnaper: cywiriad deddvolion, goludogion haelionus, a gwybodolion dedwyddgamp.

43. Tri dynion à vyddant yn oren'r bŷd arnynt lle nas adnaper: celwyddogion, bradon, a lladron.

44. Tri pheth byr eu parâad: rhyvedd-oldeb, gwagogoniant, a thegwch ieuengctid.

45. Tri pheth fôl iawn eu gwneuthur: gweiddi ho! wi! cyn ynnill y gamp, cyrriv a bwrw ar ddydd cyn y delo, a barnu cyn cyn gweled y diwedd.

46. Tri pheth ni wnâ un dŷn doeth: dysgwyl am analladwy, tristâd am anadveradwy, ac o'ni anocheladwy.

47. Tair priv gamp rhagrithwr: tystiol-aethu yn wrthwyneb i air Dnuw, cyhuddaw yn anghyviawn, a barnu heb awdurdawd.

48. Tri pheth à hir gynnaill ddirieidi ar ddŷn: meddwdawd, godineb, ac ymladdgarwch.

49. Tair cyvarmerth dedwydd: yn erbyn anfodion, yn erbyn pechodau, ac yn erbyn marwolaeth.

50. Tri arwyddoldeb dedwydd: rhadlondeb, rhywiogrwydd, a gwiliadoldeb.

51. Tri arwyddoldeb diriaid: avradlondeb, avrywiogrwydd, ac ysgeulusdawd.

¹ *Llywyr arall*—Tair camp ganmoleddig, &c.

² *Llywyr arall*—Tri pheth annyddan eu gweled: cyvoethog hael yn myned yn dlawd, dedwydd yn myned yn ddiriaid, a chwerthin am ben y doeth ymbwylgar.

52. Tri pheth goreu yn y bŷd: iechyd, rhyddyd, a synwyr.

53. Tri pheth balch: ceiliog ar ei domen ei hun, corgi ar arfed ei veistres, a chrach swyddwr yn ei ansawdd.

54. Tri pheth di glwyw di glevyd à vawr gystuddiant a'i harweinio: cariad, cās, a galar.¹

55. Tri pheth ni wna un gwr doeth: myned hyd vôr lle gellir tir, gellwng i maes ei gyvrinach, a gellwng dydd i vined heibio heb wneuthur rhyw ddaioni.

56. Tri camp gannmoladwy ar verch: tawedocrwydd, lledneisrwydd, a diweirdeb.

57. Tri pheth anhawdd eu tawelu: tônau'r môr, rhysgyr gwynt, a thavawd gwraig anynad grintachlyd.

58. Tri chasbeth Cattwg Ddoeth: gwr heb wraig, mab heb ddyg, a theulu heb drevnau.

59. Tri pheth casach no'r cwbl: bardd heb ddoethineb, ofeiriad heb gydwybod, a barnwr heb gyviannder.

60. Tri pheth dyddan gan wr eu gweled: tanwyd o dân, yr aelwyd yn lân, a'r wraig yn llawen.

61. Tri pheth digon annyddan: cell wâg, bwyd heb halen, a thy heb olau.

62. Tri dŷn à welant eu hunain yn ddigon call: dwl ni welwys, balch ni ddysgwys, a fôl à gredwys.

63. Tri dŷn à welant eu hunain yn ddigon anghall: divalech à ŵyr ei ddifyg, awengar yn vawr ei ymchwil, a phwyllgar yn ovni y gwaethav o ddifyg canvod y goreu.

64. Tri dyn ni waeth gadael iddynt no'u dangos a'u cyngori: avradlawn blysig, trachwantus cybyddlyd, a doeth yn ei olwg ei hun.

65. Tri dyn goreu vydd eu gadael ar eu bwyd eu hunain: ansyber, annysgedig, ac anymgeisgar.

66. Tri dŷn goreu pa vwyav o dir vo ryngthynt à phawb: anynad, anwireddus, ac anwybodus.

67. Tri pheth hardd eu gweled: parchu dyeither ac estron, gwrol trugarawg, a heddwch mewn teulu.²

68. Tri dŷn er maint à wneir idden boddloni à anvoddlonant bawb: cybydd, merch dēg, a brenin.

69. Tri pheth ni ddylai neb o ddŷn ymvalchio arnynt: ei wybodau, ei ddwyv-oldeb, ac à wnel o gymmwynas; am nas gŵyr ac nas gwna vyth ei ddigon.

¹ *Llyvyr arall*—Cariad, galar, a chenvigen.

² *Llyvyr arall*—mewn teulu a chymmydogaeth.

70. Tri phwyll y sydd dros dewi: rhag dywedyd y peth nas dylid, rhag dywedyd y modd nas dylid, a rhag dywedyd y lle nas dylid.

71. Tri pheth y dylid eu diolch: gwa-hawdd, rhybudd, ac annerch.

72. Tri pheth à ddylai vod gan wr cyn ydd elo i ryvela: achos cyviawn, cleddyv cywir, a chariad ei wlad a'i genedl.

73. Tri pheth anhegbor i wr cyn myned i ymgvvreitha: clawdd aur, wyneb pres, a chalon gareg.¹

74. Tri pheth iawn i ddŷn ymladd tros-tynt er eu hamddiffyn: ei wlad, ei gâr, a'i vywyd ei hun.

75. Tri pheth y ceif dŷn o dreiglo ymhell o'i wlad: newyn, anwyd, ac am-mharch.

76. Tri pheth y dylai bob dŷn eu gwy-bod: devodau ei wlad a'i genedl, dosparthau doethineb, a chelvyddyd y gallo ev ymgyn-nal ganthi.

77. Tri pheth ni wrandawant ar gyngor ba crystal bynag y bo: brŷs, llid, a thra-chwant.

78. Tri pheth nid call ymyryd â nhwy: llywodraeth tŷ gwr arall, cyngori pen-devigion goludog, a chwilio dirgelion.

79. Tri pheth tu hwnt i bob deall dŷn: eithavodd maintioli, eithavodd bychander, a dirgelion Duw.

80. Tri gwall cadarn à ddygwydd ar ddŷn: gwall ovn, gwall llid, a gwall serch.

81. Tri angerdd à barant wallgov a gwallbwyll ar ddŷn: angerdd ovn, angerdd llid, ac angerdd serch.

82. Tri dŷn y dylid eu gochel: à weto ie gyda phob dŷn, ac ar bob achos, à ochelo varnu nag y'mhlaid nag yn erbyn un dŷn ba bynag, ac à wrthepo bob dŷn, achos neu heb achos.

83. Tri pheth y gŵyr pob dŷn diwydgall eu gwnenthur: ei arad, ei lyvyr, a'i vara.

84. Tri moddion ymborth dŷn: hela, cyvnwediaeth, ac aru daiar.

85. Tri pheth o'u hadver a estynant einioes dŷn: y wlad a'i magwys yn blentyn, yr ymborth a'i maethwys yn blentyn, a'r myvyrdawd a'i dyddanwys yn blentyn.²

86. Tri pheth anwadal: cymmeriad neu garedigrwydd gŵŷr mawr, cariad merch, a llygedyn o haul vis Ionawr.³

87. Tri dŷn nid call rhygoelio iddynt: hŷn no'i gymmodogion, rhodiadur o bell, a darllenwr llyfrau aghyviaith.⁴

¹ *Llyvyr arall*—ddŷr.

² *Llyvyr arall*—Ei wlad gynhenid, ei ymborth gynhenid, a'i vyvyrdawd gynhenid.

³ *Llyvyr arall*—cymmeriad ariwyddi, &c.

⁴ *Llyvyr arall*—ac a vo vaen dros iaen.

88. Tri ymryson à ddygwydd ar varw-
olaeth goludawg cadarn draws: cyvneseiv-
iaid am ei dda bydawl, pryvaid am ei gorf
abwyawl, a chythreuliaid am ei enaid an-
varwawl.

89. Tri pheth sy'n cynnal y byd: cariad,
diwydrwydd, a chyvraith gyviawn.

90. Tri pheth ar ddŷn à gauant ar bob
daioni arall: dwyvoldeb, tanguevoldeb, a
gwroldeb.

91. Tri areiliaid gwybodaeth: golwg,
clyw, a deall.¹

92. Tri pheth goreu o bob peth i bob
dŷn: awen ddeallgar, iechyd corf, a chy-
dwybod lân.

93. Tair camp ar ddŷn a'i gwnant yn
debyg i gythraul: twyll, cynhen, ac enllib.

94. Tri pheth anverth eu gweled: teulu
heb wybodaeth, gwlad heb gyvraith, a
chelyydd heb gyviawn o ddosparth.

95. Tri pheth cythreulig ar ddŷn: cy-
bydddra, balchder, a chreulonder.

96. Tri gwrthred pob drwg: dirwest,
amynedd, a haelioni.²

97. Tri amysgre pob peth: amser, lle, a
rhyw.³

98. Tri pheth à gynnalant hir dylodi ar
ddŷn: glythineb, ymryson, a balchder.

99. Tri pheth ni hawdd ortrecher ar-
nynt: serthedd, cariad, ac angau.

100. Tri pheth à wna y gwâs yn well
no'i veistyr: mynych ymgais à dysg, ym-
synwraw yn ddoeth ei awen, ac ymgyn-
neddru yn dda, ebai'r Bardd Glâs o'r
Gadair.

101. Tair dedwyddgamp gŵr: aru trev
ei dâd,⁴ cwnu plant ar vonedd, ac ymgadw
rhag ymrysonau.

102. Tri pheth y dylai bob dŷn eu bys-
tryied yn ddirivawl: o ba le y daeth, yn
mha le y mae, ac i ba le ydd â.

103. Tri pheth à geif pob doeth ded-
wydd: digonedd bydawl, llawenydd cyd-
wybod, a gwynvyd nev yn dragywydd.

104. Tri pheth over dros bèn: amnaid
ar ddall, ymgyvrinaw à byddar, a gyru fol
i neges.

105. Tri pheth à wnant droedled gadarn
i ddoethineb: ieuenctid i ddysgu, synwyr
i ddeall, a cheudawd i gadw.

106. Tri pheth nid call ymddiried
iddynt: iechyd henddyn, hinon gauav, a
diniweidrwydd arglwydd cyvoeth.

107. Tri glwth byd: môr, dinas, ac
arglwydd cyvoeth.

108. Tri pheth à ddeifeithiant y bŷd:

brenin fol heb gynghor, ynad heb gydwy-
bod, a gwerin heb uvyddawd.

109. Tri anhebgor gwlad a chenedl:
priodasau, cyvodau dosparthus,¹ a chyvar-
wyddyd; canys heb y pethau hyn nis gellir
cyvrwym ar wlad a chenedl.

110. Tri chael à gar pob cybydd eu cael:
cael clôd lle y dirper anghlod, cael ei wyn
ar bob hael à welo yn myned yn dlawd, a
chael y dorth a chadw ei geiniog hevyd.

111. Tri madvanogion bŷd: bardd, fer-
yllt, a llavurwr. Sev bardd yn athraw
gwybodau, deall, a doethineb; feryllt yn
cynnal celyddyddau llaw ac oferynododau
daionus; a llavurwr yn aru daiar er ym-
borth dŷn ac anivel.

112. Tri anvad vanogion bŷd: tŷyrn,
cyvnwidydd, a chybydd. Sev drwg o
bwyll ac ansawdd ac amcanion eu cyvlyrau
y byddant, ac á wnânt ddaioni o ansawdd
anghyvednaws; tŷyrn yn gwarogi dirieidi
ac yn gwerinaw anwar; cyvnwidydd yn
diwall eisiwed; a chybydd yn cyvoethogi'r
to à ddêl; a drwg o ansawdd cyvednaws
ydynt; sev y bydd tŷyrn yn anghyviawn
gan olud a galluoerwydd, cyvnwidydd á
wna dwyll ac avrad ac avrad o drachwant
a blys anghyvednaws, a chybydd á newyna
ei dylwyth a'i deulu a phawb o'r byd hyd
y gallo er ynnill golud, ac ni wna ddaioni
o'i vodd, sev daioni cyvednaws, oni newyno
ev ei hunan o'r byd.

113. Tri pheth y dylai pob dŷn synwyr-
awl eu gwneuthur: darllen er gwybod,
ystyr er addysg, a choviau er daioni iddo
ei hun ac i bawb ereill.

Ac velly tervyna.

3. LLYMA DRIODD DOETHINEB EREILL
*O Hen Llyvyr mawr Margam. (o'r un
Llyvyr.)*

1. Tri pheth gwrol uvyddâu iddynt: i'r
gwir, i gynghor da, ac i'r ceiliog pylgain.

2. Tri dŷn atgas: tylawd balch, cyvoeth-
awg celwyddawg, a hên godinebus.

3. Tri pheth ni ddylent vod un orig
vechan ar anghov: gorchymynion Duw;
cafaeliad twrn da; a'r marw; gan ganlyn
neu ymwrthod, val y lo govyn, à ddywed-
asant ac à wnaethant hwy.

4. Tri pheth ni vyddant anmrycheulyd:
dwyllaw y crochenydd, olwyn mên, a'r un
à ganlyno ddrwg gyveillach.

5. O dri pheth y daw cynghor da, sev
pan gyvymgydiant y tri: gwybodaeth,
ewyllys da, a rhyddydd ymadrawd.

6. Tri pheth à ddylynt vod bob amser
gartrev: y gâth, y funell, a'r wraig.

¹ *Llyvyr arall*—Cyvundodau dosparthus, &c.

¹ *Llyvyr arall*—Tri areiliant, &c.

² *Llyvyr arall*—Tri gwrthrediaid, &c.

³ *Llyvyr arall*—Tri amosgre, &c.

⁴ *Llyvyr arall*—aru tir tattrev, &c.

7. Tri pheth annaturawl: marchnattrev heb ladron, hên gybydd heb arian, a merch lân heb garwr.

8. Tri pheth nid call myned yn eu cylch mewn brÿs: rhyvel, gwledocwrwydd, ac ymddadlu.

9. Tri pheth nid call iawn eu bostio: cwrw da, gwraig lân, a phwrs llawn.¹

10. Tri pheth nid hawdd gan neb eu benthycu: ei varch, ei arvau, a'i wraig.

11. Tri pheth hardd ger bron Duw a dÿn: cyttundeb rhwng brodyr a chwiorydd, cariad rhwng cymmudogion, a gwr a gwraig yn cadw eu fydd mewn cyttundeb.

12. Tri pheth sy raid byw hebddynt os mynir heddwch: golud, arvau, a gwraig.

13. Tri dÿn à vydd ddiogel a diangol ba le bynag ydd elont, ai heddwch ai rhyvel y bo: benyw, gwr cyn barv, a gwr heb arv; ac nis dylid niwed corforawl iddynt.

14. Tri chasbeth Duw a dÿn: golwg ymladdgar, tavod twyllodrus, ac asbri drygionus.

15. Tri pheth puteinaidd eu lliw ar venyw: bod yn voethus, yn chwerthinus, ac yn chwannog i ymdrwsiadu yn wych a chostus.

16. Tri pheth sydd o ddiawl: peri anghydvod rhwng brodyr a chlyveillion, anudoniaeth, sev gau dystiolaeth, a chwannocwrwydd i dywallt gwaed.

17. Tri nôd anwr: dal gormod sylw ar à vo distadl, drwgdybio yn ddiachos, ac heb ynddo draserch à nebun o'r byd.

18. Tri nôd bradwr: chwannocwrwydd i ymgyswllt â'r drwg, tavawd gwenieithus, a serch ar bob newydd.

19. Tri nôd gwroldeb: treiglyddiaeth mynych gartrevgyrch, anvoethusder, ac ammalchineb.

20. Tri nôd callineb: bod yn ymgeisgar, bod yn amyneddgar, a bod yn gartrevgar.

21. Tair camp à vydd ar wraig odinebus: chwedleua lawer am ei chymmudogion, myned oddigartrev heb ei gwr, ac edrych llawer drwy'r fenestri.

22. Tri pheth anhardd anwedus ar verch neu wraig: chwedleua lawer lle a'i gwahodder, siarad o'r neilldu à gwyr a gweision, a siarad am ei chymmudogion amgen nog à vo da am danynt.

23. Tri arwydd rhagrith: beio arall yn vawr, codi llygaid yn y llan, ac ymddwyn gochelgar.

24. Tair privgamp dÿn fôl: glythineb, chwaryddiaeth, ac ymddadlu ag un à vo llai nog ev ei hun mewn gwybodaeth.

25. Tri pheth ni ddylid ymddiried gor-

¹ *Llyyr arall*—Ac arian mewn côd.

mod, iddynt: i gefyl cyvlog, i was balch, ac i wraig à sonio lawer am ei threvnid-aeth.

26. Tri pheth goreu gadael iddynt: ei dierth, lliv disymmwth, a doeth yn ei olwg ei hun.

27. Tri pheth melltigedig eu rhwystraw: priodas gyvreithlawn, cynnorthwyaw'r anghenus, a thiriedigaeth at vuchedd gwell.

28. Tri dÿn ni ddylent gerydd: plentyn yn llevant am dad neu vam, dÿn yn myned yn dlawd drwy gynnull gwybodaeth, a dÿn yn ymdrallodi mewn serch.

29. Tair bôst gwr: merch à briodawdd, bywyd à waredawdd, à chamsyniad à iawn-hääwdd.

30. Tair bôst anwr: merch à dwyllawdd, maint a laddawdd, a'r echwyn à roddawdd.¹

31. Tri harddwch gwlad: ysgubawr, eglwys, ac ysgol.²

32. Tri phall melltigedig: pallu bwyd i'r newynog, pallu lletty i ddierth ac estron, a phallu addysg i'r un a'i govyno.

33. Tri pheth er eu dryced gwell bod à nhwy no bod hebddynt: brenin, ofeiriad, a gwraig.

34. Tair llwybr, na ddoder avrwyddiant arnynt: llwybr plentyn i ysgol, llwybr dierth i bèn ei daith, a llwybr meddyg at y clâv.³

35. Tri pheth ni ddylid yn vawr ymchwilio iddynt: bywioliaeth y cymmudogion, cyvrinach serchogion, a dirgelion Duw.

36. Tri anawd maeronydd: gwâs twyllodrus, morwyn dew, a gwraig valch.

37. Tri anawd llavurwr: gweithiwr diog, had lledryw, a thir tragolwg.

38. Tri phrivanmhorth llavurwr: tir drwg, arglwydd drwg, a gwraig ddrwg.

39. Tri gwrthwynebrwydd gŵr: plant gwrthnysig, gwraig buteinllyd, ac anair ei gymmudogion.

40. Tri pheth anghysurus: corf heb iechyd, tÿ heb wraig, a phwrs heb arian.

41. Tri pheth ni wnant voddlondeb i neb: tÿ heb olau, aelwyd heb wrês, a bwyd heb halen.

42. Tri pheth ni wnant wr yn oludawg: gwraig gysgadur, merch buteinllyd, a mab tringar.

43. Tri pheth anhawdd eu gweled: hên vwch heb varv, hên ysgubawr heb lygod, a hên ddÿn heb drachwant.

44. Tri deuodd anhawdd eu cael ynghŷd:

¹ *Llyyr arall*—A diriedi à wnaeth.

² *Llyyr arall*—Arad, evail, ac ysgol. Hevyd.—*Llyyr arall*—Ysgubawr, evail, ac Ysgol.

³ *Llyyr arall*—Llwybr ysgol, llwybr priodas, a llwybr golychwyd.

doethineb a chyvoeth, awengamp a bôl brâs, ac anrhydedd ac anneddvoldeb.

45. Tri pheth over chwiliaw am danynt : aur y'mhwrs prydydd, iechyd y'ngchorf meddwyn, a doethineb mewn meddwl balch.

46. Tri pheth ereill over chwiliaw am danynt : callineb mewn pên chwaldodog, diwydrwydd mewn cyvingder, a fyddlondeb mewn calon ariangar.

47. Tri chais doeth : gwraig dawedog o blith ei gymmodogion, boddlondeb yn ei gartrev ei hun, a santeiddrwydd yn ei gydwybod.

48. Tri breninoldeb gwr : dodrevn tŷ a thir o'i wneuthuriad ei hun, ymdaith o'i drevdir ei hûn, a doethineb o'i awenbwyll ei hun.¹

49. Tri pheth ni weled hyd yn hyn yn y bŷd : glwth iachus, cysgadur celvydd, a balch anrhydeddus.

50. Tri pheth over dysgwyl am danynt : gwirionedd mewn rhagreithwr, cywirdeb mewn gwenieithwr, a chyviawnder gan gyvreithwr.

51. Tri pheth gwrthun eu gweled : ieuanc heb lawenydd, hir addysg heb gelyyddyd, a chlâv heb grevydd.

52. Tri pheth anverth eu gweled : cymmodogaeth heb gymmwynasau, athraw ansyber, a phenteulu digrevydd.

53. Tri pheth gwradyddus mewn gwlad : bardd heb urddas, llandrev heb ysgol, a chenedl heb gywilydd.

54. Tri pheth ni oddevant ymgellwair ag wynt : iechyd, llwyddiant, ac oedran.

55. Tri anhegbor doethineb : calon yn meddwl, iaith i ddatgan, a cheudawd i gadw.²

56. Tair cynneddv anweddus ar ddŷn : bod yn daer ei gais, yn galed ei rôdd, ac yn ddrwg ei dŷb.

57. Tri pheth y ceif dŷn dwyvawl : digonedd bydawl, heddwch cydwybodawl, a llawenydd nevawl.

58. Tri pheth y ceif dyn trugarawg : cariad y byd, bôdd ei galon ei hun, a bôdd Duw.

59. Tri pheth y ceif dyn goddevus : llonyddwch, cariad, a'r goreu ar ei gaseion.

60. Tri pheth y ceif dŷn dedwydd : cariad y bŷd, bywyd heddychlawn, a gwynvyd yn y byd â ddaw.

61. Tri pheth y ceif diriaid : câs y bŷd, awlywyddiant, a digovaint Duw.

62. Tri pheth y ceif dŷn divalch : amledd

da'r bŷd, llawenydd cyveillgar, ac esmwythder yn ei ansawdd.

63. Tri pheth y ceif dyn balch : câs ei gymmodogion, colled beunyddiawl, ac anesmwythder gwastadawl.

64. Tri pheth y ceif dyn diwyd : clôd, cyvoeth, a blaenoriaeth.

65. Tri pheth y ceif dyn gwallus : coll-edion mynych, tristwch calon, a chywilydd.

66. Tri pheth y ceif dyn gofalus : llwyddiant ar ei amcanion, boddlondeb meddwl, a pharch anrhydeddus.

67. Tri pheth y ceif dŷn cywir : dawn, cariad, a gair da, gan bawb a'i adnapo.

68. Tri pheth y ceif dyn twyllodrus : pawb yn ymwrthod ag ev, drygvyd anesgorawl, a diwedd drwg.

69. Tri pheth a geir o hirddilyn drwg : bod yn ddrwg ei barch, yn ddrwg ei vŷd, ac yn ddrwg ei ddiwedd.

70. Tri gair cynghor y Bardd Glâs : câr dy Dduw yn vwy no dim, canys eve a'th wnaeth, ac â ddarmerthes erod ; gweddïa ar Dduw yn bēnav o ddim, canys eve a'th wared ac a'th geidw ; ac ovna Dduw yn fwy no dim, canys eve a'th varn.

71. Tri arwydd ar ddŷn ei vod yn gadwedig gan Dduw : casâu pethau drygionus, caru pob pethau daionus, ac ymolychwyd-aw yn ddiwall ovalus.

72. Tri pheth â geir o godi yn vore : iechyd, golud, a dedwyddyd.

73. Tri pheth â geir o hirgwsig y bore : aviechyl, tylodi, a dirieidi meddwl.

74. Tri pheth ar ddŷn â bair i'r diawl ei garu : balchder, cenvigen, a thrais.

75. Tri pheth y dŷly crïstion eu coviaw bob awr ac orig rhag pechu yn varwawl : gorchymynion Duw, llawenydd y nêv, a phoenau ufern.

76. Tri pheth â dlaw ar ddŷn heb yn wybod iddo : cwsig, henaint, a phechawd.

77. Tri gelyn enaid crïstion : y bŷd, y cnawd, a'r cythraul.

78. Tri meddyg enaid dŷn : dirwest, trugaredd, a chyviawnder.

79. Tri pheth serchog iddeu gweled : diriaid yn myned yn ddedwydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn sântaidd.

80. Tri dyn melltigedig y sydd : á dōro orchymynion Duw heb vod yn edivar gantho, na wypo ddim o ddaioni ac nas cais ei ddysgu, ac â wypo lawer ac nas dengys i ueb, na gwneuthur yn ol ei wybodaeth.

81. Tri pheth y dylai crïstion daionus eu gwneuthur : caru Duw yn vwy no dim, ovni Duw yn vwy no dim. a gwaanaethu Duw o vlaen pob peth.

¹ *I llyr arall*—Dodrevn o'i vedrusder ei hûn, &c.

² *I llyr arall*—A chòv i gadw.

82. Tri pheth sydd anghenraid i bechadur eu gwneuthur: cydnabod ei bechodau, ymwellâu ac ymiawnâu yn ei vuchedd, a deisyf maddeuant gan Dduw.

83. Tri pheth y dylai bob dyn eu hystyried: o ba le y daeth, y'mha le y mae, ac i ba le ydd â ev.

84. Tri pheth y dylai bob crïstion eu gwneuthur: iawn ystyried â vu, iawn ddevnyddiau y sydd, ac iawn ovni a gwiliad â vydd.

85. Tri pheth â gymhellant weddi ar Dduw: hir-glevyd, hir-advyd, a hir-dristyd; ac i'r neb â weddio ni ddifyg ymwared.

86. Tri rhyw o ddynion nid onvnt Dduw: bradwyr, murnwyr, a threiswyr.

87. Tri rhyw o ddynion ni phrisiant vawr am onestrwydd: anudonwyr, meddwon, a chribddeilwyr.

88. Tri pheth iawn i ddynion meddwl am danynt a'u gwneuthur: cyviaunder, heddwch, a chariad.

89. Tri daioni ar ddŷn â gauant ar bob daioni arall: meddwl yu dda, dywedyd yu dda, ac o'i holl egni amcanu yu dda.

90. Tri pheth sydd raid i bob crïstion bucheddawl ryvela yn eu herbyn: twyll y byd, twyll y cnawd, a thwyll y cythraul.¹

91. Tri pheth os cefir ni waeth beth arall â gollir: gair da doethion, heddwch cydwobod, a bôdd Duw.

92. Tri pheth â ennillant gariad Duw: fydd lân ddivrychau, gobaith cariad diamheuau, a chariad diwallau.

93. Tri achos y dylai bob dŷn garu Duw: am ei grëdigaeth, am ei waredigaeth, ac am vod Duw yn llywodraethu arno.

94. Tri rhyw ddŷn y sydd: dŷn i Dduw, dŷn i ddŷn, a dŷn i ddiawl; dŷn i Dduw â wna dda dros ddrwg, dŷn i ddŷn â wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, a dŷn i ddiawl â wna ddrwg dros dda.

95. Tri pheth a gywirant eu gair yn ddifuant: angeu, dial Duw, ac ediveirwch.

96. Tri pheth ni ellir santeiddrwydd lle byddant: gloddest, balchder, a thrachwant.

97. Tri nôd santeiddrwydd: cariad perffaith, uvydddawd gwrol, a thawedigrwydd serchawg.

98. Tri sylvaen doethineb: mab-ieu-enetid i ddysgu, côv i gadw dysg, ac aml synwrau i drevnidaethu â ddysger.

99. Tri pheth harld ar ddŷn: gwybyddiaeth, llywodraeth, a gwyvolaeth.

100. Tri pheth sy'n gwaethygu'r byd: seguryd, balchder, ac avradlondeb.

101. Tri pheth sydd yn trallodi'r byd: cenvigen, twyll, a thrachwant.

102. Tri pheth y dysg ddŷn o vod yn segur: dywedyd celwydd, cyvrinach dichellion, a chelvyddydau lladron.

103. Tri pheth canmoledig ar wr: bod yn ddoeth ei ymadrawd, yn gyvian yn weithred, ac yn gymmedrawl ei vuchedd.

104. Tri pheth sydd well no chyvoeth: iechyd, rhyddyd, a synwyr.

105. Tri pheth â wnant wr yn vlaenor ar ei gymmodogion: bod yn hael, bod yn ddoeth, a bod yn gyvoethawg.

106. Tri ychydig â bair colli llawer: ychydig o anwydau drwg, ychydig o wall, ac ychydig o dwyll (o ledrad.)

107. Tri pheth â ddwg ar ddysg i ddŷn yr hyn â wna lës iddo: ei synwrau, ei syniadau, a'i ddygwyddiadau.

108. Tri pheth anhawdd i ddyn: llwyr-adnabod ei hunan, gorchygu chwant naturiawl, a chadw ei rin.

109. Tri pheth gwerthvawrocav yn y byd i ddŷn: iechyd, rhyddyd, a rhinwedd.

110. Tri pheth â ennillant enw da i ddŷn: dywedyd ychydig, dangos cymwynasgarwch, a diwydrwydd.¹

111. Tri pheth ardderchawg ymhlith pethau ceudodawl: casâu folineb, caru rhinwedd, a dymunaw dysgu yn wastad.

112. Tair cynvedd ddrwg ar ddŷn: balchder heb haelioni, trachwant heb gyviannder, a digovaint heb drugaredd.

113. Tri modd y sydd i adnabod dŷn: ei ymadroddion, ei ymddygiad, a barn ei gymmodogion am dano.

114. Tri pheth â vawr dwyllant ddŷn: geiriau têt, chwant elw ac ennill, ac eisieu gwybyddiaeth.

115. Tri pheth anhawdd i ddŷn eu gwneuthur: oeri'r tân, sychu'r dwr, a boddloni'r byd.

116. Tri pheth â gadwant wr mewn iechyd: ymborth mesurawl, trawaelu cymmedrawl, a chadw gwrës naturiawl.

117. Tri pheth â arweiniant ddŷn i dylodi: chwareu aviachus, glythineb, a phuteindra.

118. Tri pheth ni all dŷn eu cuddiau: cyvoeth mawr, cariad mawr, a chās mawr.

119. Tri pheth gwrthwyneb gan wr ymadael â nhwy: y wlad lle ei ganed ac a'i magwyd, cyvoeth â gasgloedd eve ei hun, a chyveillion ei ieu-enetid a brovoedd eve eu bod yn gywir iddo.²

¹ *Llyvyr arall*—Twyll b d, chwant y cnawd, a dichell y cythraul.

¹ *Llyvyr arall*—Dywedyd ychydig, gwneuthur daioni, ac ymlavuriaw yn ei alwad.

² *Llyvyr arall*—a brovwyd yn gywir iddo.

120. Tri pheth anwylaw gan ddŷn yn hyn o vŷd: ei wlad enedigawl, ei gyveillion fyddlawn, a'i eppil gweinïon.

121. Tri achos esgusedig i ddŷn ddywedyd celwydd: i gadw bywyd ei gydgristion, i heddychu cymmodogion, ac i gadw ei wraig yn voddlon.

122. Tri pheth sy'n cadw y byd mewn trevn: rhiv, pwys, a mesur.

123. Tri pheth anheggor i wneuthur pob peth: gwybodaeth pa vodd a'i gwneler, gallu iddei wneuthur, ac ewyllys iddei wneuthur.

124. Tri pheth y sydd ac hebddynt nis gellir dwyn un peth o'r byd i bèn: modd, medr, a myn.

125. Tri pheth da pan vont gymmesur, a drwg pan vont yn anghymmesur: tân, dwr, a gwynt.¹

126. Tri chyw o'r un nŷth: creftwr tawawd, bardd dosbarth, a dwyvol cyfes.²

127. Tri pheth ni all nebun yw hebddynt: trwydded, gwisg, a gwasgawd.

128. Tri nôd lleidr: tawawd holiadgar, llygad gwiliadus, ac wynebpryd brawychus.

129. Tri pheth à ddangosant gywirdyn: genau tawedog, llygad diymdawr, ac wyneb divraw.

130. Tri pheth à geif dŷn wrth ymgwyreitha: côst, goval, a thraferth.

131. Tri rhyw o ddynion à gollant eu harawrch yn debyg i ddynion allan o bwyll a chôv: corelwyr, helyddion, ac ymladdwyr.

132. Tri rhyw o ddynion anhawdd ydd eu cael yn yr un veddwl: y call a'r fôl, yr hael a'r cybydd, a'r cywir a'r lleidr.

133. Tri yuvydrwydd mawr ar ddŷn: bwyta wrth gynghor ei vola, gwreica with gynghor ei gnawd, ac ymladd wrth gynghor ei lid.

134. Tri rhyvedd bŷd: hên heb drachwant, gwraig heb wagedd, a dŷn da heb iddo elynion.

135. Tri dŷn ni ddylai neb eu gwa-hawdd iddei g'nïaw: twyllwr gwenieithus, tystyniwr gwatwarus, a bradwr cenvigenus.

136. Tri pheth à bair i ddŷn golli gwa-hoddiad: yved gormodd, dywedyd gormodd, ac aros gormodd.

137. Tri pheth à geir o vnyed yn vnych i davarn: colli golud, colli iechyd, a cholli deall a phell.

138. Tri pheth da iawn eu meddu lle ydd êir yn vnych i davarn: bola gwydŷn, pên cadarn, a phwrs trwm.

¹ *Llyvyr arall*—Tri brenin byd: tân, dwr, a gwynt; canys hwy a wnant a vynant lle nas cauer yn eu herbyn.

² *Llyvyr arall*—celwydd tawawd, &c.

139. Tri pheth à geir yn rwydd o vnyed yn vnych i davarn: diod à vyner tra phery yr arian, pechu à vyner tra bydder yn y byd, ac edivaru à vyner yn y byd nesav.¹

140. Tri pheth nis ceif un dŷn yn ddi-fael wrth ei angen: benthg arian gan ocrwr yn ddi lôg, pleidio ei hawl yn y llŷs gan wr o gyvraith yn ddi dwnc, a chiniaw moethusrwyd yn ddirybudd yn nhŷ cybydd anghawr.

141. Tri pheth y dylai bob dŷn bryderu yn wastadawl eu gwneuthur: gwrndaw yn uvydd, ateb yn gall, ac ymddwyn yn serchog.

142. Tri pheth nid ydynt yn gorphwys un amser mewn dŷn: yr anadl yn cerdded, y gwaed yn rhedeg, a'r enaid yn meddyl-ied.²

143. Tri pheth à wnânt wraig yn anni-wair: tegwch ei hwyneb, folineb ei phen, a balchder ei chalon.

144. Tri dedwyddwch teulu: pênor de-allus, bugail govalus, a negeswr cywir.

145. Tri annedwydd teulu: llettya ofeiriad, cadw mursen, a drygwas diog.

146. Tri pheth sydd gystal a'r goreu: bara a llaeth rhag newyn, gwisg lwyd rhag anwyd, a mab gwreng ar adwy.

147. Tri ansawdd y sydd ar bob peth: amser, lle, a chynneiryd.

148. Tri chynryw y sydd ar bob peth corforawl: lliw, llún, a sylwedd.

149. Tri pheth hyvryd i'r clyw: telyn gyweirber, newyddion dâ, a llais dŷn à gerir.

150. Tri pheth hyvryd i'r olwg: goleu o dywyllwch, gorchwyl gyweirdeg, ac wyneb dŷn a gerir.

151. Tri pheth hyvryd eu teimlaw: arogl, blâs, ac ardymyr gwres ac oervel.⁴

152. Tri pheth hyvryd i'r deall: gwir, hardd, a rhyw.

153. Tri pheth à wnant wr yn voddlon iddei vyd: tŷ trevnus, tir cyvanneddus, a gwraig rinweddus.

154. Tri pheth y dylai à gafai gym-mwynas: ei ddiolch, ei goviaw, a thalu y pwyth lle bo galw.

155. Tri difeithwch trev: lliv, tân, ac ymrysonau.

156. Tri llawenydd gwr ar gyveiliorn:

¹ *Llyvyr arall*—ac edivaru à vyner pan bo'n ry hwy.

² *Llyvyr arall*—a'r bledren yn sugno. — *heryd arall*: y bledren yn sugno, yr anadl yn ymrwylllo, a'r enaid yn meddylïo.

³ *Llyvyr arall*—a pherthynas. *Arall*: amser, lle, a chyvydwain.

⁴ *Llyvyr arall*—a merch a gerir wrth ystlys yn y gwely.

lliw tân, ei yn cyvarth, a mab bychan yn gweiddi

157. Tair elusen à vydd bènau o bob eluseni: ymborth, nawdd, a chynghor da.¹

158. Tri pheth melltigedig y dŷn a'u symmuto: fin tîr, pont ar avon, a maen gobaith.

159. Tri pheth y dylai bob Cymro tiriog eu cadw a'u cynnal: gwraig briod, gwr wrth arv lle nas dyco arv ei hunan, ac athraw teuluaidd.

160. Tri pheth sy'n llygru'r bŷd: balchder, avradlondeb, a segurawd.

161. Tri pheth ar ddŷn a'i gwna yn bechadur: ovnan, trachwant, ac anwybodaeth (anystyriaeth.)

162. Tri gorevras dirieidi: glythineb, ymladd, ac anwadalwch.

163. Mewn tri pheth y bydd dŷn yn debyg i ddiawl: maglu y fordd, ovni plentyn bach yn ddiachos, a chwerthin am bèn y drwg.

164. Tri phriv dremynt corforawl dŷn: gwled, clywed, a theimlaw.

165. Tri phriv dremynt enaid dŷn: cariad, cās, a deall.

166. Tri chelwydd y sydd: celwydd o wedyd, celwydd o dewi, a chelwydd o ymddwyn; sev y pair pob un o'r tri i arall gredu y peth nas dylai.

167. Tri pheth sy'n gwbl o Dduw: gwirionedd, tanguevedd, a gwybodaen moliannus.

168. Tri pheth sy'n gwbl o gythraul: anwiredd, tringarwch, ac anwybodaeth.

169. Tri amryson dwyawl: pwyll dros amhwyll, dawn dros annawn, a chariad dros gās.

170. Tri amryson annwyawl: rhyvel dros ryvel, cyvraith dros gyvraith, a gwarth dros warth.

171. Tri devnyddion barn gywir: deddv o gyvawnder, trugaredd o gariad, a chydwybod o iawn bwyll a deall ar y ddau gyntav.

172. Tri pheth nis gellir o ddŷn barn gyvawen arnynt: syrth awen, ymgais deall, a barn y gydwybod; am nad oes namyn Duw a'u gŵyr.

173. Tri pheth ni wëdd ar ddwyawl dedwydd: edrych ag un llydaw, gwrandaw ag un clust, a chynnorthwyaw ag un llaw.

174. Tri anhegbor deddv a chynneddv: trevn hardd, cyvawnder, a thrugaredd o gariad perffaith.

175. Tri pheth à ddygant ar gôv i ddŷn ei ddyled i Dduw a dŷn: elusen, unpryd, a gweddi.

¹ *Llyvyr arall*—Gosymaith, lletty, a rhybudd.

176. Tri pheth à wnânt gyvawen ddwyv-oldeb: cariad tuag at Dduw, cariad tuag at bob byw, a chariad tuag at bob gwir a chyvawen.

177. Tri argae doethineb: gwirionedd, cariad, ac awenbwyll.

178. Tri pheth à gauant yn erbyn doethineb: trachwant, trablys, a thrafull.¹

179. Tri ennill à geir yn golled yn y diwedd: ennill clôd am argyweddus o gamp a gweithred, ennill golud o gribddail a phob anghyvawnder, ac ennill y goreu mewn drwg ymryson.

180. Tri cholled à dry yn ennill mawr yn y diwedd: colli da'r byd o roddi cardawd, colli clôd a pharch y byd am ddedwydd o gamp a gweithred a chynneddv, a cholli bywyd dros wir a chyvawen.

181. Tri gwrthrym pob gwybodaeth a chelvyddyd: anymgais, gorymgais, a dall-ymgais.

182. Tri pheth rhyvedd sydd yn y byd, gan gymmaint y gwahaniaeth y sy rhyn-ddynt: wynebau dynion, llavarlais dynion, ac ysgriveniadau dynion; can nis cefir ar un o'r tri ddau yn gynhebyg y naill i'r llall.

183. Tri pheth ni ddarvyddant vyth: cerdd o awen vlodenuawg, enaid dŷn, a chariad perffaith.

184. Tri pheth à wna ysgrivenydd da, nid angen: tragwyddoli côv ar weithred ardderchawg, gadael addysg gadarn i'r oesoedd à ddelont, a phery clôd à bery dros vyth iddei enw ei hunan.

Ac velly tervyna.

5. LLYMA TRIODD LLELO LLAWDRWM O'R COETTY.

O'r un Llyvyr.

1. Tri pheth nyw moler am eu gwaith: iâr am ganu, caseg am redeg ymaith, a gwraig am ymladd.

2. Tri dŷn à vyddant mor hên ar fordd vavr cyn y moler: celwyddog, avrywiog, a chybudd.

3. Tri dŷn a fydd a gwae à orfo. arno aros yn ufern nes cafont air dâ: gwraig veddw, gwr diog, ac athrodwr.

4. Tri dyn cās gan bawb am danynt: trachwantus, gwenieithus, a balch.

5. Tri dŷn à vyddant gasach nô diawl gan bawb: ymgynhenwr, anudonwr, a bradwr.

6. Tri brodyr unbarch â mochi: glwth, meddwyn, a diogyn.

7. Tri pheth over eu dodi, gan nas gwneir lles yn y byd ag hwynt: drych o

¹ *Llyvyr arall*—trachwant, lliid, a thraul.

vlaen dall, cleddyv yn llaw baban, a dysg y'mhen balch.

8. Tri dŷn nid doeth ymddiried iddynt: nad ymwel â chelvydd, nad ymgais â cherdd, ac nag ymgar â'i blant.

9. Tri dŷn goreu y lleiaf o'u cymdeithas: na chatwo gyvrinach, na charo benyw, ac na wypo gelvyddyd ddaionus.

10. Tri dŷn y chwârdd pawb am eu pênau: hunandybus, dŷn anwadal, ac â ovno ei gysgod ei hun.

11. Tri dŷn nid hawdd y cant â gâr eu gwrandaw: achwyngar, seugar, a doeth yn ei olwg ei hun.¹

12. Tri anafwd cymmmodogaeth: tŷ cwrw, gyr o helgwn, a gwarsedd-dy benywod.

13. Tri rhyw o ddynion nid rhaid ond myned i ufern i gael â vyner o honynt: mawrion pê'n tomen, penaethiaid trawsion, ac ofeiriad meddwon.

14. Tri pheth â wnant wr mor gyvoethawg a'r Sais â werthwyd gau ei dâd i'r diawl: gwraig amheuthyngar, merched â ymbincio, a meibion segurlyd.

15. Tri dŷn â ddŵrant eu gyddygau eisieu edrych dan eu traed: balch trwyn uchel, awyddus poethvryd, ac anarbodus pen-chwiw.

16. Tri anafwd cymmmodogaeth: privavon, monachlog dlawd, a rhyvel castell; am nas symmudant vyth o'r llëodd y byddant.

17. Tri pheth â wnant wlâd yn dlawd: cnwd mawr o ofeiriad, graddu llawer o brydyddion, a rhyvel pendevigion.

18. Tri chymmmodogion goreu yn y bŷd: dedwydd, celvydd, a chybydd crogedig.²

19. Tri pheth prydverth eu gweled: dedwydd yn ei gartrev, celvydd yn ei orchwyl, a chybydd ar y grogbren.

20. Tri pheth nid ydynt ond rhith a lledrith: diweirdeb merch binc drwsiadgar, crevydd ofeiriad, a gwybodaeth arglwyddi cyvoeth.

21. Tri pheth â ddangosant buten: min moethus, gwisgodd teganllyd, a thavawd rhedegawg.

22. Tri pheth ni waeth pa mor bell y byddys oddiwrthynt: gwragedd chwedleugar, ofeiriad meddwon, a chwn cynddeirigion.

23. Tri ennill â gavas y gwr a losged ei dŷ: gwared llygod o'i gell, gwared chwain o'i wely, a gwaredu gwraig ddrwg; sev y llosged y tri ar unwaith gyda'r tŷ.

24. Tri pheth da iawn eu meddu cyn y

dyweder â vo'n gelwydd: synwyrbwyll cadarn i lyvelu, fol i wrandaw, a chôv da rhag ei wrthddywedyd yn ol llaw.

25. Tri pheth ni thalant vawr ond tra vont yn y tŷ: y gath, y sawell, a'r wraig.

26. Tri pheth â vyddant o'u pânu yn dda: brethyn llwyd, pysgodyn hallt, a gwas diog.

27. Tri dŷn ni thalant eu cwnu oddi ar y dŵmen: gloddestwr, ymbinciwr, a chrochwerthinwr.

28. Tri pheth goreu vydd eu crogi: eog hallt, het wleb, a chybydd.

29. Tri chymmmodog goreu yn y bŷd: celvydd ei law, dedwydd ei vuchedd, a chadarn gybydd yn nghrôg.

30. Tri pheth â gâr cybydd: goganu hael, gormesu tlawd, a dwyn eiddo ei hunan.

31. Tri pheth nid hawdd eu dala: carw ar vynydd, cadno mewn coed, a cheiniog cybydd anghawr.

32. Tri dewisbeth y Bardd Glâs o'r Gadair: tân heb vwg, fordd heb laid, a gwraig heb davawd.

33. Tri pheth â wnant arglwydd cyvoeth cystal a'r goreu: cynfon llo, post clwyd, a chi crogedig.

34. Tri pheth y dylai gwr eu meddu cyn ydd elo i ymgyvreitha: clawdd aur, wyneb pres, a chalon ddûr.

35. Tri pheth ni wnant ddaioni ond tra eu gwylir yn graf: tân, dwr, a benyw; can nad oes o honynt eu hunain â wna ddaioni.

36. Tri pheth goreu ar vrys eu gwneuthur: dal chwain, troi oddiar fordd ei cynddeiriog, a gochel ymryson.

37. Tri pheth fol eu gwneuthur: piso yn erbyn y gwynt, ceisio dal llucheden, a cheisio attal tavawd gwraig.

38. Tri pheth nis gwelir yn ebrwydd: glendid mewn hwch, moesgarwch mewn Sais, a doethineb mewn Cymro.

39. Tri pheth ni châr nemmor o ddŷn eu cael: bwyd mab marw, goleu lluched i'r nos, a chariad Sais.

40. Tri pheth ni chywirir vyth: breuddwyd gormwyth, gobaith ynydd, ac addewid Sais.

41. Tair cenedl amravael eu divyrwch: Cymro, cerdd a thelyn; Franc, minddu-mandell; a Sais, meddwi.

42. Tri pheth ni wyr neb pa bryd nac yn mha le y ceir eu gweled: mantell Tegau Eurvron, llŷs Gwyn ab Nudd, a syberwyd Sais.

43. Tri pheth nid aml a'u clywer: cân y vôrvorwyn, gwahoddiad i wledd gan gybydd, a doethineb o ben Sais.

¹ *Llyfyr arall*—yn ei veddwl ei hun.

² *Gwel* rîv 26.

44. Tri pheth ni waeth pa leiaf y clywer o honynt: cân hwch ar wynt, enec hên wrach, a phregeth brawd llwyd.

45. Tri pheth annhebyg iawn y naill i un o'r lleill o honynt: dŷn, bram hên wrach, a chybydd.

46. Tri pheth nid rhaid eu casach: llyfant ar vynwes merch dëg, cybydd y man y bo dynion, a diriaid y man y bo doethion dedwydd.

47. Tri pheth anesmwyth iawn iddeu perchenogion: gwely chweiniog, ystôl gygnog, a gwraig oludog, lle na bo golud o du'r gwr.

48. Tri dŷn digon da eu cyvlyrau pei gwelent hyny: diangen, diddyled, a diwraig.

49. Tri pheth ni hawdd eu digoni: bol gwraig maerwr, balchder gwraig brenin, a merch tavaruwr.

50. Tri pheth ni hawdd ymguddiant: gwellyn mewn esgid, mynawyd mewn cwd, a phuten mewn tyrva.

51. Tri pheth o châr gwraig weled y ddau cyntaf, hi â gâr weled y trydydd: wyneb ei hun mewn drych, cevn ei gwr o bell, a gorderchwr wrth ei gwely.

52. Tri pheth ni rydant vyth: cledddyw gwas gwyh, pedolau cefyl melinydd, a thavod gwraig.

53. Tri pheth ni wnant les iddeu perchenogion: gwybodau diriaid, trythgud cybydd a thavod gwraig.

54. Tri pheth ni hir-barânt: llestr pridd gwraig veddw, tân asglodyn, a morwyn-dawd merch drwsiadgar.¹

55. Tri pheth à ddeuant a'r vrŷs: diawl at ei wâs, ei at olwyth, a phuten at . . .

56. Tri pheth ni hawdd welir: tân heb wrêd, avon heb geulan, a benyw heb avrad.

57. Tri pheth à newid yn vynyh: ceiliog gwynt, y lleuad, a meddwl merch.

58. Tri nôd budrog o gwbl: bod yn ddigywilydd yn ei budrogaeth, bod yn haerllyd yn ei amddiffyn ac eiste yn esmwyth yn ei ganol.

59. Tri dŷn o vod yn ddrwg goreu pa waethav: brenin, ofeiriad, a gwraig; sev goreu eu bod cynnryced ag nas gellir eu caru mwyach.

60. Tri pheth anaml eu gweled: crŷn daiar, difyg o gwbl ar yr haul, a gwraig gall.

61. Tri hên ni wŷr neb o ddŷn eu di-chell; hen vilwr, hen gadno, a hen buten.

62. Tri hên niw mawr berchir: hen gyhuddwr anudonllyd, hen gybydd à

¹ *Llyvyr arall*—crochan pridd, &c.

ysbeiliwyd o'i gist, a hen gyfoden benllwyd.

63. Tri pheth à arwain i dylodi: glodd-est, diogi, a mercheta.

64. Tri chynghor y sydd a gwae y neb a'u gwne'o: cynghor llid, chynghor bôl, a chynghor . . .¹

65. Tri anallu Duw: digoni gwagedd merch, digoni rhyvyg balch, a digoni trachwant cybydd.

66. Tri dŷn nid doeth ymladd ag wŷnt: fol geni, ofeiriad, a gwraig.²

67. Tri dŷn y sydd ni wyddys yn iawn pa un gyntaf o honynt â âi ddiawl: twyll-odrus, balch, a chybydd anghawr.

68. Tri thineud a dybiant eu hunain yn bencwd: cyvoethawg o ledrad a chribddail, gwybodur ar ddichellion dihirddawd, a mab à gredwys y cyvan à ddywed ei vam am dano.

69. Tri pheth à dybiant eu hunain yn ben ar bob peth: costog tom ar ei domen ei hun, baw ar ben derwen, a chybydd anghawr.

70. Tri pheth sydd gystal a'r goreu: pais wen rhag anwyd, mab gwreng ar adwy, a gwr hanner call yn ofeiriad.

71. Tri pheth er llyneu y cyvan ni welant vyth eu digon: mor, mynwent, ac arglwydd cyvoeth.³

72. Tri pheth nid oes ar y byd vawr o'u heisieu: cwn cynddeiriog, breninodd, ac ofeiriad.

73. Tri pheth llocher eu penau wrth vynyed heibio iddynt: ei cynddeiriog, brenin, ac ofeiriad.

74. Tri dŷn medrus iawn ar y gelvyddyd o ymdavodi yn dda: hên edwiewr cribddeilgar, hên davaruwr segurilyd, a hên buten havog.

75. Tri pheth goreu yr hynaf o bob un o honynt: hên gwrw, hên glêdd, a hên gyvaille.⁴

76. Tri pheth gwaethav vydd yr hynaf o bob un o honynt: hen varch, hen gath, a hen vrenin.⁵

77. Tri dyn à welant eu hunain yn ddigon call: dwl ni welwys, balch ni ddysgwys, a fôl à gredwys.

78. Tri pheth à lygrant ac à bylant awen prydydd: cyghanedd orchestawl, a graddoliaeth eisteddvod, a mawl rhai dynion.

¹ *Llyvyr arall*—tri chynghor nis dylid eu gwraddaw: cynghor llid, cynghor bôl, a chynghor cnawd.

² *Llyvyr arall*—nid gwrol ymladd ag wynt, &c.

³ *Llyvyr arall*—môr, mynwent, a brenin.

⁴ *Llyvyr arall*—hên vedd, hên glêdd, a hên gyvaille. Hevyd, *Llyvyr arall*—hên gwrw, hên vamwydd, a hên gyvaille.

⁵ *Llyvyr arall*—Hên vara llwyd, hên bais dyllog, a hên arglwydd cyvoeth.

79. Tri ymryson à ddygwydd ar varw-
olaeth cadarn draws goludog: cyvneseiviaid
am ei dda bydawl, pryvaid am ei gorf
abwyawl, a chythreuliaid am ei enaid an-
varwawl.

80. Tri pheth anhawdd eu hattal, ac nid
haws lludd ar y pedwerydd: merch ieuanc
wingllyd am a'i gorddercho, lldiawg am
ddial, a thrasychedig rhag yved y ddiod à
ddoder o'i vlaen; pedwerydd yw dadwrdd
yr annoeth, mwy anhawdd no'r cwbl ei
attal.

*Ac velly tervyna Triodd Lle'o Llawdrwm
o'r Coetty: ac eve á elwid velly achawts
y dyvelid ei ymadroddion ev i law
drom yn ergydiau yn galel a'i holl
nerth; ac nid arbedai ev y nebun o
ddyn à welai ev yn ddrwg ei ddevod-
au, ac yn ansyber ei gampau.*

6. TRIODD Y GWRAGEDD.

(O'r un Llyvyr)

1. Tri pheth canmoledig ar wraig: ei
hwyneb yn ddawnus, ei hymddyddan yn
synwyrus, a'i harferion yn ddaionus.

2. Tri pheth à barant i wraig gael tyb-
ied yn dda am dani: ei gwr a'i phlant yn
lân olchedig eu dillad, ei dodrevn yn lân a
threvnus, a'i bod yn ymgadw gartrev.

3. Tri pheth à barant i wraig gael tyb-
ied yn ddrwg am dani: bod yn chwannog
i gytgam à gwŷr a gweision, yn ammheu-
thungar, a dywedyd yn ddrwg am ei chym-
modogion.¹

4. Tri pheth à wnant wraig yn dda ei
chymmeriad: sywder yn ei gwisgodd,
gwylder yn ei hymadroddion, a rhadlondeb
yn ei hymarweddiad.

5. Tri pheth à ddangosant wraig yn an-
niwair: bod yn chwerthingar heb wybod
pam, yn valch ar ei phryd a'i gwedd, ac yn
achwyngar ar ei gŵr.

6. Tri pheth hofaidd gan wr eu gweled
ar ei wraig: ei bod yn rinweddus, yn cadw
ei thŷ yn drevnus, ac yn ei gorchwyl yn
vedrus.

7. Tri pheth à ennillant barch i wr o'u
bod ar ei wraig: yn dda ei chynneddvau,
yn anaml ei geiriau, ac yn aml ei gwybodau.

8. Tri pheth à wnant wr yn oludog: ei
hunan yn ddiwyd, ei wraig yn lywodraeth-
us, a'i dylwyth yn fyddlawn iddo.

9. Tri pheth à wnant wr yn hoenus: ei
dda byd yn mwyâu, ei wraig yn ei garu, a'i
Dduw yn ei nerthu.

10. Tri pheth à wnant wr yn anghenus:
tylwyth gwallus, gwraig voethus, ac yntau
yn avradus,

¹ *Llyvyr arall*—ei chymmodogesaau.

14. Tri pheth gweddus i wr eu bod yn
ei dŷ: ei glustog yn ei gadair, ei delyn yn
iawn gywir, a'i wraig yn ddiwair.

12. Tri pheth anghysurus i wr fod heb-
ddynt: tân yn ei aelwyd, arian yn ei bwrs,
a gwraig yn ei wely.

13. Tri pheth à wnant wr yn voddllawn
iddei ginio: ei gylla yn iachus, ei vwyd yn
voethus, a'i wraig yn vedrus.

14. Tri pheth à barant i wr hofi car-
trev: ei deulu yn ddosparthus, ei orchwyl-
ion yn llwyddiannus a'i wraig yn gariadus.

15. Tri pheth à wnant wr yn llôn ei
wynebpryd: ei dir yn dirion, ei berllan yn
frwythlon, a'i wraig yn radlon.

16. Tri pheth à wnant i wr cwnu ei
galon: ei gâr yn ymweled ag ev, ei gwrw
yn hoenus, a'i wraig yn llawen.

17. Tri pheth anesmwyth i wr yn ei
dŷ: ei funell yn mygu, ei gronglwyd yn
dyveru a'i wraig yn ymdaeru.

18. Tri pheth serchog ar wraig: bod yn
dawel ei nwydau, yn hawddgar ei hymad-
rawd, ac yn hael ei chalon.

19. Tri pheth prydderth ar wraig: bod
yn voneddigaid ei champau, yn volian-
nus ei chynneddvau, ac yn ddwyvawl ei
meddyliau.

20. Tri pheth hyvryd gan wr eu gweled:
ei wartheg yn rhywiog, ei âr yn frwyth-
lawn, a'i wraig yn ddiwyd.

21. Tri pheth à wnant wr yn hawdd-
vydig: ei dŷ yn llawn, ei wraig yn syber,
a'i blant yn brydderth ar gorf a meddwl.

22. Tair camp llân ar wraig: groesewi
yn hawddgar, diwallu yn wyllysgar, ac
arlwyaw yn avlavar.

23. Tri pheth y dylai gwraig briod eu
caru uwchlaw pob peth arall yn hyn o vŷd:
ei gwr, ei phlant, a'i chartrev.

24. Tri pheth à ddylid i bob gwraig ddâ
gan ei gwr: cariad fyddlon, ymgeledd
tirion, a bôdd ei chalon.

Ac velly tervyna.

7. LLYMA TRIODD Y GWRAGEDD PRIOD:
*yn dangos y campau, a'r cynneddvau,
a'r cyverddonau, à ddy'ai vod ar bob
gwraig, val y boddloni hi ei gŵr, ac y
cafo air da gan ei chymmodogion, a
pharch ac anrhydedd yn ei gwlad, gan
bob dyn doeth a deddvol.*

(O'r un Llyvyr.)

Y pethau à ddylaint vod ar bob gwraig
er boddloni ei gwr ydynt val hyn, nid
amgen—

1. Ei phryd a'i gwedd yn ddawnus, ei
hymadrawd yn serchus, a'i chynneddvau
yn voliannus.

2. Yn dawel ei hysbryd, yn serchog ei hwynebpryd, a'i dwylaw yn ddiwyd.

3. Ti thy yn drevnus, yn ei gorchwyl yn vedrus, a'i phlant yn vagwriaethus.

4. Ei deall yn llathraidd, ei gwybodau yn deuluaidd, a'i moesau yn voneddigaid.

5. Yn brydverth ei hystavell, yn syw yn ei chell, ac yn trevnu yn ddigymhell.

6. Yn gyviawn ei bwriad, a meddwl ananllad, a buchedd diavrad.

7. Uvyddodd rhywiog, genau tawedog, a gwylder serchog.

8. Yn hoyw yn ei thro, yn sywion ei dwylo, a'i gorchwyl yn gryno.

9. Yn ddwyvol ei devod, yn lân ei chydwybod, ac yn gywir iddei phriod.

10. Ei llavar yn rhadlon, yn hael ei chalon, ac yn gweled ei digon.

11. Yn bur ei buchedd, yn ddoeth ei hymarwedd, ac yn caru tangnevedd.

12. Ei thrwsiad yn syber, yn garuaidd ei mwynder, ac yn gall ei hyder.

13. Unllaw yn casglu, llaw arall yn rhâu, a'i phen yn pryderu.

14. Yn gywair ei fydd, a'i champau yn ddedwydd, ac yn ddoeth ei llawenydd.

15. Yn brydverth ei hymddwyn, yn erchi yn addwyn, ac yn gwrandaŵ ar bob cwyn.

16. Yn dda i'r cymmudogion, yn drugarog wrth dylodion, ac yn coled estron.

17. Ei theulu yn ei chanmoll, ei deddau yn rinweddol, a'i phlant yn eu hysgol.

18. Ei saig yn vlasus, ei hannerch yn weddus, a'i derbyn yn serchus.

19. Yn cael parch doethion, a chlod ei chymmudogion, a bendith y tylodion.

20. Yn dda yn ei heglwys, yn dysgu yn ddiorphwys, ac ar Dduw yn ymbwys.

21. Yn ovari Duw beunydd, yn caru Duw'n ddedwydd, ac yn gweddio'n burfydd.

Ac velly tervyna.

8. LLYMA DRIODD Y CYBYDD.

(O'r un Llyvyr.)

Pwy bynag o ddŷn â vytho yn gybydd ni vydd ev heb y saith bechod marwawl, oni bydd tra hên, ac er ei hened ni ymedy ev â phechod nes i'r pechod ei adael ev yn gyntav; a hyn â vydd mewn dau vodd; un o'r ddau, yw *rhâd yr Ysbryd Glan* yn ei orddiwas, ac yn rhagberi ar â wnelo ac â vedydio; a lle bo velly, *Nev i'r Enaid*; ail yw colli gan benaint, neu haint, pob galluogrwydd pechu, ac nid diolch hyny i neb, ac nid gobaith amgen noc ufern i'r cyvryw.

1. TAIR camp a vydd ar gybydd, nid

amgen; ovari cadarn, casâu tylawd, a by-gwth gwan.

2. Tair cynneddv â vydd ar gybydd, nid amgen: caru arwylion, casâu genedigaethau, a chwennych tir arall.

3. Tri chās gan gybydd: tavaru, cerddawr, a neithiawr.

4. Tri pheth nis ceif cybydd vyth: bendith y gwan, clôd doethion, a rhâd Duw arno yn myned o'r bŷd.

5. Tri pheth ni wedd i gybydd: parch gan haelion, credu â ddyweto, a diolch gan â gafor meddiant ar ei ôl.

6. Tri pheth y cyll cybydd yn dragywyddawl: ei dda bydawl, cariad y da rhinweddawl, a rhoddion gan Dduw.

7. Tri pheth â wna'r dyn â elo yn gybydd: rhoddi ar ei ol lle na bo raid wrthynt, colli pob rhinwedd ddâ â allai vod arno, a thybied ei hunan yn ddoeth cyd y bo ev yr annoethav o bob annoethav o bob annoeth.

8. Tri pheth y mae dŷn yn ymadael ag wynt pan ydd elo yn gybydd: ei glôd bydawl, ei gywilydd, a'i gydwybod.

9. Tri pheth a lawenâ y cybydd: ei vynyeh wahawdd, ei anvynyeh ovwy, a chafael tylawd dan ei gravanc.

10. Tri pheth ereill â wnant gybydd yn llawen: goganu hael, colledu tylawd, a thwyllaw cyviawn.

11. Tri pheth â wnânt gybydd yn drist: mynych weled ceisiaid, colli gwaith, a rhyvel pendevigion.

12. Tri pheth â wnant gybydd yn glâv: cardoteion aml, newid ar y marchnadodd, a dyddanwech cerddau.

13. Tri pheth â wnant gybydd yn iach: aruthr o waith gan ei wasanaethyddion, ei wala yn ddi gost, a drudaniaeth yn y marchnadodd.

14. Tri pheth anwyl gan gybydd: cafaeliad yn lledrad, ei wraig yn tynu o vlaen yr ychain, a'i blant yn marw.

15. Tri pheth nid cywilydd gan gybydd eu gweled: llau ar ei ddillad, gwan yn ei regi, a doeth yn ymswyn rhagddo.

16. Tri pheth ni hawdd gefir gan gybydd: bwyd yn rhâd, gair da i gymmudogion, a chynghor er daioni.

17. Tri pheth â ddeuant ar gybydd pan y bo'n ry hwyr: deall, cydwybod, a thi-veirweh.

18. Tri pheth ni ymadawant vyth â'r cybydd: y cythraul, canys hwnw yw y pechod, melldith y tylawd, sev yw hyny eisiau tragwyddawl, a chov cydwybod yn y byd â ddaw.

19. Tri pheth â wnant i gybydd ymyn-

vydu: moliannu hael, goganu trachwant, a govyn rhoddion gantho.

20. Tri pheth y mae y cybydd yn eu hennill: mellidith y tylodion, drygair y byd, a digovaint Duw.

21. Tri thâl y ceif y cybydd yn y byd hwn am ei ddâ: traferth yn eu casglu, goval yn eu cadw, a thristwch am orvod ymadael ag wynt a'u colli.

22. Tri brodyr cyweithas y sydd: brawd llwyd, bradwr, a chybydd.

23. Tri dŷn sy'n troi y byd wyneb i waered: celwyddawg, balch, a chybydd.

24. Tri phriv-gampau y cybydd: cribddeiliaw, gormesu, a dwyn yn lledrad ei eiddo ei hunan.

25. Tri dŷn â vyddant yn hên eu gwala cyn y cafont air da y byd: celwyddawg, avrywiawg, a chybydd.

26. Tri dŷn y sydd, ac â garo eu cyweillach, aed i uferm ac eve á geif ei wala wen o honynt: cyhuddwyr anudonllyd, ofeiriad godinebgar, a chybyddion.

27. Tri pheth ymgadwed pob dŷn rhag-ddynt: ei cynddeiriog, athrodwr celwyddawg, a chybydd.

28. Tri pheth nid hawdd eu dala: carw gwyllt ar ben mynydd, llwynog mewn creigle coediog, a cheiniog cybydd ang-hawr.

29. Tri pheth nid mynych y cefir eu clywed: cân adar Rhianon, cân ddoethineb o ben Sais, a gwahoddiad i wledd gan gybydd.

30. Tri pheth yr un mor anhebyg y naill a'r llai o'honynt i ddŷn: enec hen wrach-an, chwyd llyfant, a chybydd.

31. Tri pheth â dybiant eu hunain yn ben ar y byd: costog ar ei domen ei hun, baw ar ben derwen, a hen gybydd.

32. Tri dirawd bŷd: celwyddawg, athrodgar, a chybydd; a'r cybydd yn bob un o'r tri; sev, o vod yn gybydd nis gellir amgen na bod yn bob un o'r ddau ereill.

33. Tri anallu Duw: digoni gwagedd merch, digoni rhyvig balchder, a digoni trachwant cybydd.

34. Tri dŷn nis gwyddys yn iawn pa un y dwg y diawl gyntav: twyllodrus, balch, a chybydd.

35. Tri pheth ni wnant les iddeu perchenogion: gwybodau diriaid, tavawd gwraig, a thrythgwd cybydd.

36. Tri thâl am ei olud y ceif cybydd mewn byd ar ol hwn: bod lle nis gall ymgyvoethog, bod lle mae pob ceudodawl yn canvod eithavodd ei ddirieidi, a gorvod edrych o bell ar bob hael mewn gwynvyd heb dranc heb orphen.

37. Tri chymmydog goreu yn y byd: celvydd ei law, dedwydd ei vuchedd, a cybydd ar y grogbren.

38. Tri pheth goreu vydd eu crogi: eog hallt, het wleb, a chybydd.

39. Treth â gâr cybydd yn ei galon: gweled hael yn myned yn dlawd, gweled tŷ cymmodog ar dân, a gweled rhyw ddarwall i gael craf yn lledrad ar eiddo arall.

40. Tri pheth hawdd eu cyvriv: rhoddion gwr wrth gerdd yn ngwledd Sais, cynneddvau da crachvoneddig, a'r maint cybyddion â geir yn y nev.

41. Tri pheth gweddied pob dŷn nad elo vyth: yn nghrôg, yn valch, nac yn gybydd. Poed velly y bo vyth.

Ac velly tervyna Triodd y Cybydd.

9. TRIODD MAB Y CRINWAS.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri chyving bŷd: crau nodwydd ddûr, carn Sais ar gelfaint, a drws cell mab y crinwas.

2. Tri chaled byd: dur naw gwynias, maen cellt, a chalon mab y crinwas.

3. Tri pheth ni wyddys ba le y maent: cydwbyod anudonwr, diweirdeb merch tavarnwr, a gonestrwydd mab y crinwas.

4. Tri pheth nid hawdd eu dattod: creigiau'r Eryri, cwlwm cariad cywir, a chlo eist mab y crinwas.

5. Tri thrwm bŷd: Maen Cetti, llwyth yr Ychain Banawg, a golwg mab y crinwas.

6. Tri oer bŷd: trwyn milgi, clöen iâ, ac aelwyd mab y crinwas.

7. Tri llwm bŷd: maen calas, cevn anghenog yn nhir Sais, a bwrdd mab y crinwas.

8. Tri lle y bydd mawr newyn dŷn: yn ymlid meirch gwylltion ar vynydd, gwersyll pen hwyl, a gwedi ei ginio yn nhŷ mab y crinwas.

9. Tri lle y bydd prudd calon dŷn: yn nghyvedd Sais, myned iddei grogi, ac ar uchel wyl yn nhy mab y crinwas.

10. Tri pheth ni wyr neb o'r bŷd pa liw y sydd arnynt: rhawn paun yn castellu, mantell Tegau Eurvron, a cheiniog mab y crinwas.

11. Tri pheth nis gellir eu gwacach: masgell dedwydd, bwmbwl ar y dwr, a llaw mab y crinwas.

12. Tri pheth goreu foi ymhell oddi wrthyt: llong dyllog ar vôr, cwn cyn-ddeiriogion, a chyveillach mab y crinwas.

13. Tri pheth ni waeth i ddŷn ychydig no llawer o'honynt: bara oferen, nawdd y creiriau, a rhoddion mab y crinwas.

14. Tri lle y bydd mawr anwyd dŷn: pen Banuwchdēni, marchogaeth caseg eira, a rhwng y vaine a'r tân yn nhŷ mab y crinwas.

15. Tri atgas bŷd: meddw yn clwydu ar ei vwyd, balchder ofeiriad, ac ymarwedd mab y crinwas.

16. Tri pheth ni bydd gwell dŷn er â gafo ev o honynt: melldith tad a mam, dŵr swvn, a chymdeithas mab y crinwas.

17. Tri annhirion bŷd: blaidd rheipus newynllyd, tōnau Caswēnan, ac anian mab y crinwas.

18. Tri lle nid mawr y chwennychir bod ynddynt: ogov Wyth ac Annwyth,¹ fau dreigiau Faraon, a neuadd mab y crinwas.

19. Tri pheth over meddwl am danynt: cerdded ar ben, nyddu rhaf o dywod, ac ymddiried i vab y crinwas.

20. Tri pheth anhawdd eu gwneuthur, dispyddu y môr, symmud mynydd yn gyvan, a gwr da o vab y crinwas.

21. Tri pheth lleiaf yn y bŷd: synwyr-bwyll etiveddes deg oludog, tangnevoldeb gwr llys, a haelioni mab y crinwas.

22. Tri pheth ni wyddys pa vodd a'u gwneir: seilio tŷ ar ei neubren, rhewi dŵr y'nghanol tawdd poeth, a chynghori mab y crinwas.

23. Tri pheth nis gellir gweled eu maint: cyvlediad goleuni, y wlad draw i'r wybren, a thrachwant mab y crinwas.

24. Tri pheth nid oes namyn yn mherredd ufern le iddynt: twyll y Saeson, celwydd y Francod, ac enaid mab y crinwas.

25. Tri pheth nid ebrwydd a'u gwneir: arllwys pwll ufern, rhivo gronynau y mwg, a gwellâu calon mab y crinwas.

26. Tri pheth a aethant dros y byd: goleu y dydd, bawdd llyn llion, ac anghlod mab y crinwas.

*Ac velly terryna ; sev a'u dywed,
Davyydd ab Gwilym.*

10. LLYMA DRIODD Y MEDDWYN.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri anivel avlan dros ben: hwch yn ymloi mewn drawdod, ei yn ymloddestu ar abwy pryvedlawn, a meddwyn uwch ben ei ddioid.

2. Tri lledvegin mwyav disynwyr yn y byd: ysgerbwd o gybydd ni chymmer o'i eiddo ei hun, hen geiliacwydd dall, a meddwyn.²

3. Tri balch ar ei campau: lleidyr gor-

¹ Oeth ac Annoeth. *Triodd Ynys Prydain.*

² Neu, a mochyn o veddwyn.

wlad, ymladdwr pen fair, a bwystvil o veddwyn.

4. Tri pheth gwrthun gan ddoeth: ymddyddan â hen wrachïod eissingrug, ymgystlwn â diriaid cyvaddev, ac ymggyveillachu â meddwyn.

5. Tri dŷn a ostyngant eu gwarau val lladdgwn devaid: hēn odinebwr yn gwân o buteindy, gwibleidr yn nyvnder nos lle gwelo eilun dŷn o bell, a meddwyn lle cyvarfo â dŷn ymarweddgal.

6. Tri dŷn diriaid hawdd iawn eu hebgor ymhob cymmodogaeth: cybydd lledradgar, anudonwr cyvlog, a dihiryn meddw.

7. Tri pheth fiaidd yr olwg arnynt: hwch yn bwyta ei gwared, ei yn ymborth ar ei chwydion, a bwystvil o veddwyn yn glavoerio uwch ben ei ddioid.

8. Tri pheth y bydd meddwyn bob amser: mochynaid ar ei gorf, ynvydfol yn ei veddwl, a chythraul yn ei gynneddv.¹

9. Tri pheth anfaledig ar veddwyn: gweniaith twyllodrus, dichellion hooedgar, a cheuvigen at bob un â ovno ei vod yn brydverthach noc eve ei hunan.

10. Tri lletty cyfredin meddwyn: bol clawda, gwalva cŵn, a thwlc môch.

11. Tri pheth ymrwysgus dros bēn: ynvyd a'i fon yn bygwth lle na bo neb yn gwled noc yn elwyd drwy wybod iddo, taiog yn ei ddillad newydd ddyw sul, a meddwyn yn ei davarn tra bo grôd yn ei valleg.²

12. Tair bost digriv dros ben eu clywed: Sais yn bostio ei radlondeb, cybydd yn bostio ei haelioni, a meddwyn yn bostio ei synwyr pen.

13. Tri pheth o'i dda bydawl y cyll meddwyn yn llwyr: ei olud, ei iechyd, a'i ymbwyll.

14. Tri pheth o'i dda tragwyddawl y cyll meddwyn yn llwyr: ceudawd gwybodawl, awen gysevin, a bodd Duw.³

15. Tri pheth ydd â'r dŷn goreu yn y byd pan elo yn veddwyn: yn gelwyddwr, yn vradwr, ac yn lleidr.

16. Tri pheth naturiawl i veddwyn: caru y cwrw yn vwy no'i blant anghenus, caru y celwydd yn vwy no'r gwir, ac angharu, cymmaint â bod heb gwrw, pob un na vytho yn gydveddwyn iddo.

17. Tri pheth ni waeth gan veddwyn

¹ *Llyvyr arall*—Tri pheth y gwna y meddwyn: ymddevodi yn vochynaid, ymchwedleua yn vwystvilaid, ac ymgynneddvu yn gythreulaid.

² *Llyvyr arall*—Tri ymrwysgwr gwyech dros ben yn eu meddylliau eu hunain; Ynvyd a'i fon yn mys plant a benywod, mab gwreng yn ei ddillad sul, a meddwyn yn ei davarn tra chafu echwyn.

³ *Llyvyr arall*—Ynbywyll ceudodawl, awen naturiawl, a chariad Duw.

ronyn o'u tòri yn y lle bo gantho: gair da pob dŷn na vo mor ddiriaid a'i hunan, addewid à wnelo dan dwng ac adduned, a gorchymynion Duw heb ronyn yn talmu arno.

18. Tri lle ni châr veddwyn vod ynddynt vwy noc y câr y tân ar ei groen: ei gartrev ei hun, cyveillach dynion prydverth, a man lle na bo digon o gwrw y naill ai yn llâd neu yn lledrad.

19. Tri dirieidi a gydgerddant yn anesgorawl à meddwdawd: puteindra, lledrad, a llovruddiaeth.

20. Tri pheth serch eu crogi ni wna y meddwyn: talu am à gafo, perchi deddvoldeb, ac arbed o'r bola y gronyn lleiaf i'r cevn.

24. Tri chyveillion meddwyn: putein-iaid, bradwyr, a lladron.

22. Tri chorn enllib ac athrawd: puten pen fordd, bardd yspyddaid, a meddwyn.

23. Tri pheth à welir yn wastadawl ar veddwyn: tylodi mawr, aviechyd mawr, a mawr dros ben o bob dirieidi.

24. Tri pheth anverth eu clywed: hogi lliv, brevoriad asyn, a dadwrdd meddwyn mewn tavn.

25. Tair camp à vyddant yn eu trevn ar veddwyn: ymserthu yn avlan, enllibaw yn gelwyddgar, ac ymorphwyllaw yn gyn-ddeiriog

26. Tri pheth à geir gan veddwyn am volaid dda o gwrw: gwedyd y celwydd à vyner, dangos yr anvoes à vyner, agwneuthur y gylavan à vyner.

27. Tri pheth cyvarwydd arnynt y bydd pob meddwyn: enllib i bob dŷn dosbarthus, meginaw cynhenau, ac ymdichellu i gael cwrw ei wala heb na thal na diolch.

28. Tri pheth a wna pob meddwyn heb ronyn yn talmu ar ei gydwybod: gwedyd i'e gyda phob dŷn a'i poitho à chwrrw ai ar wir ai ar gelwydd y gweto, gwaradwyddaw pob un na roddo ddiod iddo, a chenwigenu wrth bob un na vytho gynnryced ag ev ei hunan.¹

29. Tri thal à vydd i veddwyn am ei meddwdawd: ei gasâu gan bob doeth a deddvol, ei ovni gan blant a benywod, ac am hyny cael curo ei ben yn ddiogel ac yn dda gan bob arall, a chan bob un y trotho ev dawawd yn ei ben yn eu herbyn.

30. Tri pheth y dyldid eu pwyaw yn dda: gwenith ar y llawr dyrnu, brethyn mewn pandy, a chlopa meddwyn pa le bynag y bytho.

¹ *Llygry arall*—Gwedyd i'e gyda phòb un o vlaen ei wyneb, gwedyd yn erbyn pob dŷn drach ei gevn, a gwedyd cynnwrg ag a'i dysgo'r diawl am bob da ei gynneddau.

31. Tri chås gan veddwyn: gwedyd y gwir, ymarver à syberwyd, a thalu i bawb ei eiddo.

32. Tri pheth ni vawr ymarver meddwyn ag wynt: rhadlondeb, tangnevgarwch, a gwybodau daionus.

33. Tri pheth ynghylch meddwyn à ddrewant yn fiaidd: ei ddillad, ei anadl, a'i ymadroddion.

34. Tri pheth sy'n drewi yn velennydd ymhob mân: clòd coegyn tringar, mawl cybydd goludvalch, ac enw meddwyn.

35. Tri pheth echrys eu drygsawr: hên gadno bras mewn prysgle, morvil marw ar y veisdon, a mochyn o veddwyn.

36. Tri pheth y bydd meddwyn: cyvaill gwâl cwn a moch, rhyswr puteiniaid, a gwarthruddwr pob dŷn bucheddawl.

37. Tri dŷn a vyddant bob amser yn yr un-green à meddwyn: dihiryn twyllvawr, anrheithwr, ac anudonwr.

38. Tair priggamp meddwyn: chwydu ar ei rywyd, piso yn ei eistedd, ac ymdomi yn ei wâl.

39. Tri hofder meddwyn: divriaw y mwyav a'i câr ac a'i coled, ymgyvrinaw à phob dihiryn à roddo iddo gwrw, a meddwi yn orchestawl.

40. Tri gormes cymmodogaeth: melinydd lladronig, cybydd anghawr, a rheipusdwrch o veddwyn, am nad diogel i neb ei eiddo ei hunan lle bytho un neu arall o honynt.

41. Tri pheth à welir amlav ar veddwyn: ymvydiaw yn vochyn, ymvucheddu yn gythraul, ac ymorvoleddu yn ei ddihirwch.

42. Tri pheth à welir ar veddwyn, a moled a'u molo: ei syberwyd parth ag at ddyeithriaid, ei gyviawnder parth ag at y dylai ev yn vwyav eu caru, a'i wroldeb lle cafo y vuddugoliaeth ar blant bychain a benywod egwan.

43. Tri dŷn y sydd ni waeth peidiaw na'u cynghori: ysgotyn ogybydd anghawr, dŷn celwyddawg anudonllyd, a meddwyn.

44. Tri pheth ni waeth i verch gael ei chrogi wrth ei sodlau no'u cael: cariad mab arglwydd, gair da gan garnbuten, a gwr o veddwyn.

45. Tri gweision pénav y diawl yn hyn o vŷd: godinebwr, anudonwr, a meddwyn; canys blaenoriaid pob divrawd ac anrhaith ydynt.

46. Tri dihiryn anynad y sydd, ac nid teilwng y diawlicav o'r diawlaid i ddala canwylliddynt, nac i'r naill neu'r llall o honynt: cybydd, hocedydd, a meddwyn;

¹ *Llygry arall*—Piso yn y gwely, a gwneuthur ei raid yn ei vrecan.

a phencrest ar bob drwg yw pob un o'r tri.

47. Tri phrivorchest meddwyn: gwedyd celwydd a goreuwyr y greft, darllaw twyll a chadeiriogion y celvyddyd, a thrawlyncu diod ag un avanc à vu erioed.¹

48. Tri pheth rhy avlan i ymgfwrdd â nhwy: ysgarthion geudy, abwy mewn clawdd, a meddwyn mewn tawarn.

49. Tri pheth ymswyned pob dŷn rhag ei vnyed: yn anudonwr, yn gybydd, ac yn veddwyn; canys o vod yn un o'r cyvryw ddrygwyr, y bydd arno bob drwg arall yn anesgorawl.

50. Tri pheth cadwed Duw bob dŷn rhagddynt: meddwl gwallgovus, gwall-obaith anghenawl, a chyveillach meddwyn.
Ac velly tervyma.

11. LLYMA TRIODD Y CYMRO.

*Y rhai hyn y dylai bob Cymro eu gwybod a'u hystyried yn drybwyll, a gwneuthur yn eu hól, rhag dwyn gwaradwydd arno ev ei hunan, ac ar ei wlad, a'i genedl.
(O'r un Llyvyr.)*

1. Tri pheth y dylai bob Cymro vod val nas gwaradwyddo na'i hun, na'i wlad, na'i genedl: yn hael, yn ddewr, ac yn drugarawg.

2. Tri pheth sy glodvawr i Gymro eu diwyllio: ei dattrev, ei deulu, a'i varn.²

3. Tri pheth y dylai Gymro vod er ennill cariad ei wlad a'i genedl: yn ddi-valch, yn ddidrachwant, ac yn ddiniwed.

4. Tri ymddwyn à ddylid ar Gymro parth ag at a'i anmharcho, a hyn i gyd yn yr un arant: ymwrth, maddeu, ac anghov-iaw.

5. Tri pheth y dylai bob Cymro eu covio yn ddi ddr, rhag eu hanmharchu o hano: ei dād, ei wlad, a'i enw o Gymro.

6. Tri pheth y dylai bob Cymro eu cadw yn ei veddwl ac ar ei gov yn wastad: ei ddyled, a'i dylai, ac à ddylir gymmain un; a bydded ei ddyled à ddylir, ac yna iawn a mād a'i dylai.

7. Tri pheth y dylai Cymro eu cadw a'u hamddiffyn hyd varw: ei gledd, ei gyvrin, a'i gyvaill.

8. Tri pheth y dylai Cymro varw yn eu plaid: ei wlad, ei air da, a'r gwirionedd ba bynag y bo.

9. Tair cynneddv gynhenid Cymro y dylai ev eu gwellâu: rhy lew, rhy laryaidd, a rhy lawen.

10. Tri pheth dan bwyll a rhïol à vydd-

ant hardd ar Gymro: glewder, llaryeidd-der, a llawenydd.

11. Tri pheth y dylai Gymro eu caru o vlaen dim: cenedl y Cymry, devodau a moesau y Cymry, ac iaith y Cymry.

12. Tri pheth à ddylaint vod bob amser ar gov pob Cymro cynhenid: ei Dduw, ei ddŷn, a'i ddyled.

13. Tri pheth y câr pob Cymro cywir: iaith ei wlad, doethineb ei wlad, ac ymborth ei wlad.

14. Tri anrhydedd Cymro: ymarver â champau yr hên Gymry, myvvyriaw gwellâu y campau sydd yn awr, a chwilio'r byd am gampau daionus nas gwybuwyd am danynt hyd-yn-hyn.

15. Tair camp waradwyddus ar Gymro: edrych ag un llygad, gwrndaw ag un clust, a chynnorthwyaw ag un llaw.

16. Tri pheth y dylai bob Cymro cyn-neddvod eu gwneuthur: ei arad, ei lyvyr, a'i gyvraith.

17. Tri pheth anrhydeddus eu bod ar bob Cymro, mal y bo gyvungamp â'r hên Gymry gynt: bod yn hael, bod yn wrawl, a bod yn hawddgar.

18. Tri pheth o'u bod ar ddyn tynger mai nid Cymro ydŷ: cybyddiaeth, llyv-redd, a sarugrwydd.

19. Tri pheth na choelied un Cymro: à weto ddiert, à weter yn erbyn diert, ac à weter yn erbyn a ddylai vod.

20. Tri gair y dylai bob Cymro eu hystyried yn llwyr, ac ymddarbod yn gyviawn a'u pwyll a'u hystyr: Duw, Dŷn, a Chymro.

21. Tri pheth à weddant yn oreu i Gymro o'u cael o'i genedl a'i wlad ei hunan: brenin, gwraig, a chyvaill.

22. Tri pheth diert ac estrawn y dylai Gymro lwyr ymwrthod ag wynt: iaith, devawd, a chyvrin.

23. Tri pheth à gadwant yr enw o Gymro rhag dirywiaeth: cynnal o Gymro hawl ac anrhydedd ei genedl, byw arno ei hunan, a byw val y dylai parth ag at Dduw a Dŷn.

24. Tri pheth y sydd o genedl y Gymry yn oreuron o'u rhyw yn y bŷd: barddas, rhaith, a cherdd dant.

25. Tri pheth à anrhydeddiant Gymro: cadernyd tangnevus, doethineb haelionus, a llawenydd o gallineb.

26. Tri pheth clodvawr eu bod ar Gymro: gwybodau doethineb, devodau rhad-londeb, ac ymbwyll ystyrgar.

27. Tri pheth à urddant Gymro o iawn ymarver ag wynt: divyrwch ei genedl, bon-eddgamp ei genedl, a uwyvusder ei genedl.

¹ Llyvyr arall—ag un morvil, &c.

² Llyvyr arall—ei dir, ei dylwyth, a'i varn.

28. Tri chyn-tevigaeth Cymro ar bob cenedl arall yn Ynys Prydain: cyntevig o briodawr, cyntevig o vrodoriaeth, a chyn-tevig o Gristionogaeth.

29. Tri pheth anhebgor i Gymro val nas gwarthrudder ei wlad a'i genedl: ymddarbod yn ddoeth, ymfydiau yn gall, ac ym-vucheddu yn lân.

Hopgin Tum Philip o'r Gelli Vid a'u dywed. Ac velly tervyna.

12. TRIODD Y SAIS.

(O'r un Llyvyr.)

1. TAIR cenedl ormes Ynys Prydain: y Gwyddyl Fichti, cywdawd y Coraniaid, a chenedl y Sais.

2. Tri dinystr byd: trachwant cyvoeth, ymgais am rwyg, a brád Sais

3. Tri pheth nis gellir eu chwilo i maes: dirgelion Duw, y devnyn cyntav o'r môr, a dichellion Sais.

4. Tri pheth à gyrhaeddant bedryvan bŷd: goleu yr haul, clòd gwas gwŷch, a frost Sais.

5. Tri pheth goreu pa bellav y bônt: cwn cyndeirogion, melltith Duw, a Sais.

6. Tri pheth gocheléd pawb val tân ar ei groen: benyw newyddiongar, llochi pen neidr, a chyveillach Sais.

7. Tri pheth hawdd eu gweled: haul ganol-dydd tesog, dwr yn môr Havren, a gwylltvilledd Sais.

8. Tri pheth anhawdd eu cael: aur gan gybydd, cariad gan ddiawl, a moesgarweh gan Sais.

9. Tri pheth anwadal: lleuad newydd, ceillig gwynt, a fyddlondeb Sais.

10. Tri pheth nid oes eu caletach: maen cellt, torth haidd cybydd, a chalon Sais.

11. Tri pheth goreu pa leiaf o honynt yn Nghymru: tylodi, cynneddvau drwg, ac epil Sais.

12. Tri enw hyd yn mhedryvan byd y rhoddir ar à ddycio eiddo arall, anrheithwr, carn-leidr, a Sais.

13. Tri lle ni vyddant heb lawer o waed: bola horen, lladdva cigydd, a gwareuva Sais.

14. Tri pheth y sy yn ymborth ar waed: chwanen, rhyvelwr cyvlog, a Sais.

15. Tri gormail mawr ar Gymro: bod yn nghrog gervydd ei sodlau, gorwedd ar varwor bywlog, a bod yn ngwlad Sais.

16. Tri gelyn penav Cymro: ei galon hygred ei hûn, cythraul adeiniog o ufern, a charn Sais.

17. Tri pheth ni vawr gysger lle bônt: gwrach ymgeintachgar, cathau catherig, a dâdwrdd Sais.

18. Tri pheth anverth i glust Cymro: rhinc lliv yn ei hogi, bonlleu ysbryd Mallt y Cwd, a chwaldodach Sais.

19. Tri llais à gydgynghaneddant yn gywair dros ben: ystgwrlwgach drain dan grochan, llais maendwr braen yn syrthio, ac iaith y Sais.

20. Tri pheth tragerwin a thrwsgl eu saïn: lleu iâr à vyddis yn ngavael â'i chynfon, mên olwynog yn treiglo carnedd a chlogwyn, ac ymadroddiaeth Sais.

21. Tri pheth à wnant gân gytgerdd o'r vath ag y bo: dannedd ysgyrnyglyd, lleu paen yn darogan gwlaw, a llavar Sais.

22. Tri pheth ni chodir o'r tân iddeu clywed: dwr yn difod marwor, hên wrach yn bràm, a chywydd Sais.

23. Tri pheth à vyddant oreu lle nas clywer: crochwerthiniaid hên varchetach, ubain cwn ganol nôs, a pharablaeth Sais.

24. Tri pheth anhebgor mewn cân i ddiawl: gwich hŵch pan a'i lladder, ofeiriad rheglyd, a brygawthen Sais.

25. Tri pheth cared a'u caro: ofeiriad bolvras yn canu oferen, lleu enaid gan ddiawl, a charol Sais.

26. Tri pheth anhydrewn eu devnydd: nyth ysguthan, cernydd Moel Maen Llwyd, ac iaith y Sais.

27. Tri pheth nid oes daw arnynt: clap y velin, bwmbwr y môr, a chelwydd Sais.

28. Tri pheth à wnant leidr: newyn anlloesiadwy, anmhwyl geni, a chymdeithas Sais.

29. Tri pheth goreu ganddynt eu hunain: twrch, llyian, a Sais.

30. Tri phêll bŷd: pen eithav taith y gwynt, caerau y gorllewydd, ac eithavodd twyll Sais.

31. Tri pheth à vyddant oreu pan a'u croger: gleisiad hallt, het wlêb, a charn Sais.

32. Tri pheth annigriv à barant ddigriv- weh: merch binvalch yn bràm yn y corel- wi, meddw yn ymladd a phost, ac ymfrost gwag Sais.

33. Tri pheth à vyddant yn hir cyn a'u gorphener: dispyddu y Morwerydd, tringo ar hyd ysgwl i'r haul, a dadvileiniaw Sais.

34. Tri garw anhawdd ei llyvnu: creig- iau Glyn Tornant, friw cybydd, a moesau Sais.

35. Tri pheth ni vydd difyg canu iddynt pan a'u gweler: môr yn sych, haul yn codi yn y llywynydd, a serchogrwydd gan Sais.

36. Tri pheth hawdd iawn eu hebgor: tân ar groen, cynghorion cybydd, a syber- wyd Sais.

37. Tri pheth ni vydd neb well o'u cael: chwain yn ei wely, drain yn ei iŵd, a chymmwynason Sais.

38. Tri pheth ni vawr ymddiriedir iddynt: mur crinwellt rhag tân, cleddyv brwynen rhag gelyn, ac addewidion Sais.

39. Tri pheth ni welir yn ebrwydd: môr dros Vanuwchdeni, medi gwenith ar wyneb Morwerydd, a gwirionedd gan Sais.

40. Tri pheth ni wnant lês i wlad Gymru: mawr dês yn Ebrill, mawr wlaw yn y cynhauav, a thavod têt Sais.

41. Tri dŷn ni vawr hofant eu cyvlwr: cybydd lle bo traul arian, gwr call yn mhlith cenvaint o veddwon, a Chymro yn nhir Sais.

42. Tri anheggor ufern: rhingyll, brawd llwyd, a Sais.

43. Tri pheth goreu i Gymro po leiaf y gwypo am danynt: y cywyn du, melltith Duw, a chyvrwysder Sais.

44. Tri pheth ni ddygant osod ond ar eu gwànach: cath, morvian, a Sais.

45. Tri pheth ni vydd da eu damwain: cath yn ufern, cyw colomen lle bo cyrch baretud, a Chymro yn nghyveillach Sais.

46. Tri pheth ni mawr gyttunant: ewn â moch, cybydd â hael, a Chymro â Sais.

47. Tri pheth anaml eu cael: y sêr â sythiant o'r wybren, aur o law cybydd, a diogelwch i Gymro yn nghartref Sais.

48. Tri pheth anhawdd eu cael: nyth eog yn mhen derwen, eist cybydd heb glô, a thegwch gan Sais.

49. Tri pheth ni wyddis pa bryd a'u gwrthreder: lollt y daran, trenlliv Bwlch Havren, ac anrhaith Sais.

50. Tri pheth ni waeth genyv weled un noc arall o honynt: crogi vy nhâd, vy nghartref a'm teulu ynddo ar dân, a llawenydd Sais.

51. Tri pheth â gâr vy nghalon eu gweled: mêl ar vy mrechdan, wyneb y verch â garav, a chebystr am wddwg Sais.

52. Tri dŷn â vawr gerir gan Gymro: baird wrth vaint a devod yr hen Gymry, deiwiwr barv cybydd, a chrogwr Sais.

Ac velly terryna Triodd y Sais; sev ydynt rhiv wythnosau y vwyddyn. Hopgin Tum Philip o'r Gelli Vid a'u cant, ger bron cadair wrth gerdd daward Tir Iarth, y bymtheg vwyddyn o goroniad y Vrenines Esbed; sev gwyliau y Sulgwyn, 1572.

[Hyd yma o lyvyr Thomas ab Ivan; y mae genyv gyvysgriv arall o Driodd y Sais a Thriodd y Cymro, o lyvyr Sion Philip o Dreôs, â ysgrivenwyd, wrth bob tebyg-

aeth, ynghylch yr amser y bu Oliver Cromwell yn ei rwyg.

IOLLO MORGANWG.]

Yn gymmaint â bod Triodd y Cymro a Thriodd y Sais yn myneddan enw Hopgin Thomas Philip o'r *Gelli Vid* ve welir rhywvaint o gyvathrach rhwng â ganlyn â'i enw ev. O'r Llyvyr Coch o Hergest y tynwyd y cyvysgriv cyntaf, a'r ail o hên ysgrivlyvr y diweddar Ivan William o'r Ferm yn mhlwyf Llanvleiddan gerllaw y Bont Vaen yn Morganwg.

IOLLO MORGANWG.

(O'r *Llyvyr Coch o Hergest*.)

LLYMA DRIODD GWILYM HIR, SAER HOPGIN AB THOMAS AB PHILIP.

1. Tri chasbeth Gwilym Hir Saer: eferen sul, dadleu, a marchnad.

2. Tri pheth arall sydd gas gantho: nid amgen, tavarnau, a cherddau, a chreiriau.

3. Tri pheth y sydd gasach gantho no'r cwbl: eferiad, a phrydydd, a chlerwr.

[Y mae Edward Llwyd (Arch. Brit. p. 264.) yn sôn am y Triodd hyn a'u bod yn y Llyvyr Coch o Hergest, yn mhlith Triodd ereill. IOLLO MORGANWG.]

Ysgriv, o lyvyr Ivan William o'r Ferm; a'u hanes, val y canlyn:—

Hopgin Thomas Philip oedd yn byw yn y *Gelli Vid* yn mhlwyf *Glyn Ogwr*, yn berchen ar y lle, ac eve á wnaeth dŷ newydd yno: wedi ei gwbláu eve á roes wahoddiad i lawer o brydyddion y wlad i ddyvot yno i giniawa ac i ganu. Nid oedd na threvnus na gweddus, ar hyny o bryd ac achos, i neb ond bardd vnyed i mewn i'r neuadd; ond un *Gwilym Hir*, gwr o *Saer*, ag oedd yno ar hyny o amser yn gweithio, á aeth i mewn; a chan y gwyddid mai dŷn synwrol, deallus, ac ysmala iawn oedd ev, ve archwyd iddo eiste i lawr; hyny á wnaeth ev, gan wrandaw yn ddivlin iawn ar y cerddau á ganai rai ac á ddatganai ereill yno. Yn mhlith y prydyddion ydd oedd un yn ofeiriad y *Rhath*; un a vuasai, nid yn hir cyn hyny, ar dreigl *Clera* ar hyd y wlad; hyny yw yn canu cerdd ac yn chwareu y crwth, wrth ganu o dŷ beugilydd, ac ar ben fair a marchnad, yr hyn nid oedd yn beth yn ei le herwydd arver y prydyddion dysgedig.

Ve hapiwys vod yno ddadlu tyn yn eu plith am greiriau, llw, a thwng, yr hen veirdd Cymreig: a chanu am y varchnad ag oedd Hopgin Thomas Philip wedi ei

¹ Mewn llaw diweddarach no chorff y llyvyr neu o leiaf mi á debygwn hyny—

sevyllu yn *Nglynogwr*. Ac am y tavn newydd yno a'i gwrw da; a rhai o'r ofeiriad o brydyddion á ynsaint ddadlu yn dyn ac yn daer yn mhlaid y grevydd o Ruvain, ac eferen ar bob sul a gwyl: O'r diwedd, gwedi datgan cerdd, a rhywvaint o driodd gan un ag arall o honynt, gofynwyd i *Wilym Hir* am ryw beth ar gerdd, neu am ryw ddoethineb ar un neu arall o geinciau cerdd dawawd. Chwi á gewch ryw beth, ebai ve; ac os rhy anmrwd y bydd, nid oes i chwi ond ei bobí ev. Yna eve á ddywed y triodd hyn yn sên i'r dadleu ag oedd ganddynt am greiriau, ac eferen sul, a'r tavn, a'r varchnad dlawd á vuwyd yn canu iddi, val hyn:—

1. Tri chasbeth *Gwilym Hir Saer*: eferen sul, a dadlau, a marchnad dlawd.
2. Tri pheth arall sy gâs gantho: nid amgen, tavn, a cherddau, a chreiriau.
3. Tri pheth sydd gasach gantho no'r cwbl: efeiriad, a chybydd, a chlerwr.

Ac yna eve a'u dywed ar vesur triban, val hyn:—

Tri pheth sy gâs avrived:
Dadleuon dyn pengaled,
Sain di lês eferen sul,
A marchnad gul heb drwydded.

Câs havyd tri pheth arall:
Y creiriau â gâr anghall,
Tavn lle mae'r gadw a'i dardd,
A cherddau bardd diddeall.

Tri pheth mwy câs no'r cyvan:
Ofeiriad balch ei anian,
Prydydd pwl yn vardd y blawd,
A chlerwr tlawd ei driban.

Gwilym Hir Saer a'i cant.

Wrth yr hanesan uchod gwelir vod yr arver o brydu Triodd wedi parâu ymhlith y prydyddion Cymreig hyd yn lled-ddiweddar; gwelir hyn hevyd wrth yr hanes â roddir am Driodd y Cymro a'r Sais; ac am Dribanau *Gwilym Hir*, nid aml, yr wyv yn meddwl, y ceir eu henach, yn enwedig yn y modd a'u cenir gantho; sef yw hyn, yn yr un moddag y cenir Triban Morganwg hyd y dydd heddyw; sef ar accen a chorvânau cyv-lavar, a'r breichiau yn gydwestad, ac nid ar gorvânau amryveillion eu pwys a'u haccenion, val y cenid yr *Hên Driban Cyrch*, o ba un y mae Triban Morganwg yn deilliaw, ac i ba un y mae Llywelyn Sion ac ereill yn rhoi enw Triban Morganwg.

IOLO MORGANOG.

14. TRIODD GWIW EU GWYBOD AC EU COVIO, ER ADDYSG DOETHINEB, AC ER YMDEVEDODI YN LAN AC YN VOLIANNUS.

(*O Lyvyr Sion Philip o Dreôls.*)

1. Tri unben cerdd: prydu, canu telyn, a chyvarwyddyd.

2. Tri fyniant gwr: aredig trev tâd, arddadlu ei hawl yn dda, a dwyn ei blant ar vonedd.

3. Tri gorevras dirieidi: glythineb, ymladd, ac anwadalech.

4. Tri bendith ni advant dŷn nac i newyn nac i noethni: bendith ei beriglawr, bendith arglwydd priodawr, a bendith bardd linolingerdd.

5. Tri bendith y sydd well no'r tri bendith hyn: bendith tâd a mam, bendith clav a chlwyvus, a bendith dŷn advydig.

6. Tri pheth ni vedr namyn doeth neu ddedwydd ymgadw yn amserawl rhag-ddynt: godineb, meddwdawd, ac overedd.

7. Tri ymborth gwr: hela, a chyvnewid, ac aredig.

8. Tri rhyvel yn heddwch: drygwraig, dryg-dir, a dryg-arglwydd.

9. Tri thywysogaeth dedwydd: bod yn dda ei wasinaeth, yn dda ei anian, ac yn dda ei gyvrinach; a hyny ni chyngain namyn a chrevyddes neu voneddig.

10. Tri dŷn y mae iawn rhoddi bŵyd iddynt: ymdeithydd, golychwydwr, a llavurwr.

11. Tri charelyn dŷn: tân, dŵr, ac arglwydd cyvoeth.

12. Tri pheth â ddarestwng gwr: gwraig ddrwg, trevn ddrwg, a gair drwg amidano.

13. Tri pheth a arddychavael gwr: gwraig ddyn ddiwair, arglwydd diwyd diwith, a diflais hedâwch.

14. Tri anghyvartall byd: berthawg, a charu, ac angau.

15. Tri glwith byd: brenin, môr, a dinas.

16. Tri pheth ni ellir bod hebddynt er maint o ddrwg â wnelont: tân, dŵr, a thywysawg.

17. Tri chyfredin bŵd: gwraig, clawr tawlbwrdd, a thelyn.

18. Tri pheth â syrth ar ddŷn heb yn wybod iddo: hun, henaint, a phecawd.

19. Tri merthyrolaeth heb ladd dŷn: haelder yn nhodi, diweirdeb yn ieuencid, a chaingynnal heb gyvoeth.

20. Tri melyn byd: methu, a synu, a pechu.

21. Tri chadarn byd: arglwydd, a dryd, a diddim.

22. Tri ystyr y sydd i hustyng: meddiant, a thwyll, a gwylder.

23. Tri chasbeth doethion Rhuvain: milgi hwy, bardd annigriv, a gwraig hagr.

24. Tri rhwydd hynt: eferen, a chiniaw, a chydymaith da.

25. Tri awrwydd hynt: diaspad, drychin, ac ymlid.

26. Tri dŷn y mae yn iawn bod yn dda wrthynt: gweddww, ac alltud, ac amddivad.

27. Tri pheth y sydd hawdd eu diolch i ddŷn: gwahawdd, rhybudd, ac anrheg.

28. Tri dŷn yn hawl a baint ceraint: gweddww, alltud, ac amddivad.

29. Tri pheth ni wêl dŷn ei ddigon o honynt: hoedl, iechyd, a chyvoeth.

30. Tri pheth á gynnal hir ddirieidi ar ddŷn: drygioni, dryganian, a glythineb.

31. Tri gogyvlawnder gwr yn myned y'nghyrch a gorsedd dadlau: fyniant¹ yn ceisio da, dawn yn ei gafael, a dedwyddyd yn ymgynnal ynddo wedi ei cafer.

32. Tri chaingynnal dedwydd: nawdd, elusenau, a dyddanwch.

Ac velly terryna.

15. TRIODD Y DOETHION.

Sev cynghorion er daioni yr enaid, a lles bywyd corforawl, o Lyvyr Gwilym Tew Brydydd.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri madgael y sydd, ac a'u cafo nid rhaid iddo ychwaneg: câr cywir, cydwybod lân, a deall ar iawn a gwirionedd.

2. Tri pheth â barant hir iechyd ac einioes: gweithgarwch cymmesurawl, myvyrdawd awenaidd, a thangnev meddwl.

3. Tri pheth goreu y byd hyn: iechyd corf, pwyllgarwch meddwl, a chydwybod dangneveddus.

4. Tri pheth â wnant ddedwydd: gwyrbodau daionus, devodau moliannus a thangnev cydwybod; ac a'u medd nid rhaid iddo mwy.

5. Tri pheth goreu vydd eu gochelyd â holl nerth traed ac ymbwyll: neidyr ddu, merch gnawdgar, a phechawd amlwg.

6. Tri pheth, bod hebddynt, bod heb y cwbl a wedd ar ddŷn eu meddu: heb gywilydd, heb wybodaeth, a heb gywirdeb.

7. Tri pheth ni chywelyvant vyth: cwsgr mawr â gwybodau, golud â haelder, a fydd yn Nuw â bydoldeb.

8. Tri pheth nid call rhwy ymddiried iddynt: gwyntodd gwanwyn, breuddwyd meddwyn, a llwyddiant bydaw.

9. Tri pheth ni chydvyddant byth: dwy wraig yn yr un tŷ, dwy gâth am yr un lygoden, a dau vab am yr un verch.¹

¹ Gwel riv 132.

10. Tri pheth â gydgerddant â serch ar verchaid: traferth corf, colli cwsgr, a gwall ymswyn.

11. Tri pheth nid call eu bostio: blas dy gwrw, tegwch dy wraig, a rhiv yr arian yn dy bwrs.

12. Tri pheth nid raid addysg arnynt: cysgu, chwerthin, a charu.

13. Tri anghysur gwr yn ei dŷ: sawell vyglyd, tō dyverllyd, a gwraig grintachlyd.

14. Tri choll â vyddant goll dros byth: coll morwyndawd, coll amser, a choll gair da.

15. Tri chlwyv nis gellir eu meddyg: poethni gwynovaint, cariad rhieinverch, a chnōad cydwybod.

16. Tri pheth goreu pa bellav oddi wrthynt: ci cynddeiriog, merch anllad, a gwr gwenieithus.

17. Tri pheth iachus en harver: rhodio yn yvuw, llavaru yn soniarus, ac ymborth lywodraethus.

18. Tri anhebgor travaelwr: march da, bathgod lawn, a chyvaill cywir.

19. Tri anhebgor meddyg: llaw rhieinverch, llygad hebog, a chalon llew.

20. Tri anhebgor celwyddwr: côv da, wyneb cadarn, a fol i wrandaw.

21. Tri pheth â welir ar y paen: gwisg angel, rhodiad lleidyr, a llev cythraul.

22. Tri anghudd pob llysewyn: ei vlâs, ei vloteuaeth, a'i addon.

23. Tri pheth anverth eu gweled: mab diddysg, merch drythyll, ac ofeiriad ymladdgar.

24. Tri dŷn y chwerddir am eu pēnau: hēn wrach yn ymbincio, hēn wr yn neidio, a hēn ofeiriad meddw.

25. Tri pheth nid hawdd eu cael: cywirdeb mewn gweniaith, pwyll mewn bōl brâs, a dysg ar dda mewn cyveillach ddrwg.

26. Tri pheth da clustveinio arnynt: cynghor doeth, llavar gwirionedd, a'r ceiliog pylgain.

27. Tri overwaith bŷd: cyrchu dwr mewn gwagyr, rhybuddiaw serchawg, a cynghori henddyn.

28. Tri anhawsder bŷd: dadwallgovi balchder, dabblygu calon cybydd, a dattroi meddwl henddyn.

29. Tri pheth â vrathant yn dōst: hēn gostog tom, hēn neidyr dan sawdl, a chydwybod euog.

30. Tri pheth â wnant oludog yn dylawd: gwraig valch, tŷ mawr, a gwâs anghywir.

31. Tri pheth â barant yn ddrwg y neb y bont arno: anwydaeth, balchder, a thrachwant.

32. Tri pheth arall hanpid gwaeth à vontarno: glythineb, ysmalâwch, agodineb.

33. Tri arwydd fol ac annoeth: digio yn ddiachos, chwerthin heb achos, a rhagu ar arall y beiau vont arno ev ei hûn.

34. Tri fôl pendavad: cynghorwr merch winglyd, rhybuddiwr mab diodgar, ac à ddoto addysg o vlaen à dybio ei hunan yn gall.

35. Tri dŷn y sydd, a gwae à ddelo dan eu cravangau: cyfeswr o vrawd llwyd, llogwr arian, ac arglwydd tir o gostog-lwyth.

36. Tri pheth sy yn cadw y bŷd yn ei le: cosp, gohrwy, a rhyddid.

37. Tri pheth à ddettry y bŷd yn ei wrthwyneb: cosb anghyviawn, gohrwy anheilwng, a rhyddid i bechu.

38. Tri pheth à ddengys corawg: rhoi yn llawen, rhoi yn ddiattreg, a chadw yn rhin à roddwyd.

39. Tri pheth à ddengys anghawr: rhoi yn drist avlawen, rhoi yn hwyr gan hir ymattreg, a dadgan ar gyhoedd à roddwyd.

40. Tri pheth à vyddant gyda dŷn dros byth: ei serch, ei gâs, a'i gydwybod, a'r drydded yn barnu byth ar y ddau ereill.

41. Tri pheth lle nas deddvoler à barant wae yn y diwedd: serch, câs, a chydwybod.

42. Tri pheth à lynant dros byth wrth bob dŷn: ei awen, ei ryniad, a'i gydwybod.

43. Tri gorchymyn à ddodwys Duw ar ddŷn: ymgais à gwybodau moliannus, gwneuthur à ellir o ddaioni, a chenedlu plant o briodas gyviawn; canys o'r tri hyn y cedwir y bŷd yn ei le.

44. Tri pheth gydag amser anianawl à dyvant hyd addon yn ddiymfael: yr hâd à ddoder yn naiar, y daioni à wneler o gydwybod, a'r drwg à wneir o ddirieidi.

45. Tri pheth à gâr diriaid: anwybodaeth yn arall, anwireddu ymhob peth à weto ac à wnelo, ac argyweddu y fordd y cerddo.

46. Tripheth à gâr dedwydd eu gwneuthur: ymwellâu o gydwybod, llesâu arall, a gwyliaw rhag argyweddu.

47. Tri ymattal dedwydd: ei davawd, ei ddwrn, a'i vlysigrwydd.

48. Tri ymattal diriaid: ei bwyll, ei barch, a'i lês tragwydd.

49. Tri goruchaviaeth dedwydd: bod yn ddeallus mewn daioni, yn serchog tuag at bob daioni, ac yn llwyddiannus yn mhob daioni.

50. Tri goruchaviaith diriaid: deallus

mewn drwg, serch at bob drwg, a llwydd yn mhob drwg.

51. Tri pheth ni chydvydd à dedwydd: rhaccraf, rhagrith, a rhagraith.¹

52. Tri pheth ni chydvydd à diriaid: rhagddarbod, rhagddeall, a rhagddangos.

53. Tri pheth y gwna dedwydd: ymgais à gwybodau gan arall, ymarver â'i wybodau ei hunan, a dangos gwybodau i arall.

54. Tri pheth y gwna diriaid: gwaradwyddau gwybodau yn arall, ymvoddloni yn anwybodaeth ei hunan, a chuddiaw à wŷr o wybodau rhag arall.

55. Tri arwydd dedwydd: gwneuthur daioni, gochel niweddu, a myvyriaw dwyv-oldeb.

56. Tri arwydd diriaid: ymwynvydu mewn drwg, ymegniaw i niweddu, a myvyriaw cythreuligrwydd o bob rhyw a rhith.

57. Tri bânogion dedwyddyd: uvyddawd, diweirdeb, a dirwest.

58. Tri bânogion dirieidi: gwrthneud, anlladrwydd, a gloddest.

59. Tri gwynvyd dedwydd: ei ddiwydrwydd, ei wybodau, a'i ddeddvoldeb.

60. Tri gwynvyd diriaid: ei ddiogi, ei ddichell, a'i anrhaith.

61. Tri ymwrthod dedwydd: ymwrthod â'i rynwŷr, ymwrthod ag anneddvoldeb, ac ymwrthod â hydoldeb.

62. Tri ymwrthod diriaid: ymwrthod â phob dirwest, ymwrthod â phob deddvoldeb, ac ymwrthod â Duw.

63. Tri pheth hôf gan ddedydd eu bod ar ei law eu gwneuthur: gwirioneddu ar varn, gyru addysg ar wybodau, ac amwellâu ar wybodau a gynneddvau.

64. Tri pheth hôf gan ddiriaid eu cael ar ei law a'u gwneuthur: anwireddu ar air a gweithred, argyweddu gwybodau, a gwaethyg pob devodau a chlynneddau daionus.

65. Tri thywysogaeth dedwydd: diwydrwydd, galledigaeth, a chyviawnder.

66. Tri thywysogaeth diriaid: overedd, trais, a dichellion.

67. Tri pheth y pwys dedwydd arnynt: ar ei ddiwydrwydd, ar ei wybodau moliannus, ac ar ei Dduw.

68. Tri pheth y pwys diriaid arnynt: ar à gafo yn råd, ar ei ddichell, ac ar ni ddaw byth i ben.

69. Tri pheth à wna ddiriaid: lle nas gallo ddichell murn, lle nas gallo ei obaith lledrad, lle nas cafo ddawn ymgrogi.

70. Tri anfaudd cymmudogaeth: diriaid ysgymyn, cybydd anghawr, a gwâs i ragwas arglwydd.

¹ Ser yw hyny rhagvarn. I. M.

71. Tri pheth a vlaenllymant y pwyll a'r deall: bodd cydwybod, budd corforawl, a chlôd doethion.

72. Tri pheth à gynhyrvant awen: gobaith, serch, a llawenydd.

73. Tri pheth à ddivenwant awen: anobaith, cês, a thristweh.

74. Tri phrivygerddawn enaid: serch, pwyll, a chydwybod.

75. Tri gwrthuniaid bŷd: oer a thwym, mawr a bach, a thwyll a goleu.

76. Tair sail camp a gweithred: barn doeth, arver gwlad, a serch cydwybod.

77. Tri pheth à barant lwydd ar awen a deall: cynneddvau daionus, digonedd bydawl, a myvyrdodau doethion.

78. Tri pheth à ddwyvolant awen: cariad perfaith, pwyll gwybodgar, a chalondid haelionus.

79. Tri anhardd ar ddŷn: glythni, diogi, a diglloedd.

80. Tri pheth à yrant bob peth ar wâll-ymsawdd: byrbwylldra, trachwant, a balchder.

81. Tri pheth à geif glwth: cywilydd, aviechyd, a digovaint Duw.

82. Tri hollawd à ddylit yn mhob ymgais: yr holl serch, yr holl ddeall, a'r holl allu.

83. O dri pheth y ceir gwybodau: côv er yn oes oesodd, ymgafaeliad pwyll, ac addysg athraw dysgedig.

84. Tri overiou bŷd: ceisiaw attal y gwynt, croywau y môr, a gyru addysg ar ddiriaid.

85. Tri arwydd doethineb: devodau daionus, uvyddawd rhagathraw, a threwnu yn ddosparthus.

86. Tri pheth à geir o vyvyrdawd gyv-iawn: gwybodau, boddlondeb, a pharch doethion.

87. Tri pheth à ennillant barch i ŵr: gwybodau moliannus, cynneddvau daionus, a chaingynnal dosparthus.

88. Tri pheth a ddangosant wybodaeth: ymddwyn haelionus, buchedd gynneddvus, ac ymgynnal yn anrhydeddus.

89. Tri pheth cythreulig ar ddŷn: twyll, cynnen, ac enllib.

90. Tri pheth ni ddifyg ar neb i ddiert h o bydd haelionus: tywarchen orphwys, dwr rhag syched, a glangyvarech cariadus.

91. Tri dŷn nid oes gan Dduw à wnel ag wynt: à ymvalchïo yn ei ddrwg, a ym-voddlonio yn ei anwybodaeth, ac à ymddar-ostyngo dan bob dihiryn dryglawn er ennill bydawl.

92. Tri dŷn da eu gochelyd: clavr, cyn-deiriawg, a thavodrydd.

93. Tair merch gocheler eu priodi: merch bengoch, merch chwedleugar, a merch vudrogled.

94. Tri pheth à wnant ddŷn yn ddiawl parod: gloddest, balchder, a chreulondeb.

95. Tri dŷn y dylid gadael yn rhydd y fordd iddynt: oedranus, dolurus, a llwythog.

96. Tri pheth crystal y naill a'r lleill o honynt: seren bren, march brwynen, a bardd annysgedig.

97. Tri pheth byr eu parâad: cariad crotyn, tân asglodyn, a lliv cornant.

98. Tri pheth moladwy ar wraig: arav-weh, tawedocrydd, a sywder.

99. Tri goreuron bywyd: iechyd, boddlondeb, a chydwybod lân.

100. Tri pheth à barant ddyddanweh anhygoll: ymbwys ar à ellir o hunan, ymbwys ar ddaioni, ac ymbwys ar Dduw.

101. Tri pheth nis gellir dyddan o hon-ynt: ymbwys ar à ddysgwyler gan arall, ymbwys ar ddrwg, ac ymbwys ar wagobaith.

102. Tri sylwedd ystyriaeth: à vo hardd, à vo daionus, ac à ellir ei ddwyn i ben.

103. Tri sylwedd gwallystyr: overedd anysber, argyweddus o ansawdd, a'r hyn nis gellir ei ddwyn i ben.

104. Tri pheth ni ddaw ond à vo drwg o honynt: à wneir yn yrbwyll, à wneir gan ovn, ac à wneir gan ddiogi neu lesg-ymgais.

105. Tri dŷn ni waeth ba leiav à ym-wneler âg wynt: ovnus, anystywallt, a byrbwyll.

106. Tri pheth à ddangosant ddŷn yn gythraul cyvlwyr: balchder ar ddrwg, twyll diynnil, a drygu diniwed.

107. Tri dangos y sydd ar bob peth: yr enw arno, y mân y bo, a'r ansawdd; a'r gair à gamddengys, ys gwaethav o gelwydd hwnw.

108. Tri pheth ni ddifyg arnynt vaddeu-ant am bechawd a chamwedd: maddeu-ant, cariad haelionus, a diwygiaw à wnaed o gam i arall.

109. Tair cynneddv ddwyvawl ar ddŷn: bod yn drugar, bod yn wirgar, a bod yn wybodgar.

110. Tri ufernonion bŷd: enllibwr, ym-laddwr, a lleidyr.

111. Tri phrivanraith bŷd: enllib, à ddwg à vo iawn ac eiddo arall o'i glod a'i air da; godineb, à ddwg à vo iawn ac eiddo i arall o'i briawdserech a'i vrain o etivedd-iaeth; a thrachwant, à ddwg o ledrad, a chribddail, a thwyll, à vo iawn, ac eiddo i

arall o ddäodd bŷd a meddiannau gwlad-awl.

112. Tri chynghor y llavurwr iddei vâb : bydd ddeallus y gwanwyn, bydd lavurgar y cynhauav, a bydd ystrywgar¹ bob amser.

113. Tri llavar y marw o'r bedd : gwydd-ost beth oeddwn, gwel beth ydwyv, a chovia beth vyddi.

114. Tri chyveirnod ymgais a diwydrwydd : byw glân, gwybodau doethineb, a chynneddvoldeb dwyvvawl.

115. Tair fordd ddaionus y ceir golud : ymlavuriaw yn ddiwyd drwy gyviawnder, o ddoethineb gwellëugar ar wybodau a chelvyddydau, ac o ddawn cywiriad o geraint a chyveillion.

116. Tair deddw sy benav i bawb : gobrwy i'r daionus, cosp i'r drwg, a llonydd a gadael i bawb ereill yn y wyper eu hawsawdd parth camp ac athrylith.

117. Tri chyspwyll teyrnedd : nawdd cywiriad, cosp dihiriad, a chyviawnder i bawb.

118. Tri anheggor gwybodaeth : cywirdeb meddwl, awen anianawl, a diwydrwydd tryserch.

119. Tri chyvrwym gwybodaeth : ysgolëigddod llythyr a llyvrau, athrawon trwyddedigion, a chôv gwlad a chenedl.

120. Tri anheggor ysgolëigddod : awydd diwydgais, pwyll awenvryd, a llyvrau cyvraith.

121. Tri anheggor pwyll : nwyv, aravwch, a gwybodau.

122. Tri pheth â wnant ddoethineb : gwybodau, pwyll, ac awen.

123. Tri chyverddawn doethineb : digonedd bydawl, dyddanwch meddwl, a gwynvyd trgywyddawl.

124. Tri pheth â barant wynvyd calon i ddŷn : iechyd corf, llwyddiant bydawl, a bôdd cydwylbod.

125. Tri pheth â geir o vwy yn vras ac yn voethus : aviechyd corf, pylder deall, ac anwydau pechadurus.

126. Tri pheth â geir o vwy ar lysiau y ddaïar : doethineb, iechyd, ac einioes hir dawelvyd.

127. Tri pheth â wnant wr yn ben ar y bŷd : bod yn ddiwyd yn ei orchwyl, yn ddoeth ei ymddwyn, ac yn gywir ei gynneddvau.

128. Tri pheth sydd gystal a'r goreu : bara drwyddo rhag newyn, dwr fynon rhag syched, a phais lwyd rhag anwyd.

129. Tri pheth â vyddant gystal a'u hamgen : dwr brwnt i ddifod tân, gwraig hagr i wr dall, a chleddyv pren i wr llwv.

¹ Neu, ystrygar.

130. Tri pheth nid rhaid eu gwell yn hyn o vŷd : iechyd i weithio, gwybodaeth i wneuthur gwaith, a gwaith iddei wneuthur.

131. Tri pheth ni ddylaint vod byth oddi gartrev : câth, sawell, a gwraig y tŷ.

132. Tri dau ni vavr ymgyttunant : dau gi am yr un asgwrn, dwy wraig yn yr un tŷ, a dau vab am yr un verch.

133. Tri pheth ni waeth gadael iddynt no cheisiaw tro arnynt : ei cynddeiriog, trenlliv avon, a doeth yn ei olwg ei hun.

134. Tri ansyberwyd gwledd : trachwerthin, ymrysonau anghysbwyll, a medddawd.

135. Tri pheth canmoladwy ar ŵr : hyder, aravwch, a diwydrwydd.

136. Tri pheth serchog ar ddŷn : baelioni, llawenydd, ac awen.

137. Tri pheth ar ddŷn a ennillant amharch iddo : bod yn daer am ei gardawd, yn vyr ei gymmwynas, ac yn hir ei eistedd lle ydd elo.

138. Tri pheth ar ddŷn a ennillant iddo barch a chymmeriad : gwylder yn govyn, parod ei gymmwynas, a gochelyd gormes.

139. Tri anheggor celvyddyd : awen gynhenid, addysg gynnwysbwyll, ac ymgais diymball.

140. Tri chadernyd celvyddyd : ansawdd gwirbwyll, dosbarth gyweirglaer, a llesioldeb cyffrediu.

141. Tri chyvles celvyddyd : trevnu gwybodau, hawddâu gorchwyl, a mwyâu deall.

142. Tri chyvrwym celvyddyd : cywirdeb, galluoldeb, a buddioldeb.

143. Tri chyvrwym cenedl : teyrnedd, rhaith, a braint.

144. Tri chyvrwym teulu : pendawd, dosparth gywair, a chariadoldeb.

145. Tri chyvrwym cyveillach : llawenydd, cymmwynas, a syberwyd.

146. Tri chyvrwym teyrnedd : cadernyd, cyviawnder, a thrugaredd.

147. Tri chyvrwym gwybodau : cyviaith, cyvnerth, a chyvarwyddyd.

148. Tri chyvrwym dosbarth : gloywder, hawsder, a chyviawnder.

149. Tri chyvrwym doethineb : awen anianawl, gwybodau gloywon, a chynneddvau cyviawnbwyll.

150. Tri chyvrwym cyviawnder : deall, gwirionedd, a chariad.

151. Tri chyvrwym dwyvoldeb : crêd, serch, a gobaith.

152. Tri chyvrwym crêd : tyst, galledigrwydd, a goreuder.

153. Tri chyvrwym deddwyddyd : dwyvoldeb, goddevoldeb, a chadernyd.

154. Tair colovn cyvawnder: *gwarineb*, sev ymattal rhag ymddarsang ar arall mewn na gair, na gweithred, nac ymddwyn; *car-edigrwydd*, a hyny ni wna yr hyn à boeno neu à vlino arall ar na gair, na gweithred, nac ymddwyn; a *haelioni*, yr hyn ni ettail rhag arall à fo cyvawn iddo, ai meddiant, ai meddwl, ai cymmyred y bo.

155. Tair colovn anghyviawnder y sydd: *balchder*, yr hyn à ddamsaing arall ac a'i gormeilïa ar air, a gweithred, ac ymddwyn; *creulondeb*, yr hwn à bair i arall boen a blinder corf a meddwl yn amgen noc à ddylit iddo o gosp gyvawn; a *chribddail*, yr hyn drwy ledrad à thwyll ac ymball, à ddivuddia yn anghyviawn arall o'i dda bŷd, ac o'i barch, ac o'i veddwl cyvawn.

156. Tri pheth y sydd lai no dim: benyw heb ddiweirdeb, gwr heb ddoethineb, ac athraw heb amynedd.

157. Tri pheth y rhoddes Duw ar bob dŷn à ddanvonwyd i'r byd: ymgais à gwybodaau doethineb, ymarver à chyviawnder, a gwneuthur trugaredd hyd eithav gallu.

158. Tri pheth à ddygant ddŷn yn bensiych drwy'r byd: iechyd, celvyddyd, a gair da.

159. Tri pheth à wnant wr yn voddllawn iddei vyd: gwraig rinweddawl, llwyddiant ar ei ymgais, a chydwybod ddiargywedd.

160. Tri pheth nis gellir dedwydd heb-ddynt: uvydddawl, cyvawnder, a chariad.

161. Tri chyvarlludd dedwydd: trachwant awyddus, gwyniau avreolus, a choegwybodaau twyllodrus.

162. Tri chyvarlludd daioni: gwendid corf, anwybodaeth, a chwantau anosparthus.

163. Tri chyvarlludd awen: trachwant bydawl, gwalladdysg, a thrallesgedd.

164. Tri chyvarlludd doethineb: cybydddra, glythineb, ac overgampau.

165. Tri chyvarlludd llwyddiant: anwybodaeth, anniwydrwydd, ac anneddvoldeb, neu anghywirdeb.

166. Tri chyvedliw doethineb: trachwant, dichell, ac ovn; a phënav ydynt ar à ellir yn folineb.

167. Tri chyvergyr doethineb: gwerinaw gwlâd a chenedl, tangnevoli meddwl a chynneddv, a medru ar wynvyd tragywydd, sev hyny boddâu Duw.

168. Tri chyvnerth awen: cyvarwyddyd, côv, a llwyddiant.

169. Tri chyvergyr awen: harddwch, deall, a llesioldeb.

170. Tri chadernyd deall: darbod, côv, a dosparth.

171. Tri chyvnerth deall: trevnusder, ystyr, a chyssulw.

172. Tri amgyfred deall: amser, lle, a dichwain.

173. Tri chyvarfordd anesgorol dŷn fordd ydd elo drwy y byd: haint, colled, a phechawd.

174. Tri ardymmyr enaid dŷn: serch, cov, a deall; ac o'r tri hyn y tardd yr holl wybodaau ar celvyddydau; ac heb y lleill ni vydd y naill ond difrwyth; a difrwyth y llail heb y naill.

175. Tri ardymmyr gwybodaeth: ceudawd, cynneddv, a dosbarth.

176. Tri ardymmyr ceudawd: cav, deall, ac awen.

177. Tri chyvnywydd ceudawd: dychymygu, diongli, a chyvarwyddaw.

178. Tri dafarolion ceudawd: amlygu gwirionedd, amlâu gwybodaau, a threvnu desparthau cedeirn.

179. Tri chadernyd ceudawd: awen, côv, a gwybodaau dosparthus.

180. Tri chyviawnder ceudawd: gwirionedd, lleuerawd, a dedwyddyd.

181. Tri ardymyr dedwyddyd: doethineb, tangnevoldeb, a dwyvoldeb.

182. Tri pheth y cyvymbwys dedwyddyd arnynt: ar ddiwydrwydd cynneddvawl, ar wybodaau mad-ddafarolion, ac ar gydwybod lân.

183. Tri pheth ydd ymegnia dedwydd eu gochel: trachwant cybyddaid, gelyniaeth fyrnig, a balchder amrwysgus.

184. Tri pheth y fy dedwydd oddiwrthynt: ymrysonau cynnenllyd, trythyllwg annoeth, a gweithredoedd argywedus.

185. Tri pheth ni châr dedwydd: distadledd, anwiredd, a sarugrwydd.

186. Tri pheth ni chymmer dedwydd: cynghor diriaid, rhodd diriaid, a gair diriaid.

187. Tri chās gan ddedwydd: dychymygion over, rhynwyv corforawl, a champau anneddvolion.

188. Tri gorvod dedwydd: ar ei drachwant, ar ei drythyllwg, ac ar ei ddigllonedd.

189. Tri pheth ni levair dedwydd: annoethineb, rhin arall, a gwir argywedus.

190. Tri dŷn ni ymgais dedwydd ag ŵynt: tragoludawg, anneddawl, a doeth yn ei olwg ei hun.

191. Tri dŷn ni ymgyvrin dedwydd ag ŵynt: gwenieithwr, dichellgar, a gwraig gwr arall.

192. Tri myvyrdawl gwastadawl dedwydd: doethineb dwyvawl, uvydddawl cynneddvawl, a daioni anveidrawl.

193. Tri pheth y câr dedwydd yn ddiymbaidd: arverion daionus, doethineb cynnyddiawl, a phob peth yn ei ryw cyviawn a noturiawl.

194. Tri pheth ni ddifyg ar ddedwydd: hir iechyd ac einioes, da bŷd digonawl, a pharch doethion.

195. Tri pheth y ceif dedwydd yn anfaeliadawl ac yn gadarn eu gorvolddeb: anrhydedd didervyn, a dyddanwch cydwylbod annarvodiadawl, a gwyavyd nevawl gan Dduw yn dragywydd heb dranc heb orphen.

196. Tri pheth gwastadawl ar ddedwydd ac ni vethant arno: deddvoldeb, tangnevoldeb, a chariadoldeb; sev y tri hyn ac nid amgen o geinmyged á wnant ddwyvoldeb, ac nid dwyvoldeb ond dedwyddyd, ac nid deddwyddyd ond dwyvoldeb.

197. Tri chadernyd dedwyddyd: diniweidrwydd o gariad perfaith, diwydrwydd madweithredgar, a thangnevoldeb o gyviawnder trugar.

198. Tri chadernyd dedwyddyd: boddlondeb meddwl a chydwybod, cariad trugareddbell, a dwyvoldeb awenbwyll.

199. Tri anheggor dwyvoldeb: gwybod-aeth, cariad ymbwyllgar, a chyviawnder trugareddbwyll; ac heb y tri hyn ynghŷd nis gellir dwyvoldeb ansoddawl.

200. Tri chyvliwiau dwyvoldeb a dedwyddyd: doethineb gwybodgar, ymbwyll gwirioneddgar, a chyviawnder trugareddgar.

201. Tri enw cymmherthynas á ddoded ar un daioni cysevin: doethineb, dedwyddyd, a dwyvoldeb; can nas gellir un heb y llail o'r tri pheth hyn.

202. Tri dysgleirdeb doethineb: awen, haelioni, a thangne.

203. Tri anheggor cardawd gyviawn: haelioni llawen, mwynder divalech, a chydwybod drugareddgar.

204. Tri phriv golovnau cardawd: nawdd i ddiert ac estron, ymborth i newynog a sychedig, a dangos anwybodus.

205. Tri dihiryn á ddygant gyrch a gosod ar y gwânaw, ac á fôant á'u cynfonau yn llusgo y llaw rhag y cryvav: gwr balch, gwr cyvoethawg, a lleidyr pen fodd.

206. Tri pheth y gwel gwr o bell: ei gâr, ei gâs, a'i olynwr.

207. Tri achos clevyd: gormodd, segur- yd, a thristweh.

208. Tri anesgor clevyd: gwanâu y corf, pylu y deall, a byrau yr einioes.

209. Tri chadernyd iechyd: ymborth iachus a chymmedrawl, gweithgarwch neu ymdravod cymmedrawl, a llawenydd o voddlondeb meddwl a chydwybod.

210. Tri pheth nid hawdd gwr o hon- ynt: llostrwn câth, mochyn marw, a chybydd anghawr.

211. Tri pheth sydd raid eu porthi yn vynyeh: cywion mân, plant bychain, a chwant gwraig ievanc.¹

212. Tri dŷn á vyddant hir oesawg: ârwyr sychdir, havotwr mynydd, a physgotwr môr.

213. Tri ychydig á vyddant well no llawer ar y pryd: ychydig o vwyta, ychydig o yved, ac ychydig o chwedleu.

214. Tri pheth daionus á vagant bob daioni arall: cariad priodas, cymmwynasgarwch cymmodogion, a heddwch gwlad.

215. Tri llavarwch syberwyd: llaw, llygad, a llais.

216. Tri pheth ansyber ar wr yn ei dŷ ei hunan: ymfistrain² á'i dylwyth lle gwypo ei westeion, ymsyllu ar á welo ar- nynt a chanthynt, a bod yn ddiymarbod parth ag attynt.

217. Tri anverthweh gwledd: meddw- dod, ymyrsonau, a chrochwerthlin am ben bychanigion o chweiniau.

218. Tri harddwch gwledd: haelioni graesawgar, ymddyddan doethineb, a chy- wirdeb ymgyvrin.

219. Tri chyvrwym gwybodaeth: cym- mwynasau, cadernyd devodau, a gwybodau gwladolion.

220. Tri chyvrwym gwybodaeth: ath- raw gwarantedig, dosparth gywair, a chôv llythyr cyviawn.

221. Tri cheinmyged gwybodaeth: gwir- ionedd, buddioldeb, a dyddanwch.

222. Tri cheinmyged dosparth: rhwydd- áu deall, cyweiriaw côv, a llwybreiddiaw addysg.

223. Tri cheinmyged celydyddyd: mwy- áu galluodd, lleiáu traferth, a chyweiriaw deall.

224. Tri pheth anverth eu gweled: celydydd heb ddosparth gywair, teulu heb wybodau bucheddawl, á gwlad heb arverau daionus.

225. Tri pheth nis gellir gwlad hebddynt: gwybodau bucheddawl, cyvraith gyviawn, ac athrawon gwarantedig.

226. Tri ynnioldeb pob peth: plaid, gwrth, a chynghyd.

227. Tri harddwch gwlad: ysgubawr deg, eglwys lawn, a llŷs heb hawl.

228. Tri harddwch tŷ á'igylch: aelwyd lân, celvi gloywon, a chaeadgylch trefn- usdeg.

229. Tair arwydd cymmodog da; diwyd

¹ *Llygyr arall*—a gwing gwraig ivanc.

² *Ymsisial*.

rwydd llawen, syberwyd moesau, a chyvarch hawddgar.

230. Tair arwydd gwr doeth: gair da cymnodynion, boddlondeb i'r byd â vo, a diwydrwydd yn ei alwad.

231. Tair arwydd gwraig dda: ei thy yn drevnus, ei phlant yn drwsiadus, a'i gwr yn gartrevgar.

232. Tri pheth da iawn yn weision a drwg iawn yn veistri: tân, dwr, a gwynt.

233. Tri pheth â wnant lewndid mewn gwlad, a golud mewn teulu: llavuriaw tir, plân coed, a gwaith rhôd a chribau.

234. Tri pheth serchus am gylch ty: gardd lysieuawn, perllan driniedig, a fyrdd sychion.

235. Tri phriv anverthwech dŷn: diogi, celwydd, a thrachwant; ac o honynt y tŷv pob peth arall â vo yn anverth.

236. Tri pheth ni vyddant byth yn wahaniaid: tavod hîr, pwyll byr, ac awen bôl.

237. Tri pheth ni waeth eu colli no'u cael: cell heb vwyd, tŷ heb gronglwyd, a dŷn heb iddo air da.

238. Tri pheth â gymmerant vwy no'u rhan gyviawn: meddwyn, cybydd, a chist melinydd.

239. Tri pheth â drôant y bŷd wyneb i waered: digywilydddra merch, anwybod-aeth mab, a phendodaeth gwraig.

240. Tri pheth ni chefir yn hawdd: dydd heb nôs, avon heb geulan, a gwraig heb arvad.

241. Tri chynhebygion y naill i'r lleill o henynt: ysgubawr dēg heb ŷd, fiol dēg heb ddîod, a merch dēg heb rinweddau da.

242. Tri pheth â ddiiflanant yn ebrwydd: ewyn ar ddwr, niwl bore tesog, a charedig-rwydd gwr goludog.

243. Tri pheth nid hawdd eu gweled: tân gwlŷb, dwr sych, a benyw dawgar.

244. Tri haelion bŷd: haul, môr, a chwsg.

245. Tri phriv gyvnerth dŷn: pwyll, amynedd, a chydwybod lân.

246. Tri pheth o'u cael ni waeth beth amgen nas ceir: bodd pwyll, bodd cydwybod, a bodd Duw.

247. Tri pheth y sydd a gwyn ei vŷd a'u cafo: cyvaill cywir, llonyddwech cartrevawl, a bodd ei gydwybod ei hunan.

248. Tri pheth â wnant vywyd dŷn yn gysurus: gwraig dda, câr fyddlawn, a chymmodog tangnevgar.

249. Tri nid call eu coelio: diertth yn bostio ei vonedd, hên yn canmawl â ru gynt, ac â vostio ei ddoethineb ei hunan.

250. Tri pheth â newidiant yn vynyth: y gwynt, y lleuad, a meddwl merch.

251. Tri pheth'er cael beunydd â geisiant vwy yn ddiorphwys: môr, meddwyn, a chybydd.

252. Tri pheth ni rydant byth: arian haelion, pedolau cefyl melinydd, a thavawd gwraig.

253. Tri dŷn ni vawr welir yn ddaioni arnynt: ymladdgar, ymfrostgar, a godinebgar.

254. Tri dŷn hawdd eu nabod: glwth, trachwantus, ac anwybodus.

255. Tri pheth goreu yn y bŷd: cydwybod lân, gwybod y gwîr, ac iechyd corf a meddwl.

256. Tri pheth nis gellir yn iawn heb wybodau: cymmydio yn dangnevus, amddifyn bywyd, a deall cyviawnder.

257. Tri pheth nid addev hebddynt: cartrev ddosparthus, braint o genedl, a chyvarwys yn warantedig.

258. Tri pheth ni hawdd gefir: pren mawr heb un golven gam arno, avon heb un tro ynddi, a chenedl heb ynddi ryw un neu gilydd â champ gywilyddus arno.

259. Tair colovn dedwyddyd: dwyvoldeb, doethineb, a syberwyd.

260. Tri pheth y dylai bob dŷn gadw yn graf gydag ev bob amser: ei gôv, ei gywilydd, a'i gydwybod.

261. Tri chynnoriaid doethineb: dispaid, dispwyll, a dosparth.

262. Tri cheimmyged myvyrdawd pob doeth dedwydd: bodd Duw, llês dŷn, a syrth anian.

263. Tri phriv ddiawligrwydd dŷn: balchder, cybyddiaeth, a chelwydd; canys o'r tri hyn y tardd pob drwg arall.

264. Tri pheth y bydd pob dŷn da: gweithgar, heddgar, ac elusengar.

265. O dri digon y mae pob annigon ac eisied: digon o gyvoeth bydawl, digon o iechyd cnawdawl, a digon o esmwythder corforawl.

266. Tair arwydd cydwybod lân: doethineb, caredigrwydd, a llawenydd.

267. Tair arwydd cydwybod wallbwyll ac avlan: annoethineb, ovnusder, ac anynadrwydd.

268. Tri y sydd ac ni wyddys pa un waethav o naddyt: gwr creulawn annhrugarawg, celwyddog anudongar, a'r cythraul mawr ei hunan.

269. Tri pheth y bydd meddwyn: mochyn yn ei gampau, ci cynddeiriog yn wŷn, a blaidd yn ei ddadwrdd; ac o'r tri hyn y bydd cythraul yn ei gynneddv.

270. Tair camp ar ddŷn â barant ar

bawb ei lwyr gasâu: bod yn enllibgar, yn gafaelgar, ac yn ddoethach no neb yn ei veddwl ei hun.

271. Tri pheth atgas ar ddŷn: meddw-dawd, glythineb, a diogi; ac nis gellir glân o gamp ar à vo yn ymarver a'r bryntion hyn o gampau.

272. Tri chydvaeth doethineb: iechyd corf, llawenydd meddwl, a pharch pob da cynneddvawl.

273. Tri chydvaeth dirieidi: aviechyd corf, avlawen veddwl, a gwarthrudd gan bob daionus o vyw a bôd.

274. Tri chydvaeth gwybodau: doethineb hunanbwyll, llwyddiant bydawll, ac urddas yn ngwlad gan anrhydedd.

275. Tri chyvargoll dirieidi: awen gysevin, iechyd corf, a dyddanwch meddwl.

276. Tri pheth anghyfredin: ieuanc heb lawenydd, ysgubawr heb lygod, a lèn ddŷn digybyddra.

277. Tri chymmediwiau trevn a dosparth; rhiv, pwys, a mesur.

278. Tri argyfred pob peth: llun, lliw, a sylwedd.

279. Tri goreuon gwybodau doethineb: i ddŷn adnabod ei hunan, ac adnabod Duw a'i ddaioni, a gyru ar ei gydwybod wneuthur à ddangosant y privwybodau hyny.

280. Tri goreuon gwybodau celvyddydd: llên, ferylltaeth, ac araduriaeth.

281. Tri goreuon gwybodau llawenydd: cerdd arwest deuluaidd, ymgorelwi, a chwedlau divyrbwyll; sev y dichon pob dŷn ymgynydd a'r pethau hyn, er iechyd corf a dyddanwch meddwl.

282. Tri pheth ni wneir yn hawdd: tòri syched à thân, sychu'r gwlyb à dŵr, a boddloni pawb yn mhob peth à wnelir.

283. Tri pheth y dylai ddŷn bod bob amser yn ddiymattal yn eu gwneuthur: gweithredodd daionus, dysgu gwybodau, a darostwng ei wyniau; canys er maint à wnelo eve o'r pethau hyn, ni wna eve byth ei ddigon, ac à ddylai.

284. Tri pheth ni wyr neb y myrddiynved rhan o'u maint yn eu heithavodd: llês doethineb, nerth celvyddyddau, a dyddanwch cydwybod lân.

285. Tair gwobyr diwydrwydd: digonoldeb o vodd i vyw, blaenoriaeth ar ereill, a channoliaeth doethion.

286. Tri pheth à wnant wr yn vlaenor ar ei gymmodigion: haelioni, doethineb, a chelvyddyddau.

287. Tri dŷn à wnant ddaioni yn y byd: arwr hywaith, bardd awenddyg, a dwyvawl cariadgar.

288. O dri pheth y tardd gwybodau:

angen yn ymddiwallu, côv yn ymgylun-iaw, a hofder dyddanwch.

289. Tri pheth y sydd ar bob ceinmyged: dechreu, canawl, a diwedd; a lle bo da y diwedd, da pob un o'r ddau ereill; a lle bo drwg y diwedd, ni ellir un da o'r lleill.

290. Tri pheth y dylai bob un ei wneuthur yn ddwysbwyll à gafo gynghorion da: eu coviaw yn grâf, eu hystyried yn ddiwyd, a gwneuthur ar eu hol yn ddiymbaid.

Ac velly tervyna Triodd y Doethion: a phoed i bawb eu coviaw, a'u hystyriaw, a'u dylun!

16. LLYMA DRIODD Y BRODYR.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri brodyr doethineb: à wrendy, à edrych, ac a daw.

2. Tri brodyr folineb: diymdawr, geneurwth, a chwerthinus.

3. Tri brodyr callineb: arav, ymbwyllgar, a diwyd.

4. Tri brodyr casineb: anynad neu vyrbwyll, trachwantus, a diawg.

5. Tri brodyr cyvenrhaith: hael, tangnevus, ac ewyllysgar.¹

6. Tri brodyr cyveillach: cyvarchgar, uvydd, a chelvydd.

7. Tri brodyr cyviawnder: deddvawl, trugar, a serchawg.

8. Tri brodyr tangnev: gwirioneddus, tawedawg, a maddeugar.

9. Tri brodyr cynhwrv a thervysg: tringar, cribddeilgar, a chelwyddawg.

10. Tri brodyr prydverthwch: glân o gamp, syber, a syw.

11. Tri brodyr fieiddra: budr o gorf, anysber ei voes, ac anmhrydverth ei gamp.

12. Tri brodyr celvyddbwyll: cerddgar, myvyrgar, ac anvalech.

13. Tri brodyr cerddoriaeth: penigamp, ymchwelawg, a boneddig.

14. Tri brodyr anrhydedd: doeth, moesgar, a gwrawl.

15. Tri brodyr gwarth a gwaradwydd: annoeth, anwr, ac anvoesgar.

16. Tri brodyr braint ac urddas: buddygawl, difyngar, a diwyllgar.

17. Tri brodyr annmraint: foadur, anniwyll, a bradwr.

18. Tri brodyr cyvaunedd: bardd, feryllt, a thelynwr.

19. Tri brodyr ferylltawd: gôv, maensaer, a phrensaer.

20. Tri brodyr teuluaeth: pryddydd, ysgolydd, ac yspeinydd.²

¹ Enraith yw cyvaill, yn Morganwg. I. M.

² Pa beth yw yspeinydd? I. M.

21. Tri brodyr cyweithas: deddwr, llavurwr, a gwëydd.

22. Tri brodyr anghyweithas: ynad, milwr, a masnachwr.

23. Tri brodyr gwroldeb: cydwybodawl, cartrevawg, a gweithgar.

24. Tri brodyr gwladolder: meddian-nawg, heddgar, a gwybodus.

25. Tri brodyr cadernyd: gwladog, trasog, a boddog.

26. Tri brodyr trevogaeth: dewr, tirion, ac amyneddgar.

27. Tri brodyr cymmod: cyvymbraww, tostur, ac anvalch.

28. Tri brodyr boddlondeb: haelionus, anvoethus, ac awrwygus.

29. Tri brodyr cyvoeth: gwâr, cywir, a hyddysg.

30. Tri brodyr tylodi: gwrthnysig, diddysg, ac anghywir.

31. Tri brodyr gwirionedd: glew, cym-medrawl, a chydwybodawl.

32. Tri brodyr harddwch: rhadverthus, cyviawn, a chariadus.

33. Tri brodyr rhadverthwch: trevnus, gochelgar, ac awengar.

34. Tri brodyr deall: ymgeisgar, gwybodgar, a phroviadawl.

35. Tri brodyr dysg: awen, athraw, ac ymgais.

36. Tri brodyr awen: selgar, chwilgar, a gavaelgar.

37. Tri brodyr gwybodaeth: côv, trevn, ac ystyriaeth.

38. Tri brodyr cyvundeb: deallus, hywedd, a dwyvawl.

39. Tri brodyr cyvrinach: bardd, brenin, a gwrol.

40. Tri brodyr blaenoriaeth: medrus, addwyn, a fyddlawn.

41. Tri brodyr cymmyred: cyweithas, telediwr, a dyledgar.

42. Tri brodyr fydd: cyvrin, cywir, ac à garer.

43. Tri brodyr dwyvolder: dyoddevgar, cariadgar, a gwirioneddgar.

44. Tri brodyr llwyddiant: goval, hyder, a diwydrwydd.

45. Tri brodyr cymmodogaeth: cymwynasgar, trywyngar, a chynneddvawl.

46. Tri brodyr gwladoldeb: teuluawg, llonyddgar, a gwellugar.

47. Tri brodyr dyddanwch: cerddgar, cyvarwydd, a divyr:

48. Tri brodyr celwyddyd: covus, anghenus, a myvyr.

49. Tri brodyr teuluaeth: syberwyd, sywder, a serchogrwydd.

50. Tri brodyr dedwyddyd: cariad, cywirdeb, ac iselvryd calon.

Ac velly tervynant.

Rhisiart Iorwerth a'u cant.

17. LLYMA EREILL O TRIODD Y BRODYR.

1. Tri brodyr cân a chwiban: iâch, digonawl, ac à ddwg air da.

2. Tri brodyr chwaryddiaeth: hawddvydig, llawen anianawl, a chyveillgar.

3. Tri brodyr overwaith: gormeddawg, diswydd, ac ynyvyd.

4. Tri brodyr llawenydd: nwyvus, buddugawl, a chlodgael.

5. Tri brodyr cyveddach: prydydd, pibydd, ac ofeiriad.

6. Tri brodyr gwallgov: chwareugar, diodgar, a phuteingar.

7. Tri brodyr celwydd: gwr llên, henneddyn, a theithiwr o bell.

8. Tri brodyr cynnen: arglwydd cyvoeth, rhingyll, a gwr diawg.

9. Tri brodyr brâd a chynllwyn: tlawd, trachwantus, a gorthrymedig.

10. Tri brodyr cyvathrach: anudonwr, bradwr, a brawd llwyd.

11. Tri brodyr cyveilin: cybydd, tollwr, a chythraul o ufern.

12. Tri brodyr benywiaeth: trwsiadgar, cellweingar, a gwenieithgar.

13. Tri brodyr mursendod: minvoethus, chwedleugar, ac anwybodus.

14. Tri brodyr camwaith: arianog, didrev, a diglod.

15. Tri brodyr gosmeilgarwch: anneddvdawl, anneallus, ac anvoneddig.

16. Tri brodyr tringarwch: swyddog llŷs, eglwyswr, ac anfodus.

17. Tri brodyr gormes: meddwyn, masnachwr, a llogwr arian.

18. Tri brodyr abwyaid: celwyddawg, ymfrostiawg, ac anghalonawg.

19. Tri brodyr diawl: creulawn, dau-eiriawg, a chenvigenus.

20. Tri brodyr syrddandod: carwr nwyvwyllt, campwr awenboeth, a hên wr cilpentan.

21. Tri brodyr divyrwch: dideulu, diymgais, a mab ei vam.

22. Tri brodyr pen tai: maensaer, prensaer, a datgeiniad.

23. Tri brodyr pen mynydd: havodwr, heliwr, a myvyrgar.

24. Tri brodyr diovalwch: di arglwydd, di wraig, a diddyled.

Ac velly tervyna Triodd y Brodyr¹: a

Triodd ar gyhoedd â gaid, yr addysg

Gan wiwdoeth hynavaiid;

Dysg inni yn dës canaid,

Doethineb byw, rhyw, a rhaid.

Iolo Morganwg a'i cant.

Rhisiart Iorwerth *a'u cant yrhain hevyd, gerbron Tumpath Prydyddion Tir Iarll.*

18. LLYMA DRIODD YR ARGLWYDD WILLIAM HERBERT, IARLL RHAGLAN.

(*Llyvyr Thomas ab Iwan o Dre Bryn.*)

TRIODD Y PEDAIR CENEDL.

1. TRI pheth hynod ar Gymro: awen, haelioni, a llawenydd.

2. TRI pheth hynod ar Sais: aravwch, hyder, a diwydrwydd.

3. TRI pheth hynod ar Franc: gwychedr, syberwyd, ac anwadalwch.

4. TRI pheth hynod ar Wyddel: truth, dichell, a frost.

5. TRI pheth à wnant yn hynod am ddoethineb y neb y bont arno: awen Cymro, syberwyd Franc, a diwydrwydd Sais.

6. TRI pheth à wnant gymmodog da: haelioni Cymro, aravwch Sais, a syberwyd Franc.

7. TRI pheth à wnant gyvaill cyvedd cystal ar goreu: llawenydd Cymro, hyder Sais, a syberwyd Franc.

8. TRI pheth à wnant ordderchwr cadeir-iog: haelioni Cymro, gwychedr Franc, a thruth Gwyddel.

9. TRI pheth à wnant vradwr drwyddo draw: aravwch Sais, truth Gwyddel, ac awen Cymro.

10. TRI pheth à wnant dwyllwr gor- chestol: gwychedr Franc, dichell Gwyddel, a diwydrwydd Sais.

11. TRI pheth à wnant ddŷn ynvyd: llawenydd Cymro, anwadalwch Franc, a frost Gwyddel.

12. TRI pheth à wnant ddiawl cybèned ag a vagwyd erioed yn ufern: hyder Sais, dichell Gwyddel, ac awen Cymro.

13. TRI pheth à wnant ddyn a chwadd bawb am ei ben: gwychedr Franc, frost Gwyddel, a llawenydd Cymro.

14. TRI pheth nis gwelir yn ebrwydd ar yr un dŷn: haelioni Cymro, diwydrwydd Sais, a syberwyd Franc.

Ac velly terfyna Triodd y Pedair Cenedl; a'r Arglwydd William Herbert Iarll Rhaglan a'u gwnaeth.

19. TRIODD Y GWRAGEDD.

(*O Lyvyr Sion Philip o Dre Os.*)

1. TAIR rhagorgamp benyw: addvwynder, diweirdeb, a gloywlander yn ei gor-chwyl a'i gwisg.

2. Am dri pheth y cerir benyw: hardd- wch corforawl, serchogrwydd meddwl, a threvnusder teuluaid.

3. TRI pheth canmoliadawl ar venyw: gwylder ymarwedd, cynnildeb llaw ac am- can, a diwydrwydd teuluaid.

4. TRI pheth hawddgar ar venyw: add- vwyn o ddevawd, gwisg drevnusloyw, a llavar serchogaidd.

5. TRI pheth moliannus ar venyw: caru bod yn nghartrev, na bo yn rylavargar, a bod yn drugarawg parth ag at a'i govyno; sev wrth dlawd, a chlav, a dyeithr; a hyny er mwyn Duw a'i nawdd.

6. Tair dyledswydd gartrevawl benyw: goval trevnus am ei thŷ a'i thylwyth, bod yn roeswgar wrth ei gwesteion, a bod yn garedig iddei gwr.

7. TRI pheth y canmolir benyw am danynt: glendid camp a devawd, glendid trevnusleg ei thŷ, a hawddgarwch ei hym- ddwyn.

8. TRI pheth ar venyw à ennillant gariad ei gwr: uvyddawd serchogaidd, cynnil- gamp ar orchwyl, a goval yn warcheid wadawl am ei meddiant ac a vo dan ei llaw.

9. TRI pheth à ennillant air da i venyw: ei chell yn brŷdd, ei thŷ yn loyw, a'i thylwyth yn drwsiadus.

10. TRI pheth dwyvawl ar venyw: bod yn vaddeugar, yn elusengar, ac yn an- voethus.

11. TRI pheth ni ddylai gwraig eu rhoddi i neb ond iddei gwr: ei serch, ei chorff, a'i chyvrinach.

12. TRI pheth à ddangosant wraig dda: ei gwr yn drevnuslan ei wisg, dwyn ei phlant ar wybodau boneddig, a bod gair da iddi gan ei chymmodogion.

13. TRI pheth à ddengys ddoethineb gwraig: ei gweinyddesi yn aros yn hir yn ei gwasanaeth, ei gwr yn caru bod ynghar- trev, a boreuder ei theulu.

14. TRI pheth hardd ar vorwynverch: gwylder, addvwynder, a deddvan bonedd- igion.

15. TRI pheth anverth ar vorwynverch: bod yn drachwerthinawg, yn drachwedleu- gar, ac yn drasengar.

16. Tair arwydd gwraig ddrwg: bostio ei champ a'i gweithred ei hunan, beio arei chymmodogesau, ac ymdynu am y trechav

17. TRI govynion benyw: gossymmaeth, gwisgodd, a charedigrwydd.

18. TRI pheth à wnant wr yn vodlon iddei wraig: glân a chyvan yn ei gwisg, serchog ei hymddwyn, a threvnu yn lân yn ei thŷ

19. TRI pheth à vyddant lle bo cariad rhwng benyw a'i gwr: golud, anrhydedd, a gwynvyd.

'Prydd, very good, rich, substantial. Glamorgan.

20. Tri pheth hardd mewn teulu: gwr doeth deddvol, gwraig lanwaith serchogaidd, a phlant addwyingamp gwybodgar.

21. Tri pheth y dylai gwraig ddwyn ei phlant arnynt: dwyvoldeb, deddvoldeb, ac addwyynder bonedd cenedyl y Cymry.

22. Tri anrhydedd gwraig: ei thŷ yn lân ac yn drevnus, ei gwr yn llwyddiannus, a'i phlant yn wybodus.

23. Tri pheth fiaddeddwrnt ar wraig: arlendid corf a dodrevn, sengarwch, a diog-ydrwydd.

24. Tair gorhofgamp gwraig: iaith groyw, synwyr croyw, a chynneddvau croywon.

25. Tair anhofgamp gwraig: twyll-wy-bodau, twyll-gynneddvau, a thwyll-y-mddangos ar ei thŷ a'i dodrevn.

26. Tri thwyll ar wraig à vyddant bēnav o'r holl dwyllau, ac yn unrhyw y byddant ar bob dyn arall: twyll-ddwyvoldeb, twyll-gywirdeb, a thwyll-gariad; a lle bo un neu arall o'r tri hyn, bydd ar gyfod pob twyll arall yn y byd.

27. Tri pheth ar wraig, (ac ar bob dyn arall,) a'i dengys yn ddwyvawl: anvalch yn hawddvyd, avlorv mewn advyd, ac yn ddiachwyn ar bob gwaith Duw.

28. Tri pheth à weddant ar bob gwraig dda: llawenydd diargywedd, sywder tlys-aidd ar ddillad, a mwythusder didwyll iaith ac ymadrawdd.

29. Tri pheth y dylai bob gwr eu gwneuthur parth ag at ei wraig: ei charu yn ddiwyll, ei chynnal yn ddiddifyg yn ol y byd à vo arno, a gadael iddi yn à berthyn i drevn ei thŷ, a'i thylwyth, a'i gorchwyl.

30. Tri pheth y dylai gwr ddwyn ei blant arnynt: dysgeidiaeth ar lyvyr, celvyddydau anrhydeddus, a chelvyddydau cartrevawl.

31. Tair celvyddyd anrhydeddus y dylai bob gwr ddwyn ei veibion arnynt: milwriaeth, rheithyddiaeth, a llyvryddiaeth.

32. Tair celvyddyd anrhydeddus y dylai ddwyn ei verched arnynt: syberwyd bonedd y Cymry, dosbarth y Gymraeg a'i darllen yn gyvawn, a cherdd davawd ac arwest.

33. Tair celvyddyd gartrevawl y dylai ddwyn ei veibion arnynt: trîn tîr ac ys-grublaidd, saerniaeth, a meddyginiaeth.

34. Tair celvyddyd gartrevawl y dylai ddwyn ei verchaid arnynt: coginiaeth, gwyddiaeth, a gwiniaduriaeth.

35. Tair celvyddyd ddinesig à weddant ar veibion boneddigion: nid amgen, ysgol-êigiaeth, ferylltaeth, a chyvnewidiaeth.

36. Tair celvyddyd wrolion à weddant

ar verchaid: barddoniaeth, meddyginiaeth, ac ysgolyddiaeth.

37. Tri pheth y dylai y meibion eu gwneuthur parth ag at y merchaid: ymgyveillach garedig, anrhegion gweddeidd-barch, ac ymddwyn syberwydbwyll.

38. Tri pheth à wedd ar verchaid parth ag at y meibion: gwylder serchogaidd, caredigrwydd parodbyll, a syberwyd benywaidd gweddeiddbarch.

Ac velly terfyna Triodd y Gwragedd.

20. TRIODD ADDWYNDER.

(Llyvyr Tre Bryn.)

1. TAIR colovn addwynder: cyvarch parchus herwydd moes a devod, derbyniad serchogaidd a groesawus, ac ymddwyn syber wrth vodd à barcher.

2. Tri enaid addwynder: parch, haelioni, a dyddanwch.

3. Tri anhebgor addwynder: groesaw, nawdd, a syberwyd cynneddvawl.

4. Tri hawddgarwch addwynder: cerdd davawd, cerdd dant, a chyvarwyddyd, herwydd doethineb a dyddanwch.

5. Tri harddwch addwynder: doethineb, gwybyddiaeth, a serchogrwydd.

6. Tri chyvarch addwynder: llyssair, govyn hynt a helynt y dŷn a'i dylwyth, a gwahawdd ymarvoll.

7. Tri chyvarch cyvarvod à ddylit gan addwynder: sev ydynt rhâd Duw arnoch, neu ar eich gwaith a'ch gorchwyl; pryd bynnag y bo o'r dydd yn dda i chwi; a Duw vo gyda chwi.

8. Tri chyvarch ymadael: Duw vo gyda chwi; y dydd, herwydd ei bryd, yn dda i chwi; a hanpych well, neu hanpo gwell y boch.

9. Tri phriv roddion addwynder: ymborth, nawdd, a chyvarwyddyd.

10. Tri chyfredinion llettyaeth herwydd addwynder: bwyd, gwely, a thelyn.

11. Tri rhyw ymdeithydd y dylit gerdded yn ymravael gydag wynt, herwydd moes a devod addwynder, a devod bonedd cenedyl y Cymry: ar ôl à vo gogynnevin a'i fordd, o vlaen à vo anghynnevin a'r fordd, a gadael ar ddeheulaw à gerddo gydag ev, neu à ymgyvervydd ag ev ar y fordd, gan vyned heibio iddo yn gyvarchus gan syberwyd.

12. Tair devawd voneddig y sydd gan addwynder: ymgytgerdd, ymgyspwyll, ac ymgychwedl.

13. Tri pheth herwydd addwynder nis dylit eu govyn i à lettyer: o ba yr henyw, ei helynt bydawl, a'i vynediad.

14. Tair hawl addwynder, a hyny o'r

gwahoddiad diweddav gan a'i llettyo: nawdd tridiau, gossymmaeth, a charedigrwydd.

15. Tri rhagorion addwynder: moethau, llawenydd, ac anrhegion.

16. Tri ennill addwynder: cariad, anrhydedd, a nawdd rhag y bo achaws.

17. Tair gobrwy rhagorion addwynder: bodd Duw, bodd dŷn, a bodd calon a chydwybod a'i dafair.

18. Tri ynniau addwynder: cariad, llawenydd, ac haelioni.

19. Tri arddelwyddion addwynder: estron, rhagorgamp, a chyveiliornus ei fordd.

20. Tri dyledogion addwynder: tylawd, gwàn, a benyw.

21. Tri blaenoriaid addwynder: advydig, benyw, ac estron.

22. Tri à vlaenorant o vlaenoriaid addwynder: y gwànav, y tylotav, a'r anghyviaith.

23. Tair cynnosparth addwynder: lletty, cywirdeb, a chariad.

24. Tri holiadolion addwynder: pènaeth, benyw, a dyeithr cymmrawd.

25. Tri breiniedigion addwynder: gwr llên, crevyddwr, a phlentyn.

26. Tri govynton er mwyn, nis gellir gan addwynder eu nacâu: er mwyn Duw a'i dangnev, er mwyn a'i govin, ac er mwyn à ddiehon, dygwydd a damwain.

27. Tri dŷn y dylit addwynder parth ag atynt yn mraint syberwyd: boneddig o barch ac anrhydedd iddo, benyw o hawddgarwch a nawdd iddi, a phlentyn o nawdd ac addysg iddo.

28. Tair braint bonedd y sydd gan addwynder cenedyl y Cymry: braint gynhenid, llên a gwybodaau, a gorchestolion molianus er gwlad a chenedyl.

29. Tri brâd addwynder: cyhuddaw ar y llettyedig, datgan ei rin, á thôr nawdd tridiau: sev y bydd y nawdd hòno o'r pryd y derbynier hyd ymhen y tridiau, ac o hyn hyd ymhen y trigeinawr wedi pryd y gwetawr Duw yn rhydd i chwi, neu Duw à vo gyda chwi, neu hanpo gwell gan Dduw erddoch.

30. Tair braint gyfredin addwynder: nawdd Duw a'i dangnev, trugaredd anianawl, a syberwyd o vonedd cenedyl y Cymry.

31. Tair braint wahanredawl addwynder: hawddgarwch o serchogrwydd, mal y bydd parth ag at venyw; addysg, mal y bydd i blentyn, ac arall o anwybodus; ac arbenieder parch, mal a'i dylit i gelvyddgar a gorchestolgamp voliannus; megis y bydd milwr à wnelo yn orchestwaith, a doeth celvydd yn gwellâu gwybodaau.

32. Tri pheth gan addwynder y dylit parth á gwesteion: derbyniad serchawgvwyn, diwalliad parawdlwys, ac ymddyddan cyveillgar.

33. Tri pheth y dylai gwesteion vod wrth ymadael: yn ddiwallaid o vwyd a llyn, yn forddiadol eu hymdaith, ac yn gynnerchiadol o barch a syberwyd.

34. Tri y dylai gwr eu rhoddi ar vwyd a chyveillach gyda ei westeion: ei wraig, ei vab hynav, a'i verch hynav, neu à vythor o henynt; ac eve ei hun yn goreiliaw.

35. Tair devawd gytav lle delo gwesteion: dwr i olechi traed, cyvarch groesaw gan bendodiaid y teulu, a chadair ger aelwyd.

36. Tri pheth nesaf at y rhain: ei arvau i'r gwestwr, ymborth o vwyd a diod, a dangaws ei wely, val y gallor gymmeryd y gorphwys y bo'r corf yn govin.

37. Tri pheth hardd ar westwr a gwestai: bod yn addvyn, bod yn dawedawg, a bod yn ddiorn.

38. Tri nawdd gwesteiaeth: nawdd Duw a'i dangnev, nawdd iawn a chariadoldeb, a nawdd devodau syberwyd ac addwynder cenedyl y Cymry.

39. Tri chyvarch bendith gwestwr a gwestai: wrth ddyvod i mewn, bendith Duw yn y tŷ; tra vythor ynddo, am bob dawn a chymmwynas, bendith Duw i chwi, neu Duw a'ch bendithio; ac wrth ymadael, dewch a bendith Duw i chwi, yn wahoddiad dros bob addwynder.

40. Tri attebion bendith: bendith Duw arnoch, bendith Duw yn rhad i chwi, ac ewch á bendith Duw gyda chwi.

41. Tri devawd arveriadauwl gwesteion: cyvarch yn nawdd Duw a'i dangnev, ymddiosg á'u harvau á'u hestyn yn llaw ei osb, a dangos rhaid ac achaws mal y gwyper á wnelor iddo ac erddo.

42. Tri pheth boneddgar west a gwestai en rhoddi lle delawr: ei arvau, ei enw, a'i hanvod; a lle gwnelo iawn iddo dri nawdd gwesteion, a'i brodor a'i estron y bo.

43. Tri phriv syberwyd groesaw gan addwynder: dangos caredigrwydd haelionus, dangos á ddiwallawr yn ymborth a gorphwys yn y bo achaws a rhaid, ac arvau yn ôl yn llaw á'u pieufo.

44. Tair camp addwynder herwydd parai y dylit aroll gwesteion: trugaredd haelionus, deddvoldeb trevnus gan syberwyd, a llawenydd gweddus a diargywedd.

45. Tri harddwch gwesteiaeth ac addwynder: aravwch, trevnusder teuluaidd, ac ymddwyn cysbwyllus.

46. Tri anhardd gwesteiaeth: bod yn rwyholgar, yn loddestgar, ac yn athrodgar.

47. Tair urddas gwesteiaeth: rhywiog-rwydd devodau a moesau herwydd à ovyn syberwyd, gwybodau molianus ac urddasawl, a llavariaeth gyviawn heb ledryw ar bwyll a cheinmyged y Gynraeg a'i hymadroddion.

48. Tri pheth anhardd ac anaddwyn ar bob rhyw a gradd o ddŷn, beth bynag, a pha lle bynag, a phryd bynag y bo: sev dioglydrwydd, surlydrwydd, ac annysg herwydd ei radd a'i ansawdd.

49. Tair camp anverth, anaddwyn, ac ansyber: tynglydrwydd anudonllyd, celwyddgarwch, ac athraw enllibgar.

50. Tri anaddwynder ni waeth cythraul noc a'u gwnelo: datrin cyvrinach, ansyberwyd parth ag at à rotho letty a groesaw yn ddosparthus gan syberwyd haelionus ac addwynder devodawl, ac anniolch lle delawr yn y tro atto ar westeiaeth.

51. Tri ansyberwyd à wrthladdant addwynder yn gyvlwyr: ansyberwyd parth ag at venyw, ansyberwyd parth ag at ddoeth a gwybodus cyhoeddglod, ac ansyberwyd parth ag at gwr wrth grevydd a dwyvoldeb.

52. Tri nygedigion cyntav pob cyvarch syberwyd ac addwynder: benyw, gwr wrth ddysg a gwybodau, a gwr wrth vrant ac urddas gwlad.

53. Tri rhyw y sydd o ddynion wrth vrant ac urddas gwlad a chenedyl addwyn: gwŷr wrth deyrnedd, megis y bydd arglwydd cyvoeth a'i wŷr swydd dosparthus a gwarantedig; gwŷr wrth grevydd a dwyvoldeb dosparthus; ac athrawon celvyddyddau a gwybodau gwladolion, lle bont warantedig o vrant a swydd; sev heb y tri hyn, nis gellir addwynder ar wlad a chenedyl.

54. Tri anmharch ac anurddas tŷwr gan syberwyd ac addwynder, o'u gweled liw dydd a'i funon yn mygu: ei cyvarthgar yn y baili, drain ar ei gymmad, neu borth yn nghae, ac anatteb cyvarch drws.

55. Tri pheth anverth ar lavar gan westeiaeth: celwyddau, bureddair, a beiaw neu achwyn ar arall, lle nas govyner gan wr na chan achaws dosparthus a gorrwod o gyspwyllad.

56. Tri anaddwynder anverth ar bob dŷn, ac a'i dyvethant yn y diwedd: dichell, llid, a glythineb ar vwyd a diod, rhag anmoneddiced y cynneddvau hyny.

57. Tri pheth anweddus ar vwyd: rhychwedleua, mursendod, a chanmawl neu veiaw y bwyd; can y dylit ei gymmeryd mal y danvono Duw ev.

58. Tri pheth à vawr weddant eu bod ar west a gwesteiwr: glander corf a gwisg, glander ymadrawd, a glander moes a devawd; can nis gellir addwynder a syberwyd hebddynt y cynneddvau hyn.

59. Tri pheth ni ddylai neb gymmeryd tâl gan ddyeithr, neu ddŷn ar ymdaith, a'u govyno: llaeth, halen, a bara; ac am amgen o bethau gwerth nid anaddwyn derbyn tâl lle à'u govynner dros dâl.

60. Tri pheth à ddylit yn rhydd heb na thâl na gwobr i bob gwr ar ymdaith lle ydd elo: dwr, tân, a gwasgawd rhag drych-hin.

61. Tair rhodd elusen à ddylit i bob diert h ac anghenus: ymborth, nawdd, a dangaws.

62. Tair anaddwyngamp gythreulig ar ddŷn: gormes, cenvigen, a balchder.

63. Tri pheth à ddylit o addwynder eu diolch gan syberwyd: gwahawdd, budd, ac annerch.

64. Tri pheth y dylit parth ag at gwesteion yn barch arnynt: eu haroll o bell yn garedig lle gywyper eu dyvod, eu groesawu yn voneddigaidd ac yn anrhydeddus gyda phob llawenydd ac haelioni tra'dd arosont, a'u hebrwng yn garedig a pharchusbwyll y pryd ydd elont.

*Ac velly tervyna Triodd Addwynder :
a'r rhain à dymwyd o lyvyr yr hên
Syr Edward Stradlin o Gastell San-
Dunwyd, gen y vi, THOMAS AB IVAN
O Dre Bryn.*

21. LLYMA DRIODD DYFNWAL MOELMUD,
A ELWIR TRIODD Y CLUDAU, A THRIODD
Y CARGLUDAU.

(Llyvyr Tre Bryn.)

1. Tair clud gyvarwedd y sydd: barddoniaeth, govaniaeth, a thelynoriaeth. Neu val hyn, tair clud gyvannedd y sydd yn mraint devodau cenedyl y Cymry; bardd, feryllt, a thelynior.

2. Tri pheth à wnant glud-gartrev: cenedyl, braint, a rhyvel.

3. Tri chartrevoldeb y sydd: cyviaith, cyvar, a chyvarv.

4. Tair clud arvoll y sydd: cynghaws, cyvathrach, a difyn; sev nawdd a chyvnawdd.

5. Tair clud gyvnawdd y sydd: dinau-clud, mesori, a chyvar; sev yw dyled i bawb ei law yn à vetro.

6. Tair clud udcorn y sydd: dygynnull gwlad gan riant a phencenedlodd, corn cynhauav, a chorn cād a rhyvel rhag gormes gorwlad ac estron.

7. Tair clud gyvarv y sydd: rhag estron

a gormes gorwlad, rhag à doront vraint a chyvraith, a rhag gwylltvilod rheipus.

8. Tair clud gymhorth y sydd: beirdd yn eu cylch clera, dymchwel o ryvel, ac eillion yn nawdd cenedyl y Cymry.

9. Tair clud ddychwel y sydd: iaith, baint, a chenedyl. Neu, o vodd arall, ceraint, cyvar, a chyviaith; sev nis gellir carddychwel yn ddiormes oni bydd un o'r tri dros hyny.

10. Tair clud ormes y sydd: symmud câr heb vraint heb gènad, cyrch gosgordd estron heb rybudd heb ammod, a barn heb wlad heb ynad, neu heb wlad ac arglwyddi rhiaint.

11. Tair clud varlin y sydd: cenedyl gysevin yn ngorsedd gwlad a rhiaint, ynad a'i bleidorian yn myned gan varn a chyvraith, a thywysawg a'i osgordd yn myned yn rhyvel gorwlad. Sev yw barlin, rhiaint a phencenedlodd, neu beneiviaid cenedyl a chynghaws.

12. Tair clud y sydd, ac ar y lle delont eu cynnal a'u porthi: a vont yn mraint barlin, a vont yn mraint beirdd, ac à vont yn mraint amddiad.

13. Tair clud addwyn y sydd: beirdd yn darogan heddwch, cyrch cynhauav, a phriodas.

14. Tair clud gymmrawd y sydd: dygynnull gwlad a rhiaint yn do-barth cyvreithiau a barn cywlad, beirdd yn athrawon gwybodau lle cyrchont yn ngorsedd, a chydgyvarch cenedyl yn nghyrc h golychwyl, ar y privwyliau arbëngion.

15. Tair clud vargad y sydd: cyrch gelyn gorwlad; llev, neu gorn murn a chynllwyn; a threv ar dân; sev y dylit gynnorthwy gan bawb.

16. Tri chorn cynghlud y sydd: corn cynhauav, corn dadlau, a chorn golychwyl.

17. Tair clud gynhwrw y sydd: corn gwlad, llongau o wlad estron yn medru tir, ac annychwel cênad gwlad a rhiaint o wlad estron.

18. Tair clud gyvarch y sydd: aredig, gwylygampau, a goddeithio coedydd; sev o gyvarch nis dylit eu hattal.

19. Tri chyvarch gwlad: corn cychwyn, gwaedd yn llŷs, a gosteg golychwyl.

20. Tair clud anghyvarch y sydd: helwriaeth, ydgyrch, a chlawdd haiarn; sev nid rhaid cyvarch o a'u cyrchont. Neu, o vodd arall, nid rhaid cyvarch eu cyrchu.

21. Tair clud ymlid y sydd: blaidd, gwilliaid, a chi cynddeiriog; a phawb à glywont y gwaedd à ddylynt ymgdygyrch.

22. Tair dinauclud y sydd: cyrch estron

yn anghyvarch, anrhaith gorwlad, a chnudd bleiddian.

23. Tair clud vreiniawl y sydd: cyrch brenin, neu riaint yn eu cyvoethau, cyrch beirdd yn ngorsedd gyvallyw, a chyrch dwyvolion yn ngolychwyl; ac yn rhai llyvrau val hyn, Cyrc h yagneidiaeth, cyrch beirdd a chlêr, a chyrch golychwyl.

24. Tair cludgyrch vreiniawl o addwyn-der gwarantedig cenedyl y Cymry y sydd, ac ni ddylit à elai yn eu herbryn: cyrch cênad gorwlad, cyrch beirdd gorwlad yn ngorsedd wrth vraint a devawd beirdd Ynys Prydain, a chyrch eillion yn hedd ac yn nawdd Duw a'i dangnev.

25. Tair clud gychwyn gyfredin y sydd: serch, budl, a gochel cosp ac anmraint.

26. Tair clud ddeol y sydd: murn a chynllwyn; brâd teyrnedd, sev brâd gwlad a chenedyl; ac anrhaithledrad anwyllyn-iawg; sev y dylai bawb yn nghylw y corn fordd y cerdder vnyed yn nghyrc h y dêol hyny, bob rhyw ac oedran, a chynnal cyvarth gan gwn yn ydd eler hyd rhoddi ar vôr, ac ydd elo à ddêoler driugeinawr o'r golwg.

27. Tair clud gymmhill y sydd, a govyn cynghlud ar bob dyledawg cynhwynawl: cyrch yn ngorseddau gwlad a chenedyl, cyrch rhyvel gorwlad, a chyrch carllawedrog; sev yw carllawedrawg, un à vo baint a symmud ei gâr neu ei vwd pan y myno.

28. Tri charllawedrawg y sydd: anghyd-vrawd, ac anghyttir, ac à vo wrth vraint o bencenedyl; sev yw carllawedrawg, à vo baint iddo symmud ei gâr lle y myno, neu symmud i arall o vâh heb golli baint a brodoriaeth yn y lle yfysymmut o hano, tra nad elo yn ngwlad gelyn ac estron; sev yw gwlad estron angen o briv genedyl, a gorwlad angen o gyvoeth o'r un briv genedyl.

29. Tair clud gyvattal y sydd: pencenedyl, priodasawg, ac à vo wrth swydd gwlad a chyvoeth; a chargyvattal, a'u gelwir, am nis gellir eu hebgor yn ngwlad a chenedyl.

30. Tair clud vânwag y sydd: pencenedyl a'i osgordd, beirdd a'u noddedigion o awenyddion, ac ynad a'i wŷr llŷs; sev yn mân y bont y bydd eu baint a'u trwydded.

31. Tair clud gyvran y sydd: baint clud varlin, âr gysevin, a helwriaeth; sev y bydd i'r rhai hyn hawl a chyvran yn y vrodoriaeth wrth hyn o bethau pan y myner.

32. Tair clud angen y sydd: newyn yn ngwlad, daiardor neu liveiriant, a gortrech estron; sev rhagddynt y dervydd baint a brodoriaeth yn ngwlad, a myned o'r genedyl

ar encil ac yno dechreu o'r newydd yn nghymmrawd y genedyl.

33. Tair caethglud y sydd: gelyn gorvodedig, a gwilliaid cywlad, a chychwyn anghênad; sev â symmudo ei gâr neu ei vwd heb vrait heb gênad; a'r tri rhyw hyn o ddynion á ddoder yn nghaethglud, ac yn eillion hyd yn mhen y nawved âch.

34. Tair clud gynniwair y sydd: bugeiliaid trevgordd yn arail eu preiddiau, ymlid gwylltivilod rheipus gan gorn gwlad, a beirdd yn darogan wrth raid gwlad a chenedyl.

Ac velly terryna.

A THRIODD Y CARGLUDAU a'u gelwir; a DYFNWAL MOELMUD, brenin y Cymry a'u cadarnâes er dangos â vai iawn a chyvraith mewn gwlad a chenedyl; a goreu deddvw'r â vu eirioed oedd Dyfnwal Moelmud; a goreu am vrait a nawdd i vrodor ac aillt, rhag bod neb â wnelai yn ngham ac yn anghyvraith. A gwedy hyny HYWEL DDA brenin Cymru oll a'u cadarnâes yn gaudedig yn erbyn a'u gwrthreithiai ac a'u gwrthvreiniai.

22. LLYMA EREILL O DRIODD DYFNWAL MOELMUD, â elwir

TRIODD GWLADOLDEB A CHYWLADOLDEB; *sev ydynt hên driodd breiniau a devodau cenedyl y Cymry, cyn colli eu braint a'u coron, o drais a thwyll a brad y Saesou.*

1. Tair sail gwladoldeb: braint, meddiant, a chyvraith.

2. Tair sail cyvraith: amddifyn, cosp, ac anrhydedd, parth ag at â wneler er llês gwlad a chenedyl.

3. Tri nawdd ac amddifyn gwladoldeb: nawdd bywyd a chorf, nawdd meddiant ac addev, a nawdd braint gynhenid.

4. Tri pheth â ddifynant wladoldeb: cariad, oŵn, a chymmudd.

5. Tri pheth â gadarnâant wladoldeb: nawdd gadarn i bob dŷn a'i eiddo, cosp gyviawn lle a'i dylit, a thrugaredd o gyviawnder lle a'i gweler yn ovyniadawl gan achaws gyviawn.

6. Tri pheth â ddyvethant wladoldeb: creulonder yn lle cosp; trugaredd, o gariad a pharch, yn gwyraw cyviawnder; a thwyllgymmrawd, lle nas cafer nawdd gynneddvw'l i bob dŷn, a'i brodor a'i aillt y bo.

7. Tair colovn gwladoldeb: tēyrnedd, rhaith gwlad, ac yngneidiaeth.

8. Tri pheth â ddylit ar bob un o'r tair colovn hyn: iawn i bawb, nawdd ac amddifyn i bawb, a dosbarthau hydrevn er

addysg a gwybodaeth a chôv i bawb o'r vrodoriaeth.

9. Tri pheth â gadarnâant ar wladoldeb: nerth, nawdd, a chosp o gyviawnder cyvraith gynneddvwid.

10. Tri devnydd cyvraith: gwybodaeth, iawn cynhenid, a chydwybod.

11. Tri thlws gwladoldeb: ysgolaig dysgedig, feryllt celvydd, ac ynad cyviawn.

12. Tri phrawv ynad: gwybod y gyvraith, gwybod devodau gwlad na chawo cyvraith yn eu herbyn, a gwybod syrth ei amserau a'u dichweiniau.

13. Tri pheth y dylai ynad ymarver ag wynt yn wastad: gwirionedd cynneddvw'l, trugaredd cydwybodawl, a gwybodau cedeirnbwyll.

14. Tri pheth â ddylai vod ar ynad mal y gallo wybod ac ymgydwybodi yn gyviawn â phob hawl a dadl â ddelaw'r ger ei vrôn: bod yn ystyrgar i ymrynu yn geudodawl â'r gwirionedd, a'i chwilio i maes o'i bwyll cysevin ei hunan; bod yn ymovyngar, er cafael gwybod gan arall o ddŷn a thrwy arall o ddichwain â vytho yn wirionedd; a bod yn ystrygwr i chwilio a chafael i maes â vythaw'r yn dwyll parth ag at â vo dadl yn ei lŷs ev, a phe'i cafa'r yn ei ansawdd, â guddiai neu â dywyllai wirionedd, ac â barai dwyll ar varn â roddai eve, cyd y bai cydwybodawl; canys ynad á ddylai wybod drwy bervedd â ddelai ger ei vrôn cyn y gallai varn â vai cyviawn a chydwybodawl.

15. Tair priv ddyledswydd teyrnedd: cainymgynnal; cadarnâan addysg ar wybodau gwladolion, mal y gallor ymgynnal gan raith a chyvraith, a chan wlad a theyrnedd; a chadarnâan nawdd cywiriad y genedyl a'r vrodor aeth a'r nawdd â ddylit i eillion yn nawdd y vrodoriaeth.

16. Tair gormes teyrnedd: anmrawd, sev gwallymnawdd parth ag at gywiriad a'u dâodd; anrhaith, sev lledrad, a murn, a chynllwyn, a chadernyd anghyvraith yn cau yn erbyn gwlad a chyvraith; ac anymdaw'r, sev yw hyny gwall-ymbwyll ar syrth amserau a dichweiniau, ac ereill orvodau, lle cauont yn erbyn cyvraith; ac nis gellir eu gwared namyn o raith gwlad a theyrnedd i weled ac i ymwybodi a buadau, ac i wellâu ac amnewyddu â vo achaws gorvoda'wg yn darogan.

17. Tri phriv geinmyged teyrnedd: nawdd cywiriad, cosp a gwared dihiriaid, a gwared anwybodaeth rwng cywir a chywir a gyru barn gyviawn y rhyngddynt.

18. Tri chadernyd cyvraith: ynad dysgedig, tyst cywir, a rhaith gydwybodawl.

19. Tair cosp gadarn y sydd: bod yn eneid-vaddeu, toraelawd, à deol yn aethwlad gan waedd a chyrch gwlad a chyvarth; ac i'r brenin yr un à vyno.

20. Tair cosp eneidvaddeu y sydd: byrâu o bèn, crogi, a llosgi; ac i'r brenin, neu arglwydd y cyvoeth, ei ddewis yr un à vyno.

21. Tair cosp ormail y sydd: dwyn gavael meddiant, carchar, a cholli braint; sev pan goller braint y syrthier i ansawdd aillt hyd yn mhen y nawved âch.

22. Tair cosp gamlwrw y sydd: dwyn gavael lle nas taler yn hawl, gyru swydd a gorchwyl ar à gosper hyd onis gwaretor o dalu y saraad, a cherydd gwlad; sev hyny cyhoeddi gan gorn a gwaedd gwlad yn mhob llŷs, a llàn, a fair, a marchnad, ac ymhob tyrva ddosparthus, y peth à vo ar à gerydder yn vai cospiadawl; sev nis gellir eu gwared un o'r tri hyn namyn o dalu camlwrw cyvreithawl.

23. Tri chyswynbwyll y sydd dros gwared llŷs ac ynad ar gosc gadarn: mam yn gwared ei phlant, mab cyn barv, ac estron anghyviaith à wnelo yn erbyn cyvraith a brodoriaeth.

24. Tair asswyn y sydd yn nghyvraith dros gwared cosp gadarn: anallu, anwybod, ac eisiwed angheuawl; a'r tri pheth hyn a asswynnant rag cosp gadarn, ac a'u gwared-ant.

25. Tri dŷn nis dylit eu cospi: mud a byddar geni, a phlentyn cyn deall, ac ynvyd cynhwynawl; sev y dywedir, *nid à cosp ar ynvyd*; eithr rhybudd gwlad yn ysgriven ar bŷst neu veini y brenin, yn waedd gadarn er i bawb ymochel â'r ynvyd, ac a'r mud byddar geni; a'u dodi dan eu nodau gan gorn a gwaedd gwlad a chywlad; achaws hyny y dywedir, *ynvyd á á ar y post*.

26. Tri chyvrwym gwlad a chenedyl: tadoldeb, maboldeb, a brawdoldeb. Sev tadoldeb, teyrnedd yn govalu, ac yn llun-iaethu, ac yn diwallu, er caingynnal brodoriaeth; maboldeb, yn uvyddau i'r tadoldeb, er trevn a dosbarth gyviawn; a'r brawdoldeb, yn ogydbwyll â'r ddau ereill yn eu llöod yn ymgynnorthwyaw er cadarnáu cymmrawd ar wlad a chenedyl a theyrnedd ddosparthus.

27. Tri chyvrwym brodoriaeth a chenedyl: trwydded warantedig, breiniau cydgynneddy, a chyviawnder cyvreithiau.

28. Tri phrydverthwch brodoriaeth: gwybodau doethineb, celvyddydau gwaredawl, a syberwyd addwynbwyll.

29. Tri chadernyd gwybodau a chelvydd-

ydau: addysg o athrawon wrth vraint a thrwydded; breinioldeb gwybodau a chelvyddydau ar a'u gwypon; a gobrau gwarantedig o gyvraith, am à wneler yn ddosparthus, o arch ac ammod, gan wybedyddion a chelvyddiaid.

30. Tair sail gadarn cywladoldeb: cymmhwyll amlwg a thrywel, nas gellid à elai o bwyll yn ei erbyn; braint gadarn, nas gellid gan gyviawnder ei gwrthrym; a brawd gadarn, nas gellid godidawg o vraint a swydd a'i divrodai.

31. Tri pheth à ddivrodant wladoldeb a chywladoldeb: breiniau gormeslawn, anghyviawn o varn cyvraith, a gwallymarbod yn peri annosparth ar drevnau gwlad a chenedyl.

32. Tri pheth ni savant yn gadarn ond tra bont ar y tair sail gadarn: cyvraith, meddiannau, a thangneve chenedyl.

33. Tri pheth à ddylynt vod yn ddevnyddion pob cyvraith gyvrwym: cadernyd, iawn, a chydwybod.

34. Tri deivnogaeth barn gyviawn: pwyll ystyrbell, deddvoldeb gymmrawd ar gyvreithiau, a chydwybodawl raith ynad a theyrnedd.

35. Tri deivnogion teyrnedd: angen gwlad a chywlad, pwyll doethion, a dedvryd rhaith gwlad a chymmrawd.

36. Tri anhebgor gwladoldeb: arglwydd yn vrenin, rhaith gwlad, ac yngneidiaeth.

37. Tri anhebgor cywladoldeb: teyrnedd benadur, rhaith gymmrawd, a barn dygynnull cywlad yn mraint a'i govynai, ai gwr gwlad ai gwr gorwlad, y byddai.

38. Tri anhebgor pob un o'r tri hyny: pwyll o gymmhrawv dichweiniau, cyviawnder o gydwybod, a chariad brawdol rhwng gwlad a chywlad: a rhwng gwr a gwlad, a rhwng gwr a gwr; a lle nas byddont nid hawdd gwared rhag anweledig o anmrawd ac anghyviawnder.

39. Tri deivnogion cywladoldeb: cydamddifyn, cynnawdd gwybodau a chelvyddydau, a chadarnáu cynneddvau ac arverau tangnevgar.

40. Tri pheth nis gellir cadernyd a chynnal arnynt heb gwladoldeb: llavuriaeth daiar, celvyddydau, ac ereill wybodau breiniau, a thaugnevedd dosparthus.

41. Tri pheth à gadarniant dangney cywlad: breiniau cymmrawd, gwladoldeb gymmraint, a gwybodau doethineb, dan gyvnawdd cywlad o vrawd ac o vraint gynhenid.

42. Tri chynghlwm cywladoldeb: cyviaith; cymmrawd, a chymmraint; ac hebddynt nis gellir cywladoldeb gadarn.

43. Tri phrydverthwech cywladoldeb: gwybodau moliannus, syberwyd cariadus, a chymmrawd ddosparthus.

44. Tri pheth â wnant wlad: ceraint, iaith, a breiniau; a thri chyvrwym gwlad a'u gelwir.

45. Tri chynghlwm gwladoldeb: cyvnawdd, cyvar, a chyvraith; ac hebddynt nis gellir gwlad a brodoriaeth.

46. Tri pheth nid gwlad lle nas byddont: cyviaith, cyvraith, a chyvardir; canys heb y rhai hyn nis gellir ymgynnal yn hêdd a chymmrawd.

47. Tri phriv gynneddvau gwladoldeb gadarn: celyddyddau breinawl, gwybodau doethineb, ac arddoriaeth; canys o'r tri hyn y teirdd pob cynneddvau ereill ar wladoldeb; a chyn privgynneddvau nis gellir adgynneddvau; achaws hyny anhegorion gwladoldeb yw cadarnau yn vreiniedig a dosbarthus y tri phriv gynneddvau.

48. Tri pheth nid gwlad lle nas cafer: coed, ceryg, a fyonau dwyr.

49. Tri chyfredinion gwlad a chenedyl: mesgoed, helwriaeth, a chlawdd haiarn; ac nis dylit perchennogaeth wahanredawl ar nac un nac arall o henynt.

50. Tri phriodolion gwahanredawl â vyddant i wr o'r tri chyfredinion gwlad a chenedyl: nid amgen, cig hely wedi y tyner y croen oddiamdano, mesgasgl, a haiarn cloddiedig.

51. Tri phriodolion gwahanredawl gwr gwlad a chymmrawd; sev hwnw Cymro cynhenid o gysevindawd braint: tŷ, buarth, ac ydarth.

52. Tri phriodolion gwahanredawl pob gwr rhag arall, ai aillt ai Cymro y bo: gwraig, plant, a da cychwynawl.

53. Tri phriodolion gwahanredawl pob gwr rhag arall, ac nis gellir eu rhannu ag arall, ac nis telir yn nghamlwrw: gwraig, plant, ac argyvreu; sev yw argyvreu, gwisg, ac arvau, a pheiriannau celyddydd vreiniawl; canys hebddynt nis gellir ei gyvawn ansawdd i ŵr; ac nid iawn i gyvraith anwriaw gwr, neu anghelvyddu celyddydd.

54. Tri thlws cenedyl: llyvyr, telyn, a chleddyv; ac nis dygir yn ngavael gan ddedydd llŷs a chyvraith.

55. Tri thrwyddedawg teulu, ac ni vyddant wrth lawr a gorchwyl a swydd: baban, oedranus, ac athraw teuluaid; sev nis byddant law ar gledd, nac ar gorn, nac ar arad.

56. Tri dŷn breiniawl ni bydd noeth ar y eu herbyn: bardd, pencenedyl, a chênad gorwlad.

57. Tri dŷn cyfredin ni bydd noeth ar y

eu herbyn: gwr di arv, gwr cyn barv, a benyw.

58. Tri lle breiniawl ni bydd arv yn erbynu: gorsedd gwlad ac arglwydd; gorsedd cynghyd cynnal, sev yw hōno gorsedd ddygynnull; a gorsedd beirdd.

59. Tair gorsedd vreiniawl Ynys Prydain yn nawdd cenedyl y Cymry: gorsedd beirdd, a hōno yn hynav ei bonedd; gorsedd gwlad ac arglwydd, sev hōno llŷs cyvraith ac yngneidiaeth o ddygynnull yngnaid a brawdwy'r rhaith; a gorsedd cynghyd cynnal, sev hōno gorsedd ddygynnull gwlad a gorwlad gan wŷr teyrnedd, a phencenedlodd, a doethion gwlad a gorwlad, er deddvu cymmrawd a chyvraith yn ngwlad a chywlad, a rhwng gwlad a gorwlad, o gymhwyl a chymmrawd a chymmod gwlad a gwlad, a thŷrn a thŷrn, a rhaith a rhaith, er iawn a thangnef, a braint â ddylyt yn ngwlad a chywlad: ac nis dylit noethi arv rhag y rhyw orseddau o vewn eu swyddau, na rhag eu hamserodd.

60. Tair gorsedd vreiniawl y sydd, ac iawn iddynt wârogaeth y gan y neb â vythont parth nawdd, neu swydd, neu urddas, neu dda wrth celyddydd a gwybodau, yn mraint a brawd un ac arall o'r gorseddau hyny, ar wârogaeth â vydd herwydd braint, ac a ddylyt i'r orsedd yn nghysbwyll: gorsedd beirdd Ynys Prydain, ac wrth ei barn y bydd pob un o wârogaeth â geisio dda wrth gerdd a chelyddydd barddoniaeth, a phawb â vythont yn nawdd yr orsedd hōno dan dervynau ei swydd a'i breiniawl; gorsedd brenin, neu arglwydd cyvoeth, a'i vrawdwy'r, a'i yngnaid, a brŷriaid, sev hyny pob Cymro tiriawg, er cynnal llŷs a dadlau cyvraith; a gorsedd cynghyd cynnal, sev gorsedd ddygynnull gwlad a chywlad; ac i hon y ddylyd wârogaeth y ddwy ereill, ac â vont yn eu braint; canys cyd y bo hynav yn monedd gorsedd beirdd, o ba un y henyw pob gwybodau, eisoes hynav yn mraint rhaid a gorvod, gan bwyll a gallu cenedyl, yw gorsedd rhaith ddygynnull gwlad a chywlad, er trevnu a chadarnau iawn a nawdd ac amddifyn gwlad a chywlad, a chenedlodd cymmrawd, a'u gwahanredolion yn gywiriaid gwlad a chyvoeth; ac hebddi, sev gorsedd cynghyd cynnal, nis gellid braint na chadarn ar un o'r ddwy orsedd ereill; canys o dri pheth y mae gorsedd rhaith ddygynnull gwlad a chenedyl; nid amgen, pwyll, nerth, ac ewyllys gwlad a chywlad, a chenedyl a chydgenedyl, er gwnethur, a gwellâu, a chadarnau cyvraith a chymmrawd; a chadarnau iawn a braint i vrod-

orion gwlad a chywlad a'u gwahanredolion, ai *Aillt* ai *Cymro*, gan gyspwyll hyd a lle nad eler yn erbyn y cŷd cyvll; canys gorsedd ddygynnull cywlad á gau yn erbyn pob arall o vrait, a gallu, a chyvraith, ac awdurdawd, na vont gymmrawd á hi. Ac yn nawdd gorsedd cynghyd cynnal y cawsant gyntav eu baint a'u cadernid gorseddau arglwydd cyvoeth a'i wlad, a gorseddau beirdd; ac yn amgen nid oes ac nid oedd baint yn y byd, namyn syberwyd gwlad a chenedyl iddynt.

61. Tair gorsedd yn mraint gwlad a chenedyl y Cymry y sydd: cyntav, gorsedd beirdd Ynys Prydain, a'u bonedd a'u baint á vydd o bwyll, ansawdd, a gorvod; neu herwydd ereill athrawon a doethion, o bwyll, ansawdd, a dichwain. A'u baint a'u swydd, noddodigion gorsedd beirdd, yw cynnal a chadw a dodi addysg warantedig ar wybodau dwyvoldeb, a doethineb, a syberwyd; a chov a chadw ar bob moliannus ar wr a chenedyl; a phob dichwain amserau; a phob rhyveddawd anianawl; a rhyvelodd; a dosparthau gwlad a chenedyl; a dialeddau; a gorfodaethau moliannus; a chadw cov gwarantedig ar achau, a phiriodasau, a bonedd, a breiniau, a devodau cenedyl y Cymry: a bod wrth raid gorseddau ereill yn darogan á orfer ac á ddylawr dan osteg a rhybudd cyvreithawl. Ac angen na hyn nid oes nac o swydd nac o vrait ar orsedd beirdd; sev ydynt y beirdd athrawon gwarantedig gwlad a chenedyl y Cymry; a thrwydded iddynt yn warantedig o'u swydd yn amgen noc á ddylaint yn Gymry cynhwynawl; sev i bob un ei bumerwi rhyddion, a moddion celvyddydd yn warantedig i bob un.

Ail, gorsedd gwlad a chyvoeth; sev gorsedd yngneidiaeth a brawd cyvraith, er iawn a nawdd gwlad a chenedyl, a'u noddodigion, a'u heillion; sev y gwnant y gorseddau hyn, nid amgen gorsedd cynghyd cynnal á wna gyvraith lle bo achaws, ac a'i cadarnaa yn ngwlad a chywlad; ac nid rhydd i wlad heb gywlad hyny. Gorsedd brawd ac yngneidiaeth á varn ar á wnelo yn anghyvrith ac a'i cysp: a gorsedd beirdd á ddysg wybodau moliannus ac á varn arnynt, ac á geidw bob covion cenedyl yn ddosparthus a gwarantedig; ac nid iawn i un o'r gorseddau ymwneuthur á chyspwyll un o'r ddwy ereill, namyn eu cadarnaa a'u cyvnoddi yn gynneddawl.

Trydedd orsedd, sev cynghyd cynnal, ei phwyll cysevin a thervynedig yw gwneuthur á vo raid o newydd ac o wellaad ar gyvreithiau gwlad a chywlad ganraith

cywlad o bencenedlodd, a doethion, a theyrnedd benadur; sev yw teyrnedd benadur, neu deyrnedd benraith, yr hynav ei oresgyn o'r breninodd a'r tywysogion cywlad; ac ar hwnn bydd y cyfraw cadarn; a gair ei air ev ar bob gair arall yn nghyfraw gwlad.

62. Tair gorsedd anghyvareh y sydd: swyddawg gwarantedig o gyvraith yn dafar lluniaeth yn nghyvoeth ei arglwydd, er dyspwyllaw barn, neu gynhenau, neu amrawd, megis symmud neu wrthladd cyvreithiau y brenin; sev y bydd y dafar hyny er cynnal gorsedd wahanredawl neu ddygynnull gwlad a chenedyl yn rhaith, lle bo galw ac achaws; ac ni ddily gwlad erbynu y swyddawg á wnelo y dafar; canys nid baint i neb ond i arglwydd wneuthur cyvraith; ac nid baint hyny iddo yntau namyn o ddyundeb ei wlad a'i genedyl yn ngygynnull; ac nis gellir dygynnull heb lluniaeth o le, ac amser, ac amcan, a bydd, a llyn, a gwasgawd, a gorphwys, a than, a chynnorthwyon.

Ail, gorsedd rhaith gwlad gan bencenedyl, o gwyn amrawd ac anghyvrith y gan y brenin a'i yngnaid; neu lle nas cefir cyvraith á wnelo iawn anlwg a chadarn; a lle bo hyny iawn i bob Cymro cynhwynawl ei rhaith; ac ar ei bencenedyl y bydd y cyfraw teyrnedd, a lluniaethu gan gymhorth a chynnorthwy ei genedyl a'i ddoethion; ac ni ddylai gwlad ei herbynu; canys baint i bencenedyl cyfraw teyrnedd, ac i bob Cymro cynhwynawl hyny yn nawdd baint ei bencenedyl; a llw trichannyn o wŷr cyvraith, sev dyledogion o dirogion á gadarnaa á wnelawr ganraith gwlad o gyfraw gwr o Gymro cynhwynawl, yn nawdd a baint ei bencenedyl. Sev iawn yw i bob Cymro ei lavar, a'i gwyn, a'i hawl, o bwyll anianawl, yn nawdd a baint ei bencenedyl; ac iawn i bob pencenedyl ei wlad a'i rhaith; a lle govyner, iawn i bob rhaith ei theyrnedd; ac iawn i bob teyrnedd ei chywlad yn rhaith ddygynnull, rhag gadael i á gauai yn erbyn cyvraith a baint gymmrawd; ac yn hyn o nawdd, baint i bob Cymro cynhwynawl ei wlad, a'i rhaith, a'i deyrnedd, a'i gwlad, yn ngygynnull.

Trydydd vydd er dyspwyll teilyngdawd dwy gyvraith, neu rwy, lle bo gosodedig y naill yn ogyvuuch á'r llall, ac o ddichweiniau amserau, a newidiau byd, a bywyd, a chyvlwriw; tyviannus anghyviawnder ar un yn amgen noc ar y llall; ac nis gellir iawn cyn adnabod y cam; ac nis dylit iawnau heb yn wybod i wlad ac arglwydd; ac nis dylai arglwydd a'i wlad hyny, ond o

wybod a dyundeb ei gywlad yn ddevodawl. Achaws y pwyllau hyn, iawn dan ostep a rhybudd cyvreithawl undydd o blwyddyn, cynnal gorsedd raith drwy wybod i wlad a chenedyl, er ymgyspwyll â'r à vytho yn nghan, ac er ei iawnaû gan gymmrawd deilwng, a threiglau y cyfraw hyd y bo achaws gyviawn ac anghenawl; a lle symmutter cyvraith rhaid vydd rhybuddiau gwlad a chenedyl yn deilwng, mal y gallont adnabod à ddoter yn lle à symmutawr.

63.¹ Tri pheth nis dylit eu gwneuthur ond o ddyundeb gwlad a chywlad a chenedyl benbaladr: symmud cyvraith y brenin, diarglwyddiaethu y brenin, a dysgu gwybodau newyddion yn ngorsedd beirdd; canys nis dylit hyny cyn y gwypo wlad a chenedyl eu rhywiau, a'u cynneddvau, a'u dosparthau, o varn a dangos cyvreithawl dysgedigion a doethion o athrawon gwarantiedig yn ngorsedd gyvallyw beirdd Ynys Prydain yn ngwlad a chywlad. A lle ydd eler yn erbyn hyny o bwyll a chysbwyll, overion y gelwir y gwybodau hyny; ac nis dylit baint a da wrth gelvyddyd arnynt; ac nid oes i na chyvraith, na dosparth, na chelvyddyd, nac i unrhyw bwyll ar wybodau, vrait yn y byd onis cafawr ar ddangaws ac addysg; ac o hyny barn athrawon a doethion gwarantiedig o ddysg, a gwybodau, ac awdurdawd, yn mraint dosparthau gwlad a chenedyl. Ac o ddiarglwyddiaethu brenin, nis dylit hyny namyn gan raith gwlad a chywlad; sev o gywlad y bydd llw trichannyn yn rhaith yn mhob cyvoeth arglwydd breiniawl gorseddawg y dan y brenin penraith; a'r trechav, sev y mwyav o riv cyvoethlau, yn cadarnâu à wneler yn rhaith. Sev yw brenin penraith, brenin neu dywysawg y bo hynav ei oresgyn o'r breninodd cywlad.

64. Tri dyundeb cadarn à ddylit ar wlad a chenedyl y Cymry: dyundeb gwlad a chenedyl, sev cymro y bydd Cymro yn mhob gwlad a chyvoeth yn Nghymru, a chyvua a chyvuuch ei vrait cymmrawd yn un cyvoeth ag yn arall, pa un bynag; cyd y bo iddo ei vrait wahanredawl ar dir yn nghyvoeth ei arglwydd llŷs a henyw o heni.

Ail yw dyundeb teyrnedd; sev nis dylit namyn un brenin Cymru oll; a hwnw vydd yr hynav ei oresgyn o'r tywysogion cywlad, a gair ei air ev ar bob tywysawg arall; sev hyny yn nygynnnull cywlad, ac nid yn amgen; canys yn mhob amgen, gair ei air ev tywysawg ac arglwydd cyvoeth llŷs a gorsedd arall yn Nghymru o vewn ei

¹ Mae gwall yn hwn.

wlad a i gyvoeth ei hun dan ei thervynau; a'r hynav ei oresgyn á elwir brenin Cymru oll, a brenin Cymru benbaladr: sev yw Cymry penbaladr, holl grynsyrth cenedyl y Cymry yn eu holl gyvoethau dan eu thervynau, gymmraint a chymmrawd, un ac arall, yn mhob un, ac yn mhob arall o'r cyvoethau; namyn daodd a breiniau priodolion a gwahanredawl anghychwynawl; mal y bydd tir, a swydd gwlad a llŷs; achaws hyny diarheb yw "Rhydd i Gymro pob gwlad yn Nghymru." Ac ar y brenin penraith y mae cyfraw a lluniaethu rhaith cywlad, à elwir gorsedd ddygynnnull, a gorsedd cywlad, a gorsedd cynghyd cynnal, a gorsedd benbaladr, a rhaith Cymry benbaladr. Ac nis gellir ar un yn wahanredawl, ai gwr ai gwlad y bo, à ddylit ar oll o baladr ac yn benbaladr.

Trydydd, dyundeb cyvraith, a baint, a brawd: sev yr un gyvraith á ddylit yn mhob gwlad yn Nghymru; a chymmraint, a chymmrawd, a Chymro pob cynhwynawl o genedyl y Cymry, yn mhob gwlad a chyvoeth yn Nghymru, yn gystal ac arall; sev gwlad i bob Cymro pob gwlad yn Nghymru, heb yn amgen dim, namyn priodolion gwahanredawl anghychwynawl; am hyny y dywedir gwlad Gymru benbaladr, a chenedyl Gymry benbaladr, a baint Cymry benbaladr.

65. Tair baint gynhenid pob Cymro cynhwynawl; ac eisoes dan enw Cymro y cauir ar Gymraes: cyvarws a thrwydded pumerwi rhyddion yn mraint ei hân o Gymro cynhenid; ac epil aillt ac estron a'i cáant ar y pedwerygwr o briodasau teil yngion; sev yn ngrádd goresgynydd; baint arvau difyniadawl, a'u harwyddion, sev nas dylit hyny namyn i Gymro cynhwynawl o vonedd gwarantiedig; a baint rhaith yn nawdd ei bencenedyl, ac yn oed barv a'u dodir ar Gymro, ac ar Gymraes ban wr o.

66. Tri thaiawg y sydd, ac nis cyrchant vonedd a baint Cymro cynhwynawl hyd yn mhen y nawwed ách: cyntav yw cyswynvab y bo mab à water yn gyvreithawl gan ei dád; neu o rôdd arall, herwydd cyvraith, achaws nas ganed o briodas deilwng a dosparthus; neu yn amgen o rôdd, yn erbyn cyvraith a baint gwlad a chenedyl; ail, gwr à gollo drev ei dád a'i vrait, yn gosp am ddrygweithred, à vo eneidraddeu, neu arall o ddrwg cospiadawl a'i govyn; ac aillt, neu estron à wladychu yn Nghymru: ac ni chyrech un o naddynt vrait a bonedd Cymro cynhwynawl hyd yn mhen y nawwed ách. A'r drevn hon á ddoded yn nghyvrith am dri achos. Sev—

67. Tri achaws taiogaeth y sydd ar wyr annosparthus na bont yn wŷr cyvaith a a chymmrawd: rhagvlaenu brâd gan estronion a'u cyswyniaid; rhag cafael o alltudion tirodd y Cymry cynhwynawl; a rhag anmhrïodasau, a geni plant yn annosparthus ac yn anghyvreithus o gyswyn godineb ac ymorddechdu llwyn a pherth. Sev gan y rhyw gyspwyllau, bernir yn eillion estron a'u hepil; cyswynvab â water a'i epil, a drygwyr cywlad a'u hepil, hyd yn mhen y nawved âch: ac ar bob aillt a thaiawg y mae bod yn wr twng a damdwng arglwydd y cyvoeth, a'i arglwydd priodawr; sev ei briodawr un a'i cymmero yn ei nawdd, ac â ddoto iddo dir yn daiawdrev: ac wrth ewyllys a chênad hwnw y bydd mab aillt, oni chyrcho vonedd a baint Cymro cynhwynawl; sev y gellir hyny ar ei bedwerygwr o'i epil o briodasau teilyngion â Chymraesi cynhwynawl. A llyma y modd y dosparther y priodasau hyny, nid amgen—

Mab Aillt, yn wr twng i arglwydd y cyvoeth, â brioto Gymraes gynhwynawl o vodd ei chenedyl, â vydd o'r briodas hño yn mraint yr ail râdd âch a bonedd; ar eu meibion hwy ve saiv baint y drydedd râdd; ac un o'r rhai hyny o ymbriodi â Chymraes o waed teilwng á gyrch y bedweredd râdd; mab o'r briodas hño á saiv yn mraint y bummed râdd; sev yw hwnw wŷr y mab aillt cysevin; a'r mab hwn o ymbriodi â Chymraes gynhwynawl, á esgyn byd yn mraint y chweched râdd achau; a mab i'r briodas hño, sev orwyr y mab aillt cysevin, á vydd o'r seithved râdd; ac o ymbriodi â Chymraes gynhwynawl eve á gyrch yr wythved radd yn mraint ei wraig; canys baint i bob Cymraes gynhwynawl yru grâdd ar ei gwr o vab aillt â ymbrioto hi ag ev; a mab i'r orwyr hwn, o'r briodas gyvryw, á gyrch hyd yn mraint y nawved âch; ac am hyny a'i gelwir ev GORESGRYDD; canys goresgyn ei dir á wna; sev ei drwydded o bumerwi rhyddion, a'i gyvarwys, a'i vraint o bencenedyl, a phob cymmrawd arall â ddylit i Gymro cynhwynawl; a chyf cenedyl y bydd ev; sev y saiv yn mraint pencedyl iddei epil, a hevyd iddei hnyeiviaid; canys y neb á vo byw o naddynt, megis tād, neu hendad, neu orhendad, ac nid tros hwnw yn mhellach, á gafant yn eu goresgynydd baint Cymry cynhwynolion; ac nid mab ei dād a'i gelwir ev yn nghyvrraith, gan hawl a dadlau tŷr, eithr ei oresgynydd; a goresgynydd ei hendad yw ev, a hevyd goresgynydd ei orhendad, a goresgynydd ei ewythredd, a'i

gevnderwydd, a'i gyverddyron, lle bont un ac arall o briodasau teilyngion; a'r goresgynydd á vydd bencenedyl iddynt oll, wedi dyvod o hono hyd yn nghyvlawnoed gŵr; a gŵr a châr pob un o henynt hwy iddo ev; a gair ei air ev arnynt un ac arall; ac nis dylit gyru twng a damdwng arno; sev cyd y cyrchont genedyl y goresgynydd, a'u breiniau yn rhyddion yn nawdd a baint eu pencedyl, ni chafant eu tirodd namyn á gyrchont yn wahanredawl grâdd neu vraint y nawved âch, sev goresgynydd.

68. Tair celyddydd vreiniawl y sydd, a baint trwydded, nid amgen no phumerwi rhyddion tir a chyvarwys i bob un o naddynt; sev i bob gwr a'u gwpont yn warantedig, ac a'u gwasanaethont, yn wahanred, ac yn amgen no'r tir á ddylit iddo yn mraint Cymro cynhwynawl: sev ydynt barddoniaeth, ferylltaeth, a llenoriaeth, neu lyvryddiaeth; sev y dylit iddo ei bumerwi rhyddion yn mraint y gelyddydd i bob un á vytho yn ansawdd ac yn ngwasanaeth un neu arall o'r celyddyddau hyny yn warantedig o athraw a gwybodau; ac ni ddylai un gwr ymarver á dwy gelyddydd; ac o gwna ev hyny, nid iawn iddo vraint trwydded ar amgen noc un o'r ddwy; ac nis gallawr un á wasanaetha ddwy gelyddydd, neu ddwy swydd ar unwaith, yn gyviawn a dosparthus.

69. Tair celyddydd ni ddylai meibion aillt eu dysgu heb gēnad eu harglwyddi priodawr, ac arglwydd y cyvoeth: nid amgen y tair celyddydd vreiniawl, sev barddoniaeth, ferylltaeth, a llenoriaeth; ac o goddev ei arglwydd priodawr a'r brenin i vab aillt ddysgu un o'r tair celyddydd hyn, a goddev hevyd i un neu arall vyned yn ansawdd ac yn ngwasanaeth y celyddyddau hyny, ac yn ev baint yn warantedig o wybodau, ni ddylit herwydd cyvraith eu battal, namyn gadael iddynt, a rhyddion tra vytho byw pob gwr yn mraint celyddydd vreiniawl, a rhydd iddo yn mraint ei gelyddydd drwydded o bumerwi rhyddion; canys baint bonedd á ddoded ar gelyddyddau a gwybodau moliannus er yn oes oesodd, er cyvanneddu a gwerinau gwlad a chenedyl, ac er cynneddvoli moesau ac arverau syberwyd a doethineb, a'u dysgu yn ddosparthus, ac er cyvnaidd yn nhangnev a chymmrawd i wlad a chenedyl a'u cywiriaid; can nis gellir cyvannedd a gwerindawd tangnevis heb gelyddyddau a gwybodau moliannus; ac ernyt nis gellir cadernid heb vraint boneddwr a'u gwasanaethwynt. Achaws hyny barn cyvraith a chymmrawd yw nas dylit nac attal, na

gwahardd, na divreiniaw celvyddyd nac ychwaith y neb a'i gwasanaetho.

70. Tri mab rhydd o gaeth y sydd: nid amgen, bardd, feryllt, a gwr llên, o veibion eillion; sev cyd y bo caeth y tād, a mab aillt neu daiawg, rhydd vydd y mab à ddyel yn ansawdd, a gwasanaeth, a baint o swydd un neu arall o'r tair celvyddyd vreiniolion; a rhydd tra bo byw; ac iawn iddo yn mraint ei gelvyddyd ei bumerwi rhyddion; sev nis dylit na chaeth na divraint à wypo, ac à vedro wasanaethu celvyddyd yn warantedig o wybodau. Eisioes, cyd y bont ryddion y cyvryw wŷr wrth gelvyddyd, caethion a meibion aillt vydd eu meibion hwy; ac ev a'u gelwir tri mab caeth o rŷdd; ac eillion vyddant oni chyrcher gradd goresgynydd ar âch a bonedd, ac o hyny baint Cymro cynhwynawl. Eisioes doethion á ddywedant y dylit gradd angholladwy ar gelvyddyd vreiniawl; achaws hyny barn yw mai nes vydd yr hiliogaeth i rádd goresgynydd o gafaeliad baint celvyddyd; a lle nis gellir namyn ar y pedwerygwr baint goresgynydd o âch ac epil a phriodasau, ev á ellir hyny ar y trydygwr yn mraint celvyddyd; canys pob gwasanaeth celvyddyd vreiniawl á ddyddwg ei gradd yn nês at oresgynaeth gynhwynawl no pheir heb hyny y bythawr; canys iawn i gelvyddyd vreiniawl ei gradd yn nhreigl bonedd hyd oresgynaeth; sev y dywedir, o chaniatâa yr arglwydd priodawr, a'r brenin, i vâb y mab rhydd o gaeth vnyed yn ansawdd, a gwasanaeth, a baint un o'r celvyddydau breiniolion, a bod gyda hyny priodasau yn deilyngion, nis gellir caeth ar un o'r epil wedi hyny. Ac val hyn, sev yn nawdd a baint celvyddyd vreiniawl, y cyrch cenedyl eillion oresgynaeth a baint Cymry cynhwynawl ar y trydygwr: sev iawn i gelvyddyd ei baint a'i thrwydded o bumerwi rhyddion yn wahanred á baint âch a bonedd o waed cynhwynawl. A gradd á ennillawr o gelvyddyd vreiniawl, ni syrther o heni, ac ni ddygwydd hi oddiar y genedyl.

71. Tair cangen celvyddyd barddoniaeth: cyntav, prívvardd, neu vardd trwyddedawg o vraint, ac iddo ei rádd a'i vraint, o drovedgaeth gan athraw gwarantedig o vardd gorseddawg; ac arno y nae pob côv celvyddyd a gwybodau hyd y bont yn ei swydd ev o vardd gwarantedig o rádd a baint; a hevyd pob cov a chadw gwlâd a chenedyl ar briodasau, ac achau, ac arvau, a rhandirodd, a breiniau gwlâd a chenedyl y Cymry.

Ail, ovydd, a'i rádd iddo yn mraint

awen a gwybodau moliannus à ddangoso yn warantedig, ac ydd atepo am danynt yn brawvedig gerbrôn gorsedd beirdd ddevodawl a theilyng, neu llen a bohôn, eisteddvod gyvreithawl warantedig o rôdd cenedlad arglwydd y cyvoeth, neu ddeuddeg o'i yngnaid llŷs ev, neu ddeuddeg brawdwr llŷs yn y bo devodawl hyny; ac nis govyner trovedigaeth arno, nac amgen yn lawl na gwybodau gwarantedig; a hyn er cyvnavdd gwybodau rhag nas cefid athrawon devodolion, ac o hyny myned gwybodau a chelvyddyd côv a doethineb ar gyvargoll, o ddifyc athrawon a thredigion dosparthus; ac eisioes er gwellâu a mwyâu gwybodau celvyddyd, o ddodi pob newydd arnaddynt, wrth varn athrawon a doethion, ac o hyny eu cadarnâu a'u breiniau yn warantedig, a hevyd rhag cau yn erbyn gwybodau doethineb à ddelawr o syrth anianawl awen ac athrylith reddvawl.

Trydydd, derwyddvardd, a hwnw á vydd o vardd gorseddog graddedig a gwarantedig o ddoethineb, a gwybodau, ac o davawd i ddangaws barn a phwyll ar wybodau; a'i swydd á vydd yn mraint rhodd o bwyll a chenedlad gorsedd ddevodawl yn warantedig o raith gorsedd gan goelbren; a'i swydd dodi addysg, a dangaws gwybodau doethineb a dwyoldeb, yn ngorsedd beirdd, ac yn llŷs, ac yn llân, ac yn y teulu y bytho ynnod ei swydd yn drwyddedawg. Ac iawn a chyvraith i bob un o'r tri hyn ei bumerwi rhyddion yn mraint ei swydd celvyddyd yn wahanredawl rhag á ddyllit iddo yn amgen yn mraint Cymro cynhwynawl; sev ni ddifydd baint gynhwynawl un celvyddyd; nac un celvyddyd y gynhwynawl.

72. Tair cangen llenoriaeth y sydd: nid amgen tavodawg cyvraith, sev hyny à vytho yn davodawg y rwng Cymro ac alltud anghyviaith; à vetro arwyddaw arvau a gweithredodd moliannus, a dichweiniau rhyveddolion yn a'u dealler gan a'u gwelont; ac ev á elwir y rhyw un á hwnw, arwyddvardd; ac yn drydydd, à vetro ar lyvyr a llythyr, ac ysgrivênu a darllen y Gymraeg yn gyviawn, a dodi addysg ar hyny, a chadw côv llythyr ar dri chôv beirdd Ynys Prydain; sev ydynt achau bonedd o briodasau, a rhandirodd, a gweithredodd a gwybodau moliannus. A baint i bob un o'r tri hyn ei bumerwi rhyddion yn mraint a nawdd ei gelvyddyd, yn amgen noc à gafu yn mraint Cymro cynhwynawl; ac eve á vydd yn wr llŷs gwlâd ac arglwydd, ac yn ewyllys y llŷs a'i hyngnâid a'i brawdwr, yn nyddiau llŷs a gor-

sedd, gan ddosparth cyvraith; ac am addysg à ddotawr, iawn yw trwydded a rhoddion yn mraint ammod yn wahanredawl.

73. Tair cangen ferylltaeth y sydd o briveinciau: nid amgen, gôv, maensaer, a phrensaer; neu o vodd arall, govaniaeth, saerniaeth coed, a saerniaeth cêryg; a go-gymmrant y tri; ac iawn i bob un à was-anaetho un o'r tair celvyddyd hyn ei drwydded cyfarwys o bumerwi rhyddion, yn amgen noc à ddylit iddo yn mraint Cymro cynhwynawl, a bod yn ngwyllys yr arglwydd cyvoeth i ddodi addysg ar eillion y brenin, neu yr arglwydd, ac ar à vynawr o'i daigion dan dervynau cyvraith; sev yn nawdd nas dodder grâdd celvyddyd ar neb-awr o naddynt, namyn drwy gēnad yr arglwydd priodawr a'r brenin.

74. Tri rhyw y sydd ar gelyddyddau cynhwynawl cenedyl y Cymry: celvyddyddau doethineb, ac ar veirdd gorseddogion y cōv a'r cadw ar addysg gan athrawon gwarantedig o swydd wrth gelyddydd barddoniaeth; celvyddyddau ferylltaeth, ac ar ferylltiaid y cadw a'r addysg gan athrawon gwarantedig o swydd; a chelvyddyddau teuluaid, ac ar y pencenedlodd lluniaethu a gyru addysg gan benteuluodd dan dervynau cenedyl hyd y nawved âch, a grâdd carenydd.

75. Tair celvyddyd deuluaid o briveinciau y sydd: llavuriaeth, sev aru tir, maeronaeth, a gwēyddiaeth; ac ar y pencenedlodd gyru addysg arnynt, ac ateb o hyny yn llŷs ac yn llân, ac yn mhob cyrch golychwyd.

76. Tair celvyddyd llŷs y sydd: yng-neidiaeth; cyvarwyddyd ar ddosparthau a threvnau gwlad a chyvraith a chōv cadwedig arnynt; a chenadwriaeth gorwlad.

77. Tair celvyddyd ddinesig y sydd: meddyginaeth, cyvnewidiaeth, a llongwriaeth; a baint dinas wahanredawl i bob un o henynt; sev y bydd baint dinas o rodd cenedlad arglwydd y cyvoeth yn warrantedig o yngneidiaeth, ac yn wahanred rhag breiniau cyfredinion gwlad a chenedyl, er cyvnawdd cyvnewidiadau dosparthus yn mraint cyviawnder.

78. Tair baint gyfredin dinasodd: nas gyrrer swydd ar a'u cyvanneddont amgen noc à ddylit arnynt yn mraint a than dervynau eu dinasdreydd; nawdd nas gormeser ac nas argywedder alltudion anghyviaith à gyrchont y dinasodd er cyvnewidiadau; ac nas dylit marchnadodd breinolion namyn yn y dinasdreydd teilngion.

79. Tair celvyddyd voneddig y sydd:

arvau, marchogaeth, a helwriaeth; ac nid rhydd namyn i Gymro cynhwynawl un o'r rhai hyny.

80. Tair priv vrait pob Cymro cynhwynawl: goresgynaeth ar bumerwi rhyddion yn nhrwydded; baint cyfraw rhaith gwlad yn nawdd ac yn mraint ei bencenedyl; a baint clud cywlad, sev yw hyny ymsymmud i'r mân y myno yn nghywlad heb goll baint a brawd, oni bydd swydd gwlad a llŷs arno, a lle bo, deddv arno ei gwasanaethu, ac nas dylit ei hebgor yn ngwlad.

81. Tri pheth y dylai pob Cymro tir-iawg eu cadw a'u cynnal: gwraig briawd, gwr arvawg lle nas dyco arv ei hunan, ac athraw teuluaid.

82. Tri pheth nid iawn y naill heb y lleill o honynt: glyw, glew, a gwlad; sev o'r tri y bydd nawdd, nerth, a meddiant yn ddosparthus a chadarn.

83. Tri chyvarwys Cymro cynhwynawl: pumerwi rhyddion, cyvar gobaith, a helwriaeth.

84. Tri chyfredinion cywlad a gorwlad: priv avon, priv fordd, a chyrch golychwyd; ac yn nawdd Duw a'i dangnev y byddant y rhai hyny, cyd nas noether arv gan a'u cyrchont yn erbyn à gyvarvyddont; ac à wnelo hyny ai brodor ai estron y bo, hawl galanas gan gwyn arno gan arglwydd y cyvoeth.

85. Tri breiniawl gorwlad: bardd, golychwydwr, a phencenedyl; ac nis dylit baint cēnad gorwlad namyn i un o'r tri hyn; ac nis dylit arv noeth yn erbyn un nac arall o'r tri hyn, ai yn rhyvel ai yn heddwch y byddai gwledydd a chenedlodd y breiniolion hyny; cāns heb vrait a nawdd ar ddoethineb, a dwyvoldeb, a gwybodau gwladawl, nis gellir tangnevu cenedlodd yn rhyvel; achaws hyny, anhebgor gwlad a gorwlad yw nawdd a baint i genadon gorwlad ymgyrch yn heddwch, cyd y bont warrantedig o swydd herwydd devodau cynghrair.

86. Tri chyfredinion gwlad: cammawn, dadlau, a golychwyd; cāns gwŷs à saiv ar bawb iddynt o Gymry cynhwynawl; sev a'u gelwir y tri chyrch cyfredin.

87. Tri chyvanneddrwydd gwlad: plant bychain, cwn, a cheiliogau; a lle a'u cafer y tri hyn, iawn yw i'r lle hyny vrait llŷs a llân; ac o hyny holl vreiniau gwlad gyvannedd.

88. Tri anhebgor cenedyl: ei phencenedyl, ei dialwr, a'i theisbantyle. Pencenedyl à vydd hynav o wr cyvallwy yn y genedyl hyd y nawved âch; a'i vrait a'i

swydd yw cyfraw gwlad a llŷs yn rhaid ei wr; a thavodawg ei genedyl yw ev yn rhaith ddygynnnull gwlad a chywlad, a deddŵ ar bob gwr o'r genedyl ei wrandaw ev, ac iddo ev wrandaw ei wr. Dialwr cenedyl a'i dwg yn nghad a rhyvel yn y bo achaws, ac á ymlid ddyrgweithredwyr, ac a'u dwg ger bron llŷs, ac a'u cysp wrth varn llys a brawd gwlad. Teisbantyle, sev yw hwnw gwr cyvrwng yn llŷs, ac yn llàn, ac yn nghammawn, ac yn mhob pell-euigaeth; ev á vydd o ddoethion y genedyl gan raith penteuluodd y genedyl, ac yn gydygyvarail a'r pencenedyl yn mhob rhaith a dygynnnull gwlad; a'i vreinaw gan raith ei genedyl hyd nawved ách, y gan goelbren, sev hyny rhaith avlavar.

89. Tair cyvlavan á bair i vâb un a'i gwneio golli ei drev tād, a syrthiaw i radd ac anmraint alltud hyd yn mher y nawved ách, neu gyrchu ar ei bedwerygwr grâdd goresgynydd o briodasau teilyngion; lladd ei pencenedyl, lladd ei arglwydd, a lladd ei deisbantyle; rhag trymed y galanasau hyny.

90. O dri pheth y cyll Cymro vraint ei wlad a'i genedyl: cwbl gargychwyn i wlad estron, cwbl gyvymdanc ag estron á vo yn rhyvel á chenedyl y Cymry, a chwbl ymrodd i lu gortrech gorwlad ar genedyl y Cymry; sev yw hyny brâd gwlad ac arglwydd.

91. O dri pheth ydd ennill Cymro vraint ei wlad a'i genedyl á golles evo: cwbl garddychwel o wlad estron dan ddamdwng a gwystrlon hyd yn ngrâdd goresgynydd; ac yna difydd gwystleidiaeth; cwbl gargoll dros Gymry a Chymro lle bytho yn ngwlad estron; a chwbl ymwrthladd á llu gortrech lle galleid iddo ddawn a braint o lwyrr a chwbl ymgylvadd ag wynt.

92. Tair hawl goresgyn gyfredin ar dir y sydd: hawl etivedd gwarantedig o gôv a chadw llŷs a llên yn warantedig; hawl mab aillt ar ei bedwerygwr cynhwynawl; a hawl prid cyvreithawl gan varn llŷs ac ynad i wr damdwng y brenin, neu i Gymro cynhwynawl.

93. Tair hawl goresgyn wahanredawl y sydd ar dir: hawl etivedd cyvreithawl yn atychwel o wlad estron neu alltudedd, lle a'i barnwyd yn ngholl gan varwolaeth, a chael o arall ei dir o varn llŷs a brawd; a hawl gwrthriviad, sev hwnw etivedd cysevin á wrthbrito dir ei genedyl á brided dan gôv a chadw a chlyw gwlad, lle dangoso ei vonedd yn warantedig, a dodi y gwrthbrid yn llaw ynad y llŷs y bo ynddi yr

hawl a'r ddadl; ac o hyny cyvraith á ddywed iawn iddo ei dir, a'r ynad á ddyrydd dros hyny y gwrthbrid i ai dylai; a hawl mab aillt ar ei bedwerygwr cynhwynawl, sev yw hyny goresgynydd cyvraith o briodasau teilyngion, ac eve á ddylai dir trwydded yn rhydd ac yn mraint cymmrawd y gan yr arglwydd á vo brenin y tir a'r llŷs a'i barn, ac a'i dod iddo dan dervynau.

94. Tair dadl am dir á ddylit eu barnu gan wlad yn rhaith tri channyn, lle a'u gwrthrymer: dadl mab aillt ar ei bedwerygwr o briodasau cynhwynolion yn hawl ei bumerwi rhyddion; dadl carddychwel o wlad estron yn dangaws dau dyst yn warantedig ei bentanvaen, neu ei esgynvaen, neu ei vaen tervyn; a hyny yn warantedig o gôv, a chadw, a chlyw gwlad, a gwybyddiaid coeladwy; a dadl gwrthrivaid; sev yw gwrthrivaid, etivedd cysevin á ddoto yn llaw ynad, neu ger bron llŷs brawd a chyvraith, y gwrthbrid i á brynes tir ei genedyl dan gôv gwarantedig, sev oes gwrthrivaid á vydd gan á bryno dir ar y goresgyn, a hyny á vydd yn y delo y gwrthrivaid yn warantedig o etiveddiaeth, a dodi cyviawn wrthbrid i á ddalio y tir ar y pentanvaen, neu ar esgynvaen, neu ar vaen tervyn y tir, neu ar y maen gwyn nesav á gefir i'r lle, neu yn llaw ynad llŷs y cwmwd, neu ar glawr ger bron y llŷs; a lle gwneio hyny, gwlad á ddywed y dylit iddo ei dir, ac i'r gwrthrym y gwrthbrid.

95. Tair dadl y dylit eu barnu gan ddedryd a rhaith gwlad yn erbyn haerllydrwydd: dadl am wystleidiaeth lle ydd ymwystler a'r brenin; dadl y bo ymdifyn neu wad am dir ynddi; a dadl o wrthrym brenin yn erbyn cyvraith; a'r cyfraw ar pencenedyl gwr á ddyco yr hawl, yn llŷs ac yn llàn, ac ar ostep a rhybudd cyvreithawl undydd a blwyddyn.

96. Tri chyveiliorn cyvraith y sydd: hawl anhysbys, ateb anghwbl, a chôv anghytyst.

97. Tri gwared y sydd rhag y tri chyveiliorn: cadw a chynnal eôv dosparthus ar ách a bonedd gan briodasau teilyngion; ac ar randirodd a'u perthynasau, ac ateb cwbl, a chan dyst gwarantedig, a chan á gatwawr y côv yn warantedig, ai o vyw ai o varw y bo; a rhaith gwlad gan gyfraw pencenedyl y neb á ddyco yr hawl yn llŷs. Sev achaws anhysbysder hawl y dosparthus ac y cadarnâwyd ar veirdd, gwarantedig o vraint a gradd gorsedd, yn wahanredawl y cadw ar ách a bonedd, ac ar randirodd; ac wrth hyny côv meini pantan, a

thervynvain, ac esgynvain, ac am a'u symmutai yn anghyvarch llŷs ac yngnaid.

98. Tri anghydwibod cyvraith: tervynu yn gwbl cyn ymoven yn drychwil am wirionedd; barnu ar draws anian a syrth anesgorawl dichweiniau ac amserau; a chymhell dŷn er ei avles lle na bo na chyvraith na chyviawn yn gyvlavar â'r varn à gymbhellawr.

99. Tri pheth à gadwant gôv tir a thyle, ac á savant yn mraint tystadon: pentaenvaen, meini odynd, ac esgynvaen; canys nod y genedyl á vydd ernynt; a hawl lledrad vydd ar a'u symmuto heb genad arglwydd y cyvoeth, gan varn llŷs a chyvraith; achaws tystion cedeirn ydynt, ac enaidvaddeu pob un à ddinystrio dystiol-aeth gadarn.

100. Tri maen arall y sydd á hawl lledrad ar a'u symmuto; maen tervyn, maen gwyn gorsedd, a maen gobaith; ac enaidvaddeu à wnelo hyny.

101. Tri pheth ni ddylit heb genad arglwydd a'i lŷs: adeilad yn ngobaith, aredig yn ngobaith, a digodiau tir gwyllt yn ngobaith; a hawl lledrad ar a'u gwnelo; canys gwlád a chenedyl yn gyfredin bieu-fynt pob gwyllt a gobaith; ac nid iawn meddiant wahanred i nebun ar vawr na bychan o'r cyvryw dirodd.

102. Tri pheth rhydd i bob dŷn, ai brodor ai estron y bo, ac nid iawn herwydd cyvraith eu hattal: dwr o fynon, neu o nant, neu avon; tanwydd o geubren; a maen na vo yn ngwaith.

103. Tri pheth ni ddylit eu dwyn i wlád estron heb genad gwlád ac arglwydd: aur, llyfrau, a gwenith.

104. Tri pheth nis dily. mab aillt eu gwerthu heb genad ei arglwydd priodawr, rhag y prynai eve hwynt gantho: gwenith, mêl, a meirch; a lle nas pryno ei arglwydd wynt, rhydd iddo eu gwerthu lle y myno, cyd nas gwertho i wlád estron.

105. Tri dŷn à dalant alanas ac ni chant rân o alanas: gwraig, ysgolâig, a dŷn ni thalo geiniog baladyr.

106. Tri dŷn y dylit eu cadw rhag arvau: caeth, mab cyn pedwar ar ddeg oed, ac ynnyd cyhoedd ar byst gwlád ac arglwydd.

107. Tri dŷn nis dylit gyru arvau arnynt: bardd gorseddawg, ysgolâig llŷs a llân ac ynad; gan nas gellir eu hebgor yn eu hansasawdd a'u swyddau, ac am nas dylit ar y llaw à vytho yn mraint Duw a'i dangnev gan gelvyddyd a gwybodau dwyvolion, a chan swydd yn rhaid gwlád a chenedyl.

108. Tri dŷn à gadwant vraint llŷs ar y

tŷ neu y lle bynag y bwynt yn ngwrthwydd y brenin neu arglwydd y llys: ynad llŷs, golychwydwr llys, a'r rhaglaw; sev bynag o van neu dŷ y bwynt y tri ynghyd, braint llŷs ar y lle hyny, cyd na bai cyttrych y brenin.

109. Tri dyn nid á cyvraith arnynt: meddw, llai na phedwar ar ddeg oed, ac á gymbhellawr o'i anvodd i wneuthur anghyvraith.

110. Tri dŷn ni ellir canlyn cwynau ernynt yn unig ac yn odidogion: gwraig heb ei gwr, mab dioedran heb ei dád, a mab aillt heb ei arglwydd priodawr.

111. Tri dŷn nid gair eu gair ar ddim yn y byd: golychwydwr gwedi y tŵro ei gynghrair; tyst á gavwyd yn anudon à ddywed yn llŷs, neu yn arall o van, ar grair; a lleidr cynnevodig cyhoeddgwbl.

112. Tri dŷn nid oes sarâad iddynt: c'avr, ynvyd cynhwynol, ac alltud na vytho yn wr priawd Cymraes gynhwynawl; sev eisioes y bydd gwerth cyvraith ar bob un onaddynt, a dirwyawg à wnelo gam ag wynt, ac a'u drygont yn nghorf a meddiant.

113. Tri enw rhybuddiwr gwlád: garwgchwedyl, gwaedd gwlád, a rhingyll; a rhydd i hwnw fordd a diarfordd ddydd a nôs ba le bynag ydd elo yn ei swydd, cyd y bo yn ei law ei gorn dan nôd arglwydd y cyvoeth.

114. Tair gorsav arv y sydd, sev nas dycer yn llaw neu yn noeth: un yw cyrch golychwyd yn mraint beirdd Yuys Prydain dan nawdd Duw a'i dangnev; ail yw yn ngorsedd gwlád, a llŷs gwlád ac arglwydd; trydydd, arv gwetai yn ei lletty dan nawdd Duw a'r brenin.¹

115. Tri rhyw wr y sydd: alltud cynhwynawl, sev hwnw estron ogysevin hanvod, neu vab, neu ŵyr iddo, a phob un o vamau estronion; mab aillt mamwysawl, sev á vo ei vam yn Gymraes gynhwynawl, ac eillion yn mraint mamwys a'u gelwir y cyvryw; a brodorion, sev yw brodorion Cymry cynhwynawl, heb gaeth, heb alltud, heb ledach, yn y gwaed, ac ar y pedwerygwr y saiv braint brodor neu Gymro cynhwynawl ar aillt o vamwys cynhwynawl.

116. Tair gwraig y dylai eu meibion vamwys herwydd cyvraith: mab gwraig à rother i alltud o vodd ei chenedyl, mab gwraig à wystler yn ngwlád anghyviaith o beichioger hi yno, gan ei gwystlaw o'i chenedl a'i harglwydd; a gwraig y dyco alltud drais erni; sev y dylit i veibion y

¹ Gwel Driodd Addwynder.

gwragedd hyny drev eu mamau, ac nis dylit ei oedi hyd y nawvedydd, drev ei vam i un o'r meibion hyny.

117. Tri cheidwadaeth tîr y sydd: arglwydd â geidw y tîr â ddisgyno iddo o varwolaeth perchenawg ni adnaper ei etiveddion, hyd oni ddelo etivedd gwarant-edig iddei ovin; a thîr Cymro cynhwynawl â gollo ei dîr a'i vraint hyd yn mhen y nawvedd âch; a thîr mab dioedran yn y delo i oedran goresgyn.

118. Tri gwad cyswynblant: tâd, os byw, ar ei lw ei hunan; lle bo marw y tâd, pencenedyl a seithlw cenedyl gantho a'u cymmer ac a'u gwâd; lle na bo pencenedyl llw dengwr a deugain o'r genedyl a'u gwâd; a chyswynvab â wedir, mab aillt a chaeth a'i bernir hyd ei bedwerygwr, neu hyd oresgyn nawvedydd.

119. O dri pheth ni ellir gwadu mab o genedyl: ei eni yn y gwely cyvreithawl a'i vagu undydd a blwyddyn heb wâl; rhoi gwerth er ei vagu cyd bo mab llwyn a pherth; a'i gymmyrd ar osteg; a gwedi un o'r tîr hyn nis gall y tâd ei wadu.

120. Tri chymmeriad â vydd ar vâb: un yw ei dâd, a'i lw er ei hunan a'i gwad neu a'i cymmer; ail yw lle na bo byw y tâd, pencenedyl ar ei seithved o wîr twng o'r genedyl a'i gwad ac a'i cymmer; trydydd, oni bydd pencenedyl, un gwr ar hugain o'r genedyl a'i gwad ac a'i cymmer; sev saith yn lle y tâd, a saith yn lle y pencenedyl, a saith gyda'r pencenedyl, ac nid rhaid tyngu drwy beredd a phervedd, namyn hyd eithav rhyn pwyll a chydwybod. A lle a'i cymmerir, val hyn a'i gwneir; sev y pencenedyl a'i cymmer gervydd ei law ddehau a'i law ddehau, ac a'i rhydd yn llaw y gwr hynav o'r seithwyr; ac velly o hynav i hynav hyd yn mhen y seithved gwr; ac nid oes na nôd na dinod ar y gwîr hyny, namyn eu bod yn henuriaid y genedyl, ac nas dylint rânu tîr ag ev, ac yn ogydderdded ag a'i cymmerir ac a'i gwedir.

121. Tair fordd y dialltuder dîn: tâd ar ei lw ei hunan, lle bo y tâd hwnw yn vrodor o Gymro cynhwynawl; pencenedyl ar ei seithwyr cyttwng; ac ar â ddywetont dengwr cenedyl a deugain ar lw gan rîn pwyll a chydwybod; ac yna brodorawg vydd.

122. Tri llw gwared: llw pencenedyl a'i saith henuriaid cynghenedyl; llw henuriaid cynghenedyl yn dri seithwyr; a llw gwlad yn ddengwr a deugaint; a lle nis gellir y cyntav, rhaid vydd yr ail; a lle na bo yr ail, yna y trydydd.

123. Tri phrawv dîn ar ei lw ei hunan:

gwraig am drais gwr, hwrdd a chyrch anghyvarch ar ddîn, a thâd yn gwadu neu yn cymmyrd mab, sev cyswynvab.

124. Tri etivedd y sydd: mab o brîodas gynhwynawl; mab cyswyn â gymmero y tâd ar ei lw er cæl etivedd, sev ni saiv hawl a dadl ar vonedd cyswynvab â gymmerawr ar lw tâd; a mab o genedyl lle na bo na mab prîodas na chyswynvab.

125. Tair merched ni thalant amobrau: merch brenin neu arglwydd cyvoeth, merch edlin, a merch pencenedyl.

126. Tair breniniaeth y sydd: tywysawg hynav ei oresgyn yn benteyrnedd; arglwydd cyvoeth gorseddawg yn vrenin yn ei lîs; a phencenedyl yn rheol a chynawdd ei genedyl a'i geraint; a braint cyfraw gwlad i bob un o'r tîr brenin hyny; sev yw cyfraw gwlad, lluniaethu rhaith lle nis gellir iawn yn nghyvraith yn amgen o vodd.

127. Tair pla cenedyl: magu mab arglwydd, dwyn mab yn nghan i genedyl, a gwarchadw penrhaith.

128. Tri sarâd gwr: cyvlavan arno, bod gan ei wraig, a thôri ei nawdd gwedi y rhotho.

129. Tri sarâd brenin: tôri ei nawdd, cyrch cyvlavan yn ei wydd, a bod gan ei wraig.

130. Tri gwasanaeth ysgolâig neu wr llên llîs: cadw dadl ar lythyr yn y bo tervyn, dilêu llythyr gwedi tervyn, a bod bob amser yn ei swydd wrth ewyllys arglwydd y llîs a'i yngnaid.

131. Tri chyfredin cenedyl: pencenedyl, teisbantyle, a mab gwraig â rother o vodd cenedyl i estron; sev y cafant bob un o'r tîr eu trwydded o creidr y genedyl: sev i'r pencenedyl yn mraint ei riawd, y teisbantyle yn mraint ei swydd a'i ansawdd, a'r mab yn mraint mamwys.

132. Tair aelwyd â ddilyl wneuthur iawn tros na bo arglwyddoddev: tâd, brawd hynav, a chwegrwn.

133. Tair braint wahanredawl pencenedyl: braint carchar, braint amddifynblaid i ateb gwrthrym, a braint nawdd mab aillt â gafer gan ei genedyl, val nas cafo gam a thasg nas dylit o gyvraith a chydwybod.

134. Tri rhieni dîn: tâd, hendant, a gorhendant.

135. Tri chydetiveddion gwr: brawd, cevnderw, a chyverdderw.

136. Tri dîn â vyddant enaidvaddeu, ac nis gellir eu prynu: bradwr gwlad a chenedyl, â latho arall o fyrcier, a lleidyr provedig am werth mwy no phedair bygant.

137. Tri lleidydr ni vyddant enaidvaddeu: gwraig o gydledrad â'i gwr, mab dioedran, a rheidus am ymborth lledrad wedi cerdded o hano dair trev, a naw tŷ yn mhob trev, heb gael rhodd er ei govyn.

138. Tri lleidydr camlwrw: lleidydr ci, lleidir llyisiau gerddi, a lleidydr anivel gwyllt o dir dinllan.

139. Tri lledrad y sydd: cymmeryd yn lledrad, attal yn lledrad, a lladd da bywydawl yn lledrad; ac eneidvaddeu pob un o'r tri, ac nis gellir eu prynu.

140. Tri lledrad prŷn y sydd: lledrad o dwyll, lledrad o gribddail, a lledrad o gudd dichweiniau, a'u prynu dros eu gwerth cyvreithiawl dair gwaith.

141. Tri phriodolder y sydd ar bob dŷn: etiveddiaeth, baint, a rhyw; etiveddiaeth â vydd herwydd baint, a baint herwydd rhyw; rhyw, val y mae benyw a gwryw, brodor ac aillt, a hen ac ieuanc.

142. Tri rhydd cenedyl a'i heillion yn mraint mamwys; coed adeilad o goed gwyllt, helwriaeth yn nhir gwyllt, a mes-ori tŷr gwyllt.

143. Tri phriv davodogion llŷs: arglwydd, brawdwr, a mâch.

144. Tri attavodogion llŷs: plaid, tyst, a gwaedd gwlad.

145. Tri thawedogion llŷs: arglwydd yn gwrandaw ar yngnaid a brawdwr, yngnaid a brawdwr yn gwrandaw hawlwr ac amddifynwr, a phawb o naddynt yn gwrandaw tystiadon hyd yn y tawont eu hunain; sev cyvraith â ddywed ni ddylit yru taw ar dyst rhag difawd y gwirionedd.

146. Tri chanol cyvraith: arglwydd i gadarnâu cyviawnder, mâch neu wystyl i gadw cywirdeb, ac yngnad neu vrawdwr cyviawn i amlycâu gwirionedd.

147. Tri dŷn â ddinystriant wlad a chenedyl: arglwydd twyllgar, ynad anghyviawn, a chyhuddwr cyvlog.

148. Tri dŷn â vyddant anrhaithoddev: un na savo wrth varu cyvraith, ac na safo yn wyneb llŷs, ac â latho ei gywlad; sev goddevadwy cyrch anraith arnynt; sev yw cyrch anraith, dwyn yn ngavael y maint â gafer o'u dâodd cynhwynawl, heb werth heb dwng arnynt, ac eneidvaddeu â latho.

149. Tri chât cyhoedd cenedyl: â latho ddŷn o'i gydgenedyl, lleidydr, a thwyllwr; sev a'u gelwir velly am y bydd iawn i ddialwr y genedyl eu cyhoeddi gan gorn gwlad, yn llys, ac yn llân, ac yn mhob tŷrva ddosparthus, ac ar byst ynvydion y brenin.

150. Tri achaws gosod cyvraith: addysg

er gochel anghyvraith, gwared anghyvraith o darfawr ei gwneuthur, ac er cospi anghyvraith yn ol y bai ag y dylit.

151. Tair ceinmyged cyvraith: gwared rhag anraith, cospi drygwaith, a chadarn-âu iawn am anghyvraith, er cynnal iawn a thangnef cymmrrawd ar wlad a chenedyl, o'r tri pheth hyn.

152. Tri bonedd cyvraith: devod gwlad a chenedyl cyn côv, dosparth gwlad a chenedyl ac arglwydd yn rhaith dygynnull gwlad a chenedyl benbaladyr, a chyviawnder wrth bwyll, ac ansawdd, a gorvod: neu val hyn y dywed ereill o ddoethion, wrth bwyll gwirionedd, wrth syrth dichweiniau, ac wrth rŷn cydwybod; sev y bydd herwydd â ddywedaint.

153. Tri chyviawnder cyvraith: gwirionedd, gwybodaeth, a chydwybod; a lle na chyvleddont y tri hyn yn gyvanian ni ddylit i gyvraith ei henw; gwirionedd yw gwreiddyn barn, cydwybod yw gwreiddyn cyvryngiad, a gwybodaeth yw gwreiddyn cynhebryngiad a threigl hyd yn nheryn, gan hawl ac amddifyn a dadlau a thystiadon.

154. Tair colovn cynghaws: naw afaith galanas, naw afaith lledrad, a naw afaith tân.

155. Tair colovn cyvraith: devod cyn côv a chlyw, brenin drwy gyvraith warantedig, a gwlad yn marn gan raith lle ni bo na devod na chyvraith.

156. Tri pheth nid oes namyn rhaith ddygynnull gwlad a chenedyl benbaladyr gan gyfraw penteyrnedd â biau eu tŷri, neu eu symmud: cyvraith warantedig o dŷrnedd; devawd cyn côv a chlyw gwlad a chenedyl nas prover argyweddd erni ac o heni, sev ei bod yn erbyn cyviawnder; ac ammod gydgyvaddev.

157. Tri thôr cyvraith anesgorawl: ammod warantedig o dystiadon, devawd gyviawn cyn côv a chlyw gwlad a chenedyl, ac anghenocder anesgorawl.

158. Tri thôr ammod cyvreithawl: angan arglwydd lle nas cafed tervyn llŷs erni o bydd tragwydd, cleyd yn attal cywiraw, ac anghenocddid anesgorawl.

159. Tri pheth ni ddily llŷs ac yngnaid varnu arnynt yn angen no chlo tervyn; pryn cyviawn ar dir herwydd cyvraith gymmrrawd, arglwydd yn ymlid gwirionedd rhwng gwr a gwr, a hiroddev gwlad; sev gwlad a chenedol benbaladyr yn rhaith ddygynnull â biau barnu, ac nid amgen.

160. Tri pheth â gadarnâa gynnedd-awd: ei haddwynder, ei galledider er lles gwlad a chenedyl, a'i hawdurdawd o

vonedd a hawl nad elo yn erbyn cyvraith; a lle bo felly hi á gau yn erbyn cyvraith.

161. Tri phrivachos rhaith gwlád: gwneuthur neu symmud cyvraith; barnu lle nis gellir o gyvraith parth difyg, neu ddichwain, ac angen; a baint gwlád a chenedyl yn gwarchadw rhag anghyvraith drwy gau yn erbyn a'i gwneilo.

162. Tri gwyr rhaith cenedyl: ei phencenedyl, ei saith henadur yn nghyvnerth ei phencenedyl, a'i theisbantyle; sev yw hwnw gwr o'r genedyl á ddewisur am ei ddoethineb a'i wybodau llên: a'i ddewis gan goelbren neu raith avlavar henaduriaid y genedyl.

163. Tri pheth o byddant ar wr eve á wedd iddo vod yn bencenedyl: á ddyweto gyda ei gâr ac á wrandawer, á ymladdo gyda ei gâr ac á ovner, ac á vechnio gyda ei gâr ac á gymmerer.

164. Tri phriv anhebgwr gwr rhaith: bod yn Gymro cynhwynawl, sev yw hyny heb anach heb ledach parth bonedd; bod yn wr cyvallwy; a bod yn benteulu; sev yw hyny, yn wr gwraig a phlant o briod; sev heb y rhai hyny nis gellir teulu yn nghyvraith; sev ni wda wr yn anmraint ac yn anmrawd á vo perchen teulu, can ys erddynt ev á wna gydwybod.

165. Tri anhebgwr pencenedyl: bod yn wr cyvallwy, a bod yn hynav o wyr cyvallwy ei genedyl hyd yn mhen y nawved ách, a bod yn benteulu, sev yn wr gwraig a phlant o briodas deilwng; a phob un o'r genedyl á vydd yn wr ac yn gar iddo, a gair ei air ev ar air pob un o'r genedyl.

166. Tri anhebgwr teisbantyle: gwr cyvallwy o Gymro cynhwynawl; gwr gwarantedig o ddoethineb awenbwyll, a gwybodau anrhydeddus gwladolion; ac yn wr teulu o briodas deilwng, yn berchen gwraig a phlant. Ac o raith avlavar doethion y genedyl ai breinier ev yn nawdd a baint pencenedyl, ac eve á vydd dros y genedyl, ac yn eu plaid, yn wr llŷs a llân, ac yn wr penraith gan ddoethineb a gwybodau, ac yn wr pell ac agos yn nhravodau a diehweiniau y genedyl, a baint iddo drwydded paladur o'i genedyl, yn un a'r pencenedyl; ac yn mhob tyrva cenedyl athraw a chynghor y bydd, ac yn gydgyv-arail á'r pencenedyl.

167. Tri achaws breiniaw teisbantyle: dirprwyaw yn nhra nas gallai y pencenedyl; addysg doethineb i'r genedyl; ac achub doethineb cenedyl a gwlád a chywlad drwy ddywain priv ddoethion cenedlodd y Cymry yn wŷr llŷs a barn yn ngorsedd ddygynnull Cymru benbaladur, a

hevyd yn nygynnull arglwydd cyvoeth a'i wlad; ac yn mhob rhaith wahanredawl gwlad a chenedyl, ac nis gellir hyn yn amgen o vodd no baint i ddoethion; can nas dylit na deddv na dir ar ddoethion; ac eisioes nis dylit dygynnull heb ddoethion, can ys goreu barn barn doethion; sev nis gellir gwarantu doethineb ar bencenedyl: achaws hyny, baint ac angen i bob cenedyl ei theisbantyle.

168. Tri pheth á wnant gyvallwy: cyv-lawn a pherfaith y synwyrâu corforawl; sev yn arbënegion, y clyw, a'r olwg, a'r ymmod; sev y dywed cyvraith tri chyvallwy corf, clyw, golwg, ac ymmod; synwyrbwyll meddwl a deall, o reddv ac athrylith, a chadernyd; sev y tri á wnant gyvallwy ar geudawd, a gwybodau gwladolion gwarantedig o athraw a dangaws, neu o raith avlavar dengwyr a deugain o Gymry cynhwynawl o'i genedyl ei hun.

169. Tair ffordd y cadarnâer ac y breinier pob deddvedigaeth ar wlad a chenedyl: gorsedd ddygynnull Cymru benbaladur; sev hyny holl wladodd, a chyvoethau, a theyrneddau, a chorvenau cenedyl y Cymry, gan bencenedlodd, a theisbantylëodd, a gwr rhaith, yn gydgymmrawd yn ngorsedd ddygynnull gwlad a chywlad, a chenedyl a chydgenedyl. CAN NID OES NAMYN UN GWLAD AC UN GENEDYL AR GYMRU BENBALADUR: ac yn yr orsedd hòno gwneuthur neu symmud neu wellâu cyvreithiau yn ol y bo achos, a'u deddvu yn warantedig o gymhwyll, a chymmrawd, a chydswyr y dygynnull. Ail ffordd, baint gorsedd gyvallwy gwlad a chywlad, nid amgen, llŷs teyrnedd gwlad a chywlad, ac ynddi deddvu á vo govyn ar newydd, neu ar wellâu, neu ar symmud hên o gyvraith a chymmrawd; a dodi a wneler ar osteg a rhybudd y llysoedd yn holl gyvoethau gwlad a chenedyl Cymry benbaladur, er gwellâu, neu gadarnâu, neu wrthryn a gwrthod, val y barnawr yn achaws gan bwyll a chyviawnder; a a chynnal y cerdded val hyn yny wyper barn y genedyl, ac y cafer cymmrawd y gan yr holl llysoedd heb wrthryn heb wrthneu; a phan a'i cafer, dodi hyny ar osteg a rhybudd y gorseddau a'r llysoedd oll hyd yn mhen y tair blynedd; a chymmrawd gorsedd pen y tair blynedd á elwir gorsedd gyvallwy, a'i threiglaw drwy yr holl gyvoethau; a hòno á dderchaiv ar á ddeddver baint dygynnull gwlad a chenedyl Cymru benbaladur. Trydydd ffordd y doder neu y symmuder cyvraith yn warantedig o awdurdawd gwlad a chenedyl á vydd dan osteg a rhybudd hyd yn nghyvallwy; sev

dodi à vyner ei ddeddvy yn gadarn, ar osteg a rhybudd undydd a blwyddyn, gan waedd gwlad a chywlad, yn mhob llŷs ac yn mhob llàn, a phob fair a marchnad, a phob arall o dyrva ddosparthus gwlad a chywlad, hyd oni chafer barn y gwladodd a'r llysodd, a gwellâd a chyweiriad ar à geinmygawr wrth vodd gwlad a chywlad, a gwybod nad oes na gair na gwrthryn yn ei erbyn; a phan wyper hyny, doddi hyny ar osteg a rhybudd undydd a blwyddyn gan waedd gwlad, val o'r blaen, hyd yn nghywallwy, sev hyd yn ngwbl gwaedd y tair blynedd; ac yna cadarn o gymmrawd Cymru beubaladyr y bydd; a chyvraith gan bob gwlad a chyvoeth, a phob teyrnedd, a phob llŷs a llàn gwlad a chywlad; a gogywucha gogyvurdd à gorsedd ddygynnull gwlad a chywlad y bydd à wneler val hyn; ac nid rhaid cyrchu rhaith cywlad ar gyvraith à wneler velly; canys cyvraith à ddywed, *cavas vodd a chymmrawd Crmru beubaladyr heb wrthryn heb wrthair, am hyny cadarn*; can ys onis cyrcher rhaith ar à wneler val hyn cyn pen y tair blynedd a'r trinydd traphen, bernir bodd gwlad a chywlad, a chenedyl a chydgenedyl, ar à ddeddwyd; can nis gellir llai no bod gwybodus i bawb à wnaethpwyd gan waedd gwlad yn gyvreithawl o leodd ac amser, dan goron neu vrait y deyrnedd neu y cyvoeth wahanredawl y buad, gan roddi lle a llwydd i bob gwrthneu, a gwrthair, a gwrthryn galledig o bwyll ac achaws yn geinmygiadawl.

170. Tair colovn rhaith gwlad o ba ryw bynag y bo: teyrn cywlad neu arglwydd cyvoeth; pencenedlodd; a henaúriaid cenedyl a doethion gwlad, sev teisbantylëodd, yn warantedig o vrait, gan raith avlavar cenedyl, sev gan goelbren ddosparthus henadur ar henadur.

171. Tri chyvraw gwlad, ai yn rhaith ai yn amgen y bo: teyrn neu arglwydd cyvoeth, pencenedyl, a theisbantyle; sev o davawd neu air un neu arall o'r tri hyn y cyfröer gwlad a chywlad, gan waedd gwlad yn ddosparthus gan ddevawd a chyvraith.

172. Tair gorsedd gwlad y sydd: gorsedd ddygynnull gwlad ac arglwydd, gorsedd neu lys barn a chyvraith gan yngnaid, a gorsedd beirdd wrth vrait a devawd beirdd Ynys Prydain.

173. Tair nawdd gyfredin y sydd: nawdd gorsedd neu lŷs gwlad, nawdd golychwyd, a nawdd arad ac atgor yn ngwaith.

174. Tri pheth anhebgor ar orsedd neu lŷs gyvallywy: ei bod yn warantedig o

vrait ac awdurdawd a'i lluniaetho ac a'i cynnalio; ei bod dan nawdd gosteg a rhybudd undydd a blwyddyn gan waedd gwlad yn gyvreithawl, a threiglaw hyd ymhen y tair blynedd a thridiau traphen, a'i bod yn warantedig o le ac amser ai cynnelir; sev hyny egored lle ac amser yn ddevodawl, a lle bo velly nid rhaid amgen ar osteg a rhybudd; a deddvedig vydd à wneler gan varn hyd gyvallywy yn mhob llŷs a gorsedd gwlad a chywlad, hyd y cerddo swydd a brait yr orsedd a'r llŷs a'i gwneio.

175. Tair rhaith cyvraith y sydd: rhaith ddygynnull teyrnedd a chenedyl gwlad a chywlad er deddvy, gan wneuthur, neu symmud, neu wellâu cyvraith, ac à elwir rhaith teyrnedd a chywlad; ail, rhaith gwlad, à elwir rhaith trichannyn; trydydd, rhaith llŷs, a hòno á vydd gan vrawdwy neu heuriad gwlad neu genedyl yn nawdd ac yn mrait llŷs a'i doto, o seithnyn hyd yn nengwyr a deugain.

176. Tair llŷs cyvraith y sydd: llŷs cantrev a chymmwd, llŷs benadur, sev llŷs arglwydd neu vrenin a'i gyvoeth, a llŷs ddygynnull teyrnedd a chywlad, a hòno yn ben ar y ddwy ereill.

177. Tri awdurdawd devodau llŷs a chyvraith: llŷs benadur y brenin, cyvraith gwlad, ac arver o bob un onaddynt.

178. O dri pheth y mae cyvraith: anghenion dichweiniau, deall cyvryn y doethion, a chyvundeb cenedyl a theyrnedd yn rhaith.

179. Tri anhebgor gorsedd a chyvraith: rhwym devodau, còv cyvarwyddyd, a dadleuon.

180. Tri pheth á gau yn erbyn cyvraith: hir oddev gwlad a chenedyl, cyvnewidiau amser a dichweiniau yn difrwythaw cyvraith a devawd, ac ammod warantedig o dystiadon cyvreithawl.

181. Tri gwrthrym devawd; bonedd angheugant, ei gorthrymder, ac anghraith ddrwg: a lle bo un o'r tri petrus vydd, a lle bo y tri yn nghyd cauedig vydd yn ei herbyn.

182. Tri phetrus cyvraith: twyll, cêl, a chamvarn, gwedi llithraw amser arnynt; ac yna nis gellir na dëail na diwyg ar un o'r tri, rhag annilyrwydd yr hawl.

183. Tri pheth nid oes ar nebun atted drostynt: abredig nad elo yn erbyn cyvraith, gweithred nas gellir dangaws argyweddo heni, a chafaeliad cyll ni wypo neb yn ngwlad pwy a'i colles; ac nid oes ar neb atted yn nghyvrith am y tri pheth hyn, namyn hawl arddangaws; a lle nas galler hyny, tervyn.

184. Tair tystiolaeth gadarn: llw drwy bervedd, cydgyvaddev, a dichweiniau anesgorawl nas gellir petruser ernyt.

185. Tri pheth à drechant ar gyvraith: à wnelo y brenin, i ddilyd gwir a chyviawn, ac i wneuthur cydwybod a thrugaredd; baint, lle nis gellir à elo yn ei herbyn; ac ammod cydgyvaddev yn warantedig o dystiadon.

186. Tri gwrandaw llŷs ac ynad: ewyn, deisyfwr, ac atdeb; a baint rhaith gwlad gan gyfraw ei bencenedyl i na chafu ei wrandaw.

187. Tri datgan llŷs ac ynad: hawl, atdeb, a barn.

188. Tri pheth yn bendivaddeu y dylai teyrnedd ac yngneidiaeth eu cynnal, a'u cyvnewdd, a'u cadarnau yn ngwlad a chenedyl: gwirionedd, cyviawnder, a thangnef. Sev y dywed ereill, gwirionedd, gwybodau, a thangnef.

189. Tri devnydd hawl: golwg, gair, a gweithred.

190. Tri diwyneb gwlad y sydd: brenin, golychwydwr gorseddawg, a chyvraith; sev lle bont y tri nid rhaid gwyneb gwlad.

191. Tri difer rhag gwŷs gorsedd neu lŷs y sydd: llivodd yn avonydd, heb bynt, heb geubalau, gwaedd gwlad rhag llu gorwlad yn nghlyw yr udgyrn, a chlewyd anesgorawl yn gorvod.

192. Tri avlavar anianawl: maban cyn oed pedwar ar ddeg; clâv a dolurus gorweddawg; a mud cysevin, neu vud o ddi-chwain na wypo ar lythyr.

193. Tri rhyw briodorian y sydd: cynhwnolion anianawl, gwŷr llŷs, a gwyr llên; sev y cyntaf o'r tri â elwir llëygion, ac iddynt y mae baint lle ar dir a chyvarwys; ac i'r ail y bydd baint swydd herwydd à ddyweto cyvraith; ac i'r trydyddion, sev y gwŷr llên, y mae baint athrawon; sev dogn iddo o bob arad o vewn y swydd y bo ynddi yn warantedig yn athraw; a'i dir baint yn rhydd iddo, a'i drwydded yn mraint ei wybodau.

194. Tair baint gyvreithawl y sydd: baint anianawl, baint tir, a baint swydd; ac yn nawdd gwlad a chenedyl yn rhaith y doded pob baint, a'r cyfraw ar bencenedlodd.

195. Tair swydd y sydd ar athrawon gwlad a chenedyl o wŷr llên: doddi addysg i'r lleygion, yn eu teuluodd, ac yn ngolychwyd, ac yn llysodd y cyvoeth, ac yn ngorseddau gwarantedig o le ac amser; ail, cadw cōw gwarantedig ar vreiniau, a devodau, a gwelygorddau, ac achau bonedd, gan briodasau teilyngion, ac ar weithredodd

anrhydeddus, ac ar bob goreuau gwlad a chenedyl, ac ar à wneler yn llŷs ac yn llân, ac yn heddwch, ac yn rhyvel; trydydd, dylent vod yn barod bob lle ac amser gwarantedig wrth raid gwlad a chenedyl, ac à wasanaethont dan obr a thrwydded, i ddodi addysg a chynghor a gwybod ar geinmygedan, ac i ddatgan cōw gwarantedig, ac i ddangos cyvarwyddyd, ac i yru cyvarwyddyd ar à vo rhaid a govyn gan achaws gwlad a chenedyl; megis y bydd negyddiaethau¹ gwlad a gorwlad, a llŷs a llân; ac i drevnu gostegau, a rhybuddiau, yn warantedig o gyvraith ac awdurdawd, a'u doddi yn mhen gwaedd gwlad, ac i lyvraw à ddoter gan varn a devawd ar gōv llyvyr a llythyr; ac amgen no hyn o swyddau nis dylit eu gyru ar athrawon gwlad o wŷr llên a llythyr a gwybodau ceudawd a doethineb, rhag nas gellynt eu gwasanaethu a gwneuthur à ddylent parth eu swyddau o athrawon gwarantedig.

196. Tri chyvrwym gwladoldeb: gwybodau, brawd, a llavuriaeth.

197. Tri thrwyddedawg gorseddawg y sydd: bardd, ynad, a theisbantyle.

198. Tri thrwyddedawg dichwain y sydd: celvydd anianawl à wnelo nid llai no gorchest ar gelvyddyd er lles brodor-iaeth; anghyviaith à ddihangawr o long a ddoro yn môr; a brŷdd. sev à wareto Gymro yn mhyd anghueawl.

199. Tri thrwyddedawg bydavawg y sydd: oedranus; maban, sev plentyn, ai gwr ai gwaig y bo; ac estron anghyviaith; sev yw bydavawg, un na vytho arno na swydd na gorchwyl, a'i drwydded yn rhad gan gyswyn paladyr

200. O dri pheth y cafant drwyddedogion eu cyvarwys: pumerwi rhyddion; a lle nis gellir hyny gan ddichwaint, ceiniog arad; a lle nis gellir hyny, ceiniog baladyr, neu gyswyn paladyr; sev hyny dogned gymmedr ac achaws gan bob teuluawg o'r genedyl.

201. Tair palvawd ni ddiwygir: un tād ar ei vāb yn ei geryddu er addysg, neu am ei vai; un pencenedyl ar ei gār er cosp am ei wall ac er cōw a chynghor; ac un arglwydd ar ei wr yn nydd cad a brwydyr yn ei reoli

202. Tair dynawd arglwydd ar ei wr yn ei reoli: un â'i vrysyl, sev ei swyddwialen; un â phaeled ei gledd; ac un â phaeled ei law; ac nid oes sarāad ar un o'r tri hyny, namyn addysg, a dangaws, a rhybudd rhag à ddrycai.

203. Tair gorsav cynnewawd: cynnal

¹ Negesyddiaethau, ond odid.

dydd devodawl i ddechreu gorsedd a dadl a barn; lle hōnaid gwybodedig yn ngolwg a chlyw gwlad a chenedyl, mal y gwypo bob un y man a'r lle, megis y gwyr yr amser a'r dydd; a baint cyrch yn hedd a thangnev gan ddevawd gadarn gwlad a chenedyl, ac na bo noeth arv yn erbyn neb-un à gyrchai yr orsedd; ac heb y cyvryw vrait nis gellir cynnal gorsedd deilwng er dosparth, a barn, ac addysg gwlad a chenedyl, mal a'i govyn cyviawnder, a thangnev, ac anghenion, a dichweiniau gwlad a chywlad, ac mal y gweddai ar wlad addwyn yn arail trevnau, a gwybodau daionus ac anrhydeddus.

204. Tri anheggor llŷs: arglwydd yn trevnu gwaranted, ysgolig neu lēn yn gov a datgan, ac yngnaid neu vrawdwyrr i varnu; ac hebddynt nis gellir llŷs cyvreithawl.

205. Tri anheggor cyvraith: baint sev gwarant, ac ynad, a thyst; sev y bydd anghyfrw pob cyvraith hebddynt.

206. O dri pheth y mae tyst cyvreithawl: gwr cyvallwy, gwr fydd, a gwr cymmrwd.

207. O dri pheth y mae barn yn mraint cyvraith: tyst, dichwain, a chydwybod; ac nis dylit ar gyvraith, ac à varnai cyvraith, namyn cydwybod yn nesav ac à aller herwydd tyst a gwirionedd gan gyviawnder.

208. Tair rhagswydd llŷs: cynghellawr, canllaw neu bleidiwr, a rhingyll; sev rhagovynion llŷs a'u gelwir, can y gellir llŷs hebddynt.

209. Tri dŷn à ddylynt gan y brenin, neu arglwydd llŷs, davodogion drostynt yn llŷs: gwraig neu venyw, avlavar anianawl, ac alltud anghyviaith; ac i'r alltud hevyd y dylit nawdd ac ymborth gan ddogned paladyr; sev hyny dawn gwlad ac arglwydd, rhag ei varw o newyn ac anwyd yn a'i doter yn ei ansawdd parth gwlad a chenedyl.

210. Tri mud gorsedd: un arglwydd, neu vrenin, sev nid iawn iddo ev vod yn raglavar, namyn gwranda, a gwedi clywed à glywawr, llevaru à welo yn raid ac yn mhwyll gyvraith, a herwydd barn à ddylynt gan gyvraith; ynad, ac nid iawn iddo ev ei lavar onis dospartho ei varn herwydd à ddangoser yn ei lŷs gan warrant a thyst, ac à ddywetont y brawdwyrr; a mâch, sev nid rhwym iddo ateb namyn i'r ynad neu y brawdwyrr.

211. Tair dadl nis dylit ond ger bron yngnaid a brawdwyrr cyweithas: cymmyrdd dŷn i genedyl, neu ei wrthladd o genedyl, neu varnu goresgynaeth i vab aillt o vamwys ar ei bedwerygwr, neu i Gymro

carddychwel; ail, dadl tir a daiar; trydedd, tangnevu rhwng gwledydd a chenedlodd yn rhyvel a galanasau; sev nis dylit tragwyddoli y dadlau hyny, onid yn oes yr arglwydd, neu à ddoto yn ei le.

212. Tri pheth y sydd ar ynad eu gwneuthur yn llŷs: dillwng cyvarchau wrth raid y brenin neu raid gwlad a chenedyl; datgan a dosparthu dadleuodd a chynhenau o vewn ei lŷs; a chadarnau ar ei air cyvraith, à varnont y brawdwyrr; a hyny dan wystleidiaeth lle a'i govyno cyvraith.

213. Tri rhyw ynad y sydd: ynad llŷs benadur, un; a hwnw à vydd yn ben cynghor ac yn ben cymmrwd teyrnedd y cyvoeth, a: à ddyly vod yn ddiymbaidd gyda'r brenin, neu arglwydd y cyvoeth, yn gov cyvraith iddo, er iawn varnu à ddoleger bron '—a'i swydd o vrawdwr yr holl deyrnas dan ei thervynau; ail, ynad cwmrwd, ac arno y mae cynnal llŷs, a chōv cyvraith, a'i datgan, a llŷs y cwmrwd à vydd man y bythawr yn nghwyn ac yn hawl, ac yno y cynnail yr ynad hi, a chynnal dadleuau; canys cyvraith à ddywed, goreu a'i barnawr man a'i gwelawr; trydydd ynad, brawdwr baint, sev hwnw tiriog, ac eve à vydd wr llŷs yn rhaith, ac yn nghymmrwd llŷs cymmrwd a chantrev, yn Nyved a Morganwg a Gwent; canys brawdwr pob tiriog cyvallwy herwydd devawd y gwledydd hyny; ac ar varn nis dylit llai no saith o'r cyvryw vrawdwyrr, ac o hyny hyd yn neugwr a deugain; a'u barn a'u brawd hwy à elwir rhaith llŷs.

214. Tri dŷn ni ddylynt yn gneidiaeth iddynt: dŷn anghyvallwy, sev byddar, neu ddall, neu evrydd, neu glavr, neu orphwyllog, neu vud, neu à vo ag attal anianawl ar ei lavar; ail yw alltud, neu vab aillt cyn goresgynaeth; sev cyn y cyrcho vrait gynhwynawl; sev baint nawwed âch: ac ni ddylai vab aillt oruchavu ar briodorian cynhwynawl; trydydd, gwrannysgedig yn nghyvrith a gwybodau gwladolion, sev llygwyr na wypo gyvraith a devodau gwlad a chenedyl, na barnu ar vrait tir, neu ar vrait swydd, neu ar afeithian galanasau, ac ereill o bethau yn nghyvrith, am nas cawas ei athrawiaethu yn ddosparthus, ac ni ddylai anwybodus ac annysgedig varnu ar un peth o'r byd mewn cyvraith ba bynag y bo; can nis gellir ar hwnw na phwyll na synwyr namyn o wyniau anianolion, ar ba rai nis gellir cydwybodus cyviawn.

215. Tri anghyviawnder barn a brawd: barnu ar na vytho ger bron llŷs yn clywed

¹ Mae rhyw wall yma.

ac nas gwyiwyd yn warantedig mal y gallai amddifyn; ail, barnu ar à vo ger bron yn ngwrthrym cyvraith, gan vrenin neu arglwydd y llŷs, neu gan vrawdwr llŷs, neu arall o wr llŷs, à wyrai gyvraith; trydydd, barnwr annosparthus heb warant ar ei swydd; sef a'i gelwir ynad neu varnwr annheilwng; a lle ydd elo gyvryw varn ar nebun o Gymro cynhwynawl, rhydd iddo ei raith gwlad yn nawdd a braint cyfraw ei bencenedyl: ac i vâb aillt y bydd ei briodawr; ac i hwnw braint rhaith à ddyliti Gymro cynhwynawl er diwygiaw cam ei wr o vâb aillt; ac i vâb aillt yn mraint mamwys y bydd cyviawn nawdd pencenedyl; canys iawn i bob Cymraes gynhwynawl nawdd ei phencenedyl. Ac os arglwydd priodawr mâb aillt ei hunan à wna yn nghan ag ev, ac yn anghyvrhaith, nawdd arglwydd y cyvoeth iddo, neu y brenin; ac os gwr brenin neu arglwydd cyvvoeth y bydd à wnelo ag ev yn nghan, nawdd brenin neu arglwydd cywlad iddo, ac i hwnw varnu herwydd cyvraith, ac nis dylit corn gwlad ar vâb aillt yn fo.

216. O dri choll y bydd trais: colli dŷn, colli tîr, a cholli da cychwynawl; a lle dyco y brenin neu arglwydd cyvoeth un o'r tri yn amgen nog a'i rhotho cyvraith, rhydd i a'u collo ei raith, a'r un a'u dyco a'u tâl, ac a'i diwygia, a lle a'i dyco arall, hawl à ddylit yn nghyvrhaith ar a'i gwnelo.

217. Tri cholled nis gellir damdwng arnynt: blawd, gwenyn, ac arian bath; canys llwyr gynhebyg a chyfelyb á vydd iddynt; ac nis gellir hawl, namyn o dyst neu gyvaddev, ar a'u dyco yn ledrad.

218. Tri dŷn à ddylnt ymwystlaw â'r brenin neu arglwydd y cyvoeth rhag cam y ganddynt, ac er diogelweh gwlad a gwerin; cwyn o'n bywyd ac aelawd arall drwydwng ar grair, neu ar gydwybod yn nawdd Duw a'i wirionedd, achaws bygwth; ail, à wrthoto iawn cyvraith am argywedd à gafai; a gorseddwr à vo hwy no thri diwarnod mewn gwlad ac na rotho warogaeth yn gyvreithawl i arglwydd y cyvoeth, neu i vrehyr, a hyny rhag gwneuthur cam ohano, cyd na bo cwyn arno; sef yw brehyr, cynhwynawl tiriawg o benteulu yn mraint brawdwr llŷs.

219. Tri chrair twng y sydd: brysyll golychwydwr, enw Duw, a llaw yn llaw à dynger iddo; a llawgreiriau a'u gelwir. Tri thwng arall y sydd, nid amgen, gair ar gydwybod, gair yn wyneb haul, a chadarnâu yn nawdd Duw a'i wirionedd. Gwedi hyny dodder y dengair deddv, ac evengyl leuan, a'r groes vendigaid.

220. Tri pheth nis gellir addev heb-dynt: cartrev ddosparthus, braint gwlad a chenedyl, a chyvarwys yn warantedig o gymmrawd.

221. Tri dŷn y sydd, a'u braint nas byddant wrth gorn gwlad na llaw ar gledd; sef hyny nid ânt yn rhyvel: bardd, feryllt, a gwr llŷs; sef nis gellir hebgor un nac arall o'r tri.

222. Tri arv cyvraith y sydd: cledddyw, gwayw, a bwa a deuddeg saeth yn nghawell; ac ar bob gwr teulu eu cadw yn barawdgyrch, rhag llu gorwlad ac estron, ac ereill o wyr aurhaith; ac nis dylit arvau i amgen no Chymro cynhwynawl, neu aillt ar ei drydygwr, er gwarchadw rhag brâda chynllwyn.

223. Tri pherchenogaeth tîr: âr gyntevig heb wahardd hyd yn nghwbl y trydedd âr, pentan gyntevig, a brodoriaeth gyntevig; sef yw hyny rhoddi y vrawd gyntaf yn llys yn mraint à berchenocai y tîr hyny o Gymro cynhwynawl, a bod praww o hyny hyd gylch rhieni; sef yw rhieni gwr, ei dâd, ei hendad, a'i orhendad; ac o hyny hyd y nawved âch ac edryd, gerni a'u gelwir.

224. Tri argae tervyn y sydd: cynwarchadw, braint, a phriodolder. Sef y dywed llyvyr arall yn hyn o vodd: Tri argae tervyn, RHYW, sef yw hyny DARLIN o gysevin hawl, neu o gysevin genedyl; BRAINT, sef yw à roddod o rodd cenedyl i wr am à wnaeth drostynt ac erddynt; a GWARANT, sef rhodd gwlad ac arglwydd yn ngorsedd am à ddylai gyviawnder gan BRID, neu i BEDRORION ALLTUDION yn mraint mamwys, neu unrhyw beth arall ba ryw bynag y barnwr gwarant llŷs a gorsedd; sef a'i dywawd cyvraith Dyvnwal Moelmud; a goreu deddvwr o genedyl y Cymry ydoedd ev.

225. Tri chôv cenedyl y sydd: côv llŷs cyvraith; côv pencenedyl ar ei saith henadur, a chôv barddas: côv llŷs cyvraith á saiv ar yngnaid, côv pencenedyl á saiv ar ei saith henadur, nid amgen na breiniau a dichweiniau eu cenedyl, ac ar y saith henadur ei dreiglaw i'r pencenedyl à vydd wedi yr un à vo marw: a chôv barddas á saiv ar veirdd gwarantedig o athrawn a braint gorsedd. Sef y gelwir y trichov hyn, tri chôv gwarantedig gwlad a chenedyl; ac arnynt y mae gwarantu pob âch bonedd, a phob braint arvau; canys o vraint tîr y mae braint arvau; a lle cefir braint arvau yn warantedig o gôv ac arwydd, tŷst vydd hyny y'mhob dadl tîr a daiar.

226. Tri thywys côv llŷs: côv cyvundeb dwyblaid; côv tervyn dadl o daw cyng-haws, a'i wadu o'r naill, a'i haeru o'r llall; a chôv anghyvraith à wnel arglwydd a'i ddŷn yn ei lŷs.

227. Tri marwdyst y sydd am dir: tystiolaeth etiveddion hyd eu gorwyron neu dra hyny à gredir yn llŷs am à glywsant gan eu rhieni à vu gynt, a'r rhai hyny á elwir gwybyddiaid côv a chydwybod; ail, henaduriaid gwlad a chenedyl am à wyddant parth ách ac edryd; a thrydydd, pentanvaen tād y govynwr, neu un ei hendar, neu un ei orhendad, neu ereill o'i genedyl, neu le adaíl ei rieni ar y tir; a phrovi hyny wrth nôd, a gair cenedyl a gwlad; y rhai hyn á savant yn lle tystiadiod lle nis gellir mwy o bwys ar a'u gwrthryn ac a'u gwrth-air, o vined gwrth-yn-ngwrth ger bron llŷs cyvraith neu raith gwlad.

228. Tair cynnewawd gadadwy y sydd: cynnewawd a erlid gyvraith, cynnewawd à ragvlaena gyvraith gan gyvianwder lle bo iddi awdurdawd o varn llŷs brenin o arver a dewawd cyn côv, ac nid iawn iddi: namyn dan dervynau y man a'i cafer yn warantedig o arver; trydydd, un à ragvlaena gyvraith o ddichwain anianawl, a hōno ni chymhell nac yn mhlaid nac yn ngwrth, namyn difawd cwyn a chanlyn, a dodi rhaith gwlad arni, nid amgen no llw dengwyr o deugain o henaduriaid cenedyl; a lle a'i cadarnâer o hyny, ni vydd wedi hyny à gau yn ei herbyn; sev y dywedir, cyvraith yw, a chōv a chadw llŷs arni.

229. O dri achaws y cyll gwr drev ei dād: rhybuddiaw gorwlad rhag eddyl arglwydd a'i genedyl, brād arglwydd neu ynad; a lladd dŷn o vurn a chynllwyn; ac eneidvaddeu vydd pob un o'r tri, ac nis gellir eu prynu, a chenedyl o epil pob un o'r tri á vyddant eillion yn un ausawdd ag ereill o veibion eillion cyn baint o vam-wys.

230. Tri anheggor cyvraith: baint gwarantedig o wlad ac arglwydd; gwyr llŷs, sev yngnaid a brawdwy; a chōv cyv-arwyddyd.

231. Tri chōv cyvarwyddyd: cerdd davawd, llyvyr llŷs, a gwybedydd o lin cerdd, sev bardd gwarantedig o athraw a chōv gwybodau.¹

232. Tri dyben addysg a chōv: gwybyddu, diwallu, a dyddanu.

233. Tri anheggor athraw o vardd:

awen o Dduw; addysg o athraw; a'i swydd yn warantedig o varn gorsedd.

234. Tri thlwestrevgordd: llyvyr, Athraw o lin cerdd, a gov geveiliauwg.

235. Tri anheggor hendrev: tanwydd, dwr croyw, a bugail trevgordd.

236. Tri anheggor havodwr: bōd, bugeilgi, a chylllell.

237. Tri anheggor bōd havodwr: nen-bren, nenfyrch, a bangor; a rhydd iddo eu tōri yn nghoed gwyllt à vyno.

238. Tri phren nid rhydd eu tōri heb genad gwlad ac arglwydd: mesbren, sev derwen, a bedwen, a rhavnwydden.

239. Tri anheggor boneddig cynhwynawl: breacan, telyn, a challaw; ac yn ddogned paladyr iddo.

240. Tri anheggor taiawg: pentan, glaiv, a chavn; ac iddo o ddogned paladyr.

241. Tri pheth ni renir ag arall: cledd, cyllell, a breacan; sev a'u pieusont a'u ceidw o iawn cyvraith.

242. Tri arlludd tîr: hawl yn llŷs, tōr arad, a llosgi tŷ ar y tir.

243. Tri chadarn bŷd: arglwydd, ynvyd, a diddim.

244. Tri ni vyddant garddychwel o ddir a gorvod, sev nid iawn gyru swydd ar un o henynt: gwraig, bardd, ac annhiriog; sev nid iawn gyru ar ur/o henynt na swydd gwlad, na llaw ar gledd, ac ni vyddant wrth gorn a gwaedd gwlad; sev ar vardd y mae baint Duw a'i danguev, a'i swydd wrth gerdd, ac nis dylit gwasanaethu dwy swydd; ac ar wraig y mae gwr, a baint arglwydd priodawr iddo erni, ac nid iawn dwyn oddiar arall ei briawd o ddŷn nac o dda; ac ar annhiriog nis dylit gyru llaw ar gledd, achaws nid oes gantho dir iddei golli, ac nid iawn iddo golli bywyd ac aelawd tros arall; namyn gadael iddo ei serch a'i gynghyd, a lle ydd elo llaw ar gledd, brŷdd a'i gelwir, a baint brŷdd á ddylit iddo.

245. O dri pheth y cyll Cymro cynhwynawl dir ei dād, a baint ei genedyl: cwbl gargychwyn i wlad estron; cwbl ymdanc à llu estron yn rhyvel á chenedyl o Gymry; a chwbl ymrodd i lu estron gortrech, o rôdd, lle y gallai ddianc.

246. O dri pheth ydd ennill Cymro vaint ei genedyl, a'i dir yn rhydd gwedi a'i collo: cwbl garddychwel o wlad estron, cwbl gargoll dros Gymru a Chymro, a chwbl ymwrthryn á llu estron gortrech lle gallasai vaint a thirodd y ganddynt yn warantedig, o ymgryvladd ag wynt.

247. Tri charychwyn heb attychwel y sydd: gwraig briawd, sev ydd aeth ei baint

¹ Mae gwall yn hwn: gwybedydd o lin cerdd mewn amgen eiriau yw cerdd davawd. Cōv pencenedyl a'i henuriaid á ddwygyasau y gwall.

oddiwrth ei chenedyl, ac yn nghenedyl ei gwr priodawr, a hyny yn mraint a bodd cyvraith, ac ni ddylai ddychwelyd drachevn yn mraint ei chenedyl hi, sev ni adwna cyvraith à wnelo unwaith yn ngwybod; trevtadawg wedi bod yn hir yn alltudedd yn ngwlad estron, a dychwelyd wedi hyny iddei wlad ei hun, a chafael ei dir; od à ev eilwaith yn ddilys yn alltudedd, nid ymchwel drachevn o iawnder, ac o gwna, ni roddir iddo drev ei dād; yr arglwydd cyvoeth a'i piau yn ngwarchadw yny wypo pwy arall o'r genedyl a'i dyly, ac yna ei roddi i hwnw; a chyswynvab à gymmerer neu à water gan y genedyl, pa un bynag à wnelawr ni ddylit ei adwneuthur; sev yw cyswynvab, mab i arall, neu vab llwyn a pherth, à gymmerawr yn gyvreithawl er cael mab o etivedd.

248. Tair llys gwlad a chyvraith amryval eu cynnal, parth gorddawd ac ansawdd gwyr llŷs a'i swyddwyr: un Bowys; un Gaerllion ar Wysg, sev un Morganwg a Deheubarth; ac un Gwynedd. Eisioes yr un cyf cymmrawd y sydd ar y tair gwlad hyny, nid amgen gorsedd dygynnull gwlad a chywlad yn rhaith; ac yn amgen o vodd nid rhydd gwneuthur cyvreithiau yn Nghymru; sev nid braint o iawn cyvraith a chymmrawd i un neu arall o'r gwledydd wneuthur cyvraith namyn yn nghyswyn y rhai ereill.

Sev yw arver Powys, maer, canghellawr, un brawdwr o ynad swydd, ofeiriad i ysgrivenu dadleuodd, a rhingyll; ac yn hòno nid oes amgen o wyr llŷs a swyddau herwydd arver cyn cōv a chlyw y wlad a'r genedyl yn Mhowys.

Llŷs gwlad a chyvraith yn Ngwynedd à vydd yn hyn o vodd; nid amgen, arglwydd y cwmwd, oni bydd yno y tywysawg ei hunan; maer, canghellawr, un ynad swydd, ofeiriad Clydawg, neu un Bangor, neu un Penmon, i ysgrivenu dadleuodd; a rhingyll.

Llŷs Deheubarth, sev hòno cysevin llŷs Caerllion ar Wysg; tywysawg neu vrenin, ac ei le ev, pan nas bytho, arglwydd y cantrev neu y cwmwd; a chydag ev maer, a changhellawr, ac ysgolâig llŷs i ysgrivenu dadlau a chov llŷs; a rhingyll, a lliaws brawdwr, neu yngnaid; sev brawdwr neu ynad pob tiriawg o benteulu cyvreithiawl yn Neheubarth, a Morganwg, a Gwent; a'r lliaws brawdwr o saith i bedwar ar ddeg, ac o hyny hyd un ar ugain, ac o hyny yn nengwyr a deugain; a'u barn à elwir *Rhaith Llŷs*.

Sev yn Mhowys a Gwynedd un brawdwr

swydd, ac yn ngwledydd Deheubarth, nid amgen, Ceredigion, a Dyved, a Morganwg, a Gwent, lliaws brawdwr braint; sev hyny o vraint tir a theulu, ac nis dylit yno vrawdwr neu ynad swydd; sev y bydd y brawdwr wrth raith avlavar henaduriaid a phencenedyl. Sev y dywedir y gellir llŷs yn Neheubarth o'r tri hyn, nid amgen, brenin, neu arglwydd cwmwd yn ei le; canghellwr o ysgolâig; a lliaws brawdwr; ac un neu arall o'r brawdwr á wna swydd rhingyll yn y llŷs, neu'r cynghellawr a'i gwna.

Ag velly tervyna Triodd Dyvnwal Moel-mud, à elwir Triodd Gwladoldeb a Chywladoldeb: a phob prydydd ac achwr à vynai wybod breiniau a devodau gwlad a chenedyl y Cymry benbaladyr; a braint bonedd, a'i rhyw o gyviawnder; a braint arvau parth bonedd a rhandirodd, a braint ac anmraint ar eillion; á ddylai wybod y triodd hyn, cyn y bo iawn iddo radd warantedig yn ngorsedd wrth gerdd dawawd, wrth vraint o devawd beirdd yr hên Gymry.

A myvi Thomas ab Iwan o Drev Bryn yn Morganwg a'i ysgrivenodd o hen lyfrau Syr Edward Mawnsel o Vargam, pan oedd oedran Crist ein Harghwydd ni 1685.

TRIODD CYVRAITH.

Sev y triodd canlynawl á dynwyd o gyvysgriv ar groen o Gyvreithiau Hylwel Dda, yr hwn lyvyr á brynoedd O. Jones yn Llundain, Ebrill y 12. 1807. pan werthwyd y rhan oedd ar ol o ysgrivlyfrau Edward Llwyd, yn meddiant Sir John Sebright.

Triodd Braint Etiveddiaeth.

TAIR etiveddiaeth cyvraith y sydd à drigiant yn ddilys yr etiveddion: un yw etiveddiaeth trwy ddylyed o blaid rhieni; ail yw etiveddiaeth à gafer trwy ammod cyvreithiawl y gan y perchenawg er gwerth; trydydd yw etiveddiaeth à gafer trwy ammod cyvreithiawl o vodd y perchenawg, a heb werth.

Tair gwaith y rhênir yr un trev tād rhwng tair gradd cenedyl: yn gyntav, rhwng brodyr; ail waith, rhwng cevndyrw; trydedd waith, rhwng cyverdyrw: oddyna nid oes priawd ran arni.

Tri rhyw swydd ar dir: un yw gobyr gwarchadw; ail yw yr hyn à rodder i chwanecâu tir neu vraint; trydydd yw

llavur cyvreithiawl à wneler ar y tîr, y bo gwell y tîr o'i blegid.

O dri modd ydd hollir tîr: o gamoresgyn; ac o ddadenhudd, trwy veddiant tād neu vam; ac o âch ac edryd: can ni thycio govyn tîr o'r modd cyntav nac o'r ail, ni bydd hwyrach no chynt y cesir o'r tryd-ydd.

Tri chamoresgyn y sydd: goresgyn yn erbyn y perchenawg o'i anvodd, a heb vrawd; neu oresgyn trwy y perchenawg, ac yn erbyn ei etivedd o'i anvodd, a heb vrawd; neu oresgyn trwy warchweidwad, ac yn erbyn y iawn dyledawg, o'i anvodd, a heb vrawd. Perchenawg yw y neb à vo yn meddu y ddyleded dyls; gwarcheidwad yw y neb à gynnalio neu a warchatwo ddyleded dyn arall.

O dri modd y dosperthir dadyl daden-hudd, rhwng etiveddion; nid amgen, trwy vrait anianawl: cyntav yw brait oed, rhwng hynav a ieuav; ail yw brait priodawl, rhwng etivedd cyvreithawl ac un anghyvreithawl, (canys y cyvreithawl â'i ceif oll); trydydd yw brait dyleded rhwng dyledawg ac annyledawg. Os tadau y rhai hyny hagen à gynnalasant yr un tîr, wers tra gwers hyd angeu, os eu meibion à ddaw i erchi dadenhudd, mab y dyledawg à geif ddadenhudd o gwyl, py bryd bynag y dêl. Or doant etiveddion un radd ygyd, ac yn yr un amser, i ovyn daden-hudd, megis brodyr, o drev eu tād, neu gevndyrw, neu gyverdyrw, o dir eu tadau, yr hwn à gynnalio eu tadau yn ddiran, wers tra gwers, hyd varw, ni ddichawn un o honynt wrthladd ei gilydd na ei oedi; namyn pob un à geif ran dadenhudd.

Tri rhyw vrait y sydd: brait anianawl, a brait tîr, a brait swydd.

Tri phriodolder y sydd i bob dyn: rhyw, a brait, ac etiveddiaeth: etiveddiaeth hagen herwydd brait, brait herwydd rhyw, rhyw herwydd y gwahan à vydd rhwng dynion herwydd cyvraith; megis y gwahan brenin a breyr, breyr a bilain, gwr a gwraig, hynav a ieuav.

Triodd Brawdwr.

Tri pheth à berthyn wrth vrawdwr: un yw dillwng cyvarchau wrth raid y brenin; ail yw datganu a dosparthu cynhenau y mywn llŷs; trydydd yw yr hyn à ddospartho trwy varn ei gadarnâu trwy wystyl a brawdlyvyr, or ymwystlir ag ev, neu os govyn y brenin iddo heb ymwystlaw ag ev.

Tri amheu brawd y sydd: un yw bod

amryson rhwng hawlwr ac amddifynwyr am varn à rodded iddynt, ac yna y dosparth a â ar y brawdwr à roddasai y varn: ail yw bod amryson rhwng hawlwr a brawdwr, ac ymwystlaw; trydydd yw bod ymwystlaw rhwng amddifynwyr a brawdwr am ei vrawd, ac am y ddau ymwystlaw: hyny yd vydd y dosparth ar awdurdawd lythrawl; canys dileddyv gyfredin vydd awdurdawd; sev vydd hyny brawd lyvyr DEWI BREVL.

Tri rhyw vrawdwr y sydd yn Nghymru, herwydd cyvraith Hywel Dda: brawdwr llŷs beunyddiawl, herwydd swydd, gyda brenin Dinevwr, neu Aberfraw, yn wastad; ac un brawdwr cymwd, neu gantrev, herwydd swydd, yn mhob llŷs o ddadlau Gwynedd a Phowys; a brawdwr o vrait tîr, yn mhob llŷs, cymwd, neu gantrev 6 Ddeheubarth.

Pan ddygwydd brawdwr, swyddawg llŷs, neu gymwd, neu gantrev, yn ngwerth ei davawd, tri pheth a gyll yna: cyntav y cyll ei swydd; oddyna y cyll vrait brawdwr, o eisieu swydd; trydydd, gwerth ei davawd.

O dri modd y dosperthir brawd gyng-haws: cyntav yw trwy oddev; canys goddev a dyr bob cyngaws; (os brawdwr a oddev roddi gwystyl yn erbyn ei vrawd yn danguevddus, heb roddi gwystl yna i gadarnâu ei vrawd, dygwyddedig vydd ei varn;) ail yw brawdlyvyr rhwng dau wystl; sev yw hyny gwystyl à rodder yn erbyn brawd, a gwystl arall à rodder gyda y vrawd hōno; trydydd yw, brawdwr biau ddosparth rhwng deuddyn yn nghyngaws am y varn à roddasai iddynt, heb ymwystlaw ag ev.

Tri dyn ni allant ymwystlaw yn erbyn brawd, o gyvraith: un yw brenin; can ni ddichawn, o gyvraith, sevyll y mywn dadyl ger bron brawdwr, i holi neu i ateb, trwy vrait anianawl, neu vrait tîr, mal breyr, neu arall; ail yw dyn eglwysig rhwymedig yn urddau cyssegredig; trydydd yw dyn eglwysig rhwymedig yn nghrevydd; can ni ddichawn neb, herwydd cyvraith, roddi gwystyl yn erbyn brawd, onid dau berygl gwerth tavawd, ac nad oes werth gosodedig yn nghyvrraith Hywel ar aelawd, a gwaed, a saræd dyn eglwysig; ac wrth hyny, ni eill neb o honynt roddi gwystyl yn erbyn brawd, na chyda brawd. Holl argyweddd segyrlyd à wneler i ddyn eglwysig a ddilyr ei dalu iddo yn senedd herwydd cyvraith eglwysig.

Tri pheth à ddilyr pob brawdwr ei wrandaw y gan y dadleuwyr, cyn barnu

neb o honynt i ennill nag i golled : nid amgen, cwyn, a devnydd, ac ateb.

Tri rhyw varn dremyg y sydd : un yw barn à rodder yn erbyn dyn nis clywo, pan ddatganer gyntav yn y llŷs, nac yn mhell y bo yna, nac yn agaws; os yn agaws y bai, y rhingyll a ddyly ei alw, mal y clywo y varn à roddid arno; os yn mhell y bai, ei araws a ddylid, hyd pan ymddangosai yn y llŷs, or gellid ei gafel yn amserawl wrth gyvraith; ail yw barn à rodder ar ddyn cyndrychawl trwy wrthdrymder o blaid y brenin, neu y brawdwr, neu wyr y llŷs; trydydd yw barn brawdwr anheilwng.

Tri dyn ni eill un o honynt vod yn vrawdwr teilwng o gyvraith : un yw dyn anavus, megis dall, neu vyddar, neu glawr, neu ddyn gorbwyllig (sev yw hwnw dyn à orfo ei rwymaw unwaith am ei yn-vydrwydd,) neu ddyn ni allo ddywedyd yn iawn, megis cryg anianawl; ail yw dyn eglwysig, rhwymedig wrth urddau cys-egredig, neu wrth grevydd; trydydd yw lleyg, heb allu o gyvraith iddo varnu o vrait tir, neu o vrait swydd.

O dair fordd y gellir gwrthawd brawdwr teilwng : un yw o'i vod yn anghyfredin rhwng y pleidiau yn llys cyn barn; ail yw o'i vod yn gyvranaug ar yr hyn y bo y ddadyl am dano, pei gellid ei ennill trwy varn; trydydd yw cymeryd gobyr am y ddadyl, ar ni bo gosodedig yn y gyvraith o'r brawdwr.

Amryveilion Driodd Cynghawsaeth.

Tri pheth à ddyly gwarant diball eu gwneuthur : un yw gwrtheb yn ddioghir drosto ehunan, a thros y da cynhenus, a thros amddifynwr y da; ail yw sevyll wrth gyvraith, a barnu tros yr holl ddadyl, trwy ddedryd gwlad; trydydd yw gwneuthur cwbyl dros yr holl ddadyl mal y barnar iddo.

Tri oed cyvraith i ddial celain rhwng dwy genedyl ni hanfont o'r un wlad : un yw ennynu hawl yn y dydd cyntav o'r wythnos gyntav gwedi lladder y gelain; ac oni ddaw ateb erbyn pen y pythevnos, cyvraith yn rhyddâu dial; ail yw, or byddant y ddwy genedyl yn un cantrev, ennynu hawl yn y trydydd dydd gwedi lladder y gelain; ac oni ddaw ateb pen y nawveddydd, cyvraith à ryddâa dial; trydydd yw, os yn un cymwd y byddant, ennynu hawl yn y trydydd gwedi lladder y gelain; ac oni ddaw ateb erbyn pen y chweched dydd, cyvraith a ryddâa dial, o herwydd na ddaeth ateb.

Tair dirwy brenin ynt, dirwy ymladd cyvaddev, a dirwy trais, a dirwy lledrad. Divwyn dirwy ymladd, deuddeg mu; divwyn dirwy trais morwyn yw gwialen ariant, a fiol aur, a chlawr aur, val y dywesbwyd am eu mesurau yn divwyn sarâed y brenin; divwyn dirwy lledrad yw cyswynaw lledrad ar y dyn, a gwadu o hono yn dda ar ei davawd, a gosawd rhaith arno a'i phallu.

Tri phedwar y sydd. Cyntav ynt, pedwar achaws ydd ymchwelir brawd : ovyn gwr cadarn, a châs galon, a chariad cyveillon, a serch da. Ail pedwar, pedair tarian à ânt rhwng dynion a rhaith gwlad rhag hawl lledrad : un yw cadw gwestai yn gyvreithawl; nid amgen, ei gadw o bryd gorchyvaerwy hyd y bore, a dodi ei law drosto o'i gwely tair gwaith y nôs hōno, a hyny tyngu o ddynion y tŷ ganto; ail yw geni a meithrin, tyngu o'r perchenawg ar ei drydydd o wyr un vrait ag ev, geni a meithrin yr anivel ar ei helw, heb ei vnyd tair nôs i wrtho, nac o werth, nac o rodd; trydydd yw gwarant, nid oes warant namyn ar dair llaw, a'r trydydd amddifyned trwy gyvraith; pedwerydd yw cadw cyn coll, a hyny yw gwneuthur o'r dyn ar ei drydydd o wyr un vrait ag ev, cyn colli o'r llall ei dda, bod y da hyny ar ei helw ev. Trydydd pedwar yw pedwar dyn nid oes nawdd iddynt, nac yn llŷs, nac yn llan, gan y brenin : un yw dyn à dōro nawdd y brenin, yn un o'r tair gwyl arbenig, yn y llys; ail yw dyn à wystler o vod i'r brenin; trydydd yw ei gwynosawg, dyn à ddylyo ei borthi y nôs hono, ac nas portho; pedwerydd yw ei gaeth.

Tri thawedawg gorsedd : arglwydd gwir yn gwrandaug ar ei wyrda yn barnu eu cyvreithiau; ac yngnad yn gwrandaug hawlwr, ac amddifynwr yn ateb; a mâch yn gwrandaug hawlwr, a thalawdyr yn ymateb.

Tri gwanas gwaew cyvreithiawl yn nadlau : un yw gwân ei arllust yn y ddaiar ag un llaw, oni vo abraidd ei dynu â dwy law; ail yw gwân y pen y mywn twyn oni guddio y mwn; trydydd yw ei ddodi ar llwyn à vo cyruwch â gwr; ac oni bydd y gwaew yn un o'r tair gwanas hyny, a myned dyn arno a'i varw, traian ei alanas a ddygwidd ar berchen y gwaew.

Tri over ymadrawd à ddywedir yn llŷs, ac ni fynant : gwâd cyn dedryd; a llŷs cyn anser; a chynghaws gwedi brawd.

Tair sarâed ni ddiwygir, or cefir trwy veddawd; sarâed yr ofeiriad teulu, a'r yngnad llŷs, a'r meddyg teulu; can ni

wyddant wy py amser y bo raid i'r brenin wrthynt; ni ddilyant wyntau vod yn veddw byth.

Tair gwragedd à ddily eu meibion trev eu mam: gwraig à rodder yn ngwystyl tros ei thâd, a chafel mab o heni yn ei gwystl-oriaeth; a gwraig à rodder o rodd cenedyl i alltud; a gwraig à ladder gwr o'i chenendyl, a dial o'i mab hwnw, ni ddilyr ei oedi am drev ei vam, nac araws nawveddydd yn ei erbyn.

Tri meib ni ddilyant gyvran o dir gan eu brodyr un vam ac un dâd ag hwynt: un yw mab à gafer yn llwyn ac yn mherth, ac yn anneddwawl, a gwedi hyny cymeryd mam y mab o hono o rodd cenedyl, a chafel mab arall o honynt, ni ddily hwnw gyvranu tir â'r mab à gâad cyn nog ev, yn llwyn ac yn mherth; ail yw cymeryd o ysgolaig wraig o rodd cenedyl, a chafel mab o honoi, ac oddyna cymeryd o'r ddau ofeiriadaeth, ac oddyna cafel o'r ofeiriad vâb o'r unwraig, ni ddily y mab à gâad cyn nog ev gyvranu tir à hwnw; trydydd yw mud, can ni roddir gwlad i vud, can ni ddily dir nid ateb drosto.

Tri pheth ni âd cyvraith eu damdwng: blawd, a gwenyn, ac ariant; canys cyfelyb a gefir iddynt.

Tri phren rhydd yn forest y brenin: pren crîb eglwys, a phren peleidyrr à clont yn rhaid y brenin; a phren clawr.

Tri cheheryn canastyrr y sydd: un yw lledrad fordd y cerddo cyvran o' hono, canys naw afaith y sydd iddo; ail yw hydd brenin i neb a'i cylllelo; trydydd yw abo blaidd i neb à wnel cam amdano.

Tri edyn ni ddilyr eu ladd ar dir dyn arall, heb ei genâd: eryr, a garan, a chigvran. Y neb à laddo un o honynt, taled ddeg a deugaint i berchenawg y tir.

Tri pheth or cefir ar fordd nid rhaid ateb i neb o honynt: pedol, a nodwydd, a cheinawg.

Tri dyn ni ddily y brenin eu gwerthu: lleidyrr gwedi barner i grog, a chynllwynwr, a bradwr arglwydd.

Tri erydd ni ddiwygir: i garw yn fâd, ac i gi yn fâd, ac i ebawl gwyllt yn fâd.

Tair nodwydd gyvreithiawl y sydd: nodwydd gweinigawl y vrenines, a nodwydd meddyg llys i wniaw gweliodd, a nodwydd y pencynydd i wniaw y cwn rhwygedig. Pedair ceinawg cyvraith a dâl pob un o honynt.

Tair sarâed celain ynt, pan lladder, pan yspeiler, pan wthier yn ei gorwedd o'i sevyll.

Tair gwarthrudd celain ynt, govyn, Pwy

a laddawdd hyn? piau yr elawr hon? piau y bedd newydd hwn?

Tri pheth ni thelir, can coller yn rhaid tŷ: cylllell, a chleddyrr, a llawdyr.

Tair gavel nid adverir: un dros ledrad, ac un ar vâch ni chymhelo, ac un dros alanas.

Tri rhyw dâl y sydd i gwynwr: gau dwng, neu adwerth, neu edvryd

Tri ymddillwng o rwym hawl y sydd: gwir dwng, neu waesav, neu ynvyrwydd.

Tri charychwel heb attychwel: un yw gwraig gwedi ydd ysgaro â'i gwr yn gyvreithawl; a chyswynvab gwedi gwateo genedyl yn gyvreithawl; à threftadawg gwedi dêl yn ddilys; gwedi y bo yn arglwyddiaeth arall, o iawnder nid ymchwel drachevyn.

O dri achaws y gosoded cyvraith: cyntav yw i geisaw dysg rhag gwneuthur anghyvraith; ail yw gwared anghyvraith, or darfai ei gwneuthur; trydydd yw er cospi y neb à wnelai anghyvraith, trwy ddirwy, a chamlwrw, a'r cyvryw à ddilyai.

Tri da nid rhaid mâch arnynt: da à roddo arglwydd i wr, a chymyn à ddêl i ofeiriad y gan y marw, a da à ddêl i veddyg y gan y clav.

Tair marw-dystiolaeth y sydd am dir, ac a savant yn nghyvraith a barn: un yw, or cyfroir dadyl am dir yn llfâs, a'i therwynu yn ngwydd gwyr y llfâs, gwedi bo marw y rhai hyny oll, tystiolaeth eu hetiveddion hyd eu gorwyrion, neu achwaneg, a gredir am yr hyn à vu gynt, ac à glywsant gan eu rhieni o'r ddadyl hōno, a'r rhai hyny a elwir gwybyddiaid am dir; ail yw henaduriaid gwlad, i wybod âch ac edryd rhwng cenedyl a charant y dyn à ovyno dir trwy âch ac edryd, o nawved-dydd mai neu ragvyr; trydydd yw pan weler pentanvaen tād y dyn à ovyno dir, neu ei hendad, neu ei or-hendad, neu ereill o'r genedyl, neu le adail, neu dir ei rieni, y rhai hyny a savant yn lle tystion ar ei ddylfied iddo.

Tri thorllwyth y sydd un werth ag eu mam, nac un à vo na lliaws, or dygir yn lledrad: torllwyth gellast, a thorllwyth hwch ar eu thyleu, a nyth hebawg.

Tri llwdyn unwerth yn y genvain bob amser: baedd cenvain, ac arbenig y moch, a hwch a gatwer yn nghyver gwestva arglwydd.

Tri rhyw wybyddiaid y sydd am dir: un yw henaduriaid gwlad, i wybod âch ac edryd, i ddwyn dyn ar ddilyed o dir gyd â'i geraint; ail yw amhinogion tir, nid amgen, gwr o bob rhandir o'r drev, i wybod

rhànau a finiau rhwng y welygordd; trydydd yw meiri, a chynghellorion, a rhingyllaid, i gadw tervynau y cymydau, canys y brenin a biau y tervynau hyny.

Tri pheth à geidw gôv, ac à saiv yn lle tystion i ddyn ar ddylfed o dir: lle hên odyn, neu bentanvaen, neu esgynvaen.

Tri dyn y telir gweli tavawd iddynt: i'r brenin, pan ddyweter gair hagyr wrtho; ac i'r brawdwr, pan ymwystler ag ev am ei iawn vrawd; ac i ofeiriad yn ei eglwys, yn y tair gwył arbenig, neu yn darllen llythyr rhag bron y brenin, neu yn ei wneuthur.

Tri chowyllawg llŷs: cerwyn vedd, a bragawd, a chathyl cyn ei dangaws i'r brenin.

Tair hela rydd y sydd yn mhob gwlad ar dir dyn arall: hela iwrech, a hela cadno, a hela dyvrgi.

Tri devnydd hawl y sydd: golwg, a gair, a gweithred.

Tair golwg à ddygir yn nghyvraith: golwg tysto'i dystiolaeth, a golwg mynegiad o'i vynag, a golwg llygadrydd celus, am ladd, neu losg, neu ledrad.

Tri gair celus y sydd: gair y bo gweli tavawd amdano; a gwallawgair yn llŷs; a thavodryddiaeth, am ladd, neu losg, neu ledrad.

Tri rhyw gwallawgair y sydd: gair gwall yn holi, o rwy neu eisieu; a gair gwall yn amddifyn, o rwy neu eisieu; a gair gwall yn gwadu. O'r cyntav y cyll hawlwr ei hawl o'r à berthyno wrth y gair, or dygir tystion yn eu herbyn, ac ni chyll gamlwrw, can nid oes cam gwyn celus yn nghyvraith eithyr tri; o'r ail, neu o'r trydydd, y cyll amddifynwr gamlwrw, a di-vwyn yr hawl o'r à berthyno wrth y gair y tystwyd o'i wall.

Tri thervyn hawl y sydd: gwadu, neu brovi, neu lysu tyston.

Tri pheth ni chynghain yn nghyvraith: prawv ar weithred, eithyr tri; gwád dros wacsav; a chôv gwedi brawd.

Tri gweithred y sydd ar brawv llavur cyvreithawl neu anghyvreithawl ar dir, y megys tòri fin, neu wneuthur fin, neu lavur arall, a gweithred llwdyn yn lladd y llall yn ngwydd bugel trevgordd, tystiolaeth y bugel á saiv am hyny; a gweithred cydleidyrr lleidyrr a grocer am ledrad, tystiolaeth hwnw ar ei gydleidyrr á saiv; tystiolaeth gwybyddiaid hevyd á saiv am dir.

Tri gwaesaf y sydd: arddelw, neu warant, neu amddifyn heb warant.

Tri chôv gwedi brawd y sydd: goddev o vrawdwr rod-di gwystyl yn erbyn ei

vrawd, heb rod-di gwystyl, yna ei chadarn-âu, a gwedi hyny cynnyg ei wystyl, ni ddyllyr ei erbyniaw o gyvraith, onid barn dremyg vydd; neu rod-di gwystyl yn erbyn brawd gwedi y goddev; neu addaw ymadrawdd yn wallus ar gyvraith a barn, a gwedi barn, ceisaw gwared gwall nis dyl.

Tri lle y tywys côv llŷs: am gyvundeb pleidiau; ac am dervyn dadyl, or daw cynghaws un yn dywedyd ei thervynu, a'r llall yn dywedyd na thervynwyd; ac am anghyvraith à wnel arglwydd á'i wr yn ei llŷs.

Tair tystiolaeth ddilys y sydd: tystiolaeth llâs yn dwyn i gôv; a thystiolaeth y gwybyddiaid à gredir pob un yn y gyvraith ar wahan, megis tād rhwng ei ddau vâb, neu yn lliosawg am dir; a thystiolaeth y gwrthdyston.

Tair tystiolaeth marwawl y sydd: tystu ar ddyn cyn ei holi o'r hyn y tyster; neu tystu ar ddyn na wadwys, neu nad amddifynwys erbyn à ddaroedd iddo ei wadu, neu ei amddifyn; neu tystu ar ddyn ddywedyd yr hyn nis dywed y llŷs, a'r brawdwr á'i clywo á ddylant ei ddwyn yn varwawl, trwy arch yr amddifynwr, os cofa. A llyna y tri lle y mae trech gwybyddiaid na thyston.

Tri gwahan y sydd rhwng gwybyddiaid a thyston: gwybyddiaid am yr hyn à vu cyn ymhawl yn y llŷs y dygant eu tystiolaeth, ac nid ev y dwg tyston; ail yw, gwybyddiaid biau dedryd eu gwybod yn nghyvraith tyston, can ni rydyster iddynt, ac nis piau tyston; trydydd yw, gwybyddiaid biau ddwyn eu tystiolaeth yn erbyn gwád ac amddifyn, sev yw hyny, gwybyddiaid biau brovi gwír gwedi gau, ac nis piau tyston.

O dair fordd y mae cadarnach gwybyddiaid na thyston: un yw gallu dwyn lliaws o wybyddiaid am un peth yn y gyvraith, neu un gwybyddiaid, megis mäch, ac ni ellir dwyn na mwy no lai no dau o'r tyston; ail yw gallu dirwyaw dyn, neu ei werthu, trwy wybyddiaid, ac ni ellir trwy dyston, o gyvraith; trydydd yw gallu o wybyddiaid brovi yn erbyn gwád ac amddifyn, ac nis dichawn tyston. Pan dysto tyst yn ei dystoliaeth beth yn gyvreithawl ereill yn erbyn amddifynwr, neu pan dysto amddifynwr beth yn gyvreithawl yn erbyn tyston, y rhai hyny á elwir gwrthdyston yn nghyvraith, ac ni ellir eu llysu.

Tair tystoliaeth y sydd ar air, ac ni ddygir i grair: tystoliaeth lleidyrr ar ei gydleidyrr wrth y grog; a thystoliaeth nid eler yn ei herbyn pan ddycer ar air: a

thystoliaeth y gwrthdyston. Gwybyddiaid, yn mhob dadyl, grym tyston á gynnaliant; a chystal á allant yn mhob dadyl ag á ddichawn tyston. DEWI BREVI.

O tri modd y telir dirwy trais: un yw pan ballo ei amddifyn i amddifynwr yn erbyn dyn: ail yw pan ballo ei raith i ddyn yn gwadu trais; trydydd yw pan ballo ei warant i ddyn á'i galwo yn nadyl trais.

O dri modd y cyll dadyl trais ei baint mwyav: na wneler ei theithi; ac o dystoliaeth vywawl yn nadyl trais; ac o gwynaw o'r hawlwr ddwyn o'r eiddo ev yr hyn á ddychwyd i drais rhag arall, ac nid y ganto ev. Nid mwy hagen y rhaith yn y tri phwnc hyny no llw tri dyn; ac nid mwy y dial no thri buyn camlwrw, oni ellir ei wadu neu ei amddifyn.

Un o dri pheth á gyll y neb á dreiser: ei ddyn; neu ei dir neu ei dda arall cychwynawl, neu ei vrint.

Tri rhyw amddifyn y sydd: un yw nad ateper yn anamserawl er gofyn; ail yw amddifyn val nad ateper byth er gofyn; trydydd yw amddifyn gan ateb, mal na choller dim ar yr hawl.

Tri pheth nid rhaid ateb i neb o honynt: un yw peth ni bo diebredig yn erbyn cyvraith; ail yw gweithred y galler dangaws ei argyweddd, or gwneir, ac ni ddangoser; trydydd yw colled ni wypo gwlad neb rhyw hysbysrwydd i'r hawlwr ei golli.

Tri rhyw ddiebryd y sydd: un yw dwyn peth ac nad adwerer trachevyn; ail yw addaw argyweddd ar ddyn, neu ar yr eiddo, heb wneuthur iawn na heddwch andano; trydydd yw diebryd dyn o'r dyled dros amser edryd.

O dri modd y caua cyvraith rhwng hawlwr ac amddifynwr: un yw, o golli ei amser, a hwnw á ddamweina o lawer modd; ail yw, o hawl heb berchen; trydydd yw, o dervynu ei ddadyl cyn no hyny.

Tri thervyn hawl cyvreithawl y sydd: un yw tervyn o gyvundeb pleidiau; ail yw tervyn gosodedig rhwng pleidiau trwy gymrodeddwyr; trydydd yw tervyn trwy varn.

Tair dadyl á ddylyant eu hiacháu ac eu barnu trwy ddedryd gwlad yn erbyn haerllugedd: un yw dadyl am venfyg neu wystyl, neu avel y sydd un gyvraith; ail yw dadyl y bo amddifyn ynddi, nid amgen gwád am dir; trydydd yw dadyl o wrthrymder brenin yn erbyn cyvraith.

Tair cynnevawd y sydd: cynnevawd a erlid gyvraith, a hño y sydd gynnalidwy; cynnevawd á ragvlaena gyvraith, or

bydd iddi awdurdawd breniniaeth, cynnalidwy yw; cynnevawd a lwgyr gyvraith, ac yna y dyly ei chymhell.

Tri pheth á gadarnâa ddevawd: awdurdawd, a gallu, ac addwynder.

Tri pheth á wânâa gynnevawd: gwrthrymder, anghugant vonedd, a dryngan-graith.

O dri modd y cyll brawdwr gamlwrw o varnu, ac ni chyll gwerth ei davawd: un yw, pan ddivarno cyvryw á varnasai ev gynt, trwy y cyfelybion achwyson; ail yw, pan el ar gyveilorn yn datganu dadyl, or cadarnâa mwy neu lai yn ei ddadyl nog a vu o ciriau grym; trydydd yw, na roddo gwystyl gyd á'i varn, pan rodder gwystyl arall yn ei herbyn. O'r modd cyntaf y varn gamav á ddilêir; o'r ail y datganu á iawnêir; o'r trydydd y varn hevyd á ddi-lêir yna, can boed iawn, canys cadarnâwys y brawdwr hi yn amserawl trwy wystyl. Os y dadleuwr á ebryvya ymwystlaw á brawdwr, nid amgen pan y datgano gyntaf iddo, ni cheif ymwystlaw ag ev am y varn hño byth gwedi hyny, cyd boed can ei varn. Yn gyfelyb i hyny, od ymwystla ev yn amserawl, ac nad ymwystla y brawdwr ag ev, ei varn hevyd á ddygwydd.

Tri rhyw vynag y sydd, ac am bob un o honynt y gosodir rhaith gwlad ar ddyn am ledrad: un yw, dyvod y colledwr a'r mynegwr gyd ag ev, á dyngo yn erbyn arall, clybod a gwybod arno y ledrad; ail yw, tyngu o'i mynegwr, gweled a gwybod arno y ledrad, a hwnw yw lliw; trydydd yw, lluddias rhag dyn ceisaw ei dda yn y lle y tebycai ei vod. Ni ddyly neb roddi rhaith gwlad am ledrad, heb un o'r mynegau hyny yn ei erbyn, onid pallu o lw gweilydd á wna i'r colledig. O'r palla, nid rhaid mynag arno, eithyr hyny, i gymhell rhaith gwlad arno.

Tri rhyw dwng y sydd: cadarnâu gwir, gan dyngu trwyddo bervedd; ail yw gwadu gau, gan dyngu trwyddo bervedd; trydydd yw tyngu peth petrus, o herwydd cydwylbod. Sev yw peth petrus, yr hyn ni wyper beth vo, ai gwir, ai gau.

Tair gosodedigaeth y sydd o herwydd cyvraith i gwblâu y gyvraith a'i harverodd yn bryfaith, hyd na aller eu cablu, o eiseu, neu o ormodedd, neu o bethau annheilwng: cyntaf yw o'r cyfelybion, cyfelyb varn á roddir; ail yw o'r ddwy gyvraith ysgrivenedig erbyn yn erbyn, yn dosparth yr un peth; yr un á vo deilyngach no'r llall á gynnelir; trydydd yw pob rhyw gyvraith ysgrivenedig, ar ni bo gwrthwyneb iddi yu

ysgrivenedig, á ddyllir ei chadw, hyd go-vynont y pendevig a'i wlad i ddilên hõno, gan osawd arall à vo teilyngach.

Tri rhyw gamddosparth y sydd y cefir ymodwared amdanynt, herwydd cyvraith, heb vod yn rhaid nac yn berthynasawl ymwystlaw á brawdwr, ac ni chyll amser yn nghyvraith i amheu y ddosparth o blaid goddev, hyd pan vo lithredig un dydd a blwyddyn o ddydd y camddosparth, nac yn erbyn ei etivedd, os am dir y tyv y gynhen; ac or damweina carcharu cyvraith o blaid arglwydd, er hyd y bo heb iawn, ni chyll amser y gyvraith o amheu, onid gan wallocâu canlyn gwedi caniatâer cyvraith iddo, hyd pan lithro undydd a blwyddyn; ac ni chyll amser yn nghyvraith hevyd i'r neb à ddechreno gynhebrwng dadyl; or damweina rhyvel cyn tervynu y gynhen, onid gan ebyrgovi undydd a blwyddyn gwedi gwastatâer heddwch, ac adnabod yr arglwydd à wledycho. Cyntav yr rhoddi barn o ddyn yn erbyn plaid, heb allu iddo ei varnu o vrait tir, neu o vrait swydd, neu rwymedig yn urddau cysgredig, neu ddyn anavus, neu veius, neu ddyn o glevyd anianawl, a'r pyncau hyny yn deor iddo deilyngdawd ei vod yn vrawdwr o gyvraith; neu vrawdwr á ddótid yn ei erbyn lysiant cyvreithawl, neu wrthnead cyvreithawl, heb dervynu á rhai yn yr achaws; neu gwedi darfai ei vod yn yr achaws roddi barn; neu roddi barn o vrawdwr cyn agau ar y ddadyl, a deisyv o bob parth; neu cyn doddi o blaid arglwydd yn ol deisyv o bob parth; neu roddi barn o vrawdwr yn ddisyved cyn cyvarech dyundeb ei gydvrrawdwr; neu roddi barn o vrawdwr ar ddyn yn erbyn cyvraith, drwy gymhell o blaid arglwydd, neu geisaw mwynant dosparth yn lluniaeth barn, neu gymrodded am berchenogaeth tir à ddosperthid oddieithyr gweithred gorsedd gyvreithawl; ond yn y lle y damchweinai i arglwydd o'i dir ehun estynu perchenogaeth i wr iddo, ai yn nghyvarws, ai yn rhybued arall: llyna yr un lle y gellir cadarnáu perchenogaeth i ddyn ar dir a daiar oddieithyr gweithred gorsedd gyvreithawl. Ail dosparth yw gallu doddi yn erbyn brawdwr, neu roi o'i gydvrrawdwr un o'r pedwar achaws ydd ymchwelir brawd; nid amgen, cás o blaid gelyniaeth; sev yw hyny, gallu provi ar vrawdwr roddi cam varn, neu gadarnáu gau, ai ev ai rhai o'i gydvrrawdwr, mewn cov neu ddedryd yn erbyn dyn, a hyny o gás o achaws gelyniaeth; neu brovi ar vrawdwr o vrait tir, neu rai o'i gydvrrawdwr, erbyniaw gwerth

neu obyr neu eddewid arno; neu vrawdwr swyddawg, eithyr yr hyn á osoded yn nghyvraith, iddo drosvarnu, ac o'r achaws hwnw barnu cam, neu gadarnáu gau, drwy gôv neu ddedryd, yn erbyn plaid, a hyny o serch da; neu allu doddi yn erbyn brawdwr, neu rai o'i gydvrrawdwr, dyundeb drwy rwym ac eddewid; nid amgen, rhoddi hovnder i blaid, drwy gadernid py ddadyl bynag y dangoso yr hawlwr, neu amddifynwyr, yn y goddevydd yn vrawdwr cadarnáu ei ewyllys iddo, neu ddosparth ar y pwnc hwnw à eilw cyvraith yn gariad cyveillen; neu allu provi yn erbyn brawdwr, neu rai o'i gydvrrawdwr, gosawd bygwth arnaddynt, megis argyweddu corf dyn, neu ei eiddo, hyd na lyvasai roddi tervyn ar y pwnc hwnw à eilw cyvraith yn ovn gwyr cedeirn: sev modd y dylir provi hyny, trwy ddedryd gwlad, eithyr y lle y damchweino ac y perthyno ei orchwiraw i gôv llfys. Pwybynag á gynhebrwng yn nghyvraith gorsedd ar vrawdwr ei golledu drwy ryw un o'r pyncau à ddywesbwyd uchod, ev á ddyly gafel cõv neu ddedryd yn ddiohir rhyngto a'r brawdwr, neu rai o'i gydvrrawdwr, y gosoter yr achaws yn ei erbyn; ac os cõv neu ddedryd á amlycâa bod yn wir á ddywed y neb y sydd yn provi yn erbyn y brawdwr, neu ei gydvrrawdwr, cosper y neb à orddiwedder yn achwrsawl i'r anghyvraith, yn y modd y dyweto cyvraith oreu, a gwnele tervyn o newydd am y gynhen, trwy gyvraith a chyviawnder. Trydydd yw lle gorfo ar y neb y perthyno arwain cynhen ymryson rhag bron canonwyr; nid amgen, pan vo dwy gyfraith ysgrivenedig erbyn yn erbyn dosparth yr un peth, ac nad adnabo y brawdwr o'r ddwy gyvraith pwy deilyngav onaddynt; neu od amheu hawlwr, neu amddifynwyr, y dosparth à wnel y brawdwr cyvrwng y ddwy gyvraith hyny; neu or dervydd i'r hawlwr neu i'r amddifynwyr amheu y dosparth à wnel gwysawdyr á voynt alwedigion o blaid y brenin i ddosparth cynhen amryson cyvrwng gwystyl a gwrthwystyl erbyn yn erbyn, á rodder yn llaw y brenin, neu alwedigaeth barn à rodder ar ddyn ni allo herwydd cyvraith roddi gwystyl yn erbyn barn; yna y dily y brenin arwain y gynhen hõno, a'i chaderiaw yn rhwymedig yn oed y dydd gosodedig yn nghyvraith, ger bron canonwyr, i wneuthur diledddy dderbyn tragwyddawl, drwy ddeall ei ganonwyr; a chyd gwnele plaid amheu, a galw ar y dosparth à wnel canonwyr, nid erbyniar, ac ni wrandewir herwydd cyvraith. Canys Hywel Dda vrenin Cymru, o gýng-

hor ei ddoethon awdurdodwyr á osodes yn ei gyvraith ev, gorvodd a pherthynu erbyn-iaw deall ei ganonwyr, i ddosparth perygl a phetrusder herwydd synwyr canon dileddyv; a hyny lle nid adnepid gallu o'i awdurdodwyr ev wneuthur tervyn teilwng, dyledus, herwydd ei gyvraith ev yn y lleodd dywededigion tragwyddolion.

Tair gorsedd ddygynnull á osoded yn nghyvraith Hywel Dda, mal na bai neb rhyw ddifyg yn y gyvraith, na neb rhyw eisau o deilyngdawd na chyviawnder; ac ni roddid braint brawdwy i neb o'r gwyr ddygynnull hyny o herwydd na braint tir na braint swydd; canys pan ddarfai i wyr y llŷs hño ragreithaw cõv, a chadarnáu y dull, trwy dwng henuriaid, am yr hyn á osodid arnaddynt, yna y dyly y brawdwr á osoter o blaid y brenin roddi barn rhwng y cynhenusion, herwydd dull gwyr y llŷs hño, y rhai á voynt oddevedigion o bob parth, heb na'u llysu, na'u gwrthneu: sev yw hyny, pan ddamweinio bod amryson am dir cyvrwng amryveilion arglwyddiaethau, megis cymmydau, neu gantrevodd, na barniaid eu hunaint bieufynt, nac arglwyddi ereill, lleygawl neu eglwysig, y rhai á gynelynt eu harglwydd diweddav dan arglwyddiaeth y brenin, y rhyw orsedd hño á gynnelir o blegid y brenin; canys wrth vrait y brenin y gosoded ynddi gyfraw y rhyw lŷs hño, herwydd cyvraith; sev fodd yw hyny, arglwydd yw y brenin ar bawb o'i deyrnas, ac nad arglwydd neb o'r arglwyddi ereill ar eu cilydd; a: wrth hyny y deallwyd, herwydd y gyvraith, na allai neb gynnal y rhyw lŷs hño, eithyr y brenin; ac wrth hyny y dylyir, o blaid y brenin, gymhell o wys a rhybudd hên awduriaid a doethon o'r cynghelloriaethau o bob parth, o'r rhai cymhenav, i'r lle amrysonawl; a hyny yn nyddiau y gyvraith, a'i hoedau, megis ydd amlycêid mewn cynhen amryson cyvrwng llŷs a llan, a chymydau a chantrevodd. Neu vod neb un yn cynnal tir trwy weithred gan y brenin, ac iddo ehun, ai i un o'i rieni, a dyvodd neb un arall i ganlyn am y tir hwnw; nac ag ev y dyweto, nac ag un o'i rieni, mai trwy orthrymder y gwahanwyd, ac anghyvraith; neu ddyvodd un i ovyn y tir o blaid gweithred á gefid gan arglwydd y tir, ai y neb á vai canlyn ar un o'i rieni, y cafi y tir ac y tyvai yr iawn iddo yntau o'i blegid, a bod neb yn cynnal y tir hwnw trwy oresgyn o ryw vodd arall y delai hyny, hevyd á ddylyir eu cynnal yn llŷs dygynnull, ac eu tervynu; canys ni osoded y neb ag á vai yn cynnal tir, trwy weithred o blaid ar-

glwydd, pa fodd bynag y cafi, ai ar werth, ai yn nghyvarws, ai yn rhybued arall, ateb yn llŷs a dadlau cymwd neu gantrev, trwy na chõv na dedryd, megis breyr neu arall; can ni osoded yn nghyvraith tervynu iawn arglwydd yn y llŷs hño. Os y llŷs dygynnull á amlycêa gwneuthur gorthrymder, megis y dywesbwyd vry, y brenin á ddyly yn ddiohir gwared yr anghyvraith; can ni ddyly neb, herwydd cyvraith, gynnal gweithred á wnelid yn anghyvreithawl. Or dervydd na allo goresgynwr anghyvreithloni y gweithred, ac amheu iawn yr arglwydd y cavad y tir ganto, y brawdwr á ddyly varnu y tir i berchen y gweithred, val y dyweto ei weithred oreu, ac á orddiwedd o ar y tir o dda cyfraw á'i pieuvydd yn ddilys. Ail yw, na ellir canlyn cwyn galanas, eithyr ger bron y brenin, neu y neb á gynnal yn lle y brenin; canys ni osoded gallu o neb gymhell cwbyl dâl tros alanas, eithyr y neb á vai arglwydd ar bawb; sev yw hwnw y brenin; canys ni chynghain o gyvraith cwynaw o orsedd i orsedd, i ganlyn am yr un devnydd; am hyny y gynhen hño yn llŷs dygynnull y gosoded i'r brenin draian o bob galanas ar y gymhelo y lle cosp, dros gymhell i'r rhan arall i'r genedyl, megis y rhan cyvraith rhyngtyn. Tryddedd orsedd ddygynnull yn y lle y bo amryson cyvrwng awdurdodwyr am ddeallu dwy gyvraith erbyn yn erbyn, yn dosparth yr un path, heb vod un o honynt yn coelaw deall ei gilydd; neu na wynt pwy deilyngav o'r ddwy gyvraith hwy; yna y dylyir, o blaid y brenin, gymhell o wys rhybuddiau, canonwyr, na gwyr o grevydd voynt, nac eglwyswyr ereill, i dervynu y gynhen hño, trwy ddeall canon dileddyv, gan gadarnáu drwy d'wng, or bydd á dybio; ac yna y dyly brawdwr, o blaid y brenin, roddi barn, herwydd dull ei ganonwyr. Dewr BREV.

Tri rhyw dremyg cyndrychawl y sydd: un yw rhocdi barn ar ddyd y perthyno iddo ysbaid un dydd a blwyddyn o'i hamheu; sev yw hyny lluddiau o wyr y llŷs, neu y brawdwy, neu ereill, i ddyd roddi gwystyl diohir, neu ballu o blaid y brenhin, neu yr arglwydd bieufai y llŷs, o erbyniaw gwystyl; ac wrth hyny ni chyll ev ei amser hyd pan vo lithredig un dydd a blwyddyn o'r pan ganiatâer cyvraith gytav iddo; ac ev á gynghainai vod y varn yn dda ac yn briodawl yn ei devnydd, herwydd dadlwriaeth ei dadyl. Ail tremyg cyndrychawl yw barnu rhwym amherthynawl ar amddifynblaid cywlad, i

wrandaw côv a barn gwedi cadeiriaw dadyl, yn ol deisyv o bob parth; a'r tremyg hwnw sydd yn pwysaw ar yr hawlblaid; canys o gyvraith, amser brawdwr barn gwedi deisyv o bob parth. Trydydd tremyg cyndrychawl yw rhoi barn yn erbyn dyn yn llwrw colled neu ennill cyn cadeiriaw dadyl. Dau ryw dremyg absen y sydd: un yw diveddiannu dyn o'i dir cyn bod yn aeddved amser yn nghyvraith; canys hyd yna y dylir ei araws ev; ail tremyg absen yw rhoddi barn yn erbyn dyn yn llwrw colled tragwyddawl cyn cadeiriaw dadyl. Y tremyg cyntav o'r ddau â ddeallir o an-amserolder; a'r ail â ddeallir oblegid amserolder cymysgedig eu devnydd; can ni alleramheu y varnogwbyl o blaid devnydd, oddieithyr cyvladd yr amser; pei gwedi cadeiriaw dadyl ni byddai varn absen; canys y deisyv â gofa y cyndrycholder, i dremygu y varn. Pob rhyw wall dadlwr-iaeth ni chyvladdo â grym dadyl, ei devnydd o gwbyl â beir goll i'r ddadyl, heb goll tragwyddawl; ac am hyny y mae cenatâ-edig cyrchu cyvraith o newydd. Pob rhyw wall dadlwr-iaeth â gyvladdo â grym dadyl a'i devnydd o gwbyl, hyd na bo yn pwysaw ar vodd dadyl, arver dadlwr-iaeth â gyng-hain ei disgyu yn golled tragwyddawl, oddieithyr dadleuodd â osoded tervynau hysbys o gyvraith iddynt; megis mewn hawl drablwyddyn a'i chyfelyb; a hyny argauedigaeth ennill yw hyd ar dervyn gosodedig. DEWI BREVI, *ora, ora.*

Canys tri rhyw argauedigaeth dadyl ynt: un onaddynt yw pei damchweinai i ddyn govyn tîr i arall, trwy gwyn a hawl, gan arwain iawn dysgynedig hyd ato ehun, neu neb un o'i rieni, neu ystlyson, oblegid cydetivedd, can ni hanfai y tîr o iawn rieni; a gallu o'r atebwr ddodi yn erbyn yr hawlwr, gwahanu yr iawn â hwynt drwy gyvraith ddilys, a'i ddyvod drwy gyvraith ddilys i un o'i rieni yntau, y gallo yntau arwain iawn difoddedig hyd ato ev ehun, neu gydetivedd iddo, cyd bai gwr dyvod iddo ehun, neu estrawn y cafi y tir ganto; megis y gallai ddadleu yn eu hiawn neu amser i ymwystlaw â barn. Ail argauedigaeth yw gallu o'r atebwr ddodi yn erbyn hawlwr â arddelwo iawn o blaid rhieni, neu o'i ansawdd ehun, neu pa un bynag arall â vai difoddedig yr iawn, trwy ddadlwr-iaeth dadyl anianawl, a barn yn mherson y neb a'i harddelwo iawn o'i blegid; neu ei gydetivedd, trwy orddiws neb un o'i rieni yn gamoresgynwr; neu allu o'r atebwr gadarn-âu perchenogaeth hwy no'i ansawdd yr hwn ag â geiser ei wneuthur yn gamoresgynwr;

neu vwrw arddelw cyvreithawl yn erbyn yr hawlwr, megis pei damchweinai i ddyn erbyniaw perchenogaeth ar dir; sev yw hyny drwy estyn arglwydd; a gwedi hyny dyvod neb un arall yn absen hwnw i'r orsedd, ac erbyniaw estyn anallu ar yr un tîr o law y gorseddawg, a thrwy hyny rhedeg yn y goresgyn hwnw; y cyntav â ddichawn ei vwrw y maes pan y myno, o vewn un dydd a blwyddyn; a chyd ewyno y llall rhagddo am y camoresgyn hwnw, nid ennill ddedryd arno; canys trech yw pob goresgyn cymysgedig yn yr iawn, no goresgyn oddieithyr yr iawn, a bod cyvraith yn deallu bod ansawdd yr hynav, yn llwrw perchenogaeth, yn iawnav, hyd pan ddifodder drwy gyvraith a barn; a hõno yn argauedigaeth dragwyddawl y cynnelir, megis y rhai uchod, am ddamchweinaw perchenogaeth drwy ddadlwr-iaeth wyneb yn wyneb, yr hawlblaid ar yr amddifynblaid, trwy gyvraith a barn; neu allu dodi yn erbyn hawlwr argauedigaeth oesodd rhieni, o vewn un orsedd cymwd neu gantrev; canys pw y bynag â vo yn cynnal, na dyn dirgeledig o'r gwaed y tyvo yr ia wn, oblegid ei hir-oddev, nac estrawn a'i herbyno, gwedi bo ennilledig yr iawn drwy amserodd y teir-oes; canys i hwnw y mae dirgeledig y gyvraith; megis i'r neb â hanfai o'r gwaed; oni bai allu provi ei vod yn gamoresgynwr ar y neb y tyvai yr iawn iddo o'i blegid; a'r ddadlwr-iaeth hõno nid perthynawl yn erbyn y camoresgynwr hwnw, onid lle y rheto un o'r hen ddyledogion ar ei oresgyn, gan ddywedyd yn ei amddifyn, na ddamchweinawdd etiveddiaeth iddo ev gan y neb â arddelwo, ac yn y modd hwnw amheu ei berchenogaeth yn gwbyl, yn lle pallo iddo arwain iawn ar gyfelybion. DEWI BREVI yn gannorthwy. Trydydd argauedigaeth dadyl yw gallu o'r atebwr ddodi yn erbyn hawlwr goddev ohono ehun hawl dra blwyddyn; neu ovyn dylved cychwynawl yn y dyddiau deddon; neu ovyn tîr a daiar o âch ac edryd yn amser cauedig cyvraith am dir a daiar; neu ddechre cyvraith gwedi hanner dydd provedig hysbys, a'r cyfelybion; a'r gyvryw argauedigaeth hõno, a'i chyfelyb, â gynnelir yn argauedigaeth amserodd; a'r ddwy ereill, a'u cyfelybion, tragwyddolion ynt; a hyny o achaws eu bod yn tervynu ar yr iawn. GWENOC, *helpa!*

Grym argauedigaeth yw dëor rhag dyn y rhwym a'r cadernid â ddoto i orwiraw ymadrawd; megis côv llfs, neu ddedryd gwlad, am ddadyl tîr a daiar, neu vechni-aeth ar gyvnewid, neu wybyddiaid, neu

ammodwyr ar ammod, â arddelwyr ni boynt gyngheinawl; sev yw hyny am dda cychwynedig, gan drosi i ddadlwriaeth ai devnydd ai deall cyvraith diledddyv. Yn mhob lle y dichawn dyn govyn iawn anianawl o blaid rhieni, a'i ennill, lle ni aller dodi yn ei erbyn ddfoddi yr iawn mewn gweithred y gyvraith; a hyn i gadw amser. Pedwar rhwym dadyl ynt, Pwy â holych; beth â holych; py vaint â holych; a pha amser y holych. Sev modd yw hyny, mynegi yn gyntav enw priawd yr hawlwr, ac enw priawd yr amddifynwyr, a hevyd py at y bo dy gwyn; megis wrth y cynghellawr, neu swyddogion yr orsedd hōno. Ail yw, pa beth â holych; sev yw hyny, pa fordd yth wahanwyd o'th dda, ai o drais, ai o ledrad, ai o anghyvarch, ai o lōg, ai o adneuaeth, ai o ventyg, ai by argywedd bynag â wneler it', neu ar dy eiddo; a hevyd, pa ryw dda voynt, ai aniveilaid, ai aur, ai ariant, ai dyledogeaeth o dir a daiar, trwy un o'r dadenhuddau, ai o gamoresgyn, ai by un o'r tri, ai trwy âch ac edryd; os lōg, neu o adneuaeth, neu o venthyg, enwi pa ryw gadernid y sydd ar eu cafel drachen; neu, os trwy gyvnewid, neu ammod, neu luniaeth arall, enwi pa ryw gadernid â vo arnynt. Trydydd yw mynegi pa vaint â holych; sev yw hyny, mynegi pa rivedi o aniveilaid, neu aur, neu ariant, a pha deithi â voynt; os argywedd, pa vaint vo, a pha vrait vo yr hawlwr; os am dir, enwi pa rivedi o erwydd, a pha beth â ddylyr dros yr eiddo; os am goed, pa rivedi voynt, a pha ryw goed, a pha beth â ddylyr dros yr argywedd, herwydd cyvraith, ai arian cyvraith, ai arian cwtāon. Pedwerydd yw, py amser y holych; sev yw hyny, mynegi y dydd a'r vlwyddyn yth wahanwyd o'th eiddo, neu y gwnaethbwyd yr argywedd, neu yr ammod, neu y lluniaeth, a pha le; os cyvnewid, pa ddydd y bu; neu lōg, neu adneuaeth, neu venthyg, pa ddydd, a pha vlwyddyn, y dylid ei gael drachen, neu dalu dros ei gyvnewid; os tîr, pa ddydd yth oresgynwyd, a pha le y mae y tîr, a pha vrait y sydd iddo, a mynegi pa un o'r tri diebyrd yth ddioberwyd o'th eiddo, neu yth argyweddwyd, a mynegi pa bersonoliaeth vo yr hawlwr, neu yr amddifynwyr, yr amser y gwnaethbwyd anghyvraith â thi. Pwy bynag â adawo un o'r pedwar rhwym rhagddywededig heb ddwyded, y mae anhysbysrwydd yn ei hawl; ac ni ddylyr ateb o'i hawl, oddieithyr amser, megis yn blaid atebawl. Ac o dywedir peth o bob un o'r pedwar rhwym, heb ddywedyd cwbyl, megis na

ddeisyvier dros yr eiddo onid mwy neu lai nog â ddylyr drosto herwydd cyvraith, gwallawgair yw, val y dyly yr hawlwr golli ei hawl, val y perthyno wrth y gwallawgair; ac ni ddylyr ateb, ond gan golli o'r hawlwr yn y modd y dywesbwyd vry: a llyna y gwahan y sydd rhwng gwallawgair ac anhysbysrwydd; ac oni ellir cadarnáu bod yn wir un o'r pedwar rhwym rhagddywedig, ni ddylyr ateb vyth i'r hawl. DEWI DDYFRWR, *ora pro nobis!*

Tri dyn â gynnaill dir, ac a'i herbyn o vewn llŷs cymawd neu gantrev, ac ni ddylyant vod yn bleidiau i ateb i neb, o'u tîr edd, yn llwyr cwynau, na bod yn vrawd' wyr yngnau o vrait tîr, megis brëyrion: nid amgen, dyn eglwysig y rhoddo y brenin dir iddo drwy weithred, a hyny o'i dir dyls ei hun; ail yw llyg y rhoddo y brenin dir iddo, ai yn nghyvarws, ai yn rhybued arall, yn y cyfelybion vodd; trydydd yw dyn â gynnaill berchenogaeth o daiawgdir dan y brenin. Y cyntav a'r ail rhag bion y brawdwr pënav y dylant ateb, or bydd a'i govyno, ac nid y llŷs vrërawl; y trydydd yn llŷs y daiawgdrev y dyly ateb, ac nid y llŷs uchod.

Tair dadyl y sydd anghynnwysedig yn nghyvraith; un yw dadyl o blaid hawlwr â ddisgyno ar wallawgair, neu anhysbysrwydd, neu lithraw amser; ail yw dadyl o blaid amddifynwyr, o'r gyfelyb vodd; trydydd yw lle y gwnel dyn arddelw mewn dadyl â vo anghynnwysedig yn nghyvraith herwydd amheu dadlwriaeth dadyl.

Tri rhyw warcheidwad y sydd ar dir herwydd cyvraith: un yw arglwydd, â vydd warcheidwad ar dir â ddisgyno yn ei law o varwolaeth perchenawg yny ddel i'r iawn ddyledawg ei ovyn; ail yw cydeti vodd, â warchatwo ddylyed ei gydetiveddion yny ddelont i gymeryd eu hiawn a dyllyed, meis brodyr, neu gevndyrw, neu gyverdyrw; canys y rhai hyny y sydd gydetiveddion; trydydd yw dyn y rhoddo perchenawg gwarcheidwadaeth iddo o'i dir, trwy ammod gafel ei dir a'i vrait pan y myno drachevyn.

Tri chwynawdyr celus y sydd â ddylyr eu poeni am eu cwynaw hwy eu hunain: cyntav yw dyn â roddo gwystyl yn erbyn barn â aller ei chadarnáu o wrthwystyl, trwy awdurdawd ysgrivenedig o gyvraith—hwnw â gyll gwerth ei dawawd; ail yw dyn â roddo gwystyl yn erbyn gwystyl â rodder ar ddyn arall amgen nog arno ev ei hun—a hwnw â ddylyr ei boeni drwy gamlwrw; trydydd yw dyn â roddo gwystyl yn erbyn barn ar na bo braint iddo ymwystlaw

â barn, megis efeirad, neu ddyn arall crev-yddus; cenatedig hagen yw i'r cyfelyb ddyn hwnw gwrthwynebu i'r varn drwy awdurdawd y gyvraith; ac os yr awdurdawd â balla iddo, camlwrw â gyl. Ni chyll neb mwy no chamlwrw y lle ni bo ymwystlaw drwy rodd gwystyl a gwrthwystyl.

Tri lle y sydd o rhoddir meichau ni ellir ei wadu: un yw yn nghyhoedd plwyv; ail yw yn ngorsedd gyvreithawl; trydydd yw yn nghyndrycholder arglwydd: wrth vod y tri lle hyn yn dri chyhoedd cyvraith; ac nad oes dim or â wnaler yn gyhoeddawg â aller ei wadu yn nghyvreith; a chan na ddyluo yr amddifynwr wadu meichau, nid ydyw cyvraith yno yn cadarn-âu na ddyluo y mâch wadu ei vyned yn vâch, yn erbyn gyr y rhingyll; canys cyvraith â ddywed, pan wato mâch ei vechniaeth yn erbyn gyr y rhingyll, rhodded lw ar ei chweched o wyr un vrait ag ev; can ni ddily gwrthdwng vod eithyr ar vâch am gynddylwed; eithyr mâch â el yn nghyhoedd, gwaded drwy ddedryd gwlad, eithyr lle y perthyno côv llŷs.

Tair uchel lŷs y sydd yn Nghymru: nid amgen, llŷs Aberfraw, a llŷs Dinevwr a llŷs Mathraael. Pob arglwydd, o arglwyddi Gwynedd a'r Deheu, â ddilyant ateb yn y llŷs nesav ei gyvoeth ei hun, o'r tair uchel lŷs uchod, o bob hawl a govin or vai arno. Cyd gallo arglwydd vod yn hawlwr yn ei lŷs ehun ar y neb â vyno, ni ddily ev, herwydd cyvraith, vod yn amddifynwr yn ei lŷs ei hun, o neb rhyw ovyn or â vo arno; can ni ddily ev sevyll ger bron brawdwr o'i lŷs ehun; ac ni ddylir ei ovyn yntau yn ei lŷs ehun o neb rhyw hawl ag vo arno. Ni ddily un brawdwr hevyd, herwydd cyvraith, roddi barn, heb dair plaid cyndrychawl, val y dywesbwyd vry: nid amgen, hawlwr sev-ydlawg, yn holi ac yn cynhebrwng; ac amddifynwr sev-ydlawg, yn amddifyn; ac arglwydd gwir cyfedin, yn gwrandaw.

Tri mâch y sydd ni cheif un o honynt ddwyn mechni ar ei lw ei hun, cyd gwato ran ac addev rhan arall o'r vechni: un yw dyn â el yn vâch yn ngwydd llŷs; a mâch diebredig; a mâch cynnogyn. Peth bynag â ddyco y cyntav yn y llŷs â ddily dyngu gydag ev, neu yn ei erbyn. Ail, neu y drydedd yw, beth bynag â ddyco, ar ei seithved o'i gyvneseiviaid o wyr y twng; canys talawdyr, o gyvraith, vydd pob un o honynt yn amser cynnocnaeth. A llyma y gwahan y sydd rhwng mâch diebredig a mâch cynnogyn. Mâch diebredig y geilw cyvraith mâch â ballo y mechniaeth gyda

hawlwr, gan rybuddiau yn nyddiau gor-sedd. Mâch cynnogyn, o gyvraith, y gelwir y neb â el yn vâch dros ddyn ni allo sevyll wrth gyvraith, o blegid tylodi: ac yn y lle hwnw y cymhell y blaid y mâch yn cynnogyn. Dau ryw balledigaeth â gynghain ar vâch i sevyll wrth gyvraith. Un onaddynt yw tylodi o eiseu tri thudd-edyn, megis y gallai dalu dau bob amser, a chynnal y trydydd iddo ehun. Amser y rhyw dâl hwnw yw o wyth niwrnawd i gilydd, o'r pan enniller y da; ac yn y dydd y difycio y cynnogyn, taled y mâch gwbyl ag oedd yn ol heb dalu: a llyma vechniaeth â bara dros oed dydd tâl. Ail yw o adaw y wlad o'r cynnogyn cyn oed dydd tâl; yno taled y mâch hanner y ddilyed, a pharâed ei vechniaeth ar yr hanner arall, hyd ar dervyn un dydd a blwyddyn; ac yna taled y mâch gwbyl ag â vo yn ol, oni seiv y cynnogyn wrth gyvraith; a bid i'r mâch ovyn y cynnogyn pan fy myno. Os gwedi yr oed dydd tâl, edrycher ai o wall yr hwlblaid am gyrchu amserawl, ai nad ev. Amser y gyvraith yw gwneuthur cyfraw o vewn i dervyn naw niwrnawd, gan rivo oed y dydd tâl, wrth nad perfaith rhoddi amser â vo byrach no hyny, rhag damchweinaw dyled hawlblaid yn amryveilon leodd: ac onys cyfry, drwy gyvraith gorsedd, achwyn, bid llithredig amser rhwym y vechniaeth yn llwybr ymddillwng, yn un modd â pheidi darfa i'r govynawdyr roddi oed i'r cynnogyn yn absen y mâch, gwedi oed dydd tâl.

Tri pheth nis dichawn mâch ei gafel dros blaid estronawl: un yw amddifyn o rwym; ail yw oed dydd côv; trydydd, dadleu yn nghyvreith y blaid nis dily.

Tri meib y sydd ni ddilyant gafel rhan o drev eu tadau, herwydd cyvraith: nid amgen, mab efeirad â enniller gwedi ymrwymaw mewn urddau efeiradaeth; ail yw mab clavwr â enniller gwedi gwahaner y wrth ei bobyl oblegid cleuri; trydydd yw mab â dalo ei dâd ei dir dros gelain yn waettir, er heddwch i'r mab val i'r tâd.

Tri rhyw wrogaeth y sydd: cledren waesavwr, ac aswynwr, ac adlamwr.

Tri pheth ni ddily tavodiawg eu dadleu dros neb un arall: un yw rhoddi gwystyl yn erbyn barn; ail yw dadleu dros warant arall; trydydd yw dadleu dros ddyn yn mherygl enaid ac aelodau.

Tri chwyn goruchel y sydd: un yw cwyn am dir o âch ac edryd; ail yw cwyn i ymwystlaw â barn; trydydd yw cwyn galanas.

Tri rhyw berchenogaeth y sydd ar dir herwydd cyvraith: un yw estyn heb oresgyn; ail yw goresgyn heb estyn; trydydd yw goresgyn ac estyn.

O dair fordd ydd â cogail yn mraint paladyr: un yw o'i oddev, canys goddev â dyr bob cynghaws; ail yw o eiseu etivedd cyvreithawl o wr: trydydd yw o brynu, canys drydeddetiveddiaeth gyvreithawl yw.

Tri argau tervyn y sydd: rhyw, a braint, a chyngwarchadw.

Tri aelawd â ddylly gwneuthur iawn dros ddyn, a'i gymeryd, er na bo i arglwydd oddev iddo: tâd, a brawd hynav, a chwegrwn.

Tair dadyl nid oes oed i vrawdwr am eu barnu: un yw dadyl y bo ymdystu ynddi; ail yw dillwng cyvarchau wrth raid y brenin; trydydd yw barnu dadenhudd i ddyn a'i dyllo o gyvraith.

Tri dyn â gynnaill dir yn llŷs y brenin, ac a'i herbyn gan y brenin, os herwydd iawn etiveddiaeth y disgyn iddynt y tir, ac ni ddylant wneuthur i'r arglwydd un o'r tri rhyw wasanaeth y sydd ar dir, eithyr taluei rent a'i westra iddo: gwraig weldw, a mab dioedran, ac ysgolâig rhwymedig wrth urddau cysegredig. Sev achaws i wr wraig, a'r mab o eiseu awdurdawd synwyr a chorfolaeath, ac ysgolâig am nad oes werth ar ei dawawd yn nghyvraith, ac na ddichawn neb varnu eithyr dan berygl gwerth ei dawawd.

Tri dyn â ddylly y brenin, neu ei swyddogion, vynu meichau gantant er diogelrwydd i bawb o'i werin ev, rhag gwneuthur cam o honynt, er na bo na chwyn na chanlyn arnynt gan neb: un yw gorseddwr â vyno breswylaw mewn gwlad heb roddi gwrogaeth i'r brenin, nac i un nchelwr; ail yw dyn â vygytho arall yn ei absen yn ngwydd yr arglwydd, neu ei swyddogion; trydydd yw dyn â ymwrthoto â chyvraith yn y llŷs, neu yn un o'r tri chyhoedd, gan ddywedyd y mynai ei ewyllys, oddieithyr canlyn cyvraith neu gwynau. Pob rhyw ddyn â gwyno gwyn bygwth enaid a chorff, neu aelodau, neu dda, rhag arall, trwy dwng ar grair, ev â ddylly cafel meichau ar ddiogelrwydd iddo.

Tri dyn ni ddylly un o honyt sevyll mewn barn: un onadynt yw dyn gorphwylawg o ynvydrwydd, ac â orfo ei rwymaw neu ei gadw weithiau; ail yw dyn â ambryno o ledrad cyvaddev unwaith, neu â ordiwedder yn lleidyr ar gyhoedd heddwch; trydydd yw dyn â ddygwyddo yn ngwerth ei dawawd unwaith o blegid cam vrawd â roddasai cyn no hyny.

Tri chyfredin gwlad y sydd: cyman, dadlau, ac eglwys.

Tri chenawl y sydd yn nghyvraith: un yw cenawl i gadarnau cyvriawnder; ail yw cenawl i gadw cywirdeb; trydydd yw ceuawl i eglurâu gwirionedd: sev ynt y tri hyny, arglwydd, a mâch, a brawdwr teilwng rhwng pleidau.

Tri pheth y sydd uwch no chyvraith, ac â dyr ar gyvraith, pan gyfarfont â hi: arglwydd yn lle y gwnel well no chyvraith i ddilid gwirionedd, neu wneuthur trugaredd; a braint ni aller provi yn ei erbyn; ac ammod addevedig.

Tri phwngce y sydd iawn eu gwadu yn y sarâed: na wnaethodd na sarâed, na mefyl, nac iddo, nac o'i arglwydd, nac o'i genedyl. Sev achaws y gwedir i'r arglwydd rhag ei dirwy; sev achaws y gwedir i'r genedyl rhag ei dial o honynt; canys gwaradwydd yw i'r genedyl sarâu eu câr; ac oni thelir, neu oni wedir, cyvreithawl ei dial; o telir iddo yntau ei sarâed, neu or gwedir, diwaradwydd vydd y genedyl; a'r lle ni bo gwaradwydd ni bydd hawl.

Tri goddev y sydd yn cydgerdded â chyvraith, hyd ar amser, ac nid ynt gorgyvuuch â chyvraith ac ni ddylir mwyniant o honynt herwydd cyvraith; sev yw hyny dangaws yr achwyson. Un yw goddev o ddyn orthrymder gan swyddawg arglwydd yn gwneuthur anghyvraith arno yn lle cyvraith; a hwnw â eilw cyvraith yn anrhaith oddev. Ail yw goddev o ddyn cybwedd, neu anghydnaws, â vai yn cyngwarchadw swydd, neu ddiidys; ddi-dda; a'r rbai hyny â eilw cyvraith yn anheilwng oddev; a herwydd cyvraith ni ddylir mwyniant o un goddev annheilwng, namyn ei ddiifwythaw. Trydydd yw goddev o ddyn i arglwydd ei gymhell ar ei awles yn ngwydd y llŷs; a hwnw â eilw cyvraith yn dwyll anianawl yn ngwydd yr yngneidwyr; a hwnw â ddylir ei adver, herwydd y dywed cyvraith, val y hadverir trais; canys cospadwy yw llŷs y brenin i roddi cynhor i neb, pryd nas govyno; ac er yr anghyvraith hono ymodwared â wna cyvraith iddo pan y govyno.

Tri chwyn â ddiifedd bob cwyn, pan gyfarfont yn y llŷs: un yw y cyntav â gafer gwasanaeth yn y llŷs arno; ail yw cwyn dyledawg; trydydd yw cwyn gorthrynder.

Tri pheth nid ateb cyvraith ddilys drosynt: un yw barnu yn drugarawg; ail yw esgynu dyn cyn ateb; trydydd yw crogi dyn am bedair ceiniawg cyvraith, ac ni ellir ond crogi am gant punt.

Tri anghydwybod cyvraith y sydd: un yw dwyn tervyn yn gwbyl cyn ymoven gwir; ail yw barnu ar draws angen; trydydd yw cymhell dyn ar ei avles.

Tri chyveiliorn cyvraith y sydd: hawl anhysbys, ac ateb anghwbyl, a chôv anghydun.

Tri anghyvraith y sydd: un yw govedd iawn i arall yn lle cyvraith; ail yw dwyn anivel yn un o'r tair gavael rhydd, mwy no'r deuparth a'r traian'; trydydd yw dwyn tervyn i ddyn mwy no mesur ei hawl.

Tri pheth y sydd vwy no chyvraith: sev yw y tri hyny, gwir brid ar dir, yn lle y galler ei brovi, ac ni aller myned yn ei erbyn; ac arglwydd yn erlid gwirionedd rhwng deuvr; a hir oddev gwlad à vo yn lle cyvraith. Ac yn y tri lle hyny ni ddily brawdwr varnu, can ni henydd o gyvraith, ac na ddily yntau varnu namyn cyvraith: gwlad ac arglwydd hagen á ddily varnu yna.

Ni ddilyr herwydd cyvraith gredu tystoliaeth gwr ar wraig, ac un gwraig ar wr; canys traianawg yw pob gwraig ar wr; ni ddily ei chredu hithau arno ev, can ni ddily y traian ei gredu ar y ddeuparth. Tystoliaeth á ellir ar air ac ar wrethred, ac ni ellir ar veddlw calon; ac yna y tervyna y ddwy gyvraith, cyvraith eglwysig a chyvraith Hywel, can eu baint. Onid y tri lle yma, cystal ammhriodawl á phriodawl: un yw yn y baint y ganer; ail, yn ei lw; trydydd yw lle ni aller dangaws o'r corf un dyn teilyngach nog ev; canys cyvraith á ddywed na bydd ammhriodawl yr etivedd hwnw, pei un o'r dynion gwarhddedig vai; canys ev á biau holl ovynion ei dád, a'i holl amddifynion. Cyvraith á ddywed y dichawn y brenin roi tîr y deyrnas i'r neb á wasanaetho drosto, ac yntau yn barawd i roi yr anghenion: yna dywed cyvraith un lle y perthyn barn ar draws anghenion: ni chynghain un esgus i'r neb allo ei wiriaw, neu arall drosto: cyvraith á ddywed, y neb á döro ei gorchymynau á ddwg eu poenau.

Tri dyn á geif dda cyfroedig a ddilyed cyfroedig varwolaeth y perchen o gyvraith etiveddion, ac ni ellir cymhell un o'honynt yn blaid i dalu yn nghyvraith etiveddion: nid amgen, aillt brenin neu vreyr, yr hwn á eilw cyvraith yn aillt priodawl, yr hwn á drico gyda ei arglwydd yn ddisymud hyd y pedwerydd dyn o bob parth; ail yw brenin pan ddamchweino etiveddiaeth iddo o dda ei vâb aillt à vo marw heb etivedd o'i gorf; trydydd yw pan ddamchweino i vreyr ddisgyn yn nghyvraith etivedd yn y

gyfelyb vodd i vâb aillt à vo marw heb etivedd o'i gorf. Ni ellir cymhell neb yn blaid i dalu dilyed dros arall yn nghyvraith etivedd neu gydetivedd, oni bydd disgynedig neu dreigledig yr etivedd neu gydetivedd iawn anianawl oblegid ei rieni neu gydetivedd; ac wrth hyny ni thâl mâb alltud, yr hwn á elwir yn vâb aillt, ddilyed ei rieni, neu gydetiveddion, wrth na cheif yntau anianolder o'u plegid hwyntau, o iawn disgynedig neu dreigledig: ni ellir cymhell neb yn dalawdwr dros ddyn á vo marw cyn talu dilyed, oddieithyr tri dyn, nid amgen, etivedd á gafo anianolder oblegid tād; ail yw mâch; trydydd yw cydetivedd á gafo anianolder oblegid cydetivedd arall.

Tri dyn á saiv tavodiawg absen drostynt: un yw dyn á vo mewn pererindawd tu á Rhuvain, neu at vedd Crist; a dyn á vo clav gorweiddiawg, o vriw, neu vrâth, neu glevyd anianawl arall, hyd na allai ddilyod, nac ar varch, nac ar draed; a dyn á vo mewn caethiwed carchar: a hevyd dyn á vo mewn lluydd arglwydd; canys penav gwasanaeth tîr yw mewn lluydd, o raid neu uvylldawd; a hwnw y sydd bedwerydd achaws. DEWI BREVI.

Tri etivedd cyvreithawl y sydd yn nghyvraith nid ynt gywiw yn ngwasanaeth y brenin, ac ni ddilyant gynnal tîr dan y brenin gwedi eu tadau: nid amgen, dall, a byddar, ac evrydd; o achaws na allant gwblâu gwasanaeth perthynawl i'r brenin o'i dir; a hyny o ddiffyg nerth corforawl, mewn dadlau, a lluyddau, a llawer o leodd ereill. Y dianav o'u clustau, a'u traed, a'u llygaid, ac eu bod hwynt anghyvreithawl, tîr eu tadau, gwedi eu tadan, á ennillant, herwydd cyvraith, gan y brenin yn hollowl, ac a'i cynnalliant yn berthynawl iddynt eu hunain, oni bydd i'r rhai anavus hyny etiveddion o'u cyrf. Or cyll perchen tîr ei lygaid, megis na welo, a'i glustau, megis na chlywo, neu ei draed, megis y bo evrydd, ni ddily ev gynnal tîr dan y brenin gwedi hyny, namyn or bydd etivedd iddo, neu gydetiveddion tîr, megis brodyr neu ereill, rhag difygiaw gwasanaeth i'r brenin o'i dir. Pwy bynag á gymero ddyled dyn anavus o dir, pryderu y dyn anavus á orvydd arno tra vo byw o vwyd a dillad tra vo byw.

Tri dyn á ellir eu llysu o'r unrhyw achwyson, nid amgen no galanasdra, a thirda, a gwreicdra: tyst, gwybyddiad, a lliwad cyvreithawl.

Tri pheth y sydd y dichon dyn golli ei ddadyl o'honynt, er daed vo y devnydd o

wir a chyvraith; sev ynt y tri hyny, llys cyn amser, a thyst ar vâch, a chadw gwedi gwrthawd.

Tri brodyr y dyly un o honynt drev ei dâd ac nis dyly y ddau ereill, ac yn ei hun-ram ac yn ei hun-dad o'r un gwr priawd, ac o'r un wraig briawd: sev yw yr un â'i ceif, dianav; sev yw o'r ddau ereill mud, arall yw clâw gwahan; sev fordd y diferir y clâw gwahan, am na henyw o'r byd; trydydd yw mud, canys anghwbyl yw o dawawd, ac ni ddily yntau vod yn vrawdwr; canys ni ellir cwbyl o anghwbyl, ac wrth hyny nid dyn yntau; ac am nad dyn ev, ni ddily vod yn vrawdwr.

Tri gwreiddyn anianawl y sydd i'r un gair cyvraith: gwirionedd, cydwybod, a dysg. Oni chyvladd y rhai hyny ni cheif cyvraith ei henw; gwirionedd yw gwreiddyn barn; cydwybod yw gwreiddyn cyvraniad; dysg yw gwreiddyn cynhebyrniad dadyl, a'i herbiniad annherfynadwy yw pob cyng-haws ni thervynr drwy y gwreiddyn hyny.

Tri perchenogaeth y sydd ar dir hyd ar amser, ac â vyddant gargychwyn, ac oes-odd y sydd iddynt: oes adeilad ar dir dyn arall undydd a blwyddyn a thri niwrnawd nawdd; oes estynawl hyd pan roddo ei vrait a'i ansawdd o'i law; oes gwrthriviad hyd pan y cymhELLO yr arglwydd i wellâu ei vrait a'i ansawdd: ac os gwrthyd, cauedig vydd cyvraith rhyngto ag ev yn un o'r moddion y mae i ddilyedawg golli ei dir. Sev yw gwrthriviad etivedd cysevin i gafel dadenhudd.

Tri goresgyn y sydd ni ddylir cafel mwynant o honynt: un yw goresgyn o anvodd; ail yw goresgyn heb wybod; trydydd yw goresgyn y bo ymrwym a phoen arno er hyd y bo ynddo, megis rhwymiad,¹ neu ysgriven arall. Ni chyll dyledawg ei dir er myned rhivedi o ddynion dros ben nawved âch, pei gallai wir-iaw vod llev treisig yn ol ar yr amserodd cyvreithawl; canys nid â hawl yn llwrw gwyddwaledd yn erbyn dilyedawg nes tervynu yr achwyson uchod.

Ni chynghain cwyn sevydlawg namyn o dri modd: sev yw y rhai hyny: o der-vydd i hawlwr ddevnyddiaw cwyn at swyddogion yr orsedd, ac yn y dydd cyntav galw plaid, ac na ddell yr hawlwr wrth ei alw; ac yno deisyv o'r amddifynwyr varn o ryddid, a'i varnu iddo; ac ar hyny yr hawlwr yn dyvod i'r orsedd, ac yn achwyn wrth yr arglwydd a'i swyddogion, vod yr iawn a dilyed yn dioberu o gyvraith cyn llithraw y dydd â rosoedd y brenin i rod-di

¹ "Obligation."

cyvraith; canys diodor yw pob peth ar gymaint ag y gwallocoedd yr hawlwr ei vyned dan ei gamlwrw; ac wrth hyny y dichawn yr hawlwr dystu i'r arglwydd nad ydyw yr amddifynwyr yn gwadu; ac yna y dichawn gwynaw yn sevydlawg. Ail modd y cynghain cwyn sevydlawg: o dervydd i hawlwr holi yn y llys dygynnull, a gwr y brenin yn eiste ar y llys hwnw, nid oes oed iddo i ateb; y dydd hwnw y dervydd y gwallgyvreithau a'r camddevodan, a gwan-gymydan; ac nid oes i amddifynwyr; canys mwy yw y dystoliaeth hōno nog oed. Trydydd lle y cynghain cwyn sevydlawg yw, pan adawo swyddawg ei wialen swydd yn y lle hwnw, ni osoded oed yn y gyv-raith hōno; canys y brenin â ddily ddang-aws gwialen ei swydd yn ddigam i bawb. DEWI BREVI I C.

Tair cyvlavan nid oes sarâed ynddynt: un yw dyrnawd mab cyn oed cyvreithawl pedair blwydd ar ddeg, a dyrnawd o eiddigedd cyvreithawl, a dyrnawd o anvoddau: y gwaed ar weli, â ddylir, a'r asgwrn twm, o bydd.

Tair diasban uwch advan y sydd: un yw dilyedawg am dir, gwedi bo yn ngwlad arall hyd yn mhen y nawved âch, a dawed o hono at yr arglwydd, a dodi diasbad ger ei vron am ei iawn a'i ddilyed, a govyn o'r arglwydd i'r hen awduriad a'i tyngant ei âch; canys y dilyedawg biau ddwyn ei âch yn eu blaen â henawduriad, gwedi yntau ei dyngu. Ac onis gwybyddant ar ddilyedawg yn govyn i'r arglwydd gwedi pallo i'r henawduriad o dyngu ei âch, ac yntau yn dwyn ei âch i'r tir a'r ddaiair ac i'r drev y henyw o heni, arglwydd â ddily rod-di y tir iddo, can ni thyngo yr henawduriad ei âch, gwedi y bo y rhyw ddyn hwnw y maes o'i wlad hyd yn mhen y nawved âch, ai ev o ddeol, ai o alanas, ai o râr arglwydd, ai o wystloriaeth; a'r nawved dyn hwn yn myned o briodawr yn anmhrìodawr, yna y gyvraith yn mynu ei gynnwys ar ei ddilyed: sev yw hyny, cymaint â'r gwr mwyaf â warchatwo yn yr oes y dël ev i'r tir: a hwnw â elwir yn ddiabdad uwch advan; ac ni wrandewir dyn o'r nawved âch allan. Ail yw mab uchelwr am ei alltudion, pan ymadawant ag ev heb wneuthur iawn iddo. Trydydd yw gwraig am ei gwr; can ni ddily cen-edyl gymeryd dilysdawd heb ei chēnad gwedi gwra.

Tri pheth ni chain: hoced mewn llw, esgus yn ughyfes, ac ymddiried i hireinoes.

Tri dyn â ddiane heb vod yn eneid-vaddeu am lediad cyvaddev: ysgolâig

coronawg, ni ddylir am ei ledrad cyntav namyn ei ddiurddaw a'i ellwng yn lleyg; ail yw mab cyn ei vnyed yn bedair blwydd ar ddeg; trydydd yw dyn anghyviaith, ni wypo gyvraith wlad a'i devawd, hyd yn mhen tridiau a theirmos. DEWI BREVI.

Tri dygyn goll cenedyl: cyntav yw o honynt, bei darfa i vod mab ar arddelw y tād yn vāb dyoddev, a lladd dyn o hono gelain, a meichau o genedyl y tād hwnw ar yr alanas drosto; a gwedi hyny ei ddwyn o'i vam i dād arall, a dawed o'r genedyl à ryladder eu cār i ovyn ei alanas i'r genedyl à ryveichiasai ar yr alanas; a dywedyd o'r genedyl rhydwngadoedd y llovydd ohonei, ac na ddilyant hwy dalu galanas, namyn dros gār iddynt; ac nad oedd gār hwnw iddynt hwy, y gwr à ddywbwyd o'u plaid; ac oddyna dyvod y genedyl i ovyn galanas i'r lle y dathoedd y llovydd, a dywedyd o'r genedyl, na wnaeth ev ddim cam, er pan oedd ev gār iddynt hwy; ac na ddilynt hwy wneuthur dim iawn, namyn dros y cam à wnēl ev yn gār iddynt hwy; ac yna herwydd y ddau acco y dywed cyvraith, talwys à vechniwys: sev yw hyny, talu o'r neb à ryvechuiwys yn gwbyl, cyd boynt gwirion am ei veichau a'i dāl. Yr ail yw, bei darfa i damchweinaw meichau ar alanas dros y llovydd, a bod un geinawg yn ōl heb dalu, ac am hyny lladd y llovydd, cyvraith à ddywed, na ddylir nac edryd yr alanas drachevyn, na dim amdano yntau; can ni thaloedd ev gwbyl; ac ni ellir cwbyl o anghwbyl. Trydydd yw, bei darfa i cyswynaw dyn o ladd arall, ac nad ymarddelwo yntau o wād ar y llwon y dylyai, ac esgaelysu ei genedyl, a bocsachu am y gyvlavan; cyvraith à ddywed, o hyny allan na ddilyd cymeryd gwād ganto; can ni ddechreuws gymeryd arddelw ar wād: sev oedd hyny anvon at ei genedyl, ac at yr arglwydd: ac am golli da y gelwir yn ddygyn goll cenedyl.

Tri gwarthrudd celain: cyntav yw lladd celain; a'r ail ysbeilaw; a'r drydedd govyn py gelain yw hon, a gwān gwth ynddi. Am y tri hyny y telir sarāed. Am y cyntav sarāed heb ddychavel; ac am y ddau ereill y dygwydd y traian i'r llawr: sev achaws yw na ddylir arddychavel ar y sarāed gyntav, wrth na liwir er à sarāer dros waith y cyntav; a llyma yr achaws y gostwng y ddwy sarāed gyntav, wrth vod yn llai gwarthrudd y marw no'r byw.

Tri argau gwaed: gwaed hyd ran, a gwaed hyd gwl, a gwaed hyd lawr; sev yw hyny, gwaed hyd wyneb, gwaed hyd

ddillad, a gwaed à reto hyd lawr. Am y gwaed diwedddav, can ni chwyner amdano, yr arglwydd à ddily ymherw, wrth waedlydu ei dir a'i ddaiar; ac sev yw maint cosp am hyny, pedair ar hugaint am y gwaed, a phunt am waedlydiaw y tīr.

Tri gwaed ni ddiwycir: gwaed o ben crach, gwaed trwyn, a gwaed o graith tra vo agored. Sev achaws na ddiwygir y gwaedau hyny, wrth vod yn anianawl gantynt redeg bob amser.

Tair craith ogyvarch: craith ar wyneb, ac ar law, ac ar droed. Am y gyntav, gwerth gwaed, a gweli, a gogyvarch dair gwaith; am yr ail, gwerth gwaed, a gweli, a gogyvarch ddwy waith; am y drydedd, gwerth gwaed, a gweli, a gogyvarch un waith. Sev achaws y rhagora cosp am y gyntav, yn vwy nog am yr ail; am yr ail, yn vwy nog am y drydedd; canys, amlycach, ac anurddedicav, yw craith ar wyneb, nog ar law; ar law, nog ar droed; ac wrth hyny y dyrchav yr hon rhag y llall.

O dri modd y sarēir pob dyn: o gyvlavan arno, a bod gan ei wraig, a thōri nawdd gwedi as rhoddo. Sev achaws y diwygir sarāed gwr o vod gan ei wraig, yn vwy nog arall, am ei hanfod o alanasdra.

Tri mab ni ddily drev tād: mab efeiriad, mab clawr, a mab gwr à daler ei dir yn waed-dir. A llyna yr achaws nas dily mab y clawr, wrth ddarvod i Dduw ei ddethol, a gwahanu ei vaint i wrth iachweddawl. Sev val y mae hyny o vāb à gafo clawr gwedi y bo barnedig i glavyd; a mab à gafo efeiriad gwedi ydd urdder yn efeiriad.

Tri argau tervyn: braint, a chyngwarchadw, a phriodolder. Sev val y mae hyny, braint breiniawg a'i hargau rhag anvreiniawg ei dervyn; can ni ddily anvreiniawg dervynu ar dōr dyn à braint iddo; a hevyd priodawr, can ni ddily dervynu arno; ac hevyd hēn warchadw à argau dervyn, rhag un à vo iau nog ev. Cyd boed dau briodawr o gymeriad, a chyhyd eu gwarchadw ag unrhyw briodoriōn, ac na wypo henuriaid gwlad iawn dervyn rhyngtynt, rhāu yn ddau hanner à ddylir, herwydd cyvraith cyhydded.

Tair gorsedd gyvreithawl y sydd: gorsedd arglwydd, a gorsedd hon esgob, a hon abad: a'r tair hyny gwrogaeth gwyr; ac ni ddily gwr o un o honynt gwneuthur iawn, namyn yn ei orsedd ev ehun; oni bai ddamechweinaw i wr yr esgob wneuthur cam i'r arglwydd, neu wr yr arglwydd, yn ngorsedd yr esgob; neu wr yr abad yn un

o'r ddwy ereill. Pob un o'r rhai hyny gwnaed iawn lle gwnef y cam.

Tair gwanas gwystyl y sydd: law, a braich, ac ysgwydd. Sev achaws y gelwir y rhai hyny yn wanas gwystyl, can ni ddylir ar ni aller ei arwain yn un o'r tri lle hyny; onid yr hawlwr â'i myn, onid un peth, bod y ddylyed yn gymmaint ag na ellid gwystlaw amdano namyn peth mawr. Sev achaws na ddylyir hyny, wrth na ddylyir peth anghyvodedyn am ddylyed cychwyn.

Tri gwystyl gogymeriaid y sydd: o law mâch, ac o law cynnogyn, ac o arglwydd, neu wasanaethwr, am ddylyed addevedig, heb vâch arnei; a heb gadarn vâch, ac eisoes ei vod yn addevedig.

Tri gwystyl nid rhaid meichau ar eu dilyrwydd: gwystyl o law mâch, a gwystyl â ddyco yr hawlwr ar y mâch or na vyno gwasanaethu ei vechniaeth, a gwystyl o law arglwydd, neu wasanaethwr. Sev achaws yw nad rhaid mâch ar ddilyrwydd gwystyl o law mâch, neu o law yr arglwydd, can ni wata hyny o ddynion rywystlaw oc eu llaw, nac er chwant da, nac er peth arall: bei gwedynt gwystlaw hwnw, hwynt â ddylynt gwystlaw un arall. A llyna yr achaws nad rhaid mâch ar ddilyrwydd gwystyl a ddycer i ar vâch, canys o'i anvodd y dygir; ac os rhydd yntau o'i vodd, cymmered yr hawlwr vâch ganto ar ei ddilyrwydd, rhag gwadu ohono nas rhoddes.

Tri pheth nid rhaid mâch ar eu dilyrwydd: cynnysgaeth gan wraig, ac ennill meddyg gan glâv, a chyvarws gwr gan ei arglwydd.

Tri rhyw ddadenhudd y sydd, a'r tri hyny ni ddylir eu barnu namyn i'r mâb yn lle y tād: dadenhudd â'r ac eredig, a dadenhudd bwrn a baich, a dadenhudd cardd. Pwybyneg y barner dadenhudd o â'r ac eredig iddo, ev â ddyly eiste yn ddi-dwryv, dieniwed, heb ateb i neb, oni vo â'i gevyn ar ei ddâs, ac yna ateb. Pwybyneg y barner iddo ddadenhudd o vod tād yn cyvanneddu, a march a chàr ganto, ev â ddyly vod yn ddieniwed hyd yn mhen y nawved-dydd heb ateb, ac yn mhen y nawved-dydd cyvraith. Pwybyneg y barner iddo ddadenhudd o vod tād yn gyvreithawl â bwrn ac â baich ganto yn cyvanneddu, a ddyly vod yn ddi-dwryv, ddieniwed, hyd yn mhen y trydydd f'd heb ateb; ac yn mhen y trydydd f'd cyvraith.

Tri chàr gychwyn heb ad-ddychwel: mab â wato ei dād unwaith, neu â gymmero unwaith; pa un byneg â wnel, ni

ddyly ei adwneuthur; a'r ail yw dyn â êl unwaith yn gyvreithawl o briodolder, ni ddyly byth ddyvod drachevyn; a'r drydedd yw gwraig â el unwaith ei braint oddiwrth ei chenedyl yn gyvreithawl, ni ddyly ymchwelyd byth drachen yn mraint ei chenedyl. Sev achaws yw hyny, wrth nad adwna cyvraith â wnel; ac na ddylyir gwneuthur un o'r tri hyny namyn yn gyvreithawl.

Tri gorsav gwraig: cyntav, lle cysger genthi, hi â ddyly vod yno hyd yn mhen nawved-dydd; ail yw, lle desgaro ei gwr â hi, hi â ddyly vod yno hyd yn mhen nawved-dydd, i edrych â'i cyvreithawl ydd esgarwyd â hi, ac i vod yno ar ol y geinawg ddiweddar or â eiddiai; trydydd yw gwraig y bo marw ei gwr, hi â ddyly vod yno uwch ben ei haelwyd hyd yn mhen y nawved-dydd, ac oddyna ar ol y geinawg ddiweddar or â eiddiai.

Tair rhwyd brenin ynt, ei deulu, ac aswellt ei veirch, a'i re. Sev achaws yw, carcharawr â ddalo ei deulu, brenin bieu-vydd; ac anivel â ddaler ar aswellt ei veirch, pedair ceinawg cyvraith o hono; ac velly march â ddaler ar ei re, ev a ddyly pedair ceinawg cyvraith o hono.

Tair rhwyd mab uchelwr: aswellt ei veirch, a'i genvaint voch, a'i re. Ac o cheif anivel ni bo ei eiddo yn aswellt ei veirch, neu ar ei re, neu ar genvaint ei voch, unrhyw gosp y sydd iddo ag â vo i'r brenin.

Tair rhwyd mab aillt: ei braidd wartheg, a'i voch, a'i hendrev. O cheif anivel ni bo eiddo ei hun ar ei braidd wartheg, ev a geif bedair ceinawg gota o hono; ac enivel â gafai yn ei hendrev, neu yn mblith ei voch, ev a ddyly bedair ceinawg gota o hono.

Tri chynghawawg cyvraith: rhaniad galanas, a gwerth tai a dodrevyn, a dadyl mâch a chynnogyn. Sev achaws y gelwir y tri hyny yn gynghawawg cyvraith, rhag anhawed eu dwyn ar gôv ac ethrylith.

Tri mud gorsedd: mâch, ac ynad, ac arglwydd; sev achaws y gelwir hwynt yn rudion gorsedd, wrth vod amser i bob un onaddynt y dylai vod yn vud: mâch, o'r pan eler yn nghyvreith am ei vechni ni ddyly ateb, namyn gwedi govyno yr ynad ai mâch ai nad mâch; a'r ynad hevyd, nid rhaid iddo ateb oni vo rhaid iddo ados-parthu o'i ben; ac arglwydd hevyd, nid rhaid iddo vod yn rhaglavar: ac wrth hyny y gelwir yn dri mud gorsedd.

Tri aryv cyvreithawl, cledddy, afgwaew, a bwa â deuddeg saeth. Gwerth cledddy

gwynsaid pedair ar ugaint; or bydd breulif un ar bymtheg; o bydd grymsaid deuddeg ceinawg; gwerth pob un o'r ddau ereill pedair ceinawg.

Tair helynt rydd y sydd: llewynawg, a dyvrgi, a haid wenyn. Sev achaws y mae y tri hyny yn rhydd, wrth eu bod yn dri treileidig enivel ac na wastadant yn un lle rhagor ar ei gilydd.

Tair asgavaeth milgi: ysgyvarnawg, iwrch, a llewynawg. Sev achaws y gelwir y rhai hyny yn asgavaethau milgi, canys y cyntav a'u coto bienydd; onid un peth, cyvarvod cwn y brenin neu gwn yr arglwydd a'r llwdyn à gyvotai gwn mab uchelwr: pwybyneg hagen à gyvodai un o'r tri enivel a'i asgyvaetha o'i vilgi, ev a'i pieuydd.

Tri enivel cymmaint gwerth eu troed a'u henaidd: march, a hebawg, a milgi. Sev achaws yw hyny, canys hydroed yw pob un o honynt; ac enivel diwyn ac allo bydd gwedi na aller arver o honynt; ac arver o bob un o honynt y sydd o'i draed; ac wrth hyny y mae cymmaint gwerth troed pob un o honynt à gwerth ei enaid, pob un o'r tri hyny.

Tair sarâd ni ddiwygir: hon à gafo mab gan ei dâd, a'r hon à gafo gwraig gan ei gwr am un o'r tri achaws cyvreithawl, a sarâd gwr gan ei arglwydd.

Tri achaws y sydd y dylly gwr vaeddu ei wraig: o unaw meyll ar ei varv, ac am gyvlavanu arno, ac na gafel gwr arall genthi. Os maedd yntau amgen no hyny, can cymerth ei ddwyn yn ei law ev ei hun ni ddily iawn.

Tri lle y rhan cyvraith yn ddeuhanner: cyntav, o damchweinai vod dilyed a mäch arno, a gadaw o'r cynnogyn ei wlâd, y mäch à ddily dalu banner y ddilyed, cyd bo gwirion, am beri o hono i'r hawlwr ei gredy; a'r ail yw, o damchweinai amryson am dervyn ar wyr yn unrhyw briodorian braint gwarchadw, ac na wypai henuriaid gwlad yr iawn dervyn rhyngthynt, rhannu yn ddeuhanner y ddilyed rhyngthynt; a'r trydydd yw, o damchweinai vod ynys rhwng dwy avon, ac na bai nes yr un no ei gilydd, eu rhannu yn ddeuhanner a ddilyant. Velly y mae cyvraith cyhydedd; sev yw cyhydedd, pob dadlau à hebrnyger yn gyhyd ac yn gystal.

Tair dirwy y sydd: dirwy ymladd, dirwy drais, dirwy ledrad. Am bob gweithred à wnel dyn ni hanfo o'r tri hyny, camlwrw a dâl amdano. Sev yw cosp am bob un o'r tri uchod tair punt; a mesur camlwrw yw naw ugaint.

Tair over groes: croes risg pren, a chroes à waharddo lwybyr, a chroes ni hebrnyger à llaw. Am yr un o'r tair hyny ni ddylir na diwyn na dial.

O dri achaws y dylir amobyr i wraig: o gywelogaeth cyhoeddawg, ar ni bo na rhodd nac estyn; ac o veichogi ac o rodd ac estyn, can ni bo cywelogaeth; llathruddiaeth hevyd ev à ddylir amobyr; ac eisoes ni henyw o un o'r tri achaws; sev achaws yw wrth ei hanvod o bob un o'r ddau, o rodd ac o gywelogaeth; canys pan aeth hi gan y gwr yn llathrudd, yna ydd ymroes hi ei hun i'r gwr: o hyny ydd henyw llathruddiaeth o rodd ac estyn: o gywelogaeth cyhoeddawg pan henyw; canys cyvraith à ddywed, can ni chysgo gwr gan wraig à ddyco yn llathrudd, oni chlymer gwr y tŷ vâch ganto ar ei hamobyr, taled ev ei hun yr amobyr.

Tri dyn à ddily dalu amobyr: y neb à vo roddiad arnei, a hithau ei hun, a'r hyn a ddywedasad ni uchod.

Tri dygiad a vydd ar vâb: un ei vam ar ei llowydd: a dygiad tâd neu genedyl yn y vameglwys; a'r trydydd ev ei hun, oni orddiwedd ei vam yn vyw, o gorddiweddasai ei vam yntau ei ddwyn, a'i vod yntau yn amheuedig, cyvraith a ddywed, na ddily ev ymddwyn, na chenedyl ei gymeryd; canys cyvraith a gydsynioedd gwybod o heni nad oedd vab y mab hwnw i'r tâd y tybygai ev ei vod yn vâb iddo; canys dug ei vam iddo, a hi yn gweled ei vod yn amheuedig.

Tri chymeriad a vydd ar vâb: un tavawd a'i gwata ac a'i cymer, ei dad ei hun yw hwnw; a'r ail yw, oni bydd byw y tâd, pencenedyl ar ei seithved o wyr, yn lle y tâd, gydag ev o'r genedyl; a'r trydydd yw, oni bai na thâd na phai canedyl, un gwr ar ugaint o'r genedyl a'i gwata ac a'i cymer; saith yn lle y tâd, saith yn lle y pencenedyl, a saith gyda'r pencenedyl: sev yw val y mae ei gymeryd o'r pencenedyl yn ei law, a'i roddi yn llaw y gwr hynav o'r gwyr; ac velly o hynav i hynav hyd ymhyn y seithved gwr hyny: nid oes nodiad arnaddynt, namyn eu bod yn genedyl or ni ddilynt rannu daiar ag ev. Un ansawdd à hyny y cymer: ac ynad a ddily varnu yr hwn a wnelont na'i wadu na'i gymeryd. Ac velly y mae cymeryd mab neu ei wadu. O darfai bod mab ar arddelw y tâd yn dyoddev, ac yn mywyd y tâd hwnw nas dyco ei vam iddo; cyvraith a ddywed na ddily y genedyl na'i gymeryd na'i wadu; canys gollyngwys hi yr amser y dylai ei ddwyn, os mynai; ac am hyny

y dywed cyvraith, na ellir dwyn mab i varw; namyn gallu ei ddwyn o'i vam i dâd arall, os myn; can ni ddug hwnw o'r blaen. Os hithau â'i dygasai hwnw, na da na drwg vai y tād, cyvraith â ddywed, na ddily ev gafel tād byth gwedi hyny, namyn hwnw; ac am hyny y dywed cyvraith, na ellir dwyn mab i varw.

Tair celvyddyd ni ddily mab taiawg eu dysgu, heb genad ei arglwydd: ysgoleig-dawd, a govaniaeth, a barddoniaeth. O damchweinai i vab taiawg ddyysgu un o'r tair hyny heb genad ei arglwydd, cyvraith â ddywed, na bydd ryddach no chynt; canys yn anghyvreithawl y dysgwys; ac nad oes anghyvreith â ddilyo ddyvod yn gyvraith; ac na ddilyant hwyntau wrth ddilyed mab uchelwr ymryddâu namyn o arddelw cyvreithawl; a phwybynag ni chafu arddelw cyvreithawl i ymryddâu, bid gaeth val cynt.

Tri pheth ni ddily taiawg eu gwerthu o bydd ar ei helw, mêl, a môch, a march ceillawg, heb genad ei arglwydd. Rhai a ddywed, os gwerth, y dily o'r gyvnewid ddyvod drachevyn, can nid oedd gyvreithawl y gwerthu; ac nad oedd yehydig dim â wnelid yn anghyvreithawl; eisoes mwyav a gadarnâa, na ddily ddyvod drachevyn, namyn o gwnathoedd y mab aillt gam, y dilyai ei arglwydd arno os mynai.

Tri phir raniad a vydd ar dir: rhan rhwng brodyr, adran rhwng cevnderw, a chyhydedd rhwng cyverdyr. Ni ddily na nai nac ewythr na rhannu nac adrannu na chyhydeddu; sev achaws yw hyny, or na orddiweddoedd ev ail rhan, ac na ddaeth ato yntau y rhan arall. Sev fordd oedd oedd hyny; os nai vab brawd vai ev i'r ewythr hwnw ni orddiweddoedd ev ei ran gyntav; sev oedd hōno rhan brodyr; ac na ddaeth ato yntau ran arall, oedd hōno adran cevnderw; ac velly y divernir y nai vab cevnderw, neu nai vab cyverderw. Ni ddily cafael ateb, namyn cyttir cenedyl, yr hyn â ddywedasam ni uchod a ddilyr o dir or â vai rhan gynt arno; tir rhydd hagen ev a ellir ei rannu â nai ac ewythr, ac ewythr a nai. O dervydd i ddyn mynu adran ag arall or â ddilyed, ev a ddily ddwyn yr avel â vu yn llaw y tād, bei damchweinai colli peth o wir a chyvraith o hyny; ac o achaws ei ddyvod yn annily ato, ac na wypai ei vod yn annily pan ddaethoedd ato.

Tair marw dystoliaeth y sydd: cyntav yw o honynt, o damchweinai i ddyn holi tir o âch ac edryd, o fordd arall, a dodi yn mhen tyston barnu o gyvreithau tād, neu

hendad, neu orhendad, a na bai â watai ei ddwyn ar y crair â vo yn llaw ynad ryataw oc y tadau gantynt hwy barnu cyvraith rhieni i neb y sydd yn holi y tir hwnw, neu o âch ac edryd ydd hawl, a'i ddodi yn mhen y tyston, yr unrhyw lw â ddaw ar y rhai hyny ag ar y rhai ereill uchod; ail yw olyn; trydydd yw rhye neu fos. O dervydd bod dyn â ryveddo cymeryd dedryd gan dyst yr hyd â welo, cyvraith â ddywed yn y lleodd hyny y dylir; canys peth tragwyddawl yw: ac wrth hyny y dily vrawd gyvreithawl barau yn hwy no'r neb â'i barno; wrth hyny y mwynêir tyston o edryd y neb â'i rhywelai; ac wrth nad er yr hyn â welsant eu hun â atebant, namyn yr hyn â ddewis y gwyr â vu varw gantynt; wrth hyny y gelwir yn farw dystoliaeth.

Tri llysiant y sydd ar dyston: tirdra, galanasdra, a charennydd nês. Gweicdra y sydd llys; ac wrth ei hanvod o genedlaeth galanasdra, ni rivir namyn tri. Pwybynag â vyno lysu tyst o garennydd nês, ev a ddily ddwyn tyston eydgenedyl; can ni ddily estrawn ddwyn câr i neb, ac ni ddily ddwyn ei garennydd.

Tri pheth â rhwng dyn a thalu damdwng: cadw cyn coll, a geni a meithrin, ac arwaesav. Sev val y mae cadw cyn coll, gwedi adwaeno y colledig yr amser y colles yr eiddo, cafel o'r amddifynwr ceid-waid ar vod y da hwnw ganto ev yn ei berchenogaeth ev cyn no'r amser hwnw: sev yw hyny cymodawg uwchlaw y drws, ac arall islaw y drws; or cefir hyny, digawn yw; ac oni chefir, advered i'r perchen yr eiddo.

Tri pheth ni ddilyr eu damdwng: eig heb groen, ac ariant heb lestyr, ac yd or â el i ar ysgub. Sev val y mae hyny, o chollai ddyn enivel byw, ac na orddiwedda i y dyn lle bai ei dyb, namyn eig heb groen, cyvraith a ddywed na ddily dyn ddamdwng anivel gwelw. A'r ail yw ariant heb lestyr â gollo dyn, ni ddily ei ddamdwng; canys unrhyw vydd pob ariant a'i gilydd: os collai yntau yn y llestyr, herwydd baint y llestyr y dily ddamdwng. Trydydd yw bei collai ddyn yd ar ei golovyn, cyvraith a ddywed, na ddily ev ei ddamdwng, namyn ei gyvryw ag â gollo.

Tri chanlyn diwall y sydd: canlyn cwyn hyd ar rwym, canlyn rhwym hyd ar varn, canlyn barn hyd ar dervyn. Deurwy ddiffy canlyn y sydd: un na chanlyn ddim; ail yw amryveilu o'r canlyn i'r llall.

Tri dyn herwydd cyvraith ni savant

wrth à wnelont: un yw dyn meddw; ail yw mab cyn ei bedair blwydd ar ddeg; trydydd yw dyn à gymheller o'i anvodd.

Tri braint y sydd i gynghellawr: braint castell, a braint amddifynblaid; a braint dyn disgyvraith. Sev achaws y mae braint castell iddo ev, carcharu à ddyco pan y myno; sev achaws y mae braint amddifynblaid iddo, am orvod arno ateb i orthrymder; sev achaws y mae braint dyn disgyvraith iddo ev, am nad oes i neb dasgu arno.

Tri dyn ni adwvwnêir dim or à ddywetont mewn llys: dall, a meddw, a byddar. Sev achaws yw, am nad gwneuthuredig dim or à wnelont yn nghyvraith.

Tri dyn à ddyly sarâed, ac ni ddylyant galanas: un yw, o dervydd tybiaw ar ddyn ladd arall, ac nas gwato, cyd boed gwirion, ac am hyny ei sarâu, ev à ddyly dâl sarâed, a pheï lleddid ni chai ddim; ail yw, o dervydd i ddyn dalu cwbyl o alanas, namyn un geinawg, ac am hyny ei sarâu, ev à ddyly dâl sarâed, a pheï lleddid ni chai ddim; trydydd yw caeth, nid oes alanas iddo, namyn talu ei werth, iddei arglwydd, mal gwerth llwdyn.

DOSPARTH CYVRAITH,

à dymwyd oc yr un llyvyr o Gyvreithiau Hywel Dda.

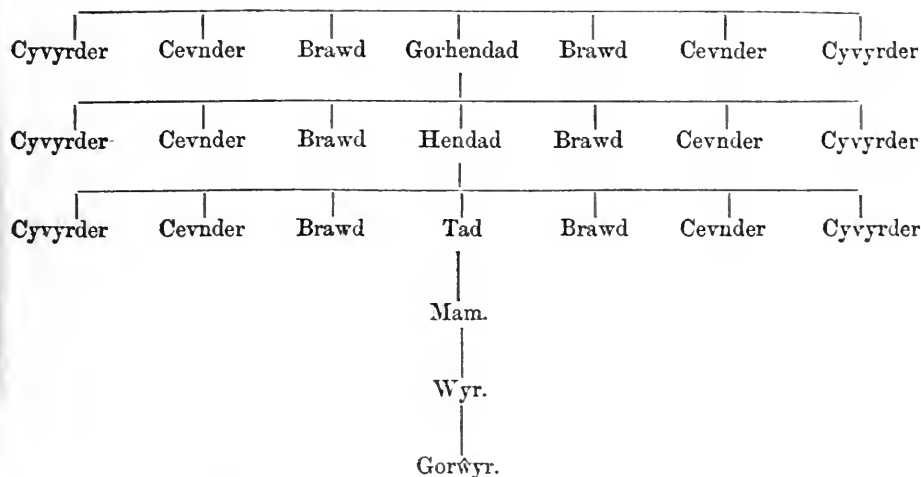
Pwybyneg à wnel avles iddo ei hun, neu ei etivedd, am dda cyfrôedig, neu anghyfrôedig, megis tîr a daiar, tra vo mab o vewn pedair blwydd ar ddeg, neu ddyn meddw, neu ddyn clâv, ni saiv neb rhyw amddifyn yn eu herbyn, pan ddelont, yn eu synwyr perfaith, i adovyn y ddadyl hòno ger bron brawdwr; neu yn erbyn eu hetiveddion, os am dir y byddai y gynhen. Canys dau ryw oed à vydd ar y gyvryw vâb hwnw; pan vo yn saith mlwydd o vewn yr oed hwnw, ni vydd plaid atebawl i neb, namyn o dair dadyl: o goddiant à wnel ev i arall, oddieithyr sarâed; ac o dir à ennill ev iddo ehun o le arall; ac o dir à holer iddo o ddadenhudd, ac o âch ac edryd; a hyny gan vod arfedawg fyddlawn, à roddo arglwydd iddo gwedi bo marw ei dâd: ac yna gyntav y dichawn dyngu: oed arall y sydd ar vâb, pan vo pedair blwydd ar ddeg; ac yno gyntav y dichawn roddi a gwerthu da cyvodedig ac anghyvodedig, ac y bydd dyn oed cwbyl iddo i sevyll yn nghyvraith gorsedd a barn, herwydd cyvraith gyfredin Cymru. DEWI BREVI.

Pedair allwedd yngneidiaeth y sydd: un yw mynych ovyn dy ddyysg, ail yw cadw genyd dy ddyysg à gefych; trydydd yw caru

ac ovni dy athraw; pedwerydd yw caru cywirdeb, a chasâu cam; a hyny er cariad Duw a'i ovn, a thremygu yr oes, o bydd heddyw, ni wyddost à vyddi evory; a hevyd cyvraith à ddywed, pan vo y tavawd yn barnu y bydd yr enaid yn crynu; ac wrth hyny, dau beth y sydd doethineb o gyvraith ynghyd; nid amgen, dysg a doethineb anianawl; ac wrth hyny y dywedir, ni bydd ynad neb er dysg, ac ni bydd ynad neb heb ddysg: sev yw hyny, er à ddysgo dyn, ni bydd ynad ev, oni bydd doethineb yn ei galon; ac er maint vo y doethineb anianawl, ni bydd ev ynad heb ddyysg. DEWI BREVI.

Mae yn nghyvraith Hywel hawl, a gwrthhawl, ac arhawl, ac arabhawl. Sev yw deall hyny, megis pei damchweinai i i ddyn werthu march i arall, trwy vechni, erbyn diwrnawd, ar gafel tâl, a chwynaw am ei werth; a dodi o'r amddifynwr yn erbyn yr hawlwr, am y march à brynasai, un o'r pyncau hyn, ai y ddera, ai y llynveirch, ai y du ysgyvaint, a bod yn llywygus; a dywedyd y dylai iddo yr hyn à varnai gyvraith iddo am yr hyn à ddotai yn ei erbyn o'r pyncau hyny; cyvraith à ddywed, na ddylir ylwyaiddo yr ateb hwnw; sev achaws, am ei bod yn withhawl, a bod cyvraith yn dywedyd, na ddilyir dodi gwrthhawl yn erbyn hawl. Sev yw deall arhawl, or damchweinai i ddyn venthyciaw march, neu beth arall, gan ddyn, a chyn dawed y march adrev at ei berchen, cyvodi hawl o arall ar y march yn llaw benthyciwr, a gwneuthur rhyw dâl o dda i'r neb à i holai; ai rhoddi meichau ar y march i'r neb à holai, mewn diwrnawd, oni chafai warant amdano; a gwedi hyny dawed at y neb à'i benfygiawdd iddo, a ceisiaw ganto ddawed i warantu y march iddo, neu dalu y da i'r benfygiwr à daliesai i'r neb a holysai y march iddo, ni ddyly y neb à roes y march i venthyg vynyed i warantu iddo, na thalu neb rhyw dda i'r benfygiwr, am luniaeth na masnach à wnelai benfygiwr yn absen y neb à roddasai y march yn menthyg; canys bod hyny yn arhawl ar y benthyg, a bod cyvraith yn dywedyd, pwybyneg à venthycio enivel, na dim arall, y dily ddawed adrev heb hawl a heb arhawl drachevyn arnynt. Deall arabhawl yw, pei damchweinai i ddyn govyn a holi peth à ddarfai ei dderbynu yn y blaen drwy dervyn cyvreithawl, ni ddyly; canys arabedd mawr a gwatwar y geilw cyvraith gwynaw am y rhyw hawl hòno mwy, ac ni wrandewir byth. DEWI BREVI.

CYFRAITH ACH.

Y fugyr uchod á ddengys i ddyn wybod dosbarth a synwyr ar ei rieni, a'i gydetiveddion, a'i blant : canys rhieni dyn yw ei dád, a'i hendad, a'i orhendad; cydetiveddion ynt brëdyr, a chevndyr, a chyvyrdyr; etiveddion i ddyn yw y rhai à hanfo o'i gorf; megis mab, a gwyr, a gorwyr. Ac os cyvrwys vydd y dyn à vyro y fugyr enwedig uchod, pan vo marw dyn o un o'r tair ách o gorf y cyf cynnalawdyr yn ddietedd o'i gorf, ev à wyr pwy a ddylu cafael tir hwnw herwydd cyvraith; canys hyd y drydedd ách y mae priawd ran ar dir, yn llys cymwd neu gantrev, ac y gellir ei holi yn y gyvryw lys hño; ac ni ellir canlyn cwyn ách ac edryd y maes o lys dygynnull, lle bo brawdwr penadur o blaid y brenin yn eiste ac yn rhoi cyvraith, trwy vrait penaduriaeth y llys oruchel, heb neb rhyw ddyfys yn y gyvraith hño, na neb rhyw eisieu teilyngdawd na chyviawnder; canys serthain o bynciau à berthyn ar y llys oruchel i dervynu o'r rhai à gefir eu gwled rhag llaw yn ysgrivenedig yn amlycach; ac ni ellir eu tervynu yn llys cymwd neu gantrev, o herwydd amryeilon achwyson, val y cefir ei weled rhag llaw, o herwydd na ddylir tervynu nac arver o un rhan o awdurdawd y gyvraith yn ei gilydd, ond ei gadael megis y gosoded o'r dechreu; ac o herwydd hyny y mae yn rhaid i ddyn ddysgu a manoli ar ddosparth pob rhan o'r awdurdawd, val y tystiolaethir rhag llaw.

Pwybyneg à vyno gwybod beth yw cyvraith, ac ei rhānau, ac adnabod devnydd hawl, a pha wedd yr ateper i hawl a hyny ar ddeall a grym tair testyn o'r brawd-

lyvyr; nid amgen, tair rhan awdurdawd cyvraith, ac ar dri devnydd hawl, ac ar dri rhyw ateb y sydd yn y gyvraith; a'r llyvyr hwn à elwir gwyddor cyvraith Hywel Dda —Pwybyneg à vyno ddysgu cyvraith, rhaid vydd iddo wybod beth yw cyvraith. Canys cyvraith y sydd osodedigaeth gyv-iawn, wneuthuredig o gyvundeb y brenin a ei deyrnas, a deall y doethon i ddosparth cynhēnau amryson cyvrwg hawlwr ac amddifynwr, trwy gyvarnodedigaeth ped-war peth: arglwydd cyfredin, yngnad cadeiriawg, a dwy blaid gyndrychawl, ac yn nesav y gellid i wirionedd.

Gwedi gwypo dyn beth yw cyvraith, a phy sawl rhan awdurdawd y sydd, val y gallo ddeall pob rhan ar neilltu, a pheth a berthyn ar bob rhan; canys tair rhan yw yr awdurdawd; nid amgen, cyvraith llys benadur y brenin, a chyvraith y wlad, ac arver o bob un ohonynt—

Ar y rhan gyntav y perthyn amlycāu braint y brenin a'r vrenines, a'u hetiveddion, a holl swyddogion y llys benadur, a thervynu pynciau ni ellir eu tervynu mewn llys cymwd neu gantrev oddieithyr pynciau à osoded i'r llys dygynnull; nid amgen, un pwng ar bymtheg, yr hwn à gefir yn lle arall, yn Lladin, val y mae haws ei goelaw a'i weled yn ysgrivenedig.

Hysbys yw mai yn y llys benadur y tervynir amryson rhwng gwystyl a gwrth-wystyl, neu osodedigaeth barn, hyd pan dderchaver ger bron canonwyr; ac yna llys dygynnull bla, a thir gweithred, a rhybuchedd, a chyvarws; a phob tir à vo dan vrait y llys benadur, llys benadur a'i tervyna.

Llawer o bethau a ellid eu tervynu mewn llys cymwd neu gantrev, od unir yn y llys benadur am danynt, nid yw cyvraith yn cadw, hyd na aller tervynu yn y llŷs benadur, or cwynir yno am danynt; oddi-eithyr peth myriedig â orfo herwydd deall cyvraith ei ddwyn i'r llys i hanfo. Hevyd, tir â holer o âch ac edryd o'r priawd ran allan a ddylir ei dervynu yn y llys benadur. Ac hyd y drydedd âch ev a ddylir holi tir yn yr orsedd y hanfo y tir; megis rhwng brodyr a chevnderw a chyverderw; canys pob un o'r rhai hyny a wŷr ei ran briawdwr â ddylŷo ei gafel, o herwydd cyvraith: o hyny allan nid oes briawd ran ar dir, cyd bont briodorian; am hyny y soded herwydd cyvraith y'rhyw ddadyl hōno wrth y llys benadur; canys cwyn goruchel y gelwir hwnw, o herwydd deall y doethon.

Llyma yr achaws na ellir tervynu cwyn âch ac edryd, o'r drydedd âch allan, yn llys cymwd neu gantrev; am na ellir canlyn cwyn âch ac edryd, eithyr ar welygordd o gydgeraint, i'r neb â holo y tir, ac â vont yn cynnal y tir hwnw trwy yr un rhyw gyf cynnalawdwr y bo yntau yn holi rhan gyda hwy o'i blegid, ac yn gallel arwain ei âch yn ddiiddifoddedig, trwy dwng henuriaid gwlad hyd ato, ac nad el tair gwaith ar gogail. A rhag damchweinaw y rhyw dir hwnw mewn amryveilon gynghelloriaethau gwedi rhānu rhwng y welygordd, a dyvod rhan rhai o'r welygordd mewn rhyw rai o'r cynghelloriaethau, a rhan ereill mewn rhyw rai ereill o'r cynghelloriaethau, val na ellid eu cafel dan lŷs cymwd neu gantrev, y gosoded y rhyw ddadyl hōno wrth y llys benadur; mal y gellir cymhell pawb o'r welygordd drwy rym un cwyn cysylltedig i gyd-ateb i'r neb a'u holai; can ni cynghain cwynaw o orsedd i orsedd am un devnydd; na chwynaw rhag un dyn, neu ddau, neu dri, cwyn âch ac edryd o'r drydedd âch allan, gan vod mwy o'r welygordd yn cynnal y tir yn eu herbyn. Sev achaws yw hyny, ev ddamchweinai vod etiveddiaeth o dir gwedi disgyn mewn mân rānu rhwng deugaint neu driugaint o gyd-ddilyedogion, a bod un o'r welygordd, ev a'i dād, a'i hendad, a'i orhendad, y maes o'r wlad heb gafel rhan, os hwnw a ddelai a holi un o'r welygordd ar neilltu, od ennillai ev ddim, yno ev a gafai gystal â hwnw, er maint â vai yn ei law; canys, lle ni bo priawd ran ar dir, ni ddily priodwr ragor â'i gilydd; ac velly yr ai ev ehunan yn yr hanner o'r holl etiveddiaeth, lle ni ddilyai ev, o herwydd cyvraith, namyn cynmaint ag un o'r cyvrivedi â vai

yn cynnal y tir yn ei erbyn; ac wrth hyny y gosoded yr hawl hōno wrth y llys benadur, lle y gellir cymhell pawb i gyd ateb. Ac os ennill a wnelai ev, yno rhoddi cynnwys iddo ev gyda hwynt: sev vyddai hyny cymmeint ag un o'r cyvrivedi â vai yn cynnal y tir yn ei erbyn. Eithyr o darfai i un wneuthur adail neu lavur arall cyvreithawl, na chychwynnai erddo oddiarno, o dichawn ddangaws tu athal iddo yn lle arall cystal â'i le yntau, ped vai heb y llavur cyvreithawl arno; ac onis dichawn, rhaid vydd ei gynnwys yno, eithyr gwnethur iawn am yr adail ar llavur â wnathoeddid ar y tir o'r blaen; canys y trydydd prid ar dir yw llavur cyvreithawl â wneler ar dir, y bo gwell y tir erddo; a hyny a ddily ev ei dalu, o cheif ei ran heb gwyn, megis y dily dalu gobyr gwarchadw.

O dervydd tybgygu gallael o wrawd, neu gevnderw, neu gyverderw, neu gyd-ddilyedawg arall, holi cyvran o dir o'i gyd-ddilyedawg, trwy gamoresgyn, nis dichawn o herwydd cyvraith. Sev achaws, am na ellir, trwy gamoresgyn, eithyr ennill cwbyl, neu golli cwbyl, eithyr yn un lle, pan ddisgyno anddilyedawg yn briodwr ar dir, a dyvod dilyedawg diddifoddedig ei briodolder i holi hwnw, ni ellir gwrthladd y priodwr o'i ddilyed; am na ddifoddes ei briodolder; na gyru y llall y maes, am ei ddisgyn yn briodwr: a llyna yr un lle y cefir cyvran trwy gwyn camoresgyn. Os y dilyedawg a oddev yr anddilyedawg i gynnal tir yn ei erbyn, drwy dair oes rhieni o bob parth, yn un orsedd cymwd neu gantrev ag ev, ni wrandewir y dilyedawg gwedi hyny; canys argauedigaeth dragwyddawl yw. Os yntau a vydd mewn gwlad arall, o achwyson cyvreithawl, pa amser bynag y dêl, o vewn y nawved dyn, ev a wrandewir, ac a roddir cynnwys iddo, val y dywesbwyd o'r blaen.

A llyna dalym o bynciau â berthyn ar y rhan gyntaf o awdurdawd cyvraith.

Ar yr ail rhan o'r awdurdawd yr amlycŷr y gyvraith osodedig â osoded rhwng y brenin a gwy'r deyrnas, a rhwng pob rhai o'r rhai hyny a'u cilydd; ac yn hōno y mae tair colovyn cyvraith, a gwerth gwyllt a dôv, y rhai y harvero dynion o honynt, a chyvraith tir a daiar, a theithi mäch a chynnogyn, a devodau cyvreithawl, a llawer o bynciau ereill, val y mae y brawdlyvyr yn eu dangaws; a'r rhai hyny oll a orrydd eu gwybod, a'u deallu yn llwyr, ac yn vanol, cyn bo teilwng dyn yn wrawdwr mewn cyvraith.

Yn y drydedd ran o'r awdurdawd y mae rhan o bob un o'r ddwy gyvraith; o gyvraith y llys ac o gyvraith y wlad, yr hwn a elwir yn arver cyvraith. Ac yn y rhan hŏno y mae amser i ddechreu amryveilon holion; val nawved dydd mai neu ragvyr, am dir a daiar o âch ac edryd; neu at ovyn dadyl ebrvvygedig; a chynnal amser i dystu, neu i alw gwybyddiaid, neu eu llysu, neu eu gwrthneu; neu amser ymwystlaw a barn. A'r rhan hŏno a ddengys cadw modd pob dadyl rhag gwallawgair, neu anhysbysrwydd, neu lithraw amser; a hyny drwy ymhawl, val y dewiso gwyr y llŷs a'r brawdwy, a'u gair tra gair, a'u gwers tra gwers.

Gwedi y gwelo dyn bob rhan o hwn ar neilltu, a phob testyn yn mhob rhan, a phob gair yn mhob testyn, haws vydd iddo ddeallu cyvraith; canys ni wyr cyvraith onid y neb â wypo ei deallu. Gwedi gwypo ev hyny oll, yna y mae iddo ev wybod gwneuthur hawl ac ateb.

Pwybynag â vno gwneuthur hawl, rhaid vydd iddo wybod by sawl devnydd hawl y sydd. Canys tri devnydd hawl y sydd: golwg, a gair, a gweithred. Er bod golwg a gair a gweithred yn dri devnydd hawl, nid ydyw cyvraith yn dywedyd fod pob golwg a phob gair a pob gweithred yn ddevnydd hawl; wrth hyny rhaid yw gwybod pa rai y sydd ddevnydd hawl, a pha rai nid ydyw.

Ac yn gyntav am yr olwg y mynegir, val y mae yn y brawdlyvyr yn dywedyd, tair golwg a ddygir yn nghyvraith: golwg tyst o'i dystoliaeth, a golwg mynegwr o'i vynag, a golwg llygatyrydd celus, am ladd, neu losg, neu ledrad. Sev modd y deallir hyny: pan holo dyn beth i arall trwy wybyddiaid, y gwybyddiaid hyny a eilw cyvraith yn dyston yn y lle hwnw; canys pwybynag a allo ddwyn tystoliaeth, iawn yw ei alw yn dyst; a chyvraith a ddywed y dichawn gwybyddiaid ddwyn tystoliaeth yn erbyn gwâd ac amddifyn; ac y dichawn ddwyn tystoliaeth am â vu cyn ymhawl; a chydâ hyny, y dichawn ddwyn tystoliaeth yn llawer lle; ac wrth hyny y gellir eu galw hwyntau yn dyston. A phan dyngo y rhyw dyst hwnw, rhaid vydd iddo dyngu gwybod a gweled yr hyn â dyngo, val y dywed cyvraith; canys llw gwybyddiad yw tyngu gwybod a gweled yr hwn â dyngo. A llyna ollwng tyst o'i dystoliaeth; achaws trwy ei dystoliaeth ev am yr hyn â welas y dyllynir yr hawl hŏno; velly y dywed cyvraith fod yn ddevnydd hawl ei olwg ev o'i dystoliaeth.

Llw tyst arall, megis tyst ar wallawgair, yw tystu iddo gynt yr hyn y bo yn ei dyngu.

Ail yw golwg mynagiad o'i vynag; sev modd y deallir hyny: o dygir da yn lledrad rhag dyn, a'i wadu o'r llovyrydd, a dyvod y colledig a mynagwr ganto, a lliwaw ar y llovyrydd y lledrad; llw y mynagwr hwnw yw tyngu gwybod a gweled ar y llovyrydd y lledrad; a hwnw yw golwg mynagiad o'i vynag; ac o rym yr olwg hŏno y dyllynir yr hawl ar y llovyrydd, ac y gyrrir danraith gwlad; ac am hyny y gelwir yn ddevnydd hawl; a hŏno yw yr ail olwg â ddygir yn nghyvraith.

Trydydd yw golwg llygatyrydd celus, am ladd, neu losg, neu ledrad; sev modd yw hyny: o dervydd i ddyn vod yn afeithiwr, drwy lygatyryddiaeth; megis gweled lladd dyn, gan ei oddev, devnydd hawl vydd i rieni y lladdedig hwnw, a'i gydetiveddion, ar yr afeithwr hwnw; canys iddynt hwy y telir tâl am afeithiau, a gwad am lovyddiaeth hevyd; ac iddynt, ac i'r genedyl, os holant, a chamlwrw i'r arglwydd; can nid oes am afaeth, heb weithred llaw neu droed, i'r arglwydd namyn camlwrw.

Ail devnydd hawl yw gair; canys tri gair celus y sydd: gair y bo gweli tavawd am dano, a gwallawgair mewn llŷs, a thavodryddiaeth, am ladd, neu losg, neu ledrad.

Sev modd yw hyny: or dywed un gair hagr wrth vrenin, devnydd hawl i'r brenin a vydd arno; canys ev ddyly talu camlwrw yn ddeuddyblyg iddo; neu or dywed un gair hagr wrth efeiriad brenin, yn un o'i dair gwyl arbenig, neu yn darllen llythyr, neu yn ysgrivenu rhag bron y brenin; ac i vrawdwr, pan ymwystler yn ei erbyn am ei iawn varn, os ev a'i cadarnâa; devnydd hawl vydd i'r brawdwr arno; canys ev a ddyly dalu sarâed iddo: hevyd ev a ddywedir y dily y brenin gosbam air hagr â ddyweto dyn parth a'r llall mewn egwys, mewn mynwent, ac mewn gorsedd gyvreithawl; devnydd hawl vydd i'r brenin arno o gamlwrw, cyd ni chafu y neb y dyweter wrtho ddim iawn.

Ail gair celus yw gwallawgair mewn llŷs; a hyny vydd o'r tri modd hyn: gair gwall yn holi, o'r rhwyv neu eiseu; gair gwall yn amddifyn o'r rhwyv neu eiseu; a gair gwall yn gwadu. O'r cyntav y cyll hawlwr ei hawl o'r â berthyno wrth y gair, or dygir tyston yn ei erbyn, ac ni chyll gamlwrw; can nid oes gwynau celus eithyr tri: o'r ail neu o'r trydydd y cyll amddifynwr gamlwrw, a dirwyn yr hawl or â

berthyno wrth y gair y tystwyd o'i wall; a devnydd hawl à vydd i'r brenin o gamlwrw arno. Sev yw deall gair rhwyv, dywedyd mwy no mesur y gyvraith; deall gair eiseu yw dywedyd llai no mesur y gyvraith.

Trydydd gair celus yw tavodryddiaeth, am ladd, neu losg, neu ledrad; sev modd yw hyny: o dervydd i ddyn, drwy gyd-synied, vynegi i'r llovydd ba le bai y dyn à leddid, a'i gyfelybion yntau, devnydd hawl a vydd i rieni y lladdedig hwnw, a'i gydetiveddion, ar yr afeithiwr hwnw; canys iddynt hwy y telir tâl am afeithau, a gwâd am lovryddiaeth hevyd iddynt, ac i'r genedyl hevyd, os holant. Rhai a ddywed, na ddyly cenedyl dâl dros afeithau; canys na ddyly cenedyl namyn tâl galanas a thâl sarâed; ac na henyw arian diwad o un o'r rhai hyny: cyvraith a ddywed, mai i rieni a chydetiveddion y lladdedig y telir tâl am afeithau à voynt gyvaddev: hevyd, cyvraith a ddywed, holl afeithau gweithred, o afeithau galanas, neu losg, neu ledrad, dirwys vydd pob un o honynt: tavodryddiaeth, a llygadryddiaeth, heb weithred llaw neu droed, camlyrys vydd y neb à'u gwnel. Tâl dros afeithau galanas addevedig, i rieni a chydetiveddion y lladdedig y telir o gyvraith, or cwynant amdano. Ac iddynt hwy, ac i'r genedyl hevyd, y dylir talu y rhaith i wadu llovyddiaeth, neu dalu galanas iddynt.

Trydydd devnydd hawl yw gweithred; ac er bod cyvraith yn dywedyd vod gweithred yn ddevnydd hawl, nid ydyw cyvraith yn galled dangaws na mynegi by sawl gweithred y sydd devnydd hawl; namyn pob gweithred à wneler yn erbyn cyvraith, devnydd hawl yw i'r neb y gwneler gweithred iddo ar y neb a'i gwnelo; megis trais, lledrad, ac anghyvarch, a'r cyfelybion; oddieithyr gweithred ci cynddeiriawg, a'i gyfelybion. Hevyd y mae tri gweithred ar braww i'r neb a'i dylyo, megis y dywed cyvraith yn y brawdlyvyr am lavur cyvreithawl, neu anghyvreithawl, à wneler am dîr, a'i gyfelybion.

Gwedi gwypo dyn by sawl devnydd hawl y sydd, rhaid vydd iddo wybod pa vodd yr holir, a pha vodd yr atebir; canys o bedwar gair a'u perthynasau y holir, ac o dri gair yr atebir. Sev ynt y pedwar gair y holir, nid amgen: Pwy à holych, beth à holych, pa vaint à holych, a pha amser y holych. Gwedi gwypo dyn hyny, rhaid vydd iddo wybod beth a berthyn wrth bob gair ar neilltu. Wrth y gair cyntav, nid amgen, Pwy à holych, y perthyn hen-

wi henw priodawl yr hawlwr, a henw priodawl yr amddifynwyr. Hevyd py at y bodd gwyn; megis wrth swyddogion yr orsedd hōno, neu wrth gynghellawr; megis hyn, Namyn Ithel ab Cyvnerth, cyn-drychawl yn canlyn cwyn wrth swyddogion yr orsedd hon; (ac o myn dywedyd, yn bēnav swyddawg, wrth y cynghellawr, neu wrth y dystain, os yn y llŷs dygynnull y bydd; ac onis myn, nid oes na gwall nac eiseu, er na ddyweter) rhag Tudyr ab Gronwyy ynghyfleu amddifynblaid. Hyny a berthyn wrth y gair cyntav o'r hawl; wrth yr ail gair, nid amgen, Beth à holych, y perthyn henwi pa fordd yth wahanwyd o'th da: ai o drais, ai o ledrad, ai o anghyvarch, ai o lôg, ai o adneuaeth, ai o venfyg, ai by argywedd bynag à wneler it', neu ar dy eiddo; a hevyd, pa ryw dda wynt; ai aniveilaid, ai aur, ai arian, ai dyledogaeth o dîr a daiar drwy un o'r dadenhuddiau, neu o gamoresgyn o un o'r tri, ai trwy ach ac edryd; os o lôg, neu adneu, neu venfyg, henwi pa ryw gadernid y sydd ar ei gafel drachevyn; neu os drwy gyvnewid, neu ammod, neu luniaeth arall, henwi pa ryw gadernid y sydd arnynt; megis hyn: Drwg ddevnydd ac achaws, nid amgen fodd vu, noc i'r Tudyr ddwyn march coch yn anghyvarch arno ev. A hyny a berthyn wrth yr ail gair. Wrth y trydydd gair y perthyn, nid amgen, Pa vaint à holych; sev yw hyny, os aniveilaid, mynegi pa rivedi à voynt, a pha deithi arnynt; os march, neu eidon, cyn ei gyvlaww deithi, mynegi ei oedran; os aur, neu arian, mynegi pa rivedi voynt; os argywedd, pa vaint, a pha vaint vo yr hawlwr; os am goed, pa rivedi voynt, a pha ryw goed voynt, ai derw, ai cyll, ai drain, ai pob un o honynt, ai coed ereill, os tîr a daiar, henwi pa rivedi o erwydd; a pha beth a ddylir dros yr eiddo, neu dros yr argywedd, ai arian cyvraith, ai arian cwtāon; megis hyn: Yr hwn varch oedd gyvlaww deithiawl, yr hwn a cilw cyvraith yn varch tom, ac a gywerthyddiai driugaint o'r ceinogau cwtāon. A hyny a berthyn wrth y trydydd gair. Wrth y pedwerydd gair, nid amgen, Pa amser y holych, y perthyn mynegi y dydd a'r vlywyddyn yth wahanwyd o'th eiddo, neu y gwnaethbwyd yr argywedd, neu yr ammod, neu y lluniaeth; neu os cyvnewid, pa ddydd, a pha le y bu; neu os llôg, neu adneu, neu venfyg, pa ddydd, a pha vlywyddyn y dylesid ei gafel drachevyn, neu dalu dros ei gyvnewid; os tîr, pa ddydd yth oresgynwyd ohono, a pha le y mae y tîr, a pha vaint y sydd iddo;

a mynegi pa un o'r tri diebryd yth dioberwyd o'th eiddo, neu yth argywedddwyd; a mynegi py ryw bersonoliaeth vo i'r hawlwr, neu i'r amddifynwr, yr amser y gwnaethbwyd yr anghyvraith. A hyny a berthyn wrth y pedwerydd gair o'r hawl; megis hyn, henw y dydd a'r vlwyddyn y gwnaeth ev yr anghyvarch: Dydd mawrth nesav gwyl Luc diwedddav à lithroedd yn y vlwyddyn hon, lle yr oedd y march, pan ddycbwyd dan vrait gwialen y gynghelloriaeth hon, ac à elwir Glan Marlais, a bod lthel yn berson cyvreithawl i ovyn; a Thudyr yn berson cyvreithawl i ateb; a bod cyvarch arno ev ar ddydd mawrth nesav yn ol calangauav, à lithroedd yn y vlwyddyn hon; a negydd vu, ac herwydd y negyddiaeth ei vod ev yn tynu yn un o'r tri diebryd, nid amgen, dwyn peth ar ddynd heb adver, a deisyv gwrtheb; ac o bydd neb ryveddo gosawd dydd cyvarch ar yr hawl, heb ei vod yn berthynas i un o'r pedwar gair rhwym, rhaid yw ei enwi; canys ni byddai diebrydig nes: ei vod yn annegydd, ac na ddoed brawd ar negyddiaeth, nes ei gyvarch; ac nad oes achaws hawl heb ddiebryd; ac wrth hyny, rhaid yw henwi y dydd cyvarch.

Gwedi y gwypo dyn pa vodd y holir, rhaid vydd iddo wybod pa vodd yr atebir; canys o dri gair yr atebir, o wâd, neu addev, neu amddifyn.

Am y gwâd cyntav y treithir. Tri rhyw wâd y sydd: gwadu oll y ddadyl à ddoter ar ddynd; a hòno à wedir drwy raith osodedig, heb na mwy na llaï. Ail yw addev rhan o ddadyl y ddrygweithred, a a gwadu cwbyl o'r gweithred; a hòno a wedir gan chwancâu rhaith osodedig; megis yn ngholovnu cyvraith am llovyddiaeth, hyn y dyngai degwyr a deugaint, gan wadu llovyddiaeth a'i hafeithau yn hollawl; yna y twng cant, neu ddeucant, neu drichant, gan wadu llovyddiaeth, ac addev afaeth: sev modd y gellir hyny, anhaws vydd credu y neb à addevo ran o ddadyl y ddrygweithred, no'r neb à wado y ddadyl oll; ac wrth hyny y chwancêir à vo wrth vrait yr hwn à addevo Trydydd yw addev rhan, a gwadu rhan arall, heb weithred ynddo; a hòno a wedir gan leïau rhaith osodedig; megis mewn mechni, llw mach ar seithved o'r dynion nesav i werth, gan wadu y vechni oll; yna y twng ev ehun, gan wadu rhan ac addev rhan arall o'i vechni; sev modd y deallir hyny: haws vydd ei gredu herwydd iddo addev rhan o'i vechni, no phei gwatai y cwbyl; canys rhag talu y gwedir; ac am hyny y

lleieir rhaith arno; ac herwydd nad oes drygweithred ynddi; cyfelyb i hyny, megis pei holai ddynd bunt i arall, ac addev o hono y lleill chweugaint, a gwadu chweugaint arall; yna y gwedir gan leïau rhaith osodedig; lle tyngai wythwyr a deugaint gan wadu punt, lanner y rhaith vydd eiseu am yr hyn à addevoedd; can nid oes gynghaws gan addev. Ac velly pob gwâd a vydd cwbyl wrtheb i'r neb a'i harddelwo, tan dalu cwbyl raith, ac à berthyno wrth vrait yr hyn à holer, na llw un dyn, na llw lliaws. Lle bo un tavawd yn gyru, ac arall yn gwadu, llw un dyn y sydd ddi-gawn i wadu hyny, ar amser gwrthdwng, lle perthyno; rhaith osodedig a'i gwata. Od enwir bangor ar yr hawl yn gadernid ei harchwiriaw, megis briduw, neu vechniaeth, neu wybyddiaid, ammodwyr, a'u cyfelybion; y rhai hyny oll drwy raith osodedig y gwedir pob un o honynt; a hyny herwydd braint y bangor à osoter i archwiraw yr hawl; ac nid o herwydd maint y ddyled yn y lle hwnw.

Ail gwrtheb yw amddifyn. Tri rhyw amddifyn y sydd: un yw, na wrtheber yn anamserawl i'r govynd. Sev modd y deallir hyny, nid amgen, cadw amser; megis y gallo archwiraw i ddedyrd gwlad; eithyr lle perthyno côv llÿs, nad oedd gollamser yr amser ei hamddifynwys, neu y gwadwys, neu y gwrthebwys yr hawl, megis na wrtheper cyn ei holi, neu na thalai wâd yn oed y gyvraith, neu nad amddifynai, cyn ateb i'r devnydd, neu na lysai, neu na wrthneu, neu nad ymwystlai yn amserawl, a'r cyfelybion; megis y dywed cyvraith yn ei harveron; canys cyvraith a ddywed vod yn rhaid cadw amser yn mhob peth. Ail yw amddifyn mal nad atepo byth i'r hawl; sev modd y deallir hyny, megis bei damchweinai wrtheb i hawl, gan allu provi, drwy un o'r tervynau uchod, vod gwall dadlwriaeth, à vai yn cyvladd â grym a devnydd y ddadyl o gwbyl, hyd na bai yn pwysaw ar vod dadyl nac arver dadlwriaeth, megis gwyddwaledd cywlad, neu arab hawl, neu hawl heb berchen, neu golli amser, megis y bai yn argauedigaeth dragwyddawl, a'i chyfelybion. Trydydd yw amddifyn gan ateb, mal na choller dim o yr hawl. Deall hyny yw, pan wrthepai amddifynwr gan dystu gwallawgair neu anhysbysrwydd ar hawlwr, oddieithyr colled tragwyddawl, neu dystu hawl dra blwyddyn, neu wrthlawl yn erbyn hawl, neu ovyn dyled cychwynawl yn y dyddiau deddvon, neu ovyn tîr a daiar yn amser caeth cyvraith, yr hyn a ddiagyn yn

argauedigaethau amserodd; ac yna y mae cênataëdig cyrchu cyvraith o newydd.

Ni chawu cyvraith rhwng dyn a'i dir dylyed yn llai ysbaid no thair oes rhieni o bob parth; a hyny yn dangneveddus. Sev yw tair oes rhieni, naw ugaint mlynedd; triugaint mlynedd yn mhob oes.

Amryveilion bethau gwiwgov oc yr un llyvyr.

Saith esgobdy y sydd yn Nyved: un yw Mynyw, yn eisteddva arbënic yn Nghymru; ail yw Llan Ismael; trydydd yw Llan Degeman; pedwerydd yw Llan Ussyllt; pymmed yw Llan Teilaw; chweched yw Llan Teulydawg; seithved, Llan Ceneu. Abadau Teilaw a Theulydawg, ac Ismael, a Degeman, a ddylyant vod yn llythyrwl urddon. Ebediw pob un o'r pedwar hyn, deuddeg punt; ac i arglwydd Dyved y telir; a'r neb à ddel yn eu lle á'i tál. Mynyw a ddyly vod yn rhydd o bob dylyed. Llan Ceneu, a Llan Ussyllt, a ddylyant eu bod yn rhydd o ebediw, can nid oes tîr iddynt. Y neb à wnel gwaed ar un o abadau yr eisteddvâu arbënic vry, taled iddo saith bunt, a golchyddes o'r genedyl, er gwaradwydd i'r genedyl, ac er cadw côv am y dial.

Pan symudawdd Hywel Dda gyvreithiau cyfredin Cymru o ddull Dynwal, tri llyvyr a osodes: un wrth ei lÿs benyddiawl breswyl iddo ei hun; a'r ail yn Ninevwr, o vrait Deheubarth; y trydydd yn Aberfraw, o vrait Gwynedd a Phowys. Amryval vreinnau a osodes i amryveilion lyfrau: a hevyd, yn Ngwynedd a Phowys un brawdwr swyddawg, a chyvraith pencenedyl, a chyvraith..... ac alltudion, a'r dadenhuddau byrion, a phraw y hawlwr, a dadyl ymwrthrym, ac oed wrth borth: ac ni osodes ev yn llyfrau Deheubarth un o hyny bynceau dywededigion: ac ev a wahanawdd amryveilion vreinnau i amryveilion dreydd, a chymydau, a chantrevodd rhagddywededigion. DEWI BREVI.

Pan adnewyddawdd Hywel Dda, brenin Cymru, gyvreithiau Cymru yn hollawl, ev a gadarnâodd amryveilion vreinnau i amryveilion ddynion o'i deyrnas ev. Ac yn gyntaf i bob arglwydd eglwysig, megis archesgob Mynyw, neu esgob, neu abad, y cenatâodd baint breninawl i gynnal dadleuodd ar eu lleygion, trwy gyvraith gyfredin Cymru. Gwedi hyny ev a genatâodd i bob pënaeth or à vai iddo gymwd, neu achwaneg, gynnal breninawl

lys peunyddiawl o swyddogion breiniawl yn y rhivedi y myno, megis iddo ei hunan; a baint i gynnal breninawl lÿs o ddadleuodd yn ei wlad ar ei uchelwr. A gwedi hyny ev a genatâodd i bob uchelwr or à vo yn cynnal ei dîr priodawl, dan ei arglwydd, vrait ei dîr, ac arglwyddiaw ei vileinaid, herwydd cydwedd ammodawl yn Neheubarth, a chaethiwed tragwyddawl yn Ngwynedd: taiogau y brenin a ddylir eu cynnal herwydd baint a chyvraith y daiawgdrev y boynt yn preswylaw ynddi; a hyny herwydd gwasanaeth y daiawgdrev. A gwedi hyny ev a genatâodd i bob dyn or à vai heb swydd vreninawl, neu vrait tîr iddo, y baint anianawl y ganed ynddo.

Llyma llyvyr o gyvraith à wnaeth Hywel Dda, yn y Tŷ Gwyn ar Dav yn Nyved, yr hwn y daeth yno o wys Hywel chwegwyr doethav o bob cymwd yn Nghymru o leygion; a saith ugaint baglawg, o archesgyb, ac esgyb, ac abadau, a phrioriaid; o ddoethion Cymru oll ev a wnaethlbwyd y deuddeg doethav ar neilltu, i wneuthur y gyvraith; a'r un ysgolaig hynotav o Gymru oll i ysgrivenu y gyvraith, ac i edrych rhag gwneuthur dim yn erbyn cyvraith eglwys na chyvraith yr amherawdyr. Llyma henwau y gwyr lleygion hyny.

Morgeneu Ynad.

Cyvnerth, ei vâb.

Gweiri vâb Cyviawn.

Gronwy vâb Moriddig.

Rhewydd Ynad.

Iddig Ynad.

Gwiberi Hen o Iscenain.

Gwrnerth Llwyd, ei vâb.

Meddwon ail Cerisg.

Gwgawn Dyved.

Bledrws vâb Bleiddyd.

Gwyn Vaer, y gwr oedd

berchenawg ar Lantavwin bioedd y tŷ y gwnaethlbwyd y gyvraith ynddo. A Blegewryd archdiagon Llandav a oedd yr ysgolaig; a doctor yn nghyvraith yr amherawdyr ac yn nghyvraith yr eglwys oedd ev.

Gwedi darvod gwneuthur y gyvraith oll, a'i hysgrivenu yn gwbyl, ev a aeth Hywel Dda, a theyrnedd o Gymru gydag ev, a Lambert esgob Mynyw, a Mordav esgob Bangor, a Chebur esgob Saint Assaph, a Blegewryd archdiagon Llandav, hyd at Anastacius hyd yn Rhuvain, i ddarllen y gyvraith, ac i edrych a oedd dim yn erbyn cyvraith Duw ohonei; ac am nad oedd

dim yn gwrthwynebu iddi, hi a deilyngwyd, ac a elwid yn gyvraith Hywel Dda o hyny allan.

Oedran yr Arglwydd Iesu Grist yr amser hwnw, naw cant mlynedd a phedair ar ddeg. A llyma y gwersau à wnaeth Blegewryd yn dystiolaeth ar hyny:

Explicit editus legib; liber bene fenit;
Qu'e regi scripcit Blaugoridus et quoq; fuit
Hweli turbe doctor' tunc legis in urbe
Cornando tunc iudice cotidiano

Rex dabat ad p'tem dexteram
Nam sum'at artem.

T. D. 282.

Sev oedd oed Crist pan aeth Hywel Dda vrenin i Ruvain i gadarnâu ei gyvreithiau, drwy.....awl veddiant, xiiii a lx c. mlynedd. Oed Crist xl a lx c. mlynedd pan vu varw Hywel Dda penav mohiant yr holl Brydeiniaid.

T. D. 258.

CYVREITHIAU HYWEL DDA

YN OL

HEN GYFYSGRIF

O RYDDO

YSGOL Y CYMRY YN LLUNDAIN.

In nomine Trino hoc opus incipio. Amen. Amen Amen.

HYGWEL DA MAB CADEL, ty-
6ysa6g CYBRU ol, a g6eles y Cybry yn
camarmeru o'r cyvreithiau ac y dyvyn6s ato
c6eg6yr o pob cymod yn y ty6ysogaet; y
ped6ar yn leygion, a'r dau yn yscol6igion.
Sev aca6s y dyvyn6yd yr yscol6igion rac
gosa6d o'r leygion dim a bai yn erpyn yr
yscertyr glân. Sev amser y daetant yno y
gara6ys; sev aca6s y daetant y gara6ys 6rt
dylyu o pa6b bod yn ia6n yn yr amser
glân h6n6, ac na g6nelynt cam yn amser
gleindid. Ac o cyd cycor a cydsyniedig-
aet y doetion a daetant yno, yr hen cyv-
reitiau a ystyriasant; a rai onadynt a
gada6sant i redeg, a rai a emend6asant, ac
ereil yn c6byl a dileasant, ac ereil o ne6yd
a gosodasant.

A g6edi honi onadynt y cyvreithiau a
barnasant eu cad6, Hyg6el a rodes ei a6-
durda6d idynt, ac a gorcymyn6s eu cad6
yn craf. A Hyg6el a'r doetion a buant y
cyd ag ev a gosodasant eu hebentit a'r hon
Cybry ol ar y neb ni cad6ai y cyvreithiau;
ac a gosodasant eu hebentit ar yr ygnad a
cymerai diobryd bra6d, ac ar yr arcl6yd a
ei rodai ido ar ni g6ypai tair colovyn cyv-
rait, a gw6ert g6ylt a dov, a pob pet or a
pertyn arnadynt or y mae raid i dynion
armer onadynt.

A'R LYS a cymyrt decreu, ac a gosodes
ped6arg6yr ar ugain o g6asanaetg6yr
yn lfs.

S6ydg6yr y Brenin.

Penteulu	Penhebogyd
Efeiriad	Bra6dg6i'lfs
Dystain	Peng6astra6d

G6as ystavel	Medyg
Bard teulu	Truliad
Gostegg6r	Drysa6r
Pencynyd	C6g
Medyd	Cang6ylyd

S6ydgwyr y brenines.

Dystain y brenines
Efeiriad y brenines
Peng6astra6d y brenines
G6as ystavel y brenines
La6mor6yn
Drysa6r y brenines
Cog y brenines
Cang6ylyd y brenines

Y s6ydogion a rivasam ni ucod di6edav
ar b6yd ynt.

Teirg6ait yn y bl6ydyn y dylyant y
ped6ar s6yda6g ar ugaint ucod cafael
her6yd cyvrait eu bretyng6isg y can y
brenin, ac eu lieing6isg y can y brenines:
nadolig, a pasc, a sulg6yn.

Y brenin a dyly rodi i'r brenines
traian a cafo o ennil o tir a daiar; ac y
mely g6asanaetg6yr y brenin a dylyant
traianu a g6asanaetg6yr y brenines.

G6ert y brenin y6 ei sar6ed teirg6ait.
Tair ford y g6neir sar6ed i'r brenin. Un
y6 pan torer ei na6d, pan rodo na6d i dŷn
a'i lad; aral y6, pan del dau brenin ar eu
cyd tervyn o aca6s ymarmol, ac yn g6ydy
dau brenin a'r deulu lad o g6r i'r nail g6r
i'r lal; trydyd y6 camarmeru o'i g6raig, a
hono a dercevir ar bod i hanner yn m6y.

Sar6ed brenin Aber Fra6, mal hyn y
telir: can bu6 6rt pob cantrev yn ei ar-
cl6ydiaet, a g6ialen aur cyhyd ag ev ehun,

a can brased â'i bys y bycan, a claêr aur cyvled â'i gôyneb, a can teôed ag eôin amaet a bo amaet sait blyned.

Ni telir aur namyn i brenin Aber Fraê.

Tair ford y sarêir y brenines: Un y6 tori y naôd a rodo; aral y6 ei taraô; y trydyd y6 cribdeiliaô pet â'i laô. A tryderan sarâed y brenin a telir idi hi am ei sarâed; a hyny heb aur heb ariant.

Y brenin a dyly bod yn ei cydymteitas un dyn ar pymteg ar ugain yn marcogaet: y pedêar sôydaôg ar ugain, a'r Jeudeg gwestai, heb ei teulu, â'i gôyrda, â'i gôeision, â'i cerdorion, â'i acanogion; a hyny a gelêir goscord y brenin.

Edlig y6 yr hôn â dyly gôledycu gôedi y brenin; ac a dyly bod yn anrydedusav gôedi y brenin a'r brenines. Ev a dyly bod yn mab, neu yn nai i'r brenin. Ei le yn y lfs y r6g yr osb a'r penhebogyd, yn c6cêedgôr ar saig y brenin. Ei lety yn y neuad, a'r macôyaid y cyd ag ev; a'r cynnutai yn cynneu tân, ac yn cau y drysau; â'i ancôyn yn dimesur ar bôyd a lyn, â'i hol traul o covrys y brenin; hyd yn oed ei frôyn, â'i meirc, â'i c6n, â'i modrôyau, â'i tlysau, y can y brenin; â'i arvau hevyd. Ni dyly yntau rodi dim o hyny heb caniad y brenin. A pan bo marô yr edlig ev a dyly gadaô ei meirc â'i c6n i'r brenin, can ni dyly ev talu ebediô, namyn h6n6. Sev acaô nas dyly ôrt ei bod yn aelaôd i'r brenin. Sev y6 aelodau y brenin ei meibion, â'i neiaint, â'i cevndyrô. Rai a dygôed bod yn edlig pob un o'r rai hyny. Ereil a dygôed nad edlig neb namyn y neb y rodo y brenin ido gopait a gôrtdryciad. Trydydyn y6 â dyly cyndal cymedac yn lfs; a'r gôasanaetgôyr a dylyant sevyll rac ei bron yn ei gôasanaet, megis rac bron y brenin. Ni dyly myned un nôs i ôrt y brenin, os myn.

Gôert edlig y6 traian gôert y brenin. Ei sarâed y6 traian sarâed y brenin, heb aur. Naôd yr edlig y6 dôyn dên hyd yn diocel. Ebran ei marc y6 dimesur. Ei c6n un gôert â c6n y brenin. Yr edlig, a'r rai rydygôedasam ni ucod a bydant ar y baint h6n6 yny cafont tir; a gôedi hyny ôrt baint y tir â cafont yd â eu baint gôntau, eityr hyn: O derbyd idynt cafael bileintir, baint y tir â deraiv yny bo tir ryd. Yn y tair gôyl arpenig nid oes dylyed i neb gôasanaet arno ev; ac evo a dyly cafael ei gôasanaet yn râl.

PEDWAR gôyr ar deg y syd yn y lfs: pedêar onadynt is cory, a deg uc corv.

CYNTAV y6 y brenin, â dyly eisted yn

nesav i'r celvi; ac y nesav ido yntau y cycelaô; a gôedi hyny yr osb; a gôedi hyny yr edlig; a gôedi hyny y penhebogyd, a'r troediaôg i am y dysgyl ag ev; a'r medyg yn bon y colovyn, i am y tân ag ev; yn nesav i'r celvi aral yr efeiriad teulu ôrt bendigaô y bôyd a canu y pader; a'r colovyn uôc ei pen y dyly y gosteggôr ei maedu; yn nesav ido yntau yr ynadlfs; yn nesav ido yntau y bard cadeiriaôg; y gov lfs yn pen y mainc r6g deuglin yr efeiriad; y penteulu a dyly eisted ar y tal isav i'r neuad, â'i laô asô ar y taldrôs; a'r hyn â myno o'r teulu y cyd ag ev; a'r rai ereil o'r part aral i'r drôs; y bard teulu ar neillaô y penteulu; y pengôastraôd i am y celvi â'r brenin; y pencynydd i am y celvi a'r efeiriad.

Penteulu a dyly bod yn mab i'r brenin, neu yn nai, neu yn cyvuc gôr ag y galer penteulu o hano. Ni dyly mab ucelgôr bod yn penteulu; sev acaô nas dyly, ôrt myned ei baint ôrt y brenin, ac nad â un mab ucelgôr. Wrt hyny y ôyg gôyr Gôyned y penteulu o riv y pedêar sôydaôg ar ugain i a tan y dystain. Ei gôert y6 traian gôert y brenin. Ei sarâed y6 traian ei sarâed, eityr yr aur. Ei naôd y6 dôyn dên hyd yn y diocel, gôedi gônêl y cam. Ei le y6 â'i laô asô ar y drôs. Ev a dyly dodi y telyn yn laô y bard teulu yn y tair gôyl arpenig. Ei lety y6 y tŷ môyav yn y trev, a cypermedav; ac y cyd ag ev y rai â myno o'r teulu, a'r leil y cylc ei lety yntau yny bo prydbert ido ei gônêutur ei raid. Yr eilsaig anrydedusav yn y lfs a dyly ei cafael; a hyny yn cyntav gôedi y brenin. Ei ancôyn yw tair saig, a tri cornaid o'r lyn goreu â bo yn y lfs. Traian â gônêler is y cynted o cefir dirôy amtano ev â'i dyly. O derbyd i dyn gônêutur cam uôc y cynted, â'i daly o hano ev, neu o un o'r teulu yn fo, traian y dirôy a dyly y penteulu. Ev a dyly gôisg y brenin yn y teirgôyl arpenig; â'i meirc yn gôastad, â'u c6n, â'i hebogau, â'i arvau; ac yn ungôert ei c6n â c6n y brenin, â'i hebogau; a dôyrân i'ô marc o'r ebran; â'i lieingôisg y can y brenines; a pedair pedol ac eu tô hoelion ungôait yn y blôydyn y can y gov lfs; tair punt pob blôydyn y can y brenin yn ei cyvarôys; ac ugaint o pob punt â del i'r brenin am dadlau tir a daiar; ac ugaint y can pob gôr ar teulu y blôydyn cyntav y marcoco. Od â gôr ar teulu y can y brenin o acaô is lironed ev a dyly ei gôahaôd ôrt ei gôyd â'i cybodi â'r brenin. Pan bo raid myned y teulu i anreitiaô, neu i neges aral, ev a dyly etol y rai â myno;

ac ni dylir ei gomed. Ev a dyly cyvan-nedu y neuad heb y brenin; a'r sôydgôyr a dylant gôasanaetu arno ev mal ar y brenin. Ni dylant y teulu rodi eu dilad onid can caniad y penteulu. Ev a dyly bod yn pob le yn eu blaen; ac na gôneldynt dim namyn can ei cycor ev. Ev a dyly ran dau gôr o yr anreitau à dycer eityr y gôlâd; ac o traian y brenin ev a dyly traian. Ev y6 y trydydyn à dyly traianu â'r brenin: y dau ereil y6 y brenines a'r penhebogyd. Ev a dyly tri cornaid: un y can y brenin, a'r ail y can y brenines, a'r trydyd y can y dystain: a'r rai hyny a dyly bodar ei ancôyn. Ev a dyly cerdy can y bard teulu pan myno. Ev a dyly medyginaet rad pan myno, eityr ei gôaeddilad; onid un o'r tair gôeli arpergyll byd: sev y6 y rai hyny, dyrnaôd yn pen hyd yr emenyd, dyrnaôd hyd yr ymyscar, neu tori un o'r pedair colovyn. Ev a dyly cyle y can y brenin gôedi gôahano ag ev y nadolig, ev a'r teulu: A tair ran a dyly bod; yr henran, a'r ran permed, a'r ran ieuaine; a pob eilgôers y dyly bod y cyd ag ôynt: a'r ran y bo ev y cyd ag ôynt a dyly deôis y tŷ. A hyd tra bo ev ar y cyle hônô y dyly bod sôydgôyr ido, a drys-âôr, a cog, a sôydgôyr bôyd. A'r rai hyny a dylant crôyn yr aniveillaid a lader idynt hôy; a'r cogau a dyly y gôer, a'r dihynton, a'r ymyscar. A gôedi darfo y cyle hônô, deued ar y brenin, a triced y cyd ag ev hyd yn pen y blôydyn: ac ni dyly myned y canto hyd i pen y blôydyn, onid i'ô negesau ev. A lyna yr acaôs; canys trydyd anhebcor brenin y6 y penteulu: y dau ereil efeiriad teulu, ac ynad lŷs. Pan bo marô y penteulu, y brenin a dyly ei marc, a'i arvau, a'i côn, a'i hebaôg: a hyny yn le ei ebediô; can ni dylir ebediô i aelaôd y brenin, namyn ei hernais.

Yr ail y6 efeiriad teulu. Hônô a dyly ei tir yn ryd, a'i gôisg teirgôait yn y blôydyn; ei liain y can y brenines, a'i bretyngôisg y can y brenin. Ei le yn y neuad i am y tân â'r brenin, yn nesav i'r celvi ôrt bendigao bôyd a canu pader. Ei lety yn tŷ y cloeyd, a'r yscolêigion y cyd ag ev. Ei sarâed y6 herôyd braôd sened. A'i ancôyn y6 saig a cornaid lŷn. Ev a dyly ofrôm y brenin, a paôb or y rodô ev ofrom ido yn y tair gôyl arpenig. Ev a dyly traian degôm y brenin. Ev a dyly degôm y teulu. Ev a dyly à del yn eu daered. Ev a dyly pedair ceiniaôg am pob insail agored à roder am tŷr a daiar, a negesau ereil maôr. Ev a dyly ofrôm y brenin peunyd ar oferen; ac ofrom y

sôydgôyr aclan; a traian gôeini a'r deu-part i'r le pan hanfo; a pob pet à pertyno part a'r lŷs o'r hol dynion, ev piau traian eu gôasanaet. Ev a dyly y dilad à bo am y brenin tra bo yn ei garaôys. Ev a dyly bod yn gôastad y cyd â'r brenin; canys trydyd anhebcor y6. Ev a dyly cafael ei marc mal y treulio y can y brenin. Ni dyly escob personi neb ar sapelau y brenin heb ei caniad.

Trydyd y6 y dystain. Ev a dyly ei tŷr yn ryd, a'i marc presôyl, a'i gôisg teirgôait yn y blôydyn: sev y6 hyny ei bretyngôisg y can y brenin, a'i lieingôisg y can y brenines. Ei sarâed y6 naôbuô a naôugaint. ariant. Ei gôert y6 naôbuô naôugeinbuô. Ev a dyly gôisg y penteulu yn y tair gôyl arpenig. Ev a dyly ranu y letyau: ido ehun yn nesav i'r lŷs, a'r hol sôydgôyr y cyd ag ev. Ev y sy pen ar yr hol sôydgôyr. Ev a dyly pedair ar ugaint y can pob un o'r sôydgôyr, pan estyner sôyd ido. Crôyn y gôarteg à lader yn y cegin i'r sôydgôyr a'r dystain yd ânt, ac i'r dystain y dêyran onadynt, eityr gôarteg y maer. Y côg a'r dystain piau crôyn y manys-crubyl: sev y6 y rai hyny, deवाद, a'r ôyn, a'r mynau, a'r yrc, a'r alaned, a pob anivel mân à del ei croen i'r cegin amtano. Ev a dyly deg ceiniaôg o pob punt à del i'r brenin, am dadlau tŷr a daiar. Ev a dyly traian dirôy a camlôrô y sôydgôyr. Ev a dyly traian dirôy à gôneler uôc cynted. O derbyd i dyn gônêutur cam is corv, a fê o hano uôc corv, a'i daly ev cyn cafael naôd, traian y dirôy a dyly y distain. Ei naôd y6 dôyn y dyn à gônêl y cam hyd ar y penteulu; ac yntau hyd yn diocel. Y dystain a dyly medu yn gôastad y bôyd yn y cegin, a'r lyn yn y medcel. Ereil a dygôed y mai hyn y6 ei naôd: or pan decreuo sevl yn ei sôyd nny el y dyn diôedad i cysgu, dôyn y dyn. Y dystain a dyly gôasanaetu ar ôbedyn ar bôyd, a'r seitmed ar lyn: Sev y6 y rai hyny, y brenin, a'i hynaiv, a'i osb, a'i edlig, a'i penhebogyd, a'i troediaôg, a'i pengôastraôd yn seitmed ar lyn; canys can ni dylyo cydbôyta ag ev, ev a dyly cydyved. Ev a dyly gosaôd naôd, a tystu gôirodau. Pôypynag à toro y naôd cyfredin à gosoto ev, nid oes i hônô un naôd. Ev a dyly dau ebran i'ô marc, a pedair pedol ac eu tû o hoelion ungôait yn y blôydyn y can y gov lŷs. Ev a dyly hôyedig hebaôg y can y penhebogyd pob gôyl Mihagel. Ev a dyly y can y cyny-dion, o hanner ôcêvraôr hyd yn diôed y gôâantôyn croen eôig pan mynoynt; o'r dyd hônô hyd hanner hvdrev, croen hyd;

canys yn y tymporiau hyny yd heliir. Ev a dyly cadó ran y brenin o'r anrait à del o gorgólad, yny myno y brenin ei devnydiab. A pan myno y brenin ei traian, y dystain a dyly deóis ei eidion o traian, y brenin. Y dystain a dyly tygu tros y brenin. Y dystain a dyly ranu ariant y cóynnos. Mal hyn y renir ariant y cóynnos: sev yó hyny pedair ar ugaint o pob góled y bo med arnei; ac o hyny unarpynteg i sóydgóyr y brenin, ac óyt i sóydgóyr y brenines; o'r unarpynteg à daó i sóydgóyr y brenin, óyt i'r dystain a'r cogau; a'r dystain a dyly dóyran, ac un i'r cogau; a pedair i'r góeision ystevyl; dóy i drysaó y neud; un i drysaó yr ystavel; un i'r cangólyd. O'r óyt à pertyn ar sóydgóyr y brenines, pedair i'r dystain a'r cogau: a'r dóyran i'r dystain; un i'r góas ystavel; un i'r laó-moróyn; un i'r drysaó; un i'r cangólyd.

Pedóeryd yó y penhebogyd. Ev a dyly ei marc presóyl, a'i tîr yn ryd. Ei le yn y lîs yó pedóarygó nesav i'r brenin, ar ei saig. Ei letý yó yscubaó y brenin, rac daly móg ar ei adar. Ev a dyly dóyn lestyr i'r lîs i dodi góiraó yndo: can ni dyly ev namyn tóri ei sýced; sev acaó yó hyny rac góander i'ó adar. Ev a dyly dýrned o cangóyl cóyr y can y dystain i abóydaó ei adar ac i góneutur ei góely. Ni dyly talu ariant y pengóastráó; canys y brenin a'i gwasanaeta, yn trile: pan elygo ei hebaóg, daly ei marc; sev mal y dyly daly ei marc, tra discyno, a pan escyno, daly ei góartavyl, a daly ei marc pan éi i'ó agen edyl. Ev a dyly calónau yr aniveillaid à lader yn y cegin, a'r yscyvaint, i porti ei hebogau. Ev a dyly davad hesb, neu pedair ceiniaóg y can bileiniaid y breniu. Ungóait yn y blóydyn y dyly cyle ar y bileiniaid. Ev a dyly traian diróy yr hebogydion, ac amgobyrr eu merced. Ev a dyly croen hyd yn hydrev, a'r góáantóyn croen eóig i góneutur meny i argóain ei hebaóg, ac i góneutur tavlhualue. Ev a dyly ei anrydedu o tair anreg y dyd y lado ei hebaóg un o tri aderyn: ai bóñ, ai garan, ai crytyr. Ev a dyly mantel y brenin y marcoco yn y tair góyl arpenig. Ei naó yó hyd ar y brenines. Ereil a dygóed panyó hyd y le díóedav yd elygo ei hebaóg ar ederyn. Ev a dyly yr hóyed-igion, ac ev a dyly nytod yr hebogau a'r lamystenod à bo yn daiar y brenin. Or pan doto ei hebaóg yn mud ynyó tyno alan ni dyly ateb neb, namyn un o'r cydsódygion. Ei saráed yó cóebuó a cóeugaint ariant, can eu hardercavael. Ei góert yó cóebuó a cóeugeinbuó, can eu hardercavael.

Pummed yó yr yguad lîs. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i lieingóisg y can y brenines, a'i bretyngóisg y can y brenin. Ei le yó i am y tán a'r brenin, yn nesav i'r efeiriad teulu. Ei letý yó ystavel y brenin, yr hon y bo yn cysgu yndi; a'i clustaóg y can y brenines, a lenliain, a'r gopenyd yr eisted y brenin arno y dyd a tano yntau y nós. Ereil a dygóed na dyly ev ei letý o'r neuad. Ei marc a dyly bod róg marc y brenin a'r pared, a'i dóyran ido o'r ebran. Ev a dyly taólbórd o ascórn mormil y can y brenines, ac aral y can y bard teulu; a'r overtlysau hyny ni dyly ev nac eu góertu nac eu rodi tra bo byó. Ev a dyly ran gó y cyd a'r sóydgóyr. Ev a dyly y can y pengóastráó dígálu ei marc o'r hoel cyntav hyd y díóedav, a'i ystarnu a'i dóyn ido i escynu arno pan marcoco. Ev a dyly can y portaó agori y port maó ido yn dybod i'r lîs, ac i myned i meón ac alan; ac nas elygo byt yr óiced nac yn myned nac yn dybod. Ev a dyly rangó o ariant y góastródon. Ev a dyly o'r anrait à gónel y teulu yn gorgólad, góedi del i'r brenin ei traian, yr eidion à deóiso. Ev a dyly am pob dadlau tîr a daiar pedair ar ugaint y rygto a'r ygnaid, a dóyran ido ev. Ev a dyly barnu ar y lys, ac ar y teulu, ac à pertyno arnynt. Ev a dyly lamysten cyvróys neu hóyedig hebaóg y can y penhebogyd. Ev y sýd trydyd anhebecor ar-clóy. Ev a dyly pedair ar ugaint y can pob ynad à provo ev. Ac yn y le y bo yn cydbarnu braó y cyd ag ynaid ereil, ev a dyly ran deugó. Ei naó yó hyd ar y brenines. Póypynag à cyrco naó ato ev, ev a ceif naó o'r pan decreuo dospart y dadleu cyntav yny darfo y díóedav yn y dyd hónó. O derbyd i dyn ymgóystlaó ag ynad lîs, neu ag aral, o geil y dyn hónó provi bod yn cam y braó à barnós yr ynad, coled yr ynad ei tavaó, neu yntau ai pryno y can y brenin er ei góert cyvrait. Os yntau a gorbyd, taled ido ei saráed: sev yó ei saráed cóebuó a cóeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei góert yó cóebuó a cóeugeinbuó, can ei ardercavael.

Cóced y pengóastráó. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i lieingóisg y can y brenines, a'i bretyngóisg y can y brenin, a'i marc presóyl. Ei le yó i am y celvi á'r brenin. Ei letý yó y tî nesav i'r yscubaó, órt dylu o hano ev ránu yr ebran. Ev a dyly dóyran o'r ebran yó marc ev. Ev a dyly pedair ceiniaóg am pob marc a rodo y brenin, eityr i tri dyn: sev yó y rai hyny, yr escob, a'r penhebogyd, a'r croesan: sev acaó nas dyly y can yr escob, órt ei bod

yn periglaŕ i'r brenin, a cybodi racdo, ac eisted yn ei ol, a daly ei leŕys tra ymolco: sev acaŕs nas dily i'r penhebogyd, ŕrt dilyu o'r brenin ei gŕasanaet ev, o'r tri acaŕs y dygŕedir nas dily y brenin: nis dily i'r croesan; sev acaŕs nas dily, canys ev a dily rŕymaŕ y cebystyr am ei ceiliau, yr un à bo yn pen y marc à roder ido, tra el o'r lŕs. Ac o'r acŕysion hyny ni dilyant talu ariant y gŕastrodion. Ev a'r gŕastrodion a dilyant yr ebolion hyd yn dŕyblŕdyd o traian y brenin o'r anrait. Ev a dily capanau gŕlaŕ y brenin, a'i hen cyvrŕyau liŕ eu pren, a'i hen frŕynau dyls, a'i hen yspardunau dyls i ymdŕyn arvau y brenin. Ev a dily croen ŕc y gauav, a croen buŕc yr hav. Ni dily neb dim o'r gŕadaŕd, namyn y pengŕastraŕd. Ev a dily dyrnbed y rŕg lyn a gŕadaŕd; a crŕyn i gŕoneutur cebystrau. Ev a dily coesau y gŕarteg à lader yn y cegin. Ei naŕd yŕ hyd y paràu talym y marc cyntav. Ev a dily traian dirŕy y gŕastrodion, ac eu camlŕrŕ, ac amgobyrr eu merced. Ev a dily cornaid lyn y can y brenin, ac aral y can y brenines, ac aral y can y dystain: a'r rai hyny a dilyant bod ar ei ancŕyn, a saig o bŕyd. Ei saràed yŕ cŕebuŕ a cŕeugaint o ariant. Ei gŕert yŕ cŕebuŕ a cŕeugeinbuŕ, can ei ardercavael: a'i saràed a ardercevir.

Seitmed yŕ gŕas ystavel. Ev a dily ei tŕr yn ryd, a'i marc presŕyl; a'i lieingŕisg y can y brenines, a'i bŕetyngŕisg y can y brenin. Ev a dily bod ei lety yn ystavel y brenin. Ev a dily cadŕ yr ystavel, a gŕoneutur gŕely y brenin, a gŕoneutur negesau y rŕg y neuad a'r ystavel. Ev a dily ran o ariant y cŕynnos. Ev a dily hen ddilad gŕely y brenin. Ev a dily bŕyta yn yr ystavel. Ev a dily gŕalau ar y brenin, eityr y teirgŕyl arpenig. Ei naŕd yŕ o'r pan el un i ceisiau baic gŕelt a tan y brenin, a gŕoneutur ei gŕely, a tanu y dilad arno, yny tyno tranŕet, dŕyn y dyn heb erlid heb ragod. Ev piau cadŕ trysaŕr y brenin, ei fiolau, a'i cyrn, a'i modŕyan, a cerydu ido à colo. Ei saràed yŕ cŕebuŕ a cŕeugaint o ariant. Ei gŕert yŕ cŕebuŕ a cŕeugeinbuŕ, can ei ardercavael.

Wytmed yŕ bard teulu. Ev a dily ei tŕr yn ryd, a'i marc presŕyl; a'i lieingŕisg y can y brenines, a'i bŕetyngŕisg y can y brenin. Ev a dily eisted yn nesav i'r penteulu yn y teirgŕyl ŕrt rodi ei telyn yn ei laŕ. Ev a dily dilad y dystain yn y teirgŕyl. Pan myner canu cerd, y bard cadeiriaŕg a decreu; a'r canu cyntav o Duŕ, a'r ail o'r brenin pieufo y lŕs: neu oni byd ido ev à caner, caned o brenin aral. Gŕedi

y bard cadeiriaŕg y bard teulu piau canu tri canu o cerd amcen. O derbyd i'r brenines, mynu cerd, aed y bard teulu i canu idi cerd yn dimesur: a hyny yn isel, mal nad avlonydo y neuad canto. Ev a dily buŕc neu ŕc o'r anrait à gŕnel y teulu yn gorgŕlad, gŕedi yd el i'r brenin y traian. Yntau a dily pan ranoent yr anrait canu Unpeniaet Prydyn. Ev a dily i'r brenin taŕlŕŕd o mormil, a modŕy i'r brenines. Ei lety y cyd a'r penteulu. Ei naŕd yŕ hyd ar y penteulu. Yn y cerdo y cyd à beird ereil, ev a dily ran deugŕ. Ei saràed yŕ cŕebuŕ a cŕeugaint o ariant. Ei gŕert yŕ cŕebuŕ a cŕeugeinbuŕ.

Naŕmed yŕ gosteggŕ. Ev a dily ei tŕr yn ryd, a'i marc presŕyl; a'i lieingŕisg y can y brenines, a'i bŕetyngŕisg y can y brenin: Ev a dily ran gŕr y can y sŕydgŕyr. Ev a dily pedair ceiniaŕg o pob buŕc a del yn dirŕy o'r à pertyno ar y lŕs. Ev a dily medu bŕyd a lyn atan y dystain. Ev a dily gŕasanaetu, a gostegu, a taraŕ y post, uc pen yr eŕeiriad. Ev a dily sevl yn gŕasanaet y brenin yn ei absen. Ev a dily triugaint y can pob maer bisŕail, pan dŕter yn maer. Ev a dily or pan dŕter y maer yny dŕter aral, gŕarcadŕ y lŕs. Ev a dily syniaŕ ŕrt y dŕterryn, ac ŕrt da brenin yn y lŕs, o'r pan el yr un à bo yndi yny del aral idi. Ev a dily cyndulaŕ tŕg y brenin. Ei lety yŕ y cyd a'r dystain. Ei naŕd yŕ o'r gosteg cyntav hyd y diŕedav, dŕyn y dyn à gŕnel y cam. Ei saràed yŕ cŕebuŕ a cŕeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei gŕert yŕ cŕebuŕ a cŕeugeinbuŕ, can ei ardercavael ungŕait.

Degmed yŕ y pencynyd. Ev a dily ei tŕr yn ryd, a'i marc presŕyl; a'i lieingŕisg y can y brenines, a'i bŕetyngŕisg y can y brenin. Ei le yn y lŕs i am y celvi a'r eŕeiriad teulu, ac y cyd ag ev y cynydion. Ei lety yŕ yr odyrn. Ei ancŕyn yŕ tri cornaid lyn a saig: un o'r corneidiau lyn y can y brenin, ac aral y can y brenines, a'r tridydd y can y penteulu. Ev a dily dirŕy y cynydion, ac amgobyrr eu merced. Ev a dily pedair ar ugain y can pob un yd estyner sŕyd ido. Ev a dily o'r nadolig hyd mis cŕevraŕ bod y cyd a'r brenin pan myno; ac o bytnos o mis cŕevraŕ ev a dily cymeryd ei cŕn a'i cyrn, a'i cynlyvanau, a a myned i hely eŕiged. A'i corn oed yn bueilyn; a'i gŕert yŕ punt. Ac o hyny hyd gŕyl leuan hanner hav hely eŕiged: ac yn hyny o yspaid ni dily ev gŕoneutur iaŕn i neb o'r haŕl à bo arno, onid i un o'i cydsŕydogion. Rai a dygŕed na dily ev tygu namyn i'ŕ corn a'i cynlyvanau. Ev

a dily croen fe y gauav, i gôneutur cynlyvanau; a croen buôc yr hav, i gôneutur cōaranau. Tranoet gōedi gōyl Ieuan hanner hav y dily myned i hely ceirô. Ac oni cefir cyn ei cyvodi i ar ei gōely a gōisgâd ei cōaranau, ni dily gôneutur iaôn i neb, o'r haôl â gomynr ido. Ac yn hyny o yspaid hyd calangauav y dily bod deudeg golôyt cyvreitiaôl yn yr hydod: ac ôrt hyny yd helyir hyd calangauav; a naômeddyd calangauav y mae iaôn ido myned i hely moc coed; ac o hyny y dily bod yn eu hely hyd calan mis taôgôed: ac y cyhyd â hyny o amser ni dily ev ateb i neb onid i un o'r cydsôydogion. Ac o hyny hyd calan mis taôgôed yd helyir moc coed; a calan mis taôgôed y dily ev rânu y crôyn, a talu i paôb o'r cydsôydogion, o'r rai â dylyo ran ido; ac yna ateb; a gōedi hyny rânu y crôyn yn deupart a traian; a'r deupart i'r cynydion, a'r traian i'r brenin; o deupart y cynydion, dōyran i cynyd gelci, ac un i cynyd milci: a'r pencynynd a dily dōyran y can y cynydion gelcôn, a dōyran y can cynydion milcôn; ac o traian y brenin o'r crôyn ev a dily traian: ac ev y syd trydydyn â dily traianu a'r brenin. Ac gōedi hyny y pencynynd a dily dagos y côn a'r cynr a'r cynlyvanau i'r brenin; a gōedi as dagoso, myned i cymeryd cylc ar bilieiniaid y brenin; ac o hyny hyd nadolig bynt ar eu cylc; ac erpyn y nadolig deuent ar y brenin, eu braint ac eu le yn y lfs. Un gōert yô côn y pencynynd â côn y brenin. Pôypynag â bo pet y rygto a'r brenin, na'r pencynynd nac aral bo hōnô, a dily rânu, a'r brenin deôis. Naôd y pencynynd yô dôyn y dyn â gônol y cam hyd yny bo abraid clyôed lev ei corn. Ei sarâed yô cōebuô a cōeugaint o ariant, dan ei ardercavael ungôait. Ei gōert yô cōebuô a cōeugeinbuô, can ei ardercavael ungôait.

Unmedarddeg yô medyg. Ev a dily ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl; a'i lieingôisg y can y brenines, a'i bretyn gôisg y can y brenin yn y teirgôyl arpenig. Ni dily ev le dedvaôl yn y lfs. Yn y neuad ei lety y cyd â'r dystain. Ei naôd yô o'r pan decreuo gôneutur cerôyn med yny rôymo ei hōyl am ei pen, dôyn y dyn â gônol y cam. Ev a dily yr hōyl â bo ar y cerôyn, neu pedair ceiniaôg; a hyny yn deôis y neb pieufo y gôled. Ev a dily traian y cōyr, neu pedair ceiniaôg yn ei le, y can y dystain, neu arcenad â talo pedair ceiniaôg. Cōyr y gôled y mal hyn y rênr; y traian i'r medyd gysevin, a'r deupart yn tri traian; y traian i'r ystavel, a'r deupart i'r neuad. Ei sarâed yô cōebuô a cōeugaint

ariant, can ei ardercavael ungôait. Ei gōert yô cōebuô a cōeugeinbuô, can ei ardercavael.

Deudegmed yô y medyg. Ev a dily ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ei le yn y neuad yn fon y post â bo y cyd a'r celvi y bo y brenin yn eisted yn ei emyl. Ei lety y cyd a'r penteulu. Ei naôd yô o'r pan arco y brenin ido myned ôrt dyn arcoledig, nac yn y lfs y bo nac eityr y lfs, yny del i ôrto, dôyn y dyn â gônol y cam. Ev a dily medyginaiet râd i'r â bo yn y lfs, ac i'r penteulu, eityr eu gôaeddilad: onid un o'r tri perygl; sev yô y rai hyny, dyrnaôd yn pen hyd yr emenyd, a dyrnaôd yn corf hyd yr ymyscar, a tori un o'r pedôar post; am pob un o'r tri perygl hyny y dily y medyg naô ugaint a'i bôyd, neu punt heb ei bôyd, a hevyd ei gôaeddilad. Y medyg a dily yny doto goret pedair ar ugaint. Medyginaiet rudeli deudeg ceiniaôg; 'medygiualet lysiau' gyt ceiniaôg. Gōert padel medyg ceiniaôg. Medyg a dily cymryd tylgôed y can cenedyl yr arcoledig, o hyd marô o'r medyginaiet â gônol ev; ac onis cymer ev, gôrtebed tros y gōeitred. Ev a dily nad el o'r lfs yn gôastad, onid can caniad y brenin. Ei sarâed yô cōebuô a cōeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei gōert yô cōebuô a cōeugeinbuô.

Trydydardeg yô y truliaid. Ev a dily ei tîr yn ryd; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin, a'i marc presôyl. Ev a dily ran o ariant y cōynnos. Ev a dily gôarcadô y medcel, a canto y fiolau. Ev a dily yr hōyl â bo ar y cerôyn med, neu pedair ceiniaôg, a hyny yn deôis persen y gôled. Ev a dily gôiraôd o pob gôled y bo med arnei. Ev a dily truliaô y lyn a rodi i paôb cymaint â'u cilyd. Ev a dily digôalu y medcel, ac â bo yndi. Mesur gôiraôd cyvreitiaôl yô lonaid y lestri y gôalovier yndynt, o cōryv, ac eu hanner o bragaôd, ac eu traian o med. Ev a dily bôyta y cyd a'r sôydgôyr. Ei lety yô y cyd a'r dystain. Ei naôd yô o'r pan decreuo lestyr yn lyn yny darfo y cymedac y nos hōno, dôyn y dyn â gônol y cam. Ev a dily ei gôleuad yn dimesur y can y dystain, ôrt ei gôasanaet. Ei sarâed yô cōebuô a cōeugaint ariant can ei ardercavael. Ei gōert yw cōebuô a cōeugeinbuô, can ei ardercavael.

Pedôerydardeg yô y drysaôr. Ev a dily ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl, a'i bretyn y can y brenin, a'i liain y can y brenines, Ev a dily ran o ariant y cōynnos. Ev a dily gôiraôd cyvreitiaôl. Ev a dily argôain

pob neges or à dygôeter ôrto, o'r port hyd y neuad, neu hyd yn le aral y bo y brenin. Ev a dyly dilad y bard teulu yn y teirgôyl arpenig. Ev a dyly ei lety y cyd a'r portaôr. Ev a dyly bôyta y cyd a'r sôydgôyr. Ev a dyly adnabod sôydogion y lfs, ac nas attalio yr un onadynt yn y port; ac os etteil, taled camlôr6 i'r brenin; ac os un byd o'r pensôydogion, taled ido ei gôynebgôert; os un byd o'r leil, pedair ceiniaôg. Ei naôd y6 dôyn y dyn à gônol y cam hyd ar y portaôr; ac a dyly ei cad6 ev yny el y penteulu trôy y port; ac yntau hyd yn diocel. Ev a dyly cornaid lyn y can y dystain, a saig; a hyny yn ei ancôyn. Ev a dyly rôydâu y ford i'r brenin a'i byrlysc; a pa dyn pynag à taraôo i ar y ford hyd ei braic a'i byrlysc, cyd gomyno iaôn ido ni dyly ei cafael. Ev a dyly, oedi bôyta, gyru à bo iaôn ei yru o'r neuad. Ev a dyly, y cyd a'r sôydgôyr, ran a ariant y crôyn. Ni dyly eisted yn y neuad, namyn ar tal ei deuglin i gônentur negesau ôrt y brenin. Ei sarâed y6 cêebu6 a cêeugaint ariant. Ei gôert y6 cêebu6 a cêeugeinbu6.

Pymtegmed y6 côg. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl; y can y brenines ei liain, y can y brenin ei bretyn. Ev a dyly cyvannedu y cegin; ac a dyly cafael ei reidiau y can y dystain a'r maer bisôail. Ev a dyly crôyn y manyscrubyl ol or a del i'r cegin à crôyn amtanadynt: sev mal y dyly; y traian ido ev, a'r deupart i'r dystain. Ev a dyly decreu pob anreg or a ar-tympéro ev. Ev a dyly y dihyndion a'r gôer. Ev a dyly dybod a'r anreg diôedav a'i gosaôd rac bron y brenin: ac yna y dyly y brenin ei anregu ev o bôyd a diaôd. Ei naôd y6 o'r pan decreuo cygôeiriaô y anreg cyntav yny dyco y diôedav rac bron y brenin, dôyn y dyn à gônol y cam. Y dystain a dyly ei digôalu o hol lysieuod, i am pypyr a lysieuod ereil. Ev a dyly bôyta cyd a'r sôydgôyr. Ei lety y cyd a'r dystain. Ev a dyly ran o ariant y côynnos. Ei sarâed y6 cêebu6 a cêeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei gôert y6 cêebu6 a cêeugeinbu6.

Unmed ar pymteg y cangôylid. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly ran o ariant y côynnos. Ev a dyly daly cangôyl rac bron y brenin i am y dysgyl ag ev, tra bo yn bôyta: y briôbara a'r divynion à el tros y dysgyl, ev a'u dyly. Ev a dyly dyrnbed o'r cangôyl à bo yn ei laô. Ev a dyly ennynu y cangôylau yn y lfs, ac à tyuo a'i danted o

penau y cangôylau yn y lfs a dyly. Ev a dyly à gôedilio o'r cangôylau, pan el y brenin yn ei ystavel. Ev a dyly y can y dystain ei traul yn dimesur o cangôylau. Ei naôd y6 dôyn y dyn à gônol y cam, heb erlid heb ragod, o'r pan ennynner y cangôyl cyntav yny difoder y diôedav. Pan el y brenin i'r ystavel, ev a dyly myned à cangôyl canto o'i blaen. Ev a dyly bôyta y cyd a'r sôydgôyr. Ei lety y6 y cyd a'r dystain. Ei sarâed y6 cêebu6 a cêeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei gôert y6 cêebu6 a cêeugeinbu6, can ei ardercavael.

UCOD y traetôyd o baint a dylyed yr un sôydaôg ar pymteg à pertyn ar y brenin; yma y decreu6 ni traetu o'r gyt à pertyn ar y brenines.

CYNTAV y6 onadynt y dystain. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc; a'i liain y can y brenines, a'i bretyngôisg y can y brenin. Ev a dyly medu bôyd a lyn yr ystavel. Ev a dyly gôasanaetu ar y brenines ar bôyd a lyn. Ev a dyly traian dirôy sôydgôyr y brenines. Ei lety y6 cyd à dystain y brenin. Ni dyly eisted yn yr ystavel, namyn gôasanaetu o'r ystavel hyd y cegin. Ei naôd y6 dôyn y dyn à gônol y cam hyd ar dystain y brenin, ac yntau hyd y diocel. Ev a dyly traian y can sôydgôyr y brenin y rygto a'i cydymteition, a dôyrân ido ev. Ev a dyly pedair ceiniaôg o ariant y côynnos, y rygto a'r cogau, a'r dôyrân ido ev. Ev a dyly ei hol raid y can dystain y brenin, yn dimesur. Ei sarâed y6 cêebu6 a cêeugaint ariant. Ei gôert y6 cêebu6 a cêeugeinbu6, can ei ardercavael.

Ail y6 ei hefeiriad. Ev a dyly ei tîr yn ryd, ei marc; a'i liain, a'i bretyn, y can y brenines a'r brenin. Ev a dyly traian degôm y brenines, ac à pertyn ar hyd ystavel. Ev a dyly pedair ceiniaôg o pob insal agored à rodo y brenines. Ev a dyly ofrom paôb à pertyno atei hi. Ev a dyly dilad y brenines ei hun y penytio yndo erpyn y pasc. Ev a dyly bendigaô à del o bôyd a lyn i'r ystavel. Ei lety y cyd ag efeiriad y brenin yn tî y clocyd. Ei naôd y6 hyd yr eglôys nesav. Ei sarâed herôyd braôd sened. Ei gôert herôyd baint ei cenedyl: ac ymely pob gradgôr.

Trydyd y6 ei pengôastraôd. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc; a'i liain y can y brenines, a'i bretyngôisg y can y brenin. Ev a dyly pedair ceiniaôg o pob marc à rodo y brenines; yntau a dyly rodi cebystyr can pob un. Ei lety y cyd à pengôastraôd y brenin. Ei naôd y6 hyd ar pengôastraôd y brenin. Ereil a dygôed panyô hyd tra parâo redeg y marc cyntav i'r

brenines, dōyn y dyn â gōnel y cam. Ev a dyly traian yr ebolion, hyd yn dōyblōyd, o'r anrait, a'i deupart i pengōastraōd y brenin. Ei sarāed yw cōebuō a cōeugaint o ariant. Ei gōert yō cōebuō a cōeugeinbuō, can ei ardercavael.

Pedōeryd yō ei gōas ystavel. Ev a dyly ei tir yn ryd, a'i marc; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly ran o ariant y cōynnos. Ev a dyly gōneutur negesau y rōg yr ystavel a'r neuad. Ev a dyly gōasanaetu ar y brenines, eityr y teirgōyl arpenig, ar bōyd a lyn. Ev a dyly cadō cloau cofrys y brenines, a digōalu yr ystavel, a gōneutur y gōely. Ei lety yō ystavel y brenines; a'i gōely yn y ceuty, gōrt bod yn paraōd i gōneutur negesau y brenines. Un naōd yō, ac un sarāed, ac un gōert, â gōas ystavel y brenin.

Pummed yō ei laōmorōyn. Hi a dyly ei marc presōyl, a hendilad y brenines, a'i hen crysau, a'i hen lenlieiniau, a'i hen frōynau, a'i hen esgidiau. Hi a dyly ran o ariant y cōynnos. Ei naōd yō o'r pan tano y dilad ar y gōely ynyō tyno tranoet. Ei gōely yn yr ystavel, mal y clyōo y gair leiaf â dygōeto y brenines.

Cōeced yō ei drysaōr. Ev a dyly ei tir yn ryd, a'i marc presōyl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly dōyn y gōiraōd pan bo med. Ni dyly ev eiste yn yr ystavel, namyn gōasanaetu o'i sevyf. Ev a dyly ran o ariant y cōynnos. Ei lety y cyd â drysaōr y brenin yn tŷ y portaōr. Un naōd yō â drysaōr y brenin. Ei sarāed yō cōebuō a cōeugaint ariant. Ei gōert yō cōebuō a cōeugeinbuō.

Seitmed yō ei cog. Ev a dyly ei tir yn ryd, a'i marc presōyl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly ei digōalu o'r dystain, o'i cyvreidiau yn y cegin. Ev a dyly decreu pob ferym or â cygōeirio ev. Ei naōd yō un naōd â cog y brenin. Ei lety y cyd â dystain y brenin. Ei sarāed yō cōebuō a cōeugaint o ariant. Ei gōert yō cōebuō a cōeugeinbuō.

Wytmed yō ei cangōyllyd. Ev a dyly ei tir yn ryd, a'i marc presōyl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly ran o ariant y cōynnos. Ev a dyly dŷnbed o pob cangōyl â dalio yn ei dōrn. Ev a dyly pen y cangōylau â tyno a'i danted. Ev a dyly gōedil y cangōylau ol. Ev a dyly y briōbara a'r briōdivynion â el tros dysgyl y brenines. Un naōd, ac un lety, ac un sarāed, ac un gōert, â cangōyllyd y brenin.

UCOV rytraetasam ni o'r pedōar sōydaōg ar ugain â pertyn ar y lŷs; yman y traetōn ni o'r sōydogion armer a devaōd â byd yn lŷs.

CYNTAV yō o'r rai hyny, gōastraōd avōyn, yr ail yō troediaōg, y trydyd maer bisōail, pedōeryd rigyl, pummed portaōr, cōeced gōylgōr, seitmed cynnuta, gŷtmed poburies, naōmed gov lŷs, degmed pen-cerd.

Cyntav yō gōastraōd avōyn. Ev a dyly ei tir yn ryd, a'i marc, a'i dilad. Ev a dyly capanau gōlaō y brenin y marcoco yndyt, a'i hen fiōynau, a'i hen hosanau, a'i hen yspardunau, a'i hen cyvrōyau eurcale, a'i hol ystarnau. Ev a dyly bod yn pobleyn ei absen tros y pengōastraōd. Ev a dyly daly gōartavyl y brenin, pan escyno a pan discyno, a dōyn ei marc i'ō lety, a tranoet ei dōyn ido. Ev a dyly cerded yn cyvag-aōs i'r brenin, gōrt ei gōasanaetu pan bo raid. Ev a dyly cyvrōyao marc yr ynaōd lŷs, a'i dōyn ido gōrt escynu arno; yntau piau barnu ei braint a'i dŷlyed yn rād. Ei naōd yō o'r pan decreuo y gōv lŷs gōneutur pedair pedol ac eu tō hoelion, ac ido yntau eu dod i tan marc y brenin, dōyn y dyn â gōnel y cam. Ei sarāed yō cōebuō a cōeugaint ariant. Ei gōert yō cōebuō a cōeugeinbuō.

Yr ail yō troediaōg. Ev a dyly ei tir yn ryd, a'i liain, a'i bretyn, a'i marc presōyl. A'r sōyd hōno a daō braint tir ido. Ev a dyly daly traed ŷ brenin yn ei arfed, o'r pan decreuo eisted yn cymedac yny el i cysgu: ac a dyly cōsi y brenin; ac yn cyhyd â hyny o yspaid ev a dyly gōyliaō y brenin rac pob gōal. Ei naōd yō o'r pan doto y brenin ei traed yn ei arfed yny el i'ō ystavel, dōyn y dyn. Ev a dyly bōyta ar un dysgyl a'r brenin, a'i cevyn ar y tāt. Ei sarāed yō cōebuō a cōeugaint ariant. Ei gōert yō cōebuō a cōeugeinbuō, can ei ardercavael.

Trydyd yō maer bisōail. Ev a dyly gōarcadō y lŷs gōedi yr ystyōart lŷs yn penav. Ev a dyly cymryd â rōdo y maer a'r cyelaōr atō o da, a daly y lŷs. Ev piau peri yr âr, a hol reidiau y lŷs. Ev a dyly dirōy a camlōrō y maertrev. Ev a dyly ebediō gōyr y maertrev, ac amgōbyr eu merced. Yn y bo dadlen rōg deugōr o'r maertrev am tir, ev a dyly pedair ar ugaint; neu am ymlad, neu am ledrad. Ev a dyly tygu tros tir y lŷs. Ev a dyly triugaint o pob carcaraōr or â el yn ei geol. Ev a dyly gōestmāu ar gōyr y maertrev. Y gōarteg â bō yn ei gōarcadō ev teirnos cyn eu lad evo piau eu crōyn.

Ni dylly neb crôyn gôarteg y maer bisgail namyn ev ehun, na'r brenin â bo yn y lŷs nac ev ni bo. Ei naôd yô dôyn dyn tros tervyn tîr y lŷs. Ei lety yô y bôydy. Ei sarâed yô cêebuô a cêugaint ariant. Ei gôert yô cêebuô a cêugeinbuô, can ei ardercavael.

Pedôeryd yô y rigyl. Ev a dylly ei tîr yn ryd; a pan bo y brenin yn y lŷs, ev a dylly bôyt saig. Ev a dylly sevyll y rôg y deupost â gôialen yn ei laô, rac losgi y tŷ tra bo y brenin yn bôyta ac yved y cyd a'r sôydgôyr; ac ni dylly eisted tra bo y brenin yn y neuad. Ni dylly taraw y post y part y bo y brenin. Ev a dylly lonaid y lestri y gôalovier yndynt y côryv, ac eu hanner o bragaôd, ac eu traian o med; ac a dylly coesau ycaïn a gôarteg a cafer o'i cyhud ev cyvuôc a'u ufarnau; a naômeddyd calangauav, pais, a crys, a laôdyr, heb tenliv. Jyhyd y dylly ei dilad â côlym ei laôdyr. Calangauav y dylly cafael capan, a calan maôrt neu cêevraôr mantel. Y rigyl a ran rog y brenin a'r maer a'r cycelaôr. Ev a dylly o'r marôty cig bôlc, a'r emenyn bôlc, a'r maen isav i'r breuan, a'r lyn glâs, a'r gôanav isav o'r fôd, a'r ieur, a'r catau, a'r bôyal a'r talar, o byd yn y daiar, ac oni byd talar, yr eirionynau. O pob tŷ yd el ar neges y brenin, tort a'i henlyn. Tair cyvelin yn hyd ei gôaê; dôy tra ei cevyn, ac un racdo. O'r anrait â dycer eityr y gôlâd, ev a dylly tarô, neu anivel nid el a tan gôed, neu cynblit. Pan bo marw rigyl y brenin, ev a dylly cafael ei da ol. O serêir y rigyl yn ei eiste, tra gôneler y dadlau, ni dylly cafael namyn gograid ceire a plisgyn ôy. Ei sarâed, yô, herôdyd, cynaint â sarâed y neb pieufo y tîr y sarâer arno; y med ereil, tair buô a triugaint ariant. Ei gôert, teirbuô a triugeinbuô.

Pummed yô y portaôr. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i tŷ o nen y port. Ev a dylly ei ymport o'r lŷs yn gôastad, a saig pan bo y brenin. Ev a dylly o pob anreg a el trôy y port dyrnbed. Ev a dylly o pob pôn cynnud â el trôy y port, yseyren â tyno yn dilestair i'r marc, a'i laô ar y port. Ev a dylly pedair ceiniaôg y can pob carcaraôr y cauer y port arno. Ev a dylly tynu crôyn yr aniveiliaid â lader yn y lŷs, yntau a dylly ceiniaôg o pob un onadynt hôy. Ev a dylly o'r anrait o moc a del trôy y port hôc â alo ev erpyn ei gôryc ei dercavael â'i un laô yny bo cyvuôc ei traed â tal ei deuglin; a lodyn cêta a del i'r port ev pieubyd. Ev a dylly bod yn rigyl ar y maertrev. Ev a dylly pedair ceiniaôg o pob amgobyr â del o honei. Ev a dylly gôysiaô gôyr y

maertrev i'r gôait. Ev a dylly o pob dirôy a camlôrô â dycer y arnadynt gobyr. Ev a dylly negesau yn ryd yn y lŷs; ac a dylly cadit y caôs â popo. Ev a dylly arlôyaô y lŷs y am peri gôelta, a peri cynneu y tân. Ei naôd yô cadô y dyn â gôndl y cam yny del y penteulu i'ô lety trôy y port, a'r hyd y diocel. Ei sarâed yô cêebuô a cêugaint ariant. Ei gôert yô cêebuô a cêugeinbuô.

Côeced yô y gôylgôr. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i bôyd presôyl, a'i arcenad, a tort a'i heulyn yn borebôyd. Ni dylly gôyliaô namyn o'r pan eler i cysgu hyd y dyd; yntau a dylly cysgu y dyd; ac na gônel dim namyn ar ei gôbyr. Rai a dygôed y dylly lygaid yr aniveiliaid â lader yn y lŷs; ac a dylly ei dilad, y an capan a hosanau. O cefir ev yn cysgu yn yr amser y dylly gôyliaô, cyd maeder ni digôygir ido: ac oni meidir a'i cafael yn cysgu, taled camlôrô i'r brenin. Ei naôd yô o'r pan decreuo ev canu ei corn, pan el i gôyliaô yny agorer y port tranôet. Ei sarâed yô cêebuô a cêugaint ariant. Ei gôert yô cêebuô a cêugeinbuô.

Seitmed yô y cynnutai. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i bôyd presôyl, a'i saig pan bo y brenin, a'i arcenad. Ev a dylly â bo raid ôrt cynnuta yn y lŷs: ac o cyl yntau dim o hyny, ev a dylly ei talu. Ev a dylly cadô marc y cynnud, a cynnyrd ebran ido peunoet o'r lŷs, a marcogaet arno yn myned i'r coed: ac o cyl ev ar ei gôarcadô ev, ev a dylly ei talu. Ni dylly ev manylu y cynnud o'r ansaôd y doto ar y marc, gôedi y del atrev. Ev a dylly y gydvau yr yscrubyl â lader yn y lŷs: sev acaôs yô hyny ôrt ei escyrnygu ar y cynnud a'i bôyeil ev. Ei naôd yô hyd y galo ev bôriaô â'i bôyal, neu â'i gôdyv. Ei sarâed yô cêebuô a cêugaint ariant. Ei gôert yô cêebuô a cêugeinbuô.

Wytmed yô y poburies. Hi a dylly ei bôyd o'r lŷs, a'i dilad, a'i saig, pan bo y brenin, a'i teisen diôed pobi o pob amryô blaôd â popo; a'i gôely yn y bôydy. Ni dylly cyvodi rac neb tra bo yn pobi. Ei naôd yô hyd y bôrio â'i cravel. Ei sarâed yô traian sarâed ei gôr; oni byd gôr, hanner sarâed ei braôd. Ei gôert yô, na hi â bo gôedô na hi na bo, hanner gôert ei braôd.

Naômed yô y gôv lŷs. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i bôyd presôyl, a'i saig pan bo y brenin. Ev a dylly gôneutur reidiau y lŷs yn râd, cityr tripet: sev yô y rai hyny, gôartavyl, a cant calaôr, a cyl côltyr; a tedyv, bôyal cynnud, a pen gôaê; o pob

un o'r tripet hyny, ev a dyly tal i la6r. Ev a dyly i s6ydogion y lfs g6neutur eu reidiau yn r6d; 6yntau a dylyant ei anregu ev am pob lavur. Ev pian amgobrau merced y govaint ereil. Ev a dyly y ceinion: sev y6 y ceinion, y g6ira6d cyntav 6 del i'r neuad. Ei le y6 yn y lfs yn tal y maig, yn emyl yr efeiriad teulu. Ei na6d y6 o'r pan decreuo ei g6ait y bore yny darfo y nos. Ei saræd y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Degmed y6 y pincerd. Ev a dyly ei tîr yn ryd. a'i le y6 ar neilla6 yr ynad lfs. Ev a dyly decreu o Du6, a'r ail o'r brenin pieufo y lfs, neu o aral. Ni dyly erci namyn pincerd, ac o'i cyd 6'i cydymteition, d6yran ido ev. Ev a dyly cafael can pob cerda6r, g6edi yd ymada6o 6'i dysg, pedair ar ugain. Ev a dyly pedair ceinia6g y can pob g6raig 6 cysgo g6yr centi cynt. Ev a dyly amgobyr merced y cerdorion ereil. Y cyd 6'r edllig y dyly cysgu. Ei na6d y6 o'r pan decreuo canu yn y lfs hyd pau tervyno y canu di6edav. Ei saræd y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Unmedardeg yr olcures. Hi a dyly ei b6yd o'r lfs, a'i saig pan bo y brenin, a'i dilad; ac a dyly y dyd y golco i'r brenines anreg y centi. Ei na6d hyd y b6rio 6'i golcpen. Un saræd ac un g6ert y6 6'r poburies.

UCOV rytraetasam ni o'r s6ydogion 6 pertyn ar y lfs; a'r rai cyvreitia6l a'r rai armer; ac eu baint, ac eu dylwed; yman y traet6n ni o petau ereil.

TRI anhebcor brenin y6, ei efeiriad 6rt bendiga6 ei b6yd a canu eferen, a'r ynad lfs 6rt dospart pob pet pedrus, a'i teulu 6rt ei negesau.

Tri anhebcor g6rda, ei telyn, a'i brycan, a'i cala6r.

Tri anhebcor taia6g, ei cavyn, a'i tr6yde6, a'i pentan.

Tri pet ni dyly brenin eu cyvran, ei s6lt, a'i heba6g, a'i leidyrr.

Tri r6yd brenin, ei meirc, a'i moc a'i g6arteg: o cyl dyn anivel, a'i cafael yn plit aniveiliaid y brenin, ev a dyly pedair ceinia6g o pob un onadyn.

Tri r6yd g6rda, ei meirc, a'i g6arteg, a'i moc: yny cafo dyn anivel yn eu plit h6y, taled pedair ceinia6g.

Tair r6yd taia6g, ei moc, a'i g6arteg, a'i gauavty o calanmai hyd 66st: o ceif anivel ar cyveiliorn yndo, ev a dyly pedair ceinia6g.

Tri pet ni geil taia6g eu g6ertu, heb caniad ei arcl6yd, am6s, a m6l, a moc: ac os g6ert bid dir6ya6g, mal cynt; ac onys pryn ei arcl6yd, g6erted ev y ford y myno.

Tair celvydyd ni dyly m6b taia6g, heb caniad ei arcl6yd; a cyd as dysgo ev a dyly eu d6yn tracevyn; onyd yscolaig 6edi cymero urdau: sev yw hyny yscoleicda6d, a govantaet, a bardoni.

Wyt pynmarc brenin, m6r, difait, acan-a6g g6lad aral, leidyrr, m6r6 o anmab, m6r6 yny cafo ebidi6, a camcylus y cafer dir6y, a caml6r6.

P6ypynag 6 dyg6eto gair ang6ar i'r brenin, taled caml6r6 deudyplyg ido.

Pa le pynag yd ymcafoynt yr efeiriad a'r dystain a'r ynad, yna y byd braint lfs.

Ni dyly y brenin myned 6'i lu i gorg6lad namyn ung6ait pob bl6ydyn. Wyntau a dylyant myned yn ei cyvoetau pan myno. Y brenin a dyly o pob bileintrev, dyn, a marc, a b6yal i g6neutur luestau; ac 6yntau ar ei cost ev.

Na6ty 6 dyly bileiniaid y brenin eu g6neutur ido: neuad, ystavel, b6ydyt, ystabyll, cynort6, yscuba6r, odynd, trevyn becan, cernert.

Pob da heb percena6g ido, difait brenin.

Tri pet ni dyly y brenin eu ranu ag aral, aur ac ariant, a cyrn bual, a g6isg y bo 6rlys aur idi.

P6ypynag 6 g6nel cam i mameglwys, taled pedair punt ar deg; yr hanner i'r abad, o byd d6y6a6l lytyrg6r, a'r lal y r6g yr efeiriad a'r clas. O g6neir cam yn y myn6ent seiptunt yn dauhanner mal y leil. P6ypynag 6 g6nel cam i egl6ys aral, taled seiptunt; y nail hanner i'r efeiriad, a'r lal i'r person.

LYMA Y DECREU CYVREITIAU Y GWLAD.

CYNTAV y6 na6 tavodia6g. S6v y6 y rai hyny, arcl6yd y r6g ei deug6as, efeiriad y r6g ei deumynac, t6d y r6g ei deumab. O byd un o'r rai rydyg6edasam ni ucod ni myno dodi ei pen i tritavodia6g, a'r lal yn ei mynu, cyvrait a eirc ei dodi. Ped6eryd, ynad ar ei bra6d; o derbyd i dyn o'r d6yplaid y bu y cyvrait y rygtynt g6adu y bra6d, a'r lal yn ei hadev, gair y6 gair yr ynad yna ar ei bra6d. Pumed y6 mac ar ei mecniaet, o derbyd ei adev; a'r nail yn dyg6edyd bod y mecniaet ar pet ma6r, a'r lal ar pet bycan; can adev6yd y mac credad6y y6, pa ar y roed; a can y dyg6ed ev ni gelir ei g6adu. C6eced y6 rodiaid ar ei rod: sev mal y mae; o derbyd i dyn

rodi pet, a deudyn yn dygôeddyd: I mi y roed: Nac ev, heb y lal, I mi: gair y6 ei gair, pady6 y rode. Seitmed y6 morôyn ar ei morôynnda6d: o derbyd i gôr dôyn morôyn latlud, a gôedi yd ei i'r difait â hi, a cyn bod aca6s ido â hi, a gomyn ido, pet â rodi ti imi am hyn? a rodi ohano ev pet idi hi; a gôedi hyny bod yn etivar canto ev, cyd as gôato ev, os adev hi, gair y6 ei gair hi yna. Wytmed y6 bugail trevcord: o derbyd lad l6dyn i dyn o yscrubyl percenogion ereil, am hyny gair y6 gair y bugail, pa eidion a'i lada6d. Na6med y6 leidy6 6rt y crog ar ei cydladron: o derbyd ido ev dygôeddyd bod dyn yn cydleidy6 ag ev am y ledrad y dienydiir a'i cadarnâu ohano yr acau y aty6 ido, ac y mae yntau yn myned, gair y6 ei gair ev yna.

LYMA Y DECREU CYVREITHIAU Y GWRAGED.

O DERBYD i gôraig bod rodiaid idi, a tan ei hagôedi y dyly bod hyd yn pen y sait blyned, ac yscar onadynt, rântent yn dau hanner pob pet â bo idynt. Y gôraig piau ranu, y gôr piau de6isa6. Y moc i'r gôr, a'r devaid i'r gôraig; oni byd namyn y nail onadynt, rânu yn dau hanner; ac os devaid a geivyr a byd, y devaid i'r gôr, a'r geivyr i'r gôraig; oni byd namyn y nail, eu rânau. O'r meibion, dôryan i'r tâd, ac un i'r mam; yr hynav a'r ieuav i'r tâd, a'r perved i'r mam. Y dotrevyn, mal hyn y renir: hol lestri y laet, eityr un payol, i'r gôraig yd â; yr hol dysglau, eityr un dysgyl, i'r gôraig yd â; a'r dau hyny i'r gôr yd â; y gôraig a dyly y câr a iau i dôyn y dotrevyn o'r tŷ; y gôr a dyly hol lestri y lyn; y gôr a dyly y ridyl, a'r gôraig y gogy6r mân; y gôr a dyly y maen ucav i'r breuan, a'r gôraig yr isav; y dilad â bo arnadynt y gôraig piau; yr hyn â bo atnadynt y gôr piau yny gôreicâo, a gôedi y gôreicâo, el6g y dilad i'r gôraig; ac os gôraig aral a c6sg ar y dilad, taled ei gôynebgôert; y gôr piau y cala6r, a'r bryan, a gopenyd y tra6style, a'r côltyr, a'r bôyal cynud, a'r taradyr, a'r pergig, a'r crymanau ol, eityr un cryman, a h6n6 i'r gôraig; y gôraig piau y padel, a'r tryped, a'r bôyal lydan, a'r gôdyv, a'r s6c, a'r lin aclan, a'r linad, a'r gôlan, a'r trytcôd ac â bo yndo, eityr aur neu ariant, a hyny o byd ei rânau: sev y6 y trytcôd y la6côd. O byd g66au, eu ranu; y pel6nau i'r meibion, o bydant; ac oni bydant, eu rânau. Y gôr a dyly yr yscuba6r, ac â bo uc daiar ac is daiar o yd. Y gôr a dyly yr ieir ol, ac un cat, a'r leil i'r gôraig. Y bôyd mal hyn y renir; y gôraig piau y cig yn ei heli, a'r

ca6s yn ei heli; a gôedi y crocer y gôr piau; y gôraig piau y lestri emenyn b6lc, a'r ca6s b6lc; y gôraig piau â galo ei dôyn o bla6d y rôg nert ei dôyla6 a'i deuglin o'r cel hyd y tŷ. Pob un onadynt piau ei dilad, eityr eu mentyl, a'r mentyl eu rânau. Os y gôr a byd breintia6l, dagos ei braint cyn ei ran; a gôedi y cafo ev ei braint, rânter, mal y dygôedasam ni ucod. Eu dilyedion talent yn dau hanner. Os cyn y seitmed bl6dydyn yd yscarant, taler idi ei hagôedi, a'i harcyvrau, a'i côfyl. Os yn morôyn y roder, yr hyn â bo ar ei carn o'r petau hyny a dyly. Ac os cyn y seitmed bl6dydyn yd gedeu hi ei gôr, côfyl o hyny a cyl, eityr ei côfyl a'i gôynebgôert am ei gôt6yn. Os y gôr yntau a byd clavyr, neu anadldre6edig, neu na galo ymrain; os o aca6s un o'r tri pet hyny y gedeu, hi a dyly cafael côfyl o'r eidi. Os o mar6 y gôahanant, hi a dyly pob pet yn dauhanner, eityr yr yd: ni dyly gôraig yn y byd cafael dim o'r yd, onid gôraig p6ys. Ac os o mar6 a by6 yd yscarant, raned y clâv a'i perigla6r y cyd ag ev, a de6ised yr iac. Ni dyly y clâv cymynu dim namyn daered i'r egl6ys a'r arcl6yd, a'i dilyedion: a cyd as cymyno, y mab a geil tori ei cymyn: a h6n6 a gelôir mab ang6ar. P6ypynag â toro cymyn; nid amcen ai daered, ai dilyedion, yscymyn byd. Os o by6 y gôahanant, triced hi a'r eidi yn y tŷ hyd yn pen y na6diau a na6nos, a gôybod ai cyvreitia6l y gôahan; ac os ia6n y gôahan, o pen y na6meddyd, aed; ei da hi o'r blaen, ac ar ol y cenia6g di6edav, aed ehun.

Sarâed gôraig gôria6g 6rt braint ei gôr; nid amcen, sarâed y gôr; cyn noi rodi i gôr 6rt braint sarâed ei bra6d: nid amcen, hanner sarâed ei bra6d. Ei galanas, na hi a bo gôriawg na hi ni bo, hanner galanas ei bra6d.

O myn gôr gôraig aral goedi yd yscaro â'r cyntav, ryd byd y cyntav. O derbyd i gôr yscar â gôraig, a mynu o h6no gôr aral, a bod yn etivar can y gôr cyntav ryyscarai â'i gôraig, a godi6es o hano hi â'r neiltroed yn y g6ely a'r lal eityr y g6ely, y gôr cyntav a dyly cafael y gôraig.

O derbyd i gôraig gôria6g g6neutur cyv-lavan dypryd; ai rodi cusan i gôr, ai gadael ei gobysia6 a'i hymrain, sarâed i'r gôr y6 hyny. Os ei hymrain a derbyd y sarâed h6no a dereciv6r, ar bod i hanner yn m6y; canys o cenedyl gelyniaet yd heny6. Os ei gobysia6 a derbyd, taler ido y sarâed h6no heb ei hardercavael. Os cusan, ni telir namyn deupart y sarâed, can nid g6eitred côfyl. Os g6adu â g6na y gôr ei cafael y

rôg ei deumordôyd, roded l6 deggôyr a deugaint, a'r gôraig l6 deggôraged a deugaint. Os gôadu ei gobysiaô à gôna y gôr, l6 pedôar gôyr ar deg a ryd, a'r gôraig l6 pedair gôraged ar deg; a hyny oc eu ceraint. Os rodi cusan à gôata, roded l6 seigtôyr, a'r gôraig l6 seigtôraged: a'r rain hyny oc eu cyvneseiviaid, y am ei mam, a'i tâd, a'i brodyr, a'i côioryd.

Pôypynag à dyco morôyn yn latlud, a cyn bod acaôs à hi, gomyn pet à roi ti imi a mein ni holi ohano ev y maint à rôai, a hyny ar ei crêd; can ceisio ev gôedi hyny ei gôadu, os hi a'i gyr arno ev yn cyvreitiaiôl, yna y mae gair ei gair hi; canys dyg ev hyhi yn y le nad oed neitiaôrgôyr.

O rodîr morôyn i gôr a'i cafael yngôraig, a'i dyodev o'r gôr yn ei gôely hyd tranoet, ni geil ev dôyn dim o'i dyled hi: ys ev à gôna ev gôedi as cafo hi yn lygredig, cyvodi ar ei neitiaôrgôyr a'i caly nny sevyd a tystu idynt hôy ei cafael hi yn lygredig; ac na cysgo canto hyd tranoet, ni dily hi dim tranoet y canto ev. O derbyd dybod brônau a cedor arnei, a'i blodeuaô, yna y dygôed y cyvrait na gôyr neb pet yô hi, ai morôyn ai gôraig, o acaôs rydybod arnei argôyd mab; ac ôrt hyny y gad y cyvrait ei diheuraô hi, o l6 seïtdyn, y am ei mam, a'i tâd, a'i brodyr, a'i côioryd. Os hitau ni myn ei deheuraô, lader ei crys yn cyvuôc a'i gôerdyr, a roder dinaôed blôyd yn ei laô, gôedi iraô ei loscôrni; ac o geil hi cyndal hônô, cymered er ran o'r arcyvrau; ac oni geil, bid heb dim.

Pôypynag à rodo gôraig i gôr, ev piau talu ei hamgobyr, neu yntau a cymero meiciau y centi hi ar ei talu; ac os hitau a ymryd, taled ei hamgobyr; canys hi ehun a bu rodiad arnei.

O dyg dyn gôraig yn latlud a dybod à hi i tî mab ucelgôr i cysgu, nac na cymero y gôr mac ar ei hamgobyr, taled ehun.

O derbyd i dyn dôyn gôraig latlud, bid yn pen y seïtblyned ar trieidion cyhyd eu corn ag eu hyscïyvarn; a can coles yna ei braint, bid ar y braint hônô hyd yn pen y seïtblyned. O byd arcyvrau idi, bid hônô yn ditraul hyd yn pen y seïtblyned. Os hitau a caniaia ei treuliaô ev, ni digôygir dim idi o traul daint ac ystlys. Yn pen y seïtblyned, o ceif teirnos o'r ôytmed, ranu deuhanner à hi, megis à gôraig à rodiaid idi; canys ni para gôraig, nac o latlud nac o rod, ar braint ei hagôedi, namyn hyd yn pen y seïtblyned; ac nad agôediaôl hitau o pen y seïtblyned alan; ôrt hyny rânent deuhanner.

Pôypynag à cysgo teirnos cau gôraig o'r

pan enhuder y tân hyd pan dadenhuder tranoet, a mynu ohano yscar, taled idi eidion à talo ugaint, ac aral à talo deg ar ugaint, ac aral à talo tringaint; ac os dyg ar tî ac anloed, a'i bod y cyd ag ev hyd yn pen y seïtblyned, rânû à hi, megis à gôraig à rodiaid idi.

Tair agôedi cyvreitiaôl y syd: agôedi merc brenin pedair punt ar ugaint, ac ôyt-punt ei côyl; agôedi merc gôrda teirpunt, a punt ei côyl; agôedi merc mab ailt punt, a'i côyl pedair ar ugaint.

O derbyd i dyn beiciogi gôraig o lôyn a pert, ev a dily gosymteitiaô ei mab; canys y cyvrait a dygôed na dily hi cafiel coled o acaôs ei gôr; can ni cafo môyniant; ac ôrt hyny y dily yntau meitrin ei mab.

O derbyd i gôr yscar à gôraig, a hitau yn beiciaôg pan yscarer à hi, gater idi, o'r pan yscarer à hi yny ago, yn cyvair hanner blôydyn o meitrin ei mab; a gôedi ganer ei mab hitau piau ei meitrin ev hyd yn pen y blôydyn, myno na myno er da y can ei gôr: sev yô mesur ei da, buôc laetaôg, a pais à talo pedair ceiniaôg, a padel à talo ceiniaôg, a càraid o'r fôd goreu ar trev ei tad; a hyny hyd yn pen y blôydyn idi er ei meitrin; hitau gôedi hyny hanner blôydyn; ac o hyny alan ni gelir cypel arnei hi ei meitrin, namyn ei ran ehun, onis myn; ac o hyny hyd yn pen y pedair blyned ar deg, y deupart ar ei tâd o'r meitrin, a'r traian ar ei mam; ac yn pen y pedair blyned ar deg, y mae iaôu i'r tâd ei dôyn ar yr arclôyd, ac ido yntau gôrâu; ac o hyny alan bid ôrt gosymtaid ei arclôyd.

O derbyd i gôraig dygôedyd ar gôr dôyn trais arnei, a gôadu o'r gôr, roder l6 deggôyr a deugaint, heb altud heb gôr nôd. O derbyd idi hitau gyru yn cyvreitiaôl, cymereid ei caly yn ei laô asô a'r laô deheu ar y crair a tyged hi er rymrain a'r caly hônô i trais i arnei hi, a rygônentur mevyd a sarâed ohano idi hi, ac i'ô cenedyl, ac i'ô harclôyd. Rai o'r ynaid ni gad gôad yn erpyr hyny; nyny eisioes a gadôn gôad, mal y dygôedasam ni ucod.

O derbyd i gôr dôyn trais ar gôraig, ac adev o hano, taled deudeg buô yn dirôy i'r arclôyd, a'i hamgobyr i'r arclôyd; ac os morôyn byd, ei côyl, a'i hagôedi yn y maint môyav y dylyo, a'i gôynebgôert, a'i dilysrôyd; ac os gôraig gôriaôg byd, ei sarâed can ei ardercavael ar mod ei hanner.

O derbyd i gôr dôyn morôyn yn latlud, ei harclôyd a'i cenedyl a dily ei dôyn y canto ev, can boed drôg canto. Ac o bu cynt can gôr, ni gelir ei dôyn y can y gôr a'i dôg yn latlud, onid ehun a'i myn.

Tri privraïd gôraig, ei cofyl, a'i gomôyn, a'i sarâed. Sev acaôs y gelôir yn tri privraïd, ôrt eu bod yn tri priaôd gôraig, ac na gelir eu dôyn o neb acaôs y centi. Sev y6 ei cofyl, yr hyn â cafo am ei gôerindaôd; sev y6 ei sarâed, pob pet à gônel ei gôr arnei, namyn am tripet, sarâed y6 idi; sev y6 y tripet hyny, ei maedu am rodi pet ni dylyo ei rodi, ac am ei cafael can gôr, ac am unaô mefyl ar ei baryv: ac os am ei cafael can gôr ei maed, ni dyly dimôyn namyn hyny; can ni dylyir dimôyn a dial am un cyvlavan. Sev y6 ei gomôyn, o ceif hi ei gôr can gôraig aral, taled ei gôr idi hi cêugaint y treigyl cyntav; am yr eilgôait punt; os ceif y tryded gôait, yscar a geil heb coli dim o'r eidi; a'r da à cafo hi am y tripet hyny a dyly bod yn gôahanedig i ôrt ei gôr.

Gôraig y brenin a geil rodi, heb câniad y brenin, traian à del o dovod i'r brenin.

Gôraig mâb ucelgôr a geil rodi ei mantel, a'i crys, a'i hesgidiau, a'i penliain, a'i bôyd, a'i diaôd, a craôn ei cel, a benfygiaô ei hol dotrevyn.

Gôraig talaôg ni geil rodi dim, namyn benfygiaô ei gogyr, mal y clyôer ei lev y ar y dom, a rodi ei pencuôc tri gorsav.

Gôraig pan cysger centi, ni dyly cycôyn odyno hyd yn pen y naômed dyd; a pan yscarô â'i gôr, ni dyly cycôyn hyd yn pen y naômed dyd, ac yna yn ol y ceiniaôc diôedav; a pan bo marô ei gôr, ni dyly cycôyn o'r tŷ hyd yn pen y naômed dyd, ac yna ar ol y ceiniaôc diôedav.

O tri mod y dylyir ŷamgobyr i gôraig: o rod ac estyn, can ni cysger centi; yr ail, o cygôelogaô honaid, can ni bo rod; y trydyd, o beiciogi.

Amgobyr merc maer cycelaôr, punt. Amgobyr merc maer, cêugaint. Amgobyr merc pencenedyl, cêugaint a punt. Amgobyr merc ucelgôr, cêugaint. Amgobyr merc mâb ailt, pedôarugaint. Amgobyr merc altud, pedair ar ugaint. Amgobyr pob pen sôydaôg, herôyd rai, punt; herôyd ereil, cêugaint. Amgobyr sôydogion ereil, herôyd rai, cêugaint; herôyd ereil, triugaint. Amgobyr caet o gôraig, deudeg ceiniaôg.

O derbyd beiciogi gôeinidaôg a caet, y neb a'i beicoco a dyly rodi gôeinidaôg aral i gôasanaetu yn ei le yny ago, a meitrin ei mâb gôedi ago yn dilestair i'r neb pieufo y dyn; ac o byd marô yn egi, talu ei gôert cyvrait i'ô harelôyd, ac ebediô ystavelaôg o'i gôraig, xiii.

O derbyd i altud o gôraig myned trôy glâd, ac yn hyny ei marô, taled i'r neb

pieufo y tir unarpymteg am ei marôtywarcen.

O derbyd i gôr mynu yscar â'i gôraig, a mynu o hano gôraig aral, dilys y6 y cyntav, can ni dyly un gôr bod ido dôy gôraged.

Pob gôraig a dyly myned y ford y myno yn ryd, can ni dyly bod i cârdocôel, ac na dylyir idi dim, namyn ei hamgobyr; a hyny un amgobyr; can nid oes i gôraig ebediô, namyn ei hamgobyr; ôrt hyny megis na dyly gôr talu namyn un ebediô; i megis hyny ni dyly gôraig talu namyn un amgobyr; can nid oes idi edediô, namyn ei hamgobyr.

Nicycain gôraigyn'mac nacyn tystar gôr.

O derbyd gôeled gôraig yn dybod o'r part hôn i'r lôyn, a'r gôr o'r part aral, neu yn dybod o gôacty, neu a tan un mantel; os gôadu à gônant, l6 deg gôraged a deugaint ar y gôraig, a'r cymaint ar y gôr o gygyr.

O derbyd rodi Cybraes i altud, ôrt i braint ei gôr yd â ei sarâed yny bo marôyr altud, a gôedi bo marô yr altud yny myno y gôraig gôr aral; can nid ymcôel tra ei cevyn ar y cenedyl.

O derbyd rodi Cybraes i altud, a bod plant meibion idynt, y plant a dyly trev tâd o mamôys, eityr na dylyant ran o tydyn breintiaôl, hyd y trydyd dyn; eityr mâb altud o penae; hônô a dyly ran o côbyl. Meibion y ryô gôraged hyny y telir gôarteg deuac noadynt: sev acaôs y gelôir y gôarteg hyny yn gôarteg deuac, can nid oes cenedyl tâd a'u talo, namyn cenedyl y mam.

Ni dyly gôraig na prynu na gôertu, oni byd priaôd; ac o byd priaôd, hi a dyly prynu a gôertu.

Tair gôraged y dyly eu meibion mamôys: mâb Cybraes à roder i altud; a mâb gôraig à gôystler yn glâd ancylviait, o ceif beiciogi, a'i gôystlaô hitau o'i cenedyl a'i harelôyd; a gôraig à dyco altud trais y arnei.

O derbyd roi morôyn i gôr, ac na hônêr ei cofyl cyn no cyvodi tranoet; ni dyly ev ateb idi hi o hyny alan.

O derbyd i morôyn na dygôeto ei cofyl cyn ei cybodi y ar ei gôely, ni dyly ei cofyl o hyny alan, bod namyn yn cyfredin y rygtynt.

Ni dyly merc o da ei tâd namyn cymaint â hanner à cafo ei braôd; ac ni dyly talu o galanas namyn cymaint â hanner à talo ei braôd; a hyny tros ei plant; ac oni byd plant idi, a tygu ohanei na bo byt, ni dyly talu dim; ac o byd, ac eu myned yn oed cyvreitiaôl, talent ehun trostynt o hyny alan.

Ni dyl gôraig yn y byd talu ceiniaëg paladyr na hen na euag.

O derbyd, o acaëb mynu yscar, dygôed-ôyd na galo ei gôr ymrain, cyvrait a eirc provi: sev mal y provir, tanu lenliain gôen a tanadynt neôyd golci, a myned y gôr idi ar hôno i bod centi: a pan del ei eôyls, ei gelôg ar y lenliain; ac o geil hyny mal y gôeler ar y lenlieiniau dogyn yô ido: ac ôedi hyny ni geil hi, o'r acaëb, hôno, yscar ag ev, na myned â'r eidi yn cöbyl.

O dygôed morôyn ar gôr dôyn trais y arnei, â'r gôr yn gôadu; a dygôedyd o'r morôyn, oni dyg ev trais y arnei hi, ei bod yn morôyn, y cyvrait a dygôed bod yn iaëu. provi ai morôyn ai nid morôyn; canys ei bod yn morôyn yô ei hardelô: ac ysev â dyl ei provi yr edlig; ac os ceif yn morôyn ryd byd y gôr, i dygôedôyd arno y trais, a hitau heb coli ei baint.

O dygir trais ar gôraig gôriaëg, ni dylir talu ei hamgobyrr; canys talôs pan gôr-âëb.

O derbyd i gôraig dôyn mab yn cyvreit-iaëi i gôr, cyd as gôato y gôr, ni a dygôed-ôn na dyl hi, gôedi as dycoïdo cy ungôait, ei dôyn byt i aral; can ni byd cârdycêl y ôrt y neb y dycpôyd cyntav.

O derbyd roi gôraig i gôr, ac enô ei da, a cafael cöbyl, hyd yn oed un ceiniaëg, ac na cafer hôno, nyny a dygôedôn y geil y gôr yscar â hi, ac na cafo diu o'r eidi: a hôno yô yr un ceiniaëg â dôg cant.

Nid raid mac ar dylsôryd da can gôraig, yn canyscaet.

Gôraig a dyl traian sarâed ei gôr, nac o lad y sarâer nac o pet aral.

Ni dyl reitgôraged i gôraig, nac am ledrad, nac am galanas, nac am mac; namyn rait o gôyr.

Cyvrait a dygôed na dyl gôraig cöyl ôedi blodeuo, onis diheura hi cyvnesaviaid, y am ei mam, a'i tâd, a'i brodyr, a'i cöior- yd; a hyny yny bo seitdyn: sev y dyl blodeuo o'i pedair blôyd ar deg alan: ac o hyny hyd yn pen y deugaint blyned y dyl meitrin: sev yô hyny, pedair blyned ar deg a deugaint y dyl bod yn ei hieuegtid; a gôedi hyny peidiaë ag ymdôyn.

O derbyd rodi morôyn i gôr, a heb cysgu centi, cafael cam o honei, ôrt baint ei gôr yd â, ac y digôygir idi, ac nid ôrt baint ei braëd; a hôno a gelôir morôyngôraig. Ac o dygir trais arnei, ev a dylir talu ei cöyl idi.

O derbyd enlibiaë gôr ar gôraig, y treigyl cyntav, lô seitgôraged; yr ail treigyl, lô pedair gôraged ar deg; o hyny alan am pob enlib, lô deg gôraged a deugaint.

O derbyd i gôraig lad dyn, hi a dyl cafael ceiniaëg paladyr: a hôno yô y dyn a'i cymer, ac nis tâl.

Pob arelôydes a dyl amgobyrr gôraged ei cyvoet.

Pob maer bisôail a dyl amgobyrr ei maertrev.

Nid oes baint i puten: cyd dyceer trais y arnei, ni dyl cafael iaëu. O sarâer hitau, taler ei sarâed ôrt baint ei braëd; a'i galanas, o ledir.

Pob aneyvlavan â gônol gôraig, taled ei cenedyl trosti, mal tros y gôr, oni byd gôriaëg; os gôriaëg byd, taled hi a'i gôr ei camlôro a'i dirôy.

Gôaesôr, ac adlamgôr, ac asôyngôr. Od â gôuesôr y ôrt ei gôaesav, cöeugaint a tâl; adlamgôr, triugaint a tâl; asôyngôr, deg ar ugaint a tâl.

(YMAN y las Elidyr Môynmaë gôr o'r Gocled; a gôedi ei lad y daet gôyr y Gocled yma i'ô dial. Sev gôyr â daetant yn tygôysogion idynt, Clydno Eidyn, a Nud Hael mab Senylt, a Mortav Hael mab Servari, a Rydere Hael mab Tudaëal Tut- clyd; ac a daetant Armon. Ac ôrt lad Elidyr yn Aber Meôedus yn Armon, y losgasant Armon yn ragor dial. Ac odyne y luydâs Run mab Maelcôn, a gôyr Gôyned canto, ac y daetant hyd yn glan Gôeryd yn y Gocled; ac yna y buant yn hir yn amryson pôy â dylai myned yn y blaen trôy avon Gôeryd. Ac yna yd elygôs Run cenad hyd yn Gôyned i gôybod pieuvai y blaen. Rai a dygôed, panyô Maeltav Hynav, pentevig Pengard, a'i barnôs i gôyr Armon; iorgôert mab Mad- aëg, trôy ôddurdaëd y cyvargôydid, a'i cadarnâa; panyô Idno Hen i gôyr y pyst pendu; ac yna yd aetant gôyr Armon yn y blaen, ac y buant da yno: ac y cant Tal- iesin—

Cyclu ôrt gôres eu lavnau

Can Run yn ruder bydinau

Gôyr Armon rudion yô rydihan.

Ac yna, rac hyd y trigasant yn y luyd, y cysgôs eu gôraged can eu gôeision caet; ac am hyny y rodes Run idynt pedôar baint ar deg.—

Cyntav yô, ragor rac gôraig; sev yô ragor, y meirc dov, a'i moc, a'i gôydau, a câr, a dau ycaïn â myno ar ei gôarteg, a lonaid y câr o'r dotrevyn â myno.

Yr ail yô, blaen Gôyned yn luydau.

Trydyd yô, na tâl i'ô anivel.

Pedôeryd yô, tervynu ar y goladod â cyvarboent ar Armon.

Pummed yô, o byd amryson y rôg dôy

maena6l, o'r na6 maena6l y syd yn Armon, eu diamrysoni o'r sait y d6y, heb neb o le aral.

C6aced, na byd rigyl yndi.

Seitmed, bod yn ryd pysgota ar y tair avon y syd yndi yn cyfredin.

Wytmed

Na6med, na bont breuan hy ec6g.

Degmed, nad yvoynt letca6d.

Unmed ar deg, nad oes daly ar eu cyca6sed hyd y trydyd gair.

Deudegmed, na taler meirc g6steion, na g6yr ar cyle.

Trydyd ar deg, na dylyant myned i lety aral o'r neuad.

Ped6eryd ar deg, p6ypynag a eistedo yndi un dyd a bl6ydyd, o byd g6r anloed-a6g, ei bod yn un braint â g6r o'r g6lâd.

Ac o byd â ampeuo un o'r breintian hyny, clas Bancor a rai Beuno a'u ceid6.)

O derbyd i dyn t6ri troed anivel dyn aral, neu ei mord6yd, neu g6neutur bri6 y del nyda6d i'r anivel ohano, a bod yr anivel yn glan, mal y galer ysu ei cig, ia6n y6 i'r dyn a'i bri6o cymryd yr anivel o'i medyginaet yny bo iac; can ni dyly percena6g yr anivel lavuria6 tros g6eitred y neb ry g6naet cam ido. Ac os anivel blit â t6res ei troed, neu ei mord6yd, neu f6c â ardo, roer i'6 percena6g cyvry6 cystal ag ev, i g6neutur unry6 m6yniant ag â g6nel ar yr eido ehun. Ac os mar6 byd yr anivel, triged yr arg6ystyl yn dyls yn ei le; ac os by6 byd, a'i g6eled yn iac teledig, cymered pa6b yr eido, mal cynt. O derbyd mar6 yr anivel yn y le pan bri6id, cyndycier i'r neb â'i bri6is; ac onis myn, devnydied y percena6g ev. Os yntau a dyg6ed, m6ynâa ev, a mi a'i talav mal y dyg6eto y cyvrait: sev â g6fl y cyvrait, o g6yl Ieuan hyd y calan, talu y cig a'r croen, yn le y deupart, a'r traian ar yr enaid; canys yna y mae ia6n amser tac6ged; o'r calan eilg6ait hyd g6yl Ieuan, y deupart ar yr enaid, a'r traian ar y cig a'r croen; canys buria byd pob anivel yn yr amser h6n6. O derbyd i'r dyn rybri6asai g6rta6d y l6dyn mar6 ato, g6naed y percena6g ei eg6yls o hano; ac y cyd â hyny c6byl o cyvrait a ceif.

O derbyd i dyn rodi mac i aral ar pet, ia6n y6 ido rydâu y mac. O un o triaca6s y byd ryd mac: ai o talu trosto, ai o g6ystla6, ai o g6adu mac. Os ei g6adu â myn, mal hyn y g6edir: dybod ar yr ynad; a'r ynad piau ceisia6 y can y d6yplaid, ai mac y g6r, ai nid mac? Heb yr ha6lg6r, mac: Heb y cyndogyn, na mac. Yna y mae ia6n i'r ynad gomyn, â gyt mac di?

Wyv, heb y mac. C6bylg6ad, heb y cyndogyn, nad gyt mac ti y cenyv i, nac ar hyny, nac ar dim. Dioer, heb y mac, mal y mae goreu y dyly mac hebr6g ei bod i bod yn mac, yd hebrygav mi my bod yn mac. Dioer, heb y cyndogyn, mal y mae goreu y dyly mac ei g6adu; mitau a'i g6adav. Yna y mae ia6n i'r ynad etryc pa del6 y dyly ev ei g6adu. Sev a g6fl y cyvrait yna: Can nid oes namyn i un tava6d ev yn gyru arno, na dyly namyn un tava6d y cyndogyn ei g6adu. I6, heb y cyndogyn, mitau a'i g6adav ev. Yna y mae ia6n i'r ygnad cymryd y crair yn ei la6, a dyg6ed6yd 6rt y cyndogyn, na6d Du6 ragot, a na6d pâb Ruvain, a na6d dy ar-cl6yd, na dos yn l6 cam. Od â yntau i'r l6, tyged i Du6 yn y blaen, ac i'r crair syd yn ei la6 i'r ynad, hyd nac mac ev y canto ev, nac ar â dyg6a6d, nac ar dim. Oni g6rtt6g y mac arno, bid ryd y cyndogyn o'r ha6l, a taled y mac c6byl i'r ha6lg6r. Os ev a g6na y mac g6rtt6g ar y cyndogyn, g6rttyged tra bo y cyndogyn yn rodi ei genau ar y crair, g6edi y tygo. A sev mal y g6rtt6g: Myn y crair y syd yna, mac 6yv mi y cenyt ti ar yr hyn â dyg6edasam ni; a mi a mynav barnu bra6d imi o'r ynad. Ac yna y mae ia6n i'r ynad myned alan i barnu bra6d: a sev a g6fl y cyvrait yna, l6 y cyndogyn ar ei seitmed i g6adu ei meeni; c6eg6yr, ac yntau seitmed; ped6ar onadynt o part ei tâd, a dau o part ei mam, ac ev ehun yn seitmed. Ac ys ev y6 nased y dylyant y g6yr hyny bod ido ag y dylyoent talu galanas, a'i cymryd y cyd ag ev: a sev y6 oed y rait h6no, 6ytnos o'r sul nesav; a sev le y roder y rait h6no ido ev, yn y lan y g6ranta6o ev eferen; a sev aca6s y cymerir hi yno, can y bentiti6s ar y le byd eferen. Ac o ceif yntau ei rait, dogyn y6 ido; oni ceif yntau ei rait, taled ev yr ha6l: ac o myn yr arel6yd erlid cyvrait anudon arno ev, erlyned.

Pa mac pynag â g6rttygo ar y cyndogyn, ryd byd o'r ha6l, ac o'r meeni; canys g6naet teiti mac. Pa mac pynag ni g6rttygo, taled ehun yr ha6l; can ni g6naet teiti mac. A'r hyn â dylyai mac, pan adevo 6rt yr ynad ei bod yn mac, ia6n y6 i'r ha6lg6r tystu y ryadev ohano, rac cilia6 ohano eilg6ait.

O derbyd i dyn cymryd mac ar pet y can aral, ia6n y6 ido doddi oed ar y pet â dylyo; a pan del ei oed, ia6n y6 ido ehun gomyn y cyndogyn cysevin; ac os negyd byd y cyndogyn ido, deued ar y mac, a holed y mac, a dyg6eded bod y cyndogyn yn negyd ido. Os ev a dyg6ed y mac, hyd

nad mac, deued hyd ar yr ynad, a holed yr haŵl rac bron yr ynad; ac os ev a myn y mac gŵadu, ac na gŵrttygo y cyndogyn arno, bid ryd y mac o'r haŵl, am y gŵad â digones. Os ev â gŵna y cyndogyn gŵrttŵg ar y mac, a galŵ ar yr ynad am braŵd ŵrt y gŵrttŵg â digones, iaŵn yŵ i'r ynad ar y mac barnu ei lŵ ar ei seittmed, yn unfurw ag y dygŵedasam ni ucod.

O derbyd i dyn cymryd mac y can aral ar pet, a dybod y dŵyplaid y cyd, a'r haŵl-gŵr, a'r cyndogyn. a'r mac, a holi o'r haŵl-gŵr y mac, a dygŵedŵyd ei bod yn mac ar pet maŵr; ac ateb o'r cyndogyn, a dygŵedŵyd ei bod yn mac ar pet bycan, a heb gŵadu ei meeni, iaŵn yŵ i'r ynad yna barnu, bod yn dedbryd y mac, pahar y mae mac, ai ar pet maŵr ai ar pet bycan; a hyny ŵrt lŵ y mac; canys mac adevedig yŵ.

O derbyd i dyn cymryd laŵer o meician ar pet, a mynu ei gŵadu o'r cyndogyn: cymaint ag â dygŵedasam ni ucod i gŵadu mac, a daŵ i gŵadu pob un onadynt ŵyntau, herŵyd mal y traetasam ni ucod i gŵadu mac. Rai a dygŵed, ag un seittgŵyr gŵadu, cyd yd boent pedŵar meic ar ugaint; nynt a dygŵedŵn hyd nad iaŵn.

O derbyd i dyn tebygu bod yn ryd mac o'i meeni, o talu pet o'r dylyed, a heb talu cŵbyl; nynt a dygŵedŵn, hyd na byd ryd; a dylu ohano bod yn mac ar y ceiniaŵg diŵedav, mal ar y cyntav.

O derbyd bod mac adevedig, a bod negydiaet am talu, iaŵn yŵ i'r mac roi gŵystyl cyvreitiaŵl darbod; y traian yn gŵel no'r tâl.

O derbyd ludias rodi gŵystyl, y mac piau hebrŵg y gŵystyl y cyd a'r haŵlgŵr hyd yn diocel; ac a dylu cymryd y fŵnaŵd cyntav, o byd ymlad: ac oni gŵna hyny, taled ehun y dylyed.

O derbyd i mac ceisiaŵ dŵyn gŵystyl heb y cyndogyn, heb cyfroi ar y cyndogyn yr haŵl, ni dylu ev dŵyn gŵystyl.

Ni dylu mac dŵyn gŵystyl y cyndogyn, oni byd negydiaet cyndrycaŵl yn ei gŵyd. O gŵeles yntau negydiaet yn erpyn yr haŵl-gŵr cyn no hyny, yntau a geil roi gŵystyl y cyndogyn i'r haŵlgŵr yn ei absen.

O cāniata y cyndogyn i'r mac roi gŵystyl punt yn le un ceiniaŵg, a cyn yr oed gŵystyl, colli y gŵystyl, ni dygŵed y cyvrait dylu ohano tra ei cevyn, namyn dimai; canys hyny yŵ traian y ceiniaŵg cyvrait.

O derbyd i dyn rodi cygertyd punt yn le un ceiniaŵg, a dycŵydaŵ y gŵystyl, ni bernir i'r cyndogyn cymaint â dim; canys ev ehun a lygrŵs braint y gŵystyl.

Pŵypynag a gŵystlo gŵystyl adevedig, a

tebygu ohano ev, ŵrt nad oed mac arno, bod y gŵystyl yn andyls; nynt a dygŵedŵn dycŵydaŵ hŵnŵ, a'i bod yn dyls.

O derbyd i'r mac roi gŵystyl o pet maŵr am pet bycan, cyvreitiaŵl yŵ i'r haŵlgŵr cymryd y pet a roder ido yn gŵystyl. A can colo hŵnŵ cyn yr oed, ni digŵyg ev namyn traian tracevyn i'r mac a'i rodes ato; y mac a'i digŵyg yn cŵbyl i'r cyndogyn; canys ancyvreitiaŵl y dŵg.

O derbyd bod mac ar deudeg ceiniaŵg, a dybod oed y deudeg ceiniaŵg, ac nad oed ar helŵ y cyndogyn namyn marc deg punt, a dybod yr haŵlgŵr a'r mac i cycypel y deudeg; ceiniaŵg, a dygŵedŵyd o'r cyndogyn, nid oes cenyv i â talŵyv icŵi, namyn my marc, a hŵnŵ nis talav icŵi, ac nis gŵystlav; ac ni dylu yr haŵlgŵr dŵyn gŵystyl y mac, namyn cyrcu el deuod ar yr arclŵyd; a mynegi i'r arclŵyd, nad oes racŵ namyn pet maŵr; ac na dylu'r dŵyn pet maŵr yn gŵystyl am pet bycan; ac yna y mae iaŵn i'r arclŵyd rodi cāniad i'r mac i rodi gŵystyl maŵr yn le pet bycan, rac bod yn coledig yr haŵlgŵr.

O derbyd i dyn rodi mac i aral ar pet, a gŵedi rodi y mac, myned i naŵd rac dylyed; nynt a dygŵedŵn, na dylu ev naŵd rac hyny; ac y dylu y mac rodi gŵystyl i'r haŵlgŵr; neu yntau a gŵato ei meeni.

Ni dylu neb cymryd mac yn undydiaŵg; canys onis haŵl yn y dyd hŵnŵ, neud etyŵ ar amser nad oes mac ido.

Ni dylu dyn cymryd mac cyndogyn; canys dau ardalo ynt; ac na ceif yntau namyn deŵis ei ardŵl. Os o meeni yd ardŵl, nid oes cyndogyn; os cyndogyn, nid oes mac. Ac ŵrt hyny ni geil undyn sevel yn mac cyndogyn.

Ni dylu mac dŵyn gŵystyl y ar y cyndogyn, ac ev yn ei negesau ehun, neu yn gŵan, neu yn negesau ei arclŵyd; ac ni dylu yr haŵlgŵr dŵyn gŵystyl y mac yn cyhyd â hyny o yspaid.

O derbyd i dyn cymryd mac ar da, a gŵedi hyny deol y cyndogyn, ai o acaŵs galanas, ai o acaŵs ledrad, ai o acaŵs na dylu bod yn ei gŵlād; a mynu o'r haŵlgŵr ei da y can y mac; sev a gŵyl y cyvrait, bod yn iaŵn rānu y rygtynt yn deuhanner y coled; talu o'r mac y nail hanner, a'r cyndogyn y lal; canys hagyr yŵ talu o'r mac cŵbyl, ac ev yn gŵirion; a hagyr colli o'r haŵlgŵr cŵbyl, er credu ohano ev y mac. A lyna y trydyd le y ran cyvrait yn cyvreitiaŵl. O derbyd dybod y cyndogyn i'r gŵlād tra ei cevyn ŵedi hyuy, ŵyntau a dilyant cypel eu da arno ev; ac yna y mae iaŵn caŵael o'r mac hanner o'r da hŵnŵ. A

lyna y le y byd cypelgŵr y mac ar da ido ehun.

O derbyd bod mac ar dylyed, a cyn no dybod oed y dylyed, marô y mac, a gadaô, mab o hano, y mab a dyly sevyl yn dylyedion ei tâd. Rai a dygôed, o myn y mab hônô gôadu ei meeni, panyô uc pen bed ei tâd y dylyir y gôad ar cyvrait: Nyni a dygôedôn, na dylyir; canys y doetion a dygôedant, nad erlid cyvrait yn y byd un dyn, nac i nev yd el, nac fufern; namyn yny el ev yn y daiar: sev acaôs yô, cyd boed cyvrait rôg dyn a'i cilyd ar y daiar, nid oes cyvrait y rôg diavôl a'i cilyd, nac y rôg egyl a'i cilyd, namyn egôyls Duô; ac ôrt hyny dyn â el y ar y daiar hon, nid oes ido yntau cyvrait, namyn cydbod y nail rai onadynt hôy; ac ôrt hyny y mae iaôn i mab y mac marô hônô gôasanaetu cyvrait tros ei tâd, mal y gôasanaetai yntau, pei byô: ac oni byd mab ido, yr arclôyd a dyly bod yn mab ido; ac o byd raid cypel, ev a dyly cypel mal y dylyai y mac, pei byô.

O derbyd i dyn cymryd mac y can aral ar pet, a cyn dybod oed y dylyed, marô y cyndogyn, y mac â dyly cypel mab y cyndogyn. O derbyd na bo mab ido, saved yr arclôyd yn ei le, a taled trosto. Ac os gôadu â myn, gôaded ehun, mal y gôatai y gôr yd aet yn mab ido er ei da; can bu gôel canto ev myned yn mab i'r gôr racô er ei da, no bod yn arclôyd; bid yntau yn braint y gôr yd aet yn mab ido, a gôated yntau ei meeni ar ei seithmed: a'r gôyr hyny ni dylant haubod o cenedyl y mac, namyn o cenedyl y brenin; canys ni deiryd cenedyl y mac i'r brenin. Cyd gôato y brenin y mac, yny dygôato gôad am meeni ei tâd, ni dyly neb o cenedyl ei mam gôadu dim tros ei tâd ev.

Tair over meeni y syd. Pan pryno dyn y can aral er ariant, a cymryd mac arno; ac na cymered mac ar yr ariant; a bod yn etivar can percen yr ariant ei cyvneôid; can ni myn ev môynâu y mac y syd ido ar y pet y cymyrt; ac nad oes mac i'r lal, â cypelo ido ei cyvneôid; ôrt hyny y mae over y mac o'r neiltu; can ni myn y percenaôg ev. O derbyd i dyn rodi mac i aral ar andilys yn ryd dilys, a dybod y percenaôg i da o'i andilysn, iaôn yô cafael o'r percenaôg er ei adaô, cyd roer mac ar y pet ni dylyir ei roi; ac nid iaôn ei cycôyn o'r laô y mae yndi, oni del argôystyl cystal ag ev y can yr argôaesav. O derbyd i'r argôaesav dygôedôyd na dyly talu, namyn cymaint ag â cawas ev er ei maru: nyni a dygôedôn dylu o hano ev talu gôert cyvrait y marc, pa ryô marc pynag bo; ac ôrt

na geil y mac cyndal ei cynegui yd aet yn mac arnei: am hyny y gelôir yn over mac. Y da andilys rydygôedasam ni yma, pôypynag â tygo yn cam am cycôynedigaet y da hônô, bid i'r arclôyd yn ei ol. Trydyd yô, nid mac mac gôraig; sev yô hyny, ni dyly gôraig bod yn mac; can ni dyly gôraged gôadu mac; ac na dyly rait o gôyr o'u gôadu. Nitau a dygôedôn bod yn ryd mac ar dilysrôyd y centi; a bod yn mac y mac â rodo hi; canys gôr â gôata hi, gôyr a dyly y cyd â hi i gôadu y mac.

O derbyd i gôraig rodi briduô ar pet a'i gôadu o honei yn cyvreitiao; nyni a dygôedôn mai gôraged a'i gôata y cyd â hi. Rai a dygôed, na dycôyd gôystyl o laô mac, hyd yn pen undyd a blôydyn; nyni a dygôedôn, y dycôyd gôystyl o laô tridyn, yn ei oed; sev yô y tridyn hyny, mac, ac arclôyd, a percenaôg y da. Sev acaôs; canys yr arclôyd a byd mac ar pob da adevedig; ôrt hyny y dycôyd o'i laô yntau y gôystyl, neu o laô ei gôasanaetgôr. O laô arclôyd, nac o laô mac, nid raid mac ar dilysrôyd gôystyl; can ni gôadant hôy ei roi; ac ôyntau a dylant bod yn meiciau ar dilysrôyd y gôstyl hônô byt. Yr arclôyd y syd mac ar pob da adevedig, or ni bo mac arno. Y can percen da y dylyir cymryd mac ar dilysrôyd y gôystyl, rac ei gôadu ohono ev, ai er eôant y da, ai er pet aral, nas rodasai.

Ni dyly neb dygôedôyd na del yn mac tros ei cilyd, o byd cyvryô gôr ag y dylyo myned yn mac. Laôer o cyvryô dynion ni dyly myned yn mac, na rodi mac; sev acaôs yô hyny, can ni dylant hôy gôadu mac, ni dylant hôy rodi mac; nid amcen no mynac, hermidgôr, a dyn ancyvrait, ac yscôlaig yscôl, a pob dyn ni galo dybod heb caniad aral i gôasanaetu cyvrait.

O derbyd i dyn rodi mac ar dylyed, a dycôydiaô yr oed yn un o'r tair gôyl arpenig, y pasc, a'r sulgôyn, a'r nadolic, er ei holi ohano, ni cyl onid ei annod. Os dyô nadolic y cyfry ei haôl, ni ceif ei haôl nac ateb hyd tranôet gôedi y calan; os y pasc byd, tranôet ôedi dyô pasc bycan; os y sulgôyn byd, tranôet ôedi y sul nesav i'r sulgôyn: a'r tair ôyntnos hyny a gelôir o eu braint yn undyd dydon.

Nid raid cymryd mac ar dilysrôyd ariant, nac ar tlysau treigledig, cae, a cylel, a gôregys, nac arôyau hevyl.

O derbyd i mac a cyndogyn cyvarbod ar pont unpren, ni dyly bod yn negyd heb gôneutur un o tripet, ai talu, ai gôystlaô, ai cyrcu cyvrait; ac ni dyly cycôyn ei baôd hyd ei saôdyl heb gôneutur un o'r tri hyny. O byd negyd ev o un o'r tripet hyny, roded

y mac ei g6ystyl yntau i'r ha6lg6r. O byd g6el canto yntau, cyrcoed cyvrait dian-nod.

Ni dylir rodi oed 6rt port am ha6l mac a cyndogyn; canys diannod y dily bod.

O derbyd i'r ha6lg6r g6rta6d cyvrait rac deuglin yr ynad, bid ryd y mac, a bid col-edig yntau o'i ha6l; canys ni paraa ei ha6l namyn tra parao y mac.

Os cyndogyn a g6rtyd cyvrait, boed y mac yn mac adevedig, a'r ha6l yn i'r a cypel o'r mac i'r ha6lg6r ei dilyed.

O damg6einia i dau dyn bod cyvrait y rygtynt, a'r nail onadynt yn gal6 ar mac ar cyvrait, a'r lal yn dyg6ed6yd na dily ev rodi mac, namyn dilyu o hano ev oed 6rt ei port, dyg6ed6yd o'r ha6lg6r, dioer mac a dilyav mi; ni dily mac ni dily dim. Di-oer; eb y lal, nid mac ar ni bo mac ar dim; ac imi ni dylir dim; canys adevedig cenyti, na dilyi ti dim imi. Nyni a dyg6ed6n, na dily ev mac ar cyvrait; can ardel6s o oed 6rt port, ac nad oes oed yn ha6l mac a cyndogyn.

O derbyd i dyn rodi bridu6 ar pet, taled neu g6ated, mal y dilyo cyvrait; sev a dyg6ed y cyvrait, oni g6rtt6g arno, bod yn dogyn ei l6 ehun. Os g6rtt6g a byd arno, gal6ed yntau am bra6d; sev y barn y cyvrait ei l6 ar ei seittmed i'6 g6adu: ped6ar o part ei t6d, a dau o part ei mam, ac ehun yn seittmed. Oed ei rait pytevnos o'r sul rac g6yneb; o cefir ei rait, dogyn y6. O dyc6yd yn ei rait, ei caml6r6 i'r brein a'r egl6ys, bid yn ei ol, a taled ei dilyed yn c6byl.

O derbyd i dyn cymryd bridu6 y can aral, a dyg6ed6yd, pany6 ar pedair ar ugaint y mae; a'r lal yn adev bod bridu6 ar ceinia6g; sev a dyg6ed y cyvrait, dilyu ohano ev bod yn admerg6r ei bridu6 ev, ai ar pedair ar ugain, ai ar ceinia6g; can nid ydy6 yn g6adu bridu6. Nyni a dyg6ed6n, nad bridu6 yny cyvarfo y teirlav y cyd, ac nad mac, ac nad gorboda6g, yn y cyvarfo y teirlav y cyd.

Yr egl6ys a'r brenin a dily cypel bridu6; canys Du6 a cymer6yd yn le mac. Yr egl6ys piau y g6ahard am bridu6, a'r brenin i cypel. Canys y can pob dyn à bedydier y dylir cymryd bridu6; ac y can g6r, ai can g6raig. Wrt hyny y dilya g6r a g6raig rodi bridu6, hyd yn oed mab seittbl6yd, à el tan la6 perigla6r.

P6pynag à g6nel ambod dedra6l a'i cilyd, doed y dau ambodg6yr y cyd, a dyg6etent eu hambod, mal y mynoent ei g6neutur; a rodent 6yntau yn la6 yr am-

bodg6yr cad6 yr ambod ar y lun y dyg6ed-asant.

O derbyd i dyn g6neutur ambod, ac na myno ei cad6, ac na g6ato yr ambod, yr arel6yd piau cypel ei cad6, mal y hadmero i'r ambodg6yr.

O derbyd i dyn mynu g6adu ambod, ac aral yn gyru arno ambod, ac yntau yn g6adu h6n6; y cyvrait a dyg6ed, nad à arno ev namyn ei l6 ehun o'i g6adu, oni byd g6rtt6g arno. Os g6rtt6g a byd arno, gal6ed yr ha6lg6r am bra6d: ac ys ev a bernir ido ei l6 ar ei seittmed i g6adu; a hyny mal y g6edir mac; a'r oed à bo ar rait mac i bod ar h6no. O derbyd yna mynu lysu un o'r reitg6yr hyny, nid oes lys arno, namyn na hanfo o'i cenedyl, mal na dilyo bod yn reitg6r. A sev a dilyant bod yn reitg6yr ido yn cynesed ag y taloent galanas y cyd ag ev, ac y cymeront; ac 6rt l6 y reitg6yr bod yn g6ir ei cerentyd.

O derbyd i dyn a'i cilyd g6neutur ambod, heb ambodg6yr a'r la6 yn ei cilyd, a'r nail onadynt yn mynu g6adu, ni da6 arno namyn ei l6 ehun o'i g6adu.

O derbyd i dyn ymada6 ag aral am pet yn g6yd tystion, a mynu eilg6ait ei g6adu; nyni a dyg6ed6n, na dily ev ei g6adu, oni palo y tystion.

O derbyd i dyn ymada6 ag aral heb tystion, nid ambod h6n6; a can nid ambod, g6aded o'i l6 ehun.

Ni dily neb g6neutur ambod tros ei cilyd; canys ni para ambod namyn yn oes y dyn a'i g6nel.

Ni geil y t6d ada6 ambod ar y m6b, namyn can ei c6niad; ac ni geil y m6b g6neutur ambod ar t6r y t6d, a'r t6d yn by6.

Ambod à tyr dedyv: cyd g6neler ambod yn erpyn cyvrait, dir y6 ei g6adu.

P6pynag à cymero aral ar gorbodogaet, dyc6yded ev yn pob ceryd or à bo ar y dyn à cymyrt ato. O myn yntau ei dieisi6a6 o'r dyn à cymyrt ev trosto, cymered yntau meiciau y can y dyn ar ei amrycol. Ac onis cymer, cyd dilyo ev g6neutur ia6n tros ei gorbodogaet, ni dily y dyn g6neutur ia6n ido ev; can nid ymede6is ag ev. Os y gorboda6g a cymer meiciau y can y lovrud ar ei dieisi6a6, ni byd na6d ido ynau rac y meiciau hyny.

O derbyd i dyn cymryd aral ar ei gorbodogaet, ac oed arno; a cyn yr oed dilyu o'r lovrud y gorboda6g, taled y gorboda6g trosto c6byl.

O derbyd i dyn ada6 gorbod pet i aral y canto, yn ei pen ehun yd à, pa pet à gorbo

arno, ai bycan ai laêr; canys ev ehun a credôyd.

Tripet ni dylir naôd racdynt, can eu bod yn cyvadevedig: gorbodogaet, a mec-naiet, a gorescyn.

O derbyd i personau yr eglôys dygôedôyd galu onadynt hōy rodi naôd yn erpyn un o'r tripet hyny, bid yn pen y brenin y gôr à rodes idynt hōy y nodma yn ei dedbryd pa delô y roes ev idynt hōy y nodma hōno. Ac o roes ev yn ei erpyn ehun, cadôent hōyntau yr hyn à rodo ev idynt hōy.

Pob percenaôg tîr lan a dylytant dybod ar pob brenin neôyd à del, i dateanu ido ev eu baint, ac eu dylyed. A sev acaôs y datecanant ido ev, rac tōylaô y brenin. A gôedi y datecanoynt ido ev, o gōyl y brenin bod yn iaôn eu baint, estyned y brenin idynt eu nodma ac eu baint.

O derbyd i dyn gōneutur ancyvrait, a rac yr ancyvrait yno cyreu naôd; ac ev ar naôd yno, cyvodi haôl arno, ni dily yr abbadau na'r efeiriad ei hebrôg ev, yni gōnel iaôn am yr ancyvrait cysevin. O derbyd na cyfrôo haôl arno ev, hebrygent ôyntau evo hyd yn y le y dylyoent ei hebrôg.

O derbyd i dyn gōneutur cam, cygôert ceiniaôg y ar ei nodma, a cyvodi haôl arno am yr ancyvrait rydigones y ar ei nodma, ni dily ei amdifyn o'r naôd y gōnaet cam arno; onis adneôyda o naôd aral o'i neôid, yn lan aral.

Pôypynag à cymero naôd, ev a dily yntait yn y mynôent a'r corflan, heb creiriau arno, a'i yscrubyl y cyd ag yscrubyl y clas a'r abbadau, hyd y dylyôynt pelav, ac yd ereytôynt eu buces tracevyn.

O derbyd i dyn bod creiriau arno, a gōneutur cam ohano tan y creiriau, ni dily ei amdifyn o'r creiriau hyny, can nis haedôs.

Mesur y corflan erô cyvreitiaôl yn hyd, a'i pen ar y mynôent, a hyny yn cyle y mynôent a dily bod yn cōmpas.

O derbyd bod eglôys à dygôeto dilyu cyndal dyn ar ei nodma sait blyned, heb gōneutur iaôn, neu ysbaid à bo hōy, a bod yr arclôyd à bo ar y gôlâd yn gôrtgōynebu idi hyny, a dygôedôyd nad ydyô y canto ev idi y baint hōnô; raid yô i'r eglôys bod à catôo idi y baint hōnô o tystion dedvaôl; ac os ceif, gater idi yn digôaravun ei baint; ac onis ceif hitau, hebryged yr eglôys ev, mal y dilyo goreu; neu yntau gōnaed iaôn o'r ancyvrait rydigones.

DAU amser y byd agored cyvrait am tîr a daiar, a dau y byd caudad. O naômed

dyd calangauav y byd agored, hyd naômeddyd cōevraôr. O naômeddyd cōevraôr y byd caudad cyvrait, hyd y naômeddyd o mai. O'r naômeddyd o mai y byd agored cyvrait hyd y naômeddyd gôedi aôst. O naômeddyd o aôst y byd caudad y cyvrait, hyd y naômeddyd gôedi calangauav. Sev acaôs y byd caudad cyvrait y cynhauav a'r gôaantôyn, ôrt digôyliaô y daiar yn y dau amser hyny; rac lesteiriaô eredig y gôaantôyn, a rac lesteiriaô y medi y cynhauav. Sev acaôs y mae naôdiau gôedi calangauav yn caudad o'r cyvrait, a naôdiau gôedi gôyl Sanfraid yn agored y cyvrait, rac cau y cyvrait yn undydiaôg; ac unfunyô à hyny naôdiau gôedi calanmai yn caudad, a naôdiau gôedi aôst yn agored, rac agori cyvrait yn undydiaôg.

Pôypynag à myno cyfroï haôl am tîr a daiar, cyfroed pan myno, o naômeddyd calangauav alan, neu o naômeddyd mai; canys yr amserod hyny y byd agored cyvrait am tîr a daiar.

O derbyd i'r haôlgôr mynu holi tîr yn yr amserod hyny, deued ar yr arclôyd i erci dyd i gôarantaô ei haôl, a hyny ar y tîr; yn y dyd hōnô dadcaned ei haôl. Ni dily y dōtôn hōnô cafael ateb; canys haôl disyvyd yô ar y gôarceidôaid; ac ôrt hyny y gôarceidôaid a dilyant oed ôrt port. Iaôn yô i'r haôlgôr ei ludias idynt, onid y cyvrait a dygôed y dilyu; ac yna y mae i'r ynaid eu gôarantaô, a gomyn pa le y mae eu port. O dygôedant bod eu port yn eu cymôd ehun, roi oed tridiau idynt; o byd yn yr ail cymôd, naô diau; o byd yn y trydyd, neu bod lanô a trai y rygtynt ag eu port, os cyn hanner dyd y bernir yr oed, pytev-nos o'r dyd hōnô y byd yr oed; os gôedi hanner dyd pytevnos o tranoet: ac ysev acaôs yô hyny can nid oes dyd cōbhl, ac nad iaôn talu dryl dyd yn le dyd. Ac yn yr oed barnedig hōnô y mae iaôn dybod ar y tîr ag ôynt ac eu port; ac yna y mae iaôn gōneutur dōyplaid ac eisted yn cyvreitiaôl.

Sev mal yd eistedir yn cyvreitiaôl; eisted o'r brenin, neu o'r neb à bo yn ei le, â'i cevyn ar haul, neu ar yr hîn, rac avlon-ydu yr hîn o'i gōyneb ev; a'r ynad lîs, neu ygnad y cymôd, yr hōn hynav à bo yn eisted rac ei bron ev; ac ar y laô asô i hōnô yr ynad aral à bo yn y maes; ac ar y laô deheu ido yr efeiriad, neu yr efeiriad; ac y cyle yr arclôyd ei dau hynaiv, a'i gōyrda o hyny alan, o pob tu ido; odyda ford yr ynaid cyvargōyneb ag eu darymred i eu braôdle, cycaôs yr haôlgôr ar laô asô ido, ar y ford, a'r haôlgôr yn nesav ido yn y

perved, a'i canla6 ar y la6 aral ido, a'r rigyl yn sevyll tracevyn y cya6s; a'r amdifyng6r ar la6 deheu ar y ford, a'i cya6s yn nesav ido yn y perved, a'i canla6 o'r tu aral ido, a'r rigyl tra i cevyn yntau.

G6edi darbo eisted y mely, cymerer nac ar cyvrait; sev meiciau à byd ar tir a daiar, g6ystlon o dynion, deudyn, neu a bo

m6y, o pob plaid; a'r g6ystlon hyny, yn mediant yr arcl6yd yd ànt.

Odyna, g6edi hyny y dodir tylg6ed; sev y6 hyny gosteg ar y maes. P6ypynag à toro y tylg6ed h6no, teirbu6 caml6r6 a tál, neu na6 ugaint. A'r gair à dyg6eter g6edi yr gosteg, bod h6n6 yn dim6yniant i'r neb à'i dyg6eto, ac i'r cya6s y dyg6eter yn port ido.

G6yrda	Hynav	Brenin	Hynav	G6yrda
	Efeiriad	Ynad	Ynad	
Rigyl	Amdifyn- g6r		Cya6s	Rigyl
	Cya6s		Ha6lg6r	
	Canla6		Canla6	

G6edi darbo eisted yn cyvreitia6l, mal y y dyg6edasam ni ucod, yna y mae ia6n dyg6ed6yd 6rt y d6yplaid, Ymdyg6ed6c o cyvrait g6eition.

Ac yna ia6n i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r, P6y dy cya6s ti, a p6y dy canla6? Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r eu hen6i. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r, A dodi ti coli a cfael yn eu pen 6yntau? Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r, Dodav, heb ev. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'6 canla6, a savant h6y ido ev, yn yr hyn y mae ev yn ei dodi arnadynt h6y? Ac yna y mae ia6n idynt 6yntau dyg6edyd, Sav6n.

A g6edi hyny y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r amdifyng6r, P6y dy cya6s titan, a p6y dy canla6? Ac yna y mae ia6n ido yntau eu hen6i. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn ido yntau, a dyd ev coli a cfael yn eu pen h6y? Ac yna y mae ia6n ido yntau dyg6ed6yd, Dodav, heb ev. Ac yna y mae ia6n i'r ynad dyg6ed6yd 6rt yr ha6lg6r, Ha6l ti g6eition dy ha6l. Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r decreu.

Lyma y syd ia6n i'r ha6lg6r ei dyg6ed6yd, mynegi ei bod ev yn prioda6r ar y tir h6n yma, a'r daiar; ac o byd a'i ampeuo ido ev ei bod yn prioda6r; bod canto yntau à cat6o ei priodolder, o ach ac edryv, er y mae dica6n yn y cyvrait, a rygyru yn ancyvreitia6l y ar ei priodolder; ac o syd à'i ampeuo, y mae ido ev à'i gyr, er rygyru yn ancyvreitia6l; ac y sev y mae yntau yn dodi ar y cyvrait dylu dybod yn cyvreitia6l tra i cevyn i'r le y rygyr6yd yn ancyvreitia6l ohano.

O derbyd bod rai à dyg6eto bod yn raid

dodi ceid6aid a g6ybydiaid o'r unplaid; nyni a dyg6ed6n, y gelir yny g6ranta6er ateb yr amdifyng6r.

Heb yr amdifyng6r, Mymi y syd prioda6r o ach ac edryv; a sev yd 6yf yn g6arcad6 my priodolder, mal y mae goreu y dylav ei g6arcad6. Ac o syd à'i ampeuo imi, y mae imi à ceid6 dica6n bod yn g6ir à dyg6edav. A titau, o buost ti yma, ti a aetost yn cyvreitia6l odyma; ac o syd à'i ampeuo imi, y mae imi dica6n à'i g6yr.

Nyni a dyg6ed6n, cyd darfo i'r amdifyng6r roi ateb cyn o'i holi ev o'r ha6lg6r, bod yn angolo yr ateb yny g6ranta6o ev yr ha6l; ac odyna atebed.

A g6edi darfo idynt eu d6y cyceusaet, maly dyg6edasam ni ucod, gomyned yr ynad idynt, à dica6n yr hyn à dyg6edasant? a gomyned idynt, à mynant g6eláu eu cyceusaet? Ac o byd à'i myno, gater ido; ac oni byd à'i myno, cymered yr ynad eu d6y cyceusaet, à dadcaned h6y; a g6edi as dadcano, aent yr ynaid alan, a'r efeiriad y cyd ag 6y, a'r rigyl y cyd ag 6y, i eu cad6 rac dybod dynion i g6aranta6 arnadynt 6yntau. O derbyd i dyn dybod i g6aranta6 arnadynt 6yntau, ev a dylu talu teirbu6 caml6r6 i'r brenin; ac o byd y brenin yn y maes, ev a dylu talu caml6r6 deudyplyg am hyny. Ac yna g6edi yd eistedont h6y, y mae ia6n i'r efeiriad g6edia6 Du6, i dagos o Du6 yr ia6n idynt, a canu onadynt 6yntau eu pader; a g6edi y pader y mae ia6n i'r ynad dadcanu eu d6y cya6saet eilg6ait.

Ac o derbyd bod yn raid idynt 6rt gair cyvare, gelyger dau onadynt i'6 gomyn: sev y6 gair cyvare, pan gomyno yr ynad pa le y bo yr arg6aesav, neu ei port.

Ac o byd raid i'r plaid y gomyn y gair cyvare idi 6rt cymryd cycor, aent 6y can caniad yr ynad i eu cycor. Ac ysev yd 6nt y niver y buant yn eu cycasact, heb 6 bo m6y, a g6as yr arcl6yd y cyd ag 6ynt, i eu cad6 rac dybod neb i eu cycori y cyd ag 6ynt. Ac o da6 neb atadynt 6'u cycoro, taled ev caml6r6 i'r brenin, a bid angolo y cycor. Odyna deuent 6 dau hyny ar yr ygnaid, a dadcanant i'r ygnaid eu cycor.

O derbyd na bo raid 6rt gair cycor, ia6n y6 gadael idynt eu hardel6, a gyru dan i gomyn p6y eu g6ybydiaid ac eu ceid6aid, a pa le y maent. O dyggedant eu bod yn y maes, m6yn6er 6ynt; o dyggedant eu bod yn un cym6d ag 6ynt, roder oed tridian idynt; o dyggedant eu bod yn yr ail cym6d, roder oed na6dian idynt; o dyggedant eu bod yn g6l6d aral, neu bod lan6 a trai y rygtynt 6 h6y, oed pytevnos o'r dyd h6n6, os cyn hanner dyd y byd; os g6edi hanner dyd, pytevnos o tranoet, a'r dyd h6n6 yn dyd col neu cafael, a bod y g6ystlon yn carcar y brenin hyd y dyd h6n6; ac erci i pa6b dybod ag eu devnydiau cantyt hyd ar y t6r. Can ni bo dyun r6g y d6yplaid hyny, neud edy6 yn dyd barnedig i cyvrait.

Yn y trydyd dyd g6edi y deler g6yneb yn g6yneb, ia6n y6 i pa6b eisted yn ei le, mal yd eisted6s y dyd cynt. Ac o byd meir6 rai o'r g6yr 6 bu yn y cycasact gynt, doter ereil yn eu le. A g6edi yd eisteder, yna y mae ia6n i'r ha6lg6r cyndyg ei tystion, a'i ceid6aid, a'u devnydiau, a dygged6yd ei bod ev yn para6d, a'i devnydiau canto, mal yr ade6is. Ac yna y mae ia6n i'r amdifyng6r g6rteb; ac ysev ateb 6 dyry, dygged6yd ei bod yntau yn para6d, a'i devnydiau canto, mal yd ade6is. Ac yna y mae ia6n i'r brenin erci dagos y g6y-tlon yn y maes; canys 6ynt y syd meiciau. Ac yna, g6edi dagoser y g6ystlon, erci i'r rigyl dodi gosteg ar y maes: ac yna y mae ia6n i'r ynad dygged6yd cosb er angosteg: ysev y6 hyny, teirbu6 caml6r6, neu na6 ugaint o ariant; a bod yn angolo y gair 6 dyg-geter.

Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r dodi yn pen yr ygnaid, pany6 evo a ade6is yn cyntav ei tystion, a'i ceid6aid, a dylu ohano yntau eu m6yn6au h6y yn cyntav. Ac yna y mae ia6n i'r ygnaid erci ido yntau eu d6yn h6y yn ei cyle ev, ac eu dagos. Ysev rai 6 degis y dyd cynt. Ni dyl y amdifyng6r yna lysu yr un onadynt, cyn g6ybod pet 6 dygget-oent; can ni g6yr na bo da ido 6 dygget-oent; a'r h6n 6 lyso cyn g6ybod pet 6 dyggeto, bid savedig h6n6. A'r amdifyn-

g6r a geil gomyn 6 oes o baint i'r rai hyny, mal y dyluent bod yn tystion; ac o byd, deuent racynt. Ysev aca6s y geil ev gomyn hyny, 6rt na geil altud bod yn g6ybydiad ar Cybro trevtada6g, ac na geil g6raig ar g6r; ac y cyd 6 hyny, ni geil la6er o dynion bod yn g6ybydiaid her6yd baint; ac 6rt hyny ni l6gyr ar yr amdifyng6r dygged6yd hyny.

O derbyd i'r amdifyng6r ryada6 tystion 6 bo g6el no'r rai ryade6is yr ha6lg6r, ai o bod yn g6el eu baint, ai oc eu bod 6yntau yn amlac, a mynu ohano cyndal o hyny, ia6n y6 eu dagos; a g6edi dagoso ev ei tystion, nid ia6n i'r ha6lg6r eu lysu h6yntau yna. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r, Mae baint dy tystion ti? Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r dygged6yd baint ei tystion, ai h6ynt yn meiri, ai yn cycelorian, ai 6yntau yn mynaic, neu yn atra6on, ai 6yntau yn efeiriaid, neu yn yscol6igion, ai 6yntau yn leygion breint-ia6l. G6edi darfo i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r baint ei tystion, yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r amdifyng6r baint ei tystion. Ac yna y mae ia6n i'r amdifyng6r dygged6yd y baint goreu 6 bo i'6 tystion. Yna y mae ia6n i'r ynad dadcanu y dau baint rydyg6a6d y d6y plaid rac6 i eu tystion.

Yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r g6ybydiaid, 6 savant h6y yn yr hyn yd ydys yn dodi yn eu pen h6y. Lyma pa6b o'r g6ybydiaid yn dygged6yd, y savant.

Lyma pa6b o'r d6yplaid yn ampau g6ybydiaid eu cilyd nas dygant i'r dygyn, cyd as dyggetoent ar eu tava6dleveryd, ia6n y6 i'r ynaid yna en creir6u; a g6edi as creir6ont y mae ia6n idynt myned alan ac edryc yr hyn ia6nav 6 g6eloent 6rt 6 cly6sant; ac o g6elant bod yn g6el tystion y nail no eu cilyd dibarnent 6y y g6aetav ei tystion. O derbyd bod yn cystal eu tystion, dibarnar yr amdifyng6r; canys ede6is ev tystion 6 bai g6el nog 6 oed can y lal, ac nis cawas. Ac yna y mae ia6n i'r ynaid barnu [dybod yr ha6lg6r ar y t6r ar y baint y daet pan cyc6yn6s yn ahyvreit6a6l y arno.

A g6edi hyny y mae ia6n i'r ynaid provi y ceid6aid, i edryc 6 d6g pob rai onadynt h6y bod yn prioda6r y plaid y maent yn ei cynhel6; a dygged6yd o ceid6aid pob rai eu bod yn prioda6r; ac o'r ampeuir 6yntau, ia6n y6 eu creir6u; a'r neb 6 cilio ei ceid6aid onadynt y 6rt eu l6, 6oled ei t6r.

O saiv eu ceid6aid o'r d6yplaid, cyhyded y6; a'r le y bo cyhyded, deuhanner byd.

Cyd barnar ido dybod i'r t6r, ni cyc6yn y g6r 6 oed yn ei mediant cynt erdo, o geil

cafael tu a tal ido yn yr un le, ac yn cystal y deuir 6rt na b6riir odyne ev; ac ni dylir talu tir anbreintia6l yn le tir a braint ohano; mal cyceloriaet, neu maeroni, neu rydid. Ac yna y mae ia6n i'r ynaid dybod tracevyn i eu bra6dle, ac yna y mae ia6n idynt cymryd cadernid ar bod 6rt y bra6d; a cymryd mac ar eu gobyr; ac yna y dylant yr ynaid dadcanu y d6y cyceusaet; a g6edi hyny dadcanu eu bra6d; ac yna y brenin a dily rydau y g6ystlon o eu carcar.

Mesur gobyr ynaid am tir a daiar, pedair ar ugain; ac o hyny d6yran i'r ynad lfs; ac ni dily m6y, nac ev a bo yn y le, nac ev ni bo.

O derbyd i anprioda6r bod ceid6aid canto, ar ei bod yn g6arcad6 tir yn eilg6r, neu yn trydyd, a bod prioda6r yn ei holi, a ceid6aid ido ar priodolder; yr anprioda6r a cyc6yn raeo. O derbyd ido yntau holi o bod yn eilg6r, neu yn trydyd, a bod prioda6r yn eisted yn ei erpyn, ni cyc6yn y prioda6r erdo y ar y tir. Prioda6r a cyc6yn trydyg6r; trydyg6r a cyc6yn trevtada6g: ysev trevtada6g, inab a gada6o ei t6d g6edi ev. Trevtada6g a cyc6yn g6r dybod: sev y6 y g6r dybod, dyn a del tr6ydo ehun ar tir, ac ni bo neb o'i cenedyl cyn nog ev arno. Ac ymely y cerda eu braint her6yd y bo eu cyng6arcad6.

Gobyr cyvreitia6l y brenin o tir ni bo s6yd ohano, c6eugaint; o tir y bo s6yd ohano, mal penhebogydiaet, neu dysteiniaet, neu cyceloriaet, neu lumenydiaet, neu maeroni, punt; o tir y bo d6y s6yd o hano, c6eugaint, a punt; sev y6 hyny o mesur rantir.

Penteulu a dily ugaint o pob punt a del i'r brenin, am dadlau tir a daiar, a hyny o ran y brenin; a deg ceinia6g i'r dystain o pob punt ymely, am dadlau tir a daiar.

G6edi barner tir a daiar i dyn, ni gelir ludias cyvran ido o hyny alau pan myno; na cauedig bo yr amser nac ev ni bo, cyvreitia6l y6 ido ev cyvran pob amser. Ac ni dily cymryd tir cynnyv yn le priodolder; ac o cymer a'i coli ohano yn cyvreitia6l, ni dylir ei ennill ido; can cymyrt andilys yn le d'lys.

Ni dily cydtiria6g talu o'i eilyd tir ni bo s6yd ohano, yn le tir y bo s6yd ohano, onid ehun a'i myn; ac os cymer, coled ei braint.

Pa ha6lg6r pynag a dercavael tystion yn dyd coli a cafael, a dercavael ereil o'r amdifyng6r yn ei erpyn; sev a dyg6ed y cyvrait yna, na dylir d6yn ei ard6l y can neb onadynt oni palo; ac yna y mae ia6n gomyn idynt, p6y y6 eu tystion, a pa le y

maent: ac onid ydynt yn y maes, roder oed idynt her6yd y le y bout yndo, mal y dyg6ed y cyvrait; ac od ydynt yn y maes, m6yn6r rai yr ha6lg6r; ac onid ydynt rai yr ha6lg6r, m6yn6r rai yr amdifyng6r; sev aca6s y6, can ni dylir annod parodr6yd 6rt anparodr6yd. Os rai yr ha6lg6r a byd yn y maes, ia6n y6 eu dagos i'r ynaid, ac eu neiltua6; ac yna y mae ia6n i'r ynaid cymryd y tystiolaet cyntav a doded yn eu pen 6rt ei m6ynau, a gomyn ido, ai g6ir a dyg6ed yr ha6lg6r, ai nid g6ir; a rodi na6d Du6 raeo na dyg6eto cantystiolaet? A dyg6ed6yd ohano yntau tros hyny, bod yn g6ir a dyg6ed yr ha6lg6r. Medylid yr amdifyng6r yna p6hon y myno, distry6 ei tystion, ai oc eu lysu, ai o bod canto yntau rai y syd adm6ynac a ha6s eu credu. Os eu lysu a de6is, ac eu diag atan ei lys, ni dylir m6ynau ei tystion ev g6edi hyny, namyn m6ynau y rai dily. Os o bod yn g6el ei tystion y de6is, m6yn6r y rai goreu; ac yn ol y goreu barner. Os cystal bydant, barner i'r ha6lg6r yr ha6l; can ade6is yr amdifyng6r, bod yn g6el ei tystion no'r leil. Pe eu cystal a ada6ai, cyhyded oed, a ranu deuhanner.

Os lysu y tystion a myn yr amdifyng6r, lysed mal hyn: Pan dyg6eto y tyst ei eg6yls, g6edi as gomyno yr ynad ido, dyg6eded yntau, Cyd as dyg6etyc ar dy tava6d leveryd nis dygi i'r dygyn; ac yna os d6g y tyst i'r dygyn, a'i tygu, g6rttyged yntau arno er ei tygu annod: ac y cyd a hyny, Nid gair dy gair arnav. Ac yna y mae ia6n ido dodi yn ei erpyn um o tri pet cyvreitia6l y syd, ai dirdra, ai galanas, ai cerentyd nes i'r ha6lg6r nog ido ev. Ac oni g6ata y tyst a gyrrer arno, bid lysesied; ac os g6ata, bid savedig, onid yr amdifyng6r, tr6y tystion ereil, a pra6v arno y lys h6n6; a'r tystion hyny yn y maes; ac oni bydant yn y maes, bid savedig tystion yr ha6lg6r; can ni dylir oed i tyst ar tyst aral. Ac o ceif yr ha6lg6r ai deutyst ai tri savedig, ai a bo m6y, mal y dyg6edasam ni ucod, barner yr ha6l ido. Rai a dyg6ed y mai g6reiodra y syd ped6ared lysiand; y cyvrait eisioes a dyg6ed y mai o cenedyl gelyniaet yd heny6, a'i bod yn tryded hi.

O derbyd i'r d6yplaid dodi eu hardel6 yn pen tystion, ac na lyso neb tystion ei eilyd, y goreu eu braint ac adm6ynav, barner yn ol y rai hyny. O derbyd eu bod yn gocystal, r6ner deuhanner yr amryson: a h6no y6 cyvrait cyhyded.

Ceid6aid a dilyant tygu unry6 l6 ag a tygo lovrud, yn eu blaen yn pob p6g: ac a dilyant tygu nad er c6s, nad er dycased,

Ac o byd raid i'r plaid y gomyn y gair cyvare idi 6rt cynryd cycor, aent 6y can caniad yr ynad i eu cycor. Ac ysev yd 6nt y niver y buant yn eu cya6saet, heb 6 bo m6y, a g6as yr arcl6yd y cyd ag 6ynt, i eu cad6 rac dybod neb i eu cycori y cyd ag 6ynt. Ac o da6 neb atadynt 6'u cycoro, taled ev canl6r6 i'r brenin, a bid angolo y cycor. Odyna deuent 6 dau hyny ar yr ygnaid, a dadcanant i'r ygnaid eu cycor.

O derbyd na bo raid 6rt gair cycor, ia6n y6 gadael idynt eu hardel6, a gyru dan i gomyn p6y eu g6ybydiaid ac eu ceid6aid, a pa le y maent. O dyg6edant eu bod yn y maes, m6yn6er 6ynt; o dyg6edant eu bod yn un cyn6d ag 6ynt, roder oed tridiau idynt; o dyg6edant eu bod yn yr ail cym6d, roder oed na6diau idynt; o dyg6edant eu bod yn g6l6d aral, neu bod lan6 a trai y rygtynt 6 h6y, oed pytevnos o'r dyd h6n6, os cyn hanner dyd y byd; os g6edi hanner dyd, pytevnos o tranoet, a'r dyd h6n6 yn dyd col neu cafael, a bod y g6ystlon yn carcar y brenin hyd y dyd h6n6; ac erci i pa6b dybod ag eu devnydiau cantynt hyd ar y t6r. Can ni bo dyun r6g y d6yplaid hyny, neud edy6 yn dyd barnedig i cyvrait.

Yn y trydyd dyd g6edi y deler g6yneb yn g6yneb, ia6n y6 i pa6b eisted yn ei le, mal yd eisted6s y dyd cynt. Ac o byd meir6 rai o'r g6yr 6 bu yn y cya6saet gynt, doter ereil yn eu le. A g6edi yd eisteder, yna y mae ia6n i'r ha6lg6r cyndyg ei tystion, a'i ceid6aid, 6'u devnydiau, a dyg6ed6yd ei bod ev yn para6d, a'i devnydiau canto, mal yr ade6is. Ac yna y mae ia6n i'r amdifyng6r g6rteb; ac ysevateb 6 dyry, dyg6ed6yd ei bod yntau yn para6d, a'i devnydiau canto, mal yd ade6is. Ac yna y mae ia6n i'r brenin erci dagos y g6ystlon yn y maes; canys 6ynt y syd meiciau. Ac yna, g6edi dagoser y g6ystlon, erci i'r rigyl dodi gosteg ar y maes: ac yna y mae ia6n i'r ynad dyg6ed6yd cosb er angosteg: ysev y6 hyny, teirbu6 canl6r6, neu na6 ugaint o ariant; a bod yn angolo y gair 6 dyg6eter.

Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r dodi yn pen yr ygnaid, pany6 evo a ade6is yn cyntav ei tystion, a'i ceid6aid, a dylyu ohano yntau eu m6yn6au h6y yn cyntav. Ac yna y mae ia6n i'r ygnaid erci ido yntau eu d6yn h6y yn ei cyle ev, ac eu dagos. Ysev rai 6 degis y dyd cynt. Ni dyly yr amdifyng6r yna lysu yr un onadynt, cyn g6ybod pet 6 dyg6et-oent; can ni g6yr na bo da ido 6 dyg6et-oent; a'r h6n 6 lyso cyn g6ybod pet 6 dyg6eto, bid savedig h6n6. A'r amdifyn-

g6r a geil gomyn 6 oes o baint i'r rai hyny, mal y dyloent bod yn tystion; ac o byd, deuent racdynt. Ysev aca6s y geil ev gomyn hyny, 6rt na geil altud bod yn g6ybydiad ar Cybro trevtada6g, ac na geil g6raig ar g6r; ac y cyd 6 hyny, ni geil la6er o dynion bod yn g6ybydiaid her6yd baint; ac 6rt hyny ni l6gyr ar yr amdifyng6r dyg6ed6yd hyny.

O derbyd i'r amdifyng6r ryada6 tystion 6 bo g6el no'r rai ryade6is yr ha6lg6r, ai o bod yn g6el eu baint, ai oc eu bod 6yntau yn amlac, a mynu ohano cyndal o hyny, ia6n y6 eu dagos; a g6edi dagoso ev ei tystion, nid ia6n i'r ha6lg6r eu lysu h6yntau yna. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r, Mae baint dy tystion ti? Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r dyg6ed6yd baint ei tystion, ai h6ynt yn meiri, ai yn cycelorion, ai 6yntau yn mynaic, neu yn atra6on, ai 6yntau yn eferiaid, neu yn yscol6igion, ai 6yntau yn leygion breint-ia6l. G6edi darfo i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r baint ei tystion, yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r amdifyng6r baint ei tystion. Ac yna y mae ia6n i'r amdifyng6r dyg6ed6yd y baint goreu 6 bo i'6 tystion. Yna y mae ia6n i'r ynad dadcanu y dau baint rydyg6a6d y d6y plaid rac6 i eu tystion.

Yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r g6ybydiaid, 6 savant h6y yn yr hyn yd ydys yn dodi yn eu pen h6y. Lyma pa6b o'r g6ybydiaid yn dyg6ed6yd, y savant.

Lyma pa6b o'r d6yplaid yn ampau g6ybydiaid eu cilyd nas dygant i'r dygyn, cyd as dyg6etoent ar eu tava6dleverdy, ia6n y6 i'r ynaid yna eu creir6u; a g6edi as creir6ont y mae ia6n idynt myned alan ac edryc yr hyn ia6nau 6 g6eloent 6rt 6 cly6sant; ac o g6elant bod yn g6el tystion y nail no eu cilyd dibarnent 6y y g6aetav ei tystion. O derbyd bod yn cystal eu tystion, dibarnar yr amdifyng6r; canys ede6is ev tystion 6 bai g6el nog 6 oed can y lal, ac nis cavas. Ac yna y mae ia6n i'r ynaid barnu (dybod yr ha6lg6r ar y t6r ar y baint y daet pan cyc6yn6s yn ancyvreitia6l y arno.

A g6edi hyny y mae ia6n i'r ynaid provi y ceid6aid, i edryc 6 d6g pob rai onadynt h6y bod yn prioda6r y plaid y maent yn ei cynhel6; a dyg6ed6yd o ceid6aid pob rai eu bod yn prioda6r; ac o'r ampeuir 6yntau, ia6n y6 eu creir6u; a'r neb 6 cilio ei ceid6aid onadynt y 6rt eu l6, 6oled ei t6r.

O saiv eu ceid6aid o'r d6yplaid, cyhyded y6; a'r le y bo cyhyded, deuhanner byd.

Cyd barnar ido dybod i'r t6r, ni cyc6yn y g6r 6 oed yn ei mediant cynt erdo, o geil

cafael tu a tal ido yn yr un le, ac yn cystal y deutir 6rt na b6riir odynd ev; ac ni dyllyr talu tir anbreintia6l yn le tir â braint ohano; mal cyceloriaet, neu maeroni, neu rydid. Ac yna y mae ia6n i'r ynaid dybod tracevyn i eu bra6dle, ac yna y mae ia6n idynt cymryd cadernid ar bod 6rt y bra6d; a cymryd mac ar eu gobyr; ac yna y dylant yr ynaid dadcanu y d6y cyceusaet; a g6edi hyny dadcanu eu bra6d; ac yna y brenin a dily rydâu y g6ystlon o eu carcar.

Mesur gobyr ynaid am tir a daiar, pedair ar ugain; ac o hyny d6yran i'r ynad lfs; ac ni dily m6y, nac ev â bo yn y le, nac ev ni bo.

O derbyd i anprioda6r bod ceid6aid canto, ar ei bod yn g6arcad6 tir yn eilg6r, neu yn trydyd, a bod prioda6r yn ei holi, â ceid6aid ido ar priodollder; yr anprioda6r a cyc6yn racdo. O derbyd ido yntau holi o bod yn eilg6r, neu yn trydyd, a bod prioda6r yn eisted yn ei erpyn, ni cyc6yn y prioda6r erdo y ar y tir. Prioda6r a cyc6yn trydyg6r; trydyg6r a cyc6yn trevtada6g: ysev trevtada6g, mab â gada6o ei tâd g6edi ev. Trevtada6g a cyc6yn g6r dybod: sev y6 y g6r dybod, dyn â del tr6ydo ehun ar tir, ac ni bo neb o'i cenedyl cyn nog ev arno. Ac ymely y cerda eu braint her6yd y bo eu cyng6arcad6.

Gobyr cyvreitia6l y brenin o tir ni bo s6yd ohano, c6eugaint; o tir y bo s6yd ohano, mal penhebygdydiaet, neu dysteiniaet, neu cyceloriaet, neu lumenydiaet, neu maeroni, punt; o tir y bo d6y s6yd o hano, c6eugaint, a punt: sev y6 hyny o mesur rantir.

Penteulu a dily ugaint o pob punt â del i'r brenin, am dadlau tir a daiar, a hyny o ran y brenin; a deg ceinia6g i'r dystain o pob punt ymely, am dadlau tir a daiar.

G6edi barner tir a daiar i dyn, ni gelir ludias cyvran ido o hyny alan pan myno; na cauedig bo yr amser nac ev ni bo, cyvreitia6l y6 ido ev cyvran pob amser. Ac ni dily cymryd tir cynnyv yn le priodollder; ac o cymer a'i coli ohano yn cyvreitia6l, ni dyllyr ei ennill ido; can cymyrt andilys yn le d'lys.

Ni dily cydtiria6g talu o'i cilyd tir ni bo s6yd ohano, yn le tir y bo s6yd ohano, onid ehun a'i myn; ac os cymer, coled ei braint.

Pa ha6lg6r pynag â dercavael tystion yn dyd coli a cafael, a dercavael ereil o'r amdifyng6r yn ei erpyn; sev â dyg6ed y cyvrait yna, na dyllyr d6yn ei ardell y can neb onadynt oni palo; ac yna y mae ia6n gomyn idynt, p6y y6 eu tystion, a pa le y

maent: ac onid ydynt yn y maes, roder oed idynt her6yd y le y bout yndo, mal y dyg6ed y cyvrait; ac od ydynt yn y maes, m6ynâer rai yr ha6lg6r; ac onid ydynt rai yr ha6lg6r, m6ynâer rai yr amdifyng6r; sev aca6s y6, can ni dyllyr annod parodr6yd 6rt anparodr6yd. Os rai yr ha6lg6r a byd yn y maes, ia6n y6 eu dagos i'r ynaid, ac eu neiltua6; ac yna y mae ia6n i'r ynaid cymryd y tystiolaet cyntav â doded yn eu pen 6rt ei m6ynâu, a gomyn ido, ai g6ir â dyg6ed yr ha6lg6r, ai nid g6ir; a rodi na6d Du6 racdo na dyg6eto camtystiolaet? A dyg6ed6yd ohano yntau tros hyny, bod yn g6ir â dyg6ed yr ha6lg6r. Medvlied yr amdifyng6r yna pahon y myno, distry6 ei tystion, ai oc eu lysu, ai o bod canto yntau rai y syd adm6ynac a ha6s eu credu. Os eu lysu â de6is, ac eu diag atan ei lys, ni dyllyr m6ynâu ei tystion ev g6edi hyny, namyn m6ynâu y rai dilys. Os o bod yn g6el ei tystion y de6is, m6ynâer y rai goreu; ac yn ol y goreu barner. Os cystal bydant, barner i'r ha6lg6r yr ha6l; can ade6is yr amdifyng6r, bod yn g6el ei tystion no'r leil. Pe eu cystal â ada6ai, cyhyded oed, a rann denhanner.

Os lysu y tystion â myn yr amdifyng6r, lysed mal hyn: Pan dyg6eto y tyst ei eg6yls, g6edi as gomyno yr ynad ido, dyg6eded yntau, Cyd as dyg6etyc ar dy tava6d leveryd nis dygi i'r dygyn; ac yna os d6g y tyst i'r dygyn, a'i tygu, g6rttyged yntau arno er ei tygu anudon: ac y cyd â hyny, Nid gair dy gair arnav. Ac yna y mae ia6n ido dodi yn ei erpyn un o tri pet cyvreitia6l y syd, ai dirdra, ai galanas, ai cerentyd nes i'r ha6lg6r nog ido ev. Ac oni g6ata y tyst â gyrrer arno, bid lysesied; ac os g6ata, bid savedig, onid yr amdifyng6r, tr6y tystion ereil, a pra6v arno y lys h6n6; a'r tystion hyny yn y maes; ac oni bydant yn y maes, bid savedig tystion yr ha6lg6r; can ni dyllyr oed i tyst ar tyst aral. Ac o ceif yr ha6lg6r ai deutyst ai tri savedig, ai â bo m6y, mal y dyg6edasam ni ucod, barner yr ha6l ido. Rai a dyg6ed y mai g6reicdra y syd ped6ared lysiand; y cyvrait eisioes a dyg6ed y mai o cenedyl gelyniaet yd heny6, a'i bod yn tryded hi.

O derbyd i'r d6yplaid dodi eu hardell yn pen tystion, ac na lyso neb tystion ei cilyd, y goreu eu braint ac adm6ynav, barner yn ol y rai hyny. O derbyd eu bod yn gocystal, râner denhanner yr amryson: a h6no y6 cyvrait cyhyded.

Ceid6aid a dylant tygu unry6 l6 ag â tygo lovrud, yn eu blaen yn pob p6g: ac a dylant tygu nad er câs, nad er dycased,

nad er gobyr, nad er gŵert, nad er dim, namyn er ei cad6 yn gŵir.

Ni dylir lysu ceiddad : can ni gyr ev un dr6g ar neb, namyn cad6 can y percena6g yr eido.

Tyst a dily tygu, bod yn gŵir yr hyn à cadarnâo, ac nad er cās, nad er dycased y tyg. Ac 6rt gyru dr6g o tyst ar dyn, y geil dyn ei lysu yntau.

Reitg6r nôd a dily tygu, bod yn glan l6 y dyn à tygo y cyd ag ev. Ac o pala ung6r o'r gŵyr nôd, paledig byd y rait ol.

Reitg6r a dily tygu, bod yn tebycav canto bod yn gŵir yr hyn à tyg; a cyd palo y rait cyfredin, yn ol y deupart y dylir barnu.

Od ada6 dyn cyvrivedi o tystion, cy6eiried, neu paled. Od ada6 yntau à bo dogyn yn y cyvrait, dica6n yo dau, neu tri, cyd boed g6el à bo m6y.

Nid tystiolaet tystiolaet un dyn.

O derbyd i dyn, yn dyd coli neu cafael, ceisia6 annod, a bod ei arg6aesav, neu eu tystion, yn clav, neu yn agenau ereil, cyvrait a dyg6ed, na grymia ido hyny; can ni cavas y pet à ade6is.

O derbyd dyc6yda6 dyd col neu cafael yn amser caudad cyvrait am tŵr a daiar, neu yn amser dydon, rai a dyg6ed dylu ei adne6ydu yn amser ryd eilg6ait; y cyvrait eisioes a dyg6ed, nad oes dim à annoto dyd col neu cafael amyn un pet; sev y6 hyny, na del c6v i'r ynad ei bra6d amtano; ac od ampeuir, creirâer ev; ac yna y rodio oed na6 diau i'r ynad, i ymcofau ac i ymdydan à g6yr à bo hyn eu p6yl nog ev; ac yn "y na6med dyd" en6edig dadcaner eu bra6d i'r d6yplaid, a'r rai hyny yn dicyceusaet.

O derbyd lesteiria6 yr oed, ai o mar6 yr ynad, ai o tygedmen aral, ai o tremyg yr ha6lg6r na daet i g6aranta6 ei bra6d, bid yr amdifyng6r yn y g6arcad6 o hyny alan.

O derbyd i dyn, pan holer yn dadlau am tŵr a daiar, dyg6ed6yd na g6nel ia6n, a tystu o'r ha6lg6r i'r arel6yd, a'i ynaid, a'i g6yrda, na g6ad6s yr ha6l, a'i bod yn treisg6r, a gal6 am bra6d; yna y mae ia6n, o godev i bra6d yn y mae arno, ei dibarnu yn tracyg6yda6l o'i g6arcad6.

Os gada6 y maes à g6na yn ancyvreitia6l, ei dibarnu yn oes yr arel6yd pieubo yr gorsed h6no; canys ni ein yn bro ni r6o g6ir.

Pa amdifyng6r pynag y savo canto cycas6 a canla6, ac ev ehun yn trydyd, a ceisia6 oed 6rt port ohano, ni dily ei cafael; canys hyny o dynion y6 ei port cyvreitia6l.

Ni dily cycas6 na canla6 sevyd y cyd à

neb am ha6l a bo lai no cyg6ertyd tri' ugaint, neu am tŵr a daiar, a marc ac eidion.

Ryd y6 pob amser tervynu. Nid cauedig cyvrait am tŵr egl6ys un amser y rygtynt ehun; can ni heny6 oc an cyvrait ni. O holant h6yntau nyndi, neu nitau 6yntau, cauedig byd.

Ryd byd rânau tŵr pob amser, oni g6edir dylu ei rânau, er bod yr amser yn cauedig.

Mal hyn y dily brodyr rânau tŵr a daiar y rygtynt: pedair er6 6rt pob tydyn. A g6edi hyny y symud6ys Bledynt mab Cynmyn, deudeg er6 i'r mab ucelg6r; ac 6yt i'r mab ailt; a pedair i'r gotaia6g. Ac eisioes cadarnav y6 y mai pedair y6 y tydyn.

Mesur er6 cyvreitia6l: ped6ar troedbed yn y beriau; 6yt yn yr eiliau; deudeg yn y ceseiliau; unarpymteg yn yr hiriau; a g6ialen cyhyd à h6no yn la6 y geil6ad, a'r la6 aral ar yr ysc6r perved i'r iau, a hyd yr arhaedo à h6no o pob part ido y6 led yr er6, a'i deg ar ugaint yn ei hyd. Ereil a dyg6ed y mai g6ialen cyhyd a'r g6r h6yav à bo yn y trev, a'i la6 uc ei pen, ac unr6y6 cerded ar h6no ag ar y lal.

Oni byd tai, y mab ieuav a dylu rânau hol trev tād, a'r hynav de6isa6; ac o hynav i hynav ymely hyd ar yr ieuav. Os tai a byd, y bra6d ail ieuav a dily ranu y tydynau; canys dilyrpen byd yntau yna, a'r ieuav de6isa6 ar y tydynau; ac yntau 6edi hyny hol trev tād; ac o hynav i hynav de6isa6, hyd ar yr ieuav. A'r raniad h6n6 a parâa yn oes y brodyr; a g6edi bo mar6 y brodyr, y cevyndyr6 cystadlant, o mynant. Sev y dilyant etived y bra6d ieuav cystadlâu, ac etived yr hynav de6isa6; ac ymely o hynav i hynav hyd ar yr ieuav; a'r cyvran h6no a dily bod y rygtynt yn eu hoed. Ac oni byd da can y cyvyrdyr6 y cyvran à bu r6g eu tād, 6yntau a galant cymeintia6, mal y cevyndyr6; a g6edi y rân h6no, ni dily neb na cyvrânau na cymeintia6.

Tŵr cylidus hagen ni dylir ei rânau her6yd brodyr, namyn maer a cycela6r a dilyant rânau, a rodi i pa6b cystal a'i cilyd yn y trev. Ac 6rt hyny y gel6ir yn tŵr cyvrv. Ac ni byd er6 difodedig yn tŵr cyvrv; namyn o byd yr er6 h6no yndo, ei rânau o'r maer a'r cycela6r yn cyfredin i pa6b cystal a'i cilyd. Ac ni dily neb cyc6yn o'i tydyn cyvreitia6l, o geil cafael cyhyded amtano o tŵr aral.

Ac mal y dyg6edasam ni ucod am y lal, ymely y dily y maer bis6ail g6neutur am tŵr y maertrev, can gadael pa6b yn ei tydyn, her6yd y galo goreu.

Ni dylly un tir bod yn dibrenin. O byd abbattir, ev a dylly idynt, o bydant leygion, dirôy, a camlôrô, ac amgobyr, ac ebediô, a luyd, a ledrad. O byd escobtir, ev a dylly luyd a ledrad. O byd yspyttir, ev a dylly ledrad. Ac ôrt hyny nid oes un tir hebdo.

Pan bo marô yr escob y brenin piau ei da ol; canys difait brenin yô pob da heb percenaôg ido: eityr gôisgod yr eglôys, a'i tlysau, ac â pertyno atei.

Tair gorsedma y syd â galant gônentur eu cabidôl ehun yn y le na lesteirioent cyvrait y brenin; sev yô y rai hyny, abbad, ac escob, ac yspytti.

Tair ryô dadenhud y syd: dadenhud âr ac eredig, a dadenhud câr, a dadenhud bôrn a baic. A'r dadenhudiau hyny ni dyllyir eu dadenhudaô, namyn o'r mab yn le y bu y tād cynt, neu yn le y bu ei rieni ehun cynt; can ni dyllyir dadenhud o ach ac edryv.

Pôppynag y barnier ido dadenhud o âr ac eredig, ev a dylly eisted yno oni ymcêlo ei cevyn ar y dâs; a hyny heb ateb; ac yna ateb; a naômeddyd y calangauar hônô cyvrait.

Pôppynag y barnier ido dadenhud câr, a'i rybod a'i câr, a'i cyvanned, ac â'i aelôyd ido ehun, neu o'i tād cyn nog ev, ar y tir hônô, ev a dylly bod yno yn diateb hyd y naômeddyd, ac yna rodi ateb; ac yn yr ail naômeddyd cyvrait.

Pôppynag y barnier ido dadenhud bôrn a baic, o'i rybod a'i bôrn ac a'i baic, a'i tân, ai ehun ai ei tad cyn nog ev, yn cyvannedu aelôyd ar y tir, ev a dylly bod yno yn diateb teirnos a tridiau, ac yna rodi ateb, ac yn pen y naômeddyd cyvrait.

A'r dadenhudiau hyny, ni dyllyir eu barnu i neb, oni byd rod ac estyn, y can yr arclôyd, ido cynt ar y tir.

Pôppynag ynte â myno holi tir o ac ach edryv, dagosed ei ac hyd y cyf yd henyô ohano; ac od ydyô ev yna yn pedôarygôr, priodaôr yô; canys yn pedôarygôr yd â dyn yn priodaôr. Ac nid ymely y discyn dyn o'i priodolder, oni bo yn altud; canys y cyvrait a dygôed, o derbyd i dyn bod yn gôlâd aral, ai o acâs diol, ai o galanas, ai o agenau ereil, mal na galo cafael ei gôlâd yn prydber, na difryd ei priodolder ev, hyd y naômeddyn, pa amser pynag y del i'ô gomyn, ac oni byd ereil ar y tir ôedi eu hesecynu yn priodorian; dyllyu yn côbyl or â gedêis. Ac o byd ereil yn priodorian, yn eu herpyn dylly cyvrait cyhyded y rygtynt, a'i cyvran; can ni dylly priodaôr oycôyn rac ei cilyd.

Os naômeddyn a daô i gomyn tir, difodedig yô ei priodolder; a hônô a dyd diaspad, am ei bod o priodaôr yn myned yn anpriodaôr; ac yna y gôrenteu y cyvrait y diaspad hônô, ac y ryd cyndôys ido; sev yô hyny cymaint ag un o'r cyvriedi y buant ar y tir yn eisted yn ei erpyn: a'r diaspad hônô a gelôir diaspad uô andôvyn. A cyd doter y diaspad hônô o hyny alan, ni gôranteôir byt. Ac ereil a dygôed, na dylly y naômeddyn dodi y diaspad, namyn ei myned o priodaôr yn anpriodaôr.

Ni dyllyir gôrantaô yr un o'r tair haôl, am tir a daiar, yn amser caet cyvrait; sev yô y rai hyny, haôl priodolder, a haôl dadenhud, ac ymgôrtryn.

HERWYD gôyr Gôyned, ni dylly gôraig trev tād; can ni dylly dau braint o un laô: sev yô hyny, trev tād ei gôr a'r eidi ehun. A can ni dylly hi trev tād, ni dyllyir ei rodi hitau namyn yn le y dylly ei meibion trev tād.

Rai a dygôed, na dylly meibion un gôraig trev tād o mamôys, namyn meibion un gôraig, sev yô hônô, gôraig â rodo ei tad a'i brodry i altud; ereil a dygôed, cyd rodo ei cenedyl hi, onis ryd hyny o dynion, na dylly ei meibion trev tād; y cyvrait eisioes a dygôed, bod tair gôraged â dylly eu meibion trev tād. Un onadynt yô gôraig â rodo ei cenedyl yn cyvreitiaôl i altud; yr ail yô gôraig a dyco altud trais y arnei yn hônaid, ac o'r trais hônô cael mab: y cyvrait a dygôed, can ni coles hi ei braint, na cyl ei mab hitau ei dyllyed o mamôys; trydyd yô gôraig â rodo ei cenedyl yn gôystyl altuded, ac yn yr gôystylriaet hônô cael mab o honei o altud, hônô a dylly trev tād o mamôys. Nid oes un gôraig ynte â ymrodo ehun i altud â dylly ei meibion mamôys.

Rai a dygôed am meibion y ryô gôraged hyny, cyd boent trevtadogion, nad ynt priodorian; y cyvrait a dygôed, na cycôyn priodaôr rac anpriodaôr, ac y cycôyn priodaôr rac y ryô rai hyny, ai ar côbyl, ai ar pet; ac ôrt hyny y gad y cyvrait y rai hyny yn priodorian. A'r cyvrait eisioes a dygôed, o byd sôyd neu braint o'r tir hônô, na ceif ev dim o hônô hyd y trydyd gôr; canys gôel yô braint priodaôr â cyngôarcatôo tir, nogyd un neôyd dybod.

Candôynaôl Poôys ni dylly mamôys yn Gôyned, nac o Gôyned yn Poôys; ac ymely yn Deheupart.

Ni dylly y tād devnydiaô dyllyed y mab am tir a daiar, namyn yn ei oes ehun; nogyd â dylly y trâb treisiaô ei tad yn ei oes am tir; ymely ni dylly y tād treisiaô y

mâb; a cyd as treisio, ev a dycôyd tra i ceyn; eityr un pet, oni bo dyundeb tâd, a brodyr, a ceyndyr6, a cyvyrdyr6. ac arelôyd, am talu tir yn gôaetdir, h6n6 ni geil y mâb ei dôyn tracevyn; canys i'r mâb y prynôyd edôig o h6n6, mal i'r tâd; canys hyny o dynion y6 y gradau ni dyluir devnydiâ6 tir heb eu câniad. A can ni bo tir i'r ry6 dyn h6n6, ni byd altud, namyn bonedig candôyna6l byd.

Bonedig candôyna6l y6 dyn â bo cyvla6n o boned yn Cybru, o mam ac o tâd.

Y cyvrait a dygôed eilgôait, na dily un mâb trev tâd, namyn y mâb hynav i'r tâd o'r gôraig pria6d; cyvrait Hygôel a'i barn i'r mâb ieuav, megis yr hynav; ac a barn na doter peca6d na cyvrait yn erpyn y mâb am trev ei tâd.

Nid dyls i dyn dybodiad i tir, namyn o bra6d y cyvrait, neu o estyn arelôyd.

Rai a dygôed o ledir dyn am tir, dilyu h6n6 yn gôaetdir o'i etived 6edi hyny; y cyvrait a dygôed, nad gôaetdir yr un, namyn tir lovrud, â taler yn cyvreitia6l, 6edi na bo dim ar hel6 y lovrud, nac o ceinia6g paladyr, nac o dim aral; ac a barn na dyluir lad un dyn namyn lovrud na g6nel c6byl; a'r tir h6n6 a dyluir ei rân u y rygtynt, mal y dyluir rân u ei galanas.

Pôypynag â dyodevo môynâu ei tir undyd a blôydyn, heb tôryv heb eni6ed, ac yn un gôlâd ag ev, ac eisted arno, y cyvrait a dygôed, na dily h6n6 ateb o'r tir h6n6, namyn ei bod yn gôarcaetir, ac yn ha6l trablôydyn. Sev y6 tôryv ac eni6ed, losgi tai a tôri aradyr.

Pôypynag pieufo tir yn glan traet, ev pieubyd cyvled â'r tir o'r traet; a gônaed cored, neu petau ereil, os myn; eityr o b6r6 y mor petau i'r tir, neu i'r traet, h6n6 pieubyd y brenin; canys pynmare y brenin y6.

Tri tl6s cenedyl y gel6ir melin, a cored, a perlan; a'r tri hyny ni dyluir eu rân u, nac eu cecôyn, namyn ranu eu frôytau i'r neb â'i dilyo.

Tir cordan ni dyluir ei rân u herôyd tydynau, namyn herôyd gardau; ac o byd tai arno, ni dily y mab ieuav h6n6, môy no'r hynav, namyn ei rân u herôyd ysteyl.

Ni dily neb attal gardau canto yn herôyd braint tail, namyn un blôydyn; canys pob blôydyn y dyluir eu teila6.

Brynar, dôy blyned y dyluir ei eredig; brantail gôyr emely; buarttail, tair blyned y dyluir ei eredig; cartail, pedair blyned y dyluir ei eredig; tir coed gôyr emely; brynartail, pedair blyned hevyd.

Ni dily bra6d bod yn coedgôr i'r bra6d aral, namyn taled ido coed cystal â'r h6n

â diosges ev; ac oni ceif ei cystal, taled ido o'i henmaes cymaint â'r coed; ac oni ceif o henmaes, arded yr h6n dyodes o'r coed pedair blyned ev; ac o'dyna gaded i'6 bra6d, cystal ag ido ehun o hano.

Ni dily neb gôertu tir na ei prida6 heb caniad arelôyd; namyn loced pob blôydyn, os myn.

Gôyr â bo a tan abbadau, a gôyr a bo a tan eseyb, 6ynt a galant prida6 eu tir can caniad y rai hyny, os mynant.

Y cyvrait a dygôed, y dily y meibion ucelgôyr cad6 arelôydiaet, ar eu haltudion, mal y dily y brenin cad6 yr arelôydiaet ar ei altudion 6yntau. Ac mal yd â altudion y brenin yn priodorian yn pedôarygôr g6edi y doter ar difait brenin 6ynt; ymely yd âant altudion meibion ucelgôyr yn priodorian yn y pedôarygôr, o bydant yn gôarcad6 tir atanadynt cyhyd â hyny. Ac o hyny alan ni dilyant myned y ôrt y meibion ucelgôyr; canys priodorian ynt atanadynt; ac na dilyant 6yntau dôyn eu priodolder 6y, priodolder yn y gôlad yd hanoedynt ohonei, ac aral yman. G6edi b6ynt yn priodorian eu tydynau a gedir idynt herôyd â dilyoent; ac eu tir namyn hyny yn tir s6c a c6ltyr y rygtynt.

O myn yr altudion myned y ôrt eu harclôyd cyn nog eu bod yn priodorian, 6ynt a dilyant gada6 hanner idynt. Ac os o'r ynys hon yd henynt ni dilyant trigâ6 yn un le y tu yma i cla6d Ofa. Ac os tra mor yd henynt, ni dilyant trigâ6 yma, namyn ar y g6ynt cyntav y cafoent mynet i eu gôlâd. Ac o trigant, ymcyrg6ylent ag ev caeti6ed mal cynt. Ereil a dygôed, na dilyant myned hyd ar y trydyg6ynt. Os y mâb ucelgôr ag eu gyr 6yntau oc eu hanbod, cyn nog eu bod yn priodorian, ni dily h6n6 idynt oc eu da dim.

CYN no dôyn coron Luntain a tegyrngôialen, o Saeson. Dyvng6al Moelmud oed brenin ar yr ynys hon; a mâb oed h6n6 i iarl Cerny6, o merc brenin Loegyr. A g6edi difodi tadôys y breniniaet y cavas yntau hyhi o cogail, ôrt ei bod yn 6yr i'r brenin. A'r gôr h6n6 a oed gôr âddurdodus doet; a'r gôr h6n6 a gosodes cyvreitiau da yn yr ynys hon. A'r cyvreitiau hyny a parâasant hyd yn oes Hygôel Da. Hygôel g6edi hyny a gônaet cyvreitiau ne6yd, ac a diva6s rai Dyvng6al. Ac ni symud6s Hygôel mesuriau y tired yr ynys hon, namyn mal eu gedecis Dyvng6al; canys goreu mesurgôr oed ev.

Ev a mesur6s yr ynys hon o Penryn Blataon yn Prydain hyd yn Penryn Penâed yn Cerny6; sev y6 hyny na6 cant

miltir; a hyny y6 hyd yr ynys hon; ac, o Crigyl yn Môn hyd yn Soram yn glan y môr, pum cant miltir, a hyny y6 led yr ynys hon.

Sev y mesur6s ev hyhi er g6ybod ei mal, a'i miltirau, a'i hymteitiau yn ei cyvoet.

A'r mesur h6n6 a mesur6s Dyvng6al 6rt y gronyn haid: tri hyd gronyn haid yn y modbed; tair modbed yn led palyv; tri led palyv yn y troedbed; tri troedbed yn y cam; tri cam yn y naid; tri naid yn y tir: sev y6 y tir, o Cybraeg ne6yd, gr6n; a mil o'r tir y6 miltir.

Ac o'r mesur h6n6 yd ys yn armeru et6a, ac y g6naetant mesur er6 cyvreitia6l o gronyn haid: tri hyd gronyn haid yn y modbed; tair modbed yn led palyv; tri led palyv yn y troedbed; ped6ar troedbed yn yr iau; ac 6yt yn y meiliau; a deudeg yn y ceseiliau; unarpymteg yn yr hiriau; a g6ialen cyhyd â h6no yn la6 y geil6ad, ac yscor perved yr iau h6no yn y la6 aral i'r geil6ad; a deg ar ugaint o h6no y6 hyd yr er6; a pedair er6 o h6no yn pob tydyn, a dyly bod; ped6ar tydyn yn pob rantir; pedair rantir yn pob gavael; pedair gavael yn pob trev; pedair trev yn pob maena6l; a deudeg maena6l a d6y trev yn pob cym6d: Y d6y trev a dyly bod yn raid brenin; un onadynt a dyly bod yn tir maertrev, a'r leil yn difait brenin, ac yn havodtir ido. A cymaint ag a dyg6edasam ni ucod ol a byd yn y cym6d aral; sev y6 hyny o eiriv, pym ugain trev; a hyny y6 y cantrev yn ia6n. Deg degg6ait a dyly bod yn pob cant; ac nid â riv pelac deg.

Hyn y6 riv o er6i â byd yn y cantrev: pedair er6 cyvar yn pob tydyn; unarpymteg yn pob rantir; pedairardeg ar ugaint yn pob gavael; unarpymteg a deugaint a deucant yn y trev; pedair ar ugain a mil o er6i yn pob maena6l; tair a ped6ar ugain a deucant a deudeg mil o er6i yn y deudeg maena6l; yn y d6y trev â pertyn ar y l6s y dyly bod deudeg er6 a pymeant. Sev y6 hyny, g6edi del ol y cyd, o er6i yn y cym6d, 6yt cant a deudeg mil; a cymaint â hyny ol yn y cym6d aral; sev y6 hyny o eiriv er6i yn y cantrev, c6ecant a pym mil ar ugaint, nid m6y nid lai.

O'r deudeg maena6l a dyly bod yn y cym6d, pedair a byd o meibion eilion i porti c6n a meirc, a cylc, a dovrete, ac un cyclo-riaet, ac un maeroni; a'r leil yn meibion ucelg6yr rydion. Ac o'r 6yt hyny y dyly y brenin g6estma pob bl6ydyn; sev y6 hyny, punt o pob un onadynt; a h6no â r6nir, triugaint ar pob trev, o'r pedair â

byd yn y maena6l; ac ymely o ped6araran p6ycilyd y r6nir yny ei ar pob er6 o'r cydyn ei ran: a h6no a gel6ir y punt t6g. A'r gostegg6r a dyly ei cypel pob bl6ydyn; a cymaint â hyny o'r cym6d aral; ac ymely y byd cyvla6n y cantrev.

Meirydion a cycelorion a dylyant cyvreitia6 eu g6lâd, a g6neutur ei dadlau; ac a dylyant hanner o pob pet yn erpyn y brenin, eityr o tripet: g6ert tir, a g6ert leidy, a g6ert celain.

Cycela6r a dyly r6nu y rygto a'r brenin, a de6is i'r brenin; maer y rygto a'r cycela6r.

Y maer a'r cycela6r a dylyant bod deug6as cantynt i g6neutur eu negesan; a dau ereil i'r brenin; ac a dylyant d6yn cylc ar eu ped6eryd ar meibion eilion y brenin d6yg6ait yn y bl6ydyn; a hanner ebedi6 meibion eilion, a hanner amgoby, eu merced a dylyant.

Maer a cycela6r a dylyant cyg6eiria6 meibion eilion ar eu tir cyvri, pan bo mar6 un onadynt; ac a dylyant cad6 difait brenin; a tygu trosto, pan bo raid; ac o devnydia ev, 6ynt a dylyant eu s6yd arno.

Ni dyly na maer na cycela6r bod yn pencenedyl, namyn o ucelg6yr eu g6lâd.

Ni dylyir pencenedlaet o mam6ys. Pencenedyl a dyly pedair ar ugaint can pob g6r â myno cares ido; canys hitau ehun a tâl ei hamgoby. Ac a dyly pedair ar ugaint y can pob m6b â cymero ei cenedyl. Ac a dyly yngyru y cyd â'i c6r yn pob raid â del arno.

Nid oes goby m6riedig i m6b ucelg6r yn dadlau, namyn her6yd y myno yr ar-cl6yd ei rodi ido.

Y maen6l y taler t6g ohonei ni dyly na ei m6l, na ei pysgod; canys med a telir ohonei, ac y cyd â'r med pedair ar ugaint o pob maena6l a telir; a h6n6 a gel6ir arian y c6ynnos. Ac mal y r6nir y punt t6g y r6nir h6n6.

Ni dylyir gosa6d ar y maenolau ryd, na maer, na cycela6r; na cylc, na dovrete, na dim, namyn â dyg6edasam ni ucod; eityr cylc maer i'r teulu y gauav.

Ni dyly y brenin d6yn luyd o'r g6lâd alan, namyn ung6ait pob bl6ydyn; ac ni dyly bod yn h6n6, namyn pytevnos a mis. Yn ei g6lâd ehun ryd y6 ido luyd pan myno.

Pa6b a dyly g6neutur g6ait cestyl y brenin, pan myno y brenin, eityr g6yr y maertrev.

Ni dyly meibion eilion y brenin ei porti, na porti ei teulu; a can ni dylyant 6yntau

porti, ni dylyant gyntau nac eu mêl, nac eu pysgod, namyn i lŷs y brenin; ac ev a dyly, o myn, gŵneutur coredau ar eu dyvrau, a lad bydavau.

Un o'r meibion eilion a dyly bod yn maer bisgail.

Wynt a dylyant roi pynmeirc i'r brenin i'r luydau; ac a dylyant anrhydedu yr arclŷdes ungŵait pob blŷdyn ar bŷd a diaâd; ac a dylyant porti y cŵn, a'r cynnydion, a'r hebogydion, a'r macŷaid, pob un onadynt ungŵait pob blŷdyn.

Ac o byd altudion gŵlad aral i'r brenin, ai yn gŷr ido, ai yn aros gŷnt, ai am petau ereil, ev a dyly. os myn, eu gosaâd yn dovret ar y meibion eilion, herŷd eu galu. A'r altudion hyny a dylyant â dagosoent o da i'r mab ailt, pan deloynt i'r tŷ, ei cŷafael ol, pan eloynt ohano; ac o cyl, ei talu idynt: eityr tripet a dylyant eu cadâ cantynt ehun nos a dyd; sev yŷ hyny eu lodrau, ac eu cledyvau, ac eu menyg: ac ni dylyant eigiaâ namyn y nos cyntav, o câant bara ac un enlyn.

Meibion eilion y brenin a dylyant gŵneutur sait tai i'r brenin: sev yŷ y rai hyny, y neuad, a'r bŷdty, a cegin, a hunty, a marcty, a tŷ bycan.

Y brenin a dyly o pob bileintrev, gŷr â bŷal, i gŵneutur luestau yn y luyd.

Maer bisgail, ni dyly daly dadlau, namyn ar gŷr y maertrev, namyn erpyniaâ da y brenin y can y meirydion a'r cycolorion; ac ev a dyly rodi pedair ar ugaint i'r gosteggŷr, pan estyner maeroni ido.

Gŵsanaetgŷr y maer a'r cycelaâr a dylyant hebrŷg y da ar y maer bisgail.

Y maer bisgail a dyly cygŷgeiriaâ lŷs y brenin, o'i meŵn, ac â pertyno atei; mal eredig, a heu, ac arail yscrubyl y brenin, a'i havodyd, a petau ereil â bo raid; ac ev a dyly cospi gŷr y maertrev am eu hancyvreitau; ac eu dirŷg, ac eu camlŷrâ, ac eu hebediâ, ev a'u dyly; ac amgobyr eu merced, ei gŷraig a'i dyly. Y portaâr a dyly cypel amgobyr, ac ebediâ y rai hyny; a pedair ceiniaâg ido o pob un onadynt.

Y maer bisgail a dyly pedair ar ugaint y can y portaâr, pan estyner ei sŷd ido; ac ev a dyly tygu tros tîr bŷrd y lŷs, a'i havodtîr, o byd raid eu hamdifyn, ac ŷy ac â pertyno arnadynt.

Gŷr y maertrev a dyly gŵneutur odynt ac yscubaâr i'r brenin; ac eu digŷalu, pan bo raid. Wynt a dylyant talu tŷg eu tîr yn laâ y maer bisgail; ac a dylyant ei porti dŷggŵait yn y blŷdyn. Wynt a dylyant dyrnu, a crafu, a medi, a lyvuu, a lad gŷair, o ceisiaâ gŷelt, a cynnud, y cyniver

gŵait y del y brenin i'r lŷs. Ac gynt a dylyant anrhydedu y brenin pan del i'r lŷs, herŷd eu galu, ai yn devaid, ai yn gŷn, ai yn mynau, ai ar caâs, ai ar emenyn, ai ar laet.

O dyryd mab ucelgŷr ei mab ar mab ailt arclŷd ar meitrin, can ei câniad, neu can ei dyodev, undyd a blŷdyn ohano, hŵnâ a dyly ran mab o tîr y mab ailt, ac o'i da gŷedi hyny.

O pob maenaâl ryd y brenin a dyly cerŷyn med naâ dyrnbed yn ei hyd yn amrosgoeâ; ac oni cefir y med, dŷy o bragaâd; ac oni cefir y bragaâd, pedair o cŷryv.

Ni dyly bod erŷ difodedig yn tîr cyvrviv.

Pŷpynag â tŷro tervyn y rŷg dŷytrev o'i eredig, y brenin a dyly yr ycaîn â'i hardu, a'r gŷyd, a'r heieirn, a gŷert y troed deheu i'r amaet, a gŷert y laâ aâ i'r geilâd, a pedair ceiniaâg i'r neb pieufo y tîr, a cygŷeiriaâ y tervyn mal cynt.

Pŷpynag â ardo tîr yn ancyvarc, taled pedair ceiniaâg i'r neb pieufo y tîr, a ceiniaâg am pob cŷys â arder, a'r ancyvarc i'r brenin.

O derbyd ymtervynu y rŷg deugŷr cybraint am tîr, a'r neilrai yn tervynu hyd racâ, a'r leil hyd yma, a tygu o pob rai, yna y mae iaân i'r cyvrait ranu deuhaner.

Pŷpynag â dyco maen tervyn y rŷg dŷytrev, taled un ugain ar deg i persen y tîr, a camlŷrâ i'r brenin; ac ymely am ford a catŷo y tervyn can emyl y ford.

Mesur gŷestma y brenin yn amser gauav o maenaâl ryd; sev yŷ hyny pŷn marc o'r blaâd goreu â tyvo ar y tîr, a buâc neu ŷc, a dogyn cerŷyn o med, naâ dyrnbed yn ei hyd yn amrosgoeâ, a'r cymaint aral yn ei led, a sait dreva o ceirc unrŷym yn ebran, a hŷc teirblŷd, ac enhorob halt a led tribys yn ei teâd, a lestyr emenyn tri dyrnbed yn ei hyd heb ei moel, a tri yn ei led: ac oni gelir cŷafael hyny, punt amtanei, a hŵno yŷ y punt tŷg. A pedair ar ugaint i gŵsanaetgŷr y brenin: oni gelir cŷafael hyny, dŷy o bragaâd; oni gelir y bragaâd, pedair o cŷryv. Sev mal y renir y punt hŵno, cŷeugaint i'r bara, a triugaint i'r lyn, a triugaint i'r enlyn.

O'r maenolyd caet y dylyir dau daânbŷd pob blŷdyn.

Y gauav hoc teirblŷd, a lestyr emenyn, tri dyrnbed hyd a tri led, a dogyn cerŷyn o brag y bo naâ dyrnbed yn amrosgoeâ, a dreva o fâd unrŷym yn ebran, a cŷetort 'ar ugaint' o bara goreu â tyvo ar y tîr: o byd gŷenittir, cŷec onadynt yn peiliaid; oni byd gŷenittir, cŷec yn rynion; pedair, onadynt

part â'r neuad, a dŵy part â'r ystavel; ac yn cywled ag o elin hyd ar y dôrn, ac yn cytebed ag na plycai er ei daly erpyn ei dau emyl; a dyn â cynneuo tân yn y neuad yn y nos hŏno, neu ceiniaŵg i dyn â'i cynneuo trosto.

Mesur daŵnbŵyd yr hav, molt teirblŵyd, a mŵnad emenyn cywled â'r dysgyl letav â bo yn y trev, a cytebed ag y bo dau o moeldyrnbed yndo; a cŵetort ar ugain o'r ryŵ bara â dygŵedasam ni ucod; ceulaŵ laet â bo o lŵdyn blit yn y trev y cyd ag eu godro ungŵait yn y dyd, ac na godrŵer namyn yr ungŵait hŵno; y cosyn â gŵneler o'r laet hŵnŵ, heb brag, heb ebran, heb dyn i cynneuo tân.

Maer a cycelaŵr a dylyant cyle dŵyŵait yn y blŵydyn, a deugŵas can pob un, ac i'r cycelaŵrdeŵis y tŵ: ac nidylant cyle yr hav.

RAI y syd arpedrus am beiciogi gŵraig, o lygrir, pa pet a dylyir amtano, ai gŵyneb-gŵert, ai ynte galanas. Cyvrait a dygŵed, panyŵ galanas â dylyir amtano; a lyna yŵ yr acaŵs: yn y trimis cyntav y byd gŵyn ev, ac yna y byd traian galanas arno; yn yr ail trimis y byd rud ev, ac y byd deupart galanas arno; ac yn y trimis diŵedav y byd cyvlaŵn ev o'i aelodau, ac o enaid, ac y byd galanas cŵbyl arno.

Rai a dygŵed, nad iaŵnac talu galanas gŵr no galanas gŵraig, can ni gŵys pet yŵ ev, ai gŵr ai gŵraig. Y cyvrait a dygŵed, bod yn iaŵnav barnu yn ol y pet, a bod galanas gŵr arno, a hyny oni bedydier; a lyna yr acaŵs: pob dyn â holer ei galanas a dylyir ei enŵi erpyn ei enŵ, na gŵr bo, na gŵraig; ac na gelir enŵi neb erpyn ei enŵ oni bedydier; ac ŵrt hyny y mae dir ei bod yntau ar baint gŵr oni bedydier. O hyny oni bo seitblŵyd y dyly ei tâd tygu a talu trosto; eityr na dyly talu na dirŵy na camlŵrŵ i'r brenin trosto; can ni dyly y brenin na dirŵy na camlŵrŵ am ambodau nac am gŵeitred dyn ynbyd, ac nad oes pŵyl canto yntau. Ev a dyly hagen dieis-iŵaŵ y coledig o'r eido. O pen y sait blyned alan, ev ehun a dyly tygu tros ei gŵeitred, a'i tâd piau talu; canys yna yd â atan laŵ ei periglaŵr, ac y cymer gŵedau arno.

O'r pan ganer mŵb oni bo pedair blŵyd ar deg y dyly bod ŵrt noe ei tâd, a'i tâd yn arclŵyd arno; ac ni dyly cosp arno, namyn un ei tâd; ac ni dyly medu un ceiniaŵg yn hyny o amser, namyn â medo ei tâd; ac ni dylyir marŵty, can oed marŵ, namyn bod yn eido ei tâd ei da, â bo yn ei gŵar-cadŵ; ei tâd yn hyny o amser a dyly ateb trosto.

O byd marŵ ei tâd y blŵydyn cyntav y ganer y mŵb, ev ehun a â yn baint ei tâd.

Ni dylyir talu ebediŵ mŵb ni bo pedair blŵyd ar deg, a'i tâd yn byŵ: gŵedi yd elai yn baint ei tâd, ev â'i tâl.

Yn pen y pedŵared ar deg blŵydyn y dyly y tâd dŵyn ei mŵb ar yr arclŵyd a'i gŵcymyn ido; ac yna y dyly yntau gŵrau ido, a bod ŵrt baint ei arclŵyd; ac ehun piau ateb trosto o pob haŵl â gomynner ido; ac ehun piau medu ei da; ac ni dyly ei tâd ei maedu mŵy uog estraŵn; ac os maed, can cŵynaŵ o'r mŵb racdo, ev a byd dirŵy-aŵg, ac a gŵna iaŵn ido o'i saræd.

O byd marŵ mŵb o pedair blŵyd ar deg alan, ac na bo etived ido, ei arclŵyd pieu-byd ei da yn cŵbyl, ac a dyly bod yn le mŵb ido, a marŵty byd ei tŵ. Ac o'r oed hŵnŵ alan y byd unbraint a bonedig candŵynaŵl; can nid oes baint ido namyn ei boned; ac nad escyn yntau i baint ei tâd, oni bo marŵ ei tâd: ac na byd marcaŵg neb oni escyno.

Gŵert bonedig cyndŵynaŵl yŵ teirbuŵ a triugeinbuŵ o gŵarteg. Ei saræd yŵ teirbuŵ a triugaint o ariant. Os gŵr ar teulu byd yntau, ei gŵert yŵ pedair buŵ a pedŵarugeinbuŵ. Ei saræd yŵ pedair buŵ a pedŵarugain ariant.

Merc gŵedi bedydier oni bo seitblŵyd ni dyly myned yn lŵ. O'r pan ganer oni bo deudeg blŵyd y dyly bod ŵrt noe ei tâd. O'i deudeg blŵyd alan y daŵ brŵnau a cedor arnei, ac y blodeua; ac yna y byd oed ei rodi i gŵr. Ac o hyny alan, can ni caŵ gŵr, y dyly medu yr eidi; ac ni dyly bod ŵrt noe ei tâd, onid ev â'i myn. Ac ni dyly y tâd talu amgobyr tros ei merc, onid ehun â byd rodiad arnei: Canys pob rodiad ar gŵraig a dyly talu ei hamgobyr; neu ynte â cymero cypendaŵd y can y gŵraig â roder i gŵr.

O derbyd dŵyn gŵraig latglud o tŵ ei tâd hyd yn tŵ aral, ac yno cysgu centi; gŵr y tŵ hŵnŵ a dylu talu yr amgobyr, oni cymer mac y can y gŵr â'i dŵg yn latglud, ar ei talu.

Yn ei deudeg blŵyd y dyly gŵraig blod-enaŵ, megis y dygŵedasam ni ucod: ac o'i deudeg blŵyd hyd ei pedairardeg y dyly bod heb beiciogi; ac o pedairardeg hyd yn deugaint y dyly ymdŵyn; ac o hyny alan nid â galanas arnei; ac nid â lŵ arnei na bo plant idi, canys diau na byd byt.

Pŵypynaŵ â myno gŵadu mŵb yn cyvreitiaŵl, nid raid ido ei gŵadu, oni dyceer ido yn cyvreitiaŵl cysevin; can nid raid i neb ateb yn angolo; canys angolo yŵ pob pet ni bo cyvreitiaŵl.

Pa góraig pynag à myno dōyn mab yn cyvreitiaḡl, mal hyn y mae idi ei dōyn: dybod hi a'r mab hyd yr eglōys y bo ei gōydma yndi, a dybod hyd yr alaḡr, a dodi ei laḡ deheu ar yr alaḡr a'r creiriau, a'r laḡ asḡ ar pen y mab, ac ymely tygu i Duḡ yn y blaen, ac i'r alaḡr hōno, ac i'r creiriau da y syd arnei, ac i bedyd y mab, nas ry creḡs tād yn calon mam y mab hōn ymau, namyn y gōr a'r gōr erpyn ei henḡ i'm calon i. Mal hyny y dylyir dōyn mab i Cybro. Ac mal hyn y dylyir dōyn mab i altud: dybod i'r eglōys y cymero dōvyr sōyn a'i bara eferen; ac yna ei dōyn ido, megis y dygḡeddbōyd ucod. Yna y mae iaḡn i'r tād gōneutur un o deupet, ai cymryd y mab yn cyvreitiaḡl, ai ei gḡadu yn cyvreitiaḡl. Os ei gḡadu a myn, iaḡn yḡ ido dybod hyd yr eglōys rydygḡedasam ni ucod, a dodi ei laḡ deheu ar yr alaḡr a'r creiriau à bo arnei, a'r laḡ asḡ ar pen y mab, ac ymely tygu i Duḡ yn y blaen, ac i'r alaḡr hōno, ac i'r creiriau da y syd arnei, ac i'r gōr a'i gōahanḡs ev o crēedig-aet tād a mam, nas creḡs ev y mab hōnḡ yn calon gōraig erioed, ac nad oes davyn o'i gōaed ev yndo, onid o Adav. O derbyd ido yntau ceisiaḡ oed am ei lḡ, nis dyly, namyn hyd tranoet. O derbyd idi hitau ceisiaḡ oed i ceisiaḡ creiriau, ni dyly hi oed namyn tridiau; can ni dyly hi ceisiaḡ creiriau, namyn yn y cymḡd hōnḡ

O derbyd i tād gḡadu mab o cenedyl, gḡedi dyceir ido, ni geil hōnḡ cafael tād byt gḡedi hyny. Sev acaḡs yḡ, ei mam a'i dōg ev yn cyvreitiaḡl i'r tād a'i gōadḡs; ac ḡrt hyny ni geil hitau ei dōyn ev i tād aral eilgōait byt. Y tād rygḡadḡs yn cyvreitiaḡl, ni byd cardyḡel yntau ar hōnḡ byt traicevyn; can nid adgōnacyvrait àgōnel.

Y mab hōnḡ gḡeition ḡrt cenedyl ei mam yd à ei braint. Ac o lad ev dyn, cenedyl ei mam a'i tāl; y deupart i'r galanas arno yntau yn lovrud. Ac o ledir yntau, ḡynt a dylyant deupart ei galanas ev: a hōnḡ a gelḡir yn un o 'tri' dygyncol cenedyl; aral yḡ, pei darfa i gōr lad gōr aral, a meiciau o cenedyl y lovrud ar yr galanas, a cyn talu yr galanas, dōyn o'i mam y lovrud i tād aral; y cyvrait a dygḡed, panyḡ y cenedyl à meiciḡ; ar yr galanas pian ei talu, o dau acaḡs; o gōneutur ei cyvlavan hyd tra bu ev ar eu braint ḡy, ac o dylu talu o'r neb à meiciḡs; trydyd yḡ, o rodi Cybraes i altud, a bod mab idi o'r altud, a lad o hōnḡ dyn, deupart yr galanas a daḡ ar cenedyl ei mam, y traian ar y lovrud, a hyny ḡrt nad oes cenedyl tād à'i talo: a hōnḡ a gelḡir yn gōarteg dimac, ḡrt bod yn

dir dimeiciaḡ ar y gōarteg hyny; canys ar gōarteg y telid pob tāl cynt.

Y deumab rydygḡedasam ni ucod, un braint ac un sarāed ac un gḡert ynt à bonedig candḡynaḡl. Mab doolev a byd, a mab dyodev. Sev yḡ mab doolev, mab à dygḡeto gōraig ar ei tavaḡdleveryd ei bod yn mab i gōr, ac nas dyco i'r dygyn; hōnḡ a gelir ei gḡadu pan myner.

Mab dyodev yḡ mab à dyco gōraig i gōr yn cyvreitiaḡl, a dyodev o'r gōr heb ei gḡadu undyd a blōydyn; ni geil ei gḡadu o hyny alan yn yr ig byt. Ac o derbyd i hōnḡ gōneutur cyvlavan, ni gelir ei gḡadu yn yr ig, can ni gḡadḡyd ar yr ig, ḡrt ei bod yn mab dyodev.

Cyd boed braint ei tād i mab altudes, a ei gḡadu o hono, altud byd y mab.

Cyd boed altud à myno gḡadu mab Cybraes, bonedig cyndḡynaḡl byd y mab: canys ḡrt braint ei mam y byd o hyny alan.

Tad a geil gḡadu ei mab tranoet gḡedi y digōyco ei cyvlavan trosto, os myn.

O derbyd i tād rodi da er meitrin mab, ni dyly ei gḡadu o hyny alan.

O derbyd marḡ y tād, pencenedyl a geil ei gḡadu ar ei seittmed o'i cenedyl, mal y gḡadai y tād, ac yn yr un eglōys, à seittgōyr o goreugōyr ei cenedyl, can eu lḡ ḡyntau bod yn glan ei lḡ ev. Oni byd pencenedyl, un gōr ar ugaint o goreugōyr ei cenedyl o'i gḡadu. Cyvrait gōyr Poḡys, deg a deugaint i gḡadu mab o cenedyl.

Ni geil neb à dycōydo tīr y mab yn ei laḡ ei gḡadu.

Ni geil braḡd gḡadu ei cilyd; ac oni byd braḡd, ni geil cevyrderḡ; ac oni byd cevyrderḡ, ni geil cyvyrderḡ, rac ei gḡadu er yr eido onadynt: ac ni dyly neb or à dylu trev ei tād ev; gḡedi y gōater, ni dylyant ei gḡadu.

O derbyd bod rai o cenedyl mab yn ei gḡadu, ac ereil yn ei cymryd; iaḡnav yḡ credu i'r neb y syd yn ei cymryd, can eu lḡ, nad er goyr nad er gḡert y maent yn ei cymryd: canys gnotav yḡ gḡadu mab er trev ei tād.

Pob braḡd a geil gḡadu ei cōaer, onid yn un le; sev yḡ hyny, pan rāner da ei mam, neu ei tād, o ceis ei gḡadu hitau er ei ran o'r da, ni gelir.

Ac ymely, pob altud a geil gḡadu ei braḡd, neu ei cōaer, onid rac cyvran da ag ḡynt, eu tād neu eu mam, neu rac dimḡyn eu cyvlavan.

Mal hyn y dylyir cymryd mab yn cenedyl; y tād ei ehun a geil ei cymryd, gḡedi as dyco ei mam ido; oni byd ei tād, y pencenedyl, ar ei seittmed, a geil ei cymryd, o goreu-

gôyr ei cenedyl; y pencenedyl piau cymryd **dôyla6** y mab y rôg ei **dôyla6** yntau, a roi cusan ido; canys cusan y6 argôyd cerentyd; a **gôedi** hyny roi la6 deheu y mab yn la6 yr hynav o'r **gôyr** ereil, a roi o **hôn6** cusan ido; ac ymely o la6 i la6 hyd y **gôr** diôedav. Oni byd pencenedyl, un **gôr** ar ugaint o **goreugôyr** y cenedyl, a cymryd y mab o'r **gôr** à bo yn le yr arclôyd erpyn ei la6 deheu, a'i roi yn la6 yr hynav o'r **gôyr**, a roi o'r hynav yn la6 yr ail hynav; ac ymely o la6 i la6 hyd y **gôr** diôedav. Herôyd **gôyr** Poôys deg, a deugaint a'i cymer ac a'i gôata.

[LLYVR PRAWV.]

Rhaglith.

[Hewel da vap Kadell tewyssavc Kemry a devynnvs attav chwegwyr o pob kantref eg Kemry oll hyt e Ty Gwyn ar Daf en Dyvet a henny or gwyr doethaf en ekev-oeth e pedwar onadvnt en lleegyon ar dev en escolheygyon. Sef achavs e dwcpwyt er escolheygyon rac dody or lleegyon pethaf a vey en erbyn er escrethvr glan. Ac e sef amser e doethant eno pethenvos a mys or garawys ac esef achavs e doethant eno egarawys vrth na dely nep na dewedwyt kam nay gwneithvr en er amser gleyndyt hvnvr.

Ac ena ededrychassant e kyvreythyeu ar hon a vey re trom y chosp o nadvnt y hescavynhav ar hon a vey re eskavyn onadvnt y hachwanegv: peth or kyvreythyeu a adassant val edoeydynt peth arall a vynnassant y emendav ereyll a dyleassant en kvbyl ac ereyll o newyd a ossodassant.

Ac ena e dodassant Hewel da a henny o doethyon ev hemendyth ar nep a kam arverey or kyvreythyeu henny ac ar er arglwyd ay semvtey yr vn onadvnt namyn kan dvvndep kynnvleytva kymeynt ac awu eno. Er eyl emendyth a dodassant ar er arglwyd ay rodey ac ar e dyn ay kymerey arna6 teylygdavt egneydyaeth ar ny gwypey teyr kolovyn kyvreyth a gwerth gwyllt a dof ac aperthyn attadvnt.

Agôedy gônearthur o honunt y kyfreith-eu ual y tebygynt eu bot yn deilôg, yd aeth Howel da ac escob Mynyô, ac escob Assaf, ac escob Bangor ac y am hynny yny vu ar y drydyd ardec o athra6on adoethon ereill o leygyon ac yd aethant hyt yn Ruuein y gymryt a6durda6t pab Ruuein'y gyfreitheu Howel. Ac yna y darllewyt kyfreitheu Howel rac bronu pab Ruuein, ac y bu uodla6n y pab udunt ac y rodes y a6dur-da6t udunt; ac y doeth Howel ae gedym-deithon adref. Ac yr hynny hyt hediô yd ydys yn daly o gyfreitheu Ho6el da.

KYFREITH AM YNGNIDIAETHEU YNAT.

Pwy bynnac avynho kymryt egneydyaeth arna6 val hyn emae yavn yda6 gwybot e llyvyr hvn val e bo teylyng yda6 kymryt egneydyaeth a phan gwelo y athro y vot en teylyng ellyget ar er egnat llys ef ar egnat llys pyev y provy ac os gwyl en teylyng entev pyev y ellvng ef ar er arglwyd ar arglwyd pyev estynn ydav entev egneydyaeth ac en varnedyc e vravt a varnho entev o henny allan: ac entev pyev rody pedeyr arvgeint yr egnat llys eny obyr. O dervyd ydav entev barnv kam vravt o henny allan ny dely entev y tavavt onys pryn yr y werth kyvreyth. O dervyd em wystlav ac entev ae vot entev ar er yavn ef a dely wynepwarth y gan e nep a emwystlo ac ef a chamlvrv yr arglwyd. Ny dely egnat kymryt gwystyl onys myn ehvngwedy del oe vravt le ac ny dely kymryt y gan leyc onyt kan adav bravt avo gwell y gan egnat arall nor hon a varnvs ef.

Ar llyvyr hvn a gynvllvs Yorwerth vap Madavc o llyvyr Kynvnerth vap Morgenev ac o llyvyr Gweyr vap Rvuavn ac o llyvyr Gorouwy vap Morydyc a hen lyfr y Ty Gwyn: ac ygyt a henny or llyvrev gorev a kavas hevyt eg Gwyned a Phowys a Dehevparth. Ar llyvyr hvn a elwyr e llyvyr prav sef ew henny teyr kolovyn kyvreyth à gwerth gôyllt adof ac a berthyn ar hynny.]

NAW afeit galanas. Cyntav y6 onadvnt mynegi y dyn à lader i'r dyn à'i lado: a **hôn6** a gelôir yn tava6drud, Yr ail y6, rodi cycor o'i lad. Y trydyd y6, cysynia6 à'i lad. Am pob un o'r tri afaith hyny, o **gôedir**, l6 cantgôr a'i gôata; os ei adev a **gôna**, taled na6ugaint. Pedôeryd y6 bod yn etryciad. Pymmed y6 cygôeitas à'r lorrud. Cêced y6 mayned i'r trev y bo y dyn à lader yndi y cyd à'r lorrud. Igôadu pob un o hyny l6 deucantgôr, neu deuna6 ugaint, od adevir. Seitmed y6 bod yn portgordôy. Wytmed y6 daly y dyn oni del y lorrud i'6 lad. Na6med y6 gôeled ei lad yn ei gôyd, ac nas difero. Am pob un o'r tri hyny, o **gôedir**, l6 tricantgôyr o'i gôadu, neu trina6 ugaint ariant, od adevir.

Rai a dygôed dylu o'r cenedyl y da **hôn6** a'r gôad yn gôad y cyd ag ev. Sev aca6s y6 ôrt dylu onadynt h6y bod yn aca6s yr afeitid hyny i lad eu câr ôy, dylu onadynt h6yntau hyny o da; ac i gôadu gôaed, a gôeli, a lad eu câr, dylu onadynt y rait rydygôedasam ni ucod; y cyvrait eisioes a dygôed, na dily neb y gôad ar da, ac nas dilyant h6yntau y gôad

hôn6 ar da; can ni dyly y cenedyl namyn sarâed eu câr, a'i galanas; ac nad oes yn hyny na dercav, na gosa6d, na g6aed, na g6eli, na col enaid; a'r le ni bo hyny nid oes na sarâed, na galanas; ac 6rt hyny ni dyly ei cenedyl dim. Cam y6 g6neutur yr afeitiod ucod; ac 6rt hyny yr arcl6yd a dyly caml6r6 amtanadynt, her6yd maint yr afaït: un yn undyplyg; aral yn deudyplyg; aral yn tridyplyg; can ni bu ymlad yno: pei ymlad â bai yno, dir6y i'r arcl6yd a by dai. Sev oed ei mesur, tair punt, neu deudeg bu6; mesur caml6r6, tair bu6, neu nac6gaint ariant.

P6ypynag â bo lovrud, galanas c6byl a dyc6yd arno.

Ac mal hyn y renir galanas: traian ar y lovrud, ac ar y t6d a'r mam y cyd agev, o bydant by6; ac o hyny y deupart arno ev, a'r traian ar y t6d a'r mam; o'r traian â da6 ar y t6d, d6y ceinia6g ar y t6d, ac un ar y mam. O derbyd bod plant i'r lovrud, a bod oed arnadynt, y dylyoent talu; cymaint a dyly ev ei talu â dau onadynt h6y; a d6y ceinia6g ar y bra6d, ac un ar y c6aer. O'r deupart a â ar ei cenedyl, y traian ar cenedyl mam y lovrud, a'r deupart ar cenedyl y t6d. Ac ymely y cerda yr galanas, o mam6ys i mam6ys, hyd y seitmed mam6ys: canys plant y mam cyntav a byd brodyr; a plant yr henmam a byd cevyndyr6; a plant yr gorhenmam a byd cyvyrdyr6: plant y ped6ared mam a byd ceivvaint; plant y pymmed mam a byd gorceivnaint; plant y c6eced mam a byd gorca6; plant y seitmed mam a byd neiaint meibion gorca6. Ac nid â galanas pelac hyny; can ni g6ypper namyn d6y neu tair cenedyl y b6rier yr galanas arnadynt: ac ar ni el arnadynt h6y, raner ar y g6elyau yd hanbo y t6d onadynt h6y; a dodi d6yran ar y cyf.

O nai m6b gorca6 alan yd â ceinia6g paladyr; ac ysev yd â h6no i cyport y lovrud. A sev mal y cypelir h6no: cymryd o'r lovrud g6as yr arcl6yd y cyd ag ev, a crair canto; ac oni cyvarfo ag ev dyn o'r seitmed dyn alan, cymered l6 na heny6 o'r pedair cenedyl yd heny6 ev onadynt; ac onis dyry, taled ceinia6g paladyr; ac o dyry ei l6, peidier ag ev.

Ni t6l g6raig ceinia6g paladyr, can nid oes paladyr idi, namyn cogail; ac nis t6l yscol6igion. Ac ni t6l g6raig galanas, o ryd ei l6 na byd meibion idi; ac nis t6l yscol6igion hevyd; ac nis t6l m6b ni bo pedair bl6yd ar deg.

Mal hyn y cypelir galanas: y traian cyntav i'r arcl6yd er cypel, a'r ail traian

i'r t6d a'r mam ac eu plant; ac o hyny d6yran i'r t6d, ac un i'r mam; ac o'r hyn â trig i'r plant, o bai plant i'r lovrud, d6yran arnynt. Y m6b hynav piau mynegi etived ei t6d, a'i g6ely, a bod y cyd â g6asanaetg6yr yr arcl6yd yn cymryd yr galanas.

Oed galanas y6 pytevnos 6rt pob arcl6ydiaet y bo y cenedlod yudynt, 6rt eu g6ysia6 y cyd i cyp6nu y t6l; a'r cyhyd aral 6rt cypel y t6l; ac i eu d6yn y cyd o'i talu. Yn triced y mae ia6n talu galanas; ac yn tri traian: dau oed i cenedyl y t6d, ac un i cenedyl y mam; canys dau traian a byd ar cenedyl y t6d. Yn yr oed cyntav â bo i cenedyl y tad i talu un oc eu traianau, y dylyant l6 cantg6r o goreug6yr y cenedyl aral, ar bod yn madeuedig eu câr; ac yn yr ail oed y taloent traian y dylyant l6 cantg6r ereil o'r cenedyl aral, ar bod yn madeuedig eu câr; ac yn y trydyd oed y dyly cenedyl y mam talu eu traian, ac yna y dylyant 6yntau y can y cenedyl aral l6 cantg6r, ar bod yn madeuedig eu câr, a cybod tracyg6yda6l a dyly bod y rygtynt y dyd h6n6, a tylg6ed tracyg6yda6l y rygtynt.

L6 tricantg6r a da6 o cenedyl i g6adu lovrudiaet g6aed, a g6eli, a lad dyn; ac 6rt hyny y mae ia6n l6 tricantg6r o'i madeu yntau. Ac yn tylg6ed y r6g y cenedlod rydyg6edasas ni ucov. I g6adu lad o fyrnigr6yd, l6 c6ecantg6r o'i g6adu; canys deudydplyg y6 ei galanas a'i penyd; 6rt hyny y byd deudydplyg ei g66d.

Pan lader dyn y ser6ir, a'r sarâed h6no ni dercaiv; ac 6rt hyny y mae ia6n talu y sarâed h6no yn cynt no'r galanas. Ac os g6reigia6g byd y g6r, roer traian y sarâed idi, o'r deupart i'r brodyr a'r cevyndyr6, a'r cyvyrdyr6; ac o byd by6 ei t6d, cymaint ido ag i dau brodyr; ac o byd by6 ei mam, cymaint idi ag i d6y c6ioered. A h6n6 y6 y dul goreu; canys cymaint â hyny o dynion a dyly talu sarâed y cyd ag ev, pei sarâai ev dyn aral. Ereil a dyg6ed, g6edi y del y traian i'r g6raig, dylyu cymysgu y deupart a'r galanas, a'i r6nu i'r cenedyl.

Yr arcl6yd a dyly traian cypel y sarâedau, mal traian y galanasau.

Ni dyly yr yscol6igion na'r g6raged ran o galanas, ac nid ynt dialg6yr. Wynt a dylyant ei talu tros y plant, neu 6yntau a g6atoent na bo plant idynt byt.

Rai o'r ynaid a gad ei talu y cyd a'r lovrud, ei mam, ei tad, a'i brodyr, a'i c6ioeryd, ac eu hetived; canys hyny o dynion a ceif traian ei galanas ev. Wrt hyny y

talant traian galanas y cyd ag ev; ac o hyny y da6 ar y lovrud deucymaint ag ar y tād; a'r tād a dylu talu deucymaint ag ar mab ido; ac ar y mam y da6 cymaint ag ar mab idi; ac ar y bra6d cymaint ag ar y d6y c6ioered; ac o'r hyn a el ar y lovrud y tāl yntau cymaint â deumab ido. A hyny y6 cyvrait Hyg6el.

Ni tāl g6raig anmab galanas; ac nis tal g6edi nad ymdyco.

Galanas brenin Aber Fra6 y6 ei sarâed teirg6ait. Galanas g6raig y brenin, a'i mab, a'i edlig, a'i nai, a'i penteulu, traian galanas y brenin; ac eu sarâed traian sarâed y brenin. Galanas merc y brenin hanner galanas ei bra6d; a'i sarâed ymely cyn no'i g6ra.

Galanas dystain, a pencenedyl, a cycel-a6r, na6bu6 a na6ugeinbu6, can eu harder-cavael nng6ait; ac eu sarâed y6 na6bu6 a na6ugaint o ariant.

Galanas pob un o s6ydg6yr y l6s, c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael ung6ait; ac eu sarâed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant.

Galanas maer a mab ucelg6r cymaint â galanas dau o'r s6ydg6yr; ac eu sarâed ymely.

Galanas g6r ar teulu, pedeirbu6 a ped6arugeinbu6; ei sarâed pedeirbu6 a ped6arugaint ariant.

Galanas bonedig cand6yna6l, ac altud brenin, teirbu6 a triugeinbu6; eu sarâed y6 teirbu6 a triugaint ariant.

G6ert caet, os o'r ynys hon, punt; os tra m6r c6eugaint a punt.

Sarâed caet deudeg ceinia6g: c6ec er pais, a tair er la6dyr, ac un er tudleheu, ac un y cryman, ac un er raf; o byd yn coed, roed er b6yal ceinia6g y cryman.

O sarâa caet ryd, lader y la6 deheu, onis pryn ei arcl6yd. Cymaint y6 g6ert la6 y caet â g6ert la6 y brenin.

NAW afait ledrad. Cyntav y6, mynegi y ledrad. Yr ail y6, cysynia6 a'r ledrad. Trydyd y6, rodi b6yl6r i'r leidy. Ped6eryd y6, myned yn ei cyg6eitas, ac arg6ain y b6yl6r. Pymmed y6, myned y cyd ag ev a t6ri y le y bo y ledrad yndo. C6eced y6, bod yn g6dg6r a'i erpynia6 ato. Seitmed y6, ymtait dyd neu n6s y cyd â'r leidy. Wytmed y6, cymryd ran o'r ledrad. Na6med y6, cymryd g6ert y can y leidy er celu arno.

Am pob un o hyny dir6y a da6 od adevir. Sev y6 eu dir6y deudeg bu6 neu tair punt, a hyny i'r arcl6yd.

Ni dilyant talu i'r neb pieufo y da, can nid ynt lovrudiaid. Oni galant cafael eu dir6y, yr arcl6yd a geil eu dehol amanei.

Yntau a geil cymryd tair ceinia6g yn le y teirpunt, ac yn teg y cyvrait. O galant 6yntau cafael y tāl, ni dilyant bod yn deholg6yr, nac yn anreitgodev.

O g6edir yr afeitiod ucod, cymaint y6 eu g6âd â g6ad lovrud.

Mal hyn y g6edir ledrad yn cyvrait Hyg6el: l6 deudegg6yr am marc, a triugaint ariant; canys h6n6 leiav marc ei g6ert o cyvrait: a hanner hyny yn g6yr n6d, a'r hanner aral yn g6yr dinod; a'r deupart o cenedyl y tād, a'r traian o cenedyl y mam; ac yn cynesed ag y dyluoent talu ei galanas, a'i cymryd. I g6adu eidion, c6eg6yr, ac ehun yn seitmed; ac eu hanner yn g6yr n6d. I g6adu h6c, neu davad, neu baic cevyn, l6 pypm g6yr, a'r nail hauner yn g6yr n6d, a'r lal o g6yr dinod, ac ehun yn pymmed; ac yna y byd deuhanner y rait y r6g y d6y cenedyl, can ni gelir traianu ped6arg6yr.

Y reitiod hyny nid â namyn yn ol gyr cyvreitia6l. Sev y6 gyr cyvreitia6l, l6 y percena6g ar ei bod yn g6ir ar y dyn rac6 y ledrad. Can nid gyr namyn gyr percena6g.

Cyd dyg6eto percena6g ledrad ar ei tava6dleveryd ar arāl, ac nas dyco i'r dygyn, ni barn6n ni namyn l6 yr amdifyng6r.

Cyd gyro dyn ni bo percena6g ledrad ar aral, ni dilyr namyn l6 yr amdifyng6r o'i g6adu; can ni dily namyn percena6g gyru ledrad.

xix. [E 6eythyon yd edys en devody am pob lledrat a maur a bychan ll6 deudeg6yr ac eu hanner en 6yr not.]

Cyd palo rait dyn y bo un o'r afeitiod ucod arno, ni dyc6yd namyn yn dir6y, oni mynir erlid cyvrait anuden arno.

Cyd palo rait y lovrud, er maint y ledrad â dyg6eter arno, nid eneidmadeu o tāl seitpunt; a can nas talo, ni dily namyn ei dehol.

Ni dilyr dienydu neb ni cafer dim yn ei la6.

Ereil a dyg6ed, ei bod yn eneidmadeu, oni ceif ei g6ert.

P6ypynag â deholier o bra6d y cyvrait, ia6n y6 ido bod yn g6r cyc6yn tranet; ac o hyny alan di6rna6d 6rt pob cantrev â bo i'r arcl6yd â'i deholo: a h6n6 y6 oed dehol6r.

P6ypynag â dalio leidy â ledrad yn ei la6, a'i el6g, ai er cerentyd ai er g6ert, os adev, taled seitpunt; canys can bo eneidmadeu y leidy, ni byd eneidmadeu ev. Oni geil talu, deholer yntau mal leidy.

Pa dyn pynag à deholier o braod y cyvrait, a'i cafael yn y gôlad tros yr oed à roer ido, bid eneidmadeu, oni ceif a'i pryno; can ni dily ev ei gôlâd yn oes yr arclôyd à'i deholio, onid can dycybod ag ev.

Pôppynag y cafer ol leidyrr yn dybod i'ô tŷ, ac na galo ei helbrôg y ôrtô, bid anreit-godev; ac oni byd anrait deholier.

Pôppynag y cafer ledrad yn ei tŷ, can bod ei cyvanned yndo, cyd bo ido ev à catô ei corf rac y ledrad, evo eisioes piau cadô ei tŷ; ac ôrt hyny y barnôn ni y tŷ hônô yn halaôety, ac à bo cyd ag ev, eityr adneu: can ni dily percenaôg yr adneu cadô tŷ aral rac ledrad, ni byd coledig yntau o'r eido.

Nid oes y cyvrait le y dilyer anrait cribdail, namyn am lad celain.

Pôppynag à myno gônentur dogyn mynag, aed ar yr arclôyd, a dyggeded rygônentur ledrad o dyn ni levais ei dyggedôyd arno, ai rac ei boned, ai rac ei mediant; yna y mae iaôn i'r arclôyd dymynu yr efeiriad ato, a dyggeded ôrtô yr hyn rydyggedpôyd ôrtô yntau, ac elôg yr efeiriad y cyd ag ev hyd ar drôs yr eglôys, a croesed racdo na tygo anudon; ac o myn tygu, tyged yn cyntav ar drôs yr eglôys, a'r ail ar y cancel, a'r tydyd ar yr alaôr. Ac odynd doed yr efeiriad ar yr arclôyd, a dyggeded cafael y côblyl; a'r arclôyd a dily tygu rycafael dogyn mynag, pan holo y dyn yn dadlau; ac yn erpyn hyny ni gelir dim. Ni byd eneidmadeu ev er hyny, namyn leidyrr gôert. Oni geil cafael ei gôert, deholier, mal leidyrr. Ereil a myn gadu gôad ido er gyr yr arclôyd, mal er gyr percenaôg: a hônô môyav y coelia gôyr Gôyned ido.

O derbyd i dyn cafael eîg anivel ni bo eido, ai can côn, ai yn cudma aral, a'i cymryd ohano heb câniad, dirôy a byd, hyd yd el, nac o rod, nac o gôadaôl, nac o prynu, hyd y canmed laô: ac ôrt hyny y gelôir ev cyhyryn cantastyr; ac nid à pelac y canmed laô.

Pôppynag à myno daly ledrad yn laô aral, deued uc pen y pet à dalio, a gomyned, pôy a gôerceidô hôn? Oni byd neb a'i gôarcato, cymered ev câniad i cymryd yr eido; a gôedi y cafo câniad aed i fôrd ar yr ynad, ac mal y mynaco yr ynad ido, cymered ev, a damtyger. O derbyd ido, yn daly yr eido, dybod gôarceidôad, a gôrt-gôynebu ido; gomyned yntau, pôy a gôarceidô hôn? iaôn yô i'r gôarceidôad dyggedôyd, panyô ev a'i gôarceidô. Ac yna y mae iaôn i'r haôlgôr dyggedôyd, cam yô i ti gôarcadô y meumi. Ac yna y mae iaôn

i'r amdifyngôr dyggedôyd côblylgôad, nad oes dim o'r tau ti cenyv i; ac y cyd ag nad oes, pet à't gôahanô ti à't coled, a pa amser; sev acaôs y mae iaôn gôybod hyny.

Côeford yd à da dyn y canto; ac o'r tair y gelir damtôg; ac o'r tair ereil ni gelir. Sev yô y tair ni gelir, adneu, a benfyg, a lôg a cymôynas; canys nid iaôn holi y le y mae, a holi y neb yd aet ato. Y tair ereil y syd iaôn damtôg arnadynt, un onadynt ledrad, a'r ail coled o lesged, a'r trydyd yô ancyvare; sev acaôs y dilyr eu damtôg, ôrt nas erpynôis laô aral o'i laô ev; ôrt hyny y geil yntau damtôg yr eido yn y le y gôelo.

Pôppynag à myno damtôg yr eido, mal hyn y mae ido ei damtôg: Os pet marôad à damtôg, damtyged à'i laô asô ar y le y myno ido. Os anivel a damtôg, damtyged à'i laô asô ar y clust deheu i'r anivel, a'r laô deheu ar y creiriau; a'r laô deheu i'r amdifyngôr ar y clust asô i'r anivel; ac ymely tyged yr haôlgôr nad oed percenaôg à dilyai na'i prynu na'i gôertu, namyn evo; ac y cyd à hyny nad aet y canto, nac yn rod, nac i benfyg, nac yn adneu, na ei gôertu, namyn ei dôyn o ledrad y canto, neu o ancyvare, neu o coli, ac enôl y dyd yn yr ôytnos a'r ôytnos, yn y mis a'r mis, yn y tympor a'r tympor, yn y blôydynd.

I anivel y cefir tri ardêl, geni a meitrin, a cadô cyn col, ac argôaesav.

Os o geni a meitrin y ceif ei ardêl, gônaed mal hyn: doded yn pen ceidôaid, bod yn eido ei mam, a'i geni a'i meitrin canto, ac nad aet y canto er pan ganed ar ei percenogad hyd y dyd hônô. Sev y ryô ceidôaid a dily bod ido, cymydaôg uc laô ac aral is laô; nid amcen, gôr uc ei baint ac aral is ei baint; ac o ceif hyny dogyn yô ido.

Os o cadô cyn col y deôis ei ardêl, damtyged ar lun rydyggedasam ni uod; a gôedi as damtygo, dyggeded yntau ei bod canto, ai ôytnos, ai mis, ai tympor, yn cynt no can y lal, a bod ido ev à'i ceidô o ceidôaid cyvreithiaôl, ei bod ar ei helô, ai ôytnos, ai mis, ai tympor, yn cynt nogyd y coles ev yr eido; ac o ceif hyny, dogyn yô.

Os o argôaesav yd ardêl, dyggeded, pôy à ardêl, neu à argôaesav hôn? O byd yn y maes cymered ei ardêl atan y ledrad, a byd ryd yntau. Ac o derbyd i'r argôaesav ei cymryd, damtyged yn ei laô ev, ac yntau piau, os myn, ceisiaô ei argôaesav aral, neu dycôyded ehun.

daly a damtvng namyn arwayssaf nev kadw
kyn koll nev eny a meythryn.

XXXIX. O dervyd daly lledrat kan dyn
ac entev en dewedwyt y vot en wyryon or
lledrat eithyr y wurv oy anvod attav o dyn
arall a daly eny law ar dyn eyssyoes en
dywedwyt y vot en lledrat yavu ew ena
barnv reyth arnav am henny a llyna er yn
lle e bernyr reyth en ol daly a damtvng.]

Ac ymely y geil ledrad cerded o la6 i
la6, hyd tra cafo yn y maes â'i cymero y
canto.

O ceif yn y maes â'i cymero y canto, ac
ardel6 ohano arg6aesav yn le aral, roder
oed ido i ceisia6 ei arg6aesav; nid amcen
tridiau yn un cym6d, pytevnos yn g6lâd
aral; ac ymely y cerda hyd y trydyd la6;
ac o'r tryded la6 cyvrait diannod. Ac os
y trydela6 a ceif â'i cymero ohonei, gadael
idi; eityr nad oes annod.

P6ppynag â doto arg6aesav yn pen aral,
a palu ei arg6aesav ido, bid ehun leidy
cyvadev; a hyny her6yd maint y ladrad â
dallier canto.

Yn cyvrait Hyg6el y mae hyd yn pedair
ceinia6 i bod yn leidy g6ert; ac o hyny
alan yn eneidmadeu. Ereil a dyg6ed, o
pob anivel ped6artoedia6g "a dycer yn
ledrad," ei bod yn eneidmadeu; eisioes,
diocelav y6 hyd yn pedair ceinia6g.

Y leidy â g6erter, seipunt y6 ei g6ert.
Yr h6n â bo eneidmadeu, ni dilyir dim o'i
da; can ni dilyir dim6yn a dial, eityr talu
i'r coledig yr eido. Sev aca6s, 6rt na dily
gada6 arno un dilyed.

Yn cyvrait Hyg6el y bu tâl am ledrad,
a'r ail tâl; ac y symud6s Bledyn mab Cyn-
myn, talu i dyn ei coled 6rt ei damt6g.
Ei da y ford y cymyno aed, oni byd plant
ido. O byd plant ni dily cymynu, eityr
ei dilyedion, a daered yr egl6ys.

Ni dily arcl6yd ebedi6 dyn â dienydio.
O dienydier yn g6lâd aral, yr arcl6yd a
dily ei ebedi6.

Ni byd galanas am leidy; ac ni byd lÿs
y r6g d6y cenedyl ei rydienydu.

G6yng6yr o g6lâd aral â traiano ag ar-
cl6yd, o deliir eu bod yn ladron g6ert; ac
o ledir dilyu galanas amtanadynt.

Bradg6yr arcl6yd, a fyrnig6yr, a pob
dyn â bo eneidmadeu o brad6 y cyvrait, ni
dilyir galanas amtanant.

Fyrnig6yr, o g6adant eu fyrnigr6yd,
g6âd a dilyant deudyplyg.

Sev y6 fyrnigr6yd, dim6yna6 y da ido
ehun, ac i'6 percena6g.

Sev y6 ledrad pob pet â g6ater, or â
dycer.

Sev y6 ancyvare, pob pet â dycer yn
amsent, ac ni g6ater.

Sev y6 trais, pob pet â dycer yn g6yd o
anbod.

Sev y6 angodeu, pob pet â dycer yn rit
aral. Ni dilyir am angodeu namyn di-
eisi6a6 y dyn o'i da.

Ni dilyir dienydu dyn caet, os pryn ei
arcl6yd; ac oni cefir dim yn ei la6, ei ar-
cl6yd a geil ei diheura6; ac o aca6s hyny
yd vs yn devodi i eu harcl6ydi diheura6 eu
haltudion.

Altudion tros mor, neu o g6lad aral an-
cyvrait, ni dilyir, nac am b6yd, nac am
dim aral eu dienydu, namyn i'r neb pieufo
y da eu dieisi6a6 hyd yn pen y teirnos a'r
tridiau.

Am ci, neu ederyn, ni dilyir na dir6y
na dihenyd, namyn caml6r6, a'i da i'r per-
cena6g.

NAW afait tân. Cyntav y6, rodi cycor
i losgi y tÿ. Yr ail y6 cysynia6 â'i losgi.
Trydyd y6, myned o aca6s ei losgi. Ped-
6eryd y6 ym6dyn â b6yl6r. Pymmed y6,
lad tân. C6eced y6, ceisia6 goscymon.
Seitmed, cynneu y tân oni ennyno. Wyt-
med y6 rodi y tân ar y neb â'i losgo. Na6-
med y6, g6eled ei losgi.

P6ppynag â nyny g6adu yr un o'r rai
hyny, roded l6 degg6yr a deugaint; ac os
yn ledrad y gyrrir arno, y nail hanner o
g6yr nôd, a'r leil o g6yr dinod, neu taled
yn c6byl.

[XII. Ereill adyweit nat m6y reith yny
byt am ledrat no deudegwyr ac ymae deu-
degwyr a watta lledrat ar neill hanner yn
wyr not ar llall en wyr dynot ac y mae
uelly y g6edir lledrat llosc kany m6y y6
breint y lledrat no breint y llosc.]

P6ppynag â losgo tÿ, a losgi o h6n6 tÿ
aral, taled y tÿ â ennyn6s; ac ymely o tÿ
i tÿ hyd y cerdo.

P6ppynag â rodo tân ar aral i losgi ag
ev, can ei adev, taled y traian.

P6ppynag â cynneuo tân yn tÿ ni bo
eido, hyd yn pen y teirnos a'r tridiau gor-
byd arno ei g6eitred.

P6ppynag â cynneuo tân yn odynd, can
oed can aral y losgo, ac na cymero cred y
can y neb â craso 6edi ev, taled traian ei
g6eitred.

P6ppynag â dyco tân yn ancyvare, taled
ehun ei g6eitred, a'i ancyvare.

P6ppynag â arco tân, a'i rodi ido, ev piau
talui ei g6eitred.

P6ppynag â arco benfyg tân, deued heb
ha6l heb arha6l arno.

Tri tân ni digôgygir : tân godait maôrt, a tân gevail trevcord à bo sait gôryd y rygti a'r tai, a hitau yn peitynto neu yn tyglys; a tân ennaint trevcord à bo sait gôryd y ôrt y tai ereil.

Pôppynag à cymero pet yn adneu ato, taled ei ry losgi, mal cynt.

O derbyd ennynu tŷ y meôn trev, taled ev y deutŷ nesav â'i herpyniôs ato; ac o hyny alan o nesav i nesav.

Galanas nid â yn ol tân, namyn yn ol laô â'i losgo.

Pa dyn pynag à losgo godeitiau, namyn maôrt, ev a'u tâl.

Gôdesau à cymero atynt gôeau, neu pelenau ereil atynt, ac eu losgi, gynt a dylant eu talu; canys dylant eu cadô rac pob coled.

Nid oes cyvlavan à gônol tân dyn ar cnaôd dyn aral à digôcyer, heb gôeitred dyn y cyd ag ev.

O derbyd dybod moc i tŷ, a gôasgaru y tân yny losgo y tŷ, a diag y moc, taled percenaôg y moc eu gôeitred. Os y moc a lysg, cyhyded yô, canys dau meredig ynt; ac ôrt hyny, yn y bo cyhyded yn cyvrait, ni digôgygir, namyn eu bod erpyn yn erpyn.

Na dyced neb tân heb cànïad; ac os dôg, taled camlôrô, can ni gônol dim ag ev. Na roded neb tân heb gôybod pet à gôneler ag ev; ac os ryd, taled traian y gôeitred.

O derbyd i dyn yn dôyn tân o tŷ aral ehedeg tân y canto, taled ei gôeitred, oni eheil ar y tân bôrô ran ohano.

O derbyd i dyn myned i crasu i odyn aral, hyd yn pen y teirnos a'r tridïau gorbyd arno.

Ni byd eneidmadeu neb er trais; sev acaôs yô, sarâed yô i'r neb a treisir; canys ei da a dygir yny byd, a herôyd ei brait y digôgygir ido ei sarâed a'i da, ac i'r ar-clôyd y dirôy.

CYVEBRWYD caseg, pedair ceiniaôg hyd yn pen y pedgarydyd ar deg gôedi y ganer; tranoet pedair ar ugain. Ac os ar ŷd y cefr, cymaint yô ei dimôyn ag un ei mam. Ac ymely y trig hyd yn pen y blôydyn; ac o ceif undyd o'r ail blôydyn, pedair ar ugain ereil, yny bo 6yt a deugaint; ac ymely hyd y tryded blôydyn, ac yna yd â yn triugaint; ac y dyly bod yn frôyndov; ac yna y mae iaôn gônentur y digôyl arno à dylyo, nac amôs, na palfrai bo, na gôeinidmarc.

Amôs yn tri tympor ni cyl na'i gôert na'i brait er pori alan: o hanner ebril hyd hanner mai, a mis hydrev ar ei hyd; ac

odyna can ni bo namyn teirnos a tridïau yn pennil, punt a tâl.

Palfrai cêugaint a tâl.

Rônsi, neu sômermarc, cêugaint a tâl. Gôeinidmarc, triugaint.

ix. [Ereyll a dyweyt am ebavl panyw pedeyr keynnyave kyvreyth ew y werth or pan anher hyt Awst: o Awst hyt kalan gayaf vyth keynnyave: o kalan gayaf hyt wyl Sanfreyt devdec keynnyave: o wyl Sanfreyt hyt kalan Mey vn ar pymthec keynnyave: o kalan Mey hyt Avst vgeynt keynnyave: o Avst hyt kalan gayaf pedeyr ar vgeynt keynnyave: o kalan kayaf hyt gwyl Sanfreyt vyth arvgeynt: Avst en e trydyd vlwydyn vyth keynnyave kyfreyth, a dyrcheyff arnav: a chalan gayaf e kymeynt arall: a gwyl Sanfreyt e kymeynt arall: a Chalamey e kymeynt arall: ac ena e byd blwyd entev ac e kvbyl y werth.

x. Ar dyd e dalyer ac edel llaw eny pen e dyrcheyff arnav vgeynt eny vo henny en vn ar pymthec a phym vgeynt; ac e velly etryc eny eny vo frwyn eny pen ar dyd e frwyner edyrcheyff arnav pedeyr keynnyave hep arderchavael; a chwevgeynt a tal.]

Marc gôylt, triugaint.

Ystalôyn, cymaint yô gôert ei dôy cail à dôy caseg, ac arno ehun y trydyd; sev yô hyny naôugaint.

Atan tri haint y dylyir bod am teiti marc: rac y deri trigôlyd, a rac du yscyvaint teirloer, a rac y lynmeire blôydyn. Ac atan lôyg yni marcocer yn tyrau dynion a meire; ac oni lôyca yna byd ryd y neb â'i gôerto; ac o lôyca admerer y traian-gôert.

Gôert troed marc ei gôert yn côbyl; a'i traiangôert ar ei lygad, a'r traian ar y lygad aral.

Am pob anav ar marc traian ei gôert a admerir, i am ei clust a'i coloren.

Pôppynag à lado raôn marc, roded marc aral yn ei le i'ô percenaôg, a cadôed yntau hônô yny tyvo ei raôn mal cynt.

Môg marc ungôert â'i frôyn yô; a'i cebbystyr ungôert â'i talcudyn.

Pôppynag à benfyio marc i aral, a gôynnovi y bleô i ar ei cevyn, pedair ceiniaôg a tâl; o tyr y croen hyd y cîg, 6yt ceiniaôg a tâl; o tyr y cîg hyd yr ascêrn, unarpymteg a tâl.

Pôppynag à dyco marc yn ancycvarc, pedair ceiniaôg escyn, a pedair ceiniaôg o pob rantir or à marcoco. Ni dylyir dim am discynnu; canys iaôn yô discynnu, can

escynôyd : a hyny i percenaôg y marc ; a'r camlôrô i'r arclôyd. Cyd boed marô canto, ni dylly namyn ei l6 ehun rygôneutur ido crystal ag yr eido ehun ; os ei losgi â g6na, a taler ido ei log.

O derbyd i dyn logi marc hyd yn le, ac os tros hyny yd â, taled traian yr elô i percenaôg y marc ; ac ymely os da aral ; a'r ancyvarc i'r arclôyd.

O derbyd clofi marc yn beufyg, neu cafael briô aral, roder marc aral yn ei le yny bo iac y marc ; ac oni byd iac, triced canto h6n6.

Pedair pedol ac eu to hoelion, d6y ceiniaôg.

O g6ertir marc â t6yl yndo, ac na bo dyeityr ei croen, ni dig6ygir, oni byd un o'r tri haint, namyn ei l6 nas g6ydiad.

G6ert eboles, pedair ceiniaôg hyd y pedgairyd ar deg ; ac o hyny hyd yn pen y bl6ydyn unarpynteg ; o hyny hyd yn pen y d6yblyned, deudeg ar ugaint ; ac yn ei teirbl6yd, triugaint ; ac yna g6eini arnei. G6ertei m6g un g6ert â'i cebystyr, ceiniaôg. Ei teiti, tynu càr yn galt ac yn g6aered, a bod yn eboliaôg ; ac oni byd ymely, ei traiang6ert admerer.

Am lo, o'r nos y ganer hyd calanguauv, pedair ceiniaôg ; o calanguauv alan, d6y ceiniaôg, pob tympor hyd yr aôst y dylly ei hymol ; a naômeddyd yr aôst h6n6 y dercaiv arnei pedair ceiniaôg am ei lo ; ac o hyny alan, d6y ceiniaôg pob tympor, hyd naômeddyd mai ; a'r dyd h6n6 gal6, a deugain byd ei g6ert ; a'i lo a dylly ymtait naô cam, a dytlyn groesyn o'i pedair tet. G6ert ei lo, pedair ceiniaôg, hyd calanguauv ; ac o hyny alan ung6ert byd â pob lo. Unarpynteg ar ei laet ; a pedair ceiniaôg am ei lo. O hanner hav alan y dylly ei hymol ; a g6edi yd ymholier y dercaiv pedair ceiniaôg yn y dyd h6n6 ; ac o hyny alan d6y ceiniaôg pob tympor, hyd hanner maôrt, neu hyd hanner ebril ; ac yna y dylly gal6, a dyc6ydaô ei hariant dot6v arnei yny bo c6byl ei g6ert ; ac yna y byd triugaint ; ac ymely hyd ei pymmed lo ; a hyd hyny y trig yn ei telediôgryd ; ac o hyny alan damt6g. Mesur ei laet, tair modbed yn ei g6aelaôd, a c6ec yn permed y lestyr, a naô yn ei hyd yn amrosgoeô : sev baôd â dylly mesuraô y lestyr, baôd yr yr ynad. G6ert ei clust, a'i corn, a'i lygad, pedair ceiniaôg ; g6ertei tet, pedair ceiniaôg ; pob bl6ydyn ; neu davad a'i hoen, ag â galo cudiaô ei hoen a'i g6lân rac caôad mai ; a hyny ung6ait. O byd ryterig, deg ar ugaint pob bl6ydyn tra bo byô. O byd cynten am ei laet, ei d6yn y naômeddyd

mai yn le cyvieôin ni el un l6dyn yn ei blaen, a gadu i'r neb pieufo ei godro, a heb gadael dim i'r lo, a dodi yn lestyr mesur y godro ; ac o byd laôn d6yg6ait yn y dyd, dogyn yô ; ac oni byd, ei dieisiôaô o blaôd ceirc hyd g6yl Cyric ; ac o hyny hyd g6yl Mihagel, o blaôd haid ; o hyny hyd calanguauv, o blaôd ryg.

[Ereyll a dyweyt panyw kymeint yô ac a vo eyssyev or lestyr or llaeth y vrthvryt o werth e llaeth yr nep pyeyffo e wuch, os hanner e llaeth hanner e gwerth os traian e llaeth traian e gwerth a hynnv ew e dvl gorev.]

[Messur ellaeth [yô] teyr modued en [llet] yguaylaut a chuech em peruet elles-ter [a nau ene eneu] a nau enyhyd en amrescoen : sef bant adele messuran elles-ter baud erenat.]

O derbyd prynu buôc cyvlo, a colli ei cyvlodaôd, raid yô ido rodi l6 y bucaill a'r g6raig â'i godrôo, nad evo ei coles.

Dynaôed g6ryô, un cerded yô â dynaôed banyô ; pan doter atan pen yr iaô, y dylly dercavael arno ; a naômeddyd c6evraôr y dercaiv arno pedair ceiniaôg ; ac o hyny hyd yn pen y bl6ydyn, d6y ceiniaôg pob tympor, a dercaiv arno ; ac ar hyny y trig hyd yn c6eecedg6ait ; ac o hyny alan damt6g, ac yn cyvg6ait i dodi yn aradyr ; ac od ard o'r bore hyd ec6yd naômeddyd c6evraôr, byd ryd y neb â g6erto ; ac onid ard yn erpyn ei cyvoed cymaint, deg ar ugaint a dyllyr ei talu yn ei teiti ; ac os y neiltu yd ard, taled pynteg pob bl6ydyn.

Losc6rn lo y bl6ydyn cyntav, un ceiniaôg, yr ail d6y, a'r tryded tair, a'r ped-gared pedair, ac ymely y byd.

P6ypynag â g6erto dynaôed, iaôn yô ido ei gorbod rac tri haint y g6arteg ; a rac clavri yn ragor : rac clavri hyd g6yl Padric. Y neb â'i pryno a dylly eu cad6 yn le iac, ac yn tÿ ni rybo clavri yndo sait blyned cynt.

G6ert porcel, o'r nos y ganer hyd yny el yn tonno, un ceiniaôg ; tra bo yn dynu d6y ceiniaôg ; sev yô hyny tri mis ; ac o hyny yny el y moc i'r coed banô byd, a pedair ceiniaôg byd ei g6ert ; ac o g6yl Ieuan hyd y calan, pymteg ; o'r calan hyd g6yl Ieuan c6eceiniaôg eilg6ait ; ac yna yd â yn deg ar ugain, mal ei mam.

Teiti h6c, a bo baed redeg6ag, ac nad yso ei percyl, a'i gorbod teirnos a tridiau rac y mynyglaôg ; ac os ymely y byd, admerer traian ei g6ert. Cymaint yô g6ert y baed â g6ert tair o'r moc.

Am oen, o'r nos y ganer hyd calangauav, un ceinia6g a tâl; o calangauav hyd yn pen y blôydyd, d6y ceinia6g a tâl; ac yna y tâl pedair ceinia6g.

Teiti davad, blit, ac oen, a'i gorbod hyd calanmai rac yr auad, yny cafo ei teirg6aly o'r tava6l ne6yd. Am ei teiti, tair ceinia6g, neu davad hesp: d6y am ei hoen, ac un am ei laet. Ei lygad, a'i clust, a'i corn, a'i losc6rn, a'i tet, un ceinia6g am pob un onadynt.

Myharen, tair davad y6 ei g6ert: un ar pob cail, ac un ar ei corf.

Ac ymely y geivyr; eityr nad oes i hespin namyn ei bod yn hespin; ac evyrnig y6 un blit; sev y6 ei teiti ceinia6g a dimai.

G6ert cat pedair ceinia6g. Ei teiti, g6eled, a clybod, a lad lygod, ac na bo ton ei he6ined, a meitrin, ac nad yso ei cenan6on. Ac o byd un yn eisieu, edmryd traian ei g6ert.

Pob anivel glan ei hannerg6ert y6 ei teiti; pob anivel budyr ei traiang6ert.

G6ert g6yd, un ceinia6g. G6ert ceilia6gg6yd, cymaint à g6ert d6y g6yd. G6ert g6yd gor, cymaint à g6ert ei nyt: sev y dyly bod yn ei nyt ped6ar cy6 ar ugaint; g6ert pob un onadynt dimai, neu yscub haid; a hyny yny dod6ont; a g6edi y dod6ont, un ceinia6g: a sev a tâl yr g6yd gor, deudeg ceinia6g.

Iâr, un ceinia6g a tâl. Ceilia6g. d6y iâr a tâl. Pob cy6, yscub ceire, neu fyrdlig yny escyno; g6edi hyny dimai yny dod6o; a g6edi hyny ceinia6g a tâl.

Gelci brenin, punt yn cyvr6ys; c6eugaint yn ancyvr6ys; triugaint yn ei bl6yd; deg ar ugaint yn ei cynl6st; pymteg or an ganer yny agoro ei lygaid.

Milci brenin, o byd cyvr6ys, c6eugaint; an ancyvr6ys, triugaint; yn ei bl6yd, deg ar ugaint; yn ei cynl6st, pymteg; o'r pan ganer yny agoro ei lygaid, sait a dimai.

Col6yn brenin, punt a tâl; col6yn g6r ryd c6eugaint; col6yn mab ailt, pedair ceinia6g; un g6ert a'i costa6g tom.

Gelci mab ucelg6r, un g6ert à milci y brenin.

Pa ci pynag à bo i mab ailt, un cerded y6 a'i costa6g tom. P6ypynag pieufo costa6g tom, pedair ceinia6g a tâl.

Buceilci à el y bore yn blaen yr yscrubyl, ac à del y nos yn eu hol, yr eidion teled-i6av a tâl.

Nyt heba6g, punt a tâl; ei cy6 rud, c6eugaint; goedi bo mudair a g6en, punt os brenin pieubyd; os mab ucelg6r, c6eugaint o byd mudair; os cy6 rud, triugaint; h6yedig, o byd heba6g, pedair ar ugaint.

Nyt lamysten, pedair ar ugaint; cyn ei myned yn mud, deudeg ceinia6g; g6edi yd el yn mud, pedair ar ugaint.

Pa ederyn pynag à bo i taia6g ung6ert byd à iâr.

G6ert henleu, pedair ar ugaint; g6ert cynthaid, unarpymteg; tar6haid, deudeg ceinia6g; haid y cynthaid deudeg ceinia6g; haid y tar6haid, 6yt ceinia6g. O derbyd heidia6 haid 6edi a6st, pedair ceinia6g a tâl; a h6no a gel6ir ascelhaid. G6ert modrydav g6enyn, pedair ar ugaint; ac ymely hyd calangauav; o calangauav alan henleu byd, a pedair ar ugaint a tâl. Ascelhaid nid à yn henleu hyd calanmai; ac yna pedair ar ugaint a tâl.

Trydyd hely ryd, haid g6enyn ar g6rys-gen.

G6ert hyd, o calangauav hyd g6yl Ieuan triugaint a tal; a na6ugaint caml6r6 am-tano. Ac o g6yl Ieuan hyd y calan deudeg gol6yt cyvreitia6l y syd yndo, a triugaint ar pob un onadynt; sev y6 y gol6ytion, ei d6y g6anec a'i deucorn, a'i tava6d, a'i la6ron, a'i calon, a'i her6t, a'i au, a'i d6ylevyn, a'i tumon, a'i hydcylen, a'i colv6yden; am pob un caml6r6. Sev y6 eiriv hyny. IXL o g6arteg.

O derbyd dybod c6n y brenin yn ol hyd a'i lad, p6ypynag pieufo y tîr cymered y c6n a'r hyd, a cad6ed hyd hanner dyd heb ei bligia6, os y bore byd; ac oni da6 y cynydion, bligied yr hyd, a cad6ed y cig a'r croen, a litted y c6n, a dyced canto atrev; os hanner dyd, cad6ed hyd na6n; os na6n, cad6ed hyd 6edi gosper; os 6edi gosper, cad6ed hyd y bore, a tanu mantel arno. Oni deuant tran6et, devnydied y cig a cad6ed y croen, a'r hydcylen i'r cynydion. O deuant cyn devnydia6 y cig, roder c6arta6r i'r neb pieufo y tîr: y c6arta6r dyl6r i pob percen penygen, a'r c6arta6r rac i pob percen cyla.

O derbyd el6g ar hyd, pieufo pynag y c6n, percena6g y tîr piau y c6arta6r dyl6r.

P6ypynag à cafo l6dyn glân yn mar6 ar tîr, ev piau c6arta6r; a'r neb pieufo y tîr piau namyn hyny.

P6ypynag à cafo l6dyn mar6 o byd budyr ar tîr aral, ceinia6g a caif, a'r l6dyn i'r neb pieufo y tîr, ac ni cefir o'r man aniveiliaid g6ylt namyn hyny.

P6ypynag à cafo bydav, ceinia6g a dyly, neu y c6yr, a'r bydav i'r neb pieufo y tîr.

P6ypynag à tyno annel ar tîr aral heb ei c6niad, pedair ceinia6g am agori ei tîr, a pedair ceinia6g am ei cau, ac à bo yn yr annel, a caml6r6 i'r brenin.

Ungëert y6 i6rc â b6c, a gavyr ag iyrcoel, ac elain â myn.

Croen fê, 6yt ceinia6g; croen hyd, viii; croen b6c, vii; croen e6ig, vii; croen davad, i; croen gavyr, i; croen i6rc, i; croen ly6yna6g, viii; croen dyvyrci, viii; croen blaid, viii; croen beleu, xxiv; croen lostlydan, cxx.

G6ert der6en, cxx; o byd d6ycainc, lx am pob un onadynt, o bydant cybrased a can ni b6ynt cybrased, o bydant o unt6v; g6ert tra6scainc â cyrco calon y pren xxx; ac amyn hyny brig byd, ac nid oes g6ert arno, eityr caml6r6 i'r brenin; am g6neutur t6l arnei, xxiv, a hyny i percena6g y coed, a'r caml6r6 i'r brenin. G6ert cygynder6en, ni del fr6yt arnei, iv; g6ert coll6yn, xxiv; o tynir un colen o'r coll6yn, iv; pob pren â arg6edo fr6yt un g6ert â coll6yn y6, eityr der6 ac aval; imp, iv c. hyd galan-gauav rac g6yneb g6edi yd impier; o hyny alan ii pob tympor yny arg6edo fr6yt; ac yna triugaint a tâl: ac 6rt hyny y mae un cerded â lo bu6c. Avalen sur iv a tâl yny del fr6yt arnei, a g6edi y del fr6yt, xxx; pob pren â plâner yn g6asca6dg6yd, xxiv â tâl; pob pren ni fr6yto, iv; eityr y6en; pob cainc o'r mang6yd, i a tâl. G6ert y g6yd, i eu percenogion yd ânt.

Am y g6enyn. G6ert henleu, xxiv; g6ert cynthaid, xvi; g6ert tar6haid, xii; y tryded haid, viii; yr haid cyntav â del o'r cynthaid, xii; yr haid cyntav â del o'r tar6haid, viii; yr haid cyntav â del o'r tryded haid, iv, heb dercavael; h6no a gel6ir ascelhaid; ac ni dyly heidia6 hyd 6edi a6st.

G6ert modrydav g6enyn xxiv; ac ymely y byd hyd calangauav; o calangauav alan henleu byd pob un, a xxiv en g6ert; eityr ascelhaid ni byd henleu hyd calan-mai; can ni g6ys yna a byd by6.

LYMA y g6eles Ior6ert ab Mada6g bod yn cryno yscriveuu g6ert y tai a'r dotrevyn, a'r cyvar, a'r l6gyr f6d.

Cyntav y6, p6ypynag â distry6io neuad y brenin, taled deugaint o pob gavael â cyndalio ei nen; sev y6 hyny c6ec colovyn; ped6ar ugaint ar y nen, a c6eugaint ar y gotai.

Neuad mab ucelg6r ugaint ar pob gavael â cyndalio ei nen; sev y6 hyny c6ec colovyn, a'r deg ar ugaint ar pob un o'r gotai.

Tf mab ailt, deg ar pob gavael â cyndalio ei nen, a deg ar ugaint ar pob un o'r gotai; havtf, pedair ceinia6g; cynhauavty, 6yt ceinia6g.

P6ypynag â b6rio tai yn ancyvreitiao,

taled pedair ceinia6g am pob pren bras, i am y dorau a'r emhiniogau, iv; am talaît, iv; am y trotau, iv; am y pentan, iv; am pob pa6l, a g6ialen, a cledren, i; y polion syvag, a'r ceibrau, i; g6asg pren, i; aset, i; t6 tf, a'i ac6re, traian g6ert y tf a byd arnadynt; a traian y t6 a byd ar yr ac6re.

Lyma g6ert y dotrevyn. "Brycan y brenin c6eugaint a tâl; gopenyd, pedair ar ugaint; ei pair, c6eugaint; ei cigg6ain, pedair ar ugaint; [v. Y bergin ch6eugeint keynyauc. vi. Ecallaure trugeint (keynyauc) vii. E kychueyn (e kallavr) deu-dec keirha6c.] ei telyn, c6eugaint; ei cyg6eircorn, pedair ar ugaint. Telyn pencerd, c6eugaint; ei cyg6eircorn, pedair ar ugaint; ei ta6lb6rd, c6eugaint. Corn yd yvo y brenin, punt a tâl; a'i corn cyg6eitas, punt a tâl; corn y pencynyd, punt; y tri corn hyny a dylyant b6d yn buelin. Pob tl6s brenin, i am ei fiolan, a'i mod-r6yau, a'i cyrn, punt a talant, can ni dyly ev damt6g.

Brycan mab ucelg6r, lx; ei gopenyd, xxiv; ei cala6r, lx; ei cigg6ain, xii; ei telyn, lx; ei cyg6eircorn, xii; ei ta6lb6rd, o byd asc6rn mormil, lx; o byd blaen corn hyd, xxiv; o byd corn eidion, xii; o byd pren, iv.

Cer6yn ystyla6d, o byd y brenin pieu-byd, xxiv; o byd mab ucelg6r, xii; o byd mab ailt, vi; pob cer6yn unpren, iv.

Sac a nitlen, iv ar pob un; budai, ii; [xxxiv. Gren due keynyauc; xxxv. K6-man keinioc.] cel6rn, i; menai, i; cavyr traed, i; padel haiarn, i; fiol pren â el yn lyn, iv; paulo y6, iv; hesgyn y6, ii; paulo helig, ii; hesgyn helig, i; paulo g6yn, i; b6yal lydan, iv; b6yal cynnud, ii; b6yal becan, i; r6mp, ii; taradyr permed, i; epil, dimai; cryman, i; g6elau, i; ra6, i; caib, i; g6dyv, i; gylv, i; rasgyl, dimai; croper, dimai; tr6yde6, dimai; cang6yr, i; ser, dimai, [Klo hayarn un keynyauc. lxxv. Klo pren dymey:] fiol d6vyr, fyrilig; c6ynogyl, fyrilig; saet, fyrilig; turnen, fyrilig; g6ertyd, fyrilig; cygladur, fyrilig; ystyla6d dir6yn, fyrilig; fust, fyrilig; creuenlyn, fyrilig; ord6yn, fyrilig; yspodol, fyrilig; ra6 pren, fyrilig; fore, fyrilig; cribyn, fyrilig; yscub ceire, fyrilig; dul lin, fyrilig; cy6 iâr, fyrilig; bur6y, fyrilig; ly6iadur, fyrilig; ly6eroen, fyrilig; dryc, fyrilig; rysgen, fyrilig; gevel pren, fyrilig; mail, fyrilig; cist, damt6g; evyden, damt6g; tryped, damt6g; gradel, damt6g; yscraf ac â pertyn arnei, damt6g; tunel, damt6g; mort6yl, damt6g; byteiad, damt6g; eidion g6edi yd ymgada6o â'i teledi6r6yd, damt6g; pob pet ni bo

gŕert cyvrait damtŕg a byd arno; cigdysgyl, ii; dysgyl aral, i; gogyr, i; ridyl, i; crŕb, i; cabolmaen, dimai; noe, ii; claŕr pobi, i; raf bleŕ deudeg cyvelin, ii; raf lŕyv deudeg cyvelin, i; torc milci brenin, viii; torc milci gŕrda, iv; cynlyvan milci brenin, "iv;" cynlyvan "milci" gŕrda, ii; cynlyvan olread, viii; tom tŕ, iv; caŕel teilaŕ, i; berva, i; ysten prid, damtŕg; costrel, damtŕg; honfest, xxiv; gevyn, xxiv; gleisiadeg, xxiv; penlŕydeg, viii; [Gaulawec nyth keynnyauc.], balegrŕyd, iv; gleisiad, ii; cŕr, ii; ystrodrur, i; ystaŕl, ii; breicavyn, ii; prenatal gŕedes, xxiv; y peitynen a'r clorion, viii; y rŕylau, viii; y carvanau, a'r troelau, a'r troedlasau, viii; ofer gov, cxx; einiaŕn maŕr, lx; einiaŕn cyriaŕg, viii; megianau, viii; gevel gov, iv; ord, a cameg, a cetraŕr, a cŕynsyl, a trooryd, a canlyŕ, [Hayarnllyf pedeyr keynnyauc. Breuanllyf am pop vn ohene-ne pedeyr keynnyauc.], am pob un o hyny, iv.

Gŕert breuanty, punt; triugaint ar pob maen ido; a triugaint ar yr heieirn, triugaint ar y gŕyd, ar y tŕ, xxx. Breuan, iv; y maen ucav, ii; y maen isav, ii; ar y breuanbŕt, iv.

Gŕacŕ, iv; bŕa a deudeg saet, iv; bŕyal-aryv, ii; cledyv, o byd breuliv, xii; o byd gŕymysaid, xvi; o byd gŕynsaid, xxiv. Tarian, viii; o byd calclarar, neu euralc, xxiv; Luryg, damtŕg; penfestin, damtŕg; pyrŕŕyn, damtŕg.

Cyvrŕy, viii; frŕyn euraid, viii; frŕyn ariantaid, vi; frŕyn ystaenaid a dulys ac evydaid, iv; yspardunau euraid, iv; yspardunau ariantaid, ii; yspardunau dulys, ac ystaenaid, ac evydaid, i. Rai a gadant ŕrt baint y cyvrŕy y dŕy gŕartavyl a'r tair cegyl; ereil a gadant gŕert cyvrait arnadynt: sev yŕ hyny, gŕartavylau, o bydant euraid, viii; o bydant ariantaid, iv; o bydant evydaid, neu dulys, neu ystaenaid, iv. Broncegyll un cerded ag un gŕartavyl; y dŕy torcegyll, ii; suder, iv; panel cynnŕgyl, i; panel hain, i; canŕyl, i.

Hosanau maŕr, viii; dŕy hoseoaŕs, vi; dŕy yŕŕos, iv; botysau cynnyglaŕg, iv; esgidiau careiaŕg, ii; gŕintysau, i; gŕegys, o byd aur neu ariant, damtŕg; oni byd, i; modrŕy, damtŕg; cae, damtŕg; cylel clun, i; cylel cel, i; honsas, i; [Agalaen gŕegys un keynnyauc], rŕyl, i; gŕegys laŕdyr, i; breicŕy, damtŕg; claŕr taŕlbŕrd, damtŕg.

Dreva ceirc, iv; dreva amydd, viii; hual haiarn, i; hual pren, fyrllig; hestaŕr, fyrllig; cogail, fyrllig; corn canu, pieufo pynag, ii.

Rai a dygŕed am dilad, panyŕ damtŕg y syd arnadynt; ereil a dygŕed, panyŕ y dul hŕnŕ y syd arnadynt; sev yŕ hyny, mantel gŕym, xxiv; pob mantel dinesig, xxiv; pob capan dinesig, xxiv; [Pheis dinesic pedeir arhugeint pob vn], pob tudedyn pentan, viii; crys a laŕdyr, xxiv; cynhugyl, damtŕg; teispan, viii; lenliain, viii; penliain, viii; funen, iv; pencuŕc, i; yscin, o byd eido y brenin, punt; o byd eidi y brenines, punt; o byd eido ucelgŕr, neu ei gŕraig, cxx; ruŕc mŕb ailt, neu ei yscin, lx; ruŕc tajaŕg, xxx; rustog, iv.

Cyŕair, y gauav, ii; cyŕair, y gŕaantŕyn, i; penfest aradyr, i; olŕynau, ii; propŕylau a'r racarnaŕd, i; [Sŕch dŕy geiniog], pob iau a'i pystyliau, i; [Arnaŕt keiniaŕc kyfreith: Cŕllydr III. keiniaŕc kyfreith], pystyl, fyrllig; [Carthglŕyt keiniaŕc kyfreith], cartpren, i; irai, i; og, i; draencŕyd, i; [Pob peth arall ene byt or ny bo guerth kyureyth arnau damdug a ydd am danaŕ.

Llyma daruot gŕert gŕyllt ador].

Gŕert y naŕ aelaŕd gocyvurd yŕ hyn: ar pob un o'r deutroed, cŕebuŕ a cŕeugaint ariant; ar pob un o'r dŕylaŕ, cŕebuŕ a cŕeugaint ariant; ar y deulydag, cŕebuŕ a cŕeugaint ariant; ar y dŕy gŕeus cŕebuŕ a cŕeugaint ariant; ar pob un onadynt, cŕebuŕ a cŕeugaint ariant. Gŕert clust, o ledir, dŕybuŕ a triugaint ariant; o cau mal na clyŕo, cŕebuŕ a cŕeugaint ariant. Gŕert y dŕycail cymaint ŕ gŕert y naŕ aelaŕd gocyvurd. Gŕert y tavaŕd cymaint ag eu gŕert ŕyntau ol; canys ev ag eu hamdifyn. Gŕert bys troed, buŕc ac ugaint ariant; gŕert y baŕd, dŕybuŕ a triugaint ariant; gŕert bys bycan, buŕc ac ugaint ariant; gŕert ei eŕin deg ar ugaint; gŕert y cogyn ucav o'r bys, unarpymteg ar ugaint a dimai a traian dimai; gŕert y cogyn perved, triardeg ar ugaint a deupart dimai; y cŕgyn isav, pedŕar ugaint: a hyny yŕ gŕert y bys. Gŕert pob un o'r danted buŕc ac ugaint; gŕert pob un o'r yscitred, dŕybuŕ a deugaint ariant; canys bucaill y danted ynt. A cymaint ŕ hyny ol ar y cyf ehun: sev yŕ y cyf, y pen, a'r corf, a'r caly; canys yn hyny y geil yr enaid bod; ŕrt hyny y mae, ungŕert yntau ŕ hyny ol.

Tri arperygyl dyn: dyrnaŕd yn pen hyd ei emenydd, a dyrnaŕd yn corf hyd yr emyscar, a tori un o'r pedŕar post. Teirpunt a ceif y neb a arcoler y can y neb ŕ'i harcolo. Sev yŕ mesur ei medyginaet y can y neb ŕ'i harcolo, punt, heb ei bŕyd; neu naŕ ugaint can ei bŕyd, a'i gŕaeddilad.

Medyginiaet goret, xxiv; **medyginiaet** rudeli, xii; **medyginiaet** lysiau, iv; ei bôyd peunoet i'r medyg, i a tâl. ei goleuad pob nos, i a tâl. Tair crait gocyvarc y syd: un ar gôyneb, ac aral ar troed, ac aral ar la6; xxx ar troed; lx ar la6; cxx ar gôyneb. Pob crait cudiedig, iv. Creuan, pob ascôrn t6n, xx, oni byd amryson am ei bycaned, cymered y medyg ca6g, a doded pen ei elin ar y la6r, a'i la6 uc pen y ca6g, ac o cly6ir ei sain, iv; oni cly6ir, ni dylyir dim.

G6ert g6alt bonedig, i am pob bys a d6y am y ba6d "à el yndo."

G6ert g6aed ryd, xxiv; g6ert g6aed caet, xvi. Sariaed pob dyn, her6yd ei braint y telir ido; a tri g6aed ni dig6ygir: g6aed daint, a g6aed crac, a g6aed tr6yn: i'r arcl6yd y telir dir6y amtano; ac ni telir i'r neb pieufo y g6aed; canys coledig ynt; eu saraed hagen a telir.

PWYPYNAG à g6nel cyvar à'i cilyd, ia6n y6 ido rodi bod 6rto, a cyvarbod y la6 à'i cilyd: a g6edi g6neloynt hyny ei cad6 yny darfo y magyl: sev y6 y magyl deudeg er6; sev y6 mesur yr er6, trihyd gronyn haid yn y modbed; trihyd modbed yn y palyv; trihyd y palyv yn y troedbed; pedair troedbed yn y beriau; 6yt troedbed yn yr eiliau; deudeg troedbed yn y ceseiliau; unarpynteg yn yr hiriau; a g6ialen cyhyd à h6no yn la6 y geil6ad; a'r geil6ad yn blaen yr ycaïn, ac ysc6r yr hiriau yn ei la6, a hyd y cyrhaedo o hyd braic a hyd y g6ialen, mal y cyrhaedo dau eirionyn y tir. Yr er6 cyntav i'r amaet, a'r ail i'r heieirn, y tryded i'r eitevig tyvarc, y pell6ared i'r eitevig g6elt, rac tori yr iau, a'r pummed i'r geil6ad; ac ymely y cerda yr er6i o goreu i goreu yr ycaïn, eityr na t6rir yr iau y rygtynt hyd y di6edav; a g6edi hyny er6 y g6yd, a h6no a gel6ir y casnad; a hyny ung6ait yn y bl6ydyd.

O derbyd idynt mynu g6ahanu, g6edi darfo y magyl, 6ynt a galant os mynant g6ahanu, oni byd ambod a'u r6ym.

O derbyd cau d6l ar ycaïn a mar6 un onadynt, pa adoed pynag à'u dyco, ia6n y6 cafael ei er6 ohano. Od ampeuir y per-cena6g na ry cafo yr 6c cam y canto ev, creira6r hyd na daet ei cam ev 6rto ev, nac am ei b6yd, nac am ei g6asanaet: a h6no a gel6ir er6 yr 6c du.

Cy g6neler cyvar ag 6c, ac na del ev i'r lavur, a cau d6l arno, ac na darfo na cyle na dau, ni dyly cafael dim.

O derbyd bod 6c yn clav, ai o bri6 ai o pet aral, ia6n y6 o'i per-cena6g cyndal pen yr iau.

O derbyd i dyn mynu g6ertu 6c o'r cyvar rycyvarer, ni dyly ei g6ertu oni darfo y cyvar, na'i trevnidia6; ac os g6na cyvoed undyd cyn cafael ei er6, coli ei er6; ac os g6edi cafael ei er6, cyndal pen yr iau ohano.

Pa6b piau d6yn eu devnydiau i eredig, nac 6c na heieirn na petau ereil à bo ido. G6edi y del pob pet atadynt, yr amaet a'r geil6ad piau cad6 y rain hyny yn dig6al, a g6neutur ido cystal ag i'r eido ehun. Y geil6ad a dyly cau arnynt, mal na bo rycyvig, ac na bo ry6ag, a gal6 mal na toroent eu calonau; ac o derbyd dr6g idynt yn hyny o mesur ev a'i tâl, ueu ynte ei l6 na g6naet ido g6aet nog i'r eido ehun.

Yr amaet ni dyly talu yr ycaïn onis bri6, ac os bri6, taled, neu g6aded. Yr amaet a dyly cyport y geil6ad o daly yr ycaïn; ac ni dyly el6g namyn dau byrieu-6ys.

G6edi y darfo y cyvar, pa6b piau cyrcu ei devnydiau ato atrev.

Cartg6r, na marc lyvnu, ni heny6 o'r cyvrait.

Ni dyly neb dodi gorysc6r ar 6c ei cilyd heb ei caniad, onid ambod byd.

O derbyd bod amryson am dryg ar, edrycer er6 yr amaet, a dyvned ei hâr, a'i led; ac 6rt h6no g6neler i pa6b cystal a'i cilyd.

O derbyd bod amryson r6g dau cyvar-g6r, am tir g6ylt ac aral faet, a'r nail yn mynu eredig y g6yd, a'r lal heb ei mynu, onid ambod a'i d6g raeo, ia6n y6 ido eredig i'r lal y tir a bo canto.

O derbyd bod amryson am eredig, a'r nail yn mynu eredig yn pel a'r lal yn agos, nynt a dyg6ed6n na dylvant myned namyn mal y galont yr ycaïn cyrhaedu eu budel6, ac eu g6ed yn g6an mal yn cadarn yn eu cym6d.

Ni a dyg6ed6n na gelir cymynu 6c à bo yn cyvar, heb caniad y cyvarg6yr; can ni dyly neb cymyru namyn y pet a medo; ac ni med yntau ar h6n6.

Nynt a dyg6ed6n na dylyir i ycaïn à bo yn cyvar nac eu g6ystla6, nac eu hadgar-aela; can ni dyly g6ystla6 namyn à bo yn ei mediant; a h6n6 nid ydy6.

P6ypynag à g6nel cyvar, a g6edi hyny cyvaru ag aral, nynt a dyg6ed6n dylyu bod yr ycaïn hyny yn y cyvar cyntav; a can g6nel cant cyvar g6edi hyny, ev a dyly cyndal pen yr iau yn pob le y g6nel.

P6ypynag à g6nel cyvar, ac na del na dyd na dau i eredig, nynt a dyg6ed6n, nac o bod nac o cypel y del, hyd na dyly ev dim o'r à arder hebdo.

Ni dylwir dodi na meirc na cesyg na buŵc yn aradyr; ac o dodir hŵy, cyd ertylo a cesyg a gŵarteg, ni digŵygir; ac y cyd â hyny ni dygŵed y cyvrait, onid ambodir idynt, dylyu un erŵ.

O derbyd i dyn cyvaru ŷc, a dŵyn yr ŷc yn ledrad, nyny a dygŵedŵn, na dyly daly pen yr iau, ac na dyly cafael ei erŵ.

O derbyd i dyn cyvaru ŷc, a bod yn gŵel canto dodi aral yn ei le, nyny a dygŵedŵn na dyly ei symudaŵ heb caniad ei cyvar-gŵyr.

Ni dylwir symudaŵ ŷc â cyvarer yn ryc ar y gŵelt, heb cànaiad y cyvargŵyr.

Ni dylwir neb cymryd amaet oni gŵybyd gŵneutur aradyr, a'i hŵyliaŵ; canys ev a dyly ei gŵneutur yn cŵbyl.

Pŵpynag pieuŵ yr heieirn, cygŵeiriad gŵynt yn dilestair i'r geilŵad ac i'r amaet; ac ni dylant un cyport.

Y geilŵad a dyly digŵalu y pystyliau, a'r ieugŵydon, a'r gŵdyn; ac os hirgŵed byd, y torcau bycain a gŵdyn y dolau.

AM lŵgyr ŷd. Pob percen ŷd piau cadŵ ei ŷd; a pob percen yscrubyl cadŵ ei yscrubyl; ac ŵrt hyny y mae iaŵn i paŵb daly ar ei ŷd; ac y sev y mae iaŵn daly ar y gauavar ariant hyd gŵyl Sanfraid; ac o hyny alan dimŵyn; y gŵaantŵynar o gŵyl Sanfraid hyd calanmai ariantal; o calanmai alan dimŵyn y lŵgyr.

Yn pob amser y dilŵg yscrubyl o carcar ni dylwir namyn ariant; sev mal y dylwir talu ariant: ceiniaŵg o marc, a dimai o eidion, ebaŵl, neu eboles, o pen y pedŵarydyd ar deg alan, gŵedi y ganer, ceiniaŵg amtano; lo o'r pan ganer hyd calanganau, ei gŵarcae o'r pryd pŵcylid, neu tra bŵynt yn dynu eu gŵarcae o'r pryd pŵcylid, neu eu cymysgu ag eu mam; sev hyd y dylant dynu, hyd calanmai; ac o hyny alan un braint ag eu mam ynt; y moc, a'r devaid, a'r geivyr, a'r gŵydau, a'r ieir, ail deŵis onadynt a dylwir; y peryl bycain, o'r pan ymcŵeloent bisŵelilyn a'u trŵyn, un cyvrait a'u mam.

Yn y cyvrait y bu hŵc o'r moc ac un o'r manyscrubyl; can ni bai namyn tri lŵdyn onadynt. Sev acaŵs oed hyny, moc a ŷai i'r neb pieuŵent, a hŵc a trigai i percenaŵg yr ŷd. Ni dylwir hŵc o dŵylhŵc; can nid ŷai y moc i'r percenaŵg o trigai ymely. Odyna y symudŵyd o'r pynteg lŵdyn moc, un; ac o'r deg lŵdyn ar ugaint o'r devaid, davad; ac o'r geivyr, a'r ieir, a'r gŵydau, un o'r deg ar ugaint ymely. O derbyd na cafer cyvniverŵc â hyny ar yr ŷd o'r moc, herŵyd rai, iv o'r pym lŵdyn moc; ereil a dygŵed, panyŵ ceiniaŵg o pob un o'r moc â

dylwir; ac o pob pym lŵdyn o'r devaid a'r geivyr, i; a hevyd o'r gŵydau a'r ieir, oni cefer cymaint ag y dylwir un onadynt, ŵy o pob un onadynt. Ac ni dylwir dal ieir ar ŷd, namyn y pytevnos cyntav yd heuer; ac o hyny nyny del graŵn ni dylwir; ac o'r pan del graŵn y dylwir gŵedi hyny.

Pob gogaŵr o'r yd ymgogorio dyn ag ev, cadŵed paŵb ei gogaŵr, bid ryd yr yscrubyl. Sev yŵ gogaŵr, ŷd gŵedi cygŵeiriad i ar y tŵr y tyvo arno; a perlan, a bresyc, a lŵn gŵedi ei medi, neu yn gard heb medi, a gŵair syc, a tŵ tai, ac eu hacŵre, a centin, a pob pet â bo pertynas i gard ag ev: gŵnaed yŵtau ei gard yn can cadarned ag na galo yscrubyl ei tori; a can tŵrer, ni digŵygir ido ev, eityr ieir, a gŵydau; sev acaŵs yŵ, can ni gelir cau racdynt; canys ehedeg a galant: a'r yscruboriau a dylant eu bod yn agored o'r pan el yr yscrub cyntav yndynt i elŵg gŵynt yndynt hyd calanganau: ac o lygrir yn hyny o amser, digŵyger ido. O calanganau alan cauer yr yscruborian mal y dylwir; sev mal y dylwir eu cau, dodi tair bancor ar y logail, a plaid ar y drŵs, a tri rŵym arno; dau ar ei gŵegil, ac un reedi; ac o tŵrir digŵyger, a'r ŷd, a'r yscrubaŵr: sev y digŵygir, yscrub iac yn le y clav.

O derbyd i dyn cafael yscrubyl ar ŷd, a bod amryson hyd na cafed, gater yn lŵ y deilad.

O derbyd lygru ŷd, ac na godiŵeder yr yscrubyl ar yr ŷd, bid yn lŵ y percenaŵg eu glanau; can ni gelir tystiolaet ar anivel; cyd as dygŵeto paŵb eu gŵeled, ni grymia. Ni dylwir lŵ gŵeilyd amtanadynt, can ni grymia cyd adever, os y percenaŵg a'u diheura.

O derbyd cael marc tros cae yn ysu ŷd, nid iaŵn ei daly, namyn dimŵyn lŵgyr, oni diheuir.

O derbyd cafael na marc nac anivel aral, a'i deutoed blaen ar yr ŷd, ni dylwir ei daly; can ni bu yn cŵbyl ar yr yd: ac ni gelir cŵbyl o ancŵbyl: oni glanŵir digŵyger y lŵgyr.

O derbyd i dyn tidaŵ ei caseg yn ŵmyl ŷd, a'i ebaŵl yn lygru yr ŷd, ac na cafer ei daly, cymerer y caseg o'r le y bo yndo, a dycer i'r tŵ, a dalier yr ebaŵl yn y tŵ, a dycer y caseg i'ŵ le, mal cynt: a lyna y gŵylt a deily y dov: ac nid ymcŵel yn ancyvrait arno.

Loi, ac ŵyn, a mynau, nid raid i'r deiliad eu helŵg tros ei egŵyls o'r pryd pŵcylid; can ni byd marŵ un lŵdyn er ei gŵarcae o'r pryd pŵcylid.

Y teirŵ o hanner hav hyd aŵst, ni dylwir

eu daly, nac ar f̄d nac ar ḡelt; canys yn yr amser h̄on̄ y byd ter̄byn y ḡarteg provad̄y. Nid iān daly y teir̄ o āst hyd ḡyl Mair cyntav; canys yna y byd tervenyd y cynblited. Nid iān daly tar̄ un amser yn ol būc tervenyd.

Nid iān daly baed un amser yn mocyria.

Ni dylir daly y meheryn, a'r bycan, o ḡyl Mihagel hyd calangauav.

Ni dylir yr ystal̄yniaid o hanner ebril hyd hanner mehevin.

Ni dylir ebāl ar ol ei mam : a h̄on̄ a gel̄ir saetebāl.

Ni dylir daly moc ar yd, oni cefir yn yscubār, neu ar ḡerclād, o ḡyl Ieuan hyd y calan.

P̄ppynag a myno ḡeirclād, cad̄ed o ḡyl Padric hyd calangauav : sev ȳ ḡeirclād t̄ir dim̄yniant namyn i ḡair, a clād yn ei cyle : sev paham y ced̄oir hyd calangauav, ̄rt dylu ei lad d̄yḡait. P̄ppynag a cafo yscrubyl ar y r̄ȳ ḡeirclād h̄on̄, cymered ohonei mal o'r f̄d. O derbyd ido eu cafael arnei, ac nis godīād arnei, cyd aever, "ni dylir" dim̄yn l̄gyr am ḡelt.

P̄ppynag a ḡon̄el cae yn cyle f̄d, dalied ar y ḡelt à bo yndo, mal ar yr f̄d; cau ni dylir ḡelt̄pār yna.

Ni dyl neb ḡelt cad̄, amcen à dau ḡelt : cae a ḡeirclād. Ac os myn yn ̄d̄, cymered croes y can yr arcl̄yd, a cad̄ed h̄on̄ ev.

Mal hyn y dylir daly yscrubyl ar f̄d : o bydant ḡylt, yn buart alan; ac yscrubyl dov, eu ḡarcae y mēn ac alan; ac o byd yscrubyl i dau dyn, na cymysger; ac o byd amrȳ, na cymysger; ac o dodir yncyd r̄ymer pob rai onad̄ynt. Y moc nid iān eu r̄ymā, namyn eu daly. Yr ieir, a'r ḡyda, iān ȳ eu r̄ymā yn eu daly.

O derbyd i dyn erci ḡystyl am f̄d ar oed ḡystyl, ni dyl ei roi namyn ar ḡystyl f̄d; a ḡystyl f̄d ni dyc̄yd, hyd calangauav.

P̄ppynag a dalio f̄d ar mac, ai o l̄gyr yscrubyl y cynhauav, ai o prynu, ac nas gomyno hyd calangauav, nis dyl : sev acās nas dyl, ̄rt myned y tympor nad iān ei gomyn; cau nid iān gomyn y bl̄dyd yn ei cilyd.

P̄ppynag a dalio yscrubyl, ac yn ei daly ev ḡoneutur cyvlavan, pa cyvlavan pynag à ḡon̄loynt, y deiliad piau ei dyl; canys dyl yr yscrubyl dybod heb hāl, heb arhāl, namyn talu i'r deiliad yr eido.

Pa dyn pynag a dalio yscrubyl, cyd as elygo i pori, ni cyl ei baint er ḡoneutur ḡel no'r iān.

"P̄ppynag a dalio yscrubyl, ac eu ditor hyd atrev, ni dylir dim idynt; can ni dylir dau daly am un l̄gyr."

"P̄ppynag a dalio yscrubyl, a ḡortād ḡystyl cyvreitiāl, ev mynu ariant, o byd mawr yr yscrubyl, ev a'i t̄al."

"P̄ppynag a dalio yscrubyl lāer, ac attal un, ar med̄ol ei dylu tros eu ḡeitred yn c̄b̄yl, ac el̄g y leil i cerded, ni dyl namyn à del ar yr un l̄dyn h̄on̄."

"P̄ppynag a cafo manyscrubyl, ai gavyr, ai davad, ai h̄oc, dēised y deiliad ai cyvrv yny del y l̄dyn ehun, ai ynte ceiniāg o'r davad, neu o'r gavyr, ḡedi dalier pym̄ḡait; a ceiniāg o'r h̄oc pan dalier, neu arās cyvrv yny del ei l̄dyn yn c̄b̄yl."

"P̄ppynag a del i el̄g yscrubyl tros ereil, iān i'r deiliad gomyn ido ev a saiv yn pob pet trostynt; ac oni saiv, ni dyl ev ei el̄g ido ev. A cyd b̄ynt mar̄ yr yscrubyl canto ev ymely, ni telir. Os yntau a saiv yn pob pet, cymerer ḡystyl y canto, a mac ar ei dilysr̄yd; ac o derbyd dybod percenāg i andilysu y ḡystyl, ev a dyl o'r eido ev dybod yn ei le ei cystal cyn myned y lal y canto."

"Y ḡystyl a ḡystlo y ḡoraig, ni dyl ei ḡr ei andilysu; na'r ḡoraig ḡystyl y ḡr ymely."

"P̄ppynag a bo l̄gyr mār ar ei f̄d, a cafael yscrubyl arno, a mynu ohano can yr yscrubyl hyn dim̄yn c̄b̄yl, ni dyl namyn talu ido ̄rt l̄ percenāg yr yscrubyl a'i lygr̄s, na mār na bycan bo; a hyn a dyl bod yn un r̄ȳ y dau t̄ir, ac yn un oed eu har : a h̄on̄ a gel̄ir yn dim̄yn l̄gyr. Sev y dylir ei gomyn, cyn calangauav."

"P̄ppynag a symudo f̄d i ar y sovy l hyd ar y ḡynt̄n, a ḡoneutur y d̄as ar y ḡynt̄n, cyd lycrer yna ev, ni diḡygir."

"Un cyvrait ȳ y lin à bo eityr gardau a'r f̄d."

"Nid oes un dyn her̄yd baint à dylu na diḡyco l̄gyr."

"Ni dyl n̄b godro yscrubyl blit ac ̄ynt yn daly, heb c̄aniād y deiliad, cyd b̄ynt eido."

"Ni dyl y deiliad ceisiā percenāg yr yscrubyl; ac ni dyl yntau eu celu h̄y; ac os cel, taled o bydant mar̄, neu o colant o'i ḡal ev."

"O DERBYD i dyn ynbyd bratu dyn aral ag aryv, ac o'r brat h̄on̄ ei bod yn hir yn gorḡed, a dybod agau ido, nis diḡyg cenedyl yr ynbyd y dyn; canys o annoyd hir haint y coles y dyn ei enaid."

"O derbyd i dyn tanu r̄ȳd ar ei avon,

neu y môr, a myned gôydau, ai aniveiliaid ereil, yn y rôyd, a brîcia6 y rôyd can yr aniveiliaid, a'u mar6 byntau o aca6s y rôyd, nis digôyg yr un onadynt i'6 cilyd. Or derbyd i eidion, neu anivel aral, mytred y me6n y rôyd, a brîcia6 y rôyd, a dianc yr anivel, ia6n y6 dim6yn y rôyd; canys ia6n y6 tanu rôyd."

O derbyd "dylu" da i dyn, ac am y da h6n6 roi oed ido, a cyn yr oed cafael o'r cyndogyn y tal, a cyndyg ido, a dyg6ed6yd na dily gôrta6d; can ni bu raid yr oed, namyn er ceisia6 y da. P6ypynag à roder oed ido, neud eido yr oed; g6naed yntau à myno, ai ara6s yr oed, ai talu cyn no'r oed.

Pa anivel pynag a lado dyn bonedig, a ceisia6 o'r cenedyl dodi galanas amtano, nis dilyant, cyd adever; sev aca6s nas dilyant, can ni geil un dyn talu galanas; ac na dilyant talu i cenedyl g6eitred anivel eu câr. Ac 6rt hyny y mae y le y telir y louverd yn le y g6eitred.

P6ypynag a dilyo da i aral, a ceisia6 ohano talu da ancyvodedyn, neu cymryd da ancyvodedyn, nac yn tâl, nac yn g6ystyl, onyd na bo ar ei hel6, namyn hyny. Sev y6 da ancyvodedyn, da ni galo y dyn y taler ido ei cyc6yn canto y ford y myno.

O derbyd i dyn myned i hely, a decreu hely, ac el6g ar anivel, pa anivel pynag po, a cyvarvod c6n segur ag ev a'i lad; y c6n cyntav à'i cyc6ynu6s pieubdy, onid c6n y brenin bydant y rai segur. A lyna hyd y dyly yr helg6r cyntav bod yr anivel ar ei hel6, oni ymc6elo ei g6yneb part ag atrev, a'i cyc6yn i ar yr hely; a cyd boed y c6n yn hely, ac yntau g6edi ymgada6 à'i c6n, ni dyly dim; cyd lado c6n segur ev, y rain hyny pieubdy.

O derbyd i forda6l i ar y ford g6eled anivel, a b6r6 ereyd, ai à maen, ai à saet, i ar y ford, a'i erlid yny godigedo, a'i dyly os medyr; ac nid ia6n ido ei saetu, na'i erlid, onis medyr, i ar y ford.

P6ypynag à myno hely pysgod, a cyvodi pysg ohano, a'i ymlid, ac ar ei ymlid ev, myned y pysg yn rôyd aral; o cyvrait, y cyntav à'i cyvodes pieubdy.

O derbyd i dynion g6neutur ambod am hely pysgod—heb y nail, Y pysg cyntav à lader i mi heb y lal, y di6eder à lader i mitau; ac ni la namyn un; y cyvrait a dyg6ed yny bo cyhyded dilyu rânau dau hanner.

O derbyd i dynion hely pysgod, ac yn eu hely dybod dynion 6rt eu lad, a mynu ran o'r pysgod, 6ynt a'u dilyant, oni derbyd eu dodi ar g6den, neu ar bacau: o derbyd hyny ni dilyant dim.

TAIR gorsed breintia6l y syd: gorsed arcl6yd, a gorsed escob, a gorsed abbad. Pob un onadynt a dyly cad6 ei gorsed tr6ydo ehun.

O derbyd i g6r un onadynt g6neutur cam i g6r y lal, ni dyly neb onadynt g6neutur ia6n namyn i gorsed ei arcl6yd ehun.

O derbyd i g6r yr arcl6yd g6neutur cam i gorsed yr escob, nac aed obonei heb g6neutur ia6n; ac ymely g6r yr escob yn gorsed yr arcl6yd.

Yr arcl6yd pan bo mar6 yr escob a dyly ei da, eityr g6isg yr egl6ys, a'i lyvrau, a'i tîr; a sev aca6s y6 hyny, pob da heb percena6g, difait brenin y6. Yr abbad hagen ni dilyir namyn ei ebedi6; canys cyd boed mar6 yr abbad, y clas a'r canong6yr a dyly ei da ev. Pob dadyl à bo rygtynt ehun, ynaid a dyly o'r clas barnu idynt. Pob dadyl a bo r6g abbad ac arcl6yd, ynaid yr arcl6yd a dyly barnu y cyd ag 6y.

O byd dau arcl6yd a lu can pob un onadynt yn y g6lad, a dybod dyn i erci estyn ido ar pet ancyvodedyn ar tîr, nid rod eu rod, ac nid estyn eu hestyn, yny g6ypr pieufo y g6lâd onadynt.

O derbyd i ucelg6r roi ei mab ar mab ailt arcl6yd, a'i dyodev un dyd a bl6ydy, neu a bo m6y, ei mab maet yntau pieubdy y tîr g6edi bo mar6, oni byd plant; ac o byd plant, ev a dyly ran bra6d.

O derbyd roi Cybraes i altud, mab h6no a dyly ran o trev tâd, ac ni dyly ran o'r tydyn breintia6g hyd y trydydyn, oni byd yr altud yn g6ahaliae: Sais, neu yn G6ydel; a h6n6 a'i ceif yn diannod; ac o h6n6 y telir g6arteg dimac: sev y6 g6arteg dimac ran y tâd i dodi ar y cenedyl; can nid oes cenedyl tâd à'u talo.

O derbyd roi pet yn p6yt, ac nas gomyno tranoet, nis dyly hyd yn oed undyd a bl6ydy; ac yna d6yn g6ystyl, mal am da aral.

Ebedi6 maer cycela6r punt; ebedi6 maer c6eugaint; ebedi6 cycela6r c6eugaint; ebedi6 ucelg6r triugaint; ebedi6 mab ailt, o byd egl6ys ar y tîr, c6eugaint; ac oni byd ped6ar ugaint; ebedi6 altud, pedair ar ugaint; ebedi6 g6r ystavela6g pedair ar ugaint; ebedi6 ystavela6g o g6raig un ar pymteg. Nid à ebedi6 yn ol tîr cyniv.

O derbyd g6ahanu dyn à tîr yn ei by6yd, a'i mar6 ev g6edi hyny, nid à yr ebedi6 yn ol y tîr namyn yn ol y da; ac oni byd dim da, nid à ebedi6, namyn ei difodi; neu bod mab ido, a h6n6 à'i tâl.

Ni dilya na brodyr na cevndyr6 talu ebedi6 ar tîr difodedig; can ni cafant h6y evo heb ei prynu.

Ebedi6 pob s6yda6g à bo yn l6s ped6ar ugaint; ebedi6 bonedig cand6yna6l a m6b ucelg6r a g6r cyvar6ysa6g; ebedi6 a dylyir idynt, can ni bo tir yn eu la6. Sev y dily ei talu 6rt braint y tir yd heny6 ohano: ac ni t6l y t6d tros y m6b y cyvry6 h6n6.

O byd g6r à dau arcl6yd, a tir ido a tan pob un onadynt, yntau a dily talu ebedi6 i pob un onadynt.

O byd g6r à dentir a tan arcl6yd, yntau a dily talu o'r tir m6yav ei dylyed ohano ebedi6.

O derbyd i cerdedg6r altud i clevygu ar ford, a'i mar6, pa tir bynag y bo mar6, ev a t6l pedair ar ugaint ebedi6; a'i da, namyn hyny, i'r brenin; o byd g6raig, unarpymteg.

Ebedi6 merced y ry6 g6yr rydyg6edasam ni ucov cymaint ag eu liebedi6.

Ni t6l g6raig byt namyn un amgobyr o cyvrait; a sev y tal h6n6 6rt braint y tir yd heny6 ohano: ac ni dily neb talu trosti, namyn ehun; ac oni byd i roi, ai o'r t6d, ai o'r brodyr, ai o'r cenedyl, ac na cymero mac ar yr amgobyr, ev ehun a dily ei talu.

P6ypynag à treisio g6raig, taled ei hamgobyr; canys ni t6l g6raig namyn un amgobyr, 6rt braint arcl6yd y tir h6n6, bid nac 6rt braint y cenedyl, namyn 6rt braint y g6r yd aet ido.

O tri aca6s y telir amgobyr: un onadynt a rod ac estyn, can ni bo cyg6elogac. O cyg6elogac cyhoeda6g, can ni bo rod ac estyn.

Tair merced ni dylyir amgobyr: merc 6dlig, a merc brenin, a merc penteulu; can ni dylyir ebedi6 i'6 eu tadau, namyn eu hemys, ac eu han6yl-c6n, ac eu hebogau, ac eu harvau. Merc ni dylyir; can nid oes à'i gomyno; ni dily yntau amgobyr ei merc ehun.

Ni dylyir i un g6ahaliaet ebedi6 yn her6yd ei dylyed va6r; y byd ryd yntau o pob

dylyed becan; onid hyn à derbyd ido: cymryd tir ohano, a myned yn braint m6b ucelg6r, er caeted hagen y tir à cafo, ev a byd can ryded à tir m6b ucelg6r; ac o hyny alan, amgobyr ac ebedi6 a t6l yntau, mal y talo m6b ucelg6r: cyn no hyny ni talai namyn à talai yr edlig.

Amgobyr merc pencenedyl, a dystain, a maer cycela6r, punt o pob un onadynt.

Pob cyvry6 dyn or y dylyer amgobyr ido, cymaint y6 amgobyr ei merc à'i ebedi6.

Amgobyr merc pob pencerd, a'i ebedi6, or à estyno arcl6yd penceirdiaet ido y6 c6eugaint. Pob cerda6r aral nyn byd her6yd ei dylyed ehun, nac altud bo, na trevtad-a6g: ymely y tal ei amgobyr a'i ebedi6.

Pob pencerd ar à estyno arcl6yd penceirdiaet ido, y brenin piau ceisia6 ofer ido; nid amcen no telyn i un, a cr6t i aral, a pibau i'r trydyd. Ac 6yntau a dilyant pau boent mar6 eu gada6 i'r brenin.

Pob pencerd telyn a dily y can y cerdorian telyn g6edi yd ymgada6oent à telyn ra6n, a mynu bod yn cerda6r cyg6eitas; a bod yn eirciad, pedair ar ugaint ei gobyr; ac à dily o pob dovod or à cafoent, nac o erci, nac o cyvar6ys neitia6r, ran deug6r, can ni bo yn y le, os gomyn: sev y6 cyvar6ys neitia6r, pedair ar ugaint, a hineir beird; ac yntau a dily ei g6asanaet mal g6r mediantus arnadynt.

Rai a dyg6ed pany6 dyn amdivenhedlig y6 cyvarc cyfyl; ereil a dyg6ed, pany6 der6en a lader yn ancyvarc ar trev t d, prioda6r a dily dodi mantel arno o'i cudia6 rac ei g6eled a bod yn g6aradg6yd i'r trevtada6g ei g6eled. Iorg6ert m6b Madra6g eisioes a dyg6ed, pany6 h6n y6 cyvarc cyfyl yn ia6n: sev y6 hyny pan bo c6r yn cyf i'r lovrud o'i ran o'r galanas, ac yn gomyn mac: mal hyn y r6nir galanas g6as-gara6g—

xiv.
TAD

vii.
MAM

X a dimai
Bra6d

X a dimai
Bra6d

LOVRUD

xxxii. Cevynder6

xvi. Cyvynder6

viii. Ceivyn

iv. Y gorceivyn

ii. Y gorca6

i. Y nai m6b
gorca6

3 v

Traian y lovrud y6 nyn a'r mam a'r t6d a'r brodyr a'r c6ioryd y cyd ag ev; sev y6 hyny lxxv.: mal hyn y r6nir; un ar ugaint ar y lovrud, a'i plant, o bydant ido, ac o hyny traian

Cevynder6

Cyvynder6

Ceivyn

Gorceivyn

Gorca6

Nai m6b gor-
ca6

ar y lovrud, a'r deupart ar y plant; oni byd plant, taled ehun, a'r traian ar y tād a'r mam; sev y6 hyny xxi ereil; ac o hyny y deupart ar y tād, a'r traian ar y mam; y trydyd traian ar y brodyr a'r cōioryd; sev y6 hyny xxi ereil; ac o hyny dōy ar y bra6d, ac un ar y cōaer; y cyf y g6ehenais y a t6; yna mae yn raid i'r lovrud mynegi ido y cyf mal y mae ei cerentyd, her6yd rydyg6edasam ni ucov; ac y cyd ā hyny bod ido o cyd carant ā bo diga6n i cad6 bod yn g6ir ā dyg6ed y lovrud. Sev aca6s y mae da cyd-carant: can ni dylant yr estronion na d6yn dyn yn cerentyd, na ei g6ahanu ā'i cerentyd.

O derbyd i dyn lad aral ā g6en6yn, galanas deudyplyg a t6l; canys fyrnig y6, neu yntau yn eneidmadeu, am y nail galanas; ā'i dihenyd ev yn eg6yls yr arcl6yd, na ei crogi na ei losgi ā myno. Os g6adu ā g6na, roed g6ad lad celain yn deudyplyg; sev y6 hyny l6 c6ecantg6yr.

Y dynion ā g6nel g6en6yn er lad ereil ag ev, de6is i'r arcl6yd idynt ai eu deol ai eu dienhlyd. Os g6adant, roent l6 c6ecantg6yr.

P6ypynag ā holo pet, a dybod i'r maes, ac yn y maes cilia6 ohono, a bod yn g6el canto te6i no holi; y cyvrait a gad ido te6i, canys ydy6 yn ei de6is, ai holi ai na holo, cyd galo yr amddifyng6r gal6 am bra6d; ac o aca6s ei bod ev yn cilia6, mynu ei dybarnu o'r da, ni g6yl y cyvrait bod yn ia6n ei dybarnu o'r eido, nac o'i ha6l; uamyn can g6rtodes yr oed i myned heb un oed o'r maes; os ev a derbyd roi mac ar ā barno y cyvrait, ac eiste yn ei plaid, a decreu holi ā g6aranta6 ateb; a g6edi hyny ceisia6 oed 6rt port, a dyg6ed6yd y dylu: canys ymde6is yd 6yv. Ac yna y dyg6ed6yd o'r amddifyng6r, cyd ryvo yt de6is nid ydy6; can ni cyecain g6artal can de6is; ac neu de6isaist titau holi; ac 6rt hyny y dodav mitau ar y cyvrait, na dyl titau cilia6; sev y g6yl y cyvrait yna nad oes annod ido, namyn g6neutur cyvrait dyl6. Ac os ev a g6na yr ha6lg6r gada6 y maes, doter croes racdo nad el; ac od ā, gal6ed yr amddifyng6r am bra6d; ac yna y g6yl y cyvrait ei bod heb ha6l yn oes yr arcl6yd h6n6; a teir bu6 caml6r6 i'r brenin. A her6yd ereil, yn deudyplyg.

Am mor6yng6raig, g6edi roder i g6r, a hitau yn mor6yn, a heb cysgu centi, od darfai d6yn trais arnei, rhai a dyg6ed na dylai c66yl; ereil a dyg6ed y dylai; nynei eisioes a dyg6ed6n, p6ypynag ā t6ro mor6ynda6d g6raig, dylu ohano talu idi ei c66yl.

P6ypynag ā beicioo g6raig o l6yn a pert, namyn nyny ago na gorfo arnei ei meitrin, namyn ei ca6iau: sev aca6s y6, can ni cawas hi grym ei g6r, na g6yl y cyvrait dylu o h6nei hitau bod yn eisi6-edig o'i aca6s ev.

Rai a dyg6ed nad mac mac g6raig; nynei a dyg6ed6n, bod yn mac y mac a rodo g6raig, can ni galer mac o g6raig. Pan g6ato g6raig mac, sev y g6ata ā g6yr y cyd ā hi; canys g6r a g6ata, pa dyn pynag y bo ha6l arno, a gomed ohano, dybo i g6neutur ia6n am yr ha6l yn pob dadlau y te gomededig ev ohano, heb caml6r6 a tāl. O derbyd ei dybod yntau i'r dadlau, ac gada6 ohano y dadlau yn ancyvreitia6l, a gal6 o'r ha6lg6r am bra6t o cyvrait; sev a g6yl y cyvrait y cyvlavan yd aet yr ha6l amanei, i barnu i'r ha6lg6r, a caml6r6 ar yr amddifyng6r am gada6 y maes yn ancyvreitia6l, ac yn oes yr arcl6yd pieufo y maes y dyd h6n6, na cafo ia6n amtano. O derbyd ido yntau dybod i'r maes, a dygodev ha6l ac ateb ohano, a barnu o cyvrait ei bod yn coledig, h6no a cyl yn tracyg6yd-a6l.

P6ypynag ā myno g6neutur cyvrait ā'i cilyd, cyntav y6 o h6nei roi mac ar cyvrait, a g6edi hyny eisted yn cyvreitia6l; sev mal yd eistedir yn cyvreitia6l, eisted o'r brenin ā'i cevyn ar yr haul, neu ar y drychin, mal na bo ei g6yneb ar y drychin; ā'i dau hynaiv un o pob tu ido; ac odyne y g6yrda yn ei cyle; ā'i ynad l6s rac ei bron; ac ynad y cym6d ar y neiltu ido; a'r efeiriaid o'r tu aral ido; a neol cyvar-g6yneb ag ev, i myned i'6 bra6dle, ac i dybod; a'r d6yplaid o pob tu i'r ford; a'r dau cyca6s y nesav i'r ford, o pob tu idi; a'r dau percena6g ha6l yn y perved; a'r d6y canla6 yn eitav; a plaid yr amddifyng6r ā'i la6 deheu ar y ford; a plaid yr ha6lg6r ā'i la6 as6u ar y ford; a'r dau rigyl yn sevluc pen y dau cyca6s.

GWYRDA.—HYNAIV

BRENIN. HYNAIV.—GWYRDA.

EFEIRIAD.—YNAD.

YNAD.

CANLAW.—AMDIFYNGWR.—CYCAWS.

CYCAWS.—HAWLOWR.—CANLAW.

RIGYL

RIGYL

Ac yna gomyn i'r amdifyngôr, Pôy dy cycaôs? pôy dy canlaô? Ac yna enôî pŷ ynt hŷ; ac yna gomyn er ido, a dyd ev coli neu cafael yn eu pen hŷ? Ac yna dygŷeded yntau ei dodi. A gŷedi hyny gomyn er i'r haôlgôr, a dyd yntau yn pen ei plaid y syd y cyd ag ev? Ac yna y mae iaôn ido yntau dygŷedŷed, Dodav coli a cafael. Ac yna y mae iaôn cymryd y cantynt bod ôrt coli neu cafael am yr hyn rydygŷedasam ni ucod: a hŷno a gelôir yn tylgŷed. Ac o dyna cycaôsŷed; ac o dyna cymered yr ynad, a'r efeiriad, a'r rigyl y dŷ cycaôsŷed â dadcanent, ac aent alan a barnent herŷed y dŷ cyceusaet. Ac o byd raid gair cyvare, anmonent cŷnad i gomyn i meôn; a gŷedi hyny doed yntau i meôn, a cymered bod ôrt braôd, a mac ar gobyr; a gŷedi hyny dadcaned y braôd; ac o dyna byd dilys yr haôl hŷno byt.

O derbyd dodi gosteg yn y maes, ac o dyna angostegu o un yn y maes, tair buô camlôrô arno, a bod yn angolo y gair hŷnô, ac ido ev, ac i'r cycaôs.

O derbyd i dyn rodi ariant neu yscrubyl ar aral, ac o'r da hŷnô cyvneŷidiaô ac elôa o'r neb y daet ato; a ceisiaô o'r neb pieufo yr ariant yr elô; ynni a dygŷedôn, na dylyr, onid ambod a'i dug ido; canys nid â sôlt atan diebryd; ac ôrt hyny, ni dyly namyn yr hyn â roes ar y lal.

O derbyd i dyn dybod yn trŷyed dyn aral, ac yscrubyl canto, neu â da aral; pan el ymtait ni dyly myned canto nac epil, na tail, na cludair, na dim, namyn cymaint ag â daet canto o byd; onid ambod a'i dug ido.

O derbyd dŷyn hŷc i dyn yn ledraô, a meitrin o honei epil can y dyn a'i dŷg, a gŷybod o'r percenaôg yn le y bo, a ceisiaô ai hi ai hepil; nis dyly namyn hi ehun, o byd; ac oni byd, ni dyly dim; canys nid â sôlt atan diebryd.

Pŷppynag â gŷrtoto iaôn o acaôs tebygu ei bod yn arclôyd ar haôl, a dylu holi pan myno; gater ido yntau peidiaô; ac o paid undyd a blŷdyd, bid ei haôl yn haôl tra blŷdyd; a hŷno ni dylyr iaôn byt am-taneî.

O derbyd i dyn dŷyn adgavael yn ancyv-reitiaôl tra ei cevyn, a'r haôl yn i'r; ev a dygŷedir, na dyly cyvrait nyô gŷnel, am yr hyn y gŷnaet ev ancyvrait am-tano ev ryad-merŷed tracevyn, a'r haôl yn i'r mal cynt.

O derbyd i dyn myned yn mac, a cyn ervynu yr haôl ei myned yn clavgôr, neu yn mynac, neu yn tyôyl, ni tylyco ev dylyu ohano ateb; ynni a dygŷedôn dylu ohano cygŷiraô â edeŷis tra bo byô. Ac yn o'r leod ni dyly y mâb bod yn le y tâd:

sev acaôs nas dyl; can nid edeŷis dim o'i da ido, nam ei gŷyls; ni dyly yntau sevyl trosto o dim, namyn ei egŷyls.

O derbyd i dyn holi cŷn oed na coli na cafael, er hyny hyd ei oed ni derbyd ido.

O derbyd i dyn yn dydiau dydon na coli na cafael ni byd i'r hyny, oni byd dodi oed coli a cafael yndynt; ac os hyny â dodir, cŷhyl a colir; ac ymely am tir a daiar yn amserod y dylyr eu carcaru.

O derbyd i morŷyn dygŷedŷed ar gôr dŷyn trais y arnei, a'r gôr yn gŷadu, a dygŷedŷed ohoneî hitau yn ateb, Oni dygŷed ti trais y arnav mi, morŷyn gŷv mi etôa; sev y barn y cyvrait ei hetryc; sev a'i hetryc yr edlig. O derbyd ido yntau ei cafael hi yn gŷraig, ni geil y lal ei gŷadu; yna taled y gôr y dygŷaôd hi arno ei treisiaô, ei cŷyl, a'i gŷynebŷgart idi hi, a'i hamgobyr i'ô harelôyd, y a'i dilysrŷyd. O derbyd ido yntau ei cafael hi yn morŷyn, bid hitau a braint morŷyn, ac na coled ei braint er hyny; nid amcen er ei provi.

O derbyd dŷyn trais i ar morŷyn, ac yn y trais hŷno cafael beiciogi, ac na gŷypo hitau pŷy y tâd, a'r arelôyd yn mynu amgobyr, a hitau yn dygŷedŷed na dylyr idi; canys trais a duerpŷd y arnei, ac na dylyr i un gŷraig â dyer trais y arnei talu amgobyr; sev a dygŷed y cyvrait yna difodi yr amgobyr i'r arelôyd; can ni galôs ei cadô rac trais, ac ev yn dylu ei cadô. Cyd ampeuer hitau am hyny, ni cefir y centi namyn ei lŷ ehun ar bod yn gŷôr â dygŷed. Sev y bernir mâb y ryô gŷraig hŷno ôrt cenedyl ei mam ei braint yny gŷypo pŷy bo ei tâd.

O derbyd i gôr dygŷedŷed bod gŷraig yn beiciaôg, a'r gŷraig yn gŷadu, a'r gôr yn adev, a'r arelôyd yn mynu yr amgobyr, taled y gôr y syd yn adev; can nid oes gŷad tros gŷaesav.

O derbyd damtôg pet â gŷert arno o cyvrait, a bod yn mŷy y damtôg no yr gŷert cyvrait; yr ynaid a dylant etryc ai cam y damtygŷyd; ac os cam, gŷneler arno cyvrait anudon: sev yô hyny naô ugaint camlôrô, a'r eglŷys yn ei ol.

O derbyd i dyn gyru pet ar aral i creir-iau, a gŷedi y gyr ei diheuraô, hŷnô a gelôir yn cyvrait anudon; can ni geil na bo anudon y nail lŷ onadynt.

Onudon y dyn gyru braô ar aral, ac o'r braô hŷnô coli ei enaid o'r dyn; etrycer o pa herŷed y gŷrŷed y braô, ai yn herŷed braô, ai yn herŷed pet aral; ac os yn herŷed aral y byd marô, ni digŷygir; os herŷed y dyn â gorug y braô y coles y lal ei enaid, taler ei galanas.

P6ypynag a dyco creiriau i dadlau, ac eu ceisia6 o'r plaid aral à oed yn erpyn y creiriau à daet canto ev; nynti a dyg6ed6n, na dyl y ev y creiriau hyny yny darfo y dadlau hyny alan: cyfredin byd y creiriau i pa6b yn y maes.

Nid raid creiriau yn dadlau à g6neler y me6n myn6ent, can y6 plas y creiriau.

O derbyd bod cyvrait yn dadlau, ac na bo creiriau yn y maes; nynti a dyg6ed6n, na dyl yir oed i ceisia6 y creiriau, namyn tra cat6o yr ynad y bra6dle, a hyny yn eg6yls yr ynad.

O derbyd i ynad barnu cam, a'i ampeu amtanei, ac na cyndycier g6ystyl yn ei erpyn cyn cyvodi o'i bra6dle, onis myn, ni dyl ei cymryd byt 6edi hyny.

Tri eadarn byd, arcl6yd, a drud, a di-

dym: ~~sew~~ aca6s y6, maen tros iaen y6 ar-cl6yd: sev y6 drud, dyn ynbyd; ac ynbyd ni gelir cypel dim namyn ei eg6yls: sev y6 dyn didym, dyn heb da ido; ac 6rt hyny, ni gelir cypel da yn le ni bo.

Tair provedigaet à gelir ar anivel: un y6, p6ypynag y lader ei ci; o dyg6ed ei bod yn bugeilci, ev a dyl ei provi; yr ail y6, o derbyd i dyn lad ci o aca6s ei bod yn cyndeiria6g, a g6rtg6ynebu ido o percen-a6g y ci, a dyg6ed6yd nad oed cyndeiria6g, y dyn a'i lada6d a dyl ei provi: sev mal y dyl; ei ryg6eled ev yn ymlad à c6n ac à dynion; neu ei ryg6eled g6edi ryysu ei tava6d; trydyd y6 ci cyndevodig, o ledir, ev a dyl yir provi arno ei bod yn cyndevodig ar bratu dynion, neu ar g6neutur cyvlavanau ereil.

Mae elle enheueret etelir sarhaet id heudin heruet eubrein canaheuer nam uret enelle Pan torer naut ebrenin sarhaet eu idau ahono atelir idau heruet iuerein. Aoes unlhe ebar no enad braut eniuaratdele niddeleher emustalau ac eef oes ene lhe emae nauef taudaue enad anbraut. Mae elle etal estraun o alanas kemint abraut enelle enucier aralanas maab ad duco iuami kenedel aralle ikan eneb aueicus drostau Pa trie derin g6illt nidele neb e6llat heb kaniat ardir arall ac olletyr mae edial sef eu etri hene kicuaran acgaran ac erer sef euu edi al am bobun camlure ac ir neb bieufo etir deugein. Aoes gurt teir punt oledrat gandamtuc kefreisial arnau nidelcher na dirue na dihenid Mae edeu adeteleir iddale pale benac eker aetdunehet ereglues ac ena ihellhug mab doolef adiuco tat keflauan dorstau hunu e6e Bei darfei eillau pen den ac ef en kesku ac na 6etut mae edial adeleir am danau hun e6 edial diru emlad ae sarhet irgur caguerht itreculte sef e6hene pederarugent Aoes ungaet auo mue iuerht noffederarugent os g6aet kein deluat.

P R E F A C E

TO THE

TRANSLATION OF THE LAWS OF HOWEL DDA.

This Preface is taken almost entirely from the excellent Preface to the "*Ancient Laws and Institutes of Wales, &c., &c., with an English translation of the Welsh text,*" by Mr. ANEURIN OWEN, of Egryn, near Denbigh. 'Printed by command of King William IV., under the direction of the Commissioners on the Public Records of the Kingdom.' Permission was kindly granted to Mr. Gee by the Commissioners, in 1868, to publish Mr. Owen's translation of the "VENEDOTIAN CODE" in this edition of the *Myfyrian Archæology*.

Mr. Aneurin Owen was the son of Dr. WILLIAM OWEN FUGHE—one of the editors of this work.—ED.

IN 1822, an address was presented to king George the Fourth by the House of Commons, representing "that the editions of the works of the ancient historians of Britain were incorrect, and defective: that many of their writings still remain in manuscript, and in some cases in a single copy only; and that an uniform and convenient edition of the whole, published under his majesty's royal sanction, would be an undertaking honourable to his majesty's reign, and conducive to the advancements of historical and constitutional knowledge;" and praying, that "his majesty would be graciously pleased to give such directions as his majesty in his wisdom might think fit for the publication of a complete edition of the ancient historians of the realm."

His majesty accordingly directed the then existing body of Commissioners on the Public Records to take steps for carrying into effect the recommendations of the address.

As a component part of the plan determined upon by the Commissioners, it was resolved to publish separately such documents as related solely to the Principality of Wales; and the conduct of this department was entrusted to the late Humphries Parry, Esquire, whose decease occurred before any progress had been made by him in the collection of the materials.

The task then devolved upon the present editor, accompanied with instructions to ascertain—what manuscripts remained,—which of them were available,—but, primarily, those treating upon the ancient Laws.

The mist of obscurity envelopes all accounts of the ancient institutions of the island of Britain. We know only that the British institutions resembled those of Gaul, and continued without innovation until the time when Claudius made considerable progress in the subjugation of the Britons, and introduced with the Roman arms the Roman jurisprudence. This must necessarily have exercised great influence in the amelioration of the island customs, and contributed to their assimilation with those of their continental rulers. In the southern districts the greatest impression was made, and the acceptance by Cogidubnus of the office of legate evinces the preponderance thus acquired, which must have been strengthened by the efforts of Hadrian and Caracalla to render the laws uniform throughout the vast extent of the Roman empire. After their departure, merciless inroads and devastations must have nearly obliterated the traces of civilization; various customs were locally established, and the reconstruction of legal ordinances from time to time was rendered imperative by the evils arising from strife and anarchy.

Little has descended to us of the usage in early ages: but the establishment of some system of administration of laws, not widely different from those attributed to Howel Dda, is attested by concessions of privileges,—one to the men of Arvon by Run, in the sixth century,—another, in imitation of the former, to the inhabitants of Powys by Cadwallon, in the seventh; which privileges consist of exemptions from the operation of particular laws found to have been in force, and embodied in the codes subsequently regulated at the great assembly at the White House.

About the commencement of the tenth century we find Howel Dda, or Howel the Good, a conspicuous king in South Wales, in the government of which he succeeded his father Cadell. He inherited from his mother Elen possessions in Powys, and his influence appears to have been powerful throughout North Wales.

To him are we indebted for the collections of laws which pass under the name of the Laws of Howel Dda, and which constitute the chief contents of this volume.

The measures he adopted for the amendment of the laws of Wales are briefly set out in the prefaces or prologues which commence the several versions of them printed in the following pages. Perceiving the laws and customs of the country to be violated with impunity, and to be falling into desuetude, he caused them to be examined, that so what was wholesome and beneficial might be retained, what was ambiguous might be expounded, and what was superfluous or prejudicial might be abrogated.

Having summoned the archbishop of Menevia, other bishops and the chief of the clergy, the nobles of Wales, and six persons (four laymen and two clerks) from each comot, to meet at a place called Y Ty

Gwyn ar Daf, or the White House on the river Taw, he repaired thither in person; and having spent all the Lent in prayer and fasting, he selected from the whole assembly twelve of the most experienced persons, and added to their number a clerk or doctor of laws, named Blegywryd. To these thirteen was confided the task of examining, retaining, expounding and abrogating.

The compilation of laws, which resulted from their labours, was, when completed, read through, allowed, and proclaimed; and Howel caused three copies of them to be written, one of which was to accompany the court for daily use, another was deposited in the court at Aberfraw, and a third at Dinevwr.

That nothing might be wanting to strengthen the observance of these laws, sentence of excommunication was denounced against stall transgressors: and soon after Howel went to Rome, attended by the archbishop of St. David's, the bishops of Bangor and St. Asaph, and thirteen other personages. The laws were recited before the Pope, and confirmed by his authority; upon which Howel and his companions returned home.

This numerous convocation, consisting of about 170 prelates and of about 836 deputies from the comots, was convened to obtain the necessary information for the guidance of those intrusted with the compilation of the code. In the comots the lowest courts of judicature were held, and their proceedings might be more anomalous than those of the higher courts; and it was necessary, from the experience and information of the deputies, to ascertain their governing principles, what reforms were required, and in what manner they could be best effected. Subsequently Venedotia and Powys, on account of their local customs, which could not be abrogated, required one code, and South Wales and Gwent another, with suitable modifications adapted to each district.

It is not easy to reconcile the various dates assigned by commentators for the meeting of the congress at the White House. Camden and William Salisbury supposed it to be 914, in conformity with the manuscript preserved at Jesus College, Oxford. Spelman quotes a manuscript which fixes 926 as the date; but he prefers 940, the time assigned in the History of Wales; and to the latter opinion E. Llwyd subscribes. Taylor supposes that it was not held before 942. Dr. Wotton himself appears to have considered that these laws were instituted previous to the time that Howel succeeded to the sovereignty over all Wales. In Dr. Clarke's preface to Dr. Wotton's *Leges Wallicæ*, 943 is conjectured to have been the date, and is thus obtained:—It is recorded in Powell's edition of Caradoc of Llancarvan that Howel's Laws were enacted after Anlaf, king of the Danes, had embraced Christianity, and before the expulsion of the Danes from Northumberland. Now, according to the Saxon Chronicle, Edmund expelled the Danes in 944, which was the second year after Anlaf's baptism. Consequently the *mesne* period will be 943.

There appear to be no conclusive reasons adduced by the foregoing authorities for setting aside the accounts given in the earlier existing Chronicles relating to those occurrences. Some confusion arises from the events of a decade being detailed without intervening yearly dates, in some of the Manuscript Chronicles, which in others are supplied; but their relations are nearly uniform, and none of them assign so late a period as 940 for Howel's journey to Rome.¹ The arguments of the various writers on the subject, epitomised above, apply to the History of Wales by Powell, &c., in which information from other sources is interspersed in the text. The cause of the supremacy ascribed to Howel over Wales in the prefaces to the Laws has not been detailed; we are therefore ignorant of the extent of it, and the manner in which it was enforced. William of Malmesbury says,—“*Æthelstanus Ludwalum, regem omnium Walensium, et Constantinum, regem Scottorum, cedere regnis compulit*,”—which implies a supremacy to have been generally acknowledged. The Venedotian preface styles Howel Prince of all Cymru, or Wales; the Dimetian also has King of all Cymru; the Gwentian enumerates his territories as Cymru in its bounds, to wit, three-score and four cantrevs (corruptly, apparently, for one score) in South Wales, eighteen cantrevs of Gwynedd, three-score trevs beyond the CyrcHELL (constituting the cantrev of Maelienydd), and three-score trevs of Buallt (comprising the cantrev of Buallt). This excludes Gwent from being under his domination; yet Blegywryd, the scribe selected to arrange the laws, is in a Dimetian preface styled Archdeacon of Llandav, and Morgeneu and Cyvnerth, the compilers of the Gwentian Code, are stated to have been present at the assembly.

So memorable an epoch could not well be greatly mis-stated in any accounts nearly cotemporaneous with the occurrence.

There is in the Harleian collection of the British Museum a manuscript, marked 3859, which has every appearance of having been written in Dimetia during the sway of Owain son of Howel Dda, or a transcript of one of that date. It contains, among other matter, a chronicle of events from A. D. 444 to A. D. 954, where the register terminates.

Howel's death, which occurred about 948, was greatly regretted by his people; to whom he had endeared himself by persevering in the same wise course, which had procured his elevation to sovereign power.

Subsequently Bleddyn, about 1080, made extensive innovations in the laws of the Northern portion of the Principality. He altered the quantities of land assigned to each at the various divisions among heirs. He remodelled the ordinances as to theft, by instituting full satisfaction instead of the fines obtaining in the time of Howel. So considerable were the alterations effected that litigants were allowed to choose by which institutions they would be judged; those of Bleddyn, or those of Howel. Grufudd ab Cynan shortly after reformed the canons which regulated the bards and minstrels, but is not said to have interfered with the law courts. Owen Gwynedd, his son, who succeeded about 1137, admitted the consecration of the bishops of St. Asaph by the archbishop of Canterbury. In South Wales, Rys, about the same period, with the consent of the country, increased the prices imposed upon cattle in the laws, and extended the valuations to animals upon which hitherto no legal price had been assessed. He also accepted the office of judiciary of South Wales from Henry II. After the death of Owen Gwynedd, his son David, who succeeded to his authority, studied to introduce the Norman laws, to which his connexion with the English court by his marriage with Emma, sister of Henry II., may have contributed. Under the remaining independent Welsh princes the assimilation of the jurisprudence of the two countries continued, and some causes in the reigns of John and Henry III., in which persons connected with the Principality were parties, were tried according to the Norman laws.

The duty of recording the struggles of the early inhabitants of Wales to live independently of the domination of the Romans, and in later times the successes and reverses attendant upon the endeavour to recover lost rights, or to retain the remnant of former dominion, the editor will leave to the historian of Wales.

¹ Near the site of Whitland Abbey, in Caermarthenshire. The White House derived its name from being constructed of white rods, and was a hunting lodge of Howel's.

² See the Manuscript Annals, and the Dimetian prefaces.

The annexation of Wales to England, as an integral part of the latter, in 1282, ensued upon the death of Llewelyn, its last king, in the reign of king Edward the First; and soon after various changes were produced in its laws and customs by the enactment of the Statute of Rothelan.

The VENEDOTIAN CODE, said to be the compilation of Iorwerth, son of Madog, son of Raawd, contains allusions to alterations of the laws of Howel Dda by Bleddyn, Prince of North Wales, about 1030. Moreover, as originally drawn, the laws of Howel were classified as the laws of the court, the laws of the country, and the administration of both: but as the line of demarcation between these classes is sometimes scarcely traceable, and as we find frequent interpolations, the relevancy of which to the context is not clear, we may unhesitatingly affirm that Howel's laws have undergone numerous amendments. In this Code are included local customs, such as privileges peculiar to Arvon; the nomination of judges exclusively by the prince; perpetual state of bondage of the villains; and other matters which a perusal of this code, in connexion with the explanation given in later laws, will exemplify.

There are several manuscripts of the VENEDOTIAN, or NORTH WALES CODE, of the Laws of Howel Dda, in existence. The copy from which the Welsh text which appears in this work was taken was at one time the property of a person in Llanfair Talhaiarn, in the County of Denbigh. It was afterwards deposited at the Welsh School in London, where it now remains. It is apparently a work translated about the middle of the thirteenth century. It was copied from another copy in the Hengwrt Collection, and which is attributed to the early part of the twelfth century. This latter copy is endorsed by Rt. Vaughan, "Llyvr du o Waen," (The Black Book of Chirk), probably from its being produced from thence.

The following pages contain a translation by Mr. Aneurin Owen of the latter copy of these Laws. A few differences appear between the Welsh text which is given in this edition, and the English translation which follows. In the Welsh text here given (page 973), there appears a paragraph which follows the heading "LLYMA Y DECREU CYVREITIAU Y GWLAD," (THE LAWS OF THE COUNTRY). There are several laws also in the last pages, from the words, "O derbyd idyn ynbyd bratu dyn aral ag aryy," to the end, neither of which appear in the Hengwrt copy, nor in Mr. Owen's translation. On the other hand, the Hengwrt copy contains a short preface, and "The law of the functions of a judge," which will be found immediately following BOOK III. in the translation, neither of which appear in the first edition of this work, as they were not in the copy from which it was taken. Mr. Owen, however, in his preface to his translation makes the following remarks upon this copy:—"This Manuscript is complete, with the exception of one leaf near the middle of the book, and has conveniently supplied the text where parts of the Hengwrt copy have been lost." Such being the case, the parts above referred to have been added to the Welsh text in this edition from the Hengwrt copy, as well as a few other paragraphs which appear in other parts of the text between brackets—the source from whence they are taken being acknowledged in a note at the foot of the column. This Welsh copy therefore in its present state now forms the most complete copy of these Laws.

In conclusion, I will quote the following remarks which Mr. Owen makes in his preface upon the orthography of the ancient Welsh Manuscripts, and upon the spirit of the Laws of Howel Dda:—

"Soon after, or about 1250, we find the letter *g* to have been introduced in lieu of *r*, *u*, or *w*, which generally obtained until about 1600, when *w* again became prevalent; *f* and *v* were indiscriminately used until the letter *v* was represented by *f*, and *f* by *ff*, which continue to the present time. In the older manuscripts the radical letters only are generally given; the inflections, for which distinct characters are now in use, were implied by the reader's knowledge of the language. When the *g* became general, a more regular system becomes perceptible, although radical letters mostly obtain.

"To advert, even cursorily, to the leading topics which swell this volume would lead to exceeding the limits usually assigned to a preface. In justice, however, to that race whose spirits and whose laws have alike slumbered for so many ages, the editor cannot fail to observe, that the manner in which the exercise of sovereign power has been guarded and controlled; the careful distinction between the legislative and executive authority; the wise caution shown in confiding as little as possible to magisterial discretion; the exact delineation of the rights and duties of the governor and governed, husband and wife, parent and child, master and servant; the enlightened provision made for upholding the arts and sciences; the generous care testified for the ministers of religion; the esteem and privileges awarded to learned and scientific persons; the acquaintance with political institutions; the concern shown for the interests of commerce; the accurate definition of crimes and offences, and the just adaptation of penalties and punishments to them;—all these, and many more points, mingled, it is true, with many imperfections, evince a degree of refinement which would be matter of surprise for so early an age, did we not know that the primitive Britons had Roman preceptors, and that their institutes had been partially purified in the stream of time from the barbarism that has always distinguished the infancy of those states which have not been planted by a nation already civilized.

"Numerous Welsh terms have occurred, the full meaning of which it was difficult to convey in English, except in a circumlocutory way. Other words and phrases have been rendered into English, indeed, but the justness of the interpretation is not free from doubt. For the purpose of explaining the former, and to afford the Welsh linguist an opportunity to examine the latter, a short GLOSSARY has been added."

This Glossary will be found immediately after the translation.

THE EDITOR.

THE
LAWS OF HOWEL DDA,

ACCORDING TO

THE 'VENEDOTIAN CODE.

P R E F A C E.

HOWEL the Good, the son of Cadell, prince of all 'Cymru,' seeing the 'Cymry' perverting the laws, summoned to him six men, from each 'cymwd' in the principality, the wisest in his dominion, to the 'White House on the Tŷ'; four of them laics, and two clerks. The clerks were summoned lest the laics should ordain anything contrary to the holy scripture. The time when they assembled together was Lent, and the reason they assembled in Lent was, because every one should be pure at that holy time, and should do no wrong at a time of purity. And with mutual counsel and deliberation the wise men there assembled examined the ancient laws; some of which they suffered to continue unaltered, some they amended, others they entirely abrogated; and some new laws they enacted.

And after promulgating the laws which they had decided to establish, Howel sanctioned them with his authority, and strictly commanded them to be scrupulously observed. And Howel and the wise men who were with him denounced their malediction, and that of all the Cymry, upon him who should not obey the laws: and they denounced their malediction upon the judge who might undertake a judicial function, and upon the 'lord who might confer it upon him, without knowing the 'three columns of law, and the worth of wild and tame animals; and every thing pertaining to them necessary and customary in a community

BOOK THE FIRST.

[THE LAWS OF THE COURT.]

[I. Of the officers of the court.]

1. He began with the court; and appointed twenty-four servants in the court; namely,

^a Gwynedd, or Venedotia, contained the greater part of what is now called North Wales.

^b 'Cymru' signifies Wales, and 'Cymry' the Welsh nation.

^c 'Cymwd' is a territorial division, of which two generally form a 'cantrev,' though it sometimes contains more.

^d The White House stood near the site of Whitland Abbey in Caermarthenshire.

^e The superior chief of a district.

^f Which in Book III., are described to be such as relate to murder, arson, and theft.

1. Chief of the household.
2. Priest of the household.
3. Steward.
4. Chief falconer.
5. Judge of the court.
6. Chief groom.
7. Page of the chamber.
8. Bard of the household.
9. Silentiary.
10. Chief huntsman
11. Mead brewer.
12. Mediciner.
13. Butler.
14. Door-ward.
15. Cook.
16. Candle-bearer.
2. These are the officers of the quæen.
 1. Steward to the quæen.
 2. Priest to the quæen.
 3. Chief groom to the quæen.
 4. Page of the chamber to the quæen.
 5. Handmaid to the quæen.
 6. Door-ward to the quæen.
 7. Cook to the quæen.
 8. Candle-bearer to the quæen.

3. The officers whom we have enumerated above are last at table.

4. Three times in the year the above twenty-four officers are entitled to receive, according to law, their woollen garments from the king, and their linen garments from the queen; namely, at Christmas, Easter, and Whitsuntide.

5. The king is to give the queen a third of the produce of his landed property; and in like manner the servants of the king are to give a third to the servants of the queen.

[II. Of the king.]

1. The 'worth' of the king is his 'saraad' three-fold.

2. In three ways saraad is done to the king: one is, by the violation of his protection, when he shall give protection to any one and he is killed: another is, when two kings meet

^a 'Worth' is used, in the laws, for the mulct payable on the violent death of a person, or for bodily injuries inflicted upon him: the amount was regulated by the magnitude of the injury and condition in life of the sufferer.

^b 'Saraad' is 'injury,' and in a secondary sense, as in this place, the fine due for injuring a person.

together upon their common boundary for a conference, and in the presence of the two kings, and of the two hosts, a man belonging to the one kills a man belonging to the other: the third is, the seduction of his wife; the saraad for which shall be augmented by a half.

3. The saraad of the king of Aberfraw is to be paid thus: an hundred cows for each 'cantref' in his dominion, and a white bull with red ears to every hundred cows; and a rod of gold equal in length to himself, and as thick as his little finger; and a plate of gold as broad as his face, and as thick as the nail of a ploughman who has been a ploughman for seven years. Gold is paid only to the king of Aberfraw.

III. [Of the queen.]

1. In three ways saraad is done to the queen: one is, by violating the protection which she may give; another is, by striking her with any thing; a third is, by snatching any thing out of her hand: and the saraad paid to her is one third of the saraad of the king; and that without gold and without silver.

IV. [Of the king's retinue.]

1. The king is to have thirty-six horsemen in attendance; that is, the twenty-four officers, and the twelve 'gwestai,' besides his household, and his 'gwyrdai,' his servants, his minstrels, and his almsmen; and these are called the king's train.

V. [Of the edling.]

1. The heir apparent, that is, the 'edling,' is he who is to reign after the king; and he is to be the most honourable in the palace after the king and queen.

2. He ought to be son or nephew to the king.

3. His seat in the palace is between the 'osb' and the chief falconer; the sixth man at mess with the king.

4. His lodging is in the hall; and the 'youths' along with him; and the woodman, to light the fire, and to shut the doors.

5. His allowance of meat and drink is without measure; and all his expenditure is to be defrayed from the king's coffers; as, for his bride and his horses, his dogs, his rings, and his ornaments; his arms likewise are supplied by the king; but he is not to part with any of these, without the permission of the king. When the edling dies, he is to leave his horses and his dogs to the king, for that is the only 'ebediwr' he is to render: and the reason why he ought to render no other, is, because he is a near relation of the king. The king's near relations are his sons, his nephews, and his first cousins. Some say that every one of these is an edling; others say, that no one is an edling, except that person to whom the king shall give hope of succession and designation.

6. He is the third person who is to preside

Aberfraw: now a village, is on the W. coast of Anglesey.

^b 'Cantref' literally 'a hundred townships,' a territorial division of which Wales contained about fifty-five.

^c 'Guests' by the number twelve being specified, probably the persons who brought the 'gwestai,' or 'entertainment dues,' from each 'maenol,' or 'manor,' to the lord.

^d 'Good men,' or persons above the state of villenage.

^e 'Osbs'—apparently signifies a visitor.

^f 'Youths' the sons of tenants holding under a lord, who, at the age of fourteen, were at his disposal.

^g A render in the nature of an heriot.

at the banquet in the palace; and the servants are to wait upon him as though in presence of the king.

7. He is not to go away from the king for a single night, if it be his will.

8. The worth of the edling is a third of the worth of the king.

9. His saraad is a third of the saraad of the king, without gold.

10. The 'protection' of the edling is, to convey a person offending to a place of security.

11. The provender of his horse is without measure. His dogs are of the same worth as the dogs of the king.

12. The edling, and those whom we have above mentioned, shall possess that privilege until they obtain land: after that, their privilege shall be identified with the privilege of the land they obtain, except they obtain land in villenage; in that case the privilege of the land shall augment until it become free.

13. No person has claim upon him, at the three principal festivals, for his clothes: they are to be disposed of in such manner as the king may please. No servant has a claim upon him for service; for he is to be served gratuitously.

VI. [Of appropriate places.]

1. There are fourteen persons who sit on chairs in the palace; four of them in the lower portion, and ten in the upper portion. The first is the king; he is to sit next the screen: next to him the 'canghellor,' then the osb; then the edling; then the chief falconer; the foot-holder on the side opposite to the king's dish; and the mediciner, at the base of the pillar opposite to him, on the other side of the fire. Next to the other screen, the priest of the household, to bless the food and chaunt the 'Pater'; the silentary is to strike the pillar above his head; next to him the judge of the court; next to him the chaired bard; the smith of the court on the end of the bench, before the priest. The chief of the household is to sit at the lower end of the hall, with his left hand to the front door; and those he may choose of the household with him; and the rest on the other side of the door. The bard of the household is to sit on one hand of the chief of the household; the chief groom next to the king, separated by the screen; and the chief huntsman next to the priest of the household, separated by the screen.

VII. [Of the chief of the household.]

1. The chief of the household is to be a son of the king, or his nephew, or one of rank competent to become a chief of the household. An 'uchelwr' cannot become a chief of the household; and the reason why he cannot is, because the privilege of the chief of the household is identified with that of the king, which is not the case with an uchelwr. On that account the

^b 'Protection,' implies a power of granting temporary asylum, incidental to the officers of the palace, but limited by the rank of the person affording it.

^c The hall, it would appear, contained six pillars for the support of the roof: the fire-place occupied a space between two of these pillars, and screens, which extended from these pillars to the side walls, divided the hall into two parts; in the dais, or upper portion, the king and nine of his officers were seated, in the nether portion were allotted seats for the other four officers, and places for the rest of the household.

^d An officer in each comot, attendant upon the king when in his district.

^e Literally, a 'high-man.'

men of 'Gwynedd' take away the chief of the household from the number of the twenty-four officers below the steward.

2. His worth is one-third of that of the king.

3. His saraad is one-third of the saraad of the king, excepting the gold.

4. His protection is, to convey an offender to a place of security.

5. His seat in the palace is with his left hand to the door of the hall.

6. He is to place the harp in the hands of the bard of the household on the three principal festivals.

7. His lodging is, the largest and more central house in the town, and with him such as he may please of the household; the rest around his lodging, so as to be at hand to minister to his service.

8. He is to have the second most honourable mess in the palace; and that next after the king.

9. His allowance is three messes and three hornfuls of the best liquor that may be in the palace.

10. If any act be done below the entrance for which a 'dirwy' is paid, he claims a third of it. And if any person commit an offence above the entrance, and shall be seized in his flight by himself, or by any of the household, the chief of the household is to have a third of his dirwy.

11. He is to have the garment of the king at the three principal festivals; and his horses at all times, and his dogs, his hawks, and his arms; and his dogs and his hawks are of the same worth as those of the king; and two shares of provender for his horse; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king; and four horse-shoes, with their complement of nails, once a year from the smith of the palace.

12. He is to have a gift of three pounds yearly from the king, and twenty pence out of every pound received by the king for suits respecting landed property; and twenty-four pence from each man of the household the first year he shall ride on horseback.

13. Should any one of the household withdraw from the king in consequence of anger, the chief of the household is to invite him to his table, and reconcile him to the king.

14. When it may be necessary for the household to go to foray, or upon any other service, he is to select such as he may please to accompany him, and he is not to be disobeyed.

15. He is to occupy the hall in the absence of the king; and the servants are to attend upon him like as upon the king.

16. The household are not to give away their clothes but with the permission of the chief of the household.

17. He is to be at their head in every place, that they may do nothing but with his advice.

18. He is intitled to two men's portion of the

^a An entrance into the hall is here alluded to, which admitted of a passage, through the side wall, to that part where the screens and fire-place divided the hall into two portions: consequently offences committed 'below the entrance' occurred in that part where the chief of the household was assigned a place; 'above the entrance' was the station occupied by the king, and his principal officers.

^b A 'dirwy' fine, in general, was twelve kine, or three pounds, which was the amount exacted from those who were amenable to the law without the palace; but for offences within the king's palace this fine was doubled.

spoils acquired out of the country; and of the king's third he is to have a third. He is the third person who is to have a third with the king: the other two are the queen and the chief falconer.

19. He is to have three hornfuls of liquor; one from the king, the second from the queen, and the third from the steward: and these form his allowance.

20. He is to have a song from the bard of the household whenever he may desire it.

21. He is to have medicaments from the mediciner of the household, who is to receive nothing from him except his bloody clothes, unless it be for one of the three dangerous wounds: these are, a stroke on the head penetrating to the brain; a stroke in the body penetrating to the bowels; or the breaking of one of the four limbs.

22. He is to have a progress assigned by the king, after separating from him at Christmas, himself and the household. The household is to consist of three parties: the elder party, the middle party, and the younger party; and alternately he is to be with each: and the party he is with is to choose its house. And so long as he shall be on that progress he is to have servants, a door-ward, and a cook, and servants of the table. And these are to have the skins of the animals which are slaughtered; and the cooks are to have the tallow, the fragments, and the entrails. After that progress is finished, he is to return to the king, and remain with him to the end of the year; and he is not to leave him except upon his service: and the reason is this, because the household is the third indispensable about the king: the other two are the priest of the household, and the judge of the court.

23. When the chief of the household shall die, the king is to have his horse, his arms, his dogs, and his hawk; and these are in lieu of his ebediwr; for no ebediwr is payable from a near relation of the king except his harness.

VIII. [Of the priest of the household.]

1. The second is the priest of the household.

2. He is to have his land free; his clothing three times in the year; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His place in the hall is opposite to the king, on the opposite side of the fire, next to the screen, to say grace, and to chaunt the 'Pater.'

4. His lodging is in the house of the chaplain, and the clerks with him.

5. His saraad is according to the decision of the synod.

6. His allowance is a mess of meat, with a hornful of liquor.

7. He is entitled to an offering from the king, and from every one to whom the king shall give an offering at the three principal festivals.

8. He is to have a third of the king's tithe.

9. He is to have the tithe of the household, and he is entitled to their 'daered.'

10. He is to have four pence fee for every

^c The word 'clochydd,' literally, 'bellman,' at the present denotes a parish clerk: it is here rendered 'chaplain,' because two ancient Latin mss. have 'domus capellani,' and some Welsh mss. have 'caplau.'

^d Perhaps 'mortuary.'

patent seal that is given respecting landed property, and other important transactions.

11. He is entitled to a daily offering from the king at mass, and the offering of all the servants: *also a third of their 'gwein,' and the two parts from the place whence they originate. And in every thing pertaining to the court from all persons, he is intitled to a third of their service.

12. He is to have the dress worn by the king during Lent.

13. He is to be constantly with the king, for he is the third indispensable person.

14. He is to have a fresh horse, when necessary, from the king.

15. The bishop is not to present any one to the king's chapels, without the permission of the priest of the household, except by the advice of the king.

IX. [*Of the steward.*]

1. The third is the steward.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his clothing three times in the year, like the rest; that is, his woollen clothing from the king, and his linen clothing from the queen.

3. His worth is nine score and nine kine ^b augmented.

4. His saraad is nine kine and nine score of silver.

5. He is to have the garments of the chief of the household at the three principal festivals.

6. He is to apportion the lodgings; his own the nearest to the palace, and all the servants with him.

7. He is the chief over all the servants.

8. He is to have twenty-four pence from each servant, when an office is given to him.

9. The skins of the cattle which are slaughtered in the kitchen go to the servants and the steward; to the steward two shares of them; the cattle of the 'land maer' excepted.

10. To the cook and the steward belong the skins of the smaller animals, such as sheep, lambs, kids, roebucks, fawns, and every small animal that is brought into the kitchen with its skin on, even to the smallest eel.

11. He is to have ten pence of every pound which the king receives for causes respecting landed property.

12. He is to have a third of the dirwy and 'camlwrw' of the servants.

13. He is to have a third of the dirwy and camlwrw for an offence committed above the entrance.

14. If a person shall have committed an offence in the nether division of the hall, and flee to the higher division, and is there seized before he has obtained protection, the steward is to have a third of his dirwy.

15. His protection is, to convey an offender

* This appears to signify that the priest of the household had a third of the servants' 'gwein' or 'dues,' and the priest resident where the servants' revenues originated the other two thirds.

^b The payment for fines, in certain cases, underwent an augmentation: this, in some instances, was threefold; the first augmentation was an addition to the fine of one third of the original mulct, the second an addition of one third of the prior combined sum; the third, a similar augmentation of the last mulct.

The 'land maer' was an officer who superintended the 'maer-trey' or demesne land of the king.

^c A 'camlwrw' was a fine of three kine, or nine score pence.

to the chief of the household; and he, to a place of security.

16. Others say that this is his protection: from the time he shall commence officiating, until the last person goes to sleep, to convey him who commits an offence to a place of security.

17. The steward is always to have the care of the victuals in the kitchen, and of the liquor in the mead cellar.

18. The steward is to serve six persons with food and liquor, and the seventh with liquor. These are the king, his 'henaiv,' his guest, his edling, his chief falconer, his foot-holder; and the chief groom, the seventh, with liquor; for though he is not to eat with them, he is to drink with them.

19. He is to proclaim protection, and attest the liquors: and whoever shall violate the protection he shall proclaim is not entitled to any protection.

20. He is to have two shares of provender for his horse; and four shoes, with their complement of nails, once a year, from the smith of the palace.

21. He is to have a male hawk from the chief falconer every feast of St. Michael.

22. He is to have from the huntsmen, from the middle of February to the end of the spring, the skin of a hind, when they will; from thence to the middle of October, the skin of a hart: for during those times they are hunted.

23. He is to take care of the king's share of the spoil which is brought from a border country, until the king may wish to make use of it: and when the king selects his third, the steward is to choose whichever steer he will from the king's third.

24. The steward is to swear for the king.

25. The steward is to apportion the supper silver. The 'supper silver' is thus divided: the supper silver is twenty-four pence from every feast in which mead is drank; of these sixteen belong to the servants of the king, and eight to the servants of the queen. Of the sixteen which the king's servants receive, eight go to the steward and the cooks: the steward is to have two shares, and the cooks one; four pence to the servants of the chambers, and two pence to the door-ward of the hall, one penny to the door-ward of the chamber, and one penny to the candle-bearer. Of the eight which pertain to the chamber, four pence go to the steward and the cooks, of which the steward has two shares: one penny to the page of the chamber, one penny to the handmaid, one penny to the door-ward, and one penny to the candle-bearer.

X. [*Of the chief falconer.*]

1. The fourth is the chief falconer

2. He is to have his horse in attendance; and his clothing three times in the year; his woollen clothing from the king, and his linen clothing from the queen; and his land free.

3. His place in the palace is that of the fourth man from the king, at mess with him.

4. His lodging is the king's barn, lest smoke should affect his birds.

5. He is to bring a vessel to the palace, to

^e 'Elder.' The chief men who assisted in trying causes were styled elders; of whom the king chose one to sit near him.

^f A payment of twenty-four pence for each free maenol.

hold his liquor; for he ought only to quench his thirst while in the palace, lest his birds should be injured by neglect.

6. He is to have a hand-breadth of wax candle from the steward, feeding his birds and making his bed.

7. He is not to pay silver to the chief groom, for the king serves him on three occasions, when he flies his hawk, by holding his horse: the time he is to hold his horse is, when he alights, and when he mounts to hold the stirrup; and to hold his horse while he performs his necessary duty.

8. He is to have the hearts and lungs of the wild animals killed in the kitchen, to feed his hawks.

9. He is to have a crone, or four pence, from the king's villains. Once a year he is to have a progress among the villains.

10. He is to have a third of the dirwy of the falconers, and the "amobyrr" of their daughters.

11. He is to have the skin of a hart in autumn, and the skin of a hind in the spring, to make gloves for bearing his hawks, and for making jesses.

12. He is to be honoured with three presents the day his hawk shall kill one of the three birds; a bittern, a heron, or a crane.

13. He is to have the mantle in which the king shall ride, at the three principal festivals.

14. His protection is, unto the queen. Others say, that it is unto the farthest place where he shall fly his hawk at a bird.

15. He is to have the male hawks, and the nests of the falcons and of the sparrow-hawks, that are on the king's demesne.

16. From the time he shall place his hawk in the mew until he shall take it out, he is not to answer any claim, except it be to one of his fellow officers.

17. His saraad is six kine, and six score of silver, subject to augmentation.

18. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XI. [*Of the judge of the court.*]

1. The fifth is the judge of the court.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His place is opposite to the king, on the other side of the fire, next to the priest of the household.

4. His lodging is the chamber in which the king sleeps: he is to have a pillow and bed-linen from the queen, and the cushion whereon the king sits, during the day, shall be under his head at night. Others say that he is not to lodge out of the hall.

5. His horse is to be between the king's horse and the wall, and is to have two shares of provender.

6. He is to have a ^b'throw-board' of the bone of a sea-animal from the king, and a gold ring from the queen, and another from the bard of the household; and these trinkets he is neither to sell nor give away whilst he lives.

7. He is to have one man's share with the servants.

^a Amobyrr, or 'maiden fee,' payable to the lord on the marriage of a female.

^b The game of throw-board was played with a black king and eight black men against sixteen white men.

8. He is to have from the chief groom his horse, complete from the first nail to the last, and saddled, and brought to him when he rides.

9. The porter is to open the great gate for him when coming to the palace, both in going in and out: and he is never to let him through the wicket, either in going or coming.

10. He is to have one man's share of the groom's silver.

11. He is to have from the spoil made by the household of the king in a border-country, after the king has had his third, the ox he may choose.

12. He is to have for all causes of landed property twenty-four pence, between him and the other judges, of which two shares belong to him.

13. He is to administer justice to the court, the household, and to whoever pertains to them, without fee.

14. He is to have a trained sparrow-hawk, or a male hawk, from the chief falconer.

15. He is the third indispensable man to the king.

16. He is to have twenty-four pence from every judge whom he may examine: and where he may administer justice in conjunction with other judges, he is to have the share of two men.

17. His protection is into the queen. Whoever may apply to him for protection shall obtain it, from the time he shall commence the summary of the first cause, until he shall finish the last for that day.

18. If a man enter into mutual pledges with the judge of the court, or with another judge; if that person can prove that the judge has pronounced a wrong sentence, let the judge lose his tongue, or otherwise let him redeem it of the king for its legal worth: but if the judge shall be in the right, let the party pay him his saraad.

19. His saraad is six kine and six score of silver, to be augmented.

20. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XII. [*Of the chief groom.*]

1. The sixth is the chief groom.

2. He is to have his land free; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king; and his horse in attendance.

3. His seat is on the other side of the screen, next to the king.

4. His lodging is the house nearest to the barn, as his duty is to distribute the provender.

5. He is to have two shares of provender for his horse.

6. He is to have four pence for every horse which the king may give, except from three persons; these are, the bishop, the chief falconer, and the jester. The reason he receives nothing from the bishop is, because he is the king's confessor, to whom the king is to rise and to sit down after him, and to hold his sleeves whilst he shall wash himself: the reason he receives nothing from the chief falconer is, because the king is to serve him on the three privileged occasions: the reason he receives nothing from the jester is, because he is to tie the halter, which is on the horse's head given to him, around his testicles, as he goes from the

palace: for these reasons they are not to pay the grooms silver.

7. He and the other grooms are to have the wild colts, up to two years old, from the king's third of the spoil.

8. He is entitled to the king's rain-caps, his old saddles of unpainted wood, his old cast-off bridles, and his old cast-off spurs.

9. He is to carry the arms of the king.

10. He is to have an ox hide in winter, and a cow hide in summer, from the steward, to make halters.

11. No one is to have any of the lees, but the chief groom is to have a hand-breadth between liquor and lees.

12. *Skins to make halters.

13. He is to have the legs of the cattle slaughtered in the kitchen.

14. His protection is, during a course of the swiftest horse at the court of the king.

15. He is to have a third of the dirwy and camlwrw imposed upon the grooms, and the amobyr of their daughters.

16. He is to have a hornful of liquor from the king, another from the queen, and another from the steward, and these are to be his allowance, with a mess of meat.

17. His saraad is six kine, and six score of silver.

18. His worth is six score and six kine, to be augmented: and his saraad is to be augmented.

XIII. [*Of the page of the chamber.*]

1. The seventh is the page of the chamber.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His lodging is to be in the chamber wherein the king sleeps.

4. He is to take care of the chamber, make the king's bed, and carry his messages between the hall and the chamber.

5. He is to have one man's share of the supper silver.

6. He is to have the king's old bedclothes.

7. He is to eat in the chamber.

8. He is always to act as cupbearer to the king, except at the three principal festivals.

9. His protection is, from the time one goes to get a burden of straw to put under the king, and upon his return make his bed, and spread the clothes thereon at night, until he shall take them off on the morrow, to convey away an offender, without pursuit, without opposition.

10. To him belongs the custody of the king's treasure; that is, his vessels, his horns, and his rings; and he is to be punished for what he may lose.

11. His saraad is six kine, and six score of silver.

12. His worth is six score kine and six kine, to be augmented.

XIV. [*Of the bard of the household, his privilege, his office, and his duty, his treats.*]

1. The eighth is the bard of the household.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

*The section in A. and E. is evidently a misposition of the latter part of section X.

3. He is to sit next the chief of the household, at the three principal festivals, who is to place the harp in his hand.

4. He is to have the clothes of the steward, at the three principal festivals.

5. When a song is desired, the chaired bard is to begin; the first song of God, and the second of the king who shall own the palace; or, if there be none, let him sing of another king. After the chaired bard, the bard of the household is to sing three songs, on various subjects.

6. If the queen desire a song, let the bard of the household go to sing to her without limitation, in a low voice, so that the hall may not be disturbed by him.

7. He is to have a cow, or an ox, from the booty obtained by the household from a border-country, after a third has gone to the king; and he is, when they share the spoil, to sing the 'Monarchy of Britain' to them.

8. He is to have a throw-board, of the bone of a sea animal from the king, and a gold ring from the queen.

9. His lodging is with the chief of the household.

10. His protection^a is, to convey an offender to the chief of the household. Others say, it is from the first song to the last.

11. When he shall go with other bards, he is to have the share of two.

12. His saraad is six kine, and six score of silver.

13. His worth is six score and six kine, to be augmented once.

XV. [*Of the silentiary, his office, his privilege, and his duty, his treats.*]

1. The ninth is the silentiary.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have the share of one man from the servants.

4. He is to have four pence for every cow which comes as a dirwy from any one pertaining to the palace.

5. He is to superintend the meat and drink, under the steward.

6. He is to serve, and keep silence, and strike the pillar above the head of the priest of the household.

7. He is to perform his duty in the service of the king although absent.

8. He is to have sixty pence from every land maer when he becomes maer.

9. From the time that one maer is displaced, until another is appointed, he is to take charge of the palace.

10. He is to look after the furniture, and the property of the king in the palace, from the time that the person who is maer departs until another come.

11. He is to collect the king's 'tunc.'^b

12. His lodging is with the steward.

13. His protection is, from his first proclamation of silence unto the last, to convey away an offender.

14. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

15. His worth is six score and six kine, to be augmented once.

^bA payment of one pound from each free maenol.

XVI. [*Of the chief huntsman, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The tenth is the chief huntsman.
2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.
3. His seat in the palace is on the other side of the screen, next to the priest of the household, and the huntsmen with him.
4. His lodging is in the kiln.
5. His allowance is three hornsfull of liquor, and a mess of meat; one of the hornsfull of liquor from the king, another from the queen, and the third from the chief of the household.
6. He is to have a third of the dirwy of the huntsmen, and the amoby of their daughters.
7. He is to have twenty-four pence from every one of the huntsmen when office is given to him.
8. He is to be from Christmas until the month of February with the king, when he shall desire it: and from the first week of the month of February he is to take his dogs, his horns, and his leashes, and go to hunt the hinds; and his horn is to be of the buffalo, and its worth is a pound. And from that time to the feast of St. John, at midsummer, he is to hunt the hinds; and during that time he is not to answer any one in any claim upon him, unless it be one of his fellow officers: and some say that he is only to swear by his horn and his leashes.

9. He is to have the skin of an ox, in winter, to make leashes; and the skin of a cow, in summer to make boots.

10. On the morrow after the feast of St. John, at midsummer, he is to go to hunt stags: and unless he be taken before he has risen from his bed and put on his boots, he is not obliged to answer any one who may have a claim upon him. From that time to the calends of winter there are twelve lawful pieces in the harts; and for that reason they are to be hunted until the calends of winter. And the ninth day of the calends of winter he ought to go to hunt wild swine; and from that time he is to hunt them until the calends of November: and during that time he is not to answer any one's claim, unless it be to one of his fellow officers, and that to the calends of the month of November, when the wild swine are hunted, if he be cited before he puts on his boots.

11. And on the calends of November he is to share the skins, and pay all his fellow officers who have a right to a share: and then answer. And after that, the skins are to be divided into two portions and a third; the two portions to the huntsmen, and the third to the king. Of the two portions of the huntsmen, the huntsmen with the covert hounds are to have two shares, and the huntsmen with the greyhounds one share. And the chief huntsman is to have two shares of the skins from the huntsmen with the covert hounds, and two shares from the huntsmen with the greyhounds. And from the king's third of the skins he is to have a third: and he is the third man who shares in the king's third. After all this is completed, the chief huntsman is to show the dogs, his skins, the horns, and the leashes to the king: and after he has shown them, he takes his progress among

the king's villains; and from that time unto Christmas they are to be on the progress: at Christmas they must return to the king, to take their privilege and seat in the palace.

12. The dogs of the chief huntsman are of like worth with those of the king.

13. Whoever shall have anything to share with the king, whether he be the chief huntsman or another; that person is to divide and the king is to choose.

14. The protection of the chief huntsman is, to convey an offender so far, that the sound of his horn can scarcely be heard.

15. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented once.

16. His worth is six score and six kine to be augmented once.

XVII. [*Of the mead brewer, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The eleventh is the mead brewer.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king; and that at the three principal festivals.

3. He has no appointed seat in the palace.

4. His lodging is in the hall, with the steward.

5. His protection is, from the time he shall begin to make a vat of mead until he shall tie the covering over it, to convey away an offender.

6. He is entitled to the covering of the mead vat, or four pence; and that at the option of him who may own the feast.

7. He is to have a third of the wax, or four pence in lieu of it, from the steward, or buskins to the value of four pence. The wax of the feast is divided as follows: to the mead brewer in the first place a third; and the two parts are to be divided into three, one third to the chamber, and two thirds to the hall.

8. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented once.

9. His worth is six score and six kine to be augmented once.

XVIII. [*Of the mediciner of the household, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The twelfth is the mediciner of the household.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His seat in the hall within the palace is at the base of the pillar to which the screen is attached, near which the king sits.

4. His lodging is with the chief of the household.

5. His protection is, from the time the king shall command him to visit a wounded or sick person, whether the person be in the palace or out of it, until he quit him, to convey away an offender.

6. He is to administer medicine gratuitously to all within the palace, and to the chief of the household; and he is to have nothing from them except their bloody clothes, unless it be for one of the three dangerous wounds, as mentioned before; these are, a stroke on the head unto the brain, a stroke in the body unto the bowels, and the breaking of one of the four limbs. For every one of these three dangerous wounds the mediciner is to have nine score

* All the MSS. here err apparently in reading November in place of December.

peace and his food, or one pound without his food, and also the bloody clothes.

7. The mediciner is to have, when he shall apply a tent, twenty-four pence.

8. For an application of red ointment, twelve pence.

9. For an application of herbs to a swelling, four legal pence.

10. For letting blood, four pence.

11. His food daily is worth one penny half-penny.

12. His light every night is worth one legal penny.

13. The worth of a medical pan is one penny.

14. The mediciner is to take an indemnification from the kindred of the wounded person, in case he die from the remedy he may use; and if he do not take it, let him answer for the deed.

15. He is to accompany the armies.

16. He is never to leave the palace, but with the king's permission.

17. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

18. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XIX. [Of the butler.]

1. The thirteenth is the butler.

2. He is to have his land free; and his linen from the queen, and his woollen clothing from the king; and his horse in attendance.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to take care of the mead cellar, and of the vessels, and to keep the keys.

5. He is to have the covering of the mead vat, or four pence, at the option of the master of the feast.

6. He is to have liquor from every feast where mead is used.

7. He is to serve the liquor, and give to every one alike.

8. He is to supply the mead cellar, and every thing in it.

9. The lawful measure of liquor is, the fill of the vessels which are used of ale, their half of bragot, and their third of mead.

10. He is to eat with the servants.

11. His lodging is with the steward.

12. His protection is, from the time he shall begin to put a vessel into the liquor until the computation shall cease for that night, to convey away an offender.

13. He is to have his light without measure, from the steward, for his service.

14. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

15. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XX. [Of the door-ward.]

1. The fourteenth is the door-ward.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to have lawful liquor.

5. He is to carry all messages which are told him, from the gate to the hall, or to any other place where the king may be.

6. He is to have the clothes of the bard of the household at the three principal festivals.

7. He is to lodge with the porter.

8. He is to eat with the servants.

9. He ought to know all the officers of the court, that he may not stop them on their passage at the gate; and if he should stop any of them, let him pay a camlwrrw to the king; and, if it should be one of the chief officers, let him pay him his "gwynebwarth": if it should be one of the others four legal pence.

10. His protection is, to convey an offender to the porter, who is to keep him until the chief of the household shall pass through the gate, and place him under his protection, who is to convey him to a place of security.

11. He is to have a hornfull of liquor from the steward, and a mess of meat, for his allowance.

12. He is to clear the way for the king, with his truncheon: and whomsoever he may thrust out of the way, at the length of his arm with his truncheon, though he may seek compensation from him, he is not to obtain it.

13. He is, after meal time, to send out those it is right to send from the hall.

14. He is to have, with the servants, a share of the hide silver.

15. He is not to sit in the hall, but on his knees to deliver the message to the king.

16. His saraad is six kine, and six score of silver.

17. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXI. [Of the cook.]

1. The fifteenth is the cook.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; his linen from the queen, and his woollen from the king.

3. He is to inhabit the kitchen; and he is to have his necessities from the steward and the land maer.

4. He is to have skins of all the small animals which come to the kitchen with their skins on; that is to say, he is to have one-third, and the steward two-thirds.

5. He is to taste each dish that he shall season.

6. He is to have the fragments, and the tallow, and the entrails.

7. He is himself to bring the last dish, and place it before the king; and then the king is to present him with meat and drink.

8. His protection is, from the time he shall begin to prepare the first dish until he shall place the last before the king, to convey an offender away.

9. The steward is to supply him with all herbs to season his dishes; such as pepper, and other herbs.

10. He is to eat with the servants.

11. His lodging is with the steward.

12. He is to have one share of the supper silver.

13. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

14. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXII. [Of the candle-bearer.]

1. The sixteenth is the candle-bearer.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his clothing like the rest; his linen from the queen, and his woollen from the king.

* Literally 'face-shame.'

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to hold a candle before the king, opposite his dish, whilst he is eating.

5. The broken bread and fragments, which fall over the dish, are his.

6. He is to have a hand-breadth of the candle which he shall hold in his hand.

7. He is to light all the wax candles in the palace; and the wax he may bite off the tops of the candles in the palace belongs to him.

8. He is to have the remains of the candles, when the king retires to his chamber.

9. He is to have a supply of candles, without measure, from the steward.

10. His protection is, to convey away an offender, from the time the first candle is lighted until the last is extinguished, without pursuit, without impediment: and in like manner the rest possess their right, without pursuit, and without impediment.

11. When the king retires to the chamber, he is to go before him with a candle.

12. He is to eat with the servants.

13. His lodging is with the steward.

14. His saraad is six kine and six score of silver, to be augmented.

15. His worth is six score and six kine, to be augmented.

The privilege and duty of the sixteen officers pertaining to the king are treated of above.

Here we proceed to treat of the eight officers who pertain to the queen.

XXIII. [Of the queen's steward.]

1. The first of them is the queen's steward.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is always to superintend the meat and drink in the chamber.

4. He is to serve the queen with meat and drink.

5. He is to have a third of the dirwy from the queen's servants.

6. His lodging is with the steward of the king.

7. He is not to sit in the chamber, but to serve from the chamber to the kitchen.

8. His protection is, to convey an offender to the king's steward; and he, to a place of safety.

9. He and his fellows are to have a third from all the king's servants, and of that two shares are for himself.

10. He and his fellows, that is, the cooks, are to have four pence from the supper silver, and two shares of it belong to him.

11. He is to receive all his necessaries from the steward of the king, without measure.

12. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

13. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXIV. [Of the priest of the queen, this treats.]

1. The second is the queen's priest.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen and woollen from the queen and the king.

3. He is to have a third of the queen's tithe; and of what may pertain to the chamber.

4. He is to have four legal pence for every patent seal which the queen shall give.

5. He is to have her offering, and that of every one pertaining to her.

6. He is to have the clothes in which the queen shall do penance during Lent against Easter.

7. He is to bless the meat and drink which are brought to the chamber.

8. His lodging is with the king's priest, in the house of the chaplain.

9. His protection is, to accompany an offender to the nearest church.

10. His saraad is according to the decision of the synod.

11. His worth is according to the privilege of his kindred: and so of every graduate.

XXV. [Of the chief groom of the queen, his office, his privilege, and his duty, this treats.]

1. The third is the queen's chief groom.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have four pence for every horse given by the queen; he is to give a halter with every one of the horses.

4. His lodging is the house nearest to the barn, with the chief groom of the king.

5. His protection, some say, is to the king's chief groom: others say, that it is during a course of the swiftest horse belonging to the queen, to convey away an offender.

6. He is to have one third of the colts up to two years old, taken in pillage; and the two portions belong to the chief groom of the king.

7. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

8. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXVI. [Of the queen's page of the chamber, his office, his duty, and his privilege, this treats.]

1. The fourth is the queen's page of the chamber.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and the queen's old cap; and his linen from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to convey the queen's message between the chamber and the hall.

5. He is to serve the queen, except at the three principal festivals, with meat and drink.

6. He is to keep the keys of the queen's coffers, and supply the chamber, and make the queen's bed.

7. His lodging is the queen's chamber, and his bed is in the closet, that he may be ready to perform the commands of the king and queen.

8. His protection, his saraad, and his worth are the same as those of the king's page of the chamber.

9. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

10. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXVII. [Of the handmaid, her office, her privilege, and her duty, this treats.]

1. The fifth is the handmaid.

2. She is to have her horse in attendance; and the queen's old clothes.

3. She is to have her old shifts, her old bed-linen, her old bands, her old bridles, her old shoes, and her old saddles.

4. She is to have one share of the supper silver.

5. Her protection is, from the time she shall spread the clothes on the queen's bed until she shall take them off the following day.

6. She is to have her bed in the chamber, that she may hear the least word spoken by the queen.

7. Her worth and saraad are according to her privilege.

8. Her saraad, if she be married, is a third of the saraad of her husband; if she be not married, half the saraad of her brother.

9. Her worth, whether single or married, is half the worth of her brother. And so for every woman.

XXVIII. [*Of the queen's door-ward, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The sixth is the queen's door-ward.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to take liquor when there shall be mead.

4. He is not to sit in the chamber, but to do his duty standing.

5. He is to have one share of the supper silver.

6. His lodging is with the king's door-ward, in the porter's house.

7. His protection is as that of the king's door-ward.

8. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

9. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXIX. [*Of the queen's cook, this treats.*]

1. The seventh is her cook.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen from the queen, and his woollen from the king.

3. He is to be supplied by the steward with all his necessities for the kitchen.

4. He is to taste each dish that he may prepare.

5. His protection is the same as that of the king's cook.

6. His lodging is with the steward of the king.

7. His saraad is six kine, and six score of silver.

8. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXX. [*Of the queen's candle-bearer, his office, and his privilege, this treats.*]

1. The eighth is the queen's candle-bearer.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen from the queen, and his woollen from the king.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to have a hand-breadth of every candle he shall hold in his hand.

5. He is to have the tops he shall bite off the candles.

6. He is to have the remains of all the candles.

7. He is to have the broken bread and

broken fragments that fall over the queen's dish.

8. His protection, lodging, saraad, and worth, are the same as those of the candle-bearer of the king.

Above we have treated of the twenty-four officers that pertain to the court.

XXXI. [*Here we treat of the officers in the court by custom and usage.*]

1. The first of these is the groom of the rein.

2. The second is the footholder.

3. The third is the land maer.

4. The fourth is the apparitor.

5. The fifth is the porter.

6. The sixth is the watchman.

7. The seventh is the woodman.

8. The eighth is the baking-woman.

9. The ninth is the smith of the court.

10. The tenth is the chief of song.

11. The eleventh is the laundress.

XXXII. [*Of the groom of the rein, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The first of these is the groom of the rein.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his clothing like the rest; his woollen clothing from the king, and his linen clothing from the queen.

3. He is to have the king's rain-caps in which he shall ride; his old bridles; his old hose; his spurs; his brass-mounted saddles; and all his horse equipage.

4. He is to officiate in the absence of the chief groom.

5. He is to hold the king's stirrup when he mounts and when he alights, and lead his horse to the stable, and bring it to him the following day.

6. He is always to walk near the king, that he may serve him when necessary.

7. He is to shoe the king's horse.

8. His lodging is with the chief groom.

9. He is to saddle the horse of the judge of the court, and bring it to him to mount; the judge in consequence is to determine causes concerning his privilege and duty gratuitously. Others say the chief groom is to do this.

10. His protection is, from the time the smith of the court shall begin to make four horse-shoes, with their complement of nails, until he places them under the feet of the king's horse, to convey away an offender.

11. His saraad is six kine, and six score of silver.

12. His worth is six score and six kine, to be.

XXXIII. [*Of the foot-holder.*]

1. The second is the foot-holder.

2. He is to have his land free; and his linen, and his woollen; and his horse in attendance.

3. And this office descends to him by privilege of land.

4. He is to hold the king's feet in his lap, from the time he shall begin to sit at the banquet, until he goes to sleep; and he is to rub the king; and during that space of time, he is to guard the king against every mischance.

5. His protection is, from the time the king shall put his feet in his lap until he goes to his chamber, to convey away an offender.

6. He is to eat from the same dish with the king, with his back towards the fire.

7. His saraad is six kine and six score of silver.

8. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXXIV. [*Of the land maer.*]

1. The third is the land maer.
2. He is to have his land free.
3. He is to superintend the court, under the steward of the court.
4. He is to receive the things brought to him by the 'maer' and the 'canghellor' for the supply of the court.
5. He is to order the ploughing; and all the necessities for the court.
6. He is to have the whole dirwy and camlwrw of the 'maer-trev.'
7. He is to have the ebediwy of the tenants of the maer-trev; and his wife the amobyry of their daughters.

8. If there arise suits between two of the tenants of the maer-trev, he is to have twenty-four pence, if they should be concerning land, fighting, or theft.

9. He is to swear for the land of the table of the palace.

10. He is to have three score pence from every prisoner that enters his gaol.

11. He is entitled to 'gwestva' from the men of the maer-trev.

12. The skins of the cattle which may be in his keeping for three nights before they are slaughtered belong to him.

13. No person is to have the skins of the cattle of the land maer but himself, whether the king be in the palace or absent.

14. His protection is, to convey an offender over the boundary of the land of the palace.

15. His lodging is in the buttery.

16. His saraad is six kine, and six score of silver.

17. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXXV. [*Of the apparitor.*]

1. The fourth is the apparitor.

2. He is to have his land free.

3. And, when the king is in the palace, he is to have a mess of meat.

4. He is to stand between the two pillars, with a rod in his hand, and watch, lest the house should be burned, whilst the king is at meat.

5. He is to drink with the servants, and he is not to sit while the king shall be eating and drinking in the hall; and he is not to strike the pillar on the side where the king shall be.

6. Of the vessels used in the serving, he is to have the fill of ale, and the half of bragot, and the third of mead.

7. And he is to have the legs of the oxen and kine obtained by his information, to make boots to the height of his ankles; and on the ninth day of the calends of winter, he shall have a coat, a shirt, and trousers without 'tenlliv.' His clothes are to reach to the knot of his trousers. On the calends of winter, he is to have a cap; and a mantle on the calends of March, or February

^a Each comot had a 'maer' who superintended it, and received the dues to the lord; and a 'canghellor' to determine causes.

^b The 'maer-trev' was one township, out of the fifty townships composing a comot, set apart as demesne land for the lord.

^c Entertainment.

^d Literally 'stiffening'; and here may, perhaps, signify lining.

8. The apparitor is to divide between the king and the canghellor.

9. He is to have from a house in which a death has taken place, the meat in cut, the butter in cut, the lowest stone of the quern, the green flax, the lowest layer of corn, the hens, the cats, the fuel axe, and the headland of corn uncut in the field, or the skirts if there be no headland.

10. From every house to which he goes on the business of the king, he is to have a loaf and its 'enllyn.'

11. Three cubits are to be the length of his spear; two behind him, and one before him.

12. Of the booty obtained out of the country, he is to have a bull, or an animal that has not been under the yoke, or a milch heifer.

13. When the apparitor dies, the king is to have all his goods.

14. If the apparitor be sitting, and is insulted whilst causes are trying, he is to have no other compensation than a sieve of oats and an egg shell.

15. His saraad, in every case, according to some, is equal to the saraad payable to the person upon whose land he may be insulted. And in like manner his 'galanas.' Others say his saraad is three kine, and three score of silver.

16. His worth is three score and three kine.

XXXVI. [*Of the porter.*]

1. The fifth is the porter.

2. He is to have his land free; and his dwelling in the gate-way.

3. He is to have his food always from the palace; and a mess, when the king is present.

4. He is to have a handfull of every gift that goes through the gate; that is of fruit, eggs, and herrings, and such small things.

5. He is to have from every burden of fuel that comes through the gate, the billet he may be able to take, without impeding the horse, with his hand on the gate.

6. He is to have four pence from every prisoner upon whom the gate shall be shut.

7. He is to spread the skins of the animals, that is, the cattle, which are slaughtered in the palace; and to keep them until they are shared: and he is to have a penny for each of them.

8. He is to have, of the swine, taken in pillage that pass through the gate, the sow which he shall be able, with one hand, to lift by her bristles until her feet are as high as his knees.

9. The animal that comes through the gate without a tail belongs to him.

10. He is to act as apparitor over the maer-trev: and he is to have four pence from every amobyry that comes therefrom.

11. He is to summon the tenants of the maer-trev to work: and he is to have four pence, of every dirwy and camlwrw levied upon them, as fee.

12. He is to perform errands throughout the palace gratuitously: and he is to have the remains of the cheese he may toast.

13. He is to get ready the palace, by ordering a supply of straw, and lighting the fire.

14. His protection is, to keep an offender until the chief of the household passes through the gate to his lodging; and the chief of the household is to convey him to a place of safety.

15. His saraad is six kine, and six score of silver.

^e Whatever is eaten with bread except flesh.

^f Literally 'murder'; and in the secondary sense the compensation for murder.

16. His worth is six score and six kine.

XXXVII. [*Of the watchman.*]

1. The sixth is the watchman.
2. He is to have his land free: his food in ordinary: and his buskins: and a loaf, with its enllyn for his morning meal.
3. He is to watch only from the time of going to sleep until day: he is to sleep in the day time, and is to do nothing without a reward.
4. Some say that he is to have the eyes of the animals slaughtered in the palace: and to have his clothes, including his cap and hose.
5. If he be found sleeping during the time he is to watch, though he be beaten, he is not to be compensated; and, if he be not beaten by the person who finds him asleep, let him pay a cam-lwrw to the king.
6. His protection is, from the time he shall begin to blow his horn, when he goes to watch at night, until the gate shall be opened on the following morning.
7. His saraad is six kine, and six score of silver.
8. His worth is six score and six kine.

XXXVIII. [*Of the woodman.*]

1. The seventh is the woodman.
2. He is to have his land free; and his food in ordinary; and a mess, when the king is present; and his buskins.
3. He is to have whatever may be necessary for collecting fuel for the palace; and if he lose aught thereof, he is to make it good.
4. He is to take care of the horse that carries the fuel, to receive provender for it nightly from the palace, and to ride upon it in going to the wood to collect fuel; and if he should lose it while under his charge, he is to pay for it.
5. He is not to trim the fuel, otherwise than as he may put it on the horse, after it is brought home.
6. He is to have the necks of the animals that shall be slaughtered in the palace; the reason of which is, that they are chopped with his fuel axe.
7. His protection is, as far as he can throw his axe, or his bill.
8. His saraad is six kine, and six score of silver.
9. His worth is six score and six kine.

XXXIX. [*Of the baking-woman.*]

1. The eighth is the baking-woman.
2. She is to have her food from the palace; and her clothes; and a mess, when the king is present; and a cake, at the conclusion of baking, of every kind of flour she may bake; and her bed in the buttry.
3. She is not to rise to any one while making bread.
4. Her protection is, as far as she can throw her peel.
5. Her saraad, if she be married, is one third of the saraad of her husband, of her and every wife; and if she be not married, one half of the saraad of her brother.
6. Her worth, whether single or otherwise, is half the worth of her brother.

XL. [*Of the smith of the court.*]

1. The ninth is the smith of the court.
2. He is to have his land free; his food in ordinary; and a mess, when the king is present.

3. He is to make all the necessities of the palace gratuitously, except three things: these are, the suspension irons of the rim of a cauldron, the blade of a coultar, and the socket of a fuel axe, and the head of a spear; for each of these three things he is to be paid the value of his labour.^a

4. He is to do what is wanted by the officers of the palace gratuitously; they are to present him with clothes for each piece of work.

5. The amobyr of the daughters of the other smiths belong to him.

6. He is entitled to the 'ceinion' the ceinion imply the first liquor that comes into the hall.

7. His seat in the palace is on the end of the bench, near the priest of the household.

8. His protection is, from the time he shall begin his work in the morning until he shall finish at night.

9. His saraad is six kine, and six score of silver.

10. His worth is six score and six kine.

XLI. [*Of the chief of song.*]

1. The tenth is the chief of song.
2. He is to have his land free.
3. His seat is on one side of the judge of the court.
4. He is to begin with a song of the Deity; and next of the king who shall own the palace, or of another.
5. The chief of song only is to solicit; and of the common gains of himself and companions he is to have two shares.
6. He is to have twenty-four pence from every minstrel, when he may have finished his instruction.
7. He is to have twenty-four pence from every woman on marriage, if he have not received it from her before.
8. He is to have the amobyr of the daughters of the minstrels.
9. He is to lodge with the edling.
10. His protection is from the time he shall begin the first song in the palace, until he shall finish the last song.
11. His saraad is six kine, and six score of silver.
12. His worth is six score and six kine.

XLII. [*Of the laundress.*]

1. The eleventh is the laundress.
2. She is to have her food from the palace; a mess, when the king is present; and her clothes: and she is to have, on the day she shall wash for the queen, a gift from her.
3. Her protection is, as far as she can throw her washing beetle.
4. Her saraad, and her worth are as those of the baking-woman.

Above we have treated of the officers pertaining to the court, both legal and customary; and their privilege and their duty.

XLIII. [*Here we treat of other things.*]

1. The three indispensables to a king are, his priest to say grace and sing mass; the judge of the court, to elucidate every thing doubtful; and his household for his commands.

2. The three indispensables to a "gwrda," his harp, his cloak, and his cauldron.

^a The text here seems corrupt, and the various readings are too anomalous to render it restorable.

^b Apparently to solicit a largess, or permission to address a poem to a patron.

^c Literally 'good-man.'

3. The three indispensables to a 'taeog,' his feet trough, his auger, and his backfire-stone.

4. Three things which the king is not to share with any person; his treasure, his hawk, and his thief.

5. The three 'nets' of the king; the pasture of his horses, his herd of swine, and his herd of cattle: if a person lose an animal, and it be found among the animals of the king, he is to have four pence for every one so found.

6. The three nets of a gwrda; his horses, his herd of cattle, and his herd of swine: if a person find an animal among them, let him pay four pence.

7. The three nets of a taeog; his herd of swine, his herd of cattle, and his summer-house, from the calends of May unto August: if he find an animal astray, among them, he is to have four pence reward for discovery; for by law the tenth of the thing discovered is the reward for discovery.

8. The king has three horns of assemblage, which are to be of buffalo horn, and of equal worth: the horn the king drinks out of, his horn of assembling, and the horn of the chief huntsman; the worth of each of them is one pound.

9. There are three legal harps: the king's harp, the harp of a chief of song, and the harp of a gwrda; the worth of the first two, each six score pence, and their tuning keys twenty-four pence; the harp of a gwrda is worth three score pence, and the tuning key twelve pence.

10. Three things which a taeog is not to sell, without the permission of his lord: a stallion, honey, and swine; and, if he should sell them, let him be subject to dirwy, and the bargain be void; and, if his lord do not purchase them, he may sell them in whatever way he may please.

11. Three arts which the son of a taeog is not to learn, without the permission of his lord; and, if he should learn them, he must not exercise them, except a scholar, after he has taken holy orders: these are, scholarship, smithcraft, and bardism.

12. The eight 'packhorses' of the king: the ser, a waste, an indigent person from another country, a thief, a person dying suddenly, a childless person, a death whereby he obtains an ebediwr, a criminal from whom he obtains a dirwy or a camlwrw.

13. Whoever shall use rude language to the king; let him pay a double camlwrw to the king.

14. Wherever the priest of the household, the steward, and the judge of the court meet together; that place has the privilege of the court.

15. The king is not to go with his host out of the country, except once a year: but they are to attend the king in his own dominions whenever he shall please. The king is to have, from every 'villain-trev,' a man, a horse, and an axe to form encampments, at his own cost.

16. Nine buildings which the villains of the king are to erect for him: a hall, a chamber, a butery, a stable, a dog-house, a barn, a kiln, a privy, and a dormitory.

17. All chattels without an owner are the king's waste.

18. Three things which the king is not to share with another, if obtained by spoil in another country: gold and silver treasure, buffalo

horns, and a dress which has a gold border to it.

19. A double camlwrw is to be in the palace and in the church, and so a dirwy.

20. Whoever shall do a wrong in a mother church, let him pay to it fourteen pounds: one half to the abbot, if he be a divinity scholar; and the other half between the priest and the community. If a wrong be committed in a church-yard, seven pounds; to be divided in two halves like the other.

21. Whoever shall do a wrong in another church, let him pay seven pounds: the one half to the priest, and the other to the parson.

And so ends the book of the court.

BOOK THE SECOND.

[THE LAWS OF THE COUNTRY.]

1. *Here begin the laws of the women.*

1. The first of them is: if a woman be given in marriage, she is to abide by her 'agweddi' unto the end of the seventh year; and if there be three nights wanting of the seventh current year, and they separate, let them share into two portions every thing belonging to them.

2. The wife is to share, the husband is to choose of the things which the law shall not share between them. The swine to the husband, and the sheep to the wife; if there be only one kind, they are to be shared: and if there be sheep and goats, the sheep to the husband, and the goats to the wife; if there be only one kind, they are to be shared.

3. Of the children, two shares to the father, and one to the mother; the oldest and the youngest to the father, and the middlemost to the mother.

4. The household furniture is to be thus shared: all the milking vessels, except one pail, go to the wife; all the dishes, except one dish, go to the wife; and those two go to the husband: the wife is to have the car and the yoke to convey her furniture from the house. The husband is to have all the drinking vessels; the husband is to have the riddle: the wife is to have the small sieve. The husband is to have the upper stone of the quern; and the wife the lower. The clothes that are over them belong to the wife; the clothes that are under them belong to the husband, until he marries again; and after he marries, the clothes are to be given up to the wife: and if another wife sleep upon the clothes, let her pay 'wynneb-warth' to the other. To the husband belong the kettle, the bed coverlet, the bolster of the dormitory, the couler, the fuel axe, the auger, the settle, and all the hooks, except one; and that to the wife. To the wife belong the pan, the trivet, the broad axe, the hedge bill, the plough share, all the flax, the linseed, the wool, the house-bag, with its contents, except gold and silver; which, if there be any, are to be shared: the house-bag is the hand-bag. If there be webs, they are to be shared; the yarn balls to the children if there be any, if not they are to be shared. The husband is to have the barn, and all the corn above ground and under ground: the husband is to

* A villain.

o Four out of the twelve maenols in each comot were 'villain-treves,' or 'villain townships.'

a 'Dower.

b Literally 'face-worth.' Another M.S.S. has 'wynneb-warth'—'face-shame.'

5. The provisions are to be thus shared: to the wife belong the meat in the brine, and the cheese in the brine; and after they are hung up they belong to the husband: to the wife belong the vessels of butter in cut, the meat in cut, and the cheese in cut: to the wife belongs as much of meal as she can carry, between her arms and knees, from the store-room into the house.

6. To each of them belong their clothes, except their mantles; the mantles are to be shared.

7. If the husband be privileged, let him show his privilege before the sharing; and after he shall have obtained his privilege; let there be a sharing, as we have said above.

8. Their debts let them pay in equal shares.

9. And if they separate before the seventh year, let there be paid to her her *agweddi*, her *'argyvren*,' and her *'cowyll*; and if she was given when a maid, whatever of those things remain she shall have: and if she leave her husband before the seventh year, she loses all these, except her *cowyll*, and her *wyneb-werth* for his *'gowyn*.'

10. Should her husband be leprous, or have fetid breath, or be incapable of marital duties; if on account of one of these three things she leave her husband, she is to have the whole of her property.

11. If by dying they part, she is to have every thing in two portions, except the corn: no wife in the world is to have a share of the corn, but an espoused wife.

12. If by dying and living they separate, let the sick, aided by the confessor, share, and let the healthy choose.

13. The sick is not to bequeath aught, except a daered to the church, and an *ebediw* to the lord, and his debts: and, should he bequeath, the son can break the bequest; and such a one is called the uncourteous son. Whoever therefore shall break a legal bequest, whether daered or debts, shall be excommunicated, as a publican or pagan.

14. If living they separate, let her and her property remain in the house to the end of nine days and nine nights, to ascertain whether the separation be legal; and if the separation be right, at the end of the ninth day, let her property go before, and, after the last penny, let her go herself.

15. The saraad of a married woman is according to the privilege of the husband; that is, a third of her husband's saraad: before she is betrothed to a man, it is according to the privilege of her brother's saraad; that is, half the saraad of her brother.

16. Her *galanas*, whether married or not, is half the *galanas* of her brother.

17. If the husband take another wife, after he shall have parted from the first wife; the first is free.

18. If a man part from his wife, and she be minded to take another husband, and the first husband should repent having parted from his wife, and overtake her with one foot in the bed and the other outside the bed, the prior husband is to have the woman.

19. If a married woman commit any heinous

^a Faraphernalia.

^b Maiden-fee.

^c Concupiscence: the term is used for a fine due to the wife from the husband for connexion with another female.

crime, either by giving a kiss to another man, *vel præbendo se palpandum, vel stuprandam*; those are saraad to her husband.

20. Si coitus factus fuerit, the saraad shall be increased by one half; because it is productive of family enmity.

21. Si palpatio facta fuerit, let there be paid to him his saraad, and that without augmentation.

22. If it be giving a kiss, only two parts of the saraad are to be paid, since there is not a complete act.

23. If the man deny *se deprehensum fuisse inter femora ejus*, let him give the oaths of fifty men; and the woman the oaths of fifty women.

24. If the man deny *se eam palpassisse*; he is to give the oaths of fourteen men; and the woman the oaths of fourteen women, and those their relations, including her mother, her father, her brothers, and her sisters.

25. If he deny giving a kiss; let the man give the oaths of seven men; and the woman the oaths of seven women, and those their relations, including her mother, her father, her brothers, and her sisters.

26. Whoever shall take away a maid clandestinely, and before connexion between them, the maid ask: 'What wilt thou give me?' and he minutely inquire the amount he is to give her, and that upon his faith; if, after this, he attempt to deny it, and she urge her claim legally against him, she is to be credited: for there her word is conclusive as to her purity; since he took her to a place where there were no wedding guests.

27. If a maid be given to a man, and she be found by the man to be deflowered, and he allow her to remain in his bed until the following morning; he cannot, on the morrow, take away any of her due: *sed si, postquam illam vitiatam deprehenderit, surrexerit ad pronubus, pene erecto, et testaretur eis se illam vitiatam invenisse, et non concubuerit cum illa ad crastinum usque; nihil ab eo in crastinum habebit. Si mamma et crines et menses apparuerint, tunc lex pronuntiat neminem posse certo scire num virgo sit necne, propter hæc signa*; and then the law allows her to be exculpated by the oaths of seven persons, including her mother, her father, her brothers, and sisters. If she will not be exculpated, let her shift be cut off as high as her hip; and let a yearling steer be put in her hand, having his tail greased with tallow; and if she can hold him by his tail, let her take him in lieu of her share of the *argyvren*; and, if she cannot hold him, let her be without any thing.

28. Whoever shall give a woman to a man, must pay her amoyr, or take sureties for her for its payment: but if she dispose of herself, let her pay her amoyr herself; because she has been her own disposer.

29. If a man take away a woman clandestinely, and bring her to an house of *uchelwr*, to sleep with her, and the *gwrda* do not take security for her amoyr, let him pay it himself.

30. If a man take a woman clandestinely, let her be, until the end of the seventh year, upon three steers whose horn and ear are of equal length; and since she herself lost her own privilege, let her be on that privilege to the end of the seventh year: and if she have *argyvren*, let that remain entire unto the end of the seventh year; if she permit it to be made use of, no compensation shall be made to her for

what is consumed for food and clothes. * From the end of the seventh year, if she reach within three nights of the seventh year, a sharing is to be made with her in halves, as a betrothed wife: because a wife, whether abducted, or betrothed, continues on the privilege of her agweddi only unto the end of the seventh year; and she is not subject to agweddi after the expiration of the seven years; therefore let them share in halves.

31. Whoever shall sleep three nights with a woman, from the time the fire is covered until it be uncovered the following morning, and after that wilth to separate, let him give her an ox that shall be worth twenty pence, another worth thirty pence, and another worth sixty pence; and, if he take her to house and home, and she live with him unto the end of seven years, thenceforwards he is to share with her, as with a betrothed wife.

32. There are three legal agweddi: the agweddi of a king's daughter, twenty-four pounds; the cowyll of a king's daughter, eight pounds; the agweddi of a gwrda's daughter, three pounds; and her cowyll one pound; the agweddi of an 'aillt's' daughter, one pound; and her cowyll six score pence.

33. If a man cause a female of grove and bush to become pregnant, he must wholly maintain the child; for the law enacts that she ought not to suffer loss on account of the man, since she received no benefit from him, and therefore he is to rear the child.

34. If a man part from his wife, and she be pregnant at the time of separation, let her be allowed, from that period unto the time of parturition, what would suffice to rear the babe for half a year; and after the child is born, she is to rear it unto the end of the year; willing or unwilling, she is to rear it, for an allowance from the husband. The measure of the allowance is, a milch cow, a coat worth four pence, a pan worth a penny, and a car load of the best corn that shall grow upon his patrimony, and these unto the end of the year, towards rearing the child. And she herself must afterwards rear it for half a year; and thenceforward she cannot be compelled to rear it beyond her own proportion, unless it be her will; and from thence unto the end of the fourteenth year, two thirds of the rearing fall on the father, and one third on the mother; and, at the expiration of the fourteen years, it is right for the father to take him to his lord, to become a man to him: and from that time forward he is to be supported by his lord.

35. If a woman say that a man has committed a rape upon her, and the man deny it, let him give the oaths of fifty men, without an allud, without a 'gwr nod.'

36. If she legally urge her plaint, prebendat penem ejus manu sinistra, et dextra reliquis imposita, juret super istas, eum ipsam stupravisse isto pene per vim, causing shame and saraad to herself, to her kindred, and to her lord. Some of the judges will not admit a denial against this; we however admit a denial, as we have previously said.

37. If a man acknowledge the commission of a rape upon a woman, let him pay twelve kine

as a dirwy to the lord, and her amobyr to the lord; and, if she be a maid, her cowyll, and her agweddi, to the utmost amount of her due; and her wyneb-werth, and her 'dylsyrwydd' and, if she be a married woman, her saraad, augmented by one half, to her husband.

38. If a man take away a maid clandestinely, her lord and her kindred are to take her away from him, though it may annoy him; and, if she had previously been with another man, she cannot after that be taken from the man who took her clandestinely, unless it be her will.

39. The three peculiars of a woman: her cowyll, her gowyn, and her saraad: the reason these three are called three peculiars is, because they are three proprieties of a woman, and cannot be taken from her for any cause: her cowyll is what she receives for her maidenhood; her saraad is, for every beating given to her by her husband, except for three things; and those three, for which she may be beaten, are, for giving any thing which she ought not to give; for being detected with another man in a covert; and for wishing drivel upon his beard; and, if for being found with another man he chastise her, he is not to have any satisfaction besides that; for there ought not to be both satisfaction and vengeance for the same crime: her gowyn is, if she detect her husband with another woman; let him pay her six score pence for the first offence, for the second one pound; if she detect him a third time, she can separate from him, without losing any thing that belongs to her: and the property she may obtain for the above three things is to be apart from her husband; and, if she endure, without separation, after the third offence, she is not entitled to any satisfaction. The wife of the king may give, without the king's permission, the third of what shall come of 'dovod' to the king. The wife of an uchelwr may give her mantle, her shift, her shoes, her head linen, her meat and drink, and the contents of her store-room, and may lend all her furniture. The wife of a taecog can give nothing but her head gear; and lend only her sieve, and that as far as her voice can be heard, from the dunghill, requesting its return.

40. The three holds of a wife: the first is, when she is slept with, she is not to move from thence until the end of the ninth day; and when she shall separate from her husband, she is not to move from the house until the end of the ninth day; and then, after the last penny of her property; and when her husband shall die, she is not to move from the house until the end of the ninth day; and then, after the last penny, let her go.

41. In three modes an amobyr accrues to a woman: one is, by gift and delivery before she be slept with; the second is, by open cohabitation, though there may be no gift nor delivery; the third is, by her pregnancy.

42. The amobyr of the daughter of a maer canghellor, one pound.

43. The amobyr of the daughter of a maer, six score pence.

44. The amobyr of the daughter of a chief of a kindred, six score pence and one pound.

45. The amobyr of the daughter of an uchelwr, six score pence.

* See Sect. 1.

† 'An alien.'

‡ Literally 'a marked man,' a slave.

* 'Assurance.'

† The term 'dovod' appears to comprehend those things which were for domestic uses.

46. The amobyrr of the daughter of an alltud, four score pence.

47. The amobyrr of the daughter of an ^a'alltud,' twenty-four pence.

48. The amobyrr of the daughter of every chief officer, according to some, a pound, according to others, six score pence.

49. The amobyrr of the daughters of each of the other officers, according to some, six score pence, according to others, three score pence.

50. The amobyrr of the daughter of a slave, twelve pence.

51. If a household slave become pregnant, he who is the cause of her pregnancy is to provide another woman equal to her, to serve in her room, until her delivery, and is to rear the child after it is born, without let to the owner of the person; and, if she die in delivery, he is to pay her legal worth to her lord.

52. The ebediwr of a female having a cell, sixteen pence.

53. If a female alltud, in passing through a country, die; let sixteen pence be paid to the proprietor of the soil for her death clod.

54. If a man willet to separate from his wife, and after he shall have separated, willet another wife; the first, that has been divorced is free: for no man is to have two wives.

55. Every woman is to go the way she willet, freely, for she is not to be revenant; and nothing is due from her, except her amobyrr, and only one amobyrr; for a woman owes no ebediwr, only her amobyrr; therefore, as a man is to pay only one ebediwr, in like manner a woman is to pay only one amobyrr; for there is no ebediwr from her, only her amobyrr.

56. A woman cannot be admitted as surety or witness concerning a man.

57. If a woman be seen coming from one part of a grove, and a man from the other part, or coming out of an empty house, or under one mantle; if they deny; the oaths of fifty women on the woman, and the same number of men on the man.

58. If a Welsh female be given to an alltud, her saraad shall be according to the privilege of her husband, until the alltud shall die; and, after the death of the alltud, until she take another husband; since she is not to revert to the privilege of her kindred.

59. If a Welsh female be given to an alltud, and they have male children, the children are entitled to inheritance by maternity; but they are not to have a share of the privileged farm, until the third generation; excepting the son of an alltud chieftain; and he is to have a share of the whole without delay: the sons of such women are to pay cattle without surety; and the reason that such cattle are called cattle without surety is, because there is no kindred of the father to pay them, but the mother's kindred alone.^b

60. A weman ought neither to buy nor sell without consent of the husband unless she be married: if she be married however, she may buy and sell.

61. Three women whose sons are to have the privilege of maternity according to law: the son

^a 'A foreigner.'

^b The kindred of the mother was amerced in the entire mulct for murder committed by such sons, because the father's kindred was beyond the jurisdiction of the lord: and the mother's kindred, if they were murdered, received the whole mulct.

of a Welsh female given to an alltud; the son of a woman given as an hostage to a foreign country, if she become pregnant, being given as an hostage by her kindred and her lord; and of a woman upon whom an alltud shall have committed a rape.

62. If a maid be given in marriage to a man, and her cowyll be not specified before she rise from her bed in the morning, he is not answerable to her for it thenceforward.

63. If a maid declare not her cowyll before she rise from her bed in the morning, the cowyll is to be thenceforward in common between them.

64. A daughter is to have, of her father's property, only half the share a brother shall have; and she is to pay for gulanas only the half of what a brother shall pay; and that for her children: and, if she have no children, and she swear that there never will be any, she is to pay nothing; and if there be children arrived at legal age, let them pay on their own account thenceforward.

65. No woman in the world, old or young, is to pay the ^a'spear penny.'

66. Si femina, ob desiderium se sejungendi, diceret quod vir non potest copulare, lex requirit id probari hoc modo; linteamen album recens lotum sub illis expandi, et virum in illud ire pro re venera, et urgente libidine eam super linteamen projicere; et si fiat velle conspiciatur in linteamen, satis est ei, et illa postea non potest obistam causam se sejungere ab eo: et si non possit, potest se sejungere ab eo, et abire cum omnibus rebus suis.

67. If a maid assert that a man has committed a rape upon her, and the man deny it; and the maid say, that, if he has not violated her, she is a virgin: the law declares it to be right to prove whether she be a virgin or not, since her being a virgin is her ^b'arddelw;' and he who is to prove the fact is the edling: if he find her a virgin, the man shall be free from the charge against him, and she, without losing her privilege.

68. If a rape be committed on a married woman, no amobyrr is to be paid for her; because she herself paid it, when she married.

69. If a woman take a child legally to a man, though the man disown it, we say that she is not, after once taking it to him legally, ever to take it to another; for it cannot revert from the person to whom it was first taken.

70. If a woman be given to a man, and her property specified, and the whole of the property had, except one penny, and that be not had, we say that the man may separate from her on that account, and she cannot reclaim any of her property: and that is the single penny that takes away a hundred.

71. Surety is not requisite for the dilysrwydd of property which a woman brings as her portion.

72. A woman is entitled to the third of the saraad of her husband, whether from his homicide, or from any other cause.

73. A ^c'raith' of women is not to go with a woman, either for theft, or for murder, or for surety, but araith of men.

^a So termed from being collected by the criminal from males, distantly related to him who refused taking an oath of non-consanguinity.

^b 'Voucher.'

^c 'A compurgation jury.'

74. The law enacts that a woman is not to have a cowl after the appearance of the menses, unless her next of kin, including her mother, her father, her brothers, and her sisters, as far as seven persons, shall exculpate her. The menses ought to appear at her fourteenth year; and from thence until the end of forty years she is to rear children; that is to say, fifty-four years she continues in her youth; and after that to cease to bear.

75. If a maid be given to a man, and the marriage being unconsummated, she receive an injury; according to the privilege of her husband she is rated, and is to be compensated, and not according to the privilege of her brother; and she is called a maiden wife: and if a rape be committed upon her, she is to be paid her cowl.

76. If a woman be slandered on account of a man; the first time, the oaths of seven women exculpate her; the second time, the oaths of fourteen women; the third time, the oaths of fifty women; and thence onward, for every slander, the oaths of fifty women.

77. If a woman kill a man, she is to have the spear penny: and this is the person who receives, but does not pay.

78. Every lady is entitled to the amobyr of the women of her domain.

79. Every laud maer is to have the amobyr of the women of the maer-trev.

80. A common prostitute has no privilege; though a rape be committed upon her, she is not to obtain compensation: if she be insulted, let her sarâad be paid according to the privilege of her brother, and her galanas, if she be killed.

81. For every offence that a woman may commit, let her kindred pay for her, as for a man, unless she be married; but if she be married, let her and her husband pay her camlwrw and her dirwy.

82. A ^bgwaesavwr, an ^cadlamwr, and an ^daswynwr.

If a gwaesavwr leave his ^egwaesav, he shall pay six score pence: an adlamwr shall pay three score pence: an aswynwr shall pay thirty pence.

II. [The privileges of Arvon.]

1. Here ^fElidyr the courteous, a man from the North, was slain, and after his death the men of the North came here to avenge him. The chiefs, their leaders, were ^hClydno Eiddin; Nudd the generous, son of Senyllt; Mordav the generous, son of Servari; and ⁱRyderch the generous, son of Tudwal Tuddglyd; and they came to Arvon: and because Elidyr was slain at

^a The superior of a district in her own right.

^b A person under the protection of a landed proprietor.

^c A person who leaves a landed proprietor after remaining with him for a year.

^d A person who returns to his own patrimony after remaining with a landed proprietor for a year.

^e A landed proprietor who affords his 'protection.'

^f The part of the present Caernarvonshire which extends from Bangor to Celynog.

^g Who is stated to have married Eurgain the daughter of Maelgwn. Maelgwn died about the year 547; and it is conjectured this expedition was undertaken with the view of asserting the claim of Elidyr to the sovereignty of Gwynedd; Run, son of Maelgwn, according to some genealogies, being illegitimate.

^h Lord of a district about the present Edinburgh.

ⁱ Lord of Strath Clyde.

^a Aber Mewydus in Arvon, they burned Arvon as a further revenge. And then Run, son of Maelgwn, and the men of Gwynedd, assembled in arms, and proceeded to the banks of the ^bGweryd in the North; and there they were long disputing who should take the lead through the river Gweryd. Then Run dispatched a messenger to Gwynedd, to ascertain who were entitled to the lead: some say, that Maelgwn the elder, the lord of ^cPenardd, adjudged it to the men of Arvon; Iorwerth the son of Madog, on the authority of his own information, affirms that Idno the aged assigned it to the men of the black-headed shafts. And thereupon the men of Arvon advanced in the van, and were valorous there: and Taliesin sang—

Behold! from the ardency of their blades,
With Run the reddener of armies,
The men of Arvon with their ruddy lances

And then on account of the length of time they remained in arms, their wives slept with their bond servants: and on that account Run granted them fourteen privileges.

1. The first is, precedence of a wife; and the precedence is, as to tame horses, his swine, his geese, and a car, and any two oxen he may please of the herd; and the car full of such furniture as he may please.

2. The second is, the van of Gwynedd in the hosts.

3. The third is, that he pay not for his beast.

4. The fourth is, to settle the limits of the districts bordering upon Arvon.

5. The fifth is, that if there be a dispute between any two maenols of the nine maenols which are in Arvon, that the seven terminate the dispute of the two, without any person from another place.

6. Sixth, that there shall be no apparitor therein.

7. Seventh, common right of fishing on the ^dthree rivers therein.

8. Eighth.....

9. Ninth, that they be not quern restricted.*

10. Tenth, that they drink not ^e'stinted measure.

11. Eleventh, that there is no hold on their pleading unto the third word.

12. Twelfth, that there shall be no payment for horses of guests, or for men on progress.

13. Thirteenth, that they are not to go from the hall to another lodging.

14. Fourteenth, whoever shall reside in Arvon a year and a day, if he be a man of substance, he acquires the same privilege as a man of the country.

2. And if there be who shall doubt one of

^a The efflux of the Mewydus, a rivulet, now called ^cAdnant or 'battle-brook,' which flows by the town of Caernarvon into the Menai: the place where Elidyr fell has preserved the name of 'Elidyr bank.' A principal residence of Maelgwn was ^dCaer Seiont, or Segontium, near Caernarvon.

^b Perhaps the river Wear.

^c The ground on the west side of the river Seiont, opposite the town of Caernarvon.

^d These three rivers are, the Seiont, the Gwyrval, and the Llynyi.

^e This passage is doubtful, but apparently signifies that they were not bound to the lord's mill, but might claim, as the burghesses of Rhuddlan did, ^f'habere molas manuales.'

^f Literally 'annoyance.' This measure was the depth of the nail joint of the middle finger.

these privileges, the community at Bangor, and that of Beuno,* shall uphold them.

III. [Triads.]

1. The three exclusives of a man; his horse and arms; and what shall come to him as daered of his land; and what shall come to him as wynebwerth from his wife, for her cowyll: he is not to share any of these with his wife.

2. The three exclusives of a woman are her three peculiars: and those she is not to share with her husband.

And thus concludes the law of the women.

IV. [Of the nine tavodiogs.]

1. Here begin the laws of the country.

2. First, are the nine ^b tavodiogs: these are,

3. A lord, between his two servants:

4. A priest, between his two monks:

5. A father, between his two sons.

If one of those we have mentioned above does not will to submit to the decision of the three tavodiogs, and the other wills it, the law requires submission to their decision.

6. The fourth is a judge, respecting his judgment.

If one of two parties between whom a lawsuit has taken place deny the judgment, and the other acknowledge it, the statement of the judge is, in that case, final respecting his judgment.

7. The fifth is a surety, respecting his suretyship.

If he be acknowledged, and the one party should say that the suretyship is for a great matter, and the other that it is for a small matter since the surety has been acknowledged, he is to be believed as to what it has been given for; and what he says cannot be denied.

8. The sixth is a giver, respecting his gift; which is thus:—

If a man should give a thing, and one of two men should say, 'It was given to me;' and the other say, 'No: to me it was given;' his word is decisive, in what manner he gave it, and in what manner he did not give it.

9. The seventh is a maid, respecting her maidenhood; which is thus:—

If a man should take away a maid clandestinely, and after conducting her to a lonely place, and before connexion with her, she should ask him, 'What wilt thou give to me for this?' and he minutely question her how much he shall give; and afterwards repent it: though he should deny it, if she confess it, her evidence there is decisive.

10. The eighth is the herdsman of a hamlet.

If a beast belonging to any person be killed by the animals of other owners, and it be enquired into, the testimony of the herdsman is decisive, as to which ox killed the other.

11. The ninth is a thief, at the gallows, respecting his fellow thieves.

If he should assert that another person was an accessory with him in the robbery for which he is about to suffer; and he should persist in his assertion unto the state God went to, and he is going to; his word is there decisive, and cannot be gainsayed: nevertheless his fellow thief shall not be executed, but is a saleable thief; for no person is to be executed on the word of another, if nothing be found on his person.

* At Celynog.

^b Literally 'having tongue.'

V. [Of wounding an animal.]

1. If a person break the leg or thigh of an animal belonging to another, or so wound it that the animal pine away in consequence; and the animal be clean, so that its flesh may be eaten; it is right for the person who shall wound it to take it under his care, until it be cured: because the owner of the animal is not to work for the act of the person who caused the injury to it.

2. And if it be a milch animal, whose leg or thigh be broken, or a working ox, let there be given to the owner a similar animal, equal to it, that he may derive the same advantage from it as from his own beast. And if the animal die, let the other animal, given as a pledge in its stead, replace it. And, if the animal live and be completely restored, let each person take his own again, as before.

3. Others say, that the owner is only to view his sick animal, to learn how he shall claim, whether as to a maim or a mischance; and, if for its maim and wound he claims let an indemnity be given for the life; and let him be paid for its loss and its wound, according to appraisement; and that because there is no legal worth thereon. And for every thing that has not a legal worth, appraisement is to take place.

4. If the animal die on the spot when wounded, let it be offered to the person who wounded it; and, if he will not accept it, let the owner dispose of it, and do what he pleases with it; and he is likewise to have its full worth. If the other say: 'Do thou make use of it, and I will pay thee for it, as fully as the law may provide:' in that case, the law provides, that, from the feast of St. John unto the first of January, two parts are to be paid for the flesh and the skin, and the third for the life; because then is the prime season: again, from the first of January unto the feast of St. John, two parts for the life, and the third for the flesh and skin; because every animal is carrion during that period.

5. If the person who shall have wounded the animal refuse to take the carcase, let the owner do as he will respecting it; and, in addition, he shall obtain the full legal value.

VI. [Of the claim of surety and debtor, this treats.]

1. If a person give surety to another for any thing, it is right for him to release the surety, by one of the three means which release a surety: either by paying for him, or by giving pledge, or by denying surety.

2. If he willet to deny, a surety is to be thus denied: let the two parties, and the surety, come before the judge; and the judge is to seek from both parties an acknowledgment whether 'Yonder man be a surety, or not a surety?' 'A surety, God knows,' says the creditor: 'Not a surety, God knows,' says the debtor. Then it is right for the judge to ask the surety, 'Art thou a surety?' 'I am,' replies the surety. 'It is wholly denied,' says the debtor: 'thou art not surety for me; neither for that, nor for any thing.' 'God knows,' says the surety, 'in the best manner a surety is to insist that he is a surety, do I insist on my being surety.' 'God knows,' says the debtor, 'in the best manner a debtor is to deny surety, I will deny it.' Then it is right for the judge to ascertain in what

manner he is to deny it. Now the law in this case provides, since there is only his own evidence in the matter prosecuting it, there is to be only the evidence of the debtor to deny it. 'Yes,' says the debtor, 'I will deny him.' Then it is right for the judge to take the relic in his hand, and say to the debtor: 'The protection of God prevent thee! and the protection of the Pope of Rome! and the protection of thy lord! do not take a false oath.' If he will then take the oath, let him swear to God, in the first place, and to the relic that is in the hand of the judge, that he is not surety for him; neither for what he asserts, nor for any thing. If the surety do not counter-swear, let the debtor be free from the claim on account of his denial, and let the surety pay the creditor his full demand. If the surety counter-swear to the debtor, let him counter-swear whilst the debtor is putting his lips to the relic, after he has sworn; and thus he shall counter-swear: 'By the relic that is there, I am surety for thee in the matter we have mentioned; and thou has perjured thyself; and by the counter-oath I have sworn against thee, I will have the judgment of the judge.' And then it is right for the judge to go out, to give judgment; and the law requires in that case the oath of the debtor, one of seven, to deny his suretyship: six men, and himself the seventh; four of them of kin to his father, and two of kin to his mother, and himself the seventh: and these persons are to be so nearly related to him, as to participate in paying galanas, and in receiving it along with him.

3. The period of that raith is a week from the following Sunday; and the place where that raith is to be given is the church wherein he shall hear mass; and the time for receiving that raith is between the 'Benedicamus,' and distributing the sacramental bread. And if he obtain that raith, it is sufficient for him; but if he be unable to obtain it, let him pay the claim: and, if the lord be minded to prosecute him for perjury, let him proceed.

4. Whatsoever surety shall counter-swear against a debtor, shall be free from the claim and the suretyship; because he has fulfilled the requisites of a surety.

5. Whatsoever surety shall not counter-swear against the debtor, let him pay the due and claim himself: for he has not performed the requisites of a surety which a surety should fulfil.

6. When a surety shall acknowledge to the judge that he is a surety, it is right for the creditor then to attest his acknowledgment, lest he should recede from it another time.

7. If a person take surety for a thing from another, it is right for him to set a time for the thing due; and when that time arrives, it is right for him himself to apply to the original debtor; and, if the debtor deny it, let him come upon the surety, and claim his surety, and say that the debtor denies it. If the surety say that he is not surety, let him come to the judge, and let him prosecute the claim before the judge; and if the surety deny his being surety, and the debtor will not counter-swear against him, let the surety be free from the claim, and from the suretyship, because of the denial he has made. And, if the debtor counter-swear against the surety, and call upon the judge for judgment, according to the counter-oath which he has made against the surety, it is right for the judge to

sentence the surety to produce the oath and the denial of seven persons; and so nearly related ought those men to be to him, as to be required to pay galanas with him, and receive it: in like form as we have mentioned above.

8. If a person take surety from another for any thing, and the parties come together, the creditor, the debtor, and the surety; and the creditor interrogate the surety, and say he is surety for a great matter, and the debtor answer, and say he is surety for a small matter, not denying his suretyship; there, it is right for the judge to decide that it is requisite for the surety to say for what he is surety, whether for a great or small matter, and that on the oath of the surety, since he is an acknowledged surety.

9. If a person take many sureties for a thing, and the debtor willet to deny them; all we have said above, to deny a surety, is requisite to deny each of these likewise: some of the judges allow one seven to deny them, though there may be twenty-four sureties; we say that it is not right and not meet.

10. If a person suppose a surety is freed from his suretyship, by paying part of the debt, and not paying the whole, we say that he shall not be free, and that he is surety for the last penny as well as for the first.

11. If there be an acknowledged surety for a thing, and there be a denial on the part of the debtor as to payment, it is right for the surety to give a legal pledge to the plaintiff: a legal pledge is a third more than the demand.

12. If there be an obstruction to giving a pledge, the surety must accompany the pledge, together with the creditor, to a place of safety; and he is himself to receive the first stick-blow, if there be fighting; and if he do not thus, let him pay the debt himself.

13. If a surety endeavour to take a pledge without the debtor, without urging the claim on the debtor, he is not to take away the pledge. A surety is not to take away a pledge without the debtor, unless there be a denial, face to face, in his presence.

14. If he has seen a prior denial against the creditor, he then may give a lawful pledge belonging to the debtor, to the creditor, in his absence.

15. If the debtor permit the surety to give a pledge of one pound in lieu of one penny, and before the time of the pledge, the pledge be lost, the law does not require him to pay back more than a halfpenny; for that is the third of a legal penny.

16. If a person give the value of a pound in lieu of one penny in pledge, and the pledge lapse, nothing whatever is adjudged to the debtor; for he himself debased the privilege of his pledge.

17. Whoever shall give an acknowledged pledge, and imagine, because there is no surety for it, that the pledge is insecure, we say that that pledge lapses, and that is secure.

18. If the surety give a great matter in pledge for a small matter, it is lawful for the creditor to receive what is given to him, whatever its amount, in pledge; and, although he may lose it before the time, he is to restore only a third to the surety, who deposited it with him; nevertheless the surety must fully indemnify the debtor, because he took it unlawfully.

19. If there be surety for twelve pence, and

the time of the twelve pence arrive, and the debtor have nothing, except a horse worth one pound, or ten pounds; and the creditor, with the surety, come to demand the twelve pence, and the debtor say: 'I have not wherewith to pay you, except my horse; and that I will neither give to you, nor pledge:' in that case the surety is not to take the pledge from him; and the creditor is not to take the pledge of the surety; but both parties are to proceed to the lord, and declare to him: 'There is yonder only a great matter; and a great matter is not to be taken in pledge for a small matter:' then it is right for the lord to give permission to the surety to give a great pledge in lieu of the small matter, lest the creditor suffer loss.

20. If a person give surety to another for a debt, and after giving the surety flee to sanctuary, to avoid paying the debt; we say, that he is not to have sanctuary against that; and that the surety is to give a pledge to the creditor, or otherwise deny his suretyship.

21. No person is to take a surety for one day; for, if he does not claim on that day, has not the time arrived when he has no surety?

22. A man is not to take a debtor as surety, for they are two arddelws, and he shall only choose his arddelw; if of suretyship he choose his arddelw, there is no debtor; if of debtor he choose, there is no surety: on that account no individual can be both surety and debtor.

23. A surety is not to take a hold or pledge from the debtor while engaged in his lord's business or his own, or while ill; and the creditor is not to take a pledge from the surety during such time.

24. Three times the surety is to seek the debtor at his resort before taking his hold: and if thereby he do not find him, it is free for him to give his hold to the creditor.

25. If a person take surety for property from another, and after that the debtor be banished, either on account of murder, or for theft, or for any other illegal acts, so that he ought not to be in the country, and the creditor demand the property from the surety; then the law sees that it is right for them to divide the loss equally between them; that is, the surety to pay one half to the creditor: for it is hard for the surety to pay the whole, and be innocent; and hard for the creditor to lose the whole, by relying upon the surety. And here is one of the three instances where the law shares property according to the law of Howel.

26. If the debtor afterwards return to the country, they are to enforce the repayment of their property from him; and then it is right for the surety to receive the half of that property. And here is the instance of the surety being the enforcer of property to himself.

27. If there be surety for a debt, and before the time of payment the surety die, and leave a son, the son ought to be responsible for the father's debts. Some say, if that son willet to deny his suretyship; over the grave of his father the legal denial is to be given: we say it ought not to be; for the learned say, that the law of this world can affect a person, whether he be gone to heaven or to hell, only until he goes to this earth. The cause is, that, though there be law between man and man upon this earth, there is no law between devil and devil, and there is no law between angel and angel, only

the will of God; and therefore, a person that leaves this earth cannot be affected by law; but the others who remain are to act together: and therefore, it is right for the son of that surety who is dead to stand legally for the father, as the father must have stood, if living; and, if he have no son, the lord is to act as a son to him; and, if it be necessary to compel him, he is to be compelled, as the surety ought to be, if living.

28. If a person take surety from another for any thing, and before the time of payment comes, the debtor die, the surety is to compel the son of the debtor, in the same manner as the debtor, if living. If he have no son, let the lord stand in his place, and pay for him, or deny it: and if he willet to deny it, let him deny it, as the man would himself, to whom he became a son for his property; and, since he preferred becoming a son to that man, on account of his property, to being a lord, let him be in the privilege the man to whom he became a son, on account of his property, and deny the suretyship one of seven; and those persons are not to be of kin to the debtor, but of kin to the king; for the family of the debtor is not related to the king though the king may deny the surety.

29. Where a denial by the son may occur of his father's suretyship, no person of his mother's kindred is to deny anything for his father.

30. There are three useless suretyships: the first of them is, when a person shall purchase any thing from another, for money, and take surety for it, and surety be not taken for the money; and the owner of the money repent of his bargain, as he willet not to avail himself of the surety, which he has for the thing he purchased; and the other has no surety for the money, to bind him to his bargain; therefore the surety is useless on either side, since the purchaser wills not the bargain to stand.

31. The second is; if a person give a surety to another on a thing insecure, as a thing secure, and the owner of the property come to claim it, it is right for the owner to obtain his property; though a surety has been given for the thing, it ought not to have been given; and it is not right that the purchaser should part with it until an equivalent pledge be received from the 'arwaesav.' If the arwaesav say, that he is to pay only so much as he obtained for the horse; we say, that he is to pay the legal worth of the horse, whatever sort of horse it may be: and because the surety cannot perform his suretyship, on that account it is called an useless surety. As to the questionable property we have here mentioned, whoever shall be in fault as to its removal, let the lord prosecute him.

32. The third is, a female surety is no surety; that is to say, a woman is not to be a surety, because women cannot deny a surety; nor is she to have a raith of men to deny it. The law, however, says that surety given by a woman is a surety; because whoever can inquire into the right to property, the law enacts it to be legal for that person to warrant it; and since a woman can inquire into the right to property, we say that it is indispensable to take surety for *dylsrywdd* from her also; and that the surety she may give is a surety: for since a man can deny her, she is also to have men with her to deny a surety.

* A guaranteed.

33. If a woman give her "briduw" for any thing, and she deny it legally; we say that women shall deny it with her.

34. Some say, that a pledge does not lapse from the hand of a surety until the end of a year and a day: we say that the pledge lapses from the hands of three persons at its maturity; and those three persons are, a surety, a lord, and the owner of the property. The cause is, because the lord is surety for all acknowledged property for which there is no surety; and therefore, the pledge lapses from his hand, or from the hands of his servants.

35. Neither from the hand of the lord, nor from the hand of a surety, nor from the hand of his servant, is there a necessity for dylsyrwydd of a pledge; since they do not deny its being given, they are sureties for the dylsyrwydd of that pledge for ever.

36. The lord is the surety for every acknowledged property, for which there is no surety. *

37. From the owner of property surety is to be taken for the dylsyrwydd of the pledge, lest he deny it another time, from coveting either the property, or any other thing he had not given.

38. No one is to say that he will not become surety for another, if he be such a person as ought to become surety.

39. Many persons are not to become surety, or to give a surety; and the cause for that is, since they are not to deny a surety they are not to give a surety; such are, a monk, an eremite, a foreigner, a scholar of a school, and every person who cannot come without the permission of another to attend the courts.

40. If a person give surety for a debt for a time, and the time fall upon one of the three principal festivals, Easter, Whitsuntide, or Christmas, though he claim it, he shall lose nothing but his time. If he urge his claim on Christmas day, he shall not obtain an answer until the morning after the calends; if he urge it upon Easter day, on the Tuesday next after little Easter day he shall have an answer; if on Whitsunday, on Tuesday next after the Sunday following Whitsunday there shall be an answer given to him: and those three weeks, on account of their privilege, are called blank days.

41. It is not necessary to take a surety for the dylsyrwydd of money, nor transferable trinkets, such as a bandlet, a knife a girdle, nor yet for arms.

42. If a surety and a debtor meet upon a bridge formed of one tree, the latter ought not to refuse doing one of three things; either to pay, to give a pledge, or to go to law; and he is not to move his foot, without doing one of those three things: if he refuse to do any one of those three things, let the surety then deliver his pledge to the creditor: if the other prefer it, let him apply to the law without delay.

43. There is to be no time granted for aid in a suit between surety and debtor, for it is to be without delay.

44. If the creditor decline law before the judge, the surety is free, and the other loses his claim; for the claim exists only while there is a surety. If the debtor decline law, and the surety is an acknowledged surety, and the claim pending; the surety is to enforce full payment to the creditor.

* A solemn asseveration.

45. If it happen that two persons have a lawsuit between them, and one of them require surety in law, and the other say that he ought not to give surety in law, but that he ought to have time for aid; and the creditor say: 'God knows, I am entitled to surety; he owes a surety who owes nothing.' 'God knows,' says the other, 'he is no surety who is surety for nothing; and I owe thee nothing; for it is acknowledged by thyself, that I owe thee nothing, and nothing is no debt. We say, that he is not entitled to surety in law; since the other has avouched by time for aid, and if he were to give surety, law without delay would be proper; and there is no time in a suit of surety and debtor.

46. There are three denials of delusive suretyships: the first is, if a person happen to buy a thing from another, and call for surety for dylsyrwydd; and he who sold it say: 'I will give it,' and extend his hand towards his surety, without the hand of either of them meeting, and the surety put his hand in the hand of the creditor; though the creditor be entitled to a reply from the surety he has accepted legally, the debtor is not to reply to the creditor as to any thing, for he legally accepted the suretyship from his hand.

47. The second is, if a person make a promise for another and give surety thereon, and he for whom the surety is given will not abide by the suretyship so given for him; he may recede from his bargain, for he has made no promise of anything; and, nevertheless, he who gave the surety must abide by his undertaking and his promise: and that sort of suretyship is called delusive, on account of his having promised for a person he could not bring to fulfil it.

48. The third is, if a person happen to demand a surety, and the debtor extend his hand towards the surety, and the surety towards the creditor, and the hand of neither come into the hand of the other; the debtor is not to answer for any thing to the surety, nor the surety to the creditor; since neither of them has lawfully accepted the other: on that account it is called a delusive suretyship.

VII. [Concerning a briduw this treats.]

1. If a person give his briduw to another for any thing, let him either pay or deny, as the law shall say: the law says, unless he be counter-sworn against, that his own oath is sufficient to deny it; but, if there be a counter-oath against him, let him then call for judgment; and the law requires from him the oaths of seven to deny it; four of kin to his father, and two of kin to his mother, and he himself the seventh. The time for that raith is a week from the Sunday following; and if the raith be obtained, it is sufficient: if he fail in his raith; his camlwrw to the king, and let the church proceed against him, and let him pay the debt in full.

2. This is concerning briduw. If a person give a briduw, or accept a briduw from another, and say, that the briduw is for twenty-four pence, and the other say and confess that there is a briduw for six pence; the law says that it is incumbent upon him to make a declaration as to what his briduw is for, whether for twenty-four pence, or for six pence, since he does not deny his briduw; and that by his oath upon the relic.

3. Though it should be said to be a briduw, we say it is not a briduw, unless the three hands meet; and there is no surety nor a "gorvodog" unless the three hands shall meet.

4. The church and the king are to enforce the briduw, for God has been taken instead of a surety. And therefore the church is to forbid the briduw being broken; and the king is to enforce it; because, from every person who has been baptised the briduw is to be taken, as well man as woman. Therefore both man and woman are to give briduw, from a child of the age of seven years, which shall go under the hand of the confessor.

VIII. [*Of briduw has been treated above; and this is of contract.*]

1. Whoever shall make a legal contract, let the two contractors come together, and declare their contract in the manner they will it to be performed; and let them empower the contract-men to enforce the contract in the form they shall have mentioned.

2. If a person make a contract, and he willet not to keep it, yet will not deny the contract; the lord is to compel him to keep it, as the contract-men shall declare.

3. If a person willet to deny his contract, and another press the contract upon him, and he himself deny it; the law says, that he is only to be put to his own oath to deny it, unless there be a counter-oath against him: if there be a counter-oath, let the claimant call for judgment; and then there are required the oaths of seven to deny it, in the manner that surety is denied; and the time for a raith for a surety is fitting in this case.

4. If then one of those raith-men be objected to, he is not to be rejected, except for not being of the family, so that he ought not to be a raith-man for the party; and to be a raith-man for him, he must be so near of kin as to pay the galanas with him, and receive it for him; and the oath of the raith-man is to verify what is asserted by him and his kindred.

5. If a person make a contract with another, without contract-men being present, only by mutually pledging of hands, and one of them be minded to deny it; his own oath only is required to deny it.

6. If a person bind himself for any thing by promise to another, in the presence of witnesses, and subsequently willet to deny it; we say that he is not to deny it, unless the other's witnesses shall fail.

7. If a person make a promise to another, concerning a thing, without witnesses present, that is no contract; and since no contract, let him deny on his own oath.

8. No person is to make a contract for another, because a contract only continues during the life of the person who makes it.

9. The father cannot make a contract for the son, but by the permission of the son; neither can the son make a contract to affect the father, and the father yet living.

10. A contract breaks a custom.

11. Although a contract be made contrary to the law, it must be kept.

IX. [*Of "gorvodogaeth" this treats.*]

1. Whoever shall take another upon his gor-

^a A surety for a person accused of crime.

^b Arbitrators chosen to witness a contract.

^c In general, suretyship for a person accused of crime.

vodogaeth, let him be liable to every punishment which may be on the person he took to him.

2. If he willet to be borne harmless by the person for whom he has engaged to answer, let him take sureties from that person for the peril; and unless he so take, although he is to do right as to his gorvodogaeth for the person, the person is not to do him any right, since he made him no promise. If the gorvodog take sureties from the homicide for the peril and for being borne harmless, there shall be no protection for him against these sureties.

3. If a person take another upon his gorvodogaeth for a time, and before the time the gorvodog is disavowed by the homicide; let the gorvodog pay for him in full.

4. If a person promise to secure a thing to another, it is for himself to declare what he shall secure, whether little or much; since he himself was credited.

X. [*Of church protection.*]

1. Three things against which there is no protection, if they be acknowledged: gorvodogaeth, and suretyship, and ^a goresgyn.

2. If the persons of the church say, that they are capable of granting protection against any one of those three things; it is the prerogative of the king, who gave them that sanctuary, to determine in what manner he gave them such sanctuary; and if he gave it to his own detriment, let them keep what he may have given them.

3. All possessors of church land are to come to every new king who succeeds, to declare to him their privilege and their obligation; and the cause why they shall declare them to him is, lest the king be deceived: and after they may have declared to him their privilege, if the king see their privilege to be right, let the king continue to them their sanctuary and their privilege.

4. If a person do an illegal act, and, on account of that illegal act, seek protection, and, while under that protection, a suit arise against him; neither the abbots nor the priests are to conduct him until he do right for that first illegal act; if no suit be commenced against him, let them conduct him to the place to which they ought to conduct him.

5. If a person do a wrong, to the value of a penny, from out the sanctuary, and a suit arise against him for the illegal act he committed from out the sanctuary; he is not to be defended by the abbots by the protection under which he did the wrong, unless he obtain another protection anew in another church.

6. Whoever shall take protection, is to walk about within the church-yard and the burial-ground, without relics upon him; and his cattle are to be with the cattle of the community and the abbots to the furthest limits they go and return to their cow-lair again.

7. If a person have relics upon him, and does an illegal act under the relics, he is not to have protection nor defence through those relics; for he has not deserved it.

8. The measure of the burying-ground is a legal ^b 'erw' in length, with its end to the church-yard; and that, circling the church-yard, is to be its compass.

^a Literally 'to super-ascend,' a term used for taking possession of land to which a person is entitled.

^b The 'erw' appears to have contained about 4,320 square yards.

9. If any church should declare, that it can keep a person in its sanctuary for seven years, without his doing right, or for a longer period; and the lord of the country oppose this declaration, and say, that no such privilege originated from him to it; it is necessary for the church to have that privilege secured by respectable customary witnesses: if it can do so, let its privilege be preserved undisturbed; and if it fail, let the church conduct him as it best may, or let him do right for the illegal act which he committed.

XL. [*Here begin the laws concerning landed property, and the form of pleading in respect thereto.*]

1. Twice the law shall be open for landed property, and twice it shall be closed.

2. From the ninth of the calends of winter it shall be open until the ninth day of February.

3. From the ninth day of February the law shall be closed unto the ninth day of May.

4. From the ninth day of May the law shall be open until the ninth day of August.

5. From the ninth day of August the law shall be closed until the ninth day of the calends of winter.

6. The reason why the law shall be closed in autumn and spring, is, because the land is cultivated during those two periods; lest ploughing in the spring and reaping in autumn be impeded.

7. The cause why it is right for the law to be closed for nine days after the calends of winter, and nine days after the feast of St. Bridget to be open; is to avoid closing the law on one day; and in the same manner, nine days after the calends of May to be closed, and nine days after * August to be open; to avoid opening the law on one day likewise.

8. Whoever willeth to institute a suit for landed property, let him do it when he will, from the ninth of the calends of winter forwards, or from the ninth of May; because those are the times the law is open for landed property.

9. If a plaintiff willeth to claim land at those times, let him appear before the lord, to request a day for hearing his claim; and that upon the land: on that day, let him state his claim; but he is not to have an answer on that day, because it is a sudden claim upon the guardians, and therefore the guardians are to have time for aid: it is right for the plaintiff to oppose their obtaining it, if he can do so; unless the law say that they are to have it. Then it is right for the

judge to hear them, and to ask them where are their aids; if they say that their aids are in their own cymwd, three days are allowed them; if in the adjoining cymwd, nine days; if in the third cymwd, or if flood and ebb be between them and their aid, if before mid-day the time be fixed, a fortnight from that day is the time; if after mid-day the time be fixed, a fortnight from the morrow following: the cause of that is, because it is not an entire day, and that it is not right to compute part of a day for a whole day.

10. And at the time appointed it is right for every person to come upon that land, they and their aid; and then it is right to form two parties, and sit legally. The legal form of sitting is as follows: first, the king, or his representative, with his back to the sun or to the weather, lest the weather incommode his face; and the judge of the court, or the judge of the cymwd, whoever is the oldest, is to sit before him; and at that person's left hand, the other judge that may be in the field, or the judges; and upon his right hand, the priest or priests, if there be any in the field; and next the lord, or his representative, the two elders, and then his gwrda in succession on each side of him: then a passage for the judges, opposite them, to pass and re-pass to their judgment-seat: then the *pleader for the plaintiff, with his left hand to the passage; next to him, in the middle, the plaintiff, and his guider on the other hand; and an apparitor standing behind the pleader: and the other party on the other side of the passage; nearest to the passage the pleader for the defendant, with his right hand to the passage; and the defendant next to him, in the middle, and his guider on the other side of him; and an apparitor behind him.

11. After sitting thus, let surety in law be taken: that is, the sureties for landed property are living persons, as pledges, two or more persons for each party; and those pledges shall go into the custody of the lord.

12. Then stillness is to be proclaimed on the field, that is, silence, in the field: whoever shall break that stillness shall pay a camlwrw of three cows, or nine score of silver: and the word spoken, after that proclamation of silence, shall be unavailable to the person who may speak it, and to the pleader for whose assistance it was said.

13. In this manner sits the king, with his officers around him:—

GWRDA.—GWRDA.—ELDER.—KING.—ELDER.—GWRDA.—GWRDA.

PRIEST.—JUDGE OF THE COMOT.

JUDGE OF THE COURT.—PRIEST.

GUIDER.—DEFENDANT.—PLEADER.

PLEADER.—PLAINTIFF.—GUIDER.

APPARITOR.

APPARITOR.

14. After sitting legally, as we have said above, then it is right for the judge to say to both parties: 'Do you now mutually speak of law.'

15. And then it is right for the judge to ask the plaintiff: 'Who is thy pleader, and who is thy guider?' And then it is right for the plaintiff to name them. And then it is right for the judge to ask the plaintiff: 'Wilt thou put to lose and to gain in their hands?' And then it is right for the plaintiff to say: 'I will.' Then

it is right for the judge to ask the pleader and guider, whether they will stand by him in what he is entrusting to them; and then it is right for them to say: 'We will.'

16. After that it is right for the judge to ask the defendant: 'Who is thy pleader, and who is thy guider?' And then it is right for him to name them. Then it is right for the judge to ask him whether he will put to lose and to gain in their

* The 'cynghaws' and 'canllaw,' here literally rendered pleader and guider, appear to have performed the functions of counsel and attorney in modern courts.

* The calends of August.

hands; and then it is right for him to say: 'I will.' Then it is right for the judge to say to the plaintiff: 'State now thy cause;' and then it is right for the plaintiff to begin pleading.

17. Here is that which it is right for the plaintiff to say: stating that he is the true proprietor of the land here, and of the soil: and, if there be who shall doubt his being the true proprietor of this land and soil, that he has those who can support his title, by kin and descent, sufficient in law; and that he has been unlawfully ejected from his propriety: and if there be who shall doubt it, that he has enow who know of his having been unlawfully ejected from his propriety; and that he is therefore appealing to the law, that he is entitled to come lawfully back to the place from which he has been unlawfully ejected.

18. If there be any who shall say, it is necessary that ^a guardians and ^b evidences be produced by the same party; we say that may be done, until the reply of the defendant shall be heard.

19. 'God knows,' says the defendant, 'I am the true proprietor by kin and descent, and therefore I am guarding my estate and my propriety in the best manner I ought to guard it; and, if there be who shall doubt that, I have enow to prove what I say to be true: and thou, if thou hast been here, thou hast gone lawfully from hence; and should there be who shall doubt that, I have enow who know it.'

20. We say, although the defendant shall have given an answer before he has been questioned by the plaintiff, the answer is nugatory until he hear the claim; and then let him answer.

21. And after they have finished their two pleadings, in the manner we have said above, let the judge ask them, whether that which they have said will suffice; and let him ask them whether they will to amend their pleadings; and if there be who should will it, let him be permitted; and if no one will it, let the judge take their two pleadings, and state them; and after he shall have stated them, let the judges go out, and the priests or the priest along with them, and an apparitor with them, to prevent other persons from coming to listen to them. If a person come to listen to them, he is to pay three kinas camlwrw to the king; and if the king be in the place, or in the field, he is to pay a double camlwrw. Then, after they shall be seated in their judgment-place, it is right for the priest to pray to God, that God may shew them the right, and for them to chaunt their Pater; and after the Pater it is right for the judge to state the two pleadings a second time.

22. And, if it should be necessary for them to ^cinterrogate, let two of them be deputed to question. And if it should be necessary for the party interrogated to consult, let them go, with the permission of the judges, to their consultation; and the number to go are those taking part in the pleadings, and no more, with a servant sent by the lord with them, to prevent any person from taking a part in the consultation with them; and if any person come and should counsel them, let him pay a camlwrw to the king, and the counsel be nugatory; and the distance they

are to go to take counsel is to be as far as the judges go to settle their decision. And, after the consultation shall be ended, let those two come to the judges and state to them the consultation.

23. If no interrogation be necessary, it is right to permit them their arddelw; and to send two men to inquire who are their evidences and their guardians, and where they are: if they say that they are in the field, let them be brought forward; if they say that they are in the same cymwd with them, let a period of three days be given them; if they say, that they are in the next cymwd, let a period of nine days be granted them; if they say that they are in another country, or that they are separated from them by flood and ebb, a period of a fortnight from that day, if it be before mid-day; if after mid-day, a fortnight from the morrow following; and that day a day to lose and gain: and the pledges to be in the king's prison until that day; and every one ordered to come prepared with all their requisites on that day to the field: whether the two parties be assenting or not, is it not a day for legal decision?

24. On the third day after coming face to face, it is right for every body to sit in his place, in the same manner as he sat on the former day: and if any of the persons be dead who attended the pleadings at their commencement, others are to be put in their places. And after they are so seated, it is then right for the plaintiff to tender his requisites, including his witnesses, and his guardians, and say, that he is prepared, having his requisites with him, as he promised. Then it is right for the defendant to reply; and the answer he is to give is, that he is prepared, having his requisites with him, as he promised. Then it is right for the king to order the pledges to be shewn in the field, for they are the sureties. And then, after the pledges are shewn, it is right for the king to order the apparitor to proclaim silence in the field: and then it is right for the judge to announce the punishment for breach of silence, that is, three kinas camlwrw, or nine score of silver, and the word spoken to be nugatory. And then it is right for the plaintiff to remind the judges, that it is he who first promised his witnesses and his guardians; and that he is entitled to examine them first. Then it is right for the judges to order him to produce his guardians and his witnesses to be examined; and then it is right for him to bring them near him and show them; and those he promised are such as he named on the first day. The defendant is not then to object to any of them before hearing their evidence; because he knows not but what they may say may be advantageous to him; and whichever of them he may object to, before knowing what he may say; let such one stand. The defendant, however, may ask, whether they have privilege, so that they ought to be witnesses; and if they have, let them come forward: and the cause why he may ask that is, that an allud cannot be an evidence concerning an hereditary 'Cymro;' and neither can a woman concerning a man: and, in addition to that, there are many persons who cannot be evidences, nor guardians, on account of privilege; and therefore it can be no detriment to the defendant to say that.

25. If the defendant promised witnesses better than those promised by the plaintiff; either

^a Persons cognizant of the right of the party.

^b Persons cognizant of the ejection of the party.

^c Which is explained in an ancient M.S. to mean an inquiry by the judge for the guarantee or aid.

from their privilege being higher, or from their being more numerous; and he willet to support that point, it is right for him to shew them; and after he shall have shewn the witnesses, it is not right for the plaintiff then to object to them. And then it is right for the judge to ask the plaintiff: 'What is the privilege of thy witnesses?' Then it is right for the plaintiff to state the privilege of his witnesses, whether maers, or canghellors, whether monks, or teachers, whether priests or scholars, or privileged laymen. After the judge has asked the plaintiff the privilege of his witnesses, it is right for the judge to ask the defendant the privilege of his witnesses; and then it is right for the defendant to state the best privilege of his witnesses. Then it is right for the judge to recapitulate the privilege ascribed by the two parties to their witnesses.

26. Then it is right for the judge to ask the evidences, will they abide by what is required at their hands. Here all the evidences say, they will. Here all of the two parties doubt the evidences of each other, that they will not carry it to the extremity, though they may so speak: then it is right for the judges to put them to the relics; and after they shall have put them to the relics, it is right for them to withdraw, and decide upon what they deem most right from what they have heard. And if they see that the witnesses of one party are better than those of the other, let them decide against him who has the worst witnesses: if their witnesses be equal, let it be decided against the defendant; for he promised witnesses which should be better than the other's, and he failed. And then it is right for the judges to decide for the plaintiff to take the land, in the condition it was in, when he was unlawfully ejected from it. If the defendant had promised equal witnesses, and they had been found equal, it would have been an equality, and it should have been shared.

27. After that it is right for the judges to prove the guardians, to ascertain whether all of them affirm that the party they uphold be a proprietor; and if the guardians of both parties affirm that each is a proprietor, and they be doubted, it is right to put them to the relic; and let the party whose guardians shall recede lose the land.

28. If the guardians of both parties stand, it is an equality; and where there shall be an equality it is shared.

29. Although he be adjudged to have the land, the person who was in prior possession is not to quit on his account, if he can obtain a house with a gable in the same place, and the two lands equal, to prevent his being ejected from thence; and he is not to give unprivileged land, instead of land having privilege; such as that of the office of a canghellor; or of a maer, or other franchise.

30. Then it is right for the judges to return to their judgment place; and then it is right for them to take security from the two parties, to abide by the judgment; and take surety for their fee. Then the judges are to state the two pleadings, and after that state their judgment; and then the king is to liberate the pledges from their prison.

31. The measure of the fee of the judges for land and soil, is twenty-four of silver; and of

that two shares to the judge of the court; and he is not to have more, whether he be present or not.

32. If a non-proprietor have guardians to prove his occupation of land and soil as the second, or third man; and a proprietor, with guardians to prove his propriety, sue him, the non-proprietor is to relinquish possession. If he sue as second or third man against a proprietor in possession, the proprietor is not to move on his account from the land. A proprietor will oust a third man: a third man will oust an inheritor, an inheritor is the son whom a father shall leave after him upon the land: an inheritor will oust a new settler, a new settler is a person who comes of himself upon the land, without any one of his kin possessing it before him. And in that manner their privilege proceeds, as their pre-occupation may be. Others say, that a proprietor cannot oust a proprietor, and that one non-proprietor cannot oust another, and, therefore, that a third man cannot oust an inheritor, nor an inheritor oust a new settler: for that none of them are proprietors until the fourth man, and so one non-proprietor cannot oust another.

33. The legal fee of the king, from land without service, six score pence. The legal fee of the king, from land with service; as the office of a chief falconer, or of a steward, or of a canghellor, or of a standard-bearer, or of a maer, one pound. From land with two services attached to it, six score pence, and one pound; that is of the measure of a 'raudir.'

34. The chief of the household is to have twenty pence out of every pound that comes to the king, from causes respecting landed property, and that out of the king's share; and ten-pence to the steward, out of every pound, in like manner, from causes respecting landed property.

35. After landed property is adjudged to a person, he cannot be prevented from having a share thenceforth, whenever he will; whether the court be closed or not, it is lawful for him to have a share at any time. And no one is to take debateable land in lieu of propriety; and, if he take it, and lawfully lose it, it shall not be recovered for him; because he accepted of an insecurity instead of a security.

36. A joint-proprietor is not to give to another land to which no service is attached, in lieu of land to which services are attached, unless it be his own will; and if he take it, let him lose his privilege.

37. What plaintiff soever shall produce witnesses or guardians for land and soil, on the day to lose or gain, and the defendant produces others against him; then the law says, that his arddelw is not to be taken, nor that of any one of them, until the arddelw shall fail him. And then it is right to ask them, who are their arddelw and their witnesses, and where they are; and, if they be not in the field, let time be given to produce them, according to the place they may be in, as the law says. If they be in the field, let those of the plaintiff be first examined; and if those of the plaintiff be not in the field, those for the defendant are to be examined: the reason for that is, that preparedness is not to be obstructed by unpreparedness. If those of the plaintiff be in the field, it is right to show them to the judges, and to set them apart: and then it is right for the judges to take the testi-

* A scite for his building at the gable end of the existing house, or on either side of it.

* Land of which the possessors have not become proprietors.

mony of the first that is presented to them to be examined, and to ask him: 'Is it true what the plaintiff says, or not true?' and warn him by the protection of God not to give false testimony; and if he nevertheless say, that what the plaintiff said is true, let the defendant then consider by what means he purposes to nullify the witnesses; whether by objecting to them, or by producing others more respectable and more credible. If he choose to object to them, and they escape his objection, his own witnesses are not to be made use of after that; only the absolved ones. If he choose, by better witnesses, let the best be accepted; and according to the best, let judgment be given. If they be equal, let judgment be given for the plaintiff, because the defendant promised to produce better witnesses: had he promised them to be as good, it would have been an equality, and the property shared.

33. If to object to the witnesses be the will of the defendant, let him object in this manner. When the witness has spoken his mind, after being questioned by the judge, let him say: 'Though thou hast so spoken, thou wilt not carry it to the extremity.' If then the witness shall say: 'To the extremity,' and swear it; let the other counter-swear against him, that he has sworn falsely; and in addition to that: 'Thy word is not to be taken against me' and then it is right for him to bring against him one of the three legal things; either land-detention, or galanas, or nearer affinity to the plaintiff than to him; and, except the witness deny that, to wit, what is urged against him, let him be rejected; and, if he deny, let him stand; unless the defendant urge, by other witnesses, that that objection is valid against him, and those witnesses in the field, and if they be not in the field, let the witnesses for the plaintiff stand; for no time is due to one witness against another. And if the plaintiff can produce either two, or three, or more unimpeached witnesses, as we have said before, let the cause be adjudged for him. Some say, that adultery is a fourth objection; the law, however, says, that this relates to family enmity, and that it is of the third.

39. If the two parties commit their arddelw to the witnesses, and neither object to the witnesses of the other; let those that are of the best privilege, most respectable and most numerous, influence the judgment. If the witnesses be equally efficient, let the matter in dispute be shared: and that is the law of equality.

40. This is concerning the raiths. The first of them is the oath of the guardians.

Guardians are to swear the same kind of oath as the criminal shall swear before them, in every point; and they are to swear neither through hatred, nor enmity, nor for reward, nor for worth, nor for anything, but to guard the truth.

41. There is no objecting to a guardian.

A guardian is not to be objected to, if he be privileged: for he causes no injury to any one; but guards the property for the owner.

42. This is the oath of a witness.

A witness is to swear, that what he affirms is true; and that it is not through hatred, nor through enmity, that he swears; and therefore, since a witness may cause injury to a person, he can be objected to by that person.

43. This is the oath of a "nôd" raithman.

* A marked raith-man, or compurgator, a slave.

A nôd raith-man is to swear, that he considers the oath of the person with whom he shall swear to be pure; and if one nôd man fail, the whole raith fails.

44. This is the oath of another raith-man.

Another raith-man is to swear, that what is sworn by the criminal is most likely to be true; and though a third of the common raith should fail, according to the two parts judgment is to be pronounced.

45. If a person promise a stated number of witnesses, let him fulfil, or fail. If he promise a sufficiency in law; two or three will suffice, though a greater number would be better.

46. The testimony of one person is no testimony.

47. If a person, on the day to lose or gain, seek delay, on account of his arwaesav or his witnesses being sick, or other obstacles; the law says, that will not avail him, since he did not fulfil the thing which he promised.

48. If the day to lose or gain happen at a time when the court is closed for landed property, or during the blank days; some say that proceedings must be re-commenced at a time when the court is again open: the law, however, says, that there is nothing that should put off the day to lose or gain, except one thing; and that is, when the judge does not recollect the judgment concerning it: and if it be doubted, let him be put to the relic; and then a period of nine days is granted for the judge to recollect, and to confer with men who may be of longer experience than himself: and on the ninth day, let the judgment be stated to both parties, and that without pleading.

49. If the period be delayed, either by the death of the judge, or by any other occurrence, or by the contumacy of the plaintiff, who came not to hear the judgment, let the defendant have possession from that time forward.

50. If a person, when sued in a cause respecting landed property, should say, that he will not do right; and the plaintiff attest to the lord, his judges, and his gwrddas, that he has not denied the claim, and that he is an oppressor; and call for judgment: then it is right, if he allow judgment to be passed, in the field, against him, to deprive him of his possession for ever.

51. If he quit the field unlawfully, he is to be dispossessed during the life of the lord who is supreme over the court on that day: for he shall not be comprehended within a district who will not do justice.

52. Whatever defendant, with whom a pleader and guider shall stand, and he himself the third, may seek for delay for aid, he is not to obtain it; for those persons are his legal aid.

53. No pleader nor guider is to stand with any one in a cause of less value than three score pence, or for landed property, a horse, or an ox. Others say, that no one is to have pleader and guider in a suit respecting silver and animals.

54. It is free at any time to determine boundaries.

55. The law is not closed for church land at any time among themselves; for it did not emanate from our law: if the clergy sue us, or we them, it is closed.

56. Land may be shared at any time, unless it be denied that the share is due though the courts be closed.

XII. [*The law of brothers for land.*]

1. Thus brothers are to share land between them: four erwys to every "tyddyn." Bleddyn, son of Cynvyn, altered it to twelve erwys to the uchwylwr, and eight to the ailft, and four to the "godaeg"; yet nevertheless, it is most usual that four erwys be the tyddyn.

2. The measure of the legal erw is, four feet in the length of the short yoke, and eight in the length of the second yoke, and twelve in the length of the lateral yoke, and sixteen in the long yoke; and a rod as long as that, in the hand of the driver, with his other hand upon the middle spike of the long yoke, and as far as he can reach with that rod on each side of him, is the breadth of the erw; and thirty times that is the length. Others say, that it is to be a rod as long as the tallest man in the "trev," with his hand above his head, and proceeding in a similar manner as in the other.

3. If there be no buildings on the land, the youngest son is to divide all the patrimony, and the eldest is to choose; and each, in seniority, choose, unto the youngest. If there be buildings, the youngest brother but one is to divide the tyddyns, for in that case he is the meter; and the youngest to have his choice of the tyddyns; and after that he is to divide all the patrimony; and, by seniority they are to choose unto the youngest: and that division is to continue during the lives of the brothers.

4. And after the brothers are dead, the first cousins are to equalize, if they will it; and thus they are to do: the heir of the youngest brother is to equalize, and the heir of the eldest brother is to choose, and so by seniority unto the youngest: and that distribution is to continue is to continue between them during their lives.

5. And if the second cousins should dislike the distribution which took place between their parents, they also may coequate in the same manner as the first cousins; and after that division no one is either to distribute or to coequate. Hereditary land is to be treated as we have above stated.

6. Geldable land, however, is not to be divided between brothers, but the maer and canghellor are to share it equally between all in the trev; and on that account it is called register land: and there is to be no extinguished erw in the register land; but if there should be an erw of that description in it, the maer and canghellor are to share it in common among all; to one as well as to another. And no one is to remove from his legal tyddyn, if an equivalent can be obtained for it of other land.

7. And, as we have said above respecting the other, so the maer is to proceed as to the land of the maer-trev, leaving every one in his tyddyn, according as he best may.

8. No land is to be without a king. If it be abbey land, he is to have, if they be laics, dirwy, and camlwrw, and amoby, and ebedwi, and hosts, and theft. If it be bishop land, he is

to have hosts and theft. If it be hospital land, he is to have theft and fighting. And, therefore, there is no land without him.

9. When the bishop dies, all his property belongs to the king; for every property without an owner is waif to the king, except vestments and ornaments of the church, and what shall pertain to it.

10. There are three superiorities that can make their capitular regulations themselves, and by their own law, where they shall not contravene the law of the king: these are, an abbot, a bishop in his own jurisdiction, and the master of an hospital: each in his jurisdiction.

XIII. [*The law of "dadenhudd" for land and soil.*]

1. There are three kinds of dadenhudds of land; and those dadenhudds are, a dadenhudd by tilth and ploughing, a dadenhudd by car, and a dadenhudd by bundle and burden.

2. And these dadenhudds are not to be prosecuted except by the son, in the place where his father was theretofore, or in the place where his parents were formerly; for a dadenhudd is not to be sued by kin and descent.

3. Whoever is to prosecute, dadenhudd by tilth and ploughing, is to remain upon the land, without answering, until he may turn his back on the stack of the forthcoming harvest, and that without answering to any one, and to an answer; and the ninth day from the following calends of winter, law.

4. Whoever is to prosecute dadenhudd by car, by having been with his car and his household and his hearth, belonging to himself, or to his father before him, upon that land, is to be there, without answering, until the ninth day, and then give an answer; and at the end of the second ninth day proceed to law.

5. Whoever is to prosecute dadenhudd by bundle and burden, by having been, with his bundle and his burden, and his fire, himself, and his father before him, using a hearth, upon the land, is to be there, without answering, three nights and three days, and then give an answer; and at the end of the ninth day, law.

6. And these dadenhudds are not to be adjudged to any one, unless there shall have been a grant and delivery of the land to him previously by the lord.

XIV. [*Thus land is to be sued for by kin and descent.*]

1. Whosoever then shall claim land and soil by kin and descent, let him show his kin to and descent from the stock from whence he is derived; and if he be a fourth man, he is a proprietor, because a fourth man become a proprietor: but a person does not in the same manner lapse from his propriety until he become an allud; for the law says, if a person remain in another country, whether on account of being banished, or for murder, or other urgencies, so that he cannot revisit his country freely, the law says, that his title is not extinguished until the ninth man, at what time soever he may come to claim it; and unless there be others occupying the land, grown into proprietors, in opposition to him possessing the land, he is entitled to all that he left: and if there be others risen to be proprietors, in opposition to them, the law of

* Literally 'uncovery': a suit by which a son sought to recover land heretofore occupied by his parents.

* A tenement.

^b Prince of Gwynedd and Powys from A.D. 1000 to 1073.

^c Literally an 'under-geog' or 'villain.'

^d If the 'erw' was thirty times the length of the long yoke, it contained about 1,440 square yards; but the probability is, that thirty times the breadth of the erw is to be understood, and thus the contents would be about 4,320 square yards.

* A 'township.'

^f Bond maenols which were subject to supply the king.

^g No erw in the 'register land' escheats to the lord.

equality and distribution is to take place between them; because one proprietor is not to be ousted by another.

2. If the ninth man come to claim land, his title is extinguished: and that person is to raise an outcry, that, from being a proprietor, he is becoming a non-proprietor; and then the law listens to that outcry, and assigns to him a shelter; that is, as much as to one of the number that were on the land, in opposition to him: and that outcry is called an outcry over the abyss: and though that outcry should be raised thereafter, it is never to be listened to. And others say that the ninth man is not to raise that outcry, but to descend from being a proprietor to be a non-proprietor.

3. None of the three claims for land and soil are to be heard in the time of closed law: those are, a claim of propriety; a claim of dadenhudd; and a claim of resistance.

XV. [*A woman is not to have patrimony according to the men of Gwynedd.*]

1. According to the men of Gwynedd a woman is not to have patrimony, because two rights are not to centre in the same person; those are, the patrimony of the husband, and her own: and since she is not to have patrimony, she is not to be given in marriage, except where her sons can obtain patrimony: and if she be given, her sons are not to have maternity.

2. Some say, that the sons of no woman are to have an inheritance by maternity, except the sons of one woman; and that one is, a woman whom her father and her brothers shall give legally in marriage to an alltud. Others say, that though her relations shall give her in marriage to an alltud; yet, if she be not given by those above named, her sons are not to have patrimony.

3. The law, nevertheless, says, that there are three women, whose sons are to have property by maternity: one of them is, a woman whom her family shall give legally to an alltud: the second is, a woman openly violated by an alltud, and, in consequence of that violation, having a son by the alltud; the law says, that since she has not lost her privilege, her son does not lose his right by maternity: the third is, a woman whom her family shall give as an hostage to a foreign country, and, in that condition of an hostage, she bear a son by an alltud; that son is entitled to inheritance by maternity.

4. There is no woman, however, who gives herself up to an alltud, whose sons can have a right by maternity.

5. Some say, concerning the sons of such women, that, though they be inheritors they are not proprietors; the law, however, says, that a proprietor is not to be ousted by a non-proprietor; and that a proprietor is to be ousted by the sons of such women as those, either from the whole, or from a part: and therefore the law allows them to be proprietors.

6. And the law moreover says, if that land have either service or privilege attached to it, that no part of it is to be possessed by the claimant, until the third man: for the privilege of a proprietor who has had pre-occupation is better than that of a new comer: and, to the third man it will be a sufficient occupation; unless this might occur, that a Welshwoman should legally have a son by an alltud chieftain; then

the law allows to such a one his service and his privilege immediately.

7. A native of Powys is not entitled to maternity in Gwynedd, nor of Gwynedd in Powys; and in like manner in South Wales.

8. The father is not to deteriorate, nor dispose of the rights of his son for land and soil, except during his own life; neither is the son to deprive his father, during his life, of land and soil; in like manner, the father is not to deprive the son of land; and though he may deprive him, it will be recoverable, except in one case: where there shall be an agreement between father, brothers, cousins, second cousins, and the lord, to yield the land as blood-land; and that the son cannot recover; for peace was bought to the son by that as well as to the father: for those persons are the grades, without whose consent land cannot be assigned. And, though such a person have no land, he is not an alltud nevertheless, but an innate "boneddig."

XVI. [*An innate boneddig.*]

1. An innate boneddig is a person who shall be complete as to origin in Waes, both by the mother and by the father.

2. The ecclesiastical law says again, that no son is to have the patrimony, but the eldest born to the father by the married wife: the law of Howel, however, adjudges it to the youngest son as well as to the oldest; and decides that sin of the father, or his illegal act, is not to be brought against the son, as to his patrimony.

3. A person is not secure in taking possession of land, but by the sentence of the law, or by delivery of a lord.

4. Some say, that if a person shall be murdered on account of land, that that land is to be blood-land to his heirs ever afterwards. The law says, that no land is blood-land, except the land of a murderer, that is lawfully yielded, after there shall be nothing left belonging to the murderer, neither spear penny, nor any thing else; and it decides, that no person is to be put to death but the murderer who does not pay the whole of the galanas. And that land is to be shared between the parties, in the same manner as the galanas is shared.

5. Whoever shall suffer his land to remain shared a year and a day, without disturbance, without injury, and be in the same country with him who is in possession of it; the law says, that that person is not to answer for that land afterwards; but the suit is barred, and is a claim beyond the year. Disturbance, and injury, are, to burn houses, and to break ploughs.

6. Whoever possesses land upon the margin of the shore, owns as much of the beach as the breadth of his land; and he may make a wear, or other things, thereon, if he will; but if the sea throw any things upon the land, or upon that beach, they belong to the king: for the sea is a packhorse to the king.

7. A mill and a wear and an orchard are called the three ornaments of a kindred; and those three things are not to be shared, nor removed, but their produce shared between those who may have a right to it.

8. Land of a "b^c corddlan" is not to be shared as tyddyns, but as gardens; and if there be buildings thereon, the youngest son is not more

^a A term used for a free-born person.

^b Literally a 'nucleus' it appears to signify a hamlet.

entitled to them than the eldest, but they are to be shared as chambers.

9. No one is to retain gardens in his possession, on account of having manured them, for more than one year; for they are to be manured every year.

10. A fallow, two years it is to be ploughed.

11. 'Rotten-dung, truly the same.

12. Ley-land, truly the same.

13. Yard-dung, three years it is to be ploughed.

14. Car-dung, four years it is to be ploughed.

15. Wood-land, truly the same.

16. Manured fallow, four years also.

17. No brother is to clear woods belonging to another brother, without yielding him wood equal to that cleared by him; and, if he cannot obtain as good, let him yield of old field as much as the wood; and, if he cannot obtain old field, let him till the wood, which he cleared, for four years; and thenceforth let his brother have equal with himself from it.

18. No one is to sell land, or engage it, without the permission of a lord; but he may let it annually, if he will.

19. Men who are under abbots, and men who are under bishops, may engage their lands, with the consent of those persons, if they will.

20. The law says that uchelwrs are to exercise dominion over their alltuds, as the king is to exercise dominion over his alltuds.

21. And, as the alltuds of the king become proprietors in the fourth man after they shall have been placed upon the king's waste, so the alltuds of the uchelwrs become proprietors in the fourth man, if they have occupied the same land under them for so long a time: and, from thenceforward, they are not to go from the uchelwrs, for they are proprietors under them; and they are not to take their propriety, one propriety in the land from whence they originate, and another here.

22. After they are become proprietors, their tyddyns on the land, and land to them also, they are to have; and their land, excepting such, to be plough land among them.

23. If the alltuds will to go away from their lords before they become proprietors, they are to leave half their goods to them.

24. And, if they be natives of this island, they are not to dwell in any place on this side of Offa's dyke.

25. And, if they come from beyond sea, they are not to remain here, except until they can obtain the first favourable wind to go to their country; and, if they remain, let them return to their bondage, as before. Others say, that they are not obliged to depart until the third fair wind.

26. And if the uchelwr expel them against their will before they are proprietors, he is not in that case entitled to any of their goods.

XVII. [Of the laws of ^b Dyrnwal Moel Mud, and of Measure.]

Above we have treated of pleas of land and soil, and the dadenhudds, and other things..... to them;.....now.....measure of erwes, the

^a A gloss in a M.S. explains this to be, 'land where cattle are accustomed to lie without folding.

^b Dyrnwal, according to the Chronicle of the Kings in the book of Basingwerke, a Welsh version of Geoffrey of Monmouth's compilation flourished from A.D. 694 to 697

tyddyns, the trevs, the maenols, the cymwds, and the cantrevs, their privileges, and their dues.

1. Before this, and before the crown of London, and the supremacy of this island, were seized by the Saxons, Dyrnwal Moel Mud, son of Clydno, was king over this island, who was son to the earl of ^a Cernyw, by a daughter of the king of ^b Lloecyr. And after the male line of succession to the kingdom was become extinct, he obtained it by the distaff, on account of his being grandson to the king. And he was a very honourable and wise man; and it was he who first established good laws in this island; and those laws continued in force until the time of Howel the Good, son of Cadell.

2. After that, Howel the Good enacted new laws, and abrogated those of Dyrnwal: yet Howel did not, however, alter the measurements of the lands in this island, but continued them as they were left by Dyrnwal; because he was the best measurer.

3. He measured this island from the promontory of ^c 'Blathäon' in ^d 'Prydain' to the promontory of ^e 'Penwaed' in Cernyw; and that is nine hundred miles, the length of this island: and from ^f 'Crigyll' in Môn to Soram on the shore of the ^g 'Môr Udd,' which is five hundred miles; and that is the breadth of this island.

4. The cause of his measuring the island was, that he might know the tribute of this island, the number of the miles, and its journeys in days.

5. And that measure Dyrnwal measured by a barley corn: three lengths of a barley corn in the inch; three inches in the palm breadth; three palm breadths in the foot; three feet in the pace; three paces in the leap; three leaps in a land—the land, in modern Welsh, is called a ridge—and a thousand of the lands is a ^h mile. And that measure we still use here.

6. And then they made the measure of the legal erw by the barley corn: three lengths of a barley corn in an inch; three inches in the palm breadth; three palm breadths in the foot; four feet in the short yoke; and eight in the field yoke; and twelve in the lateral yoke; and sixteen in the long yoke: and a rod, equal in length to that long yoke, in the hand of the driver, with the middle spike of that long yoke in the other hand of the driver, and as far as he can reach with that rod, stretching out his arm, are the two skirts of the erw, that is to say, the breadth of a legal erw; and thirty of that is the length of the erw.

7. Four such erwes are to be in every tyddyn.

8. Four tyddyns in every ⁱ 'randir.'

9. Four randirs in every ^j 'gavael.'

10. Four gavaels in every trev.

11. Four trevs in every maenol.

12. And twelve maenols and two trevs in every cymwd. The two trevs are for the use of the king; one of them to be maer-trev land for

^a Cornwall.

^b England.

^c Some copies of the Chronicle of the Kings, in which a similar passage occurs, read 'Bladon;' others 'Caithness.'

^d Britain.

^e Now Penwith in Cornwall.

^f On the west coast of Anglesey.

^g Literally 'Lord Sea;' the British Channel.

^h By this computation the Welsh mile contained three miles six furlongs twenty-seven poles and a yard and a half of present measure.

ⁱ A shareland.

^j A holding.

him; and the other to be the king's waste and summer pasture; and as much as we have said above is to be in the other cymwd; that is in number five score trevs; and that is the cantrev rightly: ten times ten is to be in every hundred; and numeration goes no further than ten.

13. This is the number of erws in the cantrev: four legal erws of tillage in every tyddyn; sixteen in every randir; sixty-four in every gavael; two hundred and fifty-six in the trev; one thousand and twenty-four in every maenol; twelve thousand two hundred and eighty-eight in the twelve maenols. In the two trevs which pertain to the court there are to be five hundred and twelve erws: the whole of that, when summed up, is twelve thousand and eight hundred erws in the cymwd; and the same number in the other cymwd: that is, the number of erws in the cantrev is twenty-five thousand and six hundred, neither more nor less.

14. Of the twelve maenols, which are to be in the cymwd, four are assigned to ailts to support dogs and horses, and for progress and *dovraeth; and one for canghellor-ship; and one other for maer-ship; and the rest for free uchelwrs.

15. And from those eight the king is to have a gwestra every year; that is, a pound yearly from each of them: three-score pence is charged on each trev of the four that are in a maenol, and so subdivided into quarters in succession, until each erw of the tyddyn be assessed: and that is called the tunc pound; and the silentiary is to collect it annually: and a similar payment in full from the other cymwd: and thus the cantrev is complete.

XVIII. [*Of the duties of the maers and the canghellors, and their service.*]

1. Maers and canghellors are to regulate their district, and to form the courts: and they are to have half of every thing received by the king, three things excepted; that is, the worth of land; the worth of a thief; and the worth of a dead body.'

2. The canghellor is to share between the king and himself, and the king to choose.

3. The maer is to share between the canghellor and himself, and the canghellor to choose his ringyll.

4. The maer and the canghellor are to have two servants with them to execute their commands; and two others for the king.

5. And they are to make a progress, in parties of four, among the king's ailts, twice in the year.

6. And they are to have half of the ebediw of the ailts, and half of the amobyrr of their daughters.

7. The maer and canghellor are to regulate the king's ailts upon their register land, when any one of them shall die; and they are to keep the king's waste; and to swear for him when it is necessary; and if the king dispose of that waste, they are to have their service thereon.

8. Neither a maer nor a canghellor is to be a chief of a kindred; but an uchelwr of the country.

9. The chief-ship of a kindred is not to be by maternity.

XIX. [*Of the service of a chief of a kindred, and his privilege, and his due, this is.*]

1. A chief of a kindred is to have twenty-four

* Quarters.

pence from every man who shall will a kinswomman to him; for she herself shall pay her amobyrr.

2. And he is to have twenty-four pence from every youth that he shall admit to his tribe.

3. And he is to act in concert with his kinsman and kinswoman in every circumstance.

4. There is no fixed reward to an uchelwr in courts; only what the lord may will to give him.

5. From the maenol out of which tunc is paid, the lord is not to have the honey nor the fish, because it furnishes mead; and, along with the mead, every maenol pays twenty-four of silver; and that is called the supper money: and this is to be shared in the same manner as the tunc pound is shared.

6. Neither maer nor canghellor is to be imposed upon a free maenol, nor progress, nor dovraeth, nor youths, nor anything besides what we have said above; except the great progress of the household in the winter.

7. The king is not to lead hosts out of the country, except once every year; and then, not to continue more than six weeks. In his own country he is free to have hosts when he will.

8. All are to work on the castles, whenever the king may will it, except the men of the maer-trev.

9. The ailts of the king are not to support him, nor to support his household; and since they are not to support him, they are not to retain their honey nor their fish, but are to send them to the king's court; and he may, if he will, make wears upon their waters, and take their hives.

10. One of the ailts is to be the king's land maer.

11. They are to furnish pack-horses to the king, for the hosts; and they are to present the queen, once every year, with meat and drink; and they are to support the dogs, the huntsmen, the falconers, and the youths, all of them, once every year.

12. And if there be alltuds from another country in the king's realm, either as his men, or waiting a wind, or for other matters; if he will, he is to place them on dovraeth upon his ailts according to their abilities.

13. And those alltuds are to show their property to the ailts, when they enter the house; and they are to have it entire, when they leave it. And if any thing be lost, it is to be made good to them, except three things which they are to keep in their own custody, night and day: these are, their trowers, their swords, and their gloves; and they are to remain only the first night, if they obtain bread and one enllyn.

XX. [*Of work on the king's buildings.*]

1. The ailts of the king are to erect seven buildings for the king: these are, the hall, and the buttery, and kitchen, and dormitory, and stable, and dog-house, and little-house.

2. The king is to have a hatchet-man from every villain-trev, to form encampments, in his hosts.

3. The land maer is not to hold courts, except upon the men of the maer-trev; but to receive the property of the king from the maers and canghellors: and he is to give twenty-four pence to the silentiary when a maer-ship is given to him.

4. The servants of the maer and of the canghellor are to bring the property to the land maer.

5. The land maer is to regulate the king's palace, and what may pertain to it; such as ploughing, sowing, tending the king's cattle, his summer pastures, and other things which may be necessary; and, he is to punish the men of the maer-trev for their illegal acts; and he is to have their dirwy and their camlwrw and their ebediw, and the amobyf of their daughters belong to his wife.

6. The porter is to exact the amobyf and the ebediw of those persons; and he is to have four-pence from each of them.

7. The land maer is to have twenty-four pence from the porter, when he is invested with his office.

8. And he is to swear for the purveyance land of the court, and its summer pasture, if it be necessary to defend them, and the things which may pertain to them.

9. The men of the maer-trev are to make a kiln and a barn for the king; and to supply them, when it may be necessary. They are to pay the tunc of their land into the hand of the land maer; and they are to support him twice in the year. They are to thresh, to kiln-dry, to reap, to harrow, and to mow hay, and to provide straw, and fuel for the fire, as often as the king visits the court; and when the king comes to the court, they are to present the king, according to their ability, either with sheep, or lambs, or kids, or cheese, or butter, or milk.

10. If an uchelwr place his son to be reared with the aillt of a lord, by the permission or by the sufferance of the lord, for a year and a day; that son is to have a son's share of the aillt's land, and ultimately of his property.

XXI. [*The tunc of a free maenol.*]

1. From every free maenol, the king is to have a vat of mead, nine hand-breadths in length diagonally; if mead be not obtained, two of bragot; and, if bragot be not obtained, four of ale.

2. There is not to be an extinguished erw in register land.

XXII. [*Of meer breach this is.*]

1. Whoever shall destroy a meer between two trevs, by ploughing it; the king is to have the eight oxen that ploughed it, and the plough and the irons, and the worth of the ploughman's right foot, and the worth of the driver's left hand; and four-pence to the owner of the land; and the meer to be restored to its former state.

XXIII. [*Of ploughing land surreptitiously.*]

1. Whoever shall plough land surreptitiously, let him pay four-pence to the owner of the land, and a penny for every furrow that is ploughed; and surreption-fine to the king.

XXIV. [*Of defining of meers this is.*]

1. If a meer is to be defined between two men of equal rank, in respect to land and soil, and one party set out the meer there, and the other here; and each party swear thereto: then it is right for the law to share.

XXV. [*Of removing a public meer stone.*]

1. Whoever shall remove a public meer stone between two trevs, let him pay eleven score

pence to the owner of the land, and a camlwrw to the king; and so for a road, which may preserve a meer with the side of the road.

XXVI. [*This is the measure of the king's gwestva from a free maenol.*]

1. The measure of the king's gwestva in winter, from a free maenol: that is to say, a horse-load of the best flour that shall grow on the land; the carcase of a cow or an ox; a full vat of mead, nine hand-breadths in its length diagonally, and as much again in breadth; and seven thraves of oats, of one band, for provender; a three year old swine; a salted flitch of three finger-breadths in thickness; and a vessel of butter, three hand-breadths in depth, not heaped, and three in breadth; and if these cannot be obtained, a pound is to be paid in lieu of them; and that is the tunc pound; and twenty-four pence to the king's servants. If that quantity of mead cannot be obtained, two of bragot; if bragot be not obtained, then four of ale. And that shall come to the king from every free maenol.

2. The manner in which that pound shall be shared is, six score for bread; three score for liquor; and three score for enllyn.

XXVII. [*From bond maenols the amount due is as follows.*]

1. From the bond maenols two "dawnbwyds" are due yearly.

2. The winter: a three year old swine; a vessel of butter, three hand-breadths in depth, and three in breadth; a full vat of bragot, nine hand-breadths in length diagonally a thrave of oats, of one band, for provender; twenty-six loaves of the best bread that shall grow on the land; if it be wheat land, six of them of fine flour; if it be not wheat land, six of them of groats; four of them for the hall, and two for the chamber; they are to be as broad as from the elbow to the wrist, and so thick as not to bend in holding them by the edges; and a man to kindle a fire in the hall that night, or a penny to the person who shall kindle it for him.

3. The measure of the summer dawnbwyd is, a three year old wether; a dish of butter as broad as the broadest dish in the trev, and two hand-breadths in thickness; twenty-six loaves of such bread as we have mentioned before; and to collect what there may be of milch animals possessed by all within the trev, and to milk them once in the day, and only that once; the cheese made from that milk; without malt; without provender; without a person to kindle a fire.

4. The maer and canghellor are to have a progress once in the year, upon the king's aillts, each attended by two servants; and the canghellor to choose his house: and they are not to have a progress in the summer.

XXVIII. [*Of the fetus of a woman, if injured, this treats.*]

1. Some are doubtful with respect to the fetus of a woman, if injured, as to what is due for it; whether gwyneb-werth or galanas. The law says, that galanas is due for it; and for this cause: during the first three months, it is white, and then the third of a galanas is to be on it; during the second three months, it is ruddy, and then two parts of a galanas are to be on it: and

* Literally 'a victual render.'

during the last three months, it is perfect in its members and life, and then a full galanas is to be on it

2. Some say, that it is not more right to pay the galanas of a man than that of a woman for it, since it is not known what it is, whether male, or female; the law says, that it is most right to decide from the higher subject, and that the galanas of a man is to be on it; and that until it be baptized; and this is the cause: every person, whose galanas is required, is to be named, whether male or female; and no one can be called by name until baptized; and therefore it is conclusive that it should have the privilege of a male, until baptized.

3. From that time onward, until he be seven years of age, his father is to swear and pay for him; except the payment of dirwy, or camlwrw, for him, to the king; because the king is not to have any dirwy, or camlwrw, for an error, nor for the act of an idiot, and he is not endowed with reason: he must, however, indemnify the sufferer for his property.

4. At the end of seven years, he himself is to swear for his acts, and his father is to pay; for then he shall come under the hand of his confessor, and shall take duties upon himself.

5. From the time when a boy is born, until he shall be fourteen years of age, he is to be at his father's platter, and his father lord over him, and he is to receive no punishment but that of his father; and he is not to possess one penny of his property during that time, only in common with his father; and no 'marw -dy' accrues by his dying within that period; for his father owns all his property which may be in his custody; since his father during that time is to be responsible for him for every thing.

6. If the father die in the first year after the boy is born, he succeeds to the privilege of his father.

7. No ebediw is to be paid for a boy under fourteen years of age, his father being alive: after he succeeds to the privilege of his father, he shall pay it.

8. At the end of the fourteen years, the father is to bring his son to the lord, and commend him to his charge; and then the youth is to become his man, and to be on the privilege of his lord: and he is himself to answer to every claim that may be made on him; and is to possess his own property: thenceforward his father is not to correct him, more than a stranger; and, if he should correct him, upon complaint made by the son against him, he is subject to dirwy, and is to do him right for the saraad.

9. If the son die after fourteen years of age, and leave no heir; his lord is to possess all his property, and to be in the place of a son to him, and his house becomes a marw-dy. Others say, that there is no marw-dy, but that of a person who dies of sudden death, without an heir, and without being able to bequeath the property. From that age onward, he is of the same privilege with an innate boneddig; for he has no privilege, excepting his descent, as he ascends not to the privilege of his father until his father's death: and no one is a 'b' marchog' until he shall ascend.

* Literally 'a dead-house' by which is understood the goods of a person dying without heirs, or intestate; which goods became the property of the lord.

† A horseman.

XXIX. *'Of the worth of an innate boneddig this is.'*

1. The worth of an innate boneddig is three score and three kine.

2. His saraad is three kine, and three score of silver.

3. If he have a family, his worth is four score and four kine.

4. His saraad is four kine, and four score of silver.

XXX. *[Of the law of a daughter and her rights this is.]*

1. From the time a girl is baptized, until she shall attain the age of seven years, she is not to be put to her oath.

2. From the time of her birth, until she be twelve years of age, she is to be at her father's platter.

3. From her twelfth year onward, mammae et crines et menses apparebunt; and then she is become of age to be given to a husband: and, from that time forward, if she have not had a husband, she is to possess her own property, and is not to remain at her father's platter, unless he shall will it: and the father is not to pay amoby for his daughter, unless he himself gave her away; because every giver of a woman is to pay her amoby; or else receive satisfaction from the woman that is given to a man.

4. If a man take away a woman clandestinely from her father's house to another house, and there sleep with her, the owner of that house is to pay the amoby; unless he take surety from the man, who brought her away clandestinely, for paying it.

5. In her twelfth year a woman ought to menstruate, as we have said above; and from her twelfth unto her fourteenth year, she ought to continue without pregnancy; from her fourteenth year unto her fortieth year she ought to bear children; and, from that time forward, she is not liable to galanas; and she is not to be put to her oath that she shall not have any more children; for it is certain that she never will.

XXXI. *[Of denying and receiving a son this is.]*

1. Whoever may will to deny a son lawfully, is not required so to do, unless he be first lawfully affiliated to him; since it is not necessary to answer a nullity: for every thing is a nullity that is not lawful.

2. Whatsoever woman intends lawfully to affiliate a child, thus it is right for her to do: to come with the child to the church wherein her burying place is, and approach the altar, and place her right hand upon the altar and the relics, and her left hand upon the head of the child, and so swear—to God first, and by that altar, and by the sacred relics thereon, and by the baptism of the child—that no father has formed in the womb of its mother this present child, but such and such a man, naming him, in her womb. In this manner is a child to be affiliated to a Cymro.

3. And thus is a child to be affiliated to an altud: to come to the church in which he shall take the holy water and the sacramental bread, and there affiliate it to him, like as it has been said above. And then it is right for the father to do one of two things; either to receive the child lawfully, or else to deny him lawfully.

4. If he will to deny him, it is right for him

to come to the church we have already mentioned, and there place his right hand upon the altar and the relics thereon, and his left hand upon the head of the boy, and so swear, to God first, and by that altar, and by the sacred relics upon it, and by the Being who formed him by the agency of father and mother, that he never procreated that child in the womb of that woman, and that there is not one drop of his blood in him, except from Adam.

5. If he seek for time for his oath, he is not to have it, except until the morrow.

6. If the woman seek time to fetch relics, she is to be allowed only three days; for she is not to seek relics except in that cymwd.

7. If a father deny a child to be of his kindred, after he has been affiliated to him; such child can never after, by law, obtain a father. The cause is, that his mother has lawfully affiliated him to a father, who also has lawfully denied him; and therefore, she can never affiliate him a second time to another father; and he cannot revert to the father who has already denied him lawfully: for, the law will not do again what it has done.

8. That boy shall then rank, as to his privilege, with the kindred of his mother: and if he kill a person, the kindred of his mother must pay two parts of the galanas, and the third be on himself, as a homicide; and if he be killed, his mother's kindred are to have two parts of his galanas. And that is called one of the three severe losses of a kindred.

9. Another is, if a man kill another man, with sureties from the kindred of the murderer for the galanas, and before the kindred shall have paid the galanas, the mother of the murderer affiliates him to a distinct father; the law says, that the kindred that gave surety for the payment of the galanas are bound to pay it, for two causes: his committing the crime whilst he remained on their privilege; and because they are bound to pay who have given surety.

10. The third is, if a Welsh female be given to an alltud, and she should have a son by the alltud, and that son kill a person; two parts of the galanas come upon the kindred of his mother; and one third on the murderer; and that because there is no kindred of the father to pay it. And that is called cattle surety; because cattle are given as sureties: for with cattle every payment was formerly made.

11. The two sons, whom we have spoken of above, have the same privilege, the same saraad, and are of the same worth, as an innate boneddig, if their mother be a Welshwoman. If their mother be an alltud, they are also alltuds.

12. There is a son by declaration, and a son by sufferance. A son by declaration is a son whom the mother affirms, orally, to be the offspring of a man, but without bringing it to the test: such is called a son by declaration, and may be denied at any time.

13. A son by sufferance is a son whom a woman lawfully affiliates to a man, and is suffered by the man to remain a year and a day undenied; from thenceforward, he cannot, in a strait, ever deny him. And if that son commit a crime before the end of the year after he is affiliated, he cannot be denied in the strait, since he was not denied openly, until the crime shall be redressed, as being a son by sufferance.

14. Though there might be privilege belong-

ing to the father of the son of a female alltud, yet by his being denied by the father, that son is an alltud thenceforward.

15. Though it might be that an alltud should will to deny the son of a Welshwoman; upon denial the son becomes an innate boneddig thenceforward: for every son, after being denied, ranks according to the privilege of his mother.

16. A father may deny his son by sufferance, on the morrow after he has made amends for his crime, if so minded, until the end of the year after he is affiliated to him.

17. If a father give property for rearing a son, he is not to deny him thenceforward: for, one of the three acknowledgments of a child is giving property for his rearing.

18. If the father die, the chief of the kindred may deny him, with six of his kindred, in the same manner as the father might deny him, if living, and in the same church, having seven of the best men of his kindred to swear that his oath is pure.

19. If there be not a chief of the kindred, twenty-one of the best men of his kindred are to deny him.

20. According to the law of the men of Powys, fifty men are to deny a son to be of the kindred.

21. No one, into whose hand the land of the son would fall, can deny him, to oust him therefrom: and a brother cannot deny another, lest he deny him for his erw of it: and, if there be no brother, a first cousin cannot deny another, for his erw: and no one to whom his land would fall is to deny him, lest he deny him for his erw of it: and, if there be no first cousins, a second cousin cannot deny another, lest he deny him for the property: and no one is to deny another, who might succeed to the property in consequence of such denial.

22. If there be some of the kindred of a son denying him, and others receiving him, it is most right to believe those receiving him, if they swear that it is not for reward nor for worth that they receive him: because it is most common to deny a son for his patrimony.

23. Every brother may deny a sister, except in one case; that is, when the property of the mother, or of the father, is to be shared. If, on account of her share of the property, he attempt to deny her, to prevent sharing the property of the mother and father with her, it cannot be done.

24. In like manner, every alltud may deny his brother, or his sister, if he will; except on account of sharing in the property of their father, or of their mother, or making amends for their crime.

25. Thus a son is to be received as of kin: the father himself may receive him, after he is lawfully affiliated to him by his mother: if the father be not alive, the chief of the kindred, with six, may receive him, and those of the best men of his kindred. And, thus he is to be received: the chief of the kindred is to take the hands of the child between his own hands, and give him a kiss; for a kiss is a sign of affinity; and then to place the right hand of the child in the hand of the oldest of the other men, who is also to give him a kiss; and so from hand to hand unto the last man. If there be no chief of the kindred twenty-one of the best men of the kindred; and the man who shall be in the place of the lord, is to take the boy by his right

hand, and put it into the hand of the oldest of those men, who is to give him a kiss; and that man is to take the child in his right hand, and give him into the hand of the next in seniority, who is also to give him a kiss; and so from hand to hand unto the last man.

26. According to the men of Powys, if there be neither father nor chief of the kindred, fifty men are to receive, and deny a child.

[And so terminate the laws of the country.]

BOOK THE THIRD.

[PROOF BOOK.—PREFACE.]

Howel the good, son of Cadell, prince of Cymru, summoned to him six men from every cantrev in all Cymru, to the White House on the Tav, in Dyved, and those of the wisest men in his dominion; four of them laics, and two clerks. The cause for bringing the clerks was, lest the laics should introduce what might be contrary to the Holy Scripture. And the time of their assembling there was the six weeks of Lent; and the cause for their coming there in Lent was, that no one ought to speak or to do wrong at that time of purity.

And then they examined the laws: such of them as might be too severe in punishment, to mitigate; and such as might be too lenient, to render more rigorous. Some of the laws they suffered to remain unaltered; others they wished to amend; others they abrogated entirely; and they enacted some new laws.

And then Howel the good and those wise men denounced their malediction upon such as should pervert those laws; and upon the lord who should change any one of them, except with the consent of an assembly as large as that which met there. Another malediction they denounced upon the only person who should undertake judicial authority, without knowing the three columns of law; and the worth of wild and tame animals, and whatever pertains to them.

And after they had constituted the laws as they considered to be fitting, Howel the good, and the bishop of Menevia, the bishop of Asaph, and the bishop of Bangor, together with others, making thirteen in number, of teachers and of other wise men, of the laity, went to Rome to obtain the authority of the pope of Rome for the laws of Howel. And there were read the laws of Howel in the presence of the pope of Rome, and the pope was satisfied with them, and gave them his authority; and Howel, with his companions, returned home. And from that time until the present day the laws of Howel the Good are in force.

The Law of the functions of a Judge.

Whosoever may will to undertake judiciary functions, it is right for him to understand this book, so that it may be fitting for him to accept judicial functions; and when his teacher shall find him to be competent, let him commend him to the judge of the court; and the judge of the court is to prove him, and if he find him competent is to recommend him to the lord; and the lord is to invest him with judicial functions; and thenceforth his decisions are to be of authority: and he is to pay twenty-four pence to

the judge of the court as his fee. If, from thenceforth, he should pronounce an unjust sentence, he is not entitled to his tongue, unless he redeem it for its worth in law. Should a party enter into a mutual pledge with him, and he be found in the right, he is to have gwynb-warth from the person who shall have so mutually pledged with him; and a camlwrw to the lord. A judge is not to receive a pledge after quitting his judgment seat, unless he himself will it; and he is not to receive one from a laic, unless promising a more correct decision by another judge, than that pronounced by him.

And this book Iorwerth, son of Madog, collected from the book of Cynverth, son of Morgenau, and from the book of Gwair, son of Ruvon, and from the book of Goronwy, son of Moreiddig, and the old book of the White House: and, in addition to those, from the best books that he found likewise in Gwynedd, and Powys, and South Wales. And this book is called the Proof book; that is, of the three columns of law; the worth of wild and tame animals; and what pertains thereto.

I. Of the nine accessories of Galanas this treats.

1. The nine accessories of galanas.

2. The first is, to point out the person to be murdered to the person who is to murder him: and that person is called a bloody-tongue.

3. The second is, to counsel the murderer to kill the other.

4. The third is, to consent to the murder.

For each of those three accessories, if denied, the oaths of one hundred men are to deny it: if he confess it, let him pay nine score of silver.

5. The fourth is, to be a spy.

6. The fifth is, association with the murderer.

7. The sixth is, to go to the trev, wherein the person is who is to be killed, with the murderer.

To deny each of those three, the oaths of two hundred men are required: or twice nine score of silver, if acknowledged.

8. The seventh is, to be aiding.

9. The eighth is, to hold the person to be killed, until the murderer come to kill him.

10. The ninth is, to see the person murdered in his presence, without rescuing him.

For each of those three, if denied, the oaths of three hundred men are required: or thrice nine score of silver, if acknowledged.

11. Some say, that the kindred are to have that money, together with the denial; because those accessories being the cause of the murder of their relation, they are to have that money; and to deny blood and wound and killing of their relation, they are to have the raith which we have mentioned above. The law, however, says, that no one is to have both the denial and the money; and that they are not to have that denial and the money; since the kindred are only to have the saraad and galanas of their relation; and that in such instance there is neither assault, nor battery, nor blood, nor wound, nor loss of life; and where such do not occur, there is neither saraad nor galanas; and therefore the kindred are to have nothing from the accessories aforesaid. It is wrong to commit those accessories aforesaid, and therefore the lord is to have a camlwrw for them, according to the degree of the accessories; one singly, another two-fold, another three-fold, since no fighting took

place there; and, if there had been fighting, there would have been a dirwy to the lord. The amount of a dirwy is three pounds, or twelve kine: the amount of a camlvrw is three kine, or nine score of silver.

12. Whoever is a murderer, the full galanas falls upon him. And thus the galanas is to be shared: one third upon the murderer, and upon his father and mother, if they be living; and of that, two parts upon himself, and the third upon his father and mother; and of the third which falls upon the parents, two pence upon the father, and one upon the mother.

If the murderer have children, and they be of age liable to pay, he is to pay as much as two of them; two pence upon the brother, and one on the sister. Of the two parts that fall upon his kindred, the third upon the kindred of the murderer's mother, and the two parts upon the kindred of his father: and so the galanas proceeds from maternity to maternity unto the seventh descent, or the seventh maternity: for the children of the first mother are brothers; and the children of the grandmother are first cousins; and the children of the great-grandmother are second cousins; and the children of the mother in the fourth degree are third cousins; and the children of the mother in the fifth degree are fourth cousins; and the children of the mother in the sixth degree are fifth cousins; and the children of the mother in the seventh degree are sixth cousins; and galanas goes no further than that. Though only two or three of the degrees should be ascertained, let the galanas be cast upon them; and that which falls not upon them, is to be shared upon the families from whom the father is descended, rating two shares upon the stock.

13. Upon the kindred after the sixth cousin, the spear penny is to be assessed; and that goes to assist the murderer. The manner it is exacted is, the murderer is to take a servant of the lord, carrying with him a relic; and wherever he shall meet with a person beyond the seventh degree of kindred, let such person take his oath that he is not descended from any of the four kindreds from which the other is descended; and unless he take that oath, let him pay a spear penny; and if he take the oath, he is to be exempted.

14. A woman does not pay a spear penny, for she has not a spear, but her distaff only; neither do clerks pay it: and a woman does not pay galanas, if she make oath that she shall have no children; neither do clerks pay it: and it is not paid by a boy under fourteen years of age.

15. The law of galanas.

Thus the galanas fine is to be exacted:—The first third to the lord for exacting it; and the second third to the father and mother and their children; out of that, two shares to the father, and one to the mother: and of that which shall come to the father and the mother, two pence to the father, and one to the mother: and of what remains for the children, if there be children of the murdered man, two shares to them. And the two parts which go to the kindred are to be divided into three shares; and of that one third to the kindred of the mother, and the two parts to the kindred of the father. And so galanas is shared, and received, from third to third: and so the thirds are received, in every one of the trials, between the lord and the kin-

dred. The eldest son is to point out the offspring of his father, and his family; and attend the servants of the lord in collecting the galanas.

16. The period for galanas is a fortnight, after being summoned, for each lordship wherein they live, to apportion the payment; and twice that time for exacting the payment, and to assemble them to pay it. And every lord is to have the exacting third in his own lordship. At three periods, and in three thirds, the galanas is to be paid; two periods for the kindred of the father, and one for the kindred of the mother; because two thirds fall upon the kindred of the father; and therefore they are to have two periods. At the first period for the kindred of the father to pay one of their thirds, they are to have the oaths of one hundred of the best men of the other kindred, that their relation is forgiven; and at the second period, on their paying their second third, they are also to have the oaths of another hundred men of the other kindred, that their relation is forgiven; and those of the best men of the tribe; and at the third period, the kindred of the mother are to pay their third; and then they are to have the oaths of a hundred men of the other kindred, that their relation is forgiven: and everlasting concord is to be established on that day, and perpetual amnesty between them.

17. The oaths of three hundred men of a kindred are required to deny murder, blood, and wound, and the killing of a person; and therefore it is right to give the oaths of three hundred men to release him; and for amnesty between the kindreds, the raith we have mentioned above.

18. To deny the killing of a person with savage violence, the oaths of six hundred men are required; for the galanas and its penance being double, so the denial also is to be double.

19. When a person is killed, saraad is done to him in the first instance, and that saraad does not augment; and, therefore, it is right to pay that saraad before the galanas; and if the man have a wife, let the third of the saraad be given to her, and the two parts be shared among the brothers, the cousins, and the second cousins; and if his father be alive, he is to have as much as two of the brothers; and if his mother be alive, she is to have as much as two sisters; and that is the best form; for they are the several persons who are to pay saraad with him, if he were to do saraad to another. Others say, that after one third is given to the wife, the other two parts are to be mixed with the galanas, and shared among the kindred.

20. The lord is to have the exacting third of the saraads, as of the galanases.

21. Neither clerks nor women are to have a share of the galanas, since they are not avengers; however, they are to pay for their children; or make an oath that they shall never have any.

22. Some of the judges suffer the mother, father, brothers, sisters, and their offspring, to pay, with the murderer; for those persons would obtain one third of his galanas, if he were killed; so they likewise are to pay one third of galanas with him; and of that the murderer is to pay twice as much as the father; and the father is to pay twice as much as the son; and the mother is to pay as much as her son; and the brother pays as much as his two sisters; and of the murderer's

proportion, the murderer himself is to pay as much as two of his sons. And that is the law of Howel.

23. A childless woman pays no galanas; and neither does she pay, who has ceased to bear children.

24. The galanas of the king of Aberfraw is his saraad threefold.

25. The galanas of the king's wife, his son, his edling, his nephew, and his chief of the household, is one third of the king's galanas: and their saraad is one third of the king's saraad.

26. The galanas of the king's daughter is half the galanas of her brother: and her saraad is in the same proportion, before she marries.

27. The galanas of a steward, a chief of a kindred, a canghellor, and a chief huntsman, is nine score and nine kine, once augmented: and their saraad is nine kine, and nine score of silver once augmented.

28. The galanas of each of the servants of the court is six score and six kine, once augmented: and their saraad is six kine, and six score of silver.

29. The galanas of a maer, and an uchelwr, is as much as the galanas of two of the servants: and their saraad in the same proportion.

30. The galanas of a man with a family is four score and four kine, augmented: his saraad is four kine, and four score of silver, augmented.

31. The galanas of an innate boneddig, and of the king's alltud, is three score and three kine: their saraad is three kine, and three score of silver.

32. The galanas of the alltud of an uchelwr, is half the galanas of the king's alltud: and his saraad in the same proportion.

33. The worth of a bondman, if of this island, is one pound; if from beyond sea, one pound and six score pence. The saraad of a bondman is twelve pence: six for a coat for him, three for trousers, one for buskins, one for a hook, and one for a rope; and if he be a woodman, let the hook penny be for an axe.

34. If a bondman do saraad to a free man, let his right hand be cut off, unless the lord redeem it. The hand of a bondman is of the same worth as the king's hand.

II. *Of the nine accessories of theft this treats.*

1. Of the nine accessories of theft.

2. The first of them is, to point out the thing to be stolen.

3. The second is, to consent to the theft.

4. The third is, to give provision to the thief.

5. The fourth is, to go in his society and carry the provision.

6. The fifth is, to accompany him, and to break into the place whence the property is to be stolen.

7. The sixth is, to be an adviser to the thief, and a receiver of the stolen property.

8. The seventh is, to travel, by day or night, along with the thief.

9. The eighth is, to receive a share of the stolen property.

10. The ninth is, to receive worth from the thief for secrecy.

11. For each of those accessories, a dirwy is to be imposed, if acknowledged, having been previously concealed: the amount of the dirwy is twelve kine, or three pounds, to be paid to

the lord. They are not to pay anything to the owner of the property, as they are not murderers. If they cannot pay the dirwy, the lord may banish them on account of it: he may, however, receive three pence in lieu of the three pounds, if he will, without infringing the law. If they be able to obtain the payment, they are not to be exiled, nor their property confiscated; nor to be executed.

12. If any of the accessories, which we have mentioned above, be denied, their denial is the same as the denial of a murderer. Others say, in respect to that raith, that five men, without alltuds, without nód-men, shall deny it: and that is correctly the law of Howel.

13. Thus theft is to be denied in the law of Howel:—the oaths of twelve men, for a horse, or three score of silver; for that is the lowest value of a horse, in law: the half nód-men, and the other half not nód-men; and two parts of them are to be of kin to the father, and one third of kin to the mother, and their relationship so near to the accused, as to pay or to receive his galanas.

14. To deny a horse-load, or an ox, for a horse may carry an ox; the oaths of six men, and himself the seventh, and the half to be nód-men.

15. To deny a swine, or a sheep, or a back-burthen; the oaths of five men, the half nód-men, the other half not nód-men, and himself the fifth; and then the raith is to be equally taken from the two kindreds; since there cannot be a third of four persons.

16. Those raiths are not required except to rebut a legal prosecution: a legal prosecution is the oath of the owner that the person in question really stole the goods; for there cannot be a prosecution, except by the owner.

17. Though the owner of goods should say, orally, that a person has stolen them; yet if he bring it not to the test, we decide that the oath of the defendant alone is required to deny it.

18. Though a person who is not the owner of the relics prosecute another for theft, the oath of the defendant alone is sufficient to clear him: because no one but the owner is to prosecute for theft.

19. At present it is customary to require for every theft, whether great or small, the oaths of twelve men; and the half of them nód-men.

20. Though the raith of a person, concerned as an accessory, fail; he shall only be liable to dirwy; unless it be minded to prosecute him for perjury.

21. Of a raith.

Though the raith for a criminal fail, whatever the amount of the theft he shall be accused of, he is not to be executed if he pay seven pounds; and if he cannot pay, he is not to be executed, only exiled: for no one is to be put to death, upon whom nothing is found. Others say, that he is to lose his life, unless he obtain his worth.

22. Whoever is exiled by the sentence of the law, is to set out on his departure the following morning; and, from that time forward, a day is allowed for passing through each cantrev belonging to the lord who shall exile him: and that is the delay for an exile.

23. Whoever shall catch a thief, with stolen goods in his possession, and let him go, either for relationship or for worth, if he confess, let

him pay seven pounds; for, though the thief forfeit his life, he does not. If he be unable to pay seven pounds, let him be banished as a thief.

24. Whoever is exiled by the sentence of the law, and is found in the country beyond the time assigned for remaining in the country, let him lose his life, unless he find some one to buy him; for he is not to return to the country during the life of the lord who exiled him, unless by being pardoned.

25. The law concerning theft.

Any person soever, to whose house the track of a thief leads, and he shall be unable legally to trace it further, let his property be confiscated; and if he have no property, let him be exiled.

26. Any person soever, in whose house, or in the purlieus of the house wherein he is resident, stolen goods shall be found, though he may not be personally concerned in the theft; he ought nevertheless to prevent his house being a receptacle for the theft: and therefore we judge that house, with all in it, a deposit excepted, to be a **halog-dy*; for the owner of the deposit is not to guard another house from receiving theft, therefore he is not to lose his property.

27. There is in the law but one case wherein harrying confiscation occurs; and that case is, for homicide.

28. Whoever may will to make a full information, let him go to the lord and say, that a person, whom he dare not mention, either on account of his rank, or of his property, has committed a theft: then it is right for the lord to summon the priest to him, and state to him what had been imparted to him, and send the priest along with the informant to the church door, and let him charge him to beware of being guilty of perjury. Then, if he willet to swear, let him swear first at the church door; secondly, in the chancel; and thirdly, at the altar. And from thence, let the priest return to the lord, and say, that he has had the whole; and the lord is to swear to having had full information, when he shall examine the person, in the courts; and against this nothing can be done. Still, he is not to lose his life for that, but is to be a saleable thief; and unless he can obtain his worth, let him be exiled as a thief. Other of the laws allow him a denial against the prosecution by the lord, in the same manner as in a prosecution by the owner: and that form is mostly preferred by the men of Gwynedd.

29. If a person find the flesh of an animal that is not his own, whether killed by dogs, or hidden, and take it away without permission; a dirwy is payable for it, whether obtained by gift, or endowment, or purchase, even unto the hundredth hand: and therefore, it is called the piece of a hundred perplexities: and beyond the hundredth hand it is not cognizable.

30. Whoever may will to detain stolen property in the hand of another, let him go to the thing he would detain, and ask: 'Who owns this?' If there be no one who shall own it, let him have permission to take the property; and after he shall have obtained permission, let him go to the judge; and according as the judge shall direct, let him take it, and swear to it.

* *Halog-dy*, a polluted house: in consequence of which it became a forfeiture, with all therein, to the lord.

31. If whilst detaining the property, an owner come and oppose him, let him ask: 'Who owns this?' Then it is right for the owner to say, that it is owned by him. And then it is right for the plaintiff to say: 'It is wrong for thee to own what is mine.' And then it is right for the defendant to reply: 'It is altogether denied; for nothing of thine have I: and, since I have not, by what means did thy loss happen, and at what time didst thou lose it?'

32. It is right to ask and know this, because there are six ways in which a person may lose his property: and in three of those cases he can swear to it; and in the other three he cannot. The three cases wherein he cannot swear are, a deposit and loan, and hire, and favour; for it is not right to enquire where these are, or to enquire to whom they are gone. The other three, which it is right to swear to, are, first, theft; the second, loss by negligence; and the third is, surreption: they are to be sworn to, because they were not received by another hand from his hand; therefore he can swear to the property, wherever he may see it.

33. Whosoever may will to swear to the property, is to do it in this manner. If he swear to what is inanimate, let him swear to it, with his left hand upon any part thereof. If it be a living animal, let him swear to it, with his left hand upon the right ear of the animal, and his right hand upon the relics: and let the defendant place his right hand upon the left ear of the animal; and so let him swear to the plaintiff, that there was no owner to it, who ought either to purchase or to sell it, excepting himself, by right; and moreover, that he did not part with it, either by gift, or loan, or deposit, or sell it; but that, either by theft, or surreption, or straying, he lost it; naming the day or night in the week, and naming the week in the month, and naming the month in the season, and naming the season in the year, when it was missing.

34. There are three arddelws to an animal:—birth and rearing; possession before loss; and arwaesav. To inanimate things there are only two: possession before loss, and arwaesav.

35. If a person seek his arddelw on birth and rearing, let him proceed thus:—let him have guardians to speak to the mother's being his property, and that the animal was born and bred in his possession, and was not out of his possession since its birth until that day. The guardians to be produced by him are, a neighbour above his hand, and another below his hand; that is, a man above his rank, and another below his rank; and, if he can obtain those, it will be sufficient for him.

36. If he choose his arddelw on possession before loss, let him swear to it, according to the form we have previously mentioned. After he has sworn to it, let him say that the animal was in his possession, either a week, or a month, or two, or a season, before the other had it; and that he has guardians lawfully to prove its being in his possession, whether a week, or a fortnight, or a month, or a season, before he lost it: if he can do this, it is sufficient for him.

37. If his arddelw is by arwaesav, let him say:—Who will arddelw or arwaesav this? And if one be in the field, let his arwaesav take upon himself the theft; and let the other be free. If the arwaesav take it, let the claimant swear to it in his hand; and he is, if so minded, to seek

another arwaesav, or another lawful arddelw; or let him fail in the cause.

33. It is not right that there should be a raith, after detention and swearing—only arwaesav, or custody before loss, or birth and rearing.

39. If a theft be found upon a person, and he assert that he is innocent of the theft, but that it was left with him against his will by another person, and so he had it in his hand, and the person say that it was stolen property; it is then right to adjudge him to produce a raith on that account: and this is the single case where a raith is adjudged after detention and swearing. And thus the theft may go from hand to hand, while there shall be found in the field one to own it.

40. If he find in the field one who will own it, with an arddelw of an arwaesav in another place, let time be given him to obtain his arwaesav; that is, three days, if in the same cymwd; if in the next cymwd, nine days; a fortnight, if in another country; and so it proceeds to the third hand; and after the third hand, the law admits of no delay: and if the third hand find in the field a person that will own it, it is right to allow it; yet there is to be no delay, but immediate law.

41. Whosoever shall fix his arwaesav upon another, and his arwaesav fail him, let him be himself an acknowledged thief; and that according to the amount of the theft found upon him.

42. By the law of Howel, for theft to the value of four pence, the thief is saleable; and for a greater amount forfeits his life. Others say, that for every four-footed animal that is stolen, either a lamb, a kid, or a pig, the thief forfeits his life: nevertheless, it is safest to restrict it to four-pence.

43. Seven pounds is the worth of a thief who is to be sold.

44. He who forfeits life is not to lose any of his property; because, both reparation and punishment are not to be exacted, only payment of the property to the loser; and he is to pay the loser, because he ought not to leave a claim upon him unsatisfied.

45. In the law of Howel, there was a payment for theft, and a second payment; and then Bleddyn, son of Cynvyn, altered this rule, because it suffices to pay a person for his loss according to his oath. The property of the criminal is to go in the way he may bequeath it, unless he have children; but, if he have children, then he is to bequeath nothing, except his debts, and daered to the church.

46. Concerning ebediw.

The lord is not to have the ebediw of a person he may himself execute: if executed in another country, the lord is to have his ebediw.

47. There is to be no galanas for a thief; neither is there to be feud between two kindreds, on account of his execution.

48. The law says, in respect to *'gwynwyr' from another country who go thirds with their own lord; that, if caught, they are saleable thieves; and if killed, that galanas is due for them.

49. Traitors to a lord, ferocious men, and every person who forfeits his life by the

* This term appears to signify 'religious,' or 'procurators,' who wandered about the country under the pretext of collecting alms for religious purposes.

sentence of the law; no galanas is due for them.

50. Ferocious men, if they deny their savage violence, are to make a denial doubly.

51. Savage violence is, rendering property useless either to the perpetrator, or the owner.

52. Theft is, every thing that is denied of what shall be taken.

53. Surreption is, every thing taken in absence, and not denied.

54. Violence is, every thing taken in presence, and against consent.

55. Error is, every thing that is taken instead of another. Neither a dirwy or camlwrw is payable for error, nor any thing; except compensation to the person for his property.

56. A bondman is not to be put to death, if his lord will redeem him; and, unless any thing be found in his hand, his lord may exculpate him; and for that cause it is customary to allow lords to exculpate their alltud servants.

57. Alltuds from beyond sea, or from another country, and speaking a different language, are not to be put to death, either for victuals or any other thing, during three nights and three days; but they are to indemnify the owner for his property.

58. For a dog, or for a bird, or for any thing of that kind, there is neither dirwy, nor forfeiture of life; but camlwrw to the lord, and amends to the owner of the property.

III. *Of the nine accessories of fire this treats.*

1. Of the nine accessories of fire

2. The first is, giving counsel to burn the house.

3. The second is, consenting to burn it.

4. The third is, going for the purpose of burning it.

5. The fourth is, carrying the fuel.

6. The fifth is, striking fire.

7. The sixth is, procuring tinder.

8. The seventh is, fanning the fire until it shall kindle.

9. The eighth is, giving the fire to the person who shall burn with it.

10. The ninth is, seeing it burning.

11. Whoever may will to deny any one of these, let him give the oaths of fifty men, to deny it; and if it shall be proceeded with as theft, the one half nód-men, and the rest not nód-men; or let him pay for the whole.

12. Others say that no greater raith is required for theft, than twelve men; and that twelve men will deny theft, the one half nód-men, and the other not nód-men; and that burning for theft is thus denied, because the theft is a greater crime than the burning.

13. Whoever shall burn a house, and that house burn another, let him pay for the house he set fire to: and thus let payment be made, from house to house, as far as the fire shall extend.

14. Whoever shall give fire to another to burn therewith, and he confess it, let him pay one third of the damage.

15. Whoever shall kindle a fire in a house that is not his own, is to be answerable for any damage that may occur, to the end of three nights and three days, from his act.

16. Whoever shall kindle a fire in a kiln, though it may be burned by another person, and shall not take security from the person that

makes use of it after him; let him pay one third of the damage occasioned by that fire.

17. Whoever shall take fire surreptitiously from a house; let him pay for his act, and his surreption.

18. Whoever shall ask for fire from a house, and it be given to him; he must pay for the damage it may do.

19. Whoever shall ask to borrow fire; let it come to him without any claim against the lender.

20. Three fires for which no indemnity is to be made: burning of heath, in March; the fire of a smithy, in a hamlet, that is seven fathoms distant from the nearest houses, and which is covered with shingles, or tiles, or sods; and the fire of a bath, in a hamlet, that shall be seven fathoms from the other houses.

21. Whoever shall take a thing under his care as a deposit, or promise to keep it secure; let him pay for it, although burned, as before.

22. If a house in a town take fire, through carelessness, let the owner pay for the two nearest houses that shall take fire; and thence onward, let them pay, from next to next, as they are bound to do.

23. Galanas does not follow fire, but the act of the hand itself that shall cause the fire.

24. Whatsoever person shall burn heath at any other time than in the month of March, is to pay for the damage.

25. Weaving-women who shall take webs or other balls under their care, if they should be burnt, they are to pay for them; because they are to keep them against every loss.

26. No injury caused by fire belonging to one person to the body of another person is to be compensated; unless accompanied by the act of that person.

27. If swine enter a house and scatter the fire about, so as to burn the house, and the swine escape; let the owner of the swine pay for their act. If the swine be burned, it is an equation between them; as being two irrational things: and therefore, where there is an equation by law, there is to be nothing redressed, but one is to be set against another.

28. Let no one take away fire without leave; and, if he should do so, let him pay a camlwrw, though he do no damage with it.

29. Let no one give fire, without knowing what is to be done with it; and, if he should do so, let him pay one third of any damage.

30. If a person, in carrying fire from the house of another, should occasion sparks to fly about; let him pay for his act, unless he can impute part of it to the fire.

31. If a person should go to dry corn upon the kiln of another person; he must answer for any damage that may arise, unto the end of three nights and three days.

32. No person is to forfeit life for violence, because it is saraad to the person injured; for his property is taken before his face; and according to his privilege the saraad is to be compensated, and his property restored; and a dirwy to the lord.

And so terminate the three columns of law, and that which pertains to them.

IV. *And of the worth of wild and tame animals this treats.*

1. The first of them is: the foal of a mare is

four pence in value, until the end of the fourteenth day after he is foaled.

2. The next day he is twenty-four pence in value: and if he be found in corn, the amends are to be equal to that for his mother; and thus he continues unto the end of the year.

3. If he attain the age of one year and a day, another twenty-four pence is added, and so he is worth forty-eight pence; and thus he continues until the third year.

4. And then he proceeds to three score pence; and then he is to be broken in, and it is right to prepare him for the use to be made of him, whether as a stallion, a palfrey, or a working horse.

5. A stallion in three seasons neither loses his worth nor privilege for grazing out; and those are, from the middle of April unto the middle of May, and the whole of the month of October; and thence onward, though he may be in a stall only three nights and three days, he is worth a pound.

6. A palfrey is six score pence in value.

7. A runcy or a sumpter-horse is six score pence in value.

8. A working horse, that shall draw a car and a harrow, is worth three score pence.

9. Others say, in respect to a colt, that four legal pence is his worth, from the time he is foaled until August: from August to the calends of winter, eight pence: from the calends of winter until the feast of St. Bride, twelve pence: from the feast of St. Bride to the first of May, sixteen pence: from the calends of May until August, twenty pence: from August until the calends of winter, twenty-four pence: from the calends of winter to the feast of St. Bride, twenty-eight pence: in August, in the third year, an increase of eight legal pence takes place: and on the calends of winter, another similar increase: and on the calends of May, another similar increase: and then he is [three] years old, and [is] of full worth.

10. And on the day he is caught, and handled, an increase of twenty pence takes place, when the whole is five score and sixteen pence; and so he remains until a bridle be put in his mouth; and when he is bridled, there is to be an increase of four pence upon him, without augmentation; and he is worth six score pence.

11. A wild horse is worth three score pence.

12. The testicles of a stallion are equal in worth to two mares, and himself is of the value of a third mare; that is, nine score pence.

13. A horse is to be warranted against three disorders: against the staggers, for three dew-falls; against the black ^astrangles, for three moons; and against the ^bfarcy, for one year: also, as to restiveness, until he shall be ridden three times, amidst a concourse of men and horses; and if he be not then restive, he that shall sell him is free. But if he be restive, one third of his worth is to be returned, and the bargain stands as before; for it is not right to make a new bargain; and to the end of three nights and three days he may remain without being ridden, but without longer delay.

^a This has been literally translated 'black strangles' as the latter term is, at present, the appellation for that distemper: with the epithet 'black' annexed it may mean the glanders.

^b The original 'lynnmeirch' appears to signify some disorder accompanied with sanious humours.

14. The worth of a horse's foot is his full worth.

15. And a third of his worth is an eye; and the worth of the other eye is another third.

16. For every blemish in a horse, one third of his worth is to be returned; his ears and tail included.

17. Whoever shall cut off the tail hair of a horse, let him put the horse in a place where he shall not be seen, and let him give another horse in lieu of it to the owner; and let him keep that horse until the tail of his own horse shall have grown as well as ever, it remaining idle.

18. The mane of a horse is of the same worth as his bridle; that is, four legal pence.

19. Of equal worth is his forelock and halter; that is, a legal penny.

20. The law of borrowing a horse.

Whoever shall borrow a horse of another, and shall fret the hair on his back, is to pay four legal pence.

21. If the skin be broken to the flesh; he is to pay eight legal pence.

22. If the skin and the flesh be broken to the bone; he is to pay sixteen pence.

23. Whoever shall take a horse surreptitiously, let him pay four pence for mounting; and four pence for every randir, over which he shall go: nothing is to be paid for dismounting; for it is right to dismount, since he was mounted; and that is to the owner of the horse; and the camlwrw to the lord.

24. Whoever shall hire a horse, though the horse should die in his possession; nothing is required but his own oath that he treated him as well as if he had been his own, while he hired him; and the hire shall be paid.

25. If a person hire a horse, and mention where he is to go with him; if he go beyond that, let him pay one third of the profit to the owner of the horse: and the like as to other property; and surreption-fine to the lord.

26. If a horse become lame, while on hire, or shall be otherwise hurt by accident; let a horse equal to him be given in his stead, until he recover; and if he do not recover, let that remain. If he recover, let him take back his property.

27. Four horse shoes, with their complement of nails, are two pence in value.

28. If a horse be sold, in which there is a fault, but not visible on the skin; it is not to be compensated, unless it be one of the three natural disorders: but an oath is to be made of its not being known. According to the men of Gwynedd the oath of three—the owner, and two others.

V. *Of the worth of a mare, and her 'teithi,' this is.*

1. The worth of a filly is four pence, until the fourteenth day after she is foaled:

2. And thence onward unto the end of the year, sixteen pence.

3. From thence to the end of two years, thirty-two pence is her worth.

4. And in her third year, she is worth three score pence: and then it is time for her to work.

5. The worth of her mane is the same as her halter; that is, one legal penny.

* Qualities; the term is used for those qualities which distinguish an animal in its prime, and for the compensation to be made for the want or loss of them.

6. Her teithi are, to draw a car up hill and down hill, and to carry a burden, and to breed colts: and, if she have not those teithi, if bought, one third of her worth is to be returned.

VI. *Of the worth of a cow, and her teithi, this is.*

1. A she calf, from the time she is calved until the calends of winter, is worth four legal pence.

2. From the calends of winter onward, an increase of two pence every season is added, until August, when she takes the bull; and the ninth day of that August, an increase of four pence is added, without augmentation, for her calf:

3. And thence onward, an increase of two pence every season is added until the ninth day of May:

4. And on that day she ought to calve, and two score pence is her worth; and the calf ought to be able to walk nine paces on that day, and to draw milk from her four teats.

5. The worth of her calf is four pence, without augmentation, until the calends of winter; and thence onward it is of the same worth as every other calf, sixteen pence for the milk, and four pence for the calf; and from the middle of summer forward she ought to take the bull; and after she has taken the bull, an increase of four legal pence is added to her on that day:

6. And thence onward, an increase of two legal pence every season is added, until the middle of March, or until the middle of April; and then she ought to calve, and her milch silver occurs, so that she becomes of full worth, and then she is worth three score pence: and so she is to remain until her fifth calf, and during that time she continues in her prime; and thence onward, appraisement.

7. The worth of her ear, her horn, her eye, and her tail, is four legal pence for each of them.

8. The worth of her teat is four pence, every year while she lives, or a white sheep with a white lamb, that can with her fleece protect her lamb between her four feet from a May shower; and that once.

9. If the cow be always bulling, thirty pence every year while the cow lives in his possession is to be paid.

10. If there be a dispute concerning her milk, she is to be taken, on the ninth day of May, to a luxuriant place, wherein no animal has been before her, and the owner is to milk her, without leaving any for the calf, and put the milk in the measure vessel; and if it be full twice a day, that is sufficient; and if it be not, the deficiency is to be compensated by oatmeal, until the feast of St. Curic; thence until the feast of St. Michael, by barley meal; and from thence until the calends of winter, by rye meal.

Others say that the worth of the milk deficient in the measure is to be returned to the possessor of the cow:—if half the milk be deficient, half the worth; if a third of the milk, a third of the worth; and that is the best mode.

11. The measure for her milk is, three inches at the bottom, six in the middle of the vessel, and nine at the top, and nine in its length diagonally: and the inch, whereby the vessel is to be measured, is the breadth of the judge's thumb.

12. If a person buy a cow in calf, and she slip

her calf, and he willeth to seek amends; he is to give the oath of the herdman, and the oath of the woman who shall have milked her, that it did not happen while with him.

VII. *Of the worth of an ox, and his teithi, this treats.*

1. A steer sixteen pence; and the same advance as a heifer: as it is right to augment her value until she take the bull; so increase is added to him from his birth, until he is placed under the yoke, the ninth day of February; when an increase of four legal pence is added to him.*

2. And from thence unto the end of the year two pence each season, until the ninth day of February, and then an increase is added to him of four pence.

3. And from thence, until his third work-year, two legal pence, each season, are added, and then he is of full legal worth: and so he remains, in his prime, until the sixth work-year; and then his worth is three score pence: and thence onward, appraisement.

4. And he is to be put to plough the first time on the ninth day of February; and if he plough from the morning to evening, let the person who shall have sold him be free; and if he do not plough equal to his comrade of the same age, thirty pence is to be paid for his teithi: his comrade is one of the same age placed with him. And so for the second work-year. And the third work-year to put him in the plough on the ninth day of February; and if he plough until mid-day with his comrade, it is sufficient; and if he do not plough, let his teithi be paid: and if a third of the co-tillage be not ploughed, a third of his teithi shall be paid; if he fail in the whole, thirty pence shall be paid; and that every year he may live and cannot plough. And he is to be proved on the ninth day of February in every year, both in the furrow and on the land; and if he plough on one side only, either in the furrow or on the land, and shall not plough on the other side, let fifteen pence be paid; and so every year he may live.

5. The tail of a calf, the first year after its birth, is worth one penny; the second year, two pence; the third year, three pence; the fourth year, four pence: and so it remains.

6. Whosoever shall sell a steer to another, it is right for him to be answerable for the three disorders incident to cattle; and further, for the mange, until the feast of St. Patrick: the person who shall buy it is to keep it in pasture, and in a healthy place, and in a building, wherein no mange has previously occurred for seven years: and for the staggers, three dew-falls.

VIII. *Of the worth of swine, and their teithi, this treats.*

1. The worth of a pig, from the night it is farrowed until it dung, is one legal penny:

2. Whilst it continues sucking, which is three months, two legal pence:

3. And thence onward, until the swine go to the wood, it is a hog, and four legal pence is its worth.

4. From the feast of St. John, when the swine go to the wood, unto the calends of January, fifteen pence is its worth.

5. From the calends of January until the return of the feast of St. John, six legal pence on

it; and then, thirty pence, under the wood, the same as its mother.

6. The teithi of a sow are, that she be not always brimming, and that she do not devour her pigs; and to be warranted three nights and three days against the *quinsey: if she devour her pigs, or be always brimming, the third of her worth is to be returned, and the bargain stands as before: according to others, the half of her worth; as the worth of her litter is equal to that of herself, though there be but one pig.

7. The worth of the boar is equal to the worth of three sows: if he be gelded and die, his two testicles are worth two sows; and his carcase equal to another.

IX. *Of the worth of sheep, and their teithi, this treats.*

1. A lamb, from the night it is yeaned unto the first day of winter, one legal penny is its value:

2. From the calends of winter onward, unto the end of the year, two legal pence is its value:

3. And then, four legal pence is its value.

4. The teithi of a sheep are, to give milk, and to bear lambs; and she is to be warranted against the rot until the calends of May, when she shall have satiated herself three times with the new herbage.

5. For her teithi, three legal pence, or a crone; two pence for her lamb, and one for her milk.

6. For her eye, her ear, her horn, her tail, and her teat, one legal penny for each of them.

7. A ram is worth two ewes: if he be gelded and die, three ewes are his worth; one for each of his testicles, and one for his body.

X. *Of the worth of goats, and their teithi, this treats.*

1. A kid, from the night it is yeaned until the calends of winter, is worth a legal penny:

2. From the calends of winter unto the end of the year, it is worth two legal pence:

3. And then, four legal pence.

4. Her teithi are half her worth.

5. The teithi of a yearling she-goat, a penny and a halfpenny.

XI. *The worth of a cat, and her teithi, this is.*

1. The worth of a kitten, from the night it is kittenized until it shall open its eyes, is a legal penny:

2. And from that time, until it shall kill mice, two legal pence:

3. And after it shall kill mice, four legal pence; and so it always remains.

4. Her teithi are, to see, to hear, to kill mice, to have her claws entire, to rear and not to devour her kittens; and if she be bought, and be deficient in any one of those teithi; let one third of her worth be returned.

5. The teithi of every clean animal in the world are half its worth.

6. The teithi of every unclean animal are one third of its worth; because its milk is useless.

XII. *Of the worth of geese and other birds.*

1. The worth of a goose, one legal penny.

2. The worth of a gander is equal to the worth of two geese.

* This has been translated 'quinsey'; the original signifying some disorder affecting the throat.

3. The worth a brood-goose is as much as the worth of her nest; and there ought to be in her nest twenty-four goslings.

4. The worth of each gosling is a halfpenny, or a sheaf of barley; and that until they lay; and after they lay, each is one legal penny in value: thus a brood-goose is twelve pence in value.

XIII. *Of the worth of fowls.*

1. A hen is one penny in value.

2. A cock is two hens in value.

3. Every chicken is a sheaf of oats or a farthing in value, until it shall roost:

4. After that a halfpenny, until it shall lay, or until it shall crow, is its value:

5. And after that, its value is a legal penny.

XIV. *[The worth of dogs.]*

1. The worth of the king's buck-hound is one pound, when trained:

2. Six score pence, untrained:

3. Three score pence, when a year old:

4. Thirty pence, when a whelp in the kennel:

5. Fifteen pence, from its birth until it shall open its eyes, is its worth.

6. The worth of the king's greyhound, if trained, six score pence:

7. If untrained, three score pence:

8. When a year old, thirty pence:

9. A whelp in the kennel, fifteen pence:

10. From its birth until it shall open its eyes, seven pence halfpenny.

11. The spaniel of the king, is a pound in value.

12. The spaniel of an uchelwr, a pound.

13. The spaniel of a free-man, is six score pence in value.

14. The spaniel of an aillt, four pence: the same worth as his cur.

15. The worth of the buck-hound of an uchelwr is the same as that of the king's greyhound.

16. The worth of the greyhound of an uchelwr is equal to half the worth of the king's greyhound.

17. Whatsoever dog belongs to an aillt is of the same value as his cur.

18. Whosoever may possess a cur, though it be the king, its value is four pence.

19. A herd-dog, that goes before the herd in the morning, and follows them home at night, is worth the best ox.

XV. *[The worth of hawks.]*

1. The eyrie of the king's hawk, is a pound in value.

2. A red eyass, six score pence:

3. After mewing, and becoming white, a pound, if it belong to the king.

4. If it belong to an uchelwr, it is six score pence in value.

5. If mewed, if a red eyass, it is three score pence in value.

6. A male, if it be a hawk, is twenty-four pence in value.

7. The eyrie of a sparrow-hawk, is twenty-four pence in value.

8. A sparrow-hawk, before mewing, twelve pence:

9. And after mewing, twenty-four pence.

10. Whatever bird may belong to a taeog, is of the same worth as his hen; one penny in value.

XVI. *Of the bees.*

1. The worth of an old stock, twenty-four pence.

2. The worth of a first swarm, sixteen pence.

3. The worth of a bull-swarm, twelve pence.

4. The third swarm is eight pence, in value.

5. A swarm from the first swarm is twelve pence, in value.

6. A swarm from the bull-swarm, eight pence.

7. If a hive swarm after *August, it is four pence in value; and that is called a wing-swarm.

8. And so they continue until the calends of winter.

9. From the calends of winter onward, each is an old stock; and is twenty-four pence in value: only a wing-swarm does not become an old stock until the calends of May; and then it is twenty-four pence in value.

10. The worth of an alveary, twenty-four pence.

11. The three free hunts are, a swarm of bees on a branch; and a fox; and an otter: they are free because they are always on the move; for they have no haunts.

XVII. *Of the worth of a hart.*

1. The worth of a hart from the calends of winter to the feast of St. John is three score pence; and nine score camlwrw for it.

2. And from the feast of St. John onward, unto the calends of winter following, there are twelve legal pieces in it; and three score pence for each of them.

3. The pieces are; his two chaps as well as his two horns; his tongue; his breast; his heart; his rectum; his liver; his two loins; his haunch; his paunch; and his chine: for each of these a camlwrw is to be paid, the amount of which is four kine less than forty.

XVIII. *Of the king's hunting.*

1. If the king's dogs follow a hart, and kill it upon the land of another person, let whoever may own the land take the dogs and the hart; and let him keep the hart until mid-day, if it be morning, without flaying it; and, if the huntsmen do not come by that time, let him flay the hart, and keep the flesh and the skin; and lure the dogs, and take them home with him. If it be killed at mid-day, let him keep it until after noon, without flaying it; if after noon, let him keep it until after vespers; if after vespers, let him keep it until the morning, spreading his mantle over it that night; and if the huntsmen do not come on the morrow, let him appropriate the flesh, and lure the dogs; and let him keep the skin and the paunch for the huntsmen. If they come before the flesh be appropriated, let a quarter be given to the owner of the land, and let them appropriate the flesh in the way they will: the hind quarter to the owner of a nomble, and the owner of the land; and the fore quarter to each owner of a stomach.

2. If dogs be slipped at a stag, and it be killed; to whomsoever the dogs may belong, the owner of the land is to have the hind quarter.

3. Whoever may find a clean animal dead, upon the land of another person, is to have one quarter; and the owner of the land is to have the flesh, that excepted.

* That is, after August commences.

4. Whoever may find a dead animal, if it be unclean, upon the land of another person, is to have a penny; and the owner of the land is to have the animal: and that is not to be had excepting for the small wild animals.

5. Whoever shall find a swarm of wild bees is to have a penny, or the wax; and the owner of the land is to have the swarm.

6. Whoever shall lay a snare upon the land of another person, without his permission, let him pay to him four legal pence for opening the land, and four pence for filling it up; and whatever may be in the snare; and a camlwrw to the king.

7. Of the same worth are a roebuck, and a buck; and a goat, and a roe; and a fawn, and a kid.

XIX. *Of skins this treats.*

1. The skin of an ox is eight pence in value.
2. The skin of a hart, eight pence.
3. The skin of a cow, seven legal pence.
4. The skin of a hind, seven pence.
5. The skin of a sheep, one penny.
6. The skin of a goat, one legal penny.
7. The skin of a roebuck, one penny.
8. The skin of a fox, eight pence.
9. The skin of an otter, eight pence.
10. The skin of a wolf, eight pence.
11. The skin of a marten, twenty-four pence.
12. The skin of a beaver, six score pence.

XX. *Of the worth of trees this treats.*

1. The worth of an oak, six score pence.
2. If it have two boles, three score pence for each of them, if they be of equal thickness; and though they be not of equal thickness, if they be of the same growth.
3. The worth of a side branch, that shall reach the heart of the tree, thirty pence; and, excepting that, it is top, and there is no legal worth thereon, but a camlwrw to the king for it.
4. For perforating an oak, twenty-four pence; all of which goes to the owner of the wood, and a camlwrw to the king.
5. The worth of a knurled oak, on which there is no fruit, four legal pence.
6. The worth of a hazel grove, twenty-four pence.
7. If one hazel be taken from the grove, four legal pence.
8. Every tree that shall bear fruit is of the same worth as the entire hazel grove; excepting the oak, and the apple tree.
9. A graft, four pence, without augmentation, until the calends of winter after it is grafted:
10. And thence onward, an increase of two pence is added every season, until it shall bear fruit; and then it is three score pence in value; and so it graduates in value in like manner as a cow's calf.
11. A sour crab tree is four pence in value, until it bear fruit.
12. And after it bears fruit, it is thirty pence in value.
13. Every tree planted for shelter, is twenty-four pence in value to its owner; whether planted within a garden, or as a shelter to his house.
14. Every tree that shall bear no fruit, the yew excepted, such as ash, or alder, or willow, is four legal pence in value.
15. Every limb that shall reach the heart

of the tree, of the inferior wood above mentioned, is one penny in value.

16. The worth of those trees goes to the owner of the wood.

17. The worth of a yew, thirty pence
And so terminates the proof book.

HERE IORWERTH, SON OF MADOG, SON OF RAAWD, SAW IT TO BE EXPEDIENT TO WRITE THE WORTH OF THE BUILDINGS; AND THE FURNITURE; CO-TILLAGE; AND CORN DAMAGE; TOGETHER WITH THE PROOF BOOK.

XXI. *The first of these is a hall.*

1. Whoever shall destroy the hall of the king, whether by fire, or in any other way; let him pay to him two score pence for each tye which shall support the roof, that is six columns; with four score pence for the roof; that is a pound and four score pence; and six score pence for every penthouse adjoining thereto.

2. The hall of an uchelwr; twenty pence for each tye which shall support the roof, that is six columns; and two score pence for the roof; that is eight score pence; and thirty pence upon each of the penthouses.

3. The house of an aillt; ten legal pence for each tye which shall support the roof; that is, six columns; and twenty pence for the roof; that is four score pence; and thirty pence for each of the penthouses: those are, his chamber, his cow-house, his barn, his kiln, the sheepcote, the pigstye, his summer house, and his autumn house.

4. A summer house is worth four legal pence.

5. An autumn house, eight legal pence.

6. Whosoever shall damage a house unlawfully, is thus to redress it: let him pay four legal pence for every large timber that may be therein; for the doors, four legal pence; for the door frames, four legal pence; for the rafters, four legal pence; for the beams, four legal pence; for the thresholds, four legal pence; for the fire back stone, four legal pence; for every pole, rod, and rail, a legal penny; for the weather poles, and the spars, a legal penny each of them; a binder, a legal penny; a springle, a legal penny; for each of them is a rod: the roof of the house and its fence are equal in worth to one third of the house; and a third of the worth of the roof is set upon the fence.

XXII. *Here is the worth of the furniture.*

1. The plaid of the king is six score pence in value.
2. His pillow is twenty-four pence in value.
3. His boiler, six score pence.
4. The flesh-fork of his boiler, twenty-four pence.
5. His "perging," six score pence.
6. His cauldron, three score pence.
7. The flesh-fork of his cauldron, twelve pence.
8. His harp, six score pence.
9. His tuning-key, twenty-four pence.
10. The harp of the chief of song, six score pence.
11. His tuning-key, twenty-four pence.
12. The king's throw-board, six score pence.
13. The horn out of which the king drinks, its value is a pound.

* Uncertain: it may be the perch, or brandrith, for the boiler.

14. And his horn of march, that is always in his suit, a pound likewise.

15. The horn of the chief huntsman, a pound likewise.

Those three horns ought to be of the buffalo.

16. Every trinket belonging to the king, including his vessels, his rings, and his horns, a pound is the value of each; as he is not to appraise them.

17. The plaid of an uchelwr, three score pence.

18. His pillow, twenty-four pence is its worth.

19. His cauldron, three score pence.

20. His flesh-fork, twelve pence.

21. His harp, three score pence.

22. His tuning-key, twelve pence.

23. His throw-board, if it be of the bone of a sea animal, three score pence.

24. If it be of the tip of the horn of a hart, twenty-four pence.

25. If it be of the horn of an ox, twelve pence.

26. If it be a wooden throw-board, four pence.

27. A mash-tub made of staves, if it belong to the king, twenty-four pence.

28. If to an uchelwr, twelve pence.

29. If to an aillt, six pence.

30. Every mash-tub of one piece, four pence.

31. A sack, four pence.

32. A winnowing cloth, four pence.

33. A churn, two pence.

34. A vat, two pence.

35. A tub, a penny.

36. A cooler, one penny.

37. A trough, one penny, without augmentation, because it has not a cover.

38. A foot-trough, one legal penny.

39. An iron pan, one legal penny.

40. A wooden can for taking up liquor, four pence.

41. A yew pail, four legal pence.

42. A yew cruck, two pence.

43. A willow pail, two pence.

44. A willow cruck, one penny

45. A white pail, one penny.

46. A broad axe, four pence.

47. A fuel axe, two pence.

48. A small axe, one legal penny.

49. A large auger, two legal pence.

50. A middle-sized auger, one penny.

51. A wimble, a halfpenny.

52. A reaping hook, one legal penny

53. Shears, one legal penny.

54. An iron spade, one legal penny.

55. A pickaxe, two pence.

56. A bill-hook, one penny.

57. An adze, one legal penny.

58. A 'gylyv,' one penny.

59. A draw-knife, a halfpenny.

60. A chisel, a halfpenny.

61. A pannel-awl, a halfpenny.

62. A plane, one penny.

63. A bolt, a halfpenny.

64. An iron lock, one penny.

65. A wooden lock, a halfpenny.

66. A water can, one farthing.

67. A weeding-hook, a farthing.

68. An arrow, a farthing.

69. A turning wheel, a farthing.

70. A spindle, a farthing.

71. A reel, a farthing.

*A large crooked knife called, in Scotland, a 'gully.'

72. A yarn-winder, a farthing.

73. A flail, a farthing.

74. A skimmer, a farthing.

75. A mallet, a farthing.

76. A spud, a farthing.

77. A wooden shovel, a farthing.

78. A fork, a farthing.

79. A rake, a farthing.

80. A sheaf of oats, a farthing.

81. A flax hackle, a farthing

82. A chicken, a farthing.

83. A cow-fetter, a farthing.

84. A palm-iron, a farthing.

85. A guiding-thong, a farthing.

86. A mirror, a farthing.

87. A platter, a farthing.

88. Wooden nippers, a farthing

89. A cup, a farthing.

90. A chest, appraisement.

91. A brass pan, appraisement.

92. A trivet, appraisement.

93. A baking-girdle, appraisement.

94. A craft, with what pertains to it, appraisement.

95. A tun, appraisement.

96. A hammer, appraisement.

97. A harrier, appraisement.

98. An ox, after it has passed its prime, appraisement.

99. Every thing, the worth of which is not fixed by law, is to be appraised.

100. A bag, two legal pence.

101. A flesh-dish, one penny.

102. Another dish, one legal penny.

103. A sieve, one penny.

104. A riddle, one legal penny.

105. A comb, one legal penny.

106. A polishing stone, a halfpenny.

107. A bowl, one penny.

108. A baking-board, one legal penny.

109. A hair rope, of twelve cubits, is one legal penny in value.

110. An elm-bark rope, of twelve cubits, is one curt penny in value.

111. The collar of the king's greyhound, eight pence.

112. The collar of a gwrda's greyhound, four pence.

113. The leash of the king's greyhound, four pence.

114. The leash of a gwrda's greyhound, two pence.

115. The leash of a tracker, eight pence.

116. A dunghill, four pence.

117. A manuring pannier, one legal penny.

118. A barrow, one legal penny.

119. An earthen pitcher, appraisement.

120. A barrel, appraisement.

121. A bottle, appraisement.

122. A tunic, twenty-four pence

123. Gyves, twenty-four pence.

124. A salmon net, twenty-four pence.

125. A greyling net, sixteen pence.

126. A suin net, eight pence

127. A bow net, four pence.

128. A salmon, two pence.

129. A car, two pence.

130. A pack-saddle, one penny.

131. A stool, two pence.

132. A wort-vat, two pence.

133. A weaver's loom, twenty-four pence;

134. The reeds and the beam, six pence;

135. The harnesses, six pence;

136. The warping-trough, six pence;
137. The rollers and the wheels, and the treadles, six pence, and the third on the wheels.
138. The tools of a smith, six score pence;
139. The large anvil, three score pence;
140. The bickorne anvil, twelve pence;
141. The bellows, eight pence;
142. The smith's pincers, four pence;
143. The smith's sledge, four pence;
144. A parer, four pence;
145. A bore, four pence;
146. A groover, four pence;
147. A vice, four pence;
148. A hoof-rasp, four pence;
149. An iron saw, four pence;
150. A grindstone, four pence.*
151. The worth of a mill, one pound;
152. Three score pence for each stone;
153. Three score pence for the irons;
154. Thirty pence for the timber;
155. For the house, thirty pence.
156. A quern, four pence:
157. For the upper stone, two pence;
158. For the nether stone, two pence.
159. For the kiln rods, one penny.
160. For the quern shed, four pence.
161. A spear, four pence.
162. A bow and twelve arrows, four pence.
163. A battle-axe, two pence.
164. A sword, if it be rough-ground, twelve pence.
165. If it be round-hilted, sixteen pence.
166. If it be white-hilted, twenty-four pence.
167. A shield, eight pence.
168. If it be enamelled blue, or gold, twenty-four pence.
169. A hauberk, appraisement.
170. A basnet, appraisement.
171. A helm, appraisement.
172. A crest, appraisement.
173. The worth of a saddle, eight pence.
174. A bridle, gilt, eight pence.
175. A bridle, silvered, six pence.
176. Other bridles, stained, black, or lackered, four pence.
177. Spurs, gilt, four pence.
178. Spurs, silvered, two pence.
179. Spurs, black, stained, or lackered, one penny.
180. Some rank with the saddle the two stirrups, and the three girths; others allow a legal worth upon them; and that is,
181. Stirrups, if they be gilt, eight legal pence;
182. If they be silvered, six legal pence;
183. If they be lackered, or black, or stained, four legal pence.
184. A breast-girth is of the same class with one stirrup.
185. The two belly-girths, two legal pence.
186. A horse-cloth, four legal pence.
187. A wadded pannel, one penny.
188. A linen pannel, one legal penny.
189. A blinker, one legal penny.
190. Trunk-hose, eight legal pence.
191. A pair of hose, six legal pence.
192. A pair of ^b'ystywaws,' four legal pence.
193. Wadded boots, four legal pence.
194. Shoes with thongs, two legal pence.
195. Buskins, one legal penny.

196. A girdle, if it be ornamented with gold or silver, appraisement.
197. If it be not, one legal penny.
198. A ring, appraisement.
199. A wreath, appraisement.
200. A skene, one penny.
201. A house knife, one legal penny.
202. A short sword, one penny.
203. A girdle-buckle, one penny.
204. A cresset, one penny.
205. A girdle for trousers, one legal penny.
206. A bracelet, appraisement.
207. A throw-board table, appraisement.
208. The worth of a thrave of oats, four legal pence.
209. The worth of two fold-hurdles, a legal penny.
210. The worth of a thrave of meslin, eight legal pence.
211. An iron fetter, one penny.
212. A wooden fetter, a farthing.
213. A ^a'hester,' a farthing.
214. A distaff, a farthing.
215. A blowing horn, whoever may be the owner, two pence.
216. Some say that the wearing apparel are to be appraised: others say that they have their respective prices: that is,
217. Every mantle of a rich dark colour, twenty-four pence.
218. Every town-made mantle, twenty-four pence.
219. Every town-made cap, twenty-four pence.
220. A town-made coat, twenty-four pence each.
221. Every home-made covering, eight pence.
222. A shirt and trowsers, twenty-four pence.
223. A ^b'cynnygl,' appraisement.
224. A cushion, eight legal pence.
225. A sheet, eight pence.
226. A head-cloth, eight legal pence.
227. A band, four legal pence.
228. A bonnet, one legal penny.
229. A robe, if it belong to the king, a pound.
230. If it belong to the queen, a pound.
231. If it belong to an uchelwr, or his wife, it is six score pence in value.
232. The rug of an allit, or his robe, three score pence.
233. The rug of his wife, two score pence.
234. The rug of a taeg, or of his wife, is thirty pence in value.
235. A pillow, four pence.
236. Winter-tilth of a ^c'cyvar, two legal pence.
237. Spring-tilth of a cyvar, one legal penny.
238. A plough-head, one legal penny.
239. Wheels, two legal pence.
240. Bars and stilt, one legal penny.
241. A sock, two pence.
242. Every yoke and its bows, one legal penny.
243. A beam, a legal penny.
244. A coulter, four legal pence.
245. A bow, a farthing.
246. A cleansing-hurdle, a legal penny.
247. A cleansing-spud, one legal penny.
248. A goad, one penny.

^a A 'hester' is at present a corn measure containing two bushels.

^b Literally 'wadded'; perhaps, a gambeson.

* There appears to be some error in these numerals, as they do not collectively amount to six score.

^b Literally 'stays'; perhaps, jambs.

^c A 'cyvar' at present, in Anglesey and Caernarvonshire, contains 3,240 square yards, in Meirionyddshire and Montgomeryshire, 2,480 square yards.

249. A harrow, one legal penny.

250. A thorn-harrow, one penny.

251. Every other thing whatsoever, upon which there is no legal worth, is to be appraised. Here ends the worth of wild and tame.

XXIII. *Now of the members of the human body.*

1. Of the worth of the nine co-ordinate members this is.

For each of the feet, six kine, and six score of silver; for each of the hands, six kine, and six score of silver; for each of the eyes, six kine, and six score of silver; for each of the lips, six kine, and six score of silver; for each separately, six kine, and six score of silver; and for the nose itself, six kine, and six score of silver, separately.

2. The worth of the ear, if it be cut off, two kine, and two score of silver, separately. If injured, so as to cause deafness, six kine, and six score of silver.

3. The worth of the two testicles is the same as the worth of the nine co-ordinate members.

4. The worth of the tongue itself is equal to the worth of all the other members, because it defends them.

5. The worth of one of the toes, a cow, and one score of silver.

6. The worth of the great toe, two kine and two score of silver.

7. The worth of a finger, a cow, and one score of silver.

8. The worth of the thumb, two kine, and two score of silver.

9. The worth of its nail, thirty pence.

10. The worth of the upper joint of the finger, twenty-six pence and a halfpenny and a third of a halfpenny.

11. The worth of the middle joint, thirty-three pence and two parts of a halfpenny.

12. The worth of the lowest joint, four score pence; and that is the worth of the finger.

13. The worth of each of the teeth, a cow, and one score of silver.

14. The worth of each of the fang-teeth, two kine, and two score of silver; because they are the guards of the teeth.

15. The trunk itself is in worth equal to all those together; the trunk consists of the head, the body, and the penis; for it is therein that the life may be; therefore it is equal in worth to them all.

16. Of the three imminent dangers to a man this is.

The three imminent dangers to a man are: a stroke on the head, unto the brain; a stroke in the body, unto the bowels; and the breaking of one of the four limbs of the body.

17. The compensation for the medicaments is this.

For each, the person wounded is to receive three pounds from the one who shall have so wounded him; the amount likewise due from the person who shall wound him, for his medical treatment, is a pound, without food; or nine score pence, with his food, and the bloody clothes.

18. A tent.

An application of a tent, twenty-four pence.

19. Red salve.

A medicament of red salve, twelve pence.

20. A medicament of herbs, four pence.

21. Of the amount of the food of the mediciner this is.

His food daily to the mediciner is one penny in value.

22. His light, every night, a penny likewise in value.

23. Of the three conspicuous scars this is.

There are three conspicuous scars; one upon the face; another upon the foot; and another upon the hand: thirty pence on the foot; three score pence on the hand; six score pence on the face.

24. Every unexposed scar, four pence.

25. The cranium, four pence.

For every broken bone, twenty pence; unless there be a dispute as to its diminutiveness; and if there be a dispute as to its size let the mediciner take a brass basin, and let him place his elbow upon the ground, and his hand over the basin, and if its sound be heard, let four legal pence be paid; and if it not be heard, nothing is due.

26. Of the worth of hair pluckt from the roots, and the compensation.

The worth of hair pluckt from the roots; a penny for every finger used in plucking it out, and two pence for the thumb; and two pence for the hair.

27. Of the worth of blood of free and bond.

The worth of the blood of a freeman, twenty-four pence.

28. The worth of the blood of a bondman, sixteen pence.

29. The saraad of every person is to be paid according to his privilege.

30. There are three effusions of blood not to be compensated: blood from the teeth; blood from a scab; and blood from the nose; to the lord, however, a dirwy is to be paid for it; but nothing is paid to him whose blood is drawn, for it is apt to flow; his saraad, however, is to be paid to him.

XXIV. *Of co-tillage this treats.*

1. Whoever shall engage in co-tillage with another, it is right for them to give surety for performance, and mutually join hands; and, after they have done that, to keep it until the tye be completed: the tye is twelve erws.

2. The measure of the erw, has it not been before set forth?

3. The first erw belongs to the ploughman; the second to the irons; the third to the exterior sod ox; the fourth to the exterior sward ox, lest the yoke should be broken; and the fifth to the driver: and so the erws are appropriated, from best to best, to the oxen, thence onward, unless the yoke be stopped between them, unto the last; and after that the plough erw, which is called the plough-bote cyvar; and that once in the year.

4. If they will to separate, after the tye shall be completed; they may if they will so separate, unless a contract bind them.

5. If the oxen be put in the yoke, and one of them die, by whatever disorder he may be taken off; it is right that he should have his erw.

6. Should the owner doubt, that the ox may not have received injury from him, let him be sworn, that the injury did not originate with him, either as to its food or its service: and that is called the erw of the black ox.

7. Though co-tillage be formed with an ox; if it come not to the labour, is not yoked, and shall not do a turn or two; nothing is to be had on its account.

8. If an ox become ill, whether from a wound, or any other thing, it is right for its owner to support the yoke.

9. If a person will to sell an ox out of the co-tillage in which it is put, he is not to sell it until the co-tillage be ended, nor to exchange it; and if he separate it but one day, before he has obtained his erw, he loses his erw; and, if after obtaining his erw, he is to support the yoke.

10. Every one is to bring his requisites to the ploughing, whether ox, or irons, or other things pertaining to him; and, after every thing is brought to them, the ploughman and the driver are to keep the whole safely, and use them as well as they would their own.

11. The driver is to yoke in the oxen carefully, so that they be not too tight, nor too loose; and drive them so as not to break their hearts: and if damage happen to them on that occasion, he is to make it good; or else swear that he used them not worse than his own.

12. The ploughman is not to pay for the oxen unless they be bruised by him; and if he bruise either one or the whole, let him pay, or exonerate himself. The ploughman is to assist the driver in yoking the oxen; but he is to loosen only the two short-yoked.

13. After the co-tillage shall be completed, every one is to take his requisites with him home.

14. Neither a cleanser, nor a horse for harrowing, is comprised by law in co-tillage.

15. No one is to place a restraint upon the ox of another without his leave, unless there be an agreement, or assent.

16. If there should be a dispute about bad tillage between two co-tillers, let the erw of the ploughman be examined, as to the depth, length, and breadth of the furrow, and let every one's be completed alike.

17. If a dispute arise between two co-tillers, as to rough bushy land, and to other clear; the one willing to plough the bushy land, and the other not willing; unless there be an agreement to the contrary, it is right for him to plough for the other such land as he may have.

18. If a dispute arise about ploughing, between two co-tillers, one willing to plough far off, and the other near; we say, that they are to go to such place only as that the oxen may reach their stalls, and their work, the weak as well as the strong, within their own cymwd.

19. We say, that an ox engaged in co-tillage is not to be bequeathed, without the consent of the co-tillers; since any one is to bequeath only that which he shall have in possession; and that ox is not then in his possession, while engaged in the co-tillage.

20. We say, that oxen engaged in co-tillage are neither to be pledged, nor to be distrained; since no one is to pledge but what is in his possession; and that is not.

21. Whoever shall engage in co-tillage, and after that make a similar agreement with another; we say, that those oxen are bound to the first co-tillage: and should he engage in a hundred such co-tillages after that, he is to support the yoke wherever he may engage to do so.

22. Whoever shall engage in co-tillage, and does not come orderly to the ploughing; whether he be a day or two without coming; we say, that whether he come willingly, or by compulsion, he

is to have nothing of what shall be ploughed without him.

23. Neither horses, mares, nor cows, are to be put to the plough; and if they should be put, and abortion should ensue to either mares, or cattle, or the horses be injured, it is not to be compensated; and besides this the law does not say, that they are entitled to an erw, unless it be covenanted for them.

24. If a person engage an ox in co-tillage, and bring a stolen ox; we say, that the owner of the ox is not bound to support the yoke, nor is he to obtain an erw.

25. If a person engage an ox in ploughing, and afterwards wish to substitute another; we say, he is not to change it without the consent of the co-tillers.

26. An ox engaged in co-tillage is not to be moved from the furrow to the sward without the consent of the co-tillers, who are the owners of the cattle.

27. No one is to undertake the work of a ploughman, unless he know how to make a plough, and nail it; for he ought to make it wholly, from the first nail to the last, or from the smallest to the largest.

28. Whoever shall own the irons is to keep them in order, that the ploughman and driver be not impeded; and they are to have no assistance.

29. The driver is to furnish the bows of the yokes with wythes; and, if it be a long team, the small rings, and pegs of the bows.

XXV. Of corn damage this treats.

1. Every owner of corn is to mind his corn; and every owner of an animal is to mind his animal, within and without; and, therefore, it is right for every person to take upon his corn. Thus it is right to take for winter-tilth; money payment for it until the feast of St. Bride; and thence onward, reparation for damage: for spring-tilth; from the feast of St. Bride until the calends of May, money payment; from the calends of May onward, reparation for damage.

2. At all times to release an animal impounded, money payment only is due: and it is thus that money is to be paid; a penny for a horse, a halfpenny for a bullock.

3. For a colt or filly, from the fourteenth day onward after it is foaled, a penny, like as for its mother.

4. A calf, from the time of its birth until the calends of winter, is to be impounded from one meal-time to another.

5. Lambs and kids, while they are sucking, are to be impounded from one meal-time to another; or else to be mixed with their dams: the period during which they suck is until the calends of May; and thence onward, for trespass upon corn, they rank with their dams.

6. The swine, the sheep, the goats, the geese, and the hens; the second choice of them is due.

7. The pigs, from the time they turn up the cow-dung with their snouts, are subject to the same law as their mother, for trespass upon corn.

8. "In the law it was one from the swine, and one from the small animals, which we have mentioned above, though there might be only three of them; the cause was, the swine returned to the person who owned them, and one remained

"A later MS., not collated, has, 'In the law of Howel.'

with the owner of the corn; but one is not to be taken of two swine, for the swine could not return to the owner of the swine, if it remained so. Then it was altered to one of every fifteen of the pigs; and one of every thirty sheep; and from the goats, the poultry, and the geese, one of every thirty, in like manner. If so many of the swine should not be found upon the corn, according to some of the judges, four pence for every five swine: others say, that a penny is due for each of the swine; and for every five animals, of the sheep and the goats, a penny; and also, of the geese, and the poultry, if the number, for which one is due, be not found upon the corn, an egg is due for each.

9. Poultry are not to be taken upon corn, except during the first fortnight after the corn is sown, before it springs; from that time until it shoot into ear, they are not to be taken; but from the time when the grain is formed, they are.

10. Every crop that a person shall harvest, he is to look after; and the cattle are free. By the crop is understood, corn after it is severed from the land whereon it grew; the produce of an orchard; cabbage; flax, after it is cut, or in a garden uncut; tedded hay; thatch for houses; and their fence; leeks; and every thing that pertains to a garden. Let him fence so strong about his garden, that beasts cannot break into it; and if he do not, and it should be broken into, he is not to be compensated; except for the trespass of poultry and geese; because it is not possible to fence so as to exclude them, since they can fly.

11. The barns are to be open from the time the first sheaf is brought into them, until the calends of winter, to admit the air: and, if the corn be damaged during that period, the owner is to be compensated.

12. From the calends of winter onward, the barns shall be closed in the manner required; they are to be closed by three catherings on the sill, and a wattle upon the door-way with three bands thereon, two on the back, and one on the front; and, if that be broken, the corn and the barn are to be compensated; the corn in the barn, by giving a whole sheaf for every damaged sheaf.

13. If a person find an animal upon his corn, and it be disputed whether he found it there; let it be determined by the oath of the taker.

14. If corn be damaged, and the animals be not overtaken upon the corn, let the oath of the owner exonerate them; for there can be no testimony as to an animal; for, if all shall assert that they saw them, it will not avail.

15. A voluntary oath is not to be taken concerning them, since it will not avail, though acknowledged, if the owner shall exculpate them.

16. If a horse be found stretching his neck over a hedge eating the corn, it is not right to take him, but to obtain compensation for the damage; unless he be exculpated.

17. If either a horse or other animal be found with its two fore-feet upon the corn, it is not to be taken, since it was not wholly upon the corn; and part is not the whole: and, if it be not cleared, the damage is to be compensated.

18. If a person tether his mare by the side of corn, and her colt damage the corn, and cannot be caught; let the mare be taken from the place

she is in, and brought to the house; and let the colt be detained in the house, and the mare taken back to her former place: and here the wild is caught by the tame: and that does not constitute an illegal act.

19. Calves, lambs, and kids need not be loosed by the taker, but at his will, between meal-times; for no animal will die by being impounded from one meal-time to another.

20. The bulls are not to be taken from Midsummer until August, for trespassing upon corn or grass; for at that period the milch cattle become tuffy. It is not right to take bulls, from August unto the first feast of the Virgin; for then the heifers become tuffy.

21. It is not right to take a bull at any time, that is following a tuffy cow.

22. It is not right to take a boar at any time, when following a brimming sow.

23. It is not right to take the rams, nor the he-goats, from the feast of St. Michael unto the calends of winter.

24. Stallions are not to be taken from the middle of April unto the middle of June.

25. A foal following its mother is not to be taken, and that is called a darting foal.

26. Swine are not to be taken for trespassing upon corn, from the feast of St. John unto the calends of January; unless they be found in a barn, or in a meadow.

27. Whoever shall will to preserve a meadow, let him keep it, from the feast of St. Patrick unto the calends of winter: a meadow is land appropriated for hay only, and enclosed by a fence. It is to be preserved unto the calends of winter, because it is mowed twice in the year.

28. Whoever shall find an animal trespassing upon such a meadow, let him take thereon as upon corn. If he chance to find them thereon, and cannot overtake them, though confessed, damage to grass is not to be compensated.

29. Whoever makes a fence about his corn, let him take animals found upon the grass that may be therein, as well as upon the corn; because nothing is to depasture there.

30. No one, except a lord, is to have more than two reserves of grass, a field, and a meadow; and, if he will to keep it, let him obtain a cross from the lord, and under the sanction of that let him keep it.

31. Thus animals trespassing upon corn are to be impounded:—If they be wild, they are to be taken and placed out in a yard; if they be tame animals, they may be impounded, in or out, at pleasure. If there be animals belonging to two different persons, they are not to be mixed together; and if they be animals of different species, they are not to be mixed; but, if they be placed together, every one of them is to be tied. It is not right to tie swine—only to take them. It is right to tie poultry and geese, in taking them.

32. If a person require a pledge for his corn, with the time of a pledge which shall lapse, no one is to give it, except for the time of a corn-pledge; and a corn-pledge does not lapse until the calends of winter.

33. Whoever is entitled to corn, either by surety, or for damage done by cattle in the harvest, or by purchase, and shall not demand it before the calends of winter, he is not afterwards entitled to it; because he has suffered the proper period for urging his claim to elapse: for

it is not right to claim corn from one year to another.

34. Whoever in taking cattle shall injure them, whatever the nature of the injury, the taker is to pay for it; for the animals are to return home without claim, without suit, except payment to the taker of the property.

35. Whatsoever person shall impound an animal, and suffer it to graze; he is not to lose his claim, for doing more than right.

36. Whoever shall take animals, and they break out and get home, nothing is due for them; for it is not right that there should be two takings for one trespass.

37. Whoever shall impound an animal, and refuse a lawful pledge, requiring money; if the animal die, he is to pay for it.

38. Whoever shall take many animals, and detain one of them apart, for the act of the whole, and suffer the others to go away; he is only to receive what shall fall on that one animal.

39. Whoever shall find a small animal upon his corn, whether a sheep, a goat, or a swine; it is at the option of the taker, either to keep account of them, until one animal be due; or else a penny for a sheep, or a goat, after it shall have been taken five times; and a penny for the swine when taken, or reckon until a swine be wholly due.

40. Whoever comes to liberate animals for others, it is right for the taker to ask him, whether he will be responsible for them; and, if he will not be responsible, he is not to deliver them to him; and, should they so die in his pound, not one is to be paid for. If the other engage to be responsible for them in all things, let a

pledge be taken from him, with a surety for its dilysrwydd: and, if another owner should come to claim that pledge, he must produce, of his owner property, one equally good, before the other is to go from him.

41. The pledge that is given by a wife, the husband is not to nullify; and the pledge given by a husband is not to be nullified by the wife.

42. Whoever shall have had his corn greatly damaged by trespass, and find animals upon it, and demand from the owner of those animals compensation for all the damage; he is not entitled to more than the owner of the cattle, on his oath, may pay him as their damage; whether that be much or little: and that is to be of the same kind of land, in the course of tillage: and that is called compensation for damage: and it is to be claimed before the calends of winter.

43. Whoever shall remove his corn from the stubble to the ley, and make his rick upon the ley; if it be damaged there, he is not to receive compensation. And flax, not in a garden, is subject to the same law as such corn.

44. There is no person, whatever may be his privilege, that is exempt from compensating damage.

45. No person is to milk, or to make any use of cattle that are impounded, though he may be the owner of them; without the permission of the captor.

46. The taker is not to seek the owner of the cattle he may take; neither is he to conceal them; and if he should conceal them, and they die, or be lost, through his negligence; let him pay for them.

And so terminates concerning corn damage.

GLOSSARY

TO

WELSH AND OTHER TERMS WHICH OCCUR IN THE
ENGLISH VERSION

OF THE

LAWS OF HOWEL DDA

A.

Aberfraw (aber-fraw), *efflux of the Fraw*.—The princely seat of Venedotia was situated where the brook Fraw flows into the sea.

Abo.—A carcase of an animal killed by a wolf or other beast of prey.

Achurre (ach-gwre), *near belt*.—An enclosure of wattles or thorns surrounding a building at such a distance as to prevent cattle reaching and damaging the thatch.

Adalmwr (ad-lam-gwr), *one returning*.—A proprietor who for some cause entered the service of another proprietor without agreement; if he left him after the expiration of a year and a day, he was liable to the payment of thirty pence to his patron.

Agweddi (ag-gwedd), *conjunction*.—A portion given with a female upon her marriage.

Aillt (aill), *other*.—A villain.

Alltud (all-tud), *other land*.—A person, either from foreign parts or from another part of the island, in villenage under the king or a freeholder.

Amhiniogau tir, land borderers.—Witnesses in a cause for landed property whose lands bordered on that in dispute.

Ammodwr (am-bod-wr), *a compactor*.—One before whom a compact is made, and so admissible as a witness to prove the terms of it.

Amobr (am-gobr), *fee*.—The fee paid to a lord by the person subject to that payment on the marriage of a female.

Amrygoll (am-rhy-coll), *total loss*.—Loss of property, perditio.

Anwyn (an-cwyn).—A stated allowance of provision allotted to the officers of the court in their lodgings: the term appears to be put in apposition to cynnos, cœna, or supper, as being a privileged private allowance for that meal; the cynnos being the public evening meal. Anwyn is translated 'cœna' in some Latin copies.

Anghyvarch (an-cyvarch), *unquestionable*.—A term used for the articles which were exclusively the property of a man or woman, and not subject to division upon a separation ensuing. Generally a fine for committing various actions without permission.

Anrhaith (an-rhaith), *lawless*.—Spoil.

Anrhaith-odder, *spoliation sufferance*.—A term used when a person's goods were confiscated and seized by the lord.

Anrhaith-gribddail, *pilfering spoliation*.—A term for the graver spoliation to be exercised towards a homicide.

Ar ac aredig, tilth and ploughing.—A term for husbandry labours.

Arddelw (ar-delw).—A vouchee of various natures in defence.

Arddyrcavael (ar-dyrch-gavael), *an elevated hold*.—The augmentation of fines.

Arglwydd (ar-clwydd), *superior*.—A lord, a proprietor.

Argyreu (ar-cyv-rhau), *special ornaments*.—That portion of a maiden's dower which consisted of the paraphernalia.

Ariant (argentum), *silver*.—Promiscuously used with ceiniog, or penny, for the silver money in use.

Arwacsav (ar-gwaesav), *support*.—The person, or authority, a defendant avouches to be the guarantee of the right to property with which he is charged to be unlawfully possessed.

Aswynwr (a-swyn-wr), *a fealty man*.—A proprietor who became a liege man to another proprietor; if, after remaining with him a year and a day, he returned to his own property, he was to pay three score pence to his patron.

Aur (aurum).—Gold.

Aust (aws), *vigour*.—August.

B.

Bidwoseb (bid-gwo-ys-eb), *in readiness*.—A term for the horse at the command of such officer of the household as was entitled to the privilege. In the Venedotian Code the term is 'preswyl.'

Boneddig (bon-eddig), *lineage*.—Boneddig canhwynawl, one of innate lineage, is the term used for a free Welshman of indigenous descent.

Braint (brain), *tofty*.—The term for privilege or dignity. This word is extensively used, applied to the particular tenures of land and degrees of personal liberty.

Breyr (bre-yr), *mote-man*.—A term applied in the laws of South Wales to those freemen who in North Wales were denominatd uchelwyr.

Briduw (bri-Duw), *dignity of God*.—The term used for a solemn asseveration to the truth of a thing by a person on his faith.

C.

Caeth, bond.—A bondman, a vellein.

Camllwrw (cam-llwrw), *mult for wrong*.—A fine

of three kine or nine score pence, sometimes doubled and tripled.

Cammin (cam-min), *crooked beak*.—A species of hawk so called.

Canghellor (can-cell-or), *possessor of a room*.—An officer in every canghellorship, who held pleas to determine disputes among the king's villeins, and secured his waste. He was entitled to specific fees for these services.

Canllaw (can-llaw), *at hand*.—A term used for an assistant to a party engaged in law. He appears to have performed the duties of a procurator or attorney.

Cantrev (cant-trev), *hundred treds*.—The largest fixed division of a district; it was to comprise two cymwds, but often contained more, and to consist, according to the definition given of measures, of 25,600 erwes.

Carddychwel (car-dychwel), *car-returning*.—Applied to such who were obliged to return to their lords or families.

Cardottir (cardawd-tir), *charity land*.—Land given to an eleemosynary establishment in frankalmoine.

Cargychwyn (car-cychwyn), *car-moving*.—A term for those who irrevocably departed from their kindred or land; also, for those at liberty to reside where they pleased.

Carllawedrawg (car-llawed-r-awg), *car-shattered*.—A term for those who left their lords; also, for such who, not being bound by any particular tie, removed at will.

Ceidwal (caiw-ad), *a guardian*.—A term taken in an extensive sense. In suits for land, guardians and evidences were produced, the distinction between them being slight. A guardian swears to the thing in dispute, to his certain knowledge, being the property of the person he names; an evidence that a certain person was dispossessed by another. A guardian charges no one with wrong doing; an evidence speaks to the outrage. The guardian proves the matter of action; the evidence the cause of action.

Ccintog (cain-iog), *fair*.—A denarius or penny. No coins have been found which can be attributed to any Welsh prince, although large deposits of Roman coins (principally of the Lower Empire) have been occasionally discovered. From the frequent mention of payments in silver some medium of circulation would seem to have been required, for which purpose the Saxon and Norman mintage, with, possibly, some worn Roman coins, might have served. The common, or curt penny, is meant generally when penny is mentioned; the legal penny was one third higher in value; the halfpenny, or dimal, was half the curt, one third of the legal penny. It is possible that this enumeration of two descriptions of pennies might have had its origin from the existence and use of the two species of donarii common during the Lower Empire, of the same relative proportions. The number of pence in the pound was 240.

Ccintog baladr, *spear penny*.—The mulct of one penny, so called, collected from each male whom the homicide asserted to be related to him within the seventh degree, and who refused to take his oath of nonconsanguinity, by the lord's officer, towards the discharge of galanas or man-bote. A female was entitled to collect this impost if amenable to the payment of murder fine, but no female was required to pay a spear penny, as it is said she had only a distaff.

Ccinion (cain), *delicate*.—The first drawing of liquor, the perquisite of the smith of the palace.

Celvi (celv), *work of art*.—The screen which divided the hall into two portions.

Cenedl (can) *aggregate*.—Clan, tribe. *Cenedl y Cymry*, the Welsh nation.

Chevravur (chevr-awr), *severity*.—February.

Cledren gwaesawr, *pale of a protector*.—If a

proprietor extended his protection to another proprietor who built and tilled upon his land, and afterwards left it, the sum of sixscore pence was to be paid by him to his patron, which was termed 'cledren gwaesawr.'

Clochydd, *bell-man*.

Corddilan (cordd-llan), *collective enclosure*.—A hamlet.

Corphlan (corph-llan), *body enclosure*.—A cemetery.

Cov, *record*.

Cov llys, *record of court*.

Cowyll (co-wyll) *covered*.—The gift given by a bridegroom to the bride the morning succeeding the nuptials.

Croes (cro), *a cross*.—A cross is frequently mentioned in the later series of the Welsh Laws, applied as a token that the place where it was erected was the subject of litigation, and awaited the lord's sentence. In the laws of Howel Dda a surety was to enforce his suretyship by seizing the debtor's goods and delivering them to the creditor; afterwards it was enacted that suretyship should be enforced by procuring a cross from the lord, affixing it at the place in question, and then awaiting the legal determination of the suit. If either party disrespected the cross by any illegal proceedings, erecting any buildings, removal of goods, &c. on land in dispute, they became liable to the fine called camlwrw. These crosses seem to have been occasionally made of wood or laths, sometimes to have been cut or marked upon the object in question.

Cwyn, *plaint*.

Cwynnos (cyn-gos), *cena*.—The evening meal. On progress the lord was entitled to this meal from particular tenants, the default of which supply was punishable by fine.

Cyhyryn cant astyr, *strip of a hundred contingences*.—So said of flesh of an animal stolen or hidden by a person, and sold or distributed by him; this might be traced to each receiver unto the hundredth hand, and a fine was payable for unlawful possession: beyond the hundredth hand it was not cognizable.

Cylch, *a circle*.—A progress for entertainment among the vassals. Various persons were thus privileged: the queen, the royal family, various officers of the household, the maer and canghellor, &c. This became oppressive; and we find various districts had exemptions granted to them of particular services of this nature. Gradually, they were commuted for money payments. Many of them continued in practice up to the time of Queen Elizabeth, and at various periods were extinguished by heavy payments for exoneration from them.

Cymwd (cy-mwd), *co-mote*.—Perhaps so stiled from the circumstance of a court being organized in every cymwd, this being the general and lowest medium of judicature in which most causes were commenced and determined, an appeal in certain cases lying to the court of the cantrev and to that of the lord. Strictly the cymwd was to comprise fifty treds or 12,800 erwes, and two cymwds formed a cantrev: this arrangement appears only to have obtained in Anglesey and some other districts most capable of tillage: in the generality of instances we find three or more cymwds in a cantrev. The most consistent account of the number of these respective territorial divisions in Wales occurs in the "*Myvyrian Archaeology*," which is given in the following first and fourth columns; the second and fifth columns contain an enumeration found in the Llyvr Coch Hergest, a manuscript of the early part of the fifteenth century, rather carelessly transcribed, and therefore not free from errors; the number of cantreves in the third column is taken from Geraldus Cambrensis, whose transcribers corrupted his numerals, as the total given by him proves; in the enumeration for Powys Geraldus appears to have included only one of the divisions.

	Cantrvrs			Cymwds.
Gwynedd	15	15	12	38 36
Powys Vadog	5	8	6	40 40
Powys Wenwynwyn	9	8		
Deheubarth	26	19	29	78 64
	55	50	44	156 140

Cynghaws (cy-caws), *co-nexate*.—An advocate employed in a cause. We generally find a 'cynghaws' and a 'canllaw,' a pleader and a guider, mentioned as the legal assistance of plaintiff and defendant in a suit.

Cynhasedd (cy-tas-edd), *co-tie*.—An investiture fee payable to a lord upon receiving possession of land, the payment of which exonerated his successor from render of ebediwr.

Cywar (cyv-ar), *co-ration*.—A term for the partnership in tillage to which each person connected with it furnished an ox or two. A measure of land consisting of 3,240 yards in Caernarvonshire and Anglesey, and of 2,430 in Merioneth.

Cyvrath (cyv-rhaith), *compact*.—Law in its extended sense.

D.

Dadenhudd (dad-an-hudd), *re-uncover*.—A term for a peculiar suit at law for the recovery of patrimony, formerly in the possession of an ancestor of the claimant, founded on the circumstance of the custom of covering the fire previous to retiring to rest, generally in modern times with a large turf, by which a smouldering fire is kept up, and uncovering it in the morning. Metaphorically, the suitor claims to rekindle or re-uncover the fire of his ancestor's hearth. A chapter in each code is devoted to the recapitulation of these modes of action.

Dadlau (dall), *debate*.—It is a common term for the pleas held in the courts.

Dacred (daer), *closing*.—A term for revenue, apparently for the fixed dues payable to the lord.

Daïar (dai-ar) *fair surface*.—Soil.

Dawnbwyd (dawn-bwyd), *donative food*.—The payments in kind which were rendered by the lord's vassals; the contributions from free villis were denominated 'gwestva.'

Difaeth (di-faeth), *unfecund*.—Unfertile land, and consequently generally waste.

Difaith (di-faith), *unappropriated*.—Waste lands, uncertain casual receipts, wrecks, all goods without an owner, &c., are so termed, and belonged to the lord.

Dilysdawd (di-llys-dawd), *unobjectionable*.—Applied to a female who has been divorced, and free from any claim by the former husband.

Dilysrwydd (di-llys-rhwydd), *unobjection*.—A warranty by a seller of property that no claim can be substantiated to the ownership of the property other than his own.

Dimai (dimidum), *a halfpenny*.—The half of the curt penny, one third of the legal penny.

Dineuwr (din-e-bwr), *hill fort*.—The seat of the Dimetian princes near Llandilo Fawr in the vale of Tywi. Some remains of the castle are visible.

Dioeryd (di-go-bryd), *mentally fixed*.—A term applied to those under vows of refraint from marriage, flesh, and equitation.

Dirwy (dir), *force*.—There were two kinds of fine imposed upon offenders. The dirwy was twelve kine, or three pounds; the other, or camlwrw, three kine, or nine score pence. Dirwy signifies sometimes, but rarely, various amounts of fine.

Dovod (dov), *appropriated*.—A term for property of any kind casually found; if no owner appeared for it after three public proclamations of the event, it then lapsed to the prince.

Dovraeth (dovr), *domesticity*.—The quarters which the villains were to afford to the lord's retainers.

Dyddiau dyddon, *days of days*.—The weekly periods succeeding Christmas, Easter, and Whitsuntide.

E.

Ebediwr (obitu), *a heriot*.—A relief payable to the superior lord in most cases by the heir of a defunct vassal. Where the person in his lifetime had paid a cynhasedd, or investiture fee, it absolved the successor from the payment of ebediwr.

Ebrill (eb-rhill), *vegetation*.—April.

Eddyl (e-dyl), *duty*.—Angen eddyl, necessary duty; eddyl arglwydd, duty to a lord, &c., occur in the Laws.

Edling (ed-ling), *next in line*.—The appellation of the 'tetheling,' or nearest heir, to the sovereignty.

Enllyn (en-lynn), *liquid*.—Companagium, or accompaniments to bread of any kind.

Erw (ar-w), *what has been tilled*.—A measure applied exclusively to arable lands; it appears to have contained about 4,320 yards.

Erw dyddedig, *eschated erw*.—So said of land that for want of an heir escheated to the king. In the trev gyvri, or register vill, any such land was equally divided among the remaining occupiers; hence no land therein escheated to the lord.

Erw y gwylld, *plough ere*.—An erw of the cottillage set apart as plough-bote, the produce of which was to defray the expenses incidental to the making and repairing the plough.

Erw yr uch du, *erw of the black ox*.—An erw of corn allotted to an individual whose ox might die during the period of co-ration, towards compensating his loss.

Etivedd (e-ti-medd), *possession*.—An heir

F.

Ferm (ffeofm), *a mess*.—Sometimes used for 'saig,' a word of the same import.

Fyrnigrwydd (fwrn-ig-rhwydd), *ferocity*.—Acts of theft accompanied by brutal violence, as burning the house whence the goods were stolen, or mutilating animals through malice, and similar acts, are said to be ferocious, and the punishment for them thereby enhanced generally twofold.

G.

Gair, *a word*.—Used in various significations:—An enquiry, an order; as, 'Gair yw ei air ev ar bawb;' his word is paramount to that of every one; testimony, as, 'Gair yw ei gair hi yna;' her word is there conclusive.

Gair colledin, *a losing word*.—Signifying a wrong phrase introduced in a plea.

Gair cyrch, *a word of enquiry*.—Used when the judges dispatched one of their number to interrogate either party to a suit what vouchers they had to substantiate their pleas.

Galanas (gal-an-as), *homicide*.—This term is often applied to the sum assessed upon the criminal and his relatives as the retribution for murder, as well as for the crime itself.

Galanas wasgarawg, *distributive galanas*.—So said of the murder-fine to be imposed in specific proportions upon the several grades of kindred related to the criminal; the proportions in which it was receivable by similar grades of kindred to the murdered person being the same as the liabilities to the charge.

Galanasdya (galanas-tra), *galanas-feud*.—It was matter of objection to a witness in a cause if he had not paid his proportion of a homicide fine for the murder of a relative of the objector, one of the parties to a suit.

Gauavdy (gauav-ty), *a winter house*.—Otherwise called 'hendrev,' old vill, an appellation very common in Wales for residences in the vallies. The bothy, or residence in the hills, was styled the 'havotty,' or summer house.

Gavael (gav), *a hold*.—In one sense a division of land containing four rhandirs, or 64 erw; a post supporting the roof of a building; a pledge.

Gel'gi (well-ci), *covert dog*.—The covert hound and

the greyhound are the two species of dogs enumerated in the laws as used in hunting. In the time of Howel Dda it is stated that beagles were unknown.

Gobr, a fee.—This term is frequently and extensively used.

Gobr cyvraith, fee for law.—The fee due to the judge or judges who decided a cause.

Gobr gwarchadu, fee for custody.—A fee of six score pence paid by a person, returning after long absence in foreign parts, for participation in his ancestors' landed property, to the relations in possession.

Gobr manag, fee for discovery.—The tenth penny of the value of any thing, due to the person who pointed out where a stolen article might be found.

Gobr merch, maiden fee.

Gobr ystyn, investiture fee.—Paid by a person when invested by the rod with landed property by a lord. This fee exonerated his heirs from the charge of chedui upon his demise.

Godaeng (go-tae-og), sub-commoner.—A villein of inferior degree.

Goddaiith (go-daith), partial spread.—Applied to clearing the stubbles or the furze and heather upon the hills, to improve the pasturage, by fire. This operation was restricted, under a penalty, to the month of March.

Golwyth (go-glwyth), a delicacy.—A stag in season was accounted to contain twelve legal golwyths or collops, for each of which a fine of three score pence was imposed upon the unprivileged person who might kill such a stag.

Goresgyn (gor-es-cwn), to super-ascend.—Applied to the progeny of a villein or alien which, after the ninth generation, or four successive contracts of marriage with native Welshwomen, by which each child gained an additional degree in rank, was entitled to the enjoyment of five erws of land from the lord; such became accounted a native Welshman, and was styled 'goresgynydd,' superascendant, or acquirer of privilege.

Gorphenau (gor-pen-hav), end of the flush.—July; so called, from the flush of the growth of grass being then ended.

Gorvodog (gorvod-og), constrained.—A surety for any person accused of crime; as 'mach' signified a surety for debt or compact.

Gorvotrev (gorvod-trev), extra vill.—This term occurs only in Gwent, where the divisions of land differed from the other districts. In each maenol in Gwent thirteen trevs were computed, one of which was the gorvotrev or supernumerary trev.

Gorsav (gor-sav), firm stay.

Gorsav arv, deposit of a weapon.—Armed persons resorting to church or court were to place their weapons in certain specified places, where, if a mischance happened to any person from them, no blame attached to the owner; whereas if left in another place they were answerable for any accidental wound inflicted by them.

Gorsav guraig, stay of a wife.—So said when a woman separated from her husband; after the division of the property, she was to remain at the house until the ninth day to superintend the final transport of all articles belonging to her; also, in case of his death, she was entitled to a division of the goods and a similar period for preparing to depart.

Gorsedd (gor-sedd) supreme session.—This term is used for any extraordinary or paramount session presided over by a lord.

Gorwlad (gor-gwlad) outer country.—The bordering regions to the one in question.

Gosgordd (gos-cordd) collection.—The king's retinue, being his officers, minstrels, &c.

Gosteg (gos-teg) to make clear.

Gosteg ar y maes, silence in the field.—The court in pleas for landed property being held on the land in dispute, the proclamation of silence in the field was appropriate.

Gre, a herd.—Generally of horses, a stud of which consisted of fifty mares and a stallion. Some appellations of hills have 'gre' in their composition, as, 'Moel greon,' hill of the stud; 'Moel y greonir,' hill of the stud keepers. They were entitled to a progress among the lord's villeins. 'Conigre,' or a rabbit warren, seems derived from this root.

Gwaalæth (gwa-alæth), offspring.—A chief, not an edling nor head of a family.

Gwaddol (gwadd), a settlement.—A portion given with a female.

Gwaesav (gwaes-av), support.—A pledge or guarantee.

Gwaesawr.—See *Cleibren Gwaesawr*.

Gwaettir (gwaed-tir), blood land.—Land given up as compensation for homicide.

Gwallawgair (gwallawg-gair), a losing word.—A faulty word in pleading.

Gwarant (gwar-ant), extreme.—A guarantee.

Gwarcheidwad (gwar-cadw-ad), custodier.—One who preserves landed property for the right owner.

Gwarthawl, something to boot, to make equivalent.

Gwartheg divach (di-vach), cattle without surety.—So it has been rendered by Wotton, and in the former part of this edition. Upon further consideration, in the Latin copies it has been glossed 'stommatis defecti,' as if the word 'divach' was compounded of *div-ach*, *extinct lineage*. The fine for homicide, committed by the son of a Welshwoman by an alien father, to which the term refers, was to be paid solely by the relations of the mother, there being no lineage on the father's side to be found in Wales. The cattle payment of the whole fine by the female side would therefore very appropriately be styled, *cattle of defective lineage*.

Gwarthrudd (gwarth-grudd), shame of face.

Gwayer, pain.—A spear.

Gweirglaw (d gwair-clawdd), hay enclosure.

Gweli (gwali), open.—A wound.

Gweli tavod, a tongue-wound.—Slander, so styled.

Gwely (gwali) a couch.—A term used for a household.

Gwelygordd (gwely-cordd), aggregate household.—

A tribe derived from one common ancestor.

Gwerth, worth.—Used for the price of a thing; also, state, condition.

Gwerth tavod, tongue-worth.—The term for a fine payable by a judge for a wrong decision.

Gwesdva (gwes-ma), entertainment place.—A term used for the provision, or money payment in lieu of it, due to the lord from the uchelwyr, or freeholders.

Gwir, truth.—Gwir a chyvraith, justice and law.

Gwiraed (gwir-awd) purity.—Liquor, comprising mead, bragot, and ale.

Gwiraed yr ebyll, liquor of the apostles.—Liquor distributed on feast days of the apostles.

Gwr (vir), a man.

Gwr addwyn, a respectable man

Gwr ar deulu, a family man.

Gwr ar gylch, a wanderer.

Gwrda (gwr-da), a good man.—A freeholder.

Gwr dinol, a man without note or mark.—Some passages in the Laws would seem to imply the *gwr dinol* to have been a freeman.

Gwr dyrod, an adventurer.—One who took possession of land upon which none of his progenitors resided; a squatter.

Gwr nód, a man of note or mark.—It is difficult to discover the precise definition of this term. Where one manuscript has 'Heb gaeth, heb alltud' (without bondman, without alien), another reads, 'Heb alltudion, heb wyr nód' (without aliens, without a nód man); thus making *nód* men synonymous with bond men. Compurgators are often to be one half *nód* men, the other half such as can be had. In some instances the *nód* men would appear to signify persons known to belong to the clan. 'Nód y genedl (mark of the tribe), is used for some distinguishing mark inscribed upon boundary stones,

&c. 'Nôd is synonymous in signification with 'notus.'

Gwraictra (gwraig-tra), *woman-feud*.—When a witness was about to give testimony in a cause, if the opponent could prove he lived in adultery with his wife, it was a ground of objection to the receipt of his evidence.

Gwraig (gwr-aig), *woman*.—A married woman is usually implied. It sometimes signifies a violated maiden.

Gwraig byrs, *a woman regularly married*.

Gwraig llwyn a pherth, *a female of bush and brake*.

Gwraig weddw, *a widow*.

Gwybyddiad (gwy-bydd-iaid), *one knowing*.—Translated an evidence, to distinguish the peculiar acceptation of the term from guardian, witness, &c. The evidence was one who testified to a fact from his own knowledge.

Gwyddhuch (gwydd-hwch), *wood swine*.

Gwyddhwn (gwydd-llwddn), *wood beast*.—A wild beast.

Gwyddwaedd (gwydd-gwal-edd), *thicket-holm*.—It is a term applied when a person has neglected to prosecute a suit, whereby a thicket or impediment has arisen between him and his claim.

Gŵyl, *a vigil*.

Gŵyl arbenig, *a principal feast*.

Gŵyl Badrig, *feast of St. Patrick*.—March 17.

Gŵyl Gurig, *feast of St. Curig*.—June 16.

Gŵyl Iewan y moch, *feast of St. John of the swine*.—Aug. 29; at which time it was lawful for the swine to commence pannage.

Gŵyl San Fraid, *feast of St. Bride*.—Feb. 1.

Gŵyl Vartin, *feast of St. Martin*.—Nov. 11.

Gwynebuarth (gwyneb-gwarth), *face-shame*.

Gwynebwert (gwyneb-gwerth), *face-worth*.

These two terms are indiscriminately used for the fine payable for insult.

Gwysd, *a pledge*.

H.

Halawg (hal-awg), *contaminated*.

Halawgdy (hal-awg-ty), *polluted house*.—The house of a person implicated in a robbery was so termed.

Halawglô (hal-awg-llô), *polluted oath*.—A false oath.

Harnais (harnois).—Arms or harness; and also horses, dogs, and hawks seem to be comprehended in this term, which lapsed to the king upon the death of one of his family or chief officers, in lieu of obediw.

Hawl, *claim*.

Hawl disvryd, *sudden claim*.

Hawl drabwyddyn, *claim beyond the year*.

Hawl ddevnyddiawl, *real action*.

Hawl in, *pending claim*.

Hawl wynwedid, *defunct claim*.

Henaduriaid (hen-ad-ur-iaid), *elders*.—They were to consider the respective statements of plaintiff and defendant in a suit for landed property, and report to the judge their opinion as to which deserved the most credence. Their functions seem to be similar to those of a jury.

Hendrev (hen-trev), *old vill*.—The winter or permanent residence in the low land was so termed.

Henevudd (hen-ev-ydd), *senior*.—The king, when seated at table, was to place a respectable senior on his left hand.

Henuriaid, *elders*. See *Henaduriaid*.

Hyddrev (hydd-brev), *hart-bellow*.—October so called, being the rutting season of deer.

Hynav, *senior*.

Hynariaid cantrev, *elders of a cantrev*.

I.

Iar, *a narrow strip, a goad*.—One of the twelve legal collops in the stag, being the chine, so called from its resemblance, when cut out, to a road.

Iau, *a yoke*.—Four kinds of yoking are enumerated in the Laws: the short yoke, four *Welsh* feet; the field yoke, eight feet; the lateral yoke, twelve feet; and the long yoke, sixteen feet.

Iawn, *right*.—Equity, sometimes put in apposition to law.

Iawn a dylyed, *right and due*.

Iawn anianol, *natural right*.

Ionawr (ion-awr), *commencement*.—January.

Is corr, *below the screen*.—The fire-place being nearly in the centre of the hall, the lower part, separated at the fire-place by a screen from the upper part, was devoted to the reception of the inferior officers and domestics.

L.

Lladd, *to cut*.—Extensively used; as, to kill, to cut corn or grass, to strike fire, &c.

Llathlud (lath-glud), *to entice*.—The seduction of a female.

Llathrudd (lath-rhudd), *virga rubens*.—Violation of a female.

Llaw, *a hand*.—Sometimes put for the person.

Lledrad (lled-rhad), *cheaply got*.—Theft.

Lledrad fyrnig, *theft accompanied with ferocious acts*.

L'edvegin (lled-mag-in), *partly reared*.—An animal artificially reared; as, a deer, a sheep, a goat, and the like.

Lleidr, *a thief*.

Lleidr camlyryus, *a thief subject to a camlyro fine*.

Lleidr crogadwy, *a thief to be hung*.

Lleidr cyvadder, *a confessed thief*.

Lleidr dirwyys, *a thief subject to a dirwy fine*.

Lleidr gwerth, *a thief to be sold*.

Llith, *enticement*.—So said of an oath sworn by the inducement of another.

Llin, *color*.—A term used for the view of theft in the possession of the thief, sworn to by the informer.

Llogwydd (lloc-gwydd), *view of rest*.—Extremity; death-bed. Lloc (locus) is frequently used as a term for heaven by the poets.

Llovrudd (llawv-rhudd), *red hand*.—A murderer.

It is sometimes applied to any criminal.

Llovruidieth, *murder*.—Occasionally it is used to express felony.

Lludd, *impediment*.

Ltw, *an oath*.

Ltw diadnabod, *oath of irrecognition*.

Ltw gweilydd, *spare oath*.—A term used in a case where a person suspects another of a crime, and producing a relic, requires him to take an oath upon that relic of his innocence.

Ltw i gloch heb dawod, *oath upon a bell without a clapper*.—An oath so given by a man when charged with seduction by a prostitute whom he has abandoned.

Llygadrudd (llygad-rhudd), *red eye*.—The denomination of one who stands by and sees a murder or felony committed without interfering.

Llymysden (llym-gwst-en), *an agile move*.—The sparrow-hawk.

Llynnmeirch (llyn-meirch), *ichor of horses*.—The farcy.

Llys, *a separation*.—The palace, and especially the hall of judicature.

Llys.—Objection to a witness as incompetent from some legal impediment.

M.

Mab, *a son*.—Often abbreviated to 'ab' and 'ap.'

Mab, *a youth under age*.

Mab, *a man*.—Hence, 'mab aillt,' an aillt; 'mab alltud,' an alien; 'mab bardd,' a bard.

Mab aillt, *son of a villein*.

Mab alltud, *son of an alien*.

Mab anwar, a wicked son.—A son who, having it in his power, defeats his father's will.

Mab dyolder, permissive son.—A bastard duly affiliated to a person, which he does not legally disown.

Mab dyoler, a declared son.—One asserted to belong to a particular person by the mother, but not legally affiliated.

Mab llwyn a pherth, son of bush and brake.—A bastard.

Mab uchelwr, a high man.—A freeman.

Mach, a surety.—A bail for debts.

Mach cynnogn, a debtor surety.—A debtor who is his own bail.

Mach dicbrydig, a procrastinating surety.

Mach gorvodog, a surety for the appearance of a person.

Macwy (mag), rearing.—A youth. Each tenant under the prince was bound to present his son to the prince upon attaining the age of fourteen, at which period he became independent of his father. These youths were under the superintendence of the chief of the household, and passed their time in perambulating the country and marauding in the Marches.] Geraldus particularly describes their manner of life. They are styled also 'gweision bychain,' young lads, in the South Wales Codes. Archbishop Peckham, in a letter to Edward I., advises, 'La maniere de vivre de weison bychen fait oublier de tout.' He found the irregularities committed by these youths required a total abolition of the custom.

Maenol, stony.—Perhaps from boundary stone limits. A territorial division, consisting of four trefys or 1,024 erwys. It seems analogous to a manor.

Maenawr.—Same as 'maenol.'

Maer, a bailiff.—An officer in every cymwd, who regulated the villains and their concerns.

Maer dref, maer vill.—The demesne.

Maer y biswail, bailiff of the cow dung.—The person who received the cattle purveyed for the lord, and superintended the demesne lands.

Maes, a field.—The court for determining causes for landed property was often so denominated, from its being held on the land in dispute.

Mai (ma), champain.—May.

Mamwys (mam-gwys), maternity.—Heirship through the female line so styled.

Managwr (manag-gwr), an informer.

Managwr diofrydawg, recluse informer.—Information, given to an ecclesiastic upon solemn oath, of theft committed by a person whose station or influence the informer dreaded might be exercised to his disadvantage. Upon receipt of this testimony, so delivered, the ecclesiastic denounced the criminal, upon his oath, without divulging the name of the informant.

Marchogaeth (march-og-aeth), equitation. Some rec'uses abjured marriage, equitation, and use of linen.

Marwty (marw-ty), dead house.—The term where a deceased person's property escheated to the lord, the apparitor regulating the disposition of it.

Marwdystiolaeth, testimony of the dead.—Testimony by descendants of the dead of the information by them imparted to them during their lifetime.

Marwdywarchen, death-cloth.—A term used for the relief paid to the lord for a stranger in his district.

Mathraval.—The seat of the Powysian princes, situated at the upper part of the Vale of Meivod, near the junction of the two streams which form the river Ewyrnwy.

Mawrth (mawr), Mars, martial.—March

Medd, mead.

Medi (med), maturity.—September.

Modrydav (mod-rhydav), a concentration.—A bee stock.

Moel, bare. 'Eidion moel,' an ox without horns.

Morr, a mare of money.

Morwyn (mor-gwyn), a virgin.

Morwynwaig, a maiden wife.—One betrothed to a man, but whose nuptials are not consummated.

Mud (muta), a mew for hawks.

Muriaw (mur-iaw), to determine.—Cyvraith muriedig, fixed law.

Mydowdd (myd-go-gwydd), becoming conspicuous.—Said of milch cattle whose udders begin to swell with milk.

Myhevin (my-hav-in), growth time.—June.

Mynwent.—See Corphan

N.

Nawdd, protection.

Nawdd y brenin, protection of the king.

Nawdd y swyddogion, protection afforded by the king's officers.

Nôd (notus), mark.

Nos, night.—The computation of time is generally expressed by nights: as 'wythnos,' eight nights, a week; 'pythevnos,' fifteen nights, a fortnight.

O.

Odyn, a kiln.—For drying corn, particularly oats, which are placed on a kiln for some time preparatory to being hulled and ground for oatmeal. The old way of preparing these kilns was by placing slight rafters over the vacuity near the fire place, laying straw evenly over them, and then spreading the oats upon the straw: the rafters and straw are now often superseded by tiles purposely manufactured with eyelets in them. The fuel used is charcoal, wood, or furze. Two kinds of kilns are enumerated, one with a pipe or flue to convey the heat, the other bare, without one. The former was one third or one half higher in value than the latter.

Oed, period.—Mature time for decision.

Oed wrth borth, time to seek aid.

Oergwmp galanas, sad incident of homicide.—If murder was imputed to a person, and either from pride or inattention he neglected to purge himself, and he should be killed by any relative to the deceased, no murder-fine was payable for him, but the one homicide was balanced by the other.

Oesvoddog (oes-bodd-og), during life.—An office tenable during the lifetime of the grantee.

Ornest (orn), impulse.—A duel, of which mention is sometimes made. A man was liable to this ordeal from the age of twenty-one until sixty-three. Twins were to be accounted as a single champion.

Osb (hospes), a guest.

Overdylsau (over-tlws-au), superfluous trinkets.—Ornaments bestowed on judges and other official persons.

Overhela (over-hela), random hunting.—Of dogs previous to discipline.

Overllaeth (over-laeth), useless milk.—Such as that of cats, &c.

P.

Pencenedl (pen-cenedl), head of a clan.—The chief of the senior family of the clan.

Penllwydd (pen-llwyd), grey-head.—The sea trout. This has been inadvertently translated greyling in the text, which term being appropriated to a species of river trout is therefore improperly used.

Penrhaith (pen-raith), head of the purgation.—The principal juror on an inquest of this kind.

Pentanvaen (pentan-vaen), fire-back stone.—The fire being upon the hearth, a large and durable stone was selected for that purpose, and a similar one for a back stone, which generally would outlast the destruction of a fragile building, and being pointed out, would be proof that a claimant's ancestors formerly resided there.

Penteulu (pen-teulu), head of a household.—An

officer who, next to the king, arranged and superintended the affairs of the household.

Porth, aid.

Porth ordaw, aid to violence.—One of the accessaries to homicide.

Praidd, a herd.—Twenty-four cows and a bull constituted a legal herd of cattle.

Preiddin (praidd), booty.—A prey of cattle, or other animals.

Preswyl (pres-gwyl), present.—March preswyl., a horse in readiness.

Preswylvoddog (preswyl-boddog), constant abiding.

Priawd (pri-awd), property.—Gwr priawd, a married man.

Prid, price.—The price given to the lord for the tenure of a fief.

Priodawr (priawd), a proprietor

Priodolder (priawd), full possessor

Prydain, Britain.

Prydyn, Caledonia.

Punt (pun), equal.—Pondus, a pound, containing 240 pence.

Punt dwng (punt-twng), fealty pound.—The sum due from each free man to the lord, in default of providing the stipulated supplies in kind. This source of revenue, upon the Conquest, vested in the English Crown, and is still collected in parts of North Wales under the name of tunc rents.

Pynvarch (pwn-march), horse-load.—Some sources of revenue to the prince were so called, in allusion to the common use of sumpter-horses for conveying loads.

R.

Rhaglaw (rhag-llaw), a deputy.—The vice comes deputed to represent the king.

Rhagvyr (rhag-vyr), short before.—December.

Rhaith, verdict.—There were various kinds of raiths, composed of from 5 to 300 compurgators.

Rhaith gwlad, verdict of country.—Consisting of fifty compurgators, freemen under the prince, and summoned by him.

Rhan, a share.—Said of allotment of landed property among heirs.

Rhandir (rhan-tir), share land.—A territorial division containing four tyddyns or 16 erw.

Rhandy (rhan-ty), sharehouse.—The place where guests were lodged.

Rhawnwydden (rhawn-gwydd-en).—Has been translated the witch elm; it may signify the rowan tree or mountain ash, which grows to great perfection in South Wales.

Rhieingylch (rhian-cylch), lady progress.—The progress to which the females of a lord's family were entitled among the vassals.

Rhingyll (rhing-yll), a noise.—The appellation of the crier or summoner of a court; translated apparitor, which does not accurately represent the definition of the office.

Rhisgen (rhiss-en), bark.—A vessel to hold butter, made of bark of trees. It was to be three palms in breadth, and three in depth.

Rhodd ac estyn, gift and investiture.

S.

Saeth ebol, darting colt.—One under two years old, or accompanying its dam. Called a darting colt, probably from its peculiar playful sudden courses to and fro.

Saraad (sar-a-ad), disgrace.—Put also for the fine for insult.

Segrilyd (segr-lyd), sacrilegious.—As, 'argywedd segrilyd,' sacrilegious injury.

Sullt (solidus), a shilling.

Swydd, office.—As, 'tir swyddog,' land with office attached; 'tir heb swydd,' land without office. The office of justice was attached to freehold land in South Wales.

Swyddog (swydd-og), an officer.—One having an office. A term for the higher officials of the court. *Swyddwr (swydd-wr), office man.*—An inferior domestic of the court.

T.

Tachwedd (tach-gwedd), closing view.—The month of November so called. 'Iawn amser tachwedd,' right time for closing—a phrase applied to signify beasts fit for slaughter; the pasture at that period decreasing, the winter store of cattle was then provided.

Tadwys (tad-wys), paternity.—A term for derivation of title to land by the parental lineage.

Taeog (tae-og) a churl.—The taeog seems to have been of the same condition as the Saxon churl and the Norman villein. The taeogs were husbandmen, and were bound to furnish the lord with certain victual renders, and to lodge and provision various official persons and allies of the prince while quartered in the country.

Taeogtrev, villein-trev.

Talbenig (tal-pen-ig), standard value.—'Eidion a dalo xxx. yw buyn talbenig. — Sew yw hynygwartheg heb ddychavael gyd ag wynt o arian mydwydd.' 'A standard animal is an ox of the value of thirty pence.—Standard cattle are those without the augmentation of milch silver.'

Talddrus (tal-drws), an end door.

Talgell (tal-cell), an aisle, a lean to.

Talpentan (tal-pentan), by the fire side.—'Brethyn gwyn talpentan,' home-made undyed cloth. Cloth made in factories was called 'brethyn dinesig,' town-made cloth.

Tân, fire.

Tân gwyllt, wild fire.—Uncontrollable fire, fire which has spread beyond the house on each side of the one wherein it originated. The person who caused the conflagration was to reimburse the owners of each house adjoining his, but no others.

Tarian (tar-ian), clasher.—A round buckler. Hence, metaphorically, certain defences a person may make to a suit are called his tarians or shields.

Tavodiog (tavod-iog), tongued.—An advocate. Nine persons are said to be advocates themselves, as they are definitive umpires as to their determination in the matters submitted to them.

Tavodrudd (tavod-rhudd), bloody tongue.—One who informs the homicide where the person is he may intend to murder. He was accounted an accessary.

Tawlbwrdd (tawl-bwrdd), throw-board.—This game was played with sixteen white men against a black king with eight black men. The nature of their disposition upon the board and their moves appear to be unknown.

Teisban tyle, bolster of a dormitory.—It is also used as a denomination of the individual chosen to assist the chief of the family, especially if he were incapacitated by natural infirmities from acting.

Teithi (taith), qualities.—As, 'teithi dyn,' qualities of a man; 'teithi mach,' qualities of a surety; 'teithi buwch,' qualities of a cow, &c.

Telediw (tel-ed-iw), compact.—'Ych telediw,' a fair ox; 'buwch telediw,' a perfect cow.

Tellwedd (tell-gwedd), covered guise.—An amnesty accorded to the relatives of a homicide upon payment of the murder-fine to the kindred of the slain. The indemnity assured to a mediciner undertaking the cure of a wounded or sick person as to the result of his treatment.

Tir, land.—'Tir a daiar,' land and soil.

Tir bwrdd, bord land.—Demesne land.

Tir cyd, joint land.—Land held by co-tenants.

Tir cynniv, strife land.—The same as 'tir cynnydd.'

Tir cynnydd, increasing land.—Land possessed by an aillt, or alien, whose progeny was increasing to the privilege of freemen in the ninth descent.

Tir cyrriv, register land.—Land in base tenure,

which was equally divided among the tenants. The third part of a cymwd was thus held, the two thirds were in freer tenure.

Tir difoddedig, escheated land.

Tir gwelyawg, family land.—Free land to be shared among relations.

Tir gwydd, ley land.

Tir y vaerdrev, demesne land.

Tirdra (tir-tra), land-feud.—A legal objection to the reception of the testimony of a witness was land-feud, an unsettled dispute about the title to land between the witness and the objector.

Trais, violence.

Trais morwyn, rape of a maiden.

Trev, a vill.—A territorial division of land containing four gavaels, or 256 erwes.

Trevgordd (trev-cordd), trev collection.—A hamlet

Trevlad (trev-tad), patrimony.

Trwg.—See Punt dwng.

Twrw ac enwed, disturbance and injury.—Burning buildings and breaking ploughs, by which a claimant of land forced the possessor of it to submit his title to a court of judicature.

Twyllvorwyn (twyll-morwyn), deceitful maiden.

A newly married female so styled if betrothed as a virgin and found to be otherwise.

Ty a thal, house and gable.—A person with whom land was shared was to erect his buildings at the end or side of the other's land.

Tyddyn (twdd), a tenement.—It consisted of 4 erwes, and was the least territorial division.

Tymhor (tymp), a season.—Sometimes expresses a month, or less; sometimes three months.

U.

Uchelwr (uchel-wr), a high man.—Variously styled

'gwr rhydd,' a free man; 'gwrda,' a good man; and 'breyr,' a mote man, in different parts of Wales.

Undydd dyddon, one day of days.

Undydd a blwyddyn, one day and a year.—A frequent phrase in the Laws.

Untroediog (un-troed-iog), one-footed.—Said of such animals which, when one foot has been rendered useless, are incapable of further service.

W.

Wr/ys (urles), trimmings.

Wynebwarth.—See Gwynebwarth.

Wynebwerth.—See Gwynebwerth.

Wythnos (wyth-nos), eight nights.—A week.

Y.

Ymladd (ym-ladd), to mutually fell.—Fighting, defined to be attack, onset, blood, and wound

Ynad, a judge.

Yngad (yng), a judge.—This seems derived from 'yngan,' to speak.

Ysbail, spoil.

Ysbail allor, altar spoil.—Donations left upon the altar.

Ysbydwriaeth, mastership of a hospital.

Ysdarn (ys-tarn), a saddle.

Ysdavell (ys-tav-ell), a room.

Ysgolaig (scholasticus), a scholar.

Ysgubor (ys-cub-or), a place for sheaves of corn.—A barn.

Yscyvarnllnyg (ys-cyv-arn-llynig), coloured ears.—The native breed of cattle are white, with red or black coloured ears. Many such are to be observed in various parts of the country at the present time.

Ystyn (ys-tyn), to extend.—Investiture.

PERTHYNASAU CERDDORIAETH.

CERDD DANNAU.

Llyma y priv dyniadau.

Y TYNIAD croes a'r hirvys tros y tannau a'r bys yn ei le ei hun, a'r graenvys tan vwrddwn y cyweirdant, a'r bys bach yn ei le, a'r tant lleddyv uchav a chrasdant y vawd, a'r graenvys a'r hirvys tros y tannau.

Ond weithiau bydd rhai o'r cyweirdannau uchod yn dyniadau, ac weithiau bydd rhai o'r tyniadau uchod yn gyweirdannau amser pan ddel mewn cerdd. Cyrchiadau sydd yn cyflenwi rhwng cyweirdannau a thyniadau; ac weithiau lle savo y bys y cyvrvir tolciau, neu dolciadau à sydd yn gwasaneuthu yn lle bwyadau; a phlethiadau sydd yn tegâu rhwng cyweirdannau a thyniadau, ac yn amryveilu pob un ar ei gilydd.

Dywedwn bellach am y cyweirdannau, y tagiadau, y tyniadau, y cysylltiadau; y rhai sy yn dangaws lleisiau gwahanedig, bob un o honynt yn amryaelu.

Rhaid yw son bellach am y cyweirian, y rhai sy yn dangaws lleisiau gwahanedig, yn amryfael, ac sydd a'u perthynas yn wahanedig oddi wrth eu cilydd.

Pum cywair y sydd yn savedig ac yn warantedig; ac o'r rhai hyny gellir gwneuthur à vyner o gyweirian.

Un bys i grythor a geidw dri chywair: nid amgen isgywair, crasgywair, a lleddvgywair; a hyn y mae yr hirvys yn ei gadw.

Y mynagvys sydd yn cadw y gogywair a'r bragodgywair. Ac wele, dyma y pum cywair privedig.

Bawd i grythor sydd yn gwasaneuthu ac yn amryaelu yn mhob cywair yn nghyver y pedwar bys ereill. Y graenvys, a'r bys bach sydd yn gwasaneuthu ac yn amryaelu yn mhob cywair yn eu rhan eu huain.

Pob bys sydd yn cadw arno y bragodgywair, o'r achaws y mae yn cael ei enw; o blegid vod peth o bob cywair yn ei vysg; ac o herwydd hyny y gelwir ev y bragodgywair.

PEDWAR RHYW DANNAU LLEDDVON SYDD: SEV,

Tannau lleddvon y bragodgywair.

Tannau lleddvon y gogywair.

Tannau lleddvon isgywair.

Tannau lleddvon y lleddvgywair, o'r bwn y mae yn cael ei enw.

O blegid yr hwn a wypo yr hysbysrwydd heb ddysg celfyddyd, ni bydd ef athraw, namyn tebygwr cerdd.

Govyniad.—Pa sawl gwaith y dichon cwlwm cydgerdd vod mewn cainc? “Dwywaith, o bydd byr y mesur; pedair gwaith, o bydd hir y mesur; heb na mwy na llai: ac o bydd mwy na llai, camvesur yw. Wyth o dyniadau a chyweirdannau á savant bob un yn lle ei gilydd, heb na mwy na llai.”—*Casgliad Didrevn.*

Atteb.—Ni ddichon bod athraw cerdd heb y mesurau hyn.¹ O lyvyr yr athraw Thomas Kelli o Retelgarwys.²

¹ Neu, A phwy bynag à wypo hyn yn ddigon myvyr, ni phalla o'i gelvyddyd un amser, nac o ateb drosti yn gyvreithlawn. Ac velly y tervyna y dosbarth à eiwir, Llaw a throed a chlust cyvarwydd cerdd dant. *Casgliad Didrevn.*

² Gwel y pethau à ddyl y pencerdd eu gwybod yn Llyvyr Gram. S. D. Rhys T. D. 298.

Yn yr un Llyvyr y mae 24 Mesur yn henweddig ; ac yr hanes canlynaol am danynt.

Llyma y 24 mesur o gerdd dannau wrth reol vesur oll, val ag y cyvansoddwyd mewn eisteddvod o vlaen llawer o athrawon celvyddyd, o Gymry cywraint yn y gelvyddyd, ac ereill o Wyddelod, yn amser Gruffydd ab Cynan; ac á ddodwyd ar lyfrau, drwy orchymyn yn yr amser, ac a adysgrivwyd oddyno yr unved dydd ar ddeg o vis mai yn y vlvwyddyn un mil, &c.¹

*Amryw Glymau ar y Crâs Gywair, ni soniodd y Dr. I. Davies
am danynt, o'r Casgliad Didrevn.*

Alban Bensin	Divr Mac a Delgi
Alban Voelvin	Divr Corfynywg
Alban Rhydderch	Divr Carlidan
Alban Erun	Divr Trwsgyl
Alban Du	Divr Cordilethach
Divr Carsin	Divr arall ar y Carsin
Divr Grastolawg	Divr Fawran
Divr Gwrgan	Divr Cantudlon
Divr arall ar Alban Rhydderch	Divr Alvach
Divr Flamgwrsen	Divr Brud Odidawg
Divr Gwrgod	Divr Tudyr Bach
Divr Macmon Hir	Divr Macmon Byr
Divr Toddyv	Divr Cerswch o Ddeheubars.

Oc yr un Llyvyr y Canlynaol.

Alvarch	...	...	...	0000.0000.11111111
Macmon Hir	...	...	...	00.111110111110011.
Brath yr Ysgol	...	...	...	10100100101101001011.
Gwrgan	...	...	...	1101011001011010011.
Gorsiniwr	...	...	...	1100101111001011.
Hwyrwyn Gowri	...	...	...	011110001111.
Mac y Mynvaen	...	...	...	110000.
Tutyr	...	...	...	1100100.
Brud	...	...	...	0010001011011101.
Dewis Hywel	...	...	...	11110100.
Odid a'i gwypo	...	...	...	010100101011.
Cwlwm Gruffydd Grythor	...	...	...	110101101.
Fwrain	...	...	...	110101101.
Cwlwm Brido	...	...	...	1111001110110.
Trwsgyl	...	...	...	0000111100001011.
Trwsgyl Trwyngi	...	...	...	01001011.
Alban Rhydderch	...	...	...	0110110001.
Cwrsi	...	...	...	1000101110001011.
Cercyrt	...	...	...	1001100010011101.
Gochel Geibio	...	...	...	
Cell Ieuan vab y Gov	...	...	...	10101111.
Mac y Delgi	...	...	...	
Toddyv	...	...	...	011110.
Cenedlon	...	...	...	1000111010.
Tresial	...	...	...	1000111010.

Y Pedwar Mesur ar ugain Cerdd Dant, Oc y Casgliad Didrevn.

Alvarch	...	...	...	+	k
				iiii	iiii
Mac y Mwn Hir	...	...	...	+	k + k + k + k +
				iiii	iiii i i iii iii i i ii.

¹ Gwel ychwaneg am hyn yn Ngramadeg S. D. Rhys, t.d. 303.

			k + k + k + k
Cotititlas	...	...	i ii ii iii i ii iii.
			k + k + k + k
Coraldan	...	...	iii i i ii i iii i
			k + k + k
Corsinsan	...	...	i i ii i ii
			k + k + k
Carsi	...	...	i iii i i ii.
			k + k + k + k
Cwrlog	...	...	i ii i i ii i ii.
			k + k
Wicsach	..	...	iii iii ii.
			+ k + k
Toddyv	...	...	i ii iii ii.
			+ k + k + k + k + k
Mac y Delgi	...	...	iii i i iii i ii i iii i ii.
			k + k + k
Calchan	...	...	ii ii iii i i
			k + k + k +
Rhinart	...	...	i i ii iii ii ii.
			k + k
Macamwn Byr	...	...	ii ii iii.
			k + k + k + k + k
Mangler Gwrgan	...	...	i i iii i ii ii ii ii.
			k + k + k + k + k + k + k
Brath yn ¹	...	...	i i ii i i ii i i ii i i ii i.
			+ k + k + k
Macamwnvaen	..	...	ii ii iii ii ii iii.
			k + k +
* * * * Bach	...	...	ii ii ii ii.
			+ k + k
* * * *	...	...	ii ii i ii.
			k + + k + k + k + k
Brud Odidog	...	...	ii ii iii i i ii i iii i i
			k + k + k + k + k
* * * *	...	...	ii ii i i iii ii i i ii.
			k + k + k + k + k + k
Alban Rhydderch	...	...	i i ii i i iii i ii i i ii.
			+ k + k + k
Trwsgyl Mawr	...	...	iii iii iii i i ii.
			k + k + k + k
Corsgolovn	...	...	ii i ii ii i i ii.
			k + k + k
Tresi Heli	...	...	i iii iii iii ii.

Tyniad yn rhol y Crythor yw Cyweirdant yn rhol y Telynior.

Hyn gan Gruffydd Hiraethog, yn ei lyvyr, 1522.

Cor Alun.	Suran Wdan.
Psalm Wgan.	Ymryson Flamengoesgrech.
Cwlwm Serchog.	Cor Tinpan.
Cwlwm Llywelyn Vychan.	Marwnad yr Athraw o Vedd.
Cwlwm Hen ar Dro'r Tant.	Cor Elvyw.
Trimwchl Was Mair.	Fowran Newydd.
Aen Badarn.	Cwlwm Davydd Athraw.
Cadarn yn Nghadair.	Cor Elvan.
Alban Hyvaidd.	Dau gwlwm ar Anghywair.

¹ Enwau allan yn y mânau hyn.

Alban Hwleyn.	Cleddeu Cerdd.
Alban Hyddig.	Cor Careg.
Alban Dyrn.	Cor Elvydd arall.
Alban Bridi.	Cwlwm Gw. ab Ll. Ddu.
Alban Benverth.	Cwlwm Ieuan Pwrs.
Alban Rutwr.	Cwlwm Hir ar Vragod Gywair.
Corgwth Vafv Helm.	Cwlwm Hir ar y Leddv Gywair.
Corswth Deheubarth.	Cartyged Gwydn.
Dinam y Gad.	Corcholovr.
Cor.	Saeth Ym.
Dilacht Dwd.	Cwlwm y Vrechdan.
Cwlwm y Sant.	Tri Mechl Odidog.
Cardyget Trahaiarn.	Cwlwm y Sais.
Cwlwm Byr ar Vacmwn.	Boly y Tyvyni.
Almachalia.	

Y canlynawl o Lyvyr Robert ab Ithur.

Colonau ar y Crasgywair. iiii

Ymryson Flam y Chwysgyrch	...	Corsiniwr
Saeth y Malach	...	Corsiniwr (Carsi)
Croch Olon	...	Trwsgyl Mawr
Colôn gerdd gadyr Gwdun	...	Trwsgyl Mawr
Cadeiriau iv	...	
Cwlwm Gwilym Ll. Ddu	...	Macmwn Hir
Cleddeu Cerdd	...	Trwsgyl Mawr
Cwlwm Hir ar y Bragod Gywair...	...	Macmwn Hir
Cadarn yn Nghader	...	Macmwn Byr
Y Bragod gywair.		
Cwlwm D. Athraw	...	Corsiniwr
C. ar Gainc y Gwyddyl: tut. bach wsgw	...	Trwsgyl Mawr
Anrheg yr Iesu	...	Macmwn Byr: Hir, Trwsg: Tudyr Bach
C: Ivan y Pwrs	...	Trwsgyl Mawr
Cor Elvyw	...	Corsiniwr: Mac. Byr: Tutyr Bach
Yr Hen Gwlwm ar y Gogywair	...	Trwsgwl Mawr
C. Gwyn ab y Gov	...	Corsiniwr
C. Mawr ar y Gogywair	...	Corsiniwr: Macmwn Byr: Tutyr Bach
Cwlwm Bach ar y Gogywair	...	Trwsgyl Mawr
C. Alban Hyvedyr	...	Macmwn Byr: Tutyr Bach
Halban Ben Porth	...	Mac. Byr: Tutyr Bach
Halban Cilmaen	...	Sic a delsi
Cwl. y Wevus	...	Alban Hyvaid
Cor Delsi	...	Flamgwr Gwrgan
Salm Wgan	...	Trwsgyl Mawr
C. Rydderch	...	Corsiniwr
Cor Cilic	...	Flamgwr
Cor Meili	...	Macmwn Hir
Alban Rodir	...	Macmwn Hir
Cor Careg	...	Corsgoloth
Marwnad Llwydddeg	...	Corsiniwr: Tutur Bach
Halban Hwleyn	...	Flamgwr
Cor Elvaen	...	Flamgwr
C. y Sant	...	Macmwn Byr: Mac. Hir: Tutyr Bach
Cwl. Dau Hanner	...	Macmwn: Tytyr Bach: a Trwsgyl
Tri Mwch Odidawg	...	Macmwn Hir
Cwl. ar gywair yn nghywair Edward	...	Flamgwr Gwrgan
Cwl. ar Gywair yr Athraw Vedd	...	Corvinvaen

C. Cor Elvaen ...	...	Flamgwr Gwrgan
C. Dirgelwch Ivan ab y Gov ..	..	Macmwn Hir
C. Tri Mwlch Newydd ...	...	Corsiniwr
C. ar y Cywair Chwith ...	...	
C. Alban Henri ...	...	
C. Cor Allon ...	...	Macmwn Byr
C. Cor Elsin ...	...	Corvinvaen
Corarthan ...	...	Corsiniwr, a Thityr Bach
C. Crych ar y Golon...	...	Mac. Byr: Trwsgyl Mawr
C. Croch Olon Bach ar yr Hen Gwlwm ...	...	Ar y Cras Gywair..Trwsgyl..Trwy.
Cw. Marwnad Lewis ...	...	Corsinwr, a Thutyr Bach
C. Forchawg ar y Cras Gywair	...	Corsiniwr: Tutyr Bach
Cwlwm Almach y Ledd ..	..	Macmwn Byr
Cwlwm Almach y Lli ...	...	Brath yn Ysgol
C. Alban Mawan ...	...	Macmwn Hir
C. y Weyl ar y Cras Gywair	...	Corsiniwr, a Thitur Bach
C. Dinam y Gat ...	...	Cordiotutlach
C. Hen ar Dro Tant ...	...	Corsiniwr
C. Byr ar y Bragod Gywair	...	
Sarnwdan ..	..	Trwsgyl Mawr
C. Corswch Deheubarth ...	...	Tytyr Bach
Cwl. Coraethno ...	...	Trwsgyl Mawr
Cor. Tympan ...	..	Corsiniwr: Mac y Mynvaen
C. Bach y Wevus ...	...	Mac mwn Byr, a Thityr Bach
Fowran Newydd ...	...	Fowran Newydd ydyw ei vesur
Y C. Mawr ar y Lleddyv Gywair	...	Corsiniwr
Y C. Hir ar Lleddyv Gywair ...	...	Mac Mwnvaen
C. Anrheg Rhys ...	...	Mac. Byr a Thrwsgyl Mawr
Corswch Vardd Helyn ...	...	Trwsgyl Mawr
Anrheg Dewi ...	...	Tityr Bach, neu Trw
Adda ab Hildir ..	...	Mac Mynvaen
Cwlwm Ll. Vychan	...	Macmwn Byr
Cwl. Dyeithyr ar y Cras Gywair..	...	Corsiniwr
Cwlwm ar y Cywair Deuhanner	...	Flamgwr Gwrgan
Cwlwm Anrheg Elsin: Isgywair..		
Cwl. Anrheg Rhys ab Tewdwr: Isgywair		
Cwl. Cor Melach: Bragod Gywair		
Cwl. Ymryson Flam Achalch		
Cwl. y Cleddeu ar Isgywair		

Hyny sydd gan i Robert ab Huw, o Ddivrau wedi eu priciaw.¹

HENWAU BAGAD O GANIADAU SYDD GENYF GWEDI EU PRICIAW YN Y LLYVYR YMA, AC MEWN LLYVYR ARALL HEVYD. *Robert ab Huw.*

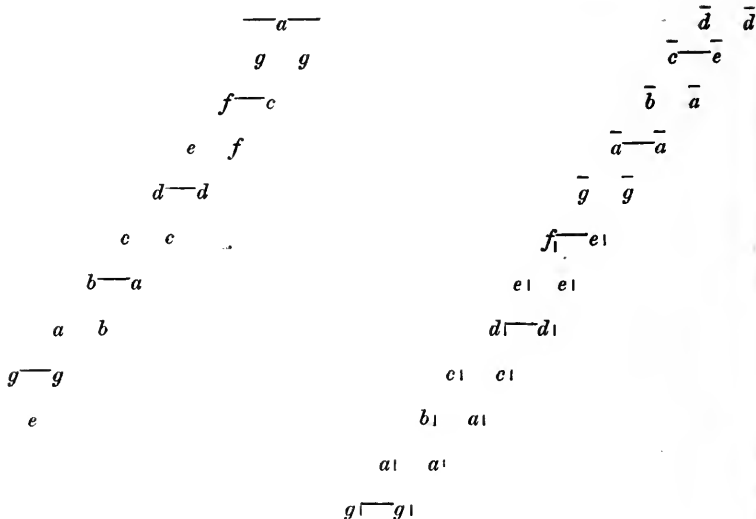
Caniad Ystavell	C. Gwenvrewi
C. Beuno ar y Gogywair	C. Yr Evail, neu y Wevus
C. Gronw Bach o Gevyn Rhos	C. Suwsana
C. Marwnad Rhydderch	C. Ll. ab Ivan ab y Gov
C. Pibau Morvudd	C. Cadwgan
C. Llywelyn Delyniwr	C. y Sant
C. Bach ar y Gogywair	C. Crych
C. Cynwrig Bencerdd	C. yr Hen Vragod Gywair
C. Marwnad Sion Eos	C. y Tro Tant
C. Marwnad Ivan ab y Gov	C. San Silin
C. Hun Gwenlliant	C. y Gwyn Bibydd.

¹ Gwel ereill yn Ngramadeg S. D. Rhys, 293-300.

Mac y Mwn Hir	111100001010111100001011
Corsiniwr	11001011.11001011
Corsgolef	11011001011
Rhiniart	10011.10011 ¹
Coral dan	111010010001
Tresi Heli	10001110001011
Wnsach	11110001
Cor dia Tutlach	10110001001111 ²
Corvinvaen	10110111011011
Corwrgog	1001011011
Carsi	10001011.10001011
Brath yn Ysgol	10110100101101001011
Flamgwr Gwrgan	1011101100110011
Mac y Mwn Byr	11001111
Calchan	1100111101
Bryt Odidawg	0010:0010:1101:1101 ³ .
Trwsgyl Mawr	0000111100001011
Tutyr bach	00110011
Mac y Mynvaen	00)1100:0011001111
Toddyv	01100011
Hatyr	001011.001011
Mac y Delgi	0111011
Alban Hyvaidd	1011010001001011
Alvarch	0000.0000.1111.1111

CYWAIR ITHEL.

CRAS GYWAIR.

¹ Gwel t.d. 10.....1011.1011.² Gwel t.d. 11.....1001100010111. Gwel t.d. 20.....10011000100111.³ Ond gwel t.d. 14.....

CYWAIR GWYDELIG DYEITHR.

LLEDDYF GYWAIR GWYDDYL.

$\bar{c}$
 $\bar{c} \text{---} \bar{b}$
 $\bar{b}$
 $\bar{a} \text{---} \bar{g}$
 $\bar{g}$
 $f \text{---} e$
 $e \text{---} d$
 $d \text{---} c$
 $c \text{---} b$
 $b \text{---} b$
 $a \text{---} a$
 $g \text{---} g$
 ff

$\bar{d} \text{---} \bar{d}$
 $\bar{c} \text{---} \bar{c}$
 $\bar{b}$
 $\bar{a} \text{---} \bar{a}$
 $\bar{g}$
 $f \text{---} g$
 $e \text{---} e$
 $d \text{---} d$
 $c \text{---} c$
 $b \text{---} b$
 $a \text{---} a$
 $g \text{---} g$

CYWAIR CHWITH. CYWAIR DYEITHR.

CYWAIR YN NGHYZWAIR EDWARD.

$\bar{d} \text{---} \bar{c}$
 $\bar{c} \text{---} \bar{d}$
 $\bar{b}$
 $\bar{a}$
 $\bar{a} \text{---} \bar{b}$
 $\bar{g}$
 f
 $f \text{---} g$
 $e \text{---} d$
 $d \text{---} e$
 $c \text{---} b$
 $b \text{---} c$
 $a \text{---} g$
 $g \text{---} a$

$\bar{c}$
 $\bar{b}$
 $\bar{a} \text{---} \bar{g}$
 $\bar{g}$
 a
 $f \text{---} f$
 $e \text{---} d$
 $d \text{---} e$
 $c \text{---} c$
 $b \text{---} b$
 $a \text{---} g$
 $g \text{---} a$

CYWAIR YR ATHRAW VEDD.

$\bar{d} \text{---} \bar{b}$
 $\bar{c} \text{---} \bar{c}$
 $\bar{b}$
 $\bar{a}$
 $\bar{a} \text{---} f$
 $\bar{g}$
 $\bar{g}$
 $f \text{---} e$
 $e \text{---} d$
 $d \text{---} b$
 $c \text{---} c$
 $b \text{---} a$
 $a \text{---} ff$
 $g \text{---} g$

Cainc Ystfwl	0100101101001011 0011000011001111
Cainc y Verch o Drysglwyn	1100101111001011
Y Ddigan Tro Tant	11001011 11001011
Y Ddigan Hun Gwenlliant	101 :1011
Y Gainc Ver	10111011
Y Ddigan Betsain	11001111 11001111
Y Gainc Ddu o'r Werddon	11011001011

Y LLEDDYF GWYWAIR GWYDDYL.

$g $	$a $	$b $	$c $	$d $	$e $	$f $	$\bar{g}$	} $a. b. c.$ ac velly o hyd.
g	b	b	c	d	e	g	g	

CYWAIR YN NGHYWAI'R Y WRACH.

$g $	a	$b $	$c $	$d $	$e $	$f $	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	d	} o hyd.
g	$b $	a	$c $	$d $	$f $	$f $	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	d	

LLYMA HENWAU CLYMAU Y CYWEIRIAU SY GAN I WEDI EU PRICIAW.

Cwlwm yn Nghywair Edward: Flamgwr ei vesur
 Cwlwm ar y Cywair Deuhanner
 Cwlwm ar y Cywair Chwith
 Cwlwm ar y Lleddyv Gywair
 Cwlwm ar Gywair yn Nghywair y Wrach.
 Cwlwm ar Gywair dyeithr
 Cwlwm ar Gywair yr Athraw Vedd.

Yma y terfyna hyny a ysgrifenasai Robert ab Huw o Vod Wigan.

xv.															Tervyn cwlwm is gywair.		
	$\frac{c}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{a}{b}$		$\frac{c}{b}$	$\frac{a}{b}$
	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{a}{b}$		$\frac{c}{b}$	$\frac{a}{b}$
	$f^\dagger$	$f^\dagger$	$g^\dagger$	$g^\dagger$	$f^\dagger$	$g^\dagger$	$f^\dagger$	$g^\dagger$	$f^\dagger$	$g^\dagger$	$f^\dagger$	$g^\dagger$	$f^\dagger$	$f^\dagger$		$f^\dagger$	$f^\dagger$

I.	 $d \mid \quad d \mid \quad c \mid$ $b \mid \quad a \mid$	 $d \mid \quad d \mid \quad g \mid$ $b \mid \quad g \mid$
----	---	---

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

																																																																																													
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	--

		
$\begin{array}{ccccccc} f & e & & & & & \\ d & d & c & d & d & c & d \end{array}$	$\begin{array}{ccccccc} & & & & & & i \\ d & d & c & d & d & c & d \end{array}$	$\begin{array}{ccccccc} & & & & & & f \\ d & d & c & d & d & c & d \end{array}$
$\begin{array}{ccccccc} b & a & & & & & \\ b & a & & & & & \\ b & g & & & & & \end{array}$	$\begin{array}{ccccccc} & & & & & & \\ & & & & & & \\ & & & & & & \end{array}$	$\begin{array}{ccccccc} & & & & & & \\ & & & & & & \\ & & & & & & \end{array}$

[illegible]

	e f d d	e f f d e e	e d e f d c d d	e d e f d c d d	e f e d d d d c	e f e d d d d c
v.	b	c	d	c	b	a g g

$\begin{matrix} d_1 \\ c_1 \end{matrix}$	$\begin{matrix} e_1 \\ c_1 \end{matrix}$	$\begin{matrix} f \\ e_1 \end{matrix}$	$\begin{matrix} f \\ e_1 \end{matrix}$
$\begin{matrix} a_1 \\ g_1 \end{matrix}$	$\begin{matrix} g \\ g_1 \end{matrix}$	$\begin{matrix} c_1 \\ g_1 \end{matrix}$	$\begin{matrix} d_1 \\ g_1 \end{matrix}$

d	a	a	g	f	e	d	g	d
c	g	g	f	e	d	c	c	c
g	e	e	d	c	b	g	g	g
g						g	g	g

Bys:
diwedd.

g	g	f	d	d	a
d	d	d	c	a	

$f| \quad e| \quad \diagdown$
 $e| \quad d| \quad e$
 $d| \quad d| \quad c| \quad d|$

 $b| \quad a| \quad b|$

$\vdots$
 c
 $c|$

 $\frac{5}{3} \quad g|$
 $c|$

$\diagup \quad +$
 $\bar{d} \quad \bar{d} \quad \bar{d}$
 $\bar{b} \quad \bar{c} \quad \bar{c}$

 $d| \quad b|$

$\vdots$
 c
 $b|$

 $e| \quad d| \quad c| \quad c| \quad d|$
 $b|$

[illegible]

					
$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$
$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$

			
$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$
$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$

Bys dechre.

Tervyn cwlwm bach ar y gogywair.

						
$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$
$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{g}$

						
$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$
$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{g}$

						
$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$
$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{b}{g}$

a	a	e	g	f	e	d	g	f	d	e	g	f	c	d	
g	g	d	d	d	d	c	c	c	c	d	d	d	d	c	
Bis.		Bis		Bis		Bis		Bis		Bis		Bis		Bis	
c		dechre.		d		d		c		d		d		c	
c		b		b		a		a		b		b		a	

Bis.	g	f	e												
d	d	d	d												
Bis.		Fordd.		VI.		Codi y vawd va i'r 5 Dag.		VII.		b		g		g	
c		d		c		d		d		d		d		d	
g		b		g		b		g		g		g		b	

a	a	c	b	a	c	d	e	f	g	c					
g	g	c	b	a	c	d	e	f	g	c					
Bis.		a		g		f		e		d		c		b	
d		a		g		f		e		d		c		b	
c		g		f		e		d		c		b		a	

d	c	b	a	g	f	d	c	b	e	d	c	c	g	c	
c	b	a	g	f	d	c	b	e	d	c	c	g	c		
a		g		f		e		d		c		b		a	
g		f		e		d		c		b		a		g	
b		a		g		f		e		d		c		b	

g	d	d	e	f	d	c	b	a	g	f	d	c	b	a	g
c	b	c	c	b	e	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d
Bis.		Fordd.		VIII.		b		g		g		g		g	
g		f		e		d		c		b		a		g	
f		g		f		e		d		c		b		a	
b		a		g		f		e		d		c		b	

<i>b.</i>	<i>d.</i>	<i>a.</i>	<i>g.</i>			<i>g.</i>	<i>f</i>	<i>d</i>	<i>f</i>			<i>f</i>	<i>a</i>	<i>e</i>		<i>e</i>	<i>d</i>	<i>d</i>		<i>d</i>	<i>c</i>
<i>a.</i>	<i>b.</i>	<i>d</i>	<i>e</i>			<i>f</i>			<i>e</i>			<i>a</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>b</i>		<i>c</i>				
<i>g.</i>	<i>a.</i>	<i>b.</i>																			
<i>d</i>			<i>d</i>			<i>c.</i>			<i>Bis.</i>												
<i>b</i>			<i>g</i>																		

$\begin{matrix} a' & a & a & a' \\ \bar{f} & g' & \bar{f} & g' \end{matrix}$				$\begin{matrix} g' & g' & \bar{f} & \bar{f} & \bar{e} & \bar{e} & \bar{d} & d & d & d \\ \bar{e} & f & d & e & c & d & b & c & b & c \end{matrix}$											
$\begin{matrix} d \cdot & \text{tr} & d \cdot & \text{tr} \\ f & & d \cdot & \end{matrix}$				$\begin{matrix} c & \text{tr} & d & \text{tr} & c & \text{tr} & d \\ & & d & & & & c \end{matrix}$											

 $\frac{d}{c} \quad \frac{d}{c} \quad d$	 $\bar{b} \quad c$	 $\bar{d} \quad c \quad b \quad e$	 d	Fordd.	ix.	 $a' \quad a' \quad g'$
$\frac{g}{b} \quad \frac{g}{c} \quad g$	$g \quad g \quad f$	d	$\frac{f}{g} \quad g$			e
$\frac{g}{b} \quad \frac{g}{c} \quad g$	$g \quad g \quad f$	d	$\frac{f}{g} \quad g$			e
$\frac{g}{b} \quad \frac{g}{c} \quad g$	$g \quad g \quad f$	d	$\frac{f}{g} \quad g$			e

g. *f.* *ḟ* *f* *ḟ* *i*

f *d* *e* *d* *e*

e *d* *b*

Bis.

g. *g.* *ḟ* *f* *e* *e* *a*

e *f* *d* *e* *c* *d* *b*

c *e* *d* *c* *c*

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

a.	g.	f	f	e	f	g.	a.	f	e	e	e	d	e	f	g.	f	e			
e	e	e	e	d	e	e	e	e	c	d	d	d	d	d	d	d	d			
f	a.		f	a		f	a		e	a	e					a				
d.			d.			d			c		c									
g.			g.			g			g		g									

e	d	f	e	g.	e	a.	a.	a	a	a		b.	a.	b.			
d	c	d	d	d	d	f	g.	f	f	g.		g.	a.	a.			
g	a		e	a		d.		d	f	d		g	a				
e			c					f	d			d					
g			g									g					

Bis
Ponk.
Fordd.

XI.

c.	d.	c.	b	a	a	d	e	f	g.	f	e	a.	g.	f			
a.	a	a	a	a	a	d	e	e	e	e	d	e	e	e	e	e	e
g	a					b	c	b	c	b	c	c	b				
d						g		g		g			g				
g						d		d		d			d				

Fordd. XII.

e	e	f	f	e	d	g.	f	e	d	a.	a.						
d	c	d	d	d	c	d	d	d	c	f	g.						
c										d							

a.	a		Tervyn yr			a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.			
f	g.		hên			f	f	f	f	f	f	e	e	e			
d			Gwlwm			d	d	d	d	d	d	c	c	c			
			ar y														
			gogywair.														

Bis
pwnc.
Fordd.

MEDLE.

a	a	b	b	a	a	t	t	t	t	f	f	f	f	f
f	f	g	g	f	f	c	e	e	e	c	c	c	c	c
a	a	ψ	b	ψ	a	ψ	e	ψ	c	f	a	f	a	f
f	f	t	t	f	f	c	c	c	c	c	f	c	f	f
d		d		c		t		t		t		t		t
		t		cc		cc		cc						

f	f	c	b	c	a	a	g	g	f	d
c	c	b	c	d	c	b	e	e	d	d
f	a	a		a	f	a	g	a	a	a
c	f	f		f	c	f	e	f	f	f
t		c		c	g		c	d	d	d
		t		t						

e	f	g	b	a	a	a	a
c	d	a	g	g	b	g	f
a	a	b	b	c	c	c	d
e	f	g	g	a	a	a	a
a	d	d	d	e	e	e	d
		g	g	a	a	a	

IVAN EDWART.

CNYW.

TERVYN LLYVYR RHYS JONES.

f	f	f	f	f	f	f	f
c	c	c	c	c	c	c	c
a	a	a	a	a	a	a	a
e	e	e	e	e	e	e	e
a	a	a	a	a	a	a	a

CLYMAU CYDGERDD YN DECHRE.

YMA CANLYN Y PEDWAR CWLWM CYDGERDD AR UGAIN, WEDI EU PRICIO ALLAN
O LLYVYR WILLIAM PENLLYN. MAL Y DYWED LLYVYR MR. MEURIG. EBAL
L. MORRIS.

111100001010111100001011.

I.	$\frac{g}{e}$		$\frac{g}{e}$		$\frac{g}{e}$		$\frac{g}{e}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$	
	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$
MAC MWN	$e $		$e $		$e $		$e $		$f $		$f $		$f $		$f $	
HIR.	$c $		$c $		$c $		$c $		$d $		$d $		$d $		$d $	
	$g $		$g $		$g $		$g $		$b $		$b $		b		b	

$\frac{g}{e}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{g}{e}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{g}{e}$		$\frac{g}{e}$		$\frac{g}{e}$		$\frac{g}{e}$		$\bar{b}$
$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$
$e $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $		$e $		$e $		$f $
$c $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $		$c $		$c $		$d $
$g $		$b $		g		$b $		$g $		$g $		$g $		$g $		b

$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{g}{e}$		$\frac{f}{d}$		$\frac{g}{e}$		$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$
$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$
$f $		$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $		$e $		$e $	
$d $		$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $		$c $		$c $	
b		$b $		b		$g $		$b $		$g $		$g $		$g $		$g $	

$\frac{e}{d}$		$\frac{d}{c}$		$\frac{e}{c}$		$\frac{e}{c}$		$\frac{e}{c}$		$\frac{e}{c}$		$\frac{e}{c}$		$\frac{f}{b}$		$\frac{f}{b}$		$\frac{f}{b}$	
$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$
$e $		y		$e $		$e $		$e $		$e $		$e $		$f $		$f $		$f $	
$c $		$gaine$		$c $		$c $		$c $		$c $		$c $		$d $		$d $		$d $	
$g $		$gyntav.$		$g $		$g $		$g $		$g $		$g $		b		$b $		b	

[illegible]

$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\bar{e}}{c}$
$e $		$f $		$f $		$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		
$c $		$d $		$d $		$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		
$g $		b		b		b		$b $		$g $		$b $		$g $		

$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\frac{a'}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$		$\frac{\diagup}{e }$	$\frac{\diagdown}{d }$	$\frac{\diagup}{e }$	$\frac{\diagdown}{d }$	$\frac{\diagup}{e }$	$\frac{\diagdown}{d }$	$\frac{\diagup}{e }$	$\frac{\diagdown}{d }$
					III. CORSGOLOF.	$\frac{\diagup}{d }$	$\frac{\diagdown}{c }$	$\frac{\diagup}{d }$	$\frac{\diagdown}{c }$	$\frac{\diagup}{d }$	$\frac{\diagdown}{c }$	$\frac{\diagup}{d }$	$\frac{\diagdown}{c }$
					11011001011.	$\frac{\bar{g}}{g }$		$\frac{\bar{g}}{g }$		$\frac{\bar{g}}{g }$		$\frac{\bar{g}}{g }$	
						$\frac{c }{c }$		$\frac{c }{c }$		$\frac{c }{c }$		$\frac{c }{c }$	
						$\frac{g }{g }$		$\frac{g }{g }$		$\frac{g }{g }$		$\frac{g }{g }$	

$\backslash$	$/$	$\backslash$	$/$	$\backslash$	$/$	$\backslash$	$/$	$/$	$\backslash$	$\backslash$	$/$	$/$	$\backslash$
e_1	f_1	e_1	f_1	e_1	f_1	e_1	f_1	e_1	d_1	e_1	f_1	e_1	d_1
d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	c_1	d_1	d_1	d_1	c_1
f_1		f_1		f_1		f_1		$\bar{g}$		f_1		$\bar{g}$	
b_1		b		b		b_1		c_1		b_1		c_1	
								g_1				g_1	

e	f	e	d	e	d	e	d	e	d	e	f	e	f
d	d	d	e	d	c	d	c	d	c	d	d	d	d
f		g		g		g		g		f		f	
b		c		c		c		c		b		b	
		g		g		g		g					

$\backslash$	$/$	$\backslash$	$/$	$/$	$\backslash$	$\backslash$	$/$	$/$	$/$				$/$	$\backslash$
$e $	$f $	$e $	$f $	$e $	$d $	$e $	$f $	$e $	$e $				$e $	$d $
$d $	$d $	$d $	$d $	$d $	$c $	$d $	$d $	$d $	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$d $		$d $	$c $
$f $		$f $		$\bar{g}$		$b $		$\bar{g}$					$\bar{g}$	
$b $		$b $		$c $		$f $		$c $					$c $	
				$g $				$g $					$g $	

III. RHINIART. 1011.1011.	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$
	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d
	g	g	g	g	f	f	f	f	g	f	g
	c	c	c	c	b	b	b	b	c	b	c
	g	g	g	g					g	g	

$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$
e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d
g	g	g	g	g	f	f	f	f	g	f	g
c	c	c	c	c	b	b	b	b	c	b	c
g	g	g	g	g					g	g	

V. CORALDAN. 111010010001.	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$
	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d
	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g

$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$
e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d
g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g

$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$
e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d
g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g

$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{g}}{g}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{g}}{g}$	$\frac{\overline{c}}{c}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{g}}{g}$	$\frac{\overline{c}}{c}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{g}}{g}$	Y chweched gainc á ganir val y bummed, ond codi dau dantaryvawd uchav.	VII. TRESI HELI. 10001110001011.	$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{e}}{e}$	$\frac{\overline{d}}{a}$
		f			e			e					e	a	
		d			c			c							
		b			g			g							g

$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{e}}{e}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{e}}{e}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{e}}{e}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$
e		a	e		a	e		a	d	d	d	d	d	d	d	d	d
c			c			c			b	c	b	c	b	c	b	c	c
g			g			g											

$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{e}}{e}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{e}}{e}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{e}}{e}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{e}}{e}$	$\frac{\overline{d}}{a}$
e		a	d	d	e		a	d	d	e		a	e		a
c			b	c	c			b	c	c			c		
g					g					g			g		

$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{e}}{e}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{e}}{e}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{e}}{e}$	$\frac{\overline{d}}{a}$
e		a	e		a	d	d	d	d	d	d	d	d	d	e		a
c			c			b	c	b	c	b	c	b	c	c	c		
g			g												g		

$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{d}}{d}$	$\frac{\overline{d}}{d}$	$\frac{\overline{e}}{e}$	$\frac{\overline{d}}{d}$	$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{d}}{d}$	$\frac{\overline{c}}{g}$	VIII. WNSACH. 11110001.	$\frac{\overline{e}}{g}$	$\frac{\overline{c}}{g}$	$\frac{\overline{e}}{g}$	$\frac{\overline{c}}{g}$
d	d	e		a				e		a		c	e	c	e
b	c	c						c				g		g	
		g						g							

$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
$e $	$e $	$e $	$e $	$d $	$f $	$d $	$f $	$d $	$f $	$c $	$e $	$d $	$f $
$g $		$g $		$b $		$b $		$b $		$g $		$b $	

$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
$c $	$e $	$d $	$f $	$c $	$e $	$c $	$e $	$c $	$e $	$c $	$e $	$d $	$f $	$d $
$g $		$b $		$g $		$g $		$g $		$g $		$b $		$b $

$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	e	$\bar{c}$	Ynawwed gaine â ganir val yr viii. ond codi 2 dant o'r llaw uchav.	
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		
$f $	$d $	$f $	$d $	$f $	$c $	$e $	$d $	$f $	$c $	$e $	$c $	$e $		
	$b $		$b $		$g $		$b $		$g $		$g $			

X. CORDIA TYTLACH. 1001100010111.		$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
		$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
		$e $		$e $		$e $		$e $		$f $		$f $		$f $	
		$c $		$c $		$c $		$c $		$d $		$d $		$d $	
		$g $		$g $		$g $		$g $		$b $		$b $		$b $	

$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$
$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$
$f $			$e $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $		$e $
$d $			$c $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $		$c $
$b $			$g $		$b $		$g $		$b $		$g $		$g $		$g $

$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$
$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$
$e $			$f $		$f $		$f $		$f $		$e $		$f $		$e $
$c $			$d $		$d $		$d $		$d $		$c $		$d $		$c $
$g $			$b $		$b $		$b $		$b $		$g $		$b $		$g $

$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$
		$f $			$e $		$e $		$e $		$e $		$e $			
		$d $			$c $		$c $		$c $		$c $		$c $			
		$b $			$g $		$g $		$g $		$g $		$g $			

$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$
$f $				$f $				$f $				$f $				$e $			$f $
$d $				$d $				$d $				$d $				$c $			$d $
$b $				$b $				$b $				$b $				$g $			$b $

$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	Yr xvi. a ganir val hithau, ond codi 2 dant ar y vawd uchav.	XVII. CARSİ.	g	e	b	g	e	b	g
$e $					$e $						$e $				$e $		
$c $					$c $						$c $				$c $		
$g $					$g $						$g $				$g $		

e	b	g	e	b	g	e	b	g	e	b	g	e	b	g	e	b	g
$f $			$f $			$f $			$f $			$f $			$f $		
$d $			$d $			$d $			$d $			$d $			$d $		
$b $			$b $			$b $			$b $			$b $			$b $		

g	e	b	f	d	g	e	b	f	d	g	e	b	f	d	g	e	b	f	d
$e $			$f $		$e $			$f $		$e $			$f $		$e $			$f $	
$c $			$d $		$c $			$d $		$c $			$d $		$c $			$d $	
$g $			$b $		$g $			$b $		$g $			$b $		$g $			$b $	

f	d	a	f	d	a	f	d	a	e	b	f	d	a	e	b	f	d	a	e	b
$f $			$f $			$f $			$e $		$f $			$e $		$e $			$e $	
$d $			$d $			$d $			$c $		$d $			$c $		$c $			$c $	
$b $			$b $			$b $			$g $		$b $			$g $		$g $			$g $	

XVIII. BRATH YN YSGOL. 101101001011.	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
	$e $			$e $			$e $			$f $		
	$c $			$c $			$c $			$d $		
	$g $			$g $			$g $			$b $		

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$f $			$f $			$f $			$e $			$f $		
$d $			$d $			$d $			$c $			$d $		
$b $			$b $			$b $			$g $			$b $		

$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$e $			$f $			$e $			$e $			$e $		
$c $			$d $			$c $			$c $			$c $		
$g $			$b $			$g $			$g $			$g $		

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$f $			$f $			$f $			$f $			$e $			$f $		
$d $			$d $			$d $			$d $			$c $			$d $		
$b $			$b $			$b $			$b $			$g $			$b $		

$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	XIX. FLAMGWR GWRGAN. 1011.101100110011.						$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$e $			$e $									$e $			$e $	
$c $			$c $									$c $			$c $	
$g $			$g $									$g $			$g $	

$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$
$e $			$e $			$f $			$f $			$f $			$f $	
$c $			$c $			$d $			$d $			$d $			$d $	
$g $			$g $			$b $			$b $			$b $			$b $	

e	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
$e $	$f $			$e $	$f $			$e $	$e $	
$c $	$d $			$c $	$d $			$c $	$c $	
$g $	$b $			$g $	$b $			$g $	$g $	

$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$
$e $	$e $			$f $	$f $			$f $	$f $	
$c $	$c $			$d $	$d $			$d $	$d $	
$g $	$g $			$b $	$b $			$b $	$b $	

e	d	c	b	d	c	d	c	XX. MACMWN BYR. 11001111.	g°
$e $	$f $			$e $	$e $				$\bar{e}$
$c $	$d $			$c $	$c $				$\bar{f}$
$g $	$b $			$g $	$g $				e

$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$e $	$e $		$e $	$e $		$e $	$f $		$f $	$f $		$f $	$d $		$d $	$d $	
$c $	$c $		$c $	$c $		$c $	$d $		$d $	$d $		$d $	$b $		$b $	$b $	
$g $	$g $		$g $	$g $		$g $	$b $		$b $	$b $		$b $					

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°
$f $			$e $	$f $		$e $	$f $		$f $	$f $		$f $	$e $		
$d $			$c $	$d $		$c $	$d $		$d $	$d $		$d $	$c $		
$b $			$g $	$b $		$g $	$b $		$b $	$b $		$b $	$g $		

$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g°	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$
$e $	$e $		$e $	$e $		$e $	$f $		$f $	$f $		$f $	$d $		$d $	$d $	
$c $	$c $		$c $	$c $		$c $	$d $		$d $	$d $		$d $	$b $		$b $	$b $	
$g $	$g $		$g $	$g $		$g $	$b $		$b $	$b $		$b $					

$\bar{d}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$ $\bar{f}$	g' f	$\bar{d}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$ $\bar{f}$	g' $\bar{c}$	$\bar{f}$ g	XXI. CALCHAN, 1100111101.	g' $\bar{f}$	$\bar{e}$
$f $	$e $	$f $	$e $	$e $				$e $	
$d $	$c $	$d $	$c $	$c $				$c $	
b	$g $	$b $	$g $	$g $				$g $	

g' $\bar{f}$	$\bar{e}$	g' $\bar{f}$	$\bar{e}$	g' $\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{d}$
$e $		$e $		$e $		$f $	$f $	$f $	
$c $		$c $		$c $		$d $	$d $	$d $	
$g $		$g $		$g $		$b $	$b $	$b $	

$\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{d}$	g' $\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{d}$	g' $\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{d}$
$f $		$e $		$f $		$e $		$f $	
$d $		$c $		$d $		$c $		$d $	
$b $		$g $		$b $		$g $		$b $	

g' $\bar{f}$	$\bar{e}$	g' $\bar{f}$	$\bar{e}$	g' $\bar{f}$	$\bar{e}$	g' $\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{d}$
$e $		$e $		$e $		$e $		$f $	$f $
$c $		$c $		$c $		$c $		$d $	$d $
$g $		$g $		$g $		$g $		$b $	$b $

$\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{d}$	g' $\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{e}$	$\bar{d}$	g' $\bar{f}$	$\bar{e}$
$f $		$f $		$e $		$f $		$e $	
$d $		$d $		$c $		$d $		$c $	
$b $		$b $		$g $		$b $		$g $	

XXII. BRYT ODIDAWG. 0010.C010.1101.1101.	g' a'	$\bar{f}$	g' $\bar{f}$	$\bar{e}$	g' a'	$\bar{f}$	g' $\bar{f}$	$\bar{e}$
	$e $		$e $		$e $		$e $	
	$c $		$c $		$c $		$c $	
	$g $		$g $		$g $		$g $	

a [·]	g [·]	a [·]	g [·]	a [·]	g [·]	a [·]	g [·]	g [·]	a [·]
	f̄		f̄		f̄		f̄	f̄	ē
f ¹		f ¹		f ¹		f ¹		e ¹	f ¹
d ¹		d ¹		d ¹		d ¹		c ¹	d ¹
b ¹		b ¹		b ¹		b ¹		g ¹	b ¹

g [·]	f̄	ē	g [·]	f̄	g [·]	a [·]	f̄	ē	g [·]	a [·]	f̄	ē
e ¹		f ¹		e ¹		e ¹		e ¹		e ¹		e ¹
c ¹		d ¹		c ¹		c ¹		c ¹		c ¹		c ¹
g ¹		b ¹		g ¹		g ¹		g ¹		g ¹		g ¹

a [·]	g [·]	a [·]	g [·]	a [·]	g [·]	a [·]	g [·]	g [·]	a [·]	g [·]	f̄
	f̄		f̄		f̄		f̄		f̄	ē	f̄
f ¹		f ¹		f ¹		f ¹		e ¹	f ¹		
d ¹		d ¹		d ¹		d ¹		c ¹	d ¹		
b ¹		b ¹		b ¹		b ¹		g ¹	b ¹		

g [·]	f̄	ē	g [·]	f̄	ē	XXIII. TRWSGWL MAWR. 0000111100001011.	ē	g [·]	ē	g [·]	ē	g [·]
e ¹		e ¹		e ¹			e ¹		e ¹		e ¹	
c ¹		c ¹		c ¹			c ¹		c ¹		c ¹	
g ¹		g ¹		g ¹			g ¹		g ¹		g ¹	

a [·]	g [·]	a [·]	g [·]	a [·]	g [·]	a [·]	g [·]	a [·]	g [·]
ē	g [·]	d̄	f̄	d̄	f̄	d̄	f̄	ē	g [·]
e ¹		f ¹		f ¹		f ¹		e ¹	f ¹
c ¹		d ¹		d ¹		d ¹		c ¹	d ¹
g ¹		b ¹		b ¹		b ¹		g ¹	b ¹

a [·]	g [·]	a [·]	g [·]	a [·]	g [·]	a [·]	g [·]	a [·]	g [·]
ē	g [·]	d̄	f̄	ē	g [·]	ē	g [·]	ē	g [·]
e ¹		f ¹		e ¹		e ¹		e ¹	
c ¹		d ¹		c ¹		c ¹		c ¹	
g ¹		b ¹		g ¹		g ¹		g ¹	

g^*		g^*		g^*		a^*		g^*		a^*		a^*	
$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g^*	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g^*	$\bar{e}$	g^*
f^1		f^1		f^1		e^1		f^1		e^1		e^1	
d^1		d^1		d^1		e^1		d^1		e^1		e^1	
b^1		b^1		b		g^1		b^1		g^1		g^1	

Y bedwaredd ar ugain á ganir val y drydedd ar ugain, ond codi dau dant ar y vawd uchaf,
a'r bys nesav ati.

DIWEDD Y CWLWM CYDGERDD SYDD AR VESUR MACMWN HIR.

MACMWN BYR YN DECHRE.

I.	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	a^*	$\bar{f}$	a^*	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$
	$\bar{c}$		$\bar{c}$		$\bar{d}$		$\bar{d}$		$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$
	e^1		e^1		f^1		f^1		e^1		e^1		e^1		e^1
	c^1		c^1		d^1		d^1		c^1		c^1		c^1		c^1
	g^1		g^1		b^1		b^1		g^1		g^1		g^1		g^1

II.	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$
	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$
	e^1		e^1		f^1		f^1		e^1		e^1		e^1		e^1
	c^1		c^1		d^1		d^1		c^1		c^1		c^1		c^1
	g^1		g^1		b^1		b^1		g^1		g^1		g^1		g^1

III.	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$
	e^1	d^1	e^1	d^1	e^1	f^1	e^1	f^1	e^1	d^1	e^1	d^1	e^1	d^1	e^1	d^1
	d^1	c^1	d^1	c^1	d^1	d^1	d^1	d^1	d^1	c^1	d^1	c^1	d^1	c^1	d^1	c^1
	g^1		g^1		b^1		b^1		c^1		c^1		c^1		c^1	
	g^1		g^1						g^1		g^1		g^1		g^1	

XIX.	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$
	$e $	$c $	$g $	$e $	$c $	$g $	$f $	$d $	b	$f $	$d $	b	$e $

e	d	$\bar{c}$	e	d	$\bar{c}$	e	d	$\bar{c}$	XX.	$\bar{e}$	f	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$
$e $			e			e				$e $			$e $	
$c $			$c $			c				$c $			$c $	
$g $			g			g				$g $			$g $	

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	f	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$
$f $			$f $			$e $			$e $			$e $		$e $	
$d $			$d $			$c $			$c $			$c $		$c $	
$b $			$b $			$g $			$g $			$g $		$g $	

XXI.	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
	$e $			$e $			$f $			$f $			$e $		
	$c $			$c $			$d $			$d $			$c $		
	$g $			$g $			b			$b $			$g $		

XXII.	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$
	$e $			$e $			$e $			$e $			$e $	$f $	
	$c $			$c $			$c $			$c $			$c $	$d $	
	$g $			$g $			$g $			$g $			$g $	b	

$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$f $			$e $			$e $			$e $			$e $
$d $			$c $			$c $			$c $			$c $
b			$g $			$g $			$g $			$g $

XXIII.	$a^{\cdot}$		$a^{\cdot}$		$g^{\cdot}$		$g^{\cdot}$		$a^{\cdot}$		$a^{\cdot}$	
	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{d}$	$f^{\cdot}$	$\bar{d}$	$f^{\cdot}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$
	$e $		$e $		$f $		$f $		$e $		$e $	
	$c $		$c $		$d $		$d $		$c $		$c $	
	$g $		$g $		$b $		$b $		$g $		$g $	

$a^{\cdot}$		$a^{\cdot}$		XXIV.	$c^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	
$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$		$\bar{e}$		$\bar{e}$		$\bar{d}$		$\bar{d}$	$a^{\cdot}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	
$e $		$e $			$e $		$e $		$f $		$f $		$c $	$e $	$e $	$e $
$c $		$c $			$c $		$c $		$d $		$d $		$c $	$c $	$c $	$c $
$g $		$g $			$g $		$g $		$b $		$b $		$g $	$g $	$g $	

$b^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	Diwedd Cwlwm Macmwn Byr. 11001111.		DECHRE MESUR MAC Y DELGI. 0111011.		I.	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
										$f $			$e $	
										$d $			$c $	
										$b $			$g $	

$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$
$e $			$e $			$f $			$e $			$e $			
$c $			$c $			$d $			$c $			$c $			
$g $			$g $			$b $			$g $			$g $			

II.	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	e	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	e	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	III.	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$
	$f $		$e $		$e $		$e $		$f $		$e $		$e $			$\bar{f}$		$\bar{g}$
	$d $		$e $		$c $		$c $		$d $		$c $		$c $			$b $		$c $
	$b $		$g $		$g $		$g $		$b $		$g $		$g $					$g $

$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	Bys pob caine ddwywaith.		IV.	$\bar{a}$
$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$				$d $
$g $		$g $			$f $		$e $		$e $							$f $
$c $		$c $			$b $		$c $		$c $							$b $
$g $		$g $					$g $		$g $							

[illegible]

$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\bar{g}$	Y vl. gainc á gainc val y bummed, ond codi dau dant ar y vawd uchav.
$e \mid$		$e \mid$			$f \mid$		$e \mid$		$e \mid$		
$e \mid$		$e \mid$			$d \mid$		$e \mid$		$e \mid$		
$g \mid$		$g \mid$			$b \mid$		$g \mid$		$g \mid$		

VII.	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \bar{d} \end{array}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \bar{a} \end{array}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$
	d_1	d_1	e_1		e_1			e_1			d_1	d_1	e_1				
	b	c_1	e_1		e_1			e_1			b_1	c_1	c_1				$\bar{g}$
			g_1		g_1			g_1					g_1				

VIII.	$\bar{d}$	$\bar{b}$ $\bar{g}$	e	$\bar{c}$ $\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$ $\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$ $\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$ $\bar{g}$	Codwch ddau dant ar y llaw uchav i'r nawwed.
	d_1	f_1	e_1	e_1	c_1	e_1	d_1	f_1	e_1	e	e		
	b_1		g_1		g_1		g_1		b_1		g_1	g	

	$\swarrow$ $\bar{d}$ $\bar{b}$	$\nearrow$ $\bar{d}$ $\bar{b}$	$\swarrow$ $\bar{d}$ $\bar{c}$	$\nearrow$ $\bar{e}$ $\bar{c}$	$\swarrow$ $\bar{d}$ $\bar{c}$	$\nearrow$ $\bar{e}$ $\bar{c}$	$\swarrow$ $\bar{d}$ $\bar{c}$	$\nearrow$ $\bar{e}$ $\bar{c}$	$\swarrow$ $\bar{d}$ $\bar{b}$	$\nearrow$ $\bar{d}$ $\bar{b}$	$\swarrow$ $\bar{d}$ $\bar{c}$	$\nearrow$ $\bar{e}$ $\bar{c}$	$\swarrow$ $\bar{d}$ $\bar{c}$	$\nearrow$ $\bar{e}$ $\bar{c}$	Yr XI. codweh ddau dant ar y llaw uchav, ac yr un vath a'r ddegved; a'r XII. yr un vath â lithau, ond crychu y vawd uchav.
X.	$f $		$e $		$e $		$e $		$f $		$e $		$e $		
	$d $		$e $		$e $		$e $		$d $		$e $		$e $		
	$b $		$g $		$g $		$g $		$b $		$g $		$g $		

XIII.	$\bar{d}$	$\frac{a'}{f}$						$\bar{d}$	$\frac{a'}{f}$	$\bar{e}$	g'	$\frac{g'}{e}$	Y XIV. á ganir val y XIII. ond codi tri thant ar y vawd uchav.
		c	e	c	e	c	e			c			
	f	e		e		e		f		e		e	
	d	c		c		c		d		c		c	
	b		g		g		g	b		g		g	

XV.	$\overline{\overline{b}}$	$\overline{g}$	$\overline{d}$	$\overline{\overline{b}}$	$\overline{g}$	$\overline{c}$	$\overline{\overline{b}}$	$\overline{g}$	$\overline{c}$	$\overline{a}$	$\overline{g}$	$\overline{c}$	$\overline{\overline{b}}$	$\overline{g}$	$\overline{d}$
	$\overline{a}$			$\overline{a}$			$\overline{a}$						$\overline{a}$		
	f			e			e			e			f		
	d			e			e			e			d		
	b			g			g			g			b		

$\overline{\overline{b}}$	$\overline{g}$	$\overline{c}$	$\overline{\overline{b}}$	$\overline{g}$	$\overline{c}$	Y XVI. á ganir val y bym- thegved, ond codi dau dant ar y vawd uchav.	XVII.	$a^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$e^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$e^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$e^{\cdot}$
$\overline{a}$			$\overline{a}$					f		g		g		g	
e			e					f		e		e		e	
e			e					d		e		e		e	
g			g					b		g		g		g	

$a^{\cdot}$	$d^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$e^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$e^{\cdot}$	XVIII.	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$
f		g		g			f			e		e		e	
f				e			f			e		e		e	
d				e			d			e		e		e	
b				g			b			g		g		g	

$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{e}$	XIX.	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{b}$
													f		
e			f			e		e					f		
e			d			e		e					d		
g			b			g		g					b		

$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{b}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$
e			e			e		f		e		e		e		
e			e			e		d		e		e		e		
g			g			g		b		g		g		g		

XX.	$\overline{f}$	$\overline{d}$	$\overline{b}$	$\overline{e}$	$\overline{f}$	$g^{\cdot}$	$\overline{e}$	$\overline{f}$	$g^{\cdot}$	$\overline{e}$	$\overline{f}$	$g^{\cdot}$	$\overline{f}$	$\overline{d}$	$\overline{b}$	hyn.
	f			e			e			e			f			
	d			e			e			e			d			
	b			g			g			g			b			

$\bar{e}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$g^{\cdot}$	XXI.	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$e $			$e $				$f $			$e $			$e $	
$c $			$c $				$d $			$c $			$c $	
$g $			$g $				b			$g $			$g $	

$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	XXII.	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$
$e $			$f $			$e $			$e $				$f $		
$c $			$d $			$c $			$c $				$d $		
$g $			$b $			$g $			$g $				b		

$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$a^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$e $		$e $		$e $		$f $		$e $		$c $			
$c $		$c $		$c $		$d $		$c $		$c $			
$g $		$g $		$g $		$b $		$g $		$g $			

XXIII.	$\bar{d}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$a^{\cdot}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$a^{\cdot}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$
	$f $				$e $		$e $		$e $		$f $			$e $	
	$d $				$c $		$c $		$c $		$d $			$c $	
	$b $				$g $		$g $		$g $		$b $			$g $	

$a^{\cdot}$	$\bar{e}$	$g^{\cdot}$	XXIV.	$\bar{d}$	$a^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$\bar{e}$	$a^{\cdot}$	$\bar{e}$	$b^{\cdot}$	$\bar{e}$	$b^{\cdot}$	$\bar{e}$	$b^{\cdot}$	$\bar{d}$	$a^{\cdot}$
	$e $			$f $			$e $		$e $		$e $			$f $		
	$c $			$d $			$c $		$c $		$c $			$d $		
	$g $			$b $			$g $		$g $		$g $			$b $		

$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	Tervyn	DECHRE MESUR	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$
$\bar{e}$	$b^{\cdot}$			Mac y Delgi.	MAC Y MYNVAEN.	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$
$e $		$e $				$f $		$f $		$e $	
$c $		$c $				$d $		$d $		$c $	
$g $		$g $				$b $		b		$g $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
e		f		f		f		f		e	e			f		f		e	
c		d		d		d		d		c	c			d		d		c	
g		b		b		b		b		g	g			b		b		g	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{d}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{f}$ $\bar{d}$	g f	$\bar{d}$	$\bar{c}$	Tityr	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	Bys: yr un gainc, ond ei chanu ar vesur Tityr Bach. 00110011.
e		e						e	Bach.	f		f		e		e		
c		c						c		d		d		c		c		
g		g						g		b		b		g		g		

TRWSGWL MAWR.	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$
00001111100001011.	f		f		f		f		e		e		e		e		e
	d		d		d		d		c		c		c		c		c
	b		b		b		b		g		g		g		g		g

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	Tervyn Trwsgwl Mawr.
f		f		f		f		e		f		e		e		
d		d		d		d		c		d		c		c		
b		b		b		b		g		b		g		g		

CORSGOLEF.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
11011001011.	e		e		f		e		e		f		f	
	c		c		d		c		c		d		d	
	g		g		b		g		g		b		b	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	Tervyn	CORFINIWR.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
e		f		e		e		Corsgolef.	11001011.	e		e	
c		d		c		c				c		c	
g		b		g		g				g		g	

B:s.

$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{f}{b}$	d	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	CORALDAN.	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$
f_1		f_1		e_1		f_1		e_1		e_1		111010010001.	e_1		e_1	
d_1		d_1		c_1		d_1		c_1		c_1			c_1		c_1	
b_1		b		g_1		b_1		g_1		g_1			g_1		g_1	

$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$
e_1		f_1		e_1		f_1		f_1		e_1		f_1		f_1		e_1	
c_1		d_1		c_1		d_1		d_1		c_1		d_1		d_1		c_1	
g_1		b		g_1		b_1		b		g_1		b_1		b		g_1	

Byz.

CARSI.	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$
10001011.10001011.	e_1		f_1		f_1		f_1		e_1		f_1		e_1		e_1	
	c		d_1		d_1		d_1		c_1		d_1		c_1		c_1	
	g_1		b		b		b_1		g_1		b_1		g_1		g_1	

COR DIA TUTLACH.	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$
10011000100111.	e_1		f_1		f_1		e_1		e_1		f_1		f_1	
	c_1		d_1		d_1		c_1		c_1		d_1		d_1	
	g_1		b_1		b_1		g_1		g_1		b_1		b_1	

$\frac{f}{b}$	d	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	ALVARCH.	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$
f_1		e_1		f_1		f_1		e_1		e_1		e_1		0000.0000.1111.1111.	f_1	
d_1		c_1		d_1		d_1		c_1		c_1		c_1			d_1	
b		g_1		b_1		b_1		g_1		g_1		g			b_1	

$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{b}$	d	$\frac{a}{f}$	$\bar{f}$	$\frac{a}{f}$	$\bar{f}$	$\frac{a}{f}$	$\bar{f}$	$\frac{a}{f}$	$\bar{f}$	$\frac{a}{f}$	$\bar{f}$	$\frac{g}{e}$	g
f_1		f_1		f_1		f_1		f_1		f_1		f_1		f_1		e_1	
d_1		d_1		d_1		d_1		d_1		d_1		d_1		d_1		c_1	
b_1		b		b_1		b		b_1		b_1		b_1		b_1		g_1	

$\frac{g}{e}$	g	$\frac{g}{e}$	g	$\frac{g}{e}$	g	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	CORVINVAEN.		$\frac{e}{c}$	$\bar{e}$
e		e		e		e		e		e		e		1011011.1011011.		e	
c		c		c		c		c		c		c				c	
g		g		g		g		g		g		g				g	

$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{e}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$
f		e		e		f		e		e		e		f	
d		c		c		d		c		c		c		d	
b		g		g		b		g		g		g		b	

$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	e	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	CORWRGOG.		$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$
e		e		f		e		e		1001011011.		e		f	
c		c		d		c		c				c		d	
g		g		b		g		g				g		b	

$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	e	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	e	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$
f		e		f		e		e		f		e		e	
d		c		d		c		c		d		c		c	
b		g		b		g		g		b		g		g	

CALCHAN.		$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{e}{c}$	$\bar{e}$
1100111101.		e		e		f		f		e		e		e	
		c		c		d		d		c		c		c	
		g		g		b		b		g		g		g	

$\frac{e}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	Toldyv.		$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{b}$	$\bar{d}$
e		f		e		01100011.		f		e		e		f	
c		d		c				d		c		c		d	
g		b		g				b		g		g		b	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	TRESI HELI.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	f $\bar{b}$	$\bar{d}$
f		f		e		e		10001110001011.	e		f		f	
d		d		c		c			c		d		d	
b		b		g		g			g		b		b	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
f		e		e		e		f		f		f		e	
d		c		c		c		d		d		d		c	
b		g		g		g		b		b		b		g	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	BRATH YN YSGOL.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	f $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
f		e		e		10110100101101001011.	e		f		e	
d		c		c			c		d		c	
b		g		g			g		b		g	

hyn.				Dys.													
$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$
e		f		c		f		f		e		f		e		e	
c		d		c		d		d		c		d		c		c	
g		b		g		b		z		g		b		g		g	

HATUR BACH.	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
001011001011.	f		f		e		f		e		e		f	
	d		d		c		d		c		c		d	
	b		b		g		b		g		g		b	

hyn.												$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
f		e		f		e		e		f		e		f	
d		c		d		c		c		d		c		d	
b		g		b		g		g		b		g		b	

Bys.				hyn.				Bys.				Tervyn Flamgwr Gwrgan.
$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	
$e\downarrow$		$e\downarrow$		f		$f\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		
$c\downarrow$		$c\downarrow$		$d\downarrow$		$d\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		
$g\downarrow$		$g\downarrow$		b		$b\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$		

RHINIART.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
10011.10011.	$e\downarrow$		$f\downarrow$		$f\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		$f\downarrow$	
	$c\downarrow$		$d\downarrow$		$d\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		$d\downarrow$	
	$g\downarrow$		$b\downarrow$		$b\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$		$b\downarrow$	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	WNSACH.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$		$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$f\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		11110001.	$e\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$	
$d\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$			$c\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$	
$b\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$			$g\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	BRYT ODIDAWG.	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	hyn.
$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$		$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	
$f\downarrow$		$f\downarrow$		$f\downarrow$		$e\downarrow$		0010.0010.1101.1101.	$f\downarrow$		$f\downarrow$		
$d\downarrow$		$d\downarrow$		$d\downarrow$		$c\downarrow$			$d\downarrow$		$d\downarrow$		
$b\downarrow$		$b\downarrow$		$b\downarrow$		$g\downarrow$			$b\downarrow$		$b\downarrow$		

Bys.				hyn.				Bys.			
$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
		$f\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		$f\downarrow$		$e\downarrow$	
$c\downarrow$		$d\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		$d\downarrow$		$c\downarrow$	
$g\downarrow$		$b\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$		$b\downarrow$		$g\downarrow$	

MACMWN HIR.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
111100001010111100001011.	$e\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		$e\downarrow$		$f\downarrow$		$f\downarrow$	
	$c\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		$c\downarrow$		$d\downarrow$		$d\downarrow$	
	$g\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$		$g\downarrow$		$b\downarrow$		$b\downarrow$	

$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	e $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{c}$
$f $		$f $		$e $		$f $		$e $		$f $		$e $		$e $	
$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $	
b		b		$g $		$b $		$g $		b		$g $		$g $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d
$e $		$e $		$f $		$f $		$f $		$f $		$e $		$f $	
$c $		$c $		$d $		$d $		$d $		$d $		$c $		$d $	
$g $		$g $		$b $		$b $		b		$b $		$g $		$b $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	MAC Y DELGI.	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d
$e $		$e $		0111011.	$f $		$e $		$e $		$e $		$f $	
$c $		$c $			$d $		$c $		$c $		$c $		$d $	
$g $		$g $			$b $		$g $		$g $		$g $		b	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	MAC MWN BYR.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	e	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$e $		$e $		11001111.	$e $		$e $		$f $		$f $		$e $	
$c $		$c $			$c $		$c $		$d $		$d $		$c $	
$g $		$g $			$g $		$g $		b		$b $		$g $	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	ALBAN HYVAIDD.	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$
$e $		$e $		$e $		10110100.01001011.	$e $		$f $		$e $		$e $		$f $	
$c $		$c $		$c $			$c $		$d $		$c $		$c $		$d $	
$g $		$g $		$g $			$g $		$b $		$g $		$g $		b	

$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	d	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$ $\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$ $\bar{c}$	$\bar{e}$
$e $		$f $		$f $		$f $		$e $		$f $		$f $		$e $		$e $	
$c $		$d $		$d $		$d $		$c $		$d $		$c $		$c $		$c $	
$g $		b		b		b		$g $		b		$g $		$g $		$g $	

Tervyn y pedwar mesur ar ugain: yr un gainc ar bob mesur, gan mwyav.—Mi á briciais yn gyntaf Macmwn hir, a Macmwn byr, a Mac y Delgi, a phedair cainc ar ugain yn mhob un o honynt; ac wedi hynny y pedwar mesur ar ugain o'r un gainc, ond newidiaw y mesur val y gwelwch.

GOGWYDDAWR I DDYSGU Y PRICIAD.

GOGWYDDAWR PRICIAD ARALL.

Tagiad y vawd ...	...	...	...	ϕ $\frac{a}{g}$	
Y Plethiad byr ...	...	...	...	$\frac{a}{g}$	
Plethiad y pedwarbys ...	...	...	...	$\frac{a}{g}$	
Plethiad y bys bach ...	...	...	...	$\frac{a}{g}$	
Craviad dwbyl...	...	...	...	$\frac{a}{g}$	
Craviad sengyl...	...	...	...	$\frac{a}{g}$	
Hanner Craviad ...	...	...	...	$\frac{a}{g}$	
Tavliad y bys ...	...	...	...	$\frac{a}{g}$	
Plethiad dwbyl ...	...	...	...	$\frac{a}{g}$	
Plethiad y wenynen ...	...	...	...	$\frac{a}{g}$	
Crychu y vawd ...		...	...	$\frac{a}{g}$	
Ysgwyd y bys ...	...	...	...	$\frac{a}{g}$	
Tagiad dwbyl ...	...	...	...	$\frac{a}{g}$	

$\frac{4}{\bar{e}}$	$\frac{\parallel}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	Tervyn y gaine, a'i chanu yr ail tro yn y modd yma.	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	a'	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{\bar{e}}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	a'	$\frac{\diagup}{g'}$
$\frac{4}{\bar{d}}$	$\frac{\parallel}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$		g'	f	g'	$\bar{b}$	g	$\bar{b}$	g'	$\bar{c}$	g	$\bar{c}$	g'
$c\bar{1}$	$g\bar{1}$	$c\bar{1}$		cc	$g\bar{1}$	cc	dd	dd	$g\bar{1}$	cc	cc	cc	cc	$g\bar{1}$

$\frac{4}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	a'	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	a'	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{\bar{e}}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$
$c\bar{1}$	g	$c\bar{1}$	$g\bar{1}$	$c\bar{1}$	$g\bar{1}$	$c\bar{1}$	$b\bar{1}$	$g\bar{1}$	$b\bar{1}$	$g\bar{1}$	$c\bar{1}$	$g\bar{1}$	$b\bar{1}$	$g\bar{1}$
cc		cc		cc		cc	dd		dd		cc		dd	

$\frac{4}{\bar{e}}$	$\frac{\parallel}{\bar{c}}$	$\frac{\parallel}{\bar{d}}$	Yr un diwedd.	III.											
$\frac{4}{\bar{d}}$	$\frac{\parallel}{\bar{b}}$	$\frac{\parallel}{\bar{c}}$		$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{a'}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{a'}$	$\frac{\diagup}{g'}$
$c\bar{1}$	$g\bar{1}$	$c\bar{1}$		$c\bar{1}$	g	$c\bar{1}$	g	$b\bar{1}$	g	$b\bar{1}$	g	$c\bar{1}$	$g\bar{1}$	$c\bar{1}$	$g\bar{1}$
cc		cc		cc		cc		dd		dd		cc		cc	

$\frac{4}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{a'}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{a'}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{f}$
$c\bar{1}$	g	$c\bar{1}$	$g\bar{1}$	$c\bar{1}$	$g\bar{1}$	$c\bar{1}$	$g\bar{1}$	$b\bar{1}$	$g\bar{1}$	$b\bar{1}$	$g\bar{1}$	$c\bar{1}$	$g\bar{1}$	$b\bar{1}$	$g\bar{1}$
cc		cc		cc		cc		dd		dd		cc		dd	

$\frac{4}{\bar{e}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	Bys a'r un diwedd.	V.											
$\frac{4}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$		$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{a'}$	$\frac{\diagup}{a'}$	$\frac{\diagup}{g'}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{g'}$
c	$g\bar{1}$	$c\bar{1}$		$c\bar{1}$	$g\bar{1}$	$c\bar{1}$		$g\bar{1}$	$b\bar{1}$	$g\bar{1}$	$b\bar{1}$	g	$c\bar{1}$	g	c
cc		cc		cc		cc			dd		dd		cc		cc

$\frac{4}{g'}$	$\frac{4}{\bar{c}}$	$\frac{4}{a'}$	$\frac{4}{a'}$	$\frac{4}{g'}$	$\frac{4}{g'}$	$\frac{4}{\bar{c}}$	$\frac{4}{a'}$	$\frac{4}{a'}$	$\frac{4}{g'}$	$\frac{4}{\bar{d}}$	$\frac{4}{\bar{d}}$	$\frac{4}{g'}$	$\frac{4}{g'}$	$\frac{4}{\bar{d}}$
$c\bar{1}$	$g\bar{1}$	$c\bar{1}$		$g\bar{1}$	$c\bar{1}$	$g\bar{1}$	$c\bar{1}$		$g\bar{1}$	$b\bar{1}$	$g\bar{1}$	b		$g\bar{1}$
cc		cc			cc		cc			dd		dd		

							VI.						
$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{c}$	Bys	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$
$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{c}$	a'r un	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$
c1	g1	b1	g1	c1	g1	c1	diwedd.	c1	g1	c1	g1	b1	g1
cc	dd	cc	cc	cc	cc	cc		cc	cc	cc	cc	dd	dd

$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$
c1	g1	c1	g	c	g1	c1	g1	c1	g1	c1	g1	c1	g1
cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc

							VII.						
$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	Bys	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$
$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	a'r un	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$
b1	g	b1	g1	c1	g1	b	diwedd.	c1	g1	c1	g1	c1	g1
dd	dd	cc	dd	cc	dd	cc		cc	cc	cc	cc	cc	cc

$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{f}$
c1	g1	b1	g1	b1	g1	b1	g1	c1	g1	c1	g1	b1	g1
cc	dd	dd	dd	dd	dd	dd	dd	cc	cc	cc	cc	dd	dd

$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{f}$
c1	g1	c1	g1	c1	g1	c1	g1	c1	g1	c1	g1	b1	g1
cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	cc	dd	dd

							VIII.						
$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{c}$	Bys	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$
$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{c}$	a'r un	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$
c1	g	b1	g1	c1	g	c	diwedd.	c1	g1	c1	g1	b1	g1
cc	dd	cc	cc	cc	cc	cc		cc	cc	cc	cc	dd	dd

$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{c}$	Bys	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$
$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{c}$	a'r un	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$
b1	g1	c1	g1	b1	g1	c1	diwedd.	c1	g1	c1	g1	b1	g1
dd	dd	cc	dd	cc	dd	cc		cc	cc	cc	cc	dd	dd

Bys hyd y marc.

[illegible]

$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\overline{g}$	$\frac{\overline{\overline{c}}}{\overline{a}}$	$\overline{g}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{a}}$	$\frac{+}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\overline{g}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\overline{g}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\overline{b}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\overline{d}$	$\frac{\overline{g}}{\overline{f}}$	$\frac{\overline{g}}{\overline{f}}$	$\frac{\overline{g}}{\overline{g}}$	Fordd yr un mesur.
$\overline{b}$	g	c	g	c	g	c	g	c	g	b	g	b	g	c	g	b	
dd		cc		cc		cc		cc		dd		dd		cc		dd	

Y x, yr un vath a'r gyntaf, ond dyblu plethiad y pedwarbys yn nhob man, a chadw yr un mesur a'r llaw isaf.

TERVYN GOSTEG DAVYDD ATHRAW.—CORSINIWR.

DECHRE GOSTEG YR HALEN.

$\frac{a}{c}$	$\bar{f}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\bar{e}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{\bar{f}}{a}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{f}}{a}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{f}}{a}$	Bys hyd y mare : a'r diwedd yma sy ar ol pob cainc.	$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{\bar{f}}{a}$	
f_1	$\bar{f}$	f	$\bar{g}$	c	$\bar{g}$	f_1	$\bar{f}$	f_1	$\bar{f}$	f_1		f_1	$\bar{f}$	$\bar{f}$	f_1	$\bar{f}$
c_1		c	c_1		c_1	c_1		c_1		c_1			c_1		c_1	
a_1		a	g_1		g_1	a_1		a_1		a_1			a_1		a_1	

Bys y cwbyl o'r diwedd etto hyd yma, a'r ail tro hyd y mare, ac velly tervyn y diw- edd.												II.			
$\frac{3}{f}$	g	d	f	$\frac{\psi}{e}$ $\frac{e}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{f}{e}$ $\frac{e}{d}$	$\frac{g}{f}$ $\frac{f}{e}$	$\frac{\psi}{e}$ $\frac{e}{c}$	a $\frac{a}{c}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{a}{c}$	
$f $	$f $		$f $	$f $	$f $	$f $	$f $	$f $	g	cc	g	cc	$f $	$f $	$f $
$c $			$c $		$c $		$c $		$c $		$c $		$c $		$c $
$a $			$a $		$a $		$a $		$g $		g		$a $		$a $

III.

$\frac{g'}{c}$	g'	$\bar{e}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{f}{a}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{a}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{a}$	Bys hyd y mare, a'r un diwedd.		$\frac{a'}{c}$	b'	g'
$\bar{g}$	cc	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{f}$		f_1	f_1	$\bar{f}$	f_1		f_1			f_1	$\bar{f}$	
c_1		c_1		c_1			c_1	c_1		c_1		c_1			c_1		
g_1		g_1		a_1			a_1	a_1		a_1		a_1			a_1		

$\frac{a'}{c}$	a'	$\bar{f}$	$\frac{g'}{c}$	a'	$\bar{f}$	$\frac{g'}{c}$	g'	$\bar{e}$	$\frac{f}{a}$	g'	$\bar{d}$	$\frac{f}{a}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\frac{f}{a}$	g'	$\bar{d}$
f_1	$\bar{f}$		$\bar{g}$	cc	$\bar{g}$	cc			f_1	$\bar{f}$		f_1	$\bar{f}$		f_1	$\bar{f}$	
c_1			c_1		c_1				c_1			c_1			c_1		
a_1			g_1		g_1				a_1			a_1			a_1		

III.

$\frac{f}{a}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	Bys y gaine hyd y mare, a'r un diwedd.		$\frac{a'}{c}$	c'	g'	$\frac{a'}{c}$	a'	$\bar{f}$	$\frac{g'}{c}$	a'	$\bar{f}$	$\frac{g'}{c}$	g'	$\bar{e}$
f_1	$\bar{f}$				f_1	$\bar{f}$		f_1	$\bar{f}$		$\bar{g}$	cc	$\bar{g}$	cc		
c_1					c_1			c_1			c_1		c_1			
a_1					a_1			a_1			g_1		g_1			

$\frac{\bar{f}}{a}$	g'	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{a}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\frac{\bar{f}}{a}$	g'	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{a}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	Bys hyd y mare, a'r un diw- edd.	v.	$\frac{g'}{f}$	a'	g'	a'	$\bar{f}$
$\frac{f}{a}$			$\frac{f}{a}$			$\frac{f}{a}$			$\frac{f}{a}$				$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	a'	g'	a'	$\bar{f}$
f_1	$\bar{f}$		f_1	$\bar{f}$		f_1	$\bar{f}$		f_1	$\bar{f}$			f_1	$\bar{f}$		f_1	$\bar{f}$	
c_1			c_1			c_1			c_1				c_1			c_1		
a_1			a_1			a_1			a_1						a_1		a_1	

$\frac{g'}{f}$	a'	$\bar{f}$	g'	$\bar{e}$	$\frac{f}{e}$	g'	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{e}$	g'	e	$\bar{f}$	$\bar{c}$	Bys hyd y mare, a'r un diwedd.	
$\bar{g}$	cc	$\bar{g}$	cc		f_1	$\bar{f}$		f_1	$\bar{f}$	f_1	$\bar{f}$		f_1	$\bar{f}$		
c_1		c_1			c_1			c_1		c_1			c_1			
g_1		g_1			a_1			a_1		a_1			a_1			

VI.

//				//				//				//				Bys hyd y marc, a'r un diwedd.
a.				g.				f.				f.				
g.	§			f.	§			e.	§			e.	§			
f.	a.	a.	f.	e.	g.	e.	d.	f.	f.	d.		d.	f.	f.	e.	
f ₁	f ₂	f ₁	f ₂	g ₁	cc	g ₁	cc	f ₁	f ₂	f ₁	f ₂	f ₁	f ₂	f ₁	f ₂	
c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		
a ₁		a ₁		g ₁		g ₁		a ₁		a		a ₁		a		

VII.

//				//				//				//			
e.	d.			b.	e.			a.	b.			a.	b.		
b.	c.	b.		a.	b.	a.		g.	a.	g.		a.	f.	g.	a.
a.	b.			g.	a.			f.	g.	g.		f.	g.		
f ₁	f ₂			f ₁	f ₂	g ₁	cc	g ₁	cc	f ₁	f ₂	f ₁	f ₂	f ₁	f ₂
c ₁				c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁	
a ₁				a ₁		g ₁		g ₁		a ₁		a ₁		a ₁	

VIII.

		//		//		//		//		//	
a.	f.	Bys hyd y marc, yr un diw- edd.		e.		b.		a.		a.	
				b.	§	a.	§	g.	§	g.	§
				a.	e.	c.	a.	g.	b.	b.	g.
								f.	a.	a.	f.
								f.	a.	a.	f.
f ₁	f ₂			f ₁	f ₂	f ₁	f ₂	g ₁	cc	g ₁	cc
c ₁				c ₁		c ₁		c ₁		c ₁	
a ₁				a ₁		a ₁		g ₁		g ₁	

IX.

		Bys i'r marc: yr un diwedd.		a.	b.	g.	a.	g.	f.	g.	a.	f.	g.	f.	e.	f.	g.	d.
				e.			e.		e.			e.		e.		a.		
f ₁	f ₂			f ₁	f ₂		f ₁	f ₂	g ₁	cc	g ₁	cc	g ₁	cc	f ₁	cc		
c ₁				c ₁			c ₁		c ₁		c ₁		c ₁		c ₁			
a ₁				a ₁			a ₁		g ₁		g ₁		g ₁		a ₁			

f.	e.	e.	f.	g.	d.	f.	e.	e.	By: i'r marc, a'r un diw- edd.	X.	e.	f.	a.	f.	a.	e.	e.	g.	e.	g.
a.		a.	a.			a.		a.		e.	f.	a.	f.	a.	e.	e.	e.	e.	e.	e.
f ₁		cc	f ₁	cc		f ₁		cc		f ₁	f ₂		f ₁	g ₁		cc		g ₁		g ₁
c ₁			c ₁			c ₁				c ₁			c ₁	c ₁				c ₁		c ₁
a ₁			a ₁			a ₁				a ₁			a ₁	g ₁						g ₁

$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$ $\bar{a}$	Bys i'r mare: yr un diwedd.	XI.					a	
$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$ $\bar{a}$		$\bar{c}$	$\bar{f}$	a	$\bar{f}$	a	f	$\bar{c}$
f		f		f		f		f		f		f
c				c		c				c		
a				a		a				a		

$\bar{c}$	$\bar{e}$	g	$\bar{e}$	g	$\bar{c}$	$\frac{g}{c}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$
$\bar{g}$		cc		$\bar{g}$		cc	f		$\bar{f}$		$\bar{f}$		f		$\bar{f}$		f		$\bar{f}$	
c				c			c				c		c				c			
g				g			a				a		a				a			

XII.																					
$\bar{f}$	$\bar{f}$	a	a	$\bar{f}$	a	a	$\bar{f}$	a		$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{d}$	g	g	$\bar{e}$	g	g	$\bar{e}$	g		$\bar{c}$	$\frac{\bar{c}}{b}$
$\bar{f}$	$\bar{e}$									$\bar{e}$	$\frac{\bar{e}}{d}$	g	g	$\bar{e}$	g	g	$\bar{e}$	g		$\bar{c}$	$\frac{\bar{c}}{b}$
f		g		f				g		g		ee		g				ee		f	
e				e				e				e		e						e	
a				a				g				g		g						a	

$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$		$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$		$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$		$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	
f				f				f			f				f			f	
	e								e						e				
	a							a							a				

Bys i'r mare a'r un diwedd.

Tervyn Gosteg yr Halen, yr hon a vyddid yn ei ehannu o vlaen marchogion Arthur pan roid y salter a'r halen ar y bwrdd.

DECHRE YR OSTEIG VAWR, NEU OSTEIG IVAN VAB Y GOV.

[illegible]

$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\bar{c}$	Bys tervyn y gainc.	Y diwedd yma sy ar ol pob caine.	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$				$\begin{array}{c} \gamma \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$				$\begin{array}{c} \gamma \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$				$\begin{array}{c} \gamma \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$			
				$\begin{array}{c} \bar{c} \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$\bar{f}$				$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{a}$				$\bar{g}$				$\bar{a}$			
$\bar{c}$				$\bar{c}$	$\bar{c}$			$\bar{c}$	$\bar{c}$			$\bar{c}$				$\bar{c}$			
$\bar{a}$				$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{a}$				$\bar{g}$				$\bar{a}$			
$\bar{ff}$				$\bar{ff}$	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$	$\bar{ff}$							$\bar{ff}$			

$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\bar{f}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \times \\ \bar{g} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \times \\ \bar{a} \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \times \\ \bar{a} \\ \bar{g} \end{array}$	g'	$\bar{f}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \times \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	g'	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		f'	f'	f'		f'	f'	
e'	c	c	c'	c'	c'	c'	c'	c'	c'	c'		c'	c'	c'		c'	c'	
g'	g	a'	a'	g'	g'	a'	a'	a'	a'	a'		a'	a'	a'		a'	a'	
		$\bar{f}$		$\bar{f}$		$\bar{f}$		$\bar{f}$		$\bar{f}$		$\bar{f}$		$\bar{f}$		$\bar{f}$		

$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{e} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{f} \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{g}$	$\bar{a}$			$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$
$\bar{c}$	$\bar{c}$			$\bar{c}$	$\bar{c}$			$\bar{c}$	$\bar{c}$			$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{g}$	$\bar{a}$			$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$
$\bar{ff}$	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$	$\bar{ff}$

$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$
$\bar{f}$	$\bar{f}$				$\bar{f}$	$\bar{f}$				$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$	$\bar{f}$
$\bar{c}$	$\bar{c}$				$\bar{c}$	$\bar{c}$				$\bar{c}$	$\bar{c}$			$\bar{c}$	$\bar{c}$			$\bar{c}$	$\bar{c}$			$\bar{c}$	$\bar{c}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$				$\bar{a}$	$\bar{a}$				$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{a}$	$\bar{a}$
$\bar{ff}$	$\bar{ff}$				$\bar{ff}$	$\bar{ff}$				$\bar{ff}$	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$	$\bar{ff}$			$\bar{ff}$	$\bar{ff}$

				VII.											
$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$		$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$
f	f		Bys yr un diwedd.	a		a		a	a		a	g		g	
c	c			c		c		c	c		c	c^1		c^1	
a	a			a		a		a	a		a	g^1		g^1	
ff	ff			ff		ff		ff	ff		ff				

g	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\bar{c}$	$\frac{1}{c}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$	$\bar{d}$	$\frac{1}{d}$	Bys yr un diwedd.
g	f			f		f		f	f^1	f		f^1	f		f	
c	c^1			c		c		c	c	c		c^1	c^1		c^1	
g	a^1			a		a		a	a	a		a^1	a^1		a^1	
ff	ff			ff		ff		ff	ff	ff		ff	ff		ff	

VIII.										$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
c	a	b	d	c	d	c	a	b	g	c	a	d
a	a		a	a		g	a	g	g	a	g	g
c	c		c	c		c^1	c^1	c^1	c	c^1	c	c
a	a^1		a	a		g	a	g^1	g^1	a	ff	ff
ff	ff		ff	ff		ff				ff		

										IX.									
c	c	d		a	a		a	a		c	c	c	c	c	b		c		
a	b	b	c	a	g	g	g	f	g	f	d	a	b	b	b	b	c		
$\bar{a}$	$\bar{a}$			f	f		f	f		f	$\bar{a}$	a		a		a			
c^1	c			c^1	c		c	c		c	c^1	c^1		c		c			
a	b			a^1	a		a	a		a	a^1	a^1		a		a			
ff	ff			ff	ff		ff	ff		ff	ff	ff		ff		ff			

c	c	c	c	c	b		a	a	a	a	a	a	a	a	a	f	e	e	g
d	g	b	b	b	g	b	f	g	g	g	g	g	g	g	g	f	e	e	g
g	a		g	g	f	f	f^1	f	f		f	f		f	f	f^1	f		
c	c		c^1	c^1	c^1	c^1	c^1	c^1	c^1		c	c		c	c	c	c		
g	a		g^1	g^1	a	a	a^1	a	a		a	a		a	a	a	a		
ff					ff	ff	ff	ff	ff		ff	ff		ff	ff	ff	ff		

				X.																				
				Bys.				$\bar{c}$ $\bar{c}$ $\bar{e}$ $\bar{d}$				$\bar{c}$ $\bar{c}$ $\bar{e}$ $\bar{d}$				$\bar{c}$ $\bar{c}$ $\bar{e}$ $\bar{d}$				$\bar{c}$ $\bar{c}$ $\bar{e}$ $\bar{d}$				
$\bar{d}$	$\bar{f}$	c						a	a			a	a			$\bar{g}$	a	$\bar{g}$	$\bar{g}$		f	f		
f	f							c	c			c	c			c	c	c	c		c	c		
a	a							a	a			a	a			g	a	g	g		a	a		
$\bar{f}$	$\bar{f}$							$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$					$\bar{f}$	$\bar{f}$		

																XI.												
$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$				Bys yr un diwedd.				$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$				
f	f			f	f			f	f							a	a	a	a	g	a	g	g		f	f		
c	c			c	c			c	c							c	c	c	c	c	c	c	c		c	c		
a	a			a	a			a	a							a	a	a	a	g	a	g	g		a	a		
$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$	$\bar{f}$							$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$						$\bar{f}$	$\bar{f}$		

										XII.																																		
$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \end{array}$					$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \end{array}$					$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \end{array}$					$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \end{array}$					$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \end{array}$					$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \end{array}$					$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \end{array}$					$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \end{array}$					$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{f} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \end{array}$				
Ffordd yr un vesur a'r llall.																																												
f f f f f f										a a a a a a																																		
c c c c c c										c c c c c c																																		
a a a a a a										a a a a a a																																		
$\bar{f}$ $\bar{f}$ $\bar{f}$ $\bar{f}$ $\bar{f}$ $\bar{f}$										$\bar{f}$ $\bar{f}$ $\bar{f}$ $\bar{f}$ $\bar{f}$ $\bar{f}$																																		

												XIII.																
$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array} \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \\ \bar{f} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array} \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \\ \bar{f} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array} \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \\ \bar{f} \end{array}$				Bys yr un diwedd.				$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array} \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \\ \bar{f} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array} \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \\ \bar{f} \end{array}$				$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array} \begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \\ \bar{f} \end{array}$				
f	f			f	f			f	f							a	a	a	a	g	a	g	g		f	f		
c	c			c	c			c	c							c	c	c	c	c	c	c	c		c	c		
a	a			a	a			a	a							a	a	a	a	g	a	g	g		a	a		
$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$	$\bar{f}$			$\bar{f}$	$\bar{f}$							$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$						$\bar{f}$	$\bar{f}$		

[illegible]

Tervyn yr Osteg Vawr, neu Osteg Ivan vab y Gov.

DECHRE GOSTEG LWYTEG.

$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{a}$
$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{e}{f}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{e}{f}$
$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{a}$
$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{e}{f}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{e}{f}$
$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{a}$
$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{e}{f}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{e}{f}$
$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{a}$
$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{e}{f}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{e}{f}$

CANIAD Y GWYN BIBYDD.

I.	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$
DECHRE.	$\bar{b}$	e	$\bar{b}$	e	$\bar{c}$	e	e
	$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$	
	$\bar{d}$		$\bar{d}$		e	e	

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$		$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \diagdown \end{array}$
$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	g	$\bar{d}$	g	$\bar{d}$	g	$\bar{d}$	g
c	$\bar{e}$	c		$\bar{b}$	c	b	c	$\bar{c}$	c	$\bar{c}$	c
	$\bar{g}$			$\bar{g}$		g		$\bar{g}$		$\bar{g}$	
	e			d		d		e		e	

IV.	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \S \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \S \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \S \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \S \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$
	$\bar{b}$	c_1	b	c_1	$\bar{c}$	c_1	$\bar{c}$	c_1	$\bar{c}$	c_1	$\bar{c}$
	g		g		g		g		g		g
	d_1		d		e_1		e_1		d_1		d_1

V.

$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$a \cdot$	$g \cdot$	$a \cdot$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$a \cdot$	$g \cdot$	$a \cdot$
$\bar{b}$		c_1		$\bar{b}$		c_1	
g				g			
d_1				d_1			

$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$a \cdot$	$g \cdot$	$a \cdot$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$a \cdot$	$g \cdot$	$a \cdot$	VI.	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$
$\bar{c}$		c_1		$\bar{c}$		c_1			$\bar{b}$		c_1		$\bar{b}$		c_1		$\bar{c}$		c_1
g				g					g				g				g		
e_1				e					d_1				d_1				e_1		

$\begin{array}{c} + \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	VII.	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} c \cdot \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} c \cdot \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} c \cdot \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} c \cdot \\ a \end{array}$	VIII.	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} d \cdot \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} c \cdot \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} d \cdot \\ g \end{array}$
c		c_1			$\bar{b}$		c_1	c	c_1		$\bar{b}$		c_1	$\bar{b}$	
g					g			g			g			g	
c_1					d_1			d_1			d_1			d_1	

$\begin{array}{c} c \cdot \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} d \cdot \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} c \cdot \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} c \cdot \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} c \cdot \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} c \cdot \\ a \end{array}$	IX.	$\begin{array}{c} \S \\ \bar{f} \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \S \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} \S \\ \bar{f} \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \S \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} \S \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \S \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \S \\ a \end{array}$
c_1		c_1		c_1			$\bar{b}$	c_1	$\bar{b}$	c_1	$\bar{c}$	c_1	
							g		g		g		
							d		d_1		e_1		

$\begin{array}{c} \S \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} c \cdot \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} a \cdot \\ a \end{array}$	X.	$\begin{array}{c} / \\ d \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} c \cdot \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ d \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} c \cdot \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} b \cdot \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} b \cdot \\ a \end{array}$
$\bar{c}$	c_1			$\bar{b}$		c_1	$\bar{b}$		c_1	$\bar{c}$		c_1	$\bar{c}$		c_1
g				g			g			g			g		
e_1				d_1			d_1			e_1			e_1		

/ + c.			/ + c.			/ + c.			\			\		
d.	d.	b.	d.	d.	b.	c.	c.	b.	g.	f.	d.	d.	e.	f.
c.	c.	a.	c.	c.	a.	c.	b.	b.	a.	f.	g.	d.	e.	f.
b			b			c			c			b		
g			g			g			g			g		
d			d			e			e			d		

\			\			\			\			\		
d.	e.	f.	d.	e.	f.	d.	e.	f.	d.	e.	f.	d.	e.	f.
b			b			b			b			b		
g			g			g			g			g		
d			d			d			d			d		

\			\			\			\			\		
g.	d.	e.	g.	d.	e.	g.	d.	e.	g.	d.	e.	g.	d.	e.
c			c			c			c			c		
b			b			b			b			b		
g			g			g			g			g		
d			d			d			d			d		

+ / +			+ / +			+ / +			+ / +			+ / +		
c.	c.	c.	c.	c.	c.	d.	d.	d.	c.	c.	a.	g.	f.	f.
b.	b.	b.	b.	b.	b.	d.	c.	c.	c.	b.	b.	g.	a.	f.
c			c			b			c			c		
g			g			g			g			g		
d			d			d			d			d		

Fordd i'r
gaine y
blaen o'r
grossall-
an.

+ / +			+ / +			+ / +			+ / +			+ / +		
g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.
b			b			b			b			b		
g			g			g			g			g		
d			d			d			d			d		

\			\			\			\			\		
f.	f.	g.	f.	f.	g.	f.	f.	g.	f.	f.	g.	f.	f.	g.
c			c			c			c			c		
g			g			g			g			g		
e			e			e			e			e		

Tervyn Caniad
Y Gwyn Bibydd.

CANIAD YSTAVELL.

[illegible][illegible][illegible]

III.	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	Bys dechre; fordd.
	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	
	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	

[illegible]

$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \hline \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{f} \\ \bar{b} \\ \hline \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \hline \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \\ \hline \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \hline \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \\ \hline \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \\ \hline \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \hline \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{f} \\ \bar{a} \\ \hline \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \\ \hline \bar{g} \end{array}$
f^1	$\bar{g}$	f^1	e^1	a^1	g^1	a	g^1	g^1	
a^1	g^1	a^1	g^1						

Bys dechre;
fordd.

vi.

$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \\ \hline \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \\ \hline \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \\ \hline \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \\ \hline \bar{a} \end{array}$
b	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$
$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	$\bar{g} f^1$
g^1	a^1	g^1	$g^1 a$

VII.	$\begin{array}{ccccccc} & \diagup & \diagdown & & \diagup & \diagdown & \diagup & \diagdown \\ & e & f & \diagdown & d & e & \diagdown & f & \diagdown & e & \diagdown \\ \bar{d} & \bar{e} & \bar{c} & \bar{d} & \bar{c} & \bar{d} & \bar{d} & \bar{e} & \bar{c} & \bar{d} & \bar{d} \\ & \bar{c} & \bar{d} & \bar{d} & \bar{c} & \bar{e} & \bar{c} & \bar{d} & \bar{d} & \bar{e} & \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{ccccccc} & \diagdown & & \diagdown & & \diagdown & \diagdown & \diagdown & \diagdown & \diagdown & \diagdown \\ \bar{d} & \bar{d} & \bar{c} & \bar{b} & \bar{a} & \bar{g} & \bar{a} & \bar{f} & \bar{a} \\ \bar{c} & \bar{e} & \bar{d} & \bar{b} & \bar{c} & \bar{a} & \bar{f} & \bar{g} & \bar{a} \end{array}$
	$\begin{array}{cccccccc} \bar{b} & \bar{a} & \bar{b} & b & \bar{a} & \bar{g} & \bar{a} & \bar{b} & b & \bar{a} & \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{ccccccc} \bar{b} & \bar{a} & \bar{g} & f & e & a & g \end{array}$
	$\begin{array}{cccccccc} g & a & g & g & a & g & a & a & g & g & a & a \end{array}$	$\begin{array}{ccccccc} g & a & g & a & g & \end{array}$

$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{g} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{a} \end{array}$	Bys dechre; fordd.	VIII.	$\begin{array}{c} \diagdown \diagdown \\ \bar{e} \quad \bar{f} \\ \bar{d} \quad \bar{e} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \diagdown \\ \bar{d} \quad \bar{c} \\ \bar{c} \quad \bar{d} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \diagdown \\ \bar{f} \quad \bar{e} \\ \bar{c} \quad \bar{d} \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{d} \quad \bar{c} \quad \bar{d} \quad \bar{e} \quad \bar{f} \quad \bar{d} \quad \bar{c} \quad \bar{b} \quad \bar{c} \quad \bar{d} \quad \bar{e} \quad \bar{c} \quad \bar{d} \quad \bar{e} \quad \bar{f} \quad \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{b} \quad \bar{a} \quad \bar{b} \quad \bar{b} \quad \bar{a} \quad \bar{g} \quad \bar{a} \quad \bar{a} \quad \bar{b} \quad \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} g^1 \quad a^1 \quad g^1 \quad g^1 \quad a^1 \quad g^1 \quad a^1 \quad a^1 \quad g^1 \quad g^1 \end{array}$
---	-----------------------------------	--------------	--	--	--	--

$\frac{\bar{a}}{e}$	$\bar{e}$	$\bar{a}$	d	$\frac{\bar{a}}{e}$	d	$\frac{\bar{a}}{e}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{a}}{e}$	$\bar{d}$	a	d
a	f	a	f	a	f	g	$\bar{g}$	a	f	g	$\bar{g}$

$\frac{\bar{a}}{e}$	$\bar{e}$	$\bar{a}$	d	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\frac{\bar{a}}{f}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\frac{\bar{a}}{f}$	$\frac{\bar{a}}{g}$
a	f	a	f	a	f	g	a	b	g	a	b	a	g	a	d	e	d	a
															g	g	g	g

$\frac{\bar{a}}{g}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	XII.	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	f	$\bar{d}$	$\bar{e}$
d	a	d	d		$\bar{g}$	g		g	g	f	g	f	g	f	g	g	g	$\bar{g}$		
g	g	d	g		d			d		d		d		d		d		d		
					b			b		a				a				b		

Bys.

$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	f	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	f
g		f		g		$\bar{g}$	g		g		g		f	g		f		g	
		d				d			d				d		d		d		
		a				b			a				a		a		a		

$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	f	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{d}$
$\bar{g}$		g		f		g		$\bar{g}$		g		$\bar{g}$		g	f		g
d				d				d				d			d		
b				a				b				b			a		

$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	f	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	Fordd val diwedd y llall.
f			g			g	a	b	g	a	b	a	g	
d														
a														

Tervyn Caniad Ystavell; ac ei ganu ar y Bragawd Gywair.

CANIAD CADWGAN.

										Bys.									
$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{a}$	$\mathbb{E}$ $\bar{a}$	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ f^1	$\mathbb{E}$ e^1	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{a}$	$\mathbb{E}$ $\bar{a}$	$\backslash$ $\bar{a}$	$\mathbb{E}$ $\bar{a}$
f^1	f^1	f^1	f^1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f^1	e^1	f^1	f^1	f^1	Y diwedd bellach.		II.		e^1	e^1	e^1	$\bar{a}$
e^1		e^1		e^1	e	e	e	e	e		e					e^1	e^1		
a^1		g^1		a^1	g	a	g	a	a		a					g^1	a^1		
$\bar{g}$		ee		$\bar{g}$	ee	$\bar{g}$	ee	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$					ee	$\bar{g}$		

$\backslash$ $\bar{b}$	$\mathbb{E}$ $\bar{a}$	$\backslash$ $\bar{b}$	$\mathbb{E}$ $\bar{c}$	$\backslash$ $\bar{b}$	$\mathbb{E}$ $\bar{a}$	$\backslash$ $\bar{a}$	$\mathbb{E}$ $\bar{b}$	$\backslash$ a	$\mathbb{E}$ $\bar{g}$	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{a}$	$\mathbb{E}$ $\bar{g}$	$\backslash$ $\bar{a}$	$\mathbb{E}$ $\bar{b}$	$\backslash$ $\bar{a}$	$\mathbb{E}$ $\bar{g}$
e^1				e				e^1	a^1	b^1	e^1					b^1			
g^1				a				g											
ee				$\bar{g}$				ee											

$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{a}$	$\mathbb{E}$ $\bar{a}$	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{a}$	$\mathbb{E}$ $\bar{a}$	$\backslash$ $\bar{b}$	$\mathbb{E}$ $\bar{a}$
a^1				g^1		$\bar{g}$	g^1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	e^1	a^1	g^1	a
				$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	ee	$\bar{g}$		

										Bys.									
$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ $\bar{g}$	$\backslash$ $\bar{a}$	$\mathbb{E}$ $\bar{g}$	$\backslash$ f^1	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ e^1	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ f^1	$\mathbb{E}$ e^1	$\backslash$ f	$\mathbb{E}$ e^1	Fordd yr un diwedd.			
e^1				e^1		e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1				
g^1				a^1		g^1	a^1	g^1	a^1	a^1	a^1	a^1	g^1	a					
ee				$\bar{g}$		ee	$\bar{g}$	ee	$\bar{g}$	$\bar{g}$	ee	$\bar{g}$	ee	$\bar{g}$					

										Bys.									
$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{a}$	$\mathbb{E}$ $\bar{a}$	$\backslash$ $\bar{b}$	$\mathbb{E}$ $\bar{c}$	$\backslash$ $\bar{b}$	$\mathbb{E}$ $\bar{c}$	$\backslash$ $\bar{a}$	$\mathbb{E}$ $\bar{a}$	$\backslash$ $\bar{b}$	$\mathbb{E}$ $\bar{a}$	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{E}$ f^1
e^1		e^1		e^1		e^1		e		e^1		e^1		e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1
a^1		g^1		a^1		g^1		a^1		a^1		g^1		g^1	a	a	g	g	g
$\bar{g}$		ee		$\bar{g}$		ee		$\bar{g}$		$\bar{g}$		ee		ee	$\bar{g}$	ee	$\bar{g}$	ee	ee

Bys.										Ac yna yr un diwedd.	IV.					
$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$		$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	$\frac{\text{c}}{\text{g}}$	
c	c					c					c					
a	a					g					a					
ff	ff					cc					ff					

$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{b}$	Fordd yr un vath.	v.	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{e}{f}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{f}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$
c	c					c					c		c		c		c				c
a	g					a					a		g		a		g				a
f	cc					f					f		cc		f		cc				f

															Bys dechre.									
$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\backslash$ $\bar{g}$	$\mathbb{B}$	$\nearrow$ $\bar{g}$	$\mathbb{B}$	$\nearrow$ $\bar{a}$	$\nearrow$ $\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	$\backslash$ f	$\mathbb{B}$	$\nearrow$ f	$\mathbb{B}$	$\nearrow$ $\bar{d}$	$\backslash$ $\bar{c}$		
f	f	f	f	f	f	f	f	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f	e	e	e	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$			
c			c		c		c				c				c	c		c						
g			a		g		a				g				a	g		a						
cc			ff		cc		ff		cc		cc				ff	cc		ff						

Bys.		Fordd yr un diwedd.	IX.	$\begin{matrix} \nearrow & \searrow \\ \bar{c} & \bar{b} \end{matrix}$ $\begin{matrix} \nearrow & \searrow \\ \bar{e} & \bar{a} \end{matrix}$											Fordd.
$\bar{g}$	f^1			f^1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	g	f^1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	
c				c^1		c^1				c		c	e		
g				a^1		g^1				a		a	g		
ff				ff^1		ff^1				ff		ff	cc		

x.	$\frac{f}{g}$						$\frac{f}{a}$	$\frac{e}{d}$								Bys.	Fydd yr un vath a'r llall.		
	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$		$\frac{f}{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$			$\bar{d}$	$\bar{e}$
c		c					c	c											c
a		a					a	a											g
f		f					f	f				cc		f					cc

xi.	$\begin{array}{c} \diagup \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ c \end{array}$	Bys.	Fordd yr un vath a'r lleill.	xii.	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \end{array}$		
	e	f	g	a	b				$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$
	c		c		c				c		c	c
	a		a		a				a		a	a
	ff		ff		cc				ff		ff	ff

[illegible]

Tervyn Caniad Cadwgan.

CANIAD BACH AR Y GOGYWAIR.

$\frac{\overline{e}}{\underline{d}}$	$\frac{\overline{e}}{\underline{c}}$	$\frac{\overline{d}}{\underline{b}}$	$\frac{\overline{c}}{\underline{b}}$	$\frac{\overline{c}}{\underline{d}}$	$\frac{\overline{d}}{\underline{c}}$	$\frac{\overline{e}}{\underline{c}}$	$\frac{\overline{f}}{\underline{d}}$	$\frac{\overline{e}}{\underline{d}}$	$\frac{\overline{d}}{\underline{c}}$	$\frac{\overline{e}}{\underline{c}}$	$\frac{\overline{d}}{\underline{c}}$
$\frac{\overline{a}}{\underline{g}}$	$\frac{\overline{g}}{\underline{c}}$	$\frac{\overline{d}}{\underline{g}}$	$\frac{\overline{a}}{\underline{g}}$	$\frac{\overline{g}}{\underline{f}}$	$\frac{\overline{g}}{\underline{g}}$	$\frac{\overline{f}}{\underline{d}}$	$\frac{\overline{a}}{\underline{g}}$	$\frac{\overline{g}}{\underline{g}}$	$\frac{\overline{g}}{\underline{f}}$	$\frac{\overline{f}}{\underline{d}}$	$\frac{\overline{f}}{\underline{c}}$
$\frac{\overline{c}}{\underline{e}}$	$\frac{\overline{c}}{\underline{e}}$	$\frac{\overline{b}}{\underline{c}}$	$\frac{\overline{b}}{\underline{c}}$	$\frac{\overline{b}}{\underline{d}}$	$\frac{\overline{c}}{\underline{d}}$	$\frac{\overline{c}}{\underline{e}}$	$\frac{\overline{c}}{\underline{e}}$	$\frac{\overline{b}}{\underline{g}}$	$\frac{\overline{b}}{\underline{f}}$	$\frac{\overline{b}}{\underline{d}}$	$\frac{\overline{b}}{\underline{c}}$

$\frac{e}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{B}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$
$\frac{a}{g}$	a	d_1	a	g			
e_1	c_1		c_1				

Bys
dechre
etto.

$\frac{d}{c}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{f}{d}$
g	g		f_1	f			a	a	d
f_1	g_1		b_1	d_1			g	g_1	
b				c_1			c_1	c_1	c_1

[illegible][illegible][illegible]

$\frac{e}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{p}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	Bys dechre; fordd yr un diwedd.	v.	$\frac{e}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{\bar{e}}{d}$	
$\bar{a}$	$\bar{a}$	d_1	$\bar{a}$		$\bar{g}$					a	$\bar{a}$	d_1	$\bar{a}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$			
$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$		g_1					g	g		$\bar{g}$		g_1	f_1			
c_1	c_1		c_1							c_1	c_1		c_1				b_1		

$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	Bys dechre fordd.	III.	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{c}$	$\overline{b}$
f^1	f^1	f^1	e^1	f^1	e^1	f^1	f^1			$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{a}$
c		c	c	c	c	c	c			f^1		e^1		f	e^1	f	f		
a		a	g	a	g	a	a			e^1		e^1		c	e^1	e^1	c		
f		f	dd	f	dd	f	f			a^1		g^1		a	g	a^1	a		
										f		dd		f	dd	f	f		

$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{f}$	$\overline{b}$	$\overline{c}$	$\overline{f}$	$\overline{b}$	$\overline{a}$	$\overline{f}$	$\overline{a}$	$\overline{b}$	$\overline{f}$	$\overline{a}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{a}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$
a	a	a	a	a	a	a	a	a	g	g	g	g	g	g	f^1	f^1	f^1	f^1	f^1	e^1	f^1	f^1	f^1
e	f				e	f		e	e		f	e	c	c		e	c		c	c		c	
c	c				c	c		c	c		c	c	a	a		g	a		g	g		a	
g	a				g	a		g	g		a	g	f	f		dd	f		dd	dd		f	
dd	f				dd	f		dd	dd		f	dd											

$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	Bys dechre fordd.	V.	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{f}$	$\overline{c}$	$\overline{b}$	$\overline{c}$	$\overline{g}$	$\overline{e}$
f^1	e^1	f^1	e^1	f^1	f^1	f^1			$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{a}$	$\overline{c}$	$\overline{g}$	$\overline{e}$
c	c	c	c	c		c			f^1		e		f	e		f	f		c	e	
a	g	a	g	a		a			e^1		c		c	c		c	c		c	c	
f	dd	f	dd	f		f			a^1		g		a	g		a	a		g	g	
									f		dd		f	dd		f	f		dd	dd	

$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{d}$	$\overline{c}$	$\overline{a}$	$\overline{b}$	$\overline{a}$	$\overline{b}$	$\overline{a}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{a}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$
b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b
f	e	f		e	e		f	e	c	c		c	c		c	c		c	c		c	
c	c	c		c	c		c	c	a	a		g	a		g	g		a	a		g	
a	g	a		g	g		a	g	f	f		dd	f		dd	dd		f	f		dd	
f	dd	f		dd	dd		f	dd														

$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	Bys dechre fordd.	VI.	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{g}$	$\overline{f}$	$\overline{e}$	$\overline{e}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{f}$
f^1	e^1	f^1	f^1	f^1			$\overline{e}$	$\overline{e}$	$\overline{e}$	$\overline{e}$	$\overline{e}$	$\overline{e}$	$\overline{e}$	$\overline{e}$	$\overline{e}$	$\overline{d}$	$\overline{d}$	$\overline{d}$	$\overline{d}$
c	c	c		c			f^1		e^1		f	e		f	f	e		f	
a	g	a		a			e^1		c^1		c	c		c^1	c	c		c	
f	dd	f		f			a^1		g^1		a	g		a	a	g		a	
							f		dd		f	dd		f	f	dd		f	

$\begin{array}{c} / \quad \backslash \\ a' \quad g' \\ g' \quad f' \end{array}$	$\begin{array}{c} / \quad \backslash \\ \mathbb{E} \quad g' \quad a' \\ f' \quad f' \quad f' \end{array}$	$\begin{array}{c} / \quad \backslash \\ \mathbb{E} \quad g' \quad f' \\ f' \quad f' \quad e \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \quad \backslash \quad \backslash \quad \backslash \quad \backslash \quad \backslash \\ g' \quad \mathbb{E} \quad g' \quad g' \quad g' \quad g' \\ f' \quad f' \quad f' \quad e \quad f' \quad e \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \quad \backslash \quad \backslash \quad \backslash \quad \backslash \quad \backslash \\ \mathbb{E} \quad g' \\ f' \quad f' \end{array}$	Bys dechre diwedd i vyny sydd ir 6: ar 7:
$\begin{array}{c} f \quad f \\ c \quad c \\ a \quad a \\ ff \quad ff \end{array}$	$\begin{array}{c} e \quad f \\ c \quad c \\ g \quad a \\ dd \quad ff \end{array}$	$\begin{array}{c} e \quad e \\ c \quad c \\ g \quad g \\ dd \quad dd \end{array}$	$\begin{array}{c} f \quad f \quad c \quad f \quad e \quad f \\ c \quad c \quad c \quad c \quad c \quad c \\ a \quad a \quad g \quad a \quad g \quad a \\ ff \quad ff \quad dd \quad ff \quad dd \quad ff \end{array}$		

IX.	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$
	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$
	f	f	e	f	e	f	f	e	e	f	e	e	e	f
	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
	a	a	g	a	g	a	a	g	g	a	g	g	g	a
	f	f	dd	f	dd	f	f	dd	dd	f	dd	cc	cc	f

$\frac{g}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$
$\frac{b}{a}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$
e	f	f	e	f	e	e	f	f	e	f	e	f
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
g	a	a	g	a	g	g	a	a	g	a	g	a
cc	ff	ff	cc	ff	cc	ee	ff	ff	cc	ff	cc	ff

$\frac{+}{\bar{d}} \frac{/}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{c}} \frac{/}{\bar{b}} \frac{+}{\bar{d}} \frac{/}{\bar{d}} \frac{+}{\bar{c}} \frac{/}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{b}} \frac{/}{\bar{b}} \frac{+}{\bar{a}}$	$\frac{/}{\bar{e}} \frac{+}{\bar{d}} \frac{/}{\bar{d}} \frac{+}{\bar{d}} \frac{/}{\bar{d}} \frac{+}{\bar{d}} \frac{/}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{d}} \frac{/}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{b}} \frac{/}{\bar{b}} \frac{+}{\bar{c}} \frac{/}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{d}} \frac{/}{\bar{d}} \frac{+}{\bar{c}} \frac{/}{\bar{b}} \frac{+}{\bar{b}} \frac{/}{\bar{b}} \frac{+}{\bar{a}}$	$\frac{+}{\bar{g}} \frac{/}{\bar{g}} \frac{+}{\bar{g}} \frac{/}{\bar{g}} \frac{+}{\bar{g}} \frac{/}{\bar{g}} \frac{+}{\bar{g}} \frac{/}{\bar{g}} \frac{+}{\bar{g}} \frac{/}{\bar{g}} \frac{+}{\bar{g}} \frac{/}{\bar{g}} \frac{+}{\bar{g}} \frac{/}{\bar{g}} \frac{+}{\bar{g}} \frac{/}{\bar{g}} \frac{+}{\bar{g}}$
$f \quad e \quad f \quad f$	$e \quad e \quad f \quad e \quad f \quad e \quad f \quad e \quad e$	$e \quad e$
$c_1 \quad c \quad c \quad c$	$c \quad c \quad c \quad c \quad c \quad c \quad c \quad c \quad c$	$a \quad g$
$a_1 \quad g \quad a \quad a$	$g \quad a \quad g \quad a \quad g \quad g \quad g \quad g \quad g$	$\bar{f} \quad cc$
$\bar{f} \quad cc \quad \bar{f} \quad \bar{f}$	$cc \quad cc \quad \bar{f} \quad cc \quad \bar{f} \quad cc \quad \bar{f} \quad cc \quad cc$	

XI.	$\frac{\bar{c}}{a}$	$\frac{\bar{c}}{a}$	$\frac{\bar{d}}{b}$	$\frac{\bar{c}}{a}$	$\frac{\bar{d}}{b}$	$\frac{\bar{c}}{e}$	$\frac{\bar{c}}{a}$	$\frac{\bar{e}}{g}$	$\frac{\bar{e}}{g}$	$\frac{\bar{d}}{a}$	$\frac{\bar{c}}{g}$	$\frac{\bar{d}}{a}$
	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{c}$
	e	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
	a	a	g	a	g	a	a	g	g	a	g	a
	ff	ff	cc	ff	cc	ff	ff	cc	cc	ff	cc	ff

$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
$e $	$e $		g	g	g	g	$f $	$f $	$f $	$f $	$f $	$e $	$f $	$f $	$f $
c	c		$c $	c	c	c		c	c	c	c		c	c	c
g	g		a	$g $	a	a		g	a	g	g		a	a	g
cc	cc		ff	cc	ff	ff		cc	ff	cc	cc		ff	ff	cc

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \diagdown \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ f \\ \diagdown \end{array}$ c a f	Bys dechre: Fordd yr un diwedd.	XII.	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \diagdown \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$ $\bar{c}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \diagdown \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \diagdown \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \diagdown \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \diagdown \end{array}$ $\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \diagdown \end{array}$
			$\bar{g}$ f $\bar{g}$ $\bar{g}$ $\bar{g}$ c $\bar{g}$ f	$\bar{g}$ f $\bar{g}$ $\bar{g}$ $\bar{g}$ $\bar{g}$ $\bar{g}$ f
			f f f f	e f e f
			c c a	c c g

$$\begin{array}{c|ccc} \frac{\diagdown}{c} & \frac{\diagdown}{d} & \frac{\diagdown}{e} & \\ \frac{\diagup}{g} & \frac{\diagup}{g} & \frac{\diagup}{g} & f^{\dagger} \end{array} \quad \begin{array}{c|ccc} \frac{\diagdown}{c} & \frac{\diagdown}{d} & \frac{\diagdown}{e} & \\ \frac{\diagup}{g} & \frac{\diagup}{g} & \frac{\diagup}{g} & f^{\dagger} \end{array} \quad \begin{array}{c|ccccc} \frac{\diagdown}{c} & \frac{\diagdown}{e} & \frac{\diagdown}{d} & \frac{\diagdown}{c} & \frac{\diagdown}{e} & \\ \frac{\diagup}{g} & f^{\dagger} & g & g & g & g & f^{\dagger} \end{array} \quad \begin{array}{c|ccccccc} \frac{\diagdown}{c} & \frac{\diagdown}{c} & \frac{\diagdown}{d} & \frac{\diagdown}{e} & \frac{\diagdown}{f} & \frac{\diagdown}{g} & \\ \frac{\diagup}{g} & f^{\dagger} & g & g & g & g & c & g & f^{\dagger} \end{array} \\[10pt] \begin{array}{c|ccc} f^{\dagger} & & & ff \\ e^{\dagger} & & & \\ a^{\dagger} & & & \end{array} & \begin{array}{c|ccc} e^{\dagger} & & & ff \\ c^{\dagger} & & & \\ g^{\dagger} & & & \end{array} & \begin{array}{c|ccccc} f^{\dagger} & & ff & f^{\dagger} & ff \\ c^{\dagger} & & & c^{\dagger} & \\ a^{\dagger} & & & a & \end{array} & \begin{array}{c|ccccccc} f^{\dagger} & & ff & f & ff \\ e^{\dagger} & & & c & \\ a^{\dagger} & & & a & \end{array}
\end{array}$$

$\frac{c}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$
$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$
e	ff	e	ff	f	ff	e	ff	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
c		c		c		c		a	g	a	g	a	g	a	g	a	a	a	a
g		g		a		g		ff	c	c	ff	cc	ff	cc	ff	cc	ff	ff	ff

Tervyn Caniad Cynwrig bencerdd, ar y Bragod Gywair.

DECHRE CANIAD LLYWELYN AB IVAN AB Y GOV.

Bys.						Diwedd.					
$\frac{b}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{g}$
d	f	d	f	c	f	c	f	c	f	d	f
g		g		g		g		g		b	g

$\frac{d}{b}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$
d	f	d	f	c	f	d	f	c	f	d	f	c	f	c
b		b		g		b		g		b		g		g

Bys.						Diwedd.					
$\frac{b}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{d}{g}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{g}$
d	f	d	f	c	f	d	f	c	f	d	f
g		g		g		g		g		b	

$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{f}{g}$	Fordd.	III.	$\frac{b}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{g}$
c	f	d	f			d	f	d	f	c	f
g		b				g		g		g	

		/		/		/		/		/		Fydd yr unvatha'r lleill.		
		a.		a.		a.		g.		a.				
g.	b.	g.	g.	b.	g.	g.	b.	g.	f	f	b.		g.	g.
		a		a		a		g		a				
		f		f		f		d		f				
		a		a		a		g		a				

	$\bar{f}$	c	a	c		$\bar{f}$	c	a	c		g	b	a	c		g	d	a	c		$\bar{d}$	a	$\bar{d}$	$\frac{\bar{f}}{e}$	$\frac{a}{\cdot}$
IX.	$\bar{a}$		$\bar{a}$			$\bar{a}$		$\bar{a}$			$\bar{g}$		$\bar{a}$			$\bar{g}$		$\bar{g}$			$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$	
	f_1		f_1			f_1		f_1			d_1		f_1			d_1		d_1			f_1		f_1	f_1	
	a_1		a_1			a_1		a_1			g_1		a_1			g_1		g_1			a_1		a_1	a_1	

$\bar{f}$	d	a	c	$ g$	b	a	c	$ g$	d	a	c	$ \bar{d}$	a	$\bar{d}$	e	$\frac{\bar{a}}{f}$	$\frac{\bar{a}}{g}$	$\frac{\bar{a}}{f}$	Fordd yr un vath a'r lleill.
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$								
$f $	$f $	$d $	$f $	$d $	$d $	$f $	$f $	$f $	$d $	$d $	$d $								
$a $	$a $	$g $	$a $	$g $	$g $	$a $	$a $	$a $	$g $	$g $	$g $								

XI.	$\begin{array}{c} \text{d.} \\ \text{c.} \end{array}$				$\begin{array}{c} \text{d} \\ \text{c} \end{array}$				$\begin{array}{c} \text{d.} \\ \text{c.} \end{array}$				$\begin{array}{c} \text{c.} \\ \text{b.} \end{array}$				$\bar{f}$	$\bar{f}$
	$a^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$b^{\cdot}$	$c^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$g^{\cdot}$	$a^{\cdot}$	$b^{\cdot}$		
	$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{a}$	$\bar{a}$			$\bar{g}$	$\bar{a}$			$\bar{g}$	$\bar{g}$			$\bar{a}$	
	f	f			f	f			d	f			d	d			f	
	a	a			a	a			g	a			g	g			a	

Diwedd.

$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$
b_1	b_1	c_1	c_1	d_1	c_1	d_1	b_1	g	g_1	d_1	d_1	d_1	b_1	b_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	Tervyn Caniad Llywelyn ab Ivan y Gov.
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	
c_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1	d_1	e_1	e_1	e_1	f_1	e_1	f_1	d_1	

CANIAD SUWSANA.

DECHRE.	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1
	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1

Bys hyd y marc.

$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$
$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$
d_1	f_1	d_1	f_1	a_1	f_1	g_1	d_1	f_1	c_1	g_1	d_1	c_1	d_1	d_1	d_1	d_1
b_1	g_1	b					b_1	g_1	g_1	g_1	b_1	g_1	b	b_1	b_1	b_1

$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$
$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$
c_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	d_1	f_1	f_1
													b_1		

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	$\bar{c}$	Bys.	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	g
$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$
d_1								f_1	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$

$\bar{f}$	$\bar{d}$	Bys.	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$
d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	c_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1
b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	a_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1

$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	Proviad Cyfredin Fordd.
$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	
g	c_1	g	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1	
c_1		b_1		b_1		a_1		a_1		b_1		b_1		b_1	

ERDDIGAN Y DROELL.

$\bar{f}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	Bys.	$\bar{g}$	$\bar{a}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	f_1	f_1	f_1	f_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1
f_1	f_1	e_1	e_1	d_1	d_1	c	a_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	c_1
d_1	d_1	a_1	a_1	b_1	b_1	f	f									g_1

$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}_1$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	a_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1
a_1	f	b_1	b_1	f	a_1	b_1	g_1	a_1	f	g_1	g_1	f	f	f	f	f
f				f	g_1	f_1		cc	cc							

[illegible][illegible][illegible]

$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{e}{b}$
$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{e}{b}$
$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{e}{b}$

[illegible]

$a \cdot \frac{g^*}{e} \mid g^* \cdot \frac{\bar{f}}{d} \mid \bar{e} \cdot \frac{\bar{d}}{b}$			$a \cdot \frac{g^*}{c} \mid g^* \cdot \frac{\bar{f}}{d} \cdot \frac{g^*}{e}$			$\frac{\bar{f}}{f} \cdot \frac{\bar{f}}{c} \cdot \frac{\Delta}{d} \cdot \frac{\Delta}{b} \cdot \frac{\Delta}{c}$			Bys o'r Groes.	
$\bar{g}$	$\bar{a}$	$f \mid$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$f \mid \bar{g}$	$\bar{b}$	$f \mid d$	$\bar{b}$		$f \mid \bar{g}$
$e \mid$	$f \mid$	$d \mid$	$\bar{g}$	$f \mid$	$d \mid c \mid$	$d \mid$	$d \mid b \mid$	$d \mid$		$d \mid c \mid$
$c \mid$	$d \mid$	$b \mid$	$c \mid$	$d \mid$		$b \mid$		$b \mid$		$g \mid$

$a.$	$g.$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$g.$	$\frac{\bar{f}}{\bar{f}}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{\bar{c}}{g}$	$\frac{g}{c}$	$c.$	$b.$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{d}{\bar{d}}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{\bar{d}}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$
		$\bar{b}$		$\bar{b}$		$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		
		d_1		d_1		c_1		c_1		d_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	c_1		
		b_1		b_1		a_1		a_1		b_1	b_1	a_1	b_1	a_1	b_1	a_1	a		

$\frac{b}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{b}{d}$		$\frac{g}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$		$\frac{\bar{f}}{d}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$		$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{g}{g}$		$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{\bar{f}}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{\psi}{f}$	
$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$
d_1	d_1	d_1	d_1		c_1	c_1	c_1	c_1		d_1	d_1	c_1	c_1	d_1		c_1	c_1		d_1	c_1	c_1	d_1	c_1	c_1
b_1	b_1	b_1	b_1		a_1	a_1	a_1	a_1		b_1	b_1	a_1	a_1	b_1		a_1	a_1		b_1	a_1	a_1	b_1	a_1	a_1

$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{\psi}{c}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{\psi}{c}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{\psi}{c}$	Proviad Chwith Ivan ab y Gov. Fordd.	Tervyn.
$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$		
$d \mid$	$c \mid$	$d \mid$	$d \mid$	$c \mid$	$c \mid$	$d \mid$	$d \mid$	$c \mid$	$d \mid$	$c \mid$		
$b \mid$	$a \mid$	$b \mid$	$b \mid$	$a \mid$	$a \mid$	$b \mid$	$b \mid$	$a \mid$	$b \mid$	$a \mid$		
$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{\psi}{c}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{\psi}{c}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{\psi}{c}$		

PROVIAD FORCHAWG.

$\bar{b}.$	$\bar{b}.$	$\bar{c}.$	$\bar{c}.$	$\bar{c}.$	$\bar{c}.$	$\bar{b}.$	$\bar{b}.$	$\bar{c}.$	$\bar{c}.$	$\bar{c}.$	$\bar{c}.$	$\bar{b}.$	$\bar{b}.$
$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$
$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$		$\bar{b}$	
d_1	d_1	c_1		c_1		d_1	d_1	c_1		c_1		d_1	
b_1	b_1	a_1		a_1		b_1	b_1	a_1		a_1		b_1	

oo

$\bar{b}.$	$\bar{c}.$	$\bar{c}.$	$\bar{b}.$	$\bar{b}.$	$\bar{d}.$	$\bar{d}.$	$\bar{c}.$	$\bar{c}.$	$\bar{d}.$	$\bar{d}.$	$\bar{c}.$	$\bar{d}.$	$\bar{c}.$	$\bar{d}.$	$\bar{c}.$	$\bar{d}.$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
c_1	c_1	c_1	d_1	d_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1
a_1	a_1	a_1	b_1	b_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	a_1	a_1	b_1	b_1

$\bar{b}.$	$\bar{c}.$	$\bar{b}.$	$\bar{g}.$	$\bar{g}.$	$\bar{b}.$	$\bar{c}.$	$\bar{b}.$	$\bar{c}.$	$\bar{g}.$	$\bar{b}.$	$\bar{g}.$	$\bar{a}.$	$\bar{g}.$	$\bar{b}.$	$\bar{b}.$
$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
d_1	c_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1
b_1	a_1	a_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	a_1	b_1	b_1

$\bar{c}.$	$\bar{c}.$	$\bar{c}.$	$\bar{d}.$	$\bar{c}.$	Yr un Fordd a'r gyntav. Fordd.	$\bar{b}.$	$\bar{b}.$	$\bar{d}.$	$\bar{c}.$	$\bar{d}.$	Fordd yr un Fordd a'r gyntav.	$\bar{b}.$	$\bar{b}.$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{b}$	$\bar{b}$
c_1	c_1	c_1	c_1	c_1		d_1	d_1	c_1	c_1	c_1		d_1	d_1
a_1	a_1	a_1	a_1	a_1		b_1	b_1	a_1	a_1	a_1		b_1	b_1

$\bar{g}.$	$\bar{g}.$	$\bar{a}.$	$\bar{c}.$	$\bar{a}.$	$\bar{g}.$	$\bar{g}.$	$\bar{f}.$	$\bar{f}.$	$\bar{e}.$	$\bar{e}.$	$\bar{e}.$	$\bar{e}.$	$\bar{e}.$	$\bar{e}.$	$\bar{e}.$	$\bar{e}.$
$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$
d_1	c_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	c_1	d_1	c_1	c_1
b_1	a_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	a_1	b_1	a_1	a_1	b_1	a_1	a_1

$\begin{smallmatrix} \backslash \\ a' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ g' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ f' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ b' \\ \end{smallmatrix}$								
Brido: Proviad Forchawg Ivan ab y Gov. Fordd.				PROVIAD Y BOTWM.							
				c'	a'	g'	e'	g'	$\begin{smallmatrix} / \\ f' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ f' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} oo \\ f' \\ \end{smallmatrix}$
				$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
				$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1	f_1	d_1	g_1
d_1	d_1	b_1	b_1	c_1	c_1	c_1				b_1	

$\begin{smallmatrix} \backslash \\ f' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ e' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ d' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ c' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ a' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ g' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ f' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ e' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ c' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ d' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ b' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ a' \\ \end{smallmatrix}$
$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{a}$	e_1	$\bar{g}$
f_1	d_1	$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	c_1	c_1	a_1	c_1	g_1
d_1	c_1	c_1		b_1	c_1	c_1					
b_1											

$\begin{smallmatrix} \backslash \\ c' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ a' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ g' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ f' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ g' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ d' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ d' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ a' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ d' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ c' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ a' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ f' \\ \end{smallmatrix}$
$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	g_1	d_1
c_1	c_1	c_1	c_1		b_1	b_1	b_1	c_1	b_1	c_1	c_1

$\begin{smallmatrix} \backslash \\ g' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ d' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ f' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ e' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ d' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ b' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ c' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ g' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ a' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ b' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ c' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ d' \\ \end{smallmatrix}$
$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{b}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	g_1	d_1	g_1	d_1	$\bar{a}$
c_1	c_1	c_1		b_1	c_1	c_1		b_1		b_1	f_1

$\begin{smallmatrix} \backslash \\ d' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ e' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ c' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ a' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ g' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ f' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ e' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ g' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ a' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ g' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ f' \\ \end{smallmatrix}$	$\begin{smallmatrix} / \\ e' \\ \end{smallmatrix}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$
c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	f_1	c_1	f_1	c_1	c_1	f_1	c_1

$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	a	g	a	g	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
e	c	e	c	e	c	e	d	c	e	d	a	g	a	g	d	c	e	d
e		e	e			e	f	$\bar{g}$	f						f		$\bar{g}$	
e		e	c			c	d	g	d						d		c	
g		g	g			g	b		b						e			
cc		cc	cc			cc												

a	g	a	g	a	g	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	Proviad y
g	f			f				d	$\bar{g}$	d		$\bar{g}$	$\bar{g}$				f	Brido a'r
g	d			d				b	c	b		c	c				d	Isgywair:
	b			b													b	Fordd.

a	$\bar{d}$	a	$\bar{d}$	a	$\bar{d}$	a	$\bar{d}$	a	g	b	c	b	c	b	c	b	c
f	c	f	c	f	c	f	c	a	g	a	b	a	b	a	g	a	g
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$					$\bar{a}$		f	$\bar{g}$	f	
f	f	f	f	f	f	f	f					f		d	d	d	
c	c	c	c	c	c	c	c					c		a	g	a	
f	f	f	f	f	f	f	f					f		dd		dd	

b	b	b	d	d	d	d	Bys.
a	g	a	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	
f	$\bar{g}$	f	f	$\bar{g}$	g	f	$\bar{g}$
d	d	d				f	$\bar{g}$
a	g	a					g
dd	dd						

a	b	a	a	g	g	b	g	g	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
g	a	b	g	g	f	f	b	f	f	e	e	f	f	f	f	f
f			f	f	e			e	e	f	f	e	e	e	e	e
d			d	d	c			c	c	d	d	c	c	c	c	c
a			a	a	g			g	g	a	a	g	g	g	g	g
dd			dd	dd	cc			cc	cc	dd	dd	cc	cc	cc	cc	cc

$\begin{array}{c} \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{e} \\ \overline{g} \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{c} \quad \overline{e} \quad \overline{b} \\ \overline{b} \quad d \quad \overline{a} \quad f \quad \overline{g} \\ \overline{g} \\ e \end{array}$	Bys o'r Groes. dechre.	$\begin{array}{c} \overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{d} \\ \overline{g} \\ c \end{array}$	II. $\begin{array}{c} \overline{c} \quad \overline{b} \quad \overline{a} \\ \overline{g} \\ c \end{array}$
--	--	---------------------------------------	---	---

$\begin{array}{c} \overline{b} \quad \overline{c} \quad \overline{a} \\ \overline{g} \\ g \end{array}$	Fordd Gwrthwynebu i'r diwedd.	III. $\begin{array}{c} \overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{b} \\ \overline{a} \quad \overline{a} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \\ \overline{g} \quad \overline{g} \quad f \\ c \quad g \quad d \\ b \end{array}$	Crychu y diwedd val hyn : Fordd.	$\begin{array}{c} \overline{b} \quad \overline{c} \quad \overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \\ \overline{a} \quad \overline{a} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \end{array}$	Fordd.
--	--	--	---	---	---------------

IV. $\begin{array}{c} \overline{e} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{b} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{e} \quad \overline{c} \quad \overline{b} \\ \overline{g} \quad \overline{g} \quad f \quad f \quad \overline{g} \\ c \quad g \quad d \quad d \quad c \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{c} \quad \overline{c} \quad \overline{b} \\ \overline{b} \quad d \\ \overline{g} \\ c \end{array}$	Diwedd Cyntav. Fordd.	V. $\begin{array}{c} \overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{d} \\ \overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{c} \end{array}$	Fordd.
---	--	--------------------------------------	---	---------------

VI. $\begin{array}{c} \overline{e} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \\ \overline{d} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \\ \overline{c} \end{array}$	Fordd.	VII. $\begin{array}{c} \overline{g} \quad \overline{f} \quad \overline{c} \quad \overline{e} \quad \overline{f} \quad \overline{e} \quad \overline{e} \\ \overline{g} \quad \overline{g} \quad f \quad f \quad \overline{g} \\ c \quad g \quad d \quad d \quad c \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{c} \quad \overline{c} \quad \overline{d} \\ \overline{b} \quad d \\ \overline{g} \\ c \end{array}$	Bys. $\begin{array}{c} \overline{a} \quad f \quad \overline{g} \\ a \quad d \quad g \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{e} \quad \overline{d} \quad \overline{f} \\ f \quad \overline{g} \quad f \\ d \quad g \quad d \\ b \quad b \end{array}$
--	---------------	--	--	---	---

$\begin{array}{c} \overline{e} \quad \overline{f} \quad \overline{e} \quad \overline{e} \quad \overline{d} \quad \overline{b} \\ f \quad \overline{g} \quad \overline{b} \\ d \quad c \quad \overline{g} \\ c \end{array}$	Fordd. VIII. $\begin{array}{c} \overline{g} \quad \overline{f} \quad \overline{c} \quad \overline{f} \quad \overline{g} \quad \overline{e} \\ g \quad f \quad g \\ c \quad c \quad g \end{array}$	Fordd. IX. $\begin{array}{c} \overline{g} \quad \overline{f} \quad \overline{c} \\ \overline{g} \quad \overline{g} \\ c \quad g \end{array}$	Fordd.	X. $\begin{array}{c} \overline{e} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{b} \\ \overline{g} \quad \overline{g} \quad f \\ a \quad g \quad d \\ b \end{array}$
--	--	---	---------------	---

[illegible][illegible][illegible][illegible]

$\frac{\backslash}{g}$	$\mathbb{E}$	$\frac{\backslash}{g}$		$\frac{\backslash}{b}$		$\frac{\backslash}{c}$	$\mathbb{E}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\mathbb{E}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\mathbb{E}$	$\frac{\backslash}{c}$
f'	f'	f'	Bys	b_1	c_1	c_1	Fordd.	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{b}$
d		d_1	dechre.	$\overline{g}$			v.	d_1		d_1	c_1	c_1	d_1	d_1
b		b_1						b_1		b_1	a_1	a_1	b_1	b_1
$\overline{f}$		$\overline{f}$						$\overline{f}$		$\overline{f}$			$\overline{f}$	$\overline{f}$

XI.	\				Fordd.	XII.	\									
	c̣	ē	c̣	ḍ			ẹ	ē	ẹ	ḍ	ē	ḍ	c̣	ē	c̣	g̣
	ḅ	ḅ	ḅ	c̣			ḍ	ḍ	ḍ	c̣	c̣	c̣	ḅ	ḅ	ḅ	f̣
	ḍ		ḍ	c̣			ḍ		ḍ	c̣		c̣	ḍ		ḍ	ḍ
	ḅ		ḅ	ạ			ḅ		ḅ	ạ		ạ	ḅ		ḅ	ḅ
	f̣		f̣				f̣		f̣			f̣		f̣	f̣	f̣

Fordd.	\		XIII.	+		Fordd.	\		XIII.	+		Fordd.	\		XIII.	+	
	f̣	g̣		f̣	f̣		f̣	f̣		f̣	f̣		f̣	f̣		f̣	f̣
	ḍ			ḅ	ḅ		ạ	ḅ		ḅ	ḅ		ḅ	ḅ		ạ	ḅ
	ḅ			f̣	f̣		f̣	f̣		f̣	f̣		f̣	f̣		f̣	f̣
	f̣			ḍ	ḍ		c̣	ḍ		ḍ	ḍ		ḍ	ḍ		c̣	ḍ

Bys o'r Groes.	\		Bys o'r Groes.	\		Tervyn Caniad Tro Tant. 1613.	\		Tervyn Caniad Tro Tant. 1613.	\	
	f̣	g̣		f̣	g̣		f̣	g̣		f̣	g̣
	ḅ	ḅ		ḅ	ḅ		ḅ	ḅ		ḅ	ḅ
	f̣	f̣		f̣	f̣		f̣	f̣		f̣	f̣
	ḍ	ḍ		ḍ	ḍ		ḍ	ḍ		ḍ	ḍ

CANIAD SANT SILIN.

COR VINVAEN.....1011011.1011011.

Bys dechre.	\		Bys dechre.	\		Bys dechre.	\		Bys dechre.	\	
	c̣	ḍ		c̣	ḍ		c̣	ḍ		c̣	ḍ
	c̣	ḍ		c̣	ḍ		c̣	ḍ		c̣	ḍ
	f̣	f̣		f̣	f̣		f̣	f̣		f̣	f̣
	ẹ	ẹ		ẹ	ẹ		ẹ	ẹ		ẹ	ẹ

Bys Cwbyl.	\		Bys Cwbyl.	\		Bys Cwbyl.	\		Bys Cwbyl.	\	
	c̣	ḍ		c̣	ḍ		c̣	ḍ		c̣	ḍ
	c̣	ḍ		c̣	ḍ		c̣	ḍ		c̣	ḍ
	f̣	f̣		f̣	f̣		f̣	f̣		f̣	f̣
	ẹ	ẹ		ẹ	ẹ		ẹ	ẹ		ẹ	ẹ

$\bar{c}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\bar{e}$	$\frac{1}{g}$	$\bar{e}$	Bys dechre diweddïad.	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	g	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{g}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$
$\bar{c}$		c		$\bar{c}$				c							$\bar{c}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	$\bar{c}$
															c	$\bar{c}$	c

II.	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	Fordd.	III.	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	Fordd.
	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$			$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	
	c		d		c		c				c		c	d	c		c	

IV.	$\frac{\text{¶}}{\bar{e}}$	$\frac{\diagup}{\bar{e}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{e}}$	$\frac{\diagup}{\bar{e}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	Bys dechre.
	$\bar{c}$			$\bar{b}$		$\bar{c}$		$\bar{a}$		$\bar{b}$		$\bar{a}$		$\bar{b}$		$\bar{g}$		
	c			d		c		c		d		c		d		d		

$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{g}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{g}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{g}}$	Fordd yr un diwedd o hyd.	V.	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{e}}$	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	Fordd.
	$\bar{c}$	$\bar{b}$		$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	$\bar{c}$			$\bar{c}$		$\bar{b}$		$\bar{c}$		$\bar{a}$		
	c	d		f	c	$\bar{c}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	$\bar{c}$			c		d		c		c		

VI.	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\diagup}{\bar{e}}$	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	Fordd. o hyd.	VII.	$\frac{\text{¶}}{g}$	$\frac{\text{¶}}{g}$	$\frac{\text{¶}}{f}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\text{¶}}{f}$	$\frac{\diagup}{\bar{e}}$	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$
	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$				$\bar{e}$		$\bar{d}$		$\bar{c}$		$\bar{a}$		
	c		c	d	c		c	c			c		d		c		c		

$\frac{\text{¶}}{f}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\text{¶}}{f}$	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{e}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{f}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{e}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{f}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{a}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$
	$\bar{d}$		$\bar{c}$		$\bar{b}$		$\bar{c}$		$\bar{b}$		$\bar{c}$		$\bar{a}$		c	d	f	
	d		c		d		c		d		c		c					

$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{g}$	Bys Fordd Diweddiad.	VIII.	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{e}{d}$
e_1	$\bar{c}$	$\frac{g}{g}$	$\bar{c}$			$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$						
	c_1	c	c_1			c_1	d_1	c_1	c_1	d_1	c_1	d_1						

$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{g}}$
f			$\bar{c}$		$\bar{b}$		$\bar{c}$		$\bar{a}$				c_1	d_1	f_1	e_1	$\bar{c}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{g}}$
d_1			c_1		d_1		e_1		c_1								c_1	c

$\frac{\bar{a}}{a}$	Bys Fordd Diweddïad.	1X.	$\frac{\bar{a}}{a}$	$\frac{\bar{a}}{a}$	$\frac{\bar{a}}{a}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	Fordd.	X.	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$
$\frac{\bar{g}}{g}$			$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{\bar{g}}{g}$	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{\bar{f}}{f}$			$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	
$\frac{\bar{e}}{e}$			$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{\bar{d}}{d}$			$\frac{\bar{c}}{c}$					
$\frac{\bar{c}}{c}$			$\frac{\bar{c}}{c}$	$\frac{\bar{d}}{d}$	$\frac{\bar{c}}{c}$	$\frac{\bar{d}}{d}$			$\frac{\bar{c}}{c}$					

$\bar{f}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\bar{c}$	g	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\bar{b}$	Bys dechre.	$\bar{f}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$
$\bar{c}$			$\bar{d}$			$\bar{c}$			$\bar{b}$			$\bar{b}$				$\bar{c}$		$\bar{b}$
c_1			d_1			c_1			d_1			d_1				c_1		d_1

$\frac{\diagup}{\bar{c}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{g}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{g}}$
$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$
$c \mid$	$d \mid$	$c \mid$	$c \mid$	$c \mid$

Bys Fordd.

XI.

$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{a}}$
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
$g \cdot$	f	e	e
$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$
$c \mid$	$d \mid$	$c \mid$	$c \mid$

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \\ \hline \bar{g} \end{array}$	$\bar{f}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \\ \hline \bar{g} \end{array}$	$\bar{e}$
$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \\ \hline \bar{g} \end{array}$	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \\ \hline \bar{g} \end{array}$	$\bar{d}$
$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$
d_1	c_1	d_1	d_1

Bys

dechre.

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{a} \\ \hline \bar{g} \end{array}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$
c_1	c_1	c_1	c_1

$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	Bys cwbyl Fordd.	xii.	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{g}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$
$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$			$\frac{\bar{e}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$
$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$			$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$

$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	Bys dechre.	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	Bys Fordd.
$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$		$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	
$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$		$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	

Tervyn Caniad Sant Silin.

Ar Dro Tant, neu ar Isgywair, mae yn oreu.

CANIAD MARWNAD IVAN Y GOV.

$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	Bys dechre.	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$
$\frac{f}{a}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{b}$		$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$
$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$		$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$

$\frac{\bar{a}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$
$\frac{f}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{d}$
$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$

$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	Bys dechre o'r Groes.	$\frac{\bar{d}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$
$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{b}$		$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$
$c $	$b $		$g $	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$a $	$g $	$/$	$/$	$/$	$/$	$c $	$d $
			$d $	$c $	$b $							$c $	$d $	$c $

[illegible][illegible]

III.	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\bar{e}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$
	f_1	$\bar{g}$		f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$	d_1		$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1
	b_1	g_1		d_1	d_1	c_1	c_1	c_1		c_1	c_1		c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	Bys dechre.	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{d}}{d}$	$\frac{\overline{c}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{d}$	$\frac{\overline{c}}{a}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{a}$	$\frac{\overline{d}}{b}$	$\frac{\overline{c}}{a}$	$\frac{\overline{d}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{a}}{g}$
$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$		$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{a}{g}$
$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$						$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{a}{g}$

IV.	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	g	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$
	f_1			$\bar{g}$			f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$		$\bar{b}$		d_1			$\bar{g}$	
	b_1			g_1			d_1		d_1	c_1		g						c_1

[illegible]

$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$	Bys dechre.	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$
$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$		$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$
$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$		$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$
$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$		$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$
VIII.											
$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$		$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$
$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$		$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$
$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$		$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{g}{a}$

[illegible]

	$\overline{d} \mid \overline{a} \mid \overline{g} \mid \overline{a}$	$\overline{f} \mid \overline{g} \mid \overline{d}$	$\overline{3} \mid \overline{d} \mid \overline{g} \mid \overline{a} \mid \overline{g}$	$\overline{g}$		$\overline{3} \mid \overline{d} \mid \overline{g} \mid \overline{a} \mid \overline{g}$	$\overline{g}$
IX.	$\overline{b} \cdot$	$\overline{b} \cdot$	$\overline{c} \cdot$	$\overline{c} \cdot$	$\overline{c} \cdot$	Bys	$\overline{c} \cdot$
	$\overline{f}$	$\overline{f}$	$\overline{g} \cdot$	$\overline{g} \cdot$	$\overline{g} \cdot$	dechre.	$\overline{g} \cdot$
	$\overline{b}$	$\overline{b}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$	$\overline{c}$		$\overline{c}$

$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{a}{g}$			
$\bar{a}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$			
f_1	d_1	b_1	d_1	b_1	c_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	g_1			
d_1													
a_1													

$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{f}{c}$			
d_1	f_1	c_1											

$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{f}{c}$			
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$			
c_1	g_1	f_1	f_1	f_1	f_1	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1			

$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{f}{c}$			
$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$			
d_1	c_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$			
b_1													

$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{f}{c}$			
$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$			
d_1	c_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$			
b_1													

$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{\bar{f}}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{e}$	Bys dechre.	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	Fordd.
f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$					$\bar{b}$	d_1			$\bar{g}$		c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	
d_1		d_1	c_1					$\bar{g}$				c_1						
b_1		b_1						c_1										

	+																				
	$\frac{f}{d}$	$\bar{d}$	$\frac{f}{c}$	$\bar{e}$	g	$\frac{f}{e}$	$\bar{e}$		g	$\frac{f}{e}$	$\bar{d}$		$\frac{f}{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	a	$\frac{g}{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	
XVI.	$\bar{b}$	c_1	$\bar{c}$	c_1	$\bar{b}$	$\bar{c}$			$\bar{b}$	c_1			$\bar{c}$	c_1	$\bar{b}$	c_1		$\bar{c}$	c_1		
	$\bar{g}$		$\bar{g}$		g				$\bar{g}$				$\bar{g}$		$\bar{g}$			$\bar{g}$			
	d_1		e_1		d_1				d_1				e_1		d_1			e_1			

$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{\bar{f}}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{f}{f}$
$\bar{b}$	c_1	$\bar{c}$	c_1					$\bar{b}$	c_1	$\bar{c}$	c_1	$\bar{b}$	c_1	$\bar{c}$	c_1	$\bar{b}$	c_1	$\bar{c}$	c_1
$\bar{g}$		$\bar{g}$						$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$	
d_1		e_1						d_1		e_1		d_1		e_1		d_1		e_1	

Tervyn Caniad Marwnad Ivan ab y Gôv.

Y CANIAD CRYCH AR Y BRAGAWD GYWAIR.

$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{\bar{f}}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{f}{f}$
$\bar{b}$	c_1	$\bar{c}$	c_1					$\bar{b}$	c_1	$\bar{c}$	c_1	$\bar{b}$	c_1	$\bar{c}$	c_1	$\bar{b}$	c_1	$\bar{c}$	c_1
$\bar{g}$		$\bar{g}$						$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$		$\bar{g}$	
d_1		e_1						d_1		e_1		d_1		e_1		d_1		e_1	

$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{d}}{b}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\overline{d}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$
f_1	$\overline{g}$	f_1	$\overline{a}$		$\overline{g}$	d_1	$\overline{a}$	f_1	$\overline{g}$		f_1	$\overline{g}$	f_1	$\overline{g}$	f_1
d_1		d_1	$\overline{g}$		c_1		a_1	d_1	g_1		d_1	g_1	d_1		d_1
b_1		c_1	c_1								b_1		b_1		b_1

[illegible]

$\frac{\backslash}{\bar{b}}$	$\frac{/}{\bar{b}}$	$\frac{\backslash}{\bar{b}}$	Bys.	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{\bar{c}}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{\bar{c}}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{\bar{c}}}{\bar{b}}$	$\frac{/}{\bar{b}}$	$\frac{\backslash}{\bar{b}}$	$\frac{/}{\bar{b}}$	$\frac{\backslash}{\bar{e}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{\bar{d}}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{\bar{d}}}{\bar{c}}$	$\frac{/}{\bar{c}}$	$\frac{/}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{\bar{b}}}{\bar{a}}$	$\frac{/}{\bar{a}}$
$\frac{f_1}{\bar{b}}$	$\frac{g_1}{\bar{b}}$	$\frac{d_1}{\bar{b}}$		$\frac{\bar{a}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{c}}$	$\frac{g_1}{\bar{c}}$	$\frac{d_1}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{b}}$	$\frac{f_1}{\bar{b}}$	$\frac{g_1}{\bar{b}}$	$\frac{f_1}{\bar{e}}$	$\frac{g_1}{\bar{d}}$	$\frac{f_1}{\bar{e}}$	$\frac{g_1}{\bar{d}}$	$\frac{g_1}{\bar{c}}$	$\frac{f_1}{\bar{a}}$	$\frac{d_1}{\bar{a}}$	$\frac{f_1}{\bar{a}}$	$\frac{d_1}{\bar{a}}$
				$\frac{c_1}{\bar{d}}$		$\frac{c_1}{\bar{c}}$	$\frac{d_1}{\bar{b}}$	$\frac{a_1}{\bar{b}}$	$\frac{d_1}{\bar{b}}$	$\frac{g_1}{\bar{b}}$	$\frac{b_1}{\bar{e}}$							$\frac{b_1}{\bar{a}}$	$\frac{b_1}{\bar{a}}$

[illegible]

$\frac{+}{\bar{d}} \frac{+}{\bar{b}}$	$\frac{+}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{d}}$	$\frac{+}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{b}}$	$\frac{+}{\bar{b}} \frac{+}{\bar{c}}$	$\frac{+}{\bar{b}} \frac{+}{\bar{a}}$	$\frac{+}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{a}}$	$\frac{+}{\bar{b}} \frac{+}{\bar{a}}$	$\frac{+}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{d}}$	$\frac{+}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{b}}$	$\frac{+}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{a}}$	$\frac{+}{\bar{b}} \frac{+}{\bar{a}}$	$\frac{+}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{d}}$	$\frac{+}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{b}}$	$\frac{+}{\bar{c}} \frac{+}{\bar{a}}$	$\frac{+}{\bar{b}} \frac{+}{\bar{a}}$
$\bar{g} \quad d_1$	$\bar{a} \quad \bar{g} \quad d_1$	$\bar{g} \quad d_1$	f_1	$\bar{g} \quad f_1$	$\bar{g} \quad f_1$	$\bar{g} \quad f_1$	$\bar{a} \quad \bar{g} \quad d_1$	$\bar{g} \quad d_1$	$f_1 \quad \bar{g} \quad f_1$	$\bar{g} \quad d_1$	$f_1 \quad \bar{g} \quad f_1$	$\bar{g} \quad d_1$	$f_1 \quad \bar{g} \quad f_1$	$\bar{g} \quad d_1$
c_1	$\bar{g} \quad c_1$	g_1	d_1	$g_1 \quad d_1$	d_1	d_1	$\bar{g} \quad c_1$	g_1	d_1	b_1	c_1	d_1	c_1	d_1
	c_1		b_1	b_1	c_1	c_1	c_1			b_1			c_1	

$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	Bys Fordd.	11.	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{a}$	f_1	$\bar{g}$					$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{g}$
$\bar{g}$	c_1		a_1	d_1	g_1					$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1
c_1										c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	

$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	Fordd.
f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	d_1	g	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$			
d_1	g_1	d_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	c_1	g_1	g_1	d_1	d_1	d_1	$\bar{g}$			
b_1		b_1	c_1	c_1	c_1				b_1	b_1	b_1	c_1			

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$
$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	g_1	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	g_1	d_1	d_1	d_1	e_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$
c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	b_1		b_1	b_1	c_1		c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$
$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$			$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	
$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	g_1	d_1	d_1	d_1	e_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$
c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	b_1		b_1	b_1	b_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	
$\bar{g}$	c_1	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	c_1	g_1	d_1	d_1	g_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$
c_1			b_1	b_1	b_1	c_1		c_1		b_1	b_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\frac{g}{\bar{d}}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\frac{f}{\bar{d}}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\frac{g}{\bar{c}}$	$\frac{f}{\bar{c}}$	$\frac{e}{\bar{d}}$	$\frac{c}{\bar{b}}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{e}{\bar{d}}$	$\bar{e}$
$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	f_1	
d_1	g_1	g_1	d_1	d_1	g	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	c_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	
b_1		b_1		c_1	c_1	c_1	c_1		c_1		c_1		b_1		b_1		

$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{a}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	
$\bar{g}$	c_1	d_1	g_1	d_1	g_1					$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{g}$	c_1	d_1	g_1	
c_1		b_1								c_1	c_1	c_1	c_1				

$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	c_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	
f_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1					d_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	a_1	
d_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1					b_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1		
a_1	a_1		a_1		a_1												

$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$	$\frac{f}{\bar{e}}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	c_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	
f_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1					d_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	d_1	a_1	
d_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1					b_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1		
a_1	a_1		a_1		a_1												

$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	Bys.
c_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{d}_1$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	f_1	$\bar{g}$	
				d_1		d_1	b_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$		a_1	d_1	g_1	
				b_1		b_1		c_1	c_1					

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ e \end{array}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{c} \\ b \end{array}$	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ b \end{array}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{b} \end{array}$	g	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ e \end{array}$	$\bar{c}$
f_1	$\bar{g}$		f_1	f_1		$\bar{a}$	$\bar{g}$	d_1	$\bar{a}$	f	$\bar{g}$		f_1	$\bar{g}$
d_1	g_1		d_1	d_1		$\bar{g}$	c_1		a_1	d_1	g_1		d_1	g_1
b_1			b_1	c_1		c_1							b_1	

$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	Bys.	$\bar{c}$	Dechre unwaith.
f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{a}$	f_1	$\bar{g}$	d_1					
d_1	g_1	d_1	g_1									
b_1		b_1										

V.	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	Fordd nesav.	VI.	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$
	$\bar{a}$	$\bar{b}$		$\bar{d}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$			$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	
	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$	$\bar{g}$		$\bar{g}$	g_1	f_1			$\bar{g}$	$\bar{g}$		
	c_1	c_1		c_1	c_1		c_1		d_1			c_1	c_1		

$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
$\bar{a}$		$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$		f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	f_1	d_1	d_1	b_1	c_1
$\bar{g}$		g_1	d_1	g_1		d_1	d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	g_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	b_1	c_1
c_1			b_1			b_1		c_1			c_1								

$\bar{c}$	g	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	Bys yr ail waith crychu.	a	$\bar{f}$	$\bar{c}$	a	$\bar{f}$	$\bar{c}$	g	c
$\bar{a}$			$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$			$\bar{g}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$			
$\bar{g}$			$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	c	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f			d	f		f			f
c			c	c	c				d			g	d		d			d
													a		a			a

[illegible]

$\frac{\text{c}^{\cdot}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{a}^{\cdot}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{f}^{\cdot}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{a}^{\cdot}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{f}^{\cdot}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{f}^{\cdot}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{d}^{\cdot}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{d}^{\cdot}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{c}^{\cdot}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{f}^{\cdot}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{a}^{\cdot}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{f}^{\cdot}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{d}^{\cdot}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{a}^{\cdot}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{d}^{\cdot}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{c}^{\cdot}}{\bar{c}}$
f_1	f_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$			f_1	$\bar{g}$	d_1		c_1		$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	c_1
d_1	d_1	c_1	g_1			d_1		b_1						d_1		d_1			
b_1		c_1				b_1								b_1					

$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\mathbb{B}}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$
$\frac{\bar{b}}{\bar{g}}$	d	$\bar{a}$	$f $	$\bar{g}$
$e $		$a $	$d $	$g $

vii.

$\frac{\mathbb{A}}{a'}$	$\frac{\mathbb{A}}{a'}$	$\frac{\mathbb{A}}{a'}$	$\frac{\mathbb{A}}{a'}$	$\frac{\mathbb{A}}{a'}$	$\frac{\mathbb{A}}{a'}$	$\frac{\mathbb{A}}{a'}$	$\frac{\mathbb{A}}{a'}$	$\frac{\mathbb{A}}{a'}$	$\frac{\mathbb{A}}{a'}$	$\frac{\mathbb{A}}{a'}$	$\frac{\mathbb{A}}{a'}$	$\frac{\mathbb{A}}{a'}$
$\frac{g'}{\bar{d}}$	$\frac{a'}{\bar{f}}$	$\frac{g'}{\bar{d}}$	$\frac{g'}{\bar{d}}$	$\frac{a'}{\bar{f}}$	$\frac{g'}{\bar{d}}$	$\frac{a'}{\bar{f}}$	$\frac{a'}{\bar{f}}$	$\frac{g'}{\bar{d}}$	$\frac{g'}{\bar{d}}$	$\frac{a'}{\bar{f}}$	$\frac{a'}{\bar{f}}$	$\frac{g'}{\bar{d}}$
$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$
$d $	$f $	$d $	$d $	$f $	$d $	$f $	$f $	$d $	$d $	$f $	$f $	$d $
$g $		$g $	$g $		$g $			$g $	$g $			$g $

[illegible]

$\bar{c}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}} \frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{g}{c} \frac{e}{c} \frac{d}{c}$	$\frac{g}{f} \frac{a}{a}$	$\frac{g}{d} \frac{e}{d} \frac{c}{b}$	$\frac{d}{c} \frac{e}{c}$	$\frac{d}{c} \frac{d}{c}$	$\frac{e}{d} \frac{d}{c}$	$\frac{d}{c} \frac{d}{c}$	$\frac{d}{b}$
$\bar{a}$	$\frac{\bar{f}}{b} \frac{c}{c}$	$\frac{\bar{a}}{g} \frac{b}{c}$	$\frac{d}{g} \frac{a}{c}$	$\frac{\bar{a}}{g} \frac{g}{c} \frac{d}{c}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{b} \frac{g}{g}$	$\frac{f}{d} \frac{b}{c}$	$\frac{a}{g} \frac{g}{c}$	d

$\bar{b}$	$\frac{1}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{d}}{c}$		$\frac{\$}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\frac{1}{b}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\frac{\$}{g}$	g	$\bar{f}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{f}$
				Bys.	$\bar{a}$	$\bar{g}$	c_1	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	g_1	f_1	$\bar{g}$	f_1	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	c_1
					c_1	c_1	c_1						b_1	g_1	d_1	d_1	c_1			c_1

$\frac{\bar{e}}{c}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{\$}{g}$	g	g	a	$\bar{c}$	g	$\bar{c}$		$\frac{\bar{d}}{c}$	a	g	a	g	c	g	$\bar{c}$	$\frac{\bar{e}}{d}$
$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	g_1			xl.	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	g_1	b_1
g_1	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1					c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

a	g	a	$\bar{f}$	g	$\bar{f}$	$\bar{d}$	g	c	g	$\bar{c}$	$\bar{f}$	a	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	c	g	a
$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	d_1
g_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

$\bar{e}$	g	$\bar{c}$		$\bar{b}$	$\frac{1}{b}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{e}$	$\bar{f}$	a	g	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{\bar{f}}{e}$	$\frac{\bar{f}}{e}$	g	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{\bar{e}}{c}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	g_1	Bys.	f_1	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$
$\bar{g}$	g_1			b_1	g_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1	d_1	g_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$
c_1						b_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

$\frac{\bar{c}}{c}$	$\frac{\bar{c}}{c}$	$\frac{\bar{c}}{c}$		$\bar{b}$	$\frac{1}{b}$	$\bar{d}$	$\frac{\bar{d}}{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$				
f_1	$\bar{g}$	d_1	Bys.	f_1	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	g_1			Fordd.			
				b_1	g_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	c_1	c_1				
						b_1	b_1										

Tervyn y
Canïad
Crych.

$\frac{\overline{d}}{\overline{e}}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{b}}$	$\frac{\overline{c}}{\overline{b}}$	$\frac{\overline{c}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{g}}$	$\frac{\overline{b}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{c}}{\overline{b}}$	$\frac{\overline{c}}{\overline{a}}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{d}}{\overline{c}}$	$\frac{\overline{e}}{\overline{c}}$
a	$\overline{g}$	f_1	f_1	$\overline{g}$	g_1	f_1	f_1	$\overline{g}$	$\overline{g}$	f_1	$\overline{g}$	f_1		e_1	d_1	e_1	f_1	d_1	
g	g_1	d_1	d_1	e_1		d_1	d_1	e_1	g_1	d_1		d_1							
e_1		b_1				b_1				b_1									

$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagup}{c}$	Foord nesav.	v.	$\frac{\diagdown}{b}$	$\frac{\diagup}{d}$	$\frac{\diagdown}{a}$	$\frac{\diagup}{e}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{d}$	$\frac{\diagdown}{e}$	$\frac{+}{e}$	$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{+}{e}$	$\frac{\diagup}{d}$	Bys o'r Groes.
$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagup}{c}$			$\frac{\diagdown}{b}$	$\frac{\diagup}{d}$	$\frac{\diagdown}{a}$	$\frac{\diagup}{e}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagup}{d}$	$\frac{\diagdown}{e}$	$\frac{+}{e}$	$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{+}{e}$	$\frac{\diagup}{d}$	
e_1	c_1			f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	
				d_1	d_1	$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	g_1	d_1		d_1	
		b_1		c_1		b_1		c_1		b_1					

[illegible]

g	$\bar{c}$	Bys dechre.	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} + \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	
$\bar{g}$			$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{c}$	$\bar{g}$
g_1			$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1		$\bar{g}$	g_1		d_1	d_1		d_1	d_1		c_1		
			c_1		b_1			c_1			b_1			b_1					

$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{d}}$	$\frac{\diagup}{\bar{e}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{e}}$	$\frac{\diagup}{\bar{d}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{d}}$	$\bar{f}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	$\frac{\diagdown}{\bar{b}}$	$\frac{\diagup}{\bar{b}}$	c $b \cdot \frac{d \cdot g}{\bar{b} \bar{d} \bar{c}} \quad a \cdot \frac{g}{\bar{c}}$	
$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$d \mid$	$\bar{a}$	$f \mid$	$\bar{g}$	VI.			$f \mid \quad f \mid \quad \bar{a} \quad \bar{g}$
$d \mid$		$c \mid$		$d \mid$		g	g	$c \mid$	$a \mid$	$d \mid$	$g \mid$				$d \mid \quad d \mid \quad g \quad g \mid$
						$c \mid$	$c \mid$								$b \mid \quad c \mid$

$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$
$\frac{d}{d}$		$\frac{f}{f}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$		$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$
$\frac{b}{b}$		$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{e}$		$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$
			$\frac{c}{c}$			$\frac{b}{b}$		$\frac{b}{b}$				$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	

$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$
$\frac{a}{a}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{a}{a}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{f}{f}$		$\frac{f}{f}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$
$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{d}{d}$		$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$
$\frac{c}{c}$			$\frac{c}{c}$					$\frac{b}{b}$		$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$		$\frac{b}{b}$	

$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{c}{c}$
$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$	
$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$		
$\frac{b}{b}$		$\frac{c}{c}$		$\frac{b}{b}$		$\frac{c}{c}$		$\frac{b}{b}$		$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$		$\frac{c}{c}$		$\frac{b}{b}$		

$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{a}$
$\frac{f}{f}$		$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$
$\frac{d}{d}$		$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$
		$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$		$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$		$\frac{c}{c}$		$\frac{c}{c}$		$\frac{b}{b}$		$\frac{c}{c}$		$\frac{c}{c}$	

$\frac{e}{e}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{g}{g}$
$\frac{a}{a}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{c}{c}$		$\frac{f}{f}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$		
$\frac{g}{g}$		$\frac{g}{g}$		$\frac{c}{c}$		$\frac{d}{d}$		$\frac{c}{c}$		$\frac{d}{d}$			
$\frac{c}{c}$						$\frac{b}{b}$		$\frac{a}{a}$		$\frac{b}{b}$			

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	Bys dechre.
f_1	b		$\bar{a}$	$\bar{a}$		f_1	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{a}$		
d_1			$\bar{g}$			d_1		$\bar{g}$			$\bar{g}$	$\bar{g}$			
b_1			c_1			b_1		c_1			c_1	c_1			

$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	f_1	$\bar{g}$											
g_1	g_1	d_1	d_1	g_1	g_1	c_1	g_1	a_1	d_1	g_1										
c_1		b_1		b_1		c_1	c_1													

IX.

$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$
g_1	g_1	c_1	g_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1
c_1	c_1		c_1	c_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1

$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$
$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$
g_1	g_1	g_1	d_1	d_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1
c_1			b_1		c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

Bys
Cwbyl.

$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{f}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$
f_1	f_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1
d_1	d_1	c_1	g_1	g_1	b_1	d_1	f_1	d_1												
b_1																				

Fodd.

Llall crychu y
vawd uchav.
x.
Fodd.

XI.	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$
	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$
	f_1	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$
	d_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1	g_1	d_1	d_1	g_1	d_1	d_1	$\bar{g}$
	b_1	b_1		c_1	c_1			b_1	b_1	b_1	b_1	c_1	

$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g}{c}$	Bya dechre.	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$
$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1		f_1	$\bar{g}$
$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$/$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$/$		d_1	g_1
c_1		b_1	b_1		c_1	c_1	c_1	$/$	c_1	c_1	$/$		b_1	

$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{e}$	$\frac{g}{c}$	XII.	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{d}{d}$
f_1	f_1	$\bar{a}$		f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{g}$		f_1	f_1	f_1
d_1	d_1	$\bar{g}$		d_1	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$/$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1		d_1	d_1	d_1
b_1	c_1	c_1		b_1		c_1	c_1	c_1	c_1	c_1			b_1	b_1	

$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$
$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{g}$	f_1	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	f_1	f_1
$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1	g_1	d_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1
c_1	c_1		b_1	b_1		b_1	b_1	b_1	c_1	c_1		b_1	b_1

$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$
f_1	$\bar{a}$	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	d_1	$\bar{g}$	f_1	f_1	$\bar{a}$	$\bar{a}$		d		
d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$/$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	g_1	d_1	d_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$			d		
	c_1	c_1	c_1		c_1	c_1		b_1	b_1	c_1	c_1					

CANIAD PIBAU MORVUDD.

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{d} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{d} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{b} \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\bar{c}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$
f^1	f^1	e^1	f^1	e^1	f^1	e^1	d^1	c^1	e^1	a^1	e^1	a^1
d^1	d^1	c^1	d^1	c^1	d^1	c^1	b^1	g^1	c^1	$/$	c^1	$/$
b^1	b^1	g^1	b^1	g^1	b^1	g^1			g^1		g^1	

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\bar{e}$	f	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	Bys cwbyl.	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \end{array}$	a^1	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \end{array}$	$\bar{e}$
e^1	a^1	e^1	a^1	e^1			a^1	e^1	a^1		e^1	a^1		
c^1	$/$	c^1	$/$	c^1				c^1	$/$		c^1	$/$		
g^1		g^1		g^1				g^1			g^1			

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	a^1	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\bar{d}$
f^1	a^1		e^1	a^1		e^1	a^1	e^1	a^1		f^1	a^1	
d^1	$/$		c^1	$/$		c^1		c^1	$/$		d^1	$/$	
g^1			g^1			g^1		g^1			g^1		

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$

					+				
f̄ d̄ b̄	f̄ d̄ f̄	f̄ d̄ b̄	f̄ d̄ f̄	f̄ c̄ c̄	+ ē c̄	ē d̄ d̄	ē d̄ d̄	f̄ d̄ d̄	ē d̄ d̄
ḡ	f₁	ḡ	f₁	ḡ	f₁	ā	b̄	d₁	ā
g₁	d₁	g₁	d₁	g₁	d₁	c̄	ḡ	/	ḡ
	b₁		b₁		b₁	c̄	c̄	/	c̄

$\bar{g}$ $\bar{b}$ d_1	$\bar{a}$ $\bar{g}$		c_1 d_1 e_1 d_1 c_1	
c_1 $\bar{g}$ c_1	$\bar{g}$ g_1 c_1			

iv.

$\begin{array}{c} \diagdown \\ f \\ \bar{d} \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ g' \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ g' \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{---} \\ f \\ g' \\ f \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ f \\ \bar{d} \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ g' \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ g' \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{---} \\ f \\ g' \\ f \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ g' \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ g' \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagdown \\ b \\ \bar{d} \end{array}$
f_1	$\bar{g}$	f_1	$\bar{g}$		f_1	$\bar{g}$	f_1		f_1	$\bar{a}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$
d_1	g_1	d_1	g_1		d_1	g_1	d_1		c_1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\diagdown$
b_1		b_1			b_1		b_1			c_1	c_1	c_1

[illegible][illegible]

[illegible]

$\frac{\text{---}}{a}$	$\frac{\text{---}}{b}$	$\frac{\text{---}}{c}$	$\frac{\text{---}}{a}$		$\frac{\text{---}}{e}$	$\frac{\text{---}}{f}$	$\frac{\text{---}}{g}$	$\frac{\text{---}}{a}$	$\frac{\text{---}}{g}$	$\frac{\text{---}}{a}$	$\frac{\text{---}}{c}$	$\frac{\text{---}}{g}$		$\frac{\text{---}}{d}$	$\frac{\text{---}}{e}$	$\frac{\text{---}}{f}$	$\frac{\text{---}}{g}$	$\frac{\text{---}}{f}$	$\frac{\text{---}}{g}$	$\frac{\text{---}}{a}$	$\frac{\text{---}}{e}$	$\frac{\text{---}}{g}$	+
$\frac{\text{---}}{g}$	$\frac{\text{---}}{g}$	$\frac{\text{---}}{g}$	$\frac{\text{---}}{g}$		$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$		$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{f}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{a}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	
$f $	$\bar{g}$	$f $	$f $		$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$		$f $	$\bar{g}$	$f $	$\bar{g}$	$f $	g	$f $			
$d $	$g $	$d $	$e $		$c $	$\bar{g}$	$c $	$\bar{g}$	$c $	$\bar{g}$	$c $	$g $		$d $	$g $	$d $	$g $	$d $	$g $	$d $			
$b $		$b $			$c $		$c $		$c $		$c $			$b $		$b $		$b $		$b $			

$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	IX.	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$
$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$		$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$
$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$		$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$
$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$		$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$

	$\begin{array}{ccccc} & / & + & / & + & \backslash \\ b \cdot & b \cdot & b \cdot & b \cdot & b \cdot & a \cdot \\ g \cdot & a \cdot & a \cdot & a \cdot & a \cdot & g \cdot \end{array}$	$\begin{array}{ccccc} & / & + & / & + & \backslash \\ d \cdot & d \cdot & d \cdot & d \cdot & d \cdot & c \cdot \\ b \cdot & c \cdot & c \cdot & c \cdot & c \cdot & b \cdot \end{array}$	$\begin{array}{ccccc} & / & + & / & + & \backslash \\ c \cdot & c \cdot & c \cdot & c \cdot & c \cdot & a \cdot \\ g \cdot & b \cdot & b \cdot & b \cdot & b \cdot & g \cdot \end{array}$	
X.	$\begin{array}{cc} f_1 & \bar{g} \\ d_1 & g_1 \\ b_1 & \end{array}$	$\begin{array}{cc} f_1 & \bar{g} \\ d_1 & g_1 \\ b_1 & \end{array}$	$\begin{array}{cc} f_1 & \bar{g} \\ d_1 & g_1 \\ b_1 & \end{array}$	$\begin{array}{cc} \bar{a} & \bar{b} \\ \bar{g} & \bar{g} \\ c_1 & c_1 \end{array}$

$\bar{f}$	a	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	Fordd.	XI.	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$
f^1	f^1			$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$					f^1	$\bar{g}$			f^1	f^1	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$			f^1	f^1	f^1	$\bar{g}$
d_1	d_1			c_1	g^1	c_1	g^1					d_1	g^1			d_1	d_1	d_1	g^1	d_1	g^1			d_1	d_1	d_1	g^1
b_1	c_1											b_1				b_1		b_1		b_1				b_1		b_1	

$\bar{b}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{c}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{b}$	
f^1	f^1	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$			
d_1	d_1	c_1	$\bar{g}$	c_1	g^1	c_1			$\bar{g}$	c_1			c_1	g^1	d_1	g^1			
b_1			c_1						c_1						b_1				

$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{d}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$
f^1	$\bar{g}$			f^1	$\bar{g}$	f^1	f^1			$\bar{g}$	$\bar{b}$		$\bar{g}$	$\bar{b}$	f^1	$\bar{g}$			
d_1	g^1			d_1	g^1	d_1	d_1			c_1	$\bar{g}$		c_1		d_1	g^1			
b_1				b_1		b_1					c_1		c_1					c_1	

$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{d}$	$\bar{c}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{b}$
$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$			
c_1	$\bar{g}$	c_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1			
	c_1					b_1				b_1				b_1		b_1			

$\bar{c}$	$\bar{b}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{e}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{a}$	$\bar{g}$	$\bar{c}$	$\bar{f}$	$\bar{f}$
f^1	f^1	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f^1	f^1
d_1	d_1	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	c_1	$\bar{g}$	c_1	c_1	g^1	g^1	d_1	d_1
b_1			c_1				c_1				c_1			c_1				b_1	b_1

$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{d}$
$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1	$\bar{g}$	f^1
g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1
	b_1				b_1				b_1				c_1						

XII.	\				\				\				\			
	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	e.	a.	g.	/
	d	g.	g.	g.	f	g.	g.	f	g.	g.	f	f	c	d	g.	f
	f	g	f	g	f	g	f	f	f	f	f	f	g	b	g	b
	d	g	d	g	d	g	d	g	d	d	d	d	c	g	c	g
	b		b		b		b		b		b			c		c

	+				Bys cwbyl.	/				Fordd.	/				XIII.	/			
	e	f	f	f		f	f	f	f		f	f	f	f		f	f	f	f
	d	d	d	d		d	d	d	d		d	d	d	d		d	d	d	d
	g	b	g	g		b	f	f	f		f	g	f	g		f	g	f	f
	c	g		g		b	d	d	d		f	g	d	g		f	g	d	d
		c		g									b				b		b

	/				Fordd y Bummed Gaine.	/				XIV.	/				Fordd.	/			
	e	f	f	f		e	e	e	e		e	e	e	e		e	e	e	e
	d	d	d	d		d	d	d	d		d	d	d	d		d	d	d	d
	g	b	g	g		g	f	f	f		g	g	g	g		g	g	g	g
	c	g		g		c	d	d	d		c	g	d	g		c	g	d	d
		c		g									b				b		b

Tervyn Caniad Pibau Morvudd.

CANIAD LLYWELYN DELYNIOR.

	/				Bys.	/					/					/			
	e	b	f	f		e	e	e	e		e	e	e	e		e	e	e	e
	d	d	d	d		d	d	d	d		d	d	d	d		d	d	d	d
	g	b	g	g		g	f	f	f		g	g	g	g		g	g	g	g
	c	g		g		c	d	d	d		c	g	d	g		c	g	d	d
		c		g									b				b		b

/	g.	/	b.	/	b.	/	g.	/	f.	/	a.	/	g.	/	g.	/	f.	+
e	a	g	d	e	b	e	d	e	f	e	d	e	d	e	d	e	f	
d	d	c	c	d	c	d	c	d	c	d	c	d	c	d	c	d	c	
g	b	d	g	f	g	f	f	g	g	g	g	f	f					
c	g	c	g	d	g	d	d	c	g	g	g	d	d					
	c			b		b						b						

g.	g.	a.	g.	g.	f.	e.	e.	e.	Bys o'r groes.	L.	a.	a.	d.
e	e	e	e	e	f	e	e	e			g	g	c
c	g	d	g	d	d	d	d	g			g	g	b
g	g	b	d	g	b	g	b	g			g	g	f
c	c	g	c	c	g	c	g	g			c	g	d
		c			c		c						b

o	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	Bys.	oo	b.	c.	c.	d.	c.	b.	a.	a.	a.	g.	Bys o'r groes.
e	b	b	b	b	b	b	b	b			b	c	c	d	c	b	a	a	a	g	
b	a	a	a	a	a	a	a	a			b	a	a	b	b	b	a	a	a	g	
f	g	b	d	g	g	f	g	f			f	g	f	f	g	b	d	g	g	g	
d	c	g	b	c	g	d	g	d			d	g	d	d	c	g	c	g	g	g	
		b				b		b			b						c				

b.	a.	a.	a.	g.	f.	g.	f.	g.	e.	a.	f.	c.	b.	g.	e.	f.	d.	g.	e.
f	g	g	f	f	g	b	d	g	g	g	g	g	g	g	g	f	g	g	e
d	g	g	d	d	c	g	g	c	g	c	g	g	g	g	g	d	g	g	e
b			b													b			

a.	g.	d.	c.	g.	g.	a.	g.	f.	e.	a.	f.	c.	b.	g.	e.	f.	d.	g.	e.
f	f	g	g	b	d	g	b	d	g	g	g	g	g	g	g	f	g	g	e
d	d	c	c	g	g	c	g	g	c	g	c	g	g	g	g	d	g	g	e
b	c			c												b			

f	a	g	b	a	c	a	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g	$\bar{f}$	a	g	c	g	$\bar{e}$	$\bar{d}$	$\bar{f}$	$\bar{e}$	g
f_1		$\bar{g}$		f_1		f_1		$\bar{g}$		$\bar{b}$	d_1	$\bar{g}$		$\bar{g}$		f_1		$\bar{g}$	
d_1		g_1		d_1		d_1		c_1		$\bar{g}$		c_1		g_1		d_1		g_1	
b_1				b_1				c_1								b_1			

[illegible][illegible][illegible][illegible]

$\bar{c}$	$\frac{c}{e}$														
$\bar{g}$	c	Bys.												Bys.	
$\bar{g}$	c	$\bar{b}$	d	$\bar{c}$	$\frac{c}{e}$	$\bar{d}$	$\frac{d}{f}$	$\bar{d}$	$\frac{d}{f}$	$\bar{c}$	$\frac{c}{e}$	$\bar{d}$	$\frac{d}{f}$	$\bar{c}$	$\frac{c}{e}$
f	d	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	c	g
c	b	d	g	d	d	c	$\bar{g}$	c	g	c	g	c	g	c	g

$\bar{b}$	$\frac{b}{c}$	$\bar{b}$	$\frac{b}{c}$												
f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	Forddd.											
f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	IX.											
d	g	d	g	$\bar{e}$	$\frac{e}{g}$	$\bar{e}$	$\frac{e}{g}$	$\bar{d}$	$\frac{d}{f}$	$\bar{d}$	$\frac{d}{f}$	$\bar{c}$	$\frac{c}{e}$	$\bar{d}$	$\frac{d}{f}$
b	b	c	c	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d
b	b	c	c	c	g	d	d	c	b	c	c	c	c	g	c

$\bar{c}$	$\frac{c}{e}$	$\bar{c}$	$\frac{c}{e}$												
$\bar{g}$	c	$\bar{g}$	c	Bys.										Forddd.	
$\bar{g}$	c	$\bar{g}$	c	$\bar{b}$	$\frac{b}{d}$	c	$\frac{c}{e}$	$\bar{d}$	$\frac{d}{f}$	$\bar{d}$	$\frac{d}{f}$	$\bar{c}$	$\frac{c}{e}$	$\bar{c}$	$\frac{c}{e}$
c	g	c	g	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$
c	g	c	g	d	g	d	d	c	c	c	c	c	c	c	c

$\frac{d}{\bar{d}}$ $\frac{b}{\bar{d}}$ $\frac{g}{\bar{c}}$ c $\frac{d}{\bar{d}}$ $\frac{g}{\bar{c}}$ a							+	$\frac{b}{\bar{b}}$ $\frac{e}{\bar{c}}$ $\frac{d}{\bar{d}}$ c $\frac{b}{\bar{d}}$ $\frac{g}{\bar{c}}$ $\frac{d}{\bar{d}}$ $\frac{g}{\bar{c}}$ a									
$f $	$f $	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$d $	$\bar{g}$	$\bar{g}$	Bys.	$f $	$\bar{g}$	$f $	$f $	$\bar{g}$	$\bar{b}$	$d $	$\bar{g}$	$\bar{g}$	Bys o'r groes.
$d $	$d $	$c $	$\bar{g}$	$c $	$g $			$d $	$g $	$d $	$d $	$c $	$\bar{g}$	$c $	$g $		
$b $			$c $					$b $		$b $			$c $				

$\bar{b}$	$\frac{b}{c}$	$\bar{b}$	$\frac{b}{c}$												
f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	Forddd.										Bys.	
d	g	d	g	$\bar{c}$	$\frac{c}{e}$	$\bar{d}$	$\frac{d}{f}$	$\bar{b}$	$\frac{b}{d}$	c	$\frac{c}{e}$	$\bar{d}$	$\frac{d}{f}$	$\bar{c}$	$\frac{c}{e}$
b	b	c	c	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d	$\bar{g}$	$\bar{g}$	c	g
b	b	c	c	c	g	d	d	c	b	c	c	c	c	c	c

$\bar{b}$	$\frac{b}{c}$	$\bar{d}$	$\frac{d}{c}$												
f	$\bar{g}$	f	$\bar{g}$	Forddd.										XII.	
d	g	d	g	$\bar{g}$	$\bar{g}$	f	f	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{g}$	$\bar{b}$	d
b	b	c	c	c	g	d	d	c	b	c	c	c	c	c	c

$\overline{e}$ g' $\overline{e}$ $\overline{c}$	Bys.	$\overline{f}$ a' g' b a' c' a' $\overline{f}$	$\overline{e}$ g' $\overline{f}$ a' g' c' g' $\overline{e}$
$\overline{g}$ $\overline{g}$		f_1 $\overline{g}$ f_1 f_1	$\overline{g}$ $\overline{b}$ d_1 $\overline{g}$ $\overline{g}$
c_1 g_1		d_1 g_1 d_1 d_1	c_1 g_1 c_1 g_1
		b_1 b_1	c_1

$\overline{d}$ $\overline{f}$ $\overline{e}$ g' $\overline{f}$ a' $\overline{d}$ $\overline{e}$ $\overline{c}$ g' $\overline{c}$ $\overline{d}$ g'	Fordd. XIII.	a' $\overline{f}$ $\overline{e}$ g' $\overline{f}$
f_1 $\overline{g}$ f_1 f_1 $\overline{g}$ $\overline{g}$ $\overline{b}$ d_1		$\overline{g}$ $\overline{g}$ f_1
d_1 g_1 d_1 d_1 c_1 c_1 $\overline{g}$		c_1 g_1 d_1
b_1 b_1 c_1 c_1		b_1

$\overline{e}$ $\overline{f}$ $\overline{d}$ $\overline{d}$ $\overline{f}$ $\overline{d}$ $\overline{c}$	Bys.	$\overline{d}$ $\overline{c}$ $\overline{c}$ $\overline{d}$ $\overline{d}$ $\overline{e}$ $\overline{d}$ $\overline{f}$ $\overline{d}$ $\overline{f}$ $\overline{g}$ $\overline{g}$
f_1 $\overline{g}$ $\overline{b}$ d_1 $\overline{g}$ $\overline{g}$		f_1 $\overline{g}$ f_1 f_1 $\overline{g}$ $\overline{b}$ d_1 $\overline{g}$
d_1 c_1 $\overline{g}$ c_1 g_1		d_1 g_1 d_1 d_1 c_1 $\overline{g}$ b_1 b_1
c_1		b_1 b_1 c_1

$\overline{f}$ $\overline{f}$ $\overline{e}$ $\overline{e}$ $\overline{f}$ $\overline{f}$ g' $\overline{d}$ $\overline{c}$	Fordd. XIV.	g' $\overline{e}$ $\overline{c}$ g' $\overline{e}$ $\overline{c}$ g'
$\overline{g}$ f_1 $\overline{g}$ f_1 f_1 $\overline{g}$ $\overline{b}$ d_1		$\overline{g}$ $\overline{g}$
g_1 d_1 g_1 d_1 d_1 c_1 $\overline{g}$ c_1		c_1 g_1
b_1 b_1 c_1 c_1		

g' $\overline{d}$ $\overline{b}$ g' $\overline{d}$ $\overline{b}$ g' $\overline{e}$ $\overline{c}$ g' $\overline{c}$ $\overline{f}$ $\overline{e}$ $\overline{d}$ $\overline{c}$	Bys.	g' $\overline{d}$ $\overline{b}$ g' $\overline{d}$ $\overline{b}$ g' $\overline{e}$ $\overline{c}$ g' $\overline{c}$ $\overline{f}$ $\overline{e}$ $\overline{d}$ $\overline{c}$
f_1 f_1 $\overline{g}$ $\overline{b}$ d_1 $\overline{g}$ $\overline{g}$		f_1 $\overline{g}$ f_1 f_1
d_1 d_1 c_1 $\overline{g}$ c_1 g_1		d_1 g_1 d_1 a_1
b_1 c_1		b_1

g' $\overline{e}$ $\overline{c}$ g' $\overline{e}$ $\overline{c}$ $\overline{f}$ $\overline{e}$ $\overline{d}$ $\overline{c}$	Bys o'r groes.	g' $\overline{e}$ $\overline{c}$ g' $\overline{e}$ $\overline{c}$ $\overline{d}$ g'
$\overline{g}$ $\overline{b}$ d_1 $\overline{g}$ $\overline{g}$		$\overline{g}$ $\overline{g}$ $\overline{b}$ d_1
c_1 g_1 c_1 g_1		c_1 g_1 c_1
c_1		c_1

AMRYW BERTHYNASAU I GERDDORIAETH.

CERDD DANNAU.¹

O lyvyr eiddo SYR W. W. WYN.

LLYMA lyvyr a elwir Cadwedigaeth Cerdd Dant, nid amgen telyn a chrwth, o vewn tair talaeth Cymru; yr hwn à dynwyd o'r Miwsig, wrth ddymuniaid pedwar pencerdd o delyn o chrwth, a meddwl ac athrylith pob un o honynt at ei gilydd, i wneuthur cerdd ac i'w chadw yn nghov, ac i'w chanu yn ei lle, ac i'w dosbarthu. A henwau y pedwar pencerdd yw Allon y Cenau, Rhydderch Voel, Matholwch Wyddel, ac Olav Gerddawr;² ac yr oedd yn gwrandaw Henri Gyvenrhydd,³ a Charsi Delynior, a llawer ereill a'u cyngor ac o'u celyyddyd gyda hwynt. A thrwy gyngor yr athrawon hyny, a chelyyddyd y doctor o'r Miwsig, a'r pedwar athraw a'u celyyddyd, o gydgyngor pob un at ei gilydd, y gwnaed y pedwar mesur ar hugain; ac i sicrau y rhai hyny y gwnaed y pedwar Deivr ar ugain. O dri achaws y gwnaed hwynt: y cyntaf, i wneuthur cerdd; yr ail, i adnabod cerdd; a'r trydydd, i ddal cerdd mewn cov, val y mae eu henwau rhagllaw un iaith Werddonig. A Mwrchan Wyddel oedd yn arglwydd yn y Werddon⁴ yr amser hwnw, ac a'u confirmioedd yn y man a elwir Glyn Achlach, drwy ei holl allu a'i swyddau, a gorchymyn ar bawb eu swecrio.

Ac yn wir o bydd neb a wypo ddsbarth y pedwar mesur ar ugain yn ddilys ac yn ddidramgwydd, a dosbarthu gamwth bob

¹ Cadwadaeth Cerdd Dannau, nid amgen telynau, a chrythau, o vewn tair talaeth Cymru; y rhai hyn à dynwyd allan o'r music, drwy ddeall a dychymyg doctor o gelyyddyd; ac wrth ddymuniaid pedwar pencerdd o delyn a chrwth.—*Casgliad Didrewn eiddo Iarll Macclesfield.*

² Albion ab Cynan, Rhyddych Voel, Mytholwch Wyddel, Alov Gerddwr.—*Casgliad Didrewn.*

³ Henri Gruf, neu Henri Gevn rhydd.—*Casgliad Didrewn.*

⁴ Cloch Voel, a Henri Gevnrhudd, a Marchan Wyddel, a'u disgyblion, yn amser Cwysen vab Carsi o Dyn Achlach yn Iwerddon.—*Croua. O. Myvyr.*

⁵ Mwrthan Wyddel oedd Arglwydd Pénaw y pryd hyny.—*Casgliad Didrewn.*

un at ei gilydd, nid dieithrach iddo glywed cam mewn cerdd dant, noc i ddarllewr da adael llythyren allan o'r sildav, neu air o'r rheswm; ac velly mae yn dangaws, vod mewn cwlwm a chaniad cyweirdannau a thyniadau. Onaddynt rhai sydd gedeirn, rhai sy weiniaid. Pedwar cyweirdant gwan à wna un cadarn; ac yr un modd am y tyniadau cedeirn. Ac o'r rhai hyny y gwneir pynciau; ac o'r pynciau y gwneir mesurau; ac o'r mesurau, proviadau, gos-tegion, ceinciau, clymau, a chaniadau.

Dyweder bellach am grychiadau, a phlethiadau, a chyssylltiadau, a thagiadau,⁵ ac ystopiadau. Llyma yr achosion y mae y cysylltiadau yn cael eu henw: o achaws eu bod yn cysylltu cywair dannau a thyniadau. Llyma yr achaws y cavas tagiad ei henw; o herwydd ei vod yn ystopiaw cyweirdant a thyniad ryw amser, pan ddol mewn cerdd. Crychiadau sydd yn cyv-lawni rhwng cyweirdant a thyniad, a lle savo y bŷs y cyvrvir. Y toliciadau⁶ sydd yn gwasanaethu yn lle bwyadau; a'r plethiadau⁷ yn tegau rhwng tyniadau a chweirdannau, ac yn amryveiliaw bob un á'i gilydd; ac yn dosbarthu.

ALLAN O DDRYLL O HEN LYVYR YSGRIV.

Pa ryw vesur yw yr Ogwyddawr? O'r Tutyr, neu o Drwsgyl Mawr?

Os Tutyr à vydd, dau gyweirdant a dau dyniad. Os Trwsgyl Mawr, rhaid bod pedwar cyweirdant a phedwar tyniad.

Pa ryw Dddivr y mae Gosteg Ieremiah ab y Gov?

Gosteg Ieremiah yn dyvodd allan o'r macmwn byr; Gosteg Davydd Athraw, Corfiniwr: trosiggin Pibau Morvudd, yn dyvodd allan o drwsgyl bach.

⁵ A tholiadau.

⁶ Toliadau.

⁷ Crychiadau.

Am grychiadau, a phlethiadau, a thagiadau, a bwyadau, a tholciadau, ac ystopiadau.—Wyth o dyniadau a chywair.

Pedair colovyn cerdd sydd yn sevyll pob un yn lle ei gilydd: Corchgolovyn, Cardyged gwdan, Ymryson Flam, a Chousttrych, saethu Malach. Cwlwm Hir ar y Lleddyv Gywair, Cwlwm o'r Go-gywair, Cwlwm y tri mwchwl odidawg.

Allan o lyvyr arall y mae y canlynawl: sev, Athrawiaeth i ganu Crwth.

Llyma ddosbarth cerdd dannau, a'i chyvarwyddyd, yn y modd y mae yn dangaws mewn clymau a chaniadau; nid amgen cyweirdannau a thyniadau.

Rhai o honynt sydd weinïon; ereill o honynt sydd gedeirn. Wyth gyweirdant priv gychwynawl y sydd: a phedwar cyweirdant gwan i wneuthur un cyweirdant cadarn. Ac o'r rhai hyny y gwneir y pynciau; ac o'r pynciau y gwneir y mesurau; ac o'r mesurau y gwneir y proviadau, y gostegion, y caniadau, a'r clymau.

Dywedav bellach am grychiadau, a phlethiadau, a chysylltiadau, tagiadau, bwyadau, tolciadau, ystopiadau.

Bellach, dyma yr achaws y mae y cysylltiadau yn cael eu henwau. O herwydd eu bod yn cysylltu cyweirdannau a thyniadau.

Dyma yr achaws y cavas tagiadau^u eu henwau arnynt; o herwydd eu bod yn attal rhwng cyweirdannau a thyniadau, o glymau caniad: O bydd byr y mesur ddwywaith; o bydd hir y mesur bedair gwaith, heb na mwy na llai; ac os bydd na mwy na llai, camvesur y sydd.

Pedwar ar ugain sydd o glymau cydgerdd: nid amgen cwlwm ar bob mesur o'r 24 mesur: a'r clymau hyny à ganir ar y crasgywair cymmain un. Ac o'r clymau cydgerdd ymryson yn dyvodd ar y caniadau, y rhai sy yn dyvodd o'r mesurau ereill: ac ychydig o ddysg a bair i'r neb a vo a'r mesurau ganddo, i ganu wrth y mesur, megys ag y mae yn dilyn ar ol yma.

Wyth o gyweirdannau a thyniadau sydd yn lle eu cilydd, heb na mwy na llai.

Llyma ddangaws y modd y cenir yr 8 gyweirdant, a'r 8 dyniad, priv gychwynawl.

Cyweirdannau priv, a ddechreuir â'r mynegvys yn y bragodgywair, a chyweirdant y vawd â'r graenvys yn ei le ei hun, a'r hirvys tan vwrddwn y cyweirdant, a'r bys bach dan vwrddwn y cyweirdant isav, ar y cildant canol a'r cildant uchav.

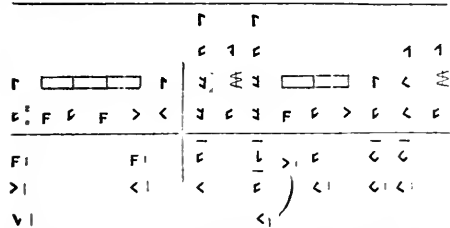
THE MUSICAL NOTATION

OF THE

ANCIENT BRITONS.

A CONSIDERABLE amount of interest and curiosity was raised about the middle of the last century by the discovery of a manuscript containing a system of musical notation supposed to be peculiar to the ancient Britons. Since that time, it has been submitted to several eminent men, including Dr. BURNEY, Dr. OWEN PUGHE, EDWARD JONES (*Bardd y Brenin*), and lastly JOHN PARRY (*Bardd Alaw*), who has written an interesting account of the document, in his introduction to the *Welsh Harper*; which I shall quote here, as it will afford a good idea of the result of the investigations of the distinguished men already named:—

“The most ancient specimen of Welsh musical notation now extant, is in the library of the Welsh School, which was established in 1714.¹ The whole of this specimen was published in the *Archæology of Wales*, a most valuable work, in three volumes, printed by the patriotic OWEN JONES (*Myrwr*), at an expense of £2,000.² The notation occupies about seventy pages of the third volume, of which the following *fac-simile* will give an idea [*Vide the Musical World*, No. 31, vol. III.]:—

¹ Since the above was written, the contents of the library of the Welsh School have been presented to the British Museum, where they form a most valuable addition, and are easy of access by all *literati*.

² Mr. THOMAS GEE deserves well of his countrymen for having undertaken the re-publication of so important and extensive a work, as the copies of the original edition have become most rare.

The characters used are those of the ancient Bardic Alphabet; and it is very evident that chords were struck, for three and four letters are placed perpendicularly one above another. The history of the above runs thus: This M.S. purports to have been transcribed by Robert ab Huw, of Bodwigan, in Anglesey, in the reign of Charles I., from a M.S. of William Penllyn, a celebrated minstrel of the preceding century. And it is stated in a note, that the M.S. comprises 'The music of Britain, as settled by a congress or meeting of chief musicians, by order of Gruffydd ab Cynan, prince of North Wales, about A.D. 1040, with some of the most ancient pieces of the Britons, supposed to be handed down to us by the ancient bards.' Accompanying the manuscript are transcripts from another old writing, in the possession of Sir Watkin Williams Wynn, Bart., entitled, *The Repository of String Music within the three principalities of Wales*, having, apparently, reference to the twelfth century. It contains an explanation of several of the terms used in Welsh music, which are extremely complex. There are, besides, extracts from other old manuscripts of a similar nature, and relating, it would appear, to the same period. Such is the claim to antiquity which the document under notice bears on the face of it; and, if it may safely be granted, the evidence it supplies must be considered of singular value with reference to the subject before us. And it may be mentioned, as an additional proof of its authenticity, as a record of Welsh music, that the notation is essentially different from any other now known. Dr. Burney describes this notation as one 'by letters of the alphabet, somewhat resembling the tablature of the lute, but without lines, except a single one to separate the treble from the bass.' Since Dr. Burney's time, the whole of this specimen was submitted, by the erudite Dr. William Owen Pughe, to Bartholomew, the celebrated violinist. Bartholomew succeeded in deciphering most, if not all, of it: adopting, as the basis of his experiment, the notation of the ancient Spanish lute, as in use during the sixteenth century, which agrees with what Dr. Burney says of the conformity of the Welsh notation, with the tablature of that instrument. It is extremely probable that the clue afforded by Bartholomew might have led to most successful

results; but, unfortunately, only one of the tunes, as described by him, has been preserved, and that was inserted in the first volume of *Welsh Melodies*, published in 1809. This was, by a fortunate accident, transcribed by Dr. Pughe, or no instance of Bartholomew's success might now have remained; for, at his death, in 1808, his manuscripts were dispersed, if not destroyed. This one¹ comprises notations illustrative of the twenty-four canons of music, together with twenty-nine ancient tunes, and a catalogue of more than one hundred and fifty others, which may supply some idea of the musical treasures formerly possessed by the *Cymry*.

The deciphering of these would certainly tend, in some degree, to make us acquainted with the general proficiency anciently attained by the Welsh in the art of music."

I shall now proceed to make a few comments upon one of the statements made in the above quotation, which is as follows:—"And it may be mentioned, as an additional proof of its authenticity, as a record of Welsh music, that the notation is essentially different from any now known." It is well known, amongst those learned in such matters, in the present day, that from the time of the Greeks, the notes of the scale have been expressed by the letters of the alphabet; and that up to the time of St. Ambrose, in the fourth century, the only change that had taken place, was the substitution of the Roman for the Greek alphabet. The following scheme represents the ecclesiastical modes or tones, in the time of St. Ambrose—

d	e	f	g
c	d	e	f
b	c	d	e
a	b	c	d
G	a	b	c
F	G	a	b
E	F	G	a
D	E	F	G

These modes continued in vogue up to the days of St. Gregory the Great; and I shall now quote from Sir John Hawkins' *History of Music*, to show what improvements were made at that time:—

"The several improvements of music hereinbefore enumerated, regarded chiefly the theory of the science; those that followed were for the most part confined to practice. Among the latter, none have a greater title to our attention than those made about the end of the sixth century by St. Gregory the Great, the first pope of that name: a man not more remarkable for his virtues than for his learning and profound skill in the science of music,

The first improvement of music made by this father consisted in the invention of that kind of notation by the Roman letters, which is used at this day. It is true that before his time the use of the Greek characters had been rejected; and as the enharmonic and chromatic genera, with all the various species of the latter, had given way to the diatonic genus, the first fifteen letters of the Roman alphabet had even before the time of Boetius (A.D. 476) been found sufficient to denote all the several sounds in the perfect system; and accordingly, we find in his treatise, *De Musica*, all the sounds from Pros-lambanomenos to Netehyperboleon, characterised by the Roman letters, from A to P inclusive. But Gregory, reflecting that the sounds after Lychanos Meson were but a repetition of those before it, and that every septenary in progression was precisely the same, reduced the number of letters to seven, which were A, B, C, D, E, F, G; but, to distinguish the second septenary from the first, the second was denoted by the small, and not the capital, Roman letters; and when it became necessary to extend the system farther, the small letters were doubled, thus:—

aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg."

On comparing St. Gregory's system of notation with the Welsh manuscript in question, it will be perceived how very closely they resemble each other:—

ST. GREGORY'S NOTATION.

A, B, C, D, E, F, G, a, b, c, d, e, f, g.
aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg.

NOTATION IN THE WELSH MANUSCRIPT.

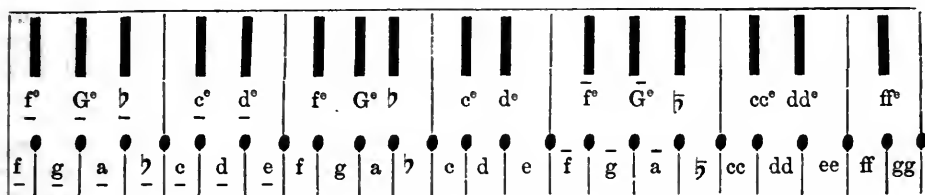
cc, dd, ee, ff, g; a; b; c; d; e; f;
g; a; b; c; d; e; f.

However, I had the good fortune to find a little book at Florence, last winter, containing a scale resembling the notation in the Welsh manuscript still more closely, inasmuch as it has some of the very same marks to distinguish the different octaves. The title of the work is—"Musurgia sen praxis musical. Illius primo quae Instrumentis agitur certatio ab Ottomaro Luscinio Argentino duobus Libris absoluta. Argenterati opud Ionnem Schottum, anno Christi, 1536."¹ The following is a facsimile of the specimen alluded to, as applied to the keys of the organ (which instrument was invented about the middle of the seventh century), with additional marks for the flats and sharps, in keeping with the rest of the notation:—

¹ Ottomaro Luscinio was a Benedictine Monk, and a native of Strasburg. He was a man of considerable learning, and an elegant writer.

The above work is in two parts: the first containing a description of the Musical Instruments in his time, and the other the rudiments of the science. To these are added two commentaries, containing the precepts of polyphonus music.

¹ i. e., The Welsh M.S.

Dr. Burney, Bartholomon, and Sir John Hawkins, were under the impression that the Welsh system of notation was taken from the tablature of the Spanish lute, the *viol du braccia*, and the *viol da gamba*; whereas it is much more reasonable to suppose that the letters of the notation were merely placed on the finger-board of those instruments, so as to render it easier to read compositions written in that notation. However that may be, the idea enabled Dr. Burney and Bartholomon to decipher a very small portion of that part of the Welsh manuscript which happened to be in the key of C. It may be as well

to introduce Dr. Burney's specimens, with some remarks of his 'own, which precede them:—

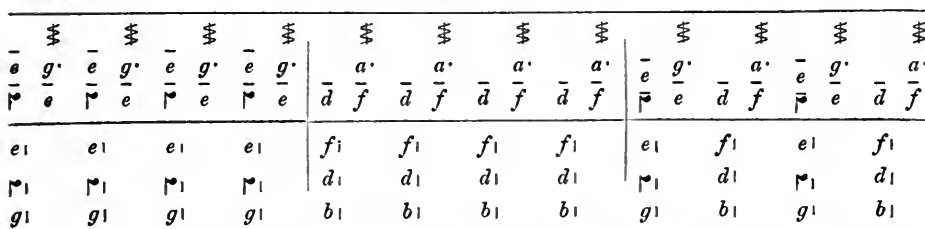
"Many of the bases, or accompaniments to the melodies begin with the chord of C inverted:

e|
c| These chords and melodies are lessons for
g|

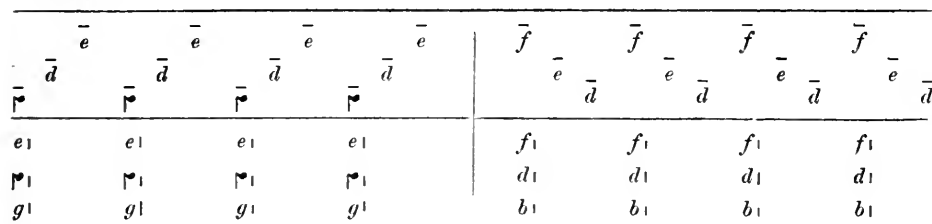
young practitioners on the harp; and are said to be the exercises and trial-pieces which were required to be performed by the candidates for musical degrees, and for the silver harp. Among the first twenty-four lessons of this kind, some few are easy to decipher, as No. XI. and XVII., which I shall give here as specimens of this notation, explained in modern musical characters:—

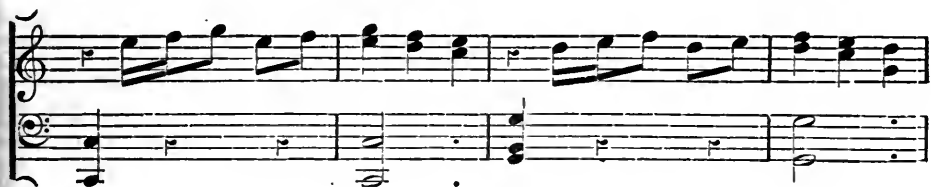
No. xi.

COR VINVAEN.—1011011,1011011.

No. xvii.

Bartholomon has so embellished upon the original in his deciphering of the above, that I feel it my duty to insert a literal transcription of my own, in order

to be able to demonstrate more clearly that it was written for the *crwth*, and not for the harp, as the added basses in the above would lead one to infer.

I have now to allude to the specimen of the ancient notation introduced by John Parry (*Bardd Alaw*), in his account of the document, and to express my regret that so thorough a patriot, and generally so reliable an authority, should not have investigated the matter a little more closely before giving it to the world; for I have carefully gone through the old manuscript, and cannot find a single passage in any way resembling his specimen. The only way to account for so much inaccuracy is,

by supposing that he commissioned another to make the transcription for him; as there is not a single portion written in the Ancient Bardic Alphabet, as asserted by him. The same amount of incorrectness is displayed in the statement that "the notation occupies about *seventy pages* of the third volume of the *Myvyrian Archaeology of Wales*; whereas, it occupies nearly *two hundred pages*, from page 440 to 624.

As before stated, the above specimens are all in the key of C; but it is not to be

supposed, on that account, that the whole of the manuscript is written in the same key. This has evidently been the great obstacle standing in the way of the deciphering of the whole of it; for there are no marks, either at the beginning, or elsewhere, to denote the keys. Indeed, it is believed that up to the time of Guido D'Arezzo, by whom the scale and the stave, with its cleffs, were invented, none existed; and as such great improvements formed an era in the history of music, I shall here quote, from Sir John Hawkins, an account of Guido and his improvements, as a means of throwing light upon the subject under discussion:—

"It has been related that the method of notation among the Greeks was by the letters of the alphabet; as also that the Latins in their stead made use of the Roman capital letters, A, B, C, D, E, F, G, and so on to P, as is mentioned by Boetius, in his fourth book; and that afterwards Gregory rejected all but the first seven, which he made to serve for the whole scale, distinguishing the grave series by the capitals, and the acute by the small letters. Their manner of singing was from A to B, a tone; from B to C, a semitone; from C to D, a tone; from D to E, a tone; from E to F, a semitone; from F to G, a tone; so that, to speak of the diapason only, the seven capital letters served to express, ascending and descending, either gradually or by leaps, the seven notes. But so difficult was it, according to this method, to know and to hit precisely the place of the two semitones, that before the pupils were able to acquire a knowledge of the *Canto Fermo*, ten years were usually consumed. Guido studied with great diligence to remove this obstruction; and the current account of the invention is, that being at Vespers, and singing the hymn to St. John, *Ut queant laxis*, it by chance came into his head to apply, as being of easy pronunciation, certain syllables of that hymn to as many sounds in a regular succession, and thereby he removed those difficulties that had so long retarded the improvements of practical music."

UT queant laxis REsonare fibris
MIRA gestorum FAMuli tuorum
SOLve polluti LABii reatum.

Sancte Joannes.

We must suppose that the converting the tetrachords into hexachords had been the subject of frequent contemplation with Guido, and that a method of discriminating the tones and semitones was the one thing wanting to complete his invention. During the performance of the hymn, he remarked the iteration of the words, and the frequent returns of *Ut, re, mi fa, sol, la*. He observed likewise a dissimilarity between the closeness of the syllable *mi*, and the broad open sound of *fa*, which he thought could not fail to impress upon the mind a lasting idea of their congruity, and immediately conceived a thought of applying the six syllables to his new formed hexachord.

Struck by the discovery, he retired to his study; and having perfected his system, began

to introduce it into practice. The persons to whom he communicated it were the brethren of his own monastery, from whom it met with but a cold reception, which, in the epistle to his friend above-mentioned, he ascribes, undoubtedly, to its true cause, envy. However, his interest with the abbot, and his employment in the chapel, gave him an opportunity of trying the efficacy of his method on the boys who were training up for the choral service, and it exceeded the most sanguine expectation.

The fame of Guido's invention soon spread abroad, and his method of instruction was adopted by the clergy of other countries. We are told by Kircher, that Hermannus, bishop of Hamburg, and Elvericus, bishop of Osnaburg, made use of it; and by the authors of the *Histoire Littéraire de la France*, that it was received in that country, and taught in all the monasteries in the kingdom. It is certain that the reputation of his great skill in music had excited in the pope a desire to see and converse with him; of which, and of his going to Rome for that purpose, and the reception he met with from the pontiff, himself has given a circumstantial account of in the epistle before cited.¹

The particulars of this relation are very curious; and as we have his own authority, there is no room to doubt the truth of it. It seems that John xx., or, as some writers compute, the nineteenth pope of that name, having heard of the fame of Guido's school, and conceiving a desire to see him, sent three messengers to invite him to Rome. Upon their arrival, it was resolved by the brethren of the monastery, that he should go thither, attended by Grimaldo, the abbot, and Peter, the chief of the canons of the church of Arezzo. Arriving at Rome, he was presented to the holy father, and by him received with great kindness. The pope had several conversations with him, in all which he interrogated him as to his knowledge in music; and upon sight of an antiphony which Guido had brought with him, marked with the syllables agreeable to his new invention, the pope looked on it as a kind of prodigy, and ruminating on the doctrines delivered by Guido, would not stir from his seat till he had learned perfectly to sing off a verse: upon which he declared that he could not have believed the efficacy of the method, if he had not been convinced by the experiment he had himself made of it. The pope would have detained him at Rome, but labouring under a bodily disorder, and fearing an injury to his health from the air of the place, and the heat of the summer, which was then approaching, Guido left that city upon a promise to re-visit it, and explain to his holiness the principles of his new system."

The following scheme will show the

¹ The *Micrologus*, his chief work on Music, supposed to have been written at the Monastery of Pomposo, near Ferrara, on his return from Rome, and in the thirty-fourth year of his age. There is a small volume of MSS. in the British Museum, which contains fifteen of the twenty chapters of Guido's *Micrologus*; a short tract, *De Constitutionibus in Musica*, which seems to belong to that in which the famous passage occurs that was so severe on the singers of his time, and which has since been often quoted with pleasure, as applicable to their successors:—*Temporibus nostris super omnes homines fatui sunt Cantores.*

reformed scale of Guido, the situation of the notes on the lines and spaces, and the relation which the hexachords bear each to the others:—

c d e f gg aa bb cc dd ee

G A B C D E F g a b b

Natural Hexachord. ! ! ! ! ! !
Ut Re Mi Fa Sol La

Durum Hexachord. ! ! ! ! ! !
Ut Re Mi Fa Sol La

Molle Hexachord. ! ! ! ! ! !
Ut Re Mi Fa Sol La

Having now arrived at a period almost coeval with the supposed date of the ancient Welsh manuscript, and having endeavoured, by collateral evidence, to throw light upon the origin of the system of notation contained in it, and thereby proving its antiquity, by showing that it was the very notation in use for hundreds of years previous to that time, we will now compare it with the scale as improved by Guido, so as to enable us to decipher the

manuscript with greater facility. But first of all, I wish to call attention to a peculiarity in Guido's scale: namely, the absence of the leading-note. My object in doing this is to point out that the national music of Ireland possesses, to a great extent, this peculiarity to the present day, and which, indeed, is one of its chief characteristics, as will be seen by the following tune, taken from *Walker's Irish Bards*, and supposed to be very ancient:—

SPEIC SEOACH.

This peculiarity does not exist in Welsh music, as each scale has its leading-note; a fact, which, in a musical point of view, constitutes the superiority of the national music of Wales over that of any other country.

Dr. Crotch, in the first volume of his *Specimens of various Styles of Music*, re-

ferred to in his course of lectures, writes as follows:—

"British and Welsh national music may be considered as one, since the original British music was, with the inhabitants, driven into Wales. It must be owned, that the regular measure and diatonic scale of the Welsh music is more congenial to the English taste in general, and appears at first more natural to experienced

musicians than those of the Irish and Scotch. Welsh music not only solicits an accompaniment; but being chiefly composed for the harp, is usually found with one; and, indeed, in harp tunes, there are often solo passages for the bass, as well as for the treble. It often resembles the scientific music of the seventeenth and eighteenth centuries; and there is, I believe, no probability that this degree of refinement was an introduction of later times."

Farther on, he continues thus:—

"The military music of the Welsh seems superior to that of any other nation. In the German marches, the models of the English, most of the passages are noisy, interspersed with others that are trifling, and even vulgar. In those of France also there is much noise, together with chromatic and other scientific passages. The Scotch Highland marches, called *Porto* [see Macdonald's *Highland Airs*] are wild warbles, which might (and, indeed, upon many occasions did, in a remarkable degree) inspire courage, but which could not answer the purpose of regu-

lating the step. But in the Welsh marches, "The March of the Men of Harlech," "The March of the Men of Glamorgan," and also a tune called "Come to Battle," there is not too much noise, nor is there vulgarity or misplaced science. They have a sufficiency of rhythm without its injuring the dignified character of the whole; which, to use the words of the poet, is—

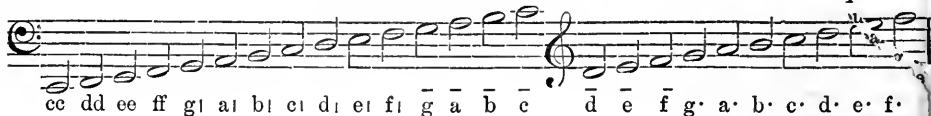
* * * 'Such as rais'd
To height of noblest temper heroes old
Arming to battle; and, instead of rage,
Deliberate valour breath'd.'

Par. Lost, book 1. line 551."

To return to the Welsh manuscript. There are five keys in Welsh music:—The low key of C (*Is-gywair*), the sharp key of G (*cras-gywair*), the flat key of F (*lledd-gywair*), the mixed or minor key (*bragod-gywair*), and the key with a minor third (*go-gywair*):—

THE FIVE KEYS IN WELSH MUSIC.

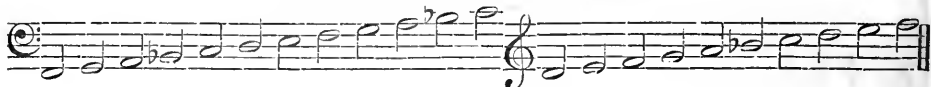
The low key of C (Is-gywair).

The sharp key of G (Cras-gywair).

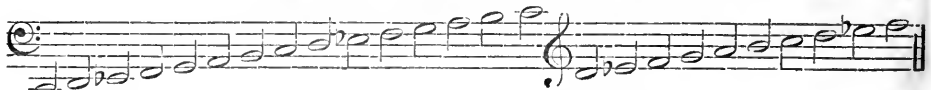
The flat key of F (Lledd-gywair).

The mixed or minor key (Bragod-gywair)

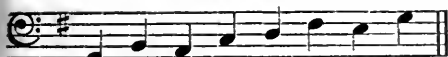
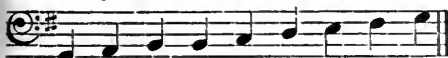
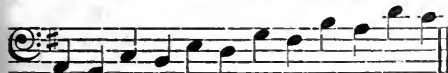
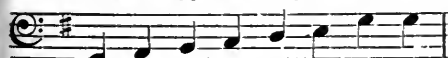
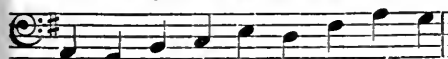
The key with a minor third (Go-gywair).

Guido's three major keys are the same as those of the Welsh, and distinguished by similar terms:—The sharp key of G (*durum*), the flat key of F (*molle*), and the key of C (*natural*).

It was supposed that the latter of the five keys (*go-gywair*) was peculiar to Welsh music, until Dr. Crotch pointed out that

several of the Norwegian airs (included in his *Specimens*) are in the same key. In page 1076 of this volume will be found several other scales which do not appear to have come into general use, but which are worthy of attention on account of their peculiarities; therefore, I shall introduce them in modern notation:—

Cywair Ithel.*Cywair Gwyddelig dyeithr.**Cywair Chwith—Cywair dyeithr.**Cywair yr Athraw Vedd.**Cras-gywair.**Lleddv-gywair Gwyddyl.**Cywair yn Nghywair Edward.*

In order to show the individuality of each, they have been written, in the page above alluded to, with the letters of the regular diatonic scale on one side, and the letters which constitute the difference of the other scale on the opposite side. My chief object in noticing them is to call special attention to the *lines* that connect the letters in the different parts of the scale. It will be observed that there are six of those lines, and that they are attached, on the left side, to the letters

g *d* *d* *f* *a* and *c*, thus:—

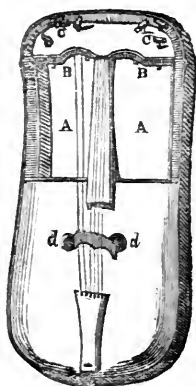
d—
c—
b—
a—
g—
f—
e—
d—
c—
b—
a—
g—

This being the case in each instance, I am strongly impressed with the conviction that the lines represent the strings of the *crwth*, and that the letters give a clue to the manner of tuning that instrument. I am aware that another method of tuning the *crwth* has been recorded; but it is so unlike the manner of tuning any of the instruments of that kind, and apparently so unpractical, that the matter has hitherto been involved in the greatest uncertainty.

Sir John Hawkins, in his *History of Music*, has written of the *crwth* as follows:—

“The instrument here spoken of is of the fidicinal kind, somewhat resembling a violin, twenty-two inches in length, and an inch and a half in thickness. It has six strings, supported by a bridge, and is played on with a bow. The bridge differs from that of a violin in that it is flat, and not convex, on the top; a circumstance from which it is to be inferred that the strings are to be struck at the same time, so as to afford a succession of concords. The bridge is not placed at right angles with the sides of the instrument, but in an oblique direction; and, which is farther to be remarked, one of the feet of the bridge goes through one of the sound-holes, which are circular, and rests on the inside of the back; the other foot, which is proportionably shorter, resting on the belly before the other sound-hole.

Of the strings, the four first are conducted from the bridge down the finger-board, as those of a violin; but the fifth and sixth, which are about an inch longer than the others, leave the small end of the neck about an inch to the right. The whole six are wound up either by wooden pegs in the form of the letter T, or by iron pins, which are turned with a wrest like those of a harp or spinnet. The figure, together with the tuning of this singular instrument, is here given:—

A A The apertures for the hand.
 B B The strings conducted under the end board.
 c c The pegs.
 d d The sound-holes.

Of the tuning, it is to be remarked, that the sixth and fifth strings are the unison and octave of G, the fourth and third the same of C, and the second and first the same of D; so that the second pair of strings are a fourth, and the third a fifth to the first.”

At page 1071 of this volume will be found the following:—

"The second finger of the *crwth* governs three keys: viz., the low key of C (*is-gydwair*) the sharp key of G (*cras-gydwair*), and the flat key of F (*lleddv-gydwair*). The first finger governs the mixed or minor key (*bragod-gydwair*), and the key with a minor third (*go-gydwair*). And these are the five chief keys."¹

In tuning the *crwth* according to the lines, as well as the letters by which they are connected in the scales in page 1076, I find the result to correspond with the above in every respect. For example: suppose the *crwth* to be tuned in the key of G (*cras-gydwair*), the six strings would be as follows:—

The instrument being in the key of G, it is with the *second* finger that the F sharp would be made; therefore, it is clearly *that* finger which governs the key. For the other two keys which are said to be governed by the second finger, it is necessary that the *crwth* should be tuned in what is called the low key of C (*is-gydwair*), which has that letter for its lowest note, and consequently the whole six strings tuned a fifth lower, but in the same order, which would be in the following manner:—

Here, again, the second finger governs the key of C and F by making the B either natural or flat. Returning once more to the tuning of the instrument in the key of G (*cras-gydwair*), as above, we find that the first finger governs the mixed or minor key (*bragod-gydwair*), by making E flat on the D string, which would be the key of C minor; and also the key with a minor third (*go-gydwair*), which, with the exception of E flat, is the same as C major. It is evident that the mixed or minor key (*bragod-gydwair*) admits of

¹ Edward Jones (*Bardd y Brenin*) in a note upon the above, remarks:—"This hint might help a zealous investigator of antiquity to unravel the mystery, and might lead to the finding out of the ancient notes of the *crwth*; but, unfortunately, I have been deprived of mine by a fire, as well as other irreparable losses of manuscripts (A.D. 1794)."

being used as the relative minor of the three major keys, C, F, and G; which would be A, D, and E minor. The same might be said of the key with a minor third (*go-gydwair*) with the mere alteration of that interval.

In applying the above theory to the chords of accompaniment of the twenty-four measures, to which Dr. Burney so strongly objected, on account of their inverted positions, as being at variance with the antiquity attributed to the manuscript, the cause appears fully accounted for; as it is evident that their inverted positions were adopted, in the first place, for the greater convenience of their being played, as much as possible, on the open strings of the *crwth*; and in the second, because the notes of that instrument did not descend lower than G, when tuned in the key of G (*cras-gydwair*), in which key, as stated on the last leaf of the manuscript, are written the chords of accompaniment of the twenty-four measures, to which I now purpose devoting my attention.

The portion of the manuscript that has excited the greatest amount of curiosity, and has been most written about, is that of the twenty-four measures of instrumental music; to be found at pages 1073 and 1076, represented by two different kinds of marks; and also at 1089, in the ordinary notation, in which the whole of the manuscript is written. At page 1072, will be found an account of the same in the Welsh language, of which the following is a translation:—

"These are the twenty-four measures of instrumental music, all conformable to the laws of metre, as they were settled in a congress, by many professors skilful in that science, Welsh and Irish, in the reign of Gruffydd ab Cynan, and written in books, by command, at the time, and copied from thence the eleventh day of May, in the year one thousand," &c.

Another account of the same will be found at page 1205, taken from an ancient document in the possession of Sir Watkin Williams Wynn, translated as follows:—

"This book is called the *Preservation of Instrumental Music*; that is to say, the harp and *crwth*, within the three provinces of Wales, formed of the science of music, through the knowledge and invention of a doctor of music, assisted by four chief professors of the harp and *crwth*, and the good-will and ability of each being consonant to one another towards forming a song, to preserve it in memory, to perform, and to explain it with correctness. The names

of the four chief musicians were *Allon y Cenan* (Allon ab Cynan), *Rhydderch Voel* (Rhydderch the Bald), *Matholwch Wyddel* (Matholwch the Irishman), and *Olav Gerddaur* (Olav the Minstrel). The audience were *Henri Gyrenrhydd* (Henry Redback), and *Carsi Delyniar* (Carsi the Harper), and many others assisting by their advice and scientific knowledge; and by the counsel of those learned men, the skill of the doctor of music, and the four professors of the art, and by the unanimous agreement of all, were made the twenty-four measures; and to give stability to those, the twenty four strains (Deivr), or variations, were formed. They were made for three reasons: the first, for composing a piece; the second, for knowing the merits of it; and the third, for the preserving it in memory, as their names follow further on in the Hibernian language. And *Mwrchan Wyddel* (of Ireland) was chief Lord in Ireland at that time; by whom they were confirmed in a place called *Glyn Achlach*, with all his power and

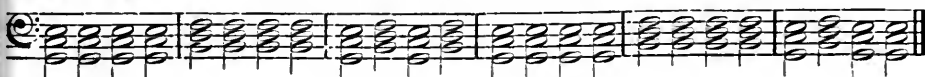
offices; and he further decreed that every person should support them.¹

And, indeed, if there be any one who thoroughly understands, and can properly classify the twenty-four measures, it would be no more strange in him to be able to detect an error in a musical composition, than for a good reader to discover that a letter had been omitted in a syllable, or a word in a phrase."

The marks at page 1073—^{k +}i, i—as well as those in page 1076—1, 0—in my opinion, merely signify the *tonic* and *dominant*; and the whole twenty-four measures are constructed with them—one measure differing from another according to the number of times that the above chords are repeated in succession, as will be seen by the following sketch:—

THE TWENTY-FOUR MEASURES OF INSTRUMENTAL MUSIC, WITH THEIR CHORDS OF ACCOMPANIMENT.

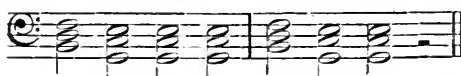
1. *Mac y Mwn Hir*.—111100001010111100001011.—^{k + k+k+ k + k+k}iii iii iiii iii iiii iiii.

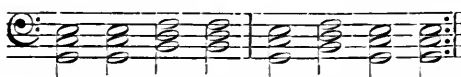
2. *Mac y Mwn Byr*.—11001111.—^{k + k}ii ii iii.

3. *Mac y Delgi*.—0111011.—^{+k +k}i iiii ii.

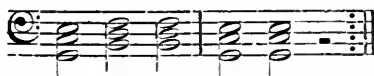
4. *Corfiniwr*.—11001011.11001011.—^{k + k+k k + k+k}iiiiiii. iiii.

5. *Corsgolef*.—11011001011.—^{k + k + k+k}iiiiiiiiiii.

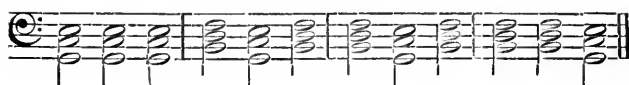

6. *Rhiniart*.—10011.10011.—^{k+ k k+ k}iiii. iiii.

¹Gruffydd ab Cynan and Cadwgan ab Bleddyn retreated to Ireland in 1096; Hugh, Earl of Chester, and Owen ab Edwyn, having taken possession of their lands, and of the Isle of Anglesey.—Jones' *Welsh Bards*.

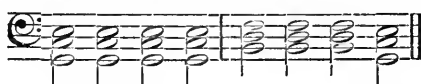
7. *Coraldan*.—111010010001.—^{k +k+ k+ k}iiiiiiiiiiiiii.

8. *Tresi Heli*.—10001110001011.—^{k+ k + k+k}iiiiiiiiiiiiii.

9. *Wnsach*.—11110001.—^{k + k}iiiiiiii.

10. *Cor dia Tutlach*.—10011000100111.—^{k+ k + k+ k}iiiiiiiiiiiiii.

11. *Corvinvaen*.—1011011.1011011.—^{k+k +k k+k +k}iiiiiii.iiiiiii.

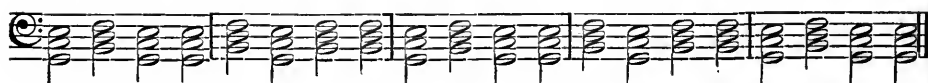
12. *Corwrog*.—1001011011.—^{k+ k+k +k}iiiiiiiiii.

13. *Carsi*.—10001011.10001011.—^{k+ k+k k+ k+k}iiiiiii.iiiiiii.

14. *Brath yr Ysgol*.—10110100101101001011.—^{k+k +k+ k+k +k+ k+k}iiiiiiiiiiiiiiiiiiii.

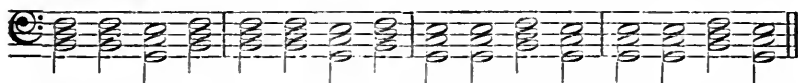
15. *Flamgwr Gwrgan*.—1011.101100110011.—^{k+k k+k + k + k}iiii.iiiiiiiiiiii.

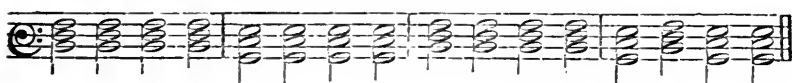
16. *Calchan*.—1100111101.—^{k + k +k}iiiiiiiiii.

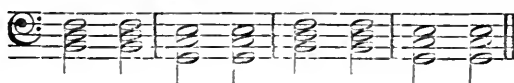
17. *Bryt Odidog*.—0010.0010.1101.1101.—⁺iiii. ⁺iiii. ⁺iiii. ⁺iiii.

18. *Trecsgyl Mawr*.—0000111100001011.—⁺iiii. ⁺iiii. ⁺iiii. ⁺iiii.

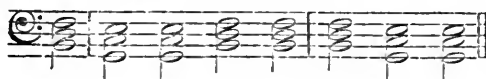
19. *Tutyr Bach*.—00110011.—⁺iiii. ⁺iiii.

20. *Mac y Mynvaen*.—00)1100:0011001111.—⁺ii) ⁺iiii: ⁺iiii. ⁺iiii.

- 21.—*Toddyr*.—01100011.—⁺iiii. ⁺iiii.

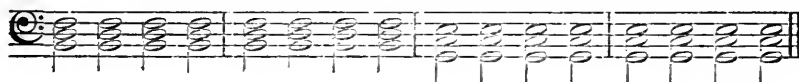
22. *Hatyr Bach*.—001011.001011.—⁺iiii. ⁺iiii.

23. *Alban Hyvaidd*.—1011010001001011.—⁺iiii. ⁺iiii. ⁺iiii. ⁺iiii.

24. *Alvarch*.—0000.0000.1111.1111.—⁺iiii. ⁺iiii. ⁺iiii. ⁺iiii.

To give an idea of the importance that was attached to the knowledge of the twenty-four measures, I give the following translation from the original Welsh in the last page of the manuscript, upon the subject:—

“No master of music can do without knowing these measures; and whoever is sufficiently acquainted with them, will never fail to answer

for himself in his profession. And thus ends the class called the hand, the foot, and ear knowledge of instrumental music.”

I shall here insert the twenty-four measures of instrumental music, with their chords of accompaniment (*clymau cydgerdd*), and twenty-four strains, or variations (*a phedair cainc ar ugain*), applicable to each measure, as deciphered by myself.

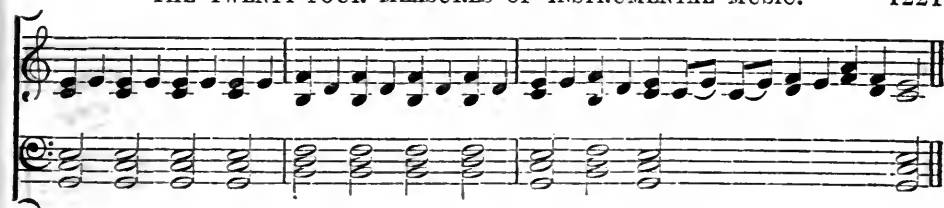
THE
TWENTY-FOUR MEASURES
OF
Instrumental Music,

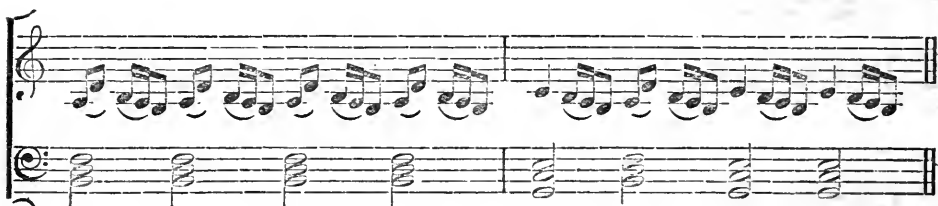
WITH THEIR CHORDS OF ACCOMPANIMENT,
AND TWENTY-FOUR STRAINS, OR VARIATIONS, APPLICABLE TO EACH MEASURE.

MAC MWN HIR.—111100001010111100001011.—*Cras Gywair.*

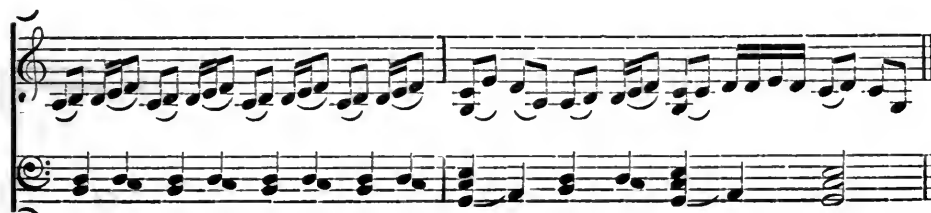
I.

II.

VII.

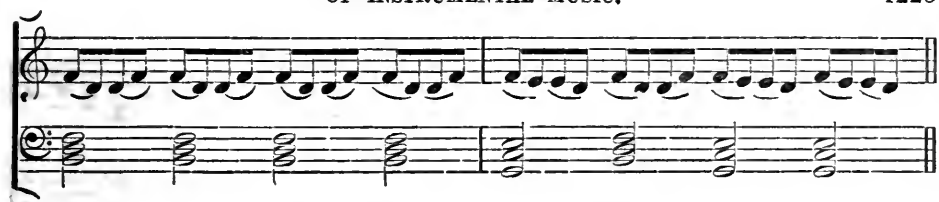
VIII.

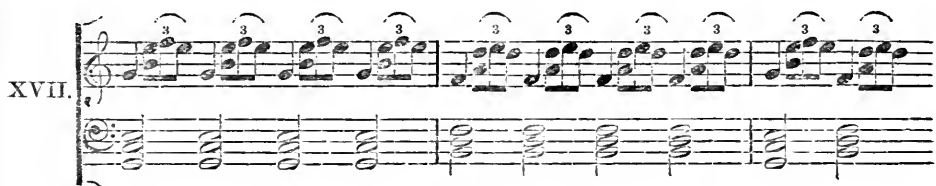
IX.

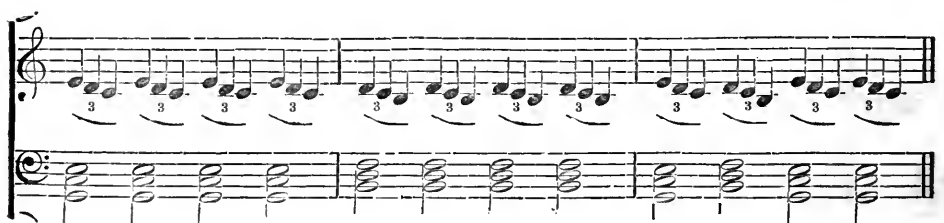
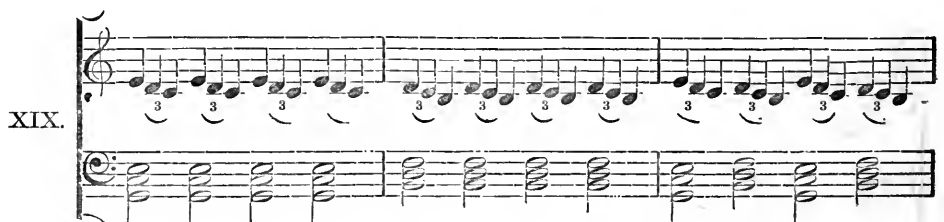

XX.

Musical score for XX. The treble staff contains a continuous eighth-note triplet pattern, with each group of three notes marked with a '3' and a slur. The bass staff contains a continuous eighth-note pattern, with each note marked with a '3' and a slur.

Musical score for XX. (continued). The treble staff contains a continuous eighth-note triplet pattern, with each group of three notes marked with a '3' and a slur. The bass staff contains a continuous eighth-note pattern, with each note marked with a '3' and a slur.

XXI.

Musical score for XXI. The treble staff contains a continuous eighth-note triplet pattern, with each group of three notes marked with a '3' and a slur. The bass staff contains a continuous eighth-note pattern, with each note marked with a '3' and a slur.

Musical score for XXI. (continued). The treble staff contains a continuous eighth-note triplet pattern, with each group of three notes marked with a '3' and a slur. The bass staff contains a continuous eighth-note pattern, with each note marked with a '3' and a slur.

XXII.

Musical score for XXII. The treble staff contains a continuous eighth-note triplet pattern, with each group of three notes marked with a '3' and a slur. The bass staff contains a continuous eighth-note pattern, with each note marked with a '3' and a slur.

Musical score for XXII. (continued). The treble staff contains a continuous eighth-note triplet pattern, with each group of three notes marked with a '3' and a slur. The bass staff contains a continuous eighth-note pattern, with each note marked with a '3' and a slur.

XXIII.

XXIV.

End of the Chords of Accompaniment on the Measure MAC MWN HIR.

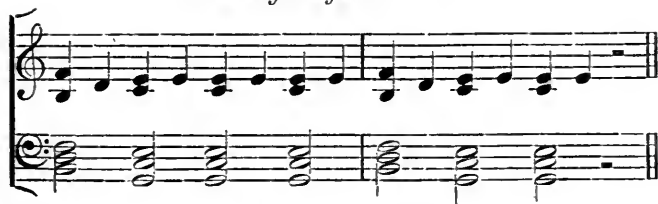
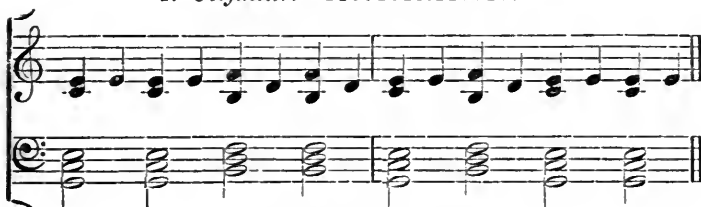
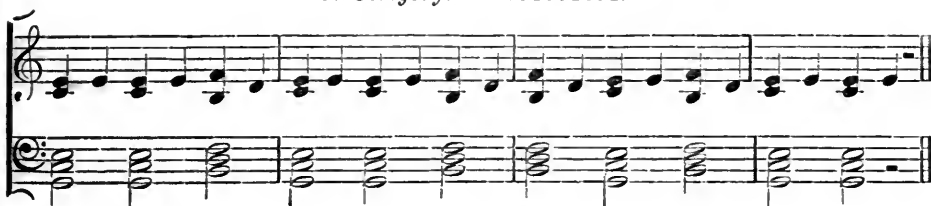
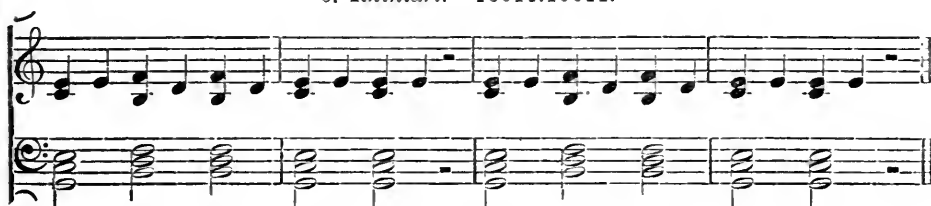
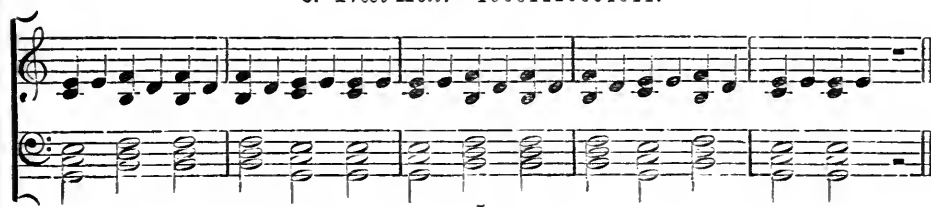

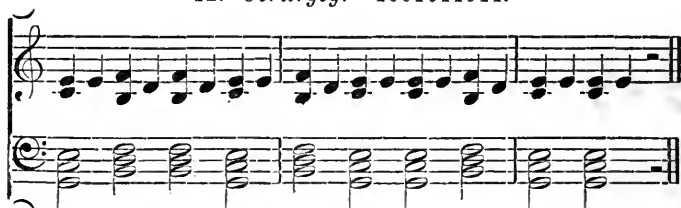
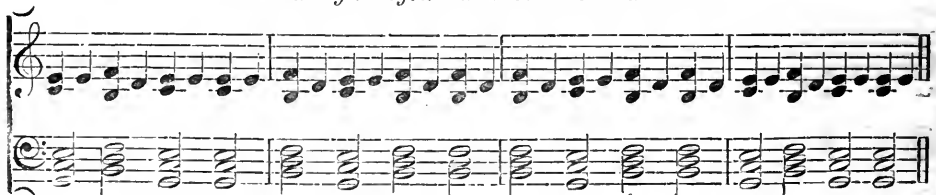
THE FOLLOWING ARE THE REMAINING

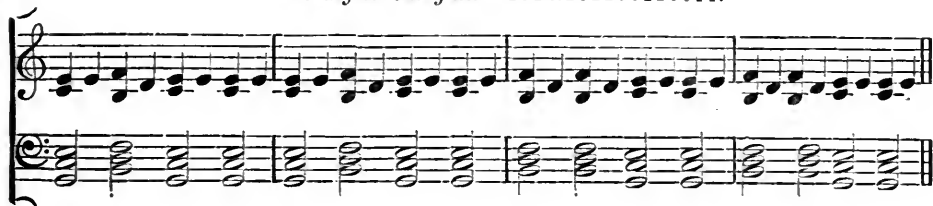
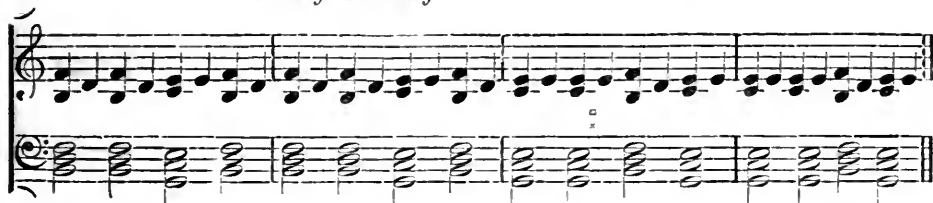
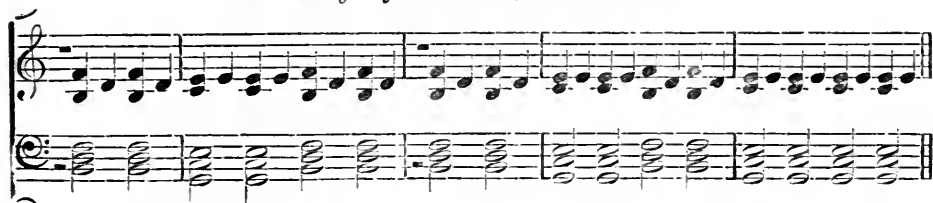
THREE-AND-TWENTY MEASURES WRITTEN TO ONE STRAIN.

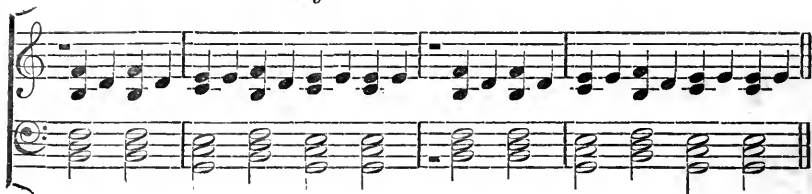
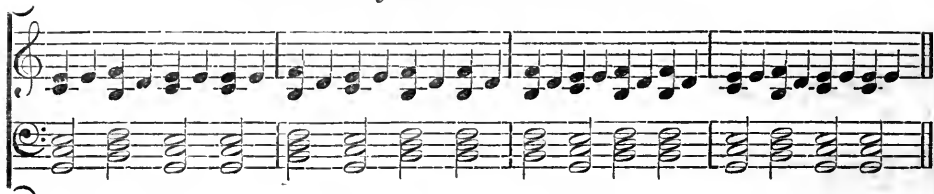
2. *Mac y Mwn Byr.*—11001111.

3. *Mac y Delgi*.—0111011.4. *Corfnior*.—11001011.11001011.5. *Corsgolef*.—11011001011.6. *Rhiniart*.—10011.10011.7. *Coraldan*.—111010010001.8. *Tresi Heli*.—10001110001011.

9. *Wnsach*.—111110001.10. *Cor dia Tutlach*.—10011000100111.11. *Corvinvaen*.—1011011.1011011.12. *Corwrgog*.—1001011911.13. *Carsi*.—10001011.10001011.14. *Brath yn Ysgol*.—10110100101101001011.

15. *Flamgwr Gwrgan.*—1011.101100110011.16. *Calchan.*—1100111101.17. *Bryt Odidawg.*—0010.0010.1101.1101.18. *Trwsfyl Mawr.*—0000111100001011.19. *Tutyr Bach.*—00110011.20. *Mac y Mynvaen.*—00)1100:0011001111.

21. *Toddyr*.—01100011.22. *Hatyr Bach*.—001011.001011.23. *Alban Hyvaidd*.—10110100.01001011.24. *Alwarch*.—0000.0000.1111.1111.

END OF THE TWENTY-FOUR MEASURES.

The transcriber of the manuscript has made a clumsy mistake, by attaching the names of each of the twenty-four measures to the twenty-four strains or variations on the first measure—*Mac Mwn Hir*—which he has endeavoured to make amends for afterwards, by writing out the twenty-four measures separately, to one strain, and giving a kind of explanation at the end. The circumstance of Irish names being attached to the twenty-four measures in the ancient manuscript has led many historians to the erroneous conclusion that Wales derived the whole of her music from Ireland, at the time of Gruffydd ab Cyuan; when, as is alleged, the measures were constructed. Even Welsh chroniclers,

such as Giraldus Cambrensis, Caradoc, Powel, and others, have made this statement in their works, upon the strength of the circumstance alluded to; therefore, it is not surprising that more modern writers, such as Walker, Gunn, Bunting, &c., should have been deceived, by relying upon such apparently good authority. But, it so happens that other parts of the same document bear testimony to the contrary. The Welsh had their twenty-four metres in poetry, as well as their twenty-four games; and the following evidence will show that they also possessed their twenty-four musical measures centuries prior to the Congress held by Gruffydd ab Cynan.

At page 1119 will be found a composi-

tion entitled, *Gosteg yr Halen* (The Prelude to the Salt); and at the end (page 1122) the following interesting account concerning it:—"Here ends *Gosteg yr Halen*, which used to be performed before the Knights of King Arthur when the Salter was placed upon the Table." Now, as one part of the manuscript must be considered

as authentic as another, the above composition takes us as far back as the middle of the sixth century—the time when King Arthur flourished—and the composition is written in one of the twenty-four measures—*Mac Mwn Byr*—as may be seen in the copy which I have deciphered, and which I here insert:—

GOSTEG YR HALEN (THE PRELUDE TO THE SALT),

WHICH USED TO BE PERFORMED BEFORE THE KNIGHTS OF KING ARTHUR, WHEN THE SALTER WAS PLACED UPON THE TABLE.

In the flat key of F (lleddv-gywair), on the low key of C (is-gywair). Measure—Mac Mwn Byr.

I.

II.

III.

IV.

V.

System V consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat (B-flat). It contains four measures of music, each featuring a series of eighth notes. The lower staff is in bass clef and contains four measures of music, each featuring a series of eighth notes.

System V continues with two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat. It contains four measures of music, each featuring a series of eighth notes. The lower staff is in bass clef and contains four measures of music, each featuring a series of eighth notes.

VII.

System VII consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat. It contains four measures of music, each featuring a series of eighth notes. The lower staff is in bass clef and contains four measures of music, each featuring a series of eighth notes.

System VII continues with two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat. It contains four measures of music, each featuring a series of eighth notes. The lower staff is in bass clef and contains four measures of music, each featuring a series of eighth notes.

VIII.

System VIII consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat. It contains four measures of music, each featuring a series of eighth notes. The lower staff is in bass clef and contains four measures of music, each featuring a series of eighth notes.

System VIII continues with two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat. It contains four measures of music, each featuring a series of eighth notes. The lower staff is in bass clef and contains four measures of music, each featuring a series of eighth notes.

IX.

System IX: Treble staff contains a continuous eighth-note melody. Bass staff features a steady accompaniment of eighth-note chords.

X.

System X: Treble staff continues the eighth-note melody. Bass staff accompaniment consists of eighth-note chords.

XI.

System XI: Treble staff continues the eighth-note melody. Bass staff accompaniment consists of eighth-note chords.

System XII (first part): Treble staff continues the eighth-note melody. Bass staff accompaniment consists of eighth-note chords.

XII.

System XII (second part): Treble staff continues the eighth-note melody. Bass staff accompaniment consists of eighth-note chords.

System XIII: Treble staff continues the eighth-note melody. Bass staff accompaniment consists of eighth-note chords.

It was a prerogative peculiar to the ancient kings of Britain to preside at an *Eisteddvod*, or Congress of the Bards. The following curious circumstance, which happened about the middle of the seventh century, is mentioned by Dr. John David Rhys, as well as by John Rhydderch:—"King Cadwaladr sat in an *Eisteddvod*, assembled for the purpose of regulating the bards, taking into consideration their productions and performance, and giving new laws to music and poetry. A bard, who played on the harp in the presence of this illustrious assembly in a key called *is-gydwair*, *ar y bragod dannau*, which displeased them much, and was censured for the inharmonious effect he produced, because that of the sound of *Pibau Morvydd* (i.e., "*Canïad Pibau Morvydd sydd ar y bragod-gydwair*" = the Song of Morvydd's Pipes is in the minor key)—it was then ordered, under great penalties, whenever he came before persons skilful in the art, to adopt that of *Mwynen Gwynedd*, the pleasing melody of North Wales, which the royal associates first gave out, and preferred. They even decreed, that none could sing with true harmony but with *Mwynen Gwynedd*, because that was in a key which consisted of notes that formed perfect concords, and the other was of a mixed nature."

It is also asserted that even the keys used in Welsh music were brought over from Ireland at the same time as the twenty-four measures. As before stated, there are five keys in Welsh music; and one of them is the *bragod-gydwair* (the mixed or minor key) mentioned above, as the key in which *Pibau Morvydd* (Morvydd's Pipes) is written; therefore, it is hoped that the insertion of the above historical note will be considered a conclusive reply to such a statement.

One fact appears to have been entirely lost sight of, which is the following:—That the Congress held by Gruffydd ab Cynan, consisted of Welsh as well as Irish professors of music; therefore, as the twenty-four measures of music existed in Wales long before the Congress alluded to, as shown by the manuscript in question, the only thing the Irish can lay claim to is, that some of their musicians were present at that congress, and assisted "by the unanimous agreement of all," in reforming the twenty-four measures, and in "writing them into books at the time."

The chief object of the construction of the musical measures appears to have been for the guidance of performers on the harp and *crwth*, when they played together, which was evidently frequently the case; for the *crwth* is mentioned as a bass accompaniment to the harp, as appears from the music written for it, and from its compass, which, when tuned in the low key of C (*is-gydwair*) was as low as the violoncello of the present day.

I find that this subject has already been written upon, about the middle of the last century, by Lewis Morris (who appears to have been the possessor of the ancient Welsh manuscript in question, in those days), in a publication entitled, *Ancient British Music*; and as it is most interesting, I shall leave him to speak for himself:—

"There were some regulations made in the keys of music, in king Cadwaladr's time, which might be about the year 700; and Dr. John David Rhys names some keys and tunes.¹

We read of no remarkable alterations in our music, or instruments, after this till about A.D. 1100, when Gruffydd ab Cynan, Prince of North Wales (as Caradoc tells us)² reformed the disorders of the Welsh minstrels, by a statute made for that purpose. Dr. Powel, in his notes on Caradoc, informs us what this reformation was:—it prescribed their behaviour, rewards, and punishments. But the Dr. says further, that the music, for the *most part*, in Wales, in his time (not the instruments), either came over from Ireland, with the said prince and his Irish musicians, or was composed by them afterwards.

Mr. Wynne, the late editor of Caradoc's history, hath mixed all the *notes* with the *text* through the whole book, as well as in this place; and mistaking the sense of this passage in Dr. Powel, by not distinguishing between instrumental music and musical instruments (i.e., between a minuet and a fiddle), hath misled all his readers ever since, in saying that the harp and *crowd* (as he calls it) came from Ireland. Our Druids, upon the Roman Conquest, having retired to Ireland and the Isle of Man (places that the Roman sword could not then reach) it is said the theory of the British music moved along with them, and settled in Ireland particularly, which, no doubt, was the seat of philosophy and politeness for many ages, till wars and dissensions buried almost all in oblivion.

As to Dr. Powel's note on Caradoc, before-mentioned, where he argues from the Irish names of the tunes in our ancient books of music, that *most part* of our British music was had from the Irish:—if so, it was but paying what was borrowed before. But it seems the Dr. had no great knowledge in that art, or had not seen many books of music. A good antiquarian may be a bad musician. It seems to turn out quite otherwise to what he says; for most of the terms of art, names of tunes, keys,

¹ Dr. J. D. Rhys' *Grammar*, p. 303.

² Carad. *Chron.* in *Vit.*—Gruffydd ab Cynan.

&c., in our old British books (of which I have seen many) are either British, or derivable from the Greek, as a great part of the language by its analogy seems to be,¹ or else are so very obscure, that neither the British nor Irish can account for them; and these, for ought we know, may be the antiquated terms of the Druids.²

The enumeration of two particular keys being Irish, described in our old books of British music, as *Y Cywair Gwyddelig Dyeithr*, and *Y Lleddo Gwywair Gwyddyl*; i.e., the strange Irish key, and the flat Irish key, plainly show all the other keys (flat and sharp) are British; and some pieces of music attributed to the Irish, or that bear Irish names, which are but few, as *Y Gaingc Ddu o'r Werddon*; i.e., the black tune from Ireland, &c., demonstrate the same.

But what clears all up, in regard to the above passage, is the following account I find in an old manuscript of British music. After several examples of the measures of music in composition, after the manner of the Britons, says he:—

'Llyma'r pedwar mesur ar hugain cerdd dant, yn ol rheol fesar oll, fal y cyfansoddwyd meun Bistedd fod,' &c., i.e., these are the twenty-four measures of instrumental music, all according to the rule of measure, as they were composed in a congress before many doctors of the science, of Britons, curious in that art, and others of Irish, in the time of Gruffydd ap Cynan, and were wrote in books by order of both parties: viz., the British and the Irish, principal and royal, of that time, and copied from thence,³ &c.

Hence, it appears that Prince Gruffydd ap Cynan only brought some of the chief Irish musicians with him, who joined with the Britons in regulating the art of composition; and, whether the Irish had kept their music in greater perfection than the North Wales men, or not, this prince, having been born and bred in the city of Dublin, and thereby having imbibed a natural affection for the Irish music, he, at least, thought so, which occasioned the above mentioned congress.

It is to be supposed that the wars and distractions in Britain (which are never friends of learning) drove what little knowledge was left here into the mountains of Wales, as the most safe retirements; and there remains to this day, among those simple well-meaning Britons, for all that the Romans, Picts, Scots, Saxons, Danes, and Normans, could do. The peculiar air of their music, the method of singing, plainly shows it, even at this distance of time."

With regard to the source from which the Welsh first derived their notation, as contained in the ancient manuscript, I am strongly of opinion that it was brought over from Italy at a very early period; and I think I shall be supported in this opinion by the following interesting quotation from Sir John Hawkins' "*History of Music*:"—

¹ See Pezron's "*Antiq. of Nations*," and Lhwyl's "*Archæologia Britannica*."

² *Abaris* (which our critics pronounce *Ap Rhys*) was a noted British Druid, in the time of Pythagoras, and is mentioned by Roman authors.

³ A literal translation.

"The history of the conversion of the Saxon inhabitants of this island to Christianity in the year 585, is related by all our historians, particularly by Bede, whose account of it, as exhibiting a very natural representation of the simplicity of manners which then prevailed, is here inserted:—"It is reported that merchants arriving at Rome, when on a certain day many things were to be sold in the market place, abundance of people resorted thither to buy; and Gregory himself with the rest, where, among other things, boys were set to sale for slaves, their bodies white, their countenance beautiful, and their hair very fine. Having viewed them, he asked, as is said, from what country or nation they were brought; and was told from the island of Britain, whose inhabitants were of such a presence. He again enquired whether those islanders were Christians, or still involved in the errors of paganism; and was informed that they were pagans. Then fetching deep sighs from the bottom of his heart, 'Alas! what a pity,' said he, 'that the author of darkness is possessed of men of such fair countenances, and that being remarkable for such graceful aspects, their minds should be void of inward grace.' He therefore again asked what was the name of that nation; and was answered that they were called Angles. 'Right,' said he, 'for they have an angelic face; and it becomes such to be co-heirs with the angels in heaven.' 'What is the name,' proceeded he, 'of the province from which they are brought?' It was replied that the natives of that province were called *Deiri*. 'Truly *Deiri*,' said he, 'withdrawn from wrath, and called to the mercy of Christ. How is the king of that province called?' They told him his name was *Ella*; and he, alluding to the name, said, 'Hallelujah, the praise of God the Creator must be sung in those parts.' Then repairing to the bishop of the Roman and apostolical see (for he was not himself then made Pope), he entreated him to send some minister of the word into Britain, to the nation of the English, by whom it might be converted to Christ."

The sight of these children, and the knowledge which Gregory thereby acquired of this country and its inhabitants, were the motives for sending Augustine, the monk, hither; with whom, as we are expressly told by Johannes Diaconus, who wrote the life of St. Gregory, *singers* were also sent (Augustine then going to Britain), and afterwards dispersed through the west, who thoroughly instructed the barbarians in the Roman institution. The same author proceeds to relate that after the death of these men the modulation of the western churches became very corrupt, and continued so till Pope Vitalianus the First, who introduced the organ into the choral service, sent John, a famous Roman singer, together with Theodore, afterwards archbishop of Canterbury, by the way of France into Britain, who corrected the abuses that had crept into the church service of this, as it should seem, favourite people."

It is more than probable, therefore, that the system of notation in the Welsh manuscript was brought over here by the

¹ Bed. "*Hist. Ecclesiast.*," lib. II. cap. i.

singers whom Gregory sent to Britain with Augustine. This would account for the great similarity between the notation and Gregory's own, with all his improvements, to which I have called attention earlier in this article. Further evidence in favor of the above supposition is afforded by the frequent recurrence in the manuscript of a purely Italian word—*bis*—which signifies, in that language, to repeat; and whenever a phrase is to be repeated, this word is used; therefore, it is highly probable that it was adopted by the Welsh at the same time as the notation itself.

Dante and Galileo both assert that Italy derived the harp from Ireland; thereby showing that there was frequent intercourse between Italy and the west. It is true that, if this was the case, it appears strange that no specimen of the harp with *two rows* of strings (which was the one in use in Italy at the time mentioned) should have been handed down to the present time in Ireland, instead of the primitive, wire-strung, single-stringed instrument, which is the only one we are acquainted with in connection with that country. However, in Galileo's "*Dissertation on Ancient and Modern Music*," printed in Florence in 1581, we have his own words for it; and the following is a translation from the original, in the library of Jesus' College, Oxford, as given in Bunting's "*Ancient Music of Ireland*."

"Among the stringed instruments now in use in Italy, the first is the harp, which is only an ancient *cithera*, so far altered in form by the artificers of those days as to adapt it to the additional number and the tension of the strings, containing, from the lowest to the highest note, more than three octaves. This *most ancient instrument* was brought to us from *Ireland* (as Dante says¹) where they are excellently made, and in great numbers; the inhabitants of that island having practiced on it for *many and many ages*: nay, they even place it in the arms of the kingdom, and paint it on their public buildings, and stamp it on their coin, giving as the reason their being descended from the royal prophet David. The harps which these people use are considerably larger than ours, and have generally the strings of brass, and a few of steel for the highest notes, as in the *clavichord*. The musicians who perform on it keep the nails of their fingers long, forming them with care in the shape of the quills which strike the strings of the spinnet. The number of the strings is fifty-four, fifty-six, and even sixty; though we do not find that among the Jews, those of the prophets, cithera, or psaltery, exceeded ten. I had a few months since (by the civility of an *Irish gentleman*) an opportunity of seeing one of their

harps; and after having minutely examined the arrangement of its strings, I found it was the same which, with double the number, was introduced into Italy a few years ago, though some people here (against every shadow of reason) pretend *they* have invented it, and endeavour to make the ignorant believe that none but themselves know how to tune and play on it. And they value this art so highly, that they ungratefully refuse to teach anyone.

But to return to the tuning of the harp. I will, to assist those who wish for information on the subject, give the following instructions:—I begin by saying, that the compass of the fifty-eight strings which are stretched on it, comprehend four octaves and one tone, not major and minor, as some have imagined; but, as I have said before, in the manner of keyed instruments. To proceed: the lowest string, both for B natural and B flat, is double C in the bass; and the highest is D in alt. Wishing now to tune for B flat, the sixteen lowest strings on the left hand are to be distributed according to the common *diatonic scale*, and the *fourteen opposite to them* on the right hand side (leaving aside, however, the unisons D and A) are to be of the *chromatic scale*, conformable in its nature to the said *diatonic*. The fifteen ascending strings that follow these are to be tuned to the *diatonic scale*, according to the manner of the sixteen lowest notes on the left side; and thirteen that follow next above the first sixteen perform the office of the lowest ones on the right side.¹

When it is desired to play on B natural, the flat B's of each diatonic are to be taken away and put in both the chromatics in the places of B naturals, and these are to be put in the places of the diatonic, both on the left and right side.

This method was recommended by the inventor for the convenience and facility which it gives to the fingers of both hands, particularly in performing diminutions and extensions. We find among the above mentioned strings, five times C, 5 D, 4 E, 4 F, 4 G, 4 A, 4 B flat, 4 B natural, four unisons of D, and four of A, four diesis of C, four diesis of F, four diesis of G, and four flats of E, which make in all fifty-eight strings. There are besides wanting for the perfections of the various harmonies, the four diesis of D, the four flats of A, for which, in those airs that require them, we make use of their unisons among the chromatic strings, which unisons greatly increase the facility of the diminutions, as clearly appears in practice, a facility that is chiefly produced by the distribution already explained."

"The harp is so like the *epigonium* and *simicon*, that we may reasonably assert that it is one of them. Nor do I think that those who affirm that the strings were stretched in the same manner and proportion on them as on it were far wrong. Now, these instruments were not introduced till after people had begun to play in *concert*, and this method of placing the strings is more ancient. If any doubt should arise in your mind whether the harp may be tuned like the lute, or like keyed instruments, the recollection of what I have said upon that subject, will, undoubtedly, remove it. I will

¹ Dante lived about A.D. 1300.

¹ See the diagram on the next page.

DIAGRAM OF GALILEO'S SCALE OF THE HARP,
With two rows of strings, as used in Italy in his time.

TEMPERAMENTO DELL' ARPA.

Acuto.

<i>Parte Destra.</i>			<i>Parte Sinistra.</i>	
	— D. dd. 1.	.		
	— C. cc. 2.	.	3. X. C. cc. —	
	— B. bb. 4.	.	5. hhh. —	
	— A. aa. 6.	.	7. A. aa. —	
	— G. g. 8.	.	9. X. G. g. —	
	— F. f. 10.	.	11. X. F. f. —	
	— E. e. 12.	.	13. 2. e. —	
	— D. d. 14.	.	15. D. d. —	
	— C. c. 16.	.	17. X. C. c. —	
	— B. b. 18.	.	19. hh. —	
	— A. a. 20.	.	21. A. a. —	
	— g. 22.	.	23. X. g. —	
	— f. 24.	.	25. X. f. —	
	— E. 26.	.	27. 2. e. —	
	— d. 28.	.	29. d. —	
	— X. c. 30.	.	31. c. —	
	— h. 32.	.	33. b. —	
	— a. 34.	.	35. a. —	
	— X. G. 36.	.	37. G. —	
	— X. F. 38.	.	39. F. —	
	— 2. E. 40.	.	41. E. —	
	— D. 42.	.	43. D. —	
	— X. C. 44.	.	45. C. —	
	— h. 46.	.	47. B. —	
	— A. 48.	.	49. A. —	
	— X. T. 50.	.	51. T. —	
	— X. FF. 52.	.	53. FF. —	
	— 2. EE. 54.	.	55. EE. —	
	— DD. 56.	.	57. DD. —	
		.	58. CC. —	

Grave.

not pass over in silence the fault some have attempted to find with the lute, when, without any reason, they say that a keyed instrument is more perfect (in its harmonies) than any other kind, and consequently than the lute. How far this is from the truth may be clearly understood from what has been said in relation to the tuning of the intervals to the invention and origin of modern instruments. I say that *from the harp*, considering its resemblance in name, in form, and in numbers, disposition, and materials of its strings (though the professors of that instrument in Italy say that *they* have invented it), the *harpsichord* probably had its rise, an instrument from which were formed almost all the other keyed instruments.¹

According to Galileo's scale of the harp with two rows of strings, it was played with the *right* hand in the treble, and the *left* hand in the bass; as the diatonic row of strings in the treble is on the *right* side down to the centre of the instrument, and continued from that point on the *left* side in the bass, the notes of the scale on the opposite side being the accidentals.

The invention of the Welsh triple harp, with three rows of strings, naturally followed; for, as music advanced, the inconvenience of being circumscribed within the limited compass of the diatonic scale on either side of the instrument (as seen in Guido's diagram of the harp, with two rows of strings) would soon be felt; therefore, the diatonic scale was extended on each side to the full extent of the harp, with a centre row of accidentals, accessible from either side. The ample resources thus attained by the invention of the triple harp, as being so far in advance of any other instrument hitherto known, gave a powerful impetus to the progress of music in the Principality, and may go far to account for the superior beauty, in an artistic point of view, of the national music of Wales over that of any other country.² However, the science of music having so rapidly advanced within the last century, rendered it absolutely necessary

that still further improvements should be made in the harp, in order to admit of modern music being played upon it. The difficulty of playing upon the inner row of strings of the triple harp in rapid passages, gave rise to the invention of the pedal harp, which was an immense improvement, in a musical sense, upon any former invention, as it admits of the most rapid modulation into every key, and enables the performer to execute passages and combinations that would not have been dreamt of previously. Another remarkable advantage has been attained by this invention: namely, the reduction in the number of strings to one row, which not only enables the performer to keep the instrument in better tune, but to use a thicker string, and thus attain a quality of tone, which, for mellowness and richness, may be compared with that of any other instrument in existence.

Having explained, to the full extent of my power, the nature of the contents of the ancient Welsh manuscript, I now conclude, with the insertion of a transcription of another of the tunes contained in it (page 1115)—*Gosteg Davydd Athraw*—on account of its great singularity and evident antiquity. It is composed in one of the twenty-four measures—*Corfyniwr*; and I may as well state that these measures do not appear anywhere in the music of Wales after the date to which the manuscript alludes (A.D. 1100)—a circumstance which I consider most fortunate; for, although most ingeniously contrived, and well adapted to the purpose for which they were intended, at that early period, nevertheless, had such rules remained in force, they would have had the effect of rendering our national music intensely monotonous and uninteresting, and would have thoroughly destroyed all freedom of imagination in musical composition. Instead of which, the national music of Wales is remarkable for its beauty of melody, richness of harmony, and regularity of construction, as well as for its variety of expression, such as pastoral simplicity, touching plaintiveness, and warlike boldness—the latter being, perhaps, its most characteristic feature.

JOHN THOMAS

(PENCERDD GWALIA).

London, 1869.

¹ *Vincenzio Galileo* (Galilei) was a noble Florentine, and father of the great Galileo, and a proficient in music, being an excellent performer on the lute.

² British history mentions one, *Bleggywryt*, a king of Britain, about one hundred and ninety-nine years before Christ, who was a great master of instrumental music, and upon that account called the *God of Harmony*. *Amianus Marcellinus*, who flourished about three hundred and eighty years after Christ, tells us that the tribe of Britons, called *bards*, sung in well-made compositions to the *lyra* (commonly translated a *harp*) the heroic acts of their great men.—*Anc. Brit. Mus.*

GOSTEG DAVYDD ATHRAW.

CORVINIWR.—11001011.—*Is-gyrrair.*

Moderato.

I.

First system of music for part I, measures 1-4. The music is in 4/2 time, featuring a treble and bass staff. The melody in the treble staff consists of eighth and sixteenth notes, while the bass staff provides a simple harmonic accompaniment.

Second system of music for part I, measures 5-8. Measures 5-7 contain the main melody with a repeat sign at the end of measure 7. Measure 8 begins a new phrase with a triplet of eighth notes in the treble staff.

Third system of music for part I, measures 9-12. Measures 9-11 feature a triplet of eighth notes in the treble staff. Measure 12 concludes the system with a final note and a repeat sign.

II.

Fourth system of music for part II, measures 1-4. The music is in 4/2 time, featuring a treble and bass staff. The melody in the treble staff consists of eighth and sixteenth notes, while the bass staff provides a simple harmonic accompaniment.

Fifth system of music for part II, measures 5-8. Measures 5-7 contain the main melody with a repeat sign at the end of measure 7. Measure 8 begins a new phrase with a triplet of eighth notes in the treble staff.

Sixth system of music for part II, measures 9-12. Measures 9-11 feature a triplet of eighth notes in the treble staff. Measure 12 concludes the system with a final note and a repeat sign.

VII.

VIII.

IX.

Moderato.

X.

ERRATA.

For Bartholomon, read Barthelemon.

PAGE 1208.—“Musurgia seu praxes musicæ. Ilius primo quæ Instrumentis agitur certa ratio, ab Ottomaro Luscinio Argentino duobus Libris absoluta. Argentorati apud Ioannem Schottum, Anno Christi, 1536.”

PAGE 1209.—Viol da Braccia.

A LIST OF SUBSCRIBERS' NAMES.

"Andreas o Fôn," Mold.

Bain, James, Esq., 1 Haymarket, London, S.W.
Banks, R. W., Esq., Ridgebourne, Kington, Herefordshire.
Bebb, Mr. Evan, Llanfair, Welshpool.
Bell, Mr. Edward M., Manager of Tin-plate Works, Coatbridge.
Bennet, Nicholas, Esq., Glan'rafon, Trefeglwys, Montgomeryshire.
Bevan, Thomas., Esq. (*Caradawc*), Abergavenny.
Bowen, Rev. H. P., Grove villa, Brentwood, Essex.
Bowen, H., Esq., Menai street house, Beaumaris.
Breece, Edward, Esq., solicitor, Portmadoc.
Breese, Mr. John, tailor, Dolfach, Llanbrynmair.

Caleb, Mr. D., Milestone house, Merthyr Tydfil.
Cartwright, Mr. Edward, 4 South Castle street, Cardiff.
Chambres, P. H., Esq., Llysmeirchion, Denbigh.
Cooper, A., Esq., 181 Fleet street, London.
Colendy, Rev. Derwent, Hamwell Rectory, Middlesex.
Conway, W., Esq., 11 Chapel Walks, Manchester.

Davies, Edward, Esq., Dolcaradog, Machynlleth.
Davies, Robert, Esq., surgeon, Llanfairtalhaiarn.
Davies, J., Esq., H. M. Office of Works, Whitehall place, London.
Davies, D., Esq., Maesffynnon, Aberdare.
Davies, Jesse Conway, Esq., M.D., Holywell.
Dawkins, —, Esq., Pont y pridd.
Davies, D., Esq., 2 Queen's square, Bristol.
Davies, W., Esq., sculptor, 208 Euston Road, London.
Davies, D., Esq., Ystrad, Pont y pridd.
Davies, Rev. J., Independent minister, Cardiff.
Davies, Mr. W., (*Teilo*), Medical Hall, Llandilo.
Davies, E. W., E.q., 21 Trafalgar Road North, Egremont, Birkenhead.
Davies, Rev. John, Henry's Mount, Haverfordwest.
Davies, Mr. J. J., (*Ieuan Ddu*), Alltwen, Pontardawe.
Davies, Rev. E. T., Independent minister, Abergele.
Davies, Mr. Evan (*Myfyr Morganwg*), Pont-y-pridd.
Davies, Mr. Thomas, (*Dewi Wyn o Essyllt*), Dinas Powis, Cardiff.
Davies, Mr. D., Pen y ffynnon, Llangeler, Carmarthen.
Davies, Rev. D., Independent minister, Horeb, Morriston.
Davies, D., Esq., Wenallt, Llangeitho.
Davies, Mr. Thomas, weaver, Cynwyd, Corwen.
Davies, Mr. D. R., bookseller, Eaton Town, Swansea.
Davies, Mr. Griffith, bookseller, Ystalyfera.
Davies, Mr. William, bookseller, Aberdare.
Davies, Mr. David, bookseller, Machynlleth.
Davies, Mr. William, Bethel, near Bala.
Davies, Mr. Eleazar, Gellifor, near Ruthin.
Davies, Mr. Thomas, Dyserth, near Rhyl.
Davies, David E., Esq., Portland street, Aberystwyth.
Davies, Rev. John, High street, Aberdare.
Davies, Mr. W., printer, Dean street, ditto.

Evans, Rev. Owen, Calvinistic Methodist Minister, Mostyn, Holywell.
Edisbury, Mr. J. T., chemist, Wrexham.
Edwards, Joseph, Esq., 40 Robert street, Hampstead Road, London.
Edwards, Thomas, Esq., Prenbrigog, Argoed, near Mold.
Edwards, Rev. J. C., Ingoldswell Rectory, Lincolnshire.
Edwards, Rev. Thomas Wynne, vicar of Rhuddlan.
Edwards, Mr. Edward H., draper, Abergele.
Edmonds, Mr. Thomas, at 24 Old Haymarket, Liverpool.
Edwards, Mr. Thomas, Darrenlas, Mountain Ash, Aberdare.
Edwards, Rev. G., Llangadfan Rectory, Welshpool.
Edwards, Mr. Edward, bookseller, Aberystwyth.
Elias, John R., Esq., Pentraeth, Anglesea.
Ellis, Robert, Esq., Cae coch, near Carnarvon.
Evans, Mr. William, schoolmaster, St. George, St. Asaph.
Evans, Mr. Ellis, Ebenezer, near Caernarvon.
Evans, Mr. T. T. (*Llewstwr*), Aberarth, Aberaeron.
Evans, Mr. Oliver, Bont uchel, Ruthin.
Evans, Mr. John, "Prince of Wales," Kenfig hill.
Evans, Mr. D., tanner, Machynlleth.
Evans, Rev. D., Llansantffraid, Corwen.
Evans, Mr. Thomas P., Ystrad, Caerphilly, Cardiff.
Evans, Thomas, Esq., 252 Falkner street, Windsor, Liverpool.
Evans, —, Esq., Mansion house, Brecon.
Evans, Rev. J., Talgarth, Breconshire.
Evans, Rev. J., Pen y sarn, New Quay, Cardigan-shire.
Evans, Mr. Ebenezer, Nantglyn, Denbigh.
Evans, Mrs. M. A., Upper Wharf, Brecon.
Evans, Mr. Philip, bookseller, Cwmddar, Aberdare.
Evans, Mr. Edward, bookseller, Rhymney.
Evans, Mr. Evan, flannel merchant, Dolobran, Dinas Mawddwy.
Evans, Mr. David, Stamp Office, Bala.
Evans, Mr. Humphrey, Llanrhaadr, Oswestry.
Evans, Mr. William, 8 Sun street, Exmouth street, Birkenhead.
Evans, Mr. Thomas, 45 Lord street, Liverpool.
Evans, Mr. Francis, bookseller, Pwllheli.
Evans, Rev. Thomas, Rock, Blackwood.
Everett, Mr. Samuel Lloyd, Golden Eagle Establishment, Mold.
Evans, Rev. D., the Rectory, Bala.

Foulkes, Mr. Robert, Vale street, Denbigh.
Foulkes, Rev. John, Ruthin.
Freeman, Mr. John, Nant-y-glo, Tredegar.

Games, Mr. Walter, bookseller, Hopkinstown, Pontypridd.
Griffiths, Mr. John, Pen y caeau, Aberdaron, Pwllheli.
Griffith, Mr. John Ll., Stanley house, Holyhead.
Griffith, Mr. E., Templeton, Narberth.
Griffith, John, Esq., Church street, Egremont, near Birkenhead.
Griffith, Mr. John, Plastirion, Llanberis, near Carnarvon.
Griffiths, Mr. H. (*Glan Afon*), Cwmavon.

NAMES OF SUBSCRIBERS.

Griffiths, Thomas Taylor, Esq., F.R.C.S., Wrexham.
 Griffiths, Griffith, Esq., Portmadoc.
 Griffith, H. Davies, Esq., Caerhŷn, Conway.
 Griffith, Mr. Daniel, ironmonger, Aberdare.
 Griffiths, Rev. D., Bethel, Port Dinorwic, Bangor.
 Griffiths, Mr. Daniel (*Brithonfryn*), Swansea.
 Griffiths, Mr. John, New street, Mold.
 Griffith, Mr. David, bookseller, Cwmafon, Taibach.
 Griffith, Mr. E., printer, High street, Swansea.
 Griffith, Mr. William, stationer, Carnarvon.
 Griffith, Mr. John O., (*Ioan Arfon*), Carnarvon.

Hamer, Mr. Thomas, Llanidloes, Montgomeryshire.
 Hamer, Mr. Edward, School house, Talywaen, Pontypool.
 Hamner, Sir John, M. P., Bettisfield Park, Whitchurch, Salop.
 Harries, Mr. D., Caeronyw, Taliaris, Llandilo.
 Harries, Thomas, Esq., Llanelly.
 Harries, Mr. John, Wiston, Narberth.
 Harries, W., Esq., Gwendraeth, Llanelly.
 Hayman, Mr. A., bookseller, Neath.
 Heaton, Rev. H. C., M.A., vicar of Bettws yn rhos, Abergale.
 Henry, Rev. D. (*Myrddin Wyllt*), Pen y groes, Llandilo.
 Henry, Thomas, Esq., Neath.
 Heywood, Higginbottom, Smith & Co., Messrs., Hyde road, Manchester.
 Howell, D., Esq., solicitor, Machynlleth.
 Howells, Mr. Daniel, Pontardawe, Swansea.
 Hughes, Thomas, Esq., Ystrad, Denbigh.
 Hughes, W., Esq., 1 Castle street, Conway.
 Hughes, Mr. Benjamin, ironmonger, Aberystwyth.
 Hughes, Mr. W., 10 Albert street, Castlefields, Shrewsbury.
 Hughes, Mr. Josiah, 237 High street, Bangor.
 Hughes, Mr. J., (*Idanfryn*), British school, Amlwch.
 Hughes, Mr. Rowland, bookseller, Ebenezer, near Carnarvon.
 Hughes, Rev. David, B.A., Tredegar.
 Hughes, Mr. Hugh O., Hafod, near Carnarvon.
 Hughes, Mr. Robert, Rhyddlan, Pentrevoelas, Llanrwst.
 Hughes, J. G., Esq., 120 Breck road, Liverpool.
 Hughes, J., Esq., 33 King street, Chester.
 Humphreys, R. J., Esq., L. & N. W. R. Engineer's Office, Crewe.
 Hughes, Mr. R., Mountain Battery, Holyhead.
 Hughes, Rev. J., Gwernafeld, Holywell.
 Hughes, Mr. John (*Ioan Cernyge*), Llangerniew, Llanrwst.
 Hughes, Mr. T., 53 Netherfield road, Liverpool.
 Hughes, Mrs. Bodarboth, Portdinorwic.
 Hughes, Mr. Thomas, bookseller, Dinas, Pont-y-pridd.
 Huws, Mr. J. W., Llanfaelog, Anglesea.

Isaac, Rev. D. LL, rector of Llangathan, Llandilo.

James, Rev. D., Panteg Rectory, Pont-y-pool.
 James, J. Esq., Pentre-mawr, Llanrhystyd, Aberystwyth.
 James, Rev. T. (*Llallawg*), Netherthong, Huddersfield.
 Jarret, G., Esq., Glasfryn, Harrow-on-the-hill.
 Jenkins, Josiah R., Esq., M. D., Ruthin.
 Jenkins, J. D., Esq., Rhyd-y-banau, Lampeter.
 Jopp, Mr. N. P., Pont-y-pridd.
 John, Mr. Thomas, Tŷ pica, Pentyrech, Cardiff.
 Johnes, John, Esq., Dolaucothly, Llandilo.
 Johnes, A. J., Esq., Garthmyl, Salop.
 Jones, Rev. J. Emllyn, M.A., LL D., Llandudno.
 Jones, Thomas, Esq., M.A., LL D., Cheetham Library, Manchester.
 Jones, Rev. J. Skinner, M. A., Pennant Parsonage, Beaumaris.
 Jones, J., Esq. (*Talhaiarn*), Hafod y gân, Llanfair.

Jones, Robert, Esq., 11 Wansey street, Walworth road, London.
 Jones, Mr. W. B., 254 Broadway, New York.
 Jones, Mr. Benjamin, chemist, London road, Wickenham.
 Jones, J. M., Esq., Banc Llugwy, Bettws y coed, Llanrwst.
 Jones, Rev. J. L., Machen, Newport, Mon.
 Jones, Mr. John, draper, &c., Prengwyn, Dyserth.
 Jones, Rev. O., B. A., Bethesda, Festiniog.
 Jones, Mr., Cambrian house, Bala.
 Jones, Mr. Thomas, Geraian, Morriston.
 Jones, Rev. E., Corris.
 Jones, Mr. Edward, 146 Price street, Birkenhead.
 Jones, Ellis, Esq., 6 Park View, Charlton road, Manchester.
 Jones, John, Esq., Todmorden.
 Jones, Edward, Esq., Heaton house, Camden street, Birmingham.
 Jones, Mr. D., miner, Llanwrin.
 Jones, Erasmus, Esq., 15 Angel court, Throgmorton street, London.
 Jones, R. G., Esq., Bethesda, Merthyr Tydvil.
 Jones, J. G., Esq., Llansantffraid, Oswestry.
 Jones, Mr. W., Cardigan Arms, Carmarthen.
 Jones, Rev. Owen, Calvinistic Methodist Minister, Llandudno.
 Jones, Rev. D. C., Abergwili, Carmarthen.
 Jones, J. J., Esq., Treccynon, Aberdare.
 Jones, Daniel, Esq., Croes Fawr, Mostyn.
 Jones, Rev. B. Rhys, Prestatyn, Rhyl.
 Jones, Rev. Edwin, 40 High street, Aberystwyth.
 Jones, Mr. N. M., Highland Place, Aberdare.
 Jones, Rev. R. Llystyn, Brynau Alma, Tregarth, Bangor.
 Jones, D. M., Esq., 6 Alma Terrace, Merthyr Tydvil.
 Jones, Mr. G., Cefn-ger-y-grug, Aberhosan, Machynlleth.
 Jones, Mr. John, Talhaiarn Cottage, Abergale.
 Jones, Rev. N. A., 3 Crescent, Taunton, Devonshire.
 Jones, Mr. Robert, printer, Bala.
 Jones, Mr. T. G., Nant-y-fin, Ystradgynlais, near Swansea.
 Jones, Rev. J. LL, Penclawdd, Swansea.
 Jones, Rev. Francis, Calvinistic Methodist Minister, Aberdovey.
 Jones, Rev. O., Vicarage, Pentrevoelas.
 Jones, Rev. R., B. D., Llangan, Carmarthenshire.
 Jones, Rev. W., Cae-llwyd, Penmachno.
 Jones, S., Esq., Tan-y-bwlch, Llangetho.
 Jones, Mr. Isaac, Camrau, Cefnmeiriadog, St. Asaph.
 Jones, Mr. N., Derwen Fawr, Bontuchel, Ruthin.
 Jones, Mr. J. C. (*Carag o Faldwyn*), Llangynog.
 Jones, J. D., Esq., A. R. C. P. S., Ruthin.
 Jones, W., Esq., Llangollen.
 Jones, Mr. Owen, Rhipyn-llwyd, Llangranog, 2 copies.
 Jones, Mr. D. W., stationer, Llandilo.
 Jones, Mr. John, bookseller, Cwmtwrch, Swansea.
 Jones, Mr. Robert, grocer, Shrewsbury.
 Jones, Mr. John, bookseller, Aberayron.
 Jones, Mr. Henry, druggist, Llanfechell.
 Jones, Mr. Hugh, printer, Mold.
 Jones, Mr. John, bookseller, Carneddi.
 Jones, Mr. Robert, bookseller, Bethesda.
 Jones, Mr. John, 88 High street, Bethesda.
 Jones, Mr. John, 3 March Lane, Carnarvon.
 Jones, Mr. Robert, bookseller, Waunfawr, ditto.
 Jones, Mr. William, Temperance Inn, Conway.
 Jones, Mr. Robert, Stafford house, Llanrwst.
 Jones, Mr. Griffith, bookseller, Dolyddelen.
 Jones, Rev. D., Swydd-y-fynnon.
 Jones, Mr. Ellis, printer, 49 Chapel street, Carnarvon.
 Jones, Mr. John Morris, Rhydlewis, Newcastle Emlyn.

NAMES OF SUBSCRIBERS.

Jones, Mr. John O., Waenfawr, Carnarvon.
 Jones, Mr. Thomas, draper, Llangollen.
 Jones, Rev. J., Old Meeting, Mill street, Aberdare.
 Jones, Mr. Owen, Galltfoel, Llanberis.
 Jones, Mr. John, Kersal view, Pendleton, Manchester.
 Jernham, Rev. Edward, Wrexham.
 Jones, Mr. R. H., British School, Glyn Dyfrdwy, Llangollen.
 Jones, S. Esq., Tan-y-bwlch, Llangethio.
 Jones, Mr. R. Mawddwy, Bagillt.
 Jones, Mr. W. Owen, Bryn Owen, Borth, Cardiganshire.
 Kenward, J., Esq., Cambria Cottage, Smethwick, Birmingham.
 Kirkham, Rev. J. W., Llanbrynmair.
 Lamb, Rev. George, 41 Union street, Liverpool.
 Levi, Rev. Thomas, Morriston, Swansea.
 Lewis, Mr. D., Llanrhystyd.
 Lewis, D. Seys, Esq., Victoria Iron Works, Monmouthshire.
 Lewis, Mr. E., Graig fach, Trefforest, Pont-y-pridd.
 Lewis, Mr. D., Petrys bach, Gwaethfa Wlân, Pontardulais, Llanelly.
 Lewis, Mr. John, (*Ican Myrwy*), Tregaron.
 Lewis, Mr. David, bookseller, Stone street, Llan-dover.
 Lewis, Mr. Rees, bookseller, Merthyr Tydvil.
 Lewis, Mr. Owen, joiner, Newborough.
 Lewis, Mr. Owen, Market Place, Llangefni.
 Lumley, Rev. R., Egremont, Birkenhead.
 Llewellyn, Rev. W. P., Llangynwyd Vicarage, Bridgend.
 Llewelyn, Mr. J. D., Harp Inn, Mountain Ash, Aberdare.
 Lloyd, Morgan, Esq., barrister-at-law, 43 Chester Square, London, S. W.
 Lloyd, J. Ambrose, Esq., Rhyl.
 Lloyd, Edward, Esq., 184 Falkner street, Liverpool.
 Lloyd, Mr. R. (*Eos Clwyd*), Ystalyfera, Swansea.
 Lloyd, Mr. Walter, Gwladgarwr Office, Aberdare.
 Lloyd, Mr. John Wesley, 30 Mount Pleasant, Liverpool.
 Lloyd, P. J., Esq., Wolverhampton.
 Lloyd, Mr. D., New Tredegar, Bedwellty, Monmouthshire.
 Lloyd, H. W., Esq., 11 Milner Terrace, Upper Chelsea, London.
 Lloyd, Mr., bookseller, 12 Tithebarn street, Liverpool.
 Mackenzie, John Whiteford, Esq., F. S. A., Scot. M. R. F. N. A., Copenhagen, 16 Royal Circus, Edinburgh.
 Matthews, John, Esq., Aberystwyth.
 Maunsey, Capt., 2 Cavendish Terrace, Stanwix, Carlisle.
 Minshall, Mr. Isaac, 12 Grosvenor Square, All Saints, Manchester.
 Morgan, Rev. H. A., Jesus College, Cambridge.
 Morgan, Mr. Thomas, (*Llyfnwy*), Llangynwyd.
 Morgan, Mr. John, Rupert Lane, Everton, Liverpool.
 Morgan, Rev. Edward, Dyffryn, Merionethshire.
 Morgan, Mr. Thomas, Railway Station, Conway.
 Morgan, W. T., Esq., Rhegos, Hirwain, Aberdare.
 Morgan, Mr. J., Geufron, Pont-rhyd-y-groes, Aberystwyth.
 Morgan, Rev. M., Penclawdd, near Swansea.
 Morgan, G. Osborne, Esq., M.P., 20 Bolton street, Mayfair, London.
 Morgan, Rev. D., Rectory, Llanfrothen.
 Morgan, Mr. D., Post Office, Llangethio.
 Morgan, Mr. D., Llwynderw, Llangethio.
 Morgans, Rev. Richard, Wesleyan Minister, Corwen.

Morgan, Mr. Morgan, Aman Iron Works, Llanelly.
 Morris, Mr. H. jun. (*Araon Eryri*), Llanberis.
 Morgans, Mr. Thomas, cashier, Brymbo iron works Wrexham.
 Morris, Evan, Esq., Cadwgan Place, Aberayron.
 Morris, Mr. E. R., N. & S. Wales Coal and Lime Office, Welshepool.
 Morris, William Williams, Esq. (*Afaon*), Llanberis.
 Morgan, Thomas Owen, Esq., Aberystwyth.
 Nash, D. W., Esq., Brandon Villa, Cheltenham.
 Nicholas, Rev. Thomas, M. A., PH. D., F. G. S., London.
 O'Brien, J. Greeves, Esq., Ystrad Rhondda, Glamorganshire.
 O'Donnatan, W. S., Esq., Foxcroft House, Portarlinton.
 Oliver, Mr. John, Llanfynydd, Carmarthen.
 Oliver, Rev. H., B. A., Pont-y-pridd.
 Owen, B. J., Esq., 2 Cornwallis street, Liverpool.
 Owen, Rev. R. H., The Parsonage, Llanerchymedd.
 Owen, Rev. W. Hicks, Rhyllon. St. Asaph.
 Owen, J., Esq., Glogue Slate Quarry, New Castle Emlyn.
 Owen, Rev. John, Thrussington, Leicester.
 Owen, Mr. R., British School, Oswestry.
 Owen, Mr. O., Tan'rallt, Carnarvon.
 Owen, Rev. R. Llugwy, Aerfair, Ruabon.
 Owen, Rev. Philip, Ceryg y druidion, Corwen.
 Parry, Mr. Robert, Blueperis, near Carnarvon.
 Parry, Rev. Henry, Blychan, near Denbigh.
 Parry, Rev. John, Calvin. Methodist College, Bala.
 Parry, Mr. Thomas, Faelon Bropr, St. Asaph.
 Parry, Mr. R., 19 Prospect Villa, Abergavenny.
 Parry, Rev. Richard (*Gwalchmai*), Llandudno.
 Parry, Mr. Robert, bookseller, Festiniog.
 Peters, Rev. John, Independent College, Bala.
 Peers, Joseph, Esq., Ruthin.
 Phillips, Rev. G., Baptist Minister, Builth.
 Phillips, Sir Thomas, Cheltenham.
 Phillips, Rev. Morgan (*Apeiros*), Aberaman, Aberdare.
 Phillips, Mr. P. D., Church street, Merthyr Tydvil.
 Pierce, Mr. Ellis, (*Ellis o'r Nant*), Dolyddelen.
 Prichard, Rev. John, D. D., Llangollen.
 Price, W., Esq., Glantwrch, Swansea Vale.
 Price, Mr. R., jun., Gwastad-goed, Cemaes, Machynlleth.
 Price, W., Esq., 4 Castle street, Abergavenny.
 Price, Mr. J., Blaenau, Llangernyw.
 Pierce, William, Esq., Ty'n y coed, Towyn, near Abergele.
 Price, Mr. William, bookseller, Blaenau, Monmouthshire.
 Pritchard, O., Esq., Tregaian, Anglesea.
 Pughe, Mr. Evan R., Towyn, Merionethshire.
 Pryse, W., Esq., Prospect House, Pembroke Dock.
 Pryse, Mr. Robert John, Cae Lleppa, Bangor.
 Rees, Rev. Thomas, D. D., Swansea.
 Rees, Mr. William, 50 King street, Carmarthen.
 Rees, Mr. D. R., Talbot, Aberayron.
 Rees, Mr. Josuah, Llwyn Dafydd, near New Quay.
 Rees, John, Esq., Mengoed, Caerphilly, Cardiff.
 Rees, Mr. R. Ll., Ffosdigiariad, near Lampeter.
 Rees, Mr. D. (*ab Tudur*), Aberaeron.
 Rees, H., Esq., Plas Tudno, Llandudno.
 Richards, Mr. John, Brognyin.
 Ridgway, Mr. W., 169 Piccadilly, London.
 Roberts, Rev. R. J., Rectory, Ysceifiog, Mold.
 Roberts, Mr. Peter, chemist, St. Asaph.
 Roberts, W., Esq., 138 Spencer street, Everton, Liverpool.
 Roberts, Rev. W., Calvinistic Methodist Minister, Abergele.
 Roberts, Rev. R., Calvinistic Methodist Minister, Brynhyfryd, Abergele.

NAMES OF SUBSCRIBERS.

Roberts, Edward, Esq., Solicitor, St. Asaph.
 Roberts, Mr. D., Bacheirig, Llanbedr, Ruthin.
 Roberts, Mr. David, bookseller, Leg street, Oswestry.
 Roberts, Mr. David, bookseller, Taliesin.
 Roberts, Mr. H. T., Rhiwbryddir, Festiniog.
 Roberts, Mrs. Catherine, Bethesda.
 Roberts, Mr. W. Wilson, Nefyn.
 Roberts, Mr. H., Brynrhys, Llansantffraid.
 Roberts, Mr. John, draper, Henllan, Denbigh.
 Rogers, D., Esq., Ystalyfera, Swansea.
 Rowland, Rev. L. J., Dolcaerau, Llangethio.
 Rowlands, Mr. J. H., Haisau, Glandinorwic Slate Works, Cwt y bont, Carnarvon.
 Rowlands, Mr. J. H., Dinas Mawddwy.
 Rowlands, John, Esq. (*Hasan*), Dinorwic, Carnarvon.
 Roberts, Rev. R., Fron, Carneddi, Bethesda.
 Roberts, Mr. D., Heol Spencer, Coity, Bridgend.
 Roberts, Mr. N., schoolmaster, Clawdd-newydd, Ruthin.
 Roberts, Rev. R., Plas yn Bonwm, Corwen.
 Roberts, Mr. Rhys, bookseller, Morriston, Swansea.
 Roberts, Mr. John, Tir Llannerch, Llansantffraid, Corwen.
 Roberts, Rev. J., Independent Minister, Neath.
 Roberts, Mr. W. J., (*Gwilym Cowlyd*), Llanrwst.
 Roberts, Mr. R. P., Rhyd-y-ven, Corwen.

Sattler, Dr. Ernest, Fluntern, near Zurich, Switzerland.
 Saunders, Rev. D., Abercarn, Newport, Monmouthshire.
 Spurrel, Mr. William, bookseller, Carmarthen.
 Stephens, Thomas, Esq., Merthyr Tydvil.

Taylor, Henry, Esq., The Chestnuts, Sparkbrook, near Birmingham.
 Thomas, Rev. D. R., Cefn Rectory, St. Asaph.
 Thomas, Rev. Thomas, D. D., The College, Pont y pool.
 Thomas, John, Esq. (*Pencerdd Gwalia*), London.
 Thomas, Robert, Esq., at 17 Back Garm, Liverpool.
 Thomas, Mr. W., Manager of Cwmaman Collieries, Aberdare.
 Thomas, J. E., Esq., 11 Park street, Westminster.
 Thomas, Rev. W. H., Fochriw, Pontlottyn, Tredegar.
 Thomas, Mr. David, relieving officer, Carnarvon.
 Thomas, Mr. Hugh, Bruntuch, near Carnarvon.
 Thomas, Mr. R. P., 3 Ormsby Terrace, Criccieth, near Portmadoc.
 Thomas, Thomas, Esq., Ffos-y-ffin, Gelliwen, near St. Clears.
 Thomas, Robert, Esq., Penrhiwgaled, near Aberayron.
 Thomas, Mr. John, bookseller, Tredegar.
 Thomas, Mr. Robert, bookseller, Bethania, Festiniog.
 Thomas, J. W., Esq., Napllywd, Cwmaman.
 Thomas, Rev. W., Independent Minister, Mold.
 Thomas, Mr. W., Manchester House, Llandysul.
 Thomas, Rev. W. Independent Minister, Gwynfe, Llangadock.
 Thomas, Mr. Isaac, stonemason, Henllan, near Denbigh.
 Thomas, Mr. David, Tabernacle Row, Landore, Swansea.
 Thomas, Rev. D., Llandysilio, Narberth.
 Thomas, E., Esq., 72 Great Crosshall street, Liverpool.
 Thomas, Mr. Evan, tea dealer, Aberavon, Taibach.

Timmins, Samuel, Esq., F.R.S.L., Elvetham Lodge, Birmingham.
 Tregellis, S. Prideaux, Esq., LL. D., 6 Portland Square, Plymouth.
 Vaughan, Mr. Jenkin, Aberffwrdd, Aberystwyth.
 Victoria House Library, 47 London Road, Liverpool.
 Vine, James B., Esq., School House, Rhyl.
 Waymouth, Fred., Esq., PH. D., Plas yn Lllysfaen, Abergale.
 Williams, John, Esq., Mayor of Beaumaris.
 Williams, Watkin, Esq., M. P., 8, Fig-tree Court, London.
 Williams, Ignatius, Esq., The Grove, Bodfarry, 2 copies.
 Williams, Mr. W. Rees, Bodelwyddan, St. Asaph.
 Williams, Mr. Isaac, Vale street, Denbigh.
 Williams, Mr. D. (*Devi Glan Llwynny*), Maesteg.
 Williams, Mr. Howell, Pont-rhyd-yr-oen.
 Williams, G., Esq., Great George street, Liverpool.
 Williams, Lewis, Esq., barrister, 4, Mitford street, Everton, Liverpool.
 Williams, D., Esq., Hamilton road, Everton, Liverpool.
 Williams, Rev. R., D. D., Broad Chalks Vicarage, Salisbury.
 Williams, W., Esq., solicitor, Bala.
 Williams, W., Esq., Llwyn-y-bettws, Tremadoc.
 Williams, R., Esq., Havelock terrace, Welshpool.
 Williams, Rev. James, Quimper, Finisterre, France.
 Williams, Mr. W., Taibach, Glamorganshire.
 Williams, Mr. W., Great North Parade, Milford Haven.
 Williams, Rev. R., (*Trebor Mai*), Llanrwst.
 Williams, Mr. W., (*Carw Coch*), Stag Inn, Tre-cynon, Aberdare.
 Williams, Mr. Thomas, Tŷ ucha'r llyn, Corwen.
 Williams, Rev. W. C., Groeswen, Pont-y-pridd.
 Williams, Mr. W., (*Creuddynfab*), Llandudno.
 Williams, Rev. J. H., Llangadwaladr, Anglesea.
 Williams, Rev. R. (*Hafu Môn*), London.
 Williams, Mr. Howell, Pantygderinan, Aberdare.
 Williams, Mr. D., Blare street, Bala.
 Williams, Rev. R., Rhyd-y-croesau Vicarage, Oswestry.
 Williams, Rev. W. W., Menai-fron, Carnarvon.
 Williams, Lewis, Esq., Pont-y-beren, Llanelly.
 Williams, Rev. H. C. (*Hywel Cernyw*), Baptist Minister, Corwen.
 Williams, Mr. R., Tan-y-fron, Llanfannan.
 Williams, Rev. W., Calvinistic Methodist Minister, Corwen.
 Williams, Mr. Thomas, Neuadd, Treleach, Carmarthen.
 Williams, Mr. D., stationer, High street, Cardigan.
 Williams, Mr. John, bookseller, Montpelier Terrace, Neath.
 Williams, Mr. Thomas, Rock, Alltwen, Swansea.
 Williams, Mr. Phillip, bookseller, Aberystwyth.
 Williams, Mr. David, Tŷ Ddewi, Dinorwic.
 Williams, Rev. Griffith, Tal-y-sarnau, Merioneth.
 Williams, Mr. William, shoemaker, Ysppyty.
 Williams, Mr. W. Cwmceiliog, near Llandilo.
 Williams, Rev. D., Dylfe Parsonage, Llanbryn-mair.
 Williams, Mr. Benjamin, schoolmaster, Llangethio, Cardiganshire.
 Williams, Edward, Esq., M.D., Wrexham.
 Wynne, Brownlow Wynne, Esq., Garthwin, Abergale.

Published in Two Volumes, Cloth boards, price £1 13s. 6d.; half calf, price £1 17s. 0d.; and in full calf, price £1 19s. 0d.

AN

ENGLISH AND WELSH DICTIONARY,

ADAPTED TO THE PRESENT STATE OF SCIENCE AND LITERATURE;

IN WHICH

THE ENGLISH WORDS ARE DEDUCED FROM THEIR ORIGINALS, AND EXPLAINED
BY THEIR SYNONYMS IN THE WELSH LANGUAGE.

By DANIEL SILVAN EVANS, RECTOR OF LLANYMAWDDWY.

THE English and Welsh Dictionary, by the Rev. D. S. EVANS, has now reached its sixth part, and maintains its place, as it well deserves, in public estimation. The scientific terms are rendered into Welsh in this work with far greater care and skill than has been hitherto attempted, and a large portion of them are altogether new. We have no doubt that Mr. Evans' Work will be considered one of our standard works of reference.—*Archæologia Cambrensis*.

We have no hesitation in saying that if the forthcoming parts will be equal to the first and second, it will be far superior to any similar work in our language. We are aware that this is strong language; but an attentive comparison of a few pages of its contents with those of the best works we have will fully satisfy the most incredulous that we are not saying too much. The getting up is highly creditable to Mr. Gee. We wish the undertaking the most abundant success.—*Principality*.

☞ The English and Welsh Dictionary, by the Rev. D. S. Evans, is a work that is everywhere well spoken of.—*Carmarvon Herald*.

In the Press, and will be published in Two Volumes, price £1 8s. 0d. in boards to Subscribers.

THE

NATIONAL DICTIONARY

OF THE

WELSH LANGUAGE,

WITH ENGLISH AND WELSH EQUIVALENTS:

TO WHICH WILL BE PREFIXED

A GRAMMAR OF THE WELSH LANGUAGE.

BY W. OWEN PUGHE, D.C.L., F.A.S.

THE THIRD EDITION, EDITED AND ENLARGED BY ROBERT JOHN PRYSE.

THE late Dr. WILLIAM OWEN PUGHE spent twenty years of his life in reading over old Welsh Manuscripts, and compiling the first edition of this valuable work; and which contained 80,000 words, and 12,000 quotations selected from the oldest and best Welsh Authors. In the second edition some thousands more were added, and the work was carefully revised by the talented author, and published in 2 vols., royal 8vo., price £3. This edition again became so scarce that another was found necessary.

The principal object of the present editor has been to embody all the words which are in the writings of our best Welsh authors from Aneurin Gwawdrydd down to Ieuan Glan Geirionydd. The work therefore contains, not only all the words which appeared in the last edition of Dr. Pughe's large Dictionary, but many thousands also which are not found in his or in any other Welsh and English Dictionary. In working out this principle, it was found necessary by the editor to include a great number of obsolete words, and of doubtful propriety; but as they are used by eminent writers, many will naturally wish to have an explanation of them. The initials of the authors' names are generally added to such words, in order that the student may see who used them. The derivations and explanations given by Dr. Pughe are adopted, as far as they go, and are deemed correct. Great care has been taken to note every obsolete, low, or doubtful word. A full explanation of the words is given in Welsh also, as well as in English, which gives the work an entirely new phase.

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

